TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

ANADOLU YAYINCILIK

CİLT 10

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Oya KÖYMEN

DANIŞMANLAR: *Tarih-Siyaset* (Doğu-İslam): Nuri AKBAYAR; *Tarih-Siyaset* (Batı) ve *Toplumbilimler:* Prof. Dr. Oya KÖYMEN; *Edebiyat-Sanat:* Memet FUAT; *Bilim-Teknik:* Doç. Dr. Güney GÖNENÇ.
KOORDİNATÖRLER: *Tarih-Siyaset ve Toplumbilimler:* Renan AKMAN, Ayşe BABAKUŞ; *Din-Felsefe:* İsmet Zeki EYUBOĞLU; *Edebiyat-Sanat:* Zeynep KINIK, Hasan KURUYAZICI; *Bilim-Teknik:* Hülya POTUOĞLU.
KOORDİNATÖR YARDIMCILARI: Çiğdem KARABAĞLI, Muzaffer ÖKTEM, Özer ÜSTEL.
YAZI VE ARAŞTIRMA: Sumru AĞIRYÜRÜYEN, Uygur EROL, Barışta ERDOST, Meltem ESENYEL, Elvan GÖKÇE, Nurdan GÜRBİLEK, Semra İZGÜ, Muhittin KARKIN, Kâmil KASACI, Turgut KUT, Tülay ÖZDEMİR, Sertaç SEZGİN, Tarık SİPAHİ, Gül ULKAT, Füsun YARAŞ.
FOTOĞRAF SEÇME VE DERLEME: Füsun YARAŞ
SON OKUMA: Dr. Üstün ALSAÇ
SEKRETERLİK: Seval DEMİREL, Hüsniye ÖZDEMİR, Songül ÖZDEMİR, Gül ŞİRİN, Sabriye YAMAN

10. CİLDE YAZILARIYLA KATILANLAR:

Bülent AKSOY
Doç. Dr. Ömür AKYÜZ
Prof. Dr. Ali ALPASLAN
Birsen ALSAÇ
İbrahim ALTINSAY
Feridun ANDAÇ
Fahri ARAL
Haşmet BABAOĞLU
Levon BALIKÇIOĞLU
Haluk BARIŞCAN
Doç. Dr. Cem BEHAR
Prof. Dr. Korkut BORATAV
Dr. Nejat BOZKURT
Prof. Dr. Cevat ÇAPAN
Turgut ÇEVİKER
Tamer DEMİRALP
Dr. Alan DUBEN
Nureddin ELHÜSEYNİ
Hakan ERDEM
Süha ERGAND
Celâl GÜRBÜZ
Kemal İSKENDER
Kurtuluş KAYALI
Prof. Dr. Fikret KORTEL
Murat KURAL
Doç. Dr. Nilüfer KURUYAZICI
Prof. Dr. Berna MORAN
Prof. Dr. Yavuz NUTKU
Doç. Dr. Saliha PAKER
Dr. Osman SENEMOĞLU
Samih RİFAT
Necdet SAKAOĞLU
Yusuf TAKTAK
Prof. Dr. Sacit TAMEROĞLU
Dr. Selçuk TÖZEREN
Dr. Gürel TÜZÜN
Sabir YÜCESOY

İdari Sekreter: A. Canset AKSEL
Grafik Tasarım: Yavuz KÖSEMEN, Erkal YAVİ
Teknik Yönetmen: Yavuz KÖSEMEN

Teknik Servis: Müge ACAR, Şahin AKDOĞAN, Nevzat AKKUŞ, Saliha BİLGİNER, Şemsettin BOSTANCI, Nimet ÇOBANCAOĞLU, Sefa ESENYEL, Dursun HATKO, Bekir POYRAZ, Nevzat ŞEN, Nuriye YILDIRIM, Eyüp YILDIRIM, Zuhal YOLGUN, Bülent YOLGUN.

DİZGİ: Anadolu Yayıncılık A.Ş. Dizgi Birimi
SİYAH-BEYAZ BASKI: Milliyet Yayın A.Ş.
RENK AYRIMI VE RENKLİ BASKI: Ana Basım Sanayii A.Ş.
DAĞITIM: Hürriyet Holding A.Ş.

ANADOLU YAYINCILIK
Büyükdere Cad. Ucyol Mevkii. No:93 Maslak-İstanbul

Her hakkı saklıdır. Yazı ve fotoğraflar izin alınmadan yayınlanamaz, kullanılamaz.

SMITH, Bessie
(1898-1937)

ABD'li şarkıcı. En ünlü *blues* şarkıcılarındandır.

15 Nisan 1898'de Tennessee Eyaleti'nde, Chattanooga'da doğdu, 26 Eylül 1937'de Missouri eyaletinde, Clarksdale'da öldü. Yoksul bir zenci aileden geliyordu. Çocukluğu Nashville'in kenar mahallelerinde geçti. Küçük yaşta şarkı söylemeye başladı. İlk büyük *blues* kadın şarkıcılarından, Ma Rainey adıyla tanınan Gertrude Pridgett'in (1886-1939) yardımıyla profesyonel şarkıcılığa başladı. Bir süre ABD'nin güney eyaletlerindeki bar ve kulüplerde şarkı söyledikten sonra Columbia plak şirketinin temsilcisi piyanist ve besteci Clarence Williams tarafından keşfedildi. 1923'te doldurduğu ilk plağı *Downhearted Blues* ile kısa zamanda ünlendi. Ününün doruğuna ulaştığı 1924-1928 arasında, aralarında L.Armstrong, F.Henderson, C.Hawkins, B.Goodman'ın da bulunduğu ünlü müzikçiler eşliğinde yüz elliyi aşkın plak doldurdu ve "Blues İmparatoriçesi" adıyla ün yaptı. Genellikle yalnız bir yaşamı oldu, son yıllarında alkol tutkusu nedeniyle çok yıprandı. Bir trafik kazasında öldüğünde yoksul bir yaşam sürüyordu.

Smith, cazın temelini oluşturan zenci müziği *blues*'un en büyük yorumcularındandır. *Blues*'un henüz orkestra cazı içine girmemiş olduğu bir dönemin şarkıcısıdır. Huddie Ledbetter (1888-1949), Big Bill Broonzy (1893-1958) ve Ma Rainey gibi öncü *blues* şarkıcılarında olduğu gibi,Smith'in *blues* yorumları da Güney eyaletlerindeki zencilerin yaşantılarından beslenir. Güçlü sesi, etkileyici söyleyiş tarzıyla, zalim ve kayıtsız bir dünyada yaşananları, yalnızlık, yoksuluk, baskı, aşk ve hüznü dile getirir. Smith'in kendi yaşamı da, şarkılarındaki hüznü yansıtır. Ölümü, Edward Albee'nin *The Death of Bessie Smith* ("Bessie Smith'in Ölümü") adlı oyununa konu olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *Downhearted Blues*, 1923; *Saint Louis Blues* (L.Armstrong ile), 1925; *Nobody Knows You When You're Down and Out*, 1929; *Gimme a Pigfoot*.

• **BAKINIZ:** HANDY, HOLIDAY.

SMITH, Ian
(1919)

Rodezyalı siyaset adamı. İngiltere'den koparak kurduğu ırkçı beyaz azınlık yönetimi zenci çoğunluğun mücadelesi sonunda yıkılmıştır.

Ian Douglas Smith 8 Nisan 1919'da Güney Rodezya'da Selukwe'de doğdu. Babası İskoçya'dan göç etmiş bir çiftçiydi. İlk ve ortaöğrenimden sonra Güney Afrika'ya gidip Rhodes Üniversitesi'nde okumaya başladı. II.Dünya Savaşı çıkınca öğrenimini yarıda bırakarak 1941'de İngiliz Hava Kuvvetleri'ne katıldı. Savaş sonrasında öğrenimini tamamlayarak 1948'de siyasete atıldı. Muhalefetteki Liberal Parti'den Güney Rodezya Meclisi'ne girdi. Rodezya ve Nyasaland Federasyonu'nun oluşturulduğu 1953'te yönetimdeki Federal Parti'ye geçti. Bu partinin zencilere parlamentoda temsil hakkını tanıyan anayasa değişikliğini desteklemesi üzerine, 1961'de ırkçı ve aşırı sağcı Rodezya Cephesi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1962'deki beklenmedik seçim zaferinin ardından Winston Field başkanlığında kurulan hükümette başbakan yardımcısı ve maliye bakanı oldu. 1963'te federasyon dağıldıktan sonra Field'i saf dışı edip 13 Nisan 1964'te Güney Rodezya başbakanı oldu.

Zenciler arasında gelişen bağımsızlıkçı harekete karşı sertliğe başvurarak, zenci örgütlerini dağıtma ve önderlerini tutuklama yoluna gitti. Bağımsızlık için İngiltere ile yapılan görüşmelerde yönetimin zamanla zenci çoğunluğa devredilmesine şiddetle karşı koydu. 11 Kasım 1965'te tek yanlı olarak Rodezya'nın bağımsızlığını ilan etti. İngiltere'nin bu kararı tanımayarak iktisadi ilişkilerini kesmesine ve 1967'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rodezya'ya iktisadi müeyyideler uygulama kararı almasına karşın, Smith, Güney Afrika'nın desteğiyle iktidarını korudu. Smith, İngiltere Başbakanı Harold Wilson ile yapılan görüşmelerin bir sonuç vermemesi üzerine 1 Mart 1970'te cumhuriyet ilan ederek İngiltere ile bütün bağları kopardı.

Ian Smith 1971'de zencilere ödedikleri gelir vergisi düzeyinin yükselmesine bağlı olarak 40 ya da 60 yıllık bir dönem içinde eşit temsil hakkı verileceğini açıkladı. Bu konuda zencilerin görüşünü almak için Rodezya'ya gelen İngiliz heyeti beyazların şiddet gösterileriyle karşılaştı. Bu sırada ZANU'nun (Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği) başlattığı gerilla mücadelesi ırkçı azınlık yönetimini zorlamaya başladı. Üzerindeki baskı giderek artan Smith, tutuklu zenci önderleri serbest bırakmak ve Afrika Ulusal Konseyi ile görüşme masasına oturmak zorunda kaldı. Ancak takındığı uzlaşmaz tutumla görüşmeleri uzun süre çıkmazda bıraktı.

İngiltere'nin yönetimi aşamalı olarak zencilere devretme planını boşa çıkarmak ve Yurtsever Cephe adı altında birleşen ulusal örgütlerin etkisini kırmak amacıyla, 1977'de Muzorewa ve Jeremian Chirau gibi işbirlikçi zencilerle anlaşma yoluna gitti. "İç çözüm" diye bilinen bu plan uyarınca1979'da yapılan seçimlerin ardından yönetimi zencilerin ağırlıkta olduğu bir hükümete bırakmasına karşın, perde gerisinde ipleri elinde tutmaya devam etti. Ancak bu göstermelik geçiş, uluslararası planda benimsenmediği için aynı yılın sonunda Yurtsever Cephe'nin de katıldığı yeni bir konferans toplandı. Rodezya'nın yeniden İngiliz sömürgesi statüsünü almasından sonra genel vali Lord Soames'in denetiminde yapılan seçimler ZANU'nun zaferiyle sonuçlandı ve 18 Nisan 1980'de Zimbabwe Cumhuriyeti ilan edildi.Başbakan Mugabe'nin izlediği ılımlı tutuma karşın iki yüz bin kişilik beyaz nüfus göçler sonucu yarıya düştü. İlk seçimlerde beyazlara ayrılan yirmi sandalyeyi de kazanan Rodezya Cephesi'nin milletvekili sayısı 1984 başında sekize indi.

Öteki sandalyeler zenci yönetimle işbirliğinden yana olan Bağımsızlar'ın eline geçti. Ian Smith parlamentodaki yerini korumasına karşın, etkisini büyük ölçüde yitirdi ve Nkomo başkanlığındaki ZAPU (Zimbabwe Afrika Halk Birliği) taraftarlarının başlattığı ayaklanma sırasında gözetim altına alındı.

• **BAKINIZ:** MUGABE, NKOMO.

SMITH, William Eugene (1918-1978)

ABD'li fotoğrafçı. Çağdaş basın ve röportaj fotoğrafçılığının en önemli ustalarından biridir.

Kansas'da, Wichita'da doğdu, 16 Ekim 1978'de Arizona'da öldü. Önce okul ödevlerine yardımcı olmak üzere, sonra da bir yerel gazete için fotoğraf çekmeye başladı. 1936'da Notre Dame Üniversitesi'ne girdi ama kısa süre sonra, öğrenimini yarıda bıraktı ve New York'a gitti. Fotoğrafçı ve muhabir olarak *Newsweek* dergisine girdi. 1938'de Black Star adlı bir ajansa katıldı ve fotoğraflarını önemli dergilerde yayımlatmaya başladı. 1939'da *Life* dergisiyle bir anlaşma imzaladı. 1941'den sonraysa serbest fotoğrafçı olarak çalışmaya başladı. II.Dünya Savaşı çıkınca, 1943'te savaş muhabiri oldu, Pasifik'teki savaşın fotoğraflarını çekti. 1945'te ciddi biçimde yaralandı. İki yıllık bir tedaviden sonra yeniden *Life*'a döndü; 1948'de "Trial by Jury" ("Jürili Mahkeme"), 1949'da "Hard Times On Broadway" ("Broadway'de Zor Günler"), 1951'de "Spanish Village" ("İspanyol Köyü") ve "Nurse Midwife", ("Hemşire Ebe"), 1952'de "Chaplin at Work", ("Chaplin İş Başında"), 1953'te "My Daughter Juanita" ("Kızım Juanita"), 1954'te "A Man of Mercy" ("Merhametli Adam") gibi ünlü röportajlarını gerçekleştirdi. 1958'de New York'da, New School for Social Research'de (Toplum Araştırmaları Okulu) fotoğrafçılık konusunda ders verdi. 1961'de Hitachi şirketi adına Japonya'ya gitti ve 1964'te bu şirketin desteğiyle *A Chapter of Image* ("Bir Bölüm İmge") adlı kitabını yayımladı. 1969'da yayımladığı W.Eugene Smith'in yaşamöyküsü ona *W. Eugene Smith* adlı yaşamöyküsü ona kendini sanata adayanlara verilen National Endowment for Arts Ödülü'nü kazandırdı. 1971'de tekrar Japonya'ya gitti. Civalı sanayi artıklarından zehirlenen bir köy olan Minamata üstüne uzun ve kapsamlı bir röportaj çalışması yaptı. *Minamata* adlı kitapta topladığı, ayrıca New York'ta Uluslararası Fotoğraf Merkezi'nde sergilediği bu çalışması ile yeniden National Endowment for Arts Ödülü'nü kazandı. Minamata köyündeki çalışmaları sırasında bu araştırmadan rahatsız olan çevrelerin üstüne saldırttığı kişilerce dövüldü ve sakatlandı. Tamamen iyileşmeyen sakatlığı ve kalp rahatsızlıkları sonucunda da öldü.

Smith, çağdaş basın ve röportaj fotoğrafının en önemli ve etkin ustalarından biridir. Çekimdeki ustalığının, derin duyarlığının, keskin bakışının, konuları deşmekteki benzersiz başarısının yanı sıra, biçim açısından da fotoğraflarına büyük bir özen göstermiştir. Baskı tekniklerinde ulaştığı büyük ustalıkla, belge-haber fotoğrafını, başka hiçbir fotoğrafçıda görülmeyen bir görsel anlatım gücüne ulaştırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A Chapter of Image*, 1964, ("Bir Bölüm İmge"); *W.Eugene Smith*, 1969; *Minamata*, 1971.

SMITHSON, Alison (1928) Peter (1923)

İngiliz mimarlar. Brütalist mimarlık akımının kurucularıdır.

Alison Margaret Gill 22 Haziran 1928'de Sheffield'de doğdu. 1944-1949 arasında Durham Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Peter Denham Smithson 18 Eylül 1923'te Stockton-on-Tees'de doğdu. 1939-1942 arasında Durham Üniversitesi, 1945-1947 arasında da Londra'daki Krallık Akademisi'nde öğrenim gördü. 1949'da Alison Margaret Gill'le evlendi. Smithson'lar mimarlık çalışmalarını 1950'den beri Londra'daki bürolarından yürütmekte, bir yandan da çeşitli mimarlık kuruluşları ve eğitim kurumlarının etkinliklerine katılmaktadırlar. Yapıları, sergileri ve yayınlarıyla çok sayıda ödül kazanmış, birçok kuruluşun onur üyeliğine getirilmişlerdir.

İlk önemli yapıları 1954'te gerçekleştirdikleri *Hunstanton Okulu*'dur. Bu yapıda donatı borularını ve kablolarını gizlemeden açıkta bırakmış, biçimlendirmeye katılan birer öğe olarak kullanarak Brütalizm adıyla anılan akımın temelini atmışlardır. Yapı aslında strüktürünün basitliği, simetrik düzenleme anlayışı, biçim yönünden saflığı ve kesinliği, kullanılan çelik ve tuğla gibi gereçlerin ustaca bir araya getirilmesiyle, daha çok Mies van der Rohe'nin mimarlık anlayışını çağrıştırır. Smithsonlar'ın bunu izleyen yapılarında, farklı yapı öğelerinin ve farklı işlevleri olan mekânların dışardan ayrı ayrı algılanabileceği brütalist biçimlendirme anlayışı, daha belirgindir. Bütün bu yapılardaki en önemli ortak özellik tasarıma kaba, ham ve bitmemiş bir görünüm verilmesinin ilke olarak benimsenmesi ve işleve uygun, özgün bir biçim yaratılmış olmasıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Hunstanton Okulu*, 1949-1954, Norfolk, İngiltere; *Sanders Garajı*, 1956, Londra; *Watford Yapısı*, 1957, Watford/Hertfordshire, İngiltere; *Irak Evi*, 1963, Piccadilly, Londra; *İktisatçılar Yapısı*, 1964, Londra; *Robin Hood Gardens Yerleşmesi*, 1972, Londra; *Bath Üniversitesi* çeşitli yapıları, 1980-1981. **Kitap:** *The Heroic Period of Modern Architecture*, 1965, ("Çağdaş Mimarlığın Destansı Dönemi"); *Urban Structuring Studies of Alison and Peter Smithson*, 1967, ("Alison ve Peter Smithson'un Kent Yapımı Çalışmaları"); *Team 10 Primer*, 1968; *Ordinariness and Light*, 1970, ("Sıradanlık ve Işık"); *Without Rhetoric*, 1973; *The Shift*, 1982, ("Değişim").

Brütalizm

Brütalizm, 1950'lerin başında ortaya çıkan çağdaş mimarlık yönelimidir. Brütalizm, çağdaş mimarlığın ilkelerinden biri olan biçimlendirmede yapı gereçlerini ve taşıyıcı öğeleri üstlerini örtmeden, saklamadan bir anlatım aracı olarak kullanma ilkesini bir adım daha ileri götürmüş, yapıda donatımları da gizlemeden kullanıp onları biçimlenmeye katılan birer öğe olarak ele almıştır.

Brütalizm'in ortaya çıkışındaki en önemli etkenlerden biri II.Dünya Savaşı'ndan sonra beliren yapı gereci ve parasal kaynak sıkıntısı olmuştur. Fransız mimarı Le Corbusier* 1947-1952 arasında Marsilya'da yaptığı Konut Birimi'nde donatılı betonu kalıptan çıktığı gibi bırakarak kullanmış, bunu da béton brut (kaba beton) yani üstü örtülmemiş, görülebilen, çıplak beton diye adlandırmıştır. Brütalizm sözcüğünün ilk kullanıldığı ülke olan İngiltere'de de A. ve P.Smithson'lar 1954'te sınırlı olanaklarla yaptıkları Hunstanton Okulu'nda donatı borularını, kablolarını açık bırakmışlardır. ABD'de ise Louis I.Kahn* 1952-1954 arasında yaptığı Yale Üniversitesi Sanat Merkezi'nde yapı gereçlerini üstlerini örtmeden kullanmış, donatıları da açıktan geçirmiştir. Böylece 1950'lerin ortasına doğru, yapıya kaba bir görünüm vermeyi biçimlendirme ilkesi olarak benimseyen bir yaklaşım yaygınlaşmaya başlamıştır. Biraz da o dönemdeki kimi düşüncelerle alay etme amacıyla bu akıma takılan Yeni-Brütalizm adı, Roma imparatoru Julius Caesar'ı* öldürenlerden biri olan Brutus'un* adının Batı dillerinde kaba ya da acımasız anlamına kullanılmasından türetilmiş, daha sonra "yeni" sözcüğü düşerek çağdaş mimarlıkta belli bir biçimlendirme anlayışı ile yaklaşık 1950-1965 arasındaki bir dönemi anlatan bir terim durumuna gelmiştir.

Brütalizm çeşitli ülkelerde geniş bir uygulama alanı bulmuş, özellikle de olanakları sınırlı mimarlar tarafından benimsenerek kullanılmıştır. Japonya'da K.Tange'nin*, İngiltere'de James Stirling'in* kimi yapıları bu anlayıştadır. ABD'li P.Rudolph'un* 1961-1963 arasında yaptığı Yale Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Bölümü ile İtalyan Vittoriano Viganò'nun 1957'de Milano'da yaptığı Marchiondi Enstitüsü yaklaşımın en iyi örnekleri arasında sayılır. Brütalizm bir düşünce akımı olarak Türkiye'de büyük bir yaygınlık kazanmamış olmasına karşın, 1960'lardan sonra çıplak beton uygulamalarının yaygınlaşmasıyla kimi Türk mimarlarının da zaman zaman bu akımın biçimlendirme ilkelerine uyan yapıtlar verdiği görülmektedir. Bunun ilk örneklerinden biri A. ve B. Çinici'lerin* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yerleşmesi içindeki bazı yapılarıdır.

SMİSLOV, Vasili Vasiliyeviç
(1921)

SSCB'li satranççı. 1957'de dünya şampiyonu olmuştur.

Moskova'da doğdu. Genç yaşta satranca başladı. 1948'de yapılan Dünya Şampiyonluğu karşılaşmalarındaki başarısı ile ününü tüm dünyada pekiştirdi. Eski dünya şampiyonu Alehin'in ölümü ile açılmış olan şampiyonluk için çeşitli ülkelerden gelen büyük ustalar arasında La Haye (Den Haag) ve Moskova'da yapılan karşılaşmalar sonunda 27 yaşında olan Smislov, Botvinik'in arkasından ikinci oldu. 1953'te dünya şampiyonu ile karşılaşacak adaylar arasında İsviçre'de düzenlenen turnuvada birinci gelerek Botvinik ile maç yapma hakkını kazandı. 1954'te yapılan maçta bu oyuncu ile berabere kalmasına karşın tüzük gereği şampiyon olamadı. 1956'da Hollanda'da yapılan adaylar turnuvasını yine birincilikle bitiren Smislov, 1957'de Botvinik'i yenerek şampiyon oldu. Ancak ününü uzun süre koruyamadı, 1958'de Botvinik'e yenildi.

Smislov, şampiyonluğu yitirdikten sonra da katıldığı uluslararası birçok turnuvada aldığı başarılı sonuçlarla dünyanın en güçlü satranççıları arasındaki yerini korudu. Birçok kez Dünya Şampiyonluğu aday maçlarına katılma hakkı kazandı. Başarılarını ileri yaşlarında da sürdürdü. 62 yaşında katıldığı 1983 Dünya Şampiyonluğu aday karşılaşmalarında finale kaldı. 1984 yılında ise son dört oyuncu arasında yer aldı.

SMUTS, Jan Christian
(1870-1950)

Güney Afrikalı asker ve devlet adamı. Güney Afrika Birliği'nin kurucularındandır.

24 Mayıs 1870'te Kap Kolonisi'nde Riebeeck West yakınındaki bir çiftlikte doğdu, 11 Eylül 1950'de Pretoria yakınında öldü. Babası zengin bir çiftçi ve milletvekili idi. 1886'da Stellenbosch'taki Victoria College'a girdi. 1891'de Ebden bursunu kazanarak Cambridge'te bulunan Christ's College'da hukuk öğrenimi görmeye başladı. 1895'te dönüşünde avukat olarak Cape Town'a yerleşti. Kısa sürede siyasete de atılarak Cecil Rhodes'un destekçilerinden biri oldu. Ancak Jameson Baskını'nın ardından ondan kopup Johannesburg'a geçti. Burada Transvaal yöneticisi Paul Kruger ile tanıştı. 1898'de onun temsilcisi olarak Pretoria'ya yerleşti.

1899-1902 Boer Savaşı'nın başlarında bir propagandacı olarak görev yapan Smuts, daha sonra başarılı bir gerilla komutanı oldu. Savaşın bitiminde Transvaal Cumhuriyeti'ne son veren barış görüşmelerinde yer aldı. 1904'te Louis Botha ile birlikte özerk bir yönetimin elde edilmesinden sonra bölgedeki dört koloniyi birleştirmeyi amaçlayan Halk Partisi'ni (Het

Volk) kurdu. Ertesi yıl yeni kurulan liberal hükümetle bu konuyu konuşmak üzere İngiltere'ye gitti. 1906'da Transvaal'a özerklik tanınmasını ve Botha'nın başbakanlığa getirilmesini destekleyerek onun hükümetinde sömürge ve eğitim bakanlıklarını üstlendi. 1910'da Güney Afrika Birliği gerçekleşince yine Botha'nın kurduğu hükümette madencilik, savunma ve içişleri bakanı oldu. Bu arada öteki partilerle birleşip Güney Afrika Partisi'nin oluşturulmasına yardım etti. I.Dünya Savaşı başında İngiltere'nin yanında yer alınmasına karşı çıkanların başlattıkları ayaklanmayı bastırmada görev aldı. Daha sonra başarılı bir seferle Almanlar'ı Güney Batı Afrika'dan çıkardı. 1916'da tuğgeneral rütbesiyle İngiliz ordusuna girip Batı Afrika'daki kuvvetlerin başına geçti. Ertesi yıl başbakan Lloyd George tarafından İngiliz savaş hükümetine havacılık bakanı olarak alındı. Savaş bittikten sonra Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna ön ayak olan bellibaşlı devlet adamları arasında yer aldı. 1919 Paris Barış Konferansı sırasında Almanya'yı ezmeyecek ılımlı bir barış yapılmasını savundu.

Pretoria'ya döndükten kısa bir süre sonra Botha'nın ölmesi üzerine Ağustos 1919'da başbakan oldu. 1924'te Milliyetçi Parti ile İşçi Partisi'nin oluşturduğu ittifak tarafından başbakanlıktan düşürülünce muhalefete geçti. 1933'te aşırı milliyetçilere karşı eski karşıtı James Hertzog ile işbirliğine giderek Birleşik Güney Afrika Ulusal Partisi'ni kurdu. 1939'a kadar Hertzog'un kurduğu hükümetlerde adalet bakanlığı yaptı. II.Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmak isteyen Hertzog'u parlamentoda az bir farkla yenilgiye uğratarak başbakanlığı üstlendi ve Almanya'ya savaş açtı. Mihver devletlerinin Kuzey Afrika'yı işgal etmesini önlemek amacıyla ülkesinin bütün kaynaklarını harekete geçirdi. Birleşmiş Milletler Belgesi'ni hazırlayan 1945 San Francisco Konferansı'nda ülkesini temsil etti.

Smuts, felsefi alanda şair Walt Whitman'ın doğal insan anlayışından esinlenen ve evrendeki her şeyin bir bütünlük içinde olduğu doğrultusundaki görüşe bağlıydı. Siyasi alanda ise Güney Afrika'nın İngiliz Uluslar Topluluğu içinde kalmasından yana olmuştur. Bu nedenle, genellikle İngiliz yanlısı olarak değerlendirilmiş ve ırkçı çevrelerin eleştirisine uğramıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A Century of Wrong*, 1899, ("Bir Yanlışlık Yüzyılı"); *League of Nations: A Practical Suggestion*, 1918, ("Milletler Cemiyeti: Pratik Bir Öneri"); *Holism and Evolution*, 1925, ("Bütünlük ve Evrim").

• **BAKINIZ:** BOTHA, HERTZOG, KRUGER, MALAN, RHODES, WHITMAN.

SNEFRU
(? -İÖ 2590)

Mısır firavunu. 4.Sülale'nin kurucusudur.

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir. Ölüm yeri hakkında da bilgi yoktur. 3.Sülale'nin son firavunu Huni'nin (İÖ 2637-2613) kraliçelerinden biri olan I.Meresankh'ın oğlu, 4.Sülale'nin ikinci firavunu Keops'un (Khufu) babasıdır.

İÖ 2613'te, annesi Meresankh'ın yardımıyla firavun oldu ve 4.Sülale'yi (İÖ 2613-İÖ 2494) kurdu. Meresankh'ın akrabası olan Hetepheres adı bir prensesle evlendi. Eski krallık döneminde her iki yılda bir kez yapılan sığır sayımlarının Snefru zamanında 17 kez yinelenmesi, onun 34 yıl hüküm sürdüğünü göstermektedir.

Snefru, Nubialılar (Sudan) ve Libyalılar'a karşı seferlere girişti. Büyük sayıda köle ve büyükbaş hayvanı Mısır'a getirdi. Sina Yarımadası'nda Vadi Mağara'da (Mağaralar Vadisi) bulunan bir kabartma, Snefru'nun Sina üzerine yaptığı seferi belgelemektedir. Sina'daki bakır madenlerinin Snefru tarafından işletmeye açıldığı sanılmaktadır. Snefru'nun Sina'ya sefer yapmasının, Mısır'ı rahatsız eden çöl kabilelerini cezalandırmak ve canlı hayvan ele geçirmekle ilintili olduğu da düşünülmektedir. Mısır ordusu, meyve ağaçlarını keserek ve tarlalardaki ürünü ateşe vererek, bu bölgede büyük bir yıkıma neden oldu. Snefru döneminde Sina ötesi bölgeler ile de ilişkiler kuruldu. Lübnan'dan sedir ağaçları getirilerek Mısır'da bir donanma yapıldı.

Snefru Eski Krallığın en parlak firavunlarından biri olarak kabul edilmektedir. Dahşur'da biri kırık biri de kırmızı diye adlandırılan iki piramit yaptırmış, Maydum'daki basamaklı piramiti de tamamlamıştır.

• **BAKINIZ:** KEOPS.

SNELL, Willebrord
(1580-1626)

Hollandalı matematikçi ve fizikçi. Işık ışınlarının kırılma kurallarını belirleyen "Snell yasası"nı bulmuştur.

Willebrord van Roijen Snell ya da Latince'leştirilmiş adıyla Willebrordus Snellius van Royen 1580'de (kimi kaynaklara göre 1581 ya da 1591'de) Leiden'de doğdu, 30 Ekim 1626'da aynı kentte öldü. 1600'de, babasının matematik profesörü olduğu Leiden Üniversitesi'nde bir süre matematik dersleri verdikten sonra, 1604'e değin Avrupa'nın çeşitli kentlerini dolaştı; bu gezileri sırasında Kepler ile tanıştı, Tycho Brahe'nin gözlemlerinde görev aldı. 1613'te, babasının ölümü üzerine Leiden Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine, iki yıl sonra da matematik profesörlüğüne getirildi.

Snell, Leiden Üniversitesi'nde profesör olduktan sonra başladığı meridyen yayının ölçümüne yönelik çalışmalarının sonuçlarını 1617'de yayımlamış, bu ölçümleri geliştirme yolundaki çabalarını ise yaşamı boyunca sürdürmüştür. Bu çalışmaları sırasında, ilk kez Tycho Brahe'nin tasarladığı, zincirleme üçgenler çizmeye dayanan nirengi (triyangülasyon) yöntemini geliştirerek, Yerküre'nin çevresini % 3,4'lük bir yanılgıyla hesaplamıştı.

Astronomide Ptolemaios sisteminin izleyicisi

olan, π sayısının değerini 35 ondalığa kadar hesaplayarak 1621'de yayımlayan Snell, en önemli buluşunu aynı yıl optikte gerçekleştirmiş, yıllarca sürdürdüğü deneyler sonucunda ışığın kırılma yasasını belirleyen bu çalışması yayımlanamamış, günümüze el yazması halinde ulaşmıştır. Sonradan Hollandalı bilgin Isaac Vossius (1618-1689) ile Huygens'in inceledikleri ve kitaplarında sözünü ettikleri bu el yazmasında Snell, bugün kendi adıyla anılan kırılma yasasını geometrik çizim biçiminde ortaya koymuştu. Bu yasaya göre, ışık, belirli bir ortamdan bir başka belirli ortama geçerken kırılmaya uğradığında, gelen ışık ile kırılan ışığın iki ortamı ayıran yüzeye çizilen dikmeyle yaptıkları açıların sinüslerinin oranı sabittir. Bu oran, sonradan Huygens ilkesiyle açıklanacağı gibi, iki ortamın kırılma indislerinin oranına, bu da ışığın bu iki ortamdaki hızlarının oranına eşittir. Kırılma yasasını ilk kez 1637'de, deneysel bir kanıt göstermeksizin yayımlayan ve gerek Snell'in sağlığında, gerek ölümünden sonra Leiden'e birkaç kez gitmiş olan Descartes, özellikle Huygens ve başka bilim adamlarınca Snell'den çalıntı yapmış olmakla suçlanmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Eratosthenes Batavus,* 1617, ("Hollandalı Eratosthenes"); *Cyclometricus,* 1621, ("Dairenin Ölçülmesi"); *Doctrinae Triangulorum,* (ö.s.), ("Üçgenler Üzerine").

- **BAKINIZ:** BARTHOLIN, DESCARTES, HUYGENS, PTOLEMAİOS.

SOARES, Mário
(1924)

Portekizli siyaset ve devlet adamı. 1976-1978 arasında başbakanlık yapmış, 1983'te yeniden başbakan olmuştur.

Mário Alberto Nobre Lopes Soares 7 Aralık 1924'te Lizbon'da doğdu. Babası 1910'da ülkede kurulan ilk cumhuriyet hükümetinde bakanlık yapmış, Mayıs 1926'da askeri bir darbeyle cumhuriyet yönetimine son verilmesinden sonra muhalefete geçmiş bir eğitimciydi. Mário Soares Ekim 1942'de girdiği Lizbon Üniversitesi'nde, antifaşist öğrenci örgütlerinde etkinlik gösterdi. 1946'da değişik muhalefet örgütlerinin oluşturduğu MUD'nin (Movimento Unidade Democratica-Birleşik Demokratik Hareket) gençlik örgütünün kurucuları arasında yer aldı. Bu tarihten örgütün yasadışı ilan edildiği 1948'e değin merkez komite üyeliğinde bulundu. 1951'de Lizbon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra, aynı üniversitede beş yıl süreyle hukuk öğrenimi gördü. Ardından Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nden hukuk doktoru derecesi elde etti. Ülkesine dönüşünde birkaç yıl babasının kurduğu özel bir okulda müdürlük ve tarih öğretmenliği yaptı. 1958'de Lizbon'da avukatlığa başladıktan sonra Salazar diktatörlüğüne muhalif olanların davalarını üstlendi.

Bu dönemde Salazar diktatörlüğüne karşı yürütülen muhalefet hareketinin önde gelen isimlerinden biri durumuna gelen Soares, 1964'te ASP'nin (Acção Socialista Portuguesa-Portekiz Sosyalist Eylemi) kurucuları arasında yer aldı. 1965'teki meclis seçimlerine önce adaylığını koyduysa da, seçim kurallarını protesto ederek diğer muhalefet adaylarıyla birlikte adaylığını geri çekti. Aynı yıl, 1958 devlet başkanlığı seçimlerinde desteklediği general Humberto Delgado'nun İspanya'da öldürülmesi üzerine, Delgado'nun ailesinin avukatlığını üstlenerek, Portekiz gizli polisi PIDE'yi suikasti gerçekleştirmekle suçladı. Bu etkinlikleri nedeniyle 1967'de tutuklandı ve Mart 1968'de süresiz olarak São Tome Adası'na sürgüne gönderildi.

Eylül 1968'de bir beyin kanaması geçiren Salazar'ın yerine Marcelo Caetano'nun başbakan olmasından sonra Portekiz'e dönmesine izin verilen Soares, Ekim 1969 seçimlerine katıldıysa da, ağır baskı koşulları nedeniyle hiçbir muhalifin meclise giremediği bu seçimlerin ardından Portekiz'den ayrılarak 1970-1974 arasında Paris'te sürgünde yaşadı. Nisan 1973'te Federal Almanya'da ASP'nin yerine PSP'yi (Partido Socialista Portuguesa-Portekiz Sosyalist Partisi) kurarak partinin genel sekreteri oldu.

25 Nisan 1974'te diktatörlüğün, kendilerini Silahlı Kuvvetler Hareketi olarak adlandıran bir grup subay tarafından devrilmesinden birkaç gün sonra Portekiz'e döndü. 15 Mayıs'ta kurulan ve üç sosyalistin yanı sıra iki de komünist bakanın yer aldığı *geçici* hükümette dışişleri bakanlığını üstlendi. Bu görevi sırasında yeni yönetime Avrupa başkentlerinde destek bulmaya çalıştı. Sömürgelerde bağımsızlık için referandum yapılmasını savunarak Mozambik ve Gine-Bissau'daki bağımsızlık hareketinin önderleriyle yaptığı görüşmelerin sonucunda bu ülkelerle onların bağımsızlıklarını tanıyan antlaşmalar imzaladı. Mart 1975'te kurulan ve Komünistler'in daha çok bakanlık elde ettiği yeni hükümette, görevini sandalyesiz bakan olarak sürdürdü. Nisan ayındaki Kurucu Meclis seçimlerinde partisinin oyların % 37,8'ini almasının ardından, Komünistler'e karşı yürüttüğü muhalefeti sertleştirerek basın ve diğer özgürlüklerin kısıtlanmaya çalışıldığını öne sürdü. Temmuz 1975'te diğer Sosyalist Parti'nin ve Halkçı Demokrat Parti'nin üyeleriyle birlikte hükümetten istifa etti.

Yeni anayasanın kabul edildiği ve PSP'nin yine en çok oyu alan parti olduğu Nisan 1976 seçimlerinden sonra devlet başkanı seçilen Santos Ramalho Eanes tarafından Temmuz 1976'da başbakanlığa getirildi. Bir azınlık hükümeti kurarak daha önce kamulaştırılmış olan işletmelerin ve toprakların eski sahiplerine geri verilmesi uygulamasını başlattı. IMF'nin önerileri doğrultusunda bir kemer sıkma programını yürürlüğe koyması Aralık 1977'de meclisten güvenoyu alamayarak istifa etmesine neden oldu. Ocak 1978'de bir koalisyon hükümeti kurduysa da, koalisyonun dağılması üzerine Temmuz 1978'de görevinden alındı.

1979 ve 1980 seçimlerinde PSP'nin ardı ardına oy kaybına uğraması üzerine Ekim 1980'de parti genel sekreterliğinden ayrılan Soares, Aralık 1980'de bu görevine geri getirildi. Haziran 1983'te yeniden başbakan oldu. Halen (1985) bu görevini sürdürmektedir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Ecritos Politicos,* 1969, ("Siyasi Yazılar"); *Portugal bailloné,* (otobiyografi), 1972, ("Portekiz Boyunduruk Altında").

- **BAKINIZ:** CAETANO, CUNHAL, SALAZAR.

SODDY, Frederick
(1877-1956)

İngiliz, kimyacı. Elementlerin radyoaktiflik yoluyla birbirlerine dönüştüğünü kanıtlayan ve çekirdek fiziğine "izotop" kavramını kazandıran çalışmalarıyla tanınır.

2 Eylül 1877'de Sussex'deki Eastbourne'da doğdu, 22 Eylül 1956'da Brighton'da öldü. Oxford Üniversitesi'ne bağlı Merton College'ı 1898'de birincilikle bitirip, aynı okuldan kimya dalında doktora derecesini aldıktan sonra, 1900'de Kanada'ya giderek Montreal'daki McGill Üniversitesi'ne asistan olarak girdi ve aynı üniversitede fizik profesörü olan Rutherford ile birlikte çalıştı. 1903'te Londra'daki University College'a geçerek bir yıl Ramsay'in laboratuvarında araştırmalara katıldı, ertesi yıl da Glasgow Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine getirildi. 1913'te "izotop" kavramını ve radyoaktif bozunum sonucunda elementlerin Mendeleyev tablosundaki yerlerinin değişmesine ilişkin yasayı ortaya koyarak en önemli çalışmalarını gerçekleştiren Soddy, 1914'te Aberdeen Üniversitesi'nde, 1919'da da Oxford Üniversitesi'nde kimya profesörlüğüne atandı. Ancak, Oxford Üniversitesi'ni radyoaktiflik kimyası alanında etkin bir araştırma merkezine dönüştürmesi yolundaki beklentileri gerçekleştiremediği için üniversiteyle ilişkileri giderek bozuldu ve yirmi sekiz yıldır mutlu bir yaşamı bölüştüğü eşinin ölümünden sonra direnme gücünü iyice yitirerek 1936'da üniversitedeki görevinden ayrıldı. 1910'da Royal Society'nin üyeliğine seçilen, izotoplara ve radyoaktif dönüşüme ilişkin çalışmalarıyla 1921 Nobel Kimya Ödülü'nü alan Soddy, zamanla daha çok siyasal ve iktisadi konulara

İzotoplar

Bir radyoaktif element alfa ya da beta parçacığı salarak bozunuma uğradığında başka bir elemente, bu yeni element de aynı süreçle üçüncü bir elemente dönüşür ve bu dönüşümler dizisi kararlı bir elemente varıncaya değin sürüp gider. Böylece ortaya, "radyoaktif aile" denilen bir dönüşüm dizisi çıkar. 1913'e değin, bu ailelerde oluşan ara elementler, atom ağırlıklarının farklı oluşuna bakılarak yeni ve değişik elementler sanılmış ve böylece saptanan yeni elementlerin sayısı kısa sürede 40'ı aşmıştı. Oysa Mendeleyev* tablosunda, bu elementlerin yerleştirilebileceği ancak 10 kadar boş yer vardı.

Bu süre içinde Soddy ve bazı araştırmacılar, uranyum, toryum ve aktinyum aileleri diye adlandırılan doğal radyoaktif ailelerin üyesi olan kimi elementlerin, kimyasal olarak birbirinden ayırt edilemez olduğunu gözlemlediler. Örneğin Hevesy*, uranyum ailesinde bir ara element olan radyum-D ile kurşunu kimyasal yollarla birbirinden ayırmanın olanaksızlığını anladı; Soddy de aktinyum-X, toryum-X ve mezotoryum-1 adı verilmiş olan elementlerin aynı kimyasal özellikleri gösterdiğini belirledi. Ne var ki, kimyasal olarak birbirlerinden ayırt edilemeyen bu elementlerin radyoaktif bozunum özellikleri birbirinden çok değişikti. Soddy, bu tür elementlerin kimyasal açıdan özdeş olduğunu, bu nedenle aslında değişik elementler olmayıp aynı elementin atom ağırlıkları farklı türleri olduğunu belirterek, bu özellikteki elementlerin Mendeleyev tablosunda aynı yerde bulunmaları gerektiğini öne sürdü ve bu kavramı adlandırmak için Yunanca isos topos (aynı yer) sözcüklerinden oluşturduğu "izotop" terimini önerdi.

Bugünkü bilgilere göre, bir elementin kimyasal özellikleri, atomundaki elektronların sayısına, dolayısıyla çekirdekteki proton sayısına bağlıdır. Atom numarası adı verilen bu sayı, elementin Mendeleyev tablosundaki yerini belirler. Atom ağırlığı ise, çekirdekteki protonlar ile nötronların sayılarının toplamına eşittir. Atom sayıları birbirine eşit olduğu için kimyasal açıdan aynı element sayılan izotoplar, yalnızca nötron sayılarıyla, dolayısıyla atom ağırlıklarıyla birbirinden ayrılır ve radyoaktif bozunum süreci çekirdeğin özelliklerine bağlı olduğundan, izotopların bozunumu nötron sayısına bağlı olarak farklılık gösterir. İzotop kavramı, doğadaki elementlerin atom ağırlıklarının neden tamsayı olmadığını da açıklığa kavuşturmuştur. Doğadaki elementlerin çoğu birkaç izotopun karışımıdır. Örneğin, 17 numaralı klor elementi, atomunda 17 elektron ve 17 proton bulunan bir elementtir. Doğadaki klor ise, çekirdeğinde 18 nötron bulunan ve atom ağırlığı 17+18=35 olan klor-35 izotopu ile çekirdeğinde 20 nötron bulunan ve atom ağırlığı 17+20=37 olan klor-37 izotopunun karışımından oluşur; bu karışımda yaklaşık olarak % 75 oranında klor-35, % 25 oranında klor-37 bulunduğundan, klorun ölçülen atom ağırlığı bir tamsayı olarak değil, 35,457 gibi kesirli bir sayı olarak ortaya çıkar. Soddy'nin kimyasal açıdan özdeş olduğunu belirlediği elementlerden aktinyum-X, 88 numaralı radyum elementinin 223 atom ağırlıklı izotopu, toryum-X, aynı elementin 224 atom ağırlıklı, mezotoryum-1 ise 228 ağırlıklı izotoplarıdır. Bugün bu izotoplar sırasıyla Ra-223, Ra-224 ve Ra-228 olarak gösterilir.

Günümüzde, 81 elementin 270'inin kararlı,yani radyoaktif olmayan izotopunun bulunduğu bilinmektedir. Radyoaktif izotopların bugün için bilinen sayısı ise 1.500'ün üstündedir.

ilgi duymaya başlamış, ne var ki bu konulardaki görüş ve önerileri kimya alanındaki çalışmaları gibi benimsenmemiştir.

McGill Üniversitesi'nde birlikte yürüttükleri araştırmalar sonucunda radyoaktifliğin niteliğini açıklığa kavuşturan Soddy ve Rutherford, uranyum ve toryum gibi radyoaktif elementlerin alfa ya da beta ışınları salarak bozunmaya uğramasıyla başka elementlerin ortaya çıktığını belirlediler ve bu olguya, Soddy'nin önerisiyle, simyacıların yüzyıllardır kullandığı bir sözcük olan "dönüşüm" (transmütasyon) adını verdiler. Soddy ve Rutherford'un uzun araştırmalar sonucunda 1903'te vardıkları bu sonuç, hem radyoaktifliğin niteliğinin belirlenmesi, hem de bir elementin başka bir elemente dönüştüğünün ilk kez açıklanmış olması bakımından önemli bir buluştu. Radyoaktif bozunma sırasında salınan beta ışınlarının elektronlardan oluştuğunun anlaşılması üzerine alfa ışınlarının niteliğini araştırmaya girişen Rutherford, bu ışınların helyum iyonlarından oluştuğunu öngörmüş ve Soddy ile ortak çalışmaları sonucunda, radyumun sürekli biçimde helyum ürettiğini belirlemişti. 1903'te araştırmalarını Ramsay'in laboratuvarında sürdüren Soddy'nin, radyum ürünlerine tayf analizi uygulayarak tayfta helyum çizgilerinin varlığını saptaması Rutherford'un görüşünü doğrulayan en önemli kanıt oldu.

Radyoaktif dönüşüm

Soddy'nin fiziğe en büyük katkısı, 1913'te izotop kavramını ortaya atmasıdır. Böylece, radyoaktif bozunma dizilerinin incelenmesiyle varlığı saptanan kırk kadar yeni elementin, aslında bilinen elementlerin yalnızca atom ağırlığı farklı olan türleri, yani "izotopları" olduğu anlaşıldı. Soddy'nin izotop kavramını ve aynı yıl içinde Moseley'in atom numarası kavramını geliştirmeleriyle hem radyoaktif dönüşümlerin ayrıntılı biçimde anlaşılabilmesi, hem de Mendeleyev tablosunun atom numarası temeline oturtulması olanağı doğdu. Bu yoldaki önemli gelişmelerden biri de, Soddy'nin, elementlerin alfa ve beta parçacığı salarak bozunmalarına ilişkin yasayı ortaya koymasıdır. 1911-1913 arasındaki çalışmalarından doğan ve Soddy'nin adıyla anılan bu yasaya göre, bir element alfa parçacığı salarak dönüşüme uğradığında atom numarası 2 birim azalır ve Mendeleyev tablosundaki yeri 2 kare geriye kayar; beta parçacığı salarak dönüşüme uğradığında ise atom numarası 1 birim artar ve element bir sonraki kareye yerleşir. Bu nedenle Soddy yasası, art arda alfa-beta-beta ışımasıyla gerçekleşen bir dönüşüm sonucunda elementin tablodaki ilk yerine geri döneceğini öngörür. Oysa bugünkü bilgilerin ışığında, alfa bozunumunda atom ağırlığı 4 birim azaldığı, beta bozunumunda ise değişmeden kaldığı için, alfa-beta-beta bozunum dizisi sonucunda elementin, atom ağırlığı 4 birim küçük olan bir izotopu ortaya çıkmış olacaktır.

İzotoplar ve radyoaktif bozunum aileleri üzerindeki araştırmalar, özellikle Thomson, Aston ve Richards'ın çalışmaları, Soddy'nin izotop kavramının ve yer değiştirme yasasının kısa süre içinde doğrulanmasıyla sonuçlanmış, temel önemi olan bu kavramlar çağdaş kimyanın gelişmesine yön vermiştir.

İzotop kavramı

• **YAPITLAR (başlıca):** *Radio-Activity*, 1904, ("Radyoaktiflik"); *The Interpretation of Radium*, 1909, ("Radyumun Yorumlanması"); *The Chemistry of Radioelements*, 1910, ("Radyoaktif Elementler Kimyası"); *Science and Life*, 1920, ("Bilim ve Yaşam"); *The Interpretation of the Atom*, 1932, ("Atomun Yorumlanması"); *The Story of Atomic Energy*, 1947, ("Atom Enerjisinin Öyküsü").

• **BAKINIZ:** ASTON, MENDELEYEV, MOSELEY, RAMSAY, T.W.RICHARDS, RUTHERFORD, J.J.THOMSON.

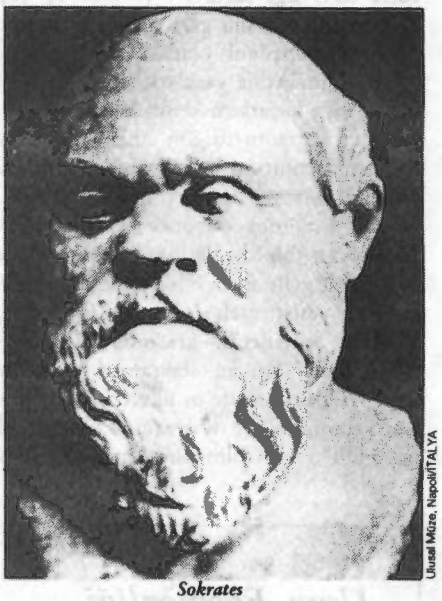

Sokrates

SOKRATES
(İÖ 470-399)

Eski Yunan, fizolof. Felsefenin insan sorunlarını konu edinen ve us ilkelerine dayanan bir öğreti niteliği kazanmasına öncülük etmiştir.

Yunanistan'ın Attika bölgesinde, Alopeke'de doğdu, Atina'da öldü. Babası mermer yontmakla geçiniyordu. Filozof Prodikos ile matematikçi Kyreneli Theodoras'tan öğrenim gördü. Bir süre babasının işinde çalıştı, sonra, o dönem Atina'nın örnek aydınları sayılan Sofistler'in derslerini dinledi, eğitim ve öğretim yöntemlerini öğrendi. Yunanistan'ın saldırıya uğraması üzerine, Potidaia Savaşı'na katıldı, saldırganlarla göğüs göğüse çarpıştı, yaralandı; barış sağlanınca, yaşamı boyunca sürdüreceği, felsefe sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Önceleri Demokritos'un geliştirdiği atom öğretisine ilgi duydu, daha önce yaşamış, Anadolulu doğacı bilgelerin kuramlarını, varlık sorunlarına getirdikleri çözümleri öğrendi. Belli bir gelir karşılığında gençleri yetiştirmeyi amaçlayan ve kendilerine "bilen", "bilgili" anlamında "Sophistes" denen retorik, dilbilgisi ve politika okutmayı iş edinen düşünürlerin yöntemlerini inceledi. Sokrates kendisini bu "bilgili" düşünürlerden ayırmak için "bilgiseven" anlamında "philosophes" diye niteledi. Bu kavram sonradan "felsefe" ve "filozof"

sözcüklerinin gelişip yayılmasına neden oldu. Böylece felsefe tarihinde kendisine "philosoph/bilgiseven" adını veren ilk düşünür oldu.

Kaynaklar, anılar, alıntılar

Sokrates, düşüncelerine, davranışlarına, Atina'ya getirmek istediği yeni ahlak anlayışına karşı çıkan ozan Melitos, retorikçi Lykhon ve derici Anytos'un suçlamaları sonucu baldıran suyu içerek yaşamına son verilmek üzere ölüm cezasına çarptırıldı. Otuz günlük tutukluluk süresinde kendisine kaçmak için her türlü kolaylığı sağlayan varlıklı ve etkili öğrencisi Kriton'un önerisini geri çevirerek ölümü seçti. Kaçmamasının nedeni olarak da "yetmiş yıldır karşı çıkmadığım Atina yasaları, şimdi bana ölmeyi buyuruyor diye kaçarsam kendi kendimle çelişkiye düştüğüm gibi benimsediğim ahlak ilkelerine de aykırı davranmış olurum" görüşünü ileri sürdü. Platon'un anlattığı bu ve benzeri başka olaylar, Sokrates'in yaşamı boyunca düşünce ve davranışları arasında kopmayan bir bağlantının bulunduğunu gösterir. Bilgiyi bir gelir aracı, felsefeyi Atina sitesine politikacı gençler yetiştirmek için güncel bir öğreti olarak anlayan Sofistler'in arasında bulunmasına, onlarla tartışmasına karşın, davranışın temelinde ölçü ve dengeyi, düşünmede us ilkelerini geçerli sayan Sokrates, yaşamının her döneminde olduğu gibi kalmanın, göründüğü gibi olmanın örneği sayılmıştır.

Suçlama yargılama ve sonuç

Sokrates, yazılı yapıt bırakmadığından, düşünceleri, yöntemi, davranışları Atina sitesinin bir yurttaşı olarak tutumu onunla ilgili kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu kaynak yapıtların yazarlarından öğrencisi Platon ve Ksenophon, onun, bir bilge olarak, yöntem ve öğretisini, oyun yazarı Aristophanes ise toplumsal geleneklerle bağdaşmadığını ileri sürdüğü inanç ve davranışlarını dile getirir. Önceleri şiir yazan, Sokrates'i tanıdıktan sonra bütün şiirlerini yok ederek kendini felsefeye veren Platon 28 yaşından sonra öğrencisi olduğu, Sokrates'le ilgili düşüncelerini, tartışmalarda, onu konuşturarak, ortaya koyar. Bu konuyu işleyen yapıtlardan *Apologia* (Sokrates'in Savunması) gereksiz bir suçlama ve yargılama karşısında Sokrates'in tutumunu açıklar. *Phaidon* (Phaidon) tinsel ölümsüzlük sorununu içerir, ölüm karşısında bilge kişinin sarsılmazlığını anlatır. *Symposion* (Şölen) ise Sokrates'in kişiliğini açıklığa kavuşturur. *Theaitetos* (Theaitetos) felsefenin benimsediği bilginin ne olduğunu sergiler, *Kriton* (Kriton) bilgenin yasalar karşısındaki tutumunu gösterir. Bütün bu yapıtlarda, Sokrates belli bir yanıyla ele alınır, onun "örnek insan" olduğu kanısıyla sonuca varılır. Ksenophon'un *Apomnemoneumato* ("Anılar") adlı yapıtında, Sokrates'in düşünce derinliğine varılmadan, kişiliğinin genel çizgileri üzerinde durulur, yer yer

Usun Egemenliği

Anadolu'da gelişen doğacı felsefenin konusu evrenin yapısı, düzeni, onu kuran öğelerin nicelik ve nitelikleriydi. Düşünen insan, doğa karşısında, kendine bir soru sorma gereğini duymuş, varlığının nereden gelip nereye gittiğini öğrenmek istemişti. Bu istek ve ondan doğan soru sorma eğilimi düşünce tarihinde etki-neden bağlantısının ilk örneğidir. İnsan, doğa karşısında, bir "soru soran varlık" durumuna gelmiş, doğayı tanıma, anlama eğilimi onda düşünmenin önemini vurgulamıştır. Doğayı anlamanın yolu soru sormadan geçer, soru sorma ise bir konu karşısında bulunduğunun bilincine varmadır. İşte felsefenin başlangıcı da bu soru sorma bilincinin uyanışıdır.

Anadolu'da doğan felsefenin konusu insan değil doğadır. İnsan, doğanın karşısında, onu düşünmenin, araştırmanın konusu durumuna getiren bir eylem varlığıdır. Thales'le* başladığı öne sürülen bu doğayı anlama eğilimi gelişerek bir öğreti niteliği kazanmış, Anaksimenes*, Herakleitos* gibi bilgelerin katkılarıyla, varlığın özü su, hava, ateş gibi tek öğelerden kurulu sayılmıştır. Bu üç bilgenin her biri, evren bütününün tek öğeden (arkhe) oluştuğu görüşündeydi. Empedokles* ise kurucu ilkenin tek değil, suyun, ateşin, havanın yanında toprağın da bulunduğunu, böylece evrenin bu dört öğeden oluştuğunu, bunları sevginin birleştirip tiksinmenin ayırdığını ileri sürmüştür. Felsefe tarihinde "Sokrates öncesi felsefe" diye nitelenen bu öğretiler, düşünce tarihi boyunca, değişik kuramlar oluşturarak sürüp gitmiştir. İlkin Sokrates, felsefenin evreni değil de insanı konusu edinmesi gereğini ileri sürmüş, insanı bir "us varlığı" olarak düşünmüştür.

Sokrates'ten sonra insanı konu edinen felsefe, düşünme eyleminde usu egemen kılmış, tek yönetici ilke olarak onu benimsemiştir. Usa dayanan felsefe doğayı değil insanla bağlantılı değerleri, birer kavram niteliğine bürünen soyut varlıkları incelemeye başlamıştır. Artık doğayı kuran, kurucu ilkeler değil, erdem, bilgi, iyi, güzel, doğruluk, yücelik, yiğitlik, yardım, ölçülülük, hak, bilgelik gibi değerler söz konusudur. Bunlarla ilgili sorunların düzenlenmesi, çözümü de doğayı incelemeyi, gözlemlemeyi değil, soyut bir varlık alanını göz önünde bulundurmayı gerektirir. Felsefe tarihinde doğacı felsefenin yerini insan felsefesi alınca, ondan kaynaklanan birçok öğreti ortaya çıkmış, hepsi de yaşanan değil düşünülen evreni konu edinmiştir. Tektanrıcı dinlerin ortaya çıkışıyla, Sokrates'ten gelen insan felsefesi yeni bir nitelik kazanmış, özellikle tanrıbilim, yalnız dini konu edinerek varlık alanını daha da soyutlaştırmıştır. Sokratesçi öğretinin, dinden esinlenen, insanı bir inanç varlığı olarak niteleyen, onu bugün ile gelecek karşısında bir "kaygı" ile yüz yüze getiren son akım Varoluşçuluk'tur.

tinsel nitelikleri, davranış ilkeleri aydınlığa çıkarılır. Sokrates'le ilgili ilk yapıt olan, Aristophanes'ın *Nephelai*'si (Bulutlar) onu toplumun, inanç ve gelenekleri karşısında saygılı davranmayan, yeni bir inanç düzeni getirmeye çalışarak gençleri aldatan kimse olarak gösterir. Nitekim Sokrates'in suçlanması, yargılanması, baldıran suyu içerek ölüme gitmesi de Aristophanes'in yapıtında açıkladığı anlayış doğrultusundadır.

Sokrates'in felsefe tarihi bakımından önemi, insanı düşünce ve davranışları arasında uyum, bütünlük, denge bulunan bir varlık olarak görmesindedir. Ona göre bir bilgi varlığı olan insanın iç ve dış evrenini aydınlatacak, ona bütün eylem ve davranışlarında kılavuzluk edecek yalnız bilgidir. Bilgi ise insanla bağlantılıdır, onu anlamaya, bilmeye yöneliktir. Sokrates, özellikle doğacı bilgelerin, felsefenin temel sorunu durumuna getirdikleri evrenin varlığı, varlığın ilkeleri gibi konuları bir yana bırakarak insanı tanımanın gereğini ortaya atar. "Kendini bil" önerisinden yola çıkan bu görüşün ereği, insanı bir tinsel varlık olarak düşünmenin odağı durumuna getirmektedir. Bununla sağlanacak bilgi de insanın dışında değil, özünde, anlıksal yapısında bulunan ilkeleri, temel öğeleri açıklamaya yarayacaktır. Bilgi verileri insanın yaşamını biçimlendirmek, yönlendirmek içindir, çıkar sağlamak, yüksek görevler elde etmek, ün kazanmak için değildir. Öte yandan, bütün sorunlar karşısında kuşkuya kapılmanın, görelilik öğretisine saplanmanın da gereği yoktur. Çünkü insanın us ölçülerine dayanarak kavrayabileceği bir "tümel doğru" vardır. Bu doğrunun bilgisi bir sanı *(doksa)* değil, usa dayalı, özü kavramayı sağlayan bilgidir *(episteme)*.

Sokrates'in anladığı bilgi öğretimle, aktarmakla, başkalarından dinleme yoluyla değil, eleştirel yönteme dayanan bir "birlikte çalışmak"la sağlanabilir. Bu bilginin temel ilkeleri, özünü kuran öğeler de, insanın dışında değil, anlığında, düşünme yetisindedir. Bu konuya çözüm getirebilmek için düşüncenin nesnel değeri durumunda olan usa dayanmak gerekir. O, "ben yalnız bir şey bilmediğimi biliyorum" derken bilginin edinilmesi için, usun aydınlığında araştırmanın, bilgiyi olduğu yerde bulmanın önemini vurgulamıştır. Ona göre bilmek için, elde olanı kullanmak değil, araştırmak önemlidir. Bu araştırmada, Sokrates'in uyguladığı yöntemin, biri alay *(ironie)*, öteki düşüncenin doğumunu sağlayan doğurtuculuk *(marieutike)* olmak üzere iki öğesi vardır. Bu yönteme yaklaşım biçimi de bilmez görünerek, bildiğini ileri sürerek, karşısındakini konuşturmaktır. Sokrates, kendi bilgisizliğini ortaya atarak karşısındakinin bilgisinden yararlanmak ister gibi görünür. Sonra onun ileri sürdüğü düşünceleri, karşıtlarını gündeme getirerek bir bir çürütür. Bu durumda yapılacak işin birlikte araştırma olduğu sonucuna varılır. Burada yöntem uygulaması başlar, önce ileri sürülen düşüncelerle inceden inceye alay edilir, sonra doğurtucu eyleme geçilir. Bu eylemin tek özelliği insan tini ya da anlığında uyur durumda bulunan düşünceleri, karşılıklı soru sormalarla bilinç yüzeyine çıkarmaktır.

Sokrates'in benimsediği kurama göre, tinde, bütün insanlar için geçerli olan "ortak doğrular" saklıdır. Yapılacak iş bu doğruları bulundukları yerden yüzeye çıkarmak "bilinir duruma getirmek"tir; işte bilginin oluşması da budur. Bu tür bilgiyi sağlayan bilimsel çalışmanın amacı duyumla kazanılan tek tek tasarımlar elde etmek değil kavramlar oluşturmaktır. Kavramın belirlenmesi de sınırlarının saptanmasına, kesin tanımın *(horismos)* ortaya konmasına bağlıdır. Kavram nesnenin özünü bilmeyi sağlar, bu nedenle tümel olması gerekir. Çünkü tikel tümele bağlıdır, bunun karşıtını savunmak yanılmadır. Sokrates'in bilgiyi kazanmada uyguladığı yönteme tümevarım *(epagoge)* denmektedir. Bu yöntemle sağlanan bilginin ereği insan yaşamına anlam ve içerik kazandırmak, onu düzene sokmaktır. Bu düzen ahlakın çatısını oluşturur.

Mutluluk

Ahlakın temeli bilgiyle özdeş olan erdemdir. Ancak bu bilgi özel çıkar sağlamak için kullanılan araç değil, kişiyi mutluluğa *(eudaimonia)* götüren kesin ve doğru bilgidir. İnsanı doğru davranmaya, doğru eyleme ulaştıran bu bilginin başka bir özelliği de "iyi" oluşudur. Sokrates'in öğretisine göre iyi, güzel, erdem, yiğitlik, ölçülülük, yücelik, yardım, doğruluk gibi değerler bilgiyle bağlantılıdır, bilgi dışında bir değer varlığı söz konusu değildir. İyi kişisel mutluluğun temeli, tinsel sağlığın kaynağı, davranışların ölçüsüdür.

Kesin bilgi ve sanı

Daimanion

Sokrates'in düşüncelerini yönlendiren, onu, bilgi, erdem, doğru ve iyi kavramlarının içeriğini açıklayarak eyleme geçiren bir güç vardır. "Daimonion" adını verdiği bu gücün ne olduğunu, kesinlikle bilme olanağı yoktur. Ancak bütün yargılarında, davranışlarında ona danıştığını, onun onayını almadan işe girişmediğini açıkladığına göre, bu güç onun özünde tinsel bir ilkedir, derin bir sezgidir. Kimi yorumculara göre ahlak, tanrısal esin, derin içgüdü diye nitelenen bu güç, onun usa bağlılığının da temel koşulu niteliğindedir. Çünkü bu güç onu, bütün davranış ve eylemlerinde, usun ışığında yürüme gereğinde bırakmakta, her türlü us dışı Gizemcilik'ten uzak tutmaktadır. Sokrates'in, "Atina gençliğini geleneksel inançlara karşı, yeni tanrılar ortaya atarak, azdıran" kişi diye suçlanmasına yol açan nedenlerden biri de budur.

Bilmenin yöntem ve olanakları

Sokratesçi okullar

Sokrates'in felsefe tarihindeki etkisi, "filozof" kavramıyla yaşıt ve bağlantılıdır. Onun doğayla ilgilenmeyip yalnız insanı konu edinmesi yeni bir düşünce akımının başlangıcı sayılmıştır. Cicero, onun için "felsefeyi gökten yere indirerek insanlar arasına sokmuştur" derken bu yeni görüşü dile getirmekteydi. Sokrates'in düşünce yöntemine dayanan dört "Sokratesçi okul" kurulmuştur. Bunlar 5.-4. yy'larda ortaya çıkan, Eukleides'in kurduğu Megara Okulu, Phaidon'un temellendirdiği Elis-Eritreia Okulu, Antisthenes'in geliştirdiği Kynikler Okulu ile Aristippos'un öncülük ettiği Kyrene Okulu'dur. Ayrıca Sokrates'in görüşlerinden esinlenen, ancak bağımsız okul niteliği kazanamayan akımlar da vardır.

• **KAYNAKLAR:** Clop ve Gigon, *Sokrates*, 1947; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter philosophen*, 1967; Ksenophon, *Apologia Sokratus*, 1923; Ksenophon, *Apomnemoneumata Sokratus;* Platon, *Apologia*, 1942; Platon, *Kriton*, 1942; Platon, *Phaidon*, 1943; Platon, *Theaitetos*, 1943; Platon, *Symposion*, 1958.

Tanrı, tümevarım, erdem

• **BAKINIZ:** ANTİSTHENES, ARİSTİPPOS, DİOGENES LAERTİUS, EUKLEİDES, KSENOPHON, PLATON.

SOLAKZADE

Bak. MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ [Solakzade]

SOLANAS, Fernando
(1936)

Arjantinli sinema yönetmeni. Siyasal sinemanın en önemli örneği sayılan tek bir filmiyle ün kazanmıştır.

Şubat 1936'da Buenos Aires'de doğdu. Eğitimini tamamladıktan sonra Paralel Sinema adıyla anılan bir yeraltı sinema grubu içinde yer aldı. Amerikan filmlerinin egemenliği altındaki Arjantin sinema piyasasına kökten karşı olan bu grup, ülkenin sorunlarına yönelik, doğrudan doğruya siyasal amaçlı bir sinema gerçekleştirmeyi savunuyordu. Solanas 1968'de arkadaşı Octavio Getino ile birlikte, son derece kısıtlı olanaklarla ve zaman zaman 16 mm'lik kamerayla çalışarak 4 saat 20 dakika uzunluğundaki ünlü filmi *La hora de los hornos*'u ("Fırınların Saati") yaptı. Sansür ve piyasa düzeninin dışında, öğrenci örgütleri ve çeşitli siyasal kuruluşlar tarafından dağıtılan film, Arjantin'deki Peron rejimini, yaşanabilir, halkçı bir seçenek olarak yorumluyordu. Bu yönüyle ve üretim-dağıtım biçimiyle film, siyasal sinemanın en ilginç örneği olarak sinema tarihine geçti. 1970'lerde Solanas, Peronist Parti'nin ısmarladığı, Peron'un 1955'ten sonraki Madrid sürgünü dönemini anlatan uzun bir belgesel film çekti. Konulu ilk uzun filmi olan *Los hijos de Fierro*'yu ("Fierro'nun Oğulları") ise, Batı Alman ve Fransız televizyonları hesabına 1972'de çevirdi.

Solanas'ın, Che Guevara'ya ve Latin Amerika'nın kurtuluşu uğrunda yaşamını yitirenlere adadığı *La hora de los hornos* bir izleme sineması ürünü olarak düşünülmemiştir. İzleyicilerce geliştirilmekte, tamamlanmakta ve oluşturulmaktadır. Önemli olan filmin görüntüleri değil, filmin her gösteriminde yaratılan canlı durumdur. Böylece bir eylem, tartışma ve düşünme ortamı doğmakta, her gösterimde bu ortamı güçlendirecek çeşitli olgular da filme eklenebilmektedir. Örneğin, yer yer gösterime ara verilip olaylara tanık olmuş olanlar konuşturulmakta, şarkı ya da şiirler okunmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La hora de los hornos*, 1968, ("Fırınların Saati"); *Los hijos de Fierro*, 1972, ("Fierro'nun Oğulları"); *Le regard des autres*, 1980, ("Başkalarının Bakışı".)

SOLERI, Paolo
(1919)

İtalyan mimar ve kent tasarımcısı. Geleceğin mimarlığına ilişkin düşsel tasarımlarıyla tanınmıştır.

21 Haziran 1919'da Torino'da doğdu. 1941'de mimarlık okumak üzere Torino'daki Politecnico'ya girdi. 1946'da doktorasını da vererek okulu bitirdi. 1947'de ABD'ye giderek orada yerleşti. Aynı yıl F.L.Wright'ın Taliesin'deki bürosunda çalışmaya başladı. Burada Wright'ın mimarlığından çok etkilenmekle birlikte, onun mimarlık anlayışına hiç uymayan ilerideki özgün üslubunun ilk örnekleri sayılabilecek boru köprüler tasarladı. 1951'de Mark Mills'le birlikte Cave Creek'te, güneşin hareketine ve hava koşullarına göre açılıp kapanabilen, açısı değiştirilebilen, yarı saydam camdan kubbe biçiminde bir çatısı olan bir ev gerçekleştirdi. Yapının ilgi çekici görünümü çok sayıda tasarım önerisi almasına yol açınca Soleri, Wright'ın bürosundan ayrılarak kendi adına çalışmaya başladı. 1953'te bir seramik fabrikası tasarlamak için İtalya'ya gitti. Tüm dış yüzünü gittikçe incelen seramik bir tabakayla kapladığı bu fantastik tasarımıyla Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı.

Soleri 1955'te ABD'ye döndü ve Scottsdale'de kendi adına bir büro açtı. Daha sonra çölde kendisi ve ders verdiği Arizona Eyalet Üniversitesi Mimarlık Bölümü'ndeki öğrencileri için konutların ve küçüklü büyüklü çok amaçlı atölyelerin yer alacağı büyük bir vaha oluşturmaya girişti. 1961'de bürosunu, yazları öğrenciler için gönüllü çalışma kurslarının düzenleneceği okul niteliğinde bir kuruluşa dönüştürerek Cosanti adını verdi. Özgün seramikler, bronzdan çanlar gibi çeşitli küçük el sanatı ürünleri yapıp bunları satarak geliriyle Scottsdale'in kuzeyinde, öğrencilerine yerinde deneme ve uygulama olanağı verecek, yapılanmaya elverişli bir tepe satın aldı. Aynı yıllarda düşsel ve fantastik çalışmalarına yer verdiği sergisinin mimarlık alanında büyük tartışmalara yol açması, bu arazide alışılmadık bir tasarımı uygulamaya başlamak için ona büyük cesaret verdi. *Arcosanti* adını verdiği bu ideal kentinin beton, donatılı beton ve çelik yapılarının yapımında yüzü aşkın öğrenci çalıştı. Hâlâ tam anlamıyla bitmemiş olan bu girişimin yapım masraflarının karşılanabilmesi için, tamamlanan bölümler kiraya verildi. Soleri beşik tonoz, yarım kubbe, kemer gibi eski mimarlıklardan aldığı öğeleri Modernizm Sonrası (Post Modernizm) anlayışına göre yeniden yorumlayarak kullandığı bu çalışmasının amacını, mimarlıkla ekolojinin birleşmesi çerçevesinde insan ve çevre ilişkisini araştırmak olarak tanımladı ve *architecture* ile *ecology* sözcüklerini birleştirerek *archology* (arkoloji) terimini türetti. 1970'te hem bu çalışmasına ait çizim ve maketlere, hem de boru köprülerine, kule kentlerine, sualtı yerleşmelerine ve yörüngeye oturtulmuş uzay kentlerine ait gelecekçi (fütürist) çalışmalarıyla büyük bir sergi açtı. Gene aynı yıl Agua Fria Nehri dolaylarında iki bin beş yüz kişilik bir pilot yerleşim bölgesi tasarladı.

Paolo Soleri öğrenciliği sırasında A.Gaudi'nin mimarlığına ilgi duymuş, daha sonra da F.L.Wright'ın mimarlığa ilişkin düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Ancak yapıtları hiçbir akımla bağdaştırılamayacak son derece özgün çalışmalardır. Gerek dünya görüşü, gerek yaşam biçimiyle, özellikle ABD'de, mimarlık alanında ve çeşitli toplumsal etkinliklerde görev almak isteyen çok sayıda öğrencinin ve mimarın öncüsü durumuna gelmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Çöl Evi* (M.Mills ile), 1951, Cave Creek/Arizona, ABD; *Seramik Fabrikası*, 1954, Vietri sul Mare, İtalya; *Arcosanti Yerleşmesi*, Scottsdale/Arizona, ABD.

SOLGER, Karl
(1780-1819)

Alman, filozof. Felsefenin amacının tanrısal gerçekleri, evreni, bilinç ürünlerini açıklamak olduğu görüşünü savunmuştur.

Wilhelm Friedrick Karl Solger 28 Kasım 1780'de Oder yakınlarında Swedt'te doğdu, 25 Ekim 1819'da Berlin'de öldü. Önce Berlin ve Halle üniversitelerinde, sonra Jena Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. Schelling'in öğrencisi oldu, Goethe ve Schiller'le yakınlık kurdu. Felsefe ve yazın konularındaki çalışmalarını sürdürürken Eski Yunan uygarlığı uzmanlarından August Wolff'la tanıştı, onun düşüncelerinden yararlandı ve Sophokles'in yapıtlarını Almanca'ya çevirdi. 1809'da Frankfurt Üniversitesi'nde estetik profesörü olarak göreve başladı, 1811'de Berlin Üniversitesi'ne atandı, ölünceye değin bu görevde bulundu.

Schelling, Fichte, Spinoza gibi filozofların düşüncelerinden etkilenen Solger'in felsefesi coşku ve esin kavramlarına dayanır. Bunlar felsefe sorunlarının çözümünde usu ışıklandıran öğelerdir. Bu iki öğenin düşünme yetisini eyleme geçirebilmesi ise uygulanacak diyalektik yönteme bağlıdır. Çünkü felsefe düşüncelerin karşılıklı olarak ortaya atılıp tartışılmasına dayanır. Sorunların tartışılmasında uygulanan diyalektik yöntemin biri ince alay öteki gülmece olmak üzere iki öğesi vardır. Birincisi insandaki anlayış yetisinin kıvraklığını gösteren bir oyun gibidir, tartışmada çelişik düşünceler ileri sürerek, kuşkudan uzak, en güvenilir sonucu almaya yarar. Gülmece ise, olay karşısında geniş yüreklilik göstererek saldırıyı olumlu sonuca dönüştürmeyi sağlar. Bu öğelerin ikisi de yıkıcı değil yapıcı, çıkmaza sürükleyici değil, çelişkiden kurtarıcıdır.

Solger'e göre diyalektik yöntemin temelini oluşturan bu iki öğe tinin verimliliğini artırır, onu en kutsal varlık alanına çıkarır ve sonsuzluğa ulaştırır. Çünkü geniş yüreklilikle karşılanan gülmece, üzerinde tartışılan, düşüncenin tanrısal varlığın özünde erimesini, birliğin gerçekleşmesini sağlar. Bu olay düşüncenin bir yerde takılıp kalmaması, en yüksek aşamaya varması, istenen ereğe ulaşması demektir. Solger, kendine özgü yorumla, Gizemcilik'e yeni bir içerik kazandırmaya çalışırken Sezgicilik'ten, estetikle ilgili sorunlara yönelik çözümlemelerden de yararlanır, özellikle güzellik kavramı üzerinde durur.

Solger için güzelin kaynağını doğada değil, insanın özünde, tininde aramak gerekir. Çünkü insan doğayı tanrısal bir gücün ürünü diye anlamakta, onu bir sanat yapıtı olarak nitelemektedir. Bu nedenle doğal güzelliğin estetikle ilgisi yoktur. Gerçek güzel, tanrısal düşüncenin açıklanması, tasarlanmasıdır. Güzelle "iyi" arasında ayrılık yoktur, çünkü iyi, bir düşüncenin toplumsal yaşamla olan bağlantısına dayanır. Bu düşüncenin de salt ve arınmış olması gerekir, bu niteliği onun doğruluğunu gösterir. Böylece doğru, arınmış düşünce, iyi ve güzel gibi dört kavram arasında bir varlık bağı kurulur ve iyinin bir olayla gerçeklik kazanması güzeli oluşturur. Solger, bu dört kavramı bir dizge bütünlüğü içinde uzlaştırarak din denen kurumu biçimlendirir. Ona göre din sanatla, sanat ahlak yaşamıyla bağlantılıdır. Gerçekte din ve sanat, düşüncenin uygulama alanına konmasıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Erwin, Vier Gespräche über das Schöne und die Kunst*, 1815, ("Erwin, Güzel ve Sanat Üstüne Dört Konuşma"); *Vorlesungen über die Aesthetik*, (ö.s.), 1829, ("Estetik Üstüne Dersler"); *Philosophische Gespräche*, (ö.s.), 1917, ("Felsefe Konuşmaları").

SOLJENİTSİN, Aleksandr
(1918)

SSCB'li romancı. Stalin dönemini anı ve belgesel türlerine yakın bir anlatımla ele alan romanlarıyla tanınmıştır.

Aleksandr İsayeviç Soljenitsin 11 Aralık 1918'de Kafkasya'da Koslovodsk'da doğdu. Orta halli aydın bir Kazak ailesinden geliyordu. Babası o daha doğmadan ölmüştü. Öğretmen olan annesi tarafından yetiştirildi. Rostov Üniversitesi'nde matematik ve fizik öğrenimi gördü. Moskova Tarih, Felsefe ve Edebiyat Enstitüsü'nde edebiyat derslerini izledi. II. Dünya Savaşı sırasında orduya girdi ve topçu bataryası komutanlığına getirildi. 1945'te Stalin'in savaşa ilişkin tutumunu eleştiren bir mektubu nedeniyle sekiz yıl hapse mahkûm oldu. Hapis cezasının büyük bölümünü bir çalışma kampında geçirdikten sonra 1953'te hapisten çıkartılarak Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Çalışma kampında ve öğretmenlik ederek geçirdiği sürgün yıllarında iki kez kanser ameliyatı geçirdi. 1956'da serbest bırakıldı, 1957'de de resmi olarak aklandı. Bir sanayi kenti olan Ryazan'a yerleşerek matematik öğretmenliği yapmaya başladı. Yazmaya başlaması da bu yıllara rastlar.

Soljenitsin'e ün kazandıran yapıtı *Odin den iz jizni Ivana Denisoviça* (İvan Denisoviç'in Hayatında Bir Gün) adlı romanıdır. Casusluk iddiasıyla hapse mahkûm edilen bir tarım işçisinin bir günü etrafında Stalin dönemi SSCB'sindeki çalışma kamplarını konu alan roman, 1962'de SBKP Merkez Komitesi ve Kruşçev'in onayıyla dönemin ünlü edebiyat dergisi

Noviy Mir'de yayımlandı. Soljenitsin aynı yıl Sovyet Yazarları Birliği'ne girdi. Ancak Kruşçev'in 1964'te görevden alınmasından sonra Stalin karşıtı politikanın durdurulmasının da etkisiyle yapıtlarını yayımlamakta güçlüklerle karşılaştı. En son 1966'da *Noviy Mir*'de bir öyküsünü yayımlatabildi. 1967'de Sovyet Yazarları Dördüncü Ulusal Kongresi'ne yolladığı açık mektupta roman taslaklarına ve arşivlerine el konduğunu açıklayarak edebiyat üzerindeki baskılara son verilmesini istedi. Tüm çabalarına karşın ilki dışındaki hiçbir romanı, gizlice yapılan basımları dışında, SSCB'de yayımlanmadı. 1968'de *Cancer Ward* (Kanserliler Koğuşu) adlı romanı SSCB dışında yayımlandığında, Soljenitsin, bunun Sovyet gizli polisi tarafından kendisini SSCB'de küçük düşürmek amacıyla yapıldığını öne sürdü. Aynı yıl *The First Circle* (İlk Çember) adlı romanı da Batı'da yayımlandı. 1970'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Ancak Stockholm'e gidip ödülünü almasına izin verilmedi ve Sovyet Yazarları Birliği'nden çıkarıldı. 1973'te Batılı gazetecilerle yaptığı bir basın toplantısında tehdit altında olduğunu açıklayarak SSCB yönetimini bireyin özgürlüklerini ortadan kaldırmakla suçladı. Birkaç gün sonra fizikçi Andrey Saharov (1921) ile birlikte ülkesine ihanet etmekle suçlandı. *The Gulag Archipelago, 1918-1956* (Gulag Takımadaları) adlı romanının SSCB'de gene gizlice yayımlanması üzerine 1974'te SSCB vatandaşlığından çıkartıldı. İsviçre'ye, daha sonra ABD'ye yerleştikten sonra da SSCB'yi ve Batı ülkelerini Hıristiyanlığı ve maneviyatı temel alan bir bakış açısıyla eleştirmeyi sürdürdü.

Soljenitsin'in ilk romanı *İvan Denisoviç'in Hayatında Bir Gün* çalışma kampındaki tekdüze ve kasvetli yaşamı donuk bir anlatımla ustaca yansıtıyordu. Stalin dönemini konu alan ilk edebiyat ürünlerinden biri olmasının da etkisiyle SSCB'de olduğu kadar SSCB dışında da büyük bir ilgiyle karşılanmış, bu konuyu işleyen çok sayıda romana esin kaynağı olmuştur. Soljenitsin daha sonraki yıllarda da anı ile belgesel karışımı bir üslupla yazmayı sürdürmüştür. *İlk Çember*'de Moskova yakınlarındaki bir bilimsel araştırma enstitüsündeki olaylar çerçevesinde, *Kanserliler Koğuşu*'nda toplumsal ve siyasal bir hastalık ve çürümenin simgesi olarak ele aldığı kanser teması etrafında, *Gulag Takımadaları*'nda da çalışma kamplarındaki yaşamın belgesele yakın bir anlatımı çerçevesinde Stalin dönemini konu almaya ve yermeye devam etmiştir. Devrim öncesi Rusya'sını konu alan 1971'de ülkesi dışında yayımladığı *August 1914* (Ağustos 1914) ise öteki yapıtları kadar ilgi çekmemiştir.

Reformları • YAPITLAR (başlıca): *Odin den iz jizni İvana Denisoviça*, 1962, (İvan Denisoviç'in Hayatında Bir Gün, 1970, II.bas.); *The First Circle*, 1968, (İlk Çember, 1969); *Cancer Ward*, 1968, (Kanserliler Koğuşu); *August 1914*, 1971, (Ağustos 1914); *The Gulag Archipelago, 1918-1956*, 1974, (Gulag Takımadaları).

SOLOMON

Bak. SÜLEYMAN

SOLON
(İÖ 640/635-İÖ 559 ?)

Atinalı devlet adamı. Gerçekleştirdiği reformlarla mülk sahipliği temeline dayalı Atina demokrasisine ortam hazırlamıştır.

Doğum ve ölüm yeri bilinmiyor. Yoksul bir aristokrat aileden geliyordu. Bir süre denizaşırı ticaretle uğraştıktan sonra, yaklaşık İÖ 600'de Salamis Adası'nı ele geçirmek için Megaralılar'la yapılan savaşta komutan olarak gösterdiği başarıyla üne kavuştu. Bu sırada toprakların büyük bölümünü ellerinde tutan aristokratlar *(eupatridae)* ile borçlarını ödeyemedikleri için serfliğe mahkûm edilen ve bazıları da köle olarak satılan küçük çiftçiler arasındaki çatışma doruğa çıkmıştı. Öte yanda orta tabakalar da aristokratların yönetim üzerindeki tekeline şiddetle karşı çıkmaktaydı.

İÖ 594'te çatışan bütün sınıflar tarafından bir arabulucu olarak özel yetkilerle *arkhon* (her yıl seçilen yargıç-yönetici) görevine getirilen Solon, kalıcı ve istikrarlı bir düzen kurmak amacıyla uzlaşma sağlama yoluna gitti. Önce *seisakhtheia* adlı reform yasasıyla borçlu çiftçilere rehin altındaki topraklarını geri verip köleleştirilmiş olanları da fidye karşılığında serbest bıraktırdı. Bu reformu desteklemek amacıyla bütün ipotekleri kaldırdı. Aeginea para sistemini daha yaygın olan Euboea para sistemi ile değiştirip deflasyon yoluyla borçları yüzde otuz oranında düşürdü. Borçlunun borcu karşılığında kendi bedenini rehin göstermesi uygulamasına son verdi. Ayrıca kişilerin borç nedeniyle tutuklanmasını kaldırarak ve *genos* denen ataerkil aile topluluğunu dağıtarak bireysel özgürlük yönündeki gelişmeyi pekiştirdi. Aile topraklarının miras yoluyla bölünebilmesini sağladı. Yoksulların toprakların yeniden dağıtılması yönündeki isteklerine karşı koydu. Bunun yerine ticaret ve zenaatları destekleyerek yeni iş alanları açılması ve genel refah düzeyinin yükselmesi için çalıştı. Attika'da oldukça bol olan zeytinyağı dışındaki yiyecek maddelerinin ihracatını yasakladı. Denizaşırı pazarlarda en büyük paya sahip olan Korint ile ticari bağların geliştirilmesi yönünde adımlar attı. Ağırlık ve ölçü birimlerinin yanı sıra sikkeleri de standart hale getirerek paranın dolaşımını hızlandırdı. Aldığı önlemler yoksulluğu bütünüyle ortadan kaldıramadıysa da iktisadi bunalımın büyük ölçüde atlatılmasını sağladı.

Solon, İÖ 592'de yasama alanında tam yetki aldıktan sonra aristokratların egemenliğine dayalı yönetim biçiminde değişiklikler yaparak anayasal bir reforma girişti. Atina yurttaşlarını yıllık gelir düzeylerine göre *pentiakosiomedimnae, hippeis, zeugitai* ve *thetes* biçiminde dört ayrı sınıfa ayırıp siyasal hakların ölçü ve sınırını bu bölünme temeline dayandırdı. Bu sistemde vergiden ve askeri yükümlülüklerden bağışık tutulan en alt sınıf, herhangi bir devlet görevine seçilme hakkından da yoksun kalmaktaydı. Buna karşılık öteki sınıflar ödedikleri vergi ile orantılı olarak daha geniş haklara sahip olmaktaydı. Böylece yöneticilerin dar bir çevre içinde kura ile belirlenmesi

geleneğini bir ölçüye kadar demokratik hale getiren Solon, yönetimden sorumlu dokuz *arkhon*'un bir kurul biçiminde çalışmasını sağladı. Yaşam boyu üyelik hakkına sahip eski yöneticilerden oluşan Areopagos Meclisi'nin yanı sıra reformcu görüşlere sahip olanların ağırlıkta olduğu Dörtyüzler Meclisi'ni kurdu. Eski meclisin gücünü dengelemesi amaçlanan bu ikinci meclis, aynı zamanda bütün sınıfların temsilcilerinin bulunduğu Yurttaşlar Meclisi'ne yol göstericilik görevi de yapmaktaydı. Yurttaşlar Meclisi, yasa ve kararları geçirmek, görevlileri seçmek ve mahkemelerin önemli kararlarını gözden geçirmek gibi geniş yetkilere sahip olmakla birlikte Dörtyüzler Meclisi görüş bildirmeksizin her hangi bir öneriyi ele alamadığından daha çok bir danışma organı görevini sürdürmekteydi. Halkın uzun bir süre önemli yönetim mevkilerine eski aristokrat aile mensuplarını getirme alışkanlığını sürdürmesine karşın, bu dönemde atılan adımlar gelecekteki Atina demokrasisinin temelini oluşturdu.

► Hukuksal alanda yoksulları daha çok gözeten Solon, yasalar önünde tam eşitlik ilkesini getirdi. Bütün yurttaşlara yöneticilerin kararlarına karşı bir üst mahkemeye başvurma ve mahkemelerde dava açma hakkını tanıdı. Bir temyiz organı niteliğinde olan ve üyeleri her dava için bütün yurttaşlar arasından kura ile belirlenen Hakemler Kurulu'nu *(heliaea)* oluşturdu. Bu arada acımasız Draco (Drakon) Yasaları'nı büyük ölçüde değiştirerek insancıl hale getirdi. Bir takım eklemelere ve değişmelere uğramakla birlikte Solon Yasaları 5. yy sonuna değin Atina yazılı hukukunun temeli olarak kaldı.

Solon tasarladığı işleri tamamladıktan sonra ortaya koyduğu yasaların uygulamasında müdahaleci bir konuma düşmemek amacıyla on yıl süren gönüllü bir sürgüne çıktı. Dönüşünde yurttaşların, başını tanınmış aristokratların çektiği yerel hiziplere bölündüğünü gördü. Kuzeydoğu Attikalılar'ın önderi durumundaki Peisistratos'un tiranlık kurmak istediğine ilişkin uyarıları pek ciddiye alınmadı. Ancak Platon tarafından hazırlanıp sonradan değişikliklere uğrayan geleneksel Yedi Bilge Adam listesinde her dönemde yer alan dört kişiden biri oldu.

Aynı zamanda Atina'nın ilk şairi olan Solon, günümüze pek azı kalan şiirlerinde yaptığı işleri anlatmanın yanı sıra özgün ve derin düşünceleriyle Atinalılar'ı eğitmeye çalışmıştır. Doğal yıkımlarla birlikte bütün toplumsal felaketleri ve kötülükleri tanrıların gazabına bağlayan inanca karşı çıkarak, insan iradesine bağlı olaylar ile insan iradesini aşan olaylar arasında bir ayrım yapmıştır. Atina'nın iç kargaşalık içinde olduğu dönemle ilgili bir şiirinde bu duruma açgözlülüğün, acımasızlığın ve adaletsizliğin yol açtığını belirterek, düzenin ancak bütün yurttaşların yasaların üstünlüğüne inanmasıyla sağlanabileceğini öne sürmüştür. Bir başka uzun şiirinde insanın ulaştığı başarılar ile sahip olduğu erdemler arasında zorunlu bir bağlılık olmadığını, çoğu durumda kötülerin dünya nimetlerinden yararlandığını belirtmiştir. Ancak yapılan kötülüklerin, günahı işleyenin soyundan gelen birinin kişiliğinde bile olsa eninde sonunda cezalandırıldığını anlatmıştır.

• BAKINIZ: DRACO, PEİSİSTRATOS.

SOLOVYEV, Sergey Mihayloviç (1820-1879)

Rus, tarihçi. Sağlam verilere dayalı ve ayrıntılı tarih çalışmalarıyla Rusya'da merkeziyetçi devlet yapısının kuruluş sürecine ışık tutmuştur.

17 Mayıs 1820'de Moskova'da doğdu, 16 Ekim 1879'da aynı kentte öldü. Bir rahibin oğluydu. Moskova Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü sırada T.N. Granovski'nin ve Hegel'in felsefi görüşlerinden etkilendi. 1842'de üniversiteyi bitirdikten sonra yurt dışına çıktı. Bir yandan özel öğretmenlik yaparken öte yandan Paris, Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde Ranke, Guizot, Michelet gibi tanınmış bilim adamlarının derslerini izledi. 1844'te Rusya'ya döndükten sonra 1845'te Moskova Üniversitesi'nde Rus tarihi dersleri vermeye başladı. Aynı yıl yüksek lisans, 1847'de de doktora derecesini elde ederek bu üniversitede tarih profesörü oldu. 1864-1870 arasında Moskova Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi'nin dekanlığını, 1871-1877 arasında bu üniversitenin rektörlüğünü yaptı. 1872'de St.Petersburg Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Yaşamının son yıllarında Moskova Tarih ve Eski Rus Yapıtları Derneği başkanlığı ve silahhane müdürlüğü görevlerinde bulundu.

◄ *Solon Yasaları*

Gençlik yıllarında Slavcılık akımına ilgi duymasına karşın sonradan Batıcılar'ın saflarına katılan Solovyev, liberal bir bakış açısıyla serflik düzenine ve I. Nikolay'ın baskı rejimine karşı eleştirici bir tutum takındı. Ancak gelişen köylü hareketlerini desteklemekten kaçındı. I.Nikolay'ın ölümünden sonra tahtın varisi Nikolay Aleksandroviç'in özel tarih öğretmeni oldu. 1866'da geleceğin çarı III. Aleksandr'a ders vermekle görevlendirildi.Bu arada 1850'den başlayarak bilimin yaşamın sorunlarına yanıt vermesi gerektiği ilkesinden hareketle çok sayıda inceleme, deneme ve makale yazdı. 1863'te Polonya, 1877'de Osmanlı-Rus Savaşı üzerine birer kitap yayımladı. Tarih kuramına ilişkin sorunlar üzerinde de durarak bu alanda ve 17.yy Rus tarihçileri üzerine yapıtlar verdi.

Solovyev'e asıl ününü sağlayan 1851-1879 arasında 29 cilt olarak yayımlanan *Istoriya Rossiy s drevneyşik vremen* ("İlk Çağlardan Günümüze Rusya Tarihi") adlı kitabıdır. Rus tarihinin 1775'e değin geçen dönemindeki olayları ele aldığı bu kitabında, o zamana değin resmi tarihçi olarak kabul edilen N.M.Karamzin'in *İstoriya gesudartsva rossiyskago* ("Rus İmparatorluğu'nun Tarihi") adlı kitabındaki fetihlerin anlatımına dayalı öznel yaklaşımını aşmayı başardı. Toplumu "doğal ve zorunlu olarak" gelişen bir organizma olarak gören Solovyev, kitapta Rus tarihini Norman ve Moğol dönemlerine ayırmayı reddederek, asıl vurguyu fetihlere değil, kolonileştirme, yeni kentlerin doğması, otoritenin özelliklerindeki değişmeler gibi iç gelişim süreçleri üstüne yaptı. Ayrıca devletin merkezileşmesi süreci ile Moğol egemenliğine karşı mücadele arasında doğrudan bir bağ kuran ilk Rus tarihçisi oldu.

Rusya'nın temelde Batı Avrupa'dakine benzer bir gelişme çizgisi izlediğini savunmakla birlikte

ülkenin Avrupa ile Asya arasındaki coğrafi konumunun getirdiği bazı özgünlüklerine de dikkat çekti. Rus Çarı I.Petro'nun reformlarını "eskiden yeniye" doğru bir dönüşümün başlangıcı olarak değerlendiren Solovyev, bu çerçevede Doğu Avrupa'daki geriliği ortadan kaldırmak açısından Batılılaşma hareketinin gerekli ve yararlı bir adım olduğunu savundu. Bu görüşlerinden dolayı Slavcılar'ın başlıca kuramcılarından Konstantin Aksakov ile devletin kökeni konusunda sert bir tartışmaya girdi. Slavcılar'ın Rus yaşam biçiminin temeli olarak ilkel komünleri yüceltmelerine karşı, devletin ilkel akrabalık ilişkilerinin çözülmesinden doğduğu tezini işledi.

O zamana değin yayımlanmış yapıtların yanı sıra, Moskova ve St.Petersburg (bugün Leningrad) arşivlerinde yaptığı özel incelemelere dayanan ve Rusya'nın tarihi gelişim içinde güçlü ve canlı bir panoramasını çizen bu kitap, aradan geçen zamana karşın hâlâ önemini korumaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Ob otnoşeniyak Novgoroda k velikim knyazyam*, 1846, ("Novgorod ile Büyük Prensler Arasındaki İlişkiler"); *Istoriya otnoşeniy mezdu russkimi knyazyami Rurikova doma*, 1847, ("Rus Prensleri ile Rurik Meclisi Arasındaki İlişkilerin Tarihi"); *Istoriya Rossiy s drevneyşik vremen*, 29 cilt, 1851-1879, ("İlk Çağlardan Günümüze Rusya Tarihi"); *Sobranie soçineny*, (ö.s.), 1901, ("Toplu Yapıtlar").

• BAKINIZ: K.S. AKSAKOV, KARAMZİN.

SOLOVYEV, Vladimir
(1853-1900)

Rus, filozof, ozan ve yayımcı. Deney bilimleriyle tanrıbilimin bileşimine dayanan bir Gizemcilik geliştirmeye çalıştırmıştır.

Vladimir Sergeyeviç Solovyev 16 Ocak 1853'te Moskova'da doğdu, aynı kentte öldü. Ünlü tarihçi Sergey Mihayloviç'in oğludur. Moskova Kilise Akademisi'nde tanrıbilim öğrenimi gördü. Felsefe, yazın ve din konularındaki çalışmalarıyla ilgi çekince Moskova ve Petersburg üniversitelerinde tanrıbilim okutmakla görevlendirildi. Bir süre de Petersburg Kadınlar Yüksek Enstitüsü'nde ders verdi. Düşünceleri kilise ve yöneticilerin tutumlarıyla bağdaşmayınca görevinden uzaklaştırıldı, geçim sıkıntıları içinde kalıp büsbütün gizemci ve içedönük bir yaşayışa kapıldı. Bu yaşama biçimi görüşlerinde yeni bir odaklaşmaya yol açtı.

Solovyev'in felsefe anlayışı din verilerine dayanan, insanlığın uygarlık alanındaki başarılarını tanrısal yönlendirmeye bağlayan bir içerik taşır. Ona göre bir toplumu oluşturan bireylerin ürettikleri düşüncelerin kaynağı Tanrı'nın onlar için uygun gördüğü yaşama biçimidir. Solovyev, bu konudaki kanılarını, Olguculuk'a karşı eleştirel bir tutumu benimseyerek, Kant'ın felsefesine, özellikle önsel bilgi ilkelerine dayandırır. Ona göre felsefenin üç temel öğesi vardır; bunlar da varlığın özüyle ilgili tinsellik, salt birlik düşüncesi ve insan-Tanrı görüşüdür. Bu üç öğenin kaynağı Tanrı'dır. Çünkü Tanrı "salt tin" olduğundan varlığın evrensel ilkesidir. Bu özelliği dolayısıyla Tanrı yaşayan, bütün bir dirilik olan tindir, istençtir, yaşamdır. Tanrı'da olumsuz bir nitelik yoktur. Bütün tanrısal nitelikler önseldir, deneysel değildir. Bu nedenle Tanrı varlığı düşüncenin içinde "kendiliğinden" kavranır.

Solovyev, Tanrı kavramına dayanarak yeni bir estetik kurmayı amaçlar. Ona göre tanrısal gerçeklikle iyi, güzel kavramları özdeştir. Ancak doğadaki güzelle sanattaki güzel bir değildir. Sanatın anladığı güzelin kaynağı doğadaki güzel olmalıdır. Çünkü güzel soyut değil somutlaşmış, doğada biçimlenmiş bir varlıktır. Bu nitelik, güzelin de tanrısal oluşundandır. Tanrı bütün varlık alanını kapsadığından, hiçbir nesne ondan "ayrı" olarak düşünülemez. Bu nedenle bilgi ne yalnız duyularla, ne de önsel *(a priori)* öğelerle açıklanabilir, onun kaynağı bu ikisinin birleşmesiyle oluşur. Çünkü bilgi soyut değil somut bir varlıkla ilgilidir. Bu durum tanrıbilimle deney bilimlerinin temelde birleştiğini gösterir.

Ahlak sorunlarının kaynağını tanrısal varlıkta bulan Solovyev'e göre Tanrı düşüncesi nesneler için kesin bir yazgıdır. Bu yazgı bütün tinsel varlıklar için bir "görev" niteliğindedir. Çünkü Tanrı'nın tinsel varlık alanındaki eylemiyle nesnel varlık ortamındaki özdeştir. Bundan dolayı tanrısal yazgı, nesnel evrende olduğu gibi tinsel evrende de geçerlidir. Bu yazgı tek tek bireyler için değil, insanlık denen bütün için de temel yasa niteliğindedir, evrensel ahlakın kaynağıdır. Solovyev, bireysel ahlaktan yola çıkarak bütün ulusların bir birlik oluşturmalarını önerir. Ona göre insanların değişik toplumlar oluşturarak bölünmeleri doğru değildir, böyle bir yaşama biçimi tanrısal gerçekliğe aykırıdır. Çünkü gerçek toplumsal iyilik, bir inanç çevresinde toplanarak, uyum içinde, yaşamaktır. O, bu görüşe dayanarak, bütün kiliselerin birleşmeleri gereğini savunmuştur. Ona göre bütün insanları uzlaştıran bir evrensel dayanışma vardır, toplumsal iyinin özü budur. Oysa insanlar, ayrı ayrı topluluklar oluşturmuş, birbirine saldırmış, birbirinin özgürlük ve egemenliğini ortadan kaldırmış, bu birliği bozmuş, iyiliği kötülüğe dönüştürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Krisis Zapadnoi Filosofi*, 1874, ("Batı Felsefesinde Bunalım"); *Douchounia Osnovi Jizni* 1897, ("Yaşamın Tinsel İlkeleri"); *İstoria İ Boudouschnost Teologuii*, 1898, ("Tanrısal Yönetim Tarihi ve Geleceği"); *Prevo inravstvennest*, 1898, ("Hak ve Ahlak"); *La Russie et l'eglise universelle*, 1899, ("Rusya ve Evrensel Kilise").

SOLOW, Robert Merton
(1924)

ABD'li iktisatçı. Neo Klasik üretim fonksiyonu ve büyüme kuramının oluşmasına katkıda bulunmuştur.

23 Ağustos 1924'te New York'ta Brooklyn'de doğdu. Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1949-1957 arasında Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) istatistik ve iktisat dallarında öğretim üyeliği yaptı. 1958'de aynı okulda iktisat profesö-

rü olan Solow, Cambridge, Rotterdam, Stockholm, Oxford ve Dublin üniversitelerinde konuk profesör olarak ders verdi. 1975'te Boston Federal Reserve Bank'ın yönetim kurulu üyesi, 1979'da da başkanı oldu. Aynı yıl Amerikan İktisat Derneği'nin başkanlığına seçildi.

Solow, 1950'li yıllarda, bir yandan Cambridge'li iktisatçıların sermaye kuramı ve üretim fonksiyonu tanımı konularında yönelttikleri eleştirilerle, diğer yandan uzun dönemde sürekli ve dengeli bir büyüme sağlayacak mekanizmanın kapitalist ekonomide mevcut olmadığı sonucuna varan Harrod büyüme modeliyle, kuramsal olarak kuşatılmış duruma gelen Neo Klasik iktisadın, bu konularda savunusunu üstlendi. 1956'da yayımladığı "Contribution to the Theory of Economic Growth" ("İktisadi Büyüme Kuramına Katkı") adlı makalesinde, ekonomide durağan dengede büyümeyi sağlayacak mekanizmaların varlığını göstermek için Harrod-Domar modelinde değişiklik yapmayı amaçlamaktaydı. Harrod, gerekli büyüme oranını, tasarruf/gelir oranının sermaye/ürün oranına bölümü olarak, s/v biçiminde tanımlamıştı. Neo Keynesçi iktisatçılar daha çok tasarruf oranından yola çıkarak modelde değişikliğe yönelirken, Swan ve Solow gibi Neo Klasik iktisatçılar, Harrod'un sabit varsaydığı sermaye/ürün oranından yola çıkarak, modelin vardığı sonuçları sorguladılar.

Solow, ölçeğe göre sabit getirili bir üretim fonksiyonu ve ikame edilebilir üretim girdileri (emek, sermaye) varsayarak ve ücret-fiyat-faiz esneksizliği, bağımsız yatırım fonksiyonu, beklentiler gibi Harrod'un temel aldığı Keynesçi kavramları gözardı ederek, piyasa koşullarının, ekonominin uzun vadede dengeli ve kararlı büyümesini sağlayacak mekanizmaları içerdiğini ileri sürmektedir. Solow'a göre, piyasa koşulları gerekli büyüme oranı olan s/v ile doğal büyüme oranını (nüfusun büyüme oranı) eşitler. Eğer gerekli büyüme oranı, doğal büyüme oranının gerisinde kalırsa, emeğin fiyatı sermayeninkine oranla ucuzlayacak, bu, emek yoğun teknoloji kullanımına yol açacak, böylece aynı üretim miktarı daha yoğun emek kullanılarak sağlanacağından, sermaye/emek oranı ve sermaye/ürün oranı düşecektir. Sermaye/ürün oranı v'nin düşüşü, gerekli büyüme oranı, doğal büyüme oranına eşitlenene kadar sürecek ve uzun vadede sermaye, emek ve ürünün aynı oranda büyüdüğü durağan durum dengesine ulaşılacaktır. Gerekli büyüme oranının doğal büyüme oranını aştığı durumda, denge bu kez ters mekanizmayla, aynı biçimde sağlanacaktır.

Solow, 1957'de yayımladığı "Technical Change and the Aggregate Production Function" ("Teknik Değişim ve Bütüncül Üretim Fonksiyonu") adlı makalesinde, üç faktörlü (emek, sermaye ve zaman ya da teknik değişim) üretim fonksiyonunu kullanarak, ABD'de 1909-1949 arasında kişi başına ürün artışının yalnızca % 12.5'inin sermaye stokundaki artışla açıklanabileceğini, geri kalan % 87.5'lik artışın ise teknolojik değişime bağlanması gerektiğini ileri sürdü. Bu, büyüme modelinde açıklanmayan bir artığın *(residual)* var olduğunu göstermekteydi. Solow'un bu makalesi, teknolojinin iktisadi büyüme üzerindeki rolüne ilişkin bir dizi tartışmayı başlatan klasik bir metin durumuna geldi.

Solow, üretim fonksiyonu ve sermaye kuramı konularında Neo Klasik kurama yöneltilen eleştirileri eski varsayımları yineleyerek yanıtlamakla birlikte, Samuelson'la birlikte firma düzeyinde geliştirilen mikro kavramları makroekonomiye uygulayarak Neo Klasik sentez oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Linear Programming and Economic Analysis* (Dorfman ve Samuelson ile), 1958, ("Doğrusal Programlama ve İktisadi Analiz"); *Capital Theory and the Rate of Return*, 1963, ("Sermaye Kuramı ve Getiri Oranı"); *Sources of Unemployment in the United States*, 1964, ("Birleşik Devletler'de İşsizliğin Kaynakları"); *Price Expectations and the Behavior of the Price Level*, 1970, ("Fiyat Beklentileri ve Fiyat Düzeyinin Davranışı"); *Growth Theory : An Exposition*, 1970, ("Büyüme Kuramı: Bir Sergileme").

- BAKINIZ: HARROD, KALDOR, SAMUELSON.

SOLVAY, Ernest
(1838-1922)

Belçikalı kimyacı ve sanayici. Kendi adıyla anılan soda üretim yöntemini geliştirmiştir.

16 Nisan 1838'de Brüksel yakınlarındaki Rebecq-Rognon'da doğdu, 26 Mayıs 1922'de Brüksel'de öldü. Ortaöğreniminin ardından önce babasıyla birlikte tuz üreticiliğine, 1859'da da Brüksel'deki amcası ile birlikte gaz işletmeciliğine girişti. 1861'de bir rastlantı sonucu bulduğu ucuz ve kolay soda (sodyum karbonat) üretim yönteminin patentini aldı ve Brüksel yakınlarındaki Schaerbeek'te kurduğu küçük bir atölyede soda üretimine başladı. Kısa bir süre sonra da Couillet ve Dombasle'da yeni fabrikalar kurdu. Yönteminin hemen hemen tüm Avrupa ülkelerine ve ABD'ye yayılmasıyla elde ettiği büyük serveti, bilimsel ve toplumsal çalışmaların desteklenmesinde kullandı, fizik, kimya ve sosyoloji alanlarında çalışmalar yapan enstitüler kurdu, karmaşık sorunların önde gelen bilim adamlarınca tartışılarak çözüme bağlanmasına yönelik uluslararası toplantılar düzenledi. Paranın kullanımdan kaldırılacağı yeni bir toplumsal düzen düşüncesi de geliştiren Solvay, kısa sürelerle Belçika senatosu ve hükümetinde görev almıştır.

18.yy sonlarında hızla gelişen dokuma, cam, seramik, sabun ve kâğıt sanayilerinin giderek artan soda gereksinimi, bu maddenin büyük miktarlarda üretimini amaçlayan çalışmalara hız kazandırmış ve 1789'da Fransız kimyacı N.Leblanc, deniz suyundan arıttığı tuzu (sodyum klorür) sülfürik asitle tepkimeye sokarak sodyum sülfat elde ettikten sonra, bunu da kireçtaşı ve kömürle ısıtarak soda üretmeyi başarmıştı. Ancak, Leblanc'ın bu iki aşamalı yönteminin karmaşıklığı ve yakıt harcamalarının büyüklüğü daha ucuz ve hızlı bir yöntemin geliştirilmesini amaçlayan çalışmaların sürmesine neden oldu ve bu çabalar da amonyak-soda yönteminin bulunmasıyla sonuçlandı.

Temel ilkelerinin belirlendiği 1811'den sonraki yarım yüzyıl boyunca pek çok kimyacının harcadığı yoğun çabalara karşın uygulama aşamasına getirile-

meyen amonyak-soda yönteminde, sodyum klorürün amonyak ve karbon dioksitle tepkimeye sokulmasıyla sodyum bikarbonat ve amonyum klorür elde edilir. Sodyum bikarbonat ısıtılarak (kalsinasyon) sodyum karbonata dönüştürülürken, amonyum klorür de kireçtaşıyla işlenir ve bu sırada elde edilen amonyak yeniden üretim devresine gönderilir. Solvay bu yöntemin içerdiği çeşitli mühendislik sorunlarını çözmeyi, amonyakın uçuculuğunu engellemeyi ve karbon dioksit gazıyla amonyaklı-tuzlu suyun tepkimeye girmesini sağlayan "karbonlama kulesini" geliştirmeyi başararak, bu yönteme uygulanabilirlik kazandırmıştır.

Kısa sürede Leblanc yönteminin yerini alan ve bugünkü dünya soda üretiminin yaklaşık yüzde 60'ını sağlayan kuruluşlarda kullanılan Solvay işlemi de son yıllarda yerini, sodyum klorürün elektrolizi yoluyla soda üretilmesi yöntemine bırakmaya başlamıştır.

• BAKINIZ: LEBLANC.

SOMAR, Ziya
(1906-1978)

Türk, felsefeci. Batı felsefesinin Türkiye'de tanıtılmasına öncülük edenlerdendir.

Yanya'da doğdu, 26 Kasım 1978'de İstanbul'da öldü. Ortaöğrenimini Bursa ve Konya liselerinde, yükseköğrenimini 1929'da İstanbul Darülfunun Felsefe Şubesi'nde bitirdi. 1930'da lise felsefe öğretmeni olarak görevlendirildi. 1948'de "Türk Felsefe Düşüncesinde İdealist Akım ve Mehmed İzzet" adlı çalışmasıyla felsefe doktoru sanını aldı. Değişik liselerde felsefe, ahlak ve sosyoloji okuttu. 1963-1965 döneminde Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı.

Ziya Somar değişik dergi ve gazetelerde felsefe, ahlak, sosyoloji konularındaki yazılarıyla Batı felsefesinin Türkiye'de tanınmasına katkıda bulundu. Bergson, Reichenbach gibi filozofların yapıtlarını çevirdi. Toplumda, eğitimde felsefenin önemini vurgulayan incelemeler yayımladı.

• YAPITLAR (başlıca): *Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir*, 1944; *Bir Şehrin ve Bir Adamın Tarihi, Tevfik Nevzat*, 1948; *Dünya'da ve Bizde Anarşi, Anarşizm*, 1970.

SOMBART, Werner
(1863-1941)

Alman, iktisatçı ve sosyolog. Alman Tarihçi Okulu'nun en son temsilcisidir.

19 Ocak 1863'te Ermsleben'de doğdu, 13 Mayıs 1941'de Berlin'de öldü. Zengin bir toprak sahibi ve milletvekilinin oğluydu. Pisa ve Berlin üniversitelerinde eğitim gördü, Schmoller'in öğrencisi oldu. 1888'de doktorasını aldıktan sonra Bremen Ticaret Odası sekreterliği yaptı. 1890-1905 arasında Breslau Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. O dönemdeki reformcu düşüncelerinden dolayı hiç terfi ettirilmeyen Sombart, 1905'te Berlin'deki bir ticaret okulunda öğretmenlik etmeye başladı, 1917'de Berlin Üniversitesi'ne geçti ve 1931'de emekli olana değin burada akademik yaşamını sürdürdü.

Önceleri Marxizm'in hayranı, daha sonra düşmanı olan Sombart'ın ilk yazıları sendikalar ve sosyalizm üzerineydi. Birçok ciltte tamamladığı ve başyapıtı sayılan *Der moderne Kapitalismus*'da ("Çağdaş Kapitalizm") kapitalizmin gelişmesini genel ve evrensel yasalardan çok, özgül güçlerin bir sonucu olarak ele almış ve Marx'ın aynı konuyu ele alış biçiminin tersine, maddi gelişmeleri manevi ve ahlaksal gelişmelerin bir sonucu olarak görmüştür.

1934'te yayımlanan *Der deutsche Sozialismus* ("Alman Sosyalizmi") adlı kitabında Nazizm'in övgüsünü yapan Sombart, Nazizm'i, geleceğini 30 yıl önce ilan etmiş olduğu sosyalizm-kapitalizm bileşimlerinden biri olarak görmüş, bunun Alman ulusunun ruh ve kişiliğine en uygun bir rejim olduğunu açıklamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Der moderne Kapitalismus*, 1902-1927, ("Çağdaş Kapitalizm"); *Der deutsche Sozialismus*, 1934, ("Alman Sosyalizmi").

• BAKINIZ: SCHMOLLER.

SOMMERFELD, Arnold
(1868-1951)

Alman, fizikçi. Bohr'un atom modelini geliştirmiş, metallerin elektron kuramına katkıda bulunmuştur.

Arnold Johannes Wilhelm Sommerfeld 5 Aralık 1868'de Prusya'daki Königsberg kentinde (bugün SSCB'de Kaliningrad) doğdu, 26 Nisan 1951'de Münih'te öldü. Königsberg Üniversitesi'nden 1891'de matematik doktorasını alıp Göttingen Üniversitesi'ne geçti ve iki yıl ünlü matematikçi C.F.Klein'ın asistanlığını yaptıktan sonra, 1895'te öğretim üyeliğine kabul edildi. 1897'de Klein ile birlikte dört ciltlik *Theorie des Kreisels* ("Cayroskop Kuramı") adlı kitabı yazmaya başladılarsa da, bu ünlü yapıt ancak on üç yılda tamamlanabildi. 1897'de Göttingen'den ayrılıp, matematik profesörü olarak Clausthal Maden Mühendisliği Yüksekokulu'nda, 1900'de mekanik profesörü olarak Aachen Teknik Üniversitesi'nde görev alan Sommerfeld, 1906'da Münih Üniversitesi'nde Boltzmann'dan boşalan Kuramsal Fizik Kürsüsü profesörlüğünü üstlendi. Yirmi beş yıldan fazla sürdürdüğü bu görevi sırasında Münih Üniversitesi'ni kuramsal fiziğin en önemli merkezlerinden biri durumuna getiren, yetenekli öğrencilerini yaratıcı çalışmaya yönlendirmedeki üstün başarısıyla tanınan Sommerfeld'in yetiştirdiği ünlü fizikçiler arasında Debye, Pauli, Heisenberg, Bethe, Rabi, Condon ve Pauli anılabilir.

1933'te Naziler'in iktidara gelmesiyle, Sommerfeld için güç bir dönem başladı. Einstein'ın görelilik kuramını baştan beri benimseyip savunmuş, bu kuramı atom modeline uygulamış olan Sommerfeld, Naziler'in, özellikle de Nazi rejiminin bilim alanındaki sözcüsü durumunda olan Stark'ın çok ağır saldırılarına hedef olduğundan, 1935'te emeklilik hakkını elde eder etmez Münih Üniversitesi'nden ayrıldı ve savaş yıllarını altı ciltlik büyük yapıtı *Vorlesungen über theoretische Physik*'i ("Kuramsal Fizik Dersleri") yazmakla geçirdi. Savaştan sonra ilerlemiş yaşına rağmen Münih'teki Kuramsal Fizik Enstitüsü'nün başına getirilen, Londra'daki Royal Society'nin ve pek çok bilim akademisinin üyeliğine seçilen Sommerfeld, 1931'de Planck, 1939'da Lorentz, 1948'de de Oersted madalyalarıyla ödüllendirilmiştir.

Bohr'un 1913'te önerdiği atom modelinde, çekirdek çevresindeki dairesel yörüngelerde dolanan elektronların açısal momentumuna karşılık gelen bir kuvantum sayısı öngörülüyordu. Sommerfeld, elektronların elips biçimi yörüngelerde dolandığını öne sürerek ve göreliliğin elektronlar üzerindeki etkisini hesaba katarak, "yörünge kuvantum sayısı" diye adlandırılan ikinci bir kuvantum sayısının varlığını öngördü. Böylece, hidrojen tayfındaki bazı çizgilerin gerçekte bir değil, birkaç çizgiden oluşan "ince yapı"sını açıklamayı başardı. Tayf çizgilerinin manyetik alan etkisiyle üçe yarılmasını tanımlayan "normal Zeeman olgusu" da Bohr modeliyle açıklanamıyordu. Sommerfeld, elektronun yörüngede dolanmasıyla oluşan manyetik alanın, dışarıdan uygulanan alanla etkileşmesi sonucunda yörünge düzleminin yönelmesini belirten ve "manyetik kuvantum sayısı" diye adlandırılan üçüncü bir kuvantum sayısı öngörerek, normal Zeeman olgusunun tutarlı bir açıklamasını yapabildi. 1916'da Sommerfeld'in geliştirerek biçimlendirdiği yeni atom modeli "Bohr-Sommerfeld modeli" diye adlandırıldı ve bu çalışmalarının sonuçlarını içeren *Atombau und Spektrallinien* ("Atom Yapısı ve Tayf Çizgileri") adlı kitabı, alanında bir başyapıt olarak değerlendirildi.

Sommerfeld'in kuramsal fiziğe ikinci büyük katkısı, 1928'de, metallerdeki serbest elektronlara Fermi-Dirac istatistiğini ve Pauli dışlama ilkesini uygulayarak, metallerin kimi özelliklerini açıklayabilmesine karşın, özgül ısı ve ısı iletkenliği gibi özelliklerini açıklamaya yeterli olmayan kuramın yerine yeni bir metal kuramı getirmesidir. Metallerin elektrik iletkenliğini, termoelektrik özelliklerini, Thomson ve Peltier etkilerini de açıklayabilen bu kuramıyla Sommerfeld, çağdaş katı hal fiziğinin öncüleri arasında yer almıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Theorie der Kreisels* (F.Klein ile), 4 cilt, 1897-1910, ("Cayroskop Kuramı"); *Atombau und Spektrallinien*, 1919, ("Atom Yapısı ve Tayf Çizgileri"); *Wellenmechanischer Ergänzungsband*, 1929, ("Dalga Mekaniğinin Ek Cildi"); *Vorlesungen über theoretische Physik*, 6 cilt, 1947-1952, ("Kuramsal Fizik Dersleri"); *Sommerfelds Gesammelte Schriften*, (ö.s.), F.Sauter (der.), 4 cilt, 1968, ("Somerfeld'in Toplu Makaleleri").

- **BAKINIZ:** BOHR, DIRAC, EINSTEIN, FERMI, C.F.KLEIN, PAULI; RUTHERFORD, STARK, ZEEMAN.

SOMOZA DEBAYLE, Anastasio (1925-1980)

Nikaragualı devlet adamı. 1979 Devrimi'nden önceki son başkan olmuştur.

5 Aralık 1925'te León'da doğdu, 17 Eylül 1980'de Paraguay'da Asunción'da öldü. Tachito lakabıyla tanınır. ABD'de West Point Askeri Akademisi'nde öğrenim gördü. 1948'de ülkesine döndükten sonra, babası Anastasio Somoza Garcia'nın başkanlığı sırasında, Nikaragua Askeri Akademisi'nde ve Nikaragua ordusunda çeşitli görevler üstlendi. 1955'te Ulusal Muhafızlar'ın başkomutanı oldu. Bu görevini, 1956-1966 arasında ağabeyi Luis Anastasio Debayle'nin (1922-1967) ve aile dostları Réne Schick Gutiérrez'in başkanlıkları sırasında da sürdürdü.

1967'de beş yıllık bir süre için başkan oldu. 1971'de, Muhafazakâr Parti'yle, başkanın ikinci kez seçilmesine izin vermeyen yürürlükteki anayasanın yerine yeni bir anayasa hazırlanması ve bu sırada, Liberal Parti'den iki, Muhafazakâr Parti'den bir temsilcinin yer aldığı üç kişilik bir cuntanın ülkeyi yönetmesi konusunda anlaştı. Bu dönemde Ulusal Muhafızlar'ın başkomutanı olarak siyasal etkinliğini sürdüren Somoza, 1974'te altı yıllığına yeniden başkan oldu ve üçlü cunta yönetimine son verdi.

Somoza, ilk kez başkan olduğu 1967'de iktidara karşı silahlı mücadele veren FSLN (Frente Sandinista de Liberacion Nacional-Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi) militanlarının Pancasan yöresinde giriştiği gerilla mücadelesini Ulusal Muhafızlar'ın yardımıyla bastırdıktan sonra 1936'dan beri uygulanmakta olan baskı yönetimini sertleştirdi. Basın üzerindeki sansürü ve siyasal denetimini artırdı. Öğrenciler ve işçiler arasında görülen her kıpırdanmayı, Ulusal Muhafızlar'ın yardımıyla zor kullanarak bastırttı.

Başkanlık döneminin sonuna doğru ihraç ürünlerinin fiyatlarının düşmesi ve diğer iktisadi sorunlar, yönetimine karşı hoşnutsuzluğun artmasına neden oldu. 1972'de Managua'da on bine yakın insanın ölümüne yol açan büyük bir depremin ardından gelen milyonlarca dolarlık uluslararası yardıma el koyarak Ulusal Muhafızlar'a para karşılığı sattırtan Somoza, depremden sonra kârlı bir alan durumuna gelen inşaat ve bankacılık sektörlerinde kendi şirketlerini kurdu. Bu sırada babası Anastasio Somoza Garcia'nın 1936'da başkan olmasından sonra edinilen ve Nikaragua'daki ekilebilir toprakların dörtte birini, özel bir liman ve havacılık şirketini, bir balıkçı filosunu, çeşitli madenleri, konserve ve bira fabrikalarını içeren aile serveti, Nikaragualı iş çevreleri arasında da hoşnutsuzluk yaratmaya başlamıştı. Bu hoşnutsuzluk geleneksel muhafazakâr ve bağımsız liberal iş çevrelerinin 1974'te UDEL'yi (Union Democratica de Liberacion-Demokratik Kurtuluş Birliği) kurmalarıyla somutlandı. Aynı yılın 27 Aralık'ında, ABD elçisi onuruna verilen bir ziyafeti basan FSLN militanlarının rehin aldığı, aralarında bakanların da bulunduğu 12 önemli devlet adamının karşılığında 14 siyasal tutukluyu serbest bırakmak zorunda kalan Somoza, Noel Partisi Baskını olarak anılan bu olay-

dan sonra baskı ve terörü yeniden yoğunlaştırarak sert misilleme hareketlerine girişti.

1978'de yönetime muhalif bir gazeteci olan Pedro Joaquin Chamerro'un öldürülmesi ve Masaya kentinde baş gösteren ayaklanmanın Ulusal Muhafızlar'ca bastırılmasının ardından FSLN, UDEL ve bir yıl önce bir grup demokrat aydın, rahip ve işadamı tarafından kurulmuş olan Onikiler Grubu, genişletilmiş bir muhalefet cephesi oluşturdular. Ağustos 1978'de Başkanlık Sarayı'nı basan FSLN militanları, parlamenterleri rehin alarak, siyasal tutukluların serbest bırakılmasını ve bildirilerinin radyodan yayımlanmasını sağladı. Eylül 1978'de Nikaragua'nın belli başlı kentlerinde FSLN'nin önderliğinde başlayan ayaklanma, 4 Haziran 1979'da FSLN'nin çağrısıyla başlayan genel grevin ardından başkent Managua'yı da kapsadı. Somoza, FSLN'nin, ülkenin büyük kentlerinde ve Managua'nın doğusunda denetimi ele geçirmesi üzerine, 17 Temmuz 1979'da Nikaragua'yı terk etmek zorunda kaldı. Önce ABD'nin Miami kentine, oradan da Paraguay'a geçen Somoza, 17 Eylül 1980'de, otomobilindeyken uğradığı bazukalı bir silahlı saldırı sonucu öldürüldü.

• BAKINIZ: ORTEGA, SOMOZA GARCIA.

SOMOZA GARCIA, Anastasio (1896-1956)

Nikaragualı devlet adamı. 1936-1956 arasında ülkesini diktatörlükle yönetmiştir.

1 Şubat 1896'da San Marcos'ta doğdu, 29 Eylül 1956'da Panama kanal bölgesinde, Ancón'da öldü. Tacho lakabıyla tanınır. Kahve üreticisi zengin bir aileden gelmekteydi. Granada'da Instituto Nacional de Oriente'de ve Philadelphia'daki Peirce School of Business Administration'da öğrenim gördü. Nikaragua'nın önde gelen ailelerinden birinin kızıyla evlendi. Nikaragua'ya dönerek iş yaşamına atıldıysa da bu alanda başarılı olamadı. Ülkeyi işgal etmiş olan ABD denizcilerinin denetiminde yapılan 1928 seçimlerinde işbaşına gelen liberal hükümette dışişleri bakanlığı yaptı. 1933'te başkan José Moncada tarafından, ABD denizcilerinin ülkeyi terk etmeden önce oluşturdukları ve eğittikleri Ulusal Muhafızlar'ın başına komutan olarak atandı.

1934'te, başkan Juan Bautista Sacasa ile barış görüşmeleri yapmakta olan gerilla hareketinin önderi Sandino'yu emrindeki Ulusal Muhafızlar'a öldürttü. ABD'yle olan yakın ilişkisi nedeniyle ve Ulusal Muhafızlar'ın komutanı olarak ülkenin en güçlü siyasal kişisi durumuna geldi. 1936'da, başkan Sacasa'yı istifaya zorlayarak, göstermelik bir seçimle iktidarı ele geçirdi.

1939'da anayasayı değiştirerek hem kendisinin hem de Ulusal Muhafızlar'ın yetki ve gücünü artırdı ve başkanlığını 8 yıl daha güvence altına aldı. 1947'de başkanlık seçimini kazanan Argüello onu Ulusal Muhafızlar'ın başından uzaklaştırmaya kalkışınca Argüello'yu bir ay içinde görevden uzaklaştırıp, yerine akrabası Victor Manuel Román y Reyes'i getirtti. 1950'de Muhafazakâr Parti önderi Emiliano Chamorro ile anlaştı ve anayasada değişiklik yaparak iki dönem üst üste başkanlığı yasakladı. Muhafazakâr Parti'ye parlamentoda küçük bir muhalefet grubu kurma güvencesi verdi. Bu ödünlerin karşılığında, 1950'de Reyes'in ölümü üzerine 6 yıllık bir dönem için yeniden başkan oldu. 1956'da tümüyle denetimi altında tuttuğu Liberal Parti tarafından yeniden başkanlığa aday gösterilişini kutlamak için León'da verdiği bir ziyafette, genç şair Rigoberto López Pérez tarafından vuruldu. Kaldırıldığı Panama'daki bir Amerikan askeri hastanesinde 8 gün sonra öldü.

Somoza, başkan olduğu 1936'dan ölümüne değin geçen 20 yıl boyunca, resmen başkan olmadığı 1947-1950 dönemi dahil koyu bir diktatörlük rejimi kurdu. 1950'de Muhafazakâr Parti'yle uzlaşma çabaları dışında, hiçbir toplumsal kesime muhalefet hakkı tanımadı; siyasal muhaliflerini sürgüne yollayarak ya da başka yöntemlerle etkisizleştirdi. Askeri ve siyasal gücünden aldığı destekle, devleti ve Ulusal Muhafızlar'ı kişisel servetini artırmanın bir aracı olarak kullandı. Kısa zamanda, ülkenin en büyük toprak sahibi, kahve üreticisi ve hayvan yetiştiricisi durumuna geldi. Devlet içinde önemli görevlere akrabalarını getirerek, ailesinin ülke üzerindeki egemenliğini sürekli kılmaya çalıştı. Ölümünden sonra, önce büyük oğlu Luis Somoza Debayle (1922-1967) sonra da küçük oğlu Anastasio Somoza Debayle tarafından sürdürülen Somoza ailesi iktidarı Temmuz 1979 Devrimi'yle yıkıldı.

• BAKINIZ: SANDINO, SOMOZA DEBAYLE.

SONKU, Cahide (1916-1981)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu. Türk sinemasının ilk kadın "yıldız"ı olmuştur.

Yemen'de, Sana'da doğdu, 18 Mart 1981'de İstanbul'da öldü. Tiyatroya Halkevleri'nin temsil kollarında başladı. Bir süre İstanbul Belediye Konservatuvarı'na devam etti. 1932'de Şehir Tiyatrosu'na figüran-stajyer olarak girdi. İlk kez 1933'de *Yedi Köyün Zeynebi*'nde sahneye çıktı. Aynı yıl Muhsin Ertuğrul'un yönettiği *Söz Bir Allah Bir* filmiyle sinemaya geçti.

1934'te çevrilen *Bataklı Damın Kızı Aysel*'deki rolüyle ün yaptı. 1937'de Talat Artemel ile evlendi. Sahnede de kısa sürede sivrilmişti. Arka arkaya Strindberg, Shaw, Tolstoy, Shakespeare, Çehov gibi yazarların oyunlarında rol alarak Şehir Tiyatrosu'nun önde gelen kadın oyuncularından biri oldu. 1948'de bir süre bu kurumdan ayrıldıysa da, gene geri döndü. 1949'da *Fedakâr Ana* filmiyle yönetmenliğe başladı. 1950'de ününün doruğundayken kendi adıyla Sonku Film Şirketi'ni kurdu. Bu şirket adına 1951'de T.Artemel ve S.Ayanoğlu ile birlikte *Vatan ve Namık*

Kemal'i yönetti. Film *Yıldız* dergisinin o yıl açtığı soruşturmada en iyi film, Sonku da bu filmdeki rolüyle en iyi kadın oyuncu seçildi. 1954'te Sonku' nun O.Arıburnu ve S.Ayanoğlu ile birlikte yönettiği ve Zeki Müren'in ilk kamera karşısına çıktığı, hasılat rekorları kıran *Beklenen Şarkı* filmi de bir Sonku Film yapımıydı. Bu filmden kısa bir süre sonra çıkan bir yangında şirketin filmlerinin çoğu yanınca Sonku bütün servetini yitirdi, güç duruma düştü. Düzensiz bir yaşam sürmeye başladı. Bu arada alkole de alıştı. 1961'de Dormen Tiyatrosu'na katılarak *Taşra Kızı* ile sahneye döndü. Ama içki düşkünlüğü nedeniyle bir süre sonra bu tiyatrodan ayrıldı. O günlerde birlikte olduğu Cahit Irgat'la 1962-1963 sezonunda Cahitler Tiyatrosu adlı bir topluluk kurarak T.Özakman'ın *Ocak*'ını sahnelediler. Ancak bu girişim de uzun ömürlü olmadı, Cahide Sonku Lüleburgaz'da, Bursa' da tiyatro yapmayı denedikten sonra 1963-1964 sezonunda yeniden İstanbul Şehir Tiyatrosu'na döndü. Bir süre küçük rollere çıktı. 1972'de çalışma düzenini aksatması nedeniyle Şehir Tiyatrosu'yla ilişkisi kesildi. Yaşamının bundan sonrasını maddi, manevi acılar içinde, unutulmuş olarak geçirdi.

Cahide Sonku zarifliği ve güzelliğinin yanı sıra temiz Türkçe'si, düzgün diksiyonu, rolüne kişiliğini katmasıyla büyük bir üne ermiştir. Daha çok Batı edebiyatının dram türündeki oyunlarındaki rolleriyle başarısını pekiştirmiş, beyaz perdedeki rollerine de döneminin ünlü yıldızları Greta Garbo ve Marlene Dietrich'in havasını getirmiş, rahat ve nitelikli oyunuyla Türk sinemasının önemli kadın oyuncularından biri olmuştu.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Yedi Köyün Zeynebi*, 1933; *Hamlet*, 1934, 1941; *Karamazof Kardeşler*, 1935; *Macbeth*, 1936; *Ayaktakımı Arasında*, 1936; *Yaban Ördeği*, 1937; *Kuru Gürültü*, 1937; *Aptal* (Budala), 1940; *Othello*, 1940; *Emilia Galotti*, 1941; *Kış Masalı*, *Elektra*, 1942; *Vanya Dayı*, 1944; *Cyrano de Bergerac*, 1945; *İki Başlı Kartal*, 1946; *Ruy-Blas*, 1948; *Yavru Kartal (L'aiglon)*, 1953; *Taşra Kızı*, 1961; *Ocak*, 1963; *Altı Kişi Yaşam Arıyor*, 1964; *Corialanus*, 1965. **Oynadığı Filmler:** *Söz Bir Allah Bir*, 1933; *Bataklı Damın Kızı Aysel*, 1934; *Akasya Palas*, 1940; *Şehvet Kurbanı*, 1940; *Kıskanç*, 1939-1942; *Yayla Kartalı*, 1945; *Senede Bir Gün*, 1947; *Vatan ve Namık Kemal*, 1951; *Beklenen Şarkı*, 1954; *İlk ve Son*, 1955; *Büyük Sır*, 1956; *Ayşecik Yavru Melek*, 1962; *Yeşil Çam Sokağı*. **Yönettiği Filmler:** *Fedakâr Ana*, 1949; *Vatan ve Namık Kemal* (T.Artamel ve S.Ayanoğlu ile), 1951; *Beklenen Şarkı* (O.Arıburnu ve S.Ayanoğlu ile), 1954.

SOPHOKLES
(Yks. İÖ 496-Yks. İÖ 406)

Eski Yunan tragedya şairi. Yapıtlarında bireyin acı çekerek bilinçlenmesi sürecini işlemiş, tragedya türünü geliştirmiştir.

Atina'nın dışındaki Kolonos köyünde doğdu. Orta sınıftan varlıklı bir ailedendi. İÖ 480'de, daha on altı yaşındayken, spor ve müzik dallarındaki yeteneği ve yakışıklılığı nedeniyle Atinalılar'ın Persler'e karşı Salamis deniz savaşında kazandığı zaferi kutlamak üzere yapılan dinsel törene önder seçildi. Tragedya alanında ilk birincilik ödülünü İÖ 468'de, yirmi sekiz yaşındayken, Büyük Dionysia Bayramı' nda yapılan yarışmalarda Aiskhylos'u yenerek kazandı. Bundan sonra Büyük Dionysia'ya her yıl dörder oyunla (üç tragedya ve bir *satyr* oyunu) en az otuz kez katıldığı ve yirmiye yakın birincilik ödülü aldığı kabul edilir. Çeşitli yüksek kamu görevlerinde de bulundu. İÖ 442'de Atina'ya bağlı devletlerin ödediği vergileri toplamak ve devlet hazinesini yönetmek üzere seçilen üç kişiden biri oldu. Bundan başka ilki İÖ 440'ta olmak üzere birkaç kez ordu komutanlığı ve yüksek devlet yöneticiliğini birleştiren "strategos" görevini yürüttü. İÖ 413'te, Peloponez Savaşları döneminde, Atina kentinin Sicilya'da uğradığı ağır yenilginin sonucu sarsılan mali durumunu düzeltmek üzere kurulan ve özel yetkiler verilen on kişilik danışma kuruluna seçildiğinde seksen üç yaşındaydı. Yüksek devlet memurluklarından başka bir sağlık tanrısının tapınağında rahiplik görevini de üstlenmiş ve bu sırada, tanrı Asklepios'a ait kutsal yılanı evinde barındırmak ayrıcalığına sahip olmuştu.

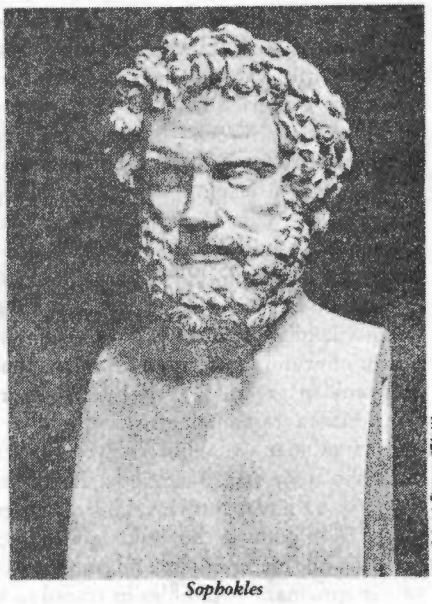
Ufizi Galerisi, Floransa/ITALYA

Sophokles

Tragedyaya getirdiği yenilikler

Sophokles'in yazmış olduğu yaklaşık 123 oyundan günümüze sadece 7 tragedya ile bir *satyr* oyununun parçaları kalmıştır. Kalan oyunların tümü, onun kırk sekiz yaşından sonra yarattığı yapıtlardır. Sophokles'in tragedya türüne getirmiş olduğu kabul edilen en önemli biçimsel yenilik, Aiskhylos'un bir söylence çevresinde birbirine bağlı olarak işlediği geniş kapsamlı üçlü tragedya birimini kullanmak yerine, yarışmalara katıldığı üç tragedyadan her birini ayrı ve bağımsız bir dramatik birim olarak işlemiş olmasıdır. Buna bağlı olarak, tragedyalarında oyuncu sayısını ikiden üçe çıkarmış, diyaloga daha çok yer ayırarak koro şarkılarını kısmıştır.

Aiskhylos ve Euripides gibi Sophokles de tragedyalarına konu olarak Eski Yunan bilincinde yer etmiş söylence kahramanlarını seçmiştir. Oyunlarındaki olay düzeni ise, kısa bir zaman birimi ve hızlı

gelişmelerin akışı içinde, bu kahramanları, çevrelerindeki kişilerle sürekli ilişkide olmalarına karşın yoğun bir yalnızlık ve bunalımdan kurtulamayan, karşı çıktıkları güçlerle uzlaşamayan, çatışmaya ve acı çekmeye hazır bireyler olarak sergileyecek biçimde kurulmuştur. Oyunlardaki eylem bütünlüğü içinde kesin ve güçlü çizgilerle karakteri belirginleşen baş oyun kişisi ya da kişileri, önceden bilinmeyen bir durumun öğrenilmesi ya da gerçekleşmesiyle, ya da bir ilişkinin anlaşılmasıyla acı çekerek bilinçlenirler.

Son tragedyaları

Aias

Sophokles'in bugüne kalan tragedyalarından en erken yazılmış olanı *Aias*, oyuna adını veren kahramanın onurunu kaybetmesi ve ancak kendini öldürerek yeniden saygınlığa erişebilmesi üzerine kuruludur. Aias'ta rastlanan aşırılık-ılımlılık, Tanrı-insan gibi karşıtlıklar ve talihin değişkenliği kavramı Sophokles'in öbür tragedyalarında da beliren öğelerdir. Bunların yanında, bireyin kendi değerlerine sonuna kadar sahip çıkması, bu yolda acı çekmek ve ölmek pahasına bile hiçbir ödünde bulunmaması ve uzlaşmaya yanaşmaması, Sophokles'in tragedya kahramanlarının başta gelen özelliğidir.

Antigone

Antigone'de bu özellik, birbirine karşıt iki kahraman arasındaki çatışma ve savaşım bağlamında belirir. Antigone, dayısı olan Thebai Kralı Kreon'un buyruğuna karşı çıkar, Thebai'ye karşı savaştığı için vatan haini ilan edilen erkek kardeşi Polyneikes'in ölüsünü, dinsel yasalara uyarak gömme girişiminde bulunur. Kreon ise, bu davranışıyla devlet yasalarına karşı geldiği gerekçesiyle Antigone'yi ölüme mahkûm eder. Antigone, başkaldırısının birlikte getirdiği yalnızlık içinde ve giriştiği eylemin sonucunu bilerek savaşımını sürdürürken, Kreon'un otoriter tutumunun temelinde, olayların akışıyla gittikçe belirginleşen bir yanılgının yattığı anlaşılır.

Sophokles'in bundan sonra yazdığı *Trakhiniai* (Trakhis Kadınları) ve *Oidipus Tyrannos* (Kral Oidipus) tragedyaları da yanılgı-bilinçlenme-acı çekme doğrultusunda gelişen bir olay düzeni üzerine kuruludur. *Trakhis Kadınları*'nda Eski Yunan söylence kahramanlarının en ünlülerinden olan Herakles'in ölümüne yol açan nedenler, karısı Deianeira ile ilişkisi bağlamında işlenir.

Kral Oidipus

Klasik Yunan edebiyatının en ünlü yapıtlarından biri olan *Kral Oidipus*, insanın zekâ ve iradesine karşın, "kader" ya da "tanrılar" olarak tanımlanan insanüstü güçler karşısındaki güçsüzlüğünü, çarpıcılığını hiç yitirmemiş bir söylence çerçevesinde işler. Oidipus, babasını öldürüp, annesiyle evleneceği yolundaki bir kehanetin gerçekleşmesini önlemek amacıyla ana-baba bildiği kişileri terkederek Thebai'ye kaçmıştır. Ancak bu kente gelirken çıkan bir kavga sonucu kim olduğunu bilmeden öz babasını öldürür. Daha sonra evlendiği dul Thebai kraliçesi de, aslında annesi Iokaste'dir. Oyunun olay düzeni, Oidipus tarafından bilinmeyen bu gerçeklerin gittikçe artan bir gerilim içinde yavaş yavaş ortaya çıkması, Oidipus'un, kendi kimliğini, suçunu ve içinde bulunduğu yasak ilişkiler ağını kendi çabasıyla ve çevresindekileri zorlayarak aydınlatması ve sonunda buna dayanamayıp gözlerini kör etmesi biçiminde gelişip sonuçlanır. *Kral Oidipus*, Sophokles'in öbür tragedyalarındaki kahramanlara özgü trajik özellikleri en devingen biçimde ortaya koyması ve bunu olay düzenine tümüyle egemen olan bir eylem birliği içinde gerçekleştirmesi bakımından Eski Yunan tragedyasının en yetkin örneği sayılagelmiştir.

Sophokles'in bundan sonra yazmış olduğu *Elektra* ve *Philoktetes*, bir de ölümünden sonra oynanan *Oidipus epi Kolono* (Oidipus Kolonos'ta) adlı tragedyaları, önceki oyunlarına göre değişik bir gelişme çizgisi izler. Bu tragedyaların kahramanları kendilerine kötülük ya da haksızlık eden kişilere karşı bir savaşım içindedirler. Ancak, bu savaşım sırasında yalnız olmak ve acı çekmekle birlikte, bu acıları, yenik düşmeden aşarlar. Gerek kardeşi Orestes'in dönüşünü kollayarak annesi Klytaimnestra'dan alacağı öcün beklentisi ile yaşayan Elektra, gerek hastalığı dolayısıyla terkedildiği ıssız adadan kurtarılıp Troya'ya götürülmeyi bekleyen yaşlı savaşçı Philoktetes, gerekse sürgünden ve dilencilikten kurtulacağı ve lanetli günlerini geride bırakarak ermişliğini kanıtlayacağı anın özlemini çeken yaşlı Oidipus, kendi istemlerinin gücü ve tanrıların yardımıyla amaçlarına ulaşırlar. Ancak bu bir "mutlu son"dan çok, talihin değişken süreci içinde geçici bir yükseliş aşaması olarak ele alınır.

Tragedyalarında bireysel deneyimleri, yaşadığı zamanın siyasal-toplumsal koşul ve sorunlarından uzaklaştırarak, evrensel bir düzen anlayışı içinde odaklaştırmış olması bakımından Sophokles, çağdaşları Aiskhylos ve Euripides'ten ayrılır. Bununla birlikte, Sophokles'in kahramanları, içinde bulundukları toplumdan hiçbir zaman soyutlanmış değildirler. Oyunlarda vurgulanan, onların, başlarına gelen bir olay nedeniyle içinde bulundukları seçkin konumdan yalnızlığa itilmeleri ve bunun sonucunda toplumsal yerlerini ve ilişkilerini yitirmeleridir.

Sophokles'in tragedyaları, özellikle *Kral Oidipus*, içerdiği trajik kahraman kavramı ve yapısal öğeleriyle Aristoteles'in *Poetika*'sında ortaya konan tragedya kuramını birinci derecede etkilemiş ve böylece Batı edebiyatına özgü tragedya anlayışına egemen olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Aias*, ykş, İÖ 447, (Aias, 1941); *Antigone*, İÖ 442-441, (Antigone, 1941), *Trakhiniai*, İÖ 437-432, (Trakhis Kadınları, 1941); *Oidipus Tyranos*, İÖ 429-425 , (Kral Oidipus, 1941); *Elektra*, ykş, İÖ 420, (Elektra, 1941); *Philoktetes*, İÖ 409, (Philoktetes, 1941); *Oidipus Epi Kolono*, (Oidipus Kolonos'ta, 1941).

• **KAYNAKLAR:** B.M.W. Knox, *The Heroic Temper: Studies in Sophoclean Tragedy*, 1964; A.J.A. Waldock, *Sophocles the Dramatist*, 1966; C.H. Whitman, *Sophocles: A Study of Heroic Humanism*, 1966.

• **BAKINIZ:** AİSKHYLOS, EURİPİDES.

SORBON, Robert de
(1201-1274)

Fransız, tanrıbilimci. Her türlü öğretim ve eğitimin tanrıbilime dayanması gereğini savunmuş, Sorbonne Kolej'i kurmuştur.

Rethel yakınlarındaki Sorbon'da doğdu, Paris'te öldü. Köylü bir ailenin oğluydu. Paris'te tanrıbilim

öğrenimi gördükten sonra Cambrai piskoposluğuna getirildi, bir süre tanrıbilim okutmakla görevlendirildi. IX.Louis'nin rahibi olarak saray çevresine girdi. Bu yakınlıktan yararlanarak kralın yardımını sağladı ve 1253-1257 arasında Sorbonne Koleji'ni kurdu, bu kurumun ilk yöneticisi oldu. 1258'de Notre Dame de Paris kilisesi başpiskoposluğuna atandı. 1263'te Aragon Krallığı'na karşı bir haçlı savaşının açılması için girişimlerde bulundu.

Sorbon'un felsefe konusundaki görüşleri tanrıbilimden kaynaklanır. Ona göre temel bilim tanrıbilimdir, bütün öğretim-eğitim kurumlarını ona dayanarak düzenlemek gerekir. Bütün gerçekler Kutsal Kitap'ta vardır, onun dışında gerçek aramak yersizdir, us inanın ışığında yürümelidir. Tanrısal kayra olmaksızın kişi ne gerçeğe ulaşabilir ne de yazgının yüklediği suçtan kurtulabilir. Sorbon, tanrıbilim konusunda çalışanlar için kaynak niteliği taşıyan yapıtlar yazdı. Orta Çağ'ın sonlarına değin tanrıbilim fakültelerinde okutulan bu yapıtlara birçok yorum ve açıklama yapılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De Tribus Dietis*, yazma, ("Kutsal Üçleme Üstüne"); *De Conscientia*, yazma, ("Bilgi Üstüne"); *De Matrimonio*, yazma, ("Evlilik Üstüne").

Georges Sorel

SOREL, Georges
(1847-1922)

Fransız, düşünür. Mit ve şiddet kavramları üzerine kurulu bir devrimci sendikalizm kuramı geliştirmiştir.

2 Kasım 1847'de Cherbourg'da doğdu, 30 Ağustos 1922'de Paris yakınlarında, Boulogne-sur-Seine'de öldü. Varlıklı bir aileden gelmekteydi. 1864'te Cherbourg Koleji'ni bitirerek, Paris'te École Polytechnique'te yapı mühendisliği öğrenimi gördü. Karayollarında 25 yıl mühendis olarak çalıştıktan sonra emekliye ayrılarak tüm zamanını araştırma ve yazılarına ayırmaya başladı.

Sorel, emekliye ayrılmadan kısa bir süre önce yayımladığı ilk iki kitabında, mühendislik öğrenimi nedeniyle ilgi duyduğu teknoloji ve bilim felsefesinin yanı sıra, eski uygarlıklar, din ve aydınların eleştirisi gibi konular üzerinde durdu. 1892'den başlayarak Proudhon, Marx, Bergson, Croce ve Nietzsche'nin düşünceleriyle tanıştı; Marxizm'i incelemeye başladı ve sosyalist hareketle ilişki kurdu. 1894'te *L'ère nouvelle* (Yeni Çağ) ve 1895-1897 arasında *Devenir Social* (Toplumsal Oluşum) adlı dergilerde Marxizm yanlısı makaleler yazdı.

Siyasal hareketlerle ilişkisi

1897'de Fransız toplumunu ikiye bölen Dreyfus olayı baş gösterince, sosyalist hareketin önderlerinden Jaurès'le birlikte Dreyfus'tan yana tavır aldı. Ancak Jaurès'in sosyalizme, parlamento ve seçim mücadelesi sonucu gerçekleştirilecek reformlarla ulaşılacağı biçimindeki düşüncesine karşı çıktı ve giderek Marxizm'e karşı eleştirel ve revizyonist bir tutum takınmaya başladı. Almanya Sosyal Demokrat Partisi içinde, Bernstein ile Kautsky arasında süren tartışmaya, *Saggi di critica del marxismo* (Marksizme Eleştirel Yaklaşımlar) adlı kitabıyla, Bernstein'ın görüşlerini savunarak katıldı. Fernand Pellotuier'nin önderliğindeki sendikalist hareketle ilişki kurarak, 1905-1908 arasında bu hareketin yayın organı *Le mouvement socialiste*'de (Sosyalist Hareket), daha sonra en çok bilinen iki kitabı olan *Réflexions sur la violence*'da ("Şiddet Üzerine Düşünceler") ve *Les illusions du progrès*'de ("İlerleme Kuruntuları") toplayacağı makalelerini yayımladı.

Bu yazılarında Proudhon'un Anarşizm'inden, Marx'ın sınıf mücadelesi kuramından ve Bergson'un Sezgicilik'inden geniş ölçüde yararlanarak bir bireşim oluşturmaya çalıştı. Yeni düzenin şiddet yoluyla kurulacağını ve bunun genel grev aracılığıyla gerçekleştirileceğini savundu. Bu dönemdeki yazılarıyla yoğun anarşist etkiler taşıyan devrimci sendikalizmin kuramcılığını yapan Sorel, işçi mücadelesinin kendiliğindenliğini ve bir parti önderliğinden bağımsız olması gerektiğini vurguladı. Sendikaların daha yüksek ücret gibi günlük sorunlarla ilgilenmesine karşı çıkarak, sendika önderlerinin toplumun ahlaksal yeniden örgütlenmesiyle değil, geçim sorunu ile ilgilenmeye başladıkları gerekçesiyle 1909'dan sonra sendikal hareketten de ayrıldı.

I.Dünya Savaşı'ndan önce, kısa bir süre, parlamenter demokrasiye şiddet yoluyla son verilerek yeniden monarşi yönetimine dönüşü savunan ve seçkinci totaliter ve gelenekçi sağ çevrelerin desteklediği Maurras önderliğindeki Action Française hareketine katıldı. 1917'de Lenin'i "Marx'tan beri sosyalizmin en büyük kuramcısı ve dehası", Sovyetler'i de işçilerin öz-yönetim organları olarak niteledi. Lenin'in gerçekçiliğini ve ekonominin merkezi olarak planlanmasını övdü. İktisadi planlama ve disiplin konusundaki görüşlerinden dolayı Mussolini'ye ve İtalyan faşist hareketine sempatisini dile getirdi. Mussolini'nin, "kuramlarıyla faşist birliklerin disiplin, enerji ve gücünü oluşturmaya en çok katkıda bulunmuştur" dediği Sorel, faşizmin iktidara gelmesinden kısa bir süre önce öldü.

Siyasal gelişiminin çeşitli aşamalarında birçok çelişik hareketle ilişki kuran Sorel'in düşünceleri farklı ve karşıt siyasal öğelerin etkilerini taşımaktadır. Yaşamının çeşitli dönemlerinde ahlakçı, sosyalist, devrimci sendikalist, Action Française yanlısı, Bolşevik Devrim sempatizanı, İtalyan Faşizmi destekleyicisi olması nedeniyle, sistemli bir siyasal öğreti oluşturmamıştır. Bununla birlikte, genel olarak devrimci sendikalizmin kuramcısı olarak görülür ve özgün düşüncelerini 1898-1909 arası dönemdeki yazı ve kitaplarında geliştirdiği kabul edilir. Devrimci sendikalizmin kuramcısı olduğu bu dönemde siyasal düşüncesini, emekçi kesimleri "ilerleme inancı"ndan kurtarmak, parlamentarizmi yadsımak, "seçkinler"e toplumsal bir işlev yüklemek, sendikal harekette bir mit olarak genel grevin ve şiddetin önemini vurgulamak öğeleri belirler.

Devrimci sendikalizm

Les illusions du progrès'de toplumsal değişimin, tarihsel ve iktisadi olarak belirlenmiş bir ilerleme olarak görülmesine karşı çıkarak, işçi hareketinin ilerlemeye olan inancının yıkılması gerektiğini savunmuştur. Parlamentarizmden çürümüş bir toplum düzenini düzeltmesinin beklenemeyeceğini ileri sürerek, parlamenter demokrasiye karşı eleştirel ve sert bir tutum almıştır. Sorel'e göre toplumda birbirine karşıt iki sınıfın bulunması, topluma dinamizm kazandıracağı için yararlıdır. Sınıflar arası çatışmanın canlı kalması toplumu ilerletir. Parlamentarizm, bu canlılığı ortadan kaldırmak ve iki sınıf arasında uzlaşma sağlamaya çalışmaktadır. Parlamenter aldatmacılığı ancak sendikaların doğrudan eylemi önleyebilir.

Sorel'in devrimci sendikalizmi öncü azınlık, genel grev miti ve şiddet kavramları üzerine kurulmuştur. 19.yy boyunca Fransa'da işçilerin siyasal iktidara yönelik eylemlerinin başarısızlığa uğramasının yarattığı umutsuzluk, siyasal mücadelenin tümüyle yadsınması eğiliminin yaygınlaşmasına yol açmıştı. Sorel, sosyalizmin amacının iktisadi sistemin örgütlenmesi değil, işçilerin örgütlenmesi olduğunu ileri sürmüştür. Sendikal hareket üzerinde Proudhoncu ve Bakuninci anarşist etkinin, yeni toplumun sendikalar eliyle kurulacağı düşüncesini yaygınlaştırdığı bu dönemde, Proudhon'dan geniş ölçüde etkilenerek, anarkosendikalizm olarak da adlandırılan devrimci sendikalizmin temel görevinin genel grev yoluyla yeni düzeni oluşturmak olduğunu savunmuştur. Daha iyi ücret ve çalışma koşulları gibi günlük hedefler ve küçük çıkarlar için mücadelenin işçi hareketini yozlaştırdığını ileri sürmüştür. Sorel'e göre tarihte her yeni dönemin önünü açan seçkinler ya da öncü bir azınlık, işçileri ve sendikaları genel greve hazırlamalı ve pazarlığa oturulmasını önlemelidir. İşçileri mücadeleye sokabilmek, sürekli doğru yolda tutabilmek ve morallerini pekiştirmek için bir mit gerekmektedir ve bu mit genel grevdir.

Genel grev ve mit

Sorel, ilk tek tanrılı dinlerin mücadelesindeki inançlı tavırdan etkilenerek, devrimci mitlerin benzer işlev görebileceğini düşünmektedir. Ortak bir iradenin pratik eyleminde ifadesini bulan mitin gerçekliğinin akıl yoluyla kanıtlanması her zaman gerekli değildir. Sorel, genel grevin kesin zafere ulaşmasının ancak işçilerin yaratıcı gücü olarak tanımladığı şiddet yoluyla olanaklı olduğunu ileri sürmüştür. Sorel'e göre şiddet tarihsel bir gerekliliktir ve toplumun yenilenmesinin bir aracıdır. İşçilerin yaratıcı gücü (şiddet) özgürleşmeli ve burjuvazinin salt teknik iktisadi gücünden(zor)üstün olduğunu göstermelidir.

Sorel'de mit, halkı aldatıcı bir gelecek düşü sunan ütopyadan farklı olarak, bir toplumsal kesimin harekete geçirilmesinin ve ortak iradesinin örgütlenmesinin somut bir aracıdır. Önceden belirlenen her düzenliliği ütopik olarak yorumlayan Sorel, çoğu düşüncelerinden etkilendiği Proudhon'a bu konuda karşı çıkmış, Marx'ı da zorunluluk ve tarihsel maddecilik konularında eleştirmiştir. Bergson'un "yaşam atılımı" anlamında kendiliğindenliğin önemli bir yer tuttuğu Sorel'in siyasal düşüncesi, zamanının Parlamentarizm'e karşı ve seçkinci İtalyan geleneğinin temsilcileri Pareto ve Mosca'dan da seçkinler ve mit kavramlarını alarak etkilenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le procès de Socrate*, 1889, ("Sokrates Davası"); *La ruine du monde antique*, 1898, ("Antik Dünyanın Harabesi"); *Les polémiques sur l'interprétation du marxisme*, 1900, ("Marxizm'in Yorumu Üzerine Polemikler"); *Essai sur l'église et l'état*, 1901, ("Kilise ve Devlet Üzerine Deneme"); *Saggi di critica del Marxismo*, 1902, ("Marksizme Eleştirel Yaklaşımlar, 1985); *Introduction à l'économie moderne*, 1903, ("Çağdaş İktisada Giriş"); *Le système historique de Renan*, 1905-1906, ("Renan'ın Tarihsel Sistemi"); *Réflexions sur la violence*, 1908, ("Şiddet Üzerine Düşünceler"); *Les illusions du progrès*, 1908, ("İlerleme Kuruntuları"); *Materiaux pour une théorie du proletariat*, 1919, ("Bir Proletarya Kuramı İçin Malzeme"); *De l'utilité du pragmatisme*, 1921, ("Pragmacılık'ın Faydası Üzerine").

- **KAYNAKLAR:** M.Freund, *Georges Sorel der revolutionäre Konservatismus*, 1932; G.Goriely, *Le pluralisme dramatique de G.Sorel*, 1962; E.Leone, *Il neo-marxismo Sorel e Marx*, 1923; J.H.Meisel, *The Genesis of Georges Sorel*, 1951; G.Pirou, *Georges Sorel*, 1927.

- **BAKINIZ:** BERGSON, E. BERNSTEIN, DREYFUS, JAURÈS, MARX, MAURRAS, PARETO, PROUDHON.

SORIA Y MATA, Arturo
(1844-1920)

İspanyol mühendis ve siyaset adamı. Çağdaş kent tasarımını etkileyen çizgi kent düşüncesini ortaya atmıştır.

Madrid'de doğdu, aynı kentte öldü. Mühendislik eğitimi gördü. Çalışmaları arasında telefonun geliştirilmesine ilişkin bir buluşu da vardı. Çeşitli devlet kuruluşlarında görev aldı. Cumhuriyetçi görüşleri olan bir kişiydi, politikaya atıldı ve Madrid kenti yönetimine seçildi. 1895'te bu kentteki ilk atlı tramvay ağının kurulmasını sağladı. Kentin su dağıtımı ve kanalizasyonu gibi sorunlarında Avrupa'nın ve ABD'nin büyük kentlerinde kullanılan yöntemlerin benimsenmesine çalıştı. Politika ve felsefe konusunda yazılar yazdı, kitaplar yayımladı. 1880'lerde Madrid'de çıkan *El Progreso* (İlerleme) adlı dergide Madrid'in Sorunları başlıklı köşesinde kente ilişkin konularda yazılar yazmaya başladı. Çizgi kent düşüncelerini bu yazılarında geliştirdi.

Soria, çizgi kent kavramını ilk kez 1882'de yayımlanan bir yazısında ortaya attı. Daha sonra bu düşüncesini geliştirmek ve uygulatmak için girişimlerde bulundu. Compania Madrilena de Urbanizacion adlı sınırlı sorumlu bir şirket kurdu. Bu şirket kent dışında bir arazi satın alarak tasarımları 1892'de Soria tarafından hazırlanan çizgi kentin ilk bölümünü gerçekleştirmek için çalışmalara başladı. Kamu ulaşım aracı olarak önceleri atlı tramvay öngörülmüştü. 1904'te buharlı, kısa bir süre sonra da elektrikli tramvayların ortaya çıkması olumlu etkenler olmuştu. Ama uygulamayı zorlaştıran koşullar da vardı. Compania Madrilena'nın kamu yararına çalışan bir şirket olarak benimsenmemiş olması, kamulaştırma yoluyla arazi edinmesini olanaksızlaştırıyor, hisselerin satışı yavaş yürüyordu. Sonunda Soria'nın 22 km'lik bir şerit öngören tasarımının yalnızca 5,5 km'lik bölümü gerçekleştirilebildi ve yapım çalışmalarına son verildi. Soria bundan sonraki çalışmalarını kuramsal düzeyde sürdürdü, bu kent düzenlemesi ilkesine yapılan eleştirileri karşılayacak düzeltme çalışmalarına katkıda bulundu.

Soria, Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan gereksinmeleri karşılamak amacıyla, ulaşım araçlarının sağladığı olanaklara dayanarak yeni bir kent düzenleme ilkesi geliştirmiştir. O zamana kadarki kent düzenlemelerinden tümüyle farklı olan çizgi kent, daha ilerde uygulanan kimi tasarımları etkilemiş olması nedeniyle de önem taşır. Böylece Soria, 19.yy sonuyla 20.yy başındaki fiziksel çevre planlama düşünceleri üstünde etkili olan önemli kişilerden biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La ciudad lineal*, 1896, ("Çizgi Kent").

- **KAYNAKLAR:** G.R.Collins, "The Ciudad Lineal of Madrid", *Journal of Soc. Art. History*, (1), 1959; *La ciudad lineal, memoria presentada al XIII congreso international de la habitacion y da urbanismo par la Compania Madrilena de Urbanizacion*, 1931; A.Soria y Puig, "Historia de la ciudad lineal", *Hogar y Arquitectura*, (66), 1966.

Çizgi Kent

Çizgi kent, kentsel işlevleri bir ana yol boyunca ve ona koşut olarak düzenleyen planlama ilkesinin adıdır. Bir ırmak ya da ulaşım yolu kıyısında kendiliğinden oluşmuş ilkel örnekleri sayılmazsa, 19.yy'ın sonlarına doğru İspanyol düşünürü A.Soria y Mata tarafından ortaya atılmış, 20.yy'da da geliştirilmiştir. Soria'nın ilk tasarımı Madrid çevresinde, en dar yeri 450 m olan, ortasında bir demiryolunun da yer aldığı 40 m genişliğinde bir ulaşım yolu bulunan, aşağı yukarı 50 km uzunluğunda bir yerleşim şeridi öngörmektedir. Ana yola dik sokaklar yapı adalarını oluşturmaktadır. Soria bu yerleşme şeritlerinin günün birinde bütün kentleri birbirine bağlayacağını, aralarında kalan boşluklarda ise tarım ile eğlence-dinlence-kültür-spor etkinliklerinin yer alacağını düşünmüştür.

İlk tasarımdaki katı yaklaşım daha sonraları değişmiş, konut bölgelerinde komşuluk birimlerini andıran gruplaşmalara yönelik ya da konutun yanı sıra sanayi, ticaret, yönetim, eğitim, yeşil alan gibi işlevleri de birbirine koşut şeritler biçiminde düzenleyen yaklaşımlar gelişmiştir. Soria'nın düşüncelerini bu anlamda geliştiren çalışmalar arasında H.Gonzales del Castillo'nun 1919'da yaptığı Belçika Çizgi Kenti, çağdaş Fransız mimarı Le Corbusier'nin* 1942-1943 yıllarında yaptığı tek yanlı çizgi kent tasarımları vardır. L.Costa'nın* 1956'da tasarladığı Brasilia da birbirini dik kesen iki çizgi kent görünümündedir. Yunanlı mimar ve yerleşimbilimci K.Doksiyadis'in* 1968'de yeryüzündeki bütün kentlerin birleşeceğine ve ecumenopolis adını verdiği bir yerleşme ağını oluşturacağına ilişkin kestirimlerinin arkasında çizgi kent ilkeleri yatmaktadır. Uygulanan örnekler arasında ise 1930'larda SSCB'de Nikolay Aleksandroviç Milyutin (1889-1942) ile Alman mimar ve kent tasarımcısı E.May* tarafından yapılan yeni yerleşmeler bulunmaktadır. 1960'larda İngiltere'de kurulan bazı yeni kentler de çizgi kent ilkeleri uyarınca düzenlenmiştir.

Çizgi kent, çağdaş kent tasarımı açısından önemli bir aşamadır. Çünkü ilk kez bir fiziksel planlama ilkesi tren, tramvay vb. gibi çağdaş, hızlı toplu ulaşım araçlarının varlığından yola çıkan düşüncelere dayanmaktadır. O nedenle bu düşünce kendi çağında yenilikçi olduğu gibi daha ilerki düşünce ve uygulamalar üstünde de etkileyici olmuştur.

SOROKİN, Pitirim Aleksandroviç (1889-1968)

Rus asıllı ABD'li sosyolog. Sosyokültürel sistemler, toplumsal devingenlik ve katmanlaşma kuramlarıyla tanınmıştır.

21 Ocak 1889'da Rusya'da Turia'da doğdu, 10 Şubat 1968'de ABD'de, Massachusetts Eyaleti'ndeki Winchester'de öldü. St.Petersburg Üniversitesi'nde (1914'ten sonra Petrograd Üniversitesi) öğrenim gördü. Sosyalist Devrimci Parti'nin önderlerinden biri olan Sorokin, 1917 Şubat Devrimi'nden sonra başbakan A.Kerensky'nin sekreterliğini ve *Volia naroda* (Halkın İsteği) adlı gazetenin yayın yönetmenliğini yaptı. Ekim Devrimi'nin ardından Kurucu Meclis'e üye seçildi.

1919'da Petrograd Üniversitesi'nin ilk sosyoloji profesörü olan Sorokin, 1922'de Bolşevik aleyhtarı tutumundan dolayı ülke dışına çıkarılmasına değin görevini sürdürdü. 1923'te ABD'ye yerleşti. 1924-1930 arasında Minnesota Üniversitesi'nde kır sosyolojisi dersleri verdi. 1930'da Harvard Üniversitesi'ne geçerek sosyoloji kürsüsünü kurdu. 1964 yılına değin

sürdürdüğü görevi sırasında Harvard Üniversitesi sosyoloji alanında söz sahibi başlıca okullardan biri durumuna geldi. 1936'da International Institute of Sociology'nin, 1964'te de Amerikan Sosyoloji Derneği'nin başkanlığını yaptı.

Sorokin, toplumsal devingenlik ve toplumsal katmanlaşma kuramlarını ilk geliştiren sosyal bilimcilerdendir. *Social Mobility* ("Toplumsal Devingenlik") adlı kitabında, toplumsal devingenliğin işlevsel, yapısal bir çözümlemesini yaparak devingenlik olgusunu toplumsal katmanlaşma olgusuna bağlamıştır. Tüm topluluklarda toplumsal katmanlaşmanın var olduğunu ve var olacağını çünkü katmanlaşmanın insanlar arasındaki yaradılış farkı ve çevre etmenlerince oluşturulduğunu ileri sürmüştür. Nüfus arttıkça toplumsal katmanlaşmanın ve eşitsizliğin artacağını belirtmiştir.

Araştırmalarında sosyokültürel sistemlerin çözümlenmesine ağırlık veren Sorokin, tarihi sürekli değişen sosyokültürel sistemler süreci olarak tanımlamıştır. Ona göre bir sosyokültürel sistemin bütünlüğünü sağlayan öğeler organizmaüstü ve bireyüstü toplumsal gerçeklerdir. Gerçek, beş duyu, akılcı düşünce, bilinçdışı iman ve sezgi yoluyla kavranabilir. Bu üç tür bilme tarzını sosyokültürel olguların incelenmesinde kullanan Sorokin, gerçeğin doğrudan duyusal algılanmayla kavrandığı *(sensate)* sistem, akılcı düşüncenin üstün olduğu *(ideational)* sistem ve gerçeğin anlaşılmasında sezgisel yöntemin kullanıldığı *(idealistic)* sistem olmak üzere üç ayrı tür sosyokültürel sistem ayrıştırmıştır.

Karmaşık bir toplumda hukuk, sanat, felsefe, bilim ve din olmak üzere beş temel kültürel sistem saptayan Sorokin, tarihin her döneminde bu sistemler arasında bir tutarlılık olduğunu ve her sosyokültürel sistemin egemen bir dünya görüşü *(Weltanschauung)* çevresinde bütünleştiğini ileri sürmüştür. Sorokin'e göre alternatif bir dünya görüşü zaman içinde egemen dünya görüşünün yerini alır. Bu diyalektik ilişki içinde bütünleştirici bir temelin yıkılması ve yerine alternatif bir temelin çıkması, savaş ve felaketler gibi uzun toplumsal krizlere eşlik ederler ancak onlar tarafından oluşturulmazlar. Sorokin *The Sociology of Revolution* ("Devrim Sosyolojisi") ve *Man and Society in Calamity* ("Felaket Durumunda İnsan ve Toplum") adlı kitaplarında toplumsal değişim ve çözülme süreçlerinde bireyler arası ilişkileri incelemiştir. Kriz dönemlerinde bireylerin tekdüze, farklılık göstermeyen yaşantılarını bırakarak ya aşırı bencil ve zevk düşkünü ya da aşırı fedakâr *(altruist)* davranışlar içine girdiklerini, krizin bitiminde ise yine eski gündelik "normal" yaşam tarzına döndüklerini saptamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Sociology of Revolution*, 1925, ("Devrim Sosyolojisi"); *Social Mobility*, 1927, ("Toplumsal Devingenlik"); *Contemporary Sociological Theories*, 1928, (Çağdaş Sosyoloji Teorileri, 1974-1975); *Man and Society in Calamity*, 1942, ("Felaket Durumunda İnsan ve Toplum"); *Society, Culture and Personality*, 1947, ("Toplum, Kültür ve Kişilik"); *Social Philosophies in an Age of Crisis*, 1950, ("Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri, 1972").

- **BAKINIZ:** BOUGLE.

SOTATSU, Nonomura
(Yks. 1570-Yks. 1640)

Japon, ressam. 17.yy Japon resminin en büyük temsilcilerindendir.

Tavaraya Nonomura Sotatsu'nun yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. Sattığı kumaşların desenleriyle Japonya dışında da tanınan Tavaraya adlı tüccar bir aileden geliyordu. 1600-1630 arasında Kyoto'da etkinlik gösterdi. Ülkenin önde gelen ailelerinin konutlarını süslemek için resimler yaptı. 1602'de Tairo ailesine ait *sutra*'ları (bir tür kitap) onardı. 1621'de Tokugava sülalesinden gelen bir şogunun karısı için yaptırdığı Yogen-in adlı yapıda sürme kapıların üstünü resimledi. Bu çalışmasıyla en büyük Japon sanatçılarına verilen "Hokkyo" unvanını aldı.

Yapıtlarının çoğunun tarihsiz olması, sanatının gelişimi üstüne yeterli bilgi edinilebilmesini olanaksız kılmıştır. Sotatsu da, Honnami Koetsu (1558-1637) gibi zaman içinde yok olan Japon geleneklerini yeniden canlandırmaya çalışmış, Japon efsanelerini ve inançlarını işlediği *yamato-e*'ler (öykülü resimler) yapmıştır. Geleneksel Japon resmi özelliklerini yansıtan çok renkli ve süslemeci bu yapıtların büyük bölümünde doğanın ayrıntılı ve gerçekçi bir yorumu görülür. Sotatsu'nun altın ve gümüş yaldızla çalıştığı bu yapıtlarının bazılarına, Koetsu'nun zarif yazısıyla Japon kültürüne özgü birtakım dizeler ve cümleler eklenmiştir. Beyaz zemin üstüne siyah mürekkeple çalıştığı tek renkli resimleriyse, teknik olarak bütünüyle Çin mürekkep resmi *sumi-e* etkisindedir. Renkli düzenlemeleri gibi bu yapıtları da çağdaş estetik anlayışına çok yakın resimlerdir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Saigyo monogatarre*, 1630; *Matsuşima*, 1630, Freer Sanat Galerisi, Washington DC; *Miotsukuşi*, 1630, Sambo-in, Kyoto; *Rüzgâr Tanrısı ve Gökgürültüsü Tanrısı*, 1630, Kennin-ji, Kyoto; *Erken İlkbaharda Kulübeler*, Sambo-in, Kyoto.

- **KAYNAKLAR:** Y.Yuzo, *Sotatşu*, 1962; W.Watson, *Sotatsu*, 1959; E.Grill, *Tavaraya Sotatsu*, 1956.

SOUPAULT, Philippe
(1897)

Fransız, şair ve yazar. Gerçeküstücülük'ün öncüleri arasındadır.

2 Ağustos 1897'de Chaville'de doğdu. Condorcet Lisesi'ni bitirdikten sonra hukuk öğrenimi gördü. I.Dünya Savaşı'na topçu olarak katıldı. 1917'de yayımladığı *Aquarium* ("Akvaryum") adlı şiir kitabıyla adını duyurdu. 1918-1920 arasında şair Tzara'nın başını çektiği Dadacılık akımı içinde yer aldı. 1919'da Breton ve Aragon ile birlikte, önceleri Dadacılık'a yakın bir çizgisi olan *Littérature* adlı dergiyi kurdu. Gerçeküstücülük'ün ilk özgün ürünü sayılan, Soupault ile Breton'un birlikte kaleme aldıkları *Les champs magnétiques* ("Manyetik Alanlar") adlı metin 1920'de

bu dergide yayımlandı. Gerçeküstücülerin kullandıkları, serbest çağrışımların aklın denetiminden geçmeden dile özgürce aktarılmasından oluşan otomatik yazı *(écriture automatique)* yöntemi de ilk kez burada denenmişti. Soupault, daha sonraki yıllarda bir süre Paris'in edebiyat çevrelerinden uzaklaştı. Romana ve gazeteciliğe yönedi. 1920'lerde dünyanın birçok ülkesine geziler yaptı, Avrupa ülkelerini, ABD'yi ve SSCB'yi dolaştı. Apollinaire, Baudelaire, Blake, Lautrémont, Musset, Labiche gibi şair ve yazarlar, Ucello ve Lurçat gibi ressamlar üstüne deneme ve incelemeler yazdı. Caz ve sinemayla da ilgilendi, Charlie Chaplin ile ilgili bir kitap yayımladı. Ayrıca bir süre radyo programcılığı da yaptı. Bunların yanı sıra zengin bir fantezi dünyasını yansıtan şiirlerini yayımlamayı sürdürdü. Soupault 1949'da Türkiye'ye de gelerek Türk şair ve yazarlarıyla tanışmış, *Yaprak* dergisi çevresinde toplanan Orhan Veli ve arkadaşlarının şiirleri için övücü sözler söylemiştir.

• YAPITLAR (başlıca) **Şiir:** *Aquarium*, 1917, ("Akvaryum"); *La Rose des vents*, 1920, ("Rüzgârlar Gülü"); *Westwego*, 1922; *Odes*, 1945, ("Odlar"); *Chansons*, 1949, ("Şarkılar") *Poèmes et poésies 1917-1973*, 1973. **Roman:** *Le Bon Apôtre*, 1923; *Les frères Durandeau*, 1924, ("Durandeau Kardeşler"); *Le Nègre*, 1927, ("Zenci"). **Deneme/İnceleme:** *Lautréamont*, 1927; *Guillaume Apollinaire*, 1928; *Paolo Ucello*, 1929; *Charlot*, 1930, (Şarlo, 1978); *Charles Baudelaire*, 1931; *Eugène Labiche, sa vie, son œuvre*, 1945; (Eugène Labiche: Hayatı ve Eserleri, 1953); *Sans phrases*, 1953, ("Cümlesiz"); *Profils perdus*, 1963, ("Unutulmuş Profiller"). **Çeşitli:** *Les champs magnétiques* (A.Breton ile), 1921, ("Manyetik Alanlar"); *Voyages en URSS*, 1930, ("SSCB'ye Yolculuk").

• KAYNAKLAR: H.J.Depuy, *Philippe Soupault*, 1957.

• BAKINIZ: BRETON, TZARA.

SOUPHANOUVONG
(1902)

Laoslu siyaset ve devlet adamı. Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanıdır.

13 Temmuz 1902'de Luang Prabang'da doğdu. Bazı kaynaklar doğum tarihini 1909 ve 1912 olarak da vermektedir. Babası Fransız yönetimi altındaki Laos'un genel valisi olan prens Boun Khoung idi. Fransa'da École National des Ponts et Chaussées'de inşaat mühendisliği öğrenimi gördü.

1938'de ülkesine döndükten sonra Fransız sömürgeciliğine karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde etkin bir biçimde yer aldı. II.Dünya Savaşı sırasında Laos'u işgal eden Japonya'nın çekilmesi üzerine Fransızlar yeniden ülkeye girince Lao Issara (Özgür Lao) direniş örgütünün diğer önderleriyle birlikte Tayland'a kaçtı. 1949'da Fransa'nın Laos'un içişlerinde özerk yarı bağımlı bir devlet olmasını kabul etmesi Lao Issara hareketi içinde bölünmelere yol açtı. Souvanna Phouma önderliğindeki bir grubun Laos'a dönerek yeni yönetimi desteklemelerine karşı, Tayland'da kalan Souphanouvong direnişi sürdürmek amacıyla Pathet Lao (Lao Ülkesi) adlı örgütü kurdu.

1953'te Laos'un bağımsızlığını kazanmasından sonra da ABD yanlısı kralcı güçlere karşı Vietnam'daki Viet-Minh kuvvetlerinin desteğiyle savaşı sürdüren Pathet Lao 1956'da NLHS (Neo Lao Hak Sat-Lao Yurtsever Cephesi) adını aldı. NLHS'nin ülkenin kuzeydoğusunu bütünüyle ele geçirmesinden sonra 1957'de Souphanouvong'un üvey kardeşi olan tarafsızlık yanlısı Souvanna Phouma başkanlığında NLHS'nin de yer aldığı bir koalisyon hükümeti kuruldu. Yeni hükümette planlama, kalkınma ve şehircilik bakanı olan Souphanouvong 1958'de ABD'nin baskısıyla hükümetin düşürülmesinden bir yıl sonra tutuklandı. Ancak, 1960 Mayıs'ında kaçmayı başararak NLHS kuvvetlerinin başında direnişi sürdürdü.

1961-1962 yıllarında toplanan Cenevre Konferansı'na NLHS temsilcisi olarak katılan Souphanouvong, 1962'de kralcıların, NLHS'nin ve Souvanna Phouma önderliğindeki tarafsızların katıldığı ulusal birlik hükümetinde iktisat ve planlama bakanı oldu. Ancak artan görüş ayrılıkları üzerine ertesi yıl hükümetten çekilip ülkenin kuzeydoğu bölgesine döndü. 1965'ten sonra genel seçimlere katılmayı reddederek bu bölgede bağımsız bir yönetim kurdu. 21 Şubat 1973'te Laos'taki savaş durumuna son vermeyi öngören Vientiane Antlaşması'nın imzalanmasında önemli bir rol oynadı ve 1974 Nisan'ında yeni bir koalisyon hükümeti kurulunca Birleşik Ulusal Siyasi Konsey'in başkanlığını üstlendi. Laos Yurtsever Cephesi'nin 1975 Ekim ve Kasım seçimlerini kazanmasından sonra Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti devlet başkanlığına ve Yüksek Halk Konseyi başkanlığına getirildi. 1979'da NLHS'nin yerini alan Ulusal Kalkınma İçin Laos Cephesi'nin başkanı oldu. Sıkı ilişkiler içinde olduğu Vietnam'a yakın bir dış siyaset izleyen Souphanouvong halen (1985) devlet başkanlığı görevini sürdürmektedir.

• BAKINIZ: SOUVANNA PHOUMA.

SOUTINE, Chaim
(1893-1943)

Rus asıllı Fransız ressam. Paris Okulu sanatçılarından olup kendine özgü bir Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) geliştirmiştir.

Minsk yakınlarında, Smiloviçi'de doğdu, 9 Ağustos 1943'te öldü. Yoksul bir Yahudi ailesinin oğluydu. Ayakkabı tamircisi olmak istemediği için on üç yaşında evden kaçtı ve Minsk'te resim dersleri almaya başladı. 1910'da Vilna'daki Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. 1913'te Paris'e gitti. Burada École des Beaux-Arts'da Fernand Cormon'un (1845-1924) atölyesine girdi. Chagall ve Modigliani ile dostluk kurdu. 1919-1922 arasında koleksiyoncu Léopold Zborowski'nin koruması altında Céret'de çalıştı. 1923'te ABD'li eleştirmen A.C.Barnes tarafından keşfedilince daha rahat bir çalışma ortamına kavuştu. Hollanda'ya yaptığı bir gezide Rembrandt'ın geç dönem yapıtla-

rından etkilendi. 1926'da derisi yüzülmüş vücut resimleri yapmaya başladı. 1929'da Châtel-Guyon'a, yapıtlarının çoğuna sahip olan Castaing ailesinin yanına yerleşti. 1940'ta Fransa'nın işgalinden sonra ABD'ye gitme önerisini geri çevirdi ve Champigny-sur-Vende'ye yerleşerek resim çalışmalarını sürdürdü. Geçirdiği ülser ameliyatından kısa bir süre sonra öldü.

Soutine sık sık girdiği bunalımlar ve kendi sanatına olan güvensizliği nedeniyle sergilere katılmamış, hatta erken dönem yapıtlarının çoğunu yok etmiştir. Yapıtlarında, sürgündeki Yahudiler'in trajik taşkınlığından kaynaklanan yoğun bir Dışavurumculuk görülür. Bu bağlam içinde ele aldığı çürüyen, derisi yüzülmüş cesetlerle, ruhsal bozuklukları yansıttığı bir dizi grotesk figürlerin yanı sıra, aşçıları, komiteleri ve koroda şarkı söyleyen çocukları konu aldığı resimlerinde beklenmedik bir yumuşaklık ortaya koymuştur.

• **YAPITLAR (başlıca)** *Kırmızılı Kadın*, 1922, Petit-Palais, Paris; *Ölü Sülün*, 1925; *Kesilmiş Sığır*, yks. 1925, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo, New York; *Maxim' de Komi*, 1927, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo, New York; *Şarkı Söyleyen Çocuk*, 1928; *Bayan Marcellin' in Portresi*, yks. 1928, Metropolitan Sanat Müzesi, New York.

• **KAYNAKLAR:** A. Werner, *Soutine*, 1978.

• **BAKINIZ:** A.MODIGLIANI, MUNCH.

SOUVANNA PHOUMA
(1901-1984)

Laoslu siyaset ve devlet adamı. Uzun yıllar başbakanlık yapmıştır.

7 Ekim 1901'de Luang Prabang'da doğdu, 10 Ocak 1984'te Vientiane'de öldü. Soylu bir aileden gelen Souvanna Phouma prens unvanına sahipti. Fransa'da mühendislik öğrenimi gördükten sonra 1931'de Fransız egemenliği altındaki ülkesine dönüp Hindiçini Kamu Hizmetleri Dairesi'nde çalışmaya başladı. II.Dünya Savaşı sırasında Japon işgali ile birlikte gelişen Fransız aleyhtarı akımı destekledi. 1946'da Japonya'nın yenilgisi üzerine Fransa yeniden denetimi ele geçirince üvey kardeşi Souphanouvong ve Lao Issara (Özgür Lao) direniş hareketinin diğer önderleriyle birlikte Tayland'a kaçtı.

1949'da Fransa'nın atadığı Luang Prabang hükümdarı olan amcası Sisavang Vong'u Laos kralı olarak tanıyarak Laos'un içişlerinde özerk yarı bağımlı bir devlet olmasını kabul etmesi, Lao Issara hareketi içinde bölünmelere yol açtı. Üvey kardeşi Souphanouvong'un Tayland'da kalarak direnişi sürdürmesine karşı Souvanna Phouma, Laos'a dönerek yeni yönetimi desteklemeyi yeğledi. Bir süre ulaştırma, planlama, posta ve telgraf bakanlığı gibi görevlerde bulunduktan sonra 1951'de başbakan oldu. Ekim 1953'te Laos'un tam bağımsızlığa kavuşmasından kısa bir süre sonra düşürüldü. 1957'de yeniden bu göreve getirilince ülkenin kuzeydoğusunda denetimi bütünüyle ele geçirmiş olan Souphanouvong önderliğindeki NLHS (Neo Lao Hak Sat-Lao Yurtsever Cephesi) ile anlaşarak bir koalisyon hükümeti kurdu. Ancak, ABD'nin ilerici güçlere karşı daha katı bir siyaset izlemesi için yaptığı baskılar sonucunda 1958'de hükümet dağıldı. Havacı yüzbaşı Kong Le'nin 1960'ta gerçekleştirdiği darbeyi destekleyen Souvanna Phouma, başbakanlığa getirildi. Ancak, Kong Le'nin ABD desteğindeki kralcı güçler tarafından yenilgiye uğratılması üzerine Kamboçya'ya kaçmak zorunda kaldı. 1961-1962 yıllarında toplanan Cenevre Konferansı sırasında ülkedeki başlıca siyasi güçleri bir araya getirmede önemli bir rol oynayarak 1962'de kurulan koalisyon hükümetinde başbakan oldu.

1963'te ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine NLHS'nin hükümetten ayrılmasından sonra kralcı güçlerle bir yakınlaşma içine girdi. Görünüşte koruduğu tarafsız konumuyla SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti ve Vietnam Demokratik Halk Cumhuriyeti gibi devletler tarafından da meşru yönetimin başı olarak tanınmaya devam ettiyse de giderek ABD'nin askeri ve iktisadi yardımına dayanmaya başladı. 1970 başlarında ABD'nin yanında doğrudan Vietnam Savaşı'na karışmaya başladı. ABD'nin bölgeden çekilme eğilimine girmesiyle birlikte NLHS ile görüşmeye oturdu. 21 Şubat 1973'te imzalanan ateşkesin ardından Nisan 1974'de kurulan geçici ulusal birlik hükümetinin başbakanı oldu. 1975 Kasım'ında NLHS seçimleri kazanınca başbakanlıktan ayrılarak yaşamının sonuna değin başbakanlık danışmanı olarak görev yaptı.

• **BAKINIZ:** SOUPHANOUVONG.

SOYSAL, Mümtaz
(1929)

Türk, hukukçu. 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında rol oynamıştır.

13 Eylül 1929'da Zonguldak'ta doğdu. 1949'da Galatasaray Lisesi'ni, 1953'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (SBF) bitirerek Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'ne araştırma asistanı olarak girdi. Ankara Hukuk Fakültesi'nde fark sınavlarını vererek sertifika aldı. 1956'da SBF'de asistan, 1958'de siyasal bilimler doktoru oldu. 1961'de Kurucu Meclis üyeliğine seçilerek Anayasa Komisyonu'nda görev yaptı. 1962'de Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1963'te doçentliğe yükseldi. Fakültedeki görevinin yanı sıra Devlet Planlama Teşkilatı'nda danışman olarak çalıştı. 1969'da profesör oldu ve SBF dışında Sevk ve İdare Yüksek Okulu'nda ve Basın Yayın Yüksek Okulu'nda da dersler verdi. 1969-1971 arası Akdeniz Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi başkanlığı, Uluslararası Af Örgütü ikinci başkanlığı yaptı. 1971'de SBF dekanlığına seçildi. Bu görevdeyken 18 Mayıs 1971'de Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından tutuklanarak *Anayasa'ya Giriş* adlı ders kitabında komünizm propagandası yaptığı savıyla yargılandı. 1974'te Af Yasası'yla davası düştü. 1975'ten sonra *Milliyet* gazetesinde "Açı" adı altında yazdığı

günlük yazılarını halen (1985) sürdürmekte olan Soysal, aynı zamanda SBF'de öğretim üyeliği yapmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Demokratik İktisadi Planlama İçin Siyasi Mekanizma*, 1958; *Dış Politika ve Parlamento*, 1964; *Local Government in Turkey*, 1967, ("Türkiye'de Mahalli İdareler"); *Halkın Yönetime Etkisi*, 1968; *Anayasa'ya Giriş*, 1968; *Dinamik Anayasa Anlayışı: Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme*, 1969; *Güzel Huzursuzluk*, 1976.

SOYSAL, Sevgi
(1936-1976)

Türk, yazar. Toplumsal olayları gerçekçi bir yaklaşımla ele alan yapıtlarıyla tanınmıştır.

30 Eylül 1936'da İstanbul'da doğdu, 22 Kasım 1976'da aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Ankara Kız Lisesi'nde tamamladı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Klasik Filoloji Bölümü'nü bitirdi. Almanya'da Götttingen Üniversitesi'nde arkeoloji ve tiyatro öğrenimi gördü. Edebiyat çalışmalarına öykü yazarak başladı. Öyküleri çeşitli dergilerde yayımlandı. İlk kitabı *Tutkulu Perçem* 1962'de basıldı. 1965'te TRT'de program uzmanı olarak çalışmaya başladı. 1972'de tutuklandı, bir yıl hapis cezasına mahkûm oldu. Hapishanedeyken Mümtaz Soysal'la evlendi. Sürgün cezasıyla dört ay Adana'da kaldı. Son döneminde *Politika* gazetesinde köşe yazarlığı yaptı. Yakalandığı kanser hastalığından Londra'da tedavi gördüyse de kurtulamadı.

Soysal, yapıtlarında kadın sorununu, kadın-erkek ilişkilerini, ağırlıkla da Türkiye'de 1960'lar ve sonrasında yaşanan toplumsal, siyasal olayları işlemiştir. 1968'de yayımlanan *Tante Rosa*'daki birbirine bağlı öyküler, Almanya'da küçük bir kasabada yetişen bir kadının yaşamını anlatır. Kadın-erkek ilişkilerini ve evlilik temasını işlediği ilk romanı *Yürümek*'ten sonra gelen ikinci romanı *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, 1960'lı yıllardaki öğrenci ve gençlik hareketlerine bir bakıştır. 1975 tarihli *Şafak*'ta ise 12 Mart döneminde Adana'da sürgünde bulunan kadın kahramanın konuk olduğu bir evin ihbar sonucu basılması, evdekilerin emniyete götürülmesi, sabaha kadar süren sorgulamadan sonra herkesin serbest bırakılmasını anlatır. *Barış Adlı Çocuk*'taki öykülerin bir bölümü 12 Mart öncesi, bir bölümü de sonrasındaki değişimi ele alır. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, yazarın hapishane anıları, *Bakmak* da son yılında yayımlanan gazete yazılarından oluşur. Tamamlayamadığı son romanı *Hoş Geldin Ölüm*, ölümünden sonra basılmıştır.

Soysal, ince gözlemciliği, yergici anlatımıyla güçlenen başarılı yapıtlarının yanı sıra, kimi çeviriler ve röportajlar da yapmıştır. *Yürümek* adlı romanıyla 1970 TRT Başarı Ödülü'nü, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* adlı romanıyla da 1974 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Tutkulu Perçem*, 1962; *Tante Rosa*, 1968; *Barış Adlı Çocuk*, 1976. **Roman:** *Yürümek*, 1970; *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, 1973; *Şafak*, 1975; *Hoş Geldin Ölüm*, (ö.s.), 1980. **Deneme-Anı:** *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, 1976; *Bakmak*, (ö.s.), 1977.

SÖKMEN, Sait
(1942)

Türk, dansçı ve koreograf. Türkiye'nin ilk koreografıdır.

13 Eylül 1942'de Gine'nin Conakry kentinde doğdu. Türk bir babayla, Gineli zenci bir annenin dokuz çocuğundan biridir. 1953'te ailesiyle birlikte Türkiye'ye geldikten sonra, 1956'da sınavla Ankara Devlet Konservatuvarı Bale Bölümü'ne girdi. Dokuz yıllık öğrenim süresini altı yılda tamamladı. Çeşitli dönemlerde İngiltere'ye giderek eğitimini sürdürdü. Molly Lake, Todd Bolander (1914), Alfred Rodrigues, (1921), Beatrice Fenmen (Appleyard) ve Dame Ninette de Valois gibi Türk balesine emek vermiş yabancı dans ustalarının öğrencisi oldu. Bir süre A.Ailey ile çalıştı. 1968'de Devlet Balesi'ne başkoreograf olarak atandı. İki yıl sonra bu kurumdan ayrıldı. Aynı yıl, Devlet Tiyatroları Çağdaş Dans Topluluğu'nu, 1971'de de özel Ankara Kuğu Bale Okulu'nu kurdu. Karadeniz Ereğlisi'nde bu okulun bir şubesini açtı. 1974-1980 arasında Ankara Devlet Konservatuvarı'nda öğretmenlik etti. 1979'da İstanbul Devlet Balesi'nde konuk koreograf olarak çalıştı. 1980'de Devlet Tiyatroları'ndan da ayrılarak, İstanbul'da Bale Sanat Merkezi adlı özel bir okul kurdu.

Başarılı bir dansçı olan Sökmen, Türkiye'nin ilk koreografı olarak da ünlenmiştir. Dame Ninette de Valois'nın yüreklendirmesiyle gerçekleştirdiği ilk koreografisi, M.Ravel'in *Fa Majör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* üstüne yaptığı *Çark*'tır. Devlet Tiyatrosu'nda çalıştığı sırada hemen hemen bütün çocuk oyunlarının koreografilerini düzenlemiştir. TRT televizyonu için, *Metronom, Bizim, Sokak, Coppelia* gibi, kimisi dizi olan 200'ün üstünde programın koreografisini yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Koreografi:** *Çark*, 1968, müz. Ravel; *Kurban*, müziksiz bale; *Kuğu Gölü*, müz. Çaykovski. **Dans Ettiği Baleler:** *Gençlik Balosu; Satranç*, müz. Bliss; *Uyuyan Güzel*, müz. Çaykovski.

SÖKMEN, Tayfur
(1892-1980)

Türk siyaset ve devlet adamı. Hatay Cumhuriyeti'nin ilk ve tek devlet başkanı olmuştur.

Gaziantep'te doğdu, 3 Mart 1980'de İstanbul'da öldü. Karamürselzade Mustafa Şevki Paşa'nın oğludur. Kırıkhan'da rüşdiyeyi bitirdikten sonra özel eğitim gördü. 1911'de çiftçilikle uğraşmaya başladı.

I.Dünya Savaşı'nda Kırıkhan-Hassa arasındaki askeri taşıma işlerinde ve Halep'te haberalmada çalıştı. 11 Aralık 1918'de İskenderun Sancağı ve çevresi Fransızlar'ca işgal edilince ilk direniş hareketinin örgütlenmesinde önemli rol oynadı. 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması'yla İskenderun Sancağı ve çevresinde özel bir yönetim kurulması kararına Fransızlar'ın uymaması üzerine yeniden mücadeleye başladı. Gıyabında ölüm cezası verildiğinden Adana'ya geçti ve 1 Haziran 1923'te İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarak başkanlığına seçildi.

1924-1926 arasında Viyana'da bulunduktan sonra Dışişleri Bakanlığı'nın girişimiyle Fransızlar Sökmen'in İskenderun Sancağı'na girmesine izin verdiler. Zorunluluk sonucu 1927'de Gaziantep'e, 1929'da Adana'ya, 1932'de İstanbul'a yerleşen Sökmen 1934'te Antalya'dan bağımsız milletvekili oldu. İskenderun ve çevresinin Hatay adını almasından sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adı Hatay Egemenlik Cemiyeti oldu ve Sökmen, çalışma merkezi olarak saptanan Dörtyol'a gitti.

1937'de Milletler Cemiyeti kararıyla, 24 Ağustos 1938'de Hatay'da millet meclisi seçimleri yapıldı. Sökmen, 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti cumhurbaşkanlığına seçildi. 23 Haziran 1939'da Hatay Millet Meclisi'nin kararıyla Hatay Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti'ne katıldı. Cumhurbaşkanlığı görevi sona eren Sökmen, Haziran 1939 sonunda Ankara'ya gitti ve 1950'ye değin Antalya, 1950-1954 arasında da Hatay milletvekili olarak görev yaptı. 1969'da Cumhuriyet Senatosu kontenjan senatörlüğüne seçildi. 1975'te siyasi yaşamdan çekildi.

• **YAPITLAR (başlıca)** *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, 1978.

SÖYLEMEZOĞLU, Kemâli
(1909)

Türk, mimar. Öğretim ve uygulamanın yanı sıra tarihsel yapıtların korunması konusunda da büyük çaba göstermiştir.

Hamit Kemâli Söylemezoğlu 26 Şubat 1909'da İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nden sonra 1930'da girdiği Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Mimarlık Bölümü'nü 1935'te bitirdi. Ertesi yıl Berlin'e gidip Almanca öğrendi, Stuttgart Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne girdi ve 1939'da mezun oldu. Bir süre P.Bonatz'ın bürosunda çalıştı, 1940 sonunda Türkiye'ye döndü. Askerlik görevinden sonra 1943'te Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Ankara'daki Yapı Bürosu'nun teknik şefi oldu. Ertesi yıl İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne atölye öğretmeni atandı. 1946'da doçentliğe yükseldi ve İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne geçti. Bir süre P.Bonatz'la birlikte sürdürdüğü öğretim çalışmasının yanı sıra mimarlık uygulamaları, bazı kent ve kasabalar için imar planları yaptı, yarışmalara katıldı, bunlarda çeşitli dereceler kazandı. 1954'te İslam dini ve cami yapıları üzerine hazırladığı teziyle profesörlüğe yükseldi. 1956'dan başlayarak uzun yıllar kürsü başkanlığı görevinde bulundu. 1956-1958 arasında Mimarlık Fakültesi dekanlığı yaptı. 1958'de hastalanıp tedavi için gittiği Almanya'da iki yıl kaldı. 1959'da Stuttgart Teknik Üniversitesi'nde Mimarlık Fakültesi'nde iki yarı yıl konuk profesör olarak ders verdikten sonra yurda döndü. Çeşitli dönemlerde İTÜ Senatosu üyeliğinde bulundu. 1979'da emekliye ayrıldı.

Söylemezoğlu'nun çok yönlü, hoşgörülü ve titiz kişiliği hem öğretmenliğine, hem de mimarlığına yansımıştır. Tasarım (mimari proje) öğretiminin bilimsel temellere oturması yolunda çaba harcamıştır. Cumhuriyet dönemi mimarlığının gelişim sürecine koşut olarak çeşitli yönelişlerdeki yapılarının hepsinde ayrıntılara büyük özen gösterdiği izlenir. Çok önem vererek hizmet ettiği bir alan da eski yapıtların korunmasıdır. Bu konudaki çalışmalarına 1944'te Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki mimarlık tarihi ve rölöve dersleriyle başlamış, bu dersleri İTÜ'de de uzunca bir süre yürütmüştür. 1950'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, İstanbul müzelerindeki yapım ve onarım işlerini incelemek ve denetlemekle görevli komisyona üye seçilmiştir. 1951'de kurulan Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na da İTÜ'yü temsil etmek üzere üye seçilmiş, buradaki görevini emekli olana değin aralıksız sürdürmüş, son dört yılında kurul başkan vekilliği de yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Mağaza*, 1947, Tepebaşı/İstanbul, bugün mevcut değil; *Nuri Çapa Yalısı*, 1949-1951, Bebek/İstanbul; *E.Adakan Villası*, 1952, Çiftehavuzlar/İstanbul; *Elektrik İdaresi*, 1957, Taksim/İstanbul; *Orman Fakültesi Kütüphanesi ve Konferans Salonu* (H.Söylemezoğlu ile), 1961, İstanbul; *Gazoz Fabrikası*, 1961, Levent/İstanbul. **Kent Planı:** *Kars* (K.A. Aru ile), 1947; *Gaziantep* (K.A.Aru ile), 1948; *Uşak* 1951; *Karamürsel*, 1952; *Boyabat*, 1953; *Tarsus*. **Kitap:** *Altıncı Yüzyıl Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, 1950; *İslam Dini, İlk Camiler ve Osmanlı Camileri*, 1955.

SPAAK, Paul Henri
(1899-1972)

Belçikalı devlet adamı. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ve NATO'nun kuruluşunda etkinlik göstermiştir.

25 Ocak 1899'da Brüksel yakınlarındaki Schaerbeek'de doğdu, 31 Temmuz 1972'de Brüksel'de öldü. Babası yazardı. Hukuk öğrenimi gördü. 1932'de Belçika Sosyalist Partisi'nden milletvekili seçildi. 1936-1938 arasında dışişleri bakanlığı yaptıktan sonra, Mayıs 1938'de ülkesinin ilk sosyalist başbakanı olarak bir koalisyon hükümeti kurdu. Belçika'nın herhangi bir çatışmada tarafsız kalmasının gereğine inanan Spaak, başbakanlığı sırasında Belçika'yı Locarno Paktı'ndan ayırmaya çalıştı ve Belçika'nın izlediği tarafsız dış politikanın İngiltere ve Fransa tarafından onaylanmasını sağladı. II.Dünya Savaşı

sırasında Londra'da sürgünde bulunan Hubert Pierlot başkanlığındaki koalisyon hükümetinde dışişleri bakanlığı yaptı. Savaştan sonra kurulan koalisyon hükümetlerinde de bu görevini sürdürdü. Mart 1947'den Ağustos 1949'a değin, kadınlara oy hakkı veren ve Belçika Ulusal Bankası'nı devlet denetimine alan Sosyal Hıristiyan ve Sosyalist partilerin oluşturduğu koalisyon hükümetine başkanlık etti.

II.Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki bütünleşme ve işbirliği akımlarının önde gelen savunucularından biri olan Spaak, bu dönemde Avrupa'da birçok iktisadi, siyasi ve askeri örgütün kuruluşuna öncülük etti ve çeşitli uluslararası kuruluşlarda önemli görevlerde bulundu. Eylül 1944'te Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında yapılan bir sözleşmeyle kurulan ve 1948'de işlerlik kazanan Benelux Gümrük Birliği'nin kurulmasına ön ayak oldu. Ocak 1946'da, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Londra'da yaptığı ilk toplantısında başkanlığa seçildi. Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında bir savunma paktı oluşturan ve NATO'nun kuruluşuna kaynaklık eden Brüksel Antlaşması'nı imzaladı. 1951'de Avrupa Konseyi Danışma Meclisi başkanlığına, 1952'de de Avrupa Kömür Çelik Birliği Meclisi başkanlığına seçildi. AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun kuruluşuna yol açan ve Mart 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'na temel oluşturacak raporu hazırlamakla görevlendirilen komisyona başkanlık etti. Avrupa'da siyasal birliğin kurulmasından yana olan, ancak bunun Roma Antlaşması'nı imzalamış olan 6 ülke ile sağlanamayacağına inanan Spaak, bu amaçla İngiltere'nin de Avrupa Ekonomik Topluluğu'na alınması için çaba gösterdi.

1954-1957 arasında dışişleri bakanı, 1957-1961 arasında NATO genel sekreteri olarak görev yaptı. 1961-1966 arasında, Theo Lefevre hükümetinde başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunan Spaak, 1966'da bu görevlerinden, parlamento üyeliğinden ve Belçika Sosyalist Partisi'ndeki başkanlık görevinden ayrılarak siyasal yaşamdan çekildi.

• YAPITLAR (başlıca): *The Continuing Battle: Memoirs of a European, 1936-1966*, 1972, ("Süren Mücadele: Bir Avrupalı'nın Anıları").

• KAYNAKLAR: J.H.Huizinga, *Mr.Europe: A Political Biography of Paul Henri Spaak*, 1961.

• BAKINIZ: EYSKENS.

SPALLANZANI, Lazzaro
(1729-1799)

İtalyan biyoloji, fizyoloji ve doğa bilgini. Deneysel biyolojinin 18.yy' daki en önemli temsilcilerinden biridir.

12 Ocak 1729'da Emilia ilindeki Scandiano'da doğdu, 11 Şubat 1799'da Pavia'da öldü.Reggio kentindeki (Reggio nell'Emilia) bir Cizvit okulunda klasik dil, edebiyat ve felsefe öğrenimi gördükten sonra, 1749'da hukuk okumak amacıyla Bologna Üniversitesi'ne yazıldı. Üç yıl sonra hukuk, ardından felsefe doktorasını tamamlayan Spallanzani'yi baba mesleğinden caydırıp bilimsel araştırmaya yönelten, aynı üniversitede fizik ve matematik profesörü olarak ders veren halasının kızı oldu. Hiçbir geliri olmadığından, yaşamını ve bilimsel araştırmalarını sürdürebilmek için Cizvit tarikatına giren Spallanzani, birkaç yıl sonra papazlığa, 1760'ta rahipliğe yükseltildi ve akademik yaşama atıldıktan sonra da uzun yıllar kilisedeki görevinden ayrılmadı. 1755'te Reggio'ya dönüp, bu kentteki yüksekokullardan birinde iki yıl mantık, metafizik ve Yunanca dersleri verdikten sonra, 1757'de, yeni kurulan Reggio Emilia Üniversitesi'nde uygulamalı matematik ve fizik derslerini, ayrıca ertesi yıl Nuovo Collegio'nun Fransızca ve Yunanca profesörlüğünü üstlendi. 1763'te felsefe ve fizik profesörü olarak Modena Üniversitesi'ne geçen Spallanzani, 1769'da, elli yıldır Avusturya'nın yönetiminde olan Pavia kentini eskisi kadar önemli bir bilim merkezi yapmayı amaçlayan imparatoriçe Maria Theresia'nın çağrısını kabul ederek Pavia Üniversitesi'nde doğa tarihi profesörü oldu ve yaşamının son otuz yılını bu kürsüye adadı. Büyük bir ilgiyle izlenen dersleri ve bilimsel başarılarıyla ününü pekiştirirken, yaz aylarında uzun araştırma gezilerine çıkarak Akdeniz ve Adriya kıyılarından, Alp Dağları'ndan, İsviçre, Balkan ülkeleri ve Türkiye'den derlediği bitki, hayvan, mineral ve fosil örnekleriyle Pavia Üniversitesi'nin Doğa Tarihi Müzesi'ni İtalya'nın en zengin müzesi durumuna getirdi. Bu gezilerinde çağının ünlü doğabilimcileriyle tanışan, özellikle Bonnet ve Haller ile ömür boyu sürecek sağlam dostluklar kuran, 1785 Ekim'inde İstanbul'u ziyaret ettiği zaman I.Abdülhamid'in özel konuğu olarak sarayda ağırlanan Spallanzani, yaşamı boyunca yalnız kendi ülkesinde değil tüm Avrupa'da büyük bir üne ve saygınlığa erişmiş, 1768'de Londra'daki Royal Society'nin, ardından Avrupa'nın en gözde akademilerinin üyeliğine seçilmiş ve İtalya'da yaşadığı tüm kentlere anıtsal heykelleri dikilmiştir.

Büyük bir gözlem ve deney ustası olan Spallanzani, ilgi alanının genişliğiyle de çağdaşları arasında ayrıcalıklı yeri olan bilim adamlarından biridir. Biyolojideki önemli çalışmalarının dışında, Vezüv, Etna ve Stromboli yanardağlarını püskürme anında inceleyerek lavların kimyasal bileşimini, ergime sıcaklığını ve yayılan gazların niteliğini belirlemiş, fosforun sanıldığı gibi azot, hidrojen ve karbondioksitte değil yalnızca oksijende yandığını açıklamış, yılanbalıklarının göç mevsimini ve yollarını saptamış, körleştirilen yarasaların engellere çarpmadan yönlerini kolayca bulabildiğini gözlemleyerek bu gece hayvanlarının işitme organlarını incelemiştir. Ama kuşkusuz en önemli ve etkileyici çalışması, kökleri çok eskiye dayanan "kendiliğinden türeme" kuramını çürütmeye yönelik deneysel araştırmalardır. Gerçi bir yüzyıl önce Redi, ustaca tasarlanmış deneyleriyle, böcek, sinek gibi gözle görülür canlıların kendiliğinden türemediğini kanıtlamıştı ama, ünlü doğabilimci Buffon ile İngiliz mikroskop yapımcısı ve araştırmacı John Turberville Needham (1713-1781), 1748'de yaptıkları deneylere dayanarak, bu eski kuramı bu kez mikroskopik

"Kendiliğinden türeme" kuramı

canlılar için yeniden gündeme getirmişlerdi. Et suyunu kaynatıp ağzı kapalı cam kavanozlarda birkaç gün beklettikten sonra, kavanozun içinde mikroskopik canlıların türediğini öne süren Needham'ın deneyini yüzlerce kez yineleyen Spallanzani, 1765'te, bir saat süreyle kaynatılmış ve kesinlikle hava sızmayacak kaplara konulmuş besi ortamında hiçbir mikroskopik canlının yaşamadığını kanıtladı. Bu canlılardan herbirinin ısıya direnci aynı olmadığından, gerekli sterilizasyon sürecinin değişebileceğini öne süren ve Needham'ın deneyleri ile Buffon'un "organik moleküller"in varlığına dayalı kendiliğinden türeme savlarını çürüten Spallanzani, 1776'da bu kez bazı organizmaların havasız ortamda günlerce yaşayabildiğini açıklayarak ilk kez anaerobik (havasızyaşar) bakterilerin varlığına dikkati çekmiş, çalışmalarıyla Pasteur'ün öncüsü ve Appert'in konserve tekniklerinin yol göstericisi olmuştur.

1765'ten başlayarak, solucan, kertenkele, kurbağa, yılan gibi hayvanlarda, eksilen gövde bölümlerinin kendiliğinden yenilenmesini inceleyen Spallanzani, doku yenileme gücünün, gelişmiş canlılara oranla basit canlılarda, erişkinlere oranla genç hayvanlarda daha fazla olduğunu açıkladı ve başı kesilmiş bir yılanda eksiksiz yeni bir başın oluştuğunu göstererek büyük tartışmalara yol açtı. Ardından kan dolaşımını inceleyerek, damarın çapı büyüdükçe kanın akış hızının da artığını belirleyen Spallanzani, 1780'de sindirim fizyolojisine ilişkin gözlemlerini yayımladı. Mide özsuyunun çeşitli besin maddeleri üzerindeki eritici etkisini araştırarak, sindirimin mekanikten çok kimyasal bir süreç olduğunu ve mide özsuyunun bu süreçte bir asit mayalanmasına yol açtığını savunduysa da, mide salgısı içinde asit bulamadığından, sindirim olgusunu açıklığa kavuşturmak ve mide özsuyunun hidroklorik asit olduğunu açıklamak onuru Beaumont'a kaldı.

Yapay döllenme ve embriyoloji çalışmaları

Hayvanlarda, özellikle kurbağalarda üreme olayını ayrıntılı biçimde inceleyerek, 1777'de amfibyumlarda ve ipekböceklerinde, iki yıl sonra köpeklerde ilk kez yapay döllenmeyi gerçekleştiren Spallanzani, bu alandaki tüm başarısına karşın, erkek cinsiyet hücresi olan "spermatozoa"nın döllenmedeki temel rolünü kavrayamamış ve embriyonun eksiksiz, küçük bir taslağının yumurtada önceden var olduğunu, meni (ersuyu) salgısının uyarıcı etkisiyle embriyon gelişmesinin başladığını savunan önoluş kuramına inancını hiç yitirmemiştir. Ölümünden sonra Senebier'nin derleyerek yayımladığı son çalışmalarında bitki ve hayvanlardaki solunum olayını konu alan Spallanzani, Lavoisier'nin görüşlerini bölüşerek solunumun yavaş bir yanma olayı olduğunu doğrulamış, bu sürecin yalnız akciğerlerde gelişmediğini, tüm doku ve organların da oksijen alıp karbondioksit verdiğini açıklamıştır. Ayrıca, omurgasız hayvanların, hidrojenli ya da azotlu bir atmosferde normal koşullardakinden daha fazla karbondioksit çıkardığını gösteren Spallanzani, çağdaş deneysel biyolojinin doğuşunu müjdeleyen en önemli bilim adamlarından biridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Saggio di osservazioni microscopiche concernenti il sistema della generazione*, 1765, ("Üreme Olayına İlişkin Mikroskop Gözlemleri"); *Prodroma di un opera da imprimersi sopra la riproduzioni animali*, 1768, ("Hayvanların Üremesi Üstüne"); *De fenomeni della circolazione*, 1773, ("Kan Dolaşımı Üstüne"); *Opuscoli di fisica, animale e vegetale*, 2 cilt, 1776, ("Hayvanlara ve Bitkilere İlişkin Fiziksel İncelemeler").

• BAKINIZ: APPERT, W.BEAUMONT, BONNET, BUFFON, HALLER, PASTEUR, RÉAUMUR, REDI.

SPANN, Othmar
(1878-1950)

Avusturyalı filozof ve sosyolog. Platon ve Aristoteles felsefelerinden esinlenen gizemci bir öğreti geliştirmeye çalışmıştır.

10 Ağustos 1878'de Viyana'da doğdu, 8 Temmuz 1950'de öldü. Orta ve yükseköğrenimini doğduğu kentte gördükten sonra Viyana Üniversitesi'nde felsefe ve metafizik okutmakla görevlendirildi. 1919'da profesörlüğe yükseltildi ve 1930'a değin Viyana, sonra Brünn üniversitelerinde felsefe okuttu.

Spann'ın felsefe anlayışının temelini, Platon ve Aristoteles öğretilerinin yeni bir yorum ve uzlaştırılmasına dayanan gizemci görüş oluşturur. O, bu görüşle, Platon-Aristoteles evrenselciliğini Alman İdealizm'i ile bağdaştırmayı amaçlar. Ona göre temelinde bütünlük bulunan bir kategoriler öğretisi gereklidir. Bu da Hegel'in kuramından esinlenen idealist metafiziktir. Çünkü görünen gerçeklik insanı kesin sonuca ulaşturamaz, onun arkasında bilinmesi, araştırılması gereken bir varlık alanı daha vardır. Felsefenin görevi bu alanı aydınlığa kavuşturmaktır. Spann, sosyolojinin verilerinden de yararlanarak, Deneycilik, Maddecilik, Bireycilik ve Toplumculuk gibi akımlara karşı kendi düşüncelerini ileri sürer, sosyoloji, iktisat ve felsefenin birlikte çalışması gereğini savunur. Onun ilgilendiği iktisat, devletin temelini kuran, ona yaşama gücü kazandıran halkın üreticiliğine dayanır.

• YAPITLAR (başlıca): *Wirtschaft und Gesellschaft*, 1907, ("Ekonomi ve Toplum"); *Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre*, 1911, ("Halk Ekonomisinin Temel Kuramları"); *Gesellschaftslehre*, 1914, ("Toplum Öğretisi"); *Der wahre Staat*, 1921, ("Gerçek Devlet"); *Kategorienlehre*, 1924, ("Kategoriler Öğretisi"); *Gesellschaftsphilosophie*, 1932, ("Toplum Felsefesi"); *Erkenne dich Selbst*, (ö.s.), 1953, ("Kendini Bil").

SPARK, Muriel
(1918)

İngiliz, yazar ve eleştirmen. Özellikle romanlarıyla adını duyurmuştur.

Muriel Sarah Spark 1 Şubat 1918'de Edinburgh'da doğdu. Aynı kentteki James Gillespie's High School'u bitirdikten sonra Heriot Watt College'da okudu. II.Dünya Savaşı sırasında 1944-1945 yıllarında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı siyasal haber alma örgütünde çalıştı. 1947-1949 arasında *The Poetry*

Review, dergisinin yayın yönetmenliğini yürüttü. Spark genellikle değişik konuları fantastik ve alaycı bir üslupla işler. 1959'da yayımladığı ve daha sonra sahneye de uyarlanan *Memento Mori* adlı romanı pek başarılı olmasa da, değişik konusu ile dikkati çekmiştir. 1960'ta yazdığı *The Ballad of Peckham Rye* ("Peckham Rye Baladı") ile aynı yıl yayımlanan *The Bachelors* ("Bekârlar") gerek konu, gerek üslup bakımından daha yetkin yapıtlardır. Bu romanlarda gülmece öğesi ağır basar. Spark'ın ününü pekiştiren yapıtı *The Prime of Miss Jean Brodie*'de de ("Bayan Jean Brodie'nin Olgunluk Çağı") gene gülmece öğesi ve canlı bir anlatım belirgindir. Bu yapıt tiyatro, televizyon ve sinemaya da uyarlanmıştır. Spark özellikle 1970'ten sonraki yapıtlarında kötülüğü, kasvetli ve ağır konuları işlemiştir. 1962'de Italia Ödülü'nü alan Spark 1965'te de *The Mandelbaum Gate* ("Mandelbaum Kapısı") adlı yapıtıyla James Tait Black Memorial Ödülü'nü kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca) Roman:** *Memento Mori*, 1959; *The Ballad of Peckham Rye*, 1960, ("Peckham Rye Baladı"); *The Bachelors*, 1960, ("Bekârlar"); *The Prime of Miss Jean Brodie*, 1961, ("Bayan Jean Brodie'nin Olgunluk Çağı"); *The Mandelbaum Gate*, 1965, ("Mandelbaum Kapısı"); *The Driver's Seat*, 1970, ("Sürücünün Koltuğu"); *The Abbess of Crewe*, 1974, ("Crewe Baş Rahibesi"); *Loitering with Intent*, 1981, ("Kasıtlı Aylaklık"). **Oyun:** *Doctors of Philosophy*, 1963, ("Felsefe Doktorları"). **Şiir:** *The Fanfarlo and Other Verse*, 1952, ("Fanfarlo ve Başka Şiirler"). **Eleştiri:** *John Masefield*, 1953.

SPARTACUS
(?-İÖ 71)

Romalı köle. İlk Çağ'ın en büyük köle ayaklanmalarına önderlik etmiştir.

Trakya'da doğdu, İtalya'da Apulia ile Luciana yakınlarında öldü. Yaşamının ilk yılları konusunda kesin bilgi yoktur. Bazı kaynaklara göre Roma ordusunda askerlik yaparken kaçtığı için yakalanıp köle olarak satıldı. Sonuçta kölelerin arenalarda döğüşmek için eğitildiği Capua'daki bir gladyatörlük okuluna girdi. İÖ 73'te, 70 kadar gladyatör ile birlikte buradan kaçıp Vesuvius Dağı'na sığındı. Kaçak kölelerin ve yoksul ortakçı köylülerin katılmasıyla kısa sürede 10.000 kişiyi bulan topluluğun başına geçip Crixus ve Oenomaos adlı iki Kelt gladyatörün yardımıyla son derece etkili bir savaşçı güç oluşturdu.

Yerel yöneticiler tarafından üzerine gönderilen paralı askeri birliklerle yaptığı üç çarpışmayı da kazandıktan sonra ayaklanmanın Campania'dan Güney İtalya'ya doğru hızla yayılması üzerine, 70.000 kişilik bir ordunun başında Apulia ve Luciana bölgelerine geçti. Thurii ve Matapontum'da iki kışlık konaklama yeri kurarak kölelerden oluşan ordusunu Roma modeline uygun olarak yeniden düzenledi. Kendisine katılmak isteyen kaçak Roma askerlerini kabul etmeyerek sıkı bir disiplin kurdu.

İÖ 72'de Roma Senatosu Lentulus Clodianus ve L.Gellius Poplicola adlı konsüllerin komutasında iki orduyu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirdi. Spartacus'un ordusundan ayrı düşen Crixus komutasındaki 30 bin kişilik bir birlik Apulia'nın kuzeyindeki Mons Garganus'ta yenilgiye uğradı. Ancak Roma birliklerinin birbirinden kopmasından yararlanan Spartacus bir dizi savaşla her iki orduyu da saf dışı ederek Adriyatik Denizi boyunca kuzeye doğru ilerledi. Asıl amacı Alpler'i aşarak köleleri eski yurtlarına götürmek ve özgürlüğe kavuşturmak olmasına karşın, Cisalpine Gaul (Kuzey İtalya) valisi Cassius Longinus'un ordusunu Mutina (Modena) yakınında büyük bir bozguna uğrattıktan sonra kölelerin büyük çoğunluğunun yağma yoluyla zenginleşme yolunu yeğ tutmaları üzerine yeniden güneye yöneldi. Picenum'da Roma ordusunu bir daha yenilgiye uğrattı. Birbirini izleyen başarıları Romalılar'ın savaş alanında kendisiyle karşı karşıya gelmekten kaçınmasına yol açtı. Böylece kolaylıkla Thurii'deki eski karargâhına döndü.

Roma Senatosu İÖ 72 sonbaharında ayaklanmayı bastırmak üzere Marcus Licinius Crassus'u komutanlığa getirdi. Altı yeni lejyon toplayarak orduyu güçlendiren Crassus, kesin bir çarpışmaya girmekten kaçınarak önce Orta İtalya'yı güvence altına almak amacıyla savunma konumuna geçti. Daha sonra Sicilya'ya geçmek üzere Kilikyalı (Çukurova) korsanlarla bir anlaşmaya varan Spartacus'u güneye doğru izlemeye başladı. Korsanların sözlerini yerine getirmemesi yüzünden geri dönmek zorunda kalan Spartacus'un ordusunu kıstırmak amacıyla yarımadanın burnunda her iki yandan denize ulaşan bir hendek kazdırdı. Messina Boğazı'na varmayı başaran Spartacus yolunun kesildiğini gördü. İÖ 71 ilkbaharında bu engeli aşmak için giriştiği toplu saldırıda ordusunun üçte ikisini kaybetti. Çok kısa sürede toparlanarak yeni savaşçılarla güçlendirdiği ordusuyla birlikte Bruttium'a (Calabria) çekildi ve kendisini izleyen Crassus'un birliklerini püskürttü. Adriyatik Denizi yoluyla Yunanistan'a geçmeyi planladığı bir sırada, kölelere kesin bir ders vermek için ayaklanmanın bütünüyle bastırılması gerektiğine inanan Roma Senatosu, İspanya'dan Pompeius komutasındaki orduyu, Trakya'dan da Marcus Lucullus komutasındaki birlikleri derhal İtalya'ya çağırttı. Bunun üzerine Spartacus son başarılardan cesaretlenen askerlerinin de baskısıyla Roma orduları birleşmeden önce Apulia ve Luciana sınırında Licinius Crassus ile bir meydan savaşına tutuşmak zorunda kaldı. Savaşın hemen öncesinde tutsak düşen 12.000 kişilik bir köle topluluğu bütünüyle yok edildi. Kölelerin yenilgisiyle sonuçlanan savaşta Spartacus ile birlikte öldürülenlerin sayısı 60.000'e ulaştı. Bütün aramalara karşın Spartacus'un cesedi bulunamadı. Kıyımdan kurtulabilen köleler Etruria'da savaş alanına yetişen Pompeius tarafından kılıçtan geçirildi. Crassus öteki kölelere de gözdağı vermek amacıyla Capua ve Roma arasındaki Via Appia (Appia Yolu) boyunca 6.000 asiyi çarmıha gerdirdi. Spartacus ordusundan arta kalan bazı küçük birlikler bir kaç yıl daha savaşı sürdürdü.

Sicilya'daki Servile Savaşları'na önderlik eden gladyatörlerin tersine kendisini hükümdar olarak ilan etme yoluna gitmeyen Spartacus, bütün kararların bir komutanlar konseyi tarafından alındığı ve askerler meclisinin onayından geçirildiği demokratik bir yapı

oluşturdu. Ayaklanmaya katılanların eş ve çocuklarıyla birlikte kaldıkları kamplarda savaşlardan elde edilen bütün ganimet eşit olarak paylaşılırdı. Ordunun başlıca silah kaynağı Roma kuvvetleri olmakla birlikte bu kamplarda silah yapımı işi de yürütülmekteydi.

Spartacus ayaklanması köle sahiplerini kölecilik düzenini sürdürmek için güçlü bir devlet otoritesi aramaya yönelttiğinden aynı zamanda Roma'da yönetim biçimini imparatorluğa dönüştürme yönündeki gelişmeyi de hızlandırmıştır. Spartacus adı 18.yy'dan başlayarak birçok devrimci hareket için bir sembol haline gelmiş ve I.Dünya Savaşı sonrasında sosyalist bir devrim gerçekleştirmeye çalışan K.Liebknecht ve R.Luxemburg önderliğindeki Alman sol kanat Sosyal Demokratlar'ı Spartakusbund (Spartacus Birliği) adını almışlardır. Spartacus'un direnişi birçok yazar ve şaire de konu olmuştur. Bu yapıtların en tanınmışları Arthur Koestler'in *Gladyatörler* (1939) ve Howard Fast'ın *Spartacus* (1951) adlı romanlarıdır.

• BAKINIZ: LICINIUS CRASSUS, POMPEIUS.

SPASKİ, Boris Vasiliyeviç
(1937)

SSCB asıllı Fransız satranççı. 1969-1972 arasında dünya şampiyonu olmuştur.

30 Ocak 1937'de Leningrad'da doğdu. Rus bir baba ile Yahudi bir annenin ikinci çocuğuydu. 1941'de II.Dünya Savaşı'nın tehlikelerinden korunmak için gönderildiği Kirov'daki bir çocuk yurdunda satranç oynamayı öğrendi. On bir yaşında Gençlik Sarayı Satranç Kulübü birinciliğini elde edince özel eğitim görmeye başladı. On altı yaşında uluslararası usta unvanını elde etti. 1955'te SSCB üçüncülüğünü ve Dünya Gençler Şampiyonluğu'nu kazanarak 18 yaşında "büyük usta" oldu. 1956'da Leningrad Üniversitesi'nde gazetecilik eğitimine başlayan Spaski, uzun süre o yıllarda tüm dünyada genç bir satranç dehası olarak ünlenen yurttaşı Tal'ın gölgesinde kaldı. 1964'te Moskova'da düzenlenen bölgesel turnuvayı birinci bitirdi. Aynı yıl sonunda Amsterdam'da bölgeler arası turnuvada birinciliği paylaşarak dünya şampiyonluğu adayları arasına katıldı. Aday maçlarında Tal'ı yenerek 1966'da dünya şampiyonu Tigran Petrosyan ile karşılaşma hakkını kazandı. Şampiyonluk maçını az farkla yitirdi. Ancak, üç yıl sonra aynı başarıyı yineleyerek Petrosyan'ın karşısına çıkan Spaski, bu kez dünya şampiyonluğunu elde etti. Ne var ki, şampiyon olduğu üç yıl boyunca katıldığı turnuvalarda aldığı sonuçlar çok parlak olmadı. 1972'de dünyada geniş yankı uyandıran şampiyonluk karşılaşmasında ABD'li Bobby Fischer'e yenildi. Bu maçtan sonra gerek ülkesinde, gerek dünyada yıldızının sönmesine karşın, SSCB'nin en güçlü oyuncularından biri olarak ulusal takımdaki yerini korudu.

Spaski, 1976'da üçüncü eşi Marina'nın ülkesi olan Fransa'ya yerleşmiş, 1984'te bu ülkenin yurttaşlığına geçmiştir. 1984 sonundaki satranç olimpiyatında Fransa takımında yer almıştır. Her durum ve koşula uyum sağlayabilmekte başarılı, satranç bilgisi geniş, oyun sonu tekniği güçlü ve mücadeleci bir oyuncu olarak tanınmıştır.

SPEARMAN, Charles Edward
(1863-1945)

İngiliz, psikolog. Zekâ psikolojisinde Faktör Analizleri Okulu'nun öncülerindendir.

10 Eylül 1863'te Londra'da doğdu, 17 Eylül 1945'te aynı kentte öldü. Erken yaşlarda felsefeye ilgi duyan Spearman, Leamington College'da öğrenimini tamamladıktan sonra, felsefenin kafasındaki sorulara yeterli yanıtlar veremediği kanısıyla 1883'te orduya yazıldı. İngiliz sömürgelerinde çeşitli savaşlara katıldı. Bu dönemde görüp yaşadıkları psikolojiye önem vermesine yol açtı ve 1897'de deneysel psikolojinin gelişmekte olduğu Almanya'ya giderek Leipzig Üniversitesi'nde, ünlü psikolog W.Wundt'un yanında doktora çalışmasına başladı. 1903'te doktorasını verdikten sonra 1907'ye değin Almanya'da Würzburg ve Göttingen üniversitelerinde araştırmalarını sürdürdü. 1907'de Londra'da University College'da deneysel psikoloji okutmanı, 1911'de profesör oldu ve 1931'de emekliye ayrılıncaya değin bu görevde kaldı. 1923-1926 arası İngiliz Psikoloji Derneği'nin başkanlığını yaptı.

Spearman'ın psikoloji alanındaki önemi, birbiriyle bağlantılı iki nedene dayanır: İlki fiziksel bilimlerde olduğu gibi psikolojide de genel yasaların saptanması gerektiğine olan inancı sonucu zekâ ve bilmeyi *(cognition)* belli yasalara dayandırma çabası, ikincisi ise "zekânın iki faktörü" kuramıdır. Her bilme ediminin iki faktör içerdiğini savunan Spearman, bunlardan, farklı bireylerin ve yeteneklerin tümü için geçerli olan,genel zekâ faktörünü kısaca "g" faktörü, belli işlevlerin yerine getirilmesinde rol oynayan, özel yetenekleri gösteren faktörü ise "s" faktörü olarak adlandırdı. Kuramı daha sonra çeşitli açılardan eleştirilmesine karşın, bu yaklaşımıyla zekânın ölçülmesi alanında psikolojide Faktör Analizleri Okulu'nun gelişmesinde öncü rol oynadı.

• YAPITLAR (başlıca): *The Nature of Intelligence and the Principles of Cognition*, 1923, ("Zekânın Doğası ve Bilmenin İlkeleri"); *The Abilities of Man*, 1927, ("İnsanın Yetenekleri"); *Creative Mind*, 1930, ("Yaratıcı Zihin").

• BAKINIZ: BINET, WUNDT.

SPEER, Albert
(1905-1981)

Alman mimar ve kent tasarımcısı. Yeni klasikçi (neo-klasik) anıtsal tasarımlarıyla ve Nazi Partisi için hazırladığı düzenlemelerle tanınmıştır.

19 Mart 1905'te Mannheim'da doğdu, Eylül 1981'de Heidelberg'de öldü. Yükseköğrenimine 1923'te Münih Teknik Üniversitesi'nde başladı. 1925'te Berlin Teknik Üniversitesi'ne geçti ve burada Heinrich Tessonow'un (1876-1950) önce öğrencisi, 1928-1931 arasında da asistanı oldu. 1932'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin Berlin merkezinin düzenlenmesinde çalıştı. Bu partinin bir yıl sonra yönetime gelmesi üzerine Propaganda Bakanlığı'nın iç düzenlemesini yaptı. Tasarımı, Alman Yeni Klasikçiliği'nin öncülerinden Karl Friedrich Schinkel'e ait olan bu yapıdaki çalışmaları nedeniyle Goebbels ve Hitler ile tanıştı. Dönemin önde gelen yeni klasikçi mimarı Paul Ludwig Troost (1878-1934) ile birlikte çalışmaya çağrıldı. Onun ölümü üzerine yönetimin en gözde mimarı durumuna geldi. 1937'de Berlin'in yeniden düzenlenmesinden de sorumlu İmparatorluk Başkenti Yapı İşleri genel denetleyiciliğine atandı. Aynı yıl, Paris Uluslararası Sergisi'nin büyük ödülü ile altın madalyasını kazandı.

1942'de Savaş Donanımı Bakanlığı'na getirildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın teslim olması üzerine Müttefikler'ce tutuklandı ve savaş suçlusu olarak Nürnberg Mahkemeleri'nde yargılandı. Öteki yüksek düzeydeki Nasyonal Sosyalist yöneticilerin tersine kendine yöneltilen suçları kabul etti ve 1945'te Berlin'deki Spandau Cezaevi'ne kondu. Cezasının bitmesi üzerine 1966'da serbest bırakıldı.

Mimarlık eğitimi sırasında kendi milliyetçi düşüncelerine yakın bulduğu Yeni Klasikçilik'e yönelen Speer, bir süre sonra yönetimin de bu düşünceleri desteklemesi üzerine çok genç yaşta tasarımlarını uygulatacak bir konuma geldi. Speer'in ünlenmesine neden olan yapıtları Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin gösterileri için hazırladığı düzenlemelerdir. Bunlardan birinde tribünleri saran büyük projektörlerin göğe doğru düşey olarak saldıkları ışık demetlerini mekân belirleyici öğe olarak kullanmış, çok az bir masraf gerektiren bu yenilikle kilometrelerce uzaktan görülebilen etkileyici bir yapı oluşturmuştur.

Speer daha sonra çok büyük ölçekli anıtsal tasarımlara yöneldi. Bunların arasında 400.000 kişilik bir stadyum (Los Angeles'daki 23. Olimpiyat Oyunları'nın yapıldığı stadyum 95.000 kişiliktir), 50.000 kişilik bir kongre salonu bulunmaktadır. Ama Berlin'in merkezinde yer alacağı düşünülen kongre salonu bunların hepsini gölgede bırakır. 150.000 kişi alması öngörülen bu salonu örtecek kubbenin çapı 250 m, yüksekliği ise 220 m'dir. Kimine başlanmış olan bu tasarımlar II.Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bitirilememiş, daha sonra da yapımlarından vazgeçilmiştir.

Speer'in kent tasarımları da, büyük kentlerin ulaşım gibi işlevlerine rahatlık, konut gibi gereksinmelerine çözüm getirecek tasarımlar olmak yerine, görkemi ve büyüklüğüyle etkili olacak tasarımlardır. Berlin kenti için böyle bir düzenleme hazırlamış, kenti, üstünde anıtsal yapıların yer alacağı iki doğrultu çevresinde tasarlamıştır.

Speer, Eski Yunan-Roma mimarlığından alınmış öğelerin yalınlaştırılması ve kitle etkilerinin öne çıkarılmasına dayanan Troost'un Yeni Klasikçilik yorumunu izlemiştir. İnsanı ortadan silecek kadar büyük boyutlu tasarımları Hitler'ce desteklenmiştir. Speer'in ilginç buluşları, yetkin ayrıntı çözümleri ve etkileyici uygulama ve tasarımları olmasına karşın, 1930'ların başında, milliyetçi düşüncelerinin etkisinin artmasıyla birlikte yeniden canlanan Yeni Klasikçilik'i en uç noktasına götürdüğü, uygulama ve tasarımlarında çağdaş yapı gereçleri yerine doğal taş ve tuğla gibi geleneksel gereçlere yer verdiği ve en önemlisi, insanı hiçe sayan boyuttaki yapıtlarından ideolojik baskı aracı olarak yararlanıldığı için, çağdaş mimarlıktaki gelişmelere ters düşmüş bir mimar olarak değerlendirilir.

- **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık:** *Yabancı Öğrenciler Konukevi*, 1931, Charlottenburg, Almanya; *Nasyonal Sosyalist Parti Merkezi*'nin yeniden düzenlenmesi, 1932, Berlin; *Propaganda Bakanlığı* iç düzenlemesi, 1933, Berlin; *Zeplin Tören Alanı* düzenlemesi, 1934, Nürnberg, Almanya; *Speer Evi*, 1935, Berlin; *Nikola Gölü; Heykelci Thorak'ın İşliği*, 1936, Münih; *Speer İşliği*, 1936, Berchtesgaden, Almanya; *Dört yüz bin kişilik stadyum* tasarımı, 1936; *Paris Uluslararası Sergisi* Almanya Pavyonu, 1937; *Genel Kurmay Başkanlığı* tasarımı, 1938; *Kongre Salonu* tasarımı, 1938; *Başbakanlık*, 1938-1939, Berlin; *Berlin Kenti Planı*, 1939. **Kitap** *Inside the Third Reich*, 1969, ("Üçüncü Reich'in İçi"); *Spandau Secret Diaries*, 1975, ("Gizli Spandau Günlükleri").

- **KAYNAKLAR:** *Albert Speer: Architectur*, 1978.

SPEISER, Ephraim Avigdor
(1902-1965)

İspanyol asıllı ABD'li arkeolog ve dilbilimci. Mezopotamya'da yaptığı kazılar ve Eski Yakındoğu dilleri konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

İlk çalışmaları

24 Ocak 1902'de İspanya'nın Galicia bölgesinde, Skalat'da doğdu, 15 Haziran 1965'te Philadelphia'da öldü. Yükseköğrenimini Avusturya'da 1918'de tamamladıktan sora ABD'ye giderek 1923'te Pennsylvania Üniversitesi'nde lisansüstü öğrenimini ve 1924'te Philadelphia'da Dropsie College'da İbrani edebiyatı dalında doktorasını tamamladı. 1924-1926 arasında Pennsylvania Üniversitesi'nde araştırmacı olarak çalıştı ve 1926'da ABD uyruğuna geçti. Aynı yıl kazandığı bir bursla Mezopotamya'daki ilk alan araştırmalarına başladı. 1926-1928 arasında Bağdat' daki Amerikan Doğu Araştırmaları Okulu'nda görev yaptı. Aynı dönemde Kalkolitik Çağ Geç Halaf kültürünün en önemli yerleşmelerinden Tepe Gavra' yı saptayarak burada ilk kazıları gerçekleştirdi. Kudüs İbrani Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak ders verdi. ABD'ye döndükten sonra Pennsylvania Üniversitesi'nin Doğu Bilimleri Bölümü'nde 1928'de doçent, 1931'de de profesör oldu.

Büyük ölçekli tasarımları

Kent tasarımları

Speiser, Irak'ta Kerkük yakınlarındaki Nuzi kazılarında bulunan ve yaklaşık İÖ 1300'lere tarihlenen çivi yazılı tabletler üstünde yaptığı araştırmalarla Hurriler adı verilen bir halkın varlığını saptamıştır. Hurriler tarafından Akad dili ile yazılmış bu tabletlere dayanarak onların başkenti olduğunu sandığı Musul yakınlarındaki Tell Billa'da 1930'da kazılara başlamışsa da bir sonuç alamamıştır.

Musul yakınlarındaki Tepe Gavra'da 1926'dan 1938'e değin aralıklarla sürdürdüğü kazılarda ise İÖ 5000-4500'lere tarihlenen Halaf kültürüne ait önemli veriler ele geçirmiştir. Speiser'in çivi yazılı tabletlerin okunmasında ve özellikle Sami dilleri ve edebiyatı konusunda önemli katkıları olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Excavations at Tepe Gawra I*, 1935, ("Tepe Gawra Kazıları"); *The U.S. and the Near East*, 1947, ("ABD ve Yakındoğu"); *Akkadian Myths and Epics*, 1950, ("Akad Mitleri ve Destanları"); *Genesis*, 1964, ("Yaratılış").

SPEMANN, Hans
(1869-1941)

Alman biyoloji ve embriyoloji bilgini. Embriyonun gelişmesini ve dokuların farklılaşmasını yönlendiren "örgütleyici etki"yi tanımlamış, deneysel ve nedensel embriyolojinin temellerini atmıştır.

27 Haziran 1869'da Stuttgart'ta doğdu, 9 (ya da 12) Eylül 1941'de Freiburg-im-Breisgau'da öldü. Heidelberg Üniversitesi'ndeki tıp öğreniminden sonra, 1894'te doktora öğrencisi olarak girdiği Würzburg Üniversitesi'nde, çağın ünlü biyoloji bilginlerinden Theodor Boveri'nin etkisiyle zooloji ve embriyolojiye yöneldi. Boveri'nin en gözde öğrencisi olarak 1895'te doktorasını tamamlayıp, bu üniversiteye bağlı Zooloji Enstitüsü'nde önce araştırma, ardından öğretim göreviyle on üç yıl çalıştıktan sonra, 1908'de zooloji ve karşılaştırmalı anatomi profesörü olarak Rostock Üniversitesi'ne geçti. 1914'te Berlin'deki Kaiser Wilhelm Biyoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirilen ve I.Dünya Savaşı'nın bitimine değin bu görevi sürdüren Spemann,1919'de Freiburg-im-Breisgau Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek Weismann'dan boşalan Zooloji Kürsüsü'nün profesörlüğünü üstlendi. Meslek yaşamını noktalayarak bu üniversiteden emekliye ayrıldığı 1935 yılında Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü aldı.

Yaşamı boyunca embriyon gelişmesini ve bu gelişmenin ilk evrelerinde hücrelerin farklılaşarak değişik işlevlerdeki doku ve organları oluşturmasına yol açan etkenleri inceleyen Spemann, çağdaşları olan Wilhelm Roux (1850-1924) ve Hans Driesch ile birlikte nedensel ve deneysel embriyolojinin ya da Roux'nun terimiyle "gelişme mekaniği"nin kuruculardandır. 1887'de Roux, döllenmiş kurbağa yumurtasının ilk bölünmesiyle oluşan iki oğul hücreden (blastomer) birini kızgın bir iğneyle deşerek öldürdüğünde,geride kalan sağlam blastomerin normal gelişmesini sürdürmesine karşın yarım bir embriyon verdiğini gözlemlemiş, birkaç yıl sonra Driesch, bir denizkestanesi yumurtasının iki blastomerini zedelemeksizin birbirinden ayırdığında, her iki blastomerin normalden daha küçük boyutlarda da olsa tam bir embriyon oluşturduğunu göstermişti. Ölü ve canlı hücrelerin bir arada bulunmasının deney sonuçlarını etkilemiş olabileceğini düşünen Spemann, embriyondaki bir hücre grubunun komşu hücrelerin gelişmesini etkileyip etkilemediğini ve her hücrenin ne tür bir doku oluşturacağının daha başlangıçta belirlenip belirlenmediğini araştırmaya başladı. 1921-1924 arasında, çağdaş mikrocerrahi tekniklerinin de öncüsü olan çok duyarlı deney yöntemleri ve araçları geliştirip, kurbağa, su semenderi gibi amfibyumların yalnızca bir-iki milimetre boyutundaki embriyonlarından aldığı doku parçalarını başka bir embriyona aşılayarak yaptığı deneyler, embriyoloji tarihinin klasikleri arasına girmiştir.

Doku aşılama deneyleri için, hücre farklılaşması sonucunda hem üstderi (epiderm), saç, tırnak gibi dış oluşumların, hem de beyin, omurilik gibi sinir dokusunun geliştiği dışderi (ektoderm) tabakasını seçen Spemann, gastrula evresindeki bir su semenderi embriyonundan, bulunduğu yere göre normal olarak omuriliği vermesi gereken bir dışderi parçasını alıp, aynı yaştaki başka bir gastrulanın karın bölgesine aşıladığında, parçanın omurilik ya da başka bir sinir dokusunu değil, tıpkı çevresindeki hücreler gibi üstderiyi oluşturduğunu gözlemledi. İkinci bir deneyde ise, gastrulanın karın bölgesinden alınan dışderi dokusunun, başka bir gastrulada omuriliği oluşturacak bölgeye aşılandığında sinir dokusu verdiğini saptadı. Bu deneylerle, dışderi ile ortaderinin (mezoderm) yan yana geldikleri zaman birbirlerini etkilediklerini kanıtlayan Spemann, nedensel embriyolojinin temel kavramı olan bu süreci "indükleme" terimiyle adlandırdı. Ardından, bir su semenderinin dokusunu kurbağa dokusu aşılayarak indüklediğinde bu dokudan kurbağaya değil semendere özgü bir organın geliştiğini göstererek, indüklenmiş bir organın niteliğinin indükleyiciden çok kendi öz yapısına bağlı olduğunu kanıtladı. Ayrıca, embriyonda, indükleme gücü olduğu için çevresindeki dokuların gelişmesine ve farklılaşmasına yön veren belirli bölgelerin bulunduğunu ortaya koyan, "örgütleyici" *(Organisator)* adını verdiği bu bölgelerdeki hücrelerin kimyasal bir madde salgıladığı için ölü olsa bile indükleyici etkisini gösterebildiğini açıklayan Spemann'ın çalışmaları, embriyon gelişmesini yöneten mekanizmaların anlaşılmasında o güne değin atılmış en büyük adımdı.

• YAPITLAR (başlıca): *Experimentelle Beiträge zu einer Theorie der Entwicklung*, 1936, ("Gelişme Kuramına Deneysel Katkılar"); *Forschung und Leben Errinerungen* (otobiyografi, ö.s.), 1943, ("Alıştırma ve Yaşam Anıları").

• BAKINIZ: BAER, BOVERI, DRIESCH, WEISMANN, K.F.WOLFF.

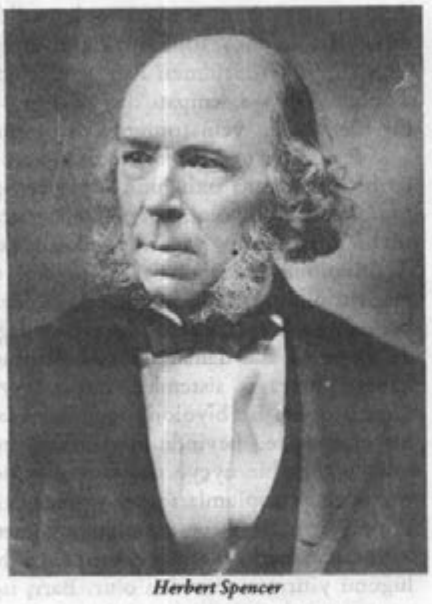

Herbert Spencer

SPENCER, Herbert
(1820-1903)

İngiliz, filozof. Evrim kuramını yaşamın tüm alanlarına uygulamış, bilimsel bir felsefe sistemi kurmaya çalışmıştır.

27 Nisan 1820'de Derby'de doğdu, 8 Aralık 1903'te Brighton'da öldü. Babası özgür düşünceli bir öğretmendi. Eğitimi konusunda serbest bırakılan ve geleneksel olarak önem taşıyan tarih ve dil bilimlerinden çok doğa bilimlerine ilgi duyan Spencer, 13 yaşında düzenli eğitim görmesi için Bath yakınında oturan amcasının yanına gönderildi. Disiplininden bunaldığı okulu güçlükle tamamladıktan sonra amcasının onu Cambridge Üniversitesi'ne gönderme önerisini reddedip bilgisini kendi çabasıyla artırmaya karar verdi. 1837'de Derby'de öğretmenliğe başladıysa da üç ay sonra bu işten ayrılarak Londra-Birmingham arasındaki demiryolu yapımında inşaat mühendisi olarak çalışmaya başladı. Bu sırada bulduğu fosilleri gözlemlemesinin onu evrim düşüncesine yönelten önemli etkenlerden biri olduğu sanılmaktadır. 1841'de demiryolunun tamamlanmasından sonra evine döndü. Kimi teknolojik buluşlar, doğa tarihi frenoloji gibi konular üzerine çalıştı. Ertesi yıl genel oy hakkı istemi çerçevesinde kitlesel boyutlara ulaşan hareket içinde yer alıp hareketin Derby'deki kolunun başkanlığına seçilince, bu çalışmalarını yarıda bıraktı. İlerici dergilere yazdığı makalelerde devletin iktisadi ve toplumsal yaşama müdahalesini eleştirdi. 1848'de *The Economist* dergisinin yayın yönetmen yardımcısı oldu. Thomas Carlyle, George Eliot, Thomas Henry Huxley gibi dönemin ünlü kişileriyle tanıştı. 1850'de yayımlanan ilk kitabı *Social Statics*'de ("Sosyal Statik") siyaset felsefesi konusundaki görüşlerine yer verdi. Hükümetin işlevlerinin aşamalı olarak sınırlandırılması ve insanın "doğal hakları"nı kullanabilmesi için gerekli koşulların yaratılmasıyla, bireysel organizma ve çevresi arasında mükemmel bir dengeye ulaşılacağını ve siyasal örgütlenmenin ideal koşulu olan statik uyumun sağlanacağını savundu.

Evrim düşüncesinin gelişimi

1852'de *Leader* dergisinde yayımlanan "The Development Hypothesis" ("Gelişme Varsayımı") adlı ünlü makalesinde canlı türlerinin ayrı ayrı yaratıldığı görüşünü açıkça reddedip organik evrim düşüncesini ortaya koydu. 1853'te amcasından bir miras kalınca *Economist*'ten ayrıldı. İlk kez 1854'te yazdığı bir makalede kullandığı evrim terimini daha sonraki yazılarında net biçimde tanımladı. 1855'te *The Principles of Psychology*'nin ("Psikolojinin İlkeleri") ilk basımında "yaşamın, aldığı tüm biçimlerin, ileriye doğru kesintisiz bir evrim sonucu ortaya çıktığını" savundu. 1857'de "Progress: Its Law and Cause" ("İlerleme: Yasası ve Nedeni") adlı makalesinde evrime dayalı gelişmenin sadece biyolojik organizmalarda değil insan topluluklarında da geçerli olduğunu ileri sürüp, Alman doğabilimci K.E.von Baer'in bir canlının yaşamının basitten karmaşığa doğru uzanan bir süreç olduğu doğrultusundaki görüşlerini Güneş sistemlerinin, hayvan türlerinin, insan toplumlarının, sanayinin, sanatın, dilin ve bilimin evrimine uyarladı.

Sentetik Felsefe

1859'da Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabını büyük bir ilgiyle karşıladı ve çeşitli eleştirilere karşı savunduğu bu kitabın verdiği şevkle metafizik, biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve ahlak konularını evrimci bir bakış açısıyla incelemeye karar verdi. Bilimsel verilere ve bilimsel metodolojiye dayandırarak herşeyi kapsayacak bir felsefe kuramı ortaya koymayı amaçlıyordu. "Sentetik (bireşimci) Felsefe" adını verdiği bu geniş çaplı çalışmanın 1860'ta bir taslağını yayımladı. Sentetik Felsefe'nin ilk kitabı 1862'de yayımlanan ve evrim ilkesini kapsamlı biçimde ele aldığı *First Principles* (İlk Prensipler) oldu. Bunu iki ciltlik *Principles of Biology* ("Biyolojinin İlkeleri") ve *Principles of Psychology*'nin iki ciltlik yeni basımı izledi. Sosyoloji konusuna geçtikten sonra genellemelere varabilmek için olguların toparlanıp sınıflandırılmasının gerekliliğini gördü. 1867'de üç araştırmacının yardımıyla tarihsel ve etnografik kaynaklardan çeşitli toplumların kültürel özelliklerine ve toplumsal kurumlarına ilişkin verileri toplayıp bunları çeşitli başlıklar altında sınıflandırma işine girişti. *Descriptive Sociology* ("Tanımlayıcı Sosyoloji") genel başlığı altında 1873-1881 arasında 8 cildi yayımlanan bu dizi, mali güçlükler nedeniyle yarım kaldı ve ancak Spencer'in ölümünden sonra tamamlanabildi. 1896'da son cildi yayımlanan *Principles of Sociology* ("Sosyolojinin İlkeleri") özellikle ABD'de büyük bir etki yarattı. Spencer Sentetik Felsefe dizisinin bu son kitabıyla ününün doruğuna ulaştı.

Bilgi kuramı

Spencer'in *First Principles* ve *Principles of Ethics* ("Ahlak Biliminin İlkeleri") adlı kitaplarında geliştirdiği bilgi kuramı, bilginin madde ile sıkı bir ilişkisi olduğu önermesine dayalıdır. Biri deney, diğeri gerçeklik olarak adlandırılan iki alanın var olduğunu kabul eder. Deney, gerçeklik ve tikel insan organizması arasındaki karşılıklı etkileşimin sonucudur. Spencer bir dışsal uyarıcının varlığını kabul etmekle birlikte, bu dışsal uyarıcının nasıl birşey olduğunun kesin olarak bilinmesinin olanaksız olduğunu ileri sürer. Gerçekliğin doğası bilinemeyeceğinden "biline-

meyen"e inanç zorunludur. Ama Spencer'e göre bu Tanrı'nın varlığına inanç anlamına gelmez. Bilgi için tümüyle duyusal veriye bağımlı olunması, bu "bilinemeyen"in herhangi bir tanrısal töz ile karşılaştırılabilir olup olmadığının söylenmesini olanaksız kılar.

Toplum tanımı

Sorgulanması deney alanı dışında kalan bir kavramın -Tanrı kavramının- çözümlenmesi girişimi, ya soruları yanıtsız bırakacak, ya da yanıtsız kalacak yeni sorular üretecektir. Öte yandan Spencer bir Tanrı'nın var olup olmadığının bilinememesinin, Tanrı'nın var olmadığı anlamına gelmeyeceğini, hem Tanrıcılık'ın, hem de Tümtanrıcılık'ın yadsınmasının "bilinemeyen"in var olmadığının değil, yalnızca "bilinemeyen" hakkında bilgi bulunmadığının göstergesi olduğunu ileri sürer. Bilinemezcilik, *(agnosticism)* dine ve metafiziğe ilişkin olarak, yalnızca usa uygun inançtır. "Bilinemeyen"in ne olduğunun hiç bir zaman bilinemeyeceği olgusu, hiç gerçek bilgilenme olmayacak demek değildir. Bilgi "bilinemeyen"in ortaya çıktığı görüngüler alanından elde edilir ve görüngülerdeki örtük güç, bilimin nesnesini oluşturur.

Asker ve sanayici toplumlar

Evrim kuramı

Spencer bilimsel verileri içerecek tümevarımcı ilk felsefi dünya görüşünün evrim yasasına dayanacağını, Darwin'in varsayımının gerçek bir felsefi kuramın çekirdeği olabileceğini ileri sürer. Zihinsel ve fiziksel varlıkların aynı evrimci ilkelerle tanımlanabileceğini, yalnızca temel işlevleri yerine getirebilen en basit varlıklardan toplumsal sınıflara dek herşeyin basit, ilkel bir aşamadan daha karmaşık işlevlerin yerine getirilebildiği aşamaya doğru geliştiğini savunur ve evrimi "kesin olmayan, belirsiz, homojen bir durumdan göreli olarak kesin, belirli, heterojen bir duruma doğru değişim" olarak tanımlar. Her şeyde başlangıç, denge ve son dönemleri vardır; bu süreçler sınırlı bir uzam ve zamanda gerçekleşir. Doğan, olgunlaşan ve ölen insanlar gibi toplumlar da kurulur, denge aşamasına erişir ve iç ya da dış etkenlerle parçalanır. Evrim yasaları her yerde işlemektedir, ama hiçbir zaman evrenin bir bütün olarak bu sürece uyup uymadığı bilinemez. Böyle bir soru "bilinemeyen"in alanına girer ve yanıtlanamaz.

Spencer *First Principles*'dan sonra evrim kuramının diğer alanlara da uygulanabileceğini kanıtlamaya girişir; *Principles of Biology*'de çevre koşullarının etkisi altındaki organizmaların önceleri belirli bir yapıları yokken nasıl aşamalı olarak farklılaştıklarını ayrıntılı olarak inceler. İlkel organizmalarda vücudun tamamı tüm işlevleri yerine getirirken daha gelişmiş organizmalarda fizyolojik işbölümü olmakta, özel organlar özel işlevleri yerine getirmektedir. Spencer, Lamarck'ın bazı organların kullanılması sonucu kazanılan özelliğin, ya da kullanılmama sonucu kaybedilen yapısal görünümün yeni döllere aktarıldığı doğrultusundaki varsayımını benimseyerek Darwin'den ayrılır. Spencer, daha sonraları "doğal seçme"nin biyolojik evrimin nedenlerinden biri olabileceğini kabul etmiştir.

Spencer'a göre duygular da evrim yoluyla oluşur. Yaşamın sürebilmesi için haz duygusu gereklidir. Eğer organizma yaşamı sürdürdüğü ve kendini yeniden ürettiği için ödüllendirilmezse yaşama çabası kalmayabilir. Haz, yaşamı sürdürmeye yardımcı olan, acı ve keder ise bunu tehlikeye düşüren duygulardır. İnsanların yaşam mücadelesi sırasında işbirliğine duydukları gereksinim sonucu toplumsallık ve sempati duyguları doğmuş, toplumsallığın verdiği haz bu tür işbirliğinin sürdürülmesi için gerekli ödül olmuştur. Toplumsallık ve sempati duygularının gelişimi yeni bir tür varlığı, yeni toplumu doğurmuştur.

Principles of Sociology adlı kitabında toplumun da bir organizma olduğunu söyleyen Spencer, insan toplumları ile biyolojik organizmalar arasında ayrıntılı bir karşılaştırma yapar. Her ikisinde de düzenleyici (biyolojik organizmalarda merkezi sinir sistemi, insan topluluklarında hükümet), besleyici (birincide beslenme sistemi, ikincide sanayi) ve dağıtıcı (birincide toplar ve atar damarlar, ikincide ticaret yolları ve haberleşme ağı) sistemler vardır. Ayrıldıkları en önemli nokta ise biyolojik organizmada bilincin tek bir merkezde, beyinde toplanması, toplumda ise bilincin her bir üyeye dağılmış olmasıdır.

Spencer toplumları asker ve sanayici olmak üzere ikiye ayırır. Savaş ve askerlik hükümet otoritesinin artmasına, merkezileşmeye, zorbalığa, halkın özgürlüğünü yitirmesine neden olur. Barış ise bunun tam tersi sonuçlar doğurur. Asker toplumlarda insan mutluluğunun baş düşmanı olan şiddet, toplum sınai ya da daha üst devlet biçimlerine doğru ilerledikçe daha az önemli olmaya başlar. Çıkarların dengesi ya da mükemmel uyum sağlandığında, devlet müdahalesinin gereği kalmayacaktır.

Spencer, Lamarck'ın görüşlerini toplumsal evrime uygulayarak ahlak yasalarının her kuşağa öğretilmesiyle bunların kesin biçimde yerleşeceğini, bireylere atalarından aktarılan yetenekler yoluyla her kuşağın bir öncekilerden düşünsel olarak daha ileri olacağını savunur.

Spencer'a göre Batı uygarlığı olgunluk dönemine girmektedir. Sempati ve anlayış artmakta, ayrılıkları çözmek için uluslar daha az savaşa başvurmaktadır. Konuşma, din, basın özgürlüğü, güvence altındadır. Toplumsal tabakalaşma eskisi kadar katı değildir, insanlar daha üst basamaklara daha kolay tırmanabilmektedir. Temsili hükümet de evrensel olarak benimsenmeye başlanmıştır.

Toplumun yalnızca bireylerin çıkarları için var olduğunu düşünen Spencer'ın sisteminde bireycilik çok önemli bir yer tutar. "Doğal seçme" yoluyla uyumsuz bireylerin toplumdan hızla tasfiyesinin, insan ırkına biyolojik açıdan yararlı olacağını savunur. Eğer her birey kendi çıkarı için davranırsa iktisadi sistem daha iyi işleyecektir. Bu süreci tanımlarken "en uyumlu olanın hayatta kalması" *(survival of the fittest)* kavramını kullanmış ve "doğal seçme" ilkesini insan topluluklarına uygulaması nedeniyle görüşleri Sosyal Darwinizm olarak adlandırılmıştır.

Spencer "doğal seçme" yasasına müdahalede bulunacak her tür kolektif örgütlenmeye, kiliseye, yoksul yasalarına, sosyal güvenlik düzenlemelerine karşıdır. Devletin yapılan sözleşmelerin yürümesini sağlamak ve başkalarının hakkına tecavüzü engellemek dışında bir işlevi olmamalıdır. Devlet eğitimine de gerek yoktur, anne ve babaların çocuklarına verecekleri eğitimi seçmeye hakları vardır, ayrıca bir çocuk eğitim görmeden de toplumun iyi bir üyesi olabilir. İnsanlar çevre güçleriyle sürekli bir mücadele içinde olduklarından onlara öncelikle bu mücadelede işlerine yarayacak bilgiler verilmelidir.

Spencer'ın bireyciliği, onu yararcı bir ahlak sistemi geliştirmeye yöneltmiştir. Ona göre insana uzun dönemde haz veren şey iyidir. Tüm insanlar öncelikle kendi çıkarlarıyla ilgilidir, bu da insanların güçlükle hayatta kalabildikleri toplumda zorunludur.

Spencer'ın evrim kuramı ve en uç noktalarda savunduğu *laissez-faire* (bırakın yapsınlar) ilkesi özellikle ABD'de hızlı sanayileşme döneminde acımasız rekabet koşullarına iyi bir ideolojik dayanak olmuştur. "En uyumlu olanın hayatta kalması" ilkesiyle işadamlarının bir çıkar kavgası içinde olmadıkları, yalnızca doğada ve insan topluluklarında geçerli olan bir evrim kuralını uyguladıkları savunulmuş, böylece toplumsal reform çabalarının engellenmesini haklı çıkaracak bir gerekçe yaratılmıştır. 20.yy'da Spencer'ın bu görüşleri önemini yitirmiştir. Sosyoloji konusundaki katkıları ise daha kalıcıdır. *Descriptive Sociology* adlı kitabıyla sistematik, karşılaştırmalı sosyolojinin öncüsü olmuş, etkisi Durkheim'dan Radcliffe-Brown'a dek ulaşmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Social Statics*, 1850, ("Sosyal Statik"); *First Principles*, 2 cilt, 1862; (İlk Prensipler, 2 cilt, 1941); *The Principles of Biology*, 2 cilt, 1864-1867, ("Biyolojinin İlkeleri"); *Descriptive Sociology*, 17 cilt, 1873-1934, ("Tanımlayıcı Sosyoloji"); *The Principles of Sociology*, 3 cilt, 1876-1896, ("Sosyolojinin İlkeleri"); *The Man Versus the State*, 2 cilt, ("İnsana Karşı Devlet"); *The Principles of Ethics*, 2 cilt, 1892-1893, ("Ahlak Biliminin İlkeleri").

- **KAYNAKLAR:** H.Eliot, *Herbert Spencer*, 1917; W.H. Hudson, *An Introduction to the Philosophy of Herbert Spencer*, 1904; J.Rumney, *Herbert Spencer's Sociology*, 1934.

- **BAKINIZ:** BAER, C.DARWIN, DURKHEIM, LAMARCK, RADCLIFFE-BROWN.

SPENDER, Stephen
(1909)

İngiliz, şair ve eleştirmen. Ülkesinin 1930'lardaki solcu edebiyatçılar kuşağının en önemli temsilcilerindendir.

Stephen Harold Spender 28 Şubat 1909'da Londra'da doğdu. Annesi Alman Yahudisi'ydi. Spender, Londra Üniversitesi'ndeki University College School ve Oxford Üniversitesi'ndeki University College'da öğrenim gördü. Öğrencilik yıllarında W.H.Auden, Cecil Day-Lewis (1904-1972) C.Isherwood gib genç şair ve yazarlarla tanıştı. Bu dört genç edebiyatçı, Louis MacNeice'in (1907-1963) de katılmasıyla, W.B.Yeats ve T.S.Eliot'un siyasal ve kültürel muhafazakârlığına karşı, Marxizm'den esinlenen yeni bir edebiyat oluşturmayı denediler. Spender, 1930-1933 arasında Isherwood'la birlikte Berlin'de bulundu. Nasyonal Sosyalizm'in yükselişine tanık oldu. 1937'de, İspanya'da sol eğilimli edebiyatçıların katıldığı Uluslararası Yazarlar Kongresinde'yken İspanya İç Savaşı başladı. Spender aynı yıl, *Forward from Liberalism* ("Liberalizmden İleriye Doğru") adlı broşürde, Liberalizm'e karşı eleştirilerini dile getirdi. O yıl kısa bir süre için İngiliz Komünist Partisi'ne de üye oldu. Ulusal Yangın Servisi'nde çalıştığı II.Dünya Savaşı'ndan sonra Marxizm'den tümüyle koptu, ama kapitalist topluma karşı eleştirel tutumunu sürdürdü. Bir sol liberal olarak nitelenebileceği bu dönemde 1953'ten 1965'e değin *Encounter* dergisinin iki yayın yönetmeninden biri oldu. Ama bu etkili derginin CIA (Central Intellegence Agency-Merkezi Haberalma Örgütü) tarafından desteklendiğini öğrenince, öbür yayın yönetmeni Frank Kermode'la birlikte dergiden ayrıldı. 1970'te Londra Üniversitesi'ne bağlı University College'da İngiliz edebiyatı profesörlüğüne atandı.

Spender'ın ilk yapıtları, kuşağının öbür temsilcilerine oranla daha kişisel özellikler gösterir. Şiirlerinde toplumsal dönüşüm içinde bireyselliğe de bir yer arayan, tutkulu ve özeleştirel bir kişilik kendini belli eder. Köken olarak yarı Alman olan Spender'ın Hölderlin gibi Alman Romantikleri'nden ve Rilke'den esinlenmiş lirizmi, onu çağdaşlarından ayırır. Savaştan sonra da din dışı bir metafiziğe yönelmiştir.

Spender II.Dünya Savaşı sonrası dönemde, şiirlerinden çok deneme ve eleştirileriyle etkili olmuştur. *The Destructive Element* ("Yıkıcı Öğe") gibi eleştiri yapıtlarında, modernizmin toplumsal ve ruhsal özünü araştırmış, İngiliz edebiyatına Avrupa ve özellikle de Alman edebiyatından bir aşı yapmaya çalışmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Twenty Poems*, 1930, ("Yirmi Şiir"); *Vienna*, 1935; *The Still Centre*, 1939, ("Durgun Merkez"); *Poems of Dedication*, 1947, ("Adanmış Şiirler"); *Ruins and Visions*, 1942, ("Yıkımlar ve Görüler"); *The Generous Days*, ("Cömert Günler"). **Roman:** *The Backward Son*, 1940, ("Geri Kalmış Oğul"). **Eleştiri-Deneme:** *The Destructive Element*, 1936, ("Yıkıcı Öğe"); *Life and the Poet*, 1942, ("Yaşam ve Şair"); *Shelley*, 1952; *The Creative Element*, 1954, ("Yaratıcı Öğe"); *The Making of a Poem*, 1955, ("Bir Şiirin Oluşumu"). **Otobiyografi:** *World Within World*, 1951, ("Dünya İçinde Dünya").

- **BAKINIZ:** AUDEN, ELIOT.

SPENGLER, Oswald
(1880-1936)

Alman, filozof. Dünya tarihinin geçirdiği gelişim ve çöküş aşamalarıyla kültür arasında bir bağlantının bulunduğu görüşünü geliştirmiştir.

28 Mayıs 1880'de Blankenburg'ta doğdu, 8 Mayıs 1936'da Münih'te öldü. Doğduğu kentte öğrenim gördükten sonra 1908'de Hamburg'ta Gymnasium'da felsefe ve kültür tarihi okutmakla görevlendirildi. 1911'den sonra görevini bırakarak bağımsız çalışmayı yeğledi. Doğa tarihi, matematik, sanat tarihi, sosyoloji, kültür felsefesi gibi değişik konularda çalıştı, özellikle kültür verilerine dayanarak uygarlığın gelişimini, duraklayışını ve çöküşünü açıklamayı amaçladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa uygarlığının temellerinden biri saydığı, Alman kültüründeki duraklama üzerinde durdu. Bundan esinlenerek yazdığı *Der Untergang des Abendlandes* (Batının Çöküşü) adlı yapıtıyla geniş bir ilgi uyandırdı.

Uygarlıklar-kültür örnekleri

Spengler'in ilgi odağını uygarlığın doğuşu, gelişimi ve çöküşü ile kültür ürünleri arasındaki bağlantı oluşturur. Rickert, Scheler, Nietzsche, Goethe gibi filozof ve yazarların görüşlerinden esinlenerek geliştirmeye çalıştığı kurama göre, insan başarılarıyla başarısızlıkları arasında gelişme-gerileme karşıtlığından kaynaklanan bir durum vardır. Roma uygarlığının doğuşu, gelişmesi ve çöküşünün Roma yönetimiyle bağlantılı olduğu görüşünden yola çıkan Spengler, üç evreli bir tarih sürecinin varlığını ileri sürer. Bu görüşünü kanıtlamak için de, ulusların kültür ürünlerindeki değişik özellikler üzerinde durur. Ona göre, insanlık tarihinde, sekiz değişik içerikte uygarlık vardır. Bunlar da Girit ve Minos uygarlığını kapsayan Mısır ile Babil, Hint, Çin, İÖ 1100'den başlayan ve Yunan-Roma dönemlerini kuşatan Antikite, Hıristiyanlık'ın başlangıç dönemindeki düşünce ürünlerini de içine alan Arap, İS 9.yy'dan başlayarak Avrupa ve Meksika uygarlıklarıdır.

Doğuş, gelişim, çöküş

Her kültür türündeki doğuş, gelişme ve gerileme evreleri onun ortaya çıktığı toplumu oluşturan bireylerin, tinsel bakımdan, genel niteliklerini yansıtır. Ulusların yaratıcı atılımları tinsel niteliklerinin gelişim çizgisiyle bağlantılıdır. Bir ulus hangi yaşama biçimini benimsemişse tinsel niteliği de ona göredir. Çünkü yaşama biçimini oluşturan tinsel niteliktir. Bu nedenle, bir ulusun uygarlığını tanımak için, önce tinsel yapısını öğrenmek gerekir. Tinsel yapı ile yaratılan ürünler birlikte ele alınırsa sorunun çözümü kolaylaşır. Spengler, kendi yaşadığı dönemde, Batı uygarlığının son durumuyla geçmiş uygarlıklar arasında bir karşılaştırma yapar. Bunun sonucuna dayanarak, eski uygarlıkların özdeş aşamalardan geçtiğini, bu aşamaların çağdaş Batı uygarlığınkilerle benzerliğini ortaya atar. Ona göre, eski uygarlıklar gibi çağdaş Avrupa uygarlığı da, gelişim sürecini bitirmiş, yarattığı ürünlerle, tarihsel yazgının kaçınılmaz sonucuna doğru sürüklenmektedir. Bu sürükleniş, doğuş, gelişim evrelerinden sonra gelen çöküştür. Uygarlıklar, uluslar ve kültür ürünleri göz önünde tutulduğunda bu üçlü evrenin kesinlikle gerçekleşeceği, bütün üstün buluş ve başarılarına karşın bunu önleyemeyeceği anlaşılır.

Spengler'in geliştirdiği kuram, daha sonra, uygarlıkları, kültür ürünlerinin birikimi olarak niteleyen Arnold Toynbee'nin görüşlerini etkilemiştir. Onun düşüncelerine karşı çıkan düşünürler bile kültür gelişmeleriyle ulusların tarihi arasında bir yakınlığın bulunduğu kanısını benimsemişlerdir. Spengler'in karamsar tutumunun I.Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın içine düştüğü çıkmazdan kaynaklandığını ileri sürenler de vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Der Untergang des Abendlandes*,2 cilt, 1920-1922, (Batının Çöküşü, 1978); *Der Mensch und Technik*, 1931, (İnsan ve Teknik, 1973); *Politische Schriften*, 1932, ("Politika Yazıları"); *Briefe, 1913-1936*, (ö.s.), 1963, ("Mektuplar"); *Weltgeschichte*, (ö.s.), 1966 ("Dünya Tarihi").

• **KAYNAKLAR:** A.M.Koktanek, *Oswald Spengler in seiner Zeit*, 1968; H.J. Schoeps, *Vorläufer Spengler's*, 1953; H.Stuart, *Oswald Spengler*, 1952.

• **BAKINIZ:** GOETHE, NIETZSCHE, SCHELER, TOYNBEE.

SPENSER, Edmund
(1552-1599)

İngiliz, şair. Biçimsel açıdan İngiliz şiirinin en yetkin örnekleri sayılan şiirler yazmıştır.

Londra'da doğdu, 13 Ocak 1599'da aynı kentte öldü. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Pembroke College'dan 1572'de mezun oldu, 1579'da lisansüstü öğrenimini tamamladı. Fransızca, İtalyanca, Latince ve Yunanca öğrendi. Bir süre Leicester kontunun hizmetinde çalıştı. Daha sonra Rochester piskoposunun sekreteri oldu. İlk önemli yapıtlarından olan *The Shepheard's Calendar*'ın ("Çobanın Takvimi") büyük bölümünü bu dönemde tamamladı. Kendi yaşamından da izler taşıyan ve dönemin siyasal ve dinsel ortamının bir alegorisi niteliğindeki bu yapıt on iki pastoral eglog'dan oluşuyordu. Spencer 1579'da Londra'ya döndü. *Shepheard's Calendar*'a son biçimini verdikten sonra İngiliz edebiyatının en uzun şiiri *The Faerie Queene* ("Periler Kıraliçesi") üzerinde çalışmaya başladı. 1580'de İrlanda'daki yöneticilerden bir lordun sekreterliğine atandı ve Dublin'e gitti. 1598'e kadar İrlanda'da kaldı. 1598'de çıkan ayaklanma sırasında evi saldırıya uğrayıp yakıldığından ailesi ile birlikte İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı ve kısa süre sonra da öldü.

Spenser en önemli yapıtı olan *The Faerie Queene*'i İngiltere'yi yüceltmek, ulusal bir destan yaratmak amacıyla yazmıştır. On iki kitapta on iki ayrı erdemi ele alan bu yapıt, bir yandan iyiyle kötünün, bir yandan da İngiltere'nin Avrupa ülkeleriyle mezhep ayrılığının ve ülke içindeki siyasal ve dinsel çatışmaların alegorisini oluşturuyordu. Ancak *The Faerie Queene*'in, 1590'da üç, 1596'da da üç olmak üzere, yalnızca ilk altı kitabı yayımlanabildi. Son altı kitaplık bölümü ise 1598'deki ayaklanma sırasında kayboldu.

Spenser'in şiiri, içerik bakımından Eski Yunan, Eski Roma, Orta Çağ ve Rönesans görüşlerinin etkisindeki Elizabeth dönemi düşünce yapısını yansıtır. Ancak onun şiirinin asıl özelliği, ulaştığı biçimsel yetkinliktir. Spenser, İngiliz şiirine kendi adıyla anılan dokuz dizelik bir kıta biçimi getirmiştir. *Amoretti* adlı yapıtı ile sone türünün son derece güzel örneklerini vermiş, çok akıcı bir dil kullanmış, yabancı dillerden ve çeşitli İngiliz lehçelerinden aldığı sözcüklerin yanı sıra, çok eski sözcükleri de kullanarak şiir dilini büyük ölçüde zenginleştirmiştir. Spenser'in, özellikle, İngiliz romantik şairleri üzerinde etkisi olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Shepheard's Calendar*, 1579, ("Çobanın Takvimi"); *The Faerie Queene*, 1590-1596, ("Periler Kıraliçesi"); *Complaintes*, 1591, ("Yakınmalar"); *Colin Clout's Come Home Againe*, 1595, ("Colin Clout Eve Döndü"); *Amoretti*, 1595; *The Four Hymnes*, 1596, ("Dört İlahi").

Resim 628
Nonomura SOTATSU
"Genji'nin Öyküsü"*nden ayrıntı,*
Erken, 17. yy., Özel Koleksiyon,
Tokyo-Japonya

Resim: 629

Chaim SOUTINE ***"Kesilmiş Sığır"****, ykş. 1925, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo-New York-ABD*

Resim: 630
Chaim SOUTINE ***"Bayan Marcellin'in Portresi"****, ykş. 1928, Metropolitan Sanat Müzesi, New York-ABD*

Resim: 631
Carl SPITZWEG
***"Yoksul Şair"**, 1839,*
Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu,
Münih-FAC

SPERRY, Roger Wolcott
(1913)

ABD'li psikobiyoloji uzmanı. Beyin yarıkürelerinin ayrı işlevler yüklendiğini kanıtlayan ve aralarındaki işbölümünün ayrıntılarını belirleyen çalışmalarıyla tanınır.

20 Ağustos 1913'te Connecticut Eyaleti'ndeki Hartford'da doğdu. 1937'de Ohio'daki Oberlin College'dan psikoloji dalında yüksek lisans, 1941'de Chicago Üniversitesi'nden zooloji dalında doktora derecesini aldıktan sonra, bir yıl süreyle Harvard Üniversitesi'nde, ardından 1942'den 1946'ya değin Florida'daki Yerkes Laboratuvarları'nın Maymun Biyolojisi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1946'da anatomi asistanı olarak Chicago Üniversitesi'ne geçti ve aynı üniversitede psikoloji doçentliğine getirildiği 1952-1953 yıllarında ayrıca National Institute of Health'in (Ulusal Sağlık Enstitüsü) Nöroloji Bölümü başkanlığını da üstlendi. 1954'ten bu yana (1985) California Institute of Technology'de Hixon Kürsüsü psikobiyoloji profesörü olan Sperry, 1960'ta ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin, 1976'da Londra'daki Royal Society'nin ve birçok ulusal ya da uluslararası bilim kuruluşunun üyeliğine seçilmiş, çeşitli üniversite ve kurumların ödül, madalya ve onur doktoralarıyla ödüllendirilmiş, beyin yarıkürelerinin ayrı işlev ve etkinlikler üstlendiğini kanıtlayan çalışmaları nedeniyle 1981 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nün yarısını almıştır.

Aynı ödülün öbür yarısı, 1968'den bu yana Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde nörobiyoloji profesörü olan Kanada asıllı ABD'li nöroloji uzmanı David Hunter Hubel (1926) ile Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde fizyoloji ve nörobiyoloji profesörü olarak başladığı öğretim görevini 1983'ten bu yana (1985) Rockefeller Üniversitesi Nörobiyoloji Laboratuvarı'nın yöneticisi olarak sürdüren İsveçli Torsten Nils Wiesel (1924) arasında bölüştürülmüştü. Hubel ve Wiesel'in 1959'dan başlayarak Harvard Üniversitesi'nde memelilerin görme sistemi üzerinde yürüttükleri ortak çalışmalar, gözden gelen ve beyin kabuğunun arka bölümündeki görme merkezine ulaşan sinir impulslarının çözümlenmesiyle, görme merkezinin yapısal ve işlevsel özellikleri, özellikle duyu organıyla alınan bilgilerin görme sisteminde değerlendirilmesi konusunda aydınlatıcı bilgiler vermiştir.

Akciğer, böbrek gibi çift organlar aynı görevi eşit olarak bölüştüklerinden, biri çalışamaz duruma geldiğinde öbürünün aynı işlevi kısıtlı da olsa tek başına yerine getirebilmesine karşın, beyin yarıküreleri arasındaki işbölümünün öbür çift organlardakine benzemediği ve gerek duyularla algılamada, gerek zihinsel etkinlikte her yarıkürenin ayrı görevler üstlendiği öteden beri biliniyordu. Beynin zihinsel etkinliğini ve bu etkinlik merkezlerinin beyindeki yerlerini (işlevsel lokalizasyon) belirlemek amacıyla çeşitli teknikler geliştiren Sperry, 1940'larda, beynin bir yarıküresinden öbürüne bilgi aktarımının nasıl gerçekleştiğini araştırmaya başladı. Balıklar, kediler ve maymunlar üzerindeki çalışmaları sırasında, beyin yarıkürelerini birbirine bağlayan ve böylece, iki ayrı yarıküredeki değişik zihin süreçlerinin birbirini bütünlemesini sağlayan sinir demetlerini keserek, her yarıkürenin ne tür algılama ve zihin etkinliğinden sorumlu olduğunu saptamaya çalıştı. 1960'larda iki sinir cerrahının, aynı tekniği, hiçbir tedaviye yanıt vermeyen epilepsili hastalara uygulayarak olumlu sonuç almalarından sonra bu kişilerin psikolojik davranışlarını da inceleme olanağı bulan Sperry, beyin yarıküreleri arasında, belli etkinliklerde uzmanlaşmaya dayalı bir işbölümü olduğunu belirledi. Örneğin, kişinin gördüğü şekilleri kopya etmesi, çevresindeki yüzleri tanıması, nesneleri dokunarak ayırt etmesi gibi duyusal yetilerinden sağ yarıkürenin, yazı ve konuşmada düşünceler arasındaki mantık sıralamasını ve bağlantıyı sağlama işlevinden de sol yarıkürenin sorumlu olduğunu saptadı. Beynin çalışma mekanizmasını ayrıntılı bir biçimde açıklayan Sperry'nin bulguları, çok yeni birer bilim dalı olan psikobiyoloji ve nörobiyolojiye değerli veriler kazandırdığı gibi, beyindeki işlevsel bozuklukların cerrahi yoluyla giderilmesinde de yeni ufuklar açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Science and Moral Priority*, 1983, ("Bilim ve Ahlak Önceliği").

- **BAKINIZ:** BROCA, FERRIER, FLOURENS, HITZIG, WERNICKE, YERKES.

SPESSİVTSEVA, Olga
(1895)

Rus asıllı ABD'li dansçı. Romantik balenin en ünlü dansçılarındandır.

Olga Alexandrovna Spessivtseva 18 Temmuz 1895'te Rostov'da doğdu, St.Petersburg'daki (bugün Leningrad) Çarlık Bale Akademisi'nde öğrenim gördü. 1913'te okulu bitirdikten sonra Maryinski Tiyatrosu'na girdi. Üç yıl sonra solo dansçılığa yükseldi. Diaghilev'in Rus Baleleri Topluluğu'yla ABD turnesine çıktı. Dönüşünde yeniden Maryinski Tiyatrosu'nda dans etti ve 1918'de baş balerin oldu. 1921'de Rus Baleleri ile Londra'da sahneye çıktı. Petrograd'a döndükten sonra A.Vaganova ile çalıştı. 1923'te SSCB'den ayrılarak Arjantin'e, Buenos Aires'e gitti. 1924-1932 arasında Paris Operası'nda dans etti. Bu arada 1927 ve 1929'da Rus Baleleri'nde, 1931'de ve son kez 1939'da Buenos Aires'teki Teatro Colon'da, sahneye çıktı. Aynı yıl ABD'ye giderek bale yaşamını danışman olarak sürdürdü. 1943'te geçirdiği bir sinir krizi sonucu bir akıl hastanesine kaldırıldı ve 1963'e değin orada kaldı.

Spessivtseva, Romantik bale geleneğinin en usta dansçılarından biri sayılır. Özellikle *Giselle* balesindeki yorumu ile hayranlık uyandırmış, o dönemde Giselle rolünün en iyi yorumcusu kabul edilmiştir. Üstün tekniğinin yanı sıra, hareketlerindeki hafiflikle de çok beğenilen bir dansçı olmuştur.

SPEUSİPPOS
(İÖ 393-335)

Eski Yunan, filozof. Bütün bilimlerin belli bir konuda birleşebileceği görüşünü savunmuştur.

Atina'da doğdu, aynı kentte öldü. Filozof Platon'un akrabasıydı. Platon'un yönettiği Akademi'de felsefe okudu, onun ölümünden sonra sekiz yıl okulun başında bulundu. Speusippos, ayrı bir yaşama görüşünü benimsemesine karşın Platon'un öğretisini, onun kurduğu okulun felsefe geleneğini sürdürmeye çalıştı. Kaynaklardan anlaşıldığına göre eğlenceye, varlıklı olmaya, aşırı tutkularını doyurmak için elinden geleni yapmaya eğilimli bir kişiydi.

Speusippos için felsefenin görevi büyük bilimleri bir odakta birleştirmek, sorunlara herkesin üzerinde anlaşabileceği bir yöntemle çözüm aramaktır. Bu çözüm yönteminde yalnız Platon'dan değil, Pythagoras'ın sayılarla ilgili kuramından da yararlanmak gerekir. Çünkü güvenilir bilginin sağlanması için bilimlerin hepsinde ortak olan yan bulunmalıdır. Bu ortak yan bilginin karşılıklı ilişkilere dayandığını gösterir. Bilgiyi kesin olarak tanımlamak, onun içerdiği konuyu bütün ayrıntılarıyla bilmeye bağlıdır. Çünkü bir nesnenin tanımı bütün öteki nesnelerin tanımından yararlanılarak yapılabilir.

Speusippos'a göre bilginin iki kaynağı vardır. Bunlardan biri bilimsel nitelik taşıyan algı verileri olan duyumlar, öteki de bilimsel ustur. Duyumlar, duyularla ilgili nesneleri, somut varlıkları, us ise anlıkla bağlantılı olanları bilmeyi sağlar. Ancak duyumlar usun ışığından yararlanarak gerçeğin kavranmasına yardımcı olabilir. Us bilginin gerçekliği konusunda temel ilke, duyum ise alışkanlığın oluşmasında aracıdır.

Speusippos, Pythagoras öğretisinden esinlenerek sayının nicelikten ayrı, deney üstü bir özellik taşıdığı kanısına varmıştır. Ona göre evrenle ilgili gerçeklikler sayıyı ortaya koyan ilkelerden ayrı bir yapıdadır, bunlar, kendi aralarında yeni bir "ikili birlik" oluşturur. Sayı Bir'le çokluğun birleşmesinden doğar, matematikteki nicelikler de "bölünemez" olanla "belirlenmemiş" olan uzayın birbiriyle karışmasından ortaya çıkar. Değişik gerçekliklerin birbirinden türeme olanağı yoktur, çünkü her birinin özel ilkeleri bulunur, bu ilkeler özdeş değildir. Varlık birtakım ikileşmelerden oluşur, bu ikileşmeler arasında aşama değişikliği vardır, bunlar birbiri ardından gelir, birbirini andırır, birbiriyle benzerlik gösterir. Sözgelişi bir evrensel tin vardır, bu tinde birleşme ilkesi anlıktır. Anlık ise evrenin ilkesi olan Bir'den ayrı bir özellik taşır. Oysa Bir'le anlık arasında, görev bakımından bir benzeşme, birbirini andırma görülür. Speusippos'a göre zaman devinen bir niteliktir, devindirici öğe bir evrim özelliği taşıyan evrensel tindir. Bu evrimde en yüksek iyi bir erek değil, bir oluştur, son erek durumundadır, kurucu ilke değildir.

Platon'un "idea" kavramı yerine Pythagoras'ın "sayılar"ını koyan Speusippos'un geliştirdiği yeni öğretinin temelini Philoloas ile Pythagoras'ın görüşlerini uzlaştırma oluşturur.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, CICERO, PHILOLAOS, PLATON, PYTHAGORAS.

SPIELBERG, Steven
(1947)

ABD'li sinema yönetmeni. Art arda gişe rekorları kıran çocuksu filmleriyle Amerikan sinemasının "harika çocuğu" olarak adlandırılmıştır.

18 Aralık 1947'de Ohio Eyaleti'nde, Cincinnati'de doğdu. Küçük yaşta sinemaya büyük bir ilgi duydu. 8 mm'lik kamerasıyla filmler çekerek okuma yazmadan önce sinemayı öğrendi. Oyunculu ve senaryolu ilk amatör filmini on iki yaşında yaptı. On üç yaşında 40 dakikalık filmi *Escape to Nowhere* ("Sonsuz Kaçış") ile bir yarışmada ödül kazandı. Üç yıl sonra ise 140 dakikalık yapımı *Firefight*'ı tamamladı. California State College'ın Sinema Bölümü'nde okurken beş film yaptı. İlk profesyonel çalışması ise Atlanta Film Şenliği'ne katılan 24 dakikalık kısa filmi *Amblin'* oldu. Bu filmin başarısı, Universal şirketiyle, daha çok televizyon filmlerinin yapımına yönelik bir sözleşme imzalamasına yol açtı. Daha sonra sinemalarda da gösterilen *Duel*'ın da (Bela) içinde bulunduğu bir dizi televizyon filmi çekti. 1974'te ilk uzun sinema filmi *Sugarland Express*'i yaptı. Bunu, gösterildiği ilk 78 gün çinde, bütün zamanların en büyük hasılat rekorunu kıran *Jaws* (Denizin Dişleri) izledi. Spielberg'in bundan sonra yönettiği filmlerin çoğu da hasılat listelerinin üst sıralarında yer aldı. Bunlardan, dost uzaylı temasını etkili bir anlatımla işlediği *E.T.* görülmemiş bir gelir sağlayarak Spielberg'i sinemanın en çok para kazandıran yönetmeni yaptı.

Bilim kurgu ve serüven filmleri gibi Amerikan sinemasının gelenekselleşmiş türlerine el atan Spielberg, çizgi roman geleneğini, teknolojik gelişmelerle birleştirerek hareketli ve sürprizli bir anlatım geliştirmiştir. Filmlerine kattığı çocuksu insancıllık ve ince yergi, bunların her yaştan ve ulustan kişilerce büyük ilgiyle izlenmesini sağlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Escape to Nowhere*, 1960 ("Sonsuz Kaçış"); *Firefight*, 1961; *Amblin'*, 1969; *Duel*, 1971, (Bela); *The Sugarland Express*, 1974; *Jaws*, (Denizin Dişleri); *Close Encounters of the Third Kind*, 1977, (Tehlikeli İlişkiler); *1941*, 1979; *Raiders of the Lost Ark*, 1981, (Kutsal Hazine Avcıları); *E.T.*, 1982, (E.T.); *Twilight Zone the Movie*, 1983, ("Alacakaranlık Bölgesi Sinemada"); *Indiana Jones and the Temple of Doom*, 1984, ("Indiana Jones ve Lanetli Tapınak).

Baruch Spinoza

SPINOZA, Baruch
(1632-1677)

Hollandalı filozof. Felsefe sorunlarının çözümünde geometriye dayanan bir yöntem uygulamış ve bütün düşüncelerini töz olarak nitelediği Tanrı kavramı üzerinde yoğunlaştırmıştır.

24 Kasım 1632'de Amsterdam'da doğdu, 21 Şubat 1677'de La Haye'de (Den Haag) öldü. 1593'te İspanya'dan Hollanda'ya göç eden Yahudi bir aileden di. Gerçek adı Baruch Beneditus de Spinoza'dır. Önce, doğduğu kentte, Yahudi topluluğunun özel okulunda İbrani dinine dayalı bir öğrenim gördü. Bir süre değişik konular üzerinde çalıştı. Sonra babasından Portekiz ve eski İspanyol dillerini, kendi kendine Almanca, Fransızca ve İtalyanca, daha sonra Latince öğrendi. Matematik, fizik, mekanik, kimya, tıp ve gökbilim konularında kapsamlı çalışmalara koyuldu. Eski Anadolu-Yunan filozoflarını okudu. Kendisine Latince öğreten hekimin önerisiyle Bacon, Descartes, Hobbes, Giordano Bruno gibi yeni düşünürleri tanıma olanağı buldu. Bunlar onun eski Yahudi inançlarından, Kabbala görüşünden uzaklaşmasına, bütün çalışmalarını matematik yönteme dayanan felsefe konusunda toplamasına yol açtı. Bu durum hahamları kızdırdı, Spinoza sorguya çekildi, düşüncelerini değiştirirse kendisine aylık verileceği, geçiminin sağlanacağı önerilerine karşı çıkınca Yahudi topluluğundan çıkarıldı.

Spinoza, bu olaydan sonra, yaşamının sonuna değin kaldığı La Haye kentine yerleşti. Her türlü yardım isteğini geri çevirerek, geçimini optik cam yapmakla sağlamayı yeğledi. Çalışmalarını yakından izleyen bir kaç tanıdığın isteği üzerine yayımladığı *Tractatus Theologico-Politicus* ("Tanrıbilim ve Politika Üstüne İnceleme") adlı yapıtı tepkilere, ağır suçlamalara yol açınca yaşamı boyunca hiç kitap bastırmadı. Bütün yapıtları ölümünden sonra yayımlandı. Spinoza'nın özgün bir filozof olarak değeri 18.yy sonlarına doğru, özellikle Lessing ve Goethe'nin çabalarıyla anlaşılmaya başlandı.

Yöntem

Spinoza'nın felsefesinde biri yöntem, öteki töz *(substantia)* olmak üzere iki temel ilke vardır. Descartes'ın geliştirdiği tümdengelime dayalı matematik yöntemi, felsefe sorunlarının çözümünde kullanan Spinoza, tözün tanrısal bir varlık oluşundan yola çıkarak bütün düşüncelerini bu kavramı çevreleyen bir dizgeye dönüştürür. Bu dizgenin ereği de, özü de "tanrısal bilgi" dir. Tanrısal bilgi kavranırsa, ondan türemiş olan ve bütün varlıkları içeren genel bilgiye varılır. Çünkü Tanrı bütün nesneleri kendi özünden türetmiş, belli bir düzene koymuştur. Bu nedenle tanrısal varlığın bilinmesi evrenin kavranmasını sağlar. Bunu başarabilmek için de matematiğin geometri yöntemini uygulamak gerekir. Geometride önemli olan değişik biçimlerdir. Bu biçimlerin temeli de uzaydır *(mekân)*. İşte geometri için uzay neyse felsefe için de töz odur. Bütün sorunlar tözden yola çıkarak çözüme vardırılabilir. Bu töz de Tanrı'dır, çünkü ancak Tanrı kendi kendisiyle vardır, onun varlığı başka bir nesneyi gerektirmez. Nitekim töz de yalnız kendi kendisiyle vardır, bütün öteki varlık türleri onun birer görünüşü durumundadır.

Etik, neden, töz nitelik, görünüş

Spinoza'ya göre varlık niteliği taşıyan yalnız Tanrı'yla özdeş olan bu tözdür. Bu özelliği dolayısıyla töz kesin gerçektir, önsüz-sonsuzdur her türlü varlık ve oluşun temel ilkesidir. Bundan dolayı düşüncedeki düzenle, gerçekteki düzen özdeştir. Bütün varlıkların kaynağı Tanrı olduğu gibi, her türlü bilginin odağı da tanrısal tasarımdır *(ide)*. Bu açıklama "ide" ile "gerçek"in özdeş olduğu anlamına gelir. Geometrideki biçimlerin, uzaydan doğuşları matematiksel bir zorunluluk sonucudur. Bunun gibi bütün varlıklar da tanrısal tözden böyle bir zorunlulukla ortaya çıkar, çünkü evren, yapısı gereği, büyük bir "zorunlu bağlaşımlar dizgesi" niteliğindedir. Tanrı ile tözü özdeşleştiren Spinoza, kuramını daha geniş bir varlık alanına uygulamak için, öteki nesne türleri üzerinde de durur. Töz tek varlıktır, kendini bölemez, sınırlandıramaz, yok edemez. Oysa insan, evrende sayısız nesnelerin bulunduğu kanısındadır. İşte bütün bu nesneler tözün nitelikleri *(attributum)* ya da görünüşleri *(modus)* durumundadır. Spinoza'nın düşünce dizgesinde töz, doğa, Tanrı gibi kavramlar özdeş olduğundan biri için yapılan tanım ötekiler için de geçerlidir. Gerçekte ne varsa Tanrı'dadır, Tanrı dışında ne bir varlık ne de bir kavrayış söz konusudur. Durum tin ve nesnel varlıklar için de değişmez. Tanrısal varlıkta etki ve neden de özdeştir, çünkü etki nedenin kendi kendini gerçekleştirmesidir. Tanrı kendi kendinin nedeni *(causa sui)* olduğundan içkindir, nesnelerin dışında değil özündedir. Bir töz olan Tanrı'nın görünüş ve nitelikleriyle bağlantısı, kendisinin yaratıcı doğa *(natura naturans)*, ötekilerin de yaratılmış doğa *(natura naturata)* oluşu yüzündendir.

Tinsel varlık, özdeksel varlık, düşünce ve uzam

Tözün nitelikleri sonsuzdur, insan bunlardan yalnız tinsel ve özdeksel olanı bilebilir. Bu iki varlık türü birbirine indirgenemez, dönüştürülemez, her birinin kendine özgü bir yapısı vardır. Bu nedenle herbiri kendi niteliğiyle, görünüşüyle bilinebilir. Tinsel olanın görünüşü düşünce *(cogitatio)*, özdeksel olanınki de uzamdır *(extensio)*. Bunlar bir tözün iki

ayrı görünüşüdür. Spinoza'ya göre tözle nitelik arasındaki bağlantı neyse görünüşle nitelik arasındaki ilişki de odur. Nitelikler, sonsuz olan tanrısal tözü belli biçimlerde açığa çıkarır ve sayısız değişmelerle varlık kazanır. Görünüşler ise bu nitelikler ortamında, tözün değişik durumlarıdır. Bu özellikleri dolayısıyla görünüşler tözün belirlenimidir. *(Determinatio)*, bu da "başka bir nesnede var olan" ya da "başka bir nesneyle kavranabilen" anlamına gelir.

Spinoza bu durumu, bir nesnenin başka bir nesne dolayısıyla var olduğu biçiminde tanımlar. Bu var oluş nedenleri nesnelerle bağlantılı olarak Tanrı'ya değin uzar gider. Bu da tözün bir etkisi niteliğinde olan görünüşün ancak tözle kavranabileceğini gösterir. Çünkü töz Tanrı olmanın yanında, bütün varlıkların "evrensel özü"dür. Bu da, evrenin bu tanrısal töz olan ya da özden zorunlu olarak çıkışı yüzündendir. Doğanın yaratılmış *(naturata)* diye nitelenmesi, başka öğretilerin ileri sürdüğü "yoktan var etme" anlamında değildir. Spinoza'da "yaratma" kavramı tanrısal tözden "çıkış" demektir, çünkü evren Tanrı'nın dışında, ondan "ayrı" bir varlık niteliği taşımaz. Bu açıklama, Spinoza'nın tümtanrıcılık görüşünü içerir. Onu, Tanrı'yı "yoktan var eden" anlamında "yaratıcı" olarak gören filozoflardan ayıran *konu budur*. O, Giordano Bruno, Nicolaus Cusanus gibi filozoflardan aktardığı yaratıcı doğa *(natura naturans)* ile yaratılmış doğa *(natura naturata)* kavramlarını tanrısal töz ve tanrısal tözden zorunlu çıkış anlamlarında kullanmıştır. Ona göre Tanrı doğada, evrensel töz olarak, *"natura naturans"*, bu tözün görünüşleri durumunda olan nesneleri bir bütün olarak kapsadığından dolayı da *"natura naturata"*dır. Çünkü etki ile neden özdeştir. Tanrı'da bu iki kavram ayrı değil birdir.

Sonlu ve sonsuz moduslar

Spinoza, birer "görünüş" olarak nitelediği, *"modus"* ları sonlu ve sonsuz diye iki öbeğe ayırır. "Sonsuz *modus*"ların kaynağı öncesiz-sonrasız olan tanrısal özdür, bunlar başka bir nesnenin varlığını gerektirmez. Oysa "sonlu *modus*"lar ortaya çıkmak için başka bir *"modus"*u gerekli kılar. Bu nedenle "sonsuz *modus*"lar, sayısız olan "sonlu *modus*" ların ortaya çıkışına olanak sağlayan, bir bağlantı niteliğindedir. Sözgelişi uzam görünüşü *(attributum)* içinde "sonlu *modus*"lar, sayısız olaylar durumundadır. Buna karşın "sonsuz *modus*" devinim ve durağanlıktır. Çünkü nesnel varlıkta devinim ve durağanlık, bütün değişmelere karşılık, olduğu gibi kalan bir orana dayanır. Öte yandan düşünce alanında "sonlu *modus*" birer tinsel olay biçimindedir,"sonsuz *modus*" ise bir sonsuz düşünce *(intellectus infinutus)* özelliği taşır. Bu düşünce, bütün tinsel değişmeler içinde, olduğu gibi duran, değişmeden kalan varlıktır.

Zaman kavramına ayrı bir yorum getiren Spinoza, gene matematik yönteme dayanır. Sözgelişi geometride zamanın etkinliği yoktur. Bir üçgenin içaçılarının toplamı zaman içinde geçen bir olay değildir. Bunun gibi nesnelerin tözden zorunlu çıkışı da zamanla bağlantılı değildir. Öte yandan, Tanrı da diri bir varlık değil, zaman bağlantısı dışında mantıksal-matematiksel bir nedendir. Bu mantık, matematik zorunluluğunu içeren neden, bütün tinsel olaylar için de geçerlidir, insanda bir istenç özgürlüğü yoktur.

Spinoza'nın geliştirdiği öğretide iyi ve kötü kavramlarına dayanan ahlak anlayışı da ayrı bir özellik taşır. Bu öğretiye göre ahlak olaylarının temelinde psikolojik bir nitelik vardır. İyi insanın ele geçirmek istediği, kötü ise kaçındığıdır. Öte yandan "hak" kavramının kaynağı da bireyin kendini koruma eğilimidir. İnsan, kendi Ben'i çevresinde toplanan bütün eğilimlerini geliştirmek ister. Bu nedenle gücü yettiği oranda kendini "haklı" görür. Burada temel eğilim bireyin kendi varlığını koruması doğrultusundadır. Bu korumayı güvence altına alan kurum da devlettir. Bireyler bir devlet bütünlüğü içinde *(status civilis)* yaşama gereğindedirler, bu gerekliliğin temelinde güvenlik duygusu yatmaktadır.

Spinoza'nın matematik yöntemine dayanarak geliştirdiği felsefe öğretisi bilimsel felsefenin ilerlemesinde önemli bir aşama sayılmaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Renati des Cartes principiarum, philosophiae*, 1663, ("Descartes Felsefesinin İlkeleri"); *Tractatus theologico-politicus*, 1670, ("Tanrıbilim ve Politika Üstüne İnceleme"); *Ethica*, (ö.s.), 1677, (Ethika, 1945); *Tractatus politicus*, (ö.s.), 1677, ("Devlet Üstüne İnceleme"); *Tractatus de intellectus emandatione*, (ö.s.), 1677, ("Anlığın Düzeltilmesi Üstüne İnceleme).

- KAYNAKLAR: K.Fischer, *Spinoza's Leben, Werke und Lehre*, 1946; G.Friedmann, *Leibniz et Spinoza*, 1946; H.Höffding, *Spinoza's Ethik*, 1924; H.Otolte, *Spinoza in neuer Sicht*, 1978.

- BAKINIZ: DESCARTES, LEIBNIZ.

SPITZ, Mark
(1950)

ABD'li yüzücü. 1972 Olimpiyat Oyunları'nda yedi altın madalya birden kazanmıştır.

19 Şubat 1950'de California'da doğdu. Yüzmeye ortaokulda başladı. Derecelerinin daha büyük yaş gruplarından iyi olduğu görülünce özel çalışmaya alındı. 17 yaşında ABD yüzme takımının 1968 Olimpiyat Oyunları aday kadrosuna girdi. Bir yıl içinde beklenilen dereceleri elde edemedi. 100 m kelebekte gümüş, serbestte bronz madalya kazandı. 4x100 ve 4x200 m bayrak yarışlarında ise ülkesine iki altın madalya kazandırdı. Bir yandan dişçilik öğrenimini sürdürürken bir yandan da 1972 Olimpiyat Oyunları'na hazırlandı. Bu oyunlarda girdiği ilk yarış olan 200 m serbestte 1.53.5 ile dünya rekoru kırdı.

1972 Münih Olimpiyat Oyunları hem Spitz hem de Olimpiyatlar'ın tarihi açısından bir kez daha yinelenmesi zor bir başarıya sahne oldu. Yüzücü 100 ve 200 m serbest, 100 ve 200 m kelebek yarışlarını olimpiyat rekorları kırarak kazandı. Daha sonra da 4x100 ve 4x200 m serbest, 4x100 m karışık bayrak yarışlarını kazanan ABD takımlarında yer aldı. Böylece bir olimpiyatta toplam yedi altın madalyanın sahibi oldu. Spitz yüzme yaşamı süresince otuz iki dünya rekoru kırdı ya da eşitledi.

SPITZWEG, Carl
(1808-1885)

Alman, ressam. 19.yy ortasında Alman kültüründe izlenen romantik eğilimli Biedermeier akımının resimdeki önemli temsilcilerindendir.

4 şubat 1808'de Münih'de doğdu, 23 Eylül 1885'te aynı kentte öldü. Münih'te eczacılık öğrenimi gördü. 1832'de mezun olduktan sonra çıktığı bir İtalya gezisi sırasında ilk resim denemelerini yaptı. Ertesi yıl geçirdiği ağır tifüs hastalığından sonra dinlenmek için gittiği Sulz Kaplıcaları'nda sanata meraklı bir çevreyle karşılaştı. Orada yaptığı resimleri çok beğenen bu çevredeki ressam ve sanatseverlerin özendirmesiyle ressam olmaya karar verdi. Kendi kendini yetiştirdi. Münih'teki Pinakotek'te eski Hollandalı ressamları kopya etti. Çeşitli ressamlarla dost oldu. 1844'te, yeni kurulan *Fliegende Blätter* adlı bir gülmece dergisi için resim çizmeye başladı. 1851'de bir süre Paris'te kaldı ve resimlerini gördüğü Delacroix'dan etkilendi. Daha sonra gerçekleştirdiği ve sayıları 1500'ü aşan yağlıboya resimleriyle ününü artırdı. Bu resimlerin çoğu 19.yy ortalarında Alman burjuvazisi arasında moda olan entelektüel uğraş ve davranış biçimlerini anlatımcı bir boyut içinde yansıtan yapıtlardı. *Yoksul Şair* ve *Kitap Kurdu* adlı resimleri türünün en ünlü örnekleridir.

Spitzweg, eksiksiz her resminde konuya kattığı ince alaycılıkla benzerlerinden ayrılır. Bu tutumu nedeniyle eleştirildiği olmuşsa da, sanatı, bazı manzaraları göz önünde tutulduğunda, geçerliliğini hâlâ korumaktadır. Bu manzaraların Corot ve Diaz gibi Barbizon Okulu ustalarının etkisindeki şiirsel içtenliği ve serbest fırça işçiliğinden gelen biçimsel yetkinliği, Spitzweg'in en vurucu özelliklerini oluşturur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Yoksul Şair,* 1839, Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih; *Kitap Kurdu,* 1852, Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih; *Aşk Mektubu,* Ulusal Galeri, Berlin; *Gümrükte Arama,* Yeni Pinakotek, Münih; *Kâtip,* Yeni Pinakotek, Münih; *Simyacı,* Württemberg Devlet Galerisi, Stuttgart; *Kaktüs Dostu Papaz,* Ulusal Galeri, Berlin; *Çeşme Başında Çamaşır Yıkayan Kadınlar,* Hessen Eyalet Müzesi, Darmstadt.

SPOCK, Benjamin
(1903)

ABD'li çocuk hekimi ve çocuk psikiyatrisi uzmanı. Çocuk bakımı ve eğitimi konusundaki görüşleriyle ün kazanmıştır.

2 Mayıs 1903'te Connecticut Eyaleti'nde New Haven'de doğdu. Phillips Academy, Yale College ve Columbia Üniversitesi'ne bağlı College of Physicians and Surgeons'de öğrenim gördü. Çocuk hekimliği konusundaki çalışmalarını Cornell Tıp Fakültesi'nde sürdürdü. 1933-1947 arasında New York kenti Sağlık Hizmetleri Dairesi'nde, 1947-1951 arasında Minnesota Eyaleti'nde Rochester Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Mayo Kliniği ve Minnesota Üniversitesi'nde çalıştı. 1951-1955 arasında Pittsburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde çocuk psikiyatrisi ve gelişimi konusunda dersler verdi. Daha sonra, Western Reserve Üniversitesi'nde, çocuk gelişimi profesörü olarak psikanaliz ilkelerinin çocuk hekimliğine uygulanmasında uzmanlaştı.

1946'da *Baby and Child Care* (Bebek ve Çocuk Bakımı) adlı ünlü kitabının ilk basımı çıktı. O tarihten bu yana çok sayıda baskı yapan ve çeşitli dillere çevrilen bu kitap, dünyanın en çok satan kitapları arasına girdi.

Spock, çocuğu anlamayı ve tanımayı öngören esnek bir disiplin anlayışına sahiptir. Sevgi ve saygı ile, belli hedeflere yöneltilerek yetiştirilen çocukların ilerde kendi kendine yeterli ve güvenli bireyler olacağı kanısındadır. Çocuklar yaşama adım atarken bütünüyle deneysizdirler. Bu yüzden çok iyi denetlenmeye, açık ve belirgin bir önderliğe gereksinmeleri vardır. Dr.Spock'a göre, ana-babalar çocuklarına nazik davranarak, soru sordukları zaman gerekli açıklamalarda bulunarak, anlattıklarını ilgiyle dinleyerek, onlara yaşlarına uygun sorumluluklar vererek, yerinde ve haklı isteklerini karşılamaya çalışarak, öfke, keder ve suçluluk duydukları zaman anlayış göstererek saygılı bir ilişkinin örneğini vermelidirler.

Tüm cezalar, özellikle dayak, ana-babanın ya da öğretmenin üstün gücüne dayanmakta, mantıkla ve eğitimle bir ilgisi bulunmamaktadır. Dayak çocuğa, başka çocuklarla, özellikle de kendinden küçüklerle ilişkisinde, fiziksel gücünden yararlanarak üstünlük kurmayı öğretir, kabadayılığa özendirir ve böylece küçük oranda da olsa, uluslararası anlaşmazlıkları şiddetle çözme geleneğine katkıda bulunur.

Çağının olaylarına seyirci kalmayan Spock, 1962'de nükleer gücün barışçı amaçlarla kullanılması için kurulan SANE'de (National Committee for Sane Nuclear Policy) görev aldı. Vietnam Savaşı'na açıkça karşı çıkması yüzünden 1968'de, Lyndon Johnson hükümeti döneminde, gözaltına alınarak sorguya çekildi. Muhafazakâr basın tarafından, "savaşa gitmeyi reddeden sorumsuz bir kuşak yetiştirmiş olmakla" suçlandı.

1972'de Halk Partisi'nden ABD başkan adayı, 1976'da ise aynı partiden başkan yardımcısı adayı oldu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Baby and Child Care,* 1946, (Bebek ve Çocuk Bakımı, 1972); *A Baby's First Year* (J.Reinhart ve W.Miller ile), 1955, ("Bir Bebeğin İlk Yılı"); *Dr.Spock Talks With Mothers,* 1961, ("Dr.Spock Annelerle Dertleşiyor"); *Problems of Parents,* 1962, ("Ana-Babaların Sorunları"); *Dr. Spock on Vietnam* (M.Zimmermann ile), 1968, ("Vietnam Üzerine"); *Decent and Indecent: Our Personal and Political Behaviour,* 1970, ("Doğru ve Yanlış: Kişisel ve Siyasal Davranışımız"); *A Teenager's Guide to Life and Love,* 1970, ("Gençlere Yaşam ve Sevgi Rehberi"); *Raising Children in a Difficult Time,* 1974, ("Sorunlu Bir Dönemde Çocuk Yetiştirme").

SPOREL, Zeki Rıza
(1898-1969)

Türk, futbolcu. Güzel ve golcü futboluyla tanınmıştır.

28 Şubat 1898'de İstanbul'da doğdu, 3 Kasım 1969'da aynı kentte öldü. Futbola Kadıköy'de Fenerbahçe Küçükler Takımı'nda başladı. 15 yaşında A takımına girmek başarısını gösterdi. Fenerbahçe formasını santrfor olarak on sekiz yıl aralıksız giydi. Bu takımda 352 maç oynadı, 470 gol attı. Bu rakam milli takımlar, İstanbul Karmaları ve hazırlık maçlarındaki golleriyle toplam 800'e yükseldi. On altı kez Türk milli takımına seçildi, 13 kez de kaptanlığını yaptı. Milli maçlarda 15 gol attı. 17 Haziran 1924'te Helsinki'de Finlandiya'ya karşı oynanan milli maçta ise bir maçta dört gol atarak o zamandan beri yinelenemeyen bir başarı elde etti.

Sporel göze güzel gözüken ve golcü futbolu nedeniyle "üstad" diye anılmıştır. Türk milli futbol takımına, ilk maçı olan Romanya karşılaşmasında (26 Ekim 1923) ilk iki golü de kazandıran kişi olmuştur. *Futbolunu* Fenerbahçe takımında 18 yıl sürdüren, bunun 15 yılında da kaptanlık yapan Sporel daha sonra bir spor mağazası işletmiş, Fenerbahçe Kulübünde yöneticilik yapmıştır.

SPRANGER, Eduard
(1882-1963)

Alman, filozof ve eğitimci. Psikoloji, kültür felsefesi ve yaşam felsefesine dayanan bir öğreti geliştirmeyi amaçlamıştır.

27 Haziran 1882'de Berlin'de doğdu, 17 Eylül 1963'te Tübingen'de öldü. Ortaöğrenimden sonra Berlin Üniversitesi'nde, Dilthey'in öğrencisi olarak felsefe, pedagoji ve psikoloji okudu. 1911'de Leipzig 1920'de Berlin ve 1946'da Tübingen üniversitelerinde felsefe, psikoloji, pedagoji profesörü olarak görevini sürdürdü. Dilthey öğretisine bağlı kalan Spranger, özellikle pedagoji, psikoloji tarihi, din ve felsefe konularında çalıştı.

Spranger için önemli sorun kültür felsefesi ve yaşam felsefesi arasında bilimsel bir bağlantının bulunduğunu ortaya koymak, özellikle tinsel bilimlerin insan gelişimi ve eğitim üzerindeki etkilerini göstermektir. Çünkü eğitimin temelini oluşturan kültür felsefesidir, bu felsefe de insanın bütün düşünce ürünlerini, başarılarını, inançlarını kapsayan bir alanı konu edinir. Tinin görünüş alanındaki yansımalarını duyularla kavranılan varlığını tanıma ve bilgi edinme bakımından taşıdığı önemi araştırır. Gene bu felsefe bilmenin içeriğini, anlamanın psikolojik yapısını bağımsız bir soruna dönüştürerek çözmeye çalışır.

Spranger'a göre insanı yalnız somut varlığına dayanarak anlama ve açıklama olanağı yoktur. Önemli olan onun tinsel yanıdır, bu da tinsel bilimlerin, pedagojinin ve psikolojinin konusudur. Bu bilimler arasında kurulacak bağlantı insanın içevrenini, yaşama biçimini, kültür ürünleriyle ilgili yaşam anlayışını açıklığa kavuşturmaya yarar.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Grundlagen der Geschichtswissenschaft*, 1905, ("Tarih Biliminin Temelleri"); *W.v.Humboldt und die Humanitätsidee*, 1900, ("W.von Humboldt ve İnsanlık Düşüncesi"); *Lebensformen*, 1914, ("Yaşam Biçimleri"); *Zur Psychologie des Verstehens*, 1918, ("Anlamanın Psikolojisi"); *Volk, Staat, Erziehung*, 1930, ("Halk, Devlet ve Eğitim"); *Goethes Weltanschauung*, 1943, ("Goethe'nin Dünya Görüşü").

SPYRI, Johanna
(1829-1901)

İsviçreli yazar. *Heidi* adlı klasikleşmiş çocuk romanıyla tanınmıştır.

Johanna Heussler Spyri 12 Haziran 1829'da Zürich kantonunda Hirzel'de doğdu, 7 Temmuz 1901'de Zürich'te öldü. 1852'de hukukçu Bernhard Spyri'yle evlendikten sonra Zürich'e yerleşti ve yaşamının sonuna değin orada kaldı. 1881'de iki cilt olarak yayımlanan romanı *Heidi* büyük başarı ve ilgi topladı. 1884'te İngilizce'ye ve hemen hemen dünyanın tüm dillerine çevrildi.

Spyri'nin çocuk psikolojisinden çok iyi anlaması, yapıtlarına üstün bir değer, bitmez bir ilgi kazandırmıştır. *Heidi* adlı romanında, İsviçre Alpleri'nde büyükbabasıyla birlikte yaşayan, keçi sürüsü güden, öksüz bir kız çocuğu anlatılmıştır. Kentte, yürüyemeyen sakat bir kız çocuğuna arkadaş olarak götürüldüğünde Heidi dağlardaki yaşamını, hasta olacak kadar özler ve yeniden büyükbabasının yanına döner. Kentteki sakat arkadaşı, Heidi'nin ziyaretine gelip yanında kaldığında yürümeyi başarır ve sakatlığı geçer. Romanda doğa, yetkin bir dille ve duygusal bir övgü içinde anlatılmıştır. Spyri'nin çocukların neşeli ve üzüntülü dünyalarına girebilme ve onlara erişebilme yeteneğiyle bunları yalın bir biçimde yansıtabilmesi kitaba büyüleyici bir değer katmış ve Heidi karakterini en önemli çocuk klasikleri arasına katmıştır. 1937'de Shirley Temple usta oyunculuğuyla Heidi'yi sinemada canlandırmıştır. 1923'te *Altın Çiftlik* adıyla bir Türkçe uyarlaması çıkan *Heidi*'nin daha sonra da çeşitli kısaltılmış çevirileri yayımlandığı gibi, Japon yapımcılarca hazırlanan bir çizgi filmide TRT televizyonunda dizi olarak gösterilmiş, çocuk izleyicilerin büyük ilgisini çekmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Heidis Lehr-und Wanderjahre*, 1881, ("Heidi'nin Öğrenme ve Yolculuk Yılları"); *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat*, 1881, ("Heidi Öğrendiği Şeyleri Kullanıyor").

SRAFFA, Piero
(1898-1983)

İtalyan asıllı İngiliz iktisatçı. Neo-Klasik iktisada yönelttiği eleştirilerle tanınmıştır.

5 Ağustos 1898'de Torino'da doğdu, 3 Eylül 1983'te Cambridge'de öldü. Babası ünlü bir ticari hukuk profesörüydü, annesi ise Yahudi bir ailedendi. Doğduğu kentte liseyi ve 1920'de üniversiteyi bitirdi. Bitirme tezini hazırlarken, bir yandan da Gramsci'nin çıkarmakta olduğu *Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) dergisine yazılar yazdı. 1921'de kısa bir ziyaret için gittiği Cambridge Üniversitesi'nde Keynes'in önerisi üzerine İtalya ve Avrupa ekonomisi üstüne İngiltere'de yayımlanan ve yeni iktidara gelmiş olan Mussolini'nin tepkisini çeken iki makale yazdı. 1924'te Perugia, 1926'da Cagliari (Sardinya) üniversitelerinde profesörlük yaptı. Faşist yönetimin baskısının hızla arttığı koşullarda, Keynes'in davetini kabul ederek Cambridge Üniversitesi'ne geçti ve yaşamının sonuna değin orada yaşadı. 1930'larda Ricardo'nun yapıtlarını yazılarını ve mektuplarını derleme işini üstlenen Sraffa, bu temel uğraşını II.Dünya Savaşı sonuna değin sürdürerek Ricardo iktisadı üstüne iktisat yazınına temel bir başvuru kaynağı kazandırdı.

Sraffa'nın 1926'da *Economic Journal*'da yayımlanan "Laws of Return under Competitive Conditions" ("Rekabetçi Koşullarda Getiri Yasaları") başlıklı makalede ortaya attığı görüşler, daha sonraları eksik rekabet kuramının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Neo Klasik firma kuramında, firmaların uzun dönem birim maliyet eğrilerinin U biçiminde olduğu varsayılır. Buna göre, firmanın ölçeği büyüdükçe, önceleri özellikle işbölümünün gelişmesine bağlı olarak birim maliyetler düşer. Belirli bir ölçeğe ulaşıldığında ise, bu kez firmanın içinde bulunduğu sanayinin gelişmesinin doğurduğu dışsal nedenlerin ağır basması sonucu birim maliyetler artmaya başlar. Eğer bu sanayide tam rekabet geçerliyse, U-biçimli maliyet eğrisi varsayımı, hem firmanın hem de sanayinin uzun dönem dengesinin belirlenmesine olanak verir. Sraffa, makalesinde, içsel nedenlerle ölçeğe göre getirinin arttığı ve birim maliyetlerin düşmesi durumunda, firmanın büyümesini sürdürmesi gerektiğini, bunun ise rekabeti ortadan kaldıracağını belirterek, bu durumda Neo Klasik iktisadın "normal kâr" kavramının anlamını yitireceğini öne sürer. Eğer firmanın büyümesinin bir noktadan sonra durması sanayinin büyümesi sonucu kimi girdilerin fiyatlarının artmasından ve böylece birim maliyetlerin yükselmesinden kaynaklanıyorsa, bu kez de başka bir sorun ortaya çıkmaktadır. Çünkü, Neo Klasik kuramdaki, herhangi bir sanayinin durumunu tek başına ele alma anlamına gelen kısmi denge çözümlemesi, bir sanayideki arz ve talebin birbirinden bağımsız olduğu varsayımına dayanır. Ancak, bir sanayinin büyümesi, kullandığı girdilerin fiyatını etkiliyorsa, çok kısıtlı durumlar dışında, aynı girdileri kullanan diğer sanayilerin maliyetlerini de etkilemiş olacaktır. Sraffa'ya göre üretimlerinde aynı girdileri kullanan sanayilerin ürünleri arasında bir ikame ilişkisi olacağından, büyüyen sanayinin malına olan talep de bu durumdan etkilenecektir. Arz ile talebin birbirinden bağımsız olmasının söz konusu olmadığı bu durumda kısmi denge çözümlemesi geçerliğini yitirecek ve sorunu genel denge çözümlemesi çerçevesinde ele almak gerekecektir.

Sraffa'ya göre bu ikilemden kurtulmak için çözümleme çerçevesini değiştirmek gerekir. İktisatçılar sanayi dengesi yerine firmanın piyasa dengesiyle ilgilenmelidirler. Bunun için de tam rekabet varsayımı bırakılmalı ve başlangıç noktası olarak, sonsuz esneklikte talep eğrisine sahip olan firma değil, talep eğrisi eksi eğimli olan firma alınmalıdır. Başka bir deyişle, tam rekabet kuramından tekel kuramına dönülmelidir. Sraffa'nın bu görüşleri o dönemde yoğun tartışmalara neden olmuş ve özellikle J.Robinson'un eksik rekabet kuramını geliştirmesinde önemli rol oynamıştır.

Sermaye ve bölüşüm sorunu

Sraffa'nın, hazırlanması 30 yıllık bir dönemi kapsayan 99 sayfalık *Production of Commodities by Means of Commodities* (Malların Mallarla Üretimi) adlı kitabında bu eleştiri geliştirilmiş ve çalışma Neo Klasik sermaye ve bölüşüm kuramlarının geçerliliklerinin tartışılmasına yol açmıştır. Bu çalışmada Sraffa'nın asıl amacı, Ricardo'nun değer kuramını geliştirerek Neo Klasik marjinal fayda kuramına alternatif bir değer ve bölüşüm kuramı oluşturmaktı. Girdi-çıktı modeline benzer bir model kullanan Sraffa, eşanlı denklemler sistemi aracılığıyla fiyatların nasıl belirleneceğini araştırır. Toplumun kendini yeniden üretmesi için gerekli olan geçimlik mallara ek olarak bir "artık" üreten bir ekonomide, malların fiyatları yanında, bu artığın işçiler ve kapitalistler arasında nasıl bölüşüleceği de, yani ücretler ve kâr oranı da belirlenmelidir. Bu koşullar altında göreli fiyatları belirleyen, üretimin teknik koşulları ile artığın ücretler ve kârlar arasındaki bölünümü olacaktır. Ücretlerdeki değişmeler malların üretiminde kullanılan emeğin diğer girdilere oranına bağlı olarak, göreli fiyatları değiştirecektir. Bölüşümden bağımsız bir değer ölçüsü bulmaya çalışan Sraffa, "standart mal" kavramını kullanır. Bunun için ilk olarak, dolaysız ya da dolaylı olarak bütün diğer malların üretiminde girdi olarak kullanılan temel malları öbürlerinden ayırır. Daha sonra üretimin teknik koşullarına bakarak, bileşik bir mal olan değer birimini oluşturur. Standart mal adını verdiği bu bileşik malın, üretiminde kullanılan her malın toplam girdilere oranı, o malın bileşik malın çıktısı içindeki oranına eşit olacaktır. Ücret değiştiğinde, bu malı oluşturan bazı malların -ücretlerin maliyetler içindeki payının göreli olarak yüksek olduğu mallar- fiyatları yükselecek, bazılarınınki düşecek, ancak bileşik (standart) malın fiyatı değişmeyeceği gibi, artık ürünün değerinin kullanılan girdilerin değerine oranı da aynı kalacaktır. Sraffa, böylece, göreli fiyatlar ile artığın girdilere oranını, onun ücretlerle kârlar arasındaki bölüşümünden bağımsız bir biçimde belirleyerek Ricardo'yu o denli uğraştıran değişmez değer ölçüsü sorununu da çözmüş oluyordu.

Rekabetçi koşullar ve getiri yasaları

Bu çözümlemenin bazı önemli sonuçları vardır. Herşeyden önce, üretimin teknik koşulları verildiğinde, kâr oranını veri olarak alıp göreli fiyatları ve ücreti, ya da ücreti veri olarak alıp göreli fiyatları ve

kâr oranını belirlemek mümkün olacaktır. Bu sistemde tek bir ücret ve tek bir kâr oranı geçerli olacak ve talep denklemleri fiyatların belirlenmesinde herhangi bir rol oynamayacaktır. Üstelik, fiyatların arz ve talep tarafından belirlenmesi, ücretin ve kâr oranının tekliği ile de çelişmektedir.

İkinci olarak, çeşitli mallardan oluşan sermaye stokunun, bölüşümden bağımsız olarak ölçülmesi olanaksızdır. Ancak bu durumda da Neo Klasik iktisadın üretim fonksiyonu kavramı anlamını yitireceği gibi, herhangi bir üretim tekniğinin hangi faktörü daha yoğun olarak kullandığını belirleme olanağı da olmayacaktır. Neo Klasik kurama göre, gerçek ücret arttıkça kârını ençoklaştırmaya çalışan kapitalist daha yoğun sermaye kullanan yöntemlere yönelecektir. Ancak, Sraffa bu ilişkinin tekdüze olmadığını göstermiştir. Örneğin, A ve B gibi, üretim faktörlerini farklı oranlarda kullanan iki üretim tekniği olduğu durumda ücretler belli bir düzeye ulaşıncaya kadar A tekniği, B'den daha sermaye yoğun bir teknik olarak nitelendirilebilir. Ücretler bu düzeyi aştıktan sonra bu kez de B tekniği A'ya göre daha fazla sermaye kullanan bir teknik durumuna gelebilir. Bu koşullarda, sermaye yoğunluğu ile ücret (kâr oranı) arasında bire bir ilişki bulunmamaktadır. Bu durum göreli fiyatların bölüşüme bağlı olarak belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, ücret değiştikçe tekniklerin kullandığı sermaye de değişmektedir. Sraffa'nın çözümlemesi Neo Klasik sermaye ve bölüşüm kuramını konu alan ve Cambridge Tartışması diye anılan tartışmayı başlatmıştır. Bu tartışma sırasında, Sraffa'nın değindiği, ücret değiştikçe bir teknikten diğerine geçiş *(switching)* ve daha sonra yine ilk tekniğe dönüş *(reswitching)* olgusunun genel, buna karşılık Neo Klasik iktisadın incelediği durumun özel bir durum olduğu gösterilmiştir. İktisatçı Samuelson'un *kıssalara* dayalı savunusu da Neo Klasik sermaye ve bölüşüm kuramının geçerliliğini kanıtlamaya yetmemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Production of Commodities by Means of Commodities: Prelude to a Critique of Economic Theory*, 1960, (Malların Mallarla Üretimi, 1981).

• BAKINIZ: PASINETTI, J.V.ROBINSON, SAMUELSON.

STAËL, Madame de
(1766-1817)

Fransız, yazar. 18. yy sonu ile 19. yy başı Avrupa'sındaki siyasal ve düşünsel yaşamı yansıtan yapıtlarıyla tanınmıştır.

22 Nisan 1766'da Paris'te doğdu, 14 Temmuz 1817'de aynı kentte öldü. Kızlık adı Anne-Louise-Germaine Necker idi. İsviçre kökenli bir aileden geliyordu. Bankacı olan babası Jacques Necker, XVI. Louis'nin maliye bakanıydı. Annesi ise Paris'in aydın ve sanatçı çevrelerinde etkinliği olan bir kadındı. Çocukluğu bu çevrelerdeki tartışmaları yakından izleyerek geçti. 1786'da İsveç'in Paris elçisi baron Eric de Staël-Holstein ile evlendi. 1797'ye değin süren bu evlilikten üç çocukları oldu. Madame de Staël genç yaşta zekâsı, konuşma yeteneği ve yazdıklarıyla adını duyurmaya başladı. 1788'de yayımlanan *Lettres sur les ouvrages et le caractère de J.J.Rousseau* ("J.J.Rousseau'nun Yapıtları ve Kişiliği Üzerine Mektuplar") adlı incelemesiyle dikkatleri üstünde topladı.

Madame de Staël'ın yaşamı, o dönemde Fransa'nın içinde bulunduğu siyasal çalkantılar nedeniyle oldukça hareketli geçti. Duygusal yaşamı da benzer bir hareketlilik gösterdi. Kocasının dokunulmazlığı sayesinde Fransız Devrimi sırasında rahatça Paris'te kalabildi. Önce Jakobenler'i destekledi, Ulusal Konvansiyon Dönemi'nde ise daha ılımlı olan Jirondenler'e yakınlık duydu. Ancak daha sonra zaman zaman sürgünde yaşamak zorunda kaldı. 1793'te Terör Dönemi'nin başlamasıyla, 1803'te sevgilisi yazar Benjamin Constant (1767-1830) ile birlikte I.Napoléon'a karşı bir harekete girişmenin getirdiği tehlikeler yüzünden, 1810'da Alman kültürünü öven kitabı *De l'Allemagne*'ın (Almanya'ya Dair) yasaklanmasıyla, daha sonra da Yüz Yıl Savaşları nedeniyle birçok kez Paris dışına kaçtı. Sürgün yıllarının bir bölümünü Cenevre yakınlarındaki Coppet'de geçirdi. Buradaki evi o dönemin tanınmış aydınlarının buluşma yeri oldu. Ayrıca Avrupa ülkelerini gezdi, Alman kültürünü ve düşünce akımlarını inceledi. Alman Romantizmi'nin savunucularından August Wilhelm von Schlegel'le, İsviçre'de de İngiliz romantik şair Lord Byron'la dostluk kurdu. 1816'da Paris'e döndü, ertesi yıl öldü.

Yapıtlarının çoğu bugün unutulmuş olmakla birlikte, Madame de Staël'in, çağının düşünce tarihinde önemli bir yeri vardır. XVI. Louis'nin son yılları, Fransız Devrimi, I.Napoléon ve Restorasyon dönemlerinde Fransa'da gerek siyasal yaşamda, gerek roman, oyun, deneme, anı, edebiyat eleştirisi gibi çeşitli türlerdeki yapıtlarıyla edebiyat yaşamında etkili olmuştur. Siyasal görüşleri Rousseau ve Montesqieu'nün etkisinde gelişmiştir. Giderek Almanya'da yaygınlaşan düşünce ve edebiyat akımlarından özellikle de Alman Romantizmi'nden etkilenmiştir. *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales* (Edebiyata Dair/"Toplumsal Kurumlarla İlişkisi Açısından Edebiyat"), Avrupa'daki yeni düşünce akımlarını Fransa'da tanıtması açısından önemlidir. Madame de Staël bu kitabında, bir edebiyat ürününün, parçası olduğu ulusun toplumsal, ahlaksal ve tarihsel gerçekliğini ve çağının ruhunu yansıtması gerektiğini savunur. Alman kültürü üstüne bir inceleme olan ve I.Napoléon tarafından toplatılan kitabı *Almanya'ya Dair*'de ise, Güney Avrupa'nın biçim ve kural düşkünü klasik kültürüne karşı Kuzey Avrupa'nın romantik kültürünü över. Almanya'da gelişen Coşkunluk (Sturm und Drang) akımını tanıtır. Madame de Staël, Fransa'da klasik düşünce ve edebiyatın etkisini yitirmesinde etkili olmuş ve Chateaubriand ile birlikte, bu ülkedeki Romantizm'in öncülüğünü yapmıştır. Romanları da, modern kadını ilk kez roman karakteri olarak ele alıp işlemesi açısından önemlidir.

• YAPITLAR (başlıca): Deneme-İnceleme: *Lettres sur les*

ouvrages et le caractère de J.J.Rousseau, 1788, ("J. J.Rousseau'nun Yapıtları ve Kişiliği Üzerine Mektuplar"); *De l'influence des passions sur le bonheur des individus et des nations*, 1796, ("Tutkuların Bireylerin ve Ulusların Mutluluğu Üzerindeki Etkisi Üzerine"); *De la Littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*, 2 cilt, 1800, (Edebiyata Dair, 1952/"Toplumsal Kuramlarla İlişkisi Açısından Edebiyat"); *De l'Allemagne*, 3 cilt, 1810, (Almanya'ya Dair, 1945); *Considérations sur les principaux événemens de la révolution française*, 3 cilt, (ö.s.), 1818, ("Fransız Devrimi'nin Belli Başlı Olayları Üzerine Düşünceler"). Roman: *Delphine*, 1802; *Corinne*, 1807. Oyun: *Sophie, ou les sentiments secrets*, 1786, ("Sophie ya da Gizli Duygular"); *Jane Gray*, 1790. Çeşitli: *Dix années d'exil*, (ö.s.), 1821, ("Sürgünde On Yıl"); *Oeuvres complètes de mme. la Baronne de Staël*, 17 cilt, 1820-1821, ("Baron Madame de Staël'in Tüm Yapıtları").

• BAKINIZ: SCHILLER.

STAHL, Georg Ernst
(1660-1734)

Alman, hekim ve kimyacı. Yanma olayını açıklamak üzere geliştirdiği "flojiston kuramı" ile 18. yy kimyasına damgasını vurmuştur.

21 Ekim 1660'ta (kimi belgelere göre 1659'da) Ansbach'ta doğdu, 14 Mayıs 1734'te Berlin'de öldü. Lutherci bir papazın oğlu olmasına ve son derece dindar bir çevrede yetişmesine karşın, genç yaşta bilime, özellikle kimyaya büyük ilgi duydu. 1684'te Jena Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamlayıp, bir süre aynı üniversitede kimya dersleri verdikten sonra, 1687'de Saksonya-Weimar dükünün özel hekimi oldu. 1694'te, sonradan I.Prusya Kralı unvanıyla tahta çıkacak olan Brandenburg seçici prensi Friedrich'in buyruğu ve özel desteğiyle Halle Üniversitesi kurulduğunda, I.Tıp Kürsüsü'nün profesörlüğünü üstlenen Friedrich Hoffmann (1660-1742), 2. Tıp Kürsüsü'ne Stahl'ın atanmasını önerdi. Yirmi iki yıl süreyle bu kürsüde kuramsal tıp ve kimya dersleri veren Stahl ile fizik, anatomi ve uygulamalı tıp derslerini veren Hoffmann, aralarındaki tüm görüş ayrılıklarına karşın, Halle Üniversitesi'ni 18.yy'ın en büyük tıp kurumlarından biri durumuna getirdiler. Bir süre I.Friedrich'in saray hekimliğini yaptıktan sonra yeniden Halle Üniversitesi'ne dönen Hoffmann ile sık sık giriştikleri kuramsal tartışmaların uzlaşmaz bir noktaya gelmesi ve aralarındaki dostluğun giderek düşmanlığa dönüşmesi üzerine, 1716'da Prusya Kralı I.Friedrich-Wilhelm'in çağrısını sevinçle karşılayan Stahl, öğretim görevinden ayrılıp saray hekimi olarak Berlin'e yerleşti ve ölünceye değin bu görevi sürdürdü.

Stahl'ın, gerek tıp, gerek kimya alanında çok uzun ömürlü etkisi olan öğretileri, bilimde geleneklerden kopuş çağı olan 17.yy ile çağdaş bilimlere geçit veren 18.yy arasında bir köprü olarak değerlendirilir. 17.yy tıbbı, bir ucu Descartes'ın "İnsan bir makinedir" savına dayanan ve canlıları mekanik bir düzene indirgediği için genel olarak "indirgemeci" yaklaşım adı altında özetlenen değişik görüşlerin etkisi altındaydı. Borelli ve Sanctorius'un temsil ettiği İatrofizik Okulu, temelde maddeye ve harekete dayanan canlıların mekanik yasalarıyla yönetildiğini öne sürüyor, Van Helmont ve Sylvius'un önderliğindeki iatrokimyacılar ise yaşam süreçlerinin yalnızca kimya yasalarıyla açıklanabileceğini savunuyorlardı. Jena Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında iatrokimyacıların etkisinde kalmakla birlikte giderek bu iki kuramın en sert eleştiricisi olan ve tek başına ne kimya, ne mekanik yasalarının yaşam olgusunu açıklamaya yetebileceğini öne süren Stahl, "animizm" adıyla bilinen tıp öğretisinin en önemli temsilcisidir. Stahl'a göre, her ikisi de maddeden oluşan canlılar ile cansızlar arasında temel bir ayrım vardır ve bu ayrım, *anima* (can) diye adlandırdığı "yaşam özü"nün yalnızca canlılarda bulunmasından kaynaklanır. Eylemsiz ve durağan olan cansız madde, ayrışmadan, bozulmadan ve değişmeden çok uzun süre varlığını sürdürebilir. Oysa ayrışıp bozulma eğiliminde olan canlı maddenin bileşenlerini bir arada tutan ve yaşamıyla sınırlanmış zaman dilimi içinde ayrışmasını engelleyen *anima*'dır. Hareketi sağlayan, tüm vücut etkinliklerini ve yaşam süreçlerini belirli bir amaca uygun olarak düzenleyip yöneten, canlıyı hastalıklara karşı koruyan *anima* kavramını ortaya atarak, canlı ile cansız, organizma ile mekanizma arasındaki ayrımı vurgulayan Stahl'ın görüşleri 19.yy'da bile etkisini sürdürmüş, Dirimselcilik (Vitalizm) ve Antimateryalizm öğretilerinin çıkış noktası olmuştur.

Stahl'ın adını bilim tarihine yazdıran en önemli çalışması ise, kimyacıların yüzyıllardır çözmeye çalıştıkları yanma olayını açıklamak üzere geliştirdiği "flojiston" kuramıdır. Bu kuram, yalnızca odun, kömür, yağ gibi yakıt özelliği taşıyan organik maddelerin değil, kükürt ve fosfor gibi yanabilen inorganik maddelerin, hatta metallerin yapısında, Yunanca "alev" anlamındaki *phlogos* sözcüğünden esinlenerek "flojiston" diye adlandırdığı yanıcı bir özün bulunduğunu ve bu ağırlıksız akışkanın yanma sırasında açığa çıktığını öne sürer. Bir madde yanarak flojistonunu yitirdiğinde, özellikleri de büyük ölçüde değişir. Örneğin madenler yüksek sıcaklıkta ısıtılarak kavrulduğunda (bugünkü kimya terimiyle, oksijenle yükseltgendiğinde) maden pası oluşur, odun flojistonunu yitirince kül olur, maden cevherleri flojistonca zengin bir madde olan kömürle ergitildiğinde, kömürün flojistonunu alarak arı metale dönüşür. Flojistonun maddeden maddeye iletilmesine yarayan hava olmadıkça yanma olayı gerçekleşmez. Havada kalan flojiston yok olmaz; havadan bitkilere, daha sonra bu bitkileri yiyen canlılara geçer ve böylece sürekli bir çevrim izler.

Kökleri, başta Cabir olmak üzere Arap simyacılarına, oradan Paracelsus'a değin uzanan bu kuramın yaratıcısı Stahl değilse de, Becher'in *terra pinguis*'ini (yanıcı madde) flojiston diye adlandırarak, sağlam temeller üzerine oturtulmuş yeni bir kuram geliştiren Stahl olmuştur. Kimyanın temel sorunlarını yalnızca yanma olayı çevresinde toplayarak birçok kimyasal olaya mantıksal ve tutarlı bir açıklama getiren flojiston kuramı, 18.yy sonlarında geçerliliğini yitirerek yerini Lavoisier'nin yanma kuramına bırakıncaya değin kimyadaki birleştirici işlevini eksiksiz yerine getirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Disquisito de mechanismi et organismi diversitate*, 1706, ("Çeşitli Mekanizma ve Organizmaların Karşılaştırması"); *Theoria medica vera*, 1708, ("Gerçek Tıp Kuramı").

• BAKINIZ: J.J.BECHER, BORELLI, CABİR, LAVOISIER, PARACELSUS, SANCTORIUS, SYLVIUS, VAN HELMONT.

STAHLBERG, Kaarlo Juho
(1865-1952)

Finlandiyalı devlet adamı. Finlandiya'nın ilk cumhurbaşkanıdır.

28 Ocak 1865'te Oulu bölgesindeki Suomussalmi'de doğdu, 22 Şubat 1952'de Helsinki'de öldü. Hukuk öğrenimi gördü. 1904'te, meclise (Diet) seçildi. Finlandiya'da eşit ve genel oy çağrısı yapan ilk siyaset adamları arasında yer aldı. 1905'te, Çarlık Rusyası sınırları içinde yer alan ve kendi içinde özerk olan Finlandiya Büyük Dükalığı'nın hükümetinde görev aldı. 1907'de görevinden istifa ederek, 1908-*1918* arasında Helsinki Üniversitesi'nde idare hukuku profesörü olarak görev yaptı. 1917'de hazırladığı ve yönetim biçiminin cumhuriyet olmasını öngören anayasa tasarısı, Temmuz 1919'da yürürlüğe giren Finlandiya Cumhuriyeti Anayasası'na temel oluşturdu. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra kurulan İlerici Ulusal Parti'nin üyesi olan Stahlberg, yeni anayasa uyarınca 25 Temmuz 1919'da altı yıllık bir dönem için cumhurbaşkanlığına seçildi.

Cumhurbaşkanlığı sırasında ilan ettiği genel aflarla iç savaşın tarafları arasındaki düşmanlığı azaltmaya çalıştı. Anayasanın kendisine verdiği yetkileri sonuna dek kullanarak bu konuda kendisinden sonra gelenlere bir örnek oluşturdu. Döneminde, 1922'de yürürlüğe giren toprak reformunun ortaya çıkardığı çok sayıdaki küçük toprak sahibi, Finlandiya'nın siyasal yaşamında etkili toplumsal gruplardan biri durumuna geldi.

1925'te, cumhurbaşkanlığı döneminin sonunda yeniden seçilme girişiminde bulunmayan Stahlberg 1931 ve 1937'de cumhurbaşkanlığı seçimlerine katıldıysa da, çok az farklarla kazanamadı.

► • BAKINIZ: MANNERHEIM.

İlk siyasal etkinlikleri

STALİN, Joseph
(1879-1953)

SSCB'li siyaset ve devlet adamı. 1924-1953 arasında SSCB'nin iç ve dış politikalarında belirleyici bir rol oynamıştır.

21 Aralık 1879'da Gori kasabasında (bugün Gürcistan SSC'de) doğdu, 5 Mart 1953'te Moskova'da öldü. Asıl adı Josef Vissarionoviç Cugaşvili'dir.

Joseph Stalin

Babası yoksul bir ayakkabıcı, annesi ise bir serfin (toprak kölesi) kızıydı. 1888-1893 arasında Gori'de bir papaz okulunda okudu. Burada Rusça öğrenmeye başladı. Mezun olduktan sonra 1894'te Tiflis'teki Ortodoks Tanrıbilim Semineri'ne girdi. Bu sırada Transkafkasya'nın başkenti olan Tiflis, çarlık yönetiminin baskıcı Ruslaştırma siyasetine karşı gelişen muhalefetin önemli merkezlerinden biri durumundaydı. Öğrenciler kendi dillerinde eğitim ve liberal bir öğrenim için boykotlara, işçiler yaygın grevlere gidiyordu. Stalin Tanrıbilim Semineri'nin baskıcı ortamında ucuz kent kütüphanesinden yararlanarak bir yandan Gürcü, Rus ve Avrupa edebiyatının başlıca yapıtlarını, diğer yandan sosyalist düşünceleri içeren kitapları okuyarak kendini yetiştirmeye çalışıyordu. 1895'te *İberya* adlı liberal bir Gürcü dergisinde ünlü Gürcü şairi Eristavi'ye adadığı, yurtseverlik ve sosyal adalet temalarını işlediği bir şiiri "Soselo" takma adıyla yayımlandı.

1898'de RSDİP'ye (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) ve Mesame-dasi (üçüncü grup) adını taşıyan, sosyal demokrat bir örgüte girerek işçiler arasında örgütlenme ve sosyalist düşünceleri yayma etkinliklerine katıldı. Bu nedenle Mayıs 1899'da son sınıftayken okuldan atıldı. Aralık 1899'da Tiflis Gözlemevi'nde çalışmaya başladı.

1901'de Ketskhoveli ile birlikte Gürcüce ilk sosyal demokrat yeraltı gazetesi olan *Brdzolu*'yu (Mücadele) çıkarmaya başlayan ve bu yayında Lenin'in *İskra*'da (Kıvılcım) yazdığı düşünceleri savunan, hareketin taktik ve örgütsel sorunları üstüne ilk siyasi makalelerini yazan Stalin, aynı yıl oluşturulan RSDİP'nin Kafkasya'daki sosyal demokrat hareketin yürütme kurulu niteliğindeki 9 kişilik Tiflis Komitesi'ne seçildi. Daha sonra Batum'a giderek Batum Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdu ve bir yeraltı yayını çıkarmaya başladı. Stalin, ilki Nisan 1902'de olmak üzere, 1913'e değin 7 kez tutuklandı, 6 kez sürgüne gönderildi ve 5 kez de sürgünden kaçmayı başardı. Mart 1903'te sürgündeyken Kafkasya'daki sosyal demokrat grupların oluşturduğu Tüm Kafkasya Federasyonu'nun yürütme kuruluna seçildi. Şubat 1904'te sürgünden kaçan Stalin, Batum ve Tiflis'te bu ◄

kez Bolşevik yandaşı olarak yeraltı çalışmalarını sürdürdü. Aralık 1905'te ilk kez Lenin'le tanıştığı Finlandiya'daki RSDİP Tammerfors Konferansı'na, 1906'da Stockholm ve 1907'de Londra kongrelerine Transkafkasya delegesi olarak katıldı. Yedi yılını hapiste geçirdiği 1905 ile Şubat 1917 devrimleri arasındaki dönemde Stalin (çelik adam) takma adıyla sosyal demokrat hareketin Rusya çapındaki önderleri arasına girdi. Ekim 1907'de RSDİP'nin Bakû Komitesi'ne, Bolşevikler'in ayrı bir parti oluşturduğu 1912 Prag Konferansı'nda da Lenin'in önerisiyle Merkez Komite'ye ve yeni oluşturulan 3'ü eski Bakû Komitesi üyesi olan 4 kişilik Rusya Bürosu'na seçildi.

Stalin, Nisan 1912'de yayımlanmaya başlayan *Pravda* (Gerçek) gazetesinin ilk başyazarı oldu. Aynı yılın sonlarında Polonya'daki Krakovi'de toplanan Merkez Komitesi toplantısına katılıp Viyana'ya gitti ve orada ünlü yapıtı *Marksizm i voprosy iazykoznaniya*'yı (Marxism ve Millî Mesele) yazdı.

Şubat 1913'te St.Petersburg'a (sonra Petrograd, bugün Leningrad) dönüşünden hemen sonra, kendisiyle birlikte Merkez Komite'ye seçilen ve polis ajanı olduğu çok sonradan öğrenilecek olan Malinovski'nin ihbarıyla öbür Bolşevik önderlerle birlikte tutuklanarak Sibirya'nın Kuzey Kutbu'na en yakın yerlerinden birine sürgün edildi. 1917 Şubat Devrimi sırasında genel afla Petrograd'a döndü ve yeniden *Pravda*'nın başyazarı oldu. Nisan 1917'de RSDİP-Bolşevik'in VII.Konferans'ında yeniden 5 kişilik Merkez Komite'ye seçildi.

Stalin 1917 Ekim Devrimi'nin başarısından sonra 8 Kasım'da Lenin'in başkanlığındaki Halk Komiserleri Konseyi'nde milliyetler, 1919'dan itibaren buna ek olarak da işçi ve köylü denetim komiserliği (bakanlığı) yaptı. 1918'de Brest-Litovsk Barış Antlaşması nedeniyle ortaya çıkan sol muhalefete karşı Lenin'in yanında oldu. İç Savaş yıllarında siyasal komiserlik görevlerinde bulundu. Çariçin (sonra Stalingrad, bugün Volgograd) kentinin savunmasını yönetti. Askeri ve siyasi başarıları nedeniyle kendisine Kasım 1919'da Kızıl Bayrak nişanı verildi.

1921'de İç Savaş sona erince, o zamana değin uygulanan Savaş Komünizmi politikası yerine piyasa ekonomisinin kısmi işleyişini öngören Yeni İktisat Politikası (NEP)uygulanmaya başlayınca Stalin, NEP e yönelik muhalefetin karşısında oldu. Nisan 1922'de XI. Kongre'de Merkez Komitesi genel sekreterliğine seçilen Stalin, aynı zamanda, milliyetler ile işçi ve köylü denetim komiserliği görevlerini de korudu. Lenin'in ölümünün ardından Mayıs 1924'te toplanan XIII.Kongre'de Stalin'in genel sekreterlik görevinde kalmasına karar verildi.

Özellikle Lenin'in ölümünden sonra Stalin ve yandaşlarıyla, Troçki ve yandaşları arasındaki ideolojik ve iktisadi politikalara ilişkin görüş ayrılıkları şiddetli tartışma ve çatışmaya dönüşmeye başladı. Troçki ve yandaşları, Avrupa proletaryasının bir sosyalist devrim yapmaya hazır olduğu kanısındaydılar. Onlara göre, zaten böyle bir dünya devrimi gerçekleşmedikçe, proletarya Sovyetler Birliği'nde de iktidarda kalamazdı. Savundukları "sürekli devrim" kuramı uyarınca, her şeyden önce Avrupa'da devrim çıkartmaya çalışılması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Stalin ise Troçki'ye karşı "Tek Ülkede Sosyalizm" olabileceği tezini öne sürüyordu. Stalin bu aşamada Buharin, Rikov, Zinovyev ve Kamenev ile birlikte Avrupa'da devrimci havanın kaybolmakta olduğunu savunuyordu. Ayrıca Troçki ve yandaşlarının köylülere tavizler verdiği ve sanayileşmeyi yavaşlattığı gerekçeleriyle NEP'e karşı çıkmalarına karşı da Stalin, Savaş Komünizmi döneminde zorla ürünlere el koymanın köylülerin muhalefetine neden olduğunu hatırlatarak, sosyalist ekonomiye geçişte köylüleri aşırı zorlamamak gerektiğini vurguluyordu. Bu temelli görüş ayrılıkları sürerken Troçki Ocak 1928'de önce Orta Asya'da, Alma Ata'ya daha sonra İstanbul'a sürgüne gönderildi ve Troçki yandaşları da partiden çıkarıldı. 1928-1929 yıllarında ilk 5 Yıllık Plan uygulanmaya konarak sanayileşmeye hız vermek amacıyla tarımda kolektif çiftliklerin kurulması hızlandırılırken, Troçki ve yandaşları yurt dışında, SSCB yönetimini şiddetle eleştirmeyi sürdürmekteydiler. Avrupa'da yükselen Faşizm karşısında Komintern'i ve SSCB'yi izledikleri politikalarla dünya sosyalist devrimine ihanet etmekle suçlamakta ve işçileri SSCB'deki iktidarı devirmeye -"politik devrim" yapmaya- çağırmaktaydılar. 1934'te Merkez Komitesi üyesi Kirov'un bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine muhalefete karşı yaygın bir baskı kampanyası açıldı, daha sonra geniş çaplı tutuklamalar ve idamlar oldu.

Merkez Komite'ye seçilmesi

1939'da Almanya ile bir saldırmazlık antlaşması imzalanmasına karşın Haziran 1941'de Almanya, toplam üç milyonu aşan bir kuvvetle SSCB'ye saldırınca Stalin, Molotov, Malenkov, Beria ve Voroşilov'la birlikte bir Devlet Savunma Komitesi oluşturdu. Kendisi, parti genel sekreterliğinin yanı sıra başbakanlığı ve savunma bakanlığını da üstüne aldı; başkomutan ve mareşal oldu. Onun yönetiminde Almanya ya karşı, Çarlık Rusyası'nın 130 yıl önce Napoléon'a karşı başvurduğu savunma stratejisi uygulandı; önce ordular geri çekilerek, cephe genişletildi, hatların gerisine taze kuvvetler yığılarak karşı saldırıya geçildi. 1942-1943 kışında Almanlar'ın Stalingrad'da yenilmesi ise savaşın dönüm noktasını oluşturdu. Stalin, savaş sırasında müttefiklerini, Avrupa'da Almanya'ya karşı bir an önce ikinci bir cephe açmaya zorladıysa da, özellikle Churchill'in ağırdan alması yüzünden savaş uzadı. SSCB'nin toplam kaybı yaklaşık 20 milyon kişiye ulaştı. Almanlar'a esir düşen Sovyet askerleri arasında Stalin'in bir oğlu da vardı. Almanlar onu babasına karşı beyanatlar vermeye razı edemeyince kurşuna dizdiler.

II.Dünya Savaşı yılları

Parti genel sekreteri olması

SSCB'de Büyük Yurtseverlik Savaşı olarak anılan II.Dünya Savaşı boyunca Stalin, Alman istilacılarına karşı halkın direnişini güçlendirmek amacıyla yurtseverlik duygularını canlı tutmaya çalışmış; savaş sonrasında müttefikleriyle Tahran, Yalta ve Potsdam görüşmelerinde ustaca pazarlık ederek, SSCB'ye olumlu koşullar sağlamıştır. Savaştan sonra ise ölümüne değin geçen sekiz yıl boyunca, çevresinde bir kişiye-tapma kültü geliştirilmiştir.

İlk kez Tanrıbilim Semineri'nde öğrenciyken bir Gürcü kızı olan Yekaterina Svanidze'yle evlenen Stalin'in bu evliliğinden bir oğlu olmuş, eşi 1905'te ölmüştür. İkinci kez 1918'de Nadezhda Alliluyev'le evlenmiş, Svetlana adlı bir kızı ve II.Dünya Savaşı'nda hava generali olan Vasili adlı bir oğlu olmuştur.

Ölümünden üç yıl sonra, 1956'daki XX.Kongre'de Kruşçev'in yaptığı açıklamaların sonunda kişikültü başta olmak üzere Stalin döneminin kimi politikaları açıkça eleştirilmiş, onun zamanında mahkûm edilen siyasi kadroların ve diğer kişilerin bir bölümü aklanmıştır.

On dokuz yaşındayken parti kurulduğu yıl RSDİP'ye giren, 33 yaşından itibaren sürekli olarak Merkez Komite'de yer alan ve Lenin'in ölümünden sonra parti genel sekreteri olarak, 30 yıl SSCB'nin iç ve dış politikalarına damgasını vurmuş olan Stalin, bir yandan SSCB'nin sanayileşmesi ve sosyalist ekonominin kurulması için gösterdiği çabalarla ve ülkesinde II.Dünya Savaşı yıllarındaki "zaferin babası" imgesiyle değerlendirilirken, diğer yandan, muhaliflerine karşı sertliği ve kişi-kültü yaratmakla eleştirilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Marksizm i Voprosy iazykoznaniya*, 1913, (Marksizm ve Millî Mesele, 1967); *Voprosy leninizma*, 1924, (Leninizmin İlkeleri, 1969); *Soçineniya*, 13 cilt, 1946-1952, ("Toplu Yapıtlar"); *Ekonomiçeskie problemy sotsializma v SSSR*, 1952, (Sosyalist Ekonominin Meseleleri, 1967); *Diyalektik ve Tarihi Materyalizm*, 1967; *Lenin*, 1968; *Sağ ve Sol Sapmalar Üzerine*, 1969; *Son Yazılar 1950-1953*, 1970; *Anarşizm mi Sosyalizm mi?*, 1974; *Strateji ve Taktikler Üzerine*, 1975; *Örgüt Üzerine*, 1975; *Faşizme Karşı Savaş Konuşmaları*, 1975, 1979; *Kapitalizmin Büyük Bunalımı*, 1976; *Trotskizm mi, Leninizm mi?*, 1976; *Marksizm ve Dil*, 1976; *Parti Üzerine*, 1979.

• **KAYNAKLAR:** E.H.Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, 3 cilt, 1950-1953; E.H. Carr, *The Interregnum 1923-1924*, 1954; E.H.Carr, *Socialism in One Country 1924-1926*, 3 cilt, 1958-1964; I.Deutscher, *Stalin* 1966; Marx-Engels-Lenin Institute, *Joseph Stalin. A Political Biography*, 1949.

• **BAKINIZ:** BUHARIN, KAMENEV, KRUŞÇEV, LENIN, RIKOV, TROÇKI, ZINOVYEV.

STAMBOLİYSKİ, Aleksandr
(1879-1923)

Bulgar siyaset ve devlet adamı. 1919-1923 arasında ülkeyi yöneten Bulgar Çiftçi Birliği'nin önderidir.

Aleksandr Stoimenov Stamboliyski 1 Mart 1879'da Pazarcık'ın Slavovitsa köyünde doğdu, 14 Haziran 1923'te aynı köyün yakınlarında öldü. Orta halli bir köylü ailesinin oğluydu. Plodviv'in Sadova köyündeki tarım okulunda ve Plevne'deki şarapçılık okulunda okuduktan sonra, Pazarcık'ın Vetren köyünde üç yıl öğretmenlik yaptı. Ardından Almanya'ya giderek tarım mühendisliği öğrenimi gördü. 1897'de Bulgaristan'a döndükten bir yıl sonra, Bulgar Çiftçi Birliği'nin (BÇB) kuruluş kongresine katıldı. İlk başta siyasi bir kimliği olmayan BÇB'nin 1901'de siyasi partiye dönüşmesinde önemli rol oynadı ve parti programını hazırlayan kurula başkanlık etti. BÇB'nin demokratik bir köylü örgütü olarak gelişmesi için etkin bir mücadele yürüten Stamboliyski, 1902'de örgütün yayın organı *Zemedelsko zname*'nin (Çiftçi Bayrağı) genel yayın yönetmenliğini üstlendi ve yaşamının sonuna değin bu görevini sürdürdü.

1908'de BÇB'den milletvekili seçildikten sonra Bulgar Kralı Ferdinand'ın (1861-1948) baskıcı yönetimine karşı mecliste etkin bir muhalefet yürüttü. Ferdinand'ın Bulgaristan'ı Almanya'nın ve Avusturya-Macaristan'ın yanında I.Dünya Savaşı'na sokma hazırlıklarına karşı çıktığından, 1915'te askeri bir mahkeme tarafından tutuklanarak yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı. Ancak Bulgaristan'ın savaştan çıkmasını isteyen bir grup subayın Eylül 1918'de başlattığı ayaklanma sırasında, ayaklanmacılarla hükümet arasında arabuluculuk yapması için, BÇB önderlerinden Rayko Daskalov'la birlikte serbest bırakıldı. Serbest kaldıktan birkaç gün sonra, Daskalov'un Ferdinand'a karşı düzenlediği ayaklanmaya katıldı. Ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın, Ferdinand Ekim 1918'de oğlu III. Boris lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı.

Ocak 1919'da kurulan bir koalisyon hükümetinde bakanlık görevi üstlenen Stamboliyski, Ağustos 1919 seçimlerinden sonra Ekim 1919'da kurulan koalisyon hükümetinde başbakan oldu. Kasım 1919'da İtilaf Devletleri'yle imzaladığı Neuilly Antlaşması'yla Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'ya önemli miktarda toprak vermek ve Bulgar ordusunun asker sayısında önemli bir indirim yapmak zorunda kaldı. Mart 1920'de yapılan yeni seçimlerde, en çok oyu olan BÇB'nin önderi olarak, Mayıs 1920'de bu kez BÇB'nin tek başına kurduğu hükümette başbakan oldu.

Başbakanlığı sırasında tarımda küçük özel mülkiyetin büyük toprak sahiplerine ve büyük finans ve ticaret çevrelerine karşı korunması için köylerde tüketim ve tarım satış koopratiflerinin kurulması uygulamasını başlattı. Meclisten, tahıl ticaretinin devlet ve köy kooperatiflerince yönetilen bir Konsorsiyuma devredilmesini, hane halkı başına 30 hektardan büyük toprakların tazminat karşılığında kamulaştırılarak topraksız ve yoksul köylülere dağıtılmasını öngören yasalar çıkardı. Dış politikada Bulgaristan'ın komşularıyla iyi ilişkiler kurması için çaba harcadı. Avrupa'daki tüm çiftçi partilerinin içinde yer alacakları bir Yeşil Enternasyonal kurma girişimi ise başarısızlıkla sonuçlandı.

BÇB iktidarının uygulamalarıyla çıkarları zedelenen büyük toprak sahiplerinin ve büyük tüccarların yönetime karşı yürüttükleri sert muhalefete karşın, 1923 ilkbaharında yapılan seçimleri yeniden BÇB'nin kazanması, bu çevrelerde yönetimi darbe yoluyla ele geçirme eğilimini güçlendirdi. Stamboliyski, 9 Haziran 1923'te Aleksandr Tsankov (1879-1959) önderliğinde gerçekleştirilen askeri bir darbeyle yönetimden uzaklaştırıldı. Darbeden sonra yeni yönetime karşı Pazarcık dolaylarında başlattığı ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Ordu birliklerince yakalanan Stamboliyski kurşuna dizilerek öldürüldü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Politiçeski partiy ili suslovni organizatsiy?* 1909, ("Siyasi Partiler ya da Sınıf Örgütleri?").

• **BAKINIZ:** BORİS III, DİMİTROV.

STAMBOLOV, Stefan
(1854-1895)

Bulgar siyaset ve devlet adamı. 1887-1894 arasındaki başbakanlığı sırasında koyu bir baskı rejimi kurmuştur.

Stefan Nikolov Stambolov (Stambulov) 31 Ocak 1854'te Tırnovo'da Veliko'da doğdu, 18 Temmuz 1895'te Sofya'da öldü. Bir hancının oğluydu. Genç yaşında Osmanlı yönetimine karşı verilen bağımsızlık mücadelesine katıldı. Rusya'daki Odessa Üniversitesi'nde tanrıbilim öğrenimi gördüğü sırada, siyasi görüşleri nedeniyle tutuklanma tehlikesi belirince, 1871'de Romanya'nın Bükreş kentine geçti. Orada Bulgaristan'ın bağımsızlık mücadelesinin önde gelen isimlerinden biri durumuna geldi. Osmanlı egemenliğine karşı genel bir ayaklanma hazırlığı yürüten Bulgar Devrimci Merkez Komitesi'nde önemli görevler üstlenerek 1875-1876 yıllarında Stara Zagora, Giurgiu ve Tırnovo'daki başarısız ayaklanma girişimlerinde yer aldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus ordusu saflarında Osmanlılar'a karşı savaştı. Savaşta yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti'nin Mart 1878'deki Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla, Bulgaristan'a kendi prensini seçme hakkı olan özerk bir eyalet statüsü tanımasından sonra, Tırnovo'ya yerleşerek avukatlık yapmaya başladı.

Aynı dönemde bir anayasa hazırlamak için Tırnovo'da toplanan Kurucu Meclis'e üye seçilen Stambolov, mecliste demokratik bir anayasanın savunuculuğunu yapan Liberaller'e katıldı. 1884-1885 yıllarında meclis başkanlığı yaptığı sırada Bulgaristan Prensi I.Aleksandr'ı (1857-1893), 1878 Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'ne bağlanan Doğu Rumeli Eyaleti'nin yeniden Bulgaristan Prensliği'ne bağlanması için mücadele etmeye ikna etti ve Eylül 1885'te birleşmenin sağlanmasında belirleyici rol oynadı.

Avusturya-Macaristan ve Almanya yanlısı bir dış politika izleyen I.Aleksandr'ın, Ağustos 1886'da Rusya yanlısı subaylar tarafından devrilmesinden sonra, bir karşı darbe düzenleyerek iktidarın Rusya yanlılarının eline geçmesini engelledi. Kurduğu ve başkanlığını üstlendiği naipler kurulu, Rusya yanlılarının iktidarı geri almak üzere giriştikleri ayaklanmaları başarısızlığa uğratarak, Haziran 1887'de Alman Prensi Saxe-Coburg-Gotha'lı Ferdinand'ın (1861-1948) Bulgaristan prensi seçilmesini sağladı. Temmuz 1887'de tahta çıkan Ferdinand tarafından Eylül 1887'de başbakanlığa atanan Stambolov, Mayıs 1894'e değin bu görevini sürdürdü.

İktidarı sırasında ülkenin bağımsızlığını güvence altına almak amacıyla I.Aleksandr'ın izlediği Rusya karşıtı, Avusturya-Macaristan ve Almanya yanlısı dış politikasını sürdüren Stambolov, Osmanlı Devleti'yle yakınlaşmaya yönelik girişimlerde bulundu. Osmanlı Devleti'nin 1890'da Bulgar okullarının kurulmasına izin vermesini sağladı; 1892 ve 1894 yıllarında ise Bulgar kilisesinin ve okullarının özerkliği doğrultusunda önemli ödünler elde etti. Yönetimine karşı hem kendi partisinden, hem de toplumun değişik kesimlerinden gelen muhalefeti koyu baskı önlemleri ve polis terörüyle susturmaya çalıştı. Tüm anayasal özgürlüklerin askıya alındığı, basının sıkı bir biçimde sansür edildiği bir diktatörlük rejimi kurdu. Ülkeye yabancı sermaye girişini özendiren önlemleri, gelişmekte olan Bulgar sanayisi üzerinde yıkıcı bir etki yarattı.

Mayıs 1894'te, muhalefetin baskısına karşı koyamayan prens Ferdinand tarafından, özel yaşamına ilişkin bir skandal gerekçe gösterilerek, başbakanlıktan uzaklaştırılan Stambolov, yaklaşık bir yıl sonra muhaliflerinin düzenlediği silahlı bir saldırı sonucu öldürüldü.

• BAKINIZ: BOTEV, KARAVELOV, LEVSKİ.

STAMITZ, Johann
(1717-1757)

Çek asıllı Avusturyalı besteci. Senfonik müziğe büyük yenilikler getiren Mannheim Okulu'nun kurucusudur.

Johann Wenzel Anton Stamitz 19 Haziran 1717'de Deutschbrod'da (bugün Çekoslovakya'da Havlickuv Brod) doğdu, 27 Mart 1757'de Mannheim'da öldü. Jan Vaclav Antonin olarak da bilinir. Stamitz adı bazı kaynaklarda Stamic, Staimetz, Steinmetz biçiminde yazılıdır. İlk müzik eğitimini bir köy kilisesinin korosunda şarkıcı (kantoru) olan babasından aldı. 1742'de İmparator VII.Karl'ın taç giyme töreninde keman çaldı. Prens Karl Theodor'un dikkatini çekerek onun oda müziği yöneticisi oldu. 1745'te ise Mannheim Orkestrası'nda başkemancı olarak görevlendirildi.

Mannheim Orkestrası'na dönemin en iyi orkestrası olarak ün kazandırdı. Bu orkestra, aynı zamanda onun, çalgıların tınılarını ve özelliklerini tek tek inceleyerek senfonik müzik dili üzerinde yetkinleşmesini sağladı. İlk çalışmalarıyla Almanya'dan çok Fransa'da ilgi topladı. 1754-1755 yıllarında Paris'te yönettiği çeşitli orkestra konserlerinde yeni ses bireşimlerinden oluşmuş müziğini tanıttı. Bu müzik, yaylıların yanı sıra, orkestrada ağaç üflemelilerin eşdeğerde ve dengeli bir biçimde yer almasına dayanıyordu.

Stamitz, Mannheim Orkestrası'yla, anlatacaklarını en uygun araçlarla iletebilmesi bakımından eşsiz bir işbirliğine girişti. Orkestra yapıtlarında başarılı bir biçimde *crescendo* (sesin yavaş yavaş kuvvetlenmesi) ve *diminuendo* (sesin gittikçe hafiflemesi) uygulamaları onun üslubunun simgesi durumuna geldi ve kendinden sonraki besteciler tarafından sık başvurulan bir teknik oldu.

Stamitz ve çevresinde toplanan Franz Xaver Richter (1709-1789) ve Ignaz Holzbauer (1711-1783) gibi yandaşlarının Mannheim'ı bir senfoni okulu durumuna getirmelerinden önce bu müzik formu, sonat biçiminde, iki ya da üç bölüm halinde yazılırdı. Stamitz ve öbür Mannheim senfonicileri menuetto bölümünü ekleyerek senfoniyi dört bölüme yükselttiler. Böylece Haydn ve Mozart gibi bestecilerce kusursuzluğa ulaştırılacak olan klasik senfoninin temeli atılmış oldu.

Sonat üzerinde de çalışmalar yapan Stamitz, aynı bölüm içinde karşıt temalar kullanarak klasik sonata katkıda bulundu. Bu biçimi daha sonra Stamitz'in öğrencilerinden Johann Schobert (1720-1767) geliştirdi.

Stamitz'in besteci olan oğulları Karl Philipp Stamitz (1745-1801) ile Johann Anton Stamitz de (1754-1809) babalarının izinden giderek onun kurduğu Mannheim Okulu'nun özelliklerini taşıyan, zarif üslupla, sağlam kuruluşlu melodik yapıtlar verdiler.

• YAPITLAR (başlıca): **Orkestra Müziği:** 50 *Senfoni;* 12 *Keman Konçertosu.* **Keman Müziği:** *Solo Keman Sonatları;* Keman ve sürekli bas için *Sonatlar.*

STANİSLAVSKİ, Konstantin Sergeyeviç (1863-1938)

Rus tiyatro yönetmeni ve oyuncusu. Kurucusu olduğu Moskova Sanat Tiyatrosu'nda sahneye koyduğu oyunlar ve geliştirdiği gerçekçi oyunculuk yöntemiyle ün yapmıştır.

17 Ocak 1863'te Moskova'da doğdu, 7 Ağustos 1938'de aynı kentte öldü. Asıl adı Alekseyev'dir. Tiyatroya büyük ilgi duyan varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Küçük yaşta sirke, operaya ve baleye gitme olanağını buldu, aile çevresinin düzenlediği tiyatro etkinliklerine katıldı. Daha sonra Alekseyev Çevresi adını alan bu amatör toplulukta oyunculuk ve yönetmenlik yeteneğini geliştirerek topluluğun bir numaralı sanatçısı oldu.

Stanislavski'nin yetişmesinde zamanının ünlü oyuncularından Salvini, Rossi, Yermolova, Sadovski ve Lenski gibi ustaları izleyip incelemesinin büyük etkisi oldu. Ayrıca özel bir tiyatro okuluna ve Vera ile Fedor Komisaryevski'nin babaları F.P.Komisaryevski'nin derslerine giderek düzenli bir oyunculuk eğitimi gördü. 1888'de Komisaryevski ve Fedotov'la birlikte nitelikli oyunlar sahnelemek amacıyla Edebiyat ve Sanat Derneği'ni kurdu. Aynı yıl daha sonra Lilina adıyla başarılı bir oyuncu olarak ün yapan Maria Perevoşçikova ile evlendi.

Yeni kurulan bu topluluğun sahnelediği oyunlardaki başarılı rolleriyle o dönemin ünlü Rus ve yabancı oyuncularının dikkatini çekti. Bu ilgi ve övgülerin verdiği güvenle 1891'de ilk bağımsız yönetmenlik girişimiyle Tolstoy'un *Aydınlığın Meyveleri* adlı oyununu sahneledi. Moskova'da önemli bir sanat olayı sayılan bu çalışması daha sonra Rus tiyatro tarihinde çığır açan bir işbirliği yapacağı Vladimir Nemiroviç-Dançenko'nun da dikkatini çekti. O yıllarda Moskova Filarmoni Derneği'nin tiyatro kurslarının başında bulunan Nemiroviç-Dançenko, Stanislavski'nin çalışmalarını büyük bir ilgiyle izliyordu. Stanislavski, Meiningen Tiyatro Topluluğu'nun Moskova'da verdiği temsillerin etkisiyle tarihsel gerçekliğe önem veren dekor ve giysi anlayışını, özellikle kalabalık sahnelerin ayrıntılı düzenlenişini benimseyen bir sahneleme yöntemi geliştirmekteydi. 1897'de Stanislavski ile Nemiroviç-Dançenko'nun tanışıp çağdaş bir halk tiyatrosunun sanat politikasını saptamalarıyla, ertesi yıl kuracakları Moskova Sanat Tiyatrosu'nun temelleri de atılmış oldu.

Stanislavski, Moskova Sanat Tiyatrosu'nda gerçekliğin bütünlüğüyle yansıtılması için kalıplaşmış her türlü sahneleme ve oyunculuk anlayışına karşı çıkarak, oyuncuların rolleriyle özdeşleşmelerine dayanan ve sahnede doğal davranış ve konuşmaya ağırlık veren bir yorum yöntemi geliştirdi. İnsanın iç gerçekliğini yansıtabilmek için psikologlardan öğrendiklerini oyuncularına aktarmak amacıyla oyunculuk sanatının grameri denebilecek kurallar saptadı. Bu konuda Pavlov'un koşullu refleks ilkesinden büyük ölçüde yararlandı.

Stanislavski ile Nemiroviç-Dançenko işbirliğinin en başarılı örnekleri Çehov'un oyunlarını sahnelemeleriydi. İlk kez 1896'da St.Petersburg'da (bugün Leningrad) sahnelenen *Martı* başarılı olamamıştı. Bu oyunu 1898'de yeniden sahnelemeye karar veren Moskova Sanat Tiyatrosu uzun ve titiz çalışmalardan sonra, topluluğun gerçek kimliğini bulmasını sağlayan bir yorumla büyük başarı sağlayarak Çehov'un oyun yazarlığı konusundaki kuşkularını da giderdi. *Martı*'yı, 1899'da *Vanya Dayı*, 1901'de *Üç Kızkardeş* ve 1904'te *Vişne Bahçesi* izledi. Çehov'la Stanislavski arasındaki bu olumlu işbirliği yalnız Rus tiyatro dünyasında değil, dünya tiyatrosunda da çığır açan yeniliklerin bir başlangıcı oldu.

Stanislavski ile Nemiroviç-Dançenko'nun Çehov oyunlarını yorumlamada gösterdikleri titizlik Maksim Gorki'nin *Küçük Burjuvalar* ve *Ayaktakımı Arasında* adlı oyunlarında da çarpıcı sonuçlar verdi. Stanislavski bu oyunların sahnelenmesinde yönetmen olarak çalıştığı gibi, çok önemli bazı rolleri de canlandırarak o dönemin önde gelen oyuncuları arasında yer aldı. 1912'de ise Moskova Sanat Tiyatrosu'nun ilk deneme sahnesini açarak Meyerhold,Vahtangov ve Tayrov gibi daha genç tiyatro yönetmenlerinin yetişmelerini sağlayan olanakları hazırladı. 1918'de Bolşoy Opera Stüdyosu'nda yeni denemelere girişti ve 1922'de Çaykovski'nin *Yevgeni Onyegin* operasını sahneledi.

1922-1924 arasında Moskova Sanat Tiyatrosu, Avrupa ve ABD'de düzenlediği turnelerle Stanislavski'nin sahneye koyuculuk ve oyunculuk yöntemini Batı sanat dünyasına tanıttı ve bu yöntemin yabancı ülkelerde de benimsenmesini sağladı. Özellikle Amerika'da Lee Strasberg, Harold Clurman ve Elia Kazan gibi yönetmenler Stanislavski sisteminin başarılı temsilcileri oldular. Bu yıllarda *Moya Jizn v itskusstve* (Sanat Yaşamım) adlı ünlü kitabını yazan Stanislavski tiyatro konusundaki görüşlerinin nasıl geliştiğini açıkladı.

Ele aldığı oyunların yansıttığı gerçekliği bütünlüğüyle vermeyi amaçlayan Stanislavski, bu amacına ulaşmak için yoğun yaşantıyı ve karmaşık bir içeriği, ona denk düşen bir davranış canlılığı ve belirgin bir biçim anlayışıyla ele aldı ve yöntemini sürekli olarak gözden geçirip yeniledi. Bu doğrultuda başarılı olmak için gerekliliğine inandığı "duygusal bellek" kavramını geliştirdi ve oyuncunun bir rolü canlandırmada kendi iç dünyasını tanımasının önemi üstünde durdu. Stanislavski ile Nemiroviç-Dançenko'nun benimse-

Stanislavski ve Moskova Sanat Tiyatrosu

19. yy'ın sonuna doğru Rusya'da geçerli olan bir yasaya göre tiyatro etkinlikleri doğrudan doğruya sarayın denetimi altında olduğu için oyun sahneleme sanatı belirli bir duraklama gösteriyordu. Bu dönemde düzenli olarak oyun sunan St.Petersburg'daki (bugün Leningrad) Aleksandrinski Tiyatrosu ile Moskova'daki Mali Tiyatrosu dışında sözü edilmeye değer bir kurum yoktu. 1882'de bu yasanın yürürlükten kalkması üzerine daha önce amatör tiyatro çalışmaları yapan bazı topluluklarda bir kıpırdanma görüldü. Edebiyat ve Sanat Derneği kurucularından Konstantin Sergeyeviç Stanislavski ile Filarmonik Müzik ve Tiyatro Okulu Yönetmeni Vladimir Nemiroviç-Dançenko bir araya gelerek 1898'de Moskova Sanat Tiyatrosu'nu kurdular. Oyuncuları her iki topluluktaki amatörlerden oluşan bu tiyatro, katılanların pay sahibi oldukları bir ortaklıktı. Moskova Sanat Tiyatrosu o dönemin kalıplaşmış sahneleme ve oyunculuk anlayışına karşı psikolojik gerçekçilik anlayışını benimseyerek çalışmalara başladı ve 14 Ekim 1898'de Aleksi Tolstoy'un* Çar Fyodor İvanoviç adlı oyunu ile perdeleri açtı. Tiyatroya gerçek kimliğini kazandıran yapıtlar Çehov'un* oyunları oldu. Stanislavski'nin etkilendiği tiyatro örnekleri arasında Meiningen Topluluğu'nun Moskova turnesinde sergilediği oyunlar başta geliyordu. Gerek Çehov'un, gerek Maksim Gorki'nin* bu tiyatroda sahnelenen oyunları devrim öncesi bir toplumun gerilimini yansıttığı için Moskova Sanat Tiyatrosu o dönem Rusya'sının bir aynası olma işlevini yerine getiriyordu.*

1905 Devrimi'nin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Maeterlinck ve Andreyev'in* simgeci oyunları ile üslup araştırmalarına ağırlık veren bir tutumu benimseyen Moskova Sanat Tiyatrosu, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Lunaçarski'nin* anlayışlı sanat politikasının bir sonucu olarak kısa bir süre içinde yeni dönemin toplumcu gerçekçi tutumunu benimsedi. 1926'da Bulgakov'un* Tribin'in Günleri'nden sonra İvanov'un Zırhlı Tren oyunu ile durumunu sağlamlaştırdı. Ancak Sovyet yöneticilerinin bir çeşit devrim propagandacılığı görevini yüklendiği için desteklediği bu topluluk Meyerhold* gibi öncü sanatçılar tarafından akademik olmakla suçlanıyordu. Oysa 1912'de ve 1918'de başlatılan stüdyo çalışmalarıyla Stanislavski kurmuş olduğu tiyatroya yeni bir canlılık getirmeyi amaçlamıştı.*

Stanislavski, Nemiroviç-Dançenko'nun da desteğiyle Moskova Sanat Tiyatrosu'nun aynı zamanda bir tiyatro okulu olarak da etkinlik göstermesini sağlamış, birlikte çalıştığı oyuncularla 20. yy dünya tiyatrosunu etkileyen bir oyunculuk yöntemi geliştirmişti. Bu yönteme göre oyuncunun gövdesi ve sesi rolün gerektirdiği her duruma uyacak bir esnekliğe kavuşturulacak biçimde eğitilmeliydi. Oyuncu gerçek yaşamı ustaca gözlemleyebilmeli ve seçtiği gerçekçi davranış özellikleriyle rolünü canlandırabilmeliydi. Oyuncu rolünü hiçbir yapaylığa düşmeden canlandırabilecek bir teknik edinmeliydi. Oyuncu kendini oldukça karmaşık bir psikolojik eğitimden geçirerek canlandırdığı kişinin içinde bulunduğu duruma uydurabilmeliydi. Bunun için de duygusal belleği oyunun gerektirdiği değişimleri yansıtacak çağrışımlarla donatılmış olmalıydı. Oyuncu canlandıracağı kişinin nasıl bir çevreden geldiğini ayrıntılı olarak incelemeli, o kişinin oyunun bütünlüğü içindeki yerini belirlemeliydi. Oyuncu bütün bu çalışmalarını oyunun bütünlüğü içinde eritebilmek için bütün dikkatini oyunun akışı üzerinde yoğunlaştırmalı ve sahnedeki eylemin o anda ilk kez canlandırıldığı izlenimini seyirci üzerinde yaratmalıydı.

Moskova Sanat Tiyatrosu bu anlayıştaki çalışmalarını Stanislavski'nin ölümünden sonra da sürdürdü ve Maksim Gorki Tiyatrosu adı altında çağdaş Sovyet tiyatrosunun en saygın kurumlarından biri durumuna geldi.

dikleri yorum yönteminde bir oyunun prova aşamasından önce uzun bir masa başı çalışması yapılması o yıllar için büyük bir yenilikti. Stanislavski, Moskova Sanat Tiyatrosu'nun ilk yıllarında Nemiroviç-Dançenko ile Meyerhold'un karşı çıktıkları doğaçlama çalışmalarını yaşamının sonuna doğru yeniden benimseyerek yöntemini ve oyunculuk anlayışını zenginleştirdi. Daha çok psikolojik gerçekçiliğe ağırlık veren sahneleme ve oyunculuk anlayışına karşın, zaman zaman Maeterlinck ve Andreyev'in oyunlarını sahneleyişinde olduğu gibi başka tiyatro anlayışlarını da denemekten çekinmedi. Bu arada Gordon Craig gibi sanatçılarla işbirliği yaparak Shakespeare'in *Hamlet*'inin ilginç bir sahne yorumunun ortaya çıkmasını sağladı. Kendisi de *On İkinci Gece*'nin ve *Othello*'nun başarılı yorumlarını gerçekleştirdi.

- **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği ve Oynadığı Oyunlar:** *Aydınlığın Meyveleri*, 1898; *Çar Fyodor İvanoviç*, 1898; *Martı*, 1898; *Vanya Dayı*, 1899; *Üç Kızkardeş*, 1901; *Küçük Burjuvalar*, 1902; *Ayaktakımı Arasında*, 1902; *Vişne Bahçesi*, 1904; *On İkinci Gece*, 1917; *Müfettiş*, 1921; *Figaro'nun Düğünü*, 1927; *Zırhlı Tren*, 1927. **Kitap:** *Moya jizn v itskusstve*, 1924, ("Sanat Yaşamım"); *Rabota aktera nad sobi*, 1926, ("Bir Aktör Hazırlanıyor, 1967"); *Rabota aktera nad rolyu*, (ö.s.), 1950, (Bir Karakter Yaratmak, 1981).
- **KAYNAKLAR:** D.Magarshack, *Stanislavski: A Life*, 1950; S.Moore, *The Stanislavski System*, 1965.
- **BAKINIZ:** CRAIG, ÇEHOV, MEYERHOLD, NEMİROVÇİ-DANÇENKO.

STANKEVİÇ, Nikolay Vladimiroviç
(1813-1840)

Rus filozof, şair ve halk kahramanı. Sanatın halkı aydınlatması gerektiğini savunmuştur.

9 Ekim 1813'te Vorones Eyaleti'nin Uderevha köyünde doğdu, 7 Temmuz 1840'ta İtalya'nın Novi Ligura kentinde öldü. 1834'te Moskova Üniversitesi'ni bitirdi, tarihçi M.T.Kacehovski'nin etkisinde kalarak, tarih konusunda Kuşkucu Okul'un görüşlerini benimsedi. Bu görüşünü "14. ve 15. yy'larda Moskova'nın Doğuşunun Nedenleri Üstüne" adlı bir yazısında açıkladı. 1831 yılı sonlarında üniversitenin yazın ve felsefe alanında öncüsü durumuna geldi. 1833'te I.Kostenetski'nin başkanlığında Moskova Üniversitesi öğrencilerinin oluşturdukları hükümete karşı bir topluluğa katıldığı gerekçesiyle gözetim altında tutuldu.

Stankeviç, F.Schelling, I.Kant, J.Fichte ve daha sonra da G.Hegel ve L.Feuerbach gibi filozofların yapıtlarını inceledi. Felsefeyi, gerçekliği anlama ve ahlaklı kişinin ilgilendiği tek değerli varlık oları, yaşamı yetkinleştirme aracı olarak gördü. Ona göre tarihsel gelişmede temel ilke aydınların düşüncelerfydi. Rus aydınlarının temel görevi de insancıl kavramları açıklığa kavuşturmaktı.

Stankeviç'in yazın ve estetikle ilgili görüşleri N.I.Nadezhdin'in etkisi altında olmuştur. Narodnikler'in (Rus halkçıları) düşüncelerini paylaşan Stankeviç, yazın ve sanatın halka yararlı olması görüşünü savunur. Şiirlerinde siyasal baskıların karşısında, yaşamı anlamayı ve değiştirmeyi amaçlayan gelişmeye açık Rus aydınlarının duygu ve düşüncelerini dile getirir.

Stankeviç'in mektupları 1830'lu yıllardaki Rus aydın yaşamını incelemek isteyenlerce bir kaynaktır. V.G.Belinski, T.N.Granovski ve I.S. Turgenyev, N. Çernişevski ve N.A.Dobrolyubov gibi sanatçılar Stankeviç'in etkisi altında kalmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Stikhotvoreniia, Tragediia, Proza,* (ö.s.), 1890, ("Tragedya, Düzyazı ve Denemeler").

STANLEY, Henry Morton
(1841-1904)

İngiliz, kâşif ve gazeteci. Kongo Irmağı'nı keşfetmiştir.

28 Ocak 1841'de Kuzey Galler'de, Denbigh'de doğdu, 10 Mayıs 1904'te Londra'da öldü. J.Rowlands'ın evlilik dışı oğlu olan Stanley, çocukluğunu büyükbabasının yanında ve daha sonra St.Asaph atölyesinde geçirdi. 15 yaşında atölyeden kaçtı ve Liverpool'da bir gemiye miço yazılarak ABD'de New Orleans'a gitti. Orada kendisini evlat edinen ve adını veren Henry Morton Stanley'le ölümüne değin birlikte yaşadı. Amerikan İç Savaşı'na asker olarak katıldı. Ticaret gemilerinde ve ABD donanmasında gemicilik yaptı.

New York Herald gazetesinde çalışmaya başlayan Stanley, 1867'de Etiyopya'ya giderek oradaki İngiliz keşif gezisini gazetesi için izledi. 1869'da aynı gazete için Madrid'e giderek İspanya'da başlayan ayaklanmaların öyküsünü yazdı. Aynı yıl gazetenin müdürü tarafından, Orta Afrika'da Nil'in kaynağını ararken kaybolan misyoner kâşif D.Livingstone'u bulmakla görevlendirildi.

Mısır üzerinden 6 Ocak 1871'de Zanzibar'a varan Stanley, 8 aylık bir araştırmadan sonra Livingstone'u Ujiji'de buldu. Livingstone'la birlikte Tanganika Gölü'nün kuzeyini araştırdıktan sonra araştırmalarını sürdüren Livingstone'u bırakarak, Mayıs 1872'de önce Zanzibar'a, oradan da İngiltere'ye geri döndü. Ülkesine dönüşünde bu gezinin öyküsünü anlatan *How I Found Livingstone* ("Livingstone'u Nasıl Buldum?") adlı kitabını yayımladı.

1873'te Livingstone'un ölmesi üzerine Afrika araştırmalarını sürdürmeye karar vererek Nil'in kaynağını ve Orta Afrika göllerinin büyüklüğünü daha kesin olarak belirlemek amacıyla *Daily Telegraph* ve *New York Herald* gazetelerinin mali yardımıyla yeni bir Afrika gezisi düzenledi. 12 Kasım 1874'te Zanzibar'dan yola çıkarak Victoria Gölü'ne ulaştı. Victoria Gölü'nün çevresini kayığıyla dolaştı, yerlilerin saldırılarına sert karşılıklar vermesi İngiltere'de tepkilere yol açtı. Kabilelerin direnişi yüzünden Albert Gölü'nü inceleyemeyen Stanley, güneye yönelerek Tanganika Gölü'nü inceledi. Gölün tüm çevresini dolaşarak, bu gölün Albert Gölü'yle ve Nil Irmağı'yla ilgisi olmadığını saptadı. 1876'da Luala Irmağı'nı araştırmaya başladı. Livingstone'un bu ırmak üzerinde vardığı en son nokta olan Nyangwe'den yola çıktı. Irmak üzerinde Lady Alice adlı kayığıyla ilerleyerek daha sonra Stanley Gölü adını verdiği göle ve ardından da Livingstone Çağlayanı adını verdiği çağlayana vardı. Irmak üzerinde yolculuğun olanaksızlaşması üzerine karadan gezisini sürdüren Stanley, 12 Ağustos 1877'de Atlas Okyanusu'na ulaştı. Böylece Ekvator üzerinden Afrika'yı boydan boya geçmiş ve Kongo Irmağı'nı sonuna değin izleyerek kapsamlı bir haritasını çizmiş oldu. Bu yolculuğunu *Through the Dark Continent* ("Kara Kıta Boyunca") adlı kitabında anlattı.

İngilizler'i Kongo'nun sağlayabileceği çıkarlar konusunda ikna edemeyen Stanley, Belçika Kralı II. Leopold'un davetini kabul ederek, Yukarı Kongo İncelemeler Komitesi'nin desteğinde yeni bir Kongo gezisi düzenledi. 1879-1884 arasında süren bu gezide Kongo Irmağı boyunca, Kongo Havzası'nın keşfini ve ticari denetimini kolaylaştıracak konaklama yerleri kurdu. Aşağı Kongo ve Stanley Gölü arasında bir yol yaptırdı.

Stanley son gezisini, 1882'deki Mehdi ayaklanmasında Albert Gölü yakınlarında mahsur kalan Mısır Sudanı'nın yöneticisi Mehmed Emin Paşa'yı kurtarmak amacıyla düzenledi. Ocak 1887'de İngiltere'den yola çıkarak Zanzibar'a, oradan da Kongo Irmağı ağzına vardı. Yambuya'dan sonra orman yolunu takip ederek Nisan 1887'de Albert Gölü'ne vardı ve Mehmed Emin Paşa'yı buldu. Bir süre keşif

gezileri yaptıktan sonra 28 Haziran'da Mehmed Emin Paşa'yla birlikte Bagamoyo'ya gitti. Stanley bu gezide Ruwenzori bölgesini ve Edward Gölü'nü keşfetti, Albert Gölü ve Semliki Irmağı'nın büyüklüklerini doğru olarak tahmin etti. 1890'da yayımladığı *In Darkest Africa*'da ("Karanlık Afrika'da") bu geziyi anlattı. 1890'da İngiltere'ye dönen Stanley Avam Kamarası'na seçildi. 1897'de Güney Afrika'ya gitti. Ülkesine döndükten sonra 1899'da Sir unvanı aldı.

• YAPITLAR (başlıca): *How I Found Livingstone?*, 1872, ("Livingstone'u Nasıl Buldum?"); *Through the Dark Continent*, 1878, ("Kara Kıta Boyunca"); *In Darkest Africa*, ("Karanlık Afrika'da"); *Through South Africa*, 1898, ("Güney Afrika Boyunca").

• BAKINIZ: LEOPOLD II, LIVINGSTONE.

STANLEY, Wendell Meredith
(1904-1971)

ABD'li biyokimya ve viroloji uzmanı. Virüsleri kristalleştirmeyi başararak, ilk kez bir canlının molekül yapısının fizikokimyasal yöntemlerle çözümlenebileceğini göstermiştir.

16 Ağustos 1904'te Indiana Eyaleti'ndeki Ridgeville'de doğdu, 15 Haziran 1971'de İspanya'daki Salamanca kentinde öldü. Illinois Üniversitesi'nden 1929'da kimya doktorasını alıp bir yıl Münih Üniversitesi'nde araştırma yaptıktan sonra, 1931'de New York'taki Rockefeller Tıbbi Araştırmalar Enstitüsü'nde (bugün Rockefeller Üniversitesi) çalışmaya başladı. Ertesi yıl aynı enstitünün Princeton'da yeni kurulan Bitki Patolojisi Laboratuvarı'na geçti ve on altı yılını verdiği bu kuruluşta en önemli çalışmalarını gerçekleştirdi. 1948'de California Üniversitesi'nin biyokimya profesörlüğü çağrısını kabul ederek, üniversitenin Berkeley'deki Biyokimya Bölümü ile Virüs Laboratuvarı'nın kuruluşunu örgütleyip yöneticiliğini üstlenen ve 1969'da emekliye ayrılmaya değin bu iki görevi birlikte yürüten Stanley, pek çok ödül, madalya ve onur doktorası almış, 1946 Nobel Kimya Ödülü'nü Northrop ve Sumner ile bölüşmüştür.

Grip virüsü üzerinde çalışarak, II. Dünya Savaşı yıllarında bu virüse karşı etkili bir aşı hazırlayan, sonraki yıllarda araştırmalarını kanser yapıcı virüsler üzerinde yoğunlaştıran Stanley'in en önemli çalışması, virüsleri katışıksız kristaller halinde elde etmeyi başarmasıdır. 1930'larda Northrop ve Sumner, pepsin, tripsin gibi sindirim enzimlerini kristalleştirerek, metabolizmada önemli rol oynayan enzimlerin protein yapısında maddeler olduğunu belirlemişlerdi. Virüslerin, canlı bir organizma üzerinde konaklamadıkça yaşamını sürdüremeyen asalak mikroorganizmalar olmasına karşın, tüm canlılar gibi temel olarak proteinden oluştuğunu ve bu iki araştırmacının geliştirdiği protein kristalleştirme tekniğinin virüslere de uygulanabileceğini düşünen Stanley, tütün bitkisinde mozaik hastalığına yol açan bir virüs türü üzerinde çalışmaya başladı. 1935'te, tütün mozaik virüsünü kristalleştirip arıtarak, iğne ya da çomak biçimindeki bu ince kristallerin protein ve nükleik asit moleküllerinden oluştuğunu, üstelik tütün bitkisine aşılandığında canlı virüs gibi mozaik hastalığına yol açtığını gösterdi. Stanley'in bu başarısı, bir yandan virüslerin kesin molekül yapısının, tüm kristallere uygulanan X ışınları kırınım yöntemi gibi fizikokimyasal yollardan belirlenebileceğini ortaya koymuş, öte yandan canlılar ile cansızlar dünyası arasında bir köprü sayılan virüslerin niteliğinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Sonradan pek çok virüs türü kristalleştirilerek incelendiğinde, nükleoprotein yapısındaki bu yarı canlı mikroorganizmalarda temel etkinlik biriminin protein değil nükleik asitler olduğu anlaşılmış, bu nedenle enerji üretimi gibi metabolizma etkinliklerini yerine getirememekle birlikte, canlı hücrenin tüm genetik etkinliğini gösteren virüsler genetik araştırmalarının en değerli aracı durumuna gelmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Viruses and the Nature of Life* (E.G. Valens ile birlikte), 1961, ("Virüsler ve Yaşamın Doğası").

• BAKINIZ: BURNET, CRICK, DULBECCO, NORTHROP, ROUS, J.SUMNER.

STAPER, Philippe Albert
(1766-1841)

İsviçreli filozof ve devlet adamı. Kant felsefesinin Fransa'da tanınmasına öncülük etmiştir.

Bern'de doğdu, aynı kentte öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördü, özellikle felsefe ve eğitim alanında, çağına göre önemli çalışmalara girişti. Dinle felsefe arasındaki yakınlığı ortaya koymayı amaçladı. Staper'in felsefe konusunda en çok ilgisini çeken Kant oldu. Bu nedenle onun düşüncelerini, sorunlara çözüm arama yöntemini Fransa ve İsviçre'de tanıtmayı üstlendi. Bu arada parlamento üyesi, bakan, eğitim bakanı gibi görevlere getirildi, İsviçre'nin bağımsızlığı, Fransız egemenliğinden kurtulması için çalıştı.

Felsefede Seçmecilik'ten yana olan Staper, kendi düşüncelerine bir dizge bütünlüğü kazandırmak için Kant'ın ahlak anlayışıyla Hıristiyan inançlarını birleştirmeyi amaçladı. Ona göre insan anlığı, tanrısal kayra olmaksızın, gerçekleri kavrayamaz. Çünkü gerçekler anlığın sınırlarını aşar. Bunu anlamak için insanın yetilerini, psikolojinin verilerinden yararlanarak, incelemek gereklidir. Staper, bir yandan da ahlakın temelini evrensel bir insanseverliğin oluşturduğu görüşünü ileri sürer; İskoçya Okulu'nun görüşlerine yaklaşan bir eğilim benimser. Staper'in kimi Almanca, kimi Latince yazılmış yapıtları, sonradan Fransızca'ya çevrilmiştir.

• BAKINIZ: KANT, SOKRATES.

STARK, Johannes
(1874-1957)

Alman (FAC), fizikçi. Hareketli atomların çizgilerindeki Doppler kaymasını gözlemlemiş, tayf çizgilerinin elektrik alanı etkisiyle yarılması olgusunu bulmuştur.

15 Nisan 1874'te Bavyera'daki Schickenhof'ta doğdu, 21 Haziran 1957'de Traunstein'da öldü. 1897'de Münih Üniversitesi'nden doktorasını alıp, aynı üniversitede üç yıl asistanlık yaptıktan sonra, 1900-1906 arası Göttingen Üniversitesi'nde çalıştı. 1906'da Hannover'deki Technische Hochschule'de doçent olarak göreve başladı. Ancak, kürsü başkanıyla arasındaki geçimsizlik nedeniyle geçici olarak Greifswald Üniversitesi'ne gönderilen, geri döndüğünde de meslektaşlarıyla uyumlu bir çalışma içine giremeyen Stark, Sommerfeld'in desteğiyle bu kez Aachen'deki Technische Hochschule'de profesörlüğe atandı. 1914'te Göttingen Üniversitesi'nde boşalan denel fizik profesörlüğü için başvurduysa da, seçim çok uzamış, bu arada Göttingen'deki fizikçilerle Stark arasında ciddi sürtüşmeler olmuştu. Bu göreve seçilemeyeceğini anlayan Stark, 1917'de Greifswald Üniversitesi'ne geçti, iki yıl sonra da 1919 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı.

1920'de Würzburg Üniversitesi'nde fizik profesörlüğünü üstlendi, ancak, gene meslektaşlarıyla geçinememesi yüzünden 1922'de görevinden ayrıldı ve Nobel Fizik Ödülü'nden kazandığı parayla bir porselen fabrikası kurdu. Savaş sonrası dönemin iktisadi koşullarının da etkisiyle bu girişiminde başarılı olamadı. Yeniden üniversiteye dönme çabaları da bir sonuç vermedi. 1920'de, DPG'nin (Deutsche Physikalische Gesellschaft / Alman Fizik Kurumu) karşısına güçlü bir kuruluş çıkarmak amacıyla yeni bir dernek kurup örgütlemişti. Beklediği gibi etkili olamayan bu dernek kanalıyla girmeyi başardığı ulusal bilim kuruluşlarındaki üyeliklerine de, 1922 ve 1924'te bu kuruluşların genel kurul kararıyla son verildi. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinin hemen ardından Physikalisch-technische Reichsanstalt'ın (Devlet Fizik-Teknik Kurumu) başkanlığına getirilen, Nazi iktidarıyla yakın ilişkilerinden yararlanarak DPG'nin ve Prusya Akademisi'nin başına geçme çabaları başta von Laue olmak üzere pek çok fizikçinin yoğun çabalarıyla engellenen Stark, 1934'te hükümet eliyle Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft'ın (Alman Bilim Kurumu) başkanlığına atandı. Bu görevlerinden aldığı yetkiyi, çağdaş fiziğe, özellikle görelilik ve kuvantum kuramlarına karşı giriştiği büyük savaşta Einstein ve öteki Yahudi kökenli fizikçilerin yanı sıra von Laue, Sommerfeld ve Heisenberg'e karşı güçlü bir silah olarak kullandı. Atanmış olduğu görevlerden, Nazi üst yönetimindeki iktidar kavgaları nedeniyle 1936'da ayrılmasına karşın, II.Dünya Savaşı'ndan sonra yargılanarak, dört yıl süreyle çalışma kampında kalmaya mahkûm edildi.

Stark'ın temel araştırma alanı gazlarda elektrik iletimi konusuydu. Katot ışınlı tüplerde belirli koşullarda ortaya çıkan ve parçacık yapısında olduğu saptanan kanal ışınlarının çarpmasıyla hareketlenen atomların yayacağı ışıkta Doppler kayması olabileceğini kestiren Stark, bu olguyu 1905'te hidrojen tayfında gözlemledi. Böylece, o güne değin yalnızca astronomi gözlemleriyle bilinen ışıktaki Doppler olayı ilk kez yeryüzü koşullarında gözlemlenebiliyordu. Bu olgunun görelilik ve kuvantum kuramlarının doğrulanması yolunda önemli bir kanıt olduğunu 1907'de savunmuş olan Stark, sonradan bu iki kurama da şiddetle karşı çıkmıştır.

Stark'ın ikinci önemli buluşu, 1913'te, çok güçlü bir elektrik alanındaki atomların tayfındaki Balmer çizgilerinin iki yana yarılarak yeni çizgiler oluşturduğunu gözlemlemesi oldu. Manyetik alan etkisiyle oluşan Zeeman etkisinin benzeri olan bu olgu "Stark etkisi" diye adlandırılır. Klasik fizikle açıklanması olanaksız olan Stark etkisi, hem kuvantum kuramının, hem de o sıralar Bohr'un yeni ortaya attığı atom modelinin doğrulanması yolunda önemli bir adımdı. Ne var ki Stark, kuvantum kuramını olduğu kadar Bohr modelini de hiçbir zaman benimsememiş ve kıyasıya eleştirmiştir. Oysa Stark etkisi, 1916'da kuvantum mekaniğiyle açıklanabilmiş ve kuvantum kuramının önemli bir başarısı olarak kabul edilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Elektrizität in Gasen*, 1902, ("Gazlarda Elektrik"); *Die Principien der Atomdynamik*, 3 cilt, 1910-1915, ("Atom Dinamiğinin İlkeleri"); *Die gegenwärtige Krisis in der deutschen Physik*, 1922, ("Alman Fiziğinin Günümüzdeki Bunalımı"); *Adolf Hitler und die deutsche Forschung*, 1935, ("Adolf Hitler ve Almanya'da Araştırma"); *Jüdische und deutsche Physik* (W.Müller ile), 1941, ("Yahudi ve Alman Fizikleri").

- **BAKINIZ:** BALMER, BOHR, DOPPLER, EINSTEIN, E.GOLDSTEIN, LENARD, SOMMERFELD, ZEEMAN.

STARLING, Ernest Henry
(1866-1927)

İngiliz fizyoloji bilgini. Kalp ve kan dolaşımı fizyolojisine ilişkin araştırmaları, özellikle hormon kavramının ve içsalgı biliminin doğuşunu hazırlayan çalışmalarıyla tanınır.

17 Nisan 1866'da Londra'da doğdu, 2 Mayıs 1927'de Karayipler'deki bir deniz yolculuğu sırasında öldü ve Jamaika Adası'ndaki Kingston'da gömüldü. 1882'de Londra'daki King's College'ı bitirip, aynı kentteki Guy's Hospital'da burslu öğrenci olarak tıp öğrenimine başladı. 1887'de fizyoloji laboratuvarında yardımcı asistanlığa getirildiği, iki yıl sonra diplomasını aldığı bu okulda on yıl süreyle öğretim görevi yapan Starling, 1890'da yarı zamanlı olarak çalışmaya başladığı University College'da, çok verimli ve uzun ömürlü bir işbirliğine gireceği Bayliss ile tanıştı. 1899'da Guy's Hospital'dan ayrılıp, University College'da Jodrell Kürsüsü fizyoloji profesörlüğüne atandığında daha da güçlenen bu işbirliği, 1922'de Starling'in Royal Society'de Foulerton araştırma profesörlüğünü kabul etmesiyle noktalandı. 1899'da Royal Society üyeliğine seçilen Starling, 1913'te bu

kurumun Royal madalyasıyla ödüllendirildi.

Guy's Hospital'da öğretim görevlisi olduğu yıllarda akkan (lenf) ve kan dolaşımını inceleyerek, 1896'da, toplardamarların iç basıncı ile kılcal damarlardan kan geçişini sağlayan osmoz (geçişme) kuvvetleri arasındaki dengeyi ("Starling dengesi") belirleyen Starling, damarlar ile dokular arasındaki sıvı alışverişi için hidrostatik kuvvetlerin ve geçişme basıncının yeterli olduğunu açıkladı. University College'da birlikte çalışmaya başlayan Starling ile Bayliss'in sindirim fizyolojisine ilişkin ortak araştırmaları ise, biyokimyaya ve içsalgı bilimine hormon kavramını kazandıracak önemli bir dönüm noktasıydı. 1902'de iki araştırmacı, yarı sindirilmiş besinlerin ve sindirim artıklarının, bağırsakların sığamsal (peristaltik) hareketiyle sindirim kanalı boyunca ilerlemesini incelerken, onikiparmakbağırsağının mukozasınca üretilen ve kana karışarak pankreas salgısının başlamasına neden olan uyarıcı bir maddenin varlığını farkettiler. "Sekretin" diye adlandırdıkları bu maddenin varlığını ve işlevini bilim dünyasına açıklamalarından üç yıl sonra, içsalgı bezlerince üretilip kan dolaşımı yoluyla ilgili organlara iletilen ve o organın çalışmasını düzenleyici etki gösteren bu tür maddelerin tümünü, Starling'in önerisiyle "hormon" diye adlandırdılar.

Sonraki yıllarda, kalbin kan pompalama etkinliğini incelemek üzere, büyük ölçüde kendisinin tasarlayıp geliştirdiği bir kalp-akciğer makinesiyle hayvanlar üzerinde deneylerine başlayan Starling, toplardamarlardan gelen kan hacminin, dolayısıyla kalp çeperlerindeki kas geriliminin kalbin çalışma temposunu belirleyen önemli bir etken olduğunu açıkladı. Starling'in adıyla bilinen bu "kalp yasası"na göre, kalbin kasılma enerjisi kas lifinin uzunluğuna bağlıdır ve diyastol (genişleme) sırasında kalbe ne kadar çok kan dolarsa, bunu izleyen sistol (büzülme) kasılması da o kadar güçlü olur.

Starling, gerek merkezi dolaşım sistemine, gerek kılcal damarlar düzeyindeki sıvı alışverişine ilişkin çalışmalarıyla, 20. yy'da dolaşım fizyolojisinin gelişimine büyük bir ivme kazandırmış, Bayliss ile ortak çalışmaları içsalgı biliminde ve organizma bozukluklarının hormonlarla tedavisinde yeni bir çığır açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Principles of Human Physiology*, 1912, ("İnsan Fizyolojisinin İlkeleri").

- **BAKINIZ:** BANTING, BAYLISS, BEST, PINCUS, RUZICKA, SCHIFF, TAKAMİNE.

STAUDINGER, Hermann
(1881-1965)

Alman, kimyacı. Makromoleküller üzerindeki çalışmalarıyla polimer ve plastikler kimyasının kurucularındandır.

23 Mart 1881'de Rheinland bölgesindeki Worms'da (bugün FAC'de) doğdu, 8 Eylül 1965'te Freiburg-im-Breisgau'da öldü. Halle, Darmstadt ve Münih üniversitelerinde sürdürdüğü öğrenimini 1903'te Halle Üniversitesi'nden aldığı doktora derecesiyle tamamlayarak, bir süre Strasbourg Üniversitesi'nde araştırma ve öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1907'de Karlsruhe'deki Technische Hochschule'de doçentliğe, 1912'de de Zürich'teki Eidgenossische Technische Hochschule'de profesörlüğe atandı. 1926'da Freiburg Üniversitesi'ne geçen ve 1940'ta bu üniversiteye bağlı Makromoleküler Kimya Araştırma Enstitüsü'nün yöneticiliğini de üstlenen Staudinger, 1951'de emekliye ayrılıncaya değin bu görevini sürdürmüş, polimer kimyasına yaptığı katkılar nedeniyle 1953 Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır.

Çalışmalarını organik kimya alanında yoğunlaştıran Staudinger, önceleri, öğrencisi Ruzicka ile birlikte kasımpatından elde edilen böcek öldürücü piretrin tozunu incelemiş, toz biberi sentez yoluyla elde etmiş, kahveye tat veren bileşiği bularak sentezini gerçekleştirmişti. Sanayi kimyasına yeni olanaklar sağlayan ve kendisine Nobel Ödülü kazandıran en önemli çalışması ise polimer kimyasına ilişkindir.

1862'de İngiliz kimyacı Alexander Parkes'in (1813-1890) nikroselülozu bitki yağlarıyla yumuşatarak ilk plastik türü olan ksiloniti elde etmesinden sonra, ABD'li kimyacı John W. Hyatt (1837-1920), kâfurunun plastikleştirici etkisini bulmuş ve nitroselülozu kâfuruyla işleyerek "selüloit" adını verdiği plastik maddenin sınai üretimini başlatmıştı. 1911'de Baekeland'ın, gerçek anlamda ilk sentetik plastik madde olan bakaliti elde etmesinden sonra da hidrokarbonların yapısının çözümlenmesine, özellikle karmaşık molekül yapılarının anlaşılmasına yönelik araştırmalar hız kazanmıştı.

1920'lerin ilk yıllarında kimyacılar, birçok organik bileşiğin yapısında yer alan uzun zincirler biçimindeki büyük molekül gruplarının (polimer), monomer denilen eş yapıdaki küçük moleküllerin zayıf fiziksel kuvvetlerle gevşek olarak birbirine eklenmesiyle oluştuğu görüşündeydiler. Staudinger ise, 1922'de kauçuğun hidrojenlenmesine ilişkin deneyleri sonucunda, işlem sırasında polimerlerin kimyasal bir dönüşüme uğramasına karşın, tepkime ürünü olan büyük moleküllü doymuş hidrokarbon bileşiğinin molekül ağırlığı ile başlangıçtaki kauçuğun molekül ağırlığının aynı olduğunu buldu. Buradan yola çıkarak da polimerleşmenin fiziksel değil, kimyasal bir süreç, yüksek polimerlerin de "makromolekül" adını verdiği gerçek dev moleküller olduğunu ve uzun zincir biçimindeki bu moleküllerin çeşitli yöntemlerle sentez yoluyla elde edilebileceğini ileri sürdü. 1927'de ilk uzun zincirli sentetik elyafı üretmeyi başararak, savının bilim çevrelerince kabul edilmesini sağladı.

Sonraki yıllarda canlı organizmalardaki makromolekülleri inceleyerek, yaşam sürecinin protein ve enzim biçimindeki yüksek polimerlere bağlı olduğunu savunan, ayrıca, polimer çözeltilerin ağdalılığı (viskozite) ile molekül ağırlığı arasındaki bağıntıyı (Staudinger bağıntısı) kuran Staudinger'in çalışmaları, yüksek polimerler kimyasının ve plastik sanayiinin hızla gelişmesine olanak sağlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Anleitung zur organischen Qualitativen Analyse*, 1923, ("Organik Yapı Analizine Giriş"); *Makromolekulare Chemie und Biologie*, 1947, ("Makromoleküler Kimya ve Biyoloji").

• BAKINIZ: BAEKELAND, CAROTHERS, FLORY, NATTA, NIEUWLAND, RUZICKA, SVEDBERG, K.W. ZIEGLER.

STEEN, Jan
(1626-1679)

Hollandalı ressam. 17.yy'da Janr (Tür) resminin en ileri gelen temsilcilerinden biridir.

Leiden'de doğdu, 3 Şubat 1679'da aynı kentte öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Bir ara Leiden Üniversitesi'ne devam etti. 1648'de, daha sonra kızı ile evleneceği Jan van Goyen'in yanına çırak olarak girdi. La Haye (Den Haag), Delft ve Haarlem gibi kentlerde çalıştı. 1670 dolaylarında Leiden'e döndü ve Leiden Ressamlar Loncası'na katıldı. 1672'den sonra meyhanecilikle ressamlığı bir arada sürdürdü.

Steen başlangıçta Jan van Goyen'in izinden giderek yaptığı manzara resimleriyle tanınmaya başladı. Daha sonra Pieter de Hooch'un Hollanda toplumunun orta sınıflarının yaşam biçimini konu alan resimlerini taklit etti. 1660 sonrasının yapıtlarında Frans Hals'ın gerçekçiliği (realizm) ile Jacob Jordaens'ın biçimi canlı kılan ustalığını bütünleştirmeye yöneldi. Olgunluk döneminin ürünlerinde ise büyük bir oranda, işletmekte olduğu meyhanedeki eğlence sahnelerinden esinlendi.

Steen 17.yy Hollanda'sının yergisel Janr resminin en güçlü ustasıdır. Bu bağlam içinde ele aldığı eğlence âlemlerinde, çoğunlukla içgüdüsel ve bedensel dürtülerle davranan sıradan insanları alaycı bir yaklaşımla yansıtmıştır. Büyük bir düzensizlik ve karmaşıklığın egemen olduğu bu tür sahneleri kesin bir açık seçiklik ve titiz bir işçilikle biçime dökerek bunlardan ahlaksal sonuçlar çıkarmaya yönelmiştir.

Çeşitli pembeler, pastel maviler, limon sarıları ve griler resimlerine, çağdaşlarında görülmeyen bir canlılık kazandırır. Öte yandan figüre öncelik tanıyan anlayışına karşın, çeşitli konularda natürmort öğelerini özellikle vurgulamıştır. Biçimsel dili, açık-koyu değerleri ile ışık arasındaki dengeli ilişki üstüne kurulmuştur. Özellikle silüetleri, el, kol hareketlerini ve yüz anlatımlarını vurgulamak için ışığı kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Sabah Tuvaleti*, 1663, Buckingham Sarayı, Londra; *Tersine Dünya*, 1663, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Aziz Nicholas Şenliği*, 1667, Rijk Müzesi, Amsterdam; *On İkinci Gece*, 1668, Devlet Sanat Galerisi, Kassel; *Diş Çekimi*, Mauritshuis, La Haye; *Sanatçının Ailesi*, Mauritshuis Müzesi, La Haye (Den Haag), Hollanda.

• KAYNAKLAR: W.Martin, *Jan Steen*, 1954; F.Schmidt-Degener ve H.E. van Gelder, *Jan Steen*, 1927.

• BAKINIZ: A.BROUWER.

STEFAN IX
(1308-1355)

Sırp kralı. Güçlü bir Sırp İmparatorluğu yaratarak Osmanlı ilerleyişini durdurmaya ve Bizans tahtını ele geçirmeye çalışmıştır.

IX. Stefan Duşan'ın doğum yeri bilinmemektedir. 20 Aralık 1355'te Diavoli'de öldü. III. Stefan Uroş'un oğluydu. Babasıyla birlikte Constantinopolis'e (İstanbul) sürgüne gönderildi. 1322'de babasının krallığa getirilmesiyle 14 yaşında Zeta prensi oldu. 1330'da Bulgar Çarı Mihail ile Köstendil yakınlarında yapılan savaşta büyük bir zafer elde edildi ve çar öldürüldü. Bulgaristan Krallığı tahtına Sırp Prensesi Anna çıkarıldı. Ancak 1331'de eski çarın yeğenlerinden İvan Aleksandr, Anna'yı devirerek çarlığını ilan etti. Bulgar Krallığı'nın uzun vadeli planlarını baltalamasından çekinen Duşan, İvan Aleksandr'ın kızkardeşi ile evlendi. Böylece Bulgaristan üzerindeki Sırp egemenliği de güçlendi. 1334'te Bizans İmparatoru III. Andronikos ile yaptığı savaşta Strumca, Prilep (Pirlepe), Ohri ve Kostur'u alarak Doğu Makedonya'nın önemli bir bölümüne egemen oldu. Selanik önlerine geldiğinde karşı tarafın isteği üzerine barış yaptı. III. Andronikos'un 1341'de ölümünden sonra Bizans'ta taht kavgasının ardından çıkan iç savaş sırasında İoannes Paleologos ile İoannes Kantakuzenos arasındaki mücadelede Kantakuzenos ile ittifak yapan Duşan, 1342'de Constantinopolis'e doğru saldırıya geçti. Ancak bu bağlaşma uzun sürmedi. Osmanlılar'la anlaşan Kantakuzenos, Makedonya'da Saray'a doğru ilerledi. Arnavutluk'u sağlam bir üs olarak elinde bulunduran Duşan, 1345'te Saray'ı geri aldı. 1346'da Paskalya gününde piskoposluktan patrikliğe yükselttiği İpek başpiskoposunun elinden Sırp İmparatorluğu tacını giydi.

1348'de Epir'i ve Selanik dışında Teselya'yı Sırp topraklarına kattı. 1349'da Bizans modelini örnek alarak Duşanov Zakonik adını taşıyan bir yasa hazırlattı. Balkanlar'da ilerleyen Osmanlılar'ın yakın gelecekte Sırp İmparatorluğu için ciddi bir tehlike oluşturacağını düşünüyordu. Osmanlılar'a karşı kendi komutası altında bir haçlı seferi düzenlemesi için papa VI. Innocentius'a öneride bulundu. Ancak 1354'teki Macar saldırısı nedeniyle planından bir süre için vazgeçti. 1355'te Constantinopolis'i ele geçirmek için Bizans üzerine sefere çıktı. Ancak hareketinin ikinci günü Diavoli'de öldü. Ölümüyle ordusu bozuldu ve hızla geri çekildi.

Duşan, Sırp tarihinin önde gelen kahramanlarından sayılmıştır. Sırbistan onun zamanında, tarihteki en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

• BAKINIZ: KANTAKUZENOS.

STEFAN, Josef
(1835-1893)

Avusturyalı fizikçi. Özellikle ısı ışımasına ilişkin araştırmaları ve kendi adıyla anılan ışıma yasasıyla tanınır.

24 Mart 1835'te Klagenfurt yakınlarındaki St.Peter'de doğdu, 7 Ocak 1893'te Viyana'da öldü. Okuryazar bile olmayan Sloven asıllı, yoksul bir köylü ailesinin çocuğuydu. Başarılı bir ilk ve ortaöğrenimden sonra girdiği Viyana Üniversitesi'ni 1857'de bitirip, bir yıl kadar lise öğretmenliği yaptıktan sonra, 1858'de aynı üniversitede öğretim görevlisi, 1863'te de yüksek matematik ve fizik profesörü oldu. Ömrünün sonuna değin ayrılmadığı Viyana Üniversitesi'nde, 1866'da Denel Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğini, 1869-1870 yıllarında dekanlık, 1876-1877 yıllarında rektörlük görevini üstlenen Stefan, başta Avusturya İmparatorluk Bilimler Akademisi olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerindeki bilim akademilerinin üyeliğine seçilmiştir.

İlk araştırmalarını gazlarda ısı iletimi konusunda yapan, 1872'de gazların yayınım (difüzyon) ve sürtünme katsayılarını ve bu katsayıların mutlak sıcaklığa bağlılığını kinetik kuram çerçevesinde hesaplayarak sonuçların deneylerle uyuştuğunu gösteren Stefan, en önemli buluşunu 1879'da gerçekleştirdi. Tyndall, bir platin telin değişik sıcaklıklarda yitirdiği ısı miktarları arasındaki oranın beklenilenden çok büyük olduğunu saptamış, 1200°C ve 525°C sıcaklıklardaki ışıma güçleri arasındaki oranı 11,7 olarak hesaplamıştı. Stefan, santigrat cinsinden sıcaklıklara 273 sayısını ekleyerek bulunan mutlak sıcaklık arasındaki oranın dördüncü kuvvetinin 11,6 olduğunu belirledikten sonra, bugün kendi adıyla anılan ışıma yasasını ortaya koydu: "Işıma gücü ya da birim alandan yayılan ısı enerjisi, mutlak sıcaklığın dördüncü kuvvetiyle orantılıdır". Oysa 1744'te Newton, cisimlerin, ortamla aralarındaki sıcaklık farkıyla orantılı olarak ısı kaybedeceğini belirten ünlü "soğuma yasası"nı öne sürmüş, mutlak sıcaklığa yakın farklar için bugün bile geçerli sayılan bu yasa yıllarca kesin bir kural gibi benimsenmişti. Stefan, önerdiği yasayı değişik sıcaklıklarda yaptığı ölçümlerle doğruladıktan sonra, öğrencisi Boltzmann da 1884'te aynı yasayı Maxwell'in elektromanyetik kuramı ile termodinamikten yararlanarak kuramsal yoldan doğruladı ve yalnızca siyah cisim ışıması için kesinlikle geçerli olduğunu belirledi. Günümüzde "Stefan-Boltzmann yasası" olarak da anılan bu yasa, siyah cisim ışımasının tam olarak anlaşılması yolunda atılan ilk önemli adım olmuş, Planck da 1900'de siyah cisim ışımasından yola çıkarak kuvantum kuramını geliştirmiştir.

• BAKINIZ: BOLTZMANN, MAXWELL, PLANCK, TYNDALL, WIEN.

STEFAN NEMANYİÇ I
(? - 1200)

Sırp kralı. Sırbistan Krallığı'nın kurucusudur.

Ribnica'da (bugün Yugoslavya'da Titograd) doğduğu sanılmaktadır. Aynaros Dağı'nda öldü. Gençlik yıllarına ilişkin bilgiler oldukça abartmalı ve destansı niteliktedir. Babasının Raşka (bugün Yugoslavya'da) *zupan*'lığına (Sırp kabilelerinin yerel yöneticiliği) getirilmesinin ardından Raşka'nın doğu sınırında prensliğini ilan etti. Prensliği Ras'tan (Novibazar) Niş yakınına dek uzanıyor, Toplitsa'yı, Aşağı Ibar vadisini ve Krushevatz (Krusevac) çevresindeki toprakları içeriyordu.

Stefan Nemanyiç, 1167'de Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğini kabul ederek Raşka büyük *zupan*'ı oldu. Bizans İmparatoru I.Manuel'e [Komnenos] bağlılığını bildirmiş olmasına karşın kısa bir süre sonra ayaklandı. 1171'de Bizans'ın Dalmaçya kıyılarına saldıran Venedik filosuna yardım etti. Bunun üzerine 1172'de üzerine bir ordu gönderildi. Kosova yakınlarında Pantino'da Bizans ordusunu yenilgiye uğrattıysa da müttefikleri Venedik ve Macar Krallığı'nın Bizans'la anlaşması üzerine tek başına kaldı. Aynı yıl gönderilen ikinci Bizans ordusu karşısında yenildi, ancak I.Manuel tarafından affedildi. 1180'de I.Manuel'in ölümüyle ortaya çıkan taht kavgalarından yararlanarak Macar Kralı III.Bela ile birleşti ve Adriyatik kıyısında birçok Bizans kalesini fethetti. Bulgar Kralı I.İvan Asen ile ittifak kurarak olası Bizans saldırılarına karşı kendini güvenceye aldı. 1187'de Niş ve çevresini, 1189-1190 arasında da Üsküp, Prizren ve Tetovo'yu ele geçirdi. Bu arada 1189'da III.Haçlı seferine çıkan Kutsal Roma-Germen İmparatoru I.Friedrich Barbarossa'yı ülkesinde ağırlayarak ününün yayılmasını sağladı. 1190 sonlarında Bizans İmparatoru II.İsaakios'a Morava Nehri kıyılarında yenildi. Ancak Kosova, İpek, Prizren, Baür, İşkodra ve Kotor'u egemenliği altında tutmayı başardı. Diğer yandan oğlu Stefan'ı İsaakios'un yeğeni Eudokia ile evlendirdi. İsaakios'un tahtından indirilmesinden sonra 25 Mart 1196'da Stefan da tahtından feragat etti. Aynaros (Athos) Dağı'nda oğlu Aziz Sava'nın yaşadığı manastıra çekilip keşiş oldu.

Stefan, Sırplar'ı Bizans egemenliğinden kurtararak 200 yıldan fazla süren Nemanyiç hanedanını kurmuş, güçlü bir Sırp Krallığı'nın ilk tohumlarını atmıştır. Venedik'le yakın ilişkiler kurması ticaretin gelişmesine yardımcı olmuştur. Dindar bir kişiliğe sahip olan Stefan, Sırbistan'da Hıristiyan kilisesinin etkisinin yayılmasında da önemli bir rol oynamıştır.

• BAKINIZ: MANUEL I [Komnenos], STEFAN NEMANYİÇ II.

STEFAN NEMANYİÇ II
(? - 1228)

Sırp kralı. Din ve devlet işlerinde Sırbistan'ın bağımsızlığını sağlamıştır.

Doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. I.Stefan Nemanyiç'in ikinci oğluydu. Bizans İmparatoru II.İsaakios'un (d.1185-1195) yeğeni ve daha sonra tahta çıkan III. Aleksios'un (d.1195-1205) kızı Eudokia ile evlendi. Babası 1196'da bir manastıra çekilerek tahtını siyasi olarak daha güçlü durumda olan Stefan'a bıraktı. Ancak 1200'de babasının ölümünden sonra ağabeyi Vukan, Papalık ve Macar kralından destek görerek onu sürgüne gönderdi. 1202-1203 yıllarında sürgünde kaldıktan sonra küçük kardeşi Aziz Sava, Vukan'la barışmasını sağladı. Ağabeyi Vukan'ın siyasete ilgisizliği Stefan'ın öne çıkmasını kolaylaştırdı. Katolik Kilisesi'ne yakınlık gösteren Stefan ilk karısından ayrılarak Venedik Dükü Enrico Dandolo'nun torunu Anna Dandolo ile evlendi. Krallık tacını giyebilmek için papa III.Innocentius'a yaptığı başvurular sonuçsuz kaldı. Nihayet 1217'de III.Innocentius'un halefi III.Honorius bir heyet göndererek Stefan'a tacını giydirdi.

IV.Haçlı seferine çıkanlar 1204'te Constantinopolis'te (İstanbul) Latin Krallığı'nı kurmuş, böylece Balkanlar'da yıllardır süregelen Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasındaki mücadelede Katolik Kilisesi üstün bir duruma geçmişti. Stefan bu nedenle önceleri Katolik Kilisesi'ne yakın bir siyaset izlemeyi, bağımsız bir Sırbistan Krallığı'nın çıkarlarına uygun gördü. Daha sonra Ortodoks Patrikhanesi'nden ve Bizans imparatorundan din ve devlet işlerinde tam bağımsızlık hakkını alabileceğine inandı. Yıllardır Aynaros Dağı'nda bir manasturda yaşamakta olan küçük kardeşi Aziz Sava'yı Nicaea'da (İznik) sürgünde yaşayan Bizans İmparatoru I.Theodoros ve Patrik Germanus ile görüşmeye yolladı. Aziz Sava, 1219'da tüm Sırbistan'ın Ortodoks mezhebini benimsemesi karşılığında Sırp kilisesinin dini özerkliğini elde etti. Sırbistan'ın ilk başpiskoposu olarak 1221'de kardeşi Stefan'a ikinci kez taç giydirdi. "Taç giyen ilk Stefan" ya da II. Stefan Nemanyiç, 1227'de bir manastıra çekildi, bir yıl sonra öldü.

• **BAKINIZ:** STEFAN NEMANYİÇ I.

STEFFENS, Henrik
(1773-1845)

Norveçli filozof ve şair. İnsanın tarihsel gelişimini evrensel gelişimin bir yansıması olarak nitelemiştir.

2 Mayıs 1773'te Stavanger'da doğdu, 13 Şubat 1845'te Berlin'de öldü. Ortaöğrenimini Stavanger'da, yükseköğrenimini Kopenhag Üniversitesi'nde bitirdi. 1804-1806 arasında Jena, 1808'de Halle, 1811-1823 arasında Breslau, 1831'den sonra da Berlin üniversitelerinde felsefe profesörü olarak çalıştı. Protestan inançlarına bağlı bir din felsefesi geliştirmeyi amaçladı, doğa filozofu olarak da Romantizm'in ilkelerine bağlı kaldı, özellikle Schleiermacher ve Schelling'den esinlendi.

Steffens'in çalışmalarında odak sorun doğa bilimlerinden beslenen bir tümevarım yöntemiyle, Schelling'in öğretisine yeni bir biçim kazandırmaktır. Ona göre tinle doğa birliktedir. Bu birliği sağlayan da yeryüzünün ve onun kapsadığı diri varlıkların tarihinde görülen yaşam evrimleri, doğanın jeoloji bakımından geçirdiği gelişim aşamalarıdır. İnsan doğanın bütününü içeren bir gelişim çizgisi üzerindedir. Bu nedenle insanı anlamakla doğayı tanımak eş düzeyde olabilir. İnsan yaşamın geçirdiği ilerleme evrelerinin hepsini içerir, o gelişimin en yüksek aşamasıdır. İnsanın tinsel gelişimi de bu evrim çizgisini izler. Bu gelişim sürecinde, belli aşamalarda, bireysel yönelmeler görülür. Bu durumda bireyselleşmenin niteliği sonsuzluğun belirtisidir. Bu da bireyin içeriğindeki verimliliği, varlıklılığı gösterir.

Steffens'e göre, dünyanın da içinde bulunduğu, Güneş dizgesi, gelişmesinin son aşamasında, bireyselliğin en olgun örneğini ortaya koymuş, böylece tikel varlıkların son biçimlerini almasına olanak sağlamıştır. Bireyin gelişimi odak sorun olarak alınınca, doğa felsefesinin tinsel bir felsefeye dönüşmesi kolaylaşır, çünkü tinsel gelişim olgunluk aşamasının doruğudur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Grundzüge der philosophischen Naturwissenschaft*, 1806, ("Doğabiliminin Felsefeye Özgü Temelleri"); *Anthropologie*, 1824, ("Antropoloji"); *Was ich erlebte*, 10 cilt, 1840-1844, ("Neler Yaşadım").

STEICHEN, Edward
(1879-1973)

Lüksemburg asıllı ABD'li fotoğrafçı. Çağdaş fotoğraf akımlarının önderlerindendir.

27 Mart 1879'da Lüksemburg'da doğdu, 25 Mart 1973'te Connecticut Eyaleti'ndeki West Redding'de öldü. Ailesi 1881'de ABD'ye göç etti, önce Michigan Eyaleti'nde Hahcock'da, daha sonra 1889'da Wisconsin Eyaleti'nde Milwaukee'de yaşadılar. Steichen 1894-1898 arasında bir taşbaskı (litografi) atölyesinde çırak olarak çalıştı, reklam çizerliği yaptı. 1895'te ilk fotoğraf makinesini satın alarak fotoğraf çekmeye başladı. 1899'da II.Philadelphia Photographic Salon'da sergilediği iki fotoğrafı ilgi çekti. 1900'de Chicago Salon'da birkaç fotoğrafı sergilendi. Aynı yıl New York'ta Alfred Stieglitz ile tanıştı. 1901'de Paris'e gitti. Orada sanatçı ve yazarların fotoğraflarını çekti, Rodin'le tanıştı, resim yapmaya başladı. Ertesi yıl New York'a döndü. V.Cadde'de 291 No'da bir stüdyo kiraladı. Stieglitz ve başka fotoğrafçılarla birlikte Photo-Secession adlı bir grup kurdu. Fotoğrafları Stieglitz'in çıkardığı *Camera Work* adlı dergide yayımlandı. 1904'te renkli fotoğraf denemeleri yapmaya başladı. 1905'te stüdyosunda Stieglitz'le birlikte Photo-Secession'un fotoğraflarının sergilendiği bir galeri açtılar. Stüdyonun kapı numarasından dolayı

bu ünlü galeriye "291" adını verdiler.

Steichen 1906-1914 arasında Fransa'da yaşadı. 1907'de, Lumière Kardeşler'in icadı olan *autochrome* levhalarıyla çalışarak çektiği on renkli fotoğrafı "291"de sergilendi. 1910'da "291"de Cézanne'ın suluboyalarıyla bir sergi açılmasını sağladı. Ertesi yıl moda fotoğrafı çekmeye başladı. Resim yapmayı da sürdürdü. 1914'te New York'a döndü; "291"de Stieglitz ile birlikte çalıştı. I.Dünya Savaşı'nda, 1917-1919 arasında, ABD ordusunda subay olarak Fransa'da görev yaptı, hava keşif fotoğrafları çekti. 1923'te yeniden New York'a döndü. Condé Nast Yayınları Fotoğraf Bölümü şefi oldu. *Vogue* ve *Vanity Fair* dergileri için portreler ve moda fotoğrafları çekmeye başladı. 1923-1927 arasında bu alanda büyük bir ün ve başarı kazandı. 1929'da E.Weston'la birlikte Almanya'da Stuttgart kentinde açılan Film und Foto sergisinin ABD bölümünü hazırladı. II.Dünya Savaşı sırasında, 1942-1945 arasında, Birleşik Devletler Donanması Fotoğraf Enstitüsü yöneticisi oldu, deniz savaşlarının fotoğraflanmasında görev aldı. 1947'de New York'taki Modern Sanatlar Müzesi'nin fotoğraf bölümünün başına getirildi. 1952-1955 arasında ünlü The Family of Man (İnsanlık Ailesi) adlı karma fotoğraf sergisini hazırladı. 1962'de müzedeki görevinden ayrıldı.

Steichen, hava ve savaş fotoğrafından moda, portre ve reklam fotoğrafına dek çeşitli türlerde çağdaş fotoğraf sanatının en önemli öncülerinden biri olmuştur. Ressamlığından da gelen görsel anlatım gücüyle, plastik değerleri ağır basan başyapıtlar üretmiştir. Ayrıca New York Modern Sanatlar Müzesi'nde yürüttüğü çalışmalarla, The Family of Man ve benzeri sergi düzenlemeleriyle fotoğraf sanatının yayılmasına büyük katkılarda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *The Bitter Years, 1935-1941*, 1962, ("Acı Yıllar 1935-1941"); *A Life in Photography*, 1963, ("Fotoğrafla Geçen Bir Yaşam").

- KAYNAKLAR: C.Sandburg, *Steichen the Photographer*, 1929.

- BAKINIZ: STIEGLITZ, E. WESTON.

STEIN, Clarence S.
(1882 - ?)

ABD'li mimar ve kent tasarımcısı. Yeni ilkelerin uygulandığı *Radburn Konut Yerleşmesi*'nin tasarımcılarından biridir.

Ülkesinde Columbia Üniversitesi'nde ve Paris'te École des Beaux Arts'da mimarlık eğitimi gördü. Konutlar ve yerleşmelerle ilgilenirken karşılaştığı toplumsal sorunlar onu kent tasarımına yöneltti. Bu alandaki ilk önemli çalışması Bertram Goodhue'nin yanında çalıştığı sırada New Mexico'da, Tyrone'da bir madencilik yerleşmesini planlamasıydı. 1920'den sonra Amerikan Mimarları Enstitüsü tarafından yeni kurulmuş olan Komünal Planlama Komisyonu ile New York Eyaleti Konut ve Bölge Planlama Komisyonu gibi örgütlerde çalıştı, bunlara başkanlık etti. 1923'de Amerikan Bölge Planlama Birliği adlı örgütü kurdu. New York Eyaleti Konut ve Bölge Planlama Komisyonu tarafından 1926'da yayımlanan bir rapor, konut yapımına devletin yardım etmesi, Tennessee Vadisi Düzenleme Örgütü'nün kurulması, eyaletlerde planlamaya olanak sağlayacak araştırma çalışmaları gibi o zamanlar için ABD'de yeni olan uygulamaların başlamasına neden oldu. Stein daha sonra çeşitli yerleşme tasarımları gerçekleştirdi, planlama çalışmalarında danışman olarak görev aldı.

20. yy'da, kentlerin bağdaşık (homojen) bir bütün olmayıp birtakım alt birimlerden oluştukları düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştı. Bu konuda çalışan ABD'li araştırmacı Clarence Perry 1923'te böyle bir alt birim için ilk kez "komşuluk birimi" deyimini kullanmıştı. En küçüğü, bir ilkokul ve gerekli alışveriş merkezi çevresindeki konutlardan kurulu bu birimler, birleşerek daha büyük birimleri oluşturuyor, onların merkezleri de daha çok sayıda hizmet içerecek büyüklükte oluyordu. Stein, bu düşünceleri işbirliği yaptığı ABD'li kent tasarımcısı Henry Wright (1878-1936) ile birlikte 1928'de *Radburn Konut Yerleşmesi*'nde uygulayarak ilerde benimsenecek önemli bir tasarım ilkesinin ilk örneğini vermiştir.

New York'dan 26,5 km uzaklıkta, 25.000 kişi nüfuslu bir uydu kent olan Radburn, her biri merkezinde bir ilkokul bulunan yaklaşık 800'er m çaplı üç komşuluk birimine ayrılarak tasarlanmıştır. 1929 Dünya İktisadi Bunalımı nedeniyle tasarımın yalnız 400 ailelik iki bölümü gerçekleştirilebilmiştir. Komşuluk birimi ilkesinin uygulanmasının yanı sıra Radburn, işlevleri birbirinden farklı dört yol türü uygulamak, evleri taşıt yollarına değil de bahçe ya da yaya yollarına baktırmak, yaya yolları ile taşıt yollarını gerektiğinde alt-üst geçitler de kullanarak birbirinden ayırmak, tüm yerleşmeyi kapsayan sürekli bir yeşil alan oluşturmak gibi ilkelerin uygulanmasıyla günümüzün en ileri kent tasarımı örneği haline gelmiştir.

Stein, E. Howard tarafından ortaya atılan bahçe kent düşüncesinin ABD'deki en güçlü destekleyicilerindendir. Gerek kuramsal, gerek uygulamalı çalışmalarıyla, ülkesinde dar gelirlilerin daha iyi konut koşullarına kavuşması için çalışmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Kent Tasarımı: *Sunnyside Gardens Konut Yerleşmesi* (H.Wright ve Ackerman ile), 1924, ABD; *Radburn Konut Yerleşmesi* (H.Wright ile), 1928, New York; *Greenbelt Konut Yerleşmesi* (H.Walker, Ellington ve Wadsworth ile), 1935, Maryland, ABD; *Greenhills Konut Yerleşmesi* (J.R. Hartzog ve W. A. Strong ile),1936,Ohio,ABD; *Greendale Konut Yerleşmesi* (J.Crane ve E. Peets ile), 1936, Wisconsin, ABD; *Baldwin Hills Konut Yerleşmesi* (R.D. Johnson, Wilson, Merrill ve Alexander ile), 1941, Los Angeles/California, ABD; *Kitimat* yeni kenti, 1951, İngiliz Kolumbiyası. Kitap: *Towards New Towns for America*, 1951, ("Amerika İçin Yeni Kentlere Doğru").

- BAKINIZ: E. HOWARD.

STEIN, Gertrude
(1874-1946)

ABD'li yazar. Deneysel yazılarıyla, Kübizm'in resimde gerçekleştirdiğini edebiyatta yapmak istemiştir.

3 Şubat 1874'te Pennsylvania Eyaleti'nde Alleghany'de doğdu, 27 Temmuz 1946'da Paris'te öldü. Yahudi kökenli varlıklı bir ailenin kızıydı. Düzenli bir ilk ve ortaöğrenim görmedi. 1893'te Radcliffe College'a girdi ve psikoloji öğrenimi yaptı. Öğretmenleri arasında filozof William James de vardı. Stein'ın, anlık duyumları öne çıkaran deneyci üslubunun oluşmasında James'in de etkisi oldu. Stein daha sonra Johns Hopkins Üniversitesi'nde dört yıl tıp okudu. 1903'te Paris'e gitti ve yerleşti. Evi kısa sürede Picasso, Braque, Matisse ve Derain gibi ressamların uğrak yeri oldu. Stein bu yıllarda öncü sanat akımlarının, özellikle de Kübizm'in ateşli bir destekçisiydi. İlk yapıtı olan *Three Lives* ("Üç Yaşam") 1909'da yayımlandı. Bunu 1914'te *Tender Buttons* ("Sevecen Düğmeler") izledi. Bu iki yapıtı, onun Paris'teki genç ABD'li sanatçılar arasında bir edebiyat otoritesi olarak tanınmasını sağladı. L.Pound, S.Anderson, E.O'Neill, S.Fitzgerald ve E.Hemingway gibi şair ve yazarlar, Stein'ın evinde Paris'in öncü sanatçılarıyla tanıştılar. Stein, ABD'nin geleneksel değerlerinden yüz çeyirmiş bu kötümser yazarlar için "yitik kuşak" nitelemesini ilk kullanan kişiydi. 1925'te yayımlanan yapıtı *The Making of Americans* ("Amerikalılar'ın Oluşumu") çetrefilliğinden ötürü çok dar bir okur kesimince benimsendi. En popüler yapıtı 1933'te yayımlanan ve birlikte yaşadığı Alice B. Toklas'ın yaşamını anlatan *The Autobiography of Alice B. Toklas*'dı ("Alice B.Toklas'ın Özyaşamöyküsü"). Bu, gerçekte Stein'ın kendi yaşamöyküsüydü. Stein, librettosunu yazdığı, müziğini Virgil Thomson'un bestelediği *Four Staints in Three Acts* (Üç Perdede Dört Aziz) operasının sahnelenişi için 1934'te ABD'ye gitti. Burada bir dizi konferans verdi. II.Dünya Savaşı'nda Almanlar'ın Fransa'yı işgale başlaması üzerine Güney Fransa'daki Culoz'a taşındı, 1944'te Paris'e geri döndü. Savaşla ilgili anılarını *Paris, France* ve *Wars I Have Seen* ("Gördüğüm Savaşlar") adlı kitaplarında anlattı. *Brewsie and Willie* ise savaştan hemen sonra Paris'teki evinde onu ziyarete gelen ABD'li askerlerle ilgili gözlem ve anektodları içeriyordu.

Stein, okurlardan çok yazarlar üzerinde etkili olmuş bir yazardır. Bir bütün olarak güzel sanatlarda 20. yy'ın başında beliren yenilikçi eğilimleri edebiyata yansıtmayı denemiştir. Düzyazıda sistemli bir biçimde uyguladığı ilkeler, dolaysızlık, ilkelcilik ve soyutlama olmuştur. Var olan edebiyat ve dil kurallarının ötesine geçerek, insan deneylerine ve nesnelere dolaysızca yaklaşmak, yazıyı her türlü geleneksel süsten arındırmak, kullanılan malzemeyi, yani anlamdan bağımsız olarak sözcükleri öne çıkarmak ve bir tür saf ilkelliğe ulaşmak istemiştir. Bu amaçla soyutlamaya, dil ve anlam bütünlüğünün parçalanmasına dayalı, tekrarlarla dolu, noktalama işaretlerinin olmadığı bir yazı tarzı geliştirmiştir. Ancak bu Edebi Kübizm deneyinde en ileri gittiği yapıtı olan *Tender Buttons*, amaçladığı noktanın oldukça ötesine, tam bir anlaşılmazlığa düşmüştür. Buna karşılık, *Three Lives*'ın bütününde ve *The Making of Americans* ile yaşamöyküsünün ve anılarının bazı bölümlerinde, alışılmış algılama biçimlerini bozma amacına bağlı kaldığı halde, Mark Twain'i anımsatan bir tazelik ve dolaysızlığa da ulaşmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman-Öykü:** *Three Lives*, 1909, ("Üç Yaşam"); *Tender Buttons*, 1914, ("Sevecen Düğmeler"); *The Making of Americans*, 1925, ("Amerikalılar'ın Oluşumu"); *Things As They Are*, 1950, ("Oldukları Gibi Nesneler"). **Otobiyografi-Anı:** *The Autobiography of Alice B.Toklas*, 1933, ("Alice B.Toklas'ın Özyaşamöyküsü"); *Paris, France*, 1940; *Wars I Have Seen*, 1945, ("Gördüğüm Savaşlar"); *Brewsie and Willie*, 1946. **Libretto:** *Four Saints in Three Acts*, 1933, (Üç Perdede Dört Aziz); *The Mother of Us All*, 1947, (Hepimizin Anası). **Deneme-İnceleme:** *How to Write*, 1931, ("Nasıl Yazmalı"); *The Geographical History of America: The Relation of Human Nature to Human Mind*, 1936, ("Amerika'nın Coğrafi Tarihi : İnsan Doğasının İnsan Zihniyle İlişkisi").

STEIN, Karl
(1757-1831)

Alman devlet adamı. 1807-1808 yıllarındaki başbakanlığı sırasında önemli reformlar gerçekleştirmiştir.

Stein Baronu Heinrich Friedrich Karl 26 Ekim 1757'de Nassau'da doğdu, 29 Temmuz 1831'de Kappenberg'de öldü. Soylu bir aileden geliyordu. Göttingen Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördüğü sırada İngilizce, İtalyanca, matematik ve müzik dersleri alarak ve tarih, edebiyat, iktisat konularında sürekli okuyarak kendini eğitti. Üniversiteyi bitirdikten sonra 1777-1780 arasında Alman prensliklerine yaptığı yolculuklar sırasında, mahkemelerdeki işleyişi inceledi. 1780'de Prusya Devleti'nin hizmetine girerek madencilik ve sanayi alanında görev aldı. Berlin ve Westfalya'da yürüttüğü bu görevi sırasında, madenleri geliştirdi, yeni yollar yaptırdı, nehirlerin ulaşıma elverişli duruma getirilmesini sağladı, vergi toplama sisteminde yenilikler yaptı; sanayiyi ve ticareti teşvik edici önlemler alarak tekstil üretiminde önemli artışlar sağladı.

Başarılı hizmetlerinden dolayı, 1804'te Prusya Kralı III. Friedrich-Wilhelm (1770-1840) tarafından sanayi, ticaret ve gümrükler bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında yakından inceleme fırsatını bulduğu Prusya yönetim sisteminde mutlaka reformlar yapılması gerektiğini gördü. Bu doğrultuda, kralın bazı sorumluluk ve yetkilerini bakanlarına devretmesini öngören bir yönetim reformu üzerinde ısrar etmesi kralla arasının açılmasına neden oldu ve Ocak 1807'de görevinden alındı. Bu olaydan sonra gittiği Nassau'da, Prusya'yı I.Napoléon'un egemenliği altında çökmekten kurtaracak tek yolun mutlak monarşi yönetiminin terkedilmesi olduğunu ileri süren bir muhtıra yayımladı.

Bu sırada Prusya orduları Ekim 1806'da Jena'da I.Napoléon komutasındaki Fransız orduları karşısın-

da ağır bir yenilgiye uğramış ve I.Napoléon Prusya'nın başkenti Berlin'i işgal etmişti. Temmuz 1807'de Rus Çarı I.Aleksandr ile I.Napoléon arasında imzalanan Tilsıt Antlaşması'yla Prusya'nın Polonya'daki egemenliği son bulmuş ve Prusya, topraklarının yarıya yakın bölümünü yitirmişti. I.Napoléon'un baskısıyla 1807 yazında başbakan Karl von Handenberg'i görevden almak zorunda kalan III. Friedrich-Wilhelm duruma bir çözüm getirebilmek amacıyla Ekim 1807'de başbakanlığa çok geniş yetkilerle donattığı Stein'ı getirdi.

Stein görevde kaldığı 14 ay boyunca çok önemli reformlar yaptı. İlk olarak serfliğe son verdi. Ardından soylu ya da ruhban sınıflardan gelmeyenlere toprak sahibi olma, soylulara da ticaret ve sanayi alanında etkinlik gösterme hakkı veren bir yasa çıkardı. Kasım 1808'de çıkardığı bir yasayla, kentler mülk sahibi vatandaşlarca seçilen görevlilerin oluşturduğu belediyelerce yönetilme hakkını elde etti. Ayrıca hükümetin tüm kademelerinde yenilikler yaparak, yönetsel işlemleri basitleştirdi. Üyeleri toprak sahipleri tarafından yaşam boyu görev yapmak üzere seçilecek ve iktidarı kralla paylaşacak bir meclis oluşturulması doğrultusunda bir plan hazırladı. Bir yandan da, Prusya'yı Fransız boyunduruğundan kurtarmak için planlar yapıyor, bu amaçla Avusturya'nın ileride çıkacak bir savaşta Prusya'nın yanında yer almasını sağlamaya çalışıyordu. 1808'de ulusal kurtuluş için hazırlık yapılması gerektiğini savunduğu bir mektubunun Fransız makamlarının eline geçmesi, hemen görevinden alınmasına ve sürgüne gönderilmesine neden oldu.

Bir süre Avusturya'da kalan Stein, Mayıs 1812'de Rus Çarı I. Aleksandr'ın davetini kabul ederek Rusya'ya gitti ve çarın özel danışmanlığını yapmaya başladı. Bu görevi sırasında çarı I.Napoléon'a karşı savaşı sürdürmesi için ikna etmeye çalıştı. Kasım 1812'de I. Napoléon ordularının Rusya'da yenilgiye uğraması üzerine ülkesine döndü. III. Friedrich-Wilhelm'in Fransızlar'a karşı gönüllü birlikler kurulması çağrısında bulunmasının hemen ardından Şubat 1813'te Doğu Prusya'da Fransızlar'a karşı bir ayaklanma örgütledi. Mart 1813'te Rusya ile Prusya arasında ittifak kurulmasını öngören Kalisz Antlaşması'nın imzalanmasında önemli rol oynadı.

1814-1815 yıllarında Rus çarının danışmalarından biri olarak Viyana Kongresi'ne katıldı. Kongrede güçlü ve merkezi bir otorite altında birleşmiş bir Alman devleti kurulması için çaba göstediyse de, Almanya'nın bölünmüş ve güçsüz bir ülke olarak kalmasını yeğleyen Avusturya Başbakanı Metternich'in engellemeleri ve Prusya kralının bu çabasında Stein'a destek olmaması nedeniyle girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

Kongreden sonra Rus çarının yanındaki görevinden ayrılan Stein 1816'da emekli olarak Westfalya Eyaleti'nde Kappenberg'e yerleşti. Yaşamının bundan sonraki yıllarında zamanını tarih çalışmalarına ayırdı. 1819'da eski Alman tarihiyle ilgili kaynakları araştırmak üzere bir dernek kurdu. Stein'ın birleşik ve güçlü bir Alman devletinin kurulması için verdiği mücadele, ölümünden sonra genç kuşakları etkilemeyi sürdürdü.

• KAYNAKLAR: G.S.Ford, *Stein and the Era of Reform in Prussia 1807-1815*, 1922; G.Ritter, *Stein: Eine politische Biographie*, 1958.

• BAKINIZ: HARDENBERG, METTERNICH, NAPOLÉON I.

STEIN, Lorenz von
(1815-1890)

Alman, düşünür. Hegel'in birey ve devlet kavramlarından yola çıkarak, bir toplum kuramı oluşturmuştur.

Schleswig'de (bugün FAC'de) doğdu, Viyana yakınlarındaki Weialingau'da öldü. Jena ve Kiel üniversitelerinde felsefe ve hukuk öğrenimi gördü. 1840'ta hukuk doktorası aldı. Hukuk çalışmalarını sürdürmek için gittiği Paris'te V.Considérant, L.Blanc, E.Cabet gibi düşünürlerle ilişki kurdu, sosyalist düşünceler ve toplumsal hareketlerle ilgili çalışmalara yöneldi. Paris'teyken, *Deutsche allgemeine Zeitung*'un muhabirliğini de yapan Stein, 1842'de yayımladığı *Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs* ("Çağdaş Fransa'da Sosyalizm ve Komünizm") adlı kitabıyla dikkati çekti. 1846'da Kiel'e dönerek öğretim üyesi oldu. 1848 Devrimi sırasında Schleswig-Holstein'ın bağımsızlığını savunduğu için Danimarka yetkilileri tarafından Kiel Üniversitesi'nden uzaklaştırıldı ve Münih'e giderek gazetecilik yapmaya başladı. 1855'te Viyana'da profesör oldu ve 1885'te emekli oluncaya değin orada kaldı.

Stein'ın 1850'de yayımlanan *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage* ("Fransa'da 1789'dan Günümüze Toplumsal Hareketler Tarihi") adlı kitabında, Alman İdealizmi'nin ve Fransız Ütopik Sosyalizmi'nin yoğun etkisi görülmektedir. Bu kitabında 1789 Fransız Devrimi sonrası geliştirilen eleştirel yaklaşımları, Hegel'in birey ve devlet kavramları üzerine oturtmaya çalışmış, toplum kuramı ve toplumsal hareketin yasaları ile ilgili uzun giriş bölümü, Hegel diyalektiğini sosyolojiye uyarlama girişimi olarak kabul edilmiştir.

Stein'ın toplum kuramının temel düşüncesi devlet ve toplum arasındaki karşıtlıktır. Toplum insan yaşamının, emeğin örgütlenmesi ve zenginliğin bölüşümü tarafından belirlenen organik birliğidir. Özünde sınıf çelişkileri tarafından düzenlenen toplumsal ilişkinin iki nesnesi egemen sınıf ve bağımlı sınıftır. Toplumdan farklı olarak devlet, tüm bireyleri özgür ve eşit kabul ederek, aralarında ayrım gözetmeksizin onların gelişmesini, refahını ve eğitilmesini ilke edinir. Devlet genel çıkarı ve özgürlüğü, toplumun çelişen özel çıkarlarından korur. Böylece Stein, özgürlük ve eşitliği devlete, sömürü ve eşitsizliği topluma ait kılarak, toplumun iç çelişkisini, devlet ve toplum arasındaki bir karşıtlığa dönüştürür. İnsan özgürlüğünü elde etmek için, çağdaş toplumun herhangi bir yükümlülüğü yoktur, bu sorumluluk devletindir.

Stein'a göre tarih, devlet ve toplum arasındaki bu çelişkinin yenilenmesinden başka bir şey değildir. İktisadi bakımdan egemen gruplar iktisadi ayrıcalıklar elde etmek için çabalamışlar ve sınıf olarak gelişme

eğilimlerine koşut olarak devlet gücünü ele geçirmeye yönelmişlerdir. Yönetici sınıfın, devlet gücünü kendi çıkarları doğrultusunda kullanma girişimi, yeni bir dinamik başlatarak sınıflar arasındaki çelişkileri yoğunlaştırmıştır. Çelişkilerin çözümü anlamında iki dönüşüm olasılığı vardır: Siyasal reform ve devrim. Tarihteki büyük dönüşümler, hep devrimlerle gerçekleşmiştir. Her devrim o zamana değin iktidardan dışlanmış sınıf için genel eşitlik vaat etmiş, ama yalnızca devrimden sonraki mülk sahiplerine eşit haklar tanımıştır. Öte yandan, eğer devlet, bağımlı sınıfın taleplerine önem verir ve toplumsal eşitliği yaptırım gücüyle sağlarsa ve böylece sınıfların dışında ve üzerinde bir işlev yüklenirse, siyasal reformlar yoluyla, zenginliği ve eğitimi tüm toplum bireylerine yaygınlaştırarak çelişkileri çözebilir.

Stein, Viyana'ya gittikten sonra, Fransa, İngiltere ve Almanya'daki kamu yönetimi ve kamu maliyesi konularında çalıştı. Dönemin akademik çevrelerinde bu konulardaki katkılarıyla etkili olmakla birlikte, en önemli yanı, toplum kuramı ve Almanya'da sosyoloji biliminin gelişmesi üzerindeki etkisidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs*, 1842, ("Çağdaş Fransa'da Sosyalizm ve Komünizm"); *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*, 3 cilt, 1850, ("Fransa'da 1789'dan Günümüze Toplumsal Hareketler Tarihi"); *Lehrbuch der Finanzwissenschaft*, 1860, ("Maliye Bilimi Ders Kitabı"); *Die Verwaltungslehre*, 3 cilt, 1865-1868, ("Yönetim Öğretisi"); *Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrechtes mit Vergleichung der Literatur und Gesetzgebung von Frankreich, England und Deutschland*, 1870, ("Fransa, İngiltere ve Almanya'nın Literatür ve Yasalarının Karşılaştırması Yoluyla Yönetim Öğretisi ve İdare Hukuku El Kitabı").

STEINBECK, John
(1902-1968)

ABD'li yazar. 1929 dünya iktisadi bunalımı sırasında tarım işçilerinin yaşamlarını konu alan yapıtlarıyla tanınmıştır.

John Ernst Steinbeck 27 Şubat 1902'de California Eyaleti'nde, Salinas kentinde doğdu, 20 Aralık 1968'de New York'ta öldü. Babası yerel bir politikacı, annesi öğretmendi. Stanford Üniversitesi'nde zaman zaman ara vererek altı yıl boyunca sürdürdüğü öğrenimini tamamlamadan bıraktı. 1925'te bir şileple New York'a gitti. Burada geçimini sağlayabilmek için laborantlık, gazetecilik, inşaat işçiliği gibi birçok geçici işte çalıştı. 1929'da yayımlanan ilk romanı *Cup of Gold*'un (Altın Kadeh) başarısızlığa uğramasından yılmadı ve California'ya dönerek yazmayı sürdürdü. 1932 tarihli *The Pastures of Heaven* (Cennet Çayırları), doğduğu yörenin kırsal yaşamı üzerine, birbirine bağlı öykülerden oluşan roman bütünlüğünde bir yapıttı. 1935'te yayımlanan *Tortilla Flat* (Yukarı Mahalle) adlı romanı ilk büyük başarısı oldu. Meksika kökenli Amerikalılar'ın öyküsü olan bu yapıt eleştirmenlerin övgüsünü topladı ve Steinbeck'in geniş çapta tanınmasını sağladı.

California'da meyve toplayıcı işçilerin gerçekleştirdiği bir grevi anlatan 1936 tarihli *In Dubious Battle* (Bitmeyen Kavga), grev konusunu işleyen en iyi romanlardan biri kabul edildi. Ertesi yıl yayımlanan *Of Mice and Men* (Fareler ve İnsanlar), iki göçmen işçi arasındaki alışılmadık, karmaşık ilişkinin öyküsüydü ve Steinbeck'in doğduğu topraklarda geçiyordu. Bu kısa roman aynı yıl oyunlaştırılarak sahnelendi ve büyük başarı kazandı. 1939'da da Lewis Milestone (1895-1980) tarafından sinemaya uyarlandı.

Steinbeck başyapıtı sayılan *Grapes of Wrath*'i (Gazap Üzümleri) 1939'da yayımladı. Topraklarından uzaklaştırılan Oklahomalı tarım işçilerinin California bölgesine göç etmeleri ve bu verimli topraklara yerleşebilmek için verdikleri mücadele çevresinde gelişen yapıt, başarılı bir toplumsal başkaldırı romanıydı. Joad ailesinin destansı göç öyküsü, kimi çevrelerce tepkiyle karşılandıysa da, geniş bir okur kitlesince beğenildi ve Steinbeck'e 1940 Pulitzer Ödülü'nü kazandırdı. Bu romanı aynı yıl sinemaya da uyarlandı ve film, ünlü yönetmen John Ford'un en başarılı yapıtlarından biri oldu.

Steinbeck II.Dünya Savaşı sırasında savaş muhabirliği yaptı. 1942 tarihli *The Moon Is Down* (Ay Battı) adlı romanında Norveçliler'in Alman işgaline karşı direnişlerini anlattı. Savaşa yol açan toplumsal öğelere yönelik eleştiriler içeren savaş sonrası yapıtlarının ardından, Steinbeck 1950'lerde sanatsal açıdan belirgin bir gerileme yaşadı. Bu döneminin en başarılı romanı olan *East of Eden* (Cennet Yolu), Elia Kazan'ın aynı addaki ünlü filminin temelini oluşturdu. Kimi yapıtlarını tiyatro için oyunlaştıran, kimilerini senaryolaştıran Steinbeck, en önemlisi yine Kazan'ın yönettiği *Viva Zapata!* filminin senaryosu olmak üzere, özgün senaryo çalışmaları da yaptı.

1961'de yayımlanan *The Winter of Our Discontent* (Mutsuzluğumuzun Kışı) adlı romanıyla yeniden dikkatleri çekti. Ertesi yıl, *Travels with Charley*'de (Macera Yolcuları) köpeğiyle birlikte yaptığı Amerika gezisini mizahi bir üslupla anlattı. O yıl Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Steinbeck yapıtlarında, doğup büyüdüğü ve çok iyi tanıdığı California bölgesini, aralarında yaşadığı sıradan insanları, tarım işçilerinin yaşamlarını işlemiş, özellikle 1930'larda verdiği yapıtlarıyla, 1929 dünya iktisadi bunalımının etkilerini bütün ağırlığıyla yaşayan kitlelerin sorunlarını dile getirmiştir. Yaşamının son yıllarında Amerikan değer yargılarını bütünüyle onaylaması, ülkesinin tüm politikalarını, özellikle de Vietnam Savaşı'nı desteklemesi eleştirilere uğramasına yol açmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Cup of Gold*, 1929, (Altın Kadeh); *To a God Unknown*, 1933, (Bilinmeyen Bir Tanrıya); *Tortilla Flat*, 1935, (Yukarı Mahalle); *In Dubious Battle*, 1936, (Bitmeyen Kavga, 1949); *Of Mice and Men*, 1937, (Farelere ve İnsanlara Dair, 1945/Fareler ve İnsanlar); *Teh Grapes of Wrath*, 1939, (Gazap Üzümleri, 1948); *The Moon Is Down*, 1942, (Aysız Geceler, 1943/Ay Battı); *Cannery Row*, 1945, (Sardalye Sokağı, 1946); *The Wayward Bus*, 1947, (Aşk Otobüsü); *Burning Bright*, 1950, (Alev); *East of Eden*, 1952, (Cennet Yolu, 1953); *Sweet Thursday*, 1954, (Tatlı Perşembe, 1955); *The Short Reign of Pippin IV: A Fabrication*, 1957, (Pippin IV'ün Kısa Süren Saltanatı); *The Winter of Our Discontent*, 1961, (Mutsuzluğumuzun Kışı). **Öykü:** *The Pastures of Heaven*, 1932, (Cennet Çayırı, 1976); *The Red Pony*,

1937, (Al Midilli, 1953); *The Pearl*, 1947, (İnci). **Senaryo:** *The Forgotten Village*, 1941; *Viva Zapata!*, 1952. **Çeşitli:** *Sea of Cortez* (E.F.Ricketts ile), 1941; *Once There Was a War*, 1958, (Bir Savaş Vardı); *Travels with Charley*, 1962, (Macera Yolcuları).

• **KAYNAKLAR:** W.French, *John Steinbeck*, 1961; P.Lisca, *The Wide World of John Steinbeck*, 1958; H.T.Moore, *The Novels of John Steinbeck: A First Critical Study*, 1939, 1968; E.W.Tedlock, Jr. ve C.V.Wicker (der.), *Steinbeck and His Critics: A Record of Twenty-Five Years*, 1957; F.W.Watt, *Steinbeck*, 1962.

STEINBERG, Saul
(1914)

Rumen asıllı ABD'li karikatürcü. Çağdaş yazısız ve soyut karikatürün öncüsü olmuştur.

15 Haziran 1914'te Romanya'nın güneyindeki Râmnicul-Sarat'da doğdu. Ortaöğrenimini Bükreş'de tamamladı. Bükreş Üniversitesi'nin felsefe bölümüne girerek psikoloji ve sosyoloji öğrenimi gördü. 1932'de bir ziyaret için gittiği Milano'da 1941'e değin kalarak hem çalıştı, hem de mimarlık okudu. İlk karikatürleri 1936'da, Milano'da çıkan haftalık gülmece dergisi *Bertoldo*'da yayımlandı. Çizgilerinin 1940'ta ABD'de yayımlanan *Life* ve *Harper's Bazaar* dergilerinde çıkmasıyla adı bu ülkede de duyuldu. 1941'de Portekiz üzerinden ABD'ye gitti, ününün bütün dünyaya yayılmasını sağlayan *The New Yorker* dergisinde çalışmaya başladı. 1942'de ABD yurttaşlığına alındı, bir yıl sonra da Deniz Kuvvetleri'nden askere çağrıldı. II.Dünya Savaşı sırasında Asya, Kuzey Afrika ve İtalya'da bulundu. 1946'da terhis edildikten sonra *The New Yorker* dergisi adına Nürnberg duruşmalarını izledi. 1947'den sonra ABD içinde ve dışında çeşitli geziler yaptı, yapıtları sergilendi ve yayımlandı. 1958'de Brüksel Uluslararası Sergisi'ndeki ABD Pavyonu için bir duvar panosu hazırladı. 1967'de ABD'deki Smithsonian Enstitüsü adlı araştırma kurumunda yazışman üyelik yaptı.

Steinberg özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonraki çalışmalarıyla adını duyurmuştur. Yapıtlarıyla pek çok sanatçıyı etkilemiş, çağdaş karikatür sanatının öncüsü durumuna gelmiştir. Yapıtlarını çoğu kez karikatür olarak nitelemek zordur, bunlar çağdaş yaşamın çeşitli yönlerine değinen, kimi çelişki ve çarpıcılıkları ortaya koyan çizgili bir güncenin görüntüleri gibidir. Steinberg belli bir üslup kaygısı gütmeden, büyük bir özgürlük ve ustalıkla her türlü grafik anlatım olanağını denemiştir. Harflere, sayılara, noktalama imlerine, geometrik biçimlere, kısaca her şeye yeni anlamlar yükleyen, doğa kurallarına aykırılığı nedeniyle saçma ya da anlamsız gözüken soyut bir gülmece yaratmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *All in Line*, 1945, ("Herşey Çizgiyle"); *The Art of Living*, 1949, ("Yaşama Sanatı"); *The Passport*, 1954, ("Pasaport"); *Dessins*, 1955, ("Çizimler"); *The Labyrinth*, 1960 ("Labirent"); *The New World*, 1965, ("Yeni Dünya"); *Masks* (M.Butor ve H.Rosenberg'in yazıları ile), 1966, ("Maskeler"); *The Inspector*, 1973, ("Müfettiş").

• **KAYNAKLAR:** T.Oral, "Saul Steinberg: Bir Çizgi ve Sesi Adam", *Çevre*, Sayı 8, 1980; *Saul Steinberg, Sanatı ve Çizgileri*, 1984.

STEINER, Rudolf
(1861-1925)

Avusturya asıllı Alman düşünür, bilim adamı ve sanatçı. Antropozofi adlı düşünce akımını kurmuş, *Goetheanum* yapısıyla mimarlıkta Dışavurumculuk'un (Ekspresyonizm) öncülüğünü yapmıştır.

27 Şubat 1861'de Avusturya'da, Kraljevié'de (bugün Kroatien) doğdu, 30 Mart 1925'te İsviçre'de, Basel dolaylarındaki Dornach'ta öldü. Viyana'da Teknik Üniversite'de öğrenim gördü. 1889-1896 arasında Almanya'da, Weimar'daki Goethe Arşivi'nde çalıştı. 1898-1900 arasında Berlin'de *Magazin für Literatur* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. Bu görevi sırasında özellikle Nietzche, Darwin ve Haeckel'in etkisiyle evrim, doğal örgütlenme ve bilim alanındaki düşüncelerini geliştirdi. 1896'da yazdığı *Philosophie der Freiheit* ("Özgürlüğün Felsefesi") adlı kitabı onun bu açıdan ilk önemli çalışması oldu.

Steiner 1902'de Teozofi Derneği'nin Almanya kolunun başına geçti. Ancak derneğin Hint felsefesine yakınlığını aşırı bulduğu için 1907'de buradan ayrıldı. 1912'de insanı felsefenin odağı kabul eden Antropozofi adlı düşünce akımını kurdu. Bunu bir tinsel bilim olarak görüyordu. Steiner'e göre somut evren tinin yoğunlaşmasıyla oluşmuştur. Tin yeniden gövdeleşir, ayrıca kendi bilincini yitirmeksizin madde-üstü bir varlık olarak doğrudan doğruya evrenle bütünleşir. İnsanda, tinsel evreni algılayabilmek için gerekli tinsel organlar vardır. Ancak bunlar, insanın fiziksel evrenle ilişkiye geçmek için fiziksel duyularını geliştirmesi sonucu körelmiştir.

Steiner 1913'te Antropozofi Derneği'ni kurdu. Metafizik görüşlerini ve bilgilerini bilimin ve mimarlık başta olmak üzere sanatın bütün dallarına uyguladı. İnsanda var olduğuna inandığı gizli kalmış güçleri harekete geçirebilmek için çeşitli kültür merkezleri ve okullar açtı. Bunlardan Dornach'ta tasarlayıp gerçekleştirdiği okul yapısına Goethe'nin insanın tinselliği ve evren arasındaki uyumlar savından esinlenerek *Goetheanum* adını verdi. Donatılı beton (betonarme) bir alt bölümün iki ahşap kubbeyle örtülmesinden oluşan yapı, 1922'de Steiner'in verdiği bir konferans sırasında yandı. İkinci *Goetheanum* 1928'de, Steiner'in ölümünden sonra, onun çizmiş olduğu taslaklara göre, eski yapının temelleri üstünde yapıldı. Büyük bir tiyatro sahnesinin de bulunduğu bin kişilik bir oditoryumdan ve büyük bir kütüphaneyle çeşitli yönetim mekânlarından oluşan yapının tümü donatılı betonla oluşturulmuştu.

Mimarlığı, tinsel mekânın gerçek mekâna taşıp orada donması biçiminde tanımlayan Steiner, her şeyden önce bir simgenin somutlaştırılmasını amaçla-

dığı ikinci *Goetheanum*'la dışavurumcu mimarlığın en başarılı örneklerinden birini vermiştir. Yapı önceleri, gereksiz biçim zorlamalarına yer verildiği savıyla mimarlarca şiddetle eleştirilmiştir. Ancak sonradan, birbirleriyle bütünleşen parçaların ve özellikle de yapının dış biçimini oluşturan kuvvet çizgilerinin en küçük bir hata yapılmadan, tek tek hesaplanmış olduğu ortaya çıkmıştır.

Steiner biçimlendirmenin ilkelerini sanatçının benliğinden doğan özgürlüğe bağlamakla ve duyu ötesi bir mekân anlayışını ileri sürmekle, mimarlıkta öznel davranışın dayanak noktasını oluşturmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Philosophie der Freiheit*, 1896, ("Özgürlüğün Felsefesi"); *Ratsel der Philosophie*, 1900, ("Felsefenin Bilmeceleri"); *Theosophie*, 1904; *Die Geheimwissenschaft*, 1909, ("Giz Bilimi"); *Wendepunkte des Geisteslebens*, 1911, ("Tinsel Yaşamın Dönüm Noktaları"); *Wege zu einem neuen Baustil*, 1914, ("Yeni Bir Yapı Üslubuna Doğru"); *Von Seelenrätsel*, 1917, ("Cam Bilmecesi"); *Die Kernpunkte der sozialen Frage*, 1919, ("Toplumsal Sorunun Temel Noktaları"); *Geisteswissenschaft und Medizin*, 1920, ("İnsan Bilimleri ve Tıp"); *Anthroposophie*, 1924. **Yapı:** *Birinci Goetheanum*, 1913-1920, Dornach, İsviçre, 1922'de yanmıştır; *İkinci Goetheanum*, 1925-1928, Dornach, İsviçre.

• **BAKINIZ:** MENDELSOHN.

STEINITZ, Wilhelm
(1836-1900)

Avusturyalı satranççı. İlk resmi dünya şampiyonu olmuştur.

18 Mayıs 1836'da Prag'da doğdu, 12 Ağustos 1900'de New York'ta öldü. Satranca 12 yaşında başladı. Gençliğinin ilk yılları Viyana'da geçti. 1857'de Viyana Teknik Üniversitesi'ne girdi. 20 yaşında, Avusturya'nın en güçlü oyuncularından biri oldu, yaşamını satrançtan kazanmaya karar verdi. Kulüplerde, kahvelerde küçük paralar karşılığı satranç oynamaya başladı. 1862'de İngiltere'ye giderek, orada yerleşti. Aynı yıl katıldığı Londra Turnuvası'nda altıncı oldu.

1866'da, resmi olmayan dünya şampiyonu Aderssen ile yaptığı maçı 8-6 kazanarak bu unvanı ele geçirdi. 1872'de Londra Turnuvası'nda zamanının en güçlü oyuncuları önünde birinci gelen Steinitz, 1873 Uluslararası Viyana Turnuvası'nda hiç yenilmeden 16 oyun kazanarak erişilmesi güç bir rekor kırdı. 1883'te İngiltere'den ayrılarak ABD'ye yerleşti. Zukertort ile 1885'te New York, St.Louis ve New Orleans'ta yaptığı karşılaşmaları kazanarak resmi dünya şampiyonu oldu. Çigorin'i 1889 ve 1892'de Havana'da iki kez yenilgiye uğrattı. Ancak, Çigorin ile yaptığı ikinci maçı güçlükle kazandı. 1894'te E.Lasker ile yaptığı unvan maçında yenilerek 28 yıl elinde tuttuğu dünya şampiyonluğunu yitirdi. 1896'da Moskova'da yapılan ikinci maçı da Lasker kazandı. Yaşamının son yıllarını ruhsal sorunlar içinde geçirdi.

Steinitz, ilk döneminde atak ve yaratıcı hamle dizilerine dayanan oyun yöntemiyle ün kazanmıştır. Ustalığının yanı sıra yeni kuramlar geliştirmiş, ilkeler saptamıştır. Her durumda saldırıyı amaçlayan oyun yönteminin eksikliklerini ortaya koymuş, küçük üstünlüklerin birikiminin, karşı oyuncunun zayıf noktaları üstünde yoğunlaştırılacak baskının önemini vurgulamış, böylece de çağdaş satrancın temellerini atan oyunculardan biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Modern Chess Instructor*, 1889, ("Çağdaş Satranç Öğretmeni").

• **BAKINIZ:** LASKER.

STEINLEN, Théophile Alexandre
(1859-1923)

İsviçre asıllı Fransız ressam ve grafik sanatçısı. Afişleriyle bu sanat dalının en önemli temsilcilerinden olmuştur.

10 Kasım 1859'da Lozan'da doğdu, 14 Aralık 1923'te Paris'te öldü. 1882'de Paris'e yerleşti. Toplumsal bir yergi içeren resimleriyle kısa zamanda büyük ün kazandı. Çeşitli gülmece dergileri için toplumsal yaşamın sorunlarını ele aldığı taşbaskılar (litografi) yaptı. Çeşitli kitap ve dergileri resimledi. Aynı zamanda bazı ürünlerin ve şirketlerin tanıtım afişlerini hazırladı. 1894'te ünlü şarkıcı ve oyuncu Yvette Guilbert'in (1868-1944) bir gösterisi için hazırladığı afiş, aralarında Toulouse-Lautrec de bulunan tanınmış sanatçıların yapıtları arasından birinci seçildi. Steinlen bundan sonra çeşitli müzikholler ve kabare gösterilerinin afişlerini gerçekleştirdi. Kısa zamanda bu türün en aranılan sanatçılarından biri oldu. 1901'de Fransız uyruğuna geçti.

Steinlen resimlerinde genellikle çalışan sınıfın günlük yaşamından sahnelere yer vermiş, iyi ve kötü bütün yönleriyle toplumsal yaşamı ele almıştır. Yergileri genellikle insancıldır. Tekniği ve kahverengi, siyah, kırmızı, toprak sarısı gibi uyumlu renkleri bir arada kullanmasıyla Daumier'yi çağrıştırır. Biçimleri basitleştirerek stilize etmesiyse, onu çağdaş estetik anlayışına oldukça yaklaştırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Çamaşırhaneden Dönüş*, 1894, Oscar Ghez Modern Sanat Vakfı, Cenevre; *Genç Çamaşırcılar*, 1896, Louvre, Paris; *İdil*, 1909, Oscar Ghez Modern Sanat Vakfı, Cenevre.

STEINMETZ, Charles Proteus
(1865-1923)

Alman asıllı ABD'li elektrik mühendisi. Elektrik mühendisliğinde matematiksel yöntemlerin uygulanmasına öncülük etmiştir.

9 Nisan 1865'te Breslau'da (bugün Polonya'da Wroclaw) doğdu, 26 Ekim 1923'te New York Eyale-

ti'nin Schenectady kentinde öldü. Asıl adı Karl August Rudolf Steinmetz'dir. Liseyi üstün başarıyla bitirerek 1882'de Breslau Üniversitesi'ne girdi. 1884'te Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne üye olup, bu partinin çizgisindeki bir gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yaparken polisçe izlenmeye başlandı. Tutuklanacağını anlayınca, matematik doktorasını almasına birkaç ay kalmışken, 1888'de İsviçre'ye kaçtı, ertesi yıl ABD'ye yerleşti ve elektrik makineleri üreten bir şirkette çalışmaya başladı. 1894'te ABD yurttaşlığına geçerek küçük adını Charles Proteus olarak değiştiren Steinmetz, çalıştığı kuruluşu satın alan General Electric Şirketi'nde önce mühendislik hesapları bölümünün başkanı, 1895'ten sonra danışman olarak yirmi sekiz yıl çalıştı ve 200 kadar buluşunun patentini aldı. Ayrıca, 1903-1913 arası Schenectady'deki Union College'da öğretim üyesi olarak Elektrik Mühendisliği Bölümü'nü kurdu, 1901-1902 yıllarında Amerikan Elektrik Mühendisleri Birliği'nin başkanlığını yürüttü. Üyesi olduğu Amerikan Sosyalist Partisi'nin Schenectady'de belediye seçimlerini kazanması üzerine 1911'de Eğitim Dairesi başkanlığına getirilen, 1915'te aynı partinin listesinden belediye meclisi üyeliğine, ardından meclis başkanlığına seçilen Steinmetz, bu görevleri ölünceye değin sürdürdü. 1916'da yayımlanan *America and the New Epoch* ("Amerika ve Yeni Çağ") adlı yapıtında, Roma İmparatorluğu'ndan 20.yy'a dek uzanan tarihsel gelişmenin analizini yapmış, iktisadi gelişmenin bireycilikten başlayıp ortak çıkarlar için birlikte davranışa doğru bir çizgi izlediğini, feodalizm gibi çağdışı bir kurum olan rekabete karşı çıkılması gerektiğini savunmuştur.

Steinmetz'in ilk ele aldığı konu histerezis olayıdır. Bir manyetik malzemede, örneğin demirde, mıknatıslayıcı etkinin değişmesi sırasında mıknatıslanmanın bu etkiye göre gecikerek geride kalması olgusu olan histerezis, genel olarak "elektrik makineleri" adı altında toplanan elektrik motorları, üreteçler (jeneratörler) ve transformatörlerdeki demir çekirdeklerde manyetik etkinin bir bölümünün ısıya dönüşerek kaybolmasına ve makinenin veriminin düşmesine yol açar. Steinmetz'in, 1892'de yayımladığı iki makalede histerezis olayının matematiksel analizini yapmasından sonra, histerezis kayıplarının hesaplanabilmesi ve makinelerin bu kayıpları azaltacak biçimde tasarımlanması olanağı doğdu.

Steinmetz, 1893'te Chicago'da toplanan Uluslararası Elektrik Kongresi'ne sunduğu bildiride, alternatif akım devrelerinin karmaşık sayılar kullanarak analizine ilişkin ilkeleri ortaya koymuş ve yöntemin ayrıntılarını vermişti. Matematiğin elektrik devrelerine uygulanmasının ustaca bir örneği olan bu yöntem başlangıçta mühendislerce hemen hemen hiç anlaşılamadı. Elektrik mühendisliği eğitiminde matematik öğretimine gereken önemin verilmediğini gören Steinmetz, makaleleri, konferansları ve derslerinde bu konuya dikkati çekmeye çalıştı. Elektrik mühendisliğinin tüm konularını içeren, ayrıca mühendislik matematiğine ve bugün yaygın olarak kullanılan karmaşık sayılarla devre analizi yöntemine ağırlık veren on kitap yazdı. Birçok ülkede üniversite ders kitabı olarak okutulan bu yapıtlar, mühendislik eğitiminin yeni bir içerik kazanmasında önemli rol oynadı.

Steinmetz'in bilime üçüncü önemli katkısı, elektrik devrelerinde "geçici olaylar" adı verilen kısa süreli değişimlerin kuramını oluşturmasıdır. Özellikle iletim hatlarında, dolayısıyla elektrik enerjisinin üretim ve dağıtımında büyük önemi olan geçici olayları inceleyebilmek için, Steinmetz, çok kısa süreyle çok büyük elektrik gücü sağlayabilen özel üreteçler tasarımlamış, deneylerinde bunları kullanmıştı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Theory and Calculation of Alternating Current Phenomena* (F.J.Berg ile), 1897, ("Alternatif Akım Olgusunun Kuramı ve Hesaplanması"); *The Future of Electricity*, 1910, ("Elektriğin Geleceği"); *Engineering Mathematics*, 1911, ("Mühendislik Matematiği"); *America and the New Epoch*, 1916, ("Amerika ve Yeni Çağ").

- **BAKINIZ:** J.A.EWING, HEAVISIDE, KENNELY, W.E.WEBER.

STELLA, Frank
(1936)

ABD'li ressam. Şeritlerden oluşturduğu geometrik tuvalleriyle (shaped canvas) ünlenmiştir.

Massachusettes Eyaleti'nde, Malden'da doğdu. Sanat öğrenimini önce Andover'de Phillips Academy'de, 1954-1958 arasında da Princeton Üniversitesi'nde yaptı. 1958'den sonra New York'ta yaşamaya başladı.

Stella'nın 1950'lerin sonlarında gerçekleştirdiği yapıtlarının çıkış noktası, üç boyutluluğun yok edilerek iki boyutluluğun vurgulanmasıdır. Bu bağlam içinde figür-arka plan ilişkisi tümüyle yok edilmiş ve kompozisyon birbiri içine geçen ya da açılarla birbirini kesen ve tüm yüzeyi eşit biçimde dolduran şeritlerden oluşturulmuştur. Şeritlerin düzenini daha iyi vurgulayabilmek için Stella, çoğu kez tuvallerini geometrik biçimlerde hazırlamıştır.

1960'ların sonlarında daha girift tasarımlara yönelmiş, dikdörtgen biçimler üstünde şeritleri, eğriler ve araba tekerleğini anımsatan biçimler olarak düzenlemiştir. Genellikle çok büyük boyutlarda çalışmış, yapıtlarını emaye, metalik boya ve flüorışıl alkid ile boyamıştır. Son çalışmaları ise daha çok kabartma niteliğinde üç boyutlu tuvallerdir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kingsbury Koşusu*, 1960; *Sıralamak*, 1962; *Zincirli Çeşitleme III*, 1968; *Jardim Botanico I*, 1975, Sanat Evi, Zürich.

- **KAYNAKLAR:** R.Rosenblum, *Frank Stella*, 1971.

Stendhal
Soedemark tarafından yapılmış portresi

STENDHAL
(1783-1842)

Fransız, romancı. 19.yy Avrupa edebiyatının en önemli yazarlarından biridir.

23 Ocak 1783'te Grenoble'da doğdu, 23 Mart 1842'de Paris'te öldü. Asıl adı Marine-Henri Beyle' dir. Bir avukatın oğluydu. Annesi, o yedi yaşındayken ölünce Stendhal, bir hekim olan, annesinin babası Henri Garguon'un yanında büyüdü. Lisede okurken Condillac ve Shakespeare'le ilgilendi. École Polytechnique'e girmek için 1799'da Paris'e gitti. Ama tiyatroyu daha çok seviyor, iyi bir oyun yazarı olmak istiyordu. İlerde Napoléon'un bakanlarından biri olacak kuzeni Pierre Daru onu, çalışmakta olduğu Savaş Bakanlığı'na, yanına aldı ve 1800'de Milano'ya giderken birlikte götürdü. İtalya, Stendhal'i çok etkiledi. Aynı yıl asteğmen olarak süvari birliklerine atandıysa da orduda fazla kalmadı. 1802'de Paris'e döndü. Oyun yazarı olmak isteğini sürdürüyor, tiyatro çevrelerinde dolaşıyordu. O günlerde bir tiyatro oyuncusuna âşık olarak 1805'te onun peşinden Marsilya'ya gitti. Bu arada Shakespeare'i özgün metninden okuyabilmek için İngilizce öğreniyor, çeşitli düşünce akımlarını öğrenebilmek için felsefe kitapları okuyordu. 1806'da yeniden orduya katılarak 1808'e değin, Almanya'da Braunschweig'da levazım subaylığı yaptı. 1809'da Napoléon'un Avusturya seferine katıldı. Böylece Viyana'yı gördü. Ertesi yıl Danıştay' da yardımcı üye oldu. Bu görevle Rusya seferine de giderek 1812'de bir süre Moskova'da kaldı. 1813'te Sagan'da levazım subaylığı yaptı. Napoléon'un düşmesinden sonra işsiz kaldı. 1814'te İtalya'ya gitti. Orada bir İtalyan kadına âşık olarak onunla yaşamaya başladı. 1817'de İtalyanca bir resim tarihini temel alarak hazırladığı *L'histoire de la peinture en Italie*'yi ("İtalya'da Resmin Tarihi") yazdı. 1814'te de İtalyanca bir kitaptan yararlanıp kendi görüşlerini de katarak *Lettres écrites de Vienne en Autriche sur le célèbre compositeur Haydn*'ı ("Seçkin Besteci Haydn Üstüne Viyana'dan Mektuplar") hazırlamıştı. Gene 1817'de yayımlanan ve çeşitli yazarlardan bölümler de aldığı *Rome, Naples et Florence* ("Roma, Napoli ve Floransa") adlı yolculuk anılarında ilk kez Stendhal adını kullandı. Bu adı Alman yazarı Winckelmann'ın doğum yeri olan Stendal kasabasından almıştı.

Fransızlar'dan sonra İtalya'da egemen olan Avusturya yönetimi, Liberaller'i izlemeye ve onu Carbonari hareketinden yana olmakla suçlamaya başlayınca, Stendhal 1821'de Fransa'ya döndü. 1822'de İtalya'da âşık olup karşılık göremediği başka bir kadının, Métilde Visontini'nin verdiği esinle yazdığı şiir kitabı *De l'amour* ("Aşk Üstüne") çıktı. Gene İtalya'dayken ilgilenmeye başladığı Romantizm üstüne düşüncelerini *Racine et Shakespeare* adlı kitapçıkta topladı. O yıllarda Paris'te Romantizm'in öncülerinin toplandığı salonlara devam ediyor, *Journal de Paris*' de sanat yazıları yazıyor, sık sık da karşılıksız aşklara tutuluyordu. 1827'de ilk romanı *Armance*, 1830'da da *Le rouge et le noir* (Kırmızı ve Siyah) yayımlandı. Para sıkıntısı çektiği için konsolos olarak Trieste'ye atanmak istedi. Ancak Avusturya hükümetinin onu istememesi üzerine konsolos olarak Roma yakınındaki Civitavechia'ya gönderildi. Orada işi dışındaki bütün zamanını yazmaya ayırıyordu. Ancak görevi nedeniyle yazdıklarını yayımlaması yasaktı. 1833'te George Sand ve Alfred de Musset'yle Marsilya'ya bir yolculuk yaptı. 1835'te kendisine Legion d'honneur nişanı verildi. 1836'da izinli olarak Paris'e geldi ve bu izni üç yıl uzattı. Bu arada 1839'da *Les mémoires d'un touriste*'i ("Bir Gezginin Anıları"), 1839'da *La chartreuse de Parme*'ı (Parma Manastırı) ve *Chroniques italiennes*'i (İtalya Hikâyeleri) yayımlattı. 1840'ta Roma'da arkeolojik kazılarla ilgilendi. Ertesi yıl bir felç geçirdi. Son bir izin alarak 1842'de geldiği Paris'te sokakta geçirdiği beyin kanaması sonucu öldü.

Stendhal'in ilk romanı *Armance*'dır. Teknik zayıflıklar içeren yapıtın önsözünde Stendhal topluma bir ayna tuttuğunu belirtir ve olayları yeni bir açıdan görmek istediğini söyler. Bu onun, sonraki büyük yapıtlarındaki tutumunun habercisidir.

► *Kırmızı ve Siyah*

Başyapıtı sayılan *Kırmızı ve Siyah* karamsar bir romandır. Restorasyon döneminde, Devrim'den önceki gibi yaşamaya çalışan Fransız toplumunun iç karartan ve cesaret kıran bir tablosunu sergiler. Romanın dramatik gücünü artıran şey, kahramanı Julien Sorel'in sıradan bir isyancı olmamasıdır. O, ne kadar yetenekli olursa olsun, bir halk çocuğunun kabuklarını kırıp kişiliğini kanıtlamasına şiddetle karşı koyan sınıfsal kemikleşmenin ve haksız toplumsal düzenin bir kurbanıdır. Stendhal romandaki olaylarla çağdaş tarihi kaynaştırmakta büyük bir ustalık göstermişti. *Kırmızı ve Siyah*'ın kökleri güncelliğin içindedir, Stendhal'in deyimiyle kitap bir aynadır; dikkatle okunduğunda, çağın olaylarına yapılan anıştırmalarla dolu olduğu görülür. Stendhal, olayları ne uydurmuş, ne de romanlaştırmıştır; yalnızca gerçekliği kitabına aktarmış ve eski olayların yerine en güncel olayların anlatıldığı, yeni ve daha gerçek bir tarihsel roman türü yaratmıştır. Gene de Julien Sorel'i sadece zamanının çerçevesi içinde görmek yanlış olur. Başından geçen olay, zamanın sınırlarını aşmakta, evrensel bir değer ve anlam da kazanmaktadır. O, aynı za- ◄

manda hem çağının, hem bütün çağların insanıdır, bir efsane kahramanıdır. Bu, Stendhal'in de özelliğidir, kendini tek bir kalıp içine hapsetmez.

Stendhal, ikinci büyük romanı olan *Parma Manastırı*'nı iki ayda yazmıştır. Romanın esin kaynağı, genel çizgileriyle, *İtalyan Hikâyeleri* adlı dizideki "Origine delle grandeze della famiglia Farnese"dir ("Farnese Ailesinin Büyüklüğünün Kökenleri"). Bu öykülerin kahramanı Farnese, halasının aşk ilişkisi sayesinde meslek yaşamında çok ilerlemekte, sonra da, *Parma Manastırı*'nın kahramanı Fabrice gibi, dünyadan elini eteğini çekmektedir. Bu konu ilişkisi oldukça zayıf görülse de, Stendhal'in düş gücünü harekete geçirecek niteliktedir. Çünkü öykü, romanın ana temasını, bütün bellibaşlı öğeleriyle içermektedir. *Parma Manastırı, Kırmızı ve Siyah*'la aynı çizgiyi izler, ayrıca onun geçtiği çağda geçer. Buna karşılık mekân açısından Fransa'dan uzaklaşmıştır. *Parma Manastırı*'nda olay, Fransa'dan çok farklı koşullarda bulunan İtalya'da geçer. Böylece kesin bir çevre farklılığı ortaya çıkar. Stendhal kitapta mutlakiyetçi yönetimi suçlar, kendi liberal düşüncelerini ve İtalya'nın özgürlüğüne, özellikle de Carbonari hareketine duyduğu derin ilgiyi açığa vurur. Bunu, romanın kahramanı Fabrice'in ilişkileri de kanıtlar. Delikanlının evlilik dışı bir çocuk olması, onu Aydınlanma dönemine ve Stendhal'in düşünsel kaynaklarına bağlar. Gerçekten de, yasal babası Del Dongo, Aydınlanma düşüncelerine karşı amansız bir kin beslerken, gerçek babası Robert aynı düşünceleri Avrupa'ya yayan Napoléon ordusunda görev yapan bir subaydır. Stendhal, Kilise'ye de suçlama yöneltir. Fabrice, Kilise'nin ikiyüzlülüğünü ve öbür dünya adına bu dünyada giriştiği oyunları açığa çıkarır.

◄ *Parma Manastırı*

Yakın bir zamana değin, Stendhal'in bir yazar olarak herhangi bir tekniğe sahip olmadığına inanılırdı. Bugün bu konuya artık bir başka açıdan bakılmaktadır. Stendhal içinden geldiği gibi ve çok hızlı yazan, yazdıklarını da düzeltmeyi sevmeyen bir yazardı. Yapıtlarını sonradan elden geçirmeye kalkıştığı oluyor, ama o zaman da, ilk atılımın onlara verdiği güzelliği yok ediyordu. Güzellik ise Stendhal'de gerçekçilikle eşanlamlıydı. Bu nedenle içtenlikten uzaklaşmaktansa, hatalar yapmayı yeğlemiştir. Bu da, deneyime ve yaşama sıkı sıkıya bağlı olan bir teknik-tir.

Stendhal, bir yanda Romantikler'de görüldüğü gibi, zengin bir düş gücünü temel almış, öte yandan toplumu ve tarihsel dönemleri, toplumla çatışan karakterlerin yaşam serüvenleri çerçevesinde, tam bir gerçekçilikle yansıtmıştır. Yorumlar ile düş gücünü, mantık ile tutkuyu 18.yy akılcılığı ile romantik bir bakışı kaynaştıran özgün bir üslup geliştirmiş, Fransız romanında Romantizm ile Gerçekçilik arasında önemli bir köprü oluşturmuştur.

◄ *Edebiyattaki yeri*

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Armance*, 1827; *Le rouge et le noir*, 1830, (Kırmızı ve Siyah, 1941); *La chartreuse de Parme*, 1839, (Parma Manastırı, 1962); *Lamiel*, (ö.s), 1889, (Lamiel, 1964); *Lucien Leuwen*, (ö.s.), 1894. **Öykü:** *L'abbesse de Castro*, 1839, (Castro Rahibesi); *Chroniques italiennes*, 1839, (İtalya Hikâyeleri, 1944); **Çeşitli:** *Lettres écrites de Vienne en Autriche sur le Célèbre compositeur Haydn*, 1814, ("Seçkin Besteci Haydn Üstüne Viyana'dan Mektuplar"); *Vies de Haydn, de Mozart et de Métastase*, 1814, ("Haydn, Mozart ve Métastase'ın Yaşamları"); *L'histoire de la peinture en Italie*, 1817, ("İtalya'da Resmin Tarihi"); *Rome, Naples et Florence*, 1817, ("Roma, Napoli ve Floransa"); *De l'amour*, 1822, ("Aşk Üstüne"); *Racine et Shakespeare*, 1854, ("Racine ve Shakespeare"); *Vie de Rossini*, 1823, ("Rossini'nin Yaşamı"); *Promenades dans Rome*, 1829, (Roma'da Gezintiler, 1950); *Les mémoires d'un touriste*, 1838, ("Bir Gezginin Anıları"); *Vie de Henri Brulard*, (ö.s.), 1890, ("Henri Brulard'ın Yaşamı"); *Souvenirs d'égotisme*, (ö.s.), 1892, ("Benlikçilik Anıları"); *Journal*, 5 cilt,(ö.s.), 1923-1934, ("Günlük"); *Vie de Napoléon*, (ö.s.), 1929, ("Napoléon'un Yaşamı").

• **KAYNAKLAR:** Alain, *Stendhal*, 1935; G.Blin, *Stendhal et les problèmes de la personnalité*, 1958; V.Del Litto, *La vie intellectuelle de Stendhal*, 1962; H.Martineau, *L'oeuvre de Stendhal*, 1951; J.P.Richard, *Stendhal-Flaubert, littérature et sensation*, 1971; A.Thibaudet, *Stendhal*, 1931.

• **BAKINIZ:** G.FLAUBERT.

STENO, Nicolaus
(1638-1686)

Danimarkalı anatomi, jeoloji ve mineraloji bilgini. İçsalgı bezleri, anatomi, fosiller ve katmanlaşma konusundaki çalışmalarıyla tanınır.

Ocak 1638'de Kopenhag'da doğdu, Kasım 1686'da Schwerin'de (bugün DAC'de) öldü. Asıl adı Niels Stensen ya da Steensen'dir. 1656'da Kopenhag Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini 1660'tan sonra Amsterdam ve Leiden'de sürdürerek, 1664'te Leiden Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Kopenhag Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olmak amacıyla yaptığı başvuru geri çevrilince önce Fransa'ya, oradan İtalya'ya geçip, Floransa Dükü II.Ferdinand'ın özel hekimliğini üstlendi. 1672'de, Danimarka Krallık Sarayı'nın çağrısı üzerine yeniden Kopenhag'a döndü ve anatomi çalışmalarına ilişkin bulgularını yayımlamaya başladı. Ancak, din çevrelerinin baskısı nedeniyle, iki yıl sonra ülkesinden ayrılıp yeniden Floransa'ya yerleşti ve o tarihten sonra bilimsel çalışmalarından uzaklaşarak kendini tümüyle dine verdi. 1675'te rahipliğe, 1677'de de piskoposluğa yükseltilen Steno, yaşamının geri kalan bölümünü Katolik Kilisesi'nce görevlendirildiği Kuzey Almanya kentlerinde din kurumlarının yönetimiyle geçirdi.

Amsterdam'da henüz anatomi öğrencisi olduğu yıllarda içsalgı bezleri ve lenf (akkan) sistemini inceleyen Steno, kulakaltı tükürük bezini (parotid) ağız boşluğuna bağlayan ve bugün "Stensen kanalı" olarak anılan parotid kanalını buldu. Vücuttaki tüm sıvıları bir bezin salgısı olarak gören ve içsalgı bezlerince kan dolaşımına akıtılan tüm sıvıları "lenf" terimiyle adlandıran Steno, 1662'de gözyaşı bezlerini ayrıntılı olarak tanımladı, burun mukozasındaki salgı bezlerini buldu. Sonradan ilgisini kalbe ve solunum organlarına yönelterek, göğüs diyaframının ve diğer kasların solunum sırasındaki görevlerini tanımladı, dilin bir kas olduğunu, kasların yapısında atar ve toplardamarlar, lifler, sinir telleri ve zar dokusu bulunduğunu açıkladı. Özellikle kalbin bir kas yapısının tüm niteliklerini taşıdığını belirtmesi

önemli bir bulguydu. 1665-1667 arasındaki yılları kapsayan üçüncü dönemde ise çalışmalarının konusu beynin anatomisi, embriyoloji ve karşılaştırmalı anatomiye ilişkindir.

Steno'nun çalışmalarının dördüncü ve son dönemi, kısaca *Prodromus* adıyla bilinen ve çağdaş jeolojinin temel ilkelerini belirleyen yapıtında özetlenmiştir. İtalya'da bulunduğu sıralar incelediği fosil bir köpekbalığı dişi ile daha iç bölgelerden topladığı bazı fosiller arasındaki benzerlikten yola çıkan Steno, fosillerin o güne değin savunulduğu gibi Tanrı'nın ilk canlıyı yaratma çalışmalarının başarısız taslakları ya da artıkları değil, geçmiş dönemlerde yaşamış canlı türlerinin toprak altındaki kalıntıları olduğunu öne sürdü. Fosil ile bulunduğu bölge arasındaki ilişkiye dikkati çekerek, bu iki öğenin kabaca aynı yaşta olması gerektiğini belirtti. Ayrıca, Yer katmanlarının üst üste sıralandığını ve en genç katmanın en üstteki olduğunu savunarak, yerkürenin geçirdiği değişimlere göre jeolojik bir tarihlendirmenin yapılabileceğini ilk kez vurguladı. 1669'da, boyutu ve bulunduğu yer ne olursa olsun, bir kristalin yüzeyleri arasındaki açıların değişmediğini gösteren "Steno yasası"nı geliştirerek mineralojiye temel ilkelerinden birini kazandırdı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Observationes anatomicae*, 1662, ("Anatomi Gözlemleri"); *De musculis et glandulis*, 1664, ("Kaslar ve İçsalgı Bezleri Üstüne"); *De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus*, 1669, ("Doğal Süreçle Katı Bir Maddenin İçine Yerleşen Katılar Üzerine").

• **BAKINIZ:** ARDUINO, ASELLI, BORELLI, HAÜY.

STEPHEN I
(969 ?-1038)

Macar kralı. Macar Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilmiştir.

I.Stephen (I.İstvan) Estergon'da (Esztergom) doğdu. Bazı kaynaklar doğum tarihini 977 olarak vermektedir. 15 Ağustos 1038'de Buda'da öldü. Arpad hanedanının kurucusu Arpad'ın torununun oğlu olan babası Geza, tüm Macar kabilelerinin başkanıydı. Hıristiyan olarak yetiştirilen, 996'da Bavyera Dükü II.Heinrich'in kızı Gisella ile evlenen I.Stephen 997'de babasının ölmesi üzerine onun yerine geçti. O sırada başlayan bir putperest ayaklanmasını Bavyeralı şövalyelerin yardımıyla 998'de Veszprém'de bastırdı. 1000 ya da 1001 yılının Noel Günü'nde Macar kralı olarak taç giydi. Bu tacın ona papa II.Sylvester tarafından yollanıp yollanmadığı tartışmalı olmakla birlikte, bu olay Macarlar'ın Avrupa Hıristiyan topluluğuna katılmasının simgesi durumuna geldi.

I.Stephen, Kutsal Roma-Germen İmparatoru II. Konrad'ın 1030'da ülkesine karşı giriştiği istila harekâtını başarıyla püskürttü. Yönetimi boyunca Polonya ve Bulgaristan ile ortaya çıkan bazı küçük çatışmalar dışında barışçı bir siyaset izledi. Ülkedeki kabile düzenine son vererek Alman modeline benzer feodal bir devlet yapısı kurdu. Kendi kölelerine özgürlüklerini vermekle birlikte kölelik kurumuna dokunmaktan kaçındı. *Iszpan* (kont) adı verilen yeni bir toprak ağası sınıf yaratarak aynı zamanda yönetimsel bir bölünmeye de temel oluşturmak üzere ülke topraklarını bunlar arasında paylaştırdı. Yönetim işlerinde kendisine yardımcı olmak üzere din adamlarından ve kontlardan oluşan bir meclis oluşturdu. Tarımsal üretimi geliştirici önlemler almanın yanı sıra özel mülkiyeti korumaya yönelik sıkı kurallar koydu. Aşar vergisi sistemini kurdu ve düzenli bir ordu oluşturdu. Ülkeyi 2 başpiskoposluğa ve 10 piskoposluğa bölerek kiliselerin kurulmasını zorunlu hale getirdi. Otoritesinin başlıca dayanağı durumuna gelen kiliseyi güçlendirmek amacıyla ülkenin her yanına misyonerler gönderdi. Dine yaptığı hizmetlerden ötürü 1083'te Katolik Kilisesi tarafından aziz mertebesine yükseltildi. Yerine kızkardeşinin oğlu Peter Urseolo geçti.

STEPHENS, John Lloyd
(1805-1852)

ABD'li gezgin ve arkeolog. Maya uygarlığını ortaya çıkartmıştır.

28 Kasım 1805'te New Jersey'de Shrewsbury'de doğdu, 12 Ekim 1852'de New York'ta öldü. Hukuk öğrenimi yaptı. Bir süre hukuk alanında çalıştıktan sonra 1834'te Doğu Avrupa ve Yakındoğu'yu içine alan uzun bir yolculuğa çıktı.Mısır'da tanıştığı İngiliz ressam ve arkeolog Frederic Catherwood ile 1839'da Orta Amerika'da araştırmalara başladı. Honduras'ın Copan bölgesinde yüzlerce yıldır tropik orman örtüsü altında kalmış yapıları ortaya çıkardı. Buluntuların gerçeğe çok yakın resimlerini çizen Catherwood ile Stephens araştırmalarını Guatemala'da da sürdürdüler, Chiapas ve Yucatan bölgelerinde çeşitli Maya anıtları saptadılar. 3.yy'dan 16.yy'a değin süren ve Orta Amerika'da yaklaşık 325.000 km^2'lik bir alana yayılan Maya uygarlığına ait bu ilk buluntular, 1842'de yayımlanan bir yapıtla tanındı. O güne değin bilinmeyen bu büyük kültürün yankıları çok geniş oldu. Yapıt pek çok dile çevrildi, birçok kez yeniden basıldı. William Hickling Prescott'un 1843'te yayımladığı *History of the Conquest of Mexico* ("Meksiko'nun Fethi Tarihi") adlı yapıtı ile Aztek uygarlığını tanıtması da, Orta Amerika kültürlerine duyulan ilginin artmasını sağladı.

Stephens, 1842'de gerçekleştirdiği yeni bir araştırma gezisinde 44 eski Maya harabesi daha saptadı. Son yıllarında ABD'nin ilk Atlas Okyanusu'nu aşan gemi seferlerinin yöneticiliğini yaptı, Panama bölgesinde demiryolu taşımacılığının gelişmesi için çalıştı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Incidents of Travel in Egypt, Arabia Petraea and the Holy Land*, 2 cild, 1837, ("Mısır, Arabistan ve Kutsal Topraklar Yolculuğundaki Olaylar"); *Incidents of Travel in Greece, Turkey, Russia and Poland*, 2 cilt, 1838, ("Yunanistan, Türkiye, Rusya ve Polonya Yolculuğundaki Olaylar"); *Incidents of Travel in Central America, Chiapas and Yucatan*, 2 cilt, 1841, ("Orta Amerika, Chiapas ve Yucatan Yolculuğundaki Olaylar"); *Incidents of Travel in Yucatan*, 2 cilt, 1843, ("Yucatan Yolculuğundaki Olaylar").

• **BAKINIZ:** PRESCOTT.

STEPHENSON, George
(1781-1848)

İngiliz, mühendis ve mucit. Lokomotif yapımı ve demiryolu taşımacılığının öncülerindendir.

9 Haziran 1781'de Tyne kıyısındaki Newcastle yakınlarında, Wylam'da doğdu, 12 Ağustos 1848'de Chesterfield yakınlarındaki Tapton'da öldü. Küçük yaşta, kömür madenlerinde kazancılık yapmakta olan babasının yanında çalışmaya başlamış, on yedi yaşına geldiğinde bir Newcomen makinesinin tüm sorumluluğunu tek başına üstlenebilecek ölçüde beceri kazanmayı başarmıştı. Daha sonra bir gece okulunda okuma yazma öğrendi ve mekaniğe, özellikle de buhar makinesine ilişkin kuramsal bilgiler edinmeye girişti. 1804'te Grand Allies madencilik şirketinin Killingworth'deki maden ocağı vinçlerinin yöneticiliğine, 1812'de bu şirketin sahip olduğu tüm ocaklarda kullanılan makinelerin ustabaşılığına getirildi. 1814'te Killingworth ocağı için "Blucher" adını verdiği ilk lokomotifini yaptı, ertesi yıl madenlerde kullanılmak üzere güvenlik lambasını geliştirdi. 1821'de Stockton-Darlington demiryolunun yapımıyla görevlendirildi. Bu demiryolunun yapımı sürerken bir yandan da Newcastle'da kurduğu fabrikada lokomotif yapımına girişmişti. 27 Eylül 1825'te Stockton-Darlington hattında çalıştırmaya başladığı trenle gerçek anlamda demiryolu taşımacılığını başlattı. 1824'te üstlendiği 64 km'lik Liverpool Manchester demiryolu projesini ise, mühendislik öğrenimi gören oğlu George Robert Stephenson (1819-1905) ile birlikte beş yılda tamamladı ve bu hatta çalışacak lokomotifi seçmek üzere açılan yarışmayı "Rocket" adlı lokomotifiyle kazandı. Yol ve köprü yapımcılığı ile lokomotif teknolojisine ilişkin araştırmalarını 1840'a değin sürdüren ve işlerini, aynı konuda kendisi kadar ün kazanmayı başaran oğluna bırakarak emekliye ayrıldıktan sonra Chesterfield'e yerleşen Stephenson, yaşamının son yılında Makine Mühendisleri Kurumu'nun ilk başkanlığına seçilmişti.

1770'te Fransız mühendis J.Cugnot tarafından başlatılan buhar makinesinin taşıtlara uygulanmasına yönelik çalışmalar, 1805'te İngiliz mühendis R.Trevithick'in maden ocaklarında vagonları çekmek üzere kullanılan ve raylar üzerinde hareket eden bir aracı, bugünkü adıyla lokomotifi geliştirmesiyle, amaçlarına büyük ölçüde yaklaşmıştı. 1814'te İngiliz mühendis William Hedley (1779-1843) lokomotifin raydan çıkmasını ve rayların kırılmasını önlemek için lokomotifin raylara yapışmasını sağlayan ikinci bir dingil kullanmaya başladı ve kullanılmış buharın dışarıya atılmasını sağlayan bir baca sistemiyle makinenin çekiş gücünü artırmayı başardı.

Stephenson'un 1814'te yaptığı Blücher, Hedley lokomotifinin geliştirilmiş bir türüydü. Aracın tekerleklerinde uyumlu bir devinim sağlamak için dingilleri birbirine zincir ve dişli çarklarla bağlayan Stephenson, daha sonraki modellerinde, piston devinimini yan tekerleklerin tümüne birden bir bağlama biyeliyle doğrudan aktararak, lokomotifin raylara iyice yapışmasını sağladı. Dışarı atılan kullanılmış buharın yerine hava dolmasını olanaklı kılarak çekiş gücünü artıran üstten baca sistemiyle donatılmış Blücher, 30 ton kömür yüklü sekiz vagonu, saatte 10 km'ye varan bir hızla sürükleyebiliyordu.

Stephenson'ın 1929'da ödül kazanan "Rocket"i ise, Fransız mühendis Marc Seguin'in (1786-1875) geliştirdiği borulu kazan sistemiyle çalışıyor ve 20.yy ortalarına değin kullanılan buharlı lokomotiflerin tüm unsurlarını içeriyordu. Yatay konumda yerleştirilmiş silindir biçimindeki kazandaki su, içinde ocaktan gelen sıcak hava ve gazların dolaştığı borularla ısıtılıyor, böylece de daha çok ısı, buhar ve güç elde ediliyordu. Ayrıca kazanın yan kısımlarına yerleştirilen pistonlardan sağlanan devinim, devim kollarıyla doğrudan tekerleklere aktarılıyordu. 4,3 ton ağırlığındaki Rocket, 20 ton yükle saatte 58 km'lik bir hıza ulaşmayı başardı.

Bir demiryolu hattını tümüyle, köprüler, tüneller ve ikmal istasyonlarıyla birlikte kuran Stephenson ve oğlu demiryolu taşımacılığının yaygınlaşmasına, böylece de ulaşım ve ticaretin kıtaların içlerine kadar yayılmasına öncülük etmişlerdir.

• BAKINIZ: CUGNOT, A.EVANS, NEWCOMEN, PAPIN, TREVITHICK.

STERN, Otto
(1888-1969)

Alman asıllı ABD'li fizikçi. Geliştirdiği molekül demeti yöntemiyle Maxwell hız dağılımını ve atomların manyetik momentindeki uzaysal kuvantalaşmayı kanıtlamış, protonun manyetik momentini ilk kez ölçmüştür.

17 Şubat 1888'de Yukarı Silezya'daki Sorau'da (bugün Polonya'da Zary) doğdu, 17 Ağustos 1969'da California Eyaleti'ndeki Berkeley'de öldü. 1906'da Freiburg Üniversitesi'nde başladığı, Münih ve Breslau (bugün Polonya'da Wroclaw) üniversitelerinde sürdürdüğü fizik öğrenimini 1912'de bu üniversiteden aldığı doktora derecesiyle tamamlayarak, Prag'da Einstein'ın asistanı oldu. Ertesi yıl hocasıyla birlikte Zürich'teki Eidgenössische Tecnische Hochschule'ye, 1914'te de öğretim görevlisi olarak Frankfurt Üniversitesi'ne geçti. Savaştan sonra döndüğü Frankfurt'ta molekül demetleri üzerinde çalışmaya başladı ve ünlü "uzaysal kuvantalaşma" deneylerini gerçekleştirdi. 1921'de Rostock Üniversitesi'nde doçentliğe, iki yıl sonra Hamburg Üniversitesi'nde fiziksel kimya profesörlüğüne ve yeni kurulan Fiziksel Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. Burada kurup geliştirdiği Molekül Demeti Laboratuvarı'nda önemli deneysel çalışmalar yapan, bu arada protonun manyetik momentini ilk kez ölçme başarısını gösteren Stern, 1933'te iktidara gelen Naziler'in Yahudi kökenli bilim adamlarının görevlerine son vermeye başlamaları üzerine, kürsüsünden ve ülkesinden ayrılıp ABD'ye göçtü. 1946'da emekliye ayrılıncaya değin Pittsburgh'daki Carnegie Institute of Technology'de fizik

profesörü olarak görev alan Stern'in çalışmaları, 1943'te Nobel Fizik Ödülü'ne değer görüldü.

İlk araştırmaları daha çok istatistik mekaniği konusunda ve kuramsal nitelikte olan Stern, 1919'dan sonra deneysel yöntemlere ağırlık vererek, molekül demetleri üzerinde çalışmaya başladı. Kinetik kuram, küçük bir delikten yüksek bir vakuma salınan gaz moleküllerinin (ya da atomlarının) ışık ışınları gibi bir doğru boyunca yol alacağını öngörüyordu ve ilk kez 1911'de Fransız fizikçi Louis Dunoyer'nin (1880-1963) deneysel olarak doğruladığı bu olgu sonraki yıllarda neredeyse unutulmaya yüz tutmuştu. Stern, 1919'da, gümüş atomlarının oluşturduğu demetlerden yararlanarak gaz içindeki moleküllerin hız dağılımını saptadı ve böylece Maxwell'in kinetik kuramını deneysel yoldan doğrulamış oldu. Ertesi yıl Walter Gerlach (1889-1979) ile birlikte aynı yöntemi uygulayarak, atomda manyetik momentin kuvantalaşması olgusunu göstermeyi başardı. Bohr atom modelinde çekirdek çevresinde dolanan her elektron, bu dolanım hareketi nedeniyle bir manyetik moment kazanır. Sommerfeld, bu manyetik momentin, bir dış manyetik alanın etkisi altında ancak belirli (kuvantalaşmış) doğrultular alabileceğini, başka bir deyişle atomların uzayda ancak belirli yönelişler gösterebileceğini öngörmüştü. "Uzaysal kuvantalaşma" olarak adlandırılan ve örneğin bir gümüş atomunun, manyetik momenti dış manyetik alanla aynı ya da ters yönde olacak biçimde iki yöneliş gösterebileceğini öne süren bu görüş, klasik fiziğe tümüyle aykırı olduğundan pek benimşenmemişti. Stern ve Gerlach, gümüş atomlarından oluşan demetleri, şiddeti düzgün olmayan bir manyetik alan içinden geçirip soğuk bir cam üzerine düşürerek demetlerin nasıl saptığını incelediler. Eğer atomların manyetik momentleri her doğrultuda olabiliyorsa, manyetik alanın bunları saptırıcı etkisi de her doğrultuda olabileceğinden, cam üzerinde genişleyip yayılmış bir leke görünmesi gerekiyordu. Eğer Sommerfeld'in öngörüsü doğruysa, yani atomların manyetik momentleri yalnızca iki yöneliş içindeyse, demetin ikiye yarılması ve cam üzerinde iki ayrı leke oluşması bekleniyordu. Stern-Gerlach deneyi, Sommerfeld'in ortaya attığı uzaysal kuvantalaşma olgusunu kesin olarak doğruladığı gibi, manyetik moment değerinin saptanmasına ve koruma uygunluğunun belirlenmesine de olanak sağladı.

Stern'in bir başka önemli başarısı, molekül demeti yönteminin tayfölçüm yönteminden çok daha duyarlı olmasından yararlanarak, Dirac kuramına göre elektronunkinden 1.840 kat küçük olması gereken proton manyetik momentini ölçmesi ve bunun öngörülenden 2-3 kat büyük olduğunu göstermesidir. 1933'te vardığı bu sonuç, protonun karmaşık yapısını ilk kez ortaya koyması bakımından büyük önem taşıyordu. Stern ayrıca, Hamburg'daki laboratuvarında molekül ve atom demetlerinin kalsiyum florür kristalindeki kırınımını inceleyeek, Broglie'nin parçacık-dalga varsayımını da deneysel olarak kanıtlamıştır.

• BAKINIZ: BOHR, BOLTZMANN, BROGLIE, DIRAC, MAXWELL, PAULI, PLANCK, RABI, SOMMERFELD.

STERNBERG, Josef von
(1894-1969)

Avusturya asıllı ABD'li sinema yönetmeni. Estetik açıdan kusursuz filmleriyle ün yapmıştır.

29 Mayıs 1894'te Viyana'da doğdu, 22 Aralık 1969'da Hollywood'da öldü. Orta halli Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Yedi yaşında ailesiyle birlikte ABD'ye gitti. Sinema sanayiinde çok değişik işlerde çalıştı. 1917'de orduya katıldı ve bir dizi eğitim filmi yaptı. Askerlikten sonra ABD ve Avrupa'da çeşitli yönetmenlerin asistanlığında bulundu. Sonunda 1924'te Hollywood'a yerleşti. Ertesi yıl çok dar bir bütçeyle çektiği *The Salvation Hunters*'la ("Kurtarıcı Avcılar") yönetmenliğe başladı. Liman işçilerinin yaşamını gerçekçi bir biçimde betimleyen film Sternberg'in de yetenekli bir yönetmen olarak Hollywood'da tanınmasına yol açtı.

Sternberg'in bundan sonra çevirmeye girıştiği filmler ya yapımcı şirketle anlaşamaması yüzünden yarıda kaldı ya da fazla karmaşık bulunduğu için gösterime çıkarılmadı. Ancak 1927'de Paramount şirketi için çektiği *Underworld* ("Yeraltı Dünyası") ile başarıya ulaştı. Gangsterlerin dünyasına ilk kez ciddi bir biçimde eğilen film, görüntüleri ve ince ilişkilere dayalı öyküsüyle, Sternberg'in kişisel üslubunun damgasını taşıyordu. Sternberg bu arada bir yapımcının önerisiyle, sinema piyasasında daha iyi iş olanağı sağlayacağını düşünerek soyadının başına "von" soyluluk unvanını ekledi.

Sternberg 1930'da, ünlü Alman stüdyosu UFA'nın ilk sesli filmi *Der blaue Engel*'i (Mavi Melek) yönetmek için Almanya'ya gitti. Filmin baş kadın oyuncusu olarak Marlene Dietrich'i seçti. Yapıt sinemada erotizmin klasiklerinden biri oldu, çok büyük bir ticari başarı kazandı. Filmde kaba cinselliği, yüz fiziği ve oyunuyla etkili bir biçimde perdeye yansıtan Dietrich, film çevirmek için Sternberg'in ardından ABD'ye gitti. Sternberg'in Hollywood'da onunla birlikte yaptığı sonraki altı film, sinemada bir Dietrich mitosu yarattığı gibi, kendi sanatının da en parlak dönemini oluşturdu. Bu filmler kalabalık sahnelerdeki canlı ve görkemli havalarıyla Sternberg'in, sonraki birçok yönetmeni etkileyen üslubunun en olgun örnekleriydi.

Dietrich'li filmlerinden sonra önemsiz birkaç yapıma daha imzasını atan Sternberg 1937'de İngiltere'ye gitti. Burada Robert Graves'in tarihsel romanından uyarladığı *I, Cladius*'a ("Ben Cladius") başladıysa da filmi tamamlayamadı. 1960'ların sonunda BBC televizyonu bu filmin çekimi üzerine, özgün filmden bölümler de içeren bir belgesel hazırlayacak, bu bölümleri izleyen eleştirmenler ise *I, Cladius*'un yalnız Sternberg'in en iyi çalışmalarından biri değil, aynı zamanda sinemanın da en gösterişli tasarılarından biri olduğu kanısında birleşeceklerdi.

Sternberg 1938'de Hollywood'a döndü. Bundan sonraki filmlerinde yapımcı şirketlerle sürekli anlaşmazlıklara düştü, eski yapıtlarının düzeyine ulaşamadı. 1950'lerin ortalarında yönetmenliği bıraktı. Zama-

nını film şenliklerine katılarak ve çeşitli sinema okullarında konferanslar vererek geçirdi. 1965'te yaşamöyküsünü anlattığı *Fun in a Chinese Laundry* ("Çin Çamaşırhanesinde Curcuna") adlı kitabını yayımladı. Bundan bir süre sonra da kalp yetmezliğinden öldü.

Kendine özgü giysileriyle ve bencil, kaprisli davranışlarıyla tipik Hollywood yönetmenlerinin sonuncusu olan Sternberg sinemanın sayılı görsel üslupçularından biridir. Sıradan olmayan öyküleri konu aldığı filmlerinde egzotik kahramanlarını düşsel ortamlarda dolaştırır. Işık ve gölgelerle yaptığı denemelerle dramatik gücü artırmış, alıcıyı, bir ressamın fırçası gibi kullanarak filmlerinin görsel ortamıyla kahramanlarının ruh dünyalarını birleştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Salvation Hunters*, 1925, ("Kurtarıcı Avcılar"); *The Sea Gull*, 1926, ("Martı"); *Underworld*, 1927, ("Yeraltı Dünyası"); *The Last Command*, 1928, ("Son Emir"); *The Docks of New York*, 1928, ("New York Dokları"); *Der blaue Angel*, 1930, (Mavi Melek); *An American Tragedy*, 1931, ("Bir Amerikan Trajedisi"); *Shanghai Express*, 1932, (Şanghay Ekspresi); *Blonde Venus*, 1932, ("Sarışın Venüs"); *The Scarlet Empress*, 1934, ("Kızıl İmparatoriçe"); *The Devil is a Woman*, 1935, ("Şeytan Kadındır"); *Crime and Punishment*, 1935, ("Suç ve Ceza"); *The Sanghai Gesture*, 1941, (Şanghay Harekâtı); *Macao*, 1952, (Macao); *The Saga of Anatahan*, 1953, ("Anatahan Destanı"). Kitap: *Fun in a Chinese Laundry*, 1965, ("Çin Çamaşırhanesinde Curcuna").

• KAYNAKLAR: J.Bayter, *The Cinema of Joseph von Sternberg*, 1971; H.G.Weinberg, *Sternberg*, 1967.

STERNE, Laurence
(1713-1768)

İngiliz, yazar. Acı olayları gülmece anlayışıyla işlediği yapıtlarıyla tanınmıştır.

24 Kasım 1713'te İrlanda'da, Clonmel'de doğdu, 18 Mart 1768'de Londra'da öldü. Babasının subay olmasından ötürü çocukluğu sürekli yer değiştirerek geçti. 1723'te Hallifax yakınında, Hipperholme'de okula gönderildi. 1731'de babasının ölümünden sonra okuldan ayrıldı, iki yıl işsiz ve başı boş Elvington'da bulundu. 1733'te Cambridge Üniversitesi'nde Jesus College'a girdi. Orada John Locke'un felsefesiyle ilgilendi, onun etkisi altında kaldı. Bu sıralarda tüm yaşamı boyunca kurtulamayacağı tüberküloz hastalığının ilk krizini atlattı. 1737'de okulu bitirdi, papazlığa atandı. Sutton'da yirmi yıl süreyle bölge papazlığı yaptı. Bu yıllarda gazetelerde bazı siyasal yazılar yayımladı. York Katedrali'nde sık sık halk tarafından çok beğenilerek izlenen vaazler verdi. 1759'da York'ta yayımladığı romanı *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* ("Centilmen Tristram Shandy'nin Yaşamı ve İnançları") Londra edebiyat çevrelerinde beğenildi. 1760'ta Londra'ya gitti. 1762'de tüberkülozun sesini etkilemesi nedeniyle vaizliği bıraktı. Doktorun öğüdüne uyarak hava değişimi için Fransa'ya gitti, Toulousa'da kaldı. İngiltere'ye döndüğünde yeniden sağlığının bozulması nedeniyle Fransa ve İtalya'ya yolculuklar yaptıysa da iyileşemedi ve bir süre sonra yaşamını yitirdi.

1759'da yerel kilise politikasına ve papaz sınıfının ileri gelenlerine yönelik bir taşlama olan ilk yapıtı *A Political Romance*'ı yayımladıktan sonra papaz yardımcılığına indirilmiş ve kitabı kilise tarafından yakılmıştır. İlk romanı *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*'i yazmaya başladığı sıralarda yaşadığı ailevi acılara karşın, kitabın genel havası yumuşaktır. Tristram'ın düşüncelerini, alışılmadık ailesini, çocukluğunun kötü kaderini sevimli bir gülmece anlayışıyla vermiştir. Yapıtta yer alan alışılmışın dışındaki noktalama işaretleri, bol bol konu dışı ara sözler ve açıklamalar, siyah ya da renkli hatta bazen boş bırakılmış sayfalar, ayrık cümleler, bitmemiş bölümlerle düşüncelerini çok iyi yansıtan bir teknik ve okuyucunun dikkatini her zaman diri ve canlı tutan bir üslup oluşturmuştur.

Sterne, kendinden sonra pek çok yazarı etkilemiştir. Romanlarındaki gülmece anlayışı ve gücü daha sonra aşılamamıştır. Edebiyat tarihçileri onun üslubunu Rabelais ve Cervantes'in yalın, gösterişsiz üslubuna yakın bulmaktadırlar.

• YAPITLAR (başlıca): *A Political Romance*, 1759; *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*, 9 cilt, 1759-1767, ("Centilmen Tristram Shandy'nin Yaşamı ve İnançları"); *A Sentimental Journey through France and Italy*, 1768, 2 cilt, ("Fransa ve İngiltere'de Duygusal Bir Yolculuk"); *The Sermons of Mr. Yorick*, 4 cilt, 1760-1769, ("Bay Yorick'in Vaızları"); *Journal to Eliza*, (ö.s.), 1904, ("Eliza'ya Günlük").

STEVENS, George
(1905-1975)

ABD'li sinema yönetmeni. Filmleri üstünde çok büyük bir özenle çalışmasıyla tanınmıştır.

18 Aralık 1905'te California Eyaleti'nin Oakland kentinde doğdu, 3 Mart 1975'te öldü. Annesi ve babası tiyatro oyuncusuydu. Babasının topluluğunda beş yaşındayken sahneye çıktı. 1921'de yardımcı kameraman olarak sinemaya geçti. Kısa Laurel-Hardy filmlerinin çoğunda kameramanlık yaptı. 1930'dan sonra güldürü filmleri çekmeye başladıysa da, adını ancak 1935'te yönettiği *Alice Adams*'la duyurdu. Küçük bir Amerikan kasabasında geçen film, Katherine Hepburn'un oyunuyla da öne çıkıyordu. Stevens 1936'da yönettiği *Swing Time* adlı müzikaliyle ve 1939 yapımı *Gunga Din* (Fedailer Alayı) adlı, türünün en gösterişli örneklerinden biri sayılan tarihsel serüven filmiyle yetenekli bir yönetmen olduğunu ortaya koydu.

II.Dünya Savaşı sırasında ordunun film bölümünde görev yaptı. Danimarka'nın kurtuluşu, Almanya'da Dachau Toplama Kampı'ndaki insanların serbest bırakılması gibi olayların filme alınmasına katkıda bulundu.

Savaş sonrasında tekrar Hollywood'a döndü ve 1950'lerde en başarılı dönemini yaşadı. 1951'de,

Dreiser'in *An American Tragedy* adlı romanından uyarladığı *A Place in the Sun* (İnsanlık Suçu) ve 1956'da yaptığı *Giant* (Devlerin Aşkı) filmleriyle iki kez Oscar kazandı. 1960'larda yönettiği tek film olan *The Greatest Story Ever Told* ("Dünyanın En Büyük Öyküsü") başarılı bulunmadı, Stevens de eski ününü yitirdi.

Öteki Hollywood yönetmenlerine oranla oldukça az film çekmiş olan Stevens'ın, özgün ve kusursuz bir görselliğe ulaşabilmek için yapıtları üstünde aylarca, hatta yıllarca çalıştığı olmuştur. Bir sahneyi, olabilecek her açıdan çekmesi ve alışılmışın çok üstünde film harcamasıyla tanınmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Conens and Kellys in Trouble*, 1933, ("Conenler'le Kellyler'in Başı Dertte"); *Alice Adams*, 1935; *Swing Time*, 1936; *Gunga Din*, 1939, (Fedailer Alayı); *The Talk of the Town*, 1942, (Şehirde Dedikodu); *I Remember Mama*, 1948, (Annemi Hatırlıyorum); *A Place in the Sun*, 1951, (İnsanlık Suçu); *Shane*, 1953, (Vadiler Aslanı); *Giant*, 1956, (Devlerin Aşkı); *The Greatest Story Ever Told*, 1965, ("Dünyanın En Büyük Öyküsü"); *The Only Game in Town*, 1970, (Kadın ve Kumar/Kasabadaki Oyun).

STEVENS, Wallace
(1879-1955)

ABD'li şair. İmgeci şiirin en başarılı temsilcilerindendir.

2 Ekim 1879'da Pennsylvania Eyaleti'nde Reading'da doğdu, 2 Ağustos 1955'te Connecticut Eyaleti'nde Hartford'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte tamamladı. 1897'de girdiği Harvard Üniversitesi'nde George Santanyana'dan felsefe dersleri aldı; onun estetizminin etkisi altında kaldı. 1900'de New York Hukuk Okulu'na girdi. 1904'te mezun olduktan sonra New York'ta avukatlık etmeye başladı. Bu süre içinde W.C.Williams, e.e.Cummings ve M.Moore gibi kendi kuşağından yenilikçi şairlerle dost oldu. İlk şiiri 1914'te *Poetry* dergisinde yayımlandı. Stevens 1916'da Hartford'da bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı. 1934'te şirketin genel müdür yardımcılığına yükseldi ve ölümüne değin aynı işi sürdürdü.

Stevens'in ilk kitabı, kırk dört yaşındayken yayımladığı *Harmonium*'du. Daha sonraki yapıtlarının da çekirdeğini oluşturan bu kitapta, az kullanılan, yabancı kaynaklı sözcükler, sözcüklerin müziksel değerlerinin vurgulanışı, renk tutkusu, bazı eleştirmenlerce yapay olarak değerlendirilen imgeler ve benzetmeler hemen göze çarpıyordu. Şiirlerinin önemli bir bölümü şaşırtıcı, alışılmadık başlıklar taşıyordu. Kitapta kısa, zarif ve neşeli bir tonun egemen olduğu imgeci şiirlerin yanı sıra, belli bir düşüncenin geliştirildiği daha uzun parçalar da yer alıyordu. Bazı eleştirmenler Stevens'in birbirleriyle bağdaştırılması güç nesneler ve kategoriler arasında kurduğu bağlantı ve benzetmelerle Avrupa'daki Dadacı şairlerin deneyleri arasında bir paralellik kurmuşlardır. Oysa Dadacılar gerçeği yıkmak, en azından dönüştürmek isterlerken, Stevens onun görülmeyen yönlerini öne çıkarmayı amaçlar.

Stevens'in ikinci kitabı *Ideas of Order* ("Düzen Düşünceleri") 1935'te çıktı. Bu şiirlerde, *Harmonium*'daki neşeli havanın ve oyun düşkünlüğünün yerini, daha düşünceli, huzursuz bir ton almıştı. Stevens, genellikle toplumsal sorunlardan uzak durmuş bir şairdi. Ama yeni şiirlerinde, o yıllarda yaşanan dünya iktisadi bunalımının ve gerginleşen uluslararası ilişkilerin izleri görülebilir. 1937'de çıkan *The Man with the Blue Guitar*'da ("Mavi Gitarlı Adam"), daha sonra güçlenecek bir bireşim denemesine başlamıştı. Gündelik yaşamın nesneleriyle kendi düş gücünün egzotik nesnelerini iç içe sokmayı deniyordu. Kitapla aynı adı taşıyan şiirde, sanata, yok olmuş Tanrı inancının yarattığı boşluğu doldurma görevi veriyordu. Stevens bu noktada, Dadacılar'ın ya da Mussolini'yi destekleyen İtalyan Gelecekçileri'nin (Fütüristler) değil, Fransız Simgecileri'nin (Sembolistler) izinden gidiyordu. Bu kitabı, Stevens'a Amerikan şiirindeki tartışılmaz yerini kazandıran *Notes Toward a Supreme Fiction* ("En Yüksek Kurgu Yolunda Notlar") adlı kitabı izledi. 30 parçalık bu uzun şiirde işlenen tema, insanların şiirin yardımıyla gündelik yaşamı dönüştürmeleriydi. Şiirsel göz, baktığı gündelik dünyayı soyutlayacak, dönüştürecek, tuhaflıklarını, benzersizliklerini ortaya koyacak ve aldığı hazzı iletecekti. 1944'te yayımlanan *Esthétique du Mal* ("Kötülük Estetiği") adlı uzun şiirde, iyiliğin tanımlanması için insan acılarının ve kötülüğün varlığının kabullenilmesi temasına, *Harmonium*'daki ilk şiirlerini anımsatan bir tazelik ve incelik kazandırmıştı.

Stevens 1950'de çıkan *The Auroras of Autumn* ("Güzün Şafak Yıldızları") ile Bollingen Ödülü'nü, 1954'te yayımlanan *Collected Poems* ("Toplu Şiirler") ile de Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Stevens'in şiirinin bütün müzikselliğine ve inceliğine karşın, felsefi düşüncelere fazlaca bağlı kaldığı ileri sürülür. Bu, daha çok son dönem şiirlerinde görülmekle birlikte, uzun felsefi şiirlerinde de izlenir. Stevens'in asıl başarısı ve ABD şiirine kalıcı katkısı, şakacı bir tonda yazılmış, kısa ve incelikli lirik şiirleridir. Stevens, Fransız Simgecileri'yle başlayan estetizme bağlı kalmakla birlikte, bunu gündelik yaşamı da içine alacak bir biçimde genişletmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca) Şiir:** *Harmonium*, 1923; *Ideas of Oder*, 1935, ("Düzen Düşünceleri"); *The Man with the Blue Guitar*, 1937, ("Mavi Gitarlı Adam"); *Parts of a World*, 1942, ("Bir Dünyanın Parçaları"); *Notes Toward a Supreme Fiction*, 1942, ("En Yüksek Kurgu Yolunda Notlar"); *Esthétique du Mal*, 1944, ("Kötülük Estetiği"); *Transport to Summer*, 1947, ("Yaza Geçiş"); *A Primitive Like an Orb*, 1948, ("Küre Gibi Bir İlkel"); *The Auroras of Autumn*, 1950, ("Güzün Şafak Yıldızları"); *Collected Poems*, 1954, ("Toplu Şiirler"). **Deneme:** *The Necessary Angel: Essays on Realty and the Imagination*, 1951, ("Zorunlu Melek: Gerçeklik ve Düş Gücü Üzerine Denemeler").

• **BAKINIZ:** M.MOORE, W.C.WILLIAMS.

STEVENSON, Robert Louis
(1850-1894)

İskoç yazar, şair ve edebiyat eleştirmeni. Romantik geleneğe bağlı yapıtları ve özellikle serüven öyküleriyle tanınmıştır.

Robert Louis Balfour Stevenson 13 Kasım 1850'de Edinburgh'da doğdu, 3 Aralık 1894'te Samoa Adaları'nda, Apia'da öldü. Tanınmış bir yapı mühendisinin oğluydu. Küçük yaşta yakalandığı solunum rahatsızlıkları daha sonra tüberküloza dönüştü ve tüm yaşamını etkiledi. Sağlıksızlığı yüzünden öğrenimini düzenli sürdüremedi. Ailesi mühendis olmasını istediyse de, onlarla anlaşarak Edinburgh Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Ama aslında yazar olmaya karar vermişti. Sağlık nedenleriyle birçok kez Avrupa'ya, özellikle de Fransa'ya gitti. Londra ve Paris'te sanat ve edebiyat çevrelerine girdi. Fransa ve Belçika gezilerindeki serüvenlerini anlattığı ilk kitabı *An Inland Voyage* ("İçerilere Bir Yolculuk") 1878'de yayımlandı.

1876'da Fransa'da tanıştığı Fanny Osbourne adlı Amerikalı bir kadına âşık oldu. Ailesi bu ilişkiye şiddetle karşı çıktığı halde, kendisinden on bir yaş büyük, evli ve iki çocuklu Osbourne'un peşinden ABD'ye gitti. Zorlu bir yolculuktan sonra, parasız ve sağlığı iyice kötülemiş olarak California'ya vardı. 1880'de evlendiler. Ertesi yıl İskoçya'ya döndülerse de, iklimin elverişsizliği nedeniyle Avrupa'ya geçtiler ve dört yıl boyunca Fransa'nın güneyinde ve İsviçre'de yaşadılar. Stevenson'ın sağlığına uygun iklimi bulabilmek için birçok yer gezdiler. ABD'yi ve Büyük Okyanus'taki adaları dolaştıktan sonra Samoa Adaları'na yerleştiler. Burada verimli bir dönem geçiren Stevenson, 1894'ün sonlarında ani bir beyin kanaması sonucu öldü.

Stevenson, özellikle çocuklar tarafından çok sevilen serüven öyküleriyle ünlüdür. Daha sonraki kimi yapıtlarını birlikte yazacağı üvey oğlu Lloyd Osbourne için yazdığı *Treasure Island* (Define Adası), bu romanların en tanınmışıdır. Roman, bir çocuğun korsanlar arasındaki öyküsüdür. 1886 tarihli *Kidnapped* (Kaçırılan Çocuk), 18. yy İskoçya'sında geçer. Asıl büyük ününü ise, aynı yıl yayımlanan ve bu romantik serüven öyküleriyle çarpıcı bir karşıtlık taşıyan *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (Dr. Jekyll ile Mr. Hyde) adlı yapıtına borçludur. Çift kişilikli Dr. Jekyll'ın korkunç öyküsü, insan doğasındaki iyi-kötü çatışmasını ele alır. Yapıt, birçok kez sinemaya da uyarlanmıştır. Stevenson, romanlarının yanı sıra, denemeleri ve gezi yazılarıyla da önem kazanmış, 19. yy sonunun önde gelen yazarlarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Treasure Island*, 1883, (Define Adası, 1956); *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*, 1886, (Dr. Jekyll ile Mr. Hyde, 1944); *Kidnapped*, 1886, (Kaçırılan Çocuk); *The Wrong Box* (L. Osbourne ile), 1889, ("Yanlış Kutu"); *Catriona*, 1893; *The Ebb-Tide* (L. Osbourne ile), 1894. **Gezi Yazısı:** *An Inland Voyage*, 1878, ("İçerilere Bir Yolculuk"); *In the South Seas*, (ö.s.), 1896, ("Büyük Okyanusun Güneyinde"). **Öykü:** *Island Nights Entertainments*, 1893, ("Ada Gecelerinin Eğlenceleri"). **Deneme:** *Familiar Studies of Men and Books*, 1882, ("İnsanlar ve Kitaplar Üzerine Bildik Çalışmalar"). **Şiir:** *A Child's Garden of Verses*, 1885, ("Bir Çocuğun Şiir Bahçesi"); *Ballads*, 1890; *Songs of Travel and Other Verses*, (ö.s.), 1896, ("Gezi Şarkıları ve Başka Şiirler").

• **KAYNAKLAR:** G. Balfour, *The Life of Robert Louis Stevenson*, (2. baskı), 1968; E.M. Eigner, *Robert Louis Stevenson and Romantic Tradition*, 1966; M.Elwin, *The Strange Case of Robert Louis Stevenson*, (2. basım), 1971; R. Kiely, *Robert Louis Stevenson and the Fiction of Adventure*, 1964.

STEWART, Dugald
(1753-1828)

İskoç, filozof. İskoçya Okulu'nun öncülerinden ve "sağduyu felsefesi"ni geliştirenlerden olmuştur.

22 Kasım 1753'te Edinburgh'da doğdu, 11 Haziran 1828'de aynı kentte öldü. Babasının matematik profesörü olduğu Edinburgh Üniversitesi'nde, özellikle filozof Thomas Reid'ten etkilenen öğretmenlerin denetimi altında, ahlak felsefesi ve mantık öğrenimi gördü. Thomas Reid'in 1764'te yayımlanan ve sağduyu sorununu içeren yapıtını okuduktan sonra onun yöntemini benimsedi, bu öğretiyi bütün ayrıntılarına değin inceleyerek derinleştirmeyi amaçlayan çalışmalara başladı.

Stewart'ın kuramına göre duyarlılık, bir yeti olarak, kendi varlığının bilincine ulaşmış insana verilmiştir. Bu nedenle dış evrenin gerçekliği duyularla algılanan ve insanın dışında yaşanan bir olay değil, nesnelerin sürekliliği sonucu boyuna yinelenen, bilinçte yansıyan bir kavrayışın, sağduyunun ürünüdür. İnsan, kendi varlığının bilincine, usa uygun bir biçimde varır, bu dış nesnelere dayanan bir algı olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü insanın bilmesi, öğrenmesi gereken ne varsa bilincin akışı içindedir, bilincin dışında kalan bir nesneyi tüm gerçekliğiyle kavrama olanağı yoktur. Bilinç, kendine yabancı olanı bilemez, gerçeklik onun içindedir.

Stewart'a göre de, bütün sağduyu öğretisini benimseyenlerde olduğu gibi, biri iç evren, öteki dış evren olmak üzere iki varlık alanı vardır. Dış evrende nesnel varlıklar, iç evrende tinsel varlıklar bulunur. Bunlarla ilgilenen bilimler de ayrıdır. Ahlaklılık da dinden bağımsızdır. İskoçya Okulu'nun sağduyu kuramını derinleştirerek geliştiren Stewart'ın etkisi 20. yy'ın ortalarına değin sürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Elements of the Philosophy of Anima Mind*, 3 cilt, 1792-1827, ("Canlı Anlık Felsefesinin Öğeleri"); *Philosophy of the Active and Moral Powers of Man*, 2 cilt, 1828, ("Etkinliğin Felsefesi ve İnsanın Ahlaki Güçleri").

• **BAKINIZ:** REID.

STEWART, James
(1908)

ABD'li sinema oyuncusu. Değişik tipleri başarıyla canlandırmış, alçakgönüllü tutumuyla sinema çevresinde çok sevilen bir sanatçı olmuştur.

20 Mayıs 1908'de Pennsylvania Eyaleti'nde Indiana'da doğdu. Mimarlık okuduğu Princeton Üniversitesi'nin ünlü tiyatro topluluğu Triangle Club'da sahneye çıktı. Mezun olduktan sonra, oyuncuları arasında Henry Fonda ve Margaret Sullivan'ın da bulunduğu Falmouth University Player adlı tiyatro topluluğuna katıldı. Uzun yıllar aynı odayı paylaştığı, ancak sonraları siyasal düşünce ayrılıkları yüzünden araları açılan Henry Fonda'yla birlikte 1935'te Broadway'e adımını attı. Ama aynı yılın sonunda filmlerde oynamaya karar vererek gene Fonda'yla birlikte Hoolywood'a gitti.

Frank Capra'nın filmlerinde oynayarak ün yaptı ve 1940'ta *The Philadelphia Story*'deki ("Philadelphia Öyküsü") rolüyle en iyi erkek oyuncu seçilerek Oscar'ı kazandı.

Pilot olarak katıldığı ve albaylığa dek yükseldiği II. Dünya Savaşı'ndan sonra film çevirmeyi sürdürerek değişik rollerde oynadı. Özellikle Hitchcock'ın filmlerindeki yorumlarıyla dönemin en çok gelir getiren oyuncusu oldu. 1970'lerin başlarına değin sürekli başrollerde gözüktükten sonra yardımcı rollere çıkmaya başladı. Bir ara Broadway'e döndü; televizyon dizilerinde de oynadı.

Vietnam Savaşı'nı destekleyen ve tutucu siyasal görüşleriyle tanınan Stewart, alçakgönüllü tavrı ve özellikle ilk filmlerinde sık sık çizdiği zayıf, uzun boylu, biraz saf kasabalı delikanlı tipiyle ABD sinemasının en çok izleyici toplayan oyuncularından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mr. Smith Goes to Washington*, 1939, (Bay Smith Washington'a Gidiyor); *The Philadelphia Story*, 1940, ("Philadelphia Öyküsü"); *It's a Wonderful Life*, 1947, (Yaşamak Güzeldir); *Call Northside 777*, 1948, (Geciken Adalet); *Rope*, 1948, (Ölüm Kararı); *The Stratton Story*, 1949, (Gençlik Mucizesi), *The Jackpot*, 1950, (Büyük İkramiye); *Winchester 73*, 1950, (Korkunç İntikam); *The Naked Spur*, 1953, (İdam Mahkûmu/Çıplak Mahmuz); *Rear Window*,1954, (Arka Pencere); *The Far Country*, 1955, (Uzak Ülke); *Vertigo*, 1958, (Ölüm Korkusu); *Anatomy of a Murder*, 1959, (Bir Cinayetin Anatomisi); *Cheyenne Autumn*, 1964, (Baharda Hücum); *The Magic of Lassie*, 1978, ("Lassie'nin Büyüsü").

STIEGLITZ, Alfred
(1864-1946)

ABD'li fotoğrafçı. Düzenlediği sergiler ve çıkardığı dergilerle ülkesinde yalnız fotoğraf sanatının değil, öteki sanat dallarının da gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1 Ocak 1864'te New Jersey Eyaleti'nde, Hoboken'de doğdu, 13 Temmuz 1946'da New York'ta öldü. Ortaöğrenimini 1879-1881 arasında New York City College'da ve 1881'de gittiği Almanya'da, Karlsruhe'de yaptı. 1882'de Berlin'de Politeknik Okulu'nda makine mühendisliği okumaya başladı. Ertesi yıl ilk fotoğraf makinesini satın aldı ve okuldaki bir fotoğraf kursuna katıldı. Kısa süre sonra makine mühendisliğinden vazgeçti ve fotoğrafçı olmaya karar verdi. 1880'lerin sonlarına doğru Berlin Üniversitesi'nde tarih ve antropoloji okudu. Almanya, İsviçre, Avusturya ve İtalya'da fotoğraflar çekti, fotoğrafçı olarak tanınmaya, yarışmalarda ödüller almaya başladı. 1890'da ABD'ye geri döndü. 1893'te *American Amateur Photographer* dergisini, 1897'de New York Camera Club'un dergisi *Camera Notes*'u yayımladı. 1902'de fotoğrafın bir sanat olarak yayılmasına yönelik çalışmalar yapacak Photo-Secession adlı grubu kurdu. 1903'te *Camera Work* adlı ünlü fotoğraf dergisinin ilk sayısını çıkardı. 1905'te E. Steichen'le birlikte Photo-Secession'un New York'ta V. Cadde No. 291'deki ünlü galerisi "291"i kurdu. 1908-1917 arasında bu galeride fotoğrafların yanı sıra Picasso, Matisse, Rodin, Cézanne, Brancusi, Marin, Hartley, O'Keeffe gibi sanatçıların sergileri ile ilk çocuk sanatı sergileri açıldı. Stieglitz 1910'da Buffalo'da Albright-Knox Sanat Galerisi'nde International Exhibition of Pictorial Photography adlı sergiyi düzenledi. 1911'de "resimsi" *(pictorial)* fotoğraftan uzaklaşarak "dolaysız" fotoğrafa yöneldi. 1915-1916 yıllarında *291* adlı bir sanat dergisi yayımladı. 1917'de Galeri "291" kapandı, *Camera Work*'un yayımlanması durdu. Stieglitz, ressam Georgia O'Keeffe'nin (1887) fotoğraflarını çekerek 1937'ye değin sürecek bir dizi oluşturmaya başladı, bir yandan da ünlü bulut fotoğraflarını çekiyordu. 1925'te Intimate Gallery, 1929'da onu kapatıp An American Place adlı başka bir galeri açtı. 1930'larda New York görüntüleri çekti, Lake George'daki yazlık evinin çevresinde manzara, özellikle de ağaçlar üstüne çalışmalar yaptı. An American Place'de birçok ünlü fotoğrafçının sergisini açtı. 1937'de hastalandı, fotoğraf çekmeyi ve basmayı bıraktı. Ama ölümüne değin galerisini çalıştırmayı sürdürdü.

Stieglitz fotoğraf sanatının gelişmesinde çok büyük emeği geçmiş bir sanatçıdır. Fotoğrafın, özel anlatım ve dışavurum olanaklarını derinlemesine araştırmış, fotoğraf tarihinde dönüm noktası sayılan birçok önemli başyapıt üretmiştir. Bunun yanı sıra "291"de sergilediği Avrupalı öncü sanatçıların yapıtlarıyla, çağdaş sanatın ABD'de tanınmasına ve yayılmasına yol açmış, ayrıca 1900'lerin başında Amerikan resminde egemen olan bölgeselci tavra karşı öncü ve

soyut sanatı savunan sanatçıların önderi durumuna gelmiştir.

• KAYNAKLAR: D.Bry, *Alfred Stieglitz, Photographer*, 1965.

• BAKINIZ: STEICHEN.

STILLER, Mauritz
(1883-1928)

İsveçli sinema yönetmeni. Ülkesinin ilk büyük sinemacılarındandır.

17 Temmuz 1883'te Finlandiya'da, Helsinki'de doğdu, 8 Kasım 1928'de Stockholm'de öldü. Asıl adı Moshe Stiller'dir. Küçük yaşta yetim kaldı. Bir Yahudi okulunda okurken bir yandan da keman dersi aldı. Finlandiya Rus işgalinde iken Rus ordusunda askerlik yapmamak için sahte pasaportla İsveç'e kaçtı. 1912'de sinema dünyasına girerek, birkaç yıl içinde Victor Sjöström'le birlikte İsveç sessiz sinemasının "Altın Çağı"nın yaratıcısı oldu. İlk başlarda toplumsal konulu güldürüler yaptı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra destansı filmlere yöneldi. Selma Lagerlöf'ten yaptığı uyarlamalarla uluslararası ün kazandı. Bu filmlerden *Gösta Berlings saga*'yla ("Gösta Berling Efsanesi") Greta Garbo'yu hem sinemaya kazandırdı, hem de tüm dünyaya tanıttı.

1924'te Hollywood'dan öneri alması üzerine, Greta Garbo'nun da filmlerde oynaması koşulunu öne sürdü. Ancak ABD'ye gittikten sonra Garbo hızla ün kazanıp sinemanın efsane yıldızlarından biri olurken, Stiller bir türlü istediği ortamı bulamadı. Filmlerin yapımında tüm yetkiyi elinde tutmak istemesi yüzünden yapımcılarla sürekli anlaşmazlığa düştü. Hollywood'da ancak iki film bitirebildi. Bu arada sağlığı da bozulunca, düş kırıklığı içinde ABD'yi terkederek İsveç'e döndü. *Broadway* adlı başarılı bir müzikal sahneledikten kısa bir süre sonra öldü.

Filmlerinin tümünün senaryo yazımına katılan ve çoğunda da oyuncu olarak gözüken Stiller'in özellikle güldürülerinde, canlı bir ritim, etkili görsel buluşlar ve oyuncuların başarılı doğaçlama oyunları dikkati çeker. İsveç edebiyatından serbest bir tutumla yaptığı uyarlamalarda ise şiirsel bir anlatım sağlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Karlek och journalistik*, 1916, ("Aşk ve Gazetecilik"); *Thomas Graals bästa film*, 1917, ("Thomas Graal'ın En İyi Filmi"); *Alexander den Stone*, 1917, ("Büyük İskender"); *Sangen om den eldröda blomman*, 1919, ("Kırmızı Çiçeğin Şarkısı"); *Herr Arnes pengar*, 1919, ("Bay Arne'nin Hazinesi"); *Erotikon*, 1920; *Gunnar Hedes Saga*, 1921, ("Gunnar Hede Efsanesi"); *Gösta Berlings saga*, 1924, ("Gösta Berling Efsanesi"); *Hotel Imperial*, 1927, ("Emperial Oteli"); *The Woman on Trial*, 1927, ("Yargılanan Kadın"); *Street of Sin*, 1928, ("Günah Sokağı"), Josef Sternberg tarafından tamamlanmıştır.

STIRLING, James Frazer
(1926)

İngiliz, mimar. Mimarlıkta Brütalizm'in başarılı temsilcilerindendir.

Glasgow'da doğdu. 1942'de Liverpool Sanat Okulu'nu bitirdi. II. Dünya Savaşı'na katıldı. 1945-1950 arasında Liverpool Üniversitesi Mimarlık Okulu'nda öğrenim gördü. 1950'den 1952'ye değin kent planlama ve bölgesel araştırma kurumlarında görev aldı. 1953-1956 arasında Londra'daki Lyons, Israel ve Ellis adlı şirkette çalıştı. Bu arada bir dizi mimari yarışmaya da katıldı. 1956'dan sonra kendi bürosunu kurdu. 1963'e değin James Gowan ile, 1971'den sonra Michael Wilford ile ortak olarak çalıştı. Özellikle gerçekleştirdiği eğitim yapıtlarıyla kısa zamanda uluslararası üne kavuştu. ABD ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinin önde gelen eğitim kurumlarında dersler ve konferanslar verdi. 1976'da ABD Brunner Ödülü, 1978'de Finlandiya Aalto Madalyası, 1980'de İngiliz Mimarları Krallık Enstitüsü (RIBA) Altın Madalyası, ve 1981'de Pritzker Ödülü başta olmak üzere çok sayıda ödül kazandı.

İlk önemli yapıtı 1955'te Ham Common'da yaptığı çok katlı konutlardır. Bütün ilk yapıtlarında De Stijl akımının temel geometrik biçimlerden oluşan yalın yüzey ve mekân düzenleme anlayışını, Le Corbusier'nin akılcı, işlevci tutumuyla birleştirmiştir. 1960'ların başlarındaysa, brütalist bir anlayışa yönelmiştir. Bu dönemin yapıları daha serbest ve daha hareketli tasarımlardır. 1964'te İskoçya'da tasarladığı Saint Andrews Üniversitesi birimleri, araziye uyumun en güzel örneklerindendir. *Leicester Üniversitesi Mühendislik Bölümü* ve *Cambridge Üniversitesi Tarih Fakültesi*'yse Stirling'i Brütalizm'in en önemli temsilcilerinden biri yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Çok katlı konutlar, 1955-1958 Ham Common; *Leicester Üniversitesi Mühendislik Bölümü* (J.Gowan ile), 1959-1963; *Cambridge Üniversitesi Tarih Fakültesi*, 1964-1967; *St. Andrews Üniversitesi Andrew Melville Salonu*, 1964-1969.

• BAKINIZ: A. ve P.SMITHSON.

STOCKHAUSEN, Karlheinz
(1928)

Alman, besteci. Elektronik Müzik akımının başlıca adlarındandır.

22 Ağustos 1928'de Köln yakınlarında Mödrath'da doğdu. II. Dünya Savaşı'nda küçük yaşta askere alındı. 1945'te savaş bitip, terhis olana değin müzikle ilgilenmedi. 1947'de Köln'deki Müzik Yüksek Okulu'na, ardından Köln Üniversitesi Müzikoloji Bölümü'ne girdi. 1951'de Darmstadt'daki Yeni Müzik Yaz Kursları'na devam ettiği sırada O. Messiaen ve P. Boulez ile tanıştı. 1952'de bir yıl süreyle Paris Konservatuvarı'nda Messiaen'in derslerini izledi. Bir

yandan da Pierre Schaeffer'in (1910) Somut Müzik (la Musique Concrète) laboratuvarındaki çalışmalara katıldı. Almanya'ya döndükten sonra Köln'deki elektronik müzik laboratuvarının kuruluşunda rol oynadı. 1963'te burasının sanat yönetmeni oldu. 1954-1956 arasında Bonn Üniversitesi'nde sesbilgisi (fonetik), akustik, fizik öğrenimi gördü. 1957'de, Darmstadt'daki müzik derslerine bu kez öğretmen olarak katıldı. 1954-1959 arasında, *Die Reihe* (Dizi) adında kuramsal bir müzik dergisinin yayın yönetmenlerinden biri olarak çalıştı. 1963-1968 arasında, kurucularından olduğu Köln Yeni Müzik Kursları'nın sanat yönetmenliğini yaptı. Almanya ve ABD'de çeşitli üniversitelerde konuk profesör unvanıyla ders verdi. Berlin Sanat Akademisi, Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi ve Enstitüsü gibi kurumların üyesidir. Fransa, Almanya, İtalya ve ABD'den çeşitli ödüller kazanmıştır.

Stockhausen'in 1950'lerin başında yaptığı ilk bestelerde, Schönberg ve Webern'in etkisi görülür. Paris'te Schaeffer ile çalıştığı sırada Somut Müzik türünde ürünler vermiş, ancak bu türün sınırlarının dışına çıkıp, yeni anlatım olanakları araştırmak üzere Elektronik Müzik alanına yönelmiştir. Köln'de Herbert Eimer ile yürüttüğü çalışmaların sonucu, tümüyle elektronik aletlere dayalı bestelerin yanı sıra, çeşitli ses kaynaklarını bir arada kullanan yapıtlar da vermiştir. Elektronik Müzik'in laboratuvardan çıkarılıp dinleyicinin karşısına getirilmesine öncülük etmiştir. Bu konserlerin bazısında, doğal kaynaklardan gelen seslerle aynı anda, onların elektronik aletlerde değişime uğramış biçimlerini kullanmıştır. Bazısında ise dört ayrı yere yerleştirilmiş dört orkestra ya da üç grupta toplanmış 109 çalgı gibi ses kaynaklarının, ortaya yerleştirilmiş dinleyiciler üstünde yaratacağı akustik etkilerden yararlanarak müziğin boşlukta devindiği duygusunu oluşturmayı denemiştir. Müziğin olduğu kadar insan sesinin ve konuşmasının yapısını da irdeleyip, bunu, Elektronik Müzik olanaklarıyla kullanmıştır.

Stockhausen, Elektronik Müzik'te, bestecinin istekleri doğrultusunda yorumcuya pek özgürlük tanımayan genel eğilimin karşısındadır. Bu bağlamda, Cage'in öncüsü olduğu rastlantısal müzik anlayışından yararlanmıştır. Böyle bestelediği yapıtlar, her çalınışlarında farklı bölümlerin seçilebilmesinden ya da isteğe bağlı yorumcu sayısından ötürü bambaşka yapı gösterirler.

Stockhausen, bestelerinde genel olarak bölümler arasında bir nedensellik aramaz. Çoğu bestesinde dinleyicinin her an farklı bir bütünlük duygusu yakalamasını amaçlamıştır. Tokyo'daki Uluslararası

Deneysel Müzik

Deneysel müzik akımları 20. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıktı. Sesi elektrik sinyallerine dönüştüren telefon, gramofon gibi buluşların, daha gelişmiş elektronik araçların yapımında bir ilk adım oluşturmasının yanı sıra, Debussy*, Schönberg*, Webern* gibi bestecilerin müzikteki alışılmış tonalite ve armoni yapılarını sarsmalarının da bu gelişmede etkisi oldu. Daha 1920 ve 1930'larda ondes martenot gibi elektronik çalgılar yapılmış ve alışılagelmişin dışında renkler arayan kimi besteciler tarafından kullanılmışsa da, bunlar, müzikte köklü bir değişme yapacak düzeye ulaşmamıştı.

1940'lara gelindiğinde, film şeritlerindeki ses yollarının (sound track) elektronik müzikte kullanılabileceği düşüncesi gelişmeye başladı. 1948'de ise, Fransız Radyo Televizyonu'nda görevli bir ses teknisyeni olan Pierre Schaeffer (1910) Somut Müzik (Musique Concrète) adını verdiği bir akım başlattı. Schaeffer'in yaptığı, keman, insan, tren gibi ses kaynaklarından banta aldığı seslerin özelliklerini, kendi istekleri doğrultusunda üst üste kayıt etme ve hızlandırma gibi yöntemler kullanarak değiştirip sesler üretmekti. Bu dalda ilk yapıt Pierre Henry'nin (1927) 1950'de seslendirilen Symphonie pour un homme seul (Yalnız Bir Adam İçin Senfoni) adlı bestesi oldu. Ertesi yıl da Somut Müzik Grubu oluştu. Stockhausen bir süre bu grup içinde çalıştıysa da, Schaeffer'in kayıt tekniğine verdiği aşırı önem nedeniyle kendi başına çalışmaya başladı. İkisinin anlaşamadıkları bir başka konu da Stockhausen'in, müziği oluşturan her öğeyi diziler içinde (serial) incelemek istemesiydi. Stockhausen, Schönberg'in ton kavramı için geliştirdiği dizi tekniğini, mekân, tını ve nota değerleri, sıklığı, yoğunluğu alanlarına da uygulamak, bunlar arasındaki matematiksel ilişkileri keşfetmek istiyordu.

1952'de Köln'de Kuzeybatı Almanya Radyosu'nda Herbert Eimert sesin elektronik yoldan üretimini amaçlayan bir laboratuvar kurdu. Stockhausen'ın katılmasıyla burada kısa zamanda, dizisel çalışmalara da olanak sağlayacak elektronik ses üreteçleri yapıldı. Artık piyano ya da obua sesi, elektronik olarak üretilebiliyordu. Bu araçlardan biri olan Synthesizer'ın geliştirilmesi, elektronik müziğin yalnızca stüdyolarda değil, canlı olarak da sunulabilmesini kolaylaştırdı. Köln ve Paris'teki laboratuvarların yanı sıra, Ussachevsky* ve Otto Luening (1900) ABD'de, Luciano Berio (1925), Bruno Maderna (1920) İtalya'da önemli merkezler oluşturdular. Geliştirilen teknikler, Pink Floyd* gibi pop müzik toplulukları tarafından da büyük ilgi gördü.

Deneysel müzik akımı, bugün birçok tartışmayı içinde barındırmakla ve birbirine karşıt tepkiler almakla birlikte daha önceki müzik akımlarından farklı bir estetik ve dil geliştirmiş, belli bir kabul görmüştür.

Expo 70 sergisinde yaptığı sürekli müzik bu düşüncesinin uygulamalarından biridir. Burada izleyiciyi, müziğin çalındığı sırada içeri girip çıkmakta serbest bırakmış, müziğin baştan sona dinlenmesinin gerekmediğini savunmuştur.

Stockhausen, çalışmalarıyla yenilikçi müziğin öncülüğünü yapmış, Elektronik Müzik alanına getirdiği kuram, uygulama ve yazıma ilişkin yeniliklerle pek çok besteciyi etkilemiştir. Yapıtları ve savundukları alışılagelmiş kalıpları zorlamakla birlikte, izinden gidenler çıkmasını engellememiştir. Bu nitelikleriyle Stockhausen, II. Dünya Savaşı'ndan sonra müzikteki yönelişlerin en önemli adlarından sayılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): Beste: *Electronic Studies*, 1953, (Elektronik Çalışmalar); *Kontrapunkte*, 1953, (Kontrpuan); *Gesang der Jünglinge*, 1955, ("Gençlerin Şarkısı"); *Gruppen*, 1955, (Gruplar); *Zeitmass*, 1956, (Zaman-Kütle); *Kontakte*, 1959, (İlişkiler); *Momente*, 1961, (Anlar); *Mikrophonie I*, 1964, *Mikrophonie II*, 1965; *Mixtur*, 1964; *Prozession*, 1967; *Hymnen*, 1967; *Aus den sieben Tagen*, 1968, (Yeni Günden); *Mantra*, 1970; *Sirius*, 1975; *Luzifers Abschied*, 1982, (İblis Veda Ediyor); *Luzifers Tanz*, 1983, (İblis'in Dansı). Kitap: *Texte*, 4 cilt, 1963-1978, ("Metinler").

• KAYNAKLAR: J. Cott, *Stockhausen: Conversations with the Composer*, 1973; R. Maconie, *The Works of Karlheinz Stockhausen*, 1976; K.H. Wörnek, *Stockhausen: Life and Work*, 1973.

• BAKINIZ: BOULEZ, CAGE, MESSIAEN, SCHÖNBERG, VARESE.

STOKES, George Gabriel
(1819-1903)

İrlandalı matematik ve fizik bilgini. Hidrodinamik, ışık ve dalga kuramına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

13 Ağustos 1819'da County Slige yakınlarındaki Skreen'de doğdu, 1 Şubat 1903'te Cambridge'de öldü. Skreen'de başlayan, Dublin ve Bristol'de süren öğrenimini, 1841'de Cambridge'deki Pembroke College'da tamamladı. Aynı yıl, bitirdiği okulun üyeliğine, 1849'da da Cambridge Üniversitesi'nde Lucasian profesörlüğüne getirildi. Bir zamanlar Newton ile çok parlak bir dönem yaşamış olan Lucasian profesörlüğüne eski saygınlığını kazandırmayı başaran Stokes, Royal Society'nin 1851'de üyeliğine, 1854'te sekreterliğine, 1885'te de başkanlığına seçildi. Bu görevini 1890'a, Lucasian profesörlüğünüyse ölümüne değin sürdüren Stokes, 1889'da "Sir" unvanını, 1893'te, daha önce de Rumford Madalyası'nı aldığı Royal Society'nin Copley Madalyası'nı kazanmış ve 1889'da Pembroke College'ın "master"lığına seçilmiştir.

Temel ilgi alanı fizik olan ve bu alandaki çalışmalarının bir aracı olmasının ötesinde matematikle pek ilgilenmeyen Stokes, hidrodinamik, katıların esnekliği, dalgaların esnek bir katı içindeki davranışları, ışık, ses, ısı, çekim ve güneş fiziği gibi konularda pek çok önemli araştırma gerçekleştirdi ve geodeziye değerli katkılarda bulundu.

İlk çalışmalarında sıkıştırılmaz sıvıların düzgün devinimi, devinmekte olan sıvılarda sürtünme ve esnek katkılarda devinim ve denge türünden konulara ağırlık veren Stokes, 1845-1850 arasındaki gözde konusu olan ağdalı sıvılara ilişkin araştırmaları sonunda kendi adıyla tanınan ünlü yasayı buldu. Küre biçimli bir katının bir sıvı içindeki hızının, katının yarıçapı, yerçekimi kuvveti, sıvının ağdalılığı ve sıvı ve katının özgül ağırlıkları cinsinden hesaplanmasını sağlayan Stokes yasası, geniş bir uygulama alanı bulmuş, örneğin bulutların ve sudaki dalgaların devinimlerini açıklamakta ve suyun gemilere uyguladığı dirençle ilgili pratik sorunları çözmekte kullanılmıştır.

Yine aynı yıllarda ışık ve ses üstüne araştırmalar yapan, ışığın dalga kuramına katkıda bulunan ve ışığın yayılması için gerekli bir ortam olarak gördüğü esirin özelliklerini açıklamayı amaçlayan kuramsal çalışmaların yanı sıra, polarılmış ışıkla ilgili çeşitli deneyler gerçekleştiren Stokes, 1852'de flüorışı olgusuna ilişkin buluşlarını açıkladı. 1845'lerde John Herschel ve David Brewster tarafından incelenmiş olan bu olguya, içinden ışık geçen çözeltinin morötesi ışınları emmesinin yol açtığını öne süren çalışmasında, flüorışı sözcüğünü de ilk kez kullanmıştı. Flüorışı olgusundan yararlanarak tayfın morötesi bölgesinin incelenmesini amaçlayan deneyleri ve Güneş tayfındaki Fraunhofer çizgilerine ilişkin görüşleriyle tayf analizinin öncüleri arasına girmeyi başaran Stokes, 1862'de çift kırılma konusundaki dinamik kuramların tümünü birden ele alan ve hepsinin de yetersizlikler taşıdığını gösteren bir çalışma yayımladı.

Royal Society'nin sekreterliğine atandıktan sonra çok az sayıda özgün çalışma yapma olanağı bulabilen ama yine de 1896'da, Röntgen'in o yıllarda bulduğu X ışınımının, bir elektromanyetik ışıma olabileceğini öne süren ilk bilim adamları arasında yer alan Stokes, yapıtlarında matematik alanındaki çalışmalarına çok az yer vermiş, yaşamının son yıllarında da bilim ile din arasında ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Mathematical and Physical Papers*, 5 cilt, (4. ve 5. ciltleri der. J. Larmor)1880-1905, ("Matematik ve Fizik Makaleleri").

• BAKINIZ: BUNSEN, FRAUNHOFER, FRESNEL KIRCHHOFF, RÖNTGEN.

STOKOWSKI, Leopold
(1882-1977)

ABD'li orkestra şefi. 20. yy'ın en önemli yorumcularından biridir.

18 Nisan 1882'de Londra'da (bazı kaynaklara göre de Krakovi'de) doğdu, 13 Eylül 1977'de Hampshire'daki Nether Wallop'da öldü. Babası Polonyalı bir marangoz, annesi de İrlandalı'ydı. Stokowski Londra'da Royal College of Music'te, ardından Oxford Üniversitesi'ne bağlı Quinn's College'da öğrenim gördü. Önce usta bir orgcu olarak tanındı. 1900'de Londra'da ve 1905'te New York'ta konserler verdi. 1909'da Cincinnati Senfoni Orkestrası'nı yönetmeye başladı. Asıl ününü, 1912-1936 arasında

Philadelphia Senfoni Orkestrası'nı yönetirken kazandı. Bu arada, 1915'te ABD uyruğuna geçti. 1940-1941 yıllarında All-American Youth Orkestra'yı kurdu. 1941-1944 arasında, Toscanini ile birlikte NBC Senfoni Orkestrası'nı yönetti. 1944-1945 yıllarında, New York'ta ucuz halk konserleri düzenledi. 1946-1950 arasında New York Filarmoni, 1955-1962 arasında Texas'taki Houston Senfoni orkestralarının şefliğini yaptı. 1962'de New York'ta Amerikan Senfoni Orkestrası'nı kurarak ABD'de ve Avrupa'da turnelere çıktı.

Stokowski, usta ve yenilikçi bir yönetmen ve çağdaş müzik akımlarının ateşli bir savunucusu olarak tanınır. Orkestrayı org gibi tınlatma, onun ilginç özelliklerinden biridir. Etkili olacağına inandığı zamanlarda yerleşik kuralları çiğnemekten çekinmemiştir. Orkestrayı, sopa (baget) kullanmadan yönetmiş, çalgı gruplarının alışılagelmiş yerlerini değiştirmeyi denemiştir. Bach'ın birçok yapıtını orkestra için düzenlemiştir. Mahler, Varèse, Stravinski gibi çağdaş bestecilerin yapıtlarını yorumlamış, Philadelphia Senfoni Orkestrası ile, Ives'ın *4. Senfoni*'sini dünyada ilk kez seslendirmiştir. *Ondes martenot* gibi, elektronik çalgılar için yapılmış besteleri de seslendirmiştir. Ucuz konserler, gençlik konserleri gibi düzenlemelerle, klasik müziği halka tanıtmak, sevdirmek için çalışmış, bunun için sinemadan da yararlanmıştır. 1937'de *A Hundred Men and a Girl*'da (Yüz Erkek ve Bir Kız), 1936'da *The Big Broadcast of 1937*'de ("1937'deki Büyük Yangın") Bach, Wagner, Çaykovski gibi bestecilerin yapıtlarını tanıtmış, 1940'ta Walt Disney'in ünlü çizgi filmi *Fantasia*'nın müziğini yapmıştır. Bu çalışmasıyla Oscar kazanmıştır.

STOLYPİN, Pyotr Arkadyeviç
(1862-1911)

Rus devlet adamı. Gerçekleştirdiği tarım reformuyla varlıklı bir köylü tabakası oluşturarak çarlık yönetimine yeni bir toplumsal destek sağlamaya çalışmıştır.

14 Nisan 1862'de Dresden'de (bugün DAC'de) doğdu, 18 Eylül 1911'de Kiev'de (bugün Ukrayna SSC'de) öldü. Toprak sahibi soylu bir aileden geliyordu. 1885'te devlet hizmetine girdikten sonra 1902'de Grodno Eyaleti'nin, ertesi yıl da Saratov Eyaleti'nin valiliğine atandı. Bu eyaletlerde başgösteren köylü ayaklanmalarını bastırmadaki acımasızlığıyla çar II. Nikolay'ın gözüne girerek Mayıs 1906'da içişleri bakanlığına getirildi. 1905 Devrimi'nin ardından Mayıs 1906'da toplanan ve üyelerinin çoğunluğunu demokrat ve liberal kişilerin oluşturduğu I.Duma'nın, çar tarafından dağıtıldığı Temmuz 1906'da, başbakanlığa atandı ve bütünüyle bürokratlardan oluşan bir hükümet kurdu.

"Önce temizlik, sonra reform" sloganıyla gerileme içine giren devrimci hareketi bütünüyle sindirmek üzere harekete geçti. Ülke çapında, düzen karşıtı kişileri gizli oturumlarda yargılayıp yirmi dört saat içinde idam ettirme yetkisine sahip bir askeri mahkemeler ağı kurarak bini aşkın ayaklanma sanığını halkın "Stolypin kravatı" diye adlandırdığı darağacına gönderdi. Çarlık haber alma örgütü Okhranka'yı güçlendirerek ve kışkırtıcı ajanlar kullanarak gizli devrimci örgütlere ağır darbeler indirdi.

Büyük burjuvazi ve soylularla ittifak kurup varlıklı bir köylü tabakası yaratarak çarlık yönetimine yeni bir toplumsal destek sağlamayı amaçlayan Stolypin, Kasım 1906'da köylülere *mir*'lerden (Rusya'da köy komünü) ayrılarak, paylarına düşen araziler üzerinde özel işletmeler kurma hakkını tanıyan bir tarım reformu kararnamesi çıkardı. Ayrıca köylülerin *zemstvo*'larda (yerel yönetim kurulu) daha yüksek bir oranda temsilini sağlayacak önlemler aldı. Ardından yönetiminin anayasal meşrutiyet görünümünü koruyabilmek için, Mart 1907'de II.Duma seçimlerini yaptı. Ancak üyelerinin çoğunu çarlık yönetimine muhalif siyasi hareketlerin temsilcilerinin oluşturduğu bu meclisten reform yasalarını geçiremeyince, sosyal demokrat milletvekillerinin bir darbe hazırlığı içinde olduğu yolunda uydurma bir gerekçe göstererek Haziran 1907'de II.Duma'yı da dağıttı. 1905 Devrimi'ni noktalayarak ülkede bir gericilik dönemini başlatan bu olayın hemen ardından, seçim yasasında değişiklik yaparak işçilerin, köylülerin ve ulusal azınlıkların temsil hakkına önemli sınırlamalar getirdi. Böylece Kasım 1907-Haziran 1912 arasında etkinlik gösteren III. Duma'da büyük toprak sahiplerinin ve soyluların egemen olmasını sağladı.

Duma'da çoğunluğu oluşturan Oktobristler ile işbirliğine giden Stolypin, 1910'da ve 1911'de çıkardığı yeni yasalarla 1906'da başlatmış olduğu reformları pekiştirdi. Bu arada Kara Yüzler adlı terör örgütünü de el altından destekleyerek bu örgütün yardımıyla işçiler ve köylüler üzerinde yoğun bir baskı kurdu; tüm devrimci etkinlikleri acımasızca bastırdı. Polonyalılar'ın, Yahudiler'in ve öteki etnik toplulukların özgürlüklerini kısıtlarken, Finlandiya'nın da özerkliğine son vererek bir Ruslaştırma siyaseti izledi. Mart 1911'de *zemstvo* sistemini ülkenin batı kesiminde de yerleştirebilmek için II.Nikolay'ın Duma ile Devlet Konseyi'nin etkinliklerini geçici olarak askıya almasını sağladı. Bu uygulamasıyla kendisini anayasayı çiğnemekle suçlayan ılımlı sağın desteğini yitirince, aşırı sağcılarla sıkı bir işbirliğine yöneldi. 14 Eylül 1911'de gizli polis örgütüne sızmış bir devrimcinin silahlı saldırısı sonucu öldürüldü.

Stolypin'in tarım reformu sonucu 1907-1916 arasında *mir*'lerden ayrılarak özel işletmelerini kuran iki milyondan fazla köylünün yarısından fazlası, kısa bir süre içinde topraklarını yok pahasına *kulak*'lara (varlıklı köylüler) satarak işçi olarak çalışmak üzere büyük kentlere göç etti. Tarımda sermaye yoğunlaşması ve mülksüzleşme süreçlerini hızlandıran bu reform, sonuçta amacının tam tersi bir sonuç doğurarak, 1905 Devrimi sırasında büyük ölçüde pasif kalmış olan köylülerin, düzen karşıtı bir siyasi güç durumuna gelmesine yardımcı oldu. Öte yandan tarımda özel mülkiyetin yaygınlaşmasını,iç pazarın genişlemesini sağlayarak Rus sanayiinin1909-1913 arasında önemli bir atılım yapmasının koşullarını da hazırladı.

• BAKINIZ: NIKOLAY II.

STONEY, George Johnstone
(1826-1911)

İrlandalı fizikçi. Temel elektrik birimi olarak ilk kez "elektron" sözcüğünü önermiştir.

15 Şubat 1826'da Kingstown (bugün Dun Laoghaire) kenti yakınlarındaki Oakley Park'ta doğdu, 5 Temmuz 1911'de Londra'da öldü. 1848'de Dublin' deki Trinity College'ı bitirerek, Royal Society'nin başkanı olan İrlandalı astronom William P. Rosse'ın (1800-1867) Parsonstown'daki (bugün Birr) gözlemevinde asistanlığa, dört yıl sonra da Galway'daki Queen's College'da doğabilimler profesörlüğüne getirildi. 1857'de Dublin'deki Queen's University'nin sekreterliğine atanan ve çalışma yaşamının sonuna değin bu görevde kalan Stoney, yirmi yılı aşkın bir süre Dublin'deki Royal Society'nin sekreterliğini yürütmüş, 1861'de üyeliğine seçildiği Londra'daki Royal Society'nin 1898'de ikinci başkanı olmuştur.

Fiziğin çeşitli konularına ilgi duyan, özellikle tayf analizi üzerinde çalışan Stoney, daha çok fiziğe "elektron" sözcüğünü kazandıran bilim adamı olarak tanınır. Hidrojen iyonunun elektrik yükünün, fiziğin temel birimlerinden biri olması gerektiğini Stoney 1874'te ileri sürmüştü. Suyun elektrolizinde belirli bir elektrik miktarının açığa çıkardığı hidrojenin ağırlığını saptayıp, bu elektrik miktarını, açığa çıkardığı hidrojendeki atomların sayısına bölerek bir hidrojen iyonunun yükünü hesaplayan Stoney, bu elektrik yükü için 1891'de "elektron" sözcüğünü önerdi. J.J.Thomson, katot ışınlarını oluşturan eksi yüklü temel parçacıkların hızını ve yük/kütle oranını ölçmeyi 1897'de başardığında, bu parçacıklara *corpuscle* (maddecik) adını vermişti. "Elektron" sözcüğü bu parçacığın yükü için önerilmişken, sonradan, en küçük eksi elektrik yükünü taşıyan bu temel parçacığın kendisi için kullanılmaya başlandı ve *corpuscle* sözcüğünün yerini aldı.

• **BAKINIZ:** J.J. THOMSON.

STOPPARD, Tom
(1937)

Çek asıllı İngiliz oyun yazarı. Çağdaş İngiliz tiyatrosunun en tanınmış oyun yazarlarındandır.

3 Temmuz 1937'de Çekoslovakya'nın Zlin kentinde doğdu. Doktor olan babası Naziler tarafından öldürülünce, 1938'de annesiyle birlikte Singapur'a gitti. Öğrenimine Hindistan'da başladı. Annesi bir İngiliz subayıyla evlendikten sonra 1946'da İngiltere' ye yerleştiler. Stoppard, Nottinghamshire ve Yorkshire'da öğrenimini sürdürdü. 1954-1958 arasında *Western Daily Press*, ardından iki yıl da *Bristol Evening World* gazetelerinde çalıştı. Bir süre de bağımsız gazetecilik yaptı. 1960'ta radyo ve televizyon için yazdığı oyunlarla yazarlığa başladı. Sonradan, bu oyunlarının birçoğunu sahneye uyarladı. Film senaryoları da yazdı. Sussex, Bristol gibi üniversitelerden onursal payeler aldı. 1967'de John Whiting, 1979'da Shakespeare ödüllerini kazandı.

Stoppard'ın oyunlarında ikinci derecede önemli bir olay çevresinde, çağdaş sorunlarla ilgili tartışmalar yer alır. Felsefe, sanat, siyaset gibi alanlardaki bu sorunlar karşısında alaycı ve önemsemez bir tutum içindedir. Genellikle dokunulmaz gibi görünen konulara el atması parlak ve abartılı üslubu ve yazı dilinin kıvraklığıyla övgü toplamıştır. İlk yapıtlarından *Rosencrantz and Guildernstern are Dead* ("Rosencrantz ve Guildernstern Öldü") üslubunun en parlak örneklerinden olup, Uyumsuzluk Tiyatrosu akımının içinde değerlendirilir. Bir başka yapıtı *Travesties*'de Lenin, J. Joyce ve dadacı şair T.Tzara'yı bir araya getirir.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Rosencrantz and Guildenstern are Dead*, 1967, ("Rosencrantz ve Guildernstern Öldü"); *Enter a Free Man*, 1968; *The Real Inspector Hound*, 1972; *Travesties*, 1975; *Undiscovered Country*, 1980, ("Keşfedilmemiş Ülke"); *On the Razzle*, 1982. **Roman:** *Lord Malguist and Mr. Moon*, 1966, ("Lord Malguist ve Mr. Moon").

• **BAKINIZ:** BECKETT.

STORM, Theodor
(1817-1888)

Alman, şair ve yazar. Özellikle uzun öyküleriyle tanınmıştır.

14 Eylül 1817'de Schleswig-Holstein'da Husum' da doğdu, 4 Temmuz 1888'de Husum yakınlarındaki Hademarschen'de öldü. Kiel'de hukuk öğretimi gördü. 1847-1852 arasında Husum'da avukatlık yaptı. Schleswig-Holstein'in Danimarka'nın eline geçmesi üzerine, yurdunu terketti. 1853-1856 arasında Potsdam'da, daha sonraları Heiligenstadt'da hukukçu olarak çalıştı. 1864'te yurduna geri dönebildi. 1880'de Hademarschen'e yerleşti ve ölümüne değin orada yaşadı.

1855'te yayımlanan *Gedichte* ("Şiirler") adlı yapıtı, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi, anıları, özlemleri, aşkları, ölüm ve ölüme karşı yakınmaları, canlı olan her şeyin geçiciliğini konu alan doğa ve aşk şiirlerini içerir.

Storm, bir Hıristiyan olarak Kilise'den kopmuş, ölümsüzlüğe inancını yitirmiş bir yazardır. Kilise'ye olduğu kadar aristokrasiye de düşmanlık duymuştur. Öykülerinde döneminin burjuva yaşamından aldığı öğeleri işlemiştir. Toplumsal olaylara, siyasete hiç ilgi duymamış, aile yaşamını yapıtlarına odak noktası yapmıştır. Çocukluk yaşantıları, geçirdiği iki evlilik, çocuklarının eğitiminde karşılaştığı güçlükler, yapıtlarında önemli yer tutar. Ele aldığı bu konularla da, Alman kültüründe 19. yy'ın ilk yarısında yer alan Biedermeyer döneminin edebiyattaki önemli temsilcilerinden olmuştur.

Storm'un, en ünlüleri 60 yaşından sonra yazdık-

ları olmak üzere, 58 uzun-öyküsü vardır. Ama gençlik dönemi uzun-öyküleri de yapıtları arasında önemli bir yer tutar. Bunların en tanınmış olanı 1851 tarihli *Immensee*'dir (Deniz Gülü). 1887'de yazdığı *Der Schimmelreiter* (Kıratlı) son yapıtıdır. Öyküde olay zinciriyle doğa görünümleri arasındaki ilişkiyi ustaca işlemiş, insanın çevresiyle ve kalıtımla savaşını anlatmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Liederbuch dreier Freunde*, 1843, ("Üç Arkadaşın Şarkı Kitabı"); *Gedichte*, 1855, ("Şiirler"). Roman - Uzun-öykü: *Immensee*, 1851, (Deniz Gülü, 1966); *Viola Tricolor*, 1874, (Viola Tricolor, 1947); *Auf der Universität*, 1875, (Üniversitede, 1944); *Aquis Submersus*, 1876; *Ein Fest auf Haderlevhus*, 1885, (Haderlevhus'da Bir Düğün, 1962); *Renate* 1878, (Renate, 1947); *Der Schimmelreiter*, 1887, (Kıratlı, 1971).

STORY, Joseph
(1779-1845)

ABD'li hukukçu. Amerikan hukuk sisteminin oluşmasında etkili olmuştur.

18 Eylül 1779'da Massachusetts Eyaleti'nde Marblehead'de doğdu, 10 Eylül 1845'te aynı eyalette Cambridge'de öldü. Harvard Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Hukuk stajını tamamladıktan sonra 1801'de baroya girdi. Ticaret ve denizcilik hukuku üzerine uzmanlaştı. Cumhuriyetçi Parti'ye (bugün Demokratik Parti) girerek, 1805'te Massachusetts Eyaleti Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1811'de henüz 32 yaşındayken, başkan James Madison tarafından ABD Yüksek Mahkemesi yargıçlığına atandı.

Federalist Parti yanlısı başyargıç John Marshall'ın merkeziyetçi eğilimine karşı mücadele edeceği düşünülerek bu göreve atanan Story, kısa bir süre sonra Marshall'la birleşerek, federal yönetimin gücünün artırılmasına yönelik kararlar alınmasında etkili oldu. 1816'da Yüksek Mahkeme'nin aldığı kararların yüksek eyalet mahkemeleri üzerinde bağlayıcı olmasını öngören bir kararın alınmasını sağladı. Marshall'la birlikte, kutsal olarak gördüğü mülkiyet hakkının ve şirketlerin devlet müdahalesinden korunması, ticaretle özel girişimin ulusal düzeyde genişlemesi için çaba harcadı. 1829'da Harvard Üniversitesi'ne profesör olarak girdikten sonra iki görevini birlikte sürdürdü. 1835'te Marshall'ın ölümünden sonra, yaklaşık bir yıl başyargıçlığa vekâlet etti.

Story, hem yargıç hem yazar olarak, Amerikan hukuk sisteminin oluşmasına katkıda bulunan önde gelen isimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Amerikan anayasa hukuku henüz oluşum halindeyken, Yüksek Mahkeme yargıçlığına getirilmesi, kamu hukukunun önemli ilkelerini oluşturan kararların alınmasına katılmasını olanaklı kılmıştır. İngiliz geleneksel hukuku üzerine yaptığı denemeler ve yorumlarla James Kent ile birlikte Amerikan geleneksel hukukunun sistemleştirilmesinde, en çok çabayı harcayan hukukçulardandır. Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak ABD'de hukuk eğitiminin ana hatlarının belirlenmesine öncülük etmiş, Amerikan hukukunun temel konuları üzerine yaptığı yorumlar, verdiği derslerin notları bir dizi kitapta bir araya getirilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Commentaries on the Law of Bailments*, 1832, ("Kefalet Hukuku Üzerine Yorumlar"); *Commentaries on the Constitution of the United States*, 3 cilt, 1833, ("Birleşik Devletler Anayasası Üzerine Yorumlar"); *Commentaries on the Conflict of Laws*, 1834, ("Yasaların Çelişmesi Üzerine Yorumlar").

• BAKINIZ: KENT, J.MARSHALL.

STOWE, Harriet Beecher
(1811-1896)

ABD'li yazar. Köleliği eleştiren *Uncle Tom's Cabin* (Tom Amca'nın Kulübesi) adlı romanıyla tanınmıştır.

Harriet Elizabeth Beecher Stowe 14 Haziran 1811'de Connecticut Eyaleti'nde Litchfield'de doğdu, 1 Temmuz 1896'da Hartford'da öldü. 1832'de ailesinin Cincinnati'ye yerleşmesi üzerine kızkardeşinin burada açtığı Western Female Institute'ta öğretmenliğe başladı. 1834'te *Western Monthly Magazine*'de ilk öyküsü yayımlandı. 1843'te ise ilk kitabı *The Mayflower* çıktı.

1850'de kocasının Bowdoin Koleji'ne atanması nedeniyle Brunswick'e yerleşen Stowe, aynı yıl en önemli yapıtı *Tom Amca'nın Kulübesi*'ni yazmaya başladı. 1851-1852 yıllarında *National Era* gazetesinde dizi olarak çıkan ve büyük ilgi gören bu yapıt 1852'de 2 cilt halinde yayımlandı. Dindar ve sadık köle Tom'un acılı öyküsü çerçevesinde Güneyli toprak sahiplerinin zulmünü anlatan *Tom Amca'nın Kulübesi*'nin roman olarak önemli bir özelliği olmamakla birlikte, toplumsal ve duygusal içeriği, kalıcı olmasını ve yirmiden çok dile çevrilmesini sağladı. Kitabın bir yandan da Güneyliler'in ağır eleştirilerine hedef olması üzerine Stowe 1853'te *The Key to Uncle Tom's Cabin*'i ("Tom Amca'nın Kulübesi'ni Okuma Anahtarı") yayımlayarak konuyla ilgili birçok belgeyi kanıt olarak ortaya koydu.

1856'da ise gene köleliği konu alan *Dred: A Tale of the Great Dismal Swamp*'i ("Dred: Büyük Kasvetli Bataklığın Öyküsü") yazdı. Büyük bir ilgiyle karşılanan bu romanından sonra daha çok küçük çevrelerin yaşamını ve insanlarını anlatan, bu nedenle de pek ilgi uyandırmayan ve daha az didaktik özelliği olan yapıtlar yazdı.

• YAPITLAR (başlıca): *The Mayflower*, 1843; *Uncle Tom's Cabin*, 2 cilt, 1852, (Tom Amca'nın Kulübesi, 1970); *The Key to Uncle Tom's Cabin*, 1853, ("Tom Amca'nın Kulübesi'ni Okuma Anahtarı"); *Dred: A Tale of the Great Dismal Swamp*, 1856, ("Dred: Büyük Kasvetli Bataklığın Öyküsü"); *The Minister's Wooing*, 1859, ("Papazın Kur Yapışı"); *Oldtown Folks*, 1869, ("Oldtown Ahalisi"); *Poganuc People*, 1878, ("Poganuc Halkı").

STRABON
(İÖ 64-İS 23)

Eski Yunan, coğrafyacı. Antik Dünya hakkındaki coğrafya kitabı ile tanınmıştır.

Amaseia'da (Amasya) doğdu, Roma'da, bir başka kaynağa göre de Amasya'da öldü. Klasik Yunan eğitimi gördü. Aristodemos'tan hitabet dersleri aldı. İÖ 44'te öğrenimini sürdürmek amacıyla Roma'ya gitti. Başlangıçta Aristotelesçi görüşleri savunduysa da, sonraları Augustus'un öğretmenlerinden olan Athenodoros'un etkisinde kalarak Stoa Okulu'nun görüşlerini benimsedi. İÖ 31'e değin Roma'da kaldı. İÖ 29'da Yunanistan'ı gezdi. İÖ 28'de dostu olan ve Mısır'a vali atanan Aelius Gallus ile birlikte Mısır'a gitti. Gallus'un Arap toprakları üzerine yaptığı sefere katıldı. Nil Nehri üzerinde, Afrika içlerine doğru ilerledi. Gallus'un Roma'ya çağrılmasından sonra bir süre İskenderiye'de kalan Strabon, Roma'ya döndükten sonra İS 23'te *Geographika* (Coğrafya) adlı yapıtını tamamladı.

Daha çok coğrafyacı olarak tanınan Strabon'un ilk yapıtı tarih üzerinedir. Strabon, tarihini İÖ 31-İÖ 20 arasında tamamladı. 47 kitaptan oluşan bu yapıt, günümüze ulaşamamıştır. Ünlü Yunanlı tarihçi Polybios'un izleyicisi olan Strabon, tarihinde, İÖ 145'te Romalılar'ın Yunanistan'ı işgal etmesi ile Augustus'un Marcus Antonius'a karşı İÖ 31'de kazandığı Actium zaferi arasındaki olayları işlemekteydi. Strabon, *Geographika* adlı önemli yapıtını ise, aralıklı olarak, İÖ 2-İS 23 arasında tamamladı. 17 kitaptan oluşan bu yapıtın, küçük bir bölümü dışında hemen hemen tamamı günümüze gelmiştir.

Strabon, ilk iki kitapta amaçlarını açıklamış ve kendisinden önce coğrafya alanında yapıt veren yazarların eleştirisini yapmıştır. III-VI. kitaplarda, o zaman Romalılar ve Yunanlılar'ca bilinen dünyayı betimleme işlemine İspanya'dan başlamış, bu bölümde Galya (Fransa) ve İtalya'yı anlatmıştır. VII. kitap, Tuna havzasını ve Karadeniz'in Avrupa kıyılarını konu edinmektedir. VIII -X. kitaplar Yunanistan'a ayrılmıştır. XI - XIV. kitaplar, Karadeniz'in Asya kıyılarını, Kafkasya'yı, Kuzey İran'ı ve Anadolu'yu içermektedir. XV.kitapta Hindistan ve İran anlatılmış, XVI. kitap, Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Kızıldeniz kıyılarına ayrılmıştır. Son kitapta ise Akdeniz'in Afrika kıyıları, Mısır ve Moritanya işlenmiştir.

Strabon, yöntem olarak harita kullanımını temel alan betimleyici bir yöntem kullanmıştır. Ayrıntılı bir yapıt olan *Geographika*'da kentlerin birbirlerine olan uzaklıkları ve ülke sınırları dikkatle belirtilmiş, her yöreye özgü iktisadi, siyasal, etnografik ve dinsel özellikler belirtilmiştir. Her kentin ve ülkenin kısa bir tarihini de vermiştir. Strabon, açıklamaları için birçok kaynağa başvurmuş, bunları okuyucuya açıklamıştır. Anadolu, Mısır ve bir ölçüde İtalya için kendi gözlemlerine dayanmış, gitmediği yöreleri de (Hindistan, İran, Moritanya) diğer antik dönem yazarlarının yapıtlarını kullanarak tamamlamıştır.

Strabon'un coğrafyası, Roma İmparatoru Augustus (İÖ 27-İS 14) dönemindeki Roma toprakları ve yabancı ülkeler hakkında bilgi veren ve eksiksiz tek yapıt olduğu için büyük önem taşımaktadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Geographika*, (ö.s.), 1587; *The Geography of Strabon*, (ö.s.), H.L.Jones, (yay.) 6 cilt, 1917-1933, (Coğrafya, XII. ve XIV. Kitap, 4 Cüz. 1969-1981).

- **BAKINIZ:** POLYBİOS.

STRADIVARIUS, Antonio
(1644-1737)

İtalyan keman ustası. Dünyanın en ünlü keman yapımcısıdır.

Cremona'da doğdu, 18 Aralık 1737'de aynı kentte öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Stradivari olarak da tanınır. Cremona'nın ünlü keman yapımcısı Amati ailesinden Nicolo Amati'nin (1596-1684) öğrencisi ve çırağı oldu. 1666'da, daha Amati'nin yanında çalıştığı sırada, yaptığı kemanlara kendi imzasını koymaya başladı. Daha sonra, oğulları Francesco (1671-1743) ve Omobono (1679-1742) ile birlikte çalıştıysa da, onlara ancak önemsiz işleri veriyordu. Ölümünden sonra, oğullarının yaptığı kemanlar, hiçbir zaman onun kemanlarının düzeyine erişemedi.

Stradivarius kemanın biçimini yetkinleştirmiştir. Önceleri Amati'ninkilere benzeterek, ama ondan küçük modeller üretirken, 1684'te daha büyük kemanlar yapmıştır. 1690'larda Longuet adı verilen uzun yapılı bir keman türü ortaya çıkarmışsa da, bundan kısa sürede vazgeçmiştir. Özellikle 1700'den sonra yaptığı kemanlar usta işçilikleri, sağlam yapıları, zarif biçimleri, kusursuz oranları ve bu niteliklerin sağladığı ses güzelliği ve güçlülüğüyle ün kazanmıştır. Stradivarius, kemanlarını genellikle köknar ağacından yapmıştır. Kullandığı turuncu ile kırmızı arasında değişen vernik bileşiminin sırrı ise hiçbir zaman çözülememiştir. Keman biçiminde onun geliştirdiği oranlar ve köprü yapısı, daha sonra standart kabul edilmiştir. Yaptığı 1100 kadar kemanın 400'ünü Avrupa'nın çeşitli saraylarına göndermiştir. Ayrıca viyolonsel, viyola, mandolin, lut ve gitar da yapmıştır. Yaşamı sırasında Avrupa'nın en varlıklı insanlarından biri olmuştur. Kemanlarından 1715 tarihli Alard, viyolonsellerinden 1720 yapımı Piatti, en ünlüleridir.

STRAND, Paul
(1890-1976)

ABD'li fotoğrafçı. Çağdaş fotoğrafın öncülerindendir.

16 Ekim 1890'da New York'ta doğdu, 31 Mart 1976'da Paris yakınında Orgeval'de öldü. 1907'de New York'taki Ethical Culture School'a girdi. Öğretmenleri arasında bir süre sonra dönemin ünlü gerçekçi fotoğrafçılarından biri olacak olan Lewis Hine bulunmaktaydı. Hine'ın öğrencilerini Alfred Stieglitz'

in ünlü "291" adlı galerisine götürmesi üzerine Strand fotoğrafçı olmaya karar verdi. 1909'da Ethical' dan mezun oldu. 1912'de profesyonel bir fotoğrafçı olarak çalışmaya başladı. İlk yıllarda "resimsi" *(pictorial)* bir yolda olan üslubu, "291"de sergilenen çağdaş Fransız ressamlarının etkileriyle, daha "dolayısız" bir anlatıma doğru gelişti. Fotoğraflarına ilgi gösteren Stieglitz onları *Camera Work* dergisinde yayımladı ve 1916'da "291"de sergiledi. *Camera Work*'ün 1917'de çıkan son sayısı ise tümüyle Strand' ın yapıtlarına ayrılmıştı. 1921'de Strand, *Mannahatta* adlı filmin çalışmasında ressam Charles Sheeler' le (1883-1965) işbirliği yaptı. 1926'dan 1934'e değin ABD'nin çeşitli yerlerinde ve Meksika'da fotoğraf çekti. 1935-1943 arasında film çekimleriyle uğraştıktan sonra fotoğrafa döndü; Vermont'da fotoğraf çalışmaları yaptı. 1946-1947 yıllarında Nancy Newhall ile birlikte *Time in New England* adlı kitabın hazırlanmasında çalıştı. 1951'de Fransa'ya gitti. 1952-1953 yıllarında İtalya'da, 1954'te Hebridler Adaları' nda fotoğraf çalışmalarını sürdürdü. 1955-1957 arasında Fransız yazar ve sanatçıların fotoğraflarını çekti. 1959'da Mısır'da, 1962'de Fas'da, 1963-1964 yıllarında Gana'da fotoğraf çekti. Strand 20. yy başının en önemli fotoğraf sanatçılarından biridir. Yaşamının sonuna değin de özgün uslubunu ve gerçekçi anlatımını korumuştur. Kendinden sonra gelen kuşaktan birçok fotoğrafçıyı etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Time in New England* (N.Newhall ile), 1950, ("New England'da Zaman"); *Un Paese*, 1954; *Photographer of Mexico*, 1967, ("Meksikalı Fotoğrafçı"); *Tir A'Mhurain* (B.Davidson ile), 1968; *Living Egypt* (J.Aldridge ile), 1969, ("Yaşayan Mısır").

• **BAKINIZ:** STIEGLITZ.

STRASBERG, Lee
(1901-1982)

ABD'li tiyatro yönetmeni, eğitmeni ve oyuncusu. Stanislavski'nin tiyatro anlayışının ABD'deki önde gelen uygulayıcılarındandır.

17 Kasım 1901'de Avusturya'da Budzanow'da doğdu, New York'ta öldü. Sekiz yaşında ABD'ye gitti. American Laboratory Theatre'de tiyatro öğrenimi gördü. Burada Richard Baleslavsky ve Marie Ouspenskaya'nın öğrencisi oldu. 1925'te Theatre Guild'de oyuncu ve yönetmen yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 1931'de Harold Clurman (1901) ile birlikte New York'ta Group Theatre'i kurdu. 1937'ye değin çalıştığı bu toplulukla Stanislavski'nin tiyatro anlayışına ve oyunculuk yöntemlerine dayanan, toplumsal konulara ağırlık veren oyunlar sahneye koydu. 1939'da SSCB'ye giderek Meyerhold'un tiyatro çalışmalarını izledi. 1948'de, bir yıl önce Elia Kazan ve Cheryl Crawford tarafından New York'ta kurulan ve ABD'nin en önemli oyunculuk eğitimi merkezlerinden biri olan Actors' Studio'nun sanat yönetmeni oldu. Buradaki oyunculuk derslerinin yanı sıra birçok oyun ve müzikal sahneye koydu. *Success Story* ("Başarının Öyküsü"), *All The Living* ("Tüm Yaşayanlar"), *Fifth Column* ("Beşinci Kol") yönettiği oyunlar arasındadır. 1969'da New York'ta ve Los Angeles'te, Lee Strasberg Theatre Institute'u kurdu. 1970'lerde sinema oyunculuğu da yaptı, 1974'te *The Godfather Part II*'deki ("Baba, II") rolüyle en iyi yardımcı oyuncu olarak Oscar kazandı. Kızı Susan Strasberg' de (1938) tiyatro ve sinema oyuncusudur.

Strasberg "method" (yöntem) "method acting" (yöntem oyunculuğu) adıyla tanınan ve oyunculuk anlayışını temel alan Stanislavski yönteminin önde gelen uygulayıcılarındandır. Oyunculuk eğitiminde, teknik yönlerden çok, yaratılış sürecini temel almış, oyuncunun, rolüyle duygusal olarak bütünleşebilme yetisini geliştirme amacıyla toplu oyunculuk ve doğaçlama gibi yöntemlere ağırlık vermiştir. Özellikle de Actors' Studio'daki çalışmalarıyla, 1950'lerde ABD tiyatro ve sinemasını önemli ölçüde etkilemiştir. Actors' Studio'daki öğrencileri arasında J.Dean, M.Clift, J.Palance, M.Monroe, M.Brando ve Robert de Niro gibi ünlü oyuncular vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *The Godfather Part II*, 1974,("Baba, II");*The Cassandra Crossing*, 1977, (Kassandra Geçidi); *And Justice For All*, 1979, ("Ve Herkese Adalet").

• **BAKINIZ:** STANİSLAVSKİ.

STRASBURGER, Eduard Adolf
(1844-1912)

Alman, botanikçi. Bitkilerde mitoz bölünmenin evrelerini, çekirdeğin ve kromozomların kalıtımdaki rolünü açıklamıştır.

1 Şubat 1844'te Polonya'nın başkenti Varşova'da doğdu, 19 Mayıs 1912'de Bonn'da öldü. Ailesi, Rusya'nın yönetimindeki Polonya'ya yerleşmiş olduğundan, çocukluk ve ilk gençlik yılları bu ülkede geçti. 1862'de Paris'e gidip, iki yıl Sorbonne'da okuduktan sonra, öğrenimini Almanya'daki Bonn ve Jena üniversitelerinde sürdürürken botaniğe yöneldi. Zooloji derslerini veren Haeckel'den, özellikle Haeckel'in büyük bir coşkuyla savunduğu Darwin'in evrim kuramından kalıcı biçimde etkilendiği Jena Üniversitesi'nden 1866'da doktora derecesini alıp, ertesi yıl Varşova Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Strasburger, 1869'da Haeckel'in desteğiyle, yardımcı profesör ve botanik bahçesinin yöneticisi olarak Jena Üniversitesi'ne döndü. 1871'de profesörlüğe yükseltildiği bu üniversitedeki on iki yıllık öğretim görevinden sonra, 1881'de, ölünceye değin botanik profesörlüğünü sürdüreceği Bonn Üniversitesi'ne geçti ve otuz bir yılını verdiği bu üniversiteyi bitki sitolojisinin en büyük merkezlerinden biri durumuna getirdi.

Hücreyi canlıların temel yaşam birimi olarak tanımlayan Schwann ve Schleiden'in çalışmalarından sonra biyolojide önemli bir dal niteliği kazanan hücrebilimin (sitoloji) öncüleri, hayvan hücresini

konu alan Walther Flemming ile bitki hücresini inceleyen Strasburger'dir. Daha doktora öğrencisi olduğu yıllarda, hücre bölünmesi sırasında çekirdeğin ikiye bölündüğünü gözlemleyen Strasburger, döllenmenin hücre çekirdeğinde gerçekleştiğini ve ilk kez 1879'da Flemming'in hayvan hücresinde gözlemlediği, 1888'de Alman botanikçi H.Wilhelm Waldeyer'in (1836-1921) "kromozom" diye adlandırdığı çekirdek içi oluşumların mitoz bölünme sırasında uzunlamasına ikiye ayrılarak her parçasının oğul hücrelerden birine geçtiğini ve böylece ana-babanın niteliklerini yeni bireye aktardığını, dolayısıyla kalıtımdan sorumlu hücre öğesinin çekirdek olduğunu savundu. Mitoz bölünmenin temel ilkelerini, ayrıca kapalıtohumlu (çiçekli) bitkilerdeki meyoz bölünmeyi tanımlayan Strasburger, kozalaklılar gibi açıktohumlu bitkiler ile kapalıtohumlulardaki embriyon kesesini ayrıntılı biçimde incelemiş, kloroplast, sitoplazma, nükleoplazma, haploit, diploit gibi terimleri kazandırdığı bitki sitolojisinin gelişmesine yön vermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Zellbildung und Zelltheilung*, 1875, ("Hücrenin Oluşumu ve Bölünmesi"); *Das botanische Practicum*, 1884, ("Botanik Uygulamaları"); *Lehrbuch der Botanik für Hochschulen*, 1894, ("Yüksekokullar İçin Botanik Ders Kitabı").

• BAKINIZ: BENEDEN, FLEMMING, KÖLLİKER, SCHLEIDEN, SCHWANN, SUTTON, WEISMANN.

STRATFORD DE REDCLIFFE
(1786-1880)

İngiliz, diplomat. Uzun yıllar İstanbul'da elçilik yapmış, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde önemli roller oynamıştır.

4 Kasım 1786'da Londra'da doğdu, 14 Ağustos 1880'de Sussex'de Frant'da öldü. Asıl adı Stratford Canning'dir. Cambridge Üniversitesi'nde bir yıl öğrenim gördükten sonra üniversiteden ayrılarak, dışişleri bakanlığında görev aldı. 1808'de İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Robert Adair'in yanına birinci kâtip olarak atandı. Adair'in Viyana'ya gitmesi üzerine 1810-1812 arasında maslahatgüzar olarak İstanbul'da kaldı. 1812'de Rusya'nın I. Napoléon'la savaşı sürdürmesine yardımcı olmak için Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasına ön ayak oldu. 1814-1818 arasında İsviçre'de, Bern'de ortaelçi olarak görev yaptı. 1819-1823 arasında Washington'da ortaelçi olarak bulundu.

Stratford de Redcliffe, 1824'te Osmanlı Devleti'ne büyükelçi olarak atandıktan sonra Rusya ile Avusturya'da Yunan ayaklanmasıyla ilgili temaslarda bulunduktan sonra, Ekim 1825'te İstanbul'a gitti. Rus ve Fransız büyükelçileriyle birlikte II. Mahmud'un Yunanlılar'a ödün vermesini sağlamaya çalıştı. 20 Ekim 1827'de Osmanlı donanmasının Navarin'de yakılmasının ardından Fransız ve Rus büyükelçileriyle birlikte İstanbul'dan ayrılarak İngiltere'ye gitti. Temmuz 1828'de Rus ve Fransız büyükelçileri ile buluşarak Yunanistan sorunu üzerinde Osmanlı hükümetine sunulacak tasarının hazırlanmasına katıldı, ancak İngiliz dışişleri bakanı ile anlaşmazlığa düşünce görevinden ayrıldı. 1829'da Avam Kamarası'na seçildi. Yunanistan'ın sınırlarının çizilmesi konusunda görüşmelere katılmak üzere Ocak 1832'de yeniden İstanbul'a gitti. Bu sırada, Osmanlılar'ın Rusya'ya başvurmasını önlemek amacıyla, İngiliz hükümetini, Osmanlı Devleti'ni desteklemesi ve savaşmakta olduğu Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı yatıştırması için teşvik ettiyse de başarılı olamadı. 1833'te Rusya'da büyükelçiliğe atanması söz konusu oldu, ancak Rus Çarı I. Nikolay'ın onaylamaması nedeniyle görevine başlayamadı.

Ocak 1842'de yeniden İngiltere büyükelçisi olarak İstanbul'a gitti. Eylül 1845'te Kudüs'te bir Protestan kilisesinin kurulması izninin çıkarılmasında ve Protestanlar'ın Ortodoks ve Katolikler'le eşit bir statü kazanmalarında etkili oldu. 1852'de izinle İngiltere'ye gitti ve Lordluk unvanına layık görülerek Lord Stratford de Redcliffe adını aldı. Rusya'nın Prens Mençikov'u İstanbul'a göndermesi üzerine, Nisan 1853'te İstanbul'a geldi.

Osmanlı hükümetine, Rusya'nın Hıristiyanlar'ca kutsal sayılan yerlerde Ortodokslar'a eşit haklar verilmesi isteğini kabul etmesini, ancak Ortodoks kilisesinin haklarıyla ilgili Rusya'ya yazılı güvence verilmesi isteğini reddetmesini, bunun yerine tüm Hıristiyan uyrukların dini ve sivil haklarını tanıyan bir ferman çıkarmasını önerdi. Abdülmecid'in bu konuda bir ferman çıkarılabileceğini söylemesine karşın, Rus elçisi Mençikov'un antlaşmaya dayanan yazılı bir güvence verilmesinde ısrar etmesi üzerine görüşmeler 21 Mayıs 1853'te kesildi ve Ruslar 22 Haziran'da Eflâk ve Boğdan'a girdiler. Stratford de Redcliffe, büyük Avrupa devletlerinin temsilcileri ile bir anlaşmaya varmaya ve Osmanlı Devleti'ni uzlaşmaya ikna etmeye çalıştıysa da, başarılı olamadı.

Savaşa engel olamayınca, İngiliz hükümetinin Rusya'ya karşı savaşa girmesine çalıştı. Savaşın bitmesinden sonra, 21 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nın hazırlanmasında çeşitli tavsiyelerde bulundu. Aralık 1857'de İngiltere'ye dönen ve Palmerston hükümetinin düşmesi üzerine Mart 1858'de görevinden istifa eden Stratford de Redcliffe yaşamının son yıllarında çeşitli yazı ve makaleler yazdı.

• KAYNAKLAR: S. Lane Poole, *Life of Stratford de Redcliffe*, 1888; *Lord Stratford'un Türkiye Hatıraları*, 1959.

• BAKINIZ: ABDÜLMECİD, MAHMUD II, MUSTAFA REŞİD PAŞA, PALMERSTON.

STRATON [Lapsekili]
(İÖ 340-268)

Anadolulu filozof. Tinin sürekli bir devinim içinde bulunduğu görüşünü savunmuştur.

Lapseki'de doğdu, Atina'da öldü. Gezimcilik Okulu'nda (Lykeon) öğrenim gördü. Okulun başında bulunan filozof Theophrastos'tan sonra yönetimi

üstlendi. Yirmi yıl bulunduğu bu görevde, Aristoteles, Platon felsefelerini okuttuğu gibi, kendi düşüncelerini de açıkladı, özellikle tin konusunda, yeni bir görüş ileri sürerek, tinsel devinmenin önemini vurguladı. Tinin duyma, görme olaylarında olduğu gibi, düşünme sırasında da devindiğini ileri sürerek Aristoteles öğretisine karşı çıktı. Ününü duyan Mısır Kralı Ptolemaios Soter, kendisini, İskenderiye'ye çağırarak, oğlunu eğitmekle görevlendirdi. Straton, bu nedenle kralın sarayında uzun süre kaldı.

Straton, bir gezimci olmasına karşın, Aristoteles ve Platon'un öğretileriyle bağdaşmayan düşünceler ileri sürer. Ona göre duyumlar gibi, düşünceyi oluşturan tin de sürekli bir devinim içindedir. Bu devinim düşünceyle duyumu birbirine bağlamaya yarar. Çünkü bir soluk niteliği taşıyan tin görmeden düşünemez, onun gövdeyle özdeksel bir bağlantısı vardır. Öte yandan düşünceyle duyum da birbirini gerektirir. Bu da duyumların düşünceden bağımsız olmadığını gösterir. İnsanın kimi zaman gördüğü nesneleri, duyduğu sesleri kesinlikle algılayamayışı, o sırada tinin başka bir yerde oluşundan, başka bir varlıkla ilgili bulunuşundandır. Çünkü, gerçekte gören göz, işiten kulak değil tindir. Duyumların odaklaştığı yer duyular değil, anlık ya da yönetici bir ilkedir. Özdek üzerinde izler bırakan devinmenin oluşturduğu tin beyindedir.

Straton'a göre tümel kavramlar tinde gerçekleşen özdeksel izlerden oluşur. İnsanın tanrısal olarak nitelediği yaşam doğadadır, doğa ise çoğalma, azalma, türeme gibi olayların ilkesidir, onda duygu, belli bir biçim yoktur. Evrenin oluşması da tanrısal bir olay değildir. Bütün nesnelerin yaratıcısı doğadır. Oluş, ağırlık ve devinim gibi iki ilkenin ürünüdür, doğanın dışında ve doğadan üstün bir nedeni yoktur. Uzay kapsayanla kapsanılan arasındaki açıklıktır. Boşluk ise evrenin içinde gizilgüç niteliğinde vardır, nesnelerle doludur, nesnel varlıklarla eş ölçüdedir. Devinme nesnel varlıkların uzayla yer değiştirmesinden doğar. Nesnecikler arasındaki boşlukların da devinimde etkisi görülür, ısı ve ışınların dağılımı da bu boşluklar nedeniyledir. Bu da ısı ve ışının özdeksel olmayan ortamlarda bile yayıldığını kanıtlar. Nesneler arasındaki ağırlık değişikliklerinin nedeni de, içlerindeki boşlukların niteliğidir. Straton'a göre boşlukta düşen bir nesnenin hızı yolun uzunluğu oranında artar. Zaman da "devinimin ölçüsü"dür.

Straton ses değişikliklerini, onları oluşturan hava titreşimlerinin değişikliğiyle, sıcak ve soğuğu da yoğunlaşıp seyrekleşmeyle açıklar. Ona göre canlıların oluşumu doğal ayıklanma ve ortamın etkisi sonucudur.

• BAKINIZ: C.DARWIN, DEMOKRİTOS, EPİKUROS, I.NEWTON.

STRAUB, Jean-Marie
(1933)

Fransız sinema yönetmeni. Sinemanın klasik anlatım biçimlerine tümüyle karşı çıkan deneyci bir üslup geliştirmiştir.

Metz'de doğdu. Lise öğrencisiyken bir sinema kulübü kurdu. Strasbourg ve Nancy'de edebiyat okuduktan sonra Paris'e giderek Abel Gance, Jean Renoir ve Robert Bresson gibi yönetmenlere asistanlık etti. 1958'de Fransa'nın Cezayir'de yürüttüğü sömürgeci savaşı protesto amacıyla ülkesini terk etti ve Almanya'ya giderek Münih'e yerleşti. Burada film yönetmenliğine başladı. Hemen ilk filmleriyle yenilikçi ve özgün üslubunu ortaya koydu, genç Alman sineması içinde önde gelen yönetmenlerden biri oldu. Çalışmalarını daha çok Almanya ve İtalya'da sürdürdü ve filmlerinin çoğunu karısı Danièle Huillet ile birlikte yönetti.

Coreille, Brecht, Böll, Kafka gibi yazarlardan çok serbest uyarlamalar yapan Straub, sinemanın klasik anlatım biçimlerini yadsımıştır. Onun filmlerinde oyunculuğun ve mekânların rolü en aza indirgenmiştir. İzleyicinin alışık olduğu geçişlere, çekim düzenlerine ve kurguya rastlanmaz. Straub böylece filmlerinin, konu aldığı siyasal ve toplumsal ilişkilerle gerçekleri daha fazla ve etkili bir biçimde vurgulayacağını savunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Nicht versöhnt oder es hilft nur Gewalt wo Gewalt herrscht*, 1965, ("Barışmamışlar ya da Çivi Çiviyi Söker"); *Chronik der Anna Magdelena Bach*, 1967, ("Anne Magdelena Bach'ın Günlüğü"); *Der Bräutigam, die Komödiantin und der Zuhalter*, 1968, ("Damat, Komedyen ve Muhabbet Tellalı"); *Les yeux ne veulent pas en tout temps se fermer ou peut-être qu'un jour Rome se permettra de choisir à son tour/Othon*, 1971, ("Gözler Hep Kapalı Kalmak İstemez ya da Roma Belki Bir Gün Sıra Geldiğinde Seçim Yapacaktır/Othon"); *Geschichtsunterricht*, 1972, ("Tarih Dersi"); *Einleitung zu Arnold Schönberg, Begleitmusik zu einer Lichtspielszene*, 1972, ("Arnold Schoenberg'in Müziğine Başlangıç, Bir Sinema Sahnesine Eşlik Müziği"); *Moses und Aoron*, 1974, ("Musa ile Aoron"); *Toute revolution est un coup de des*, 1977, ("Her Devrim Bir Kumardır"); *Dalla nube alla resistenza*, 1979, ("Bulutlardan Direnişe"); *Trop tot-trop tard*, 1981, ("Çok Erken-Çok Geç"); Klassenverhältnisse, 1983, (Sınıf İlişkileri).

STRAUSS, Franz Josef
(1915)

Alman (FAC) siyaset adamı. Hıristiyan Sosyal Birliği'nin başkanıdır.

6 Eylül 1915'te Bavyera Eyaleti'nde Münih'te doğdu. Münih Üniversitesi'nde öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine orduya katıldı. Savaşın sonlarında Müttefikler tarafından tutuklandı. 1945'te serbest bırakıldıktan sonra, ABD işgal yönetimi tarafından atandığı Schongau ilçesinde yerel yöneticilik yaptı. 1946-1949 arasında Bavyera Eyaleti hükümetinde içişleri ve kültür bakanlıklarında müste-

şarlık görevinde bulundu. 1946'da Bavyera'da kurulan CSU (Christlich-Soziale Union — Hıristiyan Sosyal Birliği) listesinden Ağustos 1949'da Bundestag'a (Meclis) seçildi.

1953'te Konrad Adenauer hükümetinde sandalyesiz bakan oldu. 1955'te nükleer çalışmalarla ilgili bakanlığa, 1956'da da savunma bakanlığına getirilen Strauss, yeniden silahlanmayı ve Almanya'nın taktik nükleer silahlara sahip olmasını savundu. 1961'de CSU başkanlığına seçildi. 1962'de kendisini eleştiren *Der Spiegel* haftalık dergisinin yayın yöneticilerinin tutuklanması ve evraklarına el konulması büyük bir skandala yol açtı ve Strauss Aralık 1962'de hükümetteki görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Aralık 1966'da, CSU'nun Bavyera seçimlerini kazanmasının ardından CDU (Christlich-Demokratische Union-Hıristiyan Demokratik Birliği) önderi Kurt Georg Kiesinger'in kurduğu koalisyon hükümetinde maliye bakanlığına getirilerek, 1969'da Willy Brandt'ın başbakan olmasına değin bu görevi yürüttü.

1978'de Bavyera Eyaleti parlamentosunun seçimlerinden sonra Bavyera Eyaleti başbakanı oldu. 1980 seçimlerine blok liste halinde katılan CDU-CSU koalisyonunun başbakan adayı olması seçim kampanyası sırasında geniş protesto gösterilerine yol açtı ve seçimlerin sonucunda CDU-CSU koalisyonu meclisteki önemli sayıda sandalye yitirdi. Mart 1983'te Helmut Kohl başbakanlığında kurulan CDU-CSU koalisyon hükümetinde başbakan yardımcılığına getirilmesinin söz konusu olması büyük tartışmalara yol açtı. Bu hükümette görev almayan Strauss, halen (1985) Bavyera Eyaleti'nde başbakanlık ve CSU'da başkanlık görevlerini sürdürmektedir.

• BAKINIZ: ADENAUER, BRANDT, KOHL.

STRAUSS, Johann
(1825-1899)

Avusturyalı besteci. "Vals Kralı" olarak tanınmıştır.

25 Ekim 1825'te Viyana'da doğdu, 3 Haziran 1899'da aynı kentte öldü. Bestelediği valslerle tanınan babası Johann Strauss (1804-1849) ile karıştırılmamak için Oğul Strauss olarak da anılır. Babasının, müzisyen olmasına karşı çıkması nedeniyle bir bankaya memur olarak girdi. Ancak, annesinin yönlendirmesiyle gizlice keman dersleri alıyor, valsler besteliyordu. 19 yaşında bir lokantada kendi küçük orkestrasını yönetip, bestelerini seslendirmeye başladı. Babasının ölümünden sonra onun orkestrasıyla kendininkini birleştirip Rusya, İngiltere, Polonya'da konserler düzenledi. 1863'te orkestrasını kardeşleri Joseph (1827-1870) ve Eduard Strauss'a (1835-1916) devrederek besteciliğe ağırlık verdi. 1864'te Saray balolarında orkestra şefi olarak görevlendirildi. En ünlü valslerini bestelediği bu yıllarda, Fransız operetlerinin ünlü adı J.Offenbach ile tanıştı. 1870'te saraydaki görevinden ayrılarak, kendini operet yazmaya adadı. Ancak dans müziği yazmayı da sürdürdü. Öldüğünde, bu türden 150 vals, 200 polka, 70 *guadrille*, marş ve galopa imzasını atmıştı.

Strauss, Viyana valsi olarak adlandırılan kıvrak, canlı, melodik vals türünün yaratıcısıdır. Özellikle bira evlerinde sevilerek dinlenen bu dans müziğini, balo salonlarının vazgeçilmez bir öğesi konumuna getirmiştir. *An der schönen, blauen Donau* (Güzel Mavi Tuna), *Morgenblätter* (Sabah Yaprakları), *Geschichten aus dem Wienerwald* (Viyana Ormanları) gibi valsleri armonik yapısı ve orkestrasyonlarıyla daha o zamandan klasik müziğin başyapıtları arasına girmiştir. *Frühlings Stimmen* (İlkbahar Sesleri) adlı yapıtı, insan sesi kullandığı tek valsidir. Strauss valsleriyle olduğu kadar operetleriyle de ün kazanmıştır. *Die Fledermaus* (Yarasa), operet türünün en başarılı yapıtlarından sayılır.

• **YAPITLAR (başlıca): Vals:** *Morgenblätter*, 1864, (Sabah Yaprakları); *An der schönen blauen Donau*, 1867, (Güzel Mavi Tuna); *Geschichten aus dem Wienerwald*, 1868, (Viyana Ormanları); *Wein, Weib und Gesang*, 1869, (Şarap, Kadın ve Şarkı); *Frühlingsstimmen*, 1883, (İlkbahar Sesleri); *Kaiser-Walzer*, 1888, (İmparator Valsi). **Operet:** *Indigo und die vierzig Räuber*, 1871, (Indigo ve Kırk Haramiler); *Die Fledermaus*, 1874, (Yarasa); *Eine Nacht in Venedig*, 1883, (Venedik'te Bir Gece); *Zigeunerbaron*, 1885, (Çingene Baron).

• BAKINIZ: OFFENBACH, A. SULLIVAN.

Richard Strauss

STRAUSS, Richard
(1864-1949)

Alman besteci ve orkestra şefi. Büyük romantik bestecilerin sonuncusudur.

Richard George Strauss 11 Haziran 1864'te Münih'te doğdu, 8 Eylül 1949'da Garmisch-Partenkirchen'de öldü. Klasik müzik hayranı ve Wagner, Liszt gibi yenilikçi bestecilere karşı olan babası Franz Strauss, Münih Krallık Saray Orkestrası'nın birinci kornocusu ve Krallık Müzik Okulu'nda

öğretmendi. Annesi, Josephine Pschorr zengin bir ailenin kızı ve yetenekli bir amatör müzikçiydi. Richard Strauss dört yaşında annesinden piyano dersi almaya başladı. Altı yaşına geldiğinde keman dersi aldı, ama teknik alıştırmalardan hoşlanmadığı için iyi bir öğrenci olamadı. Asıl ilgisi bestecilik yönündeydi. Bu doğrultudaki ilk deneyimini altı yaşındayken yazdığı bir Noel şarkısı ile elde etti. On bir yaşında müzik kuramı ve bestecilik dersleri aldı, hiç konservatuvara gitmedi. 1881'den sonra aralarında bir senfoninin de yer aldığı çeşitli yapıtları Münih'te seslendirildi. Liseyi bitirince Münih Üniversitesi'nde yalnızca bir kış dönemi boyunca felsefe ve sanat tarihi derslerine katıldı. O sıralarda babasının yönettiği, bugün de Münih'te varlığını sürdüren, yarı amatör bir özel orkestra olan Wilde Gung'l'da keman çaldı. 1883 kışını Berlin'de geçirdi ve daha sonra ona büyük destek olacak olan ünlü şef Hans von Bülow'la tanıştı. Bülow onu Meiningen Saray Orkestrası'na ikinci şef olarak aldırttı. Bu dönemde orkestra şefliği konusunda deneyimler edinen Strauss, bir ay sonra Bülow'un ayrılmasıyla orkestrayı tek başına yönetmek zorunda kaldı. Burada tanıştığı Alexander Ritter adlı kemancı, tutucu klasik bir müzik eğitiminden geçmiş olan Strauss'a Wagner ve Liszt gibi bestecilerin yapıtlarının sanat tarihi yönünden taşıdığı değeri anlatarak onun yenilikçi müzik akımlarına açılmasını sağladı.

Müziğinin özellikleri

Strauss 1886'da daha önemli bir yere gelmek isteğiyle üçüncü şef olarak Münih'e gitti. Orada, ilerde evleneceği soprano Pauline de Ahna ile tanıştı. Gene Bülow'un yardımıyla 1889'da Weimar'a ikinci şef olarak atandı. Aynı yıl R.Wagner'in eşi Cosima Wagner ile tanıştı ve Wagner'in anısına düzenlenen Bayreuth Şenliği'nde müzik direktör yardımcısı olarak çalıştı. Weimar'da 1894'te *Guntram* adlı ilk operasının seslendirilişini yönetti. Bundan kısa bir süre sonra ikinci şef olarak Münih Saray Orkestrası'na geri döndü. Münih'te yönettiği yapıtların çoğunluğu R.Wagner ve Mozart'ın operalarıydı. 1898'de Berlin Saray Orkestrası birinci şefliğine çağrıldı. Önceleri opera konusunda yoğunlaşmakla birlikte, zamanla Berliner Tonkünstler Orkestrası, Berlin Filarmoni Orkestrası ve Berlin Saray Orkestrası'nın çeşitli konserlerini de yönetti. 1908'de kendisine önerilen Berlin Saray Operası genel müzik direktörlüğü görevini, başka uğraş ve sorumluluklarını gerekçe göstererek geri çevirdi. Ama 1918'e değin konuk şef olarak bu kuruma bağlı kaldı.

Güldürücü operaları

1906'dan sonra şair H.von Hofmannsthal ile birlikte çalışmaya başladı. Hofmannsthal'ın 1929'daki ölümüne değin birlikte on sahne yapıtı oluşturdular. Viyana Devlet Operası şefliğini 1924'te bıraktı ve ara sıra konuk şef olarak katıldığı konserler dışında, kendini tümüyle besteciliğe verdi. 1933'te Nasyonal Sosyalist hükümet tarafından yeni kurulan Reichsmusikkammer'e (Devlet Müzik Kurumu) başkanlık etmek üzere Almanya'ya çağrıldı. Yaşamı boyunca politikaya ilgisiz kalmış olan Strauss, daha sonra büyük tepkiler almasına neden olacak olan bu görevi müzikçilerin meslek konumlarını düzeltmek, iyi bir şeyler yapmak ve daha büyük kötülüklere engel olmak düşüncesiyle kabul etti. Ancak 1935'te *Die schweigsame Frau* adlı operasının sözlerini yazan Yahudi asıllı şair S.Zweig'la yaptığı çalışmalar yüzünden bu görevi bırakmak zorunda kaldı. Yurt dışına çıkması yasaklandı. Savaştan sonra 1949'a değin İsviçre'de yaşadı ve 85.yaş günü kutlamaları için ölümünden kısa süre önce Münih'e döndü.

Liedleri

Strauss'un yapıtları iki bölüme ayrılabilir. Bunlar erken dönem senfonik fantezisi 1886 tarihli *Aus Italien* (İtalya'dan) başlayıp 1898'deki *Ein Heldenleben*'e (Bir Kahramanın Yaşamı) dek süren senfonik şiirleri ve 1894'teki *Guntram*'dan başlayıp 1941'deki *Capriccio*'ya dek süren dramatik yapıtlarıdır. Bunların yanı sıra Strauss küçük çalgı grupları için birçok yapıt yazmıştır. Yaşamı boyunca evlenme marşını geliştirmeye çalışmış, ancak Hıristiyanlık'a yakınlık duymadığı için hiç kilise müziği bestelememiştir. Gençliğinde Mozart, Spohr, Mendelssohn, Bartholdy ve Schumann gibi klasik bestecileri örnek almıştır. A.Ritter'in etkisiyle Liszt'in, her yeni yapıt için kendine özgü yeni bir biçim geliştirmeyi gerektiren, şiirsel düşüncenin müzikle canlandırılması anlayışını benimsemiştir. Ona göre senfonik şiirin müziği, gerçekten şiirsel bir içeriğin yalnızca seslerle biçimlenebilen bir anlatımı olmalıdır. *Don Juan*'la başlayan başyapıtlarının herbiri onun çok yönlü kişiliğini ve üstün sanat yeteneğini ortaya koyar. *Till Eulenspiegels lustige Streiche* (Till Eulenspiegel'in Neşeli Maceraları) ve *Don Kişot*'da yeni ses renklerine, çeşitleme, rondo gibi müzik formlarına başvurarak şakacı bir anlatıma ulaşmıştır. Gitgide daha çok ayrıştırdığı orkestra yapısı, özellikle nefesli çalgıların bağımsızlığı ve temelde tonal bir yapıya sahip, ancak özgürce kullanılan uyumsuz sesler (disonans) ve bitonal bölümlerle genişletilmiş armonisi ile figürlerin psikolojik çizimlerini yapmayı başarmıştır. Bu öğeleri *Salome* ve *Elektra* adlı operalarında keskin kişilik yapıları ve uç psikolojik durumların tanımlanmasında kullanmıştır. *Salome* ve *Elektra* onun bir opera bestecisi olarak ün kazanmasını sağlayan yapıtlar olmanın ötesinde hem onun yaratıcılığının, hem de modern operanın birer doruk noktasıdır.

Hofmannsthal ile birlikte çalıştığı dönemde Mozart'ınkiler gibi güldürücü operalara yönelen Strauss, figürlerin kişilik tanımlamalarını tema ve tonların seçimi gibi müzikal çizimlerle gerçekleştirdiği *Der Rosenkavalier*'in (Güllü Şövalye) ardından bu amaca en fazla *Ariadne*'de yaklaşabilmiştir. Hofmannsthal'ın ölümünden sonra da sürdürdüğü güldürücü opera anlayışı içinde ünlü masal operası *Die Frau ohne Schatten*'in (Gölgesiz Kadın) özel bir yeri vardır. Strauss daha sonraki operalarında orkestrasyon ve armoniyi basitleştirmiştir. Onu yaşamı boyunca uğraştıran, operada metin ve müziğin ilişkisinin ne olması gerektiği sorunu, son dramatik yapıtı olan *Capriccio*'nun da konusunu oluşturmuştur.

Strauss opera ve liedleri için genellikle çağdaş şiirler seçmiştir. Metin seçiminde özel bir seçicilik göstermemekle birlikte, A.Ritter'in de etkisiyle özenli bir okumaya önem vermiştir. Liedlerinin çoğunun orkestrasyonunu kendisi yapmış, böylelikle döneminde çok sevilen orkestral lied türünü zenginleştirmiştir. Bu türün bir doruk noktasını Alman şair Joseph von Eichendorff'un ve Hermann Hesse'nin metinlerinden bestelediği *Vier letzten Lieder* (Son Dört Şarkı) adlı son yapıtı oluşturur. Gençlik yıllarında *Salome* gibi yapıtlarıyla sert tepkiler alan, cesur bir

yenilikçi olarak görünen Strauss, sonraki döneminde daha çok gelenekçi bir besteci havasına bürünmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Guntram*, 1893; *Salome*, 1905; *Elektra*, 1908; *Der Rosenkavalier*, 1910; (Güllü Şövalye); *Ariadne auf Naxos*, 1911, (Ariadne Naxos'da); *Die Frau ohne Schatten*, 1917, (Gölgesiz Kadın); *Die ägyptische Helena*,1927, (Mısırlı Helena); *Arabella*, 1932; *Die schweigsame Frau*, 1935, (Sessiz Kadın); *Daphne*, 1937; *Capriccio*, 1941. **Senfonik Şiir:** *Aus Italien*, 1886, (İtalya'dan); *Don Juan*, 1888; *Macbeth*, 1890; *Till Eulenspiegels lustige Streiche*, 1894-1895, (Till Eulenspiegel'in Neşeli Maceraları); *Also sprach Zarathustra*, 1895-1896 (Zerdüşt Böyle Dedi); *Don Kişot*, 1897; *Ein Heldenleben*, 1898, (Bir Kahramanın Yaşamı); *Sinfonia domestica*, 1903; *Eine Alpensinfonie*, 1911-1915, (Bir Alp Senfonisi). **Orkestra Müziği:** *Senfoni No.1*, 1880; *İki Korno Konçertosu*, 1882-1883; *Senfoni No.2*, 1884; *Burlesk*, piyano ve orkestra için, 1885; *Obua Konçertosu*, 1945-1946; *Metamorphosen*, 23 yaylı saz için, 1945-1946, (Değişimler). **Bale Müziği:** *Josephslegende*, 1914, (Yusuf Efsanesi); *Schlagobers*, 1921, (Krem Şanti). **Çeşitli:** Yaklaşık 200 *Lied*, soprano ve orkestra için.

- **KAYNAKLAR:** F.Grasberger ve F.Hadamovsky, *Richard Strauss-Ausstellung zum 100. Geburtstag*, 1964; M.Kennedy, *Richard Strauss*, 1976; E.Krause, *Richard Strauss:Dokumente, Aufsätze, Aufzeichnungen, Vorworte, Reden, Briefe*, 1980; W.Panofsky, *Richard Strauss: Partitur eines Lebens*, 1965.

STRAVİNSKİ, İgor Fiyodoroviç
(1882-1971)

Rus asıllı ABD'li besteci. Çağdaş müziğin ve bu müzikteki önemli yeniliklerin öncülerindendir.

17 Haziran 1882'de St.Petersburg (bugün Leningrad) yakınlarındaki Orianenbaum'da doğdu, 6 Nisan 1971'de New York'ta öldü. Babası Çarlık Operası'nda çalışan bir bastı. Dolayısıyla Stravinski müzik yönünden zengin sayılacak bir ortamda yetişti. Ancak hiçbir zaman bir harika çocuk olarak görülmedi. Babası onun bir müzikçi olmasını düşünmüyor, hukuk eğitimi yapmasını istiyordu. Stravinski okul yıllarında genellikle pek parlak bir öğrenci olmamasına karşın, üniversiteyi bitirmeyi başardı. Bununla birlikte, o yıllarda müziğe olan ilgisi giderek artmış, dokuz yaşında piyano dersleri almaya başlamış, daha sonra da kitaplar ve partisyonlar üstünde yürüttüğü istekli çalışmalarla kendi kendini yetiştirmişti. Konservatuvar eğitimi olmadığı gibi, müzik alanında herhangi bir diploma da almış değildi.

Stravinski'nin müzikle ilişkisinde, özellikle müzik eğitiminde, genç yaşta tanışmış olduğu Rimski-Korsakov'un önemli bir etkisi oldu. Rimski-Korsakov, yaşamının son iki yılında Stravinski'ye öğretmenlik ederek orkestrasyon ve kompozisyon dersleri verdi. Öğretmeninin 1908'deki ölümünün, artık yetenekli bir genç olarak tanınmaya başlamış olan Stravinski'yi, bestecilik çalışmalarını aksatacak kadar etkilediği de bilinmektedir.

1909'da, Paris'te Rus Baleleri'ni yönetmekte olan Diaghilev, Stravinski'den *Les sylphides* adlı bale için Chopin'in iki parçasını orkestralamasını istedi. Bu, onun profesyonel müzik yaşamında önemli bir gelişme olduğu gibi, Rusya'da yenilikçi sanatın öncülerinden olan Diaghilev ve çevresiyle tanışmasını, çok geçmeden de en tanınmış yapıtlarından bazılarını oluşturacağı bale müziği alanına yönelmesini sağladı.

1910'ların ilk yıllarında bale müziği yapıtlarıyla büyük bir ilgi görmeye başlayan Stravinski, I. Dünya Savaşı'nı İsviçre ve İtalya'da geçirdi. 1919'da Paris'e yerleşti. Bu dönemde, bir ölçüde geçim sıkıntısı da çektiğinden, bestecilik çalışmalarının yanı sıra orkestra şefi olarak Avrupa'nın önemli kentlerinde kendi yapıtlarını seslendirdiği konserler verdi. 1925'te ABD'ye bir gezi yaptı. Kendi yapıtlarından oluşan bir programda New York Filarmoni Orkestrası'nı yönetti. Boston Senfoni Orkestrası'nın eşliğinde de, bir yıl önce bestelediği *Piyano Konçertosu*'nu solist olarak çaldı.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra Stravinski ABD'ye yerleşmeye karar verdi. 1939-1940 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde görev aldı. Daha sonra da Hollywood'a yerleşti. 1945'te ABD yurttaşı oldu.

1962'de yaklaşık 50 yıl önce ayrılmış olduğu ülkesine konuk olarak geri döndü. SSCB'de müziğinin pek beğenilmemiş, hatta kınanmış olmasına karşın, büyük bir ilgiyle karşılandı. Pek dışa vurmuş olmamakla birlikte, kendisinin de bu geziden duygusal yönden etkilenmiş olduğu bilinmektedir.

İlk önemli yapıtlarını verdiği yıllarda şiddetli tepkilerle de karşılaşmış olan Stravinski, son yıllarında, hâlâ tartışılan bir besteci olmasına karşın, pek çok övgüler almış, yaygın bir saygınlık kazanmıştır.

İlk yapıtları

Stravinski'nin ilk yapıtı sayılan *Birinci Senfoni* Rimski-Korsakov'un denetimi altında yazılmış olduğu halde, Rus Beşleri'nin etkilerini taşımayan, tamamıyla akademik nitelikli bir çalışmadır. Bunu izleyen *Le Faune et la bergere*, (Faun ile Çoban Kızı) mezo-soprano ve orkestra için yazılmış bir süittir ve

İgor Fiyodoroviç Stravinski
Pablo Picasso tarafından 1920'de yapılmış portresi.

Debussy'yi andıran izlenimci (empresyonist) öğeler taşır. Bu yıllarda Stravinski'nin çalışmaları, piyano müziği ve vokal müziğin yanı sıra, özellikle orkestra müziğinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan *Scherzo fantastique* ve *Feux d'artifice* Diaghilev'in dinleyip beğenerek onunla ilişkiye geçmesine yol açmış olan yapıtlardır. Diaghilev'le ilişkisinin ilk önemli ürünü *L'oiseau de feu* (Ateşkuşu) adlı bale müziğidir. Stravinski öğretmeni Rimski-Korsakov'un yolundan giderek bir Rus masalını konu almış ve müziğinin parlak orkestrasyonu, tını, armoni ve ritim bakımından zenginliğiyle büyük başarı sağlamıştır.

Bale müzikleri

Diaghilev'in de bu verimli işbirliğini sürdürmek istemesi ve yeni bir bale müziği ısmarlaması üzerine bir yıl sonra bestelenen *Petruşka* da Stravinski'nin başyapıtları arasındadır. *Petruşka*, bir karnaval yerinde bir kuklanın yaşadığı mutsuz aşk ve kıskançlık olaylarını konu alır. Bu dramatik öykü, masal ve gerçekliği birlikte yaratarak, zengin armoni ve ritim yenilikleriyle ve canlı melodilerle işlenmiş, karnaval yerinin görüntüleri ve şenlikli gürültüsü halk danslarıyla kaynaştırılmıştır.

Çağdaş Batı müziğini hemen hemen *Petruşka* kadar etkilemiş olan *Le sacre du printemps* (Bahar Ayini) ise, ilk sahnelenişinde yoğun bir tepkiyle karşılaştı. Çarpıcı, yadırgatıcı ritmik yapısıyla bu yapıt, dinleyicilerin kulağını fazlasıyla zorlamıştı. Ancak, müziğin gücü ve güzelliği giderek kendisini duyurdu ve *Bahar Ayini*, Stravinski'nin ünlenmesinde önemli bir rol oynadı.

I. Dünya Savaşı, Rus Baleleri'nin çalışmalarının kesilmesine yol açtı. Stravinski'nin çalışma olanaklarını da bir ölçüde kısıtladı. Gene de Stravinski savaş süresince oda müziği ve sahne müziği türünden yapıtlar bestelemeyi sürdürdü. Ancak, Rusya'ya dönmeme kararı aldığı savaş sonrası yıllarında üslubunda önemli bir değişiklik oldu. 1920 tarihli *Nefesli Çalgılar Senfonileri*'ne kadar süren ilk döneminde, Stravinski'nin müziğine kural dışı, ama başarılı ritmik denemeler, parlak bir orkestrasyon ve Rus halk kaynaklarına dayanan bir hava egemendi. Buna karşılık *Pulcinella* bale müziği için yaptığı çalışmalar sırasında, Avrupa müzik geleneğindeki klasik eğilimleri yeniden ele alan Stravinski, özellikle Diaghilev'in isteği üzerine Pergolesi'nin müziğini inceledi ve giderek Yeni Klasik (Neo-Klasik) olarak adlandırılan farklı bir üsluba yöneldi. Klasik formlara duyduğu ilgi ve saygı oldukça arttı, müziğinde ritmik denemelerin tuttuğu ağırlıklı yeri artık polifoni teknikleri almaya başladı.

Yeni Klasik dönemi

Bu yeni yönelimi de, daha önce kural ve alışkanlıkları alabildiğine sarsan yapıtlarında olduğu gibi, pek çok tartışmalara yol açtı. Kimi eleştirmenler onun yetenek ve veriminin artık tükenmeye başladığını, müziğinin de kuru bir akademizme kaydığını ileri sürdüler. Buna karşılık başkaları bu sürecin, onun gelişiminin olağan bir uzantısı, yeni ve üstün bir aşaması olduğu görüşündeydi. Stravinski'nin kendisiyse tuttuğu yolda güçlü bir özgüvenle çalışmalarını sürdürüyor eski yapıtlarındaki üslup ve anlayışa dönüşün kendisi için olanaksızlığını vurguluyordu.

Yeni arayışlar

Ancak, bir kez daha doruğa yükselmiş olmasına karşın Stravinski, yeniden arayışlara girişmekten geri durmadı. New York'ta tanıştığı genç orkestra şefi Robert Craft'ın da etkisiyle, otuz yıl boyunca Yeni Klasik üslupla sürdürdüğü çalışmalarının ardından, çok uzun bir süre kayıtsız kaldığı on iki ton müziğine yöneldi. *Canticum sacrum* adlı oratoryo, *Agon* bale müziği, solo sesler, koro ve orkestra için *Threni*, piyano, yaylılar ve nefesli çalgılar için *Yedili* ve 1960'larda bestelediği dinsel konulu vokal müzik yapıtları, onun on iki nota tekniğiyle verdiği en başarılı ürünler arasındadır.

Stravinski'nin kendi gelişimi ve müziği ne kadar tartışılırsa tartışılsın, 20. yy müziği üstünde çok büyük bir etkisi olduğu kuşkusuzdur. 1910'lardaki bale müziği yapıtları, orkestra çalgılarıyla ne denli beklenmedik ve zengin ses renklerine ulaşılabileceğini ortaya koymuş, bestecilere tını, armoni ve ritim öğeleriyle yapılacak denemelerin, alışkanlıklara karşı, neredeyse sınırsızca yürütülebileceğini göstermiştir. Bugün kendini çoktan kabul ettirmiş bulunan *Bahar Ayini*'nin yol açtığı tepkilerin boyutları da, bunun kolay ve kendiliğinden bir süreç olmadığının göstergesidir.

Bununla birlikte *Bahar Ayini*, on iki ton sistemine kıyasla, diyatonik müziğe çok daha yakındır. Dolayısıyla, Stravniski'nin Yeni Klasik üsluba yönelmesi o dönemde pek çok kişiyi şaşırtmışsa da, birdenbire gerçekleşmiş bir değişim sayılmaz. 1920'lerden başlayarak özellikle Nadia Boulanger aracılığıyla ABD'de yaygınlaşan bu yeni eğilimin tüm dünyada çok sayıda ve önemli izleyicileri olmuştur. Schönberg'in öncülüğündeki on iki ton müziğine karşı bir akım olarak gelişen Yeni Klasikçilik, romantik eğilime ve Geç Romantik dönemde yaygınlaşmış bulunan programlı müziğe de bir tepkidir. Müzikte anlatım ve içerik kaygılarına karşı form öğesini vurgulayarak "salt-müzik" anlayışının güçlenmesini sağlamıştır.

Stravinski, tüm yenilikçi tutumuna karşın, Schönberg ya da Bartok gibi yeni bir sistem geliştirmiş değildir. On iki ton müziğini benimseyişi de Schönberg'in ölümünün ardından, yani bir bakıma bu sistemin olgunlaşmasından sonra gerçekleşmiştir. Nitekim, bu tür yapıtlarında da, tonal sisteme dayanan yapıtlarındaki gibi sağlam bir yapı kendini duyurur. Bir besteci olarak en güçlü özelliklerinden biri de, benimsediği, temel aldığı bir yaklaşımı, enerjik bir tutumla en üst sınırlarına doğru zorlamış olmasıdır.

Öte yandan, her biri kendi içinde sağlam temellere oturtulmuş olsa da, gerçekleştirdiği üslup ve teknik değişiklikleri, birbirinin uzantısı olmaktan çok, zorlayıcı, çaba ve cesaret gerektiren süreçlerdir. Müzikte birçok yönden yeni ufuklar açmış olmasının yanı sıra, Stravinski bu arayıcı tutumuyla, yalnızca müzikçileri değil, 20. yy sanatçılarını da etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Bale Müziği:** *L'oiseau de feu*, 1910, (Ateşkuşu); *Petruşka*, 1910; *Le sacre du printemps*, 1913, (Bahar Ayini); *Pulcinella*, 1920; *Le baiser de la fée*, 1928, (Perinin Öpüşü); *Orpheus*. 1947; *Agon*, 1957. **Orkestra Müziği:** *Senfoni No. 1*, 1905; *Scherzo fantastique*, 1908; *Feux d'artifice*, 1908; *Nefesli Çalgılar Senfonileri*, 1920; *Piyano Konçertosu*, 1924; *Keman Konçertosu*, 1931; *İki Piyano Konçertosu*, 1935; *Senfoni No. 2*, 1940; *Yaylı Çalgılar Konçertosu*, 1946. **Opera:** *Oedipus Rex*, 1927, (Kral Oedipus); *The Rake's Progress*, 1951; *The Flood*, 1962, (Tufan). **Çeşitli:** *Histoire du soldat*, operabale, 1917, (Askerin Öyküsü); *Sekizli*, nefesli çalgılar için,

1922; *Piyano Sonatı*, 1924; *Sonat*, iki piyano için, 1944; *Yedili*, piyano, yaylı ve nefesli çalgılar için, 1953; *Canticum sacrum*, oratoryo, 1955; *Threni*, solo ses, koro ve orkestra için, 1957. Kitap: *Chroniques de ma vie*, 1935, ("Yaşamımın Öyküsü").

• **KAYNAKLAR:** P.Collaer, *Stravinsky*, 1930; L.Oeiggri, *Connaisance de Stravinsky*, 1952; A.Schaeffer, *Igor Stravinsky*, 1931.

• **BAKINIZ:** DİAGHİLEV, SCHÖNBERG, STOCKHAUSEN.

STREHLER, Giorgio
(1921)

İtalyan tiyatro oyuncusu ve yönetmen. Klasik ve çağdaş yapıtlara getirdiği özgün yorumuyla tanınmıştır.

Trieste yakınlarında Barcola'da doğdu. Tiyatro yaşamı, oyunculuk ve eleştirmenlikle başladı. 1947'de Paolo Grassi (1920-1981) ile birlikte Piccolo Teatro della Gittà di Milano'yu (Milano Kenti Küçük Tiyatrosu) kurdu. 1955-1968 arasında tiyatronun yöneticiliğini de üstlendi. La Scala ve Paris operalarını yönetti. 1980'de Avrupa Konseyi'nin kararıyla Paris'te kurulan Avrupa Tiyatrosu'nun ilk başkanı oldu.

Strehler, gerek Piccolo Teatro'da, gerek Avrupa Tiyatrosu'nda sahnelediği oyunlarla büyük ilgi uyandırdı. Gerçekçi ve ulusal tiyatronun klasik ve çağdaş örneklerini yorumladı. Klasik yapıtları, çağın güncelliğine uygun bir anlayışla sahneye koydu. Titizliğinin yanı sıra, yılda 5-15 arasında oyunu ele almasıyla çok verimli bir yönetmen olarak da tanındı. Çalışmalarında ses ve sözlerin müziğini ön plana çıkarması, dans, maske, elçabukluğu gibi öğeler kullanması ve kulisi seyircinin gözü önüne getirmesi, oyunlarını bir şenliğe dönüştürdü. Sanatın, insanları birbirine yaklaştırıp, sınırları anlamsız kılarak önemli bir işlev üstlendiği görüşünde olan Strehler, oyuncunun, toplumun tarihsel gelişiminde ileriye dönük bir rol oynadığını savunmaktadır. Strehler, klasik ve çağdaş sahneleme teknikleri ile, akıl ve duyguyu ustalıkla birleştiren bir yönetmen olarak yüzyılın en önemli tiyatro yorumcularındandır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *İki Efendinin Uşağı; Illusion*, ("Yanılsama"); *Coriolan; Üç Kuruşluk Opera; Vişne Bahçesi; Marat-Sade.*

STRESEMANN, Gustav
(1878-1929)

Alman devlet adamı. I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın dış politikasında belirleyici rol oynamıştır.

10 Mayıs 1878'de Berlin'de doğdu, 3 Ekim 1929'da aynı kentte öldü. Bir barmenin oğluydu. Berlin ve Leipzig üniversitelerinde öğrenim gördü. 1900'de Berlin Üniversitesi'nden iktisat dalında doktora derecesi elde ettikten sonra iş yaşamına girdi. 1902'de Saksonya İmalatçılar Birliği'ni kurarak 1911'e değin yönetti. 1903'te milliyetçi görüşler savunan Ulusal Liberal Parti'ye katıldı. 1906-1912 arasında Dresden belediyesi encümen üyeliği yapan ve bir gazete çıkaran Stresemann, 1907-1912 arasında Reichstag (imparatorluk meclisi) üyeliği yaptı. 1912'de ikinci kez seçilemeyince bazı işadamlarıyla birlikte ABD'ye bir gezi düzenledi. Berlin'e döndükten sonra, iktisadi alanda söz sahibi kişilerden biri olarak çeşitli iktisadi ve ticari kuruluşlarda görev aldı. Bu dönemde güçlü bir deniz kuvveti kurulmasını savunarak, yayılmacı bir dış politikanın destekleyicisi oldu.

Aralık 1914'te yeniden Reichstag'a seçilen Stresemann, Almanya'nın bir savunma savaşı verdiğini savunarak I. Dünya Savaşı'nı destekledi ve Almanya'nın diğer ülkeler üzerindeki toprak taleplerinin savunucusu oldu. Temmuz 1917'de İngiltere'ye karşı denizaltı savaşının başlatılması kararına karşı çıkan başbakan Bethman Hollweg'in düşürülmesinde etkin rol oynadı. 1918'de Ulusal Liberal Parti'nin başkanlığına getirildi.

Almanya'nın savaşta yenilmesi ve 9 Kasım 1918'de cumhuriyetin ilan edilmesi monarşi yanlısı Stresemann için ağır bir darbe oldu. Ancak kısa zamanda kendini yeni koşullara uydurarak 1919'da merkez sağ eğilimli Alman Halk Partisi'ni kurdu. Mart 1920'de Wolfgang Kapp'ın darbesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından cumhuriyetle işbirliğinin yollarını arayarak bir koalisyon hükümetinde görev almaya çalıştı. 1919-1920 yıllarında Kurucu Meclis üyesi olarak yeni Alman anayasasına ve Versailles Antlaşması'na muhalefet etti. 1920'de Reichstag'a (meclis) seçildi.

Ocak 1923'te Ruhr kömür bölgesinin Fransızlar tarafından işgali üzerine bölgede genel grev ilan edildi. Kömür üretiminin durması nedeniyle ortaya çıkan iktisadi bunalımı önleyemeyen başbakan Wilhelm Cuno istifa edince, cumhurbaşkanı Friedrich Ebert Ağustos 1923'te Stresemann'ı başbakanlığa atadı. Stresemann'ın Eylül 1923'te Ruhr'daki greve son vermesi ve Almanya'nın savaş tazminatı ödemelerine yeniden başlayacağını açıklaması Alman milliyetçilerinin ve Komünistler'in tepkilerine ve yer yer ayaklanmalarına yol açtı. General von Seeckt'in komutasındaki ordunun desteğiyle Hamburg'daki sol ayaklanma bastırıldı, Saksonya ve Thüring'deki sol koalisyon hükümetleri devrildi. Stresemann enflasyonu önlemek amacıyla Kasım ayının ortalarında Maliye Bakanlığı'nın uzmanı Schacht'ın önerileriyle düşük değerli yeni bir mark çıkartıp markın değerini sabitleştirdi. 23 Kasım 1923'te meclisten güvensizlik oyu alınca istifa etti.

Yeni kurulan Wilhelm Marx hükümetinde dışişleri bakanı oldu. Ölümüne değin sürdürdüğü bu görev sırasında İtilaf devletleriyle, özellikle de Fransa'yla uzlaşmayı ve Almanya'nın Avrupa devletleri arasında eşit statüyle yer almasını amaçlayan bir dış politika izledi. Almanya'nın savaş tazminatlarında indirim yapan ve tazminat ödemeleri için Alman hükümetine kredi verilmesini sağlayan Dawes Planı'nın hazırlanmasında ve Reichstag'da kabul edilmesinde etkili oldu. Bu plan uyarınca 1924'te Fransızlar Ruhr bölgesinden çekildi. Aralık 1925'te Almanya'yla Fransa ve Belçika arasında Versailles Antlaşması'yla

belirlenmiş sınırları güvence altına alan Locarno Paktı'nı imzaladı. Bunu işgal altındaki Ren bölgesinin aşama aşama boşaltılması ve Eylül 1926'da Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi izledi.

Stresemann'a savaşı kazanan devletlerle ilişkileri düzenleme konusundaki çabaları nedeniyle Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand ile birlikte 1926 Nobel Barış Ödülü verildi.

• KAYNAKLAR: H.L. Bretton, *Stresemann and the Revision of Versailles*, 1953; F.E. Hirsch, *Gustav Stresemann, Patriot und Europäer*, 1964; H.A. Turner, *Stresemann and the Politics of the Weimar Republic*, 1963.

• BAKINIZ: BRIAND, F.EBERT, H.SCHACHT, SEECKT.

STRINDBERG, August
(1849-1912)

İsveçli oyun yazarı, romancı ve şair. 19. yy tiyatrosunun en önemli temsilcilerindendir.

22 Ocak 1849'da Stockholm'da doğdu, 14 Mayıs 1912'de aynı kentte öldü. Yoksul ve çok çocuklu bir ailenin oğluydu. Geri düzeydeki çocukların devam ettiği bir ilkokulda okudu. Bu sıralarda annesini yitirmesi, babasının da evdeki genç hizmetçiyle evlenmesi onu önemli ölçüde etkiledi. Ortaokulda fen bilimlerine ilgi duydu. Jeoloji, astronomi, tıp, biyoloji ve kimya konularıyla tüm yaşamı boyunca ilgilendi. Çok yönlü uğraşları ve ilgi alanları olmasına karşın, 1867'de yazıldığı Uppsala Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden, maddi olanaksızlıklardan ötürü, bir yıl sonra ayrılmak zorunda kaldı. Para kazanmak için öğretmenlik, tiyatro oyunculuğu ve gazetecilik gibi çeşitli işlere girip çıktı. Ayrıca resme ilgi duydu ve doğalcı (natüralist) resimler yaptı. Fen bilimleri üzerine, özellikle kimya dalında ciddi çalışmalara girişti. Yazarlığa 1869'da başladı. İlk oyunları *Fritankaren* ("Özgür Düşünür") ve *Hermione* idi. 1874-1882 arasında Kraliyet Kütüphanesi'nde çalıştı. Bu yıllarda bibliyografya ve tarihle ilgilendi. 1882'de tiyatro oyuncusu Siri von Essen'le evlendi ve ertesi yıl birlikte Paris'e yerleştiler. Strindberg evlilik yaşamına uyum sağlayamadığından yapıtlarında bu kurumu sık sık yeriyordu. 1884'te yazdığı *Giftas* ("Evliler") adlı kitabındaki öykülerinde kadına ve kadın özgürlüğü kavramına sert, kimilerine göre de tutucu eleştiriler yöneltti. Yapıtın yarattığı tepkiler sonucu mahkemeye verildi.

Tiyatroda Dışavurumculuk (Ekspresyonizm)

Daha önce resim sanatında İzlenimcilik'e (Empresyonizm) edebiyatta ise Doğalcılık'a (Natüralizm) bir tepki olarak doğan dışavurumcu (ekspresyonist) anlayış tiyatroda da hem oyun yazarlığında, hem de sahnelemede 20. yy başlarında ilginç bir gelişme göstermiştir. İnsanın ve doğanın dış görünüşü yerine iç gerçekliğini yansıtmayı amaçlayan bu akım, Avrupa ülkelerinin çoğunda yaşanan tedirginliği ve başkaldırıyı dile getiren bir ruh durumu olarak da özetlenebilir.

Dışavurumcu anlayışın tiyatroda oyun yazarı olarak ilk öncüsü Strindberg'di. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da Wedekind*, Kaiser*, Unruh ve E.Toller gibi yazarların oyunları ise Strindberg'le başlayan öznel ve hayalci eğilimi daha da yoğunlaştırdı, dış gerçekleri bir yana iterek kişilerinin iç dünyalarını sergiledi. Bu oyun kişileri alışılmış anlamda insanlar değil, canlı ruhsal güçler olarak yansıtılıyordu. Bireyin iç yaşantısının nesnel gerçeklikle özdeşleştirilmesi bu yazarların oyunlarında soyutlamanın ve düşsel anlatımın öne çıkmasına yol açtı. Bu nedenle olay örgüsü ve dramatik eylemin yerine oyun dili önem kazandı. Oyun yazarının gerçek kahraman olduğu bu oyunlarda, gerçeklerden kaçıp soyutlamaya ağırlık verme eğilimi, genellikle o dönem yazar ve sanatçılarının toplum içindeki küçük burjuva konumlarından kaynaklanıyordu. Ancak bir aydın olarak kendisini herhangi bir sınıfın sözcüsü olarak göremeyen sanatçı, toplumsal bir kimliğe sahip olamamanın yoksunluğunu ve boşluğunu duyuyordu.

Almanya'da gelişip daha sonra K.Capek*, S. O'Casey*, E. O'Neill* ve E.Rice* gibi başka ülkelerin yazarlarını da etkileyen bu akım, Freud'un psikanaliz alanındaki çalışmalarından büyük bir güç kazandı, bilinçaltı dünyasının simgelere öncelik veren özellikleri oyun yazarlarına olduğu kadar tiyatro yönetmenlerine ve sahne tasarımcılarına da yeni olanaklar sağladı. A.Appia*, G.Craig* ve M.Reinhardt* gibi yönetmenler sahneleme sanatında dışavurumcu oyunların içeriğine uygun düşen oyun alanları yaratmada önemli adımlar attılar. Tiyatro yönetmenleri, bir oyundaki düşünsel öğeleri görüntülemede kendilerine belli bir özgürlük tanıdıkları için, sahne çalışmalarında yalnız dışavurumcu oyunları değil, tiyatro tarihinin daha önceki dönemlerinin temsilcilerini de dışavurumcu bir yorumla sahneleyerek ilginç denemelere giriyorlardı. G.Craig'in Shakespeare* oyunlarını, Reinhardt'ın Yunan klasiklerini yeniden ele alırken yararlandıkları yöntemler, dışavurumcu tiyatro anlayışı doğrultusunda atılmış önemli adımlardı.

Dışavurumcu yönetmenlerin sahnenin her öğesini etkili kılmak için giriştikleri deneylerde oyuncunun da önemli bir yeri vardı. Oyunun özünü oyuncunun gerçekliğe aykırı oyunu, nesnelerin, çizgilerin, renklerin ve ışıklandırmanın simgeselliği ile anlatmanın gereğini duyan bu sanatçılar, sahneyi betimleyici bütün özelliklerinden arındırmaya özel bir önem veriyorlardı.

Bu olay onun ruhsal bunalımının artmasına ve karısıyla arasının bozulmasına neden oldu. 1885'te İsviçre'ye yerleşti. Kendisini akıl hastanesine kapatacağından kuşkulandığı karısıyla ilişkisini *En dåres försvärstal* ("Bir Delinin Savunması") adlı romanında anlattı. 1893'te boşandı ve başka bir evlilik yaptı. Ancak, bu da bir yıldan fazla sürmedi. *Inferno* adlı romanında 1894-1895 yıllarındaki bunalımlı Paris dönemini anlattı. Geçirdiği krizler onda mistik yönelişi körüklemişti. 1899'da Stockholm'a döndü ve tiyatro oyuncusu Harriet Bosse ile evlendi. *Svanevit* ("Karbeyaz") adlı oyununu karısına evlilik armağanı olarak yazdı. Ancak, oyun 1902'de sahnelendiğinde Strindberg, Bosse'den de ayrılmıştı.

İlk önemli oyunu *Mäster Olof*'u ("Olof Usta") 1872'de yazmaya başladı. 1881'de tamamlanan oyun, İsveçli halk kahramanı ve köylü hareketinin önderi Olaus Petri'yi konu alıyordu. Bu yapıtta görülen eleştirel-gerçekçi yönelişte Strindberg'in 1874-1882 arasında tarihle ilgilenmesinin etkileri görülür. Bu dönemin bir başka önemli yapıtı da *Röda rummet* ("Kızıl Oda") adlı romandır. İsveç edebiyatının ilk önemli doğalcı romanı olmasının yanı sıra, Strindberg'in özyaşamını okuyucuya büyük bir içtenlikle aktarmasının yarattığı heyecan dalgası yüzünden de ona ün sağlamıştır. 1887'de yazdığı *Fadren* (Baba) Strindberg'in ilk başyapıtıdır. Gene aile kurumuyla çatıştığı bu oyun, Nietzsche'nin Strindberg üstündeki düşünsel etkisini açıklaması bakımından da önemlidir. Nietzsche'nin, kendi aşk anlayışının böylesine harika biçimde dile getirildiği bir yapıta o zamana değin hiç rastlamadığını söyleyerek övdüğü *Baba*'yla başlayan bu döneminde Strindberg, 20.yy'da Samuel Beckett gibi kimi yazarların da izleyeceği bir düşünüşü geliştirmeye başlar. Buna göre toplum yaşamı bir aldatmaca, bir yanılsamadır. Bilinebilen nesneler ve varlıklar bilinemeyenlerin yanında öyle cılız, güçsüz ve anlamsızdır ki, sonsuzluk duygusu dışında kabullenilebilecek bir gerçek olamaz. İnsan yaşamına rastlantılar yön verir. Topluluklar çürümüş, kokuşmuştur, mucize beklemezler, kendilerine verilene razı olurlar. Topluluğun kurallarını yadsıyan özgür birey için de görünürde umut ışığı yoktur. Onun kaderi delirmek, kendi yaşamının sonu olan imzayı atmak ya da toplum dışına düşmek, suçlanmaktır. Strindberg'in zaman zaman sığındığı Tanrı da bu gizemli dünyanın anahtarı değildir. Aristokrasinin çözüldüğü, ticaret ve sanayi ile uğraşan yeni bir sınıfın doğduğu ve sanayileşmenin hız kazandığı bir dönemin tüm sancılarını, karmaşasını ve insani değerlere indirilen ağır darbeleri büyük bir ustalıkla yapıtına aktaran Strindberg, insanlık için bir arayış içerisinde olmuştur.

Strindberg, 1890'lardaki mistik eğilimi sonucu *Legender* ("Masalcı") adlı romanı ile *Till Damascus* ("Şam Yolunda") adlı oyununu yazmıştır. Bu yapıtlarında Buddha'nın görüşlerinden de etkilendiği izlenir. 1899'da yazdığı ve *Vasa Üçlemesi* adını verdiği üç tarihi oyunda Shakespeare kurgusunu kullanmıştır. 1901'de yazdığı *Ett drömspel* (Rüya Oyunu) ise, dışavurumcu (ekspresyonist) anlatım biçimini denediği oyunların ilkidir. Alman sanatçılarını çok etkileyen bu üslup, onun karmaşık iç dünyasını ve düş gücünü sanatsal yaratıya dönüştürdüğü en başarılı örneklerden biridir. 1908'de yayımlanan *Öppna brev till Intima Teatern*'de ("Intima Tiyatrosu İçin Açık Mektuplar") formüle ettiği kuramsal yaklaşımları bu dönemde filizlenmeye başlamıştır. Avrupa tiyatrosuna yeni bir kavram girmiştir artık: Oda tiyatrosu. Stockholm'da sanat yönetmenliğini üstlendiği Intima Teatern'de en önemlisi *Spöksonaten* (Hayaletler Sonatı) olmak üzere kendi oyunlarının bazılarını sahneleyerek, geniş çalışma alanına tiyatro yönetmenliğini de katmıştır. Çağdaş öncü akımların çoğunda izleri görülebilen Strindberg'in dışavurumculuğu, aklın kalıplarını akıl ile kırmaya çalışan bir anlayışı, arayışı ve çarpıcılığı gündeme getirmiştir. Uzun süre Fransızca'dan başka bir dile çevirileri pek yapılmayan Strindberg'in oyunlarının İngilizce'ye çevrilmesi için G.B. Shaw'un 1925'te Nobel Ödülü'nden kazandığı paranın bir bölümünü ayırması, onun Avrupa'da anlaşılmasına önemli katkıda bulunmuştur. Strindberg genellikle çağdaş tiyatro hareketinin öncüsü ve en önemli adı olarak değerlendirilir.

İlk oyunları

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Fritankaren*, 1869, ("Özgür Düşünür"); *Hermione*, 1869; *Den fredlöse*, 1871, (Suçlu mu?); *Gillets hemlighet*, 1880, ("Gillet'in Gizi"); *Mäster Olof*, 1881, ("Olof Usta"); *Herr Bengts hustru*, 1882, ("Bay Bent'in Karısı"); *Kamraterna*, 1886, ("Yoldaşlar"); *Fadren*, 1887, (Baba); *En dåres försvärstal*, 1887, ("Bir Delinin Savunması"); *Fröken Julie*, 1888, (Matmazel Julie); *Paria* (1888-1889); *Den starkere*, 1889, (Güçlü); *Leka med elden*, 1893, ("Ateşle Oynamak"); *Till Damascus*, 3 cilt, 1894-1904, ("Şam Yolu"); *Folkungersaga*, 1899, ("Folkung Efsanesi"); *Gustav Vasa*, 1899, *Erik XIV*, 1899; *Pask*, 1900, ("Paskalya"); *Ett drömspel*, 1901, (Rüya Oyunu, 1961); *Dödsdansen*, 1901, (Cehennem Dansı); *Kronbruden*,1901, ("Gelin Tacı"); *Svanevit*, 1901, ("Karbeyaz"); *Kristina*, 1901, *Carl XII*, 1902; *Ovader*, 1907, (Fırtına); *Spöksonaten*, 1907, (Hayaletler Sonatı); *Stora Landswagen*, 1909, ("Uzun Yol"). **Roman:** *Röda rummet*, 1879, ("Kızıl Oda"); *Giftas*, (1884-1886), ("Evliler"); *Inferno*, 1897; *Legender*, 1898, ("Masalcı"); *Tjanstekvinnasson*, 1909, ("Bir Hizmetçinin Oğlu"). **Şiir:** *Dikter pa vers och prosa*, 1883; *Sömngangarnatter*, 1884; *Ordalek och smakonst*, (1902-1905).

Yaşam ve toplum üstüne düşünceleri

• **KAYNAKLAR:** G.A. Campbell, *Strindberg*, 1933; N. Endmann, *August Strindberg*, 1924; M. Gravier, *Strindberg et le théâtre moderne*, 1949; A. Jolivet, *Le théâtre de Strindberg*, 1931; M. Lamm, *August Strindberg*, 1942; N. Norman, *Den unge Strindberg och bäckelserörelsen*, 1953.

STROESSNER, Alfredo
(1912)

Paraguaylı asker ve devlet adamı. 30 yıldır ülkesini diktatörlükle yönetmektedir.

3 Kasım 1912'de Encarnacion'da doğdu. Babası bir Alman göçmendi. Askeri bir okulda öğrenim gördü. Bolivya ile Paraguay arasında Chaco Savaşı'nın başlaması üzerine 1932'de orduya katıldı. Generalliğe yükselerek 1951'de ordunun genelkurmay başkanlığına getirildi. 1954'te devlet başkanı Federico Chavez'i deviren askeri darbeye önderlik etti ve Ağustos 1954'te tek aday olarak devlet başkanlığına seçildi.

Devlet başkanlığı sırasında ülkeyi sıkıyönetimle yöneten ve göstermelik seçimlerle kendisini defalarca

devlet başkanı seçtiren Stroessner, muhalefeti şiddetle bastırarak ülkede büyük toprak sahipleri ve işadamlarının çıkarlarını gözeten baskıcı bir yönetim kurdu. İktisadi alanda yabancı sermayeye, yabancı şirket ve bankalara ayrıcalıklar tanıyan Stroessner'in ABD'den aldığı büyük çaplı iktisadi yardıma karşın, Paraguay Güney Amerika'nın gelir düzeyi en düşük ülkelerinden biri olarak kaldı. Dış politikada ise Paraguay uluslararası bir yalnızlığın içine itildi. Stroessner güvendiği tek müttefiki olan ABD'nin Güney Amerika ülkelerine müdahalelerine destek olarak, 1965'te ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne müdahalesi sırasında asker gönderdi. 1968'de yapılan resmi davet üzerine ABD'ye gitti.

Goldwyn şirketindeki çalışmaları

İktidarı sırasında Paraguay eski Naziler'in, uluslararası kaçakçıların ve dünyanın çeşitli ülkelerinde aranan suçluların barındığı bir kaçaklar cenneti durumuna geldi. Auschwitz toplama kampında insanları araştırmalarında kobay olarak kullanan Nazi savaş suçlusu doktor Josef Mengele'yi sakladığı iddia edilen Stroessner halen (1985) devlet başkanlığını sürdürmektedir.

STROHEIM, Erich von
(1885-1957)

Avusturyalı sinema yönetmeni ve oyuncusu. Sessiz sinemanın en büyük ustalarından biridir.

Sesli sinema dönemi

Erich Oswald Stroheim 22 Eylül 1885'te Viyana'da doğdu, 12 Mayıs 1957'de Paris yakınlarında öldü. Prusya'nın Silezya bölgesinden Viyana'ya gelip yerleşmiş Yahudi bir şapkacının oğluydu. Babasının atölyesinde çalıştıktan sonra, 1906-1909 arasında bir tarihte ABD'ye göç etti. Çeşitli işlere girip çıktı. 1914'te Hollywood'a gitti, filmlerde küçük roller almaya başladı. D.W.Griffith'in şirketine, yönetmen yardımcısı ve askeri danışman olarak girdi. Griffith'in ünlü filmlerinde küçük rollerde gözüktükten ve yönetmen yardımcılığı yaptıktan sonra, 1917'de ilk kez, sonraları defalarca tekrarlayacağı ve kendisine uluslararası ün kazandıracak olan sert ve acımasız Prusya subayı tipini canlandırdı. Monokllü ve ona zalim bir görünüm veren ince dudaklarıyla soylu bir havaya bürünen Stroheim bu arada soy adına "von" soyluluk unvanını da eklemişti.

İlk filmleri

I.Dünya Savaşı'ndan sonra oyuncu olarak Hollywood'da pek iş bulamayınca, film yönetme olanakları aramaya başladı. Sonunda 1919'da *Blind Husbands*'la ("Kör Kocalar") yönetmenliğe geçti. Senaryosunu ve dekorlarını kendinin hazırladığı ve başrolü de oynadığı bu film, melodramatik öyküsünden çok, dekorları, giysilerin ve oyuncuların davranışlarının ayrıntılarına verilen önemle ve kahramanların psikolojik durumlarının ince gözlemlerle perdeye yansıtılışıyla dikkati çekti. Stroheim daha sonra dönemin ölçülerine göre rekor kabul edilen 1 milyon dolarlık bir bütçeyle en önemli yapıtı *Foolish Wives*'ı ("Aptal Kadınlar") yaptı. Film, Storheim'in gerçeklik ve ayrıntı tutkusu yüzünden bir yılda bitirildi. Öyle ki, Stroheim, kuşları istediği uçuş biçiminde çekebilmek için günlerce açık havada çekimler yapmış, Avusturya askerlerini canlandıran oyuncuların üniformalarının altına aslına uygun iç çamaşırları giymeleri için diretmişti. Yapımcıyla anlaşmazlığa düşmesine ve sonraki filmi *Merry-Go-Round*'u ("Atlıkarınca") bitirmeden işine son verilmesine yol açan bu yapıtı, üçte bir ölçüde kısaltılarak gösterime çıktı ve büyük ticari başarı kazandı.

Bundan sonra Goldwyn şirketine geçen Stroheim, Frank Norris'in *McTeague* adlı romanından uyarladığı 7 saatlik unutulmaz yapıtı *Greed*'i ("Tutku") gerçekleştirdi. Doğalcı görüntüleri, alışılmadık öykücüklerle ve fantastik sahnelerle ustaca birleştiren film, Hollywood ölçülerine göre çok uzundu. Stroheim filmi yarı yarıya kısalttıysa da yapımcılar gösterime bir buçuk saatlik bir kopyayı çıkardılar. Bu haliyle film değişik eleştiriler aldı. Yedi saatlik özgün kopyayı izleyen az sayıda kişi ise filmin sinemanın başyapıtlarından biri olduğu kanısında birleşti.

Habsburg dönemini bir kara gülmeceyle anlattığı ve büyük ticari başarı kazanan operet uyarlaması *The Merry Widow*'dan ("Şen Dul") sonra Stroheim, gene imparatorluk Viyana'sının bozulan yaşamını anlatan *The Wedding March*'a ("Düğün Marşı") başladı. Bu film de çok uzun sürede tamamlanabildi, sonra da büyük ölçüde kesilerek Avrupa'da iki ayrı film olarak gösterime çıkarıldı. Stroheim, bunu izleyen filmi *Queen Kelly*'yi de ("Kraliçe Kelly"), bütçeyi çok aşması ve filmin hem yapımcısı, hem de oyuncusu olan Gloria Swanson tarafından işine son verilmesi üzerine bitiremedi.

Aşırı masraflı çalışması yüzünden, para konusunda çok duyarlı olan Hollywoodlu yapımcılarla sürekli anlaşmazlığa düşen Stroheim, sesli sinema döneminde tek bir film yapma olanağı buldu. Ancak 1932'de başladığı *Walking Down Broadway* ("Broadway'de Gezinti") adlı bu filmi de bitiremedi ve film başka bir yönetmen tarafından tamamlanarak başka bir adla gösterime çıkartıldı.

Bu koşullarda yönetmenliği bırakmak zorunda kalan Stroheim oyunculuğa döndü. Amerikan ve Avrupa yapımlarında daha çok Prusyalı rollerinde gözüktü. Jean Renoir'ın *La grande illusion* (Harp Esirleri) adlı filmindeki Alman tutsak kampı yöneticisi rolünde büyük başarı kazandı. 1943 yapımı *Five Graves to Cairo* ("Kahire'ye Beş Mezar") ve 1950 yapımı *Sunset Boulevard* unutulmaz oyunlar verdiği filmlerin bazısıydı. Bu arada birkaç senaryonun yazımına katıldı, üç tane de roman yazdı.

Hiçbir zaman istediği gibi gerçekleştiremediği büyük tasarıların peşinde koşan Stroheim, sessiz sinemanın en büyük görüntü ustalarından biridir. Filmlerinde ayrıntılara ve çevre düzenine verdiği önem kadar, kahramanının ruhsal durumlarını ve davranışlarındaki ince farklılıkları ortaya çıkarmak için uzun tuttuğu çekimleriyle de kendine özgü bir üslup geliştirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler:** *Blind Husbands*, 1919, ("Kör Kocalar"); *Foolish Wives*, 1922, ("Aptal Kadınlar"); *Merry-Go-Round*, 1923, ("Atlıkarınca"); *Greed*, 1923-1925, ("Tutku"); *The Merry Widow*, 1925, ("Şen Dul"); *The Wedding March*, 1928, ("Düğün Marşı"); *Queen Kelly*, 1928, ("Kraliçe Kelly"); *Walking Down Broadway*, 1932-1933, ("Broadway'de Gezinti").

Resim: 632
Jan STEEN
"Sanatçının Ailesi",
Mauritshuis Müzesi,
La Haye
(Den Haag)-Hollanda

Resim: 633
Rudolf STEINER "İkinci Goetheanum", 1925-1928, Dornach-İsviçre

Resim: 634
Frank STELLA
"Zincirli Çeşitleme III",
1968, Özel Koleksiyon-ABD

Resim: 635
Théophile A.STEINLEN "Sergi Afişi", 1899, Paris-Fransa

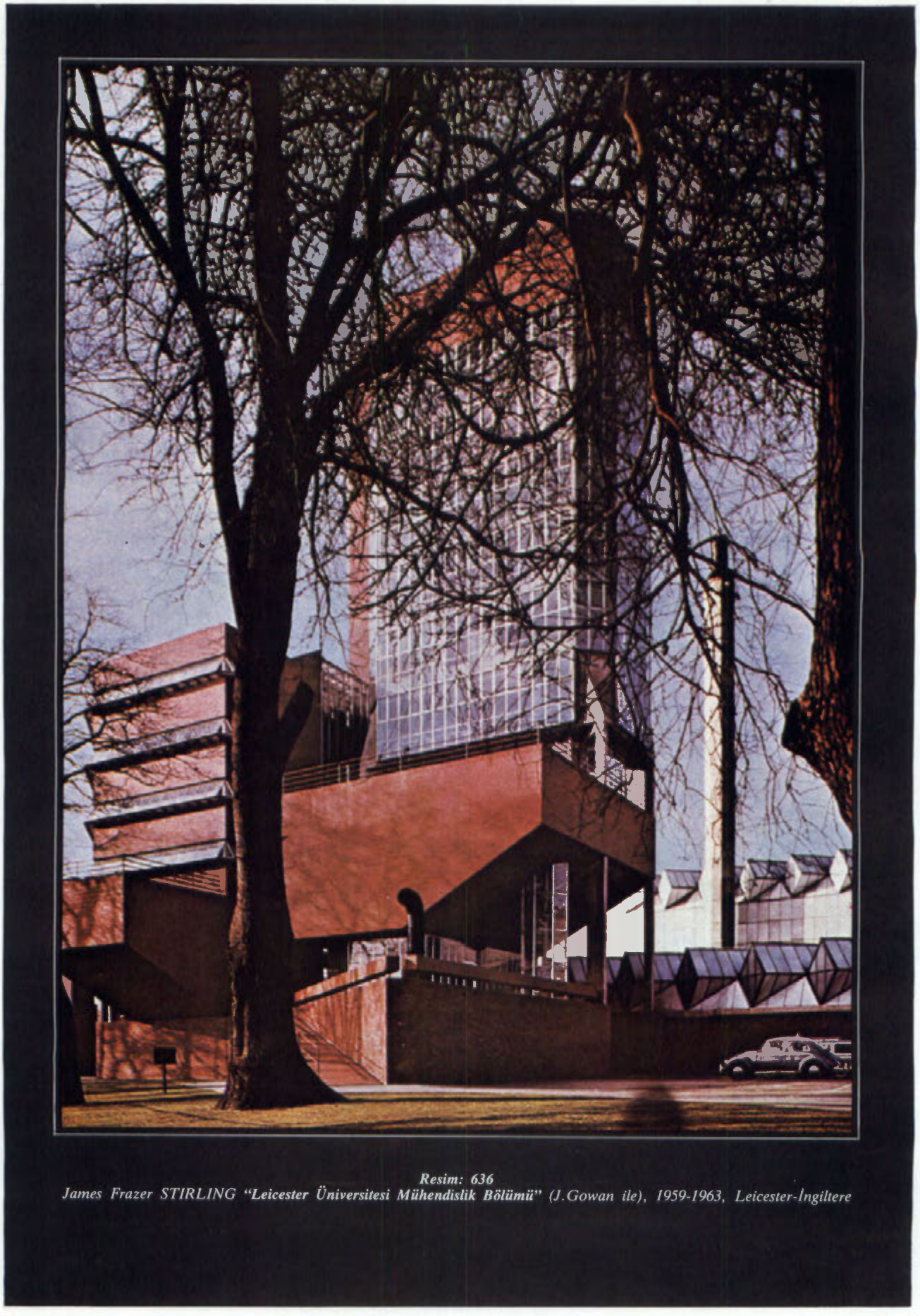

Resim: 636

James Frazer STIRLING ***"Leicester Üniversitesi Mühendislik Bölümü"*** *(J.Gowan ile), 1959-1963, Leicester-İngiltere*

Oynadığı Filmler: *Captain Mclean*, 1914; *The Birth of a Nation*, 1915, ("Bir Ulusun Doğuşu"); *Intolerance*, 1916, ("Hoşgörüsüzlük); *Blind Husbands*, 1919, ("Kör Kocalar"); *Foolish Wives*, 1922, ("Aptal Kadınlar"); *The Wedding March*, 1928, ("Düğün Marşı"); *La grande Illusion*, 1937, (Harp Esirleri); *So Ends Our Night*, 1941, (Karanlığın Ötesi); *La danse de mort*, 1947, ("Ölüm Dansı"); *Sunset Boulevard*, 1950, (Sunset Bulvarı); *Napoléon*, 1955; *La madonne des sleepings*, 1955, ("Yataklı Vagonlar Madonnası").

STROUGAL, Lubomir
(1924)

Çekoslovakyalı siyaset ve devlet adamı. 1970'te başbakan olmuştur.

19 Ekim 1924'te Českė Budějovice yakınlarında Veseli nad Lužnici köyünde doğdu. Prag'daki Charles Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1945'te Çekoslovakya Komünist Partisi'ne (ÇeKP) girdi. 1955'te partinin Českė Budějovice bölge komitesinin sekreterliğine yükseldi. 1959'a değin sürdürdüğü bu görevi sırasında Haziran 1958'de ÇeKP Merkez Komitesi'ne üye seçildi. 1959'da tarım, orman ve su kaynakları bakanlığına, 1961'de ise içişleri bakanlığına getirildi. 1960-1968 arasında Ulusal Meclis üyeliği yaptı.

Ülkede yaşanan iktisadi güçlüklerin devlet başkanı ve ÇeKP 1.sekreteri Antonin Novotny'ye karşı eleştirileri yoğunlaştırdığı bir sırada, 1965'te partideki görevine dönüp Merkez Komitesi Sekreterliği'nde çalışmaya başladı. 1966'da, fiyatların belirlenmesinde piyasa koşullarını daha fazla dikkate alan ve tüketim talebinin daha iyi karşılanmasını hedefleyen, beş yıllık planın yürürlüğe girmesinin ardından, Şubat 1967'de halkın yaşam koşullarına ilişkin sorunları incelemekle görevli bir komitenin başına getirildi. Alexander Dubçek'in Ocak 1968'de ÇeKP 1. sekreteri seçilmesinden sonra kurulan Oldrich Cernik hükümetinde başbakan yardımcısı, Nisan 1968'de ise Yüksek Ekonomi Konseyi başkanı oldu. Bu görevleri sırasında, başta piyasa ekonomisine geçişi öngören iktisat politikasını desteklemekle birlikte, kısa bir süre sonra Gustav Husak'la birlikte bu politikaya ve rejim muhaliflerine geniş özgürlükler tanınmasına karşı çıkmaya başladı.

Çekoslovakya'nın Ağustos 1968'de Varşova Paktı'na bağlı ülkelerin askeri birlikleri tarafından işgal edilmesinden sonra, tüm eski görevlerine ek olarak ÇeKP Merkez Komitesi Prezidyumu'nda sekreterliğe getirildi. Kasım 1968'de, Çekoslovak Devleti'nin Çek ve Slovak cumhuriyetlerinden oluşan bir federasyon olarak yeniden düzenlenmesi öncesinde, Çek bölgesinde kalan Bohemya ve Moravya'da partiyi yeniden örgütlemekle görevli siyasi büronun başkanlığını da üstlendi. Ocak 1969 Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Federal Halk Meclisi'ne üye seçilen Strougal, Haziran 1969'da ÇeKP 1. sekreteri Gustav Husak'ın yardımcısı oldu. Ocak 1970'te ise Cernik'in yerine başbakanlığa getirildi. Halen (1985) bu görevini sürdürmektedir.

• BAKINIZ: DUBÇEK, HUSAK, NOVOTNY, L.SVOBODA.

STRUENSEE, Johann Fredrich
(1737-1772)

Alman asıllı Danimarkalı devlet adamı. Başbakanlık döneminde Aydınlanma Despotizmi'nin uygulayıcısı olmuştur.

5 Ağustos 1737'de Halle'de (bugün DAC'de) doğdu, 28 Nisan 1772'de Kopenhag'da öldü. Tıp öğrenimi gördükten sonra Altona'da (bugün FAC'de) doktorluk yaptı. Orada Danimarkalı soylularla kurduğu dostluğun yardımıyla, 1768'de akli dengesi bozuk olan Danimarka Kralı VII.Christian'ın (1766-1808) doktoru olmayı başararak, kralla birlikte Avrupa turuna çıktı. 1769'da kraliyet doktoru oldu. Âşığı olduğu kraliçe Caroline Mathilde (1751-1775) ile birlikte kralı da etkisi altına alan Struensee, 1770'te ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başladı. Danimarka'yı Rusya'nın tehdidinden kurtarmak ve İsveç' le ittifak yapmak çabasına girişti. Gücünü pekiştirmek için devlet konseyini ve ardından da Norveç genel valiliği makamını feshetti. 1771'de kral tarafından başbakanlığa atanan Struensee'ye kont unvanı verildi.

18.yy'da Avrupa'yı saran ve Aydınlanma Despotizmi olarak adlandırılan baskıcı mutlakiyetçi yönetimin tipik uygulayıcılarından biri olan Struensee, kralı soylulara karşı güçlendirmeye yönelik birçok reform gerçekleştirdi. Soyluların ayrıcalıklarını sınırlayan uygulamalar getirdi. Köleliği ve işkenceyi yasakladı, basın özgürlüğünü gerçekleştirdi. Danimarka köylülerinin zorunlu olduğu yaklaşık haftada üç günlük angarya çalışma süresini kısalttı. Kopenhag belediye yönetimini yeniden düzenledi, devlet harcamalarında kısıntı yaptı.

Uygulamaya koyduğu reformlar sonucu güçlerini yitiren soylu toprak sahiplerinin düzenlediği bir komployla kraliçeyle birlikte tutuklandı ve krala ihanet suçundan ölüme mahkûm edildi. Struensee'nin idamından sonra Caroline de Danimarka dışına çıkarıldı. Danimarka'da yeniden soyluların egemen olduğu bir yönetim kuruldu. Struensee'nin 1770-1772 arasındaki kısa yönetimi, Avrupa'da Aydınlanma Despotizmi'nin soylular karşısında yenilgiye uğradığı uygulamalardan biri olarak tarihe geçti.

STRUVE, Vasili Vasilyeviç
(1889-1965)

SSCB'li tarihçi. Eski Çağ Doğu uygarlıklarını incelemiştir.

21 Ocak 1889'da St.Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, 15 Eylül 1965'te aynı kentte öldü. 1911'de St. Petersburg Üniversitesi'ni bitirdi. Eğitimini bir süre Berlin'de sürdürdükten sonra, 1916'da ders vermeye başladığı Leningrad Üniversitesi'nde yaşamının sonuna değin öğretim üyesi olarak bulundu. 1919-1933 arasında Ermitaj Müzesi'nin Mısır Bölümü'nün müdürlüğünü yaptı. 1937-1940 arasında

SSCB Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü'nün, 1941-1950 arasında da Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürlüğünü üstlendi. 1959'da enstitünün Eski Doğu Bölümü'nün başkanlığına getirildi.

Eski Çağ tarihi alanında uzmanlaşan Struve'un Eski Çağ ve Helenistik dönem Mısır, Sümer, Akad, Babil, Asur, Ugarit, Urartu, İran, Filistin, Anadolu, Kuzey Karadeniz ve Orta Asya uygarlıklarının tarih ve kültürlerini incelediği çok sayıda çalışması vardır. Özellikle Eski Mısır ve Sümer-Akad uygarlıkları üzerinde uzmanlaşmıştır.

Struve eski Doğu toplumlarının doğuş, gelişme ve yıkılış süreçlerini toplumsal ve iktisadi yapıların çözümlemesine ağırlık vererek incelemiştir. Bu toplumların Marxist tarihsel gelişim kuramı içinde "Asya Tipi Üretim Biçimi" kavramlaştırması çerçevesinde incelenebileceğini ileri sürmüştür. Asya'daki toplumsal oluşumları kapitalizm öncesi toplumlar sınıflaması içinde ele almıştır. Asya toplumlarının gelişiminin Avrupa toplumlarının gelişiminden ayrı olarak ele alınması gerektiği görüşünü benimsemeyerek eski Doğu toplumlarının tarihsel incelemelerinin Asya tipi üretim biçimi kavramının kölelik kavramıyla kaynaştırılmasından türetilen kavramların yardımıyla yapılabileceğini savunmuştur. Sümer toplumu üzerine yaptığı bir çalışmada Sümerler'in ilk köleci toplumlardan biri olduğunu öne sürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Problema zarojdeniya, razvitiya i razlojeniya obş-çestv Drevnego Vostoka*, 1934, ("Eski Doğu'da Toplumların Doğuşu, Gelişmesi ve Dağılışı Sorunu"); *İstoriya Drevnego Vostoka*, 1941,("Eski Doğu Tarihi").

SU, Ruhi
(1912)

Türk saz ve ses sanatçısı. Geleneksel halk türkülerine, Batı'nın şan tekniğinden yararlanarak getirdiği özgün yorumları ile tanınmıştır.

Van'da doğdu. Çok küçük yaşta anne ve babasını kaybetti. Çocukluğu Çukurova'da ve Toroslar'da geçti. İlkokul dördüncü sınıfta müzik öğretmeninin yönlendirmesiyle keman çalışmaya başladı. 1936'da Ankara Müzik Öğretmen Okulu'nu, 1942'de Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Opera Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Türk halk müziği çalışmalarına da yönelen Su, 1943-1945 arasında Ankara Radyosu'nda, 1950'de de İstanbul Radyosu'nda sazı eşliğinde halk türküleri söyledi. Bu arada, konservatuvarı bitirdikten sonra 1952'ye değin Ankara Devlet Operası'nın birçok temsilinde rol aldı. Aynı yıl, siyasal nedenlerle tutuklandı ve beş yıl hapiste yattı. Cezasının bitiminden sonra İstanbul'a yerleşti ve müzik çalışmalarını tümüyle türkülere yöneltti. Anadolu'nun çeşitli yörelerinden birçok türkü derledi. Türkiye'nin birçok ilinde ve çağırılı olarak gittiği Almanya (FAC), İngiltere, İsveç, Bulgaristan, Hollanda ve Avustralya'da konserler verdi. 1962'den sonra çalışmalarını plaklarda toplamaya başladı. Bu plaklarda derlediği geleneksel türkülerin yanı sıra Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Nâzım Hikmet gibi ozanların şiirlerini de kendi yaptığı bestelerle seslendirdi. Kurduğu Dostlar Korosu ile plak doldurdu ve konserler verdi.

Ruhi Su geleneksel türküleri, yerel üslup özellikleri ile söylemeyi taklitçilik olarak nitelendirdiğinden benimsememiş, bunun ulusal düzeyde ortak bir müzik diline ulaşılmasını engelleyeceğini ileri sürmüştür. Ona göre, halk türküleri ancak Batı'nın şan tekniğinden de yararlanılarak söylendiğinde çağdaş bir yoruma ulaşılacaktır. Ancak bu bireşimi sağlarken, türkülerin lirik ve pastoral özelliklerini zedelememeye özen göstermiştir. Derin bas bariton sesinin de etkilediği özgün yorumu, sanat yaklaşımı, özenli ve ayrıntılı derlemeleriyle, Z.Livaneli, Rahmi Saltuk gibi sanatçıları da yönlendirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Seferberlik Türküleri ve Kuvayi Milliye Destanı*, 1971; *Yunus Emre*, 1972; *Karacaoğlan*, 1973; *Pir Sultan Abdal*, 1974; *Şiirler-Türküler*, 1975; *Köroğlu*, 1976; *El Kapıları*, 1977; *Sabahın Sahibi Var*, 1978; *Semahlar*, 1979; *Çocuklar-Göçler-Balıklar*, 1980; *Zeybekler*, 1982.

SUAREZ, Adolfo
(1932)

İspanyol devlet adamı. 1976-1981 arasındaki başbakanlığı sırasında İspanya'da demokrasinin yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

Adolfo Suarez Gonzalez 25 Eylül 1932'de Avila Eyaleti'nde Cebreros'ta doğdu. Babası mahkemelerde çalışan bir memurdu. Salamanca Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Daha sonra Madrid Üniversitesi'nden hukuk doktoru derecesi elde etti. Devlet hizmetine Avila bölge yönetiminde başladı. 1958-1974 arasında ülkedeki tek yasal örgüt olan Gelenekçi İspanyol Falanjı ve Milliyetçi Sendikalist Saldırı Cuntaları (FEJ y de las JONS) içinde görev aldı. 1964-1968 arasında hükümete bağlı televizyon kuruluşunda çeşitli görevler üstlendi. 1968'de Segovia valisi oldu. 1969-1973 arasında İspanyol radyo ve televizyon kuruluşunun genel müdürlüğünü yaptı. 1973'te İspanya'nın ulusal turizm kuruluşunun başına getirildi.

Bu dönemde iki kez Avila temsilcisi olarak, üyelerinin bir bölümü atamayla, bir bölümü seçimle belirlenen danışma meclisi niteliğindeki Cortes'e (meclis) seçilen Suarez, Mart 1975'te FEJ y de las JONS'nin genel sekreterliğine getirilen ve hükümette bakanlık görevi üstlenen Herrero Tejedor'un yardımcısı oldu. Haziran 1975'te bakanlıktaki görevinden ayrılarak UDPE'yi (Union Democratico de Pueblo Espanol-İspanyol Halkının Demokratik Birliği) kurdu ve partinin başkanlığını üstlendi. Franco'nun Kasım 1975'te ölmesinden sonra FEJ y de las JONS'nin genel sekreterliğine getirilerek Aralık 1975'te kral Juan Carlos'un başbakanlığa atadığı Carlos Arias Navarro'nun kurduğu hükümette bakan oldu. Temmuz 1976'da, Franco döneminin diktatörlük rejiminden demokrasiye geçiş sürecinin gerektirdiği temel

siyasal reformları gerçekleştirmeye yanaşmayan Navarro'nun istifasını isteyen kral Juan Carlos tarafından başbakanlığa getirildi.

FEJ y de las JONS'deki görevlerinden dolayı başbakanlığa getirilmesi demokratik çevrelerde büyük eleştirilere neden olan Suarez, uygulamalarıyla siyasal kimliğiyle ilgili kaygıları boşa çıkardı. Genel bir af ilan ederek "demokrasi projesi" olarak adlandırdığı projeyi yürürlüğe koydu. Kral Juan Carlos'un desteğini alarak, İspanya'da demokratik kurumları yeniden kurmayı amaçlayan Siyasal Reform Yasası'nı meclisten geçirdi. Yasanın halk oylamasıyla kabul edilmesinin ardından, Şubat 1977'de tüm siyasal partilerin yasal olarak çalışmasına izin verdi. Mart ve Nisan 1977'de işçilere grev yapma ve sendika kurma hakları tanındı. Aynı dönemde FEJ y de las JONS'yi fesheden Suarez, ordunun ve Franco yanlılarının muhalefeti nedeniyle yasal olarak kuruluşu geciken İspanyol Komünist Partisi'nin de yasallık kazanmasını sağladı.

Suarez'in gerçekleştirilmesine öncülük ettiği siyasal reformlar çerçevesinde Haziran 1977'de yapılan parlamento seçimlerinde, Ocak 1977'de bir seçim koalisyonu olarak kurulan Suarez önderliğindeki UCD (Union de Centro Democratico-Demokratik Merkez Birliği) oyların çoğunluğunu aldı. Az farkla bir azınlık hükümeti kuran Suarez Sosyalist ve Komünist partilerle işbirliği yaparak, tüm siyasal görüşlere özgürlük tanıyan, azınlıklara özerklik hakkı veren ve ülkede parlamenter bir monarşi yönetiminin kurulmasını öngören bir anayasa tasarısı hazırladı. Aralık 1978'de yeni anayasanın halk oylamasıyla kabul edilmesinden sonra Mart 1979'da yapılan seçimlerde, Suarez çoğunluğunu koruyarak başbakanlığı sürdürdü. Ancak ulusal azınlıkların ayrılıkçı eylemlerinin yoğunlaşması, artan iktisadi güçlükler ve boşanmayı kolaylaştıran bir yasa tasarısı nedeniyle kiliseden ve kendi partisi içinden gelen yoğun bir muhalefetle karşılaşması, Ocak 1981'de başbakanlıktan istifa etmesine neden oldu. İstifasının hemen ardından, Şubat 1981'de yarbay Tejero önderliğindeki bir grup aşırı sağcı subayın parlamentoyu basarak gerçekleştirmeye çalıştığı başarısız darbe girişimi sırasında, parlamentoda darbecilere fiilen karşı koyanlar arasında yer aldı.

Temmuz 1982'de UCD'den ayrılarak CDS (Centro Democratico y Social-Demokratik ve Sosyal Merkez) adlı yeni bir parti kuran ve başkanlığını üstlenen Suarez, halen (1985) bu görevini sürdürmektedir.

• BAKINIZ:FRANCO BAHAMONDE,F.GONZALES, JUAN CARLOS.

SUÁREZ, Francisco
(1548-1617)

İspanyol tanrıbilimci ve hukuk felsefecisi. Skolastik felsefenin son büyük temsilcisidir.

5 Ocak 1548'de Granada'da doğdu, 25 Eylül 1617'de Lizbon'da öldü. Varlıklı bir hukukçunun oğluydu. 1564'te Cizvit tarikatına girdi. Salamanca Üniversitesi'nde tanrıbilim öğrenimi gördü. 1571'de Segovia'daki Cizvit kolejinde ders vermeye başladı ve kısa bir süre sonra papazlığa atandı. 1576-1580 arasında Valladolid Üniversitesi'nde, 1580-1585 arasında Roma'daki ve 1585-1593 arasında Alcalá'daki Cizvit kolejlerinde tanrıbilim dersleri veren Suárez, İspanya Kralı II. Felipe tarafından Portekiz'deki Coimbra Üniversitesi'nin tanrıbilim kürsüsüne atandı. Tüm önemli kitaplarını, bu üniversitede ders verirken yayımladı. 1616'da emekliye ayrıldı.

Rönesans sırasında, İspanyol düşüncesine, hem Hümanizm'elhem de doğal felsefeye tepkiyi ifade eden karşı-reform hareketi damgasını vurmuştu. Suárez, bu dönemde yeniden canlanan Skolastik düşünceyi toparlayan ve kilisenin felsefesini açık ve kesin bir biçimde yeniden oluşturan çalışmalarıyla, Aquino'lu Thomas'tan sonra Skolastik felsefenin en önemli temsilcisi olarak kabul edilmektedir. 28 cilt tutan kitapları içinde en önemlisi olan *Disputationes Metaphysicae* ("Metafizik Tartışmalar"), Avrupa'nın birçok Protestan ve Katolik üniversitesinde, yüzyılı aşan bir süre ders kitabı olarak okutuldu. Suárez'in metafiziği, esas olarak Aristoteles ve Aquino'lu Thomas geleneği içinde kalmakla birlikte, belirli konularda bu gelenekten ayrılarak özgün bir nitelik kazandı. Suárez'in ayrıldığı en önemli nokta, metafiziği tanrıbilimden net bir biçimde ayırmasıdır. Felsefenin, yalnızca tanrıbilimi doğrulama ve tamamlama gibi bir işlevi olabileceğini savunan Thomas'ın tersine, Suárez, tanrıbilimin bağımsız bir metafizik temele gereksinimi olduğunu ileri sürdü. O zamana değin yapıldığı gibi Aristoteles'i yorumlamak yerine, metafiziği sistematik bir disiplin durumuna getirmeyi amaçladı. Varlığı önce genel olarak, sonra neden olarak ve en sonunda da sonlu, sonsuz, töz, ilinek gibi nitelik ya da kategorileriyle ele aldı. Metafiziği varlık· sıfatıyla varlık olarak tanımlayan Suárez'e göre, gerçek varlık, özdeksel, özdeksiz, tözsel ya da ilineksel olabilir. Varlık kavramı ise, gerçek varlığın çeşitli biçimlerinin bilgisinden türetilir ve tek anlamlı değil benzeşimseldir. Suárez'e göre metafizikçi asıl olarak, özdeksiz varlık ile ilgilidir.

Metafiziği

Suárez, öncelleri gibi öz ve varoluşun Tanrı'da bir olduğunu savunmakla birlikte, Thomas'ın, sonlu varlıklarda, öz ve varoluşun gerçekte farklı olduğu biçimindeki düşüncesine, yaratılmış varlığın doğasında olumsallık olduğunu ve bu nedenle gerçek farklılık eklemenin gereksiz olduğunu ileri sürerek karşı çıktı. Varoluşun tersine,özü vurgulaması nedeniyle,Suárez' in metafiziği özselci *(essentialistic)* olarak tanımlanmıştır.

Suárez, Tanrı'nın varoluşu ile ilgili olarak fiziksel değil metafizik bir tanıt gerekli olduğunu ileri sürerek, Aristoteles'in "devinen her şey bir başkası tarafından devindirilir" ilkesinin yerine,"üretilen her şey bir başkası tarafından üretilir" metafizik ilkesini ikame eder. Bu ilkeden yola çıkarak, başlangıçta üretilmemiş ya da yaratılmamış bir varlık olması gerektiğini ve böyle bir varlığın tek olduğunu savunur. Bu varlığın doğası, kusursuzluğu, bilgeliği, sonsuzluğu gibi tanımlamalarında Thomas'ı izler.

Suárez'in, Vitoria tarafından ortaya atılmış olan devletler hukuku kavramını geliştirdiği *Tractatus de*

Hukuk felsefesi

legibus ac Deo legislatore ("Yasa Koyucu Tanrı'nın Yasalarının İncelenmesi") adlı kitabında, hukuk, sistemleri ve bu sistemlerin karşılıklı ilişkileri üzerine görüşleri yer almaktadır. Suárez, hukukta usun bir payı olduğunu kabul etmekle birlikte, hukukun özünün yükümlülük olduğunu, yükümlülüğün de özsel olarak istenç edimi olduğunu ileri sürer. Aquino'lu Thomas gibi, hukuku, ezeli, ilahi, doğal ve beşeri olmak üzere dört kategoriye ayırır ama her birini istenç edimi tanımlaması açısından ele alır. Ezeli hukuk, tüm diğer hukuk kategorilerinin kendisinden türetildiği ve tüm yaratıkları kapsamına alan ilahi takdirdir. Her zaman Tanrı ile birlikte var olur ve değişmezdir. Ezeli hukuk yalnızca diğer hukuklar aracılığıyla yürürlüğe konur. İnsanın hukuk bilgisi sınırlıdır ve bu ilahi hukuku kabulünde, doğal hukuku keşfetmesinde, beşeri hukuku yürürlüğe koymasında yansır.

İlahi hukuk doğrudan Tanrı tarafından belirlenir ve genel ilkeler içerir. İnsanın ilahi hukuka uymasını sağlayan yaptırımın kaynağı doğrudan Tanrı'nın gücü ve istencidir. Doğal hukuk, tanrısal istencin sonucu olmakla birlikte, insan usu yardımıyla kavranır. İlkeleri genel ve ilksel olan doğal hukuk, insanın doğası ile özdeşleşmez. Beşeri hukuk ise, ilahi ve doğal hukukun genel ilkelerini tamamlayan yürürlüğe konulmuş adil ve istikrarlı kurallardan oluşur. İlahi hukukun tersine beşeri hukukun gücü ve yaptırımı, doğrudan yasa koyucunun istenci, dolaylı olarak Tanrı'nın istenci tarafından belirlenir.

Suárez devletler hukukunu da, geniş ölçüde doğal ustan türetilmekle birlikte, geleneksel uygulamalar üzerine kurulu bir beşeri hukuk olarak tanımlamıştır. Devletler hukuku ile doğal hukuk arasında ilk kez net bir ayrım yapmış, devletler hukukunun, doğal hukukun tersine değişmez olmadığını savunmuştur. Devletler hukukunun gerekliliği, insanlığın çeşitli uluslar ve krallıklar olarak bölünmüş olmakla birlikte, bir bütünlük oluşturmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlık bütününün parçası olan hiç bir topluluk, karşılıklı yardımlaşmaya ve işbirliğine gerek duymaksızın kendi kendine yetemez. Bu nedenle halklar arasında var olan ahlaksal ve siyasal birliğe dayalı bir egemen devletler birliği ve bunu düzenleyecek bir hukuk sistemi gereklidir.

Sözleşme ve ilahi hak

Suárez'e göre devlet, insanların toplumsal yaşama yönelik doğal eğilimlerinin bir sonucudur. Halkın güvenini koruyabildiği sürece en iyi yönetim biçimi olan monarşide, hükümdarın otoritesi, kral ve halk arasındaki sözleşmeye dayalıdır. Ancak bu sözleşme, hükümdar zulme başvurmadığı ya da halka iyi davrandığı sürece geçerlidir. Suárez, sözleşme düşüncesini, diğer birçok düşünür gibi, kilisenin savlarını desteklemenin aracı olarak kullanmaktadır. Kuralları din tarafından saptanan "iyi yaşam"a uygun olmamak anlamında halka iyi davranılmadığında, papanın çağrısı üzerine halkın direnme hakkı, yine bu sözleşmede vardır. Bu açıdan papa, dolaylı olarak, hükümdarların davranışlarının yargılayıcısı durumuna gelmektedir.

Suárez, bir bireyin doğal ya da ilahi bir hak savıyla diğerlerine üstünlük kurmasının söz konusu olamayacağını savunmaktadır. Üstün gücün ilk kaynağı Tanrı'dır ve herhangi bir bireye değil, topluluğa, insanların tümüne ait kılınmıştır. Bu hak, bir bireye (krala), geri alınabilmek kaydıyla ve halkın gönüllü rızasıyla devredilebilir. Bu açıdan kralların ilahi hakkı olduğu savına karşı çıkan Suárez'in bu düşüncelerinin yer aldığı *Defensio Fidei Catholicae* ("Katolik İnancın Savunması") adlı kitabı, kralların Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olduğu biçimindeki düşüncenin yaygın olduğu İngiltere'de kral I. James tarafından yaktırılmıştır.

Suárez, Skolastik felsefenin son büyük temsilcisi ve dönemin en önemli tanrıbilimcisi kabul edilmektedir. Skolastisizm'e en yetkin biçimini vermesi nedeniyle, Katolik ülkelerde olduğu kadar Protestan ülkelerde de yaygın bir ün kazanmıştır. Ölümüyle birlikte, İspanya'da felsefi canlılık sona ermiş ve onun Thomas yorumu birkaç yüzyıl boyunca tartışmasız egemenliğini sürdürmüştür. Öte yandan doğal hukuku yeni bir biçimde yorumlayarak ve devletler hukuku kavramına anlamlı bir içerik kazandırarak, bu konuda daha sonraki çalışmalar üzerinde etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Disputationes Metaphysicae*, 1597, ("Metafizik Tartışmalar"); *De Virtute et Statu Religions*, 1608-1609, ("Dinlerin Yasaları ve Gücü Üzerine"); *Tractatus de legibus ac Deo legislatore*, 1612, ("Yasa Koyucu Tanrı'nın Yasalarının İncelenmesi"); *Defensio Fidei Catholicae*, 1613, ("Katolik İnancın Savunması"); *Opus de Triplici Virtute Theologica*, (ö.s.) 1621, ("Tanrıbilimin Gücü Üzerine Üçlü Kitap"); *Opera Omnia*, (ö.s.), M. André ve C. Berton (der.), 28 cilt, 1856-1878, ("Toplu Yapıtlar").
- **KAYNAKLAR:** P. Dumont, *Liberté humaine et concours divin d'après Suárez*, 1960; J.J. McCormick, *A Suarezian Bibliography*, 1937; J.Mullaney, *Suárez on Human Freedom*, 1950; E. Plappert, *Fransız Suárez als Völkerrechtler*, 1914; R.Wilenius, *The Social and Political Theory of Francisco Suárez*, 1963.
- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, DUNS SCOTUS, GROTIUS, THOMAS [Aquino'lu], VITORIA.

SUBAŞI, Yakup Şevki
(1876-1939)

Türk, asker. Kurtuluş Savaşı'nda İkinci Ordu komutanlığı yapmıştır.

Harput'ta doğdu, 20 Aralık 1939'da İstanbul'da öldü. 1894'te Elazığ Askeri Rüştiyesi'ni, 1896'da Erzurum Askeri İdadisi'ni,1900'de de Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni (Harp Akademisi) bitirdi. Çeşitli birliklerde komutan ve kurmay başkanı olarak görev yaptı. Askeri okullarda dersler verdi. 1911 Trablusgarp, 1912 Balkan savaşlarına katıldı. I.Dünya Savaşı'nda Galiçya cephesinde komutanlık yaptı. 29 Eylül 1916'da mirlivalığa (tümgeneral) yükseldi. 1918 Mondros Mütarekesi imzalandığında Doğu cephesinde IX.Ordu komutanı olan Şubaşı, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine İngilizler tarafından Malta Adası'na sürgüne gönderildi.

Ekim 1921'de sürgünden döndükten sonra Kurtuluş Savaşı'na II.Ordu komutanı olarak katıldı. Büyük Taarruz'dan sonra ferikliğe (korgeneral) yükseldi, 1924'te Yüksek Askeri Şura üyeliğine atandı.

1926'da birinci ferik (orgeneral) oldu. Aynı yıl emekliye ayrıldı.

SUCRE, Antonio José de
(1795-1830)

Venezüellalı asker ve devlet adamı. Bağımsızlık mücadelesi önderlerinden ve Bolivya'nın ilk cumhurbaşkanıdır.

3 Şubat 1795'te Venezüella'da, Cumana'da doğdu, 4 Haziran 1830'da Kolombiya'da, Berruecos'ta öldü. Soylu bir aileden geliyordu. 1810'da Caracas'ta sürdürdüğü öğrenimini yarıda bırakarak bağımsızlık mücadelesine katıldı. Uzun süren savaşlardaki başarılı komutanlığı ile general rütbesine yükselen Sucre, 1821'de Bolivar tarafından Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'nin güneyini İspanyollar'dan kurtarmak için görevlendirildi. Ordusuyla birlikte kıyıdan ilerleyerek Guayaquil'i aldıktan sonra, Mayıs 1922'de Pichincha Savaşı'nda İspanyollar'ı yenerek Quito'yu kurtardı ve bu bölgeyi (bugün Ekvador) Büyük Kolombiya Cumhuriyeti topraklarına kattı. Daha sonra Bolivar'ın komutasındaki güçlerle birleşerek İspanyollar'ın elindeki Peru'ya yöneldi. Ağustos 1824'te Bolivar'la birlikte Junin Savaşı'nı kazandıktan sonra, Aralık 1824'te Ayacucho'da İspanyollar'ı kesin bir yenilgiye uğrattı. Ordusuyla birlikte sarılan İspanyol genel valisi Peru'daki İspanyol güçlerinin çekilmesini öngören bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Ayacucho zaferinden sonra Yukarı Peru'ya (bugün Bolivya) yönelerek Nisan 1825'te bu bölgeyi de İspanyollar'dan kurtardı.

Yukarı Peru'da Ağustos 1826'da toplanan meclis, bölgede bağımsız bir cumhuriyetin kurulduğunu ilan ederek, cumhuriyete Bolivar'ın anısına Bolivya adını verdi ve cumhurbaşkanlığına da Sucre'yi getirdi. Bolivar'ın hazırladığı anayasa uyarınca Ekim 1826'da ömür boyu cumhurbaşkanı olan Sucre, bu sürenin sadece iki yılında görev yapmayı kabul etti. İstikrarlı bir hükümet kurmaya çalıştıysa da, kısa sürede farklı siyasi grupların muhalefetiyle karşı karşıya kaldı. 1828'de Chuquisaca'da çıkan ayaklanma ve Perulular'ın müdahalesi üzerine görevinden istifa ederek Bolivya'dan ayrıldı. Peru'nun Kolombiya'yı işgal etmesi üzerine, Kolombiya'ya çağrılan Sucre, Şubat 1829'da Perulular'ı Tarqui'da yendi.

1830'da, Ekvador, Kolombiya ve Venezüella'nın Büyük Kolombiya Cumhuriyeti içinde birliğini sürdürmek amacıyla Bogota'da toplanan kongreye çağrılarak, kongrenin başkanlığını yaptı. Kongrenin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Bogota'dan Quito'ya dönüş yolu üzerinde Berruecos'ta onu Bolivar'ın siyasi mirasçısı olarak gören muhalifleri tarafından öldürüldü.

• BAKINIZ: BOLIVAR, SANTA CRUZ.

SUÇKOV, Boris
(1917-1974)

SSCB'li yazar. Edebiyat üzerine yaptığı kuramsal çalışmalarla tanınmıştır.

5 Ağustos 1917'de Saratov'da doğdu, 2 Aralık 1974'te Budapeşte'de öldü. 1938'de Moskova'daki V.I.Lenin Pedagoji Enstitüsü'nü bitirdi. 1940'ta yazıları yayımlanmaya başladı. 1941'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne üye oldu. II.Dünya Savaşı'na katıldı. 1967-1974 arasında Gorki Dünya Edebiyatı Enstitüsü'nü yönetti. 1968'de Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Sovyetler Birliği Devlet Ödülü'nü kazandı.

Suçkov, yazı ve araştırmalarında tarihsel gelişimi toplumsal gelişmeyle birlikte ele almış, edebiyatın bu gelişmelerle ilişkisinin, nelerden, nasıl etkilendiğini açıklamıştır. Dönemlerin toplumsal koşulları çerçevesinde edebiyat yapıtlarının başka sanatlarla ilişkilerini, tarihsel yol alışın sanata nasıl yansıdığını incelemiştir. Başlangıçtan bu yana toplumsal değişme süreçlerinin sanatı etkilemesini, hem zaman bir değişim içinde bulunmanın edebiyat yapıtlarını nasıl etkilediğini ele almıştır. Suçkov, T. Mann, F.Kafka, M.Proust, E.M.Remarque gibi birçok çağdaş yazarın yapıtlarını inceleyen yazılar yayımlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *History of Realism: Reflections on the Creative Method*, 1967, (Gerçekçiliğin Tarihi, 1976).

SUDEK, Josef
(1896)

Çek, fotoğrafçı. Çağdaş fotoğrafın ilginç ve özgün ustalarındandır.

Bohemya'da, Kolin'de doğdu. Fotoğraf çekmeye on yedi yaşında başladı. I.Dünya Savaşı'nda cephede savaştı, yaralandı ve sağ kolunun bir bölümünü yitirdi. Üç yıl süreyle bir askeri hastanede kaldı. Bu süre içinde hastanenin ve arkadaşlarının fotoğraflarını çekti. Taburcu edildikten sonra yaşamını tümüyle fotoğrafa adadı. 1922'de Devlet Grafik Sanatlar Okulu'na girdi. 1933'te Prag'da ilk kişisel sergisini açtı ve toplu sergilere katılmaya başladı. 1936'da Manes Müzesi'nde açılan Uluslararası Fotoğraf Sergisi'ne katıldı. Sürekli olarak Prag'da yaşadı, bu kenti ve yakın çevresini yıllar boyunca dolaştı, gözledi, dinledi ve ağır, körüklü kameralarla ve özellikle yeğlediği, panoramik fotoğraf çeken eski bir Kodak makineyle çalıştı. Fotoğrafları dış dünyanın ilgisini çekerek bazı seçkilerde (antoloji) ve önemli fotoğraf dergilerinde yayımlandı. 1961'de Çekoslovakya Sanatçı Liyakat Nişanı'yla onurlandırıldı.

Sudek, Prag'da geçen uzun çalışma yaşamında, yakın çevresinden ve çevresindeki eşyalardan, küçük ahşap stüdyosunun camlarından büyük kentin içine ve çevresine kadar uzanan bir dünyayı, alabildiğine duyarlı ve şiirsel bir üslup içinde saptamış ve belgelemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Praha*, 1948; *Praha Panoramatica*, 1959, ("Prag Görünümleri"); *Karlův Most* (E.Piche ile), 1961.

• KAYNAKLAR: L.Lobomira, *J.Sudek Fotografie*, 1956.

• BAKINIZ: KOUDELKA.

SUDÎ
(? -1598)

Osmanlı, yazar. İran edebiyatının ünlü yapıtlarına şerhler yazmıştır.

Bosna'nın Foça kentine yakın Çayniça kasabasına bağlı Sudiçi köyünde doğdu, İstanbul'da öldü. Doğum tarihi bilinmediği gibi ölüm tarihi de kesin değildir. Asıl adı Ahmed'dir. İlköğrenimini Foça'da bitirip İstanbul'a gitti. Medrese öğrenimi gördü. Diyarbekir'de Hüsrev Paşa Medresesi'nde Fars dili bilginlerinden Muslihiddin Larî'nin derslerine devam etti. Şam, Bağdat, Necef ve Kûfe'deki ünlü bilginlerden yararlandı. İstanbul'a dönüp Hoca Sadeddin Efendi'nin öğrencisi oldu. Sokullu Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında (1565-1579), Sultanahmet'te İbrahim Paşa Sarayı'nda Osmanlı Devleti'nin üst düzeylerinde görev alacak gençlere (gılman-ı hassa) çeşitli konularda dersler verdi.

Fars dilini ve edebiyatını çok iyi bilen Sudî, İranlı şairlerden Hafız'ın *Divan*'ına, Sadi'nin, *Gülistan* ve *Bostan* gibi tanınmış yapıtlarına Türkçe şerhler yazmıştır. İran'da bile anlaşılması güç olan bu yapıtların Türkler arasında kolayca anlaşılabilmesine yardımcı olmuştur. Onun Türkçe şerhleri, uzun yıllar Farsça öğretiminde temel kaynak olmuştur. Ayrıca ünlü dil bilgini İbn Hacib'in Arap nahvi (sözdizimi) ile ilgili *Kâfiye* ve Arap dilbilgisine ilişkin *Şâfiye* adlı yapıtlarına da Türkçe şerhler yazmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Şerh-i Divan-ı Hafız*, 3 cilt, (ö.s.), 1833; *Şerh-i Gülistan*, (ö.s.), 1834; *Şerh-i Bostan*, (ö.s.), 1871; *Şurûhü'l-Kâfiye se Zebân*, (ö.s.), Osman Hilmi (yay.), 1894; *Şerh-i Şâfiye*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmesnevi Bölümü No. 530).

SUHARTO
(1921)

Endonezyalı asker ve devlet adamı. 1965'te bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir.

8 Haziran 1921'de o zamanki Hollanda Doğu Hint Adaları'ndan (bugün Endonezya) Cava'da, Kemusu Argamulja'da doğdu. Müslüman bir tüccarın 11 çocuğundan biriydi. Çoğu Cavalılar gibi tek isim kullanır. İlk ve ortaöğrenimini tamamladıktan sonra bir bankada memurluk yapmaya başladı. Kısa süre sonra Hollanda sömürge ordusuna katılarak Gombong'daki askeri akademiye girdi. II. Dünya Savaşı sırasında 1942'de Doğu Hint Adaları'nı işgal eden Japonlar tarafından kurulan savunma birliklerine katıldı ve subay olarak eğitildi. Japonya'nın yenilgisinin kesinleştiği 1945'te milliyetçi hareketin önderi Sukarno, Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etti. Ancak Hollanda, adalarda yeniden sömürge yönetimini kurmak istiyordu. Suharto 1945-1947 arasında Hollanda askerleriyle Endonezyalılar arasında süren silahlı mücadeleye katıldı. 1948'de Madiun'daki komünist ayaklanmanın bastırılmasında önemli rol oynayarak adını duyurdu. Bağımsızlıktan sonra hızla yükselerek 1950'de yarbay, 1957'de albay, 1960'ta tuğgeneral oldu. 1961'de Endonezya kara ve hava kuvvetleri başkomutanlığına getirildi. 1962'de tümgeneral rütbesiyle Batı İrian'ın (Yeni Gine'nin batısı) Hollanda'dan alınması için düzenlenen sefere komuta etti. 1963'te Endonezya Ordu Stratejik Gücü komutanı oldu. KOSTRAD olarak tanınan bu özel komando gücü ani ve olağanüstü durumlarda yararlanılmak üzere kurulmuştu.

1950'lerin sonlarından itibaren ülke yönetiminde Komünist Parti'nin etkisinin artması ordunun büyük bölümünü tedirgin etmeye başladı. 1965'te ülkedeki tüm yabancı işletmelerin devletleştirilmesi, Endonezya'nın Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan çekilmesi, ordu içinde ABD'yle yakın ilişkisi olan generallerin darbe yapacakları söylentisini artırdı. Bu söylentiler üzerine 30 Eylül 1965 gecesi Sukarno'nun özel muhafız komutanı general Untung bir darbe yaptı, altı general öldürüldü. Sağ kalan Suharto bir karşıdarbe düzenleyerek bir kaç gün içinde duruma hakim oldu ve Komünistler'e ve yandaşlarına karşı büyük bir katliama girdi. Bu katliamda öldürülenlerin sayısına ilişkin tahminler yüzbin ile bir milyon arasında değişmekte, kaynakların çoğu beş yüz bin rakamı üzerinde birleşmektedir.

Suharto, Sukarno'yu hemen devirmek yerine, iktidarı yavaş yavaş ele geçirme yöntemini uyguladı. Ülkeyi önce askeri cuntanın bir üyesi olarak yönettikten sonra Mart 1966'da Sukarno'nun tüm başkanlık yetkilerini elinden aldı. Hiçbir etkisi kalmayan Sukarno Şubat 1967'de başkanlık sıfatını da Suharto'ya devretti.

Mart 1968'de Halk Danışma Konseyi tarafından beş yıl için başkanlığa seçilen Suharto, ilk iş olarak Hollanda, İngiliz ve Amerikan şirketlerini sahiplerine geri vererek 30 yıl süreyle kamulaştırmalar olmayacağı konusunda güvence verdi. Enflasyonu durdurmak amacıyla sıkı para politikası uygulayarak Uluslararası Para Fonu'ndan borç aldı. Endonezya yeniden Birleşmiş Milletler'e katıldı. Malezya Federasyonu'yla barış antlaşması imzalandı. Çin Halk Cumhuriyeti'yle ilişkiler tümüyle kesildi.

1955'ten sonra ilk kez 1971'de yapılan genel seçimlerde, balıkçıların, çiftçilerin ve öteki meslek sahiplerinin temsilcisi olarak seçimlere katılan hükümet yanlısı Golkar (Sekber Golongan Karya-İşlevsel Gruplar Birleşik Sekreterliği) en çok oyu aldı. Mart 1973'te de Suharto Halk Danışma Konseyi tarafından yeniden başkanlığa seçildi. Öteki partilerin baskı altına alınması nedeniyle 1977'de ve 1982'de yapılan genel seçimlerde de Golkar çoğunluğu sağladı. 1978'de ve 1983'te başkanlık süresi uzatılan Suharto, Temmuz 1982'de silahlı kuvvetlerin biri askeri, öteki toplumsal olmak üzere ikili işlevi olduğu doğrultu-

sunda bir kararnamenin benimsenmesinden aldığı güçle, ülkeyi küçük bir subay grubuyla birlikte yönetmektedir.

• BAKINIZ: SUKARNO.

Sukarno

SUKARNO
(1901-1970)

Endonezyalı siyaset adamı. Endonezya Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk başkanıdır.

6 Haziran 1901'de o zamanki Hollanda Doğu Hint Adaları'ndan (bugün Endonezya) Cava'nın Surabaja kentinde doğdu, 21 Haziran 1970'te Cakarta'da öldü. Annesi Balili bir Hindu, öğretmen olan babası ise Müslüman'dı. Asıl adı olan Kusnasosro çocukluğunda ailesince Sukarno olarak değiştirildi. Çocukluğunun büyük bölümünü büyükanne ve büyükbabasının yanında Tulungagung köyünde geçirdikten sonra, 1916'da ortaöğrenimi için Surabaja'ya gönderildi. Evinde kaldığı Sarekat Islam (İslam Birliği) adlı milliyetçi hareketin kurucusu ve önderi Ömer Said Tjokroaminoto (1882-1935) onun eğitimini üstlendi; 20 yaşına gelince de kendi kızıyla evlendirdi. Sukarno, Tjokroaminoto'nun evinde aralarında Müslüman milliyetçilerin, feodal prenslerin, Hollandalı sosyalistlerin ve komünistlerin yer aldığı çok farklı siyasi görüşlerden insanla tanışma olanağı buldu. 1920'de girdiği Bandung Teknik Koleji'ni 1926'da inşaat mühendisi olarak bitirdi. Aynı yıl Bandung İnceleme Kulübü'nü kurdu. 1926 sonundaki ve 1927 başındaki komünist ayaklanmaların bastırılmasının yarattığı boşluktan yararlanarak 1927'de bu kulübü Endonezya Milliyetçi Partisi'ne dönüştürdü ve partinin ilk başkanı oldu. Bu parti bağımsızlık sonrasına ilişkin hiçbir siyasi ya da toplumsal düzen önerisinde bulunmadan yalnızca bağımsızlık mücadelesini ön plana çıkarmakta ve ulusal kurtuluş için mücadele eden tüm grupları birleştirmeyi amaçlamaktaydı.

Sukarno 1929'da Hollanda sömürge yöneticilerince tutuklanıp dört yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1932'de serbest bırakıldıktan sonra 1933'te yeniden tutuklanıp önce Flores Adası'na, sonra da Güney Sumatra'ya gönderildi.

II.Dünya Savaşı sırasında 1942'de Japonya'nın Doğu Hint Adaları'nı işgal ederek Hollanda sömürge yönetimine son vermesi, bağımsızlık mücadelesinde yeni bir dönem başlattı. Japonlar tarafından serbest bırakılan Sukarno, onları bir kurtarıcı olarak gördü ve bazı talepler karşılığında Japon askeri yönetimi adına çalışmayı kabul etti. Endonezyalılar'ı temsil edecek bir örgütün kurulmasının Japonlar'a verilecek desteği artıracağı düşüncesini onlara kabul ettirdikten sonra, Mart 1943'te Putera (Pusat Tenaga Rakjat-Halk Gücünün Merkezi) adıyla bir örgüt kurdu. Başkanlığını üstlendiği bu örgüt aracılığıyla yeniden geniş halk kesimleriyle iletişim kurma olanağı bulan Sukarno, aynı zamanda da Japonlar'a asker ve işçi bulma gibi konularda yardım etti. Japonlar, kendilerinden çok Endonezyalılar'a yaradığını görerek Mart 1944'te Putera'yı kapatıp daha çok denetleyebilecekleri bir örgüt kurdular. Ancak savaştaki durumları kötüye gitmeye başlayınca daha fazla destek alabilmek ümidiyle Eylül'de Endonezya'ya özerklik verileceğini açıkladılar. Mart 1945'te geçici bir anayasa hazırlandı. Sukarno 1 Haziran 1945'te bütün grupların katıldığı bir toplantıda yaptığı ünlü konuşmasında bağımsız Endonezya Devleti'nin ana ideolojisi olarak gördüğü beş ilkeyi *(Pantjasila)* milliyetçilik, başka ulusların insanlarıyla hümanist dayanışma, halk egemenliği, toplumsal adalet ve Tanrı'ya inanç olarak açıkladı. Ağustos 1945'te Japonya'nın tesliminin hemen öncesinde, Sukarno ve bağımsızlık hareketinin önde gelen önderlerinden Muhammed Hatta (1902) Saygon'da Japon mareşali Terauçi ile buluşup bağımsızlık konusunda söz aldılar. Sukarno 17 Ağustos 1945 sabahı Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etti ve bağımsız Endonezya Cumhuriyeti'nin ilk başkanı oldu. Hatta da başkan yardımcısı oldu.

Bağımsızlığın ilanı ve başkan olması

Japonya'nın kesin yenilgisinden sonra Hollanda, Müttefikler'in de desteğiyle Endonezya üzerinde yeniden hak iddia etti. Bir yandan Hollanda askerleriyle Endonezyalı milliyetçiler arasındaki silahlı mücadele sürerken, öte yandan da uluslararası görüşmeler yapılmaktaydı. Sonunda Hollanda ülkenin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Ağustos 1949'da La Haye'de yapılan toplantıda, Hollanda Aralık'ta iktidarı Batı İrian (Batı Yeni Gine) dışında kurulacak Endonezya Birleşik Devletleri'ne devretmeyi kabul etti. Ancak Hollanda'nın ısrarıyla kabul edilmiş olan federatif yapıya 1950'de son verildi.

1955'te ilk seçimler yapılana değin ülkedeki tüm partiler bir centilmenlik anlaşması çerçevesinde alabilecekleri tahmin edilen oy sayısı oranında parlamentoda temsil edildiler. Bu dönemde değişen çok sayıda hükümetin ülke ekonomisine bir yön verememesi, kamu hizmetlerinin yerine getirilememesi, iç güvenliğin sağlanamaması gibi nedenlerle bağımsızlık sonrası heyecan yerini düş kırıklığına bırakmış, ulusal kurtuluş amacı çevresinde bir araya gelmiş olan partiler

◄ *Bağımsızlık mücadelesine katılması*

arasındaki görüş ayrılıkları su yüzüne çıkmış, federatif yapıya son verilmesinden sonra farklı iktisadi yapılara ve etnik özelliklere sahip olan adaların yönetimdeki etkisinin azalması nedeniyle huzursuzluk başlamıştı. 1955 seçimlerinde Sukarno'nun başkanlığını yaptığı Endonezya Milliyetçi Partisi en çok oyu alırken, seçimlerden İslamiyet'i temel alan Masjumi Partisi, 1952'de bu partiden ayrılmış olan daha bağnaz Müslümanlar'ın kurduğu Nahdatul Ulema ve Endonezya Komünist Partisi (EKP) öteki güçlü partiler olarak çıktılar. Endonezya Komünist Partisi'nin iktidarı ele geçirmek amacıyla 1948'de düzenlediği ayaklanmayı Sukarno ordunun yardımıyla bastırarak yöneticilerini yurt dışına sürmüştü. Daha sonra parti başkanlığına getirilen Dipa Nusantara Aidit (1923-1965) 1952'de partiyi yeniden örgütleyerek Sukarno'yla ulusal bağımsızlık sorunlarına öncelik verme konusunda anlaşmaya varmış, Sukarno da partinin siyasi etkinliklerine izin vermişti.

Bandung Konferansı ▸

"Güdümlü demokrasi"ye geçiş

Seçimlerin yapılması ülke sorunlarına bir çözüm getirmedi. Bağımsızlık mücadelesi sırasında herhangi bir iktisadi ve siyasi düzen önerisi geliştirmemiş olan Sukarno, çözümü gittikçe daha fazla müdahaleci olmakta ve tek kişi yönetimine kaymakta buldu. 1957'de Batı liberal demokrasisini Endonezya koşullarına uymadığı gerekçesiyle eleştirerek, "Endonezya koşullarına özgü" bir siyasal sistem önerdi. Demokrasi, her düzeyde tartışma ve uzlaşmanın önderlikle birleşmesiyle yürüyecekti. Dört büyük partiye ek olarak işçi, köylü, aydın, kadın, gençlik, yerli girişimciler, dinsel örgütler, silahlı kuvvetler ve benzeri grupların temsilcilerinin katılacağı bir ulusal konsey bu demokratik ilkelerin en üst düzeydeki uygulayıcısı olacaktı. Bu amaçla bir Halk Danışma Konseyi kuruldu.

30 Kasım 1957'de Sukarno'ya bir suikast düzenlendi. 1958 başında da Batı Sumatra'da ve Kuzey Selebes'te (Sulawesi) Masjumi Partisi'nin desteğinde ayrılıkçı bir ayaklanma başladı. Ayrılıkçılar 1956'da Sukarno'nun gittikçe otoriterleşmesini protesto ederek başkan yardımcılığından ayrılmış olan Hatta başkanlığında bağımsız bir hükümet kurma girişiminde bulundular. Ordunun yardımıyla ayaklanma kısa zamanda bastırılıp Masjumi Partisi kapatıldı.

Bu gelişmeler üzerine "güdümlü demokrasi" kavramını ortaya atan Sukarno, 1959'da parlamentonun onayı olmamasına karşın başkana geniş yetkiler tanıyan 1945 anayasasını yeniden yürürlüğe koydu. Ardından parlamentoyu dağıtıp seçimleri süresiz olarak erteledi. 1960'ta çıkardığı bir kararnameyle başkana belirli bir büyüklüğe ulaşmayan ve amaçları devletin çıkarlarıyla çelişen partileri dağıtma yetkisi tanıdı. Bir süre sonra başbakanlığı da üstlenen Sukarno, ülke siyasetinde etkisi gittikçe artan EKP başkanı Aidit'le iki yardımcısını sandalyesiz bakan olarak hükümete aldı. 1963'te Halk Danışma Konseyi ona "devrimin büyük önderi" sanını verip yaşam boyu başkanlığa atadı.

Dış politikası

Dünyayı yeni doğan güçler *(Nefo)* ve eskiden kurulmuş güçler *(Oldeto)* olarak ikiye ayıran Sukarno, Batı düşmanlığına dayandırdığı dış politikasını Yeni Sömürgecilik, Sömürgecilik ve Emperyalizm sözcüklerinin kısaltılmışı olan Nekolim'e karşı olmak biçiminde tanımlıyordu. 1950 başlarında başbakan Ali Sastroamidjojo'nun önerisiyle sömürgeciliğe karşı büyük bir kongre düzenlemeye karar verdi. Endonezya'nın Bandung kentinde toplanan konferansa 29 Asya ve Afrika ülkesinin temsilcileri katıldı. Endonezya, Burma, Seylan (bugün Sri Lanka) Hindistan ve Pakistan'ın öncülük ettikleri kongrede Mao tarafından ortaya atılan "Üçüncü Dünya" tanımı ağırlık kazandı. Üçüncü Dünya ülkelerinin dünyadaki gelişmelere ayrı bir blok olarak ağırlığını koyma isteği dile getirildi. Sömürgeciliğe karşı işbirliği yapma ve bağımsız bir dış politika izleme kararları alındı. ◂

Sukarno, Hollanda'da kalmış olan Batı İrian'ı Endonezya'ya katma konusundaki yoğun çabaları bir sonuç vermeyince, 1960'ta Hollanda'yla ilişkilerini kestiğini açıkladı. 1962'de Hollanda ve Endonezya güçleri Yeni Gine açıklarında çarpıştı. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler arabuluculuk yaptı ve 1969'a değin Birleşmiş Milletler gözetiminde kalmak koşuluyla Batı İrian'ın Endonezya'ya devredilmesi kararlaştırıldı. Bu başarıdan güç alarak Sarawak ve Sabah adaları üzerinde de hak iddia eden Sukarno, 1963'te bu adaların Malaya'yla birleştirilerek Malezya Federasyonu'na katılmasına karşı çıktı. Malezya'yı yeni sömürgeciliğin merkezi olarak tanımlayıp, Birleşmiş Milletler'in Federasyon'u tanımasını protesto ederek Ocak 1965'te Birleşmiş Milletler'den ayrıldı. Dış politikada gittikçe yalnızlaşan Endonezya, Komünist Partisi'nin de etkisiyle Çin Halk Cumhuriyeti'ne daha fazla yakınlaştı; Sukarno, Cakarta-Pnom Penh-Pekin-Pyangyang ekseni oluşturulmasının savunuculuğunu yapmaya başladı.

1965'e gelindiğinde Endonezya'nın dışta yalnızlaşmasına ek olarak ülke ekonomisi de büyük bir bunalıma girmişti. Bağımsızlık sonrasında ülke ekonomisinde hiçbir köklü dönüşüme gidilmemiş, "köylüleri yerli ve yabancı toprak sahiplerinin baskısından kurtarma" amacını gerçekleştirmek için bir girişimde bulunulmamıştı. Yabancı sermaye dış politikadaki dönemeçlere bağlı olarak kamulaştırılmış; Sukarno 1957'de Batı İrian'ı alabilmek için bir tehdit olarak Hollanda şirketlerinin bir bölümüne elkoymuştu. ABD'den ilk yıllarda alınan büyük miktarda yardımdan 1963'te birdenbire vazgeçmiş, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan çıktığını açıklamıştı. 1965'te de tüm yabancı sermayeyi kamulaştırmıştı. Silahlanma harcamalarına bütçenin yarıya yakınının ayrılması ekonomi için ağır bir yük olmuştu. 1958-1965 arasında hayat pahalılığı 360 kat artmış, enflasyon % 650'ye ulaşmıştı.

Bu gelişmeler ordu içinden ABD'de eğitim görmüş ve CIA'ye yakınlığıyla tanınan generallerin bir darbe hazırlığı içinde oldukları söylentisini artırdı. Bunun üzerine Sukarno'nun özel muhafız alayı komutanı albay Untung, sağcı darbe girişimini önlemek amacıyla Komünist Parti'nin bir kesiminin de desteğiyle 30 Eylül 1965 gecesi bir darbe yaparak altı generali kaçırıp öldürttü. 1 Ekim günü de bir devrim konseyinin yönetimi ele aldığını açıkladı. Ancak başta general Suharto olmak üzere Sukarno'ya muhalif generaller kısa zamanda denetimi ele geçirerek dünyadaki en büyük katliamlardan birini başlattılar. Sosyalist ülkeler dışında dünyanın en büyük komünist partisi olan EKP'nin, başta Aidit olmak üzere yüzbinlerce üye ve yandaşı aileleriyle birlikte öldürüldü.

Beş ay kadar süren bu katliamda Nahdatul Ulema önemli rol oynadı.

Bu gelişmelere ancak seyirci kalabilen Sukarno, Mart 1966'da tüm yetkilerini general Suharto'ya vermeye zorlandı. 20 Şubat 1967'de başkanlık görevini resmen Suharto'ya devretti ve ölümüne değin göz hapsinde tutuldu.

• KAYNAKLAR: *Sukarno: An Autobiography as Told to Cindy Adams*, 1965; *Sukarno's Kampt um Indonesiens Unabhängigkeit*, 1966.

• BAKINIZ: SUHARTO.

SULLA, Lucius Cornelius
(İÖ 138-78)

Romalı asker ve devlet adamı. Cumhuriyeti korumaya yönelik reformlar yapmıştır.

Doğum yeri bilinmiyor. Puteoli'de (bugün Pozzuoli) öldü. Yoksul bir *patrici* ailesinden geliyordu. İÖ 107'de konsül Gaius Marius'un çağrısı üzerine *quaestor* olarak Afrika'ya gitti. Orada Numidia Kralı Jugurtha'ya karşı savaştı ve İÖ 105'te Jugurtha'yı tutsak etti. Bu başarısı Marius'la arasında uzun bir rekabetin başlangıcını oluşturdu. Roma'ya dönüşünden sonra, İtalya'yı istilaya başlayan Cimbri adlı Cermen kabilesine karşı Marius'un komutasında savaştı. İÖ 101'de Cimbriler'in yenilmesinde etkili oldu. Bu savaşlarda elde ettiği başarıyla İÖ 94'te *praetorluk*'a yükseldi.

Sulla'nın ünü İÖ 90-89 yıllarındaki savaş sırasında vatandaşlık hakkı elde etmek amacıyla ayaklanan İtalyanlar'ı yenilgiye uğratmasıyla daha da arttı. Roma'nın ileri gelen senatör ailelerinden Metellier'in kızıyla evlenerek aristokrasinin de desteğini elde eden Sulla, İÖ 88 yılı için konsül seçildi. Senato tarafından Roma'nın Asya Eyaleti'ni ele geçirmeye çalışan Pontus Kralı VI. Mitridates'e karşı hazırlanan ordunun komutanlığına getirildi. Buna karşı çıkan Marius'un tribün Sulpicius Rufus'un desteğiyle senato tarafından komutanlığa atanması üzerine ordusuyla geri dönerek Roma'ya girdi. Senatoyu sindirerek aleyhindeki yasaları feshetti, Sulpicius Rufus'u öldürdü. Marius da Afrika'ya kaçtı. Sulla böylece Roma tarihinde ordusuyla başkenti ele geçirerek senatoya hükmeden ilk komutan oldu.

Roma'da düzeni sağladıktan sonra, VI. Mitridates'le işbirliği yaparak bağımsızlık hareketlerine girişen Yunan kentlerinin üzerine yürüdü. İÖ 86'da Pontus Devleti'yle birleşen Atina'yı ele geçirdi ve yağmaladı. İÖ 85'te Dardanos'ta Mitridates'le Roma'ya bağlı kalmasını öngören bir antlaşma imzaladı. Böylece Roma'nın Asya ve Yunanistan'daki egemenliğini yeniden sağladı.

Uzun süre Atina'da kaldıktan sonra İÖ 83'te büyük bir ordu ve ganimetle İtalya'ya döndü. Ancak Sulla'nın yokluğunda, konsül Cornelius Cinna ve Gaius Marius Roma'ya yeniden egemen olmuşlardı. Marius'un ölümünden sonra da oğlu Marius ve konsül Carbo, Roma'nın denetimini ellerine geçirmişlerdi. Ordusuyla Roma'ya hareket eden Sulla, düşmanlarını Colline Kapısı'nda ve İÖ 82'de Praeaste'de yenerek egemenliğini kurdu. Marius yandaşlarını ve birçok senatör ve soyluyu öldürttü. Valeria Yasası'nı kullanarak kendisini diktatör ilan etti. Sulla olağanüstü durumlarda ve süresi baştan saptanan yasal bir kurum olan diktatörlüğü Roma tarihinde ilk kez süresini baştan belirlemeden kullanma yetkisini elde etti.

Eski senatörler sistemini yeniden kurmak ve cumhuriyeti güçlendirmek amacıyla yasaların düzenlenmesine girişti. Aristokrasiyi zayıflatmak amacıyla *magistratus*'ların sayısını azalttı, kendi atadığı *quaestor*'ların sayısını artırdı. Senatörlerin sayısını 300'den 600'e çıkardı. Yargı gücü ve mahkemelerin denetimi senatörlere devredildi. Tribünlerin yasama ve veto yetkileri sınırlandırıldı. Ceza mahkemelerinin sayısı artırıldı. Ceza hukukunda değişiklikler yapılarak *praetor*'lara yasalarda olmayan suç ve ceza tiplerini tespit etme ve uygulama yetkileri tanındı. İÖ 79'da siyasi yaşamdan çekilerek Puteoli'ye yerleşti. Bir yıl sonra da öldü.

Sulla, cumhuriyet yönetiminin yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde hüküm sürmüş ve yaptığı reformlarla senatörler sistemini korumaya çalışmıştır. Ancak koyduğu yasalar 30 yıl kadar sonra Caesar'ın yaşam boyu diktatörlüğü ele geçirmesine engel olamamıştır. Ayrıca Sulla'nın Roma tarihinde iktidarı ele geçirmek için orduyu kullanan ilk diktatör olması ve diktatörlük kurumunu kullanış biçimi Caesar'a örnek oluşturmuştur.

• BAKINIZ: CAESAR, MARIUS, MİTRİDATES VI.

SULLIVAN, Arthur
(1842-1900)

İngiliz, besteci. Ülkesinin en önemli operet bestecilerindendir.

Arthur Seymour Sullivan 13 Mayıs 1842'de Londra'da doğdu, 22 Kasım 1900'de aynı kentte öldü. Annesi İtalyan asıllı bir aileden geliyordu. İrlandalı olan babasıysa, Kraliyet Askeri Koleji'nde bando şefiydi. Sullivan ilk müzik derslerini babasından aldı. Ardından, 1854'te birçok ünlü müzisyen yetiştirmiş olan Chapel Royal'ın korosuna girdi. Burs kazanarak Londra'daki Kraliyet Müzik Akademisi'nde Sterndale Bennett (1816-1875) ve John Goss (1800-1880) gibi döneminin ünlü müzikçileriyle çalıştı. Öğrenimini 1858-1868 arasında Almanya'da Leipzig Konservatuvarı'nda sürdürdü. 1861'de Londra'da St.Michael Kilisesi'nin orgcusu oldu. 1876-1881 arasında, sonradan Royal College of Music'e dönüşecek olan Ulusal Müzik Eğitimi Okulu'nu yönetti. 1880-1898 arasında Leeds Festivali'ni, 1885-1887 arasında da Londra Filarmoni Derneği'ni yönetti. Sullivan'a 1883'te "Sir" unvanı verildi.

Sullivan ilk bestesini yirmi yaşındayken, Shakespeare'in *The Tempest* (Fırtına) adlı oyunu için yaptı ve çok beğenildi. Ardından oratoryo, şarkı ve orkes-

tra parçası olarak çeşitli yapıtlar besteledi. Asıl ününü güldürücü opera türündeki besteleriyle yaptı. Gülmece yazarı V.S.Gilbert ile ortaklaşa hazırladıkları ürünler, İngiliz operetleri arasında önemli bir yer kazandı.

Sullivan ve Gilbert, ilk ortak çalışmaları *Thespis* dikkatleri çekince, Comedy Opera Company'nin kurucusu Richard d'Oyly Carte (1844-1901) tarafından bir dizi opera hazırlamak için dört yıl sonra yeniden bir araya getirildiler. Yazdıkları operalar İngiliz seyircisince çok beğenildi. Ancak gerek parasal nedenler, gerek Gilbert'in librettolarına Sullivan'ın yönelttiği eleştiriler, bu ortaklığın 1896'da son bulmasına neden oldu. Gilbert, daha sonraki çalışmalarında bu dönemdeki başarısını yineleyemedi. Ama Sullivan'ın başka libretto yazarlarıyla ortaya koyduğu yapıtlar, Gilbert ile yaptıkları kadar övgü topladı.

Doyuma ve güvenliğe yönelik davranışlar

Sullivan'ın yapıtlarında Fransız güldürü operalarının, Donizetti gibi İtalyan opera bestecilerinin ve Mozart'ın etkisi görülür. Ancak onun bestelerini İngiliz kılan, ülkesinin halk ezgilerine bağlılığı ve İngilizce'yi ustalıkla işlemesidir. Yapıtları, genel olarak o günün gelenek ve göreneklerini ince bir alayla eleştirir.

- YAPITLAR (başlıca): **Güldürücü Opera:** *Cox and Box*, 1867; *Thespis*, 1871; *The Sorcerer*, 1877, ("Büyücü"); *H.M.S. Pianoforte*, 1878; *The Pirates of Penzance*, 1880, ("Penzance Korsanları"); *Patience*, 1881, ("Sabır"); *The Mikado*, 1885; *The Gondoliers*, 1889; *The Grand Duke*, 1896, ("Grandük"); *The Rose of Persia*, 1899, ("Pers Gülü"). Çeşitli: *The Tempest*, oyun müziği, 1862, (Fırtına); *Irish Symphony*, 1866, ("Irlanda Senfonisi"); *The Prodigal Son*, oratoryo, 1869, ("Savurgan Oğul"); *The Golden Legend*, kantata, 1886, ("Altın Efsane"); *Ivanhos*, opera, 1891.

- KAYNAKLAR: G.Hughes, *The Music of Arthur Sullivan*, 1960.

- BAKINIZ: W.S.GILBERT, OFFENBACH.

SULLIVAN, Harry Stack
(1892-1949)

ABD'li psikiyatri uzmanı. Psikanalizi sosyal psikolojiyle bağdaştırarak geliştirdiği "kişiler arası kuramıyla" tanınmıştır.

21 Şubat 1892'de New York Eyaleti'nde, Norwich'de doğdu, 14 Ocak 1949'da Paris'te öldü. İrlandalı yoksul bir çiftçi aileden geliyordu. 1917'de Chicago College of Medicine and Surgery'de lisansüstü tıp öğrenimini tamamladı. 1919'da Washington'da Saint Elizabeth Hastanesi'nde ünlü psikiyatri uzmanı William Alanson White'ın yanında çalışmaya başladı. 1923-1930 arasında Sheppard ve Enoch Pratt Hastanesi'nde şizofreni üzerine araştırmalar yaptıktan sonra Maryland Üniversitesi Tıp Okulu'nda ders vermeye başladı. 1933'te William Alanson White Psikiyatri Kurumu'nun başkanlığına seçilerek bu görevi 1943'e değin sürdürdü. Psikiyatri uzmanı olarak kazandığı büyük ünde 1936'da kuruluşuna katkıda bulunduğu Washington Psikiyatri Okulu'nda verdiği derslerin önemli payı oldu. 1938'de yayımlanmaya başlanan *Psychiatry* dergisinin yayın yönetmenliğini yürüttü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra UNESCO'da görev alarak uluslararası gerginliğin azaltılması için psikiyatri ilkelerinin uygulanması konusunda çalışmalar yaptı. Ayrıca Ruh Sağlığı İçin Dünya Federasyonu'nun kuruluşuna katkıda bulundu. Psikiyatri eğitimine büyük emeği geçmiş olan Sullivan, bir toplantı için gittiği Paris'te felç geçirerek öldü. Sullivan'ın William Alanson White Psikiyatri Kurumu'na bağışladığı ders ve özel notları öğrencileri tarafından düzenlenerek ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Sullivan insan davranışının doyuma ve güvenliğe yönelik olmak üzere birbiriyle ilintili iki temel amaç güttüğünü öne sürmüş, doyuma yönelik davranışlara örnek olarak uykuyu, dinlenmeyi, açlığı, susuzluğu, cinselliği göstermiştir. "İyi, rahat, huzurlu olmak" biçiminde tanımladığı güvenliğe ilişkin davranışları ise insanın bedensel durumuyla değil, daha çok toplumsal konumuyla ilişkilendirmiştir.

Sullivan'a göre "insanlaşmak" toplumsallaşmak demektir. Güven duygusu bu süreç içinde oluşur. Her insan doğduğu andan başlayarak içinde bulunduğu toplumun özelliklerini ilk önce "duygusal iletişim" *(empathy)* yoluyla sezinlemeye başlar. Anası, babası, dadısı, arkabaları gibi "önemli kişiler" toplumsal koşullamaların etkisinde olduklarından, kendi kültürlerinin özelliklerini, doğru ve yanlışı, bilinçli davranışlarıyla gelişen çocuğa aşılarlar. Bu yolla çocuğun biyolojik gereksinmelerinin doyum biçimleri o toplumun uygun biçimde koşullanır. Toplumun onayladığı doyum yolları ve davranışlar benimsendiğinde insan kendini "iyi, rahat, huzurlu", yani güvenlikte hisseder, gereksinmelerini toplumunun onayladığı biçimlerde doyuramayan kişi ise "kaygı" duygusuna kapılır. Çocuğu toplumsallaştıran önemli kişilerin uyguladığı ve rahat doyumu engelleyen yöntemler kaygının yeni boyutlar kazanmasına yol açar. Doyumu ve güvenliği sağlayabilmek, kişiler arası ilişkiler de "güçlü" olmakla olanaklıdır. Kişiler arası ilişkilerde kendini güçlü ve etkin hissedenin, kendine ve çevresindekilere saygısı vardır, bunu başaramayan kendini güçsüz ve aciz hisseder.

Çocuklarda izlenen üç yaşantı türü

Sullivan gelişme boyunca çocuklarda üç tür yaşantı izlendiğini söyleyerek bunları Yunanca'dan aldığı terimlerle açıklar. Bunlardan birincisi, *prototaksik mod*, bebeklerdeki ilk yaşantı türüdür. Bu dönemde bebek ancak o anki durumu "bilebilir", olaylar arasındaki bağları kuramaz. Benlik gelişmemiş olduğu için bir egosu yoktur, dolayısıyla kendi varlığından da haberdar olamaz, yaşantıları ayrışmamıştır.

Zamanla bebek kendi varlığını dışındakilerden ayrıştırmaya başlar. Daha önceleri izlenen yaygın, ayrışmamış kitle, parçalara bölünmeye yüz tutar. Ne var ki henüz yaşantılar mantıklı biçimde birbirleriyle bağlanamaz. Bu nedenle de düşünce mantıklı ve sistemli bir yol izleyemez.

Konuşmayı öğrenmeye başlayan çocuk, *parataksik mod*'un *otistik* özelliklerini gösterir. Simgeleştirme yeteneği gelişmemiş olduğu için, düşünce ve konuşma kişisel ve gerçeklerden kopuktur. Zamanla kendi sözcükleri ve simgeleriyle çevredekilerin kullandıklarını birleştirmeyi öğrenir. Önemli kişileri sözleriyle

nasıl etkilediğini görmeye başlar, dilin kişiler arası ilişkilerdeki, toplumsal yaşamdaki anlamını kavrar. Herkesin onayladığı simgesel anlatımın benimsenmesiyle *sintaksik mod* harekete geçmiştir.

Ne var ki önemli kişilerin tutumlarındaki tutarsızlıklar nedeniyle çocuğun öğrenme süreci de tutarlı değildir. Deneme ve yanılmalarla öğrenilen çeşitli simgeler arasındaki farklar çocuğa yeterince açıklanmadığı için de, dil çoğunlukla ikili anlamlar taşıyan bir yol olur; simge hem kişisel, hem herkesin onayladığı, hem de her iki anlamın karıştığı haberler taşır. Bu nedenle insanlar arasında anlaşmazlıklar, yanlış yorumlar, uyuşmazlıklar, patolojik belirtiler doğar. Çocuklarda biolojik gereksinmelerin doyumuyla ilintili gerginlikler *sintaksik* ve *parataksik mod*'ların çerçevesinde, yetişkinlerin kaygılarının onlar üzerinde yarattığı gerginlikler de *parataksik mod*'un çerçevesinde hissedilir.

► Kaygının yarattığı en önemli sakıncalardan biri insanın gözlem, çözümleme, yeni bilgi edinme, anımsama, değerlendirme yeteneklerini baltalamasıdır. Kaygının kaynağı olan onaylanma ve onaylanmama duygusu ve bununla ilgili tutumlar yaşamın *parataksik* dönemlerinde oluşmaya başlar. Bu kaygı zamanla insanın kendi dinamizmini ve kişiliğini biçimlendirmeye ve yönlendirmeye başlar.

Kaygının yerleşmesine bebeklikte yaşanan ve zamanla gelişen beden imgesi de katkıda bulunur. İlk farkına varılan "benim bedenim" biçimindeki "ben" duygusu, "iyi ben", "kötü ben", "ben değil" olmak üzere üç türlü kişilik isimlendirmesine bölünür. "İyi ben" huzur verici, onaylayıcı, şefkat dolu yaşantıları, "kötü ben" kaygı yaratanları içerir. "Ben değil"in gelişimi daha yavaştır ve ürküntü, dehşet, tiksinme gibi tam kavranamayan, ne olduğu anlaşılamayan yaşantıları toplar. Kelimelere dökülemeyen bu tür *parataksik* yaşantılar karabasanlarda ve bazı şizofrenik belirtilerde izlenebilir.

Sullivan tedavi ettiği hastalardan şizofrenlerde serbest çağrışım yönteminin olumlu sonuç vermediğini ve kaygı yarattığını gördükten sonra, terapistle hasta arasındaki iletişimi baltalayan etkenleri araştırmaya başlamış, psikiyatri uzmanının sadece bir gözlemci olmadığını, terapi durumunun kişiler arası bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Sullivan'a göre psikiyatri uzmanıyla hastanın arasındaki görüşme, bir kişiler arası ilişkidir ve bu ilişkide sadece söylenenin içeriği değil, nasıl söylendiği de önemlidir. Görüşmenin her aşamasında hastayla terapistin arasındaki ilişki yeni boyutlar kazanır. Bugün Sullivan'ın kişiler arası kuramı özellikle şizofreninin dinamiğinin açıklanmasında ve tedavisinde geniş çapta uygulanmaktadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Interpersonal Theory of Psychiatry*, (ö.s.), 1953, ("Psikiyatride Kişiler Arası Kuram"); *The Psychiatric Interview*, (ö.s.), 1954, ("Psikiyatrik Görüşme"); *Clinical Studies in Psychiatry*, (ö.s.), 1956, ("Psikiyatride Klinik Çalışmaları"); *The Fusion of Psychiatry and Social Science*, (ö.s.), 1964, ("Psikiyatri ve Sosyal Bilimin Birleşmesi").

• **BAKINIZ:** S.FREUD.

SULLIVAN, Louis Henry
(1856-1924)

ABD'li mimar. İşlevselci yaklaşımıyla çağdaş mimarlığı hazırlayan en önemli tasarımcılardan biri olmuştur.

3 Eylül 1856'da Boston'da doğdu, 14 Nisan 1924'te Chicago'da öldü. 1872'de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde mimarlık eğitimine başladı. Burada William Ware ile Eugene Letang'ın öğrencisi oldu. Bir yıl sonra Philadelphia'ya giderek Frank Furness (1839-1912) ve George Hewitt (1841-1916) mimarlık bürosunda çalıştı. Aynı yıl Chicago'ya geçti, kısa bir süre de William LeBaron Jenney'in bürosunda çalıştı. 1874'te Paris'e gitti, École des Beaux-Arts öğrencisi olarak iki yılını burada geçirdi, Joseph Auguste Emil Vaudremer'in (1829-1914) öğrencisi oldu. 1876'da ülkesine döndükten sonra gene Jenney'in bürosuna girdi, 1879'da da Dankmar Adler'in (1844-1900) bürosuna geçti. 1881'de Adler ile ortak oldu. Sullivan'ın tasarım, Adler'in de mali ve teknik işlerini üstlendiği bu ortaklık 1895'e kadar sürdü. Bu tarihten sonra Sullivan işlerinin azalması nedeniyle ABD içinde geziler yaptı, ama Chicago'daki bürosunu da 1909'a kadar açık tuttu. Giderek daha az ve önemsiz işler almaya başladı; boş zamanlarında kitap yazdı. Para sıkıntısı içine düştü, kitaplığına ve eşyalarına haciz kondu. Chicago'da bir otel odasında yoksul ve unutulmuş olarak öldü. Kendisini onurlandırmak isteyen Amerikan Mimarları Enstitüsü 1946'da onun çalışmalarını altın madalyaya layık gördüğünü açıkladı.

◄ *Kaygı*

19.yy sonlarında ABD'de mimarlık

Sullivan'ın mimarlığa başladığı yıllarda yapı sanatı Avrupa'da olduğu gibi ABD'de de tarihsel üslupçuluğun etkisi altındaydı. Yapıyı işlevinden soyutlayarak geçmiş üslupların özelliklerini taşıyan biçimler için yerleştirme anlamına gelen bu yaklaşım, aynı zamanda kullanılan yeni yapı gereçlerinin ve yeni yapım yöntemlerinin de biçimlenmeye yansımasına olanak vermiyordu. Örneğin çelik iskelet taşıyıcılar kullanılsa bile yapıya yığma taş görünümü veriliyor, kaç katlı olduğu dışa yansıtılmıyor, banka ya da işyeri gibi bir işlev, bir saray ya da şatoymuş gibi biçimlendiriliyordu. Sullivan işlev-yapım-biçim arasındaki bu tutarsızlığı sezen ilk çağdaş mimarlardan biridir. Çok katlı yapılarında çelik iskeleti, geçmiş biçimlendirme özelliklerinden kurtarmaya çalışarak, özgün bir gökdelen mimarlığının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Böylece kendi gibi düşünen kimi mimarlarla Chicago Okulu diye adlandırılan ve çağdaş mimarlığı hazırlayan önemli yaklaşımlardan birinin başlatıcısı da olmuştur.

İlk yapıtları

Sullivan'ın ilk yapıtı *Oditoryum*'dur. Çevresinde işyerlerinin bulunduğu büyük bir tiyatro olan bu yapı, bir Rönesans sarayını anımsatan dış görünümüne karşın, işlevlerine uygun iç mekânları ve Yeni Sanat'ı (Art-Nouveau) çağrıştıran süslemeleriyle öne çıkar. *Wainwright* ve *Guaranty* gibi gökdelenlerinde ise artık bu tür geçmişe ait izler giderek kaybolur, bunun yerine Sullivan'a özgü, yapıyı bir ağaç gibi düşünen işlevselci biçimlendirme anlayışı kendini

göstermeye başlar: Bir gökdelen sıkıca yere oturmalıdır, onun için ilk katlar tıpkı bir ağacın kökü gibi farklı ele alınmalıdır. Ağacın gövdesi, yani daha sonraki katlar, kendi içinde bir bütün olarak yükselmelidir ve yapı bir ağacın dallarını ve yapraklarını açarak bitmesi gibi, farklı bir biçimde vurgulanmış üst katlarla son bulmalıdır. Yapı üstündeki süslemeler ise ağacın açmış çiçekleridir.

Sullivan'ın en verimli dönemi Adler ile birlikte çalıştığı süre olmuştur. İki ortağın, çoğu gökdelen olan aşağı yukarı yüz yirmi yapıtı vardır. Ama Sullivan başyapıtı olan *Schlesinger ve Mayer Mağazası*'nı ortağından ayrıldıktan sonra tasarlamıştır. Burada çağdaş biçimlendirme ilkelerine doğru son adım atılmış, taşıyıcı iskelet strüktür ile yapının dış görünümü arasında tam bir özdeşlik sağlanmıştır. Başka bir deyişle, strüktür dışa yansıtılmış, bir biçimlendirme öğesi olarak kullanılmıştır.

Düşünür yanı

Sullivan iyi bir mimar olduğu kadar önemli bir düşünürdü. Mimarlığın ne olduğunu, ne olması gerektiğine ilişkin kuramsal çalışmalar yapmış, bunları kitaplarıyla açıklamaya çalışmıştır. 1896'da söylediği ve bir özdeyiş niteliği kazanmış olan "Form follows function" (Biçim işlevi izler) sözü, onun tarafından bulunmamış olsa bile, 20.yy mimarlığı üstünde büyük etkisi olan düşüncelerden birini özetlemesiyle önemlidir. Sullivan'ın işlevselliği, yapının mekanik işleyişinden başka şey düşünmeyen bir işlevcilik değildir. Bu, onun yapıyı ağaca benzetmesinde olduğu gibi, farklı işlevlerin farklı biçimlendirmelere götürmesi gerektiğini düşünen, taşıyıcı strüktürle, yapı gereciyle, hatta süslemesiyle bütünleşen bir işlevciliktir.

Sullivan'ın gözden düşmesi biraz da bu düşünsel yönü nedeniyledir. Çağdaş mimarlığın gelişim yönünü doğru kestirmiş, 19.yy'ın sonlarına doğru ABD'de egemen olmaya başlayan biçimci yaklaşımlara karşı olmuş, ama bu savaşımdan yenik çıkmıştır. 1909-1922 arasında yalnız on yedi yapı tasarlamış olması bu gözden düşmüşlüğünü çok iyi anlatır. Aralarında son derece başarılı olanları da bulunan bu tasarımlar, daha çok küçük kentlerdeki işyeri ya da bankalardır.

- **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık:** *Oditoryum*, 1889, Chicago; *Wainwright Gökdeleni* (C.K.Ramsey ve Ortakları ile), 1891, St.Louis, ABD; *Schiller Tiyatrosu*, 1891-1892, Chicago; Chicago Uluslararası sergisinde *Taşımacılık Pavyonu*, 1893; *Guaranty Gökdeleni*, 1894-1895, Buffalo/New York; *Schlesinger ve Mayer Mağazası*, 1899-1904, Chicago; bugün Carson, Pirie ve Scott Mağazası; *Ulusal Çiftçiler Bankası*, 1908, Owatonna/Minnesota, ABD; *Ulusal Tüccarlar Bankası*, 1914, Grinnell/Iowa, ABD. **Kitap:** *Kindergarten Chats*, 1918, ("Anaokulu Söyleşileri"); *The Autobiography of an Idea*, 1924, ("Bir Düşüncenin Özgeçmişi"); *A System of Architectural Ornament, According with a Philosophy of Man's Powers*, 1924, ("İnsanın Düşünsel Gücüne Uygun Bir Mimari Süsleme Sistemi"); *Democracy: A Man's Search*, (ö.s.), E.Hedges (der.), 1961, ("Demokrasi: Bir İnsanın Arayışları").
- **KAYNAKLAR:** A.B.Brown, *Louis Sullivan*, 1960; W.Conenely, *Louis Sullivan as he Lived*, 1960; L.K.Eaton, *American Architecture Comes of Age: European Reaction to H.H.Richardson and Louis Sullivan*, 1972; S.Paul, *Louis Sullivan: An Architect in American Thought*, 1962.
- **BAKINIZ:** F.L.WRIGHT.

Chicago Okulu

19.yy'ın son yirmi beş yılı içinde ABD'de işyeri ve mağaza yapılarında geliştirilen mimarlık anlayışını anlatmak için kullanılan Chicago Okulu deyimi adını Chicago kentindeki yapı eylemlerinden alır. Çoğunluğunu gökdelenlerin oluşturduğu bu yapıların ortak özelliği, taşıyıcı strüktür olarak çelik iskelet kullanılması ve bunun biçimlendirmede yansıtılması olmuştur. Böylece bu ad, bir okul ya da üslup olmaktan çok, belli koşullar altında gelişen bir davranış, bir yaklaşım tarzı olmaktadır.

1871'de çıkan büyük Chicago yangını, çıplak olarak bırakılan dökme demir taşıyıcıların yangın sırasında oluşan ısıya dayanamadığını, eriyerek taşıma güçlerini yitirdiğini göstermiştir. Kentteki yapıların yeniden yapılışı sırasında bu sakıncayı gidermek için taşıyıcı strüktürü oluşturacak çelik iskeletin tuğla gibi yangına dayanıklı gereçlerle kaplanması gereği doğmuştur. Bu yapım yöntemini ilk olarak William le Baron Jenney*, Home Insurance Company için yaptığı yapıda kullanmıştır. Daha ilerde bu yöntemi geliştirerek ileri götüren L.Sullivan, W.Holabird*, Martin Roche ve Daniel Hudson Burnham (1846-1912) gibi kimi mimarların Jenney' in bürosunda çalışmış olmaları, onun bu akımın başlatıcısı olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Ayrıca Dankmar Adler (1844-1900), John Wellborn Root (1850-1891) ve Frank Lloyd Wright* da Chicago Okulu'nun önde gelen adları arasındadırlar.

Çelik iskelet kullanılmakla birlikte dönemin ilk yapılarında bu, biçimlenmeye yansıtılmamış, geçmiş üslup özelliklerini yineleyen biçim öğelerinden uzaklaşılmamıştır. Ama kısa bir süre sonra yapıların dışında geniş pencere yüzeylerinin yer aldığı, düzey çizgiler vurgulanmaya başlandığı gözlenir. Böylece işlevleri ve taşıyıcı strüktürü dış biçimlenmede yansıtmaya yönelik bir gökdelen mimarlığına yönelinmiştir. Çağdaş işlevler için çağdaş yapı gereçleri ve yapım yöntemlerinin kullanıldığı özgün biçimli yapılar ortaya çıkmış ve bu akım döneminde çağdaş mimarlığın en ileri örneklerini veren bir yaklaşım olma özelliğini kazanmıştır. Chicago Okulu 19.yy'ın sonlarına doğru öncü niteliğini yitirmiş, mimarlar da biçimsel kurallara bağlı bir akademizmin etkisine girmişlerdir.

SULTAN GALİYEV
(1880 ? - 1940 ?)

Tatar düşün ve siyaset adamı. Rusya Müslümanları'nı federatif sosyalist bir devlet içinde birleştirmeye çalışmıştır.

Mirza Said Sultan Galiyev Sterlimatak Kantonu'na bağlı Krimsakaly köyünde (bugün özerk Başkırcistan SSC'de) doğdu, ölüm yeri bilinmiyor. Babası öğretmendi. İlköğrenimini köyünde yaptıktan sonra Kazan'daki Tatar Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Marxist düşüncelerle ilk kez burada tanıştı. Bir süre Ufa'da kitaplık memuru olarak çalıştı. 1905 Devrimin'den sonra gazeteciliğe başladı. Rusça *Ufimskij Vestnik* (Ufa Habercisi) ve Tatarca *Tormus* gazetelerinde çalıştı. 1910'da Moskova'da yayımlanan *Musulmanskaya Gazeta*'nın kadrosuna girdi. Daha çok öyküler ve eğitim üzerine yazılar yayımladı. Daha sonra bilimsel bir dergi olan *Mir İslama*'nın (İslam Dünyası) yazarlarından oldu.

I. Dünya Savaşı sırasında Bakü Tatar Okulu'nda öğretmenlik yaptı. Burada Mehmed Emin Resulzade'nin yönettiği milliyetçi harekete katıldı. Bir yandan da, milliyetçi, sosyalist ve ılımlı gazetelere yazılar yazdı. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra, Geçici Hükümet'i destekleyen Bütün Rusya Müslüman Hareketi'nin sol kanadında yer aldı, o yılın sonuna doğru Bolşevikler'e katıldı. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra hızla yükseldi ve 1918'de Milliyetler Komiserliği'nde Stalin'in yardımcılarından biri oldu.

Sultan Galiyev, Müslüman Bolşevik Partisi'nin özerkliğini amaçlıyordu. Bunun için, devrimi destekleyen ulusal burjuvalarla işbirliği yapılmasından yanaydı. Stalin ise, bu yerli kadrolara güvenemediğinden, böyle bir işbirliğinin geçici olmasını düşünmekteydi. Rusya Komünist Partisi (Bolşevik), ulusal örgütlerin kaldırılmalarına ve yerlerine coğrafi bir örgütlenme getirilmesine karar verdi. Bu karar uyarınca, Müslüman Örgütleri Merkez Bürosu'nun Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Bürosu'na dönüştürülmesi, Sultan Galiyev henüz yönetimin başında olmakla birlikte, onun savunduğu düşüncelerin gerçekleşme olanağı kalmadığı anlamına geliyordu.

Rusya Komünist Partisi'nin Komintern politikasına da yansıyan merkeziyetçi eğilimlerine karşılık, Komünizm'in İslam dünyasında ancak ademi merkeziyetçi bir tutumla başarı kazanabileceğini ileri süren Sultan Galiyev, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde sosyalist devrimi gerçekleştirmek için, Pan-İslamist ve Pan-Türkist sayılan yollara başvurulmasını önermekten de kaçınmıyordu. Sultan Galiyev'in bu görüşleri, 1920 güzünde Bakû'da toplanan Doğu Halkları Kurultayı'nda, dünya devrimine batı proletaryasının öncülük edeceği tezinin kabul edilmesiyle kesin bir biçimde yadsınmış oldu.

Sultan Galiyev, Milliyetler Komiserliği'ndeki görevinin ve çeşitli yayın organlarındaki yazarlığının yanı sıra, 1921 ilkbaharında kurulan KUTV'de (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) öğretmenliğe atandı. Aynı yılın güzünde Tatar Cumhuriyeti Merkez Yürütme Kurulu'na üye seçildi. Haziran 1922 sonunda ise, Moskova'daki Tatar Koleji başkanlığına getirilerek, Tataristan'ın başkentteki resmi temsilcisi oldu. Sultan Galiyev'in siyasal çizgisi, iç politikada ulusal burjuvalarla işbirliği yapılmasından yana olduğu için "sağcı", dış politikada ise Batı proletaryasından, hatta Bolşevikler'den bağımsız olarak, anti-emperyalist bir uluslararası sömürge devrimini amaçladığı için "solcu" nitelik taşımaktaydı. Bu yaklaşım, çok geçmeden, sömürge ve yarı-sömürgelerin sömürgeci devletler üstünde diktatörlük kurmasını isteyen, kendine özgü bir ideolojiye dönüştü.

Sultan Galiyev, 1923 Mayıs'ında tutuklandı ve "burjuva milliyetçisi" olmakla suçlandı. Milliyetçi sapma suçunu kabul eden ve özeleştiri yapan Sultan Galiyev, partiden atıldıysa da basında çalışmasına izin verildi. Sultan Galiyev'in 1923-1928 arasında, bir Sömürgeler Enternasyonali oluşturulması düşüncesini benimsediği ve bunun ilk adımı olarak da, Sovyetler Birliği içinde bir Turan Devleti kurulması için örgütleme ve propaganda çalışmaları yaptığı anlaşılmaktadır. Sultan Galiyev'e göre, Ekim Devrimi Yeni Ekonomi Politikası'yla (NEP) eski Pan-Rus akıma dönmüş ve Büyük Rusya Şovenizmi ağır basmaya başlamıştır.

Sultan Galiyev, 1928 Kasım'ında yeniden tutuklandı ve ertesi yıl Moskova'da on yıl zorunlu çalışma cezasına çarptırıldı. Beyaz Deniz kıyısındaki Solovski kampına gönderildi. 1939'da cezasını tamamlayarak serbest bırakıldı ve Kuybişev'e yerleşti. 1940'tan sonra izi kayboldu.

• KAYNAKLAR: A. Bennigsen-C. Lemercier Quelquejay, *Sultan Galiyev ve Rusya Müslümanları*, 1981; A. Sayılgan, *Mazlum Milletlerin Kurtuluş Savaşları Karşısında SSCB ve Sultan Galiyev*, 1966; Z.V. Togan, *Hatıralar*, 1969.

SULTAN VELED
(1226-1312)

Türk tasavvuf şairi. Mevlevilik'i örgütlü bir tarikat haline getirmiştir.

24 Nisan 1226'da Larende'de (bugün Karaman) doğdu, 11 Kasım 1312'de Konya'da öldü. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin büyük oğluydu. Adı, dedesi olan Sultanü'l-Ulema Bahaeddin Veled'in adından geliyordu. İlk eğitimini babasından gördü. Kardeşi Alaeddin ile birlikte din bilimleri öğrenmek için Şam'a gitti. Dönüşünde babasının isteğine uyarak önce Şems'in, onun ölümünden sonra da Zerkub Selâheddin'in hizmetine girdi. Şems, Şam'a kaçtığında, onu Konya'ya geri getirdi. 1284'te tarikatın başına geçti. Yaşamının sonuna kadar şeyhliğini sürdürdü.

Sultan Veled'in, Mevlânâ ve çevresindekiler hakkında güvenilir bilgiler veren *İbtidanâme*, tasavvufi nüktelerin, öğütlerin yer aldığı *Rebabnâme* ve *İntihanâme* adındaki mesnevileri ile gazel ve rubailerden oluşan büyük bir *Divan*'ı, ayrıca vaızları ve çeşitli toplantılarda söylediklerinden derlenen düzyazı *Maarif* adlı bir yapıtı vardır. Farsça olan bu yapıtlarında Türkçe, Arapça, Rumca beyitler de görülür.

Sultan Veled, babasının sadık bir izleyicisidir. Tarikata getirdiği düzenlemeler nedeniyle Mevlevilik'in onunla başladığı kabul edilir. Mevlânâ'nın tasavvuf düşüncesine karşı olanların dostluğunu kazanmaya, tarikata karşı ileri sürülen eleştirileri yanıtlamaya çalışmış, Mevlevilik'e yeni boyutlar getirip tarikat düzenini kurmuştur. Mevlânâ'nın hiçbir düzene uymaksızın yaptığı sema'ı, kurala bağlayıp bir ayin haline getirmiştir. Bunlardan biri de "Sultan Veled devri" adıyla tanınır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Türk-i Sultan Veled*, (ö.s.), V.İzbudak, (yay.), 1922; *Divan-ı Sultan Veled*, (ö.s.), F.N. Uzluk, (yay.), 1941; *İbtidanâme*, (ö.s.), C.Hümâyi, (yay.), 1936, [İbtidanâme, A.Gölpınarlı, (çev.), 1974]; *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, (ö.s.), M.Mansuroğlu, (yay.), 1958; *Rebabnâme*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Farsça Yazma No. 1375; *İntihanâme*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Farsça Yazma No. 1009; *Maarif*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Farsça Yazma No. 672, [Maarif, M. Tarıkahya, (çev.), 1949].

• BAKINIZ: CELÂLEDDİN RÛMÎ [Mevlânâ], SALÂHEDDİN ZERKUB.

SULZER, Johan Georg
(1720-1779)

İsviçreli estetik eğitimi uzmanı ve tanrıbilimci. Sanatların ahlak duygusundan doğduğu görüşünü savunmuştur.

16 Ekim 1720'de Winterthur'da doğdu, 27 Şubat 1799'da bir yolculuk sırasında öldü. Zürich Koleji'nde tanrıbilim öğrenimi gördükten sonra, bir süre, Argnovie'de papaz yardımcısı oldu. Bu arada felsefe, tanrıbilim, matematik ve estetik konularında çalışmalar yaptı. 1747'de Joachimsthaler Gymnasium'unda matematik okutmakla görevlendirildi. 1763'te Berlin Akademisi'ne üye seçildi. Berlin liselerinde felsefe öğretmeni oldu.

Sulzer'in çalışmaları estetik, matematik, tanrıbilim, yazın ve felsefe gibi geniş bir alanı kapsar. Konuları değişik olmasına karşın, hepsine bir felsefeci tutumuyla yaklaşır, özellikle sanat sorunları üzerinde durarak, onlara estetik ilkelerine göre çözüm bulmaya çalışır. Ona göre, sanatın incelenmesi, araştırılması gereken iç yapısı ve tinsel özelliğidir. Çünkü sanatın kaynağı, öteki deney ve gözlem bilimlerinde olduğu gibi usa dayalı bir varlık alanı değil, ahlak duygularının oluşturduğu ortamdır. Bu nedenle sanatı us ilkelerine bağlanarak açıklamaya kalkmak yanıltıcıdır. Ahlak duygusunun biri iyi, öteki güzel olmak üzere iki öğesi vardır. Sanatı yaratan duygu, düşünme yetisi ve anlığı bulunan her varlıkta bulunur. Yapılması gereken onu verimli bir duruma getirmektir. Bunu başarınca sanatın ereği ve oluşumunu sağlayan ilkeler ortaya çıkar.

Sulzer'e göre bu ilkelerden biri insanın, bulunduğu evrende, aradığı yüce mutluluk, öteki de sanatı verimli kılacak ilkelerin saptanarak, sanatçının yetişmesine uygun bir düzeyde uygulama alanına koymaktır. Bunlar sağlanınca konusu nesneleri güzelleştirerek doğayı ideal bir varlık biçiminde göstermek olan sanata gelişme yolu açılır. Bunu başarmak için psikolojiden yararlanmak gerekir. Felsefenin de temelini oluşturan psikoloji tinsel çalışmanın anlaşılmasını sağlar. Burada biri gerçeği kavrama, algılama, öteki de duygudan kaynaklanan iyi ile güzeli konu edinen sanata açıklık getirme söz konusudur. Güzellik birliğin, türlülüğün, düzenin uyumuyla gerçekleşen bir bütünlüktür. Sanatçı bunu belli bir biçim içinde tasarlayarak ortaya koyar. Özdek sanatın dışındadır, ancak sağlıklı bir sağduyu ve us onu iyi seçerek, sanatın nesnesi durumuna getirebilir. Bunu da en iyi başaran kişi bilge olan sanatçıdır. Sanatı içeriğinden soyutlayarak, yoğun bir biçim olarak göstermek de doğru değildir, çünkü sanat ürününde, kendine göre, bir anlam derinliği vardır. Bu da ölçü, oran ve uyumla sağlanan bir yetkinlik demektir.

• YAPITLAR (başlıca): *Theorie der angenehmen Empfindungen*, 1762, ("İnce Duygular Kuramı"); *Allgemeine Theorie der schönen Künste*, 3 cilt, 1771-1774, ("Güzel Sanatların Genel Kuramı").

• BAKINIZ: BAUMGARTEN, WÖLFFLIN.

SUMAN, Nusret
(1905-1978)

Türk, heykelci. Sade, ayrıntılardan uzak heykeller yapmıştır.

21 Mart 1905'te Selanik'te, Karaferye'de doğdu, 15 Ağustos 1978'de İzmit'te öldü. Sanatla ilk kez, suluboya manzaralar yapan babasının resimlerinde karşılaştı. 1922'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Hikmet Onat'ın ve İbrahim Çallı'nın öğrencisi oldu. Resim öğrenimi sürerken, ilgisini okuldaki Yunan ve Roma heykelleri çekince, 1925'te İhsan Özsoy'un heykel atölyesine geçerek heykel çalışmaya başladı. 1929'da okulu bitirdikten hemen sonra açılan sınavda *Tayyareci Fethi ve Sadık Anıtı* ile birincilik kazanarak yurt dışında devlet hesabına öğrenim yapma hakkını elde etti. Cumhuriyet döneminde Avrupa'ya gönderilen dört heykelciden biri oldu. Almanya'ya giderek Münih'te, heykelci Bernard Blecker'in atölyesinde çalıştı. Bir süre sonra resme duyduğu ilgi yeniden canlanınca, ünlü ressam Hans Hofmann'ın (1880-1966) atölyesine geçerek üç yıl süreyle resim çalıştı. Sonra, Paris'e gitti, Académie Suisse'deki dersleri izledi. Öğretmeni olan heykelci Despiau onun yönlenişinde etkili oldu.

Suman 1934'te İstanbul'a döndüğünde kendini hareketli bir sanat ortamı içinde buldu. Önce Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'ne, sonra da D Grubu'na üye oldu. Grupların sergilerine verdiği yapıtlarını, özel atölyesinde gerçekleştiriyordu. O günlerde Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'nde başkanlık görevini sürdüren Rudolf Belling'in önerisiyle 1943'te, öğretim üyesi atandı. Başlangıçta Ağaç ve Taş Atölyesi'nde, sonra sırasıyla 1949'da

Heykel Atölyesi'nde, 1955'te Hadi Bara'dan boşalan Modlaj Atölyesi'nde ve 1959'da da Taş Atölyesi'nde öğretmenlik etti. 1969'da, yeni çıkan yasayla profesörlüğe yükseltildi, aynı yıl emekli oldu. ABD'ye giderek üç yıl kaldı, sanat çalışmalarını orada sürdürdü. Yurda dönüşünde Ankara'da gerçekleştirdiği *Hitit Güneşi* anıtının son çalışmalarını denetlemeye giderken geçirdiği bir trafik kazası sonucu öldü.

Suman'ın sanatçı kişiliği heykelci ve ressam yanlarıyla bütünlenir. Biçim anlayışında Hofmann ve Despiau'dan etkiler taşır. Almanya ve Fransa'da henüz genç bir sanatçıyken çizdiği desenlerde ve yaptığı heykellerde ustalığa eriştiği görülür. Asıl gücünü anıtlarından çok büst ve heykellerindeki anlatımda göstermiştir. *Orhan Veli Büstü*, *Ana ve Çocuk*, *Mimar Sinan* gibi heykelleri onun kişiliğini yansıtır. Bunlarda kesin ışık planlarının ve sağlam bir yapının varlığı hemen göze çarpar. Ele alınan konularda sanatsal kaygılar çözümlendiği gibi, karakteri yansıtmada başarı eksiksizdir. Suman'ın tüm yapıtlardaki ortak özellik ayrıntılardan uzak, arı bir üslup bütünlüğüdür.

Nusret Suman 1942'de dördüncü ve 1960'ta yirmi birinci Devlet Resim Heykel Sergisi'nde heykel dalında iki kez birincilik kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Orhan Veli Büstü*, 1958, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Mimar Sinan*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Ana ve Çocuk*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Atatürk Heykeli*, 1960, Çorlu; *Atatürk Anıtı*, 1961, Sıvas; *Atatürk Anıtı*, 1970, Gaziantep; *Hitit Güneşi*, 1978, Ankara.

SUMNER, James Batcheller
(1887-1955)

ABD'li biyokimyacı. İlk kez bir enzimi kristalleştirmeyi başararak, yaşam süreçlerinde önemli rol oynayan enzimlerin protein yapısında olduğunu göstermiştir.

19 Kasım 1887'de Massachusetts Eyaleti'ndeki Canton'da doğdu, 12 Ağustos 1955'te New York Eyaleti'nin Buffalo kentinde öldü. Harvard Üniversitesi'nde kimya öğrenimi görerek 1910'da lisans derecesini, 1914'te biyokimya doktorasını aldı ve aynı yıl İthaca'daki Cornell Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde biyokimya asistanı olarak göreve başladı. 1929'da profesörlüğe yükseltilen, 1947'de aynı üniversitede kendisi için kurulan Enzim Kimyası Laboratuvarı'nın yöneticiliğini üstlenen Sumner, 1946 Nobel Kimya Ödülü'nü Northrop ve Stanley ile bölüştü.

Çocukluğunda geçirdiği bir av kazasında sol kolunu yitiren, üstelik solak olduğu için sağ elini kullanmayı sonradan öğrenen Sumner, laboratuvar çalışmalarını güçleştiren bu özel koşullarına karşın usta bir deneyci olarak tanınır. 1917'de, bir enzimi ayırıp kimyasal yapısını belirlemeye karar verdiğinde, daha önceden üre metabolizması üzerinde çalıştığı için, ürenin amonyak ve karbondioksit halinde ayrışmasında katalizör rolü oynayan üreaz enzimini seçen Sumner, bu enzimin bol miktarda bulunduğu bir yem bitkisi üzerinde çalışmaya başladı. O yıllarda enzimlerin niteliğine ilişkin tartışmalar iki kutupta yoğunlaşmıştı; hiçbir kanıtlayıcı bulgu olmamasına karşın biyokimyacıların çoğu bu önemli biyokatalizörlerin protein yapısında olduğuna inanırken, Willstaetter, proteinlere özgü tanımlama testlerinden hiçbirine olumlu yanıt vermeyen enzimlerin protein olamayacağını savunuyordu. Nitekim, dokuz yıl uğraşarak, 1926'da üreaz enzimini katışıksız kristaller halinde elde eden ve bu maddenin, proteinlere özgü tepkimelerin tümünü verdiğini belirterek enzimlerin protein yapısında olduğunu açıklayan Sumner'in bulguları, Willstaetter gibi etkili bir biyokimyacı tarafından eleştirildiği için, bilim dünyasında kolay kolay benimsenmedi. Willstaetter, Sumner'ın üreaz kristalinin, gerçekte bu enzimi soğurmuş bir protein kristali olduğu görüşündeydi. Ancak 1930'da, Northrop'un pepsin adlı enzimi bir protein kristali halinde ayırmasından sonra Sumner'ın çalışmasının önemi anlaşıldı ve geçen elli yıl içinde yaklaşık 2.000 kadar enzim ya katışıksız sulu çözeltiler halinde, ya da kristalleştirilerek yalıtıldı, otuz kadarının da X ışınları kırınımı yöntemiyle üçboyutlu yapısı belirlenebildi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Chemistry and Methods of Enzymes* (G.F.Somers ile birlikte), 1934, ("Enzimler Kimyası ve Yöntemleri"); *The Enzymes, Chemistry and Mechanism of Action* (K.Myrbäck ile birlikte), 2 cilt, 1950-1952, ("Enzimler, Kimyası ve Etki Mekanizmaları").

- **BAKINIZ:** EULER-CHELPIN, NORTHROP, W.M.STANLEY, SVEDBERG, WILLSTAETTER.

SUMNER, William Graham
(1840-1910)

ABD'li sosyolog. Ülkesinde sosyolojinin kurucularındandır.

30 Ekim 1840'da New Jersey Eyaleti'nde Paterson'da doğdu, 12 Nisan 1910'da aynı eyalette Englewood'da öldü. 1863'te Yale College'ı bitirdikten sonra Avrupa'ya giderek 1864-1866 arasında Göttingen Üniversitesi'nde eski diller ve tarih, Oxford Üniversitesi'nde tanrıbilim ve felsefe öğrenimi gördü. ABD'ye dönüşünde 1867'de Yale College'da ders vermeye başladı. 1869'da New York ve Morristown kentleri kiliselerinin rahipliğine atandı. 1872'de Yale Üniversitesi'nde siyaset ve sosyal bilimler profesörü olarak göreve başladı. 1909'a değin sürdürdüğü bu görevi sırasında ABD üniversitelerinde ilk kez sosyoloji dersi veren kişi oldu; Yale Üniversitesi'ni sosyolojide söz sahibi okullardan biri durumuna getirdi.

İktisadi liberalizmin koyu bir savunucusu olan Sumner, devletin ekonomiye müdahalesine son verilmesi ve sosyal hizmet harcamalarının kaldırılması amacıyla çeşitli siyasi ve düşünsel etkinliklerde bulundu. Devletin iktisadi alanı denetim altına almaya çalışmasının, arz ve talep yasalarının doğal işleyişini bozduğunu, devletin ekonomiye müdahalesi ve toplumsal hizmetler için gerekli harcamaların "unutulan insan" adını verdiği orta sınıfın ağır biçimde vergilen-

dirilmesiyle sağlandığını ileri sürdü. Sumner'in "unutulan insan" sloganı F.D.Roosevelt tarafından 1932 başkanlık seçimleri kampanyası sırasında da kullanıldı.

Sumner 1890'da geçirdiği bir hastalığın ardından siyasi etkinliklerinden uzaklaşarak bilimsel çalışmalarına ağırlık vermeye başladı. Siyasi ve toplumsal görüşleri İngiliz düşünür H.Spencer'in geliştirdiği Sosyal Darwinizm'in büyük ölçüde etkisi altında biçimlenen Sumner, insanlar arasında eşitsizliğin doğal olduğunu, var olma mücadelesi ve doğal ayıklanma yasasının insan toplulukları için de geçerli olduğunu savunmuştur. Topladığı çok sayıdaki antropolojik veriyi de kullanarak, toplumsal kurumların kökeni ve evrimi üzerine *Folkways* ("Bir Ulusa Özgü Âdetler") adlı kitabını yazmıştır.

Sumner bu kitabında görenek *(usage)*, töre *(more)* ve âdet *(custom)* gibi insanlara özgü ortak hareket etme biçimlerinin toplumsal yaşamdaki rolleri ve evrimi üzerine bir kuram geliştirmiştir. Sumner'a göre görenek ve töreler toplumsal olayların ve oluşumların açıklamasında kullanılacak belli başlı öğelerdir. İnsanın yaşamak ve var olmak için açlık, cinsel istek, tutku ve korku gibi dürtülerine gösterdiği güdüsel tepkiler zaman içinde rastlantısal olarak en uygun hareket biçimlerini doğururlar. Bu hareketlerin tekrarı bireyde alışkanlığı, insan topluluğunda ise âdeti doğurur. Görenekler ve âdetler zamanla zayıflar, yok olur ve yerlerini başkalarına bırakırlar. Görenekler ve âdetler bireysel ve toplumsal davranışları büyük ölçüde denetlerler, yaşamla ilgili felsefi düşüncelere kaynaklık ederler. Töreler ise âdetler ve kurumsal düzenlemeler bütünüdür. Kurumların ve yasaların yanı sıra, insanların dünya görüşleri, yaşam felsefeleri, hukuk ve ahlak hep törelerden doğar. Sumner'a göre yaşamın her evresinde toplumsal oluşumlara ve düşünce biçimlerine egemen olan töreler akılcı uygulamalardan değil, doğal dürtülerden kaynaklanırlar. Bu nedenle toplumsal olayları ve oluşumları belirleyen var olma mücadelesidir.

Sumner, L.F.Ward, F.H.Giddings ve A.W.Small' la birlikte ABD'de gelişen sosyolojinin "büyük dörtlü" olarak anılan kurucularındandır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Folkways*, 1907, ("Bir Ulusa Özgü Âdetler"); *The Science of Society*, (ö.s.), A.Keller (der.), 4 cilt, 1927-1928, ("Toplum Bilimi").

- **KAYNAKLAR:** Davie, M.R., *William Graham Sumner*, 1963; Starr, H.E., *William Graham Sumner*, 1925.

- **BAKINIZ:** GIDDINGS, SMALL, SPENCER, WARD.

SUN, Muammer
(1932)

Türk, besteci. Çocuk müzik eğitimi konusuna ağırlık veren çalışmalarıyla tanınmıştır.

Ankara'da doğdu. 1947'de bando subayı olmak için Askeri Mızıka Okulu'na girdi. O yıllarda ilk çocuk şarkısını yazdı. 1953'te okulu yarıda bırakıp Ankara Devlet Konservatuvarı Kompozisyon Bölümü'ne geçti. A.Saygun, Muzaffer Sarısözen ve Ruşen Ferit Kam'ın öğrencisi oldu. Kemal İlerici'den (1911) özel olarak Türk müziği makamlar sistemi ve armoni konularında ders aldı. 1960'ta konservatuvarı bitirdi ve aynı kuruluşta koro ve solfej öğretmeni oldu. 1967-1970 arasında MEB Kültür Müşteşarlığı'nda danışmanlık yaptı. 1968'de Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki (bugün Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi) arkadaşlarıyla birlikte her ilde çocuk ve gençlik koroları kurulmasına ilişkin ilkokul müfredat yönetmeliğini hazırladı. 1969-1972 arasında TRT yönetim kurulu üyeliği yaptı. 1970'te Ankara Devlet Konservatuvarı'nda, 1973'te İzmir Devlet Konservatuvarı'nda ve 1980'de İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda öğretim üyeliklerinde bulundu. 1981'de emekli oldu. Halen (1985) İzmir'de Sun Sanatevi'ni yönetmektedir.

Muammer Sun kendini, Cumhuriyet döneminde çoksesli bir ulusal müzik bireşimi arayan ve Türk Beşleri olarak anılan birinci kuşak bestecilerle İ.Usmanbaş, B.Arel gibi Batı'da gelişen son teknik ve anlayışa göre besteler yapan ikinci kuşak bestecilerin ardından, yeni bir kuşağın içinde görür. Yurt dışında dinleyici bulmaktan çok Türkiye'de anlaşılmaya ve bir müzik kültürü oluşturmaya önem vermiştir. Bu nedenle çalışmalarını eğitim müziği alanında yoğunlaştırmıştır. Yapıtları klasik Türk müziği ve halk müziğinden kaynaklanmaktadır.

Halk havalarının, müzik eğitimine temel alınması gerekliliğine inanmış, nota ve sözler içeren çocuk kitapları yayımlamış, kuşaklar arası ortak bir şarkı dili oluşturmaya yönelik derlemeler yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Türkiye'nin Kültür ve Müzik Sorunları*, 1969; *Şarkı Demeti, Solfej, Kır Çiçekleri*, 1976; *Elli Yılın En Güzel Okul Şarkıları* (İ.Sun ile), 1981; *Temel Müzik Eğitimi*, 1982; *Çoksesli Türküler, Türk Kalarak Çağdaşlaşmak*. **Beste:** *Piyano İçin Yurt Renkleri*, 1963; *Atlı Karınca*, Orkestra süiti; *Keman ve Piyano İçin Üç Parça*, 1955; *Yaylı Çalgılar Orkestrası İçin Demet*, 1955-1961; *Tenor, Solo ve Koro İçin İki Türkü*, 1959; *Sultan Gelin*, soprano ve orkestra için süit, 1964; *Elektra*, üfleme ve vurma çalgılar için sahne müziği, 1964; *Saygın Sevi*, bale süiti, 1979.

- **BAKINIZ:** SAYGUN, USMANBAŞ.

SUNAY, Cevdet
(1899-1982)

Türk asker ve devlet adamı. Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanıdır.

10 Şubat 1899'da Trabzon'da doğdu, 22 Mayıs 1982'de İstanbul'da öldü. Babası alay müftüsü İslam Sabri Efendi'dir. İlk ve ortaöğrenimini Erzurum, Kerkük ve Edirne'de tamamladıktan sonra girdiği Kuleli Askeri İdadisi'nde okurken I.Dünya Savaşı'ndaki subay gereksinimi nedeniyle 1917'de subay adayı olarak eğitim kampına gönderildi. Ağır topçu sınıfına ayrılarak mülazım-ı sani (asteğmen) olarak göreve başladı. Aynı yıl Filistin cephesine gitti. 1918'de

Kudüs savaşlarında gösterdiği yararlılıklar nedeniyle mülazımlığa (teğmen) yükseldi. Bu bölgedeki bir çarpışma sırasında yaralanarak 28 Ağustos 1918'de birliğiyle İngilizler'e tutsak düştü. Babasıyla birlikte Mısır'da bir yıl süren tutsaklıktan sonra Anadolu'ya geçerek 1920'de Kurtuluş Savaşı'na katıldı. 1921'de Maraş ve Gaziantep cephelerinde Fransızlar'a karşı savaştı. Daha sonra Batı cephesine gönderilerek Eskişehir, Sakarya savaşlarına ve Büyük Taarruz'a katıldı.

1925-1926 yıllarında öğrenim gördüğü Harp Okulu'nu yüzbaşı olarak bitirdi. 1927'de Topçu Atış Okulu'nu, 1930'da Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay oldu. 1934'te binbaşılığa, 1943'te albaylığa, 1949'da tuğgeneralliğe yükseldi. 1950'de genelkurmay harekât dairesi başkanlığı, 1953'te tümgeneral olarak 33.Tümen komutanlığı, 1955'te korgeneral olarak 9.Kolordu komutanlığı yaptı. 1957'de yeniden genelkurmay harekât dairesi başkanlığına getirildi. 1958'de orgeneralliğe yükselerek genelkurmay ikinci başkanı oldu. 27 Mayıs 1960'tan sonra kara kuvvetleri komutanlığına, Ağustos'ta ise genelkurmay başkanlığına getirildi. Temmuz 1965'te dolan görev süresi Mart 1966'ya değin uzatıldı, 14 Mart 1966'da emekli oldu. 16 Mart 1966'da Cumhuriyet Senatosu kontenjan senatörlüğüne, 28 Mart 1966'da TBMM tarafından cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu görevini 28 Mart 1973'te tamamlayan Sunay, 1961 Anayasası gereği üstlendiği Cumhuriyet Senatosu tabii üyeliğini 12 Eylül 1980'e değin sürdürdü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Geri Hizmet Harp Oyunu*, 1946; *Stratejik Harp Oyunu*, 1948; *Tâbiye Dersleri*, 1949.

• **BAKINIZ:** C.GÜRSEL, KORUTÜRK.

SUNG ÇİNG-LİNG
(1892-1981)

Çinli (ÇHC) kadın siyasetçi. Bağımsızlık mücadelesine katılmış, ÇHC yönetiminde görev almıştır.

Şanghay'da doğdu, 29 Mayıs 1981'de Pekin'de öldü. ABD'de öğrenim gördü. Kendisinden 26 yaş büyük olan Çin bağımsızlık mücadelesinin önderi Sun Yat Sen ile 25 Ekim 1914'te evlendi. 1925'te Sun Yat Sen'in ölmesinden sonra etkin olarak siyasete atıldı ve Kuomintang'ın (KMT) sol kanadında yer aldı. Bu örgütün önderliğini ele geçiren Çan Kay-şek'in 1927'de KMT-ÇKP (Çin Komünist Partisi) ittifakına son vermesi üzerine yöneticilerin Sun Yat Sen'in çizgisinden ayrıldığını açıklayarak ÇKP ile işbirliğine yöneldi. Bir süre SSCB'de kaldıktan sonra Batı Avrupa'ya ve ABD'ye geçti. 1932'de Çin İnsan Haklarını Savunma Birliği'nin kurulmasına yardımcı oldu.

1937'de Çin-Japon Savaşı'nın başlamasından sonra ÇKP'nin denetimindeki bölgelere tıbbi yardım yapmayı ve sosyal hizmet götürmeyi amaçlayan Çin Savunma Birliği'ni örgütledi. Bu sırada Kuomintang hükümetinin üst düzey yöneticilerinden ve aynı zamanda büyük sanayicilerden biri olan erkek kardeşi T.V.Sung ve Çan Kay-şek'in karısı olan kız kardeşi Sung Mei-ling ile ilişkileri geçici olarak düzeldi. Japonya'nın yenilmesinden sonra iç savaş başlayınca ÇKP'nin yanında yer aldı ve 1948'de Kuomintang'dan ayrılan Çan Kay-şek aleyhtarlarının Hong Kong'da kurduğu Kuomintang Devrimci Komitesi'nin onursal başkanlığına seçildi. 1949'da ÇHC'nin (Çin Halk Cumhuriyeti) kuruluşundan 1954'e kadar Merkezi Halk Hükümeti Konseyi'nin başkan yardımcılığını yaptı. Daha sonra Ulusal Halk Kongresi Komitesi başkan yardımcılığına getirildi. 1959'dan itibaren devlet başkanı yardımcısı unvanıyla yabancı elçilerin itimatnamelerini kabul etme ve onları ağırlama görevini üstlendi. Devlet başkanlığının resmen kaldırıldığı 1975 yılında yeniden Ulusal Halk Kongresi Komitesi başkan yardımcılığına getirildi. Bu arada 1950'de Dünya Barış Konseyi Bürosu üyeliğine, 1953'te Tüm Çin Demokratik Kadınlar Federasyonu onursal başkanlığına seçildi. 1951'de Lenin Barış Ödülü'nü aldı.

Sung Çin-ling Kültür Devrimi sırasında lüks bir yaşamı olduğu gerekçesiyle eleştirilere uğramakla birlikte, bulunduğu görevlerden alınmamıştır.

• **BAKINIZ:** MAO ZEDUNG, SUN YAT SEN.

SUNG T'Aİ-TSU
(927-976)

Çin imparatoru. 300 yıl boyunca Çin'e egemen olan Sung hanedanını kurmuştur.

Lo-yang yakınındaki Çia-ma-ying'de doğdu. Ölüm yeri bilinmiyor. Asıl adı Çao K'uang-yin'dir. O doğduğu sırada Çin, 907'de Tang hanedanının yıkılmasını izleyen bir kargaşalık dönemi içinde bulunuyordu. Çöküntü halindeki Kuzey Çin'in tahtı ele geçirmek isteyen hanedanların mücadelesine sahne olduğu bu dönemde, görece bir refaha sahip olan Güney Çin de küçük devletlere bölünmüş durumdaydı. Üç kuşak boyunca değişik hanedanlara hizmet etmiş asker bir aileden gelen Çao K'uang-yin, imparatorluk özel muhafız birliği komutanlığına yükselen babasının tuttuğu özel bir öğretmen tarafından eğitildi. Yirmi bir yaşına geldiğinde ailesinden ayrılarak kendisine bir memurluk görevi bulmak amacıyla uzun yıllar ülkenin çeşitli bölgelerini dolaştıysa da, bu çabasından bir sonuç elde edemedi. 950'de Kuzey Çin'e dönüp rakip Kitanlar'la çarpışmak üzere kuzeybatıya gönderilen general Kuo Vei komutasındaki orduya katıldı. Kuo Vei 951'de bağlı olduğu imparatoru devirerek ikinci Çao hanedanını kurunca, subay olarak onun özel muhafız birliğine girdi. 953'te görevli olarak uzak bir eyalete gönderileceği sırada tahtın vârisinin gözüne girerek başkentte kalmayı başardı ve onun başa geçtiği 954'te saray ordusu komutanlığına yükseldi. Bu görevi sırasında, komutasındaki birliklerin güvenini kazanarak güçlü bir konum elde etti. 960'ta imparatorun ölmesi üzerine yerine yedi yaşındaki oğlu geçirilince, Kitanlar'a karşı savaşmak üzere kuzeye gönderilen ordunun bu duruma karşı ayaklanan askerleri tarafından imparator ilan

edildi. Kurduğu hanedana Sung adını verirken, kendisi de "Sung'un Büyük Atası" anlamına gelen Sung T'ai-tsu adını aldı.

Kuzey Çin'in büyük ticaret merkezlerinden Kaiföng'ü başkent yapan Sung T'ai-tsu, bir bölümüne doğrudan komuta ettiği seferlerin sonunda, ayaklanan devletleri hızla denetimi altına aldı. Bazı küçük çaplı yerel ayaklanmaların sürmesine karşın, öldüğü yıla değin Kitanlar'ın denetimi dışında kalan tüm topraklara egemen oldu. Bu arada devlet yapısında köklü düzenlemelere gitti. Doğrudan kendisine karşı sorumlu olan ve mali, askeri ve genel işleri yürüten üç bakana geniş yetkiler vermekle birlikte, bu bakanların görev alanlarını birbirinden ayırarak ve kararların oluşturulmasına etkin biçimde katılarak dengeli bir yönetim sistemi oluşturdu. Merkezi hükümetin gücünü artırmak amacıyla 963'ten başlayarak komutanları eyaletlerin yönetiminden uzaklaştırarak yerlerine sivil görevlileri getirdi. Giderek daha alt yönetsel birimlere de saraydan görevliler göndermeye başladı. 965'ten sonra vergilerin doğrudan hazineye aktarılmasını sağlayan bir sistem kurdu. En seçkin askeri birlikleri başkentte toplayarak güç sahibi komutanları emekliye ayırdı. Müfettişler aracılığıyla yerel yönetim işlerinin denetlenmesi uygulamasını getirdi. Yolsuzluklar için ağır cezalar koyarken, ölüm cezalarına yüksek bir mahkemede yeniden bakılmasını sağladı. Soyluları etkisiz kılarak yeterlilik ilkesine dayalı yeni bir bürokrasi yarattı. Bu çerçevede devlet memurluğu adaylarının uzun ve yorucu bir eğitimden sonra sınavla işe girmelerini öngören bir sistem oluşturdu. Geleneklere ve ahlaki değerlere bağlı olarak yetiştirilen bu seçkin aydınlar tabakası giderek yönetiminin en güçlü dayanağı durumuna geldi.

Üç yüzyıl süren Sung hanedanı döneminde Pekin dışında kalan ülke topraklarının birleştirilmesi tamamlandı ve ticaretin gelişmesiyle birlikte kentleşme süreci hızlandı. Başta şiir ve resim olmak üzere sanat ve kültür yaşamında da önemli gelişmeler oldu.

Sürgün yılları

Alçakgönüllü ve insancıl kişiliğiyle tanınan Sung T'ai-tsu, ele geçirdiği topraklarda halka yumuşak davranmaya ve çevresindeki yöneticilerin görüşlerini almaya önem vermiştir.

SUN YAT SEN
(1866-1925)

Çinli siyaset ve devlet adamı. Çin bağımsızlık mücadelesinin önderidir.

12 Kasım 1866'da Kvangtung Eyaleti'nde Macao yakınlarındaki Tsui-heng köyünde doğdu, 12 Mart 1925'te Pekin'de öldü. Yoksul bir köylü ailesinin oğluydu. 13 yaşındayken, daha önce Hawaii'ye göç etmiş olan ağabeyinin yanına Honolulu'ya gitti. Orada Hıristiyan olması, buna büyük bir tepki gösteren ağabeyi tarafından 1883'te köyüne geri gönderilmesine neden oldu. Ertesi yıl Hong Kong'a giderek tıp öğrenimine başladı. Çin'e Batılı devletler tarafından dayatılan haksız antlaşmaların, kapitülasyonların ve eşitsiz uluslararası rekabetin körüklediği

Sun Yat Sen

toplumsal ve iktisadi bunalım ortamında, Hong Kong'da ve Kanton'da sürdürdüğü üniversite öğrenimini 1894'te tamamlayarak tıp doktoru oldu. Öğrencilik yıllarından başlayarak Çin'in yabancı egemenliğinden kurtulması ve kalkınması için verilecek bağımsızlık mücadelesinin yılmaz bir savunucusu olan Sun Yat Sen, 1894'te bu amaçla Çin'in Yeniden Doğuşu İçin Birlik adlı bir örgüt kurdu. 1895'te Kanton'a giderek, Mançu hanedanını devirmeye yönelik bir ayaklanma planladı. Ancak ayaklanma girişiminin daha başlamadan açığa çıkarılması ve devrimci hareket üzerindeki yoğun baskılar nedeniyle aynı yıl yurt dışına çıkmak zorunda kaldı.

Böylece 16 yıllık sürgün yaşamı başlayan Sun Yat Sen, bir süre İngiltere'de yaşadıktan sonra 1897'de Japonya'ya geçti. Mançu hanedanına karşı yürütülen mücadelenin yurt dışı merkezi durumundaki Tokyo'da, Çin'de imparatorluk yönetimini anayasal bir monarşiye dönüştürmek için imparatoriçe Tzu Hşi'ye karşı mücadele eden Kang You-vei ve Liang Çi-çao gibi reformcularla işbirliği yapmayı denediyse de, bundan bir sonuç elde edemedi. Bu dönemde 1905 Rus Devrimi'nin ve Narodnikler'in (Rus Halkçıları) görüşlerinin etkisiyle ünlü "üç ilke"sini belirledi. 1905'te Çin'in Yeniden Doğuşu İçin Birlik'le diğer bazı devrimci örgütlerin birleşmesiyle kurulacak olan Ortak Birlik'in programının temelini oluşturan bu üç ilke, Çin'de Mançu hanedanının devrilerek Çin milliyetçiliğinin ön plana alınması, demokratik bir cumhuriyetin kurulması ve toprakta eşit mülkiyet hakkının sağlanmasıydı. Ortak Birlik'in kurulmasının ardından yayımlanmaya başlayan *Min pao* (Halkın Gazetesi) Sun Yat Sen'in görüşlerinin yayılmasında önemli bir araç oldu.

Sun Yat Sen'in Japonya'da bulunduğu süre içinde Çin'de örgütlenmesine yardımcı olduğu ayaklanmaların hepsi başarısızlıkla sonuçlandı. 1907'de Mançular'ın baskısıyla Japonya'dan çıkarıldıktan sonra 1911'e değin Çin Hindi ve Avrupa ülkeleriyle ABD'de dolaşarak, yürüttüğü mücadeleye yandaş ve maddi destek bulmaya çalıştı. Bu ülkelerde, diğer ülkelerin sürgündeki önderleriyle sürekli ilişki içinde oldu ve

Çin milliyetçiliğinin simgesi durumuna geldi.

Sun Yat Sen, Ortak Birlik'in görüşlerine yakınlık duyan bazı küçük rütbeli subayların önderliğinde Ekim 1911'de Wuşang'da başlayan ayaklanmanın sonucunda Hupei Eyaleti'nde cumhuriyetin ilan edildiği sırada, Aralık 1911'de Şanghay'a döndü. Bu tarihe gelindiğinde, benzer ayaklanmaların Güney ve Doğu eyaletlerini de etkisi altına alması sonucu Mançu yönetiminin fiilen denetimi altında tuttuğu eyalet sayısı üçe inmişti. Çin'de büyük bir coşkuyla karşılanan Sun Yat Sen, Nanking'de bir araya gelen eyalet temsilcileri tarafından 30 Aralık 1911'de Çin Cumhuriyeti'nin geçici başkanlığına seçildi. Görevine başlar başlamaz ülkenin cumhuriyet yönetimi altında birleşmesi için imparatorluk başbakanı Yüan Şih-kay'la ilişki kurdu. Onunla yaptığı görüşmelerin sonucunda, imparatoru tahttan çekilmeye zorlaması karşılığında cumhurbaşkanlığını ona devretmek konusunda anlaştı. Yüan Şih-kay'ın 12 Şubat 1912'de üç yaşındaki imparator Pu Yi'nin tahttan çekilmesini sağlayarak imparatorluk yönetimine son vermesinden birkaç gün sonra, Pekin'de cumhuriyet yönetimi kuruldu ve Yüan Şih-kay Çin Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı oldu.

Bu dönemde zamanının önemli bir bölümünü Çin'in iktisadi kalkınmasına ve "sosyalizm"in kurulmasına ilişkin düşüncelerini halka ve cumhuriyet yönetimine benimsetmek için çalışmaya ayıran Sun Yat Sen'e göre, Çin'de kapitalizm gelişmemiş olduğundan devletin yönlendirmesiyle yeni bir toplum düzeni kurmak olanaklıydı. Devlet kapitalist tekellerin oluşmasını önlemeli, büyük işletmeleri denetlemeli ya da kamulaştırmalıydı. Eylül 1912'de Yüan Şih-kay tarafından ülkede demiryollarını geliştirmek için yürütülecek çalışmaların başına getirilen Sun Yat Sen, 1912 sonbaharını ve kışını Çin'de ve Japonya'da demiryolları üzerine incelemeler yapmakla ve geleceğe ilişkin planlar hazırlamakla geçirdi.

10 Mart 1912'de Nanking'de geçici anayasanın ilanından sonra 13 Ağustos 1912 Ortak Birlik'in diğer bazı partilerle birleşmesinden milliyetçilik, demokrasi ve toplumsal adalet ilkelerini benimseyen Kuomintang (KMT) kuruldu. Cumhuriyetçiler'i yönetimden uzaklaştırarak bir an önce kişisel iktidarını kurmayı amaçlayan Yüan Şih-kay, KMT'nin Şubat 1913'te yapılan seçimlerde en çok oyu alan parti olması üzerine, seçim sonuçları gereğince başbakanlığa getirmesi gereken KMT başkanı Sung Çiao Yen'i Mart 1913'te öldürterek KMT önderlerine karşı büyük bir sindirme kampanyası başlattı. KMT'nin darbeye karşı bazı güney eyaletlerinde başlattığı ayaklanmaların bastırılması ve aralarında Sun Yat Sen'in de bulunduğu çok sayıda KMT önderi hakkında tutuklama emri çıkarılması üzerine, Sun Yat Sen Aralık 1913'te yeniden yurt dışına çıkarak Japonya'ya sığınmak zorunda kaldı. Bu sırada Yüan Şih-kay KMT'yi kapatmış, meclisi feshederek yerine kendi seçtiği kişilerden oluşan yeni bir meclis atamış, 1912 anayasasını yürürlükten kaldırarak yerine 1908'de kabul edilen imparatorluk anayasasını geçirip kendisini imparator ilan etmek için hazırlıklara başlamıştı.

Sun Yat Sen'in 1912 demokratik anayasasını geri getirmek ve Yüan Şih-kay'ın ülkede monarşi yönetimi kurma çabalarını önlemek amacıyla Haziran 1914'te Çin Devrimci Partisi'ni kurduğu sırada, güneyde Yüan Şih-kay'a karşı düzenlenen ayaklanmalar orduya da sıçramıştı. 1916'da Kanton'da Bağımsız Güney Eyaletleri Federasyonu'nun kurulmasının ardından, Yüan Şih-kay'ın ölmesinden kısa bir süre önce Şanghay'a dönen Sun Yat Sen, Kanton'a giderek Pekin'de yönetimi ele geçiren Peian askeri hükümetine karşı mücadeleye başladı.Temmuz 1917'de Kuzey e karşı bir harekât düzenlemeyi planlayan Güney Eyaletleri Federasyonu ordularının başkomutanı seçildiyse de, orduların bir bölümünün bir komutanı tarafından Mayıs 1918'de istifaya zorlandı.Bu olaydan sonra yerleştiği Şanghay'da tüm zamanını kuramsal çalışmalarına ayırdı.

Çin Cumhuriyeti'nin geçici başkanı oluşu

Ağustos 1917'de İttifak Devletleri'nin yanında I.Dünya Savaşı'na girmiş olan Çin'in savaşın sonunda imzaladığı barış antlaşmasına karşı oluşan tepkiler yaygın grevlere ve ayaklanmalara dönüşmüştü. Yeni Sovyet hükümetinin Temmuz 1918'de dış politikasını açıklayıp, bunun bir parçası olarak da Çin'in borç ve tazminatlarının alınmayacağının bildirilmesinin ardından, Sun Yat Sen ile Lenin arasında karşılıklı destekleme temeline dayanan ilişkiler yoğunlaşmaya başladı. Kasım 1920'de Kanton'a dönen Sun Yat Sen'in 7 Nisan 1921'de toplanmasına öncülük ettiği Güney Eyaletleri Parlamentosu, onu Çin Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçti ve Kuzey harekâtını başlatma kararı aldı. Ancak İngiltere ve ABD'nin açık desteğiyle Güneyli birliklerin başındaki bir generalin Sun Yat Sen'e başkaldırıp, evini bombalaması üzerine Sun Yat Sen, Kanton'u terkedip yeniden Şanghay'a geçmek zorunda kaldı.

KMT-ÇKP ittifakı

Eylül 1922'deki KMT kongresinde Çin'in birliği sorunu tartışıldı ve yeni bir program benimsendi. 1 Temmuz 1921'de Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) Şanghay'da gizli olarak kurulmasının ardından Sun Yat Sen ile Sovyet diplomatik kurulları arasında Şanghay'da bir dizi görüşme yapıldı ve Çin-SSCB ilişkileri konusunda görüş birliği içinde olunduğu açıklandı.

Kuomintang'ın kuruluşu

Ocak 1923'te, Sun Yat Sen yeniden Kanton'daki Güney Çin Hükümetinin başına geçti. Haziran 1923'te ilk kez Kanton'da yasal olarak III.Kongre'sini yapan ÇKP'nin KMT'yle cephe birliği politikası yürütme kararının ardından ÇKP ve Sosyalist Gençlik Birliği üyeleri KMT'ye üye olmaya başladılar. 1923 sonbaharında Sun Yat Sen'in daveti üzerine Kanton'a gelen Borodin ve Sovyet askeri danışmanları KMT'yi yeniden örgütleme çalışmalarına katıldılar.

1923-1924 yıllarında ABD Kuzey'deki hükümeti açıkça desteklemeyi ve silah göndermeyi sürdürürken, Sun Yat Sen Mayıs 1924'te SSCB ile bir dostluk antlaşması imzaladı. Ağustos 1924'te Güney hükümetinin güçleri bir askeri harekâtla Pekin hükümetini devirdi. Ekim 1924'te Sun Yat Sen'e karşı İngiltere ve ABD'nin desteklediği bir ayaklanma Whompoa Askeri Akademisi öğrencilerince bastırıldı. İç savaşı durdurmak ve Çin'in geleceğini belirlemek amacıyla Pekin'de bir kurultay toplanması kararlaştırıldı. Sun Yat Sen bu kurultaya katılmak üzere yola çıktı; Tientsin'de ağır bir biçimde hastalanmasına karşın yoluna devam etti ve Pekin'de coşkuyla karşılandı. Ancak sağlık durumu daha da ağırlaşınca ameliyat edilmesine karşın kurtarılamayarak akciğer kanserin-

den öldü. Ölümünden sonra Bayan Sung Çing-ling adıyla tanınan ikinci eşi siyasal yaşamda etkisini korudu.

Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte 20.yy'ın ilk bağımsızlık savaşı veren önderlerinden biri olarak değerlendirilen, Çin'in bağımsızlığının ve milliyetçiliğinin simgesi olan Sun Yat Sen, Çin'in bağımsızlığının yalnızca Mançu hanedanının devrilip, cumhuriyetin kurulmasıyla sağlanamayacağını, aynı zamanda anti-emperyalist bir mücadelenin gerekliliğini ancak yaşamının son yıllarında kavramıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Çien kuo fang lüeh*, 1918, ("Ulusal Yeniden İnşa İçin Bir Program"); *Sun min çu i*, 1924, ("Halkın Üç İlkesi"); *Çien kuo ta kang*, 1924, ("Ulusal Yeniden İnşanın Anahatları").

- **KAYNAKLAR:** M.B.Restarick, *Sun Yat-Sen, Liberator of China*, 1931; W. Saofong, *Sun Yat Sen, sa vie et sa doctrine*, 1929; L.Sharman, *Sun Yat-Sen: His Life and Its Meaning*, 1934.

- **BAKINIZ:** A. BORODİN, ÇAN KAY-ŞEK, LİANG Çİ-ÇAO, PU Yİ, TZU HŞİ, YÜAN ŞİH-KAY.

SUPERVIELLE, Jules
(1884-1960)

Fransız, şair ve yazar. Fanteziye ağırlık veren özgün üslubuyla çağdaş Fransız şiirinin önde gelen adları arasına girmiştir.

16 Ocak 1884'te Uruguay'da, Montevideo'da doğdu, 17 Mayıs 1960'ta Paris'te öldü. Basklı zengin bir aileden geliyordu. Çocukluğu Uruguay'da geçti. Paris'te öğrenim gördü. Daha sonra Paris'te ve Fransa'nın güneyindeki Oloron'da yaşadı. Fransa'nın Alman işgali altında olduğu II. Dünya Savaşı yıllarını Uruguay'da geçirdi.

Supervielle, 1919'da yayımladığı *Poemes de l'humour triste* ("Kederli Mizah Şiirleri") adlı şiir kitabıyla adını duyurdu. Bunu çok sayıda şiir kitabı ile, roman, öykü ve oyunlar izledi. Fransızca yazmakla birlikte, yalınlığı ve bazı temaları açısından şiiri Güney Amerika şiirine yakındır. Önceleri Laforgue ve Larbaud gibi Fransız şairlerden etkilenmişse de, kendine özgü bir üslup yaratmış, Fransa'daki yenilikçi şiir akımları karşısında bağımsızlığını korumuştur. Supervielle'in şiirinde, çocukluğunun geçtiği Güney Amerika pampalarına ve okyanusa duyduğu özlem yoğun bir yalnızlık ve uzaklık duygusu ile iç içe geçmiştir. Doğaya, varlıkların görünmez hareketine ve egzotik olana ilgi, ölüm karşısındaki endişe, evrendeki gizli bağlantıları keşfetme isteği ve evrenle bütünleşme özlemi şiirinin tekrarlanan temaları arasındadır. Supervielle sıradan olmaktan çok, anlaşılmaz bir gizeme düşmekten kaçınmıştır. Temalarını masalsı bir havadan koparmadan sıradanlaştırmış, onları doğallık, samimiyet ve yalınlıkla dile getirmiştir. Şiirindeki yalnızlık ve endişe duygusunu sıcak bir mizahla dengeleyerek sevimli ve kolay bir söyleyiş tarzı yaratmıştır. Biçim açısından yenilikçi olmamakla birlikte, zengin bir fantezi dünyasını yansıtan incelikli bir anlatımla yazılmış şiirlerinde özgün bir duyarlığı yakalayabilmiştir. Öykü ve romanlarında da mit, düş ve fantezi dünyasına dayanan, ince alaya yer veren üslubunu korumuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Poèmes de l'humour trieste*, 1919, ("Kederli Mizah Şiirleri"); *Débarcadères*, 1922, ("İskeleler"); *Gravitations*, 1925, ("Çekimler"); *Le forcat innocent*, 1930, ("Suçsuz Kürek Mahkûmu"); *Les amis inconnus*, 1934, ("Bilinmeyen Dostlar"); *La fable du monde*, 1938, ("Dünyanın Masalı"); *Poèmes de la France malheureuse*, 1941, ("Felakete Uğrayan Fransa Şiirleri"); *Oublieuse mémoire*, 1949, ("Unutkan Bellek"); *Naissances*, 1951, ("Doğuşlar"); *Le corps tragique*, 1959, ("Trajik Beden"); **Roman-Uzun Öykü:** *L'homme de la pampa*, 1923, ("Pampaların Adamı"); *Le voleur d'enfants*, 1926, ("Çocuk Hırsızı"); *L'enfant de la haute mer*, 1931, ("Açık Deniz Çocuğu"); *Le jeune homme du dimanche et des autres jours*, 1952, ("Pazar ve Başka Günlerin Delikanlısı"). **Çeşitli:** *La belle au bois*, oyun, 1932, ("Ormandaki Güzel"); *Bolivar* (M.Milhaud ile), libretto, 1936.

SUPPÉ, Franz von
(1819-1895)

Belçika asıllı Avusturyalı besteci. Operetleriyle tanınmıştır.

18 Nisan 1819'da Dalmaçya'da Spalato (bugün Split) kentinde doğdu, 21 Mayıs 1895'te Viyana'da öldü. Asıl adı Francesco Ezechiele Ermenegildo Cavaliere Suppé-Demelli'dir. Belçika kökenli bir ailenin oğluydu. Küçük yaşta Viyana'ya gitti. Simon Sechter (1788-1867) gibi döneminin ünlü müzisyenlerinden ders aldı. Viyana ve Pressburg'da birçok tiyatronun orkestrasını yönetti. Yaşamının son otuz yılında görev yaptığı, tarihi An der Wien tiyatrosu bunların en önemlisidir.

Suppé, yaylı sazlar dörtlüleri, bir senfoni, liedler, missalar ve *requiem*'ler yazmış olmakla birlikte, daha çok operetleriyle tanınmış ve sevilmiştir. 150 kadar yapıtının 31'ini operetler oluşturur. Onun 20. yy ortalarına değin, Alman ve Avusturya hafif opera yazımında etkili olan üslubu, Offenbach başta olmak üzere Fransız bestecilerinin ve İtalyan güldürücü opera (opera buffa) tarzının izlerini taşır.

- **YAPITLAR (başlıca): Operet:** *Pique dame*, 1864, (Maça Kızı); *Die schöne Galathee*, 1865, ("Güzel Galatee); *Leichte Kavallerie*, 1866, (Hafif Süvari Alayı); *Boccaccio*, 1879. **Uvertür:** *Dichter und Bauer*, (Şair ve Köylü).

- **BAKINIZ:** OFFENBACH.

SURURİ
(1920)

Türk, karikatürcü. *Canbaba* çizgi romanının yaratıcısıdır.

Sururi Gümen Bursa'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini bu kentte yaptı. İkinci sınıfına kadar okuduğu liseyi bitirmeden İstanbul'a gitti. Bir süre Güzel

Sanatlar Akademisi'ndeki (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) dersleri izledi. Bir yandan da gazete ve dergilerde ressamlık ederek yaşamını kazandı. *Kırmızı-Beyaz, Çocuk Sesi, Afacan, Cumhuriyet, Çocuk Haftası, Yıldız, 1001 Roman, Ev-İş* gibi yayın organlarında çalıştı. 1960'ların ortasında ABD'ye giderek bu ülkeye yerleşti.

Sururi'nin ilk karikatürü 1939'da *Karikatür* dergisinde çıkmış, 1949'da ise Sedat Simavi'nin özendirmesiyle *Hürriyet* gazetesinde günlük karikatür çizmeye başlamıştır. Çok usta, kıvrak bir çizgisi vardır. Gülmecesi, resim yanı ağır basan çizimlerin altında yer alan fıkra niteliğindeki yazılı anlatıma dayanır. 1950'lerde *Canbaba* adlı çizgi romanı yaratmıştır. Dizinin kahramanı Canbaba biraz Bektaşi dedesi, biraz Nasrettin Hoca özellikleri taşıyan, cin gibi bir ihtiyardır. Sururi önceleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşayan Canbaba'yı daha sonra günümüze kaydırmış, onun akıllı ve gülmece dolu kişiliğini güncel olayları eleştirmede kullanmıştır. *Canbaba* böylece Türk karikatüründe Cemal Nadir Güler'in *Amcabey*'le yarattığı, olaylara dışardan bakıp içlerindeki çelişkileri bir çırpıda özetleyiveren sevimli gözlemci tipinin başarılı bir devamı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Sururi Karikatür Albümü*, (t.y.).

• BAKINIZ: CEMAL NADİR GÜLER.

SURURİ, Gülriz
(1929)

Türk tiyatro oyuncusu. Oyunculuğunun yanı sıra, kurduğu topluluğuyla da tanınmıştır.

23 Temmuz 1929'da İstanbul'da doğdu. İlk Türk primadonnası Suzan Lütfullah (1909-1932) ve Türkiye'deki ilk operet oyuncularından tenor Lütfullah Sururi'nin (1904-1968) kızıdır. Tiyatro sanatçısı ve İstanbul Tiyatrosu'nun kurucularından Yusuf Sururi (1894-1970), Celal Sururi (1903-1971) ve Ali Sururi de (1913) amcalarıdır. Gülriz Sururi, ilk kez 1942'de İstanbul Şehir Tiyatrosu Çocuk Bölümü'nde sahneye çıktı. 1955'te Muammer Karaca'nın topluluğunda oynamaya başladı. 1960'ta Dormen Tiyatrosu'na geçti. 1961'de, bu toplulukta sahnelenen *Sokak Kızı Irma*'daki rolüyle en iyi kadın oyuncu olarak İlhan İskender Ödülü'nü kazandı. 1962'de tiyatro oyuncusu ve yönetmeni Engin Cezzar'la evlendi ve Dormen Tiyatrosu'nun Ses Tiyatrosu salonuna taşınmasıyla boşalan Küçük Sahne'de eşiyle birlikte Gülriz Sururi-Engin Cezzar Topluluğu'nu kurdu. 1964'te ilk Türk epik sahne yapıtı *Keşanlı Ali Destanı*'ndaki Zilha rolüyle büyük ilgi uyandırdı. 1966'da Yaşar Kemal'in *Teneke* adlı yapıtındaki rolüyle En İyi Kadın Oyuncu Ödülü'nü bir kez daha kazandı. Aynı yıl Türk Kadınlar Birliği tarafından "yılın kadını" seçildi. 1971'de *Hint Kumaşı*'ndaki rolüyle En İyi Kadın Oyuncu Ödülü'nü üçüncü kez kazandı. 1979-1980 sezonunda Mehmet Akan'la birlikte, topluluğun o güne kadar sahnelediği oyunlardan *Uzun İnce Bir Yol* adlı bir derleme yaptı, gösteriminde de rol aldı. 1982-1983 sezonunda Başar Sabuncu'nun oyunlaştırıp sahneye koyduğu *Kaldırım Serçesi* adlı müzikli oyundaki Edith Piaf yorumuyla Avni Dilligil En İyi Kadın Oyuncu Ödülü'nü, İzmir Gazeteciler Derneği'nin Altın Artemis Ödülü'nü ve *Milliyet* gazetesinin 1983 Süperstar Tiyatro Oyuncusu Ödülü'nü kazandı.

Gülriz Sururi yumuşak oyunculuğuyla, dramdan güldürüye ve müzikli oyuna dek her türlü yapıtta başarılı tipler çizmiştir. Oyunculuğunun dışında Türk tiyatrosuna yönetici olarak da katkısı olmuştur. Sonradan ayrıldığı eşi Engin Cezzar'la birlikte kurdukları tiyatro, kısa bir ara dışında, etkinliğini günümüze değin sürdürme başarısını göstermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar: *Ednan Bey Duymasın*, 1955; *Cam Kırıkları*, 1957; *Anna Frank'ın Hatıra Defteri*, 1958; *Milli İhtikâr Anonim Şirketi*, 1958; *Ben Bir Fotoğraf Makinesiyim*, 1958; *Benimle Oynar mısınız?*, 1958; *Cengiz Han'ın Bisikleti*, 1959; *Sokak Kızı Irma*, 1961-1967; *Hepimiz Paris'te*, 1961; *Bir Yastıkta*, 1962; *Oyuncakçı Dükkânı*, 1962; *Tütün Yolu*, 1963; *Çikolata Sevgilim*, 1963; *Aklın Oyunu*, 1963; *Othello*, 1963; *Canlı Maymun Lokantası*, 1964; *Keşanlı Ali Destanı*, 1964; *Direkler Arasında*, 1965; *Ferhat ile Şirin*, 1965; *Palto*, 1966; *Zilli Zarife*, 1966; *Düşenin Dostu*, 1969; *Hint Kumaşı*, 1970; *Evet, Evet, Evet*, 1971; *Biz Kadınlar*, 1972; *Kapan*, 1974; *Uzun İnce Bir Yol*, 1979-1980; *Kaldırım Serçesi*, 1982; *Kabare*, 1983-1984; *Filumena*, 1985. Oyun: *Uzun İnce Bir Yol* (M. Akan ile),1979. Kitap: *Kıldan İnce Kılıçtan Keskince*, anılar, 1978; *Gülriz'in Mutfağından*, yemek kitabı, (t.y).

SUSO, Heinrich
(1295-1366)

Alman, tanrıbilimci. Tanrısal varlığa derin sevgiyle ulaşılacağı inancını geliştirmiştir.

Überlingen'de doğdu, 25 Ocak 1366'da Ulm'da öldü. Gerçek adı Seus'tur. Küçük yaşta Benedikten manastırına verildi, sonra tanrıbilim öğrenimi görmek için Köln'de tanrıbilimci Eckhardt'ın yönetimindeki okula gönderildi. Seus, bu okulda, Eckhardt'ın etkisiyle, kendini tanrıbilim çalışmalarına verdi.

Suso'nun düşünceleri tanrısal bilgelik, sonsuz erdem konularında odaklaşır. Ona göre tanrısal bilgelik kavuşulması gereken yüce bir sevgilidir. Bu sevgiliyi görebilmek için, insanın bütün geçici varlıklarla ilgili eğilimlerden, tutkulardan sıyrılması, kendini ona adaması gerekir. Bu us ilkeleriyle bağdaşmayan, onları aşan, tanrısal gerçeği bir "duyuş" olarak gönülde kavramayı sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemle insanın içinde ve evrende bir ışın niteliğinde beliren Tanrı bilinebilir. Bütün yaratıklar Tanrı'dan fışkırdığı için, gene ona dönme özlemini duyarlar. Tanrı bütün nesnelerde, bütün nesneler de Tanrı'da birliğe ulaşır.

Suso'nun geliştirmeye çalıştığı Gizemcilik'in başlıca özelliği, içekapanış, içedalış gibi sezgi eylemlerini birer sevgi (aşk) olarak nitelemesidir. Tanrısal töze yönelen bu sevgi insanı her türlü duyusal eğilimlerden koparak düş gücünün yaratıcılığı oranında genişleyen bir ortama iter. Suso'nun gerçek,

ölümsüz varlık alanı diye açıklamaya çalıştığı da bu ortamdır.

Suso'nun Almanya'da ve Fransa'da Gizemcilik'in yaygın olduğu çevrelerde etkisi büyük olmuş, ortaya attığı düşünceler uzun süre gerçeğe ulaşmak için örnek ilkeler diye yorumlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Horologium Aeternae Sapintiae,* (ö.s.), 1494, ("Ölümsüz Bilgeliğin Saatı"); *Heinrich Seusse, die, deutsche Schriften,* (ö.s.), 12 cilt, 1907, ("Heinrich Seusse'nin Almanca Yazıları").

• **BAKINIZ:** ECKHARDT.

SUTHERLAND, Earl Wilbur
(1915-1974)

ABD'li fizyoloji ve farmakoloji uzmanı. Hormon etkisinin ilgili organlara iletilmesinde aracı rolünü oynayan çevrimsel adenozin monofosfatı ayırıp tanımlamıştır.

19 Kasım 1915'te Kansas Eyaleti'ndeki Burlingame'de doğdu, 9 Mart 1974'te Florida'nın Miami kentinde öldü. 1937'de Topeka'daki Washburn College'da lisans, 1942'de Washington Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde doktora öğrenimini tamamladı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1953'te farmakoloji profesörü olarak Cleveland'daki Case Western Reserve Üniversitesi'ne, 1963'te fizyoloji profesörü olarak Nashville'deki Vanderbilt Üniversitesi'ne, ölümünden bir yıl sonra da Miami Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne geçen Sutherland, çevrimsel adenozin monofosfatın ayrılması ve metabolizma süreçlerindeki işlevinin anlaşılmasıyla sonuçlanan çalışmaları nedeniyle 1971 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü almıştır.

Adrenalin gibi bazı hormonların karbonhidrat metabolizmasını düzenleyici etkisini araştıran Sutherland, hormonların ilgili organı sanıldığı gibi doğrudan doğruya etkilemediğini, bazı kimyasal maddelerin bu süreçte aracı rolü oynadığını farketmişti. 1959'da, adenozin — 3′, 5′ — çevrimsel monofosfat (çevrimsel AMP ya da çAMP) adıyla bilinen bu maddeyi ayırdı ve bir hormonun, çAMP üretiminden sorumlu olan enzimi uyararak hücredeki çAMP düzeyini yükseltip azalttığını ve etkisini bu yolla sağladığını açıkladı. Sutherland'ın deyimiyle "ikincil haberci" ya da "aracı" görevini üstlenen çAMP, tüm canlıların dokusunda bulunan ve hormon etkinliğinde temel rol oynadığı için tüm metabolizma süreçlerinde yer alan bir nükleotittir. Hormonların hücre zarından içeri girmeksizin hücre içi süreçleri nasıl düzenleyebildiğini de açıklayan ikincil haberci kavramı biyokimya araştırmalarına yeni bir yön vermiş, on yıl içinde benzer işlevi olan başka çevrimsel nükleotitler de tanımlanmıştır. Öte yandan, çAMP'ın metabolizma bozukluklarındaki sorumluluğunu araştıran biyokimyacılar, manyakodepresif psikoz ile çAMP düzeyi arasında ilişki olduğunu, bazı türden kanserli hücrelerin oluşumunda da gene bu maddenin rol oynadığını açıklamışlardır.

SUTTON, Walter Stanborough
(1877-1916)

ABD'li hekim ve genetik araştırmacısı. Kromozomların kalıtımdaki rolünü açıklayarak Mendel yasalarını kuramsal temellere oturtmuştur.

5 Nisan 1877'de New York Eyaleti'nin Utica kentinde doğdu, 10 Kasım 1916'da Kansas Eyaleti'ndeki Kansas City'de öldü. Kansas Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimine başlamışken, kardeşlerinden birinin tifodan ölmesi üzerine tıp öğrenimine karar verdi ve aynı üniversiteden 1900'de lisans, ertesi yıl lisansüstü derecesini alıp Columbia Üniversitesi'ne geçti. Adını bilim dünyasına duyuran en önemli çalışmasını, 1901-1903 yıllarında bu üniversitede gerçekleştirdi. Bir petrol kuyusunda şantiye şefi olarak çalıştığı iki yıllık bir aradan sonra yeniden Columbia Üniversitesi'ne dönerek 1907'de tıp diplomasını aldı ve New York'taki Roosevelt Hastanesi'nin cerrahlığına atandı. 1909'da serbest cerrah olarak çalışmayı seçip Kansas City'ye yerleşen Sutton, apandisitten öldüğünde henüz 39 yaşındaydı.

Sutton sitoloji (hücrebilim) çalışmalarında laboratuvar hayvanı olarak, hücreleri çok iri olduğu için bu tür araştırmayı kolaylaştıran çayır çekirgesini *(Brachystola magna)* seçmişti. Bu hayvan üzerinde yaptığı hücre gözlemleri ve 1902 ile 1903 yıllarında yayımladığı iki makaleyle, Mendel'in kalıtım yasalarının kromozomlara dayanan ilk kuramsal açıklamasını yapmayı başardı. Biyoloji tarihinin çığır açıcı çalışmaları arasında anılan bu iki makalede, eşey hücreleri dışındaki tüm hücrelerde (somatic hücreler), biri babadan, öbürü anadan alınmış iki ayrı grup kromozom bulunduğunu, birbirine eşdeğerdeki ana ve baba kromozomlarının (eşlenik kromozomlar) birleşerek bir çift oluşturduğunu ve kromozomların, temel kalıtım birimi olan genleri taşıdığını açıklıyordu. Eşey hücrelerindeki kromozomların meyoz bölünme sırasında birbirinden ayrıldığını ve kromozomların bu bölünmedeki davranışının Mendel yasalarını destekleyen fiziksel birer gösterge olduğunu belirterek kalıtımın kromozom kuramını geliştiren Sutton, genetik biliminin öncülerindendir.

• **BAKINIZ:** BATESON, BENEDEN, BOVERI, BRIDGES, CRICK, MENDEL, T.H.MORGAN, E.B.WILSON.

SUTÜVEN, Mustafa Seyit
(1908-1969)

Türk, şair. Belli bir akıma bağlı olmaksızın yazdığı lirik ve mitolojik şiirleriyle tanınmıştır.

Edremit'te doğdu, 14 Ekim 1969'da İzmir'de öldü. İlkokuldan sonra özel öğrenim gördü, dışardan sınava girerek Balıkesir Lisesi'ni bitirdi. Edremit'te babası gibi ticaretle uğraştı. Bir kırtasiye dükkânını

işletti. Siyasetle de ilgilendi. Edremit'te Demokrat Parti'nin kurulması için çalıştı.

Sutüven, mitolojik olayların geçtiği bir çevrede, Edremit'teki Kazdağı (İda Dağı) eteklerinde Afrodit' in yurdunda yaşıyor olmaktan çok etkilenmiş, duygusunu şiirlerine de yansıtmıştır. 1934'te aruzla yazdığı ve Edremit yakınlarındaki efsanelerde yer alan Sutüven deresini ve çağlayanını anlattığı "Sutüven" şiiriyle tanınmıştır. Halk şiirinin hece ve ses zenginliklerinden yararlanmıştır. *Servetifünun*, *Türk Dili*, *Yeditepe*, *Yeni İnsan* gibi dergilerde yayımlanan destansı nitelikli duygusal şiirlerini sağlığında bir kitapta toplamamıştır. Şairin her duygusunu, her düşündüğünü, istediği biçimde haykırabileceğini savunmuş, hiçbir kalıp ve akıma bağlı kalmadan, aruz ve heceyle olduğu gibi serbest vezinle de şiirler yazmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Bütün Şiirleri*, (ö.s.), 1976.

SUZUKİ ZENKO
(1911)

Japon devlet adamı. 1980-1982 arasında başbakanlık yapmıştır.

11 Ocak 1911'de Iwate'de doğdu. Tarım bakanlığına bağlı balıkçılık okulunda öğrenim gördü. 1947'de Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1958-1960 arasında Yerel Yönetimler Daimi Komitesi başkanlığını yaptı. 1960-1964 arasında posta ve ulaştırma bakanı, 1964-1965 yıllarında devlet bakanı ve 1965-1968 arasında sağlık ve refah bakanı olarak görev yaptı. 1968-1980 arasında Liberal Demokratik Parti'nin (LDP) yönetim kademesinde çeşitli görevlerde bulundu. 1976-1977 yıllarında tarım, orman ve balıkçılık bakanı olarak görev yaptı.

LDP'nin büyük bir çoğunluk elde ettiği Haziran 1980 seçimlerinden hemen önce ölen Masayoşi Ohira'nın yerine, Temmuz 1980'de LDP'nin başkanlığına seçildi ve başbakan oldu. Başbakanlık döneminde savunma harcamalarının artırılması eleştirilere yol açtı. İktisadi alanda, Japonya'nın petrole bağımlılığını azaltmak amacıyla nükleer enerji ve kömür santralleri yapımını başlattı. Öte yandan, bazı gönüllü kısıtlamalara karşın Japonya'nın ihracatının artışı, ABD ve Ortak Pazar ülkeleriyle iktisadi ilişkileri gerginleştirdi. Aynı dönemde Japon para birimi yenin değerinin düşmesine engel olmak amacıyla alınan sıkı para politikası önlemleri bir süre olumlu sonuçlar verdiyse de 1981 yılının ortalarından itibaren yenin dolar karşısındaki değeri yeniden düşmeye başladı.

Kasım 1981'de hükümette değişiklikler yaparak, önemli bakanlıkları LDP'nin hizipleri arasında paylaştıran, yine de parti içindeki hizipleşmeye engel olamayan Suzuki, buna ek olarak iktisadi bunalımın da derinleşmesi üzerine Ekim 1982'de LDP'nin başkanlığından ve başbakanlıktan ayrıldı. Yerine Nakasone Yasuhiro getirildi.

• BAKINIZ: NAKASONE YASUHİRO.

SÜLEYMAN
(İÖ 10. yy)

İsrailoğulları peygamberi ve kralı. Güçlü bir merkezi yönetim oluşturmuştur.

Süleyman'ın (Solomon) doğum-ölüm tarihleri ve yerleri bilinmiyor. İsrailoğulları peygamberi ve kralı Davud'un oğludur. Güçlü bir monarşi kuran babasının ardından İÖ 962'de (bazı kaynaklarda İÖ 970) kral olan Süleyman, 40 yıl kadar egemenlik sürmüştür. İsrailoğulları'nın en büyük kralı olarak kabul edilen Süleyman, Mısır sınırından, Fırat Irmağı'na değin uzanan geniş ve güçlü bir krallık devraldı. Karşıtlarını sindirerek ve çok sayıda diplomatik evlilikler yaparak konumunu güçlendirdi. Bu arada Mısır firavununun kızıyla da evlendi. Deniz ve kara ticaretinde önemli bir merkez durumunda olan Filistin'in avantajını iyi değerlendirerek geniş bir ticaret ağı kurdu. Ticaretin yanı sıra askeri gücünü de artırdı. Ordu desteğinde çok geniş bir alana yayılan ticari amaçlı İsrail kolonileri kurdu. Büyük bir yapı programı başlatan Süleyman, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kaleler ve garnizon kentleri yaptırdı. Ayrıca başkent Kudüs'ü imar etti. Kentin çevresini surlarla çevirtti. İbraniler'in ilk büyük tapınağı olan ünlü Mescid-i Aksa'yı ve krallık sarayını yaptırdı.

Ülke yönetiminde güçlü bir merkezi bürokrasi oluşturdu. 12 kabileden oluşan İsrailliler'in kabileler arası ittifaklar yaparak merkezi yönetimi zayıflatmamaları için ülkeyi kabile sınırlarından farklı 12 idari bölgeye ayırdı. Bölgelerin yöneticiliğini kendi atadığı kişilere devretti. Ancak ticari ve askeri harcamaları karşılamak üzere halka ağır vergiler koyması ve yapı işlerinde zorla çalıştırması hoşnutsuzluk yarattı. Kendi kabilesi Yahuda'ya karşı daha esnek bir siyaset izlerken orta ve kuzey kabilelerine karşı sert bir tavır alması hoşnutsuzluğu daha da artırdı. Süleyman'ın ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Rehoboam döneminde kuzey kabileleri ayaklandılar ve İsrail Krallığı'nı kurdular. Süleyman'ın soyundan olanlar ise Yahuda Krallığı'nı kurdular. Böylece Süleyman'ın güçlü devleti ikiye bölünmüş oldu.

Süleyman, peygamber olarak, değişik nitelikler taşıyan bir kimse olarak nitelenir. Söylencelere göre o kuşların, karıncaların dillerinden anlar, öteki bütün canlı varlıklarla konuşur, esen yellere, fırtınalara, akan sulara, çalkanan denizlere egemen olurmuş. Kutsal Kitap'ta anlatıldığına göre Süleyman'ın biri bilgelik, öteki yöneticilik olmak üzere iki üstün niteliği varmış. Bilgelikte başta gizli güçler olmak üzere, evren ve insanların bütün gizliliklerini, geleceğini bilir, olacak olanları önceden açıklarmış, *Tevrat*'ta onun olduğu ileri sürülen "Meseller" birer öğüt ve atasözü niteliği taşıyan özdeyişlerdir. Yöneticilikte biri ölçülü, dengeli, haksever, öteki baskıya eğilimli, ezici, kırıp dökücü tutumu olduğu söylenir.

Süleyman, İslam ülkelerinde, özellikle doğruluk, egemenlik konusunda örnek insan olarak nitelenir. Özellikle şiirde, tahtı yeller üstünde taşınan eşsiz bir hükümdar olarak övülür.

• BAKINIZ: DAVUD, SAUL.

Süleyman I [Kanuni]

SÜLEYMAN I [Kanuni]
(1495-1566)

Osmanlı padişahı. Osmanlı Devleti onun döneminde dünyanın en büyük ve güçlü imparatorluğu durumuna gelmiştir.

27 Nisan 1495'te Trabzon'da doğdu, 7 Eylül 1566'da Zigetvar'da öldü. I.Selim'in (Yavuz) tek oğluydu. Annesi Kırım Hanı I.Mengli Giray'ın kızı Hafsa (Hâfize) Sultan'dır. Çocukluğu Trabzon'da geçti. Burada özel öğrenim gördü. 1509'da önce Şebinkarahisar, ardından Bolu ve aynı yıl içinde Kefe sancakbeyliğine atandı. Babası ile amcası Ahmed'in taht mücadelesinde, Kırım hanı ile birlikte etkin rol oynadı. I.Selim'in Kefe iskelesinden ve Kırım askerlerinden yararlanmasına yardımcı oldu. 1512'de babası tahta çıkınca Manisa valiliğine atandı. 1520'ye değin burada kaldı. Çaldıran ve Mısır seferleri sırasında İstanbul'a giderek saltanat nâibliği yaptı. I.Selim ölünce vezirazam Pirî Mehmed Paşa tarafından İstanbul'a çağrıldı ve 30 Eylül 1520'de tahta çıktı.

Mohaç seferi ▸

İran seferi ▸

I.Süleyman, saltanatının başından itibaren Fatih döneminden beri geçerli olan fetih siyasetini sürdürmeye girişti. Babası bunu başarıyla yürütmesine elverecek güçlü ve disiplinli bir ordu, zengin bir hazine bırakmıştı. Padişahlığının ilk yılında, Şam Valisi Canberdî Gazali ayaklandı. Mısır'a gönderilen ordu kısa zamanda denetim ve güvenliği sağladı. İkinci tepki Macaristan'dan geldi. Türk Elçisi Behram Çavuş'un öldürülüşü ve yıllık verginin gönderilmemesi, ilk Macaristan seferini çabuklaştırdı. I.Süleyman, akıncılarını Transilvanya'ya ve Tuna boylarına gönderirken kendisi de Ağustos 1521'de bir aylık bir kuşatmadan sonra Belgrat Kalesi'ni aldı. İstanbul'a dönüşünde Venedikliler'le bir ticaret antlaşması imzaladı. Bu gizli antlaşmadan hemen sonra St.Jean Şövalyeleri'ne karşı Rodos seferine çıktı. Osmanlı donanması Ege'ye açılırken yüz bin kişilik ordu ile Marmaris'ten Rodos'a geçti. Ada ancak 1522 yılının son günlerinde alınabildi.

Mısır Valisi Ahmed Paşa'nın burada bağımsızlığını duyurması ve öldürülmesine karşın karışıklıkların yatışmaması üzerine vezirazam İbrahim Paşa 1524'te başarılı bir Mısır seferi yaptı. Ardından Macaristan'a yapılacak ikinci seferin hazırlıklarını üstlendi. 1526'daki sefer Orta Avrupa'ya yönelik büyük Osmanlı saldırılarının ilki oldu. Bu sefer aynı zamanda Almanya'ya yenik düşen Fransa Kralı I. François'nın yardım dileğiyle de ilgiliydi.Macar Kralı II. Lajos ve birçok komutanı, 29 Ağustos 1526'daki Mohaç Savaşı'nda öldü. Budin alındı ve Macaristan, Osmanlı buyruğuna girdi. 1527'de ise Anadolu'daki Kalenderoğlu ve Baba Zünnun ayaklanmaları ile uğraşıldı. Bundan yararlanan Avusturya Arşidükü I.Ferdinand, kendisini Macaristan kralı ilan ederek Budin'e girdi. Bu olay öncekinden çok daha büyük bir güçle 1529'da yeni bir sefer yapılmasına neden oldu. I.Süleyman Budin'e girerek Janos Zapolya'ya Macar tacını giydirdi. 27 Eylül'de Viyana'yı kuşattı ise de lojistik destek zorlukları ve mevsim koşulları yüzünden kuşatmayı kaldırıp İstanbul'a döndü.

1532'de çıktığı Alman seferinde daha çok Kutsal Roma-German İmparatoru V.Karl'ı (Charles Quint) yıldırmak amacını güttü. Bazı Macar kalelerini aldı ve Budin'i bir kez daha Avusturya ablukasından kurtardı. Özellikle akıncıların Almanya içlerine saldırıları Avrupa'da geniş yankılar uyandırdı. Viyana yolunu tutan Köszeg (Güneş) Kalesi de bu seferde zaptedildi. Avrupa'daki Mezhep Savaşları'nın da etkisi ile I.Ferdinand antlaşma istedi. Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti arasındaki 1533 barışı, I.Süleyman'a birtakım üstünlükler tanımasının yanı sıra Avusturya'nın yılda otuz bin düka vergi ödemesini de öngörüyordu. Avusturya barışından yararlanan I.Süleyman, Doğu sınırını rahatsız eden İran'a savaş açtı. 1533'te başlayan Irakeyn seferinin ilk önemli başarısını, İbrahim Paşa, İran Azerbaycan'ını ve Tebriz'i alarak gösterdi. Ertesi yıl sefere çıkan I.Süleyman, önce Tebriz'e, buradan da Bağdat'a gitti. Azerbaycan ve Irak alınarak 1536'da İstanbul'a dönüldü.

1537'de, yıllarca süren bir hazırlıktan sonra Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki donanma Akdeniz'e açıldı. Görevi İtalya'nın güneyindeki Otranto'yu almaktı. I.Süleyman da Venedikliler'le doğan gerginliği fırsat sayarak karadan Korfu seferine çıktı. Birbirine koşut bu deniz ve kara harekâtı, beklenen sonuçları vermediyse de, kıyıda ve Macaristan'da önemli birçok kale alındı. Barbaros da kimi Venedik adalarını zaptetti. I.Süleyman, 1538'de, Venedikliler'le gizlice anlaşan Boğdan voyvodasına karşı yeni bir sefer düzenledi. Suceava'ya dek ilerledi. Boğdan'ı yeniden Osmanlı buyruğuna soktu. Aynı yıl, Hadım Süleyman Paşa, Hint Okyanusu'ndaki Portekiz ada ve kalelerini alarak I.Süleyman'dan yardım isteyen Gucerat sultanına ulaşmaya çalışıyordu. Fakat en önemlisi, 27 Eylül 1538'de Preveze deniz savaşının kazanılması oldu. Bu son gelişmeler üzerine Venedikliler yüklü bir vergi ödeyerek barış imzaladılar. 1540'ta Macaristan Kralı Janos Zapolya'nın ölümü, oğlu Sigismund'un küçük yaşta oluşu Almanya ve Avusturya'nın bir kez daha Macaristan'a

müdahale etmeleri sonucunu doğurdu. I.Süleyman, 1541'de ve 1543'te yeniden sefere çıktı. Valpe Sikloş, Peç, Estergon, İstolni-Belgrad kaleleri alındı. Macaristan, Budin Eyaleti adı altında merkeze bağlandı. Aynı yıllarda Barbaros da Batı Akdeniz'de İspanya'yı sürekli sıkıştırdı. Orta Avrupa'daki Gran, Vişegrad gibi ünlü kale-kentlerin düşüşü, Avusturya ve Almanya'yı barışa zorladı. Üç yıl süren diplomatik görüşmelerden sonra 1547'de beş yıllık bir antlaşma imzalanabildi. Bu, bir anlamda 1533 Antlaşması'nın yenilenişiydi. Bu dönemde İstanbul'dan ayrılmayan I.Süleyman, başkentin imar sorunlarıyle ilgilendi. Süleymaniye Külliyesi'nin temelini attı. Kendisine sığınan İran Prensi Elkas Mirza'nın önerisini dikkate alarak İran'a yeni bir sefer planladı. 1548'deki seferde Tebriz ve Van'ı kurtararak Haleb'e gitti. Kışı burada geçirdi. 1549'da İran Şahı I.Tahmasb'ı destekleyen Gürcistan'a kuvvet gönderdikten sonra İstanbul'a döndü.

1552'de aradaki antlaşmayı yenilemeyen ve Erdel'i işgal eden Avusturya'ya karşı Sokollu Mehmed Paşa'yı gönderdi. 1553'te Nahcivan seferi adıyla anılan sonuncu Doğu harekâtını başlattı. Şirvan'a girerek Revan, Nahcivan ve Karabağ'ı aldı. Doğu'nun güvenliğini sağlayarak 1555'te İstanbul'a döndü. İranlılar'la, Azerbaycan ve Irak'ı, Osmanlı Devleti'ne bırakan Amasya Antlaşması bu yıl imzalandı.

► Son on yıl boyunca İstanbul'dan ayrılmayan I.Süleyman 1558'de eşi Hurrem Sultan'ı yitirdi. Onun etkisiyle başlayan şehzadeler kavgası, 1558'den sonra Şehzade Bayezid ve Selim arasında devam etti. 1559'da Amasya sancakbeyliğine atanan Bayezid, ülke bütünlüğünü sarsacak girişimlerde bulundu ve bir ordu topladı. Selim de babasından para ve asker yardımı gördü. Bayezid'i âsi ilan eden I.Süleyman, öldürülmesi için bir de fetva aldı. Konya yakınlarındaki savaşta Bayezid yenildi. Oğulları ile İran'a sığındı. I. Süleyman, Şah I Tahmasb'a yüklü bir para ödedikten sonra Bayezid'in ve oğullarının 1561'de Kazvin'de boğdurulmalarını sağladı. Tahtın tek varisi olarak Selim kaldı.

► Avusturya ile yürürlükteki antlaşma 1562'de yenilendi. Buna göre, Erdel bütünüyle Osmanlı egemenliğine bırakıldı. Malta'ya düzenlenen çıkarma, uzun bir kuşatmaya karşın Turgut Reis'in şehit düşmesinden sonra 1565'te başarısızlıkla sona erdi. Öte yandan Avusturya Kralı I.Maximilian, yıllık vergiyi ödemediği gibi, bir kısım Erdel topraklarını da ilhak etti. Daha da önemlisi Osmanlı donanması Akdeniz'deki eski üstünlüğünü yitirmekteydi.Vezirazam Sokollu Mehmed Paşa, bu iki nedenden ötürü, uzun zamandır yinelenmeyen bir Batı seferini gündeme getirdi. I.Süleyman böyle bir sefere katılamayacak derecede hasta ve yaşlıydı. Buna karşın ordunun başında Avusturya içlerine dek gitti. 1566'daki bu sefer, 6/7 Eylül'de Zigetvar Kalesi'nin alınması ile tamamlandı. Aynı gün I.Süleyman da çadırında öldü. Ordu, padişahın ölümünden habersiz olarak Belgrad'a döndü. Burada II.Selim'in padişahlığı duyuruldu. I.Süleyman'ın cenazesi İstanbul'a getirilerek Mimar Sinan'ın yaptığı türbesine gömüldü.

I.Süleyman'ın yarım yüzyıla yaklaşan padişahlığı sırasında bilim, sanat, yönetim ve askerlikte, başka dönemlerle kıyaslanamayacak bir gelişme oldu. Osmanlı tarihinin Mimar Sinan, Bâki, Ebussuud Efendi, Pirî Reis, Barbaros, Sokollu vb. gibi en bellibaşlı isimleri, bu dönemde yetişmişlerdir. Yine bu dönem, devlet gelir ve harcamalarının doruk noktasına ulaştığı yılları kapsar. Askeri örgütlenme ve kadrolar yeniden sınıflandırılmış; toprak, arazi ve yükümlü yazım sayım işlemleri yapılmıştır. Güvenlik, yönetim, çarşı pazar, ihracat ve ithalat, gümrük rejimi için de birçok kanunname çıkarılmış; Kapitülasyonlar denen ve ileride büyük sakıncaları görülecek olan uluslararası ticari antlaşmalar da onun döneminde imzalanmıştır. Son yıllarında düzenlediği yasalar, Osmanlı Devleti'nin bir tür anayasası olmuştur. "Kanuni" sanını yasa koyuculuğu nedeniyle almıştır. I.Süleyman Arapça ve Farsça bilir, bu dillerin edebiyatıyla ilgilenirdi. Muhibbî mahlası ile şiirler yazmış, bir divan oluşturmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Muhibbî*, (ö.s.), 1891, (yeni harflerle, 3 cilt, V.Çabuk (yay.), 1980).

• KAYNAKLAR: A.Asrar, *Kanuni Devrinde Osmanlılar'ın Dini Siyaseti ve İslâm Âlemi*, 1972; F.Babinger, *Suleiman der Grosse*, 1923; F.Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, 1975; A.H.Lybyer, *The government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent*, 1913; R.S.Salis, *Muhteşem Süleyman*, 1963; Ş.Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*, 1961; TTK, *Kanuni Armağanı*, 1970; H.Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, 1961.

◄ *Şehzade Bayezid olayı*

• BAKINIZ: BAKÎ, CHARLES QUİNT, EBÜSSUUD EFENDİ, FERDİNAND I, FRANÇOİS I, HAYREDDİN PAŞA [Barbaros], HURREM SULTAN, İBRAHİM PAŞA [Makbul], JANOS ZAPOLYA, LAJOS II, MEHMED PAŞA [Sokollu], PİRÎ REİS, SELİM I, SELİM II, SEYDİ ALİ REİS, SİNAN [Mimar], SÜLEYMAN PAŞA [Hadım], TAHMASB I, TURGUT REİS.

SÜLEYMAN II
(1642-1691)

Osmanlı padişahı. Dönemi, içerde ve dışarda sürekli karışıklıklarla geçmiştir.

◄ *Zigetvar seferi*

15 Nisan 1642'de İstanbul'da doğdu, 22 Haziran 1691'de Edirne'de öldü. İbrahim'in (Deli) oğludur. Annesi Saliha Sultan'dır. Yaşamının büyük bölümü sarayda kapalı olarak geçti. IV. Mehmed'in (Avcı) tahttan indirilmesi üzerine 8 Kasım 1687'de padişah oldu. İlk olarak cülus bahşişi için ayaklanan Yeniçeriler ve Kapıkulu askerleriyle uğraşmak zorunda kaldı. Ayaklananların baskısıyla önemli devlet görevlerinde çok sık değişiklik yapmak zorunda kaldı.Macaristan'da ilerlemeyi sürdüren Avusturya 14 Aralık 1687'de Eğri'yi, Venedikliler ise İstefe ve Knin'i alarak Mora Yarımadası'nı tümüyle ele geçirdiler. Vergi gelirlerinin azalmasına yol açan bu durum, içerdeki iktisadi sıkıntıyı artırdı ve bir yıldır süren karışıklıklar 1 Mart 1688'de İstanbul'da büyük bir ayaklanmaya dönüştüyse de 5 Mart 1688'de ayaklanma bastırıldı.

1688'de Avusturyalılar Derbend, Gradiska, Lipva (Lippa), Golumbacz, Eylül'de İstolni-Belgrad ve Belgrad, Semendire, Banyaluka, Zvornik gibi kaleleri

ele geçirdiler. Aynı yıl Kırım ordusunun Lehistan seferi başarıyla sonuçlandı. Ağustos 1689'da Batonice'yi, Eylül'de Niş'i alan Avusturyalılar Sırbistan'ın büyük bölümüne egemen oldular. Vidin ve Kosova'nın da düşmesiyle Makedonya-Arnavutluk sınırına dayandılar.

10 Kasım 1689'da sadrazam olan Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa devlet yönetimi, vergi sistemi ve orduda ıslahat yaparak güçlü bir orduyla Temmuz 1690'da Macaristan seferine çıktı. Ağustos'ta Şehirköyü (Pirot), Eylül'de Semendire, Vidin, Orşova, Avlonya, Ekim'de Belgrad gibi önemli kaleleri alarak Sırbistan'ın tümünü ve Vardar-Drava arasındaki toprakları yeniden Osmanlı egemenliği altına aldı. Avusturya Aralık 1691'de Erdel'i kendi topraklarına kattı. II.Süleyman uzun süredir sağlığının bozuk olmasına karşın, Haziran 1691'de Macaristan seferine çıkan orduyla birlikte Edirne'ye gittiyse de kısa bir süre sonra öldü.

• BAKINIZ: BEKRİ MUSTAFA PAŞA [Tekirdağlı], FÂZIL MUSTAFA PAŞA [Köprülü], MEHMED IV [Avcı], SELİM GİRAY I.

SÜLEYMAN ÇELEBİ
(1351-1422)

Osmanlı, şair. İlk Türkçe mevlidi yazmıştır.

Bursa'da doğdu, aynı kentte öldü. Doğum ve ölüm tarihleri kesin değildir. Yaşamına ilişkin yeterli bilgi yoktur. Orhan Gazi'nin silah arkadaşlarından olduğu söylenen Şeyh Mahmud'un torunuydu. Bağlı olduğu şeyhi Emir Sultan'ın önerisiyle, 1400'de yapımı biten Ulu Cami'nin imamlığına getirildi.

Süleyman Çelebi'nin, 1409'da bitirdiği ve *Vesîletü'n-Necât* (Kurtuluş Yolu) adını verdiği *Mevlid*'den başka yapıtı günümüze ulaşmamıştır. *Mevlid*, Hz. Muhammed'in yaşamının önemli olaylarını konu alır. Bunlar ayrı bölümlerde anlatılmıştır. Yapıt, aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" ölçüsünde ve mesnevi tarzındadır. Kimi bölümlerde tekdüzelikten kurtulmak için ölçü değiştirilmiştir. Peygamberin niteliklerini anlatan bölümlerin dışında, son derece açık bir dille yazılmıştır. Türkçe'nin aruz kalıplarıyla başarılı bir biçimde kullanıldığı ilk örneklerdendir.

Mevlid'in birçok yazma ve basma nüshası vardır. Bunların çoğu birbirinden farklı olduğu gibi, beyit sayıları da değişiktir. Çoğunun sonuna *Mevlid*'le ilgisi olmayan "Hikâye-i Deve", "Hikâye-i Güvercin", "Hikâye-i Geyik", "Hikâye-i Kesikbaş", "Vefat-ı Fatıma", "Destan-ı İbrahim" gibi dinsel konulu, manzum küçük öyküler de eklenmiştir. Süleyman Çelebi *Mevlid*'i yazarken, Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'si ile Mustafa Darir'in *Siretü'n-Nebi* çevirisinin etkisinde kalmıştır.

Süleyman Çelebi'den daha önce Arapça ve Farsça birçok mevlid yazılmıştır. Ondan sonra da Şair Ahmed, Abdi, Hamdullah Hamdi, Lâmiî, Nahifî, Visalî, Yahya, Zatî ve başkaları da mevlid yazmışlardır. Şair Ahmed'in 1469'da bitirdiği *Mevlid*'in bir parçası olan ve peygamberin doğumundan sonra tüm varlıklar tarafından "merhaba" denerek selâmlanmasını anlatan bölüm, sonradan Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ine eklenmiştir. *Mevlid*, Almanca, İngilizce, Rumca, Çerkezce, Tatarca, Kürtçe, Arnavutça, Boşnakça, ile Cava ve Svahili (Doğu Afrika kıyılarında kullanılan bir dil) dillerine de çevrilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mevlid-i Şerif*, (ö.s.), 1873; *Vesîletü'n-Necât-Mevlid*, (ö.s.), A.Ateş (yay.), 1954; *Mevlid*, (ö.s.), N. Pekolcay (yay.), 1980.

SÜLEYMAN ÇELEBİ
(1377 ?-1410)

Osmanlı şehzadesi. Fetret Devri'nde tahtı ele geçirmeye çalışmıştır.

Doğum yeri bilinmiyor. 18 Mayıs 1410'da Kırklareli yakınlarındaki Düğüncü köyünde öldü. I.Bayezid'in (Yıldırım) oğludur. 1390'da Saruhan (Manisa) ve Karasi (Balıkesir) sancakbeyliğine atandı. 1393'te Bulgarlar üzerine gönderilerek 17 Temmuz 1393'te Tırnova'yı, ardından Silistre, Niğbolu ve Vidin'i aldı, Bulgar krallığına son verdi. Ardından Kastamonu valiliğine atandı. 1399'da Akkoyunlular'ı Erzincan'a çekilmek zorunda bırakarak Sıvas, Tokat, Kayseri ve Aksaray'ı Osmanlı egemenliği altına aldı. Sıvas valiliğine atandı ve 1400'de Sıvas üzerine büyük bir orduyla yürüyen Timur karşısında geri çekilerek Karasi, Aydın ve Saruhan sancaklarının yönetimini üstlendi.

1402'de Ankara Savaşı kaybedilince geri çekilmeyi başararak İstanbul'a ulaştı ve Timur ordusuna tutsak düşmekten kurtuldu. Timur'un Anadolu'da üstünlük sağlamasından sonra ona bağlılığını bildirdi ve Timur tarafından Rumeli'deki Osmanlı topraklarının hükümdarı olarak tanındı. 1403'te Bizans İmparatoru II.Manuel'le yaptığı Gelibolu Antlaşması'yla Kartal, Pendik, Gebze ile kimi adaları, Misivri'ye kadar olan Karadeniz kıyılarını, Silivri'yi, Rumeli'de Tesalya ve Selanik'i Bizanslılar'a bıraktı. Buna karşılık Rumeli'deki Osmanlı topraklarına hükmedebilmesi için gerekli desteği sağladı. 3 Haziran 1403'te Venedikliler ve Cenevizliler'le Timur'un Rumeli'ye geçirilmemesi karşılığında ticari ayrıcalıklar tanıyan bir antlaşma yaptı. Ardından Edirne'de hükümdarlığını ilan etti.

Kardeşleri İsa Çelebi ve Çelebi Mehmed arasında Anadolu'da çıkan egemenlik savaşına katıldı ve İsa Çelebi'nin Ulubad Savaşı'nda yenilerek İstanbul'a kaçması üzerine onu Bizans imparatorundan geri aldı ve 1404'te yeni bir orduyla Anadolu'ya gönderdi. Çelebi Mehmed'le yaptığı tüm savaşları kaybeden İsa Çelebi'nin öldürülmesi üzerine 1405'te Anadolu'ya geçen Süleyman Çelebi Bursa'yı aldı. Ardından Ankara'yı da ele geçirerek Çelebi Mehmed'i Amasya'ya çekilmek zorunda bıraktı. Karamanoğulları'nın elindeki Sivrihisar'ı kuşatan Süleyman Çelebi'ye karşı Karamanoğlu Mehmed Bey'le anlaşan Çelebi Mehmed, onu Anadolu'dan uzaklaştırmak için 1409'da kardeşi Musa Çelebi'yi Rumeli'ye gönderdi.

Musa Çelebi'nin kısa zamanda güçlenmesi üzerine Anadolu'da da Aydınoğulları ve Germiyanoğulları'nı karşısına almış olan Süleyman Çelebi Rumeli'ye geçmek zorunda kaldı. Musa Çelebi'yi Çatalca yöresinde yenerek Edirne'ye döndü. Musa Çelebi toparladığı yeni kuvvetlerle Sofya yakınında yaptığı savaşı kazanarak Edirne üzerine yürüdü. Süleyman Çelebi' nin gerekli önlemleri almaması ve yanlış davranışları nedeniyle çevresindeki akıncı beylerinden bir bölümü Musa Çelebi'ye katıldı. Tehlikeyi farkederek İstanbul yönünde kaçmaya çalışan Süleyman Çelebi, uğradığı Düğüncü köyünde yakalanarak öldürüldü.

• BAKINIZ: BAYEZİD I [Yıldırım], İSA ÇELEBİ, KADI BURHANEDDİN, MANUEL II, MEHMED I [Çelebi], MUSA ÇELEBİ.

SÜLEYMAN HİLMİ

Bak. TUNAHAN, Süleyman Hilmi

SÜLEYMAN NAZİF
(1870-1927)

Türk, şair ve yazar. Servet-i Fünun edebiyatçılarındandır.

Diyarbakır'da doğdu, 4 Ocak 1927'de İstanbul' da öldü. Şair ve tarihçi Sait Paşa'nın oğluydu. Özel eğitim gördü, Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Batı ve Doğu edebiyatlarını inceledi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'e büyük hayranlık duyuyordu. 1893'ten başlayarak İstanbul Vilayet Meclisi kâtipliği, Diyarbakır Vilayet Matbaası Müdürlüğü ve *Vilayet Gazetesi* başyazarlığı yaptı. Vatan, millet, hürriyet gibi kavramlara duyduğu ilgi sonunda istibdatla savaşmak için 1897'de Paris'e kaçtı. Ahmed Rıza'nın çıkardığı *Meşveret* gazetesinde yazılar yazdı. Sekiz ay sonra yurda döndüğünde Abdülhamid tarafından vilayet mektupçusu olarak Bursa'ya gönderildi. 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanından sonra Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul ve en son da Bağdat valiliklerinde bulundu. 1915'te İstanbul'a döndü, yaşamını yazarlıkla sürdürmeye başladı. *Halk*, *Hakikat*, *İleri* gazetelerinde yazdı. İstanbul'un Mondros Mütarekesi'nden sonra müttefiklerce işgal edilmesinin ertesi günü, 23 Kasım 1918'de, *Hadisat* gazetesinde "Kara Bir Gün" başlıklı ünlü makalesini yayımladı. İşgal kuvvetlerine karşı tutumu nedeniyle, İttihatçılar'la birlikte Malta'ya sürüldü. İki yıl kaldığı sürgünden İstanbul'a döndükten sonra *Resimli Gazete*'de gazeteciliğini sürdürdü.

Süleyman Nazif 1892-1897 arasında gazel, müseddes, murabba gibi klasik nazım biçimlerinde yazarak imzasız yayımladığı toplumsal ve özgürlükçü içerikli ilk şiirlerini, 1906'da Mısır'da yayımladığı *Gizli Figânlar* adlı yapıtında toplamıştır. Bu şiirlerinde Tanzimat şairleri ve Namık Kemal geleneğini devam ettirmiş, duygu ve düşüncelerini yoğun bir dille anlatmıştır. Düzyazılarında uyum kaygısıyla sık sık yabancı kelime ve tamlamalardan yararlanmış, süslü ve ağır bir dil kullanmıştır. Osmanlıca'yı savunmuş, hece ölçüsünün ilkel olduğunu, aruzun zenginliğine ulaşamayacağını ileri sürmüştür. "Cenk Türküsü" gibi hece ölçüsüyle yazdığı yalın şiirleri pek azdır. Bazı yazılarını İbrahim Cehdi ve Abdüllahrar Tâhir adıyla yayımlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Gizli Figânlar*, 1906; *Fırak-ı Irak*, 1918. Şiir-Düzyazı: *Batarya ile Ateş*, 1917; *Malta Geceleri*, 1924. İnceleme: *Dayır-ı Bekr Vilayeti Salnamesi*, 1896; *Mehmet Akif*, 1924; *Abide-i Şüheda*, 1925; *Fuzûli*, 1926; *İki Dost*, 1926. Çeşitli: *Tarihin Yılan Hikâyesi*, makaleler, 1922.

SÜLEYMAN PAŞA
(1316 ?-1357)

Osmanlı şehzadesi. Yaptığı fetihlerle Osmanlılar'a Rumeli yolunu açmıştır.

Süleyman Paşa'nın doğum tarihi kesin değildir. Doğum yeri de bilinmiyor. Bolayır-Sevdikavağı (Çanakkale'de) arasında öldü. Orhan Bey'in oğludur. Annesi Yarhisar Tekfuru'nun kızı Nilüfer (Holofria) Hatun'dur. İlk görevine Gerede'de yöneticilikle başladı. 1330'da İznik'in, 1337'de İzmit'in fethine katıldı. Babası tarafından İzmit ve çevresi tımar olarak kendisine verildi. 1345'te Karasioğulları topraklarının fethinde bulundu. Edincik, Biga, Lapseki ve çevresini de alarak Karasi (Balıkesir) sancakbeyliğine atandı.

1346'da Orhan Bey tarafından Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un yardımına gönderilerek iki kez Rumeli'ye geçti. Selanik'in kurtarılmasında Bizans donanmasına yardım etti. 1352'de Sırplar'ı ve Bulgarlar'ı Dimetoka'da yenerek Kantakuzenos'un Edirne' ye girmesinde rol oynadı. 1353'te Anadolu'ya dönerken yardımlarına karşılık kendisine bırakılan Gelibolu'daki Çimbi Kalesi'ne asker yerleştirdi.

1354'te Rumeli'nin fethi amacıyla Gelibolu'ya geçerek Bolayır'dan Rodosto'ya (Tekirdağ) değin uzanan Marmara kıyılarını Osmanlı topraklarına kattı. Biga'dan göç ettirdiği Türkmenler'i buralara yerleştirdi. Bursa'ya döndükten sonra aynı yıl Ankara'nın alınmasıyla sonuçlanan seferde komutanlık yaptı. 1356'da yeniden Rumeli'ye geçerek Akçaliman, Eksamiliye, Ayasoloniya kalelerini aldı. Bolayır'ı üs yaparak akınlarını Gelibolu ve Keşan yönünde yoğunlaştırdı. Askeri başarılarının doruğundayken bir av sırasında uğradığı kaza sonucu öldü.

• BAKINIZ: EVRENOS BEY, KANTAKUZENOS, ORHAN.

SÜLEYMAN PAŞA
(1838-1892)

Osmanlı, asker ve yazar. Dil ve tarih alanında Türkçülük akımının öncülerindendir.

Süleyman Hüsnü Paşa İstanbul'da doğdu, Ağustos 1892'de Bağdat'ta öldü. 1859'da Harbiye Mektebi'ni bitirdi. Tabur kâtipliği göreviyle Karadağ harekâtına katıldı. 1863'te İstanbul'a dönerek yüzbaşılığa, bir süre sonra binbaşılığa yükseldi.1867'de Girit'teki ayaklanmanın bastırılmasında etkin görev yaptı. Daha sonra Harbiye Mektebi matematik, edebiyat ve tarih öğretmenliğine atandı. Miralay (albay) olduktan sonra, okulun ders nazırlığına, 1874'te mirlivalığa (tümgeneral) yükselerek Mekâtib-i Askeriye nazırlığına getirildi.

Askeri rüşdiyelerin kurulmasında ve askeri okulların ders programlarının yeniden düzenlenmesinde önemli rol oynadı. Tarih derslerinde ilk kez İslam ve Osmanlı tarihi yerine eski Türk tarihine ağırlık verdirdi. *Sarf-ı Türkî* adlı yapıtıyla Türkler'in konuştuğu dile Osmanlıca değil,Türkçe denmesi gerektiğini savundu. 1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilerek V.Murad'ın tahta çıkarılmasında etkin rol oynadı. 1877'de Osmanlı-Rus Savaşı başlayınca Karadağ cephesi serdarlığına getirildi; ve Sırbistan ve Karadağ'da yararlıklar gösterdi. Ferikliğe (korgeneral) yükselerek Şıpka boğazındaki çarpışmalarda Ruslar'a önemli kayıplar verdirdi. Ardından Tuna orduları serdarlığına atandı. Osmanlılar'ın savaştaki yenilgisinden sorumlu tutularak idama mahkûm edildi. Cezası II.Abdülhamid tarafından sürgüne çevrildi. On dört yıl Bağdat'ta sürgün yaşadı ve orada öldü.

• YAPITLAR (başlıca): *Mebâniü'l-İnşâ*, 2 cilt, 1871-1872; *Sarf-ı Türkî*, 1874; *İlm-i Sarf-ı Türkî*, 1876; *Târih-i Âlem*, 1876; *Hiss-i İnkılâb*, (ö.s.), 1910; *Umdetü'l-Hakâyık*, (ö.s.), 6 cilt, 1928.

SÜLEYMAN PAŞA [Candaroğlu]
(?-1340 ?)

Candaroğulları beyi. Beyliğe bağımsızlığını kazandırmıştır.

Şucâeddin Süleyman Paşa'nın doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Ölüm tarihi de kesin olmayıp, nerede öldüğü bilinmemektedir. Babası, Candaroğulları Beyliği'nin temelini atan Şemseddin Yaman Candar'dır. Beylik yönetimine 1309 öncesinde geçtiği bilinen Süleyman Paşa, 1309'da Yavlakoğlu Mahmud Bey'in elinde bulunan Kastamonu'yu ele geçirerek beyliğinin merkezini Eflâni'den Kastamonu'ya taşıdı. Ardından Sinop Beyi Pervaneoğlu Gazi Çelebi'yi denetimi altına aldı. Onun 1322'de ölmesi üzerine Sinop'u da beyliğine kattı ve yönetimine oğlu Gıyaseddin İbrahim Bey'i getirdi. Karadeniz'de Batı ticaretinin serbest pazarı ve yörenin ticaret mallarını batıya ve kuzeye akıtan önemli bir ticaret merkezi olan Sinop'u almakla askeri ve iktisadi açıdan beyliğine büyük gelişme olanağı kazandırdı. Karadeniz ticaretini ellerinde bulunduran Cenevizliler'le bundan sonra ilişki kurma olanağı buldu. Daha sonra Taraklı Borlu denilen Safranbolu'yu alarak, yönetimini oğlu Ali Bey'e bıraktı. Kendisi Kastamonu'dan beyliği yönetirken, egemenliği altına aldığı yerleri eski Türk geleneği ve devlet anlayışına uyarak oğulları arasında paylaştırdı.

Sınırlarını önemli ölçüde genişletmekle birlikte İlhanlılar'a olan bağlılığını sürdüren Süleyman Paşa 1325'te beyliğinin ilk parasını Ebu Sait Bahadır Han adına bastırdı. Onun 1335'te ölmesinden sonra bağımsızlığını ilan ederek bastırdığı paralarda kendi adını kullandı. Beyliğinin dış siyasetini belirlerken Batı'da Osmanlılar ve Bizans, Karadeniz'de Cenevizliler ve komşusu Taceddinoğulları'ndaki askeri ve siyasi gelişmeleri temel aldı. Osmanlılar'ın batıya ve kuzeye yönelik fetihlerde bulunması nedeniyle Batı ve Orta Anadolu'ya yönelik seferler yapmaktan kaçındı. Bizans topraklarına yaptığı akınlarını askeri ve siyasi açıdan güçlendiği 1335'ten sonra sıklaştırarak çok sayıda Bizans kalesini kuşattı. Miri toprak sistemine dayanan iktisadi yapı üzerinde güçlü bir devlet örgütlenmesi kurarak beylik merkezi Kastamonu'yu çevrenin kültür ve bilim merkezi durumuna getirdi. 1339'da küçük oğlu Çoban Bey'i veliaht yapmasına karşı ayaklanan oğlu Sinop Beyi Gıyaseddin İbrahim Bey Kastamonu'yu işgal ederek kendisini tahttan indirdi. Bu olaydan bir süre sonra öldüğü bilinen Süleyman Paşa'nın nasıl ve nerede öldüğü konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

SÜLEYMAN PAŞA [Hadım]
(1470 ?-1547)

Osmanlı sadrazamı. Hindistan'a sefer yapan ilk Osmanlı donanmasının komutanı olmuştur.

Doğum tarihi kesin değildir. Doğum yeri de bilinmiyor. Eylül 1547'de Malkara'da öldü. Devşirme olup akağalıktan başlayarak hazinedarbaşılığa ve odabaşılığa yükseldi. 1523'te Şam beylerbeyliğine, 1525'te Mısır beylerbeyliğine getirildi. Mısır'da Osmanlı merkezi yönetiminin yerleşmesini ve güçlenmesini sağladı. 1530'da Yemen ve Güney Mısır'da Osmanlı egemenliğini kurmak için Kızıldeniz ve Umman Denizi'nde Hindistan'la ticareti etkileyecek ölçüde güçlenen Portekizliler'e karşı güçlü bir donanma yapımını başlattı.

1535'te Anadolu beylerbeyliğine getirildi. Gücerat Sultanı Bahadır Şah, Hint-Türk Hükümdarı Hümayun ve Portekizliler'in saldırılarına karşı yardım isteyince 1537'de vezir rütbesiyle Mısır beylerbeyliğine atandı. Portekizliler'in Bahadır Şah'ı öldürmeleri üzerine Süveyş donanması komutanlığına getirildi: Haziran 1538'de yola çıkarak 3 Ağustos 1538'de Aden Limanı'na ulaştı ve Aden'i Osmanlı egemenliği altına aldı. 27 Ağustos 1538'de Gucerat kıyılarındaki

Kuka (Gogola) ve Kat kalelerini kuşatarak aldı. Hazırlıklı durumdaki Diu Kalesi'nin kuşatması, Portekiz yanlısı yeni Gucerat Sultanı III.Mahmud'un yanıltıcı bilgi vermesi nedeniyle başarısızlığa uğrayınca Aralık 1538'de Aden'e döndü. 1539'da Zebid ve Aden'i içine alan Yemen Eyaleti'ni oluşturdu. Kızıldeniz'in iki yakasında da Osmanlı egemenliğini güçlendirdi. Kasım 1539'da kubbealtı vezirliğine, kısa süre sonra ikinci vezirliğe, Nisan 1541 sonlarında sadrazamlığa getirildi. 1541'deki Macaristan seferi sırasında Doğu Anadolu'yu İran'a karşı korumak amacıyla Artukâbâd'a gitti. 1543'te padişahla birlikte İstolni-Belgrad seferine çıktı. 28 Kasım 1544'te divanda dördüncü vezir Deli Hüsrev Paşa'nın Mısır valiliği sırasındaki uygulamalarıyla ilgili suçlamalarda bulunması üzerine sadrazamlıktan alındı ve Malkara'ya sürüldü. Mısır'daki harcamalarının incelenmesi sonucu aklandı ama bir süre sonra öldü.

• BAKINIZ: OSMAN PAŞA [Özdemiroğlu], SÜLEYMAN I [Kanuni].

SÜLEYMAN SEYYİT
(1842-1913)

Türk, ressam. İlk asker ressamlardandır.

İstanbul'da doğdu, 19 Eylül 1913'te aynı kentte öldü. 1865'te Harbiye'yi bitirdikten sonra devlet tarafından Paris'e gönderildi. Paris'e giden öğrencileri oraya alıştırmak için açılan Mekteb-i Osmani'ye devam etti. Ardından École des Beaux-Arts'da 1875'e değin çalıştı. İstanbul'a dönüşünde Harbiye'de, Kuleli Lisesi'nde ve Askeri Tıbbiye'de resim öğretmenliği yaptı. *İkbal* ve *Osmanlı* gazetelerinde yazı ve çevirilerini yayımladı. Kaymakamlık rütbesine kadar yükseldi ve 1910'da emekliye ayrıldı. Perspektif konusunda da çalıştı. Bu konuda hazırlamakta olduğu "Fenni Menazır" adlı kitabını bitiremeden öldü. Aralarında Hoca Ali Rıza'nın da bulunduğu birçok öğrenci yetiştirdi.

Özel ve resmi koleksiyonlarda bulunan resimleri genellikle natürmortlardır. Manzara, portre ve figürlü resimleri çok azdır. Natürmort yapmak için seçtiği nesneleri bir küp ya da piramit oluşturacak gibi geometrik bir düzenlemeyle yerleştirir. Bu yönüyle duygusal olmaktan çok mantıksaldır. Çoğu natürmortlarında masanın bir kenarında değişik renkli çiçekler ve meyveler, masanın hemen bitiminde de bir duvar ya da perde yer alır. Konuyu kapalı bir mekânda ve sınırlı derinlik yanılsaması içinde değerlendirir. İnce ve saydam boya tabakaları kullandığı için resimleri ışıklı bir etki yaratır. Örneğin 1900 tarihli *Lale ve Fulyalar* adlı resminde her çiçeğin rengi doğadaki canlılıktadır.

Süleyman Seyyid, Türk resim sanatının Batı'da eğitim görmüş ilk sanatçılarından biridir. Resimlerinden başka araştırmalarıyla ve eğitimciliğiyle aydın sanatçı tipine iyi bir örnektir.

• YAPITLAR (başlıca): *Portakal*, yky. 1895; *Şebboy*, 1899, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Lale ve Fulyalar*, 1900, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kavunlu Natürmort*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Bir Osmanlı İhtiyarı*; *Manzara*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Ağaç*.

SÜLEYMANŞAH I
(? - 1086)

Anadolu Selçuklu hükümdarı. Bu devletin kurucusudur.

Rükneddin Süleymanşah'ın doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. 5 Haziran 1086'da Halep yakınlarında Ayn Seylem'de öldü. Selçuklu soyundan Arslan Yabgu'nun torunu ve Kutalmış'ın oğludur. Babasının 1064'te Alp Arslan'la Selçuklu tahtı için yaptığı savaşta öldürülmesi üzerine amcası ve kardeşleriyle birlikte sürgün edilerek Diyarbakır-Urfa yöresinde sıkı bir gözetim altında yaşadı.

Alp Arslan'ın 1072'de ölümüyle başlayan saltanat mücadelesinden yararlanarak kardeşleriyle Anadolu'daki Yabgulu Türkmenleri'ni kısa zamanda çevresinde toplayarak 1074'te Halep'i kuşattı, ancak Emir Nasr'la anlaşmaya vararak Salamiya'ya çekildi. Ardından Antakya üzerine yürüyerek kenti yıllık vergiye bağladı. Bundan sonra Konya ve Gavele kalelerini alarak batı yönündeki akınlarını sürdürdü. 1075'te Nikhaeia'yı (İznik) alarak kurduğu Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkent yaptı.

Bizans'ın içinde bulunduğu iç karışıklıklardan yararlanarak sınırlarını genişletti. 1078'de Bizans'ın Anadolu kuvvetleri komutanı Botaniates'le anlaşarak onun tahta çıkmasını sağladı ve karşılığında tüm Batı Anadolu kendisine bırakıldı. 1078'de Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Anadolu'ya gönderdiği Emir Porsuk, I.Süleymanşah'ın Anadolu'da sürekli genişleyen egemenliğine karşı etkili olamadı. 1080'de Melissenos'la anlaşarak kimi Bizans kalelerini ele geçiren I.Süleymanşah, 1081'de Bizans tahtını ele geçiren I.Aleksios'la bir antlaşma yaparak Anadolu'daki egemenliğini hukuksal olarak da kesinleştirdi. Bağdat'taki halife tarafından hükümdarlığı tanındı.

Bundan sonra Güneydoğu Anadolu'da yeni kurulmakta olan Ermeni Prensliği üzerine sefere çıktı. 1082'de Tarsus'u, 1083'te Anazarba'yı, Masisa'yı (Misis) ve Adana'yı 13 Aralık 1084'te Antakya'yı aldı. 1085'te dayısı Gümüştiğin'in Malatya'yı, Emir Buldacı'nın Elbistan, Göksun ve Raban'ı ele geçirmesiyle Ermeni Prensliği'nin Maraş dışındaki tüm toprakları alınmış oldu. Halep'in Harım ve Düluk kasabaları da Büyük Selçuklu Devleti'nin egemenliğini tanıdı. Melikşah'a bağlanan Musul Hükümdarı Müslim 23 Haziran 1085'te Kurzahil'de yaptığı savaşı kazanarak çevredeki kentleri aldıktan sonra Halep'i kuşattı. Melikşah'ın kardeşi Tutuş'un komutasındaki Büyük Selçuklu ordusu Halep üzerine yürüdü ve 5 Haziran 1086'da iki ordu Ayn Seylem'de karşılaştı. Emir Çubuk'un ve bir bölüm Türkmen'in karşı tarafa geçmesi üzerine ordusu bozguna uğrayarak dağılan Süleymanşah, tutsak düşeceğini anlayınca intihar etti.

I.Süleymanşah'ın çocuklarının Melikşah'ın ölümüne değin Isfahan'da gözaltında tutulması sonucu

1092'ye değin yöneticisiz kalan Anadolu Selçuklu Devleti, ancak Süleymanşah'ın oğlu I.Kılıç Arslan'ın Anadolu'ya gelmesinden sonra yeniden toparlanabildi.

• BAKINIZ: ALEKSİOS I, ALP ARSLAN, KILIÇ ARSLAN I, MELİKŞAH.

SÜLEYMANŞAH II
(? -1204)

Anadolu Selçuklu hükümdarı. Devletin yönetsel bütünlüğünü yeniden kurmuştur.

II. Rükneddin Süleymanşah'ın doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. 6 Temmuz 1204'te Konya-Malatya arasında öldü. II. Kılıç Arslan'ın oğludur. 1185'te öteki kardeşleri gibi Tokat ve çevresi melikliğine getirildi. Babasının sağlığında kardeşleri arasındaki saltanat kavgalarına karışmayarak Bizanslılar'ın elinde bulunan Karadeniz'deki bazı kıyı kasabalarını ve Samsun'u fethetti. Babasının 1192'de ölmesinden sonra kardeşi I. Gıyaseddin Keyhusrev'in Konya'da hükümdarlığını ilan etmesi üzerine bir süre sonra kardeşi Ankara Meliki Muhyiddin (Muineddin) Mesud'u kendisiyle anlaşmaya zorlayarak 1196'da Konya'yı kuşattı. I.Gıyaseddin Keyhusrev ve ailesini serbest bırakma koşulunu kabul ederek Konya'yı anlaşmayla teslim aldı ve 2 Kasım 1196'da tahta çıktı. İlk olarak kardeşleri Argunşah ve Berkyaruk'tan Amasya, Niksar ve Koyulhisar'ı aldı. Elbistan Meliki Tuğrulşah'ın kendiliğinden buyruğuna girmesiyle Malatya ve Ankara dışında babası dönemindeki toprakları tek yönetim altında topladı. Bizans imparatoru III. Aleksios'u kendisiyle anlaşmak zorunda bırakarak Bizans'ı yıllık vergiye bağladı.

1199'da Kilikya Ermeni Krallığı'ndan Ereğli ve çevresini alarak Adana'ya akınlar yaptı. 1201'de kardeşi Kayserşah'tan Malatya'yı alınca Erzincan ve Divriği melikleri ve Harput Artukluları egemenliğini tanımak zorunda kaldılar. 1202'de Gürcistan seferine çıktı. Önce Erzurum'u Saltuklular'dan aldı, sonra Gürcistan üzerine yürüdü. Bolorçi Ovası'nda Gürcüler'in beklenmedik saldırısı sonucu geri çekilmek zorunda kaldı ve Konya'ya döndü. İkinci Gürcü seferine çıkmadan önce tahtını sağlama almak amacıyla Ankara'yı alarak kardeşi Mesud'u oğullarıyla birlikte öldüttü. Bundan birkaç gün sonra kendisi de hastalanarak öldü ve Konya'da gömüldü.

• BAKINIZ: KEYHUSREV I, KILIÇ ARSLAN II.

SÜLKER, Kemal
(1919)

Türk, sendikacı ve yazar. Türk sendikacılığı konusundaki araştırmalarıyla tanınmıştır.

Antakya'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini burada tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek *Tan* gazetesinde çalışmaya başladı. Bir süre Hukuk Fakültesi'ne ve Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam etti. 1943'te sıkıyönetim kararıyla Konya'ya sürüldü. Daha sonra da hakkında dava açıldı. Dava sonucunda beraat ederek İstanbul'a döndü. *Gece Postası* ve *Tan* gibi gazetelerde çalıştı. İşçi sorunlarına ilişkin yazılar yazdı. Bu arada *İşçi Hakkı* ve *Türkiye Birlik* adlı gazeteleri çıkardı.

Türk-İş'in kuruluş çalışmalarında da görev alan Sülker, konfederasyon tüzüğünün hazırlanmasına katkıda bulundu ve bu kuruluşun örgütlenmesine katıldı. Bu süre içinde Türk-İş'te ve bağlı sendikalarda çalıştı, danışmanlık yaptı. 1967'de DİSK'in kurulmasından sonra konfederasyonun genel sekreterliğine getirildi. Ayrıca Türkiye İşçi Partisi'nin çeşitli kademelerinde yöneticilikte bulundu. DİSK genel sekreterliğinden ayrıldıktan sonra aktif sendikal yaşamı bırakan Sülker'in sendikal konulara ilişkin birçok inceleme ve araştırmaları vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Türkiye'de Sendikacılık*, 1955; *Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu*, 1966; *Dünya'da ve Bizde Sendikacılık*, 1966; *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*, 1968; *Sendikacılar ve Politika*, 1975; *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, 1976; *İki Konfederasyon : Türk-İş ve Disk*, 1976; *Anılara Yolculuk*, 1983.

SÜMEN, Meriç
(1943)

Türk, balerin. Türk balesinin en tanınmış adlarındandır.

İstanbul'da doğdu. 1961'de Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Bale Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Devlet Balesi'nde dans etmeye başladı. Kısa süre sonra başbalerinliğe yükseldi. Devlet Balesi'nin yurt dışı turnelerinde rol aldı. İngiltere Kraliyet, Hollanda Kraliyet, New York ve San Francisco balelerinde, ayrıca Scala ve Bolşoy'da konuk dansçı olarak sahneye çıktı. 1972'de Moskova'da Bolşoy Balesi'nde *Giselle* adlı yapıtta başbalerin olarak dans etti. Aynı oyunu Odessa ve Leningrad'da yineledi. 1981'de Devlet Sanatçısı unvanını aldı ve Devlet Opera ve Balesi sanat yönetmenliğine getirildi. 1983-1984 yıllarında SSCB'ye giderek Bolşoy Koreografi Okulu'na devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra sanat yönetmenliğini sürdürdü. Bugün (1985) aynı zamanda bale öğretmenliği de yapmaktadır.

Meriç Sümen, Türk balesinin, adını yurt dışında da duyurmuş sanatçılarından biridir. *Uyuyan Güzel*, *Faust*, *Kuğu Gölü*, *Pagodalar Prensi*, *Romeo Juliet* Türkiye'de başarı kazandığı yapıtlardandır.

SÜMER, Ayetullah
(1905-1979)

Türk, ressam. Natürmort ve portreleriyle tanınmıştır.

17 Nisan 1905'te İzmir'de doğdu, 9 Mart 1979'da İstanbul'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra Fransa'ya giderek 1925-1928 arasında Marsilya Ticaret Okulu'na devam etti. Öğrenimini yaparken bir yandan da Théophile Berengier' nin atölyesinde resim dersleri alıyordu. 1928'de devlet bursuyla Paris'e gitti. Orada P. Bauodin'in atölyesinde fresk çalıştı. 1938'de Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) atandı ve bu kurumda fresk atölyesinin kurulmasını sağladı. 38 yıl fresk öğretmenliği yaptıktan sonra 1971'de emekliye ayrıldı.

Paris'te öğrenimde bulunduğu sıralarda Versailles salonlarında yapıtları sergilendi ve 1932 tarihli *Sedef Kabuğu ve Vazo* adlı resmi gümüş madalya ile ödüllendirildi. 60'ıncı sanat yılını 1972'de İstanbul'da düzenlediği bir toplu sergiyle kutladı.

Ayetullah Sümer natürmortlarında bakır kaplar, işlemeli vazolar, üstü süslü ciltli kitaplar gibi geleneksel Türk motiflerine yer vermiştir. Bu yapıtlarında genellikle, koyu tonlar egemendir. Grileşmiş renkler ve konuyu belirleyen nesnelerin üstündeki açık-koyuluklar, fonla sürekli ilişki halindedir. Sümer'in resimlerindeki buğulu karanlık atmosfer bir bakıma karamsar ve içine dönük bir dünyanın simgesidir. Kalabalık bir kompozisyona yanaşmamış, biçimsel yalınlığı yeğlemiştir. Yalınlık, İstanbul görünümlerini konu aldığı manzaralarında ve kimi portrelerinde de görülür. Çoğunlukla Boğaziçi'ni ve geride görünen camilerle birlikte denizi betimlemiştir. Portrelerindeyse daha çok ünlü kişileri canlandırmıştır. Bunlarda fotoğraf etkileri gözlenir.

Ayetullah Sümer, kuşağının ressamlarının tersine, dönemin güncel sanat akımlarını izlememiş, resimlerini bilinen sanat kuralları çerçevesinde ve doğalcı (natüralist) bir tavırla oluşturmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Sedef Kabuğu ve Vazo*, 1932; *Bir İstanbul Manzarası*, 1943, Resim ve Heykel Müzesi; *Kitaplar Hayatın Masalı*, 1951, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Bakır Kaplar*, İstanbul Ressim ve Heykel Müzesi; *İsmet İnönü; Bakırlı Natürmort.*

SÜMER, Güner
(1936-1977)

Türk oyun yazarı, tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Ankara Sanat Tiyatrosu'nun kurucularındandır.

19 Mart 1936'da Nallıhan'da doğdu, 27 Nisan 1977'de Ankara'da öldü. Yazar Adalet Ağaoğlu'nun kardeşidir. Lisede okurken birkaç arkadaşıyla birlikte *Mavi* adlı bir edebiyat dergisi çıkarttı. Bir süre Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam etti. Bu yıllarda Ankara Üniversitesi'nin tiyatro topluluğunda ve Sahne Z'de çalıştı. 1960'ta Paris'e gitti, Dullin Okulu'nda oyunculuk eğitimi gördü. Odéon Théâtre'da Jean Louis Barrault'nun T.N.P.'de (Théâtre National Populaire-Ulusal Halk Tiyatrosu) Jean Vilar ve Georges Wilson'un asistanı olarak çalıştı. Dönüşünde İstanbul'da A.Çiğiltepe'nin kurduğu Arena Tiyatrosu'nda görev aldı. Çiğiltepe'yle birlikte Ankara'ya geçerek 1963'te Ankara Sanat Tiyatrosu' nun (AST) kurulmasına katıldı. Çiğiltepe'nin ölümü üzerine bir süre topluluğu yönetti. Daha sonra 1970'te İstanbul Sanat Tiyatrosu'nu kurdu.

Güner Sümer sanat yaşamına şiir yazarak başlamıştı. Daha sonra *Şairler Yaprağı*, *Yelken* ve *Ufuklar* dergilerinde öykü ve kısa oyunlar yayımladı, B.Behan ve M.Gorki'den çeviriler yaptı. Sahneye koyduğu oyunlarda ise yönetmen olarak titiz tutumuyla belirginleşti. 1961'de *Yarın Cumartesi* ile oyun yazarı olarak da dikkati çekti. 1965'te AST'ta sahnelediği *Ayak Bacak Fabrikası* ile Ankara Sanat Severler Derneği'nin En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandı. *Bozuk Düzen* adlı oyununda Anadolu'dan İstanbul'a göç eden orta halli bir ailenin iktisadi sorunlarını inandırıcı bir çizgide, şiirli bir duyarlıkla işlemiş, bu oyun 1970'te filme de çekilmiştir. *Hüzzam* adlı oyununda ise eskinin romantizmi ile yeninin gerçeğini, kadının, sanayileşme sürecine girmiş bir toplumun koşullarına yabancılaşmasını ustaca yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Yarın Cumartesi*, 1961; *Bozuk Düzen*, 1965; *Hüzzam*. **Yönettiği Oyunlar:** *Godot'yu Beklerken*, 1963; *Gizli Ordu*, 1963; *Yosma*, 1964; *Mezarsız Ölüler*, 1964; *Bozuk Düzen*, 1965; *Ayak Bacak Fabrikası*, 1965; *Saygılı Yosma*, 1970.

SÜMMANÎ
(1862-1915)

Türk halk şairi. Koşmalarıyla tanınmıştır.

Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünde doğdu, aynı yerde öldü. Ölüm tarihi kesin değildir. Asıl adı Hüseyin'dir. Kaynaklarda öğrenim gördüğüne ilişkin bir kayıt yoktur. Bade içerek âşıklığa başlama geleneğinden geldiği için badeli âşıklardan sayılır. Küçük yaşta şiir yazmaya başladı, saz çalmasını öğrendi.

Düşünde Gülperi adında bir kız gördüğü, onu sevip âşık olduğu, yaşamının sonuna kadar bu sevgiden kahrolduğu söylenir. Bade efsanesiyle karışan bu aşk, sonradan bir halk öyküsüne de konu olmuştur.

Ünü kısa sürede çevreye yayılan Sümmanî, Narman'a ve Erzurum'a gitti, İran, Kafkasya yörelerini dolaştı. Çıldır'da Âşık Şenlik ile buluştu. Birbirleriyle âşık karşılaşmalarında ve atışmalarda bulundular. Ayrıca Bayburtlu Celalî, Erbabî ve Kağızmanlı Sezaî ile de karşılaşmaları oldu. Gene bir söylentiye göre, hayali sevgilisi Bedehşan emirinin kızı Gülperi' yi aramak için yıllarca dolaşıp köyüne döndü. Bir ara Kırım'a gitti. Balkan Savaşı sırasında 1912'de Erzu-

rum'a döndü. Kırım ve Balkan Savaşı için birer destan yazdı.

Sümmanî koşmalarıyla tanınmıştır. Âşık Şenlik gibi o da okuma yazma bilmediği, öğrenim görmediği halde, aruzla divan ve semailer de yazmıştır. Ancak bunlar, koşmaları kadar başarılı olmamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Âşık Sümmanî Hayatı ve Şiirleri*, (ö.s.), H.N.Okyay (yay.) 1975, *Sümmanî'nin Koşmaları ve Şenlik-Sümmanî Arasındaki Bağlamalar Nazireler*, (ö.s.), M.Uraz, 1953.

• **KAYNAKLAR:** M.Uraz, *Âşık Sümmanî ile Gülperi*, 1941; M.Uraz, *Narmanlı Âşık Sümmanî*, 1943.

SÜNBÜL EFENDİ
(? - 1529)

Türk, mutasavvıf ve şair. Halvetilik'in kollarından biri olan Sünbüli tarikatının kurucusudur.

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir. İstanbul'da öldü. Yaşamı konusunda da yeterli bilgi yoktur. Önce İstanbul'da din ve tasavvuf bilgileri edindi, o dönemin ünlü bilginlerinden Efdalzade'nin öğrencisi oldu. Tasavvuf konularındaki bilgisini artırmak amacıyla Mısır'a giderek Çelebi Halife'nin yanında kaldı, tasavvuf ve tarikat bakımından, yetki aldı, onun ölmesi üzerine İstanbul'a döndü, Sünbüli tarikatını kurdu.

Sünbül Efendi, düşüncelerini tasavvuf konularını işleyen şiirleriyle dile getirdi. Kimi şiirleri bestelenerek tekkelerde düzenlenen törenlerde okunurdu. Halveti tarikatına bağlı olan Sünbül Efendi Şeriat'ın bütün kurallarını uygulamanın gereğini savunmuş, tarikatta anışı (zikr), inanı pekiştirmek için bir araç olarak görmüş, *Kuran* ve Hadis'te bildirilenlerin gerçek ve kesin olduğunu, tartışılmadan benimsenmesini savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Risaletü'l-Etvar*, yazma, ("Davranışlar Kitapçığı"); *Tahkiviyye*, yazma, ("İnceleme); *Divançe*, yazma, ("Küçük Divan").

SÜREYA, Cemal

Bak. CEMAL SÜREYA

SÜRURÎ
(1752-1814)

Osmanlı Divan şairi. Ustaca düşürdüğü manzum tarihlerle tanınmıştır.

Osman Sürurî 11 Şubat 1752'de Adana'da doğdu, 2 Şubat 1814'te İstanbul'da öldü. Adana'da öğrenim gördü. Genç yaşta Hüznî mahlasıyla şiirler yazmaya başladı. 1779'da Mekke mollalığından İstanbul'a dönen Yahya Tevfik Efendi ile birlikte Adana'dan İstanbul'a geldi. Onun tarafından mahlası Sürurî'ye çevrildi. Şeyhülislam Esadzade Mehmed Şerif Efendi'den mülazemet aldı. Çeşitli kasabalarda kadı naibliklerinde, Eski Zağra kadısı Sümbülzade Vehbî'nin kethüdalığında, 1797'de Yenipazar, 1801'de Mostar kadılıklarında bulundu.

Sürurî şiirlerinde fazla başarılı olmamış, manzum tarih düşürme sanatını yeğlemiştir. Bu sanatta gerçek kişiliğine ulaşmıştır. Çok önemli ya da sıradan olaylara büyük bir yetenekle, konuşur gibi tarihler söylemiştir. 1801'de Mısır'ın Fransızlar'ca alınmasına birbirinden değişik altmış sekiz tarih düşürmüştür. *Divan*'ının büyük bölümü yalnız tarihlere ayrılmıştır. Kendinden önce gelen ve çağdaşı şairlerden ve kendinden seçtiği tarih mısralarından oluşan bir de *Mecmua*'sı vardır. Burada bulunan kimi tarihler *Divan*'ında yoktur.

Sürurî, mizah, hiciv, hezel türünde de şiirler yazmıştır. Bu tür şiirlerinde Havayî mahlasını kullanmış, bunları *Hezeliyât*'ında toplamıştır. Antepli Aynî, Refî-i Kâlâyî, Amidli Refiî gibi döneminin şairleriyle hicivleşmiştir. Özellikle Sümbülzade Vehbî ile karşılıklı yazdıkları şiirler, zaman zaman sövgüye kadar varmıştır. Nükteye yatkın olduğundan, III. Selim'e yazdığı "verir" kasidesinde bile kendini mizahtan kurtaramamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan-ı Sürûrî*, (ö.s.), 1839; *Sürûrî Mecmuası*, (ö.s.), A. Cevdet Paşa, (yay.), 1882; *Hezeliyât-ı Sürûrî*, (ö.s.), ty.

SVEDBERG, Theodor
(1884-1971)

İsveçli biyokimyacı. Koloitlerin ve makromoleküllerin birbirinden ayrılıp tanımlanmasını sağlayan ültrasantrifüjleme yöntemini geliştirmiştir.

30 Ağustos 1884'te Gälve yakınlarındaki Fleräng'de doğdu, 25 Şubat 1971'de Örebro'da öldü. Daha çok The Svedberg diye tanınır. Kimya öğrenimi gördüğü Uppsala Üniversitesi'nden 1905'te lisans, iki yıl sonra doktora derecesini aldı ve aynı üniversitede öğretim görevlisi oldu. 1912'de profesörlüğe, 1931'de Fiziksel Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. 1949'da, öğretim görevinden emekliye ayrıldıktan sonra, Gustaf Werner Nükleer Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğine atanan ve 1967'ye değin bu görevi sürdüren Svedberg, Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, koloitler ve çözelti kimyasına ilişkin çalışmalarıyla 1926'da Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır.

Atomlardan ya da moleküllerden daha büyük parçacıklardan oluşmasına karşın çıplak gözle ya da normal mikroskopla gözlemlenemeyen ve genellikle bir maddenin içinde asılı (süspansiyon) halinde bulunan bazı maddelerin varlığını 1860'larda Thomas Graham açığa çıkarmış ve "koloit" diye adlandırdığı bu parçacıkların boyutlarına, niteliklerine ve kimyasal

davranışlarına ilişkin çalışmaları başlatmıştı. Ancak, diğer moleküllerin sürekli çarpışlarıyla çökelmeyerek sıvı içinde asılı durumda kalan koloitlerin boyutu ve biçimi konusunda yeterince bilgi edinilememişti. Svedberg, kan hücrelerini kan plazmasından ayırmak için kullanılan santrifüj aygıtlarının bile yetersiz kaldığı bu tür araştırmalar için 1923'te ültrasantrifüj aygıtını geliştirdi. Bu tekniğin temeli, çok yüksek dönme hızı altında güçlü bir merkezkaç kuvvet uygulanan değişik yoğunluktaki maddelerin birbirinden ayrılması ilkesine dayanır. Çok yüksek devirli (dakikada 20.000 ile 70.000 dönüş) rotorların kullanıldığı ültrasantrifüjde, yerçekim kuvvetinin 50.000 ile 500.000 katı düzeyinde bir merkezkaç kuvvet elde edilir ve incelenecek madde yalnız ayrılmakla kalmaz, ölçülebilir bir nicelik olan çökelme (sedimantasyon) katsayısına dayanarak molekül ağırlığı (boyutu), biçimi, yoğunluğu ve arılık derecesi belirlenebilir. Günümüzde çok büyük boyutlu biyolojik makromoleküllerin (biyopolimerler), özellikle proteinlerin ve nükleik asitlerin incelenmesinde yaygın olarak kullanılan ültrasantrifüjleme yöntemini 1924'te dev protein moleküllerine uygulayan Svedberg, bu yolla hemoglobini ayırmayı başardı. Sonraları gücü artırılmış ültrasantrifüjlerle sürdürdüğü araştırmalarla, protein moleküllerinin ağırlığı, biçimi, boyutları ve çözeltiler içindeki dağılım sıklığı üstüne değerli bilgiler edindi.

Svedberg, öğrencisi Tiselius'un geliştirdiği, proteinlerin incelenmesinde önemli bir teknik olan elektroforez yöntemine de katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Existenz der Moleküle*, 1912, ("Molekülün Varlığı"); *Colloid Chemistry*, 1924, ("Koloit Kimyası"); *The Ultracentrifuge* (K.O.Pedersen ile), 1940, ("Ültrasantrifüj").

- **BAKINIZ:** T.GRAHAM, TISELIUS.

SVOBODA, Ludvik
(1895-1979)

Çekoslovakyalı asker ve devlet adamı. 1968-1975 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

25 Kasım 1895'te Moravya'da Hroznatin'de doğdu, 20 Eylül 1979'da Prag'da öldü. Bir köylü ailesinin oğluydu. Tarım öğrenimini gördüğü sırada I.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine 1915'te askere alınarak Rus cephesine gönderildi. Orada Avusturya-Macaristan ordusundan ayrılıp bir grup Çek askerle birlikte Rus ordusu saflarında İttifak Devletleri'nin ordularına karşı savaştı. 1920'de ülkesine dönerek ertesi yıl Çekoslovak ordusuna girdi. 1931-1934 arasında eğitim subayı olarak Moravya'daki Hranice'te bulunan Askeri Akademi'de dersler verdi. 1936'da bir piyade bölüğünün komutanlığına, 1938'de de tabur komutanlığına yükseltildi.

Mart 1939'da Nazi Almanyası'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi üzerine yeraltına geçerek antifaşist direniş hareketinin örgütlenmesine yardımcı oldu. Aynı yılın yazında Polonya'ya geçerek oradaki Çekoslovak sürgünlerinden bir Çek askeri birliği oluşturdu. Polonya'nın Eylül 1939'da Nazi orduları tarafından işgal edilmesi üzerine birliğinin başında SSCB'ye geçti. Şubat 1942'de Buzuluk'ta kurduğu 1.Bağımsız Çekoslovak Piyade Taburu 1943-1944 yıllarında Nazi birlikleriyle yapılan çarpışmalara katıldı.

Çekoslovakya'nın Nazi işgalinden kurtulmasının ardından Mayıs 1945'te kurulan Ulusal Cephe hükümetinde savunma bakanı olarak görev aldı. 1950'ye değin sürdürdüğü bu görevi sırasında 1948'de Çekoslovak Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu sırada Çekoslovakya Komünist Partisi'ne (ÇeKP) girdi. Aynı yıl Ulusal Meclis'e üye seçildi. 1950-1951 yıllarında Devlet Spor Komitesi başkanlığı ve başbakan yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1952-1954 arasında gözden düşen Svoboda, 1954'te eski saygınlığına kavuştuktan sonra, 1955'te Klement Gottwald Askeri Akademisi'nin başına getirildi ve emekliye ayrıldığı 1959'a değin bu görevini sürdürdü.

ÇeKP 1.sekreteri ve devlet başkanı Antonin Novotny'nin bu görevlerinden uzaklaştırılmasından sonra, 30 Mart 1968'de ÇeKP'nin yeni 1.sekreteri Alexander Dubçek'in önerisiyle devlet başkanlığına ve silahlı kuvvetler başkomutanlığına getirildi. Ağustos 1968'de ÇeKP Merkez Komitesi Prezidyumu'na üye seçildi. Çekoslovakya'nın aynı tarihte Varşova Paktı'na üye ülkelerin askeri birliklerince işgal edilmesine karşı çıktı. İşgal sırasında tutuklanarak Moskova'ya götürülen Dubçek ve yakın çalışma arkadaşları serbest bırakılana değin Çekoslovakya'daki Sovyet birliklerinin durumunu görüşmek üzere SSCB yetkilileriyle masaya oturmayı reddetti. 1972'de yeniden devlet başkanlığına seçilen Svoboda, 29 Mayıs 1975'te bu görevini ÇeKP 1.sekreteri Gustáv Husák'a devretti.

- **BAKINIZ:** BENEŞ, DUBÇEK, GOTTWALD, HUSÁK, NOVOTNY.

SWAN, Joseph Wilson
(1828-1914)

İngiliz, fizikçi ve kimyacı. Karbon filamanlı elektrik ampulünü ve kuru fotoğraf levhasını bulmuştur.

31 Ekim 1828'de Newcastle yakınlarındaki Sunderland'de doğdu, 27 Mayıs 1914'te Londra'nın güneyindeki Warlingham'da öldü. Ailesinin mali durumu bozulunca on dört yaşında okuldan ayrılıp, birkaç yıl eczacı çıraklığı yaptıktan sonra, Newcastle'da fotoğraf levhaları üreten bir firmada çalışmaya başladı. Sonradan ortak olduğu bu firmada fotoğraf levhalarına ilişkin birçok buluşunun patentini aldı ve giderek başarılı bir işadamı oldu. Özellikle karbon filamanlı elektrik ampulünü geliştirmesiyle tanınan Swan, 1894'te Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1904'te kendisine "Sir" unvanı verilmiştir.

Swan'ın fotoğrafçılık alanındaki en önemli buluşları, 1856'da, fotoğraf levhalarına ışığa duyarlı maddeyi sıvamakta kullanılan ve nitroselülozun bir alkol-eter karışımındaki çözeltisi olan kolodyumun

elde edilmesi yöntemini geliştirmesi, 1871'de, o zamana değin kullanılan yaş fotoğraf levhası (camı) yerine, bugünkü fotoğraf filmine ulaşılmasında önemli bir adım olan kuru fotoğraf levhasını, 1878'de de gümüş bromürlü fotoğraf kâğıdını bulmasıdır.

Asıl ününü karbon filamanlı elektrik ampulüne borçlu olan Swan, 1848'de, kömürleştirilmiş kâğıttan yaptığı ilk filamanı, havası alınmış cam tüp içine yerleştirerek deneylerine başladı. Ancak, yüksek vakum tekniğinin ampul içinde tam bir boşluk sağlayabilecek kadar gelişmemiş olması ve elektrik akımı kaynağı olarak yalnızca pil tipindeki üreteçlerin bilinmesi nedeniyle, uzun ömürlü ve ışık verimi yeterli bir ampul geliştirmekte başarısız kalınca, çalışmalarına uzun süre ara verdi. 1870'lerde vakum pompalarındaki gelişmeler ve elektrik üreteci olarak dinamonun ortaya çıkması, Swan'ın yeniden bu konuya eğilmesini sağladı. Geliştirdiği karbon filamanlı ampulü 18 Aralık 1878'de Newcastle Kimya Derneği'nde sergileyen Swan'dan sonra, deneylerini platin filaman kullanarak sürdüren Edison da kısa süre içinde karbon filamana geçti ve elektrik direnci yüksek olduğu için daha kullanışlı olan bir ampul geliştirdi. Edison ile Swan arasında İngiltere mahkemelerinde patent kavgaları sürerken, iki buluşçu anlaşarak 1883'te Edison-Swan Limited Şirketi'ni (Ediswan) kurdular ve birlikte çalışmaya başladılar. Aynı yıl Swan, nitroselülozu asetik asitte eritip ince deliklerden geçirdikten sonra kimyasal yollarla selüloza dönüştürerek filaman yapma yöntemini buldu. Bu yöntem de, yapay elyafın, özellikle viskozlu yapay ipeğin üretimi için başlangıç adımı oldu.

• BAKINIZ: EDISON.

SWANSON, Gloria
(1897-1983)

ABD'li sinema oyuncusu. Sessiz sinemanın ilk yıldızlarındandır.

Gloria Josephina Mae Swanson 27 Mart 1897'de Chicago'da doğdu, Nisan 1983'te New York'ta öldü. 1913'te bir rastlantı sonucu gittiği Chicago Essanay Stüdyoları'nda figüran olarak sinemaya başladı. Burada tanıştığı ve evlendiği aktör Wallace Berry ile birlikte 1916'da Hollywood'a gitti. Mack Sennett'in, Keystone şirketi adına yaptığı romantik güldürülerde gözükmeye başladı. Bu ilk filmlerinde Gloria Mae adıyla tanındı. 1917'de Sennett'in peşinden Paramount şirketine geçti. Ancak hafif güldürülerden bıkarak Triangle şirketinin acıklı melodramlarında oynadı. Daha sonra gene Paramount'a dönerek Cecil B. De Mille'in grubuna girdi. De Mille'in yönetiminde oynadığı, cinsellik konusunda cüretli diyaloglar içeren yatak odası güldürüleriyle 1920'lerin ortalarında Hollywood'un en çok ilgi çeken yıldızı oldu. Filmlerinde canlandırdığı, lüks içindeki serbest kadın görüntüsünü, art arda yaptığı evlilikler ve görkemli yaşamıyla gerçekte de sürdürdü. 1926'da kendi yapım şirketini kurdu. Bu şirket adına yaptığı ve oynadığı ilk iki filmden *Sadie Thompson*'daki rolüyle Oscar'a aday gösterildi. *1928*'de, Erich von Stroheim yönetimindeki *Queen Kelly* ("Kraliçe Kelly") adlı büyük bir girişimin yapımcılığını üstlendi. Ancak bir süre sonra, çok masraflı çalıştığı gerekçesiyle Stroheim'in işine son verdi. Kurtarmak için çok para harcadığı film, ancak Avrupa ve Güney Amerika'da gösterilebildi.

İlk sesli filmi *The Trespasser*'la ("Girilmez") Swanson, etkili bir biçimde konuşup şarkı söyleyebileceğini de ortaya koydu ve Oscar'a aday gösterildi. Ama ne var ki sesli filmleri, önceki filmleri kadar başarılı olamayınca 1934'te sinemayı bıraktı. 1950'de kendi yaşamından da izler taşıyan, gözden düşmüş nörotik bir sessiz sinema yıldızını canlandırdığı *Sunset Boulevard*'la (Sunset Bulvarı) sinemaya unutulmaz bir dönüş yaptı. İki önemsiz filmden ve bir tiyatro denemesinden sonra son olarak *Airport 1975*'da (Havaalanı 1975) oynadı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Meal Ticket*, 1915, ("Yemek Kuponu"); *A Pullman Bride*, 1917, ("Pullman Gelini"); *Male and Female*, 1919, ("Erkek ve Dişi"); *Why Change Your Wife*, 1920, ("Karınızı Niye Değiştiriyorsunuz?"); *Bluebeard's Eighth Wife*, 1923, ("Mavisakal'ın Sekizinci Karısı"); *Madame Sans-Gène*, 1925; *Sadie Thompson*, 1928; *Queen Kelly*, 1928, ("Kraliçe Kelly"); *The Trespasser*, 1929, ("Girilmez"); *Music in the Air*, 1934, ("Havadaki Müzik"); *Father Takes a Wife*, 1941, ("Babam Evleniyor"); *Sunset Boulevard*, 1950, (Sunset Bulvarı); *Airport 1975*, 1974, (Havaalanı 1975).

SWEEZY, Paul
(1910)

ABD'li iktisatçı. İktisat kuramına, tekelci kapitalizm ve Amerikan kapitalizminin yapısal çözümlemesine yaptığı katkılarla tanınır.

New York'ta doğdu. Exeter College'ı bitirdikten sonra Harvard Üniversitesi'nde iktisat öğrenimine başladı ve 1931'de mezun oldu. Bir süre İngiltere'de London School of Economics'te lisansüstü çalışmalar yaptı. 1934'te Harvard'a döndü. Asistan ve öğretim üyesi olarak 1942'ye değin bu üniversitede çalıştı. Doktorasını 1937'de tamamladı. Aynı yıllarda Roosevelt yönetiminin antikriz politikalarının eksenini oluşturan çeşitli Yeni Düzen (New Deal) programlarına uzman ve danışman olarak katıldı. 1942'de *The Theory of Capitalist Development*'ı (Kapitalizm Nereye Gidiyor?) yayımladı. Aynı yıl orduya katılarak Stratejik Hizmetler Dairesi'nde görev aldı ve savaş yıllarında İngiltere, Fransa ve Almanya'da bulundu.

Sweezy II.Dünya Savaşı'nın sonunda McCarthy'ci akımın baskısı nedeniyle üniversiteden ayrılmak zorunda kaldı. 1949'dan itibaren Leo Huberman ve Huberman'ın ölümünden sonra Harry Magdoff ile birlikte *Monthly Review* adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Dergi kısa zamanda sosyal bilimler alanında çeşitli düşünürlerin, özellikle ilerici yazarların katkı yaptığı bir süreli yayın durumuna geldi ve birkaç dilde basılmaya başladı. Derginin başyazarı olarak Sweezy, Amerikan kapitalizmi üzerine yazdığı çeşitli yazıları daha sonra iki kitapta topladı. 1966'da Paul Baran'la birlikte yazdıkları *Monopoly Capital* (Tekelci Kapita-

lizm) başlıklı kitap büyük bir ilgi uyandırdı. Sosyalizmin pratik, tarihsel ve kuramsal sorunları üzerine yazdıklarını 1980'de *Post-Revolutionary Society* ("Devrim Sonrası Toplum") başlıklı bir derlemede topladı. Son yıllarda ABD'nin en kıdemli Marxist iktisatçısı olarak çeşitli büyük üniversitelerde "konuk profesör" olarak dersler vermiştir.

Sweezy bir iktisatçı olarak ilk dikkati çeken katkısını, Harvard Üniversitesi'nde doktora öğrencisi iken yayımlanan oligopol kuramına ilişkin bir makalesi ile yapmıştır. Bu yıllarda, yarım yüzyılı aşkın bir süredir iktisat eğitiminde egemen olan Neo Klasik iktisadın temellerine iki yönden ağır eleştiriler yapılmaktaydı. Birinci olarak, Neo Klasik iktisat kuramının temel dayanaklarından birini oluşturan tam rekabet varsayımı, tekel ve oligopol olgularını dikkate alan "aksak rekabet" modelleriyle sarsılıyordu. Sweezy'nin makalesi de Robinson ve Chamberlin'in çalışmaları doğrultusundaydı. Neo Klasik iktisada yönelik ikinci ve daha temel eleştiriyi ise Keynes yapmıştı. Ne var ki, Sweezy, Neo Klasik iktisadın eleştirisinde bu çerçevelerin sınırları içinde kalmadı ve öğretmeni Schumpeter'in etkisiyle önemini farkettiği Marx'ın yapıtları ve Marxist yazın üstünde çalıştı ve 1930'lu yılların sonlarından başlayarak Marxist bir iktisatçı olarak tanındı.

En önemli kuramsal yapıtı olan *The Theory of Capitalist Development*'da Sweezy, temel olarak Marx'ın yöntemini, değer, bölüşüm ve kriz kuramlarını Anglosakson okurlara yeniden tanıtmayı amaçlamıştır. Sweezy bu çalışmasıyla Marxist iktisadın temel kavramsal çerçevesini ve kuramsal önermelerini, akademik iktisatçıların kavrayabileceği bir yapı ve biçim içinde sunmanın ötesinde birkaç noktada önemli yeni yorum ve savlar da getirmiştir. Bu kitabın yayımlanmasından yirmi küsur yıl sonra akademik iktisatçıların, üretimin teknolojik koşullarından fiyatların türetilmesinin olanaklarını ve sınırlarını tartışmaya başladıkları çözümlemeye, Sweezy 1942 tarihli kitabında yer vermişti.

Sweezy'nin Marxist iktisada ikinci önemli katkısı, *Monopoly Capital* ile gerçekleşmiştir. Bu çalışmada Baran ve Sweezy, kuramsal ve soyut bir kavram olan Marxist artı-değer kavramını, çağdaş kapitalizmin gözlenebilen, ampirik ve istatistiksel olarak saptanabilen bir kategorisi olarak "artık" (surplus) kavramına dönüştürmüşler ve bunu çözümlemelerinin merkezine almışlardır. Dev şirketlerden oluşan tekelci kapitalizmde "artık" yükselme eğilimi gösterir; ancak bunun massedilmesinde büyük güçlükler doğar. İsrafçı kaynak kullanımı, verimsiz etkinliklerin artması, militarizm ve emperyalizm, tekelci kapitalizmin "artık"ın massedilmesi için bulduğu çıkış yollarıdır. Sonraki yıllarda *Monthly Review* dergisinde yayımladığı iktisadi yazılarda Sweezy, *Monopoly Capital*'daki kavramsal-kuramsal çerçeveyi ABD ekonomisinin olgularına uygulamıştır. Bunlar, Amerikan kapitalizmindeki kısa dönemli hareketleri, uzun dönemli eğilimlere ve yapısal dönüşümlere bağlayarak açıklayan önemli incelemeler olarak kabul edilir.

Paul Sweezy'nin Maurice Dobb ve diğer bazı Marxist iktisat tarihçileriyle, "feodalizmden kapitalizme geçiş" sorunsalı üzerinde yaptığı bir tartışmadaki tezleri de ilgi uyandırmıştır. Burada Sweezy, feodalizmin çözülme sürecini, üretim biçiminin içsel çelişkileriyle değil, ülkeler arası ticaretin gelişmesi gibi feodal sistem bakımından "dışsal" bir etkenle açıklamıştır. Bu yaklaşımla aynı tartışmada, Dobb'un tezlerinin tam karşısında yer almıştır. 1960'lı yılların sonlarından itibaren Sweezy, Doğu Avrupa ve SSCB ekonomilerindeki gelişmeleri bir üretim biçimi olarak sosyalizmin çözülmesi, yozlaşması ve giderek kendi karşıtına dönüşmesi olarak değerlendirmiştir.

Sweezy, gerek geleneksel, gerek Marxist iktisat üstündeki bilgisiyle, ayrıca ABD ekonomisinin çeşitli boyutlarına ışık tutan incelemeleri ile Amerikan akademik çevrelerinde Marxist iktisadın tanınmasında önemli bir rol oynamış; bir sonraki kuşağın "radikal iktisatçılar" diye anılacak akımının oluşum ve gelişiminde etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Theory of Capitalist Development*, 1942, (Kapitalizm Nereye Gidiyor ? 1970); *Socialism*, 1948, ("Sosyalizm"); *The Present as History*, 1953, ("Tarih Olarak Bugün"); *Monopoly Capital* (Paul Baran ile), 1966, (Tekelci Kapitalizm, 1970); *Modern Capitalism and Other Essays*, 1972, ("Çağdaş Kapitalizm ve Diğer Denemeler"); *The Dynamics of US Capitalism* (Harry Magdoff ile), 1977, ("ABD Kapitalizminin Dinamiği"); *Post Revolutionary Society*, 1980, ("Devrim Sonrası Toplum").

- **BAKINIZ:** P.BARAN, C.BETTELHEIM, CHAMBERLIN, DOBB, HUBERMAN, MARX, J.V.ROBINSON, SCHUMPETER.

SWIFT, Jonathan
(1667-1745)

İngiliz asıllı İrlandalı şair ve yazar. *Gulliver's Travels* (Gulliver'in Seyahatleri) adlı yapıtın yazarı ve İngiliz edebiyatının en usta yergicilerindendir.

30 Kasım 1667'de Dublin'de doğdu, 19 Ekim 1745'te aynı kentte öldü. Babası İrlanda'ya yerleşmiş bir İngilizdi. Annesi de İngiliz kökenliydi. Babası o çok küçük yaştayken ölünce zengin amcaları tarafından yetiştirildi. İlköğrenimini İrlanda'nın en iyi okullarından biri olan Kilkenny School'da yaptıktan sonra 1686'da Dublin'deki Trinity College'a girdi. 1689'da mezun oldu, aynı okulda lisansüstü öğrenimini sürdürmek istediyse de o yıllarda İrlanda'nın içinde bulunduğu siyasal ve dinsel karışıklıklar nedeniyle ülkesinden ayrılarak İngiltere'ye gitti. Londra yakınlarındaki Surrey'de yazar ve diplomat Sir William Temple'ın kâtibi olarak çalışmaya başladı. Bir yandan da, ilerki yıllarda yakın bir duygusal ilişki kuracağı Temple'ın kâhyasının kızı, bir söylentiye göre de Temple'ın evlilik dışı kızı Stella'nın (asıl adıyla Esther Johnson) eğitimini üstlendi. Arada birkaç kez İrlanda'ya gittiyse de Temple'ın 1699'daki ölümüne değin onun yanında kaldı. Temple, genç Swift'i dönemin kültürel ortamıyla ve tartışmalarıyla tanıştıran kişi oldu. Swift şiir yazmaya onun yanında kaldığı 1691-1694 yıllarında başladı. İlk ürünleri od türündeki şiirleriydi. Gene Temple'ın desteğiyle 1692'de Ox-

ford Üniversitesi'nde lisansüstü eğitimini bitirmeyi başardı.

1695'te İrlanda'ya dönerek İrlanda Anglikan Kilisesi'ne girdi. Ertesi yıl Temple'ın yanına döndü ve yoğun olarak yazı yazmaya başladı. Temple'ın ölümünden sonra, İngiltere kralının Dublin'deki temsilcisi Lord Berkeley'in kâtipliği de dahil, çeşitli işlerde çalıştı. 1701'de döndüğü Londra'da yazarlığı ve kişiliğiyle kısa zamanda adını duyurdu. Londra'daki yılları edebiyat özellikle de siyaset ve din alanlarındaki en etkili dönemi oldu. Dine ve Kilise'ye bağlılığına karşın, iktidardaki muhafazakâr Tory Partisi'ne karşı daha liberal olan Whig Partisi'ni destekledi. 1701'de yayımladığı *A Discourse of the Contests and Dissensions between the Nobles and the Commons in Athens and Rome* ("Atina ve Roma'da Soylularla Halk Arasındaki Yarışma ve Çekişmeler Üstüne Bir Konuşma") adlı ilk siyasal broşürü Whig'lerin görüşlerinin ateşli bir savunusuydu. Bir yandan da J.Addison ve R.Steele gibi Whig'leri destekleyen yazarlarla yakınlık kurdu. 1708'de Steele'in yayımladığı *The Tatler* adlı dergide yazmaya başladı. Yazılarıyla Kilise'ye ilişkin tartışmalarda etkin bir rol oynadı. Ancak 1710'da, hem Tory'lerin Kilise'ye karşı daha koruyucu bir tutum içine girmesi, hem de kişisel yükselme umutları beslemeye başlaması nedenleriyle iktidara geçen Tory Partisi'ne yakınlaştı. Aynı yıl bu partiyi destekleyen *The Examiner* dergisinin yöneticiliğini üstlendi. Londra'da A.Pope, John Gay (1685-1732), John Arbuthnot (1667-1735), Mathew Prior (1664-1721) gibi yazarların ve Tory'lerin siyasal önderlerinden Robert Harley'in de üyesi oldukları bir edebiyat çevresine katıldı.

Siyaset ve din üstüne yazıları

Swift'in Tory'lere sağladığı destek karşılığında Dublin'deki St. Patrick Katedrali'ne papaz atanmasından başka bir kazancı olmadı. Tory'lerin etkisinin azalmasıyla da, 1714'de umutları kırılmış olarak İngiltere'den ayrılarak İrlanda'ya döndü. İngiltere'ye yaptığı kısa ziyaretler dışında yaşamının geri kalan bölümünü geçirdiği İrlanda'da toplumsal, iktisadi ve siyasal sorunlarla ilgilendi. İngiltere'nin baskıcı politikasına karşı çıkan ve İrlanda sorununu tartışan broşürleriyle yurdunda ulusal bir kahraman oldu. 1721'den beri üstünde çalıştığı, en çok tanınan ve kendisine bugünkü ününü kazandıran yapıtı *Travels into Several Remote Nations of the World... by Lemuel Gulliver* ya da yaygın adıyla *Gulliver's Travels*'ı (Gulliver'in Seyahatleri) 1726'da yayımladı.

İrlanda'daki yılları

Swift, 18. yy İngiliz edebiyatının en usta yergi yazarlarındandır. Yergi türünün A.Pope ve S.Johnson gibi yazarlarla en parlak dönemini yaşadığı bir dönemde Swift de zekice buluşları, alaycı ve iğneleyici, ama incelikli üslubuyla, yergi türünü güçlü bir eleştiri silahı olarak kullanmıştır. *Gulliver'in Seyahatleri* yalnızca 18. yy'ın değil, tüm çağların yergi türündeki başyapıtlarından sayılır. Kaptan Gulliver'in düşsel ülkelerdeki serüvenlerini kendi ağzından yalın ve dolaysız bir üslupla anlatan kitap, 18. yy İngiltere'sindeki toplumsal ve siyasal kurumlara yönelttiği sert eleştirileri ve taşlama dolu üslubuyla olduğu kadar, Swift'in fantezi türündeki ustalığıyla da dikkati çeker. Swift için yergi, aklı ve sağduyuyu savunmanın önemli bir silahı olmuş, Kilise'ye olan tüm bağlılığına karşın aklın yolundan sapmayı her zaman sert bir dille eleştirmiştir. Yergi türündeki bir başka başyapıtı olan *A Tale of a Tub*'da yer alan yazılarda Kilise'nin bencillik ve bağnazlığını, din, ahlak ve felsefedeki gerilemeyi, dönemin bağnaz dindarlığını eleştirmiştir. Aynı yapıtın içinde yayımlanan "Battle of the Books" ("Kitapların Çarpışması") adlı ünlü destansı taşlamasında ise, dönemin edebiyat çevrelerinin başlıca tartışması olan ve klasik yazarları savunanlarla çağdaş yazarları ve yenilikçiliği savunanlar arasındaki çekişmede yan tutmuş, çağdaş yazarları alaya almıştır.

Yergiciliği ve Gulliver'in Seyahatleri

- **YAPITLAR (başlıca): Düzyazı:** *A Discourse of the Contests and Dissensions between the Nobles and Commons in Athens and Rome*, 1701, ("Atina ve Roma'da Soylularla Halk Arasındaki Yarışma ve Çekişmeler Üstüne Bir Konuşma"); *A Tale of a Tub*, 1704, ("Bir Fıçının Öyküsü"); *A Project for the Advancement of Religion, and the Reformation of Manners*, 1709, ("Dinin Geliştirilmesi ve Âdetlerin Reformu Üzerine Bir Tasarı"); *Drapier's Letters*,1724, ("Kumaşçının Mektupları"); *Travels into Several Remote Nations of the World... by Lemuel Gulliver*, 1726, ("Gulliver'in Seyahatleri, 1943-1944); *A Modest Proposal for Preventing the Children of Poor People from Being a Burthen to Their Parents, or the Country, and for Making Them Beneficial to the Public*, 1729, ("Yoksul Halk Çocuklarının Ailelerine ya da Ülkelerine Yük Olmalarını Önlemek ve Onların Topluma Yararlı Olmalarını Sağlamak İçin Küçük Bir Öneri"); *Journal to Stella*, 2 cilt,(ö.s.), 1948, ("Stella'ya Günlük"). **Şiir:** *Miscellanies*, 1708-1711, ("Çeşitli Şiirler"); *Cadenus and Vanessa*, 1713; *Verses on the Death of Dr. Swift*, ("Dr. Swift'in Ölümü Üzerine Şiirler").
- **KAYNAKLAR:** J.M.Bullitt, *Jonathan Swift and the Anatomy of Satire*, 1953; W.B.Carnochan, *Lemuel Gulliver's Mirror for Man*, 1968; E.W.Rosenheim, *Swift and the Satirist's Art*, 1963; K.Williams, *Swift: The Critical Heritage*, 1970.
- **BAKINIZ:** J.ADDISSON, POPE.

SWINBURNE, Charles
(1837-1909)

İngiliz şair, eleştirmen ve oyun yazarı. Victoria dönemi İngiltere'sinde (1837-1901) aykırı görüşlerin ve yenilikçi şiirin simgesi olmuştur.

Algernon Charles Swinburne 5 Nisan 1837'de Londra'da doğdu, 10 Nisan 1909'da Londra'nın banliyösü Putney'de öldü. Aristokrat kökenli bir aileden geliyordu. Eton'da başladığı öğrenimini Oxford Üniversitesi'ndeki Balliol College'da sürdürdü. Oxford Üniversitesi'nde tanıştığı William Morris, Edward Burne-Jones ve Dante Gabriel Rossetti gibi sanatçılardan etkilendi. Bir süre, Rossetti'nin öncüsü olduğu Ön Raffaellocular hareketine (Pre-Raphaelite Brotherhood) yakınlık duydu. 1860'ta üniversiteden ayrıldı ve babasının parasal desteği sayesinde Londra'ya yerleşerek tüm zamanını edebiyata verdi. 1865'te yayımlanan *Atalanta in Calydon* ("Atalanta Calydon'da") adlı Yunan tragedyası uyarlaması ve ertesi yıl yayımladığı *Poems and Ballads* ("Şiirler ve Baladlar") adlı şiir kitabıyla ünlendi. Heyecanlı ve aykırı bir kişiliği vardı, düzensiz ve dağınık bir yaşam sürdü. 1870'lerin sonlarına doğru alkolizmin de etkisiyle

sağlığı bozulmaya başladı. Dostu yazar Walter Theodore Watts -Dunton'un (1832-1914) yardımıyla fiziksel ve ruhsal bir çöküşten kurtuldu. Yaşamının son otuz yılını Putney'de onun gözetiminde ve desteğiyle yazarlığını sürdürerek geçirdi.

Swinburne, sürekli değişen beklenmedik ve güçlü ritimleri, alliterasyonları, canlı imgeleri, akıcı üslubu, müzik ve renk öğelerini yakalayan sözcükleriyle, şiirlerinde biçimsel bir özgünlüğe ulaşmıştır. Tanrıtanımazlığı, din ve ahlaka yönelik ateşli saldırıları, tutkuları ve tenselliği yücelten, konu ve biçim açısından sarsıcı şiirleriyle Victoria dönemi İngiltere'sinde aykırı bir ses olmuştur. 1866'da yayımladığı *Poems and Ballads*'da tenselliğin ağır bastığı tutkulu şiirleri genç kuşak dışındaki çevrelerde büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Swinburne, İtalyan Birliği hareketinin önderlerinden Giuseppe Mazzini'nin de etkisiyle cumhuriyetçi ve özgürlükçü düşüncelerin ateşli bir savunucusu olmuştur. 1871'de yayımladığı *Songs Before Sunrise* ("Şafak Öncesi Şiirleri") adlı şiir kitabının ana teması siyasal özgürlüktür. Düzenli bir yaşam sürdüğü son döneminde önceki yapıtlarının ateşli tonundan uzaklaşmış, daha çok eleştiri yazıları yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Poems and Ballads*, 1866, ("Şiirler ve Baladlar"); *Songs Before Sunrise*, 1871, ("Şafak Öncesi Şiirleri"); *Poems and Ballads II*, 1878, ("Şiirler ve Baladlar II"); *Poems and Ballads III*, 1889, ("Şiirler ve Baladlar, III"). **Oyun:** *Atalanta in Calydon*, 1865, ("Atalanta Calydon'da"); *Chastelard*, 1865; *Bothwell*, 1874; *Mary Stuart*, 1881. **Eleştiri:** *William Blake*, 1868; *Essays and Studies*, 1875, ("Denemeler ve İncelemeler"); *A Study of Shakespeare*, 1880, ("Shakespeare Üstüne Bir İnceleme"); *A Study of Victor Hugo*, 1886, ("Victor Hugo Üstüne Bir İnceleme"); *The Age of Shakespeare*, 1908, ("Shakespeare'in Çağı").

- **KAYNAKLAR:** T.S.Eliot, "Swinburne as Poet", *The Sacred Wood*, 1920; J.O.Fuller, *Swinburne: A Critical Biography*, 1968.

- **BAKINIZ:** HUNT, ROSSETTI.

SYLVESTER, James Joseph
(1814-1897)

İngiliz, matematikçi. Değişmezler kuramının kurucularından biridir.

3 Eylül 1814'te Londra'da doğdu, 15 Mart 1897'de aynı kentte öldü. Soyadı gerçekte Joseph olan Musevi bir aileden gelmesinin doğurduğu güçlükleri, soyadını değiştirmesine karşın, yaşamının büyük bir bölümü boyunca göğüslemek zorunda kalan Sylvester, 15 yaşına değin Londra'da, iki yıl da Liverpool'da öğrenim gördükten sonra 1831'de Cambridge'deki St.John's College'a girdi. 1833'de yakalandığı ağır bir hastalık yüzünden öğrenimine uzun bir süre ara vermek zorunda kaldığı için ilk kez 1837'de katılabildiği matematik triposunda, dini inançları yüzünden ikinci ilan edildi. Ertesi yıl, Londra Üniversitesi'nin (bugün University College) doğa felsefesi kürsüsünde çalışmaya başladı. Bir yıl sonra da Royal Society'ye alındı. Cambridge'den alamadığı lisans ve yüksek lisans derecelerini 1841'de Dublin'deki Trinity College'dan aldı ve yine aynı yıl Virginia Üniversitesi'nde ders vermek üzere ABD'ye gitti. Bu üniversitedeki koşullara, yalnızca üç ay dayanabilen Sylvester, bu ülkenin başka üniversitelerinde de çalışma olanağı olmadığını görünce 1843'te Londra'ya döndü. Ertesi yıl bir sigorta şirketinde istatistik uzmanı olarak çalışmaya başladı. Böylece uzun bir süre için akademik yaşamdan uzaklaşmış oldu. 1850'de baroya kabul edildi ve çalışmalarını önemli ölçüde etkileyecek olan Arthur Cayley ile dostluk kurdu. 1855'te Woolwich'teki Kraliyet Askeri Akademisi'nin matematik kürsüsüne atandı. 1870'te askeri akademideki görevinden ayrılmak zorunda kalan ve uzun süre yeni bir akademik görevde çalışamayan Sylvester, 1877'de yeni kurulan Johns Hopkins Üniversitesi'nden aldığı çağrıya uyarak ikinci kez ABD'ye gitti. 1883'te bu görevinden de ayrıldı ve Savilian profesörü olarak Oxford'a döndü. 1894'te emekli olduktan sonra da matematik konusundaki araştırmaları sürdüren Sylvester, Royal Society'nin Royal ve Copley madalyalarını kazanmıştı.

Quarterly Journal of Pure and Applied Mathematics ve *American Journal of Mathematics* adlı iki derginin kuruculuğunu yapan Sylvester, başka matematikçilerin çalışmalarıyla ilgilenmemiş, matematiğin hiçbir dalında uzmanlaşma yönünde bir çaba harcamamış ve ustalık yerine yaratıcılığa önem vermiştir. Bu arada müzik ve edebiyatla özellikle de şiirle uğraşmış ve edebiyat alanında başarılı sayılabilecek yapıtlar vermiştir.

Cebirsel yapılar kuramı çerçevesinde kalan pek çok konuda önemli araştırmalar gerçekleştiren, Sturm fonksiyonları, kanonik biçimler ve determinantlara ilişkin önemli teoremler bulan, denklemler ve bölümleme (partisyon) kuramlarının gelişmesi açısından son derece değerli buluşlar yapan Sylvester, gerçek ününü değişmezler (invaryantlar) kuramına katkısıyla kazandı.

İlk örneklerine Lagrange'ın çalışmalarında rastlanan değişmezler konusundaki ilk önemli çalışma 1841'de Boole tarafından gerçekleştirilmişti. Ancak, ne Boole ne de Boole'nin buluşundan yararlanarak benzeri bir çalışma gerçekleştiren Eisenstein, belirli bir dönüşüm altında sabit kalabilen özellikler olan değişmezlerin gerçek önemini kavrayamamışlar ve değişmezlerin bulunmasını sağlayan genel bir yöntem geliştirememişlerdi. Bu konudaki ilk araştırmalarını Sylvester ile birlikte yürüten Cayley 1845'te yayımladığı, kuvantik olarak adlandırdığı cebirsel yapılardaki değişmezlerin tümünün bulunmasını sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesini amaçlayan makalesiyle değişmezler kuramının ilk temellerini attı. Sonraki yıllarda da çeşitli cebirsel anlatımların değişkenleriyle katsayıları arasındaki bağıntılardan, eksenlerin değişmesi ve dönme gibi dönüşümlerde değişmez kalabilenlerinin bulunmasını sağlayan genel yöntemler bularak bu kuramı geliştirmekte Cayley ile işbirliğini sürdüren Sylvester, bu kuramın iki kurucusundan biri olarak anılmaya hak kazandı.

Değişmezler kuramı daha sonra bilimin birçok alanında uygulama alanı bulmuş, Riemann, Levi-Civita, Lie ve Einstein gibi bilim adamlarının katkıla-

rıyla, genel görelilik kuramının geliştirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Treatise on Elliptic Functions*, 1876, ("Eliptik Fonksiyonlar Üstüne").

• BAKINIZ: A. CAYLEY.

SYLVIUS, Franciscus
(1614-1672)

Hollandalı hekim. Tüm yaşam süreçlerinin ve hastalıkların, mayalanma, bozuşma gibi kimyasal olaylarla açıklanabileceğini savunan İatrokimya Okulu'nun kurucusudur.

15 Mart 1614'te Hessen'deki Hanau (bugün FAC'de) kentinde doğdu, 15 Kasım 1672'de Leiden' de öldü. Asıl adı Franz De le Boö'dir. Her zaman Latince Sylvius adını kullanmış, bu yüzden, aynı Latince adla tanınan Fransız hekim ve anatomi bilgini Jacques Dubois (1478-1555) ile karıştırılmaması için çoğu kez De le Boö Sylvius diye anılmıştır. 1633-1635 arası Leiden Üniversitesi'nde tıp öğrenimini gören, ardından kısa bir süre Jena Üniversitesi'ne devam eden Sylvius, 1637'de Basel Üniversitesi'nden diplomasını alıp, Hanau ve Leiden'de serbest hekim olarak çalışmaya başladı. Oysa tüm amacı akademik yaşama geçmekti. Leiden Üniversitesi'nde boş bir öğretim görevi olmadığından, 1638'den 1641'e değin özel izinle anatomi dersleri verdikten sonra Amsterdam'a yerleşti ve çok başarılı bir hekim olarak tanındı. Gene de bilimsel araştırmadan vazgeçmemiş, boş zamanlarını tümüyle anatomi gözlemlerine ve kimya deneylerine adamıştı. 1658'de Leiden Üniversitesi'nin profesörlük önerisini kabul ederek, ölünceye değin bu üniversitede ders veren Sylvius, hoca olarak büyük ün kazanmış ve Avrupa'nın her yanından gelen tıp öğrencilerini Leiden'e çekmiştir.

Sylvius, insan vücudunu bir makine olarak kabul eden Descartes'ın izleyicilerinden Borelli'nin temsil ettiği İatrofizik Okulu'na karşılık, Paracelsus'un kurduğu ve Van Helmont'un sürdürdüğü İatrokimya Okulu'nun en parlak temsilcisidir. Harvey'in açıkladığı yeni kan dolaşımı ilkelerini inançla benimseyen, Galenos'un tıp geleneğinden giderek kopan Sylvius, Yunan hekimlerinin sağlık ve hastalık nedeni olarak gördüğü dört suyuk (kan, balgam, sarı safra, kara safra) kuramı yerine, tüm yaşam süreçlerinin ve bu süreçlerdeki bir aksaklıktan ileri gelen hastalıkların kimya yasalarıyla açıklanabileceğini öne sürdü. İatrokimyacılara göre asitler ve bazlar, canlıların vücudunun temel maddeleridir; vücudu bir asit-baz dengesi olarak gören bu sistem, bu iki tür maddenin birbirini yansızlaştırdığını (nötralize ettiğini), asitler ile alkaliler arasındaki etkileşmeden doğan tuzların da yaşam süreçlerinde önemli rol oynadığını öne sürer. Örneğin hastalık vücuttaki bir asit ya da bir alkalinin gereğinden çok artmasından ileri gelir, tedavinin amacı da bu fazlalığı gidermek olmalıdır. Özellikle kimyasal bir süreç olarak mayalanmaya (fermentleşme) büyük önem veren Sylvius, sindirim olayının da bir mayalanma olduğunu savunmuş, tükürük, safra ve pankreas salgılarının bu süreçte temel rol oynadığını öne sürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *De hominis cognitione*, 1658, ("İnsanın Tanınması"); *Praxeas medicae idea nova*, 4 cilt, 1671-1674, ("Tıpta Yeni Düşünceler"); *Opera medica* (ö.s.), 1679, ("Tıp Yapıtları").

• BAKINIZ: BORELLI, GALENOS, HARVEY, PARACELSUS, G.E.STAHL, VAN HELMONT.

SYNGE, John Millington
(1871-1909)

İrlandalı oyun yazarı. Köy yaşamını yansıtan oyunlarıyla 20.yy başında kurulan Abbey Tiyatrosu'nun uluslararası üne kavuşan ilk önemli yazarı olmuştur.

16 Nisan 1871'de Dublin yakınlarındaki Rathfarnham'da doğdu, 24 Mart 1909'da Dublin'de öldü. Daha bir yaşındayken babasını yitirince, dindar bir kadın olan annesi tarafından yetiştirildi. Sağlığının sık sık bozulması yüzünden düzenli olarak okula gidemedi, 1888'de Dublin'deki Trinity College'da yüksek-öğrenimine başlayıncaya kadar özel öğretmenlerden ders alarak yetişti. Üniversitede bir yandan eski İrlanda kültürü ve diliyle ilgili dersleri izlerken, bir yandan da müzikle uğraşıyor ve keman dersleri alıyordu. 1892'de üniversiteyi bitirince, keman eğitimini sürdürmek üzere Almanya'ya gitti. Üç yıl değişik Alman kentlerinde keman dersleri aldı. Sonunda iyi bir kemancı olamayacağını anlayarak 1896'da Paris'e yerleşti. Sorbonne Üniversitesi'ne yazılarak Fransız edebiyatı ile ilgili dersleri izlemeye başladı. Bu arada şiir yazıyor, Fransız ve İtalyan şairlerinden çeviriler yapıyordu. Aynı yılın sonunda ünlü İrlandalı şair W.B.Yeats'le tanışması, yazarlık yaşamında bir dönüm noktası oldu. İrlanda Bağımsızlık Hareketi için destek bulmak amacıyla Paris'te bulunan Yeats, Synge'e, sanat ve edebiyat alanında herhangi bir başarı sağlamak istiyorsa İrlanda'ya dönmesini, özellikle de İrlanda köylülerinin yaşama özelliklerini ve dillerini yakından incelemesini salık verdi.

Synge bu öğüde uyarak 1898'de Aran Adaları'na gitti. Sonraki yıllarda da yaz aylarında aynı yere gidip oradaki yoksul köylüleri yakından tanıması, yazacağı oyunlar ve gezi kitapları için zengin bir esin kaynağı oldu. 1898'de Aran'dan dönüşünde Lady Augusta Gregory'nin Galway'daki Coole Park adlı malikânesine uğrayarak Yeats ile birlikte Irish Literary Theatre'ın (İrlanda Edebi Tiyatrosu) kuruluş hazırlıklarına katıldı. 1901'de süslü bir dille yazdığı üç perdelik ilk oyun denemesi Lady Gregory ve Yeats tarafından sahnelenmeye uygun görülmediyse de, Synge'in bu türde çalışmalarını sürdürmesi istendi. 1902'de yazdığı tek perdelik *In the Shadow of the Glen* (Dereye Vuran Gölge) adlı oyunu 1903'te Irish Literary Theatre tarafından oynandığında İrlanda

kadınını aşağıladığı gerekçesiyle basında saldırılara uğradı. Aşksız bir evliliği ele alan bu oyun, eski bir İrlanda masalından esinlenilerek yazılmıştı ve din baskısı altında yasaklanan cinsel sevgiyi halkın şiirli diliyle yansıtıyordu. Bu oyunu 1904'te *Riders to the Sea* (Denize Giden Atlılar) ve 1905'te sahnelenen *The Well of the Saints* ("Erenler Pınarı") izledi.

Synge 1904'te Lady Gregory ve Yeats'in başlattıkları tiyatro çalışmalarına daha etkin bir biçimde katıldı ve Abbey Theatre'ın kurulmasına yardım etti. Bu arada 1903'te yazdığı *The Tinker's Wedding* ("Tenekecilerin Düğünü") adlı oyunu yeni saldırılara yol açabileceği düşüncesiyle daha sonra sahnelenmek üzere ertelendi. Tiyatro yönetiminin bu ölçülü tutumuna karşın, Synge'in 1907'de sahnelenen *The Playboy of the Western World* (Babayiğit) adlı oyunu Dublin'de ve daha sonra New York'ta oynandığı zaman izleyicilerin gürültülü tepkilerine yol açtı. Ancak bu tepkiler *Babayiğit*'in daha o yıllarda Synge'in başyapıtı sayılmasını engelleyemedi.

Synge 1905'te Hodgkin hastalığına tutulmuş, geçirdiği ameliyat sonucu bir süre için sağlığına kavuşmuştu. Yaşamının son iki yılında hastalığının yinelemesi üzerine oyun çalışmaları büyük ölçüde yavaşladı ve son oyunu *Deirdre of the Sorrows*'u ("Acıların Kızı Deirdre") tamamlayamadan öldü.

Abbey Theatre Tiyatrosunun niteliği

Synge'in yazarlık yaşamındaki başarısı tiyatroda yazar ve izleyici arasında tam bir işbirliğine inanmasına dayanıyordu. Bu işbirliği, söz hakkı elinden alınmış bir halkın kendini sahnede görüp gerçeklerini tanımasına, temel haklarını elde etme yolunda bilinçlenmesine kadar varabilirdi. Ama Synge, İngiliz-İrlandalı Protestan azınlıktan geldiği için milliyetçi İrlandalılar'ca nasıl yabancı sayıldıysa, oyunlarında köylü yaşamını işlemeye kalkınca da, onlarla aynı sınıftan olmayan bir insanın İrlanda köylülerini hiçbir

İrlanda Ulusal Tiyatrosu

19.yy'ın sonlarına doğru İrlanda'da ortaya çıkan ulusal tiyatro hareketi o dönemdeki bağımsızlık atılımının doğal bir sonucuydu. Her şeyden önce İrlanda'da yüzyılı aşkın bir zamanı kapsayan sürekli bir siyasal savaşım İrlandalılar'ı Britanya İmparatorluğu'na karşı ulusal bir birlik ve bütünlük kurmaya zorluyordu. Bu siyasal birliği besleyen kaynaklardan biri de ulusal kültürün yeniden değerlendirilmesiydi. Aynı dönemde Ibsen* ve Strindberg* gibi Avrupalı yazarların başlattıkları tiyatro akımı da İrlanda'da ulusal bir tiyatronun kurulmasına çalışan W.B.Yeats*, Lady A. Gregory* ve Edward Martyn gibi yazarları dolaylı da olsa etkilemişti.

Ancak, Yeats'in o dönemin kalıplaşmış tiyatro anlayışına başkaldırışı Ibsen ve öbür Avrupalı oyun yazarlarından bazı bakımlardan ayrılıyordu. Onun esin kaynağı orta tabakanın yaşayış biçimi ve sorunları değil, İrlanda'nın geleneksel halk masalları ve kırsal kesimin doğaya yakın duyarlığıydı. İngiltere'de ve öbür Avrupa ülkelerinde 18. ve 19. yy'da şiirsellikten uzaklaşan tiyatro anlayışına bir tepki olarak doğan İrlanda tiyatro hareketi, Yeats, Edward Martyn ve Lady Gregory'nin oyunlarıyla halk yaşantısından esinlenen şiirsel oyunlarla başarılı bir başlangıç yaptı. Bu arada Yeats ve öbür yazarların şiirsellik kavramından başka şeyler anlamaları, ilk çalışmalara katılan bazı yazarların bu ortak girişimden kopmalarına yol açtı. Yeats ve arkadaşlarının Irish Literary Theatre adıyla 1899'da kurdukları topluluk 1902'de William ve Frank Fay adlı iki oyuncunun kurduğu Ormond Dramatic Society (Ormond Tiyatro Derneği) ile birleşerek The Irish National Dramatic Society (İrlanda Ulusal Tiyatro Derneği) adını aldı. Bu dernek 1904'te Abbey Theatre'ın kurulmasıyla yerleşik bir tiyatro topluluğu kimliğine kavuştu.

Abbey Theatre 1904-1909 arasında özellikle J.M. Synge'in oyunlarıyla hem İrlanda'da, hem de öbür ülkelerde önemli başarılar kazandı. Synge'in temsil ettiği bu yeni tiyatro akımının başlıca özelliği halk kaynaklarından yararlanırken ulusal duyarlığı siyasal bir propaganda aracı yapmayışı, kendi ülkesinin insanlarına eleştirel gerçekçilik anlayışıyla yaklaşmasıydı. Bu bağımsız tutum özellikle aşırı milliyetçiler arasında olumsuz tepkilere yol açıyordu. Öbür sanat etkinliklerinde olduğu gibi, tiyatroda da kaba bir milliyetçilik tutumunun örneklerini görmek isteyenler Synge'in ve Yeats'in oyunlarına karşı sürekli olarak olumsuz bir tepki gösterdiler. Ancak Yeats ve arkadaşlarının tutarlı sanat anlayışı ve ödünsüz tutumu, Abbey Theatre'ın kısa zamanda uluslararası bir üne kavuşmasını sağladı.

Abbey Theatre'ın başarısında İrlanda gerçeklerini çarpıtmayan, halk kaynaklarından yararlanırken gerçekçi bir tutum ve yöntemi benimseyen oyun yazarları kadar, ulusal özelliklere öncelik veren yalın ve şiirsel bir sahneleme ve oyunculuk anlayışının da payı vardı. Bu anlayış Synge'in köy gerçeklerini yansıtan oyunlarından sonra, 1920'lerde kent gerçeklerini ele alan S.O'Casey'nin* oyunlarında da sürdürüldü. O'Casey, Dublin'deki işçi kesiminin içinden gelen ve o dönemin toplumsal çatışmalarını yakından bilen bir yazardı. Gerçekleri çarpıtmadan dile getirişi romantik milliyetçileri tedirgin ediyordu. Yeats, Synge'in oyunlarına karşı çıkanların saldırılarını nasıl göğüslediyse, O'Casey'nin oyunlarını da her türlü bağnazlığa karşı aynı korkusuzlukla savundu. Abbey Theatre böylece İrlanda Bağımsızlık Savaşı'nın sanat alanındaki parlak zaferlerinden biri olarak tarihe geçti.

zaman anlayamayacağı ileri sürüldü. Gerçi Synge köy yaşamına dışardan bakan kentli bir yazardı. Ama bu dıştan bakış ona, milliyetçilik akımının aşırı duygusallığı karşısında küçümsenmeyecek bir nesnellik ve ölçülülük kazandırıyordu.

İrlanda'daki etkileri

Nüfusunun yüzde doksanı tiyatroyu bilmeyen İrlanda gibi bir ülkede, Synge'in halkın kolayca anlayıp sevebileceği bir anlatım dili bulması, onu yöneticiler için tehlikeli bir insan durumuna sokmuştu. *In the Shadow of the Glen*'in İrlanda'da çok yaygın olan sevgisiz evlenmelerin gülünç ve acıklı yanlarını sergilemesi, *The Tinker's Wedding*'in bencil bir papazı alaya alması, öbür oyunlarında da Hıristiyanlık öncesi bir çağın sevincini ve güzelliğini özlemesi, din ve cinsellik gibi yasaklanmış konuların kamuoyunda tartışılmasına yol açıyordu. Ulusal ahlak adına, Synge'in başlattığı bu tartışmayı durdurmak için Kilise ve diğer kurumlar Synge'e ve Abbey Theatre'a karşı amansız bir savaş açtılar. Ancak düşünce özgürlüğünü kısıtlayan yasaklara karşı, halkın yaşama sevincini yansıtan oyunlarıyla Synge tiyatro edebiyatına yeni bir zevk ve canlılık getirdi.

- YAPITLAR (başlıca): Oyun: *In the Shadow of the Glen*, 1902, (Dereye Vuran Gölge); *Riders to the Sea*, 1902, (Denize Giden Atılılar, 1940); *The Well of the Saints*, 1903, ("Erenler Pınarı"); *The Tinker's Wedding*, 1903, ("Tenekecilerin Düğünü"); *The Playboy of the Western World*, 1906, (Babayiğit, 1944); *Deirdre of the Sorrows*, 1909, ("Acıların Kızı Deirdre"). Şiir: *Poems and Translations*, 1909, ("Şiirler ve Çeviriler"). Çeşitli: *The Aran Islands*, 1907, ("Aran Adaları"); *In Wicklow, West Kerry, and Connemara*, (ö.s.), 1911, ("Wicklow, Batı Kerry ve Connemara'da"); *Some Unpublished Letters and Documents*, (ö.s.), 1959, ("Bazı Yayımlanmamış Mektuplar ve Belgeler").

- KAYNAKLAR: F.M.Bickley, *J.M.Synge and the Irish Dramatic Movement*, 1968; D.Corkery, *Synge and Anglo-Irish Literature*, 1931; D.H.Greene ve E.Stephens, *Synge*, 1959; A.Price, *Synge and Anglo-Irish Drama*, 1961; A.Saddlemyer, *Synge and Modern Comedy*, 1968.

- BAKINIZ: A.GREGORY, O'CASEY, YEATS.

SZABO, István
(1938)

Macar sinema yönetmeni. Ülkesinin uluslararası ün kazanmış en önemli sinemacılarındandır.

Budapeşte'de doğdu. 1956'da Budapeşte Sinema Akademisi'ne girdi, 1961'de mezun oldu. Bitirme çalışması olarak çektiği *Koncert* ("Konser") adlı kısa film uluslararası şenliklerde ilgi gördü ve onun canlı kişisel üslubunun habercisi oldu. Szabo daha sonra *Variaciok egy témára* ("Bir Tema Üzerine Çeşitlemeler") ve şiirsel bir anlatımı olan *Te* ("Sen") adlı kısa filmleriyle çeşitli ödüller kazandı. İlk konulu uzun filmi *Almodozások kora*'yı ("Düş Görme Çağı") 1964'te yönetti. Geriye dönüş tekniğini ustalıkla ve alaycı bir havayla kullandığı ikinci filmi *Apa* ("Baba") ise 1967'de Moskova Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü bir başka filmle paylaştı. Szabo, anlatım ustalığını ve kendi kuşağının sorunlarıyla ilgilenmeyi 1970 tarihli *Szerelmesfilm*'le ("Aşk Filmi") sürdürdü.

Doğu Avrupa ülkelerinde savaş sonrasında yetişen okullu yönetmenler kuşağından olan ve Macar Yeni Dalgası'nın kurucuları arasında yer alan Szabo 1970'lerde aynı ustalıkla, ama daha kişisel bir çizgide filmler çekti. Macar toplumunun yakın tarihine alaycı bir bakışla yaklaştığı *Tuzolto Utca 25*'ten ("İtfaiyeciler Sokağı 25") sonra 1979'da yaptığı *Bizalom*'da ("Güven") kişilerinin ruh durumlarına ve iç hesaplaşmalarına daha fazla ağırlık verdi. Bu sıcak ve yoğun karakter incelemesi, Berlin Film Şenliği'nde Gümüş Ayı Ödülü'nü kazandı. 1981 tarihli *Mephisto*'su ise gene yoğun kişilik incelemeleri kadar sanat-iktidar ilişkileri ve Faşizm'in ideolojisi üzerine tuttuğu ışıkla son derece etkili bir yapıttı ve o yıl En İyi Yabancı Film Oscarı'nı kazandı. Szabo'nun yeniden ülkesinin tarihine döndüğü 1984 tarihli *Colonel Redl* ("Albay Redl") ise Cannes Film Şenliği'nde Jüri Özel Ödülü'nü aldı.

Szabo, önemli tarihsel olayların ve zamanların içine yerleştirdiği öykülerinde, insanın varoluşunun ve ruhunun derin bir araştırmasını, toplum psikolojisinin ayrıntılı bir betimlemesiyle birleştirmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Koncert*, 1961, ("Konser"); *Variaciok egy témára*, 1961, ("Bir Tema Üzerine Çeşitlemeler"); *Te*, 1963, ("Sen"); *Almodozások kora*, 1964, ("Düş Görme Çağı"); *Apa*, 1967, ("Baba") *Szerelmesfilm*, 1970, ("Aşk Filmi"); *Tuzolto Utca 25*, 1974, ("İtfaiyeciler Sokağı 25"); *Bizalom*, 1979, ("Güven"); *Mephisto*, 1981; *Colonel Redl*, 1984, ("Albay Redl").

SZENT-GYÖRGYI, Albert
(1893)

Macar asıllı ABD'li biyokimyacı. Hücre solunumunda ve enerji üretiminde rol oynayan organik bileşikler, C vitamininin kimyasal yapısı ve kas kasılmasının biyokimyasına ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Albert Szent-Györgyi von Nagyrapolt 16 Eylül 1893'te Budapeşte'de doğdu. 1917'de Budapeşte Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamlayıp, Prag, Berlin, Hamburg ve Leiden üniversitelerinde araştırmacı olarak çalıştıktan sonra, 1922-1926 arası Groningen Üniversitesi Fizyoloji Enstitüsü'nde asistanlık görevini üstlendi. 1927'de Hopkins'in çağrısı üzerine İngiltere'ye giderek araştırmalarını Cambridge Üniversitesi'nde sürdürdü ve aynı yıl bu üniversiteden bilim doktorasını aldı. Ardından, bir yıl ABD'deki Mayo Kliniği'nde, ertesi yıl yeniden Cambridge Üniversitesi'nde çalışıp 1930'da Macaristan'a döndü ve Szeged Üniversitesi'nde tıbbi kimya profesörlüğüne atandı. II. Dünya Savaşı yıllarında Naziler'e karşı girişilen yeraltı savaşının en etkili önderlerinden biri olan ve Hitler'in vur emri üzerine gizlice ülkesinden kaçırılırken SSCB'ye tutsak düşmesine karşın gerçek bir bilim adamı saygınlığıyla karşılaşan Szent-Györgyi, savaşın bitiminden sonra, 1945'te, tıbbi kimya profesörü olarak Budapeşte Üniversitesi'ne geçti. Ancak, Maca-

ristan'ın bu kez SSCB ordularınca işgal edilmesi üzerine, 1947'de görevinden ve ülkesinden ayrılıp ABD'ye göç etti ve Massachusetts'teki Woods Hole Deniz Biyolojisi Laboratuvarı'nda Kas Araştırmaları Enstitüsü'nü kurarak yöneticiliğini üstlendi. 1955'te yurttaşlığa kabul edildiği bu ülkenin Vietnam'daki askeri politikasını kıyasıya eleştiren ve 1970'te yayımladığı *The Crazy Ape* ("Çılgın Maymun") adlı yapıtında dünya siyasetinin bellibaşlı liderlerini karamsar bir yaklaşımla eleştiren Szent-Györgyi, pek çok ülkedeki bilim kuruluşlarının üyeliğine seçilmiş, çeşitli ödül ve madalyaların yanı sıra 1937'de Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır.

Szent-Györgyi'nin çalışmaları, alınan besinlerin vücutta yakılması, C vitamini, hücre solunumu ve kas kasılmasının biyokimyası gibi başlıca dört konuda yoğunlaşmıştır. 1928'de böbreküstü bezinin kabuk bölgesinden salgılanan bir maddeyi ayırarak, dokulara hidrojen taşıyıcı görevini üstlenmesi olası görülen bu maddeyi, molekülünde altı karbon atomu bulunduğu için "heksaüronik asit" diye adlandıran Szent-Györgyi, sonradan portakal suyunda ve Macar paprikasında da çok bol miktarda bulunduğunu saptadığı bu maddenin C vitamini olabileceğini düşündü. Nitekim 1932'de, heksaüronik asit ile C vitaminin aynı madde olduğu kanıtlandı ve iskorbüt hastalığını tedavi edici özellik taşıdığı için "askorbik asit" diye adlandırıldı. Ardından, bu hidrojen taşıyıcı etkenin hücre solunumundaki rolünü açıklayarak, alınan besinlerin canlı hücrede yakılarak yükseltgenmesinde ve karbonhidratların parçalanarak karbondioksit, su ve enerjiye dönüşmesinde önemli rol oynayan dört karbonlu karboksilik asitler ile altı karbonlu sitrik asitin aracı işlevini açığa çıkaran Szent-Györgyi'nin bu çalışmaları, Krebs'in sitrik asit çevrimini tanımlamasıyla sonuçlandı.

Daha sonra araştırmalarını kas kasılmasının biyokimyasına yönelten Szent-Györgyi, kas dokusunda "aktin" ve "miyosin" adını verdiği iki temel proteinin bulunduğunu, bu iki proteinin birleşmesiyle oluşan "aktomiyosin" adlı proteinin kas kasılmasından sorumlu olduğunu ve kasılma için gerekli enerjinin adenozintrifosfat (ATP) bileşiğiyle sağlandığını açıklayarak, kas kasılması sırasında gerçekleşen kimyasal tepkimeler zincirinin anlaşılmasına katkıda bulundu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *On Oxidation, Fermantation, Vitamins, Health and Disease*, 1939, ("Yükseltgenme, Mayalanma, Vitaminler, Sağlık ve Hastalık Üstüne"); *Chemistry of Muscular Contraction*, 1947, ("Kas Kasılmasının Kimyası"); *Bio-energetics*, 1957, ("Biyoenerjetik"); *The Crazy Ape*, 1970, ("Çalgın Maymun").

- **BAKINIZ:** HAWORTH, A.V. HILL, F.G. HOPKINS, KREBS, D.F. MEYERHOF.

SZEWINSKA, Irena Kirzsenstein
(1946)

Polonyalı kadın atlet. Katıldığı dört Olimpiyat'ta erişilmesi güç bir başarı elde etmiştir.

Leningrad'da doğdu. Ailesi Polonyalı idi. Sekiz yaşındayken ailesiyle birlikte Polonya'ya göç ederek Varşova yakınlarına yerleştiler. Çok zayıf ve çelimsiz olduğu için uzun yıllar doktor gözetiminde yaşamak zorunda kalan Szewinska'ya doktorlar, 14 yaşına değin koşmasına bile izin vermediler.

15 yaşında spora başlayan Szewinska ilk kez 100 m'de 11.9; 200 m'de de 25.4'lük dereceleri ile dikkati çekti. 1964 Olimpiyat Oyunları onun uluslararası alandaki ilk önemli sınavıydı. 4x100 bayrak takımında yer alıp ilk altın madalyasını kazandı. 2 yıl sonra Avrupa Şampiyonası'na katıldı. 200 m, 4x100 bayrak ve uzun atlamada altın, 100 m'de ise gümüş madalya kazandı. Bir şampiyonada 4 madalya kazanan az sayıdaki sporculardan biri oldu. 1967'de evlendi, Kirzenstein olan soyadı da Szewinska oldu. 1968 Olimpiyat Oyunları'na katıldı, 200 m'de altın, 100 m'de ise bronz madalya kazandı. 1972 Olimpiyat Oyunları'nda 200 m'de bronz madalya elde etti. 1976 Olimpiyat Oyunları'na da katılarak 400 m'de birinci geldi. Böylece üst üste dört Olimpiyat'a katılan az sayıdaki sporculardan biri olarak spor tarihine geçti. Atletizm yaşamı boyunca 100, 200 ve 400 m'lerde yedi dünya rekorunun sahibi oldu.

SZILARD, Leo
(1898-1964)

Macar asıllı ABD'li fizikçi. Fermi ile birlikte ilk zincirleme çekirdek tepkimesini gerçekleştirmiş, atom bombasının yapımında etkili olmuştur.

11 Şubat 1898'de Budapeşte'de doğdu, 30 Mayıs 1964'te California Eyaleti'ndeki La Jolla'da öldü. I.Dünya Savaşı nedeniyle yarım kalan mühendislik öğrenimini 1920'den sonra Berlin Üniversitesi'nde sürdürdü ve 1922'de doktora derecesini alarak aynı üniversitede üç yıl Einstein ve von Laue'nin asistanlığını yaptı. 1925'te öğretim görevlisi olan, ancak Naziler'in iktidara gelmesi üzerine görevinden ve Almanya'dan ayrılan Szilard önce İngiltere'ye gidip, Oxford Üniversitesi'nde nükleer fizik araştırmaları yaptı; ardından, 1937'de ABD'ye giderek Chicago Üniversitesi'ne girdi. Ağustos 1939'da, Almanya'nın atom bombası yapma olasılığına karşı ABD'nin bir an önce bomba yapımına yönelmesini salık veren ünlü mektubu kaleme aldı ve Einstein'a imzalatarak başkan Roosevelt'e ulaştırdı. Böylece, kendi girişimiyle başlatılan Manhattan Projesi'nde plütonyum üretiminde görev alan Szilard, 1942'de Fermi ile birlikte, Chicago Üniversitesi'nde ilk nükleer reaktörü kurup çalıştıra-

rak ilk denetimli zincirleme çekirdek tepkimesinin gerçekleşmesine katkıda bulundu. 1943'te ABD uyruğuna geçti; iki yıl sonra, atom bombasının yenik durumdaki Japonya'ya atılmasına şiddetle karşı çıkarak, bu yanlış kararı durdurabilmek için Einstein'ın yazdığı bir mektupla ve Manhattan Projesi'nde çalışan 67 bilim adamına imzalatmayı başardığı bir bildiriyle 1945 Temmuz'unda Truman'a başvurdu. Bu çabalarından sonuç alamayan ve bombanın atılmasını engelleyemeyen Szilard, savaşın bitiminden sonra ABD'de nükleer enerji alanındaki örgütlenmenin askeri değil, sivil yönetim altında olması için kamuoyunda yoğun bir savaşım verdi. Savaştan sonra nükleer fizikten tümüyle koparak, 1946'da Chicago Üniversitesi'nde biyofizik profesörü oldu. Hidrojen bombası yapımına da şiddetle karşı çıkarak nükleer silahların yasaklanması yolunda sürekli çaba gösteren, bu amaçla 1962'de Council for a Livable World'ü

Nükleer Enerji

Atom çekirdeğindeki enerji iki yolla açığa çıkabilir: Çekirdek bölünmesi (fisyon) ve çekirdek kaynaşması (füzyon). Çekirdek bölünmesinde, bir ağır çekirdek, örneğin uranyum -235 çekirdeği, içine giren bir nötronun etkisiyle iki hafif çekirdeğe, örneğin stronsiyum ve ksenona bölünür. Bu bölünmede, ağır çekirdekteki parçacıkların (nötron ve protonlar) kütleleri toplamı ile hafif çekirdeklerdeki parçacıkların kütleleri toplamı arasındaki çok küçük fark, Einstein'ın $E = m c^2$ *eşitliğine göre enerjiye dönüşür. Çekirdeğin bölünmesi için gereken nötron ise, bölünme sonucunda yeni nötronların ortaya çıkmasıyla sağlanır ve böylece bir kez başladı mı kendi kendini sürdüren bir zincirleme tepkileşim oluşur. Çekirdek bölünmesi 1938'de Hahn* ve asistanı Alman fizikçi Fritz Strassmann (1902) tarafından, zincirleme tepkime 1939'da F.Joliot-Curie* ve arkadaşları tarafından bulunmuş, "bölünme" (fisyon) teriminiti ise olaya ilk kez açıklama getiren Meitner* ortaya atmıştır. İlk denetimli zincirleme tepkileşim Chicago Üniversitesi'nde Fermi*, Szilard ve arkadaşlarınca kurulan reaktörde 2 Aralık 1942'de gerçekleştirilmiştir. Tepkileşim zincirinin denetimsiz bir biçimde çok kısa süre içinde oluşmasıyla çok büyük bir enerjinin bir anda ortaya çıkmasına dayanan atom bombası ise Oppenheimer*'ın yöneticiliğinde gerçekleştirilmiş, ilk kez 16 Temmuz 1945'te denenmiş, aynı yılın 6 ve 9 Ağustos'unda Hiroşima ve Nagasaki'ye atılmıştır.*

Çekirdek kaynaşmasında ise iki hafif çekirdek, örneğin iki döteryum (2 atom ağırlıklı hidrojen izotopu) çekirdeği kaynaşarak bir çekirdek, örneğin helyum çekirdeği oluşturur. Yüz milyon derece gibi çok yüksek sıcaklıklarda gerçekleşebilen bu olayın yıldızların sürekli enerji kaynağı olduğunu 1939'da Bethe öne sürmüştü. Çok yüksek sıcaklıklarda geliştiği için "termonükleer tepkileşim" olarak da anılan çekirdek kaynaşmasının denetimsiz biçimde oluşturulmasına dayanan hidrojen bombası, Teller'in öncülüğüyle yürütülen çalışmalar sonucunda gerçekleştirilmiş ve ilk kez 1 Kasım 1952'de denenmiştir. Günümüzde nükleer enerji, yalnızca çekirdek bölünmesi yöntemiyle elde edilmektedir. Reaktörlerde gerçekleştirilen çekirdek bölünmesiyle açığa çıkan ısıyı elektrik enerjisine dönüştüren nükleer santrallar ilkin 1950'lerde kurulmaya başlanmıştır. Günümüzde kurulu durumdaki 300'e yakın nükleer santralın kurulu güçleri toplamı 200.000 MW dolayındadır. 1980'de dünya elektrik enerjisi üretiminin % 2,5'i nükleer santrallardan elde edilmekteyken, bu oranın 2000 yılında % 13'e yükseleceği öngörülmektedir. Nükleer enerji alanında başı çeken ABD, Fransa, SSCB, Japonya ve Federal Almanya'nın yanı sıra bugün yirmi kadar ülkede daha nükleer santraller kurulmuş durumdadır. Türkiye bu alanda henüz sipariş aşamasındadır.*

Nükleer enerjinin, kömür, petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtlarından elde edilen enerjiye göre üstünlükleri şöyle sıralanabilir: Üretilen enerji daha ucuza mal olmaktadır; dünya fosil yakıt rezervleri sınırlı olduğundan nükleer enerjiye geçiş kaçınılmaz bir olgudur; fosil yakıtları ithal etmek zorundaki ülkeler için bu zorunluk bir yandan dış ticaret açıklarına öte yandan dışa bağımlılığa yol açmaktadır; nükleer enerji çevre kirlenmesine daha az yol açar. Buna karşılık nükleer enerjinin başlıca sakıncaları şunlardır:

Nükleer santralların kuruluş maliyeti yüksektir; dünya uranyum rezervlerinin çok büyük bir bölümü birkaç ülkenin elindedir, nükleer santrallarda ortaya çıkan ve radyoaktifliklerini milyonlarca yıl koruyacak olan nükleer artıklar çevre açısından büyük sorunlar yaratmakta, kaza, ihmal ya da savaş olasılığında bu sorunların boyutları çok daha büyümektedir; bu santralların yaygınlaşması yeryüzündeki radyoaktif ışıma miktarını önemli ölçüde artıracak ve iklim değişmelerine yol açacaktır. Nükleer enerjinin bu nitelikleri, bir yandan hidrolik enerjiden yararlanma olanaklarının olabildiğince zorlanmasını, öte yandan Güneş, jeotermal vb. kaynaklardan yararlanma yoluna gidilmesini öncelikle gündeme getirmektedir. Çekirdek kaynaşması yoluyla enerji üretimi ise henüz pratik sorunları tam çözülememiş olduğu için araştırma aşamasındadır. Hammadde olarak yerkürede çok bol bulunan hidrojeni kullanacak olan ve radyoaktif artık sorunu da bulunmayan termonükleer santrallara, bu nedenlerle, geleceğin enerji kaynağı gözüyle bakılmaktadır.

(Yaşanabilir Bir Dünya İçin Çalışma Konseyi) kuran Szilard, 1958'de Einstein Ödülü'nü, 1959'da da Barış İçin Atom Ödülü'nü almıştır.

Szilard, 1929'da yayımladığı bir makalede, bilgi (enformasyon) kavramı ile termodinamiğin entropi kavramı arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak bilişim (enformasyon) kuramının oluşmasında öncü rol oynamış, Einstein ile birlikte yaptıkları sıvı soğutucular için manyetik pompa ise nükleer reaktörlerde kullanılan sıvı metalle ısı aktarımı yöntemine temel olmuştur. Oxford'da İngiliz fizikçi T.A.Chalmers ile birlikte geliştirdikleri ve Szilard-Chalmers yöntemi olarak adlandırılan izotop ayırma yöntemi, "Szilard olayı" denilen ve nükleer tepkime sonucunda ortaya çıkan radyoaktif izotop atomunun, bağlı olduğu moleküle arasındaki kimyasal bağın kopması olayına dayanır.

Biyofizik alanında, bakteri ve virüslerin üremesini denetim altında tutarak, bu mikroorganizmaların sayıca belirli bir düzeyde kalmasını sağlayan "kemostat" aygıtının bulucusu olan Szilard, bu aygıt yardımıyla değşinim (mütasyon) olgusunu ve çeşitli biyokimyasal mekanizmaları incelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Voice of the Dolphins and Other Stories*, 1961, ("Yunusların Sesi ve Başka Öyküler"); *Collected Works of Leo Szilard: Scientific Papers* (ö.s.), B.T.Feld ve G.W. Szilard (der.), 1972, ("Leo Szilard'ın Toplu Yapıtları: Bilimsel Makaleler").

- **BAKINIZ:** EINSTEIN, FERMI, OPPENHEIMER, F.ROOSEVELT, SHANNON, TRUMAN.

ŞADLİ BENCEDİD
(1929)

Cezayirli devlet adamı. Cezayir'in üçüncü cumhurbaşkanıdır.

Cezayir'in doğusundaki kıyı kenti Annaba'da (Boné) doğdu. Fransız sömürgeciliğine karşı başlayan Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın hemen başında, 1954'te FLN'ye (Ulusal Kurtuluş Cephesi) katıldı. Bir yıl sonra 1955'te FLN'nin silahlı kolu ALN'de (Ulusal Kurtuluş Ordusu) görev aldı. Savaşın en önemli cephelerinden biri olan Oran (Wahran) bölgesinin askeri yöneticisi oldu. Ülkenin başkent Cezayir'den sonra en büyük kenti olan Oran çevresindeki askeri harekâtları yönetti. 1961'de Cezayir'in değişik yörelerindeki Ulusal Kurtuluş Ordusu birliklerini tek bir komuta altında toplamak ve savaşı koordine etmek için oluşturulan Kurmay Başkanları (Genel Karargâh) adlı birimin kurucuları arasında yer aldı.

Cezayir 1962'de bağımsızlığına kavuştuğunda binbaşıydı. Savunma bakanı Huari Bumedyen'in 1965'te bir askeri darbe ile Ben Bella'yı devirip iktidara el koyduğu darbeyi destekledi. Bumedyen başkanlığında kurulan Devrim Konseyi üyeliğine getirildi. 1969'da Cezayir'deki en büyük rütbe olan albaylığa yükseltildi. Bir yandan Devrim Konseyi üyeliği, bir yandan da elinde bulundurduğu ikinci askeri bölge yöneticiliği ve Oran askeri valiliği ile gücünü pekiştirdi. Huari Bumedyen'in 1978'de ölümünden sonra cumhurbaşkanı adayları arasında adı geçti. Adaylar arasında en zayıf şansa sahip olanlardan biri olarak görülüyordu. Cumhurbaşkanlığına getirildiğinde FLN'nin çatışan kanatları arasında bir uzlaşma sağlayacak biri olduğu ve geçici bir başkan olarak ülkeyi yöneteceği sanıldıysa da iktidara tek başına egemen oldu. Ülke politikasında Bumedyen'in muhtemel halefleri olarak görülen FLN genel sekreteri Muhammed Salih Yahyavi ve dışişleri bakanı Abdülaziz Buteflika gibi güçlü iki rakibini safdışı ettikten sonra yerini sağlamlaştırdı. ALN'de birlikte çalıştığı astlarına dayandı. FLN'de ordu egemenliğini kurdu.

İktidara geçtikten sonra Bumedyen yandaşlarınca gerçekleştirilen Bumedyen dönemindeki tasfiye hareketinin sorumlusu olarak eleştirilen Şadli Bencedid, ülkenin ilk cumhurbaşkanı Ahmed Ben Bella'yı 15 yıllık bir tutukluluktan sonra serbest bırakmakla birlikte onu Cezayir dışında yaşamaya zorladı. İç politikada kendisinden öncekilere oranla serbestlik getirdi, ekonomide de katı devletçilik ve kooperatifçilik politikalarını bıraktı. Dış iktisadi ilişkilerde Batı'ya yakın bir tutumu benimsedi. Cezayir'in uzun yıllardır anlaşmazlık içinde bulunduğu komşusu Fas ile ilişkileri düzeltmek yolunda adımlar attı. Fas Kralı II. Hasan ve Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba ile birlikte Kuzey Afrika'nın bu üç Arap devletinin Büyük Magrip Federasyonu adını alacak bölgesel bir blokta bir araya gelmesi için çaba gösterdi. 1984'te ikinci kez beş yıllık süre için cumhurbaşkanı seçildi.

• BAKINIZ: BEN BELLA, BUMEDYEN, BURGİBA, HASAN II.

ŞAFİİ
(767-820)

Arap din bilgini. Şafii mezhebinin kurucusudur.

Gazze'de doğdu, Fustat'ta (Eski Kahire) öldü. Asıl adı Ebu Abdullah Muhammed b.eş-Şafii'dir. Babası Peygamber'in yakınlarından olduğu için Şafii, İslam dininin büyüklerinden sayılır. Mekke'de öğrenim gördü, küçük yaşta *Kuran*'ı, 10 yaşında Malik b.Enes'in *el-Muvatta* adlı yapıtını ezberlediği söylenir. Mekke müftüsü Müslim b.Halid ve Süfyan b.Uyeyne'den fıkıh, tefsir okudu. 787'de Medine'ye İmam Malik'in yanına giderek Hadis ve fıkıh konularındaki bilgisinden yararlandı. Sonra Irak'a geçerek Ebu Hanife'nin arkadaş ve öğrencileriyle tanıştı, onlardan da birtakım din bilgileri edindi. Şafii İran, Kuzey Irak, Yemen gibi değişik yerleri gezdi, oralarda ün salmış bilginlerle tanıştı. Şafii'nin İslam diniyle ilgili çalışmalarının temelini, Şeriat'a açıklık getirmek için, kimi sorunların uygulamaya dayalı çözümü oluşturur. Ona göre İslam dini kurama değil uygulamaya dayanır, bu nedenle günlük gereksinmeleri karşılayacak bir düzene bağlanmalıdır.

Şafii'ye göre İslam düşüncesi felsefeye dayandığı için, kelam'ın gereği yoktur. Çünkü dinin temeli inandır, us ilkeleri değildir. Us ancak inanın buyruğu altında iş görebilir. İnanla ilgili sorunları, yalnız usa dayanarak çözmeye kalkmak yanıltıcıdır. Kelam, tanrısal niteliklerin, onun özüne *(zat)* uygunluğu görüşündedir, bunu benimseyen Şafii, öteki konularda kelam'ın tutarsızlığını ileri sürer. Ona göre yazgı, yaratılış, ölümden sonra yargılanma, *Kuran*'ın "yaratılmış" olamayacağı görüşü gerçektir, doğrudur. İyi de kötü de Tanrı'dandır, insanın bütün davranış ve düşünceleri yaratılmıştır. İnan (iman) onaylama ve eylemdir (tasdik ve amel). Eylemle bağdaşmayan bir inan eksiktir. Buna karşın inanla eylem arasındaki bağlantı azalıp çoğalabilir, büsbütün ortadan kalkmaz.

Şafii'ye göre Şeriat'ın bütün ibadet biçimlerini uygulama gereği vardır. Bunların değiştirilmesi dinin özüyle bağdaşmaz. İmam, yalnız Kureyş topluluğundan olmalıdır. Bu nedenle Kureyşli bir kimse kılıcının

gücüne dayanarak imamlığı ele geçirir, halk da onun yanında yer alırsa o kimse "halife"dir, görevi yasaldır.

- YAPITLAR (başlıca): *el-Risale*, (ö.s.), 1894; *Kitabu'l-Umm*, (ö.s.), 7 cilt, 1903-1907.

- BAKINIZ: AHMED b.HANBEL, EBU HANİFE, MALİK b.ENES.

ŞAHABEDDİN SÜHREVERDİ
(1153-1191)

İranlı filozof. İslam düşüncesinde Yeni-Platonculuk ve eski İran-Hint inançlarından esinlenen "İşrakilik" adlı aydınlanma felsefesinin kurucusudur.

İran'ın Azerbaycan yöresindeki Sühreverd kentinde doğdu, Halep 'te öldü. Gerçek adı Ebu'l-futuh Yahya b.Habeş b.Emirek'tir. Önce filozof el-Ceylî'den felsefe okudu, sonra Isfahan'a giderek Gizemcilik öğretisini yayanlar arasına katıldı. Harput Artuklu Emiri İmadeddin Karaaslan'ın ilgisini çekince bir süre onun Diyarbekir'deki sarayında kaldı. Düşüncelerinin yayılmasından ve etkinliğinden tedirgin olan koyu Sünni çevrelerce, Müslümanlar arasında ayrılık yaratıyor suçlamasına uğradı. Bu suçlama üzerine Selâheddin Eyyubî'nin buyruğu gereğince öldürüldü. Bu olay nedeniyle, bu adla anılan mutasavvıf Şehabeddin'le karıştırılmaması için kendisine maktul (öldürülmüş) Şahabeddin denir. Sühreverdi varlık, bilgi ve yaratma olaylarını incelerken mükâşefe (sezgi) yönteminden yararlanır. Bu yöntem ona göre tanrısal gizlere ulaşmanın yoludur, gönüle sezgiyle etkinlik kazandırmaktadır. Evrensel ve tinsel bilgiler, sezgiyle sağlanabilir. Sezgiyi oluşturan öğe ışındır (nur), ışın insan gövdesinde nesnel olarak yansır. Bu yansıma, insanda bir bilinç aydınlığı yaratır.

Felsefesi

Şahabeddin Sühreverdi'nin felsefesi, usdışı bir sezgiye dayanır. Soyut düşünme yetisi yerine, yaşanmış coşkunluğu benimser. Ona göre gerçeklikler anlıkla bilinemez, çünkü, nesnelerin özleri ışımayla oluşur. Bu nedenle aydınlanma, yaratmanın temel öğesidir. Varlık, aşağıdan yukarıya doğru, *zulmetten* (özdek) Nur'a (idea) giden bir düzendir. Tüm Nur'lar ışınlar ışını (nuru'l-envar) olan Tanrı'da birleşir. Tek başına usa güvenilemez us, kuşkulu tine bilgi ve esneklik getirip, kuşkuyu yok eden gizemli sezgiyle bütünlenmelidir. Nur'ların nuru, olabilirliğin son sınırıdır. Nur, kendine oranla bir olanaktır, kendisinden oluşanlara oranla da zorunludur. Nur'ların nurundan karanlığa doğru alçalış, ışının yansıma özelliğinden kaynaklanır. Işınların bu sonsuz yansıma nitelikleri, oluşun değişik biçimlerini belirler. Yansıyanlar, yansıtanın çekiciliğinde devinir. Işınla nesneler arasında, var oluş doğaları ve evrimleri bakımından, ayrımlar bulunur. Sühreverdi'nin öğretisine göre filozoflar üç bölüme ayrılır: a) Gizemsel haz ve buluşla uğraşanlar: peygamberler, Beyezıd-ı Bestami, Hallac-Mansur, b) Araştırıcı düşünceyi ve gözlemi kullananlar: Aristoteles, gezimciler, c) Düşünce ve usavurma oranında gizemsel görüş ve buluşu da kullananlar. İnsan buluş (keşf) yoluyla adım adım karanlıklardan ışığa yükselir. Tin eğitimi gönlü aydınlatır. Doğa ve tin olaylarını görüsüz, dolaysız kavrama yeteneği kazanır. Aydınlatma (işrak) yolu, edim yoludur. Gözlem ve dalınca dayalı sezgi ile insan, hayvansı varlığını aşar, düş gücünün üstüne yükselir. Böylece, ışın evreniyle başlayan yakınlaşma sonucu, görünmeyen varlık alanından (gayb) bilgi alabilecek duruma gelir.

Aydınlanma bilimsel ve ussal biçimlerde değildir, kutsal bir ışınımdır. Bu ışın, Tanrı'dan kaynaklandığı için kişi bununla varlığa ve olaylara egemen olabilir. Tüm var oluşun salt ilkesi, temel niteliği, sürekli aydınlanma olan ışınların ışınıdır. Varlığın temeli olan bu ışının kendi dışında bir nedeni yoktur. Yaratılış, onun özünden dışarıya taşma, fışkırma yoluyla, yukarıdan aşağıya doğru tüm varlık basamaklarına iner. Her aşama aydınlıktan karanlığa doğru bir sıralanmayı içerir.

Işının iki aydınlığı vardır: a) Soyut ışın: Bireysel ve evrensel algı olarak kendi biçimi yoktur. Kendi dışında bir nesnenin niteliği olamaz. Soyut ışın kendini gene kendi aracılığıyla, bilir, b) İlineksel (arızi) ışın: Biçimi olan ve kendi dışında bir nesnenin de niteliği olabilen ışındır.

Evrenlerin bir bölümü, Tanrı gibi önsüzdür (kadîm), bir bölümü sonradan yaratılmıştır (hadis), gök katlarının usları, tinleri öğelerin soyut tümelleri, hayvansı tin, düşünen tin (nefs-i natıka) sonradan yaratılmış biçimleridir.

Işın olmayanların tümü öğeleri birbirine dönüşen salt nicelik durumunda olan maddedir. Madde, uzayın ötesinde (karanlık töz, atom) ve içinde (ağırlık, tad, koku) olabilir.

Nesnel, somut bir varlık, karanlığın biçimlerinde oluşur ve soyut ışınca aydınlatılır. Karanlık biçimleri de varlığını, soyut ışından alırlar. Somut nesnelerin ayrımlaşmaları da değişik aydınlanma aşamalarında bulunma nedeniyledir. Evren ise ışının, dolaylı ya da dolaysız aydınlanması, ışıma yoğunluklarının, sonsuz değişen olanakları içinde yansımasıdır. Varlığın belli aşamaları bulunur. Bunlar da ışın düzeyinde olan anlık, tin ve biçimlerle öğeler düzeyindeki yalın ve bileşik nesnelerdir. Özdekte ortaya çıkan değişmelerin kaynağı devinimdir. Devinim zamanın bir türüdür, bu nedenle zaman için geçmiş gelecek ayrımı geçersizdir, yapaydır. Zamanın bir başlangıcı olduğunu ileri sürmek de zamanın içeriğine aykırıdır.

Varlığın üst düzeyine çıktıkça özdeksel devinimle ışının birleştiği yüksek organizmalara ulaşır. Bu üst aşamada, ışının en belirgin olduğu varlık düzeyi insan tinidir. Tin, ışın ve gövde ayrı nitelikler olarak değil de ışından tin ve gövdeye doğru bir gelişme diye anlaşılmalıdır. Çünkü tinle gövde arasında bağlaşım neden-sonuç ilişkisiyle açıklanamaz. Aydınlanmak isteyen gövde, ışının kaynağına doğru derin bir özleyişle yönelir. Tinin bu yönelimi dolaysız gerçekleşemez, onun doğasında doğrudan doğruya aydınlanma özelliği yoktur, o yapısı gereği karanlıktır. Bunun gibi tin de özdekle doğrudan doğruya bağlantı kuramaz, ışınını ancak hayvansı tinle aktarabilir.

Bilgi

Şahabeddin Sühreverdi'nin kuramına göre bilginin kaynağı ışındır. Işın, insan tinindeki yetileri

devindirerek bilginin oluşumunu sağlar. Bu yetiler de, içduyu ve dışduyu odakları olarak, ikiye ayrılır. Her duyu odağının beş özel yetisi vardır. Beynin duyarlı yeri, kavrayış gücü, düş gücü, anlayış yetisi ve bellek dışduyuyla, büyüme, sindirim ve onlarla ilgili devinimler de içduyuyla bağlantılıdır. Anlık işlemleri kendi aralarında bir bütün oluşturur. Bilginin sağlanmasında anlık ve duyu yetileri birlikte çalışır. Sözgelişi görme olayı ışık aracılığıyla göze yansıyan nesnel imgeler sonucu gerçekleşir. Anlık, nesneyi göz aracılığıyla, aydınlanmış olarak algılar. Nesneyle göz arasında, yansımayı bozacak bir engel yoksa, nesnelerin yasaları uyarınca, görme eylemi gerçekleşir. Şahabeddin Sühreverdi'ye göre duyular ve usun yanı sıra, bilginin sağlanmasında, içsezgi de etkilidir. İçsezgi zaman ve uzayın ötesinde kalan süreçleri kavramaya yarar. Nitekim soyut varlıkları düşünme, tasarlama bu yetiyle olur.

Mantık

Işın oluşun nedenidir ve belli bir tanımı gerektirmez, oluş aydınlatma eylemiyle gerçekleşir. Işın karşıtı olan karanlık (zulmet) onun eksilmiş, aydınlatıcı gücü azalmış yanıdır. Işın, oluşum nedeniyse, ilinektir (nefs). Kendi başına olan ışın soyuttur. Öte yandan karanlık, bir nesneye bağlı değilse töz adını alır, bağımlılık da biçimi gerektirir.

Tözler ve bağımlı ışınlar var olabilmek için soyut Nur'ları, onlar da "Nuru'l Envar"ı gereksinir. "Nuru'l Envar" her nesnenin bağımlı olduğu zorunluluktur, özünde değişme yoktur. Çokluk, madde dünyasındaki çeşitlilikten kaynaklanır. Nur'ların aydınlıkları birbirini etkiler, yansır. Bu yansıma, Nuru'l-Envar'dan zulmete doğrudur. İnsan, sevgi yolu ile Nur'ların aydınlığına ulaşabilir.

Şahabeddin Sühreverdi'ye göre insanı eyleme geçiren us, yabanıl tin ve hayvansı tin olmak üzere üç güç vardır. Us, anlayış gücünün ve bilginin kaynağıdır. Yabanıl tin, tutku, üstünlük, korkusuzluk, öfke gibi durumları doğurur. Hayvansı tin ise, üreme eyleminin, doğal güdülerin odağıdır. Tinin karanlıklardan, kötü eğilimlerden arınarak yetkinleşmesi, yücelmesi bilgiyle erdemin birleşmesine bağlıdır. Nesnel varlıklarla ilgili bilgilerin arttığı oranda ışın evrenine yaklaşılır. Bu yaklaşma birtakım tinsel aşamalar dizisine göre gerçekleşir. Bu aşamalar da Benlik, Kendini yadsıma ve İç-Benlik'i büsbütün ortadan kaldırmadır. Benlik aşamasında kişi kendini düşünür, yadsıma aşamasında dış evrenden uzaklaşarak kendi İç-Benlik'ine döner, sonuncu aşamada kendi İç-Benlik'ini de yadsıyarak evrensel aşkınlığa, tinsel yüceliğe ulaşır.

Ölüm tinsel ilerlemeyi durdurmaz, çünkü gövde dağılınca tin, kendi özelliklerini yitirmeksizin, başka nesnelerde varlığını korur. Gövde tinin olgunlaşması, ilerlemesi için bir durak niteliğindedir. Bu yüzden dünya yaşamı süreklidir, her tin ulaştığı olgunluk düzeyine göre, sonradan geçtiği gövdede evrimini sürdürür. Tin gövdeye girince biri gökte, öteki yeryüzünde yaşamak üzere, ikiye bölünür. Dünyada tinin mutluluğu bu bölünmüşlüğü nedeniyledir. Tinde, gövdeden ayrılmasına karşın, kendi kendisiyle özdeş olma ve birlik vardır. Tin önsüz değil, sonsuzdur, soyut bir ışındır, düşünen tinin (nefs-i natıka) tanrısal tinle özdeşliği olmadığı gibi tümel tinin bir bölümü de değildir. Gövde öteki nesneler gibi yoğun karanlıktır.

Mantık, varlıkların sınıflanmasına yarayan, kategorileri konu edinir. Kategoriler biçim (heyet) ve töz (cevher) olmak üzere iki öbeğe ayrılır. Varlık ve öz gibi kategoriler nesnelerle değil mantıkla ilgilidir. Nesnel varlık (cisim) duyularla algılanan tözdür. Nesnenin biçimini oluşturan, kendisinden başkasını ayırt edici, nitelikleridir. Biçimin töze katılması gerçek değil ussal bir işlemdir. Çünkü nesnenin biçimi tözünden ayrılamaz.

Şahabeddin Sühreverdi, bu görüşünü öznitelik (zat) ve varlık (vücut) sorununda da ileri sürer. Öznitelik, öz ve gerçeklik anlıksal kavramlardır. En genel kategori, varlıktır. Öz, varlık dışında yoktur. Özün bilinip bilinemeyeceği sorusu da temelsizdir. Töz, nesnesi olandır, kendi başına varlık değildir. Nesneler arasındaki ayrımlar Nur'ların çeşitliliğine bağlıdır. Nur'lar ideler gibi varlığın biçimleri değil, nedenidir. Gerçekler bilinebilir, ancak bu bilme ussal temellere değil, sezgi ve gizeme dayanır.

Gerçeklikler yalın ve bileşik diye ikiye ayrılır. Yalın olan tanımlanamaz, duyuda ve anlıkta bulunur. Kanıtlamalar, yalınlara dayanır. Bileşik olanlar, bileşiğin öğeleriyle tanımlanabilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Heyakili'n-nur*, (ö.s.), 1936, (Nur Heykelleri, 1949); *Kitabu'l-Mukavemat*, (ö.s.), 1945, ("Direnmeler Kitabı"); *Munisu'l-Uşşak*, (ö.s.), 1934 ("Sevenlerin Gönül Yoldaşı"); *Hikmetü'l-Işrak*, (ö.s.), 1895, ("Aydınlatmanın Bilgeliği"); *Mecmua fi'l-Hikmeti'l-İslamiye*, (ö.s.), H.Corbin, 1945.
- **KAYNAKLAR:** H.Corbin, *La philosophie Shahabaddin Sohrawardı El-Maktul*, 1935; İ.Z.Eyuboğlu, *Alevilik-Sünnilik İslam Düşüncesi*, 1979.

ŞAH CİHAN
(1592-1666)

Hint-Türk hükümdarı. Devleti güçlendirmiş, toplumsal refahı artırmıştır.

Lâhor'da doğdu, 2 Ocak 1666'da Agra'da öldü. Cihangir'in oğludur. Asıl adı Hürrem'dir. Çocukluğu Feth-Pur'da büyükbabası Ekber'in yanında geçti. 1605'te babası tahta çıkınca en güçlü valiaht adayı oldu. 1617'de Dekkan'daki (Dekken) karışıklıkları bastırınca babasının güvenini kazandı. Şah Cihan sanını bu başarısından ötürü aldı. 1620'de Dekkan valiliğine atandı. Tahtın gelecekteki ilk adayı gözüken ağabeyi Hüsrev'i öldürttü. Bu kez de annesi, küçük kardeşi Şehriyar'ı veliaht yapması için Cihangir'e baskıda bulundu. 1622'de İran seferinde kendisine verilmek istenen görevin bir komplo olduğunu sezerek Dekkan'da kaldı. Annesi Nur Cihan, bu tutumunun ayaklanma sayılmasını ileri sürdü. Bu yüzden, Şah Cihan 1627'ye dek babasına karşı saltanat savaşımı verdi. 1626'da oğulları Dârâ Şükuh ile Evrengzîb'i babasına rehin göndermek zorunda kaldı. Cihangir 1627'de Lâhor yolunda öldüğü zaman Şah Cihan Dekkan'daydı. Devletin güçlü adamı ve kayınbabası

olan Âsaf Han, karışıklıkları yatıştırdı. Şehriyar'ı öldürterek Şah Cihan'ın 1628'de Lâhor'a gelip tahta oturmasını sağladı.

Ülke, değişik iç sorunlar yüzünden bunalımlı bir dönemdeydi. Şah Cihan iki yıl bunlarla uğraştı. Cihangir'in başarısız yönetimi nedeniyle Özbekler Kâbil'i kuşatmışlardı. Batı'da da İran, giderek büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. Fakat İran Şahı I.Abbas'ın ölmesi, Kâbil'e gönderilen ordunun başarısı Şah Cihan'ın iktidarını güçlendirdi. Bu durum, öteki sorunlara eğilmesini kolaylaştırdı. Bundelkunt racasının ve Afganlı Cihan Ludi'nin yönettikleri iki ayrı ayaklanmayı 1629'da bastırdı. Bu arada, büyükbabası Ekber'in, İslam dini kuralları ile bağdaşmayan öğretilerini, Güneş takviminin kullanılmasını, hükümdar önündeki ibadet anlamlı secdeyi yasakladı. Eşi Ercümend Bânu'nun ölümü yüzünden ertelediği Nizamşahlar'a karşı seferi 1630'da başlattı. Bu devletin başkenti Devlet-âbad'ı kuşatmaya aldı. O yılki şiddetli kuraklık yüzünden bir başarı elde edemedi. Ancak Nizamşahlar'ı, bir daha Bicapur Sultanlığı'na yardım etmemek koşulu ile kendine bağladıktan sonra Lâhor'a döndü.

1636'ya dek sürdürülen seferlerle de ilk kez Dekkan Yarımadası'nın tamamı denetim altına alınabildi. Oğlu Evrengzîb'i Dekkan genel valiliğine atadı. 1637'de Tibet'e bir ordu göndererek burayı da vergiye bağladı. Osmanlı Devleti ile ilişkilere önem verdi. İran'a yönelik amaçları nedeniyle IV. Murad'la dostluk ilişkileri kurdu. Şah Cihan'ın bir elçisi, Bağdat seferindeki IV.Murad'la 1638'de görüştü. Bu sırada Hint-Türk orduları da İran'ın yönetimindeki Kandehar'ı bir olup bitti sonucu ele geçirdi. Kahdehar'ı Keşmir'e katarak Büyük Keşmir Eyaleti'ni kurdu ve burada güçlü bir garnizon oluşturdu. 1639'da Osmanlılar'la Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı imzalayan I.Sâfî'nin Kandehar'ı geri alma girişimi sonuçsuz kaldı.

Şah Cihan, 1640 yılını Kâbil'de geçirdi. Türkistan sorunlarıyla ilgilendi. Bunun somut bir sonucu, Özbek tahtındaki değişiklik oldu. Yeni Özbek Hanı Nezir Muhammed sert ve acımasız bir siyaset güdünce ülkesi karıştı. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Şah Cihan, atalarının yurdunu geri almak için 1645'te oğlu Murad-Bahş'ı bölgeye gönderdi. Turan seferi denen bu harekât sonunda 1646'da Bedahşan, Semerkant yolundaki birçok kale ve Belh alındı. Batı'da da Hindikuş'la Ceyhun arasındaki Afgan Türkistanı Şah Cihan'ın buyruğuna girdi. Ancak bu geniş ülkede güvenliği sağlamak başlıbaşına bir sorun oldu. 1647'de Evrengzîb, büyük bir ordu ile Bedahşan valiliğine gönderildi. Evrengzîb Belh yakınlarında Özbekler'le yaptığı savaşı kazanmakla birlikte doğal güçlükler ve çete baskınları yüzünden işgal ettiği toprakları Özbekler'e bırakarak babasının onayı ile Kâbil'e çekildi. 1648'de ise İran Şahı II.Abbas, Kandehar'a girdi. Şah Cihan ancak 1652'de Kandehar seferine çıkabildi. Fakat başarısızlığa uğradı. 1653'te büyük oğlu Dârâ Şükuh'un ikinci seferi de bir sonuç vermedi. Bu sarsıntılar, Şah Cihan'ın saltanatı için en bunalımlı dönemi başlattı. Dekkan Yarımadası'ndaki bağımlı devletlerden Golkanda (Kutbşahlar) ve Bicapur (Âdilşahlar) devletleri yeni bir bağımsızlık savaşımı başlattılar. Ama, Şah Cihan için asıl sorun, yetişkin oğulları Dârâ Şukuh, Şücâ, Evrengzîb ve Murad-Bahş arasındaki valiahtlık kavgasıydı. 1657'de Golkanda ve Bicapur ayaklanmalarını bastıran Dekkan valisi Evrengzîb, tahtın en güçlü adayı olurken Şah Cihan da ölümcül bir hastalığa yakalandı. Hindu güçlere dayanan Pencab Valisi Dârâ Şükuh, Delhi'ye giderek babasına vekillik etmeye başladı. Bengal Valisi Şücâ ile Gucerat Valisi Murad-Bahş, kişilikleri bakımından tahtı elde etme şansından yoksundular. Bununla birlikte, Şah Cihan'ın öldüğü söylentisi onları da kendi bölgelerinde sultanlıklarını duyurmaya itti. Türk asıllı birliklere dayanan Evrengzîb, kardeşler kavgasına en son fakat en güçlü giren oldu. 1658'de babasını tahttan indirdi ve tutuklatarak Agra'ya gönderdi. Şah Cihan burada sessiz bir yaşam sürdü. Ölünce eşi Ercümend Bânu (Begüm Mümtaz Mahal) için yaptırmış olduğu Tac Mahal'e gömüldü.

Şah Cihan'ın 31 yıllık saltanatı, Hint-Türk İmparatorluğu'nun en parlak dönemlerindendir. Sanat çalışmaları bakımından da bir dönüm noktası sayılır. Bu dönemde toplumun refah düzeyi artmış, Hint Yarımadası'ndaki karışıklıklar en alt düzeye indirilebilmiştir. Racpur-Lâhor su kanalı denen büyük sulama projesi gerçekleştirilmiştir. Ordunun örgütlenmesi, eğitim ve disiplin işleri, iktisadi düzenlemeler, çivit tekelinin kurulması, bu maddenin ticaretini tekelinde bulunduran Portekizliler'e karşı iktisadi bir savaşım verilmesi de Şah Cihan'ın başarıları arasındadır. Ayrıca, öte yandan, güçlü Özbek Hanlığı'nın ortadan kalkması, Hint deniz yolunun açılması, Türkistan'dan geçen İpek yolunun önemini yitirmesi gibi büyük değişiklikler, Hint-Türk İmparatorluğu ile İran'ı karşı karşıya getirmiş, değişen dengeler yüzünden Şah Cihan, Osmanlı Devleti'ni küçümseme siyasetini bırakarak IV.Murad'la iyi ilişkiler kurmayı gözetmiştir. Ancak, aradaki uzaklık, arzulanan işbirliğinin gerçekleştirilmesini önlemiştir. İstanbul'dan gönderilen mimar ve kalfaların Delhi (Dehli) ve Agra'daki çalışmaları ve Hint-Türk mimarlığını etkilemeleri, bu ilişkinin biricik somut sonucudur. Agra'da, 1630'larda yapımını başlattığı Tac Mahal çağın ideal mimarlık anlayışını simgeler. Bu anıt, Hint-Türk mimarlık bireşiminin kusursuz bir örneğidir. Yapımında kubbe mimarı olarak İstanbul'dan giden İsmail Kalfa ve yardımcıları çalışmışlardır. Mimarlık ile ince el sanatlarının bağdaştırılması yolunda cesaretli adımlar atılmış, anıtsal yapılarda firuze, akik, lacivert gibi taşlar kullanılmıştır.

• BAKINIZ: CİHANGİR, EVRENGZÎB.

ŞAHİDÎ
(1470-1550)

Osmanlı tasavvuf şairi. Manzum Farsça-Türkçe sözlüğüyle tanınmıştır.

Muğla'da doğdu, aynı kentte öldü. Asıl adı İbrahim'di. Muğla Seyyid Kemal Tekkesi şeyhi Hüdayî Salih Efendi'nin oğluydu. Babasından Farsça öğrendi. Bir süre İstanbul'da Fatih Medresesi'ne

devam etti. Öğrenimini bitirmeden Muğla'ya döndü. Vefai şeyhlerinden Bedreddin'e bağlandı. Onunla birlikte Lazkiye'ye gitti. Oradaki mevlevihanenin şeyhi Fanî Dede'ye bağlandı. Sonra da Mevlânâ soyundan Paşa Çelebi'ye mürid oldu. Hakkında birçok söylentiler duyduğu Divane Mehmed Çelebi ile Kütahya'da buluşup tanıştıktan sonra coşkun bir Mevlevi dervişi oldu. Divane Mehmed Çelebi'nin Karahisar'da (Afyon) ölümünden sonra Muğla'ya döndü. Seyyid Kemal Tekkesi'ni mevlevihane yapıp ölünceye değin şeyhliğinde bulundu. Sakıb Dede *Sefine-i Mevleviyan* adlı yapıtında Şahidî'nin Karahisar'da öldüğünü, Muğla'da ölenin onun oğlu Şuhudî olduğunu yazar.

Şahidî'nin Farsça ve Türkçe ayrı ayrı iki *Divan*'ının yanında, Farsça'yı kolay öğretmek için, *Lugat-ı Şahidî* diye de bilinen *Tuhfe-i Şahidî* adlı Farsça-Türkçe manzum sözlüğü vardır. Bu yapıta birçok şerhler, nazireler yazılmıştır. Şahidî, *Gülşen-i Tevhid*'inde, Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinden seçtiği beyitlerin herbirini Farsça beş beyitle şerh etmiştir. Ayrıca tasavvuf içerikli Türkçe *Gülşen-i Vahdet* ve kendi yaşamından, Divane Mehmed Çelebi'nin özelliklerinden söz ettiği, Mevlevilik üzerine başka kaynaklarda bulunmayan ilginç bilgilere yer verdiği Farsça *Gülşen-i Esrar* mesnevileri ünlüdür. Elde bulunan Türkçe şiirleri Farsça'larına oranla daha başarılıdır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Lugat-ı Şahitî*, (ö.s.), 1848; *Gülşen-i Tevhid*, (ö.s.), 1881; *Türkçe Divan*, (Konya Mevlânâ Müzesi, No. D 4 No.37); *Farsça Divan*, (Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir Bölümü No. 549); *Gülşen-i Vahdet*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Yeni 103); *Gülşen-i Esrar*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi İlavesi No.74).

ŞAHİN, Yusuf
(1926)

Mısırlı sinema yönetmeni. Arap dünyasının, uluslararası alanda ünü olan en önemli sinemacısıdır.

İskenderiye'de doğdu. Lübnan ve Suriye kökenli Hıristiyan bir Arap ailesinin çocuğuydu. Lise öğrenimini tamamladıktan sonra Hollywood'a giderek sinema eğitimi gördü. Ünlü tiyatro okulu Actors' Studio'ya girerek oyunculuk çalıştı. Daha sonra ülkesine döndü, 1950'de çevirdiği *Baba Amin*'le ("Amin Baba") yönetmenliğe başladı. 1951'de yaptığı, *İbn ü'l-Nil* ("Nil'in Oğlu") hem ülkesinde, hem de gönderildiği Cannes ve Venedik film şenliklerinde ilgi gördü. Ama Şahin ilk büyük başarısını 1954'te çektiği *Sira fi'l-Vadi* ("Cehennemi Gökyüzü") ile kazandı. Duygusal bir ilişki çerçevesinde toplumsal betimlemeler çizen yapısıyla film, onun sonraki üslubunun temel özelliklerinin de habercisiydi.

Birkaç önemsiz filmden sonra 1958'de Şahin, Mısır toplumunun alt kesimlerinden bir dizi insanın portresini çizdiği *Babü'l-Hadid* ile (Merkez Garı) en önemli yapıtlarından birini verdi. 1963'te yönettiği *En-Nasır Salaheddin*'de ("Salahaddin Eyyubî") ise Ortadoğu tarihine ilk kez bir Doğulu'nun gözüyle eğiliyor ve günümüze bazı göndermelerde bulunuyordu.

1970 tarihli *el-Arz* (Toprak) ise Şahin'in sanatının temel taşlarından biri oldu. Su nedeniyle büyük ve küçük toprak sahiplerinin aralarında giriştikleri savaşımı anlatan film, Mısır'ın temel sorunu olan topraksızlığı ve köylülerin durumunu ilk kez etkili bir biçimde perdeye getiriyordu.

Bundan sonra kişisel bir üsluba yönelen Şahin, ülkesinin toplumsal ve siyasal sorunları bağlamından kopmaksızın, kişilerinin bireyselliğine daha fazla ağırlık verdi. 1973 tarihli *el-Usfur*'da ("Serçe") 1967 Arap-İsrail Savaşı bozgununun Mısır toplumunda yarattığı etkileri, kahramanlarının ilişkileri ve iç hesaplaşmaları çerçevesinde yansıttı. 1978'deki uluslararası ün kazanan filmi *İskindiriyya Lih?*'te (Niçin İskenderiye ?) kendi yaşamöyküsünü anlatırken, Mısır'ın yakın tarihinin bir görünümünü çizdi. 1982'de yönettiği *Hadduta Masriyya*'da (Bellek) yine kendi yaşamından yola çıkarak Mısırlı bir sinema yönetmenin yaşamla ve mesleğiyle hesaplaşmasını ele aldı. 1985'te ise Fransız hükümetinin de mali desteğiyle *Adieu Bonaparte* ("Elveda Bonaparte") adlı büyük bir tarihsel filmi gerçekleştirdi.

Yusuf Şahin, çok sayıda üretilen müzikli melodramlarla Ortadoğu ülkeleri sineması üzerinde bir egemenlik kurmuş olan Mısır sinemasında yeni bir akımın yaratıcısı olmuştur. Salah Ebu Seif ve Henri Barakat gibi Mısırlı yönetmenlerin yanı sıra toplumsal sorunlara nitelikli bir anlatımla eğilen güçlü yapıtlar vermiş, Mısır toplumunun duyarlılığını etkili bir üslupla perdeye aktarmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Baba Amin*, 1950, ("Amin Baba"); *İbn el-Nil*, 1951, ("Nil'in Oğlu"); *Sira fi'l-Vadi*, 1954, ("Cehennemi Gökyüzü"); *Bab ü'l-Hadid*, 1958, (Merkez Garı); *en-Nasır Salaheddin*, 1963, ("Salahaddin Eyyubî"); *el-Arz*, 1970, (Toprak); *el-Usfur*, 1973, ("Serçe"); *Avdet Ab-İbnü'd- Dal*, 1976, ("Harika Çocuğun Dönüşü"); *İskindirriya Lih ?*, 1978, (Niçin İskenderiye?); *Hadduta Masriyya*, 1982, (Bellek); *Adieu Bonaparte*, 1984, ("Elveda Bonaparte").

ŞAHİNER, Çetin
(1934)

Türk, atlet. Yüksek atlama ve 110 m engellide başarılı olmuştur.

8 Ağustos 1934'te Ankara'da doğdu. Atletizme 1954'te başladı. Girdiği ilk yüksek atlama yarışmasında 1.50 m'yi geçti. Bir yıl içinde bunu 1.70 m'ye yükselterek Ankara Karması'na seçildi. 1956'da Türkiye yüksek atlama rekorunu 1.92 m ile kırdı. Altı ay sonra bu rekoru 1.98 m'ye çıkardı. 1958'de ise 2,02 m ile yüksek atlamada iki metreyi geçen ilk Türk atleti oldu.

1954-1964 arasında Türk atletizm milli takımında yer aldı. Uluslararası alanda ilk başarısını 1955'te Balkan üçüncüsü olmakla kazandı. 1958'de ise Balkan şampiyonu oldu. Bir yandan da sürdürmekte olduğu 110 m engellideki denemelerini 1960'ta doruğa ulaştırıp Faik Önem'e ait olan ve yirmi yıldan beri kırılma-

yan rekora 14.6 sn ile sahip oldu. Daha sonra bu dereceyi 14.5 sn'ye indirdi. 110 m engellide 1967 yılına kadar Türkiye şampiyonluğunu kimseye vermedi. Yüksek atlamada ise 1956'dan 1964'e kadar birinci oldu.

Şahiner gerek 100 m engellide, gerek yüksek atlamada Türkiye'nin çok başarılı atletlerinden biri olmuştur. Atletizmi bıraktıktan sonra Atletizm Federasyonu'nda teknik ve yönetici üye olarak çeşitli görevler yaptı. Beden Terbiyesi Ankara bölge müdür yardımcılığında bulundu. 1985'te de bölge müdürlüğüne atandı.

ŞAHİN GİRAY
(? -1787)

Kırım hanı. Kırım'ın Rus topraklarına katılmasına yardım etmiştir.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Rodos Adası'nda öldü. II. Devlet Giray'ın torunu ve Ahmed Giray'ın oğludur. 1772'de Kırım hanı olan kardeşi II. Sahib Giray tarafından kalgay (veliaht) atandı. 1774'te Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Kırım'ın Rus nüfuzuna girmesine karşı çıkan ve 1775'te tahtı ele geçiren IV. Devlet Giray'ın yerine Ocak 1777'de Ruslar'ın desteğiyle Kırım hanlığına getirildi. Hükümdarlığı Osmanlı yönetimi tarafından tanınmadı ve Aralık 1777'de III. Selim Giray hanlık beratıyla Kırım'a gönderildi.

1778'deki ayaklanmanın bastırılmasıyla Kırım tahtının tek sahibi olan Şahin Giray, 1779 Aynalıkavak sözleşmesiyle Osmanlılar tarafından da tanındı. 1782'de izlediği Rus yanlısı siyaset nedeniyle çıkan yeni bir ayaklanma sonucu Yenikale ve Kerç yöresine çekildi. Yerine kardeşi II. Bahadır Giray getirildi. Ancak Ruslar, Osmanlı Devleti'nin Kırım konusundaki kararsız siyasetinden ve önü alınamayan iç karışıklıklardan yararlanarak Temmuz 1783'te general Potemkin'i Kırım'a göndererek Şahin Giray'ı göstermelik olarak han ilan ettiler ve Kırım'ın Rus topraklarına katılmasını sağladılar. Şahin Giray uygulanan baskılara dayanamayarak 1787'de Osmanlı Devleti'ne sığındı. Ancak Kırım hanlarının sürgün yeri olan Rodos Adası'na gönderilerek orada idam edildi.

• BAKINIZ: ABDÜLHAMİD I, KATERİNA II, POTEMKİN.

ŞAHİN PAŞA [Lala]
(? -1376)

Osmanlı, asker. Rumeli'nin fethinde yararlıklar göstermiştir.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Kirmastı'da (bugün Mustafakemalpaşa) doğduğu sanılmaktadır. Niş'te (Yugoslavya'da) öldü. Babasının adı Abdülmuîn'di. Hıristiyan bir aileden olup, küçük yaşta Müslüman edildi. Bilinen ilk görevi Kirmastı'da yöneticiliktir. Daha sonra Orhan Bey'in oğlu şehzade Murad'ı (Hudavendigâr) yetiştirmekle görevlendirildi. Onun 1340 öncesinde Bursa ve İzmit sancakbeyliği yaptığı dönemde lalası olarak yanında bulundu. Rumeli'de fetihleri sürdüren Süleyman Paşa'nın akınlarına katıldı.

1362'de I. Murad tarafından beylerbeyiliğine atanarak paşa unvanı aldı. Şahin Paşa, Osmanoğulları soyu dışında bu unvanı alan ilk komutandır. 1363'te I.Murad'la birlikte Rumeli'ye geçerek Lüleburgaz ve Çorlu'nun Bizanslılar'dan geri alınması için savaştı. 1363 sonbaharında Bizans-Bulgar ortak kuvvetleriyle Sazlıdere'de yaptığı savaşı kazandı. 1364'te Meriç vadisinde ilerlemeyi sürdürerek Filibe, Eski ve Yeni Zağra gibi önemli kentleri ele geçirdi. 1365'te Osmanlılar'a saldıran Balkan devletleri, Macaristan ve Lehistan'ın müttefik ordusunun Sırp Sındığı'nda yenilgiye uğratılmasından yararlanarak 1367'de İhtiman ve Samakov'u, 1368'de büyük önem taşıyan Kapulu Derbendi'ni (Portre Trajeno Geçidi) aldı. Balkanlar'da 1374'e dek aralıksız sürdürülen yayılma hareketine etkin biçimde katıldı. 1375'te Ferecik'i ele geçirdikten sonra katıldığı Niş kuşatmasında öldü.

• BAKINIZ: ORHAN, MURAD I [Hudavendigâr], SÜLEYMAN PAŞA.

ŞAH İSMAİL
Bak. İSMAİL I

ŞAHKULU BABA TEKELİ
(? - 1511)

Türkmen, ayaklanmacı. Anadolu'da Şiilik'i egemen kılmak amacıyla ayaklanmıştır.

Doğum tarihi bilinmiyor. Teke İli'nin (bugün Antalya) Korkuteli kazasının Yalımlı köyünde doğdu, 2 Temmuz 1511'de Sıvas-Kayseri arasındaki Gökçay (Akçay) bölgesinde öldü. Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hasan Halife'nin oğludur. Küçük yaşta babasıyla birlikte gittiği Erdebil'de Şeyh Haydar tarafından Şii inançları doğrultusunda eğitildikten sonra Antalya'ya gönderildi.

Doğduğu köy yakınındaki bir mağaraya çekilerek Batı Anadolu ve Rumeli halkını Şiilik ve Şah İsmail'e bağlılık düşüncesi çevresinde toplamaya çalıştı. Yandaşlarını hızla çoğaltmasında en önemli etken, II.Bayezid'le oğulları arasında çıkan saltanat mücadelesi, tımar ve zeamet dağıtımında yapılan haksızlıklara duyulan tepkiler ve yöneticilerin ilgisizliği oldu. Tüm bu koşulları iyi değerlendirerek yeterince güç topladıktan sonra on bin kişilik bir orduyla 19 Nisan 1511'de ayaklanmayı başlattı. Antalya'dan Manisa'ya gitmekte olan Şehzade Korkud'un kuvvetlerine saldırarak hazinesine el koyduktan sonra Antalya'yı basarak kadıyı öldürdü. Ardından

Kızılkaya, İstanos, Elmalı, Burdur, Keçiborlu kasabalarını basarak kadılarını ve kendisine direnenleri öldürdü ve ele geçirdiği bu bölgelerin yönetimine kendi adamlarını getirdi.

Kütahya önlerinde kendisine karşı gönderilen Karagöz Paşa'yla çarpışarak tutsak etti. Nisan 1511'de Kütahya Kalesi'ni kuşattı ama sonuç alamadı. Karaman Beylerbeyi Haydar Paşa'yı da öldürerek kuzeye yöneldi. Karaman yakınında Kızılkaya Boğazı'nda sadrazam Hadım Ali Paşa komutasındaki kuvvetlerce çembere alındı. Amasya Valisi Şehzade Ahmed'in Yeniçeriler arasında ikilik ve bölünmeye yol açan tutumundan yararlanarak kuşatmayı yardı ve Sıvas yönünde kaçmayı başardı. Hadım Ali Paşa az bir kuvvetle Çubukova'da ona yetişti ve iki taraf 2 Temmuz 1511'de Gökçay yöresinde savaşa tutuştu. Şahkulu çarpışma sırasında isabet eden bir okla öldü. Ali Paşa'nın ölmesiyle Osmanlı ordusu da çarpışmaya son vererek çekildi. Şahkulu'nun kalan kuvvetleri de İran yönünde çekilirken Tebriz'den gelen bir kervanı soydukları için Şah İsmail tarafından ağır biçimde cezalandırıldı ve dağıtıldı.

• BAKINIZ: ALİ PAŞA [Hadım], BAYEZİD II, İSMAİL I, KORKUD ÇELEBİ.

ŞAHRUH
(1377-1447)

Timurlu hükümdarı. Ülkesine bir barış ve refah dönemi yaşatmıştır.

20 Ağustos 1377'de Semerkant'da doğdu, 12 Mart 1447'de Rey yakınlarında Fişaverd'de öldü. Timur'un oğludur. Moğol geleneklerine göre yetiştirildi. On bir yaşında iken evlendirildi. Babasının seferlerine küçük yaşta katıldı. Bir ara Semerkant'da kalarak Timur'a vekillik etti. 1392'de İran-Irak seferinde tümen komutanlığı yaptı. Sefid ve Tekrit kalelerinin alınmasında yararlık gösterdi. 1394'te Semerkant emiri (merkez yöneticisi) oldu. Bu görevini üç yıl sürdürdü. 1397'de Herat emirliğine atandı. Timur'un batıya ve Anadolu'ya yönelik seferlerinde bölge birliklerinin komutanıydı. 1402'deki Ankara Savaşı'nın kazanılmasında etkili oldu. Anadolu'dan dönüşünde yine Herat'da kaldı.

Timur 1405'te ölünce oğulları Miranşah ve Şahruh ile torunları arasında iktidar kavgası başladı. Timur'un veliaht seçtiği torunu Pir Muhammed'in hükümdarlığı onaylanmadı. Miranşah'ın oğlu Halil Sultan, babasını Semerkant'a çağırarak yönetimi ele geçirmeye çalışırken kendisini tutmayan yöneticiler, Herat'da bağımsızlığını duyuran Şahruh'a sığındılar. Şahruh, Miranşah'ın öteki oğlu Mirza Ömer'le anlaştı. Irak'ta da Miranşah'ın bağımsızlık mücadelesi başladı. "Mirzalar kavgası" denen bu karışıklıklara Moğol ve Türk kabile başkanları da katılınca 1408'e değin süren kanlı bir savaş başladı. Bu dönemde, Pir Muhammed, Miranşah ve oğulları Ömer ile Ebubekir öldürüldüler. Karakoyunlu Kara Yusuf'un ve Celâyirliler'in ayaklanmaları ise ülke genelindeki huzursuzluğu daha da artırdı. Ancak bu ayaklanmalar Şahruh'un rakipsiz kalmasında etkili oldu. 1407'de güçlü bir biçimde ortaya çıkarak ilkin Azerbaycan ve Mazenderan'ı buyruğuna aldı. Ertesi yıl Timurlu Devleti'nin tartışmasız tek hükümdarı olarak tüm karşıtlarını etkisiz duruma getirdi. Bununla birlikte çözümlemesi gereken birçok sorun vardı. Timur döneminde bayındırlaşan kentler karışıklıklar yüzünden yanmış yıkılmış ya da elden çıkmıştı. İran üzerinden geçen Doğu-Batı ticaret yolları da işlemez duruma gelmişti. Irak'da ve Güney Azerbaycan'da ise Kara Yusuf'un güçlü bir devlet kurması önlenememişti.

Şahruh'un 1408'de Belh ve Astarâbâd'a yaptığı seferler başarıyla sonuçlandı. Sistan ve Semerkant da 1409'da ele geçirildi. 1410-1411 yıllarında da Emir Hudaydad, Şah Bahaeddin ve Şeyh Nureddin'in, değişik yörelerdeki farklı amaçlar güden büyük ayaklanmalarını bastırdı. Maveraünnehir'e egemen oldu. Bir yandan da kentlerin onarılmasını ve önceki gibi kalabalık birer ticaret merkezi olmalarına çalıştı. Bozulan toplum düzenini yeniden kurmayı, orduda, babası dönemindeki disiplini geçerli kılmayı amaçladı. 1412-1413 yıllarında Harezm'i zaptetti. Bu önemli başarıdan sonra mutlak egemenliğini sarsacak önemli yeni bir sorunla karşılaşmadı. 1420'de rakibi Kara Yusuf'un ülkesine saldırı hazırlığı yapması karşısında korkulu günler geçirdiyse de Karakoyunlu beyinin ölümü ile rahatladı. Timur'un son yıllarında sivrilen ve ülkenin içişlerine egemen olan Vezir Fahreddin'in önderlik ettiği grup tasfiye edildi. Genel bir afla da haksızlığa uğrayanlara özgürlükleri verildi.

Bundan sonra ölümüne değin barışseverliğini kanıtlayan bir siyaset ve bilimle sanata ağırlık veren bir program uyguladı. Bu dönemde, yarım yüzyıldır süregelen savaş, ayaklanma, karışıklık, salgın gibi yıkıcı etkenlerin izlerini silmeye çaba gösterdi. Ülkenin birçok yöresinde sulama kanalları açtırarak tarımı geliştirdi. Yeni ulaşım bağlantıları kurdurarak ticaretin canlandırılmasına çalıştı. Çoğunluğu oluşturan göçebe nüfusun giderek yerleşik yaşama geçmesi için çaba harcadı. Merv kentini yeniden kurdururken Herat'ın bir bilim ve sanat merkezi olmasına çalıştı. Şerefeddin Yazdî, Abdürrezzak Semerkandî, Hafız Ebrû Nizameddin Şâmî gibi büyük tarihçiler, Şahruh'un tarihe duyduğu özel ilgi dolayısıyla Herat'da çok elverişli çalışma ortamı buldular. Ancak 1435'teki veba salgını, Herat'da odaklanan tüm bu çalışmaları aksattığı gibi, kent nüfusunun da büyük ölçüde yok olmasına yol açtı. Bu tarihten sonra Herat, önceki parlaklığına bir daha kavuşamadı.

Timurlular'ın en uzun saltanat süreni ve bu hanedanın en güçlü hükümdarı olan Şahruh, babasının yıkıcı siyasetini unutturmaya, çeşitli topluluk, kabile ve ülkelerden oluşan imparatorlukta barışı egemen kılmaya çalışmıştır. Çağdaşı büyük devletlerle de dostça geçinmeyi öngörmüş, bu amaçla Çin imparatoru, Hint racaları, Tibet rahipleri ile ilişkiler kurmuştur. Fakat Batı'daki başlıca iki Müslüman devlet olan Osmanlılar ve Memlûkler ile benzer ilişkilere girmemiştir.

• BAKINIZ: KARAYUSUF, TİMUR, ULUĞ BEY.

ŞAKA
(1787-1828)

Zulu kralı. Zulu Devleti'ni kurmuştur.

Afrika'nın güneyinde Zulu topraklarında doğdu, 22 Eylül 1828'de Zulu başkenti Dukuza'da (Natal'de) öldü. Zulu şeflerinden Senzangakona'nın oğludur. 1793'te annesi Nandi ile birlikte sürgüne gönderildi. 1810'da asker olarak Mtetwa Kralı Dingiswayo'nun hizmetine girdi. Babası 1816'da ölünce Dingiswayo' ca desteklenen Şaka, kardeşi Sigujana'nın yerine Zulu şefi oldu.

Mtetwa ordusunda başkomutanlığa kadar yükselen Şaka, Dingiswayo'nunkine benzer bir devlet kurmak amacındaydı. Bazı askeri reformlar yaptı. Yakın döğüşü gerekli kılan kısa saplı mızraklarla donanmış birlikler oluşturdu. Düzenli olarak eğitim yapan bir ordu kurdu. Kuşatıp yok etmeye dayanan bir taktik geliştirdi. Dingiswayo'nun 1817'de öldürülmesi üzerine bağımsız davranmaya başladı. 1819'da Ndwandve Kralı Zwide'yi yendi. Genişleme amacı güden ve sindirmeye dayalı bir politika izleyerek, 1823'e değin bugünkü Natal topraklarının tümüne egemen oldu. 1824'te Natal'e gelen beyazların ülkeye yerleşmesine izin verildi.

1827'de, annesi Nandi ölünce yas tutmak amacıyla bir yıllık bir süre için tarlaların ekilmesini, hayvanların sütünün kullanımını ve çocukların dünyaya getirilmesini yasakladı. Binlerce insan Nandi için kurban edildi. Zulu halkının büyük tepkisini çeken Şaka, Kuzey ve Güney'e akınlar yaparak yeni bir genişleme dönemi başlatmak istedi. Bu politikasına karşı çıkan iki kardeşince öldürüldü.

Şaka, Zulu kabilelerinin geleneksel yaşama ve savaş biçimlerini değiştirmiş, şiddete dayalı bir politika izlemiştir. Kurduğu Zulu Devleti 1879'da İngilizler'ce ele geçirilmiştir.

• BAKINIZ: CETSHVAYO, MOŞEŞ.

ŞAKAR, Akif Şakir
(1888-1961)

Türk cerrahi ve ortopedi uzmanı. Türkiye'de çocuk cerrahisi ve ortopedinin, genel cerrahiden bağımsız bir tıp dalı olarak kurulmasına öncülük etmiştir.

21 Şubat 1888'de İstanbul'da doğdu, 1 Eylül 1961'de aynı kentte öldü. Türkiye'de deneysel fizyolojinin öncüsü olan Selim Şakir Paşa'nın oğludur. 1904'te Numûne-i Terakki İdadisi'nde ortaöğrenimini, 1910'da Askeri Tıbbiye'de hekim yüzbaşı rütbesiyle tıp öğrenimini tamamlayıp, Gülhane Askeri Tababet ve Tatbikat Mektebi'nin (sonradan Gülhane Askeri Tıp Akademisi) Cerrahi Servisi'nde bir yıl staj yaptıktan sonra, 1911'de Van Askeri Hastanesi'nde operatör yardımcılığına atandı. Ertesi yıl Avusturya' ya giderek, Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin Cerrahi ve İlk Yardım kliniklerinde bir buçuk yıl asistan olarak çalışıp 1914'te Türkiye'ye döndü ve I.Dünya Savaşı yıllarında önce Kudüs, Suriye, Filistin cephelerinde karargâh hekimi, ardından Sina çölünde, Gazze yakınlarındaki ordu hastanesinde cerrah olarak görev aldı. Savaşın bitiminde, 1919'da askerlikten ayrılıp Darülfünun Tıp Fakültesi'ne geçti ve yeni kurulan Cerrah-ı Etfal ve Ortopedi (Çocuk Cerrahi ve Ortopedi) Kürsüsü'nde, Fransız askeri cerrah Aimé Mouchet'nin (1866-1941) asistanı olarak öğretim görevine başladı, 1922'de de genel cerrahi doçentliğine getirildi. 1927'de, üniversiteden izinli olarak Almanya'ya gidip, Hamburg Üniversitesi'nde özellikle kemik ve eklem ameliyatları konusunda deneyim kazandıktan sonra 1929'da Türkiye'ye ve Tıp Fakültesi'ndeki görevine döndü. Fakülte Kurulu ortopedinin cerrahiden ayrı bir kürsü ve klinik olmasına uzun yıllar karşı çıktıysa da, 1932'de profesörlüğe yükseltilen Şakar'ın yönetiminde yeni bir Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kürsüsü'nün kuruluşunu onayladı. 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra da aynı kürsüde profesörlük görevini sürdüren, 1939'da ordinaryüs profesör olan Şakar, o yıl Türk Ortopedi Cerrahisi ve Travmatoloji Derneği'ni kurdu. 1932'den beri küçük bir barakada çalışmalarını sürdüren on yataklı Ortopedi Kliniği'ni büyütmek ve gereksinimi karşılayacak düzeye getirmek için uğraştığı uzun savaşım yıllarından sonra, Türkiye'nin ilk Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği'nin 22 Mayıs 1955'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde hizmete açılmasını sağladı ve yaş sınırından emekliye ayrıldığı 1958'e değin bu kliniğin yöneticiliğini üstlendi.

Türkiye'den başka, Fransa, Yunanistan, İtalya, Almanya ve ABD'deki çeşitli cerrahi ve tıp derneklerinin, 1946'da Fransız Cerrahi Akademisi'nin ve Uluslararası Ortopedi Cerrahisi ve Travmatoloji Derneği'nin üyeliğine seçilen Şakar'ın askeri ve sivil sağlık hizmetleri, 1916'da Osmanlı Liyakat ve Harp madalyaları, 1915 ve 1917'de iki kez Alman Demir Haç nişanı, 1925'te Fransa'nın "Palme académique" ve 1948'de İtalya'nın "Takdir nişanı" ile ödüllendirilmiştir.

Türkiye'de, uzun yıllar genel cerrahi öğretimi içinde birkaç saatlik bir ders olarak kalan ortopedinin bağımsız bir bilim dalı olmasını sağlayan ve cerrahiden ayrı bir ortopedi kliniği geleneğini yerleştiren Şakar'dır. Üniversite Reformu'ndan sonra, Şişli Çocuk Hastanesi'ndeki bir barakada Şakar'ın yönetiminde eğitime ve uygulamaya geçen 10 yataklı Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği, 1942'de Haseki Hastanesi'ne taşınarak yatak sayısı 40'a çıkarılmış, 1955'te gene Şakar'ın girişimleriyle Gureba Hastanesi içinde, ameliyathaneleri, protez atölyeleri, alçı odaları, rehabilitasyon bölümü ve solaryumları ile 100 yataklı çağdaş bir ortopedi kliniği kurulmuştur. Bu ilk kliniği, Türkiye'nin tüm tıp fakültelerinde kurulan yeni ortopedi klinikleri ile büyük kentlerdeki devlet ve askeri hastanelerde açılan ortopedi servisleri izlerken, Şakar'ın başlattığı ortopedi öğretimi de ayrı bir uzmanlık dalı olarak hızla gelişmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Komplike Fraktürlerin Tedavisine Dair*, 1935; *Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği Dersleri*, 2 cilt, 1935-1958; *Spor Kazaları Onarımı* (M.A.Sarpyener ile birlikte), 1942.

ŞAKİR AĞA
(1779-1840/1841)

Osmanlı, besteci. Klasik üsluba yeni bir melodi zevki getirmiştir.

İstanbul'da mı, yoksa ailesinin daha önce oturduğu Samsun'un Köprü kasabasında mı doğduğu bilinmiyor (torunu, ünlü oyun yazarı Musahibzade Celâl Bey, doğumu için 1777 tarihini vermiştir), İstanbul'da öldü. Küçük yaşta müziğe duyduğu ilgiyle çevresinin dikkatini çekti. İlköğrenimini tamamlayınca, müzikle uğraşmasını istemeyen ailesinden gizli keman dersleri almaya başladı. Sesi de çok güzeldi. III. Selim zamanında hazine kâhyası Salih Efendi'nin dairesine alındı, bir süre sonra da çavuş mülâzımı rütbesiyle Enderun'un Hazine Koğuşu'na girdi. Enderun'daki öğrenimi sırasında şiir ve hat sanatıyla da uğraştı. III. Selim'den sonra padişah olan IV. Mustafa zamanında, müzik fasıllarına ara verildiği için, bir süre uzak kaldığı Saray'a II. Mahmud döneminde yeniden alındı. Önce padişah musahibi, sonra sermüezzin oldu. 1829'da bu görevinden ayrıldı. Hammâmîzade İsmail Dede Efendi'den daha güçlü bir sanatçı olduğunu II. Mahmud'a kabul ettirmek için bu besteciyle girişiği rekabet Türk müziği tarihinin ilginç olaylarındandır.

III. Selim döneminde ürün veren öbür bestecilerinkiler gibi Şakir Ağa'nın yapıtları da, zamanın değişen duyarlığına özgü, yeni bir beğeniyi yansıtır. Ancak onların pek çoğundan farklı olarak, Şakir Ağa'nın kimi parçalarında Batı müziği beğenisinin yankıları daha açık bir biçimde duyulur. Döneminin en iyi hanendelerinden biri olarak ve müzik bilgisiyle ün kazanmıştır. Eski bir makam olduğu halde, 14. yy'dan sonra unutulan ferahnâk makamını canlandırmış, makama bu adı da o vermiştir. En tanınmış parçaları bu makamdan bestelediklerdir. Notalarıyla günümüze ulaşan, yetmiş dolayında yapıtı vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ferahnâk Ağır Çember Beste* "Meyl eder bu hüsn ile kim görse ey gül fem seni"; *Ferahnâk Yürük Semai* "Bir dilbere dil düştü ki, mahbûb-i dilimdir"; *Ferahnâk şarkı* "Ey şah-ı melek hû kadd-i bâlây-ı ferahnâk"; *Ferahnâk Şarkı* "Bir kere bakmadın dil-i zârın figanına"; *Rast Şarkı* "Mûy-i jülidem oluptur serde anka lânesi"; *Rast Şarkı* "Her dilden ol meh çalmıyor"; *Evcârâ Şarkı* "Efsun okur uşşakına ol gamze-i câdü"; *Sûznâk Şarkı* "Eski hali hiç göremem"; *Müstear Şarkı* "Evvel beni nazlı yârim, severim kimseler bilmez".

ŞAKİR PAŞA
(1849-1909)

Osmanlı, hekim. Türkiye'de çağdaş deneysel fizyolojinin kurucusudur.

Selim Şakir Paşa İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. 1870'te yüzbaşı rütbesiyle Askeri Tıbbiye'yi (Tıbbiye-i Şâhâne) bitirdi ve uzmanlık öğrenimi için Avrupa'ya gönderildi. Paris'teki Collège de France'ta, çağının en büyük fizyoloji bilgini ve deneysel tıbbın kurucusu sayılan Claude Bernard'ın öğrencisi oldu. Türkiye'ye dönüşünde, miralay (albay) rütbesiyle Askeri Tıbbiye'de ilm-i menafiü'l-azâ müderrisliğine (fizyoloji profesörlüğüne) getirildi. Çok ilkel laboratuvar koşullarında ve son derece kısıtlı olanaklarla, Batılı fizyoloji bilginlerinin kitaplarından yararlanarak otuz yıl bu dersi okuttu. Generalliğe yükseltilerek "Paşa" sanını alan ve *Düstûr-ı Hayât-ı Beşeriye* ("İnsan Yaşamının İlkeleri"), *Ameliyâthâne-i Fizyoloji* gibi ders kitaplarıyla fizyoloji öğretimine katkıda bulunan Şakir Paşa'dan sonra Fizyoloji Kürsüsü'nü, uzun yıllar asistanlığını yapan Kemal Cenap Berksoy devraldı. Böylece, Tıp Fakültesi'nde ilk kez Şakir Paşa'nın başlattığı fizyoloji dersleri, önce Berksoy'un, sonra Alman hekim Winterstein'ın çabalarıyla çağdaş tıp eğitimi düzeyine ulaştı. Şakir Paşa'nın oğlu Akif Şakir Şakar'da Türkiye'de ortopedinin ve çocuk cerrahisinin kurucusudur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Düstûr-ı Hayât-ı Beşeriye* (t.y.); *Ameliyâthâne-i Fizyoloji* (t.y.).

• **BAKINIZ:** K.L.BERKSOY, Claude BERNARD, WINTERSTEIN.

ŞALYAPİN, Fyodor
(1873-1938)

Rus, müzikçi. Dünya opera tarihinin en büyük bası olarak ün yapmıştır.

Fyodor İvanoviç Şalyapin 13 Şubat 1873'te Kazan'da doğdu, 12 Nisan 1938'de Paris'te öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Bir yandan çalışırken, bir yandan da şan dersi aldı. Sonra bir kilise korosuna girdi. Bir ara gezici bir topluluğa katıldı. Asıl ününü, 1899'da Moskova'da özel bir operada sahneye çıktığında kazandı. 1901'de Milano, 1907'de New York'ta çeşitli temsillerde rol aldı. 1908'de Diaghilev'in topluluğunda Mussorgski'nin *Boris Godunov*'unda Boris rolünü oynadı. 1917 Devrimi'nden sonra 1921'de SSCB'den ayrıldı. ABD'nin ve Londra'nın ünlü operalarında sahneye çıktı, resitaller verdi. Ölümünden 46 yıl sonra, 1984'te, mezarı Moskova'ya, Sovyet kahramanlarının da gömülü olduğu Novodeviçi Mezarlığı'na taşındı.

Şalyapin, yalnız Rus operasının değil, dünyanın da en güçlü bas seslerinden sayılır. Hem dramatik, hem de komik rollerde, üstün oyunculuğuyla övgü toplamıştır. En ünlü rolleri başta *Boris Godunov*'da Boris olmak üzere, Verdi'nin *Don Carlos*'unda II. Philip, Rossini'nin *Sevil Berberi*'nde Don Basilio, Mozart'ın *Don Giovanni*'sinde Leporello olmuştur. Sinemada da G.W. Pabst'ın çektiği *Don Quichotte* adlı filmde oynamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Pages of My Life*, otobiyografi, 1927, ("Yaşamımdan Sayfalar"); *Maska i duşa*, 1932, ("İnsan ve Maske").

ŞAMİR, İzak
(1914)

İsrailli siyaset adamı. Likud Cephesi önderlerinden ve Siyonizm'in kararlı savunucularındandır.

3 Kasım 1914'te Polonya'nın Bialystok kentinde doğdu. Asıl adı İzak Jazeraicki'dir. Varşova Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görürken 1935'te Filistin'e göç etti. Öğrenimini Kudüs'teki Yahudi Üniversitesi'nde tamamladı. 1937'de Yahudi göçmenlere karşı eylemlere girişen Araplar'a misilleme yapmak amacıyla kurulan Irgun Zvai Leumi'ye (Ulusal Askeri Örgüt) katıldı. Bu örgütün daha sonraları Nazi Almanyası'na karşı İngilizler ile uzlaşmaya gitmesi üzerine küçük bir grupla birlikte İngilizler'e karşı şiddet eylemlerini sürdürmekten yana olan Lohamei Herut Yisrael'i (İsrail Özgürlük Savaşçıları) oluşturdu. 1941'de yakalandıysa da ertesi yıl kaçmayı başardı. 1946'da yeniden tutuklanarak Eritre'deki bir toplama kampına gönderildi. 1947'de buradan da kaçarak Cibuti üzerinden Fransa'ya geçip sığınma hakkı aldı.

1948 Mayıs'ında İsrail'in kurulması üzerine 1948'de Filistin'e dönerek örgütünü canlandırmaya çalıştı. Ancak hükümetin baskısı sonunda siyasetten çekilip iş hayatına atıldı. 1955'te İsrail gizli haber alma örgütü Mossad'a girdi ve 1965'e kadar Avrupa'da çalışmalar yaptı. 1970'te Menahem Begin'in Herut Partisi'ne katılarak 1973'te İsrail parlamentosu Knesset'e seçildi. Begin'in Likud Cephesi koalisyonunun başında hükümet kurduğu 1977'de Knesset sözcüsü oldu. Fazla ödün verildiği gerekçesiyle Camp David Antlaşması'nı eleştirdi. Bununla birlikte 11 Mart 1980'de dışişleri bakanlığı görevine getirilince hükümetin izlediği dış siyaseti benimsedi. İsrail'in Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini ve 1982'de Zaire ile diplomatik ilişki kurulmasını sağladı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Avrupa ile ilişkilerini geliştirmesini önlemeye çalıştı. İsrail'in 1982 yazında Lübnan'da giriştiği işgal hareketi karşısında ABD'nin tepkisini yumuşatmada önemli bir rol oynadı. Bu arada savunma bakanı Ariel Şaron'un desteğiyle Falanjistler'in yaptıkları kıyımı "terörizmi temizleme" olarak savundu. Begin'in başbakanlıktan ayrılmasından sonra 2 Eylül 1983'te Herut Partisi başkanlığına seçildi. Muhalefetteki İşçi Partisi ile ulusal birlik hükümeti kurma çabalarının boşa çıkması üzerine, 10 Ekim 1983'te sağcı ve dinci küçük partilerin yer aldığı yeni bir koalisyon hükümeti kurdu. Ağustos 1984 seçimleri sonrası İşçi Partisi daha fazla oy alınca Şimon Peres başkanlığında ulusal birlik hükümeti kurulmasını kabul etti. Kendisi de dışişleri bakanı oldu. Başbakanlığın iki önder arasında dönüşümlü olarak yürütüleceği bu hükümet Likud Cephesi ile İşçi Partisi arasındaki önemli görüş ayrılıklarına karşın varlığını (1985) sürdürmektedir.

• BAKINIZ: BEGİN, PERES.

ŞAMUN, Kamil
(1900)

Lübnanlı siyaset ve devlet adamı. 1952-1958 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

3 Nisan 1900'de Beyrut'ta doğdu. Maruni Hıristiyan topluluğundandır. Hukuk öğrenimi görerek 1924'te avukat oldu. 1934'te parlamentoya girdi. 1938'de maliye bakanlığı, 1943-1944 yıllarında da içişleri bakanlığı yaptı. Daha sonra Londra'ya elçi olarak gönderildi ve 1946'da Birleşmiş Milletler'de Lübnan heyetine başkanlık yaptı.

Önceleri Bişara el-Huri'nin ve Lübnan'ın Arap dünyası içinde yer almasını savunan Anayasal Blok hareketini destekleyen Şamun, 1947'de el-Yafi hükümetinde maliye bakanlığı, daha sonra da Riyad Sulh hükümetinde içişleri bakanlığı yaptı. 1949'da Bişara el-Huri anayasada yapılan değişiklikle ikinci kez devlet başkanı seçilince muhalefete geçti. 1952 yazında ordunun da desteğiyle Huri'yi istifaya zorladı ve Eylül 1952'de devlet başkanlığına seçildi. İzlediği Batı yanlısı ve ayrımcı siyaset hoşnutsuzluklara yol açtı ve 1958 Mayıs'ında bir iç savaşın başlamasına neden oldu. Bunun üzerine ABD'yi müdahaleye çağırdı. Bu olay uluslararası bir bunalım doğurduğundan devlet başkanlığından çekilip yerini ordu başkomutanı Fuad Şihab'a bırakmak zorunda kaldı. Daha sonra aşırı sağcı ve Batı yanlısı Liberal Milliyetçi Parti'yi kurdu. Giderek etkinliğini yitirdiği için bir süre siyasetten uzaklaştı.

1960 ortalarında Falanjistler'in önderi Pierre Cemayel ve Ulusal Blok'un önderi Raymond Edde ile oluşturduğu "üçlü ittifak"la yeniden sahneye çıktı. Ancak iç çekişmeler yüzünden hükümete girme çabaları boşa çıktı. Lübnan'daki iç savaş ortamının tırmandığı 1975-1976 yıllarında Müslüman topluluğa ve Filistinliler'e karşı girişilen kıyımda önemli bir rol oynadı. Bu dönemde kısa aralıklarla başbakan yardımcılığı, içişleri bakanlığı, posta, telefon ve haberleşme bakanlığı, dışişleri bakanlığı ve içişleri bakanlığı görevlerinde bulundu.

• BAKINIZ: CEMAYEL, HURİ.

ŞANG YANG
(İÖ 380 ? - 338)

Çinli devlet adamı. Ch'in hanedanının güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Bazı kaynaklar doğum tarihini İÖ 390 olarak da vermektedir. Kuzey Çin'de Vei Devleti sınırları içinde doğdu, Şang'da (bügün Şensi) öldü. Asıl adı Kung-sun Yang'dır. Vei Yang adıyla da tanınır. Gençliğinde ceza hukuku üzerinde uzmanlaştı ve Vei prenslerine öğretmenlik yaptı. Koruyucusu olan Vei Devleti'nin başbakanının ölümünden sonra İÖ 361'de Batı Çin'deki Ch'in Devleti'ne sığındı. Ch'in Devleti'

ni güçlendirmek isteyen Dük Hsiao'nun güvenini kazandıktan sonra İÖ 359'da ona bir siyasi, iktisadi ve toplumsal reform programı sundu. Hukuk sisteminin güçlendirilmesini, yasaların ödün vermeden uygulanmasını ve her tür suçun ağır bir biçimde cezalandırılmasını savunan Şang Yang, yasalara karşı gelenler için ağır cezalar koydu; halkı suçluları devlete bildirmekle yükümlü kıldı; suçluları koruyanları, suçlular gibi cezalandırdı. Soyluların ayrıcalıklarına son vererek, askeri başarıyı rütbe ve mevki edinmenin önkoşulu durumuna getirdi. Merkezden atanan valiler sistemini kurdu ve askerlik hizmetini zorunlu kıldı.

Yalnızca tarımı ve askerliği üretken etkinlikler olarak gören Şang Yang, ticaret ya da zanaatle uğraşan kişilerin özgür vatandaşlar olmamaları gerektiğini savunmaktaydı. Tarımda ortak toprak mülkiyet sistemine son vererek özel mülkiyet sistemini kurdu ve yeni toprakların tarıma açılmasını sağladı.

Asker olarak da önemli bir mevki sahibi olan Şang Yang, İÖ 350'de Vei Devleti'ne karşı başarılı bir sefer düzenledi. İÖ 341'de bu devlete karşı düzenlediği ikinci bir seferin sonunda Sarı Irmak'ın batısındaki tüm toprakların Ch'in Devleti'nin topraklarına katılmasını sağladı.

Dük Hsiao'nun İÖ 338'de ölmesi Şang Yang'ın Ch'in Devleti'nin yönetimindeki etkisini sona erdirdi. Devlete karşı bir ayaklanma hazırlığı gerekçesiyle işkence edilerek öldürüldü.

Şang Yang'ın ölümünden sonra yazılan ve onun görüşleriyle yazılarını içerdiği sanılan *Şang-Çün Şu* ("Şang Lordu'nun Kitabı") Çin felsefesinde Hukuk Okulu'nun başlıca klasikleri arasına girmiştir. Kitapta başta kültürel etkinlikler olmak üzere tarım dışında kalan tüm etkinliklerin yasaklanması gerektiği savunulmakta, hükümetin gücünün önkoşulunun halkın güçsüzlüğü olduğu vurgulanmaktadır. Şang Yang'ın görüşleri ve uygulamaları Ch'in hanedanının İÖ 221'de Çin'i Ch'in Devleti çevresinde birleştirmesiyle sonuçlanan sürece katkıda bulunmuştur.

ŞANKAR, Ravi
(1920)

Hintli besteci ve sitar virtüözü. Hint müziği üstüne yaptığı özgün çalışmalarıyla tanınmıştır.

7 Nisan 1920'de Varanasi'de doğdu. Dokuz yaşında, dansçı ve koreograf olan ağabeysi Uday Şankar'ın topluluğuna katıldı ve bütün Avrupa ve Amerika'yı dolaştı. Bu gezi ona Batı'nın müzik ve bale alanındaki birçok ünlü yapıtını tanıma olanağını verdi. Hindistan'a döndükten sonra dans çalışmalarını bırakıp Üstad Allaaddin Han'dan Hint müziği ve sitar dersleri aldı. Hint müziğini orkestraya uyarlama çalışmaları yaptı. All-Hindistan Radyosu Ulusal Orkestrası'nı kurdu ve bu orkestrayla birlikte kendi yapıtlarını seslendirdi. Yönetmen Satyajit Ray'in *Pather Pançali* ("Küçük Yol Şarkısı") ve *Aparajito* ("Altedilemeyen") filmleri için bestelediği müziklerle uluslararası düzeyde adını duyurdu. 1957'de *Kubulivala* filmine yaptığı müzikle Berlin Şenliği'nde Gümüş Ayı Ödülü'nü, *The Chairy Tale* adlı Kanada filmine yaptığı müzikle de Venedik Film Şenliği Özel Ödülü'nü kazandı. Avrupa, ABD, Kanada, Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkelerinde birçok solo konser verdi. 1962'de Hint müziğine ve kültürüne yaptığı katkılardan dolayı Hindistan'ın sanat alanındaki en büyük ödülü olan Başkanlık Ödülü'yle onurlandırıldı. 1962'de Bombay'da, 1967'de de Los Angeles'te Kinnara Müzik Okulu adını verdiği kurumları oluşturdu ve yönetti. 1965'te California Üniversitesi'nde konferanslar verdi. 1968'de bu üniversiteden onursal doktorluk unvanını aldı. Çeşitli çalışmalarıyla ülkesinin karmaşık yapılı duygusal müziğini Batı dünyasına tanıtmakta büyük başarı kazandı.

• **YAPITLAR (başlıca): Film Müziği:** *Pather Pançali*, 1955, ("Küçük Yol Şarkısı"); *Aparajito*, 1956, ("Altedilemeyen"); *Kabulivala*, 1957; *The Chairy Tale; Apu Sansar*, 1959, (Apu'nun Dünyası); *Gandi*, 1984; **Bale Müziği:** *India Immortal*, (Ölümsüz Hindistan); *Discovery of India*, (Hindistan'ın Keşfi); *Samanay Ksnafi*. **Çeşitli:** *Sitar ve Orkestra İçin Konçerto No 1*, 1971; *Sitar ve Orkestra İçin Konçerto No 2*, 1981; *Hint Ragaları*. **Kitap:** *My Music My Life*, 1969, ("Müziğim Yaşamım").

ŞANKARA ÇAYRA
(788-820)

Hintli şair ve filozof. Eski Hint gelenekleriyle toplumsal din görüşlerini uzlaştırmaya yönelik bir öğreti kurmaya çalışmıştır.

Doğum yeri bilinmemektedir. Güney Hindistan'da Keşin yakınlarındaki Kaldi'de öldü. Eski bir Brahman ailesindendi. Bütün yaşamını bu kentte geçirmesine karşın, Hindistan'ın birçok yerini gezmiş, Veda öğretisinin uygulanış biçimlerini incelemiştir. Halk üzerindeki geniş etkisi nedeniyle üstat (çayra) diye nitelenen Şankara, Hint inançlarında yenilik yapmanın, din anlayışıyla gelenekleri uzlaştırmanın gereğini ileri sürerek Vedalar'la ilgili yazıları, kendi anlayışına göre yorumlamıştır. Şankara için önemli olan Bhagavad-Gita, Brahmasutra ve Upanişad gibi eski Hintçe yapıtlarla sergilenen düşünceleri yazın ürünleriyle bağdaştırarak yeni bir öğreti kurmak, Hint insanlarını belli bir görüş çevresinde birleştirmektir. Ona göre Tanrı konusunda ileri sürülecek tek düşünce çoktanrıcılığa karşı çıkarak tektanrıcılığı savunmaktır. Tanrı, nerde olursa olsun, tektir, yalnız onunla ilgili nitelemeler toplumların inançlarına göre değişmektedir. İnançların başkalığı çokluğun kanıtı değildir.

Şankara'nın felsefesi Veda öğretisine dayanır, bu inanca göre insanı aydınlatan tek ışık bilgidir, bilgi içekapanışla, derin düşünceye dalışla sağlanır. İnsan içekapanışla önce kendi varlığının gizemini kavrar, sonra çevresini, öteki insanları, tanrısal varlığı anlar. İnsan evrene ancak kendi Ben'inden açılır, kendini bildiği oranda öteki varlıkları bilebilir. Düşünen bir varlık olarak insanın yapması gereken tek iş iyiliktir, erdemli, saygılı, bilgili, yardımsever olmaktır. Mutluluk barışta, iyiliği kılavuz edinen yaşama biçiminde-

dir. Bütün insanlara birbirinin kardeşi gözüyle bakılmalı, eşit davranılmalıdır. İyilik bir ışıktır yöneldiği her nesneyi aydınlatır, kötülük olan karanlığı ortadan kaldırır. Bu nedenle insanın içini aydınlatan bilgi de iyidir. Barış kardeşlik duygularını geliştirdiğinden insanlar arasında eşitlik sağlamaya yarar. Erdem ise, kendini beğenmişlik, baskı, eğrilik, bilgisizlik gibi olumsuz durumları yok eder. İnsanı yücelten sevgidir, sevgi yalnız kendini değil bütün varlıkları sevmektir, kendinde başkasını, başkasında kendini bulmaktır.

• BAKINIZ: BUDDHA.

ŞARLKEN

Bak. CHARLES V

ŞARLMAN

Bak. CHARLEMAGNE

ŞARLO

Bak. CHAPLIN, Charles

ŞASTRİ, Lal Bahadur
(1904-1966)

Hintli devlet adamı. 1964-1966 arasında başbakanlık yapmıştır.

2 Ekim 1904'te Uttar Pradeş Eyaleti'nde Mughalsaray'da doğdu, 11 Ocak 1966'da SSCB'de Taşkent'te öldü. Javaharlal Nehru'nun babasının hukuk bürosunda çalışan bir kâtibin oğluydu. 1920'de Gandi'nin İngiliz okullarını boykot çağrısına uyarak bağımsızlık hareketine katıldı. Kısa bir süre hapiste kaldıktan sonra, öğrenimini milli bir üniversite olan Kaşi Vidyapith'te tamamladı. Okulu bitirdikten sonra Gandi'nin sadık bir izleyicisi olarak katıldığı bağımsızlık yanlısı eylemler birçok kez hapse girmesine neden oldu.

1928'de Allahabad kenti yerel yönetiminde görev aldı. Hint Ulusal Kongresi içinde etkinlik kazanarak, 1935'te kabul edilen Hindistan Hükümeti Yasası uyarınca 1937'de yapılan eyalet seçimlerinde Birleşik Eyaletler (o zaman Hindistan'ın 11 eyaletinden biri) meclisine seçildi. 1946'da bir kez daha bu meclise seçilen Şastri, Hindistan'ın Ağustos 1947'de bağımsızlığını kazanmasının ardından Kongre Partisi'nin (Hint Ulusal Kongresi) genel sekreteri oldu. 1952'de yeni anayasa uyarınca oluşturulan ulusal meclise seçildi ve Nehru'nun kurduğu hükümette demiryolları ve ulaştırma bakanı oldu. 1961'de getirildiği içişleri bakanlığı sırasında dil sorunu üzerinde çıkan anlaşmazlıkları çözümlemeye çalıştı.

Nehru'nun ölümünden sonra Haziran 1964'te başbakanlığa getirildi. Başbakanlığı sırasında baş gösteren iktisadi sıkıntıların yol açtığı gıda açığını dış yardımlarla kapatmaya çalıştı. Mart 1965'te Pakistan'la Hindistan arasında çıkan sınır anlaşmazlığı Ağustos-Eylül aylarında Keşmir bölgesi üzerinde bir savaşa dönüştü. 22 Eylül 1965'te Birleşmiş Milletler'in çağrısı üzerine ateşkes ilan edilmesinden sonra Şastri, SSCB Başbakanı Kosigin'in arabuluculuk çabaları sonucunda, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han ile SSCB'de, Taşkent'te bir araya geldi. Eyüp Han'la eski sınırlara dönülmesini öngören bir anlaşmaya vardıktan sonra, geçirdiği bir kalp krizi sonucu öldü. Ölümünden sonra başbakanlığa İndira Gandi getirildi.

• BAKINIZ: EYÜP HAN, İ.GANDİ, M.GANDİ, NEHRU.

ŞATIROĞLU, Veysel

Bak. VEYSEL [Âşık]

ŞAZELİ
(1197-1258)

Arap, mutasavvıf. Şazeli tarikatının kurucusudur.

Gemara yakınlarında Şazila ilçesinde doğdu, Humeysire'de öldü. Asıl adı Ebul Hasan Ali b. Abdullah'tır. İlk gençlik döneminde tasavvuf konularıyla ilgilenmeye başladı, ünlü mutasavvıflardan Muhammed b. Ali b. Hirzihim ile Abdüsselâm b. Masis'in düzenledikleri Gizemcilik'le ilgili toplantılara katıldı, onların düşüncelerinden yararlandı. Bir süre içine kapalı yaşadı, kendini düşünmeye verdi, kuracağı tarikatın ilkelerini saptadı.

Şazeli, düşüncelerini yaymak amacıyla en uygun yer olarak gördüğü Tunus'a gitti. Kısa süre içinde çevresinde büyük bir kalabalık topladı, halk üzerindeki etkisi çoğaldı. Devlet yöneticilerinin ilgisini çeken bu durumdan korkarak İskenderiye'ye kaçtı. Şazeli, Tanrı'nın Birliği (tevhid) temeline dayanan bütün düşünceleri benimsemiş, İslam dininin tapımla (ibadet) ilgili kurallarının uygulanması gereğini savunan, Şazeli ya da Şazeliye adlı tarikatı kurmuştur. Tekkede düzenlenen toplantılarda, şeyhin yönetimi altında Tanrı adları yüksek sesle anılır. Şazeli'ye göre anış (zikr) insanın inancını güçlendirir, Tanrı'ya olan bağlılığını sağlamlaştırır, tapımın gücünü artırır. Tanrı, kendini anarı sever, ona yakınlık duyar. İslam dininin getirdiği bütün düşünceler gerçektir. *Kuran* ve Hadis'ten başka kılavuz yoktur. Şazeli'nin Tekkedeki törenlerde okuduğu yakarışlar (dua) bir dergide toplanmıştır.

ŞECERÜ'D-DÜRR
(?-1257)

Memlûk sultanı. Memlûkler'in Bahri kolunun ilk kadın hükümdarıdır.

Doğum yılı ve yeri bilinmiyor. 18 Nisan 1257'de Kahire'deki Kal'a-i Cebel'de öldü. Türk soyundan Abdullah adlı birinin kızıdır. Eyyubiler'in yedinci meliki Salih Necmeddin Halil'in cariyesidir. Halil isimli çocuğu olduktan sonra onunla evlendi. Şecerü'd-Dürr (İnci ağacı) kocasının saltanatı süresince (d. 1240-1249) devlet yönetiminde etkili oldu. Melik Salih 23 Kasım 1249'da ölünce tahtın varisi olan oğlu Turanşah, Hısnkeyfa'da (Hasankeyf) bulunuyordu. Bu arada Fransa Kralı IX.Louis de Dimyat'ı ele geçirmişti. Şecerü'd-Dürr kocasının ölümünü halktan gizledi ve Turanşah'a gizlice haber yollayıp Mısır'a çağırdı. Turanşah kırk gün sonra Mansura'ya geldi ve tahta çıktı. Kısa bir süre sonra yapılan savaşta IX. Louis'i yenerek tutsak etti. Bir süre sonra Şecerü'd-Dürr ile arası açıldı. Bahri Memlûkleri'ne kötü davranması sonucu 1250'de öldürülünce Mısır' da Eyyubi saltanatı sona erdi.

Şecerü'd-Dürr, 1 Mayıs 1250'de Salihli ve Bahri Memlûkleri tarafından seçim yoluyla Mısır sultanlığına getirildi. İzzeddin Aybeg de atabey oldu, ordu komutanlığı da ona verildi. Şecerü'd-Dürr, ülkenin tüm camilerinde kendi adına hutbe okuttu, para bastırdı. Dimyat'ı Fransızlar'dan geri aldı. Turanşah' ın Şam'a kaçan yandaşları, Abbasi halifesi el-Mutasım'ın yakınlarıyla birleşerek kadından hükümdar olamayacağını ileri sürdüler ve Şecerü'd-Dürr'ü 1 Ağustos 1250'de tahttan indirmeyi başardılar.

Memlûk emirleri ise meliklerini iktidarda tutmak için, onun İzzeddin Aybeg'le evlenmesini sağladılar. Ardından da Aybeg'i Mısır sultanı olarak tanıdılar. Ancak Şecerü'd-Dürr de bir sultan gibi davranmayı sürdürdü. Bu durumdan kurtulmak isteyen Aybeg, hükümdar soyundan gelen Bedrüddin Lülü'nün kızıyla evlendi. Şecerü'd-Dürr,11 Nisan 1257'de Aybeg' i gizlice boğdurdu. Olay meydana çıkınca Aybeg'in adamları Kal'a-i Cebel'e hücum ederek Şecerü'd-Dürr'ü öldürdüler.

• **BAKINIZ:** BAYBARS.

ŞEFİK BEY
(1819-1879)

Türk, hattat. Sülüs ve nesih yazıda büyük bir usta olmuştur.

Mehmed Şefik Bey İstanbul'da doğdu, gene aynı kentte öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Babası Süleyman Mahir Bey'in memur olarak çalıştığı Divan-ı Hümâyûn'da o da bir süre görev yaptıktan sonra hattatlığa ilgi duyarak işinden ayrıldı ve Ali Vasfi Efendi'den yazı öğrenmeye başladı. Öğretmeninin ölümü üzerine akrabasından tanınmış hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den ders aldı. Mustafa İzzet Efendi, Mustafa Râkım ile Mahmud Celâleddin'in üsluplarının etkisinde bir hattat olduğu için ondan ders alan Şefik Bey de önceleri aynı etkiyi sürdürdü, sülüs ve nesihte bu üslupta çalıştı. Sultan Abdülmecid Sakız Adası'nda yaptırdığı caminin yazılarını yazması için Şefik Bey'i görevlendirdi. Daha sonra da, 1855 depreminde harap olan Ulu Cami'nin duvarlarında eskiden yazılmış yazıların onarımı için Bursa'ya gönderildi. Üç yıldan fazla orada kalarak camideki eski yazıları onardığı gibi bazı yeni levhalar da yazdı.

Şefik Bey, sülüs, celî sülüs, nesih, celî nesihden başka divânî, celî divânî ve siyâkat yazılarını da büyük bir ustalıkla yazmıştır. Yapıtlarının bir bölümü Türk ve İslam Eserleri Müzesi ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ulucami* yazıları, Bursa; *Daire-i Umûr-ı Askeriye* yazısı, Harbiye Nezareti (bugün İstanbul Üniversitesi) dış kapısı, Beyazıt/İstanbul; *Fatih Suresi Ayetleri*, Harbiye Nezareti (bugün İstanbul Üniversitesi) dış kapısı, Beyazıt/İstanbul.

• **KAYNAKLAR:** S. Ünver, *Hattat Şefik Bey*, 1956.

ŞEHRİYÂR
(1906)

İranlı şair. *Haydar Baba'ya Selam* adlı uzun manzumesiyle tanınmıştır.

Tebriz'de doğdu. Asıl adı Seyyid Mehmed Hüseyin'dir. İlk ve ortaöğrenimini Tebriz'de bitirdi. 1923'te Tahran Tıp Fakültesi'ne girdiyse de son sınıfta öğrenimini yarım bıraktı. Nişabur ile Meşhed noterliklerinde çalıştı. 1937'de Tahran'a dönüp Tarım Bankası'nda görev aldı.

Şehriyâr, önceleri Behçet mahlasını kullandı. Şiirlerini Farsça ve Azeri Türkçesi'yle yazdı. Kendisini üne kavuşturan *Haydar Baba'ya Selam* adlı manzumesinde, çocukluğunun tatlı acı anılarını, doğduğu büyüdüğü yerlerden ayrı kalışını dile getirmiştir. Haydar Baba, Tebriz çevresinde, Kara Çemen'in Huşgenab kasabası yakınında bulunan bir dağın ve onun eteğindeki köyün adıdır. Manzume, herbiri beş mısralık, on bir hecelik, yetmiş altı hanedir.

Şehriyâr, manzumesinde doğa betimlemelerine yer vermiş, duygularını, düşüncelerini son derece akıcı sözcüklerle anlatmıştır. *Haydar Baba'ya Selam*, İran, Kuzey Azerbaycan, Irak ve Türkiye'de kısa sürede tanınmıştır. Farsça'ya ve günümüz Türkçe'sine de çevrilmiştir. Birçok şair Şehriyâr'a nazireler yazmıştır. O da kimisine manzum yanıtlar vermiştir. Bunların en tanınmışları Kuzey Azerbaycanlı şair Mehmed Rahim Bey ile Serhend'e yazdıklarıdır. Farsça şiirleri üç kitap halinde basılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Şehriyâr ve Haydar Baya'ya Selam*, A.Ateş (yay.), 1964; *Şehriyâr*, 3 cilt, 1949-1956.

Resim: 637
Nusret SUMAN ***"Orhan Veli Büstü"****, 1958, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*

Resim: 638
SÜLEYMAN SEYYİT "Portakal", ykş. 1895, Özel Koleksiyon

Resim: 639
SÜLEYMAN SEYYİT "Ağaç", Özel Koleksiyon

Resim: 640
Ayetullah SÜMER
"Bakırlı Natürmort",
Özel koleksiyon

Resim: 641
ŞEFİK BEY "Celî Sülüs Levha", 1875, Özel Koleksiyon

Resim: 642
ŞEYH HAMDULLAH "Sülüs, Nesih Kıta", Özel Koleksiyon

ŞEHU, Mehmed
(1913-1981)

Arnavut asker ve devlet adamı. 1954'ten ölümüne değin başbakanlık yapmıştır.

10 Ocak 1913'te Çoruşi'de doğdu, 17 Aralık 1981'de Tiran'da öldü. Babası Müslüman bir din adamıydı. 1932'de Tiran'daki Amerikan Meslek Okulu'nu bitirdikten sonra, 1935'te kazandığı bursla İtalya'nın Napoli kentindeki bir askeri akademiye girdi. Ancak antifaşist etkinlikler içinde yer aldığından kısa bir süre sonra İtalya'dan ayrılarak ülkesine dönmek zorunda kaldı. Tiran'daki Subay Okulu'nda öğrenim gördü. İspanya İç Savaşı sırasında Cumhuriyetçiler'in safında çarpışmak üzere 1937'de İspanya'ya gitti. Orada Arnavut gönüllülerine önderlik etti; Garibaldi Uluslararası Tugayı'nda bir taburun komutanlığını yaptı ve 1938'de İspanyol Komünist Partisi'ne girdi. Cumhuriyetçiler'in yenilgiye uğramasının ardından kaçtığı Fransa'da üç yıl tutuklu kaldıktan sonra ülkesine döndü.

II.Dünya Savaşı sırasında Arnavutluk'u işgal eden İtalyan ve Alman birliklerine karşı Enver Hoca önderliğindeki Arnavutluk Komünist Partisi'nin (AKP) yürüttüğü partizan savaşına katılıp Vlore bölge komitesine girdi. Hızla yükselerek 1943'te tugay komutanı ve AKP Merkez Komitesi aday üyesi oldu. Ertesi yıl tümen komutanlığına yükseldi ve Enver Hoca'nın kurduğu Ulusal Kurtuluş Konseyi adlı yürütme organında görev aldı. Arnavutluk'un Kasım 1944'te bütünüyle işgalden kurtulmasından sonra 1945'te SSCB'ye giderek bir yıl kadar Moskova'daki Voroşilov Askeri Akademisi'nde okudu. Dönüşünde genelkurmay başkanlığına getirildiyse de, 1948'de SSCB ile Yugoslavya arasında baş gösteren anlaşmazlık sırasında Yugoslavya'nın Arnavutluk'ta asker bulundurma isteğine karşı koyduğundan bu görevden alındı. Arnavutluk'un bir süre sonra, komünizmden saptığı ilan edilen Yugoslavya ile ilişkilerini kopararak SSCB'nin yanında tavır alması üzerine, Yugoslavya ile işbirliği yapmakla suçlanan Koçi Xoxe'nin yerine içişleri bakanlığına ve gizli polis örgütünün başkanlığına getirildi. Aynı zamanda bakanlar kurulu başkan yardımcısı ve yeni adıyla Arnavutluk Emek Partisi'nin (AEP) Politbüro üyesi oldu.

Yeni benimsenen kolektif önderlik ilkesi doğrultusunda Enver Hoca, Temmuz 1954'te başbakanlıktan çekilince, onun yerini aldı. Daha çok iç sorunlarla uğraşarak sanayileşme ve tarımda kolektifleştirme üzerinde durdu. 1955'te toplanan ve Varşova Paktı'nın imzalanmasıyla sonuçlanan Varşova Konferansı'nda ülkesini temsil etti. Nisan 1957'de Enver Hoca ile birlikte Moskova'ya gidip bir iktisadi yardım antlaşması imzaladı. Ancak Arnavutluk'un Yugoslavya ile ilişkilerin düzeltilmesine karşı çıkması ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile ortaya çıkan anlaşmazlıklarda SSCB'yi desteklemekten kaçınması üzerine, bu yardım programı kesildi. 1961'de SSCB ile diplomatik ilişkilerini koparan Arnavutluk, uluslararası konularda ÇHC'ye yakın bir dış politika izlemeye ve iktisadi alanda büyük ölçüde bu ülkeye dayanmaya başladı. Arnavutluk'un 1977 ortalarında ÇHC'nin ABD'ye yakınlaşma siyasetine yönelttiği eleştiriler, ÇHC'nin de bütün yardımları askıya almasına neden oldu.

1972'den sonra parti ve devlet yönetiminde konumunu güçlendiren ve 1974'te savunma bakanlığı görevini de üstlenen Şehu, uzun yıllardır sürdürülen yalnızlık politikasının terk edilerek Yugoslavya ve Romanya ile işbirliği yapılması ve Batı Avrupa ile ilişkilerin düzeltilmesi yönünde çaba harcadı. Ancak AEP'nin Kasım 1981'deki VIII. Kongre'sinde Politbüro'da yapılan önemli değişikliklerle gücünü yitirdi. Çok geçmeden "sinirsel bir bunalım geçirerek intihar ettiği" biçiminde resmi bir açıklama yapıldı. Yerine Enver Hoca'ya bağlılığıyla tanınan birinci başbakan yardımcısı Adil Çarçani geçti. Kasım 1982'de Enver Hoca tarafından, II.Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD, SSCB ve Yugoslavya gizli istihbarat örgütlerine hizmet etmekle ve Arnavutluk'un "en tehlikeli hain ve düşmanlarından biri" olmakla suçlandı. Bu konuşmanın ardından yandaşlarına karşı geniş çaplı bir tasfiye hareketi başlatıldı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *On the Experience of the National Liberation War and on the Development of the National Assembly* (İng. çev.) 1963, ("Ulusal Kurtuluş Savaşı Deneyimi ve Ulusal Meclisin Gelişmesi Üzerine"); *La bataille pour la la libération de Tirana,* (Fr. çev.) 1969, ("Tiran'ın Kurtuluşu İçin Savaş").

- **BAKINIZ:** HOCA.

ŞEMSEDDİN İLTUTMUŞ
(? -1236)

Delhi Memlûk Devleti hükümdarı. Ülkenin bütünlüğünü yeniden kurarak sınırlarını genişletmiştir.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Mayıs 1236'da Delhi'de öldü. Kutbeddin Aybeg'in kölesiydi. Daha sonra damadı olarak Badaun'a vali atandı. Aybeg'in 1210'da ölmesinden sonra yerine geçen oğlu Ârâm Şah'ın duruma egemen olmaması sonucu ülke dörde bölündü. İltutmuş, Ârâm Şah'la yaptığı savaşta onu yenerek öldürdü ve 1211'de tahta çıktı. Ülke bütünlüğünü yeniden kurmak ve iktidarını pekiştirmek için çalışırken Aybeg'in öteki damadı Kabaca, dağınıklıktan yararlanarak Multan, Aşağı Sind, Lahor ve Pencab'ın büyük bölümü ile Sütlec Irmağı'nın güneyini ele geçirerek bağımsız bir biçimde yönetmeye başladı. 1215'te Kabaca'dan kimi yerleri geri alarak Delhi'ye saldıran Gazne Beyi Taceddin Yulduz'u Tarain'de yenerek öldüren İltutmuş, Kabaca'yı kendine bağlı olmak koşuluyla Yalduz'un aldığı yerleri fethetmekle görevlendirdi. 1217'de Lahor nedeniyle savaşa tutuştuğu Kabaca'yı yenerek kenti ele geçirdi. 1225'te Bengal seferine çıktı. 1226'da Rambator'u, 1227'de Mandevar'ı, 1228'de Sind'i aldı. Ayaklanan Bengal hükümdarını öldürterek Bengal'i egemenliği altına aldı.

1229'da Abbasi halifesi tarafından gönderilen

hilatla Hindistan'ın halife tarafından tanınan ilk Müslüman hükümdarı oldu. Bastırdığı paralarda ve yazıtlarda onun verdiği Nâsırül-Müminin sanını kullandı. 1231'de Kabaca'yı ortadan kaldırdı. 1232'de Gwalior'u, 1234'te Malva'yı, Bilsan ve Uceyn'i alarak 1236'da Kalkarlar'a karşı Pencap seferine çıktı. Sağlığının bozulması nedeniyle sefer dönüşü öldü.

• BAKINIZ: KUTBEDDİN AYBEG.

ŞEMSEDDİN SAMİ
(1850-1904)

Osmanlı, yazar. İlk Türk romanını yazmış, Türkçe'nin sadeleşmesi gereğini savunmuştur.

1 Haziran 1850'de Yanya'ya bağlı Fraşer'de (bugün Yunanistan'da) doğdu, 18 Haziran 1904'te İstanbul'da öldü. Lise öğrenimini Yanya'da bir Rum okulunda tamamladı. 1871'de İstanbul'a gitti ve Matbuat Kalemi'ne memur olarak girdi. 1872'de *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı romanını yayımladı. İstenmeden yapılan evliliklerin olumsuz sonuçlarını işleyen bu yapıtı birçok eleştirmence roman türünün Türk edebiyatındaki ilk örneği sayılmakla birlikte, aşırı bir duygusallıkla yalnızca olayların anlatılması ve karakterlerin belirgin biçimde çizilmeyişi gibi nedenlerle kalıcı bir başarı kazanamadı. 1873'ten sonra bir süre başta *Hadika* olmak üzere çeşitli gazetelerde çalışan, 1874'te vilayet gazetesinin yöneticiliğini yapmak için Trablusgarp'a giden Şemseddin Sami, 1876'da İstanbul'da *Sabah* adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. Bu yıllarda daha çok tiyatro türündeki yapıtlara ağırlık verdi. *Besa yahut Ahde Vefa, Seydi Yahya* ve *Gâve* adlı yapıtları ancak yazıldıkları dönemde sahnelenebilmiş oyunlardır. Şemseddin Sami 1877'de bir görevle Rodos'a, oradan Yanya'ya gitti. 1878'de İstanbul'a dönerek *Tercüman-ı Şark* gazetesinde çalıştı. Bu gazete kapandıktan sonra Cep Kitapları adıyla değişik konularda küçük, öğretici kitaplar yayımladı. 1879'da *Aile*, 1880'de *Hafta* dergilerini çıkardıysa da her ikisini de sürdüremedi. Bu yıllarda çeviriye de ağırlık vererek 1879'da Victor Hugo'dan *Sefiller*'i, 1885'te Daniel Defoe'dan *Robinson*'u çevirdi. 1893'te uzun süredir üyesi bulunduğu Teftiş-i Askeri Komisyonu'nun başkâtipliğine atandı.

Şemseddin Sami'nin en önemli çalışmaları dil konusunda olmuştur. Bu alanda özellikle sözcükleri ve Türk dilinin yabancı sözcük ve kurallardan arındırılması konusunda yazdığı makaleleri ile adını duyurmuştur. İlk sözlüğü *Kamûs-ı Fransevî*'yi, 1882'de Fransızca'dan Türkçe'ye ve 1885'te Türkçe'den Fransızca'ya olmak üzere iki cilt halinde yayımlamıştır. 1888-1899 arasında *Kamûsü'l-A'lâm* adıyla altı ciltlik büyük bir tarih ve coğrafya ansiklopedisi yazmış, bundan sonra da en önemli çalışması olan *Kamûs-ı Türkî*'yi yayımlamıştır. Şemseddin Sami, Osmanlı adının devletin unvanı olduğunu, oysa Türk ırkının ve dilinin Osmanlı devletinden çok önceleri de var olduğunu ve bu nedenle Osmanlıca olarak adlandırılan bir dilin olamayacağını ileri sürerek bu yapıtının adında Türk sözcüğünü kullanmıştır. Hazırladığı ansiklopedi ve sözlükler bugün de bu konularda yapılan çalışmalarda temel kaynak olma özelliğini korumaktadır. Şemseddin Sami ayrıca Orhun yazıtlarını da Türkçe'ye çevirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, 1872. **Oyun:** *Besa Yahut Ahde Vefa*, 1875; *Seydi Yahya*, 1876; *Gâve*, 1876. **Sözlük-Ansiklopedi:** *Usûl-i Tenkit ve Tertip*, 1882; *Kamûs-ı Fransevî*, 2 cilt, 1882-1885; *Kamûsü'l A'lâm*, 6 cilt, 1888-1899; *Kamûs-ı Türkî*, 1901; *Nev-usul Sarf-ı Türkî*, 2 cilt, 1899-1901.

• **KAYNAKLAR:** İsmail Hakkı, *Şemseddin Sami Bey*, 1893; H. T. Dağlıoğlu, *Şemseddin Sami Hayatı ve Eserleri*, 1934; A.S.Levend, *Şemseddin Sami* (bibliyografya içerir), 1969.

ŞEMS TEBRİZİ
(? -1247)

İranlı mutasavvıf. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin gelişimindeki etkisiyle ünlüdür.

Tebriz'de doğdu, doğum yılı bilinmiyor, Konya'da öldü. Kimi kaynaklara göre Alâeddin Çelebi, babası Celâleddin Rûmî ile Şems arasındaki özel yakınlıktan kuşkulanarak, onu öldürüp kuyuya atmıştır. Tebriz'de iyi bir öğrenim görüp, çağının geleneğine uyarak, İslam diniyle ilgili bilgileri edindikten sonra kendini tasavvufa veren Şems, bütün Batı İran'ı, Irak, Suriye ve Azerbaycan'ı gezdikten sonra Anadolu'ya geldi, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'yle tanıştıktan sonra Konya'ya yerleşti. Yazılı yapıt bırakmayan Şems'in düşünceleri sonradan konuşmalarının toplandığı Arapça *Makalât* (Konuşmalar) adlı kitaptan öğrenilmektedir. Celâleddin Rûmî, *Divan-ı Kebir*'de (Büyük Divan) ona olan derin bağlılığını sınırsız, taşkın ve etkileyici bir sevgiyle dile getirir.

Şems Tebrizi inanç bakımından Şeriat ilkelerine bağlı görünür, ancak duyuş ve seziş yönünden Varlık Birliği'nin savunucusu olduğu, onunla ilgili açıklamalardan anlaşılmaktadır. Celâleddin Rûmî üzerindeki derin etkisi de bu Varlık Birliği anlayışından kaynaklanır. Ona göre Tanrı her varlıkta, her varlık Tanrı'dadır, gerçekte Bir, görünüşte, çokluk vardır. Tanrı'ya ulaşmanın tek yolu sevgidir. Sevgi insanın kendi özünde başkasını, başkasında kendini bulmasıdır. Yaratılışın kaynağı da bu karşılıksız sevgidir. Tin ölümsüzdür, tanrısaldır, gövdeden ayrıldıktan sonra gene geldiği kaynağa, Tanrı'ya dönecektir. Bütün nesneler Tanrı'ya kavuşmanın özlemi içindedir. Canlı, cansız her nesne, kendi özel diliyle, Tanrı'yı anar. İnsan Tanrı'yı sevdikçe kendini, kendini sevdikçe Tanrı'yı sever, sevgi bir yaşama, bir var olma ilkesidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Makalât*, yazma, (Konuşmalar, 2 cilt, 1974-1975).

ŞEREN, Turgay
(1932)

Türk, futbolcu. 13 yıl milli takımın kaptanlığını yapmıştır.

15 Mayıs 1932'de Ankara'da doğdu. Babası Atatürk'ün özel kalem müdürlerindendi. İlkokulu Çorlu'da okuduktan sonra devlet parasız yatılı sınavını ikincilikle kazanarak Galatasaray Lisesi'ne girdi. Önceleri basketbol ve voleybol oynadı, sarı kırmızılı formayı ilk kez voleybolcu olarak giydi. Futbol yeteneğini sezen beden eğitimi öğretmeninin önerisi üzerine önce okul takımında, antröner Molley'in isteği ile de daha sonra Galatasaray genç takımında santrfor oynamaya başladığı zaman henüz on beş yaşındaydı.

Aynı yıl Galatasaray A takımına geçti. İki yıl sonra bu takımın kaleciliğine getirildiğinde on yedi yaşındaydı, bir yıl sonra da milli takıma çağrıldı. 28 Mayıs 1950'de İran'la yapılan ve 6-1 Türk takımının galibiyetiyle biten maçta milli takımın kalesini korudu. Bu maç onun büyük başarılarının ilki oldu. 17 Haziran 1951'de Türk futbol tarihinin en unutulmaz zaferlerinden birinin yaratıcısı oldu ve 2-1'lik Federal Almanya galibiyetini sağladı. Berlin'de oynanan bu maçta dönemin en usta futbolcularına geçit vermedi ve büyük takdir topladı.

Şeren futbol yaşamı boyunca 51 kez milli formayı giydi ve 13 yıl süreyle milli takımın kaptanlığını yaptı. Böylece en fazla milli olan futbolcu olarak Lefter'den sonra altın madalya alan ikinci futbolcu oldu. Otuz beş kez milli takım kaptanlığı yapmasıyla da erişilmesi güç bir başarı sağlamıştır. Türkiye'de on bir kez yılın sporcusu seçildi. 1958'de Arjantin'in ünlü River Plate kulübünden teklif aldı. Bu teklifi kabul ederek 1959'da Buenos Aires'e gitti. Galatasaray Kulübü'nün istediği yüksek transfer ücreti onun bu kulüpte oynamasına engel oldu. River Plate formasını ancak özel maçlarda giyebildi.

Şeren yalnız Türkiye ölçülerine göre değil dünya ölçülerine göre de büyük kaleciydi. Fizik gücünü, hareket çabukluğu ile birleştiriyor, sezgi ve denetim yeteneği ile rakiplerine gol fırsatı vermiyordu. İyi yer tutması, alan savunmasında rakibini ve topu dikkatle izlemesi onun en önemli niteliklerinden biriydi. Uzun degajlarıyla forvetini beslemesi ve gol pozisyonu yaratması da özelliklerinden biriydi. Futbolu bıraktıktan sonra başta Galatasaray olmak üzere çok sayıda kulübün teknik direktörlüğünü yaptı. Bir yandan da yapmaya başladığı spor yazarlığını halen (1985) *Milliyet* gazetesinde sürdürmektedir.

ŞERİF, Muzaffer
Bak. SHERIF, Muzafer

ŞERİF HÜSEYİN
Bak. HÜSEYİN b. ALİ

ŞEVKET-İ BUHARÎ
(? -1695)

İranlı Divan şairi. Sebk-i Hindî üslubunun öncülerindendir.

Buhara'da doğdu, Isfahan'da öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Asıl adı Muhammed İshak'tır. Buhara emirinin oğludur. Buhara'da çok iyi bir öğrenim gördü. Babasının ölümünden sonra emirlik elinden alınınca Buhara'dan ayrıldı. Isfahan'da Muhammed Sadeddin Han'ın yanına gitti. Daha sonra Hindistan'a geçti. Muhammed Ali Gevher Şah'ın sarayında bulundu. Bu nedenle Şevket-i Hindî diye de anılır.

Yaşadığı dönemin ünlü şairleri Saib, Feyzî, Örfî, Muhteşem'le birlikte, İran şiirinde Sebk-i Hindî diye bilinen Hint üslubunun öncülerinden olmuştur. 17. yy Osmanlı Divan şiirinde bu üslubu benimseyen Nef'î, Neşatî, Nailî ve Nabî gibi şairler Şevket'in etkisi altında kalmışlardır. Kasidelerinin çoğu şerh edilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Şevket-i Buharî*, (ö.s.), 1873.

ŞEVKİ BEY
(1860-1891)

Osmanlı, besteci. 19.yy'ın ikinci yarısında gelişen yeni şarkı tarzının öncülerindendir.

İstanbul'da doğdu, 16 Temmuz 1891'de aynı kentte öldü. Müziğe küçük yaşta özel derslerle başladı. Rüştiye'yi bitirdikten sonra girdiği Muzikayı Hümayun'da Hacı Arif Bey'den çok yararlandı. Ancak saray yaşamının düzenine uyamayarak kısa bir süre sonra bu çevreden ayrıldı. Bundan sonra Gümrük, Harbiye nezaretlerinde kâtip olarak çalıştı. Aşırı içkinin, düzensiz yaşamanın getirdiği çöküntü ile genç yaşta öldü.

Ciddi bir müzik öğrenimi görmemesine karşın yeni şarkı üslubunun Hacı Arif Bey'den sonraki en önemli bestecisidir. Başlangıçta, izleyicisi olduğu bu bestecinin etkisinde kalmışsa da, kısa zamanda bundan sıyrılarak kendi üslubunu ortaya koymuştur. Öğretmeni de sayılabilecek olan Arif Bey'in şarkı formuna getirdiği yenilikleri benimsemiş, ancak melodi örgüsü, makamları işleyişi ve temalarıyla onunkinden daha farklı ürünler vermiştir. Güfteyi görür görmez ezgilendirmeye başlayan Şevki Bey'in şarkılarındaki en önemli özellik doğaçtan bestelenmiş olmalarıdır. Müziğinde hep aşk acısını, ayrılıkları, hüzünlü, karamsar duyguları dile getirmekle birlikte, hiçbir

parçasında abartıya kaçmamıştır. Taklit edilmesi güç bir sadelik içindeki şarkıları, halk müziğine özgü bir doğallık taşıyan,ama aynı zamanda ince bir beğeninin ürünü olan parçalardır. Yapıtlarının çok geniş bir dinleyici kesiminde günümüze değin sevilmesinin en önemli nedeni, doğaçtan söylenmiş olmalarından gelen bu çarpıcı içtenliktir.

Parçalarında, Arif Bey'inkilerin ölçüsünde makam ve usul zenginliği görülmez, ama kullandığı belirli makamları da tekrara düşmeden, değişik yönleriyle işlemiştir. Uşşak makamında elliden fazla birbirine benzemeyen şarkı bestelemiştir. Yapıtlarıyla kendinden sonraki hemen hemen bütün şarkı bestecilerini etkilemiş, 19. yy'da şarkıya verilen yeni biçim ve üslubun gitgide yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Şevki Bey çok verimli bir besteciydi. Parçalarını notaya alan kimi müzikçiler onun bir gecede sekiz şarkı bestelediğini anlatırlar. Altı yüzden fazla şarkı bestelediği de söylenir. Bunların büyük çoğunluğu notaya alınmadan unutulmuştur. Şarkılarının bugüne değin tam bir dökümü çıkarılmamıştır. İki yüzden fazla parçasının notaları bugün Türk müziği repertuarındadır. Suphi Ezgi, onun şarkılarını notaya almaya başlamış, ancak bu çalışmasını tamamlayamamıştır. Şevki Bey'in şarkıları için seçtiği güftelerin bir bölümü ölümünden sonra bir kitapta toplanmıştır. Bunların çoğu Edebiyat-ı Cedide'cilerle bazı amatör şairlerin şiirleridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Uşşak Şarkı* "Dağlar dayanmaz eninine dil-i mahzunumun"; *Uşşak Şarkı* "Kimseler gelmez senin feryâd-ı âteş bağrına"; *Uşşak Şarkı*, "Esir-i zülfünüm, ey yüzü mâhım"; *Hicaz Şarkı* "Severim cân-ı gönülden seni tersa çiçeğim"; *Hicaz Şarkı* "Kış geldi, firâk açmadadır sineme yâre"; *Sabâ Şarkı* "Mey içerken düştü aksin cânıma"; *Hüzzam Şarkı*, "Küşâde tâli'im..."; *Muhayyer Şarkı*, "Şeb-i yeldây-ı hicran içre kaldım"; *Rast Şarkı*, "Hicran oku sinem deler"; *Rast Şarkı*, "Nedendir bu dil-î zârın figanı"; *Yegâh Şarkı*, "Mû'tâd edeli giryeyi, zevke hevesim yok"; *Hicazkâr Şarkı*, "Gönlümü düçar eden bu hale hep".

• BAKINIZ: ARİF BEY [Hacı].

ŞEVKİ EFENDİ
(1829-1887)

Türk, hattat. Sülüs ve nesih yazılarında Hâfız Osman Okulu'nun bir kolunu kurmuştur.

Mehmed Şevki Efendi Kastamonu yakınında Seyyidler köyünde doğdu, 7 Mayıs 1887'de İstanbul'da öldü. Doktor, tıp ve sanat tarihçisi Süheyl Ünver'in dedesidir. Küçük yaşta İstanbul'a gelerek dönemin önemli hattatlarından biri olan dayısı Hulusi Efendi'den yazı meşkettl ve on iki yaşında icazetnâme aldı. Bu sanatta daha ileriye gitmesi için öğretmeninin onu başka hattatlara yollamasını kabul etmeyerek ona saygısını gösterdi. Daha çok, eski büyük hattatların yazılarına bakarak kendini geliştirdi. Sülüs ve nesih yazıda neredeyse ünlü Hâfız Osman'ın düzeyine yükseldi. 1848'de Bâb-ı Seraskerî Dairesi'ne memur olarak girdi. Daha sonra Harbiye Nezareti'ne bağlı olan Menşe-i Küttâb-ı Askerî adlı okulda yaşamının sonuna kadar yazı öğretmenliği yaptığı gibi, ayrıca Yıldız Sarayı'nda şehzadelere, ileri gelenlerin çocuklarına da yazı dersleri verdi. 1883'te Saray tarafından Mecidî Nişanı'yla onurlandırıldı.

Şevki Efendi döneminin en büyük ustası olmasına karşın büyük bir alçakgönüllülükle her isteyene yazı göstermiş, haftada bir gününü meraklılara ayırmıştır. En tanınmış öğrencisi Bakkal Ârif Efendi'dir.

Yapıtları müze, kütüphane ve özel koleksiyonlardadır. İmzalarında Mehmed Şevkî, Şevkî, Esseyyid Mehmed Şevkî adlarını kullanmıştır.

ŞEYH ADİY
(1075-1162)

Arap din adamı. Yezidilik'in kurucusudur.

Lübnan'da Baalbek yakınlarında Beytfar'da doğdu, Irak'ta Musul yakınlarında Laleş'te öldü. Asıl adı Şeyh Adiy b. Misafir'dir. Yaşamı, kendisine bağlananların ürettiği söylencelerle karıştığından, gerçeği ayırmak güçtür. Yapıtlarının incelenmesinden iyi bir öğrenim gördüğü, özellikle Yeni-Platonculuk'tan esinlenen tasavvufu çok iyi bildiği, İslam dininin bütün ayrıntılarını kavradığı anlaşılmaktadır.

Şeyh Adiy'in geliştirdiği inanç öğretisine Yezidilik denir. Özel bir din niteliği taşıyan bu kuruma göre Tanrı en yetkin, en olgun insanda nesnelleşmiş, görünür duruma gelmiştir. Yeryüzünde bilinen en olgun, en yetkin kişi de halife Ali'dir, bu nedenle Ali Tanrı'dır. Hz. Muhammed'i, sapkınları uyarmak için gizlilikler evreninden, görevli olarak gönderen de Ali'dir. Varlık iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır. Tanrı iyiliği, şeytan kötülüğü yansıtır. Bu nitelikleri dolayısıyla Tanrı ile şeytan arasında sürekli çekişme vardır. Başlangıçta Tanrı ile şeytan eşit nitelikler taşırdı. Tanrı, şeytanı kıskanıp cennetten uzaklaşmasına yol açınca, kötülüğü seçen şeytanla çekişme başlamıştır. Şeyh Adiy'in izini sürenler *Melik Tavus* adını verdikleri şeytanın sonunda savaşı kazanıp Tanrı'yı alt edeceğine inanırlar. Şeytan sözcüğünü yansıttığı için de "Ş" harfini, onunla başlayan sözcükleri anmazlar.

Yezidiler, kutsal kitapları olan *Kitabu'l-Celve*'yi ("Esin Kitabı") Tanrı'nın Şeyh Adiy'e indirdiğini bu nedenle onun tanrısal niteliklerle donatılmış üstün bir insan olduğunu ileri sürer, Şeyban'daki türbesini kutsal sayarlar. Yezidiler'in *Mushaf-ı Reş* ("Kara Kitap") adını verdikleri bir kutsal kitapları daha vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *İ'tikadı Ehlü's'Sünne*, yazma, ("Sünni İnancı"); *Abad-ı Nefs*, yazma, ("İnsanın Uyması Gereken Kurallar"); *Vesâyâ*, yazma, ("Öğütler").

ŞEYH GALİB
(1758-1799)

Osmanlı Divan şairi. Divan şiirine duyuş ve söyleyiş bakımından yeni bir hava getirmiştir.

İstanbul'da doğdu, 4 Ocak 1799'da aynı kentte öldü. Asıl adı Mehmed'dir. Mustafa Reşid adlı bir Mevlevi'nin oğludur. Düzenli bir öğrenim görmedi. Babası tarafından yetiştirildi. Farsça ve Arapça öğrendi. İran edebiyatıyla yakından ilgilendi. Çok genç yaşta şiir yazmaya başladı. Farsça hocası Süleyman Neşet ona Esad mahlasını verdi. Sonraları bu adı bırakarak Galib mahlasını aldı. Kısa bir süre Divan-ı Hümâyûn kaleminde çalıştıktan sonra 1784'te Konya'ya giderek Mevlevilik'e girdi. 1787'de tarikat usulünce çilesini tamamlayarak dede oldu. 1791'de İstanbul Galata Mevlevihanesi şeyhliğine getirildi. Ölünceye değin bu görevde bulundu.

Şeyh Galib kısa yaşamında önemli yapıtlar vermiş bir şairdir. 1782'de düzenlediği *Divan*'ında en büyük yeri gazeller alır. Ayrıca ünlü naat'ı ile kaside, rubai, kıt'a ve şarkıları da bu yapıtın içinde önemli bir yer tutar. Daha sonra yazdığı şiirlere değişik şiir mecmualarında rastlanır. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* adlı yapıtı birçok yönden etkisinde kaldığı Yusuf Sineçâk'ın *Cezire-i Mesnevi* adıyla Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinden yaptığı derlemenin açıklamasıdır. *er-Risaletü'l Behiyye fi Tarikati'l-Mevleviyye* adlı küçük yapıt ise Ahmed Dede'nin *es-Sohbetü's-Sâfiyye* adlı Arapça risalesinin yine Arapça yazılmış açıklamasıdır. Burada Mevlevilik'le ilgili önemli bilgiler yer alır.

Şeyh Galib'e asıl ün kazandıran ve Divan edebiyatında seçkin bir yer açan yapıtı *Hüsn-ü Aşk* adlı mesnevisidir. *Hüsn-ü Aşk* soyut kahramanlara dayanmasıyla kendinden önceki tüm mesnevi edebiyatından ayrılır. Konunun işlenişindeki duygu, düşünce ve hayal zenginliği de tasavvufi soyutlamanın benzersiz bir örneğidir. Bu mesnevide, Beni Muhabbet (sevgi oğulları) adlı Arap kabilesinde bir gece olağandışı doğa olaylarından sonra biri kız, biri erkek iki çocuk doğar. Kıza Hüsn (güzellik), erkeğe Aşk adı verilir. Kabilenin ileri gelenleri bunları hemen nişanlarlar. Daha beşikteyken birbirlerine ilgi duymaya başlayan Hüsn ve Aşk birlikte okula giderler, birlikte büyürler. Sonunda Aşk, Hüsn'le evlenmek ister. Ancak kabile ileri gelenleri sevgide yeterliğini kanıtlamadan bunun mümkün olamayacağını, bu uğurda acılara, dertlere katlanmak gerektiğini söylerler. Aşk da sevgisini kanıtlamak için bin bir güçlükle dolu bir yoldan geçerek Kalp diyarına varmak için yola çıkar. Yıllarca süren acılara, yokluklara katlandıktan sonra Kalp diyarına varır ve Hüsn'e kavuşur. Tümüyle simgelere dayalı bu allegorik öykü tasavvufi düşüncenin bütün öğelerini en soyut biçimde yansıtır.

İki bin beyti aşan *Hüsn ü Aşk*'ta Şeyh Galib'in tardiyye adını verdiği altışar kıtalık dört muhammes, mesneviye ayrı bir özellik katar. Mesnevi türündeki yapıtlarda öykü ağır bastığı halde, *Hüsn ü Aşk*'ta şiir her zaman öne çıkar. Şiirsel yapı bakımından Mevlânâ'nın, Şabahabeddin Sühreverdi'nin ve Fuzuli'nin etkisi görülmekle birlikte, konunun işlenişi tümüyle özgündür.

Şeyh Galib, Divan edebiyatı geleneğine bağlı bir şairdir. Dil bakımından kendinden önceki şairleri yalın olmamakla eleştirmişse de, kendisi de bu yolda fazla bir şey yapmamıştır. Bazı gazellerinde ve özellikle şarkılarında oldukça yalın bir dil kullanmakla birlikte, tasavvuf düşüncesinin egemen olduğu şiirinde, bağlı olduğu Hint tarzının da (Sebk-i Hindî) etkisiyle, karmaşık, anlaşılması güç, muammalarla dolu bir dil ve anlatım ağır basar. Mevlevilik'te Yusuf Sineçâk ve Divane Mehmed Çelebi'nin temsil ettiği geleneği izlediğinden, şiirlerinde rindçe duyuşlar ve yaşam biçimi de belirgindir.

Şeyh Galib'in önemli bir hizmeti de Mevlevi şairleriyle ilgili çalışmasıdır. Bu konudaki hazırlıklarını sonraları yakın dostu ve müridi Esrar Dede'ye devretmiş, o da bunları genişletip düzenleyerek *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye* adlı ünlü yapıtını yazmıştır.

Şeyh Galib, Divan edebiyatının çökmeye yüz tuttuğu 18.yy sonlarında dil ve biçim bakımından geleneksel kalıplar içinde kalmakla birlikte, bu şiire duyuş, söyleyiş ve şiirsel ahenk bakımından yeni bir hava ve canlılık getirmiştir.

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü
Dayanır mı şîşedir bu reh-i seng-sâre düştü

O zamân ki bezm-i cânda bölüşüldü kâle-i kâm
Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düştü

Gehi zîr-i serde destî geh ayâğı koltuğunda
Düşe kalka hasta-î gam der-î lûtf-i yâre düştü

Erişip bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül
Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâre düştü

Meh-i bürc-i ârızında gönül oldu hâle mâil
Bana kendi tâliimden bu siyeb sitâre düştü

Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-ı vasla Yâ Hû
Bu değildi n'eyleyim bu yolum intizâre düştü

Reh-i Mevlevî'de Gaalib bu sıfatla kaldı hayrân
Kimi terk-i nâm ü şâne kimi i'tibâre düştü

(Şeyh Galib)

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan*, (ö.s.), 1836, (Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, 1971); *Hüsn ü Aşk*, 1887, (Hüsn ü Aşk, A. Gölpınarlı,(yay.), 1968); *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 1388); *er-Risaletü'l-Behiyye fi Tarikati'l-Mevleviyye*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Arapça Yazmalar No. 3408).

• **BAKINIZ:** ESRAR DEDE, YUSUF SİNEÇÂK.

ŞEYH HAMDULLAH
(1436/37-1519)

Türk, hattat. İslam yazısına yön veren büyük öncülerden biridir.

Amasya'da doğdu, İstanbul'da öldü. Yaşamıyla ilgili fazla bilgi yoktur. Babası, Buhara'dan Amasya'ya gelip yerleşen Şeyh Mustafa Dede idi. Şeyh Hamdullah, döneminin klasik eğitimini gördükten sonra güzel yazı yazmaya merak ederek tanınmış hattat Hayreddin-i Mar'aşî'den (?-1471) ders aldı. Ayrıca okçuluk ile de ilgilendi. Sonradan İstanbul'a geldiğinde Okmeydanı'nda kurulmuş olan Okçular Tekkesi'nde şeyhlik yaptı.

Şeyh Hamdullah Amasya'dayken, orada vali olarak bulunan Şehzade II.Bayezid'in dikkatini çekmişti. Bayezid ondan yazı dersi ve icazet aldı. Babası II.Mehmed'in (Fatih) ölümü üzerine İstanbul'a dönerken öğretmenini de birlikte götürdü. Topkapı Sarayı'nda ona bir yer verdi.

Şeyh Hamdullah ünlü hattat Yâkût-i Mustasımî'nin ve başka büyük hattatların yazılarını inceleyerek onlardan daha ileriye gitmeye çalıştı. Yeteneği ve II.Bayezid'in yüreklendirmesi ile yazıya yenilikler getirerek Yâkût'un üslubu yerine kendininkini geliştirdi ve yaymaya başladı. Onun çalışmalarıyla 15. yy'ın ikinci yarısında aklâm-ı sitte denilen altı çeşit yazı yeni bir aşamaya ulaştı. Arap ve İran bölgelerinde sınırlı bir sanat anlayışı içinde süren Yâkût üslubu Osmanlı sanatında önemini yitirdi. İstanbul, İslam yazısının merkezi durumuna geldi.

Şeyh Hamdullah'ın yazıya getirdiği yenilik matematik ve geometri ölçüleridir. Yâkût'un yazılarında sözcükler sanki dağınık bir durumda idi. Şeyh Hamdullah yazıya yapısal bir güzellik getirerek bu dağınıklığı ortadan kaldırdı. Aklâm-ı sitteyi örnekleriyle birlikte gösteren ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan bir murakka (albüm) altı çeşit temel yazıyı birbirinden ayırt etmek isteyenler için ana kaynaktır. 47 tane *Kuran* yazmıştır, dinsel yazı levhalarının sayısı 1000'i bulmaktadır.

Üslubu, Hâfız Osman'ın yaşadığı 17.yy'ın sonuna değin süren Şeyh Hamdullah'ın en ünlü izleyicileri arasında Derviş Ali (?-1673), Nefeszade Seyyid İsmail (?-1679), Ramazan b. İsmail (?-1680), Suyolcuzade Mustafa Eyyubî (?-1686), Ağakapulu İsmail b. Ali (?-1706), İsmail Zühdî, Şekercizade Seyyid Mehmed b. Abdurrahman (?-1752) sayılabilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Murakka,* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Bölümü No. 2084); *Kuran,* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III.Ahmed Bölümü No.5); *Bayezid Camii* yazıtı ve yazıları, İstanbul; *Bayezid Camii* yazıtı, Edirne; *Davudpaşa Camii* yazıtı, İstanbul; *Firuzağa Camii* yazıtı, İstanbul.

ŞEYHÎ
(? -1431)

Osmanlı Divan şairi ve hekim. 15.yy'da Divan şiirinin dil, sanat, zevk bakımından gelişmesinde büyük katkısı olmuştur.

Kütahya'da doğdu, aynı kentte öldü. Doğum tarihi bilinmediği gibi ölüm tarihi de kesin değildir. Asıl adı Yusuf Sinaneddin'dir. Öğrenimine doğduğu yerde başladı. Şair Ahmedî ve başka bilginlerden ders aldı. Bilgisini artırmak için İran'a gitti. Tasavvuf, hikmet (felsefe), tıp öğrenimi gördü. İran'dan dönüşü sırasında Ankara'da Hacı Bayram Veli'yi ziyaret edip, ona mürid oldu. Bu nedenle de şiirlerinde Şeyhî mahlasını kullandı. Kütahya'da bir aktar (eczane) açarak hekimliğe başladı. Germiyan Beyi II.Yakub Bey'in özel hekimliğinde bulundu. Ankara'ya giderek 1415 Karaman seferinde hastalanan I.Mehmed'i (Çelebi) iyileştirdi. Edirne'de II.Murad'ın sarayında, onun adına yazmaya başladığı *Husrev ü Şirin* mesnevisini bitiremeden öldü.

Şeyhî'nin *Divan*'ından başka, tıpla ilgili *Kenzü'l-Menafi* adlı manzum bir yapıtı ile rakipleriyle alay etmek için yazdığı, ancak toplumsal eşitsizliği de ortaya koyan ve hiciv edebiyatının tanınmış örneklerinden biri olan 226 beyitlik *Harnâme* adlı bir mesnevisi vardır. Yeğeni Cemalî, onun yarım kalmış 6944 beyitlik *Husrev ü Şirin* mesnevisinin sonuna asıl konuyla ilgili olmayan bir ek yazmıştır. Konusu aşk öyküsü olan mesnevide Şeyhî, ayrıca padişaha adaletli, cömert, yiğit olması gerektiğini de öğütler.

Şeyhî, yapıtlarında 15.yy Türkçe'sinin başarılı örneklerini vermiştir. Divan şiirinin kişilik kazanmasında büyük katkısı vardır. Kendinden sonra gelen Necatî, Ahmed Paşa, Fuzulî gibi ünlü şairleri etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Şeyhî Divanı,* (ö.s.), TDK (yay.), 1952; *Hüsrev ü Şirin,* (ö.s.), F.K.Timurtaş (yay.), 1963; *Harnâme,* (ö.s.), F.K.Timurtaş (yay.), 1971.

ŞEYH SAİD
(1865-1925)

Kürt din adamı. Doğu Anadolu'da bir Kürt devleti kurmak için ayaklanmıştır.

Elazığ'ın Palu ilçesinde doğdu, 29 Haziran 1925'te Diyarbakır'da öldü. Nakşibendi şeyhlerinden Mahmud'un oğludur. Doğduğu yerde dini öğrenim gördü. Sonraları Palu'dan ayrılarak sürü ticaretine elverişli olan Erzurum'un Hınıs ilçesine yerleşti. Ticari nedenlerle sık gittiği Halep'te, gizli Kürt İstiklal Komitesi adlı örgütle ilişki kurdu. 1923'te Zaza Kürtleri arasındaki etkisini ve zenginliğini kullanarak ayaklanma hazırlıklarına girişti.

Ocak 1925'te Cemiyet-i Akvam'ın (Milletler

Cemiyeti) ayaklanmayı destekleyeceği haberi üzerine 13 Şubat 1925'te Diyarbakır'ın Eğil bucağına bağlı Piran köyünde jandarma müfrezesine ateş açtırarak başlattığı ayaklanma hızla yayıldı. 17 Şubat'ta Genç (bugün Bingöl'ün ilçesi) il merkezi Darahini'yi alarak yağmaladı. Buraya yeni vali atayarak, onun İslamiyet'i ve halifeliği temsil ettiğini ilan etti. 21 Şubat'ta doğu illerinde sıkıyönetim ilan edildi. Muş cephesinden ilerleyen başka bir ayaklanma kolu Varto'yu ele geçirerek Muş üzerine yürüdü. Dört Kürt aşiretin desteğini alan Şeyh Said, Kıs Ovası'nda hükümet kuvvetlerini geriletti. 23 Şubat'ta karşılaştığı alayı Diyarbakır'a çekilmek zorunda bıraktı. 24 Şubat'ta Elazığ yağmalandı. TBMM 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükun Kanunu ile Ankara ve Diyarbakır'da İstiklal Mahkemeleri kurulmasını kabul etti. 7 Mart'ta Diyarbakır'a saldıran Şeyh Said savunmayı kıramayarak 8 Mart'ta geri çekildi. 26 Mart'ta toplu saldırıya geçen ordu birlikleri 15 Nisan'a dek ayaklanmacıların işgal ettikleri yerleri geri aldı. Şeyh Said de 15 Nisan'da Varto'da Carpuh köprüsünde yakalandı. Diyarbakır'daki Şark İstiklal Mahkemesi'nde yapılan yargılaması sonucu idam cezasına çarptırıldı.

ŞEYH ŞÂMİL
(1788-1871)

Dağıstanlı önder. Ruslar'a karşı Dağıstan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiştir.

Dağıstan'ın Gimri köyünde doğdu, Mart 1871'de Medine'de öldü. Avar asıllıdır. Gençlik yıllarında, Dağıstan'da Ruslar'a karşı direniş hareketinin önderi Gazi Muhammed'in siyasi ve dini düşüncelerinden büyük ölçüde etkilendi. 1830'da Gazi Muhammed'le birlikte Hunzag'a başarısız bir saldırıda bulundu. Mayıs 1831'de Tarku'nun işgaline, Derbend ve Kızlar kuşatmalarına katıldı. 1832'de Ruslar'la Gimri'de yapılan savaşta Gazi Muhammed öldü. Şeyh Şâmil de ağır yaralandı. 19 Eylül 1834'te yeni imam Hamza Bey'in Avarlar'ın beyi Hacı Murad tarafından öldürülmesi üzerine imamlığa seçildi.

1837'de Ruslar'ı İveliç'te yendi. İki tarafın da üstünlük sağlayamadığı Tilitl Savaşı'ndan sonra Tilitl, Aşilta ve Ahulgo'yu ve çok sayıda kabilenin desteğini kazanarak Çeçenistan'ı tümüyle yönetimi altına aldı. 1839'da yeniden saldırıya geçen Ruslar, Arguvan'ı ve Ahulga'yı işgal ettiler. Şubat ve Mart 1840'ta Çerkesler dört Rus kalesini ele geçirdi. Çeçenistan ve Hacı Murad'ın kendisine katılmasıyla birlikte tüm Avaristan bağımsızlık için ayaklandı. Egemen olduğu bölgelerde İslami bir yönetim kuran Şeyh Şâmil, 1843'te karargâhı olan Darga'ya saldıran Ruslar'ı bozguna uğrattıysa da, Temmuz 1845'te Ruslar Darga'yı işgal ederek yakıp yıktılar.

1851'de arasının açıldığı Hacı Murad, Ruslar'a sığındı. Avarlar'ın büyük çoğunluğu da onu izledi. 1855'te güney sınırını çembere alan Ruslar, 1856'da Çeçenistan'a saldırarak 1859'da burasını işgal ettiler. 13 Mart 1859'da Vedeno düştü, 30 Ağustos'ta Gunib'te kuşatılan Şeyh Şâmil 6 Eylül 1859'da teslim oldu. Ailesiyle birlikte Moskova yakınlarındaki Kaluga'ya yerleştirildi. 1869'da hac için Mekke'ye gitmesine izin verildi. Ancak geri dönmeyerek Medine'ye yerleşti ve orada öldü.

ŞEYYAD HAMZA
(13.yy)

Türk, şair. Şiirleri Anadolu Türkçe'sinin ilk ürünleri sayılır.

Yaşamı üstüne bilgi yoktur. Ancak Bursalı Lamiî Çelebi'nin *Letaif*'inde kayıtlı iki fıkradan Nasreddin Hoca ile çağdaş olduğu, şiirlerindeki dil özelliklerine dayanılarak 13.yy'da yaşadığı, kızı Aslı Hatun'un Akşehir'deki mezar taşı yazıtına göre de bu bölgeden olduğu sanılmaktadır.

Şeyyad Hamza, 1529 beyitlik *Yusuf ve Zeliha* ve 79 beyitlik *Dasitan-ı Sultan Mahmud* mesnevileriyle Anadolu Türkçe'sinin ilk ürünlerini vermiştir. Bunlardan başka bugüne kadar heceyle yazılmış iki dörtlüğü, üç manzumesi, çeşitli gazelleri ve naatları ele geçmiştir. Dokuz beyitlik bir gazeli Doğu Türkçe'siyle yazılmıştır.

Yusuf ve Zeliha mesnevisinde, öykünün *Kuran*'daki biçimine bağlı kalmıştır. Yusuf kıssası İslamiyet'in ilk çağlarından beri dinsel biçimiyle okunmuş, söylenmiş, hatta bir aşk serüveni olarak da işlenip manzum ve düzyazı öykü halinde yazılmıştır. Şeyyad Hamza kısa mesnevisinde, tasavvufun "ölmeden önce ölüm" ilkesine dayanarak nefsini (öz varlığını) yenebilen kişinin sultandan da üstün olabileceğini belirtmiştir. Şiirleri ise öğretici dinsel manzumelerdir. Şeyyad Hamza bunlarda Ahmed Yesevi'nin etkisi altında kalmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Yusuf ve Zeliha*, (ö.s.), Derhi Dilçin (yay.), 1946; "Dasitan-ı Sultan Mahmud-Şeyyad Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevisi", S.Buluç (yay.), *Türkiyat Mecmuası*, XV, 1968.

ŞİDE, Sadık
(1928)

Türk, sendikacı. 1974'ten beri Türk-İş genel sekreteridir.

Eskişehir'de doğdu. Ortaöğrenimden sonra Eskişehir DDY Cer Atölyesi'nde çalışmaya başladı. 1951'de Eskişehir Şeker Fabrikası'na geçti. Burada önce işçi temsilciliği, sonra da baştemsilcilik yaptı. Sendikal etkinliklerini Eskişehir Şeker Fabrikası İşçileri Sendikası'nda sürdürdü. Bu sendikada çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1961'de Şeker Fabrikaları İşçileri Federasyonu yönetim kuruluna seçildi.

Uzun süre Türk-İş Temsilciler Meclisi'nde ve değişik yönetim kademelerinde bulunan Şide, 1974'te Seyfi Demirsoy'un ölümüyle genel başkanlığa getiri-

len Halil Tunç yönetiminde Türk-İş genel sekreterliğine seçildi. Halen (1985) bu görevi yürüten Şide, 1975'te güvenoyu alamayan Sadi Irmak ve 12 Eylül 1980'den sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetlerinde sosyal güvenlik bakanlığı yaptı. Bu görevi kabul etmesi birçok tartışmalara yol açtı. Türk-İş'in bağlı olduğu ICFTU (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Türk-İş'in üyeliğini askıya aldı. Bu arada bakanlığı sırasında çalışma hayatına ilişkin çıkarılan yasalardan dolayı da eleştirildi.

• BAKINIZ: TUNÇ, YILMAZ.

ŞİMŞEK, Hikmet
(1924)

Türk, müzikçi. Türkiye'nin yurt dışında da tanınan ilk orkestra yöneticilerindendir.

Siirt'te doğdu. Babası subaydı. Küçük yaşta müziğe ilgi duydu. Konya ve İstanbul'daki askeri okullardan sonra Ankara'da Harp Okulu'na girdi. Ancak hastalanarak üç yıl İstanbul'da tedavi gördü. Bu sırada kendi kendine keman çalmayı öğrendi. Müzikçi olmaya karar vererek 1945'te Harp Okulu'ndan ayrıldı. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın sınavlarına Kemal İlerici (1911), Faik Canselen (1911) ve Selçuk Uraz gibi müzikçilerle çalışarak hazırlandı. 1946'da girdiği konservatuvarda F.Alnar, Eduard Zuckmayer ve A.A.Saygun'un öğrencisi oldu. 1953'te mezun olduktan sonra kurumun çeşitli bölümlerinde öğretmenlik etti. Aynı zamanda konservatuvarın orkestra ve korosunu da yönetti. Bu konuda, zaman zaman F.Alnar ile de çalıştı. 1956'da Alman Müzik Gençliği kurumunun davetlisi olarak gittiği Almanya'da iki yıl boyunca kimi şefleri izleme ve çeşitli orkestraları yönetme olanağını buldu. 1958'de Ankara'ya döndükten sonra Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın şef yardımcılığına atandı. 1962-1963 yıllarında Kuzeybatı Alman Filarmoni Orkestrası'nda ikinci yönetmen olarak çalıştı. 1981'de aldığı Devlet Sanatçısı unvanının yanı sıra, Polonya'nın Devlet Nişanı ve Symanovsky Nişanı, Macaristan'ın Zoltán Kodály Nişanı ve Tunus'un Devlet Nişanı'yla onurlandırılmıştır.

Yaşadığı ortam

Şimşek, Türkiye'de orkestra yöneticiliği eğitiminin olmadığı bir dönemde yetişmiş birkaç şeften biridir. Türkiye'den başka Almanya, Japonya, Macaristan, Belçika, Fransa, Tunus gibi 20'den fazla ülkede konserler vermiş, yabancı orkestralar yönetmiştir. Konserlerinde Türk bestecilerin yapıtlarını tanıtmaya özel bir önem gösterir. Aynı zamanda çoksesli sanat müziği alanında ilk Türk plağını da gerçekleştirmiştir. Türkiye'deki ilk müzik festivallerini yönetmiş, yurt dışında da festivallere katılmıştır. Ankara Radyosu Oda Orkestrası ve Çoksesli Korosu'nun, ardından TRT Televizyonu Müzik Bölümü'nün kurulmasına katkıda bulunmuştur. İzmir Devlet Senfoni Orkestrası'nın da kurucuları arasındadır.

ŞİNASİ
(1826-1871)

Türk, şair, yazar. Tanzimatla başlayan Batılılaşma hareketinin öncülüğünü yaparak dil, edebiyat ve düşünce yaşamının gelişmesinde etkili olmuştur.

İbrahim Şinasi 5 Ağustos 1826'da İstanbul'da doğdu, 13 Eylül 1871'de aynı kentte öldü. Topçu yüzbaşısı olan babası Mehmed Ağa 1829Osmanlı-Rus Savaşı sırasında vurularak ölünce, annesi onu, yakınlarının desteğiyle büyüttü. Şinasi ilköğrenimini Mahalle Sıbyan Mektebi'nde ve Feyziye Okulu'nda tamamladıktan sonra Tophane Müşiriyeti Mektubî Kalemi'ne kâtip adayı olarak girdi. Burada görevli memurlardan İbrahim Efendi'den Arapça, Farsça ve Osmanlıca'nın yazı kurallarını öğrendi, gene aynı kalemde görevli eski adı Chateauneuf olan Reşat Bey'den Fransızca dersi aldı. Bu görevindeki çalışkanlığı ve başarısı nedeniyle önce memurluk, sonra hulefalık derecesine yükseltildi. 1849'da, bilgisini artırması için, devlet tarafından Paris'e gönderildi. Burada matematik, tarih, doğabilim ve toplumsal bilimlerle ilgilendi. Edebiyat ve dil konularındaki çalışmalarını sürdürdü. Doğubilimci De Sacy ailesi ile dostluk kurdu. Ernest Renan'la tanıştı, Lamartine'in toplantılarını izledi. Doğubilimci Pavet de Courteille'e bilimsel çalışmalarında yardım etti. Dilbilimci Littré ile tanıştı. 1851'de Société Asiatique'e üye seçildi. 1854'te Paris dönüşünde bir süre Tophane Kalemi'nde çalıştı. Daha sonra Meclis-i Maarif üyeliğine atandı. Encümen-i Daniş'te (ilimler akademisi) görev yaptı. Koruyucusu sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın görevinden ayrılması üzerine, eğitim ve öğretim kurultayına sakalını keserek geldiği için üyelikten çıkarıldı. Reşit Paşa 1857'de yeniden sadrazam olunca, Şinasi de eski görevine döndü. 1860'ta Agâh Efendi ile birlikte *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesini çıkardı. Bir süre sonra bu gazeteden ayrıldı. 1862'de *Tasvir-i Efkâr* adıyla yeni bir gazete çıkardı. Devlet işlerini eleştirmesi ve Sultan Abdülaziz'e karşı girişilen eylemin düzenleyicilerinin yanında yer alması nedeniyle 1863'te Meclis-i Maarif'teki görevine son verildi. Gazeteyi Namık Kemal'e bırakarak, 1865'te Fransa'ya gitti. Orada sözlük çalışmalarına yöneldi. Société Asiatique üyeliğinden ayrıldı. 1867'de İstanbul'a döndü. Kısa bir süre sonra yeniden Paris'e gitti. Burada kaldığı iki yıla yakın sürede, Fransa Ulusal Kitaplığı'nda araştırmalar yaptı. 1869'da İstanbul'a dönünce bir basımevi açtı, yapıtlarının basımıyla uğraşmaya başladı. Kısa bir süre sonra beyin tümöründen öldü.

19.yy başları, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir çöküşün eşiğine geldiği yıllardı. Yönetici zümre, yıkılışın Batı'ya yönelerek ve Batı'nın desteğiyle önlenebileceğine inanmıştı. Batılılaşma hareketiyle birlikte yeni insanın yetişmesinde etkili olabilecek olan Batı kültürünü ve onun kaynaklarını tanıtma amacı ön planda tutularak Avrupa'ya öğrenci gönderilip onların bu yönde eğitilmesine çalışılıyordu. Bu

grup içinde yer alan Şinasi Batı, özellikle de Fransız kültürüyle tanıştı.

Şinasi, ülkenin uygarlaşma yoluyla gelişebileceğini, bunun da Batı örnek alınarak eğitim alanında uygulanacak akılcı bir yöntemle gerçekleşebileceğini savunmuştur. Bu amaçla yazarlığında çok yönlü bir çaba içine girmiştir. Gazete çıkarmış, makale, şiir ve oyun yazmış, sözlük çalışmaları yapmıştır. Halkın "aydınlatılmasına" yönelik bu çalışmalarında eğitime önem vermiştir. Dilin yalınlaştırılması ve edebiyatın halkın anlayabileceği bir dille yazılması çabasının ilk örneklerini ortaya koymuştur.

Batılılaşma sorununa yaklaşımında savunduğu düşünceleri gazeteciliği aracılığıyla halka iletmiştir. Bu amaçla kaleme aldığı yazılarını önce *Tercüman-ı Ahvâl*'de daha sonra da *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlamıştır. İmparatorluğun iktisadi ve toplumsal yapısının gelişimine ilişkin sorunlara değinerek, halkın yönetimde söz sahibi olması düşüncesini savunmuş, "ulus", "özgürlük", "kamuoyu", "yasal haklar", "basın özgürlüğü" gibi, o günün düşün yaşamına henüz girmemiş birtakım yeni kavramları tartışma gündemine getirmiştir.

Düşünceleri ve çalışmaları

Düzyazılarında yalın bir dil kullanmıştır. Dili Osmanlıca'nın süslemelerinden arındırarak doğru ve güzel yazmaya öncelik tanımıştır. Dildeki yalınlaşma çabasını edebiyat ve tiyatro alanlarındaki yenileştirme çalışmalarıyla desteklemiştir. Batı şiirini tanıtma, yeni şiir biçimlerini edebiyata sokma amacıyla Fransız şairlerinden çeviriler yapmıştır. Şiirlerinde, Divan edebiyatının geleneksel dil ve duyarlık evrenini aşarak dil, anlatım, imge ve tema bakımından yenilikçi bir

Tanzimat Edebiyatı

Tanzimat dönemi edebiyatı, Batılılaşma yolundaki Türk edebiyatının ilk evresini oluşturur. Tanzimat'ın ilanından yirmi yıl kadar sonra, 1860'ta Tercüman-ı Ahvâl gazetesinin çıkmasıyla, Tanzimat dönemi edebiyatı gerçek kimliğine kavuşur. Bu dönemde, eski edebiyat geleneğinin gittikçe gerilediği, yeni bir edebiyat anlayışının geliştiği ve ilk ürünlerini verdiği gözlenir.

Osmanlı İmparatorluğu 18.yy'da iktisadi, askeri ve siyasal alanda güçlenen Avrupa karşısında çöküş yıllarını yaşamaktaydı. Bu gerileme 19.yy'da gittikçe hızlanmış, imparatorluk iktisadi ve siyasal yönden giderek Batı ülkelerinin güdümüne girmişti. Bu çöküşü önlemek için birçok kurumun yeniden düzenlenmesi gerektiği görüşünden yola çıkılarak Tanzimat Fermanı ile birlikte bir dizi yenilikler ve yasalar toplumsal yaşamda yer almaya başladı. Batıya yöneliş, düşün yaşamı, giderek edebiyat yaşamının canlanmasında etkili oldu. Batı kültürüyle yetişmiş olan yeni kuşaklar, toplum yaşamındaki bu yenileşmeleri yeni bir anlatımla söyleme ve destekleme yolunu seçtiler.

Öğrenimini Fransa'da yapan Şinasi, Fransız şairlerinden şiir çevirilerini 1858'de bir kitapta toplayarak, Batı şiiri üzerine Türk okuruna ilk bilgileri verir. Bunu, Yusuf Kâmil Paşa'nın 1859'da Fénelon'dan* yaptığı Telemak çevirisi izler. Böylece, Batının edebiyat türleriyle tanışma başlar. Bu konuda gazetelerin rolü büyüktür. Şinasi'nin Agâh Efendi* ile birlikte 1860'ta çıkardığı ilk özel gazete Tercüman-ı Ahvâl'in, 1862'de tek başına çıkardığı Tasvir-i Efkâr'ın ve 1867'de çıkmaya başlayan Ali Süavi'nin* Muhbir'inin çevresinde kümelenen yazarlar, Tanzimat'la gelen yeniliklerin yer edebilmesi için görüşlerini savunmada, halka iletebilmede gazeteyi bir araç olarak görürler. Bunlar yazılarıyla bir yandan devlet yönetimindeki aksaklıkların giderilmesini, yeni bir anayasa hazırlanarak meclisin kurulmasını desteklerken, bir yandan da Avrupa'nın bilim ve tekniğinin kullanılarak toplumun geliştirilmesi, halkın aydınlanması için çaba harcarlar. Divan edebiyatı geleneğinin şiir, tarih, mektup türlerinin yanı sıra, makale, tiyatro, roman, anı, öykü, eleştiri gibi yeni edebiyat türlerini getirerek, bu türlerde verdikleri ürünlerde dilde sadeleşme ve halkı eğitme amacını güderler.

Şinasi, Ziya Paşa*, Namık Kemal* gibi ilk dönem yazarları "toplum için sanat" anlayışını benimseyerek, halkın aydınlatılmasında sanatın bir araç olduğunu, bunu gerçekleştirirken de onun anlayacağı bir dilin kullanılmasının gerekliliğini savunurlar. Montesquieu*, Rousseau*, Voltaire* gibi devrimci Fransız yazarlarının etkisinde kalarak vatan, özgürlük, yasa, millet, hak, adalet gibi kavramları yazılarında ve şiirlerinde kullanırlar. Toplumun bozuk yanlarını göstererek, bunları iyileştirmede sanatın rolünü vurgularlar ve yeni nazım biçimini benimserler.

Recaizade Mahmud Ekrem*,Abdülbak Hamid*, Samipaşazade Sezai* gibi ikinci dönem yazarlarının ise toplumsal temalardan uzaklaşarak, bireysel temaları işlediği ve "sanat için sanat" anlayışını benimsedikleri gözlenir. Roman alanındaki çevirileri ilk yerli örnekler izler. Namık Kemal, Şemseddin Sami*, Ahmet Midhat* Romantizm'in Recaizade Mahmud Ekrem, Samipaşazade Sezai, Nabizade Nazım* ise Realizm' in etkisinde ürünler verirler.

İlk tiyatro oyunu da Şinasi'nin Şair Evlenmesi ile bu dönemde ortaya çıkar. Daha sonraları Namık Kemal ve Abdülbak Hamid bu türde yapıtlar verirler. Ahmed Vefik Paşa* ise Moliere'den* yaptığı çevirilerle dönemin tiyatrosuna önemli katkılarda bulunur.

anlayışın ilk örneklerini ortaya koymuştur. Döneminin sorunlarına çağdaş bir duyarlıkla yaklaşarak insanı ön planda tutmuştur. La Fontaine'e öykünerek yazdığı fabl türündeki manzum masallarla bu türün ilk örneklerini vermiştir. *Şair Evlenmesi* adlı bir perdelik güldürüsü, Türkiye'de Batı tiyatrosu örnek alınarak, Türkçe yazılıp yayımlanmış ilk oyundur. Anlatımındaki yeniliğin yanı sıra işlediği tema bakımından da Türk tiyatro edebiyatının öncüsü olmuştur. Oyunda aracı ile evlenme geleneğinin olumsuz yanları sergilenerek, "eski düşünce ve yaşam tarzı" eleştirilir. Şinasi'nin bu yapıtı geleneksel Türk tiyatrosunun öğelerinden ve Batı tiyatrosunun dramatik teknik özelliklerinden yararlanarak vardığı bileşimle, Türk tiyatrosunda Batı'ya dönük, ama ulusal bir kimlik aranışının özgün bir örneği olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tercüme-i Manzûme*, 1859; *Şair Evlenmesi*, oyun, 1860; *Müntahabât-ı Eş'ar*, şiir, 1862; *Emsâl-i Osmâniyye*, 1863; *Tasvîr-i Efkâr*, makale, 3 cilt (ö.s.), E.Tevfik (der.), 1885.

• **KAYNAKLAR:** G. Akınca, *Batıya Yönelirken Şinasi*, 1981; M.F.Bengü, *Şinasi*, 1977; H.Dizdaroğlu, *Şinasi*, 1970; H.Seçmen, *Şinasi*, 1972.

ŞİN-Yİ

Bak. ÇEN-Yİ

ŞİT, Bayram
(1930)

Türk, güreşçi. Çalıştırıcı olarak da görev almıştır.

Denizli'nin Acıpayam ilçesinde doğdu. Güreşe yağlı güreş ve karakucak ile başladı. 17 yaşında mindere çıktı. Altı yıllık yağlı güreş ve karakucaktan sonra minder güreşine çabuk uyum sağladı ve ilk milli takım seçmelerine 1949'da girdi. Avrupa Şampiyonası seçmelerinde 52 kiloda Ali Yücel'i yenerek, milli takıma girme hakkını kazandı, fakat geçirdiği bir sakatlık yüzünden yarışmalara katılamadı. 1951 İskenderiye Akdeniz Oyunları'nda uluslararası alandaki ilk büyük başarısını kazandı. 63 kiloda kuvvetli rakiplerini yenerek birinci oldu.

1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'na 62 kiloda katıldı ve altın madalya kazandı. 1954 Tokyo Dünya Şampiyonası'nda ikinci, 1956'da İstanbul'daki Dünya Kupası'nda ise üçüncü oldu. 1956 Olimpiyat Oyunları'nda ünlü Japon güreşçisi Sasahara'ya yenilerek elendi. Serbest stilde kıvrak ve iyi oyun uygulayan güçlü fiziği ile tanındı. Güreşi bıraktıktan sonra Fransız milli takımını çalıştırdı. Bu görevde 4 yıl kaldı. 1972'de Türk serbest güreş milli takımının başına getirildi ve bu takımı Katoviçe'deki Dünya Şampiyonası'na hazırladı.

Bayram Şit çeşitli federasyonlarda teknik komite üyeliğinin yanı sıra kulüp ve bölge çalıştırıcılıklarında da bulunmuştur.

ŞOLOHOV, Mihail Aleksandroviç
(1905-1984)

SSCB'li yazar. Toplumcu gerçekçi edebiyatın önde gelen temsilcilerindendir.

24 Mayıs 1905'te Don Irmağı havzasında, Rostov'a bağlı Krulijin köyünde doğdu, 20 Şubat 1984'te Rostov'da öldü. On beş yaşında okulu bırakarak Kızıl Ordu'ya katıldı. Bir süre Moskova'da kaldıktan sonra 1924'te doğduğu yöreye döndü. 1932'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne üye oldu. II.Dünya Savaşı sırasında Moskova'ya gitti ve *Pravda* gazetesinin savaş muhabirliğini yaptı. 1949'da SSCB Bilimler Akademisi üyeliğine, 1954'te Sovyet Yazarlar Birliği Prezidyumu'na, 1961'de de Komünist Parti'nin Merkez Komite üyeliğine seçildi.

Şolohov'un edebiyatla ilişkisi Moskova'ya ilk gittiği yıllarda başlamıştı. Bu dönemde gazetelerde yazıları, röportajları ve çeşitli dergilerde öyküleri yayımlandı. Don yöresindeki Kazaklar'ı ve iç savaşı konu alan ilk öykü kitabı *Donskie rasskazy* (Don Hikâyeleri) 1926'da çıktı. Yazmaya 1925'te başlayıp 1928-1940 arasında dört cilt olarak yayımladığı başyapıtı *Tikhiy Don*'da (Ve Durgun Akardı Don) gene Don kıyılarında yaşayan Kazaklar'ın yaşamlarını bu kez I.Dünya Savaşı öncesinden başlayarak devrim, iç savaş ve devrim sonrasına kadar uzanan bir zaman dilimi içinde anlattı. Tolstoy'un yapıtlarıyla karşılaştırılan bu büyük hacimli roman, olayların işlenişi, nesnelliği, kişilerin derinlemesine incelenmesi, ayrıntılardaki zenginliğiyle belgesel bir nitelik taşır ve Toplumcu Gerçekçilik'in roman alanındaki en önemli örneklerinden biri sayılır. Romanda, hangi amaçla ve kimin yanında savaşacağını kestiremeyen Melekov'un çelişkisi, gerçekte tarihsel gelişim sürecinde toplumdaki değişimleri kavrayamayan kişilerin trajedisini yansıtmaktadır. Kitapta değişimin kaçınılmazlığı da açıkça vurgulanır. Şolohov tarımın kolektifleştirilmesi sürecini işleyen *Podnyataya tselina*'da (Uyandırılmış Toprak) ise gene toplumsal değişimi gerçekçi biçimde yansıtır. Sonraki yapıtlarından olan ancak tamamlayamadığı *Oni srajalis za rodinu* (Vatan İçin Dövüştüler) ile sinamaya da uyarlanan *Sud'ba çeloveka* (İnsanın Kaderi) adlı romanlarında ise ana tema olarak savaşı işlemiştir. Şolohov'a göre insanları savaşın acılarından koruyacak tek yol, savaşı onlara sürekli anımsatmaktır. Tüm yapıtlarına akıcı ve zaman zaman lehçelerden de yararlanan zengin bir dil ve nesnelliğin yanı sıra ince bir duyarlık egemendir.

1941'de Stalin Ödülü'nü, 1955'te Lenin Nişanı'nı alan Şolohov'a 1965'te de tüm yapıtları, ama özellikle *Ve Durgun Akardı Don* için Nobel Edebiyat Ödülü verilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** **Öykü:** *Donskie rasskazy*, 1926, (Don Hikâyeleri, 1955); *Put-dorozhen'ka*, 1973, ("Yol"). **Roman:** *Aloyshkino serdtse*, 1925, (Alyoşka'nın Yüreği, 1976); *Dvukhmuznaya*, 1925, ("İki Kocalı Kadın"); *Lazorevaya Steppe*, 1926, (Mavi Bozkır); *Tikhiy Don*, 4 cilt, 1928-1940, (Ve Durgun Akardı Don, 1965-1966);

Podnyataya tselina, 2 cilt, 1932, (Uyandırılmış Toprak, 1938); *Oni srajalis za rodinu*, 1966, (Vatan İçin Dövüştüler); *Sud'ba çeloveka*, 1967, (İnsanın Kaderi).

ŞORAY, Türkân
(1945)

Türk sinema oyuncusu ve yönetmeni. 1960'lardan başlayarak en ünlü kadın oyuncu olmayı sürdürmüştür.

İstanbul'da doğdu. Fatih Kız Lisesi'nde okurken 1960'ta öğrenimini yarım bırakarak sinemaya geçti. İlk filmi *Köyde Bir Kız Sevdim*'di. Bundan sonra kısa sürede adını duyurdu ve Türk sinemasının bir numaralı kadın oyuncusu oldu. 1964'te *Acı Hayat*'la, 1968'de *Vesikalı Yarim*'le Antalya Film Şenliği'nde En İyi Kadın Oyuncu seçildi. *Mahpus* adlı filmdeki oyunuyla da 1973'te Adana Altın Koza Film Şenliği'nde ödül kazandı. 25 yıllık sinema yaşamında iki yüzden fazla filmde oynadı.

1972'de başrolü de oynadığı *Dönüş*'le yönetmenliğe başladı. Film, Moskova Film Şenliği'nde Seçici Kurul Özel Ödülü'nü kazandı.

Türkân Şoray beyazperdede, 1950'lerden başlayarak kente ve çağdaş değerlere açılan kırsal kesim insanının yakın bulduğu tipler yaratmıştır. 1980'lerde ise bunun dışına çıkarak, sevgiyi arayan ve bu uğurda toplumun ahlak değerleriyle çatışmayı bile göze alan kadın tiplerini canlandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *Köyde Bir Kız Sevdim*, 1960; *Otobüs Yolcuları*, 1961; *Lekeli Kadın*, 1962; *Acı Aşk*, 1963; *Acı Hayat*, 1964; *Ekmekçi Kadın*, 1965; *Sürtük*, 1965; *Siyah Gözler*, 1965; *Çalıkuşu*, 1966; *Her Zaman Kalbimdesin*, 1967; *Vesikalı Yarim*, 1968; *Buruk Acı*, 1969; *Buğulu Gözler*, 1970; *Güllü*, 1971; *Cemo*, 1972; *Dönüş*, 1972; *Mahpus*, 1973; *Sultan Gelin*, 1973; *Açlık*, 1974; *Selvi Boylum Al Yazmalım*, 1977; *Hazal*, 1979; *Yılanı Öldürseler*, 1981; *Seni Kalbime Gömdüm*, 1982; *Mine*, 1982; *Seni Seviyorum*, 1983; *Körebe*, 1985. **Yönettiği Filmler:** *Dönüş*, 1972; *Azap*, 1977; *Bodrum Hâkimi*,1976; *Yılanı Öldürseler*, 1981.

ŞOSTAKOVİÇ, Dimitri
(1906-1975)

SSCB'li besteci. 20.yy'ın en önemli senfoni bestecilerindendir.

Dimitri Dimitriyeviç Şostakoviç 25 Eylül 1906'da St.Petersburg'da (sonra Petrograd, bugün Leningrad) doğdu, 9 Ağustos 1975'te Moskova'da öldü. Anne ve babası da müzikçiydi. Küçük yaşta üstün yeteneği ile dikkati çekti. Bu nedenle önce St.Petersburg'daki Glasser Müzik Okulu'na, ardından 1919'da Petrograd Konservatuvarı'na gönderildi. 1923'e değin Leonid Nikolayev ile piyano, 1925'e değin de Aleksandr Glazunov ile kompozisyon çalıştı. 1927'de Varşova'da düzenlenen Uluslararası Chopin Yarışması'nda başarı kazanarak iyi bir piyanist olduğunu kanıtladıysa da, bu alanda çalışmayı sürdürmedi. 1925'te okulu bitirirken yazdığı *I.Senfoni*'siyle yalnız ülkesinde değil, dünyada da müzik çevrelerinin dikkatini üstünde toplamıştı. Yapıt, 1927'de ünlü şef Bruno Walter tarafından Berlin'de, ertesi yıl L.Stokowski yönetiminde Philadelphia'da seslendirildi.

Şostakoviç, ülkesinde 1917 Devrimi'ni izleyen yıllarda çok beğenilen bir müzikçi olmuştu. Oysa 1930'larda, Stalin yönetimi sırasında resmi çevrelerin tepkisiyle karşılaştı. *Mtsensk'li Lady Macbeth* (sonra *Katerina İsmailova)* adlı operası 1936'da biçimcilikle ve küçük burjuva duyarlığıyla yüklü olmakla suçlandı ve yasaklandı. Bu suçlamayı kabul eden Şostakoviç toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla çelişmeyen bir müzik aranışına girdi. 1937'de seslendirilen ve kendisinin "haklı eleştiriye karşı bir Sovyet sanatçısının yanıtı" olarak sunduğu *5.Senfoni*'si gerek SSCB'de, gerek başka ülkelerde beğenildi. Şostakoviç aynı yıl Leningrad Konservatuvarı'na kompozisyon öğretmeni olarak atandı. 1942'de Kuybişev'de, 1943'ten sonra da Moskova'da kompozisyon öğretmenliğini sürdürdü. 1945'te Leningrad Konservatuvarı'na döndü.

II.Dünya Savaşı yıllarında Şostakoviç ulusal kahraman olarak görülmeye başlanmış, 1940'ta Stalin Ödülü'nü kazanmıştı. Ancak 1948'de, devletin resmi kültür politikası konumuna gelen Jdanovculuk, Şostakoviç ile birlikte Prokofiev, Haçaturyan gibi başka ünlü bestecileri de hedef aldı. Besteciler, tonaliteye ve ezgiye önem vermeyip, biçimci arayışlara yönelmekle suçlandılar. Aynı yıl konservatuvardan ayrılmak zorunda kalan Şostakoviç eleştirileri kabullendi. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra devletin sanat politikası ılımlılaşınca, Şostakoviç, 1954'te SSCB'nin en büyük unvanlarından olan Halk Sanatçısı unvanıyla onurlandırıldı. Sovyet Bestecileri Birliği Yüksek Konseyi üyeliğine ve Leningrad kolu başkanlığına getirildi. 1960'ta Komünist Parti üyesi oldu. 1963'te konservatuvardaki derslerine döndü. 1966'da da Toplumcu Emek Kahramanı seçildi. Aynı zamanda kendisine ülke dışında SSCB'yi temsil yetkisi verildi.

Şostakoviç 1936'da Türkiye'ye, 1949'da ABD'ye 1958'de Batı Avrupa ülkelerine giderek konferanslara, konserlere katıldı. İsveç Müzik Akademisi ve Roma'daki Ulusal Santa Cecilia Akademisi'nin onursal üyeliklerine seçildi; Stockholm, Roma ve Oxford üniversitelerince onursal müzik doktorası verildi; 1958'de Sibelius Ödülü'nü, 1966'da İngiliz Kraliyet Filarmoni Derneği'nin Altın Madalyası'nı aldı.

Şostakoviç'in müziği, dönem dönem değişmekle birlikte, genelde Çaykovski, Prokofiyev, Mahler, Sibelius, Berg ve Hindemith'ten izler taşır. Özellikle 1920-1930 arası, Orta Avrupa Dışavurumcu (Ekspresyonist) Okulu'nun yaklaşımına ilgi duymuş, on iki ton gibi teknikler kullanmıştır. Gene bu yıllarda bale, film müziği gibi türlerde de ürünler vermiş, Leningrad Çalışan Gençlik Tiyatrosu için toplumcu temaları işleyen besteler yapmıştır. Yönetimin ilk tepkisinden sonra, biçimcilik olarak adlandırılan arayışları, özellikle de karamsarlık yarattığı öne sürülen dissonant (uyumsuz) ve atonal armoniyi terketmiş, temalarını SSCB'nin ilkelerine yaraşır konulardan alan, yalın, anlaşılması ve söylenmesi kolay bir

müziğe yönelmiştir. Bu dönemdeki yapıtlarının kimi bölümleri bu nedenle teknik olarak basit ve önemsiz bulunmakla birlikte, orkestra için besteledikleriyle ülkesinde olduğu kadar başka ülkelerde de büyük ilgi uyandırmıştır. On beş senfonisinden *7.Senfoni*, SSCB'ye giren Alman ordularına karşı halkın savaşını ve zaferini dile getirir ve Leningrad boşaltılırken bestelediği için *Leningrad Senfonisi* olarak anılır. Savaşın en yoğun günlerinde seslendirildiğinde büyük coşkuyla karşılanmıştır. *5.Senfoni* ise Şostakoviç'in kendi yaşamöyküsünü dile getirişi olarak yorumlanmıştır. Şostakoviç özellikle senfonilerindeki sağlam yapı ve orkestralama tekniğindeki ustalıkla, 20.yy'ın en önemli bestecilerinden sayılır.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Senfoni No.1*, 1925; *Senfoni No.3 (1 Mayıs)*, 1929; *1.Piyano Konçertosu*, 1933; *Senfoni No.5*, 1937; *Senfoni No.7 (Leningrad)*, 1941. **Konçerto:** *1.Keman Konçertosu*, 1948; *Festival Uvertürü*, 1954; *2.Piyano Konçertosu*, 1957; *1.Çello Konçertosu*, 1959; *Senfoni No.15*, 1971. **Bale Müziği:** *Altın Çağ*, 1930. **Opera:** *Burun*, 1930; *Mtsensk'li Lady Macbeth (Katerina İsmailova)*, 1934. **Film Müziği:** *Voloçayevka Günleri*, 1936; *Berlin Düşüyor*, 1949. **Oda Müziği:** *1.Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1938; *15.Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1974. **Çeşitli:** *Piyano İçin Beş Prelüd*, 1920-1921; *Üç Fantastik Dans*, piyano için, 1922; *Caz Orkestrası İçin Süit No.1*, 1934; *Stenka Razin'in Öldürülmesi*, kantat, 1964; *Sovyet Askerleri Marşı*, 1970.

• **KAYNAKLAR:** N.Kay, *Shostakovich*, 1971.

• **BAKINIZ:** JDANOV, PROKOFİYEV.

ŞOTOKU TAYŞİ
(573-621)

Japon prensi. Çin uygarlığının ülkesine girmesinde etkili olmuştur.

Kyoto'da doğdu, 2 Şubat 621'de aynı kentte öldü. Soga ailesinden imparator Yomei'nin ikinci oğludur. Çocukluğuna ilişkin olarak anlatılan öykülerle bağlantılı olarak çeşitli adlarla anılmıştır. Bunlar arasında saray ahırlarını gezmekte olan annesinin aniden doğum yapması nedeniyle "saray ahırı prensi", çok zeki olması ve bir anda sekiz kişiyi birden tek bir sözcük bile kaçırmadan dinleyebilmesi nedeniyle "sekiz kulaklı prens" ve yeteneklerine hayran olan babasının ona Üst Saray olarak bilinen özel bir bölüm ayırmış olması nedeniyle de "Üst Sarayın Prensi" anlamına gelen adları vardır.

Şotoku'nun babasının 587'de ölümünden sonra kendi adaylarını imparator yapmak isteyen Soga ve Mononobe aileleri arasında kanlı bir mücadele başladı. Bu dönemde siyasî, iktisadi ve askeri güç *uji* diye anılan kavimlerin elindeydi, imparatorun önemli bir siyasi etkisi yoktu. Ancak Japonya'da yaygın olarak benimsenen Şinto dinine göre imparatorun Güneş tanrıçası Amaterasu'nun soyundan geldiğine inanılmakta, bu nedenle de dinsel rolü daha fazla önem taşımaktaydı. Şotoku'nun teyzesi 592'de imparatoriçe Suiko adıyla tahta çıktı. 593'te veliaht ve naib ilan edilen Şotoku ise bu tarihten ölümüne değin Japonya'nın gerçek yöneticisi oldu.

İlk iş olarak 5.yy'dan beri ilişkilerin kesik olduğu Çin'e elçiler gönderdi. Buddhacılık'ın herkesçe benimsenmesini öğütledi. Çin'den ve Kore'den çok sayıda Buddhacı rahip Japonya'ya gelmeye başladı. Ayrıca heykeltıraşlar, sanatçılar ve zanaatkârlar da davet edildi ve birçok tapınak yaptırıldı, Horjuji tapınağı bunların en ünlülerinden biridir. Çin'e gidenlerin tanık oldukları ileri uygarlık düzeyi ve refahın nedeni olarak gösterilen Konfüçyüsçü öğreti de hızla yayıldı.

Çin'deki siyasi yapıdan da önemli ölçüde etkilenen Şotoku, saray görevlilerine on iki ayrı rütbe verdi. Bu rütbeler taktıkları şapkaların renklerine göre ayırt ediliyordu. Böylece bürokratik yapıda önemli bir değişiklik yapılmış oluyordu. Şotoku 604'te ünlü 17 maddelik bildirisini hazırladı. Ona ait olduğu konusunda kuşkular bulunmakla birlikte Japonya'nın ilk anayasası olarak kabul edilen bu bildiride, çoğu Konfüçyüs'ün yapıtlarından derlenmiş ahlaki ve siyasi bazı ilkeler yer alıyordu. Buddhacılık en yüce inanç olarak tanımlanıyor, barış ve uyum içinde yaşamak övülüyordu. Bu bildirinin en önemli yanı ise vergi toplama hakkının derebeylerin değil, imparatorun olduğunun vurgulanmasıydı. Böylece merkezi otoritenin güçlendirilmesi yolunda bir adım atılması isteniyordu. Bu belgede öğütlenenler Şotoku'nun imparator olmaması nedeniyle uygulamaya geçirilmemişse de gündeme getirdiği düşünceler açısından önem taşımaktadır.

Şotoku ayrıca Çin takviminin Japonya'da benimsenmesini sağlamış, toprağı daha verimli hale getirmek ve köylülerin durumunu düzeltmek için sulama ve benzeri projeler üzerine çalışmıştır. Yine Çin'den esinlenerek Japon kronolojilerini derlemiş ve Japonya'daki ilk tarih kitabını hazırlamıştır. Ölümünden sonra Buddha dininin azizleri arasına alınmıştır.

ŞUHUBİ, Erdoğan
(1934)

Türk mühendis ve mekanik bilgini. Sürekli ortamlar mekaniğinde, mikroyapıdaki cisimlerin rasyonel kuramının kurucularındandır.

İstanbul'da doğdu. 1951'de Haydarpaşa Lisesi'ni, 1956'da İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İnşaat Fakültesi'ni bitirdi ve aynı yıl bu fakültenin Teknik Mekanik ve Genel Mukavemet Kürsüsü'nde asistanlığa atandı. 1959'da doktora derecesini aldı, 1964'te doçentliğe, 1971'de profesörlüğe yükseltilerek İTÜ Temel Bilimler Fakültesi'nde Mekanik Kürsüsü başkanlığına getirildi. Bu arada, 1962'de İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü'nde öğrenimini tamamlayan, 1962-1964 arası ABD'deki Purdue Üniversitesi'nde araştırmacı, 1968-1970 arası gene ABD'deki Princeton Üniversitesi'nde konuk profesör olarak bulunan Şuhubi, 1975'te Science Research Council'ın çağrısı üzerine bu kuruluşta çalıştı. 1968'den bu yana (1985) TÜBİTAK Uygulamalı Matematik Araştırma Ünitesi başkanı, 1984'ten bu yana aynı kuruluştaki Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü'nün yöneticisidir ve 1976'da TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü kazanmıştır.

→

Gerek parçacıklardan oluşan sistemlerin mekaniğinde, gerek akışkanları tanımlayan sürekli ortamlar kuramında, nokta, geometrik anlamıyla boyutsuz kabul edilir. Ancak, birçok akışkan ya da katı maddenin özelliklerinin incelenmesinde, bu ortamları oluşturan birimlerin mikroskopik yapılarından kaynaklanan etkilerin de hesaba katılmasının gerektiği ortaya çıkmış, bu nedenle sürekli ortamlar kuramı ile katı hal fiziği arasında köprü görevini üstlenecek bir yaklaşım gerekmiştir. 20. yy başlarında girişilen bu çalışmalarda, maddenin mikroyapısının katkıları, her noktaya yeni serbestlik derecelerinin verilmesiyle sağlanmaktadır. Örneğin bir akışkanın moleküllerinin toplam elektrik yükü sıfır olsa bile, bu molekülü oluşturan değişik atomların konumları nedeniyle molekülün net bir elektrik dipol momenti ortaya çıkabilmekte, makroskopik etkilere neden olabilen bu özellik, akışkanlar kuramının, her noktaya bir dipol moment serbestliği verilecek biçimde genişletilmesiyle incelenebilmektedir. 1964'te yayımladıkları iki ortak makaleyle mikroyapılı cisimlerin rasyonel kuramının temellerini atan Eringen ve Şuhubi'nin kuramıyla, nokta kabul edilecek parçacıkların yapısı istenildiği kadar karmaşık olarak alınabilmekte, böylece, bu durumlarda ortaya çıkan korunum yasaları ve genelleştirilmiş etkileşmeler elde edilebilmektedir. Bu kuramın uygulama alanlarından biri, kan akımında olduğu gibi, içinde küçük parçacıklar bulunan akışkanlar kuramıdır. Ayrıca, burgaçlı akış, kompozit malzeme ve karışımlar için de aynı kuramdan yararlanılmaktadır.

Şuhubi'nin araştırmalarının büyük bir bölümü esneklik (elastisite) kuramına ilişkindir. Plaklar, kabuklar, elektromanyetik esneklik, termoelastik ortamlarda titreşimler ve dalga yayılması konularındaki katkılarının yanı sıra, Bernoulli ve Navier'nin düz bir çubuktaki gerilme için ortaya attıkları varsayımı eğri çubuklar için genelleştirmiş, klasik ısı iletim denkleminde sonsuz hızla yayıldığı kabul edilen ısının hızını sonlu kılmak üzere termodinamiğin bir genellemesini yaparak "ikincil ses" yayılmasının ortaya çıktığını göstermiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Akışkanlar Mekaniği*, 1968; *Elastodynamics* (A.C.Eringen ile), 2 cilt, 1974-1975, ("Elastodinamik"); *Thermoelastic Solids* (A.C.Eringen ile), 1975, ("Termoelastik Katılar"); *Rijid Cisimler Dinamiği*, 1981.

- **BAKINIZ:** ERİNGEN.

ŞUPPİLULİUMA I
(? - İÖ 1346)

Hitit kralı. Hitit Krallığı'nı güçlü bir imparatorluk durumuna getirmiştir.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Hattuşaş'da (Boğazköy) öldü. II.Tudhaliyas'ın (Tudhalya) oğludur. Babasının ölümünden sonra tahta ağabeyi I.Arnuwandas geçti, daha sonra ise yeğeni III.Tudhaliyas tahtı devraldı. Yeğeninin tahta geçmesini hoş karşılamayan Şuppiluliuma İÖ 1380'de devlet yönetimini ele geçirdi.

Krallığının ilk yıllarında Hitit ülkesini iç istikrara kavuşturmak için uğraştı. Başkent Hattuşaş'ı yeniden inşa etti, çevresini güçlendirdi. İlk olarak bugünkü Elazığ dolaylarında yerleşik olduğu sanılan İşuwa Krallığı ile çatıştı. Ardından Mitanni Krallığı üzerine yürüdüyse de başarılı olamadı. Bu arada zaman zaman çatıştıkları Kaşkalar'ın saldırıya geçmesi üzerine kuzeye yöneldi. Daha sonra Anadolu içinde güvenliği pekiştirmek için doğudaki Azzi-Hayaşa ülkesi ile bir tür saldırmazlık ve askeri ittifak antlaşması yaptı. Antlaşmayı pekiştirmek için kızını da bu ülke kralı Hukkana'ya verdi. Yine siyasal durumunu güçlendirmek amacıyla Mitanni ile aralarında tampon ülke konumundaki Kizzuwatna ile de bir antlaşma yaparak bu ülkeyi de tarafsızlaştırdı ve Kuzey Suriye üzerine baskı uygulamaya başladı.

Şuppiluliuma Kuzey Suriye'de ilerleyerek Hurri egemenliğindeki Kargamış'ı ele geçirdi. Bu arada iki komutanını bugünkü Bika Vadisi'nde bulunan Amka ülkesi üzerine gönderdi. Burası Mısır'ın egemenlik bölgesi idi. Ancak Mısır'da kral Tutankamon ölmüş ve siyasal bir boşluk doğmuştu. Tutankamon'un dul ve çocuksuz eşi Ankhesenamen, Şuppiluliuma'ya bir mektup göndererek bir oğlunu kendisine eş ve Mısır'a kral olmak üzere göndermesini istedi. Ancak aradan geçen süre içinde Mısır'da tahtı ele geçirmek isteyen çevreler isteklerini gerçekleştirdiler ve İÖ 1350'de Şuppiluliuma'nın oğlu yolda pusuya düşürülerek öldürüldü. Hititler bu olaya sert tepki gösterdiler ve Şuppiluliuma sefere çıkarak Mısır ordusunu yenilgiye uğrattı. Bu savaş daha sonra Kadeş Antlaşması ile bitecek olan Hitit-Mısır Savaşı'nın başlangıcı oldu.

Şuppiluliuma, Halep'te oğlu Telepinu'yu, Kargamış'ta ise oğlu Piyaşili'yi (Şarrikuşuh) kral olarak bıraktı. Yeniden Mitanni Krallığı üzerine yürüdü ve Fırat'ı aşarak başkent Wassukani'yi yağmaladı. Bu yenilginin doğurduğu kargaşalıklar sırasında Mitanni parçalandı ve kral Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza Hititler'e sığındı. Şuppiluliuma, Mattiwaza'nın Mitanni tahtını ele geçirmesine yardım edeceğine söz vererek bir antlaşma yaptı. Kargamış Kralı Piyaşili'nin Mitanni başkenti Wassukani'yi yeniden ele geçirmesi sonucu Şuppiluliuma'nın planı gerçekleşti ve artan Asur tehdidine karşı Suriye'deki Hitit egemenliği örtülü bir biçimde yeniden sağlama alınmış oldu. Şuppiluliuma Suriye seferinden sonra getirilen savaş tutsaklarının taşıdığı bir veba salgını sırasında öldü. Yerine kısa bir aradan sonra oğlu II.Murşil geçti.

Hitit Krallığı'nı güçlü bir imparatorluk durumuna yükselten Şuppiluliuma, başarılı bir asker olmanın yanı sıra başarılı bir siyaset adamı idi. Dış politikasının göze çarpan en önemli özellikleri, güç kazanmak için gerektiğinde antlaşmalar yapması, gerektiğinde ise zora başvurması, antlaşmaları sülaleler arasında evlenmeler ile pekiştirmesi, ele geçirdiği yerleri oğullarının yönetimine bırakarak merkezi otoriteyi güçlü tutması ve buralarda Tanrı'lara ve geleneklere saygı göstererek olası tepkileri yatıştırmaya çalışmasıdır.

ŞVARTS, Yevgeni
(1896-1958)

SSCB'li oyun yazarı. Masal özellikleri içeren oyunlarında dönemindeki baskıları yansıtmıştır.

21 Ekim 1896'da Kazan'da doğdu, 15 Ocak 1958'de Leningrad'da öldü. Çocukluğu, devrimci etkinliklere katıldıkları için büyük kentlerde yaşamaları yasaklanan anne ve babasıyla birlikte değişik yörelerde geçti. 1914-1916 arasında Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam etti. Tiyatroyla ilgilendi, önceleri oyunculuk, sonra da oyun yazarlığı yaptı. Çeşitli dergilerde yazıları çıktı. Leningrad'da çocuklar için kitaplar çıkaran bir yayınevine girerek masallar, romanlar yazdı. 1947'de *Zoluşka* ("Külkedisi"), 1957'de *Don Kişot* gibi filmlerin senaryolarını hazırladı.

Savaş yıllarında yazdığı, insan haklarına ilişkin konuları ele aldığı ve otoriter devleti eleştirdiği *Drakon* (Canavar) ile *Ten* ("Gölge") en güçlü oyunları arasındadır. Yapıtlarında fantezi ve yergi öğelerini büyük bir başarıyla güldürü çerçevesi içinde eritmesini bilmiştir. Nazi Almanyası ve Stalin dönemini keskin bir yergi ve gülmece anlayışıyla klasik masallara uyarlamıştır. Yapıtlarının çoğu Stalin döneminde yasaklanan Şvarts, ancak 1960'larda, Leningrad Komedi Tiyatrosu'nun başyönetmeni N.Pavloviç Akimov'un bunları sahneye koymasıyla ölümünden sonra üne kavuşmuştur.

Şvarts'ın incelikli gülmece anlayışı ve çocuk dünyasının şiirselliğini algılama gücü tüm yapıtlarına yansımıştır. Anderson ve halk masallarından tiyatroya yaptığı uyarlamaları da dikkati çekmiştir. *Krasnaya şapoçka* ("Kırmızı Şapkalı Kız") ve *Snejnaya koroleva* ("Pamuk Prenses") adlı uyarlamaları Sovyet tiyatrosunun klasikleri arasına girmiştir. Bu sonuncu oyun İngilizce'ye de çevrilmiş ve ABD'de sahneye konmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Goli korol*, 1934, ("Çıplak Kral"); *Krasnaya şapoçka*, 1937, ("Kırmızı Şapkalı Kız"); *Snejnaya koroleva*, 1938, ("Pamuk Prenses"); *Ten*, 1940, ("Gölge"); *Drakon*, 1944, (Canavar). **Senaryo:** *Zoluşka*, 1947, ("Külkedisi"); *Don Kişot*, 1957.

T

TAAŞİ, Abdullah
(Ykş. 1840/1850-1898)

Sudanlı önder. İngilizler'e karşı savaşmış, bağımsız Sudan Devleti'nin ikinci başkanı olmuştur.

Darfur'da doğdu, Kordofan'da öldü. Cubarat kabilesindendi. Ailesiyle birlikte Mekke'ye giderken yolda babasının ölümü üzerine Muhammed Ahmed'in tarikatına girdi. Muhammed Ahmed, 1881'de yeryüzünde adaleti kurmak için Tanrı'nın seçtiği kişi olduğunu söyleyerek mehdiliğini ilan etti ve Mısır yönetimine karşı bir mücadele başlattı.

Sudan, 1820'de Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın işgaline uğramış, 1882'de Mısır, İngilizler tarafından ele geçirilince de fiilen İngiliz yönetimi altına girmişti. Abdullah Taaşi, kısa sürede Mehdi Muhammed Ahmed'in başyardımcısı durumuna geldi ve halifesi ilan edildi. İlk halife gibi ona da Ebubekirü's-Sıddık sanı verildi. 1885'e değin süren savaşlar sonunda Hartum ele geçirildi ve bağımsız bir Sudan Devleti kuruldu. Hartum'un alınmasından kısa bir süre sonra Mehdi ölünce, yerine Abdullah Taaşi geçti. İngilizler'in Sudan'dan çekilmesinden sonra topraklarını genişletti. Ama, bir yönetici olarak başvurduğu sert yöntemler hoşnutsuzluklara yol açtı; bu yüzden çıkan ayaklanmaları da zor kullanarak bastırdı.

Mısır'ı denetim altına alan İngilizler, Sudan'ı da ele geçirmek istiyorlardı. 1898'de General Herbert Kitchener komutasındaki İngiliz ordusu Sudan'a girdi. Abdullah Taaşi'ye bağlı güçler, Ümmü Derman (Omdurman) Savaşı'nda yenildiler. Abdullah, Kordofan'a kaçtı. Orada kendisine bağlı kalanlarla birlikte çarpışmayı sürdürdüğü sırada öldürüldü.

Ümmü Derman Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Mısır, Sudan'ın ortak yönetimini öngören bir antlaşma imzaladılar. 1899'da, ülkenin resmi adı İngiliz-Mısır Sudanı oldu.

• BAKINIZ: KITCHENER, MEHDİ.

TABANLIOĞLU, Hayati
(1927)

Türk, mimar. İstanbul'daki Atatürk Kültür Merkezi'ni yapmıştır.

1 Şubat 1927'de Ankara'da doğdu. 1945'te girdiği İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni 1950'de tamamladı. Daha sonra Avrupa'ya giderek 1956'ya değin orada kaldı. Almanya ve İsviçre'de çeşitli bürolarda mimar olarak çalıştı. Bremerhaven ve Bochum Devlet Tiyatroları ve Münih Ulusal Tiyatrosu başta olmak üzere, çeşitli mimarlık tasarımlarına katıldı. Bir yandan da, Hannover Teknik Üniversitesi'nde ve Zürich'teki Eidgenössische Technische Hochschule'de asistanlık yaptı. 1954'te Hannover Teknik Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. Yurda döndükten sonra 1956'dan 1980'e değin Bayındırlık Bakanlığı büyük yapılar projeleri İstanbul bölge müdürlüğü görevini yürüttü. Bu görevdeyken, kent için büyük önem taşıyan bazı kamu yapılarının mimarlığını yaptı. Bunlardan İstanbul Operası tamamlandıktan bir yıl sonra, 1970'te yandı ve gene Tabanlıoğlu'nun tasarımı doğrultusunda onarılarak 1979'da Atatürk Kültür Merkezi adıyla yeniden açıldı.

Tabanlıoğlu, 1970-1982 arasında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Mimarlık Yüksek Okulu'nda öğretim görevliliği de yaptı. Bu arada mimarlık yarışmalarına katıldı ve aralarında en önemlileri 1957'de Erzurum Atatürk Üniversitesi için açılan yarışmadaki birincilik, 1973'te Sofya Operası için açılan uluslararası yarışmadaki dördüncülük olmak üzere çeşitli dereceler kazandı. Ayrıca, çok sayıda mimarlık yarışmasında jüri üyeliğinde bulundu.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Atatürk Üniversitesi* (E. Tokay, A. Tayman, B. Çinici ile), 1957-1970, Erzurum; *Koç Holding Genel Yönetim Yapısı*, 1967, Fındıklı/İstanbul; *Atatürk Kültür Merkezi*, 1979, Taksim/İstanbul; *Yeşilköy Havalimanı Tesisleri*, 1983, İstanbul. **Kitap:** *Atatürk Kültür Merkezi*, 1979; *Yeşilköy Hava Limanı Yeni Terminal Binası*, 1983.

TABERÎ
(839-923)

Arap, tarihçi. Yazdığı genel dünya tarihiyle tanınmıştır.

Taberistan'ın Amul kentinde doğdu, Bağdat'ta öldü. Asıl adı Ebu Câfer Muhammed b.Cerir'dir. Babası Cerir b. Yezid, bilime, araştırmaya düşkün, varlıklı bir kişiydi. Taberî, yedi yaşındayken *Kuran*'ı ezberledi. Din bilimlerini babasından ve Amul kentinin bilginlerinden öğrendi. 855'e doğru Bağdat'a gitti. Burada kaldığı süre boyunca, Hanbelî öğretisinin öteki öncülerinden geniş biçimde yararlandı. Bu mezhebi benimsedi. Bir yandan da Arap dili ve edebiyatına ilgi duydu. Hadis biliminde ilerleme

düşüncesiyle 865'ten sonra Ortadoğu'da uzun geziler yaptı. Önemli İslam merkezlerinde belirli süreler kalarak Hadis bilginleri ile tanıştı. 867'de Mısır'a gitti. İki yıl sonra Bağdat'a döndü. Mısır-Bağdat arasındaki gidiş gelişlerini 877'ye dek birkaç kez yineledi. Bu gezileri, Hadis ve tarih nakilcilerinin birbirini tutmayan anlatım ve aktarmalarını karşılaştırma amacına yönelikti. Çalışmaları kısa zamanda duyuldu ve henüz otuz yaşlarında iken en büyük İslam bilginlerinden sayılmaya başlandı.

877'de Bağdat'a yerleşti. On yıl boyunca, önce Hanbelî sonra Şafi mezhebleri arasında bocaladıktan sonra yeni bir mezhep geliştirmeye yöneldi. Taberî, daha çok ibadet ve uygulamaya dayalı birtakım yeniliklerden yanaydı. Bu konuda kendisini destekleyenler, yerleştirmeye çalıştığı öğretisine babasının adından dolayı "Ceririye" adını verdiler. Taberî ilke olarak; Hadis alanında hayranlık duyduğu ve otorite saydığı İmam Hanbel'in, fıkıhdaki (İslam hukuku) yetersizliğini öne sürmekteydi. Bu nedenle de Hanbelilik'in kimi kurallarına karşı çıktı. Bu mezhebin Hadis'e ve tefsire dayalı önemli uygulamalarının yanlış olduğunu kanıtlamaya çaba gösterdi. Çok uzun araştırmalara dayalı bulgu ve kanıtları, Hanbelilik'in Bağdat'daki yandaşlarınca şiddetli tepki gördü. Râfizilik'le suçlanması, ölüm tehdidi gibi nedenlerle toplumdan uzaklaşmayı yeğleyen Taberî, 880'den sonraki yaşamını salt yazmakla geçirdi. Bu uğraşısını ölümüne dek aralıksız kırk yıldan fazla sürdürdü.

Taberî yaşamının ilk evresindeki yoğun araştırmalarında ve gezilerinde daha çok şifahi bilgi toplamayı amaçlamıştır. Derleme ve yazım çalışmalarında ise, hem bu şifahi birikimlerden hem de o zamana dek yazılmış bulunan yazılı kaynaklardan yararlanmıştır. Tüm yapıtlarında salt nakledenleri sıralayarak olayları birbiri ardınca yazmıştır. Bu konuda hiçbir sorumluluk yüklenmeden, doğru ya da yanlış olabileceği tartışmasına girmeden yazdığı için sonraki yüzyıllarda eleştirilmiştir. Ancak son dönemlerde Taberî'nin yazım yöntemi takdir edilmiş, onun, elde ettiği tüm bilgi ve belgeleri geleceğe bırakmak bakımından çok yararlı bir iş yaptığı savunulmuştur. Taberî'nin, yalnızca ravilerin (sözlü bilgi aktaranların) açıklamaları ile yetinmeyip Ebu Minhaf, Ömerü'ş-Şebbe, Nâsır b. Muzâhım, Muhammed b. İshak, Hâşim el-Kelbî, Vakidî, Medainî, İbn Tayfur gibi kendisinden önceki tanınmış bilginlerin bıraktığı özgün ve değerli yapıtlardan da yararlandığı bilinmektedir.

Taberî'nin hepsi de Arapça olan yapıtlarının sayısı tam bilinmemektedir. Çok sayıda yapıtı da kaybolmuştur. Sözgelimi, "Ceririye" öğretisine ilişkin önemli kitabı büyük olasılıkla karşıtlarınca yok edilmiştir. Kimi yapıtları da sonradan ekler ve açıklamalar yapan araştırmacıların yapıtları sanılmaya başlanmıştır.

Câmiü'l-Beyan fî Tefsirü'l-Kuran adlı en büyük araştırma ve derlemesi günümüze ulaşmıştır. Bu yapıtıyla tefsircilere, tüm yorumları bir araya getirerek en doyurucu kaynağı hazırlamıştır. *Tehzibü'l-Âsâr ve Tafsîl mâ'ani'l- Sâbit mine'l-Ahbar* adlı yapıtı ise bir Hadis incelemesidir. Taberî burada derlediği Hadisler'in doğruluk ve yanlışlık derecelerini irdelemiştir. *Tarihü'l-Rical*'de ise derlediği Hadisler'i nakleden kişilerin biyografilerini vermiştir. Bu yapıt İslam tarihi bakımından önemli bir biyografi çalışmasıdır. En çok okunan ve tanınan yapıtı ise kısaca *Tarih-i Tâberi* de denen *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*'tür. Bu kitabın adı kimi kez *Tarihü'r-Rüsul ve'l-Mülûk* (Peygamberler ve Hükümdarlar Tarihi) olarak da yazılmıştır. Yapıtın birçok bölümü ya kaybolmuş ya da yok edilmiştir. Ele geçebilenler ise bilinmeyen bir zamanda kısaltılarak 13 cilde indirilmiştir. Aslının on misli kapsamda olduğu sanılmaktadır. Dünyanın kuruluşundan 915 yılına dek, peygamberleri, kavimleri, ülkeleri, hükümdarları anlatan tarihi, sonraki eklentiler ve açıklamalarla özgün yapısından bir ölçüde uzaklaşmıştır. Ebu Muhammed el-Fergani'nin, el-Hemedani'nin, İbn Miskeveyh'in yapıtları Taberî'nin tarihine yapılan başlıca eklentilerdir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Tarihü'l-Ümem ve'l- Mülûk*, (ö.s.), M.D.Goeje (yay.), 3 cilt, 1879-1898, (Taberî-i Kebir Tercümesi, 5 cilt, 1844, yeni harflerle Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, 4 cilt, 1954-1958); *İhtilafü'l-Fukahâ*, (ö.s.), 1902; *Camiü'l-Beyan fi Tefsirul-Kuran*, (ö.s.), 30 cilt, 1903-1912; *Tezhibü'l-Âsâr ve Tafsili Maani'l-Sâbit mine'l-Ahbar*, (yazma); *Tarihü'r-Rical*, (yazma).

• **BAKINIZ:** İBNÜ'L-ESİR.

TAB'Î MUSTAFA EFENDİ
(18. yy)

Osmanlı, besteci. Türk müziğinde Klasik üslubun en usta bestecilerinden biridir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü, ölüm tarihinin 1763'ten sonra olduğu biliniyor. Müezzin Mustafa, Kassam Ahdebzade adlarıyla da anılmıştır. Hanende, sazende, hattat ve şairdi. Hattat olarak sülüs ve nesih yazıları yazardı. III. Osman zamanında saray müezzinliğine getirildi. 1750'de Saray-ı Cedit (Yeni Saray) kapıcılar kâhyası oldu.

Tab'î Mustafa Efendi'nin zamanımıza ulaşabilen yapıtları Klasik Türk müziğinin en seçkin örnekleri arasındadır. Bunlarda, pek az bestecide rastlanabilen ince bir işçilik görülür. Müziği başkalarınınkinden ayırt edilebilen, özgün nitelikler taşır. Üslubu sade olduğu kadar, çekici ve gösterişlidir. Melodilerinin akışında zengin, canlı, kimi bölümlerinde de süslemeci bir tavır kendini gösterir. Anlatımı çok açıktır; çeşitli yapıtları yalnız müzik çevrelerinde değil, geniş bir dinleyici kesimince sevilmiş, radyo programlarında, konserlerde sık sık okunmuştur. Yüzden fazla beste yapmışsa da, bunlardan notalarıyla günümüze ulaşabilenlerin sayısı otuz dolayındadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Bayati Ağır Semai* "Çıkmaz derûni dilden efendim Muhabettin"; *Bayati Yürük Semai* "Gül yüzlülerin şevkine gel nûş edelim mey"; *Hüseyni Nakış Yürük Semai* "Ben gibi sana âşık-ı üftade bulunmaz"; *Sazkâr Beste* "Hemîşe dilde sühan elde saz-kârımdır"; *Hüseyni Yürük Semai* "Dök dideden eşk-i teri sermayesiz olmaz".

TACITUS
(55-120)

Romalı tarihçi. Belgelere ve olaylara dayanarak çalışan ilk tarih yazarı sayılır.

Publius Cornelius Tacitus Roma'da doğdu, aynı kentte öldü. Galyalı bir senatör ailesindendi. Önce retorikçi Julius Secundus ile Aper'in öğrencisi oldu, sonra genç Plinius ile yakın bir dostluk kurdu. 78'de dönemin ünlü komutanlarından, Agricola'nın kızıyla evlendi, yüksek görevlere getirildi. Önce *quaestor*, sonra sırayla 88'de *praetor*, 97'de *konsül suffectus*, 110-113 arasıda da Asya *prokonsül*'ü oldu. Bu görevlerde bulunduğu süre içinde tarih alanındaki çalışmalarını sürdürdü.

Tacitus, genç bir retorikçi olarak büyük ün sağlamasına karşın, bütün yapıtlarını tarih sorunlarına ayırdı. İlk yapıtı sayılan ve kimi araştırıcılarca onun olmadığı bile söylenen *Dialogus de Orotoribus*'ta ("Söylevciler Üstüne Diyalog") retorik ve şiir konularını tartışır, retoriğin, o dönemde neden gerilediğini şiirle retorik arasındaki bağlantıyı araştırır. Tacitus çalışmalarında, belgelere dayanarak olayların nedenini aydınlatmayı amaçlar. Ona göre geçmiş olayları, söylentilerden, gerçek dışı olgulardan kurtarmak için, sağlıklı belgelere dayanmak gerekir. Bu belgeler de imparator arşivlerinde bulunabilir. Tarih yalnız dışa vurmuş olaylardan oluşmaz, olayların arkasında yalnız araştırıcı ve inceleyicinin görebileceği birtakım nedenler, düşünce ürünleri saklıdır. Olayın gerçekliği saklı nedenin ortaya çıkarılmasıyla aydınlatılabilir. Tacitus'un yapıtlarında iki özellik bulunur. Biri doğrudan doğruya tarihi ilgilendiren olaylar, öteki de gelenekler, görenekler, alışkanlıklar, inançlar ve benzeri toplumsal olgulardır. Yapıtlarında sergilediği bu iki tür olay, İlk Çağ toplumlarının anlaşılmasında araştırıcılara ışık tutmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dialogus de Oratoribus*, ("Söylevciler Üstüne Diyalog"); *Germania*, (Germania, 1944); *Historiae*, ("Tarihler"); *Annales*, ("Yıllıklar"); *De vita Iulu Agricolae*, (Agricola'nın Hayatı, 1943).

TAFAVA BALEVA
(1912-1966)

Nijeryalı siyaset adamı. Bağımsızlıktan sonra ülkesinin ilk başbakanı olmuştur.

Sir Hacı Ebubekir Tafava Baleva Nijerya'nın kuzeyindeki Tafava Baleva'da doğdu, Lagos'ta öldü. 1928'de girdiği Katsina Öğretmen Okulu'nu 1933'te bitirdi. Bir süre öğretmenlik yaptı. 1945-1946 yıllarında Londra Üniversitesi'ne bağlı Eğitim Enstitüsü'nde okuyarak tarih öğretmeni diploması aldı. II. Dünya Savaşı sırasında siyasete ilgi duymaya başladı. 1943'te sömürge yönetiminde reformlar yapılmasını amaçlayan Bauchi Tartışma Topluluğu'nu oluşturdu. 1948'de Nijerya'nın ilk mesleki kuruluşlarından olan Kuzeyli Öğretmenler Birliği'nin başkanlığına seçildi. Ertesi yıl kültürel amaçlı Kuzey Halk Kongresi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1951'de siyasal bir partiye dönüşen bu örgütün başkan yardımcılığını üstlendi.

1946'da Bauchi yerel yönetimi tarafından Kuzey Yönetim Meclisi'ne gönderilen ve burada Nijerya Yasama Konseyi'ne seçilen Tafava Baleva, kuzeydeki yerel yönetim sisteminde köklü reformlar yapılması için çalıştı. 1951'de kuzeyde yapılan ilk seçimlerde Kuzey Yönetim Meclisi'ne ve Lagos Temsilciler Meclisi'ne girmeyi başardı. 1952'de çalışma bakanı, 1954'te de ulaştırma bakanı olarak merkezi hükümetlerde yer aldı. Bu arada bağımsızlık yolunu açan anayasal reform görüşmelerinde önemli bir rol oynadı ve 1957'de Nijerya'nın ilk başbakanı oldu.

1960'ta tam bağımsızlığın kazanılmasından sonra Batılı devletlere yakın bir siyaset izledi. Ancak Güney Afrika'daki ırkçı yönetime ve Fransa'nın Sahra'da atom bombası denemeleri yapmasına karşı çıktı. Yönetimi sırasında Kuzey Halk Kongresi Başkanı ve Kuzey Bölgesi Başbakanı Sir Ahmadu Bello'nun etkisinde kaldığından bağımsızlığın ardından ortaya çıkan bunalımların üstesinden gelmede yetersiz kaldı. 1965'te Batı Bölgesi'ndeki seçimlerin yol açtığı kargaşalıklar üzerine 1966 başında bir darbe girişimi sırasında kaçırılarak öldürüldü.

• **BAKINIZ:** AZİKİVE.

TAFT, William Howard
(1857-1930)

ABD'li devlet adamı. Ülkesinin 27. devlet başkanıdır.

15 Eylül 1857'de Ohio Eyaleti'nde Cincinnati'de doğdu, 8 Mart 1930'da Washington'da öldü. Yale Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1880'de Ohio barosuna kabul edilen Taft önce yargıç ardından başsavcı olarak görev yaptı. 1892'de gezici mahkeme üyeliğine atandı. 1900'de ABD topraklarına yeni katılmış olan Filipinler'i yönetmekle görevli Filipinler Komisyonu başkanlığına getirildi. Bir yıl sonra Filipinler valisi oldu ve bu görevi 1904'e değin sürdürdü. Aynı yıl başkan Roosevelt tarafından savaş bakanlığına atanan Taft, 1906'da Küba'da başlayan liberal bir ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. 1908 başkanlık seçimlerinde T. Roosevelt'in desteğiyle Cumhuriyetçi Parti'den başkan adayı gösterildi.

Başkanlık seçimlerini kazanarak Mart 1909'da görevine başlayan Taft'ın başkan Roosevelt'in tröstlerin ve kartellerin gücünü kırmaya yönelik politikasını izlemeyişi Cumhuriyetçi Parti'nin İlericiler adını taşıyan La Follette önderliğindeki liberal kanadının tepkisine yol açtı. Ağustos 1909'da Payne-Aldrich adını taşıyan ve gümrük oranlarında indirimi öngören yasayı reddetmesi parti içi muhalefetin daha da artmasına neden oldu. 1912'de partinin kendisini başkan adayı göstermesi üzerine T. Roosevelt ve La

Follette önderliğindeki İlericiler partiden ayrılarak İlerici Parti adıyla yeni bir parti kurdular. Cumhuriyetçi Parti içindeki bu bölünme nedeniyle seçimleri Demokratik Parti'den W. Wilson kazandı.

1912'de Yüksek Mahkeme başkanlığına getirilen Taft 1913'te de Yale Üniversitesi'nde hukuk profesörü olarak çalışmaya başladı. 1930'da sağlığının bozukluğu nedeniyle görevinden ayrılmasından kısa bir süre sonra öldü.

• BAKINIZ: LA FOLLETTE, T. ROOSEVELT.

TAGLIONI, Marie
(1804-1884)

İtalyan, dansçı. Romantik balenin ilk ve en önemli sanatçısıdır.

23 Nisan 1804'te Stockholm'de doğdu, 24 Nisan 1884'te Marsilya'da öldü. Dansçı bir İtalyan ailesinin kızıydı. İlk dans derslerini babası Filippo Taglioni' den (1777-1871) aldı. Sahneye ilk kez 1822'de Viyana' da çıktı. Bunu Münih, Stuttgart ve Paris'teki gösteriler izledi. Özellikle Berlin ve Londra'da, 1837-1842 arasında kaldığı St.Petersburg'da (bugün Leningrad), ardından Varşova, Milano, Torino, Viyana, Münih ve Stockholm'de romantik balenin en büyük adı olarak kabul edildi. Dansçı olarak son kez 1847'de Londra' da sahneye çıktı. 1860'ta Paris'te tek koreografisini yaptı. 1870'e değin Paris Operası'nda, çeşitli hizmetlerde bulundu, Bale Bölümü'ne sınav sistemini getirdi. 1870-1871 yıllarında Prusya-Fransa Savaşı sırasında bütün varlığını kaybettiğinden Londra'ya giderek dans öğretmenliği yaptı. Son yıllarında oğluyla birlikte Marsilya'da yaşadı.

Taglioni ilk ününü 1832'de *La sylphide* ile kazanmıştır. Koreografisini babasının yaptığı bu yapıt, romantik balenin de ilk ürünü sayılır. Bu baleden sonra, peri ve cin gibi figürler ve gerçekdışı, gizemli dekorlar baleye egemen olmuştur. Taglioni'nin *La sylphide*'de giydiği boynu ve omuzları açıkta bırakan, uzun çan biçimli etekli beyaz giysisi, pembe çorapları ve saten papuçları, klasik balenin tek tip giysisi haline gelmiştir. Taglioni 18.yy'ın yapmacıklı üslubunu benimsemeyerek, dansı adeta dinsel bir törene dönüştürmüştür. Bu havayı yaratan, Taglioni'nin tavırları olduğu kadar, üstün tekniğidir. Havaya yükselmek *(élèvation)*, parmak uçlarında durmak *(pointe)* baleye onunla birlikte yerleşmiş teknik yeniliklerdir. Taglioni, havaya yükseldiği pozisyonda, Vestris ve Nijinski' den sonra, en uzun süre duran dansçı olarak da tanınır. Birlikte dans ettiği erkek dansçıların en tanınmışlarından olan J.Perrot, onun için koreografiler de yapmıştır. Bunların arasında *Pas de quatre* ve *Pas de déesses*, dönemin ünlü balerinlerini bir araya getirmesiyle de tanınmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Dans Ettiği Baleler:** *La réception d'une jeune nymphe à la cour de terpsichore*, 1822, ("Genç Bir Perinin, Dans Tanrısının Sarayına Kabul Töreni"); *La sylphide*, müz. J.Schneitzhoeffer, 1832; *La fille du Danube*, müz. A.Adam, 1836, (Tuna'nın Kızı); *Pas de quatre*, müz. C.Pagni, 1845; *Pas des déesses*, müz. J.Field, 1846. **Koreografi:** *Le papillon*, müz. Offenbach, 1860, (Kelebek).

• BAKINIZ: GAUTIER, NOVERRE, PERROT.

TAGORE, Rabindranat
(1861-1941)

Hintli şair, romancı, oyun yazarı, filozof, ressam ve müzikçi. Geleneksel Hint şiirinin son büyük temsilcisidir.

7 Mayıs 1861'de Kalküta'da doğdu, 7 Ağustos 1941'de aynı kentte öldü. Çok sayıda ressam, müzikçi, şair ve din adamı yetiştirmiş geniş bir Brahman ailesinin on dört çocuğunun en küçüğüydü. Babası Debendranat Tagore (1817-1905), Brahmo Samaj (Tanrının Evi) adını alan ve Hindu dinini putperestlikten arındırarak tektanrıcı bir temelde yeniden kurmaya çalışan bir din akımının önderlerindendi. Rabindranat Tagore derin panteist (tüm tanrıcı) inançlara sahip aynı zamanda da Batı kültürüne açık bir aile ortamında büyüdü. Çok küçük yaştan başlayarak, özel öğretmenlerce katı bir disiplin içinde yetiştirildi. On bir yaşında babasından Sanskritçe, İngilizce ve eski kutsal Hindu metinlerini öğrendi.

Küçük yaşta şiir yazmaya başladı. Ağabeylerinin düzenlediği ulusal bir kültür şenliğinde şiirlerini okuduğunda henüz on dört yaşındaydı. 1878'de hukuk öğrenimi için İngiltere'ye gitti. Orada geçirdiği iki yıl, Batı kültürüyle yakından tanışmasında etkili oldu. Hindistan'a döndükten sonra şiir ve şarkılarını yayımlamaya başladı. 1891'de, babasının ısrarı üzerine, Şileida ve Saiyadpur'daki aile mülklerinin yönetimini üstlendi. Bu ona, bu kırsal bölgelerin halk sanatlarını, şiir ve şarkılarını öğrenme olanağını verdi. Köylülerin yoksulluk ve geri kalmışlıklarından oldukça etkilendi. Aynı yıllarda toplumsal ve siyasal sorunlara olan ilgisi artmıştı. 1901'de Bolpur yakınlarındaki Santiniketan'da bir okul kurdu. Burada, geleneksel katı kuralların sınırlamalarından uzak, doğayla doğrudan ilişkiyi temel alan özgür bir ortam içinde bir eğitim programı oluşturmayı denedi.

Asya'nın ve giderek de tüm dünya uluslarının birliğine duyduğu özlem ve dünya üstündeki çeşitli halkların gelenek ve göreneklerini tanıma isteği onu birçok ülkeyi gezmeye itti. Japonya, Çin, Malaya, Endonezya, Avrupa ülkeleri ve ABD'ye gitti. 1912'de İngiltere'de W.B.Yeats ve E. Pound ile tanıştı. Her iki şair de bu Doğulu şairin dinsel lirik şiirlerini büyük bir hayranlıkla karşıladılar. 1910'da kendi ülkesinde Bengal dilinde yayımlanan *Gitanjali* adlı şiir kitabı İngilizce'ye çevrilerek Yeats'in önsözüyle İngiltere'de yayımlandı.

Tagore, 1913'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Bu olay, İngiliz egemenliğindeki kendi ülkesinde milliyetçi duygularla, Batı'da ise Doğulu bir şair olarak yüceltilmesine neden oldu. Ancak ödülün kazandırdığı ün yalın bir yaşam sürmekten yana olan Tagore'u karışık duygular içinde bıraktı. 1915'te İngiltere Krallığı tarafından kendisine verilen "Sir" unvanını kabul ettiyse de, dört yıl sonra İngilizler'in

Pencap'ta giriştiği katliamı protesto ederek bu unvanı geri çevirdi. 1924'te, değişik uluslardan öğrenciler için Batı ile Hint geleneklerini kaynaştıran Visva-Bharati Üniversitesi'ni kurdu. Yaşamının son dönemlerinde de dünyanın değişik ülkelerinde konferanslar vermeyi ve şiir yazmayı sürdürdü.

Tagore yapıtlarının çoğunu Bengal dilinde kaleme almış, bunlardan birçoğu kendisi ve başka çevirmenler tarafından İngilizce'ye de çevrilmiştir. Tanrı, insan ve doğaya karşı mistik bir sevgi, kişisel ve ulusal özgürlük tutkusu onun şiirlerinin başlıca temalarını oluşturur. Şiirinden yansıyan evrensel sevgi, Hint felsefesinin temelini oluşturan İÖ 400 yıllarına ait kutsal *Upanişad* metinlerindeki panteist dünya görüşünden ve Vedanta ve Vişnu dinsel geleneklerinden beslenir. Ülkesinin yoksul insanlarının çektikleri, sevdiklerini yitirmenin verdiği acı, en güzel şiirlerinin esin kaynağı olmuştur. Tagore, klasik şiir kurallarının sınırlamalarına bağlı kalmamış, yenilikler yapmaktan çekinmemiştir. 1890'da yayımlanan ve gençlik dönemi şiirlerini içeren *Manasi*, Bengal edebiyatına yeni şiir biçimleri sokmuştur. Tüm bağımsız duyarlığına ve Batı kültürünün etkilerine açık oluşuna karşın Tagore, ülkesinin toplumsal ve dinsel geçmişinde önemli bir esin kaynağı bulmuş ve geleneksel Hint şiirinin son temsilcilerinden biri olmuştur.

Tagore, şiirleri kadar ustalıklı olmamakla birlikte toplumsal bir gerçekçilikle fanteziyi kaynaştıran roman ve oyunlar da yazmıştır. *Raca* adlı oyunu *The King in the Dark Chamber* ("Karanlık Odadaki Kral") adıyla ABD'de sahnelenmiştir. Tagore, şair ve yazarlığının yanı sıra müzikçi ve ressam olarak da başarı kazanmıştır. Geleneksel Hint müziğinin kalıplarını bozmaktan kaçınmamış, klasik aşk şarkılarını din müziği ve halk müziğinden öğelerle kaynaştıran özgün besteler yapmıştır. Aynı zamanda şarkıcı yönü de olan Tagore, kendi adıyla, Rabindrasangit olarak anılan bir vokal müzik üslubu da geliştirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Manasi*, 1890; *Sonar Tari*, 1893, ("Altın Sal"); *Çaitali*, 1896, ("Son Hasat"); *Kalpana*, 1900, ("Düşler"); *Ksanika*, 1900; *Naivedya*, 1901, ("Sungular"); *Gitanjali*, 1900, (Gitanjali); *The Crescent Moon*, 1913, (Büyüyen Ay); *The Gardener*, 1913, (Bahçıvan); *Fruit Gathering*, 1916, (Meyva Zamanı). **Roman:** *Gora*, 1910 (Gora); *Gare baire*, 1919, (Yuva ve Dünya). **Öykü:** *Galpa guccça*, 1912, ("Öykü Demetleri"). **Oyun:** *Malini*, 1895; *Çitra*, 1896, (Çitra, 1942); *Muktadhara*, 1922, ("Makine"). **Deneme:** *Yurop-Pravasir Patra*, 1881, ("Bir Avrupa Yolcusunun Mektupları"); *Svadeşi Samaç*, 1904, ("Ulusal Hareket"); *Sadhana*, 1913, ("Mükemmelleşme Yolu"). **Otobiyografi:** *Civansmrtri*, 1917, ("Anılarım").

- **KAYNAKLAR:** S.Ghose, *The Later Poems of Tagore*, 1961; S.Hay, *Asian Ideas of East and West: Tagore and His Critics in Japan, China, and India*, 1970; S.Radhakrishan, *The Philosophy of Rabindranath Tagore*, 1918; D.G.Ray, *The Philosophy of Rabindranath Tagore*, 1949; J.E.Thompson, *Rabindranath Tagore*, 1948.

TAHİRZADE
(1880-1955 ?)

İranlı müzehhip ve minyatürcü. Minyatürü büyük boyutlarda ve geniş yüzeylerde uygulamıştır.

Şiirleri

Tebriz'de doğdu, 1955'te öldüğü sanılmaktadır. Asıl adı Hüseyin'dir. İranlı müzehhip ve minyatürcü Mîr Cafer Naîmâ'dan ders gördü. I.Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'a gelerek Güzel Sanatlar Akademisi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) öğrenimini tamamladı. İstanbul'da minyatür öğretmenliği yaptı. 1920'den sonra Tahran'a giderek 7 yıl Mermer Saray'ın dekorasyon işlerinde çalıştı. Sarayın duvarlarını 3x2 m ölçüsünde büyük minyatürlerle süsledi. Bu arada, 1924'te, bir süre Berlin'de kalarak bazı kitapların süslenmesi için minyatürler hazırladı. Tahran'a döndükten sonra halı, kilim, resim, tezhip, minyatür ve sedef kakmacılık gibi sanatların öğretildiği Hüneristân-ı Kemâlü'l-Mülk adlı okulun yöneticiliğine getirildi. 1947'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Süsleme Bölümü'ne minyatür öğretmeni olarak çağrıldı, uzun yıllar bu görevini sürdürdü.

Roman ve oyunları

Tahirzade, Kurtuluş Savaşı yıllarında yaptığı bir portresi nedeniyle Atatürk'ten bir teşekkür mektubu almış, ayrıca Rıza Pehlevi kendisine çeşitli nişanlar, Macaristan Veliahtı Karl ve Hintli şair R.Tagore armağanlar vermişlerdir.

Tahirzade minyatürün yalnızca küçük boyutlu bir levha üstünde birtakım küçük figürler olarak düşünülmesine karşı çıkmış ve bu resim türünün özelliğinin boyuttan çok üsluptan kaynaklandığını savunmuştur.

TAHMASB I
(1514-1576)

İran şahı. Yarım yüzyıldan fazla hükümdarlık yapmış, Safevi egemenliğini pekiştirmiştir.

22 Şubat 1514'te İsfahan'da doğdu, 15 Mayıs 1576'da Kazvin'de öldü. Şah I.İsmail'in oğludur. Doğumundan sonraki aylarda Şah İsmail'in Çaldıran'da yenik düşmesi, Safevi ailesi için büyük sarsıntı nedeni oldu. Tahmasb, Emir Han Musullu'nun atabeyliğinde Horasan'a gönderilerek tehlikeli batı bölgesinden uzaklaştırıldı. Ayrıca Şiiler'in bu bölgedeki karışıklıkları da manevi varlığı (şeyh çocuğu oluşu) sayesinde yatıştırılmaya çalışıldı. Bir süre Sebzvâr ve Herat'da kaldı. Şiiler'in ve Safeviler'in tanınmış bilgin-şeyhlerinden özel öğrenim gördü. 1521'de Sultaniye'deki babasının yanına döndü. I.İsmail 1524'te ölünce tahta çıktı.

İsmail, saltanatının son yıllarındaki siyasal ve askeri başarısızlıkları sırasında ülke yönetimini geniş ölçüde aşiret başkanlarına ve şeyhlere bırakmıştı. Bu durum ve saray yetkililerinin güçlü varlıkları, on yaşındaki Tahmasb'ı uzunca bir süre etkisiz bıraktı. Ustaclu, Tekelü kabilelerinin savaşımları, Şii liderler

arasındaki çekişmeler, batıda Osmanlı Devleti'nin, doğuda ise Özbekler'in tehditleri de Tahmasb için önemli sorunlardı. Özbekler, bu dönemde Horasan'a akınlar düzenleyerek Şah İsmail zamanındaki yenilgilerin öcünü aldılar. Bölgede toplum düzenini bozdular.

Osmanlı Devleti ile ilişkileri

Batıda ise Osmanlı Devleti'nin 1533 Irakeyn seferini açmasına neden olacak sınır olayları yoğunlaştı. Ulama Paşa'nın Osmanlılar'a sığınması; Bitlis beyi Şeref Han'ın da Safeviler'e yaklaşması, bu savaşın başlıca nedenlerinden oldu. 1528'de Özbekler'e karşı yaptığı ilk savaşını kazandıktan sonra Bağdat'a yürüyen Tahmasb, burayı Osmanlılar'a teslim etmeyi tasarlayan Musullu Zülfikar Bey'i yeniden Bağdat'a girdi. Bu sırada Özbekler Horasan'a yeni akınlar düzenlemekteydiler. 1529'da Horasan'a dönmek zorunda kalan Tahmasb burada iki yıl kaldı. Osmanlı tehlikesi artınca da batıya yöneldi. 1533'te, Osmanlı Vezirazamı İbrahim Paşa Doğu Anadolu'ya geldi. Bölgeyi denetimi altına aldı. 1533-1534 yılları boyunca Bitlis, Adilcevaz, Erciş ve Van'dan sonra Azerbaycan'ın başkenti Tebriz de Osmanlı kuvvetlerince ele geçirildi. Bölge beylerinin Osmanlılar'a bağlılık sunmaları, Tahmasb'ı hareketsiz bıraktı. 1535'te, İran Azerbaycanı'na girmekten vazgeçerek Irak'a yönelen Osmanlı Padişahı I.Süleyman (Kanuni) Bağdat'ı aldı. Tahmasb da Tebriz'i kurtararak Van'a yürüdü. Bu nedenle I.Süleyman ikinci kez İran Azerbaycanı'na geldi. Tebriz'de bir süre kaldı. Açık bir meydan savaşına yaklaşmayan Tahmasb'ın barış önerilerini geri çevirerek İstanbul'a döndü. Bir barışın imzalanmamış olması yüzünden Van Kalesi iki devlet arasında birkaç kez el değiştirdi. Sınır olayları eksilmedi. Bununla birlikte Osmanlı tehlikesini atlatmış gözüken Tahmasb, Horasan seferine çıktı. Burada uzunca bir süre kaldı. Bölgenin Safevi egemenliğine katılışını sağlamak amacıyla 1540 yılına dek uğraştı. Özbekler'i zayıflatarak bir tehlike olmaktan çıkardı. Bu yeni durumda, Harezm Gilân ve Şirvanşah toprakları üzerinde birtakım siyasal müdahalelerde bulunmaya çalıştı. Şirvan ve Gülistan kalelerinin alınmasından sonra Şirvanşah ileri gelenlerini öldürterek 1538'de bu eski beyliğe son verdi. Fakat, ilkin bir Şirvan şehzadesinin, ardından da bu ülkeye vali gönderdiği kardeşi Elkas Mirza'nın isyan ederek I.Süleyman'a sığınmaları, Osmanlı ordularının ikinci kez İran'a yürümesini çabuklaştıracak nedenlerden oldu.

Amasya Antlaşması

Gürcistan seferi

Tahmasb, 1540-1548 bunalımlı döneminde yinelediği Gürcistan seferleri ile Tiflis, Birtis kalelerini aldı. Gürcü beylerini kendisine bağladı. Osmanlı Devleti'ni ikinci bir İran seferine yönelten tek neden Elkas Mirza'nın sığınışı değildi. Sonuçsuz kalan 1533-1535 seferinin ardından Avrupa'ya yaptığı başarılı dört seferle daha da güçlenen I.Süleyman İran'a yeni bir sefer açılmasını kaçınılmaz görmekteydi. 1548 seferi, Tahmasb için sarsıcı oldu. Safevi kuvvetleri, Doğu Anadolu'da işgal ettikleri yerleri boşaltmak zorunda kaldı. Tebriz, direnmesiz Osmanlılar'a teslim oldu. İran topraklarının işgalini yararsız gören Osmanlı padişahı, dönüşünde Van'ı aldı. Bu siyaseti bir güçsüzlük olarak yorumlayan Tahmasb, yağma ve saldırılar düzenleyerek Osmanlı artçı birliklerini yıprattı. Kasaba ve köyleri yakıp yıkarak Erzincan'a ilerledi. Fakat Osmanlı ordusunun geri dönmesi olasılığından çekinerek Karabağ'a gitti. Buna karşılık Elkas Mirza, Osmanlı güçlerinin desteğinde Bağdat'tan yürüyüşe geçti. Hemedan, Kâşan ve Isfahan'ı yağmaladı. Tahmasb, bu isyancı kardeşini zehirleterek ortadan kaldırmayı başardı. Bundan sonra bir kez daha Gürcistan'a yöneldi. 1551'de Gürcü meliklerini öldürterek bölgeyi ülkesine kattı. 1552'de Osmanlı sınırları içinde kalan topraklarına akınlar düzenletti. Kendisi de bir ordu ile Ahlat'a gelerek bu kaleyi zaptetti ve surlarını yıktırdı. Bir tümenini de Erzurum yönüne gönderdi.

Bu gelişmeler, I.Süleyman'ı üçüncü kez Iran'a yürümeye zorladı. 1553'te Haleb'e giden I.Süleyman, 1554 baharında Kars üzerinden İran topraklarına girdi. Bu sefer, Gürcü meliklerinin de İran'a karşı bir kez daha bağımsızlık ilan etmelerini sağladı. Osmanlı kuvvetleri Revan, Karabağ ve Nahçivan'a girerek buralardaki önemli kaleleri yıktı. Kızılbaş tümenlerini yenilgiye uğrattı. Tahmasb bu kez de I.Süleyman'ın karşısına çıkmaktan çekindi. Osmanlı kuvetleri çekilince de öncekine benzer akınları başlattı. Ancak Kanuni'nin, Safeviler'ce kutsal sayılan Erdebil üzerine yürüyeceği tehdidi karşısında barışa yanaştı. 1555'te iki ülke arasında Amasya Antlaşması imzalandı. Tahmasb, ölümüne dek barışa bağlı kalarak dostluk ilişkisinin zedelenmemesine özen gösterdi. Ancak Osmanlı şehzadesi Bayezid'in 1559'da İran'a sığınması ile ortaya çıkan durum, iki ülke arasında üç yıl süren yoğun siyasal ve diplomatik ilişkiler sonunda, Bayezid'in Kazvin'de boğdurulması ile kapandı. Tahmasb, II.Selim'le de dostluktan yana gözüktü. Bununla birlikte Sünnilik'in savunucusu Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlığını sinsice sürdürmeye çalıştı. 1568'de Amasya Antlaşması yenilenirken Batılı devletlerle de Osmanlı aleyhtarı ilişkilerde bulundu. Charles Quint, Papa V. Pius, I.Elisabeth ve Hint Denizi'nde egemenlik kurmayı amaçlayan Portekizliler'le değişik zamanlarda diplomatik görüşmelere önem verdi. Fakat hiçbir zaman somut bir sonuç alamadı. Yalnızca İngilizler, Venedik-Osmanlı ticaret antlaşmasına rakip olabilecek, Hazer-Rusya-Baltık yolunun ortak kullanımını ve İngiliz tüccarlara İran'da ticari ayrıcalık sağlamayı öngören bir antlaşma imzaladılar.

Tahmasb, hükümdarlığının son iki yılını ağır bir hastalıkla geçirdi. Bu durum, veliahtlık sorununu gündeme getirdi. Bunu kesin bir çözüme bağlayamadan öldü. *Tezkire-i Şah Tahmasb* adı ile kendi özgeçmişini yazan Tahmasb'dan sonra oğlu Haydar Mirza tahta çıkarıldı ise de ertesi gün karşıtlarınca öldürüldü. Bu kez diğer oğlu II.İsmail tahta çıktı. I.Tahmasb, döneminde köklü birtakım düzenlemelere el attı. Oranı yüksek olan damga vergisini kaldırdı. Otlak ve hayvan vergilerinin de oranlarını düşürdü. Sünniler'e karşı amansız kıyım siyasetini sürdürdü. İç ayaklanmacılara karşı da acımasız davrandı. Osmanlılar'ın Van'ı almaları, Tebriz'in güvensizliği karşısında da Kazvin'i başkent seçti. 1555'ten sonra sürekli burada oturdu. Bu kentte yaptırdığı önemli yapılardan hiçbiri günümüze kalmamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tezkire-i Şah Tahmasb*, (ö.s.), 1924.

• **BAKINIZ:** İSMAİL I, SÜLEYMAN I [Kanuni].

TAHTİ, Gulam Reza
(1930-1967)

İranlı güreşçi. Çalıştırıcı olarak da bu spora katkıda bulunmuştur.

27 Ağustos 1930'da Tahran yakınlarında bir köyde doğdu. 1967'de öldü. Güreşe meraklı bir çiftçi aileden geliyordu. 13 yaşında başladığı güreşte oyun tekniğini geliştirip, klasik Acem güreşinin dışına çıktı. 16 yaşında ağır sıklette güreşmeye başladı.

1956 Melburn Olimpiyat Oyunları'nda altın madalya aldı. Bir yıl sonra İstanbul'daki Dünya Şampiyonası'nda ağır sıklette güreşti. 1959'da Tahran'daki Dünya Şampiyonası'nda ise altı karşılaşmadan beşini tuş, birini sayı ile kazanarak şampiyon oldu. 1960 Olimpiyat Oyunları'nda ise finalde Türk güreşçi İsmet Atlı ile yaptığı güreşi sayı ile kaybederek 87 kiloda gümüş madalya kazandı.

Dalışları ağır olmasına karşın ayakta sarmayı en yetkin biçimde yapan bir güreşçiydi. Sert tuşları ile uluslararası alanda ün yapması ve İran'ı tanıtması üzerine "İran Şahı'nın Başpehlivanı" unvanını kazandı. İran'da her yıl yapılan geleneksel "Koşti Bağıstanı" finallerini kazanmış ve sağ koluna şahın pazubenti takılmıştı. Güreşi bıraktıktan sonra Sanatkaran, Abbasi, Ardabili gibi şampiyon güreşçiler yetiştirdi. Hizmetinden dolayı "İran Aslanı" ödülünü kazandı. Devrim öncesi Şah karşıtı eylemlerinden dolayı öldürüldüğü ileri sürüldü.

TAINE, Hippolyte Adolphe
(1828-1893)

Fransız, düşünür, tarihçi ve eleştirmen. Bilimsel yöntemi insan bilimlerinin incelemesine uyarlamaya çalışmıştır.

21 Nisan 1828'de Ardenler'de Vouzier'de doğdu, 5 Mart 1893'te Paris'te öldü. Orta sınıf bir aileden geliyordu. Avukat olan babasının ölümünden sonra, annesiyle birlikte Paris'e yerleşti. Yükseköğrenimini École Normale Supérieure'de tamamladıktan sonra, bir süre öğretmenlik yaptı. 1853'te doktora tezinin kabul edilmesine karşın, Louis Bonaparte'ın siyasi rejimine karşı olması, akademik kariyer yapmasını engelledi. Üniversiteyle ancak 1864'ten sonra, Paris'teki École de Beaux Arts'da estetik ve tarih dersleri vermeye başlayarak ilişki kurabildi. 1883'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, 1878'de Fransız Akademisi'ne üye seçildi.

Üniversite yaşamından uzak kaldığı dönemde, son derece üretken bir yazar olarak kendini gösteren Taine, polemiğe yatkın üslubuyla olduğu kadar, kitaplarının konularıyla da dikkat çekti. 1855'te Titus-Livus üzerine yazdığı bir denemeyle Fransız Akademisi Ödülü'nü kazandı. Çağdaşı Fransız düşünürlerini eleştirdiği *Les philosophes français du XIXe siècle*'de (XIX. Yüzyılda Fransa'da Klasik Filozoflar) üniversite çevrelerine egemen olan Victor Cousin'in seçmeci felsefesini yerdi ve kendi pozitivist bilgi kuramını ortaya koydu. 1861'de yayımladığı *La Fontaine et ses fables*'da ("La Fontaine ve Fabl'ları") estetik anlayışının yanı sıra, ırksal farklılıkları coğrafya ve iklim koşullarıyla açıklayan bilimsel Belirlenimcilik (Determinizm) öğretisini de ortaya koydu. Bu öğretiyi *Histoire de la littérature anglaise*'de ("İngiliz Edebiyatı Tarihi") daha da geliştirdi. Kültür ve edebiyat tarihine yaklaşımını sergilediği bu kitapta, estetik ya da tarihsel her olgunun altında aynı büyük nedenlerin olduğunu, bunların ırk, çevre ve zaman öğelerinden oluşan bir yasalar sistemiyle açıklanabileceğini savundu.

Taine felsefe sorunlarını deney ve gözlem yöntemiyle ele alır. Ona göre, felsefe, doğayı ve onun genel yasalarını açıklamaya çalışmalıdır. Çünkü bilimin konusu doğanın duyularla algılanan, görünen ve gerçekten var olan olaylarla onların bağlı bulunduğu temel ilkelerdir. Her varlık uzayan, kesintisiz bir olaylar çizgisidir. Nesnelerin, olayların karşıt durumlar alması da doğa yasası gereğidir. İnsan ancak bir düşünce akışı içine girince *(contemplation)* evreni düzenleyen yüce ve uyum kaynağı varlığı kavrayabilir. Bu varlık, dinlerin savunduğundan başka bir Tanrı'dır, daha açığı Tanrı doğadır, doğa Tanrı'dır. Bütün nesnel varlıklar Tanrı'dır. Taine'e göre psikolojik olaylar fizyoloji verilerine bağlıdır. Duyumlarla düşünceleri yaratan koşullar sinir odaklarını oluşturan öğelerdeki devinimlerdir. Gerçekte düşünceyi doğuran düş gücü, onu yaratan da duyumlardır. İnsanda, yaratıcı etken olarak duyum ve içgüdü dışında bir kaynak yoktur. Bütün bilgilerin kaynağı deney, deneyin algısını sağlayan duyular, duyularla alınan izlenimler ise duyumlardır.

II.İmparatorluk'un sonu anlamına gelen 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'nda Fransa'nın yenilgisinden çok etkilenen Taine, bu tarihten sonra uzun yıllar, Fransa'nın yenilgisinin nedenlerini geçmişte aradığı bir tarih kitabı üzerine çalıştı. *Les origines de la France contemporaine* ("Çağdaş Fransa'nın Kökenleri") adlı bu kitabında, Fransa'nın devrimci altüst oluşlara olan eğilimini, 18.yy düşünürlerinin öğretilerinin ve dinsel kurumların etkilediğini ileri sürdü. Sonradan Maurras gibi yazarlarca benimsenen bu görüşü, Fransa'da muhafazakâr hareketin kuramsal temellerinden biri oldu.

Tüm yaşamı boyunca doğa bilimlerinin yöntemlerini insan bilimlerine uyarlamaya çalışan, ülkesinde Pozitivizm'in önde gelen savunucularından olan Taine'in görüşleri, edebiyat alanında Doğalcılık (Natüralizm) akımının kurucularından Zola tarafından benimsenmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Essai sur les fables da La Fontaine*, 1853, ("La Fontaine'in Fabl'ları Üzerine Deneme"); *Essai sur Tite-Live*, 1856, ("Titus-Livus Üzerine Deneme"); *Les philosophes français du XIXe siècle*, 1857, (XIX.Yüzyılda Fransa'da Klasik Filozoflar, 1951); *Essais de critique et d'histoire*, 1858, ("Eleştiri ve Tarih Denemeleri"); *La Fontaine et ses fables*, 1861, ("La Fontaine ve Fabl'ları"); *Histoire de la littérature anglaise*, 1863-1864, ("İngiliz Edebiyatı Tarihi"); *Nouveaux essais de critique et d'histoire*, 1865, ("Yeni Eleştiri ve Tarih Denemeleri"); *De l'intelligence*, 2 cilt, 1870, ("Zekâ Üzerine"); *Les origines de la France contemporaine*, 6 cilt, 1876-1893, ("Çağdaş Fransa'nın Kökenleri"); *Derniers essais de critique et*

d'histoire, (ö.s.), 1894, ("Son Eleştiri ve Tarih Denemeleri").

• KAYNAKLAR: A.Cresson, *Hyppolyte Taine, sa vie, son oeuvre*, 1951; S.J.Kahn, *Science and Aesthetic Judgement : A Study in Taine's Critical Method*, 1953.

• BAKINIZ: CONDILLAC, HEGEL, MAURRAS, J.S.MILL, RENAN, SPENCER, ZOLA.

TAİB [Osmanzade]
(1660-1724)

Osmanlı Divan şairi ve tarihçi. Osmanlı sadrazamları üstüne yazdığı *Hadikatü'l Vüzerâ* adlı yapıtıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, Kahire'de öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Asıl adı Ahmed'dir. Süleymaniye Vakfı ruznamecisi (muhasebe kayıt defterlerini tutan) iken ölen Osman Efendi'nin oğludur. Bu nedenle Osmanzade diye tanınır. Çok iyi bir öğrenim gördü. *Çeşitli* medreselerde müderrislik etti. Şam'a vali atanan Kemankeş Mehmed Paşa'ya kethüda oldu. Bu yüzden adı 1695'te müderrisler defterinden silindi. İki yıl sonra müderrisliği geri verildi. Süleymaniye müderrisliğine kadar yükseldi. 1717'de Halep kadılığına atandı. Ancak bir yıl geçmeden görevinden alındı. İstanbul'da Fenerbahçe'de yaptırdığı köşküne çekildi. 1723'te Mısır kadılığına atandı. Ertesi yıl orada vali tarafından zehirlenerek öldürüldü.

Taib, yapıtlarıyla Saray çevresinin ilgisini çekmiştir. III.Ahmed'in 1720'de doğan şehzadesi İbrahim için yazdığı tarih manzumesi, padişah tarafından çok beğenilmiş, kendisine Reis-i şairan unvanı verilmiştir. Kaynaklara göre *Divan*'ı varsa da, bugüne kadar ele geçmemiştir. Şiirleri dağınık haldedir. Çağdaşlarına ağır hicivler yazmıştır. Önceleri Hamdi mahlasını kullanmış, hiciv yazmayı bıraktıktan sonra Taib (tövbe eden) mahlasını almıştır.

Osman Gazi'den başlayarak 1703 tarihine kadar olan padişahlar için kısa bilgiler veren *Tuhfetü'l-Mülûk* ile vezir Alaeddin Paşa'dan Rami Mehmed Paşa'ya kadar geçen 108 sadrazamın yaşamöykülerini anlatan *Hadikatü'l-Vüzerâ* en tanınmış yapıtlarıdır. Bu ikincisine sonradan zeyller de yapılmıştır. Taib, Ali Vasi Çelebi'nin *Hümayunnâme*'sini (Kelile ve Dimne) *Simarü'l-Esmâr* adıyla Sarı Abdullah Efendi'nin *Nasihatü'l-Mülûk*'ünü ise *Telhisü'n-Nesayih* adıyla özetlemiştir. Kaşifî'nin *Ahlak-ı Muhsinî*'sinden kısaltarak çevirdiği yapıta da *Ahlak-ı Ahmedî* adını vermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Ahlak-ı Ahmedî*, (ö.s.), 1840; *Simarü'l-Esmâr*, (ö.s.), 1840; *Hadikatü'l-Vüzerâ*, (ö.s.), 1855; *Telhisü'n-Nasayih*, (ö.s.), 1866; *Tuhfetü'l-Mülûk*, (ö.s.), 1882.

TAKAÇEV, Piotr Nikitiç
(1844-1885)

Rus, devrimci yazar ve filozof. Us ilkelerine dayalı, insan sevgisine yönelik bir gerçekliği savunmuştur.

11 Temmuz 1844'te Piskov Eyaleti'nde Nelikie Luki'de doğdu, 23 Aralık 1885'te Paris'te öldü. Küçük toprakları olan soylu bir ailedendi. Doğduğu yerde ortaöğrenimini bitirdikten sonra 1868'de Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudu. 1865'te *Russkoe Slovo* ile *Delo* gazetelerinde P.Nikitin, P.Niohov gibi takma adlarla yazılar yayımladı. Öğrenciler arasındaki devrimci girişimleri yüzünden hapse girdi, sonra da sürekli olarak gözetim altında tutuldu. 1868-1869 yıllarındaki St. Petersburg'daki (bugün Leningrad) öğrenci ayaklanmaları sırasında arkadaşı S.G.Nechaev ile radikal azınlığın başında bulundu. 1869'da tutuklanan Takaçev, yargılandıktan sonra doğduğu yere sürüldü. 1873'te yurt dışına kaçtı, Jakoben'ci eğilimdeki Rus ve Polonyalı bir grup göçmenle işbirliği yaptı. K.M.Turski ile 1877 yılında kurulan Halkın Kurtuluşu Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı.

Ona göre, Rusya'nın sosyalist geleceği köylünün tutumuna bağlıydı. Köylü "ortak mülkiyetin ilkeleriyle" dolu olarak, "içgüdü ve gelenek bakımından" ortakçıdır. Bununla birlikte edilginliği ve bilgisizliği nedeniyle, kendi başına sosyalist bir devrimi yapmada yetersizdir.

Takaçev sosyal bir devrimin politik devrim üzerine temellendirilmesi gerektiği kanısındadır. Gizli, eylemci bir örgütün, başarılı bir politik devrimin en sağlam güvencesi olduğuna inanır.

Takaçev felsefeyle ilgili görüşlerini Gerçekçilik olarak adlandırır ve bununla da tümüyle ve sıkı sıkıya gerçeklik üzerine kurulmuş, ussal olarak bilimsel ve en üst düzeyde de insancıl bir dünya görüşünü anladığını açıklar. İdealizm'in karşısında yer alan Takaçev, onu kuramsal düzeyde metafizikle, toplumsal düzeyde ise var olan düzenin savunmasıyla özdeş sayar. Toplumsal gelişmedeki ilk devindirici gücün ekonomiden kaynaklandığını ileri sürer. Tarihsel gerçekliğin kendine özgü ve ayırıcı bir özelliği vardır. Bu da gerçekliğin insan eylemleriyle bağlantılı olduğudur. Birey, tarihte etkin ve yaratıcı bir güçtür. Takaçev'e göre bireylerin "etkin azınlığı", sosyal gelişme süreci içindeki rolü önemlidir ve tarihsel süreç etkin azınlığın istencine dayanan gelişmenin kaynaklarından biridir.

Bir yazın eleştirmeni olarak Takaçev, Çernişevski, N.A.Dobrolinbov ve D.İ.Pisarev'in izleyicisidir. Dobrolinbov'un "gerçekçi eleştiricilik" kuramını geliştirirken sanat yapıtlarını yüksek bir ahlak içeriği ve sosyal anlam taşıyan ürünler olarak değerlendirir.

TAKAMİNE, Jokiçi
(1854-1922)

Japon, kimyacı ve sanayici. İçsalgı bezlerinden ilk kez bir hormonu ayırmayı başarmıştır.

3 Kasım 1854'te Takaoka'da doğdu, 22 Temmuz 1922'de ABD'nin New York kentinde öldü. 1879'da Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nden kimya mühendisliği diplomasını alıp Glasgow Üniversitesi'nde iki yıl lisansüstü öğrenim yaptıktan sonra, Japonya'ya dönüşünde devlet görevlisi olarak Tarım ve Ticaret Dairesi'nde çalışmaya başladı; bir süre sonra da aynı kuruluşta Kimya Bölümü'nün ve Patent Bürosu'nun başına getirildi. O yıllarda tarım kimyasına yönelen Takamine, 1887'de devlet hizmetinden ayrılarak, fosfatlı gübre üreten bir fabrika kurdu ve ülkesinde kimyasal gübre sanayiinin öncüsü oldu. 1890'da ABD'ye yerleşip, New Jersey Eyaleti'nin Clifton kentindeki özel laboratuvarında, nişastanın hidrolizine yardımcı olan diyastaz enzimini pirinçte yaşayan bir mantardan elde etmek üzere bir yöntem geliştirdi ve biracılıkta kullanılan bu enzimin "Takadiyastaz" ticari adıyla üretimine geçti. Ölünceye değin ABD'de yaşamasına karşın ülkesiyle bağlarını koparmayan Takamine, Japon hükümetinin danışmanı olarak, ülkesinde azotlu ve fosfatlı gübreler, alüminyum ve bakalit üretimine yön vermiştir.

Takamine'nin sanayi kimyasındaki başarılarının yanı sıra bilime en büyük katkısı, 1901'de, Clifton'daki özel laboratuvarında, böbreküstü bezlerinden alınmış bir özütten "adrenalin" hormonunu ayırmasıdır. Kimyasal adı "epinefrin" olan bu madde, hormon kavramının henüz bilinmediği bir dönemde, doğal kaynaklardan ayrılarak katışıksız olarak elde edilmiş ilk hormondu. Birkaç yıl sonra Bayliss ve Starling, içsalgı bezlerince salgılanan ve çeşitli organların çalışmasında uyarıcı görevini üstlenen bu tür kimyasal maddelere "hormon" adını verdiler; ardından biyokimyacılar, pek çok hormonu önce vücut salgılarından ayırıp kimyasal yapısını belirlemeyi, daha sonra da sentez yoluyla elde etmeyi başardılar.

• BAKINIZ: AXELROD, BAYLISS, STARLING.

TAKAUCİ AŞİKAGA
(1305-1358)

Japon asker ve devlet adamı. Aşikaga Şogunluğu'nun kurucusudur.

Doğum yeri bilinmiyor, Kyoto'da öldü. Japonya'da şogunluk yönetiminin kurucusu Minamoto ailesinin bir kolu olan Aşikaga ailesindendir. Minamoto Yoritomo'nun 1199'da ölümünden sonra şogun olan iki oğlu güçlü bir yönetim kuramamış, şogunluk 1199'da Minamotolar'a akraba olan Hojo ailesinin eline geçmişti. Hojo ailesi 13.yy'ın başında zayıflayınca imparator II.Daigo (d.1318-1339) ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olma isteğiyle 1331'de ayaklanmış, ancak yenilerek sürgüne gönderilmişti. 1333'te gücünü yeniden toplayarak ikinci kez ayaklanınca Hojolar'a önemli hizmetler vermiş olan Aşikaga ailesinin önderi Takauci ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Ancak Kyoto'ya varınca taraf değiştirerek imparator II.Daigo'nun yanında yer aldı ve ordusuyla Hojolar'ı yendi.

Sürgünden dönen imparator II.Daigo yönetimi ele geçirdi, ancak yeni bir şogun atamayarak eskiden olduğu gibi bakanlıkları güçlendirme yoluna gitti. Takauci'ye de bir danışma görevi verildi. 10.yy'dan beri ilk kez imparatorluk hükümetini kurmayı başarmış olan II.Daigo tüm ülkede denetimi sağlayamadı. Hojolar'a karşı savaşta ona yardım etmiş olan savaşçılar verilen ödüllerden ve dağıtılan topraklardan hoşnut kalmadılar, kısa zamanda yeniden huzursuzluklar başladı. Temmuz 1335'te Hojo ailesinin bir üyesi bir ordu toplayıp Kamakura'yı ele geçirince Takauci, şogun ilan edilip Hojolar'ı yenmekle görevlendirilmesini istedi. İmparatorun onu şogun ilan etmemesine karşın Kamakura üzerine yürüyüp Hojolar'ı yendi. Bu savaş sırasında Kamakura'da tutsak olan imparatorun oğlunun yanlışlıkla öldürülmesi II.Daigo'yla Takauci'nin arasının açılmasına yol açtı.

II.Daigo'yu yenen Takauci onun yerine çocuk yaşta bir imparator geçirdi, kendini de şogun ilan etti. Daigo ise Güney Japonya'daki Yaşino Dağları'na kaçıp gerçek imparatorun kendisi olduğunu savundu. Bu durum, birisi Kyoto'da diğeri Yoşino'da olmak üzere imparatorlukta iki düşman hanedanının ortaya çıkmasına neden oldu. İki yönetimi birleştirmeyi başaramayan Aşikaga Takauci, kendi ailesi içindeki sorunlar nedeniyle de güçlü bir yönetim kuramadı. Kardeşi Tadayoşi'yle arasında ortaya çıkan düşmanlık onu öldürmesiyle sonuçlandı. Ölümünden sonra oğlu Yoşiakira, Aşikaga ailesinin önderi ve şogun oldu. İki düşman imparatorluğa ise ancak 1392'de torunu Yoşimitsu son vererek barışı sağladı.

Aşikaga şogunluğunun 16.yy'ın ikinci yarısında zayıflayarak çökmesinden sonra son şogun sülalesi olan Tokugavalar işbaşına geldi. Takauci Aşikaga'nın döneminde Zen Buddhizm Japonya'da dinsel ve kültürel yaşamı etkisi altına almış, Takauci bu tarikat için birçok tapınak yaptırmıştır.

• BAKINIZ: MİNAMOTO YORİTOMO, TOKUGAVA İYEYASU.

TAKİYEDDİN
(1526-1585)

İslam astronomi ve matematik bilgini. İstanbul'daki ilk gözlemevini kurmuştur.

Takiyeddin b. Muhammed b. Ahmed b. el-Maruf b. el-Emir Nasireddin Mengüberti 1526'da Kahire'de (kimi kaynaklara göre Şam'da) doğdu, İstanbul'da öldü. Mısırlı bilginlerden Muhammed b. Maruf'un oğlu olduğu, Kahire'de öğrenim gördüğü, uzun yıllar bu kentteki medreselerde ders verdiği ve

bir ara kadılık yaptığı sanılan Takiyeddin, III. Murad zamanında İstanbul'a gelmiş ve 1571'de Mustafa Çelebi'nin ölümüyle boşalan müneccimbaşılığa atanmıştı. *Uluğ Bey Zayiçesi*'nde kimi düzeltmelerin yapılmasının zorunlu olduğunu ve bu amaçla İstanbul'da bir gözlemevinin kurulması gerektiğini savunan görüşleriyle, padişahın değer verdiği bir müderris olan Hoca Sadeddin Efendi'yi etkilemeyi başardı. Hoca Sadeddin Efendi'nin bir gözlemevi kurulmasının gerekliliğine inandırdığı III. Murad tarafından müdürlüğüne getirildiği gözlemevinin kuruluş çalışmalarını yürütmekle görevlendirildi. Kuruluşu, kimi kaynaklara göre 1575, kimi kaynaklara göreyse 1576 ya da 1577'de başlayan bu gözlemevi, daha tamamlanmadan, Hoca Sadeddin Efendi'yi gözden düşürmeye çalışan çevrelerin tepkisini çekti. 1577'de görülen kuyrukluyıldızın ve ertesi yıl ortaya çıkan veba salgınının nedeni olarak gösterildi. Padişahın 1580'de, bu çevrelerin şeyhülislam Ahmed Şemseddin Efendi tarafından da desteklenen görüşlerinin etkisiyle gözlemevinin yıkımını emretmesinin ardından beş yıl daha yaşayan Takiyeddin'in son yıllarına ilişkin hiçbir bilgiye rastlanmamıştır.

Sidretü'l müntehâ ve *Âlât-ı rasadiye* ("Gözlem Araçları") adlı yapıtlarından, Güneş parametrelerinin hesabı için yeni bir yöntem olan üç gözlem yönteminden yararlanmanın yanı sıra, mekanik saatin bir astronomik gözlem aracı olarak kullanımını da başlatan bilim adamlarından biri olduğu ve matematikle ilgili kısa çalışmalarından, ondalık kesirler, 1 derecenin sinüsü ve kimi klasik problemlerin çözümüyle ilgili değerli araştırmalar yaptığı anlaşılan Takiyeddin'in adını günümüze taşıyan katkısı kurduğu gözlemevi olmuştur.

Çeşitli kaynaklarda Tophane sırtları, Galata ve Beyoğlu'nda olduğu öne sürülen yeri bugüne dek saptanamamış olan bu gözlemevi, o dönemin en gelişmiş gözlem araçlarıyla donatılmıştı ve 16. yy'ın en önemli gözlemevlerinden biri olmasını sağlayacak teknik olanaklara sahipti. İstanbul Üniversitesi'nin kütüphanesinde bulunan *Şehname ve Şemailname* adlı yazmada yer alan bir minyatürden anlaşıldığına göre usturlab, kadran, mekanik saat, kum saati, gök ve yerküreleri ve çeşitli çizim araçları gibi taşınabilir araçların yanı sıra, Takiyeddin'in kitapları yardımıyla varlıkları saptanabilen bir halkalı araç, duvar kadranı, yıldızların yükseklik ve açıklığını ölçmeye yarayan azimut aracı, iki ayrı niceliği ölçen *triquetrum* ve yıldızlar arasındaki benzer uzaklığı ölçen *sekstant* (altılık) gibi taşınamaz araçlar da içeren bu gözlemevi, teknik olanakları açısından Tycho Brahe'nin aynı yıllarda kurduğu ünlü Uroniborg Gözlemevi ile karşılaştırılabilecek bir düzeydeydi.

• YAPITLAR (başlıca): *Şidretü'l münteha; Âlât-ı rasadiye li zic-i şehinşahiye*, ("Hükümdarlar Zayiçesi İçin Gözlem Araçları").

TAL, Mihail
(1936)

SSCB'li satranççı. 1960-1961 yıllarında dünya şampiyonu olmuştur.

Letonya'da, Riga'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini bu kentte gördükten sonra Riga Üniversitesi'nde okudu. Satrancı küçük yaşta öğrendi. 1958'de Bölgelerarası Turnuva'da birinci oldu ve dünya şampiyonluğu adayları arasına katıldı. 24 yaşında, Botvinik'i yenerek en genç dünya şampiyonu oldu. 1961'de Bled turnuvasını Fischer, Keres, Petrosyan, Gligoriç gibi büyükustaların önünde birinci bitirdi, ama aynı yıl sağlığının bozulması yüzünden Botvinik'e yenilerek dünya şampiyonluğunu yitirdi.

Tal bu yenilgiden sonra satranç dünyasından uzaklaşmadı, ama eski etkinliğini de gösteremedi. Düzelen sağlığına koşut olarak başarılı sonuçlar aldı. 1978 ve 1981 dünya birinciliği maçlarına Sovyet satranç dergisi *64*'ün yazarı olarak katıldı, dünya şampiyonu Karpov'un resmi olmayan yardımcıları arasında olduğu izlenimini uyandırdı. 1970 sonlarında eski gücüne yeniden kavuştu, 1979 Montreal Turnuvası'nda birinciliği Karpov ile paylaştı. 1980-1981'de katıldığı turnuvalarda 70'ten fazla oyunda tek yenilgi almayarak erişilmesi güç bir başarı gösterdi. 1981 Riga Turnuvası'nı kazandı.

Hırslı bir oyuncu olan Tal, son derece riskli görünen beklenmedik hamleleri ile ünlüdür. Beklenmedik anlarda beklenenin dışına çıkan şaşırtıcı oyunuyla güçlü rakiplerini ruhsal yönden çökerterek kazandığı pek çok oyun vardır. Pek çok büyükusta, Tal'in çözümleme yeteneğiyle desteklenen düş gücü karşısında nasıl olduğunu kendilerinin de anlamadıkları oyunlar yitirmişlerdir.

• BAKINIZ: BOTVİNİK.

TALAT PAŞA
(1874-1921)

Osmanlı siyaset adamı. İttihat ve Terakki'nin önderlerindendir. 1917-1918 arasında sadrazamlık yapmıştır.

1 Eylül 1874'te Edirne'de doğdu, 15 Mart 1921'de Berlin'de öldü. Asıl adı Mehmet Talat'dır. Gizli parti çalışmaları döneminde "Sâî" (Postacı) takma adını kullanmıştır. Babası, Batı Trakya yörüklerinden Kadı Ahmet Vasıf Efendi, annesi Hürmüz Hanım'dır. İlkokulu Vize'de okudu. Edirne Askeri Rüştiyesi'ni bitirdi. İki yıl Edirne Aliyans İsraelit Musevi Okulu'nda Fransızca öğrendi. Bu okulda bir yıl Türkçe öğretmen vekilliği yaptı. Ailesini geçindirmek için 1891'de Edirne Posta İdaresi'ne girdi. Buradaki görevinde kendisini yetiştirmeye, dünyadaki gelişmelerden bilgi edinmeye çalıştı. II.Abdülhamid yönetimine karşı Trakya'da giderek etkinleşen gizli çalışmalara katıldı. Bu yüzden jurnal edildi. 30

Talat Paşa

Temmuz 1896'da tutuklandı. 25 ay süren tutukluluğu sırasında Edirne hapishanesindeki siyasal suçlularla dostluk kurdu. Üç yıl kalebentlik cezası, sarayca sürgüne çevrilince Selanik'e gitti. 1898'de Selanik-Manastır arasında seyyar posta memuru olarak çalıştı. Selanik'deki genç subaylarla ve aydınlarla tanıştı. 1899'da Selanik Posta ve Telgraf Müdürlüğü kâtibi, 1903'te de başkâtip oldu. Bu dönemde Jön Türkler'le ilişkisini güçlendirdi. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurarak Paris'teki Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleştirdi. Bu arada Selanik Hukuk Mektebi'ne devam etti. Çalışmaları hafiyelerce sürekli izlenmekteydi. 1907'de bir tanıklığından dolayı jurnal edilerek memurluktan atıldı. Bir süre Selanik Özel Ticaret Mektebi'nde müdürlük yaptı. Selanik ve Manastır'daki yoğun örgütlenme çalışmalarında birinci derecede rol oynadı. II.Meşrutiyet'in ilanından sonra toplanan ilk Meclis-i Mebusan'a Edirne mebusu olarak girdi. Meclis birinci reis vekilliğine seçildi. İttihat ve Terakki Fırkası'nda da örgütlenme işlerini üstlendi. Tüm yurtta parti birimlerinin kurulmasında etkin görev yaptı. 1909'da toplanan fırka kongresinde genel başkanlığa seçildi. 8 Ağustos 1909'da dahiliye nazırı oldu. İç olayların çok yoğunlaştığı bir sırada, karşıtlarının baskısına daha fazla dayanamayarak 18 Şubat 1910'da nazırlıktan ayrıldı. 4 Şubat 1911'de posta telgraf ve telefon nazırı oldu. Ardından da vekâleten dahiliye nazırlığına getirildi. Bu görevleri, İttihat ve Terakki Fırkası'nın 22 Temmuz 1912'de aldığı iktidardan çekilme kararı ile sona erdi.

Balkan bozgunu yüzünden durumu sarsılan hükümete karşı Ocak 1913'te İttihatçılar'ın düzenledikleri Babıali Baskını'nın planlayıcıları arasında bulundu. Mahmud Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'te öldürülmesinden sonra 12 Haziran 1913'te Said Halim Paşa başkanlığında kurulan yeni İttihat ve Terakki kabinesinde dahiliye nazırı oldu. İkinci Balkan Savaşı'nın kazanılmasından ve Edirne'nin geri alınmasından sonra barış görüşmelerinde Osmanlı heyetine başkanlık etti. Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girmesi kararını da hükümet adına imzaladı. Savaşın başladığı ilk aylarda iç barışı bozmamaya çaba gösterdi. Ancak, Osmanlı ordularının cephelere kaydırılmasını fırsat bilerek Anadolu'nun değişik yörelerinde, İtilaf Devletleri'nin desteğiyle anarşik eylemler başlatan Ermeni örgütlerine karşı önlemler aldırdı. Bu amaçla 1915'te çıkarılan ve Ermeniler'in düşman devletlerle işbirliğini önlemeyi amaçlayan Tehcir (Göç) Yasası gereği Doğu Anadolu'daki Ermeniler'i, etkisiz kalacakları bölgelere göç ettirdi. Günün koşulları içinde bu işlem, birtakım çatışmalara neden oldu. Bu konu, Ermeni örgütlerince Batı kamuoyuna bir soykırımı olarak aktarılmaya çalışıldı. Talat Bey, bir numaralı Ermeni düşmanı ilan edildi.

Said Halim Paşa 1917'de sadrazamlıktan istifa edince savaşın ve parti iktidarının siyasal sorumluluğunu yüklenmeye zorlandı. Vezirlik (paşalık) sanı da verilerek 4 Şubat 1917'de sadrazamlığa getirildi. Dahiliye ve maliye nazırlıklarını da üzerine aldı. Savaşın hızla yitirilmeye başladığı o dönemde, Almanya'ya bir gezi yaparak görüşmelerde bulundu. Somut bir sonuç alamadan döndü. Osmanlı ordularının daha fazla can kaybı vermemesi, bozulan iktisadi durum yüzünden cephelerde yiyecek giyecek sıkıntısı çekilmemesi için yoğun çaba gösterdi. Ruslar'la olan savaşın sona ermesinden sonra 3 Mart 1918'de Osmanlı başdelegesi olarak Brest-Litovsk barış görüşmelerine katıldı. VI.Mehmed (Vahideddin) 4 Temmuz 1918'de padişah olunca, sorumluluktan kaçmış sayılmamak için istifa etmedi. Yalnız dahiliye nazırlığını bıraktı. Almanya'ya ikinci bir gezi yapıp döndükten sonra Bulgarlar'ın İtilaf Devletleri ile yakınlaşması, Almanya'nın da ateşkes istemesi üzerine 14 Ekim 1918'de istifa etti. Ahmed İzzet Paşa kabinesi, savaşı sona erdirecek Mondros Ateşkesi'ni imzalarken İttihat ve Terakki Fırkası da 1 Kasım 1918'de son genel kongresini yaptı. Talat Paşa burada siyasetten çekildiğini açıkladı ve aynı gece bir Alman denizaltısıyla arkadaşları ile birlikte yurttan ayrıldı. Önce Rusya'ya oradan da Almanya'ya geçti. Ali Said takma adı ile Berlin yakınlarındaki Scharlotenburg'a yerleşti. Bu arada Roma'ya gidip döndü. Kendisini ölüme mahkûm eden Ermeni komitecilerinin gittikçe daralan çemberinde korumasız kaldı. 15 Mart 1921 günü evinden sokağa çıktığı sırada, İran uyruklu Sogomon Talleryan adında bir Ermeni militanı tarafından kurşunlanarak öldürüldü. Katili yargılayan Alman mahkemesi, "Türkler'in Ermeniler'e zulmettiği" gerekçesiyle beraat kararı verdi. Talat Paşa'nın tahnit edilen cenazesi Berlin'deki Türk mezarlığına gömüldü. Daha sonra Türk hükümetinin girişimi üzerine yurda getirilen kemikleri 25 Şubat 1943'te İstanbul'da Şişli'deki Hürriyet-i Edebiye tepesinde toprağa verildi.

• YAPITLAR (başlıca): *Talat Paşa'nın Hatıraları*, (ö.s.), Elbolayır (yay.), 1958; *Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları*, (ö.s.), 3 cilt, C.Kutay (yay.), 1983.

• KAYNAKLAR: T.Çavdar, *Talât Paşa*, 1984; C.Kutay, *Talat Paşayı Nasıl Vurdular*, 1957; Z.Şakir, *Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver, Cemal Paşalar*, 1943; H.C.Yalçın, *Talat Paşa*, 1943.

• BAKINIZ: BAHAEDDİN ŞAKİR, BLEDA, CEMAL PAŞA, ENVER PAŞA, MAHMUD ŞEVKET PAŞA, MEHMED V [Reşad], MEHMED VI [Vahideddin], SAİD HALİM PAŞA.

TALBOT, William Henry Fox
(1800-1877)

İngiliz, mucit ve fotoğrafçı. Negatif fotoğraf elde etme yöntemini geliştirmiştir.

11 Şubat 1800'de Dorsetshire bölgesindeki Melbury House'da doğdu, 17 Eylül 1877'de Wiltshire bölgesindeki Lacock Abbey'de öldü. Varlıklı bir aileden gelen Talbot, 1817-1821 arasında Cambridge' deki Trinity College'da klasik diller ve matematik öğrenimi gördükten sonra, bir süre çeşitli Avrupa kentlerinde dolaştı, bu arada matematiğe ilişkin çalışmalar yaptı, ayrıca arkeolojiyle de ilgilenerek Eski Asur başkenti Ninuva'da bulunan çivi yazılı belgelerin ilk çevirilerini gerçekleştirdi. 1833'te Avam Kamarası üyeliğine seçildiyse de, ertesi yıl istifa ederek politikadan ayrıldı ve çalışmalarını fotoğrafçılık alanında yoğunlaştırdı. Matematiğe ilişkin çalışmalarıyla 1838'de Royal Society üyeliğine seçilen Talbot, *kalotip* (ya da talbotip) olarak adlandırılan fotoğraf yöntemini geliştirmesi nedeniyle de 1842'de bu kurumun Rumford Madalyası'yla ödüllendirildi.

Kamerayla fotoğraf çekimi yöntemini geliştiren Fransız fotoğrafçı J.N.Niepce, 8 saatlik bir poz süresi sonunda, Yuda bitümüyle duyarlı kıldığı cam levhalar üzerine görüntü kaydetmeyi, 1838'de de bir başka Fransız mucit J.Daguerre, ışığa karşı çok duyarlı olan gümüş iyodürle sıvanmış madeni levhalar kullanarak poz süresini üç dakikaya kadar indirmeyi başarmıştı. Ancak, *Daguerrotypie* olarak tanınan bu teknikle tek bir pozitif resim elde edilebiliyordu.

Talbot'nun 1838'de geliştirip 1841'de patentini aldığı *kalotip* yöntemi ise, birden çok resim basmayı olanaklı kılan negatif fotoğraf elde etmeye yönelik ilk başarılı tekniktir. Bu yöntemde yarı saydam bir kâğıt tabaka, ışığa duyarlı gümüş iyodürle kaplanarak kamera içinde ışık etkisine bırakıldıktan sonra, gümüş nitrat ve galik asitle banyo edilir. Elde edilen negatif görüntü bir sodyum hiposülfit eriğiyle kalıcı duruma getirildikten sonra karanlık odada, gümüş klorürle kaplı kâğıtlar üzerine düşürülerek pozitife dönüştürülür.

Talbot bir fotoğrafın istenildiği kadar çoğaltılmasını sağlayan, dolayısıyla da fotoğrafçılık alanında yeni bir dönem başlatan bu yöntemin yanı sıra, ışığa çok duyarlı çeşitli kimyasal maddeler de geliştirmiş ve anında resim veren fotoğraf çekme tekniklerine ilişkin araştırmalar yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Pencil of Nature*, 1844-1846, ("Doğanın Kalemi").

- **BAKINIZ:** DAGUERRE, EASTMAN, NADAR, NIEPCE.

TALLEYRAND-PÉRIGORD, Charles de
(1754-1838)

Fransız devlet adamı. 1789 Fransız Devrimi sonrasında Terör Dönemi dışındaki tüm yönetimlerde görev almasıyla tanınmıştır.

Charles Maurice de Talleyrand-Périgord 13 Şubat 1754'te Paris'te doğdu, 17 Mayıs 1838'de aynı kentte öldü. Köklü bir soylu aileden gelen babası Fransız ordusunda tuğgeneraldi. Asker olmak istemesine karşın küçük yaşta ayaklarından sakatlandığından din öğrenimi görmek zorunda kaldı. Collège d'Autun'da ve Saint-Sulpice Tanrıbilim Semineri'nde öğrenim gördüğü sırada Voltaire ve diğer çağdaşı düşünürlerin etkisiyle aydın bir kişi olarak yetişti. 1775'te Saint-Denis Manastırı'nın başpapazı oldu. 1780'de ise Fransız ruhban sınıfının hükümet düzeyindeki temsilciliğine atandı. Bu görevi sırasında din adamlarının çıkar ve ayrıcalıklarını savunmadaki kararlılığı Kasım 1788'de Autun piskoposluğuna getirilmesine yardımcı oldu.

Mayıs 1789'da toplanan États Généraux'ya (kralın düzensiz olarak toplantıya çağırdığı danışma meclisi) ruhban sınıfın temsilcisi olarak seçilen Talleyrand-Périgord 1789 Fransız Devrimi sırasında meclisin *thiers-état*'yı (üçüncü sınıf-burjuvalar, esnaf ve zanaatkârlar, kent ve köy emekçileri) temsil eden üyelerinin ruhban ve soylu sınıfların temsilcilerinden bağımsız olarak 17 Haziran'da kurdukları Ulusal Meclis'e, ruhban sınıfın temsilcilerinin de katılmasında önemli rol oynadı. Kiliseye ait mülklerin devletleştirilmesini ve ulusal bir eğitim sisteminin kurulmasını savunmanın yanı sıra, kilisenin iç yapısını demokratikleştiren Sivil Ruhban Yönetmenliği'nin benimsenip uygulanması için çalışması, 1791'de papa VI.Pius tarafından afaroz edilmesine neden oldu. Bunun üzerine kendi isteğiyle piskoposluktan ayrıldı.

Nisan 1792'de Fransa'nın Avusturya'ya savaş açmasından önce İngiltere'nin savaşta tarafsız kalmasını sağlaması için gayri resmi elçi sıfatıyla Londra'ya gönderildi. Bu görevini Nisan 1792'den sonra Fransa' nın yeni Londra büyükelçisinin yardımcısı olarak sürdürdü. Belçika'nın 1793'te Fransız birliklerince işgal edilmesi ve kral XVI.Louis'nin idamı gibi olaylar İngiltere'nin Fransa'ya savaş açmasına yol açınca Ulusal Konvansiyon'da ağır suçlamalara hedef oldu. Monarşist göçmenlerin baskısıyla 1794'te İngiltere' den sınır dışı edildikten sonra ABD'ye gitti. Orada geçirdiği iki yıllık süre içinde arsa spekülasyonu yoluyla büyük bir servet edindi.

Robespierre'in Temmuz 1794'te devrilmesinden sonra kurulan Direktuvar yönetiminin adını mülteciler listesinden çıkarmasını sağladıktan sonra Eylül 1796'da Fransa'ya dönüp Ulusal Enstitü'de görev aldı. Ertesi yıl Direktuvar yönetimi tarafından dışişleri bakanlığına getirildi. Yönetimdeki kralcı çevreleri saf dışı eden 4 Eylül 1797 darbesinde yer aldı ve Napoléon'un Mısır'a bir sefer düzenleme tasarısının Direktuvar yönetimince kabul edilmesinde önemli rol

oynadı. Bu seferin başarısızlığa uğraması ve diplomatik görüşmelerde bulunmak üzere Paris'te bulunan Amerikan kurulundan büyük bir rüşvet isteyerek iki ülke arasında savaş haline yol açması Haziran 1799'da bakanlıktan çekilmesine neden oldu. Bu arada çeşitli yasa dışı yollardan büyük bir servet edindiği ortaya çıktı.

Mısır'dan dönen Napoléon'un 18-19 Brumaire (9-10 Kasım) 1799'da gerçekleştirdiği darbeyle Direktuvar yönetimine son vererek Konsüllük'ü kurmasına destek olan Talleyrand-Périgord, Kasım 1799'da yeniden dışişleri bakanı oldu. Bu görevi sırasında Napoléon'un askeri başarıları üzerinde yükselen barış antlaşmalarıyla Orta Avrupa'daki siyasal yapının biçimlenmesinde önemli rol oynadı. Napoléon'un 1804'te imparatorluğunu ilan etmesinin ardından imparatorluk baş mabeyincisi, 1806'da da Benevento prensi unvanını aldı. Ancak Napoléon'un Avrupa'da hegemonya kurma siyasetine karşı çıkarak İngiltere ve Rusya ile barışı savunduğu için giderek gözden düştü ve Ağustos 1807'de dışişleri bakanlığından istifa etmek zorunda kaldı. İmparatorluk Konseyi'nde görev almayı sürdürmesine karşın I.Napoléon'la Rus Çarı I.Aleksandr arasındaki 1808 Erfurt Kongresi sırasında gizli yollardan çarı I.Napoléon'un istemlerine karşı direnmeye zorladı. 1812'de I.Napoléon Rusya seferini başlatınca, Bourbon hanedanını başa geçirmek amacıyla XVIII. Louis ile ilişki kurdu. Müttefik Kuvvetler'in Mart 1814'te Paris'e girmelerinden sonra bir geçici hükümet kurarak Senato'ya Napoléon ve ailesinin tahttan indirildiklerini ilan ettirip XVIII. Louis'nin tahta çıkarılmasına ön ayak oldu.

XVIII. Louis tarafından dışişleri bakanı yapılan Talleyrand-Périgord, 1814 Viyana Kongresi sırasında usta bir politikayla Müttefikler'i bölerek Fransa'nın 1792'deki sınırlarını korumasını sağladı. Napoléon'un sürgünde bulunduğu Elbe Adası'ndan dönerek yeniden imparatorluğunu ilan ettiği Yüz Gün'lük iktidarının son bulmasının ardından, başbakanlığı da üstlendi. Ancak aşırı Kralcılar'ın zorlamasıyla Eylül 1815'te hükümetten çekilmek zorunda kaldı. Bu tarihten 1830'a değin etkin siyasi yaşamın dışında kalarak zamanını anılarını yazmakla geçirdi. Kral X.Charles'ın (1757-1836) devrilmesi ve yerine Orléans Dükü Louis-Philippe'in geçmesiyle sonuçlanan 1830 Temmuz Devrimi'nden sonra Fransa'nın Londra büyükelçiliğine getirildi. Bu görevi sırasında bağımsız ve tarafsız Belçika Krallığı'nın kurulmasını sağlayan İngiliz-Fransız görüşmelerine ön ayak oldu ve 1834'te İspanya'daki anayasal yönetimi desteklemek amacıyla İngiltere, Fransa, İspanya ve Portekiz arasında Dörtlü İttifak'ın imzalanmasında belirleyici rol oynadı.

Tarihi olayların akışını kavramadaki güçlü sezgisi ve büyük güçleri yönlendirmedeki başarısıyla büyük bir diplomat olarak kabul edilen Talleyrand-Périgord'un, devlet adamı olarak oynadığı rol değişik yorumlara konu olmuştur. Eski Rejim'den yenisine sarsıntısız geçişi sağlayan bir unsur olarak değerlendirildiği gibi, Fransız halkının çıkarlarını hiçe sayarak düşmanla işbirliği yapmakla da suçlanmıştır. Öte yandan ilkesizliği, rüşvetçiliği ve acımasızlığı sahip olduğu yetenekleri gölgelemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Correspondance diplomatique de Talleyrand*, (ö.s.), 3 cilt, 1887-1891, ("Talleyrand'ın Diplomatik Yazışmaları"); *Mémoires du Prince de Talleyrand*, (ö.s.), A.de Broglie (yay), 5 cilt, 1891-1892, ("Talleyrand Prensi'nin Anıları").

• KAYNAKLAR: E.L.Dard, *Napoléon et Talleyrand*, 1935; A.Duff-Cooper, *Talleyrand*, 1932; G.Lacour-Gayet, *Talleyrand 1754-1838*, 4 cilt, 1928-1934.

• BAKINIZ: FOUCHÉ, LOUIS XVIII, LOUIS-PHILIPPE, METTERNICH, NAPOLÉON I, ROBESPIERRE.

TALÛ, Naim
(1919)

Türk maliyeci ve siyaset adamı. 1973-1974 yıllarında başbakanlık yapmıştır.

İstanbul'da doğdu. Kabataş Lisesi'ni ve 1943'te İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre Sümerbank'ta çalıştıktan sonra 1946'da TC Merkez Bankası'na girdi. 1967'de genel müdür oldu. Merkez Bankası'nın yeniden örgütlenmesinden sonra 1970'te bankanın ve banka yönetim kurulunun başkanlığına getirildi.

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra 11 Aralık 1971-17 Nisan 1972 arasındaki 2.Erim hükümetinde ve 22 Mayıs 1972-10 Nisan 1973 arasındaki Melen hükümetinde ticaret bakanlığı yaptı. 1972'de Cumhuriyet Senatosu kontenjan senatörlüğüne seçildi. Melen hükümetinin çekilmesinden sonra 15 Nisan 1973'te başbakanlığa atandı. Bu dönemde önceki hükümetlerce hazırlanan Toprak ve Tarım Reformu Yasası ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri Yasası çıkarıldı. 14 Ekim 1973 seçimlerinden sonra üç aylık vekâleten hükümet döneminde uzun vadeli kararlar alınması ve yüksek dereceli memurlar arasında değişiklikler yapması nedeniyle eleştirildi. 7 Şubat 1974'te başbakanlığı sona erdi. 1976'da senatörlük süresinin dolmasından sonra Akbank yönetim kurulu başkanlığına getirildi.

• BAKINIZ: N.ERİM, MELEN.

TAMAYO, Rufino
(1899)

Meksikalı ressam. Orozco, Rivera ve Siqueiros ile birlikte Meksika'nın en önemli dört sanatçısından biridir.

26 Ağustos 1899'da Oaxaca'da doğdu. Kızılderililer'in bir kolu olan Zapotekler'den bir ailenin çocuğuydu. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetti, Mexico City'deki halasının yanına gitti. On yedi yaşında bir yandan bir ticaret okulunda okurken, bir yandan da gizlice resim dersi aldı. 1917'de Academia de San Carlos'a girdi. Ders programını fazla gelenek-

sel bulduğundan 1921'de okuldan ayrıldı ve resim çalışmalarını kendi anlayışı doğrultusunda sürdürdü. 1921-1926 arasında Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde, sonra da çeşitli ilkokullarda resim dersi verdi. Dönemin eğitim bakanı Vasconcelos'un düzenlediği kırsal alan eğitim programına katıldı. Çeşitli köylerde bulunması, onu Meksika Kızılderilileri'nin sanatına yöneltti. 1936'da New York'a gitti, burada aralıklarla on sekiz yıl kadar yaşadı ve öğretmenlik etti. 1953'te katıldığı São Paolo Bienali'nde (iki yıllık sergi) ödül kazandı.

Tamayo, sanat yaşamına, ülkesindeki ulusal devrimi konu alan duvar resimleriyle başlamış, ancak dönemin öbür duvar ressamlarının toplumsal gerçekçi eğilimini benimseyemediği için kısa bir süre sonra bu tavrından uzaklaşarak, portre, natürmort, insan ve hayvan figürleri üstünde yoğunlaşmıştır. Duygularını yansıttığı bu resimlerinde simgeci (sembolist) ve fantastik bir anlatım uygulamıştır. Yaptığı hayvan resimleri Colima Eyaleti'nde gördüğü Kolomb öncesi dönemin hayvan figürlü seramiklerinin etkilerini yansıtır. Kullandığı canlı renklerse Meksika halk sanatının izlerini taşır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fotojenik Venüs*, 1930; *Hayvanlar*, 1941, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Meksika Yerlisi*, 1945; *Gece İçinde Kadın*, 1962; *Torso*, 1978.

• **KAYNAKLAR:** E. Genauer, *Rufino Tamayo*, 1973.

TAMER, Ülkü
(1937)

Türk, şair. Kurduğu yoğun duyarlık evreni ve yumuşak söyleyişiyle Türk şiirine yeni olanaklar kazandırmıştır.

20 Şubat 1937'de Gaziantep'te doğdu. İlköğrenimini Gaziantep'te, ortaöğrenimini 1958'de İstanbul'da, Robert Kolej'de tamamladı. İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nde okudu. 1964-1968 arasında özel tiyatrolarda aktörlük etti. 1980'de Milliyet Yayınları'nı, *Milliyet Çocuk* ve *Milliyet Sanat* dergilerini yönetti. Karacan Yayınları'nda editör olarak çalıştı. Bu yayınevindeyken *Sanat Olayı* dergisini çıkardı. Bir süre Adam Yayınları'nda süreli yayınlar editörlüğü yaptı. Halen (1985) serbest yazar olarak yaşamını sürdürmektedir.

İlk şiiri 1954'te *Kaynak* dergisinde yayımlandı. Bunu, *Pazar Postası*, *Yelken*, *Yeditepe* ve *A* dergilerinde çıkan şiirleri izledi. Şiirlerinin yanı sıra, çeşitli dergilerde yayımladığı başarılı şiir çevirileriyle de tanındı. Edith Hamilton'dan çevirdiği *Mitologya* adlı kitapla Türk Dil Kurumu 1965 Çeviri Ödülü'nü, *İçime Çektiğim Hava Değil Gökyüzüdür* adlı kitabıyla da 1967 Yeditepe Şiir Armağanı'nı kazandı.

İlk kitabı *Soğuk Otların Altında*'dan başlayarak duru, yalın, çağrışımlarla yüklü bir anlatımla kendine özgü bir imge evreni kurmasıyla dikkati çekmiş, bu yanı, giderek, şiirinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Konuşma dilini eksen alan başarılı bir dil örgüsü kurmuş, yaptığı soyutlamalar şiirinin dışa dönük yanını oluştururken, doğa sevinci, çocuksu duyarlıklar, toplumsal kaygılar, işlediği çok yönlü içeriği zenginleştiren temalar olmuştur. Vardığı bu bileşimde, düşünce öğesinin giderek şiirinde ağırlık kazandığı görülür. Duyarlılık, ortaya konulmayan derin bir öfke, arındırılmış sevgi, toplumsal temaları işlemede etkileyici özellikleridir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Soğuk Otların Altında*, 1959; *Gök Onları Yanıltmaz*, 1960; *Ezra' ile Gary*, 1962; *Virgülün Başından Geçenler*, 1965; *İçime Çektiğim Hava Değil Gökyüzüdür*, 1966; *Sıragöller*, 1974; *Seçme Şiirler*, 1981.

TAMM, İgor Yevgenyeviç
(1895-1971)

SSCB'li fizikçi. Çerenkov ışımasına getirdiği kuramsal açıklamayla, temel parçacıkların etkileşimine ve manyetik alan etkisinde plazmanın davranışına ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

8 Temmuz 1895'te Vladivostok'ta doğdu, 12 Nisan 1971'de Moskova'da öldü. Edinburgh Üniversitesi'nde okurken, I.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ülkesine dönerek fizik öğrenimini Moskova Üniversitesi'nde sürdürdü. 1917'de Yelizavetgrad (bugün Kirovograd) İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'ne üye seçildi ve Petrograd'daki (bugün Leningrad) Sovyetler Kongresi'ne delege olarak katıldı. Ertesi yıl Moskova Üniversitesi'ni bitirip, aynı üniversitede 1922'de öğretim görevlisi, 1924'te doçent oldu; 1930'da profesörlüğe ve Kuramsal Fizik Bölümü'nün başkanlığına getirildi. Bilim doktoru derecesini aldığı 1934'te SSCB Bilimler Akademisi'ne bağlı Lebedev Fizik Enstitüsü'nde Kuramsal Fizik Bölümü'nün başkanı oldu. 1953'te SSCB Bilimler Akademisi üyeliğine seçilen ve Sosyalist Emek Kahramanı unvanını alan, bir kez Lenin nişanı, iki kez de SSCB devlet ödülüyle ödüllendirilen Tamm, Çerenkov olayına getirdiği kuramsal açıklama nedeniyle 1958 Nobel Fizik Ödülü'nü, SSCB'li fizikçiler Çerenkov ve İlya Mihayloviç Frank (1908) ile bölüştü.

Tamm'ın temel uğraşı konuları kuvantum mekaniği ve uygulamaları, ışıma kuramı, kozmik ışınlar ve çekirdek için parçacıkların etkileşimidir. 1931-1933 arasında metallerdeki fotoelektrik olayın kuramını geliştiren, elektronların kristallerin yüzeyinde ancak özel enerji düzeylerinde (Tamm enerji düzeyleri) bulunabileceğini kuramsal yoldan belirleyerek yarı iletkenler fiziğinin gelişmesinde önemli rol oynayan ve 1934'te çekirdekteki kuvvetleri incelemeye yönelen Tamm, nükleonlar arasındaki kuvvetlerin parçacık değiş tokuşundan kaynaklandığı varsayımını ortaya attı. Sonraki yıllarda, çekirdekteki kuvvetlerin yeni bulunan pi-mezonların değiş tokuşuyla oluştuğunun belirlenmesiyle bu varsayım doğrulandı. 1937'de Tamm ve İ.M. Frank, bir ortamda, ışığın o ortamdaki hızından daha yüksek hızla hareket eden elektronların yaydığı Çerenkov ışımasının kuramsal açıklamasını yaptılar. Tamm, parçacıkların maddesel ortamda

ışıktan hızlı gitmesinin özel görelilik kuramına aykırı olmadığını da gösterdi. 1945'te çekirdekteki temel parçacıkların etkileşimlerini belirleyerek kendi adıyla anılan yöntemi geliştirdikten sonra plazma fiziğine yöneldi. 1950'de Andrey Dimitriyeviç Saharov (1921) ile birlikte, manyetik alan içinde tutulan plazmanın denetimli termonükleer tepkime elde edilmesinde kullanılabileceğini gösteren Tamm'ın bu çalışması, SSCB'de çekirdek kaynaşması (füzyon) araştırmalarının ve bu yöntemle enerji üretiminin başlangıç noktası oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Osnovi Teorii Elektriçestva*, 1929, ("Elektrik Kuramının Temelleri").

• BAKINIZ : ÇERENKOV.

TANAKA, İkko
(1930)

Japon grafik sanatçısı. Afişleriyle çağdaş Japon grafik sanatının en önemli adları arasına girmiştir.

13 Ocak 1930'da Nara'da doğdu. 1950'de Kyoto Devlet Uygulamalı Sanatlar Okulu'nu bitirdi. Aynı yıl Kenegafuşi Dokuma Şirketi'nde tekstil tasarımcısı olarak çalışmaya başladı. 1952'den 1957'ye değin de Sankei Basımevi'nde grafik tasarımcılığı yaptı. Daha sonra Tokyo'ya gitti ve 1965'e değin Kuvaza Tasarım Enstitüsü'nde dersler verdi. Bir yandan da Japon Tasarım Merkezi'nde sanat yönetmenliği yaptı. 1963'te kendi adına bir atölye açarak serbest çalışmaya başladı. İki yıl sonra Hollanda'da ilk önemli sergisini açtı. Bunu yurt içi ve dışındaki birçok kişisel ve karma sergi izledi. 1973'te Tokyo'da açtığı sergide klasik Japon tiyatrosu No için yirmi yıldır hazırladığı afişleri büyük ilgi çekti. Aynı yıl kazandığı Mainiçi Grafik Ödülü başta olmak üzere çok sayıda birincilik ve madalya aldı. Tanaka'nın afişlerinin büyük bir bölümü ABD ve Avrupa'nın çeşitli müzelerinde bulunmaktadır.

Tanaka fotoğrafçılık ve kumaş tasarımıyla da uğraşmış, çeşitli yayınevlerinin kitaplarının kapaklarını, iç resimlerini hazırlamıştır. Ancak asıl çalışma alanı afiş tasarımıdır. Bunların büyük bölümü taşbaskı (litografi) ve ipekbaskı (serigrafi) uygulamalarıdır. Bu çalışmalarında çağdaş estetik anlayışıyla yeniden yorumladığı geleneksel Japon motiflerini, kendi tasarladığı harflerle büyük bir uyum ve denge sağlayacak biçimde yan yana getirmiştir. Genellikle iki renkten oluşan bu yapıtlarıyla çağdaş Japon afiş sanatını büyük ölçüde etkilemiştir.

TANAKA KAKUEİ
(1918)

Japon devlet adamı. Başbakanlık döneminde Lockheed Uçak Şirketi'nden rüşvet almaktan suçlanmıştır.

4 Mayıs 1918'de Niigata'da doğdu. Bir teknik okulda öğrenim gördükten sonra, iş hayatına atılarak özel bir inşaat şirketi kurdu. II.Dünya Savaşı sırasında özellikle orduya yaptığı işlerden büyük para kazanarak Japonya'nın en zengin kişilerinden biri oldu.

Savaştan sonra siyasete atıldı ve 1947'de Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1957-1958 yıllarında posta ve ulaştırma bakanı, 1962-1965 arasında da maliye bakanı olarak görev yaptı. İktidardaki Liberal Demokrat Parti (LDP) içinde hızla yükselerek 1965'te partinin genel sekreteri oldu. 1968'de yeniden genel sekreterliğe getirildi.

1971-1972 yıllarında Sato Eisako hükümetinde uluslararası ticaret ve sanayi bakanı olan Tanaka, Sato Eisako'nun görevlerinden ayrılması üzerine, Temmuz 1972'de LDP'nin başkanlığına ve başbakanlığa getirildi. Eylül 1972'de Pekin'e yaptığı bir gezide Çin Halk Cumhuriyeti'ni Çin'in tek yasal temsilcisi olarak tanıyarak ÇHC ile diplomatik ve ticari ilişki kurulmasını sağladı. Aynı şekilde Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni tanıyan Tanaka hükümeti, SSCB ile iktisadi işbirliğine girişti. Başbakanlığı sırasında ekonomideki durgunluğa çözüm bulamayan, artan enflasyon ve işsizliği de önleyemeyen Tanaka, hakkında ortaya atılan yolsuzluk iddialarının sonucu bazı bakanlar hükümetten istifa edince, Kasım 1974'te görevinden ayrıldı.

Şubat 1976'da ise adı Lockheed skandalına karıştı. Bunun üzerine Temmuz 1976'da LDP'nin başkanlığından da ayrılan Tanaka, ertesi ay Lockheed Uçak Şirketi'nden rüşvet aldığı gerekçesiyle tutuklandı. Aralık 1976'da bağımsız olarak Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1982'nin sonunda rüşvet almaktan suçlu bulunarak dört yıl hapse mahkûm edilmesine karşın milletvekilliğinden istifa etmemesi üzerine, muhalefet partileri parlamento oturumlarını boykot ettiler. Bütün bunların sonucu olarak, LDP yapılan erken seçimlerde 35 sandalye yitirerek büyük bir yenilgiye uğradı.

• BAKINIZ: NAKASONE YASUHİRO, SATO EİSAKO.

TANÇ, Cengiz
(1933)

Türk, besteci. Cumhuriyet döneminin genç kuşak müzikçilerindendir.

10 Nisan 1933'te İstanbul'da doğdu. Babasının subay olması nedeniyle ilk ve ortaöğrenimini Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yaptı. Bu arada keman

dersleri alıyordu. 1952'de Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Devlet Konservatuvarı'na girerek A. Saygun'un öğrencisi oldu. 1953'te askeri ateşe olarak Londra'ya atanan babasıyla birlikte gitti, orada Guildhall Müzik Okulu'nda Sidney Compton ile armoni ve kontrpuan çalıştı. 1956'da yeniden Saygun'un kompozisyon sınıfına girdi. 1960'ta İleri Yüksek Devre Kompozisyon Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl konservatuvarın teori ve solfej öğretmenliğine atandı. 1967'de TRT Ankara Radyosu Batı Müziği, 1970'te TRT II. Program şube müdürlüklerine, 1972'de Çağdaş Türk Sanat Müziği ve Çoksesli Müzik şube müdürlüğüne getirildi. 1973'te TRT'den istifa etti ve Devlet Opera ve Balesi'nde besteci ve dramaturg olarak çalışmaya başladı. 1976'da İstanbul Devlet Konservatuvarı Kompozisyon Bölümü'ne öğretmen oldu. Daha sonra, kompozisyon ana sanat dalı başkanlığına getirildi.

Tanç, müzikte ulusal bir bireşim oluşturulmasına ve bu bireşimin evrensel bir çizgiye ulaştırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu yolda ürünler veren bestecilerin genç kuşağı içinde yer alır. Önceleri Bartók ve Stravinski etkisinde besteler yapmış, ancak yeni bir anlatım dili bulmak doğrultusunda alışılmış tonal tekniklerin dışında çalışmak isteğiyle atonal yapıya yakınlık duymuş, bestelerinde mikrotonal teknikler denemiştir. Koro, orkestra ve oda müziği, bale ve opera gibi çeşitli türden yapıtları, yurt içinde ve İspanya, Hollanda gibi ülkelerde seslendirilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Vokal Müzik:** *Türk Halk Şarkıları*, 1959; *Altı Şarkı*, 1961. **Orkestra Müziği:** *Yaylı Çalgılar Orkestrası İçin I. Süit*, 1960; *Soyutlama*, 1961; *Divertimento*, 1964; *Çağrışımlar*, 1972; *Sentez I*, 1976; *Yankılar*, 1977; *Doğaçlama*, 1978; *Yükseliş* 1982; *Doğanın Mistik Senfonisi*, 1982-1983; *Flüt, Obua ve Yaylı Çalgılar Orkestrası İçin Oda Konçertosu*, 1984. **Bale:** *Çoğul*, 1973; *Yoz Döngü*, 1974; *Yaratılış*, 1980. **Çeşitli:** *Deli Dumrul*, opera, 1973; *Üç Piyano Parçası*, 1975; *İmge III*, piyano için, 1983; *Çanakkale Şehitlerine Ağıt*, koro ve orkestra için, 1983.

• **BAKINIZ:** SAYGUN, USMANBAŞ.

TANER, Haldun
(1915)

Türk öykü ve tiyatro yazarı. Kendine özgü bir gülmece evreni geliştirmiş, epik türün ve kabare tiyatrosunun öncülüğünü yapmıştır.

16 Mart 1915'te İstanbul'da doğdu. Son Osmanlı meclisinde İstanbul milletvekilliği yapmış olan Ahmet Selahattin Bey'in oğludur. 1935'te Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra devlet tarafından Almanya'ya gönderildi. Heidelberg Üniversitesi'nde üç yıl iktisat ve siyasi bilimler öğrenimi yaptı. Tüberküloza tutulduğu için yurda dönmek zorunda kaldı. 1938-1942 arasında Erenköy Sanatoryumu'nda tedavi gördü. 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü tamamladı, 1954'e değin Sanat Tarihi Bölümü'nde asistanlık etti. Daha sonra Viyana'ya giderek Max Reinhardt Tiyatro Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Viyana tiyatrolarında reji asistanlığı, Viyana Doğubilim Enstitüsü'nde Türkçe öğretmenliği yaptı. 1957'de yurda döndükten sonra İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nde edebiyat ve sanat tarihi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ile İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde tiyatro tarihi öğretim görevlisi olarak çalıştı. Özel LCC Tiyatro Okulu'nda da dersler verdi. *Tercüman* ve *Milliyet* gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı.

New York Herald Tribune gazetesinin 1953'te düzenlediği uluslararası bir yarışmada "Şişhaneye Yağmur Yağıyordu" öyküsüyle Türkiye birincisi oldu. 1956'da *Varlık* dergisinin düzenlediği soruşturmada yılın en beğenilen öykücüsü seçildi. *On İkiye Bir Var* kitabıyla 1955'te Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* oyunuyla da 1972'de TDK Tiyatro Ödülü'nü kazandı. *Tuş* adlı öyküsü filme alındı. Öyküleri Almanca'ya çevrildi, çeşitli antolojilerde yer aldı.

İlk öykülerinde, bireyin toplum içindeki yaşayış özelliklerinden yola çıkarak, davranış ve düşünüş biçimlerinin eksik, aksak yanlarını mizah yüklü bir anlatımla işlemiştir. Eski ve yeni yaşam biçimleri arasında kalmış kişilerin, sonradan görme zenginlerin yaşayışlarını, yeni koşullar karşısında uyum sağlayamayan insanları, günlük kaygıları, sevinçleri, alışkanlıkları, eksiklikleri ve sevgileriyle yansıtmıştır. Daha sonraki öykülerinde, toplumcu bir bakış ağırlık kazanmıştır. Toplumun bozuk, düzensiz, çürük yanlarını kişilerden hareketle yansıtmıştır.

Daha geniş kitlelere ulaşabilmek için tiyatroya yönelmiştir. İlk oyunu *Günün Adamı*'nı 1949'da yazmıştır. Oyunları devlet ve şehir tiyatrolarında, birçok özel tiyatroda oynanmıştır. En tanınmış oyunlarından *Keşanlı Ali Destanı* yurt içinde 1420, yurt dışında Almanya, İngiltere, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın çeşitli kentlerinde 243 kez oynanmış, 1984'te yeniden sahneye konmuştur.

1962'de Gen-Ar Galerisi'nin sanat yönetmenliğini yaptığı yıllarda Haldun Taner *Bu Şehr-i İstambul ki* adlı oyunu ile politik yergi tiyatrosunun ilk örneğini vermiştir. 1967'de Ahmet Gülhan, Z.Alasya ve M.Akpınar'la birlikte Devekuşu, daha sonra Ahmet Gülhan'la birlikte Tef adlı kabare tiyatrolarını kurmuştur. Geleneksel Türk tiyatrosunun biçim özelliklerinden ve epik oyun öğelerinden yararlanarak vardığı bireşimle çağdaş Türk epik tiyatrosunun öncüsü olmuştur. *Keşanlı Ali Destanı* bu doğrultudaki ilk Türk oyunudur. *Dışardakiler, Ve Değirmen Dönerdi, Fazilet Eczanesi, Lütfen Dokunmayın, Huzur Çıkmazı, Eşeğin Gölgesi, Zilli Zarife, Ayışığında Şamata* Haldun Taner'in çeşitli topluluklarca sahnelenmiş, ama kitap olarak yayımlanmamış oyunlarıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Yaşasın Demokrasi*, 1949; *Tuş*, 1951; *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu*, 1953; *Ayışığında Çalışkur*, 1954; *On İkiye Bir Var*, 1954; *Sancho'nun Sabah Yürüyüşü*, 1969; *Yalıda Sabah*, 1983. **Oyun:** *Günün Adamı*, 1953; *Keşanlı Ali Destanı*, 1964; *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*, 1971; *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*, 1979. **Fıkra-Gezi-Söyleşi:** *Devekuşu'na Mektuplar*, 1960; *Düşsem Yollara Yollara*, 1979; *Halk Dostum Diye Başlayalım Söze*, 1979; *Ölür ise Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*, 1979.

TANGE, Kenzo
(1913)

Japon mimar ve kent tasarımcısı. Ülkesinin geleneksel mimarlığıyla çağdaş tasarım ilkelerini birleştiren yapıtlarıyla 20. yy'ın önde gelen tasarımcılarından biri olmuştur.

4 Eylül 1913'de Osaka'da, İmabari'de doğdu. Yüksek eğitimine 1935'te Tokyo Üniversitesi Mimarlık Okulu'nda başladı, burayı 1938'de bitirdi. Bir süre, daha önce Le Corbusier'nin yanında çalışmış olan K.Mayekava'nın bürosunda çalıştı. 1941-1945 arasında Tokyo Üniversitesi Mimarlık Okulu'nun yüksek bölümünde okudu. 1959'da doktor mühendis oldu. 1961'den sonra kendi kurduğu tasarım bürosunun yönetimini üstlendi.

1946-1974 arasında Tokyo Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Tange, 1974'ten sonra aynı üniversitede emeritus profesör olmuştur. Bu arada 1959-1960 yıllarında ABD'de Massachusetts Institute of Technology'de (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü), 1972'de de Harvard Üniversitesi'nde konuk öğretim üyeliğinde bulunmuştur.

Tange çok sayıda ulusal ve uluslararası ödül almıştır. Bunların arasında 1965'te RIBA (Royal Institute of British Architects-İngiliz Mimarları Kralık Enstitüsü), 1966'da AIA (American Institute of Architects-Amerikan Mimarları Enstitüsü) ve 1973'te Fransa'daki Académie d'Architecture (Mimarlık Akademisi) tarafından verilen altın madalyalar bulunmaktadır. Aralarında Almanya'daki Stuttgart Teknik Üniversitesi'nin 1962'de, İtalya'daki Milano Politeknik Okulu'nun 1964'te, ABD'deki Harvard Üniversitesi'nin 1971'de verdikleri de olmak üzere çok sayıda onursal doktorluk almış, akademi ve enstitülere üye ve onursal üye seçilmiştir. İçlerinde Yugoslavya, Tayvan, ABD, İtalya, Cezayir, Suudi Arabistan, İran, Nepal, Suriye, Meksika, Kuveyt, Ürdün ve Katar'ın da bulunduğu çeşitli ülkeler için yapılar ve tasarımlar yapmıştır.

► Japon mimarlığı çağdaş mimarlık düşüncelerine 20. yy'da açılmaya başlamıştı. ABD'li Frank Lloyd Wright'ın Tokyo'da yaptığı bir otel yapısı, karşılıklı etkileşimin ilk uygulamalarından biriydi. Bu yapının denetlenmesi için Tokyo'ya gidip sonradan temelli Japonya'da kalan Çek asıllı ABD'li mimar Antonin Raymond (1888-1976) geleneksel Japon mimarlığının kimi yönlerinin çağdaş mimarlık ilkeleriyle benzerlikleri bulunduğunu gören ve bunu Japon tasarımcılarına da gösteren ilk Batılı mimarlardan biri olmuştur. Tange'nin mimarlık eğitimine başladığı 1930'larda pek çok ülkede olduğu gibi Japonya'da da ulusal bir mimarlık oluşturma çabaları egemendi. Bu ortamda yetişen Tange, ülkesinin ileri teknolojisinden de yararlanarak, Japon mimarlığının özelliklerini taşıdıkları kadar, çağdaş mimarlık ilkelerini de geliştiren tasarımlar üretmiştir.

► Kimi uygulanmamış ilk yapıtları Japon ulusalcılığı doğrultusunda olan Tange, adını II.Dünya Savaşı'ndan sonra duyurmuştur. Kamu yapılarındaki gibi Le Corbusier'yi anımsatan çıplak beton uygulamaları, taşıyıcı strüktürü biçimlendirme öğesi olarak kullanışı, ya da kendi evindeki gibi yapıyı kolonlar üstünde yukarı kaldırması ile çağdaş mimarlığın bazı ilkelerini uygularken, Japon mimarlığının kolon ve kiriş düzenlemeleriyle sağladığı plastikliği ve ritmik biçimlenmeyi donatılı betona (betonarme) uyarlamasıyla da bölgesel-ulusal mimarlığı yadsımayan, güçlü ve etkileyici tasarımlar gerçekleştirmiştir.

Yeni denemeler

1960'tan sonra Tange'nin yeni strüktür denemelerine yönelerek hem geleneksel Japon mimarlığının, hem de Le Corbusier'nin etkilerinden kurtulmaya başladığı görülür. Bu dönemdeki en önemli yapıtlarından biri olan Tokyo olimpiyat oyunları için tasarladığı spor salonlarında, çatı örtüsünü, donatılı beton kulelere asılan çelik kabloların taşıdığı ağlar üstüne yerleştirerek onlara bir salyangoz kabuğunun kıvrımlarını anımsatan biçimler vermiştir. *Ermiş Meryem Kilisesi*'nde ise birbiriyle kesişen parabolik kabuklar kullanmıştır.

Metabolizm

Tange'nin 1960'lardan sonra yöneldiği bir alan da ülkesindeki genç kuşak mimarlarınca başlatılan Metabolizm akımı doğrultusundaki çalışmalardır. Kaynağını Japon kültüründeki "Her şey doğar, gelişir, bozulmaya uğrar ve ölür" düşüncesinden alan bu akım, mimarlıkta ve kent tasarımında bir büyük strüktür içinde yer alan ve gerektiğinde değiştirilebilen hücrelerle yapılan tasarımları anlatmakta, böylece değişen gereksinmelere uyum sağlayan yapılar ve kent planları oluşturmayı amaçlamaktadır. Tange'nin biraz da ileri teknolojinin desteğini gerektiren bu akımın ilkelerini en iyi uygulayan yapıtlarından biri Yamanaşi'deki *Basın ve Yayın Merkezi*'dir.

Kent tasarımı

Tange'nin bir başka ilgi alanı da kent tasarımıdır. İlk yapıtlarından biri Hiroşima düzenleyici planıdır. Tokyo için hazırladığı gelişme planında ise Tokyo Körfezi üstünden bir köprü gibi geçerek iki yakadaki merkezleri birbirine bağlayan çizgisel bir yol ve yapılar dizisi öngörmüştür. Bir depremde yıkılan Üsküp kenti için hazırladığı onarım ve yeniden düzenleme planında da gerek tek tek yapılar, gerek kent planı bütününde Metabolizm ilkelerini uygulamaya çalışmıştır. Tange'nin ayrıca geleceğe ilişkin tasarımları da bulunmaktadır.

◄ ***20.yy başlarında Japon mimarlığı***

Tange geleneksel bir mimarlıkla çağdaş tasarım ilkelerini kaynaştırabilmiş bir tasarımcıdır. Ama o noktada kalmamış, yeni düşünce ve yöntemleri de deneyerek çağdaş mimarlığın sınırlarını genişletmiş, 20.yy'ın önde gelen mimarlarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Mimarlık:** *Hiroşima Barış Merkezi ve Çocuk Kitaplığı*, 1949-1956, Japonya; *Kendi Evi*, 1953-1954, Tokyo; *Şimizu Belediyesi*, 1954, Japonya; *Tokyo Olimpiyat Oyunları İçin İki Spor Salonu* (Y.Tsuboi ile), 1961-1964; *Ermiş Meryem Kilisesi*, 1961-1964, Tokyo; *Basın ve Yayın Merkezi* (F.Yokoyama ile), 1961-1967, Yamanaşi, Japonya; *Dentsu İşhanları* (Y.Tsuboi ile), 1965-1967, Tokyo; *Türkiye Büyükelçiliği ve Kançlaryası*, 1973-1977, Tokyo. **Kent Tasarımı:** *Hiroşima Düzenleyici Planı*, 1946-1947; *Tokyo Yenileştirme Tasarımı*, 1959-1960; *Üsküp Kenti Merkezi Onarım ve Yeni Düzenleme Planı*, 1965-1966, Yugoslavya; *Uluslararası Expo 70 Düzenleyici Planı* (U.Nikiyama ve bir mimarlar grubu ile), 1966-1970,Osala, Japonya. **Kitap:** *Katsura: Tradition an Creation in Japanese Architecture*, 1960, ("Katsura: Japon Mimarlığında Gelenek ve Yaratma"); *A Plan for Tokyo* (K.Tange çalışma grubu ile), 1960, ("Tokyo İçin Bir Plan"); *Ise: Origin of Japanese Architecture* (N.Kavazoe ile), 1962, ("Ise: Japon Mimarlığının Kökeni"); *Japan in*

◄ ***İlk uygulamaları***

the Future, 1966, ("Gelecekteki Japonya"); *Japan in the 21st Century* (K.Tange çalışma grubu ile), 1971, ("21.yy'da Japonya"); *Architecture and Urban Design*, 1975, ("Mimarlık ve Kent Tasarımı").

- KAYNAKLAR: R.Boyd, *Kenzo Tange*, 1962; A.V.Ikonnikov, *Kenzo Tange*, 1976; N.Kawazoe, *Kenzo Tange*, 1976; U.Kultermann, *Kenzo Tange 1946-1969: Architecture and Urban Design*, 1970; İ.Kurita, *Kenzo Tange*, 1970; M.Naka, *Philosophy of Contemporary Architects: Kenzo Tange*, 1970; P.Riani, *Kenzo Tange*, 1969.

- BAKINIZ: KİKUTAKE, KUROKAVA, LE CORBUSIER.

TANGUY, Yves
(1900-1955)

Fransız, ressam. Gerçeküstücülük'ün düşsel imgeler yönteminin (oneirizm) en özgün uygulayıcılarındandır.

5 Ocak 1900'de Paris'te doğdu, 15 Ocak 1955'te ABD'de Connecticut Eyaleti'ndeki Woodbury'de öldü. Bir süre ticaret gemilerinde çalıştıktan sonra askerlik görevini yaparken şair Prévert ile tanıştı. 1922'de onunla birlikte Paris'e döndü ve bohem sanatçılar çevresine katıldı.Çeşitli işlerde çalışırken bir yandan da resim yapmaya başladı. 1923'te Chirico'nun bir yapıtını gördükten sonra o konuda bir eğitimi bulunmamasına karşın ressam olmaya karar verdi. 1925'te Breton ile yakın arkadaşlık kurdu ve Gerçeküstücülük akımına katıldı. 1930-1931 yıllarında Afrika'da resim yaptı. 1939'da Chirico hayranı ABD'li ressam Kale Sage (1898-1963) ile tanıştı ve onunla birlikte Amerika'ya gitti. Daha sonra Sage ile evlenerek 1946'da Woodbury'de aldığı çiftlik evine yerleşti.

Tanguy, bir kumsalda ya da düş ürünü bir doğa içinde düşsel bir perspektif anlayışıyla serpilmiş, ne oldukları tam anlaşılmayan, deniz canavarları ile menhirleri anımsatan nesnelerden oluşan kompozisyonlar yapmıştır. Bu dingin ve zaman kavramı barındırmayan düşsel manzaraları, Gerçeküstücülük'ün düşsel imgeler yönteminin en olgun örnekleri arasında değerlendirilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Dışarı*, 1929; *Otlar ve Rüzgâr Arasında*, 1934, Seine Galerisi, Paris; *Yavaşlık Günü*, 1937, André François Galerisi, Paris; *Korku*, 1949, Whitney Müzesi, New York; *Dört Rüzgârın Gülü*, 1950.

- KAYNAKLAR: J.T.Soby, *Yves Tanguy*, 1955.

- BAKINIZ: BRETON.

TANNER, Alain
(1929)

İsviçreli sinema yönetmeni. Ülkesinin uluslararası üne sahip en önemli sinemacısıdır.

Cenevre'de doğdu. Babası ressam ve yazar, annesi oyuncuydu. Cenevre'deki Calvin College'da iktisat okurken sinemaya ilgi duydu ve sonraları İsviçre sinemasının öteki ünlü adı olacak Claude Goretta ile birlikte Cenevre Üniversitesi'nde bir sinama kulübü kurdu. Bir süre bir yük gemisinde tayfa olarak uzun yolculuklara çıktı. Bu arada yanında götürdüğü kitapları okudu, yazılar yazdı. İsviçre'ye döndükten kısa bir süre sonra Londra'ya gitti. Burada yönetmen ve eleştirmen L.Anderson'la tanıştı ve İngiliz Film Enstitüsü'nde çalıştı. Kısa film çalışmalarına da orada başladı. Daha sonra Fransa'ya geçti ve burada da birkaç kısa film yaptı. 1960'larda ülkesine döndü. 1968'de, içlerinde Goretta'nın da bulunduğu dört arkadaşıyla birlikte İsviçre sinemasına yeni bir soluk getirecek olan Grup 5'i kurdu. Grubun İsviçre televizyonuyla yaptığı sözleşmeler sonucu Tanner'in 1969'da bir bütçeyle çektiği *Charles-mort ou vif* ("Charles- Ölü ya da Diri"), ilk konulu uzun filmiydi ve Locarno Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü kazandı.

Filmlerinin senaryolarını kendi yazan ya da yazımlarına katılan Tanner, 1970'lerde yaptığı filmlerde çağdaş dünyanın iletişimsizliğini konu edinmiştir. Üslubunda, İngiliz Özgür Sinema akımının yalın belgeciliğiyle, televizyon röportaj tekniğinin izleri gözükür. Mekânları ve kentlerin mimarisini, kahramanlarının ruh durumlarını açıklayıcı bir biçimde kullanması ise Antonioni'yi anımsatır.

- YAPITLAR (başlıca): *Charles-mort ou vif*, 1969, ("Charles-Ölü ya da Diri"); *La salamandre*, 1971, ("Semender"); *Le retour d'Afrique*, 1973, ("Afrika Dönüşü"); *Le milieu du monde*, 1974, ("Dünyanın Ortası"); *Jonas, qui aura 25 ans en l'an 2000*,1976, ("Jonas 2000 Yılında 25 Yaşında Olacak"); *Messidor*, 1979; *Light Years Away*, 1981, (Işık Yılları Ötesinde); *Dans la ville blanche*, 1983, ("Beyaz Kentte"); *No Man's Land*, 1984, ("Sahipsiz Toprak").

TANOĞLU, Ali
(1904)

Türk, coğrafyacı. Beşeri ve iktisadi coğrafya alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Ali Tevfik Tanoğlu Kosova'nın (Yugoslavya'da) Seniçe ilçesinde doğdu. 1929'da İstanbul Darülfünunu Coğrafya Bölümü'nü bitirdi. 1929-1933 arasında Fransa'da öğrenim gördükten sonra dönüşünde doçent oldu ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde görevlendirildi. 1942'de profösör oldu. 1950-1952 arası ve 1956-1957 yıllarında iki kez Edebiyat Fakültesi dekanlığı, 1957-1959 arası

İstanbul Üniversitesi rektörlüğü yaptı. 1959'da ordinaryüs profesörlüğe yükseldi 1974'te emekli oldu.

Tanoğlu, öncelikle insanın içinde yaşadığı ve iktisadi çalışmalarda bulunduğu ortama önemli etkileri olan kuraklık, yükseklik, eğim gibi koşulların tanımını yaptıktan sonra asıl alanı olan iktisadi ve beşeri coğrafyanın konusuna giren çalışmalarda bulundu. Türkiye'de tarımsal yaşamın coğrafi karakterini, toprak ve nüfus ilişkilerini inceleyerek, enerji kaynakları, tarım ve enerji coğrafyası konusunda önemli katkılarda bulundu. Türkiye'de nüfus dağılımını ilk kez noktalama yöntemiyle ortaya koydu. Nüfus yoğunluğu sorununu çeşitli açılardan inceledi. Türkiye'nin hipsografya eğrisini ve ilk kuraklık indisini çizerek klimatoloji (iklimbilim) çalışmalarının gelişmesine katkıda bulundu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Enerji Kaynakları*, 1941; *Ziraat Hayatı*, 1942; *Malatya Dolaylarında Coğrafi Geziler*, 2 cilt, 1943-1944; *Samsun Limanı ve Hinterlandı*, 1944; *Türkiye Atlası* (A.Erinç ve S.Tümertekin ile), 1961; *Nüfus ve Yerleşme*, 1966.

Ahmet Hamdi Tanpınar

TANPINAR, Ahmet Hamdi
(1901-1962)

Türk şair, roman, öykü ve deneme yazarı. Yapıtlarında dünle bugün, Doğu'yla Batı arasında bir bireşime varmaya çalışmıştır.

23 Haziran 1901'de İstanbul'da doğdu, 24 Ocak 1962'de aynı kentte öldü. Babası Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli kentlerinde kadılık görevinde bulunmuş Hüseyin Fikri Efendi'ydi. Tanpınar, babasının değişik yerlerdeki görevleri yüzünden öğrenimini İstanbul, Sinop, Siirt, Kerkük ve Antalya'daki çeşitli okullarda okuyarak tamamlayabildi. Yükseköğrenim için 1918'de İstanbul'a gitti ve yatılı öğrenci olarak Baytar Mektebi'ne girdi. Ertesi yıl Edebiyat Fakültesi'ne geçerek sanatçı kişiliğini büyük ölçüde etkileyecek olan Yahya Kemal'in öğrencisi oldu. Bu fakültede Batı edebiyatı dersleri veren Yahya Kemal'den Fransız şiirinin ustalarıyla birlikte Bakî, Nef'î, Nailî, Nedim ve Şeyh Galip gibi Divan şiirinin büyük ustalarını da tanıma olanağını buldu. Onun 1921'de çıkardığı *Dergâh* dergisinde ilk şiirlerini yayımladı. Gene bu yıllarda katıldığı sanatçı çevreleri onun ilk yaratıcılık dönemini besleyen önemli bir eğitim alanı oldu. 1923'te fakülteyi bitirdikten sonra sırasıyla Erzurum, Konya, Ankara liselerinde edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. 1930-1932 arasında Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nde (bugün Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi) edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra İstanbul'da Kadıköy Lisesi edebiyat öğretmenliğine getirildi ve 1933'te Ahmet Haşim'in ölümü üzerine Güzel Sanatlar Akademisi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) sanat tarihi ve estetik dersleri vermeye başladı. 1939'da, o dönemin milli eğitim bakanı Hasan Âli Yücel tarafından, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde kurulan Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü profesörlüğüne atandı. Bu görevinden, 1942 ara seçimlerinde CHP'den Maraş milletvekili seçilmesi üzerine ayrıldı. 1946 seçimlerinde yeniden aday gösterilmeyince, bir süre milli eğitim müfettişi olarak görev yaptı. 1948'de Güzel Sanatlar Akademisi estetik öğretmenliğine, bir yıl sonra da yeniden Edebiyat Fakültesi'ndeki görevine döndü. Ölünceye değin de bu görevde kaldı.

Sanat yaşamına Celal Sahir'in çıkardığı *Altın Kitap* dergisinde yayımlanan "Musul Akşamları" adlı şiirleriyle başladı. Bu türdeki çalışmalarını *Dergâh*, *Milli Mecmua*, *Hayat*, *Görüş*, *Varlık*, *Oluş*, *Ülkü* ve *Aile* dergilerinde yayımladıktan sonra, 37 tanesini 1961'de *Şiirler* adlı bir kitapta topladı. Hece ölçüsüyle yazılmış bu şiirler, daha ilk bakışta bir imge zenginliğini ve müzik kaygısını yansıtır. Tanpınar'ın yaratıcı kişiliğinin değişik etkiler altında gelişerek kendine özgü bir anlatım yetkinliğine kavuşması, onda tutkuya dönüşen şiir sevgisinin ve çalışma saygısının bir sonucudur.

Tanpınar ilk yapıtlarında öğrencisi olduğu Yahya Kemal'den çok Ahmet Haşim'in etkisi altındadır. O da, Haşim gibi, çok küçük yaştayken yitirdiği annesinin acısını dile getiren şiirlerinde kendisini avutacak bir sevginin özlemi içindedir. İçedönük kişiliği doğa ve evrenle bir bağ kurmaya çalışır. Ölüm gerçeğini çok erken tanımış olması onda bir türlü kurtulamadığı yoksunluk duygusunu, yetkin sanatın ölümsüzlüğüyle giderme özlemi yaratmış gibidir. Bu yüzden Tanpınar'da zaman kavramı saatlerin, günlerin, haftaların birbirini izlediği basit bir akış olmaktan çıkar "sabahlarla ikindiler"in yan yana geldiği çok katlı ve karmaşık "yekpare geniş bir an"a, "parçalanmaz" bir "akış"a dönüşür. Bu zaman anlayışı Bergson'un, insan belleğini geçmişin şimdiki sürede uzaması olarak tanımlayan felsefesinden kaynaklanmaktadır. Tanpınar'ın birçok şiiri özellikle de "Ne İçindeyim Zamanın" ve "Bursa'da Zaman" gibi şiirleri, bu zaman anlayışını sanatsal yoldan dile getiren başarılı örneklerdir. Acı, özlem, ölümsüzlük, korku gibi yerleşmiş temalar Tanpınar'ın şiir dünyasında resim ve müzik sanatının araç-gereçleriyle, imgeler ve

Zaman kavramı

uyumlu seslerle kurulan bir yapı yetkinliğine kavuşur.

Öznel yaşantının yoğunlaşması diye özetlenebilecek bu şiir çabası, dış dünyanın somut gerçeklerine yönelmediği için, Tanpınar kendi düşlerinden yarattığı bu özel dünyanın sınırları içinde dönenir durur.

Tanpınar şiir türünde sınırlı bir çerçeve içinde dile getirdiği yaşamı sanat aracılığıyla ölümsüzleştirme tutkusunu düzyazı yapıtlarında aynı titiz işçilikle, ancak çok daha zengin bir içerikle sürdürür ve geliştirir. Öykü, roman ve denemelerinde şiirlerinin sezgi gücüne tarihle, Doğu ve Batı kültürleriyle beslenen düşünsel bir boyut eklenir. 1943'teki *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* ve 1955'teki *Yaz Yağmuru* kitaplarında yer alan öykülerinde kendi kişiliğinden yola çıkarak yakın çevresinde gözlemlediği insanların ruhsal durumlarını sergilerken düşlerle gerçek dünya arasında bir köprü kurar.

Huzur

Ülkü dergisinde 1944'te yayımlanmaya başlayan ilk romanı *Mahur Beste*'de Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki seçkin bir çevrenin özellikleri sergilenir. Onun müziğe verdiği önem bu romanda da, geçmişin yaşayan değerleri konusundaki ilginç görüşlerini bir bestenin aracılığıyla açıklamasını sağlar. Tanpınar'ın yaşam felsefesini, estetik anlayışını, kültür birikimini ve yer duyarlığını en başarılı bir biçimde yansıtan yapıtı ise özyaşamöyküsel bir roman olan *Huzur*'dur. Adlarını başkişilerden alan dört bölümden oluşan bu roman, Tanpınar'ın düzyazıyla gerçekleştirmeye çalıştığı senfonik bir yapı özelliği taşır. *Huzur* her şeyden önce Mümtaz'la Nuran arasındaki ilişkiyi anlatan bir aşk romanıdır. Ancak bir erkekle bir kadın arasında geçen, onların yaşadıkları çevreden soyutlanarak anlatıldıkları bir roman değil, kahramanların doğal bir parçası oldukları İstanbul'a duyulan köklü sevginin de romanıdır. Tanpınar, Mümtaz aracılığıyla kendi yaşamını ve düşüncelerini de romanın hammaddesi olarak kullanır. Başkişilerin yaşantıları ekseninde toplamaya çalıştığı toplumsal yaşam da -özellikle Cumhuriyet dönemi aydınlarının çağdaş dünyaya ayak uyduramamaktan kaynaklanan sorunlarıyla- romanın gündeme getirdiği önemli konular arasındadır.

Mahur Beste

Tanpınar 1950'de *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilen *Sahnenin Dışındakiler* romanında II.Meşrutiyet döneminin parti kavgalarını, Mütareke yıllarının yılgınlığını ayrıntılı bir olay örgüsüyle sergiler. Bu romanda gündelik yaşam daha somut bir biçimde ele alınmış, toplumun siyasal sarsıntıları daha nesnel bir açıdan yansıtılmıştır. Ancak daha önceki romanlarında olduğu gibi, Tanpınar bu yapıtında da toplumun değişmesinden yakınan ve geçmiş özleminden kurtulamayan aydınların çelişkilerini yansıtmakla yetinir. Bu çelişki 1962 tarihli *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde hem devlete dayalı özel girişimciliğin, hem de Hayri İrdal'ın zaman saplantısıyla çağ ve toplum dışı kalışının ve Pakize'nin kimliğiyle sınıf değiştirmenin yergisi olarak işlenir.

Sahnenin Dışındakiler

Tanpınar şair duyarlığının ve kültür birikiminin en parlak örneklerini *Beş Şehir, Edebiyat Üzerine Makaleler* ve *Yaşadığım Gibi* adlı deneme ve inceleme kitaplarında verir. Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul kentlerini doğal, tarihsel ve kültürel özellikleriyle ele aldığı *Beş Şehir*, onun yer duyarlılığının ve süreklilik bilincinin en parlak örneklerinden biridir. Tanpınar'ın ulusal edebiyatı değerlendirmedeki ustalığı ise, konuyu bilimsel bir yöntemle incelediği *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde açıkça ortaya çıkar. Bu yapıtının özellikle Batılılaşma hareketiyle ve Tanzimat'ın ilk dönemiyle ilgili bölümleri bu alanda araştırma yapacaklara ışık tutacak niteliktedir.

Deneme ve inceleme yapıtları

Tanpınar özellikle bazı romanlarında ele aldığı toplumsal sorunların temeline inmediği, toplumu değiştirecek güçlerin oluşumuna değinmediği ve çağın gerçek çatışmalarını tam anlamıyla kavrayamadığı gerekçesiyle zaman zaman eleştirilmiştir. Ancak içinde yaşadığı geçiş döneminin çelişkilerini korkusuzca açıkladığı, toplumun karşılaştığı sorunlar konusunda ilginç ipuçları verdiği ve özellikle de kişisel yaşantısını yoğunlaştırarak onu özgün bir ses ve zengin bir imge düzeniyle dile getirdiği için Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında kendine seçkin bir yer sağlamayı başarmış önemli bir sanatçıdır.

Ne İçindeyim Zamanın

Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpâre, geniş bir ânın
Parçalanmaz akışında.

Bir garip rüyâ rengiyle
Uyuşmuş gibi her şekil,
Rüzgârda uçan tüy bile
Benim kadar hafif değil.

Başım sükûtu öğüten
Uçsuz, bucaksız değirmen;
İçim muradına ermiş
Abasız, postsuz bir derviş;

Kökü bende bir sarmaşık
Olmuş dünya sezmekteyim,
Mavi, masmavi bir ışık
Ortasında yüzmekteyim.

Bütün Yaz

Ne güzel geçti bütün yaz,
Geceler küçük bahçede...
Sen zambaklar kadar beyaz
Ve ürkek bir düşüncede,
Sanki mehtaplı gecede,
Hülyan, eşiği aşılmaz
Bir saray olmuştu bize;
Hapsolmuş gibiydim bense,
Bir çözülmez bilmecede.
Ne güzel geçti bütün yaz,
Geceler küçük bahçede.

(A.H. Tanpınar)

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*, 1943; *Yaz Yağmuru*, 1955. **Roman:** *Huzur*, 1949; *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, 1962; *Sahnenin Dışındakiler*, 1973; *Mahur Beste*, 1975. **Şiir:** *Şiirler*, 1961. **Çeşitli:** *Beş Şehir*, 1946; *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 1949; *Yahya Kemal*, 1962; *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (ö.s.) 1969; *Yaşadığım Gibi*, (ö.s.) 1970.

• **KAYNAKLAR:** B.Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış: Ahmet Mithat'tan A.H.Tanpınar'a*, 1983; M. Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, 1963; *İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XII, 1963.

TÀPIES, Antonio
(1923)

İspanyol, ressam. Ülkesinde çağdaş soyut sanatın öncülerinden ve en önemli temsilcilerinden biridir.

13 Aralık 1923'te Barcelona'da doğdu. 1943-1946 arasında Barcelona Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Ancak sanata olan ilgisinden ötürü öğrenimini yarım bırakarak resim yapmaya başladı. 1948'de gerçeküstücü *Dau al Set* grubunun kurucu üyelerinden oldu. 1950'de Paris'e gitti. Orada Picasso ile tanıştı. Bu tarihten sonra Gerçeküstülük'ten uzaklaşarak soyut çalışmaya başladı. 1951'de Belçika'ya, 1953-1962 arasında da ABD'ye çeşitli geziler yaptı. 1957'de anlatımcı soyutlamayı (ekspresif abstraksiyon) ilke edinen *El Paso* grubuna katıldı. 1958'de Venedik Bienali'nde (iki yıllık sergi) UNESCO, 1964'te de Guggenheim ödüllerini kazandı.

Tàpies, sanat yaşamına gerçeküstücü resimler yaparak başlamış, 1950'lerde ise yapıştırma resmi (kolaj) kullanarak ilk soyut çalışmalarını gerçekleştirmiştir. 1952-1953 yıllarında yoğun bir çalışmaya girmiş ve yaptığı çeşitli deneyler sonucu kendine özgü bir Yoksul Sanat (Arte Povera) türü geliştlrmiştir. Bu yapıtlarında yırtık tuvaller, saman, sicim, kumaş parçaları ve eski çoraplar gibi artık malzemelerin üstüne, karalanmış ve kazınmış eski duvar yüzeylerini anımsatacak biçimde gelişigüzel boyalar sıçratmıştır. Daha sonraki yapıtlarında figüratif öğeler kullanmış, bu figürlerin betimlediği anlatımları simgelere dönüştürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Delinmiş Gövde*, 1956-1958; *Ochre Gris LXX*, 1958, Tate Galerisi, Londra; *Büyük Dik Açı*, Soyut İspanyol Sanatı Müzesi, Cuenca, İspanya.

• **KAYNAKLAR:** P. Gimferrer, *Tàpies and the Catalan Spirit*, 1975.

TARAFA
(? - 560)

Arap, şair, İslamdan önce *Mu'allakât-ı Seb'a* adlı mecmuaya şiirleri giren yedi ünlü şairden biridir.

Tarafa b.Abdü'l-Bekrî, Kuzeydoğu Arabistan'da Bahreyn'de doğdu, orada öldü. Bekr kabilesindendi. Doğum tarihi bilinmediği gibi, ölüm tarihi de kesin değildir. Tarafa lakabı olup, asıl adı Amr'dır. Ana baba tarafından birçok şair yetiştirmiş bir soydan gelir. Küçük yaşta şiir yazmaya başladı.

Amcaları, babasından kalan malın bölüşülmesinde annesi Varda'ya haksız davrandılar. Tarafa da amcalarına ağır bir hicviye yazdı. Bekr ile Vail kabileleri arasında sürüp giden Basûs Savaşı'na katıldı. Savaş kendi kabilesinin zaferiyle sonuçlandı. Sert yaratılışı, düzensiz yaşamı, içkiye düşkünlüğü, yakınlarını ve çevresini sürekli yermesi ona birçok düşman kazandırdı. Hükümdar Amr b.Hind'i koyuna benzetmekten bile çekinmedi. Bahreyn'e giderken, hükümdar tarafından başı, kolları, ayakları kesilerek öldürtüldü.

Tarafa'nın şiirleri, *Mu'allakât-ı Seb'a*'da (Yedi Askı) yer almıştır. 120 beyte yakın kasidesi öteki şairlerin yazdıklarının en uzunudur. Bu şiirleri Latince'ye ve başka Batı dillerine çevrilmiş, ayrıca uzun şerhleri de yapılmıştır. Hicivlerinin Arap edebiyatında üstün bir yeri vardır. Elde bulunan şiirlerinde dinsel düşünceler görülmez.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan de Tarafa Ibn al-Abd al-Bakri*, (ö.s.), M.Seligsohn (yay.), 1901; *(Yedi Askı*, Ş. Yalıkaya (çev.), 1943).

TARAKİ, Nur Muhammed
(1917-1979)

Afgan devlet adamı. Davud Han'ın devrilmesinden sonra iki yıl başbakanlık yapmıştır.

Gazne ilinde Mukur'da doğdu, 16 Eylül 1979'da Kabil'de öldü. Hindistan'da Bombay kentinde öğrenim gördü. 1940'ların sonlarında Afgan hükümetinin Basın Dairesi'nde görev aldı. 1952'de Afganistan'ın Washington büyükelçiliği basın ateşeliğine atandı. Kabil'e döndükten sonra ABD büyükelçiliğinde çevirmen olarak görev yaptı. 1963'te siyasete atıldı. 1965'te Halk Partisi'ni kurdu. Temmuz 1973'te Davud Han'ın bir darbeyle Zâhir Şah'ı devirerek cumhuriyeti ilan etmesi Halk Partisi içinde ayrılığa yol açtı ve darbeyi destekleyen Babrak Karmal önderliğindeki Perçem (Bayrak) grubu partiden ayrılarak ayrı bir parti kurdu. Bu iki parti 1977'de Davud Han'a karşı birleşerek Demokratik Halk Partisi'ni (DHP) kurdular ve Taraki yeni partinin genel sekreterliğine getirildi.

Nisan 1978'de Davud Han'ın bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılmasından sonra DHP önderleri Taraki'nin başkanlığında bir Devrim Konseyi oluşturdular. Konsey eski anayasayı feshederek tüm yasama yetkilerini ele aldı ve Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ederek Taraki'yi başbakanlığa getirdi. Yeni yönetim ilk iş olarak toprak reformunu yürürlüğe koydu; tefeciliği yasakladı; okuma yazma seferberliğine girişti; böylece modern ve laik bir toplum kurma doğrultusunda bazı adımlar attı. Haziran 1978'de, DHP içinde bir bunalıma yol açan ayrılık, Perçem hizbinin tasfiye edilmesi

ile sonuçlandı ve Babrak Karmal, Prag büyükelçiliğine gönderildi. Taraki, SSCB ile yakınlaşma siyaseti izleyerek Aralık 1978'de bir karşılıklı yardım ve dostluk antlaşması imzaladı.

Yeni yönetimin aldığı önlemler, kabile ilişkilerine dayanan, dinin ve geleneklerin etkisinin güçlü olduğu Afgan toplumunu temelinden sarstı ve bunun sonucu olarak doğan hoşnutsuzluktan yararlanan İslamcı muhalefet, 1979 başlarında silahlı direnişe başladı. Taraki, Mart 1979'da başbakanlığı Hafızullah Amin'e bıraktı. Eylül 1979'da Bağlantısızlar toplantısına katılmak üzere gittiği Havana'dan ülkesine dönerken uğradığı SSCB'de ondan muhalefete karşı sert bir siyaset uygulayan başbakan Amin'i görevinden uzaklaştırması istendi. Ülkesine döndükten sonra ileri sürüldüğüne göre başkanlık sarayında çıkan bir çatışma sonucunda öldürüldü ve Amin, Devrim Konseyi başkanı oldu. 9 Ekim'de yapılan resmi açıklamada ise Taraki'nin şiddetli bir hastalıktan öldüğü bildirildi.

• BAKINIZ: DAVUD HAN, KARMAL, ZÂHİR ŞAH.

TARANCI, Cahit Sıtkı
(1910-1956)

Türk, şair. Çağdaş Türk şiirinin bağlangıç yıllarında Fransız şiirini örnek alan çalışmalarıyla öncüler arasına girmiş, gerek yapı, gerek içerik açısından kusursuz şiirler yazmıştır.

2 Ekim 1910'da Diyarbakır'da doğdu, 12 Ekim 1956'da Viyana'da öldü. İlköğreniminden sonra İstanbul'a gitti. Saint Joseph Lisesi'nde başladığı ortaöğrenimini, 1928'de geçtiği Galatasaray Lisesi'nde, 1931'de tamamladı. Yatılı olarak girdiği Mülkiye Mektebi'ni bitirmedi. 1935'te İstanbul'daki Yüksek Ticaret Okulu'na yazıldı. Bir yandan çalışıyor, bir yandan da öyküler yazıyordu. 1938'de Paris'e gitti. Burada, siyasal bilgiler öğreniminin yanı sıra Paris Radyosu'nda Türkçe yayınlar spikerliği yaptı, yazdığı makale ve öyküleri *Cumhuriyet* gazetesine gönderdi. II. Dünya Savaşı çıkınca Türkiye'ye döndü. Askerlik hizmetinin ardından bir yıl kadar İstanbul'da kaldı. Sonra Ankara'ya geçerek Anadolu Ajansı'nda çevirmen olarak çalışmaya başladı. Daha sonra da Toprak Mahsulleri Ofisi ve Çalışma Bakanlığı'nda çevirmenlik yaptı. 1954'te ağır bir felç geçirdi. İki yılı aşan tedavi çabaları sonuçsuz kalıp daha kötüleştiğinin görülmesi üzerine götürüldüğü Avusturya'da öldü.

Şiir yazmaya genç yaşta başlayan Tarancı'nın ilk şiirleri, lise öğrenciliği sırasında *Muhit* ve *Servetifünun* dergilerinde yayımlandı. 1932'de, Ankara'da öğrenciyken şiirlerini gönderdiği Peyami Safa'nın, *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan tanıtıcı yazıları, adının duyulmasını sağladı. Ertesi yıl ilk şiir kitabı *Ömrümde Sükût* yayımlandı. 1946'da CHP Şiir Yarışması'nı kazanan "Otuz Beş Yaş" şiiriyle büyük üne kavuştu. Aynı yıl, 1933'ten sonra yazmış olduğu şiirlerinden seçmeleri *Otuz Beş Yaş* başlığı altında topladı. Üçüncü kitabı *Düşten Güzel* 1952'de yayımlandı. Ölümünden sonra, öteki kitaplarına girmeyen şiirleri, son şiirleri, Fransız şairlerinden yaptığı çeviriler ve ölümü üzerine yazılan yazılar *Sonrası*, yakın arkadaşı olan şair Ziya Osman Saba'ya yazdığı mektuplar da *Ziya'ya Mektuplar* başlıkları altında yayımlandı. Kimilerini takma adlarla yayımladığı öyküleri, 1976'da bir kitapta toplandı.

Cahit Sıtkı Tarancı, sağlam bir edebiyat kültürü almış, ortaöğrenimi sırasında tanıdığı Fransız şairlerinden, özellikle Baudelaire ve Verlaine'den etkilenmiştir. Giderek, hece ölçüsünü yeni bir uyum arayışıyla ele aldığı kendi şiirini yaratmış, Türkçe'nin olanaklarını en iyi değerlendiren sanatçılardan biri olmuştur. Dili yalın konuşma dili, söyleyişi akıcı ve

Otuz Beş Yaş

Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder.
Dante gibi ortasındayız ömrün.
Delikanlı çağımızdaki cevher,
Yalvarmak, yakarmak nafile bugün,
Gözünün yaşına bakmadan gider.

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allahım bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar?
Neden böyle düşman görünürsünüz;
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

Zamanla nasıl değişiyor insan!
Hangi resmime baksam ben değilim.
Nerde o günler, o şevk, o heyecan?
Bu güler yüzlü adam ben değilim;
Yalandır kaygısız olduğum yalan.

Hayal meyal şeylerden ilk aşkımız;
Hatırası bile, yabancı gelir.
Hayata beraber başladığımız
Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir;
Gittikçe artıyor yalnızlığımız.

Gökyüzünün başka rengi de varmış!
Geç farkettim taşın sert olduğunu.
Su insanı boğar, ateş yakarmış!
Her doğan günün bir dert olduğunu,
İnsan bu yaşa gelince anlarmış.

Ayva sarı nar kırmızı sonbahar!
Her yıl biraz daha benimsediğim.
Ne dönüp duruyor havada kuşlar?
Nerden çıktı bu cenaze? Ölen kim?
Bu kaçıncı bahçe gördüm tarumar?

N'eylersin ölüm herkesin başında.
Uyudun uyanmadın olacak.
Kim bilir nerde, nasıl, kaç yaşında?
Bir namazlık saltanatın olacak.
Taht misali o musalla taşında.

(C.S. Tarancı)

yapmacıktan uzaktır. Yaşantılarını, duygusal dalgalanmalarını bütünüyle şiirine aktarmış, yaşama sevinciyle yoğun bir karamsarlık arasında çeşitlenen temaları içinde, ağırlıklı olarak "yalnızlık" ve "ölüm"ü işlemiştir. Garip akımının gelişmesiyle birlikte serbest şiir örnekleri de vermiş olan Tarancı, döneminin en çok okunan ve sevilen şairlerinden biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Ömrümde Sükût*, 1933; *Otuz Beş Yaş*, 1946; *Düşten Güzel*, 1952; *Sonrası*, (ö.s.), 1957. **Çeşitli:** *Peyami Safa Hayatı ve Eserleri*, 1940; *Ziya'ya Mektuplar*, (ö.s.), 1957, *Cahit Sıtkı Tarancı'nın Hikâyeciliği ve Hikâyeleri*, (ö.s.), S.Önerli (der.), 1976.

• **KAYNAKLAR:** Ş.Beysanoğlu, *Cahit Sıtkı Tarancı*, 1969; G.Gökçay, *Cahit Sıtkı Tarancı*, 1956; M.Uyguner, *Cahit Sıtkı Tarancı*, 1966; *Cahit Sıtkı Tarancı Bibliyografyası*. 1971.

TARCAN, Bülent
(1914)

Türk, besteci. Türk müziği öğelerine ağırlık veren özgün yapıtlarıyla tanınmıştır.

23 Ağustos 1914'te İstanbul'da doğdu. Dokuz yaşında keman öğrenmeye başladı. 1932'de İstanbul Belediyesi Konservatuvarı'nın Keman Bölümü'ne girdi. C.Reşit Rey'den armoni, A.Adnan Saygun'dan kompozisyon ve kontrpuan konusunda yardım görmekle birlikte kendi kendini yetiştirdi. Besteciliğinin yanı sıra hekimliğiyle de tanındı. 1931'de girdiği İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni 1937'de bitirdi, 1948'de doçent, 1961'de profesör, 1967'de Nöroşirürji Kürsüsü başkanı oldu. 1984'te bu görevinden emekliye ayrıldı. Kızı Hülya Tarcan (1949) piyanisttir.

Tarcan, yapıtlarında Türk müziği ezgi ve ritimlerinden yararlanmış, genellikle neo-model ve çizgisel yazım tekniklerini kullanmıştır. Bağımsız bir çizgi sürdüren Türk bestecileri arasında yer alır. Yapıtları, SSCB, Almanya (FAC), Yunanistan, Fransa gibi ülkelerde de seslendirilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Bale:** *Hançerli Hanım*, 1964; *Deli Dumrul*, 1978. **Konçerto:** *Keman Konçertosu*, 1971; *Piyano Konçertosu*, 1982. **Çeşitli:** *Keman ve Çello İçin İkili*, 1961; *Orkestra Süiti No.3*, 1967.

TARCAN, Selim Sırrı
(1874-1957)

Türk, eğitimci. Okullarda spor eğitiminin yerleşmesine öncülük etmiştir.

Mora Yenişehiri'nde (bugün Yunanistan'da) doğdu, 2 Mart 1957'de İstanbul'da öldü. Galatasaray Sultanisi'nde okudu. 1896'da Mühendishane-i Berri-i Hümayun'u üsteğmen olarak bitirdi. 1908'de Harbiye Nezareti tarafından İsveç'e gönderildi. Beden Eğitimi Öğretmen Okulu'nda aletsiz jimnastik konusunda ihtisas yaptı. 1910'da yurda dönerek özel bir jimnastik okulu açtı. 12 Mayıs 1916'da ilk kez İdman Bayramı düzenlenmesini sağladı. İstanbul Darülmuallimini'nde beden eğitimi öğretmenliği ve müdürlük yaparak aletsiz jimnastiğin bütün okullara yayılmasında önemli rol oynadı. Milli Olimpiyat Komitesi'ni kurarak 1930'a değin başkanlığını üstlendi. 1935'te milli eğitim bakanlığı başmüfettişliği görevinden emekli oldu. 1935-1946 arasında üç dönem Ordu milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Beden eğitimi ve spor konularının yanı sıra spor dışı konularda da yapıtlar verdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Terbiye-i Bedeniye*, 3 kitap, 1901-1903; *Bizce Meçhul Hayatlar-İsveçte Gördüklerim*, 1911; *Spor*, 1914; *Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-i Talim*, 1919; *Terbiye-i Bedeniye Tarihi*, 1928; *Beden Terbiyesi*, 1932; *Radyo Konferansları*, 3 kitap, 1932-1935, *Hatıralarım*, 1946.

TARDIEU, Jean
(1903)

Fransız şair ve oyun yazarı. Deneysel oyunlarıyla Uyumsuz tiyatro anlayışının habercisi olmuştur.

1 Kasım 1903'te Saint-Germain-de-Joux'da doğdu. Sanatçı bir anne ve babanın oğluydu. Küçük yaşta şiir ve oyun yazmaya başladı. Condorcet Lisesi'ni bitirdikten sonra Paris Üniversitesi'ne girdi. Öğrenimini yarıda bırakarak Paris'e yerleşti. 1947'de Fransız Radyo ve Televizyonu'na bağlı deneysel bir tiyatro atölyesi kurdu. 1972'de Şiir Büyük Ödülü'nü, 1976'da da Critique Ödülü'nü kazandı.

Tardieu önceleri, ruhsal ikilemleri dile getiren Mallarmé etkisindeki gizemli ve lirik şiirleriyle ve Alman şair Hölderlin'den yaptığı başarılı çevirileriyle tanındı. II.Dünya Savaşı sonrasında Prévert ve Queneau gibi şairlerin etkisiyle dile karşı deneysel bir tutum benimsedi. Tiyatronun tüm olanaklarını kullanan ve sahne kurallarını zorlayan çalışmalara girdi. 1955'te *Théâtre de chambre* ("Oda Tiyatrosu") ve 1960'ta *Poèmes à Jouer* ("Oynamak İçin Şiirler") adlı kitaplarında toplanan oyunları kısa, çoğu bir perdelik deneysel ürünlerdir. 1947'de sahnelenen ilk oyunlarından *Qui est là?* ("Kim Var Orada?") tema ve üslup açısından Ionesco'nun 1950'de sahnelenen *La cantatrice chauve* (Kel Şarkıcı) adlı oyununu andırır.

Tardieu'nün, kısa fantezilerden lirik oyunlara, dilin tüm kavramsal içeriğinden arındırılarak bir müzik gibi kullanıldığı soyut tiyatro örneklerine kadar, çok çeşitli türlerde deneysel çalışmaları vardır. Tempo, ritim ve imge öğelerini kullanarak diyalogları müziğe yakınlaştırmıştır. Vals ritimlerine uygun anlamsız soyut diyaloglar ve mırıldanma, kalabalık gürültüsü gibi ses öğelerini kullanarak, konçerto ve sonat formlarına uydurduğu konusuz oyunlar yazarak tiyatronun sınırlarını zorlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Qui est là?*, 1947, ("Kim Var Orada?"); *La politesse inutile*, 1947, ("Kibarlığın

Gereği Yok"); *Faust et Yorick*, 1955, ("Faust ve Yorick"); *Le guichet*, 1955, ("Gişe"); *La serrure*, 1955, ("Kilit"); *Le meuble*, 1955, ("Mobilya"); *Voix sans personne*, 1956, ("Sahipsiz Ses"); *Les temps du verbe, ou le pouvoir de la parole*, 1956, ("Fiilin Zamanları ya da Konuşmanın Gücü"); *Les amants du métro*, 1960, ("Metro Âşıkları"); *L'A.B.C. de notre vie*, 1960, ("Yaşamımızın ABC'si"). **Şiir:** *Accents*, 1939, ("Vurgular"); *Le témoin invisible*, 1943, ("Görünmeyen Tanık"); *Jours pétrifiés*, 1947, ("Cansız Günler").

• **BAKINIZ:** BECKETT, IONESCO, SCHEHADÉ.

TARGAN, Safiye Ayla
(1917)

Türk, müzikçi. Cumhuriyet döneminin en tanınmış kadın okuyucularındandır.

İstanbul'da doğdu. Bursa Kız Muallim Mektebi'ni bitirdi. Müziğe küçük yaşta piyano çalarak başladı. Önce besteci rebabî Mustafa Sunar'dan, sonra Yesari Asım Arsoy, Sadettin Kaynak, Selahattin Pınar, Udî Nevres, Mesut Cemil, Refik Fersan gibi müzikçilerden yararlandı. İlk kez 1931'de, Dârüttalim-i Mûsikî Heyeti'nin konserlerinde sahneye çıktı. İstanbul, Ankara radyoları ile İstanbul Konservatuvarı İcra Heyeti'nde çalıştı. Uzun yıllar gazinolarda şarkı söyledi. Özel solo konserler de verdi, pek çok plak doldurdu. Sesini geniş dinleyici kitlelerine duyurabilen kadın okuyucuların en ünlüsü olan Safiye Ayla, udî ve besteci Şerif Muhittin Targan'la evliydi.

Kendinden önceki ve kendi dönemindeki öbür kadın okuyucularınkinden ayrı, kendine özgü bir okuyuş tavrı vardır. Okuyuşuna yansıyan Batı müziği beğenisi bu tavrın belirgin bir özelliğidir. Ölçüye uyarak, iyi bir diksiyonla, düzgün, aynı zamanda da coşkun, çekici bir tavırla okur. Sesindeki pürüzsüz akış en tiz perdelerde bile kaybolmaz. Zamanın gözde şarkılarıyla fantezilerini olduğu kadar, Rumeli türküleriyle klasik örnekleri de içine alan repertuarıyla geniş bir dinleyici kesimince çok sevilmiş, beğenilmiştir.

TARGAN, Şerif Muhittin
(1892-1967)

Türk, udî, viyolonselci ve besteci. Udun çalınış tekniğini geliştirmeye yönelik çalışmalarıyla tanınmıştır.

21 Ocak 1892'de İstanbul'da doğdu, 13 Eylül 1967'de aynı kentte öldü. Meşrutiyet dönemi nazırlarından ve son Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşa'nın oğludur. Müziksever bir aile çevresinde yetişti, çok küçük yaşta çeşitli sazlara ilgi duydu. On yaşında uda başladı. Evlerine gelen tanınmış müzikçileri dinleyerek ilerlettiği bu çalgıda kısa zamanda ustalaştı. On dört yaşında Batı müziği çerçevesinde viyolonsel öğrenmeye başladı, sonra armoni ve piyano dersleri aldı. Daha sonraki yıllarda, besteci udî Ali Rifat Çağatay'dan klasik fasıl, Ahmet Irsoy'dan makam ve usul bilgileri öğrendi. 1919'da ut için çeşitli yapıtlar bestelemeye başladı.

Yükseköğrenim çağına kadar özel öğrenim gören Targan, Hukuk Mektebi'ni ve Darülfünun'un Edebiyat Şubesi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı'nda Hicaz'da çıkan ayaklanma üzerine, babası Mekke emirliğine atanınca, o da ailesiyle birlikte İstanbul'dan ayrıldı, savaşın sonuna kadar Medine ve Şam'da yaşadı. Ailesi savaştan büyük maddi zarara uğrayarak çıktığı için geçimini müzikçi olarak sağlamak amacıyla 1924'te ABD'ye gitti. New York'ta çok başarılı ut ve viyolonsel resitalleri verdi. 1932'de hastalanarak yurda döndü. 1934'te İstanbul'da birkaç resital daha verdikten sonra Irak hükümetinin çağrısı üzerine Bağdat'a gitti, oradaki konservatuvarı kurdu ve ilk başkanı oldu. Viyolonsel ve ut öğretmeni olarak da görev aldığı bu kurumda on üç yıl çalıştı. 1948'de yeniden hastalanarak İstanbul'a döndü. Kısa bir süre İstanbul Konservatuvarı İlmi Kurul başkanlığında bulundu. 1950'de ünlü okuyucu Safiye Ayla'yla evlendi.

Targan sözlü formların ağır bastığı Türk müziğinin, saz müziği doğrultusunda geliştirilmesinden yana olan bir müzikçiydi. Ut üzerindeki çalışmaları da bu amaca yöneliktir. Udun kullanılmamış olanaklarını ortaya çıkarmak üzere teknik araştırmalara girişmiş, bu sazın geleneksel çalınışından ayrılan, apayrı bir tarz ortaya koymuştur. Ut için yazdığı parçalar, Türk müziğinde belli bir sazla çalınmak üzere bestelenmiş ilk örneklerdendir.

Targan udda mızrap vuruşlarını işlevlerine göre uygulamaya önem vermiştir. Açık perdeyle kapalı perde arasındaki farkı hiçbir zaman gözden uzak tutmamıştır. Anlatım gücünü iyi kullanabilmek, melodiye istediği nüansları katabilmek için kimi durumlarda açık ya da kapalı perdeleri, kimi durumlarda da, elde etmek istediği tını ve renk farklarına göre her iki tür perdeyi birden kullanmıştır. Uda çok yakın bir saz olan lavtayı da çalardı. Çalışmalarını ortaya koymak amacıyla bir ut metodu yazmaya başlamışsa da tamamlayamamıştır.

Batı müziğinde başarılı bir viyolonselci olan Targan, udu da Batı müziği sazları gibi ele almış, onlar gibi çalınacak hale getirmeye çalışmıştır. Geliştirdiği teknikle bu yolda büyük bir ustalık göstermiştir. Ancak onun ustalığı, makam ve perde beğenisi ya da melodik buluşlardan çok, teknik bir uğraşın ürünüdür. Saz semaileri ise, geleneksel tarzda yapıtlardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Ut İçin Etütler:** *Kanatlarım Olsaydı, Koşan Çocuk, Çocuk Havası, Kapris I, Kapris II, Etude Orientale.* **Çeşitli Besteler:** *Ferahfeza Saz Semaisi; Nihavent Saz Semaisi; Hüzzam Saz Semaisi; Irak Saz Semaisi; Dügâh Saz Semaisi; Segâh Saz Semaisi; Müstear Saz Semaisi; Uşşak Saz Semaisi.*

TARHAN, Abdülhak Hamid

Bak. ABDÜLHAK HAMİD

TARIK b. ZİYAD
(? -720)

Arap, asker. Emeviler adına İspanya'yı fethetmiştir.

Nerede ve hangi tarihte doğduğu bilinmiyor. Şam'da öldüğü sanılıyor. Berberi asıllıdır. Kuzey Afrika genel valisi Musa b. Nusayr, 710'da Tarif'in komutasında az bir güçle İspanya'ya askeri bir çıkarma yaptırdı. Musa, bu başarılı çıkarmadan ve İspanya'da hüküm süren Vizigot Krallığı'nın içine düştüğü çekişmelerden cesaret alarak, Tarık b. Ziyad'a çoğu Berberiler'den oluşan yedi bin kişilik ordusuyla İspanya'nın fethi görevini verdi. Tarık, 711'de kont Julien tarafından sağlanan gemilerle bugün kendi adıyla anılan dağlık bölgeye (Cebel-i Tarık/Gibraltar) çıktı. Askerlerin geriye dönüş ümidini kırmak için de bütün gemileri yaktırdı.

Kıyıdan doğuya giderek Almeria ve Cartagena kentlerini aldı. Bu arada yeni gelen beş bin kişilik yardımcı güçle durumunu daha da sağlamlaştırdı. İspanya içlerine doğru fetihlerini sürdürdü. Kadis (Cadız) önlerinde kral Rodriguez'in doksan bin kişilik ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Başkent Toledo'yu, Kordova'yı (Cordoba) ve birçok kenti ele geçirdi. Vizigot egemenliğine son verdi.

Tarık b. Ziyad'ın başarılarını kıskanan Musa b. Nusayr, ona bir mektup yazarak İspanya'ya geçmeye karar verdiğini, kendisi gelinceye kadar fethi durdurmasını emretti. Ancak Tarık emri dinlemeyerek harekete devam etti. Musa, 712'de İspanya'ya geçti. Güneybatıdaki kentleri ele geçirerek Toledo'ya girdi; Tarık'ı komutanlıktan aldı; ordunun önünde ona ağır hakarette bulunup hapse attırdı. Olay Emevi Halifesi I.Velid'e duyuruldu. Halifenin emriyle hapisten çıkarıldı. Ordunun önünde Musa ile barıştılar. Birlikte Kuzey İspanya'nın fethine giriştiler. Aragon, Leon ve Asturias'ın fethinden sonra iki komutanın arası yeniden açıldı. Halife her ikisini birden Şam'a çağırdı. İki komutan da halifeye İspanya'nın fatihlerinin kendileri olduklarını iddia ettiler. Tarık ile Musa yüzleştirilince İspanya'yı gerçekten ele geçirenin Tarık olduğu ortaya çıktı. Musa görevinden alındı. Tarık haklı çıkmasına karşın eski görevine gönderilmedi.

• BAKINIZ: ABDURRAHMAN I.

TARLAN, Ali Nihad
(1898-1978)

Türk edebiyat tarihçisi. Eski Türk edebiyatı metinlerinin açıklanması konusunda çalışmalar yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, Ekim 1978'de aynı kentte öldü. 1919'da Darülfünun'un Türk Edebiyatı, Fars Edebiyatı ve Garp Edebiyatı bölümlerini bitirdi. 1919'dan başlayarak 1933'e değin çeşitli liselerde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1921'de doktorasını tamamlayarak Türkiye'deki ilk edebiyat doktoru unvanını aldı. 1933'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Metinler Şerhi Kürsüsü'ne doçent, 1941'de profesör oldu. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü başkanlığını yürütürken 1972'de emekliye ayrıldı.

Servet-i Fünun ve *Şebab* dergilerinde düzyazı ve şiir yazarak başladığı yazarlık uğraşını *Edebiyat Gazetesi*, *Gündüz*, *Gençlik* ve *Milli Kültür* gibi dergilerde sürdürdü. Bu yazılarını daha sonra *Güneş Yaprak* ve *Kuğular* adlı kitaplarında topladı. İlk yapıtı 1930'da *Edebî San'atlara Dair* adıyla yayımlandı. Daha çok Türk Divan edebiyatı ve Fars edebiyatı konularında yoğunlaştırdığı çalışmalarıyla tanındı. Kendisine İran hükümetince Hümâyûn, Pakistan hükümetince de Sitare-i imtiyaz nişanları verildi. İranlı şair Genceli Nizamî'nin *Divan*'ı ile *Leyla ve Mecnun* adlı yapıtını, Pakistanlı şair İkbal Muhammed'in ise *Şarkdan Haber*, *Esrar-ı Hodî* gibi yapıtlarını Türkçe'ye çevirdi. Kendi yazmış olduğu *Mehmed Akif ve Safahat* adlı yapıtı ise çeşitli dillere çevrildi.

• YAPITLAR (başlıca): *Edebî San'atlara Dair*, 1930; *Şeyhî Divanını Tetkik*, 2 cilt, 1934-1936; *Divan Edebiyatında Tevhidler*, 1936; *Divan Edebiyatında Muamma*, 1936; *Metinler Şerhine Dair*, 1937; *Şeyh Galip Hayatı ve Şiirleri*, 1939; *İran Edebiyatı*, 1944; *Mevlâna*, 1947; *Fuzuli Divanı*, 1950; *Güneş Yaprak*, 1953; *Necatî Beg Divanı*, 1963; *Mehmed Akif ve Safahat*, 1968; *Zatî Divanı*, 2 cilt, 1968-1970; *Kuğular*, 1970.

TARKOVSKİ, Andrey
(1932)

SSCB'li sinema yönetmeni. Soyut ve düşsel imgelerle dolu, metafizik temalar içeren filmleriyle geniş ilgi görmüştür.

Moskova'da doğdu. VGİK'yi (Vsesoyuzneyi Gosudarstvenyi İnstitut Kinematografii- Devlet Sinema Teknik Okulu) bitirdi. Burada öğretmeni ünlü yönetmen Mikhail Romm'du. İlk uzun konulu filmi olan *İvanovo destvo*'yla ("İvan'ın Çocukluğu") uluslararası alanda adını duyurdu. Öksüz bir çocuğun II. Dünya Savaşı sırasında başından geçenleri anlatan ve onun şiirsel üslubunun damgasını taşıyan film, Venedik Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü bir başka yapıtla paylaştı. Tarkovski'nin 1966'da yaptığı *Andrey Rublev* ise yetkililerce pek hoş karşılanmadı ve 1970'te Cannes Film Şenliği'nde bir ödül kazandıktan ancak bir yıl sonra SSCB'de gösterimine izin verildi. 15. yy'da ikon yapan bir rahibin öyküsünü anlattığı bu filmde Tarkovski, Rus tarihinin en karışık dönemlerinden birine eğiliyordu.

1972'de ise Stanislaw Lem'in romanından uyarladığı *Solaris*'i gerçekleştirdi. Bir bilim kurgu öyküsü çerçevesinde sevgi ve yaşamla derin bir hesaplaşmaya giren film, içerdiği yoğun felsefi özellikler yüzünden fazla karmaşık bulunarak eleştirildi. Ama Tarkovski, yurdunda en büyük tepkiyi 1975'te yönettiği *Zerkalo*'yla ("Ayna") çekti. Açık çağrışımlı imgelerle ördü-

ğü ve yeni görsel üslup denemelerinde bulunduğu bu film, belki Batılı izleyiciye fazla yabancı değildi, ama Sovyet sinemasının çizgisine tümüyle ters düşmüştü. Tarkovski'nin, belleğindeki ve bilinçaltındaki izlerden yola çıkarak çocukluk ve gençlik dönemlerine döndüğü bu film, sinema tarihinin de en karmaşık, ama etkili yapıtlarından biriydi.

Tarkovski, sonraki filmlerinde de bu üslubu sürdürdü. 1979'da yaptığı *Stalker*, Mozart'ın *Sihirli Flüt* operasından, Cocteau'nun *Orphée* filminden ve Beckett'ten güçlü etkiler taşıyan, Kafka yapıtları karmaşıklığında bir gelecek filmiydi. 1982'de Tarkovski başyapıtlarından birini, *Nostalghia*'yı İtalya'da çekti. Bir Rus müzikbilimcisinin, 18. yy'da yaşamış bir Rus bestecisinin İtalya'daki serüvenini araştırmasından yola çıkan film, hem temaları hem de görsel anlatım özellikleri bakımından Tarkovski'nin en tipik ve en olgun filmiydi.

Günümüzün en ilginç ve usta yönetmenlerinden biri olan ve pek ilgi görmediği, hatta engellendiği ülkesini terkederek İtalya'da çalışmaya başlayan Tarkovski'nin sinemasının temel özelliği, çağdaş yaşamı ve insanı, teknolojinin ve sanayinin tutsağı olmuş, içi boşalmış olarak görmesidir. Bu saptamadan hareketle Tarkovski, çocukluk anılarına ve kimi zaman da tarihe dönerek, aile, vatan, tanrı, inanç, aşk gibi bazısı metafizik olan kavramların peşine düşer. Filmlerinin temel sorunsalını izleyiciye, her zaman çok titiz bir biçimde kurulmuş mekân ve dekorlar içinde yansıtır. Onun filmlerinde, çekimlerin uzunluğu ve ölçeği, kullanılan nesneler ve eşyalar, en önemlisi de aydınlık-karanlık karşıtlığı içindeki ışık ve renkler, belirli duyguların göz aracılığıyla iletilmesine yöneliktir. Akla değil, duyulara seslenen bir üslup yaratmıştır. Filmler ancak göz aracılığıyla duyumsanabildikleri ölçüde kavranırlar.

• YAPITLAR (başlıca): *Segodnya atpuska nye budyet*, 1959, ("Bu Gece Kimse Gitmeyecek"); *Katok i skripka*, 1961, ("Keman ve Silindir"); *Ivanovo detstvo*, 1962, ("İvan'ın Çocukluğu"); *Andrey Rubley*, 1965; *Solaris*, 1972; *Zekalo*, 1975, ("Ayna"); *Stalker*, 1979; *Nostalghia*, 1982, (Nostalghia).

TARRASCH, Siegbert
(1862-1934)

Alman, satrançcı. Çağdaş satranç ilkelerinin geliştirilmesinde etkin olmuştur.

5 Mart 1862'de Breslau'da (bugün Polonya'da Wroclaw) doğdu. Satranca 15 yaşında başladı. 19.yy'ın ünlü ustalarından Anderssen'in de doğup yetiştiği Breslau o yıllarda hareketli bir satranç merkeziydi. Tarrasch, satranç yeteneğini bu elverişli ortam içinde geliştirdi.

Berlin Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başlayan Tarrasch, bu kentteki canlı satranç yaşamını daha çekici bulduğu için öğrenimini aksatmaya başladı. Alman Satranç Derneği'nin 1881'de Berlin'de düzenlediği turnuvada başarı gösterememesi öğrenimine önem vermesini ve 1885'te bitirmesini sağladı. 1883'te Nürnberg'de yapılan bir turnuvada birinci oldu, usta sanını kazandı. 1885'te dört büyükusta ile ikinciliği paylaştığı uluslararası Hamburg Turnuvası ünlenmesini sağladı. 1887'de katıldığı Frankfurt Turnuvası'nda aynı ölçüde başarılı olamadı. Ertesi yıl Nürnberg'de küçük çaplı bir turnuvayı birinci bitirmesine karşın Leipzig Turnuvası'nda beklenmedik ölçüde kötü oynayarak sonuncu oldu. Bu sonuç, satranca daha büyük bir hırs ve tutkuyla sarılmasına neden oldu. 1889'da Breslau Turnuvası'nda aldığı iyi sonucu, peş peşe kazandığı başarılar izledi. 1889 Berlin, 1890 Manchester, 1892 Dresden, 1894 Leipzig uluslararası turnuvalarında birinci oldu. O sıralar ustalığının doruğunda olan ünlü Rus oyuncusu Çigorin ile yaptığı zorlu maçın 9-9 berabere bitmesi ününü daha da artırdı. Dünya şampiyonu Steinitz ile Havana'da karşılaşma önerisi aldı. Ancak Münih'te sürdürdüğü hekimlik çalışmalarına uzun süre ara vermeyi göze alamadığı için bu öneriyi kabul etmedi.

1898'de düzenlenen Viyana Turnuvası'nda birinci oldu. 1903'te Monte Carlo, 1907'de Ostende turnuvalarını kazandı. 1905'te ABD şampiyonu Marshall'ı açık farkla yendi. Daha sonra satranç yaşamını 1928'e değin sürdürmesine karşın aldığı sonuçlar bu ölçüde başarılı olmadı. 1908 ve 1916'da Lasker ile yaptığı maçları yitirdi.

Steinitz tarafından geliştirilen durumsal satranç kuramının önemini ilk kavrayan oyuncu Tarrasch olmuştur. Tarrasch bunun önemini ve gücünü savunmuş, satrancın kuramsal gelişimine kendi buluş ve yazılarıyla katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Dreihundert Schachpartien*, ("Üç Yüz Satranç Oyunu"); *Die Moderne Schachpartie*, ("Çağdaş Satranç").

• KAYNAKLAR: F.Reinfeld, *Tarrasch's Best Games of Chess*, 1947.

• BAKINIZ: LASKER, STEINITZ.

TARSKI, Alfred
(1902)

Polonyalı mantıkçı ve matematikçi. Mantık ve matematik ilkelerinin uzlaştırılmasına dayalı bir öğreti geliştirmeye çalışmıştır.

14 Ocak 1902'de Varşova'da doğdu. Ortaöğreniminden sonra, 1924'te Varşova Üniversitesi'nde matematik öğrenimi görerek doktor sanını kazandı. 1926'da doçent, 1939'da gittiği ABD'de, 1942'de California Üniversitesi'nde önce okutman, 1946'da matematik profesörü olarak çalıştı. Matematikle mantık arasında bir yöntem birliği kurmayı amaçlayan Tarski için önemli olan matematiksel bir mantık oluşturmaktı. Bunu başarabilmek için de, önce matematiğe özgü bir bilgi kuramının temellerini atmak gerekiyordu. Bu konuda mantığın "kümeler kuramı"ndan yararlandı.

Tarski, kümeler kuramını benimseyerek kendi

yöntemine uyguladı. Ona göre ortaya konan bir belitler *(axiom)* kümesinin sonuçları, o belitleri içeren en küçük küme ve kanıtlama kurallarıyla bağlantılıdır. Matematikte olduğu gibi mantıkta da bir birimi, bir kümeyi oluşturan öğeler arasındaki ilişki açıktır. Bu ilişki birinin kanıtlanmasıyla ötekinin de kanıtlandığını gösterir. Tarski, mantıkta geçerli olan küme kuramını matematiğe uygulayarak, ona daha geniş bir bilgi alanı sağlamayı düşündü. Bu kuram, onun semantikle ilgili çalışmalarına da ışık tuttu. Özellikle çok karmaşık sorunların bulunduğu dil alanında bu yöntemin yararlı olduğu ileri sürüldü. Tarski'nin üzerinde durduğu başka bir konu da metamatematiktir. Metamatematik genellikle biçimsel kuramları inceleyen, onlarla ilgili sorunlara çözüm arayan matematiksel mantığın bir dalıdır. Tarski'ye göre bir kuramı oluşturan belli öğeler vardır, bunlar da ilkeleri (element) birer formül adı verilen küme ile "sonuç fonksiyonu"dur. Her kümede fonksiyonlardan oluşan küme ile formüllerden kurulu küme karşılıklı olarak bulunur. Burada ikinci küme birincinin sonuçlarından oluşan bir yeni küme durumundadır. Sonuç fonksiyonu denen öğe gelişigüzel bir nesne değildir tutarlı, bütünleyici olması gerekir.

Tarski'ye göre "klasik önermeler mantığı"na dayanan kuramlar belitsel *(axiomatik)* bir nitelik taşır. Bu nedenle tümdengelim yönteminin uygulanmasıyla sağlanan çıkarımlar önemlidir. Bu önem de önermelerin değişmeyen bir kümesinde bulunan terimlerin sonuç çıkarma işlevini belirlemesinden dolayıdır. Özellikle dizgelerin betimlenmesinde, bir yeterlilik aranmalıdır, bir kuramın içerdiği bütün dizgeleri betimleyebilecek nitelikte olması önemlidir. Amaç kendi içinde bir bütünlük oluşturan tüm dizgeleri sağlıklı bir biçimde betimlemektir.

Tarski'nin geliştirmeyi amaçladığı konulardan biri de semantiktir (anlambilim). Bu öğretiye göre kavramlarla olanların yansıttığı nesneler arasındaki bağlantı ortaya konmalıdır. Bu bağlantının doğruluğu, kesinliği nesnenin kavram durumuna gelen bilgisini açıklamaya yarar. Nesneyle kavramı arasında, varlık bakımından, uygunluk yoksa kavramın gerçeği yansıttığı söylenemez. Bu yöntem, özellikle dil alanında uygulanırsa, doğru önermelerin ortaya konması kolaylaşır. Çünkü bir önermenin doğruluğu, onu kuran terimlerle nesneler arasındaki özdeşlikten, uygunluktan kaynaklanır. Kavram (terim) nesneyi olduğu gibi vermiyorsa, onun bulunduğu önermede tutarlılık yok demektir. Önermenin doğru, tutarlı olması terimler arasındaki uyumda değil, terimlerle nesneler arasındaki bağlantının gerçekliğinde aranmalıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Grundlegung der wissenschaftlichen Semantik*, 1935, ("Bilimsel Semantiğin Temellendirilmesi"); *Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen*, 1935, ("Biçimselleşmiş Dillerde Gerçeklik Kavramı"); *Einführung in die Methodologie der Mathematik*, 1937, ("Matematik Yöntembilimine Giriş"); *The Semantic Conception of Truth*, 1944, ("Gerçeğin Anlambilimsel Kavramı"), *Logis, Semantics, Mathematics*, 1956, ("Mantık, Semantik, Matematik").

TARTAGLIA, Niccolo
(1499-1557)

İtalyan, matematikçi. Üçüncü derece denklemlerin çözümüne ilişkin buluşuyla tanınmıştır.

Gerçek adı Niccolo Fontana olan Tartaglia ya da Tartalea 1499'da (kimi kaynaklara göre 1500'de) Brescia'da doğdu, Venedik'te öldü. Yoksul bir ailenin oğluydu. Doğduğu kentin 1512'de Fransız birlikleri tarafından yağmalanışı sırasında, kendisine sonraki yıllarda soyadı olarak kullanacağı kekeme anlamındaki Tartaglia takmaadının verilmesine neden olan bir konuşma zorluğuna yol açan ağır yaralar aldı. Kısa bir süre bir özel öğretmen yardımıyla, daha sonra da kendi başına yürüttüğü öğreniminde çok hızlı bir ilerleme gösterdi. 1518'de Verona'da abaküs hesabı konusunda ders veriyordu. 1534'te profesör unvanıyla Venedik'e gitti. Ertesi yıl üçüncü derece denklemlerin çözümünü sağlayan bir yöntem bulduğunu açıkladı. 1548'de Brescia'ya gittiyse de, Ferrari ile arasındaki yarışmayı, ardından da görevini ve saygınlığını yitirince Venedik'e geri döndü. Son yıllarını yalnız ve yoksul olarak bu kentte geçirdi.

Tartaglia'ya ün kazandıran ilk buluşu üçüncü derece denklemlerin çözümüdür. Bu çözüm yöntemini ilk bulan matematikçi Skipionlu Ferro'nun öğrencisi Antonio Maria Fiore ile giriştiği bir yarışmaya hazırlanırken kendi yöntemini geliştirmeyi başaran Tartaglia, buluşunu gizli tutmaya karar vermişti. Ancak daha sonra kesinlikle açıklamamak koşuluyla Girolamo Cardano'ya öğretmeye razı oldu. Cardano'nun sözünü tutmaması ve 1545'te yayımladığı *Ars Magna* ("Büyük Sanat") adlı yapıtında bu yönteme de yer vermesi üzerine Cardano'yu sahtekârlık, yalancılık ve hırsızlıkla suçladı ve Cardano'yu savunan Lodovico Ferrari ile önce yazışma biçiminde, ardından da yetkili bir kurul önünde yarışmayı kabullendi. 1548 Ağustos'unda Milano'da yapılan ve Ferrari'nin üstünlüğüyle sonuçlanan yarışmada iki bilim adamı birbirlerine, çeşitli konularda altmış iki soru yöneltmişlerdi.

Aritmetik, sayısal hesaplama ve kök bulma tekniklerine özgün katkılarının yanı sıra, Eukleides'in "Elemanlar"ını ve Arkhimedes'in yapıtlarının bir bölümünü İtalyanca'ya çevirerek klasik matematikçilerin çalışmalarının yaygın olarak tanınmasını başlatan ilk matematikçi olan Tartaglia, Cardano'ya yönelttiği suçlamalarını da içeren *Quesiti e invenzioni diverse* ("Çeşitli Problem ve Buluşlar") ve daha önce 1537'de yayımladığı *Nova scienza* ("Yeni Bilimler") adlı yapıtlarında eğik atış konusunda oldukça ilginç görüşlere de yer vermiş ve serbest düşmeye bırakılan cisimlerin davranışını belirleyen yasaların ortaya çıkarılmasını amaçlayan çabaların öncülüğünü yapmıştı. Amacı topçuluk alanındak kimi problemlerin çözümü olan bu konudaki araştırmaları sırasında, eğik atış yapmakta olan bir cismin yörüngesinin hiçbir bölümünün doğrusal olamayacağını öne sürmüşse de matematiksel olarak kanıtlayamadığı bu görüşünü bilim dünyasına kabul ettirememişti. Bilim dünyası

Galileo'nun kanıtına değin de bu görüşü kabul etmemekte direndi.

Bir bölümü ölümünden sonra basılan *General trattato* ("Genel İnceleme") adlı kitabıyla İtalyanca'ya 16. yy'ın en değerli matematik yapıtını kazandıran Tartaglia, yaşadığı yüzyılın en değerli matematikçileri arasında yer almaktadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Nova scienza*, 1537, ("Yeni Bilimler"); *Quesiti e invenzioni diverse*, 1546, ("Çeşitli Problem ve Buluşlar"); *General trattato di nimuri et misure*,3 cilt, (ö.s.), 1556-1560, ("Sayı ve Ölçüler Üstüne Genel İnceleme").

• **BAKINIZ:** CARDANO, L. FERRARI.

TARTINI, Giuseppe
(1692-1770)

İtalyan besteci, kuramcı ve keman virtüözü. Keman sanatının gelişimini etkileyen bestecilerin en önemlilerindendir.

8 Nisan 1692'de Istria Yarımadası'nda (bugün Yugoslavya'da), Pirano'da doğdu, 26 Şubat 1770'te Padova'da öldü. Varlıklı bir soylunun oğluydu. Önce din eğitimi gördü. 1710-1713 arasında Padova Üniversitesi'nde hukuk okudu. Kardinalin yeğeniyle gizlice evlendiği için, Assisi'ye kaçarak bir manastıra saklandı. Burada müzik alanında kendi kendini yetiştirdi, besteler ve kuramsal çalışmalar yaptı. 1715'te bağışlandı ve Padova'ya döndü. 1721-1723 arasında oradaki Sant' Antonio Kilisesi'nin başkemancısı ve orkestra yöneticisi olarak çalıştı. Ardından iki yıl boyunca Prag'da Kont Kinsky'nin müzikçisi oldu. 1726'da Padova'ya döndü. 1728'de Uluslar Okulu olarak adlandırılan bir keman okulu açtı. O dönemin ünlü keman virtüözlerinin birçoğu bu okulda yetiştiler.

Tartini 18.yy'ın önde gelen müzikçilerindendir. Corelli'nin keman çalma tekniğine yenilikler getirmiştir. Keman yayını hafifleştiren ve kalın tel kullanan da ilk o olmuştur. Gerek keman tekniği, gerek akustik üstüne yazdıkları 18.yy Avrupa'sında müziğin gelişimini etkilemiştir. 1714'te, bugün kendi adıyla ya da "bileşke tonu" olarak adlandırılan "üçüncü ton"u farketmiş, akustik bilgisi bu ilginç olguyu açıklamaya yetmemiş olsa da keman akordu için bu sesin duyulması gerektiğini savunmuştur. Üçüncü ton, ancak iki ses sürekli olarak güçlü bir biçimde çalındığında duyulmaktadır.

Tartini, özellikle keman için birçok yapıt vermiştir. Bunların çoğu dinseldir. Önceleri Vivaldi ve daha çok da Corelli'den etkilenmişse de, kısa zamanda özgün bir üslup geliştirmiştir. Yapıtlarında karşıt öğeleri ustalıkla kullanmıştır. Düşünde gördüğü bir şeytanın keman çalışından esinlenerek bestelediğini söylediği *Trillo del diavolo* (Şeytan Trili) adlı keman sonatı çok ünlüdür.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Beste:** *Trillo del diavolo*, sonat, (Şeytan Trili); 150 *Keman Sonatı*. **Kitap:** *Affeti di musica*, 1737, ("Müziğin Hoşlukları"). *Trattato di musica*, 1754, ("Müzik İncelemeleri"); *Dissertazione dei principi dell'armonia musicale*, 1767, ("Müzikte Armoninin İlkeleri Üzerine Tartışma"); *Arte dell'arco*, ty, ("Yay Sanatı").

• **BAKINIZ:** CORELLI, VIVALDI.

TASSO, Bernardo
(1493-1569)

İtalyan şair ve devlet adamı. Romans ve destan geleneklerini birleştiren uzun şiiri *Amadigi* ile tanınmıştır.

11 Kasım 1493'te Bergamo'da doğdu, 5 Eylül 1569'da Ostiglia'da öldü. Ünlü şair Torquato Tasso'nun babasıydı. Yaşamının büyük bölümünü soyluların hizmetinde kâtiplik, diplomatlık gibi görevlerde geçirdi. Uzun yıllar hizmetinde çalıştığı Salerno Prensi Ferrante Sanseverino ile birlikte Napoli dışına sürülünce oğlunu da yanına alarak Venedik'e, Ferrara'ya ve Roma'ya gitti. Karısının 1556'daki ölümünden sonra gene oğluyla birlikte Pesaro'ya geçti. Daha sonra yerleştikleri Urbino'da dük II. Guidobaldo'nun sarayına girdi. Yaşamının son yıllarını Milano Dükü Guglielma Gonzaga'nın hizmetinde geçirdi ve onun tarafından Ostiglia valiliğine getirildi.

Bernardo Tasso'nun başyapıtı 1560'ta yayımlanan ve yüz kantodan oluşan destan türündeki şiiri *Amadigi*'dir. Konusunu 1508 tarihli İspanyol şövalye romanı *Amadis de Gaule*'dan alan yapıt, romans geleneğinde olduğu gibi, bir aşk öyküsü ile onun çevresinde gelişen yan olayları içeren episodik bir yapı taşır. Genellikle beş dizeden oluşan kıtalar halinde yazılmıştır. Tasso, Rönesans dönemi İtalyan şairi Ariosto tarzındak romans ile klasik destan geleneğini birleştirmiş, bu özelliği açısından da oğlu Torquato Tasso'nun ünlü yapıtı *Gerusalemme liberata*'nın ("Kurtarılmış Kudüs") hazırlayıcıları arasında sayılmıştır. Ayrıca ağıt, eglog, dinsel şiir, od gibi türlerde de ürün vermiş, Petrarca geleneğini sürdüren soneler yazmıştır. Sayısı elli beşi bulan odları Latin edebiyatının ustalarından Horatius'un tarzında yazılmış ilk özgün İtalyanca şiirler sayılır. Tasso *Amadigi*'deki yan olaylardan birini ayrı bir kahramanlık şiiri içinde işlemiş, ölümü nedeniyle yarım kalan bu yapıt oğlu tarafından tamamlanarak 1587'de *Floridante* adıyla yayımlanmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Amadigi*, 1560; *Floridante*, (ö.s.), 1587.

• **BAKINIZ:** ARIOSTO, T.TASSO.

TASSO, Torquato
(1544-1595)

İtalyan, şair. İtalyan Rönesansı'nın destansal şiir türündeki başyapıtlarından olan *Gerusalemme liberata*'nın ("Kurtarılmış Kudüs") yazarıdır.

11 Mart 1544'te Napoli yakınlarındaki Sorrento'da doğdu, 25 Nisan 1595'te Roma'da öldü. Şair ve saray adamı Bernardo Tasso'nun oğludur. Küçük yaşta din eğitimi gördü. Babasının Urbino Dükü II.Guidobaldo'nun hizmetine girmesiyle sarayda dükün oğluyla birlikte eğitim görme olanağı buldu. 1560'ta hukuk öğrenimi için Padova'ya gitti. 1562'de yayımladığı *Rinaldo* adlı destanıyla adını duyurdu. Bir süre Bologna Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Ferrara'ya gitti. Orada önce kardinal Luigi d'Este'nin, daha sonra da onun kardeşi Ferrara Dükü II. Alfonso d'Este'nin hizmetine girdi. Dükün kızkardeşlerinin korumasında saraydaki tüm zamanını şiire vererek verimli bir dönem geçirdi. 1575'te, Padova'da başladığı *Gerusalemme liberata*'yı bitirdi. Ferrara'da, Este ailesinin hizmetinde geçirdiği yaklaşık yirmi yıl ona bir yandan ün ve başarının kapılarını açarken, bir yandan da hapishane ve akıl hastanesinde sonuçlanacak huzursuzluklarla dolu bir dönemi de birlikte getirdi. Uzun yıllarını verdiği yapıtı *Gerusalemme liberata*'nın klasik destan kurallarına uygunluğundan kuşku duymaya başladı. Bunu, dinsel inançlarından duyduğu kuşkular izledi. Korku ve paranoya sonucunda yargılanmak için Engizisyon'a başvurdu ve suçlu görülerek hapse atıldı. Hapisten çıktıktan sonra, bu kez Ferrara dükünün emriyle akıl hastanesine kondu. Burada kaldığı yedi yıl boyunca ara vermeden yazmayı sürdürdü. 1586'da Mantova Prensi Vincenzo Gonzaga'nın yardımıyla hastaneden çıktı ve onun hizmetine girdi. Gene huzursuzluklarla dolu son yıllarını Napoli, Floransa ve Roma'da geçirdi.

Tasso'nun başyapıtı olan *Gerusalemme liberata* I. Haçlı Seferi sırasında Kudüs'ün Hıristiyanlar'ca alınışını konu eder. Ancak Tasso, tarihsel anlatıya romantik ve doğaüstü bölümler eklemiş, klasik destan kurallarını düş gücüyle kaynaştırmıştır. Vergilius'u örnek alarak klasik destan biçimine bağlı kalmakla birlikte, aşk serüvenlerini anlatışı ve alegorileriyle Orta Çağ romanslarına yakınlaşmıştır. Yapılan eleştiriler ve kendisinin de duyduğu kuşkular sonucunda, 1592'de yapıtını yeniden ele almış, ancak bu kez yazdığı *Gerusalemme conquistata* ("Fethedilmiş Kudüs") döneminin edebiyat ve ahlak kurallarına tam bir uygunluk içinde olmakla birlikte *Gerusalemme liberata*'nın şiirsel yetkinliğine erişememiştir.

Tasso'nun 1573'te yazdığı *Aminta* adlı pastoral oyunu, Rönesans saray yaşamını yücelterek anlatan ve yaşamdaki hazzı öne çıkaran lirik bir üslupla yazılmıştır. Tasso'nun yaşamında olduğu gibi yapıtlarında da, şairin lirik ve gizemli duyarlığı ile döneminin din, ahlak ve edebiyat alanındaki katı kuralları arasındaki gerilim ve bunun doğurduğu bir hüzün kendini gösterir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Rinaldo*, 1562; *Rime*, 1581-1587, ("Dizeler"); *Gerusalemme liberata*, 1581, ("Kurtarılmış Kudüs"); *Gerusalemme conquistata*, 1593, ("Fethedilmiş Kudüs"); *Monte Oliveto*, (ö.s.), 1605. **Oyun:** *Aminta*, 1573; *Re Torrismondo*, 1587. **Düzyazı:** *Dialoghi*, 1581, ("Diyaloglar")); Apologia, 1585, ("Savunma"); *Discorsi dell'arte poetica*, 1587, ("Şiir Sanatı Üstüne Konuşmalar"); *Lettere*, 1587, ("Mektuplar").

• BAKINIZ: ARIOSTO.

TAŞER, Suat
(1919-1982)

Türk şair, yazar, tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Çok yönlü sanat ve edebiyat etkinliklerinin yanı sıra, tiyatro üzerine incelemeleri ve çevirileriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 17 Kasım 1982'de İzmir'de öldü. İstanbul'da Vefa Lisesi'nin ikinci sınıfından ayrılarak geçtiği Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Yüksek Tiyatro Bölümü'nü 1945'te bitirdi. Devlet Tiyatroları'nda oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı. Ankara Radyosu'nda spikerlik etti. 1976'da kurulan Ege Üniversitesi'nin Tiyatro Bölümü'nün öğretim kadrosuna katıldı. 1978'de İzmir Devlet Tiyatrosu müdürlüğüne getirildi. Bu görevi sırasında düzenlenen konser, film gösterisi, edebiyat toplantısı, açık oturum gibi etkinliklerle Devlet Tiyatrosu'nun bir kültür ve sanat merkezi durumuna gelmesini sağladı.

İlk şiirleri 1938'de *Servetifünun-Uyanış* dergisinde yayımlanmıştır. 1940'larda toplumsal konulara ağırlık veren şiiri, giderek bireysel konuları da işleyen yergici bir anlayışa ulaşmıştır. 1950'lerde art arda yayımlanan incelemelerinde tiyatro sorunlarını ele almıştır. Şiirleri, oyunları, incelemeleri ve eğitimciliğinin yanı sıra çeviri çalışmaları da yapmış, W.Whitman, W.Saroyan, E.Caldwell gibi şair ve yazarların yapıtlarını Türkçe'ye kazandırmış, tiyatro üzerine çevirileriyle, özellikle de Stanislavski çevirileriyle önem kazanmıştır. Stanislavski'den yaptığı *Bir Karakter Yaratmak* çevirisiyle 1982'de Yazko Çeviri İnceleme Özendirme Ödülü'nü kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Bir*, 1942; *1943* (F.Giray ile), 1943; *Hürriyet* (Ö.F.Toprak ile), 1945; *Merhaba*, 1952; *Haraç Mezat*, 1954; *İkinci Kurtuluş*, 1960; *Hayret Bey'in Serüveni*, 1968; *Evrende Ellerimiz*, 1970. **İnceleme:** *Üç Duvarlı Dünya*, 1951; *Tiyatro Meseleleri*, 1953; *Bir Dünya ki*, 1956. **Oyun:** *Aşk ve Barış*, 1961; *Deli Dumrul*, 1962. **Çeşitli:** *Gönderilemeyen Mektuplar*, 1969; *Çocuklara Bin Bir Gece Masalları*, 1972; *Konuşma Eğitimi*, 1979.

TAŞKIN, Mümtaz Zeki
(1915)

Türk, şair. Dadacılık'ı Türk şiirine getirmiş, daha sonraki çalışmalarıyla çocuk edebiyatına katkıları olmuştur.

Bayramiç'te doğdu. İlköğrenimini Çanakkale'de tamamladıktan sonra 1936'da İstanbul'da İstiklal Li-

sesi'ni bitirdi. Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. 1941-1948 arasında Emniyet Genel Müdürlüğü'nde memurluk etti. Sonra Ankara'daki Küçük Tiyatro'nun müdürlüğüne getirildi. 1965-1971 arasında İstanbul Şehir Tiyatroları basın danışmanlığı yaptı, bu kurumun çıkarttığı *Türk Tiyatrosu* dergisini yönetti. *Cumhuriyet Ansiklopedisi*'nin çıkarılışında çalıştı, çeşitli yayınevlerinde görev yaptı.

Taşkın, hecenin egemenliğine karşı yeni bir şiir geliştirmek amacıyla yazdığı ilk şiirlerini Mustafa Niyazi Ispartalı (1912-1972) ile birlikte çıkardığı *Allo Allo* adlı kitapta toplamıştır. Dadacı eğilimli, aşırı yenilikçi çıkışı, şiirin boyutlarını genişletmesi yönünden önem taşır. Haiti ve Hawai gibi Büyük Okyanus adalarının havasını ve renklerini kattığı şiirler yazmış, Garip hareketi öncesindeki geçiş döneminde kendi sesini aramış, şiire hiç girmemiş konuları biçim serbestliği ve rahatlığı içinde söylemiştir. Daha sonra geleneksel şiir anlayışına yönelmiş, çocuk edebiyatıyla da ilgilenmeye başlayarak çocuk oyunları ve masalları yazmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Allo Allo* (M.N.Ispartalı ile), 1934; *Köy Melodileri*, 1936; *Varyete*, 1949 ; *Çocuklarımıza Resimli Şiirler*, 1959. **Oyun:** *Mavi Boncuk*, 1936; *Uçman Yalçın*, 1938; *Efe Ali*, 1939; *Nar Tanesi*, 1945; *Yıldız Ece*, 1949; *Karaboncuk*, 1951; *Oyuncakçı Dede*, 1955; *Yoklar Dağında Nar*, 1960; *Türk'ün Altın Masalı*, 1962. **Masal:** *Çitlembik Kız*, 1975; *Çocuklara Kahramanlık Hikâyeleri*, 1978; *Uykucu Mahmut*, 1979; *İstanbul Yemişi*, 1980.

• **BAKINIZ:** KANIK.

TAŞKÖPRİZADE AHMED EFENDİ

Bak. AHMED EFENDİ [Taşköprizade]

TATAR, Seyfi
(1946)

Türk, boksör. 1967'de Avrupa ikincisi olmuştur.

26 Mayıs 1946'da Sıvas'ta doğdu. Boksa 18 yaşındayken ailesi ile yerleştiği Ankara'da başladı. Uluslararası alanda ilk büyük başarısını 1967'de sağladı ve İstanbul'da yapılan Balkan Şampiyonası'nda 57 kilo birincisi oldu. Aynı yıl Tunus'ta yapılan Akdeniz Oyunları'na katıldı, 54 kiloda gümüş madalya kazandı. 1967'de Roma'da yapılan Avrupa Şampiyonası'nda 57 kiloda gümüş madalya kazandı.Balkan şampiyonalarında ise 1968'de Atina'da gümüş, 1969'da Romanya'da, Galati'de altın, 1970'te Bulgaristan'da, Varna'da altın, 1971'de Yugoslavya'da, Titograd'da altın, 1973'te Atina'da altın madalya kazandı. Kilosunda yedi yıl üst üste Türkiye şampiyonu olan Tatar, Konya Yolspor, İzmit Seka, Galatasaray ve Ankara Emniyet kulüplerinde boks yaptı.

On iki yıl süren boks yaşamında toplam 203 karşılaşma yaptı ve bunların 190'ını kazandı. Sekiz yıl boyunca Türk boks *milli* takımına seçildi, uluslararası alanda 38 yarışmaya katıldı. İki kez Avrupa Şampiyonası'nda, 1968 Mexico City ve 1972 Münih Olimpiyat Oyunları'nda yer aldı. 1973'te boksu bıraktı. Ankara Emniyet Kulübü'nde bir süre antrenörlük yaparak gençler yetiştirdi. Zamanında "Tekniği en üstün Türk boksörü" olarak tanındı.

TATE, Allen
(1899)

ABD'li şair ve eleştirmen. Yeni Eleştiri akımının önde gelen temsilcilerindendir.

Allen John Orley Tate 19 Kasım 1899'da Kentucky Eyaleti'nde Winchester kentinde doğdu. 1918'de Tennessee'deki Vanderbilt Üniversitesi'ne girdi. 1922'den 1925'e kadar *Fugitive* (Kaçak) adlı edebiyat dergisini çıkardı. ABD'nin geleneksel tarımcı Güney bölgesinin değerlerinin ve aristokratik hümanist bir kültürün savunulduğu bu dergide, gelecekte Yeni Eleştiri akımının kurucusu olacak J.C. Ransom, C.Brooks ve R.P. Warren gibi genç şair ve yazarlar da yer alıyordu. Tate 1928'de ilk yapıtını yayımladı. 1934'te de, çeşitli kolej ve üniversitelerde sürdüreceği edebiyat öğretmenliğine başladı. 1938'de tek romanı olan *The Fathers* ("Babalar") yayımlandı. Deneysel bir üsluptaki bu romanda, Yunan mitolojisindeki Jason-Medea mitini temel alarak kurduğu çağdaş öyküde Güney'in değerlerinin bir savunusunu yapıyordu. 1944'te yönetmenliğini üstlendiği *Sewanee Review*'u ABD'nin en etkili edebiyat dergilerinden biri haline getirdi. İlk şiir kitabı *Poems 1922-1947* ("Şiirler") 1948'de yayımlandı. 1956'da Bollingen Şiir Ödülü'nü kazandı.

Tate'in ilk şiirleri, duygu ve bilgi arasındaki aşılmaz uçurum temasının çevresinde döner. Eliot ve Pound'un etkileri belirgindir. Günlük konuşma dili ile gizli bir müzikselliği birleştirmeleri, yoğun ve şiddetli imgeleri, ironiye ve çok anlamlılığa yaslanmalarıyla bu şiirler yenilikçi bir çizgiyi izler.

Tate'in asıl etkili olduğu alan deneme ve eleştiridir. Tate, edebiyat yapıtını tarihsel koşullardan ve yazarının kişiliğinden soyutlayarak bağımsız, özerk bir sanat nesnesi olarak inceleyen, dilini, biçimsel yapısını, içerdiği imge ve simgeleri çözümleyerek değerlendiren Yeni Eleştiri anlayışının en başarılı birkaç temsilcisinden biridir. Bununla birlikte, yazarın bir kültürel geleneğe bağlanması gerektiğini de savunur. Tate için bu gelenek, önceleri ABD'nin güneyinde yaşadığını ileri sürdüğü aristokratik hümanizm iken, 1950'den sonra Katoliklik olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Poems 1922-1947*, 1948, ("Şiirler 1922-1947"); *Poems*, 1961, ("Şiirler"). **Roman:** *The Fathers*, 1938, ("Babalar"). **Deneme-Eleştiri:** *Reactionary Essays on Poetry and Ideas*, 1936, ("Şiir ve Düşünceler Üzerine Gerici Denemeler"); *On the Limits of Poetry*, 1948, ("Şiirin Sınırları Üzerine"); *The Man of Letters in the Modern World*, 1955, ("Modern Dünyada Edebiyatçı"); *Essays of Four Decades*, 1969, ("Kırk Yılın Denemeleri").

• **BAKINIZ:** C.BROOKS, ELIOT.

TATI, Jacques
(1908-1982)

Fransız sinema yönetmeni ve oyuncusu. Kendine özgü bir güldürü geleneği yaratmıştır.

Jacques Tatischeff 9 Ekim 1908'de Le Pecq'te doğdu, 1982'de Paris'te öldü. Rus, Hollandalı, İtalyan ve Fransız kökenli bir ailenin çocuğuydu. Rus çarlığının son Paris elçisinin torunuydu. Sanat eğitimi gördüyse de spora ilgi duydu ve Racing kulübünün rugby takımında oynadı. Ama 1930'ların başlarında sporu bırakarak kabare ve müzikhollerde mim gösterilerine başladı. Bu gösterilerde dönemin ünlü sporcularını taklit ediyordu. Kısa zamanda ün yaptı, gösterilerinin bazıları, metinlerini gene kendisinin yazdığı ve oynadığı kısa filmler haline getirildi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kesin olarak sinemaya geçen Tati önce Claude Autant Lara'nın iki filminde küçük roller aldıktan sonra 1947'de kendisinin oynayıp yönettiği *L'école des facteurs* ("Sanat Okulu") adlı bir kısa film çekti. Bunun ardından çektiği *Jour de fête* ("Tatil Günü"), Fransız gülmece geleneğinde bir dönüm noktası oldu. Venedik Film Şenliği'nde En İyi Senaryo Ödülü'nü kazanan film, geniş izleyici kitlesince de beğenildi. Tati para bulmakta çektiği güçlükler ve çekim öncesi hazırlıkları konusundaki titiz davranışı yüzünden ancak 1953'te yapabildiği ikinci uzun filmi *Les vacances de Monsieur Hulot*'yla ("Monsieur Hulot Tatilde") güldürü sinemasına yeni bir tip kazandırdı. Deniz kıyısında tatil geçiren tipleri çok özgün bir biçimde çizişi ve ayrıntıları büyük bir başarıyla yansıtışıyla bu film Tati'yi usta bir sinemacı olarak kabul ettirdi.

Tati, sonraki filmi *Mon oncle*'u da (Amcam) beş yıl sonra, 1958'de gerçekleştirebildi. Oscar kazanan bu film, onun ilk renkli filmiydi ve gene çağdaş yaşamın saçmalıklarını alaya alıyordu. 1974'te televizyon için çektiği bir film sayılmazsa, Tati'nin son uzun filmi olan, 1971 tarihli *Traffic* ("Trafik") güldürü sinemasının bir başka başyapıtı olarak değerlendirildi. Sanayileşmiş Avrupa'nın bir görünümünü çizen film, makineler arasında kalmış insanın durumunu çok yumuşak, ama etkili bir biçimde perdeye getiriyordu.

Tati filmlerinde kendisi dışında halktan insanları kullanmaya ve belgesel çekimler yapmaya büyük önem vermiştir. Bu da gündelik yaşamın, filmlerine olanca derinliği ve canlılığıyla yansımasına yol açmıştır. Onun güldürüleri her şeyden önce, kişilerinin çevreyle ve öyküyle bütünleşmeleri ve doğallıklarıyla öne çıkar. Tati kendine özgü *gag*'ları ve ayrıntıları bu çerçeveye oturtur. Böylece sinema tarihinin en yumuşak, ama en ince güldürü üslubunu yaratmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Oscar champion de tennis*, 1932, ("Tenis Şampiyonu Oscar"); *Gai dimanche*, 1935, ("Tatlı Pazar"); *Sylvie et le fantôme*, 1946, ("Sylvie ve Hayalet"). **Yönettiği ve Oynadığı Filmler:** *L'école des facteurs*, 1947, ("Sanat Okulu"); *Jour de fête*, 1949, ("Tatil Günü"); *Les vacances de Monsieur Hulot*, 1953, ("Bay Hulot Tatilde"); *Mon oncle*, 1958, (Amcam); *Playtime*, 1968, ("Oyun Zamanı"); *Traffic*, 1971, ("Trafik"); *Parade*, 1974, ("Geçit Töreni").

TATİANUS
(120-176?)

Suriyeli tanrıbilimci. İnsanın olgunlaşması için her türlü duyusal eğilimden uzaklaşması gereğini savunmuştur.

Suriye'de doğdu, aynı yerde öldü. Önce eski Anadolu-Yunan felsefesiyle ilgilendi. Uzun süre Doğu illerini gezdi, sonra Hıristiyanlık'ı benimseyip Roma'ya gitti. Orada aziz Justinus'un öğrencisi oldu. Roma yöneticilerinin Justinus'u öldürtmeleri üzerine Suriye'ye dönerek her türlü duyusal eğilimi yasaklayan bir tarikat kurdu. Bu tarikatın benimsediği inanca göre şarap, et ve evlenme kesinlikle yasaktır. İnsan, istencini kullanarak her türlü eğilimi, yaşam için sakıncalı olmayan gereksinmeyi yok edebilir. Arınmanın, olgunlaşmanın tek yolu budur.

Tatianus'un ileri sürdüğü kurama göre biri iyi, öteki kötü olmak üzere iki Tanrı vardır. Ancak ikisi Bir'dir, niteliklerinin karşıtlığı birbirinden bağımsız oldukları anlamına gelmez. Çünkü niteliklerin ayrılığı özü etkilemez. Bir özde, eylem ve görünüş söz konusu olunca iki karşıt nitelik bulunabilir. Tanrı yaratıcıdır, evren ve içerdiği varlık türleri yaratılmıştır. Bu yaratma eyleminde tanrı buyurucu durumundadır, doğrudan doğruya olaya karışmaz. Tanrı, kendi "kelâm"ına dayanarak, oluşturucu, yaratıcı bir gücü görevlendirmiş, bu görevin gerçekleştirilmesi sonucu evren ortaya çıkmıştır. Tatianus, bu görüşünü pekiştirmek için Kutsal Kitap'ın "Oluş" bölümündeki "Tanrı ışık olsun dedi ve ışık oldu" sözlerini kanıt olarak gösterir. Ona göre burada geçen "olsun" sözcüğü buyruk değil bir dilektir. Bu dilekte bulunanla, dileği yerine getiren ayrıdır. Dilekte bulunan gerçek Tanrı, dileğin yerine getirilmesinde aracı olan da, aracı güçtür.

Tatianus'a göre İsa'nın gövdesi bir görünüştür, gerçek töz değildir. Bu konuda, Hıristiyanlık'ın kaynağı durumunda olan eski İbrani dininden yararlanılmasını önerir, Yunan filozoflarının bile bundan etkilendiklerini ileri sürer. Onun felsefe tarihi bakımından ilginç sayılan düşünceleri Yunan felsefesinin kaynağıyla ilgilidir. Ona göre Yunan düşünürleri, sanatçıları, bilgeleri özgün bir ürün ortaya koymamış bütün bildiklerini komşu uluslardan almışlardır. Yunan filozofları felsefeyi saptırmış, birtakım kavram oyunculuğuna dönüştürmüştür. Özgün düşünceler, geliştirici görüşler Hıristiyanlık'ın doğmasını sağlayan kaynaklardadır. Bu kaynaklar da Yunanistan'da değil Kutsal Kitap'ın ortaya konduğu yerdedir. Bu nedenle Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi Stoacılar da yanılmışlardır. Bunun açık kanıtı da bütün filozofların birbirlerini eleştirmeleri, öğretilerini tutarsızlıkla suçlamalarıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Patrologia Graeca*, (ö.s.), J.P.Migne (yay.), 6 cilt, 1857-1866, ("Yunan Kilise Babaları").

TATLİN, Vladimir
(1885-1958)

SSCB'li ressam ve heykelci. Yapımcılık (Konstrüktivizm) akımının en önemli temsilcilerinden biridir.

Vladimir Evgrafoviç Tatlin Karkov'da doğdu, Moskova'da öldü. On sekiz yaşında denizci olarak çalışmaya başladı. Bir süre Penza'da bir sanat okulunda okuduktan sonra 1910'da Moskova'ya gitti ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenim gördü. Bu dönemde Gonçarova ve Larianov'un düzenlediği öncü sergilere katıldı, çeşitli sahne ve kostüm tasarımları gerçekleştirdi. 1913'te Paris'e yaptığı bir gezi sırasında gördüğü Picasso'nun ahşap, metal levha ve kartonlardan oluşan yapıtlarından etkilendi. Moskova'ya döndükten sonra, Yapımcılık'ın erken örnekleri sayılan kabartma resimler, kabartma konstrüksiyonlar ve köşe kabartmaları üretti. Bu çalışmalarıyla öncü sanatçılara heykel yapımında mühendislik tekniklerinden yararlanma yollarını açtı. 1917'de sahne tasarımcısı ve ressam Georgii Bogdanoviç Yakulov (1882-1928) ve Rodçenko ile birlikte Moskova'daki Café Pittoresque'in iç dekorasyonunda çalıştı. Öncü çalışmalarını 1917 Sovyet Devrimi'nin ilk yıllarında da sürdürdü ve Üçüncü Enternasyonal için bir anıt tasarladı. Aynı yıllarda Halk Eğitim Komiserliği'nin (Narkompros) Görsel Sanatlar Bölümü'nde (IZO) görev aldı. 1921'de de Sanat Kültürü Enstitüsü'nün (Inkhuk) Petrograd (bugün Leningrad) merkezinin kurulmasıyla görevlendirildi. 1927'de bu kuruma bağlı olan Yüksek Teknik Enstitü'de (Vkhutein) ders verdi, hükümetin sanat ve eğitim programlarında görevler aldı. Bu kurumlarda çalışmaya başladıktan sonra dönemin politikası doğrultusunda öncü sanattan uzaklaşarak daha çok endüstri tasarımına yöneldi ve öğrencileriyle birlikte işçiler için giysi ve ev eşyaları gerçekleştirdi. 1929-1931 arasında *Letatlin* adını verdiği tek kişilik bir planör tasarladı. 1930'lardan sonraysa daha çok sahne tasarımı üstünde çalıştı.

Tatlin, resim yapmaya başladığı ilk yıllarda çoğunlukla denizcilik konularını, Gonçarova'nın gelişmiş ilkelciliğini ve Rus ikonlarını anımsatır bir biçimde işlemiştir. Yapımcı üslubunu kabartma resimleriyle geliştirmeye başlamıştır. Teneke, cam ve ahşap gibi gereçleri bir araya getirerek oluşturduğu bu yapıtlarında gerçek mekânı resimsel bir öğe olarak kullanmıştır. 1915-1916 yıllarında gerçekleştirdiği duvara telle tutturulan köşe kabartmalarıysa tümüyle üç boyutlu konstrüksiyonlardır. 1919'da tasarımına başladığı *Üçüncü Enternasyonal İçin Anıt*'ıyla Tatlin, sanatının doruğuna ulaşmıştır. Cam ve demirden oluşturduğu, *Empire State Yapısı*'nın iki katı büyüklüğünde tasarlanan bu yapının ancak maketi gerçekleştirilmiş ve partinin VIII. Kongre'sinde sergilenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Denizci*, 1911-1912, Rus Müzesi, Leningrad; *Çıplaktan Kompozisyon*, 1913, Trakyakov Devlet Galerisi, Moskova; *Karşıt Kabartmalar*, 1915; *Üçüncü Enternasyonal İçin Anıt*, 1919-1920; *Letatlin*, 1929-1931, Modern Müze, Stockholm.

- **BAKINIZ:** LİZİTSKİ.

TATUM, Art
(1910-1956)

ABD'li piyanist. Caz tarihinin önde gelen virtüözlerindendir.

Arthur Tatum 13 Ekim 1910'da Ohio Eyaleti'nde Toledo'da doğdu, 4 Kasım 1956'da Los Angeles'ta öldü. Gözleri doğuştan hemen hemen hiç görmüyordu. Küçük yaşta keman çalmaya başladı, on üç yaşında piyanoya geçti. Bir süre yerel radyo programlarında çaldıktan sonra 1932'de New York'a gitti. İlk plaklarını orada doldurdu. Beş yıl gibi kısa bir süre içinde adını uluslararası düzeyde duyurdu. 1943'te gitarcı Tiny Grimes ve kontrbasçı Slam Stewart ile birlikte bir üçlü kurdu ve 1955'e değin onlarla birlikte çalıştı. 1953-1954 yıllarında ünlü caz emprezaryosu Norman Granz, Tatum'a çok sayıda plak doldurtarak ününün daha da artmasını sağladı.

Tatum, hiçbir caz akım ya da üslubuna bağlanmadan, çok yönlülüğe ve çeşitliliğe dayanan seçmeci (eklektik) bir üslup geliştirmiştir. "Ragtime-slide" ve "trompet üslubu" adlarıyla anılan değişik caz piyanosu üsluplarını aynı parça içinde büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Teknik yetkinliği, gösterişli ve süslü çalışma tarzıyla caz piyanosunun en ünlü virtüözlerinden biri olmuştur. Çok yönlü tarzının içerdiği teknik zorluklar nedeniyle Kanadalı piyanist Oscar Peterson dışında fazla izleyicisi olmamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Tiger Rag*, 1933; *Get Happy*, 1940; *Flying Home*, 1944; *Blue Skies*, 1949; *I Gotta Right to Sing the Blues*, 1954.

- **BAKINIZ:** ELLINGTON, E. HINES.

TATUM, Edward Lawrie
(1909-1975)

ABD'li biyokimya ve genetik uzmanı. Biyokimyasal süreçlerdeki gen-enzim ilişkisini açığa çıkaran çalışmalarıyla biyokimyasal genetiğin kurucularındandır.

14 Aralık 1909'da Colorado Eyaleti'nin Boulder kentinde doğdu, 5 Kasım 1975'te New York'ta öldü. 1934'te Wisconsin Üniversitesi'nden doktora derecesini alıp, bir süre Hollanda'daki Utrecht Üniversitesi'nde araştırma yaptıktan sonra, 1937-1945 arası Stanford Üniversitesi'nde araştırma ve öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1945'te Yale Üniversitesi'nde botanik doçentliğine, ertesi yıl mikrobiyoloji profesörlüğüne getirildi. 1948'de yeniden Stanford Üniversitesi'ne dönüp, 1956'ya değin biyoloji, ardından bir yıl biyokimya profesörü olarak ders verdikten sonra, 1957'de New York'taki Rockefeller Tıbbi Araştırmalar Enstitüsü'ne (bugün Rockefeller Üniversitesi) geçen ve ölünceye değin bu kuruluşun öğretim kadrosunda görev alan Tatum, 1958 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Beadle ve Lederberg ile bölüştü.

1937'de Stanford Üniversitesi'nde birlikte çalışmaya başlayan Tatum ve Beadle'ın genetik araştırmalarında kullandıkları organizma, şeker ve inorganik tuzlardan oluşan bir besi ortamında, gelişmesi için gerekli aminoasitleri sentezleyerek hızla üreyen, kırmızı küfmantarlarından *Neurospora crassa* idi. X ışınlarına tutularak yapay yoldan değşinime (mütasyon) uğratılan *Neurospora*'nın ve yeni kuşakların aynı besi ortamındaki gelişmesinin durduğunu, ortama gerekli aminoasitler katıldığında gelişmenin yeniden hızlandığını gözlemleyen iki araştırmacı, genler aracılığıyla yeni kuşaklara geçen kalıtımsal değşinimin, canlının aminoasit sentezleme yeteneğini yok ettiği sonucuna vardılar. Araştırmalarını sürdürerek, belli bir gendeki değşinimin, biyokimyasal süreçlerdeki belli bir kimyasal tepkimenin gerçekleşmesini engellediğini, dolayısıyla her genin belli bir kimyasal tepkimede katalizör rolü oynayan özel bir enzimin üretiminden sorumlu olduğunu ortaya koydular. Böylece, biyokimyasal genetiğin temel yasaları olan, her genin yalnız ve yalnız bir enzimin üretimini sağladığını ve bu gen aracılığıyla yalnızca bir tek kimyasal tepkimeyi denetlediği, genel olarak da canlı organizmalardaki tüm biyokimyasal süreçlerin her basamağının genlerce denetlendiği gerçeği Tatum ve Beadle'ın çalışmalarıyla gün ışığına çıkmıştı. Tatum'un Lederberg ile ortak araştırmaları da, bakterilerdeki gen alışverişini ortaya koyarak, en basit canlılarda bile eşeylik ve cinsel birleşme olgusunun varlığını kanıtlayan önemli bir adımdı.

• BAKINIZ: AVERY, BEADLE, CRICK, M.DELBRÜCK, F.JACOB, LEDERBERG, MONOD, T.H.MORGAN, H.J.MULLER.

TAULER, Johannes
(1300-1361)

Alman, tanrıbilimci. İnsan tininde gerçekliği kavrayan, bağımsız bir sezgi yetisi bulunduğunu ileri sürmüştür.

Strasbourg'ta doğdu, 15 Haziran 1361'de aynı kentte öldü. Dominiken tarikatına bağlı Saint Jacque Koleji'nde öğrenim gördükten sonra Paris'ten ayrılıp Strasbourg'a döndü. Eckhardt'ın öğrencisi oldu. Bir süre kilisede, halka vaazlar vererek tini Tanrı'yla birleştirmenin yollarını açıklamaya çalıştı. 1338'de, yasaklara aldırmayarak, tarikatının düşüncelerini yaymak için Dominikenler arasına katıldı, 1340'ta "Tanrı Dostları" adlı bir dernek kurdu.

Tauler'ın geliştirmek istediği öğretiye göre gerçeklikleri kavramak için tinde salt sezgiye dayanan özel bir yeti vardır. Tinin derinliğinde tanrısal özle özdeş olan bu yeti, insanla Tanrı'yı birbirine yaklaştırır. Bu tinsel yeti açıklanamaz, adlandırılamaz, bu onun tanrısal özelliğinden dolayıdır. İnsan, içekapanırsa Tanrı'yı görme olanağına kavuşur. Bunu başarmak için yetkinleşmek, Hıristiyanlık'ın önerdiği bütün erdemleri kazanmak gerekir. Tanrı her türlü tanımın üstündedir, bütün varlıklar onun ışımasından olmuştur. Var olmak tanrısal özden fışkırmak, görünüş alanına çıkmaktır, yoktan yaratılmak değildir. Ancak bu olay içlerinde insanın da bulunduğu, bütün varlıkların Tanrı'yla özdeş olduğu anlamına gelmez. Çünkü Tanrı salt ışındır, öteki varlıklar ise ışının yansımasıdır. Tanrı'ya usla inanılır, insanın Tanrı'yı tanıması doğrudan doğruya değil dolaylıdır.

Tauler, gerçekliği kavramada sevginin (aşk) büyük etkisi olduğu kanısındadır. Ona göre sevgi insanı yüceltmekle kalmaz, ondaki seziş gücünü de geliştirir. İnsan, sevgi ile, derin bir duyarlık kazanır, kendinden geçer, bu kendinden geçiş içinde bütün varlığın Tanrı'da Bir olduğunu kavrar. Kişi bu durumda bütün geçici varlıklardan uzaklaşmış, her türlü duyusal eğilimden arınmış, ölümsüzlüğün bilincine varmıştır. Bu onun için bir "Yeniden doğuş"tur.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Predigte*, (ö.s.), 1498, ("Vaızlar").

TAUT, Bruno
(1880-1938)

Alman mimar ve kent tasarımcısı. Toplu konut tasarımlarıyla adını duyurmuş, bir süre de Türkiye'de çalışmıştır.

4 Mayıs 1880'de Königsberg'de (bugün SSCB'de Kaliningrad) doğdu, 24 Aralık 1938'de İstanbul'da öldü. Yapı Meslek Okulu'nu 1901'de bitirdi. Bir süre mimarlık bürolarında çalıştı, 1904'te Stuttgart'da mimar ve kent tasarımcısı T.Fisher'in bürosuna girdi. 1908'de Berlin'e gitti, bir yandan çalışırken, bir yandan da üniversitede kent tasarımı derslerini izledi. 1910-1912 arasında Almanya içinde ve dışında geziler yaptı. 1914'te gene Berlin'e dönerek, Fransız Hoffmann ve kardeşi Max Taut ile birlikte bir büro kurdu. Güzel sanatlarla uygulamalı sanatlar arasında bir birlik kurmayı amaçlayan Alman Werkbundu adlı örgütün üyesi oldu.

I. Dünya Savaşı'nda cephe gerisinde görevlendirildi. Savaştan sonra kısa bir süre için Moskova'ya gitti, dönünce ilk kitaplarını yayımladı. 1920'de kent tasarımını konu alan bir derginin yayımcıları arasında yer alarak onun *Frühlicht* (Şafak) adlı ekinde yazılar yazdı. 1921-1922 yıllarında *Frühlicht*'i bağımsız bir dergi olarak yayımladı. 1921-1924 arasında Magdeburg kenti başmimarlığına getirildi, burada konut yerleşmeleri ile kent tasarımı çalışmalarını uyguladı. 1924'te Berlin'e döndü ve 1932'ye değin burada tasarım çalışmalarını sürdürdü, konut üretimi yapan kuruluşların danışmanlığında bulundu, kitap yazdı. 1925'te kurulan Der Ring (Halka) adlı ilerici mimarlar derneğinin üyesi oldu.

1931'de uluslararası bir yarışma nedeniyle SSCB'ye çağrıldı. 1933'te yeniden ülkesine döndü. Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmesi üzerine önce İsviçre'ye, sonra da Japon Mimarları Birliği'nden aldığı bir çağrı ile bu ülkeye gitti ve üç yıl orada kaldı. 1936'da Türkiye'ye geldi, Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Mimarlık

Bölümü'ne öğretim üyesi olarak atandı. Milli Eğitim Bakanlığı mimarı olarak eğitim yapıları tasarladı, *Mimari Bilgisi* adlı kitabını yazdı. 1938 yazında İstanbul'da tüm çalışmalarını kapsayan bir sergi düzenledi. Ölümünden sonra isteği üzerine bu kentte toprağa verildi.

İlk yapıları

Taut'un mimarlığa başladığı 20. yy'ın ilk yılları, çağdaş mimarlıkta yeni arayışların görüldüğü bir dönemdi. İlk yapıları arasında bir sergi için tasarladığı *Cam Ev* adlı pavyon, yeni bir yapı gereci ile yeni biçim araştırmalarına yönelmesi açısından ilgi çekmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra yayılan karamsarlığı yenmek için meslektaşları arasında yüreklendirici çalışmalara girişmiş, onları barış içindeki bir dünya için düşünce üretmeye çağırmıştır. *Die gläserne Kette* (Cam Zincir) adıyla bilinen bu çalışma, mimarlar arasında yürütülen bir mektuplaşmadır. Taut'un bu dönemden kalma, Alp Dağları'nın tepelerini ya da vadilerini cam konstrüksiyonlarla örten, düşsel tasarımları vardır.

Magdeburg ve Berlin'de çalıştığı sıralarda tasarladığı yerleşmeler o dönemde Almanya'da uygulanan en önemli toplu konut tasarımları arasındadır. Özellikle Martin Wagner'le birlikte hazırladığı at nalı biçiminde düzenlenmiş bir yerleşme, yeşil bir park içinde toplanmış ortak işlevleri saran biçimiyle, ülke dışında da ilgi uyandırmıştır.

Taut'un Türkiye ile ilişkisi 1916'ya değin geri

Türkiye'de Yabancı Mimarlar

19. ve 20. yy'larda zaman zaman yabancı mimarlar Türkiye'de çalışma olanağı bulmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'ya açılışın hızlanmasıyla başlayan bu olgu, farklı nedenlerle Cumhuriyet döneminde de bir süre sürmüştür. 19.yy'da askerlikle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunmayan bir yapı tasarımıyla görevlendirilen ilk yabancı ressam Melling'dir*. Abdülmecid* döneminde İstanbul'a gelen İsviçre asıllı İtalyan Gaspare Fossati de* kardeşi Guiseppe ile birlikte kimi yapıların tasarımında görevlendirilmiştir.

Abdülaziz* döneminde İstanbul'da, Aksaray'daki Pertevniyal Valde Sultan Camii'nin mimarı Montani ve aralarında Verdi Tiyatrosu'nun da (sonra Odeon Tiyatrosu, daha sonra Ekler Sineması) bulunduğu kimi tiyatroların mimarı Barburini olmak üzere, iki tane İtalyan mimar vardır. Dönemin nafia nazırı (bayındırlık bakanı) İbrahim Edhem Paşa*, 1873 Viyana Uluslararası Sergisi için hazırlattığı kitaplarda onlardan yararlanmıştır. İzmir'de ise J.Barbieri adlı bir mimarın 1861'de bir tiyatro yaptığı bilinmektedir.

1883'te Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) kurulması, yabancı mimarlardan eğitim alanında da yararlanmayı getirmiştir. Fransız mimar Valauri*, bu okulun mimarlık bölümü başkanı olmuştur. Philippe Bellò da onun yardımcısı olarak 1902'de bu okulda göreve başlamıştır.

1884'te açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin (Yüksek Mühendis Okulu) Mimarlık Bölümü öğretmenleri arasında Alman Jachmund ile Kos ve Avusturyalı Forcheimer vardır. 1889-1890 arasında yapılan İstanbul'daki Sirkeci Garı Jachmund'un yapıtıdır. Yapımı 1908'de biten Haydarpaşa Garı ise Otto Ritter ve Helmuth Cuno adlı iki Alman mimar tarafından yapılmıştır. II.Abdülhamid'in* mimarı olan İtalyan Raimondo d'Arenco*, Yeni Sanat (Art-Nouveau) üslubunun Türkiye'ye girmesine ön ayak olmuştur.

Cumhuriyet döneminde daha önce Türkiye'ye gelmiş olan İtalyan Guilio Mongeri* 1930'a kadar Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyeliğini sürdürmüştür. 1926'da Akademi ders programında yapılan yenileştirme çalışmaları sonunda İsviçreli Ernst Egli* bu okulun mimarlık bölümü yöneticiliğine getirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle yeni başkent Ankara'daki bayındırlık çalışmaları, yabancı mimarların çağrılmasına yol açmıştır. Avusturyalı Clemens Holzmeister* bunlardan biridir. 1930'ların ortalarında yapılan Ankara'daki Sümerbank Genel Müdürlüğü'nün mimarı da Alman Martin Elsaesser'dir.

Güzel Sanatlar Akademisi'ne öğretim üyesi olarak çağrılan Alman Bruno Taut, kısa bir süre sonra öldüğü için çok etkili olamamıştır. Alman Paul Bonatz* ise İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde daha uzun bir süre çalışma olanağı bulmuştur. 1940'larda İtalyan Paolo Vietti-Violi Ankara'daki 19 Mayıs Stadyumu, İstanbul'da Dolmabahçe'deki İnönü Stadyumu gibi yapıların tasarımına katılmıştır. Fransız Jean Walter ise Ankara Hastanesi'ni yapmıştır.

1950'lerin başında ABD'li Skidmore, Owings ve Merrill'in* tasarımcısı Gordon Bunshaft*, Sedat Hakkı Eldem* ile birlikte İstanbul'daki Hilton Oteli'ni tasarlamıştır. 1950'lerin sonuna doğru da Fransız Marc J.Saugey, Ankara'daki Büyük Ankara Oteli'ni yapmıştır.

1950'lerin ortasından sonra yabancı mimarların Türkiye'de uzun süreli görevlere getirilmesi sona ermiştir. Yabancı mimarlar bundan sonra yalnız kısa süreli danışmanlıklar, öğretim görevlilikleri, seçici kurul üyelikleri gibi görevlerle Türkiye'de bulunmuşlardır. Bunlardan biri Alman Rolf Gutbrod'dur. Bu mimar 1950'lerde serbest mimarlık düşüncelerinin destekleyicisi olmasıyla etkili olmuştur.

gider. O yıl İstanbul'a gelen Taut, yapılması tasarlanan Türk-Alman Dostluk Evi için düzenlenen yarışmaya katılmaya çağrılan mimarlar arasındadır. Daha sonra Türkiye'de bulunduğu kısa süre içinde ise gerek kişiliği, gerek mimarlık sorunlarına yaklaşımıyla olumlu bir izlenim bırakabilen az sayıdaki yabancı mimardan biri olmuştur.

Taut mimarlığı, toplumsal gereksinmeleri karşılamaya yönelik bir sanat olarak görmektedir. Akılcı ve işlevci düşüncelerden yana olmuş, uygulamalarından başka yazılarıyla da çağdaş mimarlık ilkelerini savunmuştur. Japonya ve Türkiye gibi özgün mimarlık gelenekleri olan ülkelerde yerel mimarlıkların, sanatların çağdaş düşüncelerle bağdaştırılması konusuna eğilmiştir. Özelliklerinden biri de yapılarda renk kullanımı konusu üstünde duran ilk çağdaş mimar olmasıdır. Resim yapmış, ev eşyaları tasarlamış, sinema ve tiyatro için dekor hazırlamış, örgütlenme de içinde olmak üzere, mimarlığın her konusuyla ilgilenmiştir. Bütüncül yaklaşımına toplumsal gereksinmelere yönelik bir içerik katabilmesi, onu 20. yy'ın önde gelen mimarlarından biri yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık ve Kent Tasarımı:** *Werkbund Sergisi'nde Cam Endüstrisi Pavyonu (Cam Ev)* (F.Hoffmann ile),1914, Köln, Almanya; İstanbul'da yapılması düşünülen *Alman Dostluk Evi* yarışması için tasarım, 1916; *Atnalı Konut Yerleşmesi* (M.Wagner ile), 1927, Britz, Berlin; *Weissenhof Örnek Konut Yerleşmesinde İşçi Konutları*, 1927, Stuttgart, Almanya; *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, 1936-1938; *Atatürk Lisesi* (A.Kömürcüoğlu ile), 1937-1938, Ankara. **Kitap:** *Ein Architekturprogramm*, 1918, ("Bir Mimarlık Programı"); *Die Stadtkrone* (P.Scheerbart ve başkaları ile), 1919, ("Kent Tacı"); *Die Auflösung der Städte, oder die Erde eine gute Wohnung*, 1920, ("Kentlerin Çözülüşü ya da Yeryüzü, Güzel Bir Konut"); *Die neue Baukunst in Europa und Amerika*, 1929, ("Amerika ve Avrupa'da Yeni Yapı Sanatı"); *Grundlinien der Architektur Japans*, 1936, ("Japon Mimarlığının Temel İlkeleri"); *Bildende und angewandte Kunst*, 1936, ("Güzel ve Uygulamalı Sanatlar"); *Architekturlehre: Grundlagen, Theorie und Kritik*, 1936-1938, (Mimari Bilgisi, 1938).

- **KAYNAKLAR:** *Bruno Taut, 1880-1938, Türkiye'de Mimar ve Öğretmen 1936-1938*,. 1982; K.Junghanns, *Bruno Taut 1880-1938*, 1970.

TAUT, Max
(1884-1967)

Alman, mimar. Çağdaş mimarlık ilkelerini toplumsal gereksinmelerin karşılanmasında kullanmıştır.

15 Mayıs 1884'te Königsberg'de (bugün SSCB'de Kaliningrad doğdu, 26 Şubat 1967'de Berlin'de öldü. Mimar Bruno Taut'un kardeşidir. Ortaöğreniminden sonra marangozluğa ilgi duydu ve 1903-1905 arasında bir yapı meslek okulunda eğitim gördü. 1905'te Berlin'e gitti, kısa bir süre Ludwig Mies van der Rohe'nin yanında çalıştı. Daha sonra Karlsruhe'ye gitti, 1911'de Berlin'e dönerek kendi bürosunu açtı. 1914-1918 arasında Alman ordusunda görevlendirildi. I.Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra 1918'de Franz Hoffmann ile ortak oldu, 1950'ye değin süren bu ortaklığa 1923-1931 arasında ağabeysi Bruno Taut da katıldı. 1933-1945 arasında önemli yapıların mimarlığını alamadı, geçimini küçük konut uygulamalarıyla sağladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden başladığı tasarım çalışmalarını ölünceye değin Berlin'de sürdürdü.

Mimarlık görüşü

Max Taut 1919'da Berlin'de kurulan Novembergruppe (Kasım Grubu) adlı sanatçılar birliğinin, 1925'te kurulan Der Ring (Halka) adlı ilerici mimarlar örgütünün üyesidir. 1946'da yeniden örgütlenen Alman Werkbundu'nun ve 1948'de yeniden kurulan Alman Mimarlar Birliği'nin kurucu üyesi olmuş, 1953'e değin de 1945'te Berlin Güzel Sanatlar Akademisi içinde kurulan mimarlık bölümünün kurucu-yöneticiliğini yapmıştır. 1906'da Dresden Uygulamalı Sanatlar Sergisi'nde ve 1913'te Leipzig Yapı Sergisi'nde altın madalya kazanmış olan Taut, 1955'te Berlin Güzel Sanatlar Akademisi üyeliğine seçilmiş, Karlsruhe Teknik Üniversitesi kendisine 1958'de doktor mühendis unvanını vermiştir.

Max Taut çağdaş mimarlık ilkelerini gerçekçi bir biçimde güncel sorunlara uyarlamasıyla tanınmıştır. Yalnız başına ya da Bruno Taut ve Franz Hoffmann' la birlikte gerçekleştirdiği toplu konut yerleşmeleri, okul gibi tasarımları vardır. Asıl ününü işçi sendikaları için tasarladığı yapılarda donatılı beton (betonarme) iskelet yapım yöntemini yalın, ama etkileyici bir anlatım aracı olarak kullanmasıyla elde etmiştir. Çağdaş mimarlığı toplumsal gereksinmelerde kullanmayı amaçlayan yaklaşımı onun da pek çok öteki çağdaş Alman mimarı gibi Nasyonal Sosyalist yönetim tarafından dışlanmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tasarım çalışmalarının yanı sıra eğitim ve örgütlenme çalışmalarına da katılarak ülkesinin mimarlık alanındaki eski saygınlığını yeniden elde etmesine katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık:** *Alman İşçi Sendikaları Federasyonu Merkezi*, 1922-1923, Berlin; *Weissenhof Örnek Konut Yerleşmesinde iki Konut*, 1927, Stuttgart, Almanya; *Alman İşçi Sendikaları Federasyonu Merkezi*, 1929-1931, Frankfurt, Almanya; *Reuter Konut Yerleşmesi*, 1949-1952, Bonn; *Bismarckstrasse Katevleri Yerleşmesi*, 1957, Stieglitz, Berlin. **Kitap:** *Bauten und Pläne*, 1927, ("Yapılar ve Planlar").

- **KAYNAKLAR:** J.Posener, *Max Taut*, 1964.

- **BAKINIZ:** B.TAUT.

TAVERNIER, Bertrand
(1941)

Fransız sinema yönetmeni. Değişik konulu filmleri ve olgun anlatımıyla 1970'lerde Fransız sinemasının önde gelen adlarından biri olmuştur.

25 Nisan 1941'de Lyon'da doğdu. Paris'te lisede okurken, ilerde ünlü bir yönetmen olacak olan Volker Schlöndorff'un sınıf arkadaşıydı. Üniversitede hukuk okumaya başladıysa da sinema tutkusu yüzünden öğrenimini yarım bıraktı. Nickel Odéon adlı sinema kulübünün kurucuları arasında yer aldı. Başta *Positif*

olmak üzere Fransız sinema dergileri için yönetmenlerle söyleşiler yaptı ve yazılar yazdı. Bu arada iki filmde küçük bölümler yönetti. Jean-Pierre Coursodon'la birlikte Amerikan sineması üstüne bir kitap hazırladı. Bazı derleme sinema kitaplarına makaleleriyle katıldı. Yeni Dalga filmlerinin çoğunun yapımcısı olan Georges de Beauregard'ın basınla ilişkilerini yürüterek önde gelen Yeni Dalga yönetmenleriyle birlikte çalışma olanağı buldu. Sonraları ise bağımsız basın danışmanı olarak, yerli ve yabancı, özellikle de ABD'li birçok yönetmenin Fransa'da tanıtılmasını üstlendi.

Bu arada senaryolar da yazan Tavernier 1973'te, ilk uzun filmi *L'horloger de Saint-Paul*'ü ("Saint-Paul Saatçisi") yönetti. Oğlunun fabrika bekçisi tarafından öldürülmesi üzerine olaylara bakışı ve tepkileri değişen bir babanın öyküsünü anlattığı bu filmle büyük başarı sağlayarak Fransız sinemasının en önemli ödüllerinden olan Louis Delluc Ödülü'nü kazandı. 1976 tarihli *Le juge et l'assassin*'de ("Yargıç ve Katil") ve bir grev sırasında değişik kesimlerden insanların tutumlarını anlattığı 1977 tarihli *Les enfants gâtés*'de ("Şımarık Çocuklar") çağdaş yaşamın sorunlarına eğildi. İletişim araçlarının aşırı gelişiminin insan yaşamını egemenliği altına alışını ve ölüm dahil her şeyin metalaştırılışını son derece işlek bir öykü çerçevesinde anlatan *La mort en direct*'le (Ölümü Beklerken) en ilginç yapıtlarından birini gerçekleştirdi. Fransız izlenimci resmine göndermeler yaptığı filmi 1984 tarihli *Un dimanche à la campagne* (Kırda Bir Pazar Günü) her şeyden önce plastik kusursuzluğuyla dikkati çekti, uluslararası alanda büyük ilgi gördü ve Tavernier'ye Cannes Film Şenliği'nde En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandırdı.

Fransız sinemasındaki Yeni Dalga geleneklerini, çok beğendiği Amerikan sinemasının hareketli ve işlek anlatımıyla birleştiren Tavernier, filmlerinde birbirinden değişik konulara el atmıştır. Ama en çok 1968 kuşağının hesaplaşması ve 1968 sonrası Avrupa toplumunun iletişimsizliği üzerinde durmuştur. Filmleri entelektüel bir derinliğin yanı sıra, görsel bakımdan da yüksek bir beğeninin ürünleridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *L'horloger de Saint-Paul*, 1974, ("Saint-Paul Saatçisi"); *Que la fête commence*, 1975, ("Şenlik Başlasın"); *La juge et l'assassin*, 1976, ("Yargıç ve Katil"); *Les enfants gâtés*, 1977, ("Şımarık Çocuklar"); *La mort en direct*, 1980, (Ölümü Beklerken); *Une semaine de vacances*, 1980, ("Bir Hafta Tatil"); *Coup de torchon*, 1981, ("Büyük Temizlik"); *Un dimanche à la campagne*, 1984, (Kırda Bir Pazar Günü). **Kitap:** *Trente ans du cinéma Américain* (J.P.Courson ile), ("Amerikan Sinemasının Otuz Yılı").

TAVIANI, Vittorio (1929) Paolo (1931)

İtalyan sinema yönetmeni kardeşler. Filmlerini birlikte yazıp yönetmişler, 1960 sonrası sinemacı kuşağının en önemli adlarından olmuşlardır.

Vittorio ve Paolo Taviani İtalya'da, San Miniato' da doğdular. Mussolini döneminde Faşizm karşıtı olduğu için baskıya uğrayan bir avukatın çocuklarıydılar. Pisa Üniversitesi'nde eğitim gördüler. Öğrencilik yıllarında sinemaya ilgi duydular ve üniversitede sinema kulübünün kurulmasına öncülük ettiler. Yazdıkları sinema yazılarında ise açık bir siyasal tavır almaktan kaçınmadılar. Deneysel oyunlar da yazdılar. 1954'ten sonra Valentino Orsini ile ortaklaşa kısa filmler yapmaya başladılar. 1962-1963 yıllarında ilk uzun filmlerini de Orsini'yle birlikte gerçekleştirdiler. Siyasal konulara cesurca el atışları ve kendi toplumlarıyla hesaplaşan tavırları yüzünden İtalyan yönetmenler arasından kısa zamanda sivrildilerse de, ancak, 1977'de yönettikleri *Padre Padrone* (Babam ve Ustam) ile uluslararası alanda ün yaptılar. Sardunyalı bir çobanın babasıyla ilişkileri temelinde, İtalya'nın feodal geçmişi ile çağdaş bugünü arasındaki çatışmayı, insanların ruh durumlarını da olanca duyarlığıyla yakalayarak perdeye yansıtan film, anlatım bakımından da son derece özgün bir çalışmaydı. Dramatik yapıyı kıran, klasik anlatım biçimleriyle Epik tiyatroya özgü öğeleri birleştiren ve sesi de kendi başına bir anlatım aracı olarak kullanan film, Cannes Film Şenliği'nde hem Büyük Ödül'ü hem de Uluslararası Eleştirmenler Ödülü'nü birlikte kazanan ilk yapıt oldu.

Taviniler, sonraki filmlerinde de aynı çizgiyi sürdürdüler. 1981 tarihli *La notte di San Lorenzo*'da ("San Lorenzo Gecesi") II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında geçen bir öyküden yola çıkarak İtalyan toplumunun çağdaş çelişkilerine ve İtalyan insanının dramına eğildiler. Pirandello'nun öykülerinden uyarladıkları 1984 tarihli *Kaos*'ta ise Sicilya'nın yakın tarihinden kesitler alarak yalnız toplumun değil, insanın da ruhu üzerine benzersiz duyarlıkta bir film yarattılar.

Taviniler, İtalyan Yeni Gerçekçiliği'nin mirasını, siyasal ve toplumsal yönelimleri daha belirgin ve sinemasal anlatımı daha gelişmiş bir temel üstünde sürdürmüşlerdir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Sovversivi*, 1968, ("Bozguncular"); *Sotto il segno dello scorpione*, 1969, ("Akrep Burcu Altında"); *San Michele aveva un gallo*, 1972, ("Aziz Mikael'in Bir Horozu Vardı"); *Allonsanfan*, 1974, ("Haydi Çocuklar"); *Padre Padrone*, 1977, (Babam ve Ustam); *Il prato*, 1979, ("Otlak"); *Lanotte di San Lorenzo*, 1981, ("San Lorenzo Gecesi"); *Kaos*, 1984.

TAWNEY, Richard Henry
(1880-1962)

İngiliz, tarihçi. 16.yy İngiltere tarihiyle ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

30 Kasım 1880'de Hindistan'da, Kalküta'da doğdu, 16 Ocak 1962'de Londra'da öldü. Babası Kalküta'daki Başkanlık Koleji'nin müdürüydü. İngiltere'ye döndükten sonra Rugby School'da Yunan ve Latin edebiyatı öğrenimi gördü. 1903'te Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'ı bitirdikten sonra Londra'nın Toynbee Hall bölgesinde sosyal hizmet görevlisi olarak çalıştı. 1906-1908 arasında Glasgow Üniversitesi'nde iktisat dersleri verdi. 1905'te İşçi Eğitim Derneği'ne (Workers' Educational Association) üye oldu. 1947'ye değin süren üyeliği sırasında, 1928-1944 arasında derneğin başkanlığını yürüttü. Oxford Üniversitesi'nde düzenlenen işçi eğitim kurslarında çeşitli dersler verdi. I.Dünya Savaşı'nda orduya katılan Tawney, 1916'da ağır bir biçimde yaralandı. 1918'de öğretim görevlisi olarak Balliol College'a, bir yıl sonra da okutman olarak London School of Economics'e geçti. 1931'de iktisat tarihi profesörü oldu.

Bilimsel görevlerinin yanı sıra savunucularından olduğu Fabian Sosyalizmi doğrultusunda birçok siyasi etkinlikte bulunan Tawney, birçok kez İşçi Partisi'nden milletvekili seçimlerine katıldıysa da başarılı olamadı. Başarısız öğrencilerin okuldan çıkarılma yaşının yükseltilmesi, işçi eğitiminin yaygınlaştırılması, asgari ücretin saptanması gibi konularda kampanyalar başlattı. II.Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından kısa bir süre Washington'daki İngiliz Büyük Elçiliği'nde çalışma ataşesi olarak görev yaptı.

Tawney, Fabian Derneği yayınları arasında yayımlanan *The Acquisitive Society* ("Sahiplenici Toplum") ve *Equality* ("Eşitlik") adlı kitaplarında kapitalist sistemi eleştirdi. İnsanların yalnızca gelir elde etmek için değil, kendilerini işe yarar hissetmek için de çalıştıklarını vurgulayarak, kapitalist toplumdaki sahiplenme normunun yanlış bir norm olduğunu ve toplumsal düzeni bozduğunu ileri sürdü. Aynı kitapta topluma yapılan hizmet karşılığı olarak alınanlar dışında kimsenin bir şey elde edemeyeceği bir sistemin kurulmasını önerdi. Ona göre malın, mülkün, zenginliğin artışının temeli mülk sahipliği değil, iş ve işlev görmek olmalıdır. Ancak, insanların mutluluğu yalnızca ayrıcalıklı olmayan kişilere daha yüksek gelir sağlanmasıyla sınırlanamaz. Çünkü değişiklikler ancak toplumun bütününde yapılırsa başarılı olur. Bu ise ancak devlet tarafından yüksek vergiler ve mirasa el koyma yoluyla toplanan gelirle sağlanabilir. Toplumsal gelirin adil bir biçimde tüketilmesinin yanı sıra, sanayide demokrasinin gerçekleştirilmesi, yani üretimde, fabrika yönetiminde ve teknolojik konularda işçilerin de söz sahibi olması gerekir.

► Tawney tarih çalışmalarında İngiltere tarihinin 1540-1640 arasındaki Tudor ve Stuart dönemleri üzerinde uzmanlaşmıştır. 1912'de yayımladığı *The Agrarian Problem in the Sixteenth Century* ("16.yy'da Tarım Sorunu") adlı kitabında 16.yy İngiltere'sinde, kırsal kesimde baş gösteren değişimi incelemiştir. Kitapta eski toplumsal ve iktisadi ilişkilerin çözülmekte olduğu az gelişmiş bir ekonomide, nüfus patlaması ve büyük miktarlardaki altın ve gümüşün Latin Amerika'dan Avrupa'ya akması sonucu meydana gelen yüksek enflasyonun etkisiyle, toprak kullanımında ortaya çıkan sorunları araştırmıştır. 1924'te E.Power'la birlikte *Tudor Economic Documents*'ı ("Tudor Dönemi İktisadi Belgeleri") yayımlayarak, İngiltere iktisat tarihinde 16.yy'ın en iyi belgelenmiş dönem olmasına katkıda bulunmuştur.

Din ve Kapitalizmin Yükselişi

Tawney 1926'da en ünlü kitabı olan *Religion and the Rise of Capitalism*'i ("Din ve Kapitalizmin Yükselişi") yayımlamıştır. Bu kitabında 16. ve 17.yy'larda kapitalizmin gelişmesiyle Protestanlık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Alman sosyolog Max Weber'in Protestanlık'ın ve özellikle de Püritenizm'in kapitalizmin gelişmesinde önemli rol oynadığı yolundaki tezini destekleyerek, özellikle bir Protestan mezhebi olan Calvinizm'in tanrıbilimsel öğretisinden çok, bireyselliğe, tutumlu olmaya ve çok çalışmaya dayalı ahlak anlayışıyla kapitalizmin gelişmesinde önemli rol oynadığını ileri sürmüştür. Calvinizm'in gelişen burjuva sınıfı tarafından, eski gevşek ilişkileri yeniden düzenleyerek akılcı bir sanayi örgütlenmesi ve verimli bir işgücü yaratmaya yönelik olarak geliştirildiği tezini savunmuştur.

Tawney, 1941'de yayımladığı "Harrington's Interpretation of His Age" ("Harrington'un Çağını Yorumlaması") ve "The Rise of the Gentry" ("Orta Sınıfın Yükselişi") adlı iki makalesinde, İngiliz siyaset kuramcısı J.Harrington'un görüşlerinden yola çıkarak İngiliz İç Savaşı sırasındaki siyasi olayların, ülkenin toplumsal yapısında yol açtığı değişiklikleri incelemiştir. İç Savaş öncesinde tarımsal gelirin, yüksek enflasyonun etkisiyle uğradığı değişikliklere ve değişik harcama alışkanlıklarına bağlı olarak, mülkiyet dengesinde soylu büyük toprak sahipleri aleyhine, orta sınıf *(gentry)* lehine bir bozulma olduğunu ve bu bozulmanın İç Savaş'a neden olarak, monarşinin, soyluların ve kilisenin egemenliğinin son bulmasına yol açtığını ileri sürmüştür. İç Savaş'ın nedenini ilerici kapitalist güçlerle zayıflamakta olan yarı feodal güçler arasındaki çatışmaya bağlamıştır. Bunun yanı sıra, İngiliz İç Savaşı'nı parlamenter muhalefetin gücüne ağırlık vererek inceleyen yaklaşımı kullanmayarak, dönemi merkezi yönetimin zayıflığı açısından incelemeyi yeğlemiştir.

Tawney W.Stubbs, W.W.Maitland, T.F.Tout ve Namier ile birlikte İngiliz tarihi üzerine çalışan en önemli beş tarihçiden biri olarak değerlendirilmektedir. Tawney'nin önemi, dinsel ideolojiler ve ahlaki kurallarla iktisadi gelişme ve siyasi yönetim arasındaki yakın ilişkilere dikkat çekmesinden, iktisadi ilişkilerin toplumun özelliğini belirlediğini savunmasından ve Avrupa tarihindeki üç büyük devrimden biri olarak değerlendirilen İngiliz İç Savaşı'nın sosyolojik bir yorumunu yapmasından kaynaklanır.

◄ *16.yy İngiliz ekonomisi*

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Agrarian Problem in the Sixteenth Century*, 1912, ("16.yy'da Tarım Sorunu"); *The Acquisitive Society*, 1920, ("Sahiplenici Toplum"); *Tudor Economic Documents* (E.Power ile), 1924, ("Tudor Dönemi İktisadi Belgeleri"); *Religion and the Rise of Capitalism*, 1926, ("Din ve Kapitalizmin Yükselişi"); *Equality*, 1931, ("Eşitlik"); *Land and Labour in China*, 1932,

("Çin'de Toprak ve Emek"); "Harrington's Interpretation of His Age", *Proceedings*, XXVII, (199-223), 1941, ("Harrington'un Çağını Yorumlaması"); "The Rise of the Gentry", *Economic History Review*, VII, (1-38), 1941, ("Orta Sınıfın Yükselişi").

• **BAKINIZ:** HARRINGTON, M.WEBER.

TAYLAN, Orhan
(1941)

Türk, ressam. Toplumsal gerçekçi çizgideki yapıtlarının belirleyici özelliği olan sağlam desen anlayışıyla tanınmıştır.

Samsun'da doğdu. 1960'ta İstanbul'da Robert Kolej'i ve 1965'te Roma Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdi. Bundan sonra yaşamını serbest çalışarak sürdürdü. 1977-1980 arası Görsel Sanatçılar Derneği başkanlığı yaptı. Dünya Barış Konseyi'ne bağlı Barış Derneği üyesi oldu. Bu derneğin etkinlikleri nedeniyle açılan ve halen (1985) Yargıtay aşamasında olan davada hapis cezasına çarptırıldı.

Taylan, tuvallerinin yanı sıra duvar resimleri ve büyük boyutlu panolar da gerçekleştirdi. 1976'da Antalya Sanat Şenliği nedeniyle 110 m^2'lik *Promete* adlı bir duvar resmi yaptı. Ayrıca afiş ve sahne düzenlemeleri de gerçekleştirdi. Dünya Sendikaları Federasyonu Uluslararası Afiş Yarışması'nda birincilik kazandı. Ankara, İstanbul ve İzmir'de pek çok kişisel sergi açtı. Sonuncu sergisi 1985'te Ankara'da Hasret Resimleri adıyla düzenlendi.

Taylan soyut resim anlayışına ilgi duymamıştır. Figüratif çalışmış ve insanı resimlerinin başlıca konusu yapmıştır. Yapıtlarında özellikle işçiler en önemli yeri alır. *İşçi Sınıfına Selam* ve *Kısa Dalga Dinleyenler* gibi yapıtlarında genelde biçimleri, özellikle de elleri oldukça abartmıştır. Biçimleri çevreleyen dış çizgilere (kontur) önem vermiş, bunları kimi yerde iyice kalınlaştırmıştır. Hacim etkisini çizgilerin yanı sıra açıktan koyuya giden belli belirsiz tonlarla da sağlar. Vurgulamak istediği kimi bölümleri (örneğin gözleri) ayrıntılarıyla işler. Rengin üstünde durmaz. Tek renk onun resimlerinde her türlü görevi üstlenmiştir. Aynı renk insan tenini verdiği gibi, fonda bulunan herhangi bir nesnenin de rengi olur. Taylan'ın sanatındaki bu özellikler, tuval ve kâğıt üstünde gerçekleştirdiği yapıtları kadar duvar resimleri için de geçerlidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Promete*, duvar resmi, 1976, Antalya; *İşçi Sınıfına Selam*, 1977; *Kısa Dalga Dinleyenler*, 1980; *Sıradan Bir Olay*, 1980; *536 Sayılı Yasa*, 1980; *Çiçekler*, 1982, *Futbolcular*, 1982; *Hasret*, 1985.

TAYLOR, Brook
(1685-1731)

İngiliz, matematikçi. Kendi adıyla anılan seri açılımıyla tanınmıştır.

18 Ağustos 1685'te Middlesex bölgesindeki Edmonton'da doğdu, 29 Aralık 1731'de Londra'da öldü. Varlıklı ve kültürlü bir ortamda büyüdü. 1701'e değin özel öğrenim gördükten sonra Cambridge'deki St.John's College'a girdi. 1709'da hukuk lisansı aldı, 1712'de Royal Society'nin üyeliğine seçildi. 1714'te doktorasını tamamladı ve Royal Society'nin sekreterliğine getirildi. 1718'de bu görevden ayrılan ve matematik alanındaki verimliliğini bir yıl daha sürdürdükten sonra manyetiklik ve kılcallık gibi konulara eğilen Taylor, yaşamının son yıllarında çalışmalarının ağırlığını felsefeye kaydırmıştı.

Çeşitli tartışmalarda, Leibniz'e karşı Newton'ı savunanlar arasında yer alan, kendi çalışmalarında da Newton'ın noktalı gösterimini kullanmayı seçen Taylor, 1715'te yayımladığı *Methodus incrementorum directa et inversa* ("Doğru ve Ters Artış Yöntemi") adlı başyapıtıyla sonlu farklar hesabı alanındaki ilk kitabın yazarı olarak anılma onurunu kazandı. Newton'ın flüksiyonlar hesabı yardımıyla, titreşen bir telin biçimini ve frekansını bulmayı amaçlayan bölümünde, matematiksel fiziğin ve diferansiyel denklemlerin tekil çözümlerinin bulunmasının ilk örneklerini sergileyen bu kitapta, bir fonksiyonun türeviyle tersi arasındaki bağıntıya ve kendi adıyla anılan ünlü seri açılımına da yer vermişti. Bugünkü gösterimle, bağımsız değişkenin (x+h) değeri için f(x) fonksiyonunun açılımını, Rn(x) kalan olmak üzere,

$$F(x+h) = f(x) + \frac{h}{1!} f'(x) + \frac{h^2}{2!} f''(x) + \ldots + \frac{h^n}{n!} f^{(n)}(x) + Rn(x)$$

biçiminde veren Taylor formülünün temelindeki düşünce ilk kez 1694'te İngiliz matematikçi James Gregory'nin bir mektubunda görülmüşse de, bu açılım Taylor tarafından Gregory'nin çalışmasından bağımsız olarak ve Newton, Halley ve Leibniz'in çalışmalarına dayanılarak geliştirilmişti. Ancak 1784'ten sonra Taylor'ın adıyla anılmaya başlanılan bu açılımın gerçek önemini ilk kavrayan Lagrange, ilk doğru kanıtını bulan da Cauchy oldu. *Linear Perspective* ("Doğrusal Perspektif") adlı yapıtında perspektifin temel yasalarını ve "kaybolan noktalar" yöntemini ilk kez ortaya atan Taylor'ın matematiğe, özellikle de sonlu farklar hesabına katkıları, Taylor formülünün öneminin çok ötesinde olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Methodus incrementorum directa et inversa*, 1715, 1717, (2.bas.), ("Doğru ve Ters Artış Yöntemi"); *Linear Perspective*, 1715, 1719, (2.bas.), ("Doğrusal Perspektif").

• **BAKINIZ:** LEIBNIZ, I.NEWTON.

TAYLOR, Elizabeth
(1932)

ABD'li sinema oyuncusu. Hem özel yaşamıyla, hem de filmleriyle sinema tarihinin üstünde en çok söz edilen yıldızlarından biri olmuştur.

27 Şubat 1932'de Londra'da doğdu. Çok küçük yaşta bale dersleri aldı ve üç yaşında kral ailesinin önünde dans etti. II.Dünya Savaşı başlamadan önce ailesiyle ABD'ye dönerek Los Angeles'e yerleşti. Çok güzel bir çocuk olduğu için yapımcıların ilgisini çekti ve 10 yaşında *There's One Born Every Minute* ("Her Dakika Bir İnsan Doğuyor") adlı filmde oynayarak sinemaya başladı. MGM şirketinin ilk renkli filmlerinden olan *Lassie Come Home* (Yuvaya Dönüş) ve *National Velvet*'teki (Büyük Yarış) oyunlarıyla kısa zamanda ün yaptı. 1950'lerde ise çocuk rollerinden romantik kadın rollerine geçti. Spencer Tracy ile birlikte oynadığı *Father of the Bride* (Gelinin Babası) ve Montgomery Clif ile başrolü paylaştığı *A Place in the Sun*'daki (İnsanluk Suçu) rolleriyle Hollywood' un en parlak yıldızlarından biri oldu.

Art arda yaptığı evlilikleri ve boşanmalarıyla, hastalıkları ve mücevher merakıyla sürekli olarak gazete manşetlerinde kalan Taylor 1960'ta *Butterfield 8*'le (Vizonlu Venüs) daha önce üç kez aday gösterildiği Oscar'ı kazandı. Bu ödül, o sırada gerçekten ciddi bir hastalık geçirmekte olan yıldıza verilmiş bir sempati armağanı olarak değerlendirildi. Ancak aynı ödülü 1966'da, *Who's Afraid of Virginia Woolf*'la (Kim Korkar Hain Kurttan?) bu kez oyunculuk gücünü kanıtlayarak kazandı.

1978'de yedinci kez evlenen Taylor, 1980'lerde ilk olarak tiyatroyu denedi ve Lilian Hellman'ın *The Little Foxes* (Küçük Tilkiler) adlı oyununun hem ABD, hem de İngiltere'deki sahnelenişinde başarılı oyunlar verdi.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *There's One Born Every Minute*, 1942, ("Her Dakika Bir İnsan Doğuyor"); *Lassie Come Home*, 1943, (Yuvaya Dönüş); *National Velvet*, 1944, (Büyük Yarış); *Life With Father*, 1947, (Baba Evinde Hayat); *Little Women*, 1949, (Küçük Kadınlar); *Father of the Bride*, 1950, (Gelinin Babası); *A Place in the Sun*, 1951, (İnsanlık Suçu); *Ivanhoe*, 1952, (Kara Şövalye/Ivanhoe); *Giant*, 1956, (Devlerin Aşkı); *Cat On a Hot Tin Roof*, 1958, (Kızgın Damdaki Kedi); *Suddenly Last Summer*, 1959, (Bir Yaz Macerası); *Butterfield 8*, 1960, (Vizonlu Venüs); *Cleopatra*, 1963; *Who's Afraid of Virginia Woolf?*, 1966, (Kim Korkar Hain Kurttan?); *Secret Ceremony*, 1968, (Gizli Merasim); *Zee and Co.*, 1972, (Gizli İlişkiler); *Ash Wednesday*, 1974, (Unutulan Hatıralar); *The Blue Bird*, 1976, (Mavi Kuş); *A Little Night Music*, 1977, ("Küçük Bir Gece Müziği").

TAYLOR, Frederick Winslow
(1856-1915)

ABD'li mühendis. Sanayide verimliliği artırmayı amaçlayan ve kendi adıyla anılan bir sistem geliştirmiştir.

20 Mart 1856'da Pennsylvania Eyaleti'nde, Philadelphia yakınlarındaki Germantown'da doğdu, 21 Mart 1915'te Philadelphia'da öldü. Bir avukatın oğluydu. Harvard Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladıysa da, gözlerinin bozukluğu nedeniyle 1874'te öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. 1875'te Philadelphia'da bir makine atölyesine çırak olarak girdi. 1878'de Midvale Çelik Şirketi'nde işçi olarak çalışmaya başladı ve kısa zamanda ustabaşılığa yükseldi. Geceleri devam ettiği bir yüksek okulda makine mühendisliği öğrenimi gördü.

İşletmenin kârlılığını artırmaya çalışan Taylor, gereksiz zaman harcanmasının önüne geçilerek iş verimliliğinin artırılabileceğini savundu. Bu amaçla, iş sürecindeki her hareketi tek tek inceleyerek gereksiz hareketleri çıkardı, geri kalan hareketlere belli bir dinlenme süresini de ekledikten sonra belirli bir iş için uzman bir işçiye gereken zamanı teknik olarak ölçtü. Bu çalışma temposundan daha hızlı çalışan işçileri ödüllendiren, bu tempoya ayak uyduramayanları ise cezalandıran, bir ödeme sistemi geliştirdi. "Taylorizm" adı verilen bu sistem işçiyi makinenin bir parçası durumuna getirdiği ve insancıl olmadığı gerekçesiyle işçi sendikalarından büyük tepki görürken, iş verimliliğini dolayısıyla işletmenin kârını artırdığı için kısa zamanda tüm dünyaya yayıldı. 1898-1901 arasında çalıştığı Bethlehem Çelik Şirketi'nde geliştirdiği "menevişleme" ısıl işlem yöntemiyle, yüksek çalışma hızlarına dayanıklı takım çeliklerin üretimini olanaklı kıldı. Aynı zamanda başarılı bir mucit olan Taylor, yaşamı boyunca yaptığı buluşlarla yüze yakın patent aldı. 1901'de emekliye ayrıldıktan sonra geliştirdiği sistemle ilgili üniversitelerde ve iş çevrelerinde konferanslar verdi. 1906'da Amerikan Makine Mühendisleri Derneği başkanlığına seçilen Taylor'a aynı yıl Pennsylvania Üniversitesi tarafından onursal bilim doktoru unvanı verildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Shop Management*, 1911, ("İş Yönetimi"); *The Principles of Scientific Management*, 1911, ("Bilimsel Yönetimin İlkeleri").

• **KAYNAKLAR:** F.B.Copley, *Frederick W.Taylor, Father of Scientific Management*, 1923.

TAYLOR, Zachary
(1784-1850)

ABD'li asker ve devlet adamı. Ülkesinin 12. devlet başkanıdır.

24 Kasım 1784'te Virginia Eyaleti'nde, Orange County'de doğdu, 9 Temmuz 1850'de Washington'da öldü. Sınırlı bir öğrenim gören Taylor 1808'de teğmen rütbesiyle orduya katıldı. Kızılderililer'e ve

İngilizler'e karşı yapılan çeşitli savaşlarda gösterdiği başarılar nedeniyle 1838'de tuğgeneralliğe yükseltildi.

1846'da Meksika Savaşı'nın başlaması üzerine Rio Grande'ye gönderildi. Meksikalılar'ı Palo Alto ve Resaca de la Palma'da yenilgiye uğrattıktan sonra Eylül 1846'da Monterrey'i ele geçirdi. Adını tüm ülkeye duyuran bu zafer sonrasında 6 haftalık bir ateşkes ilan etmesi devlet başkanı J.Polk ile ilişkilerinin gerginleşmesine neden oldu. Ateşkesi onaylamayan Polk, Taylor'ın Monterrey'de kalarak daha fazla ilerlememesini istedi. Ancak, Polk'un bu emrine uymayan Taylor, Şubat 1847'de Meksikalı kumandan Santa Anna'yı Buena Viesta'da büyük bir yenilgiye uğrattı. Buena Viesta başarısı Taylor'ın ününü daha da artırarak onu ulusal kahraman durumuna getirdi. Meksika Savaşı 1848'de imzalanan Guadalupe Hidalgo Antlaşması'yla sona erdi. Bu antlaşma ile Meksika, Texas'tan başka, başta California olmak üzere kuzeydeki topraklarını ABD'ye bırakıyordu.

Taylor'ın Meksika Savaşı sırasında gösterdiği yararlılıklar Whig Partisi'nin adayı olarak katıldığı 1848 devlet başkanlığı seçimlerini kazanmasında etkili oldu. Kuzey-Güney ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde devlet başkanı olan Taylor kölelik yanlısı Demokratlar'ın yanı sıra Whig Partisi içindeki Güneyli milletvekillerinin de muhalefetiyle karşılaştı. Batı'nın ve Kuzey'in muhafazakâr sanayicileri ile Güneyli çiftçileri bünyesinde toplayan ve daha sonraki yıllarda ikiye ayrılacak olan Whig Partisi içinde kölelik tartışmaları nedeniyle ortaya çıkan görüş ayrılıkları hükümete de yansımıştı. Hükümetin Güneyli üyeleri Taylor'ın köleliğin serbest olduğu California'nın Birlik'e katılması yolundaki önerisine karşı çıktılar. Görüş ayrılıkları nedeniyle bir hükümet değişikliği yapmayı düşünen Taylor bunu gerçekleştiremeden öldü. Yerine Millard Fillmore (1800-1874) geçti.

• BAKINIZ: LINCOLN, POLK, SANTA ANNA.

TAYROV, Aleksandr Yakovleviç
(1885-1950)

SSCB'li tiyatro yönetmeni. Moskova'daki Oda Tiyatrosu'nu kurmuş ve Doğalcılık'a (Natüralizm) karşı bir tiyatro anlayışı geliştirmiştir.

24 Haziran 1885'te Ukrayna bölgesinde, Romni'de doğdu, 25 Eylül 1950'de Moskova'da öldü. Asıl Adı Aleksandr Kornblit'tir. 1914'te Moskova'daki Oda Tiyatrosu'nu kurdu ve 1949'a değin burada yönetmenlik etti. Deneysel oyunlarıyla, Oda Tiyatrosu'nu Moskova Sanat Tiyatrosu'na rakip olarak geliştirdi ve Stanislavski ilkelerine bütünüyle ters tiyatro ilkeleri öne sürerek bunları uyguladı. 1917 Devrimi'nden sonra, tiyatro geleneğine yabancı ve gerçeklere sıkı sıkıya bağlı olan yeni izleyici kitlelerinin beklentilerini karşılayamadı. 1934'te tiyatroda biçimcilik yapmakla suçlandı ve Oda Tiyatrosu'ndaki çalışmalarını bir komitenin denetimi altında sürdürdü. Daha sonra toplumcu gerçekçi çizgiye uyum gösterdiyse de, önceki başarısına ulaşamadı.

Tayrov, bir dönem birlikte çalıştığı Meyerhold'un, oyuncuları yönetmenin kuklası durumuna indirgeyen biyomekanik oyunculuk anlayışını benimsemiş ve geliştirmiştir. Yapımcı (konstrüktivist) sahne düzenini uygulamış, dekor ve ışıklandırmaya özel bir önem vermiştir. Oyuncuların fiziksel özellikleri üzerinde durmuş, bale, mim, akrobasi gibi gösterilerden geniş ölçüde yararlanarak hazırladığı oyuncularının hareketlerini ince ayrıntılara varan bir kesinlik ve mükemmelliğe ulaştırmıştır. Sahnedeki oyuncunun gerçek yaşamdaki kişileri andırmaması için aşırı ölçüde makyaj yapması gerektiğini savunmuştur. Onun yönetiminde Moskova Oda Tiyatrosu, repertuarında klasikler kadar çağdaş Batı tiyatrosu örneklerine de yer vermiş, Shaw, O'Neill gibi yazarların yapıtlarını da sahnelemiştir.

• BAKINIZ: MEYERHOLD, STANİSLAVSKİ.

TAYYAR MEHMED PAŞA
(? - 1638)

Osmanlı sadrazamı. Bağdat'ın alınmasında önemli rol oynamıştır.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Samsun'un Ladik ilçesinden olduğu sanılıyor. 23 Aralık 1638'de Bağdat'ta öldü. Bağdat Valisi Uçar Mustafa Paşa'nın oğludur. Askeri harekâtları hızlı bir biçimde yürütmesi nedeniyle Tayyar lakabı sonradan Araplar tarafından kendisine yakıştırılmıştır. Mutasarrıflık ve valiliklerde bulunan Tayyar Mehmed Paşa, Abaza Mehmed Paşa'yla birlikmiş gibi hareket ederek 1624'teki Kayseri Savaşı'nda Türkmenler'in ve kimi valilerin Osmanlı güçlerine katılmasını sağlayarak, Abaza'nın geri çekilmesinde önemli rol oynadı.

Diyarbakır beylerbeyi ve Musul muhafızı bulunduğu sırada Bağdat seferine çıkmış olan IV. Murad tarafından orduya çağrılarak 27 Ağustos 1638'de sadrazamlığa atandı. Bağdat kuşatmasının son günlerinde kalenin önemli burçları üzerine yaptığı şiddetli saldırılarla kentin düşmesinde önemli rol oynadı. Çarpışmalar sürerken vurularak öldü, Bağdat'ta gömüldü.

• BAKINIZ: ABAZA MEHMED PAŞA, MURAD IV.

TECER, Ahmet Kutsi
(1901-1967)

Türk, şair ve yazar. Ulusal ve halkçı bir edebiyat anlayışını benimsemiştir.

4 Eylül 1901'de Kudüs'te doğdu, 23 Temmuz 1967'de İstanbul'da öldü. 1929'da İstanbul Darülfünunu Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Bir süre edebiyat öğretmenliği yaptıktan ve Milli Eğitim Bakanlığı

Talim ve Terbiye Dairesi üyeliğinde bulunduktan sonra 1942-1946 döneminde milletvekili seçildi. 1949-1951 arasında öğrenci müfettişi olarak Fransa'da bulundu. 1950'de Unesco Merkez Yönetim Kurulu üyeliğine getirildi. Türkiye'ye döndükten sonra, emekli olduğu 1966 yılına değin İstanbul'da öğretmenliğini sürdürdü.

Tecer edebiyata şiirle başladı. Şiirleri 1921'den sonra *Dergâh* ve *Milli Mecmua* gibi dergilerde çıktı. Daha sonra *Varlık*, *Oluş*, *Yücel* ve Ankara Halkevi'nin çıkardığı, kısa bir süre de kendisinin yönettiği *Ülkü* gibi dergilerde bu uğraşını sürdürdü. 1932'de *Şiirler* adlı kitabında topladığı şiirlerinden sonra yazdıkları yalnızca dergilerde kaldı.

Şiirlerinde hece ölçüsünü benimseyen Tecer, kimi zaman lirik bir biçimde ve canlı bir dille kişisel duygularını aktarmış, kimi zaman da ulusal duyguları öne çıkaran temalara yönelmiştir. Daha sonra başladığı oyun yazarlığında da ulusal değerlere önem vermiştir. İlk ve en önemli oyunu *Köşebaşı*'nda bilinçsizce Batı'ya özenenleri eleştirir. 1961'de sahnelenen son oyunu *Satılık Ev* yayımlanmamıştır. Çoğunluğu dergilerde olmak üzere Halk edebiyatı ve folklor konularında çeşitli incelemeleri de vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Şiirler*, 1932. **İnceleme:** *Köylü Temsilleri*, 1940. **Oyun:** *Yazılan Bozulmaz*, 1947; *Köşebaşı*, 1948; *Köroğlu*, 1949; *Bir Pazar Günü*, 1959; *Satılık Ev*, 1961.

TEDİAŞVİLİ, Levan
(1948)

SSCB'li güreşçi. Dünya güreşinin en büyük ustalarından biri sayılmıştır.

15 Mart 1948'de Tiflis'te doğdu. Gürcü asıllı bir aileden geliyordu. Güreşe 16 yaşında başladı. Önce 82 kiloda güreşti. 1971'de Sofya'daki Dünya Güreş Şampiyonası'nda adını duyurdu. 82 kiloda 28 güreşçinin katıldığı bu şampiyonada Demokratik Alman Horst Stottmaister'i yenerek altın madalya kazandı. 1972 Münih Olimpiyat Oyunları'nda da altın madalya kazandı. 1973'te Tahran'daki Dünya Şampiyonluğu da onun oldu.

Tediaşvili güreş yaşamı boyunca iki olimpiyat, üç Avrupa ve dört dünya şampiyonluğu kazanmıştır. SSCB'nin Yuri Şahmurodov'dan sonraki en teknik güreşçisi olarak kabul edilen Tediaşvili, uluslararası başarıları ile bu büyük güreşçiyi geride bırakmış ve Medved kadar ün sağlamıştır.

TEDÜ, Suavi
(1915-1959)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen. Genellikle jön rollerinde başarılı olmuştur.

22 Şubat 1915'te İstanbul'da doğdu, 26 Mart 1959'da aynı kentte öldü. Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nü (bugün Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi) bitirdikten sonra İstanbul'a giderek Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) yazıldı. 1936'da da açılan sınavı kazanarak İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndaki Tiyatro Okulu'na girdi. Ertesi yıl figüran olarak sahneye çıkmaya başladı, Shakespeare'in *Kuru Gürültü* adlı oyununda ilk kez rol aldı. 1939'da *Romeo ile Jüliet* oyunundaki Romeo rolüyle büyük başarı kazandı. Bu arada sinema oyunculuğuna da başladı. Genellikle jön rolleriyle adını duyurdu ve Muhsin Ertuğrul, Faruk Kenç gibi yönetmenlerin önemli filmlerinde oynadı. 1950'de *Zehirli Şüphe* filmiyle sinema yönetmenliğine geçti. Yönettiği kimi filmlerin senaryolarını da kendisi yazdı. 1954'te tiyatro yönetmenliğine başladı, sahneye koyduğu ilk oyun Zola'nın *Thérèse Raquin* adlı romanından uyarlanan *Gelin* oldu. Aynı yıl sahnelediği Shakespeare'in *Veronalı İki Centilmen*'inde ayrıca üstlendiği Valentino rolüyle de başarı kazandı. Öldüğünde Cevat Fehmi Başkut'un *Tablodaki Adam* oyununu sahneleme çalışmalarını sürdürmekteydi.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Kuru Gürültü*, 1937; *Romeo ile Jüliet*, 1939; *Haydutlar*, 1939; *Ayaktakımı Arasında*, 1940; *Don Carlos*, 1943; *Kral Lear*, 1947; *Kral Oedipus*, 1947; *Veronalı İki Centilmen*, 1954; *Cyrano de Bergerac*, 1958. **Yönettiği Oyunlar:** *Gelin*, 1954; *Veronalı İki Centilmen*, 1954. **Oynadığı Filmler:** *Taş Parçası*, 1939; *Tosun Paşa*, 1939; *Şehvet Kurbanı*, 1940; *Hürriyet Apartmanı*, 1945; *Sonsuz Acı*, 1947; *Allahaısmarladık*, 1951; *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*, 1953. **Yönettiği Filmler:** *Zehirli Şüphe*, 1950; *Göçmen Çocuğu*, 1952; *Leylaklar Altında*, 1954; *Yaprak Dökümü*, 1958; *Felaket Yolu*, 1959.

TEILHARD DE CHARDIN, Pierre

Bak. CHARDIN, Pierre Teilhard de

TEK, Mehmet Vedat
(1873-1942)

Türk, mimar. Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin önde gelen mimarlarındandır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Galatasaray Lisesi'nde ikinci sınıfa kadar okuduktan sonra 1888'de Paris'e gitti. Barada önce École Mongu'u bitirdi, sonra Académie Julien'da resim eğitimi gördü. Bir yandan da École Centrale'da mühendislik dersle-

rini izledi. Paris'deki École des Beaux-Arts'ın sınavlarını kazanarak mimarlık öğrenimine başladı. Bu okulu başarıyla bitirdikten sonra, her yıl bir öğrenciye İtalya'da çalışma yapma olanağını sağlayan Roma Ödülü adlı bursun yarışmasına girmek istedi. Fransız olmadığı için isteği kabul edilmedi, ama öğretmenlerinden Moyav, cumhurbaşkanına başvurarak onun için özel bir izin çıkarttı. Vedat Tek bu yarışma için yaptığı çalışması nedeniyle Legion d'honneur nişanıyla ödüllendirildi.

1897'de İstanbul'a döndü. 1899'da İstanbul Şehremaneti (belediyesi) mimarlığına getirildi, Cemal Topuzlu Paşa'nın şehreminliği (belediye başkanlığı) süresince Heyet-i Fenniye reisi (fen işleri müdürü) olarak çalıştı. Ertesi yıl Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) mimarlık tarihi öğretmeni oldu. 1905'te Posta Telgraf Nezareti mimarlığına atandı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra padişah Mehmet Reşat'ın emriyle başmimarlığa getirildi. I.Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa tarafından Harbiye Nezareti başmimarlığına atandı, üç yıl bu görevde kaldı. Daha sonra Ankara'ya gitti, orada Cumhuriyet'in ilk yılları için önem taşıyan yapılar tasarladı. 1925'te yeniden İstanbul'a döndü, Ankara'daki kimi yapılarını ise mimar Kemaleddin Bey tamamladı. Güzel Sanatlar Akademisi ders programını yenileştirmek amacıyla 1930'da bu okulun mimarlık bölümü yöneticiliğine İsviçreli Ernst Egli'nin getirilmesi üzerine oradaki görevinden ayrıldı. Yaşamının bundan sonraki bölümünü serbest mimarlık yaparak geçirdi.

Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki ilk Türk öğretim görevlisi olan Vedat Bey, Yüksek Mühendis Mektebi'nde de (bugün İstanbul Teknik Üniversitesi) öğretmenlik yapmıştır. Kemaleddin Bey'le birlikte 1917'de yapılması düşünülen Türk-Alman Dostluk Evi için açılan mimarlık yarışmasının seçiciler kurulunda yer almıştır. 1908'de kurulmasına Kemaleddin Bey'in öncülük ettiği Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti'nin ilk yönetim kurulunda iki başkan yardımcılığından birine seçilmiştir. Uygulama çalışmalarının yanı sıra, zaman zaman güncel mimarlık ve kent tasarımı sorunlarını konu edinen yazılar yazmıştır.

Vedat Bey'in mimarlığa başladığı yıllarda imparatorluğu kurtarmak için bir Osmanlı uluslar topluluğu, bir İslam ülkeleri birliği kurma gibi düşünceler ortaya atılıyordu. Ziya Gökalp Türkçülük'le ilgili düşüncelerini yaymaya başlamıştı. Batı etkisi altında gelişen ulusalcılık akımı da güçleniyordu. Bu çabaların mimarlığa yansıması ise simgesel gereksinmeleri önde tutan bir anlayışın doğmasına yol açmıştı. Bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü dönemlerinde oluşturulan mimarlık biçimlerini kullanarak ulusal bir mimarlık yaratmayı amaçlayan Birinci Ulusal Mimarlık akımıydı. Bugünkü anlamıyla bir mimarlık eğitimi görmüş ilk Türk mimarı olan Vedat Bey de, Türkiye'ye döndükten sonra bu akımın kurucuları arasında yer almıştır.

İlk önemli yapıları

Vedat Bey'in bu anlamdaki ilk önemli yapıları *Defter-i Hakani* ile *Büyük Postahane*'dir. Çağdaş işlevleri karşılamak amacıyla yapılmalarına karşın bu yapılarda Osmanlı-Türk mimarlığının kemer, kubbe, saçak gibi öğeleri, çini gibi süslemeleri kullanılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'da gerçekleştirdiği en önemli yapıtı *II. Türkiye Büyük Millet Meclisi*'dir. Dönemin öteki yapılarına göre daha yalın olan bu yapıda da tarihsel üslup özellikleri kullanılmıştır.

Vedat Bey mimarlıkta ulusalcılıktan yana olmuşsa da, çağdaş değişmeleri de izlemiş ve kendine göre yorumlamıştır. Akılcı işlevci düşüncelerin mimarların öteden beri uygulamak istediği ilkeler olduğunu söylemiş, süslemede yalınlığa yönelineceğini, biçimlendirmede şu ya da bu üsluba bağlanmak yerine işlevlerden yola çıkılacağını sezmiştir. Bu yöndeki denemelerinden biri *Halit Bey Katevi*'dir.

Mimar Vedat Bey'in Türk mimarlık tarihi içinde önemli bir yeri vardır. Türk mimarlığının, 19. yy boyunca yabancı mimarların doğrudan taşıdığı, azınlık mimarlarınınsa dolaylı yollardan aktarmaya çalıştığı bilinçsiz Batı etkilerinden kurtulup yeniden eski özgünlüğüne kavuşmasını istemiştir. Türkler'in bu alanda da başarılı olabileceğini göstererek mimarlara ve mimarlık uğraşına saygınlık kazandıranlardan biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Defter-i Hakani*, 1908, Sultanahmet, İstanbul, (bugün Tapu ve Kadastro Müdürlüğü); *Büyük Postahane*, 1909, Sirkeci, İstanbul; *II. Türkiye Büyük Millet Meclisi*, 1924, Ankara (sonra CENTO Merkezi); *Gazi Köşkü*, 1924, Çankaya, Ankara (bugün Gazi Müzesi); *Kendi Evi*, 1913-1914, Nişantaşı, İstanbul; *Vakıf Oteli*, 1924-1927, Ankara, (sonra Ankara Palas, bugün Dışişleri Bakanlığı Yabancı Konuklar Evi, Kemaleddin Bey tarafından bitirilmiştir); *Halit Bey Katevi*,1934, Çemberlitaş, İstanbul.

- **KAYNAKLAR:** S.Özkan, "Mimar Vedat Tek (1873-1942)", *Mimarlık*, (11-12), 1973.

- **BAKINIZ:** KEMALEDDİN [Mimar].

TEKELİ, Doğan
(1929)

Türk, mimar. Arkadaşlarıyla kurduğu büro, gerçekleştirdiği yapıların yanı sıra pek çok mimarlık yarışmasında derece almış olmasıyla tanınmıştır.

4 Aralık 1929'da Isparta'da doğdu. 1952'de İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre İzmir Belediyesi'nde proje mimarlığı yaptı. 1954'te mimar Sami Sisa (1928) ve Metin Hepgüler'le birlikte açtıkları büro 1960'larda Hepgüler'in ortaklıktan ayrılmasıyla bugüne kadar (1985) sürdü ve Türkiye'deki en uzun ömürlü mimarlık bürolarından biri oldu. Bu büro katıldığı mimarlık yarışmalarında, yirmi kadarı birincilik olmak üzere, yetmiş dolayında derece ve mansiyon kazandı. Yurt içi ve dışında birçok önemli yapı gerçekleştirdi. *İstanbul Manifaturacılar Çarşısı* ve *Rumelihisarı* düzenlemesi için hazırladığı projeler 1982 Venedik Bienali'ndeki (iki yıllık sergi) İslam Mimarlığı Sergisi'nde yer aldı.

Doğan Tekeli 1961-1970 arasında İstanbul Teknik Üniversitesi Maçka Mühendislik Mimarlık Fakül-

Resim: 643
İkko TANAKA "Sergi Afişi", 1981

Resim: 644
Kenzo TANGE "Ermiş Meryem Kilisesi", 1961-1964, Tokyo-Japonya,

Resim: 645
Yves TANGUY **"Dışarı"**, *1929, Özel Koleksiyon, Londra-İngiltere.*

Resim: 646
Antonio TÀPIES **"Büyük Dik Açı"** , *Soyut İspanyol Sanatı Müzesi, Cuenca-İspanya*

Resim: 647
Orhan TAYLAN ***"Futbolcular"****, 1982, Özel Koleksiyon*

Resim: 648
Orhan TAYLAN
"Çiçekler"*, 1982,*
Özel Koleksiyon

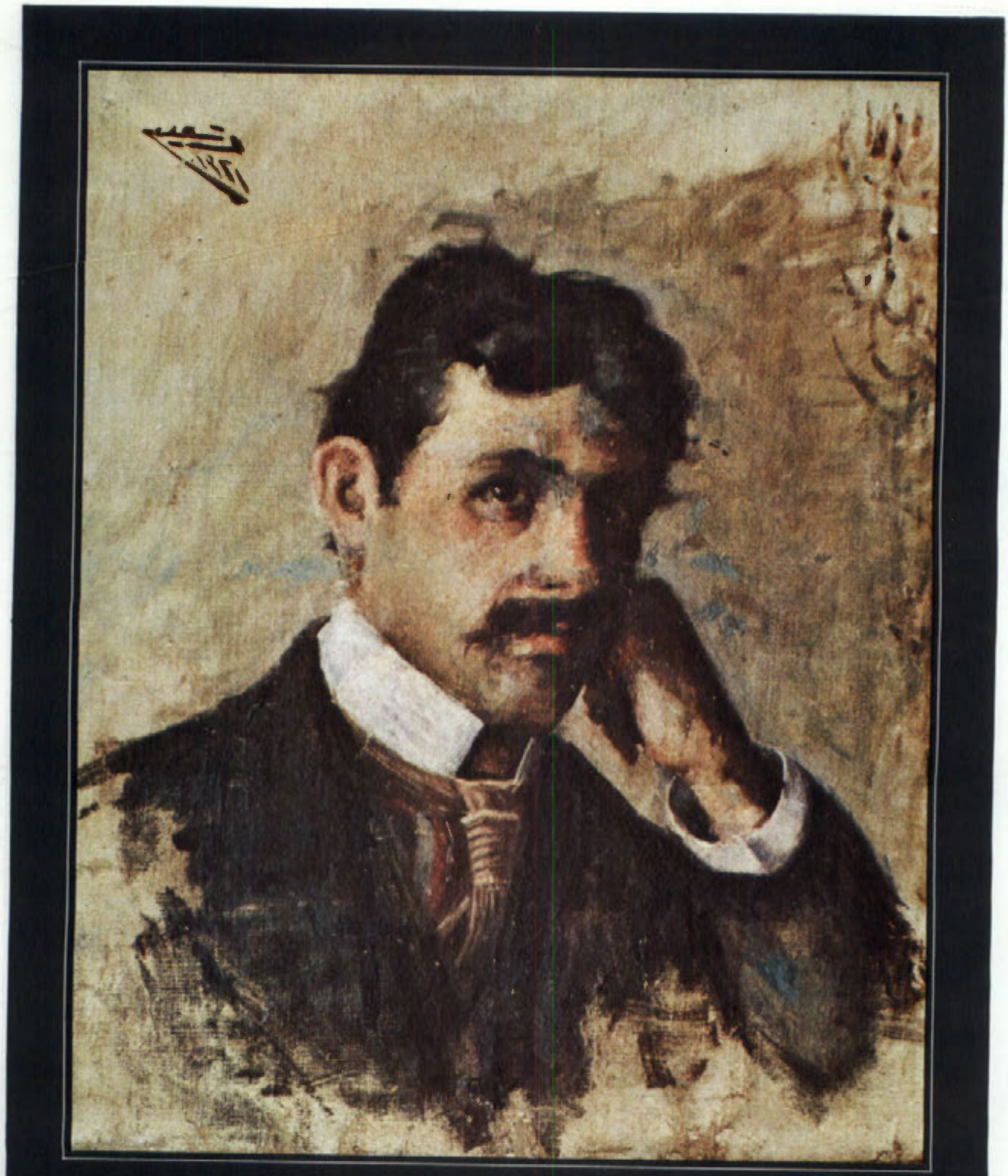

Resim: 649
TEKEZADE SAİT ***"Çallı'nın Portresi"****, 1905, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.*

tesi'nde öğretim görevlisi olarak ders vermiş, bir dönem de Mimarlar Odası başkanlığı yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Konya Belediye Sarayı* (S.Sisa ve M.Hepgüler ile), 1956; *Rumelihisarı* iç ve çevre düzenlemesi (S.Sisa ve M.Hepgüler ile), 1958; *Adıyaman Hükümet Konağı* (S.Sisa ve M.Hepgüler ile), 1958; *Manifaturacılar Çarşısı* (S.Sisa ve M.Hepgüler ile), 1959-1966, Unkapanı/İstanbul; *Yüksek Öğretmen Okulu* (S.Sisa ve M.Hepgüler ile), 1961, Ankara; *Ege Üniversitesi Fen Fakültesi* (S.Sisa ve M.Hepgüler ile), 1963, İzmir; *Antalya Bölge Müzesi* (S.Sisa ve M.Hepgüler ile), 1964; *Stad Oteli* (S.Sisa ve M.Hepgüler ile), 1964, Ankara; *Karadeniz Teknik Üniversitesi Makine ve Elektrik Fakültesi* (S.Sisa ile), 1965, Trabzon; *Danıştay* (S.Sisa ile), 1966-1974, Ankara; *Karadeniz Teknik Üniversitesi Akademik Merkezi* (S.Sisa ile), 1968, Trabzon; *Oyak-Renault Otomobil Fabrikası* 1971-1972, Bursa. **Kitap:** *Doğan Tekeli-Sami Sisa, Projeler Uygulamalar*, 1954-1974.

TEKEZADE SAİT
(1870-1913)

Türk, ressam. Gerçekçi portreleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. 1898'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ni (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) birincilikle bitirdi. 1908'de Kabataş Sultanisi'nde resim öğretmenliği yapmaya başladı. Resimleriyle çeşitli sergilere katıldı. Osmanlı Ressam Cemiyeti dergisinin yayımlanmasına katkıda bulundu.

Tekezade Sait, Türk resim sanatında portre konusundaki sanatçıların başında gelir. O, insan resmi yapmanın pek yaygın olmadığı dönemde oldukça gerçekçi portre çalışmaları gerçekleştirmiştir. Aslında resimde insanı konu eden anlayış, Türk resmine Osman Hamdi Bey ile yerleşmeye başlamıştır. Doğal olarak Osman Hamdi'nin yöneticilik ve öğreticilik yaptığı Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencileri de bundan etkilenmişlerdir. Tekezade Sait'in portreleri bu bağlamda değerlendirildiğinde, onun akademik öğretiyi başarılı bir biçimde uyguladığı görülür. İncelediği tiplerin psikolojik yapılarını tuvaline aktarmaya çaba göstermiştir. Örneğin *Zül'ü Namesud* (Mutsuz Kişi) adlı resminde sorunlar içinde bunalmış bir insanı betimlemiştir. Gene aynı yılların ürünü ve ona mezuniyeti sırasında birincilik kazandırmış olan *İhtiyar Yahudi* portresi de modelin ruh durumunu ortaya koyan bir resimdir. Soyut bir boşlukta, simetrik bir kompozisyon içinde ele alınmış portrede, sakaldaki ve göz çevresindeki ayrıntılar büyük bir titizlikle işlenmiştir. Renkler ise, doğadan kopuk değildir. Elde bulunan resimlerinin azlığına karşın bilinen birkaç yapıtı, Tekezade Sait'e Batı anlamındaki Türk resim sanatının başlangıcında önemli bir yer sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Bir Derviş*, yks. 1901; *Zül'ü Namesud*, yks. 1902; *Büyük Kulaklı Adam*, yks. 1902; *İhtiyar Yahudi*, 1903, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çallı'nın Portresi*, 1905, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kendi Portresi*.

TEL, Mesut Cemil

Bak.MESUT CEMİL

TELEMANN, Georg Philipp
(1681-1767)

Alman, besteci. 18.yy'ın en verimli sanatçılarındandır.

14 Mart 1681'de Magdeburg'da doğdu, 25 Haziran 1767'de Hamburg'da öldü. Protestan bir din adamının oğluydu. Küçük yaşta müziğe yetenekli olduğunu kanıtladıysa da, ailesi müzikçi olmasına karşıydı. Gene de bu alanda kendi kendini yetiştirdi, keman, viola da gamba, obua, flüt ve piyano çalmayı öğrendi. 1700'de Leipzig Üniversitesi'nde hukuk eğitimine başladıysa da müzik çalışmaları nedeniyle yarıda bıraktı. Leipzig'de bir kilise için kantatlar besteledi ve bir üniversite kilisesinde org çaldı. Aynı dönemde öğrenciler arasında bir müzik derneği kurdu. Bunu bir orkestraya dönüştürerek, o zaman için bir yenilik olan halk konserleri düzenledi. Leipzig opera orkestrasının şefliğine getirildi. 1704-1708 arasında Sorau'da (bugün Polonya'da Zary) kilise korosu ve saray orkestrasının yöneticisi, 1712'ye değin Eisenach'da kilise korosunun yöneticisi, 1712-1721 arasında Frankfurt am Main'da kentin müzik yöneticisi, 1721-1767 arasında da Hamburg'da operadan başka beş ayrı kilisenin ve Johanneum adlı bir okulun müzik yöneticisi oldu. Zaman zaman Beireuth ve Eisenach'ta saray müzikçisi olarak çalıştı. Döneminde o kadar ünlüydü ki, 1722'de Leipzig'deki Thomas Kilisesi'nde org çalma görevi ancak o geri çevirdikten sonra J.S.Bach'a önerilmişti.

Yaşarkenki bu ününe karşılık sonradan uzun süre unutuldu. Bugün 700 kadar yapıtının derlemesi yapılmaya çalışılmaktadır. Telemann kendinden önceki bestecilerin yapıtlarını inceleyerek kendini yetiştirmiştir. Çağının hemen hemen bütün müzik formlarında besteler yapmıştır. Oda müzikleri, operaları özellikle ilgi uyandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Trio Sonatı*, 1708-1712; *Derharmonische Gottesdienst*, 72 kilise kantatı, 1725-1726, (Uyumlu Kilise Ayini); *Der getreue Musikmeister*, 70 kantat, 1728, (Sadık Müzik Ustası); *Musique de table*, 3 konçerto, 3 orkestra süiti, 3 dörtlü, 3 üçlü, 3 sonat, 1733, (Yemek Müziği); *Markus Passion*, 1759; 40 *Opera; Uvertür; Oratoryolar; Kantatlar; İlahiler; Süitler.*

• **BAKINIZ:** J.S.BACH, HÄNDEL.

TELEPİNUS
(? -İÖ 1500)

Hitit kralı. Çıkardığı yasalarla taht kavgalarına son vermiştir.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Ölüm yeri de belli değildir. Babası Hitit Kralı Ammunas'tır. (d.İÖ 1550-1530). Babasını ve kardeşlerini öldürerek tahta geçen I.Huzziyas'ın kız kardeşi İştapariya'yla evli olduğundan kendisine dokunulmadı. Ama bir süre sonra Huzziyas'ın kendisini öldürteceğini anlayarak onu etkisiz bıraktı. Huzziyas'ı sürgüne gönderdikten sonra İÖ 1525'te tahta çıktı.

Sonu gelmeyen taht kavgaları ve hanedan üyeleri arasında işlenen cinayetlerin yol açtığı yönetsel dağınıklık sonucu güçsüzleşen devleti kurtarmak için, önce bir dizi hukuksal önlem aldı. Hükümdarlık haklarını ve tahta çıkmayı belirli ilkelere bağlayarak o güne değin tahta çıkışı belirleyen baba ve kardeş katilliğine son verdi. Hanedan üyesi erkekler için sırayla tahta çıkış güvencesini getirdi ve yargı yetkisini soylular meclisi Pankuş'a bıraktı. Bu yetki kralın yargılanmasını ve hanedandan birini öldürmesi durumunda ölüm cezası verilmesini de kapsıyordu. Cezanın kişiselliği ilkesini ve bunun aile bireylerine yansıtılmaması, mülkiyet hakkının korunması güvencesini getirerek çağdaşı Doğu ülkelerinden oldukça ilerde ve esnek bir hukuk sistemi kurdu. Kurumsal yetki ve görevleri belirledikten sonra taht yasasını etkin biçimde uygulayarak güçlendirdiği merkezi iktidarla Pankuş'un yetki alanını sınırladı. Pankuş, krala karşı ancak açık cinayetler için yargılama yetkisini kullanır duruma geldi.

Yayılmacı bir siyaset yerine, iç çekişmeler nedeniyle başkent Hattuşaş (Boğazköy) çevresine daralan Hitit egemenliğini pekiştirici güçlü ve güvenilir bir savunma hattı oluşturmayı yeğledi. Kuzeyden ve doğudan gelen saldırıları gerileterek yitirilen toprakların bir bölümünü geri aldı. Öte yandan Batı ve Güney Anadolu'da bağımsızlığını ilan eden Kizzuwatna Kralı İşputahşu'yla bir antlaşma yaptı ve onu tanıdı. İç karışıklıklar sırasında krallıktan kopan Arzawa'yla, Suriye'deki yerel krallıklarla ilişkiler kurma yolunu seçti.

Dönemine ve uygulamalarına ilişkin çok az belge bulunan Telepinus, Babil ve Asur yasalarından da yararlanarak yeniden düzenlediği Hitit yasalarını ilk kez yazılı metinler biçiminde toparlayarak, meşruti bir monarşinin hukuksal çerçevesini çizdi. Telepinus Fermanı adı verilen ve Eski Krallık döneminin en yetkin hukuksal düzeyini oluşturan bu yasalar kendisinden sonra da başarılı biçimde uygulanarak Yeni Krallık döneminin (İÖ 1400-1190) sonuna değin geçerliliğini sürdürdü.

TELESIUS, Bernardius
(1508-1588)

İtalyan, filozof. Felsefede tümevarım ve çözüm yöntemlerinin uygulanmasında katkısı olmuştur.

Calabria bölgesinde, Cosenza'da doğdu, 2 Kasım 1588'de aynı kentte öldü. Eski ve soylu bir ailedendi. Humanist ve ozan Antonius Telesius'un (Antonio Telesio) yeğenidir. Telesio Bernardino diye de anılır. Önce Milano'da, sonra Roma'da öğrenim gördü, Padova Üniversitesi'nde felsefe ve matematik okudu. 1527'den sonra, bir süre içe kapalı bir yaşam sürdüğü Benediktin manastırına çekildi. Cosenza'ya yerleşince Cosenza Akademisi'nin yeni bir felsefe anlayışını benimsemesine katkıda bulundu, burada tümevarım ve çözüm yöntemlerini geliştirdi.

Telesius felsefe dışında fizik, matematik, fizyoloji, gökbilim ve tanrıbilim konularında da çağına göre önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Felsefeyi Aristotelesçilik'in kavramlara dayalı yönteminden kurtarıp bilimsel bir içeriğe kavuşturma çabaları, Aristotelesçi çevrelerde büyük tepkilere yol açmıştır. Telesius'a göre felsefede deney ve gözlem gereklidir, yalnız kavramlara bağlanmak sorunların çözümüne yetmez. Filozofun yalnız us sınırları içinde kalarak doğadan, doğal olaylardan uzaklaşması gerçekleri kavramada yeterli değildir. Bilginin ilk kaynağı doğadır, nesnel varlıklardır. Bunlardan edinilen izlenimler us ilkelerinin süzgecinden geçirilerek, tümevarım yöntemiyle, kesin biçime kavuşturulur. Bu gerçek varlıkların *(entia realia)* bilgisidir, doğayı olduğu gibi insanı da tanımaya yarar.

Telesius'a göre evrende sıcaklık, soğukluk ve madde olmak üzere üç temel ilke vardır. Sıcaklığın özü göksel, soğukluğunki toprakla ilgilidir. Sıcaklığı doğuran ısı yaşamın da, devinmenin de kaynağıdır. Soğukluk ise dinginliğin, ölümsüzlüğün temelidir. İnsan gövdesini kuran öğeler de madde ile nesnel olmayan, tinsel yetilerdir. Bunlar için azalıp çoğalma söz konusu değildir. Bu öğeler evrenin bütününde de vardır ve sürekli bir savaş durumundadır. Bu savaş gökle yerin oluş nedenidir. Isı etkin güçtür, onda yayılma, genişleme özelliği vardır, soğukluk ise daralmaya, büzülmeye elverişlidir. Oluşun gerçekleşmesinde, nesnel varlıkların türlenmesinde bu karşıtlıkların etkisi egemendir. Bu etkin güç nesneldir, canlının tini onun bir bölümüdür ve soluktur. Bu soluk, başın içinde ince boşluklarla sinirler arasına yayılmış, dokuların içine girmiştir. İnsanda, öteki dirilerden ayrı olarak, tanrısal ve ölümsüz bir tin vardır. Tanrı'nın yaratarak insana verdiği bu yüce nesne, onu bütün yaratıklardan ayırır, ona üstünlük sağlar.

Duyum ve bilinç yalnız insanda değil bütün doğa varlıklarında bulunur. Bu varlıkların bütününü kapsayan eğilim ve duyarlık evrensel diriliğin kaynağıdır. Telesius'un geliştirdiği öğreti çağlar boyunca etkisini göstermiş, özellikle tümevarım yöntemine kazandırdığı içerik, deney ve gözleme dayanan düşünürlere ışık tutmuştur. Filozof R.Bacon, bu nedenle, onu *Noworum hominum prima* (yeni insanların ilki) diye nitelemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *De rerum natura*, 1586, ("Varlıkların Doğası Üstüne").

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, R.BACON, DESCARTES.

TELLER, Edward
(1908)

Macar asıllı ABD'li fizikçi. Hidrojen bombasının gerçekleştirilmesindeki çaba ve katkılarıyla tanınır.

15 Ocak 1908'de Budapeşte'de doğdu. Karlsruhe Teknik Üniversitesi'nden kimya mühendisliği diplomasını, 1930'da Leipzig Üniversitesi'nden fiziksel kimya konusunda doktorasını aldıktan sonra Leipzig ve Göttingen üniversitelerinde araştırmacı olarak çalıştı. 1933'te Naziler'in iktidara gelmesi üzerine Almanya'dan ayrılarak önce Danimarka'ya, ertesi yıl İngiltere'ye, 1935'te de ABD'ye göç etti. 1941'e değin George Washington Üniversitesi'nde fizik profesörlüğü yapan, 1941'de ABD yurttaşlığına geçen Teller, 1942-1943 yıllarında Chicago Üniversitesi'nde Fermi'nin yönetiminde ilk nükleer reaktörü kuran ve zincirleme çekirdek tepkileşimini gerçekleştiren ekipte yer aldı. 1943'te, New Mexico Eyaleti'ndeki Los Alamos'ta Oppenheimer'ın yönetiminde başlatılan atom bombası yapımı çalışmalarına ilk katılan bilim adamlarından biri oldu. Projede Bethe'nin başkanlığındaki Teorik Fizik Bölümü'nde görev almasına karşın, giderek atom bombası düşüncesinden uzaklaşarak, 1942'den beri yapılmasını savunduğu ve atom bombasından binlerce kat daha güçlü olacağını öngördüğü hidrojen bombası üzerinde çalışmaya başladı. Bu yüzden Bethe ve Oppenheimer ile zaman zaman anlaşmazlığa düşen Teller'e, savaşın bitiminden sonra Bethe'den boşalan bölüm başkanlığı önerildiyse de, hidrojen bombası yapımına öncelik verilmesi isteği kabul edilmeyen Teller bu öneriyi geri çevirdi ve 1946'da Chicago Üniversitesi'nde fizik profesörlüğünü kabul ederek hidrojen bombası yapımını savunmayı sürdürdü.

Ağustos 1949'da SSCB'nin de atom bombası yaptığının anlaşılması üzerine, kendisi gibi hidrojen bombasını destekleyen fizikçilerden Lawrence ve Alvarez ile birlikte büyük bir kampanyaya girişti. Üyeleri arasında Fermi ve Rabi'nin de bulunduğu, Oppenheimer'ın başkanlığındaki Atom Enerjisi Komisyonu Genel Danışma Komitesi, hidrojen bombası yapımına geçilmesi önerisini oybirliğiyle geri çevirince, Teller ile arkadaşları askeri yetkilileri ve siyaset çevrelerini etkilemeye yöneldiler. Bu girişimlerinin başarılı olması ve Ocak 1950'de Truman'ın çalışmalara başlanması emrini vermesi üzerine, Los Alamos Laboratuvarları'nın yönetmen yardımcılığını üstlenen Teller'in yoğun çabalarıyla ilk hidrojen bombası kısa sürede gerçekleştirildi ve 1 Kasım 1952'de Büyük Okyanus'taki Marshall Takımadaları'nın Eniwetok Adası'nda patlatıldı. Bombanın tasarımında önemli görevler üstlenen bilim adamları arasında von Neumann, Bethe ve Polonya asıllı ABD'li matematikçi Stanislaw M.Ulam (1909) vardı. Bombanın yapımı, ortaya çıkan önemli teknik sorunlar yüzünden bir ara çıkmaza girdiyse de, Ulam ve Teller'in, niteliği saklı tutulan önemli bir buluşuyla bu sorunlar çözüldü. Teller, bu çaba ve katkılarından dolayı ABD'de "hidrojen bombasının babası" olarak ün kazandı.

Oppenheimer ile Teller ve Lawrence arasındaki sürtüşmeler, Teller'in çabalarıyla, özellikle hidrojen bombası araştırmalarının yürütüleceği ikinci bir laboratuvarın kurulmasıyla sonuçlandı. 1952'de California Eyaleti'ndeki Livermore'da kurulan bu laboratuvarda, Teller, 1954-1958 ve 1960-1975 arasında yönetici yardımcısı, 1958-1960 arasında da yönetici olarak çalıştı. 1953-1960 arasında ayrıca Berkeley'deki California Üniversitesi'nde fizik profesörü olarak görev aldı. 1954'te Oppenheimer için açılan güvenlik soruşturmasında onun aleyhinde tanıklık yaparak bilim çevrelerindeki saygınlığını büyük ölçüde yitiren Teller, 1985'te, Stanford'daki Hoover Institution'da araştırmacı olarak çalışmakta ve ABD başkanlık danışmanlığını yürütmekteydi.

• BAKINIZ: L.W.ALVAREZ, BETHE, FERMI, E.O. LAWRENCE, J.von NEUMANN, OPPENHEIMER, RABI, TRUMAN.

TEMİN, Howard Martin
(1934)

ABD'li viroloji ve kanser uzmanı. Hayvanlarda ur oluşumuna neden olan kanser virüslerine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

10 Aralık 1934'te Philadelphia'da doğdu. 1959'da Pasadena'daki California Institute of Technology'den doktora derecesini aldı. Ertesi yıl Wisconsin-Madison Üniversitesi'nin Onkoloji (ur ve kanser araştırmaları) Bölümü'nde asistanlığa, 1964'te doçentliğe, 1969'da profesörlüğe getirildi. 1985'te, aynı üniversitedeki onkoloji profesörlüğünün yanı sıra, hücre biyolojisi ve viroloji profesörü olarak öğretim görevini sürdürmekteydi. Hayvanlarda ur oluşumuna neden olan virüsler ile hücrenin genetik malzemesi arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran ortak çalışmaları nedeniyle 1975 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü, 1973'ten bu yana (1985) Massachusetts Institute of Technology'de araştırma profesörü olan ABD'li viroloji uzmanı David Baltimore (1938) ve her ikisinin de hocası olan Renato Dulbecco ile bölüştü.

Temin 1950'lerin sonlarında California Institute of Technology'de, Baltimore ise 1960'ların sonlarında San Diego'daki Salk Enstitüsü'nde Dulbecco'nun asistanlığını yapmıştı. Önce virüslerin normal bir hücrede ne tür genetik değişikliğe yol açarak kanserli hücre oluşumuna neden olduğunu araştıran Dulbecco ve asistanları, genlerdeki değişikliğin ancak DNA (dezoksiribonükleik asit) molekülünden ileri gelebileceğine ve bu süreçte haberci RNA'nın (ribonükleik asit) yalnızca aracı görevini üstlenebileceğine inandılar. Ancak, 1970'te Temin ve Baltimore'un, RNA bağımlı bir DNA polimerazını bulmaları, bu eski kanılarını değiştirecek ve DNA molekülündeki nük-

leotit dizilişinden proteinlerdeki aminoasit dizilişine doğru genetik bilgi akışının 1958'de Crick'in önerdiği gibi tek yönlü (DNA→RNA→protein) olmadığını kanıtlayacak önemli bir aşamaydı. Gerçekten de, RNA biyosentezinde katalizör işlevi gören, başka bir deyişle DNA molekülünün çift sarmalının kollarından birindeki genetik bilginin RNA molekülünde kopya edilmesinden sorumlu olan DNA bağımlı RNA polimeraz (ya da kısaca "transkriptaz") enziminin ters yönünde etki gösteren bu RNA bağımlı DNA polimeraz (ya da "ters transkriptaz") enziminin varlığı, genetik değişikliğin tek sorumlusunun DNA molekülü olamayacağını ve genetik bilgi akışının sanıldığı gibi tek yönlü değil, en azından DNA ile RNA arasındaki sürecin tersinir (DNA ← RNA) olduğunu ortaya koymuştu. Bugün için, hayvanlarda kansere neden olabilen 100'ü aşkın virüse karşılık insanda yalnızca siğil virüsünün ur oluşumuna yol açtığı kesinlik kazanmış ve virüslerden ileri gelen urların iyi huylu (selim) olduğu benimsenmiş olmakla birlikte, kanserin olası nedenleri ya da kanser oluşumunu kolaylaştırıcı etkenler arasında virüsler, üzerinde önemle durulan bir konudur.

• BAKİNIZ: CRICK, DULBECCO, KORNBERG, OCHOA, ROUS.

TEMPLE, Shirley
(1928)

ABD'li sinema oyuncusu. Sinema tarihinin en ünlü çocuk yıldızı olmuştur.

23 Nisan 1928'de California Eyaleti'nin Santa Monica kentinde doğdu. Üç yaşında bale dersleri almaya başladı ve dört yaşına varmadan, tek makaralık kısa film dizilerinde oynamak için seçildi. Bu arada uzun filmlerde küçük rollere çıkmaya başladı. Fox şirketiyle imzaladığı uzun süreli bir sözleşme sonucu çevirdiği filmlerle çok kısa zamanda büyük üne kavuştu. 1934'te bir Özel Oscar'la ödüllendirildi. 1938'deyse tüm Hollywood yıldızlarını geride bırakarak en çok izleyici toplayan oyuncu oldu.

Kıvırcık saçları, sevimli ve sağlıklı havasıyla Temple, 1930'ların bunalım dönemini yaşayan Amerikalılar için aydınlık bir yüz, bir sağlıklılık simgesiydi. Anneler onun gibi çocukları olmasını istiyor küçük kızlar onu taklit ediyordu. Şarkı söyleyişi, dans edişi ve oyunculuğuyla da izleyiciyi büyüleyen Temple'ın imgesi çevresinde, Temple bebeklerinden, defterlerinden, kalemlerinden, giysilerinden vb. oluşan koca bir sanayi gelişti.

Ancak, Temple 1940'larda ününü hızla yitirdi. 1949'a kadar filmlerde gözüktüyse de, yaşı büyümüş, genç kız rollerinde ise eski başarısını tekrarlayamamıştı. 1956 ve 1960'ta iki kez kendi adını taşıyan televizyon dizilerine çıktı, ama bu diziler de uzun ömürlü olmadı. 1960'ların sonlarında katıldığı Kongre ara seçimlerini kazanamayınca dönemin başkanı Nixon tarafından ABD'nin Birleşmiş Milletler temsilcisi atandı. 1974'ten 1976'ya kadar da ABD'nin Gana büyükelçiliği görevinde bulundu.

• YAPITLAR (başlıca): *The Red-Haired Alibi*, 1932, ("Kızıl Saçlı Kanıt"); *Our Little Girl*, 1933, ("Küçük Kızımız"); *Captain January*, 1936, (Yüzbaşı January); *Poor Little Rich Girl*, 1936, (Zavallı Zengin Kız); *Heidi*, 1937, (Heidi); *Wee Willie Winkie*, 1937; *Rebecca of Sunnybrook Farm*, 1938, (Çiftlik Kızı); *The Little Princess*, 1939, (Küçük Prenses); *The Blue Bird*, 1940, ("Mavi Kuş"); *Since You Went Away*, 1944, (Sen Gideli); *The Bachelor and the Bobby-Soxer*, 1947, (Zamane Kızı); *Fort Apache*, 1948, (Kan Kalesi); *Adventure in Baltimore*, 1949, ("Baltimore Macerası").

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal
(1878-1969)

Türk hukukçu ve siyaset adamı. Kurtuluş Savaşı'nda dış politikanın yürütülmesinde etkin görev yapmıştır.

Boyabat'ta doğdu, 15 Nisan 1969'da Ankara'da öldü. Fatih Askeri Rüşdiyesi ve Kuleli İdadisi'nde okudu. 1904'te İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. 1908'de I.Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Kastamonu mebusu olarak girdi. Fransa'ya giderek 1913'te Paris Hukuk Fakültesi'nde siyasi ve iktisadi ilimler üzerine doktora yaptı. I.Dünya Savaşı başlayınca İstanbul'a döndü. Adliye Nezareti teftiş heyeti başkanlığı ve müsteşarlık yaptı. 1918'de istifa ederek avukatlığa başladı. 1920'de son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Kastamonu mebusu olarak girdi. İstanbul'un işgalinden sonra Ankara 'ya geçerek TBMM'ye katıldı.

3 Mayıs 1920- 24 Ocak 1921 arasındaki Mustafa Kemal Paşa hükümetinde iktisat vekilliği, 24 Ocak 1921-9 Temmuz 1922 arasındaki Fevzi Paşa (Çakmak) hükümetlerinde ve 12 Temmuz-26 Ekim 1922 arasında Rauf Bey (Orbay) hükümetinde hariciye vekilliği yaptı. 16 Mart 1921'de SSCB ile Moskova Antlaşması'nı, 20 Ekim 1921'de Fransa'yla Ankara Antlaşması'nı imzalayan kurullara başkanlık etti. 1925-1941 arasında Ankara Hukuk Mektebi'nde iktisat dersleri verdi. 27 Eylül 1930 - 25 Mayıs 1933 arasında 5. ve 6. İsmet Paşa (İnönü) hükümetlerinde adliye vekilliğinde bulundu. 1923'ten sonra Sinop milletvekili olarak süren TBMM üyeliği 1950'de sona erdi. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra 1961'de Kurucu Meclis üyeliğine seçildi.

• YAPITLAR (başlıca): *Türk İnkılabı Dersleri*, 1935; *Vatan Hizmetinde*, 1967.

• BAKINIZ: ATATÜRK, İsmet İNÖNÜ, KARABEKİR, R.ORBAY.

TENIERS, David
(1610-1690)

Flaman, ressam. 17.yy'da gelişen Janr (Tür) resminin en başta gelen temsilcilerindendir.

15 Aralık 1610'da Anvers'te doğdu, 25 Nisan 1690'da Brüksel'de öldü. Genç lakabıyla tanınır. dinsel konuların ressamı olarak ün yapan babası David Teniers'in (Yaşlı) (1582-1649) yanında yetişti. 1632'de Anvers ressamlar loncasına usta olarak kabul edildi. 1651'de Brüksel'e yerleştikten sonra arşidük Leopold Wilhelm'in resmi ressamlığına ve koleksiyonlarının koruyuculuğuna getirildi. Ayrıca Anvers'te bir Güzel Sanatlar Akademisi kurdu ve birçok öğrenci yetiştirdi.

Teniers'in daha çok dinsel konuları ele aldığı ilk yapıtlarındaki üslubu Herri Met de Bles ve Josse de Mamper'in fantastik öğelerle süslü yaklaşımlarının izlerini taşır. Öte yandan bu dönem resimleri bazı öğrencilerinin de katkıları nedeniyle birbiri ile tam anlamıyla bağdaşmayan biçimler içerir. Olgunluk döneminde Bosch ve Bruegel'e yakınlık duymuşsa da, daha çok Rubens ve özellikle de Janr resminin en önde gelen temsilcisi sayılan Adrian Brouwer'in etkisi altında kalmıştır. Işığı, parlak renkleri ve saydam boya tabakalarını kullanış biçimini bu ünlü ustalara borçludur. Öte yandan mavi, kırmızı, kirli beyaz ve çeşitli grilerin egemenliğindeki renk uyumları ile benzeri görülmedik etkiler elde etmiştir.

Teniers dinsel ve mitolojik konuları da işlemekle birlikte daha çok karnaval, meyhane vb. gibi konuları ele alan resimleri ile ünlenmiştir. Özellikle birçok kez yaptığı karnaval resimlerinde olayları yapay bir kırsal ortam içinde sunmuş, köylüleri tiyatro sahnesinde rol yapan aktörler gibi resimlemiştir.

Teniers 2000'i aşkın yapıt vermiştir. 18.yy'da Janr resminin en büyük ustası olarak değerlendirilmiş ve etkisi alabildiğine yaygınlaşmıştır. Ancak bugün, anlatımcılığı ağır basın resimlerine verilen önem geçmiştekine oranla daha azdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Handa Köy Düğünü*, 1637, Prado, Madrid; *Nöbetçi Kulübesi*, 1641, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Aziz Antonius'un Denenmesi*, 1647, Eski Devlet Müzeleri, Berlin; *Savurgan Oğul*, 1644, Louvre, Paris; *Arşidük Brüksel'de Kuş Avında*, 1652, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Arşidük'ün Brüksel'deki Galerisi*, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana.

• **KAYNAKLAR:** R.R.Peyre, *David Teniers*, 1910.

• **BAKINIZ:** A.BROUWER.

TENNEMANN, Wilhelm Gottlieb
(1761-1819)

Alman filozof ve felsefe tarihçisi. Felsefenin doğa ve özgürlük yasalarının bilgisi olduğu görüşünü savunmuştur.

7 Aralık 1761'de Erfurt yakınlarında Brembach'ta doğdu, aynı yerde öldü. Babası inanç ve geleneklerine çok bağlı bir papazdı. Tennemann önce Erfurt Koleji'ne gönderildi, 1779'da Erfurt Üniversitesi'ne girdi, tanrıbilim öğrenimi gördü, 1781'de bu üniversiteden ayrılarak Jena Üniversitesi'ne geçti, orada metafizik, felsefe ve ahlak okudu. 1789'da bu kurumda, 1804'ten sonra da Marburg Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak çalıştı. Önce Kant'ın öğretisine karşı çıktı, sonra ondan esinlenerek kendi düşüncelerini biçimlendirmeye başladı.

Tennemann'a göre felsefe, doğa ve özgürlük yasalarını ve bunların genel ilkelerini konu edinen bir bilimdir. Felsefe tarihi de bu bilimin gelişimini, işlediği sorunlara getirdiği çözümleri, birbirini izleyen süreler dizisi içinde sergileyen bir araştırma alanıdır, bu niteliği dolayısıyla o da bir bilimdir. Ona göre önce felsefenin ilgi alanı saptanmalı, felsefenin tarih süreci içindeki gelişmesi ele alınmalı, sorunlar belli öbeklere ayrılarak dizgeleştirilmeli, yöntem belirlenmeli, felsefenin bir bilim olup olmayacağı sorunu açıklık kazanmalı, felsefeyle bağlantılı temel ilkeler tartışılmalı, felsefe dizgeleri, özel konularla ilgili araştırmalar ve kuramlar, düşüncelerin geliştirilmesinde ortaya konan öneriler ve yargılar, felsefe için gerekli olan yeni olanak ve gereçler ele alınmalı ve filozoflara ışık tutan genel ilkeler aydınlığa çıkarılmalıdır. Felsefeye yeni görüşler getirmekten çok uygarlığın gelişimi boyunca ortaya konan sorunlar ve çözümlerle ilgilenmeyi yeğleyen Tennemann, felsefe tarihini düşüncede başarıları saptama olarak görmüştür. Ona göre her felsefe sorununun doğuşundan başlayan, belli bir gelişim süreci vardır. Tennemann'ın 1798'de başlayıp 1819'da bitirdiği kısa adıyla *Geschichte der philosophie* ("Felsefe Tarihi") bu alanda çalışanlar için önemli bir kaynak sayılmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Geschichte der Philosophie*, 12 cilt, 1798-1819, ("Felsefe Tarihi").

• **BAKINIZ:** COUSIN.

TENNYSON, Alfred
(1809-1892)

İngiliz, şair. Victoria dönemi (1837-1901) duyarlığını dile getiren şiirler yazmıştır.

6 Ağustos 1809'da Somersby'de doğdu, 6 Ekim 1892'de Aldworth'te öldü. Bir Anglikan papazının

oğluydu. Edebiyat eğitimine çok küçük yaşta, babasının gözetimi altında başladı. On iki yaşına geldiğinde Milton ve Byron tarzında şiirler yazıyordu. 1828'de Cambridge Üniversitesi'nde Trinity College'a girdi. 1830'da, kral VII.Ferdinand'a karşı ayaklananlara yardım etmek için İspanya'ya gitti. Aynı yıl ilk önemli kitabı olan *Poems, Chiefly Lyrical*'ı ("Çoğu Lirik Olan Şiirler") yayımladı. Mezun olmadan üniversiteden ayrıldı.

1850'de, İspanya'ya birlikte gitmiş olduğu en yakın arkadaşı Arthur Hallam'ın 1833'teki ölümü üzerine yazdığı ağıtları *In Memoriam* ("Anısına") adı altında bir kitapta yayımladı. Hem eleştirmenlerce, hem de şiir okurlarınca çok beğenilen bu kitap, ona kraliçe Victoria'nın da dostluğunu kazandırdı. Aynı yıl Wordsworth'un ölümüyle boşalmış olan Saray şairliğine atandı. İngiliz edebiyatında hiçbir şairin ulaşamadığı bir popülerlik kazandı. 1883'te, daha önce Disraeli ve Gladstone tarafından kendisine iki kez önerildiği halde geri çevirmiş olduğu lordluk unvanını kabul etti ve Aldworth Baronu oldu. Son şiirlerinin bir bölümünü içeren *Demeter and Other Poems* ("Demeter ve Başka Şiirler") adlı kitabı 1889'da yayımlandığında bir hafta içinde 20 bin adet satarak bir rekor kırdı.

Tennyson bir yandan klasik mitoloji ve Orta Çağ efsanelerinden özümlediği yumuşak bir hüzün havasıyla Byron ve Keats'e bağlanmış, bir yandan da kendi döneminin bilime ve teknolojik-toplumsal ilerlemeye inanan okur kitlesine seslenmiştir. Şiirinin güçlü yönü, Wordsworth ve Keats'de bile görülmemiş olan ölçü kusursuzluğudur. Ancak, kapsadığı alan oldukça dar, konuları sınırlı ve gelenekseldir. Romantik şiirin daha önceki ustalarında görülen büyük gerilimden yoksundur. Tennyson günümüzde, esas olarak teknik ustalığıyla değerlendirilmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca) Şiir:** *Poems, Chiefly Lyrical*, 1830, ("Çoğu Lirik Olan Şiirler"); *Poems*, 2 cilt, 1842, ("Şiirler"); *In Memoriam*, 1850, ("Anısına"); *Maud and Other Poems*, 1855, ("Maud ve Başka Şiirler"); *Idylls of the King*, 1859-1885, ("Kral'ın Çobanıl Şiirleri"); *Enoch Arden and Other Poems*, 1864, ("Enoch Arden ve Başka Şiirler"); *Tiresias and Other Poems*, 1885, ("Tiresias ve Başka Şiirler"); *The Death of Eonone*, 1892, ("Eonone'nin Ölümü"). **Oyun:** *Queen Mary*, 1875, ("Kraliçe Mary"); *Harold*, 1876; *Becket*, 1884; *The Promise of May*, 1886, ("Mayısın Vaadi").

TEODORAKİS, Mikis
(1925)

Yunan, besteci. Çağdaş Yunan müziğinin kurucularındandır.

29 Temmuz 1925'te Sakız Adası'nda doğdu. Annesi Çeşmeli, Urla kaymakamlığı da yapmış olan babasıysa Giritli'ydi. Teodorakis on dört yaşında Patras Konservatuvarı'na girdi. Ailesiyle birlikte gittiği Tripolis'te bir müzik grubu kurarak ilk konserini verdi. 1943'te Atina Konservatuvarı'na başladıysa da, Alman işgaline karşı direnişçilere katıldığı için aynı yıl tutuklandı. İç savaş sırasında 1947-1952 arasını da tutuklu geçirdi. 1953'te Paris'e kaçtı. Burada Paris Konservatuvarı'na devam etti, O.Messiaen'in öğrencisi oldu. 1961'de Lambrakis gençlik hareketinin önderi olarak ülkesine döndü. 1963'te Pire milletvekili seçildi. 1967-1970 arasında Albaylar Cuntası tarafından tutuklandı, ardından ülke dışına çıkarıldı. Yeniden Fransa'da yaşamaya başladı. 1972'de daha önce girmiş olduğu Komünist Parti'den ayrıldı. 1974'te, demokrasiye geçişten sonra Yunanistan'a geri döndü. 1981'de Dış Komünist Partisi milletvekili seçildi. 1985'te Papandreu hükümetiyle düştüğü anlaşmazlık sonucu, milletvekilliğini bıraktı ve ülkesinden ayrıldı.

Teodorakis, Hacıdakis (1925) ile birlikte, çağdaş Yunan müziğinin kurucusudur. Teodorakis müziği ve siyaseti birleştirmiş bir komünist, Hacıdakis ise sağ görüşün bir savunucusu olmakla birlikte, ülkelerinde demokrasiye geçilmesi için birbirlerini desteklemiş iki sanatçıdırlar. Hacıdakis'in müziği, Teodorakis'in canlı, ateşli bestelerine oranla daha romantik ve melodik olarak nitelendirilmekle birlikte, genelde bu iki akımın bir bütün oluşturduğu görüşünde birleşilmektedir.

Yapıtlarında Anadolu ve Ege adalarının müziklerinden esinlenen Teodorakis, Bizans'ın Dor ve İyon düzenleriyle, nihavend, uşşak ve saba gibi klasik Türk müziğinde kullanılan makamlardan da yararlanmıştır. Orkestra müziğinin yanı sıra, oratoryo, bale, şarkılar, tiyatro ve film müzikleri yazmış,1958-1959 yıllarında Ritsos'un şiirlerini buzuki (bir Yunan çalgısı) eşliğinde düzenlemiş, Lorca, Neruda, Eluard gibi şairlerin yapıtları üzerine besteler yapmıştır. 1957'de Moskova Şostakoviç Şenliği'nde Altın Madalya, 1961 Atina Popüler Şarkı Şenliği'nde birincilik, 1963'te ise Sibelius Ödülü'nü kazanmıştır. Birçok ülkede halk konserleri vermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Beste:** *Sinfonia, oratoryo*, 1944; *Five Gretan Songs*, koro ve orkestra için, 1950; *Poèmes d'Eluard*, 1955, (Eluard'dan Şiirler); *Sonatina No.1*, keman ve piyano için, 1957; *Les amants de Teruel*, bale, 1958, (Teruel'li Âşıklar); *Antigone*, bale, 1958; *Epitaphios*, şarkılar, 1959; *Phoenician Women*, tiyatro müziği, 1960, ("Fenikeli Kadınlar"); *Zorba the Greek*, film müziği, 1962, (Zorba); *Canto General*, (Neruda), pop oratoryo, 1972; *Z*, film müziği, 1973, (Ölümsüz); *Etat de siège*, film müziği, 1973, ("Sıkıyönetim"). **Kitap:** *Journals of Resistance*, 1972, (Direnme Günlüğü, 1974).

TEODOR KASAP
(1835-1905)

Osmanlı, gazeteci. Türkçe ilk mizah gazetesini çıkarmıştır.

Kayseri'de doğdu, İstanbul'da öldü. Rum asıllıdır. 1846'da İstanbul'a gitti. Kuruçeşme Rum Okulu'nda öğrenimini tamamladı. Kırım Savaşı sırasında kendisiyle ilgilenen bir Fransız subay tarafından 1856'da Paris'e götürülerek öğrenimini burada sürdürdü. Söylentiye göre birkaç yıl da Alexandre Dumas Pere'nin kâtipliğinde bulundu. İstanbul'a döndükten sonra 24 Kasım 1870'te *Diyojen* adlı ilk mizah gazetesini önce Fransızca ve Rumca, daha sonra Türkçe olarak yayımlamaya başladı. Gazetede

Âli Bey, Ebüzziya Tevfik, Ahmed Mithat ve Namık Kemal gibi yazarlarla birlikte çalışarak dilde yalınlaşmayı ve sanat alanında yerli kaynaklardan yararlanılması gereğini savundu. Ünlü yazarların yapıtlarını çevirdi ve tiyatro uyarlamaları yaptı. Ocak 1873'te *Diyojen*'in yayımı yasaklandı. Nisan 1873'te çıkarmaya başladığı yeni mizah gazetesi *Çıngıraklı Tatar* da Temmuz 1873'te kapatılınca 1874'te *Hayal* ve 1875'te de *İstikbal* adlı günlük siyasi bir gazete çıkararak meşrutiyet yanlısı görüşlere yer verdi. 1877'de *Hayal* gazetesinde Kanun-ı Esasî'nin ilanından sonra yayımladığı "matbuat kanun dairesinde serbesttir" alt yazılı karikatüründen dolayı üç yıl hapse mahkûm oldu. Bir süre sonra kefaletle serbest bırakıldı ve yurt dışına kaçtı. Birkaç yıl sonra İstanbul'a dönmesine izin veren II. Abdülhamid tarafından Mâbeyn Kütüphanecisi olarak sarayda görevlendirildi. Yaşamının sonuna değin bu görevde kaldı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Pinti Hamid*, 1874; *İşkilli Memo*, 1875, (yeni harflerle, 1965).

• **BAKINIZ:** ÂLİ BEY [Direktör].

TEOMAN, Selcan
(1953)

Türk, voleybolcu. Eczacıbaşı ve milli takımın kaptanlığını yapmıştır.

Selcan Çağlar 24 Aralık 1953'te İstanbul'da doğdu. Voleybola ortaöğrenimini yaptığı Alman Lisesi'nde başladı. 1969-1970 sezonunda voleybol şubesini kuran Galatasaray'a girdi. Bu takımda 1974'e kadar oynadı, o yıl Eczacıbaşı takımına geçti. 1979'da mimar Kadri Teoman ile evlendi. Eczacıbaşı'nda oynadığı süre içinde on bir şampiyonluk gördü. Hem Eczacıbaşı takımının hem de Türk milli voleybol takımının kaptanlığını yaptı. Mimar Sinan Üniversitesi'ni bitirdi, 1984'te doktorasını verdi.

10 yıl süreyle Türk bayan voleybol milli takımının değişmez elemanı olan Selcan Teoman 91 kez ile bugüne değin Türk voleybolunda en fazla milli formayı giyen sporcu unvanını kazandı. 6 Nisan 1985'te Eczacıbaşı Kulübü'nde yapılan bir jübile ile voleybolu bırakan Selcan Teoman, halen (1985) Mimar Sinan Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

TEPEYRAN, Ebubekir Hazım
(1864-1947)

Türk, romancı. Köy gerçeklerine yönelen ilk roman örneğini vermiştir.

Niğde'de doğdu, 5 Haziran 1947'de İstanbul'da öldü. Niğde Rüştiyesi'ni bitirdi. Özel ders alarak Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Memurluk yaşamı Niğde'de kâtiplikle başladı. Konya ve Kastamonu'da mektupçu mümeyyizliği yaptı. Daha sonra, İzmir mektupçusu, Dedeağaç mutasarrıfı oldu. II.Abdülhamid döneminde Musul valiliği, 1903'te Şura-yı Devlet azalığı, Manastır ve Bağdat valiliği yaptı. Meşrutiyet'ten sonra Sıvas ve Ankara valiliği, İstanbul şehreminliği, Hicaz ve Beyrut valiliği, Şura-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi reisliği, Bursa valiliği görevlerinde bulundu. Mütareke döneminde Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa kabinelerinde iki kez dahiliye nazırı oldu. Bursa valisi ve dahiliye nazırı olduğu sırada Kuvayi Milliye'ye yardım ettiği gerekçesiyle, Damat Ferit Paşa kabinesi zamanında divan-ı harbe verildi, 1920'de idama mahkûm oldu. Dokuz ay Sultanahmet Cezaevi'nde yattıktan sonra cezası süresiz ağır hapse çevrildi. Daha sonra, askeri Temyiz Mahkemesi bu kararı bozdu. Tepeyran, hapisten çıkınca gizlice Anadolu'ya geçti. Ankara hükümeti tarafından Sıvas ve Trabzon valiliklerine getirildi. II.TBMM'de Niğde milletvekili olarak bulundu. Anayasa komisyonunda başkanlık ve üyelik etti. 1939'dan 1946'ya değin iki dönem Niğde milletvekili seçildi. Yazar Oktay Akbal'ın dedesidir.

Yazın yaşamına öykü yazarak başlamış, ama ününü *Küçük Paşa* romanıyla yapmıştır. Bu yapıt Anadolu insanının gerçeklerine yönelerek, köy yaşamını konu edinen ilk roman örneklerinden biri sayılır. Tepeyran romanda, Orta Anadolu'nun yoksul köylerinden birinde yaşayan bir ana ile oğulun yaşamından kesitler vererek, köylünün ve köyün yaşam koşullarını gerçekçi bir yaklaşımla yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Eski Şeyler*, 1910. **Roman:** *Küçük Paşa*, 1910, (sadeleştirilmiş 3. basım 1984). **Otobiyografi:** *Zalimane Bir İdam Hükmü*, 1946. **Anı:** *Canlı Tarihler*, 1947; *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, (ö.s.), 1982.

TERENTIUS AFER, Publius
(Yks. İÖ 185-159)

Romalı oyun yazarı. Oyunlarıyla Batı tiyatrosunda töre komedyasının yerleşmesinde etkili olmuştur.

Kartaca'da doğdu. Öldüğü yer bilinmiyor. Soyadıyla birlikte kullanılan Afer sözcüğü, Afrikalı olduğunu belirtir. Senatör Terentius Lucanus'un kölesi olarak Roma'ya gitti. Onun korumasında eğitim gördükten sonra azat edildi. Cumhuriyet döneminde sanatsever devlet adamları yetiştirmekle ünlü Scipio Aemilianus ailesiyle yakınlık kurdu. Onların sanatına gösterdikleri ilgi saygınlığının artmasına yol açtı. Yirmi beş yaşlarında iken Yunanistan'a gitti. Bazı kaynaklara göre orada yakalandığı bir hastalıktan, bazı kaynaklara göre de İtalya'ya dönerken gemisi battığı için öldü.

Tümü günümüze kalmış altı komedyası İÖ 166-160 arasındaki altı yıl içinde oynanmış, bunlardan *Eunuchus* (Hadım) çok beğenilerek iki kez sahneye konmuş, *Hecyra* (Kaynana) ise iki kez başarısızlığa uğramıştır. Komedyaların tarihleri, yazılışları ve sahnelenişleriyle ilgili bilgilerin kaynağı Terentius'un

oyunlarının başında yer alan giriş *(prologus)* bölümleridir. Terentius bu bölümlerde aynı zamanda, oyunlarına başka yazarlarca yöneltilen eleştirilere de yanıt vererek kendini savunur. Eski Yunan edebiyatı hayranı olan Scipio Aemilianus çevresinden bazı kişilerin oyunların yazılmasına yardım ettikleri savını ise yanıtsız bırakmıştır.

Terentius'un komedyaları, Plautus'unkiler gibi, Yunan Yeni Komedya örneklerinin, özellikle Menandros'un çevirileri üzerine kurulu olup, Yunanca asıllarına uygun olarak koşuk biçimindedir. Bu nedenle her iki yazarın oyunlarında görülen kişiler, dramatik durumlar, yapısal öğeler temelde aynıdır. Ancak Plautus'un, halkın hoşuna gitmesi amacıyla, oyunlarında güldürü özelliklerini artıracak özgün buluşlar, yerli öğeler kullanmasına, oyun kişilerini abartmalı tiplere dönüştürmesine karşılık, Terentius, kaynak oyunların özüne daha yakın düşen ve daha çok kibar seyircilere seslenen ince bir gerçekçiliği yeğlemiştir. Kişilerine ruhsal derinlik kazandırmaya, merakla izlenebilecek sağlam bir olay örgüsü kurmaya özellikle özen göstermiştir. Kimi zaman, olay örgüsünü yoğunlaştırmak, oyun içinde oyun kurmak amacıyla birden fazla kaynaktan yararlanmıştır. Kaynak olarak kullandığı oyunların bütünlüğünü zaman zaman bozmuş olsa bile, kendi kaleminden çıkan oyunların birlik ve bütünlüğüne çok önem vermiş, belki de bu nedenle *canticum* adı verilen şarkı bölümlerini hemen hemen tümüyle oyunlarından kaldırmış, müzik eşliğinde söylenen lirik bölümleri de büyük ölçüde kısmıştır. Plautus'un oyunlarında çok önemli bir yer tutan müzikli bölümlerin Terentius' unkilerde yer almaması nedeniyle Roma halkı bu komedyaları yeterince eğlenceli bulmamıştır. Bununla birlikte, Terentius'un ince bir beğeniye seslenen, sağlam yapılı, karmaşık düzenli ve Plautus'unkilerden çok daha ağırbaşlı oyunları, gerek Roma'nın Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, gerek Orta Çağ'da Latin eğitiminin temel taşı olmuştur. Yaygın biçimde okutulmalarının sonucu Terentius'un yapıtları Orta Çağ'dan sonra da Rönesans komedya kuramını temelinden etkilemiş ve Rönesans'tan başlayarak gelişen Avrupa töre komedyasına gerek biçim, gerek içerik bakımından örneklik etmiştir.

Latin Tiyatrosu

Latin tiyatrosu, Atina'da altın çağını yaşamış olan Eski Yunan tiyatrosundan kaynaklanmıştır. Çeviri, taklit ve uyarlamalar yoluyla ondan büyük ölçüde etkilenmiş ve belki de bu nedenle ne tragedya, ne de komedya alanında onun özgünlüğüne ve zenginliğine erişememiştir. Tiyatro tarihi bakımından önemi, Orta Çağ ve Rönesans döneminde Eski Yunan tiyatro örneklerini Latin dili aracılığıyla tanıtması ve Avrupa tiyatrosunun gelişimine büyük katkıda bulunmasıdır.

Bilinen ilk Latin tiyatro yazarı olan Yunan kökenli Livius Andronicus (ykş. İÖ 284-204) hem tragedya, hem komedya türünde, tümü Eski Yunan yapıtlarının uyarlamaları olan ürünler vermiştir. İlk gerçek Latin tiyatro yazarının Naevius* olduğu, Latin edebiyatının ilk büyük şairi sayılan Ennius'un (İÖ 239-169) ise Latin tarihini konu alan özgün oyunlar (fabulae praetextae) yazarak onun izinden gittiği bilinmektedir.

Latin tragedyasının Avrupa, özellikle de Fransız tiyatrosunu etkileyerek günümüze kalmış örnekleri, İmparatorluk döneminde yaşamış olan Seneca'nın* yapıtlarıdır. Bunlar, Eski Yunan kaynaklarına bir ölçüde bağlı kalmakla birlikte, tiyatrolarda oynanmaktan çok, yüksek sesle okunmak için yazılmış olan, ruhsal bunalımların, dehşet verici sahnelerin anlatımına ağırlık veren söylevsel tragedyalardır.

Latin komedya türünün en büyük ustaları ise Roma Cumhuriyet döneminde yaşamış olan Plautus*, Caecilius Statius (ykş. İÖ 219-166) ve Terentius'tur. İlk yazarlardan Naevius'un, Eski Yunan komedya şairi Aristophanes'i* örnek alarak siyasal yergi içeren oyunlar yazması, iki yılını hapiste geçirmesine neden olduğundan, onu izleyen Plautus ve Terentius gibi şairler, Yunan Yeni Komedya'sına, özellikle kentlilerin yaşamını yansıtan töre komedyasının ilk büyük ustası Menandros'a* sığınmışlardır. Plautus ve Terentius'un günümüze kalmış olan yapıtları, çoğunlukla Menandros'tan, zaman zaman da başka Yunan Yeni Komedya şairlerinden çevrilip uyarlanan ve fabulae palliatae adıyla anılan oyunlardır. Bunlar Menandros'un kaybolmuş komedyalarını tanıtmaları bakımından tiyatro tarihinde ayrı bir önem taşır. Bunların dışında, içeriği yerli, biçimi Yunan olan ve Roma giysileriyle oynanan fabulae togatae türünde daha ulusal nitelikteki oyunlardan hiçbir örnek kalmamıştır.

Eski Yunan edebiyatının etki döneminden önce İtalya'da eski bir halk güldürü geleneğinin varlığı bilinmektedir. Versus fescennini, satura, fabula atellana ve mim gibi çeşitli biçimlerde örnekleri bilinen bu yerli gelenek, dramatik diyalog, halktan tipler, alay, yergi, kaba güldürü, müzik, şarkı, dans ve mim öğeleriyle varlığını sürdürmüş, bir ölçüde de Plautus gibi halka dönük komedya yazarlarının oyunlarını etkilemiştir. Genel olarak yerli geleneğin dışında kalmış olan ve yabancı kaynaklı çeviri-uyarlama oyunlara dayanan Latin komedyası, hiçbir dönemde Roma toplumu tarafından tümüyle benimsenememiş, İmparatorluk döneminde yozlaşarak kaba güldürüye ya da pandomime dönüşmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Andria*, (Andros Güzeli, 1946); *Hecyra*, (Kaynana, 1946); *Heaton Timorоumenos*, (Özünün Celladı, 1946); *Eunuchus*, (Hadım, 1946); *Phormio*, (Formio, 1946); *Adelphi*, (Kardeşler, 1943).

• BAKINIZ: MENANDROS, PLAUTUS.

TERMAN, Lewis
(1877-1956)

ABD'li psikolog. ABD'de yaygın biçimde kullanılan ilk zekâ testini geliştirmiştir.

Lewis Madison Terman 15 Ocak 1877'de Indiana Eyaleti'nde Johnson County'de doğdu, 21 Aralık 1956'da California Eyaleti'nde Palo Alto'da öldü. 1902'de Indiana Üniversitesi'ni bitirdi. Ertesi yıl psikoloji ve pedagoji okutmanı olarak Clark Üniversitesi'ne girdi. 1905'te üstün yetenekli çocuklar üzerine yaptığı bir çalışmayla doktora derecesini elde etti. Fransız psikologları Alfred Binet ve Théodore Simon (1873-1961) tarafından 1905'te geliştirilen zekâ testini ABD'de kullanılır hale getirmesi için Johns Hopkins Üniversitesi'nin kendisine yaptığı öneriyi, o sırada geçirdiği rahatsızlık nedeniyle reddetmek zorunda kaldı. 1910'da pedagoji dalında öğretim üyesi olarak Stanford Üniversitesi'ne giren Terman, aynı tarihte zekânın ölçümü üzerine çalışmaya başladı. 1916'da Binet-Simon zekâ testinin geliştirilmiş ve genişletilmiş bir örneğini *The Measurement of Intelligence* ("Zekânın Ölçümü") adıyla yayımladı; aynı yıl profesör oldu. Stanford-Binet adıyla da anılan bu yeni zekâ testi, I.Dünya Savaşı sırasında ABD ordusu askerlerine yaygın olarak uygulanmaya başlandı. 1922'de Stanford Üniversitesi'nin Psikoloji Bölümü başkanlığına getirilen Terman, 1942'de emekliye ayrıldıktan sonra da ders vermeyi ve seminerler düzenlemeyi sürdürdü. *British Journal of Educational Psychology* ve *Journal of Genetic Psychology* adlı dergilerin yayın kurullarında yer aldı.

Zekânın ölçülebilir olduğunu kabul eden psikologlara göre, zekâ çocukluk dönemi boyunca ilk önce hızla, sonra yavaş yavaş gelişir ve 16 yaş öncesinde ortalama bir düzeyde kalır. Bu saptamayı temel alan Stanford-Binet zekâ ölçeği, 2 ve daha ileri yaşlardaki çocuklara uygulanır. Çocukların yaşa göre düzenlenmiş problemleri çözmede gösterdikleri başarıya bakarak "zekâ yaşı" hesaplanır. Örneğin 10 yaşındaki bir çocuğun ortalama zekâ yaşı 10'dur, ancak 10 yaşında olup zekâ düzeyi daha aşağı ya da daha yüksek olan çocuklar vardır. Farklı yaşlardan çocukların zekâ düzeylerini karşılaştıran Terman, zekâ düzeyi değerlendirmesinde ilk kez 1912'de Alman psikolog William Stern'in önerdiği "zekâ bölümü" (Intelligence Quotient-IQ) oranını kullanmıştır. IQ zekâ yaşının doğal yaşa bölünüp sonucun yüzle çarpılmasıyla bulunur. Örneğin 10 yaşında bir çocuğun zekâ yaşı 14 ise IQ'su 140'tır. Terman'a göre bu oran "deha"yı göstermektedir.

IQ düzeyinin zekâ testlerinde yaygın olarak kullanılması uygulamasını başlatan Terman, çalışmalarını yüksek zekâlı ve "harika çocuklar" üzerinde yoğunlaştırmıştır. Asistanlarıyla birlikte seçtiği IQ'su 140'ı aşan 1528 çocuk üzerinde geniş bir araştırmaya girişmiş, giderek orta yaşta yetişkinler olan bu kişilerin gelişimini incelemeyi ölümüne değin sürdürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *The Measurement of Intelligence*, 1916, ("Zekânın Ölçümü"); *Genetic Studies of Genius*, 5 cilt, 1926-1959, ("Dehanın Genetik İncelenmeleri"); *Sex and Personality*, 1936, ("Cinsellik ve Kişilik"); *Psychological Factors in Marital Happiness*, 1938, ("Evlilikte Mutluluğun Psikolojik Etmenleri").

• BAKINIZ: BINET.

TERRA, Gabriel
(1873-1942)

Uruguaylı devlet adamı. 1931-1938 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Montevideo'da doğdu, aynı kentte öldü. 1895'te Montevideo Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra aynı üniversitede öğretim üyeliği yapmaya başladı. Bir süre sonra siyasete atılan Terra, 1904-1905 yıllarındaki iç savaşın ardından 1905'te yapılan seçimlerde Jose Batlle y Ordonez'i destekledi ve Colorado Partisi'nden milletvekili seçildi. 1925'e kadar sürdürdüğü milletvekilliği sırasında çeşitli hükümetlerde sanayi, çalışma ve eğitim bakanlığı yaptı ve çeşitli diplomatik görevler aldı. 1925'te yürütme yetkisini cumhurbaşkanıyla paylaşan ve halk tarafından seçilerek işbaşına gelen dokuz üyeli Ulusal Yürütme Kurulu'na seçildi. Colorado Partisi'nin muhafazakâr kesiminin sözcülüğünü yaparak 1931 cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan Terra, seçimleri kazanarak Mart 1931'de cumhurbaşkanı oldu.

I.Dünya Savaşı sonrasında ihraç mallarına talebin azalması ve ihraç malı fiyatlarının düşmesi nedeniyle kötüleşen Uruguay'ın ekonomisi, 1929 Büyük Bunalımı'ndan sonra iyice bir çöküntü içine girmişti. İktisadi duruma çözüm getirmek için kemer sıkma önlemlerine başvuran Terra, ortaya çıkan toplumsal ve siyasal kargaşalık karşısında iç savaş tehlikesini öne sürerek, 31 Mart 1933'te meclisi dağıttı. İktisadi bunalımın nedeni olarak gösterdiği Ulusal Yürütme Kurulu'nu ortadan kaldırarak altı üyesini tutuklattı, eski anayasayı feshederek tüm yetkileri cumhurbaşkanı sıfatıyla kendi elinde topladı, basına sansür koydu, muhalefeti denetim altına alarak otoriter bir yönetim kurdu. Oluşturulan kurucu meclis, yürütme yetkisini tümüyle cumhurbaşkanına veren yeni bir anayasa hazırladı. Terra, yeni anayasa uyarınca Mayıs 1934'te ikinci kez cumhurbaşkanlığına seçildi.

1935'te kendisine karşı yapılan bir ayaklanmayı bastıran Terra'nın gerçekleştirdiği toplumsal ve iktisadi reformlar, dünyadaki uygun iktisadi koşullarla birleşince 1935-1938 arasında ekonomide bir iyileşme görüldü. Terra, dört yıllık başkanlık döneminin sonunda yerini 1938'de cumhurbaşkanlığına seçilen Alfredo Baldomir'e bıraktı ve ölümüne değin çeşitli

iktisadi çalışmalarını yayımlayarak sakin bir yaşam sürdü.

• BAKINIZ: BATLLE Y ORDONEZ.

TERRASSON, L'Abbé
(1670-1750)

Fransız, filozof ve yazar. Düşüncenin sürekli bir gelişim içinde olduğunu belli çağları değişmez örnek saymamak gerektiğini ileri sürmüştür.

Lyon'da doğdu, Paris'te öldü. Lyon'da öğrenim gördü. Collége de France'ta Yunan ve Latin dilleri okuttu. Yunan-Latin felsefesi ve yazını üzerindeki çalışmalarıyla ilgi topladı.

Terrasson'un felsefeyle olan ilişkisi dil ve yazın dolayısıyladır. Descartes'ın geliştirdiği düşünce yöntemini, yeni bir yorumdan geçirerek, bütün deney bilimlerine uygulamanın yararı üzerinde durur. Ona göre bir düşünce dizgesine bağlanırken eleştiriyi ilke olarak benimsemeli, felsefe tartışmasız inanç alanı durumuna getirilmemelidir. Uygarlıklar da insanlar gibi, başlangıçtan beri, belli gelişim aşamalarından geçer. Bu nedenle, bir uygarlığı eskidir diye onu en üstün örnek saymanın gereği yoktur. Sözgelişi Yunan-Latin uygarlığını tarihin en yetkin başarısı saymak yanıltıcıdır. Her çağın uygarlığı kendi başarı ortamında en yüksek basamağa ulaşmıştır.

Terrasson, düşünce bakımından bireysel gelişmelerin de, doğal ilerlemelerle benzerlik gösterdiği kanısındadır. İnsan, en yüksek aşamaya ulaştığında bile deneylerden öğrenecekleri bitmiş sayılmaz, gelişimin durağı yoktur.

• YAPITLAR (başlıca): *Dissertation Critique sur l'iliade d Homére*, 1715, ("Homeros'un İlyada'sı Üstüne Eleştirel Çalışması"); *Sethos*, 1731, ("Sethos").

TERTULLIANUS, Quintus
(Ykş. 155-220)

Romalı tanrıbilimci. Tinin havaya benzeyen nesnel bir varlık olduğunu ileri sürmüştür.

Kartaca'da doğdu, aynı yerde öldü. Soylu ve eski bir Kartaca ailesinden olduğu için düzenli öğrenim gördü. Felsefe, retorik ve hukuk okudu. Bunların dışında tarih ve doğa bilimleriyle ilgilendi. 190'da Hıristiyan olmasına karşın 213'te yeniden eski inançlarına döndü. Hıristiyanlık'ın, düşünce bakımından, doyurucu, yaşamda mutluluk sağlayıcı bir nitelik taşımadığını ileri sürerek, sonradan Tertullianusculuk adıyla anılan bir tarikat kurdu. Bu yeni tarikat Kartaca'daki manastırında birkaç yüzyıl öğretisini sürdürdü. Filozof Augustinus bu tarikatla Katolikliği uzlaştırmaya çalışmıştır.

Tertullianus'un temel düşüncesi, insanın kuşkudan uzak bir inana kavuşmasıdır. Bunu başarabilmek için her türlü görüş katılığından, kan dökücülükten özgürlüklere aykırı davranışlardan uzak kalmak gerekir. Bu nedenle felsefe de, Hıristiyanlık'ı özünden koparan kilise de geçersizdir. Dinin saptırıcıları peygamberler, felsefenin çıkmazlara sürükleyicileri de filozoflardır. Sağlıklı, insan özünün derinliğinden gelen bir inan felsefeyi aşar. Ancak bu inan, bir kurum niteliği kazanan, evrene egemen olmak isteyen Hıristiyanlık'ta yoktur, o bir sapkınlıktır. Tertullianus, savunduğu inanın, sonradan kendi adıyla anılan inanç kurumunda, kendi düşünce düzeninde olduğu kanısındaydı.

Tertullianus'a göre tin üç boyutlu, esen yeli andıran, nesnel bir varlıktır, bütün gövdeye yayılmıştır, öğeleri çok ince olduğundan görünmez, eylemleri sezilir, biçimleşmiş bir tözdür. Yalnız madde gerçek olduğundan tin de maddedir, onun somut bir varlık olan gövde üzerindeki etkisi de bu yapısı yüzündendir. Tin ana-ata yoluyla çocuklara geçer. Bu özelliği dolayısıyla tin "iç insan", gövde de "dış insan" durumundadır ve tini kapsayan bir kaptır. İnsanda nesnel bir gerçek olan soya çekim tindir, anadan atadan çocuğa geçişin sonucudur. İnsan tanrısal bir varlıktır, onda birtakım Tanrı'ya özgü benzerliklerin bulunması doğaldır. Var olmak nesnel olmaktır, Tanrı vardır, o da nesnedir (cisim), ancak onu oluşturan öğeler çok incedir, duyularla kavranamaz. Onun gözle görülmesini engelleyen aşırı parlaklığı, gözün görme gücünü aşan ışımasıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Ad Martyres*, 197, ("Din Yolunda Ölenler"); *Apologeticum*, 197, ("Savunma"); *De Praescriptione Haereticorum*, 200, ("Sapkınların Uyarılması Üstüne"); *Adversus Marcionem*, 210, ("Markion'a Karşı"); *De Exhortatione Castitatis*, 211, ("Arınmışlığın Geliştirilmesi Üstüne"); *De Monogamia* 214, ("Tek Kadınla Evlilik Üstüne"); *De Pudictia*, 214, ("Eğitim Üstüne").

TERZİ, Mehmet
(1955)

Türk, atlet. Maraton yarışmasındaki başarılarıyla tanınmıştır.

5 Mayıs 1955'te Bilecik'te Kurtköy'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Eskişehir'de tamamladı. Atletizme lise ikinci sınıfta maratoncu Şükrü Saban'ın özendirmesi ile başladı. Gençlerde 1.500 ve 3.000 m'lerde başarı sağladı. Daha sonra 5.000 ve 10.000 m'lerde büyükler kategorisinde yarıştı. En önemli başarılarını ise maratonda elde etti.

800 m'de 1.53.02; 1.500 m'de 3.53.06; 5.000 m'de 14.00.00; 10.000 m'de 28.59.02; maratonda 2.12.08.4 derecelerini yaptı. Uluslararası yarışlarda ise en önemli başarılarını maratonda sağladı. Maratonu ilk kez 1972'de Paris'te Lessen maratonunda koştu, 2.22.12 ile ikinci oldu. 1979'da Akdeniz Oyunları'nda bronz madalya aldı, 19 Mayıs maratonunu kazandı. 1980'de ise İslam Oyunları ile 19 Mayıs maratonlarını kazandı. 1981'de Berlin maratonunu, 1983'te Balkan

ve Akdeniz Oyunları maratonlarını kazandı, aynı yıl Frankfurt maratonu ikinciliğini elde etti. 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları'nda 16. olurken Atina'da Balkan şampiyonluğunu kazandı.

Mehmet Terzi atletizm milli takımına 68 kez seçilmiştir. 29 kez Türkiye şampiyonu, uluslararası alanda da en çok madalya alan atlet olarak Türk sporunun en başarılı adlarından biri olmuştur. 1985'te Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Eskişehir Gençlik Hizmetleri müdür muavinliğine getirilmiştir.

TESLA, Nikola
(1856-1943)

Yugoslav asıllı ABD'li elektrik mühendisi ve mucit. Döner manyetik alan ilkesini, asenkron elektrik motorunu ve "Tesla bobini"ni bulmuştur.

10 Temmuz 1856'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içindeki Smiljan'da (bugün Yugoslavya'da) doğdu, 7 Ocak 1943'te New York'ta öldü. Sırp asıllı bir papazın oğluydu. Graz Teknik Üniversitesi'nde dört yıl okuyup, Budapeşte ve Paris'te mühendis olarak çalıştıktan sonra, 1884'te ABD'ye göç etti ve Edison'ın elektrik makineleri yapım firmasında çalışmaya başladı. Ancak, Edison'ın yalnızca doğru akım sistemlerine önem vermesi ve alternatif (değişken) akıma ilişkin buluşlarıyla hiç ilgilenmemesi üzerine bu kuruluştan ayrılarak kendi adına bir laboratuvar kurdu ve 1881'de tasarladığı döner manyetik alan ilkesiyle çalışan asenkron elektrik motorunu geliştirmeyi başardı. 1888'de çok fazlı transformatör ile alternatif akım üretecinin (jeneratör) ve asenkron motorun patentini aldı. Edison'ın savunduğu doğru akıma karşılık alternatif akımın üstünlüğüne inanan ve bu buluşların önemini hemen kavrayan Westinghouse, Tesla'nın patentlerini satın alarak üretime geçti. Böylece, elektrik üretimi ve dağıtımı konusunda doğru akım ile alternatif akım arasındaki büyük savaş, kısa sürede, Westinghouse'ın girişimciliği ve Tesla'nın buluşlarıyla desteklenen alternatif akımın üstünlüğüyle sonuçlandı. 1889'da ABD yurttaşlığına geçen Tesla, 1891'de bugün "Tesla bobini" olarak bilinen hava çekirdekli yüksek frekans transformatörünü buldu. 1893'te, Marconi'nin buluşundan iki yıl önce, radyo dalgalarıyla iletişim konusuna eğilmesine, üstelik bunu gerçekleştirebilecek bilgiye ve teknik olanaklara sahip olmasına karşın, bu dalgalardan haberleşme yerine enerji iletiminde yararlanmayı tasarladı ve o tarihten sonra telsiz enerji iletimi Tesla'nın tek amacı ve tutkusu oldu. Ne var ki, okyanus aşırı telsiz iletişimini sağlamak amacıyla 1900'de başlattığı 150.000 dolarlık projesi üç yıl sonra tam bir başarısızlıkla sonuçlanan ve bu projedeki gizli amacının telsizle iletişimin yanı sıra telsiz enerji iletimi olduğu anlaşılan Telsa, gösterişli tasarıları, pahalı başarısızlıkları ve basına verdiği iddialı demeçleriyle iş çevrelerinden soyutlanarak büyük bir para sıkıntısına düştü ve ölünceye değin otel odalarında tek başına, toplumdan kopuk bir yaşam sürdürdü.

Tesla, 1912 Nobel Fizik Ödülü'nün Edison ile kendisi arasında bölüştürüleceğini öğrenince, ödülü Edison ile birlikte almayı reddetmiş, o yılın ödülü de İsviçreli fizikçi Gustaf Dalén'e (1869-1937) verilmiştir. 700'ü aşkın buluşuyla elektrik üretimi ve kullanımına büyük katkıda bulunan Tesla'nın adı da, MKSA (metre, kilogram, saniye, amper) birimler sisteminde manyetik akı yoğunluğu birimine verilerek ölümsüzleştirilmiştir.

Tesla'nın buluşları elektrik üretimi, iletimi ve kullanımında çok önemli bir gelişmeyi simgeler. Her biri ötekine göre 120° faz farklı üç alternatif gerilimle beslenen ve aralarında 120°'lik açılar bulunacak biçimde yerleştirilen üç bobinin ortasında oluşacak manyetik alanın dönen bir manyetik alan olacağını düşünen Tesla, bu alan içine yerleştirerek kendi üzerinde kısa devre yapan bir bobinin, içinde doğan indükleme akımının etkisiyle dönme hareketi yapacağını belirlemişti. Asenkron motor olarak bilinen bu elektrik motoru, alternatif akımla çalışması ve kollektör (toplaç), fırça gibi sürtünmeyle aşınan parçaları olmaması nedeniyle, Gramme'ın tasarladığı doğru akım makinesinden üstündür. Günümüzde elektrikli taşıt araçları dışında hemen hemen tüm alanlarda asenkron motorlar kullanılmaktadır. Tesla'nın buluşu olan üç fazlı enerji iletimi ve üç fazlı transformatörler de çağdaş elektrik üretim ve dağıtım sistemlerinin temelini oluşturur. Tesla bobini adıyla bilinen hava çekirdekli (bobinleri içinde demir çekirdek bulunmayan) transformatör ise, yüksek frekanslarda 5 milyon volta varan yüksek gerilimlerin elde edilmesinde kullanıldığı gibi, radyo, televizyon ve benzeri elektronik aygıtların da temel öğelerinden biridir.

• BAKINIZ: EDISON, FARADAY, GRAMME, WESTINGHOUSE.

TESNIÈRE, Lucien Valérius
(1893-1954)

Fransız, dilbilimci. Geliştirdiği kuramla uygulamalı dilbilim alanında önemli bir yer edinmiştir.

Mont-Saint-Aignant'da doğdu, Montpellier'de öldü.Yükseköğrenimini Alman dili ve edebiyatı konusunda yaparak 1919'da mezun oldu. 1921-1924 arasında Yugoslavya'da Ljubljana Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1924'te Fransa'ya dönerek, Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Slav dilleri ve edebiyatları konusunda ders verdi. Montpellier Edebiyat Fakültesi'ndeki Karşılaştırmalı Dilbilgisi Kürsüsü'nde Maurice Grammont'un yerini aldı. Ayrıca Montpellier Yüksek Öğretmen Okulu'nda da uygulamalı dil dersleri verdi. Bu dersler, kuramsal çalışmalarını büyük ölçüde yönlendirdi.

Ölümünden sonra yayımlanan ve en önemli yapıtı sayılan *Eléments de syntaxe structurale*'de ("Yapısal Sözdizim Öğeleri") genel bir dilbilim kuramı oluşturma kaygısı egemendir. Cümlenin kuruluşunu, öğelerinin işleyiş kurallarını belirlemeyi ve bunla-

rı incelemeyi amaçlayan Tesnière, dilbilgisini bir sistem, bir yapı olarak ele alır. Bu çalışma onun yöneldiği ve dilbilimin gelişmesinde büyük katkıları olan iki önemli konudan biridir. Önem verdiği ikinci konuysa Lehçe'dir. *Les formes du duel en Slovène* ("Slovence'de İkil Biçimleri"), *Petite grammaire russe* ("Rusça Küçük Dilbilgisi") dilbilimsel coğrafya verilerinin Slavca'daki ilk uygulamalarıdır.

İşlev kavramı üstünde titizlikle duran Tesnière, kişisel gözlem ve uygulamalarıyla dil çözümleme yöntemlerine yeni boyutlar kazandırmıştır. İşlev kavramından yola çıkarak dural sözdizim *(syntaxe statique)* ve devimsel sözdizim *(syntaxe dynamique)* ayrımını yapar. Ona göre işlevler devimsel boyutta önem kazanır ve yapısal düzen ortaya çıkar. Çeşitli kategorilerden oluşan dural sözdizim, devimsel sözdizime bağlıdır. Yapısal düzenin söz konusu edildiği devimsel sözdizimde konuşma etkinliği göz önünde tutulur. Sözcükler arasındaki bağımlılığı gerçekleştiren "anlatma" (konuşma) ile bu bağımlılığı kavramaya dayalı "anlama" kavramlarına yer vermesi,Tesnière'e çağdaş dilbilimde önemli bir yer kazandırır. Yapısal bağımlılıkları anlatmayı amaçlayarak *Eléments de syntaxe structurale*'de *stemma* (oluşum ağacı) diye adlandırdığı şemalar aracılığıyla bu bağımlılıkları görselleştirir. Üretici dönüşümsel dilbilgicilerinin kullandıkları şemaları andıran *stemma*, Avrupalı dilbilimciler için büyük bir yenilik olmuştur.

Tümce çözümlemesinin son aşamasını oluşturan sözcük sınıflaması, Tesnière kuramının önemli bir bölümünü oluşturur. Bu aşamada Tesnière, anlamsal bağıntılara öncelik tanır. Ona göre tümce bir gösteriye benzer: Bu gösteride olay, belli koşullar ve oyuncular bulunur. İşleme etkin ya da edilgen olarak katılan "eyleyen" *(actant)* ile "eylem"in (fiil) çevresindeki durum ve koşulları belirleyen "tümleyen"ler *(circonstant)* vardır. Eyleyen ve tümleyenler doğrudan eyleme bağlıdır. Tümcenin bütün öğeleri birbirine zincirlenir. Her öbekte bir "düğüm", yani kendisine bağlı birimleri yöneten bir öğe bulunur: Eylem öbeğinde "eylem düğümü", ad öbeğinde "ad düğümü". Bu ilginç çözümleme yöntemiyle Tesnière, bütün diller için geçerli bir kuram oluşturmuş ve hem uygulamalı, hem de genel dilbilim alanında bu örnekten çok yararlanılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Les formes du duel en Slovène*, 1925, ("Slovence'de İkil Biçimleri"); *Statistiques des langues d'Europe*, 1928, ("Avrupa Dilleri İstatistiği"); *Petite Grammaire russe*, 1934, ("Rusça Küçük Dilbilgisi"); *Eléments de syntaxe structurale*, (ö.s.), 1959, ("Yapısal Sözdizim Öğeleri").

TETENS, Johannes
(1736-1805)

Alman, filozof. Nesnel varlıkların duyular aracılığıyla, yalnız, görünüşlerinin algılanabildiğini ileri sürmüştür.

16 Eylül 1736'da Schleswig'te doğdu, 15 Ağustos 1805'te Kopenhag'da öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördü. Bir süre, değişik öğretim kurumlarında matematik ve felsefe okuttu. Sonra yönetimle ilgili görevlere atandı, danıştay (Staatsrat) üyeliğine getirildi. Bu görevleri yanı sıra bilim ve felsefe konularına değgin çalışmalarını sürdürdü.

Tetens, önceleri Kant'ın görüşlerinden, özellikle ilk dönemdeki çalışmalarından, esinlendi, metafizik sorunlarıyla ilgilendi, Wolff'un geliştirdiği öğretiye karşı çıktı. Ona göre, insanın tinsel yetileri bilgi, duygu ve istek gibi üç odakta toplanır. Buna karşın düş gücü de kavrayıcı, üretici, yeniden üretici olmak üzere üç bölümden oluşur. Bilginin kesinlik kazanabilmesi için matematik, gökbilim ve optik konularında geçerli olan genel ilkelerin saptanması gerekir. Anlık, bilginin ilk öğeleri olan izlenimleri aldıktan sonra, "kendiliğinden" eyleme geçerek, onları işler. Algı bir anımsama, değişik izlemleri birbirinden ayırmadır. Bu olaydan sonra bilincin işlemi başlar. Algı verileri yeniden karşılaştırmak biçiminde işlenerek bilgi durumuna getirilir. Bu konuda zaman ve uzay bağlantısının etkinliği görülür.

Tetens'in bilgi sorununa bakışını ele alan, kimi düşünürler, Kant'ın öğretisini yeni ve ayrı bir yöntemle izlediği görüşündedirler.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Philosophische Versuche über die Menschliche Natur und Ihre Entwichlung*, 1777, ("İnsan Bilgisinin Gelişimi ve Doğası Üstüne Felsefe Denemeleri").

TETSU
(1913)

Fransız, karikatürcü. Çağdaş karikatürün ülkesindeki önemli temsilcilerindendir.

Bourges'de doğdu. Asıl adı Roger-Jean-Lucien Testu'dur. Öğretmen olmak amacıyla edebiyat eğitimi gördü. 1931-1933 arasında M.Denis ile Georges Desvallières'in öğrencisi oldu. Daha sonra resim yapmaya ilgi duydu, ama yaşamını kazanmak için de çok çeşitli işler yapmak zorunda kaldı. 1951'de karikatüre başladı, ilk yapıtları 1953'te yayımlandı. *Samedi-Soir, Paris-Match, Jours de France* gibi ülkesinin önde gelen dergilerinde çizdi. 1960'larda, sayfalarında kara gülmece örneklerine yer veren *Bizarre* gibi başkaldırı dergilerinde gözüktü. Reklam çizimleri de hazırladı. 1964'te Kara Gülmece Ödülü'nü kazandı.

Tetsu karikatüre görece geç başlamış olmasına karşın kısa bir süre içinde adını duyurmayı başarmıştır. Resimden gelen çizgisine çağdaş karikatürün gerektirdiği yalınlığı kazandırmış, yazısız anlatımı benimsemiştir. Gülmecesi önceleri güncel yaşamdan alınmış çelişkilere dayanırken, bir süre sonra ülkesine egemen olan karamsar havaya uyarak daha soyut, bunalımları dile getiren kara gülmeceye yönelmiştir. Bunu karikatürlerindeki yaşlı kadınların genç kızlar gibi davrandığı, cinselliği alaya alan dönemi izlemiştir. Karikatürleri 1950'lerin ortasından beri Türkiye'de çıkan dergi ve gazetelerde, albümlerde yayımlanmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Drôle de vie*, ("Yaşamın Gülünçlükleri"); *Vie est belle*, ("Yaşam Güzeldir").

TEVFİK [Çaylak]
(1843-1893)

Osmanlı, gazeteci. Döneminin usta bir mizah yazarı ve fıkra derleyicisidir.

Mehmed Tevfik İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Gümrük tahsildarı Mustafa Ağa'nın oğludur. Çıkardığı *Çaylak* adlı mizah gazetesinden ötürü bu lakabla anılır. Düzenli bir öğrenim göremedi. 1853'te Bayezid yakınındaki Mekteb-i Rüşdiye'yi bitirdi. Özel ders alarak Fransızca öğrenmeye çalıştı. 1857'de Harbiye Nezareti nizamiye muhasebesine kâtip olarak girdi. Bir süre sonra Hazine-i Hassa Mektubi Odası'nda çalıştı. Filip Efendi'nin 1866'da çıkarmaya başladığı *Muhbir* gazetesinde Ali Suavi'nin denetiminde günlük küçük yazılar yazdı, düzeltmenlik yaptı. Bu gazete kapatılınca *İstanbul* gazetesine geçti. Hüdavendigar (Bursa) Vilayeti yazı işleri müdür yardımcılığına atandı. İzmit tahrirat müdürlüğü yaptı. İkinci kez Bursa'ya atandığında 1869'da vilayet adına *Hüdavendigar* gazetesini çıkardı. Kendi isteğiyle görevinden ayrılıp İstanbul'a gitti. Burada *Asır* gazetesini çıkardı, ayrıca buna haftalık bir mizah nüshası ekledi.

Bir süre Ali Raşid Bey'in yönetimindeki *Terakki* gazetesine fıkralar yazdı. 1874'te haftalık *Letaif-i Asâr, Geveze* ve *Gaga Burun İle İbiş* adlı mizah gazetelerini kurdu. *Basiret, Medeniyet, Vakit* gazetelerinde çalıştı. 28 Ocak 1876'da kendisini üne kavuşturan mizahi *Çaylak* gazetesini çıkardı. 162 sayı çıkan gazete 26 Haziran 1877'de kapandı. Ardından *Osmanlı* gazetesini çıkardı. Basının baskı altına alındığı bir dönemde usta bir mizah yazarı olarak tanındı. Latifeleri, nükteleri ve Nasreddin Hoca fıkralarını derledi. On iki ay olarak düzenlediği *İstanbul'da Bir Sene* adlı yapıtında giderek yok olan eski gelenekleri, görenekleri saptadı. Ancak *Helva Sohbeti, Kâğıthane, Ramazan Geceleri, İstanbul Akşamcıları* gibi beş aylık bölümünü yayımladı. *Kafile-i Şuara* adlı tezkiresi de yarım kaldı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Letaif-i İnşa*, 5 Kitap, 1864-1868; *Kafile-i Şuara*, 1875; *Yadigar-ı Macaristan*, 1877; *Âsâr-ı Perişan*, 1880; *İstanbul'da Bir Sene*, 5 kitap, 1882-1883; *Bu Adam*, 1882; *Letaif-i Nasreddin*, 2 Cüz, 1882; *Hazine-i Letaif*, 1885; *Letaif-i Hikâyat ve Garaib-i Rivayat*, 2 Kitap, ty; *Nevadirü'z-Zürefa*, 3 kitap, ty.

TEVFİK [Neyzen]
(1879-1953)

Türk, şair, neyzen. Kendine özgü yergileri ve yaşam biçimiyle adını duyurmuştur.

24 Mart 1879'da Bodrum'da doğdu, 28 Ocak 1953'te İstanbul'da öldü. Babasının görevli bulunduğu Urla kasabasında amatör bir neyzenden nota ve usul bilgileri öğrenerek başladığı ney çalışmalarını kendi kendine ilerletti. İzmir İdadisi'ne girdiyse de bitirmeden ayrıldı. Bu arada gene kendi kendine Farsça öğrendi. İzmir Mevlevihanesi'ne girdi. Daha sonra İstanbul'a yerleşerek Galata ve Kasımpaşa mevlevihanelerine devam etti. 1902'de Bektaşi tarikatından nasip alarak Bektaşi dervişi oldu. Bir yandan da şiirle ilgileniyordu. Eşref'le ve Mehmet Akif'le tanıştı ve şiir konusunda her ikisinden de etkilendi. 1908'den sonra bir süre Mısır'da bulundu. 1913'te İstanbul'a döndü.

Neyzen Tevfik genellikle toplum kurallarına uymadan yaşamını sürdürmüştür. Sazını bir geçim kapısı haline getirmemek için direnmiş, yalnızca içinden geldiği zaman ney üflemiştir. Neyzenliğini geliştirmek kaygısı duymamış, sanat değeri kalıcı bir müzikçi olmak için uğraşmamışır. Neydeki başlıca ustalığı sazı iyi üflemesiydi. Belirli müzik kurallarının dışına çıkar, ama hep duyarak çalar ve dinleyenleri etkilerdi. Kendi açıklamasına göre yüze yakın plak doldurmuştur.

Neyzenliğinin yanı sıra adını yergi ve taşlamaları ile de duyurmuştur.Kimi eleştirmenlere göre bu türün Nef'î ve Eşref'ten sonra üçüncü önemli temsilcisi sayılır. Ününün yaygınlaşmasında halk tarafından çok sevilmesinin de büyük payı vardır. Ancak oldukça eski bir dil kullanması nedeniyle güç anlaşılan ve biçimsel açıdan yetersiz kalan bu şiirleri pek kalıcı olmamıştır. Yergilerini genellikle siyasal ve dinsel baskıya, çıkarcılığa yöneltmiş, toplumdaki tüm haksızlıkları çekinmeden dile getirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir Kitabı:** *Hiç*, 1919; *Azâb-ı Mukaddes*, 1949. **Beste:** *Nihavent Saz Semaisi; Şehnazbuselik Saz Semaisi; Taksimler*, taş plak.

- **KAYNAKLAR:** M.Ergün, *Neyzen Tevfik ve "Azâb-ı Mukaddes"i*, 1983.

TEVFİK FİKRET
(1867-1915)

Türk, şair. Servet-i Fünun edebiyatının önde gelen şairi olarak başladığı sanat yaşamını, çağının sorunlarına yönelen toplumsal içerikli şiirlerle sürdürmüş, ilerici düşüncelerin simgesi olmuştur.

24 Aralık 1867'de İstanbul'da doğdu, 19 Ağustos 1915'te aynı kentte öldü. Asıl adı Mehmet Tevfik'tir. Çocuk yaştayken annesinin ölümü ve babasının uzun yıllar sürgünde kalması onu yaşamı boyunca etkiledi. Ortaöğrenimini önce Mahmudiye Rüştiyesi'nde, sonra da Galatasaray Sultanisi'nde yaptı. Burada Recaizade Ekrem'in öğrencisi oldu. Duygulu kişiliği onu genç yaşlarda şiire yöneltti.

1888'de Galatasaray'ı bitirdikten sonra Hariciye Nezareti İstişare Odası'nda (Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi) kâtip olarak göreve başladı. Yeterince çalışmadan para aldığı gerekçesiyle buradan ayrıldı. Onun bu dürüst tutumu yaşamı boyunca çeşitli zamanlarda ortaya çıkacaktı. Daha sonra kısa

Tevfik Fikret

bir süre çeşitli memurluklarda bulundu. Ek iş olarak Ticaret Mekteb-i Alisi'nde hat ve Fransızca öğretmenliği yaptı. 1891'de *Mirsad* dergisinin açtığı şiir yarışmasında birinciliği kazanınca, edebiyat çevrelerinin dikkatini üstüne çekti.1892'de Galatasaray Sultanisi'nin ilk bölümüne Türkçe öğretmeni atandı. 1894'te Hüseyin Kâzım Kadri (1870-1934) ve Ali Ekrem Bolayır'la (1867-1937) birlikte *Malûmat* dergisini çıkartmaya başladı. 1895'te hükümetin bütçede kısıntı yapma gerekçesiyle memur maaşlarının yüzde onunu kesmesine tepki olarak Galatasaray'daki görevinden istifa etti ve inzivaya çekildi.

1896'da, eski öğretmeni Recaizade Ekrem'in aracılığıyla *Servet-i Fünun* dergisinin yazı işleri yönetmenliğine getirildi. Aynı yıl Robert Kolej'e Türkçe öğretmeni olarak atandı. Bu dönemde Abdülhamid yönetimi aydınlar üstündeki baskısını giderek yoğunlaştırıyordu. Sansür ve jurnalcilik bütün hızıyla işliyordu. Tevfik Fikret o günlerde bir dost evinde okuduğu II.Abdülhamid'i eleştiren bir şiiri nedeniyle gözaltına alındı. Evi arandı, söz konusu şiir ele geçmeyince serbest bırakıldı. Bir süre sonra, bu kez ahlaki açıdan yıpratılmak için, Robert Kolej'deki bir çaya karısıyla birlikte gitmesi bahane edilerek yeniden gözaltına alındı. Bütün bunlar ondaki "inziva" düşüncesini daha da derinleştirdi. Bu düşünce, Servet-i Fünun'un öbür yazarlarınca da benimseniyordu. Bir ara hepsi birlikte Yeni Zelanda'ya gitmeyi, daha sonra Hüseyin Kâzım'ın Manisa'nın bir köyündeki çiftliğine yerleşmeyi düşündüler. Ama Fikret'in "Yeşil Yurt" şiirinde de açıkça görülen bu sıla ütopyası ve birlikte yaşama özlemi bir türlü gerçekleşmedi. Servet-i Fünun'cular arasında görüş ayrılıkları başlamıştı. Bazıları dergiden ayrıldılar. Bir süre sonra Fikret de derginin sahibi ile anlaşamayarak yazı işleri yönetmenliğini bıraktı.

Bütün zamanını Robert Kolej'de geçirmeye başladı. 1901'de "inziva" düşüncesini gerçekleştirmek amacıyla Rumelihisarı'nda Robert Kolej'in yamacında, planlarını kendi çizdiği Aşiyan adlı evi yaptırmaya başladı. Bugün Tevfik Fikret Müzesi olan Aşiyan 1905'te tamamlandı. Fikret, eşi ve oğlu Halûk'la birlikte buraya yerleşti. Çok az insanla görüşüyor, toplumcu bir tavırla kavga şiirleri yazıyor, bunlar İstanbul'da elden ele dolaşıyordu. "Sis", "Sabâh Olursa", "Bir Lahza-i Taahhur" bu dönemin ürünleridir. Bu arada babasının, arkasından da çok sevdiği kızkardeşinin yaşamlarını yitirmesi ve evinin Abdülhamit'in haber alma örgütünce sürekli gözetlenmesi onu büyük ölçüde etkiledi. Bu döneminde, özgürlük getireceğine inandığı İttihat ve Terakki'yi destekliyordu. 1908'de de, II.Meşrutiyet'in ateşli savunucuları arasına katıldı.

Meşrutiyet'ten sonra "inziva"sından çıktı, eski arkadaşlarıyla barışarak, Hüseyin Kâzım ve Hüseyin Cahid'le birlikte *Tanin* gazetesini kurdu. Ama, gazete İttihad ve Terakki'nin yayın organı durumuna getirilmek istenince buna karşı çıkıp, Hüseyin Cahid'le kavga ederek oradan da ayrıldı. Yeni yönetimin önerdiği maarif nazırlığı görevini de geri çevirdi. Bu göreve getirilen Abdurrahman Şeref'in çağrısıyla, Galatasaray Sultanisi'nin müdürü oldu. Bir süre önce yanmış olan okulun onarımını üstlendi. Bu arada, toplantı salonunu mescitin üstüne yaptırdığı gerekçesiyle tutucu basının ağır eleştirilerine uğradı. O günlerde 31 Mart Olayı patlak verdi. Fikret olayı protesto amacıyla önce kendini okulun kapısına zincirle bağlattı, ertesi gün de istifa etti. Ancak öğrencilerinin ve maarif nazırı Nail Bey'in ısrarlarıyla tam yetkili olarak görevine döndü. Ama sekiz ay

Sabâh Olursa

Bu memlekette de bir gün sabâh olursa, Halûk,
Eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-i
Mukadderâtı kavî bir elin, kavî, muhyî
Bir ihtizâz-ı temâsiyle silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse... — O gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayâta pek ölgün
Bir irtibâtım olur şüphesiz; — o gün benden
Ümîdi kes, beni kötrüm ve boş muhîtimde
Merâretimle unut; çünkü leng ü pejmürde
Nazarlarım seni mâzîye çekmek ister; sen
Bütün hüviyyet ü uzviyyetinle âtîsin;
Terennüm eyliyor el'an kulaklarımda sesin!

Evet sabâh olacaktır, sabâh olur, geceler
Tulû-ı haşre kadar sürmez; âkıbet bu semâ,
Bu mâi gök size bir gün acır; melûl olma.
Hayâta neş'e güneştir, melâl içinde beşer
Çürür bizim gibi... Siz, ey fezâ-yı ferdânın
Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra.
Tenevvür... Asrımızın işte rûh-i âmâli;
Silin bulutları, silkin zılâl-i ebvâli,
Zîya içinde koşun bir halâs-ı meşkûra.
Ümîdimiz bu; ölürsek de biz, yaşar mutlak
Vatan sizinle şu zindan karanlığından uzak!

(T.Fikret)

sonra, yeni maarif nazırı Emrullah Efendi'yle anlaşamayarak bir daha dönmemek üzere Galatasaray'dan ayrıldı. Darülmuallimin ve Darülfünun'daki görevlerinden de istifa etti ve yeniden Aşiyan'a çekildi. Artık, İttihad ve Terakki iktidarına da muhalif olmuştu. 1912'de meclisin kapatılması üzerine, bu olayı meclisin 1878'de (Hicri tarihle 1295'te) kapatılmasına benzeterek "Doksan Beşe Doğru" şiirini yazdı. Bunu "Hân-ı Yağma", "Sancak-ı Şerif Huzurunda" gibi şiirler izledi. Bu kez de İttihad ve Terakki'nin fedailerince izlenmeye başlandı. Modern pedagoji ilkelerine uygun bir okul açmak, yeni bir edebiyat dergisi çıkartmak gibi tasarıları olduysa da bunları gerçekleştiremedi. O günlerde, ağır bir şeker hastalığına yakalanmış olduğu anlaşıldı. 1914'te kolu şiştiği için bir ameliyat geçirdi. Tedaviye yanaşmaması sonucunda hastalığı iyice artarak ölümüne neden oldu.

Gençlik dönemindeki şiir denemelerinden sonra, Galatasaray'da Fransız şiiriyle tanışan Fikret kendi şiir bireşimini aramaya başlamıştır. *Le Parnasse Contemporain* dergisi çevresinde toplanan ve Parnasçılar olarak anılan şairlerden, özellikle de François Coppè' den etkilenmiştir. 1900'de çıkan *Rübab-ı Şikeste*'de topladığı şiirlerinde görülen şiir anlayışında ve ses arayışında bu şairlerin etkisi olduğu düşünülebilir. Fransız edebiyatındaki "şiirsel yazı" türünün etkisiyle dize sonlarını değişik fiil kipleriyle ya da fiilsiz bağlayan şiirleri, beyit bütünlüğünü kırıp dizeyi özgür bırakışı, aruz ölçüsünün katı kalıplarını genişletmiştir. Müstezat kalıbında yazdığı şiirlerindeki bu tür denemelerin, Türk şiirinde serbest nazma geçişi kolaylaştırdığı söylenebilir. *Rübab-ı Şikeste*'deki "Sis", "Sabah Olursa", "Hemşirem İçin", "İzler" gibi toplumsal konulara ağırlık veren şiirlerin yanı sıra, günlük konuşma diline yaklaştığı "Balıkçılar" ve benzeri şiirlerinde izlenimci (empresyonist) bir hava görülür. Ama "Balıkçılar"daki yalın söyleyişe bütün şiirlerinde rastlanmaz. Servet-i Fünun'cuların çoğunda görülen dil seçkinciliği, onun şiirinin de özelliğidir. Osmanlıca-Türkçe sözlüklerde sözcük kullanımına örnek verilirken çoğunlukla Fikret'in şiirlerinden alıntı yapılması da bunun kanıtıdır. Onun, şiirini zedeleyen bu tutumu, müzikal anlatımı öne çıkartmış, ama bazı şiirlerini de yer yer söylev havasına sokmuştur.

Doğa şiirleri ve ressamlığı

Fikret'in doğa şiirlerinde, doğayla neredeyse örtüşmeye varan bir uyum vardır. "Yağmur" şiiri, yağmur damlarının cam üstüne düşüşünü andıran bir sesle kurulmuştur. Fikret'in betimlemelerindeki ayrıntı ustalığı onun ressam kişiliğiyle de ilgilidir. Şiirlerindeki karmaşık dil resimlerinde görülmez. Çoğu tablosunda yalın bir ayrıntı arayışı göze çarpar. Pastel renklere ağırlık verişi, şiirlerindeki hüzünlü söyleyişi anımsatır. *Güleriz Ağlanacak Halimize* adlı kendi portresinde ve Aşiyan tablosunda ise, stilize bir anlatım vardır. "Aveng-i Tesavir" adını verdiği şiir dizisinde Nef'î, Fuzûlî, Nedim, Recaizade Ekrem,

Şiirinde Parnasçılar'ın etkisi

Servet-i Fünun

A.İ. Tokgöz'ün* 1891'de kurduğu Servet-i Fünun adlı dergi, 1895'ten sonra Recaizade Ekrem'in* aracılığıyla dönemin ileri gelen edebiyatçılarının yazılarını yayımlamaya başlamış ve böylece Türk edebiyat tarihinde Servet-i Fünun diye adlandırılan akım doğmuştur. 1895-1901 arasında şiirde başta Tevfik Fikret olmak üzere, C.Şehabettin*, C.S.Erozan*, S.Nazif* (İbrahim Cehdi imzasıyla), Ali Ekrem Bolayır (1867-1937), Süleyman Nesip (1866-1917) Faik Ali Ozansoy (1875-1950), H.S.Özsever*, Hüseyin Suat Yalçın (1867-1942); öykü ve romanda H.Z.Uşaklıgil*, M. Rauf*, A.H.Müftüoğlu*, Saffeti Ziya (1875-1929), H.C.Yalçın*; deneme ve eleştiride Ahmet Şuayip (1876-1910) akımın başlıca kişileri olarak tanınmışlardır.

Şiire çok değişik konular getirmiş olan Servet-i Fünuncular Batı edebiyatını yakından izlemişler, 19.yy'ın ikinci yarısında Fransa'da oluşan Parnasçı şiir akımından etkilenmişlerdir. "Sanat için sanat" ilkesini yaygınlaştıran Parnasçı şairlerden başka Fransız Simgecileri'nden de (Sembolistler) esinlenmişlerdir. Yeni bir şiir dili geliştirmek istemişler, salt güzelliğe ulaşmayı amaçlayarak süslü bir anlatım benimsemişlerdir. Dilde zaman içinde ayıklanmış pek çok Arapça ve Farsça sözcüğü yeniden şiir diline katmışlar, eski köklerden yeni sözcükler türetmeye çalışmışlar ve kaçınılmaz olarak ağdalı, anlaşılması güç bir dil kullanmışlardır. Sese dayalı uyağa yönelmişler, şiirde biçim ve ölçü kusursuzluğu aramışlardır. Yakın çevre gözlemlerine bağlı konuları işlerlerken aruz ölçüsünün bütün kalıplarıyla uyguladıkları müstezadı dönemin en sevilen nazım biçimi haline getirmişlerdir. Avrupa edebiyatında klasik bir nazım biçimi olan sonnet'yi de kullanmışlardır. Duygusal, romantik ve simgeci özellikler taşıyan şiirlerinde karamsarlık ve kaçış egemen olmuştur. "Sanat için sanat" anlayışını benimsemeleri, dönemin siyasal koşulları içinde kapalı, bireyci bir şiire yönelmelerine yol açmıştır.

1901'de H.C.Yalçın'ın Fransızca'dan çevirdiği P.Lacombe'ın "Edebiyat ve Hukuk" başlıklı makalesinde 1789 Fransız Devrimi'nden söz edilmesi suç sayılarak dergi 1,5 ay süreyle kapatılmıştır. Daha sonra siyasal baskılar ve düşünce ayrılıkları nedeniyle yazarlar yavaş yavaş Servet-i Fünun'un çevresinden ayrılmaya başlamışlar ve akım giderek hızını yitirmiştir.

Abdülhak Hamid gibi gibi şairlerin portrelerini çizmiştir. Bunlarda, resimle şiirin olanaklarını birleştirme çabası görülür.

Halûk'un Defteri

1895'te doğan oğlu Halûk'un Fikret'in şiiri üstünde büyük etkisi olmuştur. İkinci kitabı *Halûk'un Defteri*'nde en iyimser ve umutlu şiirlerini bir araya getirdiği görülür. Bu şiirlerde Fikret yergici yanını geliştirmiş ve siyasal ortamla çatışan şiirlerindeki alaycı öfkenin temelini hazırlamıştır. Oğluna ve Osmanlı gençliğine çalışkanlık, yurt sevgisi, özgürlükten ödün vermeme, haktan yana olma gibi erdemleri öğütlediği *Halûk'un Defteri*'ndeki şiirler, Cumhuriyet'in ilk kuşakları da içinde olmak üzere, yıllar boyu okurları etkilemiştir.

Çocuklara yönelik şiirleri

1911'de yayımlanan uzun şiiri *Rübabın Cevabı* Fikret'in "Sis" şiiriyle başlayan dönemin başyapıtlarındandır. "Sis"te dönemin görünümünü, acı, zorbalık ve haksızlıklarını anlatan Fikret, şiiri, umutlu olduğunu belirterek bitirir.

Mehmet Akif, 1912'de yayımlanan "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde Fikret'i, Robert Kolej'de öğretmenlik ettiği için Protestanlar'a satılmışlıkla suçlamıştır. Fikret de 1914'teki "Tarih-i Kadîm'e Zeyl" şiirinde bu suçlamaya karşılık vermiştir. Din konusundaki düşüncelerini açıklamış, bütün dinlerin korkudan doğduğunu, insanların putlarını kendileri yapıp sonra ona taptıklarını, kendisinin ise cennet ve cehennem gibi kavramlara aldırmadan doğayı izlediğini, Akif'in öfkesini çeken *Tarih-i Kadîm*'in bir doğa kitabı olduğunu anlatmıştır.

Fikret'in 1914'te yayımlanan ve hasta yatağında yazdığı şiirleri toplayan *Şermin* kitabında, Arapça ve Farsça tamlamalardan arındırılmış yalın bir dil, kısa dizelerle kurulmuş dolaysız bir anlatım görülür. *Halûk'un Defteri*'nde düşlediği yaşama biçiminin gençler tarafından kurulabileceği umudunu taşıyan Fikret, bu kez çocuklara seslenmeyi seçmiş, düşüncelerini onlara duyurmaya çalışmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Fikret'in, şiiri, içerdiği düşünceler için sevilen bir şey haline getirdiğini ve Osmanlı şiir anlayışını tümüyle değiştirdiğini ileri sürmüştür. Fikret çevresiyle ilgilenen, yaşayan ve geleceği düşünen, bu yüzden de acı çeken bir şairdi. Bu yönüyle 20.yy aydınının erken bir habercisi sayılır.

Halûk'un Âmentüsü

Bir kudret-i küllîye var ulvî ve münezzeh,
Kudsî ve muallâ, ona vicdanla inandım.

Toprak vatanım, nev'i beşer milletim... İnsan
İnsan olur ancak bunu iz'anla, inandım.

Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan ne melek var;
Dünyâ dönecek cennete insanla, inandım.

Fıtratta tekâmül ezelîdir; bu kemâle
Tevrât ile, İncil ile, Kur'an'la inandım.

Ebnâ-yı beşer birbirinin kardeşi... Hulyâ!
Olsun, ben o hulyâya da bin canla inandım.

İnsan eti yenmez; bu tesellîye içimden
— Bir ân için ecdâdımı nisyanla — inandım.

Kan şiddeti, şiddet kanı besler; bu muâdât
Kan âteşidir, sönmeyecek kanla, inandım.

Elbet şu mezâr ömrünü bir haşr-i ziyâ-hîz
Ta'kib edecektir, buna îmanla inandım.

Aklın, o büyük sâhirin i'câzı önünde
Bâtıl geçecek yerlere husranla, inandım.

Zulmet sönecek, parlayacak hakkı-ı dırahşan
Birdenbire bir tâbiş-i bürkânla, inandım.

Kollar ve boyunlar çözülüp bağlanacak hep
Yumruklar o zencîr-i hurûşanla, inandım.

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,
Her şey olacak kudret-i irfanla... inandım.

(T.Fikret)

- **YAPITLAR** (başlıca) *Rübab-ı Şikeste*, 1900; *Halûk'un Defteri*, 1911; *Rübabın Cevabı*, 1911; *Şermin*, 1914; *Tarih-i Kadîm*, 1.basım ty., 2.basım 1928; *Son Şiirler*, (ö.s.), 1952; *Eski Çağlar Tarihi*, (ö.s.), 1965, A.Kadir (çev.); *Bugünün Diliyle Tevfik Fikret*, (ö.s.), 1965, A.Kadir (çev.); *Kırık Saz*, (ö.s.), 1975, A.M.Dıranas (yay.).

- **KAYNAKLAR:** K.Akyüz, *Tevfik Fikret*, 1947; İ.H.Ertaylan, *Tevfik Fikret, Hayatı, Hatıraları, Şiirleri*, 1963; M.Fuat, *Tevfik Fikret*, 1979; A.Gölpınarlı, *Tevfik Fikret ve Şiirimiz*, 1941; M.Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, 1971; F.Köprülü, *Tevfik Fikret ve Ahlâkı*, 1918; A.Özkırımlı, *Tevfik Fikret*, 1978; S.Sertel, *Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi*, 1946.

TEVFİK PAŞA
(1852-1892)

Mısır hıdivi. Mısır'ı işgal eden İngilizler'le işbirliği yapmıştır.

Mehmed Tevfik Paşa 15 Aralık 1852'de Kahire'de doğdu, 7 Ocak 1892'de Hulvan'da öldü. Hıdiv İsmail Paşa'nın oğludur. Mısır'da öğrenim gördü. 10 Mart 1879'da başnazırlığa (başbakan) getirildi. Kabinesinde maliye ve çalışma nazırlıklarına İngiliz ve Fransız üyeler atadı. Halkın buna tepkisi üzerine 9 Nisan 1879'da başnazırlıktan uzaklaştırıldı. İç siyasi bunalımın giderek büyümesi sonucu İngiltere ve Fransa'nın etkisiyle İsmail Paşa hıdivlikten uzaklaştırılınca 1866 tarihli veraset yasası gereğince Tevfik Paşa 26 Haziran 1879'da Mısır hıdivi oldu.

İngiltere ve Fransa'nın artan mali denetimine koşut olarak Arabî Paşa önderliğinde ordu içinde başlayarak yaygınlaşan milliyetçi hareket ve yabancı düşmanlığı hızla büyüdü. 11 Haziran 1882'de İskenderiye'de başlayan büyük ayaklanma katliamlara dönüştü. 17 Temmuz'da İngiliz donanması kenti topa

tuttu. Tevfik Paşa hükümetle birlikte İskenderiye yakınında Remle'ye taşındı. 13 Eylül 1882'de Tell el-Kebir Savaşı'nda milliyetçilerin ezilmesinin ardından İngilizler Mısır'ı işgal etti.

Kahire'ye dönen Tevfik Paşa İngilizler'in Mısır'ın yönetimine ilişkin aldığı tüm önlemleri, 7 Mayıs 1883'te çıkarılan yeni Teşkilat Yasası'nı, 1884'te mali yönetime ilişkin uluslararası düzenlemeyi kabul etti. İngiliz genel valisiyle de sıkı bir işbirliğine girdi. 1885'te Sudan'daki Mehdî ayaklanmasını bastıramayarak Sudan'dan vazgeçti. Hulvan'daki sarayında ansızın ölmesi üzerine, oğlu Abbas Hilmi Paşa hıdivlik görevini üstlendi.

• BAKINIZ: ABBAS HİLMİ PAŞA, ARABÎ PAŞA, İSMAİL PAŞA [Hıdiv].

TEXIER, Charles
(1802-1871)

Fransız, gezgin ve arkeolog. Hititler'in başkenti Hattuşa'yı (Boğazköy) bulmuştur.

Charles Felix-Marie Texier 29 Ağustos 1802'de Versailles'da doğdu, 1 Temmuz 1871'de Paris'te öldü. 1823-1827 arasında Paris'te École des Beaux-Arts'da öğrenim gördü. 1827'de bayındırlık işleri müfettişliğine atandı. 1833'te Fransız hükümeti adına Anadolu ve İran'da araştırmalar yapmakla görevlendirildi. Bu gezisi sırasında Anadolu'da Boğazköy ve Yazılıkaya'yı saptadı. 1840'ta College de France'ta mimarlık dalında öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1843'te Anadolu ve İran'da ikinci kez geziye çıktı. Batı Anadolu'da Söke yakınlarındaki Menderes Magnesiası kentinde kazılar yaparak ortaya çıkardığı Artemis Tapınağı'na ait Amazonlar frizini ve Assos (Behramkale) kentindeki Neptün Tapınağı frizlerini Louvre Müzesi'ne gönderdi.

Texier Anadolu'da İznik, Bursa, Kula, Pamukkale, Çorum yörelerinde sur, cami, medrese gibi çeşitli yapıların planlarını çıkarmış ve yapılardaki bezeme, kabartma gibi öğeleri ayrıntılarıyla resimlemiş, özellikle de Antik kentlerle ilgilenmiştir. Batı Anadolu'daki Aizanoi (Çavdarhisar) kentinin planını, Eskişehir dolaylarındaki Midas'ın Mezarı ile çeşitli Frig kaya mezarlarının resimlerini yapmıştır. Boğazköy harabeleriyle karşılaştığında burasını Antik Tavium kenti sanmış, daha sonra Pteria kenti olabileceğini ileri sürmüş ve yayınında da bu adı kullanmıştır. Başta kent surundaki Aslanlı Kapı olmak üzere birçok yerin resimlerini yapmış ve kentin topografik bir planını çıkarmıştır. Boğazköy yakınındaki Yazılıkaya açık hava tapınağının Antik bir uygarlığa değil, çok daha eski kültürlere ait kutsal bir mekân olduğunu saptamıştır. Böylece adı ve dönemi anlaşılamamış olmakla birlikte Boğazköy ilk kez onun yayımlarında yer almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Description de l'Asie Mineure*, 3 cilt, 1839-1849, (Küçük Asya, 1923-1924); *Description de l'Arménie et la Perse, de la Mesapotamie*, 2 cilt, 1842-1845, ("Ermenistan, İran ve Mezopotamya'nın Tanıtımı"); *Edesse et ses monuments*, 1859, ("Urfa ve Anıtları"); *Asie Mineure*, 1862, ("Küçük Asya"); *Byzantine Architecture* (R.P.Pullan ile), 1864, ("Bizans Mimarlığı"); *The Principal Ruins of Asia Minor* (R.P.Pullan ile), 1865, ("Küçük Asya'nın Önemli Harabeleri").

• BAKINIZ: BITTEL.

TEZ, İlhami Bekir
(1906-1984)

Türk, şair. Serbest nazım akımı içinde ünlenmiştir.

Trablusgarp'ta doğdu, 29 Mart 1984'te İstanbul'da öldü. Annesinin ölümü üzerine, subay olan dayısıyla birlikte, beş yaşlarında İstanbul'a gitti. Dayısı savaşta şehit olunca, 1916'da Darüleytam'a (Öksüzler Yurdu) verildi. Ortaöğrenimini 1920-1926 arasında İstanbul Muallim Mektebi'nde tamamladı. Çeşitli ilkokullarda uzun yıllar öğretmenlik etti, 1954'te emekli oldu. Bu arada *Cumhuriyet*, *Vatan*, *Son Posta* gazetelerinde çalıştı. *Tan* gazetesinde düzeltmenlik yaptı. Eczacılıkla ilgili kitapçıklar yayımladı, daha sonra Sanat El Kitapları (SEK) adı altında bir dizi kitapçık çıkardı.

İlhami Bekir Tez ilk şiirlerini aruz ve hece ölçüleriyle yazmış, 1929-1930 yıllarında *Resimli Ay*'da yayımladığı şiirlerindeyse serbest ölçüyü kullanmıştır. Nâzım Hikmet'in açtığı yolda, toplumcu gerçekçi eğilimde ürünler vererek ünlenmiş, 1929'da çıkan, bir işçinin yirmi dört saatinin nasıl geçtiğini konu edinen *24 Saat* adlı şiir kitabı ilgiyle karşılanmış, Türk şiirinde işçiyi ilk kez konu edinen şair olarak övülmüştür. I.Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllara ilişkin gözlemlerinden yola çıkarak, dönemin insan ve toplum gerçekliğini yansıttığı romanı *Taşlıtarladaki Ev*'le de ayrıca ilgi çekmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Çocuk Şiirleri*, 1927; *24 Saat*, 1929; *Birinci Forma A*, 1929; *Herhangi Bir Şiir Kitabıdır*, 1931; *Mustafa Kemal*, 1933; *Olduğu Gibi*, 1935; *Hürriyete Kaside*, 1945; *Birinci Seans*, 1959; *En Güzel Şarkı*, 1960; *Şiirler*, 1971; *Yetmiş Yaşın Melankolisi*, 1975; *Unuttum*, 1979. **Roman:** *Taşlıtarladaki Ev*, 1944; *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*, 1965.

TEZOL, Turhan
(1932)

Türk, basketbolcu. 71 kez milli olmuştur.

8 Kasım 1932'de İzmir'de doğdu. Basketbola başladığı sırada 16 yaşındaydı. Daha sonra İstanbul Modaspor Kulübü'ne transfer oldu. Modaspor'un milli takıma kazandırdığı oyunculardan biri olarak bu takımın başarılarında pay sahibi oldu. Milli takımda 71 kez yer aldı ve bu maçların 26'sına kaptan olarak çıktı. Basketbol milli takımında yer aldığı karşılaşmalarda toplam 472 sayı yaptı.

Tezol bitmeyen enerjisi yanında son derece teknik bir basketbolcuydu. Zor durumlarda yaptığı sayılarla tanındı. Basketbolu doğduğu kent olan İzmir'de bıraktı. Altınordu Kulübü'nün bu dalda atılım yapmasını sağladı. Basketbolu bıraktıktan sonra bu spora yeni yıldızlar kazandırmak için çalıştı.

THACKERAY, William Makepeace (1811-1863)

İngiliz, yazar. 19.yy İngiliz üst ve orta sınıflarının yaşamını konu alan yergici romanlarıyla ünlüdür.

18 Temmuz 1811'de Hindistan'da Kalküta'da doğdu, 24 Aralık 1863'te Londra'da öldü. Hindistan'da görevli olan babası ölünce, İngiltere'ye gönderildi. 1829'da girdiği Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity College'dan ertesi yıl ayrıldı. Ciddi bir iş edinmeyi gereksiz görüyor, düzensiz bir yaşam sürdürüyordu. 1833'te *The National Standard* adlı edebiyat dergisinin sahibi olduysa da, ertesi yıl parasal nedenlerle dergiyi kapatmak zorunda kaldı. Hindistan bankalarına yatırmış olduğu ailesinden kalan serveti yitirmişti ve çalışmak zorundaydı.

Çeşitli dergi ve gazetelere sanat ve edebiyat eleştirileri yazdı. Özellikle *Fraser's Magazine* ve *Punch* dergilerinde yayımlanan yazılarıyla önem kazandı. *The Luck of Barry Lyndon* ("Barry Lyndon'ın Talihi") adlı romanıyla adını duyurdu. Başyapıtı olan *Vanity Fair* ("Gösteriş Dünyası") 1847-1848 yıllarında tefrika edildi. Belirli bir kahramanı ve alışılmış anlamda bir olay örgüsü olmayan roman, yozlaşmış zengin ve orta sınıf yaşamının başarılı bir panoramasıydı. Thackeray'nın en sağlam yapılı romanı sayılan *The History of Henry Esmond, Esq.* (Henry Esmond) 18.yy'da geçen tarihsel bir romandı ve yazarından izler taşıyan kahramanı Henry Esmond'ın, bir anneyle kızına duyduğu aşk çevresinde gelişiyordu. Thackeray son yıllarında kurucularından olduğu *Cornhill Magazine*'in yönetmenliğini de üstlendi.

Thackeray çeşitli türlerde yazmış, özellikle toplumsal yergiye ağırlık veren romanlarıyla İngiliz edebiyatının gelişimi içinde önemli bir yer edinmiştir. Yapıtları dönemin en büyük yazarı Charles Dickens'ın yapıtlarıyla karşılaştırılmış, kimilerince de daha üstün olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda ressam olan Thackeray, kitaplarının çoğunu kendi resimlemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Catherine*, 1839-1840; *The Luck of Barry Lyndon*, 1844, ("Barry Lyndon'ın Talihi"); *Vanity Fair*, 1847-1848, ("Gösteriş Dünyası"); *The History of Henry Esmond, Esq.*, 3 cilt, 1852, (Henry Esmond, 1949-1963); *The Newcomes*, 1853-1855, ("Newcome'lar"); *The Virginians*, 1857-1859, ("Virginia'lılar"); *Denis Duval*, (ö.s.), 1864. **Deneme:** *The English Humourists of the Eighteenth Century*, 1851, ("On Sekizinci Yüzyıl İngiliz Mizahçıları"); *Roundabout Papers*, (ö.s.), 1864. **Çeşitli:** *The Paris Sketch Book*, 1840, ("Paris Notları"); *The Book of Snobs*, 1848, ("Züppeler Kitabı"); *Sketches and Travels in London*, 1856, ("Londra Notları ve Gezi Yazıları").

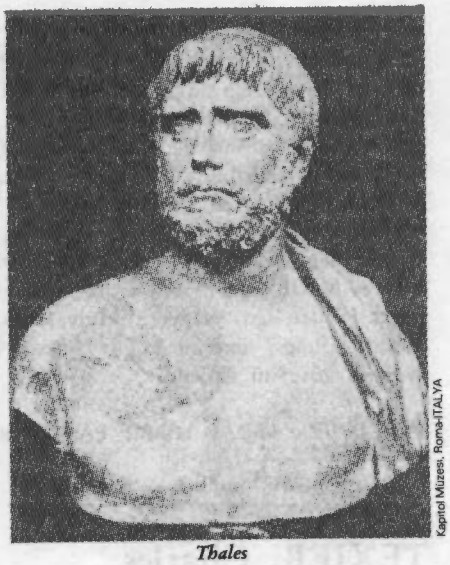

Kapitol Müzesi, Roma/İTALYA

Thales

THALES (İÖ 625-545)

Anadolulu bilge. Doğacı felsefe öğretisinin kurucusudur, bütün varlıkların sudan oluştuğu görüşünü savunmuştur.

Miletos'ta doğdu. Aynı kentte öldü. Yaşamı konusunda bilinenler azdır. Yazılı kaynaklara göre Lidya Kralı Kroisos ile Atinalı yasa koyucu Solon'un çağdaşıydı. Felsefeden başka matematik, gökbilim ve fizik sorunlarıyla da ilgilendi, Mısır'da gelişen geometriyi, Babil'de çağına göre çok ileri bir durumda olan gökbilim çalışmalarını izledi. 585'te Güneş tutulmasını önceden bildirdi.

Thales'in felsefesi doğa olaylarını incelemeye, evrenin kurucu öğesini *(arkhe)* bulmaya, varlık bütününü açıklamaya dayanır. Bu nedenle deney ve gözlemden kaynaklanan, sorunların çözümünü doğa olaylarında arayan bir öğretidir. Onunla ilgili yazılı kaynaklardan anlaşıldığına göre, Thales, Mısır'da Nil kıyısındaki tarım alanlarında, geometrik biçimlere uyularak düzenlenen sulama çalışmalarını yakından izlemiş, suyun insan ve bitki yaşamındaki etkisini deneylerle saptamıştır. Anadolu-Yunan dillerinde "yer", "toprak" anlamına gelen "gea" ile Yunanca "ölçü" demek olan "metron" sözcüklerinden türeyen "geometri" kavramı "yer ölçümü" karşılığıdır. Sulama işlemlerini, ekili yerlerin belli oranlarda ölçülerek bölümlenmiş yüzeylerinde gerçekleştiren Mısır insanı için yaşamın kaynağı suydu. Thales'in bir yandan suyu varlığın temel ilkesi sayması, bir yandan da gökbilim ve geometriyle ilgilenmesi, düşünce dizgesini belli bir odak üzerinde kurmasına olanak sağlamıştır. Onun bir "doğa filozofu" olarak nitelenmesinin nedeni de bu tür doğa olaylarından esinlenmesidir.

Thales'in anlayışına göre bütün nesnelerin kurucu ilkesi sudur, bu nedenle varlığın temeli nesneldir. Su yoğunlaşma ve gevşeme gibi iki karşıt olayın gerçekleşmesiyle varlık türlerini oluşturur. Katı nes-

neler yoğunlaşmanın, ince ve uçucu nesneler ise gevşemenin sonucudur. Gerek katı, gerek uçucu, akıcı nesneler arasında da birtakım ayrımlaşmalar vardır. Bu da yoğunlaşma ve gevşeme olaylarının değişik oranlarını gösterir. Buz, yağmur ve suyun katışlaşması, bulut yel ve hava ise değişik aşamalarda gevşemesiyle ortaya çıkar. Varlıkların canlı ve cansız diye ikiye ayrılması yapaydır, çünkü oluşturucu ilke olan su diridir (zoon). Canlılar arasındaki türlenme de yoğunlaşma-gevşeme kuralı gereğincedir.

Thales'e göre varlık sürekli bir dönüşüm içindedir, çünkü sudan türeyen bütün nesneler sonunda gene suya dönüşür. Bunun en açık örneği bulut, buz ve havadır. Sudan yükselen buğulardan oluşan bulut bir süre sonra yağmur olur. Durum bütün nesneler için geçerlidir. Kimi varlık türlerinde dönüşüm doğrudan doğruya, kimilerinde dolaylıdır. Sözgelişi buzun, bulutun dönüşmesi dolaysız, ağacınki dolaylıdır. Ocakta yanan odun önce duman olup buluta, buluttan da yağmura dönüşür. Çürüyen ağaç önce toprağa, toprak sürekli gevşemeyle, çok uzun bir zaman içinde de olsa, yine suya dönüşür. Bu olay bitkilerde olduğu gibi devinimsiz maddede, diri diye nitelenen varlıklarda değişik biçimlerde gerçekleşir.

Okeanos

Yeryüzü düzdür, dört yanını engin bir su olan "Okeanos" çevrelemiştir. Yeryüzü bu Okeanos üzerinde yüzmektedir. Okeanos bütün tanrıların ve insanların atasıdır, bu nedenle canlıdır. Okeanos'un sınırları olmadığı gibi, zamanla bağlantılı bir başlangıcı, bir sonu da yoktur. Okeanos Tanrı'dır, ancak, dinlerin ileri sürdüğü gibi buyuran, yargılayan, suçlayan bir varlık değildir, diriliğin kaynağıdır, egemenliğin simgesidir.

Sürekli dönüşüm

Thales'in olduğu ileri sürülen ve bilim tarihinde

Doğa Felsefesi

Doğayı, varlık türlerini, din inançlarının dışına çıkarak, bağımsız bir felsefe sorunu durumuna getirme eğilimi Anadolu'da başlamıştır. Felsefe tarihinde "Doğacı Felsefe" ya da "Doğacı Filozoflar" diye anılan düşünce akımının öncüsü Miletoslu Thales'tir. Bu akımın temelini Peri Physeos (Doğa Üstüne) kavramı oluşturur. İlk doğacı filozoflar görüşlerini içeren yapıtlarına bu adı vermişlerdi. Burada söz konusu olan doğa, nesnel evrendi, duyularla kavranan varlık bütünüydü ve tinsel evrenle ilgisi yoktu. Çünkü Doğacı Felsefe Öğretisi'ne göre tinsel evren de doğal ve nesneldi.

Thales'in başlattığı bu felsefe anlayışı, ondan sonra gelen ve doğanın su değil de başka kurucu öğelerden oluştuğunu ileri süren,bilgelerce geliştirilmiştir. Hepsi de Anadolu'nun Ege kıyılarından olan bu bilgelerin birer öğreti kuranları, Anaksimandros*, Anaksimenes*, Herakleitos* ve Tektanrıcılık'ın öncüsü sayılan Ksenophanes*, Anaksagoras*, Demokritos* ile Sicilyalı Empedokles*, Elealı Parmenides*, Zenon*, Sisamlı Pythagoras* gibi filozoflardır. Bunlardan Thales kurucu ilkenin su, Anaksimandros sınırsız olan (Apeiron), Anaksimenes hava (Psykhé), Herakleitos ateş (pyre), Pythagoras sayı olduğunu ileri sürmüştür. Empedokles, kurucu öğenin tek değil, toprak (gea) ile birlikte ateş, su ve hava gibi dört olduğu görüşünü savunmuştur.

Demokritos'a göre kurucu öğe Athomas'tır (bölünemeyen). Zenon, Parmenides daha çok devinme ve varlığın "Birlik"i üzerinde durmuş, Anaksagoras us (nous) kavramını geliştirerek varlığı açıklamaya çalışmıştır. Belli bir anlamda Maddecilik'in öncüsü olan, varlığın kurucu ilkesini nesnel bir öğeye indirgeyen bu filozofların öğretileri, felsefe tarihi boyunca tartışma konusu olmuş, onlardan birçok düşünce akımı doğmuştur. Bütün bu akımların birleştiği odak ise doğanın yapısı, yasaları, kaynağı ve insanla olan bağlantısı olmuştur.

Doğacı felsefe, Atina Okulu'nun ortaya çıkışı, özellikle Sokrates*, Platon* ve Aristoteles* üçlüsünden sonra, temel konu olarak insanı almış, doğa ancak insanla olan ilişkisi açısından ele alınmıştır. İtalya'da Hümanizm akımının başlamasıyla doğa yeniden felsefenin temel sorunu durumuna gelmiş, insan-evren bağlantısı somut bir bütünlük içinde işlenmiştir. Rönesans olayının gelişmesi felsefeye bilimsel bir nitelik kazandırma görüşünü getirmekle kalmamış insan-evren bağlantısını bir varlık özdeşliği olarak anlamıştır. Özellikle fizik, gökbilim, matematik ve biyoloji gibi bilimlerin gelişmesiyle doğa felsefesinin boyutları genişlemiş, deney ve gözlem yöntemlerinden yararlanılarak, felsefeyi daha sağlıklı bir tabana oturtma gereği duyulmuştur. Rönesans'tan sonra gelen dönemlerde, insanın da evrende görüldüğü gibi, belli doğal yasalara bağlı bir varlık olduğu görüşü öne sürülerek, bilim-felsefe birliği içinde incelenmesi geçerlik kazanmış, 18. ve 19.yy felsefelerinde doğa kavramı, 15. ve 16.yy'larda olduğu gibi fizik-matematik yapının simgesi olarak nitelenmiştir. Buna karşıt bir doğrultuda gelişen ikinci görüş de canlı ve cansız doğa gibi iki varlık alanının bulunduğunu benimsemektir. Biyolojinin öncülük ettiği bu bilimsel görüş Mekanizm-Vitalizm ikilisine geniş bir tartışma alanı sağlamıştır.

19.yy ortalarından sonra hızlı bir gelişme gösteren ve maddenin yapısını açıklamaya çalışan atom fiziği, deney ve gözlem bilimlerini olduğu gibi felsefeyi de etkilemiştir. İlkel Atomculuk'tan bambaşka bir içerik taşımasına karşın, onun gelişim çizgisi üzerinde bulunan, bu yeni görüş yalnız cansız doğanın değil canlı doğanın da birtakım fiziksel yasalara bağlı olduğunu ortaya koymuştur.

"Thales teoremi" olarak geçen iki geometri sorunu vardır. Bunlardan biri üçgenlerle, öteki çemberlerle ilgilidir. Üçgenlerle ilgili olan, "bir üçgenin bir kenarına çizilen paralel doğru, öteki kenarlar üzerinde, orantılı bölümler oluşturur" biçimindedir. Bu sorunun, Thales'in olmadığı, Eukleides'in *Stoikheia* ("Elemanlar") adlı yapıtında çözümlendiği görüşünü savunanlar vardır. İkinci teorem ise "köşesi çember üstünde olan ve çapı gören açının bir dik açı" olduğunu belirtir.

Başta Aristoteles olmak üzere, İlk Çağ filozoflarının çoğu, Thales'i ilk "philosophos" olarak nitelerler. Onlara göre felsefeye özgü düşüncenin kaynağı soru sormadır, felsefe varlık karşısında soru sormakla, oluşun nedenini araştırmakla başlar. Thales'ten önceki düşünürlerde evreni bir sorun durumuna getirerek inceleme, gözlemleme bilinci yoktu, bütün düşünceler inançların denetimi altındaydı. İnsan, doğa olayları karşısında düşünen değil, inanan bir varlıktı. İlk olarak Thales, doğayı ve olayları, inançların dışına çıkarak, usun ışığında bir felsefe sorunu durumuna getirmiş, varlığın kaynağını araştırarak "neden" kavramını ortaya atmıştır. Bu "neden" kavramının ardından "sonuç" gelmiş, böylece felsefe tarihinde neden-sonuç bağlantısının öncüsü Thales sayılmıştır. Ancak, Thales'ten önce de suyun kutsallığı, yaratıcı bir öğe olduğu, diriliğin kaynağını oluşturduğu inancı yaygındı. Thales, bu inancı doğa olaylarıyla karşılaştırarak, usla çözümleme girişimini başlatmıştır.

• KAYNAKLAR: W. Kranz-S.Y.Baydur, *Antik Felsefe*, 1948; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967.

• BAKINIZ: ANAKSAGORAS, ANAKSİMANDROS, ANAKSİMENES, ARİSTOTELES, PLATON.

THANT, U
(1909-1974)

Birmanyalı devlet adamı. 1961-1971 arasında Birleşmiş Milletler genel sekreteri olarak görev yapmıştır.

20 Ocak 1909'da Pantanaw'da doğdu, 25 Kasım 1974'te ABD'de, New Yok'ta öldü. Rangoon Üniversitesi'nde öğrenim görürken, 1928'de babasının ölümü üzerine öğrenimini yarıda bırakarak Pantanaw'da lise öğretmenliği yapmaya başladı. 1931'de lise müdürü oldu ve bu görevinin yanı sıra eğitimle ilgili çeşitli kuruluşlarda çalıştı. 1942'de Japon işgali altındaki Birmanya'da Eğitimi Yeniden Örgütleme Komitesi'nin sekreterliğini yaptı. 1943'te yeniden Pantanaw'a dönerek 1947'ye değin lise müdürlüğü görevinde bulundu. 1947'de Rangoon Üniversitesi'nde tanıştığı bağımsızlık önderlerinden U Nu'nun önerisiyle, hükümete bağlı basın dairesinin müdürlüğüne getirildi. 1948'de Birmanya radyosu müdürü oldu. 1949'da Haberleşme Bakanlığı'nda görevlendirildi.

1952'de Birleşmiş Milletler'de (BM) Birmanya delegesi olarak göreve başlayan U Thant, 1957'de Birmanya'nın BM daimi temsilcisi oldu. 1959'da BM Genel Kurulu başkan yardımcılığına seçildi. BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'ün ölümünün ardından, büyük devletler kalıcı bir aday üzerinde anlaşma sağlayamayınca, Kasım 1961'de vekâleten genel sekreterliğe atandı. 30 Kasım 1962'de oybirliğiyle BM genel sekreterliğine seçilen U Thant, 2 Aralık 1966'da, bir kez daha aynı göreve getirildi.

BM genel sekreteri olarak görev yaptığı sırada ortaya çıkan ciddi uluslararası anlaşmazlıklara tarafsız bir tutumla yaklaşarak barışçı çözümler bulmaya çalıştı. Aralık 1961 ve Ocak 1962'de Kongo'daki iç çatışmalar sırasında BM güvenlik güçlerine düzeni sağlamaları ve iç savaşı önlemeleri için emir verdi. 1962'de ABD ile Küba arasındaki füze bunalımını barışçı biçimde sona erdirmeye çalıştı. Aynı yıl Endonezya ve Hollanda arasında Yeni Gine sorunu için arabuluculuk yaptı. Eylül 1965'te Pakistan'la Hindistan arasında Keşmir sorunu nedeniyle çıkan savaşı sona erdirmek amacıyla Yeni Delhi ve Ravalpindi'ye gitti ve ateşkesin sağlanması için çalıştı. Mayıs 1967'de Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır) Devlet Başkanı Nasır'ın isteği üzerine, Ortadoğu'daki BM acil müdahale gücünü geri çekti. Arap devletleri ile İsrail arasında savaşın başlaması üzerine ateşkesin ve ardından BM kararları doğrultusunda bir barış sağlanmasına çalıştı. Vietnam Savaşı sırasında ABD'nin Kuzey Vietnam'ı bombalamasını durdurmasını isteyen U Thant, 1966 ve 1967'de taraflara yaptığı önerilerde barışın sağlanması için bombardımanın durdurulmasının ilk koşul olduğunu ileri sürdü.

U Thant, BM'ye tüm devletlerin üye olması gerektiğini savunarak, bu doğrultuda bir kampanya yürüttü ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM'ye üye olarak kabul edilmesi için gösterilen çabaları destekledi. Öte yandan, Mayıs 1971'de nükleer güce sahip olan ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne dünya barışı ve silahsızlanma konularında bir zirve konferansı toplamaları için çağrıda bulundu.

1971'de emekliye ayrılan U Thant'ın yerine, genel sekreterliğe Avusturyalı Kurt Waldheim seçildi.

• BAKINIZ: HAMMARSKJÖLD, NU, WALDHEIM.

THATCHER, Margaret Hilda
(1925)

İngiliz, kadın siyasetçi. 1979'da başbakan olmuştur.

13 Ekim 1925'te Dartford'da Lincolnshire kasabasında doğdu. Oxford Üniversitesi'ne bağlı Sommerville College'da kimya öğrenimi gördü. 1947-1951 arasında özel bir şirkette kimya araştırmacısı olarak çalıştıktan sonra, hukuk öğrenimi görüp 1954'te baroya kabul edildi. 1959'da Muhafazakâr Parti'den milletvekili seçildi. 1961-1964 arasında sosyal güvenlik bakanlığı, 1970-1974 arasında eğitim ve bilim bakanlığı görevlerinde bulundu. 1974 seçimlerinde Muhafazakâr Parti'nin aldığı yenilgi üzerine istifa eden Edward Heath'in yerine parti başkanı seçildi. 1979 seçimlerinde partisinin çoğunluğu sağlaması üzerine, İngiltere'nin ilk kadın başbakanı oldu.

Thatcher iktidara geldiğinde, tüm gelişmiş Batılı ülkeleri etkisi altına alan genel iktisadi bunalım sürmekteydi. 1974-1979 döneminde İngiltere ekonomisinde verimlilik ve kâr oranları düşme eğilimi gösterirken, sterlin uluslararası para olarak değer kaybetmiş ve enflasyon yükselmişti. Thatcher kamu yatırımlarını kısmak ya da özel sektöre bırakmak, devlet harcamalarını düşürmek ve dolayısıyla vergileri indirerek yatırımları teşvik etmek vaadleriyle iktidara geldi. Devlet müdahalesini asgariye indirmeyi ve sendikaların gücünü kırmayı başlıca hedefleri olarak saptayan Thatcher, sosyal güvenlik harcamalarında yoğun bir kısıntıya gitti. Böylece, monetarist iktisat politikaları gereğince, piyasa kurallarının yıkıcılığının yeni ve sağlıklı bir yapılanmaya yol açacağı beklentisi içine girildi. 1982'de enflasyon biraz düşürüldüyse de işsizliğin yaklaşık iki buçuk katına yükselmesi, ulusal gelirin ve sınai üretimin düşmesi önlenemedi.

Orta sınıfa bir süre sıkıntıdan sonra refah vaadeden Thatcher, aynı kesimin gelenekçi yaklaşımlarını, mücadeleci ve kararlı bir tutumla birleştirerek "yeni sağ" ya da "yeni tutuculuk" akımlarının bellibaşlı temsilcilerinden biri oldu. Cezaevlerindeki İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) üyelerinin giriştikleri ölüm orucuna karşın, kendilerinin siyasal tutuklu sayılmaları istemini kabul etmeyerek IRA'ya karşı sert bir tavır aldı. Dış politikada da, 1980'de ABD'de işbaşına gelen Reagan'ın politikasına paralel bir strateji izledi. Nisan 1982'de, Falkland Adaları konusunda Arjantin'le İngiltere arasında ortaya çıkan anlaşmazlığı, bir savaş kabinesi kurarak ve adalara askeri çıkarma yaparak çözmesi ve bölgeyi geri alması, artan işsizliğe ve sıkı para politikasına karşın, seçmen tabanını elde tutmasına ve Haziran 1983 seçimlerinde oy oranını düşürmeyerek yeniden başbakan olmasına olanak sağladı.

Uzlaşmaz politikalarından ötürü "Demir Leydi" olarak anılmaya başlanan Thatcher, sendikaları zayıflatma stratejisini bu dönemde de sürdürdü. Hükümetin 20 bin madencinin işsiz kalmasına yol açacak bir kararla, kâr etmeyen madenleri kapatma girişiminde bulunması üzerine, madenlerin dörtte üçünde greve gidildi. İngiltere tarihinin en uzun ve en kanlı grevi olarak kabul edilen bu grev yaklaşık bir yıl sürdü. Thatcher, Ekim 1984'te Brighton kentinde, Muhafazakâr Parti kongresine katılan aralarında kabine üyelerinin de bulunduğu bir grubun kaldığı otele yerleştirilen bombanın patlamasından yara almadan kurtuldu.

• BAKINIZ: FOOT, HEATH, H.WILSON.

THEMİSTİUS
(317 ?-387)

Bizanslı filozof. Düşünce özgürlüğünü savunan ilk Bizans filozofu olarak ünlüdür.

Paflagonya'da (Kastamonu yöresi) doğdu, Constantinopolis'te (İstanbul) öldü. Babasının felsefeye olan yakınlığı nedeniyle İstanbul'da felsefe öğrenimi gördü. Uzun süre Antakya ve Galatya'da öğretmen olarak çalıştıktan sonra İstanbul'a geldi. 365'te imparator Konstantinus'un isteği üzerine senato üyesi oldu. 384'te imparator Valentinus tarafından İstanbul valiliğine atandı.

Themistius Hıristiyanlık'ın gelişmeye başladığı, felsefenin usa dayandığından, suçlandığı bir dönemde Aristoteles'i savunmuş, onun ve Platon'un öğretilerini benimsemiş, Aristoteles mantığının yeni bir yorumunu yapmıştır. Themistius'a göre insan için en önemli varlık düşünce ve inanç özgürlüğüdür, bütün ahlak ilkelerinin, yönetimlerin kaynağı budur. Ona göre erdem, dostluk, doğruluk, iyilik gibi değerler düşünce özgürlüğü olmadan geçerlik kazanamaz. Themistius'un düşünceleri birer "Konuşma" niteliği taşıyan dağınık yazılarında sergilenmiştir. Daha sonra bu yazıları toplanmış ve yayımlanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Textgeschichte der Reden des Themistios*, H.Schnebel (der.), 1919, ("Themistius'un Konuşmalarını İçeren Yazılar Tarihi")

THEMİSTOKLES
(İÖ yks. 525-460)

Atinalı devlet adamı ve komutan. Atina'yı büyük bir deniz gücü haline getirmeye çalışmıştır.

Atina'da doğdu, aynı kentte öldü. Babası orta halli bir aristokrattı. Annesi Atinalı olmadığından yurttaşlık hakkını ancak Kleisthenes reformlarından sonra elde edebildi. İÖ 493'te büyük toprak sahipleri karşısında giderek güçlenen tacirlerin ve denizcilerin temsilcisi olarak *arkhon* seçilince, önce doğal konumu bakımından Phaleron'a göre savunmaya daha elverişli olan Pireaus'ta (Pire) yeni bir liman yaptırdı ve burayı bir deniz üssü haline getirdi. Baskıcı yönetiminden dolayı Khersoneses'ten (Gelibolu) kaçmak zorunda kalan Miltiades'in yardımıyla İÖ 490'da Marathon'da ilk Pers saldırısını durdurmayı başardı. Tehlikenin geçtiğini savunanlara karşı çıkarak Persler'i en zayıf yanları olan ikmal güçlüğü noktasından vurabilmek için onları destekleyen Fenikeliler'le boy ölçüşecek bir deniz gücü oluşturmak gerektiğini öne sürdü. Ancak bu strateji varlıklı olanlara yeni bir mali yük getirdiğinden ve denizcilerin askeri ve siyasi gücünü artırdığından aristokrat çevreler tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Yoğun siyasi mücadeleler sonunda devlet yapısında demokratik reformlar gerçekleştiren ve rakiplerini birbiri ardısıra sürgüne gönderen Themistokles, İÖ 483'te Laurion gümüş madenlerinin savaş gemisi yapımına harcanması kararını kabul ettirdi. Böylece Pers Kralı Kserkses'in Yunanistan üzerine yürüdüğü İÖ 480'de Atina filosunu 200 savaş gemisine çıkardı.

Bütün Yunan kuvvetlerinin Isparta komutasında birleşmesini kabul etmesine karşın, alışılagelmiş kıyılarda çarpışma stratejisi yerine ana filonun açık denize çıkmasını sağladı. Euboea (Eğriboz) Adası'nın kuzeyindeki dar boğaza çekilerek Pers kuvvetlerini bu sarp kıyılara toplu halde yanaşmak zorunda bıraktı.

Ancak çıkan bir deniz fırtınasının ardından Artemisium Savaşı'nda ağır kayıplar verdi. Bu sırada karadaki birlikler de Thermpylae'da bütünüyle yok edilince Atina'daki bütün kadın ve çocukların Peloponnesos (Mora) Yarımadası'na götürülmesini sağlayarak filosuyla Salamis'e doğru çekildi. Persler'i kesin bir saldırıya yöneltmek amacıyla Kserkses'e taraf değiştirmeye hazır olduğu yolunda yanıltıcı haberler gönderdi. Öncü Fenike kuvvetlerini kuşatıp bütünüyle yok ettikten sonra artçı kuvvetleri de bozgun içinde geri çekilmeye zorladı. Ancak Persler'i Çanakkale Boğazı'na kadar izleyip kara birliklerini bağlantısız bırakma önerisi benimsenmedi.

Savaş sonrasında Atina surlarını yeniden inşa ettirdi ve Isparta'nın üstünlüğüne son vermeye çalıştı. İÖ 477'de kurulan Delos Birliği'nin ön adımlarını attı. Ancak bu sırada soylular meclisi *Areopagos* eski sürgünleri geri çağırtarak yönetici mevkilere getirdi. Başkentin Pireaus'a taşınması ya da *Aeropagos*'un yetkilerinin sınırlandırılması yönündeki çabaları yüzünden giderek gözden düştü. İÖ 472'de çeşitli entrikalar sonucu sürgüne gönderildi. Bir süre Argos' ta yaşadıktan sonra Persler ile gizli ilişkiler kurduğu gerekçesiyle Isparta tarafından ölüme mahkûm edildiğinden, sonunda Pers Kralı Artakserkses'e sığındı. Onun egemenliği altındaki Magnesia'nın (Manisa) valisi oldu.

Aristokrat tarihçiler tarafından haksız biçimde karalanmış, ancak daha sonra Pireaus'ta onuruna bir anıt mezar yapılmıştır. Atina'yı en büyük deniz gücü haline getirme hedefi Perikles'in demokrasi döneminde gerçekleşmiştir.

THENARD, Louis Jacques
(1777-1857)

Fransız, kimyacı. Esterler ve fosforlu organik bileşikler üstüne önemli araştırmalar yapmış, hidrojen peroksit ve Thenard mavisini bulmuştur.

4 Mayıs 1777'de Nogent-Sur-Seine yakınlarındaki Louptière'de (bugün Louptière-Thenard) doğdu, 21 Haziran 1857'de Paris'te öldü. Yoskul ve kalabalık bir köylü ailesinin oğlu olan Thenard, lise öğrenimini, kendisine ilk bilgileri kazandıran köy papazının desteğiyle Sens'de tamamladıktan sonra Paris'e gitti. Paris'te ünlü kimyacılar, L.N.Vauquelin ile A.F.Fourcroy'un halka açık derslerini izledi. Bir süre sonra yeteneğiyle, yine kendisi gibi köylü kökenli Vauquelin'in dikkatini çekmiş ve laboratuvarında çalışmaya başlamıştı. Bir süre de asistanlığını yaptığı Vauquelin'in yardımıyla 1798'de École Polytechnique'de eğitmen olarak görevlendirildi. 1804'te Collège de France'ın, Vauquelin'in emekliye ayrılmasıyla boşalan kimya kürsüsüne atandı, dört yıl sonra da yeni kurulan Paris Fen Fakültesi'nin kimya bölümünün başına getirildi. 1822'de dekan oldu. 1845-1852 arasında Paris Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapan Thenard, 1825'te "Baron" unvanı almış, 1827-1832 arasında milletvekilliği yapmış, 1842'de de Legion d'honneur nişanıyla ödüllendirilmişti.

Çalışmalarını oldukça geniş bir alana yayan Thenard, ilk başarısını 1799'da kobalt oksit ile alüminyum oksiti eriterek karıştırdıktan sonra "Thenard mavisi" olarak adlandırılan ve porselen renklendirmekte kullanılan kimyasal bileşiği geliştirerek elde etti. Daha sonra asitlerin alkoller üzerindeki etkisiyle ortaya çıkan ve o dönemde "eter" olarak tanımlanan esterlere ilişkin araştırmalar yaptı. Nitrik, hidroklorik, asetik, benzoik, okzalik, sitrik ve tartarik asitlerin, etil alkol üzerindeki etkilerini araştırarak ve ilgili ester bileşiklerini elde ederek esterlerin oluşum özelliklerini açıkladı, kimi bileşiklerin o güne değin inanıldığı gibi gerçek ester olmadığını ortaya çıkardı. Asitlerin çeşitli peroksitler üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmaları sırasında da, 1818'de, oksijenli suyu (hidrojen peroksit) buldu.

Döneminin birçok ünlü kimya bilgini ile ortak çalışmalar gerçekleştiren Thenard, P.L.Dulong ile birlikte gaz tepkimelerinde katalizör rolü oynayan elementleri incelemiş, Fourcroy ile birlikte de, iki seri cıva bileşiğinin bulunduğunu saptamıştı, ama, en verimli işbirliğini 1808-1811 arasında Gay-Lussac ile kurdu. Thenard ve Gay-Lussac, elektroliz ve analitik yöntemler üzerine çalıştılar, alkalilerin akkor durumundaki metaller üzerindeki etkisinden yararlanarak bol ve ucuz alkali metal üretimini sağlayan yöntemler geliştirdiler, borik asiti potasyumla çözerek bor elementini buldular, ayrıca kalsiyum flüorürü derişik sülfürik asitle damıtarak hidroflüorik asiti, boron trioksitle ısıtarak da bor flüorür gazını elde ettiler. Bitkisel ve hayvansal maddelerin yanmasına ilişkin araştırmaları, özellikle de organik maddelerin oksitlenmesinde potasyum kloratın katalizör etkisi üzerindeki incelemeleriyle organik analiz alanına önemli katkılarda bulunmayı başardılar.

Temel kimya bilgilerini içeren dört ciltlik yapıtı yıllarca en gözde ders kitapları arasında sayılan Thenard'ın adı bir sodyum sülfat mineraline verilmiş ve doğduğu kasabanın adına eklenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Traité de chimie élémentaire, theorique et pratique*, 4 cilt, 1813-1816, ("Kimya Araştırmaları, Teorik ve Pratik"); *Recherches physico-chimiques* (Gay-Lussac ile), 2 cilt, 1811, ("Fiziksel Kimya Araştırmaları").

- **BAKINIZ:** DULONG, FOURCROY, GAY-LUSSAC, GMELIN, MOISSAN, VAUQUELIN.

THEODORIC I
(454-526)

Ostrogot kralı. İtalya'ya egemen olmuştur.

Pannonia'da doğdu, 30 Ağustos 526'da Ravenna' da öldü. Ostrogot Kralı Theodemir'in oğludur. 461'de rehine olarak Constantinopolis'e (İstanbul) gönderildi, 471'de Pannonia'ya döndü. 474'te babasının ölümü üzerine Ostrogot kralı oldu. Önce Doğu Roma yönetimindeki Bulgaristan'a girdi. Ardından Bizans topraklarına akınlar düzenlemeye başladı. İmparator Zenon (d. 474-475 ve 476-491) Theodoric'i

Bizans topraklarından uzaklaştırmak amacıyla 484'te konsül rütbesi verdi ve İtalya'yı ele geçirmesi için teşvik etti. Theodoric, Ağustos 489'da İtalya'ya gitti, 476'da Batı Roma İmparatorluğu'nu yıkan barbar kralı Odoakr'a karşı çarpışmaya başladı. 490'da yapılan savaşlarda üstünlük sağladı. 5 Mart 493'te hile ile Ravenna'ya girerek Odoakr'ı öldürdü ve İtalya'nın işgalini tamamladı.

Görünüşte Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na bağlı olan Theodoric, İtalya'da bağımsız bir yönetim kurdu. Ravenna'yı başkent yaptı. Ölümünden sonra kızının oğlu Athalaric Ostrogot kralı oldu. Kızı Amalasuntha ise, küçük yaşta olan Athalaric'in naibesi oldu.

Gotlar, Üçleme'yi tanımayan Arian mezhebine bağlı oldukları için, din bakımından Katolik Romalılar'dan ayrılmaktaydılar. Theodoric, krallığındaki Romalılar ve Gotlar arasında bir denge kurmaya çalışmış, sivil yönetimde Romalı memurlara dayanırken, Gotlar'ı askerlikle ilgili işlerde kullanmıştır.

• BAKINIZ: İUSTİNİANOS I.

THEODOROS I
(1175-1222)

Bizans imparatoru. İznik Bizans İmparatorluğu'nu kurmuştur.

I.Theodoros Laskaris'in doğum yeri bilinmiyor, Nikaea'da (İznik) öldü. III.Aleksios'un damadı olarak despot unvanını aldı. IV. Haçlı seferi sırasında Latinler'in Constantinopolis'i (İstanbul) ele geçirmesi üzerine 1204'te dağılan birlikleri toparlayarak Nikaea'ya yerleşti. Haçlılar'ın Trakya'da Bulgarlar ile uğraşmasından yararlanarak 1206'da kendisini imparator ilan etti. 1208'de resmen taç giydi.

Anadolu Selçuklu Sultanı I.Gıyaseddin Keyhusrev'in kendisine karşı Latin İmparatoru Henri de Flandre ile ittifak kurması ve III.Aleksios'a sığınma hakkı tanıması üzerine Küçük Ermenistan Kralı II.Leon ile bir antlaşma yaptı. 1211 baharında Menderes yakınındaki Antiokheia'da Anadolu Selçuklu ordusunu yendi ve III.Aleksios'u ele geçirdi. Daha sonra Latinler ile savaşa tutuştuysa da kesin bir sonuç alamadı. 1214'te her iki imparatorluk arasındaki sınırı belirleyen Nymphaion Antlaşması'nı imzaladı. Böylelikle yalnız kalan Trabzon Pontos İmparatoru David Komnenos'un üzerine yürüyerek Karadeniz bölgesinin batı kesimini topraklarına kattı. 1216'da Latin İmparatoru Henri ölünce konumunu daha da sağlamlaştırdı ve 1218'de imparatorluk naibesi Yolande'nin kızı Maria ile evlendi. Ertesi yıl Venedikliler'le ülke sınırları içinde serbestçe ticaret yapmalarını ve vergiden bağışık tutulmalarını öngören bir antlaşma yaptı. Aziz Sava yönetimindeki Sırp kilisesinin İznik patrikliğini tanımasıyla gücünü daha da artırdı. 1222'de Latin İmparatoru Robert de Courtenay ile yeni bir barış antlaşması yaptı. Öldüğü zaman İznik İmparatorluğu bütün kurumları ve özellikleriyle Bizans İmparatorluğu'nun devamı olarak tanınan bir devlet haline gelmişti.

THEODOROS [Gazalı]
(1400-1475)

Eski Yunan, filozof. Aristotelesçilik'le Yeni-Platonculuk'u uzlaştırmaya çalışmıştır.

Selanik'te doğdu, Roma'da öldü. Constantinopolis'te (İstanbul) tanrıbilim öğrenimi gördü. İstanbul'un Türkler'in eline geçişinden sonra İtalya'ya giderek Roma'ya yerleşti. Yeni-Platonculuk'un gelişmesi karşısında Aristoteles öğretisini savunarak çağının etkili düşünürlerinden oldu.

Theodoros'a göre Aristotelesçilik'le Yeni-Platonculuk arasında önemli bir ayrılık yoktur, bu iki öğretinin benimsediği konular ve uygulanan mantık yöntemi uzlaştırılabilir. Çünkü Plotinos'un sorunların çözümünde uyguladığı mantık yönteminin kaynağı Aristoteles öğretisidir. Platon ile Aristoteles arasında da konu değil yorum ayrılığı vardır, bu da giderilebilir. Theodoros için önemli olan, felsefe öğretileri arasında genel bir uzlaşmaya gitmekti. O, bu düşünceyi ileri sürerek, çağdaşı filozof Plethon'a karşı Aristoteles dizgesinin tutarlılığını savunmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *De Fato*, (ö.s.), 1925, ("Yazgı Üstüne").

THEODOSIUS I
(347-395)

Roma imparatoru. Dağılmakta olan imparatorluğu bir arada tutmaya ve Hıristiyanlık'ı egemen kılmaya çalışmıştır.

11 Ocak 347'de İspanya'nın kuzeybatısındaki Cauca yakınında doğdu, 17 Ocak 395'te Milano'da öldü. Asker olan babasıyla birlikte Britanya, Galya ve Balkan seferlerine katıldı. 374'te komutan olarak Moesia Eyaleti'nde barbar saldırılarına başarıyla karşı koydu. Babasının saray entrikaları sonucu idam edilmesi üzerine 376'da İspanya'daki aile malikânesine çekildi. Doğu Roma İmparatoru Valens'in 378 Ağustos'unda Vizigotlar tarafından öldürülmesinden sonra, Roma İmparatoru Gratianus kendisini yeniden göreve çağırdı. Gösterdiği askeri başarılardan dolayı 19 Ocak 379'da Roma imparatoru ilan edildi.

Önceleri Roma ordusunu toparlayarak düzeni sağlamaya çalıştıysa da, bir süre sonra barbar akınlarının zor yoluyla durdurulamayacağını anlayarak Vizigotlar ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Gratianus'un öldürülmesinden sonra Britanya'daki birliklerce imparator ilan edilmiş olan Maximus 383'te Batı eyaletlerinin yönetimini ele geçirince, askeri gücünün yetersizliğinden dolayı onunla uzlaşma yoluna gitti. Ancak Maximus 387'de İtalya'yı işgal ederek kızkardeşiyle evlendiği II.Valentinianus'u kaçmaya zorlayınca, ertesi yıl ordusuyla onun üzerine yürüdü ve kendisine sığınan II.Valentinianus'u yeniden tahta geçirdi. İtal-

ya'da kaldığı üç yıl içinde Doğu eyaletlerinin yönetimini 383'te *augustus* ilan ettiği büyük oğlu Arcadius'a bıraktı.

İmparatorlukta baş gösteren dinsel kargaşayı ortadan kaldırmak amaçıyla İsa'yı Tanrı'nın bir parçası olarak gören 325 İznik Konsülü kararlarını bir fermanla resmi hale getiren I.Theodosius, İtalya'da kaldığı yıllarda Milano piskoposu Ambrose ile sıkı bir dostluk kurdu. Onun baskısıyla 391 başında putperest ayinlerini yasakladı. Constantinopolis'e dönüşünden kısa bir süre sonra II.Valentinianus'un ölümü üzerine Frank kökenli Arbogast tarafından 392 yazında Batı Roma İmparatorluğu'na getirilen putperest aristokratların temsilcisi Eugenius'u tanımayı reddederek 393 başında ikinci oğlu Honorius'u *augustus* ilan etti.

Bu arada putperestliğe karşı daha sert önlemlere başvurarak çok sayıda tapınağı yıktırdı, İskenderiye'deki ünlü Serapeum kitaplığını yaktırdı ve Olimpiyat Oyunları'nı kaldırdı. Bunun üzerine putperestliği sürdürmek isteyen güçler Nicomachus Flavianus'un komutasında birleşerek bütün İtalya'yı işgal ettiler. I.Theodosius 394 Mayıs'ında büyük bölümü barbarlardan oluşan ordusuyla Tuna ve Sava üzerinden İtalya'ya yürüdü. Frigidus Irmağı yakınındaki kanlı savaşı kazandıktan sonra ikiye ayrılmış olan imparatorluğu kendi yönetimi altında yeniden birleştirdi. İmparatorluğu paylaştırdığı iki oğlu için atadığı danışmanlar aracılığıyla bu birliği sürdürmek istedi. Ancak ölümünden sonra Arcadius'un danışmanları işbirliğine yanaşmadığından imparatorluk kesin biçimde ikiye ayrıldı.

I.Theodosius Ortodoks görüşlerin benimsenmesi için gösterdiği çabalardan dolayı kilise çevrelerinin övgüsünü kazanmış ve Magnus (Büyük) lakabıyla adlandırılmıştır.

THEOPHRASTOS
(İÖ ykş. 371-ykş. 287)

Eski Yunan, botanikçi ve düşünür. Aristoteles'in kurduğu felsefe okulunun en etkili filozoflarından biri ve bilimsel botaniğin kurucusudur.

Ege Denizi'ndeki Lesbos (Midilli) Adası'nda, Eresos'ta doğdu, Atina'da öldü. Asıl adı olan Tyrtamos unutulmuş, Aristoteles'in taktığı Theophrastos (Tanrı gibi konuşan) lakabıyla tanınmıştır. Yaşamı ve yitik yapıtları üstüne ayrıntılı bilgi veren Diogenes Laertius'a göre, genç yaşta Atina'ya giderek Akademia'da Platon'un öğrencisi oldu ve İÖ 347'de Anadolu'da ya da 344-342 yıllarında Lesbos'ta tanıştığı Aristoteles ile ömür boyu sürecek bir dostluk kurdu. Aristoteles'in Atina'daki ünlü Lykeion ya da Peripatos Felsefe Okulu'ndaki derslerini izleyen ve yardımcılığını üstlenen Theophrastos, Aristoteles'in Atina'dan ayrılıp Kalkis kentine sığınması üzerine, 322'den başlayarak ölünceye değin, otuz beş yıl boyunca bu ünlü okulu yönetti ve aralarından tanınmış bilim adamlarının yetiştiği 2.000'i aşkın öğrenciye ders vererek Eski Yunan biliminin ve düşüncesinin gelişmesinde etkili oldu.

Theophrastos, yalnızca bilim ve felsefenin çeşitli dallarında değil, tarih, hukuk, edebiyat, müzik, siyaset ve kültür tarihi gibi çok çeşitli alanlarda 200'ü aşkın yapıt vermiş verimli bir araştırmacı ve üretken bir yazardı. Yapıtlarından pek az bir bölümü günümüze gelebilmiş, buna karşılık yazarı bilinmeyen kimi incelemelerin de Theophrastos'un kaleminden çıktığı öne sürülmüştür. Aristoteles felsefesini bütünüyle ele alıp, kökleri daha eski düşünürlere dek uzanan kimi öğelerle Aristotelesçilik'i sistemli bir bütünlüğe kavuşturmayı amaçlayan Theophrastos, biyoloji bilimlerinde de Aristoteles geleneğinin yakın bir izleyicisi oldu. Bilimsel çalışmalarını özellikle botanik alanında yoğunlaştırarak günümüze, 9 ciltlik *Peri phyton historia* ("Bitkiler Tarihi Üstüne") ve 6 ciltlik *Peri phyton aition* ("Bitkilerin Nedenleri Üstüne") gibi iki dev yapıt bırakan Theophrastos, bu yapıtlarından ilkinde 550 kadar bitki türünü tanımlamış ve sınıflandırmış, ikincisinde ise bitki fizyolojisine ve etiyolojisine ağırlık vermiştir. Bir çenekli ve iki çenekli bitkiler arasındaki ayırımı, çeşitli bitkilerde çiçek ile meyve arasındaki ilişkiyi ve çimlenme olayını doğru olarak tanımlayan, yerküredeki bitki dağılımının toprak yapısına ve iklime bağlı olduğunu vurgulayan Theophrastos, kavramları ve terimleriyle de bilimsel botaniğin kurucusu sayılır.

- **YAPITLAR (başlıca): Latince baskıları:** *Historia plantarum*, 2 cilt, 1916, ("Bitkiler Tarihi Üstüne"); *De causis plantarum*, 1927, ("Bitkilerin Nedenleri Üstüne"); *De sensibus*, 1927, ("Duyular Üstüne"); *Metaphysics*, 1929, ("Metafizik").

- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, DİOSKORİDES.

THIBAUDET, Albert
(1874-1936)

Fransız edebiyat eleştirmeni. 20.yy'ın önde gelen eleştirmenlerindendir.

Tournus'da doğdu, Cenevre'de öldü. Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi yaptı. Çeşitli liselerde öğretmenlik etti. Daha sonra İsveç'te Uppsala ve İsviçre'de Lozan üniversitelerinde ders verdi. 1925'te Cenevre Üniversitesi'nde Fransız Edebiyatı Kürsüsü başkanı oldu ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Thibaudet, edebiyat eleştirmenliğine dergilere yazılar yazarak başlamış, 1912'de *La poésie de Mallarmé* ("Mallarmé'in Şiiri") adlı incelemesiyle adını duyurmuştur. 1922'den sonra yayımlanan yapıtlarıyla ününü pekiştirmiştir. Bergson'un felsefesinin etkisinde kalarak edebiyatta gelişimin sürekliliğini ileri sürmüş, yapıtı ön planda tutan dil ve içeriği çok yönlü inceleyen "eleştiride yaratıcılık" yöntemini benimsemiş ve edebiyatı tarihsel dönemlere değil, St.Beuve gibi, "kuşaklar"a ayırarak incelemiştir. Tamamlayamadığı ve ancak ölümünden sonra yayımlanabilen *Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours* ("1789'dan Günümüze Değin Fransız Edebiyatı Tarihi") adlı yapıtında bu yeni yaklaşımı açıkça ortaya koymuştur. Geniş bilgi ve kültürünün de etkisiyle

değerlendirmelerinde bağnazlığa ya da duygusallığa yer vermemiş, yapıtları ince ayrıntılara dek inerek ve nesnel bir tavrı koruyarak incelemeye çalışmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *La poésie de Mallarmé*, 1912, ("Mallarmé'in Şiiri"); *La republique des professeurs*, 1927, ("Profesörler Cumhuriyeti"); *Trente ans de vie Française*, 3 cilt, 1920-1923, ("Fransız Yaşamının Otuz Yılı"); *Triptyque de la poésie moderne: Verlaine, Rimbaud, Mallarmé*, 1924, ("Çağdaş Şiirin Üçlüsü: Verlaine, Rimbaud, Mallarmé"); *Physiologie de la critique*, 1930, ("Eleştirinin Fizyolojisi"); *Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours*, (ö.s.), 1936, ("1789'dan Günümüze Değin Fransız Edebiyatı Tarihi").

THIERS, Adolphe
(1797-1877)

Fransız tarihçi ve devlet adamı. III. Cumhuriyet'in mimarı ve ilk cumhurbaşkanıdır.

Louis Adolphe Thiers 18 Nisan 1797'de Marsilya'da doğdu, 3 Eylül 1877'de Paris yakınlarındaki Saint-Germain-en-Laye'de öldü. Babası maceraperest bir denizciydi. Ortaöğrenimini 1806-1815 arasında burslu öğrenci olarak okuduğu Marsilya Lisesi'nde tamamladı. Ardından girdiği Aix-en-Provence Hukuk Fakültesi'nde ileride tarihçi olarak ün kazanacak François Mignet ile kurduğu dostluk, yaşamının sonuna değin sürdü. Eylül 1821'de, üç yıldır avukatlık yaptığı Aix-en-Provence'tan ayrılarak Paris'e gitti. Orada bir süre La Rochefoucaud-Liancourt dükünün sekreterliğini yaptıktan sonra liberal çizgideki *Constitutionnel* gazetesinde yazarlığa ve tarih üzerine çalışmaya başladı. 1823'te ilk iki cildini yayımladığı *Histoire de la révolution française*'de ("Fransız Devrimi'nin Tarihi") 1793 Fransız Devrimi'nin Konvansiyon Dönemi'ni savunmadaki coşkusuyla ve resmi belgeleri tarama yöntemini tarih yazımına sokmadaki başarısıyla büyük ilgi toplamasına karşın, bu belgeleri ön yargılı biçimde kullandığı ve öznel olduğu gerekçesiyle ağır eleştirilere de uğradı.

Ocak 1830'da Mignet ve A.Carrel'le birlikte, kral X.Charles'ın (1757-1836) baskıcı mutlak monarşi yönetimine son verip, kralın yönetmeyip yalnızca saltanat süreceği İngiliz tipi parlamenter bir monarşi

1871 Paris Komünü

1851'de bir hükümet darbesiyle imparatorluğunu ilan etmiş olan III.Napoléon'un* iktidarı sırasında yaşanan iktisadi gelişmeyle birlikte işçi hareketindeki yükseliş, ülkede toplumsal bir devrimin koşullarını hazırlarken, III.Napoléon'un imparatorluğunu sürdürebilmek amacıyla Temmuz 1870'te Prusya'ya açtığı savaş sonunda yenik düşerek tutsak alınması ve Ulusal Savunma Hükümeti adlı yeni hükümetin Prusya birliklerinin ilerleyişini durduramaması, gerçek bir ulusal savunma talep eden ve çoğunluğu işçilerden oluşan Ulusal Muhafızlar arasında büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Bordeaux'da toplanmış olan Ulusal Meclis'in Kralcılar'dan ve toprak sahiplerinden oluşan çoğunluğunun, meclisin Paris'e değil de Versailles'a taşınmasına karar vermesi üzerine, Parisliler bu meclisin ülkeyi savunamayacağını anlayarak bir Ulusal Muhafız Merkez Komitesi (UMMK) oluşturdular. Yürütme Gücü'nün başkanı Thiers'in, Ulusal Muhafızlar'ı silahsızlandırmak için Paris yakınlarında bulunan topları yerlerinden sökmeye karar vermesi, ayaklanmayı başlatan kıvılcım oldu. 18 Mart 1871'de topları sökmekle görevlendirilen askerlerin Ulusal Muhafızlar'la birleşerek ateş emri veren iki generali kurşuna dizmeleriyle başlayan ayaklanma, kısa sürede tüm kente yayıldı. Paris'in merkezine doğru ilerleyen işçiler, önemli noktaları ele geçirdiler. Dışişleri Bakanlığı binasında karargâh kurmuş olan Thiers, askerlere kenti boşaltmaları emrini verdi. Belediye Dairesi'ne yerleşen UMMK harp divanlarını lağvetmek, siyasal af çıkarmak, basın özgürlüğünü ilan etmek, cephaneliğe el koymak gibi acil önlemleri aldıktan sonra Komün Genel Konseyi (KGK) seçimi için hazırlıklara başladı.

26 Mart'ta yapılan seçimler sonucu belirlenen Komün Genel Konseyi'nin 90 üyesinden 21'i burjuva mahallelerden seçilmişti ve bunlar bir süre sonra Komün'den çekildiler. 25 işçi üyenin yanı sıra, zanaatkârlar, serbest meslek sahipleri ve aydınlardan oluşan Komün üyeleri siyasal eğilimler açısından çoğunluk ve azınlık olarak ikiye bölünmüşlerdi. Jakobenler (Jacobins), ayaklanmadan bir gün önce tutuklanmış olan Blanqui* yandaşları ve bağımsız devrimciler çoğunluğu, I.Enternasyonal'e üye olan Proudhon* yanlıları ve Marxistler azınlığı oluşturmaktaydı. Delescluze'un önderliğindeki Jakobenler, demokrasinin kurulmasını devrimci bir yığın patlamasına bağlayan ve 1789 Fransız Devrimi sonrasında etkin olmuş bir geleneğin temsilcisiydiler. Blanquiciler ise, Babeuf'ün* ve Ütopik Sosyalizm'in etkisiyle, disiplinli ve silahlı bir azınlığın devrimi gerçekleştirebileceği inancını taşımaktaydılar. Yardımlaşma ve dayanışma dernekleri temelinde federalist bir toplum örgütlenmesi öngören Proudhoncular'ın bir bölümü, Komün günleri sırasında Proudhoncu ilkelerden vazgeçerek, Marx'ın* düşüncelerinden etkilenmiş olan işçilerle birlikte tavır aldılar.

Yasama ve yürütme erklerini elinde toplayan ve bakanlık işlevi görmek üzere on komisyon oluşturan Komün Genel Konseyi, sahipleri tarafından terkedilmiş atölyelerin işçi birlikleri tarafından işletilmesini, fırın işçilerinin gece çalış-

→

yönetiminin kurulması için verilen mücadelede araç olan *Le National* adlı derginin kuruluşuna katıldı. X.Charles'ın devrilmesiyle sonuçlanan 1830 Temmuz Devrimi'nin ardından, burjuvazinin en varlıklı kesiminin kral adayı olan Louis-Philippe'in tahta çıkmasında oynadığı önemli rolden ötürü Devlet Konseyi üyeliğine getirildi.

Ekim 1830'da Aix-en-Provence'tan milletvekili seçilen Thiers, önce banker Jacques Laffitte'in (1767-1844) ardından banker ve sanayici Casimir Perier'nin kurduğu hükümetlerde maliye bakanı oldu. İçişleri bakanlığı yaptığı 1832 ve 1834-1836 yıllarında Paris'te baş gösteren cumhuriyetçi ayaklanmayla, Lyon'lu ipek dokumacılarının ayaklanmalarını sert yöntemler kullanarak bastırdı. Louis-Philippe'le dış politika konusunda anlaşmazlığa düştüğünden 1836'daki başbakanlık ve dışişleri bakanlığı kısa sürdü. Şubat 1840'ta yeniden aynı görevlere getirildikten sonra I.Napoléon'un kemiklerini sürgündeyken öldüğü St.Helena Adası'ndan Fransa'ya getirtmesi Napoléon efsanesinin canlanmasında önemli rol oynadı. Dış politikada, Mısır sorununda Osmanlı Devleti karşısında Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'yı destekleyerek, Fransa'yı İngiltere'yle savaşın eşiğine getirdiğinden Ekim 1840'ta yeniden görevden alındı. Bunu izleyen dönemde zamanının büyük bölümünü tarih çalışmalarına ayırarak ilk kitabının devamı niteliğindeki *Histoire du consulat et de l'empire*'in ("Konsüllük ve İmparatorluk Tarihi") ilk ciltlerini yayımladı.

Louis-Philippe'in devrilmesi ve II.Cumhuriyet'in ilanıyla sonuçlanan 1848 Şubat Devrimi'nin ardından kurulan geçici hükümeti destekleyerek Haziran 1848'de Kurucu Meclis'e seçildi.Devrimin kazanımlarını daha da ileriye götürmek isteyen işçilerin Haziran Ayaklanması'nın kanlı bir biçimde bastırılmasından yana tavır aldı. 1848'de cumhurbaşkanlığına seçilmesine destek olduğu Louis-Napoléon'un Aralık 1851'de gerçekleştirdiği darbeye, bunun ülkede ikinci bir imparatorluk rejiminin kurulmasının ilk adımı olduğunu ileri sürerek karşı çıktı. Bu nedenle tutuklanarak sürgüne gönderildi. Ertesi yıl ülkeye dönmesine izin verildikten sonra siyasi yaşamın dışında kalarak *Histoire du consulat et de l'empire*'in yeni ciltlerini yayımlamayı sürdürdü. Baştan sona I.Napoléon'un kişiliğine ve eylemlerine övgüyle dolu olan bu kitap, Fransa'da şoven milliyetçi duyguların gelişme-

malarının ve patronların işçilere para cezası kesmesinin yasaklanmasını, emniyet sandıklarının kaldırılmasını ve iş bulma kurumlarının yeniden örgütlenmesini kararlaştırdı. Ayrıca kilise ve devletin ayrılması, eğitim kurumlarının laikleştirilmesi, dinsel kurumların sahip olduğu tüm malların ulusal mülkiyet sayılması, öğrenimin zorunlu ve parasız olması, sürekli ordunun dağıtılarak yerine silahlı halkın geçirilmesi, meşru ve gayri meşru çocuklar arasındaki ayrımın kaldırılması kararlarını aldı. Bunları, yargıçların ve yüksek memurların seçimle işbaşına gelmesini, Komün üyelerininkiler de dahil olmak üzere en yüksek memur aylığının işçi ücretini aşmamasını, siyasal seçimlerin sık sık yinelenmesini ve seçilenlerin görevden geri alınabilmesini, Komün Genel Konseyi'nin yanı sıra, mahalle komiteleri, kulüpler, sendikalar yoluyla halkın yönetime etkin olarak katılmasını ve işleri denetlemesini öngören kararlar izledi. Bu dönemde mücadeleye etkin olarak katılan kadınların haklarının da genişletilmesi yönünde önlemler alındı.

Paris Komünü, kır emekçilerine "köylüye toprak, işçiye alet, herkese iş" sloganının yer aldığı bir çağrı yaparak bir ulusal federasyon kurulması yönünde girişimde bulunduysa da bu çağrı, yankı uyandırmasına karşın pratik bir etki yaratmadı. Komün'ün ulusal federasyon planının başarısızlığa uğramasında Paris'in bir yandan Prusya diğer yandan Versailles birlikleri tarafından kuşatılmış olması da önemli bir etken oldu. Lyon, Marsilya, Toulouse, Creuse, Saint-Étienne kentlerinde Komün benzeri yönetimler kurmak üzere başlatılan ayaklanmalar kısa sürede başarısızlığa uğradı. Thiers hükümeti, Komün'e karşı yoğun bir kampanya başlatarak, hükümete bağlı bütün görevlileri Paris'ten çekti. Bismarck* ile anlaşarak 60.000'ini Alman tutsak kamplarından salıverilen askerlerin oluşturduğu 170.000 kişilik bir ordüyu emrinde bulundurma hakkını elde etti. Komün'ün elindeyse yalnızca 30.000 kişilik bir askeri güç vardı.

Bir buçuk ay boyunca Paris çevresinde süren çatışmaların sonunda, Versailles birlikleri, 21 Mayıs 1871'de kentin batı kapılarından Paris'e girdiler. Bu taribten 28 Mayıs'a değin süren "kanlı hafta" sırasındaki sokak çarpışmalarında Dombrowski, Delescluze, Varlin* gibi Komün önderleri öldü. Komüncüler'in son dayanak noktalarından biri olan ve 200 federenin (Komün savaşçısı) sığındığı Père-Lachaise mezarlığı düştü ve sağ olarak ele geçirilenler "Federeler Duvarı" önünde kurşuna dizildi. Kanlı hafta sırasında ve Komün'ün bastırılmasından sonra savaş konseylerinin verdiği idam kararları sonucu, farklı kaynaklara göre sayıları 17.000 ile 35.000 arasında değişen Komüncü öldürüldü. Çoğunluğunu işçilerin oluşturduğu 13.000 kişi hapse mahkûm edilirken 7.000 kişi Yeni Kaledonya'ya sürgüne, 56 çocuk da ıslahevine yollandı. Thiers hükümeti, 1872'de çıkardığı ve 1901'e değin yürürlükte kalacak olan bir yasayla, "mülkiyet hakkını, aileyi, vatanı, dini ve dinsel inançları ortadan kaldırmayı" amaçladığı gerekçesiyle Fransa'da "herhangi bir enternasyonal birlik ya da derneğin" etkinlik göstermesini yasakladı ve Fransa'da işçi sınıfı hareketi, uzun bir süre yoğun baskı altında tutuldu.

sine hız verdi.

1863'te muhalefet adayı olarak katıldığı seçimleri kazanarak Yasama Meclisi'ne giren Thiers, mecliste "gerekli özgürlükler" olarak adlandırdığı, kişi, basın, seçim özgürlüklerinin tanınması için mücadele etti. III.Napoléon'un dış politikasını sert bir biçimde eleştirerek sürekli olarak Prusya'nın Fransa için oluşturduğu tehdide dikkat çekti. Buna karşın 1870'te Prusya'ya açılan savaşa, ülkenin buna hazırlıklı olmadığı gerekçesiyle karşı çıktı. Yenilginin ve II.İmparatorluk'un yıkılmasının ardından, Eylül 1870'te Cumhuriyetçiler'in kurduğu Ulusal Savunma Hükümeti'nde yer almayarak, Ocak 1871'deki teslim kararının sorumluluğundan sıyrıldı.

Savaşın Fransa'nın bozgunuyla sonuçlanacağını öngörmenin kendisine kazandırdığı saygınlık, Şubat 1871'de yapılan Ulusal Meclis seçimlerini büyük bir çoğunlukla kazanmasını sağladı. Aynı tarihte üyelerinin çoğunluğunu Monarşistler'in oluşturduğu Ulusal Meclis tarafından Fransa Cumhuriyeti Yürütme Gücü başkanlığına seçildi. Bismarck'la başladığı barış görüşmelerinin sonucunda, Şubat 1871'de Fransa'nın Alsace-Lorraine'i Prusya'ya bırakmasını ve bu ülkeye 5 milyar frank gibi son derece büyük bir savaş tazminatı ödemesini kabul etti. Ardından Gambetta önderliğindeki Cumhuriyetçiler'in muhalefetine karşın bu koşulları meclise onaylatmayı başardı. 10 Mayıs'ta Bismarck'la Frankfurt Antlaşması'nı imzaladıktan sonra, Paris Komünü adıyla bilinen ve 18 Mart'tan beri sürmekte olan işçi ayaklanmasının, 28 Mayıs'ta Prusya'nın desteğiyle kanlı bir biçimde bastırılmasını sağladı.

30 Ağustos 1871'de Fransa cumhurbaşkanlığına seçilen Thiers, bu görevi sırasında yüklü savaş tazminatını kısa sürede ödeyerek son Prusya askerlerinin ülkeden çıkmasını sağladı. Aynı dönemde zorunlu askerlik hizmetinin süresini beş yıla çıkaran bir yasa yürürlüğe girdi. 24 Mayıs 1873'te meclisin monarşist çoğunluğunun baskısıyla cumhurbaşkanlığından çekilmek zorunda kalan Thiers, bu tarihten ölümüne değin sürdürdüğü meclis üyeliği sırasında Mac-Mahon yönetimine karşı yürütülen cumhuriyetçi muhalefetin saflarında yer aldı.

• YAPITLAR (başlıca): *Histoire de la révolution française*, 10 cilt, 1823-1827, ("Fransız Devrimi'nin Tarihi"); *Histoire du cosulatet de l'empire*, 20 cilt, 1845-1862, ("Konsüllük ve İmparatorluk Tarihi"); *Discours parlementaires de M.Thiers*, A.Calmon (der), (ö.s.), 1870-1889, ("M.Thiers' in Parlamento Söylevleri"); *Memoirs 1870-1873*, (ö.s.), 1903, ("Anılar 1870-1873).

• KAYNAKLAR: M.S.Allison, *Monsieur Thiers*, 1932; H.Malo, *Thiers 1797-1877*, 1932; C.H.Pomaret, *Monsieur Thiers et son temps*, 1948.

• BAKINIZ: BISMARCK, GAMBETTA, GUIZOT, LOUIS-PHILIPPE, MAC-MAHON, MIGNET, NAPOLÉON III, VARLIN.

THİEU, Nguyen Van
(1923)

Vietnamlı asker ve devlet adamı. 1967-1975 arasında Güney Vietnam Cumhuriyeti'ni diktatörlükle yönetmiştir.

5 Nisan 1923'te Phan Rang'da doğdu. Küçük toprak sahibi bir çiftçinin oğluydu. Buddhacılık'ın yaygın olduğu ülkesinde, Katolik eğitimi veren bir okula giderek Katoliklik'i benimsedi. Daha sonra devam ettiği askeri okulu 1948'de bitirerek Fransa'ya gitti ve orada askeri öğrenimini sürdürdü. Ülkesine dönüşünden 1954 Cenevre Antlaşması'na değin Ho Şi Minh önderliğindeki ulusal kurtuluş güçlerine karşı Fransa sömürge yönetiminin yanında savaştı.

Cenevre Antlaşması'ndan sonra güneydeki Vietnam ordusunda görev aldı ve Ekim 1955'te devlet başkanlığına seçilen ve kendisi gibi Katolik olan Ngo Dinh Diem'i destekledi. 1957'de ABD'ye giderek bir süre askeri öğrenim yapan Thieu, 1960'ta I.Piyade Tümeni komutanlığına getirildi. 1963'te katıldığı bir darbeyle Diem'in devrilmesinden sonra, etkinliğini artırarak 1964'te kolordu komutanı oldu. 1964-1965 yıllarında başbakan yardımcısı ve milli savunma bakanı olarak görev yaptı. Uzun süren hükümet değişikliklerinden sonra, Şubat 1965'te, aralarında kendisinin de bulunduğu bir grup yüksek rütbeli subayın silahlı kuvvetler başkomutanı Nguyen Khanh'ı (1927) azlederek yönetimi ele almasından sonra kurulan Silahlı Kuvvetler Konseyi'nin başkanlığına getirildi. Haziran 1965'te konseyin Ulusal Önderlik Komitesi adı altında tüm yetkileri ele almasından sonra, general Nguyen Kao Ki (1931) başbakan, Nguyen Van Thieu da devlet başkanı oldu. Önceleri daha etkin olan Kao Ki'nin yanında ikinci planda kaldıysa da, sonradan ABD'nin de desteğini alarak tartışmalı geçen Eylül 1967 seçimlerinde devlet başkanlığına seçildi; Kao Ki de yardımcısı oldu.

Devlet başkanlığı süresince ABD askerlerinin desteğiyle Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) gerillalarına karşı savaşı sürdürmeye çalıştı ve içte muhalefeti baskı altına alarak otoriter bir yönetim kurdu. Ancak, ulusal kurtuluş güçlerinin Ocak 1968'deki başarılı Tet saldırısından sonra, ABD'nin isteğiyle, Paris'te başlayan barış görüşmelerine katılmayı kabul etti. Öte yandan, otoriter yönetimi pekiştirmek amacıyla Ağustos 1969'da sivil başbakanı görevden alarak yerine bir generali atadı. 1971'de aday olma koşullarının son derece kısıtlı olması nedeniyle hiçbir muhalif adayın katılmadığı seçimlerde devlet başkanlığına seçildi.

ABD'nin isteğiyle Ocak 1973'te ateşkes antlaşmasını imzalamasına karşın, antlaşma uyarınca yapılması gereken demokratik seçimler konusunda uzlaşmaz bir tutum takınan Thieu, UKC'nin kurmuş olduğu Geçici Devrim Hükümeti ile bir antlaşmaya varamadı ve çatışmalar yeniden başladı. Thieu, 1975 yılının başlarında ülkenin kuzeyinde büyük yenilgilere uğrayan Güney Vietnam birliklerini Saygon'u savunmaya çağırdıysa da, dağınık bir biçimde geri çekilen birlikler gerekli mevzileri tutamadılar ve

Saygon kuşatıldı. Uzun süre istifa etmesi doğrultusundaki isteklere direnen Thieu, 21 Nisan 1975'te ABD'yi suçlayan bir konuşma yaptıktan sonra istifa etti. Kısa bir süre sonra, Amerikalılar'la birlikte ülkeyi terkederek, önce Tayvan'a, oradan da İngiltere'ye gitti.

• BAKINIZ: HO Şİ MİNH, L.B.JOHNSON, NGO DINH DIEM, NGUYEN HUU THO.

THOMAS [Aquino'lu]

(1225-1274)

"İnanmak için anlıyorum, biliyorum"

İtalyan, tanrıbilimci. Usla inanın ayrılığını, bilinen bir nesnenin inanılan bir nesne olmadığını ileri sürmüş, Aristoteles öğretisini yeniden yorumlamıştır.

Napoli yakınlarındaki Aquino'da doğdu, 7 Mart 1274'te Fossa-Nova'da öldü. Soylu bir aileden geliyordu. İtalyanca adı Tomasso'dur. İmparator II.Friedrick'in yeğeni olduğundan, iyi bir öğrenim görmesi için, önce Monte Cassino'da Benedikten Manastırı'nda, sonra imparatorun isteği üzerine Napoli Üniversitesi'nde retorik, dilbilgisi, diyalektik, aritmetik, geometri, gökbilim ve mantık öğrenimi gördü. Kardeşlerinin isteklerine uyup dünya işlerine karışmaya, atalarından kalan gelirleri eğlencelerde yemeye yanaşmadığından, bir süre manastırdan kaçınlarak, güzel bir kadınla, gözetim altında bulundurulan ıssız bir yere kapatıldı. Thomas, bu durum karşısında da, duygularının, doğal eğilimlerinin etkisi altında kalmadı, direndi, sonunda Dominiken tarikatına girdi. 1244'te Paris'e giderek tanrıbilimci ve filozof Albertus Magnus'tan felsefe okudu, bir süre de Köln'de felsefe ve tanrıbilim konularında çalıştı.

Thomas, tanrıbilim çalışmalarını sürdürmek için, 1252'de Paris'e gitti, Saint-Jacques manastırında tanrıbilim öğretmeni oldu. 1256'da doktor sanını aldı. 1259'a değin Paris Üniversitesi'nde tanrıbilim okuttu, İtalya'ya dönünce, 1260'ta tarikatın yöneticiliği, papa IV. Urbanus'un isteği üzerine de, kutsal törenleri düzenlemekle görevlendirildi. Aristoteles öğretisi üzerindeki çalışmalarıyla ilgi çekince, 1269'da yeniden Paris Üniversitesi'nde göreve çağrıldı. 1272'de, bir yıl süreyle, Napoli'de felsefe ve tanrıbilim okuttu. 1274'te Lyon Konsili'ne giderken, Maenza şatosu yakınında Fossa-Nova Manastırı'nda öldü. 1323'te papanın buyruğu üzerine "azizler" arasına alındı.

Us ve inan

Thomas felsefesinin odağını us ile inan arasındaki bağlantı oluşturur. Bütün sorunların çözümü bu iki kavramın ışığı altında aranır. Ona göre us önemli bir yetidir, ancak sınırlıdır, tanrıbilim sorunlarını çözecek durumda değildir. Özellikle yaratılış sorunu birtakım güçlükleri içerdiği gibi usun sınırlarını da aşar, daha yüksek aşamada bulunan bir kavrama yetisini gerektirir. Bu üstün yeti de inandır, tanrısal sorunları içeren alana yalnız o girebilir. Bu nedenle us inanın denetimi altında iş görebilir, konuları açıklamaya çalışabilir. İnandan yoksun bir us verimsizdir, güven verici değildir. Us düzenleyici bir yetidir, inan ise konunun özüne işleyici, aydınlatıcı, onu bir bütünlük içinde kavrayıcı niteliktedir. Thomas'a göre Tanrı kayrası doğayı, inan ise felsefeyi yetkinleştirir, ona daha geniş ve anlamlı bir içerik kazandırır. İnan ile dolu bir kimsede usun etkisinden doğan kuşku bulunmaz, çünkü böylesi kimseler üstün yetilidir, ermiştir (aziz), tanrısal gizler onlara ve meleklere kavranabilen birer gerçek niteliğinde görünür.

Thomas, tanrıbilimin bir öğreti olarak doğduğu ilk dönemlerdeki *credo ut intelligam* (anlamak için inanıyorum) görüşünden yola çıkarak us ile inanın sınırlarını belirlemeyi amaçlar, inanılanla bilinen arasındaki ayrımı gösterir. Ona göre anlamak için önce inanmak, sonra da bunları us ilkelerine dayanarak kavramak, açıklamak gerekir. Burada inanılanla bilinen birbirine eşit ya da özdeştir. Oysa insanın inanmak için bilmesi gerekir. Bu durumda da *intelligam ut credam* (inanmak için anlıyorum, biliyorum) demek gerekir. İnanma ile bilmenin alanları ayrıdır, inanmanın dayanağı inan, bilmenin dayanağı ise ustur. Bu ikisini özdeş varlık ortamında bulma olanağı yoktur. Sözgelişi Üçleme *(trinitas)*, Tanrı'nın biçim bakımından insana benzemesi, kurtuluş, evrenin yedi günde yaratılışı gibi Hıristiyanlık'ın tartışma götürmeyen inanç ürünleri usa aykırı değil, ancak usla kavranacak durumda da değildir. Oysa dinin temel ilkeleri, Tanrı'nın kuşkusuz varlığı, ölümsüz, önsüz-sonsuz olduğu, tinsel bir nitelik taşıdığı bilinebilir, tanıtlanabilir. Çünkü bilgi, tanrısal ışığı kavramak için gereken önverileri, önkoşulları sağlar, bundan sonrası tanrısal bildiri alanına girer, inanı ilgilendirir. Usun düzenlediği bilim "inan tapınağının girişidir, felsefe ve bilim yalnız bu alanı aydınlatabilir. Oysa tapınağın içini ancak tanrısal bildiri ışıklandırır", bu ışığı da inan kavrayabilir. Thomas, bu açıklamalarıyla, inan-us bağlantısına dayanarak varlık sorununa geçer ve bilme olayıyla varlığı karşı karşıya getirir. Yalnız, var olan bilinebilir, yalnız var olana inanılabilir.

Thomas'ın geliştirdiği kurama göre bilginin kaynağı deneydir. Duyularla sağlanan izlenimler, görüntüler *(species sensibilis)* bilgi niteliği taşımaz, onların bilgiyi oluşturan genel kavramlar *(species intelligibilis)* durumuna gelmesi için anlığın *(intellectus)* süzgecinden geçmesi, işlenmesi, son biçimini alması gerekir. Bilgi konusunda, kavramın gördüğü iş, nesnelerin genel özlerini, onları belli bir varlık öbeğinde toplayan niteliklerini vermesidir. Nesnel olmayan, yalnız bellekte tinsel olarak bulunan varlıklar ise, doğal ortamdan edinilen, sonra anlıkta bilgiye dönüştürülen izlenimlere dayalı benzetimle *(analogi)* kavranabilir. Çünkü bilmek, bir nesnenin özünü, bu özün anlıkta yarattığı etkilerini, birbiriyle özdeş ve uyumlu duruma getirerek düşünceyi yansıtmaktır. Nesnenin düşüncede yansıyan izlenimi, örneği, özüne, doğal yapısına uyarsa sağlanan bilgi doğrudur. Thomas buna nesnenin anlıktaki örneğine uygunluğu *(adaequatio rei et intellectus)* demektedir.

Thomas, bu işlemden sonra, en yüksek aşamada bulunan varlık *(ens)* kavramına ulaşır. Bu alanın bilimi varlıkbilimdir *(ontologi)* ve bütün bilimlerin temeli niteliğindedir. Varlıkbilimin temelini kendiliğinden *(sponte sua)* kesin ilkeler oluşturur. Bu ilkeler mantığın, varlıkbilimin ve düşünme yetisinin genel geçerlik taşıyan yasalarıdır. Çelişmezlik önermesi,

bütün parçalarından büyüktür ve her etkinin bir nedeni vardır biçiminde dile getirilen bu yasalar hem nesnelerin özünde hem de düşüncede bulunur. Bu üç yasanın doğruluğu, kesinliği tanıtlamayı gerektirmez. Her nesnede ne olduğunu, ne nitelik taşıdığını bildiren öz *(essentia)* ile onun varoluşunu *(existentia)* gösteren öğe ayrıdır, ancak Tanrı'da öz ile varoluş birdir, onları ayrı düşünme olanağı yoktur. Thomas bu görüşten yola çıkarak devinimden bir "ilk devindirici", göreli iyiden "salt iyi" olan bir varlığın bulunduğu kanısına varır. Nesnelerden başlayıp Tanrı'ya değin yükselen bu kanıtlamaya "kozmolojik kanıtlama" denir.

Thomas, yaşadığı dönemde, tanrıbilimin temel sorunlarından biri olan tümeller *(universalia)* üzerinde de durur. Ona göre nesnenin özünü oluşturan tümeller nesnede vardır. Bunlar nesnelerin özünü biçimlendiren temel öğelerdir *(forma substantialis)*, nesneye birey *(individuum)* niteliği kazandırır. Bu biçimler *(forma)* maddede, sonradan gelişmeye, açılmaya elverişli durumda, gizilgüç *(potentia)* olarak vardır. Evrende oluş durumuna geçen ne varsa bu gizilgüçlerin açılımıdır. Oluş belli bir ereğe *(finis)* yöneliktir, bu da oluşu başlatan ve en yüce iyi olan Tanrı'dır. Evren değişik varlık aşamalarından kurulu bir bütündür, bu bütünün doruğunda Tanrı bulunur, öteki varlık türleri ise melekler, insanlar, hayvanlar, bitkiler ve maddedir. Canlılık bitkisel varlık alanında bir güç olarak ortaya çıkar, basamak basamak yükselir.

Ahlak sorununa istenç özgürlüğü açısından bakan Thomas'a göre tinsel yetilerin en üstünü usla istençtir. Us istençten üstün olmasına, onu yönlendirmesine karşın, istenç özgürdür, seçme yeteneği vardır. İşte, istencin bu seçme özgürlüğü *(liberum arbitrium)* ahlakın temel ilkesidir. Bu nedenle özgür istence dayanan bir eylem iyi olabilir, bu iyi oluş da Tanrı'nın yarattığı nesneler düzenine uygunlukla sağlanır. Bu eylemlerin özgür istence, düzenleyici usa dayalı düşüncelerden kaynaklanması gerekir. Thomas'a göre ahlakın ölçülülük, bilgelik, doğruluk ve yiğitlik gibi dört değeri yanında, Hıristiyanlık'tan gelen inan, sevgi, umut gibi üç öğesi daha vardır.

Devlet doğal bir gerekimin sonucudur, görevi erdemli bir yaşamı gerçekleştirebilmek için insanları yetiştirmek, eğitmek, yetkinleştirmektir. Devletin doğuşunda başlıca etken Tanrı isteğidir, bu nedenle devletin başında bulunanlara uymak bir ödevdir. Devletin başında bulunanların da yetkin, bilge kişiler olması gereklidir. İnsan, ancak devlet içinde yaşayabilen, varlığını devlete borçlu olan bir canlıdır, bu yüzden de toplumsaldır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Quaestiones disputatae*, 1256-1273, ("Tartışılan Araştırmalar"); *Summa contra gentiles*, 1261-1264 ("İnançsızlara Karşı Toplu Yapıt"); *Summa theologiae*, 1265-1273, ("Tanrıbilim İçin Toplu Yapıt").

• **KAYNAKLAR:** R.L.Fetz, *Ontologie der Innerlichkeit bei Thomas von Aquino*, 1975; Hessen, *Thomas und Wir*, 1955; F.J.Kovach, *Die aesthetik des Thomas von Aquino*, 1961; A.Lutyen, *Das Menschenverständnis nach Thomas von Aquino*, 1976; J.J.Pouson, *Saint Thomas Aquinas De Principiis Naturae*, 1950.

• **BAKINIZ:** ALBERTUS MAGNUS, BONAVENTURA, İBN RÜŞD.

THOMAS, Dylan
(1914-1953)

İngiliz şair ve öykü yazarı. İngiliz lirik şiir geleneğinin son ve güçlü temsilcilerindendir.

◄ *Öz, oluş, varlık*

Dylan Marlais Thomas 27 Ekim 1914'te Galler bölgesindeki Swansea kentinde doğdu, 9 Kasım 1953'te New York'ta öldü. Babası İngilizce öğretmeniydi. Thomas, Swansea'daki ortaokulu bitirdikten sonra okumadı. Buna karşılık edebiyat bilgisi, ona küçük yaştan beri Shakespeare'den parçalar okuyan babasının da yardımıyla, oldukça gelişmişti.

Thomas ilk şiir kitabı *18 Poems*'i ("18 Şiir") 1934'te yayımladı. Londra'ya yerleştikten sonra edebiyat çevrelerinde tanındı. Ama ailesini geçindirmek ve giderek artan içki parasını çıkarmak için yazdığı radyo oyunları ve film senaryolarından elde ettiği gelir yetersiz kalıyor ve borçları sürekli büyüyordu. II.Dünya Savaşı'nda kısa bir süre askerlik yaptı. Kendini "barışçı", kimi zaman da "komünist" olarak tanımlıyordu. Ama siyasetle olan ilişkisi, zenginlere karşı içgüdüsel bir düşmanlık ve yoksullara karşı bir sempatiden öteye geçmiyordu.

Savaştan sonra BBC'deki şiir programlarını sürdürdü. Olgunluk döneminin şiirlerini 1949'da *Deaths and Entrances* ("Ölümler ve Girişler") adlı kitapta topladı. 1950'de, para kazanmak amacıyla, ABD'de edebiyat konusunda konferanslar vermeye gitti. Bu konferanslarda okuduğu şiirleriyle büyük ilgi topladı. ABD yolculuklarını 1952 ve 1953'te de tekrarladı. Son yolculukta, 39. yaşgününü kutlarken, aşırı içkiden ötürü hastalandı ve kaldırıldığı hastanede öldü.

◄ *Ahlak anlayışı*

Thomas, 1939'a kadar yayımladığı ilk üç kitabındaki şiirlerle, Gerçeküstücülük'ün İngiliz şiirindeki temsilcisi olarak değerlendirilmişti. Bu dönemde dili zorluyor, James Joyce'un etkisi altında kalarak yeni sözcükler oluşturuyor ve sözcük oyunlarından yararlanıyordu. *Deaths and Entrances* ve *In Country Sleep* ("Kır Uykusunda") kitaplarındaki şiirlerinde temalar ve dil yalınlaşırken müziksel yapı daha karmaşıklaşıp zenginleşmişti.

Thomas'a göre şiir, varlığın çıplak ve aydınlık özüne ulaşmak için yapılan ritmik bir harekettir. Hemen hemen tüm yapıtlarındaki tema ölümle yaşamın birliği, sürekliliğidir. Thomas ölümü "ehlileştirmeye", doğum-olgunlaşma-çürüme-yeniden doğumdan oluşan doğal döngünün bir parçası olarak kavramaya çalışmıştır. Ama onun şiirine asıl özgünlüğünü ve gücünü veren, bu oldukça geleneksel temayı işlerken kullandığı çarpıcı ritim, keskin ve parlak imgelerdir. Şiirlerinde mutlaka kendini gösteren trajik boyuta karşılık, *A Portrait of the Artist as a Young Dog* ("Sanatçının Genç Bir Köpek Olarak Portresi") adıyla yayımlanan otobiyografik denemeleri ve *Adventures in the Skin Trade and Other Stories*'deki ("Deri Ticareti Serüvenleri ve Başka Öyküler") öyküleri, keyfine düşkün, vurdumduymaz görünen, duyarlı ve zeki bir kişiliği yansıtır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *18 Poems*, 1934, ("18 Şiir"); *Twentyfive Poems*, 1936, ("Yirmi Beş Şiir"); *The Map of*

Love, 1939, ("Aşkın Haritası"); *Deaths and Entrances*, 1946, ("Ölümler ve Girişler"); *In Country Sleep*, ("Kır Uykusunda"); *Collected Poems*, 1953, ("Toplu Şiirler"). Öykü: *The Portrait of the Artist as a Young Dog*, 1940, ("Sanatçının Genç Bir Köpek Olarak Portresi"); *Adventures in the Skin Trade and Other Stories*, (ö.s.),1955, ("Deri Ticareti. Serüvenleri ve Başka Öyküler").

THOMAS, William Isaac
(1863-1947)

ABD'li sosyolog. Kültür ve kişilik arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalarıyla tanınmıştır.

13 Ağustos 1863'te Virginia Eyaleti'nde Russell County'de doğdu, 5 Aralık 1947'de California Eyaleti'nde Berkeley'de öldü. 1884'te bitirdiği Tennessee Üniversitesi'nde çağdaş ve klasik diller üzerine doktorasını yaptı ve aynı konuda ders verdi. 1888'de Avrupa'ya giderek, Göttingen ve Berlin üniversitelerinde bir yıl öğrenim gördü. ABD'ye dönüşünde Oberlin College'da ders verdi. 1896'da Chicago Üniversitesi'nden sosyoloji dalında yeni bir doktora derecesi elde etti. 1894-1918 arasında Chicago Üniversitesi'nde, 1923-1928 arasında New York'taki New School for Social Research'de ve 1936-1937 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde ders verdi. 1927'de Amerikan Sosyoloji Derneği'ne başkan seçildi.

Thomas'ın ilk çalışmaları cinsiyetin sosyal psikolojisi üzerineydi. *Sex and Society* adlı kitabında ("Cinsiyet ve Toplum") erkek-kadın arasındaki davranış farklılıklarının hem organik hem de sosyokültürel etmenlere dayandığını ileri sürdü. R.Park ve E.Burgess gibi toplumsal yaşamı isteklerle açıklayan "dört istek" kuramını geliştirdi. Yeni deneyimler, üstünlük, güvenlik ve ün olmak üzere dört temel kategoriye ayırdığı isteklerin, korku, sevgi ve öfke gibi temel duygusal tepkilerden kaynaklandığını vurguladı. Önce insan davranışlarının tüm biçimlerinin sonuçta besin ve cinsellik açlığı gibi iki temel isteğe indirgenebileceğini öne sürdüyse de daha sonra istekleri yarı biyolojik ve yarı toplumsal olarak tanımladı. 1920'lerin sonuna doğru ise isteklerle ilgili kuramını terkederek insan davranışlarının durumlara göre tanımlanması yaklaşımını geliştirdi. Davranışların, organizma, nesnel çevre ve öznel tavırlardan oluşan "durumları" kapsayan birtakım koşullar tarafından belirlendiğini öne sürdü.

Thomas'ın diğer bir ilgi alanı değişim konusuydu. *The Polish Peasant in Europe and America* ("Avrupa'da ve Amerika'da Polonyalı Köylüler") adlı kitabında, uyum sorunun araştırılmasından yola çıkarak, çeşitli toplumlardaki farklı değişim süreçlerini karşılaştırmalı olarak inceledi. Ona göre, köylü toplumlarında değişimin yavaşlığı yeni öğelerin var olan kültürel yapıyla birleşmesine izin verirken, çağdaş toplumlarda hızlı ve karmaşık olan değişim, geleneksel toplumsal denetimi zayıflatmakta, grup dayanışmasını parçalayarak davranışı bireyselleştirmektedir. Thomas'a göre egemen normlardaki her değişiklik, "toplumsal yeniden örgütlenme" sürecinde ele alınarak ya var olan normları ve değerleri korumaya yönelik kolektif bir tepkiye ya da sapmaların yaygınlaşmasına neden olur. Bu durum ise "toplumsal çözülme"ye yol açarak, ya yeni normların genç kuşaklar tarafından kabul edilmesini, ya da yetişkinler arasındaki düşünce birliğinin bozulmasını doğurur. Bu süreçlerin çok sık görüldüğü çağdaş toplumlarda değişen koşullara uygun yeni kuralların ve kurumların geliştirilmesi anlamına gelen "toplumsal yeniden yapılanma"ya gereksinim doğar. Thomas'ın değişim sürecini çözümlemesi daha çok boşanma, suç işleme, ruhsal hastalıklar gibi noktalarda odaklaşır. *The Unadjusted Girl* ("Uyumsuz Kız") adlı kitabı da bu tür çalışmalarından biridir.

- YAPITLAR (başlıca): *Sex and Society*, 1907, ("Cinsiyet ve Toplum"); *Source Book for Social Origins*, 1909, ("Toplumsal Kökenler İçin Kaynak Kitabı"); *The Polish Peasant in Europe and America* (F. Znaniecki ile), 5 cilt, 1918-1920, ("Avrupa'da ve Amerika'da Polonyalı Köylüler"); *The Unadjusted Girl*, 1923, ("Uyumsuz Kız"); *Primitive Behavior*, 1937, ("İlkel Davranış").

- BAKINIZ: E. BURGESS, PARK, ZNANIECKI.

THOMASIUS, Christian
(1655-1728)

Alman, filozof. Felsefe ve bilimin topluma yararlı olabilmesi için halk diline dayanması gereğini savunmuştur.

1 Ocak 1655'te Leipzig'te doğdu, 23 Eylül 1728'de Halle'de öldü. Filozof Thomasius Jacob'un (1622-1684) oğludur. Ortaöğreniminden sonra Leipzig Üniversitesi'nde felsefe ve hukuk okudu. Bir süre sonra bu üniversitede öğretim üyesi oldu. Önce Aristoteles felsefesini inceledi, bunun tutarsızlığını ileri sürünce kilisenin ve gelenekçi felsefeye bağlı çevrelerin tepkisiyle karşılaştı. Leipzig Üniversitesi'nde derslerini Latince değil de Almanca vermekte direnince 1687'de görevden uzaklaştırıldı, Halle'ye gitti. Prusya yönetiminin yardımıyla 1694'te Halle Üniversitesi'ni kurdu.

Thomasius, biri felsefe ve hukuk, öteki dil olmak üzere, iki konuda öncü sayılır. Ona göre felsefe yalnız us ilkelerine dayanmalı, kaynağını yaşamda bulup insana yararlı olmalıdır. Felsefenin görevi, Aristoteles'in öğretisinde görülen kavram oyunculuğu değil, yaşamı aydınlatmak, insanı eğiterek geliştirmektir. Bu konuda, yasalarla toplumu düzenleme, bireyler arasında denge sağlama, felsefenin izinde yürüyen hukukun işidir. Bu nedenle hukukla felsefenin birlikte çalışması gerekir. Bilgi, bir kavram birikimi olmamalı, yaşamda duyulan gereksinmeleri giderecek olanakları bulmanın yollarını göstermelidir. Çünkü, insanı aydınlatan bilginin bir değeri vardır.

Thomasius'a göre felsefenin, bilimin topluma yarar sağlaması kolay anlaşılır olmasına bağlıdır. Anlaşılmada kolaylığı yaratan tek öğe de dildir. Bu nedenle bilimin, felsefenin dili "halkın dili" olmalıdır. En tutarlı felsefe halkı aydınlatan, onda yaşama bilinci uyandıran, onu geliştirendir. Felsefeyle halkın arasın-

da, dilin başkalığından doğan bir kopukluk varsa bilgiden beklenen aydınlığı, yararı sağlama olanağı da yoktur.

Thomasius'un hukuk anlayışı ahlak öğretisine dayanır. Ona göre doğal hukuk kurallarıyla genel ahlak ilkeleri özdeştir. Çünkü her ikisinde de düzenleyici öğenin kaynağı ustur. Önceleri H.Grotius'un doğal hukuk kuramından esinlenen Thomasius, sonradan, hak kavramının temelinde "sevgi"nin bulunduğu görüşünü savunmuştur. Bu sevgi, kişisel bir eğilim, özel bir yarar duygusu anlamına gelmez, bireyler arasında denge ve uyumu sağlamaya yöneliktir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fundamenta juris naturae et Gentium*, 1705, ("Toplumsal ve Doğal Hukukun Temelleri").

THOMPSON, Benjamin

Bak. RUMFORD, Benjamin Thompson, Kont

THOMPSON, William
(1780 ?-1833)

İrlandalı iktisatçı ve düşünür. Rekabetçi kapitalist sistemdeki gelir bölüşümüne karşı çıkan ilk sosyalist düşünürlerdendir.

Cork'ta doğdu, 1833'te öldü. Toprak sahibi bir aileden gelmekteydi. Önce Jeremy Bentham'ın ve Yararcılık felsefesinin, sonra da Robert Owen'ın ütopik sosyalist düşüncelerinin etkisi altında kaldı. En önemli kitabı *An Inquiry Into the Principles of the Distribution of Wealth Most Conducive to Human Happiness*'de ("Zenginliğin İnsanlığın Mutluluğuna En Uygun Bölüşümü İlkelerine Giriş") bu iki düşünürün etkisi görülmekle birlikte, iktisadi konularda özgün düşünceler de geliştirdi. Birikmiş servetin büyüklüğünün değil bireylerin en çok mutluluğunu sağlayacak biçimde bölüşülmesinin önemli olduğunu ileri sürerek, rekabetçi kapitalist sistemdeki eşitsiz bölüşüm ile kooperatif üretim sistemindeki adil bölüşüm arasındaki farklılığa işaret etti.

Daha sonra yayımladığı *Labour Rewarded* ("Ödüllendirilmiş Emek") ve *Practical Directions for the Establishment of Communities* ("Toplulukların Kurulması İçin Pratik Yönergeler") ile Owencı kooperatif hareketinin en güçlü kuramcılarından biri durumuna gelen Thompson, çalışan sınıfların kendi güçlerinin farkına varmaya başladıklarını ve yakında seslerini yükselteceklerini ileri sürdü. Sınai gelişmenin yeni iktisadi ve toplumsal sorunlar ortaya çıkardığı ve sendikalaşma hareketinin emekçiler arasında yaygınlık kazanmaya başladığı bu dönemde, Thompson, sermayeyi değer yaratmayan ve dolayısıyla üretken olmayan bir kategori olarak niteledi ve değerin tek yaratıcısının emek olduğunu savundu. İşçilerin, sendikalar ve kooperatifler oluşturarak sömürüden korunabileceklerini ve kapitalizmin yerine tüm üretim kaynaklarına ortakça sahip olan özyönetim topluluklarını geçirebileceklerini öne sürdü.

1831 ve 1832 kooperatif kongrelerinde yer alarak, kooperatif misyonerleri atanmasını ve bu misyonerlerin gerçeği yaymalarını önerdi. Thompson'un kârı ve rantı, emekçilerden alıkonulmuş değerin bir parçası olarak nitelemesi ve sömürüye karşı çıkması, onun, kapitalizme siyasal ve ahlaksal olduğu kadar iktisadi anlamda da karşı çıkan öncü sosyalist düşünürler arasında sayılmasına yol açmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *An Inquiry Into the Principles of the Distribution of Wealth Most Conducive to Human Happiness*, 1824, ("Zenginliğin İnsanlığın Mutluluğuna En Uygun Bölüşümü İlkelerine Giriş"); *Labour Rewarded*, 1827, ("Ödüllendirilmiş Emek"); *Practical Directions for the Establishment of Communities*, 1830, ("Toplulukların Kurulması İçin Pratik Yönergeler").

• **BAKINIZ:** BENTHAM, Robert OWEN.

THOMSEN, Christian Jurgensen
(1788-1865)

Danimarkalı arkeolog ve müzeci. Arkeolojiye Üç Çağ Sistemi ayrımını getirmiştir.

29 Aralık 1788'de Kopenhag'da doğdu, 21 Mayıs 1865'te aynı kentte öldü. Küçük yaştan başlayarak eski yapıtlarla ilgilendi. Baba mesleği olan gemi taşımacılığı işinden ayırdığı zamanda gönüllü olarak Danimarka Eski Yapıtlar Kraliyet Komisyonu sekreterliğini yaptı. Nümizmatik alanındaki ilgisi sonucu büyük bir sikke koleksiyonu oluşturdu. 1816'da Kopenhag Üniversitesi'nin kütüphanesinde kurulan Danimarka Ulusal Müzesi'nin ilk müdürü oldu ve bu görevini ölümüne değin sürdürdü. 1841'de de ilk etnoğrafya müzesinin kurulmasını sağladı.

Müzedeki İskandinavya'ya ait arkeolojik buluntuların sınıflandırılmasında, öncelikle eşyanın cinsine, daha sonra kullanım amacına yönelik ayrımlar geliştirdi. Tarihöncesi insanların ilk olarak taş araçlar kullandıklarını, daha sonra bakırı bularak işlediklerini ve zamanla araç yapımında bronz alaşımını ve demiri kullanmayı öğrendiklerini varsayarak eldeki eşyaları taş, bronz ve demir araçlar olarak ayırdı. 1819'da Christiansborg Kraliyet Sarayı'nın müze olarak ayrılan bölümünde koleksiyonu bu şemaya göre düzenlenmiş biçimiyle halka açtı. Daha sonra, kullanıma bakarak geliştirdiği alt ayrımlarla mızraklar, kapkacak ve dinsel eşyalar gibi gruplar oluşturdu. Bu doğrultuda sürdürdüğü 20 yıllık çalışma sonunda, 1836'da Üç Çağ Sistemi'nin temellerini açıklayan yapıtını yayımladı. Yapıt ertesi yıl Almanca'ya ve 1848'de de İngilizce'ye çevrildi. Önce İsveç'te, daha sonra Almanya'da kabul gören sistem, çeşitli müzelerin düzenlenmesinde uygulandı. Thomsen'in bu basit ve teknolojiye dayalı ayrımı, yardımcısı J.J.A. Worsae ve daha sonra İsveçli arkeolog Oscar Monte tarafından geliştirildi.

• **BAKINIZ:** ESİN, J.LUBBOCK, WORSAE.

THOMSEN, Vilhelm
(1842-1927)

Danimarkalı dilbilimci. Orhun Yazıtları'nı çözmüştür.

Vilhelm Ludvig Peter Thomsen, 25 Ocak 1842'de Kopenhag'da doğdu, 12 Mart 1927'de Kopenhag yakınlarındaki Valby'de öldü. Dillere karşı çok küçük yaşta ilgi duydu ve birçok yabancı dil öğrendi. Ortaöğreniminden sonra 1859'da Kopenhag'da klasik diller, Kuzey dilleri ve karşılaştırmalı dilbilim alanlarında eğitim gördü. Önde gelen Batı kültür dillerinden başka Sanskitçe, Arapça, İspanyolca, Portekizce, Rusça, Fince ve Macarca da öğrenerek bildiği dillerin sayısını 16'ya yükseltti. 1869'da doktora derecesini aldı. İki yıl çeşitli Avrupa kentlerini gezerek bilimsel araştırmalarda bulundu. 1871'de doçent, 1875'te profesör, 1887'de ordinaryüs profesör oldu. Bu arada, 1876'da Danimarka Bilimler Akademisi'ne üye, 1909'da da başkan seçildi. 1913'te emekliye ayrıldı.

Thomsen pek çok Avrupa dili konusunda önemli araştırmalar yapmış ve yayımlamıştır. Türkoloji alanında da önemli çalışmaları vardır. Ama en önemli başarısı 1893'te Orhun Yazıtları'nı çözmesi olmuştur. 1889'da Kuzey Moğolistan'daki Orhon Irmağı kıyısında Rus yazar Nikolay M.Yadrintsev'in bulduğu bu yazıtlar, 732-734 arasında Göktürk Hakanı Bilge Kaan ile kardeşi Kül Tigin adına dikilmişti. Üstlerinde bilinmeyen bir alfabeyle yazılmış yazıların yanı sıra, Çince yazılar da bulunuyordu. Thomsen bu bilinmeyen yazının eski Türkçe olabileceği varsayımından yola çıkarak ve Türkçe'nin yapısal özelliklerinden yararlanarak, 38 harflik Orhun alfabesini oldukça kısa bir sürede çözdü ve Orhun Yazıtları'nın okunmasını sağladı. Bu, Mısır hiyerogliflerinin, eski İran ve Asur-Babil çivi yazılarının okunmasından sonra, eski dillerin çözülmesi konusunda 19.yy'ın en büyük başarılarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Den gotiske Sprogklasses Indflydelse paa den finske*, 1869, ("Germen Dillerinin Fin-Lap Dilleri Üzerindeki Etkisi"); *The Relations Between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State*, 1877, ("Eski Rusya ile İskandinavya İlişkileri ve Rus Devleti'nin Kökeni"); *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*, 1896, ("Orhun Yazıtları'nın Çözülmesi").

• **BAKINIZ:** CHAMPOLLION, GRÖTEFEND.

THOMSON, George Paget
(1892-1975)

İngiliz, fizikçi. Hareketli elektronların dalga yapısında olduğunu kanıtlayarak L. de Broglie'nin varsayımını doğrulamıştır.

3 Mayıs 1892'de Cambridge'de doğdu, 10 Eylül 1975'te aynı kentte öldü. Ünlü fizikçi J.J.Thomson'ın oğludur. 1913'te Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da matematik ve fizik öğrenimini tamamlayarak, aynı üniversiteye bağlı Corpus Christi College'da öğretim görevlisi oldu. 1918'den sonra Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda araştırmacı olarak çalıştı. 1922'de Aberdeen Üniversitesi'nde doğabilimleri profesörlüğüne, 1930'da Londra Üniversitesi'ne bağlı Imperial College'da fizik profesörlüğüne atandı. 1929'da Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine, 1939'da İngiltere Atom Enerjisi Komisyonu'nun başkanlığına seçilen, 1943'te kendisine "Sir" unvanı verilen ve 1952'den 1962'ye değin Corpus Christi College'ın başkanlığını yürüten Thomson, 1937 Nobel Fizik Ödülü'nü Davisson ile bölüşmüştür.

1924'te Louis de Broglie, maddenin aynı zamanda dalga niteliğinde olduğunu ve her parçacığa bir dalganın eşlik etmesi gerektiğini kuramsal olarak ileri sürmüştü. Üç yıl sonra Thomson, elektron demetlerinden oluşan katot ışınlarını çok ince bir altın tabakasından geçirerek kırınıma uğratmayı ve oluşan kırınım halkalarını fotoğrafla saptamayı başardı, ayrıca elektronun dalgaboyunu belirledi. Elektronun dalga niteliğini kanıtlayan benzer deneyleri aynı sıralarda kendisinden bağımsız olarak gerçekleştiren Davisson ile Nobel Ödülü'nü bölüşen Thomson, 1930-1945 arası daha çok nötron fiziğine ve çekirdek bölünmesi (fisyon) konusundaki çalışmalara ağırlık verdi, 1945'ten sonra da denetimli termonükleer tepkimelerin incelenmesine yöneldi.

Thomson'ın, elektron kırınımı desenlerinin belirlenmesinde uyguladığı yöntemler ve bu amaçla geliştirdiği aygıtlar, sonradan yapılan araştırmaların başarısında önemli bir rol oynamış, baba Thomson'ın bulduğu elektronun dalga niteliğini oğul Thomson'ın kanıtlaması, bilim tarihine ilginç bir örnek olarak yazılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Atom*, 1930, ("Atom"); *Theory and Practice of Electron Diffraction* (W. Cochrane ile), 1939, ("Elektron Kırınımının Kuramı ve Uygulaması").

• **BAKINIZ:** BROGLIE, DAVISSON, J.J.THOMSON.

THOMSON, Joseph John
(1856-1940)

İngiliz, fizikçi. Elektronu bularak çağdaş atom fiziğinin yolunu açmıştır.

18 Aralık 1856'da Manchester yakınlarındaki Cheetham Hill'de doğdu, 30 Ağustos 1940'ta Cambridge'de öldü. 1876'da Owens College'dan (bugün Manchester Victoria Üniversitesi) mühendislik diploması aldı ve aynı yıl Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'ın burs sınavını kazanarak, önce öğrenci, sonra öğretim üyesi ve yönetici olarak yaşamının sonuna değin kalacağı Cambridge Üniversitesi'ne girdi. 1880'de Trinity College'ı sınıf ikincisi olarak bitirip, Lord Rayleigh'in yönetimindeki Cavendish Laboratuvarı'nda araştırmacı olarak çalışma-

ya başladı. 1884'te, henüz 28 yaşındayken, Lord Rayleigh'in ayrılmasıyla boşalan Deneysel Fizik Kürsüsü profesörlüğüne ve Cavendish Laboratuvarı'nın yöneticiliğine getirildi. Aynı yıl Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilen, 1906'da Nobel Fizik Ödülü, 1908'de "Sir" unvanı, 1912'de de liyakat madalyasıyla ödüllendirilen Thomson, 1915-1920 arası Royal Society'nin, 1918'den başlayarak yaşamının sonuna değin Trinity College'ın başkanlığını yürüttü ve öldüğünde Westminster Kilisesi'nde, Newton, Darwin, Lord Kelvin ve Rutherford'ın yanı başında toprağa verildi.

Thomson, kendisini büyük buluşuna götürecek olan araştırmalarına 1894'te başladı. Havası boşaltılmış bir cam tüpün içine karşılıklı olarak yerleştirilen iki levhanın arasına elektrik gerilimi uygulandığında, eksi gerilime bağlı levhadan (katot), artı gerilime bağlı levhaya (anot) doğru giden ışınların ortaya çıktığı gözlemlenmiş ve 1876'da Goldstein'ın "katot ışınları" diye adlandırdığı, başta Crookes olmak üzere birçok araştırmacının incelediği bu ışınların niteliği bilim adamları arasında uzun süre tartışma konusu olmuştu. Heinrich Hertz ve hemen hemen tüm Alman fizikçileri katot ışınlarının dalga niteliğinde olduğunu, İngiliz ve Fransız fizikçileri ise parçacıklardan oluştuğunu ileri sürüyorlardı. Bu ışınların manyetik alan etkisiyle sapmaya uğradığı gözlemlenmiş, ancak birçok fizikçi, bu arada Hertz, yaptıkları deneylerde katot ışınlarının elektrik alanı etkisiyle sapmadığı sonucuna varmışlardı. Oysa 1895'te, Perrin ile aynı zamanda, katot ışınlarının eksi elektrik yüklü parçacıklardan oluştuğunu belirleyen Thomson, artı ve eksi gerilimlere bağlı iki levha arasından geçirdiği katot ışınlarının bu levhalar arasındaki elektrik alanının etkisiyle sapmaya uğradığını gösterdi. Kendisinden önceki araştırmacıların, cam tüp içinde yeterli hava boşluğunu sağlayamadıkları için, sapmaya yol açacak elektrik alanını oluşturamamaları bu konudaki belirsizliğin ve tartışmaların uzun yıllar sürmesine neden olmuştu.

Katot ışınlarının yol açtığı ısınmadan yola çıkıp kinetik enerjilerini bularak bu ışınların hızını belirleyen Thomson, elektron demetinin belirli şiddette bir manyetik alandaki sapmasını ölçerek elektronun elektrik yükünün kütlesine oranını *(e/m)* da bulmayı başardı. Bu bulgularını içeren ünlü makalesini 1897'de yayımlayan Thomson, katot ışınlarını oluşturan parçacıkların *(e/m)* oranının hidrojen iyonunkinden yaklaşık 2.000 kat daha büyük olduğunu gözlemlemişti. Bu bulgudan, bu parçacıkların kütlesinin ve boyutunun atoma oranla çok küçük olduğu anlaşılıyordu. Aynı makalede *(e/m)* oranının tüp içindeki gazın ya da katotun yapıldığı malzemenin türüne bağlı olmadığını, ayrıca akkor sıcaklığa dek ısıtılmış bir telin ya da morötesi ışınıma tutulan bir çinko levhanın saldığı parçacıkların da aynı nitelikleri taşıdığını belirten Thomson, böylece bütün atomlarda var olan temel bir parçacık olduğu anlaşılan bu parçacığa *corpuscle* (maddecik) adını verdi. Ancak, Stoney'nin birim eksi yük için 1891'de önermiş olduğu "elektron" sözcüğü sonradan *corpuscle* sözcüğünün yerini aldı. 1899'da Thomson, öğrencisi Wilson'ın geliştirdiği sis odası yöntemiyle elektronun kütlesini ve elektrik yükünü ölçmeyi başardı ve buluşunu izleyen birkaç yıl içinde bu temel parçacığın daha birçok özelliği Thomson ve öğrencilerince gün ışığına çıkarıldı.

İzotopların varlığına ilişkin deneyleri

1906'dan başlayarak artı yüklü parçacıklardan oluşan ışınları incelemeye yönelen Thomson, bu ışınların, kendilerini oluşturan parçacıkların yük/kütle oranlarına bağlı olarak bir alan etkisi altında farklı açılarda sapmalarından yararlanarak, 1912'de neon gazının 20 ve 22 atom ağırlıklı iki değişik elementin karışımı olduğunu gösterdi. Böylece Soddy'nin geliştirmekte olduğu izotop kavramı ilk kez deneysel bulgularla desteklenmiş oluyordu. Thomson'ın bu deneylerde birlikte çalıştığı öğrencisi Aston da bu izotop ayırma yöntemini 1918'den sonra daha duyarlı hale getirerek, kütle spektografı adıyla bilinen aygıtı geliştirmeyi başardı.

Katot ışınlarındaki eksi yüklü parçacık: Elektron

1902'de Lord Kelvin'in önerdiği ve Thomson'ın gelişmesine katkıda bulunduğu atom modeli de, günümüzde "Thomson atom modeli" olarak tanınır. Bu modelde atom, artı yüklerden oluşan bir küre olarak öngörülüyor, elektronların bu kürenin içinde düzgün biçimde dağılmış oldukları varsayılıyordu. Bu ilk atom modelinin yetersizliği kısa sürede anlaşılmış ve 1911'de Rutherford, 1913'te Bohr çağdaş atom modelinin temelini oluşturan yeni modeller önermişlerdir.

Maxwell'in kurmuş olduğu Cavendish Laboratuvarı'nın, Maxwell ve Lord Rayleigh'den sonraki üçüncü yöneticisi olan ve otuz dört yıllık görev süresince bu laboratuvarı birçok büyük fizikçinin yetiştiği, önemli buluşların gerçekleştirildiği öncü bir araştırma merkezi durumuna getiren Thomson'ın yedi öğrencisi Nobel Ödülü almış, yirmi yedi öğrencisi de Royal Society üyeliğine seçilmiştir. Öğrencileri arasında Rutherford, Barkla, Aston, Wilson, Richardson, Townsend, Langevin, Niels Bohr ve oğlu G.P. Thomson'ın adları özellikle anılabilir. Ardında on üç kitap ve iki yüz dolayında bilimsel makale bırakan Thomson, ilk temel parçacık olan elektronu bulmakla "çağdaş atom fiziğinin kurucusu" nitelemesine hak kazanmıştır.

Elektronun fiziksel özellikleri

- **YAPITLAR** (başlıca): *Conduction of Electricity Through Gases*, 1903, ("Elektriğin Gazlardan Geçişi"); *The Corpuscular Theory of Matter*, 1907, ("Maddenin Parçacık Kuramı"); *The Electron in Chemistry*, 1923, ("Elektronun Kimyadaki Yeri"); *Recollections and Reflections* (otobiyografi), 1936, ("Anılar ve Düşünceler").

- **KAYNAKLAR:** R.J.S.Rayleigh, *Life of Sir J.J.Thomson, O.M.*, 1943; G.P.Thomson, *J.J.Thomson and the Cavendish Laboratory in His Day*, 1965.

- **BAKINIZ:** ASTON, BOHR, CROOKES, E.GOLDSTEIN, H.R.HERTZ, KELVIN, LORENTZ, MAXWELL, PERRIN, RAYLEIGH, RUTHERFORD, SODDY, STONEY, G.P.THOMSON, C.T.R.WILSON.

THOMSON, Virgil
(1896)

ABD'li besteci ve müzik eleştirmeni. Çağdaş ABD müziğinin yaratılmasına katkıda bulunmuştur.

25 Kasım 1896'da Kansas City'de doğdu. Müzik eğitimine Harvard Üniversitesi'nde başladı. 1921-1925 arasında aynı üniversitede öğretim üyesi yardımcısı olarak çalıştı. Bu arada 1922-1923 yıllarında Boston'da kilise orgculuğu yaptı. 1925'te Paris'e giderek 1940'a değin orada yaşadı. Nadia Boulanger'nin (1887-1979) öğrencisi oldu. 1940'tan 1954'e değin *New York Herald Tribune* gazetesinde müzik eleştirileri yazdı. 1949'da Pulitzer Müzik Ödülü'nü, 1966'da Ulusal Sanat ve Edebiyat Kurumu'nun Altın Madalyası'nı kazandı. Fransız hükümeti ona Légion d'honneur nişanı verdi. Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi ile Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi üyeliklerine kabul edildi. Birçok üniversiteden onursal unvanlar aldı.

Thomson bestelerinde Fransız Les Six (Altılar) grubunun, E.Satie ve Stravinski'nin etkisinde kalmıştır. Geleneksel biçimleri çağdaş tekniklerle ele almıştır. İstediği anlatıma varabilmek için çeşitli biçimler denemekten çekinmemiştir. Müziğinde çoğu kez şakacı bir hava egemendir. Yakın arkadaşı G.Stein'ın yapıtları üzerine bestelediği operalarla da ün kazanmıştır. Gerek besteleri, gerek eleştiri yazılarıyla çağdaş ABD müziğinin önde gelen adlarından olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Four Saints in Three Acts,* 1928, (Üç Perdede Dört Aziz); *The Mother of Us All,* 1947, (Hepimizin Anası); *Lord Byron,* 1968. **Bale:** *Filling Station,* 1938, (Benzin İstasyonu). **Çeşitli:** *The Plow That Broke the Plains,* 1936; *Louisiana Story,* 1948, (Louisiana Öyküsü); *Senfoniler; Konçertolar; Oda Müziği Parçaları.* **Kitap:** *The State of Music,* 1939, ("Müziğin Durumu"); *Virgil Thomson,* otobiyografi, 1966; *American Music Since 1910,* 1971, ("1910'dan Bu Yana Amerikan Müziği").

- **BAKINIZ:** COPLAND.

THOMSON, William

Bak. KELVIN, Lord

THOREAU, Henry
(1817-1862)

ABD'li filozof ve yazar. Toplumsal sınıflar arasındaki dengesizliği konu edinen çalışmalarıyla tanınmıştır.

Massachusetts'te, Concord'da doğdu, aynı kentte öldü. Harvard College'da okudu, bir süre öğretmen olarak çalıştıktan sonra ticaretle uğraştı. Resim ve desen çizdi, iki yıl Concord yakınında, çadırda içine kapalı bir yaşam sürdü, yalnız felsefe ve yazınla ilgili konular üzerinde çalışmakla yetindi.

Filozof Emerson'un görüşlerinden yararlanan, onu izleyen Thoreau'nun düşünceleri Eski Hint felsefesi ve Alman İdealizmi'ne dayanır. O, bu kaynaklardan esinlenerek Amerika insanına özgü bir Bireycilik'i dile getirir, üretici köylüyü sömürerek büyüyen tüketici egemenliğine karşı çıkar. Özellikle baskıdan yararlanan ve belli bir kesimin çıkarı doğrultusunda uygulanan yönetimin kötülüğünü, insan değerleriyle bağdaşmadığını ileri sürer.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A Week on the Concord and Merrimac, Rivers,* 1849, ("Concord ve Merrimac Irmakları Kıyısında Bir Hafta"); *Walden, or Life in the Woods,* 1854, ("Walden ya da Ormanda Yaşam"); *The Maine Woods,* (ö.s.), 1864, ("Maine Ormanları"); *A Yankee in Canada,* (ö.s.), 1866, ("Kanada'da Bir Amerikalı").

- **BAKINIZ:** R.W.EMERSON.

THOREZ, Maurice
(1900-1964)

Fransız siyaset adamı. 1930-1964 arasında Fransız Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini yapmıştır.

28 Nisan 1900'de Pas-de-Calais'de Noyelles Godault'da doğdu, 11 Temmuz 1964'te Karadeniz'de bir gemide öldü. Bir madenci ailesinden gelmekteydi. 12 yaşında kömür madenlerinde çalışmaya başladı. 1917'de doğduğu bölgenin Almanlar tarafından işgal edilmesi üzerine büyükbabasıyla birlikte sığındığı Creuse'de tarım işçiliği yaptı. Doğduğu bölgeye döndükten sonra 1919'dan başlayarak İşçi Enternasyonali Fransa Şubesi'nin (SFIO) örgütlenme çalışmalarına katıldı. SFIO'nun 1920 Tours Kongresi'nde III.Enternasyonal'e (Komintern) katılma kararı alan ve örgütün adını Komünist Enternasyonal Fransa Şubesi (SFIC) olarak değiştiren çoğunluğun yanında yer aldı. 1943'te Komintern'in dağılışına değin SFIC adını kullanan Fransız Komünist Partisi (FKP) içinde hızla yükselerek 1923'te FKP Pas-de-Calais Federasyonu sekreterliğine seçildi. 1924'te Merkez Komite, 1925'te de Politbüro üyesi oldu. Aynı yıl, Fas'taki Fransız sömürge yönetimine karşı baş gösteren bağımsızlık ayaklanmasını destekleyen çalışmaları nedeniyle 14 ay hapse mahkûm edildi. 1930'da FKP'nin genel sekreterliğine getirildi ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü. 1932'de Ivry-sur-Seine bölgesinden milletvekili seçildi.

Diğer siyasal partilerle ilişkilerinde yeni bir döneme giren Thorez önderliğindeki FKP, Temmuz 1934'te Sosyalistler'le bir eylem birliği antlaşması yaptı. İtalya'da ve Almanya'da Faşistler'in iktidara gelmesinden sonra Fransa'daki faşist örgütlenmelerin giriştikleri eylemler ve ağırlaşan iktisadi sorunlar karşısında, Fransız Sosyalist Partisi (FSP) ve Radikal Sosyalist Parti'yle (RSP) birlikte bir Halk Cephesi (HC) oluşturulmasına önderlik etti. Thorez'in Faşizm'e karşı demokratların birliği ve Katolik işçilerle yakınlaşma temalarını öne çıkardığı 1935 belediye ve 1936 genel seçimlerinde HC'yi oluşturan partilerden FSP en büyük parti durumuna gelirken, FKP oy

sayısını iki kat, meclisteki sandalye sayısını da altı kat artırdı. Blum başkanlığında kurulan ve FKP'nin dışarıdan desteklediği HC hükümeti, süregelmekte olan grevleri, işçilerin isteklerinin kabul edilmesini sağlayarak sona erdirdi ve bir dizi iktisadi ve toplumsal reform yasasını uygulamaya koydu.

İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçiler'e aktif destek sağlanması konusunda FKP ile diğer HC partileri arasında anlaşmazlık çıkması üzerine, Aralık 1936'dan sonra Thorez ve diğer FKP milletvekilleri dış politika ile ilgili meclis oturumlarına katılmamaya başladılar. Ancak Faşizm'e karşı mücadelede birlik gerekçesiyle HC'ye destek olmayı sürdürdüler. RSP önderi ve başbakan Daladier'nin Eylül 1938'de Nazi Almanyası'yla Münih Antlaşması'nı imzalamasından sonra yapılan güven oylamasında ise, hükümete karşı güvensizlik oyu kullandılar. Bu olaydan sonra, Komünistler'e karşı sert önlemler almaya başlayan Daladier'nin bu tutumunun da etkisiyle HC dağıldı. Eylül 1939'da FKP yasadışı ilan edildi ve komünist milletvekillerine ve parti üyelerine karşı geniş çaplı bir tutuklama kampanyası başlatıldı. Altı yıl hapse mahkûm edilen Thorez, aynı tarihte Fransa'dan kaçarak SSCB'ye gitti.

FKP Fransa'nın Nazi birliklerince işgal edilmesinden sonra işgalcilere ve işbirlikçi Vichy hükümetine karşı silahlı mücadeleye başladı. Nazi işgalinin son bulmasından sonra 1944'te Fransa'ya dönen Thorez, FKP'nin % 26'lık bir oranla en çok oyu alan parti olduğu 1945 Kurucu Meclis seçimlerinin ardından, Kasım 1945-Ocak 1946 arasında de Gaulle hükümetinde kamu işleriyle ilgili devlet bakanlığı, IV.Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da Ocak-Kasım 1946'da ve Ocak-Mayıs 1947'de başbakan yardımcılığı yaptı. Bu sırada hükümetin enflasyonu düşürmek için işçi ücretlerini dondurma kararına sert bir biçimde muhalefet etti. Bu konudaki sürtüşme Komünistler'in hükümetten uzaklaştırılmasıyla sonuçlandı. 1950'de bir beyin kanaması geçiren Thorez 1953'te yeniden FKP'nin genel sekreteri olduysa da parti yönetiminde etkin bir biçimde çalışamadı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Fils de peuple*, (otobiyografi),1937, genişletilmiş baskı, 1960, (Halkın Oğlu, 1978); *Une politique de grandeur française*, 1945, ("Fransız Büyüklük Siyaseti").

- **BAKINIZ:** BLUM, DALADIER, GAULLE, PÉTAIN.

THORNDIKE, Edward Lee
(1874-1949)

ABD'li psikolog ve eğitimbilimci. Öğrenme kuramı ve eğitim psikolojisi alanındaki görüşleriyle ülkesinde eğitim kurumlarının biçimlendirilmesinde etkili olmuştur.

31 Ağustos 1874'te Massachusets Eyaleti'nde Williamsburg'da doğdu, 9 Ağustos 1949'da New York Eyaleti'nde Montrose'da öldü. Bir papazın oğluydu. 1891'de girdiği Wesleyan Üniversitesi'nde dilbilim öğrenimi gördü. Bu sırada okuduğu William James'in *The Principles of Psychology* ("Psikolojinin İlkeleri") adlı kitabından derin bir biçimde etkilenerek, üniversiteyi bitirdiği 1895'te Harvard Üniversitesi'ne girip William James'in yanında psikoloji dalında uzmanlık çalışmalarına başladı. Orada geçirdiği iki yıl boyunca hayvanlar üzerinde, öğrenmeye ilişkin çok sayıda deney gerçekleştirdi. Bir kafese kapatılan kedilerin bir ödül söz konusu olduğunda deneme yanılma yoluyla oradan kaçmayı öğrendiklerini ortaya koyduğu teziyle, 1897'de Columbia Üniversitesi'nden doktora derecesini elde etti. 1898'de *Animal Intelligence* ("Hayvan Zekâsı") adıyla kitap olarak yayımladığı tezi deneysel yöntem, karşılaştırmalı hayvan psikolojisi ve öğrenme kuramı üzerine klasik bir yapıt durumuna geldi.

1899'da, yıllar boyunca yüzlerce öğretmeni yetiştireceği Columbia Üniversitesi Teachers College'da psikoloji okutmanlığına başlayan Thorndike, 1904'te eğitim psikolojisi profesörü oldu. 1917-1918 yıllarında ABD ordusunun Personel Sınıflandırma Komitesi'nde görev aldı ve askeri personelin zihinsel yetilerini ölçmek için çalışmalar yaptı. 1921'de Teachers College'a bağlı Eğitim Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürlüğüne getirildi. Psikolojiyi matematik, cebir, okuma, yazma, yabancı dil öğretme ve öğrenme alanlarına ilk uygulayanlardan olan Thorndike, okulların daha etkili öğretim yapmaları için ne yapılması gerektiği tartışmalarına katıldı ve görüşleri yaygın bir kabul gördü. 1940'ta emekliye ayrılmasına karşın ölümüne değin bilimsel çalışmalarını sürdürdü. Yaşamı boyunca çeşitli ABD ve Avrupa üniversitelerinden ve bilim derneklerinden onursal unvanlar alan Thorndike, Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi üyesiydi.

Öğrenme kuramı

Çağdaş eğitim psikolojisinin temel konuları olan ölçme, öğrenme ve bireysel farklılıklar, Thorndike'ın da üzerinde yoğun olarak çalıştığı konulardı. Thorndike, zihinsel bir süreç olarak öğrenmenin incelenmesine çok önem vermiştir. Hayvanlar üzerinde yaptığı deneylere dayanarak geliştirdiği öğrenme kuramına göre zihin, bir uyarıya tepki verilmesini sağlayan sinir ve beyin hücrelerinin etkinlikleriyle kimyasal elektriksel işlevlerin bütünlüğünü ifade eden bir terimdir. Duygu, istek, bilgi denilenlerin tümü belli uyaranlarla belli tepkilerin biçimlendiği bir bağlantılılık durumudur. Öğrenme ancak ve ancak tepki çevre üzerinde herhangi bir etki yaratabiliyorsa söz konusu olur. Eğer tepkinin yarattığı etki hoşnut ediciyse öğrenme gerçekleşir, tersi durumda ise öğrenme süreci zayıflar. Bu, öğrenmenin bir uyarı durumuyla tepki arasındaki bağlantının güçlenmesinden oluştuğu anlamına gelir. Bu nedenle basit öğrenme ile yüksek zihinsel süreçler arasında niteliksel değil ancak niceliksel bir ayrım vardır. Öte yandan her öğrenme yeni bir tepki bağlantısının oluşması anlamına gelir; belirli bir işin ya da becerinin öğrenilmesi, benzer bir başka becerinin öğrenilmesini belirgin bir biçimde kolaylaştırmaz. Thorndike'ın bu görüşünün, ABD okul sisteminin yararlılık ön plana alınarak pratik amaçlara göre yeniden örgütlenmesinde önemli bir etkisi olmuştur.

Bireysel zihinsel farklılıklar üzerinde de çalışan ve çeşitli ölçüm testlerinin geliştirilip kullanılmasına katkıda bulunan Thorndike, insanda zihinsel yetiler arasında kalıtımsal olanları birincil olarak görmüştür.

Irkın ıslahı çalışmalarının bireyin ve toplumun geliştirilmesine yardımcı olabileceğini düşünmüş, çevreyi öne çıkaran açıklamaları küçümseyerek sıradan Amerikan insanının "iyi insan her yerde, her koşulda iyidir" anlayışını pekiştirmiştir.

Kuramlarının tartışılır olmasına karşın, görüşlerinin eğitim kurumlarını somut biçimde etkilemesi ve yaygın olarak uygulama alanına aktarılmasıyla, Thorndike yüzyılın en önemli eğitim psikologları arasına girmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Animal Intelligence*, 1898, ("Hayvan Zekâsı"); *An Introduction to the Theory of Mental and Social Measurement*, 1904, ("Zihinsel ve Toplumsal Ölçümler Kuramına Bir Giriş"); *The Principles of Teaching Based on Psycology*, 1906, ("Psikoloji Temelinde Öğretimin İlkeleri"); *Educational Psychology*, 3 cilt, 1913-1914, ("Eğitim Psikolojisi"); *The Fundamentals of Learning*, 1932, ("Öğrenmenin Temelleri"); *The Psychology of Wants, Interests and Attitudes*, 1935, ("İstekler, İlgiler ve Tutumlar Psikolojisi"); *Human Nature and the Social Order*, 1940, ("İnsan Doğası ve Toplumsal Düzen").

- **KAYNAKLAR:** G.M.Jonçich, *The Sane Positivist: A Biography of Edward L.Thorndike*, 1968.

- **BAKINIZ:** HULL.

THORPE, Jim
(1886-1953)

ABD'li atlet. Hak ettiği madalyaları 67 yıl sonra verilmiştir.

James Francis Thorpe 28 Mayıs 1886'da Oklahoma Eyaleti'nde Prague yakınlarında doğdu, 28 Mart 1953'te California Eyaleti'nde Lomita'da öldü. Sioux kabilesindendi. Spora kolejde başladı. Kızılderili oluşu nedeniyle türlü engellerle karşılaştı ama sporu bırakmadı. 1910'dan sonra ABD'nin en önemli atletlerinden biri oldu. 1912 Olimpiyat Oyunları takımına seçildi. Bu oyunlarda dekatlonda 8412.9 puanla dünya rekoru kırıp şampiyon oldu. 1909'da bir çiftlikte çalışırken kasaba takımında beyzbol oynaması gerekçe gösterilerek 1913'te profesyonel ilan edildi; şampiyonlukları, rekorları geçersiz sayıldı ve madalyaları geri alındı. Alınan bu karar profesyonellik-amatörlük kavramları açısından olduğu kadar ırkçılık açısından da yıllarca tartışıldı. Ancak 1980'de Thorpe'nin ailesine madalyaları geri verildi ve adı yine Olimpiyat kütüğüne yazıldı. Şampiyon Kızılderili'nin yaşamı sinema oyuncusu Burt Lanchester tarafından canlandırıldı.

Yöntemi ▸

THUKYDİDES
(İÖ 455 ?-404 ?)

Eski Yunan, tarihçi. Bilimsel siyasi tarihçiliğin öncüsü olarak tanınır.

İÖ 455-450 arasında doğdu, doğum yeri bilinmiyor, Atina'da öldü. Trakya kralına akraba ünlü bir soylu aileden olduğu ileri sürülür. Atinalı komutanlardan Miltiades ve Kimon ile akrabadır. Babası Olorus, annesi ise Hegesipyle'dir. Ailesinin Trakya kıyılarında Scaptetiyle bölgesinde altın madenleri vardı. Thukydides Atina'da yetişti ve yaşamı boyunca, ailesinin görüşlerinin aksine, Atina kentinin siyasal ve kültürel geleneklerini benimsedi. Sofistler'in arasında iyi bir eğitim gördü. Antigonos'tan hitabet, Anaksagoras'tan da felsefe öğrendiği söylenir. Bilinen tek yapıtı olan *Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı* bu sofist eğitimin eleştirisel ve ayrıntılı çalışma anlayışını yansıtır. Tarihçiliğe olan ilgisinin genç yaşta Herodotos'u dinleyerek başladığı rivayet olunur. Döneminin tarihçilerinin yapıtlarını yakından izleyen bir çevrede yetişmesi tarihçiliğinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Thukydides, Peloponesos savaşları (İÖ 430-404) içinde etkin görev aldı. İÖ 424'te Atina kentinin 10 savaş *strategos*'undan (komutan) biri olarak seçildi ve Trakya bölgesinin denizden savunmasıyla sorumlu kılındı. Ancak, İÖ 422'de Ispartalı komutan Brasidas'ın ani saldırısına karşı koyamadı ve Trakya'nın önemli kenti Amphipolis'i kaybetti. Bu yenilgiden dolayı, 20 yıl sürecek uzun bir sürgünle cezalandırıldı.

Thukydides'e göre, Peloponesos savaşlarının nedeni Pers savaşlarından sonra Atina'nın Yunan dünyasında güçlenmesidir. Peloponesos'ta eskiden beri egemen olan Isparta'nın gücünü kırmak için Atina tüm bölgeyi Persler'e karşı başarıyla savunduktan sonra, savunma ittifakı olarak Delos Birliği'ni kurmuştu. Birliğin en güçlü üyesi olarak, her yıl öbür kentlerden toplanan savunma masrafı için parayı Atina'da tutmakta, istediği gibi kullanmaktaydı. Kendi para sistemini ve demokratik siyasi düzenini çevre kentlerine kabul ettirmeye çalışmaktaydı. Thukydides, Yunan tarihçiliğinde ilk kez tarihi olayları siyasi güçler, iktisadi çıkar ilişkileri çevresinde incelemiştir. Asker olması dolayısıyla da, askeri olayları gerçekçi bir biçimde anlatır. Ona göre, Atina deniz ticareti ile zenginleşmiş ve deniz gücüne dayalı bir devlet olduğu için, kara savaşını ancak köylü vatandaşlarına tarımı bıraktırarak yaptırabilmekte, bu da uzun vadede Atina'nın güçsüzleşmesine yol açmaktaydı. Isparta ise, kara ordusu bakımından güçlü ve *Helot* adlı esirlerin tarımına dayalı olduğu için, özgür nüfusunu istediği kadar kara ordusunda kullanma şansına sahipti.

Thukydides'in yöntemi başka tarihçilerden çok üstündür. Ancak o da döneminin tarih yazıcılığında egemen olduğu gibi yalnızca yakın zamanın olaylarını incelemekle yetinir. Kendi gözlemlerini ve yazılı belgeleri de kullanır. Bulduğu kaynaklara karşı eleştirisel olmuş, gerçeği ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Kitabı önce notlar halinde tutulmuş, sonra kısa anlatımlar, nihayet bütüncül bir düzen içinde son anlatım olarak, üç aşamalı bir çalışmada yazılmıştır. Kendi döneminin tarihçilerini de gelişigüzel araştırma yapmak, dikkatsiz yazmakla suçlamıştır. ◂

Thukydides yapıtını Trakya'da aile çiftliğinde geçirdiği sürgün yıllarında yazdı. Bu yapıt, Herodotos'un *Pers Savaşları* ile birlikte eski Yunan tarihçiliğinin en üstün örneği olarak günümüze değin gelmiştir. Herodotos ile karşılaştırıldığında, daha eleştirisel

ve bilimsel bir yaklaşım kullanmıştır. Herodotos'un kitabının aksine, olayları bilgi derlemesi olarak ele almamış, savaşların ve olayların nedenselliğini açıklayarak bilgileri, yalın bir nesir dili ile ve siyasi tarihi ön plana çıkartarak düzenli bir biçimde vermiştir. Thukydides'te, Herodotos için ilginçliğini ve gücünü yitirmeyen tanrılar ve söylenceler hiç yoktur. Tarihin yapıcısı yalnızca insanlardır. Yazarın Atinalılar'a karşı belli bir hayranlığı vardır, ancak Ispartalılar'ı da dürüst bir biçimde anlatmaktan kaçınmaz. İsim vermese de, Herodotos'u bile bazı konularda düzeltmiştir.

► Thukydides'e göre tarihte olayların belirleyicisi insan, yani bireydir. Onun için insanoğlunun doğasını bilmek gerekir. Bu bağlamda tarihi bilmek insanın doğasını anlamak için gereklidir. Çağdaş yorumcular, Thukydides'in insan doğasına verdiği önemden kalkarak ilk psikolojik tarih veya psikolojik pozitivist yaklaşımı kullandığını öne sürmüşlerdir. Thukydides' e göre ünlü önderlerin karakteri, istekleri, amaçları tarihin akışını belirler. Kitapta, ünlü kişilerin ağzından verilen söylevler, konuşmalar bu karakter analizlerini ifade eden metinlerdir. Çağdaş tarihçiler bu söylevlerin uydurma olduğunu ileri sürmüşler ve hatta kitabın gerçekliğine kuşku ile bakmışlardır. Ancak, Thukydides söylevleri aktarırken "bu kişilerce büyük bir olasılıkla söylendiği" gibi açıklamalar yaparak bu metinlerin temsili görevini belirtmiştir.

Thukydides'e göre insan davranışı şeref, korku ve çıkar öğelerinden kaynaklanır. Tarih bu kaynaşmanın ürünüdür. Atina'nın ticaretten elde ettiği çıkar, Delos Birliği'ne karşı kentlerin korkusu, Isparta ve Atina halklarının şeref anlayışları Peloponesos Savaşı' nın çıkmasına neden olmuştur. Yapıtının en ünlü bölümü olan Perikles'in cenaze töreni söylevinde Atina toplumunun siyasal, toplumsal ve hatta aile düzeni yüceltilir. Atinalılar'ın bu niteliklerinin onları başka kentlerden ayırdığını ve üstün kıldığını söyler. Ancak yapıtın sonunda yer alan Melian dialogunda ise Atinalılar artık yayılmacı olmuşlardır. Mazlum Melialı görevlilerle aralarında geçen temsili bir konuşmada Atinalılar hırs ve gücü mutlak değer gören bir tavrı sergilerler.

► Thukydides tarihin dinamiğini muhafazakâr ve devrimci kişiliklere sahip önderlerin çekişmesinde görür. Atinalı Perikles ve Ispartalı Brasidas bu bakımdan kendi kentlerinin muhafazakâr kesimine başkaldırmıştır. Atina ise Perikles'in ölümünden sonra, atak bir önderden yoksun kalmış ve yenilmeye mahkûm olmuştur.

Thukydides'in yapıtı daha Roma devrinde üne kavuşmuştur. Orta Çağ'da kilisenin etkisiyle kenara itildikten sonra Rönesans tarihçilerince yeniden gün ışığına çıkarılmış bundan sonra tarih yazıcılığı için önemli bir örnek oluşturmuştur. 19.yy'da çağdaş Alman siyasi tarih yazıcılığı geleneğinin oluşmasında gerek kompozisyonu gerek yalın anlatım dili bir esin kaynağı olmuştur. 20.yy'da ise, bir ara Shotwell, Bury, Grudy gibi yorumcular Thukydides'i eleştirmişlerdir. Ancak, Lochrane gibi Thukydides'in bilimsel yöntemi kullandığını savunanlar, yapıta olumlu bir gözle bakagelmişlerdir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı*, H.Demircioğlu (çev.), 2 cilt, 1950-1958.

• **KAYNAKLAR:** F.E.Adcock, *Thucydides and his History*, 1963; J.H.Finley, *Thucydides*, 1942; L.N.Lochrane, *Thucydides and the Science of History*, 1965; W. Schadewaldt, *Die Geschichtsschreibung des Thukydides*, 1929.

• **BAKINIZ:** HERODOTOS, KSENOPHON.

THURBER, James Grover
(1894-1961)

ABD'li karikatürcü ve gülmece yazarı. Çizimleriyle olduğu kadar öyküleriyle de ülkesinin 20.yy'daki en önemli gülmececilerinden biri olmuştur.

◄ *Tarih anlayışı*

8 Aralık 1894'te Ohio'da, Columbus'da doğdu, 2 Kasım 1961'de New York'da öldü. 1913-1918 arasında Ohio Eyalet Üniversitesi'nde okudu, ama diploma almadan eğitimini bıraktı ve devlet memuru olarak önce Washington'da sonra da Paris'te çalıştı. Ülkesine döndükten sonra *Columbus Evening Dispatch* gazetesine girdi. 1924'te yeniden Paris'e gitti. *Chicago Tribune* gazetesinin Paris yayın yönetmeni oldu. 1926'da New York'a yerleşerek *Evening Post* gazetesinin muhabirliğini yapmaya başladı. 1927'de *The New Yorker* dergisinin yayın kuruluna girdi. İlk kısa öyküleri ile çizimleri 1930'da bu dergide yayımlandı. 1933'te derginin yayın kurulundan ayrıldı ama ona katkıda bulunmayı sürdürdü. Çeşitli geziler yaptı, bir süre Hollywood'da yaşadı. Gözlerindeki rahatsızlık nedeniyle son yapıtlarını eşine yazdırdı. 1960'ta karikatür ve öykülerinden uyarlanan bir oyunda sahneye çıkarak kendini canlandırdı.

Thurber öykü ve karikatürlerinde çağdaş kent yaşamının şaşkına çevirdiği kişileri konu alır. Gülmecesini, en ufak bir şeyden hır çıkaran kadınlar, ne yapacağını bilemeyen kocalar ve onları sessizlik içinde gözleyen evcil hayvanlar, özellikle de köpekler arasındaki çelişkiler üstüne kurar. En başarılı yapıtları arasında büyükler için yazdığı fabllar ile çocuklar için yazdığı masallar bulunmaktadır. Çoğu kez Mark Twain'den sonraki en başarılı gülmececi olarak nitelendirilmiştir.

◄ *Tarihin dinamiği*

Thurber kendini daha çok bir yazar olarak gördüğü için, başta çabucacık yapıverdiği çizimlerini önemsememiştir. Onunla birlikte bir kitap yazan E.B.White'ın isteği üzerine çizimlerinin bu yapıtta kullanılmasına izin vermiştir. Aşırı yalın bir çizgisi vardır. Çocukken geçirdiği bir kaza sonucu gözlerinin bozuk oluşu nedeniyle çok kalın uçlu kalemlerle, çok büyük kâğıtlara çizmek zorunda kalmış, 1940'tan sonra giderek azalttığı karikatür çizimini neredeyse tümüyle kör olduğu 1952'de bırakmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Is Sex Necessary* (E.B. White ile), 1929, ("Cinsellik Gerekli midir?"); *Fables for our Times*, 1940, ("Zamanımızın Fabları"); *The Male Animal* (E.Nugent ile), 1941, ("Erkek Hayvan"); *The Thurber Carnival*, 1945, ("Thurber Karnavalı"); *The 13 Clocks*, 1950, ("On Üç Saat"); *The Thurber Album*, 1952, ("Thurber Albümü"); *The Wonderful O*, 1957, ("Harika O"). **Karikatür Albümü:** *The Seal in the Bedroom*, ("Yatak Odasındaki Fok"); *Men, Women and Dogs*, ("Erkekler, Kadınlar ve Köpekler"); *My World-and Wel-*

come to it, ("Benim Dünyam-Ve Ona Hoş Geldiniz"); *Thurber's Dogs*, ("Thurber'in Köpekleri").

• KAYNAKLAR: H.Thurber, *Thurber and Company*, 1966.

THURNWALD, Richard
(1869-1954)

Avusturyalı sosyolog ve antropolog. Toplumsal kurumlar üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

18 Eylül 1869'da Viyana'da doğdu, 19 Ocak 1954'te Berlin'de öldü. Viyanalı bir sanayici ailenin oğluydu. 1894'te Viyana Üniversitesi Hukuk Bölümü'nü bitirdi. Hukuk çalışmalarının yanı sıra Türkçe, Arapça, Rusça ve Sırpça öğrendi. Psikolog K.Stumpf'un ve hukukçu J.Kohler'in görüşlerinden etkilendi. 1901-1905 arasında Eski Mısır ve Asur dillerini inceledi. 1896-1947 arasında aralıklı olarak Bosna, Mikronezya ve Solomon Adaları, Yeni Gine, Tanganika ve Berlin'de alan araştırmaları yaptı. 1924'ten sonra Berlin Üniversitesi'nde antropoloji ve sosyoloji dersleri verdi. Bunun yanı sıra ABD'nin çeşitli üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. 1925'te *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie*'yi (Halk Psikolojisi ve Sosyoloji Dergisi) kurdu ve yayın yönetmenliğini üstlendi.

Thurnwald kuram ağırlıklı Alman sosyal antropoloji akımının dışında kalmış, değişik toplumlardaki toplumsal kurumların karşılaştırmasına dayalı bir yaklaşım geliştirmiştir. Görüşleri, tarihselci yaklaşıma ve birey psikolojisine verdiği önemle B.Malinowski'nin İşlevselci Okulu'ndan ayrılmakla birlikte, genelinde bu okulun görüşlerine yakındır. Ona göre değişik toplumlara ait kurumlar arasındaki farklılıklar, kurumların işlevlerinin farklılığından kaynaklanırlar. Tarihsel gelişim düzenini saptamak, toplumsal yapıların işlevlerinin karşılaştırılmasıyla olanaklıdır. Thurnwald, M.Weber'in "ideal toplum tipleri"ni tümüyle soyut ve spekülatif olmakla eleştirerek, toplum tiplerini temsil eden, belirli toplumları saptamaya yönelik pratik çalışmalar yapmıştır. Tipik toplumun denge üzerine kurulu durağan bir yapı olduğunu savunmasına karşın, toplumsal değişimi de incelemiş ve bunun temel kaynağının bireylerin özel sorunlara buldukları çözümler olduğunu ileri sürmüştür.

Toplum tiplerinin ana belirleyicilerinden biri olarak teknoloji düzeyini ele alan Thurnwald, teknolojinin ve toplumsal yapının karşılıklı olarak birbirlerini belirlediğini, ancak aralarındaki bağıntının toplumsal gelişimi belirleyen öğelerden yalnızca biri olduğunu ileri sürmüştür. Bunun nedeninin aynı teknolojinin değişik toplumlarda farklı sonuçlar doğurması olduğunu belirtmiştir. Ona göre büyük ölçüde teknoloji tarafından belirlenen iktisadi sistem ise toplumsal örgütlenmede büyük etkiye sahiptir. Ancak iktisadi sistemin de toplumsal yapıdan etkilenmesi nedeniyle, toplumsal değişim iktisadi sistemden çok, bireylerin iktisadi tutumlarındaki değişikliklerden kaynaklanır.

"Aşırı tabakalaşma" *(superstratification)* kavramını siyaset sosyolojisine katan Thurnwald, tabakalaşmış bir topluma istila ya da göç yoluyla katılan yeni topluluğun, en düşük toplumsal statüye sahip olacağını ileri sürmüş; bu kavramın yardımıyla feodalizm, devlet, kent ve akrabalık ilişkileri gibi olguların ilk gelişimlerini incelemeye yönelmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Bánaro Society*, 1916, ("Bánaro Toplumu"), *Die menschliche Gesellschaft in ihren ethnosoziologischen Grundlagen*, 1931-1935, 5 cilt, ("Etnososyolojik Temellerinde İnsan Toplumu"); *Economics in Primitive Communities*, 1932, ("İlkel Toplumlarda Ekonomi"); *Aufbau und Sinn der Volkerwissenschaft*, 1948, ("Halk Bilgisinin Yapısı ve Anlamı").

• BAKINIZ: KOHLER, MALINOWSKI.

THUROT, François
(1768-1832)

Fransız, filozof. Ülkesinde Seçmecilik'in gelişmesi için çalışmış, felsefe tarihi konusundaki araştırmalarıyla tanınmıştır.

Issoudun'da doğdu, Paris'te öldü. Navar Koleji'ni bitirdikten sonra, 1785'te mühendislik öğrenimi görürken, Fransız Devrimi'nin başlaması üzerine öğrenimini yarıda bıraktı. 1790'da, varlıklı bir ailenin çocuklarına, özel eğitmenlik etmeye başladı. 1795'te Öğretmen Okulu'na girdi. Eğitim bakanlığının isteği üzerine bir süre İngiliz yazarlarından çeviriler yaptı. Politeknik Okulu profesörlerinden oluşan bir kurula katılarak Bilimler ve Güzel Sanatlar Okulu'nu kurdu, 1807'ye değin bu kurumu yönetti, 1811'de Edebiyat Fakültesi'nde felsefe, 1814'ten sonra da Collége de France'ta felsefe tarihi okutmakla görevlendirildi. 1829'da Akademi'ye üye seçildi.

Seçmecilik öğretisini benimseyen Thurot'ya göre felsefenin konusu evren değil insandır, amacı da insanı yetkinleştirmek, düşünce ve davranış bakımından olgun, tutarlı duruma getirmektir. Felsefe, birtakım kuramsal bilgiler vermekle yetinmemeli, insanı eğitmeli, onu karşılaştığı sorunları çözebilecek, araştırmalar yapabilecek bir nitelikte yetiştirmelidir. Bunu başarabilmek için ilkin insanı yaşayan bir varlık olarak tanımak, sonra onun anlık ve öteki yetilerini hangi ölçülere göre kullandığını ve kullanması gerektiğini saptamakla işe başlamalıdır. İnsan bir us varlığıdır, ancak bütün eylemlerinde us ilkelerine göre davrandığı, usunu yeterince kullandığı söylenemez. Felsefe ona usunu kullanmayı, usun insan için taşıdığı önemi anlatmalıdır. Önce anlık ve bellekte toplanan bilgilerin çözümü, sonra buna dayanarak, insanı açıklamak gerekir. Anlık ve bellekte toplanan izlenimler bilim, istenç ve bilgi olmak üzere üç öbeğe ayrılır. Bilgiyi doğuran nesnelerin ilk görünümleridir, onlardan alınan izlenimlerdir. Bunlar da duyularla sağlanır. Bilim bu bilgilerin belli bir dizgeye göre

ayrılıp sıralanmasıdır. İstenç ise anlığın sürekli etkilenmelerinden biçimlenen tinsel bir yetidir ve duyguların, düşüncelerin gerektirdiği yolda eyleme geçer. Thurot, duyguları da, kaynaklarına göre, organik, anlıkla ilgili ve ahlaka özgü olmak üzere üçe ayırır.

Thurot'un yapıtları felsefe tarihi alanında çalışanlar için birer kaynak niteliğindedir. Özellikle filozofların görüşlerini sergilemedeki yöntemi örnek olarak gösterilir.

• YAPITLAR (başlıca): *L'Apologie de Socrate d'Aprés Platon et Xénophonne*, 1806, ("Platon ve Ksenophon'dan Sonra Sokrates'in Savunması"); *De L'Entendement et de la raison*, 2 cilt, 1830, ("Anlık ve Us Üstüne").

THURSTONE, Louis Leon
(1887-1955)

ABD'li psikolog. Psikolojik testler ve ölçüm teknikleri konusunda önemli çalışmalar yapmıştır.

29 Mayıs 1887'de Chicago'da doğdu, 29 Eylül 1955'te Kuzey Carolina Eyaleti'ndeki Chapel Hill'de öldü. Asıl adı Thünström olan ve İsveçli bir aileden gelen Thurstone, ortaöğrenimini İsveç ve ABD'de çeşitli okullarda yaptıktan sonra teknik buluşlara olan ilgisinin de etkisiyle 1908'de Cornell Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği öğrenimine başladı. Bu arada Thomas A.Edison'un dikkatini çekti ve bir süre onun New Jersey'deki laboratuvarında araştırmalar yaptı. 1912'de mühendis olarak mezun olduktan sonra Minnesota Üniversitesi Mühendislik Koleji'nde geometri ve teknik resim dersleri verdi. Bu sıralarda öğrenme sürecinin deneysel olarak incelenmesine ilgi duyan Thurstone, 1914'te Chicago Üniversitesi'nde psikoloji dalında yüksek lisans öğrenimine başladı ve 1917'de doktorasını aldı. Kısa bir süre Carnegie Teknoloji Enstitüsü'nde çalıştı. 1923'te hükümetin yönlendirdiği bir araştırmada kullanılacak psikolojik testleri hazırlamak üzere Washington'a gitti. 1924'te Chicago Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak test kuramları ve istatistik dersleri vermeye başladı. 1927'de psikoloji profesörü oldu. Bu üniversitede kurduğu psikometri laboratuvarını 1952'de Chapel Hill'deki Kuzey Carolina Üniversitesi'ne taşıdı ve ölümüne değin orada psikoloji profesörü olarak çalışmalarını sürdürdü.

1936'da Psikometri Derneği'nin kuruluşuna katılan ve derneğin ilk başkanı olan Thurstone, 1952'de Amerikan Psikoloji Derneği'nin başkanı olmuştur.

Bilim yaşamı süresince Thurstone'un ilgi odağı psikolojide ölçme sorunuydu. Zihinsel yetiler, zekâ, tutumlar, toplumsal yargı ve kişilik alanlarında geçerli ölçme yöntemleri oluşturmaya çalıştı. 1924'te yayımlanan *The Nature of Intelligence* ("Zekânın Doğası") adlı önemli yapıtında, bir zihinsel özellik olarak zekânın sürekli gelişen deneme-yanılmalar kapasitesi olduğu savını destekledi ve zekâyı bir soyutlama yeteneği olarak ele aldı. 1920'li yıllarda testlerde geçerli olan "zekâ yaşı" kavramını eleştiren Thurstone, çocuklar için hazırlanmış olan zekâ yaşını ölçme yönteminin yetişkinlerin zekâlarını göstermede yetersiz kaldığını öne sürdü ve yeni standartların oluşturulmasına çalıştı. Spearman'ın "g" (genel zekâ) faktörü yöntemine de karşı çıkarak, zekânın çok sayıda birbirinden farklı ve değişebilen öğelerin birleşiminden oluştuğunu ve genel zekâ diye bir şeyin olamayacağını belirtti.

Thurstone'un, toplumsal konularda bireylerin tutumlarının, istatistiksel olarak saptanabilmesi için geliştirdiği yöntem, yaygın bir kullanım alanı buldu. Görüşleri yalnız yetiştirdiği öğrencileri arasında değil, askeri kurumlar, öğretim kurumları ve sanayiciler arasında da etkili oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *The Nature of Intelligence*, 1924, ("Zekânın Doğası"); *The Fundamentals of Statistics*, 1925, ("İstatistiğin Temelleri"); *The Vectors of Mind*, 1935, ("Zihnin Vektörleri"); *The Measurements of Values*, (ö.s.), 1959, ("Değerlerin Ölçülmesi").

• BAKINIZ: EDISON, SPEARMAN.

THYSSEN, Johannes
(1892-1968)

Alman, filozof. Tarih felsefesi, varlıkbilim ve bilgi öğretisi konularını içeren çalışmalarıyla tanınmıştır.

22 Ağustos 1892'de Langenberg'te doğdu, 25 Eylül 1968'de Bonn'da öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra Bonn Üniversitesi'nde felsefe okutmaya başladı, 1926'dan sonra profesörlüğe yükseldi. Thyssen, ölünceye değin kaldığı Bonn'da, felsefenin belli sorunları üzerinde durdu, onlara kendi anlayışına göre çözümler aradı.

Thyssen için önem taşıyan, sorunların ortaya konuşu yanında, onların tarih süreci içindeki gelişmesi, onlarla ilgili yorum ve açıklamaların bir bütün olarak görülmesidir. Ona göre her sorun, bir öncekinin değişik nitelikte ve ortamın durumuna göre, yeniden ortaya çıkışıdır. Düşünce tarihi boyunca sorunlar ve onlarla ilgili açıklamalar, gelişme eyleminin odağını oluşturur. Felsefenin temel sorunları bilgi kuramı, yöntem, kavramların içeriği, varlıkbilim ve gerçekliktir. Thyssen, bu anlayışla yola çıkarak, kavramların oluşumu ve türleri, tarihin tek yönlülüğü ve bir daha yinelenmeyişi, tarih felsefesinin tarihi gibi konuları ele aldı. Bu konular, onun dizgesinde, ayrı görünmesine karşılık bir bütün oluşturur, birlik sağlar. Bir sorundan ötekine geçme, sorunun çözümü için, gerekli bir yöntem işi olarak ortaya çıkar.

Thyssen, felsefe tarihini ilgilendiren bütün sorunların belli bir dizge içinde incelenmesi kanısındadır. Onun amacı felsefenin gerçekçi dizgelerinin temel çizgilerini açıklamak, düşüncenin gelişimini, bu dizge içindeki odağında yakalamaktır.

• YAPITLAR (başlıca): *Versuch über verschiedene Arten der Begriffsbildung*, 1917, ("Kavram Oluşumunun Değişik Türleri Üstüne Deneme"); *Die Einmaligkeit der Geschichte*, 1924, ("Tarih'in Yinelenemeyişliği"); *Die philosophische Methode*, 1930, ("Felsefe Yöntemi"); *Der philosophische Relativismus*, 1941, ("Felsefe'nin Görelili-ği"); *Die wissenschaftliche Wahrheit in der Philosophie*, 1950, ("Felsefede Bilimsel Gerçeklik").

THYSSEN, Fritz
(1873-1951)

Alman, sanayici. Almanya'nın en büyük çelik tröstünü yönetmiştir.

9 Kasım 1873'te Ruhr bölgesindeki Mülheim'de (bugün FAC'de) doğdu, 8 Şubat 1951'de Arjantin'de Buenos Aires'te öldü. Almanya'nın önde gelen sanayicilerinden biri olan August Thyssen'in (1842-1926) oğludur. Babası, 1871'de Thyssen und Co.KG. adında bir şirket kurmuş, sonradan büyüyerek Thyssen-Hütte A.G. adını alan bu şirket, 1926'da birçok demir ve maden şirketinin bir araya gelmesiyle kurulan güçlü çelik tröstü Vereinigte Stahlwerke A.G.'nin (Birleşik Çelik İşletmeleri) çekirdeğini oluşturmuştu. Fritz Thyssen, 1926'da babasının ölümü üzerine Birleşik Çelik İşletmeleri'nin başkanı oldu. Kuruluşundan itibaren Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne (NSAİP) önemli mali destekte bulunan Thyssen, Ekim 1931'de NSAİP'ye katıldı. Öteki Alman sanayicilerin de Hitler'i desteklemesine çalışarak Hitler'in siyasal konumunun güçlenmesine katkıda bulundu. Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden sonra 1933'te devlet bakanı oldu.

1936'dan başlayarak, Göring'in sorumluluğunda yürütülen iktisadi politika konusunda Naziler'le anlaşmazlığa düşen Thyssen, Eylül 1939'da II.Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra İsviçre'ye kaçtı, oradan da Fransa'ya geçti. Hitler'e yaptığı yardımlardan pişman olduğunu anlatan kitabı yüzünden Almanya'da mallarına el konuldu ve Alman vatandaşlığından çıkarıldı. 1941'de Güney Amerika'ya giderken yolda Naziler tarafından tutuklanarak, Dachau toplama kampına gönderildi. 1945'te Müttefikler tarafından serbest bırakıldıktan sonra Arjantin'e giden ve orada yaşamaya başlayan Thyssen, 1948'de yargılandığı bir Alman mahkemesinde önemsiz bir Nazi olarak görüldü ve para cezasına çarptırıldı.

• BAKINIZ: GÖRING, HITLER, KRUPP.

TIBERIUS
(İÖ 42 - İS 37)

Roma imparatoru. Önceleri ılımlı bir yönetim uygulamasına karşın sonradan baskıcı yöntemlere başvurmuştur.

Tiberius Claudius Nero İÖ 16 Kasım 42'de Roma'da doğdu, 16 Mart 37'de Kapri'de öldü. Babası, Julius Ceasar döneminde filo komutanlığı yapmış bir yöneticiydi. Annesinin kocasından boşanarak imparator Augustus ile evlenmesi üzerine üç yaşından itibaren saray çevresinde yetişti. Genç yaşta askeri başarılarıyla dikkati çekti. İÖ 12'de Augustus'un isteği üzerine karısından boşanarak onun dul kızı Julia ile evlendi. Augustus'un torunlarından birini vâris ilan etmesine gücenerek İÖ 6'da kendi isteğiyle Rodos Adası'nda inzivaya çekildi. Burada kaldığı yıllarda kendisini felsefe ve edebiyata verdi. Roma'da tahta aday olabilecek bir yakınının kalmaması yüzünden İS 4'te Augustus onu geri çağırıp oğlu ve vârisi olarak ilan etti. Aynı yıl üst düzeyde bir yönetici makam olan tribun görevine getirildi. İS 9'da Almanya'daki ordulara başarıyla komuta etti. Augustus'un ölümünden sonra Roma Senatosu'nun onayıyla 17 Eylül 14'te 56 yaşında imparator oldu.

Başa geçtiği ilk yıllarda Roma Senatosu ile iyi ilişkiler kurdu. Yeni fetihlerden kaçınarak bir barış ve istikrar dönemi açtı. Donanmayı güçlendirmeye ve savunmayı sağlamlaştırmaya önem vermekle birlikte, dış sorunların çözümünde diplomasiye ağırlık verdi. Kamu harcamalarında büyük kısıtlamalara gitti ve arena oyunları gibi eğlencelere son verdi. Bir süre sonra Roma Senatosu'nu sindirmek amacıyla İtalya'nın her yanına dağılmış olan imparatorluk muhafız birliklerini Roma yakınındaki kamplarda toplayan Tiberius İS 23'te yönetimi fiilen bu birliklerin komutanı Sejanus'a bıraktı. Baskıların artması karşısında yoğunlaşan gizli tertiplerden korkuya düşerek danışmanlarının önerisi üzerine İS 27'de Kapri Adası'na çekildi ve bir daha Roma'ya dönmedi. İS 31'de Sejanus'un elinde büyük bir güç toplandığını gördüğünden Senato'ya gönderdiği gizli bir mektupla onu ölüme mahkûm ettirdi ve yerine yine muhafız birliği komutanlarından Macro'yu geçirdi. Öldüğü zaman yerine daha önce vâris olarak ilan ettiği Gaius Caesar (Caligula) geçti.

• BAKINIZ: CALIGULA.

TIEDEMANN, Dietrich
(1745-1803)

Alman felsefe tarihçisi. Öğretilerin gelişmesini konu edinen araştırmalarıyla tanınmıştır.

3 Nisan 1745'te Bresner-Ward'ta doğdu, Marburg'ta öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdikten sonra Göttingen Üniversitesi'nde dil ve felsefe okudu. 1776'da Charles de Kassel Koleji'nde eski diller profesörü olarak görevlendirildi. 1786'da Marburg Akademisi felsefe profesörlüğüne atandı.

Tiedemann'ın üzerinde durduğu sorunlar tümevarım, gözlem, deney, bilinç edimleri ve olguların çözümlenmesidir. Ona göre Locke ile Wolff gibi filozofların öğretileri, yöntem bakımından, birbiriyle uzlaşabilecek niteliktedir, ayrılık sorunların ortaya konuş biçimindedir. Bunu başarmak, felsefe tarihinde sorun-çözüm bağlantısının gelişimini aydınlığa çıkarmaktır. Aydınlatılması gereken başka bir konu da içduyu, yetiler ve tinsel işlemlerin gerçekçi, sağlıklı bir ilkeye dayanılarak çözümüdür.

Tiedemann, kendi çalışma yöntemine dayanarak, Kant'ın geliştirdiği öğretinin önemli bir bölümü olan "pratik usun sentetik yargıları"nı eleştirmiş, onu bu konuda aşırı kuramcılık ve tutarsızlıkla nitelemiştir.

Tiedemann'a göre felsefenin, bir öğreti olarak gelişmesinde beş büyük evre görülür. A- Thales'ten Sokrates'e değin gelen ve felsefenin kesin biçimini kazanamadığı tümtanrıcı evre. B- Sokrates'ten Roma'nın yükseliş dönemine değin uzayan süre. Bu sürede birçok felsefe öğretisi ortaya çıkmış, felsefeye özgü tartışmalar gelişmiştir. C- Roma'nın bu dönemiyle Orta Çağ'ın başlangıcı arasında kalan kesim. Bu dönemde felsefe evrensel bir düşünce öğretisi niteliği kazanmış, özellikle Yeni-Platonculuk bambaşka bir içerikle egemen olmaya başlamıştır. D- Orta Çağ'la yazın alanındaki Rönesans'ın sınırladığı evre. Bu evrede Arap düşüncesi felsefeye yeni bir içerik kazandırmıştır. E- Yazın alanındaki Rönesans'la modern çağın kapsadığı dönem. Bu dönemde felsefede deney, gözlem ve bilimsel yöntemlerden yararlanma anlayışı yerleşmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *System der stoischen Philosophie*, 1776, ("Stoa Felsefesinin Dizgesi"); *Untersuchungen über den Menschen*, 1778, ("İnsan Üstüne Araştırmalar"); *Griechenlands erste philosophen*, 1780, ("İlk Yunan Filozofları"); *Geist der spekulativen Philosophie von Thales bis Berkeley*, 1797, ("Thales'ten Berkeley'e Değin Kuramsal Felsefe Anlayışı").

TIEPOLO, Gianbattista
(1696-1770)

İtalyan, ressam. Dekoratif Rokoko üslubunun en büyük temsilcisidir.

5 Mart 1696'da Venedik'te doğdu, 27 Mart 1770'te Madrid'de öldü. Ressam Gregorio Mazzarini'nin yanında yetişti. Çocuklarından Lorenzo ve Giandomenico sonradan ünlü birer ressam oldular. Tiepolo 1717'de Venedik Ressamlar Loncası'na kabul edildi. 1726'da çağrıldığı Udine'de çeşitli yapıtları süsledi. Bundan sonra Venedik'in en fazla aranan ressamı haline geldi. Bu kentte başta *Santa Maria del Rosario dei Gesuati, Santa Marta degli Scalzi, Chiesa della Pietà* gibi kiliselerle, en ünlü fresklerinin yer aldığı *Scuola dei Carmini*'nin dekorasyonlarını gerçekleştirdi. 1733-1750 arasında Bergamo, Milano ve Verona gibi kentlerde birçok dinsel ve sivil yapıyı resimledi. 1750'de piskoposluk konutunu resimlemek üzere Würzburg'a çağrıldı. 1762'de İspanya kralının çağrısı üzerine Madrid'e gitti. Ölümüne değin kaldığı Madrid'de *Kraliyet Sarayı*'nın çeşitli bölümlerini süsledi.

Tiepolo'nun sayısız yapıyı süsleyen freskleri birbirinden farklı özellikler taşır. Bunlar arasında *Maria del Rosario dei Gesuati Kilisesi* tavan freskleri içerdikleri yanılsamacı mimarlık öğeleri, *Chiesa della Pieta Kilisesi* freskleri uyumlu ve duyarlı renkleri, *Labia Sarayı* freskleri ise iyice belirgin Verenose etkisi ile öbürlerinden ayrılırlar.

Tiepolo'nun ışıklı ve parlak renkleri, tüm resim yüzeyine eşit olarak dağılır. Fresklerinde kullandığı çok sayıda figüre karşın, yapıtları kargaşalık ve sıkışıklık duygusu uyandırmaz.

Tiepolo Barok ve Rokoko'nun en yaygın resim türlerinden biri olan dekoratif tavan fresklerinde, gökyüzü boşluğu içinde insan figürünü büyük bir ustalıkla işlemiştir. Aynı ustalığı perspektif konusunda da göstermiş, ancak ölçülü davranarak -öngörülenden başka bir noktadan bakıldığında amaçlananın tersi bir etki yaptığı için- mimarlık öğelerini abartmadan çizmiştir. Dolgun vücutlu çıplak kadın figürünü sıkça kullanmıştır, ama bunlara Boucher'nin tenselliğinin tersine, inandırıcı bir saflık duygusu katmıştır.

Tarihsel olayların yanı sıra, mitolojik olayları ve Venedikliler'in günlük yaşamını konu alan fresk ve yağlıboyalar yapmıştır. İnsan karakterini ve duygularını gerçekçi bir biçimde betimlemiştir.

Güçlü bir desen ve tasarım geleneği içinde yetişmiş olması, çeşitli uygulamalarında sağlam ve etkili sonuçlar elde etmesini sağlamıştır. Çoğunlukla mürekkeple ve çabuk hareketlerle gerçekleştirdiği desenlerinde akıcı bir kıvraklık ve çizgi anlatımı vardır. Desenlerindeki ustalığını gravürlerinde de aynı düzeyde sürdürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Cellaoni Şapeli* freskleri, 1733, Bergamo; *Santa Maria del Rosario dei Gesuati Kilisesi* freskleri, 1737-1739, Venedik; *Clerici Sarayı* freskleri, 1740, Milano; *Scuola dei Carmini* freskleri, 1740-1744, Venedik; *Santa Maria degli Scalzi Kilisesi* freskleri, 1743-1744, Venedik; *Labia Sarayı* freskleri 1745-1750, Venedik; *Chiesa della Pieta Kilisesi* freskleri 1754-1755, Venedik Akademisi, ikisi dışındakiler 1915'teki bir bombardımanda yok olmuştur; *Villa Valmarana* freskleri, 1757, Vicenza; *Pezzonico Sarayı* freskleri, 1758, Venedik; *Kraliyet Sarayı* freskleri, 1764-1766, Madrid.

• KAYNAKLAR: A.Morassi, *A Complete Catalogue of the Paintings of G.B. Tiepolo*, 1962.

• BAKINIZ: BOUCHER, RUBENS.

TIFFANY, Louis Comfort
(1848-1933)

ABD'li cam sanatçısı. Yeni Sanat'ın (Art Nouveau) ülkesindeki en önemli temsilcilerinden olmuştur.

18 Şubat 1848'de New York'da doğdu, 17 Ocak 1933'te aynı kentte öldü. Mücevher dükkânlarıyla ünlü gümüşçü Charles Lewis Tiffany'nin (1812-1902) oğluydu. Resim eğitimi gördü, bir süre ressam G.Innes ile S.Colman'ın yanında çalıştı. Resimlerini ilk kez 1867'de sergiledi. Bir yıl sonra Paris'e gitti, Avrupa'yı ve Kuzey Afrika'yı gezdi. 1870'te ülkesine döndü. Resim çalışmalarını sürdürdü, sergilere katıldı, çeşitli sanatçılarla birlikte dernekler kurdu, kimi arkadaşlarıyla dekorasyon işleri yaptı. Bu çalışmaları onu cama yöneltti. 1875'ten sonra ilk deneylerini yapmaya başladı. 1878'de Long Island'da, Corona'da bir fabrika kurdu. Zamanla bu fabrikayı büyüttü, ona kaliteli ustalar kazandırdı. 1900'de şirketini Tiffany İşlikleri adı altında yeniden örgütledi. 1918'de genç sanatçıları desteklemek amacıyla L.C. Tiffany Vakfı'nı kurdu.

Tiffany'nin, 19.yy'ın sonlarına doğru yaygınlaşan ulusal ve uluslararası sergilere babasının şirketiyle katılması, onun Yeni Sanat akımı ürünleriyle karşılaş-

masına yol açmıştı. Fransız E.Leveillé ile E.Gallé'nin (1846-1904) yapıtlarından etkilendi. Ürettiği özgün vazo ve abajurlarıyla dikkati çekti. Yapıtlarında yeni biçimleri, yeni gereçleri kullanmayı denedi. Latince *faber* (çalışan insan) sözcüğünden türeterek *fevrile* diye adlandırdığı pırıltılı ışık titreşimleri yaratan kalın bir cam geliştirdi. 1890-1915 arasında ülkesinin dışında da çok tutulan üslubu, 1960'tan sonra gene moda oldu. Güzel sanatlara katkısı nedeniyle o da babası gibi Fransa tarafından Légion d'honneur nişanının şövalye rütbesiyle ödüllendirildi, ülkesindeki sanat kuruluşlarının üyeliği yanı sıra Paris'teki Ulusal Güzel Sanatlar Derneği ile Tokyo'daki İmparatorluk Güzel Sanatlar Derneği'nin onursal üyeliğine seçildi.

• YAPITLAR(başlıca): *Beyaz Saray*'ın yeniden dekorasyonu, 1881-1885, Washington; *Columbia Dünya Sergisi'nde Şapel*, 1893, Chicago, ABD; *Güzel Sanatlar Sarayı* için cam perde, 1911, Mexico City.

• BAKINIZ: HORTA.

TIFLÎ
(? - 1660)

Osmanlı, şair ve meddah. Başından geçen olayları süsleyerek öykü biçimine sokmuştur.

Ahmed Çelebi Trabzon'da doğdu, İstanbul'da öldü. Daha çocuk sayılacak yaşta güzel şiirler yazdığından kendisine Tıflî mahlası verilmişti. Boyunun uzunluğundan ötürü Leylek Tıflî diye de anılırdı. Bayrami-Melami tarikatına bağlıydı. Kendi buluşu olan öykülerle tanındı. IV.Murad'ın nedimi oldu. Gümrük ve vakıflarda görev aldı.

Tıflî, 17.y'ın en önemli meddahlarından biridir. Başından geçen olayları süsleyerek öykü biçimine sokmuştur. Yazdığı "Sansar Mustafa", "Hançerli Hanım", "Letaifnâme", "Tayyarzade yahut Binbirdirek Vakası", "Tıflî ile İki Birader", "Tıflî ile Kanlı Bektaş", meddah öykülerinin yazıya geçmiş ilk örnekleridir. Bunlarda olaylar IV.Murad döneminde İstanbul'da geçer. Masal karakteri taşıyan bu öykülerin kahramanları arasında IV.Murad ile Tıflî'nin kendisi de yer alır. Ancak her ikisi de olaya sonradan karışan, olayı çözümleyen yan kişilerdir. Tıflî'nin öyküleri eski İstanbul'un toplumsal yaşamını göstermeleri bakımından da ayrıca değerlidir. Daha sonraki İstanbul meddahları, Tıflî öyküleri çemberinden yararlanarak kendi öykülerini kurmuşlardır. P.N.Boratav'a göre, birtakım serüvenlerin öykü bçimine sokulma düşüncesi Tıflî'den çıkmıştır ve ilk öykücü sanatçı odur.

Tıflî'nin bir sakinâme, 22 kaside ve 191 gazelden oluşan bir de *Divan*'ı vardır. Şiirlerinin dili dönemine göre oldukça yalındır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (Atıf Efendi Kütüphanesi No. 2085).

TILLICH, Paul
(1886-1965)

Alman asıllı ABD'li tanrıbilimci. Dine dayalı bir sosyalizmin savunucusudur.

20 Ağustos 1886'da Prusya'nın Starzeddel kentinde doğdu, Chicago'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte, yükseköğrenimini tanrıbilim okuduğu Halle Üniversitesi'nde bitirdi. 1912'de Protestan papazı olarak göreve başladı. I.Dünya Savaşı'nda ordu rahibi oldu. 1919-1924 arasında profesör olarak Berlin Üniversitesi'nde, sonra Marburg, Dresden ve Frankfurt üniversitelerinde felsefe okuttu, 1933'te Almanya'dan ayrılarak ABD'ye yerleşti. 1940'ta ABD yurttaşı oldu. New-York, Harvard ve Chicago üniversitelerinde tanrıbilim okuttu.

Tillich, Alman İdealizmi'nin öncülerinden Fichte ve Schelling'in izleyicisi olmuş, dinle sosyalizmi uzlaştırmayı amaçlayan bir öğretiyi benimsemiştir. Ona göre bütün düşünce ve davranışların kaynağı inançlardır. Bilgi tanrısal varlığın kavranmasıdır, yalnız özne-nesne arasında kurulu bir bağlantı değildir. Çünkü özne kendi kendinin bilgisini edinebilir. Duyularla sağlanan izlenimler anlık ve us ilkelerine göre düzenlenerek bilgi niteliği kazanır. Evreni yöneten evrensel yasalar tanrısaldır. Toplumu oluşturan bireylerin her alanda eşit olmaları gerekir. Üretim-tüketim ilişkileri eşitlik ilkelerine göre düzenlenmelidir. Toplumsal sınıflaşmalar yapaydır, sömürü temeline dayanır ve dinin özüne aykırıdır. Ahlakın kaynağı dindir.

• YAPITLAR (başlıca): *Mystik und Schuldbhewusstsein in Schelling Philosophie*, 1912, ("Schelling Felsefesinde Gizemcilik ve Suç Bilinci"); *Ideen zu einer Theologie der Kultur*, 1924, ("Bir Kültür Tanrıbilimi Üstüne Düşünceler"); *Die sozialistische Entscheidung*, 1933, ("Sosyalist Karar"); *Zwei Wege der Religionsphilosophie*, 1940, ("Din Felsefesinin İki Yolu"); *Systematic Theology*, 1951, ("Sistematik Tanrıbilim").

TIM
(1919)

Polonya asıllı Fransız karikatürcü. Güncel siyasal karikatürün önde gelen adlarındandır.

29 Ocak 1919'da Polonya'nın Kaluszyn kentinde doğdu. Asıl adı Louis Mitelberg'dir.1937'de yükseköğrenim yapmak amacıyla Fransa'ya gitti. Bir yıl sonra Paris'te École des Beaux-Arts'da mimarlık eğitimine başladı. II.Dünya Savaşı'nda askere alındı, 1940'ta tutsak düştü. 1941'de kaçarak Londra'ya gitti, orada çıkan *France* gazetesine ilk karikatürlerini çizmeye başladı. 1945'te Paris'e döndü ve bu kente yerleşti. Fransa'nın *Le Monde*, *L'Humanité*, *L'Action*, İngiltere ve ABD'nin *Times*, *Newsweek*, *The New Yorker*, *New York Times*, Almanya'nın *Der Spiegel* gibi gazete ve dergilerinde yapıtları yayımlan-

dı. 1958'den bu yana *L'Express* dergisi için çizmektedir. 1975'te Türkiye'de yapılan İkinci Uluslararası Nasreddin Hoca Festivali Karikatür Yarışması'nda Büyük Ödülü kazanmıştır.

Tim konularını güncel olaylardan alan karikatür türünde yapıtlar vermektedir. Gazetecilik yanı ağır basan bu çalışma biçimini uluslararası bir başarı düzeyine çıkaracak kadar iyi yapan az sayıdaki sanatçıdan biridir. Yazıyı elden geldiğince az kullanarak çizgiyle anlatıma ağırlık vermiş, çizimlerinde resimsiliğe yönelmemiştir. Gülmecesine egemen olan toplumsal eleştiri boyutu onun yalnızca bir "haber resimleyicisi" olmasının önüne geçmiş, yapıtlarına kalıcı bir nitelik sağlamıştır. Üç karikatür albümü, bir de otobiyografik yapıtı bulunan Tim'in yapıtlarına zaman zaman Türkiye'de yayımlanan gazete, dergi ve albümler de yer vermektedir.

TINBERGEN, Jan
(1903)

Hollandalı iktisatçı. İktisadi dalgalanmalar ve planlama üstüne yaptığı çalışmalarıyla tanınmıştır.

12 Nisan 1903'te La Haye'de doğdu. 1922-1926 arasında Leiden Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gördü. 1929'da doktora derecesi aldıktan sonra, Amsterdam Üniversitesi'nde istatistik okutmanı, 1933'te Rotterdam'daki Netherlands School of Economics'de profesör oldu. 1929-1945 arasında Merkezi İstatistik Bürosu'nda, 1936-1938 arasında Milletler Cemiyeti'nde görev aldı. 1945'te yeni kurulan Hollanda Merkezi Planlama Bürosu'na yönetici olarak atandı. 1955'te bu görevinden ayrılan Tinbergen, bir yıl Harvard Üniversitesi'nde konuk profesörlük yaptıktan sonra, Netherlands School of Economics'de gelişme planlamacılığı üzerine dersler verdi. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkeye ve Dünya Bankası, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşlara danışmanlık yaptı. 1965-1972 arasında Birleşmiş Milletler Gelişme Planlaması Komitesi'nde başkanlık görevinde bulundu. 1969'da iktisadi süreçlerin çözümlenmesi için geliştirdiği uygulamalı dinamik modeller nedeniyle, Ragnar Frisch ile birlikte Nobel iktisat ödülünü aldı. Halen (1985) Rotterdam'daki Erasmus Üniversitesi'nde profesörlük yapmaktadır.

Tinbergen'in, piyasaların ve ekonomilerin işleyişine ilişkin ampirik ve nicel çalışmalarının çoğu, talep ile ilgilidir ve gelir ve fiyatlardaki değişimlerin talep üzerindeki etkilerini hesaplamaya yöneliktir. Piyasanın arz ile talep arasında kendiliğinden bir uyarlanma sağladığını ileri süren Neo-Klasik büyüme modellerinin tersine, Tinbergen, arzın bir yıl önceki fiyatların süreceği tahminine, talebin ise, o yılın fiyatlarına dayalı olduğunu ve dolayısıyla piyasa ekonomisinde istikrarsızlığa yol açan bir belirsizliğin var olduğunu ileri sürmektedir. Tinbergen, arzın belirli bir zaman gecikmesi ile, talebin ise böyle bir gecikme olmaksızın fiyatların fonksiyonu olduğu saptamasından yola çıkarak, bir devresel hareketler ve fiyat dalgalanmaları modeli kurmuş, hükümetin tam istihdamı ya da belirlenen büyüme oranını sağlamak için, arz ve talebi düzenleyici önlemler almak zorunda olduğunu ileri sürmüştür. İlk kez 1936'da Hollanda ekonomisi için 24 denklemli bir model oluşturmuş, ABD'de 1919-1932 arası dönem için, İngiltere'de de 1870-1914 arası dönem için, iktisadi dalgalanmaları açıklamaya yönelik çalışmalar yapmıştır.

Tinbergen'e göre, iktisat politikalarının amacı, devresel dalgalanmaları ortadan kaldırmak değil, enflasyonun ve depresyonun aşırı etkilerini en aza indirmek olmalıdır. Hükümet bu amaca ulaşmak için mali, parasal ya da daha doğrudan müdahalelerde bulunmalıdır. Tinbergen'in modelinde, bir nicel hedefler amacına ulaşabilmek için, en azından eşit sayıda nicel araç kullanılması gerekmektedir.

Azgelişmiş ülkelerde, yapısal dengesizlik nedeniyle piyasa fiyatlarının kaynakların en iyi bir biçimde dağılımını sağlayamayacağını ve iktisadi planlarda tam rekabet denge fiyatlarını yansıtan gölge fiyatların kullanılması gerektiğini ileri süren Tinbergen'e göre, kamu kesimi, emek, sermaye ve döviz gibi kaynakları gölge fiyatlarına göre kullanmalı, özel kesim de, piyasa fiyatları, vergi ve sübvansiyonlar yoluyla düzeltilerek, gölge fiyatlara uyarlanmalıdır. Tinbergen planlama sürecini üç aşamaya ayırmaktadır. Makro aşamada, ekonominin istenilen büyüme oranı ve tasarruflar, orta aşamada sanayilerin seçimi ve bölgelere dağılımı, mikro aşamada da proje seçimi kararları alınmaktadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Statistical Testing of Business Cycle Theories*, 2 cilt, 1939, ("İktisadi Bunalım Kuramlarının İstatistiksel Sınanması"); *Mathematical Models of Economic Growth* (H.C.Bos ile), 1962, ("Matematiksel İktisadi Büyüme Modelleri"); *Central Planning*, 1964, ("Merkezi Planlama"); *Income Distribution*, 1975, ("Gelir Bölüşümü").

TINBERGEN, Nikolaas
(1907)

Hollanda asıllı İngiliz zooloji ve etoloji bilgini. Hayvanların doğal çevredeki davranış biçimlerini inceleyen pozitif etolojinin önde gelen temsilcilerindendir.

15 Nisan 1907'de La Haye'de doğdu. Jan Tinbergen'in kardeşidir. Leiden, Viyana ve Yale üniversitelerinde sürdürdüğü öğrenimini 1932'de Leiden Üniversitesi'nden aldığı doktora derecesiyle tamamladı ve dört yıl sonra aynı üniversitede öğretim görevlisi, 1947'de deneysel zooloji profesörü oldu. 1949'da İngiltere'ye yerleşip, öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladığı Oxford Üniversitesi'nde hayvan davranışlarını incelemek üzere bir araştırma bölümü kuran, 1955'te İngiliz uyruğuna geçen ve 1966'da profesörlüğe yükseltildiği Oxford Üniversitesi'nde 1974'ten bu yana (1985) emeritus profesör olarak öğretim görevini sürdüren Tinbergen, 1962'de Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1973 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Lorenz ve von Frisch ile bölüşmüştür.

Hayvanların yaşayış ve davranış biçimlerini, alışkanlıklarını ve çevreyle etkileşimlerini kendi doğal yaşam ortamlarında inceleyerek, her türe özgü bireysel ve toplumsal davranış kalıplarının belirlenmesini amaçlayan çağdaş etolojinin kurucuları Lorenz, Tinbergen ve von Frisch'tir. Bu üç araştırmacının işbirliği ve ortak çalışmalarından doğan etolojiye, kendisinin ve meslektaşlarının varsayımlarını doğal ortamdaki hayvan toplulukları üzerinde yaptığı titiz gözlemlerle sınayarak deneysel ve karşılaştırmalı bir bilim dalı niteliğini kazandıran Tinbergen, özellikle içgüdüleri, doğuştan gelen davranış kalıplarını ve çevrenin etkisiyle edinilmiş yönlenme biçimlerini incelemiştir. Hayvanlar, özellikle martılar ve böcekler üzerinde başladığı araştırmalarını giderek insan davranışlarının incelenmesine yönelterek, insan etolojisi gibi çok yeni bir bilim dalının ilk temsilcileri arasında yer almış, çocuklardaki içekapanış (otizm) olgusuna ilişkin çalışmalarıyla bu psikolojik bozukluğun tedavisinde yeni umutlar yaratmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Study of Instinct*, 1951, ("İçgüdünün İncelenmesi"); *The Herring Gull's World*, 1953, ("Gümüş Martı'nın Dünyası"); *Social Behaviour in Animals*, 1953, ("Hayvanlarda Toplumsal Davranış"); *Animal Behaviour*, 1965, ("Hayvan Davranışı"); *The Animal in its world*, 2 cilt, 1972-1973, ("Kendi Dünyalarında Hayvanlar"); *Autistic Children*, 1983, ("İçekapanık Çocuklar").

• BAKINIZ: K. von FRISCH, LORENZ.

TINDAL, Matthews
(1657 ?-1733)

İngiliz, tanrıbilimci ve hukukçu. Dinden kaynaklanan düşüncenin bağımsızlığını savunmuştur.

Beer Ferris'te doğdu, Oxford'da öldü. Babası Anglikan mezhebine bağlı bir bakandı. Bu nedenle iyi bir öğrenim gördü, Oxford Üniversitesi'nde tanrıbilim ve hukuk okuduktan sonra, bir süre, orduda görev aldı, Katoliklik konusunda ders verdi. Önceleri Anglikanlık ile Katoliklik arasında bocaladı, sonra bir bütün olarak dinin savunulması gereğine inandı. Tindal'ın ilk çalışmalarında yazar yanının ağır bastığı, tanrıbilim ve felsefe sorunlarına karşı biraz çekingen davrandığı, buna karşın dinin önemini vurgulayan düşüncelerini geliştirmeyi amaçladığı görülür. Sonradan, gene dine dayanarak, devletin evrensel gücünü savundu. İlk yapıtı büyük tepkiyle karşılanıp, yargıç onayıyla yakılınca ülkesinden kaçmak zorunda kaldı.

Tindal'ın temel düşüncesi dinsel bağımsızlıktır. Bunun kaynağı, gelişimi, nitelikleri, insanlar üzerindeki etkisi tanrıbilimin açıklığa kavuşturması gereken önemli sorunlardır. O, bu konuda görüşlerini iki öbekte toplar. İlkinde dinin kesinlikle bağımsız olduğunu, bunun evrensel düzeni, ahlak ilkelerini, dinin özünü bozmayan, değişik yorumlarla gerçeğinden uzaklaştırılmayan bir düşünce niteliği taşıdığını ileri sürer. İkincisinde dinle bağlantılı görüşlerin halkın denetimi altında bulunmaması gereğini, bunun bir dinsel bağımsızlık olarak anlaşılması düşüncesini ortaya atar.

Tindal'a göre dinle toplum yönetimi birbirine karıştırılmamalı, birleştirilmemelidir, çünkü yapı ve içerik bakımından ikisi ayrıdır. Toplumsal yasallığın temeli, her türlü dinsel görüşü bir yana bırakarak, egemenlik sağlamaktır. Bu egemenlik sağlama biçimi de ilkelerini kendi özünde taşır, dine gerek duymaz. Yönetim kurumları bireylerin doğal yetkilerini sınırlandırır, gereğinde ortadan kaldırır. Oysa dinde böyle girişimler söz konusu değildir. Tindal için, Hıristiyanlık da insanı mutluluğa kavuşturacak bir kurum değildir. Bu din doğal yasanın gelişmesinden öte bir anlam taşımaz, kilisenin ileri sürdüğü tanrısal bir kuruluş değildir.

• YAPITLAR (başlıca) *Essay of Obedience to the Supreme Powers*, 1694, ("Yüce Yönetim Gücü ve Uyrukluk Üstüne Deneme");*Christianity as old as the Creation*, 1730, ("Yaratılış Olayıyla Yaşıt Hıristiyanlık").

TING, Samuel Chao Chung
(1936)

Çin asıllı ABD'li fizikçi. Dördüncü kuvarkın varlığını deneysel olarak kanıtlamıştır.

27 Ocak 1936'da Michigan Eyaleti'ndeki Ann Arbor'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Çin'de tamamladıktan sonra 1956'da yükseköğrenim için gittiği ABD'de, Michigan Üniversitesi'nde fizik okudu. 1963'te doktorasını tamamladı. Bir yıl Cenevre'deki Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nde (CERN) çalıştıktan sonra New York'taki Columbia Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna katıldı. 1965'te doçent oldu ve araştırmalarını Hamburg'daki 6 Gev gücündeki DESY'de (Deutsches Elektronen Synchrotron/ Alman Elektron Hızlandırıcısı) sürdürmek için Almanya'ya gitti. İki yıl sonra ABD'ye dönünce Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) çalışmaya başladı. 1969'da profesör olan Ting, 1976'da Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş ve aynı yılın Nobel Fizik Ödülü'nü Burton Richter ile paylaşmıştır.

Columbia Üniversitesi'nin Brookhaven Laboratuvarı'ndaki çalışmalarından başlayarak, elektron-pozitron çiftlerinin bozunumuyla ortaya çıkan "ağır foton" adı verilen parçacıkları araştıran Ting, Almanya'da bulunduğu dönemde, yüksek enerjili gamma ışınlarıyla müon çiftlerinin üretilmesini amaçlayan deneylere yöneldi. Elektron pozitron çiftlerini yakalayabilmek için kurduğu çift kollu bir tayfölçerle yürüttüğü deneylerle kuvantum elektrodinamiğinin birçok savıyla uyumlu sonuçlar elde etti. MIT'ye geçtikten sonra da proton-nükleon çarpışmalarıyla elektron-pozitron çiftlerinin üretilmesi çalışmalarını sürdüren Ting 1974'te, kendisine Nobel Ödülü kazandıracak olan buluşunu gerçekleştirdi.

1964'te Gell-Mann, "kuvark" adını verdiği kesirli yük taşıyan temel parçacıklara ilişkin bir kuram ve elementlerin periyodik tablosu benzeri bir sınıflandır-

ma sistemi geliştirmiş, "yukarı", "aşağı" ve "yana" adlarını verdiği üç kuvarkın varlığını öngörmüştü. 1972'de Glashow Gell-Mann'ın kuramından yola çıkarak dördüncü bir kuvarkın var olması gerektiğini öne sürdü. Güçlü tayfölçeriyle elektron-pozitron çiftlerinin oluşumunda daha ağır parçacıkların varlığını arayan Ting, 1974 Kasım'ında yeni bir tayf çizgisi gözlemledi ve dördüncü kuvark ile antikuvarktan oluştuğunu belirlediği bu yeni parçacığa "J" adını verdi. Ting'den ayrı olarak çalışan Richter de hemen hemen aynı günlerde, elektron-pozitron çarpışmalarını incelerken aynı parçacığı saptamış ve "psi" (ψ) olarak adlandırmıştı.

Ting ve Richter'in "J/Psi" parçacığının varlığını açıklamaları, gerçekte her an bir antikuvarkla birlikte bulunduğu için gözlenemeyen ancak birçok deneysel bulguyla son derece uyumlu olması nedeniyle kuramsal olarak varlığı öngörülen kuvarkların gerçekliklerine kesin gözüyle bakılmasına yol açmıştır. Bugün bilim adamları, güçlü etkileşim parçacıkları olan hadronların temel bileşenlerini oluşturduklarına inanılan kuvarkların en az dokuz tane olduğunu sanıyor ve öbürlerinin varlığını kanıtlamayı amaçlayan çalışmalarını sürdürüyorlar.

• BAKINIZ: GELL-MANN, GLASHOW, GÜRSEY, B.RICHTER, WEINBERG.

TINGUELY, Jean
(1925)

İsviçreli heykelci ve deneysel sanatçı. Devinim öğesini raslantısal bir biçimde kullandığı yapıtlarıyla tanınmıştır.

Fribourg'da doğdu. Çocukluğu Basel'de geçti. 1941-1945 arasında bu kentteki Uygulamalı Güzel Sanatlar Okulu'nda öğrenim gördüğü sırada devinim kavramına ilgi duydu ve ilk "meta-mekanik" deneylerini yaptı. 1953'te Paris'e yerleşti ve mekânsal strüktürler üstünde çalışmaya başladı. Bu yapıtlarında devinim öğesinin yanı sıra sesi de kullandı. 1960'ta Nouveaux Réalistes (Yeni Gerçekçiler) adlı grubun kuruluşuna katıldı. Aynı yıl, kendi kendini yok eden ilk yapıtını gerçekleştirdi. 1970'lerde halkın da katılabileceği sokak gösterileri düzenledi.

Tinguely sanat yaşamına 1940'ların başlarında "meta-mekanik" deneyler yaparak başlamış ve ses çıkaran sudolapları üretmiştir. Bunu izleyen mekânsal strüktürlerinde çelik teller kullanmış ve bir kol aracılığıyla yapıtın devinmesini sağlamıştır. Amacı sanat yapıtının yaratıcı niteliğini sürekli kılmaktı. Tinguely, 1950'lerde, bir araya getirdiği nesnelerin devinim yoluyla birbirlerine çarparak ses çıkarttıkları yapıtlar gerçekleştirmiştir. Tüm bu araştırmaları onu, kendi kendini yok eden yapıtlar üretmeye götürmüştür. 1960'ta tasarladığı *New York'a Saygı* adlı yapıtını, piyano, yazı makinesi, klakson gibi nesnelerden oluşturmuş, buna kimyasal maddeler de eklemiş ve yapıta elektrik akımı verildiğinde zincirleme bir hareketin başlayarak tümünün yanması ve kendi kendini yok etmesini düşünmüştür. Programlamadaki bir yanlışlık sonucu, New York Modern Sanatlar Müzesi bahçesinde kurulan bu dev yapıt tümüyle yanmamışsa da, ertesi yıl Kopenhag'da Louisiana Müzesi'nde, 1962'de de Las Vegas'da *Dünyanın Sonu İçin Bir Çalışma* adlı tasarımı başarıyla yok olmuştur. Tinguely, bu yapıtlarının yanı sıra "işlevsiz makineler" adını verdiği ve çoğu kez çeşitli hurdaları bir araya getirerek devinim öğesiyle birleştirdiği, *Baluba* dizisi gibi yapıtlar da üretmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Baluba Sayı 3*, 1959, Ludwig Müzesi, Köln.

• KAYNAKLAR: K.G.P. Hultén, *Jean Tinguely, 'Méta'*, 1975.

TINTORETTO
(1518-1594)

İtalyan, ressam. Venedik Okulu'nun ve Maniyerizm'in en büyük ustalarından biridir.

29 Eylül 1518'de Venedik'te doğdu, 31 Mayıs 1594'te aynı kentte öldü. Asıl adı Jacopo Robusti'dir. Babası kumaş boyacısı idi. Tintoretto adı da küçük kumaş boyacısı anlamına gelmektedir. Tintoretto'nun küçük yaşta Titian'ın yanına girdiğini, ancak onu alaya alan karikatürler yapması, biraz da yeteneğinin ustasını kıskandırması nedeniyle atölyeden uzaklaştırıldığını yazan kaynaklar vardır. Bonifacio Veronese, Andrea Schiavone (1522-1564) ve Paris Bordone (1500-1571) gibi Maniyerizm'in öncüsü ressamların yanında yetiştiği sanılmaktadır. 1548'den sonra ünlenerek Venedikli yöneticilerden, Kilise'den ve özel kişilerden çok sayıda sipariş aldı. Yaşamını bundan sonra yoğun bir çalışma temposu içinde geçirdi. Mantova'ya yaptığı kısa bir gezi dışında Venedik'ten hiç ayrılmadı.

Erken dönem yapıtları

Tintoretto'nun 1539'dan sonra bağımsız bir ressam olarak çalıştığı bilinmekle birlikte yapıtlarının arasında 1545 öncesi tarihini taşıyan hiçbir resim yoktur. İlk önemli yapıtı sayılan *Aziz Markus'un Bir Tutsağı Kurtarması* adlı resim onun yetkin biçim anlayışının ürünüdür. Bu resimde ön plandaki olayları vurgulamak ve konuyu önemli kılmak için kalabalık figür grupları kullanarak Venedik Okulu resim geleneğinin yerleşmiş kurallarını uyguladığı görülür. Bütün figürlerin hareketleriyle birbirlerini dengelediği sağlam bir kompozisyon anlayışı geliştirdiği izlenir. Resimde Michelangelo'nun deseni ile Titian'ın renklerini birleştirmeye yönelmiş, Yüksek Rönesans'ın bu iki karşıt yaklaşımını içeren hareketli ve kendine özgü bir üslup geliştirmiştir. Michelangelo ve Raffaello'nun yapıtlarını çeşitli gravürler aracılığıyla incelemiş, özellikle de Michelangelo'nun Medici ailesinin mezarları için gerçekleştirdiği heykellerin küçük boyutlu alçı kopyalarından yaptığı desenler, günümüze kadar kalmıştır. Ancak Tintoretto, ele aldığı konuyu bir anlık bir hareket içinde betimlemesi, ritim ve anlatım gücü ve ışık-gölgeyi biçimi belirleyen ana etmen olarak kullanması ile döneminde egemen olan resim geleneğinden ayrılır.

Olgunluk dönemi

Tintoretto'nun olgunluk döneminin ilk ürünlerinden olan *İsa'nın Havarilerin Ayaklarını Yıkaması* adlı yapıtı, onun konuya özgü dramatik etkileri vermekte ne denli usta olduğunu gösterir. Işığın biçime canlılık kazandıracak gibi kullanılması, saf renklerden oluşan boya alanları ve çeşitli kısaltım (rakursi) yöntemleri içinde ele alınan figür anlayışı, Tintoretto'nun bu sıralarda temellerini attığı kendine özgü maniyerizminin belli başlı özellikleridir. Tintoretto yoğun bir atmosfer etkisi yaratan ışık-gölge kullanımı ile Titian'ı bu konuda aşmıştır. Bu yaklaşım ilk bakışta gerçekçi bir eğilim gibi görünse de, aslında kompozisyonun ve onu çevreleyen atmosferin, konunun gereklerine göre yer yer baskın, yer yer de ölgün kılınmasına dayanan yapay bir anlayış üstüne temellenir. Bu bağlam içinde ışık yalnızca biçime canlılık kazandırmakla kalmaz, renklerin tonlarla düzenlenmesini de sağlar.

Perspektif kullanımı

Tintoretto ustası olduğu perspektifi ölçülü bir tutumla, mekân derinliğinin çeşitli kademelerinde yer alan figürler arasındaki boyut farkını vurgulamak için kullanmıştır. Renkten ise biçimin etkisini çoğaltmak için değil, amaçladığı duyguyu abartmak, buna bağlı olarak da dramatik gerilimi artırmak amacıyla yararlanmıştır.

Tintoretto'nun olgunluk dönemi üslubu, dinamik ve enerjik bir biçimlendirme kaygısı ile belirginlik kazanır. Bu kaygı bazı yapıtlarında öylesine büyük boyutlara ulaşır ki, oldukça geniş mekânlar içinde gösterdiği figürlerinin karmaşık hareketleri, izlenmesi olanaksız bir etki yaratır. Tintoretto'nun figürleri dev boyutludur. Ancak bunlar boyutlarından umulmayacak kadar çevik hareketler yaparlar, Perspektif, ışık ve atmosfer etkisi izleyicinin gözüne bu dev boyutların normal ölçülerde görünmesini sağlar.

Scuola di San Rocco freskleri

Tintoretto'nun *Scuola di San Rocco*'yu süsleyen dev boyutlu resimleri sanatının doruk noktasını oluşturur. 1564'te başladığı bu dizi onun 23 yılını almıştır. İsa'nın yaşamından başlıca sahneleri görüntüleyen dizide çeşitli figür grupları panoramik denebilecek bir görüş açısı içinde verilmiştir. Resimlerdeki şiddetli renkler daha sonraki onarımlar nedeniyle kararmıştır.

Tintoretto dinsel konuların yanı sıra, mitolojik temaları da dinsel ve ahlaksal bir bakışla ele alan yapıtlar vermiştir. Portrelerindeyse benzetme kaygısından başka, biçimin göze hoş gelmesi ve belli duyguları uyandırması gibi Venedik Okulu geleneklerine de uymuştur. Bunlar, modelinin kişisel özelliklerini yansıtmak kadar, onu en yetkin konumu içinde vermeyi de amaçlayan bir davranışın ürünleridir.

Tintoretto, Maniyerizm'in en büyük ustalarından biridir. Üslubunu sürekli olarak geliştirmiş ve hem Rönesans biçimciliğini aşmış, hem de Barok sanata giden yolun başlangıcını göstermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Aziz Markus'un Bir Tutsağı Kurtarması*, 1548, Venedik Akademisi; *İsa'nın Havarilerin Ayaklarını Yıkaması*, ykş. 1545, Escorial, Madrid; *Susanna ve İki İhtiyar*, 1560, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Kana Düğünü*, 1561, Santa Maria della Salute Kilisesi, Venedik; *Scuola di San Rocco* freskleri, 1565-1587, Venedik; *Son Akşam Yemeği*, 1592-1594, San Giorgio Maggiore Kilisesi, Venedik.

• **KAYNAKLAR:** E.Newton, *Tintoretto*, 1948; R.Pallucchini, *La giovinezza del Tintoretto*, 1950; H.Tietze, *Tintoretto: Paintings and Drawings*, 1948.

• **BAKINIZ:** MICHELANGELO, PONTORMO.

TIRSO DE MOLINA
(1584-1648)

İspanyol oyun yazarı. İspanyol tiyatrosunun "Altın Çağ"ının önemli yazarları arasındadır.

Madrid'de doğdu, Almazán'da öldü. Asıl adı Gabriel Téllez'dir. Yaşamının ilk dönemi üzerine fazla bilgi yoktur. Alcalá Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1601'de Merci tarikatında keşiş oldu. Tarikatın hizmetinde önce İspanya'yı, 1616-1618 arasında da Batı Hint Adaları'nı dolaştı. Tarikatın resmi tarihçiliğini yaptı. Çağdaşı ünlü İspanyol oyun yazarı Lope de Vega'nın etkisiyle tiyatroya yöneldi ve çok sayıda oyun yazdı. 1625'te, oyunlarının halk üzerindeki kötü etkileri neden gösterilerek Castile Konseyi tarafından bir süre, uzaktaki bir manastıra sürgüne yollandı.

Tirso de Molina'nın üç yüzden çok oyun yazdığı ileri sürülmüşse de, günümüze yalnızca 1627-1636 arasında *Partes* ("Bölümler") adıyla beş cilt olarak yayımlanan seksen oyunu kalmıştır. Bunlardan bazılarını da onun yazdığı kesin değildir. Tragedya, komedya, tarihsel ve dinsel oyun gibi çeşitli türlerdeki ürünlerinin tümünde aynı ustaca çizgiyi tutturamamakla birlikte bazı oyunları döneminin İspanyol tiyatrosunun en parlak ürünleri arasındadır. *El burlador de Sevilla* ("Sevilla'lı Kadın Avcısı") adlı tragedyası, halk efsanelerinden yararlanarak yarattığı Don Juan tipini edebiyata kazandıran yapıttır. *El condenado por desconfiado* ("İmanı Sarsılınca Lanetlenen Adam") ise tanrıbilimsel bir ikilem üzerine kurulmuş bir tragedyadır. Yaşamı boyunca günah işlemiş bir adamın inancını koruması sayesinde kurtulmasını, buna karşılık tam bir münzevi yaşamı süren başka bir adamın ise felsefi kuşkular duyması nedeniyle lanetlenişini konu alır. Tirso de Molina, Lope de Vega'nın oluşturduğu komedya yapısını temel alarak genellikle aşk ve kıskançlık konusu çevresinde dönen komedyalar da yazmıştır. İki üç olay örgüsünün iç içe geçtiği karmaşık entrikalar kurmuş, özellikle de kadın tiplerini ustalıkla işlemiştir. *Don Gil de las calzas verdes* ("Yeşil Poturlu Don Gil") en başarılı komedyaları arasındadır. İspanyol ve Portekiz tarihinden ve *İncil*'den alınma konular üzerine tarihsel ve dinsel oyunları da vardır.

Tirso de Molina, İspanyol tiyatrosunda Lope de Vega'nın kurduğu geleneği sürdürüp geliştirmiştir. Tanrıbilim, tarih ve efsanelerden aldığı malzemeyi, kendi düş gücünü katarak zenginleştirmiş, insanın zayıflık ve hatalarını psikolojik çatışmaları bazen trajik bir derinlikle, bazen de mizah dolu bir anlatımla, doğal ve yalın bir üslupla dile getirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *El vergonzoso en palacio*, 1605,

("Utangaç Saraylı"); *Marta la piadosa,* 1614, ("Sofu Marta"); *La villana de Vallecas,* 1620, ("Vallecas'lı Köylü Kadın"); *Partes,* 5 cilt, 1627-1636, ("Bölümler"); *El burlador de Sevilla,* 1630, ("Sevilla'lı Kadın Avcısı"); *La prudencia en la mujer,* 1634, ("Kadın Uyanıklığı"); *Don Gil de las calzas verdes,* 1635, ("Yeşil Poturlu Don Gil"); *El condenado por desconfiado,* 1635, ("İmanı Sarsılınca Lanetlenen Adam"); *Obras drama ticas completas,* (ö.s.), B.de Los Rios (der.), 3 cilt, 1947-1958, ("Tüm Tiyatro Yapıtları").

• BAKINIZ: CALDERON DE LA BARCA, LOPE DE VEGA.

TISELIUS, Arne
(1902-1971)

İsveçli biyokimya bilgini. Elektroforez yöntemini geliştirmiş ve kanın yapısının anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

Arne Wilhelm Kaurin Tiselius 10 Ağustos 1902'de Stockholm'de doğdu, 29 Ekim 1971'de aynı kentte öldü. Göteburg'da gördüğü ilk ve ortaöğreniminin ardından 1921'de Uppsala Üniversitesi'ne girdi. 1924'te kimya, fizik ve matematik dallarında yüksek lisans derecesi aldı. 1926'da asistanlığını yapmakta olduğu ültrasantrifüjün bulucusu T.Svedberg ile birlikte, elektroforezle ilgili ilk çalışmasını gerçekleştirdi. 1930'da yine aynı konudaki doktorasını tamamladı ve Uppsala Üniversitesi'nde kimya doçentliğine atandı. 1934-1935 yıllarında, Rockefeller bursuyla gittiği ABD'de, Princeton Üniversitesi'nin Frick Kimya Laboratuvarı'nda araştırmalar yaptı. 1938'de Uppsala Üniversitesi'nde kendisi için kurulan biyokimya kürsüsüne atandı. Otuz yıl sonra emekli olarak ayrıldığı bu görevi sırasında olduğu gibi emekliliğinde de yoğun bir biçimde çalışmaktan kendini alamayan ve katıldığı bir bilimsel toplantı sonrasında geçirdiği bir kalp krizi yüzünden yaşamını yitiren Tiselius, ülkesinde bilimsel etkinliklerin gelişmesine değerli katkılarda bulunmuş, İsveç Doğa Bilimleri Araştırma Konseyi'nin ilk başkanlığını yapmış, 1947'de Nobel Vakfı'nın başkan yardımcılığına seçilmiş, 1948'de elektroforez, yüzesoğurma ve kandaki proteinlerin doğasının anlaşılmasına katkıları nedeniyle Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştı.

Elektroforez, bir süspansiyon ya da çözeltideki yüklü taneciklerin ya da büyük moleküllerin, uygulanan bir elektriksel gerilim farkının etkisiyle, hareketlenmesidir. Bu hareketin hızı, taneciklerin çaplarının eşit olduğu varsayılırsa, yalnızca yüklerine bağlıdır. Yükü büyük olan hızlı, küçük olan yavaş hareket eder, yüksüzlerse hareketsiz kalır. Taneciklerin hızlarındaki farklılık sıvının içinde derişikliği farklı bölgelerin oluşmasına neden olur. Bu derişiklik farklılığı da ışığın sıvıdaki kırılma indisine yansıyacağı için, uygun bir optik düzenek yardımıyla, sıvının içinde kaç farklı tanecik türünün bulunduğu saptanabilir. Bütün bu ilkeler Tiselius'tan önce de biliniyordu ve bu ilkelere dayanan elektroforez aygıtları yapılabilmişti. Ne var ki bu aygıtlar, kanda bulunan proteinler gibi büyük molekülleri ayıracak duyarlılıkta değildi.

Svedberg ile birlite gerçekleştirdiği ilk çalışmasından başlayarak elektroforez yönteminin geliştirilmesine kendini adayan Tiselius, doçentlik tezinde bu yönteme daha sağlam kuramsal temeller kazandıran hareketli sınırlar kavramını geliştirdi. Sonraki yıllarda, parçaları içlerindeki sıvılarla birlikte birbirinden ayrılabilen ve optik açıdan daha iyi sonuç veren dikdörtgen kesitli bir U tüpü geliştirdi ve sisteme silindirik mercekler ekledi. Geliştirdiği aygıt yardımıyla at kanında dört ayrı protein bulunduğunu kanıtlayan ve bunların en hızlı hareket edenlerinin albümin olduğunu saptayan Tiselius öbürlerine de alfa (α), beta (β) ve gamma (γ) globülin adlarını verdi.

Yüzesoğurma analizine de değerli katkılarda bulunan Tiselius, sonraları, bir çözeltinin saflığının anlaşılmasının yanı sıra içindeki farklı büyük moleküllerin ayrılmasını da olanaklı kılan "bölgesel elektroforez" yöntemiyle aşılabilen "hareketli sınırlar" yöntemini geliştirmekle, biyokimyanın 1930'lu yıllarda hızla gelişmesini sağlayan bilim adamları arasında yer almayı başarmıştır.

TITCHENER, Edward
(1867-1927)

İngiliz, psikolog. Psikolojinin ABD'de deneysel bir bilim olarak yerleşmesine katkıda bulunmuştur.

Edward Bradford Titchener 11 Ocak 1867'de Londra yakınlarındaki Chichester'de doğdu, 3 Ağustos 1927'de New York Eyaleti'nde Ithaca'da öldü. 1885'te girdiği Oxford Üniversitesi Brasenose College'da önce klasik diller edebiyatı, sonra biyoloji öğrenimine başlayan Titchener, sonunda psikoloji öğreniminde karar kıldı. Psikolojiyi insan zihnini konu alan deneysel bir bilim olarak gören W.Wundt'un görüşlerinden etkilenince 1890 sonunda Wundt'un laboratuvarında çalışmak üzere Leipzig'e gitti. Burada yaptığı araştırmalar sonunda 1892'de doktorasını alan Titchener, o sıralarda İngiltere'de psikoloji henüz ayrı bir bilim dalı olarak kabul edilmediğinden, aynı yıl ABD'ye gitti ve öğretim görevlisi olduğu Cornell Üniversitesi'nde bir psikoloji laboratuvarı kurdu. 1895'te henüz 28 yaşındayken psikoloji profesörü oldu, 1910'da Clark Üniversitesi Psikoloji Bölümü başkanlığına getiridi. 1895-1925 arasında *American Journal of Psychology*'nin yayınını yönetti, 1904'te Deneysel Psikologlar Derneği'ni kurdu.

Titchener psikolojinin uygulanan değil olup bitenleri betimleyip açıklamaya çalışan, içe bakış *(introspection)* yönteminden yararlanan bir bilim dalı olması gerektiğini savundu. Psikolojinin alanına giren tek konunun bilinç olduğunu ileri sürüp bilim yaşamı boyunca normal, yetişkin insan zihnini araştırmalarına konu edindi. Psikolojiyi deneysel ve sistematik bir bilim dalı olarak gören Titchener bu alanda çalışacak ve öğrenim yapacaklar için yazdığı *Experimental Psychology* ("Deneysel Psikoloji") adlı dört ciltlik el kitabında laboratuvar çalışmasına ilişkin önemli bilgiler verdi.

Yaşamı süresince kendini bir psikoloji okuluna bağlı görmeyen Titchener'in görüşleri davranışçı ve işlevselci okullara karşı olanlar tarafından dayanak noktası olarak kullanılmış, bu nedenle de Titchener Yapısalcı Psikoloji Okulu'nun temsilcisi olarak görülmüştür. *Gestalt* psikolojisinin ABD'de önem kazanmaya başlamasıyla birlikte etkisi giderek azalmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *An Outline of Psychology*, 1896, ("Bir Psikoloji Taslağı"); *Experimental Psychology: A Manual of Laboratory Practice*, 4 cilt, 1901-1905, ("Deneysel Psikoloji: Bir Laboratuvar Çalışması Kılavuzu"); *A Textbook of Psychology*, 1909, ("Psikoloji El Kitabı"); *A Beginner's Psychology*, 1915, ("Yeni Başlayan İçin Psikoloji").

- **BAKINIZ:** WUNDT.

Titian
"Sanatçının Kendi Portresi", 1570.

TITIAN
(1488/90-1576)

İtalyan, ressam. Yüksek Rönesans'ın temsilcisi ve Venedik Okulu'nun en büyük ustasıdır.

Pieve di Cadore'de doğdu, 27 Ağustos 1576'da Venedik'te öldü. Doğum tarihini 1476/77 olarak veren kaynaklar da vardır. Gerçek adı Tiziano Vecellio'dur. Dokuz yaşındayken Venedik'te Sebastiano Zuccato'nun atölyesine çırak olarak girdi. Daha sonra ustası tarafından Gentile Bellini'nin yanına verildi. Ancak o, sanatına daha fazla yakınlık duyduğu Giovanni Bellini'ye yöneldi. Daha sonra Giorgione'nin atölyesine girdi ve 1508'de ona *Fondaco dei Tedeschi* fresklerinde yardım etti. 1510'da gittiği Padova'da 1513'e değin kaldı. Aynı yıl Venedik'e döndü ve kendi atölyesini kurdu. 1516'da Giovanni Bellini'nin ölümünden sonra Venedik'in en büyük ressamı durumuna geldi. Santa Maria Gloriosa dei Frari Kilisesi için yaptığı *Meryem'in Göğe Yükselmesi* adlı resminden sonra karşılayamayacağı kadar çok sipariş almaya başladı. 1519-1526 arasında Venedik'in çeşitli kiliseleri için resimler yaptı. 1528'de Santi Giovanni e Paola Kilisesi için açılan, Palma Vecchio ve Pordenone'nin de (1483-1539) katıldığı bir yarışmayı kazandı. İlki 1530, ikincisi de 1532-1533 yıllarında, resim yapmak üzere Roma-Germen İmparatoru V. Charles (Charles Quint) tarafından iki kez Bologna'ya çağrıldı, çeşitli unvanlarla ödüllendirildi ve 1533'te imparatorluğun resmi ressamlığına getirildi. 1540'ta papa III. Paulus' un çağrısı üzerine gittiği Roma'da görkemli bir biçimde ağırlandı. Papalığa hizmetleri nedeniyle Roma vatandaşlığına alındı. 1548'de çağrıldığı Augsburg' da V. Charles'ın ve oğlu, gelecekteki İspanya Kralı II. Felipe'nin, Saksonya Elektörü Johann Friedrich'in ve çevrelerindeki soyluların portrelerini yaptı. 1550'den sonra bir daha Venedik'ten ayrılmadı. Bir veba salgını sırasında öldü.

İlk dönem resimleri

Titian'ın sanatındaki gelişme üç döneme ayrılır. Çıraklık dönemi, ustası Giorgione'nin etkisi altındadır. Bu etki öylesine güçlüdür ki, uzmanlar Giorgione'nin son dönem ürünleri ile Titian'ın başlangıç yapıtlarının hangisine ait olduğunu kesinlikle anlayabilmiş değildir. Bunun bir nedeni de Giorgione'nin son dönem yapıtlarını Titian'ın tamamlamış olmasıdır. Titian ilk resimlerinde görülen, geleneksel şemaların dışındaki resim anlayışını, tümüyle Giorgione' ye borçludur. Dış çizgilerin (kontur) biçime hacim kazandırmasını engelleyen, figürlerinin sınırlarının arka plandaki biçimlerle kaynaşacak gibi eritildiği bu anlayış, serbest bir fırça işçiliğine dayanır. Bu yenilik sadece teknik bir yaklaşımın değil, aynı zamanda doğayı sonsuz bir dinamizmin kaynağı olarak değerlendiren bir anlayışın da ürünüdür. Burda renk, desenle biçimi besleyen bir araç değil, biçimi doğrudan doğruya oluşturan dinamik bir öğe olmuştur.

Kutsal ve Dünyasal Aşk, *Meryem'in Göğe Yükselmesi*, *Padovalı Aziz Antonius'un Mucizeleri* adlı yapıtları Titian'ın 1520'ye değin süren bu gelişme aşamasının en güçlü örnekleri sayılır. Titian bu resimlerinde, bir yandan Giorgione'nin özgün renk uyumlarını daha doğalcı (naturalist) bir boyut içinde kullanmış, bir yandan da onları daha sıcak ve zengin bir hale getirmiştir. Renkle desteklenen zarif fırça vuruşları konuya gerçekte olduğundan daha çarpıcı bir canlılık kazandırmıştır.

Sanatının ikinci dönemi

Titian *Venüs'e Tapınma*, *Bacchanale*, *Bacchus ve Ariadne* gibi bu döneminin mitolojik konulu yapıtlarında Yüksek Rönesans ustalarında benzeri görülmedik zenginlikte şiirsel bir görsellik yaratmakla kalmamış, insan figürüne de yeni bir klasik tanım getirmiştir. Özellikle kadın figürünü Venedik Okulu geleneği doğrultusunda aşırı bir duyumsallık içinde yansıtmış ve İtalyan resminin ideal kadın tipini gene en ideal konumu içinde görüntülemiştir.

Yaklaşık olarak 1520-1545 arasını kapsayan ikinci döneminde Titian, başlangıçtaki üslubunun özelliklerini daha da belirginleştirmiştir. Dinsel yapıtlarındaki figürlerin ruhsallığı, mitolojik yapıtlarındaki figürlerinin ise duyumsallığı artmıştır. Rengi, zaman zaman tek bir rengin çeşitlenmesine dayanan bir tekdüzelik içinde kullanmış, ama, bu onun yoğun bir renkçilik anlayışı geliştirmesini engellememiştir.

Bu dönemde, daha önce de yetkin örneklerini verdiği portre türündeki çalışmalarının arttığı izlenir. Özellikle 1530-1540 arasında yaptığı çok sayıda portre, birbirinden farklı özellikler gösterir. Roma-Germen İmparatoru V.Charles, İspanya Prensi II. Felipe başta olmak üzere çeşitli hanedan üyelerini ve soyluları konu alan portrelerindeki kişiler, toplumsal ve tarihsel konumlarının gerektirdiği bir ağırbaşlılık ve idealist bir boyut içinde betimlenmiştir. Giorgione etkisindeki başlangıç dönemi portrelerindeki içtenlik ve gizemli hava, bu portrelerde yerlerini daha geleneksel nitelikteki ideal kahraman kavramına bırakmıştır. Ama, tonal değerlerin alabildiğine çeşitlendirilmesi, bu yapıtlarda resmi ve ruhsuz bir havanın ortaya çıkmasını önlemiştir.

Yüksek Rönesans biçim anlayışı ile iç içe gelişen maniyerist eğilimlerin Titian'ın sanatında 1540'lara doğru görülmesi bir rastlantı değildir. Bu sıralarda Maniyerizm, Venedik'in düşünce ve sanat ortamını etkisi altına almıştı. Roma'nın 1527'de V.Charles tarafından alınması üzerine Venedik'e gelip yerleşmiş olan ünlü şair ve hicivci P. Aretino kültür çevrelerinin baş kişisi olmuş, Francesco Salviati (1510-1553) ve bazı Floransalı sanatçıların da buraya gelmesi maniyerist eğilimlerin yayılmasını kolaylaştırmıştı. Bir yandan Pordenone gibi Venedikli ressamlar Floransa ve Roma okullarının biçimsel özelliklerini benimsemişler, bir yandan da Giulio Romano (1499 ? -1546), Francesco Primaticcio (1504-1570) ve Parmigianino gibi maniyeristlerin sanatı çeşitli gravürler aracılığıyla Venedik'e ulaşmıştı. Ancak hepsinin ötesinde, Titian'ı etkileyen Michelangelo'nun tüm İtalyan sanatını yönlendiren biçim anlayışı olmuştur. Titian, özellikle şiddet duygusunu vurgulamayı amaçladığı resimlerinde, Michelangelo ve Giulio Romano'nun çarpıcı ve dev boyutlu figürlerine karşı kayıtsız kalamamıştır.

Titian'ın olgunluk dönemi üslubu, ruhsallık boyutunun giderek daha özgürce bir anlatıma dönüşmesiyle belirginlik kazanır. Bu nitelik, onun yaşamının son yıllarında coşkulu bir sınır tanımazlığa ulaşmıştır. Titian genelde, Yüksek Rönesans'ın çeşitli eğilimlerini ve kendi gelişim aşamalarının en olumlu özelliklerini bireştirerek vurucu bir resim dili elde etmiştir. Dramatik bir havanın egemen olduğu olgunluk dönemi resimlerinin başlıca anlatım araçları ışık-gölge, renk ve harekettir. Bu öğeler birbirleriyle tam bir uyum içindedirler. Titian'ın son döneminde benimsediği teknik yöntemlerin, resmi üstünde belirleyici bir etkisi olmuştur. Çağdaşı olan gözlemcilerin belirttiği gibi, resme, geniş alanları şiddetli renklerle boyayarak başlıyor, konuya ilişkin öğeleriyse daha sonraki aşamalarda bu soyut renk temeli üstüne oturtuyordu. Fırçanın yeterli olmadığı durumlarda parmaklarını kullanıyordu. Böylece yarattığı biçimler, boya dokusunun daha da zengin görünmesini sağlamıştır.

Titian'ın dinsel konulu resimlerindeki figürler, sınırlı hacimselliklerine karşın, nesnel ağırlıklarından arındırılmış biçimleri ile dikkati çekerler. Bunlar bir anlamda gerçek insanları değil, Titian'ın bu dönemdeki ruh durumunun çözümlenmesi hayli güç motiflerini temsil ederler.

Titian'ın üslubu yaşadığı çağda, Tintoretto dışında hiçbir ressam tarafından anlaşılamamıştır. Venedik Okulu'nun ve başka İtalyan ustalarının birçoğu onun üslubunu ruhsuz bir biçimde kopya etmişlerdir. Öte yandan Titian'ın etkisi, Batı resminin gelişme süreci boyunca çeşitli dönem ve ülkelerde belli zamanlarda yeniden artmıştır. Başta El Greco, Rubens, Van Dyck, Velazquez ve Rembrandt olmak üzere birçok büyük ustanın sanat anlayışı Titian etkileri göstermiştir. Onun sanatına 18. yy boyunca hayranlık duyulmuşsa da, gerçek önemi 19. yy'ın ikinci yarısında yeniden keşfedilmiş ve Rönesans'ın en büyük ustası olarak değerlendirilmiştir.

Batı resmindeki etkisi

- YAPITLAR (başlıca): *Padovalı Aziz Antonius'un Mucizeleri*, 1511, Scuola del Santo, Padova; *Kutsal ve Dünyasal Aşk*, 1515-1516, Borghese Galerisi, Roma; *Flora*, 1515, Uffizi Galerisi, Floransa; *Meryem'in Göğe Yükselmesi*, 1516-1518, Santa Maria Gloriosa dei Frari Kilisesi, Venedik; *Venüs'e Tapınma*, 1518-1519, Prado, Madrid; *Bacchanale*, ykş. 1518, Prado, Madrid; *Bacchus ve Ariadne*, 1523, Ulusal Galeri, Londra; *Aziz Petrus'un Şehadeti*, 1528-1530, Santi Giovanni e Paola Kilisesi, Venedik, bugünkü kopyası, aslı 1867'de yandı; *Tavşanlı Madonna*, 1530, Louvre, Paris; *Urbino Venüsü*, 1538, Uffizi Galerisi, Floransa; *İsa'ya Dikenli Tacın Giydirilmesi*, ykş. 1542, Louvre, Paris; *Ecce Homo*, 1543, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Danae*, 1545, Prado, Madrid; *Pietro Aretino'nun Portresi*, 1545, Pitti Sarayı, Floransa; *V. Charles'ın Oturan Portresi*, 1548, Prado, Madrid; *V. Charles'ın Atlı Portresi*, Prado, Madrid; *Johann Friedrich'in portresi*, 1550, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *II. Felipe'nin Portresi*, 1550-1551, Prado, Madrid; *Su Perisi ile Çoban*, ykş. 1570, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Pietà*, 1573, Venedik Akademisi.

- KAYNAKLAR: G. Delogu, *Tiziano*, 1950; A. Morassi, *Titian*, 1964; R. Pallucchini, *Tiziano*, 1954; E. Panofsky, *Problem of Titian, Mostly Iconographic*, 1968; H. Tietze, *Titian, Leben und Werk*, 2 cilt, 1936.

- BAKINIZ: GIORGIONE, LEONARDO DA VINCI, MICHELANGELO, PONTORMO.

Olgunluk dönemi

TITULESCU, Nicolae
(1883-1941)

Rumen devlet adamı. Avrupa ortak güvenlik sisteminin başlıca savunucularından biri olmuştur.

4 Ekim 1883'te Romanya'da Craivo'da doğdu, 17 mart 1941'de Fransa'da Cannes'da öldü. Babası avukattı. Paris'te hukuk öğrenimi gördükten sonra 1904'te ülkesine dönüp önce Yaş, 1909'dan sonra da Bükreş üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak medeni hukuk dersleri verdi. 1912'de parlamentoya girdi. 1907'de katıldığı Muhafazakâr Demokrat Parti'nin 1922'de dağılmasından sonra hiçbir partide yer almadı.

1917-1918 yıllarında maliye bakanlığı yapan Titulescu, I.Dünya Savaşı'nın bitiminde Paris'teki barış görüşmelerinde Rumen heyetine başkanlık ederek 1920'de Trianon Antlaşması'nı imzaladı. 1920'de yeniden maliye bakanlığına atandıysa da, gerçekleştirdiği mali reformlara gösterilen tepki yüzünden Aralık 1921'de hükümet düşünce bu görevden ayrıldı. 1928'de kısa bir süre dışişleri bakanlığı yaptıktan sonra 1932'de yeniden aynı göreve getirildi. Kral II.Carol ile anlaşmazlığa düşmesi ve oluşturmaya

çalıştığı ortak güvenlik sisteminin çıkmaza girmesi üzerine Ağustos 1936'da bu görevden alınınca Fransa'ya yerleşti. Bu arada 1920-1936 arasında Milletler Cemiyeti'nde Romanya daimi delegesi olarak bulundu. 1930 ve 1931 yıllarında Milletler Cemiyeti Genel Kurulu başkanlığına, 1935'te Milletler Cemiyeti Konseyi üyeliğine seçildi. Ayrıca 1922-1926 ve 1928-1932 arasında Londra'da · Romanya elçisi olarak görev yaptı.

Ülkesinin çağdaşlaşması için çeşitli reformlar yapılmasından yana olan Titulescu, kısmi bir toprak reformunu ve kademeli bir vergi sistemini kararlılıkla savundu ve genel oy hakkının benimsenmesini destekledi. Uluslararası ilişkilerde barış içinde bir arada yaşama ilkesini gerçekleştirmek için büyük ve küçük bütün uluslar arasında ulusal bağımsızlığa ve toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı yardımlaşma, bilimsel ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ilkelerine dayalı bir yakınlaşma ve işbirliğinin kurulması yönünde önemli çalışmalar yaptı. Savaşın kaçınılmaz olduğu görüşüne karşı çıkarak barışçı ülkelerin saldırganlar karşısında birleşmesi gerektiğini savundu. Bu doğrultuda Nazi Almanya'sına ve Faşist İtalya'ya karşı yatıştırmacı bir siyaset izleme eğilimini şiddetle eleştirerek bu ülkelere karşı ortak güvenlik sisteminin oluşturulması için yoğun çaba gösterdi. Bu doğrultuda 1935'teki Fransız-Sovyet ve Çek-Sovyet karşılıklı yardım antlaşmalarını destekledi; Romanya'nın Yugoslavya ve Çekoslovakya arasında kurulan Küçük Antant içinde yer almasını sağladı. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın 1934'te Balkan Antantı'nı oluşturmalarında önemli bir rol oynadı. Böylece Balkanlar'da bir barış ve güven ortamının oluşturulmasına yardımcı oldu.

TITUS LIVIUS
(İÖ 64 ? -İS 12)

Romalı tarihçi. Ulusal tarih görüşünün öncüsü sayılır.

Pantavium'da (bugün Padova) doğdu, Roma'da öldü. İlk gençlik yılları Octavianus ile Antonius arasındaki savaşlar döneminde geçti. Önce retorik ve felsefe öğrenimi gördü. Akademia öğretisini benimsedi. Roma'ya yerleşince, özellikle retorik alanındaki başarılarıyla imparator Augustus'un ilgisini çekti, onun sarayında düzenlenen bilim, felsefe ve sanat toplantılarına katıldı.

Titus Livius, Roma'ya yerleştikten sonra, bir süre toplum işleriyle uğraştı, önemli görevlere atandı. Bu görevler sırasında, tarih çalışmalarını da sürdürdü. İÖ 27'de Roma tarihini konu edinen 142 bölümlük yapıtını tamamladı. Roma tarihinin başlangıcından, İÖ 9 yılına değin gelen dönemi kapsayan bu yapıtın 35 bölümü kalmıştır. Bu bölümlerden 1-10 başlangıçtan İÖ 293'e değin olan dönemi, 21-45 ise İÖ 218-167 arasındaki süreyi içerir. Ortada bulunmayan bölümlerin içeriği de, onunla ilgili alıntıları aktaran kimi Roma ve Yunan tarihçilerinin yapıtlarından öğrenilmektedir.

Titus Livius'un tarihi, Roma yurttaşlarının ulusal duygularını geliştirmek için yazılmıştır. Roma'nın kuruluşu, onunla ilgili söylenceler, ilk devletin oluşumu, yasalar, yöneticiler, krallık döneminin özellikleri, ilk krallar değişik yön ve özellikleriyle anlatılırken, olayların akışı da açıklanır. Yazılış biçimi bakımından retorik özelliği gösteren bir anlatım yapıtın bütününe egemendir. Titus Livius, kimi yerde, bir topluluk karşısındaki söylevci gibi davranır, dile bir söylev etkisi vermeye çalışır. Bir bölümünün ortada bulunmamasına karşın, Titus Livius'un yapıtı Roma tarihi alanında çalışanlar için önemli bir kaynaktır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ab Urbe Condita Libri*, ("Roma'nın Kuruluşundan Beri Tarihi").

TİCANÎ
(1738-1815)

Faslı mutasavvıf. Ticanilik'in kurucusudur. Şeriat ilkelerine dayanan bir devlet düzenini savunmuştur.

Ahmed el-Ticanî Fas'ın Tican kentinde doğdu, aynı kentte öldü. Gerçek adı Ebul Abbas Ahmed b.Muhammed Ahmet el-Ticanî'dir. Doğduğu yerde medrese öğrenimi gördü, önce Nakşibendi, sonra Kadiri tarikatının kimi kurallarını uzlaştırarak, kendi adıyla anılan, Ticaniye tarikatını kurdu. Ticanî'ye göre tek geçerli yasa *Kuran*'dır, devletin temeli Şeriat'tır, kadınların toplum işlerine karışması, görev alması, çarşafsız gezmesi, dine aykırıdır, yasaktır. dört kadın almak yasaldır, İslam dininin gereğidir.

Fas, Trablus, Mısır, Senegal ve Hicaz yörelerinde yayılan bu koyu Sünni tarikat, Medineli Abdulkadir adlı birisinin öncülüğünde 1930'da gizli olarak, Türkiye'de de kuruldu. Kemal Pilavoğlu'nun yönetimi altında bulunan tarikat, 1949'da sonra, hızla etkinliğini artırdı.

Yontu, resim, müzik, oyun gibi sanatlara karşı çıkan, Tanrı, Peygamber ve din büyüklerini övmeyen şiiri suçlayan Ticanilik'e göre laiklik dinden sapmadır, faiz haramdır, dinlenme günü cuma olmalıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Hizbu't-Tazarru ve'l İbtihal*, yazma, ("Yakarış ve Yalvarış Topluluğu"); *Hizbu'l-Mugni*, yazma, ("Gönül Dolduran Topluluk").

TİMON
(İÖ 320 ? -235 ?)

Eski Yunan, filozof. Kuşkuculuk'un öncülerindendir. Duyular insanı yanılttığından kesin bilgi edinme olanağının bulunmadığı görüşünü savunmuştur.

İÖ 320 ya da 325 dolaylarında Peloponez yakınında Philonte'de doğdu, 230 ya da 235'te Atina'

da öldü. Kuşkuculuk'un kurucusu filozof Pyrrhon'un öğrencisi ve ardılıydı. Önceleri tiyatro oyuncularının oluşturdukları bir topluluğa katıldı, sonra felsefeye ilgi duyunca Megara'ya giderek filozof Stilpon'un, daha sonra gittiği Elis'te kuşkucu bilge Pyrrhon'un öğrencisi oldu. Hekimlikle de ilgilenen Timon, bir süre Anadolu'nun Kalkidikya bölgesinde gezici öğretmen olarak çalıştı, büyük bir kazanç sağladıktan sonra Atina'ya dönerek Platon Akademisi'ne girdi. Kısa süre içinde Akademi'nin yöneticileri arasına katıldığı gibi kuşkucu öğretinin benimsenmesine de olanak sağladı. Felsefe dışında şiir ve oyun konularını işleyen yapıtlar yazdı, felsefeye yönelik düşüncelerini şiir türünde ortaya koydu. Yapıtlarından çoğu ortada yoktur, düşünceleri kendisinden aktarılan, alıntılardan öğrenilmektedir. Yapıtları arasında en çok tutulanı ve kendisine "yergici" denmesine yol açanı *Silies*'tir ("Yergiler").

Timon, düşünce tarihinde, iki yönden önemli sayılır. Bunlardan biri yergici, tartıştığı kimseleri alaya alarak gülünç duruma düşürmekteki başarısıdır. Şiir diliyle işlediği bu konulara yaklaşımı, karşısındakini düşüncesinden dolayı yermek, tutarsızlığını ortaya koymaktır. Özellikle, Pythagoras, Platon, Aristoteles, Melissos, Elealı Zenon gibi filozoflarla, cehennemde alaylı bir dille, tartışır. Onların tutarsız, yalancı, aldatıcı, gerçekleri kavrayamayan, yetersiz olduklarını söyler. Ona göre Platon, söylediği yalana kendisi de inanan, Aristoteles kendini beğenmiş, Ksenophon acımasız, Pythagoras saygısız, Herakleitos yaygaracı bir kimsedir. Timon'un yerici dili, kuşkucu olmayan filozofların görüşlerini çürütmek içindir. *Silies*'in öteki iki bölümünde de Epikuros ve Kleantes'i yerer, Demokritos ve Parmenides'i beğenir, Protagoras'ı över.

Timon'a göre felsefenin görevi yaşamı düzene koyarak bireyi, kendi yeteneği oranında, mutlu kılmaktır. Bu niteliği dolayısıyla felsefe kuramsal değil uygulamalıdır, yaşamın içindedir. Mutluluğa ulaşmak isteyen kimsenin nesnelerin niteliği, nesnelerle ilgili tutum ve davranışlarıyla bunlardan çıkacak sonuç gibi üç soruyu kendine sormalı, bunların karşılığını aramalıdır. Bu sorulardan nesnelerin ne olduğuna yöneleni çözülmez, çünkü insan nesnenin özünü bilemez. Bilim bunu çözüme ulaştırdığını ileri sürerse de kesin sonuç alınamamıştır. Çözümler arasında ayrılık bunun kanıtıdır. İnsan nesnelerin ancak görünüşlerini bilebilir, bu nedenle nesneler göründüğünden başka türlü değildir. Bütün bilgiler birer alışkanlık ve geleneklere dayanan aktarmalar olmaktan öteye geçemez. İnsan nesnenin gerçeğini değil yalnız gördüğünü, duyularla algıladığını anlatabilir. İkinci ve üçüncü sorunun karşılığı da birincinin doğrultusundadır. İnsan nesneler karşısında gerçeği bilemeyeceğini bilerek davranışlarını düzenlemeli, tutumunu belirlemelidir. Bu da her türlü kesin yargıdan kaçınmak, bilimin gerçeği kavradığını savunanlara inanmamak demektir.

Timon'un ahlakla ilgili düşünceleri de Kuşkuculuk Öğretisi'ne dayanır. Onun için önemli olan katı düşüncelere saplanmak, değişmezliğe inanmak, genel geçerlik taşıyan kuralların bulunduğunu ileri sürmek değil, yaşamın akışı içinde elden geldiğince mutlu olmaya çalışmaktır.

TİMUÇİN

Bak. CENGİZ

TİMUÇİN, Afşar
(1939)

Türk, felsefeci, ozan ve yazar. Felsefe ve yazın konularını içeren çalışmalarıyla tanınır.

Akhisar'da doğdu. İstanbul Erkek Lisesi'nde ortaöğrenimini bitirdi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi'nde okuduktan sonra 1964-1967 döneminde, Kanada'da felsefe ve yazın öğrenimi gördü. Yurda dönünce, önce, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde okutman olarak çalıştı, 1970'te felsefe doktoru sanını kazandı. *Felsefe Dergisi*'ni yönetti. 1970 TRT Şiir Başarı Ödülü, 1979 TDK Eleştiri Ödülü'nü aldı.

Timuçin felsefe çalışmaları yanında şiir, deneme, öykü, inceleme ve roman türünde yapıtlar yayımladı. Kendi içine dönük bir anlayışla insanın sorunlarına çözüm bulmayı amaçlar.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Destanlar*, 1968, *Böyle Söylenmeli Bizim Türkümüz*, 1974; *Boş Beşik*, 1982. **Roman:** *Yarına Başlamak*, 1975; *Gece Gelen Eski Dost*, 1980. **İnceleme:** *Aristoteles Felsefesi*, 1976, *Descartes*, 1976; *Nâzım Hikmet'in Şiiri*, 1978; *Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları*, 1983. **Öykü:** *Denizli Pencere*. **Deneme:** *Köylüler Durunca*, 1983.

TİMUR
(1336-1405)

Timurlu hükümdarı. Giriştiği fetihlerle kısa sürede geniş bir imparatorluk kurmuştur.

11 Mart 1336'da Semerkant'ın güneyinde Keş'e yakın Hoca Ilgar kasabasında doğdu, 19 Mart 1405'te Otrar'da öldü. Babası, Semerkant otlaklarında yaşayan Barlas kabilesinin başkanı Taragay, annesi Çağatay emirlerinden birisinin kızı Tekin(a) Hatun'du. Bağlı olduğu aileye Gürganiler (Gürcanlar) denmekteydi. Bu ailenin, Cengiz Han soyundan geldiği ileri sürülmüştür. Timur'un çocukluk dönemi Keş'de aile kavgaları içinde geçti. Gençliğinde başıboş bir yaşam sürdü, oluşturduğu bir çeteyle çevreye baskınlarda bulundu. Bir ağıl baskınında ayağından ve elinden yaralandı. Ayağı sakat kaldı. Bu yüzden "Aksak" ya da "Leng" (topal) lakabıyla anıldı. 1360'a doğru Çağataylar'ın Semerkant Emiri Kazgan Han'ın yanına gitti. Bu emirin gözüne girerek eyalet ordusunda binbaşı oldu. Kazgan'ın torunu Olcay Türkân'la evlendi. Fakat Çağatay emirleri arasındaki kavgalardan birinde Kazgan Han ölünce yerini alan oğlu ile

anlaşamadı. Buradan ayrılarak Herat emiri olan kayınbiraderi Hüseyin'in yanına gitti. 1363-1369 arasında, kanlı kabile savaşlarına katıldı. 500 atlıdan oluşan gözüpek bir çetenin komutanı olarak bu savaşlarda etkinlik gösterdi. 1365'te Lay Savaşı'nda yenilen ve Timur'dan ayrılarak Hindistan'a çekilen Hüseyin, bir süre sonra Herat'a döndüyse de araları açıldı. 1369'da yaptıkları Kunduz Savaşı'nda Hüseyin öldürüldü. Böylece Timur ilk zaptını gerçekleştirerek Belh kentine girdi. Burası, eski bir uygarlık ve yönetim merkezi olarak Timur'un ileriki başarıları için elverişli bir üs görevi yapabilecek durumdaydı. Hemen askeri gücünü takviye ederek çevreye saldırılar düzenledi. Semerkant'ı ve bölgenin önemli yerleşim yerlerini kısa zamanda ele geçirdi. Keş'i merkez seçti.

"Beş Yıllık Sefer"

Topraklarını genişletmesi

Timur, kısa zamanda Cengiz yasalarına göre sağlam bir devlet örgütü ve disiplinli bir ordu kurmayı başararak 1370-1371'de ilk Harezm seferine çıktı. Kat ve Hive kentlerini daha yeni ele geçirmiş bulunan Harezm Emiri Sofi'yi bir meydan savaşında öldürdü. 1373'te ikinci Harezm seferine çıkarak bu ülkeyi zaptetti. Bilinçli ve programlı bir yayılma siyaseti güderek bir dizi sefer daha yaptı. 1375'ten sonra her yıl yinelediği bu seferlerle ülkesinin sınırlarını genişletirken iktisadi yönden de büyük olanaklar elde etti. Herat'daki Kert hanedanı hazineleri, daha kalabalık bir ordunun oluşturulmasını sağladı. Çok sayıda yerel beyin birbirleriyle kıyasıya çatıştığı bir ortamda, Horasan'ı kolaylıkla işgal etti. Fakat daha çok Batı'ya ilgi duyduğundan, Harezm emirlerini ayaklanmalara teşvik eden Celayiroğulları Hükümdarı Âdil Şah'ın üzerine bir ordu gönderdi. Âdil Şah geri çekildi. İkinci büyük sefere Timur komuta etti. Celayiroğulları'nın başkenti Hocend'i ele geçirdi. Sultaniye, Tebriz, Nahcivan'ı da kapsayan Kuzeybatı İran'ı da aldıktan sonra Gürcistan ve Şirvan meliklerini kendisine bağladı. Aynı saygıyı göstermeyen Doğu Anadolu'nun güçlü beyliği Karakoyunlular'ın topraklarını yağmalattı. 1376'da Altın Orda emirlerinden Toktamış'ın buyruğuna bir ordu vererek Altın Orda Hanı Urus'un üzerine gönderdi. Toktamış yenilince ertesi yıl Güney Rusya'ya girdi. Üstyurt'da yapılan savaşı kazanarak Toktamış'ı Gök Orda hanı ilan etti. 1378'de Urus Han ölünce onun Altın Orda hanı olmasını sağladı. Timur'un Türkistan'dan uzaklaşmasını fırsat bilen emirlerin 1379'da yer yer başlattıkları yağma ve karışıklıkları acımasızca bastırdı.Türkistan'a giderken Kirman, Yezd Luristan beyleri bağlılık bildirdiler. Isfahan'ı ise askerlerine yağmalattıktan sonra yıktırdı. Sebzvar, Sistan, Zerenc dolaylarını aldı. 1381'e dek süren bu savaşlardan sonra Togay Timurluları'na savaş açtı. Esterâbad'ı alarak bu devlete son verdi.

Anadolu'ya yönelmesi

1383'te Azerbaycan'ın zaptını tamamladı. 1386-1389 arasındaki üç yıllık bir uğraşmadan sonra Celayiroğulları'nın Kuzey'deki topraklarına (Irak-ı Acem) sahip oldu. Tebriz, Kars ve Tiflis'i aldı. Gürcü kralı V.Bagrat, Timur'la yaptığı savaşta tutsak düştü. 1386 kışını Karabağ'da geçirmekte iken, Altın Orda tahtına oturttuğu Toktamış'ın Harezm'e saldırdığını öğrendi. Fakat o sırada yeni bir Altın Orda seferini vakitsiz bularak batıdaki girişimini, Karakoyunlu Hükümdarı Kara Mehmed'le savaşarak tamamlamayı yeğledi. Bu devletin başlıca merkezlerini, Doğubayezid, Ahlat, Adilcevaz ve Van'ı ele geçirdi. İran içlerine yürüyerek Meraga, Rey ve Isfahan'a girdi. Binlerce insanı kılıçtan geçirtti. 1389'da Keş'de Kurultay'ı topladı. Kimi komutanların muhalefetine karşın ilkbahar mevsimini beklemeden Altın Orda seferini başlattı. Toktamış'ı işgal ettiği topraklarda üst üste yenilgilere uğrattı. Hokent'i aldı. 1390'da, Güney Rusya ve Tataristan bozkırlarını işgal etti. Buradan Semerkant'a döndü. 1391'de yeniden sefere çıktı. "Beş Yıllık Sefer" de denen bu uzun harekât, Mazenderan, Kirman ve Güneybatı İran'ı (Irak-ı Arab) hedef almıştı. Önce bir baskınla Bağdat'a girdi. Çevredeki Tekrit, Erbil, Musul kalelerini de alarak hızlı bir yürüyüşle Urfa önüne geldi. Ancak burayı ve Mardin, Diyarbekir kalelerini alamadan döndü. Kuzeye yönelerek Tiflis'e gitti. Burada iken, Toktamış'ın bir kez daha Derbend'e saldırdığını haber alınca 1395 baharında Derbend'e gitti. Mayıs 1395'te Toktamış'ı kesin bir yenilgiye uğratarak Ukrayna'ya yürüdü. Özi Irmağı boylarındaki önemli noktaları zaptetti. Moskova yakınlarına dek ilerlemekle birlikte bu geniş bölgede fazla oyalanmayarak 1396'da Semerkant'a döndü.

1398'de Hindistan seferine çıktı. Hindistan'ın zenginliklerine sahip olabilme amacını güden bu seferde, yerel racaları ve Delhi hükümdarını yenerek bu ünlü kenti yağmaladı. Böylece Hindistan seferini amacına ulaştırmış olarak büyük bir servetle Semerkant'a döndü. Daha sonra, ölümüne dek sürecek olan ve mutlak egemenliğinin en kanlı ve korkutucu savaşlarıyla geçen yeni seferler dizisini başlattı. 1399'da Gürcistan'ı kesin olarak buyruğuna soktu. Buradan, Anadolu'ya yürüme tasarısını, o sırada Osmanlı Devleti, Kadı Burhaneddin ve Memlûkler arasında bir ittifak kurulduğunu gördüğünden ertelemek gereğini duydu. Ancak Bingöl'e kadar, korkutucu ve bir anlamda da keşif amacı güden bir ilerlemeden sonra Karabağ'a döndü. Bu harekâtı, Celayiroğlu Sultan Ahmed'in ve Karakoyunlu Yusuf'un Osmanlı Sultanı I. Bayezid'e (Yıldırım) sığınmaları gibi bir sonuç doğurdu. Bu olay, Anadolu'ya yönelik işgal ve yağma saldırısı için Timur'a haklı bir gerekçe oldu. Yine o sırada, Memlûk sultanı ile Kadı Burhaneddin'in ölmeleri, Ahmed Celayir'in yeniden Bağdat'a girmesi ve burada bağımsızlığını ilan etmesi, Anadolu'ya yürümesini çabuklaştırdı. Osmanlı buyruğuna henüz girmiş bulunan Erzincan'a gelerek halkı kılıçtan geçirtti. Bu saldırının kolaylıkla yapılmasında kendisine sığınan ve I.Beyazid'e düşmanlık güden Anadolu beylerinin de etkisi vardı. Erzincan'dan ileriye yürüyerek 1400 yılı yaz aylarında Sıvas-Malatya-Besni çizgisindeki kent ve kasabaları yakıp yıktı. Besni'den Suriye'ye indi. Yağmalarını burada da sürdürdü. Bir Memlûk ordusunu bozguna uğrattı. Bölgede bir yıl kalarak Şam ve Halep kentlerini aldı. Bağdat'a bir daha yürüyerek kentin dış surlarını yıktırdı. Oyalanmadan Karabağ'a döndü.

Timur'un bu başarılarına karşılık I.Bayezid de batıdan doğuya bir sefer düzenleyerek Sıvas'a, oradan Erzincan ve Erzurum'a ilerledi. Henüz Timur tehlikesinin uzaklaşmadığı bir sırada yapılan bu seferde, Celayiroğlu Ahmed'in ve Kara Yusuf'un I.Bayezid'i tahrik etmiş olmalarının büyük rolü vardı. Bu nedenle Timur, 1402 ilkbaharında ikinci kez Anadolu'ya

girdi. O dönemde yaygın olan ve barışı sağlamaktan çok savaşı çabuklaştıran ve kızıştıran mektuplaşmalar, Timur'la I.Bayezid arasındaki düşmanlığı güçlendirdi. 28 Temmuz 1402 tarihinde Ankara yakınlarında Çubuk Ovası'nda yapılan savaş, akşamın geç saatlerinde sona erdiğinde Timur, o güne dek elde ettiği zaferlerin en büyüğünü kazanmıştı. I.Bayezid tutsak düştü. Bursa'daki Osmanlı hazineleri Timur'un eline geçti. Bu başarısından sonra bir yıl daha Anadolu'da kalarak İzmir'i alan Timur, halka başka yerlerde yaptığı gibi aşırı kötülüklerde bulunmadı. Anadolu beyliklerine de yarı bağımsız olabilme hakkını tanıdı. 1403'te I.Bayezid'in ölümünden kısa bir süre sonra Semerkant'a döndü. 1405'te Çin seferine çıkmayı planlarken oldukça hastaydı. Bununla birlikte bu sefere çıktı. Ancak Otrar'a dek gidebildi ve burada öldü. Cenazesi mumyalanarak Semerkand'a getirildi. Sonradan Gûr-ı Emir adı verilen anıtsal kümbete gömüldü.

Timur Müslüman olmasına karşın, Şeriat ilkelerini değil, Cengiz yasalarını uyguladı. Hem bu yüzden hem de İslam ülkelerindeki kıyımlarından ötürü dinsizlikle suçlanmıştır. Bilime ve edebiyatın düzyazı dalına ilgi duyardı. Gittiği her yerde bilim adamlarını, düşünürleri, din bilginlerini toplar bunlarla uzun tartışmalara girerdi. Ancak, ozanları çevresine yaklaştırmazdı. İbn Haldun ile Şam'daki konuşmaları ünlüdür. İmara aşırı düşkündü. Her yılki seferlerinden, Hıtay, Hindistan İran, Rusya ve Anadolu'dan yağmalanarak getirilen, ayrıca giderek yoğunlaşan bir ticaret etkinliği ile biriken servetler sayesinde Semerkant, kısa sürede dünyanın en bakımlı ve güzel kentlerinden olmuştur. Bu yıllarda Türkistan toplumu da zengin bir yaşam düzeyine ulaşmıştır.

Yaşamını, yazmanlarına ruznâme (günlük) biçiminde yazdırtmıştır. Ünlü tarihçi Şerefeddin Yezdi bu notlara dayalı olarak *Zafernâme* adlı yapıtını kaleme almıştır. *Tüzük* adındaki özgün eseri ise devlet yönetimi üstüne düşüncelerini ve görüşlerini yansıtmaktadır.

Timur, Türkistan tarihinde ve bu yörenin toplumları arasında kişiliği kutsallaşmış bir önder sayılırken, istila ettiği ülkelerde hiç de iyi izlenimler bırakmamıştır. Şerefeddin Yezdi onu "düşmanlarının belası, askerlerinin tanrısı, ulusunun babası" diye tanımlamıştır. Ölümünden sonra, kurduğu büyük imparatorluk iç sarsıntılar geçirmiş, önce orduda görülen dağılış, çocukları ve torunları arasındaki taht kavgaları ile daha da artmıştır. Sonunda oğlu Şahruh, devleti toparlamayı başarmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Timur ve Tüzükât*, (ö.s.), 1923, (yeni harflerle, *Benim Devletim* adıyla, 1974).
- **KAYNAKLAR:** Clavifo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, ty; İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdur fi Nevaibi'l-Timur*, 1730; Nizameddin Şamî, *Zafername*, 1949.
- **BAKINIZ:** BAYEZİD I [Yıldırım], ŞAHRUH, TOKTAMIŞ.

TİPU SULTAN
(1753-1799)

◄ *Ankara Savaşı*

Maysor hükümdarı. Güney Hindistan'ın egemenliği için İngilizler'e karşı mücadele etmiştir.

Feth Ali Tipu Sultan'ın doğum yeri bilinmiyor. 4 Mayıs 1799'da Seringapatam'da öldü. Maysor Devleti hükümdarı Haydar Ali'nin oğluydu. Babasının İngilizler'e karşı yaptığı savaşlara katıldı. Onun 1782'de ölümünden sonra tahta çıktı. 1786 başlarında Osmanlı padişahına gönderdiği mektup ve elçilerle ticari ve siyasi işbirliği önerisinde bulundu. I.Abdülhamid buna karşılık İngilizler'le barışçı ilişkiler kurmasını salık vererek isteklerini geri çevirdi.

Dış siyasete önem vererek Batılı devletlerle ilişki kuran ilk Hindistanlı hükümdar olan Tipu Sultan, 1788'de Fransa'ya gönderdiği elçilerle İngilizler'e karşı ittifak önerdi ama kesin bir yanıt alamadı. 1790'da Travancore racasına karşı savaş açtı. Bunun üzerine İngiliz genel valisi Lord Cornvallis, Haydarabâd nizamı Ali ve Marata Pişva'yla ittifak kurarak karşı saldıraya geçti. Tipu Sultan, 1792'de müttefik güçlerle çok ağır koşullar içeren Seringapatam Antlaşması'nı yapmak zorunda kaldı.

İngilizler'e karşı ittifak kurmak için 1796'da Afganistan Hükümdarı Zaman Şah'a, 1797'de Fransızlar'a yaptığı başvurular sonuç vermedi. Kasım 1798'de İngiliz genel valisi Lord Mornington Tipu Sultan'a karşı yeniden savaş açtı. 3 Şubat 1799'da başlatılan saldırı, 4 Mayıs 1799'da Maysor başkenti Seringapatam'ın düşürülmesiyle sonuçlandı. Tipu Sultan da çarpışmalar sırasında öldü.

- **BAKINIZ:** HAYDAR ALİ.

TİRMİZÎ
(821-892)

Arap Hadis bilgini. Altı Hadis kitabından birinin düzenleyicisi olmakla ünlüdür.

Ebu İsa Muhammed b.İsa el-Tirmizî Mekke'de doğdu, Tirmiz'de (bugün Özbekistan SSC'de) öldü. Önce Mekke'de, sonra Bağdat'ta öğrenim gördü. Genç yaşında Hadis konusuyla ilgilenmeye başladı, bu alanda çalışanlarla yakın ilişkiler kurarak Arabistan, Suriye ve Irak bölgelerinde uzun süren gezilere çıktı.

Tirmizî'nin önemi topladığı Hadisler dolayısıyladır. Hadis toplamada, kendi dinlediği kimseden başlayarak, Peygamber'in yaşadığı döneme değin gitmeyi, Hadis söyleyenlerin adlarını, soykütüklerini saptamayı çalışma yöntemi olarak benimsemiştir. Güvenilir Hadis bilginlerinden olması nedeniyle, Camî ("Toplayan") adı verilen kitabı, *Kütüb-i Sitte* (Altı Kitap) arasında yer almıştır. Tirmizî'nin yapıtı,

Hadis konusunda çalışanlar, özellikle karşılaştırmalı inceleme yöntemini benimseyenler için başvurulan önemli bir kaynaktır.

Camî, din temeline dayanan medrese öğreniminde, ders kitabı olarak, kullanılır. Birçok açıklama ve yorumları olan bu yapıttan tefsir, fıkıh, kelâm gibi konularla ilgili sorunlar çıkarılıp işlenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *el-Camî*, yazma, ("Toplayan").

• **BAKINIZ:** BUHARİ, MUSLİM b. el-HACCAC.

YKP'ye katılışı ▸

Josip Broz Tito

TİTO, Josip Broz
(1892-1980)

Yugoslav devlet adamı. Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'ni kurmuş, 1953-1980 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

25 Mayıs 1892'de o sıralarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde olan Hırvatistan ve Slovenya sınırındaki Kumrovec köyünde doğdu, 4 Mayıs 1980'de Slovenya'da, Ljubljana'da öldü. Yoksul bir köylü olan babası Hırvat, annesi ise Sloven'di. Ailenin on beş çocuğundan yedincisiydi. İlköğrenimini tamamladıktan sonra 13 yaşındayken Sisak'a gidip bir çilingirin yanında çırak olarak çalışmaya başladı. 1910'da makine ustası olduktan sonra çalışmak üzere gittiği Zagreb'de Maden İşçileri Sendikası'na ve Hırvatistan Sosyal Demokrat Partisi'ne üye oldu. Üç yıl kadar Hırvatistan, Slovenya, Almanya ve Avusturya'da dolaşıp çeşitli işlerde çalıştıktan sonra I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Avusturya-Macaristan ordusunca askere alındı.

Savaşın başlaması üzerine gönderildiği Sırp cephesinde savaş karşıtı propaganda yaptığı için tutuklanıp hapsedildi. Ocak 1915'te serbest bırakıldıktan sonra Karpat ve Bukovin cephelerinde savaştı. Bu sırada ağır bir biçimde yaralanarak Mart 1915'te Rus ordusuna tutsak düştü. Tedavi gördüğü hastanede ve iyileştikten sonra gönderildiği Urallar'daki çalışma kampında Rus devrimci işçi hareketiyle ilişki kurdu. 1917 Şubat Devrimi'nin ardından kamptan kaçarak gittiği St. Petersburg'da (bugün Leningrad) Bolşevikler'in etkinliklerine katıldığı için tutuklanıp yeniden Urallar'a gönderildi. 1917 Ekim Devrimi'nden hemen sonra Kızıl Muhafızlar'a katıldı ve İç Savaş sırasında karşıdevrimci Beyaz ordulara karşı savaştı.

1920 güzünde, ülkesine döndükten sonra, Zagreb'de bir atölyede çalışmaya başlayan Tito, aynı tarihte, 1919'da Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi adıyla kurulup Haziran 1920'de Yugoslavya Komünist Partisi (YKP) adını almış olan partiye katıldı. Aralık 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın anayasasını belirleyecek Kurucu Meclis için yapılan seçimlerin öncesinde YKP'nin propaganda etkinliklerinde ve işçi grevlerinde etkin rol oynadı. Seçimlerde ülkenin üçüncü büyük partisi durumuna gelen YKP'nin Aralık 1920'de yasadışı ilan edilmesinden sonra, Hırvatistan'da Bjelovar yakınında bulunan bir köy değirmeninde makine ustası olarak iş buldu. Sürdürdüğü çok güç yaşam koşulları iki çocuğunun ölümüne yol açtı. Bu arada YKP ile yeniden bağlantı kurmayı başararak 1924'te YKP Krizevci bölge komitesine girdi. 1925 sonlarında Kraljevica tersanelerinde çalışmaya başladıktan sonra, oradaki grevlere başarıyla önderlik etti. 1927'de Hırvat Maden İşçileri Sendikası'nın bölge sekreterliğini yapmak üzere gittiği Zagreb'de yakalanarak kısa süre hapis yattı.

Yeniden sendikadaki görevini üstlenen ve YKP Zagreb komitesi sekreterliğine seçilen Tito, bu görevindeyken parti içindeki kısır hizip çekişmelerine son vermek için mücadele etti. Hırvat Köylü Partisi'nin önderlerine Haziran 1928'de parlamentoda düzenlenen suikastten sonra yoğunlaşan işçi gösterilerindeki etkin rolünden ötürü Ağustos 1928'de tutuklandı. Lepoglava ve Maribor'da geçen beş yıllık hapis yaşamı sırasında Marx'ın bazı yapıtlarını Sırpça'ya çevirdi.

Kral Aleksandr Karayorgiyeviç'in 1929'da kurduğu diktatörlük yönetiminin çöküş içine girdiği bir sırada, 1934'te hapisten çıkan Tito, Zagreb'e giderek yer altına geçti. Bu tarihten sonra kullanacağı çok sayıdaki takma addan biri olan Tito, zamanla adının ayrılmaz bir parçası durumuna geldi. YKP Merkez Komitesi ile görüşmelerde bulunmak üzere gittiği Viyana'da Ağustos 1934'te Politbüro üyeliğine seçildi. Şubat 1935'te III. Enternasyonal'in (Komintern) Balkan Seksiyonu'nda çalışmak üzere Moskova'ya gönderildi. Haziran 1936'da YKP Politbüro örgütlenme sekreterliğine getirildikten sonra İç Savaş'ta Cumhuriyetçiler'in yanında çarpışmak üzere İspanya'ya Yugoslav gönüllüleri yollama işini yürüttü; Edvard, Kardelj (1910-1979), M. Djilas gibi YKP'li genç önderlerin yardımıyla partinin Yugoslavya'daki değişik milliyetler arasında güçlenmesine çalıştı. 1937 sonlarında Komintern tarafından YKP Politbüro genel sekreterliğine atandıktan sonra da sürdürdüğü başarılı örgütlenme çalışmalarıyla, partinin 1932'de 200'e düşmüş olan üye sayısı 1939'da 6.000'e çıktı ve 30.000 üyeli bir komünist gençlik örgütü kuruldu. II.

Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce Yugoslavya'ya dönen Tito, Ekim 1940'ta YKP Merkez Komitesi genel sekreterliğine seçildi.

Nazi birliklerinin 6 Nisan 1941'de Yugoslav topraklarına girmesinin ardından ülke, kimi bağımsızlığını ilan eden, kimi İtalya'nın, Nazi Almanyası'nın, Bulgaristan'ın ve Macaristan'ın işgali altına giren çok sayıda devlete bölünerek parçalandı. Tito 10 Nisan'da YKP Merkez Komitesi'ne bağlı olarak kurulan Askeri Komite'nin başına getirildi. Hırvatistan'da işgalcilerle işbirliği yapan ayrılıkçı Hırvat Ustaşalar'ın Sırplar üzerinde uyguladıkları kıyım Draza Mihailoviç önderliğindeki Çetnik adlı çetelerin sert bir direnişiyle karşılaştı. YKP, Naziler'in 22 Haziran'da SSCB'ye saldırmasının hemen ardından işgalcilere karşı direniş kararı aldı ve harekâtın koordinasyonunu sağlamak üzere merkezi Belgrad'da olan bir Genel Komutanlık kurarak başkomutanlığa Tito'yu getirdi. Hızla yayılan ayaklanma sonunda Sırbistan ve Karadağ işgalden kurtuldu. Mihailoviç komutasındaki Çetnikler kurtarılmış bölgenin büyük bölümüne egemen olurken, Genel Komutanlık'ı Batı Sırbistan'daki Uzice bölgesine taşıyan Tito, orada bağımsız bir devrimci yönetim kurdu ve partizan adı verilen gerilla birliklerini örgütlemeye başladı.

YKP'nin 4 Temmuz 1941'de başlattığı ayaklanma kısa sürede ülkenin büyük bir bölümünü etkisi altına aldı ve Mihailoviç'in etkisi giderek kırılmaya başladı. Naziler'in Kasım 1941'deki ilk kuşatma girişimlerini kırarak ülke çapında bir gerilla savaşına girişen partizanların denetimi altına giren kurtarılmış bölge sayısı giderek arttı. Bu bölgelerin yönetimini üstlenecek merkezi bir yönetim organı yaratmak amacında olan Tito'nun girişimiyle, Kasım 1942'de Bihac'da, kurtarılmış bölge temsilcilerinin katıldıkları bir toplantı yapıldı. Toplantıda Yugoslav Halklarının Kurtuluşu İçin Anti-Faşist Konsey (AVNOJ) oluşturuldu.

Mihailoviç'in işgalcilerle işbirliğine yönelmesiyle direniş hareketinin tek önderi durumuna gelen Tito, o zamana değin Çetnikler'e bel bağlayan Müttefikler'den de destek görmeye başladı. İtalya'nın Eylül 1943'te Müttefikler'e teslim olmasından sonra, sayıları 250.000'i bulan partizanların başında ülkenin büyük bir bölümünün Nazi işgalinden kurtarılmasıyla sonuçlanacak bir savaş başlattı. Bu sırada Kasım 1943'te ikinci bir toplantı yapan AVNOJ, başında Tito'nun yer alacağı Yugoslav Ulusal Kurtuluş Komitesi adlı bir geçici hükümetin kurulmasına karar verdi. Aynı toplantıda, Halk Kurtuluş Ordusu'nun (HKO) başkanı olarak tanınan Tito'ya mareşal rütbesi verildi.

1944'e gelindiğinde HKO, 800.000 kişiye ulaşan gücüyle tüm ülkeye egemen olmuştu. Belgrad'ın 20 Ekim 1944'te HKO ve Sovyet birliklerince alınmasından sonra, Mart 1945'te Tito başkanlığında bir geçici hükümet kuruldu. Müttefikler tarafından tanınan bu hükümette AVNOJ'un yanı sıra, savaş öncesinin siyasi partilerinin ve sürgündeki kralcı hükümetin temsilcileri yer aldı. AVNOJ'un Ağustos 1945'te Geçici Ulusal Meclis adını almasından sonra Kasım 1945'te yapılan seçimlere Ulusal Cephe adıyla katılan anti-faşist ulusal kurtuluş güçleri, oyların % 90'ını aldı. Ulusal Meclis 29 Kasım'daki ilk oturumunda monarşinin kaldırıldığını ve Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya cumhuriyetlerinden oluşan Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Tito yeni hükümetin başbakanı ve savunma bakanı oldu.

İşgal ve direniş yılları

Ocak 1946'da yürürlüğe giren anayasayla Yugoslavya'da merkeziyetçi bir yönetim yapısı oluşturuldu. Yapılan toprak reformuyla aile başına 486 dönümden büyük topraklarla, kilise ve vakıflara ait toprakların 108 dönümden fazlasına el kondu ve 330.000 köylü ailesi arasında bölüştürüldü. Tarımda kolektifleştirme hareketi sonucunda 1951'e gelindiğinde işlenebilir toprakların beşte biri kolektif çiftlikler tarafından işlenir duruma geldi. Sanayi alanında ise tüm büyük üretim araçları, ulaştırma, bankacılık ve büyük ticaret firmaları devletleştirildi. 1947'de beş yıllık bir kalkınma planı yürürlüğe girdi. 1947'de Komintern'in yerine kurulan Kominform'un (Komünist Enformasyon Bürosu) kurucuları arasında yer alan Yugoslavya, 1946'da başlayan Yunan İç Savaşı boyunca Yunan Komünistleri'ne önemli bir destek sağladı.

Dış siyasi gelişmeler

SSCB-Yugoslavya ilişkilerinde daha II.Dünya Savaşı sırasında başlayan gerginleşme, devrimden sonra da sürdü. SSCB, YKP'yi köylülere karşı fazla yumuşak davranmakla, kitlelere önderlik etmede yetersiz kalmakla ve SSCB'nin öğütlerine aldırış etmeyerek proleter enternasyonalizminin gereklerini yerine getirmemekle, YKP ise SSCB'yi Yugoslavya üzerinde iktisadi ve siyasi hegemonya kurmaya çalışmakla suçluyordu. Gittikçe sertleşen suçlamalar, sonunda ilişkileri kopma noktasına getirdi ve Yugoslavya Haziran 1948'de Kominform'dan çıkarıldı. Bunu SSCB-Yugoslavya Dostluk Antlaşması'nın iptali izledi. Tito'nun çıkarılmasına önderlik ettiği bir yasayla, Haziran 1950'de sanayi işletmelerinde özyönetime geçildi. Her sınai üretim biriminde, yönetimden tüm işçilerce seçilen bir işçi konseyinin sorumlu olmasını, işçilerin işletmenin etkinliklerini ilgilendiren tüm önemli kararlarda söz sahibi olmalarını öngören bu uygulamayla, kalifiye ve düz işçiler arasındaki kültürel engellerin ortadan kaldırılması, verimliliğin artırılması ve sanayide sosyalist ilişkilerin egemen kılınması amaçlanıyordu. 1963 anayasasıyla sağlık, toplumsal refah, eğitim, kültür alanlarını ve idari kuruluşları kapsayacak biçimde geliştirilen özyönetim uygulaması bu yolla "toplumsal özyönetim" biçimini aldı. Bunu 1971 anayasasıyla tüm toplumsal kültürel ve siyasi etkinliklerin özyönetim kapsamına alınması izledi.

İç politikası

Öte yandan kolektifleştirmelere karşı direniş nedeniyle düşen tarımsal üretimin artırılması amacıyla, 1953'te köylülere kolektif çiftliklerden serbestçe ayrılma hakkı verildi. Bunu izleyen süreç, 1957'de toplam işletmelerin % 98'ini, 1980'de de % 99,8'ini özel işletmelerin oluşturduğu bir tarımsal mülkiyet yapısının oluşmasıyla sonuçlandı. Yatırım olanaklarının ve kararlarının devletin elinde olduğu sanayi alanında ise 1950-1959 arasında sanayi malları üretiminde üç kat, tüketim malları üretiminde iki kat artışın gerçekleştiği önemli bir atılım dönemi yaşandı. Aynı dönemde sosyalist ülkelerin Yugoslavya'ya uyguladıkları ambargonun yarattığı iktisadi güçlükler ABD ve İngiltere'den 3 milyar dolara yakın yardım alınarak aşılmaya çalışıldı.

Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu

1952'de Yugoslav Komünistleri Birliği (YKB) adını alan YKP'nin önderliğini yapmayı sürdüren Tito, 1953'te yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra, devlet başkanlığına seçildi. Bu dönemde Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 20 yıllık bir ittifak antlaşması imzalandı; aynı yıl İtalya'yla Trieste sorununun çözümü konusunda anlaşmaya varıldı. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra, Yeni Sovyet önderlerinin Yugoslavya'ya karşı izlemeye başladıkları yumuşama siyaseti, Haziran 1955'te Nikita Kruşçev başkanlığındaki bir Sovyet heyetinin Yugoslavya'ya yaptığı resmi ziyaret sonucu, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmamaları ilkesi benimsendi ve sosyalizmin değişik uygulama biçimleri olabileceği kabul edildi. Bu olay Sovyet-Yugoslav ilişkilerinde belli bir düzelmeyi sağlamakla birlikte, Tito'nun "tarafsızlık" ve "bağlantısızlık" ilkelerine dayalı dış politikasında temel bir değişikliğe neden olmadı.

Dış politikası

1950'lerin ilk yarısında sayıları hızla artan bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerin, sosyalist ve kapitalist sistemlerin dışında kalabileceğini savunan Tito, savunduğu dış politika ilkelerinin bu ülkelerce de benimsenmesi için yoğun bir çaba harcadı. Aralarında Birleşik Arap Cumhuriyeti (bugün Mısır), Hindistan, Endonezya, Etiyopya, Ghana ve Fas'ın bulunduğu çok sayıda ülkeye yaptığı gezilerin sonunda Nehru ve Nâsır'la birlikte Eylül 1961'de Belgrad'da 25 devletin temsilcilerinin katıldığı Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı'nı toplamayı başardı. Daha sonraki yıllarda, giderek güçlenen bağlantısızlık hareketinin bütünlüğünün korunmasında önemli rol oynadı.

Ülkenin adını Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştiren 1963 anayasasıyla Tito dışında kalan tüm yöneticiler için rotasyon uygulaması başlatıldı; federal cumhuriyetlere yasamada ve iktisadi kararları almada, özyönetimin uygulandığı işletme birimlerine ise, yaratılan gelirin kullanımında daha fazla özgürlük tanındı. 1965'te yürürlüğe giren iktisadi reformlarla pazar ekonomisine geçildikten ve bankacılık ve kredi alanlarında devletin yetkileri azaltıldıktan sonra, ekonomide, iktisadi koşullar açısından eşit olmayan birimler arasında hukuksal eşitliğe dayalı rekabetin neden olduğu bir tekelleşme süreci yaşanmaya başlandı. Tekelleşmeyle birlikte kişisel ve bölgesel gelir dağılımı hızla bozuldu; işsizlik arttı ve yurt dışına işçi göçü başladı. İşletmelere ürettikleri malların fiyatlarını belirlemede serbestlik tanınması ise hızlı fiyat artışlarına neden oldu. 1967'de yabancı sermayeye yerli işletmelere % 49-99 oranında ortak olma hakkı verildi. Bu dönemde başta Federal Almanya olmak üzere Batılı ülkelerle ticaret ilişkilerini geliştiren Yugoslavya, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ticaret antlaşması imzalayan ilk sosyalist ülke oldu.

1968'de Varşova Paktı'na bağlı ülkelerin Çekoslovakya'ya yaptıkları askeri müdahaleyi sert bir biçimde kınayan Tito, aynı tarihte düzenli ordu birliklerine ek olarak ülke çapında partizan savunma birliklerini kurma yoluna gitti. 1970'te, ölümünden sonra yerini alacak kolektif bir önderlik sistemi oluşturdu. 1974'te, yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra, YKB tarafından yaşam boyu örgüt başkanlığına, Federal Meclis tarafından da yaşam boyu devlet başkanlığına getirildi. Aynı yıl toplanan YKB X. Kongresi'nde otoriter merkeziyetçiliğin sakıncalarını yok etmek üzere alınan önlemlerin yarattığı yeni sorunlara dikkat çekerek, iktisadi alanda, piyasa koşullarının belirleyiciliği ilkesini sert bir biçimde eleştirdi. Bu tavrını YKB'nin 1978'deki XI.Kongresi'nde de sürdürdü.

Halkının ona duyduğu sevgi ve bağlılığı yaşamı boyunca koruyabilen sayılı önderlerden biri olan Tito, öldüğünde arkasında istikrarlı bir yönetime sahip ve çeşitli milliyetler arasında güçlü bir dayanışma duygusunun var olduğu ancak, yönetimi sırasında büyüyen yüksek enflasyon, işsizlik, dış borçlar, dış ticaret açığı, cumhuriyetler arasındaki büyük gelir eşitsizlikleri gibi iktisadi sorunların da sürdüğü bir ülke bıraktı.

• **KAYNAKLAR:** P. Auty, *Tito, A Biography*, 1970; V. Dedijer, *Josip Broz Tito*, 1953; V. Vinterhalter, *In the Path of Tito*, 1972.

• **BAKINIZ:** KARAYORGİYEVİÇ, KRUŞÇEV, MİHAİLOVİÇ, C. NÂSIR, NEHRU, STALİN.

TOBEY, Mark
(1890-1976)

ABD'li ressam. Doğu felsefesinden etkilenerek yaptığı kaligrafik nitelikli resimleriyle tanınmıştır.

Wisconsin Eyaleti'nde, Centerville'de doğdu, İsviçre'de, Basel'de öldü. Bir süre Chicago Sanat Enstitüsü'nde derslere devam etti. Bunun dışında bir sanat öğrenimi görmeden kendi kendini yetiştirdi. 1911'de New York'a gitti. İlk kişisel sergisini 1917'de orada açtı. 1922'de Seattle'a geçti ve bir okulda öğretmenlik etti. 1925-1927 arasında Avrupa'ya ve Bahâi mezhebiyle olan ilişkisinden ötürü Ortadoğu'ya geziler yaptı. 1931'de İngiltere'de Devonshire'da ders vermeye başladı. Bu sıralarda Doğu felsefesine ilgisi daha da arttı. Uzakdoğu'ya yaptığı bir gezi sırasında Şanghay'da Çin yazısını inceledi, Kyoto'da da bir süre bir Zen Budist manastırında yaşadı. Bu gezi dönüşünde 1936'da "beyaz yazılar" adını verdiği resimlerine başladı. 1939'da İngiltere'den ayrılarak yeniden ABD'ye Seattle'a gitti. Yapıtları 1944'ten sonra ABD'de, 1955'ten sonra da Avrupa'da yaygın biçimde sergilendi. 1958 dolaylarında Basel'e yerleşti ve yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Tobey, 1940'larda New York'lu sanatçıların oluşturduğu Soyut Dışavurumculuk (Abstre Ekspresyonizm) akımının New York dışında yaşayan tek temsilcisidir. Doğu kültürlerinin etkisinde kalarak geliştirdiği kaligrafik üslupla, imgeleri tuvalin tüm yüzeyine eş değerde dağıtarak "tüm yüzey değerlendirmesi" adı verilen davranışın öncülerinden biri olmuştur. Geliştirdiği bu çizgisel teknikle, çağdaş kentin baş döndürücü ritmini yansıtan resimler yapmıştır. Hareketli Soyut (Action Painting) akımının vurguladığı resim yapma biçimine karşı çıkarak resmin ancak derin bir düşünce sürecinden sonra gerçekleşebileceğini savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *New York*, yks. 1940; *Kent Işıltısı*,

Resim: 650 *Gianbattista TIEPOLO Kraliyet Sarayı Freskleri'nden* ***"İspanyol Monarşisi'nin Tanrılaşması"****, 1764-1766, Madrid-İspanya*

Resim: 651
Jean TINGUELY ***"Baluba Sayı 3"****, 1959, Ludwig Müzesi, Köln-FAC*

Resim: 652

TINTORETTO ***"Son Akşam Yemeği"****, 1592-1594, San Giorgio Maggiore Kilisesi, Venedik-İtalya*

Resim: 653
TITIAN
"Bacchus ve Ariadne",
1523, Ulusal Galeri,
Londra-İngiltere

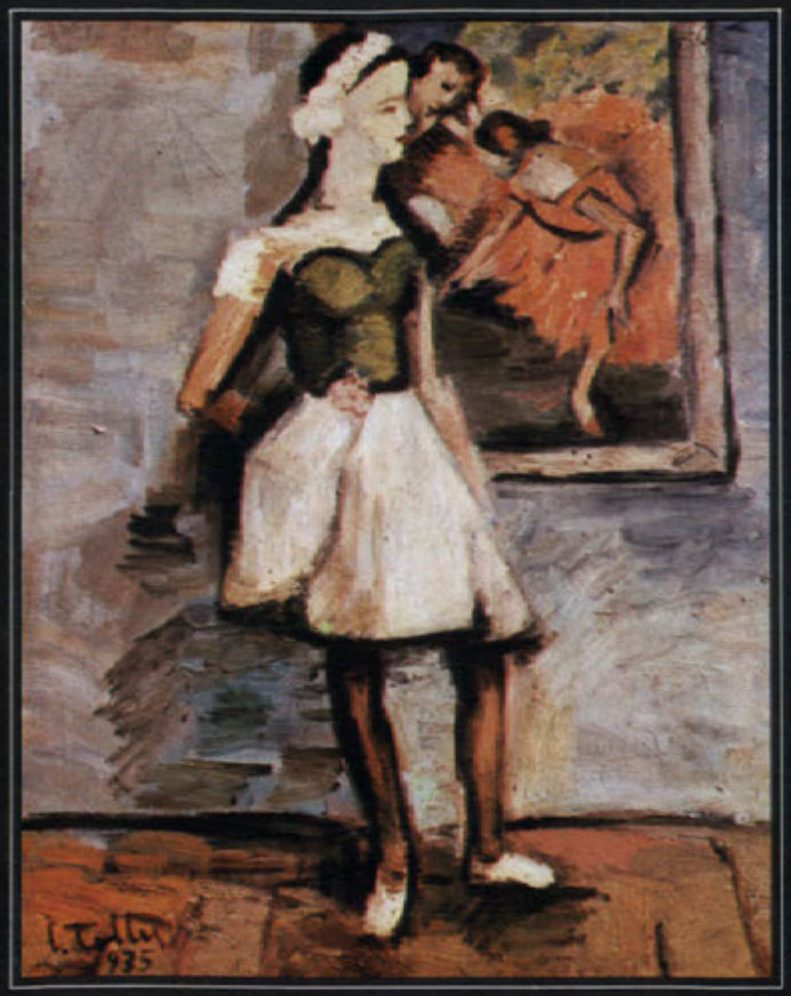

Resim: 654
Cemal TOLLU ***"Dansöz"****, 1935, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*

Resim: 655
Cemal TOLLU ***"Bir Kadın Portresi"****, 1941, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*

1944; *Broadway*, 1951, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Yolcular III*, 1954; *Yeni Yaşam (Yeniden Doğuş)*, 1957, Whitney Müzesi, New York; *Ormanın Gölge Ruhları*, 1961, Nordrhein-Westfalen Eyaleti Sanat Koleksiyonu, Düsseldorf.

• KAYNAKLAR: W.Schmied, *Mark Tobey*, 1967.

• BAKINIZ: J. POLLOCK.

TOCQUEVILLE, Alexis de (1805-1859)

Fransız siyaset kuramcısı ve devlet adamı. ABD'deki siyasal sistemin çözümlemesinden yola çıkarak geliştirdiği demokratik eşitlikçilik üzerine tezleriyle ünlüdür.

Alexis Charles Henri Maurice Clerel de Tocqueville 29 Temmuz 1805'te Paris'te doğdu, 16 Nisan 1859'da Cannes'da öldü. Normandiyalı soylu bir aileden gelmekteydi. Kralcı olan babası polis şefiydi ve kral X.Charles tarafından soylu yapılmıştı. 1823-1826 arasında hukuk öğrenimi gördü. 1827'de Versailles sulh hakiminin yardımcılığına atandı. Temmuz 1830 Devrimi'nden sonra, yeni rejime bağlılık yemini etmesine karşın, ailesinin kralcı olması nedeniyle kuşkulu görülüp küçük bir yargıçlık görevine getirilince meslektaşı ve yakın arkadaşı Gustave de Beaumont ile ABD'ye giderek, Mayıs 1831-Şubat 1832 arasında, dokuz ay, cezaevi reformu üzerine araştırmalar yaptı. Bu araştırmalarının sonuçlarını Beaumont ile birlikte yazdığı *Du système pénitentiaire aux État-Unis et de son application en France*'ta ("Birleşik Devletler'de Cezaevi Sistemi ve Fransa'da Uygulanması Üzerine") bir araya getirdi. Amerikan demokrasisi üzerine gözlemlerini ise *De la démocratie en Amérique*'te ("Amerika'da Demokrasi Üzerine") derledi. 1841'de Fransız Akademisi üyeliğine kabul edilmesini hazırlayan ve ona siyaset bilimcisi olarak ün kazandıran bu kitabında eski liberal gelenekten koparak, Fransız siyasal sistemini İngiliz anayasal monarşisi yerine ABD siyasal sistemi ile karşılaştırmaktaydı. 19.yy'ın ilk yarısındaki ABD siyasal sisteminin ayrıntılı bir çözümlemesi olan *De la démocratie en Amérique*, siyasal düşünce tarihinin önemli kitaplarından biri durumuna geldi.

1839'da Millet Meclisi'ne seçildikten sonra cezaevi reformu, kölecilik ve sömürge siyaseti gibi konularda komisyon raportörlüğü yaptı. 1848 Devrimi'nden sonra muhafazakâr cumhuriyetçi olarak Kurucu Meclis'e ve II. Cumhuriyet'in anayasasını hazırlayan komiteye seçildi. 1849'da kısa bir süre dışişleri bakanlığı yaptı. Louis Napoléon'un 2 Aralık 1851 hükümet darbesine karşı çıktığı ve yeni rejime bağlılık yemini etmediği için resmi görevlerinden alındı. Yaşamının geri kalan yıllarını araştırmalar yaparak geçirdi. 1856'da yayımladığı *L'ancien régime et la révolution* ("Eski Rejim ve Devrim") adlı kitabında 1789 Devrimi sonrası Fransız toplumunu eski rejimde olduğu gibi despotizmi kabullenmeye hazırlayan, siyasal davranış ve eğilimlere dikkat çekti.

Dönemin çoğu düşünürü gibi Tocqueville de, eşitlik, özgürlük, otorite konuları üzerinde durmuş, özgürlük ile eşitliğin nasıl bağdaştırılabileceğini tartışmıştır. ABD'de eski ayrıcalıklı sınıfların var olmayışının, bu ülkede kapitalizmin gelişme döneminde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesini olanaklı kıldığını ve bu ülkedeki demokratik rejimin eşitliği sağlamada Avrupa'yı geçtiğini ileri sürmüştür. Ona göre ayrıcalıkların önlenmesi devletin giderek daha fazla merkezileşmesine yol açmakta, oysa merkezi devlet ve devlet müdahalesi, demokrasilerin karşı karşıya bulunduğu bir despotizm tehdidi oluşturmaktadır. Tocqueville 1830 Devrimi'nden sonra bir yandan eşitliğe doğru ilerlenirken bir yandan özgürlüklerin kısıtlandığını, devletin iktisadi gelişmeye giderek daha fazla müdahale etmesiyle, yurttaşların uysallığının ve siyasal duyarsızlığın, demokrasi açısından en büyük tehlikeyi oluşturduğunu düşünmektedir. Çünkü eşitlikçi toplumun insanı, giderek daha fazla bireyselleşmekte, kendi kabuğuna çekilmekte ve devletin despotlaşmasına kayıtsız kalmaktadır. Tocqueville'e göre bireylerin devlete bağımlılıklarının azaltılması yönündeki her türlü önem desteklenmeli, bölgelere yönetsel özerklik tanınarak, yönetimin tek merkezde toplanması önlenmelidir. Çeşitli alanlarda kurulacak dernekler ve birliklerle yurttaşlar sorumluluk duygusu kazanabilecekler ve çeşitli çıkarlarını savunabilecekler, böylece demokrasilerde özgürlük korunabilecektir.

Öte yandan Tocqueville, demokratik rejimin ortaya çıkışını, bireysel farklılıkların ve geleneksel ayrıcalıkların ortadan kaldırılması işlevi gören eşitlik düşüncesinin yayılmasının kaçınılmaz bir sonucu ve tarihsel bir zorunluluk olarak yorumlamaktadır. Demokrasinin hazırlanış süreci, Fransa'da ABD'dekinden çok farklı olarak merkezi monarşinin ve devrimin eski yönetim mekanizması üzerine oturmasıyla gerçekleşmiştir. Tocqueville, bireylerin devletle işbirliğinin gelişmesinin, eşitliğin yayılmasına olan olumlu katkısını dikkate almakla birlikte, demokratik eşitlikçiliğin, despotizme yol açan olumsuz öğelerini daha fazla vurgulamaktadır. Ona göre, demokratik tiranlıktaki kolektif despotizm, toplumsal organizmanın her hücresine nüfuz ettiği için tek bir despot yönetiminden daha baskıcı olmaktadır. Bu tehlikeye karşı olası tek çare, özgürlük duygusunun uyanması, bireysel ve toplumsal etkinliğin tüm alanlarda canlandırılmasıdır. 1848 Devrimi günlerinde, işçi hareketinin bir yükseliş dönemine girdiğini ve bu siyasal canlanmanın, Fransa'nın geleceğini devrimci kanallara yöneltebileceğini gözlemleyen Tocqueville'in, işçilerin ayaklanmalarının sert bir biçimde bastırılmasından ve 1848 anayasası üzerine tartışmalarda Paris işçilerinin taleplerinin dikkate alınmamasından yana olması, özgürlükçü ilkelerinin pratiğe geçirilmesi açısından düş kırıklığı yaratmıştır.

Tocqueville'in demokrasinin kaçınılmaz bir gelişme olduğunu ve bunun bireysel özgürlüğün güvence altına alınarak desteklenceğini vurgulayan yazıları, liberal-demokratik ideolojinin gelişmesinde katkılı olmuş, ölümünü izleyen yıllarda yayımlanan toplu çalışmaları, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki liberalizm, federalizm ve reform tartışmalarında etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Du système pénitentiaire aux État-Unis et de son application en France* (G.de Beaumont ile), 1833, ("Birleşik Devletler'de Cezaevi Sistemi ve Fransa'da Uygulanması Üzerine"); *De La démocratie en Amérique*, 2 cilt, 1835-1840, ("Amerika'da Demokrasi Üzerine"); *L'ancien régime et la révolution*, 1856, ("Eski Rejim ve Devrim"); *Oeuvres complètes*, (ö.s.), G. de Beaumont (der.), 9 cilt, 1860-1865, ("Toplu Yapıtlar").

• KAYNAKLAR: E.T.Gargan, *Alexis de Tocqueville: The Critical Years 1848-1851*, 1955; R.P.Marcel, *Essai politique sur Alexis de Tocqueville*, 1910.

TODD, Alexander Robertus
(1907)

İngiliz, organik kimyacı. Özellikle nükleik asitlerin ve bu asitlerin temel bileşenlerinin kimyasal yapısına ve sentezine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

2 Ekim 1907'de Glasgow'da doğdu. 1929'da Glasgow Ünversitesi'nde kimya öğrenimini tamamlayıp, 1931'de Frankfurt-am-Main, 1933'te Oxford üniversitelerinden doktora derecesini aldıktan sonra, 1934-1936 arası tıbbi kimya asistanı ve araştırma görevlisi olarak Edinburgh Üniversitesi'nde, 1936-1938 arası Londra'daki Lister Koruyucu Hekimlik Enstitüsü'nde çalıştı. Ayrıca, 1937-1938 yıllarında Londra Üniversitesi'nin Biyokimya Bölümü'nde öğretim görevlisi olan Todd, 1938'de Manchester Üniversitesi'nde kimya profesörlüğüne ve kimya laboratuvarlarının yöneticiliğine atandı. 1944'te organik kimya profesörü olarak Cambridge Üniversitesi'ne geçerek, 1971'e değin bu üniversitedeki öğretim görevini, 1963-1978 arası da aynı üniversiteye bağlı Christ's College'ın başkanlığını yürüttü. Aynı yıllarda ABD'deki çeşitli üniversitelerde konuk profesör olarak ders vermiş, 1952'den 1964'e değin İngiliz hükümeti adına Bilim Politikası Danışma Komitesi'nin, 1975-1980 arası Londra'daki Royal Society'nin başkanlığını üstlenmiştir. 1942'de üyeliğine seçildiği bu kuruluşun yanı sıra, dünyanın birçok ülkesindeki önemli bilim akademilerinin yabancı üyesi olan ve pek çok üniversiteden onur doktorası alan Todd, 1954'te "Sir", 1962'de Trumpington Baronu unvanı, 1977'de Britanya Krallığı liyakat madalyası, ayrıca FAC'nin liyakat nişanı ve Japonya'nın Yükselen Güneş nişanıyla onurlandırılmış, çalışmaları 1957 Nobel Kimya Ödülü'nün dışında, 1948'de Fransız Kimya Derneği'nin Lavoisier, 1949'da Royal Society'nin Davy, 1955'te Royal, 1970'te Copley madalyalarına ve 1979'da SSCB'nin Lomonosov altın madalyasına değer görülmüştür.

Nükleik asitler ve nükleotitler kimyasının öncülerinden olan Todd, kendisine Nobel Ödülü kazandıran bu çalışmasıyla, kalıtım mekanizmasında temel rol oynayan bu bileşiklerin kimyasal yapısının açıklığa kavuşturulmasına ve sentezine katkıda bulunan birkaç araştırmacıdan biridir. 1944'te, nükleik asitlerin temel yapıtaşı olan nükleotit moleküllerinin bileşimindeki fosfat, şeker ve azotlu baz gibi doğal bileşiklerin sentezini gerçekleştiren Todd, 1947'de canlı organizmada besinlerin yakılmasıyla açığa çıkan enerjinin kullanılabilmesini sağlayan adenozin difosfat (ADP) ve adenozin trifosfat (ATP) bileşiklerini, 1950'lerde B_{12} vitamininin etkisini güçlendiren flavin adenin dinükleotit (FAD) koenzimini ve nükleotit yapısındaki birçok organik bileşiği sentez yoluyla elde etmeyi başardı. Ayrıca, organik kimyanın çeşitli alanlarına eğilerek, E ve B_1 vitaminlerinin sentezini yapmış, birçok bitkisel alkaloitin yapısını açıklamıştır.

• BAKINIZ: CRICK, LEVENE, LIPMANN, MIESCHER, OCHOA, SANGER, J.D. WATSON.

TOGAN, Zeki Velidî
(1890-1970)

Türk, tarihçi. Rusya ve Orta Asya'daki Türk kavimlerinin tarihine ilişkin araştırmalarıyla tanınmıştır.

10 Aralık 1890'da Başkırdistan Özerk Cumhuriyeti'nde (SSCB'de) Sterlitamak'a bağlı Kuzen (ya da Güzin) köyünde doğdu, 26 Temmuz 1970'te İstanbul'da öldü. İlköğrenimini medrese öğretmeni olan babasının yanında yaptı. Daha sonra resmi okullarda öğrenimini sürdürerek Kazan Üniversitesi'ni bitirdi. 1909-1910 yıllarında Kasimiye Medresesi'nde Türk tarihi ve Arap edebiyatı dersleri verdi. Kazan Üniversitesi'nde arkeoloji, tarih ve etnografya araştırmalarıyla adını duyurdu. 1913-1914 yıllarında Fergana'da yaptığı araştırmalar sonucu Kutadgu Bilig'in yeni bir nüshasını buldu. 1915'ten sonra siyasetle ilgilenerek 1916'da Ufa İli Müslümanları'nın temsilcisi olarak Duma'ya (Meclis) girdi. 1917'de Kurucu Meclis üyesi oldu. 1919-1920 yıllarında Başkırdistan ve Kazakistan özerk yönetimlerinin kurulmasında etkin rol oynadı. Bu hükümetlerin dışişleri komiserliğini üstlendi. Başkırdistan hükümet başkanlığı yaptı. 1923'te Sovyet yönetimiyle ilişkilerinin bozulması üzerine Güney Türkistan'a çekilerek Basmacılar'la ilişki kurdu. Daha sonra yurt dışına çıkarak Afganistan ve İran üzerinden Avrupa'ya gitti.

1925'te hükümetin çağrısı üzerine gittiği Ankara'da kısa süre için Telif ve Tercüme Heyeti üyeliği yaptı. Daha sonra İstanbul Darülfünunu'nda genel Türk tarihi dersleri vermeye başladı. 1932'de I. Türk Tarih Kurultayı'nda savunduğu görüşler yüzünden görevinden istifa ederek Viyana'ya gitti. Temmuz 1935'te Viyana Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Aynı yıl Bonn Üniversitesi'nin İslami İlimler Bölümü'nde çalıştı. 1938'de Göttingen Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'ye döndü ve Eylül 1939'da yeniden İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde profesör olarak göreve başladı. Turancı çalışmalarda bulunduğu gerekçesiyle 1944'te Ankara'da tutuklandı. Yargılama sonucu beraat etti. 1948'de yeniden İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine döndü. 1950'de kurduğu İslam Tetkikleri Enstitüsü'nün müdürlüğünü ölümüne değin yürüttü. Özellikle Rusya ve Orta Asya'daki Türk kavimlerinin tarihleri konusunda uzman olan

Togan, araştırmalarını daha çok makaleler biçiminde yayımlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Bugünkü Türkistan ve Yakın Mazisi*, 1929-1940; *İbn Fadlan's Reisebericht*, 1939, ("İbn Fadlan'ın Seyahatnamesi"); *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946; *Tarihte Usul*, 1950; *Hatıralar*, 1969; *Oğuz Destanı*, (ö.s.), 1972.

TOGLIATTI, Palmiro
(1893-1964)

İtalyan siyaset adamı. İtalyan Komünist Partisi'nin önderlerindendir.

26 Mart 1893'te Cenova'da doğdu, 21 Ağustos 1964'te Ukrayna SSC'de, Yalta'da öldü. 1908'de ailesiyle Sardinya'ya taşındı. Orta halli bir memur olan babasının üç yıl sonra ölümü üzerine 1911'de Torino Üniversitesi'nden aldığı bursla öğrenimini sürdürme olanağı buldu. Kendi gibi burs kazanmış olan Antonio Gramsci'yle orada tanıştı ve 1914'te onun ardından İSP'ye (İtalyan Sosyalist Partisi) üye oldu. 1915'te Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra gönüllü asker olarak I.Dünya Savaşı'na katıldı. İki yıl sonra yaralanarak Torino'ya döndü. Bir yandan üniversitede felsefe derslerini izlerken öte yandan bir özel lisede iktisat ve siyasal bilim dersleri verdi. Mayıs 1919'da kendisi gibi İSP yönetimine muhalif olan Gramsci ve U.Terracini ile *Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) adlı haftalık dergiyi çıkarmaya başladı. Ocak 1921'de Livorno Kongresi'nde *Ordine Nuovo* grubuyla birlikte İSP'den ayrılarak İKP'nin (İtalyan Komünist Partisi) kurucuları arasında yer aldı ve *Il Comunista* adlı parti gazetesinin yayın yönetmeni oldu. 1922'de İKP'nin II.Kongresi'nde Merkez Komite'ye seçildi. İktidar olmak üzere olan faşist hareket ile ilgili parti içinde süren tartışmalarda, Amadeo Bordiga'ya karşı Gramsci'nin görüşlerini destekledi; 1923'te oluşturulan geçici Yönetici Komite'de yer aldı. Şubat 1924'te III.Enternasyonal'in (Komintern) Yürütme Komitesi'ne seçildi.

1926 yılının sonunda partinin kapatılması ve Gramsci'yle birlikte birçok partilinin tutuklanması üzerine parti genel sekreterliğini üstlendi. Ercole Ercoli takma adını kullandığı bu yıllarda yurt dışından parti çalışmalarını yönlendirdi. Ocak-Nisan 1935'te Moskova'da Lenin Okulu'nda Faşizm konusunda verdiği derslerde Komintern'in Faşizm'i, finans kapitalin en gerici, en şoven, en emperyalist öğelerinin teröre dayanan açık diktatörlüğü olarak tanımlamasına katılan Togliatti, Faşizm'in küçük burjuva özelliği taşıyan yeni bir kitle temeli üstüne gelişmesi ve antifaşist mücadelede kitleleri kazanmanın önemi üstünde özellikle durmuştur. Ağustos 1935'te III.Enternasyonal'in VII.Kongresi'nde Yürütme Komitesi sekreterliğine seçildi. Aynı kongreye sunduğu raporda komünist partilerin Faşizm'e karşı kurulacak cephelere öncülük etmesi gereğini vurgulayarak yaklaşan savaşın böylece önlenebileceğini savundu ve Dimitrov'la birlikte "faşizme karşı birlik" politikasının temellerini attı. 1937-1939 arasında Komintern adına İspanya İç Savaşı'na katıldı ve uluslararası tugayların örgütlenmesinde çalıştı. II.Dünya Savaşı başladığında Moskova'daydı. 1941'den başlayarak İtalya'ya yaptığı radyo yayınlarında halkı Faşizm'e karşı direnişe çağırdı.

İtalya'nın yenilerek teslim olmasından sonra Mart 1944'te İtalya'ya döndü. Aynı ay toplanan İKP Ulusal Konseyi'nde bir an önce bir ulusal birlik hükümeti kurulması kararı alındı. Togliatti Nisan 1944'te sandalyesiz bakan olarak Badoglio hükümetine katıldı. Ardından Bonomi, Parri ve De Gasperi hükümetlerinde adalet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev aldı. Komünistler'in hükümete ortaklığı Mayıs 1947'ye değin sürdü. Bu dönemde Hıristiyan Demokratlar ve Sosyalistler'den sonra Komünist Parti İtalya'nın üçüncü büyük partisi oldu, üye sayısı ise 1943-1947 arasında 15.000'den 2,5 milyona çıktı. Togliatti 1946-1947 yıllarında Kurucu Meclis, 1948'den sonra da parlamento üyeliği yaptı. 14 Temmuz 1948'de meclis çıkışında suikaste uğrayarak ağır yaralanması İtalya'da büyük tepkilere ve protesto gösterilerine yol açtı.

1954'te kilisenin İtalyan toplumundaki yeri ve Katolik kitlelerle işbirliğinin önemi üzerinde durarak bu işbirliğinin Batı Avrupa komünist partileri için taşıdığı anlamı vurguladı. 1956'dan itibaren İKP'nin Sosyalist Parti'yle ittifakı giderek zayıfladı. Sosyalistler, Hıristiyan Demokratlar'la bir iktidar ortaklığı arayışına girdiler. Togliatti bu tarihten sonra orta sol politikaları eleştirmeye başladı.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XX. Kongre'sinde Stalin'in eleştirilmesinden sonra oluşan tartışma ortamında toplanan İKP VIII.Kongresi'nde her ülkenin kendine özgü sosyalizme geçiş yolu olduğu ve buna bağlı olarak uluslararası komünist hareketin "çok merkezli" bir niteliğe bürünmesinin gerekliliği düşüncesini ortaya attı. Avrupa Komünizmi akımının temel metinleri arasında gösterilen bu konuşmasında rehber devlet, ya da rehber parti olamayacağını rehber ilkelerin işçi sınıfı ile İtalyan halkının çıkarları olduğunu savundu. Tek merkezli sosyalist örgütlenme biçiminin geride kaldığını, her biri kendi ülkelerinin toplumsal ve iktisadi gelişmişlik düzeyine koşut sosyalizm yollarını benimsemiş partilerin oluşturduğu çok merkezli bir örgütlenme biçiminin gündemde olduğunu belirtti. Buradan yola çıkarak biçimlendirdiği "İtalyan Sosyalizm Yolu" tezi özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra partinin diğer sol örgütlerle ve Katolik kitlelerle iş ve eylem birliğini geliştirmesinde etkili oldu. Batı Avrupa'daki komünist partilerin Sovyet çizgisinden ayrıldıkları noktaları her fırsatta ortaya koyan Togliatti Çin-Sovyet anlaşmazlığı sırasında bu tavrını sürdürerek Sovyet yönetiminin Çin sorununun tartışılacağı bir uluslararası konferans toplanması önerisine karşı çıktı. Bunun yanı sıra Çin'in tavrını eleştirmekten de geri durmadı. Tatil için bulunduğu Yalta'da geçirdiği ani bir beyin kanaması sonucu ölen Togliatti'nin İKP'nin bir kitle partisine dönüşümüne katkısı büyüktür. Ölümünden kısa süre önce İKP İtalya'nın ikinci büyük partisi durumuna gelmiştir. Özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren öne sürdüğü tezler Avrupa Komünizmi'nin gelişmesinde etkili olmuştur.

◄ *Parti genel sekreteri olması*

• YAPITLAR (başlıca): *Politica comunista*, 1945, ("Komü-

nist Siyaset"); *La via italiana al socialismo*, 1964, ("İtalyan Sosyalizm Yolu"); *Comunisti i cattolici*, (ö.s.), 1965, ("Komünistler ve Katolikler"); *Leziani sul fascismo*, (ö.s.), 1970, (Faşizm Üzerine Dersler, 1978); *Opera scelte*, (ö.s.), 1974, ("Seçme Yapıtlar").

• BAKINIZ: BERLINGUER, DİMİTROV, GRAMSCI, KRUŞÇEV, LONGO, NENNI.

TOJO HİDEKİ
(1884-1948)

Japon asker ve devlet adamı. II.Dünya Savaşı sırasında başbakanlık yapmıştır.

30 Aralık 1884'te Tokyo'da doğdu, 23 Aralık 1948'de aynı kentte öldü. Babası generaldi. 1889'da başladığı askeri öğrenimini 1915'te onur derecesiyle bitirdi. Ordu kademelerinde hızla yükselerek genelkurmay ve savaş bakanlığında önemli görevlerde bulundu. I.Dünya Savaşı sonrasında, toplu bir savaşa hazırlıklı olmak amacıyla Japon ordusunun güçlendirilmesi gereğini savundu ve seferberlik planlarının hazırlanmasında önemli rol oynadı. 1937'de korgeneral olarak Mançurya'daki Japon ordusunun kurmay başkanlığına atandı. Japonya'yla Çin arasında düşmanlıkların artması üzerine Moğolistan'ın iç bölgelerini ele geçirdi. Mayıs 1938'de savaş bakan yardımcılığına, 1940'ta savaş bakanlığına atandı. Aynı yıl Almanya ve İtalya ile Üçlü Pakt'ı imzaladı. Japonya'nın ABD'yle ilişkilerinin kötüleşmesinden kaygılanan başbakan Konoe Fumimaro'nun (1891-1946) bu ülkeyle ilişkileri düzeltmek doğrultusundaki çabalarına karşı çıktı, ordunun da desteğiyle Konoe'yi istifaya zorladı ve 17 Ekim 1941'de onun yerine başbakanlığa getirildi, aynı zamanda savaş bakanlığı görevini de sürdürdü.

29 Kasım 1941'de Doğu Asya'da ABD ve İngiltere'nin etkisinin ortadan kaldırılması gerektiğini açıkladı. Bir hafta sonra, henüz görüşmeler resmi olarak kesilmemişken, Japon hava kuvvetleri ABD'nin Pearl Harbour deniz üssüne ani bir baskın yapınca, ABD, Japonya'ya savaş ilan etti. Baskının ertesinde "Doğu Asya'da yeni bir düzen" kurulması gerektiğini ilan eden Tojo, genelkurmay başkanlığını da üstlenerek ülkesinin Güneydoğu Asya ve Büyük Okyanus'ta yayılmasını başlattı. Ancak savaşın Japonya aleyhine dönmesi üzerine yenilgiden sorumlu tutuldu ve 19 Temmuz 1944'te görevinden istifa etti.

Japonya'nın 2 Eylül 1945'te teslimiden dokuz gün sonra, savaş suçlusu olarak hakkında tutuklama kararı çıkarılması üzerine intihar girişiminde bulunduysa da başaramadı. Uluslararası askeri mahkemede yargılanan Tojo, Japonya'nın komşularına saldırmasından birinci derecede sorumlu görülerek idam cezasına mahkûm edildi ve cezası infaz edildi.

• BAKINIZ: NAGANO.

TOKER, Burhaneddin
(1890-1951)

Türk, cerrah. İstanbul Üniversitesi cerrahi kliniklerinin çağdaş bir yapıya kavuşturulmasına ve Türkiye'de yeni cerrahi yöntemlerinin uygulanmasına öncülük etmiştir.

Van'da doğdu, 21 Ağustos 1951'de denizyoluyla İtalya'dan Türkiye'ye dönerken gemide öldü. Şam Tıp Fakültesi'nde başladığı öğrenimini 1910'da İstanbul Tıbbiyesi'nde tamamladıktan sonra, aynı fakültenin İç Hastalıkları ve Kadın-doğum kliniklerinde asistan olarak çalıştı. 1913'te Almanya'ya giderek önce Berlin'de, ardından Hamburg'daki Eppindorf Hastanesi'nde altı yıl asistanlık yapıp cerrahi alanında uzmanlaştı ve bu hastanedeki bir cerrahi servisinin yöneticiliğine getirildi. 1921'de Türkiye'ye dönünce Cerrahpaşa Hastanesi operatörlüğüne atanarak, birkaç yıl içinde bu hastaneye çağdaş bir cerrahi servisi ile bir röntgen laboratuvarı kazandırdı. 1932'de İstanbul Üniversitesi I. Cerrahi Kliniği doçenti olarak öğretim görevine başlayan ve ertesi yıl gerçekleştirilen Üniversite Reformu'nda Cerrahpaşa Hastanesi'ne taşınarak Alman profesör Nissen'in yönetimine verilen bu klinikte bir süre sonra profesörlüğe yükseltilen Toker, 1938'de Nissen'in ayrılması üzerine I. Cerrahi Kürsüsü ile Kliniği'nin yönetimini devraldı ve 1943'te kendisine verilen ordinaryüs profesör unvanıyla bu görevini ölünceye değin sürdürdü.

Toker, İstanbul Üniversitesi'ndeki öğretim görevi süresince, Türkiye'de cerrahi öğretiminin gelişmesine ve uzman cerrahların yetişmesine katkıda bulunurken, otuz yıllık meslek yaşamında cerrah olarak Türkiye çapında büyük bir ün kazanmış ve yeni cerrahi uygulamaların öncüsü olmuştur. Özellikle kırık-çıkıkların Anadolu'da gelenekleşmiş ilkel yöntemlerle tedavi edilmesini engellemek ve bu tür sakatlanmalarda uzman cerrahlara başvurma alışkanlığını kazandırmak için büyük bir savaşım veren Toker, Türkiye'de bilimsel yöntemlerle kan nakli uygulamasını ve midedeki özürlü dokuyu ameliyatla kesip çıkarma yöntemini başlatan ilk hekimdir. Akciğer apselerinin ve tüberkülozunun cerrahi tedavisindeki başarılı uygulamalarının yanı sıra, hareket yeteneğini yitirerek sertleşmiş (ankilozlu) altçene eklemlerinin tedavisi için geliştirdiği yeni bir yöntemle de adını tıp literatürüne yazdırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Akciğer Apseleri*, 1938; *Bandaj Bilgisi ve Tekniği*, 1942; *Kırık ve Çıkıklar*, 1943.

• BAKINIZ: NISSEN, TOPUZLU.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan
(1866-1942)

Türk, yazar ve yayımcı. *Servet-i Fünun* dergisini çıkarmıştır.

Erzurum'da doğdu, 28 Aralık 1942'de İzmit'in Değirmendere ilçesinde öldü. Babası Mehmed Halit Bey'dir. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul ve Şam'da yaptı. 1886'da Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Aynı yıl Hariciye Nezareti tercüme odasına girdi. 1890'da memurluktan ayrılarak Âlem Matbaası'nı kurdu. 1891'de *Servet-i Fünun* dergisini çıkardı. Dergi 1895'te Edebiyat-ı Cedide akımının önde gelen kalemlerini yazı kurulunda topladı. 1901'de II. Abdülhamid tarafından kapatılan ve daha sonra sıradan konularla yayımını sürdüren *Servet-i Fünun* II. Meşrutiyet'ten sonra Fecr-i Âti akımının yayın organı oldu. 1909-1917 arasında Yüksek Ticaret Mektebi'nde iktisadi coğrafya dersleri verdi. 1919'da Ankara'yla ilişki kurarak Avrupa'ya kaçtı. Ankara kaynaklı haberleri Avrupa kamuoyuna duyurdu. Lozan Konferansı sırasında Lozan Türk Matbuat Bürosu'nu yönetti. Dil reformundan sonra bir ara *Uyanış* adını alan *Servet-i Fünun*'un yayımını sürdürerek dönemin genç edebiyatçılarını çevresinde topladı. 1931'de Ordu milletvekili olarak TBMM'ye girdi ve ölümüne değin bu görevde kaldı. Tokgöz'ün elliye yakın çevirisi yanında gezi, roman ve anı türünde yapıtları vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Gezi:** *Avrupa'da Ne Gördüm*, 1891; *Altı Hafta Nil'de Seyahat*, 1896; *Tuna'da Bir Hafta*, 1911; *Tirol Cephesinde Ateş Hattında*, 1917. **Roman:** *Ülfet*, 1893. **Anı:** *Matbuat Hatıralarım*, 2 cilt, 1930-1931.

TOKTAMIŞ
(? -1405)

Altın Orda hanı. Gök Orda ve Ak Orda kollarını birleştirmiştir.

Nasıreddin Toktamış Han'ın doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Batı Sibirya'da, Tümen yakınlarında öldü. Cuci Han'ın yedinci nesilden torunu ve Tuy-Hoca Oğlan'ın oğludur. 1375'te amcasının oğlu Urus Han'ın babasını öldürmesi üzerine Timur'a sığındı. Timur'un sağladığı para, silah ve askerle Doğu Deşt-i Kıpçak'ın merkezi Sığnak'a yaptığı üç saldırıdan da yenilerek döndü. Nisan 1379'daki dördüncü saldırısında Sığnak'ı aldı. 1379 sonlarında Timur-Melik'i yenerek Doğu Deşt-i Kıpçak'ı tümüyle egemenliği altına aldı. 1380 sonbaharında Batı Deşt-i Kıpçak Hükümdarı Kıyat Mamay'ı Kalka Irmağı boyunca yenerek Cuci soyunun Ak Orda ve Gök Orda kollarını Altın Orda Devleti içinde tek bir yönetim altında toparlayarak dağılan birliği yeniden kurdu.

1379'da Harezm'i egemenliği altına alan Timur'un İran içlerinde olmasından yararlanarak 1381'de Harezm'e girdi. 23 Ağustos 1382'de Moskova'yı kuşattı. Kentin düşmesinden sonra bütün Rus prensliklerini yıllık vergiye bağladı. 1384'te Timur Azerbaycan'ı işgal edince 1385'te Memlûk Hükümdarı Berkuk'la ittifak kurdu. 1387'de Maveraünnehir'e girdi. Karşi ve Zincirsaray yörelerini yağmaladı. 1388'de kesin saldırıya geçen Timur'la Kunduzca Irmağı boyunca yaptığı savaşta yenildi. Saray ve Hacı Tarhan (Astrahan) yağmalandı. Uzun bir hazırlıktan sonra 1394'te Derbend'i geçerek Şirvan'a girdi. Mayıs 1395'te Timur'la Terek Irmağı boyunda yaptığı savaşta büyük bir bozguna uğrayarak kaçmak zorunda kaldı. Timur'un çekilmesinden sonra Emir Edgü'nün yardımıyla hanlığını ilan eden Timur-Kutluğ ile 1397'de yaptığı savaşta yenilerek Litvanya Prensi Vitovk'a sığındı. 12 Ağustos 1399'da Litvanya ordusunun desteğinde Timur-Kutluğ'a karşı yaptığı savaşı da kaybetmesinden sonra Deşt-i Kıpçak'ta kaçarak ve saklanarak yaşadı. 1405 başlarında Tümen yakınlarında Emir Edgü'ye yakalanarak öldürüldü. Kimi kaynaklara göre de Karaton Irmağı boyunda izlenirken uçuruma yuvarlanarak ölmüştür.

• **BAKINIZ:** TİMUR.

TOKUGAVA İYEYASU
(1542-1616)

Japon asker ve devlet adamı. Tokugava şogunluğunu kurmuş, feodal düzeni pekiştirici önlemler almıştır.

Bugünkü Nagoya'nın doğusunda yer alan Mikava derebeyliğinde doğdu, Şizuoka'da öldü. Çocukluğu derebeylerin iktidarı ele geçirmek amacıyla birbirleriyle sürekli savaştıkları bir dönemde geçti. Babası Oda ve İmagava ailelerinin saldırıları karşısında yenilerek topraklarını kaybedince önce Oda, sonra İmagava ailesinin yanında rehin tutuldu. İmagava'nın 1560'ta Oda Nobunaga ile savaşırken ölmesi üzerine özgürlüğüne kavuştu. Mikava'daki Okazaki bölgesine dönüp babasının ölümünden sonra dağılmış olan aileyi toplamaya başladı. Oda'yla ittifak kurarak onun Japonya'yı tek bir yönetim altında birleştirme mücadelesine destek oldu. Bir yandan da kendi topraklarını doğuya doğru genişletip 1582'de güçlü bir derebeyi durumuna geldi. Mikava'ya ek olarak Suruga, Totomi (bugün Şizuoka bölgesi), Kai (Yamanasi bölgesi) ve Güney Şinano'yu (Nagano bölgesi) ele geçirdi. Buralarda güçlü bir yönetim kurdu. Vergilerin toplanabilmesi için toprak ve mülkiyet araştırmaları yaptırdı. Yasalara uyulması için gerekli önlemleri aldı. Ordusunun komuta kademesini düzenledi. Ticareti geliştirmeye önem verdi.

Oda 1582'de öldürülünce generallerinden Toyotomi Hideyoşi onun yerine geçti. Toyotomi'nin iktidarı ele geçirmesine karşı çıkan İyeyasu önce onunla savaştıysa da bir gün sonra bağlılığını bildirdi. Aralarında barış sağlandıktan sonra İyeyasu topraklarını genişletmeyi sürdürdü. 1590'da Hideyoşi'nin Hojo derebeyliğine saldırısında ona yardımcı oldu. Hojo derebeyliğinin yenilgisinden sonra Toyotomi'nin isteği üzerine daha doğudaki bu topraklara

yerleşti. Toyotomi'nin onu başkentten uzak tutmak için aldığı bu önlem çok daha verimli olan bu topraklarda gücünü ve zenginliğini artırmasına yol açtı. Birçok derebeyinin tersine Toyotomi'nin başarısızlıkla sonuçlanan Kore seferine asker vermeyerek ordusunu korudu. 1598'de Toyotomi öldüğünde İyeyasu Japonya'nın en büyük ve güçlü ordusuna, en verimli ve düzenli işlenen topraklarına sahip derebeyiydi.

Toyotomi ölümünden önce derebeylerinin küçük yaştaki oğlu Hideyori'ye bağlılıklarını bildirmelerini istemiş ve aralarında İyeyasu'nun da yer aldığı bir naipler kurulu oluşturmuştu. Toyotomi'nin ölümünden hemen sonra derebeyleri iktidarı ele geçirmek için ikiye ayrıldılar, bunlardan birinin başına geçen İyeyasu, 1600'de Sekigahara Savaşı'nda zafer kazanarak ülke yönetimine egemen oldu. Bu askeri zaferin ardından hızla yönetsel düzenlemelere girerek iktidarını sağlamlaştırdı. 1603'te imparatordan şogun unvanını aldı. Karargâhını Edo'ya (bugün Tokyo) kurdu. İki yıl sonra emekliye ayrılıp oğlunu şogun ilan etti. Böylece şogun unvanının Tokugava ailesi içinde babadan oğula geçmesini güvence altına aldı. Kendisi de Edo'dan ayrılarak Sumpu'ya yerleşti, ancak ölümüne değin fiilen yönetimi elinde tuttu. 1603'te Toyotomi'nin oğlu Hideyori'yi kendi torunuyla evlendirerek onu denetimi altına aldı. Ancak kendisine düşman olanların onun etrafında toplanmaya başladıklarını görünce önce aralarında ikilik yaratıp bölmeye çalıştı, 1615'te de içinde yaşadıkları Osaka Kalesi'ni kuşatıp tümünü öldürttü.

Dışa kapanma

Şogun olması

İyeyasu'nun iktidarını sağlamlaştırmak için başvurduğu ilk önlem derebeyleri topraklarını yeniden düzenleyerek kendini güvenceye almak oldu. O dönemde ülkenin tüm toprakları şogunun malı sayılıyor ve o bunları istediği gibi dağıtma hakkını elinde bulunduruyordu. Şogunun toprak verdiği derebeyleri buna karşılık şoguna başta askeri olmak üzere çeşitli hizmetler vermekle yükümlüydüler. İyeyasu bu sisteme dayanarak kendisine muhalif birçok derebeyinin toprağını küçülttü, hatta tümüyle işlevsiz bir konumda olan imparatorun topraklarının bir bölümünü de aldı. Derebeylerini üç sınıfa ayırdı. Tokugava ailesine akrabalık yoluyla bağlı olan az sayıda derebeyine en geniş topraklar verilip en stratejik bölgelere yerleştirildi; üst yönetim görevleri yalnızca bu kesime açık tutuldu. Çoğu Sekigahara Savaşı'nda İyeyasu'ya karşı savaşmış olanlar dış derebeyleri olarak adlandırıldı ve bunlar yönetimden tümüyle uzaklaştırıldı. Geri kalanlar ise tehlikesiz görülenlerdi ve alt düzeyde yönetim sorumluluğu üstlenebiliyorlardı. Tüm derebeylerinin uymak zorunda oldukları sıkı kurallar vardı. Her yılın belirli bir döneminde Edo'da bulunmak zorundaydılar, kendileri olmadığı zaman da karılarını ve çocuklarını Edo'da rehin olarak bırakmaları gerekiyordu. Buna ek olarak kalabalık bir gizli polis örgütü İyeyasu'nun toplumu sıkı bir denetim altında tutmasını olanaklı kılıyordu.

İç politikası

Etkisi

İyeyasu şogun olduktan sonra ekilebilir toprağın 1/4'i Tokugava ailesinin mülkiyetine geçti. İyeyasu tarımdan sağladığı gelire ek olarak ticarete ve madenciliğe de büyük önem verdi. Bir yandan sahibi olduğu maden ocaklarının daha verimli hale getirilmesine çalışırken öte yandan çıkardığı yasalarla, açılacak her yeni maden ocağının kendine ait olmasını sağladı. Kyoto, Osaka ve Nagasaki'nin içinde yer aldığı önemli ticaret kentleri de onun malıydı. Dış ticaretin sağlayacağı kâra büyük önem veriyor, bu nedenle de dış ticareti tümüyle kendi denetimi altına almak istiyordu. Katolik olan İspanyol ve Portekizliler'in ticarete olduğu kadar dinlerini yayma konusuna da önem vermeleri İyeyasu için önemli bir sakınca oluşturuyordu. Bu nedenle 1600'den sonra Japonya'yla ticarete giren ve kendi dinlerini yayma konusunda özel bir gayret göstermeyen Protestan İngiliz ve Hollandalılar'a daha yakın davrandı.

Ancak zamanla Hıristiyanlık'ın Japon toplumuna vereceği zararlardan duyduğu kaygı ağır basınca ticareti önemli ölçüde sınırlandıracak kararlar almaya yöneldi. Önce Toyotomi döneminde çıkarılan misyonerlerin çalışmalarını engelleyici yasaları yeniden uygulamaya koydu. 1616'da dış ticaretin yapılabildiği yerler Nagasaki ve Hirado'yla sınırlandırıldı. İyeyasu'dan sonraki Tokugava şogunları döneminde yabancı ve Japon Hıristiyanlar'a baskılar olağanüstü boyutlara vardırıldı ve bu din Japonya'da hemen hemen hiç kalmamacasına silindi. Japonya'yla ticaret yapmak isteyen yabancılara dayatılan ağır koşullara dayanabilen tek tüccar grubu olan Hollandalılar tutsaklığa benzer biçimde Deşima Adası'nda oturmaya zorlandı ve belirli zamanlarda Nagasaki limanından mal alışverişinde bulunmalarına izin verildi. 1635'te çıkarılan bir yasayla Japonlar'ın yurt dışına çıkmaları, çıkarlarsa da geri dönmeleri yasaklandı. Böylece Japonya 19.yy ortasına değin sürecek olan tam bir kapalılık içine girdi.

İyeyasu'nun başlattığı siyasi ve toplumsal düzenlemelere koşut olarak Japonya'da Konfüçyüsçü öğreti hızla önem kazanmaya başladı. Konfüçyüs'ün ideal toplumsal düzen öngörüsünde yer alan sınıflar arasında doğal hiyerarşi ve üstüne bağlılık İyeyasu'nun yerleştirmeyi düşlediği toplumsal düzenle tümüyle çakışıyor, ana sınıflar arasındaki ayrımları kalıcı kılma konusunda yardımcı oluyordu. Yine Konfüçyüsçü öğretinin etkisiyle kılıç taşıma ayrıcalığına sahip olan samurailerin aynı zamanda bilgin-yöneticiler olmaları öngörüldü, samurailer için sıkı bir eğitim uygulanmaya başlandı. Eğitimlerini artıran samurailerin bir bölümü yönetim alanında uzmanlaşarak şogunluk yönetiminin temel dayanağı oldular. Ayrıca yaşam biçimlerinde ve düşüncelerinde önemli değişiklikler oldu.

İyeyasu'nun siyasi istikrarı sağlamak, ülkenin Batı toplumlarının etkisi ve egemenliği altına girmesini engellemek amaçlarıyla Japonya'nın dışa kapanmasını başlatması, 2,5 yüzyıllık bir barış dönemini de beraberinde getirdi. O denli güçlü bir yönetim kurmuştu ki yerine geçen ve yönetsel konularda onun kadar yetenekli olmayan şogunlar döneminde bile kurulu düzeni sarsacak olaylar gündeme gelmedi. Tokugava şogunluğu dışa kapalılığın ve gelişmeye olanak tanımayan katı toplumsal tabakalaşmanın dayattığı sorunlar karşısında zayıfladı ve 1868'de Meiji Restorasyonu'yla son buldu.

• **KAYNAKLAR:** A.L.Sadler, *The Maker of Modern Japan; The Life of Tokugava Ieyasu*, 1937; C.D.Totman, *Politics in the Tokugawa Bakufu, 1600-1843*, 1967.

• BAKINIZ: MEİJİ, ODA NOBUNAGA, TOYOTOMİ HİDEYOŞİ.

TOLAND, John
(1670-1722)

İrlandalı tanrıbilimci. Us ilkelerine dayanan ve maddeci anlayıştan kaynaklanan bir dinin kurulması gereğini öne sürmüştür.

30 Aralık 1670'te Londonderry yakınlarında, Redcastle'da doğdu, 11 Mart 1722'de Putney'de öldü. Katolik bir ailedendi; Presbiteryen mezhebine girdi. Bu nedenle gençliğinin ilk dönemi dine bağlı bir ortamda geçti. Buna karşın yaşamı boyunca sürecek belli bir inanca bağlanamadı. Glasgow, Edinburgh ve Oxford üniversitelerinde felsefe öğrenimi gördü. Locke'un öğretisini, ona maddeci bir nitelik kazandırarak, geliştirmeyi ve buna dayalı bir inanç düzeni oluşturmayı amaçlayan çalışmalara koyuldu.

Toland, önce Locke, sonra Spinoza'nın öğretisini benimsedi. Ona göre maddeci felsefeye dayalı, yaşamı yönlendiren bir inanç düzeninin kurulması, insanı içinde bulunduğu düşünce çıkmazlarından kurtarmak için kaçınılmazdır. *Christianity not Mysterious* ("Gizemsiz Hıristiyanlık") adlı yapıtında söylence ve gizemlerden arınmış bir din inancını sergiledi. Büyük tepkilerle karşılaşan, parlamentonun onayıyla yakılan yapıtta us ilkeleriyle bağdaşmayan, ustan üstün olduğunu ileri süren bir inanç kurumunun eğitici ve geliştirici olamayacağı görüşünü savundu. Çünkü, insan tini anlamadığı bir konuya inanmaz, içeriği bilinmeden onaylanan önermeler anlamsız olmaktan öteye geçemez. Tanrısal bildirinin (vahy) öğrettikleri kesinlikle doğrudur diye onaylanamaz, önce us ilkelerine uyup uymadıkları araştırılmalıdır. Çünkü usu aşan bir konunun us tarafından benimsenmesi, onaylanması bir çelişkidir. Toland'a göre İsa'nın öğretisi doğrudur, ancak o öğretiyi yorumlayan, özünden uzaklaştıran *İncil*'ler inanılır bir içerikten yoksundur. Peygamberler, birtakım düşlere kapılmış, bunları gerçek sayarak halka aşılamaya çalışmış kimselerdir. İsa doğal bir insandır, olgundur, yetkindir, din kitaplarının bildirdiği gibi doğaüstü, tanrısal bir varlık değildir.

Toland'a göre tinsel ölümsüzlük düşüncesinin kaynağı Mısır çoktanrıcılığıdır. Bu da ölüye duyulan saygının sonucudur. Sonradan bir inanç niteliğine bürünen bu saygı tektanrıcılığın temel ilkelerinden biri olmuştur. Ölümden sonra dirilme, yargılanma, başka bir yaşam ortamına girme kökleri geleneklerde bulunan bir kuruntudur. Newton'ın geliştirdiği kurama dayanan Toland devinme, etkinlik, edilgenlik, durağanlık gibi fizik olaylarının göreli olduğunu, nesnel bir varlığın (cismin) sürekli bir durağanlık içinde bulunmadığını ileri sürer. "Her devinim, kendisini iten somut nesneye oranla edilgen, bir konum değişikliği yarattığı nesneye göre etkindir". Birinci durumda devinimi yaratan, ondan ayrı nesnedir, dolayısıyla devinim nesnenin ürünüdür, ikinci durumda devinim başka bir nesnenin konumunu değiştirdiği için yeni bir olgunun nedenidir.

Somut ve yer kaplayan nesneleri oluşturan öğeler arasında karşılıklı devinimler vardır, doğal olay budur. Bu olaylar duyular aracılığıyla sinirleri etkiler. Bunlar düşünme ve istenç eylemlerinin kaynağıdır.

Toplum kurumlarının biçimlenmesinde, başlıca etkenin, gelenekleşmiş inançlar olduğunu ileri süren Toland'a göre dinin kaynağı güncel gereksinmelerdir. İnsan ölüm, hastalık, yağmur, deprem, fırtına, yıldırım gibi doğal olayların nedenini bilemediğinden birtakım gizli güçlerin varlığına inanmıştır. Bu inanç, zamanla güncel gereksinmelerini yaratan neden durumuna gelmiş, bir alışkanlık niteliği kazanmıştır. İşte krallara, imparatorlara, rahiplere kutsallık yüklemenin, onları doğaüstü birer varlık diye görmenin kökeni budur. Gerçekte Tanrı evrendir, her nesne ondan çıkar, ona döner; kişinin bu gerçeği kavrayabilmesi ise bilge olmasına bağlıdır. Bilgeliğin de gerçeklik, özgürlük, sağlık gibi üç koşulu vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Christianity not Mysterious*, 1696, ("Gizemsiz Hıristiyanlık"); *Anglia Libera*, 1701, ("Özgür Anglikan"); *Pantheisticon*, 1720, ("Tümtanrıcı"); *Letters to Serena*, 1704, ("Serena'ya Mektuplar").

• KAYNAKLAR: G.Berthold, *John Toland und der Monismus der Gegenwart*,1876; F.H.Heinemann,*Toland und Leibniz*, 1947; E.Seeber, *John Toland als politischer Schriftsteller*, 1933.

• BAKINIZ: LOCKE, SPINOZA.

TOLEDANO, Vicente Lombardo
(1894-1968)

Meksikalı sendikacı ve siyaset adamı. Ülkesinde ve Latin Amerika'da işçi hareketinin başlıca önderlerinden biri olmuştur.

16 Temmuz 1894'te Puebla Eyaleti'nde Tezlutlán'da doğdu,16 Kasım1968'de Mexico City'de öldü. Meksika Ulusal Üniversitesi'nde hukuk ve felsefe öğrenimi gören Toledano, 1919'da hukuk diploması aldı. 1920'de lisansüstü öğrenimini tamamladı ve 1933'te doktora derecesini elde etti. Yükseköğrenimini sürdürürken bir yandan aynı üniversitede öğretim üyeliği de yapan Toledano, 1920'lerde işçi hareketi içinde etkinlik göstermeye başladı.

1923'te Meksika'nın en önemli işçi konfederasyonu olan CROM (Confederacion Regional Obrera Mexicana-Meksika İşçileri Bölgesel Konfederasyonu) merkez komitesi üyesi oldu; aynı yıl Puebla Eyaleti'nin valiliğine, 1926'da ve 1928'de de milletvekilliğine seçildi. CROM'nin dağılması üzerine 1932'de Genel İşçi ve Köylü Konfederasyonu'nu örgütledi. 1933'te radikal görüşleri nedeniyle üniversiteden çıkarılınca işçilerin ve köylülerin eğitimini amaçlayan bir üniversite kurdu. Daha sonraki yıllarda İşçi Üniversitesi adını alan bu okulda 1960'lara değin rektörlük yaptı. 1936'da cumhurbaşkanı Cardénas'ın desteğiyle Meksika İşçi Konfederasyonu'nu kurdu ve bu örgütün ilk

genel sekreteri oldu. 1938'de Latin Amerika İşçileri Konfederasyonu'nu örgütledi. Aynı yıl, günlük *El Popular* gazetesini, 1946'da ise *Documentos* adlı Marxist dergiyi çıkaran Toledano, 1948'de Meksika'da sosyalizmin kurulmasını amaçlayan Partido Popular'ı (Halk Partisi) kurdu. 1952 başkanlık seçimlerine katıldıysa da kazanamadı. Bu parti 1960'ta Marxizm-Leninizm ilkelerini benimsediğini açıkladı ve adını Partido Popular Socialiste (Sosyalist Halk Partisi) olarak değiştirdi.

Özellikle İşçi Üniversitesi'nde çalıştığı sıralarda idealist düşüncelere sahip olan Toledano, eğitim yoluyla ahlaki değerlerin geliştirilmesini savunuyordu. Ancak işçi hareketi içinde aktif olarak yer alması, görüşlerinin değişmesine yol açtı. Önceleri II.Enternasyonal geleneğini savunuyor ve evrimci ve sosyalist olduğunu belirtiyordu. Daha sonra Marxist görüşleri benimsedi.

Meksika işçilerinin örgütlenmesinde çok önemli bir rol oynayan Toledano'nun kurduğu ve ilk genel sekreteri olduğu Meksika İşçi Konfederasyonu kısa zamanda, cumhurbaşkanı Lazaro Cardénas'ın da desteğiyle ülkenin en büyük ve en önemli sendikası durumuna gelmiştir. Özellikle demiryolları, madencilik, elektrik ve petrol sanayilerinde güçlü olan sendikanın üye sayısı, siyasi ve iktisadi gücü hızla artmıştır.

• BAKINIZ: CARDÉNAS.

TOLLU, Cemal
(1899-1968)

Türk, ressam. Desen ağırlıklı yalın biçimleri ve yerel konulu resimleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 26 Ağustos 1968'de aynı kentte öldü. 1919'da Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. 1921-1923 arasında Kurtuluş Savaşı'na katıldığı için okulu bırakmak zorunda kaldı. 1925'te yeniden Akademi'ye döndü. 1929'da Avrupa'ya gitti. Münih'te Hans Hoffman'ın (1880-1966), Paris'te de André Lhote, Marcel Gromaire ve Fernand Léger'nin atölyelerinde resim, bir ara da Charles Despiau'nun atölyesinde heykel çalıştı. 1932'de Türkiye'ye döndü. 1933'te D Grubu'nun kuruluşuna katıldı. 1937'de Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretmenliğe atandı. 1964'te emekli olduğunda Akademi Resim Bölümü başkanlığı yapmaktaydı.

Katıldığı Devlet Resim ve Heykel sergilerinde 1940'ta ikincilik, 1941'de ve 1960'ta birincilik kazandı. Ayrıca 1956 ve 1958'de Venedik Bianeli'ne (iki yıllık sergi), 1963'te São Paulo Bianeli'ne katıldı.

Tollu'nun ilk resimlerinde öğretmenleri Gromaire ve Lhote'un, desenlerindeyse Hoffman'ın sert kenarlı biçimlerinin etkileri görülür. Bu üç usta, Kübizm ve Yapımcılık (Konstrüktivizm) eğilimi taşıyan resimleriyle İzlenimcilik'in (Empresyonizm) yumuşak biçim algılamasına karşı gelmişler ve resmin geometrik yapısına önem vermişlerdi. Tollu Türkiye'ye döndükten sonra D Grubu içinde grubun yapısına en çok uyum sağlayan sanatçılardan biri oldu. Sanatının, bu gruba üye olmayan Zeki Kocamemi ve Ali Çelebi'nin sanatlarıyla da yakınlığı vardır. Her döneminde resimlerinde desen öğretisine önem vermiştir. Doğadaki biçimleri simgesel olarak aktarmıştır. Biçimleri siyah kenar çizgileriyle (kontur) çevrelemiştir. Çizgilerin ayırdığı alanlarda, doğadakilere yabancı olmayan, şiddeti düşürülmüş renkler kullanmıştır. Konularında Batılı ustaların etkisinden kurtulmuş, yerel olanı yeğlemiştir. Yunan sanatının Arkaik dönemine ve Hitit kabartmalarına ilgi duymuş, bunlar üstünde araştırmalar yapmıştır. Resimlerini duygusal değil, akılcı bir tavırla kompoze etmiştir. Döneminde yaygın olan ulusal resim anlayışının önde gelen adlarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dansöz*, 1935, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Bir Kadın Portresi*, 1941, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çobanlar*, 1955, İstanbul Resim Müzesi; *Ana ve Çocuk*, 1956, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kayseri'de Pastırmacılar*, 1965.

TOLMAN, Edward Chase
(1886-1959)

ABD'li psikolog. Davranışçı Psikoloji'nin temsilcilerindendir.

14 Nisan 1886'da Massachusetts Eyaleti'nde West Newton'da doğdu, 19 Kasım 1959'da California Eyaleti'nde Berkeley'de öldü. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Massachusetts Institute of Technology'ye (MIT) girdi ve 1911'de kimya dalından mezun oldu. Harvard Üniversitesi'nde felsefe yaz kurslarına katılan Tolman, daha sonra psikolog olmaya karar vererek bu üniversitenin psikoloji bölümünde yüksek lisans öğrenimine başladı. 1915'te doktorasını aldı ve bu tarihten 1918'e değin Northwestern Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak bulundu. 1918'de ders vermeye başladığı Berkeley'deki California Üniversitesi'ndeki çalışmalarını ölümüne değin sürdürdü. 1937'de Ulusal Bilimler Akademisi üyesi olan Tolman, aynı yıl Amerikan Psikoloji Birliği'nin başkanlığını yaptı. 1941-1947 arasında birliğin yönetim kurulunda bulundu ve genel psikoloji bölümünü yönetti.

Kendisini davranışçı olarak tanımlayan Tolman daha 1920'de yayımladığı *A New Formula for Behaviorism* ("Davranışçılık İçin Yeni Bir Formül") başlıklı yazısında, psikolojinin öznel verilere dayanmayı sürdürerek bir bilim olamayacağını belirtti, "uyarım-tepki" formülünü temel alan davranışçılığın, zihnin bir yapı olarak anlaşılmasını güçleştirdiğini öne sürdü ve Watson'ın zihinsel olan her şeyi psikolojinin kapsamı dışına çıkarma çabasına karşı çıktı. Berkeley'de kurduğu laboratuvarda tavşanların bir labirent içinde öğrenmeleri konusunda araştırmalarına başlayan Tolman, bu çalışmalarıyla Berkeley Psikoloji Bölümü'nün dünyada ün kazanmasına neden oldu. 1932'de *Purposive Behavior in Animals and Men*'i ("İnsan ve Hayvanlarda Amaçlı Davranış") yayımladı. Bu yapı-

tında öğrenmenin yalnızca koşullandırma ve benzeri evrensel süreçlere bağlı olmadığını savunarak dürtülerin, algıların ve amaçların nasıl önemli bir role sahip olduklarını laboratuvar araştırmalarının ışığında ortaya koydu. Öğrenme sürecinde ödüllendirmeye merkezi bir yer verenleri eleştirerek tavşanların labirenti ödül almaksızın öğrendiklerini, ödülün öğrenmeyi sağlayıcı değil kışkırtıcı, süreci hızlandırıcı bir rol oynadığını vurguladı.

Tolman öteki davranışçılardan farklı olarak, çevresel uyaran ve gözlemlenir davranış arasındaki sürece müdahale eden bir dizi değişken olduğunu savundu. Bunlardan biliş *(cognition)*, beklenti *(expectancy)* ve amaçlara özel bir önem verdi. Ona göre davranış, amaca yönelmiş, çeşitli kas hareketlerinden oluşan ve bilişsel süreçlerce örgütlenen bir edimdir. Bu nedenle davranışı fizyolojik ya da mekanik bir etkinlik olarak değil, amaçlar açısından ele alan Tolman'ın psikolojisi, bazılarınca "amaçlılık psikolojisi" adıyla anılır.

Kendi döneminde yapıtlarına yeterli ilgiyi toplayamayan Tolman'ın düşüncesi 1960'larda yeniden önem kazanmış ve birçok deneysel psikolog çalışmalarında Tolman'ın kavramlarını kullanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Purposive Behavior in Animals and Men*, 1932, ("İnsanlar ve Hayvanlarda Amaçlı Davranış"); *Drives Toward War*, 1942, ("Savaş Dürtüleri"); *A History of Psychology in Autobiography*, 1952, ("Özyaşamöyküsüyle Bir Psikoloji Tarihi").

- BAKINIZ: J.B.WATSON.

TOLSTOY, Lev
(1828-1910)

Rus, romancı ve düşünür. *Voyna i mir* (Harp ve Sulh) adlı romanı, dünya edebiyatının en büyük yapıtlarından biridir.

Kont Lev Nikolayeviç Tolstoy 9 Eylül 1828'de Tula Eyaleti'nde, Moskova'nın 150 km güneyinde, ailesine ait Yasnaya Polyana Malikânesi'nde doğdu, 20 Kasım 1910'da Ryazan Eyaleti'nde, Astapova'da (bugün Lev Tolstoy) öldü. Kökleri 14.yy'a kadar giden ve I.Petro zamanında sivrilmiş bir ailenin oğluydu. Çok küçük yaştayken öksüz ve yetim kaldı. Üç ağabeysiyle birlikte onun bakım ve eğitimini halaları üstlendi. Burada aldığı dinsel eğitim Tolstoy'u derinden etkiledi. Halaları 1840'ta ölünce Tolstoy kardeşler Kazan'daki başka bir halalarının yanına geçtiler. Bu halasıyla kocası Kazan sosyetesinin önde gelen kişileriydi. Böylece genç Tolstoy'un günlük yaşamı balolar, çağrılar, çoğu Fransız ve Alman olan özel öğretmenlerden aldığı derslerle geçmeye başladı. Tolstoy 1843'te Doğu dilleri okumak üzere Kazan Üniversitesi'ne girdi, ama iyi bir öğrenci değildi. Kısa bir süre sonra daha kolay bulduğu Hukuk Fakültesi'ne geçti. 1847'de burayı da bıraktı ve Yasnaya Polyana Malikânesi'ne geri döndü.

Bine yakın serfin çalıştığı bu geniş toprakta örnek bir çiftçi olmak ve köylülerin dertleriyle

Lev Tolstoy

uğraşmak istiyordu. Ama eğlenceye düşkünlüğü onu sık sık St.Petersburg (bugün Leningrad) ve Moskova'ya sürüklüyordu. Bütün yaşamı boyunca tutacağı güncesine de bu sırada başladı. Bu notlarda, kendisini "ahlak dışı" davranışlara yönelten güdüleri gerçekçi bir biçimde ve keskin bir çözümleme gücüyle araştırdığı görülür.

Bu tekdüzeleşen eğlencelerden sıkılan Tolstoy, 1851'de Kafkasya'ya, subay olan ağabeysinin yanına gitti. Orada sınavla orduya katıldı ve Ruslar'a karşı direnen Müslümanlar'la savaşan bir birliğe atandı. İlk yapıtı olan *Detstvo*'yu (Çocukluk) burada, çarpışmalardan ve askerce eğlencelerden artakalan zamanda yazdı. Yitip gitmiş yaşantıları çok canlı, taze bir üslupla anlatan bu otobiyografik yapıt, dönemin en ünlü edebiyat dergisi olan ve Nikolay Nekrasov'un yönetiminde çıkan *Sovremennik* (Çağdaş) dergisinde yayımlandı, hemen başarı kazandı. İlerde Tolstoy'un en güçlü romanlarında görülecek olan ayrıntı zenginliği, bu ilk yapıtında da izleniyordu. Tolstoy Kırım Savaşı'na da katıldı. Bu sırada, ilk yapıtının devamı sayılan *Otroçestvo* (İlk Gençlik) ve *Yunost*'u (Gençlik) yazdı. 1856'da savaşın bitmesinden sonra St.Petersburg'a gitti. Burada, birini radikal demokrat N.Çernişevski'nin, öbürünü muhafazakâr liberal İ.Turgenyev'in temsil ettikleri iki edebi kampla da uzlaşamadı ve Yasnaya Polyana'ya döndü. 1857'de Batı Avrupa'ya gitti; Almanya, İsviçre ve Fransa'yı dolaştı.

Bu dönemde eğitim kurumlarıyla ve özellikle de köylülerin eğitimsizlik sorunuyla ilgilenmeye başlamıştı. Rusya'ya dönünce Yasnaya Polyana'da köylü çocukları için bir okul kurdu. 1860'ta gene Almanya, Fransa ve Belçika'ya gitti. Bu ülkelerdeki eğitim kuram ve uygulamalarını daha ayrıntılı olarak inceledi. Bu çalışmaların sonunda geliştirdiği düşünceleri yaymak için bir pedagoji dergisi çıkarmaya başladı. Aynı dönemde ahlak felsefesi de biçimlenmekteydi. Batı'nın aşırı incelmiş, yapay ve maddeci uygarlığını, doğal insanı bozan bir etken olarak görmeye başla-

mıştı. Bu arada kendisi de Batı'daki kumarhanelerde çok para yitirmişti.

Rusya'ya döndüğünde ülkede serflik kaldırılmıştı. O da kendi bölgesinde eski serflerle toprak sahipleri arasındaki toprak ve borç anlaşmazlıklarını çözmek görevini üstlendi. Giderek kendini köylülere daha yakın görmeye başladı. Bu arada Turgenyev'le yaptığı bir tartışma sonucunda onu düelloya çağırdı, ama Turgenyev bu çağrıyı kabul etmedi. Tolstoy, 1862'de bir doktorun kızı olan Sofya Andreyevna Bers ile evlendi. Karısı ondan on altı yaş küçük, canlı, kültürlü bir kadındı. Evlendikten sonra Tolstoy kumarı, eğlence dünyasını ve eğitim etkinliklerini bıraktı. Aşırılıklardan uzak bir yaşam sürmeye başladı. İlk on beş yılı çok mutlu geçen bu evlilikten Tolstoy'un 13 çocuğu oldu.

Bu dönemde Tolstoy sakin bir aile erkeği ve hesaplı bir çiftçi olarak toprağını işletirken, bir yandan ona asıl ününü kazandıracak olan büyük romanlarını yazıyordu. İlk bölümü 1865'te çıkan *Harp ve Sulh* 1869'da tamamlandı. 1873-1877 arasında Tolstoy ikinci büyük romanı *Anna Karenina*'yı yazdı. Romanın son bölümleri, Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle savaş içinde olduğu bir dönemde yazılmıştı ve toplumdaki düşüncesiz savaş çığırtkanlığını eleştiriyordu. Bu yüzden ilk bölümleri yayımlayan yayınevi, son bölümleri yayımlamaktan korktu. Tolstoy da bir başka yayımcının yardımıyla kitabın tümünü bastırdı. *Anna Karenina* hemen büyük bir satış başarısı kazandı.

Tolstoy 1880'den sonra Ortodoks Kilisesi'ni, Hıristiyanlık'taki ölümsüzlük düşüncesini ve her türlü siyasal iktidarı yadsıyan, kendine özgü bir tür Hıristiyan anarşizmi geliştirmeye yöneldi. Mülkiyetin zor yoluyla elde edildiğini düşündüğü için, özel mülkiyete de karşı çıkıyordu. Düşüncelerini *Kritika dogmatiçeskogo bogoslaviya* ("Dogmatik Teolojinin Eleştirisi"), *Tak çuto je nam delat?* ("O halde Ne Yapmalıyız?") ve *Tsarstvo bojiye vnutri vas* ("Tanrı'nın Hükümdarlığı Kendi İçinizdedir") gibi kitaplarında açıkladı. Bu düşünceler, 1901'de onun Kilise tarafından aforoz edilmesine yol açtı.

Tolstoy, kendi görüşleri doğrultusunda mülkünden vazgeçmek istiyordu, ama eşi ve yakınları buna izin vermediler. O, kendi toprağında köylü giysileri içinde çalışıyor, kendi ayakkabılarını kendisi yaparak, olabildiğince başkalarının emeğini sömürmeden yaşamaya dikkat ediyordu. Bu arada eski konumunu sürdürmeye çalışan ailesiyle de arası açılmıştı. 1905 Devrimi onu etkilemedi. Ama ayaklanmaya katılanlar arasında, şiddete karşı çıkan bu ahlakçının izleyicileri de vardı. 1910'da ailesini kesin olarak terketmeye karar verdi. Yanına doktorunu ve en küçük kızını aldı, kendine daha arınmış bir yurt bulmak üzere yola çıktı. Birkaç gün sonra da bir demiryolu istasyonunda zatürreeden öldü.

Savaş ve Barış

Tolstoy'un yapıtları arasında en önemli yeri, adı artık yazarının adıyla özdeşleşmiş olan *Savaş ve Barış* alır. Rusya'nın 1805-1814 yılları arasındaki dönemini ve Napoléon'un Rusya seferini arka plan olarak işleyen epik nitelikli bu büyük roman, beş soylu ailenin yaşamı ve karşılıklı ilişkileri üzerine kurulmuştur. Aristokratlar ve köylüler, mareşaller ve erler, imparatorlar ve çocuklar *Harp ve Sulh*'un geniş panoraması üzerinde sırayla görünüp kaybolurlar. Tolstoy, romanının epik boyutlarının farkındadır ve birçok okur gibi o da *Harp ve Sulh*'la Homeros'un destanları arasında bağ kurmuştur. Ancak *Harp ve Sulh*, dramatik yoğunluktan ya da sıkı olay örgüsünden yoksun olmakla birlikte gene de bir romandır. Romanın ahlaksal ya da ruhsal merkezi, Tolstoy'un kendi yaşamının değişik yönlerini yansıtan iki erkek kahramanın, Piyer Bezuhov ile Prens Andrey Bolkonski'nin arasındaki gergin bağda yatar. 19.yy Avrupa romanının iki büyük tekniği, ruhsal çözümleme ile gerçekçi dışsal betimleme, yapıtta başarıyla uygulanmıştır. En önemlisi de romandaki karakterlerin, belli düşüncelerin ya da duyguların temsilcisi olmakla kalmayıp, bütün çelişkileri ve çok yönlülükleriyle, yaşayan birer insan olarak görünmeleridir. *Harp ve Sulh* yayımlanışından kısa bir süre sonra bütün Avrupa'da o dönemin en önemli edebiyat olayı olarak görülmeye başlanmıştır. Romanı Turgenyev aracılığıyla alıp okuyan Flaubert hayran kalmış, onda "Shakespeare büyüklüğünde şeyler" olduğunu yazmıştır.

Tolstoy'un ikinci büyük romanı *Anna Karenina*, olay örgüsünün sıkılığıyla Balzac-Flaubert geleneğine daha yakındır. Romanın bütününe egemen olan tema, parçaları bütünleyen bir mutsuz aşk öyküsüne dayanır. Bu yüzden de Rusya'da Batı beğenisini benimsemiş bir okur kesimi tarafından daha çok tutulmuştur. *Anna Karenina*, birkaç ailenin tarihini anlatmasıyla *Harp ve Sulh*'u andırır. Ama *Harp ve Sulh*'taki rahat, geniş ve gevşek kurgu, karakterler arasındaki çoğunlukla sakin, neşeli ilişkiler ve genel olarak yapıtın bütününe yayılan gürbüz, sağlıklı psikoloji *Anna Karenina*'da yoktur. Rus toplumunun daha huzursuz bir dönemini, kapitalist sistemin kırsal yaşamın sakinliğini parçaladığı 1860'ları ve 1870'leri işleyen bu ikinci romanda daha sıkıntılı ve karamsar bir hava egemendir. Kişiler, çözemedikleri bir kaderin tutsağıdırlar. Toplum, bireyin karşısına yabancı ve düşman bir güç olarak çıkar. Bu, Anna ile Vronski'nin yasak aşkında da böyledir. Rus sosyetesi, Anna'yı bir yasak aşk yaşadığı için değil, bunun sınır tanımaz gerçek bir aşk olmasından ötürü mahkûm eder. Romanda, Tolstoy'u giderek daha çok uğraştıran bir ahlak sorunu da merkezi önem kazanmıştır. İktisadi sarsıntılardan olumsuz biçimde etkilenen toprak sahibi Levin, bir yandan servetini yeniden kazanmaya çabalarken, bir yandan da bir toprak sahibi olarak vicdanını rahatlatmaya, bir efendi olarak varlığını kendine haklı göstermeye çalışmaktadır. Levin'in bunalımlarını 1870'lerde Tolstoy da yaşamıştır. Varlıklı bir aristokrat olarak yaşamının anlamı ve haklılığı sorunu onu sık sık yaşamına son vermeyi düşünmeye götürmüştür. 1884'te yayımlanan *Ispoved* ("Bir İtiraf") adlı kitapta, İsa'nın *İncil*'deki öğretilerini, özellikle de Matta bölümündeki "kötülüğe karşı direnmeme" ilkesini nasıl benimsediğini anlatır.

Sanat Nedir?

Tolstoy *Çto takoye iskusstvo* ("Sanat Nedir?") adlı yapıtını 1897'de tamamlamıştır. Bu denemede, sanatın izleyiciyle yaratıcı arasında ruhsal bir iletişim sağlaması gerektiğini, büyük sanatın da "dinsel sanat" yani okura ya da dinleyiciye insan ve Tanrı sevgisini aşılayan sanat olduğunu öne sürmüştür. Bu yüzden de, Shakespeare'i olduğu kadar kendi yapıtlarını da

yadsımıştır.

Tolstoy'un son döneminin en başarılı yapıtları, ölümle karşılaştığı zaman dinsel aydınlanma ve coşkuyu duyan bir kişinin öyküsü olan *Smert Ivana İlyiça* (İvan İlyiç'in Ölümü), cinsel tutkunun mahkûm edildiği *Kreytserova Sonata* (Kröyçer Sonat) adlı uzun öykü, köylülerin yaşamıyla ilgili *Vlast tmi* (Karanlığın Kudreti) adlı oyun ve üçüncü uzun romanı olan *Voskreseniye*'dir (Ölümden Sonra Dirilme).

Tolstoy Rus kültüründe, Turgenyev'in temsil ettiği Batıcı muhafazakâr liberaller, Dostoyevski'nin temsil ettiği Ortodoks Slavofiller ve Çernişevski'nin temsil ettiği devrimci demokratların kesişme noktasında yer alır. Son döneminde Dostoyevski'ye daha çok ilgi duymaya başladığı söylenir. Onun düşüncelerinin altında ahlaksal bir kaygı yatar: İnsanların başkalarını sömürerek ahlak bakımından bozulmalarına yol açmayacak bir yaşam düzeni nasıl kurulabilir? Bu ahlak felsefesi, yapıtlarının edebi bütünlüğünü kimi zaman bozmuştur, ama romanlarında insanların ruhsal gerilimlerini, düşüş ve yükselişlerini, yaşamın hayranlık uyandırıcı ayrıntılarını aydınlatan ve gösteren de bu katı ahlak felsefesinden yayılan enerjidir. Tolstoy 20.yy'ın Gorki gibi Rus yazarlarının yanı sıra, Thomas Mann ve Robert Musil gibi Batı Avrupalı yenilikçi yazarlarını da etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Kazaki*, 1863, (Kazaklar); *Voyna i mir*, 1865-1869, (Harp ve Sulh, 1943-1949); *Anna Karenina*, 1873-1877, (Anna Karenina, 1973); *Smert Ivana İlyiça*, 1884, (İvan İlyiç'in Ölümü, 1945); *Khozyain i rabotnik*, 1885, ("Efendi ve İşçi"); *Kreytserova sonata*, 1889, (Kröyçer Sonat, 1954); *Voskreseniye*, 1899, (Ölümden Sonra Dirilme, 1949-1950); *Hadji-Murat*, 1911, (Hacı Murat, 1960). **Oyun:** *Vlast Tmi*, 1886, (Karanlığın Kudreti, 1945); *Jivoy Trup*, 1900, (Yaşayan Ölü, 1943). **Otobiyografi:** *Detstvo*, 1852, (Çocukluk, 1945); *Otrçestvo*, 1854, (İlk Gençlik, 1946); *Yunost*, 1857, (Gençlik, 1947); *Ispoved*, 1884, ("Bir İtiraf"). **Deneme:** *Kritika dogmatiçeskogo bogoslaviya*, 1891, ("Dogmatik Teolojinin Eleştirisi"); *Tsartsvo bojiye vnutri vas*, 1894, ("Tanrı'nın Hükümdarlığı Kendi İçinizdedir"); *Çto takoye iskusstvo?*, 1897, ("Sanat Nedir?"); *Tak çuto je nam delat?*, 1902, ("O Halde Ne Yapmalıyız?").

- **KAYNAKLAR:** J.Bayley, *Tolstoy and the Novel*, 1966; G.Lukàcs, *Der russische Realismus in der Weltliteratur*, 1952; T.Mann, *Goethe und Tolstoi*, 1932; T.Redpath, *Tolstoy*, 1969; G.Steiner, *Tolstoy or Dostoevsky*, 1969; N.Weisbein, *L'évolution religieuse de Tolstoi*, 1960.

- **BAKINIZ:** ÇERNİŞEVSKİ, DOSTOYEVSKİ, TURGENYEV.

TOLUNOĞLU AHMED
(834 ?- 884)

Tolunoğulları hükümdarı. Tolunoğulları Devleti'nin kurucusudur.

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Tolun et-Türkî Bağdat'da doğdu, 10 Mayıs 884'te Fustat'ta (Eski Kahire) öldü. Babası Tolun, Türk asıllıydı ve Buhara valisinin Halife Memun'a gönderdiği bir köle olarak Bağdat'a gitmişti. Kısa zamanda Abbasi halifesinin gözüne girmeyi başardı. Oğlu Ahmed'in sarayda özenli bir öğrenim görerek yetişmesini sağladı. Ahmed de, Türk asıllıların saygınlık gördüğü bir dönemde babası ile birlikte sivrildi. Birlik komutanı olarak Tarsus'a gitti. 855'te, halifelikten uzaklaştırılan el-Mustaîn'in özel koruyuculuğuna atandı. Halife el-Mutez'in eski halifeyi öldürtmesini engelleyerek herkesin övgüsünü ve güvenini kazandı. Bu dönemde başkent Bağdat'taki siyasal ve askeri mevkilerde Türk emirler bulunmaktaydı. Bunlardan biri olan Mısır Valisi Bayabak, Bağdat'dan ayrılmadığından 868'de Ahmed'i vali vekili olarak Mısır'a gönderdi. Ahmed'in görevi, merkezi Fustat olan kara Mısır'ını yönetmekti. 869'da ise, merkezi İskenderiye olan kıyı Mısır'ının yönetimini de üstlendi.

◄ *Son yapıtları*

◄ *Rus kültüründeki yeri*

Bu yıllarda Abbasi Halifeliği birbiri ardınca çıkan iç ayaklanmalarla sarsılmakta sık sık halife değişiklikleri olmaktaydı. Bizanslılar, Anadolu'daki İslam ordularını bozguna uğratmış, İran'da da Saffarîler Devleti kurulmuştu. Tüm bu karışık ortam, Ahmed'in tasarladığı bağımsızlık için elverişliydi. Bağdat'dan uzak ve çöl engelleri ile güvenlikte olan Mısır'da yarı bağımsız bir yönetim oluşturdu. Bununla da yetinmeyerek tam bağımsızlık için fırsat kollamaya başladı. Ancak, Mısır'da siyasal anlamda bağımsızlık kazanmanın fazla bir önemi yoktu. Çünkü, Abbasi yönetiminin bir özelliği olarak Mısır'ın vergi ve maliye işlerinden doğrudan sorumlu ayrı bir âmil (yönetici) vardı. Ahmed, sabırlı fakat katı bir tutum izleyerek 870'te mali yönetimi de ele geçirmeyi başardı. Fakat Mısır'dan uzaklaştırdığı eski âmil el-Müdebbir, Suriye-Filistin bölgelerine atanınca 877'de gergin bir durum ortaya çıktı. Ahmed, halifeye danışma gereği bile duymadan Suriye'ye yürüdü. Karışıklıklar içindeki bu bölgeyi zaptederek Harran'a dek ilerledi. Oğlu Abbas'ın Mısır'da kendi aleyhine bir komplo düzenlediğini öğrenince 878'de geri dönmek zorunda kaldı. Bu olay Ahmed'in etkinliğini sarstı. Abbas, babasından çekinerek Mısır hazinesinin büyük bir kısmını yanına alarak on bin kişilik bir kuvvetle Berberiler'in yaşadığı Batı'ya çekildi. Fakat Ahmed'in gönderdiği orduya yenilerek yakalandı ve zindana atıldı.

Bu bunalımlı dönemde, salt oğlunun ayaklanmasıyla değil, Alevi önderlerinden el-Askar'ın, İbnü's-Sufi'nin, Barka halkının ayaklanmaları ile de uğraştı. Ahmed b. İsa, Suriye'de başlattığı büyük ayaklanmasını, Şam'ı ele geçirdikten sonra Bağdat'a ve Mısır'a yönelik bir harekâta dönüştürmeye kalkışınca, halife Mutemid, Ahmed'den yardım isteme gereğini duydu. Bu Ahmed açısından bağımsızlığını meşrulaştırmanın bir fırsatıydı. Ayrıca kara ve deniz gücünü de istediği düzeye ulaştırma olanağına kavuştu. Ancak, Suriye'ye yeni bir sefer yapmasını, halifenin kardeşi olan ve bu bölgeyi kendi yönetiminde tutmak isteyen el-Muvaffak engelledi. Ahmed de Mısır sorunları ile uğraşmayı yeğledi. Disiplinli bir ordu ve küçük bir filoya sahip oldu. Fakat bağımsızlığı açısından asıl önemli sorun, 879'da Bağdat'a göndermesi gereken vergi payını göndermemesinden çıktı. O yıl Irak'taki Zenc ayaklanması alevlenince, kendisinden istenen paranın bir bölümünü gönderdi. Bu yüzden merkezle ilişkisi bozuldu. Önlem olarak Fustat Kalesi'ni güçlendirdi ve Ravza Kalesi'ni yaptırdı. Kardeşi el-

Muvaffak'ın elinde bir oyuncak durumuna düşen halife el-Mutemid, 882'de Rakka'ya çekildi. Amacı, güven duyduğu Ahmed'e sığınmaktı. Fakat el-Muvaffak tarafından yakalanarak tutuklandı. Bu gelişme Ahmed'le el-Muvaffak'ın arasını büsbütün açtı. Ancak düşmanlık bir savaşa dönüşmedi. Ahmed'in o yıl Mekke'yi ele geçirmek amacına yönelik girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı. Halifelikle olan ilişkisini tam bir açıklığa kavuşturamayan Ahmed, Bizans'la sorun çıkarmamaya çaba gösterdi. Fakat 883'te Tarsus'ta çıkan karışıklıkları yatıştırmak ve Anadolu yakasında bir üs edinmek üzere buraya bir sefer düzenledi. Tarsus'taki ayaklanmaları yatıştırdıktan ve burayı Mısır'a bağladıktan sonra burada hastalandı. Zorunlu olarak Fustat'a döndü. Altı ay süren bir rahatsızlıktan sonra öldü.

Tolunoğlu Ahmed, çok yoksul bulduğu Mısır'ı refaha ulaştırmaktaki başarısıyla tanınmıştır. Türk, Sudanlı ve kölelerden oluşan yaklaşık yüz bin kişilik ordusuna ve yüz parçalık donanmasına verdiği önem ölçüsünde, iktisadi kalkınmayı da sürekli gündemde tutmuştur. Tarımı önemseyerek Nil'e bağlı su kanallarını yeniletmiş ve geliştirmiştir. Ayrıca Nil'in ticari amaçlı bir su yolu olarak kullanılmasını düşünmüştür. Fustat yakınında, İran mimarlık üslubunu hatırlatacak tarzda saray, yönetim kurumları ve kışlalardan oluşan "el-Katâî" adında yeni bir semt kurdurmuştur. En önemli yapıtı ise Tolunoğlu Camii'dir. Yerine geçen oğlu Humareveyh'in dengesiz, müsrif ve savaşçı siyaseti Tolunoğulları Devleti'nin çok kısa bir sürede çöküşünü hazırlamıştır. Ahmed'den sonra Tolunlu tahtına sırasıyla oturan dört melikin toplam yirmi bir yıllık saltanatından sonra 905'te Abbasi orduları Mısır'a girerek bu devlete son vermişlerdir.

• KAYNAKLAR: Belavî, *Sireti Ahmed İbn Tulun*, 1938; İbn İyas, *Tarih-i Mısır*, I, 1896; Zaky M.Hassan, *Les Tulunides*, 1937.

TOMAŞEVSKİ, Boris (1890-1957)

SSCB'li eleştirmen ve inceleme yazarı. Rus Biçimciliği adıyla anılan edebiyat eleştirisi akımının önde gelen temsilcilerindendir.

Boris Viktoroviç Tomaşevski 17 Kasım 1890'da St.Petersburg'da (sonra Petrograd, bugün Leningrad) doğdu, 24 Ağustos 1957'de Gurzuf'da öldü. Belçika'daki Liège Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği okudu. 1912'de buradaki öğrenimini bitirdikten sonra Sorbonne Üniversitesi'nde 17. ve 18.yy Fransız şiiri üzerine dersler aldı. Ülkesine döndükten sonra, 1916'da Petrograd'da kurulan Şiir Dilini İnceleme Kurumu'nun (OPAJAZ) çalışmalarına katıldı. Önce Sanat Tarihi Enstitüsü'nde ders verdi, 1921'de de SSCB Bilimler Akademisi'ne bağlı Rus Edebiyatı Enstitüsü'nde araştırmalarda bulundu. 1924-1957 arasında Leningrad Üniversitesi'nde ders verdi, 1942'de aynı kurumda profesör oldu.

Tomoşevski, 1915-1930 arasında SSCB'de Moskova Dilbilim Çevresi ve Petrograd Şiir Dilini İnceleme Kurumu merkezinde yaygınlaşan ve Rus Biçimciliği adıyla anılan edebiyat eleştirisi akımına bağlıdır. Bir edebiyat yapıtının ayırt edici özelliğini yazınsallık ya da şiirsellik olarak gören ve edebiyat tarihini kendi içinde bir sistem olarak ele alan bu akım çerçevesinde edebiyat metninin içsel öğe ve ilişkilerini, anlatı yapısını incelemeye yönelik bir metodoloji geliştirmeye çalışmış, deyişbilim *(stylistics)*, bürünbilim *(prosodi)* ve metin çözümlemesi üzerine çalışmalar yapmıştır. Puşkin'in yapıtlarının 1924-1937 arasında dokuz basımı yapılan ilk tek ciltlik derlemesi de ona aittir. Puşkin üzerine bir monografi, bir de ikinci cildini tamamlayamadığı kapsamlı bir inceleme yazmıştır. Bu yapıtın ilk cildiyle SSCB Bilimler Akademisi'nin V.G.Belinski Ödülü'nü kazanmıştır. Tomaşevski'nin şiir ve Fransız şiiri üzerine de incelemeleri vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Russkoe stikhoslojenie: metrika*, 1923; *Teoriya literatury*, 1925, ("Edebiyat Kuramı"); *Stikhi i iazik: filologiçeskie oçerki*, (ö.s.), 1959; *Stilistika i stikhoslojenie: kurs lektsii*, (ö.s.), 1959; *Puşkin i Frantsiia*, (ö.s.), 1960; *Puşkin: materialy k monografii*, (ö.s.), 1961.

• KAYNAKLAR: L.T.Lemon ve M.J.Reis (der.), *Russian Formilist Criticism: Four Essays*, 1965.

• BAKINIZ: BAKHTİN, JAKOBSON.

TOMBAUGH, Clyde William (1906)

ABD'li astronomi bilgini. Güneş sisteminin en dış gezegeni olan Plüton'u bulmuştur.

4 Şubat 1906'da Illinois Eyaleti'nin Streator kentinde doğdu. Ailesinin yoksulluğu yüzünden yükseköğrenim görme olanağı bulamayan ve astronomi tutkusunu kendi yaptığı küçük bir teleskopla doyurmaya yönelen Tombaugh, 1929'da Lowell Gözlemevi'nde bir asistanlık görevi elde etmeyi başardı. Ertesi yıl Plüton gezegenini bularak adını duyurdu ve bu başarısı sayesinde kazandığı bursla Kansas Üniversitesi'nde yükseköğrenim görme olanağına kavuştu. 1936'da lisans, 1939'da da yüksek lisans derecelerini aldı. 1943'e değin Lowell Gözlemevi'nde çalışmayı sürdüren Tombaugh, bir süre Arizona State College'da ve New Mexico Eyaleti'nde Alamogerdo'daki roket fırlatma tesislerinde fizikçi ve astronom olarak çalıştıktan sonra 1961'de New Mexico State Üniversitesi'ne geçti. 1965'te profesör oldu, 1973'te de Emeritus profesörlüğüne getirildi.

20.yy'ın başlarında birçok bilim adamı Uranüs ve Neptün'ün yörüngelerindeki tedirginlikleri, henüz gözlemlenememiş olan dokuzuncu bir gezegenin varlığıyla açıklamaya çalışmış ve bu Neptün ötesi gezegenin yörüngesini hesaplamaya girişmişlerdi.

→

John Couch Adams ve Urbain Leverrier'nin Neptün'ün yörüngesini hesaplamakta kullandıkları yöntemlerden esinlenen bu bilim adamları içinde en doğru öngörülerde bulunan Percival Lowell "X gezegeni" adını verdiği bu gezegenin gözlemlenmesini amaçlayan bir araştırmayı da başlatmıştı. Lowell'in ölümünden sonra da sürdürülen bu araştırmanın sorumluluğu, özel olarak Neptün ötesi gökcisimlerinin gözlemi için geliştirilen bir teleskopun kullanıma girdiği 1929'da Tombaugh'ya verildi.

Birkaç gün arayla çekilmiş fotoğrafların karşılaştırılmasına dayanan, basit olduğu ölçüde yorucu bir yöntemle çalışan Tombaugh, bu gezegenin 1930 Şubat'ında, Lowell'in hesaplarının öngördüğü konumda bulunduğunu göstermeyi başardı. Keşfi Lowell'ın doğum günü olan 13 Mart'ta açıklanan bu gezegene mitolojideki karanlık tanrısından esinlenerek Plüton adı verildi. Bu ad, hem son derece soluk bir gökcismi olan bu gezegenin Güneş'ten uzaklığını simgelediği, hem de, Percival Lowell'in adının baş harfleriyle başladığı için seçilmişti.

Sonraki yıllarda, özellikle Charon adlı uydusunun keşfinden sonra, Ay'dan bile küçük ve hafif olduğu belirlenen Plüton'un, bulunmasını sağlayan tedirginliklere neden olamayacağı, dolayısıyla da duyarlı hesaplar sonucu olarak değil, Satürn gibi yanlışlıkla bulunduğu anlaşılmıştır. Bugün bilim adamları Plüton'un kütlesini, büyüklüğünü ve olağandışı bir dışmerkezlilik taşıyan yörüngesini, önceleri Neptün'ün bir uydusuyken bilinmeyen bir nedenle yörüngesinin değişmiş olmasıyla açıklamaktadırlar.

• BAKINIZ: J.C.ADAMS, LE VERRIER, P.LOWELL.

TOMONAGA, Sin-İtiro
(1906-1979)

Japon, fizikçi. Kuvantum elektrodinamiğinin kuramsal temellerini oluşturmuştur.

31 Mart 1906'da Tokyo'da doğdu, 8 Temmuz 1979'da aynı kentte öldü. 1929'da Kyoto Üniversitesi'ni bitirip, aynı üniversitede asistanlık yaparken Yukava ile birlikte çalıştı. 1932'de Tokyo'daki Fizik ve Kimya Araştırmaları Enstitüsü'nde Nişina'nın asistanı oldu. Leipzig Üniversitesi'nde bir yıl Heisenberg'in yanında çalıştıktan sonra, 1941'de Tokyo'daki Bunrika Üniversitesi'nde (bugün Tokyo Eğitim Üniversitesi) fizik profesörlüğüne getirildi. 1956-1962 arası bu üniversitenin rektörlüğünü üstlenen, 1963'te Japonya Bilim Konseyi'nin başkanlığına seçilen Tomonaga, kuvantum elektrodinamiğinin oluşturulmasındaki katkıları nedeniyle 1965 Nobel Fizik Ödülü'nü Schwinger ve Feynman ile bölüştü.

Parçacıkların birbirleriyle ve elektromanyetik alanla etkileşmesini inceleyen kuvantum elektrodinamiğinin öncüsü Dirac'tır. Ancak, onun geliştirdiği matematiksel yöntemler, göreliliğe uygun dalga denklemine dayandığı ve örneğin Compton olayının deneylere uygun hesabının yapılmasına olanak sağladığı halde, 1930'larda gerçekleştirilen elektromanyetik dalga saçılması deneylerinin birçok ayrıntısının hesaplanmasında yetersiz kalıyordu. Özellikle elektronların yük ve kütlelerinin hesabında çözümlerin ıraksak çıkması, başka bir deyişle yük ve kütle için sonsuz büyük değerler elde edilmesi, kurama duyulan güveni sarsacak önemli bir sakıncaydı. 1941'den başlayarak bu tutarsızlıklar üzerinde titizlikle çalışan Tomonaga, gerek kuvantum mekaniğinin, gerek Maxwell elektrodinamiği ile özel göreliliğin temel ilkelerinden yola çıkarak, kuvantum elektrodinamiğinin ilk tutarlı kuramını oluşturdu ve 1943'te yayımladı. Ne var ki, Japonca olarak yayımlanan bu kuramdan Batı dünyasının ancak 1948'de, makalelerin İngilizce çevirilerinin yayımlanmasından sonra haberi olabildi. Tomonaga, aynı yıllarda birbirlerinden bağımsız olarak benzer sonuçlara ulaşan Schwinger ve Feynman ile birlikte Nobel Ödülü'ne değer görülen bu çalışmasından başka, klasik elektrodinamik ve nötron fiziği üzerinde de önemli araştırmalar yapmıştır.

• BAKINIZ: COMPTON, DIRAC, EINSTEIN, FEYNMAN, MAXWELL, NİŞİNA, SCHWINGER, YUKAVA.

TOMRUK, Mahir
(1885-1954)

Türk, heykelci. Gerçekçi doğrultudaki büstleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. 1910'da Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Önce okulun ilk öğretmenlerinden Özkan Efendi'yle, onun ölümü üzerine İhsan Özsoy'la çalıştı. Mezun olduktan sonra Almanya'ya giderek Münih Güzel Sanatlar Akademisi'nde heykel çalışmalarını sürdürdü. 1924'te İstanbul'a döndü ve üç yıl sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ne modelaj öğretmeni olarak atandı. 1933'te de İhsan Özsoy'un emekliye ayrılması üzerine heykel atölyesine geçti. Görevi Heykel Bölümü başkanı Rudolf Belling'e çevirmenlik yapmaktı. Bu nedenle atölye öğretmeni olarak pek etkin olamadı. 1948'de emekliye ayrıldı.

Tomruk'un durgun ve dengeli kişiliği yapıtlarına da yansımıştır. Yunan sanatından ve Fransız heykelci A.Maillol'dan gelen etkiler, yaptığı büstlerde açık bir biçimde görülür. 1933'te gerçekleştirdiği *Mimar Egli'nin Başı*'nda gerçekçi bir anlatım egemendir. Öğeler arasındaki geçişler oldukça yumuşak çözümlenmiştir. Hareketsizlik ve donuk bir anlatım Tomruk'un yapıtlarının ortak niteliği olarak belirir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Zenci Başı*, ykş. 1930; *Mimar Egli'nin Başı*, 1933, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Sanatçının Annesinin Başı*, Resim Heykel Müzesi; *Fazıl Tomruk'un başı*, İstanbul Resim Heykel Müzesi.

İsmail Hakkı Tonguç

TONGUÇ, İsmail Hakkı
(1897-1960)

Türk, eğitimci. Köy Enstitüleri'nin kurulması ve yönlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Silistre'ye (bugün Bulgaristan'da) bağlı Tataratmaca köyünde doğdu, 23 Haziran 1960'ta Ankara'da öldü. Orta halli bir çiftçi ailenin oğludur. 1909'da köy ilkokulunu, 1913'te Silistre Rüşdiyesi'ni bitirerek İstanbul'a gitti. 1914'te Kastamonu Darülmuallimi'ne parasız yatılı olarak girdi. 1916'da İstanbul Darülmuallimi'ne geçti ve 1918'de bu okulu bitirdi.

Eylül 1918'de Almanya'ya gönderilerek Nisan 1919'a değin Ettlingen Öğretmen Okulu'nda seminerlere katıldı. Eylül 1919'da yurda döndü ve Eskişehir Darülmuallimi'nde resim-elişleri ve beden eğitimi öğretmenliğine başladı. 1921'de Eskişehir'in işgal edilmesi üzerine Ankara'ya gitti. 1921-1922 yıllarında Almanya'da Karlsruhe'deki Baden Güzel Sanatlar Okulu'yla Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve Karlsruhe Beden Eğitimi Enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1922-1925 arasında Konya Lisesi ile Ankara ve Adana darülmuallimlerinde öğretmenlik yaptı. 1926'da Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) Levazım ve Alât-ı Dersiye Müzesi müdürü, ardından bakanlık inşaat komisyonu üyesi ve daha sonra başkanı oldu.

1932'de Gazi Eğitim Enstitüsü resim bölümünü kurarak yöneticiliğini üstlendi. 1934-1935 yıllarında aynı okulun müdürlüğünü vekâleten yürüttü. 3 Ağustos 1935'te vekâleten ilköğretim müdürlüğüne getirildi. 1935'te hükümet tarafından başlatılan ilköğretim seferberliğinde amaca uygun bir eğitim ve öğretim programı hazırlamakla görevlendirildi. İlköğretim sorununu, sağlık hizmetlerinin, çağdaş teknik ve araçların, çağdaş kültür ve iktisadi bilginin sağlanması kapsamında gören Tonguç, Köy Enstitüleri kuruluş ve çalışma programını da bu dönemde hazırladı. Program hükümet tarafından kabul edildi ve 1936'da Eskişehir Mahmudiye eğitmen kursu, Mahmudiye ve İzmir Kızılçullu Köy Öğretmen okulları açılarak deneme öğretimine başlandı. 1937'de köy eğitmenleri yasası çıkarılarak dört ilde benzeri kuruluşlar açıldı. 1938'de ilköğretim kurumlarının örgütlenişini incelemek üzere Avrupa'ya giden Tonguç, 31 Ocak 1940'ta ilköğretim genel müdürlüğüne atandı.

17 Ağustos 1940'ta Köy Enstitüleri yasası çıkarılarak 21 enstitünün kuruluşunu yürütmekle görevlendirildi. Köylere öğretmen ve sağlık elemanı yetiştirmek amacıyla kurulan Köy Enstitüleri, Tonguç'un iş içinde eğitim ve öğretim yöntemini uygulamaya geçirdiği kurumlar oldu. Beş yıllık köy okullarını bitiren köy çocukları, Köy Enstitüleri'ne alınarak beş yıllık bir eğitim ve öğretimin sonunda köy öğretmeni olarak yetiştirildiler. 1943'te Milli Eğitim Bakanlığı'nca da onaylanan öğretim programı, kültür dersleri, tarım ve teknik dersleri ve uygulamalı çalışmalar olarak üç ana bölümde toplandı. Öğrencilerin enstitüdeki eğitimin amacına uygun ilişkilerde, kuramsal bilgilerden çok uygulamaya dönük ve becerileri geliştirici, üretime yönelik bir eğitimden geçirilmesi temel alındı. 19 Haziran 1942'de köy okulları örgütlenme yasası çıkarıldı. Çalışmaların sürdürüleceği tüm yapılar öğretmen ve öğrenci işbirliğiyle yapıldı. Her enstitüye ayrılan işlenebilir toprak için mali özerklik ve döner sermaye sistemi getirildi. Her türlü gereksinim toprağın birlikte işlenmesinden elde edilen ürünün satılmasıyla karşılanıyordu.

1946'dan sonraki siyasi ortam içinde Demokrat Parti'nin ve CHP'nin bazı kesimlerinin yoğun eleştirilerine hedef olan Köy Enstitüleri'nin öğretim yönteminden ödünler vermesiyle bu kuruluşlar özgünlüğünü yitirdi, zamanla amacına yabancılaştırıldı. Tonguç 21 Eylül 1946'da ilköğretim genel müdürlüğünden alındı ve talim-terbiye kurulu üyeliğine getirildi. 1949'da Ankara Atatürk Lisesi resim-elişleri öğretmenliğine atandı. Eylül 1950'de gerekçesiz olarak Milli Eğitim Bakanlığı emrine alındı. 1954'te kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 27 Mayıs 1960'tan sonra eğitimle ilgili bir program oluşturmak üzere çalışmalar yaparken öldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Eleştiri Rehberi*, 1927; *İlk, Orta ve Muallim Mekteplerinde Resim, Elişleri ve Sanat Terbiyesi*, 1932; *İş ve Meslek Terbiyesi*, 1933; *Kerschensteiner*, 1933; *Almanya Maarifi*, 1934; *Köyde Eğitim*, 1938; *Canlandırılacak Köy*, 1938; *İlköğretim Kavramı*, I.cilt, 1946; *Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy*, 1947; *İş Eğitimi İlkelerine Göre Hazırlanmış Öğretmen Ansiklopedisi*, 1949; *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, 1953; *Pestalozzi Çocuklar Köyü*, 1960.

- **BAKINIZ:** ARIKAN, S.EYUBOĞLU, İ.İNÖNÜ, H.Â. YÜCEL.

TONGUÇ, Yaşar
(1932)

Türk, karikatürcü. Çizgi film konusundaki çalışmalarıyla da tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1947'de ortaöğrenimini tamamlamadan okuldan ayrıldı. İlk karikatürü 1952'de

Akbaba'da çıktı. Askerliğini yaptıktan sonra karikatürcü olarak çalışmaya başladı. *Dolmuş, Taş, Taş-Karikatür* ve *Yön* dergileri ile *Vatan* gazetesinde çizdi. Arkadaşlarıyla birlikte bir çizgi film ajansı kurdu. Uzun süredir karikatürcü Meral Simer ile Çizgi Reklam'ı yönetmektedir.

Tonguç, karikatürlerinde gülmeceyi çizgiye ağırlık vererek oluşturmuştur. Konularını güncelliği aşan daha geniş bir çerçeve içinde ele almaya çaba göstermiştir. 1970'ten sonra daha çok ağırlık verdiği çizgi filmlerinde ise Doğu kültürünün, özellikle de hat sanatının öğelerini kullanmıştır. *Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü?* adlı yapıtı 1973'te 9.Annecy Çizgi Film Şenliği'nde ön elemeyi geçip gösterilmeye değer bulunan ilk Türk çizgi filmi olmuştur. Öteki yapıtları da çeşitli ödüller almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *Sülüname*, 1969; *Tonguç*, 1983. **Çizgi Film:** *Yaşa Don Kişot*, 1970; *Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü?* (S.Tansuğ ile), 1972; *Nasrettin Hoca*, 1979.

TONYUKUK
(650 ? - 721)

Göktürk devlet adamı. Göktürkler'in yeniden bağımsız olma mücadelesine önderlik etmiştir.

Çin'de doğdu. Orga (bugün Ulan Batur) yakınlarında öldü. Tonyukuk Bilge olarak da anılır. Yaşamı konusunda güvenilir biricik kaynak, anıtındaki yazıtlardır. Kimi Çin kaynakları da kişiliğini tanıtıcı bilgiler verir. Türkler'in Buyruk (soylu) sınıfındandı. Tonyukuk'un doğuşundan yirmi yıl kadar önce Doğu Göktürkler'i Çin egemenliğine girmiş bulunduğundan çocukluğu Çin'de geçti. Ailesi, öteki soylu Türk aileleri gibi Çin Devleti'ne değişik alanlarda hizmet etmişti. Bununla birlikte yine de tutsak sayılmaktaydılar. Bağımsızlık için gizlice sürdürülen savaşa Tonyukuk da genç yaşta katıldı. Türk tiginlere özellikle de Kutluğ'a yardımcılık etti. 679'da bir ayaklanma biçiminde ortaya çıkan son aşamada yine, Tanju Yabgu'ya (Kutluğ) destek oldu. İki yıllık çok kanlı savaşlar sonunda 681'de varılan anlaşma gereği, Doğu Göktürkleri, Kutluğ'un ve Tonyukuk'un önderliğinde bağımsızlığına kavuştu.

Kutluk Devleti diye de bilinen Doğu Göktürkleri'nin yeniden örgütlenmesinde ve güçlenişinde "Şad" (başvezir ve komutan) olarak Tonyukuk birinci derecede sorumluluk yüklendi. 685-690 yıllarını kapsayan bu kısa dönemde Moğolistan ve Türkistan'da yaşayan göçebe Türk ve Moğollar'ın barışçı yollardan ya da savaşlarla Kutluk egemenliğine girmelerini sağladı. Bu çabaları yürütürken başarıların tümünü Kutluğ Kağan'a mal etti. Böylece ona "İlteriş" (Ulusu toplayan) sanını kazandırdı. İlteriş'in 693'te ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Kapağan Kağan döneminde de yönetimin ve ordunun birinci sorumlusuydu, büyüme siyaseti sürdürülerek devletin en geniş sınırlarına kavuşması sağlandı. Bundan sonra Tonyukuk'un önerisiyle Çin'le dostluk ve komşuluk antlaşması gerçekleştirildi. Ülke içinde yaşayan göçebe ve yerleşik toplulukların yaşam düzeyleri yükseltildi. Kısa süren barış dönemindeki bu gelişme, başta Çinliler olmak üzere komşu ülkelerin Göktürkler'e karşı bir ittifak oluşturmalarına neden oldu.

Yeni Türk-Çin savaş dönemi açılınca Tonyukuk kimi seferlere doğrudan komutanlık etti. Bu arada, Kapağan Kağan'a, törelere uymasını, yeğeni (Kutluğ'un oğlu) Mekuy'a (Ma kiu) Batı Ülkesi'nin yönetimini bırakmasını hatırlattı. Doğu Ülkesi'ni de Kapağan'ın oğlu yönetmeye başladı. Açılan seferler, Türgişler'in (İli), Karluklar'ın (Tarbagatay), Uygurlar'ın (Barkal) da Kutluk egemenliğine katılması ile sonuçlandı. Merkez seçilen Karakurum, sürüp giden seferler için bir ordugâh görünümündeydi. Kutluk ordularını Karakurum'dan ilerleyerek geçmişte benzeri görülmedik başarılar kazanarak Şantung'a ve Çin Denizi'ne ulaştılar. Tonyukuk'un örgütlediği süvari birlikleri Kırgız, On Ok Türgiş hakanlarına baş eğdirdiler. Yarış Ovası Savaşı'nı Tonyukuk yönetti. 710'a dek savaşlardaki etkinliğini sürdürdükten sonra seferlere katılmadı. Kapağan Kağan 716'da ölünce başa geçen Kutluğ'un oğlu Bilge Kağan'a baş danışman oldu. "Uluğ Bilge" sanı ile yönetimdeki etkinliğini ve ağırlığını korudu. Başkomutanlık görevini ise Bilge'nin kardeşi Kültiğin'e bıraktı.

Tonyukuk yaşlılık döneminde Türk töresinde sıkça görüldüğü gibi, kağana ve dolayısıyla ulusa yol gösteren yarı kutsal kişi durumundaydı. Öğütleri ile Bilge Kağan'ı ve Kültiğin'i yönlendirdi. İç barışı sürekli tutabilmek için sınırlara her yıl yeni birliklerin gönderilmesini sağladı. Akınlar aralıksız sürdürüldü. Çin egemenliğindeki Ortüs bölgesinde yaşayan Türk boylarının ayaklanmasını fırsat sayıp Çin'e bir sefer yapmayı tasarlayan Bilge Kağan'ı, uzun zamandır savaşmayan Çinliler'in büyük olanaklara sahip olduklarını, kendi ordusunun ise her yıl savaşmaktan yorgun düştüğünü ileri sürerek bu niyetinden caydırttı. Kutluğ Devleti'nin "Gümüş Dönemi" denen bu evrenin ortalarına doğru da öldü. Orga'nın yakınındaki bozkırda adına yaptırılmış olan Bark'a (türbe) gömüldü. Ünlü anıtı da buraya sağlığında dikilmiş bulunuyordu.

Tonyukuk, İkinci Göktürk Devleti'nin gerçek kurucusu, aynı zamanda eski Türk geleneğinin koruyucusu olarak bilinmektedir. Bu nedenle Bilge Kağan'ın tıpkı Çin'de olduğu gibi, modern yerleşim yerleri oluşturmak düşüncesine karşı çıkmıştır. Türkler'in, sürüleri sayesinde ve avcılık yaparak erişilmez bir güce sahip bulunduklarını, Çin'e akınlar düzenlemekte zorluk çekmediklerini, eğer yenilecek olurlarsa bozkırın herhangi bir köşesinde kolayca yaşama düzenlerini yeniden kurabileceklerini, bu bakımdan töreyi bırakıp kent yaşamına alışmanın nüfusça az durumdaki Türkler için çok kötü sonuçlar verebileceğini savunmuştur. Yine bu gerekçe ile Moğolistan topraklarında Budist tapınaklarının yapılmasına da karşı çıkmıştır. Che-Kia ve Lao-The inançlarının, insanlara salt acıma, birbirini koruma duygularını aşılamak istemesinin Türkler için gerekli yiğitlik ve savaşkanlık duygularını körelteceğini ileri sürmüş, bu konuda da Bilge Kağan'ı uyarmıştır.

Kutluğ Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde birinci derecede etkinliği olan Tonyukuk'un tarihte ve Türk edebiyatında da ayrı bir yeri vardır.

Adına dikilen ve bir bakıma yaşamöyküsünü özetleyen yazıtlı anıt, daha uzaktaki Kültiğin ve Bilge Kağan anıtlarındaki yazıtlarla birlikte "Orhun Yazıtları" adını taşımaktadır. Bu belgeler, Türk tarihinin en özgün ve eski kaynakları sayılır. Dil, anlatım ve betimlemeler yönünden de Türk edebiyatının en eski örnekleri olarak bilinir.

• KAYNAKLAR: İ.Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 1977; H.N.Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, 4 cilt, 1936; L.Rasonyi, *Tarihte Türklük*, 1972.

• BAKINIZ: BİLGE KAĞAN, İLTERİŞ KAĞAN, KAPAĞAN KAĞAN, KÜLTİĞİN.

TOP, Refik Osman
(1897-1957)

Türk, futbolcu. Attığı penaltılarla tanınmıştır.

11 Aralık 1897'de İstanbul'da doğdu, 26 Nisan 1957'de aynı kentte öldü. Futbola 11 yaşında başladı. Arkadaşları ile birlikte Basiret Kulübü'nü kurdu. Bu kulüp daha sonra Ahmet Şerafettin ve arkadaşlarının Valdeçeşme takımı ile birleşti ve 1903'te de Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü'nün çekirdeğini oluşturdu. Valdeçeşme takımı toplu olarak Beşiktaş'a geçince takımda yer bulamayan Refik Osman, Şeref Bey'in Sebat Kulübü'ne girdiyse de sonra gene Beşiktaş'a döndü. Kısa zamanda parlayan Refik Osman bir süre Fenerbahçe, 1914'te de Galatasaray'da oynadı. Daha sonra Altınordu takımında yer aldı, 1921'de Galatasaray'ın Avrupa turnesine destek oyuncu olarak katıldı, burada yapılan on yedi maçın hepsinde oynadı. Altınordu'nun dağılması üzerine yeni kurulan İttihad Spor'a geçti. Ardından Fenerbahçe ve Galatasaray'da oynadı, Galatasaray'da oynarken milli oldu. 1923'te Beşiktaş'a döndü ve aynı yıl futbolu bıraktı.

Refik Osman futbol yaşamı boyunca 2264 maçta oynamıştır. 92 penaltı atışından yalnız birini kaçırmasıyla ünlüdür. *Golspor* adlı bir dergi yayımlamış, burada yazdığı "Yağma Hasan'ın Böreği" adlı yazısından dolayı ömür boyu boykotla cezalandırılarak, bu nedenle cezalandırılan ilk futbolcu olmuştur. Cezası bağışlandıktan sonra çalıştırıcı olarak Beşiktaş'a dönmüş, bu takımın beş yıl arka arkaya şampiyon olmasını sağlamıştır.

TOPOR, Roland
(1938)

Fransız grafik sanatçısı. Karikatürleriyle kara gülmece anlayışının öncülerinden olmuştur.

7 Ocak 1938'de Paris'te doğdu. Fransa'ya yerleşmiş Polonyalı bir heykelcinin oğluydu. Yapıtları ilk kez 1958'de *Bizarre*'da daha sonra *Hara-Kiri*, *Haute Société* ve Meksika'da yayımlanan *Snob* gibi dergilerde çıktı. Topor bir süre Paris'teki École des Beaux Arts'a gitti, burada gravürcülük öğrendi. Roman, öykü, oyun ve senaryolar yazdı. F.Arrabal'ın kurduğu Panik Tiyatrosu grubuyla birlikte çalıştı. György Ligeti'nin *Le grand macabre* (Büyük Ölüm Dansı) adlı operası için dekor ve kostümler hazırladı. Sonradan bunları içeren bir de kitap yayımladı. René Laloux ile birlikte yaptığı *La planète sauvage* ("Vahşi Gezegen") adlı bir çizgi film 1972 Cannes Film Şenliği'nde özel ödül kazandı.

Topor 1960'ların başından sonra Fransa'da kendilerinden söz ettiren başkaldırı sanatçıları arasında yer almıştır. Yapıtları, hangi türde olursa olsun, alışılagelmiş değer yargılarını zorlamayı, sarsmayı amaçlar. Karikatürleri de buna koşut olarak soyut bir kara gülmece anlayışı içindedir. Yapıtları yazısızdır, grafik anlatıma dayanır. Karikatürün neredeyse tümünü karartacak kadar çok tarama kullanır, soyut çelişkiler üstüne kurduğu gülmecesini bunların arasına saklar.

• YAPITLAR (başlıca): *Tragödien*, 1979, ("Trajediler"); *Toxicologie*, 1980, ("Zehirler Bilgisi"); *Le grand macabre*, 1980, ("Büyük Ölüm Dansı"). Film: *La planète sauvage*, 1972, ("Vahşi Gezegen").

TOPRAK, Ömer Faruk
(1920-1979)

Türk, şair. 1940 kuşağının toplumsal gerçekçi doğrultudaki yazarlarındandır.

İstanbul'da doğdu, 20 Ağustos 1979'da aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini çeşitli kentlerde yaptı. 1941'de liseyi bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde üç yıl okudu. 1938'den başlayarak önce *Servetifünun-Uyanış*, *Yeni Edebiyat*, *Yeni Ufuklar*, *Varlık*, daha sonra *Ant*, *Fikir ve Sanat*, *Yığın*, *Yön* gibi dergilerde şiir ve denemelerini yayımladı. 1942-1943 yıllarında bazı arkadaşlarıyla birlikte *Yürüyüş* dergisini çıkardı. 1945'te Milli Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü'nde çalıştı. 1947'den başlayarak önce Ankara, sonra da İstanbul'da memurluk ettiği Petrol Ofisi'nden 1972'de emekli oldu.

Ömer Faruk Toprak edebiyata ölçülü uyaklı şiirlerle girmiştir. Savaşsız, sömürüsüz ve özgür bir yaşam özlemi biçimindeki dünya görüşünü yapıtlarında yansıtmıştır. Toplumsal sorunlara duyduğu ilgiyi ülke ve dünya gerçekleriyle iç içe vermiştir. Halkın sözlerini ve konuşma özelliklerini kullanmıştır. Şiirlerinde gerçek yaşamı, doğa ile insan ilintisini lirik bir hava içinde vermiştir. Eleştiri ve denemelerinde de toplumcu sanatı savunmuştur. Ölümünden sonra eşi onun anısına Toprak Şiir Ödülü'nü oluşturmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *İnsanlar*, 1943; *Hürriyet* (S.Taşer ile), 1945; *Dağda Ateş Yakanlar*, 1955; *Susan Anadolu*, 1966; *Ayışığı*, 1973. Öykü: *Aşık Garip*, 1974; *Karşı Pencere*, 1975; *Gönen Öyküleri*, 1979. Çeşitli: *Duman ve Alev*, 1968; *Tuz ve Ekmek*, roman, 1973.

TOPUZLU, Cemil
(1866-1958)

Türk, cerrah ve idareci. Türkiye'de çağdaş cerrahinin kurucusu, şehircilik çalışmalarının öncülerindendir.

15 Mart 1866'da İstanbul'da doğdu, 24 Ocak 1958'de aynı kentte öldü. Şûra-yı Devlet (Danıştay) başkanlarından Topuzluoğlu Yusuf Ziya Paşa'nın oğludur. İstanbul'daki Paşakapısı Askeri Rüştiyesi'nde ve Mekteb-i Sultanî'de (Galatasaray Lisesi) başladığı ortaöğrenimini 1880'de Şam Askeri Rüştiyesi'nde tamamlayıp, İstanbul'a dönünce önce Kuleli Tıbbiye İdadisi'ne, 1881 sonlarında da Askeri Tıbbiye'ye (Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane) girdi ve 1886'da yüzbaşı rütbesiyle hekimlik diplomasını aldı. Sütlüce'deki Humbarahane Askeri Hastanesi'nde hariciye (cerrahi) şefliğine atandıktan bir yıl sonra, cerrahi alanında uzmanlaşması için devlet eliyle Fransa'ya gönderildi. Paris'te dönemin ünlü cerrahlarının, özellikle St.Louis Hastanesi'nde Fransız cerrah ve kadın-doğum hekimi Jules Péan'ın (1830-1898) yanında üç yıl asistan olarak çalışıp 1890'da İstanbul'a dönen ve Türkiye'de ilk kez "operatör" unvanıyla Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde Hariciye Bölümü şefliğine getirilen Topuzlu ertesi yıl Askeri Tıbbiye'nin Hariciye Kliniği'nde doçent olarak öğretim görevine alındı. 1894'te de cerrahi profesörlüğüne yükseltildi. Aynı yıllarda, yeniden düzenleyip donattığı Zeynep Kâmil Hastanesi'ni ilk özel hastane olarak hizmete açmış, kendi önerisiyle kurulan Şişli Çocuk Hastanesi'nin (Hamidiye Etfal Hastanesi) operatörlüğünü üstlenmiş ve Sultan II.Abdülhamid'in özel saray cerrahı olarak gösterdiği başarılar nedeniyle rütbesi 1905'te mareşalliğe dek yükselmişti. İkinci Meşrutiyet'ten sonra çıkarılan bir yasa gereğince rütbesi albaylığa indirilince askerlikten ayrılan Cemil Paşa, 1909'da önce Tıbbiye-i Mülkiye'nin (sivil tıp okulu) fakülteye dönüştürülmesini, ardından Askeri Tıbbiye ile birleşerek Tıp Fakültesi adı altında Haydarpaşa'da öğretime geçmesini sağladı ve bu fakültenin ilk dekanlığına seçildi. Yalnız cerrahi değil, tüm tıp eğitimini çağdaş düzeye getirdiği, Diş Hekimliği Okulu ile ayrı bir doğumevinin kuruluşunu ve Eczacılık Okulu'nun bağımsız bir yapıya kavuşmasını sağladığı bu görevden, 1911'de, Tıp Fakültesi'nin Haydarpaşa'dan alınıp İstanbul'un Rumeli yakasına taşınmasında ısrar eden meslektaşlarının görüşlerine katılmadığı ve büyüyen tartışma ortamında yıpratıcı eleştirilere uğradığı için çekildi, kısa bir süre sonra da eğitim görevinden ayrıldı. 1912'de İstanbul şehreminliğine (belediye başkanlığına) getirilerek, iki yıllık bu görev süresince kentin temizlik, su, kanalizasyon ve ulaşım sorunlarını titizlikle ele alan, Gülhane Parkı'nı düzenleyerek hizmete açan ve geniş caddelerin açılmasından altyapının kurulmasına varıncaya dek ilk şehircilik çalışmalarını başlatan Topuzlu, I.Dünya Savaşı yıllarını Cenevre'de geçirdikten sonra 1919'da Türkiye'ye döndü ve ikinci kez İstanbul şehreminliğine atandı. 1920'de işgal kuvvetlerinin baskıları nedeniyle bu görevinden ayrılıp, birkaç ay süreyle Damat Ferid Paşa kabinesinde nafıa nazırlığı (bayındırlık bakanlığı) yaptıktan sonra, Ferid Paşa'nın kendisi hakkında kovuşturma açacağını öğrenince Fransa'ya kaçtı ve 1924'te Türkiye'ye döndükten sonra hiçbir idarecilik ve öğretim görevi almayarak mesleğiyle ilgili özel çalışmalarını sürdürdü.

Fransız Cerrahi Akademisi'nin ve 1902'de Bürksel'de kurulan Uluslararası Cerrahi Derneği'nin üyelerinden olan, 1953'te İstanbul Üniversitesi'nden fahri ordinaryüs profesörlük unvanı alan ve 1956'da Chicago'daki Uluslararası Cerrahi Koleji'nin onur üyeliğine seçilen Topuzlu, kısa süren öğretim görevi ve 60 yıllık operatörlük yaşamıyla Türkiye'de çağdaş cerrahinin kurucusudur. Antisepsi ve asepsi ilkelerinin benimsenmesi, kloroform anestezisinin yaygınlaştırılması, radyoterapi uygulamasının başlatılması, ilk beyin ameliyatı, durmuş kalbin ilk kez masajla çalıştırılması, atardamar yaralanmaları için geliştirdiği dikiş tekniği gibi yeniliklerle cerrahi alanındaki birçok gelişmenin Türkiye'deki öncüsü olduğu kadar, uygulamaları, tasarladığı ameliyat yöntemleri ve gereçleriyle de adını uluslararası tıp literatürüne yazdırmayı başarmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Seririyatı Cerrahiye*, 1896, ("Cerrahi Kliniği"); *Sutures de plaies artérielles*, 1897, ("Atardamar Yaralarının Dikilişi"); *Mémories et observations médicales*, 1905, ("Tıp İncelemeleri ve Gözlemleri"); *32 Sene Evvelki, Bugünkü, Yarınki İstanbul*, 1944; *80 Yıllık Hatıralarım*, 1951.

• **BAKINIZ:** NISSEN, TOKER.

TORLAK KEMAL
(? - 1419)

Osmanlı, ayaklanmacı. Şeyh Bedreddin adına bir ayaklanmaya önderlik etmiştir.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Manisa'da öldü. Musevi asıllı olduğu söylenir. I.Bayezid'in (Yıldırım) 1403'te ölmesinden sonra Edirne'de hükümdarlığını ilan eden Musa Çelebi'nin kazasker atadığı Şeyh Bedreddin'in mürididir.

Manisa ve çevresinde Bedreddin'in düşüncelerini yaymak ve yandaşlarını çoğaltmak için çalıştı. 1413'te tahta geçen I.Mehmed'in (Çelebi) Bedreddin'i İznik'e sürmesi üzerine bir ayaklanma başlatmak üzere Börklüce Mustafa'yla birlikte Aydın, İzmir, Manisa yöresinde çalışmalarını hızlandırdı. 1419'da Tesalya ve Selanik yöresinde hükümdarlığını ilan etmeye hazırlanan Düzmece Mustafa'ya karşı Rumeli'de sefere çıkan I.Mehmed'in yokluğundan yararlanarak Börklüce Mustafa Karaburun'da, Torlak Kemal de Manisa'da ayaklanma başlattılar. Börklüce Mustafa'nın beş bin kişilik ordusu Bayezid Paşa ve şehzade Murad'ın komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından kılıçtan geçirildikten sonra Torlak Kemal'in üç bin kişilik birliği de yenildi ve Torlak Kemal öldürüldü. Böylece

Bedreddin müridlerinin ayaklanması kanlı bir biçimde bastırılmış oldu.

• BAKINIZ: BEDREDDİN [Simavnalı], BÖRKLÜCE MUSTAFA.

TORRE-NILSON, Leopoldo
(1924-1978)

Arjantinli sinema yönetmeni. Orta sınıfın ahlak değerlerini konu alan filmleriyle ülkesinin ilk önemli yönetmenlerinden biri olmuştur.

5 Mayıs 1924'te Buenos Aires'te doğdu, aynı kentte öldü. Sinema yönetmeni Leopoldo Torres-Rios'un oğludur. On beş yaşında babasına ve başka yönetmenlere asistanlık ederek sinemaya başladı. Sonra edebiyata ilgi duydu, bir oyun ve bir roman yazdı, bir de şiir kitabı yayımladı. 1947'de bir kısa film yaptıktan sonra 1950'de kesinlikle sinemaya geçti. İlk iki filmini babasıyla birlikte yönetti. 1957'de ise tek başına çektiği *La casa del angel*'le ("Meleklerin Evi") hem ülkesinde, hem de uluslararası alanda ün yaptı.

Filmlerinin çoğunu, oyun yazarı ve romancı olan eşi Beatriz Guido'nun yapıtlarından yararlanarak çekmiştir. Zaman zaman ülkesinin tarihine ve toplumsal yapısına eğilmişse de, daha çok düzenin çeşitli kurumlarındaki yozlaşma ve bu yozlaşma karşısında insanın saflığını yitirişi üzerinde durmuş, orta sınıfın sahte ahlak değerlerini sergilemiştir. Daha önce yüzeysel melodram ve güldürülerin üretildiği Arjantin sinemasında yeni ve nitelikli bir akımın başlatıcısı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La casa del angel*, 1957, ("Meleklerin Evi"); *La caida*, 1959, ("Düşüş"); *Fin de fiesta*, 1960, ("Bayramın Sonu"); *La mano en la trampa*, 1961, ("Tuzaktaki El"); *Setenta veces siete*, 1962, ("Yetmiş Kere Yedi"); *La terraza*, 1963, ("Teras"); *La chice del lunes*, 1966, ("Pazartesi Çocukları"); *La Maffia*, 1972, ("Mafya"); *Los siete locos*, 1973, ("Yedi Çılgın Adam"); *Boquitas pintadas*, 1974, ("Boyalı Dudaklar"); *Piedra libre*, 1976, ("Herkese Özgürlük").

TORRICELLI, Evangelista
(1608-1647)

İtalyan matematik ve mekanik bilgini. Hava basıncını gösteren deneyiyle tanınmıştır.

15 Ekim 1608'de Faenza'da doğdu, 25 Ekim 1647'de Floransa'da öldü. İlk bilgilerini bir papaz olan amcasından aldıktan, iki yıl da Faenza'daki Cizvit Okulu'nda öğrenim gördükten sonra 1626'da Roma'da, Galileo'nun öğrencilerinden biri olan Benedetto Castelli'nin yönettiği bir okula gitti. Kısa bir süre sonra Castelli'nin sekreterliğini yapmaya başlamıştı. 1630'dan sonra uzun süre Roma dışında yaşadığı ve etkili bir devlet adamının sekreterliğini yaptığı sanılan ve bu arada bir mektupla, kendisini ve çalışmalarını Galileo'ya tanıttığı bilinen Torricelli, Roma'ya döndüğü 1641'de, *De motu* ("Hareket Üstüne") başlıklı çalışmasını inceleyen Galileo tarafından Arcerti'ye çağrıldı. Üç ay kadar yardımcılığını yaptığı, yaşlı ve yorgun Galileo'nun Ocak 1642'de ölmesi üzerine Toscano Grandükü II.Ferdinando tarafından, Galileo'nun yerine saray matematikçisi ve filozofu olarak seçilen ve yaşamının sonuna değin Floransa'da kalan Torricelli, ölümünden sonra San Lorenzo Kilisesi'nin bahçesine gömüldü.

Döneminin en değerli bilim adamları arasında yer alan Toricelli, Eski Yunan matematikçilerinin çalışmalarına ve Cavalieri'nin bölünemezlerine dayandırdığı matematik araştırmalarıyla sonsuz küçükler hesabına giden yolun açılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bir düzlem parçasının paralel doğru parçalarının toplamı olarak düşünülmesine dayanan bölünemezler yöntemini, bir eğrinin belirli bir eksen çevresinde döndürülmesiyle elde edilen "dönel cisimler"in hacimlerine uygulayarak ve"eğri bölünemezler" i kullanarak Newton ve Leibniz'in 17.yy'ın sonlarına doğru formüle edecekleri sonsuzküçükler hesabının birçok temel teoremini bulmayı başarmıştır. Sikloitin kimi özelliklerinin bulunmasındaki öncelik konusunda Fransız matematikçi G.P.Roberval ile uzun tartışmalara da girmek zorunda kalan Torricelli, günümüzde daha çok mekanikçi yönüyle tanınmıştır.

Teknik alandaki üstün becerisiyle döneminin en başarılı merceklerini üretmeyi ve Galileo'nun hava termoskopunu sıvılı termometreye dönüştürmeyi başaran Toricelli, sıvı akışıyla ilgili bugün kendi adıyla anılan yasayı bularak hidrodinamik biliminin öncüleri arasına girmiştir. Bir kaptaki delikten, yerçekimi etkisiyle akmakta olan sıvının hızının g yerçekimi ivmesi, h deliğin merkeziyle sıvı düzeyi arasındaki uzaklık olmak üzere $v=\sqrt{2gh}$ eşitliğiyle bulunabileceğini belirten Torricelli yasasına göre bu hız akış yönüne bağlı değildir.

Kuşkusuz Torricelli anılınca ilk akla gelen, açık hava basıncının varlığını ve havanın bir ağırlığa sahip olduğunu kanıtlayan ünlü cıvalı boru deneyidir. Emme tulumbada su düzeyinin ancak belirli bir düzeye ulaşabildiğinin anlaşılmasıyla, tulumbada suyun yükselmesini açıkladığına inanılan "doğa boşluğu doldurma eğilimindedir" biçimindeki Aristotelesçi ilkenin geçerliliği konusunda kuşkular belirmişti. Suyun yükselmesine havanın ağırlığının neden olabileceği düşüncesini sınamaya girişen Torricelli 1644'te gerçekleştirdiği bir deneyde, cıvayla doldurduğu bir cam tüpün açık olan ucu yine cıva dolu bir kaba daldırıldığında, tüpteki cıvanın ancak bir bölümünün kaba aktığını gördü. Tüpte, yaklaşık olarak 762 mm yüksekliğinde bir cıva sütununun kalması, havanın cıva dolu kaba uyguladığı basıncın kanıtıydı.

Farklı yükseklik ve zamanlarda yinelediği bu deneyde aldığı farklı sonuçlarla hem açık hava basıncının değişken olduğunu, hem de havanın belirli bir

yüksekliğe sahip bulunduğunu kanıtlayan Torricelli, bu deneyiyle, barometre yapımı ve vakum elde etme konularının da öncüsü olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opera geometrica*, 1744, ("Geometri Yapıtları"); *Opera di Evangelista Torricelli*, (ö.s.), 1919-1944, 4 cilt, Gino Loria ve Giuseppe Vassura (der.), ("Evangelista Torricelli'nin Toplu Yapıtları").

• **BAKINIZ:** BARROW, B.CAVALIERI, FERMAT, G.GALILEI.

TOSCANINI, Arturo
(1867-1957)

İtalyan, orkestra şefi. Dünyanın sayılı yorumcularındandır.

25 Mart 1867'de Parma'da doğdu, 16 Ocak 1957'de New York'ta öldü. Bir terzinin oğluydu. 1876-1885 arasında Parma Konservatuvarı'nda öğrenim gördü. Ardından bu kentteki Reggia Operası'nda viyolonsel çalmaya başladı. 1886'da koro şefi yardımcılığına yükseldi. Aynı yıl Rio de Janeiro turnesi sırasında halkın siyasal nedenlerle orkestra şefine karşı çıkması üzerine, *Aida*'yı ezberden çaldırarak on dokuz yaşında ilk konserini yönetti. Dünyada yankı uyandıran bu olaydan sonra bazı Avrupalı bestecilerden yapıtlarının ilk seslendirilişini yapması için öneriler aldı. Ancak 1887'de La Scala'nın orkestrasında viyolonsel çalmaya başladı. Bu sırada Verdi'yle tanıştı. Onun da özendirmesiyle yeniden orkestra yönetimine yöneldi. 1898'de La Scala'nın orkestra ve koro şefi oldu. 1908'de buradan ayrılarak New York Metropolitan Operası'nın müzik yönetmeni oldu ve yedi yıl süreyle orkestra ve koroyu yönetti. 1915'te Avrupa'ya döndü. I.Dünya Savaşı'nda yaralananlar için konserler verdi ve cephede askeri bandolar yönetti. 1920'de La Scala'yla uzun bir ABD turnesine çıktı. 1928'de demokratik görüşleri nedeniyle Mussolini yönetimiyle anlaşmazlığa düşünce yeniden ABD'ye gitti ve 1936'ya değin New York Filarmoni Orkestrası'nı yönetti. 1930 ve 1931'de Bayreuth Festivali'nde Wagner'in operalarını yönetti. Ancak Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmesinden sonra Wagner'e olan hayranlığına karşın bir daha bu festivale katılmadı. 1934-1937 arasında Salzburg festivallerini yönetti. 1937'de NBC (National Broadcasting Corporation) ona bir radyo orkestrası kurma olanağı tanıdı. Toscanini ölümüne değin bu orkestrayla çalışarak dünyanın en ilgi toplayan radyo konserlerini verdi, en çok satan plaklarını doldurdu.

19.yy'ın ikinci yarısında yorumcular kendilerini kanıtlamak amacıyla beste üzerinde oynamalar yapmaktaydılar. Toscanini bunun tam tersine bir görüşle bütünüyle yapıta bağlı kalmak gerektiğini savunmuştur. Özellikle İtalyan operalarıyla başarı kazanmıştır. Verdi'nin bazı yapıtlarıyla Puccini'nin *Altın Batı'nın Kızı* operasını da ilk yorumlayan odur. Bunun yanında özellikle Wagner, Mozart, Beethoven ve Brahms gibi bestecilerin yapıtlarında kolayca ayırt edilen atak ve gerilimli yorumlarıyla ilgi çekmiştir. Çok farklı bestecilerin yapıtlarını çaldırmada aynı başarıyı göstermiştir. Bütün konserlerini ezbere yönetmesiyle hayranlık uyandırmış, kimilerince aşırı sert bulunan disipliniyle, yönettiği orkestralara dünyaca ün kazandırmıştır.

TOSTAO, Eduardo
(1947)

Brezilyalı futbolcu. Ülkesinin yetiştirdiği en büyük futbolculardan biri olarak tanınmıştır.

Eduardo Gonçalves Andrade Tostao 25 Ocak 1947'de Brezilya'da, Coracoes'de doğdu. 15 yaşında Cruzeiro kulübünün çalışmalarına katıldı ve yüzlerce futbolcu arasından genç takıma seçildi. Döneminin en büyük yıldızları arasında Brezilya milli takımına santrfor olarak alındı. Yetkin tekniği ve zor durumlarda attığı golleriyle yalnız Brezilya'nın değil dünyanın önde gelen futbolcularından biri oldu. Bu nedenle kendisine "Beyaz Pele" adı verildi. Brezilya milli takımına alındığı zaman henüz 19 yaşındaydı. 1966 Dünya Kupası'nda Brezilya'nın en başarılı futbolcularından biri oldu, 1970 Kupası'nda da oynadı.

Büyük bir futbol yıldızı iken gözlerinde başlayan bir rahatsızlık onu yavaş yavaş sahalardan uzaklaştırdı. Kör olmak tehlikesi ile karşılaşınca zorunlu olarak futbolu bıraktığı zaman 26 yaşındaydı. Kısa bir zamanda Brezilya gibi bir ülkenin milli takımında 45 kez oynamak onu ülkesinin unutulmaz futbolcuları arasına soktu.

TOTÒ
(1898-1967)

İtalyan sinema oyuncusu. Ülkesinin en ünlü ve en sevilen güldürü oyuncusu olmuştur.

15 Şubat 1898'de İtalya'da, Napoli'de doğdu, Roma'da öldü. Asıl adı Antonio de Curtis Gagliardi Ducas Comneno di Bisanzio'dur. Yoksul düşmüş soylu bir ailenin çocuğuydu. I.Dünya Savaşı'na katıldı. Savaştan sonra müzikhol ve tiyatrolardaki güldürülerde sahneye çıkmaya başladı. 1936'da sinemaya geçtiğinde çoktan ünlenmiş bir komikti. Filmlerinde de aynı başarıyı sürdürdü. Kalp krizinden ölene değin oynadığı sayısız filmle yalnız İtalya'nın değil, tüm dünyanın en ünlü güldürü oyuncularından biri oldu. İnce uzun görünüşünün yanı sıra, inanılmaz biçimlere sokabildiği yüzü, kendine özgü mimikleri ve eşsiz taklit yeteneği en önemli özellikleriydi. Türkiye'de Necdet Mahfi Ayral'ın (1908) seslendirdiği Totò dizisi filmleriyle çok sevildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Napoli milionaria*, 1950, ("Napoli Milyoneri"); *Guardie e ladri*, 1951, ("Muhafızlar ve Polisler"); *L'oro di Napoli*, 1954, ("Napoli Altınları");

Racconti Romani, 1955; ("Roma Öyküleri"); *La loi c'est la loi*, 1958, (Kanun Kanundur); *I due marescialli*, 1961, (Toto Kumandan); *Uccellacci e uccellini*, 1966, ("İyi Kuşlar, Kötü Kuşlar"); *Le streghe*, 1967, ("Cadılar").

TOULOUSE-LAUTREC, Henri de (1864-1901)

Fransız, ressam. Geç İzlenimcilik'in (Post-Empresyonizm) en özgün temsilcilerinden biridir.

Taşbaskıları ve afişleri

24 Kasım 1864'te Albi'de doğdu, 9 Eylül 1901'de Bordeaux yakınlarındaki Château de Malromé'de öldü. Soylu bir aileden geliyordu. 1873'te ailesi Paris'e yerleşince bir süre okula devam ettiyse de daha sonra özel ders alarak yetişti. On dört yaşında düşerek bacaklarını kırdı ve yaşam boyu sakat kaldı. Annesinin yüreklendirmesiyle resim yapmaya başladı. 1880'de aile dostu ressam René Princeteau'nun yönetiminde bir süre çalıştıktan sonra 1882'de Léon Bonnat'nın (1833-1922) atölyesine girdi. 1883'te Fernand Cormon'nun (1845-1924) atölyesine geçti. Orada Émile Bernard (1868-1941), Charles Laval (1862-1894) gibi geleceğin ünlü ressamlarıyla bir arada öğrenim gördü. Bu sıralarda Van Gogh'la tanıştı. 1885'te Cormon'nun atölyesini bırakarak Montmartre'a yerleşti, günlerini kahve, bar ve dans salonlarında geçirmeye başladı. Belçika, İngiltere, İspanya ve Portekiz'e geziler yaptı. 1899'da aşırı alkol ve yoğun gece yaşamı nedeniyle sağlığı bozulunca Neuilly-sur-Seine'deki bir bakımevine yatırıldı. Bir gazetenin açtığı kampanya ile burdan kurtuldu. Paris, Le Crotoy, Bordeaux ve Le Havre'da yaşadı. Ölümünden sonra annesi tarafından Albi kentine bağışlanan yapıtlarıyla Palais de la Barbie'deki Toulouse-Lautrec Müzesi kuruldu.

Üslup özellikleri

Toulouse-Lautrec'in üslubu, çizginin biçimleyici etkisi üstüne kuruludur. Figürlerine belli bir hacim duygusu kazandıran çizgisi, üslubunun gerçekçiliğe (realizm) ve aşırı idealleştirmeye düşmesini önlemiştir. Onun sanatını çağdaşlarından ayıran başlıca özellik, gerçekçilikle idealizmi özgün bir yapı içinde kaynaştırabilmesidir. Deseni çoğunlukla, figürlerin çeşitli yüzeylerini birleştirmek gibi bir işleve hizmet eder. Kütlelerin mekân derinliği içinde çarpıcı bir biçimde dağılmasını sağlayan bu yaklaşım David, Ingres ve Degas'da belirginlik kazanan Fransız desen geleneğinin bir uzantısı niteliğindedir.

Toulouse-Lautrec, Manet, Renoir ve özellikle de Degas'nın yapıtlarından tanıdığı İzlenimcilik'e (Empresyonizm) -1886-1887 yıllarındaki kısa bir dönem dışında- uzak durmuştur. Öte yandan İzlenimciler'in deneylerinden kaynaklanan serbest fırça vuruşlarını figürlerinin biçimsel ve kişisel karakterlerini vermekte ustalıkla uygulamıştır. Üslubunun kendine özgü bir nitelik kazanmasında Degas'nın ve az da olsa Gauguin'in etkileri vardır. Ayrıca o dönemde Paris'te yeni yeni tanınan ve yaygınlaşan Japon baskı sanatı onu etkilemiştir. Afiş tasarımcılığına karşı duyduğu ilgi ile birleşen Japon baskılarının etkisi, Toulouse-Lautrec'in İzlenimcilik'ten ve Simgecilik'ten (Sembolizm) sıyrılmasına yardımcı olmuştur. Böylece desenle serbest fırça vuruşlarının anlatım gücünün bütünleştirilmesine dayanan bir üslup geliştirmesi kolaylaşmıştır.

1890'dan sonraki olgunluk dönemi resimlerinde, yaşamının büyük bir bölümünü içinde geçirdiği sirkler, tiyatrolar, barlar, kabareler, randevuevleri vb. gibi Montmartre ve çevresinin eğlence yerlerini konu almıştır. 1890'da başladığı *Moulin Rouge* dizisi sanatının en güçlü örnekleri arasındadır. Bu dizi ile La Goulue, Valentin Le Désossé ve Jane Avril gibi döneminin kabare yıldızlarını ölümsüzleştirmiştir.

İlk kez 1885'te denediği taşbaskıya (litografi) 1892'de yeniden dönmüş ve bu alandaki ilgisini ölümüne değin sürdürmüştür. Yağlıboyaları ile aynı konuları işlediği taşbaskılarıyla, bu türün yalnızca bir uygulama aracı olmaktan çıkıp daha sanatsal bir düzeyde ele alınmasında etkili olmuştur. Taşbaskılarında yağlıboyaya özgü anlatım olanaklarından yararlandığı, yağlıboya resminin dinamizmine de taşbaskılarındaki desen ağırlıklı tekniğinin katkıda bulunduğu görülür. İlkini 1891'de Moulin Rouge için yaptığı afişleriyle de bu sanata yeni bir boyut getirmiş, bir anlatım aracı olarak afişe o güne değin görülmemiş bir bağımsızlık kazandırmıştır.

Toulouse-Lautrec'in üslubu genellikle, aynı konuları benzer yaklaşımla işleyen Deges'nın sanatı ile karşılaştırılır. Ancak onun deseni Degas'nınkinden daha çabuk çalışılmış, kesin ve etkileyici, renkleri ise daha şiddetlidir. Bu yüzden resimleri, Degas'nınkilere oranla daha az düzenli ve daha doğal bir izlenim bırakır.

Toulouse-Lautrec eğlence yaşamından aldığı yoz sahneleri ahlak yargılarından kaçınarak vermiştir. Ama bunu yaparken salt bir gerçekçiliğe düşmemiş, vücutça sakatlığının ruh yapısı üstünde bıraktığı etkinin süzgecinden de geçirerek yansıtmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Fernando Sirki*, 1888, Chicago Sanat Enstitüsü; *Moulin de la Galette'te Balo*, Chicago Sanat Enstitüsü; *Moulin Rouge'da Dans*, 1890; *Matmazel Dihau Piyano Başında*, 1890, Toulouse-Lautrec Müzesi, Albi; *La Goulue*, 1891, Toulouse-Lautrec Müzesi, Albi; *A la mie*, 1891, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Moulin Rouge'da*, 1892, Chicago Sanat Enstitüsü; *Jane Avril Dans Ediyor*, 1892, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Au Salon de la Rue des Moulins*, 1894, Toulouse-Lautrec Müzesi, Albi; *Barda*, 1898, Sanat Evi, Zürich.

- **KAYNAKLAR:** D.Copper, *Henri de Toulouse-Lautrec*, 1953; P.Humman, *Lautrec by Lautrec*, 1964; J.Lassaigne, *Lautrec*, 1953.

- **BAKINIZ:** CÉZANNE, MONET.

TOURÉ, Ahmed Sékau
(1922-1984)

Gineli devlet adamı. Afrika bağımsızlık hareketinin radikal önderlerinden ve Gine'nin ilk devlet başkanıdır.

9 Ocak 1922'de Yukarı Gine'de Faranah köyünde doğdu, 26 Mart 1984'te ABD'nin Cleveland kentinde öldü. Yoksul bir Müslüman köylü ailenin yedi çocuğundan biriydi. Daha sonraları baba tarafından 1890 sonlarına kadar Fransızlar'a karşı çarpışan efsanevi direniş önderi Almami Sameri Toure'nin soyundan geldiğini öne sürmüştür. Kuran kursunu ve ilk öğrenimini bitirdikten sonra 1936'da Conakry'deki Fransız teknik okuluna girdi. Ertesi yıl bir yemek boykotuna öncülük ettiği için okuldan atıldı ve öğrenimini dışardan tamamlamak zorunda kaldı. 1941'de açılan bir sınavı kazanarak Posta ve Haberleşme Dairesi'nde çalışmaya başladı. Çok geçmeden sendika hareketi içinde yer aldı ve 1945'te Posta ve Haberleşme İşçileri Sendikası'nın genel sekreteri oldu. Komünist eğilimli Fransa Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Dünya İşçi Sendika Federasyonu ile sıkı ilişkiler içinde olan Gine İşçi Sendikaları Federasyonu'nun kuruluşuna katıldı. Bazı kaynaklara göre bu dönemde Doğu Avrupa ülkelerine giderek Prag'daki İktisadi İncelemeler Enstitüsü'nde okudu. 1946'da Fildişi Kıyısı'nda Houphouët-Boigny öncülüğünde Bamako'da kurulan ve Fransız egemenliğindeki bütün toprakları kapsayan RDA'nın (Rassemblement Démocratique Africain-Demokratik Afrika Topluluğu) kurucu üyeleri arasında yer aldı. Aynı yıl memur olarak Hazine Dairesi'ne atandı ve Hazine Görevlileri Sendikası'nın genel sekreteri oldu. Siyasi çalışmalarından dolayı 1947'de görevden alındı ve kısa bir süre tutuklu kaldı. 1948'de Genel İşçi Sendikası'nın bölge sekreteri, iki yıl sonra da Fransız Batı Afrikası Koordinasyon Komitesi genel sekreteri oldu. 1952'de RDA'nın yerel kolu olarak kurulan PDG (Parti Démocratique de Guinée-Gine Demokratik Partisi) genel sekreterliğine getirildi.

1953'te bir dizi greve başarıyla öncülük eden Touré, Beyla'dan Bölge Meclisi'ne girdi. 1955'te Conakry belediye başkanlığına seçildi ve ertesi yıl PDG adayı olarak Fransız Ulusal Meclisi'ne girmeyi başardı. 1957 başında siyah Afrika işçilerini birleştirip örgütlemeyi, sendika hareketini sömürge düzenine ve bütün sömürü biçimlerine karşı mücadelenin bir parçası haline getirmeyi amaçlayan Siyahi Afrika Genel İşçi Sendikaları'nı oluşturdu. Çok geçmeden Fransız Batı Afrikası'ndaki işçilerin büyük bölümünü bağrında toplayan bu örgütün önce genel sekreterliğine, ardından başkanlığına seçildi. 1957'de *Loi cadre* yasası doğrultusunda yapılan ilk genel seçimlerde PDG'yi zafere ulaştırarak yarı-özerk bir yapıya sahip olan Gine Yürütme Konseyi'nin başkan yardımcısı oldu. Geleneksel kabile şeflerinin etkisini kırmak amacıyla demokratik bir biçimde oluşturulan bir köy konseyleri ve kooperatifleri ağı kurdu. Aynı yıl bir üst danışma organı niteliğinde olan Fransız Batı Afrikası Yüksek Konseyi üyesi oldu ve RDA başkan yardımcılığına getirildi.

1957 seçimlerinin ardından RDA içinde Fransız Batı Afrikası'nın gelecekteki yapısı konusunda bir bölünme meydana geldi. Sekou Touré önceleri Houphouët–Boigny'nin ayrı ayrı devletler kurulması siyasetine karşı çıkarak federal yapı bozulmaksızın adım adım bağımsızlığa geçilmesi siyasetini benimsedi. Ancak bölgede bir geziye çıkan Charles de Gaulle'ün sınırlı bir özerklik verme düşüncesinde olduğu ortaya çıkınca, partisinden ve sendikalardan gelen yoğun tepkiler üzerine "özgürlük içinde yoksulluk, kölelik içinde zenginlikten daha iyidir" sloganını ortaya attı. Zengin boksit yataklarına sahip olduğundan bütünüyle tarımsal üretime dayalı öteki ülkelere göre geleneksel Fransız pazarına daha az bağımlı olan Gine, 28 Eylül 1958'de yapılan referandumda tam bağımsızlığı seçen tek ülke oldu. Fransa iki gün sonra bütün mali yardımları kesme, teknisyen ve danışmanlarını geri çekme ve taşınabilir bütün teknolojisini birlikte götürme yoluna gitti.

2 Ekim 1958'de resmen ilan edilen Gine Cumhuriyeti'nin devlet başkanlığına getirilen Touré, hiçbir Batılı devletin yardıma yanaşmaması üzerine sosyalist ülkelere yöneldi. "Kapitalist olmayan yoldan kalkınma" modelinin ilk uygulayıcıları arasında yer aldı. Batı Afrika Ülkeleri Birliği'ne temel oluşturmak üzere Ghana ile birleşme doğrultusunda bir antlaşma imzaladı. PDG'yi tek yasal parti ilan etti ve çeşitli düzeylerdeki ulusal komiteler aracılığıyla doğrudan kendisine bağlı merkeziyetçi bir devlet yapısı oluşturdu. 1964'te hükümet ve partide yaptığı değişikliklerle daha sıkı bir denetim kurdu. 1965, 1968 ve 1969'da çeşitli darbe ve suikat girişimleriyle karşılaştıysa da yönetimini ayakta tutmasını bildi.

1970 Kasım'ında Portekiz Ginesi'nden girişilen başarısız bir istila hareketinin ardında muhalefete karşı geniş çaplı bir sindirme ve baskı siyaseti uygulamaya başladı. 1976'da yakın danışmanı ve adalet bakanı Diallo Telli'yi yabancı güçlerle işbirliği halinde darbe peşinde koşmakla suçlayarak geniş tutuklamalara girişti. Bu olaylar ülke nüfusunun dörtte birinin komşu ülkelere sığınmasına yol açtı. Bununla birlikte izlediği dengeli dış siyasetle uluslararası plandaki saygın konumunu sürdürdü. Son yıllarda planlı ekonomi modelini bırakarak yabancı yatırımları çekmek amacıyla ABD ve öteki Batılı ülkelerle iktisadi ilişkileri geliştirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La révolution et l'unité populaire*, 1946, ("Devrim ve Halk Birliği"); *Les poèmes militans*, 1964, ("Militan Şiirler").

• **BAKINIZ:** HOUPHOUËT-BOIGNY, NKRUMAH, SENGHOR.

TOURNEUR, Cyril
(1575-1626)

İngiliz oyun yazarı. Shakespeare'in romantik oyunlara yöneldiği dönemde tek önemli oyunu ile trajediye yeni bir soluk getirmiştir.

Doğum tarihi kesin değildir. Doğum yeri ve yaşamı konusunda fazla bilgi yoktur. 28 Şubat 1626'da İrlanda'da Kinsale'de öldü. Uzun süre soylu ailelerin hizmetinde çalıştığı, İngiliz birlikleriyle bir süre Hollanda'da bulunduğu, 1625'te Sir Edward Cecil'in komutasındaki bir filoyla Cadis deniz seferine katılıp dönüş yolculuğunda yaralanarak Kinsale'de karaya çıkarıldığı ve orada öldüğü bilinmektedir.

Tourneur'un asıl ünü yazdığı iki trajediye dayanır. Bunlardan ilki ve daha önemli olanı *The Revenger's Tragedie* ("Öç Alanın Trajedisi") 1607'de yazar adı olmadan yayımlanmıştır. Bu nedenle Thomas Middleton tarafından yazıldığını ileri süren eleştirmenler varsa da, 1656'dan başlayarak Tourneur'a ait olduğuna ilişkin kayıtlara rastlandığından, yapıtın yazarı Tourneur olarak kabul edilir. Töre oyunlarını anımsatan ve öç alma teması üzerine kurulmuş bu trajedi, sağlam yapısı, konu ile dilin uyumu gibi özellikleriyle kalıcı olabilmiştir. Yapıta egemen olan suç, kötülük ve yozlaşma ortamı, şiirsel imgelerle ustaca yansıtılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *The Revenger's Tragedie*, 1607, ("Öç Alanın Trajedisi"); *The Atheist's Tragedie*, 1611, ("Tanrıtanımazın Trajedisi"). **Şiir:** *The Transformed Metamorphosis*, 1600, ("Dönüştürülmüş Değişim"); *A Funerall Poeme, Upon the Death of the Most Worthie and True Soldier, Sir Francis Vere, Knight*, 1609, ("Değerli ve Gerçek Asker, Şövalye Sir Francis Vere'nin Ölümü Üzerine Şiir"); *Three Elegies on the Most Lamented Death of Prince Henrie* (T.Heywood ve J.Webster ile), 1612, (Prens Henrie'nin Üzücü Ölümü Üzerine Üç Ağıt").

TOURVILLE, Henri de
(1842-1903)

Fransız, sosyolog. Science Sociale (Sosyal Bilim) adlı sosyoloji okulunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Tarih öğrenimi gördükten sonra, Paris'te École des Chartes'da verilen dersleri izledi. 1865'te Issy'de tanrıbilim öğrenimine başladı. 1873'te Paris'teki St. Augustine Kilisesi'nin papazı oldu.Bu dönemde, daha önce tanışmış olduğu sosyolog Frédéric Le Play'in Science Sociale (Sosyal Bilim) adını verdiği sosyoloji okulunun görüşlerini ve yöntemini incelemeye yöneldi. 1876'dan sonra, Le Play'in yöntemini ve öğretisini yaygınlaştırmaya çalıştı. 1882'de Le Play'in ölmesinin ardından *La Réforme Sociale* (Sosyal Reform) adlı derginin çevresinde toplanan Le Play izleyicilerinden ayrılarak, Paul de Rousiers, Edmond Demolin, Paul Bureau ve Robert Pinot ile birlikte *Science Sociale* (Sosyal Bilim) adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Demolins'in 1898'de kendi geliştirdiği yeni eğitim programını uygulamak üzere kurduğu École des Roches'un kuruluş hazırlıklarına katıldı.

Tourville, Le Play'in aile tiplerini sınıflayarak ve aile bütçesini inceleyerek, toplumsal yapının ve kurumların çözümlenmesine yönelik yöntemini benimsemekle birlikte, bu konuda birçok değişikliklere ve düzenlemelere girişmiştir. Le Play'in yöntemini çok dar ve yapay olmakla ve toplumsal yaşamın birçok önemli özelliklerini göz ardı etmekle eleştirmiş, onun aile incelemelerinde ölçüt olarak kullandığı bütçenin yanı sıra, yer, iş, mülkiyet, ücret ve tasarruflar gibi diğer temel etmenlerin de incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Tourville'e göre aile, var olması için gerekli araçların yanı sıra, varoluş ve örgütlenme aşamalarına ve biçimlerine göre de ele alınmalıdır. Ayrıca özel yaşam biçimlerinin çözümlemesi ticari, düşünsel ve dinsel koruyucu birliklerin, komşuluk ve kardeşlik ilişkilerinin oluşturduğu serbest gruplaşmaların ve komün, kent, eyalet gibi zorunlu birlikteliklerin incelenmesini de içermelidir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Histoire de la formation particulariste. L'origine des grands peuples actuels*, 1905, ("Özerklikçi Oluşumun Tarihi. Büyük Çağdaş Halkların Kökeni"); *Piété confiante. Lettres de l'abbé de Tourville*, (ö.s.), 1928, ("Güvenilen Dindarlık. Tourville Papazının Anıları").

- **BAKINIZ:** DEMOLINS, LE PLAY.

TOUSSAINT L'OUVERTURE
(1743-1803)

Haitili devlet adamı. Ülkesinin bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre önce bir zenci cumhuriyeti kurmak için mücadele etmiştir.

François Dominique Toussaint L'Ouverture, o yıllarda bir Fransız sömürgesi olan Saint Dominque' de (bugün Haiti) Cap Français (bugün Cap Haitien) yakınlarında doğdu, 7 Nisan 1803'te Fransa'da Doubs Kalesi'nde öldü. Babası Afrika'dan getirilmiş zenci kölelerdendi. Sahibinin yardımıyla Fransızca öğrenen Toussaint çiftlikte çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1777'de özgürlüğünü elde etti.

Ağustos 1791'de bir grup zenci kölenin başlattığı ayaklanmaya katıldıysa da bir süre sonra ayrılarak kendi ordusunu kurdu. 1793'te İspanya ve Fransa arasında savaşın başlaması üzerine ordusuyla birlikte İspanyollar'ın yanında yer aldı. Ancak, İngilizler'in İspanyollar'la ittifak halinde adaya asker çıkarmalarından ve Fransızlar'ın kölelere özgürlüklerini vereceklerini açıklamalarından sonra Fransızlar'ın safına geçti. Kuşatılmış olan Fransız kuvvetlerini kurtarması üzerine Fransız genel valisi tarafından vali yardımcılığına getirildi.

1796-1797 yıllarında ülke yönetimini denetimi altına almayı başaran Toussaint, Fransız yöneticileri geri gönderdi ve yaptığı antlaşmalarla İngilizler'in

adadan tümüyle çekilmesini sağladı. İngiltere ve ABD ile ticari ilişkiler kurarak Fransa'ya olan bağımlılığı azaltmaya çalıştı.

1798'de Fransızlar'ın kışkırttığı melezlerin önderi Rigaud'u yendikten sonra, 1801'de henüz köleliğin sürdüğü adanın doğusundaki İspanyol sömürgesi Santa Domingo'yu (bugün Dominik Cumhuriyeti) da ele geçirdi. Ülkede bağımsız bir zenci cumhuriyeti kurmayı amaçlayan Toussaint, adanın tümünü denetimi altına aldıktan sonra, ilan ettiği bir anayasa ile kendisini mutlak yetkilerle yaşam boyu genel valiliğe getirdi ve bu konuda Fransa İmparatoru I.Napoléon'un onayını aldı.

Ancak Saint Dominque'yi yeniden bir sömürge haline getirmek isteyen I.Napoléon'un Ocak 1802'de asker göndermesi üzerine savaş başladı. Toussaint'e bağlı güçler sayıca güçlü ve eğitimli Fransız ordusu karşısında dayanamadılar ve ordusuyla birlikte kuşatılan Toussaint teslim olmak zorunda kaldı. Fransa'ya gönderilerek, Jura Dağları'nda hapsedildiği bir kalede öldü. Ölümünden bir yıl sonra Haiti'de sürdürülen bağımsızlık mücadelesi başarıya ulaştı ve Haiti bağımsızlığını kazandı.

• BAKINIZ: NAPOLÉON I.

TOWNES, Charles Hard
(1915)

ABD'li fizikçi. Maser ve laserin çalışma ilkelerini belirlemiş, ilk maseri gerçekleştirmiştir.

28 Temmuz 1915'te South Carolina Eyaleti'ndeki Greenville'de doğdu. 1939'da California Institute of Technology'den doktorasını alıp, Bell Telefon Laboratuvaları'nda çalışmaya başladı.1948'de Columbia Üniversitesi'nde doçent, 1950'de profesör oldu ve o tarihten başlayarak iki yıl süreyle bu üniversitedeki Radyasyon Laboratuvarı'nın yöneticiliğini üstlendi. 1959'da Washington'daki Institute for Defence Analyses'in (Savunma Analizleri Enstitüsü) ikinci başkanlığına ve araştırma yöneticiliğine, 1961'de Massachusetts Institute of Technology'de fizik profesörlüğüne getirildi. 1967'den bu yana (1985) California Üniversitesi'nde profesör olan Townes, çeşitli ödül ve madalyalar dışında, kuvantum elektroniğine katkıları ve maseri gerçekleştirmesi nedeniyle 1964'te Basov ve Prohorov ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

II.Dünya Savaşı sırasında radarla bombardıman yöntemleri üzerinde çalışırken, bu aygıtta kullanılan milimetrik dalgaların faz uyumlu (koherent) olarak elde edilmesini sağlayan osilatörler geliştiren Townes, daha kısa dalgaboyundaki koherent dalgaları moleküler sistemlerle elde etmek amacıyla, 1917'de Einstein'ın öne sürmüş olduğu "uyarılmış yayınım" ilkesinden yararlanmayı düşündü. Bu ilkeye göre, yüksek enerji düzeyinde bulunan bir atom, kendi enerji düzeylerinin farkına uygun dalgaboyunda bir fotonun uyarmasıyla yeni bir foton yayınlar. Böylece yayınlanan fotonlar, dalgaboyu, polarılma, faz ve hareket doğrultusu bakımından hem birbirleriyle, hem de uyarıcı fotonlarla özdeş durumdadır. Bu olguyu amonyak moleküllerinde gerçekleştiren Townes, yüksek enerji düzeyine çıkarıldıktan sonra fotonlar tarafından uyarılan moleküllerin giderek çoğalan özdeş fotonlar yayınlamasını ve böylece şiddetlendirilmiş bir elektromanyetik dalganın oluşmasını sağladı. "Maser" (microwave amplification of stimulated emission of radiation/uyarılmış ışınım yayınımıyla mikrodalga yükseltilmesi) olarak adlandırılan bu sistemi 1953'te yardımcılarıyla birlikte kurup çalıştıran Townes'dan sonra, 1957'de amonyak yerine yakut kristali kullanılan maser ve 1960'ta da aynı ilkeye göre çalışan, ama görünen ışık bölgesinde yayınım yapan laser geliştirildi.

• BAKINIZ: BASOV, EINSTEIN, KASTLER, PROHOROV.

TOWNSEND, John Sealy
(1868-1957)

İrlandalı fizikçi. Gazların iyonlaşmasına ve elektronların gazlardaki hareketlerine ilişkin buluşlarıyla elektroniğin öncülerindendir.

John Sealy Edward Townsend 7 Haziran 1868'de İrlanda'nın Galway kentinde doğdu, 16 Şubat 1957'de Oxford'da öldü. 1890'da Dublin'deki Trinity College'ı bitirip, beş yıl matematik öğretmenliği yaptıktan sonra, 1895'te Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Cavendish Laboratuvarı'na araştırmacı olarak girdi ve beş yıl J.J.Thomson'ın yanında çalıştı. 1900'de Oxford Üniversitesi'nde deneysel fizik profesörlüğüne getirilen, 1903'te Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilen Townsend'e 1941'de "Sir" unvanı verildi.

Townsend'in fiziğe ilk önemli katkısı, 1897'de elektronun elektrik yükünü ilk kez doğrudan doğruya ölçmesidir. Elektrolizle elde ettiği iyonlaşmış gaz üzerinde yoğunlaşan sis bulutunun çökme hızını ölçerek bu ölçümü başaran Townsend'in elektronun yükü için bulduğu değer, 1911'de Millikan'ın çok duyarlı olarak belirlediği ve günümüzde de geçerli olan değerden yalnızca % 4 oranında daha büyüktü. Daha sonra gazlardaki iyonlaşma olgusunu incelemeye yönelen ve düşük bir gerilim uygulanan gazlardaki elektrik iletiminin, gerilim uygulanmazdan önce var olan çok az sayıdaki iyonla sağlandığı olgusundan yola çıkan Townsend, gerilim yükseltildiğinde, elektrik alanının etkisiyle hızlanan bu iyonların gaz atomlarına çarparak iyonlaşmaya yol açtığını ve oluşan bu ikincil iyonların iletkenliği büyük ölçüde artırdığını belirledi. İkincil iyonlaşmayla gerçekleşen bu iletim, bugün "Townsend boşalması" adıyla bilinir. 1903'te, iyonlaşmanın elektrik alan şiddetine ve gaz basıncına bağlı olarak değişimine ilişkin formülü ortaya koyan Townsend'in bu bulguları, Geiger-Müller ışın saptayıcılarının ve transistörün bulunmasından önce elektronik aygıtların temel öğesi olan

elektron tüplerinin yapımına olanak sağladı. Sonraki yıllarda elektron bulutlarının hareketlerini incelemeye ağırlık veren Townsend, 1920'lerin başında, bugün "Ramsauer-Townsend etkisi" adıyla bilinen olguyu tanımladı. Elektronların gaz içindeki ortalama serbest yolunun, yani art arda iki çarpışma sırasında aldığı yolun enerjilerine bağlı olduğunu belirleyen bu etkinin bulunması, elektronun dalga niteliğinin anlaşılmasında çok önemli bir kanıt olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *The Theory of Ionisation of Gases by Collision*, 1910, ("Gazlarda Çarpışmayla İyonlaşmanın Kuramı"); *Motion of Electrons in Gases*, 1925, ("Gazlarda Elektronların Hareketi").

• BAKINIZ: J.H.W.GEIGER, MILLIKAN, J.J.THOMSON.

TOY, Erol
(1936)

Türk, romancı. Tarihsel ve toplumsal gelişimi konu edindiği romanlarıyla tanınmıştır.

Alaşehir'de doğdu. Çalışmak zorunda kaldığı için ortaokuldan sonra öğrenimini sürdüremedi. İzmir'de fırın işçiliği, sigortacılık, banka memurluğu yaptı. 1964'te çalıştığı bankanın İstanbul şubelerinden birine atandı. Aynı işkolunda kurulan sendikanın sekreterliğini yaptı. 1983'te Yazko genel başkanlığına getirildi.

Yazın yaşamına 1952'de İzmir'de *Çınar* dergisinde yayımladığı öykülerle başladı. Sonraları *Akşam*, *Yön*, *May*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Barış* ve *Yeni Ortam* dergi ve gazetelerinde yayımladığı inceleme, araştırma, fıkra ve makaleleriyle tanındı. Öykü, oyun ve romanlar yazdı. 1962'de *Milliyet* gazetesinin açtığı "Bir Memleket Gerçeği" konulu yarışmada "Yaşadıklarının Farkında Olmadıklarımız" adlı röportajıyla Ali Naci Karacan Üçüncülük Armağanı'nı kazandı. 1973'te yayımlanan ve işadamı Vehbi Koç'un yaşamından esinlenilerek yazılmış olan *İmparator* adlı romanıyla ilgi çekti. *Pir Sultan Abdal*, *Parti Pehlivan*, *Meddah*, *İzmir'in İçinde*, *İpteki* oyunları çeşitli tiyatrolarda sahnelendi.

Erol Toy yapıtlarında ülkenin tarihsel süreç içindeki toplumsal gelişimini, bu gelişimin çağdaşlaşma evrelerini yansıtmıştır. Daha çok belgesel ve konularını genellikle tarihten alan romanlar yazmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Fetret Devri'ni ve beyliklerle ilişkilerini, topraklarını genişletme çabasını, Kurtuluş Savaşı'nı ve Batı Anadolu insanının bu dönemdeki mücadelesini, Atatürk'ün ölümünden 1977'ye değin yaşanan süreci, Türkiye'de sermaye gücünün ve işçi sınıfının gelişimini çeşitli romanlarında yansıtmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Toprak Acıkınca*, 2 cilt, 1968; *Acı Para*, 1970; *Azap Ortakları*, 2 cilt, 1973; *İmparator*, 1973; *Kördüğüm*, 1974; *Son Seçim*, 1976; *Gözbağı*, 1976; *Doruktaki Öfke*, 1977; *Kuzgunlar ve Leşler*, 2 cilt, 1978-1979; *Zor Oyunu*, 1980. **Öykü:** *Yenilgi*, 1967; *Iğrıp*, 1977. **İnceleme-Deneme:** *Türk Gerilla Tarihi*, 1970; *Bal Tutanlar*, 1976; *Günü Gününe*, 1981.

TOYOTOMİ HİDEYOŞİ
(1536-1598)

Japon asker ve devlet adamı. Japonya'nın birliğini sağlamıştır.

Nakamura'da doğdu, 18 Ağustos 1598'de Fuşimi'de öldü. Köylü kökenliydi. Küçük yaşta Oda Nobunaga'nın ordusuna girdi. Onun derebeyler arasında süren iç savaşa son verip Japonya'nın birliğini sağlamak amacıyla başlattığı savaşlara katılıp kısa zamanda yetenek ve zekâsıyla kendini gösterdi. Oda'nın 1582'de sadık bir adamı tarafından öldürülmesi üzerine güneybatı Japonya'nın güçlü Mori derebeyliğine karşı sürdürdüğü savaşı yarıda kesip Kyoto'ya döndü. Suikastçileri ele geçirerek Oda'nın intikamını aldı. Nobunaga'nın torunu Oda ailesinin başına geçti ve aralarında Hideyoşi'nin de olduğu dört kişilik bir naipler kurulu oluşturuldu. Hideyoşi üç yıllık bir zaman içinde öteki üç vasiyi etkisiz kılarak ülke yönetimine egemen oldu. Osaka'da bir kale yaptırarak karargâhını kurdu. Soylu bir aileden gelmediğinden şogun unvanı almadı, 1585'te aldığı kampaku (imparatorun başdanışmanı) unvanı ona istediğini yapabilmek için yeterli özgürlüğü sağlamaktaydı. Köylü adını da bırakarak imparatorun verdiği Toyotomi adını kabul etti. 1587'de batıdaki Kyuşu Adası'na, 1590'da da Honşu'nun doğu eyaleti Go-Hojo'ya düzenlediği seferlerden sonra tüm derebeylikler üzerinde egemenlik kurarak Japonya'nın birliğini sağladı.

Toyotomi zaman zaman derebeylerinin yerlerini değiştirerek, müttefiklerini stratejik noktalara, tehlikeli olabileceklerini düşündüğü derebeylerini de başkentten uzak bölgelere yerleştirerek onları denetimi altında tutmayı başardı. Gelenek olduğu üzere derebeylerinin katıldığı görkemli toplantılar düzenledi ve onların getirdiği armağanlarla anıtsal yapılar, lüks inşaatlar yaptırdı. Özel zevkleri için de olağanüstü harcamalarda bulundu.

Toyotomi'nin yönetsel düzenlemeleri arasında en önemlileri samurai, köylü, tüccar ve esnafın toplumsal konumuyla görevlerini belirleyen bildiriler çıkarması oldu. Samurailer dışındaki tüm kesimlerin ellerindeki silahlar toplatıldı. Her toplumsal kesimin yaşayacağı bölgeler belirlendi. Köylüler toprağa bağlanarak serf durumuna getirildi, samurailer kentlere yerleştirildi. Böylece olası bir iç savaşın önkoşulları ortadan kaldırılmış oldu. Bundan sonra 1587'de ilk kez tüm Japonya'daki tarım arazisinin miktarını ve verimliliğini ölçtürerek Japonya'da tek bir vergi sisteminin uygulanmasını sağladı.

Nobunaga'nın başlattığı, Toyotomi'nin de sürdürdüğü Buddhacı manastırları ezme kampanyası Hıristiyan misyonerlerin güçlenmesine yol açmıştı. Toyotomi Portekiz ve İspanyol misyonerlerin Asya'da sömürgeciliğe katkıda bulunduğunu görerek Japonya'yı bu tür bir tehlikeden korumak amacıyla

1587'de Hıristiyan misyonerlerin Japonya'yı terketmesini istedi.

Dış ticaretin gelişmesine de önem veriyordu. Ticareti büyük ölçüde kendi denetimi altına almış, 1588'de Japonya'nın en büyük limanı Nagasaki'ye sahip olmuştu. Japonya'nın dış ticaretini artıracak yeni bir alan açmak, samurailere iş yaratmak ve Japonya'nın askeri gücünü kanıtlayacak bir zafer kazanarak dış saldırıları engellemek gibi gerekçelerle Kore'yi ele geçirmeye karar verip 1590'dan itibaren hazırlıklara başladı. Çin'in müdahale etme olasılığına karşı kendisi ordunun bir bölümüyle Japonya'da kaldı. Kore'ye gönderilen 200.000 kişilik ordu başkent Seul'ü işgal ettiyse de Japon donanması Kore donanması karşısında büyük bir yenilgiye uğradı. 1597'de başlayan ikinci sefer ise Toyotomi'nin ölümüyle yarıda kesildi.

Toyotomi öldüğünde kendi yerine kampaku ilan ettiği tek oğlu henüz beş yaşındaydı, bu nedenle bir naipler meclisi atamıştı. Bunlardan biri olan Tokugava Iyeyasu kısa bir zaman içinde ülke yönetimini ele geçirerek Oda Nobunaga ve Toyotomi Hideyoşi tarafından sağlanan Japonya'nın birliğini güçlü bir merkezi yönetimle kalıcı kıldı.

• BAKINIZ: ODA NOBUNAGA, TOKUGAVA İYEYASU.

TOYNBEE, Arnold
(1889-1975)

İngiliz, tarihçi. Yirminci yüzyılın en popüler tarihçilerinden biridir.

Arnold Joseph Toynbee 14 Nisan 1889'da Londra'da doğdu, 22 Ekim 1975'te York'ta öldü. Varlıklı bir aileden geliyordu. Oxford Üniversitesi'ndeki Balliol College'da Klasik Yunan ve Roma tarihi eğitimi gördü. 1912'de aynı kurumda Eski Çağ dersleri vermeye başladı. 1915'te İngiliz Dış Haber Alma Servisi'nde görev aldı. 1919'da Paris Barış Konferansı'na katılarak Sévres Antlaşması'nın hazırlanmasına katkıda bulunduktan sonra Londra Üniversitesi'nde Bizans ve çağdaş Yunan tarihi profesörlüğüne getirildi. Bu görevi sürerken 1921'de İzmir'e gitti, Türk-Yunan Savaşı'nı izleyerek *Manchester Guardian*'ın savaş muhabirliğini yaptı. 1924'te görüş ayrılığı nedeniyle Londra Üniversitesi'nden istifa ederek 1925'te uluslararası tarih profesörü olarak London School of Economics'e geçti. Aynı yıl 14 yıl sürdüreceği Kraliyet Uluslararası Konular Enstitüsü yöneticisi oldu. II.Dünya Savaşı yıllarında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. 1956'da akademik yaşamından emekliye ayrıldıktan sonra yaşamının son yıllarına değin araştırmalarını sürdürdü.

Toynbee, ününü 10 ciltlik başyapıtı *A Study of History*'nin ("Tarihin Araştırılması") ilk 6 cildinin ABD'de tek cilt olarak 1947'de yayımlanmasından sonra kazanmıştır. Bu yapıtında uygarlıkları temel araştırma birimi olarak kabul eden Toynbee, tarihte 21 gelişkin uygarlık bulunduğunu, bunların doğuş ve çöküş yasalarını bulduğunu öne sürmüştür. Ona göre, uygarlıkların doğuşunun ilk dönemlerinde çevresel etkenler, pasif yığınlara önderlik eden mistik dürtülere sahip "yaratıcı azınlık"ı olumlu yönde etkilemekte, bunların yaratıcılığını ve önderliğini kitleler gönüllü olarak benimsemektedir. Çöküş dönemlerinde ise uygarlığın sınırlarını zorlayan başka grupların etkilerine karşı yeterince yaratıcılık gösteremeyen azınlık, evrensel bir devlet yaratarak (Roma İmparatorluğu gibi) zor yoluyla ayakta kalmayı denemekte, evrensel devletle birlikte ortaya çıkan "iç ve dış proletarya" da egemenliğe tepki olarak bir yandan uluslararası bir din yaratmakta, diğer yandan da "dış proletarya" yeni değer yargılarını yaygınlaştırarak yeni bir uygarlığın doğmasına yol açmaktadır. Toynbee bu savının klasik örneğinin Roma uygarlığının çöküşü olduğunu, bu sırada halk yığınlarının "iç proletarya" olarak, "dış proletarya"nın yani Germen barbar kavimleri ile birleşerek dinamik Hıristiyanlık dinini geliştirdiklerini ve Batı uygarlığını kurduklarını belirtir. Ona göre doğuş ve yükseliş dönemlerindeki toplumsal dayanışma, çöküş dönemlerinde yerini devletler ve sınıflar arasındaki çatışmaya bırakmaktadır. II.Dünya Savaşı'nın sonunda başlayan Soğuk Savaş ortamında tek tek kişilerin iradesinden bağımsız önemli bir tarihsel süreç yaşandığına inanmak isteyen sıradan ABD yurttaşlarınca Toynbee'nin başyapıtı hızla benimsendi. Kendi ülkesinden çok ABD'de üne kavuştuktan sonra değişik ülkelerin tarihçilerince tarihsel verileri kullanış biçiminden, vardığı senteze değin yoğun eleştirilere hedef olan Toynbee, 1961'de yayımladığı *Reconsiderations* ("Yeniden Ele Alış") adlı kitabıyla ana tarih tezini değiştirmeksizin kimi eleştirileri kabul ettiğini açıkladı.

Son dönem düşünceleri

Toynbee, II.Dünya Savaşı'ndan sonra daha da mistik bir bakış açısı geliştirmiş ve tarihin "tanrısal bir gerçek" tarafından biçimlendirildiği tezine dayanan kitaplar yazmıştır. 1952'de sonradan *The World and the West* ("Dünya ve Batı") adlı kitapta topladığı konferanslarını İngiliz radyosundan geniş kitlelere ulaştıran Toynbee, bu dizide Batı uygarlığını geçmişteki saldırganlıkların en büyük sorumlusu olarak gösterirken, SSCB'nin de liberal değerler bakımından büyük bir tehlike olduğunu belirtmiştir. Dizinin Batı'yı hedef alan bölümleri Batı'da gene yaygın tartışmalara yol açmıştır. 1950'lerin sonlarına doğru Toynbee'yle ilgili tartışmalar Batı'da sönerken bu kez Batı emperyalizmini eleştirisi nedeniyle popülerliği Japonya, Hindistan ve kimi Latin Amerika ülkelerinde yeniden artmıştır.

"Tarihin Araştırılması"

Toynbee, *Tevrat* ve *İncil*'e dayandırdığı 1967 yılında yayımlanan *Civilization on Trial* ("Uygarlık Sınavda") adlı kitabında çağdaş Batı uygarlığının bir çöküş içine girdiğini, son iki yüzyıldır Batılılaşmanın etkisinde kalan Batılı olmayan toplumların geleceği belirleyecek dinamikleri oluşturacağını savunur. Orta Çağ Batı dünyasının uygarlaşmasını sağlayan İslam, bugün karşı bir "saldırı" ile karşı karşıya kalmıştır. Batılılaşma, Orta Çağ'da İslam'ın Batı dünyasına olan etkisine benzer yeni bir karşıt uygarlaştırmadır. Bu gelişme karşısında İslam toplumunun kısa vadede etkisiz, duygusal, mantıksız "dinci" tepkisi, uzun vadede yerini akılcı, "Batıcı" tepkiye bırakacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sonucu ortaya çıkan Mehmet Ali Paşa Mısır'ı, Mustafa Kemal

Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti mantıklı Batılılaşmanın başarılı örnekleridir. Özellikle, Türkiye Cumhuriyeti üzerinde duran Toynbee, Atatürk Türkiye'sini, milliyetçilik yoluyla Batı tipi bir ulus-devlet kurarak Batı'ya karşı kendini savunma gücü olan bir İslam toplumu olarak değerlendirir. Ancak Toynbee gerek dinci tepkinin, gerek Batıcı çağdaşlaşmanın uzun vadede yeni bir uygarlık yaratamayacağını çünkü bu tepkilerin eskiye dönüşü ya da yaratıcılığı olmayan taklitçiliği içerdiğini öne sürmüş, Batılılaşan İslam toplumunun "iç proletaryası"nın, ancak Batı uygarlık toplumu ile birleşerek yeni bir yaratıcı, kozmopolit uygarlık kurabileceğini savunmuştur. Böylece Roma'nın çöküşündeki senaryo tekrarlanmış olacaktır.

Toynbee'ye göre, Uzakdoğu toplumlarının, Buddhacılık'tan gelen hoşgörülü metafizik anlayışı ise dünya toplumlarını içerecek bütüncü bir uygarlık dünya görüşü yaratma kapasitesine sahiptir.

- YAPITLAR (başlıca): *Nationality and War*, 1915, ("Milliyetçilik ve Savaş"); *The Tragedy of Greece*, 1921, ("Yunanistan'ın Trajedisi"); *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contrast of Civilizations*, 1922, ("Yunanistan'da ve Türkiye'de Batı Sorunu: Uygarlıklar Arası Bir Karşılaştırma"); *Turkey*, 1926, (Türkiye, 1971); *A Study of History*, 12 Cilt, 1934-1961, ("Tarihin Araştırılması"); *The World and the West*, 1953, ("Dünya ve Batı"); *Reconsiderations*, 1961, ("Yeniden Ele Alış"); *Civilization on Trial*, 1967, ("Uygarlık Sınavda"); *Tarih Bilinci*, 1975 ; *Mankind and Mother Earth*, (ö.s.), ("İnsanlık ve Dünya Ana").

- KAYNAKLAR: E.T.Gargan (yay.), *The Intent of Toynbee's History: A Cooperative Appraisal*, 1961.

TOZKOPARAN AHMED AĞA
(1460-1550)

Türk, okçu. Çok uzağa attığı oklarıyla tanınmıştır.

Tozkoparan Mir-i Alem Ahmed Ağa İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Okçuluğun efsaneleşen iki Tozkoparan'ından birincisidir. Öteki Tozkoparan İskender'dir. Tozkoparan Ahmed Ağa II.Bayezid, I.Selim (Yavuz) ve I.Süleyman (Kanuni) dönemlerinde yaşayıp, kaptan-ı deryalığa kadar yükseldi.

Dizüstü çökerek attığı ok yerden 55-60 santim yüksekten giderken büyük hızı etkisiyle zemin üzerinden toz kaldırmasından dolayı 'tozkoparan' adıyla anıldı. Hem menzil, hem puta, hem de zarp atışlarında başarılı oldu. Ok Meydanı'ndaki bütün rüzgâr yönlerinde yaptığı atışlarda, adına diktirdiği menzilleri aşabilen başka bir kişi çıkmadı.

Lodos menzilinde 1269.5 gez (838 m), Poyraz menzilinde 1271.5 gez (839 m), Yıldız menzilinde 1279.5 gez (845 m) yaptı. En iyi derecesi 1281 gez (846 m) oldu. Bu derece o zamandan bu yana geçilemedi.

TÖKHÖLY İMRE
(1657-1705)

Macar kralı. Osmanlılar'a dayanarak Avusturya'ya karşı savaşmıştır.

Macaristan'da Karpat Dağları eteklerinde Kesmark'ta doğdu, İzmit'te öldü. Kesmark kontunun oğludur. Bir bölümü Protestan mezhebini kabul etmiş olan Macarlar'a karşı, Avusturya I.Leopold döneminde, baskı politikası izlemeye başladı. Tökhöly bu sırada babasının öldürülmesi üzerine Avusturya'ya başkaldırdı. 1675'te İstanbul'a bir elçi göndererek Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Avusturya ile barışı bozmak istemeyen sadrazam Fazıl Ahmed Paşa bu öneriyi geri çevirdi. 1676'da sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ise Tökhöly'yi desteklemeye karar verdi. Osmanlı koruması altına giren Tökhöly'ye Orta Macaristan kralı unvanı verildi. I.Leopold 1681'de birtakım ödünler verdiyse de, Tökhöly'nin ayaklanmasını durduramadı. Osmanlı birliklerinin de yardımıyla Eylül 1682'ye dek, Avusturya yönetimindeki Macar topraklarının çoğuna egemen oldu.

Tökhöly 24 Mayıs 1683'te, Esseg'te (Ösek), Avusturya'ya karşı sefere çıkan Kara Mustafa Paşa'nın ordusuna katıldı. Ancak Osmanlı ordusunun 12 Eylül 1683'te, bağlaşık Hıristiyan ordusuna yenilmesi üzerine Tökhöly'nin ordusu dağılmaya başladı. Bütün bu olumsuz gelişmelere karşın, Avusturya ile olan savaşımını bırakmadı. Ekim 1688'de Vidin önünde bir Avusturya ordusunu püskürttü. 1690'da Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa tarafından Erdel Kralı Apaffy Mihaly'nin yerine getirilmek istendi. Erdel Macarları ve Avusturya'nın baskısına karşı koyamayarak Eylül 1690'da Erdel'den ayrılmak durumunda kaldı.

Macar soylu büyük toprak sahiplerinin ve Protestanlık'ın temsilcisi olan Tökhöly İmre, Avusturya yönetimindeki Macar topraklarının kurtarılması için çalışmış, Osmanlılar'ın 1699'da Karlofça Antlaşması ile sonuçlanan yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.

- BAKINIZ: FÂZIL AHMED PAŞA [Köprülü], FÂZIL MUSTAFA PAŞA [Köprülü], KARA MUSTAFA PAŞA [Merzifonlu], LEOPOLD I.

TÖKİN, İsmail Hüsrev
(1902)

Türk, iktisatçı. *Kadro* dergisinin kurucularındandır.

14 Mart 1902'de İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul Avusturya Lisesi'nde yaptı. 1921-1924 arası Moskova Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü. 1929-1933 arası TC Ziraat Bankası Kredi Kooperatifleri şubesi yöneticiliği yaptı. Tarım kredi kooperatifleri yasasının hazırlanmasında çalıştı. 1932-1940 arası Sümerbank İktisadi Araştırmalar

Şubesi'ni (Konjonktür Şubesi) ve İştirakler Şubesi'ni yönetti. Bankanın dergisinde Türkiye'de ilk kez iktisadi istatistiksel serilerin matematiksel analizini yapan araştırmalar yayımladı.

1932-1934 arası Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Burhan Asaf Belge'yle birlikte *Kadro* dergisini yayımladı. 1941-1942 yıllarında Ticaret Bakanlığı Dağıtma Ofisi genel müdür yardımcılığı, 1942-1950 arası Başbakanlık Denetleme Kurulu genel kâtipliği yaptı. Aynı dönem içinde *Sohbet* ve *Doğuş* adlı iki dergi yayımladı. 1950-1953 arası Devlet Demiryolları merkez işletme müdürlüğü ve kısa süreyle genel müdür yardımcılığında bulundu. 1953-1963 arası Yapı ve Kredi Bankası'nda iktisat danışmanlığı, 1963-1973 arası İstanbul Ticaret Odası genel kâtipliği yaptı. Buradan emekli olduktan sonra bazı özel şirketlerin yönetiminde görev aldı.

- **YAPITLAR** (başlıca): *İktisat Nasıl Okutulmalı?*, 1931; *Türkiye'de Zirai Kooperatif Hareketi*, 1932; *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, 1934; *İktisadi ve İçtimai Türkiye'de Sanayi*, 1946, *İsmet İnönü-Şahsiyeti ve Ülküsü*, 1946; *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dünya ve Cemiyet Görüşü*, 1946; *Cumhuriyet Halk Partisi'nin İktisadi Siyaset Sistemi*, 1946; *Rakamlarla Türkiye*, 1949; *İktisadi Bunalımın Analizi*, 1964; *Özel Teşebbüsün Teşkilatlanması Sorunu*, 1966.

- **BAKINIZ:** AYDEMİR, B.BELGE, Y.K.KARAOSMANOĞLU, TÖR.

Kadro Hareketi

Kadro Hareketi adıyla tanınan düşünce akımı, 1932-1934 yıllarında altı aydının Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Şevket Süreyya Aydemir*, Vedat Nedim Tör*, İsmail Hüsrev Tökin , Burhan Asaf Belge* ve Şevki Yazman'ın (1896-1974) çıkardığı Kadro dergisiyle başladı.

Kadrocular'a göre, sömürge ve yarı sömürge ülkelerin kurtuluş mücadelesi, çağımız tarihinin en etkili faktörüydü. Bu mücadele, I.Dünya Savaşı sonrasında şiddetlenmiştir. Bunun da öncülüğünü Atatürk'ün önderliğinde bağımsızlığına kavuşan Türkiye yapmaktaydı. Türkiye, bütün sömürge ve yarı sömürge uluslara kurtuluş savaşlarında örnek olmuştu. Kadrocular, bu hareketin felsefesini, düşünce ilkelerini kurmak istemişlerdi. Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin kendine özgü ve bu hareketin özünden kaynaklanan bir dünya görüşünün, bir ideolojisinin bulunduğu, bunun sistemleştirilmesi gerektiği düşüncesini savunmuşlardı.

Kadrocular'a göre bu evrensellik şuradan geliyordu: Sömürge ve yarı sömürge ulusların uyanması, iktisadi ve siyasi bağımsızlık mücadelelerine girmeleri, Batı'da sanayileşmiş ülkelerin pazarlarını daraltıyor ve kendi içlerinde sınıf savaşlarının şiddetlenmesine, bunalımlara yol açıyordu. Bu tarihsel olgu, tarihin akışına sınıf kavgalarının değil, ulusal kurtuluş hareketlerinin yön verdiğini gösteriyordu.

Kadrocular'a göre, ulusal kurtuluş hareketi, yalnız sömürgeciliğe, istilacılığa karşı değildi. Böyle bir anlayış, kurtuluş mücadelesinin anlamını daraltırdı. Ulusal kurtuluşun özünde siyasal ve iktisadi bağımsızlığı gerçekleştirecek hedefler bulunuyordu. Yeni kurulan devlette iktisadi kalkınmanın, toplumsal güvenin gerçekleşmesi için planlı bir ekonominin uygulanması, devletin üzerine yapıcı işlevler alması gerekiyordu. Sömürülmüş bir ülkede sermaye birikimi olmadığından iktisadi kalkınmayı ve bağımsızlığı başaracak özel girişim birimleri oluşmamıştı.

Kadro dergisinde savunulan bu görüşler, Türkiye'nin siyasal yaşamında yankısız kalmadı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında ve aydınlar arasında etkisini gösterdiği gibi, dış ülkelerde de Kadro Hareketi hakkında çeşitli değerlendirmeler yayımlandı. Bu değerlendirmeler, bugün de sürmektedir.

TÖNNIES, Ferdinand Julius
(1855-1936)

Alman, sosyolog. "Topluluk ve toplum" kuramıyla tanınmıştır.

26 Temmuz 1855'te Schleswig'de (bugün FAC' de) doğdu, 9 Nisan 1936'da Kiel'de öldü. Strassburg Üniversitesi'nde (bugün Fransa'da Strasbourg) başladığı klasik diller öğrenimini, Jena, Bonn ve Leipzig üniversitelerinde sürdürdü, 1877'de Tübingen Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. İngiliz düşünür Thomas Hobbes'un düşüncelerini incelemek amacıyla gittiği İngiltere'de Hobbes'a ait birçok orijinal el yazmasını buldu. 1881'de Kiel Üniversitesi'nde felsefe doçenti oldu. 1896'da Hobbes'un yaşamı ve görüşleri üzerine bir monografi yayımladı. 1921'de Kiel Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü oldu. G.Simmel, W.Sombart ve M.Weber ile birlikte kurduğu Alman Sosyoloji Derneği'nin 1909-1933 arasında başkanlığını yaptı. Nasyonal Sosyalistler'e karşı tavır alması nedeniyle Hitler tarafından 1933'te akademik görevinden alındı.

Tönnies, sosyoloji kavramını sosyal biyoloji, demografi ve sosyal psikolojiyi içeren geniş anlamda sosyoloji ve toplumsal ilişkilerin, grupların, normların ve değerlerin incelenmesini içeren dar anlamda sosyoloji olmak üzere ikiye ayırmıştır. Dar anlamda sosyolojiyi de, temel kavramlardan oluşan bir sistem olan kuramsal sosyoloji, kuramsal sosyolojinin kavramlarını toplumun kökenini ve gelişimini anlamada kullanan tümdengelimci bir disiplin olarak uygulamalı sosyoloji ve sosyolojik araştırmalar olarak ampirik sosyoloji olmak üzere üç bölüme ayırmıştır.

Tönnies'in sosyoloji kuramının temelinde irade kavramı yer alır. Toplumsal varlıklar olarak tanımladığı tüm toplumsal etkileşimler ve gruplar, insan düşüncesinin ve iradesinin ürünüdürler. Tönnies'in toplumsal varlık sınıflaması, toplumsal birliktelikler,

toplumsal korporasyonlar ve toplumsal ilişkilerden oluşur. Bunlardan birincisi sınıf ve ulus gibi bireylerin katılımından bağımsız olarak var olan kendiliğinden gruplar, ikincisi ise o grubu temsil eden araçların aracılığıyla eyleme geçen gruplardır. Üçüncüsü hem gruba katılanlar hem de grubun dışındakiler tarafından tanınan, onaylanan ve amaçlanan belirli yükümlülükleri ve hakları içermektedir.

Tönnies toplumsal yaşamın merkezinde gördüğü iradeyi "doğal irade" *(Wesenwille)* ve "rasyonal seçme iradesi" *(Kürwille)* olmak üzere iki tipe ayırır. Bu iki tür irade tipi toplumsal varlıklara uygulandığında, doğal iradenin üstün olduğu "topluluk" *(Gemeinschaft)* ve rasyonal seçme iradesinin üstün olduğu "toplum"dan *(Gesellschaft)* oluşan iki ayrı toplumsal varlık türü ortaya çıkar. Topluluk, alışkanlıklardan, ortak inançlardan ve geleneklerden kaynaklanır ve üyeleri arasında doğal, kendiliğinden, içgüdüsel, yakın ve kişisel bağlar vardır. Aile, akrabalık grupları, dinsel gruplar, klanlar, köylü toplulukları bu türe girerler. Toplum ise bireysel çıkarlara en uygun araçların rasyonel seçimleriyle oluşturulan, sözleşmeli, kişisel olmayan, gönüllü ve yapay bağlardan oluşur. Sözleşmeli dayanışmalar, ticaret ve değişim ortaklıkları bu türdendir.

Tönnies topluluk ve toplum kuramını, çağdaş toplumun evriminin tarihsel bir çözümlemesini yapmada kavramsal çerçeve olarak kullanmıştır. Ona göre toplumsal evrimde, artan ticarileşmenin yanı sıra, çağdaş devletin ortaya çıkması ve bilimin ilerlemesi sonucu topluluk düzeninden toplum düzenine geçilmiştir.

Tönnies, yaşadığı çağa egemen olan ve toplumu ya bir organizma olarak, ya da sözleşmeye dayalı bir birlik olarak ele alan iki karşıt toplumsal kuramı ve bunların dayalı olduğu Rasyonalizm ve Romantizm gibi düşünce biçimlerini kuramsal sisteminde birleştirmeye çalışmıştır. Birey ve toplum arasındaki ilişkinin bir bölümünün gönüllü olarak yaratıldığını, diğer bölümünün ise bireyin dışında bir gerçeklik olarak var olduğunu ileri sürmüştür.

Tönnies "doğal irade" kavramını A.Schopenhauer'un ve W.Wundt'un, "rasyonel seçme iradesi" kavramını ise T.Hobbes'un görüşlerine dayanarak geliştirmiştir. M.Weber, E.Durkheim ve G.Simmel ile birlikte yeni bir sosyoloji anlayışının gelişmesinde etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Gemeinschaft und Gesellschaft*, 1887, ("Topluluk ve Toplum"); *Thomas Hobbes' Leben und Lehre*, 1896, ("Thomas Hobbes'un Yaşamı ve Öğretisi"); *Kritik der öffentlichen Meinung*, 1922, ("Kamuoyunun Eleştirisi"); *Einführung in die Soziologie*, 1931, ("Sosyolojiye Giriş"); *Geist der Neuzeit*, 1935, ("Çağdaş Zamanın Ruhu").

- **BAKINIZ:** DURKHEIM, HOBBES, SCHOPENHAUER, SIMMEL, M.WEBER, WUNDT.

TÖR, Vedat Nedim
(1897-1985)

Türk, iktisatçı ve yazar. *Kadro* dergisinin kurucularındandır.

İstanbul'da doğdu, 8 Nisan 1985'te aynı kentte öldü. 1916'da Galatasaray Sultanisi'ni bitirdi. Yükseköğrenimini Berlin Üniversitesi'nde tamamladı ve iktisat doktoru oldu. 1919'da Berlin'de çıkarılmakta olan sol eğilimli *Kurtuluş* dergisinde iktisatla ilgili yazılar yazdı. Yurda döndükten sonra *Aydınlık* dergisi çevresindeki sol harekete katıldı.1927'de gizli Türkiye Komünist Partisi'nin yöneticilerinden olduğu savıyla tutuklanarak yargılandı ve dört ay hüküm giydi.

Cezasını tamamladıktan sonra Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakınlaşma gösterdi. 1929-1933 arası Ticaret Bakanlığı'na bağlı Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti merkez müdürlüğü, 1933-1937 arası matbuat umum müdürlüğü, turizm müdürlüğü, 1938-1944 arası Ankara Radyosu müdürlüğü yaptı. Bundan sonra uzun süre Yapı ve Kredi Bankası'nın kültür danışmanlığında bulundu.

1930'larda çeşitli yayın organlarında çıkan iktisat yazılarıyla dikkati çeken Vedat Nedim Tör, 1932-1934 arasında *Kadro* dergisinin yayımına katıldı. 1943'te *Hep Bu Topraktan* dergisini, daha sonra Yapı ve Kredi Bankası adına *Doğan Kardeş*, *Aile Dergisi* ve *Sanat Dünyamız* adlı dergileri çıkardı. *İşsizler, Üç Kişi Arasında, Kör, Hayvan Fikri Yedi, Değişen Adam, Kadın Polis Olursa, İmralının İnsanları, Hep ve Hiç, Siyah-Beyaz, Aşağıdan Yukarı* ve *Sahte Kahramanlar* başta olmak üzere yirmiye yakın tiyatro oyunu da yazdı.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Üç Kişi Arasında*, 1938; *Kör*, 1939; *Değişen Adam*, 1941; *İmralının İnsanları*, 1940. **Roman:** *Resim Öğretmeni*, 1943. **Deneme İnceleme:** *Değişen Adam*, 1941; *Kemalizmin Dramı*, 1980; *Atatürk Olmasaydı*, 1982. **Anı:** *Yıllar Böyle Geçti*, 1976.

- **BAKINIZ:** AYDEMİR, B.BELGE, Y.K.KARAOSMANOĞLU. TÖKİN.

TÖRE, Abdülkadir
(1873-1946)

Kaşgar asıllı Türk müzik kuramcısı, besteci. Türk müziğinin perde sistemini yeni bir anlayışla incelemiştir.

Kaşgar'da doğdu, 27 Ağustos 1946'da İstanbul'da öldü. 1873'te, Kaşgar Devleti'nin İstanbul elçisi olan Seyyid Yakub Han'ın oğludur. 1882'de annesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. Ortaöğrenimini tamamlayıp Mekteb-i Mülkiye'ye girdi, iki yıl devam edip ayrıldı. Dahiliye ve Hariciye nezaretlerinde memur olarak çalışıp emekli oldu.

Müziğe on iki yaşında Kanunî Halid Bey'den (1853-1920) kanun dersi alarak başladı. Hacı Nafiz Bey'den (1849-1898) durak ve ilahiler, Seyyid Nizam

Dergâhı zakirbaşısı Hoca Fehmi Efendi'den (?-1935) makam ve usül öğrendi, Hacı Kiramî Efendi'den de (1840-1909) birkaç fasıl meşk etti. Tatyos Efendi ile Kemanî Kirkor'dan keman dersleri alırken, bir yandan da Albert Braun'dan Batı müziğindeki keman tekniğini öğrendi. Bundan sonra kuramcılık, bestecilik ve öğretmenliğe yöneldi. Türk müziğinin ses sistemi, makam ve usülleri üstünde çalıştı. Klasik yapıtlarla dinsel yapıtların notalarını toplamaya başladı. Darülelhan'ın kuruluş çalışmalarına katıldı, ders verdi, Tamburî Cemil'in ölümü üzerine de başsazendeliğe getirildi. 1918'de Gülşen-i Musiki adlı özel bir müzik okulu açtı, pek çok öğrenci yetiştirdi. İstanbul' daki okulların müzik müfettişliğinde de bulundu. Son görevi Darüşşafaka'da müzik öğretmenliğiydi.

Töre Türk müziğinin ses sistemine eğilen ilk 20.yy kuramcılarındandır. 1913'te yayımlanan *Usûl-u Talim-i Keman* adlı kitabında, bir oktavda 24 aralık bulunduğu görüşünü ortaya atmıştır. 24 perdeli sistem üstündeki çalışmalar Töre'den önce başka müzikçilerce başlatılmışsa da, söz konusu görüşün yazılı bir kaynağa yansıması ilk kez onun kitabıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra 25 perdeye karşılık 24 aralığın yetersiz kaldığı kanısına vararak, 41 aralıklı yeni bir sistem üstünde çalışmaya başlamıştır. Ancak bu konudaki araştırmalarının sonuçlarını yayımlama olanağını bulamamış, çalışmaları ölümünden sonra öğrencilerinden kuramcı ve besteci M.Ekrem Karadeniz (1904-1981) tarafından açıklanmıştır. Karadeniz, iki ses daha ekleyip perde sayısını 43'e yükseltmiş ve sistemi *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları* adlı ve ancak ölümünden sonra yayımlanan kitabıyla ortaya çıkarmıştır.

Töre'nin, Türk müziğinin sorunlarına yaklaşımı Rauf Yekta, Suphi Ezgi ve H.Sadettin Arel'inkilerden farklı bir bakış getirmiştir. Önerdiği ses sistemine uygun olarak makamları yeniden tanımlamış, makamlarla usüllerin seyir özellikleri üstüne yeni bilgiler vermiştir. Bu sistemde, Ezgi ile Arel'in Batı müziğindeki do majör gamından esinlenerek ana makam diye kabul ettikleri çargâh yerine ana dizi olarak rast benimsenmiş, sekizli'nin ana sesleri rast (sol), dügâh, segâh, çargâh, neva, hüseynî, acem, gerdaniye (sol) biçiminde gösterilmiştir. Makamlar, Batı müziğinde olduğu gibi dörtlü ve beşlilerin birbirlerine bağlanması yerine, giriş ve karar perdelerinin belirlenmesi, iniş ve çıkış seyirlerinin ayrıntılarıyla gösterilmesi, perdelerle aralıkların belirtilmesi, ikili, üçlü, dörtlü, beşli aralıklardan hangilerinin ilgili makamda daha çok kullanıldıklarına bakılması ve o makama özgü duygu çeşnisinin de göz önüne alınmasıyla tanımlanmıştır. Bu anlayış eski edvar kitaplarında kullanılagelen genel makam tanımına karşı çıkmadan, onu yeni bilgi ve araştırmalarla geliştirmeye yönelik bir çabanın ürünü olarak görülebilir. Bu bakımdan da, Rauf Yekta-Ezgi-Arel çizgisinin müzikolojideki Batıcılık'ına karşı, Töre ile Karadeniz daha gelenekçi bir çizgiyi sürdürmüşlerdir.

Töre, zamanında bir kuramcı olarak yeterince değerlendirilememiştir. İki yüz dolayında yapıtı olduğu söylenir. Ancak bestelediği parçaların tamamı yayımlanmadığından yapıtları yaygınlık kazanmamıştır. Özel koleksiyonu dinsel ve din dışı Türk müziğinin zengin nota koleksiyonlarından biridir. Bozulmaya uğramış birçok yapıtın en doğru biçiminin bu koleksiyonda olduğu ileri sürülmüştür.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Kitap:** *Usûl-u Talim-i Keman*, 1913. **Beste:** *Bestenigâr Durak; İlâhiler; Şevk-u Tarab Fasıl; Şarkılar.*

TRACY, Spencer
(1900-1967)

ABD'li sinema oyuncusu. Yarattığı kişilerin iç dünyalarını yansıtmaktaki üstün başarısıyla ün kazanmıştır.

Kuramsal çalışmaları

5 Nisan 1900'de ABD'de, Milwaukee'de doğdu, 10 Haziran 1967'de Hollywood'da öldü. I.Dünya Savaşı'nda, 1917'de, öğrenimini yarıda bırakarak donanmaya katıldı. Savaştan sonra öğrenimini sürdürürken bir okul oyununda gösterdiği üstün başarı onu oyunculuğa yöneltti. 1922'de American Academy of Dramatic Arts'a girdi ve aynı yıl Broadway'de sahneye çıktı. 1930'dan sonra başrollerde görülmeye başladı. Oyun gücü John Ford'un dikkatini çekince, onun *Up the River* ("Nehir Yukarı") adlı filminde oynayarak sinemaya geçti.

Hollywood ölçülerine göre yakışıklı sayılmadığı için önceleri "sert erkek" rollerinde gözüktü. Ama kısa zamanda yalın, sıcak ve doğal oyunuyla hem izleyiciler, hem de eleştirmenlerce beğenildi. 1935'ten sonra bir çıkış yaparak önemli başrollerde oynamaya başladı. Bu dönem filmlerinden *Captains Courageous*'la (Kahraman Kaptanlar) 1937'de, *Boys Town*'la (Yarının Gençliği) 1938'de arka arkaya iki kez Oscar kazandı. Ayrıca bu ödüle yedi kez de aday gösterildi.

1942'de tanıştığı oyuncu Katherine Hepburn'le, ölümüne değin sürecek bir aşk yaşadı. Koyu bir Katolik olduğu için 1923'te evlendiği eşinden boşanamayan Tracy'nin Hepburn'le ilişkisi, skandal peşinde koşan magazin basınının bile saygı duyduğu destansı bir aşk oldu. 1960'ların başlarında Tracy bir akciğer hastalığı yüzünden sinemayı bıraktığında Hepburn da onun yanında bulunabilmek için film çalışmalarını bıraktı. İkisi birlikte yıllar sonra *Guess Who's Coming to Dinner*'la (Beklenmeyen Misafir) sinemaya döndüler. Tracy devam eden hastalığının verdiği acılara katlanarak çekimlere katıldı, film tamamlandıktan birkaç hafta sonra öldü.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Up the River* 1930, ("Nehir Yukarı"); *Goldie*, 1931; *The Power and the Glory*, 1933, ("Güç ve Zafer"); *Fury*, 1936, (Öfke); *San Francisco*, 1936, (San Francisco); *Captains Courageous*, 1937; (Kahraman Kaptanlar); *Boys in Town*, 1938, (Yarının Gençliği); *Nortwest Passage*, 1940, (Kuzey Geçidi); *Dr.Jekyll and Mr.Hyde*, 1941, ("İki Ruhlu Adam); *Tortilla Flat*, 1942, (Yukarı Mahalle); *State of the Union*, 1948, (Aday); *Adam's Rib*, 1949, (Ademin Kaburga Kemiği); *Father of the Bride*, 1950, (Gelinin Babası); *Bad Day at Black Rock*, 1955, (Kasabanın Sırrı); *The Old Man and the Sea*, 1958, (İhtiyar Adam ve Deniz); *Inherit the Wind*, 1960, (Rüzgârın Mirası); *Judgement at Nuremberg*, 1961, (Nuremberg Duruşmaları); *Guess Who's Coming to Dinner*, 1967, (Beklenmeyen Misafir).

TRAIANUS
(53-117)

Roma imparatoru. Roma topraklarını en geniş sınırına ulaştırmıştır.

Marcus Ulpius Traianus 15 Eylül 53'te Güney İspanya'da İtalica'da doğdu, 8/9 Ağustos 117'de Anadolu'nun güney kıyısındaki Selinus'ta (bugün Selindi) öldü. Yukarı Almanya'daki bir ayaklanmanın bastırılmasında oynadığı rolden ötürü 91'de konsüllüğe getirildi. Ren orduları komutanı iken, Domitianus'un öldürülmesiyle 96'da imparator ilan edilen Nerva'ya sınır ordularının gösterdiği tepkinin bir sonucu olarak imparator vârisi seçildi. Onun ölümü üzerine 27/28 Ocak 98'de İtalya doğumlu olmayan ilk imparator olarak başa geçti.

Bir yıl kadar orduların düzenlenmesiyle uğraştıktan sonra 99'da Roma'ya geldi. Augustus'tan beri izlenen Roma sınırları dışına taşmama siyasetini bırakarak zengin altın madeni ve tuz yataklarının bulunduğu Dacia (bugün Romanya'da) topraklarına sefer açtı. 101-102 ve 105-106 yıllarında yapılan seferler sonunda bu bölgede Romalı nüfus yerleştirme yoluyla Latinleştirme sürecini başlattı. 114'te doğudaki başlıca rakip güç olan Persler'in de göz diktiği Doğu Anadolu'yu ve Güneybatı Kafkasya'yı ele geçirdi. Ertesi yıl burayı olası bir saldırıya karşı savunmak amacıyla Yukarı Mezopotamya'ya girdi ve güneye doğru ilerleyerek Hürmüz Körfezi'ne kadar indi. Ancak işgal edilen topraklarda ayaklanmalar baş göstermesi ve Yahudiler ile putperestler arasında çatışmalar başlaması üzerine geri dönmek zorunda kaldı. Düzeni sağlayarak yeniden savaşa girmek istediği bir sırada öldü. Yerine geçen yeğeni Hadrianus, Persler'le barış yaparak Arabistan dışındaki bütün doğu eyaletlerinden çekildi.

Traianus, Domitianus'un despotik yönetimine tepki olarak Senato ile uyumlu bir siyaset izledi. Başta Roma olmak üzere imparatorluğun çeşitli yörelerinde büyük kamu yatırımlarına girişti. Meydana getirdiği yapıtlar arasında tapınak, salon, kütüphane ve dükkânlarla çevrili büyük pazar yerleri önemli bir yer tutar.

• BAKINIZ: HADRIANUS.

TRAKL, Georg
(1887-1914)

Avusturyalı şair. Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) akımı doğrultusundaki şiirleriyle tanınmıştır.

3 Şubat 1887'de Salzburg'da doğdu, 3 Kasım 1914'te Krakovi'de öldü. Viyana'da eczacılık eğitimi gördü. 1912'de askeri eczacı olarak Innsbruck'ta çalışmaya başladı. Bu arada uyuşturucu ilaçlara alıştı. I.Dünya Savaşı'nın bütün hızıyla sürdüğü bir sırada bir hastanede yaşamına son verdi.

Trakl'ın yapıtlarında Fransız simgeci (sembolist) şairlerinden Verlaine, Rimbaud ve Baudelaire ile Avusturyalı Hofmannsthal'in etkileri sezilir. İnce bir duyarlık ve özgün imgelerle ördüğü şiirlerinde hüzün ve kendinin temel insansal durum olarak kabul ettiği yalnızlık egemendir.

Geç dönemindeki yapıtlarında bu hüzün ve umutsuzluk I.Dünya Savaşı'nın etkisiyle daha da yoğunlaşmıştır. Bu şiirlerinin tipik özelliği, sık sık kullandığı dışavurumcu benzetmeler ve kıyamet gününe ilişkin alegorik anlatımlardır. Böylelikle tüm şiirlerini kaplayan yoğun hüzün ve umutsuzluğun ardında, dinsel bir temel varlığını duyurur. Bu dönem şiirlerinde Alman şair Hölderlin'in de etkileri görülür. Trakl son şiiri olan "Grodek"te savaşın anlamsızlığını ve savaşta insanların çektikleri acıları çok güçlü bir biçimde dile getirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Gedichte*, 1913, ("Şiirler"); *Sebastian im Traum*, 1914, ("Sebastian Düşler İçinde"); *Dichtungen*, (ö.s.) 1917, ("Şiirler").

TRAVEN, B.
(1890-1969)

Uyruğu bilinmeyen yazar. Kendi deneyimlerinden yola çıkarak, acımasız bir çıkar dünyasında yoksulluk içinde yaşam mücadelesi veren insanları yansıtmıştır.

5 Mart 1890'da Chicago'da doğdu, 26 Mart 1969'da Mexico City'de öldü. Asıl adı Berick Traven Torsvan'dır. Kendi kendini yetiştirdi, denizcilik, pamuk işçiliği, altın arayıcılığı, sığır çobanlığı dahil, değişik işler yaptı. Uzun süre Latin Amerika'da, 1914'ten sonra özellikle Meksika'da yaşadı. Kimliğini ölene değin büyük bir titizlikle saklı tuttu. Bir ara Norveçli, daha sonra geçmişi karanlık bir Danimarkalı olduğu ileri sürüldü. İnzivaya çekilmiş ABD'li bir denizci olduğu, Bavyera'dan göç ettiği ve soylu bir Alman ailesinden geldiği söylendi. 1928'de ünlü *Life* dergisi onun kimliğini keşfedip yaşamındaki gizi ortaya çıkarana beş bin dolar ödül vereceğini ilan etti. Ama Traven 1966'da yaptığı ilk basın toplantısında bile kim olduğunu açıklamadı. Almanca yazdığı için Alman asıllı olduğu sanılmaktadır.

Traven yaşamlarını sürdürebilmek için kapitalist düzende, yöneticilerin insan gücünü aşan isteklerini yerine getirmeye çabalayan köylüleri, yoksulluğu ve ölümü kendi gözlemlerinden yola çıkarak büyük bir ustalıkla işlemiştir. *Das Totenschiff* (Ölüm Gemisi) adlı romanında, anlamsız bürokratik engeller nedeniyle kimliksiz kalan bir denizcinin, bir gemide çok kötü koşullar içinde çalışmasının, giderek zulüm ve baskıya karşı bir yaşam mücadelesine dönüşmesini canlandırmıştır.

Hırs ve aç gözlülüğün anlatıldığı *Der Schatz der Sierra Madre* (Altına Hücum) 1948'de J.Huston tarafından filme alınmıştır. Yapıtlarını Almanca yazan Traven, insanı olayların içinde, gerçekçi ve eleştirel bir yaklaşımla yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Die Baumwollpflücker*, 1926, (Pamuk İşçileri); *Das Totenschiff*, 1926, (Ölüm Gemisi, 1970); *Der Schatz der Sierra Madre*, 1927, (Altına Hücum); *Die Brücke im Dschungel*, 1929, ("Cangıldaki Köprü"); *Der Karren*, 1930, ("Araba").

TREITSCHKE, Heinrich von
(1834-1896)

Alman, tarihçi. Prusya önderliğinde güçlü bir Almanya'nın kurulması gerektiğini savunmuş, 19.yy Alman tarihi üzerine bir kitap yazmıştır.

15 Eylül 1834'te Dresden'de (bugün DAC'de) doğdu, 28 Nisan 1896'da Berlin'de öldü. Muhafazakâr görüşlü bir generalin oğluydu. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra, 1851-1854 arasında Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde tarih öğrenimi gördü. 1859-1874 arasında Leipzig, Freiburg, Kiel ve Heidelberg üniversitelerinde profesör olarak tarih ve siyaset dersleri verdi. Alman Birliği'nin Prusya'nın önderlik edeceği anayasal bir monarşi yönetimi altında gerçekleşmesi gerektiğini savunmadaki kararlılığı 1886'da *Preussische Jahrbücher*'in (Prusya Yıllıkları) başına getirilmesine yardımcı oldu.

1871'de İmparatorluk Meclisi'ne seçildikten sonra zamanla anayasacı görüşlerini terkederek, devletin uyruklarının yaşamlarının merkezinde yer alması ve parlamento denetimine tabi olmayan otoriter yöneticilerce yönetilmesi gerektiğini savunan muhafazakâr görüşler edindi. 1879'da ulusal liberal gruptan ayrıldıktan sonra 1884'e değin mecliste bağımsız milletvekili olarak etkinlik gösterdi.

1874'te Berlin Üniversitesi'ne profesör olarak atanan Treitschke 1886'da Ranke'nin ölümünden sonra Prusya resmi tarihçiliğine getirildi. 1879-1894 arasında yayımladığı *Deutsche Geschichte im 19.Jahrhundert*'te ("19.yy'da Alman Tarihi") I.Napoléon döneminden 1848'e değin Alman tarihini ele aldı. Kitapta tarihin başlıca konusunun, yönetim biçimleriyle yönetilen toplulukların yaşam anlayışları arasındaki bağlantı ve uygunluğu açıklamak olduğunu, tarihin yalnızca olayların doğuş ve gelişimini değil, toplumun kültür, sanat ve bilim alanlarındaki başarılarını da incelemesi gerektiğini vurgulayan tarih anlayışını sergiledi. Almanya'nın Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun gerçek mirasçısı olduğu ve büyük bir kolonici güç durumuna gelmesi gerektiği doğrultusundaki görüşleri döneminde yaygın bir kabul gördü. Ölümünden sonra, Alman tarihçilerinin Ranke'nin tarih anlayışının etkisi altına girmeleri nedeniyle unutulan görüşleri, 20.yy'da Naziler tarafından milliyetçi ideolojinin temellerini oluşturmada kullanıldı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Gesellschaftswissenschaft*, 1859, ("Toplum Bilimi"); *Bundesstaat und Einsheitsstaat*, 1863-1864, ("Federal Devlet ve Merkezi Devlet"); *Deutsche Geschichte im 19.Jahrhundert*, 5 cilt, 1879-1894, (19.yy'da Alman Tarihi"); *Historische und politische Aufsätze*,(ö.s.), 4 cilt, 1896, ("Tarihsel ve Siyasi Makaleler").

• **BAKINIZ:** MOMMSEN, RANKE.

TRENTIN, Pierre
(1944)

Fransız, bisikletçi. Olimpiyat ve dünya şampiyonlukları ile bisiklet dünyasının en büyük adlarından biri sayılmıştır.

15 Mayıs 1944'te Créteil'de doğdu. Bisiklet sporuna on dört yaşında başladı. İlk önemli yarışı 1961'de katıldığı "Dunlop" oldu. 1963 ve 1965 yıllarında Fransa şampiyonu oldu. 1964'te viteste dünya şampiyonluğunu kazanması Trentin'in adının duyulmasını sağladı. 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda güçlü rakiplerle yarıştı, Sercu ile Petenelli'nin ardından bronz madalya kazandı. 1968 Meksika Olimpiyat Oyunları'nda ise 1000 m saate karşı yarışında 1.03.90 ile dünyanın en iyi derecesini yaptı. Bu yarışta Danimarkalı Fredborg ile Polonyalı Kierzkowski'yi geçip altın madalya kazanan Trentin, 1000 m hız yarışında ise Morelon ve Turuni'nin ardından bronz madalya aldı. Tandemde (İkili) Morelon ile altın madalya kazanan bisikletçi, 1969-1974 yıllarında da dünya şampiyonluklarını kazandı. 1975'te dünya dördüncüsü oldu.

TREVITHICK, Richard
(1771-1833)

İngiliz, mühendis ve mucit. Buhar makinesinin demiryolu taşımacılığına uygulanmasının öncülerindendir.

13 Nisan 1771'de Cornwall bölgesindeki Illogan'da doğdu, 22 Nisan 1833'te Kent bölgesindeki Dartford'da öldü. Babasının yöneticilik yaptığı Cornwall kömür ocaklarında kullanılan çeşitli makinelere genç yaşlardan başlayarak ilgi duyan Trevithick daha 19 yaşındayken ve belirli bir öğrenim görmeden maden ocaklarında mühendis olarak çalışmaya başladı. 1797'de yüksek basınçlı buhar makinesini geliştirdi. 1801-1808 arasında buluşunu vagon çekme aygıtlarına uyguladı. Buluşunun üretimi için 1808'de kurduğu şirketin iflasının ardından 1816'da Peru'ya yerleşti. On yıl kadar bu ülkedeki çeşitli maden ocaklarında mühendis olarak çalıştıktan sonra 1827'de ülkesine dönen Trevithick, buluşundan başkaları büyük servetler kazanırken yoksulluk ve yalnızlık içinde öldü.

T.Newcomen'ın 1700'lerin başında buhar makinesini geliştirmesinden sonra, 1769'da J.Watt 3 kat daha fazla basınç elde etmeyi başardığı alçak basınçlı buhar makinesini üretmiş, 1770'lerde de Fransız mühendis J.Cugnot bu makinelerin taşıtlara uygulanmasına öncülük etmişti. Trevithick, 1797'de santimetre kare başına 10 Kg'lık basınç üretebilen kazanının ısıtılmasında buhardan da yararlanılan yüksek basınçlı buhar makinesini geliştirdi. Su pompalama ve cevher çıkarma işlerinde kullanılan makinesini, 1801'de, raylar üzerinde kayan vagonların çekilmesi

işlemine uyguladı, 1803'te de saatte 10 km'lik bir hıza ulaşan bir çekici aracın patentini aldı.

Trevithick'in 1804'te geliştirdiği ve 10 ton cevher ile 70 işçi taşıyabilen çekici aracı, ilk lokomotif sayılır. Benzer türden ikinci bir lokomotifi 1805'te Gateshead'de uygulamaya sokan Trevithick, 1808'de de üçüncü lokomotifiyle Londra sokaklarında yolcu taşıyarak gösteri seferleri düzenledi. Ancak o dönemde kullanılan metal raylar lokomotifin ağırlığına dayanacak nitelikte olmadığından, bu teknik başarısını ticari başarıya dönüştüremedi. Demiryolu taşımacılığının yaygınlaşması ise, İngiliz mucit G.Stephenson'un 1815 sonrasındaki çalışmalarıyla olanaklı duruma geldi.

• BAKINIZ: O.EVANS, NEWCOMEN, STEPHENSON, WATT.

TRIEPEL, Heinrich
(1868-1946)

Alman, hukukçu. Devletler hukukunda iradeci yaklaşımın en önemli temsilcilerindendir.

12 Şubat 1868'de Leipzig'de doğdu, 23 Kasım 1946'da Obergrainau'da öldü. 1899'dan sonra Leipzig, Tübingen, Kiel ve Berlin üniversitelerinde profesörlük yaptı.

Triepel'in 1899'da yayımladığı *Völkerrecht und Landesrecht*'te ("Kamu Hukuku ve Devletler Hukuku") ortaya attığı bileşik irade *(Vereinbarung)* kavramı, devletler hukukunun dayanağını irade ile açıklamaya çalışan kuramlar arasında özel bir öneme sahiptir. Triepel'e göre, devletler hukukunun kaynağı, çeşitli devletlerin bileşik iradesidir. Ancak, bileşik irade ürünü olan bir devletler hukuku kuralının, bu bileşik iradeye katılmayan devletlere uygulanması ve onlar üzerinde bağlayıcılığı olması olanaklı değildir. Öte yandan, bütün devletlerin katıldığı bir bileşik iradenin varlığını kanıtlamak olanağı olmadığından, bütün devletlere uygulanabilir genel bir devletler hukukunun varlığından da söz edilemez.

Triepel'in bileşik irade kuramının bağlayıcılık özelliğinin belirsiz kalması nedeniyle, Anzilotti ve Karl Strupp gibi hukukçular iradeci görüşün temsilciliğini sürdürmekle birlikte, devletlerin yaptıkları antlaşmalara uymalarını "ahde vefa" *(pacta sunt servanda)* ilkesine bağlamışlardır.

Triepel, iradeci görüşlerinden ve bileşik irade kuramından yola çıkarak devletler hukuku ile iç hukuk arasındaki ilişki sorununa, bu iki hukuk sisteminin ayrı ve birbirlerinden bağımsız olduğunu savunarak yaklaşmıştır. Triepel'e göre, iç hukuk devletin tek yanlı iradesinin, devletler hukuku ise bileşik iradenin bir sonucudur. İç hukukta devletle bireyler arasında bir tabiyet ilişkisi, devletler hukukunda devletler arasında bir eşitlik ilişkisi vardır. Bu nedenle de, bu iki hukuk sistemi hem düzenledikleri toplumsal ilişkiler hem de kaynakları açısından farklıdır. İki hukuk sisteminin birbirlerinden ayrı ve bağımsız olduğu biçimindeki ikici (dualist) yaklaşım, diğer iradeci hukukçular tarafından geliştirilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Völkerrecht und Landesrecht*, 1899, ("Kamu Hukuku ve Devletler Hukuku"); *Staatsrecht und Politik*, 1927, ("Devletler Hukuku ve Siyaset"); *Die Staatsverfassung und die politische Parteien*, 1930, ("Anayasa ve Siyasal Partiler"); *Die Hegemonie*, 1938, ("Hegemonya"); *Vom Stil des Rechts*, 1947, ("Hukukun Tarzı").

• BAKINIZ: ANZILOTTI.

TRISTANO, Lennie
(1919-1978)

ABD'li caz piyanisti ve besteci. Cazın önde gelen kuramcılarındandır.

Leonard Joseph Tristano 19 Mart 1919'da Chicago'da doğdu, 1978'de öldü. Gözleri doğuştan zayıftı. 1928'de görme yeteneğini tümüyle yitirmesine karşın, müzik öğrenimi gördü. Oldukça uzun süren bu eğitimi sırasında daha on iki yaşındayken gece kulüplerinde piyano çalmaya başladı. Kendi kurduğu *Dixieland* grubunda klarnet, Chicago'daki çeşitli gruplarda tenor saksofon ve klarnet çaldı.

1946'da Chubby Jackson'ın (1918) yönlendirmesiyle New York'a geldi. Bunu izleyen beş yıl boyunca, kendi kurduğu küçük gruplarla caz doğaçlamasının armonik ufuklarını genişleten başarılı çalışmalar yaptı. Lee Konitz (1927), Warne Marsh (1927), Billy Bauer (1915) gibi ünlü cazcılar yetiştirdi. 1951'de New School of Music adında bir özel müzik okulu kurdu. Bu tarihten sonra, olanak buldukça katıldığı kulüp çalışmaları ve konserler dışında, temel olarak öğretmenliğe ağırlık verdi. Kendini izleyen birçok genç cazcının yetişmesine katkıda bulundu. Çeşitli dergilerde sert ve keskin bir dille caz üstüne yazılar yayımladı. 1958-1959 yıllarında New York'ta, Konitz ve W.Marsh'ın da yer aldığı beşlisiyle çaldı.

Tümüyle alışılmışın dışındaki doğaçlamalarıyla ilginç bir müzikçi olan Tristano'nun besteleri derinlemesine ve karmaşık armonik araştırmaların ürünüdür. Eğitiminin temelini oluşturan klasik müzik etkisiyle caz için geliştirmiş olduğu zengin armonik kuramların cazı sıcak havasından uzaklaştırıp, ona entelektüel bir soğukluk getirdiğini ileri süren eleştirmenler de vardır.

• YAPITLAR (başlıca): Albüm: *Cool and Quiet; The Jazz Keyboard; Advance Guard of the Forties; Modern Jazz Piano; Four Views, Metronom All Stars* (Lee Konitz ile).

Cool Caz

İngilizce'de anlamı "serin" olmakla birlikte, günlük dilde rahat, saygıdeğer, anlayışlı, soğukkanlı gibi kavramların yerine de kullanılan cool sözcüğünün caza girişi, cazda bebop'a özgü sinirli, huzursuz ve gerilimli havanın, yerini yavaş yavaş daha rahat, sakin ve dengeli bir üsluba bırakmasıyla oldu. Bu eğilim ilk kez, 1945'te Charlie Parker* beşlisinde çalan trompetçi Miles Davis'in* Dizzie Gillespie* etkileri taşıyan, ama ondan farklı bir havası olan doğaçlamalarında görüldü. Gillespie'nin sıcak ve yırtıcı üfleyişine karşılık Davis trompetini daha içe dönük, heyecansız ve soğukkanlı bir tarzda çalmaktaydı. Bunu gene Gillespie'nin orkestrasında çalan ve daha sonra Modern Jazz Quartet'in* kurucuları arasında yer alacak olan John Lewis'in piyano doğaçlamaları ile Tadd Dameron'un yaptığı düzenlemeler izledi.

Cool caz anlayışı 1950'lerin ilk yarısında yapılan hemen hemen tüm caz çalışmalarına egemen oldu. Ancak en güçlü anlatımını, ilk oluştuğu sıralarda, 1948'de bir araya gelen ve Gerry Mulligan (1927), John Lewis (1920) ve Gil Evans'ın (1912) düzenlemelerini seslendiren Miles Davis-Capitol Orkestrası'nın müziğinde buldu. Tenor saksofoncu Stan Getz (1927), tromboncu Bobby Brookmeyer (1929) ve alto saksafoncu Paul Desmond'un (1924) kurup yönettikleri gruplar cool caz'ın öbür önemli temsilcileri oldular. Lennie Tristano ise gerek müziği, gerek düşünceleriyle cool caz'ın kuramsal temelini attı.

Daha önceki caz biçimlerinde, doğaçlamalarda genellikle ritmik altyapıdaki her vuruşun üstüne bir ses yerleştirerek oluşturulan sıkışık ezgiler, cool caz ile birlikte yerlerini, gerektiğinde parçanın temel ritminin gerisinde kalabilen, ama daha ilginç ve güçlü ezgilere bıraktılar. Çalgıların daha temiz ve kuru bir sesle, titreştirmelerden ve iniş çıkışlardan arınmış bir tarzda çalındığı cool caz, daha önceki "sıcak" caz akımlarının çoğunlukla duygusal, coşkulu anlatımları karşısında daha entelektüel, duygulardan ve coşkulardan arınmış, soğukkanlı bir anlatım oluşturdu.

TRNKA, Jiří
(1912-1969)

Çek çizgi ve kukla film yönetmeni. Bu konudaki en ünlü ve en yaratıcı sanatçılardan biridir.

24 Şubat 1912'de Pilsen'de doğdu, Prag'da öldü. Küçük yaşta kuklalara ilgi duydu. Açılan bir kukla yarışmasına katıldı ve kazandı. Prag El Sanatları Enstitüsü'ne girdi. Burayı bitirdikten sonra bir kukla tiyatrosu kurdu. Ancak II.Dünya Savaşı'nın başlaması tiyatronun kapanmasına yol açtı. Savaş sırasında çocuk kitapları resimledi, tiyatro dekorları çizdi. Savaştan sonra birkaç arkadaşıyla birlikte Prag Film Stüdyoları'nın canlandırma bölümünü kurdu. Kukla film alanında uzmanlaşarak bu konudaki Çek geleneğini zenginleştirdi. Yirmi yıl boyunca yarattığı kuklalarla ve bu kuklalarla yaptığı filmlerle başlıbaşına bir okul oluşturdu, uluslararası düzeyde pek çok ödül kazandı.

Trnka, resim yapan, heykel yontan, çocuk masalları yazan, dekor çizen çok yönlü bir sanatçıdır. Yarattığı son derece değişik kuklalarla dikkati çekmiştir. Genellikle başları vücutlarına oranla daha büyük ve gözlerinde yoğun bir anlatım bulunan bu kuklalarla çektiği filmlerinde konuya uygun bir atmosfer yaratmıştır. Filmlerinde çoğunlukla kırsal yaşamın uyumu ve bireyin özgürlüğü temalarını işlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Zasadil dědek řepu*, 1945, ("Büyükbaba Pancar Ekiyor"); *Zvířátku a petrovšti*, 1946, ("Hayvanlar ve Haydutlar"); *Dárek*, 1946, ("Armağan"); *Špaliček*, 1947, ("Çek Yılı"); *Cisařův slavik*, 1948, ("İmparatorun Bülbülü"); *Arie prérie*, 1949, ("Çayırın Şarkısı"); *Staré povesti české*, 1953, ("Eski Çek Efsaneleri"); *Dobrý voják Švejk*, 1955, ("Aslan Asker Şvayk"); *Sen noci svatojánské*, 1959, ("Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası"); *Archeděl Gabriel a pani Husa*, 1964, ("Cebrail ile Anne Kaz"); *Ruka*, 1965, ("El").

TROÇKİ, Leon
(1879-1940)

SSCB'li siyaset ve devlet adamı. 1917 Ekim Devrimi'nin önderlerindendir.

26 Ekim 1879'da Güney Ukrayna'nın Kherson bölgesindeki Yanovka köyünde doğdu, 20 Ağustos 1940'ta Meksika'da, Mexico City yakınlarındaki Coyoacán'da öldü. Asıl adı Leon Davidoviç Bronstein' dır. Çiftçilikle uğraşan Yahudi kökenli bir ailenin beşinci çocuğuydu. 1888'de Odessa'ya teyzesinin yanına gönderilerek, Realschule'de öğrenime başladı. Matematik ve edebiyata ilişkin yeteneğiyle dikkati çekmeye başlayan Troçki'nin sosyalist düşünceler ve devrimci etkinliklerle ilk tanışıklığı, 1896'da öğrenimini tamamlamak üzere gittiği Nikolayev'de oldu. Burada Narodnik (halkçı) öğrencilerin oluşturduğu devrimci bir gruba katılan Troçki, bir süre sonra, tanıştığı Aleksandra Lvovna Sokolavskaya'nın etkisiyle Marxist görüşleri benimsedi ve 1897'de Güney Rusya İşçi Birliği adlı gizli bir örgütün kurucuları arasında yer aldı. Ancak örgüt, 1898 başında çar polisince dağıtıldı ve Troçki'nin de dahil olduğu 200 üyesi tutuklandı. Troçki ile Aleksandra 1900'de hapishanede evlendiler ve aynı yıl dört yıl süreyle Doğu Sibirya'ya sürgüne gönderildiler.

Troçki hapislik ve sürgün yıllarında Marx'ın, Engels'in Plehanov'un ve Lenin'in yapıtlarını inceledi; diğer devrimci sürgünlerle ilişki kurdu; Anarşizm' e karşı Sosyalizm'i savunan broşürler yazdı. 1902 yazında, Samara'daki İskra örgütünün yardımıyla ve

Lev Troçki

Troçki takma adını kullandığı sahte bir pasaport ile önce Viyana'ya, ardından da Londra'ya gitti.

Londra'da *İskra* için makaleler yazmaya başlayan Troçki, bir yandan da Brüksel, Liége ve Paris'te seminerler verdi. 1902'de Paris'te tanıştığı Natalya Ivonovna Sedova ile ikinci evliliğini yaptı, ertesi yıl da, *İskra* merkezinin taşındığı Cenevre'ye yerleşti.

► ***Bolşevikler'e katılması***

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) 1903'te Londra'da toplanan II.Kongre'sine katılan Troçki, parti örgütlenmesinin ilkeleri ve parti programı konusunda Lenin'e karşı Martov'un başını çektiği grubun (Menşevikler) önerisini destekledi. Ancak 1904'te, Rusya'daki devrimin niteliğine ilişkin Menşevikler'in görüşlerine de katılmadığı için onlarla ilişkisini kestiğini açıkladı.

"Sürekli devrim" kuramı

1903-1905 arası, Troçki'nin Parvus adıyla tanınan Alman devrimci A.L.Helfond'ın da etkisiyle, "sürekli devrim" kuramını geliştirdiği bir dönem oldu. Bu kurama göre, geri kalmış ülkelerde demokrasinin yolu, yoksul köylülerce desteklenen "proletarya diktatörlüğü" ile açılacak ve bu aşamada da sosyalist görevler gündeme gelecekti. Böylece demokratik devrim ile toplumun sosyalist kuruluşu arasında sürekli bir devrimci gelişme çizgisi bulunacaktı. Sosyalist devrim de kendi iç çelişkileriyle sürekli bir dönüşüm ve gelişme içinde olacak ve bu süreç, toplumun sınıfsız bir nitelik kazanmasına değin sürecekti. Sosyalist devrim ulusal sınırlar içinde başlamasına karşın bu sınırları aşarak dünya çapında gelişecek ve yeni toplum düzeni, ancak sosyalist devrimin tüm dünyada zafere ulaşmasıyla kalıcı olabilecekti.

► ***Dışişleri komiseri olması***

İşçi Temsilcileri Sovyeti'nin başkanı olması

Rusya'da 1905 Devrimi başlayınca, St.Petersburg'a (sonra Petrograd, bugün Leningrad) giden Troçki, yeni kurulmuş olan İşçi Temsilcileri Sovyeti'nin başkanlığına seçilerek, genel grevin yönlendirilmesini üstlendi; halkın çarlık rejimine vergi ödememesi, her yerde Sovyetler kurarak otokrasiye karşı mücadeleye atılması doğrultusunda kararnameler çıkardı. Ancak devrimin yenilgiye uğramasıyla Aralık'ta tutuklandı, bir yıl sonra da yaşam boyu sürgün cezasına çarptırıldı. Hapishanede, "sürekli devrim" kuramının ilk kapsamlı açıklamasını içeren *Itogi i Perspektivy*'yi (Sonuçlar ve Olasılıklar) yazdı.

1907 başında, Doğu Sibirya'daki sürgün yerinden kaçarak Londra'ya gitti. Nisan'da toplanan RSDİP'nin V.Kongre'sine katılarak parti ve devrim konularında Bolşevikler'den ve Menşevikler'den farklı görüşler öne sürdü. Aynı yıl Viyana'ya yerleşerek Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin yayın organları *Neue Zeit* ile *Vorwärts* başta olmak üzere çeşitli dergi ve gazetelere yazılar yazdı. 1908'de *Pravda*'yı (Gerçek) çıkarmaya başladı. 1914'te I.Dünya Savaşı çıkınca önce Zürich'e, sonra da Paris'e sürülen Troçki, savaşa karşı tavır aldı. 1915 Eylül'ünde Zimmerwald'da toplanan savaş karşıtı sosyalistlerin uluslararası konferansına katılarak, Lenin ile birlikte savaş karşıtı devrimcilerin sözcülüğünü yaptı. Bu arada savaşı desteklemeye başlayan Parvus ile tüm bağlarını kopardı. 1916 başında Fransız hükümeti Troçki'yi tutuklayarak İspanya'ya sürdü. Madrid'de de tutuklanan Troçki, Ekim sonunda ABD'ye gönderildi ve 1917 başında New York'a ulaşınca, Buharin ve Kollontay'ın çıkardıkları *Novy Mir* (Yeni Dünya) gazetesinde çalışmaya başladı. Rusya'da 1917 Şubat Devrimi'nin başlaması üzerine, bir gemiyle yola çıktı ancak İngiliz polisince Halifax'ta tutuklanarak savaş tutsakları kampına kondu. Nisan sonunda serbest bırakıldı, Mayıs'ta Petrograd'a ulaştı ve Mezhrayonka adlı grubun önderliğini üstlendi. Petrograd İşçi Sovyeti'nin yürütme kuruluna girdi. Temmuz'da tutuklanan Troçki, Ağustos 1917'de toplanan Bolşevik Partisi (RSDİP-B) VI.Kongre'since, grubuyla birlikte üyeliğe kabul edilerek, Merkez Komite'ye seçildi. Eylül başında serbest bırakılınca da, Petrograd Sovyeti başkanlığına seçildi ve bu kuruluşa bağlı Askeri Devrimci Komite'yi örgütledi. Bolşevikler'in iktidarı ele geçirme zamanının geldiği konusunda Lenin ile birlikte davranan Troçki, Kamenev ile Zinovyev'in karşı çıkmasına karşın, Merkez Komite'yi ikna ettiler. Troçki 7 Kasım'da Petrograd Sovyeti'nde Geçici Hükümet'in dağıtıldığını ve tüm iktidarın Sovyetler'e geçtiğini ilan etti. 8 Kasım 1917'de Lenin'in başkanlığında kurulan Halk Komiserleri Konseyi'nde dışişleri komiserliği görevini üstlendi.

Bolşevikler'in iktidarının önündeki en önemli sorunlardan biri Almanya'yla sürmekte olan savaştı. Lenin, Almanya ile acilen barış imzalanmasını savunurken, Buharin'in başını çektiği "sol komünist" kanat, savaşın "devrimci savaş" olarak sürdürülmesini istiyordu. Troçki ise, Almanya'da devrimin çıkmak üzere olduğunu ve bu gerçekleşene değin dayanılması gerektiğini ileri sürerek "ne savaş, ne barış" tezini Merkez Komite'ye kabul ettirdi ve Aralık'ta Brest-Litovsk'ta başlayan barış görüşmelerini elinden geldiğince uzattı. Ancak 17 Aralık 1917'de Almanlar'ın Rusya'ya karşı büyük bir saldırıya geçtiği gün, "sol komünistler"in oylarıyla, Lenin'in acilen barış tezi karşısında bir oy farkla tezini benimsetmesine karşın, bir gün sonra Lenin'in barış tezini destekleyerek 19 Şubat'ta hükümetin resmen barış görüşmelerine başlamasına olanak sağladı. Dışişleri komiserliğinden istifa ettikten sonra savaş komiserliğini üstlenen Troçki, başkomutan sıfatıyla Kızıl Ordu'yu örgütlemeye girişti.

1919'da da Komintern'in I.Kongre'sinin toplan-

masına öncülük eden ve kuruluş bildirgesini hazırlayan Troçki, İç Savaş sonrasında çalışmalarını ekonominin yönlendirilmesi üzerinde yoğunlaştırdı. 1920-1921 yıllarında parti içinde, sendikaların rolüne ilişkin tartışmada "işçi muhalefeti"ne karşı çıkarak, sendikaların üretici birliklerine dönüştürülmesini, devletin bir parçası durumuna getirilmesini, işçilere zorunlu seferberlik uygulanmasını savunmuşsa da 1921'deki X.Kongre'de, Lenin'in sendikaların devletten bağımsız olması önerisi ve piyasa ilişkilerine ağırlık verilen Yeni İktisat Politikası'na (NEP) geçiş programı benimsendi.

► Troçki, 1922'den başlayarak Politbüro içinde egemen olan Kamenev, Zinovyev ve genel sekreter Stalin'e karşı parti içi demokrasi ve uygulanan iktisat politikaları konularında muhalefet etmeye başladı. 1924 Mayıs'ındaki XIII.Kongre'de "sürekli devrim" kuramına karşı Stalin, "tek ülkede sosyalizm" görüşünü ileri sürdü ve Troçki'yi parti disiplinini bozmakla suçladı. *Pokolenie Oktyabrya* (Ekim Devrimi'nin Öğrettikleri) kitabıyla suçlamaları yanıtlayan Troçki, 1925 başında Merkez Komitece savaş komiserliğinden ve askeri devrimci komite başkanlığından uzaklaştırıldı.

Troçki, örgütlediği "Sol Muhalefet" grubu ile birlikte, parti içi bürokratlaşma olduğunu, yönetimin *kulak*'lara (zengin köylüler) ayrıcalıklar tanıdığını, sanayileşmeyi hızlandıracak politikalar gütmediğini, Çin'de Kuomintang'ı desteklemesinin yanlış olduğunu öne sürerek muhalefetini sürdürdü. 1926'da Kamenev ve Zinovyev'in de Stalin'e muhalefet etmeye başlamaları ve Troçki'ye katılmalarıyla "Birleşik Muhalefet" oluştu. Troçki, 1926 Ekim'inde Politbüro'dan, ertesi yıl da Zinovyev ile birlikte Merkez Komite'den çıkartıldı. 1927'de Ekim Devrimi'nin yıldönümünde, muhalefetin bir karşı gösteri düzenleme girişimi üzerine Zinoyev'le birlikte partiden çıkarıldı. Ocak 1928'de Alma Ata'ya, bir yıl sonra da Türkiye'ye sürgüne gönderildi.

► Büyükada'ya yerleşen Troçki "uluslararası sol muhalefet"i örgütlemek amacıyla *Bulletin Oppozitsiy*'in (Muhalefet Bülteni) yayımlanmasını sağladı. Bu dönemde, Komintern'in Avrupa'da yükselen faşist hareket karşısındaki katı sol politikasını eleştirerek, işçi partileri arasında "Birleşik İşçi Cephesi"nin kurulmasını savundu. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra yeni bir Enternasyonal'in kurulması gerektiğini ilan etti. Aynı yıl Fransa'ya geçti, burada geçirdiği iki yıl boyunca kendisini destekleyen örgütleri yönlendirdi. 1935'ten sonra Komintern'in Faşizm'e karşı izlemeye başladığı "Halk Cephesi" politikasını şiddetle eleştirerek Halk Cephesi'ni sosyalist devrimi engellemeye yönelik bir tehlike olarak değerlendirdi. Faşizm'e karşı işçi-köylü ittifakına dayanan "proletarya diktatörlüğü"ne yönelik mücadele taktikleri önerdi.

Fransız hükümetinin 1935'te ülkeyi terketmesini istemesi üzerine bir süre İsveç'in başkenti Oslo'da yaşayan Troçki, bu devletin de vizesini iptal etmesinden sonra 1937'de Meksika'ya geçti ve Mexico City yakınlarındaki Coyoacán'da, Meksikalı ressam Diego Rivera'nın evine yerleşti. Meksika'daki yılları süresince, yeni komünist partilerinin kurulması ve yönlendirilmesi için çalıştı. 1938'de, IV.Enternasyonal kuruluş kongresinde, Troçki'nin *Can Çekişen Kapitalizm ve Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri* makalesi "Geçiş Talepleri Programı" olarak kabul edildi. 1940 Mayıs'ında evine düzenlenen silahlı bir saldırıdan kurtulan Troçki, 20 Ağustos'ta Ramon Mercader adlı bir İspanyol komünist tarafından öldürüldü.

On yedi yaşından beri sürekli olarak devrimci etkinliklerin içinde yer alan Troçki, önde gelen Marxist kuramcılar arasına girmeyi başarmış, etkileyici kişiliği ve hitabet gücüyle Rusya'da devrimci kuşağın önderlerinden biri durumuna gelmiştir. Yaklaşık 20 yıl sürdürdüğü Stalin ve SSCB yönetimi karşıtı etkinlikleri,yayın ve eylemleriyle bu konularda benzer görüşleri paylaşan değişik sol siyasal kesimlerin sempatisini kazanırken, SSCB yönetimi ve bazı komünist partilerce dünya sosyalist hareketini bölmekle suçlanmıştır.

◄ *Muhalefete başlaması*

• **YAPITLAR (başlıca):** *Naşbi Politiceski Zadaçi*, 1904, ("Siyasi Görevlerimiz"); *Istoria Revolutsiy 1905-1906*, 1907, ("1905-1906 Devrimi Tarihi"); *Naşa Revolutsia*, 1907, ("Bizim Devrimimiz"); *Itogi i Perspektivy*, 1907, (Sonuçlar ve Olasılıklar, 1976); *Terrorizm i Kommunizm*, 1920, ("Terörizm ve Komünizm"); *Mezhda Emperializmom i Revolyutsiey*, 1922, ("Emperyalizm ve Devrim Arasında"); *Voprosy Byta*, 1923, (Sosyalizmin Güncel Meseleleri, 1976); *Literatura i Revolutsiya*, 1923, (Edebiyat ve Devrim, 1976); *Pyat Let Kominterna*, 1924, ("Komüntern'in İlk Beş Yılı"); *Uroki Oktyabrya*, 1924, (Ekim Devriminin Öğrettikleri, 1976); *Novyi Kurs*, 1924, ("Yeni Dönem"); *O Lenine*, 1924, ("Lenin Üzerine"); *Kuda İdet Angliya*, 1925, ("İngiltere Nereye Gidiyor?"); *Ikh moralçi Naşa*, 1925, ("Onların Ahlakı ve Bizimki"); *K Sotsializmyili K Kapitalizmy?*, 1926, ("Sosyalizme mi, Kapitalizme mi Doğru?"); *Moya Zhizn*, 1930, (Hayatım, 1970); *Permanentnaya Revolyutsiya*, 1930, (Sürekli Devrim, 1976); *Istoriya Russkoy Revolyatsiy*, 1931-1933, ("Rus Devrim Tarihi"); *Edinstvennyi Put'*, 1932, (Faşizme Karşı Mücadele, 1977); *Stalinskaya Shkola Falsifikatsii*, 1932, ("Stalin'in Tahrifatçılık Okulu"); *The Third International after Lenin*, 1932, ("Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal"); *Vie de Lénine*, 1936, (Lenin, 1975); *The Revolution Betrayed*, 1937, (İhanete Uğrayan Devrim, 1980).

◄ *Sürgün yılları*

• **KAYNAKLAR:** I.Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921; The Prophet Unarmed: Trotsky, 1921-1929; The Prophet Outcast: Trotsky, 1929-1940*, 1954-1963; B.D.Wolfe, *Three Who Made a Revolution*, 1948; E.V. Wolfenstein, *The Revolutionary Personality: Lenin, Trotsky, Gandhi*, 1967.

• **BAKINIZ:** AKSELROD, BUHARİN, KAMENEV, LENİN, MARTOV, PARVUS, PLEHANOV, STALİN, ZINOVYEV.

TROELTSCH, Ernst
(1865-1923)

Alman, tanrıbilimci ve tarihçi. Hıristiyanlık'tan kaynaklanan bir tarih ve tanrıbilim görüşü geliştirmeye çalışmıştır.

17 Şubat 1865'te Bavyera'da Ausburg'da doğdu, 1 Şubat 1923'te Berlin'de öldü. Ortaöğrenimini Ausburg'da tamamladıktan sonra, 1883-1888 arasında Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde tanrıbilim öğre-

nimi gördü. 1891-1894 arasında Göttingen ve Bonn üniversitelerinde tanrıbilim dersleri verdikten sonra 1894'te tanrıbilim profesörü olarak 21 yıl süreyle görev yapacağı Heidelberg Üniversitesi'ne geçti. 1915'te Berlin Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü. 1919-1921 arasında Prusya Eyalet Meclisi üyeliği yaptı. Bu dönemde bir süre dinsel konularda Prusya eğitim bakanının yardımcısı olarak çalıştı.

Troeltsch'in çalışma alanı tanrıbilim, tarih, din felsefesi, psikoloji gibi çok çeşitli dalları içerirse de, hepsinin odağını Hıristiyan inancından esinlenen bir görüş oluşturur. Tarihselcilik *(Historismus)* akımının temsilcilerinden olan Troeltsch, tinsel ve düşünsel bir tarih anlayışını benimser. Onun için önemli olan mutlak varlığın, ölümsüz ve kesin olanın özünü kavramaktır. Bunu başarabilmek için tarihin oluşumunu sağlayan temel öğeleri bulmak gerekir. Bunların kaynağı, bireyleri belli bir inanç çevresinde toplayan, onlara bir toplum içinde yaşama olanağı sağlayan dindir. Bu görüşlerini *Die Absolutheit der Christentum*'da ("Hıristiyanlık'ın Mutlaklığı") sergileyen Troeltsch'e göre toplumsal gelişmeyi sağlayan temel öğe Hıristiyanlık'ın özünü oluşturan inandır. Bu konuda Max Weber'in *idealtypus* kavramından yola çıkan Troeltsch, toplumsal olayların en ince ayrıntılarına değin kavranması gerektiğini savunur. Olay kavranınca, onun ortaya çıkışını sağlayan ve dinden kaynaklandığı kuşku götürmeyen geliştirici öğe de anlaşılır. Anlamanın ilk koşulu düşünmektir. İnsan olaylar karşısında belli bir yönteme göre usunu kullanarak düşünür ve gerçeği kavrama olanağı bulur.

Troeltsch Avrupa uygarlığının doğuşunu ve gelişimini Hıristiyanlık'la bağlantılı görür ve Avrupa tarihinde görülen uygarlık aşamalarının Hıristiyan anlayışı temel alınmadan açıklanamayacağını savunur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Absolutheit der Christentum*, 1902, ("Hıristiyanlık'ın Mutlaklığı"); *Der Historismus und seine Probleme*, 1922, ("Tarihselcilik ve Sorunları"); *Gesammette Schriften*, 4 cilt, 1922-1925, ("Toplu Yazılar").

- **BAKINIZ:** MANNHEIM, F.MEINECKE, M.WEBER.

TROLLOPE, Anthony
(1815-1882)

İngiliz, romancı. Güçlenen orta sınıfın beklentilerini karşılayan romanlarıyla büyük ilgi görmüştür.

24 Nisan 1815'te Londra'da doğdu, 6 Aralık 1882'de aynı kentte öldü. Özel okullarda öğrenim gördü. 1834-1841 arasında Londra'da Posta İdaresi'nde çalıştı. 1841'de posta müfettişi olarak İrlanda'ya gönderildi. 1844'te evlenip Clonmel'e yerleştikten sonra ek gelir sağlamak amacıyla edebiyatla uğraşmaya başladı. 1859'da Londra'ya döndü. 1867'de memurluktan ayrılarak parlamento için adaylığını koyduysa da seçilemedi. Yaşamının son yıllarını Sussex bölgesinde Harting'de geçirdi.

Trollope büyük bir hızla yazdığı ve sayısı elliye yaklaşan romanlarında, geniş düş gücünün de yardımıyla, dine ve ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlı orta sınıfın toplumsal yaşamının gerçekçi, inandırıcı bir dökümünü yapmıştır. 1869'da yayımladığı *He Knew He Was Right* ("Haklı Olduğunu Biliyordu") adlı yapıtıyla başlayan son dönem romanlarında derinlemesine kişilik incelemeleri ve keskin bir yerginin egemen olduğu bir üslup değişikliği görülür. Trollope'un hiçbir aşırılık içermeyen, düzeni sarsmayan, sınırlı bir duygusallığa ve ölçülü bir mizaha yer veren romanları, İngiltere'nin 1850'lerde kavuştuğu siyasal dengeyi ve iktisadi refahı koruma kaygısına koşut olarak, gerçek edebi değerlerinin de ötesinde ilgi görmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Warden*, 1855, ("Huzurevi Müdürü"); *Barchester Towers*, 1857, ("Barchester Kuleleri"); *Doctor Thorne*, 1858; *Framley Parsonage*, 1861, ("Framley Papaz Evi"); *The Last Chronicle of Barset*, 1867, ("Barset'le İlgili Son Kayıtlar"); *Orley Farm*, 1862, ("Orley Çiftliği"); *He Know He Was Right*, 1869, ("Haklı Olduğunu Biliyordu"); *The Duke's Children*, 1880, ("Dük'ün Çocukları"); *Mr. Scarborough's Family*, (ö.s.), 1883, ("Mr.Scarborough'nun Ailesi").

TROYAT, Henri
(1911)

Rus asıllı Fransız yazar. 19.yy Gerçekçiliği'nin etkisindeki ırmak romanlarıyla tanınmıştır.

1 Kasım 1911'de Moskova'da doğdu. Asıl adı Lev Tarassov'dur. 1917 Devrimi'nden sonra Rusya'dan ayrılan ailesiyle birlikte 1920'de Paris'e yerleşti. Liseyi bitirdikten sonra hukuk öğrenimi gördü. 1935'te yayımladığı *Faux jour* (Aldatan Işık) adlı romanıyla Halk Ödülü'nü, 1938'de yayımlanan *L'araignée* (Yeşil Sinek) adlı romanıyla da Goncourt Ödülü'nü kazandı. 1959'da Fransız Akademisi'ne üye seçildi.

Troyat, genç bir adamın aile içi çelişkileri çevresinde dönen ilk romanlarından sonra çoğu devrim öncesi Rusya'sında geçen ırmak romanlar yazdı. Üç romandan oluşan *Tant que la terre durera* ("Dünya Durdukça") ve beş romandan oluşan *La Lumière des justes* ("Doğruların Işığı") bunlar arasındadır. Troyat, romanlarında geçmişte kalan bir toplumu canlandırmaya çalışmış, 19.yy Rusya'sını gerçekçi (realist) romancıların, özellikle de Tolstoy'un etkisindeki bir anlatımla yansıtmıştır. Rus roman geleneğinden önemli ölçüde etkilenmiş, Rus yazarlarının biyografilerini de yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Faux jour*, 1935, (Aldatan Işık); *L'araignée*, 1938, (Yeşil Sinek); *Tant que la terre durera*, 3 kitap, 1947-1950, ("Dünya Durdukça"); *Les semailles et les moissons*, 5 kitap, 1959-1963, ("Doğruların Işığı"); *Les Eygletière*, 3 kitap, 1965-1967. **Öykü:** *La fosse commune*, 1939, ("Ortak Mezar"); *Une extrême amitié*, ("Aşırı Bir Dostluk"). **Oyun:** *Les vivants*, 1946, ("Canlılar"). **Biyografi:** *Dostoievsky*, 1940; *Pouchkine*, 1946; *Tolstoi*, 1965; *La vie passionnée de Gogol*, 1971, ("Gogol'ün Tutkulu Yaşamı").

TRUBETSKOY, Nikolay Sergeyeviç
(1890-1938)

Rus, dilbilimci. Çağdaş sesbilimin (fonoloji) kurucularından ve Prag Dilbilim Okulu'nun önde gelen adlarındandır.

25 Nisan 1890'da Moskova'da doğdu, 25 Haziran 1938'de Viyana'da öldü. Soylu bir ailenin çocuğuydu. Küçük Yaşta Fin-Ugor dilleriyle ilgilenmeye başladı ve bu konuda etnografik araştırmalar yaptı. Bilimsel nitelikli ilk yazılarını on beş yaşında yayımladı. Yükseköğrenim yıllarında Hint-Avrupa dillerini inceledi. Almanya'ya giderek Leipzig'de Sanskritçe öğrendi. Moskova'ya dönüşünde üniversitede bu konuda ders verdi. 1917'de Moskova'dan ayrıldı. Bir süre Rostov'da kalarak karşılaştırmalı dilbilgisi dersleri verdi, ardından ülkesinden ayrılmak zorunda kaldığından, bir ara İstanbul'da yaşadı. Sonra, Bulgaristan'a giderek 1920-1922 arasında Sofya Üniversitesi Hint-Avrupa Dilbilim Kürsüsü'nün başkanlığını yaptı. 1922'de Viyana'ya geçti ve ölümüne değin Viyana Üniversitesi Slav Filolojisi Kürsüsü'nde görev yaptı.

Dilbilim tarihinin dönüm noktalarından biri de, hiç kuşkusuz Trubetskoy'un, kendisi gibi göçmen olan iki yurttaşı Roman Jakobson ve Sergey Karçevski (1884-1953) ile birlikte, 1928'de Prag Dilbilim Okulu'na katılmasıdır. Öte yandan, aynı yıl La Haye'de (Den Haag) yapılan Uluslararası I.Dilbilimciler Kurultayı'na bu kişilerce sunulan sesbilim ağırlıklı önerinin 1929'da genişletilerek Prag Dilbilim Okulu'nun ilkelerini içeren bir bildiriye dönüşmesi, Trubetskoy'un ününü yaygınlaştırmıştır.

Trubetskoy'un en önemli yapıtı olan *Grundzüge der Phonologie* ("Sesbilim İlkeleri"); sesbilimin önemini artırmış ve bu dal, çağdaş dilbilime temel oluşturan sağlam bir yöntemle donanmıştır. Bu yapıt sesbilimi geniş kapsamlı bir açıdan ele alıp sunan ilk çalışma olma özelliğinin yanı sıra, hem işlevsel dilbilime, hem de çeşitli yapısalcılık akımlarına esin kaynağı olmuştur.

Saussure'den yola çıkarak, dil-söz karşıtlığını temel alan Trubetskoy, bireysel kullanıma (söze) ilişkin seslerle, genel nitelikli toplumsal sistemde (dilde) yer alan sesleri birbirinden ayırmıştır. Sesbilgisinin (fonetik), bireysel kullanımlardan yola çıkarak oluşturduğu ve "yanlış-doğru", "güzel-çirkin" sesler ya da söyleyiş biçimleri diye nitelendirdiği, bilimsellikten uzak değerlendirmeleri, başka bir deyişle, söze dayalı ses incelemelerini bir yana bırakarak, toplumsal özellikli dil sistemindeki sesleri ya da sesbirimleri *(phonème)* incelemiştir. Sesbirim kavramı Trubetskoy için çok önemlidir. En küçük, ayırıcı, karşıtlığa dayalı bir öğe olan sesbirim, işlevsel bir kavramdır. Belirgin özellikler içerdiğinden, anlam değişikliğine yol açmayan aynı sesbirimin değişik gerçekleşme biçimleri olan değişkelerden *(variante)* ya da bir sesbirimin değişik söyleniş biçimlerinden ayrılır. Bu nedenle, sesbirimi tanımlamak için, bireysel kullanım özelliklerinden değil, sistemden yola çıkmak gerektiğini ilk vurgulayan Trubetskoy olmuştur. Sesbirimin sistem içindeki yerini saptamak için de birtakım karşıtlıklar belirlemiştir: İkiyanlı-çokyanlı, orantılı-tekil, yansızlaşabilir-sürekli, vb.

Sesbirim incelemeleri dışında vurgu, süre, titrem (ton) gibi sesbilim alanındaki öteki olguları da inceleyen Trubetskoy, ileri sürdüğü görüşleri, çeşitli dil ve lehçeler üstüne yaptığı araştırmaların ürünleriyle de desteklemiştir. Tüm öteki insan bilimlerini "simyacılık dönemi"ni aşamamış etkinlikler diye gören Trubetskoy, dilbilimi pozitif bir bilim yöntemiyle donanmış tek dal olarak nitelemiş ve bu alanın en önemli kolu olan sesbilimi sağlam temellere dayandırmıştır.

Prag Dilbilim Okulu

Ekim 1926'da Prag'da Vilhelm Mathesius'un önderliğinde bir araya gelen Bohumil Trnka, Joseph Vaşek, Bohuslas Havrenak gibi bilginler ve Roman Jakobson*, Nikolay Trubetskoy, Sergei Karçevski, Alfred Bem gibi Rus göçmeni araştırmacılar dil incelemeleriyle uğraşan bir dernek oluşturdular. Saussure'ün* doğrultusunu izleyen Cenevre Okulu'yla yakın ilişki içindeki Praglı dilbilimciler, 1929'da aynı kentte yapılan Slav Dilleri Kongresi'nde sesbilimin (fonoloji) doğmasına yol açacak dokuz tane tez yayımladılar. Bu dokuz tez, daha sonra ortaya çıkıp gelişecek olan Yapısalcılık'ın da (Strüktüralizm) temelini oluşturuyordu. Dilbilimin gelişimi açısından ilk üçü çok önem taşıyordu. Bunlardan birincisi, dili bir sistem olarak ele alan anlayışın ortaya çıkardığı yöntemsel sorunları inceliyor, ikincisi bir dil sistemi incelenirken gözönünde tutulması gereken ilke ve olguları belirliyordu. Üçüncü tezde ise dilin çeşitli işlevleri üzerinde duruluyordu.

Gerçekte bu çalışmalar, Nisan 1928'de La Haye' de (Den Haag) yapılan Uluslararası I.Dilbilimciler Kurultayı'nda R.Jakobson, N.Trubetskoy ve S.Karçevski'nin sundukları bildiriden kaynaklanmaktadır. Özellikle Jakobson ve Trubetskoy'un Prag Dilbilim Okulu'na katkıları büyüktür. Ancak Prag Dilbilim Okulu'nun araştırma alanı sesbilimle sınırlı kalmamıştır. 1929 tezleri, edebiyat dilinin dilbilimsel yöntemlerle incelenmesini de öngörür.

Praglı araştırmacılar çalışmalarını 1929-1939 arasında düzenli olarak yayımlamışlardır. Bu yayımlar 1929 Slav Dilleri Kongresi'ndeki çalışmalardan, Jakobson, Trnka, E.Benveniste*, A.Martinet*, L.Bloomfield*, L.Tesnière*, L.Hjelmslev*, Marcel Cohen, Alt Sommerfelt gibi çeşitli ülke dilbilimcilerinin araştırma, inceleme ve makalelerinden oluşmaktadır.

Değişik çevrelerden gelen bu katkılar, Prag Dilbilim Okulu'nun uluslararası bir önem kazanmasına yol açmış ve çağdaş dilbilimin gelişmesinde, insan bilimlerinin öteki dallarında güvenilir çözümleme yöntemlerinin yaratılmasında büyük bir rol oynamıştır.

Trubetskoy Rusça'nın sesbilimsel yapısını da incelemiş, edebiyat incelemelerinde dilbilim yöntemlerinden yararlanılmasına özen göstermiş ve bir edebiyat yapıtını, tarihsel ve toplumsal etkenlerin dışında, kendi iç mantığına göre incelemenin yararını vurgulamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Grundzüge der Phonologie*, (ö.s.), 1939, ("Sesbilim İlkeleri").

TRUDEAU, Pierre Elliott
(1919)

Kanadalı devlet adamı. Uzun yıllar başbakanlık yapmıştır.

18 Ekim 1919'da Montreal'de doğdu. Babası avukattı. Montreal Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görerek 1943'te Quebec barosuna kabul edildi. Ardından, Harvard Üniversitesi'nden lisansüstü derecesi elde eden Trudeau, öğrenimini Paris'teki École des Sciences Politiques ve London School of Economics' de (LSE) sürdürdü. 1950'de başbakan M.Duplessis'in baskıcı yönetimine karşı aydınların muhalefetini temsil eden sol eğilimli *Citè Libre* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. 1951'de Montreal'e yerleşerek avukatlık yapmaya başladı. 1961'de Montreal Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yardımcı profesör olarak görevlendirildi. 1965'te Liberal Parti'den milletvekili seçildi.

1966'da başbakan L.Pearson'ın parlamento sekreteri olarak görevlendirildi ve ertesi yıl onun adına Afrika'daki eski Fransız sömürgelerini dolaştı. Nisan 1967'de adalet bakanlığına ve başsavcılığa getirildi. Nisan 1968'de başbakan Pearson'ın istifası üzerine Liberal Parti başkanlığına seçildi ve başbakan oldu. Görevine başladıktan kısa bir süre sonra hükümetin mecliste çoğunluğa sahip olmaması nedeniyle erken seçime gidilmesine karar verdi. Haziran 1968'de yapılan seçimlerde Liberal Parti'nin çoğunluğu elde etmesinden sonra kurduğu hükümetle federal yönetim yapısını yenileştirdi. İngilizce'nin yanı sıra Fransızca'yı da resmi dil durumuna getiren ve ceza yasasını liberalleştiren yasal değişiklikler yaptı. Quebec Kurtuluş Cephesi'nin şiddet eylemlerine girişmesi üzerine 1970'te sert önlemlere başvurdu. NATO Avrupa Kuvveti'ndeki Kanada birliklerinin sayısını azaltarak ve geleneksel ABD yanlısı dış siyasetten uzaklaşarak Üçüncü Dünya Ülkeleri ile ilişkileri geliştirmeye yöneldi. 1970'te Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdı. Partisinin 1972 seçimlerinde oy kaybına uğraması üzerine Yeni Demokratik Parti'nin (YDP) desteğiyle bir azınlık hükümeti kurdu. YDP'nin desteğini çekmesi üzerine 1974'te erken seçimlere giderek yeniden çoğunluğu elde etti.Bu sırada uluslararası bunalımın etkisiyle ülkenin iktisadi durumunun bozulmaya başlaması giderek yıpranmasına yol açtı. Öte yandan, 1978'de federal ve yerel yönetimler arasındaki yetki sınırlarını belirlemeye ve merkezi kurumların gücünü artırmaya yönelik girişimleri tepkilerle karşılaştı. 1979 Mayıs'ında yapılan seçimlerde yenilgiye uğradıktan sonra parti başkanlığından çekileceğini açıkladı. Ancak Joe Clark başkanlığındaki İlerici Muhafazakâr hükümetin düşürülmesi üzerine bu kararını erteledi ve Şubat 1980 seçimlerindeki zaferin ardından yeniden başbakan oldu.

1867'den beri yürürlükte olan İngiliz Kuzey Amerikası Yasası'nı değiştirerek yeni bir anayasa oluşturma girişimi başlangıçta çeşitli eyaletlerin tepkisine yol açtıysa da sonunda bir uzlaşmaya varıldı. Yeni anayasa Nisan 1982'de, İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in İngiliz Kuzey Amerikan Yasası'nı kaldıran belgeyi imzalamasından sonra yürürlüğe girdi. Kanada'nın İngiltere'den tam olarak ayrılmasını simgeleyen bu yeni anayasa Quebec dışındaki tüm eyaletlerde törenlerle kutlandı.

Şubat 1984'te parti başkanlığından ve başbakanlıktan ayrılacağını açıklayan Trudeau'nun yerine Haziran 1984'te John Turner geçti. Eylül 1984'te yapılan genel seçimlerde ise çoğunluğu İlerici Muhafazakâr Parti'nin kazanması üzerine hükümeti kurma görevi Brian Mulroney'e verildi.

• BAKINIZ: L.PEARSON.

TRUFFAUT, François
(1932-1984)

Fransız sinema yönetmeni. Yeni Dalga akımının öncülerinden ve II.Dünya Savaşı sonrası sinemasının en önemli kişilerinden biridir.

6 Şubat 1932'de Fransa'da, Paris'te doğdu, 21 Ekim 1984'te öldü. Yalnız ve mutsuz bir çocukluk geçirdi. On beş yaşında bir fabrikada çalışmaya başladı. Boş zamanlarının tümünü sinema salonlarında geçiriyordu. Sinemaya olan bu tutkusu film eleştirmeni André Bazin'in dikkatini çekti. Bazin onu yönetmekte olduğu *Cahiers du Cinéma* dergisinin yazarları arasına aldı. Truffaut keskin ve öfkeli yazılarıyla hemen dikkati çekerek bu dergi çevresinde gelişen Yeni Dalga akımının yaratıcılarından biri oldu.

A.Resnais ve Jacques Rivette (1928) ile birlikte çektiği *Une visite* ("Bir Ziyaret") adlı kısa filmle 1954'te yönetmenliği denedi. Esas çıkışını 1958 tarihli kısa filmi *Les mistons*'la ("Baş Belaları") yaptı. Bir yıl sonra çektiği ilk uzun filmi *Les quatre cents coups* (400 Darbe) geniş ilgi gördü ve Truffaut'ya Cannes Film Şenliği'nde En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandırdı. "Okulu asmak" anlamına gelen bir öğrenci deyimini ad olarak alan film, büyük oranda Truffaut'un yaşamına dayanıyor ve onun daha sonraki üç filminde de gözükecek olan Antoine Doinel adlı kahramanının çocukluğunu anlatıyordu. Ancak Truffaut'nun ilk döneminin başyapıtı 1961 tarihli *Jules et Jim* (İki Sevgili) oldu. I.Dünya Savaşı öncesinde, iki erkekle bir kadın arasındaki ilişki üzerine kurulu olan film, 20. yy'ın yaşam ve aşk kavramları üzerine bir ağıt niteliğindeydi.

Truffaut'nun sinemasında, ustaları saydığı Jean Vigo, J.Renoir ve R. Rosellini'nin derin etkileri her

zaman izlendi. Ama Truffaut onlar kadar, Amerikan polisiye ve gerilim filmlerine ve özellikle Alfred Hitchcock'ın yapıtlarına da büyük bir hayranlık besledi. *400 Darbe*'nin hemen ardından yaptığı *Tirez sur le pianiste* ("Piyanisti Vurun"), 1964 tarihli *La peau douce* (Yumuşak Ten) ve özellikle Hitchcock üzerine bir kitap yazdıktan iki yıl sonra, 1968'de yönettiği *La mariée était en noir* (Siyah Gelinlik), Amerikan polisiye filmlerine ve Hitchcock'a birer sunu sayılabilirdi. Onun bu filmden sonra başlayan, ustalarına ve hayranı olduğu film türlerine sunu niteliğindeki filmler dönemi, 1969 tarihli *La sirène du Mississippi* (Evlenmekten Korkmuyorum) ile sona erdi. Gizemli bir girişten sonra Hitchcock filmlerini andıran bir kovalamacayla süren ve Truffaut'ya özgü tipik bir aşk öyküsüyle biten film, tam bir türler karışımıydı ve sinemanın ünlü film, oyuncu ve yönetmenlerine göndermeler içeriyordu.

Truffaut'nun sonraki yapıtlarında daha duru, olgun ve özgün bir anlatıma yöneldiği görülür. Bu filmler, insan yaşamının anlamını günlük yaşantının ayrıntılarında sorgulayan, duyarlı, yumuşak ve sevecen tutumlarıyla öne çıkarlar. Bunlar içinde, sinemanın ve sanatın anlamını araştıran *La nuit américaine* (Güneşte Gece); ile *Le dernier métro* (Son Metro) yalnızca Truffaut'nun değil, çağdaş sinemanın da birer başyapıtı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler:** *Une visite* (A. Resnais ve J.Rivette ile), 1954, ("Bir Ziyaret"); *Les mistons*, 1958, ("Baş Belaları"); *Les quatre cents coups*, 1959, (400 Darbe); *Tirez sur le pianiste*, 1960, ("Piyanisti Vurun"); *Jules et Jim*, 1961, (İki Sevgili); *La peau douce*, 1964, (Yumuşak Ten); *Fahrenheit 451*, 1966, (Değişen Dünyanın İnsanları); *La mariée était en noir*, 1968, (Siyah Gelinlik); *La sirène du Mississippi*, 1969, (Evlenmekten Korkmuyorum); *La nuit américaine*, 1973, (Güneşte Gece); *Le dernier métro*, 1981, (Son Metro); *Vivement le dimanche*, 1983, ("Canlı Bir Pazar"). **Oynadığı Filmler:** *La nuit américaine*, 1973, (Güneşte Gece); *Close Encounters of the Third Kind*, 1976, (Tehlikeli İlişkiler).

Sinemada Yeni Dalga

1950'lerde klasik Fransız sinemasına karşı çıkan ve ilk filmlerini 1958-1959 yıllarında yapan genç sinemacıların oluşturduğu harekete Yeni Dalga adı verilmiştir. Bu akımın asıl üyeleri Cahiers du Cinéma dergisinin yazarları arasından çıkmıştır. Yeni Dalgacılar sinema sanayiinin gösterişli yapımlarına karşı çıkarak, bir yönetmenin yapıtlarına tümüyle kendi kişisel üslubunun damgasını vurması gerektiğini savunmuşlardır. Yeni Dalga sinemacıları Avrupa sinemasında sadece J.Vigo*, J.Renoir*, R.Rossellini* ve R.Bresson* gibi birkaç yönetmeni olumlu bulurken, Amerikan polisiye filmlerinde ve özellikle A.Hitchcock'un yapıtlarında dinamik, akıcı bir üslup keşfetmişlerdir.

Fransız sinemasının o dönemde içinde bulunduğu bunalım, en ünlü temsilcileri olarak F.Truffaut, J.L.Godard*, C.Chabrol*, A.Resnais* ve Jacques Rivette'in (1928) adlarının sayılabileceği bu akımın kısa sürede tanınmasına yardımcı olmuştur.Chabrol'un Le beau Serge'inin ("Yakışıklı Serge") dikkatleri çekmesinin hemen ardından 1959 Cannes Film Şenliği'nde Truffaut'nun Les quatre cents coups'unun (400 Darbe) En İyi Yönetmen Ödülü'nü, Resnais'nin Hiroshima mon amour'unun (Hiroşima Sevgilim) Uluslararası Eleştirmenler Ödülü'nü kazanması üzerine Yeni Dalga yönetmenleri yapımcıların da desteğini sağlamışlardır.

Yeni Dalga yönetmenlerinin ortak özellikleri çok dar bütçeyle çalışmaları, kamerayı sokağa indirmeleri, çokluk el kamerası kullanmaları ve gerçek mekânlarda çekim yapmaları olmuştur. Etkili filmler ortaya koymasına karşın Yeni Dalga akımı uzun sürmemiş, akımın genç yönetmenleri yavaş yavaş geniş bütçeli projelere geçerek kendi üsluplarını oluşturmuşlardır. Bir tek Godard ve bir bakıma da Resnais, Yeni Dalga'nın temel özelliğini, yani klasik ölçütlere karşı çıkmayı ve sürekli yenilik aramayı sürdürmüşlerdir.

TRUJILLO Y MOLINA
(1891-1961)

Dominikli devlet adamı. 30 yıl süreyle ülkesini diktatörlükle yönetmiştir.

Rafael Leonidas Trujillo y Molina 24 Ekim 1891'de San Cristobal'de doğdu, 30 Mayıs 1961'de Ciudad Trujillo'da (bugün Santo Domingo) öldü. Askeri öğrenim gördü. Horacio Vasquez'in devlet başkanlığı döneminde hızla yükselerek 1925'te polis şefi, iki yıl sonra ise general oldu. Şubat 1930'da devlet başkanı Vasquez'in bir ayaklanma sonucu devrilmesinden sonra yönetimi ele geçiren Trujillo aynı yıl devlet başkanı seçildi.

Ordunun desteğiyle ülkede baskıcı bir yönetim kurarak muhaliflerinin çoğunu yurt dışına sürgüne gönderdi. Ülkedeki tek yasal siyasi partinin başkanı olarak ve anayasada yaptığı değişikliklerle meclisi denetimi altına aldı. Öte yandan, çok şiddetli bir kasırganın yol açtığı zararları kısa zamanda gidermesi gücünü artırdı. Yıkılan başkent Santo Domingo'yu yeniden inşa ettirerek 1936'da kentin adını Ciudad Trujillo olarak değiştirdi. 1938'de devlet başkanlığı süresinin sona ermesinden sonra J.B.Peynardo'yu devlet başkanı seçtirdi. 1947'de yeniden devlet başkanı seçilen Trujillo'nun yerine 1954'te kardeşi Hector geçti. Ancak, artan uluslararası baskılar ve Amerikan Devletleri Örgütü'nün isteği üzerine Hector'u istifaya zorlayan Trujillo, J.Balaguer'in devlet başkanı olmasını sağladı. Mayıs 1961'de bir suikast sonucu öldürülen Trujillo'nun ailesi sürgüne gönderildi.

30 yıl süreyle ülkesini diktatörlükle yönetmiş olan Trujillo devlet başkanı olmadığı dönemlerde komutanı olduğu ordunun ve gizli polis örgütünün yardımı ve kukla devlet başkanları aracılığıyla ülkeye egemen olmuştur. Resmi görevleri ve yetkileri akrabaları arasında paylaştırarak iktidarını sağlamlaştırmış, geniş topraklara el koymuş ve ülkenin en büyük

şeker fabrikasını zorla satın almıştır. Bunların yanı sıra ülkedeki tüm sanayi kuruluşlarına ortak olan Trujillo ülkenin en zengin kişisi durumuna gelmiştir.

• BAKINIZ: BALAGUER.

TRUMAN, Harry S.
(1884-1972)

ABD'li devlet adamı. Soğuk Savaş yıllarına rastlayan devlet başkanlığı döneminde Truman Doktrini'ni geliştirmiştir.

8 Mayıs 1884'te Missouri Eyaleti'nde Lamar'da doğdu, 26 Aralık 1972'de aynı eyalette Kansas City'de öldü. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra bir süre Kansas City'de banka memuru olarak çalıştı. Ardından, ailesinin Independence yakınlarındaki çiftliğini işletmeye başlayan Truman, 1917'de ABD'nin I.Dünya Savaşı'na girmesinden hemen sonra orduya katıldı. Savaş sırasında Batı cephesinde çarpıştı ve gösterdiği yararlıklar nedeniyle yüzbaşı rütbesine yükseltildi.

Marshall Yardımı

1922'de Demokratik Parti'nin Jackson County'deki ileri gelenlerinden Thomas Pendergast'ın desteğiyle yerel mahkeme üyeliğine seçildi. 1924'te bu görevinden ayrıldıktan sonra iki yıl süreyle Kansas City Hukuk Okulu'nda gece derslerine devam etti. 1926'da yeniden üyeliğine seçildiği yerel mahkemenin başkanlığına getirilen Truman, yine Pendergast'ın desteğiyle Demokratik Parti'nin adayı olarak katıldığı 1935 seçimlerini kazanarak senatör oldu. Senato'da çeşitli komisyonlarda görev yaparak adını duyurdu ve Haziran 1944'te başkan F.D.Roosevelt tarafından başkan yardımcılığına getirildi. 82 gün başkan yardımcısı olarak görev yaptıktan sonra 12 Nisan 1945'te Roosevelt'in ölümü üzerine devlet başkanı oldu.

Devlet başkanlığı görevine başladıktan hemen sonra yaptığı konuşmada Roosevelt'in izlediği iç ve dış politikayı sürdüreceğini açıklayan Truman, Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşunun gerçekleştirildiği San Francisco Toplantısı'na başkanlık etti. Temmuz 1945'te Almanya'nın teslim olmasından sonra ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla toplanan Potsdam Konferansı'na katıldı. Ağustos 1945'te Japonya'nın teslim olmasını sağlamak gerekçesiyle Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılması emrini vermesi, yüz binlerce kişinin ölümüne ve geri kalanların yaşamları boyunca sakat kalmalarına yol açtı.

Soğuk Savaş ve Truman Doktrini

II.Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın teslim olmasından sonra Müttefikler arasındaki ortak amaç ortadan kalkmış ve Almanya'ya karşı oluşturulan işbirliği rekabete dönüşmüştü. Batılı ülkeler ve SSCB arasında özellikle Almanya'nın konumu konusunda ortaya çıkan gerginlikler, Mart 1946'da İngiltere Başbakanı W.Churchill'in ABD'de yaptığı SSCB'yi suçlayan ünlü "demir perde" konuşmasıyla daha da artmış ve yıllarca sürecek olan Soğuk Savaş dönemine girilmişti. Öte yandan, savaş uluslararası güçler dengesini büyük ölçüde değiştirmiş, dünya siyasetinde Batı Avrupa ülkelerinin etkisi azalırken ABD'nin artmıştı. Savaş sonrasında dünyaya yayılmış bir sömürge imparatorluğunun tasfiyesi içinde bulunan İngiltere, doğacak boşluğun ABD tarafından doldurulmasını istiyordu. İngiltere'nin Şubat 1947'de ABD'ye bir muhtıra vererek içinde bulunduğu iktisadi bunalım nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımı keseceğini açıklaması Truman'a "SSCB'yi çevreleme" siyasetini uygulamaya koyması için fırsat yarattı.

Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'ye sunduğu mesajında daha sonraki yıllarda "Truman Doktrini" olarak adlandırılacak olan görüşleri ortaya attı. Mesajında, Türkiye ve Yunanistan'ın stratejik konumları nedeniyle bu ülkelere yardımın gerekliliğini vurgulayarak kendisine bu ülkelere 400 milyon dolarlık yardım yapmak için yetki verilmesini istiyordu. Truman'ın masajına uygun olarak hazırlanan Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Yasası Mayıs 1947'de onaylanarak yürürlüğe girdi. 400 milyon dolarlık fonu başkanın kullanımına açan bu yasa Yunanistan ile Haziran, Türkiye ile ise Temmuz aylarında imzalanan birer antlaşma ile uygulamaya kondu. Yardım, Yunanistan'da iktisadi kalkınma amacına yönelik olarak Türkiye'de ise silahlı kuvvetlerin modernleştirilmesi için kullanılacaktı.

Truman Doktrini'nin açıklanmasından kısa bir süre sonra Avrupa ülkelerinin savaşın neden olduğu yıkımdan kurtarılmasını öngören bir plan hazırlandı. Truman Doktrini'nin bir uzantısı olan bu plana dışişleri bakanı George Marshall'ın adı verildi. Avrupa ülkelerine yapılacak iktisadi yardımla bir yandan bu ülkelerin güçlendirilmesiyle dışsatım güçlüğü çeken ABD'ye yeni pazarlar kazandırılması, öte yandan ise, bu ülkelerdeki komünist partilerin iktidara gelmelerinin engellenmesi amaçlanıyordu. 1947-1951 arasını kapsayan dört yıllık bir süre için 17 Avrupa ülkesine yardımı öngören Marshall Planı Nisan 1948'de yasallaşarak yürürlüğe girdi.

Truman'ın Soğuk Savaş yıllarının "SSCB'yi çevreleme" ilkesine dayalı dış politikasına koşut olarak ülke içinde de solculara karşı yoğun bir suçlama kampanyası başlatıldı. 1947'de Truman tarafından Devlet Görevlilerinin Bağlılıklarını Soruşturma Komitesi kuruldu. Komite, yaklaşık 3 milyon sivil ve 3 milyon askeri görevli hakkında soruşturma açtı. Komite'nin araştırmaları sonucu 1951'e gelindiğinde 212 kişi görevinden uzaklaştırılmış, 2000 kişi ise istifa etmişti. Öte yandan, Cumhuriyetçiler'in elinde bulunan Amerikan Aleyhtarı Etkinlikleri Araştırma Komitesi ise benzer bir soruşturmayı Amerikan film sanayiine yöneltmişti. 1948 seçimlerini kazanarak yeniden devlet başkanı olan Truman, Ocak 1949'da Roosevelt'in Yeni Düzen (New Deal) adlı programının devamı olarak nitelendirilen Haklı Düzen (Fair Deal) adını verdiği 21 maddelik programı Kongre'ye sundu. Tam istihdamın sağlanması, sosyal konut yapımı, işsizlik sigortası gibi konuların yanı sıra savaş sonrasının iktisadi ve toplumsal sorunlarını çözmeyi amaçlayan bu programın ancak bir bölümü yasallaşabildi.

Truman, ikinci başkanlık döneminde daha önce kendi başlattığı antikomünizm propagandasını denetleyemez duruma geldi. 1950'de McCarran İç Güvenlik Yasası Truman'ın vetosuna karşın Kongre'de

kabul edildi. Bu yasa ile o tarihe değin yasal bir kuruluş olan Komünist Parti kapatılarak yöneticileri tutuklandı. Öte yandan, 1949 Çin Devrimi ve SSCB'nin aynı yıl ilk atom bombasını patlatması silahlanma yarışını artırarak Soğuk Savaş'ı tehlikeli boyutlara ulaştırdı. SSCB'nin ilk atom bombasına karşılık ABD ertesi yıl hidrojen bombasını geliştirdi. "Çevreleme siyaseti" gereği SSCB'nin etrafında diğer ülkelerle birlikte bir ittifaklar zinciri oluşturulmasını öngören ABD, 1949'da NATO'nun kuruluşuna ön ayak oldu. Şubat 1950'de senatör McCarthy'nin elinde Dışişleri Bakanlığı'nda görevli 205 komünistin listesinin bulunduğunu açıklamasıyla solculara karşı sürdürülen suçlama kampanyası doruğuna ulaştı. İddiaların hiçbiri kanıtlanamadıysa da görevlilerden birçoğu işlerini yitirdiler.

Truman, 1950'de Kore Savaşı'nın başlaması üzerine general McArthur komutasındaki ABD birliklerini Güney Kore'ye yardım için gönderdi. Ancak, McArthur Yalu Irmağı'nı geçerek Çin Halk Cumhuriyeti'ni işgal etmek isteyince Truman tarafından görevinden alındı ve yerine general Ridgway getirildi. McArthur olayının yarattığı tepkiler üzerine 1952 başkanlık seçimlerine katılmayacağını açıklayan Truman, 1952'de Avustralya ve Yeni Zelanda ile A.N.Z.U.S. yardım antlaşmasını imzaladı. Ancak Ocak 1953'te görevini Eisenhower'a devrederek Independence'daki çiftliğine çekildi. Yaşamının geri kalan bölümünde anılarını yazdı ve siyasetten uzak yaşadı.

• YAPITLAR (başlıca): *Memoirs*, 2 cilt, 1955-1956, ("Anılar"); *Public Papers of the Presidents: Harry S.Truman, 1945-1953*, 8 cilt, 1961-1966, ("Devlet Başkanının Yazıları: Harry S.Truman, 1945-1953").

• KAYNAKLAR: J.Gies, *Harry S.Truman: A Pictorial Biography*, 1968; C.B.H.Phillips, *The Truman Presidency*, 1966.

• BAKINIZ: EISENHOWER, McCARTHY, G.MARSHALL, F.D.ROOSEVELT, J. ve E. ROSENBERG.

TRUONG ÇİNH
(1909)

Vietnamlı siyaset ve devlet adamı. 1980'de Devlet Konseyi başkanı olmuştur.

15 Şubat 1909'da Nam Dinh'de doğdu. Dang Xuan Khu adıyla da tanınır. Aynı yerde lise öğrenimi görürken Fransız sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesine katıldı. 1928'de Ho Şi Minh'in önderlik ettiği Vietnam Devrimci Gençlik Birliği'nin üyesi oldu. Aynı yıl Fransız sömürgeciliğine karşı yapılan öğrenci gösterileri ve direnişlere katıldığı gerekçesiyle tutuklandı ve okuldan atıldı. Öğrenimini daha sonra Hanoy'da tamamlayan Truong, 1930'da öğretmen olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl Çin Hindi Komünist Partisi'ne (ÇHKP) girdi ve partinin süreli bir yayınının yönetimini üstlendi. 1932'de partinin önderliğinde gerçekleştirilen bir köylü ayaklanmasının ardından yeniden tutuklanarak 12 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hanoy Merkez Cezaevi'nde ve Son La'daki çalışma kamplarında geçirdiği hapislik yıllarında Marxist yapıtları okuyarak bu konudaki kuramsal bilgisini artırdı. 1936'da Fransa'da Halk Cephesi hükümetinin kurulmasının ardından ilan edilen siyasi afla serbest bırakıldı.

Serbest bırakıldıktan sonra, birçok önderi öldürülmüş ya da sürgün edilmiş olan ÇHKP içinde yükselen Truong, 1939'da ÇHKP'nin Fransız sömürge yönetimince yasaklanması üzerine Güney Çin'e gitti. Marxizm hakkındaki geniş kuramsal bilgisi ve bağımsızlık davasına bağlılığı nedeniyle Ho Şi Minh'i ve diğer parti üyelerini etkileyerek Mayıs 1941'de ÇHKP'nin genel sekreteri oldu. 1941-1945 arasında Vo Nguyen Giap'la birlikte Japon işgaline ve Fransız sömürgeciliğine karşı mücadelenin stratejik ve taktik planlarını hazırladı. Ağustos 1945'teki genel ayaklanmanın başarıya ulaşması ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin (VDC) kurulmasından sonra da etkinliğini sürdüren Truong, 1951'de ÇHKP'nin yerine kurulan Vietnam İşçi Partisi'nin (VİP) genel sekreterliğine getirildi.

1954'ten sonra köylü yığınlarının tepkisini çeken katı kolektifleştirme önlemlerinden sorumlu tutularak, 1956'da genel sekreterlik görevinden uzaklaştırıldı. Nisan 1958'de saygınlığını yeniden elde ederek başbakan yardımcılığına ve Bilimsel Araştırma Konseyi başkanlığına getirildi. 1960'ta, 1959'da kabul edilen anayasa uyarınca oluşturulan Ulusal Meclis'e seçildi ve Ulusal Meclis Daimi Komitesi başkanlığına atandı. 1969'da Ho Şi Minh'in ölümünden sonra, Vo Nguyen Giap ve Pham Van Dong ile birlikte VDC'nin yönetiminde söz sahibi oldu. Nisan 1975'te Güney Vietnam'ın devrimci güçlerin eline geçmesinden ve Güney ve Kuzey Vietnam'ın Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti adı altında birleşmesinden sonra, yeni devletin anayasasını hazırlayacak olan komiteye 1975-1976 yıllarında başkanlık etti. Nisan 1976'da Güney ve Kuzey Vietnam'ın ortak olarak temsil edildiği Ulusal Meclis'e seçilen Truong, Temmuz'da meclisin yaptığı ilk toplantıda meclisin daimi komite başkanlığına getirildi. Aynı yıl VİP'nin devamı olarak kurulan Vietnam Komünist Partisi (VKP) Merkez Komitesi Politbüro üyesi oldu.

Truong, Aralık 1980'de kabul edilen ve kolektif başkanlık sistemini öngören yeni anayasa uyarınca Nisan 1981'de seçilen Ulusal Meclis tarafından en yüksek devlet organı olan Devlet Konseyi başkanlığına seçildi. Bu göreviyle birlikte aynı zamanda Ulusal Güvenlik Konseyi başkanlığını ve Silahlı Kuvvetler başkomutanlığını da üstlendi. Halen (1985) bu görevlerini sürdürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Primer for Revolt*, B.B.Fall (der.), 1963, ("Ayaklanma El Kitabı").

• BAKINIZ: GİAP, HO Şİ MİNH, NGUYEN HUU THO.

TSEFANİYA
(İÖ 7.yy)

İbrani peygamberi. Alçakgönüllü, ağırbaşlı, yumuşak ve yardımsever olmayı öğütleyen bir kimse olarak nitelenir.

İÖ 7.yy sonlarında yaşamıştır. Kutsal Kitap'ta onun adını taşıyan üç küçük parçadan oluşan bir bölüm vardır. Tsefaniya, İbrani toplumunun doğruluktan ayrıldığı, geleneklere uymadığı, sapkınlığa düştüğünü ileri sürerek "Yahvenin Günü" denen kalkım gününün (kıyamet) yaklaştığını bildirir. Bu nedenle toplumun uyanması, barış ve uyum içinde yaşaması için gerekenlerin yapılmasını öğütler.

Tsefaniya, bir peygamber olarak, alçakgönüllülüğün, yardımseverliğin, barış ve kardeşlik duyguları içinde yaşamanın tanrısal bir yasa niteliği taşıdığını söyleyen bir öncü diye bilinir. İnsanların savaş için değil barış için, kan dökmek için değil birbirlerini sevmek için yaratıldıklarını, Tanrı'nın onlardan böyle bir yaşam biçimi istediğini öğütler.

TSENG KUO-FAN
(1811-1872)

Çinli asker ve devlet adamı. Tay P'ing Ayaklanması'nın bastırılmasında önemli rol oynamıştır.

26 Kasım 1811'de Hunan Eyaleti'nde Hsiang-hsiang'da doğdu, 12 Mart 1872'de Nanking'de öldü. Bir çiftçi ailesinin oğluydu. 1833'te devlet memurluğu sınavlarının ilkini verdikten sonra 1838'de en yüksek akademik derece olan *çih-şih* (doktora) derecesini elde etti ve Hanlin Akademisi'nin üyesi oldu. 1849'da Törenler Kurulu'nun bir süre sonra da Savunma, Çalışma, Adalet ve Maliye Kurulu'nun başkan yardımcılığına yükseltildi. 1852'de annesi ölünce üç yıllık yas süresini geçirmek üzere başkentten ayrılarak Hunan'a çekildi.

Eylül 1851'de Kvangsi Eyaleti'nde başlayan Hung Hsiu-çuan önderliğindeki Tay P'ing adlı köylü ayaklanması, iki yıl içinde Hunan ve Hupei eyaletlerini de içine alan geniş bir bölgeye yayılmıştı. Yang-Çe Irmağı boyunca ilerleyen ayaklanmacıların, 1852'de Hunan Eyaleti'nde yerel milis birliklerince püskürtülmesinden umutlanan imparator, Tseng Kuo-fan'ı 1853'te Hunan'da ayaklanmacılara karşı savaşacak bir yerel milis birliği oluşturmakla görevlendirdi. Tseng Kuo-fan askerlerin feodal bağlarla komutanlarının şahsına bağlı olduğu bir ordu oluşturdu. 1854'teki ve 1861'deki iki deniz savaşında Tay P'ing birliklerine yenilmesine, para ve savaş gereci sıkıntısına karşın savaşmayı sürdürdü. 19 Temmuz 1864'te, ayaklanmacıların başkenti Nanking'in alınmasında ve ayaklanmanın sona erdirilmesinde önemli rol oynadı.

Tay P'ing Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra birçok eyalette genel *valilik* yaptı. Bu sırada Mayıs 1865'te, Kuzey Çin'de baş gösteren Nien Ayaklanması'nı bastırmakla görevlendirildiyse de, başarılı olamayarak bir süre sonra istifa etti.

Konfüçyüsçülük ideallerine sıkı sıkıya bağlı bir kişi olan Tseng Kuo-fan, Ching hanedanının güçlenmesi için çaba göstermiştir. Öğrencisi Li Hung-çang'la birlikte, 1865'te Şanghay'da bir tersane kurmuş, 1871'de, Çinli öğrencilerin öğrenim görmek üzere ABD'ye gitmelerini öngören bir program hazırlamıştır.

• BAKINIZ: HUNG HSİU-ÇÜAN, Lİ HUNG-ÇANG.

TSİOLKOVSKİ, Konstantin Edvardoviç
(1857-1935)

SSCB'li matematik ve fizik bilgini. Çağdaş roket teknolojisinin ve uzay uçuşlarının kuramsal öncüsüdür.

17 Eylül 1857'de Ryazan bölgesindeki İjevskoye köyünde doğdu, 19 Eylül 1935'te Kaluga'da öldü. Bir orman memurunun oğluydu. Dokuz yaşındayken geçirdiği kızıl hastalığı sonucunda işitme yeteneğini hemen hemen tümüyle yitirdi. Kendi kendine çalışarak matematik ve fizik öğrendikten sonra, on altı yaşındayken Moskova'ya gidip üç yıl yükseköğretim kurumlarındaki dersleri izlemeye çalıştı. 1879'da dışarıdan sınava girerek öğretmen sertifikası aldı ve ertesi yıl bölge okulları ile liselerde matematik öğretmenliği yapmaya başladı. Aerodinamik, uçak tasarımı, roketler ve uzay uçuşları konusunda bilim çevelerinden uzakta ve tek başına çalışan Tsiolkovski'nin buluş ve önerileri bilim kuruluşlarından ve devletten 1917'ye değin hiçbir ilgi görmedi. 1919'da Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilen, 1920'lerden başlayarak özellikle roketler ve uzay uçuşu konusundaki çalışmalarıyla uluslararası alanda tanınmaya başlayan Tsiolkovski'ye 1921'de özel devlet maaşı bağlandı, 1932'de de Kızıl Emek Nişanı ile ödüllendirildi.

1881'de gazların kinetik kuramını geliştiren, ancak bu kuramın kendisinden yirmi yıl önce Maxwell tarafından ortaya konulmuş olduğunu öğrenen Tsiolkovski, sonradan araştırmalarını hava gemileri, uçaklar, uzay uçuşu konularına yöneltti ve 1886'da tümüyle metalden yapılmış bir hava gemisinin tasarımını hazırladı. Geminin oluklu metalden yapılmış gövdesi, yükselti ve sıcaklık değişimlerine göre büzülüp genişleyebiliyor, böylece havada asılı kalma durumu ayarlanabiliyordu. Ancak, bu tasarımın gerçekleştirilmesi için yaptığı başvurular geri çevrildi. 1894'te havadan ağır araçlarla uçuş sorununu ele alan Tsiolkovski, o yıl yayımladığı bir makalede, gövdesi tümüyle metalden yapılmış ve aerodinamik biçim verilmiş, tek kanatlı, çift pervaneli ve içten yanmalı motorla çalışan bir uçağın planlarını veriyor, otomatik pilot olarak cayroskop kullanılması olanağını inceliyordu. Bu proje üzerinde çalışırken, hava diren-

cinin çeşitli koşullar altındaki etkilerini araştırmak amacıyla Rusya'nın ilk rüzgâr tünelini kurmuş ve geliştirdiği 100 dolayındaki değişik uçak tasarımını bu tünelde incelemişti. Tsiolkovski bu konuyla daha sonraları da ilgilenmiş, 1932'de stratosfere ulaşacak jet uçaklarının ve sesüstü hızlarda uçuşun kuramını geliştirmiştir.

Tsiolkovski'nin en önemli bulguları uzay uçuşlarına ilişkindir. 1883'te yayımladığı bir makalede, uzay boşluğunda (havasız ortamda) uçuş için tepki ilkesinden yararlanılması gerektiğini belirlemiş, 1897'de bugün kendi adıyla anılan roket denklemini ortaya koymuştu. Bu denkleme göre, gövdesinin arkasındaki bir delikten gaz püskürterek hızlanan ve yakıtını sürekli tükettiği için ağırlığı giderek azalan bir roketin erişeceği son hız, roketten püskürtülen gazın çıkış hızıyla ve roketin ilk ve son ağırlıkları arasındaki oranın logaritmasıyla orantılıdır. Aynı denklem, yerkürenin çekim alanından kurtulabilmesi için, bir roketin ağırlığının yüzlerce kat azalması gerektiğini gösteriyordu. Bunun olanaksızlığını gören Tsiolkovski, bir roket yeterince hızlandıktan sonra ona bağlı daha hafif bir roketin ateşlenerek ayrılması yöntemini, yani bugünkü uzay araçlarının temelini oluşturan "kademeli (ya da çok katlı) roket" ilkesini ortaya koydu. Değişken kütle çekim alanında roket hareketini ilk kez inceleyen, roketlerde hem yakıcının, hem de yakıtın sıvı olması gereğini ortaya koyan, atmosferin roket üzerindeki etkilerini inceleyen, roketin soğutulması sorununu çözen ve roketin uzaydan Yer atmosferine geri dönüşündeki en uygun yörüngeyi belirleyen de Tsiolkovski'dir. Bütün bu çalışmaları ve bulgularıyla Tsiolkovski, çağdaş roket teknolojisinin doğuşunu ve uzay uçuşlarının başlangıcını hazırlayan öncülerin en önemlisidir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Gryozi o Zemlye i Nyebe*, 1895, ("Yer ve Gök Düşleri"); *Trudi po Raketnoi Tehnike*,(ö.s.), 1947, ("Roket Tekniği"); *Sobranye Soçineni*, (ö.s.), 5 cilt, 1951-1967, ("Toplu Yapıtlar").

- **BAKINIZ:** W.von BRAUN, ESNAULT- PELTERIE, GODDARD, OBERTH.

TSVET, Mihail Semyenoviç
(1872-1919)

Rus, botanikçi. Özellikle bitki pigmentlerine ve kromatografi yöntemine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

14 (ya da 19) Mayıs 1872'de İtalya'nın Asti kentinde doğdu, 26 Haziran 1919'da Rusya'daki Voronej'de öldü. Rus bir baba ile İtalyan bir annenin çocuğuydu ve annesi doğumdan hemen sonra öldüğü için, babasının tuttuğu bir dadı tarafından İsviçre'de büyütüldü. 1896'da Cenevre Üniversitesi'nden botanik doktorasını alarak Rusya'ya döndü. Yabancı ülkelerden alınan akademik unvanlar Rusya'da geçerli olmadığından, 1901'de Kazan Üniversitesi'nden botanik dalında yeniden yüksek lisans derecesini aldı ve ertesi yıl Varşova Üniversitesi'nde önce Bitki Fizyolojisi Laboratuvarı'nın asistanlığına, bir yıl sonra da öğretim görevine atandı. 1907'de Veterinerlik Enstitüsü'nde, ertesi yıl Politeknik Enstitüsü'nde botanik ve mikrobiyoloji derslerini üstlendi; 1910'da da ikinci kez botanik doktorasını aldı. 1915'te Almanlar'ın Varşova'yı işgali üzerine önce Moskova'ya, ardından Nijni Novgorod'a (bugün Gorki) taşınan enstitünün yeniden örgütlenmesinde emeği geçen Tsvet, 1917'de Yuriyev (bugün Tartu) Üniversitesi'nde botanik profesörlüğüne ve botanik bahçesinin yöneticiliğine getirildiyse de, yeni bir Alman işgali nedeniyle üniversite kapatıldı. 1918 sonlarında Voronej'de yeniden öğretime açılan bu üniversitede, çocukluğundan beri sağlığı pek iyi olmayan Tsvet ancak bir yıl ders verebildi ve henüz 47 yaşındayken öldü.

Kimya ve fizik laboratuvarlarının yöntemlerini botaniğe uygulayarak, bitki fizyolojisinin bağımsız bir bilim dalı olmasını, özellikle sitofizyolojinin gelişmesini sağlayan araştırmacıların başında, "kromatografi" tekniğinin öncüsü olan Tsvet gelir. Doktora tezinden başlayarak araştırmalarını, bitki hücresinin klorofil deposu olan kloroplast ve bitki pigmentleri üzerinde yoğunlaştıran Tsvet, 1903'te bitki yapraklarındaki çeşitli pigmentleri birbirinden ayırmak için, bu maddenin yüze soğurulma (adsorpsiyon) derecelerinin farklı olması özelliğine dayanan yeni bir yöntem tasarladı. Taze yaprakları bir petrol eteri ve alkol karışımında ezip, içinde kalsiyum oksit gibi soğurucu bir toz bulunan bir tüpten geçirerek süzdü ve bitki pigmentlerini, soğurulma derecelerine göre, tüpün içinde altı renk şeridi halinde ayırmayı başardı. Böylece, bitki yapraklarına renk veren yeşil renkli klorofil, sarı renkli ksantofil ve turuncu renkli redoksantin pigmentlerinin değişik bileşimlerini ayırıp tanımlayan, benzer yapıdaki karoten ve ksantofili karotenoitler adı altında toplayan Tsvet'in, Yunanca "renk yazar" anlamındaki "kromatografi" terimiyle adlandırdığı yöntemi uzun süre değerlendirilemediyse de, bugün renkli ya da renksiz her türden kimyasal bileşiğe uygulanabilen ve çok değişik türleri geliştirilen kromatografi, yalnız biyokimyanın değil biyoloji, tıp, tarım ve sanayinin en önemli analiz yöntemlerinin başında gelir.

- **BAKINIZ:** DUTROCHET, H.FISCHER, KARRER, A.J.P. MARTIN, PELLETIER, J.von SACHS, WILLSTAETTER.

TUBMAN, William
(1895-1971)

Liberyalı devlet adamı. Uzun devlet başkanlığı döneminde ülkesini çağdaşlaştırmaya çalışmıştır.

William Vacanarat Shadrach Tubman 29 Kasım 1895'te Maryland Eyaleti'ne bağlı Harper'da doğdu, 23 Temmuz 1971'de Londra'da öldü. Amerikan göçmeni köle kökenli bir aileden gelmedir. Cape Palmas din okulunu bitirdikten sonra dışardan hukuk öğrenimi görerek 1917'de avukat oldu. 1922'de devlet hizmetine girerek yargıçlık, savcılık gibi çeşitli görev-

ler yaptı. Bu arada Gerçek Liberal Parti'ye katıldı ve 1923'te Senato'ya seçildi. Amerikan kökenli Liberyalılar'ın yönetimde tekel oluşturmasına karşı yürüttüğü mücadele yüzünden kendisinden kurtulmak isteyen yöneticiler tarafından 1937'de Yüksek Mahkeme başkan yardımcılığına getirildi. Bununla birlikte siyasette etkinliğini sürdürdü ve 1943'te kendisini destekleyen Edwin Barclay'in yerine devlet başkanlığına seçildi.

Tubman, ülkesinin iç kesimindeki kabilelere geniş siyasal haklar tanıyarak ve bu yöreye yatırımlar yaparak ulusal birliği sağlamaya çalıştı. Ulusal gelirin yarıya yakın bölümünü yaygın bir eğitim sisteminin oluşturulmasına ayırdı. Zengin demir cevheri yataklarının işletilmesi için yabancı yatırımları çekmek ve ABD'nin denetiminden uzaklaşmak amacıyla ekonomide bir açık kapı siyaseti izledi. Afrika ülkeleri arasında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik ılımlı ve barışçı bir tutum benimsedi. 1951'de devlet başkanlığını en çok iki dönemle sınırlandıran anayasa hükümünün değiştirilmesinden sonra kesintisiz devlet başkanlığı yaptı ve ölümüne değin ülkenin siyasal yaşamına bütünüyle egemen oldu.

TUCHELT, Klaus
(1931)

Alman, arkeolog. Batı Anadolu'da Didima kenti kazılarını sürdürmektedir.

25 Nisan 1931'de Dessau'da doğdu. 1949-1956 arasında Halle, Berlin ve Münih üniversitelerinde öğrenim gördü.1955'te doktora çalışması için araştırma yapmak üzere geldiği Türkiye'de 1957 Bergama kazılarına katıldı. 1958'de İstanbul Arkeoloji Enstitüsü'nde Kurt Bittel'in asistanlığına atandı. 1962'den bu yana süren Didima kazılarının yöneticiliğini üstlendi. 1964'te Almanya'ya dönerek Mainz Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1968'de Alman Arkeoloji Enstitüsü ikinci müdürü olarak yeniden İstanbul'a geldi. 1980'e değin bu görevde kaldıktan sonra Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü müdürlüğüne atandı.

Aydın'ın Söke ilçesindeki Didima kentinde Tuchelt'in yönettiği kazılarla Anadolu'nun en büyük tapınaklarından biri olan Helenistik döneme ait (İÖ 4.yy) *Apollon Tapınağı* ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca İÖ 6.yy'dan başlayarak branhid denilen rahiplerce yönetilen ve Didymaion olarak adlandırılan bu kutsal alandaki bir önceki tapınağa ait izler bulunmuş, İÖ 8.yy'ın sonlarında yapılmış Antik Didima tapınağının ise planı saptanmıştır. Didima'nın zengin Arkaik dönem heykelcilik buluntuları ise bu sanatın araştırılmasında önemli katkılar sağlamıştır.

Tuchelt'in ayrıca Osmanlı dönemi giysileri ve Osmanlı konut mimarlığı konularında da araştırmaları vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** "Die archeischen Skulpturen von Didyma. Beitrage zur früngriechischen Plastik in Kleinasien", *Istanbuler Forschungen*, (27), 1970, ("Didima Arkaik Heykelleri. Küçük Asya'daki Erken Yunan Heykelciliğine Katkı"); "Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien", *İstanbuler Mitteilungen*, (23), 1979, ("Küçük Asya'daki Erken Roma Anıtları").

TUDOR, Antony
(1909)

İngiliz, dansçı ve koreograf. Psikolojik bale olarak anılan klasik bale türünün yaratıcısıdır.

4 Nisan 1909'da Londra'da doğdu. Asıl adı William Cook'tur. 1928'de M.Rambert'den ilk dans derslerini aldı. 1930'da Rambert Balesi'nde dansçı ve Rambert'in yardımcısı olarak çalıştı. 1937'de A. de Mille ile kendi topluluğunu kurdu. Bu topluluğu 1938'de kurduğu Londra Balesi izledi. Tudor bir yıl sonra ABD'ye giderek 1940'ta Ballet Theater'ın dansçısı ve koreografı oldu. 1950'de New York Metropolitan Operası'nın Bale Okulu'na yönetici olarak atandı. 1951-1952 yıllarında New York Kent Balesi'nde çalıştı. 1952'de Julliard Müzik Okulu'nun öğretim üyeleri arasına girdi. 1974'te American Ballet Theatre'ın yönetmenlerinden biri olarak çalışmaya başladı. Bütün bunların yanı sıra, 1949-1950 ve 1962'de İsveç Kraliyet Balesi için koreografiler yaptı; 1963-1964 yıllarında bu topluluğun sanat yönetmenliğini üstlendi. Ayrıca İngiliz Kraliyet Balesi ve Kanada Ulusal Balesi için de çalıştı.

Tudor, 20.yy'ın en önemli koreografları arasında yer alır. Onun psikolojik bale olarak adlandırılan yaklaşımında, insan karakterinin özellikleri, ağırlıkla da hüzün öğesi klasik bale tekniklerine bağlı kalınarak işlenmektedir. *Lilac Garden* (Leylak Bahçesi) bu türün ilk örneği sayılır. Tudor, dansçıların duygularını sahneye aktarmalarını istemiş, *corps de ballet*'yi (dansçılar korosu) canlı bir dekor öğesi olarak değil, simgesel ve anlatıcı olarak kullanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Cross Garter'd*, müz. Frescobaldi, 1931; *Lilac Garden*, müz. E.Chausson, 1936, (Leylak Bahçesi); *Dark Elegies*, müz. Mahler, 1937; *The Judgement of Paris*, müz. K.Weill, 1938, (Paris'in Yargısı); *Pillar of Fire*, müz. Schönberg, 1942, (Ateşten Sütun); *Dim Lustre*, müz. R.Strauss, 1943; *Romeo ve Jüliet*, müz. F.Delius, 1943; *Undertow*, müz. W.Schuman, 1945, (Anafor); *Echoing of Trumpets*, müz. Martinu, 1963, (Borazan Seslerinin Yankısı); *Shadowplay*, müz. C.Koechlin, 1967, (Gölge Oyunu); *The Tiller in the Fields*, müz. Dvořák, 1978, (Tarlalardaki Filiz).

TUGAN-BARANOVSKİY, Mihail İvanoviç
(1865-1919)

Rus, iktisatçı. İktisadi bunalıma ilişkin çözümlemeleriyle tanınmıştır.

8 Ocak 1865'te Harkov'da doğdu, 21 Ocak 1919'da Odessa yakınlarında öldü. Harkov Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1895-1899 arasında St.Peters-

burg Üniversitesi'nde politik iktisat kürsüsünde öğretim üyeliği yaptı. 1913'te St.Petersburg Politeknik Enstitüsü'nde profesör oldu. 1917-1918 yıllarında Ukrayna'da kısa bir süre maliye bakanlığı yaptı.

Tugan-Baranovskiy'in 1894'te yayımlanan ve daha sonra Avrupa dillerine de çevrilen *Promislennie krizisi v sovremennoy Angliy* ("Çağdaş İngiltere'de Sınai Bunalımlar") adlı kitabı, iktisadi bunalımlar konusundaki kuramsal araştırmalara yeni bir boyut kazandırdı. Çağdaş bunalımların nedenini, sermaye malları üretimine ve tüketim malları üretimine ayrılan fonlar arasındaki oransızlık olarak saptayan Tugan-Baranovskiy'e göre bu oransızlık özel girişim sistemindeki sermaye birikiminin ve sermaye yatırımının doğasından kaynaklanmaktadır. Sermaye yatırımının, sermaye birikiminden ve tasarruftan daha hızlı ve daha büyük miktarlarda gerçekleşmesi, kullanılabilir fonların ve yatırıma hazır tasarrufların, yatırımların gerisinde kalması nedeniyle devresel bunalımlara girilmektedir. Ancak, sermaye birikiminin önünde ciddi bir engelin olmadığı, bunalımın iki kesim arasındaki orantısız gelişmeden kaynaklandığı ve artı değerden sermaye birikimine ayrılan bölüm iki kesim arasında uygun orantıda dağıtılırsa dengenin sağlanabileceği biçimindeki yargısı, kuramsal çözümlemesine çıkış noktası olarak aldığı Marx'ın genişletilmiş yeniden üretim şemalarından uzaklaşmasına yol açmıştır.

Tugan-Baranovskiy, Rusya'da kapitalizmin kendine özgülüğünü ön plana çıkartan Narodnizm'e (Rus Halkçılığı) karşı çıkarak Rusya'da kapitalizmin gelişmesinin tarihsel kaçınılmazlığını vurguladı. Daha sonraki kitaplarında, Marx'ın felsefi ve sosyolojik görüşlerini eleştirmekle birlikte, emek değer kuramı ile marjinal fayda kuramını kaynaştırmaya çalıştı. Kooperatifçilik hareketi ile de ilgilenen Tugan-Baranovskiy, *Vestnik kooperatsiy* adlı derginin yayın yönetmenliğinde bulundu ve Moskova ve Kiev'de kooperatiflerin örgütlenmesine katıldı.

• YAPITLAR (başlıca): *Promişlennie krizisi v sovremennoy Angliy*, 1894, ("Çağdaş İngiltere'de Sınai Bunalımlar"); *Russkaya Fabrika*, 1898, ("Rus Fabrikası"); *Teoreticeskiya osnovi marksizma*, 1905, ("Marxizm'in Kuramsal Temelleri"); *Osnovi politiçeskoy ekonomiy*, 1908, ("Politik İktisadın Temelleri"); *Sotsialniya osnovi kooperatsiy*, 1916, ("Kooperasyonun Toplumsal Temelleri").

TUĞRAÎ
(1061-1120)

Arap Divan şairi. *Lâmiyetü'l-Acem* adlı kasidesiyle tanınmıştır.

Isfahan'da doğdu, Esedâbâd'da öldü. Asıl adı Fahrü'l-küttâb Müeyyededdin Ebu İsmail Hüseyin' dir. Resmi belgelere tuğra çekmesini bildiği, Selçuklular döneminde de Tuğra Divanı'nda çalıştığı için Tuğraî diye tanındı. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (1072-1092) hizmetine girdi. Onunla birlikte Kuzey Suriye seferine katıldı. Melikşah'tan sonra oğlu Muhammed Tapar'ın (1105-1118) divanında görev aldı. Muhammed Tapar'ın ölümünden ve yerine büyük oğlu sultan Mahmud'un tahta geçmesinden sonra Tuğraî de Mahmud'un küçük kardeşi Melik Mesud'un hizmetine girdi. Kıvâmeddin lakabıyla vezirliğe atandı. Melik Mesud, Selçuklu saltanatını ele geçirmek için harekete geçince Tuğraî de Mesud'un ordusuna katıldı. 1120'de Hamedan yakınlarında Esedâbâd'da yapılan savaşta Mesud kesin bir yenilgiye uğradı. Tutsak edilen Tuğraî, sultan Mahmud'un tuğra işlerini yürüten Şihad Esad'ın onun inançsız ve dinsiz olduğunu ileri sürmesi üzerine ölüme mahkûm edildi. Kararın yerine getirilmesi sırasında okuduğu bir şiir üzerine idamı ertelendi. Ancak vezir Nizameddin es-Sümeyrimî'nin emriyle okçu askerler tarafından öldürüldü.

Tuğraî, şiirden başka kimya ile de uğraşmıştır. *Divan*'ında, başta vezirliğini yaptığı Melik Mesud'a, hizmetlerinde bulunduğu hükümdarlara, dönemin soylularına yazdığı methiyeler yer alır. İslam öncesi ünlü Arap şairlerinden Şenferâ'nın yazdığı *Lâmiyetü'l-Arab* adlı kasideye karşı "L" kafiyeli elli dokuz beyitlik *Lâmiyetü'l-Acem* kasidesini yazmıştır. Bu kasidede haksızlıkların, kötülüklerin hüküm sürdüğü dönemden yakınmış, her zaman güçlülerin egemen olduğunu belirtmiştir. Yapıt Latince'ye ve başka Batı dillerine çevrilmiştir. Birçok şerhleri de vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (ö.s), 1883; *Lâmiyetü'l-Acem*, (ö.s.), J.Golius (yay.), 1629, (Türkçe çevirisi İ.Erzen, 1945).

TUĞRUL BEY
(995-1063)

Büyük Selçuklu sultanı. Bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden ve ilk hükümdardır.

Maveraünnehir'in Cend ya da Nur-i Buhara kentinde doğduğu sanılıyor. 7 Eylül 1063'te Rey'de öldü. Selçuk Bey'in torunu, Subaşı Mikail Yabgu'nun küçük oğludur. Mikail 998'de bölgesel bir savaşta öldüğü zaman Tuğrul Bey iki üç yaşlarındaydı. 1000 yılında büyükbabası Selçuk da ölünce Kınık boyu başkanı olan amcası Arslan Yabgu'nun gözetiminde kaldı. 1010'dan sonra Kınık boyunun bir bölümüne başkanlık etmeye başladı. Bu yıllarda Sâmânoğulları Devleti'nin yıkılması ile Maveraünnehir'de ortaya çıkan egemenlik boşluğu sırasında özellikle de Karahanlı-Gazneli ittifakı yüzünden Kınık boyu oldukça güç koşullarla karşı karşıya kaldı. Buhara-Semerkant arası Karahanlılar'ın yönetiminde bulunduğundan Tuğrul Bey Karahanlı Buğra Han'la anlaşmaya çalıştı. Çadırları ile Talas bölgesine geçti. Burada Buğra Han tarafından tutuklatıldı. Ağabeyi Çağrı Bey bir baskın düzenleyerek kurtulmasını sağladı. Bundan sonra iki kardeş Maveraünnehir'e döndüler. Buhara dolaylarında tutunabilmek için bölge beylerine karşı çok çetin savaşlar verdiler. Kınıklar'ın bir bölümü, Çağrı Bey komutasında, yeni yurtlar edinmek amacıyla Doğu Anadolu'ya akınlarda bulundu.

1016-1021 arasındaki bu çabalar sırasında Tuğrul Bey de, bölge egemenliği için çarpışan Karahanlı ve Gazneli ordularının tahriplerinden, kendisine bağlı göçebeleri korumaya çalışmaktaydı. 1025'te Gazneli Mahmud bir hile ile Arslan Yabgu'yu tutuklatınca Çağrı ve Tuğrul Bey ilkin Arslan Yabgu'nun başıboş bıraktığı Türkmenler'i topladılar. 1026'da, aralarındaki anlaşma gereği yeni yöntemlere başvurdular. Çağrı Bey, Horasan-Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya yeni akınlara çıktı. Tuğrul Bey de çöllere çekilerek yıpranan Kınık boyunu toparlamaya çalıştı.

Anadolu'ya doğru akınlar

Üç yıl sonra 1029'da her ikisi de güçlenmiş olarak Maveraünnehir'de bir araya geldiler. Aynı yıl, ilk önemli savaşlarını Buhara Emiri Ali Tigin'le yaptılar. Fakat ağır kayıplarla geri çekildiler. Bir süre Harezm'de oturdular.

Bağımsızlık yolunda ilk adımlar

1030'da Gazneli Mahmud'un ölümü, bölge için yeni gelişmelerin başlangıcı oldu. Tuğrul ve Çağrı Bey bu fırsatı değerlendirerek Harezm'de tutunmayı gözettiler. Burada bir ölçüde bağımsızlık kazandılar. 1034'te, peş peşe yinelenen iki Türkmen baskını yüzünden buradan da ayrılmak zorunda kaldılar. Gazne sınırları içinde kalan Horasan'a girdiler. 1035'teki bu yürüyüş sırasında birçok göçebe oymağı da kendilerine katıldı. Yaklaşık 13.000 çadırlık bir göçebe toplumu oluşturdular. Nasâ'ya ulaştıklarında Gazneli Sultanı Mesud'dan yer ve yaylak izni istediler. Buna yanaşmayan Mesud, üzerlerine birlikler gönderdi. Kınık yiğitleri, bu güçleri yenmeyi başardı. Bunu, bir antlaşma izledi. Nasâ, Ferave ve Dihistan'ın egemenliğini ele geçiren Kınıklar'ın üç beyi (Musa Yabgu, Çağır ve Tuğrul Bey) Selçuklular'ın ilk yarı bağımsız devletinin ortak yöneticileri oldular. Tuğrul Bey "Dihkân" (Nasâ Emiri) sanını aldı. 1038'e dek Belh ve Sistan'a akınlar düzenledi. Önemli bir Gazne ordusunu 1038'de Serahs yakınlarında yendi. Bu zafer, Horasan egemenliğinin kesin olarak Selçuklular'a geçmesini sağladı. Gelenek gereği, ortak beyler arasındaki bölüşüm yenilendi. Musa Yabgu'ya Serahs, Çağrı'ya Merv, Tuğrul Bey'e de Nişabur düştü. O yıl, üvey kardeşi (aynı zamanda amcasının oğlu) İbrahim Yınal, Tuğrul Bey adına hutbe okutarak Selçuklu egemenliğini resmen duyurdu. Bu, Selçuklu Devleti'nin kuruluşu için de başlangıç sayıldı. Üç bin atlı ile Nişabur'a giren Tuğrul Bey, ilk devlet örgütünü kurdu. Abbasi halifesi de bağımsızlığını onayladı.

Dandanakan Savaşı

1040'taki ikinci büyük savaş, birincisini tamamlayan daha kesin bir başarıyla sonuçlandı. Sultan Mesud'un komuta ettiği, ayrıca üç yüz savaş fili ile desteklenen 50.000 kişilik Gazneli ordusuna karşı Tuğrul Bey'in 20.000 kişilik bir süvari ordusu vardı. Bu iki kuvvet, bir meydan savaşına girmezden önce bir yıl süreyle yıpratma savaşları yaptılar. Mesud, geçici olarak Nişabur'u işgal etti. Merkezden takviye birlikleri getirterek ordu mevcudunu artırdı. Bu kez de vur kaç yöntemi uygulayan Tuğrul Bey, Gazne birliklerini susuz çöl bölgelerine çekti. 24 Mayıs 1040'ta Merv yakınlarındaki Dandanakan Kalesi önünde yapılan asıl savaş üç gün sürdü. Mesud ve ordusu bozguna uğradı. Gazne hazinelerini Tuğrul Bey'e bırakarak savaş alanından uzaklaştı.

Dandanakan zaferi, Selçuklular'ın kırk yıl kadar süren bağımsızlık savaşının parlak bir dönüm noktası oldu. Savaş alanındaki bir törenle Tuğrul Bey sultan ilan edildi. O güne dek biçimsel olarak Oğuz (Kınık) subaşılığını yürüten amcası Musa Yabgu, Horasan valiliğine çekildi. Tuğrul Bey, başarısını bir mektupla halifeye duyurdu. Nişabur'u başkent seçti. 1041'de Kirman, 1042'de Taberistan, Gürcan bölgeleri ele geçirildi. 1043'te Çağrı Bey'le birlikte Harezm seferine çıkan Tuğrul Bey, fethedilen bu bölgenin genel valiliğini yeğeni Alp Arslan'a bıraktı. Alınması tasarlanan bölgelere yakınlığı bakımından bu yıllarda Rey'i merkez edindi.

Bu arada, Türkistan'dan taşan Türkmen kalabalıklarını da Güneydoğu ve Doğu Anadolu'ya yöneltti. Savaşların ve nüfus hareketlerinin giderek batıya kaydığı bir döneme girildi. Bizanslılar ve Abbasiler'le siyasal ilişkiler yoğunlaştı. Bizans ordusu ile ilk savaşını 1046'da yapan İbrahim Yınal, 1048'de Pasinler Savaşı'nı kazandı. Bu zafer, Türkmenler'e, Trabzon'dan Van'a dek bir yayılma alanı açtı. Ancak İbrahim Yınal bir süre sonra Tuğrul Bey'e başkaldırdı. Yaptığı savaşı yitirerek çekildi. Isfahan'a giren Tuğrul Bey, bölgedeki Büveyhî egemenliğini çökertici bir dizi saldırıda bulundu. 1054'te Azerbaycan'da Gence ve Tebriz'i aldı. Anadolu'ya girdi. Malazgirt'i kuşattı. Birkaç tümenle Erzurum'a dek ilerledi. Anadolu akınları için buyruklar vererek Rey'e döndü. 1055'te Abbasi Halifesi Kaim bi-Emrillah'ın çağrısı üzerine Bağdat'a gitti. Şii Büveyhoğulları'nın buradaki egemenliğine son verdi. Bu bir anlamda tüm Abbasi topraklarının da Selçuklu egemenliğine girmesi demekti. 1059'da İbrahim Yınal'ın ikinci ayaklanmasını bastırdı. 1062'de amcası Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış ayaklandı. Tuğrul Bey hemen Rey'e gitti. Aile sorunlarını tam çözümleyemeden burada öldü.

Tuğrul Bey, Selçuklu Devleti'nin kuruluş dönemi savaşlarında, ayrıca 1040'tan sonraki yirmi üç yıllık sultanlığında, birbirini izleyen savaşlara karşın, uzlaşmacı, yatıştırıcı bir siyasetten yana olmuştur. Siyasal kararları çoğunlukla olumlu sonuçlar vermiştir. Çocuğu olmadığından, Selçuklu Devleti'nin başına yeğeni Alp Arslan'ın geçmesini hazırlamıştır. Kendisinden birkaç yaş büyük olan Çağrı Bey, Tuğrul Bey'in özellikle askeri faaliyetlerinde birinci sırada yardımcısı olmuş; ikisi de kritik dönemlerde örnek bir dayanışma sergilemişlerdir.

• **KAYNAKLAR:** İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, 1972; M.A.Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I, 1979; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 1980 .

• **BAKINIZ:** ALP ARSLAN, ÇAĞRI BEY.

TUNA, Aşkın
(1940)

Türk, atlet. Üç adım atlamada 16 m'yi geçen ilk sporcu olmuştur.

20 Şubat 1940'ta İzmir'de doğdu. Atletizme 1957'de Ankara'da başladı. İki yıl içinde adını duyurdu. İlk başarısını 3. kategoride atladığı 13.74 m'lik Türkiye rekoru ile kazandı. Üst üste sağladığı başarılardan sonra 1960'ta milli takıma girdi.

Atletizme başladığı yıl 12.48 metre atlayan Tuna 1964'te 15.15 m atlayarak Ruhi Sarıalp'in 16 yıldan beri kırılmayan rekorunu 7.5 cm farkla kırdı. Bükreş'te yapılan Balkan Atletizm Şampiyonası'nda rekorunu 15.44 m'ye yükseltti. 1967'de de bu dalda bronz madalya kazandı. Aynı yıl kendi en iyi derecesini yaparak rekorunu 16.01 m'ye yükseltti. Bu derecesi ile 16 m'yi geçen ilk Türk atleti oldu. Atletizmi 1971'de bıraktı.

TUNAHAN, Süleyman Hilmi
(1888-1959)

Türk din adamı. Dine dayalı bir devlet görüşünü temel alan Süleymancılık tarikatının kurucusudur.

Silistre'de (bugün Bulgaristan'da) doğdu, İstanbul'da öldü. Balkan Savaşı öncesi İstanbul'a göç eden ailesinin isteği üzerine Süleymaniye Medresesi'nde okudu. Özellikle Kuran, Hadis, tefsir konularında çalıştı. Sonradan Nakşibendilik'le yakınlık kurarak bu tarikata girdi. Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan aldığı belgeye dayanarak değişik camilerde vaazlar vermeye başladı. Konuşmaları laiklik ilkelerine aykırı görüldüğünden yetki belgesi kaldırıldı. Gizlice Süleymancılık adı verilen ve dine dayalı devlet görüşünü savunan bir tarikat kurdu. 1954'te yargılandı.

Süleyman Hilmi Tunahan'a göre *Kuran* anayasa olarak tanınmalı, onun dışında geçerli yasa olmamalıdır. Kadınlar örtünmeli, erkekler beyaz takke giymeli, tatil günü cuma olmalıdır. Tanrı'nın 99 adı vardır, bu adlardan 81 sol, 18 sağ avuçta bulunur. Bu nedenle namaz kılarken avuçları açmak değil, kapamak gerekir. Süleymancılık Anadolu'nun değişik bölgelerinde yayılma olanağı bulmuştur.

TUNALI, İsmail
(1922)

Türk, felsefeci. Estetik konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Bulgaristan'ın Silistre kentinde doğdu. Daha sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. Ortaöğrenimini Kabataş Erkek Lisesi'nde, yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde bitirdi. 1955'te Viyana Üniversitesi'nde felsefe doktoru sanını kazandı. 1956'da İ.Ü.Edebiyat Fakültesi'nde felsefe asistanı olarak göreve başladı. 1958'de doçent, 1961-1962 döneminde Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görevini sürdürdü, 1965'te profesörlüğe yükseldi. 1980'de Viyana Üniversitesi'nde konuk profesör göreviyle bir yıl estetik okuttu.

Tunalı, sanat ontolojisi, estetik konularında geniş kapsamlı çalışmalarını sürdürerek, felsefe ilkelerine dayalı bir estetiğin geliştirilmesini amaçlar. *Felsefenin Işığında Modern Resim* adlı yapıtı bu soruna çözüm arar. Estetikle ilgili araştırmaları yanı sıra, bu konuya değgin, çevirileri de bulunan Tunalı için sanat sorunları bağımsız bir bilimin konusudur. Bu bilim sanat ürünlerini, kendi doğuş ortamında ve o ortamın koşulları altında açıklama gereğindedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Felsefenin Işığında Modern Resim*, 1960; *Grek Estetik'i*, 1963; *Sanat Ontolojisi*, 1965; *B.Croce'nin Estetik'ine Giriş*, 1973; *Marksist Estetik*, 1976; *Estetik*, 1978; *Denemeler*, 1980; *Estetik Beğeni*, 1983.

TUNALI HİLMİ
(1871-1928)

Türk siyaset adamı. Jön Türk hareketinin önde gelen kişilerindendir.

28 Ağustos 1871'de Eskicuma'da (bugün Bulgaristan'da) doğdu, 24 Temmuz 1928'de İstanbul'da öldü. 1897'de ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. Fatih Askeri Rüşdiyesi'nden sonra girdiği Kuleli Askeri İdadisi'nde çıkardığı *Teşvik* adlı haftalık gizli bir gazeteden dolayı tutuklandı. Daha sonra Askeri Tıbbiye'ye girerek Gizli Mektepliler adlı bir örgüt kurdu. Son sınıf öğrencisiyken Ekim 1895'te Avrupa'ya kaçarak Cenevre'ye yerleşti.

Cenevre Üniversitesi'nin Pedagoji Bölümü'nü bitirdi. *Hutbe* adıyla on bir broşür çıkararak Jön Türkler'in düşüncelerini yaymaya çalıştı. Bir ara İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel sekreterliğini yaptı. 21 Aralık 1896'da Osmanlı İhtilal Komitesi'ni kurdu. 1897'de Cenevre'de İshak Sükûti ve Abdullah Cevdet'le birlikte *Osmanlı* gazetesini çıkardı. 1899'da II.Abdülhamid'le varılan anlaşma gereği *Osmanlı* kapatılınca bir süre İspanya'da sefaret başkâtipliği yaptı. 1904'te Mısır'a giderek, *Kanun-i Esasi* ve *Hak* gazetelerinde çalıştı.

II.Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a döndü. 1909-1916 arasında çeşitli ilçelerde kaymakamlık yaptı. 1920'de Bolu mebusu olarak son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na girdi. İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya geçerek TBMM'ye katıldı. 1923-1928 arasında Zonguldak milletvekili olarak TBMM üyeliğini sürdürdü.

Tunalı Hilmi, önceleri Jön Türkler'in Osmanlıcı kanadından iken sonraları Türkçülük'ü benimseyerek Cumhuriyet politikalarını, köy kalkınmasını, kadın haklarını ve özellikle de Türkçe'nin özleştirilmesi doğrultusundaki uygulamaları etkin biçimde desteklemiş ve katkılarda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Makedonya-Mazisi-Hali-İstikbali*, 1898; *Peştede Reşid Efendi İle*, 1899; *Rezalet Portekiz'de*, 1900; *Rezalet Yine İspanya'da*, 1900; *Kongre-Cevapları-Cevabımız*, 1901; *Kongre Nedir, Nasıl Olmalıdır*, 1901; *Avrupa'da Tahsil*, I, 1902; *Osmanlı'da Ahali Hekimliği*, 1906; *Memiş Çavuş Büyük Millet Meclisi'nde*, 1923.

• **BAKINIZ:** ABDULLAH CEVDET, İSHAK SÜKÛTÎ.

TUNAYA, Tarık Zafer
(1915)

Türk, hukukçu. 1961'de Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu üyeliği yapmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1937'de Saint Benoit Lisesi'ni ve 1940'ta İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1942'de aynı fakültede asistan olarak görev aldı. 1949'da doçent, 1960'ta profesör oldu. 1961'de Kurucu Meclis üyeliğine seçilerek Anayasa Komisyonu üyeliğine getirildi. 1968'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanlığına seçildi. 1969'da bu görevden istifa etti. 1979'da kurulan İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nin ilk dekanlığını yaptı.

Tunaya, anayasa, hukuk ve siyaset bilimi alanında araştırmalar yapmış, özellikle Tanzimat sonrası Türkiye'sinde siyasal ve toplumsal akımlar ve gelişmeler konusunda önemli yapıtlar vermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Türkiye'de Siyasi Partiler*, 1952; *Hürriyet'in İlanı*, 1959; *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, 1960; *İslamcılık Cereyanı*, 1962; *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 1964; *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, 1966; *Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri*, 1970; *İnsan Derisi ile Kaplı Anayasa*, 1979.

TUNCER, Cengiz
(1931-1981)

Türk, yazar ve yayımcı. Daha çok romanlarıyla adını duyurmuştur.

Denizli'nin Buldan ilçesinde doğdu, Temmuz 1981'de İstanbul'da öldü. Ortaokuldan sonra bir süre babasının yanında ticaretle uğraştı. Edebiyata şiir yazarak başladı. İlk şiirleri 1945'te İzmir'de yayımlanan *Gençlik* dergisinde çıktı. 1951'de gene İzmir'de *Kervan* dergisini çıkardı. 1953'te İstanbul'a yerleşerek *Akşam*, *Son Posta*, *Gece Postası*, *Vatan*, *ABC* gazetelerinde muhabir, röportaj yazarı ve haber müdürü olarak çalıştı. Bu görevlerinin yanı sıra senaryo yazarlığı ve film yönetmenliği de yaptı. 1962'de *Bir Cinayetin İçyüzü* adlı röportajıyla Gazetecilik Altın Kalem Ödülü'nü aldı. Bu arada romana da yönelerek 1959'da *Hacizli Toprak*'ı, 1971'de *Kerkenez*'i yayımladı. Toprak sorununun işlendiği *Hacizli Toprak*, köy romanı türüne yeni bir soluk getirdi. *Kerkenez*'de ise cinsel sorunlarının cinayete sürüklediği Salih'in öyküsü gerçekçi bir dille anlatılıyordu. Tuncer 1968'de E Yayınevi'ni kurarak ölümüne değin yöneticiliğini yaptı.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Devrialem*, 1951, (Tarık Dursun K. ile). **Roman:** *Hacizli Toprak*, 1959; *Kerkenez*, 1971. **Senaryo:** *Sevmek Seni*, 1966.

TUNÇ, Halil
(1928)

Türk, sendikacı. TÜRK-İŞ genel başkanlığı yapmış, partilerüstü sendikacılığı savunmuştur.

Kırşehir'in Hacıbektaş ilçesinde doğdu. Hasanoğlan Köy Enstitüsü son sınıfından ayrılarak çalışmaya başladı. Bir süre tarım işçiliği, Ankara Otobüs İşletmesi'nde biletçilik yaptı. Daha sonra Ankara Bira Fabrikası'na işçi olarak girdi ve 1952'de Tütün Müskirat İşçileri Sendikası'na üye oldu. Bir süre sonra aynı sendikanın genel başkanlığına seçildi.

1960'ta Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) genel sekreterliğine getirildi. İşçilerin eğitilmesi ve sendikal mücadelenin yürütülmesinde Amerikan sendikacılığını örnek alarak, partilerüstü sendikacılığı benimsedi. Dengeci ve uzlaşmacı bir tutum sergiledi. 3 Temmuz 1972'de cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörlüğüne seçildi. Bu görevi 1978'e değin sürdürdü. 1974'te Seyfi Demirsoy'un ölümü üzerine TÜRK-İŞ genel başkanlığına seçildi. 1979 kongresinde genel başkanlık için adaylığını koymayarak emekliye ayrıldı.

• **BAKINIZ:** DEMİRSOY, DENİZCİER, ŞİDE, Ş.YILMAZ.

TUNG ÇUNG-ŞU
(İÖ 179-104)

Çinli filozof. Yönetimlerin iyiliksever bir tutumla halkı aydınlatmayı bir görev edinmeleri gereğini savunmuştur.

İmparator King (156-141) döneminde felsefe ve politika alanındaki bilgisi yüzünden "Geniş bilgili yazar" olarak nitelendi, imparator Vou çağında da yüksek görevlere getirildi. Yöneticilerin aşırı tüketimleri yüzünden halkın sıkıntıya düştüğünü, yeni bir düzenlemeye gitmenin gerektiğini ileri sürünce tepkiyle karşılandı, bunun üzerine toplum işlerinden uzak kalarak, düşüncelerini içeren yapıtlarını yazmakla yetindi.

Tung Çung, daha çok ahlak ve politika sorunları üzerinde durarak, toplumun düzenlenmesine elverişli bir yöntem ve yönetimin uygulanması görüşünü geliştirmeye çalışmıştır. Konfüçyüs'ün öğretisini, kendine göre, yeni bir yorumdan geçirerek geliştirmek isteyen Tung Çung için, en önemli sorun, gerek toplum yönetiminde, gerek bireysel davranışta iyinin egemen olması, iyiliksever bir tutumun benimsenmesidir. Ona göre yöneticiler iyi yetişmiş, olgun, bilge kişiler olmalıdır. Yasa koyucuların görevi halkı baskı altına almak değil, yetkinleştirmek için elverişli ortamı sağlamaktır. Gençlerin yetiştirilmesinde müzikten yararlanılmalı, bunu sağlayabilmek için de toplu eğitime önem verilerek törenler düzenlenmelidir.

Çünkü müzik insanı kötü eğilimlerden kurtarır, iyi ve iyiliksever duruma getirir. Eğitim, yönetimin görevi olduğundan, eski ahlak anlayışına, geleneklere uygun biçime sokularak yaygınlaştırılırsa toplum bütününde uyum sağlanır. Bu konuda yararlanılması gereken başlıca kaynak da Konfüçyüs'un "altı sanat" başlığı altında toplanan altı kitabıdır. Birer çalışma çizelgesi niteliği taşıyan bu kitapçıklar günlük davranışların, bireyler arası ilişkilerin, yönetilenlerle yöneticilerin hangi ilkelere uyacağını gösterir.

Tung Çung-şu'nun kuramına göre yöneticiler aydın kimseler olmalı, geleneklere uymalı, özellikle soylular arasından seçilmelidir. Bunların soyluluğu yalnız soykütüğüne değil bilim ve sanat bakımından da iyi yetişmeye dayanır. Toplumda ortaya çıkan her köklü değişikliğin, yönetici kesiminde de birtakım yeni düzenlenmeleri gerektirdiği gözden kaçırılmamalı. Bu değişiklikler toplumun yapısından kaynaklanır, bir olay başka bir olayı yaratır.

• BAKINIZ: KONFÜÇYÜS, SİUN-TSEU.

TUNKU ABDURRAHMAN
(1903)

Malezyalı devlet adamı. Malaya bağımsızlık hareketinin önderlerindendir.

8 Şubat 1903'te o zamanki Malaya'nın Kedah kentinde doğdu. 1920-1931 arasında İngiltere'de eğitim gördükten sonra Kedah'a dönerek devlet memuru olarak çalışmaya başladı. 1947'de yeniden İngiltere'ye giderek baroya kabul edildi ve Malaya Federal Hukuk Bürosu savcı yardımcılığına atandı. 1951'de bu görevden istifa edip, 1946'da kurulmuş olan ve İngiliz sömürge yönetimine karşı bağımsızlık için çalışan Malayalılar Birleşik Ulusal Örgütü'nün başkanlığını üstlendi. Bu örgütün Malaya Çinliler Birliği ile ittifak sağlamasına önemli katkıda bulundu ve 1952'de kurulan İttifak Partisi'nin başkanı oldu. 1955 seçimlerinde İttifak Partisi ezici bir çoğunluk sağlayarak 55 milletvekilliğinden 54'ünü aldı. Abdurrahman, başbakan ve içişleri bakanı oldu. 1956'da Malaya'nın bağımsızlığı için Londra'da yapılan görüşmelere katılan kurula başkanlık etti. Görüşmeler sonunda içişlerinde özerklik verilmesi ve 1957'de bağımsız bir devlet kurulması karara bağlandı. Abdurrahman, bağımsız Malaya'nın ilk başbakanı ve dışişleri bakanı oldu. 1963'te Saravak, Sabah ve Singapur'un katılımıyla Malezya Federasyonu kurulduktan sonra da bu görevlerini sürdürdü. 1963-1964 yıllarında haberleşme ve yayın bakanlığı yaptı, ayrıca çeşitli zamanlarda kültür bakanlığı ile gençlik ve spor bakanlığı görevlerini de üstlendi.

1969 seçimlerinde muhalefet partileri Batı Malezya'da çoğunluğu sağladılar. Doğu Malezya'da ise oy sayımı, federasyon içinde Malayalılar'ın egemenliğinin artmasını protesto eden Çinliler'in, Kuala Lumpur'da başlattıkları saldırılar nedeniyle tamamlanamadı. Hükümet feshedilerek dokuz kişiden oluşan Ulusal Müdahale Konseyi kuruldu. Başbakan yardımcısı Abdürrezzak konsey başkanlığına getirildi ve düzeni sağlaması için geniş yetkilerle donatıldı. 1969'da yapılan seçimlerde Tunku Abdurrahman aday olmadı, başbakanlığa Abdürrezzak seçildi. 1970'te Malayalılar Birleşik Ulusal Örgütü başkanlığından da ayrıldı. 1969-1972 arasında İslam Konferansı genel sekreterliği yaptı.

Malaya üzerine yazdığı *Mahsuri* adlı oyunuyla *Raja Bersiong* adlı yapıtı sinemaya uyarlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Mahsuri*, 1941; *Raja Bersiong; Looking Back* (otobiyografi), 1977, ("Geçmişe Bakış").

• BAKINIZ: ABDÜRREZZAK [Tun].

TUPAC AMARU
(1742 ?-1781)

İnka önderi. İspanyol yönetimine karşı büyük bir ayaklanmayı yönetmiştir.

Cuzco yakınlarındaki Tinta'da doğduğu sanılmaktadır. 18 Mayıs 1781'de Cuzco'da öldü. Asıl ismi José Gabriel Condorcanqui'dir. 16.yy'da İspanyollar'ın Peru'yu istila etmesi sonucunda imparatorlukları yıkılan İnka Kızılderilileri'nden soylu bir ailenin oğluydu. Küçük yaşta Cuzco'daki Cizvit okuluna gönderildi. Orada İspanyol dininin ve kültürünün yanı sıra Latince de öğrendi. Ağabeyi Clemente'nin ölümü üzerine Tungasuca ve Pampamarca bölgelerinin kabile reisi oldu. Bunun yanı sıra İspanya Kralı II.Felipe tarafından İnka yöneticilerine verilmiş olan "Oropose markisi" unvanını da aldı. Geniş bir kakao plantasyonuna sahip olan Tupac Amaru, ticaretle de uğraşıyordu. Ayrıca İspanyol genel valileri için vergi toplamakta ve İnkalar'ın iç işlerini yönetmekteydi.

Bir süre sonra Kızılderililer'in madenlerde ve plantasyonlarda angaryayla çalıştırılmalarına dayalı *mita* sisteminin yarattığı zorlukları ve İnkalar'ın ağır yaşam koşullarını İspanyol yetkililere bildirerek, yeni düzenlemeler yapılmasını diledi. Ancak bu isteği reddeden ve giderek daha ağır koşullar öne süren İspanyol Valisi Antonio de Arriga'yı 10 Kasım 1780'de öldürdü. İspanyollar'ın verdiği unvanları ve yetkileri reddederek, 16.yy'da F.Pizarro'nun egemenliğini kabul etmeyerek And Dağları'na çekilen İnka'lar'ın son bağımsız yöneticisi olan, ancak 1572'de yakalanarak öldürülen Tupac Amaru'nun ismini aldı. Perulu tüm Kızılderililer'i ayaklanmaya davet ederek, isteklerini İspanyollar'a kabul ettirme mücadelesine girişti. Kısa zamanda Güney Peru, Bolivya ve Arjantin'in bir bölümünü ele geçirdi. Amacı İspanyol egemenliğini yıkmak değil, yalnızca halkı için daha iyi yaşam koşulları sağlamaktı. Ancak İspanyol yönetimi yeni gelen askeri birliklerin ve ateşli silahların yardımıyla 6 ay içinde Kızılderililer'i yenilgiye uğrattı. Tupac Amaru ve ailesi yakalanarak öldürüldü. Güney Amerika'da İspanyol egemenliğine karşı girişilen en büyük Kızılderili ayaklanmalarından birinin önderi olan Tupac Amaru, ölümünden sonra kıtadaki bağımsızlık mücadelelerinin simgelerinden biri durumuna geldi.

• BAKINIZ: ATAHUALPA, HUAYNA CAPAC, MANCO CAPAC, PIZARRO.

TUPOLEV, Andrey Nikolayeviç
(1888-1972)

SSCB'li uçak mühendisi ve tasarımcısı. Ülkesinde uçak sanayiinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

10 Kasım 1888'de Tver (bugün Kalinin) yakınlarındaki Pustomazovo'da doğdu, 23 Aralık 1972'de Moskova'da öldü. 1909'da girdiği Moskova Yüksek Teknik Okulu'nda uçak mühendisliği öğrenimi gördü. 1918'de teknik okuldaki öğretmenlerinden, Rus havacılığının "babası" olarak anılan fizikçi Nikolay Y.Zhukovski (1847-1921) ile birlikte, Merkezi Aerohidrodinamik Enstitüsü'nün (TsAGI) kurulmasını gerçekleştirdi. Önce başkan yardımcılığını üstlendiği bu kuruluşun 1922'de tasarım bölümünün yöneticiliğine getirildi. 1938'de Almanya'ya uçak tasarımları satmakla suçlanarak tutuklandıysa da, 1943'te serbest bırakıldı ve TsAGI'daki görevlerine geri döndü. II.Dünya Savaşı sırasında gösterdiği başarılar nedeniyle korgeneralliğe yükseltilen ve 1944-1956 arasında Yüksek Sovyet delegeliği yapan Tupolev, 1953'te SSCB Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş, 1957'de de Lenin Nişanı'yla ödüllendirilmiştir.

Yaşamı boyunca 100'ü aşkın yolcu ve savaş uçağının tasarım ve yapımını gerçekleştiren Tupolev' in 1924'te geliştirdiği ANT-1, tümüyle tahtadan yapılmış tek kişilik, ANT-2 ise tümüyle düralüminden yapılmış iki kişilik posta uçaklarıydı. 1937'de yaptığı dört motorlu ANT-25 ise Moskova'dan, ABD'nin California Eyaleti'ndeki San Jacinto'ya dek durmaksızın uçmayı başardı. II.Dünya Savaşı sırasında savaş uçakları yapımına girişen Tupolev'in bu dönemde geliştirdiği en önemli modeller, 875 km erimli ve saatte 200 km hız yapabilen çift motorlu hafif bombardıman uçağı TB-1, 2 ton ağırlığında cephane taşıyabilen dört motorlu ağır bombardıman uçağı TB-3, 1944-1948 arasında kullanılan çift motorlu taktik destek bombardıman uçağı TU-2 ve 1955'te ürettiği dört türboiticili ağır bombardıman uçağı TU-20'dir.

Savaş sonrasında sivil amaçlı uçak tasarımlarına yönelen Tupolev'in 1955'te ürettiği çift motorlu, basınçlı kabinli ve 9 bin metre yükseklikte saatte 700 km hız yapabilen TU-104 modeli, SSCB'nin ilk jet yolcu uçağıydı. TU-114 modeliyle, TU-20'yi 170 kişi taşıyabilen bir yolcu uçağına dönüştüren Tupolev'in en önemli başarısı ise 1968'de ürettiği, dünyanın ilk sesüstü hız yapabilen yolcu uçağı TU-144'tür. Her biri 20 bin kg itiş gücünde dört türbofan jet motoruyla çalışan TU-144, 17 bin metre yükseklikte, saatte 2.500 km hız yapabiliyordu. 1971'den sonra çeşitli ABD ve Avrupa uçak şirketleri için de üretilen bu uçaklar SSCB'de bugün de (1985) kullanılmaktadır.

• BAKINIZ: D.W.DOUGLAS.

TURAN, Hüseyinzade Ali
(1864-1941)

Türk hekim ve siyaset adamı. Türkçülük akımının öncülerindendir.

Bakû'nun (bugün Azerbaycan SSC'de) Salyan (bugün Salyany) ilçesinde doğdu, İstanbul'da öldü. Babası Tiflis Müslüman Mektebi öğretmenlerinden Molla Hüseyin'dir. İlköğrenimini bu okulda tamamladıktan sonra Rus okullarında öğrenim gördü. 1889'da St.Petersburg (bugün Leningrad) Üniversitesi Fiziko-Matematik Fakültesi'ni bitirdi. Daha sonra İstanbul'a giderek 1895'te Askeri Tıbbiye'den tabip yüzbaşı olarak çıktı. Haydarpaşa Hastahanesi'nde deri ve frengi mütehassıs muavinliği yaptı. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Tesalya bölgesinde askeri hekim olarak çalıştı. 1903'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle ilgisi olduğu savıyla izlenmeye başlandığından Kafkasya'ya kaçtı.

Bakû'da günlük *Hayat* ve *Füyûzat* adlı gazeteleri çıkardı. Rusça çıkan *Kaspi* gazetesinin başyazarlığını ve Saadet Mektebi'nin ders nazırlığını yaptı. 1909'da İstanbul'a döndü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkez üyeliğinde bulundu. I.Dünya Savaşı sırasında Yusuf Akçura'yla birlikte Turan Heyeti adlı kurulla Orta Avrupa'da propaganda gezisine katıldı. Aynı amaçla Azerbaycan'a giderek bağımsız bir devlet kurulması için çalışmalarda bulundu. 1926'da İstanbul Darülfünunu'nda tıp profesörlüğüne atandı. 1931'de emekli oldu ama 1933'e değin vekâleten ders vermeyi sürdürdü. Tıbbi konulardaki çalışmalarının yanı sıra Çehov'dan bir uyarlaması, Goethe, Heine ve Adam Smith'ten çevirileri vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Abd-i Gılaf ve Mahfaza*, 1906; *Garbın İki Destanında Türk*, 1926.

• BAKINIZ: Ahmed AĞAOĞLU, AKÇURA, ZİYA GÖKALP.

TURAN, Osman
(1914-1978)

Türk, tarihçi. Selçuklu tarihiyle ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Soğanlı köyünde doğdu, 17 Ocak 1978'de İstanbul'da öldü. Ortaokulu Bayburt'ta, liseyi Trabzon ve Ankara'da okudu. 1940'ta Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirerek Orta Çağ Tarihi Kürsüsü'nde asistan, 1944'te doçent oldu. 1948-1950 arası Paris ve Londra'da araştırmalarda bulundu. 1951'de profesör oldu. Demokrat Parti'ye girerek 1954 ve 1957'de Trabzon'dan milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960'ta tutuklanarak Yassıada'ya götürüldü. Birbuçuk yıl cezaevinde kaldıktan sonra beraat etti. 1965'te Adalet Partisi'nden (AP) Trabzon milletvekili seçilerek yeniden TBMM üyesi oldu. Daha sonra AP genel başkan yardımcılığına getirildi, ancak parti

yönetimiyle anlaşmazlığa düşerek siyasetten ayrıldı. Kitaplarının yanı sıra çok sayıda metin, vakfiye, belge yayımlayan Turan özellikle Selçuklu tarihi araştırmalarına önemli katkılarda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, 1958; *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 1965; *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, 2 cilt, 1969-1971; *Selçuklular ve İslâmiyet*, 1971; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 1971; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 1973.

TURANİ, Adnan
(1925)

Türk, ressam. Dışavurumcu (ekspresyonist) resimleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1941-1944 arasında Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) devam etti. 1945'te başladığı Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nü (bugün Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi) 1948'de bitirdi. 1953'te Almanya'ya gitti. Hamburg ve Stuttgart'da resim ve taşbaskı (litografi) çalışmaları yaptı. 1959'da Türkiye'ye döndü. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde resim öğretmeni oldu. 1970'te öğretim üyesi olarak Hacettepe Üniversitesi'ne geçti.

Adnan Turani, geleneksel Türk sanatlarıyla ilişki kurmak istemiş ve ulusal kaynaklardan yararlanmanın gereğine inanmıştır. Almanya dönüşünü izleyen yıllardaki soyut dışavurumcu (abstre ekspresyonist) yapıtlarında hat sanatından esinlendiği görülür. Geniş bir renk skalası kullanmış ve renkler arasında uyum aramıştır. Boyayı genelde tuval üstünde kalın bir tabaka oluşturacak biçimde sürmüştür. Biçimleri, resmin çerçevesinden dışarı taşar gibidir. Son dönem yapıtlarında biçimlerinin daha somutlaşmasına karşın, üslubundaki dışavurumculuktan bir şey yitirmemiştir. Etkilendiği Çin ve Japon baskılarındaki çizgi öğesini kullandığı yapıtlarında çizgiyi doğal yalınlığı içinde vermiştir. Bu dönemde renklerindeki eski sönüklük, yerini parlaklığa bırakmıştır. 1982 tarihli *Efsane Kız* resminde olduğu gibi parlak renkleri koyu bir fon üstünde vermeyi yeğlemiştir. Biçimleriyse doğadaki öğelerin simgesi olarak tuvale geçirmiştir. Giderek konularını gerçek yaşamdan almasına karşın bunları tümüyle gerçekçi (realist) bir tutumla yansıtmamış, bir tür soyutlamaya gitmiştir.

Adnan Turani resim sanatının kuramsal yönüyle de yakından ilgilenmiş, sanat tarihi konusunda çeşitli kitaplar hazırlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Paçavra Kilimden Abstraksiyona*, 1964, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Kompozisyon*, 1964, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Bir Seccade Motifi*, 1964; *Kendini Mahfeden Kız*, 1977; *Efsane Kız*, 1982. **Kitap:** *Resim Üzerine*, 1964; *Sanat Terimleri Sözlüğü*, 1966; *Dünya Sanat Tarihi*, 1971; *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, 1978.

TURATI, Filippo
(1857-1932)

İtalyan siyaset adamı. İtalyan Sosyalist Partisi içinde reformist kanadın önderliğini yapmıştır.

28 Kasım 1857'de Lombardia bölgesindeki Como'da doğdu, 30 Mart 1932'de Paris'te öldü. Zengin bir aileden geliyordu. Önceleri sol-radikal eğilimli Demokratik Birlik hareketi içinde yer aldıysa da, sonradan Sosyalist harekete katıldı. 1890'da çıkarmaya başladığı *Critica Sociale* adlı dergi kısa zamanda sosyalist aydınların yayın organı durumuna geldi. 1892'de, sonradan 1895'te İtalyan Sosyalist Partisi (İSP) adını alacak olan İtalyan İşçi Partisi'nin kuruluşuna katıldı. İSP'nin kuruluşundan sonra tüm sosyalistleri ve demokratları Crispi diktatörlüğüne karşı birleşmeye çağırdı. 1896'da Milano'dan milletvekili seçilerek İSP'nin parlamento grubunun önderi oldu. 1898'de İtalya'yı sarsan siyasal karışıklıklar sırasında tutuklanarak, on altı yıl hapse mahkûm edildiyse de, 1899'un sonlarında kamuoyunun baskısıyla serbest bırakıldı.

1902'den başlayarak İSP içindeki reformist kanadın önderliğini yapan Turati, işçi sınıfının devrim için değil sosyal ve siyasal reformlar için mücadele etmesini ve bu amaca ulaşmak için de devrimci mücadele biçimlerini bırakarak, yasal parlamenter yöntemleri kullanması gerektiğini savunuyordu. Dış politikada barışçı bir siyasetten yana olan Turati, İtalya'ya dışardan bir saldırı olduğu takdirde, sosyalistlerin görevinin vatanı savunmak için savaşa katılmak olduğunu belirtiyordu. Bu görüşleri çerçevesinde 1911'de İtalya'nın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Libya'yı işgal etmesine ve Mayıs 1915'te I.Dünya Savaşı'na katılmasına karşı çıktı, ancak Kasım 1917'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu güçleri İtalya'yı işgal edince sosyalistleri vatanı savunmak için orduya katılmaya çağırdı.

I.Dünya Savaşı'ndan sonra, Rusya'da gerçekleşen 1917 Ekim Devrimi'nin Rusya'ya özgü olduğunu ve İtalya'ya uygulanamayacağını savunan Turati, 1919-1920 yıllarında, genel grev ve fabrika işgalleri biçiminde sürdürülen ve fabrikalarda işçi konseyleri kurulmasını öngören devrimci harekete karşı çıktı. Serrati önderliğindeki İSP yönetiminin 1919'da III.Enternasyonal'e katılma kararına da muhalefet etti. Öte yandan, İSP'nin Ocak 1921'de Livorno'da yapılan kongresinde, reformistlerin partiden çıkarılmasını isteyen sol kanat, isteklerinin kongrede benimsenmemesi üzerine partiden ayrılarak İtalyan Komünist Partisi'ni kurdular. Bundan bir yıl sonra, Serrati önderliğindeki parti çoğunluğu, reformistleri gerici burjuvaziyle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle partiden çıkardı. Bunun üzerine, Turati, diğer reformist önderlerle birlikte Sosyalist Birlik Partisi'ni kurdu.

Mussolini önderliğindeki faşist hareketin iktidarı ele geçirerek 1925-1926 yıllarında tüm diğer partileri yasaklamasından sonra Korsika Adası'na kaçan, ardından da Fransa'ya giden Turati yaşamının son yıllarını orada geçirdi.

• BAKINIZ: CRISPI, GIOLITTI, GRAMSCI, MUSSOLINI, SARAGAT.

TURFANDA, Oytun (1947)

Türk, dansçı ve koreograf. İlk Türk koreograflarındandır.

Manisa'da doğdu. Ankara Devlet Konservatuvarı Bale Bölümü'nü bitirdi. Ankara Devlet Balesi'nde başdansçı oldu. *Coppelia, Fındıkkıran, Kanlı Düğün, Orpheus, Pagodalar Prensi, La Bayadère* gibi yapıtların yanı sıra, ilk uzun Türk balesi olan *Hürrem Sultan*'da başrol oynadı. Dame Ninette de Valois'nın desteğiyle koreografiye yöneldi. 1973'te İstanbul Festivali için ilk koreografisini yaptı. 1979'da İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nin sanat yönetmeni ve başkoreografı oldu.

Avcının Notları

İlk romanı

• YAPITLAR (başlıca): Koreografi: *Pembe Kadın*, müz. N.K.Akses; *Yoz Döngü*, müz. C.Tanç; *Güzelleme*, müz. N.Kodallı; *Hürrem Sultan*, müz. N.Kodallı; *İkili*, müz. N.Kodallı.

• BAKINIZ: VALOIS.

TURGENYEV, İvan (1818-1883)

Rus öykü yazarı, romancı ve şair. Gerçekçi Rus romanının kurucularındandır.

İvan Sergeyeviç Turgenyev 9 Kasım 1818'de Orel Eyaleti'nde ailesine ait Spaskoye çiftliğinde doğdu, 3 Eylül 1883'te Paris yakınlarındaki Bougival'de öldü. Yetişme ve eğitimini son derece otoriter bir insan olan annesi yönlendirdi. Annesinin, çiftliklerindeki köylülere uyguladığı despotça yönetime şiddetli tepki duyan Turgenyev, serfliğin kaldırılması gereğine genç yaşta inandı. Yükseköğrenimini Moskova, St.Petersburg (bugün Leningrad) ve Berlin üniversitelerinde yaptı. Berlin'de Alman felsefesinin ve özellikle Batı ile Doğu toplumları arasında kesin bir ayırım yapan ve Rusya'yı bu ayırım çizgisinin doğusuna yerleştiren Hegel'in düşüncelerinin etkisi altında kaldı. Kendi kuşağından ilerici Rus aydınlarıyla, bu arada Anarşizm'in kurucularından M.Bakunin'le tanıştı. 1841'de Rusya'ya döndüğünde, ülkesinin Batılılaşması için çalışmaya karar vermiş bir liberaldi.

Babalar ve Oğullar

Turgenyev'in ilk şiirleri, dönemin en etkili edebiyat dergisi *Sovremennik*'te (Çağdaş) yayımlandı. Bu arada İçişleri Bakanlığı'na girmiş ve bir buçuk yıl sonra ayrılmıştı. Bu yüzden annesiyle arası açıldığı ve parasız kaldığı için radikal çevrelerle ilişkileri daha da sıklaştı. Tüm yaşamı boyunca kendisini destekleyecek olan eleştirmen V.Belinski'yle tanıştı. Belinski, gerçekçi ve eleştirici edebiyat anlayışıyla onun üzerinde silinmez bir iz bıraktı.

Turgenyev 1847'de serflik sistemine karşı kalemiyle mücadele etme amacıyla Avrupa'ya gitti. Bu arada, en ünlü yapıtlarından biri olan *Zapiski okhotnika*'yı (Avcının Notları) oluşturan öyküler de *Sovremennik* dergisinde yayımlanmaya başlamıştı. Bunlar arasında, Rus edebiyatında daha sonra sık sık karşılaşılacak 'aylak adam' tipini işleyen "Gereksiz Bir Adamın Güncesi" de vardı.

1850'de Rusya'ya döndüğünde, annesinin ölümüyle birçok çiftlik, 30.000 dönümden fazla toprak ve binlerce serften oluşan bir servetin sahibi oldu. Bu arada serflikle ilgili yazı ve öyküleri yönetimi kızdırmıştı. 1852'de Gogol'un ölümüyle ilgili bir yazısı gerekçe gösterilerek Spaskoye çiftliğinde ev hapsine mahkûm edildi. 1854'te cezası bitip St.Petersburg'a döndüğünde kısa öyküyü *yetersiz bir* edebi biçim olarak görmeye başlamıştı. Bu düşünceyle ilk romanı olan *Rudin*'i yazmaya koyuldu. 1856'da yayımlanan roman, Bakunin'i anımsatan Dimitri Rudin adlı bir devrimcinin, büyük hitabet gücüyle insanları büyülediği halde, kendi sözlerinin gereğini yerine getirememesi gibi duyarlı bir konuyu işliyordu. Romanın ilerici aydınlara karşı bu eleştirel tutumu, Turgenyev'in ilerde Çernişevski gibi devrimci yazarların eleştirilerine hedef olmasına yol açacaktı.

1857'de İngiltere'ye gitti, orada Disraeli, Carlyle ve Thackeray'la tanıştı. 1859'da Rusya'ya döndüğünde, ikinci romanı *Dvoryanskoye gnezdo* (Bir Asilzade Yuvası) yayımlanmıştı. Ertesi yıl çıkan üçüncü romanı *Nakamune* (Devrim Öncesi) sert ve çok yönlü bir tartışmaya yol açtı. Romanda, serfliğin kaldırılışının öncesinde radikal Rus aydınlarının konumu, özlemleri ve özel yaşamları ele alınıyordu. *Sovremennik* dergisinde radikal eleştirmenlerden Dobrulyubov romanla ilgili sert yargılar da içeren bir eleştiri yazınca Turgenyev'in radikallerle arası bozuldu. Kitaptaki düşüncelere katılmayan Tolstoy'dan bir düello çağrısı aldıysa da bunu kabul etmedi. Romancı Gonçarov da romanda kendi yapıtlarından çalınmış parçalar olduğunu ileri sürdü.

Turgenyev, gittikçe artan bu yalnızlık ortamı içinde, *Otsy i deti*'yi (Babalar ve Oğullar) yazdı. Roman, doğal bilimlerin yasalarından başka hiçbir yasa ve değer tanımayan nihilist Bazarov'un kişiliğinin çevresinde kuşaklar arası çatışmayı işliyordu. Kırlardan kopmuş, kent kökenli radikal aydınlar kuşağının temsilcisi Bazarov'a karşı, Turgenyev'in temsil ettiği, çoğunluğu toprak sahibi olan kır kökenli muhafazakâr-liberaller kuşağı yenik düşmüştü. Bu romanda Turgenyev, hemen hemen her zaman başarılı olduğu nesnel betimleme ve karakter canlandırmanın da ötesinde, duygular ve inançlar arasındaki çatışmaya trajik bir boyut kazandırmayı başarmıştı. *Babalar ve Oğullar* Rus edebiyatının en başarılı dönem romanı oldu. Kitap değişik çevrelerin tepkisini uyandırdı. Tutucular, onun genç kuşağa yaranmaya çalıştığını, radikallerse kendi idealleriyle alay ettiğini öne sürdüler.

Turgenyev 1863'te Almanya'da Baden-Baden'de bir villa satın alarak orada yaşamaya başladı. 1866'da da *Dym*'ı (Duman) yayımladı. Bu roman, başta Dostoyevski olmak üzere pek çok kişiyi öfkelendirdi. Hatta Dostoyevski Baden-Baden'e gelerek, Turgenyev'i vatanını satmakla suçladı.

1870'te Fransa ile Prusya arasında savaş çıkınca Turgenyev de Fransa'ya, Paris yakınlarındaki sayfiye kasabası Bougival'e yerleşti. Bu yıllarda en çok görüştüğü kişiler Flaubert, Zola, Daudet ve Maupassant gibi Fransız romancılarıydı. *Stepnoy Korol Lir* (Bozkırda Bir Kral Lir) ve *Veşniye vodi* (Bahar Seli) gibi bazı ünlü ve çok sevilmiş öykülerini burada yazdı. 1877'de çıkan son romanı *Nov* (Sığıntı), bir önceki kuşağın romantik ideallerinden bunalarak eyleme geçen 1870'lerin gençliğini konu alıyordu. Omurilik kanserinden ölene değin yaşamını Bougival'de sürdüren Turgenyev'e 1879'da Oxford Üniversitesi onursal doktorluk unvanı verdi.

Turgenyev kendi ülkesinde, çatışan kültür ve siyaset akımlarının hemen hemen hepsinin eleştirilerine hedef olmasına karşılık Batı'da Dostoyevski ve Tolstoy'la birlikte Rus edebiyatının üç büyük yazarından biri olarak tanınmıştır. Romanlarında kırsal dünya ile sayfiye evlerinin atmosferini canlandırmak ve Rus aydınlarının geçirdiği gelişme aşamalarını betimlemekte gösterdiği başarıyla sivrilmiştir. Kadınla erkek, yaşlı kuşakla genç kuşak, egoistle toplumcu gibi karşıtlıklar aracılığıyla bir toplumsal ya da kültürel karmaşayı yakalamayı denemiştir. Ama *Babalar ve Oğullar* dışında asıl başarılı olduğu alan, kültür çalışmalarını konu alan ve dramatik yapısı belirgin olan düşün romanları değil, yaşamın geçici, ender anlarının güzelliğini duyumsattığı, kısa, yoğun parçalarıdır. Yazar olarak Fransız Gerçekçiliği (Realizm) ve Doğalcılığı'ndan (Naturalizm) etkilenmiş, kendisi de Doğalcılık'ın gelişimini ve Henry James gibi ABD'li romancıları etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Rudin*, 1856, (Rudin, 1951); *Dvoryanskoye gnezdo*, 1859, (Bir Asilzade Yuvası, 1946); *Nakanune*, 1860, (Devrim Öncesi); *Otsy i deti*, 1862, (Babalar ve Oğullar); *Dym*, 1867, (Duman); *Nov*, 1877, (Sığıntı). **Öykü:** *Zapiski okhotnika*, 1852, (Avcının Notları, 1955); *Dva tryatelya*, 1852, ("İki Dost"); *Postoyati dvor*, 1854, (Han); *Yakov Pasynkov*, 1855; *Perveya Lyubov*, 1860, (İlk Aşk, 1944); *Stepnoy Korol Lir*, 1870, (Bozkırda Bir Kral Lir, 1946); *Veşniye vodi*, 1871, (Bahar Seli); *Klara Miliç*, 1883, (Klara Miliç, 1944). **Oyun:** *Kholostyak*, 1849, (Bekâr, 1946); *Mesyats v derevne*, 1855, (Köyde Bir Ay, 1946); *Provintsialka*, 1851, (Taşralı Kadın, 1945).

- **KAYNAKLAR:** R. Freeborn, *Turgenyev, The Novelist's Novelist*, 1960; D.Magarshack, *Turgenyev*, 1954.

TURGOT, Robert Jacques
(1727-1781)

Fransız iktisatçı ve devlet adamı. Mali ve iktisadi reformlarıyla tanınmıştır.

Anne Robert Jacques Turgot 10 Mayıs 1727'de Paris'te doğdu, 18 Mart 1781'de aynı kentte öldü. Normandiyalı soylu bir aileden gelmekteydi. Ailesinin isteğiyle din adamı olmak üzere eğitim gördü. 1749'da Paris Üniversitesi Tanrıbilim Fakültesi'nin bir bölümünü oluşturan Sorbonne'a kabul edildi ve kısa bir süre sonra burada okutman oldu. Ancak bir süre sonra yaşamını kiliseye bağlamak niyetinden vazgeçti. 1751'de Sorbonne'u ve papazlık mesleğini bırakarak hukuk öğrenimine başladı ve devlet hizmetine girmeye karar verdi.

Turgot, 1751'i izleyen on yıl boyunca çeşitli yönetim kademelerinde görev aldı. Bu dönemde çağın seçkin düşünürleri Gournay, Quesnay, Dupont de Nemours ve Voltaire ile tanıştı. *Ansiklopedi* için beş madde hazırladı. Dostu Gournay'ın ölümü dolayısıyla kaleme aldığı yazıda, iktisat ve maliye üzerine görüşleriyle dikkat çekti.

1761 yılında Limoges bölgesine genel vali olarak atanan Turgot 13 yıl boyunca yönettiği Fransa'nın bu yoksul bölgesinde, reformcu, iktisatçı ve yönetici nitelikleriyle sivrildi. Fizyokratlar'ın mali reform önerilerinin bir bölümünü uygulamaya koydu; köylünün angarya yükümlülüklerini hafifletti; vergi toplama sisteminde ve tahıl ticaretinde yeni düzenlemeler başlattı. *Refléxions sur la formation et distribution des richesses* ("Servetin Oluşumu ve Bölüşümü Üzerine Düşünceler") adlı en önemli iktisat kitabını bu dönemde yazdı. Bu kitabı, Quesnay'ın *Tableau économique*'inden ("İktisadi Tablo") sonra, Fizyokratlar'ın iktisadi düşüncelerini yer yer aşmakta ve emek üretkenliği, işbölümü, girişim özgürlüğü, rekabet gibi konularda Klasik iktisadın tohumlarını taşımaktaydı.

Reform önerileri

Turgot, 1774'te önce donanma, sonra da maliye bakanı olarak hükümete girdi. Fransa'nın ağır bir mali bunalım içinde olduğu bir dönemde, maliye bakanlığı görevine, "iflas yok, vergi artırımı yok, borçlanma yok" sloganıyla başladı. Tüm kamu giderlerinde katı bir tasarrufa yönelerek bütçe açığını daraltti. 1774'te Fransız toplum yapısını derinden etkileyecek bir dizi reform önerisi getirdi. Bunların arasında, ülke içinde tahıl ticaretinin serbest bırakılması, angaryanın ve loncalarla tekelci şirketlere verilmiş ayrıcalıkların kaldırılması önerileri de yer almaktaydı. Bu öneriler XVI.Louis tarafından kabul edildi ama uygulamada çeşitli engeller ve güçlüklerle karşılaşıldı. Tahıl ticaretiyle ilgili kararın bir kıtlık yılına rastlaması, ekmek fiyatlarındaki artışın ve "un savaşı" olarak anılan geniş çaplı gösteri ve çalkantıların Turgot'nun reformuna bağlanmasına yol açtı. Spekülatör tüccarların, büyük toprak sahiplerinin, kilisenin ve başta kraliçe Marie Antoniette olmak üzere saray soylularının düşmanlığını kazanan Turgot, 1776'da istifaya zorlandı ve reform atılımları son buldu.

Bir devlet adamı olarak aydın bir mutlakiyet rejimi yanlısı olmakla birlikte, Turgot'nun savunduğu ve kral tarafından uygulanmasını umduğu reform programı anti-feodal bir içeriğe sahipti. Bu programın, 1789 Fransız Devrimi'nin birçok uygulamasını etkilediği ve 18.yy'da başarısızlığa uğrayan Turgot'nun 19.yy'da zafer kazandığı ileri sürülmüştür.

Bir devlet adamı olarak büyük ölçüde Fizyokratlar'ın programlarının savunucusu olan Turgot, bir iktisatçı olarak da bu okulun izleyicisi sayılabilir. İktisadi düşüncelerini geliştirdiği *Refléxions sur la formation et distribution des richesses*'in ilk bölümleri, Quesnay'ın sadık bir öğrencisi tarafından kaleme alınmış gibidir. Tarım zenginliğin tek kaynağıdır ve tek üretken sınıf olan çiftçiler, toplumun diğer iki sınıfını, toprak sahiplerini ve zanaatkârları beslerler. Dolayısıyla tüm vergiler sonuçta tarıma yansır ve toprak sahiplerinden toplanacak tek vergi, en akılcı

vergi sistemini oluşturur.

Ancak kitabının bundan sonraki bölümleri, Fizyokrat modelin Turgot tarafından bir soyutlama, bir ilk yaklaşım olarak ele alındığı izlenimi doğuran birçok öğe taşımaktadır. Bu bölümlerde, Turgot toplumsal sınıflaşma şemasını yeniden düzenleyerek toprak sahipleri, ücretliler ve kapitalist girişimcilerden oluşan yeni bir ayrım kullanmaya başlamaktadır. Böylece Fizyokratlar'ın kapitalizmin yalnızca önkoşullarını yansıtan şeması, A.Smith, D.Ricardo ve K.Marx'ın kapitalizmi incelerken kullandıkları kavram yapısına dönüşmektedir. Bu dönüşüm zorunlu olarak kâr ve faiz gibi yeni kavramların çözümlemesini de gerektirmektedir. Turgot, bu yeni bölüşüm kategorilerini, toprak sahibinin geliri ile karşılaştırmakta ve bunların vergilenmesinin toplumsal ürünü düşüreceğini ve bu nedenle tarımın ve dolayısıyla rantın tek vergilenebilir kaynak olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır.

Sermaye kuramı

Turgot'nun sermaye kuramı üzerine yazdıkları birçok yenilik taşır. Fizyokratlar'ın yatırılabilir kaynaklar için kullandıkları "avanslar" terimini sermaye kavramına dönüştüren Turgot, sermayenin farklı yatırım alanlarındaki getirilerinin eşitlenme eğilimini açıkça gösterir. Bu sadece bir eğilimdir ve denge durumunda "risk ve zahmet"teki eşitsizlikleri yansıtan getiri farkları var olmayı sürdürebilir. Örneğin toprağa yatırım, en düşük getiriyi sağlar; borç faizi bunu izler, girişimlere yatırılan sermaye ise daha yüksek getiri elde eder. "Faiz oranı, sermaye yaratmak için biriktirilmiş değerlerin miktarına" bağlıdır ve çağdaş terimlerle ifade edilirse bir fırsat maliyetidir. "Faiz % 35 ise, ... %25 kâr elde etmeyen hiçbir sınai ya da ticari girişim var olamaz". Faizlerin düşük olduğu bir ülke, yüksek faizli bir ülkenin aleyhine ticaretini geliştirir, çünkü bu ülkedeki sanayiciler ve tüccarlar daha düşük bir kâr oranı ve daha düşük bir fiyatla rekabet koşullarını lehlerine çevirebilirler.

Turgot, hem kamu politikaları, hem iktisat kuramı alanlarında çağını aşan bir kişi olarak önem taşımaktadır. Fizyokratlar'ın çoğu görüşünü benimseyerek başladığı çözümlemelerini çok daha verimli doğrultularda geliştirmiş, Klasik ve Neo Klasik okulların 19.yy'da ulaşacağı sonuçlardan bir bölümünün habercisi olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lettre sur le papier-monnaie*, 1749, ("Kâğıt Para Üzerine Mektup"); *Sur l'histoire universelle*, 1751, ("Evrensel Tarih Üzerine"); *Refléxions sur la formation et la distribution des richesses*, 1769, ("Servetin Oluşumu ve Bölüşümü Üzerine Düşünceler"); *Oeuvres*, (ö.s.), P.S. Dupont de Nemours (der.), 9 cilt, 1808-1811, ("Yapıtlar").

• **KAYNAKLAR:** E.Faure, *La disgrâce de Turgot*, 2 cilt, 1961; J.Lafont, *Les idées économiques de Turgot*, 1912; A.Neymarck, *Turgot et ses doctrines*, 2 cilt, 1885; W.Stephens (der.) *The Life and Writings of Turgot*, 1895.

• **BAKINIZ:** DUPONT de NEMOURS, GOURNAY, QUESNAY.

TURGUT REİS
(? - 1565)

Osmanlı, denizci. Akdeniz'in Osmanlı egemenliğine girmesinde önemli rol oynamıştır.

Doğum tarihi bilinmiyor. Menteşe (Muğla) Sancağı'nın Serdaloz bucağına bağlı bir köyde doğdu. Veli adlı bir köylünün oğludur. Genç yaşta bir korsan gemisinde tayfalığa başladı ve kısa zamanda kaptan oldu. 1538 Preveze Savaşı'nda gönüllü gemilerin kaptanlığını yaptı. 1540'ta Korsika Adası'nda İspanyollar'ın baskınına uğrayarak tutsak düştü. 1543'te Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cenova'yı kuşatması üzerine salıverildi. Onun yardımıyla yirmi beş gemilik bir donanma kurarak Akdeniz'e açıldı. 1548'de Napoli Körfezi'nde bir İspanyol filosunu bozguna uğratarak Castelnova Kalesi'ni aldı ve Cerbe Adası'na yerleşti.

Başarıları nedeniyle İstanbul'a çağrılarak Osmanlı Devleti'nin hizmetine alındı ve Karlı İli sancakbeyliği verildi. Akdeniz'e açılarak Malta şovalyelerinin bir kadırgasını ele geçirdi. Manya zaferi ve Selanik Limanı önünde yaptığı savaşlarla adını duyurdu. Ancak İstanbul'a haraç götürmekte olan bir Venedik gemisini batırdığı gerekçesiyle padişahın gözünden düşürüldü ve sancakbeyliğinden azledildi. İki yıl Osmanlı Devleti'yle ilişkisini kesti. I.Süleyman'ın (Kanuni) Trablusgarp'ı alırsa beylerbeyliğine kendisini atayacağını bildirmesi üzerine 15 Ağustos 1551'de Trablusgarp'ın alınmasında önemli rol oynadı. Beylerbeyliğine başkasının atanması üzerine gücenerek filosuyla Batı Akdeniz'e çekildi. 1552'de Andrea Doria'yı Peştiye'de (Ponza) bozguna uğratmasından sonra yeniden İstanbul'a çağrıldı. 1553'te Osmanlı donanmasıyla birlikte Korsika Adası'nın merkezi olan Bastia'yı aldı. Başarıları nedeniyle Trablusgarp beylerbeyliğine atandı.

1554'ten sonra kaptan-ı derya Piyale Paşa'yla birlikte Akdeniz'de çok sayıda sefere katıldı. 1555'te İtalya'nın güneyindeki Reggio Kalesi'nin ve Elbe Adası'nın 1556'da İspanyollar'dan Oran ve Bougie'nin, 1557'de Bizerte'nin, 1558'de Minorka Adası'nda Ciudadela'nın alınmasında büyük katkılarda bulundu. 31 Temmuz 1560'ta Cerbe Kalesi'nin İspanyollar ve müttefiklerinden geri alınmasında önemli rol oynadı. 1565'teki Malta kuşatmasında başından ağır yaralanarak öldü. Trablusgarp'taki türbesine gömüldü.

• **BAKINIZ:** KILIÇ ALİ PAŞA, PİYALE PAŞA, SELİM II, SİNAN PAŞA [Koca], SÜLEYMAN I [Kanuni].

TURHAN SULTAN
(1627-1683)

Osmanlı sultanı. Bir süre devlet yönetiminde etkili olmuştur.

Doğum yeri bilinmiyor. 5 Haziran 1683'te İstanbul'da öldü. Slav asıllıdır. 1639'da Kırımlı akıncılar

tarafından tutsak edildi. 1641'de armağan edildiği Kösem Sultan tarafından oğlu sultan İbrahim'e (Deli) odalık olarak verildi. 1648'de İbrahim'in öldürülmesi ve yerine oğlu IV.Mehmed'in (Avcı) tahta çıkmasına değin saray ve devlet işlerinden uzak kaldı. Kayınvalidesi Kösem Sultan'ın IV.Mehmed'in saltanat naibeliğini üstlenmesinden sonra aralarında iktidar mücadelesi başladı.

Ocak ağalarının da desteğiyle kısa zamanda devlet yönetimini denetimine alan Kösem Sultan'a karşı saray ağalarını örgütleyerek güçlenmeye çalıştı. İktidar mücadelesinin yol açtığı Yeniçeri-Sipahi çatışmaları ve Venedikliler'le yapılan başarısız savaşlar sürerken, Kösem Sultan ve yandaşları IV. Mehmed'i zehirleyerek Turhan Sultan'ı etkisiz bırakma biçimindeki planlarını uygulama olanağını bulamadan 3 Eylül 1651'de öldürüldüler.

1651-1656 arasında saltanat naibeliği yapan Turhan Sultan'ın sık sık sadrazam değiştirerek iç ayaklanmalara ve Venedikliler'le savaşa çare bulma çabaları sonuç vermedi. 15 Eylül 1656'da Köprülü Mehmed Paşa'yı sadrazam atayarak naibelikten çekildi. Devlet yönetimini bundan sonra art arda sadrazamlığa gelen baba oğul Köprülüler'e bıraktı. Köprülüler döneminde içerde dirlik ve düzen sağlanırken, dışarda Venedik ve Avusturya cephelerinde önemli başarılar kazanıldı. Turhan Sultan devlet yönetiminde belirgin bir iyileşmenin sağlandığı bu ortamda öldü.

• BAKINIZ: FAZIL AHMED PAŞA, İBRAHİM [Deli], KÖSEM SULTAN, MEHMED IV [Avcı], MEHMED PAŞA [Köprülü].

TURNER, William
(1775-1851)

İngiliz, ressam. Işık ve renk titreşimlerini kullandığı manzara resimleriyle tanınmıştır.

Joseph Mallord William Turner 23 Mart 1775'te Londra'da doğdu, 19 Aralık 1851'de aynı kentte öldü. Sanata küçük yaşta ilgi gösterdi. On iki yaşında gravürcü John Raphael Smith'in yanına çırak olarak girdi. Daha sonra mimar Thomas Hardwick'in yanında topografya ressamı olarak çalıştı. 1788'de Thomas Malton'dan suluboya ve perspektif öğrendi. 1789'da Kraliyet Akademisi'nde derslere devam etti. 1790'dan başlayarak suluboya ve yağlıboyalarıyla burada açılan çeşitli sergilere katıldı. Akademi'de 1808'de başladığı perspektif öğretmenliğini 1838'e değin sürdürdü. *Copper Plate Magazine* adlı yayın organının bir siparişi üzerine İngiltere'nin tarihsel yer ve anıtlarını belgelemek için ülkenin çeşitli bölgelerini içine alan bir gezi yaptı. 1804'te bir resim galerisi açtı ve yapıtlarını ölümüne değin burda sergiledi. 1810-1824 arasında yaz mevsimlerini Yorkshire'da resim yaparak geçirdi. Birçok kez İtalya'ya gitti. Roma, Napoli, Floransa ve Venedik gibi kentlerde dolaşarak Rönesans ustalarının yapıtlarını inceledi. Ayrıca Fransa, Almanya, Hollanda ve İsviçre gibi ülkeleri gezdi. Yaşamının son yıllarını hasta olarak geçirdi.

Suluboyaları

Turner sanat yaşamına eski mimarlık anıtlarıyla çeşitli manzaraları işleyen bir suluboya ressamı olarak başlamıştır. Suluboya tekniğinin tüm olanaklarını kullanarak yağlıboyanın etkisine yaklaşan sonuçlar elde etmiştir. Önceleri olduğu gibi kopya ettiği doğanın daha sonra değişik zamanlardaki görüntülerini romantik bir yaklaşımla yorumlamıştır. Ayrıntıları ayıklayarak biçimlerine daha kütlesel bir boyut kazandırmıştır. Kompozisyonlarında 18.yy'a özgü incelik duygusunu korumuştur. Ayrıca çabuk çalışmaya elverişli bir teknik olarak suluboyayı gezilerinde not almak amacıyla kullanmış gene bu teknikle Byron, Samuel Rogers gibi şairlerin yapıtlarını resimlemiştir. Daha geniş halk kitlelerine ulaşmak amacıyla yaptığı metal gravürlerinde, yağlıboyalarında işlediği konuları çoğaltmış ve bu alanda da suluboyaları kadar başarılı sonuçlar elde etmiştir.

Yağlıboyaları

Turner, İngiltere manzaralarını konu aldığı ilk yağlıboyalarında ölgün tonlar aracılığı ile atmosfer etkisinin vurgulandığı bir resim anlayışı geliştirmiştir. Bunu izleyen yıllarda, o dönem İngiltere'sinde yapıtları koleksiyoncular arasında rağbet gören Richard Wilson (1714-1787) ve Claude Lorrain gibi sanatçıları önce taklit etmiş, daha sonra da aşmaya çalışmıştır.

1802'de Paris gezisi sırasında yapıtlarını incelemek olanağını bulduğu Titian ve Poussin'in anlayışları doğrultusunda, yeni bir yöneliş içine girmiştir. 1807'de Thames Nehri'yle çevresini konu alan ve doğrudan doğa karşısında gerçekleştirdiği çalışmalarında renkleri iyice arınmıştır. Bundan sonraki yıllarda özgün bir fırça işçiliğinin yanı sıra, ışık ve atmosfer etkisinin de yoğun olarak duyumsandığı bir manzara anlayışı geliştirmiştir. Gene aynı yıllarda gerçekleştirdiği deniz manzaraları, bu türün başarılı örnekleri arasındadır.

İlk İtalya gezisi Turner'ın sanatında 1840'a değin sürecek olan yeni bir dönemin başlangıcını oluşturur. Bu döneminin *Roma'nın Vatikan'dan Görünüşü, Baiane Körfezi* bir de *Roma, Titus Zafer Takı ve Forum Romanum* gibi ünlü yapıtlarında bir yandan parlak ışık etkilerinin verilmesine öncelik tanımış, bir yandan da bu etkileri engelleyebilecek gri ve kahverengileri paletinden ayıklamıştır. Turuncu, mor, sarı ve mavilerin egemen olduğu resimlerinde ışığı, gökyüzü, deniz, toprak, vb. gibi manzara öğelerinden çevreye doğru dağılan ve yoğun bir titreşim alanı yaratan nesnel bir değer olarak işlemiştir. Ayrıca gün batımı, mehtap ve yangın gibi olaylar sırasındaki değişik ışık etkilerini bütünleştirmeyi amaçlayan yapıtlar da vermiştir. Gene bu dönemdeki manzara resimlerinde görülen bir nitelik de Rembrandt'tan esinlenerek figür gruplarını ışık etkisi altında kütleselleştirip çevre öğeleriyle ayrılmayacak bir biçimde bütünleştirmesidir.

Son dönem resimleri

1840-1851 arasını kapsayan son dönem ürünlerinde, daha önceki biçimsel eğilimlerini sınır tanımaz bir serbestlikle ele almıştır. Bu yapıtlarında atmosferin her an değişen görünümlerini ve aydınlık-karanlık, fırtına-dinginlik, yer-gök gibi doğanın çatışan öğelerini yansıtmaya öncelik tanımıştır. *Denizde Kar Fırtınası* ya da *Yağmur, Buhar ve Hız* gibi

yapıtlarında izlenimci ilkeleri İzlenimciler'den önce uygulamıştır.

Turner'ın çağının ilerisindeki bu tutumu, zamanında anlaşılamamış, yalnızca eleştirmen John Ruskin tarafından desteklenmiştir. Sanatı, İngiliz ressamlarının bazılarını olduğu kadar, 1870'te Londra'ya gelen Monet ve Pisarro'yu da etkilemiştir. Bunu izleyen yıllarda, Cézanne'ın resminin etkisiyle anıtsal biçim anlayışı ve yapısal kaygılar ön plana çıkınca, Turner'ın sanatı gözden düşmüş, ancak 1940'larda yapıtlarının Avrupa başkentlerinde sergilenmesi ona eski önemini yeniden kazandırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Calais Pier*, 1803, Ulusal Galeri, Londra; *Greenwich'ten Londra'nın Görünüşü*, 1809, Tate Galerisi, Londra; *Bir Yolcu Gemisinin Enkazı*, 1810; *Dereyi Geçiş*, yklş. 1815, Tate Galerisi, Londra; *Vatikan'dan Roma'nın Görünüşü*, 1820, Tate Galerisi, Londra; *Palestrina*, 1830, Ulusal Galeri, Londra; *Büyük Kanal*, 1835, Tate Galerisi, Londra; *Esir Gemisi*, 1840, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Denizde Kar Fırtınası*, 1842, Ulusal Galeri, Londra; *Işık ve Renk: Selden Sonra Sabah*, 1843, Tate Galerisi, Londra; *Yağmur, Buhar ve Hız*, 1844, Ulusal Galeri, Londra.

• KAYNAKLAR: M.Butlin, *Turner Watercolors*, 1962; J.Gage, *Color in Turner: Poetry and Truth*, 1969; L.Gowing, *Turner: Imagination and Reality*, 1966; M. Kitson, *J.M.W. Turner*, 1964.

• BAKINIZ: CLAUDE LORRAIN, MONET.

TURSUN BEY
(15.yy)

Osmanlı, tarihçi. II.Mehmed (Fatih) dönemine ışık tutan yapıtıyla tanınmıştır.

1422-1427 arasında doğduğu sanılıyor. Doğum yeri bilinmiyor. Ölüm tarihi ve yeri de bilinmemektedir. 1490'dan sonra ölmüştür. Asıl adı Tûr-ı Sînâ olup babasının ölümünden sonra kendisine geçen timardan, babasının timarlı sipahi ya da ümeradan (emir) olduğu anlaşılmaktadır. İyi bir öğrenim gördü ve İstanbul'un fethinden bir süre sonra İstanbul mukataasını yazmakla görevlendirildi. Bu işteki başarısından dolayı II.Mehmed'in (Fatih) güvenini kazanarak yakın çevresine girdi.

1456'da Belgrad seferine katılarak bir tür vakanüvislikle görevlendirildi. Bundan sonra on iki yıl sadrazam Mahmud Paşa'nın yanında onun tüm seferlerine katıldı. 1458 Sırbistan seferinde emînlik yaptı. 1461'deki Trabzon seferinde divan kâtibiydi. 1462'de Eflâk ve Midilli, 1463 baharında Bosna, Eylül 1463'te Mora seferlerinde, 1464'teki ikinci Bosna seferinde, 1466 ve 1467'deki iki Arnavutluk seferinde, 1473'te Akkoyunlular üzerine yapılan seferde, 1476'da Boğdan, 1478'de İskenderiye seferinde çeşitli görevler üstlendi. 1472'de getirildiği defterdarlık görevini daha sonra 1474-1475 ve 1478-1480 arasında da sürdürdü.

II.Mehmed döneminin (1451-1481) ve II.Bayezid döneminin (1481-1512) ilk yedi yılının anlatıldığı *Tarih-i Ebü'l-feth* adlı yapıtıyla tanınır. Kitap başlıca üç bölümden, önsöz, giriş ve ana metinden oluşur. Önsözde, kitabın yazılış nedeninden, giriş bölümünde padişah ve padişahlık makamının önemi, gerekliliği, bir padişahta bulunması gereken nitelik ve değerlerden söz eder. Asıl metnin yer aldığı üçüncü bölümde ise II.Mehmed'in ilk tahta çıktığı Ağustos 1444'ten ikinci ve kesin tahta çıkışı olan 18 Şubat 1451'e değin geçen olaylarla, sadrazam Mahmud Paşa'nın 1455'te ilk sadrazam oluşundan 1473'te azledilişine değin geçen olayları ayrıntılı biçimde anlatır. Ayrıca II. Mehmed'in fetih siyaseti ve stratejisi, kimi ülkelerin coğrafi, askeri ve iktisadi durumlarına ilişkin bilgiler verir.

• YAPITLAR (başlıca): *Tarih-i Ebü'l-feth*, (ö.s.), M.Tulum (yay.), 1977.

TUSÎ

Bak. NASİREDDİN TUSÎ

TUTANKAMON
(İÖ 14.yy)

Mısır firavunu. Günümüze değin bozulmadan kalan mezarıyla tanınır.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Asıl adı Tutankaton'dur. Mezarında yapılan incelemelerden, Mısır Firavunu III.Amenofis'in başkraliçe Tiy'den olma oğlu ve firavun Akenaten'in kardeşi olduğu sanılmaktadır. Mısır'da iki yüzyıl hüküm süren on sekizinci hanedan (İÖ 1567-1320) döneminin on ikinci firavunudur. On yaşlarındayken Akenaten'in Nefertiti'den olma üçüncü kızı prenses Ankhsenamon ile evlendi. Akenaten'in ardından tahta çıkan diğer kardeşi Semenkare ölünce, küçük yaşta firavun oldu.

Bu yüzden ülkeyi fiilen veziri ve firavun naibi Ay ve ordularının komutanı Horembeh yönetti. Onların vesayeti ve danışmanlığı altında sarayını bugünkü Kahire yakınlarındaki Teb kentine taşıyarak burasını yeniden başkent yaptı. Tahta çıkışının dördüncü yılında adını Tutankamon olarak değiştirdi. Böylece Amon tanrısı yeniden ön plana çıkarıldı, Teb tapınakları onarılarak yeniden açıldı ve Amon rahipleri yeniden eski güçlerine kavuştular. Ancak bu arada Aton tanrısına tapmak da yasak edilmedi ve Aton'a tapanlara herhangi bir baskı yapılmadı.

Hükümdarlığının dokuzuncu yılında, Mısırlılar, Hititler'e karşı eski dostları Mitanni Krallığı'na yardım etmek amacıyla Suriye'ye girdiler. Hititler'in takviye güçler gönderdiği sırada Tutankamon beklenmedik bir biçimde öldü. Mumyasında yapılan incelemeler, öldüğünde on sekiz yaş civarında olduğunu göstermektedir. Arkasında hiçbir çocuk bırakmadığı için, Tutankamon'un yerine, dul kalan eşiyle evlenen Ay geçti.

Kısa süren yaşamında önemli bir etkinliği bulunmayan Tutankamon, asıl ününü uzun yıllar boyunca bozulmamış ve zarar görmeden kalmış olan mezarın-

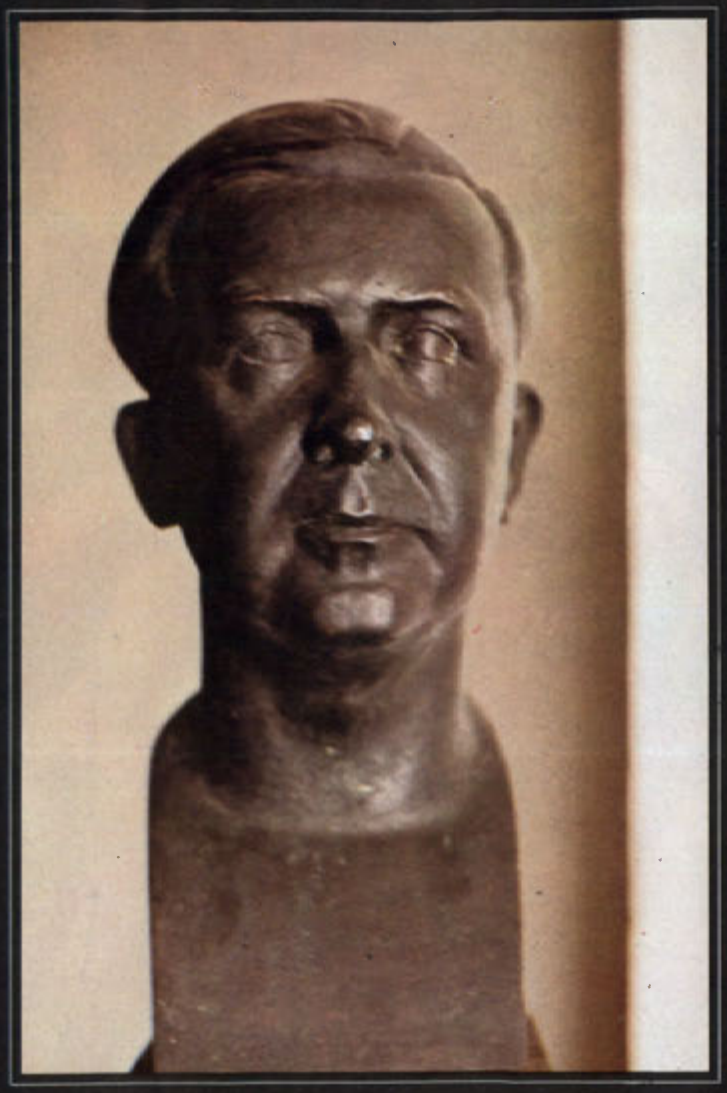

Resim: 656
Mehmet Mahir TOMRUK ***"Mimar Egli'nin Başı"****, 1933,*
İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Resim: 657
Mehmet Mahir TOMRUK ***"Fazıl Tomruk'un Başı"****,*
İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

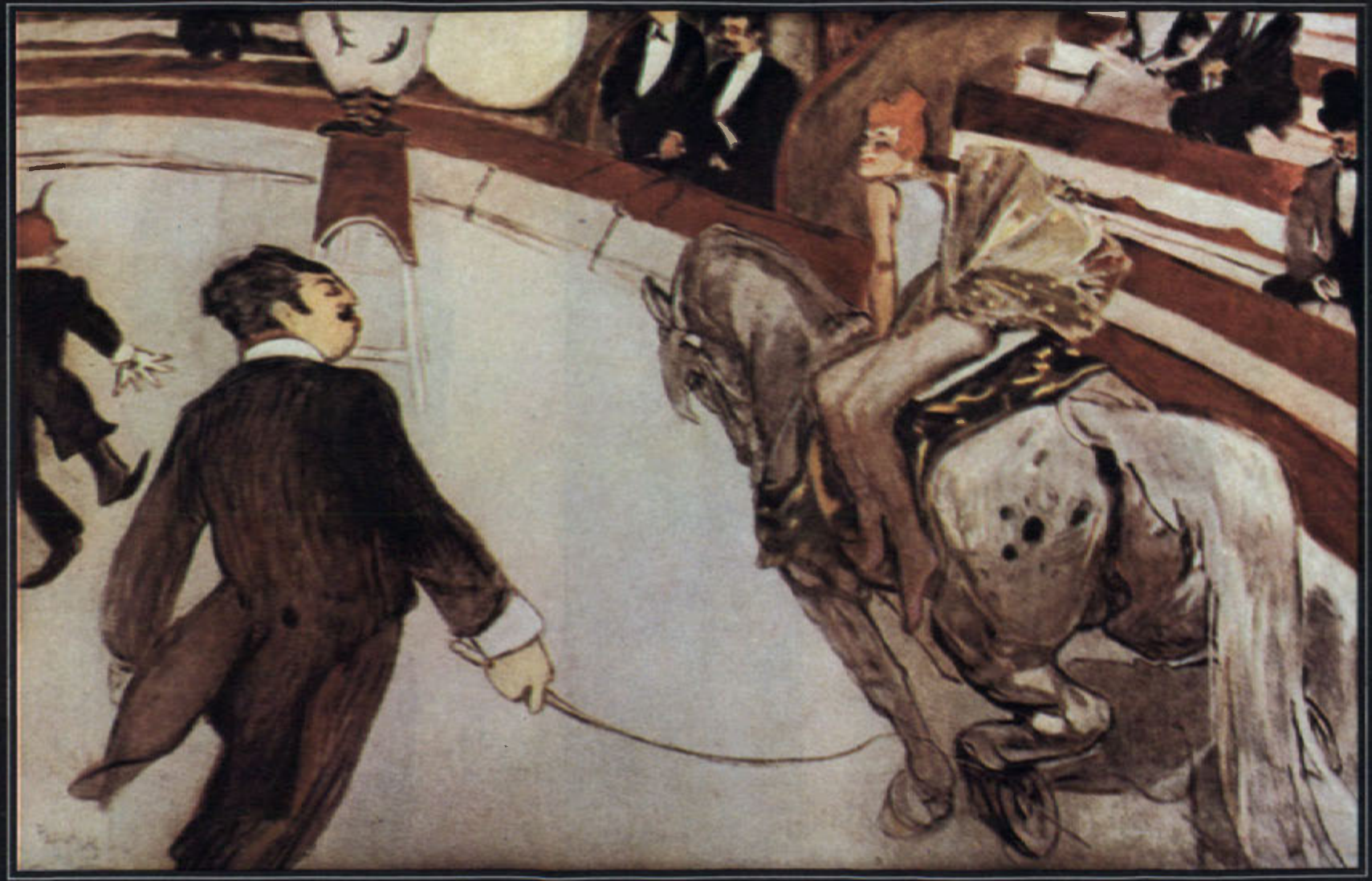

Resim: 658
Henri de TOULOUSE-LAUTREC ***"Fernando Sirki"****, 1888,*
Chicago Sanat Enstitüsü, ABD

Resim: 659
Henri de TOULOUSE-LAUTREC ***"La Goulue'nün Moulin Rouge'a Girişi"****, 1892,*
Modern Sanatlar Müzesi, New York - ABD

Resim: 660
Henri de
TOULOUSE-LAUTREC
"Jane Avril Dans Ediyor"
1892, Jeu de Paume Müzesi,
Paris - Fransa

Resim: 661
*Adnan TURANİ "**Kompozisyon**", 1964, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.*

Resim: 662
Joseph Mallord William TURNER ***"Dereyi Geçiş"****, ykş. 1815,*
Tate Galerisi, Londra - İngiltere

Resim: 663
Joseph Mallord William TURNER ***"Işık ve Renk: Selden Sonra Sabah"****, 1843,*
Tate Galerisi, Londra - İngiltere

Resim: 664
Paolo UCCELLO
"Aziz George ve Ejderha",
ykş. 1460,
Ulusal Galeri,
Londra - İngiltere

dan almaktadır. Mezarı, Howard Carter'ın uzun süren kazılarından sonra, 1922'de bulunmuştur. Tutankamon birkaç odalı olan bu mezarın bir odasında, iç içe geçmiş üç tabutun içinde, mumyalanmış bir biçimde yatmaktadır. Tabutların en içteki som altından, diğerleri altın işlemeli tahtadan yapılmıştır. Tabutun başlık kısmında som altından yapılmış bir yüz maskı bulunmaktadır. Mumyasının üzeri ve sargıların arası sayısız mücevherler ve nazarlıklarla doludur. Tabut bir taş lahitin içine konulmuş, bu lahit de altın işlemeli ve üzerinde yazı ve kabartmalar bulunan dört sandıkla çevrelenmiştir. Mezarın diğer odalarında ise heykeller, çeşitli giysiler, silahlar, iki tekerlekli bir savaş arabası ve çeşitli eşyalar bulunmaktadır. Bu mezar, içindekilerle birlikte bugün Kahire müzesinde sergilenmektedir.

• BAKINIZ: AKENATEN, AMENOFİS III, H.CARTER.

TÜBLEK, Nehar
(1924)

Türk, karikatürcü. Kendine özgü yalın bir çizgiyle hoşgörüye dayanan bir eleştiri anlayışı geliştirmiştir.

Manastır'da (bugün Yugoslavya'da) doğdu. Ailesi ile birlikte Türkiye'ye göç etti. Kabataş Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi son sınıftan ayrıldı.

İlk karikatürünü 1943'te Cemal Nadir'in *Amcabey* gülmece dergisinde yayımladı. Daha sonra *Hafta, Yavrutürk, Yeni Mecmua* gibi kısa ömürlü dergilerde göründü. *Karikatür, Şaka* ve *Akbaba* dergilerinde çalıştı. *Dolmuş, 41 Buçuk* gibi dergilerde yer aldı. Uzun bir süre *Akşam* gazetesinde başçizer olarak çalıştı. *Yeni Gazete*'den sonra *Hürriyet*'e geçti. Halen (1985) bu gazetenin başçizerliğini yapmaktadır. Gülmece dergisi *Çarşaf*'ta da 1975'ten beri haftalık karikatürleri yayımlanmaktadır. Yurt içi ve dışında ortak sergi ve albümlerde yer almıştır. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin yarışmalarında çeşitli ödüller kazanmıştır. İtalya'da Bordigera ve Tolentino'da düzenlenen yarışmalarda birincilik, Kanada'da Montreal'de dördüncülük, Yugoslavya'da Üsküp'te Başarı Ödülü kazanmış, yurt dışında en çok ödül alan Türk karikatürcü olmuştur.

Tüblek, Cemal Nadir'den sonraki kuşak içinde kendine özgü bir kişilik oluşturmayı başarmış çizerlerden biridir. Başlangıçtan beri yalın bir çizgi dilinden yana olmuştur. *Akşam*'da geçirdiği yılların deneyleriyle oluşturduğu çizgi ve üslubunu bugün de korumaktadır. Hoşgörüye bağlı bir gülmece anlayışını benimsemiştir. En acı, en çetin sorunları bile en hafif yanından ele alarak eleştirir.

• YAPITLAR (başlıca): *Beygirname*, 1969; *Paşaname*, 1970.

TÜFEKÇİ, Nida
(1929)

Türk, halkbilimci. Özellikle halk müziği alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

1 Mart 1929'da Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinde doğdu. Ortaöğreniminden sonra 1950'de Ankara Maliye Okulu'nu bitirdi. 1953'te radyo sınavını kazanarak Ankara Radyosu Yurttan Sesler Topluluğu'na katıldı. Muzaffer Sarısözen'le birlikte çalıştı. Ankara Halkevi ve Yeni Mahalle Musiki Cemiyeti'nde ders verdi. 1959'da İstanbul Radyosu'na geçti. İstanbul'da da çeşitli müzik ve kültür derneklerinde ders vermeyi sürdürdü. 1962'de eşi Neriman Tüfekçi'yle birlikte İstanbul Radyosu Yurttan Sesler Kadınlar Topluluğu'nu kurdu. 1966'da getirildiği İstanbul Radyosu Türk Sanat ve Halk Musikisi Şubesi müdür yardımcılığı görevindeyken Yurttan Sesler Erkekler Korusu, Dört Ses Dört Saz, Divan-Bağlama-Cura gibi toplulukları kurdu ve yönetti. 1971-1976 arasında Erzurum Radyosu'nda da görev aldı, halk müziği topluluğunun eğitimini üstlendi. TRT Müzik Dairesi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1975'te Müzik Dairesi başkan yardımcılığına getirildi. İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nın kurucuları arasında yer aldı. 1976'da Konservatuvar'da öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yönetim kurulu üyeliğine ve başkan yardımcılığına getirildi.

Tüfekçi, küçük yaşta bağlama çalarak başladığı müzik çalışmalarını aralıksız sürdürmüş, usta bir bağlama sanatçısı olmasının yanı sıra, araştırmacılığıyla da önem kazanmıştır. Anadolu gezilerinde çok sayıda türkü derlemiş ve notaya almıştır. Çeşitli devlet kurumlarında yöneticilik yapmış, danışma ve denetleme kurullarında görevlendirilmiştir. Birçok halk müziği sanatçısı yetiştirmiş, yazıları çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış, radyo ve televizyon için hazırladığı programlar ilgi görmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Memleket Türküleri*, 1963.

TÜRKALİ, Vedat
(1919)

Türk romancı, senaryo ve oyun yazarı. Toplumsal gerçekçi yönelimdeki yapıtlarıyla tanınmıştır.

Samsun'da doğdu. Asıl adı Abdülkadir Pirhasan'dır. Ortaöğrenimini Samsun Lisesi'nde yaptı. Yükseköğrenimini 1942'de askeri öğrenci olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Maltepe ve Kuleli askeri liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1951'de siyasal eylemlerde bulunmakla suçlanarak tutuklandı. Askeri mahkeme tarafından dokuz yıl hapis cezasına çarptırıldı. Yedi yıl sonra koşullu olarak serbest

bırakıldı. Rıfat Ilgaz'la birlikte Gar Yayınları'nı kurdu. 1960'ta *Dolandırıcılar Şahı* ile ilk senaryo denemesini yaptı. Türk sinemasının çağdaşlaşma sürecinde *Otobüs Yolcuları, Üç Tekerlekli Bisiklet, Karanlıkta Uyuyanlar* gibi önemli filmlerin senaryolarını yazarak bu uğraşı sürdürdü. 1965'te, senaryosunu da yazdığı *Sokakta Kan Vardı* ile yönetmenliği denedi.

Vedat Türkali edebiyat yaşamına şiirle başlamış, toplumsal olgulara değinen gerçekçi yönelimde ürünler vererek kendine özgü bir şiir evreni kurmasıyla dikkati çekmiştir. Ama asıl ününü 1974'te, ilk romanı *Bir Gün Tek Başına*'yla yapmıştır. Yapıtta ülkenin 1960'larda yaşadığı siyasal ve toplumsal olayları ve bu olaylar içinde yer alan bireylerin iç ve dış çatışmalarını anlatmış, dönemin somut gerçekliklerinden yola çıkarak küçük burjuva aydınlarının yaşamlarını, özlemlerini ve acılarını gerçekçi bir bakışla dile getirmiştir. Kurgusu, anlatım tekniği ve gerçekçi yaklaşımıyla çağdaş Türk romanında bir aşama olarak nitelendirilen *Bir Gün Tek Başına*'yı izleyen yapıtı *Mavi Karanlık*'ta 1980 öncesi dönemin koşulları içindeki aydınların hesaplaşmasını eleştirel bir gözle yansıtmıştır.

Vedat Türkali *Dallar Yeşil Olmalı* adlı oyunu ile TRT 1970 Oyun Ödülü'nü, *Bir Gün Tek Başına* ile de Milliyet Yayınları 1974 Roman Yarışması'nda Birincilik Ödülü'nü ve Orhan Kemal 1976 Roman Armağanı'nı kazanmıştır. Senaryolarını yazdığı *Karanlıkta Uyananlar* 1965, *Kara Çarşaflı Gelin* 1977 Antalya Film Şenliği'nde En İyi Senaryo Ödülü'nü almış, *Bedrana* ve *Güneşli Bataklık* senaryoları da Carlovy Vary Film Şenliği'nde Cidalc ve İşçi Sendikaları Özel Ödülü'nü kazanmıştır. Oyunlarından *141. Basamak* Halk Oyuncuları'nca Ankara'da, *Bu Ölü Kalkacak* ise 1976'da Şehir Tiyatrosu'nca İstanbul'da sahnelenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Bir Gün Tek Başına*, roman, 1974; *Eski Şiirler, Yeni Türküler*, şiir, 1979; *Üç Film Birden*, senaryo, 1979, *Mavi Karanlık*, roman, 1983; *Eski Filmler*, senaryo, 1985; *Bu Gemi Nereye*, yazılar, 1985. **Senaryo:** *Dolandırıcılar Şahı*, 1960; *Otobüs Yolcuları; Üç Tekerlekli Bisiklet; Şehirdeki Yabancı; Karanlıkta Uyananlar*, 1965; *Bedrana; Kara Çarşaflı Gelin*, 1977. **Yönettiği ve Senaryosunu Yazdığı Filmler:** *Sokakta Kan Vardı*, 1965; *Korkusuz Âşıklar*, 1973; *Kopuk*, 1973.

TÜRKDOĞAN, Semih (1912)

Türk, atlet. 100 m'deki rekoru 25 yıl süreyle kırılamamıştır.

İstanbul'da doğdu. Atletizme on üç yaşında Galatasaray Lisesi'nde başladı. On beş yaşında Türkiye'nin atletizmde en başarılı adlarından biri oldu ve bir yıl sonra Bulgaristan'la yapılan karşılaşmada milli formayı giydi. 1930'da Atina'da yapılan Balkan Oyunları'nda 100 m ikincisi oldu ve Türkiye'ye uluslararası alanda madalya kazandıran ilk sporcu unvanını aldı. Bu madalyadan sonra girdiği 200 m yarışında üçüncülük kürsüsüne çıktı. 4 x 100 bayrak yarışında ikinci, Balkan bayrak yarışında ise üçüncü olan takımda yer aldı. 1931'de ise şampiyon olan 4 x 100 Türk bayrak takımıyla altın madalya kazandı.

On altı yaşındayken 1928 Olimpiyat Oyunları'na katılan Türkdoğan, 1932 Balkan Oyunları'nda 100 m, 200 m ve 4 x 100 bayrak yarışında bronz madalya kazandı. 1933'te ise 100 m ve 4 x 100 bayrak yarışında ikincilik elde etti. 1935 Balkan Oyunları'nda 4 x 100 Türk Bayrak takımında yer alan Türkdoğan, bu takımın ikincilik kürsüsüne çıkmasında pay sahibi oldu.

100 m'de ilk rekorunu 11.2 ile kırdı. Toplam dokuz Türkiye rekorunun sahibi oldu. Bunun yanı sıra 9 Türkiye rekoru kıran bayrak takımlarında değişmez eleman olarak yer aldı. 100 m'deki son derecesi olan 10.6 çeyrek yüzyıl kırılamadı.

Atletizmi 1938'de bıraktı ve yöneticiliğe başladı. Galatasaray kulübünün yönetim kurullarında, Atletizm Federasyonu'nda görev aldı. Asbaşkanlık yaptı. 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'na giden atletizm takımının antrenörlüğünü yaptı. Türkdoğan altı kez katıldığı Balkan oyunlarında toplam 1 altın, 5 gümüş, 5 bronz madalya kazanmıştır.

TÜRKEŞ, Alparslan (1917)

Türk asker ve siyaset adamı. 1965-1980 arasında CKMP ve MHP genel başkanlığı yapmıştır.

Lefkoşe'de doğdu. Asıl adı Hüseyin Feyzullah'tır. İlk ve ortaöğrenimini Lefkoşe'de yaptı. 1936'da Kuleli Askeri Lisesi'ni, 1938'de Kara Harp Okulu'nu, 1939'da Piyade Atış Okulu'nu bitirdi. 1944'te yüzbaşıyken Irkçı-Turancı akım içinde yer alarak Nihal Atsız'la birlikte gizli örgüt kurduğu gerekçesiyle yargılandı. 1945'te mahkûmiyet kararı bozularak serbest bırakıldı. 1948'de Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay oldu. Aynı yıl ABD'ye gönderilerek Amerikan Harp Akademisi'ni ve Piyade Okulu'nu bitirdi. 1955-1957 arası binbaşı olarak Washington'daki NATO Daimi Komitesi'nde bulundu. 1959'da Almanya'da Atom ve Nükleer Okulu'na gönderildi. Kara Kuvvetleri Komutanlığı NATO Şubesi müdürlüğünde bulundu. 1959'da albaylığa yükseldi. 27 Mayıs 1960 askeri harekâtını gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK) içinde yer aldı. MBK yönetimi sırasında başbakanlık müsteşarı oldu. İktidarın sivil hükümetlere devredilmesine karşı çıkan 14 kişilik grup içinde bulunduğu için 22 Eylül 1960'ta görevden alınarak emekliye ayrıldı ve Hindistan büyükelçiliğine hükümet danışmanı atanarak yurt dışına gönderildi. 23 Şubat 1963'te Türkiye'ye döndü.

31 Mart 1965'te Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) girerek parti müfettişi oldu. 1 Ağustos 1965'te genel başkan seçildi. Parti görüşünü "dokuz ışık"a dayandırdı. Bunlar "milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik"di. Ekim 1965'te Ankara'dan milletvekili seçildi. Şubat 1969'daki büyük kong-

rede partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirildi. 1969'dan sonra Adana milletvekili olarak TBMM'de bulunan Türkeş, 31 Mart 1975 - 13 Haziran 1977 ve 1 Ağustos - 31 Aralık 1977 arası kurulan 1. ve 2. Milliyetçi Cephe (MC) hükümetlerinde başbakan yardımcılığı ve devlet bakanlığı yaptı.

12 Eylül 1980 askeri harekâtından sonra milletvekilliği sona erdi. 14 Eylül'de teslim olarak İzmir Uzunada'ya gönderildi. 11 Ekim 1980'de Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından tutuklandı. MHP ve Ülkücü Kuruluşlar için açılan kamu davasında 19 Ağustos 1981'de yargılanmasına başlandı. 10 Nisan 1985'te tahliye oldu. Yargılanması halen (1985) tutuksuz olarak sürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *1944 Milliyetçilik Olayı*, 1968; *Türkiye'nin Meseleleri*, 1969; *Yeni Ufuklara Doğru*, 1972; *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, 1977; *Temel Görüşler*, 1977; *Dokuz Işık*, 1977.

• BAKINIZ: ATSIZ, Süleyman DEMİREL, ERBAKAN, FEYZİOĞLU.

TÜRKLER, Kemal
(1926-1980)

Türk, sendikacı. Uzun süre Maden-İş ve DİSK genel başkanlıklarında bulunmuştur.

Denizli'de doğdu, 22 Temmuz 1980'de İstanbul'da öldü. İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak Bakırköy Emaye Fabrikası'nda çalışmaya başladı. 1951'de İstanbul Demir ve Madeni Eşya İşçileri Sendikası'na üye oldu. 1952'de sendikanın Bakırköy şube başkanlığına seçildi ve 1954'te aynı sendikanın genel başkanlığına getirildi. Bu görevi 1958'de sendikanın Maden-İş adını almasından sonra da sürdürdü. 27 Mayıs 1960'tan sonra sendikal mücadelenin tabana yayılması yönünde etkin olarak çalıştı. 1961'de demokratik hakların savunulması için İşçi Sendikaları Birliği'ni topladı. Daha sonra 12 sendikacıyla birlikte Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurucuları arasında yer alarak uzun süre genel yönetim kurulu üyeliğinde bulundu.

13 Şubat 1967'de TÜRK-İŞ'ten (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ayrılan bazı sendika başkanlarıyla birlikte Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurdu ve genel başkanlığına seçilerek 1977'ye değin bu görevde kaldı. Türkler, Maden-İş sendikası genel başkanı bulunduğu sırada uğradığı silahlı bir saldırı sonucu öldü.

• BAKINIZ: BAŞTÜRK, GÜZELCE, KUAS, NEBİOĞLU.

TÜTENGİL, Cavit Orhan
(1921-1979)

Türk, sosyolog. Toplumsal değişme ve köy sosyolojisi ile ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

17 Ocak 1921'de İçel'in Tarsus ilçesine bağlı Sebil köyünde doğdu, 7 Aralık 1979'da İstanbul'da öldü. 1940'ta İstanbul Haydarpaşa Lisesi'ni, 1944'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü'nü bitirdi. 1944-1953 arası Antalya ve Diyarbakır liselerinde felsefe, Kepirtepe ve Aksu köy enstitülerinde meslek dersi öğretmeni olarak bulundu. 1953'te İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde sosyoloji asistanı olarak görev aldı. 1956'da *Montesquieu'nün Siyasi ve İktisadi Fikirleri* adlı teziyle sosyoloji doktoru oldu. 1958'de ayrıca İktisat Fakültesi'ni bitirdi. 1960'ta doçent, 1970'te profesör oldu.

Sanat ve edebiyat alanındaki yazılarını ilk kez 1942-1944 arası *Değirmen*, 1953'te *Çizgi* adlı dergilerde yayımladı. Daha sonra *Yenilik*, *Yeni Ufuklar*, *Milliyet Sanat* dergilerinde ve *Cumhuriyet* gazetesinde fıkra, makale, inceleme, deneme ve araştırma yazıları yazdı. İncelediği konularda geniş sosyolojik yaklaşımlara varma amacı güden, daha çok toplumsal değişme, köy sosyolojisi ve yönteme ilişkin yapıtlar veren Tütengil, Ziya Gökalp'le ve Türkiye basın tarihiyle ilgili araştırmalar da yaptı. İktisat Fakültesi ve fakülteye bağlı Gazetecilik Enstitüsü öğretim üyesi bulunduğu sırada silahlı bir saldırı sonucu öldü.

• YAPITLAR (başlıca): Araştırma: *Prens Sabahaddin*, 1954; *Ziya Gökalp Üzerine Notlar*, 1956; *Montesquieu'nün Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, 1956; *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları*, 1961; *Diyarbakır Basını ve Bölge Gazeteciliğimiz*, 1966; *Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı*, 1966; *Köy Sorunu ve Gençlik*, 1967; *Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod*, 1969; *Yeni Osmanlılar'dan Beyana İngiltere'de Türk Gazeteciliği*, 1969; *Türkiye'de Köy Sorunu*, 1969; *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, 1970; *Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, 1975. Deneme: *Ağrı Dağındaki Horoz*, 1968; *Temeldeki Çatlak*, 1975; *Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak*, 1975.

TWAIN, Mark
(1835-1910)

ABD'li yazar. Çocukluk serüvenlerini anlatan romanlarıyla ABD'nin en popüler mizah yazarlarından biri olmuş, ABD'de düzyazı edebiyatın gelişiminde temel bir rol oynamıştır.

30 Kasım 1835'te Missouri Eyaleti'nde, Florida'da doğdu, 21 Nisan 1910'da Connecticut Eyaleti'nde, Redding'de öldü. Asıl adı Samuel Langhorne Clemens'dir. Dört yaşındayken ailesiyle birlikte Mississippi Nehri'nin batı yakasındaki Hannibal'e yerleştiler. Burada babası, bir yandan esnaflık ve avukatlık yaparken bir yandan da yerel politikaya atıldı. Cle-

mens'in çocukluğu Mississippi'de gidip gelen buharlı gemiler, mavnalar, kereste taşıyan sallar arasında, nehrin sürüklediği gezgin kumarbazlar, dolandırıcı ve haytalarla dolu bir ortamda geçti. Nehir yaşamının büyüleyici, serüven dolu yönlerini olduğu kadar, tehlikelere gebe, ürkütücü ve acımasız yönlerini de gözleyerek büyüdü. Babasının ölümü üzerine, on bir yaşında ailesinin geçimine katkıda bulunmak zorunda kaldı. İlköğrenimini tamamlayınca bir matbaacının yanında çalışmaya başladı. Daha sonra, ağabeysinin çıkarttığı yerel gazetede dizgicilik yaptı. Bir süre sonra da bu gazeteye Rambler (Gezgin) imzasıyla yazılar yazdı.

▸ *Mizah Yazarlığı*

Gezgin bir yaşam ve ilk yapıtlar

Bu ilk yazılarında kullandığı takma ada uygun olarak Clemens'in gerçekten de gezgin bir yaşamı oldu. On sekiz yaşında matbaacılık yapmak için gittiği St.Louis'den sonra Amerika'da birçok bölgeyi dolaştı. Amazon kıyılarında şansını denedi. Gezi notlarını takma adlarla yerel gazetelere yolladı. Dört yıl boyunca Mississippi'de bir gemide çalıştı. Nehir yaşamını ve dümenciliği iyice öğrenmişti ki 1861'de çıkan Amerikan İç Savaşı Kuzey ile Güney arasındaki nehir taşımacılığına büyük bir darbe vurdu. Bu kez de Clemens, Nevada'da kereste ve gümüş spekülasyonuna girişti. Spekülasyon işindeki başarısızlıkla birlikte altın bulma umutları da boşa çıkınca, tekrar gazetecilikte karar kıldı. Virginia City'de çıkan bir gazetede, abartılarla dolu akıl almaz olayları sanki gerçekmiş gibi inandırıcı bir tarzda, basit bir dille anlatan mizah yazıları yayımlandı. 1863'te yayımlanan bir yazısında "Mark Twain" imzasını kullandı. Gemilerin seyredebilmesi için gerekli olan su derinliğindeki son sınırı anlatan bir denizcilik terimi olan Mark Twain, Clemens'in daha sonra da birçok kez kullandığı ve ününü kazandığı ad olacaktı.

▸ *Tom Sawyer ve Huckleberry Finn*

Çeşitli gazetelerin muhabiri olarak Honolulu'ya, Arap ülkelerine ve Filistin'e giden Twain'in ünü giderek tüm Amerika'ya yayıldı. 1869'da *The Innocents Abroad; or, The New Pilgrim's Progress* ("Suçsuz Gezginler ya da Yeni Hac Yolculuğu") adlı kitapta toplanan gezi yazıları büyük bir popülerlik kazandı. Twain, anlattığı olağanüstü öyküleriyle olduğu kadar, konuşmacı kimliğiyle de dinleyicileri büyülüyordu. 1870'te evlendi, ertesi yıl Connecticut Eyaleti'ndeki Hartford'a taşındılar. Burada kaldıkları yirmi yıl Twain'in en verimli dönemi oldu. 1875'te bir gazete için, daha sonra *Life on the Mississippi* ("Mississippi'de Hayat") adıyla kitaplaştırdığı anılarını yazmaya başladı. Ertesi yıl yayımlanan *The Adventures of Tom Sawyer* (Tom Sawyer'ın Maceraları) ve bunu izleyen *A Tramp Abroad* ("Gezgin Bir Serseri") ve *The Prince and the Pauper* ("Prens ve Yoksul Kız") ile hem büyük bir ün, hem de para kazandı. 1884'te bir yayınevi kurarak bugün en tanınan yapıtı olan *The Adventures of Huckleberry Finn*'i (Huckleberry Finn'in Başından Geçenler) ve başka yapıtlarını yayımladı. Ancak bu parlak dönemi izleyen parasal sıkıntılar ve kızlarından birinin ölümü Twain'i oldukça sarstı. Birçok ülkeyi dolaşarak yaptığı konuşmalarla para kazanıp borçlarını ödeyebildi. Toplumsal konulardaki düşüncelerini sakınmadan dile getirişi, sıradan insanın anlayabileceği bir dille ve mizahla yazışı kadar, yaşamında karşılaştığı zorluklara teslim olmayışıyla da, halkın gözünde neredeyse bir kahraman oldu. Ancak yaşamının son yıllarında, özellikle de karısının ölümünden sonra verdiği ürünlerde üslubundaki acımasızlık ve yergi dozu giderek arttı. İnsanlığın ikiyüzlülüğünü yeren bazı yazıları o kadar acımasızdı ki, Twain bu yazıların, ancak ölümünden yüz yıl kadar sonra yayımlanabileceğini düşünmüştü.

Mark Twain ABD edebiyatının en popüler mizah yazarlarındandır. Daha çok Amerika'nın güney bölgelerinde yaygınlaşan, olmayacak olaylar ve abartılarla dolu güldürü ve öykü geleneğini sürdürmüş, Artemus Ward (1834-1867), Josh Billings (1818-1885) ve Petroleum Vesuvius Nasby (1833-1888) gibi yazarlarca sürdürülen bölgesel mizah geleneğini gerçekçi bir toplumsal gözlem ve eleştiri türüne dönüştürmüştür. En başarılı yapıtları, çocukluğundan beri yakından tanıdığı Mississippi'deki yaşamın verileriyle beslenenlerdir. Bugün de en popüler yapıtları sayılan *Tom Sawyer'ın Maceraları* ve *Huckleberry Finn'in Başından Geçenler*, serseri ve sarhoş bir babanın oğlu olan, medeniyete ve evcil yaşama yabancı, eğitimsiz, başıboş, doğaya yakın, gerçekçi ve yararcı Huck ile daha çok okuduğu kitapların dünyasında yaşayan ve romantik hayaller peşinde koşan, ancak yetişkinlerin uygar dünyasına daha yakın olan Tom'un serüvenlerini anlatır. Hemingway'in, ABD edebiyatının başlangıç noktası olarak nitelendirdiği *Huckleberry Finn'in Başından Geçenler*, Huck'ın zenci bir köleyle birlikte, romanda bir arayış simgesi olarak ortaya çıkan Mississippi Nehri boyunca kaçışlarının öyküsüdür. Ancak bu özgürlük arayışı, dostluğun yanı sıra hile, aldatma ve acımasızlıklarla dolu bir dünyanın keşfinin de öyküsüdür. Özgürlükle kölelik, kaybolmakta olan kırsal geçmiş ile sanayileşmenin getirdiği paraya dayanan acımasız ahlak, çocuksu saflıkla umutsuzluk, serüven duygusu ile gerçeklik arasındaki çatışma Twain'in öteki yapıtlarında da tekrarlanan temalardır. Twain, 19.yy ABD düzyazı edebiyatına konuşma dilinin canlılığını getiren, popüler bir mizah anlayışını yerleştiren ve bölgesel edebiyattan ulusal gerçekçi bir edebiyata geçişi sağlayan yazar olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *The Gilded Age* (C.D. Warner ile), 1873, ("Altın Çağ"); *The Adventures of Tom Sawyer*, 1876, (Tom Sawyer'ın Maceraları); *The Prince and the Pauper*, 1881, ("Prens ve Yoksul Kız"); *The Adventures of Huckleberry Finn*, 1884, (Huckleberry Finn'in Başından Geçenler); *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*, 1889, ("Kral Arthur'un Sarayında Connecticutlı Bir Amerikalı"); *Tom Sawyer Abroad*, 1894, ("Tom Sawyer Yolculukta"); *The Tragedy of Pudd'nhead Wilson*, 1894, ("Mankafa Wilson'un Trajedisi"); *The Mysterious Stranger*, (ö.s.), 1916, ("Esrarengiz Yabancı"). **Anı-Gezi Yazısı:** *The Innocents Abroad: or, The New Pilgrim's Progress*, 1869, ("Suçsuz Gezginler ya da Yeni Hac Yolculuğu"); *A Tramp Abroad*, 1880, ("Gezgin Bir Serseri"); *Life on the Mississippi*, 1883, ("Mississippi'de Hayat"). **Otobiyografi:** *Mark Twain's Authobiography*, (ö.s.), 1924, ("Mark Twain'in Otobiyografisi").

• **KAYNAKLAR:** W.Blair, *Mark Twain and Huck Finn*, 1960; J.M.Cox, *Mark Twain: The Fate of Humour*, 1967; S.J.Krouse, *Mark Twain as Critic*, 1968; H.N.Smith, *Mark Twain: The Development of a Writer*, 1962.

TWORT, Frederick William
(1877-1950)

İngiliz mikrobiyoloji uzmanı. Üzerinde asalak yaşadığı bakterileri eriterek yok eden ve bugün "bakteriyofaj" adıyla bilinen virüsleri ilk gözlemleyen kişidir.

22 Ekim 1877'de Surrey bölgesinde, Londra yakınlarındaki Camberley'de doğdu, 20 Mart 1950'de aynı kentte öldü. 1900'de Londra'daki St.Thomas Hastanesi Tıp Okulu'ndan diplomasını alıp, aynı hastanenin Klinik Laboratuvarı'nda asistan olarak çalışmaya başladı. 1902'de Londra Hastanesi'nde bakteriyoloji asistanlığına, 1909'da gene Londra'daki bir hayvan hastanesinin yöneticiliğine getirilen ve 1944'teki bir hava saldırısında laboratuvarı yıkılıncaya değin, otuz beş yıllık bu görev süresince mikrobiyoloji araştırmalarını aralıksız olarak sürdüren Twort, 1919'da Londra Üniversitesi'nde bakteriyoloji profesörü olmuş, 1929'da Royal Society üyeliğine seçilmiştir.

Bakterilerin virüslerden, virüslerin de daha basit ve ilkel mikroorganizmalardan türediği yolundaki temelsiz inancına karşılık bakteriyolojiye değerli katkılarda bulunan, bakterilerin yapay kültür ortamlarına uyum özelliğini araştıran ve ineklerde ciddi bir bağırsak hastalığına yol açan Johne basilini ilk kez bir besi ortamında üretmeyi başararak koruyucu aşının hazırlanmasını sağlayan Twort'un en önemli çalışması, bugün "bakteriyofaj" adıyla bilinen virüslere ilişkindir. 1915'te stafilokok türü bir bakteri *(Staphylococcus aureus)* üzerinde çalışırken, kültür ortamındaki bir maddenin bakterileri erittiğini farkeden ve ültrafiltreden süzerek ayırmayı başardığı bu ültramikroskopik canlıların varlığını aynı yıl bir bildiriyle duyuran Twort, I.Dünya Savaşı'na katıldığı için ara verdiği çalışmalarını yeniden ele almadı ve 1917'de, bakteriler üzerinde asalak yaşayıp, bakteri hücrelerini eriterek yok etme özelliğine sahip virüsler olduğunu açıkladığı bu mikroorganizmaları "bakteriyofaj" diye adlandıran Kanadalı bakteriyoloji uzmanı d'Hérelle oldu. Virüslerin yapısı ve etkinliği üstüne değerli bilgiler sağlayan bakteriyofajlar, sonraki yıllarda özellikle değşinim (mütasyon) olgusunun incelenmesinde kullanılarak genetik araştırmalarına da yeni boyutlar kazandırdı.

• BAKINIZ: BURNET, M.DELBRÜCK, d'HÉRELLE, HERSHEY, S.LURIA, LWOFF.

TYLOR, Edward Burnett
(1832-1917)

İngiliz, antropolog. Kültürel antropolojinin kurucularındandır. Dinlerin evrimine ilişkin görüşleriyle tanınmıştır.

2 Ekim 1832'de Londra yakınlarındaki Camberwell'de doğdu, 2 Ocak 1917'de Somerset yakınlarındaki Wellington'da öldü. Quaker mezhebinden varlıklı bir kişi olan babası bir pirinç dökümhanesinin sahibiydi. 16 yaşındayken, öğrenim görmekte olduğu din okulundan ayrılarak babasının işinde çalışmaya başladı. Bir süre sonra hastalanınca sağlığına kavuşmak için 1855'te Latin Amerika'ya bir yolculuğa çıktı. Küba'dayken tanıştığı amatör bir etnolog olan İngiliz banker Henry Christy ile Meksika'ya giderek birkaç ay süren bir araştırma gezisi yaptı. Christy ile birlikte Meksika Vadisi'nde Toltek kültürü kalıntılarını araştırdığı bu geziden sonra İngiltere'ye döndü.

Bu tarihten sonra etnolojiyi kendisine temel çalışma alanı olarak seçen ve tüm zamanını bu konudaki bilgilerini derinleştirmeye ayıran Tylor, 1861'de Meksika gezisi anılarını, 1865'te *Researches Into the Early History of Mankind and the Development of the Civilization* ("İnsanlığın Erken Tarihine İlişkin Araştırmalar ve Uygarlığın Gelişmesi") adlı kitabında topladı, 1871'de de *Primitive Culture*'ı ("İlkel Kültür") yayımladı. 1871'de Royal Society üyeliğine seçildi. 1875'te Oxford Üniversitesi tarafından onursal edebiyat doktoru payesiyle ödüllendirildi. 1883'te Oxford Üniversitesi Müzesi'nin yöneticiliğine atandıktan bir yıl sonra orada antropoloji dersleri vermeye başladı. 1896'da Oxford Üniversitesi'nde o yıl kurulan Antropoloji Kürsüsü'nün başına getirildi ve 1909'da emekli olana değin profesör olarak ders vermeyi sürdürdü. İki kez Kraliyet Antropoloji Enstitüsü'nün başkanlığına da seçilen Tylor'a, 1912'de "Sir" unvanı verildi.

Evrim anlayışı

Tylor bilimsel çalışmalarına 1850'lerin sonunda Darwin kuramının İngiltere'nin düşünsel yaşamında etkin olmaya başladığı bir sırada başlamıştır. Çalışmalarında kültürün zaman içindeki gelişiminin bilinçli, ilerleme gösteren ve akılcı bir süreç olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Herbert Spencer ve dönemin diğer evrimcileri gibi çağdaş uygar topluma bugünün ilkel topluluklarına benzer kökenlerden başlayarak geçirilen bir doğal evrim sonucu ulaşıldığını varsaymıştır. Bu görüşünü, ileri toplumların geçmişinin anlaşılmasına yardımcı olabilecek birçok ilkel özelliği barındırdığını savunduğu "varlığın korunması" *(survival)* kavramıyla daha da geliştirmiştir. Mantık dışı, kullanım alanını ve önemini yitirmiş uygulama ve inançların kalıcılıklarını koruduklarını anlatan bu kavram, antropoloji alanında uzun süre önemini korumuştur.

Tylor'un çalışmaları aynı zamanda insanlığın ruhsal ve genetik birliği, yani tüm insanların aynı akli ve biyolojik araçlara sahip olduğu inancına dayanmaktadır. Bu görüşleri temel alarak geçmişin ve bugünün tüm insan topluluklarının ileriye doğru evrim gösteren tek bir çizgi izlediklerini ve bu sürecin

bilimsel bir inceleme konusu oluşturduğunu ileri sürmüştür. Ancak, bu yaklaşımı, insan kültürlerinin büyük çeşitliliğini açıklamaya yeterli olmadığından, sonradan dikkatini kültürel özelliklerin bir toplumdan diğerine yayılması üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Tylor ünlü yapıtı *Primitive Culture*'da dinsel inanışın canlı ve cansız varlıkların tümünün bir ruha sahip olduğuna inanılan ilkel animizmden, çok tanrıcılığa, oradan da tektanrıcılığa doğru geliştiğini göstermeye çalışmıştır. Tylor'un dinlerin evrimiyle ilgili görüşleri 19.yy'ın diğer ünlü antropologu Lewis Morgan'ın evrimci anlayışından farklıdır. Morgan, toplumsal örgütlenişin karmaşık gelişimine ve bunun maddi temellerine ağırlık verirken, Tylor kültürün evrimiyle ilgilenmiştir. Bu, Morgan'ın İngiliz sosyal antropolojisinin, Tylor'un ise Amerikan kültürel antropolojisinin kurucusu olarak görülmesinin nedenlerinden biridir. Bunun diğer bir nedeni de Tylor'un evrensel bir insan özelliği olarak kültürün tanımını yapan ilk kişi olmasıdır. "İnsanın bir toplum üyesi olarak edindiği tüm bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğer beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütün" biçimindeki kültür tanımı bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Kültür tanımı

Antropoloji sözcüğünü ilk kez kullananlardan biri olan Tylor, 1888'de yayımladığı "On a Method of Investigating the Development of Institutions: Applied to Laws of Marriage and Descent ("Evlilik ve Soy Yasalarına Uyarlanmış Biçimiyle Kurumların Gelişimini Araştırma Yöntemleri Üzerine") adlı makalesi antropolojide istatistiksel yöntemlerin kullanılışının ilk örneğidir. Antrolopojinin bir bilim olarak gelişmesine büyük katkıda bulunan Tylor'un görüşleri, Franz Boas ve 20.yy'ın diğer işlevselci düşünürlerinin etkisinin büyüdüğü I.Dünya Savaşı sonrası dönemde gücünü ve önemini yitirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Anahuac: Or Mexico and the Mexicans, Ancient and Modern*, 1861, ("Anahuac: Ya da Meksika ve Meksikalılar, Eski ve Yeni"); *Researches Into the Early History of Mankind and the Development of Civilization*, 1865, ("İnsanlığın Erken Tarihine İlişkin Araştırmalar ve Uygarlığın Gelişimi"); *Primitive Culture; Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, 2 cilt, 1871, ("İlkel Kültür: Mitoloji, Felsefe, Din ve Geleneğin Gelişmesi Üzerine Araştırmalar"); *Anthropology: An Introduction to the Study of Man and Civilization*, 1881, ("Antropoloji: İnsan ve Uygarlık Çalışmalarına Bir Giriş").

- **KAYNAKLAR:** R.R.Marett, *Tylor*, 1936.

- **BAKINIZ:** BOAS, C.DARWIN, DURKHEIM, FRAZER, L.H.MORGAN, SPENCER.

TYNDALL, John
(1820-1893)

İrlandalı fizikçi. Atmosferdeki parçacıklardan ışık saçılması olgusunu bulmuş ve gökyüzünün maviliğini bu olguyla açıklamıştır.

2 Ağustos 1820'de İrlanda'nın Carlow kenti yakınlarındaki Leighlin Bridge'de doğdu, 4 Aralık 1893'te Londra'nın güneyindeki Hindhead'de öldü. Doğduğu yörede öğrenim görerek, dokuz yıl mühendis ve matematik öğretmeni olarak çalıştıktan sonra 1848'de Almanya'daki Marburg Üniversitesi'nde matematik doktorasını tamamladı. 1852'de Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi, ertesi yıl aynı kentteki Royal Institution'da doğabilimleri profesörlüğüne getirildi. Faraday'ın yakın arkadaşı olan ve 1867'de onun ölümü üzerine Royal Institution'ın başkanlığına seçilen Tyndall bu görevi yirmi yıl sürdürdü.

Güneş ve ısı ışımasının çeşitli gazlar ve atmosfer üzerindeki etkilerini incelerken, platinin değişik sıcaklıklardaki ışıma gücünü ölçüp belirleyerek Stefan'ın ışıma yasasını bulmasına ortam hazırlayan Tyndall'ın en önemli bulgusu ışık saçılmasına ilişkindir. Arı, saydam sıvılardan ya da "kristaloit" denilen çözeltilerden geçen ışık, yayılma doğrultusuna dik yönden bakıldığında görülmez; toz parçacıkları içermeyen hava için de aynı durum söz konusudur. Oysa koloidal çözeltilerden ya da tozlu havadan geçen ışık, çözeltide asılı halinde bulunan parçacıklar ya da havadaki toz parçacıkları tarafından saçılıma uğratılır ve yayılma yönüne dik olarak bakıldığında bile kolayca görülebilir. Tyndall, bugün "Tyndall olayı" diye anılan bu olgudan ve Rayleigh'in ışıma yasasından yola çıkarak, gökyüzünün neden mavi olduğunu da açıklamıştır: Dalgaboyu kısa olan ışık, örneğin mavi ışık daha çok saçılmaya uğradığından, gözlemciye doğru saçılarak gelen ışıkta daha büyük oranda bulunacak ve bu nedenle tüm ışık demeti gözde mavi renk izlenimi bırakacaktır. Bu araştırmaları sırasında, ışığı saçılıma uğratmayan, yani hiçbir parçacık içermeyen hava ortamında saklanan et suyunda canlı organizmaların üremediğini göstererek Pasteur'ün bulgusunu doğrulayan ve canlıların kendiliğinden türeme inancına son darbeyi indiren Tyndall'ın, bilimsel konuları herkesçe anlaşılabilir biçimde sunmakta büyük bir ustalığı vardı. Bu amaçla on altı kitap yazmış ve çok yaygın bir üne kavuşmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Heat Considered as a Mode of Motion*, 1863, ("Bir Hareket Biçimi Olarak Isı"); *On Sound*, 1867, ("Ses Üstüne"); *Fragments of Science for Unscientific People*, 1871, ("Bilime Uzak Kişiler İçin Bilim Kırıntıları"); *The Forms of Water in Clouds, Rivers, Ice and Glaciers*, 1872, ("Bulutlar, Akarsular, Buz ve Buzullarda Suyun Biçimleri").

- **BAKINIZ:** FARADAY, PASTEUR, RAYLEIGH, J.STEFAN.

TZARA, Tristan
(1896-1963)

Rumen asıllı Fransız şair. Dada akımının kurucularındandır.

Romanya'da, Moineşti'de doğdu, Aralık 1963'te Paris'te öldü. 1916'da Zürich'te, bir grup genç sanatçıyla birlikte Dada akımını kurdu. Akımın ilk bildirgelerini yazdı. İlk kitabı olan *La première aventure céleste de monsieur Antipyrine* ("Mösyö Antipyrine'

in Gökyüzündeki İlk Serüveni") 1916'da çıktı. Bunu 1918'de *Vingt-cinq poèms* ("Yirmi Beş Şiir") izledi. Bu yapıtlarında, şiiri, çürüdüğünü düşündüğü Batı uygarlığına ve bütün bir kültür geleneğine karşı silah olarak kullanıyordu. Şairanelikle alay ediyor, çocuksu bir dil ve imgeler kullanıyor, mantıklı söz diziminin yerine, otomatik düşünce biçiminin düzensizliğini geçiriyordu.

Tzara savaştan sonra Paris'e gitti. Burada Dada'ya yaklaşan P.Éluard ve L.Aragon gibi şairlerle birlikte, toplumun ahlak anlayışına ve beğenisine saldıran gürültülü gösteriler düzenledi. 1929'da *De nos oiseaux* ("Kuşlarımız Üstüne") adlı bir kitabı daha yayımlandı. Aynı yıl, Dada'nın tümüyle yıkıcı tutumundan farklı, yeni bir insan ve yeni bir estetik kurmak isteyen Gerçeküstücüler'e katıldı. Bu dönemde yayımladığı *L'homme approximatif* ("Yaklaşık Adam") ve *L'antitête* ("Karşı Kafa") bu geçişi yansıtır. Tzara 1934'ten sonra Gerçeküstücü akımı hedefleri daha açık bir devrimci harekete bağlamak isteyen P.Éluard ve L.Aragon'un izinden giderek Fransız Komünist Partisi'ne girdi. Ancak bu katılma onun estetik anlayışında keskin bir değişmeye yol açmadı. 1938 ve 1939'da yayımlanan *Le coeur à gaz* ("Gazlı Yürek") ve *Midis gagnés* ("Hakedilmiş Öğleler") adlı yapıtlarında uygarlığa, mantık kurallarına ve geleneksel beğeniye yönelttiği saldırı, radikallik açısından, FKP'nin kurulu düzen eleştirilerinin ve toplumsal gerçekçilik anlayışının çok ilerisindeydi. Bununla birlikte, II.Dünya Savaşı ve Fransa'nın Alman ordularınca işgali sırasında Tzara da sanatını toplumsallaştırma gereğini duydu; şiir artık onun için sadece bir başkaldırı değil, aynı zamanda başkaldıranlar arasında bir iletişim yoluydu.

Tzara'nın son dönem şiirlerinde, yalnızlıktan kurtuluş teması belirgindir. Bu yapıtlarda, Dada'nın düzensiz, uçuşan sözcük ve imgelerinin yerini, daha denetimli, daha arı, çetrefil, ama ulaşılmaz olmayan bir şiirsel doku almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *La première aventure céleste de monsieur Antipyrine*, 1916, ("Mösyö Antipyrine'in Gökyüzünde İlk Serüveni"); *Vingt-cinq poèmes*, 1918, ("Yirmi Beş Şiir"); *De nos oiseaux*, 1929, ("Kuşlarımız Üstüne"); *L'homme approximatif*, 1931, ("Yaklaşık Adam"); *L'antitête*, 1933, ("Karşı Kafa"); *Où boivent les loups*, 1933, ("Kurtların Su İçtiği Yer"); *La main passe*, 1936, ("Pas Geçme"); *Le coeur à gaz*, 1938, ("Gazlı Yürek"); *Midis gagnés*, 1939, ("Hakedilmiş Öğleler"); *La fuite*, 1947, ("Kaçış"); *Le face intérieure*, 1954, ("İç Yüz"); *Le fruit permis*, 1957, ("Yasak Olmayan Meyve"). **Çeşitli:** *Sept Manifestes Dada*, 1924, ("Yedi Dada Bildirgesi"); *De mémoire d'homme*, 1951, ("İnsan Belleği").

• **BAKINIZ:** BRETON, M.DUCHAMP.

TZU HŞİ
(1835-1908)

Çin imparatoriçesi. 1861-1908 arasında devlet yönetiminde etkin olmuştur.

29 Kasım 1835'te Pekin'de doğdu, 15 Kasım 1908'de aynı kentte öldü. Mançular'ın Yehe-Nara kabilesinden geliyordu. 16 yaşındayken Çin İmparatoru Hsien-feng'in (d. 1851-1861) haremine girdi. 1856'da imparatora tek erkek çocuğu olan Tung-çi'yi (1856-1876) doğurunca onun ikinci karısı oldu. Hsien-feng'in ölmesinin ardından beş yaşındaki Tung-çi tahta çıktı ve yönetimi bir naipler kurulu üstlendi. Ekim 1861'de Tzu Hşi ve Hsien-feng'in birinci karısı Tzu An, kayınbiraderleri prens Kung'un yardımıyla naipler kurulunu dağıtarak Tung-çi'nin naibeleri oldular ve prens Kung'u imparatorun başdanışmanı yaptılar.

Bu dönemde ülkenin Kuzey ve Güney bölgelerinde 1850'lerden beri sürmekte olan Tay P'ing ve Nien ayaklanmaları bastırıldı. Ayaklanmaların bastırılmasında başta İngiltere olmak üzere Batılı güçlerin belirleyici rol oynamaları, bunların Çin'in içişlerine daha fazla müdahale ederek sahip oldukları ayrıcalıkları artırmalarının koşullarını hazırladı. Batılı güçlerin zorlamasıyla, önderliğini Çin'i Batılı güçlerin saldırılarından korumanın yolunun bu ülkelerin teknolojisini ve eğitimini kabul etmek olduğunu savunan Çang Çi-tung, Li Hung-çang ve Tseng Kuo-fan gibi devlet adamlarının yaptığı bir yenileşme hareketi başlatıldı. 1861'den başlayarak Çin'de ilk kez yabancı dilde eğitim yapan okullar açılmaya, ateşli silahlar ve makineler üreten fabrikalar kurulmaya, gümrükler düzenlenmeye, ABD, İngiltere ve Prusya'ya diplomatik temsilciler yollanmaya, teknik öğrenim görmek üzere Batı ülkelerine öğrenci gönderilmeye başlandı.

Batılılaşmaya şiddetle karşı çıkan, muhafazakâr ve yabancı düşmanı bir kişi olan Tzu Hşi, naibliği sırasında devlet yönetimindeki denetimini giderek artırdı. 1873'te Tung-çi'nin yönetimi üstlenecek yaşa gelmesinden ve naiplik döneminin sona ermesinden sonra da gücünü korudu. Tung-çi'nin 1875'te ardında erkek çocuk bırakmadan ölmesi üzerine, yerine o sırada üç yaşında bir çocuk olan evlat edindiği yeğeni Kuang-hsü'yü geçirdi ve Tzu An'la birlikte yeniden naibe oldu. Naibeliğini Kuang-hsü'nün 1889'da devlet yönetimini üstlenecek yaşa gelmesine değin sürdürdü.

Kore'yi ele geçirmek isteyen Japonya'yla 1894-1895 yıllarında yaptığı savaşı yitiren Çin, savaşın ardından, Japonya'nın yanı sıra Rusya, Fransa, Almanya ve İngiltere'ye de büyük iktisadi ve siyasi ödünler vermek zorunda kaldı. Bu durum Çin'in varlığını koruyabilmesi için, artık köktenci iktisadi, toplumsal ve siyasi reformlar yapmasının zamanının geldiğini düşünen reform yanlılarının imparator Kuang-hsü üzerindeki baskılarını yoğunlaştırmaları sonucunu doğurdu. Kuang-hsü, sonunda, Kang You-vei ve Liang Çi-çao gibi reformcuları reformları başlatmakla görevlendirdi. Bu gelişmelerden rahatsız-

lık duyan Tzu Hşi, saraydaki muhafazakâr güçlerin ve ordunun desteğini sağlayarak Eylül 1898'de Kuang-hsü'ye karşı bir darbe düzenledi. İmparatoru hapsedip, altı reform önderini öldürerek tüm reformları yürürlükten kaldırdı. Böylece Yüz Gün Reformu adıyla bilinen dönem son buldu.

Naibe sıfatıyla yeniden ülke yönetimini üstlenen Tzu Hşi, bu dönemde Mançu hanedanının geleceğini kurtarmak kaygısıyla, yabancı karşıtı örgütlü bir güç olarak giderek güçlenmekte olan Boxerler'e gizliden gizliye destek olmaya başladı. Haziran 1900'de tüm yabancıları Çin'den çıkarmak amacıyla Batılı güçlerin Pekin'deki temsilciliklerine karşı silahlı saldırılar biçiminde başlayan Boxer Ayaklanması'nın ardından, Japon, Fransız, Alman, ABD'li, Avusturyalı, İtalyan, İngiliz ve Rus birliklerinin Pekin'i işgal etmeleri üzerine, Kuang-hsü'yle birlikte başkentten kaçtı. Ayaklanmayı bastıran Batılı güçlerin temsilcileriyle Eylül 1901'de çok ağır koşulları olan Boxer Protokolü'nün imzalanmasından sonra, Ocak 1902'de Pekin'e döndü. Bu tarihten sonra en güvendiği danışmanı olan Yüan Şih-kay'ın yardımıyla eğitim ve yönetim alanında reformlara yöneldi ve anayasal monarşi yönetimine geçiş için hazırlıklara başladı. Bu dönemde geleneksel sınav sistemi kaldırıldı, yönetimi ve orduyu çağdaşlaştırmak amacıyla örgütsel düzenlemeler yapıldı. Tzu Hşi, Ağustos 1908'de anayasa taslağının açıklanmasından kısa bir süre sonra öldü.

• BAKINIZ: ÇANG Çİ-TUNG, KANG YOU-VEİ, KUANG HSÜ, LİANG Çİ-ÇAO, Lİ HUNG-ÇANG, PU Yİ, SUN YAT SEN, TSENG KUO-FAN, YÜAN ŞİH-KAY.

TZU-SSU
(İÖ 335-288 ?)

Çinli filozof. Bilginin ve evrenin göreli birer varlık olduğu görüşünü savunmuştur.

Yaşamı konusunda yeterince bilgi yoktur. Çin kaynaklarından, filozof Konfüçyüs'ün damadı ve yakını olduğu öğrenilmektedir. Tzu-Ssu, Çin'in gelenekçi felsefesine, özellikle Konfüçyüs öğretisine bağlı kalmamış, kendi düşüncelerini açıklamakla yetinmiş bir filozof olarak nitelenir.

Tzu-Ssu'ya göre bilgi görelidir, tümel bir geçerliği yoktur. Kişinin bilgisi içinde bulunduğu duruma ve duyularına bağlıdır. Evren de göreli bir varlıktır, bütün bireylerce onaylanabilecek, değişmez ve evrensel nitelik taşıyan bir yapısı olamaz. "Kişi dünyasını kendine göre biçimlendirir" çünkü ona evren, bulunduğu durumun koşulları gereğince verilmiştir. Gerek bilgi edinmede, gerek evreni kavramada görelilik kuramı geçerlidir ve kaynağı duyulardır.

Tzu-Ssu'nun düşünceleri, Konfüçyüs öğretisine karşı yeni bir görüş olarak nitelendiği ve Çin'deki "atalar geleneği"ne aykırı görüldüğü için geniş bir alana yayılmamış, ancak sınırlı bir çevrede de olsa, etkisini sürdürmüştür. O Çin düşüncesinde Bireycilik'in kurucusu sayılır.Yazılı yapıt bırakmayan Tzu-Ssu'nun düşünceleri, görüşleri ondan alıntılar içeren kaynaklardan öğrenilmektedir.

• BAKINIZ: KONFÜÇYÜS.

U

UCCELLO, Paolo
(1396-1475)

İtalyan, ressam. Floransa Okulu üslubunun gelişmesinde etkili olmuştur.

Paolo di Dono Uccello Floransa'da doğdu, 10 Aralık 1475'te aynı kentte öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Adı ilk kez 1407'de Lorenzo Ghiberti'nin atölyesinde asistan *(garzone di bottega)* olarak geçmektedir. 1414'e değin burada çalıştı. Aynı yıl Doktorlar ve Kimyagerler Loncası'na, 1415'te de Aziz Luka Ressamlar Loncası'na kabul edildi. 1425'te Venedik'e gitti ve bu kentte kaldığı beş yıl boyunca San Marco Kilisesi mozaiklerinin yapımında başusta olarak çalıştı. 1431'de Floransa'ya döndü. 1436'da kent yetkililerince, İtalya'da Giovanni Acuto adıyla bilinen ve Floransalılar'ın safında savaşan İngiliz Sir John Hawkwood'un atlı portresini yapmakla görevlendirildi. 1445-1448 arasında çalıştığı Padova'da Floransa Okulu resim anlayışının yayılmasında etkili oldu. Son döneminde Urbino'da *Çarmıhın Kutsallaştırılması Efsanesi* adlı mihrap resmi üstüne çalıştı.

Uccello'nun ilk büyük boyutlu yapıtları Santa Maria Novella Kilisesi'ndeki Verde Manastırı'nda *Tevrat*'tan alınmış konuların işlendiği freskler ile Floransa Katedrali'ndeki *Sir John Hawkwood* freskidir. Bunlarda Uccello'nun nesnelerin ardındaki geometrik biçimleri araştırmaya öncelik tanıdığı ve mekânın bütünleştirilmesi görevini de perspektif kurallarına yüklediği görülür. Bu yüzden uzun bir süre perspektifin bulucusu sayılmıştır. Ancak yapıtlarına daha etkili anlatımlar kazandırabilmek için perspektif kurallarına sıkı sıkıya bağlanmamış, bunların dışına çıkan düzenlemelere de gitmiştir.

Uccello'nun en tanınmış resimleri Floransalılar'ın Milanolular'a karşı kazandığı San Romano Savaşı'nı konu alan dizisidir. Bu resimler aşırı geometrik bir düzen içeren kuruluşları ve derin bir kısaltım boyutu *(rakursi)* içinde ele alınmış figürleriyle dikkati çeker.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Verde Manastırı* Freskleri, 1431-1450, Santa Maria Novella Kilisesi, Floransa; *Sir John Hawkwood'un Atlı Portresi*, 1436, Floransa Katedrali; *Floransa Sanatının Kurucuları*, 1440-1450, Louvre, Paris; *San Romano Savaşı* (üç adet), 1455-1460 Uffizi, Floransa, Louvre, Paris, Ulusal Galeri, Londra; *Aziz Georg ve Ejderha*, ykş. 1460, Ulusal Galeri, Londra; *Çarmıhın Kutsallaştırılması Efsanesi*, 1468, Marche Ulusal Galerisi, Urbino; *Av*, ykş. 1473, Ashmolean Müzesi, Oxford, ABD.

UDALL, Nicholas
(1505-1556)

İngiliz oyun yazarı ve çevirmen. İlk İngiliz güldürüsünü yazmıştır.

Southampton'da doğdu, Westminster'da öldü. Winchester'da okudu, 1924'te Oxford'da Corpus Christi College'ı bitirdi. 1929'da öğretmen oldu, 1533'te Londra'da ders vermeye başladı. Aynı yıl bir okul kitabı olan ilk yapıtı *Floures for Latine Spekynge*'i ("Latin Dilinin Özellikleri") yayımladı. 1533-1547 arasında Braintree'de papazlık etti. 1534'te Eton Okulu'na müdür oldu. 1541'de okulda aşırı disiplin ve dayak yöntemini benimsemesi nedeniyle görevinden uzaklaştırıldı.

1542'de Erasmus'un *İncil* tefsirlerini *Apopthegmes* ("Vecizeler") adıyla İngilizce'ye çevirdi. Winchester piskoposuna özel öğretmenlik etti. 1555'te Westminster Okulu'na müdür oldu.

Eton'da görevliyken Plautus'un *Miles Gloriosus* (Palavracı Asker) oyununu örnek alarak *Ralph Roister Doister* adlı manzum bir oyun yazmış ve öğrencilerine oynatmış, böylece Latin tiyatro modelini İngiliz kırsal kesim yaşamına uyarlamıştır. Gördüğü her kadının kendisine âşık olduğunu düşünen ve yüksekten atan bir askerin konu alındığı, fazla bir sanat değeri olmayan şiirlerle süslü bu güldürü, olayları, karakterleri ve kullandığı deyimleriyle tam bir İngiliz oyunuydu.

Udall, kraliçe I.Mary'nin piyes yazarlığını yapmış, saray şenlikleri için oyunlar yazmışsa da bunlar günümüze kalmamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Placidas*, 1534; *Respublica*, 1553; *Ralph Roister Doister*, 1553. **İnceleme:** *Floures for Latine Spekynge*, 1533, ("Latin Dilinin Özellikleri").

UEBERWEG, Friedrich
(1826-1871)

Alman filozof ve felsefe tarihçisi. Evrenin, nesnelerin tasarımlarından oluştuğu görüşünü geliştirmeye çalışmıştır.

22 Ocak 1826'da Leichlingen'da doğdu, 9 Haziran 1871'de Königsberg'de (bugün SSCB'de Kaliningrad) öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördü, 1862'de Königsberg Üniversitesi'nde felsefe tarihi profesörü oldu. Felsefe tarihi konusundaki araştırmalarıyla tanınan Ueberweg için önemli olan, temel sorunların birbiriyle bağlantısını açıklamak için mantık ilkelerine dayalı bir dizgenin kurulmasıdır. Ueberweg'e göre mantık ilkelerine dayalı dizge tanrıbilim, varlıkbilim ve evrenbilim gibi üç araştırma alanını içerir. Tanrıbilim us kurallarının ışığında Tanrı'nın varlığını, tanrısal özün niteliklerini açıklamayı amaçlar. Evrenbilimin konusu evrenin oluşumu, yaratılış olayının tanrısal istence göre gerçekleşmesi, evrensel yasalar ve bu

yasaların işleyişidir. Varlıkbilim ise bütün soyut ve somut varlıkları, onlarla ilgili koşulları inceler.

Ueberweg'e göre, evrenin içerdiği nesneler birer tasarımdır, bu nesneler uzamlı (yer kaplayıcı) olduğundan, onlarla ilgili tasarımlar da uzamlıdır. Bu tasarımları içeren tin de uzamla bağlantılıdır ve özdekseldir. Tinin dışında bir tasarım yoktur. Güneş, Ay ve yıldızları da içeren evren bütünü, dış nedenler olmaksızın tinde tasarım biçimine giremez. Bu dış nedenler ise "kendinde varlıklar"dır, olaylarla özdeştir. Özdeşlik, nesnenin tinde, bir tasarım olarak, biçimlenmesini sağlar. Tinin bir "kendinde varlık" olması özdeksel niteliğinden dolayıdır, çünkü "kendinde varlık" yapısı gereği özdektir. "Kendinde varlıklar" uzayda nesnel olarak bulunur. İnsan beyninde, bir uzay tasarımı vardır, bu uzay, bir töz olarak, bütün nesnel evreni kuşatır.

Uyum ve canlılarda türlülük

• YAPITLAR (başlıca): *System der Logik*, 1857, ("Mantık Dizgesi"); *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, 3 cilt, 1863-1866, ("Felsefe Tarihinin Ana Çizgileri").

UEXKÜLL, Jacob von
(1864-1944)

Alman biyoloji bilgini ve filozof. Canlılarla çevreleri arasındaki genel bağlantıyı açıklayan buluşlarıyla ünlüdür.

8 Eylül 1864'te Estonya'nın Keblas kentinde doğdu, 25 Temmuz 1944'te Capri Adası'nda öldü. Ortaöğrenimini Coburg ve Dorpat'da bitirdikten sonra Dorpat Üniversitesi'nde zooloji, Heidelberg Üniversitesi'nde fizyoloji öğrenimi gördü. 1900'e değin yazları Heidelberg, kışları Napoli üniversitelerinde zooloji ve fizyoloji konularında çalıştı. 1907'de Heidelberg, 1925-1934 arasında da Hamburg üniversitelerinde profesör olarak görev yaptı. Bu arada Akvaryum ve Çevre Araştırmaları Enstitüsü'nün yönetimini üstlendi.

Birey-bütün

Canlı-çevre, özne-nesne

Uexküll'ün çalışmalarının temelini canlılarla çevre ilişkileri sorunu oluşturur. Ona göre önemli olan canlı varlıklarla yaşadıkları çevre arasındaki karşılıklı etkilerin kaynağını açıklığa kavuşturmak, yaşamla bağlantılı gelişimin aşamalarını aydınlatmaktır. Canlı çevresiyle vardır, bu nedenle anlaşılması da yaşadığı ortamla birlikte ele alınmasına bağlıdır. Çünkü hayvanlar yalın birer nesne değil, özne niteliği de taşımaktadır. Bu durumda hayvanı, araştırıcının, yalnız bir nesne olarak görmemesi, onun kendi çevresinde bir özne durumunda bulunduğunu da düşünmesi gerekir.

Biyoloji felsefesi

Etkilenme-etkileme

Uexküll, canlılar konusunda görüşlerini açıklamadan önce, sinir ve kaslarla ilgili fozyolojinin, daha önceleri kullanılmış yöntemlerini, omurgasız hayvanlar üzerindeki araştırmalarına uyguladı. Bundan, umulan sonuç alınamayınca, sinir ağlarıyla kaslar arasındaki uyarım bağlantısını ortaya çıkarmayı amaçladı. Uzun süren incelemeleri, "yalın sinir ağlarındaki uyarımın gerilen kasa doğru yayıldığını" gösterdi. Ona göre sinirlerle kaslar arasında, uyarımın yayılmasına olanak sağlayan bir bağlantı vardır, bu bağlantının varlığı uyarım olayı sırasında gerilen kasla ilgilidir. O, bu görüşten yola çıkarak, canlılarda çevresel etkilerin sinir ve kaslar üzerindeki yansımalarını açıkladı. Hayvanların, birer canlı olarak, temel eylemlerinden etkilenmek ve etkilemek arasında, karşılıklı ilişkiye dayanan bir yaşam bağlantısı vardır. Hayvan çevresinde olup bitenleri, kendisini ilgilendirdiği oranda, ayırt eder, ona göre tepki gösterir, ortamla yeni bir uyum içine girer. Bu etki-tepki bağlantısı çevreden gelen izlenime karşı etkileyici duruma geçmeyi doğurur, böylece hayvan, bulunduğu yaşama ortamında, etkilenme-etkileme kuralına göre bir çevre oluşturur. Bu çevre hayvanın varlığıyla bağlantılıdır, bir bütünlük oluşturur.

Hayvan-çevre sorununa dayanarak, canlı varlıklardaki davranış biçimlerini açıklamaya girişen Uexküll'e göre çevreler de hayvanlar gibi türlü türlüdür. Her hayvanın çevresi, kendi yapısıyla uyumludur, bu nedenle tür sayısınca çevre vardır. Çevre-hayvan uyumu, yetkinlik bakımından, bütün canlılarda özdeştir. Sözgelişi bir karıncanın çevresiyle sağladığı uyum, yetkinlik söz konusu olunca, filinkinden daha az gelişmiş değildir, çünkü çevresel uyumun, hayvanların yapısına göre aşamaları yok, türleri vardır. Yılanın çevresi kendine göre olduğundan, değişiklik uyumun yetkinliğinde değil, türündedir. Suda yaşayan bir canlı, çevresiyle hangi oranda uyum sağlamışsa, havada, karada yaşayan bir canlıda da durum özdeştir. Bundan dolayı kuş çevresine daha iyi uyar, kaplumbağa daha güç ya da yavaş uyar diye bir yargı geçersizdir. Uyumun sağlanma süresi yetkinliğiyle bağlantılı değildir. Çevreler arasında, yapı bakımından, değişiklik vardır. Yalın, ilkel hayvanın çevresi de kendine göredir. Tek hücreli bir canlıyla, bir maymunun çevresi özdeş olamaz, özdeş olan çevre-uyum oranıdır.

Çevrede temel varlık bireydir, gelişigüzel, doğal kurala aykırı bir davranış yoktur, birey-bütün bağlantısı egemendir. Burada birey bütün için, bütün de birey içindir. Her bireyin, kendi çevresi içinde, özgür bir dünyası vardır. Bu dünya yıkıldığında hayvanın yaşamı da son bulur. Çünkü yaşamak çevreyle uyum içinde bulunmaktır, uyumun bozulduğu yerde ortamın diriliğini sürdüren koşullar da ortadan kalkar.

Uexküll'ün çalışmaları, çağdaş bilgin ve filozof H.Driesch'in, ayrı bir yönteme dayanan araştırmalarıyla güçlenmiş, "biyoloji felsefesi"nin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Bu yeni felsefeye göre, insan içinde bulunduğu evrende, çevresiyle bağlantılı bir varlıktır. Onu öteki canlılardan ayıran özellik, çevresiyle sağladığı uyumda kendi us ve bilincinin egemenliğidir. İnsan çevresini kendi beğencine, kendi görüş ve yaşama biçimine göre istediği gibi değiştirebilir, çevreye uymada birtakım yapay araçlardan yararlanabilir. Çevre sorunu, insanın doğal varlığının açıklanışında olduğu gibi yetilerinin gelişimi konusunda, özellikle sanat ve kültür alanlarındaki yaratmalarında etkin bir öğe niteliği kazanmıştır. Öte yandan deneysel psikolojide, psikanalizde, davranış psikolojisinde çevresel etkilenme ve etkileme sorunlarının açıklanışında çevrenin önemini vurgulayan buluşlar ortaya konmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Umwelt und Innerwelt der Tiere*, 1909, ("Hayvanların İçevreni ve Çevresi"); *Bausteine zu einer biologischen Weltanschauung*, 1913, ("Biyolojik Bir Evren Anlayışının Yapı Taşları"); *Theorotische Biologie*, 1920, ("Kuramsal Biyoloji"); *Der unsterbliche Geist in der Natur*, 1938, ("Doğada Ölümsüz Tin"); *Bedeutungslehre*, 1940, ("Yorum Öğretisi"); *Der Sinn des Lebens*, (ö.s.), 1947, ("Yaşamın Anlamı").

• BAKINIZ: C.DARWIN, DRIESCH.

UKBE b.NAFİ
(? - 683)

Arap, asker. Kuzey Afrika'nın fethinde önemli rol oynamıştır.

Doğum tarihi bilinmiyor. Medine'de doğdu, Tubna'da öldü. Mısır fatihi Amr b. el-As'ın yeğenidir. Hz. Ömer döneminde (634-644) Kuzey Afrika'da bazı fetih hareketlerinde bulundu. Amr, ölümünden kısa bir süre önce 663'te Ukbe'yi Afrika başkomutanlığına atadı. Sudan'a karşı giriştiği savaşın sonunda Gademes'i fethetti. Abdullah b. Sa'd'ın Mısır valiliği sırasında Tunus'a doğru sefere çıktı. Medine'deki sahabenin ileri gelenlerinden Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr ve başkaları da sefere katıldılar.

Ukbe, ordusuna üs olarak Tunus'ta Kayrevan kentini kurdu. Kentin çevresine duvarlar çektirdi. Yörede Arap egemenliğini pekiştirdi. Ancak bağlı olduğu Mısır valisiyle geçinemeyerek görevden alındı. Şikâyetlerinde haklı görüldüğünden 682'de Emevi Halifesi Yezid b. Muaviye tarafından yeniden Kuzey Afrika'nın fethiyle görevlendirildi. Ordusuyla Kayrevan'dan Cezayir'e doğru ilerledi. Önce Zab'ta, sonra Tohart'ta karşılaştığı Bizanslılar'ı ve Berberiler'i yenerek Tanca'ya geldi. Müslüman olmayan Atlas Dağları ile Sus Berberileri, Arap ordusu için büyük tehlike yaratıyordu. Bunun üzerine Ukbe Zerhun sıradağlarını işgal etti, ardından Ulili kentini ele geçirdi. Atlas Okyanusu kıyılarına yönelip, Tandart'a kadar bütün Berberiler'i buyruğu altına aldı.

Ukbe, Berberi tehlikesinin ortadan kalktığını sanarak, ordusunu kıtalara böldü ve Kayrevan'a geri göndermeye başladı. Ancak Tubna'da Berberi reisi Kusayle'nin yönettiği çeteler tarafından kuşatılarak, üç yüz kişiyle birlikte öldürüldü.

ULAGAY, İbrahim Ethem
(1880-1943)

Türk, hekim ve eczacı. Ulusal ilaç sanayiinin gelişmesine katkılarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Mülkiye İdadisi'nde tamamladıktan sonra girdiği Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den 1904'te hekim yüzbaşı unvanıyla mezun oldu. Gülhane Hastanesi'nde tıbbi kimya ve bakteriyoloji alanında ihtisas yaptıktan sonra Bahriye Hastanesi'nde kimyager olarak çalışmaya başladı. Daha sonra Haseki Hastanesi'ne geçti ve bu hastaneye bir kimya tahlil laboratuvarı kazandırdı. 1909'da İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nde laboratuvar şefliğine, 1913'te de Darphane kimyagerliğine getirildi. Bir süre İnhisarlar İdaresi'nde başhekimlik yaptı. 1936'da, yeni açılan Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin biyokimya laboratuvarının kuruluşunu gerçekleştirdi. 1938'de bu görevinden ayrıldıktan sonra, tüm zamanını, 1924'te kurmuş olduğu Dr. İbrahim Ethem Kimya Evi'ndeki laboratuvar çalışmalarına ayırdı.

İhtisas çalışmaları döneminde kandaki protein oranını belirlemeyi sağlayan bir yöntem geliştiren, darphanede çalıştığı yıllarda da gümüş cürufunu değerlendiren Ulagay, en önemli başarılarını eczacılık alanında gerçekleştirdi. 1926'da Türk Kodeksi'nin hazırlanmasına katılarak ve kimi ilaçları ilk kez tümüyle yerli olanaklarla üretmeyi başararak Türkiye ilaç sanayiinin kurucularından biri oldu.

• BAKINIZ: S.E. ECZACIBAŞI, ETHEM PERTEV, PİSAK.

ULANOVA, Galina
(1910)

SSCB'li dansçı. Ülkesindeki klasik bale geleneğinin en güçlü temsilcilerindendir.

Galina Sergeyevna Ulanova 10 Ocak 1910'da St.Petersburg'da (sonra Petrograd, bugün Leningrad) doğdu. Babası bale rejisörü, annesi Maryinski Tiyatrosu'nda dansçı ve öğretmendi. Ulanova, 1919-1923 arasında annesiyle, ardından Petrograd Devlet Bale Okulu'nda A.Vaganova ile çalıştı. 1928'de burayı bitirdikten sonra GATOB'a (Gosudartsverni Akademiçeski Teatr Operi i Baleta-Devlet Opera ve Bale Akademik Tiyatrosu) katıldı. 1935'te Moskova'da Bolşoy Balesi'nde dans etmeye başladı. II.Dünya Savaşı sırasında Kirov Balesi ile Molotov (bugün Perm) kentine gitti. 1944'te Bolşoy'a geri döndü. 1945'te Viyana, 1949'da Roma, 1951'de Venedik ve Floransa'da dans etti. Bolşoy'un 1956'da Londra'ya, 1959'da New York'a yaptığı turnelere katıldı. SSCB'ye döndükten sonra giderek sahnedeki etkinliğini azalttı, 1962'de son kez sahneye çıktı. Ancak çalışmalarını yönetici ve öğretmen olarak sürdürdü, makaleler yazdı. SSCB'de bale alanındaki en üst derece olan *prima ballerina ossoluta* unvanını alan Ulanova'ya 1941, 1946, 1947 ve 1950'de Stalin Ödülü verildi, 1951'de Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti Halk Sanatçısı ilan edildi. 1957'de Lenin Ödülü, 1974'te Lenin Nişanı ve Sosyalist Emek Kahramanı unvanıyla onurlandırıldı.

Ulanova önceleri geleneksel repertuarda başarı kazanmış, sonradan çağdaş SSCB bale yapıtlarında dans etmiştir. Dansıyla yalnız ülkesinde değil, başka ülkelerde de hayranlık uyandırmıştır. Teknik yetkinliğinin yanı sıra, şiirsel ve sıcak yorumuyla da etkili olmuştur. En önemli rolleri, Rostislav Zakharov'un

(1907) *Bahçesaray Çeşmesi*'ndeki Maria ve L.M.Lavrovski'nin *Romeo ve Jüliet*'indeki Jüliet olmuştur. Son yapıt, 1954'te SSCB'de filme de alınmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Paris Yanıyor*, müz. B.Asafiyev, 1932; *Bahçesaray Çeşmesi*, müz. B.Asafiyev, 1933; *Romeo ve Jüliet*, müz. Prokofiyev, 1940.

ULAŞ, Hüseyin Avni
(1886-1948)

Türk siyaset adamı. Birinci TBMM'de İkinci Grup'un önderlerindendir.

Kümbet köyünde (bugün Bingöl'de) doğdu, 23 Şubat 1948'de İstanbul'da öldü. Gençağazade Mustafa Efendi'nin oğludur.İlk ve ortaöğrenimini Erzurum' da tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Mektebi' ni bitirdi. Süleyman Necati Güneri'yle birlikte Erzurum Kongresi'ne katıldı. 1920'de son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Erzurum mebusu olarak girdi. İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya geçerek TBMM'ye katıldı. 1921 Kanun-i Esasisi'ni (Anayasa) hazırlayan komisyonun kâtipliğini yaptı. TBMM' de İkinci Grup adıyla bilinen muhalefet hareketinin önderleri arasında yer aldı. 1923'te yeniden seçilemeyince avukatlığa döndü. *Mesuliyet* adlı tek sayı yayımlanmış bir dergi çıkardı. 1945'te Nuri Demirağ başkanlığındaki Milli Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasında yer aldıysa da kısa bir süre sonra partiden istifa etti.

• BAKINIZ: CELALEDDİN ARİF BEY, GÜNERİ.

ULBRICHT, Walter
(1893-1973)

Alman (DAC) siyaset ve devlet adamı. Kuruluşundan başlayarak Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin siyasi yaşamında etkili olmuştur.

30 Haziran 1893'te Leipzig'de (bugün DAC'de) doğdu, 1 Ağustos 1973'te Doğu Berlin'de öldü. İlköğrenimini tamamladıktan sonra bir dülgerin yanına çırak olarak girdi. 1910'da sendika hareketi içinde yer alarak 1912'de Almanya Sosyal Demokrat Partisi' ne üye oldu. I.Dünya Savaşı başlayınca 1915'te askere çağrıldı. Savaş aleyhtarı propaganda yaptığı için çeşitli baskılara uğradı. Savaşın bitiminde K.Liebknecht ve R.Luxemburg'un önderliğindeki Spartakus Birliği içinde yer aldı ve Kasım 1918'de Komünistler'in başlattığı ayaklanmalara katıldı. 1 Ocak 1919'da kurulan AKP'nin (Almanya Komünist Partisi) Leipzig örgütünün oluşturulmasına katkıda bulundu. Aynı yıl partinin orta Almanya bölge komitesi üyesi oldu ve *Der Klassenkampf* (Sınıf Mücadelesi) gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1923'te AKP Merkez Komitesi üyeliğine, ardından da sekreterliğine seçildi. Bu sırada parti çalışması konusunda eğitim görmek amacıyla Moskova'ya gitti. 1926-1928 arasında Saksonya Eyalet Meclisi'nde milletvekilliği yaptı. 1928'de AKP adayı olarak Reichstag'a (meclis) seçildi. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra yurt dışına çıkarak SSCB'ye gitti. 1938-1943 arasında AKP'yi III.Enternasyonal'de (Komintern) temsil eden Ulbricht, II.Dünya Savaşı boyunca Alman savaş tutsakları arasında eğitim çalışmaları yürüttü. 1942-1943 kışında Stalingrad zaferinden sonra Özgür Almanya Ulusal Komitesi'nin kurulmasına öncülük etti.

Naziler'in yenilgiye uğramasından sonra 30 Nisan 1945'te ülkesine döndü. Sovyet işgal bölgesinde tüm antifaşist partilere örgütlenme izni verilmesinden sonra Almanya Komünist Partisi'nin yeniden örgütlenmesine katkıda bulundu. Nisan 1946'da Komünistler ve Sosyal Demokratlar'ın SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands-Almanya Sosyalist Birlik Partisi) adlı parti içinde birleşmesinde önemli rol oynadı. Komünist Parti'den Wilhelm Pieck (1876-1960) ve Sosyal Demokrat Parti'den Otto Grotewohl partinin ortak başkanlığına getirildiler. Aynı yılın sonunda yapılan yerel seçimlerde SED Hıristiyan Demokrat ve Liberal Demokrat partilerden daha fazla oy alarak birinci parti durumuna geldi. Oluşturulan Halk Meclisi'nin yeni bir anayasa hazırlamasından sonra Ekim 1949'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kurulduğu açıklandı. Pieck başkan, Grotewohl başbakan, Ulbricht de başbakan yardımcısı oldu. Aynı zamanda SED'in politbüro üyeliğine getirildi. 1950'de Merkez Komite genel sekreteri oldu. 1953'te partinin yeniden örgütlenişi sırasında bu unvanı 1. sekreterlik olarak değiştirildi. 1955-1960 arasında bakanlar konseyi başkanlığı yaptı. Pieck'in öldüğü 1960 yılında devlet başkanlığına eşdeğer olan Devlet Konseyi başkanı ve Ulusal Savunma Komitesi başkanı oldu. 1971'de Honecker partinin 1. sekreterliğine, Ulbricht de daha çok simgesel bir değeri olan parti başkanlığına getirildi ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Parti ve devlet yönetiminde aldığı sorumluluklarla DAC'nin siyasal yaşamında etkili olan Ulbricht, ülkenin savaş sonrası kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Yönetimi sırasında SSCB ve öteki sosyalist ülkelerle yakın bir işbirliği siyaseti güdülmüş, DAC 1955'te Varşova Paktı'nın kurucu üyeleri arasında yer almıştır.

• BAKINIZ: HONECKER.

ULPIANUS
(170 ? - 228)

Romalı hukukçu. Klasik dönemin en önemli beş hukukçusundan biridir.

Domitius Ulpianus Lübnan'da Tyr'de (bugün Sur) doğdu, Roma'da öldü. İyi bir hukuk öğrenimi gördükten sonra Roma İmparatoru Septimius Severus'un (d. 193-211) danışmanı ve *praefectus praetori* (praetor prefekti) olan hukukçu Papinianus'un yüksek mahkemesinde yardımcı yargıç olarak çalıştı. Hukuk çalışmalarının büyük bir bölümünü imparator Caracalla döneminde (211-217) yazdı.

İmparator Elagabalus döneminde (218-222) sürgüne gönderildiği ileri sürülen Ulpianus, imparator Severus Alexander döneminde (222-235) yeniden saygınlık kazandı. 222'de *pra efecius praetori*'liğe (yüksek mahkeme yargıcı) getirildi. Hukuki ve idari makamların en yükseği olan bu görev ayrıca imparatorluğun muhafız birliklerinin yönetimini de içermekteydi. Ancak Ulpianus sıkı denetim altında tuttuğu praetorların düşmanlığını kazandı. Praetorların düzenlediği bir suikast sonucunda öldürüldü.

Ulpianus, Gaius, Papinianus, Paulus ve Modestinus'la birlikte klasik Roma hukukunun en büyük beş hukukçusundan biri olarak kabul edilir. Çağdaşı Paulus gibi kendinden önce gelmiş hukukçuların görüşlerini ve kuralları toplayarak bunlara açıklamalar yazmış, bunun yanı sıra uyuşmazlık durumlarında yargıçlık deneyimine dayanarak kendine özgü yorumlar geliştirmiştir. Sayısı çok fazla olan, ancak günümüze yalnızca bazı parçaları kalan yapıtları arasında en önemlileri *libri ad Edictum* ve *libri ad Masurium Sabinum*'dur. Ulpianus'un bu çalışmaları praetoran hukuku ve medeni hukuk üstüne yorumlar içermektedir. Ulpianus yeni kurallar geliştiren özgün bir hukukçu olmaktan çok, var olan kuralları ve görüşleri en tutarlı biçimde açıklayabilen ve yorumlayabilen bir hukukçu olarak kabul edilmektedir. İmparator I. İustinianos tarafından hazırlatılan *Digesta*'da Ulpianus'un yapıtlarından büyük ölçüde yararlanılmıştır. *Digesta*'nın üçte biri Ulpianus'un yazılarından yapılan derlemelerden oluşmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *libri ad Edictum*, 81 kitap, *libri ad Masurium Sabinum*, 51 kitap, *Responsa*, ("Yanıtlar").

• BAKINIZ: GAIUS, PAPINIANUS, J.PAULUS.

ULRICH, Engelberti
(1248 ?- 1277)

Alman, tanrıbilimci ve estetikçi. Tanrıbilimin bir inan konusu olduğu görüşünü savunmuştur.

Köln'de doğdu, 1277'de Paris'te öldü. Paris Üniversitesi'nde, Albertus Magnus'un öğrencisi olarak, tanrıbilim ve felsefe öğrenimi gördü. Önce Aristoteles'in yapıtları üzerinde incelemelere girişti, sonra bütün çalışmalarını tanrıbilim sorunları çevresinde topladı.

Ulrich'e göre, her bilimin tartışmasız onaylanması gereken kesin ilkeleri vardır, bunlar o bilimin öncül bilgileri durumundadır. Bu nedenle, bir bilim olan, tanrıbilimin de yalnız inandan kaynaklanan, her türlü kuşku ve tartışmanın üstünde bulunan ilkeleri vardır. Bu ilkeler, kaynağı inan olmasına karşın, ondan bağımsızdır, tümeldir, genel geçerlik taşır. Bu ilkelerin ilki Tanrı'dır. Tanrı en yüce bir gerçekliktir, her türlü gerçeğin nedenidir. Tanrı için aldanma ve aldatma söz konusu değildir, o dolaysız, kendi kendine vardır. Tanrı'nın özgür istenciyle yaratılmış olan ilk varlık somuttur ve kendinden sonra gelen bütün nesnelerin ilk biçimidir. Bu yaratılmış olan, ilk varlıkta sonsuzla sonlu birbirine karışmış, bir bütün oluşturmuştur. Çünkü, kendinden önce gelen ilk ilkeye, onu yaratana oranla sonlu, kendinden sonra gelenlere göre de sonsuzdur.

Tanrı, kendi özü gereği, yalın bir töz olduğundan onda bileşim söz konusu olamaz, ancak yaratılan bütün nesnelerde bileşim, özellikle sonlu-sonsuz bağlantısı egemendir. Yaratılış olayı ilk varlıktan son varlığa doğru inen bir aşamalar dizisi oluşturur. Ancak Tanrı, bu aşamalar dizisi içinde değil üstündedir, çünkü dizi Tanrı'nın ilk yarattığı varlıkla başlar.

• YAPITLAR (başlıca): *De Summo Bono*, (ö.s.), 1930, ("Tüm İyi Üstüne").

• BAKINIZ: ALBERTUS MAGNUS, PLOTİNOS.

ULUÇ, Ömer
(1931)

Türk, ressam. Hareketli fırça izleri taşıyan çıplak figürleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1950'de Nuri İyem'den resim dersi aldı. 1953-1957 arasında ABD'de mühendislik öğrenimi gördü. 1975'ten 1977'ye değin Batı Afrika'da çalışmalarını sürdürdü. 1978-1980 arasında Atatürk Kültür Merkezi'nin sanat danışmanlığını yaptı. 1983'te Paris'e yerleşti.

Yurt içinde ve dışında birçok karma sergiye katıldı, kişisel sergiler açtı. 1970'te TRT'nin resim yarışmasında Birincilik Ödülü'nü kazandı.

Uluç'un resim yapmaya başladığı dönemde Türkiye'de soyut resim yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu yıllarda Avrupa ve Amerika'daki gelişmeleri de izleyen Uluç, ressam Nicholas de Stäel'den (1914-1955) etkilenerek soyut çalışmış, ancak 1960'larda bu eğilimden uzaklaşarak yeni arayışlara yönelmiştir. İslam ve Osmanlı sanatındaki parlak renklerle, düz yüzeylerle ilgilenmesi bu döneme rastlar. Minyatür, hat, halı ve çini sanatlarındaki motifleri soyutlayarak tuvale yansıtması özgün üslubunun başlangıcını oluşturur. Bu yapıtlarında hareketli ve alabildiğine renkli, yumak yumak figürler, derinliği olan bir fon üstüne yerleştirilmiştir. Kendisinin "Arma" adını verdiği ve ilk başlarda soyut olan bu biçimler giderek 1970'lerde insan figürüne dönüşmüşlerdir. 1980'lerin başlarında yapıtlarındaki tek konu çıplak kadın olmuştur. Bunlarda erotizm ağır basar. Uluç, magazin dergilerindeki cinselliği vurgulayan fotoğraflardan kaynaklanan bu figürleri, biçimlerini bozarak (deforme ederek) tuvale geçirmiştir. Kendine özgü fırça vuruşlarıyla biçimleri adeta örer gibi iç içe geçirmiştir. Fırçanın oluşturduğu izler, hat sanatının havasını yansıtır ve resmin bütününde yoğun bir hareket duygusu oluşturur.

• YAPITLAR (başlıca): *Kadın Çocuk ve Mor Kelebekler*, 1972, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Yumak Figür*, 1972, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Poz Vermiş Çıplak*, 1981; *Boğazda Gemiler*.

ULUĞ, İsmet
(1901-1975)

Türk, futbolcu ve boksör. Milli takımın ilk oyuncularından biri olmuştur.

. 8 Aralık 1901'de İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Futbola küçük yaşta Galatasaray'da başladı. 15 yaşında Fenerbahçe'ye geçti. Bu kulüpte oynadığı süre içinde dört kez lig şampiyonluğu yaşadı. Döneminin en iyi orta ve yan haflarından biri olarak tanındı. İlk milli futbol takımına seçildi. Milli takımda 11 kez yer aldı. "Yavuz İsmet" lakabı ile tanındı.

Uluğ, futbolun yanı sıra döneminin en iyi boksörlerinden biri olarak da tanındı. Ringe 1919'da İstanbul'da çıktı. O sırada Askeri Tıbbiye öğrencisiydi. Üç yıl süren boks yaşamında yaptığı 13 karşılaşmanın 11'ini kazandı. Son maçında 63 kiloda işgal kuvvetleri şampiyonu Fransız Bonom ile karşılaştı. Rakibinin faullu döğüşmesi üzerine seyirciler ringe hücum ettiler ve karşılaşma yarıda kaldı. Askeri Tıbbiye Müdürü Hulusi (Alataş) Bey bundan sonra tıbbiyelilerin okul dışında karşılaşma yapmalarını yasakladı. Spor yaşamının sona ermesinden sonra Fenerbahçe kulübünde yöneticilik, 1962-1966 arasında da başkanlık yaptı.

ULUĞ BEY
(1394-1449)

Timurlu hükümdarı, matematik ve astronomi bilgini. Semerkant'ı 15.yy'ın en önemli bilim odaklarından biri durumuna getirmiştir.

22 Mart 1394'te Azerbaycan'da, Sultaniye'de doğdu, 27 Ekim 1449'da Semerkant'ta öldü. Timurlu Devleti'nin kurucusu Timur'un torunlarından biridir. Doğumunda kendisine, sonradan tümüyle unutulacak olan Muhammed Turagay adı verilen Uluğ Bey, Timur'un ölümünden sonra hükümdarlığı ele geçirmeyi başaran babası Şahruh tarafından 1409'da Maverâünnehr'in hâkimliğine atandı. Sıradan bir yönetici olmaktan çok bir hükümdar olarak görüldüğü bu yıllarda, yönettiği bölgenin gelişmesine önemli katkılarda bulundu, Buhara'da bir medrese, Semerkant'ta bir medrese ve gözlemevi kurdu. Dönemin en ünlü İslam bilginlerinin bu eğitim ve araştırma kurumlarında toplanmasını ve *Zic-i Uluğ Bey* ("Uluğ Bey Zayiçesi") adlı astronomi yapıtının hazırlanmasını sağladı. 1447'de, Şahruh'un ölümü üzerine ortaya çıkan taht kavgasında Alaüddevle'yi altederek ele geçirdiği hükümdarlığı uzun süre elinde tutmayı başaramayan Uluğ Bey, 1449'da oğlu Abdüllatif tarafından öldürüldü.

Uluğ Bey birçok önemli bilim adamını bir araya getiren ve Semerkant'ı 15.yy'ın en önemli bilim odaklarından biri konumuna yükselten bir yönetici olmanın ötesinde son derece değerli bir bilim adamıydı. Kadızade-i Rûmi, Kâşi ve Ali Kuşçu gibi bilim adamlarının bulunduğu Semerkand medresesinde kendi de ders verir, gözlemevindeki gözlemlere katılır ve *Zic-i Uluğ Bey* ile ilgili her ayrıntıyı gözden geçirirdi.

Uluğ Bey'in Semerkand'ta kurduğu gözlemevi zamanla harap olmuş ve hemen hemen tümüyle yok olmuştur. Ancak 1908'de başlayan arkeolojik kazılar sonunda yıkıntıları ortaya çıkarılabilen bu gözlemevi, eski kaynaklardan öğrenildiğine göre üç katlıydı. Bir halkalı araç, iki delikli araç, bir azimut yarım halkası içeren bu gözlemevinin en önemli gözlem aracı kimi kaynaklara göre, yarıçapı 50 m olan bir meridyen kadranı, kimi kaynaklara göreyse 40 m yarıçaplı bir altılıktı (sekstant).

Zic-i Uluğ Bey (Zic-i Gürgani ya da Zic-i Sultani olarak da anılır) gerek trigonometriye katkılarıyla, gerek ölçüm ve hesaplarındaki duyarlılıkla uzun yıllar önemini korumuştur. Uluğ Bey'in içeriğinin bir bölümünün Ptolemaios'tan aktarıldığı ancak büyük bir bölümünün özgün olduğu ve Semerkand Gözlemevi'nde yapılan gözlemlere dayandığı bilinen yıldız kataloğuysa 1018 yıldızı içeriyordu ve Hipparkos'un yıldız kataloğundan sonra yapılan ikinci kataloğdu.

Batılı çağdaşlarından daha üstün bir astronom olan Uluğ Bey'in çalışmaları, yaklaşık iki yüzyıllık bir gecikmeyle batı dillerine çevrildiğinde Tycho Brahe ve başkaları tarafından aşılmış bulunuyordu.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Zic-i Uluğ Bey*, 1437, ("Uluğ Bey Zayiçesi").
- **BAKINIZ:** ALİ KUŞÇU, KADIZADE-İ RÛMİ, KÂŞİ.

ULUĞ MUHAMMED
(? - 1445)

Kazan hanı. Hanlığın kurucusudur.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Kazan'da öldü. Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin Toga Timur kolundan gelen İçkili Hasan'ın oğludur. 1395'te Altın Orda Hanı Toktamış'ın tahtını yitirmesinden sonra çıkan iç karışıklıklar sırasında kendisini gösterdi. 1419'da Lehistan-Litvanya Kralı Without'un yardımıyla Kırım'a ve Kıpçak bozkırına egemen oldu. Timurlu Hükümdarı Şahruh'la ilişkisini sürdürerek Kıpçak'taki egemenliğini güçlendirmeye çalıştı. 1423'te saldırıda bulunan Altın Orda Hanı Barak'a yenilerek Kıpçak'ın büyük bölümünü yitirdi. Ancak Lehistan kralından aldığı yardımla 1427'de Saray kentini Barak'tan geri aldı.

1431'de hakemliğine başvurulması üzerine Moskova Knezliği'ne Vasily Temny'yi seçti. 1436'daki iç ayaklanmada Kırım'a geçerek Vasily Temny'nin yardımını istedi. Altın Orda ile arasının bozulmasını istemeyen Vasily yardım etmeyerek üzerine ordu gönderince 5 Aralık 1437'de Belev yakınlarındaki savaşı kazanarak Kazan'a yerleşti ve yeni bir hanlık kurdu.

Haziran 1439'da Moskova'yı kuşattı ama kenti

ele geçiremedi. 1444'te Nijni-Novgorod'u alarak Murom kentine saldırıda bulundu. Temmuz 1445'te Suzdal yakınlarında yaptığı savaşı kazanarak tutsak aldığı Vasily Temny ve kardeşlerini yüksek bir bedel karşılığında ve vergi ödenmesi koşuluyla serbest bıraktı. Ayrıca Oka Irmağı boyundaki topraklarda oğlunun adıyla anılan Kasım Hanlığı kuruldu. Dağılan Altın Orda hanlığını ele geçirmek amacına ulaşamadan öldü. Yerine oğlu Mahmud geçti.

ULUSOY, Emin
(1920)

Türk, kimyacı. Organik kimya alanındaki, özellikle damıtma tekniğine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

30 Eylül 1920'de Zonguldak'ın Safranbolu ilçesinde doğdu. Ortaöğrenimini İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1938'de Belçika'daki Liege Üniversitesi'nde kimya öğrenimine başladıysa da, II.Dünya Savaşı yüzünden Türkiye'ye dönmek zorunda kaldı ve öğrenimini İstanbul Üniversitesi (İÜ) Fen Fakültesi'nde sürdürdü. 1944'te lisans, 1946'da doktora derecesini aldı ve aynı fakültede asistan olarak çalışmaya başladı. 1956'da doçent, 1960'ta profesör oldu. 1972-1981 arasında TÜBİTAK Bilim Kurulu üyeliği yapan, 1979'da Milli Savunma Bakanlığı Bilim Danışma Kurulu'nda görevlendirilen, 1982'de İÜ Mühendislik Fakültesi dekanlığına ve temel işlemler ve termodinamik anabilim dalı başkanlığına atanan Ulusoy, 1985'te bu görevlerini sürdürmekteydi.

Ulusoy, organik kimya alanındaki çalışmalarını özellikle yağ asitlerinin bis (paradimetil aminofenil) üridler biçiminde ayrılması ve molekül yapılarının belirlenmesi, metil yağ asitlerinin homolog sırasının α, β, $\alpha\beta$ durumlarında sentezi, simetrik dialkil asetik asitlerin $C_{32}H_{64}O_2$'ye sentezi, eşsıcaklıkta damıtma kuramı ve ayrımsal damıtmada saflık kontrolü gibi konularda yoğunlaştırdı. 1955'te, Almanya'da sergilediği bir otomatik damıtma kolunun patentini aldı. Bir çoğu damıtma tekniğine ilişkin kırkı aşkın çalışması bulunan Ulusoy, 1980'lerde bitkisel yağların asit oranlarını düşürme yöntemlerine ve etanolün hidrojenden arındırılmasıyla dietil eter üretiminde işlem parametresinin belirlenmesine ilişkin çalışmalara yöneldi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kısa Analitik Kimya*, 1955; *Sistematik Analitik Kimya*, 1974.

- **BAKINIZ:** BAYKUT.

ULUSOY, Mehmet
(1942)

Türk tiyatro yönetmeni. Yorumlarındaki yaratıcılık ve düş gücü ile dikkati çekmiştir.

31 Mart 1942'de İzmir'de doğdu. Lisede okurken okul tiyatrosunda oynadı. 1961'de Ulvi Uraz Topluluğu'nda profesyonel oldu. 1963'te Paris'e gitti. Sorbonne Üniversitesi Tiyatro Bölümü'ne devam etti. Fransa'da Villeurbanne'da R.Planchon'un, Milano'da Piccolo Teatro'da G.Strehler'in yanında çalıştı. Doğu Berlin'de Berliner Ensemble'ın çalışmalarına katıldı. 1968'de Türkiye'ye döndü. TÖS Tiyatrosu'nda görev aldı. Bir sokak tiyatrosu olan Devrim İçin Hareket Tiyatrosu'nun kuruluşuna katıldı, yönetmen ve oyuncu olarak çalıştı. 1971'de yeniden Paris'e gitti. Ertesi yıl Theatre de Liberté (Özgürlük Tiyatrosu) adlı kendi topluluğunu kurdu. Halen (1985) bu toplulukta yönetmen olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Ulusoy'un Theatre de Liberté'de ilk oyun olarak A.Nesin, N.Hikmet, Y.Ritsos, P.Neruda'nın öykü ve şiirlerinden hazırlayıp sahnelediği *Légendes à venir* (Gelecekten Destanlar) büyük bir ilgi toplamıştır. N.Hikmet'in öykü ve şiirlerinden oluşturduğu *Nuages amoureux*'de (Sevdalı Bulut) duygusallığa düşmeden duyguyu ve şiiri ön plana çıkarmayı başarmıştır. 1975'te, mask, kukla ve heykellerini Kuzgun Acar'ın hazırladığı, B.Brecht'in *Kafkas Tebeşir Dairesi*'ni Gerard Philipe Tiyatrosu'nda sahnelerken yaptığı değişik, çarpıcı ve yaratıcı yorum övgüyle karşılanmıştır. 1979'da sahnelediği ve toplumsal gerçekleri acı bir alaycılıkla yansıttığı Dario Fo'nun *Patronun Cenaze Töreni*'ni güncel bir Molier oyunu havası içinde ele almıştır.

Yönettiği oyunlarda oyuncudan dekora, projeksiyondan gölge oyununa, maska, sese, ışığa kadar bir oyunu oluşturan bütün öğelerin birbiri içinde kaynamadan, izleyici tarafından ayrı ayrı algılanabilmesine, izleyiciyi böyle etkilemesine özen göstermiştir. Toplumsal gerçekleri üstü örtülü biçimde, daha çok geniş bir düş gücünün ürünü olan simgelerle anlatmaya çalışmıştır. Sahnelediği oyunların özünü bozmadan yaptığı eklemelerle izleyicinin ilgisini sürekli canlı tutmayı başarmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar:** *Légendes à Venir*, 1972; (Gelecekten Destanlar); *Nuages Amoureux* ("Sevdalı Bulut"); *Kafkas Tebeşir Dairesi*, 1975; *Dans les eaux glacées du calcul égoiste*, 1976, ("Bencil Hesapların Buzlu Sularında"); *Patronun Cenaze Töreni*, 1979; *Macbeth*, 1979; *Gargantua; Ölü Canlar.*

ULUSU, Bülend
(1923)

Türk asker ve siyaset adamı. 1980-1983 arasında başbakanlık yapmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1942'de Deniz Harp Okulu'nu bitirdi. Hamidiye gemisinde, muhriplerde ve mayın arama tarama gemilerinde, Yavuz zırhlısında görev yaptı. 1952'de Deniz Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay oldu. 1954'te binbaşılığa, 1957'de yarbaylığa yükseldi. Bu dönemde muhriplerde ve Donanma Komutanlığı'nda deniz ve karargâh hizmetlerinde bulundu. 1958-1960 arasında Malta'da NATO Planlama Dairesi'nde çalışarak muhrip ve flotilla komodorluğu yaptı. 1960'ta albaylığa yükselerek Deniz Kuvvetleri Komutanlığı harekât başkanlığına atandı. 1964'te tuğamiral oldu ve Deniz Kuvvetleri Harekât Dairesi başkanlığı ile Mayın Filosu komutanlığı görevlerinde bulundu. 1967'de tümamiralliğe, 1970'te koramiralliğe yükseldi. Bu dönemde Harp Filosu komutanlığı, Kuzey Deniz Saha komutanlığı, Deniz Kuvvetleri kurmay başkanlığı, donanma komutanlığı yaptı. 1974'te koramiral olarak Yüksek Askeri Şura üyeliğine atandı. 1975-1977 arasında Milli Savunma Bakanlığı müsteşarlığı yaptı. 9 Ağustos 1977'de Deniz Kuvvetleri komutanlığına getirildi. 30 Ağustos 1980'de emekli oldu. 12 Eylül harekâtından sonra MGK tarafından başbakanlığa getirildi. 20 Eylül 1980-13 Aralık 1983 arasında başbakanlık yaptı. 6 Kasım 1983 seçimlerinde İstanbul'dan Milliyetçi Demokrasi Partisi listesinde bağımsız olarak yer alarak milletvekili seçildi.

• BAKINIZ: EVREN, ÖZAL.

UMUR BEY
(1310-1348)

Aydınoğulları beyi. Denizaşırı fetihlerle beyliğe en güçlü dönemini yaşatmıştır.

Bahaeddin Umur Bey 30 Mayıs 1310'da doğdu. Doğum yeri bilinmiyor. Mayıs 1348'de İzmir'de öldü. Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu Aydınoğlu Mehmed Bey'in (d.1308-1334) oğludur. Beylik topraklarını oğulları arasında paylaştıran babası tarafından İzmir'e bey atandı. 1328'de Kıyı İzmir'i fethettiğinden gazi sanını aldı. 1329 yazında kardeşi İbrahim Bey'le birlikte Bizans'a bağlı Bozcaada'yı yağmaladı. Ardından Sakız Adası'na çıkarma yaparak çok sayıda tutsak ve ganimetle döndü. 1331'de komşu beylerle çıktığı Gelibolu seferini başarıyla tamamlayarak Mayıs-Haziran 1332'de Eğriboz Adası'na akınlar yaptı. 1332 sonlarında Semadirek (Semendirek) Adası'nı yağmaladı. 1333'te 250 gemilik bir filoyla Ege ve Yunanistan seferine çıktı. İpsin ve Skyros adalarını haraca bağladı. Skopelos Adası'nı ele geçirerek, Yunanistan'da Bodonitsa ve Bondonice illerini yağmaladı. Eğriboz Adası'ndaki kaleleri düşürerek çok sayıda ganimet ve tutsak elde etti. 1334'te Kuluri ve Mora seferine çıktı. Mora içlerini yağmalayarak pek çok ganimet ve tutsakla geri döndü.

1334'te babasının ölümü üzerine beyliğin başına getirildi. 1335 sonbaharında Saruhanoğlu Süleyman Bey'le Yunanistan ve Mora seferine çıktı. Monevesya ve İşpen illeri yağmalandı.1335'te İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölmesi üzerine bağımsızlığını ilan etti. 1335'te Alaşehir'i aldı. Aynı yıl Latinler'e karşı Bizans İmparatoru III.Andronikos'a yaptığı yardıma karşılık Sakız Adası'nı elde etti. 1339'da Ege ve Yunanistan, 1340'ta Eflâk seferlerini yaptı.

1341'de Dimetoka'da imparatorluğunu ilan eden Kantakuzenos'un yardım isteğini kabul ederek ona destek sağladı. 1341-1343 arası Ege'de egemenliğini pekiştirerek Girit ve Kıbrıs'a seferler yaptı. 1343'te Kantakuzenos'a yardım için yeniden Rumeli'ye geçti. Selanik yöresini yağmaladı ve 1334'te kuvvetlerinin bir bölümünü Kantakuzenos'a bırakarak İzmir'e döndü. Bu sırada bir Haçlı donanması İzmir'e saldırdı. Bu savaşta yenilerek donanmasını kaybeden Umur Bey, 28 Ekim 1344'te Kıyı İzmir'in de elden çıkmasını önleyemedi. Haziran 1345'te Saruhanoğlu Süleyman Bey'le birlikte Kantakuzenos'la birleşmek için Rumeli'ye geçti. Süleyman Bey'in yolda ölmesi üzerine İzmir'e döndü.

Haziran 1346'da yeni bir Haçlı donanmasının İzmir'e yaptığı saldırıyı etkisiz bıraktı. Ayasuluğ'da (Selçuk) kurulan yeni donanmayla Ege Denizi'nde etkinliğini artırmaya başladı. 1347 sonlarında Rodos şövalyeleri Umur Bey'le uzlaşarak kimi ticari ayrıcalıklar karşılığında İzmir'i Aydınoğulları'na geri vermeyi kabul ettiler.Ancak öteki müttefikler ve Papa tarafından onaylanmadığı için anlaşma geçersiz sayıldı. Umur Bey İzmir'i zorla ele geçirmeyi denediyse de kuşatma sırasında öldü. Birgi'deki türbesine gömüldü. Yaptığı denizaşırı fetihlerden elde edilen ganimetler ve Batı'yla yoğun ticari ilişkiler sonucu Aydınoğulları onun zamanında iktisadi, kültürel, askeri ve siyasi alanda bir yükseliş dönemi yaşadı.

• BAKINIZ: İSA BEY, KANTAKUZENOS, SARUHAN BEY.

UNAMUNO, Miguel de
(1864-1936)

İspanyol, yazar ve şair. Döneminin önde gelen düşünürlerinden ve Varoluşçuluk akımının temsilcilerindendir.

Miguel de Unamuno y Jugo 29 Eylül 1864'te Bilbao'da doğdu, 31 Aralık 1936'da Salamanca'da öldü. Bask kökenliydi. 1875-1880 arasında Instituto Vizcaíno de Bilbao'da, daha sonra da Madrid Üniversitesi'nde okudu. 1890'da Salamanca Üniversitesi'nde Yunan dili ve edebiyatı profesörü oldu. 1901-1914 arasında aynı üniversitenin rektörlüğünü yaptı. I.Dünya Savaşı'nda Müttefikler'i desteklediğini açık-

laması üzerine görevden alındı. Primo de Rivera diktatörlüğüne karşı yürüttüğü muhalefet nedeniyle, birçok aydın gibi o da sürgüne gönderildi. Sürgünde bulunduğu Kanarya Adaları'ndan Fransa'ya kaçmayı başardı. Primo de Rivera'nın devrilmesi üzerine, 1930'da Salamanca Üniversitesi'ndeki görevine döndü. Cumhuriyetin ilanından sonra parlamentoya seçildi. İspanya İç Savaşı çıktığında Falanjistler'in bölgesinde bulunuyordu. Bir süre sessiz kalarak rektörlüğünü sürdürdüyse de, Falanjistler'e ilişkin görüşlerini açığa vurunca hemen görevinden alındı ve yaşamının son aylarını evinde hapis olarak geçirdi.

Unamuno, önceleri Alman felsefesiyle ilgilenmiş, Hegel'in *Logik* ("Mantık") adlı yapıtını çevirmiştir. Pozitivistler ve romantik şairler üstüne çalışmalar yapmıştır. İlk dönem yapıtlarında, Hegel'in sav (tez) karşısav (anti-tez), bireşim (sentez) üçlüsüne dayalı bir yöntem kullandığı görülür. Yunanca ve Latince dışında on altı dil bilmesi, birçok düşünürün yapıtlarını kendi dillerinden izleyebilmesini sağlamıştır. Bergson ve özellikle Kierkegaard'dan etkilenmiş, inanç-akıl çelişkisi temelinde gelişen yapıtlarıyla 20.yy'ın ilk varoluşçu düşünürlerinden biri olarak belirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Deneme:** *En torno al casticismo*, 1895; *Amor y pedagogia*, 1902; *Vida de Don Quijote y Sancho*, 1905, ("Don Kişot ve Sançonun Yaşamı"). **Roman:** *Paz en la guerra*, 1897, ("Savaş İçinde Barış"); *Niebla*, 1914, (Sis); *San Manuel bueno, mártir*, 1931. **Şiir:** *Poesias*, 1907, ("Şiirler"). **Oyun:** *Soledad*, 1929, ("Yalnızlık"); *El otro*, 1932, (Yaman Adam). **Çeşitli:** *Obras completas* 16 cilt, (ö.s.), M.G.Blanco (der.), 1958, ("Bütün Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** J.R.Barcia ve M.A. Zeitlin (der.), *Unamuno: Creator and Creation*, 1967; P.Ilie, *Unamuno: An Existential View of Self and Society*, 1967; A.Lacy, *Miguel de Unamuno: The Rhetoric of Existence*, 1967.

- **BAKINIZ:** KIERKEGAARD.

UNGARETTI, Giuseppe
(1888-1970)

İtalyan, şair. 20.yy İtalyan şiirinin en önemli öncülerinden biridir.

10 Şubat 1888'de İskenderiye'de doğdu, 1 Haziran 1970'te Milano'da öldü. Toscana'dan Mısır'a göç etmiş bir ailenin çocuğuydu. İskenderiye'deki bir Fransız okulunda öğrenim gördükten sonra 1912'de Paris'e gitti. Hukuk öğrenimi için yazıldığı Sorbonne Üniversitesi'nde daha çok edebiyat ve felsefe derslerini, özellikle de Bergson'un konferanslarını izledi. Edebiyat ve sanat çevresine girerek Apollinaire, Péguy, Picasso ve Braque gibi öncü şair ve ressamlarla dostluk kurdu.

1914'te I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Milano'ya gitti. 1915'te *Lacerba* adlı dergide ilk iki şiiri yayımlandı. Aynı yıl piyade eri olarak savaşa katıldı. Ertesi yıl ilk şiir kitabı *Il porto sepolto* ("Batık Liman") çıktı. 1918'de savaş bitince Paris'e yerleşen Ungaretti bir yıl sonra orada Fransızca olarak yazdığı şiirleri *La guerre* ("Savaş") adıyla yayımladı. Aynı yıl ilk kitabındaki şiirleri de içeren *Allegria di naufragi* ("Batmaların Sevinci") kitabını yayımladı. 1920'de evlendi ve ertesi yıl Roma'ya yerleşerek gazeteciliğe başladı. 1931-1935 arasında çeşitli Avrupa ülkelerinde İtalyan edebiyatı ile ilgili konferanslar verdi. 1932'de Venedik'te kendisine Gondoliere Ödülü verildi. Ertesi yıl o dönemdeki en önemli şiirlerini içeren *Sentimento del tempo* ("Zaman Duygusu") adlı kitabını yayımladı.

Ungaretti, Saint-John Perse, Blake, Gongora, Yesenin gibi şairlerden yaptığı çevirileri 1936'da *Traduzioni* ("Çeviriler") başlığı altında topladı. Aynı yıl İtalyan dili ve edebiyatı profesörlüğüne atandığı Brezilya'nın Sao Paolo Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1942'ye değin orada kaldı. Ungaretti için bu dönemin en önemli olayı 1939'da dokuz yaşındaki oğlunu yitirmesi oldu. Bu acısını dile getiren şiirlerini 1947'de yayımladığı *Il dolore* ("Acı") adlı kitabında topladı.

1942'de İtalya'ya döndüğünde Roma Üniversitesi'nde Çağdaş İtalyan Edebiyatı Kürsüsü'ne atandı. Shakespeare, Racine ve Blake'ten yaptığı çevirileri değişik kitaplarda bir araya getirdi. 1949'da Roma Ödülü'nü, 1956'da Juan Ramon Jimenez ve W.H.Auden'la birlikte Knokke-Le-Zoute Uluslararası Şiir Ödülü'nü, 1960'ta Urbino Üniversitesi'nin Montefeltro Ödülü'nü, 1966'da Etna-Taormina Uluslararası Şiir Ödülü'nü kazandı. 1962'de oy birliğiyle Avrupa Yazarlar Birliği başkanlığına seçildi.

Ungaretti ilk şiirlerinde kendi yaşam deneyinden yola çıkarak özellikle simgeci (sembolist) Fransız şairlerinden özümlediği teknik yenilikleri özgün bir yalınlıkla kendi şiirine aktarmıştır. Bu dönemde, savaş gerçeğini yakından yaşamış biri olarak ve sözcükleri en yoğun biçimde kullanarak İtalyan şiirinde önemli bir devrim yaratmıştır. Sonraki şiirlerinde daha karmaşık bir sözdizimine geçmiş, biçimsel damıtma kaygısını hiçbir zaman yitirmemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Il porto sepolto*, 1916, ("Batık Liman"); *Allegria di naufragi*, 1919, ("Batmaların Sevinci"); *La guerre*, 1919, ("Savaş"); *Sentimento del tempo*, 1933, ("Zaman Duygusu"); *Il dolore*, 1947, ("Acı"); *La terra promessa*, 1950, ("Vadedilmiş Toprak"); *Vita d'un uomo*, 1972, ("Bir İnsanın Yaşamı").

- **KAYNAKLAR:** G. Cavalli, *Ungaretti*, 1958; F.J.Jones, *Giuseppe Ungaretti: Poet and Critic*, 1977.

UNWIN, Raymond
(1863-1940)

İngiliz kent tasarımcısı. İlk bahçe kent Letchworth'un tasarımcılarından biridir.

İngiltere'de Rotherham yakınlarındaki Whiston' da doğdu, ABD'de, Connecticut'ta öldü. Hem yapı mühendisliği, hem de mimarlık eğitimi gördü, ama 1896'da Barry Parker (1867-1947) ile ortaklık kurduncaya değin mimarlık yapmadı. 1901'de York yakınlarındaki New Earswick planlaması ile kent tasarımına

yöneldi. 1903'te Parker'le birlikte ilk bahçe kent olan Letchworth'u tasarladı. Adını uluslararası alanda duyuran bu çalışmadan sonra 1907'de Londra yakınlarında bahçeli bir konut yerleşmesi olan Hampstead ile ününü pekiştirdi. 1911'den, Parker ile ortaklığının sona erdiği 1914'e değin Birmingham Üniversitesi'nde ders verdi. 1916-1918 arasında İngiltere'de kent tasarımı ve konut üretimi konusunda çalışan resmi kuruluşlarda yöneticilik görevleri aldı, 1918'de Sağlık Bakanlığı'nın yayımladığı *Housing Manual* ("Konut Elkitabı") adlı yayını yönetti. 1927'de Manchester yakınında bahçeli bir konut yerleşmesi olan Wythenshawe'i tasarladı. 1929'dan 1933'e değin Büyük Londra Planlama Komitesi'nde danışman üyelik yaptı. Konuşmacı ve danışman olarak sık sık gittiği ABD'ye yaptığı bir gezi sırasında öldü.

Unwin 1915-1916 yıllarında TPI (Town Planning Institute-Kent Planlaması Enstitüsü) başkanlığını, 1931-1933 arasında da RIBA (Royal Institute of British Architects-İngiliz Mimarları Krallık Enstitüsü) başkanlığını yapmıştır. Çalışmaları nedeniyle kendisine çeşitli üniversiteler tarafından onursal dereceler, Howard Anı Madalyası, RIBA altın madalyası ve 1932'de de Sir unvanı verilmiştir.

Unwin'in en önemli yapıtlarından biri ilk bahçe kent olan Letchworth'un tasarımıdır. Burada oluşturduğu açık konum planıyla, konutları yerleştirişindeki çeşitlilikle, bitki örtüsü ve yeşil alanları kullanışıyla E.Howard'ın düşüncelerine en yakın uygulamayı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Kuramsal çalışmalarıyla da yönlendirici olmuştur. Örneğin 1909'da çıkan ilk İngiliz planlama yasası büyük ölçüde onun düşünce ve uygulamalarından etkilenmiştir. Londra planı danışmanlığı yaptığı sırada da II.Dünya Savaşı'ndan sonraki kent tasarımı düşüncelerini etkileyecek olan Abercrombie planlarını hazırlayıcı çalışmalarda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Kent Tasarımı:** *New Earswick Planı* (B.Parker ile), 1901, York, İngiltere; *Letchworth Planı* (B.Parker ile), 1903, Hertfordshire, İngiltere; *Hampstead Planı* (B.Parker ile), 1907, Londra; *Wythenshawe Planı*, 1927, Manchester, İngiltere. **Kitap:** *The Art of Building a Home* (B.Parker ile), 1901, ("Bir Ev Yapma Sanatı"); *Town Planning in Practice*, 1909, ("Uygulamada Kent Planlaması"); *Nothing Gained by Overcrowding*, 1912, ("Nüfusu Aşırı Çoğaltmakla Hiç Bir Şey Elde Edilmez").
- **KAYNAKLAR:** W.L.Creese, *The Legacy of Raymond Unwin*, 1966.
- **BAKINIZ:** E.HOWARD.

UPDIKE, John Hoyer
(1932)

ABD'li yazar. Çağdaş Amerikan edebiyatının önde gelen adlarındandır.

18 Mart 1932'de Pennsylvania Eyaleti'nde Shillington'da doğdu. 1954'te Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. Daha sonra St.Ruskin School'da kısa bir süre resim ve güzel sanatlar konusunda öğrenim gördü. 1955-1957 arasında *New Yorker* dergisinde muhabir olarak çalıştı. Bu arada aynı dergide şiir ve öyküleri yayımlanmaya başladı. Genellikle sıradan insanları konu alarak çağdaş Amerikan taşra yaşamını anlattığı öykü ve romanları, dengeli, ayrıntılara yer veren bir üslupla yazılmıştır. 1960'ta yayımlanan *Rabbit, Run* (Tavşan Kaç) adlı yapıtında çağdaş değerler karmaşası içinde kalan Rabbit Angstrom'un tüm değerleri ve insani bağları yadsımaya varan çelişkilerini sergiler. 1963'te yazdığı ve bir öğretmenin yaşamını Yunan mitleriyle koşutluklar kurarak anlattığı *The Centaur* ("Kentaur") ile Ulusal Kitap Ödülü'nü, 1967'de O.Henry Öykü Ödülü'nü, 1981'de *Rabbit is Rich* ("Tavşan Zengindir") ile bir kez daha Ulusal Kitap Ödülü'nü kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Telephone Poles and Other Poems*, 1963; ("Telefon Direkleri ve Başka Şiirler"). **Öykü:** *The Same Door*, 1959, ("Aynı Kapı"); *Problems*, 1979, ("Sorunlar"). **Roman:** *The Poorhouse Fair*, 1959, ("Düşkünler Evi Panayırı"); *Rabbit, Run*, 1960, (Tavşan Kaç, 1972); *The Centaur*, 1963, ("Kentaur"); *Couples*, 1968, ("Çiftler"); *Rabbit is Rich*, 1981, ("Tavşan Zengindir"); *The Witches of Eastwick*, 1984, ("Eastwick Büyücüleri").

URAZ, Ulvi
(1921-1974)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu. İncelikli oyun tarzıyla hem karakter rollerinde, hem de komedilerde başarılı olmuştur.

İstanbul'da doğdu, 25 Mayıs 1974'te aynı kentte öldü. 1943'te Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nden mezun oldu. Devlet Tiyatrosu'nun ilk oyunlarında önemli roller oynadı. 1949'da C.F.Başkut'un *Köşebaşı* oyunundaki Beybaba yorumuyla En İyi Erkek Oyuncu Ödülü'nü aldı. Bu arada bir yandan da konservatuvarda öğretmenlik ediyordu. 1953'te eşi piyanist Selçuk Uraz'la birlikte devlet tarafından Fransa'ya gönderildi. Yurda dönüşlerinde siyasal gerekçelerle mahkemeye verilip hapis cezasına çarptırıldılar.

Ulvi Uraz cezasını tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek 1958'de Dormen Tiyatrosu'nda oynamaya başladı. O yıl *Nina* oyunundaki rolüyle büyük bir başarı kazandı ve İlhan İskender Ödülü'nü aldı. 1959'da R.Erduran'ın *Cengiz Han'ın Bisikleti* adlı oyununda çok üstün bir oyun ortaya koydu. Ertesi yıl İstanbul Şehir Tiyatroları'na geçerek Muhsin Ertuğrul'un sahneye koyduğu ve Engin Cezzar'ın başrol oynadığı *Hamlet*'teki Polonius rolüyle başarısını sürdürdü. 1961-1962 tiyatro sezonunda Dost Oyuncular adlı kendi tiyatro grubunu kurdu. Bir süre sonra topluluğun adı Ulvi Uraz Tiyatrosu olarak değişti. Ulvi Uraz bu toplulukta oynadığı H.Taner'in *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*'ındaki Vicdanî rolüyle 1965'te İlhan İskender Ödülü'nü ikinci kez aldı. Topluluğuyla İstanbul'un çeşitli semtlerindeki tiyatrolarda ölümüne değin sahneye çıktı. Ölümün-

den sonra eşi tarafından adına bir tiyatro ödülü kondu.

Ulvi Uraz filmlerde de rol aldı. 1960'ta *Denize İnen Sokak*'taki rolüyle İzmir Belediyesi'nin koyduğu Fuar Ödülü'nü, 1964'te *Yarın Bizimdir*'deki rolüyle de Antalya Film Şenliğinde En İyi Yardımcı Oyuncu Ödülü'nü kazandı. Türkiye'de çevrilen iki Fransız filminde de rol aldı.

Uraz Ankara Devlet Tiyatrosu'nda geçen oyunculuğunun ilk döneminde karakter rollerinde sivrilmiştir. Ancak İstanbul'a geldikten sonra oynadığı oyunlarda yumuşak, ölçülü ve çok üstün yetenekli bir komedi oyuncusu olduğunu ortaya koymuştur. Kendi tiyatrosunu yönettiği dönemde Türk yazarlarının oyunlarını oynamaya ağırlık vermiştir. Bugünün pek çok ünlü tiyatro oyuncusu ilk kez onun tiyatrosunda sahneye çıkmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Julius Caesar*, 1943; *Kibarlık Budalası*, 1944; *Faust*, 1946; *Bizim Şehir*, 1946; *Köşebaşı*, 1947; *Cimri*, 1948; *Paydos*, 1948; *Küçük Şehir*, 1949; *Gölgeler*, 1952; *Nina*, 1958-1959; *Cengiz Han'ın Bisikleti*, 1959; *Hamlet*, 1960; *Fazilet Eczanesi*, 1960; *Para İsteme Benden*, 1961; *Günün Adamı*, 1961; *Gözlerimi Kaparım, Vazifemi Yaparım*, 1964-1965; *Zabit Fatmanın Kuzusu*, 1965-1966; *Hababam Sınıfı*, 1966. **Oynadığı Filmler:** *Denize İnen Sokak*, 1960; *Dişi Kurt*, 1961; *Yarın Bizimdir*, 1963; *Murtaza; L'immortelle; Tintin İstanbul'da.*

URBAIN, Georges
(1872-1938)

Fransız, kimyacı. Nadir toprak elementlerinin sonuncusu olan lütesyumu ayırmayı başarmıştır.

12 Nisan 1872'de Paris'te doğdu, 5 Kasım 1938'de aynı kentte öldü. Paris'teki Fizik ve Kimya Okulu'nda kimya öğrenimi gördü. 1899'da Paris Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Bir süre sanayide çalıştıktan sonra 1906'da Sorbonne Üniversitesi'nde doçentliğe atandı. İki yıl sonra mineral kimyası profesörlüğüne yükseltildi. 1928'de Paris Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirilen Urbain, buradaki genel kimya profesörlüğünün yanı sıra, Fizikokimyasal Biyoloji Enstitüsü'nün başkan yardımcılığını da yapmış, 1921'de Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

Çalışmalarını nadir toprak elementlerinin incelenmesi üzerinde yoğunlaştıran ve samaryum, evropiyum, gadolinyum, iterbiyum ve holmiyumun ayrılmasına yönelik çeşitli kristalleştirme yöntemleri geliştiren Urbain'in en önemli başarısı, 1907'de, kararlı yapıdaki nadir toprak elementlerinin sonuncusu olan lütesyumu ayırmasıdır. Urbain, İsviçreli kimyacı J.Marignac'ın ayırdığı ve iterbiyum olarak adlandırdığı elemente ilişkin araştırmaları sonucunda, Marignac'ın bulduğu maddenin saf olmadığını,iterbiyumun yanı sıra başka bir nadir toprak elementi daha içerdiğini gösterdi ve 71 atom numaralı element olduğunu saptadığı bu elemente Paris'in antik dönemdeki adından esinlenerek lütesyum adını önerdi. Aynı dönemde benzer bir çalışma sürdüren Avusturyalı kimyacı Auer de, iterbiyum ve lütesyumun oksitlerini buldu.

Sonraki dönemlerde, kimyanın çeşitli karmaşık kuramsal sorunlarını inceleyen Urbain, Moseley ile işbirliği yaparak sürdürdüğü çalışmalarıyla da, o güne değin sanıldığının tersine, nadir toprak elementlerinin sayısının sınırlı olduğunu ortaya çıkardı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Introduction à l'étude de la spectrochemie*, 1911, ("Spektrokimya İncelemesine Giriş"); *Les disciplines d'une science. La chimie*, 1921, ("Bir Bilimin Temel İlkeleri. Kimya").

- **BAKINIZ:** AUER, HEVESY, MARIGNAC, MOSELEY.

URBANUS II
(1042 ?- 1099)

Fransız, papa. Kendisinden önce başlatılan dinsel reformları ileriye götürerek papalığı örgütlü bir kurum haline getirmiştir.

Fransa'nın Champagne bölgesindeki Chatillon-sur-Marne'da doğdu, 29 Temmuz 1099'da Roma'da öldü. Asıl adı Odo de Lagery'dir. Soylu bir ailenin oğluydu. Reims'ta öğrenim gördükten sonra 1055'te başdiyakoz oldu. 1067'de o dönemin en önemli reform merkezlerinden olan Cluny'de rahipliğe ve ardından 1070'te başrahipliğe yükseldi. 1079'da papa VII.Gregorius tarafından Ostio kardinal piskoposluğuna atandı. Kutsal Roma İmparatoru IV.Henry ile kilise-devlet ilişkileri konusunda ortaya çıkan çatışmada VII.Gregorius'un reformcu görüşlerinin sadık bir savunucusu olarak Fransa ve Almanya'ya yaptığı resmi gezilerde onu başarıyla temsil etti. 1085'te onun yerine geçen III.Victor'a da hizmet ederek 12 Mart 1088'de Roma'nın güneyindeki Terracina'da papalığa seçildi. VII.Gregorius'un çizgisini sürdürmekle birlikte, geleneksel kilise-devlet ilişkileri ile reformcu girişimleri bağdaştırmaya yönelik ılımlı ve hoşgörülü bir tutumla geniş bir siyasal destek sağlamayı temel aldı.

İlk iş olarak Sicilya'ya gidip Doger Guiscard ile ittifakı canlandırdı ve Bizans imparatoru ile ilişkileri geliştirdi. 1088 Kasım'ında Norman birliklerinin yardımıyla IV.Henry tarafından 1080'de papalığa atanmış olan III.Clemens'i uzaklaştırıp Roma'ya yerleşti. On ay sonra Güney İtalya'da 70 piskoposun katıldığı bir meclise başkanlık ederek din görevlilerinin dünyevi hükümdarlar tarafından atanması sorununu geri plana itmeyi ve kiliselerin örgütlenme sorununu öne çıkarmayı başardı. 1093'te Lombard Birliği'nin oluşturulmasına yardımcı olarak IV.Henry'yi yalnızlaştırma yönünde önemli bir adım attı. Aynı yıl Ulma'da bir araya gelen asi Alman soylularının kendi din temsilcilerini tanımasını sağladı. Kral I.Philippe'in evliliğinden dolayı ortaya çıkan anlaşmazlığa karşın, Fransa'nın desteğini elde etti. İspanya'da Endülüs egemenliğine son verme çabalarına destek olarak

buradaki kiliseleri yeni baştan örgütledi. Öte yandan daha güçlü prenslere karşı bağımsızlıklarını korumak isteyen soyluları kendisine bağımlı duruma getirdi. 1095 Mart'ında çok sayıda din adamının ve kilise dışı meslek temsilcilerinin katıldığı Piacenza Meclisi'nde yeni reform yasalarını çıkarttı. Daha sonra toplanan Clermont Meclisi'nde din adamlarının dünyevi yöneticilere bağlılık yemininde bulunmalarını yasakladı ve papalığın kiliseler üzerindeki egemenliğini pekiştirdi. Bu toplantıda I.Haçlı seferinin açılması için çağrıda bulundu. 1098'den sonra Latin ve Rum kiliseleri arasında bir uzlaşma sağlayarak bütün Hıristiyanlık dünyasını yeniden birleştirmeye çalıştı. Bizans İmparatoru I.Aleksius'un ilgisini çekmekle birlikte, Rum Kilisesi'nin desteğini almada başarısız kaldı. Haçlılar'ın Kudüs'e girdiği haberi kendisine ulaşamadan öldü. 14 Temmuz 1881'de papa XIII.Leo tarafından aziz olarak kutsandı.

Papalığa merkezi bir hükümet yapısı kazandırmaya çalışan II.Urbanus, Avrupa'da ortaya çıkmakta olan feodal monarşilerle eşit bir mevkiye sahip bir yönetim organı niteliğinde olan Roma Yönetim Meclisi'nin gelişmesine ve Kardinaller Kurulu'nun doğmasına ön ayak olmuştur. Ayrıca, papalık otoritesine dayanak sağlamak amacıyla yasa metinleri üzerine yaptığı araştırmalar 1140'ta Gratian'ın *Decretum* belgesiyle sistemli hale gelmiş ve 12.yy dinsel hukukunun başlangıç noktasını oluşturmuştur.

• BAKINIZ: GREGORIUS VII.

UREY, Harold Clayton
(1893-1981)

ABD'li kimyacı. Hidrojen izotopu döteryumu ayırmayı başarmıştır.

29 Nisan 1893'te Indiana Eyaleti'nin Walkerton kentinde doğdu, 5 Ocak 1981'de California Eyaleti'ndeki La Jolla'da öldü. 1917'de Montana Üniversitesi'nden zooloji lisansı aldı. 1921-1923 arasında Berkeley'deki California Üniversitesi'nde kimya dalında lisansüstü öğrenimi gördü. 1923'te Danimarka'ya gitti ve bir yıl Kopenhag'da Niels Bohr ile birlikte çalıştı. ABD'ye dönüşünde Johns Hopkins Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna katıldı. 1929'da New York'taki Columbia Üniversitesi'ne geçti ve aynı yıl doçent, 1934'te de profesör oldu. Atom bombasının yapımı çalışmalarına önemli katkılarda bulunduğu II.Dünya Savaşı'nın ardından, Chicago Üniversitesi'ne bağlı Nükleer Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1958'de California Üniversitesi'nin La Jolla'daki kampüsünde görev alan ve yaşamının sonuna değin bu görevde kalan Urey, 1934'te Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmış ve 1947'de yabancı üyeliğine seçildiği Royal Society'nin Davy Madalyası'nı almıştır.

Urey'in çalışmalarının en önemlisi hidrojenin izotopu döteryumun ayrılmasına ilişkin olanıdır. Hidrojenin atom ağırlığıyla ilgili ölçümler bu elementin, çekirdeğinde bir de nötron bulunan, dolayısıyla da atom ağırlığı 2 olan bir izotopunun var olduğunu, ancak döteryum adı verilen bu izotopa doğada son derece seyrek rastlandığını ortaya çıkarmıştı. Döteryumu ayırmayı amaçlayan çalışmalarına 1920'lerde başlayan Urey, bayağı hidrojenin buhar basıncının döteryumunkine oranla yüksek olacağı, bu yüzden de sıvı hidrojenin buharlaştırılmasıyla döteryum derişikliğinin artırılabileceği varsayımından yola çıktı. 1931'de dört litre sıvı hidrojeni aşamalı olarak buharlaştırarak 1 cm^3'e indirdikten sonra yaptığı incelemelerde döteryumun tayf çizgilerini saptamayı başardı. Döteryumun derişikliğini artırmayı sağlayan bu yöntemi geliştirerek, döteryumlu bileşiklerin özellikle de ağır suyun elde edilmesinin yolunu açtı.

Araştırmalarını karbon, oksijen, azot ve kükürt gibi daha ağır elementlerin izotoplarının ayrılmasına yönelten Urey, II.Dünya Savaşı sırasında, atom bombası için gerekli Uranyum-235'in elde edilmesini amaçlayan çalışmaları yönetti. Savaştan sonra bilgi ve yeteneklerini yalnızca barışçı amaçla kullanılabilecek alanlara yöneltmeyi seçti ve okyanusların uzak geçmişteki sıcaklıklarının, Yer ve Güneş'in geçmişlerinin ve elementlerin evrendeki sıklıklarının incelenmesini sağlayacak yöntemler geliştirdi. Bu çalışmaları sırasında, geçmişte Yer'in atmosferinin, büyük oranda amonyak, metan ve hidrojenden oluştuğu ve Jüpiter'in günümüzdeki atmosferinin benzeri olan bu ortamın yaşamın başlamasına uygun bir ortam olduğu sonucuna varmıştı. Urey'in yardımcılarından Miller'ın, bu ortamda morötesi ışınlar gibi enerji kaynaklarının da varlığında yaşamın yapıtaşları olan karmaşık organik moleküllerin oluşabildiğini göstermesiyle de Urey'in öngörüsü doğrulandı.

Urey, döneminin birçok önemli bilim adamı gibi atom bombasının yapımına katkıda bulunmak zorunda kalmışsa da, bilimin barışçı amaçlarla kullanılmasının yanı sıra demokrasi ve özgürlüğün de önde gelen savunucuları arasında yer almış, McCarthy döneminde komünistlikle suçlanmasına karşın görüşlerinde direnerek örnek bir kişilik sergilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Planets: Their Origin and Development*, 1952, ("Gezegenler: Kökenleri Ve Gelişmeleri").

• BAKINIZ: G.N.LEWIS, S.L.MILLER.

URQUIZA, Justo Jose de
(1801-1870)

Arjantinli devlet adamı. Arjantin Konfederasyonu'nun kurucusu ve ilk devlet başkanıdır.

18 Ekim 1801'de Entre Rios Eyaleti'ndeki Arroyo de la China'da doğdu, 11 Nisan 1870'te aynı eyalette San Jose'de öldü. Büyük toprak sahiplerinden zengin bir ailenin oğluydu. 1816'da Buenos Aires'te Colegio de San Carlos'ta öğrenim gördü. Bir süre ticaretle uğraştıktan sonra, yanında görev yaptığı Entre Rios Eyaleti valisi tarafından vali temsilcisi olarak Buenos Aires'e gönderildi. Orada bulunduğu yıllarda devlet başkanı Manuel de Rosas'ın güvenini

kazanarak 1841'de Entre Rios Eyaleti valisi oldu.

Mayıs 1851'de Arjantin'de anayasal federal bir hükümet kurmak için verdiği sözü tutmadığı gerekçesiyle, uzun bir süre desteklediği Rosas'a karşı ayaklandı. Brezilya ve Uruguay'la yaptığı ittifak ve küçük eyaletlerin desteğiyle Rosas'ın ordusunu Şubat 1852'de Monte Caseros'ta yenilgiye uğrattı. Nisan 1852'de bir bildiri yayımlayarak, Ağustos 1852'de Santa Fe'de bir kurucu meclisin toplanmasını sağladı. Buenos Aires Eyaleti'nden temsilcilerin katılmadığı kurucu meclis federal bir devleti öngören bir anayasa hazırladı. Mayıs 1853'te anayasa yürürlüğe girdi ve Urquiza, Buenos Aires'in katılmadığı Arjantin Konfederasyonu'nun devlet başkanlığına seçildi.

Urquiza, başkanlığı sırasında İngiltere, ABD ve Fransa ile Arjantin limanlarını uluslararası ticarete açan bir antlaşma imzaladı. Önceleri Buenos Aires'in ayrı bir devlet olarak kalmasına izin vermesine karşın Buenos Aires'in ithalat üzerinden alınan tüm gümrük gelirlerine el koyması üzerine 1859'da ordusuyla birlikte Buenos Aires'i konfederasyon toprakları içine kattı. Başkanlık döneminin sona ermesinden sonra, 1860'ta orduda general olarak göreve başladı ve yeniden Entre Rios valisi oldu. 1862'de Bartolome Mitre komutasındaki Buenos Aires güçlerinin, konfederasyon güçlerini yenilgiye uğratmasından sonra etkinliğini yitirdiyse de, Entre Rios Eyaleti valiliğini sürdürdü. 1865-1868 arasındaki Paraguay Savaşı sırasında Mitre'ye karşı yapılacak bir ayaklanmaya katılmayı reddederek, Arjantin ordularına komuta etti. Daha sonra emekliye ayrılan Urquiza, muhaliflerinden biri tarafından öldürüldü.

• BAKINIZ: MITRE, ROSAS.

USLU, Muzaffer Tayyip
(1922-1946)

Türk, şair. Yalın dili, duygulu söyleyişi ile genç yaşında yeni bir şiir anlayışının başarılı örneklerini vermiştir.

İstanbul'da doğdu, 3 Temmuz 1946'da Zonguldak'ta öldü. İstanbul'da başladığı lise öğrenimini Zonguldak M.Çelikel Lisesi'nde tamamladı. Orada okurken Behçet Necatigil'in öğrencisi oldu. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Çalışmak zorunda kaldığı ve hasta olduğu için öğrenimini sürdüremedi, Zonguldak'a döndü. Memurluk etmeye başladı. Yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak öldü.

İlk şiiri 1941'de *Varlık* dergisinde yayımlandı. Bunu *Ocak, Değirmen, Kara Elmas* dergi ve gazetelerinde çıkan şiirleri izledi.

Kısa süren şiir yaşamında kendine özgü bir ses oluşturma yolunda başarılı örnekler vermiştir. Orhan Veli ve arkadaşlarının eski şiirin yıkılması düşüncesini benimsemiş ve taşradaki küçük adamın günlük kaygılarını, sevgilerini ve özlemlerini işlemiştir. Yaşama sevinci, insancıl duygular, geleceğe duyulan özlem, gündelik küçük sevinçler, üzüntüler şiirlerinin belirgin temaları olmuştur. Yaşama bağlılık duygusunu iyimser bir bakışla işlemiş, yalın bir dil kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Şimdilik*, 1945.

• KAYNAKLAR: N.Cumalı, *M.Tayyib Uslu*, 1956.

USMAN, Mazhar Osman
(1884-1961)

Türk, hekim. Türkiye'de akıl ve sinir hastalıklarının çağdaş yöntemlerle tedavisinde öncülük etmiştir.

Dedeağaç'ın (bugün Yunanistan'da Alexandropolis) Sofulu köyünde doğdu, 1 Eylül 1961'de İstanbul'da öldü. İlköğrenimini Kırklareli'nde yaptı. 1898'de Üsküdar İdadisi'ni, 1904'te Askeri Tıbbiye'yi bitirerek yüzbaşı rütbesiyle hekimlik görevine başladı. Bir yıl Gülhane Askeri Hastahanesi Akliye Servisi'nde staj yaptı. 1906'da Askeri Tıbbiye'de akıl hastalıkları dersi muallim yardımcısı oldu. 1908'de Almanya'ya giderek Münih ve Berlin üniversitelerinde nöroloji ve psikiyatri ihtisası yaptı. 1911'de yurda dönüşünde Gülhane Askeri Hastahanesi Emraz-ı Akliye Kliniği'nde görev aldı. Balkan Savaşı sırasında gezici hastane başhekimi olarak Lüleburgaz ve Çatalca cephelerinde çalıştı. Haziran 1914'te Haseki'deki Akıl Hastalıkları Müşahedehanesi başhekimi ve müdürü oldu. Daha sonra Haydarpaşa Askeri Hastahanesi akliye ve asabiye mütehasıslığına getirildi. 1917'de Şişli Fransız Hastahanesi Akıl ve Sinir Hastalıkları Bölümü şefliğine, 1919'da Toptaşı Bimarhanesi başhekimliğine, 1920'de Zeynepkâmil Hastanesi'ne nakledilen Akıl ve Sinir Hastalıkları Bölümü şefliğine 1922'de Zeynepkâmil ve Toptaşı hastaneleri başhekimliğine atandı. Bu dönemde, o güne değin uygulanan eski tedavi yöntemlerinin yerini çağdaş tedavi yöntemlerinin almasından, yeterince önemsenmeyen bu hekimlik dalının gereken ilgiyi görmesinde ve yeni kadroların bu yönde özendirilmesinde önemli rol oynadı. Aynı zamanda seroloji, nöro-patoloji, deneysel psikoloji laboratuvarları oluşturarak Türkiye'de nöro-psikiyatri dalının kurulmasına öncülük etti. Sürdürdüğü çalışmalar sonucu 1927'de Bakırköy'de Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ni kurarak uzun yıllar başhekimliğinde bulundu. 1933'te ordinaryüs profösör oldu ve İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği başkanlığına getirildi. 1941'de başhekimlik görevini bıraktı ve emekliye ayrıldığı 1952'ye değin öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürdü.

Hekim ve bilim adamı olarak yürüttüğü çalışmalarının yanı sıra İçki ile Mücadele Cemiyeti, Akıl ve Sinir Hastalıkları Cemiyeti gibi çeşitli sağlık derneklerinin kuruculuğunu ve başkanlığını yaptı. Ayrıca Hamburg Akıl Hastalıkları Derneği, Fransız Nöroloji Derneği, New York Nöroloji Akademisi gibi yurt dışı sağlık kuruluşlarının onur üyeliklerine seçildi.

• YAPITLAR (başlıca): *Akıl Hastalıkları*, 1929; *Sıhhat*

Almanakı, 1933; *Sinir Hastalıkları*, 2 cilt, 1934-1936; *Keyif Veren Zehirler*, 1934; *Serirî Cepheden Alkolizm*, 1935; *Lebra İle Mücadele*, 1941; *Konferanslarım*, 1942; *Psychiatria*, 1944; *Heroinciler*, 1957; *Cinnet-i Meşahirden*, 1957.

USMANBAŞ, İlhan
(1921)

Türk, besteci. Çağdaş müzik akımları doğrultusundaki besteleriyle tanınmıştır.

28 Eylül 1921'de İstanbul'da doğdu. Ailesinin de özendirmesiyle küçük yaşta müzikle ilgilenmeye başladı. Galatasaray Lisesi'nde okuduğu yıllarda viyolonsel öğrendi. 1941'de İstanbul Belediyesi Konservatuvarı'na girdi. 1942'de Ankara Devlet Konservatuvarı'nda F.Alnar ve A.A. Saygun'dan kompozisyon, U.C.Erkin'den piyano dersleri aldı. 1948'de Yüksek Kompozisyon Bölümü'nden mezun olduktan sonra bir süre bu okulda öğretmenlik etti. 1951'de Kemal İlerici (1911) ile Türk müziği makam ve armonisi çalıştı. 1952'de UNESCO aracılığıyla ABD'ye giderek Tanglewood ve Bennington'da besteci Luigi Dallapiccola'nın (1904-1975) öğrencisi oldu. 1957'de Rockefeller bursuyla ikinci kez ABD'ye gittiğinde Milton Rabbitt ile çalıştı. 1964'te bir süre Ankara Devlet Konservatuvarı müdürlüğü, 1974-1978 arasında ise İstanbul Devlet Konservatuvarı müdürlüğü görevlerini yürüttü. 1971'de devlet sanatçısı, 1985'te sanatçı profesör unvanlarını aldı. *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* ile 1947'de Fromm, *Şiirli Müzik* ile 1958'de Koussewitzky, *Boşluğa Atlayış* ile 1966'da Wieniawsky, *Bale İçin Müzik* ile 1969'da Cenevre ödüllerini aldı. 1970'te düzenlenen Uluslararası Bale Müziği Yarışması'nda ikinci oldu. Ayrıca 1973'te Tunus Cumhurbaşkanı H.Burgiba tarafından Liyakat Nişanı ile onurlandırıldı.

Usmanbaş, N.Kodallı ve B.Arel ile birlikte, Türk Beşleri'nin ardından Cumhuriyet dönemindeki ikinci kuşak besteciler grubunu oluşturur. Bu kuşak, ulusal ezgilere yönelen Türk Beşleri'nin anlayışını aşmak gerekliliğine inanarak, 20.yy'ın son yazım tekniklerine göre besteler yapmışlardır. Usmanbaş, besteciliğinin ilk yıllarında Yeni Klasik anlayışına göre yapıtlar vermiş, kimi kez Türk müziğinin yapısal özelliklerinden de yararlanmıştır.1947'de bestelediği *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, bu döneminde görülen Hindemith ve Bartòk etkisinin bir örneğidir. 1950'lerin ilk yarısında ise, bir yandan on iki ton gibi dizisel yazım tekniklerini uygularken, bir yandan da rastlantısal *(aleatory)* tekniklere ilgi duyduğu izlenir. 1956'dan sonraki yapıtları büyük ölçüde, yorumcuya daha özgür bir alan bırakan bu ikinci teknikle, kısmen de "minimal" adı verilen teknikle yazılmıştır. Son yapıtlarında Usmanbaş geleneksel, dizisel ve rastlantısal tekniklerin tümünü uyum içinde kullanarak kişisel bir üsluba varmıştır. *Bale İçin Müzik*, bu çabanın bir ürünü sayılır. Usmanbaş, çağdaş Türk şiiriyle de ilgilenmiş, İ.Berk, E. Ayhan gibi sanatçıların şiirlerinden besteler yapmıştır.

Usmanbaş, 20.yy'ın deneysel müzik akımlarını izleyen Türk bestecilerinin yurt içinde ve dışında en tanınmış olanlarındandır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Altı Prelüd*, 1945; *Küçük Gece Müziği*, 1946; *Keman Konçertosu*, 1947; *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1947; *Senfoni No. 1*, 1948; *Klarnetli Beşli*, 1949; *Salvador Dali'den Üç Resim*, yaylı çalgılar için, 1952-1955; *Keman ve Piyano İçin Beş Çalışma*, 1953-1956; *Şiirli Müzik*, mezzo soprano, flüt, klarnet, fagot ve iki keman için, 1958; *Gölgeler*, orkestra için, 1964; *Boşluğa Atlayış*, keman ve dört çalgı için, 1966, *Kurtuluş Savaşı Adına*, 1966; *Bale İçin Müzik*, 1968; *Raslamsallar*, 1968; *Biçim/Siz'ler*, 1968; *Kaynak*, 1968; *Özgürlükler*, 1970; *Bakışsız Bir Kedi Kara*, 1970; *Şenliksname*, 1970; *Devr-i Kebir*, vurma çalgılar için, 1974; *Senfoni No.3; Yurtta Barış Dünyada Barış*, bale; *Bulutlar Nereye Gider?; Büyük Müziksever İsmet İnönü Anısına Arp ve Yaylı Çalgılar İçin Konser Aryası*, 1984.
- **BAKINIZ:** BOULEZ, SAYGUN, SCHÖNBERG, STRAVİNSKİ.

USTINOV, Peter
(1921)

İngiliz sinema oyuncusu, yönetmeni, oyun ve senaryo yazarı. Oyunculuktaki ustalığını daha çok yardımcı rollerde göstermiştir.

Peter Alexander Ustinov 16 Nisan 1921'de Londra'da doğdu. Babası Rus asıllı bir gazeteci, annesi ise Fransız asıllı bir oyuncuydu. Ustinov, London Theatre Studio'da tiyatro eğitimi gördü ve ilk kez Players Theatre Club'da on yedi yaşında sahneye çıktı. Kısa sürede ABD ve İngiliz tiyatro ve sinemasında çok yönlü bir sanatçı olarak ün kazandı. Bir yandan da oyunlar ve romanlar yazdı. Üstün mim ve lehçe taklidi yeteneğini gösterdiği televizyon gösterilerine çıktı. 1944'ten başlayarak filmler için senaryolar yazdı. 1946'da yönetmenliğe başladı.

1960'ta *Spartacus* (Spartaküs), 1964'te de *Topkapı* (Topkapı) filmlerindeki oyunuyla iki kez en iyi yardımcı oyuncu olarak Oscar kazandı. 1984'te Yaşar Kemal'in romanından uyarlayarak çevirdiği, kendisinin de Abdi Ağa rolünü oynadığı *Memed My Hawk* ("İnce Memed") ilgi uyandırdıysa da umulan başarıyı getirmedi.

Ustinov güldürüye daha yatkın tipi ve oyunculuğuyla sahnede de ün kazanmış, ama beyaz perdede Hercule Poirot ve Charlie Chan gibi unutulmaz tipler çizerek bu ünün çok üstüne çıkmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca) Oynadığı Filmler:** *Quo Vadis?* 1951, (Quo Vadis?); *We're No Angels*, 1955, (Benim Üç Meleğim); *Spartacus*, 1960, (Spartaküs); *Topkapı*, 1964, (Topkapı); *The Comedians*, 1966, (Ölüm Oyuncuları); *Un taxi mauve*, 1977, (Mor Taksi); *Death on the Nile*, 1978, (Nil'de Ölüm); *The Thief of Baghdad*, 1979, ("Bağdat Hırsızı"). **Yönettiği ve Oynadığı Filmler:** *Private Angelo*, 1949; *Romanoff and Juliet*, 1961, ("Romanof ile Juliet"); *Lady L*, 1965, (Lady L); *Memed My Hawk*, 1984, ("İnce Memed"). **Oyun** *The Love of Four Colonels*, 1951, (Dört Albayın Aşkı); *Romanoff and Juliet*, 1956, (Romanof ile Juliet/

Çöpçatan); *Photo Finish: An Adventure in Biography*, 1962, (Foto Finiş). **Çeşitli:** *The Loser*, roman, 1961, ("Kaybeden"); *Dear Me*, otobiyografi, 1977.

• **KAYNAKLAR:** G.Willans, *Ustinov*, 1976; T.Thomas, *Ustinov in Focus*, 1971.

UŞAKLI, Ömer Bedrettin
(1904-1946)

Türk, şair. Anadolu'nun doğal görünümlerini, bireysel duygulanışları içli bir duyarlıkla yansıtmıştır.

Uşak'ta doğdu, 23 Şubat 1946'da İstanbul'da öldü. İlk şiirlerini yükseköğrenimi sırasında *Milli Mecmua*'da yayımladı. 1927'de Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu. Bursa'da maiyet memuru olarak staj yaptı. Mudanya kaymakam muavinliğine atandı. Daha sonra çeşitli ilçelerin kaymakamlıklarında bir süre de Artvin vali vekilliğinde bulundu. 1938-1943 arasında mülkiye müfettişliği yaptı. 7.dönem Kütahya milletvekili seçilerek meclise girdi.

Anadolu'da görev yaptığı yıllarda tanıdığı yöreler, kişisel izlenim ve gözlemleri şiirinin duygu ve düşünce kaynağını oluşturmuştur. Doğayı izlenimci bir gözle, ülke gerçeklerini ve bireysel duygulanışları içli bir duyarlığın sezgileriyle ve öznel bir bakışla, şiirinde yansıtmıştır. Anadolu'dan değişik, canlı görünümler çizmiştir. Kullandığı simgeler ve yaptığı betimlemelerle "hayal"i ön planda tutmuştur. Doğa, gurbet, deniz, ölüm ve özlem, şiirlerinin başlıca temalarıdır. Hece ölçüsü geleneğine bağlı kalmıştır. Giderek öz bakımdan, bu geleneğin öncüleri olan F.N. Çamlıbel ve O.S.Orhon'un etkilerinden arınmış, çağdaş Fransız şiirinin yapı özelliklerinden yararlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Deniz Sarhoşları*, 1926, (değiştirilmiş 2. basım 1929); *Yayla Dumanı*, 1934; *Sarıkız Mermerleri*, 1940; *Yayla Dumanı-Seçme Şiirler*, 1945.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya
(1867-1945)

Türk roman ve öykü yazarı. Türk edebiyatında Batı anlamındaki romanın ilk yetkin örneklerini vermiştir.

İstanbul'da doğdu, 22 Mart 1945'te aynı kentte öldü. Mahalle mektebinden sonra Fatih Rüştiyesi'ne gitti. Tüccar olan babasının işlerinin bozulması üzerine, 1879'da İzmir'e yerleştiler. Halit Ziya orada bir süre rüştiyeye, sonra da Fransızca öğrenmesi için rahipler okuluna gönderildi. Fransızca'dan ilk çevirilerini bu yıllarda yaptı. Tevfik Nevzat ile 1884'te *Nevruz* dergisini, 1886'da da *Hizmet* gazetesini çıkarttı. İlk romanlarını bu gazetede yayımladı. Okulu bitirdikten sonra bir yandan İzmir Rüştiyesi'nde Fransızca öğretmenliği yaparken, bir yandan da Osmanlı Bankası'nda memur olarak çalıştı. 1893'te Reji İdaresi'nde başkâtiplik göreviyle İstanbul'a geldi. Hüseyin Siret, Mehmet Rauf, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahit, Ahmet Rasim gibi yazarlarla dostluk kurdu ve 1896'da Edebiyat-ı Cedide topluluğuna katılarak *Servet-i Fünun* dergisinde kendine geniş ün sağlayan romanlarını yayımladı. 1901-1908 arasında yazarlığı bıraktıysa da II. Meşrutiyet döneminde yeniden başladı, ancak 1923'e değin yazdıklarını yayımlamadı. Bu arada, Darülfünun'da estetik ve batı edebiyatı dersleri verdi. V.Mehmed'in tahta geçmesi üzerine onun mabeyn başkâtipliğine atandı, dört yıl bu görevde kaldı. Daha sonra Reji İdaresi'nde yönetim kurulu başkanı oldu. Son yıllarını Yeşilköy'deki evinde anılarını yazarak geçirdi.

İlk romanları

Uşaklıgil'in İzmir'deyken yazdığı *Nemide*, *Bir Ölünün Defteri*, *Ferdi ve Şürekâsı* gibi ilk yapıtları, karşılıksız sevgiyi konu alan, acıklı, duygusal kısa romanlardır. İstanbul'a geldikten sonra *Servet-i Fünun* dergisinde yayımladığı *Mai ve Siyah* ile acemilik dönemini geride bıraktığı izlenir. Daha önceki yapıtlarında ön planda gelen acıklı aşk serüveni, burada ikinci plana atılmıştır. Şairler, gazeteciler, yayınevi sahipleri ve yazarlar arasında geçen olayları ele aldığı bu romanda, hem o dönemin Babıâli dünyasını, hem de bu dünyanın gerçekleri karşısında yaşamda yenik düşen Ahmet Cemil'in hayalci kişiliğinde bütün bir Edebiyat-ı Cedide kuşağının bakış açısını yansıtmıştır.

Aşk-ı Memnu

1898-1900 arasında yazdığı *Aşk-ı Memnu* ilk büyük Türk romanı kabul edilir. Sağlam bir yapısı ve tekniği olan yapıtta zengin bir adamla evlenen genç ve güzel bir kadının yaşlıca kocasına sadık kalmak kararına karşın, elinde olmayarak yasak bir aşka sürüklenişi, olayın psikolojik nedenleri üstünde de durularak, gerçekçi bir biçimde anlatılmıştır.

Dil anlayışı

Uşaklıgil Edebiyat-ı Cedide'nin sanat anlayışı doğrultusunda yeni bir dil yaratmaya çaba göstermiştir. Osmanlıca'da bile kullanılmayan Farsça ve Arapça sözcükler bularak, Türkçe'de olmayan kurallarla tamlamalar yaparak konuşulan dilden çok ayrı, süslü ve yapay bir sanat dili oluşturmuştur. Ama *Aşk-ı Memnu*'yu yazdıktan sonra dil konusundaki görüşleri değişmiş, Edebiyat-ı Cedide'nin yarattığı dili aşırı süslü, ağdalı ve yapay bulduğu için *Kırık Hayatlar*'ı yalın bir dille yazmaya karar vermiştir. Daha sonraki yıllarda romanlarının yeni baskıları yapılırken de bunların dilini bir ölçüde yalınlaştırmak gereğini duymuştur. Son romanı *Kırık Hayatlar*, 1901'de *Servet-i Fünun*'da tefrika edilirken, sansürün karışması yüzünden yarıda kalmış, ancak 1923'te yeniden yayımlanmıştır. Uşaklıgil romana yazdığı önsözde, *Kırık Hayatlar*'ın daha önceki romanları gibi "hülya" ve "süs"e dayanmadığını, tam tersine yalnızca yaşamı ve gerçekleri yansıttığını belirtmiştir.

Kırık Hayatlar

Öyküleri

Uşaklıgil pek çok öykü de yazmış ve Batı türü öykü anlayışının Türkiye'de yayılmasında rol oynamıştır. Öykülerinin konusunu ve kişilerini daha çok halkın fakir kesiminden almış, bu insanların acılarını dile getirmeye çalışmıştır.

Romanlarında Uşaklıgil'in ilgi alanı dardır. Kişilerini ve onların sorunlarını işlerken sınırlı bir yaşantı çerçevesinin dışına çıkmaz. Duyarlı genç kadın ve erkeklerin aşkta uğradıkları hayal kırıklığı başlıca

teması olmuştur. Ancak aşk konusunda görüşünün romantiklikten gerçekçiliğe doğru bir değişim geçirdiği gözlemlenir. İlk romanlarında daha platonik ve romantik olan aşk ilişkileri, son iki romanında yasak aşkla noktalanan cinsel bir tutkuya dönüşür.

Yaşantı alanının darlığına karşın, Uşaklıgil Türk romanının öncüsü sayılmıştır. Çünkü ondan önce, romanı bir sanat yapıtı kabul ederek onun kadar ciddiye alan, bir sanatçı titizliğiyle romanın yapısına ve tekniğine gereken önemi veren başka bir Türk yazarı olmamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Nemide*, 1889; *Bir Ölünün Defteri*, 1889; *Ferdi ve Şürekâsı*, 1894; *Mai ve Siyah*, 1897; *Aşk-ı Memnu*, 1900; *Kırık Hayatlar*, 1923. Öykü: *Bir Muhtıranın Son Yaprakları*, 1888; *Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası*, 1888; *Heyhat*, 1894; *Solgun Demet*, 1901; *Sepette Bulunmuş*, 1920; *Bir Hikâye-i Sevda*, 1922; *Hepsinden Acı*, 1934; *Onu Beklerken*, 1935; *Aşka Dair*, 1936; *İhtiyar Dost*, 1939; *Kadın Pençesinde*, 1939; *İzmir Hikâyeleri*, (ö.s.), 1950. Oyun: *Kabus*, 1918. Anı: *Kırk Yıl*, 1936; *Saray ve Ötesi*,1942; *Bir Acı Hikâye*, 1942. Şiir: *Mensur Şiirler*, 1889. Deneme: *Sanata Dair*, 3 cilt, 1938-1955.

• KAYNAKLAR: L.S.Akalın, *Halit Ziya Uşaklıgil, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 1953; C.Yener, *Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya*, 1959; O.Önertoy, *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, 1965.

UTAMARO, Kitagava
(1753-1806)

Japon ressam ve baskı ustası. Ukiyo-e resminin en önemli temsilcilerindendir.

Yaşamı üstüne bilgi azdır. Edo'da doğduğu ve öğrenim gördüğü sanılıyor. Bu kentte yaptığı zarif kadın portreleriyle tanınan Ukiyo-e ressamı Torii Kiyonaga'nın (1752-1815) süsleme ağırlıklı desenlerinden etkilendi ve Toyoaki adını alarak resme yöneldi. Bir yandan da doğayla ilgili incelemeler yaptı, bunların sonuçlarını resimlediği kitaplarda anlattı. 1804'te askeri yönetici Toyotomi Hideyoşi'nin eşini ve cariyelerini betimleyen baskılarıyla büyük ilgi çekti. Ancak aynı yıl Hideyoşi'nin saygınlığını sarstığı gerekçesiyle elli gün kelepçeyle oturma cezasına çarptırıldı. Bu olayın doğurduğu öfke ve düş kırıklığıyla bir daha resim yapmadı.

Yapıtlarında genellikle Saray çevresinin zengin giysili süslü kadınlarını konu almıştır. Yüzlerdeki inceliği, kadınsı çekiciliği ve elbiselerin kıvrımlarındaki yumuşak akıcılığı büyük bir başarıyla vurgulamıştır. Yüzlere ve gövdelerin duruşuna o dönem Japon resminde görülmeyen son derece güçlü bir anlatım kazandırmıştır. Bütün duyguları aynı kolaylıkla verebilmiştir. Düzenleme ve ayrıntıda sürekli bir deneme içinde olmuştur. Çiçek, kuş ve balıkları çizdiği dizilerinde de aynı arayış izlenir. Bu dizileriyle çok renkli Ukiyo-e resmine doğanın canlı, yoğun ve titiz bir yorumunu eklemiştir. Özellikle 1788'de tamamladığı *Böcekler* adlı kitabı daha sonraki doğalcı (naturalist) Japon resmine doğru atılmış bir adım niteliğindedir. Utamaro, yapıtlarıyla Batı'da tanınan ilk Japon ressamlarından biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Kadınların On Ruh Hali* dizisi, 1791, Tokyo Ulusal Müzesi; *Zevk Mahallesinin On İki Saati; Zevk Mahallesinin Yedi Güzelliği; Âşık Kadınlar; Yama Uba, Kintoki'yi Emzirirken; Ateşböceği Avı*; Boston Güzel Sanatlar Müzesi. Kitap: *Böcekler*, 1788.

• KAYNAKLAR: L.Hajek, *Utamaro: Das Porträt im japanischen Holzschnitt*, 1958; J.Hklier, *Utamaio: Color Prints and Paintings*, 1961; K.İşitaro, *Kitagava Utamaro*, 1956.

UTRILLO, Maurice
(1883-1955)

Fransız, ressam. Kent yaşamının verdiği duygusal boşluğu yansıtan manzaralarıyla tanınmıştır.

25 Aralık 1883'te Paris'te doğdu, 5 Kasım 1955'te Le Vésinet'te öldü. Ressam Suzanne Valadon'un (1865-1938) evlilik dışı çocuğuydu. Adını İspanyol sanat eleştirmeni Miguel Utrillo vermişti. Genç yaşta alkolik oldu, uzun yıllar aralıklarla tedavi gördü. Resme annesinin ısrarı ile 1902'de başladı. Annesinin öğrettikleri dışında bu konuda bir eğitim görmemesine karşın iki yıllık bir süre içinde yüz elli kadar tablo yaptı. Alkolden tümüyle vazgeçememesine karşın resim onun için ikinci bir tutku oldu. 1904-1914 arasında en başarılı ve verimli dönemini yaşadı. 1913'ten sonra eleştirmenlerce tanınmaya, yapıtları değer kazanmaya başladı. 1928'de Légion d'honneur nişanıyla onurlandırıldı.

Utrillo bazı eleştirmenlerce naif bir ressam olarak nitelendirilir. Ancak gerek gelişmiş kompozisyon anlayışı, gerek konuları açısından naif sanatçılardan oldukça farklı ürünler vermiştir. Genellikle kent görünümlerini konu almış, 1904-1914 arasında "beyaz" döneminde bu görünümleri kar altında belirlemiştir. Yaklaşık 1912'den sonra daha canlı renklere yönelmiştir. Son döneminde ise renkli kartpostalları büyüterek çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Montmagny Bahçesi*, 1907, Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Berlioz Evi*, 1910; *Montmartre'de Müller Sokağı'nda Kahvehane*, 1912, Sanat Müzesi, Bern; *Moulin de la Galette*, 1922; *Anse'de Sokak*, 1925, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Montmartre Tiyatrosu*, 1931; *Çiçekli Natürmort*, 1938-1939, Tate Galerisi, Londra.

• KAYNAKLAR: W.George, *Utrillo*, 1960.

UTZON, Jørn
(1918)

Danimarkalı mimar. Biçimi ve yapımıyla büyük ilgi uyandıran *Sidney Operası*'nı tasarlamıştır.

Kopenhag'da doğdu. 1937-1942 arasında Kopenhag Mimarlık Okulu'nda öğrenim gördü. Ardından üç yıl Stockholm'da çalıştı. Daha sonra çeşitli Amerika ülkelerini içine alan uzun bir geziye çıktı. 1946'da Finlandiya'ya gitti ve A.Aalto'nun Helsinki'deki bürosunda çalışmaya başladı. 1952'de ülkesine döndüğünde, Aalto'nun doğal malzeme kullanımı ve serbest plan anlayışından esinlenerek kendisi için bir ev tasarladı. Aynı yıl Holte'da tasarladığı konut, Japon geleneksel mimarlığının mekân ilişkilerini ve oranlarını andırmasıyla büyük ilgi çekti.

1956'da Sidney Operası için açılan mimarlık yarışmasında birinci olarak adını uluslararası alanda duyurdu. Tasarım, altında lokantaların, prova ve küçük gösteri salonlarının yer aldığı geniş basamaklı bir platformun üstünde yükselen ve rüzgârda şişmiş yelkenleri andıran kabuklarla örtülü iki büyük konser salonundan oluşuyordu. Akustik koşulların sağlanması temel alınarak biçimlendirilen iç mekânların yanında yapının dışı bundan bağımsız ve kentsel çevreyle uyum sağlayacak bir kılıf olarak düşünülmüştü. Ancak uzun süren yapım sırasında ortaya çıkan strüktür sorunları, ilk tasarımın değiştirilmesini zorunlu kıldı. Maliyetinin de giderek artması 1966'da Utzon'un sözleşmesinin uzatılmamasına neden oldu. Yapı ise bazı bölümleri değiştirilerek 1973'te tamamlandıktan sonra ilginç görünümüyle Sidney kentinin simgesi durumuna geldi.

Utzon 1966'dan sonraki çalışmalarını daha çok toplu konut tasarımları üzerinde yoğunlaştırmakla birlikte kimi önemli uluslararası yapıların tasarımını da üstlenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kendi Evi*, 1952, Hellebaek, Danimarka; *Sidney Operası*, 1956-1973; *Danimarka Kooperatif Yerleşmesi*, 1957-1960, Fredensborg, Danimarka; *Höjrup Sürekli Eğitim Okulu*, 1958, Elsenevr, Danimarka; *Zürich Tiyatrosu*, 1964; *Tarım Yöre Kenti*, 1966, Kopenhag; *Kingoshusene Yerleşmesi*, Helsingør, Danimarka; *Cidde Stadyumu*, Suudi Arabistan.

UYAR, Tomris
(1941)

Türk, yazar ve çevirmen. Klasik öykü anlayışının kalıplarını kıran ürünler vermiştir.

15 Mart 1941'de doğdu. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ni bitirdi. 1961-1963 arasında İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Daha sonra yazarlığı ve çevirmenliği uğraş edindi.

İlk öyküsü "Kristin" 1965'te *Türk Dili* dergisinde yayımlandı. *Dost, Papirüs, Yeni Dergi, Soyut* dergilerinde çıkan çevirileri öykü, deneme, eleştiri, inceleme ve günce yazılarıyla tanındı. Yazılarında ilkin R.Tomris imzasını kullandı. Turgut Uyar'la birlikte Lucretius'tan çevirdiği *Evrenin Yapısı* ile Türk Dil Kurumu 1975 Çeviri Ödülü'nü, öykü kitabı *Yürekte Bukağı* ile de Sait Faik 1980 Hikâye Armağanı'nı kazandı. V.Woolf, G.Garcia Marquez, J.Rulfo, L.Carroll, K.Vonnegut Jr. J.Cortàzar, J.L. Borges'in yapıtlarını Türkçe'ye kazandırdı. *Çağdaş Amerikan Öyküsü* adlı bir seçki derledi. Öyküleri Rusça, Lehçe, İngilizce, Yugoslavca ve Almanca'ya çevrilerek yayımlandı.

Öykülerinde yalın, etkileyici bir duyarlık evreni kurmuştur. Toplumun değişik kesimlerindeki insanların acılarını, kaygılarını, sevinç ve özlemlerini dile getirmiştir. Toplumsal yaşamdaki değişimi, geçiş dönemi insanının gerçeklerini yansıtmıştır.

Geleneksel anlatı sanatlarının dışında bir anlatım örgüsü kurarak dış ve iç gözleme önem vermiş, betimlemeler, ruhçözümlemeleri, izlenimler, anılar, imgelerle ördüğü öykülerinde, çağrışım, içkonuşma gibi anlatı öğelerini ve bilinç akışı yöntemini kullanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *İpek ve Bakır*, 1971; *Ödeşmeler*, 1973; *Dizboyu Papatyalar*, 1975; *Yürekte Bukağı*, 1979; *Yaz Düşleri/Düş Kışları*, 1981; *Gecegezen Kızlar*, 1983. **Günce:** *Gündökümü'75*, 1977; *Sesler, Yüzler ve Sokaklar*, 1981; *Günlerin Tortusu*, 1985.

UYAR, Turgut
(1927-1985)

Türk, şair. İkinci Yeni şiir akımının öncülerindendir.

4 Ağustos 1927'de Ankara'da doğdu, 22 Ağustos 1985'te İstanbul'da öldü. Ortaöğretimini askeri okullarda yaptıktan sonra 1947'de orduya katıldı. 1958'de askerlikten ayrıldı. Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Ankara Bürosu'nda, Sanayi Bakanlığı'nda memurluk etti. 1968'de emekli olunca, İstanbul'a yerleşti ve yazarlığı tek uğraş edindi.

İlk şiiri "Yad" 1947'de *Yedigün* dergisinde çıktı. 1949'da "Arz-ı Hal" şiiriyle *Kaynak* dergisinin bir yarışmasında birincilik kazanınca üstlendi. Şiirlerini çeşitli dergilerde yayımladı. İkinci Yeni akımının öncülerinden biri oldu. *Dönem* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. Çağdaş Türk şiiri üstüne yazdığı yazılar ve edebiyat eleştirileri ilgiyle karşılandı. *Tütünler Islak* kitabıyla 1963 Yeditepe Şiir Armağanı'nı, Tomris Uyar'la birlikte Lucretius'tan çevirdiği *Evrenin Yapısı* ile Türk Dil Kurumu 1975 Çeviri Ödülü'nü, *Kayayı Delen İncir* ile 1981 Behçet Necatigil Şiir Ödülü'nü, *Büyük Saat* ile de 1984 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Şiirleri İngilizce, Fransızca, Yugoslavca'ya çevrilerek seçkilerde ve dergilerde yayımlandı.

Anadolu'da geçen yıllarının anı ve izlenimleri Uyar'ın ilk şiirlerinde yoğun bir biçimde yer alır. Önceleri yurt ve halk sevgisini dile getirerek ölçülü, uyaklı, yalın bir şiir evreni kurmuştur. 1955 sonrasın-

da ise şiirine imge yoğunluğu ile simgeci (sembolik) bir söyleyiş egemen olmuştur. Varoluşçu yönelim, cinsel aşk, başıboşluk, eylemsizlik içindeki bireyin duygulanışları bu dönemdeki şiirlerinin başlıca temalarıdır. Giderek toplumsal bir öze yaklaşması şiirinde yeni bir aşama oluşturmuştur. Şiir evrenini, Halk şiirinin deyiş ve Divan şiirinin biçimsel özelliklerinden yararlanarak geliştirmiş, insanın duygusal özünün karmaşık yanları, yaşam ve çevre ile uyumsuzluğu, yalnızlık, ölüm, hüzün, acı, mutsuzluk gibi motifleri sık sık kullanmıştır. Kurduğu imgeler, soyut ve somut söyleyiş öğelerini ustaca kullanması, şiirini güçlü kılan özelliklerdendir.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Arz-ı Hal*, 1949; *Türkiyem*, 1952; *Dünyanın En Güzel Arabistanı*, 1959; *Tütünler Islak*, 1962; *Her Pazartesi*, 1968; *Divan*, 1970; *Toplandılar*, 1974; *Kayayı Delen İncir*, 1981; *Toplu Şiirler I*, 1981, *Büyük Saat*, 1984. İnceleme: *Bir Şiirden*, 1983.
- KAYNAKLAR: H.Cöntürk ve A.Bezirci, *Turgut Uyar-Edip Cansever*, 1961.
- BAKINIZ: CEMAL SÜREYA.

Çok Üşümek

Bir Kalır uzun resimlerde anısı sakallarımızın
Urban içinde Üşüyüp Üşüyüp kaldığımızın

Bir Kalır yanık yağlar kokusu şehirlerde
Uzun nehirlere binip uzaklaşmadıkça

Bir Kalır yabancı yataklarda o oteller
Meydanlar heykeller sizin olmadığınız o her yer

O çok yalınç gerçekli gelip gitmeler

Bir Kalır uzun duvarlar ve onların dipleri
Bir Kalır Yılgın Adamların hep "Evet" dedikleri

Çok üşürdük hep üşürdük üşümekti bütün yaşadığımız
Üşürdü ellerimiz aşkımız sonsuz uzun sakallarımız

Tükenir dağınık diriliği kaşıntımızın bir gün
Bir Kalır uzun kitaplarda anısı çok Üşüdüğümüzün

(Turgut Uyar)

UYGUÇ, Nedret
(1940)

Türk, basketbolcu. Galatasaray'da ve 61 kez de milli takımda oynamıştır.

3 Temmuz 1940'ta Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde doğdu. Basketbola öğrenim için geldiği İstanbul'da başladı. Okuduğu Darüşşafaka Lisesi onun ve aynı dönemdeki bazı basketbolcuların yetişip büyüdüğü bir okuldu. 18 yaşında başladığı basketbol yaşamında önemli maçların sonucunu değiştiren kişi olarak tanındı.

Genç milli takımın formasını üç kez giydikten sonra 1960'ta Galatasaray Kulübü'ne transfer oldu. Bu kulüpte 1960, 1963, 1964, 1966'da dört Türkiye şampiyonluğu yaşadı. Deplasmanlı basketbol ligini 1968-1969 sezonunda kazanan sarı-kırmızılı takımda yer aldı.

Uyguç, Şengün Kaplanoğlu, Nedim Hoşgör, Mehmet Baturalp, Tuncer Kabaner, Haşim Ülküyakın, Özer Salnur, Halil Dağlı, Ünal Büyükaycan ve Hüseyin Kozluca gibi yıldız oyuncularla oynamış ve milli takımda toplam 61 kez yer almıştır. 11 Ekim 1963'te Weoclaw da oynanan ve İtalya'nın 72-65 galibiyeti ile biten maçta da kaptanlık yapmıştır. 1972'de sporu bırakıp ticaret ile uğraşmaya başlamıştır.

UYGUR, Nermi
(1925)

Türk felsefeci ve deneme yazarı. Yazınla felsefenin uzlaştırılmasını amaçlayan çalışmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde, yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde bitirdi. 1950'de, bu bölümde, asistan olarak çalışmaya başladı. Üç yıl Almanya'da felsefe okudu, Edmund Husserl üzerindeki çalışmasıyla felsefe doktoru sanını aldı. 1955'te doçent, 1964'te profesör oldu. Değişik dergilerde felsefe, dil ve yazın sorunlarını içeren incelemeler yayımladı,özellikle felsefe-yazın bağlantısını işledi. Ona göre felsefe yazınla,yazın felsefeyle uzlaştırılırsa her ikisinin gelişmesi, anlaşılması, benimsenmesi kolaylaşacağı gibi ele alınan sorunlara da çözüm bulunur. Çünkü her iki alanın da temel konusu insandır.

Nermi Uygur felsefenin yaşam bütününü kapsayan, dil, düşünce, davranış, şiir, yazın, deneme, inceleme, araştırma gibi değişik konuları belli bir odakta uzlaştırmaya çalışan bir yöntemi benimsemiştir. Bu konular insan çevresinde bulunan, insanın varlık alanını oluşturan başlıca başarı dallarıdır.

- YAPITLAR (başlıca): *Edmond Husserl'de Başkasının Ben'i Problemi*, 1958; *Felsefe'nin Çağrısı*, 1962; *Dilin Gücü*, 1962; *Dünya görüşü*, 1963; *İnsan Açısından Edebi-*

yat, 1969; *Güneşle*, 1969. **Deneme- İnceleme:** *Türk Felsefesinin Boyutları*, 1974; *Kuram-Eylem Bağlamı*, 1975; *Yaşama Felsefesi*, 1981; *Dil Yönünden Fizik Felsefesi*, 1985.

UYKUSUZ, Mim
(1922-1983)

Türk, karikatürcü. Türk karikatürüne toplumsal bakış açısını getirenlerdendir.

Mustafa Uykusuz Manisa'nın Akhisar kazasında doğdu, 5 Mart 1983'te İstanbul'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu yerde tamamladı. İlk karikatürü on beş yaşındayken *Çocuk Sesi*'nde yayımlandı. Müzik öğretmeninin ve arkadaşlarının yüreklendirmesiyle 1938'de Devlet Operası'na girmek istediyse de gerekli ödentiyi veremediği için sınava katılamadı. 1940'ta İstanbul'a giderek Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Ancak parasal nedenlerle ayrılmak zorunda kaldı. Ailesinin yanına dönerek tütün işçiliği, boyacılık, tabelacılık yaptı, kasaba sineması için afişler çizdi. Askerden sonra yeniden Akademi'ye girdi. Bir yandan sürdürdüğü karikatürcülüğü ağır basınca, okulu bir kez daha bıraktı. 1978'e değin çeşitli dergi ve gazetelerde karikatürcü ve ressam olarak çalıştı.

Karikatürlerinde düşündürerek güldüren toplumcu bir dünya görüşünü işlemiştir. Özellikle dertleri çok olan toplumların, gülmeceyi uyarıcı bir araç olarak kullanmaları gerektiğini savunmuştur. 1950'lerde *Dünya* gazetesinde çıkan *Nasrettin Hoca* çizgi öyküsüyle Hoca'yı çağdaş dünya sorunları içine sokmuş, toplumsal eleştirilerini onun aracılığıyla yapmıştır.

Mim Uykusuz yurt içinde ve dışında ortak sergi ve albümlerde yer almış, çeşitli yarışmalara katılmıştır. Dört kez İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin Başarı Ödülü'nü, İtalya'da Bordigera Karikatür Yarışması'nda Senato Ödülü'nü, Sanayi 76 Karikatür Yarışması'nda ise Başarı Ödülü'nü kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Karikatür Albümü*, 1949; *Nasrettin Hoca Karikatür Albümü; Hürriyet Karikatürleri Albümü*, 1971.

UZKINAY, Fuat
(1888-1956)

Türk sinema yönetmeni. İlk Türk sinemacısıdır.

İstanbul'da doğdu, 29 Mart 1956'da aynı kentte öldü. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. Yükseköğrenimini fizik ve kimya dalında yaptı. Öğrenimini sürdürürken bir yandan da öğretmen yardımcılığı ve memurluk etti. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra sürekli gösteri yapan sinemaların artmasıyla bu yeni konuya ilgi duydu. Türkiye'de sinemayı ilk tanıtan Polonya Yahudisi Sigmond Weinberg'ten alıcının ve göstericinin kullanılmasını öğrendi. Öğrencilerine film oynattı, sinemayı tanıtan dersler verdi.

I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine yedeksubay olarak askere alındı. Orduda film çekmekle görevlendirildi, görüntü yönetmenliği yaptı. Bu arada 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın sonunda Ayastefanos'ta (Yeşilköy) yapılan barış antlaşmasının anısına Ruslar'ın dikmiş olduğu anıtın 14 Kasım 1914 Cumartesi günü yıkılmasını görüntüledi. Bu film uzun süre Türk sinema tarihinin ilk filmi sayıldı. Ancak bugün herhangi bir kopyası mevcut değildir ve 1980'lerin başından beri böyle bir filmin çekilmiş olması konusunda çeşitli kuşkular belirmiştir.

Uzkınay 1915'te Enver Paşa'nın emriyle MOSD'yi (Merkez Ordu Sinema Dairesi) kurdu ve Weinberg'le birlikte bu kurumun yöneticiliğini yaptı. MOSD adına haber, savaş ve belge filmleri çekti. Aya İrini Kilisesi'nin sinema salonuna dönüştürülen bir bölümünde daha çok askeri konulu filmler gösterdi. Çekimine Weinberg'le başladığı konulu film *Leblebici Horhor*'u tamamlayamadı. Hem çektiği, hem de yönettiği *Himmet Ağa'nın İzdivacı* adlı filmi ise uzun aralardan sonra bitirebildi. Weinberg'in Türkiye'den ayrılmasından sonra MOSD'yi tek başına yönetti. Bilgisini ve görgüsünü artırmak için 1916'da Almanya'ya gitti.

Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine, gerek MOSD'nin gerek gene film çekimiyle uğraşan ve yarı askeri bir kuruluş olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin sinema araçları, işgal kuvvetlerinin el koymasının önüne geçmek için Malül Gaziler Cemiyeti'ne aktarıldı. Böylece zorunlu olarak film yapımına girişen derneğin bu çalışmalarını Uzkınay yürüttü. Ahmet Fehim Efendi'nin çektiği *Mürebbiye* ve bir tiyatro yapıtından uyarladığı *Binnaz* adlı filmlerin görüntü yönetmenliğini yaptı. Malül Gaziler Cemiyeti'nin sinema çalışmalarına son vermesinden sonra M.Ertuğrul'un çektiği *Boğaziçi Esrarı-Nur Baba* filminin görüntü yönetmenliğini üstlendi. Bazı sinemaların işletmeciliğini yaptı. 1922'de Kurtuluş Savaşı üstüne *Zafer Yolları* adlı orta uzunlukta bir belgesel çekti. 1924'te ordudaki sinema çalışmalarının yeniden düzenlenmesiyle Ordu Sinemacılık Kolu laboratuvar grup amirliğine atandı. 1954'te emekli olana değin bu görevde kaldı.

Uzkınay'ın Türkiye'de sinemanın kurulup yaygınlaşmasına büyük emekleri geçmiş, ilk özel yapımevinin kurulmasına katkıda bulunmuş, ilk Türk filmini çekmiş, konulu ve belgesel yapıtlarıyla sinemayı tanıtmış ve sevdirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği ve Görüntü Yönetmenliğini Yaptığı Filmler:** *Ayastefanos'taki Rus Anıtının Yıkılışı*, 1914, bugün mevcut değildir; *Anafartalar'da İtilaf Ordularının Püskürtülmesi*, 1915; *Çanakkale Muharebeleri*, 1916; *Esir İngiliz Generali*, 1916; *Himmet Ağa'nın İzdivacı*, 1916-1918; *Vahidettin'in Biat Merasimi*, 1918; *Sultanahmet'te İzmir İçin Miting*, 1919; *Zafer Yolları*, 1922; *İzmir Zaferi*, 1921. **Görüntü Yönetmenliğini Yaptığı Filmler:** *Mürebbiye*, 1919; *Binnaz*, 1919; *Boğaziçi Esrarı-Nur Baba*, 1922.

- **KAYNAKLAR:** N.Özön, *İlk Türk Sinemacısı; Fuat Uzkınay*, 1970.

UZUN, Mehmet
(1950)

Türk, güreşçi. 82 kiloda 5 yıl üst üste milli olmuştur.

16 Mayıs 1950'de Tokat'ın Turhal ilçesinde doğdu. Güreşe 14 yaşında karakucakla başladı. 1969'da ilk uluslararası başarısını kazandı sonradan tümü dünya klasmanlarına girecek olan rakiplerini yenerek Balkan Gençler şampiyonluğunu kazandı. 1971'deki Dünya Şampiyonası'nda dördüncü oldu. Aynı yıl dünya ordular arası şampiyonluğunu kazandı. Uluslararası Yaşar Doğu Turnuvası'nda birincilik kürsüsüne çıktı. Bu turnuvada 1972 yılında da ikincilik kazanan Uzun, 1973 Avrupa Şampiyonası'ndakilo düştü ve 74 kiloda Avrupa altıncısı oldu. Aynı yıl dünya dördüncülüğünü kazandı.

1973'te Yaşar Doğu Turnuvası'nın birinciliğini elde etti. 1974 yılında ise Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda 82 kiloda ikincilik kürsüsüne çıktı. 1971 Akdeniz Oyunları'nda da güreşen Uzun, bu oyunlarda Türkive'ye altın madalya kazandıran güreşçilerden biri oldu. Güçlü fiziği, hızlı temposu ve rakibinin oyunları karşısındaki direnci ile tanındı.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı
(1888-1977)

Türk, tarihçi. Osmanlı tarihi ve kurumlarıyla ilgili araştırmalarıyla tanınmıştır.

23 Ağustos 1888'de İstanbul'da doğdu, 10 Ekim 1977'de aynı kentte öldü. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da yaptı. 1909'da Mercan İdadisi'ni, 1912'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi'ni bitirerek Kütahya İdadisi tarih-coğrafya öğretmenliğine atandı. 1921'e değin bu görevde kaldı. 30 Temmuz 1921'de Kütahya'nın Yunanlılar'ca işgal edilmesi üzerine Ankara'ya gitti. Şubat 1922'de Kastamonu Sultanisi tarih öğretmenliğine atandı. Buradayken *Açıksöz* gazetesinde yazılar yazdı. Kasım 1922'de Karesi (Balıkesir) Lisesi müdürlüğüne, Nisan 1924'te Karesi maarif müdürlüğüne atandı. Ekim 1925'te Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) genel müfettişi, Ocak 1926'da ilköğretim genel müdürü oldu. 1927'de Balıkesir milletvekilliğine seçilerek 1950'ye değin TBMM üyeliğini sürdürdü. 1932-1939 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde dersler verdi. 1950-1960 arasında aynı görevi konferansçı olarak sürdürdü.

Gençlik yıllarında daha çok yerel tarih araştırmaları ve kent monografileri üzerinde çalışmalarda bulundu. 1931'de üye olduğu Türk Tarih Kurumu (TTK) adına başlangıçtan 18.yy sonuna değin Osmanlı tarihini yazdığı gibi, Osmanlı devlet örgütlenmesi ve kurumları konusunda geniş kapsamlı bir dizi yapıt verdi.

Osmanlılar'la ilişkileri ▸

• YAPITLAR (başlıca): *Sivas Şehri* (R.Nafiz Edgüer'le), 1928, *Kütahya Şehri*, 1932; *Anadolu Beylikleri*, 1937; *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 1941; *Kapıkulu Ocakları*, 2 cilt, 1943-1944; *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 1945; *Osmanlı Tarihi*, 4 cilt, 1947-1959; *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 1948; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 1965; *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, 1972; *Çandarlı Vezir Ailesi*, 1974.

UZUN HASAN
(1423-1478)

Akkoyunlu hükümdarı. Devlet onun zamanında en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

Âmid'de (Diyarbakır) doğdu, 6 Ocak 1478'de Tebriz'de öldü. Akkoyunlu Hükümdarı Kara Yülük Osman'ın torunu, Ali Bey'in oğludur. Babasının, amcası Hamza ve Karakoyunlu beyleriyle mücadele ettiği yıllarda yetişti. Ali Bey 1438'de Suriye'ye çekilince Akkoyunlu tahtı Hamza Bey'e geçti. Uzun Hasan bir süre de amcasının gözetiminde kaldı.1441' de babasının,1444'te de amcasının ölümlerinden sonra ağabeyi Cihangir hükümdar oldu.1450'ye dek sürecek yeni bir mücadele dönemi başladı. Akkoyunlu-Karakoyunlu çekişmeleri yoğunlaşırken aşiret geleneklerini, düzenli devlet örgütüne yeğleyen oymaklar da ayaklandılar. Uzun Hasan, Ergani yöresinden topladığı askerlerle Urfa'ya yürüdü. Karakoyunlular'ı yenilgiye uğrattı. Âmid'i de ablukadan kurtardı. Amcaları Kasım ve Hasan beylerin ayaklanmalarını yatıştırarak bir uzlaşma ortamı kurmaya çalıştı. Yönetimden kopan Erzincan'ı merkeze bağladıktan sonra Doğu Anadolu'daki birçok aşireti Akkoyunlu egemenliğine soktu. Sık sık akınlar düzenleyerek devlet otoritesini yerleştirmeye çalıştı.

Uzun Hasan, tüm bu çabalarını belli bir amaç için sürdürdüğünü, 1453'te Âmid'i ele geçirerek ortaya koydu. Ağabeyi Cihangir'i ve öteki kardeşlerini uzaklaştırarak Diyarbekir emiri oldu. 1457'ye dek de kardeşlerinin ve öteki ileri gelenlerin direnişlerini kırarak Akkoyulu beyi oldu. Aynı yıl Hısn-Keyfâ (Hasankeyf) Eyyubîleri'ne son verdi. 1458'de Dulkadiroğlu Arslan Bey'i yendi. Bunu, ertesi yıl Gürcistan'a yaptığı,Egil beylerinin Akkoyunlu buyruğuna girmeleriyle sonuçlanan ilk büyük seferi izledi. Daha önceki güçsüzlük döneminde elden çıkan Şebinkarahisar ve Koyulhisar kalelerini aldı. Sınır komşusu Trabzon Pontus İmparatorluğu ve Erdebil Safevi Şeyh Cüneyd'le dostluk, bir süre sonra da akrabalık ilişkileri kurmayı gözetti. Böylece savaşçı ve barışçı bir siyaset dengelemesi öngördü. Bunun olumlu sonuçlarını kısa zamanda elde etti.1453'te salt Âmid beyi iken, 1459'da Batı İran'dan Kuzey Irak'dan ve Doğu Anadolu'dan epeyce bir toprağı ele geçirmiş bulunuyordu.

Siyasal ilişkilerini, asıl rakip gördüğü Osmanlı Padişahı II.Mehmed'i (Fatih) güç durumda bırakacak yönde geliştirmeye başladı. Akdeniz ve Ortadoğu ticaretinde etkin olan Venedikliler'le dostluk yolları aradı. Osmanlılar'ın Anadolu'daki başlıca rakipleri ◂

sayılan İsfendiyar ve Karaman beyliklerine yardım vaadinde bulundu. 1461'de Trabzon seferine çıkan II.Mehmed'e karşı Pontus İmparatoru David'e yardım amacıyla gönderdiği birlikler Osmanlı öncülerine yenildiler. Bunun üzerine annesi Sârâ Hatun'u Osmanlı padişahına göndererek onu bu seferden caydırtmaya çalıştı. Trabzon'u alan II.Mehmed bir jest olarak imparator ailesini ve hazinesinin bir bölümünü, kendisini varis saydığını belirterek Uzun Hasan'a gönderdi. Bu, iki devlet arasında geçici bir yumuşama sağladı. Fakat Osmanlı birliklerinin ayrılmasından sonra Uzun Hasan, doğu ve güney bölgelerindeki bağımsız aşiretleri kendisine bağlama kampanyasını sürdürdü. 1462'de Gürcistan'a ikinci seferini yaptı. Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah, 1466'da Diyarbakır Kalesi'ni kuşattı. Ancak bir sonuç alamadan Çapakçur (Bingöl) kışlağına çekildi. Uzun Hasan, 1467'de buradaki Karakoyunlu karargâhını basarak Cihanşah'ı öldürdü. Dağılan kuvvetlerini de Hemedan yakınlarına dek izledi. Burada kesin bir yenilgiye uğrattı. Bu başarı ile Azerbaycan topraklarının tümünü de ele geçirmiş olmaktaydı. Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali, Timurlular'a sığındı ve Horasan Hükümdarı Ebu Said'in Uzun Hasan'a karşı bir sefer yapmasını sağladı. Ancak Karabağ kışlağına yönelen Ebu Said, Uzun Hasan'ın beklenmedik ablukasına düşerek yaşamını yitirdi. Uzun Hasan, Timurlu tahtına, yandaşı olan Yadigâr Mehmed'i geçirdi. Çok geniş bir bölgenin en güçlü hükümdarı oldu.

Bundan sonra Anadolu'daki Osmanlı yayılışını durduracak girişimlerde bulundu. Osmanlılar'a yenik düşen Karaman Beyliği'ne destek birlikleri gönderdi. Eğriboz Adası'nı Osmanlılar'a bırakan Venedikliler' le ilişkilerini sıklaştırdı. Venedik'ten toplar ve uzman topçular getirterek ateşli silah üstünlüğü sağlamaya çalıştı. Bir tümenini Tokat'a ve Kayseri'ye göndererek buraları işgal ettirdi. Ancak bu birlik, Konya valisi Şehzade Mustafa'ya yenilerek çekildi. O yılki Suriye seferinden başarısızlıkla dönen Uzun Hasan, bir toparlanma olanağı elde edemeden II.Mehmed'in doğuya hareket ettiğini öğrendi. Yüzbin kişiden oluştuğu sanılan Osmanlı ordusunun öncüleri 1473 ilkbahar aylarında Tercan'a ulaştılar. Buradaki ilk savaş, Osmanlılar aleyhine sonuçlanınca Osmanlılar açısından kritik bir durum ortaya çıktı. Ancak 11 Ağustos 1473'te Mama Hatun (Tercan) Ovası'nda Otlukbeli-Üçağızlı denen yerdeki meydan savaşı, Osmanlı ateşli silahlarının üstünlüğü sayesinde Uzun Hasan'ın ağır yenilgisiyle sonuçlandı. Oğlu Kör Zeynel ve birçok komutanı savaş alanında kaldı.

Otlukbeli Savaşı

Bu yenilgiden sonra Tebriz'e çekilerek burayı başkent edinen Uzun Hasan, daha çok iç sorunlarla ve Gürcüler'le uğraştı. 1476'da Gürcistan'a geçti. Burada bir yıl kadar kaldı. Tebriz'e hasta döndü. Ölümünden sonra yerine önce oğullarından Halil, sonra Yakub geçti.

Bölge tarihlerinde daha çok "Hasan Padişah" adıyla anılan Uzun Hasan yönetim, ordu ve maliye alanlarında Osmanlılar'ı örnek alarak Akkoyunlu egemenliğini, aşiret anlayışından uzaklaştırıp sağlam bir devlet yapısına kavuşturmaya çalışmıştır. Ancak ölümünden sonraki çeyrek yüzyılda, hanedan bireylerinin ve aşiret beylerinin amansız mücadelesi ve Şah İsmail'in ortaya çıkışı ile Akkoyunlu Devleti dağılmıştır.

• **KAYNAKLAR:** Abu Bakr-ı Tihrani, *Kitab-ı Diyarbakriyya*, 2 cilt, 1962-1964; O.Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 1973; İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, 1969.

• **BAKINIZ:** CİHANŞAH, KARA YÜLÜK OSMAN, MEHMED II [Fatih].

Ü

ÜLKEN, Hilmi Ziya
(1901-1974)

Türk, sosyolog ve felsefeci. Toplumun genel düzeyde düşünsel bilgilenmesini sağlamaya yönelik çabalarıyla tanınır.

3 Ekim 1901'de İstanbul'da doğdu, 5 Haziran 1974'te aynı kentte öldü. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da yaptı. 1921'de Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Aynı yıl Edebiyat Fakültesi Beşeri Coğrafya Kürsüsü'nde asistan oldu. Ortaöğretimde çalışmak isteğiyle üniversiteden ayrılarak Bursa ve Ankara liselerinde öğretmenlik yaptığı gibi, bakanlığa bağlı kurumlarda bürokratik görevler de üstlendi. 1930-1933 arasında ise İstanbul liselerinde öğretmenlik yapmaya devam etti. Bu sırada yayımladığı *Umumi İçtimaiyat* ve *Türk Tefekkürü Tarihi* adlı çalışmalarının Atatürk'ün dikkatini çekmesi üzerine 1934'te araştırmalar yapmak için devlet hesabına Almanya'ya gönderildi. 1935'te yurda döndükten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Tefekkür Tarihi Kürsüsü'ne doçent olarak atandı. 1940'ta felsefe profesörlüğüne, 1942'de sosyoloji profesörlüğüne, 1944'te sanat tarihi profesörlüğüne getirildi. 1957'de ordinaryüs profesör oldu. 1960 Ekim'inde 147 öğretim üyesi ile birlikte İstanbul Edebiyat Fakültesi'ndeki görevinden alındı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki ek görevine ise dokunulmadı. Bu öğretim üyeleri görevlerine iade edildiğinde Edebiyat Fakültesi'ne dönmedi, yalnızca İlahiyat Fakültesi'ndeki görevini sürdürdü. 1973'te de emekliye ayrıldı. 1938-1943 arasında *İnsan* dergisini çıkardı, uzun süre de Edebiyat Fakültesi *Sosyoloji Dergisi*'nin müdürlüğünü yaptı.

Ülken'in düşünmeye ve yazmaya başladığı tarih Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarıdır. Bu dönemde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık'a karşı bir tepki olarak doğan Anadolu'yu temel kabul eden milliyetçi düşünceye eğilim göstermiştir. 1930'lu yılların sonu ve 1940'ların başında Hümanizm'e ve Marxizm'e yatkın tutumu da belli bir mesafe çerçevesinde olmuştur. 1951'de ise *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* adlı kitabını yayımlamıştır. Ülken, felsefi çerçevede konusunu incelerken düşüncesinin süreç içinde İdealizm'den Maddecilik'e yöneldiğini belirtmiştir.

Ülken, bilimsel çalışmalarını sürekli felsefi bir temele dayandırma eğilimi taşır. Bu tutum onun yazar olarak sorunlara çok geniş bir perspektiften bakması sonucunu doğurmuştur. Sonraki dönemlerinde İslam düşüncesine yönelmiştir. Bu yönelim İslam düşünürleriyle Batılı düşünürler arasında düşünsel paralellik aramak biçiminde somutlaşmıştır. İslam toplumlarındaki düşünsel gelişmeyi Batılı kaynaklarla açıklamaya çalışmışır. Bu alanda en çok İsmail Hakkı İzmirli'den etkilenmiştir. İslam düşüncesi hakkında yaptığı genellemeler bazı düşün çevrelerinde sonradan konuya ilişkin genel geçer doğrular olarak kabullenilmiştir.

Tüm çalışmaları arasında belirleyici önemde olan çalışması son dönem Türk düşünce tarihine ilişkindir. Batılılaşma konusundaki düşüncelerini *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* yapıtında geniş olarak özetlemiştir. Bu çalışmada Batılılaşma hareketine karşı temelde olumlu bir tutum takınır. Yapıt alanında tek olma özelliğini hâlâ korumaktadır.

Ülken, yazılageldiği gibi bir anlamda Türkiye'de sosyal bilimlerin Ahmed Midhat Efendi'sidir. Hemen hemen her konuda felsefi düzeyde tercihini yaparak elliye yakın kitap yazmıştır. Bu kitaplarda söylediklerinden çok aktardıkları önemlidir. Çalışmalarının kapsayıcı niteliği ve bilgilendirme özelliği ile yazar olarak önemli bir işlev görmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Aşk Ahlâkı*, 1931; *Umumi İçtimaiyat*, 1931; *Türk Tefekkürü Tarihi*, 2 cilt, 1932-1933; *İnsani Vatanperverlik*, 1933; *Telifçiliğin Tenakuzları*, 1933; *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, 1935; *Türk Mistisizmini Tedkike Giriş*, 1935; *İçtimai Doktrinler Tarihi*, 1940; *Ziya Gökalp*, 1942; *Dini Sosyoloji*, 1943; *İçtimaî Üst Yapı Olarak Hukuk Tetkiklerine Giriş*, 1943; *İslam Düşüncesi*, 1946; *Millet ve Tarih Şuuru*, 1948; *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, 1951; *Sosyolojinin Problemleri*, 1955; *Veraset ve Cemiyet*, 1957; *Siyasi Partiler ve Sosyalizm*, 1963; *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 2 cilt, 1966; *Eğitim Felsefesi*, 1967; *İslam Felsefesi*, 1967; *Varlık ve Oluş*, 1968; *İlim Felsefesi*, 1969.

ÜN, Ekrem Zeki
(1910)

Türk, besteci. Yapıtlarıyla bağımsız bir çizgi oluşturmaya özen göstermiştir.

23 Kasım 1910'da İstanbul'da doğdu. *İstiklal Marşı*'nın bestecisi Osman Zeki Üngör'ün (1880-1958) oğludur. İlk müzik derslerini babasından aldıktan sonra 1924-1930 arasında devlet tarafından Paris'e gönderildi. Burada École Normale de Musique'de Jacques Thibaud (1880-1953) ile keman, Georges Dandelot ile kompozisyon çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı'na keman öğretmeni olarak atandı. Piyanist olan eşi Verda Ün ile resitaller verdi.

Ün, Türk Beşleri'nden sonraki besteciler arasında bağımsız bir sanatçı olarak dikkati çekmiştir. Yapıtlarında özgün bir anlatım dili geliştirmeye önem verir. Türk müziğini, özellikle de Halk müziğini, Batı'nın klasik biçimlerine bağlı kalarak ele almıştır.

1935'ten sonraki yapıtlarında Doğu gizemciliğinden esinlendiği görülür.

• YAPITLAR (başlıca): *Piyano,Vurma Çalgılar ve Yaylılar İçin Konçerto*, 1956; *Viyolonsel Konçertosu*, 1959; *Suit*, obua, timpani ve yaylı çalgılar için, 1971; *Flüt Konçertosu No. 1*, 1974; *Flüt Konçertosu No. 2*, 1977; *Beyaz Geceler*, timpani ve yaylı çalgılar için, 1977; *Piyano Konçertosu No. 2*, 1979.

• BAKINIZ: SAYGUN.

ÜN, Memduh
(1920)

Türk sinema yönetmeni ve yapımcısı. 1958'de çektiği *Üç Arkadaş* adlı film Türk sinemasının önemli yapıtlarından biri sayılır.

14 Mart 1920'de İstanbul'da doğdu. Tıp Fakültesi'nin dördüncü sınıfından ayrıldı. Çeşitli devlet kurumlarında memurluk etti. Vefa ve Beşiktaş başta olmak üzerek 1938'den 1953'e değin çeşitli kulüplerde futbol oynadı.

Sinemaya Seyfi Havaeri'nin başlayıp Lütfü Akad'ın tamamladığı *Damga* filminde oynayarak 1947'de girdi. 1954'te Arşevir Alyanak'la Yakut Film'i kurdu. Aynı yıl *Yetim Yavrular* adlı filmiyle yönetmenliğe başladı. 1958'de yönettiği *Üç Arkadaş* büyük ilgi topladı, kent yaşamı içindeki sıradan insanlara getirdiği duyarlı yaklaşımıyla Türk sinemasında yeni bir dönem açtı. 1960'ta Uğur Film'i kurdu. Hemen hemen her türde film yaptı. Senaryo da yazdı. 1966 Antalya Film Şenliği'nde en iyi yönetmen seçildi. Bazı filmleri uluslararası şenliklerde gösterildi.

• YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler: *Yetim Yavrular*, 1954; *Öp Babanın Elini*, 1955; *Yetim Ömer*, 1957; *Üç Arkadaş*, 1958; *Ayşecik Mahallenin Sevgilisi*, 1960; *Kırık Çanaklar*, 1961; *Namusum İçin*, 1965; *İnsanlar Yaşadıkça*, 1968; *Üç Arkadaş*, 1972, ikinci çevirim; *Toprak Ana*, 1972; *Ağrı Dağı Efsanesi*, 1975; *Devlet Kuşu*, 1980; *Kaçak*, 1982.

ÜNVER, Süheyl
(1898)

Türk sanat araştırmacısı ve hekim. Tıp alanındaki çalışmalarının yanı sıra yoğun bir biçimde Türk minyatür ve süsleme sanatlarıyla da ilgilenmiştir.

İstanbul'da doğdu. Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin torunudur. 1921'de İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra Guraba ve Haseki hastanelerinde dahiliye asistanlığı yaptı, uzmanlığını tamamladı. Fransa'ya giderek 1927-1929 arasında Paris Tıp Fakültesi'nde Prof. H.Labbe'nin asistanlığında bulundu. Dönüşünde İstanbul Tıp Fakültesi'nde tedavi kliniği ve farmakodinami müderris yardımcısı oldu. 1933'te doçentliğe yükseldi. 1939'da profesör, 1949'da ordinaryüs profesör oldu.

Tıp öğrenimini sürdürdüğü yıllarda Ali Rıza Bey'den resim öğrendiği gibi, devam ettiği Medresetü'l-Hattatin'de Yeniköylü Nuri, Tuğrakeş İ.H.Altunbezer ve Tahirzade Hüseyin'den tezhip ve minyatür yapmayı öğrenerek 1923'te diploma aldı. Bir yandan, 1933'te müdürü olduğu Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü'nde dersler verirken, öbür yandan da 1936-1955 arasında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) tezhip ve minyatür öğretmenliği yaptı. 1973'te emekli olduktan sonra özel arşiv ve kitaplarının bir bölümünü Süleymaniye Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü'ne bağışladı. Çeşitli uluslararası kuruluşlara üye olan Ünver halen (1985) sanat tarihi ve Türk kültürü konularındaki çalışmalarını sürdürmektedir. Tıp ve bilim tarihi ile Türk minyatür ve süsleme sanatları konularında yaptığı yayımların sayısı 2000'i aşmıştır.

Süheyl Ünver manzara resimlerinde Hoca Ali Rıza'nın etkisinde kalmış, tezhipte ise klasik türde yapıtlar üretmiştir. Sonraları Türk tarzı süslemeye önem vermiş, minyatür sanatında özellikle portre alanında çalışmıştır. Çeşitli zamanlarda açtığı kurslarda yetiştirdiği öğrencileri onun çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

• YAPITLAR (başlıca): *İslam Tababetinde Türk Hekimlerinin Mevkii ve İbni Sina'nın Türklüğü*, 1937; *Anadolu Beylikleri ve Tıp Tarihimiz*, 1938; *Yılan Remzi ve Selçuklu Tababeti*, 1939; *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Albümü*, 1943; *Türk Göz Hekimliği Tarihine Ait Notlar*, 1946; *Ressam Nigarî*, 1946; *Hattat Ahmet Karahisarî*, 1948; *Ali Kuşçi*, 1948; *Ressam Nakşî, Hayatı ve Eserleri*, 1949; *Ressam Levnî, Hayatı ve Eserleri*, 1949; *Hekimbaşı ve Hattat Kâtipzâde Mehmet Refi Hayatı ve Eserleri*, 1950; *Müzehhip Karamanî*, 1951; *Amasyalı Hamdullah Efendi ve Tıp Tarihimizdeki Yeri*, 1953; *Türk Yazı Çeşitleri ve Bazı Faideli Bilgiler*, 1953; *Hattat Ali b.Hilâl, Hayatı ve Yazıları*, 1958; *Türk İnce Oyma Sanatı*, 1980.

ÜREN, Eşref
(1897-1984)

Türk, ressam. Manzara resimleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 18 Kasım 1984'te Ankara'da öldü. Sanayi-i Nefise Mektebi'ni (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) bitirince 1928'de Paris'e gitti ve bir süre André Lhote'un atölyesinde çalıştı. D Grubu'na katıldı. Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli kentlerde ortaokul resim öğretmenliği yaptı. Ölümüne değin Ankara'daki özel atölyesinde resim çalışmalarını sürdürdü. Eşi Melahat Üren de (1918-1969) ressamdı.

İlk kişisel sergisini 1947'de Ankara'da açtı. 1964'te katıldığı 25. Devlet Resim Heykel Sergisi'nde birincilik kazandı. 1981'de Devlet Sanatçısı unvanını

ve Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Başarı Ödülü'nü kazandı. Resim yapmanın yanı sıra dergi ve gazetelerde sanat yazıları ve eleştiriler de yazdı.

Eşref Üren, Lhote'un yanında eğitim görmesine karşın, onun etkilerinin dışında, kendine özgü bir yol izlemiştir. Daha çok manzaralar ve natürmortlar yapmıştır. Özellikle manzaralarında doğaya geniş, panoramik bir gözle bakmıştır. Şiirsel bir duyarlıkla betimlediği resimleri yaşamla iç içedir. Bu resimlerinde figüre de yer vermesine karşın, asıl egemenlik doğadadır. Figür, gökyüzü, deniz ve ağaçlar arasında dekoratif bir öğe gibi durur. İnsanlar, fazla ayrıntıya girmeden canlandırılmıştır. Birkaç işaret ve simge, biçimi ortaya çıkarır. Mavi ve yeşil gibi soğuk renkleri çokça kullanmasına karşın Üren'in resimlerine sıcak bir atmosfer egemendir.

• YAPITLAR (başlıca): *Kadın Portresi*, 1935; *Paris Pont Mari*, 1964, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Natürmort*, 1969; *Paris'ten*, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Su İşleri Kampı*, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Ağaçlıklı Yol*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Manzara*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Karlı Peysaj*.

• KAYNAKLAR: T.Ataöv, *Eşref Üren*, 1980.

ÜRGÜP, Fikret
(1914-1977)

Türk, yazar. Çağdaş insanın yalnızlığını, bunalımını ve yabancılaşmasını yansıtmıştır.

İstanbul'da doğdu, 8 Mart 1977'de aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde yaptı. 1940'ta İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1946'da iç hastalıkları uzmanı oldu. 1954-1959 arasında ABD'de psikiyatri öğrenimi gördü. Üç yıl da İngiltere'de psikiyatri üstüne çalıştıktan sonra İstanbul'da serbest hekimlik yaptı. Sait Faik Abasıyanık'ın yakın dostu ve doktoruydu. *Yeditepe* dergisinde 1950'lerin başında yayımladığı şiir, öykü ve yazılarıyla tanındı. Uzun süre bu dergide, *Varlık*'ta ve *Yeni İnsan*'da yazdı.

Toplumsal yaşam içindeki bireyin yaşantısının üç değişik alanını, bilinç, bilinçaltı ve düşleri içine alan kısa öyküler yazmıştır. Öykülerinde, gözlem derinliğinden kaynaklanan yoğunluğu, yalın bir anlatımla yansıtmıştır. Kentteki insanın yalnızlığını, bunalımlarını, kaygılarını, yabancılaşmasını ve tedirginliklerinin ardındaki gerçeklikleri konu edinmiştir. Bu olguları insancıl bir yaklaşımla işlemiştir. Bireyin psikolojik derinliğini yansıtmaya çalışmıştır. Mecazlara, simgelere, alegorik öğelere ağırlık vermesi en büyük özelliğidir.

Ayrıca resimle de uğraşmış, 1950, 1953 ve 1968'de üç sergi açmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Şizofreni*, 1964; *Van*, 1966, *Kısa Lodos Hikâyeleri*, 1968.

ÜRGÜPLÜ, Suat Hayri
(1903-1981)

Türk siyaset adamı. 1965'te sekiz ay başbakanlık yapmıştır.

Şam'da doğdu, 26 Aralık 1981'de İstanbul'da öldü. Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin oğludur. 1922'de Galatasaray Lisesi'ni, 1925'te İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. 1926-1929 arası Yunan Ahali Mübadelesi Hakem Mahkemesi'nde yargıçlık yaptı. 1929-1932 arası İstanbul Ticaret Mahkemesi'nde yargıç olarak çalıştı.

1939-1946 arasında iki dönem Kayseri milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 15 Mart 1943- 19 Şubat 1946 arasında II.Saraçoğlu hükümetinde gümrük ve inhisarlar (gümrük ve tekel) bakanlığı yaptı. Bu dönemde kahve yolsuzluğuna karıştığı savıyla Yüce Divan'da yargılandı ve aklandı. Demokrat Parti listesinden bağımsız olarak Kayseri milletvekili seçildi. Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nde Türk kurulu başkanlığı ve bu mecliste ikinci başkanlık yaptı. 1952'de Bonn, 1955'te Londra, 1957'de Washington, 1960'ta Madrid büyükelçiliklerinde bulundu.

1961'de Adalet Partisi listesinden bağımsız olarak Kayseri senatörü seçildi. 28 Ekim 1961- 6 Kasım 1963 arası Cumhuriyet Senatosu başkanlığı yaptı. 20 Şubat- 22 Ekim 1965 arasında görev yapan koalisyon hükümetinin başbakanlığını yürüttü. 1966'da cumhurbaşkanı Sunay tarafından kontenjan senatörlüğüne getirildi. Nihat Erim'in 17 Nisan 1972'de istifa etmesi üzerine başbakanlığa atandıysa da bakanlar kurulu listesinde yapması istenilen değişikliği kabul etmeyerek 13 Mayıs 1972'de görevi iade etti. 1972'de senatodaki görevi sona eren Ürgüplü son yıllarını siyasetten uzak geçirdi.

• BAKINIZ: Süleyman DEMİREL, N.ERİM, İ.İNÖNÜ, SARAÇOĞLU, SUNAY.

ÜRGÜPLÜ HAYRİ EFENDİ
Bak. MUSTAFA HAYRİ EFENDİ

ÜSTÜN, Nevzat
(1926-1979)

Türk, şair ve yazar. Toplumcu gerçekçi anlayışla yazdığı şiir ve öyküleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 8 Kasım 1979'da Bolu yakınlarında bir trafik kazasında öldü. İlköğrenimini Develi'de tamamladı. 1936'da İstanbul'a geldi. Ortaöğrenimini burada yaptıktan sonra 1946'da yükseköğrenimi için Paris'e gitti. 1948'de yurda dönüp askerliğini tamamladı ve gazeteciliğe başladı. *Nokta* dergisinin

kurucuları arasında yer aldı. 1951'de derginin yazı işleri sorumluluğunu üstlendi. 1961'de Tanin, 1962'de *Ekspres*, 1963'te *Vatan*, 1964'te de *İkdam* ve *Yeni Tanin* gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı. Bir ara yurt müdürlüğünde bulundu. Politikayla da uğraştı. Avrupa'nın çeşitli ülkelerine geziler yaptı.

İlk şiiri 1935'te bir çocuk dergisinde çıktı. Çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan şiir, öykü ve yazılarıyla tanındı. Öyküleri Rusça, Çekçe ve Bulgarca'ya çevrildi. Ölümünden sonra 1980'de ailesi tarafından adına bir şiir ve öykü ödülü kondu.

İlk şiirlerinde Verlaine, Valery ve Garip akımının etkileri görülür. Giderek, toplumcu bir özle, çağın sorunlarını ve insanın özgürlükten yana savaşımını konu edinen şiirler yazmıştır. Geleneksel Türk ve çağdaş Batı şiirinin özelliklerinden yararlanarak özlü bir söyleyiş kurmuştur.

Öykülerinde gözleme önem verir. Yalın anlatımıyla özgün bir öykü evreni oluşturmuştur. Konularını çocukluk yıllarının geçtiği Develi ve Güneydoğu Anadolu yöresinden almıştır. Anadolu insanının güncel kaygılarını, sorunlarını, güç koşullar içindeki yoksunluklarını yansıtmış, gelenek ve göreneklerin kapalı yaşam biçimleri üstündeki etkilerini, dış göç olgusunun olumsuzluklarını çarpıcı bir biçimde sergilemiştir. Bunun yanında kent insanının sorunlarına yönelik temaları da işlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Oluş*, 1946; *Yaşadığımız Devre Dair Şiirler*, 1951; *Cüceler Çarşısı*, 1955; *Yitikler Kapısı*, 1961; *Güneş Ülkesi*, 1964; *Hey Sen Amerikalı*, 1967; *Köprübaşı*, 1968; *Ak Yeşil Kavak Ağaçları*, 1972; *Beklenen Sabah*, 1978. **Öykü:** *Yaşama Duvarı*, 1964; *Almanya Almanya*, 1965; *Çıplak*, 1966; *Akrep Üretme Çiftliği*, 1968; *Boğaların Ölümü*, 1975. **Gezi-Deneme-İnceleme:** *Sovyetler Birliği'nden Batı'ya*, 1966; *Üçüncü Bir Dünya*, 1974; *Alamanya Beyleri ile Portekiz'in Asma Bahçeleri*, 1975.

V

VACHEROT, Etienne
(1809-1897)

Fransız, filozof. Bilginin düş gücü, bilinç ve us gibi üç kaynağının olduğu görüşünü ileri sürmüştür.

29 Temmuz 1809'da Langres yakınlarındaki Tarcenay'da doğdu, 28 Temmuz 1897'de Paris'te öldü. École Normale'de öğrenim gördü, önceleri, filozof V.Cousin'in düşüncelerinden etkilendi. 1829'dan sonra değişik okullarda felsefe okuttu. 1836'da felsefe doktoru sanını kazandı. 1838'de École Normale'de felsefe okutmakla görevlendirildi. 1839'da V.Cousin' in yerine, profesör olarak, atandı. İskenderiye Okulu' yla ilgili açıklamaları dolayısıyla okulun papazı Gratry ile tartışmalara girişince açığa alındı. Bir süre sonra milletvekilliğine ve senato üyeliğine seçildi.

Vacherot'ya göre tanrıbilim ve ahlak sorunlarının çözümünde psikoloji yöntemine dayanma gereği vardır. Bu yöntem tinsel bilimler arasındaki boşluğu doldurabilir. Çünkü bu boşluk bilgininin kaynağı sorunundan doğmaktadır. Gerçekte, bilginin, psikolojinin açıklaması gereken, üç kaynağı vardır. Bunlar da bilinç, düş gücü ve ustur. Bilinç kişiye etkin bir varlık niteliği kazandırır, gerçekliğin temelinde eylemsel bir güç olduğunu gösterir. Düş gücü ise, gerçekliğin duyu verilerinden yararlanılarak, tasarlanmasını sağlar, özdekle karşı karşıya gelme olanağı yaratır. Us, varlık ilkelerini kavrayan yetidir. Bu üç yetiyi uzlaştırma ya da ayırma olanağı yoktur.

Vacherot'nun kuramına göre var oluşun koşulları, düş gücünün tasarladığı sonlu nesnelerdir. Bu nedenle var oluşla sonsuz yetkinlik niteliği taşıyan tanrısal varlık alanı uzlaştırılamaz. Bu yetkinlik "ideal varlık alanı"na özgüdür, var oluşu yönlendiren, ona anlam kazandıran bu varlık alanıdır. Tanrı düşüncesi soyutlama ve bileşim eylemiyle sağlanır. Usla ilgili kanılar, tanrısal varlık alanının karşılığı olan nesnel varlık ortamından, soyutlama işlemiyle elde edilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Histoire critique de l'école d'Alexandrie*, 1846-1851, ("İskenderiye Okulu'nun Eleştirel Tarihi"); *Le métaphysique et la science*, 1858, ("Metafizik ve Bilim"); *La démocratie*, 1859, ("Demokrasi"); *La religion*, 1868, ("Din"); *De la politique extérieure de la république*, 1881, ("Cumhuriyetin Dış Politikası Üstüne"); *La démocratie libérale*, 1892, ("Liberal Demokrasi").

VADIM, Roger
(1927)

Fransız sinema yönetmeni ve yazar. Yeni bir erotizm anlayışı yaratmaya yönelik filmleriyle tanınmıştır.

Roger Vadim Plemiannikov 26 Ocak 1927'de Paris'te doğdu. Ukrayna kökenli bir aileden geliyordu. On altı yaşında sahneye çıktı. 1947-1955 arasında yönetmen Marc Allégret'nin filmlerinde asistanlık etti ve zaman zaman senaryo yazımına katıldı. 1953-1955 arasında *Paris Match* dergisinde muhabir olarak çalıştı ve televizyon programları hazırladı. 1956'da gerçekleştirdiği ilk filmi *Et Dieu créa la femme* (Ve Allah Kadını Yarattı) ile olay yaratan bir çıkış yaptı. Filmde eşi Brigitte Bardot'nun vücudunu bol bol sergiliyor, ayrıca gerek sinemaskop tekniğini, gerek renkli filmin olanaklarını ustalıkla kullanıyordu. Büyük ticari başarı kazanan film, yapımcıların genç yönetmenlere daha kolay iş vermelerini sağladı ve böylece Fransız Yeni Dalga akımının gelişmesine katkıda bulundu.

Vadim'in sonraki yapıtlarında da teknik bir ustalık, gösterişli ve yenilikçi bir üslup görülür. Ne var ki bu biçimsel gelişmişlik, filmlerin içeriğine aynı oranda yansımamıştır. En sık kullandığı tema cinsel ilişkiler ve yeni bir erotizm arayışıdır. Filmlerinin çoğunda, B.Bardot, Annette Stroyberg, Jane Fonda gibi evlenip boşandığı ya da Catherine Deneuve gibi birlikte yaşadığı oyuncuları oynatmış ve hepsinin de ortak yanları olan cinselliklerini perdeye yansıtmada ustalık göstermiştir. Kendi çevirdiklerinin yanı sıra başka yönetmenlerin filmlerine de senaryolar yazan Vadim, birkaç filmde oyuncu olarak gözükmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler:** *Et Dieu créa la femme*, 1956, (Ve Allah Kadını Yarattı); *Les liaisons dangereuses*, 1959, (Tehlikeli Alakalar); *La bride sur le cou*, 1961, (Doludizgin); *Le repos du guerrier*, 1962, (Sensiz Yaşayamam); *Le vice et le vertu*, 1963, (Kardeş Kanı); *La ronde*, 1964, (Aşk Zinciri); *Barbarella*, 1968, (Barbarella); *Pretty Maids All In a Row*, 1971, (Mutluluk Okulu); *Don Juan 1973 ou si Don Juan était une femme*, 1973, (Don Juan 73); *Night Games*, 1979, ("Gece Oyunları").

VAGANOVA, Agrippina
(1879-1951)

SSCB'li dansçı ve eğitmen. SSCB balesinin en ünlü eğitmenlerindendir.

Agrippina Yakovlevna Vaganova 24 Haziran 1879'da St.Petersburg'da (sonra Petrograd, bugün Leningrad) doğdu, 5 Kasım 1951'de aynı kentte öldü. St.Petersburg Çarlık Bale Akademisi'ni bitirdi. Ardından Maryinski Tiyatrosu'na girdi. Burada önemli rollerde dans ettiyse de, balerina unvanını ancak dansı bırakmasından bir yıl önce, 1915'te alabildi. 1919'da özel bir okulda öğretmenlik ettikten sonra, 1921'de Petrograd Devlet Koreografi Okulu'na öğretmen

oldu. 1934'te bu kurumun yöneticiliğine getirildi. Bu arada, 1927'de GATOB'nin (Gosudarstverni Akademiçeski Teatr Operi i Baleta-Devlet Opera ve Bale Akademik Tiyatrosu) yardımcı yöneticisi oldu. Topluluk bu arada 1935'te Kirov Balesi adını almıştı. Vaganova 1934-1941 arasında Leningrad Bale Okulu'nda, 1946-1951 arasında Leningrad Konservatuvarı'nda eğitmenlik etti. 1936'da Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti Halk Sanatçısı unvanını aldı. 1946'da Stalin Ödülü'yle onurlandırıldı. 1957'da Leningrad Koreografi Okulu'na adı verildi.

Vaganova, Rus Klasik Bale Okulu'na özgü tekniği öğretmek ve geliştirmek için 1917'den sonra ülkesinde ortaya çıkan akrobatik baleden de yararlanarak bir yöntem oluşturmuş, kendi adıyla anılan bu yöntem SSCB'de olduğu gibi Batı ülkelerinde de yaygınlık kazanmıştır. Vaganova başarıyla uyguladığı süzülerek havaya sıçrama ve havada dönme tekniklerini öğretebilmek için, bedenin parçaları arasında eşgüdüme ağırlık vermiştir. Öğrencileri arasında Ulanova gibi ünlü dansçılar vardır. 1935'te Çaykovski'nin *Kuğu Gölü* ve Pugni'nin *Esmeralda* balelerini sahneye koymuş, bale eğitimi üzerine 1934'te yazdığı kitap, çeşitli dillere çevrilmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): Kitap: *Fundamentals of the Classic Dance*, çev. 1937, ("Klasik Dansın Temelleri").

VAHİDEDDİN [Sultan]

Bak. MEHMED VI

VAIHINGER, Hans
(1852-1933)

Alman, filozof. Bütün kavramların çevreye uymaya yaradığını, yalnız duyumların gerçekliğini ileri sürmüştür.

25 Eylül 1852'de, Tübingen yakınlarındaki Nehren'de doğdu, 18 Aralık 1933'te Halle'de öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra 1884'te Halle Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. Kant, Schopenhauer ve Nietzsche gibi filozofların görüşlerini konu edinen çalışmalara girişti. Özellikle Kant'ın yapıtları üzerinde durduğundan, Kant araştırıcısı olarak tanındı. 1904'te Kant Derneği'ni (Kantgesellschaft) kurdu.

Vaihinger, değişik felsefe öğretilerinden esinlenerek, yeni bir görüş geliştirmeyi amaçlamıştır. Ona göre bilimin tek görevi doğayı açıklamaktır, bunu başarabilmesi de kendi kendisiyle tutarlı olmasına, sağlam bir yöntem uygulamasına bağlıdır. Gerçekte, erk, sonsuzluk, çizgi, özdek, tanımlar, bütün matematik ve fizik kavramları türetmedir, insanı yanıltan dil varlıklarıdır. Bunlarla bilgi sağlanamaz, çünkü hepsi de birer varsayım niteliği taşır, gerçeği yansıtmaz. Varsayım gibi tasarım, nedensellik, doğa yasaları da uydurmadır, biçimlendirici birer kavramdır. Bilimlerin benimsediği bütün kavramları geçersiz sayan Vaihinger'a göre gerçek olan yalnız zamanla ilgili süreklilik ve duyumlardır. İnsanın ürettiği ve gerçek sandığı bütün kavramlar çevreye uymayı sağlar. Onların bilimsel sayılması da bundandır.

Vaihinger için düşüncenin başlıca etkisi çevreye uymayı gerçekleştirmesinde görülür. Ona göre, insan, ürettiği kavramlarla bilimsel bir başarı ortaya koyduğunu sanır. Oysa onun bilim dediği bu çevreye uyma olayını gerçekleştiren ve gerçek olmayan sözcüklerdir. Vaihinger bu olayı *Als Ob* (imiş gibi) sözleriyle niteler. Bu sözler de gerçek olmayan bir nesnenin gerçek, bilimsel olmayan bir ürünün bilimsel görünmesi anlamındadır. Vaihinger, bunları söylemekle, insanın çevresiyle uyum sağlayabilmesi için bilimsel bir iş yaptığı yanılgısı içinde bulunduğunu anlatmak istemektedir. Ona göre kavramlar geniş bir çözümlemeden geçirilirse matematiğin çelişkilere dayandığı anlaşılır. Bunun en açık örneği de sayısal niceliklerde görülür.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Nietzsche als Philosoph*, 1902, ("Filozof Olarak Nietzsche"); *Die Philosophie des Als Ob*, 1911, ("İmiş Gibi'nin Felsefesi"); *Pessimismus und Optimismus*, 1924, ("Kötümserlik ve İyimserlik").

• **BAKINIZ:** BERGSON, H.POINCARÉ.

VAILLAND, Roger
(1907-1965)

Fransız, yazar. Yapıtlarında alaycı, duyguyu yadsıyan bir tutum benimsemiştir.

16 Ekim 1907'de Paris'te doğdu, 11 Mayıs 1965'te Meillonnais'de öldü. Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat ve felsefe öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında Gerçeküstücülük akımına ilgi duydu. Çıkardığı *Le Grand Jeu* adlı dergi çevresinde genç gerçeküstücü yazarları topladı. 1930'da *Paris Soir* gazetesine girdi, muhabir olarak birçok ülkeye gitti. II.Dünya Savaşı'nda Alman işgali sırasında Fransız direniş örgütüne katıldı. İlk romanını yazmaya, o günlerde tek başına bir çiftlikte gizlenmek zorunda kaldığı sırada başladı. 1945'te yayımlanan *Drôle de jeu* ("Gülünç Oyun") adlı bu romanda, Paris'teki bir grup direnişçinin öyküsünü, kahramanlıklarının yanı sıra bencillik ve hırslarını da acımasızca sergileyerek anlatıyordu. Bu sırada Fransız Komünist Partisi'ne de üye oldu. Bundan sonra genellikle sosyalizmi konu alan ve insanlar arasında duygulara değil, duyulara yönelik ilişkileri savunan romanlar yazdı. Vailland'a asıl ününü sağlayan romanı *La loi* (Kanun) oldu. Ona Goncourt Ödülü'nü kazandıran ve Jules Dassin tarafından sinemaya da uyarlanan bu yapıtında, özgürlük konusunu değişik bir yaklaşımla ve alaycı bir üslupla ele alıyordu. romanlarının yanı sıra oyunlar, denemeler ve film senaryoları da yazan Vailland'ın dolaysız, öz ve açık bir anlatımı vardır.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Drôle de jeu*, 1945, ("Gülünç Oyun"); *Les mauvais coups*, 1948, ("Tehlikeli Darbeler"); *Bon pied, bon oeil*, 1950, ("İyi Ayak, İyi Göz"); *Un jeune homme seul*, 1951, (Yalnız Adam); *Beau masque*, 1954, ("Güzel Maske"); *La loi*, 1957, (Kanun), *La fête*, 1960, ("Şenlik"); *La truite*, 1964, ("Alabalık"). Oyun: *Héloise et Abélard*, 1949, ("Héloise ve Abélard"); *Monsieur Jean*, 1959.

VAKHTANGOV, Yevgeni
(1883-1922)

Rus tiyatro yönetmeni ve oyuncusu. Tiyatroda Fantastik Gerçekçilik anlayışının temsilcisi olmuştur.

1 Şubat 1883'te Vladikafkas'ta (bugün Ordjonikidze) doğdu, 29 Mayıs 1922'de Moskova'da öldü. Moskova Sanat Tiyatrosu'nda çalıştı ve Stanislavski'nin öğrencisi oldu. 1914'te Moskova Sanat Tiyatrosu'nun yan kuruluşu olan Birinci Stüdyo'nun başına getirildi.Burada sahnelenen ve kendisinin de başrolü oynadığı *Macbeth*'le büyük başarı kazandı. 1920'de Üçüncü Stüdyo'yu kurdu. Aynı zamanda, 1917'de İbranice oyunlar sahnelemek üzere kurulmuş olan ve daha sonra Moskova Sanat Tiyatrosu'na bağlı olarak çalışan Habima Tiyatrosu'nun yönetmenliğini de üstlendi. İtalyan oyun yazarı Carlo Gozzi'nin *Turandot* adlı oyununu başarılı bir yorumla sahneye koydu. *Commedia dell'arte* tekniklerinin kullanıldığı, oyuncuların giysi ve makyajlarını sahnede hazırladıkları, dekorun izleyicinin önünde değiştirildiği bu oyunun son provaları sırasında hastalandı ve oyununu göremeden öldü. Ölümünden sonra Üçüncü Stüdyo'nun adı Vakhtangov Tiyatrosu olarak değiştirildi.

Vakhtangov, Stanislavski'nin doğalcı, gerçekçi oyunculuk anlayışıyla Meyerhold'un üslupçuluğu ve deneyciliğini bağdaştırma çabasına girişmiş, Fantastik Gerçekçilik olarak adlandırılan bir tiyatro anlayışına yönelmiştir. Farklı tiyatro biçimleri kullanarak, müzik, dans, mask, soyut kostüm ve sahne tasarımlarından büyük ölçüde yararlanarak, izleyiciye kendi yansıması yerine, düşlerle bezeli yergici bir tiyatro sunmayı amaçlamıştır.

• BAKINIZ: MEYERHOLD, STANİSLAVSKİ.

VÂLÂ NUREDDİN
(1901-1967)

Türk, gazeteci. Fıkra yazarlığındaki ustalığıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 9 Mart 1967'de aynı kentte öldü. Selanik valisi Mehmed Nureddin Bey'in oğludur. 1917'de Galatasaray Sultanisi'ni bitirerek, bir yıl Viyana Ticaret Akademisi'nde okudu. 1918'de İstanbul'a döndü. Ocak 1921'de Nâzım Hikmet'le birlikte Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Kısa bir süre Bolu Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yaptı. 1921 sonlarında SSCB'ye giderek 1925'te Moskova Doğu Üniversitesi'ni bitirdi. Burada bir yıl asistanlık yaptıktan sonra 1926'da Türkiye'ye döndü.

1927-1938 arasında, *Akşam*'da ve Rasim Us'la çıkardığı *Haber*'de fıkra, röportaj, makale, sanat ve edebiyata ilişkin yazılar yazdı. Ayrıca *Vakit, Tercüman, Cumhuriyet, Köroğlu* gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı. Elli yıla yaklaşan yazarlığı süresince çeşitli türlerde çok sayıda kitap yazdı. Bunlar arasında *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* adlı anı kitabı yankılar uyandırdı. Ayrıca eşiyle birlikte yazdığı *Korkusuz Murat* adlı çocuk romanı 1966'da Doğan Kardeş çocuk romanı yarışmasında ikincilik aldı.

• YAPITLAR (başlıca): *Baltacı ile Katerina*, 1928; *Kardeş Katili*, 1933; *Seni Satın Aldı*, 1938; *Unutmadım Seni*, 1943; *Tarihin Kaybettiği Kız*, 1944; *Antalya İkinci Cihan Harbi İçinde Nasıl Güzelleşebildi?*, 1944; *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 1965; *Korkusuz Murat*, 1966.

• BAKINIZ: NÂZIM HİKMET.

VALDEMAR IV
(1320-1375)

Danimarka kralı. 14. yy'da güçlü bir Danimarka Krallığı oluşturmuştur.

Danimarka'da doğdu,24 Ekim 1375'te Schleswig'de (bugün FAC'de) öldü. 1320-1332 arasında Danimarka kralı olan II.Christofer'ın oğludur. Sekiz yaşında, Kutsal Roma-Germen İmparatoru IV. Louis'nin(d. 1314-1347) imparatorluk sarayına yerleşti. 1338'de imparatorluk sarayından ayrılarak IV.Louis'nin ve Brandenburg Margravı (marki unvanına denk düşen bir soyluluk unvanı) Louis'nin desteğiyle, 1332'de Danimarka'yı ele geçirmiş olan Holstein kontları Gerhard ve John'a karşı Danimarka'nın egemenliğini yeniden kurmak amacıyla mücadeleye başladı. Babasını, 1332'de Danimarka tahtından indiren Gerhard'ın Nisan 1340'ta öldürülmesinin ardından John ile bir anlaşmaya vararak Danimarka kralı oldu ve krallığının tanınmasını sağladı.

Tahta geçtikten sonra, bir yandan Almanlar'ın ülkedeki etkisini kırmak, öte yandan da kilisenin ve soylu toprak sahiplerinin güçlerini sınırlamak için çalışan Valdemar, kiliseyi krallığa bağımlı kıldı. Soyluları ve yeni gelişen kentleri mali ve askeri yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda bırakan düzenlemeleri gerçekleştirdi. Vergileri artırmak ve 1346'da Estonya'yı Töton Şövalyeleri'ne satmak suretiyle gerekli gelir kaynaklarını sağladıktan sonra, babasının döneminde yitirilmiş Danimarka topraklarını geri almak için seferlere başladı. Holstein kontları ve İsveç'le yaptığı savaşlar sonucunda 1346'da Sjaelland Adası'nı, 1348'de de Jutland Yarımadası ve Fyn Adası'nın büyük bir bölümünü ele geçirdi. 1349'da, Kutsal Roma-Germen İmparatoru IV.Charles'ın (d. 1347-1378) Brandenburg Markgravı Louis'yi safdışı ederek Rügen Adası ve Rostock kentini alma girişimine karşı Louis'yi destekledi. Berlin'e kadar olan

toprakları ele geçirdikten sonra 1350'de iki tarafın arasını bularak Rügen Adası ve Rostock'da Danimarka egemenliğini pekiştirdi. Aynı yıl Danimarka'ya dönüşünde Holstein kontlarınca desteklenen Danimarka soylularının bir ayaklanmasıyla karşılaştı. Uzun süren savaşlarla tüm ayaklanmaları bastırdıktan sonra, 1360'da Kalundberg'de toplanan bir meclis, barışı sürekli kılmak amacıyla kralın ve uyruklarının karşılıklı hak ve yükümlülüklerini belirledi. Aynı yıl İsveç'ten İsveç'in güneyindeki Scania bölgesini de alarak babasının krallığını yeniden birleştirmeyi başardı.

Ertesi yıl,1361'de zengin Visby kentiyle birlikte tüm Gotland Adası'nı fethederek Baltık ticaretinde önemli bir üs elde etti. Bu fethinin sonucunda, 1358'de bir dizi Alman kentinin ortak mali ve ticari çıkarlarını korumak için birleşerek, Lübeck kenti merkez olmak üzere kurduğu Hansa Birliği ile anlaşmazlığa düştü. 1361-1363 arasındaki birinci savaşta Hansa Birliği'ni yenilgiye uğratarak onlara ticari ve mali ayrıcalıklarını azaltan bir antlaşmayı zorla kabul ettirdiyse de, 1368'deki ikinci savaşta bu kez İsveç, Norveç, Mecklenberg, Holstein kontları ve bazı Danimarka soylularınca desteklenen Hansa Birliği karşısında ağır bir yenilgiye uğradı ve Mayıs 1370'te Stralsund (bugün DAC'de) Barışı'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmayla Danimarka Krallığı'nın bütünlüğü korunurken, Hansa Birliği ticari ayrıcalıklarını yeniden elde ediyordu. İki yıl sonra ülkesine dönen Valdemar'ın ölümünden sonra yerine 1363'te Norveç Kralı IV.Haakon'la evlenen kızı Margaret'in oğlu V.Olaf annesinin naipliği altında kral oldu.

VALENTINO, Rudolf
(1895-1926)

İtalyan asıllı ABD'li sinema oyuncusu. Sessiz sinemanın en büyük yıldızı olmuştur.

6 Mayıs 1895'te İtalya'da Kastallaneta'da doğdu, 23 Ağustos 1926'da New York'ta öldü. Asıl adı Rodolfo Alfonzo Raffaelo Pierre Filibert Guglielmi di Valentina d'Antonguolla'dır. On üç yaşındayken askeri okula gönderildi, ama subay olamadı. Donanmaya da giremeyince tarım eğitimi gördü. 1912'de şansını denemek için Paris'e geldi. Burada sokaklarda dilenecek kadar parasız kaldı. Ertesi yıl göçmen olarak ABD'ye gitti, New York'ta bahçıvan olarak iş buldu. Birçok işe girip çıktıktan sonra dans salonlarında ve gece kulüplerinde dans etmeye başladı, kısa sürede bu konudaki yeteneğini gösterdi. 1917'de bir filmin dans sahnesinde oynamak üzere Hollywood'a gitti. Bunu izleyen üç yıl boyunca küçük rollerde gözüktü. 1921'de Metro şirketinin yazarı olan June Mathis'in ısrarı üzrine, Rex Ingram'ın yönettiği *The Four Horsemen of the Apocalypse* (Mahşerin Dört Atlısı) adlı filmde başrol oynadı. Görülmemiş bir ticari başarı kazanan film onu da bir anda yıldız düzeyine yükseltti. Sonraki altı yıl içinde oynadığı birbirinden büyük gişe başarısı kazanan filmleri ve hareketli özel yaşamıyla da kitlelerin ilgisini çekti. Sinemanın en büyük efsanelerinden biri oldu. Ülserden birdenbire öldüğü zaman milyonlarca kişi göz yaşı döktü, cenazesi çağın en önemli olaylarından biri sayıldı.

Romantik filmlerinin hüzünlü bakışlı, yakışıklı jönü olmayı sürdüren Valentino, *The Conquering Power* ("Fetheden Güç") ve *Blood and Sand* ("Kan ve Kum") adlı filmlerinde, dönemin ölçülerine göre oldukça iyi işlenmiş, incelikli karakterler çizmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Four Horsemen of the Apocalypse*, 1921, (Mahşerin Dört Atlısı); *The Conquering Power*, 1921, ("Fetheden Güç"); *The Sheik*, 1921, ("Şeyh"); *Camille*, 1921, ("Kamelyalı Kadın"); *Blood and Sand*, 1922, ("Kan ve Kum"); *Monsieur Beaucaire*, 1924, *The Eagle*, 1925, ("Kartal"); *The Son of the Sheik*, 1926, (Şeyhin Oğlu).

VALENTINUS
(? - 161)

Mısırlı filozof. Nesnelerin özünde ölümsüz, kavranılamaz bir tözün bulunduğunu bunun Birlik olduğunu ileri sürmüştür.

Mısır'da doğdu, Roma'da öldü. İskenderiye'de felsefe öğrenimi gördü. Özellikle Platon'un öğretisi üzerinde çalıştı. 140'ta Roma'ya gitti.

Valentinus'tan kalan ve düşüncelerini anlamaya olanak sağlayan alıntılara göre felsefenin başlıca sorunu nesnel varlıkların özüdür. Bu öz kavranılamayan, ölümsüz, bölünmez bir "Birlik"tir, nesne bununla vardır. Bu birlik her türlü niteliğin üstünde olduğundan, ona belli bir ad da verilemez. Bu yetkindir, tanrısal tözün tinsel gücüdür, bu nedenle ona "uçurum" ya da "ata" denebilir. Bu niteleme de onun gerçeğini açıklamak değil, anlatışta kolaylık sağlamak içindir. Valentinus'un *eon* (birlik) adını verdiği bu kurucu ilke erkektir, yalnızlıktan kaçınır, özlem duyar. Bu da onun *eros* (sevgi) eğilimi taşımasındandır. O, yalnız kalamadığından dişi olan "sessizlik"le birleşir, bu birleşmeden *Aletheia* (gerçeklik) ile *Nous* (anlık) doğmuştur. Böylece uçurum, sessizlik, gerçeklik ve anlık bütün varlıkların özünü kuran dört ilke olarak ortaya çıkar. Anlık ve gerçeklik yaşamla "kelâm"ın kaynağıdır. Bunlardan da insan ve kilise doğar.

Valentinus, tanımlanamayan diye nitelediği "Birlik"ten yola çıkarak bütün evreni açıklamaya çalışır. Bu dört ilke, birbirinden doğarak çoğalır, sekiz, on, on iki sayıları oluşur, bunların toplamı otuz eder, otuz ise İsa'nın yaşıdır. İsa da tanrısal varlık alanının simgesidir. Bilgicilik *(gnostisizm)* anlayışına dayanan bu öğreti Hıristiyanlık'ın özüne aykırı görüldüğünden yasaklanmıştır.

VALÉRY, Paul
(1871-1945)

Fransız, şair, yazar ve düşünür. Zihinsel bir arayışı yansıtan şiirleriyle çağdaş Fransız şiirinin en önemli adlarından biri olmuştur.

Paul Ambroise Valéry 30 Ekim 1871'de Sete'de doğdu, 20 Temmuz 1945'te Paris'te öldü. Annesi İtalyan, babası Korsika asıllıydı. Valéry liseyi Montpellier'de bitirdikten sonra Montpellier Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Ancak daha çok edebiyat ve mimarlıkla ilgileniyordu. Yirmi yaşında Paris'e gitti. Gide ve Mallarmé gibi ünlü şair ve yazarlarla tanıştı. O yıllarda genç simgeci (sembolist) şairlerin oluşturduğu sanatçılar çevresine katıldı. 1888-1891 döneminde yazdığı, birçoğu Mallarmé etkisindeki şiirlerini Simgeciler'in dergilerinde yayımladı ve ilgiyle karşılandı.

Ancak daha sonraki yıllarda duygusal olan her şeyle birlikte sanata da kuşkuyla yaklaşmaya başladı. 1892'de verdiği bir kararla şiir yazmaktan vazgeçti. 1896'da yazdığı "La soireé avec Monsieur Teste"in ("Monsieur Teste ile Bir Akşam") kahramanı gibi zihnin yasalarını aramayı temel alan bir yaşam tarzını benimsedi. İlgisi, bir sanat ürünü yaratmaktan sanatçı ile ürün arasındaki ilişkilerin incelenmesine kaydı. "Introduction à la méthode de Léonard de Vinci" adlı düzyazı yapıtı da soyut zihin çalışmalarına yöneldiği bu dönemin ürünüdür.

Valéry, bu yıllarda matematik, fizik, felsefe, psikoloji, siyaset, dil, bilinçlilik, düş ve bellek gibi çeşitli alan ve konularla igilendi, düşüncelerini günlüklerinde dile getirdi. Bunlar ancak ölümünden sonra *Les cahiers* ("Defterler") adıyla yayımlandı. Valéry 1897-1900 arasında Savunma Bakanlığı'nda, 1900'den sonra da bir ajansta çalıştı.

1912'de, yirmi yıllık bir suskunluk döneminden sonra, Gide'in ısrarı üzerine yeniden şiire başladı. 1917'de yayımladığı *La Jeune Parque* ("Genç Kader Tanrıçası") adlı yapıtıyla kısa zamanda büyük bir ün kazandı. Bunu izleyen *Album de vers anciens, 1890-1900* ("Eski Dizeler Albümü, 1890-1900") ve *Charmes* ("Büyüler") ile döneminin en büyük Fransız şairlerinden biri olarak tanındı. 1922'den sonra şiir türünde önemli bir ürün vermeyip yalnızca felsefe, kültür ve ahlak üzerine düzyazı yapıtlarını yayımladıysa da, Paris sanatçı çevrelerinin en gözde kişilerinden ve Fransız kültürünün hem ülke içinde, hem de dışındaki en önemli temsilcilerinden biri olarak kalmayı sürdürdü. 1925'te Fransız Akademisi'ne üye seçildi. 1937'de Collège de France'ta kendisi için açılan şiir kürsüsünde ders vermeye başladı.

Valéry'nin şiirinin ayırt edici özelliği, esini değil zekâyı temel almasındadır. O, dokunaklı, duygusal, coşkulu, gizemli bir şiire karşı, zihinsel süreçlerin açık seçik bir biçimde sözcüklere döküldüğü, retorikten uzak, usa yakın, denetimli bir şiiri benimsemiştir. Geleneksel şiir ve ölçü biçimlerini kullanmış, sözcüklerin müziksel özelliklerini öne çıkartmıştır. Zorunluluk, rastlantı, varlık, bilinç, yaratım, düş, uyanış gibi konuların soyut çözümlemelerine girişmekle birlikte yoğun bir lirizmi ve tensel bir anlatımı yakalayabilmiştir. Birçoğu özlü sözler biçiminde olan düzyazı ürünlerinde de usta bir dil kullanımı ve incelikli bir anlatım vardır. Valéry'nin sanatla olan ilişkisinde geçirdiği kararsızlık, şiirinin ve düşüncesinin önemli bir teması olan düşünce ile eylem, bilme ile davranma arasındaki çelişkinin anlatımıdır. Valéry, edebiyatı doğruluktan ve zihinsel olanı yansıtmaktan uzak görerek küçümsemekle birlikte, Fransız şiirinin en usta şairlerinden biri olmuş, yalnızca bir düşünce adamı olmayı yüceltse de, Fransa'nın kültür temsilcisi olarak benimsenmiştir. Bu çelişkilerin sonucunda ortaya çıkan şiir, soğukkanlı, mesafeli ve ölçülü bir tavırla yoğun bir duyarlılığı kaynaştıran, çözümleyici ve entelektüel bir şiir olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *La Jeune Parque*, 1917, ("Genç Kader Tanrıçası"); *Album de vers anciens, 1890-1900*, 1920, ("Eski Dizeler Albümü, 1890-1900"); *Charmes*, 1922, ("Büyüler"). **Düzyazı:** *Variété*, 5 cilt, 1924-1944, ("Çeşitleme"); *L'âme et la dance*, 1925, ("Ruh ve Dans"); *Analecta*, 1926, ("Seçme Yazılar"); *Regards sur le monde actuel*, 1931, ("Bugünkü Dünyaya Bakış"); *Pièces sur l'art*, 1931, ("Sanat Üstüne Yazılar"); *Degas, danse, dessin*, 1938, ("Degas, Dans, Resim"); *Tel quel*, 2 cilt, 1941-1943, ("Olduğu Gibi"); *Les cahiers*, (ö.s.), 1957-1961, ("Defterler").
- **KAYNAKLAR:** A.Gide, *P.Valéry*, 1947; J.Hytier, *La poétique de Valéry*, 1953; W.N.Ince, *The Poetic Theory of Paul Valéry*, 1970; J.Robinson, *L'analyse de l'esprit dans les Cahiers de Valéry*, 1963.
- **BAKINIZ:** MALLARMÉ.

VALLA, Laurentius
(1407-1457)

İtalyan, filozof, şair ve dilci. Hümanizm'in öncülerindendir, en üstün yetinin istenç olduğunu ileri sürmüştür.

Roma yakınlarındaki Piacenza'da doğdu, 1 Ağustos 1457'de Roma'da öldü. Lorenzo Della Valle diye de anılır. Yüksek görevlerde bulunmuş kimselerin yetiştiği soylu bir ailedendir. Roma'da eski Yunan dili, felsefe ve yazın öğrenimi gördü. 1433'e değin Pavia'da öğretmen olarak çalıştı. 1437'de Napoli'ye yerleşerek Aragon Kralı Alfonso'yla yakınlık kurdu, korundu. 1448'den sonra Roma'da yüksek görevlere getirildi. Eski Yunan düşünce ürünlerini Latince'ye çevirerek tanınmasına yardımcı oldu.

Laurentius Valla dil, felsefe ve yazın alanlarında olduğu gibi, Hıristiyanlık'la da ilgilenmiş, onu Yunan-Roma düşüncesiyle uzlaştırmaya çalışmıştır. Ona göre insan istenci özgürdür, tanrısal bilgiyle sınırlı değildir. Bu özgürlüğü tanrısal kayra da ortadan kaldıramaz. Bellek, yargı yetisi istencin denetimi altındadır. Bu sorunların çözümünde Aristoteles ve Platon öğretilerinden yararlanma olanağı yoktur. En güvenilir ışık Hıristiyanlık'ın özündedir.

Ahlakın biri iyi, öteki kötü olmak üzere iki temel sorunu vardır. İyinin kaynağı Tanrı sevgisi, kötünün-

ki kindir. İnsanın mutluluğu gerçek iyiyi arama, ona ulaşmak için duyduğu kıvançtadır. İyiye Tanrı'ya duyulan sevgiyle, bütün geçici nesnelerden yüz çevirmekle varılabilir.

Valla'nın Hümanizm'le ilgili görüşünün temelini, bir istenç varlığı olan insanın, özgürlüğü ve inancı oluşturur. İnsanın bütün değerleri bu öğede odaklaşır. Onun eylemleri, davranışları, başarıları, içinde yaşadığı toplumdaki bireylerle olan ilişkileri özgürlük ve inançla bağlantılıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *De Voluptate*, 1431, ("Haz Üstüne"); *Dialecticae Libri Tres*, 1439, ("Üç Kitap Üstüne Konuşmalar"); *Elegantiae Linguae Latinae*, 1444, ("Latin Dilinin İncelikleri"); *In Novum Testamentum Adnatationes*, 1449, ("Yeni Akit'te Genel Kurallar").

VALLE INCLÁN, Ramón Maria del
(1866-1936)

İspanyol, yazar. Yapıtları kadar kişiliği ile de ilgi çekmiştir.

28 Ekim 1866'da Galicia bölgesindeki Villanueva de Arosa'da doğdu, 5 Ocak 1936'da Santiago de Compostela'da öldü. Santiago Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladıysa da bitirmeden ayrıldı. 1892'de Meksika'ya giderek bir süre gazetecilik etti. İspanya'ya dönünce, 1895'te, Madrid'e yerleşti. Giyimi, değişik tavırları, yaşamına ilişkin öykülerle dikkati çekti. *Cenizas* ("Küller") adlı ilk oyunu 1899'da sahnelendi. Bu oyunu 1908'de yeniden gözden geçirerek *El yermo de las almas* ("Ruhlar Çölü") adıyla yayımladı. 1901'de *El Imparcial* gazetesinde şiir ve öykü yazmaya başladı. 1907'de bir tiyatro oyuncusu ile evlendi ve onun topluluğu ile birlikte Güney Amerika'da birçok ülkeyi dolaştı. Bundan sonra İspanya'ya dönerek çiftçilik, öğretmenlik gibi değişik işler yaptı. Primo de Rivera'nın diktatörlüğüne karşı çıktığı için 1929'da tutuklandı, uzun süre cezaevinde kaldı. Cumhuriyet kurulduktan sonra önce Aranjuez Müzesi'nin yöneticiliğine, 1932'de ise Roma'daki İspanyol Akademisi'nin yöneticiliğine getirildi. Sağlığı bozulduğundan 1934'te İspanya'ya dönmek zorunda kaldı.

Yaşadığı dönemde daha çok romanlarıyla adını duyuran Valle Inclán'ın oyun yazarlığı 1960'lardan sonra giderek öne çıkmıştır. Güç sahnelenir olmalarına karşın, canlı ve güçlü bir dilleri, İspanya'nın gerçeklerinden ve söylencelerinden kaynaklanan konularıyla oyunları ilginç yapıtlardır. Valle Inclán yapıtlarında lirizme yer vermeyişi, daha çok duyuları öne çıkarması ve dili kullanış biçimiyle yenilikçi (modernist) edebiyatın öncülerinden sayılır.

• YAPITLAR (başlıca): Oyun: *El marqués de Bradomin*, 1906, ("Bradomin Markisi"); *Águila de blasón*, 1907; *Romance de lobos*, 1907, ("Kurt Şarkısı"); *El yermo de las almas*, 1908, ("Ruhlar Çölü"); *La cabeza del dragón*, 1912, ("Canavarın Başı"); *El embrujado*, 1913, ("Büyülenmiş"); *Cara de plata*, 1922, ("Gümüş Bakış"). Roman: *Sonatas*, 4 cilt, 1903-1905, ("Sonatlar"); *Flor de santidad*, 1904, ("Kutsallığın Çiçeği"); *Las guerras carlistas*, 3 cilt, 1908-1909, ("Carlista Savaşları"); *Tirano Banderas*, 1926, ("Zalim Banderas").

VALLEJO, César
(1892-1938)

Perulu şair. Kendine özgü karmaşık bir şiir diliyle yoğun kişisel duygularını ve çağının siyasal sorunlarını yansıtmıştır.

16 Mart 1892'de Peru'nun kuzeyindeki Santiago de Chuco kentinde doğdu, 15 Nisan 1938'de Paris'te öldü. İspanyol ve Kızılderili kökenli bir ailenin on birinci ve en küçük çocuğuydu. Koyu Katolik bir aile çevresinde yetişti. On sekiz yaşında Trujilo'ya giderek üniversiteye yazıldı ve kısa bir süre edebiyat öğrenimi gördü. Ara verdiği yükseköğrenimini ertesi yıl Lima'daki San Marcos Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde sürdürmeye çalıştı. Ailesinin para yardımı kesilince, 1911 ve 1912'de özel ders vererek geçimini sağladı. 1913'te yeniden girdiği Trujilo Üniversitesi'ni 1917'de bitirdi.

Daha öğrencilik yıllarında öncü edebiyat çevreleriyle ilişki kuran Vallejo 1916'da *La Reforma* dergisinde düzenli olarak şiir yayımlamaya başladı. Bu şiirlerini 1918'de ilk kitabı *Los heraldos negros*'da ("Kara Haberciler") bir araya getirdi. 1920'de Santiago'da sokak gösterilerine karıştığı gerekçesiyle dört ay tutuklu kaldı. 1922'de ikinci şiir kitabı *Trilce*'yi yayımladı. İlk kitabındakilere göre çok daha karmaşık ve öncü bir teknikle yazılmış şiirler içeren bu kitabı okur ve eleştirmenlerden ilgi görmeyince, büyük bir düş kırıklığına uğradı ve ertesi yıl bir daha dönmemek üzere Paris'e gitti. Orada ucuz otellerde, yoksulluk içinde yaşadı. Geçimini daha çok gazetelere yazdığı yazılarla sağladı. 1925-1930 arasında Peru'da yayımlanan *Mundial* ve *Variadades* adlı dergilere edebiyatla ilgili yazılar yolladı. Bu arada Paris'te *Favorables-Paris-Poemas* adlı bir derginin yayımlanmasına yardım etti.

Aynı dönemde Marxizm'e ilgi duydu ve 1928 ve 1929 yıllarında iki kez SSCB'ye gitti. 1930'da siyasal nedenlerle Fransa'dan ayrılmak zorunda kalınca, Madrid'e geçti. Orada Peru'daki volfram madenlerinde çalışan işçilerle ilgili *El tungsteno* ("Tungsten") adlı bir roman ve sol eğilimli birkaç oyun yazdı. 1933'te Paris'e döndüyse de, İspanya'da İç Savaş çıkınca, Cumhuriyetçiler'in elindeki toprakları görmek ve Uluslararası Yazarlar Konferansı'na katılmak için yeniden İspanya'ya gitti. Bu dönemde çok sayıda şiir yazdı. Ölümünden sonra yayımlanan bu şiirler, ölüm karşısında insanın durumundaki saçmalığı, umarsızlığı ve toplumsal yaşamın akıldışı karmaşasını etkili bir dille yansıtır.

Vallejo yaşamı boyunca kendi kişisel bunalımlarını ve tanıklık ettiği siyasal ve toplumsal sarsıntıları yansıtabilecek özgün bir şiir dili yaratmaya çalışmıştır. Onun şiirlerindeki alışılmış sözdizimini kıran ve

anlaşılması güç dil, uzlaşmaya yer vermeyen böyle bir tutumun ürünüdür.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Los heraldos negros,* 1918, ("Kara Habercíler"); *Trilce,* 1922; *Poemas humanos,* (ö.s.), 1939, ("İnsan Şiirleri"); *Espana, aparta de mi este calis,* (ö.s.), 1940, ("İspanya, Uzaklaştır Benden Şu Kadehi"). **Roman:** *El tungsteno,* 1931, ("Tungsten").

• **KAYNAKLAR:** A.Coyne, *César Vallejo y su obra poética,* 1950; L.Monguio, *César Vallejo,* (1892-1938), 1952.

VALOIS, Ninette de
(1898)

İngiliz, dansçı, koreograf ve eğitmen. İngiliz Kraliyet Balesi'nin ve Türk Devlet Balesi'nin kurucusudur.

6 Haziran 1898'de İrlanda'da, Blessington'a bağlı Baltiboys'da doğdu. Asıl adı Edris Stannus'tur. Londra'da Cecchetti ile çalıştı. 1914'te revü ve mim topluluklarında, 1919'da Covent Garden Operası'nda, 1922'de Massine-Lopokova topluluğunda dans etti. 1923-1926 arasında Diaghilev'in Rus Baleleri'nde konuk dansçı olarak bulundu. Ardından Londra Koreografi Sanatı Akademisi adlı bir okul kurdu. Gene 1926'da Old Vic,Cambridge Festival ve Dublin' deki Abbey tiyatrolarının koreografi yöneticiliğini üstlendi. 1931'de kendi okulunu kapayarak Sadler's Wells Tiyatrosu'nda operaların bale bölümlerini yönetmeye başladı. Bir süre sonra Sadler's Wells Balesi adını alan topluluğa bir okul da eklendi. Bu, dünyaca ünlü İngiliz Kraliyet Balesi'nin ve Bale Okulu'nun temelini oluşturdu. 1946'da Covent Garden'daki Kraliyet Operası'nda gösteriler vermeye başlayan topluluk 1956'da bugünkü adını alarak İngiliz Kraliyet Balesi oldu.

Valois bu arada bugün Sadler's Wells Tiyatrosu Balesi olarak anılan ikinci bir topluluk daha oluşturmuş, 1947'de de Türk balesini oluşturması için hükümetin çağrısı üzerine Türkiye'ye gelmişti. 1963'te Kraliyet Balesi'nin yöneticiliğinden emekliye ayrıldı, ancak okuldaki görevini 1971'e değin sürdürdü. Daha sonra da yaşam boyu sürdürmek üzere bu kurumların başkanlığına getirildi.

Valois, yöneticiliğinin yanı sıra dansçı ve koreograf olarak da tanındı. 1937'ye değin yan karakter rollerinde dans etti. Koreografilerinde erkek dansçılara önemli roller vererek, kadın dansçıların ağırlıkta olduğu eski bale anlayışına karşı çıktı. M.Rambert ile birlikte İngiliz balesinin en büyük adı sayılan Valois, çeşitli İngiliz üniversitelerince onursal unvanlarla, 1950'de Légion d'honneur unvanının şövalye rütbesiyle, 1951'de Dame of the British Empire sanıyla onurlandırıldı. 1974'te de Erasmus Ödülü'nü kazandı.

Valois, Türk balesinin kuruluşuna büyük emeği geçmiş bir sanatçı olarak da ayrı bir önem taşır. 1947'de Türkiye'ye geldikten sonra 6 Ocak 1948'de İstanbul'un Yeşilköy semtinde açılan ilk Türk bale okulunun kuruluşunu örgütlemiştir. Sadler's Wells' inkinden uyarlanan bir programla ve Valois'nın gene bu kurumdan gönderdiği iki eğitmenle çalışmaya başlayan okul, 1950'de Ankara'ya taşınmış ve Ankara Devlet Konservatuvarı'na bağlanarak 1957'de ilk mezunlarını vermiştir. Bu sanatçılar önce opera balelerinde rol almışlar, ardından 1960'ta Devlet Tiyatrosu' nun bale topluluğu olarak ilk gösterilerini yapmışlardır. Valois en başarılı dansçılara Kraliyet Balesi'nde eğitimlerini sürdürme olanağı sağlamış, İngiltere'den eğitmenler göndermiştir. Türk bestecilerinin yapıtlarını da düzenleyerek klasik baleyle Türk dans üslubunu bağdaştırma yolunda önemli bir adım atmıştır. Ayrıca Sait Sökmen, Oytun Turfanda gibi genç dansçıları koreograf olma yönünde desteklemiş, böylece Türk balesinin kuruluşundan sonra gelişimi üzerinde de etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Koreografi:** *Les petit riens,* müz. Mozart, 1928, (Küçük Şeyler); *Job,* müz. Vaughan Williams, 1931, (Görev); *The Haunted Ballroom,* müz. G.Toye, 1934, (Perili Balo Salonu); *The Rake's Progress,* müz. G.Gordon, 1935, (Hovardanın Sonu); *Checkmate,* müz. A.Bliss, 1937, (Satranç); *The Prospect Before Us,* müz. W.Boyce, 1940, (Bizi Bekleyen); *Don Kişot,* müz. R.Gerhard, 1950; *Çeşmebaşı,* müz. F.Tüzün, 1965; *Sinfonietta,* müz. N.Kodallı. **Dans Ettiği Baleler:** *Les biches,* müz. Poulenc, 1924; *A Wedding Bouquet,* müz. Berners, 1937, (Düğün Buketi). **Kitap:** *Invitation to the Ballet,* 1937, (Baleye Davet); *Come Dance With Me,* 1957, (Gel Benimle Dans Et); *Step by Step,* 1977, (Adım Adım).

• **BAKINIZ:** ASHTON, RAMBERT.

VAN ALLEN, James Alfred
(1914)

ABD'li fizikçi. Yerküreyi çevreleyen ve kendi adıyla anılan ışınım kuşaklarını bulmuştur.

7 Eylül 1914'te Iowa Eyaleti'ndeki Mount Pleasant kentinde doğdu. Iowa City'deki Iowa Üniversitesi'nden 1939'da doktorasını alıp, Washington'daki Carnegie Institution'da üç yıl, Maryland Eyaleti'ndeki Johns Hopkins Üniversitesi'nde bir yıl çalıştıktan sonra, 1942-1946 arası Amerikan Deniz Kuvvetleri'nde görev yaptı. Savaştan sonra dört yıl Johns Hopkins Üniversitesi'nde yukarı atmosfer araştırma grubunun başında bulundu. 1951'den bu yana (1985) Iowa Üniversitesi'nde fizik profesörü, Fizik ve Astronomi Bölümü'nün başkanıdır.

Van Allen II.Dünya Savaşı sırasında, hedefe yaklaşan uçaksavar mermilerinin, radyo dalgaları aracılığıyla hedefi saptayıp kendiliğinden patlamasını sağlayan bir ateşleyici sistemi geliştirmişti. 1946'dan sonra yönettiği proje, savaşta ele geçirilen Alman V-2 füzelerini ölçü aygıtlarıyla donatarak, yukarı atmosfer incelemelerinde kullanmaya yönelikti. 1950'lerin başında, balonla stratosfere yükseltildikten sonra uzaktan kumandayla ateşlenen bir roket türü geliştiren Van Allen, 1949-1957 arası, Yer'in manyetik alanının ve kozmik ışınların incelenmesi amacıyla Büyük Okyanus'a, Kuzey ve Güney kutuplarına düzenlenen araştırma gezilerinin başında bulundu.

Ayrıca, 1950'den başlayarak Uluslararası Jeofizik Yılı'nın hazırlık çalışmalarına katıldı. ABD'nin Uluslararası Jeofizik Yılı çerçevesinde Şubat 1958'de başlattığı Explorer programında fırlatılan yapma uyduların ölçü aygıtları donanımı Van Allen tarafından gerçekleştirildi. Bu uydulardaki Geiger sayaçlarından alınan sonuçların incelenmesiyle Yer'in yüksek enerjili elektron ve protonlardan oluşan iki kuşakla sarılmış olduğu anlaşıldı. Kozmik ışınların, Güneş'in ya da nükleer patlamaların etkisiyle oluşan bu parçacıklar, Yer'in manyetik alanı tarafından tutulmakta ve biri yeryüzünden 400-1.000 km, öbürü 12.000-40.000 km yükseltide yer alan iki kuşak oluşturmaktadır. Bu kuşakların yoğunluğu Ekvator üzerinde en büyük değere ulaşır, kutuplar üzerinde ise hemen hemen sıfırdır. Yapay uydular aracılığıyla gerçekleştirilen en önemli buluşlardan biri olan bu kuşaklar "Van Allen ışınım kuşakları" adıyla anılmaktadır.

• BAKINIZ: APPLETON, W.von BRAUN, H.W.GEIGER, HEAVISIDE, KENNELY.

VAN DE GRAAFF, Robert Jemison (1901-1967)

ABD'li fizikçi. Çok yüksek elektrostatik potansiyel farkları oluşturabilen "Van de Graaff üreteci"ni geliştirmiştir.

20 Aralık 1901'de Alabama Eyaleti'nde Tuscaloosa'da doğdu, 16 Ocak 1967'de Boston'da öldü. Mühendislik öğrenimi gördükten sonra, 1924'te gittiği Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nde Marie Curie'nin etkisiyle fiziğe yöneldi. Ertesi yıl Oxford Üniversitesi'ne geçti ve 1928'de bu üniversiteden doktora derecesini alarak ülkesine döndü. İki yıl Princeton Üniversitesi'nde araştırmacı olarak çalıştıktan sonra, Boston'daki Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) 1931'de araştırma görevlisi, 1934'te öğretim üyesi oldu. Oxford'da bulunduğu yıllarda tasarladığı ve bugün kendi adıyla anılan yüksek gerilim üretecini (jeneratörünü) 1929'da gerçekleştiren Van de Graaff, 1946'da bu üreteçleri üretmek üzere bir şirket kurdu ve şirketinde tam gün çalışabilmek amacıyla 1960'ta MIT'deki profesörlük görevinden ayrıldı.

Van de Graaff'ın Oxford'daki araştırmaları gaz iyonlarının hareketlerine ilişkindi. İyonların ve yüklü parçacıkların yüksek hızlara çıkarılabilmesi için güçlü elektrik alanlarının etkisinde tutulmaları gerektiğini, istenilen elektrik alanlarını oluşturabilmek için de çok yüksek potansiyel farklarına gereksinim olduğunu gören Van de Graaff, bu amaçla çok yüksek elektrostatik gerilimler sağlayabilen bir üreteç tasarladı ve 1929'da Princeton'da gerçekleştirdi. Bu üreteçte, iki makara arasında sürekli olarak dönen, keçe türü yalıtkan kumaştan yapılma bir kayış vardır. Bu kayışın bir noktası yakınında yaklaşık 10.000 voltluk bir gerilim uygulanarak bir elektrik boşalması oluşturulur. Boşalmada ortaya çıkan iyonlar, dönen kayış aracılığıyla, içi boş metal bir kürenin iç yüzeyine taşınır. Yalıtılmış durumda olan kürede böylece elektrik yükü birikir ve kürenin potansiyeli giderek yükselir. Özel yalıtma teknikleri kullanılarak, Van de Graaff üreteciyle 5 milyon voltluk gerilimler elde edilebilmekte, bu yüksek gerilimlerden de yüklü parçacıkların hızlandırılmasında, dolayısıyla çekirdek tepkimelerinin gerçekleştirilmesinde ve yüksek girim gücündeki X ışınlarının elde edilmesinde yararlanılmaktadır.

• BAKINIZ: COCKCROFT, E.O.LAWRENCE, E.T. WALTON.

VAN DER WAALS, Johannes Diderik (1837-1923)

Hollandalı fizikçi. Gerçek gazlar için kendi adıyla anılan hal denklemini kurarak, gazların çok düşük sıcaklıklardaki davranışına ışık tutmuştur.

23 Kasım 1837'de Leiden'de doğdu, 9 Mart 1923'te Amsterdam'da öldü. Leiden Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Deventer ve La Haye'de (Den Haag) fizik öğretmenliği yaptı. 1873'te "sıvı ve gaz hallerinin sürekliliği" konulu teziyle doktora derecesini alarak, 1877'de Amsterdam Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu ve 1907'de emekliye ayrılıncaya değin bu görevi sürdürdü. Gazların hal denklemleri konusundaki katkıları, 1910'da Nobel Fizik Ödülü'ne değer görüldü.

İdeal gaz yasası olarak bilinen $PV = nRT$ denkleminin (P gazın basıncı, V hacmi, n mol sayısı, T mutlak sıcaklığıdır; R evrensel gaz sabitidir), gerçek gazların davranışlarını belirlemekte yetersiz kaldığını birçok araştırmacı, bu arada Clausius ve Van der Waals saptamışlardı. Bu denklem gazların kinetik kuramındaki iki varsayıma dayanılarak elde ediliyordu: Gaz moleküllerinin hacimleri sıfırdır ve moleküller arasında bir çekim kuvveti yoktur. Bu varsayımların geçerli olmadığı görüşünden yola çıkan Van der Waals, 1873'te sunduğu doktora tezinde, biri moleküllerin hacimlerine, öbürü de bunlar arasındaki çekim kuvvetine karşılık gelen ve değerleri her gaz için değişik olan iki sabiti denkleme ekledi. Böylece elde edilen ve "Van der Waals denklemi" olarak bilinen $(P + a/V^2)(V - b) = nRT$ denklemi gerçek gazlar için deneysel olarak bulunan sonuçlara büyük ölçüde uyuyordu. Daha sonra P, V ve T yerine, bunların kritik değerlerine oranlarını kullanarak denklemdeki iki sabiti yok eden Van der Waals, böylece tüm gazlar için geçerli bir denklem ortaya koymayı başardı. Bu denklem bugün "karşılıklı haller yasası" olarak anılmaktadır. Van der Waals'in bu bulguları, bir yandan gazların mutlak sıfıra yakın sıcaklıklardaki davranışlarının anlaşılmasına olanak sağlamış, öte yandan Dewar ve Kamerlingh-Onnes'in, o güne değin sıvılaştırılmayan hidrojen ve helyum gazlarını sıvılaştırmayı başarmalarında önemli rol

oynamıştır. Sonraki yıllarda, Van der Waals'in açtığı yoldan yürüyen ve klasik mekanik yerine kuvantum mekaniğine başvuran fizikçiler, gazlar, sıvılar ve katılar için, deneysel bulgulara çok iyi uyan hal denklemleri oluşturmayı başarmışlardır.

• BAKINIZ: BOYLE, CAILLETET, CLAUSIUS, DEWAR, KAMERLINGH-ONNES, MARIOTTE.

VAN DER WEYDEN, Rogier

Bak. WEYDEN, Rogier van der

VAN DOESBURG, Theo
(1883-1931)

Hollandalı mimar, ressam, dekoratör ve sanat kuramcısı. De Stijl hareketinin öncüsüdür.

Utrecht'te doğdu, İsviçre'de, Davos'ta öldü. Asıl adı Christian Emil Marie Küpper'dir. Önceleri tiyatroya ilgi duyarak çeşitli oyunlar yazdı. Daha sonra resme yöneldi. Bir yandan da mimar J.P. P.Oud'la birlikte çalışmaya başladı. Resim ve mimarlık üzerine incelemeler yapıyor, bu konuda, ilkini 1915'te yayımladığı makaleler yazıyordu. Böylece Avrupa'nın önde gelen sanatçılarından oluşan bir çevreye girdi. 1917'de Oud'la birlikte, özellikle Almanya'daki çağdaş mimarlık ve resim sanatlarını etkileyen *De Stijl* dergisini kurdu. 1923'e değin Weimar'daki Bauhaus tasarım

De Stijl

1917'de Leiden'de ressam T. van Doesburg ile mimar P.Oud'un* yayımlamaya başladıkları De Stijl dergisi çevresinde toplanan ve özellikle çağdaş mimarlık ve resim sanatı üstünde etkili olmuş sanatçılar grubunun adıdır. Çeşitli zamanlarda ressam Vilmos Huszar, P.Mondrian,* G.Severini,* Bart von der Leck, Belçikalı ressam ve heykelci Georges Vantongerloo, şair Antonie Kok, film yönetmeni Hans Richter, mimar Robert van't Hoff, G.T.Rietveld,* mimar ve kent tasarımcısı C. van Eesteren* gibi sanatçılar De Stijl düşüncelerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

De Stijl resimde Yeni Plastikçilik (Yeni Plastizm) adıyla bilinen akımın savunuculuğunu yapmış, ilkelerini başta mimarlık olmak üzere öteki alanlara da uyarlamak istemiştir. Yeni Plastikçilik'in amacı doğadan bağımsız düzenleme ilkeleri geliştirmek, doğanın belirgin olmayan, rastlantısal biçimlerinin karşısına düzenli, geometrik yalınlığa sahip, yapımcı (konstrüktif) ve işlevsel olan biçimler getirmektir. Mondrian'ın Kübizm düşüncelerini ileri götüren yapıtları bu akımın önde gelen örnekleri arasında sayılmaktadır.

De Stijl düşüncelerinin mimarlığa uyarlanması o zamana kadarki biçimlendirme anlayışlarına kökten değişiklik getirecek nitelikler taşır. Yapılara birbirleriyle dik kesişen kare ya da diktörtgen yapı öğeleri ve boşluklar egemendir. Biçimlendirmelerin çıkış noktasını en yalın biçim olarak kabul edilen küp ya da dikdörtgenler prizması oluşturur. Renk kullanımı da yeni bir anlayıştadır, renkler yalnızca birer süsleme öğesi olarak kalmamakta, mekânı belirleyen önemli birer araç olarak kullanılmaktadır. Mondrian'ın yaptığı gibi kırmızı, mavi ve sarı gibi asal renklerin kullanılması benimsenmiş, karşıtlık yaratmak amacıyla beyaz, gri ve siyaha da yer verilmiş, bunların karışımlarından oluşan öteki renkler ise kullanılmamıştır. Bu yaklaşımlar gereç seçimini de etkilemiştir. Saf renkleri olmayan doğal gereçler ya da küçük öğelerle daha büyük bir yüzeyi oluşturduğu belli olan tuğla gibi gereçler, yalınlığı zedeleyecekleri gerekçesiyle kullanılmamıştır. De Stijl ilkelerinin uygulanmış en iyi örnekleri Rietveld'in Utrecht'deki Schroeder Evi ile Oud'un Rotterdam'da yaptığı (II. Dünya Savaşı'nda yıkılmış olan) De Unie Kahvesi'dir. Ayrıca van Doesburg'un Eesteren ile birlikte hazırladığı tasarımların izometrik çizimleri de De Stijl yaklaşımı üstüne bilgi verecek niteliktedir.

De Stijl, geleneksel mimarlık anlayışına karşı çıkan ve çağdaş mimarlık düşüncelerinin gelişmesine katkıda bulunan önemli akımlardan biridir. Özellikle dış mekânı iç mekânın bir uzantısı olarak ele alan yaklaşımıyla 1920'lerin sonuna doğru ağırlık kazanmaya başlayan işlevci mimarlık düşüncelerini hazırlayıcı bir rol oynamıştır. Oud ve Rietveld gibi mimarların yapıtları II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yalın, işlevci mimarlık yaklaşımları üstünde de etkilerini sürdürmüşlerdir.

De Stijl dergisi, iki dünya savaşı arasında Avrupa ülkelerinin pek çoğunda rastlanan ilerici sanat dergileri arasında, çağdaş mimarlık ve resim sanatını etkileyen ender yayınlardan biri olmuştur. Dergi 1928'de yayımına son vermiş, 1932'de ise Bayan Petro van Doesburg bir yıl önce ölmüş olan eşinin anısına son bir sayı daha yayımlamıştır.

okulunda konferanslar verdi. Bauhaus'un çeşitli yayınları için makaleler yazdı. 1923'ten sonra Paris'e yerleşti. Buradaki atölyesi kısa zamanda De Stijl akımının merkezi haline geldi. C.van Eesteren'in de katılımıyla De Stijl ilkelerini kent tasarımına uygulamaya çalıştı.

Van Doesburg'un ilk resimleri doğalcı (natüralist) çalışmalardır. 1912'deki ilk sergisinin ardından geometrik soyutlamalara yönelmiştir. 1913'te Oud'la çalışmaya başladıktan sonraysa resmi iki boyuttan üçüncü boyuta taşıyarak mimarlıkla birleştirmeyi denemiştir. Bu, yapıtlarının daha da yaygınlaşmasına yol açmıştır. 1921'den sonra Mondrian'ın Yeni Plastikçilik (Yeni Plastizm) kuramını destekleyen makaleler yazmış, sadece mavi, sarı, kırmızı gibi asal renkleri, bir de gri, siyah ve beyazı kullandığı, doğadan son derece bağımsız düzenlemelere yönelmiştir. Ancak De Stijl grubunun 1923'te Paris'te açtığı bir serginin ardından Mondrian'ın ilkelerini katı ve sınırlayıcı bularak onun yatay ve düşey çizgilerine eğik çizgiler de eklemiş, daha hareketli bir anlayış geliştirmiştir. Bu davranış, Mondrian'ın De Stijl'den ayrılmasına yol açmıştır. Van Doesburg, Öğecilik (Elementarizm) adını verdiği bu kuramını 1923'te yayımlamaya başladığı *Mechano* adlı dergide ve 1926'da yazdığı De Stijl bildirgesinde açıklamıştır.

1927'de Hans Arp ve Sophie Taeuber'le birlikte içini düzenlediği *Aubette Dans Salonu* ona hacim ve renk ilişkilerine ilişkin kuramlarını uygulama olanağı sağlamıştır. De Stijl'in temel geometrik biçimleriyle asal renklerini kullandığı bu çalışması, özellikle, mekânı belirleyici öğe olarak renkten nasıl yararlanılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

• **YAPITLAR (başlıca): Düzenleme:** *Aubette Dans Salonu* (Hans Arp ile), 1926-1927, Strasbourg, Fransa; *Van Doesburg İşliği*, 1930-1931, Paris. **Kitap:** *De Nieuwe Beweging in de Schilderkunst*, 1917, ("Sanatta Yeni Akımlar"); *Grondbegrippen der beeldende Kunst*, 1919, ("Güzel Sanatların Temel Kavramları"); *Drie voordrachten over de nieuwe beeldende Kunst*, 1919, ("Yeni Sanat Üstüne Üç Konuşma"); *Klassiek, barok, modern*, 1920, ("Klasik, Barok, Çağdaş"); *L'Architecture vivante*, 1925, ("Yaşayan Mimarlık").

• **BAKINIZ:** EESTEREN, MONDRIAN, OUD.

VAN DONGEN, Kees

Bak. DONGEN, Kees van

VAN DYCK, Anthonis
(1599-1641)

Flaman, ressam. Barok portrecilik anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

22 Mart 1599'da Anvers'te doğdu, 9 Aralık 1641'de Londra'da öldü. Anversli zengin bir tüccarın oğluydu. 1609'da Hendrik van Balen'in (Yaşlı) yanına çırak olarak girdi. 1618'de Anvers Ressamlar Loncası'na usta olarak kabul edildi. O sıralarda Rubens'in atölyesinde başyardımcı olarak çalışmaya başladı. 1620'de Arundel kontunun çağrısı üzerine İngiltere'ye gitti. Orada kaldığı üç ay içinde saray ve çevresindeki birçok soylunun portresini yaptı. 1622'de İtalya'ya gitti ve Mantova, Torino, Milano ve Cenova kentlerini gezerek Rönesans ustalarının yapıtlarını inceledi. Beş yıl kaldığı bu ülkede yaptığı 50 kadar portreyle dikkatleri üstüne çekti. 1627'de Cenova'da çıkan veba salgını üzerine Anvers'e döndü. 1632'de Londra'ya gitti ve İngiliz Kralı I.Charles'ın saray ressamlığına getirildi. Başta kral olmak üzere saray çevresindeki herkesin portresini yaptı. Rubens'in ölümü üzerine 1640'ta geri döndüğü Anvers'te Ressamlar Loncası'nın düzenlediği görkemli bir törenle karşılandı. Ertesi yıl saraydan bazı siparişler almayı umarak Paris'e gittiyse de, bu düşüncesi gerçekleşmedi. Bu sırada hastalandığı için İngiltere'ye döndü. Bir süre sonra da öldü.

Van Dyck, Rubens'in atölyesine girmeden önce kendine özgü bir sanat anlayışı geliştirmiş ve bir hayli ünlenmiş bir ressamdı. Ancak Rubens'in atölyesinde yalnızca ustasının üslubunu ve anıtsal biçim anlayışını özümsemekle kalmamış, onun aracılığıyla Yüksek Rönesans sanatçılarının üsluplarını da tanımıştır. İki sanatçının bu dönem de yaptıkları resimlerin kimin elinden çıktığı uzun zaman anlaşılamamıştır. Ancak 1955'ten bu yana yapılan araştırmalar sonucu *Charles de Cordes ve Eşi Jacqueline de Castres* gibi daha önce Rubens'e atfedilen birçok yapıtın Van Dyck'a ait olduğu saptanmıştır.

Rubens etkisi

Van Dyck'ın sanatının 1620'ye değin olan gelişimi, genel olarak Rubens'in üslubunun belli özelliklerinin abartılması doğrultusundadır. Bu yüzden çeşitli yapıtları arasında düzey farklılıkları da görülür. Van Dyck bunların bazılarında Rubens'ten daha kaba, bazılarında ise daha zarif sonuçlar elde etmiştir. Bu döneminin önemli yapıtlarında, çoğu zaman kırık ya da ölgün tonları yeğlemiş ve kalın bir boya dokusu kullanmıştır. Romantik bir biçimde ele aldığı ışık-gölge etkileri ise Caravaggio'nun ve Jordaens gibi Caravaggiocular'ın yaklaşımını çağrıştırır.

Van Dyck İtalya gezisinin büyük bir bölümünü geçirdiği Cenova'da portreciliğinin ilk yetkin örneklerini vermiştir. Genellikle erkekleri at üstünde, kadınları ise kapalı mekânlarda ya da çeşitli manzara öğeleri eşliğinde gösteren bu portrelerindeki kişilerine olağanüstü bir canlılık duygusu katmıştır. Aynı yıllarda gerçekleştirdiği dinsel konulu resimleri, belli bir orandaki Raffaello etkisine karşın, daha çok Venedik Okulu'nun ve özellikle de Titian'ın renkçilik anlayışını yansıtır.

En verimli dönemi

Anvers'te kaldığı 1627-1632 arası Van Dyck'ın en verimli dönemi olmuştur. Velant'taki çeşitli kiliseler için yaptığı dinsel konulu resimlerde Barok ve özellikle de Dekoratif Barok olarak tanımlanan üslupta bir biçim anlayışı geliştirmiştir. Acı çeken Meryem teması ile Aziz Sebastianus ve Aziz Francesco konularını sık sık yinelemiştir. Ancak bu resimler, figürlerin gereğinden fazla abartılmış hareketleri ve duygusallığın biçimleri ezip öne çıkması yüzünden onun sanatının en güçlü örnekleri arasında sayılmazlar. Öte yandan Van Dyck dinsel yapıtlarında başta Rubens olmak üzere Titian ve Correggio'nun deney-

lerinden yararlanmışsa da, bu sanatçıların etkilerini Rubens kadar kolaylıkla özümseyememiştir. Van Dyck'ın boyası Rubens'inkinden daha incedir. Gene Rubens'ten, alt katlarda kullandığı gri tonlarla ayrılır. Fırça işçiliği de daha dinamiktir.

Portreleri

Van Dyck aynı yıllardaki resimleri arasında sayıca büyük bir yer tutan portrelerinde Flaman resminin geleneksel yarım boy portre türünü ustalıkla kullanmıştır. Portrelerinin bazılarında konu aldığı kişilerin bireysel özelliklerini yansıtmak açısından Rubens'ten daha duyarlı sonuçlar elde etmiştir. Bu duyarlılık zaman zaman melankolinin sınırlarında dolaşan bir boyuta ulaşmıştır. Van Dyck bu türdeki özgünlüğünü, biçimi ölçülü ve dengeli bir yaklaşımla duygusal etkiler yaratacak gibi abartmasına ve soğuk renklerle grilerin egemen olduğu renk uyumlarını kullanmasına borçludur. Çağdaşı olan bir grup sanatçıyı ve ünlü kişileri canlandırdığı metal baskı portreleri de gene bu dönemin ürünüdür.

1637'den sonra yaptığı yaklaşık 350 portrenin büyük bir bölümünde yardımcıları çalıştığı için, bunlar çok başarılı yapıtlar olmamıştır. Van Dyck, aldığı çok sayıdaki siparişi karşılayabilmek için hızlı çalışmış ve çoğu zaman kendini yinelemiştir. Bu resimlerinde, bireysel özellikleri vurgulamak yerine kişileri belli bir tipin örnekleri ya da toplumsal bir sınıfın temsilcileri olarak değerlendirmiştir. Onun bu özelliği, İngiliz resminde yeni bir portre anlayışı geliştiren T.Gainsborough ve J. Reynolds gibi sanatçıları etkilemiştir. Van Dyck genelde Cenova resim geleneğinin yeniden canlanmasında etkili olmuş, Anversli ressamların Rubens'in etkisinden kurtulmalarına önderlik etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Charles de Cordes ve Karısı Jacqueline de Castres,* 1617, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Paolina Adorno,* 1625, Ulusal Sanat Galerisi, Washington; *Marchesa Elena Grimaldi Cattaneo,* Ulusal Sanat Galerisi, Washington; *İsa'nın Mezara Konulması,* 1627-1632, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi,* 1630, St. Michael Kilisesi, Gand; *Tassis'li Marie-Louise'in Portresi,* yklş. 1630, Liechtenstein, Koleksiyonu, Vaduz, Liechtenstein; *Lennox ve Richmond Dükü James Stuart'ın Portresi, yklş,* 1632-1640 Metropolitan Sanat Müzesi, New York, *İngiliz Kralı I. Charles,* 1635, Louvre, Paris; *Lady d'Aubingy,* 1638, Ulusal Sanat Galerisi, Washington.

- **KAYNAKLAR:** M.M.Hendricky, *L. conagraphie d'Antoine van Dyck,* 1956; L. van Puyvelde, *Van Dyck,* 1950.

- **BAKINIZ:** RUBENS.

VANE, John Robert
(1927)

İngiliz biyokimya ve farmakoloji uzmanı. Çok çeşitli fizyolojik süreçlerde rol oynayan "prostaglandinler"in etkilerini açıklamıştır.

29 Mart 1927'de Worcestershire'daki Tardebigg'de doğdu. 1946'da Birmingham Üniversitesi'nden kimya, 1949'da Oxford Üniversitesi'nden farmakoloji diplomasını, 1953'te aynı üniversiteden doktora derecesini aldı ve ABD'ye giderek iki yıl Yale Üniversitesi'nde farmakoloji asistanı olarak çalıştı. 1955'te İngiltere'ye dönünce Londra Üniversitesi'nin öğretim görevlileri arasına katıldı ve 1961'e değin bu üniversiteye bağlı Temel Tıp Bilimleri Enstitüsü'nde, 1965 sonuna değin Farmakoloji Kürsüsü'nde görev aldı, 1966'da da aynı üniversitede deneysel farmakoloji profesörlüğüne getirildi. 1973'ten bu yana (1985) Beckenham'daki Wellcome Araştırma Laboratuvarları'nın yöneticisi olan, birer yıl süreyle King's College ve Harvard Üniversitesi'nde konuk profesör olarak ders veren Vane, 1974'te Londra'daki Royal Society'nin, ayrıca Belçika, Hollanda, Polonya ve ABD'deki bilim akademilerinin üyeliğine seçilmiş, çeşitli ödül ve madalyaların yanı sıra, Bergström ve Samuelsson ile birlikte 1982 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü almıştır.

1930'larda Ulf von Euler'in prostat bezi salgısından ayırarak "prostaglandin" diye adlandırdığı, 1960'larda Bergström ve Samuelsson'un çalışmalarıyla yalnız prostatta değil memelilerin hemen hemen her tür dokusunda bulunduğu, üstelik tek bir bileşik olmayıp, birbirine çok benzer yapıda altı ayrı üyeden oluşan bir bileşikler grubu olduğu ve gizil "hormon düzenleyici" görevini üstlenerek çok çeşitli fizyolojik süreçlerde rol oynadığı anlaşılan bu doğal bileşikler, bugün de kimyanın en yoğun araştırma konularından biridir. Kan basıncını düşüren, vücut ısısını düzenleyen ve hem gebeliği önleyici, hem de düşük yapıcı özelliğiyle doğum kontrolunda yeni bir umut ışığı olan prostaglandinlerin en ilginç etkilerinden birini açıklayan da Vane'dir. Başta aspirin olmak üzere, iltihaplanmayı önleyici, ağrı kesici ve ateş düşürücü olarak kullanılan birçok ilacın, çeşitli organlarda yürütülen prostaglandin biyosentezini engelleyerek bu etkiyi yarattığını kanıtlayan Vane, ayrıca prostaglandinlerin kan pıhtılaşmasındaki rolünü de açıklamıştır. Bu açıklamaya göre, akciğer dokusundan salgılanan bir tür prostaglandin, kan hücrecikleri (trombositler) tarafından, kan damarlarını büzüp trombositleri bir araya kümelenmeye iterek kan pıhtılaşmasına yol açan tromboksana dönüştürülürken, damar çeperleri de prostaglandinleri, damar genişletici ve trombosit kümelenmesini önleyici etki yapan prostasikline dönüştürerek doğal dengeyi sağlar.

- **BAKINIZ:** BERGSTRÖM, U. von EULER, SAMUELSSON.

VAN EYCK, Jan
(Yklş. 1390-1441)

Flaman, ressam. Flaman resim geleneğinin kurucusu ve en büyük temsilcisidir.

Linburg yakınlarındaki Maaseyck'te doğdu, 9 Haziran 1441'de Bruges'da öldü. Doğum tarihi kesin değildir. 1422'ye değin yaşamıyla ilgili bilgilerin

belirsizliğine karşın, bu tarihten sonraki bilgiler yeterli ve kesindir. Çıraklık dönemini Liege'de geçirdi. 1422'den başlayarak Den Haag'da Bavyeralı Johann'ın hizmetinde saray ressamı olarak çalıştı. Onun ölümü üzerine 1425'te Burgund Dükü Philipp'in saray ressamlığına getirildi. Dük adına çeşitli diplomatik gezilere katıldı. 1426'daki İspanya ve 1428'deki Portekiz gezileri bunlar arasında en önemlileriydi. 1430'da kesin olarak yerleştiği Bruges'den bir daha ayrılmadı.

Jan van Eyck ve (kesin olmamakla birlikte) ağabeysi sanılan Hubert van Eyck (yks. 1370-1426) yakın zamana değin yağlıboyayı bulan ilk ressamlar olarak bilinmekteydiler. Bugün bunun doğru olmadığı kanıtlanmışsa da, Jan'ın sikatif yağı ve reçine karışımı ile bir tür yağlıboya tekniği geliştirdiği kesindir. Çeşitli ışık etkilerini ve en ince ayrıntıları yansıtmaya elverişli olan bu teknik, Van Eyck'ın renklerinin bugüne değin kararmadan kalmasını sağlamıştır.

Jan van Eyck'ın en ünlü yapıtı ağabeysi Hubert'in başlayıp bitirmeden bıraktığı sanılan *Gand Mihrap Resmi*'dir. Yapıt, yanlardakilerin açılıp kapandığı 12 panonun altlı üstlü iki sıra halinde dizilmesiyle oluşur. Panolarda Bakire Meryem, Meryem'e müjde, Vaftizci Yahya, Adem ile Havva, şarkı söyleyen melekler gibi dinsel konuların yanı sıra çeşitli halk gruplarını gösteren sahneler de vardır. Kanatları açıkken genişliği 4.80 m, yüksekliği ise 3.60 m olan bu resimde ilk bakışta dikkati çeken, çeşitli parçaların boyutları arasındaki oran uyumsuzluklarıdır. Kanatlar kapalıyken izlenebilen üç ayrı düzeydeki sahnelerde boyut açısından üç farklı oran kullanılmıştır. İç panolarda da ilk ve alt sıranın figürleri farklı oranlarda ele alınmıştır. İç panoların bu özelliği, figürlerin boyutlarının hiyerarşik önemlerine göre çizilmesini öngören gotik gelenekle açıklanabilir. Öte yandan resmin çeşitli parçalarında ışık kullanımı belli bir bütünlük içermediği gibi, bunların mantıkla açıklanabilecek bir yapıları da yoktur.

Son yıllardaki bilimsel incelemeler *Gand Mihrap Resmi*'nin çeşitli tarihlerde onarıldığını göstermiştir. Resmin üstündeki, Hubert'i bütün ressamların en büyüğü *(maior gue nemo repertuss)* olarak tanımlayan yazının ve 1426 tarihinin 16.yy'da eklendiği anlaşılmıştır. Van Eyck'ın *Gand Mihrap Resmi*'nde motiflerin ve simgelerin seçiminde din adamlarının yönlendirmesine göre hareket ettiği sanılmaktadır. Ama, aynı zamanda hem mistik, hem de gerçek olan bir olayı, kutsal figürlerin altına yerleştirmekle cesur ve yeni bir davranış örneği de vermiştir. Öte yandan biçimleri en ince ayrıntılarına kadar yansıtan işçiliği ile olağanüstü olaylara gerçek bir hava kazandırmıştır. Gerçekçi tutumu nedeniyle bu resim Flaman sanatında Gotik'ten Rönesans'a geçişin dönüm noktası ve yaşamın olduğu gibi benimsenmesini öngören hümanist düşüncenin temsilcisi sayılır. Öbürlerine oranla daha farklı bir biçim anlayışıyla verilen Adem ve Havva figürleri ise Kuzey resminin ilk çıplak figürleridir. Van Eyck'ın gerçek özgünlüğü, dünyanın şiirselliğini, üslup ve fantezi aracılığı ve yanılsama yoluyla yetkin bir anlatıma dökmüş olmasından kaynaklanır. Bunu yaparken ayrıntıların tutsağı olmamış, ışığı da biçimleyici bir etmen olarak kullanmıştır.

Öteki yapıtları

Van Eyck'ın *Gand Mihrap Resmi* dışındaki en ünlü yapıtları *Arnolfini'nin Evlilik Resmi* ve *Autun Bakire Meryemi*'dir. Konusuyla ilgili çeşitli savların ileri sürüldüğü *Arnolfini'nin Evlilik Resmi*, ikonografik anlamlar açısından dünyanın en zengin resimlerinden biri sayılır. Bu yapıt, simetrik ve dengeli biçimi, mor, yeşil ve kırmızılara dayanan renk uyumları ile, resim tarihinin en özgün ürünlerinden biridir. *Autun Bakire Meryemi* ise kutsal değerlerin kalıcılığı ile dünyasal güçlerin geçiciliğini karşıtlaştıran anlamı ile öne çıkar. Van Eyck, doğalcı (natüralist) bir anlayış içinde ele aldığı portrelerinde de kompozisyonlarına denk bir başarı elde etmiştir.

Van Eyck resimlerinde, kültür açısından oldukça seçkin, düşünsel boyutu derin ve güzellikte gerçek görüntünün ötesine geçen bir sanat anlayışı geliştirmiştir. Üslubu büyük bir oranda, gerçek görüntüye yüklenmiş simgesel anlamların mekân ve ışık bağlamı içinde biçimlendirilmesine dayanır. Van Eyck yaşadığı çağda büyük bir üne ulaşmış, sanatıyla 15.yy sonrasının yalnız Kuzey Avrupa resmini değil, Güney Avrupa resmini de etkilemiştir.

Gand Mihrap Resmi

- **YAPITLAR (başlıca):** *Gand Mihrap Resmi*, 1426-1432, St.Bavo Katedrali, Gand; *Bir Gencin Portresi*, 1432, Ulusal Galeri, Londra; *Ince Hall Madonnası*, 1433, Victoria Ulusal Galerisi, Melbourne, Kanada; *Kırmızı Turbanlı Adam*, 1433, Ulusal Galeri, Londra; *Autun Bakire Meryemi*, 1433-1434, Louvre, Paris; *Arnolfini'nin Evlilik Resmi*, 1434, Ulusal Galeri, Londra; *Canon van der Paele Madonnası*, 1436, Groeninge Müzesi, Bruges; *Aziz Barbara*, 1437, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Margaret van Eyck*, 1439, Groeninge Müzesi, Bruges.

- **KAYNAKLAR:** L. Baldass, *Jan van Eyck*, 1952; L.v. Puyvelde, *Van Eyck: The Holy Lamb*, 1947.

- **BAKINIZ:** DÜRER.

VANG AN-ŞİH
(1021-1086)

Çinli devlet adamı ve yazar. Başdanışmanlık yaptığı sırada kapsamlı bir iktisadi, toplumsal ve yönetsel reform programı uygulamıştır.

18 Aralık 1021'de Kiangsi Eyaleti'nde Çingçiang'da doğdu, 21 Mayıs 1086'da Nanking yakınlarında öldü. Çok sayıda yüksek dereceli devlet memuru yetiştirmiş bir aileden geliyordu. Konfüçyüs klasiklerine dayalı geleneksel öğrenimini tamamlayarak 21 yaşında *Çin-şih* (doktora) derecesini aldı. Yirmi yıl kadar çeşitli taşra eyaletlerinde devlet memurluğu yaptı. Dürüstlüğü ve yetenekleriyle dikkati çekmesine karşın, ailesinin bakımını üstlendiğinden merkezi hükümette görev alması için yapılan tüm önerileri geri çevirdi.

Bu sırada başta bulunan Sung hanedanı, Kitan ve Hsi Hsia devletlerinin askeri tehdidinin, kötü iktisadi koşulların ve kötü yönetimin neden olduğu bir karışıklık dönemi yaşamaktaydı. Bu durumun üstesinden gelmek için yönetim sistemini kökten değiştir-

mek gerektiğini düşünen Vang An-şih, 1058'de dönemin imparatoruna "Bin Sözcüklük Muhtıra"sını sundu. İmparatora, devlet görevlilerinin iyi bir eğitimden geçirilerek titizlikle seçilmesi ve yüksek ücretler aracılığıyla yolsuzlukların önlenmesi gibi önlemler almasını salık verdiği muhtıra yanıtsız kaldı. 1060'ta merkezi hükümette görev alan Vang An-şih, Şen Tsung'un (d. 1068-1083) başa geçmesiyle saray çevresine girdi. 1069'da imparatorun ikinci özel danışmanlığına getirilince devletin ekonomiye yön vermesi ilkesine dayanan bir iktisadi reform programı başlattı ve 1070'te başdanışmanlık görevine atanmasından sonra reformlarının uygulama alanını genişletti.

Önce tefecilerin mali baskısı altındaki yoksul ve orta halli çiftçilere hasat mevsimi sırasında düşük faizli borç vermek üzere bir fon oluşturdu; devletin küçük tüccarlara da borç vermesi uygulamasını başlattı. Devletin aynı vergi ve satın alma yoluyla topladığı malları koşullara uygun biçimde satışa çıkararak, piyasa fiyatlarına istikrar kazandırdı ve mal değiş tokuşunu kolaylaştırdı. Vergileri daha adil kılmak amacıyla toprağın büyüklüğüne ve verimine göre saptanan, gelire oranlı bir vergi sistemi geliştirdi. Bu amaçla yeni bir kadastro çalışması başlattı. Ayrıca angaryayı kaldırarak yerine gelir düzeyine bağlı bir vergilendirme sistemi getirdi ve toprakların yeniden dağıtılması yönünde çalışmalar başlattı. Bütün bu uygulamalar için yaptığı harcamaları karşılamak ve hızla yayılan para ekonomisinin gereklerini yerine getirmek için piyasaya sürülen para miktarını artırdı.

İç ve dış güvenlik alanında yerel güvenliği sağlamak ve merkezi orduya yedek güçler oluşturmak amacıyla bir köy milisleri sistemi kurdu. Paralı orduyu acemi er eğitimine dayalı düzenli bir orduya dönüştürdü ve donatım gereksinimlerini karşılayacak bir Silahhane Müdürlüğü oluşturdu. Ülkenin başlıca bilim merkezi olan Hanlin Akademisi'ni yeni baştantan düzenleyerek tıp, hukuk ve askerlik alanlarında mesleki eğitime ağırlık verdi ve Konfüçyüs klasiklerinin ezberlenmesine dayalı sınav sistemine son verdi. Bürokrasiye sıkı bir denetim getirirken, küçük memurlara üst kademelere yükselme yolunu açtı.

Büyük toprak sahiplerinin, büyük tüccarların ve tefecilerin uygulamalarına karşı duydukları hoşnutsuzluk nedeniyle imparatorun desteğini yitirince, 1074'te görevinden çekilen Vang An-şih, bir yıl kadar Nanking valiliği yaptıktan sonra yeniden aynı göreve getirildi. Ancak yetkileri kısıtlandığından bu tarihten sonra fazla etkili olamadı ve 1076'da devlet hizmetinden tümüyle çekildi. Vang An-şih'in kendisini sınırlayan nesnel koşulların yanı sıra, uygulamadaki tepeden inmeci tutumu ve dayandığı memur tabakasının bilinçsizliği nedeniyle de başarısızlığa uğrayan reformları, imparatorun 1085'te ölmesiyle yükselen reform karşıtı muhalefet dalgası altında büyük ölçüde yürürlükten kaldırıldı.

Güzel bir düzyazı üslubuna sahip olan ve "Tang ve Sung Hanedanları Döneminin Sekiz Büyük Düzyazı Ustası"ndan biri olarak kabul edilen Vang An-şih, Çin edebiyat tarihi üzerine yazılar yazmış ve Konfüçyüs klasiklerini yeniden kaleme alarak ders metinleri haline getirmiştir. Lirik bir özelliği olan ve insan doğasını irdeleyen şiirlerinde Buddhacı etkilere rastlanmaktadır.

VANG ÇİEN
(1598-1677)

Çinli ressam. Ç'ing dönemi manzara ressamlarındandır.

Kiangsi bölgesindeki Taitsang'da doğdu, aynı yerde öldü. Çok genç yaşta sivil yönetimdeki görevinden ayrılarak resme yöneldi. Vang Şih-Min (1592-1680), Vang Hui (1632-1720) ve Vang Yüan-Ç'i (1642-1715) ile birlikte Ç'ing döneminin (d.1644-1912) Vang adlı dört ressamından biriydi. Bunlardan Vang Hui ile Vang Yüan Ç'i'yi Vang Şih-Min yetiştirdiği, Vang Çien de onun yakın arkadaşı olduğu için dördünün resimleri arasında büyük bir benzerlik vardır. Gene dört Vang'ın resimlerinde, Yüen döneminin (d.1279-1368) dört büyük manzara ustası olan Huang Kung-Vang (1269-1354), Vang Meng (1308-1385), Ni Tsan (1301-1374) ve Vu Çen'in (1280-1354) yapıtlarının etkileri görülür.

Vang Çien'in, Çin resminin ayrıntıcı süslemeci tutumunun görüldüğü geleneksel üsluptaki çalışmaları, Çin eski manzara resminin bir tür çeşitlemesi sayılır. Ağaç ve çiçeklerin oluşturduğu bitki dokusunun yoğunluğu, resim öğelerinin bir ağ gibi örülmesi, zengin renk kullanımı ve yüzeysel etki, onun resimlerini belirleyen özelliklerdir. Öbür Vang'lar gibi Vang Çien de bazı yapıtlarında gerçekliğe önem vermeyen bilimsel nitelikli ven-jen-hua resminin etkisinde kalarak soyuta yaklaşan düzenlemelere girişmiştir.

VANG ÇİNG-VEİ
(1883-1944)

Çinli siyaset ve devlet adamı. Koumintang'ın önderlerindendir.

4 Mayıs 1883'te Kanton'da doğdu, 10 Kasım 1944'te Japonya'da Nogaya'da öldü. Varlıklı bir çiftçi ailesinin oğluydu. Japonya'da bulunduğu yıllarda Çin'deki imparatorluk yönetimine son vermeyi amaçlayan T'ung Meng Hui'ye (Birleşik Parti) katıldı. 1910'da imparatorluk naibine başarısız bir darbe girişiminde bulunması nedeniyle tutuklanarak yaşam boyu hapse mahkûm edildi. 1912'de imparatorluk yönetiminin sona erip Çin Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine serbest bırakıldı. Aynı yıl Fransa'ya giden Vang 1917'de geri döndü ve Sun Yat Sen tarafından kurulmuş olan Koumintang'a (KMT) katıldı.

1925'te Sun Yat Sen'in ölümünden sonra hükümetin başına geçen Vang KMT içinde Çan Kay-şek'in başlıca rakibi oldu. Çan Kay-şek'in parti yönetimine egemen olması üzerine Güney Çin'e çekilerek milliyetçi Vuhan yönetimini kurdu. Başlangıçta Çan Kay-şek'e karşı Komünistler'i desteklediyse de Temmuz 1927'de Komünistler'le ilişkisini kesti. 1931'in sonunda Japonya'nın Mançurya'yı işgali üzerine Çan Kay-şek ve Vang güç birliğine karar verdiler. Vang,

1935'te bir saldırı sırasında yaralanıncaya dek başbakanlık görevinde bulundu.

1937'de Çin-Japon Savaşı'nın başlamasından sonra Vang'ın parti içindeki etkinliği giderek azalmaya başladı. Çan Kay-şek'in gücünü kırmak ve Komünistler'in iktidara gelmelerini önlemek amacıyla Japonya ile anlaşma yoluna giden Vang, Aralık 1938'de Hanoy'a kaçarak Çin yönetimine Japonlar'la barış çağrısında bulundu. Mart 1930'da da Japon işgali altındaki Çin topraklarında kurulan Japon yanlısı yönetimin başına geçti. Japonya'nın koşullarını kabul ederek göreli bir özerklik kazanmak amacında olan Vang yaşamının sonuna dek Japonya'nın Çin'deki politikalarının bir uygulayıcısı olmuştur.

• BAKINIZ: ÇAN KAY-ŞEK, MAO ZEDUNG, SUN YAT SEN.

VANG-ÇUNG
(27-97)

Çinli filozof. Çin düşüncesinde Kuşkuculuk öğretisinin kurucusudur. Maddeci-doğacı bir felsefe anlayışı geliştirmeye çalışmıştır.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yokur. Kimi kaynaklarda adı Wang Ch'ung biçiminde geçmektedir. Çin felsefesinde maddeci öğretinin öncüsü sayılan Vang-Çung'a göre tek gerçek varlık maddedir. Bu nedenle tanrılar, cinler, melekler, tinler, kimi insanların gösterdiklerine inanılan doğaüstü başarılar (mucize) gerçek değildir.

Vang-Çung'un üzerinde durduğu sorunlar tarih, ahlak, söylence, felsefe, doğa ve insan konularında yoğunlaşır. Bütün sorunlara maddeci bir anlayışla yaklaştığı için, Konfüçyüsçülük, Taoculuk gibi geleneksel Çin düşüncesine karşı çıkmıştır. Ona göre tarihi birtakım söylencelerden, doğal gerçeklerle bağdaşmayan nesnelerden arındırmak, yaşanan olayları değiştirmeden anlatmayı amaçlayan bir bilim durumuna getirmek gerekir. Ahlak doğadan kaynaklanan bir yaşama öğretisidir, bu nedenle ilkeleri de yaşanan gerçeklerle biçimlenir. Ahlakın temelini, gene yaşamla bağlantılı olan, iyilik, erdem, doğruluk, yardımseverlik, alçakgönüllülük, eliaçıklık oluşturur. İnsanı yetkinleştiren bilgidir, onun da kaynağı doğa, yaşam, edinme yolu duyulardır.

Van-Çung'un felsefe ve tarih dışında gökbilimle ilgili çalışmaları da vardır. Ona göre yeryüzü kuzeye doğru basılır, yayvanlaşır, bu yüzden Güneş'in kuzey bölümü dünyanın altında kalır. Karanlıkla aydınlığın nedeni bu olaydır. Öte yandan Güneş'in tutulması da düzenli, belli sürelerle oluşan bir olaydır ve Güneş'in önüne başka bir göksel nesnenin gelmesiyle gerçekleşir. Düşüncelerini açıklarken Kuşkuculuk'tan kaynaklanan bir yöntemi benimseyen Vang-Çung'tan kalan *Lun-Heng* adlı yapıtı hemen hemen bütün Batı dillerine çevrilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Lun-Heng*, (ö.s.), 1921.

VAN GENNEP, Arnold
(1873-1957)

Fransız, etnolog ve halkbilimci. Bireyin bir toplumsal konumdan ötekine geçişi sırasında yapılan kuttörenlere ilişkin incelemeleriyle tanınmıştır.

Charles-Arnold Kurr Van Gennep 23 Nisan 1873'te Almanya'da Ludwigsburg'da doğdu, 7 Mayıs 1957'de Fransa'da Bourg la Reine'de öldü. Babası Hollandalı, annesi Fransız'dı. Babasının ölümünden sonra Fransız bir doktor tarafından evlat edinildi. Öğrenimini tamamladıktan sonra kısa süreler için Neuchatel, Oxford ve Cambridge üniversitelerinde çalıştı. 1903-1910 ile 1919-1921 arasında Fransız hükümeti adına görev yaptı, 1952'den 1957'ye değin Fransız Etnografya Derneği başkanlığını sürdürdü. Van Gennep, çağdaşı H.Hubert, M.Mauss ve E. Durkheim gibi genel toplumsal yasalara yalnızca deneysel gözlemlerle varılabileceğini düşünmekteydi. 19.yy'ın sonları ve 20.yy'ın başlarında dünyanın bilinmeyen bölgelerinde yapılan sistemli etnografik araştırmalar Van Gennep'in ilgisinin bu yöne kaymasında önemli etkenlerden biri oldu. Bu çalışmalardan özellikle din ve kuttörenlere ilişkin olanlarıyla ilgilendi. A. Lang, W.R.Smith, E.B.Tylor ve J.Frazer gibi araştırmacıların dinle ilgili derlemeleri Van Gennep'in çalışmalarına ivme verdi.

Les rites de passage ("Geçiş Kuttörenleri") adlı ünlü yapıtını 1909'da yayımladı. Bu yapıt, bireylerin toplum içindeki bir konum ya da durumdan bir başkasına geçişi sırasında yapılan büyü ve törenlerin ilk sistemli çözümlemesiydi. Bu tip kuttörenlerin en önemlileri doğum, ergenlik, evlilik ve ölüm nedeniyle gündeme gelenlerdi. Van Gennep, bu tür kuttörenlerin birbirinden ayrı üç aşaması olduğunu öne sürdü. Bu evrelerin ilki bireyin önceki konumundan "ayrılma"sı *(séperation)*, ikinci aşama önceki konumunu terketmiş, ancak yeni bir statü kazanmamış olan bireyin içinde bulunduğu "geçiş" *(marge)* evresiydi. "Birleşme" *(agrégation)* olarak adlandırdığı üçüncü evrede ise birey yeni konumunu edinmekteydi. Van Gennep, ilgisini özellikle ikinci evre üzerinde yoğunlaştırdı. "Geçiş" aşamasında bireyin toplumsal bağlarının kesildiğini, normal denetim alanının dışına çıktığından hem kendisi, hem de çevresi için tehlike yarattığını savundu. Geçiş dönemleri için yapılan kuttörenlerde ölüm ve yeniden doğuş simgesel olarak sergilenmekte, böylece evrenin temel yasası olan yeniden oluşum *(régénération)* canlandırılmaktaydı.

Van Gennep'in ergenlik kuttörenleriyle ilgili çözümlemelerine göre bu törenler yanlış adlandırılmıştır ve bunların çocukluktan yetişkinliğe biyolojik olarak geçişle ilişkisi yoktur. Bunlar bireyin cinselliğin yer almadığı bir yaşamdan cinsel yaşama geçişini simgeler. Bu yorum gerek o zamana değin genel kabul gören inançlar, gerek psikanalitik kuramla çelişirse de antropoloji alanında geniş çapta kabul görmüştür.

Van Gennep Avrupa folkloru konusunda da ayrıntılı çalışmalar yaptı. Folkloru etnografyanın yöntemleri ve perspektifleri doğrultusunda incelemek gereğini savundu. Geleneksel kültürdeki değişimlere

duyduğu ilgi onu Fransa'nın kentlerinde geleneksel kültür öğelerinin yerini alan kozmopolit kültürü incelemeye itti. Bu alanda birçok araştırması olan Van Gennep, 1906'dan 1939'a değin *Mercure de France* adlı ünlü edebiyat dergisinin etnografya, folklor, din ve prehistorya bölümlerinin yayımını üstlendi. Ayrıca etnografya ve sosyoloji içerikli birçok derginin kurucusu ve yöneticisi oldu.

Van Gennep yazılarında toplumsal koşullardan, zaman ve uzamdan soyutlanmış ve önsel *(a priori)* biçimde toplumsal ilkeler yaratmaya çalışanlara ağır eleştiriler getirdi. Bireylerin olduğu kadar büyü ve diğer törensel işlemlerin de yalnızca bulundukları ortam içinde çözümlenebileceğine ve anlaşılabileceğine inanmaktaydı.Bu görüşleriyle Radcliffe-Brown ve Malinowski gibi işlevselci antropologları etkiledi. İngiliz antropolog Victor Witter Turner (1920) onun önemli izleyicilerinden sayılmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mythes et légendes australiens*, 1906, ("Avustralya Mit ve Efsaneleri"); *Religions, moeurs, et légendes: Essais d'ethnographie et de Linguistique*, 5 cilt, 1908-1914, ("Dinler, Töreler ve Efsaneler: Etnografya ve Dilbilim Denemeleri"); *Les rites de passage*, 1909, ("Geçiş Kuttörenleri"); *Études d'éthnographie algérienne*, 1912-1914, ("Cezayir Etnografyası İncelemeleri"); *Le folklore*, 1924, ("Folklor"); *Manuel de folklore français contemporaine*, 4 cilt, 1937-1958, ("Çağdaş Fransız Folkloru El Kitabı").

VANG MANG
(İÖ 45-İS 23)

Çin imparatoru. İlk Han ya da Batı Han hanedanına son vererek Hsin hanedanını kurmuştur.

Doğum yeri bilinmemektedir. İS 6 Ekim 23'te Çang-an'da öldü. İlk Han ya da Batı Han hanedanı sırasında devlet yönetiminde etkili olan Vang klanından gelmekteydi. İmparator Yüan Ti'nin (d.İÖ 48-İÖ 33) karısı imparatoriçe Vang Çeng-çün'ün yeğeniydi. Konfüçyüsçülük öğrenimi gördü. İÖ 22'de devlet görevlisi oldu. İÖ Kasım 8'de halası dul imparatoriçe Vang Çeng-çün tarafından naipliğe getirildiyse de, imparator Çeng Ti'nin (d.İÖ 32-İÖ 7) ölümü üzerine tahta çıkan yeni imparator Ai Ti (d.İÖ 7-İÖ 1) tarafından bu görevden alındı. Ai Ti'nin ölümünün ardından halası tarafından yeniden naipliğe getirildi. Ping Ti'yi (d.İÖ 1-İS 5) imparator yaptıktan onra rakiplerini hızla etkisiz kıldı ve kızını imparatorla evlendirerek konumunu daha da sağlamlaştırdı. Ping Ti'nin ölümünden sonra yerine bir yaşındaki bir çocuğu geçiren Vang Mang, İS 10 Ocak 9'da onu tahttan indirip kendisini imparator ilan etti ve Han hanedanına son vererek Hsin hanedanını kurdu.

İmparator olduktan sonra Han sülalesinden soylu rakiplerinin iktisadi güçlerini kırmak amacıyla harekete geçti. Topraksız köylülere dağıtmak amacıyla bu kişilere ait büyük topraklara el koyma kararını aldı ve köle sahibi olmalarını yasakladı; şarap, tuz ve demir aletlerle sikke basımını devlet tekeline aldı. Ancak soyluların etkin muhalefeti nedeniyle İS 12'de tüm bu önlemlerden vazgeçmek zorunda kaldı. Devlet gelirini artırmak için koyduğu yeni vergiler vergi toplayanların yiyiciliği nedeniyle merkeze ulaşmazken, köylülerin yaşam koşullarını daha da ağırlaştırdı. Tüm bu olumsuzluklara İS 11'de Sarı Irmak'ın taşmasının neden olduğu büyük iktisadi yıkım ve kıtlıkla, Hsiung-nu'ların kuzeyden yaptıkları akınların durdurulamaması da eklenince, yönetimine karşı büyüyen hoşnutsuzluk İS 18'den başlayarak silahlı ayaklanma biçimini aldı. Han sülalesinden soyluların önderlik ettiği, Kırmızı Kaşlılar diye anılan ayaklanmacı köylü çeteleri imparatorluk güçlerini yenerek İS 6 Ekim 23'te başkent Çang-an'a girdiler ve Vang Mang'ı devirdiler. Aynı gün Vang Mang'ın öldürülmesinden sonra, ayaklanmacıların önderi Lin Hsin kendisini imparator ilan ederek Han hanedanını yeniden kurdu ve İS 25-İS 57 arasında Kuang Vu-ti adıyla hüküm sürdü.

• **BAKINIZ:** KUANG VU-Tİ.

Vincent Van Gogh
"Kendi Portresi", 1980.

VAN GOGH, Vincent
(1853-1890)

Hollandalı ressam. Geç İzlenimcilik'in (Post-Empresyonizm) temsilcilerinden ve 20.yy'ın başındaki çağdaş akımları etkilemiş başlıca sanatçılardandır.

30 Mart 1853'te Groot Zundert'te doğdu, 29 Temmuz 1890'da Fransa'da, Auvers-sur-Oise'da öldü. Bir Protestan papazının oğluydu. Sınırlı bir öğrenim gördükten sonra 1869'da tablo alım satımı ile uğraşan amcasının aracılığıyla bir sanat galerisinde iş buldu. Aynı yıl galerinin Londra şubesine geçti. Orada yaşadığı mutsuz bir aşk serüveni nedeniyle ruhsal bunalıma girdi. Bunun üzerine galerinin Paris

şubesine alındı. Ancak aşırı geçimsiz tutumu nedeniyle işine son verildi. 1877 ve sonrasında kısa aralıklarla İngiltere'nin Ramsgate kentinde öğretmen, Hollanda'nın Dodrecht kasabasında bir kitapçı dükkânında tezgâhtar olarak çalıştı. Papaz olmak amacıyla Amsterdam'daki bir din okuluna başvurduysa da sınavları kazanamadı. Ardından Brüksel'deki bir başka din okuluna devam etti ve 1878'de din görevlisi olarak Belçika'nın madencilikle ünlü Borinage bölgesine atandı. Orada madencilerle özdeşleşmek amacıyla aşırı sefil bir yaşam biçimini benimsediği için Kilise'nin tepkisini çekti ve işinden alındı.

1880'de Brüksel'e gitti, kardeşinin sağladığı olanaklarla anatomi ve perspektif dersleri aldı. Daha sonra Etten'deki ailesinin yanına gitti ve orada da gene mutsuz geçen bir aşk serüveni yaşadı. Ardından La Haye'e (Den Haag) gitti ve resim çalışmalarını amcası ressam Anton Mauve'nin (1838-1888) yönetiminde sürdürdü. Bu sırada, insanın doğuştan iyi olduğuna ve toplumsal koşullar nedeniyle düştüğü kötü durumdan kurtarılabileceğine olan inancını kanıtlamak için, birlikte yaşadığı çirkin, alkolik ve hamile bir sokak kadınını yaşama yeniden kazandırmaya çalışıyordu. Bu ilişki yüzünden kardeşi dışında bütün ailesiyle arası bozuldu. Bir süre yoksulluk içinde yaşadı. Kardeşinin önerisine uyarak o sırada Neunen'de oturan ailesinin yanına döndü. Komşu bir kadına tutulduğu için orada da uzun süre kalamadı. 1885'te Anvers'e gitti ve bir süre bir akademiye devam etti. Ertesi yıl Paris'te Fernand Cormon'nun (1845-1924) atölyesine girdi. Burada Toulouse-Lautrec ve Emile Bernard (1868-1941) ile tanıştı. Lautrec'in önerisiyle 1888'de Güney Fransa'daki Arles kasabasına yerleşti. Kaldığı evi aynı yıl Arles'a gelen Gauguin'le paylaştı. Ancak kişilikleri çok farklıydı. Çeşitli çatışmalardan sonra Van Gogh'un bir ruhsal bunalım sonucu kulağını kesmesi ile dostlukları bitti. Van Gogh 1889'da kendi isteğiyle St.Remy'deki bir akıl hastanesine yattı. Bundan sonra da sık sık gelen sara nöbetleri yüzünden birçok kez çeşitli hastanelere girdi. Son olarak kaldığı Auvers-sur-Oise'daki bir hastanedeyken gelen bir kriz sonucu kendini vurdu ve iki gün sonra da öldü.

Van Gogh'un sanata ilgisi Paris'teki resim galerisinde çalıştığı sırada başlamışsa da, doğrudan resim yapması Borinage'da madencilerin yaşamını paylaştığı zamana rastlar. Madencilerin güncel uğraşlarını ve çalışma koşullarını yansıtan bu dönemin desenleri arasında, çalışan insanlara duyduğu yakınlık ile tanınan J.F.Millet'nin resimlerinden kopya edilmiş olanları büyük bir yer tutar. Van Gogh bunu izleyen dönemde de işçi ve köylülerin çalışmalarını konu alan desenler çizmiştir. 1880'lerin başlarında verimli bir dönem yaşamış ve resimlerinde çeşitli teknikleri denemiştir. Füzen (kömür kalem) ve kurşunkalemle yaptığı desenlerin yanı sıra taşbaskı (litografi) tekniğiyle baskılar gerçekleştirmiş, suluboyayı da denemiştir. İlk yağlıboya manzarasını gene bu sıralarda yapmıştır.

Neunen'deki çalışmaları üslubunun gelişmesinde çok etkili olmuştur. Bunların bir bölümünde dokumacılar, köylüler, kilise mezarlıkları konu alınmıştır. *Patates Yiyenler* adlı resim onun hızlı bir biçimde gelişen erken üslubunun doruk noktasını temsil eder. Bu resim koyu ve karanlık renkleri ve sıradan bir olaya dramatik bir boyut kazandıran anlatımı ile dikkati çeker. İnsan figürlerinin resmin içindeki bir kaynaktan gelen ışıkla aydınlatılması, Rembrandt geleneğinin günün anlayışına göre uyarlanması anlamına gelir. Van Gogh'un bunu izleyen resimlerindeki renkçi tutumun ve renk uyumlarının kaynağı, Anvers'teyken incelemek olanağını bulduğu Rubens'in yapıtlarıdır. Gene ilk kez orada karşılaştığı Japon baskıları ise, onun renge daha çok dayanan bir anlatıma yönelmesine yol açmıştır. Ancak bu gelişme döneminin asıl yönlendirici öğesi İzlenimcilik (Empresyonizm) olmuştur. İzlenimcilik'in etkisiyle, yalnızca renklerini yalınlaştırarak şiddetlendirmekle kalmamış, Noktacılar'dan (Puantilistler) kaynaklanan, ama onlarınkine oranla daha kaba sayılabilecek yeni bir boyama yöntemi de geliştirmiştir. Bu yeni teknik, özellikle zaman zaman ele aldığı kendi portrelerinde ve bir dizi natürmortunda iyice belirgindir.

Kendi portreleri

Van Gogh'un kendi portreleri zamanı için alışılmadık bir tutumun ürünüdür. Çünkü bunlarda kendi karakterinin en çarpıcı olmayan, kolayca yakalanamayacak yanlarını ve bir ölçüde de ruhsal rahatsızlığını açıkça okunabilir bir hale getirmiştir. İçinden taşan enerjiyi yansıtan fırça vuruşlarını, renklerin çarpıcı uyumu ve boyasının ışıklılığı ile bütünleştirerek "Van Gogh" imgesine olağanüstü bir dinamizm ve anlatım gücü kazandırmıştır.

Renk denemeleri

Arles dönemi resimlerinde Van Gogh'un Kuzey resminin gerçekçi tutumundan bütünüyle uzaklaştığı, İzlenimcilik'ten ise belli bir oranda koptuğu görülür. İzlenimciler'in deneylerinin ancak bir süre yeterli olabileceğini kavramış ve başta Delacroix ile Millet olmak üzere, bir zamanlar kendisini çekmiş olan ustalara yeni baştan yönelmiştir. Sayıları 200'ü aşan Arles dönemi yapıtlarının bazılarında özellikle Delacroix'nın renk kuramlarından esinlenerek renklerin biçimden bağımsız, simgesel değerlerini araştırmıştır. Vermillion (bir tür kırmızı), zümrüt yeşili, Prusya mavisi ve çeşitli sarıların ağırlıkta olduğu renk uyumları, parlak gün ışığı altında yapılmış manzaralarında yoğun birer anlatım aracına dönüşür. *Saintes-Maries-de-la-Mer'de Kayıklar, Arles'da Açılır-Kapanır Köprü* adlı resimleri ve *Ay Çiçekleri* dizisi ışığın temel alındığı bir yaklaşımdan, renk üstüne kurulmuş bir üsluba geçişin örnekleridir.

İlk çalışmaları

Van Gogh, St.Remy'deki akıl hastanesinde kaldığı sırada da 150'ye yakın resim yapmıştır. Bunların çoğunda hastane bahçesini ve çevresini konu almıştır. *Selvi Ağaçlı Yol ve Yıldızlar, Gün Batımında Mısır Tarlaları* gibi manzaralarında renk ve teknik açısından bir değişim içinde olduğu görülür. Fırça vuruşları kıvrık izler haline gelmiş, boya hamursu bir niteliğe dönüşmüştür. Renkler ise daha şiddetlidir.

Son dönem resimleri

Van Gogh kendini resme adadığı dokuz yıl boyunca 600 yağlıboya yapmış, 800 dolayında suluboya ve desen çizmiştir. Alışılagelmiş güzellik kavramına ve kurallarına karşı çıkmış, resimlerinde nesnelerin doğal görünüşlerini dikkate almamış, bu görünüşlerin ardındaki anlamı aramıştır. Ama bunlara karşın yeni bir biçim geliştirmemiş, yalnızca rengin dışavurumcu gününü keşfetmiştir. Bu özellikleriyle Dışavurumcular'a (Ekspresyonistler) örnek olmuş, daha sonra Fovistler'i de etkilemiştir.

Üslubunun gelişmesi

• **YAPITLAR (başlıca):** *Patates Yiyenler,* 1885; *Potinler,* 1887, Sanat Müzesi, Baltimore; *Père Tanguy'ün Portresi,* 1887; *Fötr Şapkalı Kendi Portresi,* 1887; *Arles'da Açılır-Kapanır Köprü,* 1888; *La Mousmé,* 1888, Ulusal Sanat Galerisi, Washington; *Şair Boch'un Portresi,* 1888, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Gauguin'e Adanmış Kendi Portresi,* 1888; *Saintes-Maries-de-la-Mer'de Kayıklar,* 1888; *Ay Çiçekleri,* 1888, Ulusal Galeri, Londra; *Gece Kahvesi,* 1888; *Kesik Kulaklı Kendi Portresi,*1889; *Arles'da Vincent' in Odası,* 1889, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Okul Çocuğu,* 1890, São Paolo Müzesi; *Selvi Ağaçlı Yol ve Yıldızlar,* 1890, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Gün Batımında Mısır Tarlaları,* 1890.

• **KAYNAKLAR:** F. Elgar *Van Gogh: A Study of His Life and Work,* 1958; C.A.Nordenfalk, *The Life and Work of Van Gogh,* 1953; M.Schapiro, *Vincent Van Gogh,* 1951.

• **BAKINIZ:** CÉZANNE, MATISSE, F.MILLET, MONET.

VANG VEİ
(699-759)

Çinli ressam ve şair. Çin manzara resminin ve lirik şiirin gelişiminde etkili olmuştur.

Şansi bölgesindeki Çihsien'de doğdu. T'ang hanedanı döneminde (d. 618-907) başkent Çang-an'da müzik, resim ve edebiyat öğrenimi gördü. Kısa zamanda yükseldi. Yirmi bir yaşında, özellikle müzikteki yeteneğiyle, imparatorluk hizmetindeki üstün bilim adamlarına verilen *çinşih* derecesine erişti. Ancak daha sonra Şantung'da oldukça önemsiz bir göreve getirildi. 734'te yeniden başkente çağrıldı. 756'da general An Lu-şan önderliğindeki ayaklanmacılar yeni başkent olarak Loyang'ı kurdular ve Vang Vei'yi orada kendileri için çalışmaya zorladılar. 758'de Çang-an ve Loyang'ı geri alan imparatorluk güçlerince kurtarılan Vang Vei hem imparatora olan bağlılığını açıkladığı şiirlerinin etkisi, hem de yüksek rütbeli bir memur olan ağabeysinin yardımıyla bağışlandı. Yaşamının son yıllarında annesiyle eşinin ölümleri üzerine insanlardan uzaklaşarak Vang Çüan' daki evine çekildi. Burada Buddhacılık'a yöneldi. Ölümüne değin bu kasabanın doğasını betimleyen şiirler yazdı, resimler yaptı.

Vang Vei'nin yapıtlarından çok azı günümüze kalmıştır. Bunlarda birbirinden farklı üsluplarda ve farklı konularda çalıştığı izlenir. Belli bir tarihten sonraysa manzara resimleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bazı Çinli sanat tarihçilerince Çin resmindeki Sung Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilir. Özellikle manzara çalışmalarında geleneksel Çin resminin süslemeciliğinden ve titiz ayrıntıcılığından uzak kalmaya çaba göstermiştir. Bunlarda oldukça parlak ve canlı renklere yer vermiştir. Bazılarında rengin yanı sıra siyah mürekkep de kullanılmıştır. Kar sahnelerini ise yalnızca tek renkli mürekkeple çizmiştir. Po mo (inceltilmiş mürekkep) adını verdiği tekniği uyguladığı bu yapıtları Çin mürekkep resminde önemli bir basamak oluşturur. Yapıtlarının büyük bölümünün kopyaları Formosa Ulusal Saray Müzesi ve Hawaii' deki Honolulu Akademisi'nde sergilenmektedir.

VANG-YANG-MİNG
(1472-1528)

Çinli filozof. Yeni - Konfüçyüsçülük' ün usçu doğa felsefesine karşı çıkarak idealist bir görüşü geliştirmeye çalışmıştır.

15 Ekim 1472'de Çek-kiyang'ta doğdu, 9 Ocak 1528'de Nanan'da öldü. Eski Çin felsefesinin doğacı görüşüne karşı çıkarak yeni bir idealist kuramı geliştirmeye çalışan Vang için Konfüçyüs felsefesiyle ondan kaynaklanan Yeni-Konfüçyüsçülük toplumun gelişmesinde yararlı değildir. Çünkü toplumsal gelişme doğaya değil düşünce ilkelerine dayanır.

Vang, özellikle Çu-Hsi'nin geliştirdiği Yeni-Konfüçyüsçü ve usçu doğa felsefesine yönelttiği eleştirilerle, Çin düşüncesinde, eleştirel yöntemin benimsenmesine olanak sağlamıştır. Ona göre felsefenin amacı eğitim ve yetkinleştirmedir. Bu da Lu Siang-Şan'ın idealist bilgi kuramını daha ileri bir aşamaya getirmekle sağlanabilir. Vang, geliştirmek istediği kurama Taoculuk ve Buddhacılık'tan esinlenen bir içerik kazandırmayı da düşünmüş, böylece eski Çin ve Hint düşüncesini uzlaştırmayı amaçlamıştır.

Vang'ın kuramına göre eylem ve davranış biçiminde ortaya çıkmayan bir gerçeklik olmadığı gibi bilgi de yoktur. Bilgi ile davranış birliktedir. Çünkü insanın eylemleriyle davranışları eş sürede ortaya çıkar, davranış ne düşünüldüğünü yansıtır. Ona göre evrenin ilkesi *Li*'dir, bu evrensel bir yasa niteliğindedir. Bu ilke *Jen*'in (insanlık) gelişmesinde de etkilidir. Çünkü insanın özü, *T'ien-li* (evrensel doğa yasası) ile biçimlenmiştir. Bu da yalnız derin düşünceye dalmakla kavranabilir.

VAN HELMONT, Jan Baptista
(1579-1644)

Flaman, hekim ve kimyacı. Tıp ve felsefe öğretilerini çağının kimya bilgileriyle bağdaştırmaya çalışmış, "gaz" kavramının yaratıcısı ve gazlar kimyasının öncüsü olmuştur.

12 Ocak 1579'da (kimi kaynaklara göre 1577'de, yeni takvime göre 1580'de) Brüksel'de doğdu, 30 Aralık 1644'te aynı yerde öldü. Soylu bir ailenin çocuğuydu. 1594'e değin Louvain Üniversitesi'nde klasik diller, felsefe ve tanrıbilim okuyup, bir süre coğrafyadan hukuka dek çeşitli konuları inceledikten sonra tıp öğreniminde karar kıldı. Ancak, 1599'da tıp diplomasını almasına karşın, çağının tıp öğretilerinin ve tedavi yöntemlerinin yetersizliğine inanarak hem hekimlik yapmaktan vazgeçti, hem de Louvain Üniversitesi'nin cerrahi profesörlüğü önerisini geri çevirdi. On yıl boyunca Avrupa'nın çeşitli ülkelerini

dolaşıp, tıp ve doğabilim incelemeleri yaptıktan sonra,1609'da zengin ve soylu bir ailenin kızıyla evlenerek Brüksel yakınlarındaki Vilvoorde'ye yerleşen Van Helmont, ölünceye değin, kimya araştırmaları, felsefe ve mistik düşünceyle yoğrulmuş yalnız bir yaşam sürdü. İlk incelemelerinden birinde Cizvitler'in bilim anlayışını eleştirdiği için Engizisyon'un kara listesine alınan ve 1634'te Paracelsus'un "büyücülüğe ve şeytanın gücüne" dayalı tedavi yöntemlerini benimsemek suçuyla yargılanarak uzun yıllar evinde göz hapsinde tutulan Van Helmont'un tüm el yazmaları, vasiyeti üzerine oğlu tarafından derlenerek, ölümünden dört yıl sonra *Ortus medicinae* ("Tıbbın Doğuşu") adıyla yayımlanmıştır.

Van Helmont, tüm bilgileri Tanrı'nın insanlara bağışı olarak gören ve gerçeğin ancak Tanrı kayrasıyla kavranabileceğine inanan mistik bir düşünür olmasına karşın, deney ve gözlemi de Tanrı kayrasının bir parçası olarak kabul ettiğinden, bugünkü bilim adamlarının öncüleri sayılan deneyci filozofların değerli bir temsilcisi olmayı başarmıştır. Nitekim, Empedokles ve Aristoteles'in tüm varlıkların temeli, evrenin yapıtaşı olarak kabul ettiği dört öğenin (su, ateş, hava, toprak) sayısını ikiye indirgeyerek, yaşamın yalnızca su ve havadan oluştuğunu kanıtlamak için deneye başvurmuş, tarttığı bir toprak kütlesinin içine söğüt tohumu ekip, beş yıl boyunca yalnız suyla beslediği ağacın ağırlığı 72 kg'a ulaştığı halde topraktaki kütle kaybının ancak 60 gr kadar olduğunu saptamıştır. Ayrıca, Yunanca *chaos* (kaos) sözcüğünden türettiği gaz teriminin ve kavramının yaratıcısı olan Van Helmont, katıların ve sıvıların yanmasıyla açığa çıkan dumanın, havadan ve su buharından değişik, ayrı bir kimyasal madde olduğunu ilk kez vurgulamış, odun kömürünün yanmasından, şarap ve maden suyunun ısıtılmasından ya da damıtılmış sirke ile kalsiyum karbonatın tepkimesinden elde ettiği birçok gazı, özellikle karbondioksiti ve büyük bir olasılıkla karbonmonoksiti ilk kez tanımlayıp gazlar kimyasının doğuşunu müjdelemiştir. Fizyolojide fermentleşmenin önemini vurgulayarak, vücuttaki her organın çalışmasını denetleyen özel bir ferment bulunduğunu, asit yapısındaki mide özsuyunun sindirimde önemli rol oynadığını belirten ve yaşamı bir kimyasal tepkimeler dizisi olarak gören İatrokimya Okulu'nun öncülerinden olan Van Helmont, nicel ölçüme dayalı deneysel yöntemlerin bilime yerleşmesini sağlayan ilk araştırmacılardan biridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ortus medicinae* (ö.s.), 1648, ("Tıbbın Doğuşu").

• **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, BORELLI, CABİR, EMPEDOKLES, PARACELSUS, STAHL, SYLVIUS.

VANINI, Lucillio
(1585-1619)

İtalyan, filozof. Evrenin yaratılmadığı, kendi kendine yeten önsüz-sonsuz bir bütün olduğu görüşünü savunmuştur.

Napoli yakınındaki Taurisano'da doğdu, 19 Şubat 1619'da Toulous'da öldü. Pompeio Ucilio diye de anılır. Roma, Napoli ve Padova üniversitelerinde felsefe, tanrıbilim öğrenimi gördükten sonra rahip oldu, Fransa, Hollanda, İngiltere, Almanya, İsviçre gibi değişik ülkeleri dolaştı. Buralarda ahlak, tanrıbilim, felsefe, din konularındaki düşüncelerini açıklayan konuşmalar düzenledi, büyük bir ün kazandı. Toulous'a döndüğünde Parlamento'nun birinci başkanı kendisine özel bir yer sağlayıp çocuklarını eğitmekle görevlendirdi. Düşüncelerine karşı çıkanların, onu tanrıtanımazlıkla, büyücülükle suçlamaları sonucu yargılandı, dili kesildikten sonra yakılarak öldürüldü.

Vanini, Tanrı, evren ve insan gibi üç temel konu üzerinde durarak, felsefesinin kapsadığı bütün sorunları açıklamaya çalışır. Ona göre yaratıcı, yoktan var edici bir varlığı evrenin dışında arama gereği yoktur. Çünkü doğa, kendi bütünlüğü içinde, önsüz-sonsuz bir yaşam sürmektedir. Tanrı, bu yaşamın akışı içinde ölümsüz, evrensel bir tözdür, evrenin nedeni, devindirici ilkesi değildir. Bu töz bütün "varlıkların varlığı" durumundadır. Tin ölümlüdür, onun ölümsüz olduğunu, gövdenin yeniden dirileceğini ileri sürmek *Kutsal Kitap*'a dayanan bir inanç sorunu olmaktan öteye geçemez. Anlık özdeği, tin gövdeyi devindiremez, ancak özdek anlığı eyleme geçirir, devindirebilir.

Evren kendi kendine yeter, sonsuzdur, belli bir kurucusu, yöneticisi yoktur. İnsan da ancak bu evrenin içinde vardır. Onun tek yasası doğal eğilimlerin biçimlendirdiği davranış kuralıdır. Bu kuralın temelini oluşturan başlıca öğe sevgidir. Sevgi yaşama akışı içinde insanı en çok etkileyen, sevindiren, onda derin bir tat duygusu uyandıran doğal eylemdir.

Vanini'ye göre insanın dinine bağlı kalması tinsel yetilerinin güçsüzlüğüne, yetersizliğine dayanır. Çünkü "yetersiz, cılız bir tinle doğan çocukta Hıristiyan olma yetisi daha çoktur".

• **YAPITLAR (başlıca):** *Amphytheatrum Aeternae Providenіae*, 1615, ("Önsüz-Sonsuz Kayranın Görülme Yeri"); *De Admiraudis Naturae Reginae Deaque Mortalium Ancanis*, 1616, ("Ölümlülerin Kraliçesi ve Tanrıçası Olan Doğanın Olağanüstü Gizemleri Üstüne").

VAN LEEUWENHOEK, Antonie
(1632-1723)

Hollandalı doğabilimci ve mikroskop yapımcısı. Kendi yaptığı güçlü mikroskoplarla birhücrelileri, bakterileri ve sperma hücresini keşfetmiş, 17.yy'ın en büyük mikroskop gözlemcilerinden biri olmuştur.

24 Ekim 1632'de Delft'te doğdu, 26 Ağustos 1723'te aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 1648'de Amsterdam'a gidip, bir kumaş tüccarının yanında altı yıl çırak olarak çalıştı. 1654'te Delft'e dönünce önce bir kumaşçı ve tuhafiyeci dükkânı açtı, 1660'ta da Delft Belediyesi'nin hizmetine girerek devlet memuru oldu. Giderek yükselen devlet memurluğu görevinden ve ticaretten sağladığı gelirle, mikroskop yapımcılığını ve gözlemlerini ölünceye değin sürdürdü. Aynı kentte hekimlik yapan genç anatomi bilgini De Graaf'ın, çalışmalarını *öven bir* mektupla 1673'te Londra'daki Royal Society'ye tanıttığı Van Leeuwenhoek, 1680'de üyeliğine kabul edildiği bu bilim kuruluşuna ömrünün sonuna değin 200'e yakın mektup yazıp çalışmalarını aktardı ve üniversite öğrenimi görmemiş, anadili olan Hollanda Felemenkçesi'nden başka dil bilmediği için çağının gelişmelerini güçlükle izleyebilen, gerek Royal Society'ye, gerek Fransız Bilimler Akademisi'ne ve Huygens, Leibniz gibi bilim adamlarına yazdığı 300'ü aşkın Felemenkçe mektup dışında incelemesi ya da kitabı yayımlanmayan, kendi kendini yetiştirmiş bu mikroskop ve gözlem ustasının ünü, çağının büyük bilginlerini, kral, kraliçe ve çarları Delft'e çekecek kadar büyük boyutlara ulaştı.

Van Leeuwenhoek, hiçbir bilimsel eğitim almamasına karşın, 19. yy'a değin aşılamayan güçlü mikroskoplarıyla gözle görülmeyen canlıların dünyasını keşfetmesini her şeyden önce üstün becerisine, tükenmek bilmeyen merakına, sabrına ve büyük gözlem gücüne borçludur. Gençliğinde bir kumaşçının yanında çalışırken, dokumaları incelemek için kullanılan büyüteçlerin büyüsüne kapılan Van Leeuwenhoek, Delft'e yerleştikten sonra, kusursuz cam kütlelerinden mercekler yontup ilk mikroskoplarını yapmaya başladı. Öldüğünde kızının Royal Society'ye bağışladığı 26 mikroskoptan başka, bitmiş durumda 247 mikroskop, ayrıca büyütme gücü 50 ile 200 arasında değişen 172 mercek bırakmıştı. Her iki yanı da dışbükey olacak biçimde el işçiliğiyle yontulmuş ve iki metal levha arasına yerleştirilmiş, kimisi iğne başı büyüklüğündeki tek bir mercekten oluşan bu gözlem araçları, mikroskoptan çok bir büyüteç sayılabilecek kadar basitti ve mercek sabit olduğundan, odağa yerleştirebilmek için incelenecek nesneyi döndürmek gerekiyordu. Üstelik odak uzaklığı çok kısa (yaklaşık 1 mm) olan bu mercekleri göze iyice yaklaştırmak gerektiğinden, aydınlatmanın nasıl sağlandığı bugün bile anlaşılabilmiş değildir. Gene de yöntemlerini ölünceye değin bir sır gibi saklayan Van Leeuwenhoek, bu mikroskoplarla çağının en çarpıcı gözlemlerini yaptı.

Bilim dünyasında büyük yankı uyandıran ilk önemli gözlemleri 1674 tarihine uzanır. Delft yakınlarındaki bir gölün suyundan aldığı örnekleri mikroskopuyla inceleyerek, ilk kez mikroorganizmaların varlığına dikkati çeken Van Leeuwenhoek, suda serbest yaşayan birhücrelileri (protozoalar), ışınlıları, kirpiklileri, rotatorları ve hidraları ilk kez bilim dünyasına tanıttı. Ayrıca asalak yaşayan birhücrelileri gözlemledi ve 1683'te Royal Society'ye yazdığı bir mektupta, kendi tükürüğünde bulduğu beş ayrı bakteri türünü tanımlayıp resimleyerek mikrobiyolojinin ilk örneklerini verdi. Mikroskop altında keserek incelediği canlıların, özellikle karınca, pire ve yaprak biti gibi böceklerle bitkilerin anatomisini de ustaca tanımlayan Van Leeuwenhoek, yaprak bitindeki döllenmesiz çoğalmayı da (partenogenez) bilim dünyasına duyuran ilk gözlemcidir.

Gene ilk gözlemlerinde, Malpighi'nin bulduğu kılcal damarların varlığını doğrulayarak, 1674'te kandaki alyuvarları Malpighi ve Hollandalı doğabilimci Jan Swammerdam'dan (1637-1680) çok daha ayrıntılı olarak tanımlayıp, boyutlarını gerçek değerine çok yakın olarak hesaplayan, 1683'te bağırsak kılcal damarlarından bazılarının içinde süt gibi beyaz bir sıvının dolaştığını belirterek lenf (akkan) kılcal damarlarının varlığını farkeden Van Leeuwenhoek'ün en önemli çalışmalarından biri de, 1677'de köpeklerin erbezi sıvısında (meni) canlı sperma hücrelerini (spermatozoa) ilk kez gözlemleyip tanımlamasıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Brieven*, 4 cilt, 1684-1718, ("Mektuplar").

- **BAKINIZ:** ABBE, DE GRAAF, HOOKE, MALPIGHI.

VAN LEYDEN, Lucas

Bak. LUCAS VAN LEYDEN

VANLI, Şevki
(1926)

Türk, mimar. Yurt dışında da çeşitli yapılar gerçekleştirmiştir.

25 Mayıs 1926'da Konya'da doğdu. Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde bitirdikten sonra İtalya'ya giderek 1947'de Floransa Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne girdi. 1954'te burayı, doktorasını da vererek bitirdi. Yurda döndükten sonra serbest mimar olarak çalışmaya başladı. 1959-1963 arasında Mimarlar Odası genel sekreterliği ve yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. 1974-1975 yıllarında da İmar ve İskân Bakanlığı'nda müşavirlik etti. Katıldığı mimarlık yarışmalarında 1965'te Merkez Bankası Bursa Şubesi, 1967'de MSB Tandoğan Öğrenci Yurdu, 1968'de Milli Kütüphane, 1983'te Cezayir Ordu Milli Merkezi başta olmak üzere çeşitli birincilikler kazandı. Çalışmalarını halen (1985) Ankara'da ve Cezayir'de sürdürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Türker Evi*, 1964, Adana; *Merkez Bankası Şubesi* (E.Gömleksizoğlu ile), 1965, Bursa; *Meram Kooperatifi*, 1967, Konya; *MSB Tandoğan Öğrenci Yurdu* (E.Gömleksizoğlu ile), 1967, Ankara; *OR-AN* planlaması, 1969, Ankara, *T.C.Büyükelçiliği*, 1981, *Trípoli*, Libya; *Sosyal Tesisler*, 1982, Bingazi, Libya; *Ordu Milli Merkezi*, 1983'ten beri, Cezayir.

VAN LOON, Maurits Nanning (1923)

Hollandalı arkeolog. Suriye ve Anadolu'da tarihöncesi çağlara ilişkin kazılar gerçekleştirmiştir.

22 Eylül 1923'te Amsterdam'da doğdu. 1948'de Utrecht Üniversitesi'nde arkeoloji öğrenimini tamamladı. 1951-1958 arasında Hollanda Dışişleri'nde çalıştı. 1964'te Columbia Üniversitesi'de doktorasını verdi. 1964-1965 yıllarında Suriye'de Epipaleolitik Çağ'a (Paleolitik Çağ sonrası) ve Neolitik Çağ'a ait bir yerleşme olan Mureybit'teki kazıları yönetti. 1964-1970 arasında Chicago Üniversitesi'nde doçent ve araştırmacı olarak görev yaptı. Bu arada 1965'te Doğu Anadolu'da Muş-Kayalıdere kazısında S.Lloyd ve C.A.Burney ile birlikte çalıştı. 1965-1967 arasında Suriye'de Selenkahiye ve 1968-1970 arasında da H.G.Güterbock ile Anadolu'da, Kalkolitik'ten Demir Çağı'na (İÖ 4500-İÖ 1200) kadar uzun bir dönemi içeren, Elazığ'a bağlı Korucutepe yerleşmesindeki kazıları gerçekleştirdi. 1971-1975 arasında Suriye'de, H.T.Waterbolk ile birlikte Selenkahiye'yi ve 1976-1978 arasında Suriye'de Bukras yerleşmesini kazdı. 1971-1974 arasında Amsterdam Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra 1974'te profesör oldu. Halen (1985) Amsterdam Üniversitesi'nin Batı Asya Tarihöncesi ve Arkeoloji Bölümü'nde çalışmalarını sürdürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Urartian Art*, 1966, ("Urartu Sanatı"); *Korucutepe*, 1980.

VAN RUISDAEL, Jacob

Bak. RUISDAEL, Jacob İzaakszoon van

VAN'T HOFF, Jacobus Henricus (1852-1911)

Hollandalı kimya bilgini. Stereokimyanın gelişmesinde öncü rol oynamış, kimyasal denge ve osmoz basıncına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

30 Ağustos 1852'de Rotterdam'da doğdu, 1 Mart 1911'de Steglitz'de (bugün Berlin'in bir bölümü) öldü. Delft, Leiden, Bonn ve Paris'te sürdürdüğü öğrenimini 1874'te Utrecht Üniversitesi'nden aldığı doktora derecesiyle tamamladı ve 1877'de öğretim üyesi olarak atandığı Amsterdam Üniversitesi'nde kimya profesörü ve bölüm başkanı olarak 1896'ya değin görev yaptı. 1896'da Berlin Üniversitesi'nde profesörlüğe getirilerek, bu görevi ölünceye değin sürdüren Van't Hoff 1893'te Royal Society'nin Davy madalyasıyla, 1911'de Prusya Bilimler Akademisi'nin Helmholtz madalyasıyla ödüllendirilmiş, 1901'de de o yıl verilmeye başlanan Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır.

1874'te yayımladığı bir makalede moleküller için üçboyutlu yapı kuramını ortaya koyan Van't Hoff stereokimyanın öncülerindendir. 1847'de Pasteur, kimi bileşiklerin, kimyasal yapıları aynı olduğu halde ışığın polarılma düzlemini sağa ya da sola döndüren farklı iki türünün bulunmasını, bu bileşiklerin kristal yapılarındaki sağ-sol simetrisiyle açıklamıştı. Pasteur'ün, kristaller için geçerli olan bu savı, çözeltilerin optik etkinliğini açıklamakta yetersiz kalıyordu. Van't Hoff, moleküllerin üçboyutlu yapıda olabileceğini öne sürerek, kimyasal bileşimi ve molekül yapısı eş olan iki bileşik arasındaki bu farklılığı, moleküllerdeki atomların uzayda yerleşme konumlarının değişik olmasına bağladı. Bugün bir bileşiğin, molekülleri birbirinin aynadaki görüntüsü olan böyle farklı türlerine o bileşiğin "stereoizomerleri" denmektedir.

Sonraki yıllarda fiziksel kimyaya yönelen Van't Hoff, bu bilim dalının kimyadan bağımsız bir nitelik kazanmasında önemli rol oynadı. 1884'te termodinamiğin yasalarını kimyasal sistemlerdeki denge kavramına uygulayarak, basınç sabit iken sıcaklık yükseltildiğinde dengenin ısı alan, sıcaklık düşürüldüğünde ise ısı salan yöne doğru kayacağını belirleyen Van't Hoff'un bu bulgusu Le Châtelier tarafından genelleştirildi. Kimyasal denklemlerde kullanılan çift oklu simgeyi de kimyasal dengenin dinamik niteliğini vurgulamak amacıyla ilk kez kullanan Van't Hoff'tur. Kimyasal ilgi (affinite) kavramını da bugünkü anlamda ortaya koyan Van't Hoff, 1886'da termodinamik yasalarının yalnızca gazlar için değil, seyreltik çözeltilerdeki moleküller için de geçerli olduğunu gösterdi ve seyreltik çözeltilere ilişkin basınç yasasıyla Arrhenius'un elektrolitlerin ayrışması kuramına büyük bir güç kazandırdı. Ayrıca çözeltilerin geçişme (osmoz) basınçları ile buhar basınçları arasında çok yalın bir termodinamik ilişki bulunduğunu belirleyerek, bu konuda kendisinden sonraki araştırmalara ışık tuttu.

• YAPITLAR (başlıca): *La Chimie dans l'espace*, 1875, ("Uzaysal Kimya"); *Ansichten über die organische Chemie*, 2 cilt, 1878-1881, ("Organik Kimya Üzerine Görüşler"); *Études de dynamique chimique*, 1884, ("Kimyasal Dinamik Üzerine İncelemeler"); *Vorlesungen über theoretische und physikalische Chemie*, 3 cilt, 1898-1900, ("Kuramsal ve Fiziksel Kimya Dersleri").

• BAKINIZ: ARRHENIUS, D.BARTON, E.H.FISCHER, GULDBERG, HASSEL, KEKULÉ, KIPPING, LE CHÂTELIER, PASTEUR.

VAPTSAROV, Nikola
(1909-1942)

Bulgar, şair. Siyasal etkinlikleriyle de önem kazanmış, II.Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'daki direniş hareketinin şairi olmuştur.

Nikola Yankov Vaptsarov 24 Aralık 1909'da Pirin Dağları bölgesindeki Bansko'da doğdu, 23 Temmuz 1942'de Sofya'da öldü. Ortaöğrenimi sırasında edebiyat ve tiyatroyla ilgilendi. 1926-1932 arasında yükseköğrenim yaptıysa da daha sonra bir kâğıt fabrikasında işçi olarak çalıştı. Komünist Partisi'nin yürüttüğü yeraltı etkinliklerine katıldı. Bir süre işsiz kaldıktan sonra bir un fabrikasında, daha sonra bir demiryolu deposunda çalıştı, lokomotiflerde ateşçilik etti. Ağır koşullar altında sürdürdüğü, zaman zaman sağlığının bozulmasıyla ara vermek zorunda kaldığı çalışma yaşamı boyunca, bir yandan partide yoğun bir etkinlik yürüttü, bir yandan da edebiyatla uğraştı. 1940'ta *Motorni pesni* ("Motor Şarkıları") adlı tek şiir kitabını yayımladı. Ertesi yıl Bulgaristan'ın Mihver Devletleri'ne katılması üzerine halk arasında direniş hareketini örgütleyenler arasında yer aldı. 1942 Mart'ında tutuklandı, uzunca bir süre işkence gördükten sonra kurşuna dizilerek öldürüldü.

Vaptsarov, kısa süren yaşamını yıpratıcı bir tempo ve zorlu mücadeleler içinde geçirmiş, kendi yaşantılarından kaynaklanan, konuşma dilinin ve yalın bir anlatımın egemen olduğu şiirleriyle, siyasal mücadelelerle iç içe gelişen Bulgar şiir geleneğinin önemli noktalarından birini oluşturmuştur. Bağımsızlık mücadelesinin simgesi olan şair Hristo Botev gibi, o da faşizme karşı direniş hareketinin simgesi olmuştur. Türkçe'de de 1980'de şiirlerini fotoğraflarını, yakınlarıyla yapılan görüşmeleri, çeşitli incelemeleri içeren bir kitap *Bir Hayat Fabrikası Kuracağız* adıyla yayımlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Motorni pesni*, 1940, ("Motor Şarkıları").

VARDA, Agnes
(1928)

Fransız sinema yönetmeni. Kadın duyarlığının ağırlık kazandığı değişik yapıtlar gerçekleştirmiştir.

30 Mayıs 1928'de Brüksel'de doğdu. Fransız ve Yunan asıllı bir ailenin kızıydı. Fransa'da büyüdü. Sorbonne Üniversitesi'nde ve École du Louvre'da okudu. Müze yöneticisi olmak istiyordu, ama sonra fotoğrafçı oldu. TNP'nin (Théâtre National Populaire-Ulusal Halk Tiyatrosu) fotoğrafçılığını yaparken tiyatroyla, giderek de sinemayla ilgilenmeye başladı. 1954'te ilk filmi *La pointe courte* ("Kısa Uç") birçok bakımdan Fransız Yeni Dalga akımının habercisi oldu. Bunu izleyen konulu filmleri ve birbirinden ilginç özellikler içeren kısa filmleri onu Fransız sinemasının özgün yönetmenlerinden biri yaptı. İkinci konulu filmi *Cléo de 5 à 7* ("5'ten 7'ye Cléo") hastalığına teşhis konmasını bekleyen bir kadın şarkıcının gözünden dünyayı değerlendiriyordu. 1965 yapımı *Le bonheur*'de (Mutluluk) mutluluk ve kadın duyarlığı temalarına acı bir alaycılıkla eğildi.

Varda filmlerinde çağdaş yaşam üstüne düşüncelerini, kadın duyarlığıyla birleştirerek dile getirmiştir. Bunlar entelektüel içerikleriyle olduğu kadar, titizlikle oluşturulmuş görsel düzeyleriyle de öne çıkar. Üslubunda kocası ünlü yönetmen J.Demy'nin etkileri görülür. Varda 1968'de ABD'ye gitmiş ve bu ülkenin politikası ve toplumsal değerleri üstüne de filmler yapmıştır. Son yıllarda daha çok belgesel nitelikte kısa filmlere yönelmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La pointe courte*, 1954, ("Kısa Uç"); *Cléo de 5 à 7*, 1962, ("5'ten 7'ye Cléo"); *Salut les Cubains*, 1963, ("Selam Kübalılar"); *Le bonheur*, 1965, (Mutluluk); *Les créatures*, 1966, ("Yaratıklar"); *Elsa*, 1967; *Uncle Yanko*, 1968, ("Yanko Amca"); *Black Panthers*, 1968, ("Kara Panterler"); *Lions Love*, 1969, ("Aslanın Aşkı"); *L'un chante l'autre pas*, 1977, ("Biri Şarkı Söylüyor Öbürü Söylemiyor").

VARDAR, Berke
(1934)

Türk, dilbilimci. Genel dilbilim çalışmalarının yanı sıra, Türkçe'nin arındırılmasının da üstünde titizlikle durmuştur.

İstanbul'da doğdu. 1954'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 1969'da doktorasını verdi. 1973'te doçent, 1977'de profesör oldu.

Fransızca'nın yanı sıra Türk diliyle de ilgilenmiştir. Türk dilinin yabancı dillerin etkisinden arındırılması için yoğun çaba göstermiş, çeşitli yazı ve yapıtlarıyla bu tutumun bilimsel temellerini ortaya koymuştur. Dilbilimin Türkiye'de tanınıp yaygınlaşmasına katkılarda bulunmuş, dilbilim terimlerinin birçoğunu Türkçeleştirmiştir. 1976-1981 arasında yılda bir kez Türkçe ve Fransızca yayımlanan onun yönetimindeki *Dilbilim* dergisi, dünyanın çeşitli ülkelerinde de büyük ilgi toplamış, beğenilmiş ve dilbilim konusunda önemli bir kaynak niteliği kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dilbilim Sorunları*, 1968; *Étude lexicologique d'un champ notionnel*, 1969, ("Bir Kavram Alanının Sözlükbilimsel İncelemesi"); *F.de Saussure ve Dilbilim Kavramları*, 1971; *Structure Fondamentale du vocabulaire social et politique en France, de 1815 à 1830*, 1973, ("Fransa'da 1815-1830 Arası Toplumsal ve Siyasal Sözlüğün Temel Yapısı"); *Une introduction à la phonologie*, 1975, ("Sesbilime Giriş"); *Dil Devrimi Üstüne*, 1977; *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, 1982.

VARÈSE, Edgar
(1883-1965)

Fransız asıllı ABD'li besteci. Elektronik müziğin öncülerindendir.

22 Aralık 1883'te Paris'te doğdu, 6 Kasım 1965'te New York'ta öldü. Matematik ve fen bilimleri eğitimi gördü. 1904'te Schola Cantorum'da V.d'Indy ve Albert Roussel'den (1869-1937) kontrpuan, füg ve orkestra şefliği dersleri aldı. 1906'da Paris Kenti Sanat Bursu'nu kazandı. 1907'de Berlin'e taşındı. Burada tanıştığı Ferruccio Busoni'nin (1866-1924) yazıları ve estetik görüşleri onu çok etkiledi. Berlin'de kaldığı süre içinde bir senfoni ve H.von Hofmannstahl'ın librettosu üzerine *Oedipus und die Spinx* operasını besteledi, ancak daha sonra o güne değin yazdıklarının hepsiyle birlikte bu yapıtlarının da notalarını yok etti. 1915'te New York'a yerleşti. 1919'da Yeni Senfoni Orkestrası'nın başına getirildi, ancak repertuara soktuğu çağdaş yapıtlara izleyicilerin tepki göstermesi sonucu bu görevinden uzaklaştırıldı. 1921'de kurduğu International Composers' Guild (Uluslararası Besteciler Loncası) aracılığıyla I. Stravinsky, A.Honegger, D.Milhaud, A.Schönberg, A.Berg, A.Webern gibi çağdaş bestecilerin yapıtlarının ABD'de ilk kez seslendirilmesini sağladı. 1926'da Kuzey ve Güney Amerika kıtalarının müziğinin özgünlüğünü korumak amacıyla Pan American Society'i kurdu. 1927'de ABD uyruğuna geçti. ABD'de 1935'e değin yaptığı besteleri, melodi, ritim, armoni, form ve çalgılama öğelerinin alışılmışın dışında kullanılmasından ötürü, büyük tepki gördü. Bu dönemindeki yapıtlarından biri olan *Ionisation* (İyonlaşma) 41 tahta ve metal vurmalı çalgı ve iki siren için bestelenmişti. Nefesli ve vurmalı çalgılar için bestelenmiş *Intégrales*'de ise büyük kentteki gürültüleri betimliyordu. Varèse, 1935-1954 arasında yeni bir yapıt vermedi. Ancak manyetik band üstüne ses kaydetme tekniğinin (manyetofon) gelişmesinden sonra bestelediği *Déserts* (Çöller) ve *Poème électronique*'te (Elektronik Şiir) elektronik olarak üretilmiş seslerle banda kaydedilmiş doğal sesler kullandı.

Varèse bestelerinde geleneksel çalgıların sağladığı sınırlı tınılarla yetinmemiş, doğal ya da elektronik yollardan üretilmiş tüm seslerin müziğin malzemesi olabileceğini göstermiştir. Yapıtları 1950 ve 1960'ların öncü bestecilerini etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Amériques*, 1925; *Arcana*, 1926; *Ionisation*, vurma çalgılar ve iki siren için, 1931, (İyonlaşma); *Déserts*, nefesli, vurmalı ve elektronik çalgılar için, 1953-1954. **Oda Müziği:** *Hyperprism*, 1923; *Intégrales*, 1923; *Octandre*, 1924. **Çeşitli:** *Density 21.5*, flüt için, 1935, (Yoğunluk 21.5); *Poème electronique*, 1958, (Elektronik Şiir).

VARGA, Janos
(1939)

Macar, güreşçi. Dünyanın en iyi 10 gerekoromen güreşçisinden biridir.

3 Temmuz 1939'da Budapeşte'de doğdu. Güreşe 15 yaşında başladı. Daha çok gerekoromen sitilin temsilcisi olarak tanındı. İlk başarısını 1962'de serbest sitilde kazandığı dünya ikinciliği ile gösterdi. Zamanla sitilini geliştirdi ve ertesi yıl gerekoromende dünya birinciliğini kazandı. 1967'de ise hem Avrupa şampiyonu hem de dünya ikincisi oldu. 1968'de Olimpiyat şampiyonluğunu kazandı. 1970 dünya şampiyonasında bir altın madalya daha aldı. Aynı yıl elde ettiği Avrupa birinciliği onun bütün dönemlerin en iyi güreşçileri klasmanında ilk on içinde sayılmasına yol açtı. Güreş yaşamı boyunca bir olimpiyat, iki dünya, iki Avrupa şampiyonluğu, bir dünya ikinciliği, bir üçüncülüğü, bir Avrupa ikinciliği kazandı.

Varga hücumu her taraftan karşılamasını bilen, karşılaşmanın son saniyesine kadar güreşen ve oyundan oyuna geçmeyi başaran tekniği ile kendini göstermiştir. Yalnız Bulgar Hristo Traykov karşısında başarılı olamamış, ona 1968 Avrupa, 1971 dünya şampiyonalarında yenilmiştir. Bir de Türk güreşçi Hüseyin Akbaş'a 1962'deki milli karşılaşmada ittifakla yenilmiştir.

VARGAS, Getulio
(1883-1954)

Brezilyalı devlet adamı. 1930-1945 ve 1951-1954 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

19 Nisan 1883'te Rio Grande do Sul Eyaleti'nde, Sao Borja'da doğdu, 24 Ağustos 1954'te Rio de Janeiro'da öldü. Babası eyaletin etkili siyaset adamlarından biriydi. Porto Alegre'de hukuk öğrenimini bitirdikten sonra 1908'de siyasete atıldı ve eyalet yasama meclisine girdi. 1922'de milletvekili, 1926'da maliye bakanı oldu. 1928'de Rio Grande do Sul valiliğine seçildi. 1930 başkanlık seçimlerine reformcu bir program benimseyen Liberal İttifak'ın adayı olarak katıldı. Resmi bir açıklamayla seçimleri hükümet yanlısı adayın kazandığı duyurulunca Tenentes adıyla bilinen ilerici genç subayların ve yerel güvenlik güçlerinin desteğiyle bir ayaklanma başlattı ve Kasım 1930'da geçici devlet başkanı oldu.

İlk yıllarda iktidarı Tenentesler'le paylaştıysa da, 1932'de Sao Paulo Eyaleti'nde çıkan bir ayaklanmayı bastırdıktan sonra orduda disiplini sağladı. 1933'te seçilen kurucu meclis, seçimle gelen bir parlamento yerine, çeşitli meslek gruplarının temsilcilerinin oluşturduğu bir meclis kurulmasını öngören ve merkezi yönetimin yetkilerini artıran bir anayasayı yürürlüğe koydu. Vargas Temmuz 1934'te bu meclis tarafından dört yıl için devlet başkanlığına seçildi. Böylelikle

iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra, Temmuz 1935'te kendisine karşı demokratik ve anti-emperyalist taleplerle muhalefet yürüten ANL'yi (Alianca Nacional Libertadora-Ulusal Kurtuluş Cephesi) yasakladı. Kasım 1935'te Luis Prestes'in önderlik ettiği sol ayaklanmayı da bastırdıktan sonra, sıkıyönetim ilan ederek olağanüstü yetkiler elde etti, basına sansür koydu, kurulan özel mahkemelerde muhalefet önderleri ağır cezalara çarptırıldı. Başkanlık seçimlerine sekiz ay kala, Kasım 1937'de düzenlediği bir darbeyle başkanlık süresini altı yıl uzatarak kendisine diktatörlük yetkileri veren yeni bir anayasayı yürürlüğe koydu. Hemen ardından faşist eğilimli Acão Integralista'yı da yasaklayan Vargas, Faşistler'in Mayıs 1938'deki başarısız darbe girişimlerinin ardından öteki faşist örgütleri de dağıttı.

1937 Anayasası ile kurulan ve Vargas'ın Estado Nôvo (Yeni Devlet) adını verdiği düzen, işçi-işveren ilişkilerinde toplu pazarlık sisteminin yerine zorunlu hakem kurullarını getiriyor ve sendikaları hükümetin denetimi altına alıyordu. Bununla birlikte Vargas, çalışma süresinin sınırlandırılması, ücretli izin ve sosyal sigorta hakkı gibi işçiler lehine bazı reformlarda gerçekleştirdi. Ayrıca, bağımsız bir iktisadi kalkınma sağlamak için ithal ikameci bir sanayileşme politikası izledi. Devlet bir yandan özel şirketlerin yatırımlarını desteklerken öte yandan ağır sanayi alanında doğrudan yatırımlara girdi. 1939'da ABD'yle yaptığı anlaşmalarla önemli ölçüde mali yardım sağladı ve Brezilya 1942'de Müttefikler'in yanında II. Dünya Savaşı'na katıldı. Savaşın ardından serbest seçimlere gitmesi için zorlanan Vargas, iktidarda ağırlığını korumak için PTB (Partido Trabalhista Brasileiro-Brezilya İşçi Partisi) adında bir parti kurduysa da, Ekim 1945'te ordu tarafından görevinden uzaklaştırıldı.

Aralık 1945'te yapılan seçimlerde senatör olan, 1950 başkanlık seçimlerinde ise yeniden devlet başkanlığına seçilen Vargas'ın ikinci başkanlık döneminde en acil çözüm bekleyen sorun yüksek enflasyon oldu. Kongre'de yeterli çoğunluğa sahip olmaması ve iş çevreleriyle toprak sahiplerinin karşı çıkması nedeniyle, halka vaad ettiği sosyal ve iktisadi reformları gerçekleştiremedi. Ortaya çıkan yolsuzluklar iktidarının yıpranmasına yol açtı. Artan baskılar sonucu 1953'te petrolü kamulaştırması çokuluslu yabancı tekellerin ve bu tekellerle çıkar birliği olan yerli iş çevrelerinin tepkisini çekti. Çalışma bakanı Joao Goulart'ın ordu tarafından istifaya zorlanmasından kısa bir süre sonra 24 Ağustos 1954'te, ordu Vargas'a, görevini bırakmasını isteyen bir muhtıra verdi. Bunun üzerine Brezilya halkı için çalışmasına engel olan "yabancı çıkar sahipleri"ni suçlayan bir not bırakarak intihar etti.

• BAKINIZ: GOULART, PRESTES.

VARGAS LLOSA, Mario (1936)

Perulu romancı. Yapıtlarında ülkesinin toplumunu dikkatli bir gözlemcilikle yansıtmıştır.

28 Mart 1936'da Arequipa'da doğdu. Lima'da, Nacional Mayor de San Marcos Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi gördü. Bir yandan da Lima ve Piura'da gazetecilik etti. İspanya'ya giderek Madrid Üniversitesi'nde doktora yaptı. 1963'te *La ciudad y los perros* (Kent ve Köpekler) romanıyla Critica Española ve 1967'de Rómulo Gallegos ödüllerini kazandı. Paris'te Agence-France Presse'de ve Fransız Televizyonu'nun Latin Amerika Bölümü'nde çalıştı. 1978'de Londra Üniversitesi'nde Latin Amerika edebiyatı konusunda ders verdi.

Vargas, *Kent ve Köpekler*'de Lima'daki bir askeri okuldaki yaşam ile kenti ele almıştır. Köpek diye tanımlanan öğrencilerin, cinsel sapıklıklarını ve güvensizlik duygularını yüzeysel bir disiplin altında gizleyişlerini anlatmış, erdemliliğin kişilere göre nasıl derecelendiğini göstermiş ve okul yaşamıyla bunun dışındaki özgür kent yaşamı arasındaki çelişkileri ustaca yansıtmıştır. *La casa verde*'de (Yeşil Ev) ise değişik zaman dilimlerinde yaşayan, kokuşmuş kent insanlarıyla, Marañon'da el değmemiş orman bölgesindeki vahşi ama saf yerliler arasındaki farkı, buna karşın gene de iç içe girmiş ortak ilişkileri sergilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *La ciudad y los perros*, 1962, (Kent ve Köpekler, 1984); *La casa verde*, 1965, (Yeşil Ev, 1984); *Los cachorros*, 1966, ("Köpek Yavruları"); *Conversacion en la catedral*, 1970, ("Katedralde Konuşma"); *Pantaleon y las visitadoras*, 1978, ("Pantaleon ve Ziyaretçileri"); *La Tia Juloa y el escribidor*, 1978, ("Julia Hala ve Sıradan Memur"). Öykü: *Los jefes*, 1958.

VARINCA, Adnan (1918)

Türk, ressam. Natürmortlarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1938'de Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Leopold Levy ve Bedri Rahmi Eyuboğlu atölyelerinde eğitim gördü. Mezun olduktan sonra bir süre köy enstitülerinde ve ortaokullarda resim öğretmenliği yaptı. 1956'da çalışmalarını yurt dışında sürdürmek üzere Paris'e gitti. 1973'te Türkiye'ye döndükten sonra çalışmalarını İstanbul'daki özel atölyesinde sürdürdü. 1980'de Sedat Simavi Vakfı Görsel Sanatlar Birincilik Ödülü'nü ressam Turan Erol ile paylaştı.

Varınca doğayı seven, onunla doğrudan ilişki kuran bir sanatçıdır. Doğrudan doğadan çalışır. Ancak doğayı yorumlaması, İzlenimciler gibi belli bir zamanı içermez, o genel bir zamanı, yaşamı ele alır. Çabası doğanın gizli ve görünmeyen yanlarını aktarmaktır. Yapıtlarının büyük bir bölümünü özellikle

Resim: 665
Ömer ULUÇ ***"Boğaz'da Gemiler"****, Özel Koleksiyon*

Resim: 666
*Kitagava UTAMARO "**Kadınların On Ruh Hali**" dizisinden, 1791,*
Ulusal Müze, Tokyo-Japonya

Resim: 667
Maurice UTRILLO
"Montmartre'de Müller Sokağında Kahvehane",
1912, Sanat Müzesi, Bern-İsviçre

Resim: 668
Eşref ÜREN
"Karlı Peysaj"
Özel
Koleksiyon

Resim: 669
Anthonis VAN DYCK ***"Lennox ve Richmond Dükü James Stuart'ın Portresi"***
ykş. 1632-1640, Metropolitan Sanat Müzesi, New York-ABD

Resim: 670
Jan VAN EYCK ***"Arnolfini'nin Evlilik Resmi"***,
1434, Ulusal Galeri, Londra-İngiltere

Resim: 671 *Vincent Van GOGH* ***"Selvi Ağaçlı Yol ve Yıldızlar"****, 1890, Rijk Müzesi, Amsterdam-Hollanda*

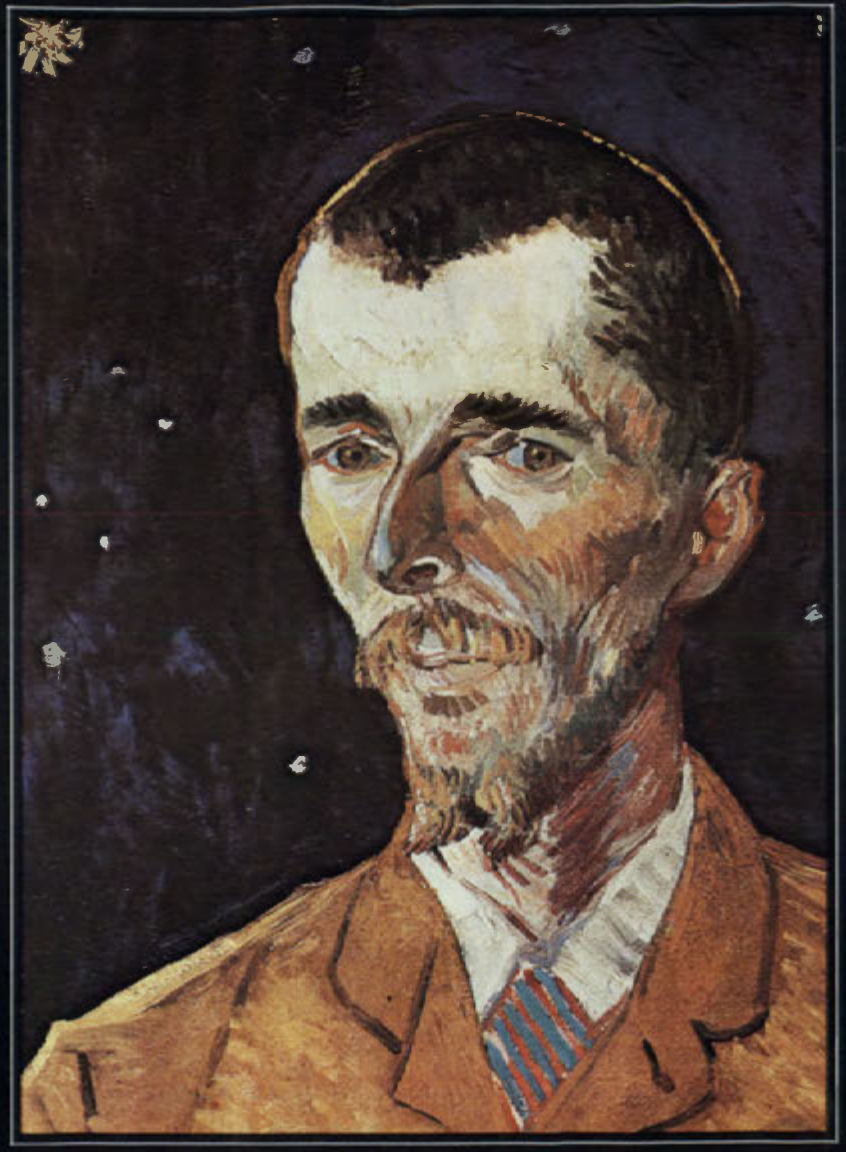

Resim: 672
Vincent VAN GOGH ***"Şair Boch'un Portresi"****, 1888, Jeu de Paume Müzesi, Paris-Fransa*

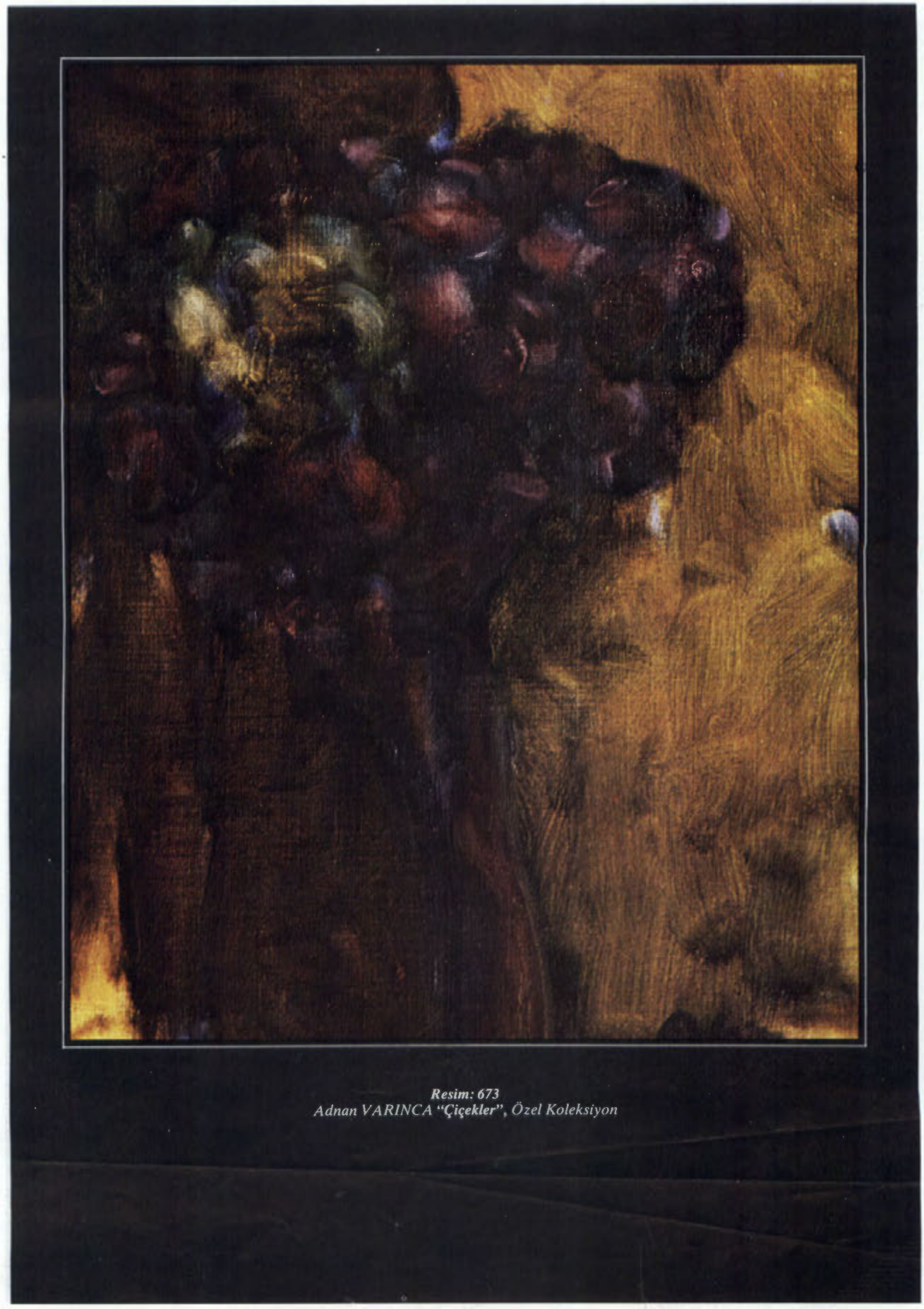

Resim: 673
Adnan VARINCA ***"Çiçekler"****, Özel Koleksiyon*

Resim: 674
*VELAZQUEZ "**Yumurta Pişiren Yaşlı Kadın**", 1618, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburg-İskoçya*

Resim: 675
*VELAZQUEZ "**Breda'nın Teslimi**", 1634-1635, Prado Müzesi, Madrid-İspanya*

meyveleri konu aldığı natürmortlar oluşturur. Derinlik etkisini hava perspektifi ve çizgisel perspektifle değil, ışık, renk karşıtlıkları ve nesnelerin arka arkaya gelmesiyle sağlar. Hacimlemeyi, Cézanne'da olduğu gibi renk tonlarıyla elde eder. 1981'den sonra yapıtlarında daha çok renkliliğe doğru bir yöneliş görülür.

• YAPITLAR (başlıca): *Begonya*, 1949; *Natürmort*, 1962, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Natürmort*, 1975; *Natürmort (İki Elmalı)*, 1982; *Natürmort (Kabak ve Soğanlar)*, 1984; *Çiçekler*.

VARLIN, Louis Eugène
(1839-1871)

Fransız siyaset adamı. 1871 Paris Komünü'nün önderlerindendir.

Claye-Souilly'de doğdu, 28 Mayıs 1871'de Paris'te öldü. Babası tarım işçisiydi. 13 yaşındayken Paris'e giderek bir süre çırak olarak çalıştıktan sonra, ciltçilik mesleğini öğrendi ve yaşamını bu yoldan kazanmaya başladı. 1857'de Fransız ciltçilerinin ilk karşılıklı yardım derneğinin kurucuları arasında yer aldı. 1856'da Enternasyonal Emekçiler Derneği'nin (I.Enternasyonal) Genel Konseyi'ne katılmak üzere bir grup Fransız işçi önderiyle birlikte Londra'ya gitti. Paris'e dönüşünde I.Enternasyonal Paris Şubesi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Bu dönemde, yükselen grev dalgasının örgütlenmesinde, tüketici kooperatiflerin kurulmasında önemli rol oynadı; *Travail* ve *Marseillaise* adlı dergilerle, Paris İşçi Dernekleri Federasyonu'nun yayın organı olan *Socialiste*'e yazılarıyla katkıda bulundu; *Tribune Ouvrière*, *Presse Ouvrière* ve *Fourmi* adlı işçi gazetelerinin kuruluşunda görev aldı.

Aynı dönemde Paris'te I.Enternasyonal üyeleri için açılan davalarda iki kez yargılanan Varlin, 1870'teki üçüncü davada bir yıl hapse mahkûm edilince Belçika'ya kaçtı. 1870'te III.Napoléon'un imparatorluk rejiminin yıkılmasından ve cumhuriyetin ilanından sonra Paris'e döndü. Bir süre sonra, Ulusal Meclis'in Prusya ile sürmekte olan savaşta ülkeyi savunamayacağını anlayan Parisliler'in kurdukları Ulusal Muhafız Merkez Komitesi'ne (UMMK) seçildi. Ulusal Meclis'in Yürütme Gücü başkanlığına getirdiği Thiers'in Ulusal Muhafızlar'ı silahsızlandırma kararından sonra, Paris'te başlayan ayaklanmanın sonucunda UMMK kentte yönetime el koydu. Varlin, UMMK'nın kararı doğrultusunda 26 Mart 1871'de yapılan seçimleri kazanarak Komün Genel Konseyi'ne seçildi. Bu görevi sırasında, bakanlık işlevi görmek üzere kurulmuş olan komisyonlardan maliye ve levazım komisyonlarına başkanlık etti.

Paris Komünü'ne son vermek amacıyla 21 Mayıs 1871'de Paris'e giren Ulusal Meclis'e bağlı Versailles birliklerine karşı verilen sokak savaşlarında önemli rol oynadı. Komüncüler'in son direnişinin de kırıldığı 28 Mayıs 1871'de Versailles birliklerince yakalandı. Linç edildikten sonra kurşuna dizilerek öldürüldü.

• BAKINIZ: MARX, NAPOLÉON III, THIERS.

VASARELY, Victor
(1908)

Macar asıllı Fransız ressam. Op Art'ın öncüsü ve en özgün temsilcilerinden biridir.

Pecs'te doğdu. Kısa bir süre Budapeşte'de tıp öğrenimi yaptıktan sonra Podolini-Volkmann Aka-

Op Art

Op Art (Optic Art) sözcüğü ilk kez 1965'te New York Modern Sanatlar Müzesi'nde açılan The Responsive Eye (Yanıt Veren Göz) adlı sergideki yapıtlar için kullanılmıştır. Op Art aslında retinanın uyarılmasıyla gözde optik yanılsamalar yaratmaya yönelen bir tür geometrik soyutlamadır. Genelde çok sayıda küçük geometrik biçim ya da çizgilerin, sistematik bir düzen içinde, yanılsamalar yaratacak renk ilişkileri göz önünde tutularak, bir araya getirilmesi ilkesine dayanır. Bu bağlam içinde oluşturulan kompozisyon, gözde ya yanılsamacı bir derinlik duygusu uyandırır, ya da biçim ve renk ilişkilerinin oluşturduğu görsel belirsizliklerle, aslında var olmayan ikincil biçimlerin ortaya çıkmasına yol açar.

Op Art'ın oluşmasında Yeni İzlenimcilik'le (Neo-Empresyonizm) Orfizm'in renk kuramları, Yapımcılık (Konstrüktivizm) ve Suprematizm'in biçim ve kompozisyon anlayışı ile Gelecekçilik'in (Fütürizm) dinamizm kavramının etkileri sezilir. Akımın öncüsü ve en önemli temsilcisi Vasarely'dir. 1950'lerde kaleme aldığı bir dizi bildirgede, akımın tanımını yapmış ve ilkelerini açıklamıştır. Ayrıca İsrailli Yaacov Agam'ın (1928) şeritlerden oluşturduğu bakış yönüne göre "biçim değiştiren kabartmalar"ı, Venezüellalı Jesus Rafael Soto'nun (1923) "titreşimli panolar"ı, İngiliz Bridget Riley'in (1931) çizgilerden ya da geometrik biçimlerden oluşan yapıtları, Vasarely'nin oğlu Yvaral'ın (1934) siyah-beyaz muare desenleri, Fransız Morellet'nin (1926) metal çubuklardan oluşturduğu hücreli küreleri, Amerikalı Richard Anuszkiewicz'in (1930) pırıltılı etkiler ve garip yanılsamalar yaratan geometrik soyutlamaları, Larry Poons'un (1937) kendi çevresinde dönüyormuş duygusu uyandıran yumurta biçimindeki noktaları ve J.Albers'in* fiziksel olgu ile psikolojik etki arasındaki bağı vurgulayan ve yanılsamalara yer veren yapıtları, Op Art'ın örneklerini oluşturur. 1957'de İspanya'nın Kordoba kentinde kurulan Equipo 57, 1959'da İtalya'nın Padova kentinde oluşturulan Gruppo N ve 1961'de Paris'te kurulan GRAV (Groupe de Recherche d'Art Visuel-Görsel Sanatlar Araştırma Grubu), Op Art ilkelerini benimseyen gruplardır.

Op Art 1970'lerde etkisini yitirmekle birlikte, çağdaş sanat üstünde kalıcı izler bırakmıştır.

demisi'nde, 1929'da da Budapeşte Bauhausu olarak anılan Aleksander Bortnyk'in Mühely Akademisi'nde sanat öğrenimi gördü. Moholy-Nagy'nin öğrencisi oldu ve Yapımcılar'ın (Konstrüktivistler) yapıtlarını tanıdı. 1930'da Paris'e yerleşti. Resme yöneldiği 1943'e değin grafik sanatlarla ilgilendi. Yaklaşık 1947'de geliştirdiği bir tür geometrik soyutlama yoluyla Op Art'ın yaratıcısı oldu. 1950'lerde bu akımı tanıtan yazılar yazdı, ilerici grupların çalışmalarına ve sergilerine katıldı. 1964'te Guggenheim Ödülü'nü, 1965'te de São Paolo Bienali (iki yıllık sergi) Birincilik Ödülü'nü aldı. 1970'te Güney Fransa'da, Gordes'te kendi yapıtlarını sergilediği bir müze açtı. 1976'da Jas-de-Bouffon'da bir vakıf için bir yapı tasarladı. Altı tane altıgen birimden oluşan ve toplam uzunluğu 87 m'yi bulan bu yapının içindeki yüksek tavanlı mekânları geometrik biçimlerden oluşan resimlerle kapladı.

Vasarely, 1940'ların sonlarına doğru geliştirdiği geometrik soyutlama ile özellikle optik olguları irdelemişti. Bu bağlam içinde kare, daire ve benzeri negatif-pozitif geometrik biçimlerle oluşturduğu kompozisyonlarda aslında var olmayan ikincil biçimler çağrıştırarak, görsel belirsizlikler yaratmış ve dolayısıyla yanılsamacı bir hareket elde etmiştir. Bu yaklaşımı ile güzellik ya da estetik bir olgu yerine görsel deneyimleri vurgulamıştır. Ayrıca bir sanat yapıtının istendiği zaman çoğaltılabilecek bir prototip niteliğinde olmasını savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ondho*, 1956-1960, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Eridan II*, 1957; *Metsh*, 1964; *Arny-C*, 1967-1969, Denise René Galerisi, Paris.

• **KAYNAKLAR:** M.Joray, *Vasarely*, 3 cilt, 1967-1974.

VASARI, Giorgio
(1511-1574)

İtalyan ressam, mimar ve sanat tarihçisi. Ünlü Uffizi Galerisi'nin mimarı ve ilk sanat tarihçilerinden biridir.

30 Temmuz 1511'de Arezzo'da doğdu, 27 Haziran 1574'te Floransa'da öldü. İlk resim derslerini Luca Signorelli'den aldı. 1524'te Floransa'ya giderek Andrea del Sarto ve Baccio Bandinelli'nin yanında çalıştı. Michelangelo'yla tanışması onun için bir dönüm noktası oluşturdu ve yaşamı boyunca Michalangelo'nun sadık bir izleyicisi oldu. 1550'de *Vite de più eccellenti architetti, pittori, e scultori italiani* ("Ünlü İtalyan Mimar, Ressam ve Heykelcilerinin Yaşamları") adlı biyografiler yapıtını yayımladı. Floransa ve Roma'da Maniyerist akıma bağlı, konularını tarihten alan çok sayıda resim ve fresk yaptıktan sonra 1555'te Medici ailesinden Toscana Dükü I.Cosimo tarafından *Vecchio Sarayı*'nı yapmakla görevlendirildi. 1560'ta Floransa'da gene I.Cosimo adına bir yönetim yapısı olan *Uffizi Galerisi*'nin yapımına başladı. Ölümü üzerine, ancak 1580'de, öğrencileri tarafından bitirilebilen bu ünlü yapı bugün müze olarak kullanılmaktadır. Vasari 1562'de Floransa'daki Disegno Akademisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1568'de ünlü kitabını eklemelerle 3 cilt olarak yeniden yayımladı ve kendi biyografisini de ekledi.

Vasari'nin resim alanındaki en ünlü yapıtları *Vecchio Sarayı*'ndaki Floransa'nın ve Mediciler'in tarihini anlatan fresk dizisi ile Roma'da San Giorgio Sarayı'nda yaptığı *100 Gün Freski*'dir.

Vasari günümüze değin en çok yararlanılan sanat tarihi kaynaklarından biri olan *Vite*'de İtalya'da Orta Çağ'dan beri kullanılan resim, heykel ve mimarlık tekniklerine, bunların tarihsel gelişimlerine geniş yer vermiştir. Bu alanlardaki yenilikçi ve öncü kişileri kronolojik bir sıralamayla anlatmıştır. Giotto'yu, karanlık çağ diye tanımlanan Orta Çağ'ın gerilemiş sanatını aydınlatan kişi olarak tanıtmış, kendi döneminden yaşayan tek sanatçı olarak da Michelangelo'yu ele almıştır. Ona özel bir önem vermiş, resim, heykel ve mimarlığın ustası olarak tanımlamış, Raffaello ve Leonardo'yla birlikte üçünün bir doruk oluşturduklarını belirtmiştir. Özellikle Toscanalı sanatçıların 13.yy sonlarında, Antik sanatın görkemini yeniden canlandırdıklarını ileri sürmüştür. Kitabın ikinci basımında çağdaş sanatçıların yaşamöyküleri yanında Floransalı olmayan sanatçılara da yer vermiş, o sırada ölmüş bulunan Michelangelo'nun biyografisine de önemli eklemeler yapmıştır. Ancak bugün, Vasari'nin bu kitapta verdiği bilgilerin birçoğunun pek sağlıklı olmadığı kabul edilmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca): Fresk:** *San Giorgio Sarayı* freskleri, 1546, Roma; *Vecchio Sarayı* freskleri, 1555'ten başlayarak, Floransa; *Regia Salonu* freskleri, 1571-1575, Vatikan/Roma. **Yapı:** *Vecchio Sarayı*, 1555'ten başlayarak, Floransa; *Uffizi Galerisi*, 1560-1574, Floransa; *San Stefano Kilisesi, Manastırı ve Sarayı*, 1562'den başlayarak, Pisa; *Michelangelo'nun Mezarı*, San Croce Kilisesi, Floransa. **Kitap:** *Vite de più eccellenti architetti, pittori, e scultori italiani*, 2 cilt, 1550, 2. basım 3 cilt, 1568, ("Ünlü İtalyan Mimar, Ressam ve Heykelcilerinin Yaşamları").

VASCO DA GAMA

Bak. GAMA, Vasco da

VÂSIF
(? -1806)

Osmanlı, tarihçi. 1752-1805 arasındaki olayları anlatan tarihiyle tanınır.

Ahmed Vâsıf Efendi Bağdat'ta doğdu, 20 Ekim 1806'da İstanbul'da öldü. Doğduğu kentte öğrenim gördü. Bağdat'ta özel kütüphanelerde çalışıp, yazma kitapları kopya ederek geçimini sağladı. Bir süre Gül Ahmed Paşazade Ali Paşa'nın özel kütüphaneciliğini yaptı. Abaza Mehmed Paşa'nın mektupçuluğunda bulundu. 1771'de Ruslar'ın Yenikale'yi istilaları sırasında tutsak düştü. Savaş sonrası çariçe II.Katerina'nın önerilerini içeren mektubunu sadrazama götürmek üzere serbest bırakıldı. 1772'de altı ay süren

Bükreş barış görüşmelerine katıldı.

Beylikçi Raşid ile birlikte 1783'te İbrahim Müteferrika'nın matbaasını vârislerinden satın aldı. Ancak aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden bir süre sonra matbaadan ayrıldı. 2 Kasım 1783'te Enveri'nin yerine vakanüvisliğe atandı. Rus donanmasını Akdeniz'den uzak tutmak amacıyla ortaelçi olarak 1787'de İspanya'ya gönderildi. 1805'te reisülküttablığa getirildi. Ertesi yıl hastalığı nedeniyle görevinden alındı.

Vâsıf,1752'den başlayarak reisülküttaplığa atandığı 5 Ağustos 1805'e kadar geçen olayları yazdı. Tarihi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* adıyla anılır. Basılmış olan bölüm Ekim 1752-Kasım 1774 olaylarını kapsar. Yapıtında önceki vakanüvisler Hâkim, Çeşmizâde, Behçeti, Musazâde ve Enveri'nin yazdıklarından da yararlanmıştır. 1781-1786 yıllarını içeren bölümü daha sonra yayımlanmıştır. 1787-1789 yıllarına ilişkin yazdıkları ele geçmemiştir.

Vâsıf, çeşitli devlet görevlerinde bulunduğundan devletle ilgili işlere, sırlara yakından tanık olmuş, bunları tarihine de aktarmıştır. İçinde bulunmadığı olaylarda da başkalarının tanıklığına önem vermiştir. Kendinden önce gelen vakanüvislerin yapıtlarını incelemiş ve onları eleştirmiştir. İspanya'da bulunduğu süre içinde bir de *Sefaretnâme* yazmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, 2 cilt, 1805; *Mehasinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr, 1781-1786*, (ö.s.), M.İlgürel, (yay.),1978; *Divançe*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi,M.K.İnal kitapları, No. 3692); *Sefaretnâme* (Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No. 61).

VÂSIF [Enderunlu]
(? -1824)

Osmanlı Divan şairi. Şiirlerinde konuşma diline ve halk deyimlerine yer vermiştir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Asıl adı Osman'dır. Çocukluğunda saraya alınarak Enderun' da eğitim gördü. Bu nedenle Enderunî ya da Enderunlu sıfatıyla anılır. Enderun'u bitirdikten sonra Hasoda sınıfına ayrıldı. Sırasıyla hünkâr başlalalığı, peşkir ağalığı, anahtar ağalığı ve kiler kethüdalığı gibi saray hizmetlerinde bulundu. Kendi isteğiyle saraydan emekliye ayrıldı. Hacegânlık rütbesi verilerek Bolayır Süleyman Paşa vakfı mütevelliliğine atandı.

Vâsıf, Divan şiirinin son dönem şairlerindendir. Şiirlerinde genellikle çağının orta tabaka insanının duyuşu, anlayışı, dili, beğenisi egemendir. Bunlarda günlük yaşama, modaya, çeşitli oyunlara, semt adlarına da yer vermiştir. Nedim ile Enderunlu Fazıl'ın etkisinde kalmıştır. Ancak Nedim gibi Divan şiirinin estetiğinde başarılı olamamıştır. Çok tutulan şarkılarının kimisi bestelenmiştir. Döneminde bir yandan geniş kitlelerce okunmuş ve sevilmiş, öte yandan da açık saçık şiirler yazmasından ve Divan şiirinin değer ölçülerine uymamasından ötürü sık sık eleştirilmiştir. İzzet Molla'nın, onun ölümüne düşürdüğü yedi beyitlik tarihten, sağlığında şiirlerinin bir bölümünü yaktığı anlaşılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Gülşen-Efkâr-ı Vasıf-ı Enderunî*, (ö.s.), 1841.

• BAKINIZ: FÂZIL [Enderunlu], NEDİM.

VÂSIL b.ATA
(699-749)

Arap, filozof. Mutezile öğretisinin kurucusudur, felsefe sorunlarına us yoluyla çözüm bulunabileceği görüşünü savunmuştur.

Medine'de doğdu, aynı kentte öldü. Asıl adı Ebu Huzeyfe Gazzal Vâsıl b. Ata'dır. Önce Medine'de, sonra Basra'da okudu. Çağının ünlü düşünürlerinden Hasan Basri'nin öğrencisidir. İslam diniyle ilgili bilgileri edindikten sonra Anadolu-Yunan felsefesini öğrendi, özellikle Platon, Aristoteles, Demokritos, Epikuros ve Platinos gibi filozofların, o dönemde bilinen yazılarını inceledi. 728'de din ve felsefe sorunlarının inan değil usla açıklanabileceği görüşünü ortaya atınca Hasan Basri ile düşünce ayrılığına düştü. Bunun üzerine, öğretmeni "Vâsıl b. Ata bizden ayrıldı" dedi. İşte, sonradan Vâsıl b. Ata'nın öğretisine verilen mutezile (ayrılan) adı bu olaydan doğdu.

Ehl-i Sünnet denen, *Kuran* ve Hadis dışında geçerli kaynak tanımayan inanç kurumuna göre yaratılmış bir varlık olan insanın görevi, tanrısal evrende, önceden belirlenmiştir. Her düşünce çığırı bu belirli olanın içinde kalmak zorundadır, bunun karşıtı suçtur. İnsan arayan değil, yazgı ile, kendisine verileni yerine getiren bir varlıktır.

Tanrı, öz ve nitelik

Vâsıl b. Ata'nın, İslam düşüncesinde yeni sayılan ve us ilkelerine dayanan öğretisinin odağını Tanrı, öz ve nitelik, yazgı, istenç, bağımsızlık, bireysel sorumluluk gibi sorunlar oluşturur. Bunlara usun ışığı altında çözüm arayan Vâsıl b. Ata'ya göre Tanrı'da, kimi İslam bilginlerinin *Kuran* ve Hadis'e dayanarak ileri sürdükleri gibi özle (zat) nitelik (sıfat) özdeş değildir. Gerek öz, gerek nitelik ayrı birer varlıktır. Bunların tanrısal tözde birliğe ulaştığını söylemek konuyu çıkmaza götürür. Çünkü "bir" olanın iki ayrı nesne biçiminde yorumlanması bir çelişkidir. Öz "öz olduğu", nitelik de "nitelik olduğu" için ayrıdır.

Özgür istenç, yazgı, sorumluluk

Yazgı gerçek değil, boş bir kavramdır. İnsan bir istenç varlığıdır, bütün eylemlerinde bağımsızdır, istencin dışında denetleyici bir güç yoktur. İnsan, bir birey olarak, eylemlerinin yaratıcısıdır. Onun, yaptığından sorumlu olması da, özgür istencine göre davrandığındadır. Gerçekten yazgı varsa, birey, kendi istenci dışında, bir varlığın gösterdiği yolda yürüme gereğindedir. Bu durumda insan, başka bir istencin buyruğu altında kaldığından, sorumlu tutulamaz. Çünkü sorumluluk istenç özgürlüğünü gerektirir. Oysa yazgı bunu ortadan kaldırarak, insanı önceden gösterileni yapmakla yükümlü kılar. Bu da Tanrı'nın yüceliğiyle bağdaşmaz. Öte yandan, kendi elinde olmayan, yazgı gereği yerine getirilen, bir eylemden dolayı suç ya da ödül söz konusu olamaz, özellikle

dinin ileri sürdüğü "ceza" geçersizdir. Çünkü ceza ancak kişinin özgür istenciyle işlediği bir suçun karşılığıdır.

Us, bilgi, tanrısal bildiri

Vâsıl b. Ata'nın kuramına göre tanrısal bildiri (vahy) esinden öte bir anlam taşımaz, çünkü Tanrı ile insanın, dolaylı da olsa, konuşması olacak, inanılacak iş değildir. Peygamberler de birer insandır, onlarda insanüstü, doğaüstü, tanrısal yeteneklerin bulunduğu inancı bir yanılmadır. Ölümden sonra dirilme, yargılanma, yeni bir yaşama başlama doğaya ve us ilkelerine aykırıdır, gerçek değildir. İnsan, bir us varlığı olduğundan, yargıları, önermeleri bilgisi de usa uygundur. Bilginin biri duyu verileri, öteki usavurma olmak üzere iki kaynağı vardır. Duyularla sağlanan izlenimler us ilkelerine göre biçimlenerek bilgiye dönüşür, kavram niteliği kazanır.

Vâsıl b. Ata'nın geliştirdiği öğreti İslam düşüncesinde Usçuluk'un temelini oluşturur. Sonraki yüzyıllarda yetişen ve Aristoteles felsefesinden etkilenen İslam filozofları, Mutezile akımıyla çatışmış, görüşlerini bu akıma yönelik eleştirilerle pekiştirmeye çalışmışlardır. Özellikle Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd gibi Aristotelesçiler Vâsıl b. Ata'nın görüşlerine göre bir tutum benimseme gereğini duymuşlardır. Mutezile anlayışını, Anadolu-Yunan düşüncesinin oluşturduğu Atomculuk'la uzlaştırarak geliştiren Ebu'l-Huzeyl, İ.Nazzam ve Cahiz gibi filozoflardır.

Vâsıl b. Ata'nın kaynaklarda geçen ve değişik konuları içeren on bir kitabı varsa da bunlardan yalnız *Kitabu'l-Hutbe* günümüze dek gelebilmiştir.

Mutezile Öğretisi

İslam düşüncesinin oluşumu döneminde biri us ilkelerine, öteki inan verilerine dayanan iki yol ortaya çıkmıştı. Us ilkelerine bağlanan akım felsefeyi, inan verilerine dayanan çığır da din ve tanrıbilimi seçmişti. Düşüncenin, bilginin, bilimin bir us ve bilinç işi olduğunu, doğadan kaynaklandığını, bu alanda birtakım önyargıların, usla bağdaşmayan görüşlerin yeri bulunmadığını ileri süren ilk öğreti "Mutezile" adını almıştır. "Ayrılan", "başka bir yol tutan" anlamına gelen bu çığırın öncüsü Vâsıl b. Ata'dır. Onun öğretisini benimseyip geliştirenler de Ebu'l-Huzeyl el-Allaf ve İbrahim Nazzam'dır. 8. ve 9. yy'larda ortaya çıkan Mutezile öğretisi, İslam düşüncesi tarihi boyunca, Kuran ve Hadis'e aykırı sayıldığından, usa inandan çok değer verdiğinden suçlanmış, buna karşın gelişimini sürdürmüştür.

Mutezile öğretisinin temelini insan ve bilgi sorunları oluşturur. Bu öğretiye göre us ilkeleriyle bağdaşmayan, insana duyularla verilemeyen bir nesnenin gerçekliği söz konusu değildir. Kuran ve Hadis'le bildirilen yazgı, yargı günü, tanrısal kayra, tanrısal nitelikler, tanrısal öz birer kavramdır. İnsan yazgıya bağlı değildir, usun denetimi altında olduğundan eylemlerinden sorumludur. Yazgı, usu bir kıyıya itip eylemin kaynağını tanrısal istence bağladığından, insanı sorumlu tutamaz, bu usa aykırıdır. Çünkü insanın yalnız yazgı gereği, elinde olmayan bir eylemden dolayı sorumlu tutulması, usla, istençle bağdaşamaz. İnsanı yöneten tek yeti ustur, o da bir gelişim süreci içindedir, doğal güçtür, Tanrı vergisi değildir. Öte yandan, dinin ileri sürdüğü ölümden sonra dirilme, cennet, cehennem de yoktur. Bilgi ise us ilkelerine göre biçimlenen bir algı varlığıdır, doğuştan bilgi, Tanrı vergisi bilgi bir kuruntudur.

Us tek denetleyici yeti olduğundan inanı egemenliği altında bulundurur. Bu nedenle inanın ustan üstünlüğü de söz konusu değildir, inan insanı geliştiremez, ona bilgi sağlama olanağı veremez. Evren atomlardan kurulu bir bütün olduğundan sonludur, sınırlıdır, yoktan değil kurucu öğelerinin bileşiminden yaratılmıştır. Atom tözdür, bölünemezdir. Kimi Mutezile filozofları atomların Tanrı istenciyle yaratıldığını ileri sürerlerse de bu Şeriat'ın ağır baskısından kurtulmak için bir önlem olmaktan öteye geçmemiştir.

VASILYEV, Aleksandr
(1867-1953)

Rus asıllı ABD'li tarihçi. Bizans tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Aleksandr Aleksandroviç Vasilyev 22 Haziran 1867'de St. Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, 30 Mayıs 1953'te Washington'da öldü. 1892'de St. Petersburg Üniversitesi'ni bitirdi. 1902'de tarih doktoru oldu. 1892-1904 arasında lise öğretmenliği yaptı. 1904-1912 arasında Dorpat Üniversitesi'nde, 1912-1922 arasında Pedagoji Enstitüsü'nde görev aldı. 1917-1925 arasında St. Petersburg Üniversitesi'ne bağlı olan Belgrad'daki Bilimler Akademisi üyeliğinde bulundu. 1925'te ABD'ye göç etti. 1931'de ABD vatandaşı oldu. Ölümüne değin çalışmalarını bu ülkede sürdürdü.

- YAPITLAR (başlıca): *Byzantium and the Arabs*, 1900, ("Bizans ve Araplar"); *A History of the Medieval Ages*, 1915, ("Orta Çağ Tarihi"); *Medieval Civilization*, 1915, ("Orta Çağ Uygarlığı"); *History of Byzantine Empire*, 2 cilt, 1928-1929, (Bizans İmparatorluğu Tarihi, I. cilt, 1943); *The Russian Attack on Constantinople in 860*, 1946, ("860'ta Constantinopolis'e Rus Saldırısı").

- BAKINIZ: OSTROGORSKY.

VASİL
(1845-1907)

Osmanlı, kemençeci. Türk müzik tarihinin bilinen en büyük kemençe virtüözlerindendir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Rum asıllı Silivrili bir ailedendi. Vasilaki diye de anılırdı. Müziğe Silivri'de klarnet çalarak başladı. Fenerli Yorgi adındaki bir sazendeden kemençe çalmayı öğrendikten sonra klarneti bırakıp bu saza yöneldi. Zamanın ünlü saz takımı lavtacı Andon ile lavtacı Civan'ın ekibine girerek müzik bilgisini ilerletti. Ayrıca besteci ve hanende Asdik'ten de yararlandı. Kısa zamanda usta bir kemençeci olarak büyük ün kazandı. İstanbul'un müzik çevrelerinde en çok aranan icracılardan biri oldu. Aynı zamanda iyi bir kemençe yapımcısıydı. Ömrünün son yılları yoksulluk içinde geçti.

Kemençede düz ve uzun yay kullanır, tiz perdelerinin kullanılmasında özel zorluklar gösteren bu sazın bütün perdelerine falsosuz basardı. Çok başarılı taksim eder, özellikle köçekçelerle Rumeli havalarını olağanüstü güzellikte çalardı. Vasil'in Türk müziğine en önemli katkısı kendisinden önce köçek ve tavşan takımlarında kullanılan, bu yüzden de pek değer verilmeyen kemençenin çalınışına getirdiği perde zevki ve üslup inceliğiyle onu klasik sazlardan kurulu incesaz fasıl topluluklarına kazandırmış olmasıdır. Bundan dolayı, klasik kemençenin ilk ustası sayılır. Tamburî Cemil'in kemençede ulaştığı ustalığı hazırlayan etmenlerden biri de Vasil'in kemençesidir. Besteci olarak sayıca az, ama değerli saz yapıtları bestelemiştir. Başta Mahmud Celâleddin Paşa'nınkiler olmak üzere pek çok şarkı için bestelediği aranağmeler de, onun bestecilik yeteneğini yansıtan özgün parçalardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kürdilihicazkâr Peşrev; Kürdilihicazkâr Saz Semaisi; Hicazkâr Peşrev; Şevkefza Peşrev.*

VAUGHAN WILLIAMS, Ralph
(1872-1958)

İngiliz, besteci. Ulusal İngiliz Müzik Okulu'nun öncüsüdür.

12 Ekim 1872'de Gloucestershire'ın Down Ampney kentinde doğdu, 26 Ağustos 1958'de Londra'da öldü. Kraliyet Müzik Okulu'nda Charles Stanford (1852-1924) ve Hubert Parry'nin (1848-1918) öğrencisi oldu. Cambridge Üniversitesi'nin Trinity College'ında da müzik eğitimi gördü. 1896-1897 yıllarında Berlin'de Max Bruch (1838-1920) ile çalıştı. Ülkesine döndükten sonra çeşitli kiliselerde orgculuk ve koro şefliği yaptı. 1904'te İngiliz Halk Şarkıları Derneği'ne girdi. Aynı zamanda 1906'ya değin *The English Hymnal* (İngiliz İlahileri) adlı derginin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1909'da Paris'te M.Ravel ile çalıştı. I.Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra, Kraliyet Müzik Okulu'na kompozisyon öğretmeni olarak girdi. 1943'te kurulan Society for the Promotion of Newmusic (Yeni Müziği Özendirme Derneği) ile 1945'te oluşturulan Composers' Guild'in (Besteciler Loncası) ilk başkanlıklarını yaptı. 1935'te "Order of Merit" nişanıyla onurlandırıldı.

Vaughan Williams'ın besteleri İngiliz müziğinde bir dönüm noktası niteliğindedir. Ondan önce, İngiltere'de yaklaşık iki yüzyıl kadar öteki Avrupa ülkelerindeki müzik akımlarını izleyen besteciler yetişmişti. Vaughan Williams da bu anlayış doğrultusunda eğitim görmekle birlikte 1903'ten başlayarak İngiliz halk müziğini ve Tudor dönemindeki dinsel ve din dışı yapıtları incelemiş ve bunların etkisi altında kalmıştır. Besteci arkadaşı Gustav Holst (1874-1934) ile birlikte ülkenin çeşitli yörelerinde yaptıkları derleme gezileri, ulusal İngiliz Müzik Okulu'nun ortaya çıkmasında önemli bir adım oluşturmuştur.

Vaughan Williams'ın kendine özgü üslubu, İngiliz halk şarkılarının serbest ve güçlü ritimlerinden, modal ezgilerinden, 16. ve 17. yy'ın armoni ve kontrpuan anlayışından, caz müziğinden, sokak satıcılarının melodik bağırışlarından izler taşır. Bu arada, istediği anlatıma uygun olan yerlerde, geleneksel armoni kurallarına ters düşen paralel aralıkları da kullanmıştır. Kimi yapıtlarında İzlenimcilik'in de (Empresyonizm) etkisi görülmektedir.

Vaughan Williams çeşitli türlerde yapıtlar vermiştir. Bunların arasında halk şarkılarından yaptığı düzenlemeler önemli bir yer tutar. Örneğin "Greensleeves" adlı ezgi 20. yy'ın sevilen yapıtları arasına girmiştir. *Norfolk Rhapsodies* (Norfolk Rapsodileri) ise onun, ulusal özellik taşıyan ilk önemli yapıtlarındandır. Vaughan Wiliams'ın ayrıca film müzikleri, koro ve solo ses için yapıtları da vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Norfolk Rhapsodies*, 1906, (Norfolk Rapsodileri); *Fantasia on a Theme of Tallis*, 1909, (Tallis'in Bir Teması Üzerine Fantazi); *A Sea Symphony*, 1909, (Deniz Senfonisi); *A London Symphony*, 1913, (Londra Senfonisi); *A Pastoral Symphony*, 1921, (Pastoral Senfoni); *Fantasia on Greensleeves*, 1934, (Greensleeves Üzerine Fantazi); *Obua Konçertosu*, 1944; *Sinfonia Antartica*, 1956, (Antartika Senfonisi). **Koro Müziği:** *Toward The Unkhown Region*, 1907, (Bilinmeyen Bölgeye Doğru); *Mass in G Minor*, iki eşliksiz koro için, 1923; *Dona Nobis Pacem*, 1936, (Bize Huzur Ver). **Opera:** *Hugh the Drover*, 1924, (Celep Hugh); *The Pilgrim's Progress*, 1951, (Hacıların Yürüyüşü). **Çeşitli:** *On Wenlock Edge*, tenor ve yaylı çalgılar dörtlüsü için, 1909, (Wenlock Sahilinde); *Job*, bale 1930, (Görev).

• **BAKINIZ:** H. PURCELL.

VAUQUELIN, Nicolas Louis
(1763-1829)

Fransız, kimyacı. Krom elementini, glüsini ve birçok doğal organik bileşiği ayırmıştır.

16 Mayıs 1763'te Normandiya bölgesindeki Pont l'Evêque yakınlarındaki Saint-André-d'Hébertôt'da

doğdu, 14 Kasım 1829'da aynı kasabada öldü. Yoksul bir köylü çocuğu olan ve küçük yaşlarda önce Rouen, ardından da Paris'teki eczanelerde çalışmaya başlayan Vauquelin, 1784'te yeteneklerini sezinleyen Fransız kimya bilgini Fourcroy'nun asistanlığını üstlendi. 1792'de eczacılık diplomasını aldıktan sonra siyasal nedenlerle Paris'ten uzaklaşmak ve Paris yakınlarındaki Meaux'da bir hastanede çalışmak zorunda kaldı. 1794'te Paris'e dönünce École Polytechnique'de kimya doçentliğine atandı. 1797'de profesörlüğe yükseltilerek Madencilik Okulu'nda görevlendirildi. 1801'de Collège de France'a geçti. Doğal Tarih Müzesi'nde uygulamalı kimya dersleri vermeye başladığı 1804'te Fourcroy ile birlikte bir fabrika kurdu. 1811'de tıp doktoru unvanı aldı ve Tıp Fakültesi'nde Fourcroy'nun ölümüyle boşalan kürsüye geçti. 1822'de politik nedenlerle bu görevine son verilince yalnızca müzedeki dersleriyle yetinmek zorunda kalan Vauquelin, ölümünden bir yıl önce Calvados idari bölgesinden milletvekili seçildi.

Önceleri çalışmalarını maden filizlerinin ve minerallerin kimyasal bileşimlerinin araştırılması üzerinde yoğunlaştıran Vauquelin'in en önemli başarısı, 1797'de, Sibirya'da çıkarılan krokoiz mineralinin içinde yeni bir elementin varlığını belirlemesi ve krom adını verdiği bu elementi ayırmasıdır. Vauquelin ertesi yıl da, limoges zümrütünün içinde glüsin olarak adlandırdığı yeni bir nadir toprak elementi bulunduğunu öne sürdü. Daha sonra glüsinin berilyum oksit olduğu anlaşılmış ve berilyum elementi 1828'de F.Wöhler tarafından ayrılmıştır.

Vauquelin, bulunan ilk aminoasit olduğu sonradan anlaşılan asparajini ve komforik asiti ayırmayı başararak doğal organik bileşiklerin elde edilmesi konusunda da önemli katkılarda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Manuel de l'essayeur*, 1799, ("Deneycinin El Kitabı").

• **BAKINIZ:** FOURCROY, WÖHLER.

VAUVENARGUES, Luc de Clapiers
(1715-1747)

Fransız, filozof ve ahlakçı. İnsanda birbirine indirgenemeyen değişik kavrayış yetilerinin bulunduğunu ileri sürmüştür.

6 Ağustos 1715'te Aix-en-Provence'de doğdu, 9 Mart 1747'de Paris'te öldü. Eski bir ailedendi. Sağlığının bozukluğu yüzünden özel öğrenim gördü, Plutarkhos'un yazılarından etkilenerek orduda görev almayı amaçladı. 1733'te Lombardia, 1742'de Bohemya savaşlarına katıldı, ordu geri çekilirken, kışın bastırması sonucu ayakları dondu, görevden ayrıldı. Çiçek hastalığına tutulunca görme gücü azaldı. Bütün çalışmalarını yazın ve ahlak konuları üzerinde yoğunlaştırdı. Yaşamı boyunca, yalnız Voltaire, Mirabeau ve Marmontel gibi üç kişiyle yakın ilişki kurdu.

Vauvenargues için önemli olan insanı anlamak, onu davranış ve eylemleri içinde tanımaktır. Eylemlerinden soyutlanan bir kavram niteliğine dönüştürülen insan değil, ancak yaşayan, yaşadığının bilincinde olan, acı çeken, sevinen insan gerçektir. İnsan, kavrayış yetisinin sağlamlığı, gücü oranında başarılı olabilir. Başarı ise soyutlamakla değil, "varlıkları karşılıklı ilişkileri içinde görmekle, nesnelerin kanıtlarını bulup açıklamakla, onları kendi kaynaklarında ve ortak bir odakla kavramakla" sağlanır. Bunu yaparken tek tek varlıklara değil de genel olana, bütüne yönelmek gerekir. Ona göre belli kavrayış yetisi örnekleri vardır. Bunlar birbirini gerektirmez, her biri bütün varlık alanını kavrama eğilimi gösterir. Bu kavrayış yetisi örneklerinin önemlileri canlı kavrayış yetisi, nesnenin özüne inerek konuyu yakalayan kavrayış yetisi, ozana özgü kavrayış yetisi, düşünen kavrayış yetisi, derin kavrayış yetisi, doğru kavrayış yetisi adını alır. Bu yetilerin başarı ortamları da ayrıdır, biri ötekine indirgenemez. Öte yandan, bireyin ahlakı da taşıdığı kavrayış yetisiyle koşullanmıştır, çünkü yeti ahlakla ilgili davranışın kaynağıdır. Kişinin yetisi neyse ahlakı da ona göredir.

Vauvenargues'ye göre istencin kişiyi denetim altına alma olanağı yoktur. İstenç "bir sarkacın üzerindeki, saatleri göstermeye yarayan iğnedir" devinimi sağlayan nesne değildir. İnsanı eyleme iten değişik nitelikteki tutkulardır, kişilik de bu tutkuların türüyle bağlantılıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Introduction à la connaissance de l'esprit humain*, 1746, ("İnsan Usunun Bilinmesine Giriş"); *Les maximes*, 1746, ("Özdeyişler"); *Réflexions sur divers sujets*, (ö.s.), 1938, ("Değişik Konular Üstüne Düşünceler"); *Caractèrs et Dialogues*, (ö.s.), 1938, ("Karakterler ve Diyaloglar"); *Discours sur la liberté*, (ö.s.), 1938, yay. F.Schalh, ("Özgürlük Üstüne Konuşmalar").

VAVİLOV, Nikolay İvanoviç
(1887-1943)

SSCB'li bitki genetikçisi. Tarım bitkilerinin anayurduna ilişkin bir kuram geliştirmiş ve Lisenko'nun görüşlerine karşılık SSCB'de çağdaş genetiğin savunucusu olmuştur.

25 Kasım 1887'de Moskova'da doğdu, 26 Ocak 1943'te Sibirya'daki Magadan'da öldü. Petrovsk'taki Tarım Akademisi'nde başladığı öğrenimini İngiltere'de sürdürerek, 1913-1914 yıllarında önce Cambridge Üniversitesi Tarım Okulu'nda okudu, daha sonra Londra yakınlarındaki John Innes Bahçecilik Enstitüsü'nde ünlü genetikçi Bateson'ın öğrencisi oldu. Ülkesine dönünce tarım bitkilerinin kökenini araştırmaya başlayan Vavilov, 1916-1933 arası bu amaçla, Akdeniz kıyılarını, İran, Afganistan, Etiyopya, Japonya, Kore, Formoza, Orta ve Güney Amerika'yı dolaştı. 1917'de Satarov Üniversitesi'nde profesörlüğe, 1921'de Petrograd'daki (bugün Leningrad) Uygulamalı Botanik Bürosu'nun yöneticiliğine, 1923'te de Devlet Deneysel Tarım Enstitüsü'nün başkanlığına

atandı. 1929'da SSCB Bilimler Akademisi'nin üyeliğine ve Lenin Tarım Bilimleri Akademisi'nin başkanlığına seçildi, ayrıca 1930'dan sonra on yıl boyunca SSCB Bilimler Akademisi'ne bağlı Genetik Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi. Bu görev yıllarında, ülke düzeyine yayılmış 400'ü aşkın araştırma enstitüsünün kuruluşunu örgütleyen Vavilov'un ünü, 1939'da toplanan Uluslararası Genetik Kongresi'ne başkanlık edecek ve 1940'ta Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeleri arasına seçilecek kadar yaygınlaşmışken, özellikle Sovyetler Birliği Komünist Partisi-Bolşevik yöneticilerinin desteğini kazanmış olan Lisenko'nun yıpratıcı eleştirileriyle ülkesinde giderek gözden düştü ve 1940'ta tutuklanarak önce Saratov'daki, daha sonra Magadan'daki bir çalışma kampına gönderildi.

Genetik bilimin öncülerinden Bateson'ın öğrencisi, Mendel yasalarının ve Morgan kuramlarının inançlı bir izleyicisi olan Vavilov, tarım bitkilerinin hangi merkezlerden başlayarak yeryüzüne yayıldığını araştırmak için 60 ülkeden toplanmış 50.000 kadar bitki türü üzerinde çalışmış ve 1926'da, en eskileri Çin, Hindistan, Orta Asya, Yakındoğu ve Akdeniz bölgesinde olmak üzere önce altı, sonra sekiz, en sonunda on iki merkezin, bugünkü tarım bitkilerinin anayurdu olduğuna ilişkin kuramını açıklamıştı. Günümüzde çok geçerli sayılmayan bu kuramdan yola çıkarak, melezleme yoluyla Rusya'nın iklim ve toprak koşullarına en uygun türleri bulmak üzere uzun yıllar çalışan ve ülkesinin tarımını çağdaş bilimsel yöntemlerle donatmayı amaçlayan Vavilov, verimin düştüğü yıllarda bu düşüşten sorumlu tutulmuş ve kuram ile uygulamayı bağdaştıramamakla suçlanmıştı. Lisenkoculuk'un etkinliğini yitirmesinden sonra, SSCB Bilimler Akademisi 1950'lerde Vavilov'a ve Mendel yasalarına eski saygınlığını kazandırmak üzere öğretim programlarını yeniden düzenlemiştir.

• BAKINIZ: BATESON, LİSENKO, MENDEL, MİÇURİN, T.H.MORGAN.

VEBLEN, Thorstein
(1857-1929)

ABD'li iktisatçı ve sosyolog. Çağdaş sanayi toplumu üzerine incelemeleri ve eleştirileriyle tanınmıştır.

Thorstein Bunde Veblen 20 Temmuz 1857'de Wisconsin Eyaleti'nde doğdu, 3 Ağustos 1929'da California Eyaleti'nde Menlo Park'ta öldü. Norveç asıllı göçmen bir çiftçi ailesinin 12 çocuğundan biriydi. 1880'de Minnesota Eyaleti'nde Carleton College'ı bitiren Veblen, 1884'te Yale Üniversitesi'nde felsefe doktorasını tamamladı. Akademik bir görev bulamadığı için babasının çiftliğine geri dönerek orada geçirdiği 7 yıl boyunca kendini okumaya verdi. 1891'de Cornell Üniversitesi İktisat Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimine başladı. Bir yıl sonra Chicago Üniversitesi'ne geçti ve 1896'da aynı üniversitede öğretim görevlisi oldu, 1900'de de doçentliğe yükseldi. 1906-1918 arasında Missouri Üniversitesi'nde, 1918'den sonra da aralıklarla New School for Social Research'de ders verdi. 1926'da akademik görevini bırakarak, California'da bir dağ kulübesine yerleşti ve orada öldü.

Amerikan ekonomisinde tekellerin denetiminin doruğuna ulaştığı, tekelci şirketlerin ülke kaynaklarından hiçbir kısıtlama olmadan yararlandığı, kârlarını artırmak için üretim ve fiyatlarla diledikleri gibi oynadıkları bir dönemde yetişen Veblen'in temel ilgi alanı içinde yaşadığı sanayi toplumunu çözümlemek olmuştur. C.Darwin, K.Marx, D.Hume ve E.Kant'ın görüşlerinden etkilenmiştir. İktisadi olguların insana özgü niteliğini ortaya koymaya çalışmış, tüm bir toplumun ve dönemin özelliklerini kavramak, o topluma özgü tipik insanı tanımlamak ve toplumsal eğilimi belirlemeye çalışmak temel amacı olmuştur. Bunu yaparken insan davranışlarını içgüdüler ve alışkanlıklar olmak üzere ikiye ayıran Veblen, içgüdüleri ana babaya ve öteki akrabalara duyulan bağlılık içgüdüsü, çalışma içgüdüsü ve bilimsel bilginin kaynağı olan merak içgüdüsü olarak sınıflandırır. İçgüdüsel davranışların hiçbir çıkar ilişkisine dayanmadığını, yalnızca iyilik etme duygularından kaynaklandığını, oysa insan davranışlarının daha ağırlıklı bir bölümünü oluşturan alışkanlıkların bu duygulardan tümüyle uzak olduğunu ileri sürer. Alışkanlık ve geleneklerden kaynaklanan davranış ve düşünce biçimlerini "kurumlar" olarak adlandırır; toplumda geçerli olan kurumlar sürekli bir değişim içinde olduğundan iktisat biliminin evrimci bir bilim dalı olması gerektiği sonucuna varır ve çağdaş sanayi toplumuna giden aşamaları evrimci bir bakış açısıyla incelemeye yönelir.

Veblen ilk kitabı olan *The Theory of the Leisure Class*'de ("Aylak Sınıfın Kuramı") üretime katılmadan para kazanan "aylak sınıflar"ın davranışlarını incelemiştir. Aylak sınıfların zamanı ve malları savurganca tüketmelerinin onların toplumsal saygınlıklarını artırdığı sonucuna vardığı bu kitap, iktisadi, psikolojik ve antropolojik bir inceleme niteliği taşımaktadır. *The Instinct of Workmanship and the State of the Industrial Arts* ("Çalışma İçgüdüsü ve Sınai Sanatların Durumu") adlı kitabında toplumsal evrimi tarihöncesi vahşi dönem ve yağmacı toplum olmak üzere iki evreye ayırmıştır. Vahşi dönemde avcılık ve toplayıcılıktan tarımsal üretime geçişle artı üretimin arttığını, daha sonra mülkiyet, sınıflar, devlet, din ve savaşların ortaya çıkışıyla toplumun çağdaş biçimini aldığını savunmuştur. Yağmacı toplumu da baskının açıkça uygulandığı barbarlık dönemi ve sömürünün dolambaçlı ve yarı barışçı yöntemlerle gerçekleştirildiği, her şeyin parayla ölçüldüğü dönem olmak üzere ikiye ayırmıştır. Paranın belirleyici rol oynadığı dönemde zanaatkârlıktan makineleşmiş üretim sürecine geçildiğini belirten Veblen'e göre bu son aşamada mal ve hizmetlerin azami üretimine dayalı "sanayi" kesimi ile yalnızca kâr amacı güden mülk sahiplerinin oluşturduğu "iş" kesimi arasındaki çelişki toplumun temel çelişkisi durumuna gelmektedir. Sanayinin baş oyuncuları olan mühendisler, teknik adamlar, nitelikli işçiler sahip oldukları çalışma içgüdüsü kanalıyla sınai üretim süreci içinde teknolojinin sürekli gelişmesine ve üretkenliğin artmasına katkıda bulunurlar. Bu

yolla yüzyıllardan beri geliştirilen ve toplumun gerçek mirası olan sınai sanatların mülk sahiplerinin denetimi altına girmesinden sonra, yalnızca kâr güdüsüyle hareket eden mülk sahiplerinin üretimi diledikleri gibi kısmaları, Veblen'in "en ucuz maliyetle en fazla üretim" olarak tanımladığı genel refaha ulaşılmasını engellemeye başlamıştır. "İş"le "sanayi" arasındaki bu çelişki çağdaş toplumdaki bunalımların temel nedenidir.

Veblen mülk sahibi sınıfların teknolojik gelişmeyi engellemek amacıyla var olan kurumları korumaya çalışmaları sonucu ortaya çıkan durumu "kültürel gecikme" kavramıyla açıklar. Kültürel gecikmenin bir örneği makineleşmiş üretim sürecinde teknolojik açıdan 20.yy koşullarına ulaşılmasına karşın, 18.yy kurumsal çerçevesinin geçerliliğini koruyabilmesidir. Var olan çelişkilerle fiyat sisteminin ve bu sistemin doğurduğu mülkiyet ilişkilerinin uzun süre yaşayamayacağını düşünen Veblen, fiyat sisteminin yerini alacak iktisadi örgütlenmenin yapısı konusuda net bir öneride bulunmamaktadır. Ancak son yapıtlarında iktidarın iktisat bilginleri ve mühendislerin elinde olacağı teknokratik bir düzenden söz etmektedir.

Yaşadığı dönemde yapıtları önemli bir etki uyandırmayan Veblen, 1930'larda yaşanan iktisadi bunalımla birlikte ün kazanmış, onun çağdaş topluma ilişkin eleştiri ve öngörüleri, bunalımı açıklamakta bir ipucu olarak görülmeye başlanmıştır. Toplumsal ve kültürel sorunlarla ilgilenmiş olması nedeniyle sosyologlar, tarihçiler ve filozoflar arasında da etkisi olan Veblen'in özellikle "kültürel gecikme" kavramı Amerikan sosyologlarınca toplumsal değişimi ve sorunları açıklamakta yaygın olarak kullanılmıştır. Ayrıca iktisadi olguları kurumlardan yola çıkarak açıklamaya çalışması nedeniyle Kurumsalcı İktisat Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilmiş, onun gibi Neo-Klasik iktisadın soyutlama düzeyine, fiyat kuramına ve insan doğasına hazcı yaklaşımına karşı çıkan Commons, Mitchell gibi iktisatçılar da bu okulun önde gelen üyeleri arasında sayılmışlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions,* 1899, ("Aylak Sınıfın Kuramı: Kurumların İktisadi İncelemesi"); *The Theory of Business Enterprise,* 1904, ("Girişim Kuramı"); *The Instinct of Workmanship and the State of the Industrial Arts,* 1914, ("Çalışma İçgüdüsü ve Sınai Sanatların Durumu"); *Imperial Germany and the Industrial Revolution,* 1915, ("İmparatorluk Almanyası ve Sanayi Devrimi").

• **KAYNAKLAR:** J.Dorfman, *Thorstein Veblen and his America,* 1934; Dr.Riesman, *Thorstein Veblen: A Critical Interpretation,* 1953.

• **BAKINIZ:** COMMONS, C.DARWIN, MITCHELL.

VEFA
(1303-1364)

Arap, mutasavvıf. Vefaiye tarikatının kurucusudur, anışla tapınmayı uzlaştırmayı amaçlamıştır.

İskenderiye'de doğdu, Bingazi'de öldü. Gerçek adı Muhammed b.Necmeddin el-Vefa'dır. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra tasavvufa ilgi duydu. Şazeliye tarikatına girdi. Düşüncelerini yaymak için Bingazi'ye yerleşti, kurduğu tekkede toplananlara tarikatın ilkelerini açıklamaya başladı, ünü geniş bir alana yayıldı. Kendi adından kaynaklanan ve Vefaiye diye anılan bu tarikat Şazeliye'nin (Şazelilik) bir kolu olup Sünni inançlara dayanır.

Şazelilik'in bütün inançlarını benimseyen Vefa'ya göre ibadet *Kuran* ve Hadis'e dayalı, yasal bir görev biçimidir. Buna daha duyarlı bir içerik kazandırmak gerekir. Bu da anış (zikr) ile sağlanabilir. Bu nedenle anışla ibadet birleştirilmelidir. Anış Tanrı adlarını sevgiyle, coşkuyla anmak, kendini Tanrı'ya vermektir. İnsan anışla gönlünü arındırır, olgunlaşır, derin bir sevgiyle tanrısal varlığı içinde sezer, onunla aydınlanır.

Tasavvuf konularını işleyen şiirlerinde Tanrı'ya varmanın sevgiyle, kendinden geçişle gerçekleşeceğini ileri süren Vefa, anışın yüksek sesle yapılmasını uygun görmüş, bu nedenle Şazelilik'in bütün ilkelerini, kurduğu tarikatta, geçerli saymıştır. Vefaiye tarikatı, Şazelilik'le birlikte, Osmanlı ülkesinde de yayılmış, Sünni inançların egemen olduğu yörelerde tekkeler açılmıştır.

• **BAKINIZ:** ŞAZELİ.

VEFA [Şeyh]
(? - 1491)

Türk, mutasavvıf. Zeyniye tarikatının öncülerindendir.

Doğum yeri ve yılı bilinmiyor, İstanbul'da öldü. Asıl adı Muslihiddin Mustafa'dır. Zeyniye tarikatı şeyhlerinden Abdüllatif Kuddusi'den tasavvuf ve din bilgileri edindikten sonra, bu tarikata girdi. Tasavvuf konularını işleyen şiirlerinin etkisiyle çevresinde büyük bir topluluk oluştu. İstanbul'un kendi adıyla anılan Vefa yöresinde kurduğu tekkede düşüncelerini yaymaya çalıştı. Tasavvuf, Hadis, fıkıh konularındaki geniş bilgisiyle ünlenen Vefa ermişlerden (veli) sayılır.

Vefa'nın bağlı bulunduğu Zeyniye tarikatı Sühreverdi tarikatının kollarından biridir ve Şeriat ilkelerine bağlıdır. İslam dininin gerektirdiği bütün işlemlerden sonra anışla (zikr) topluca tören düzenlenir, Tanrı adları coşkuyla anılır. Bu törenlerin amacı insanı Tanrı'ya bağlamaktır. Yeryüzü yaşamı geçicidir, ölümsüz olan tanrısal evrendir. Tanrı'dan başka her nesne yaratılmıştır, tek yaratıcı da Tanrı'dır. İnsan tin ile gövde gibi iki tözden kurulmuştur. Tin gövdeden ayrılıp tanrısal evrene dönünce ölüm gerçekleşir. Gövde çözülür, dağılır. Ölümden sonra dirilme, yargılanma vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ruznamçe,* yazma, ("Günlük"); *Haşiye-i Tevid,* yazma, ("Tecrid'e Ek").

VEHBÎ [Seyyid]
(? - 1736)

Osmanlı Divan şairi. *Surnâme*'siyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Asıl adı Hüseyin'dir. Çok iyi bir öğrenim gördü. 1696'da müderris oldu. Hoca Hatun, Şerife Hatun, Husrev Kethuda medreselerinde ders verdi. Daha sonra Kayseri, Manisa, Haleb mevleviyetlerinde bulundu.

Vehbî, döneminin şairleri arasında büyük bir ün kazanmıştır. Hatta Osmanzade Taib, III.Ahmed tarafından reis-i şairân (şairlerbaşı) atanınca, Vehbî'yi kendisine vekil seçmiştir. Vehbî, bu nedenle yazdığı bir kasidede çağdaş şairler üstüne düşüncelerini söyler, bu arada şair Nedim'i de kendisine vekil seçer. Şiirleri, büyük saygı gösterdiği Nedim'in tarzındadır.

Divan'ından başka, 1720'de III.Ahmed'in dört şehzadesinin sünnet düğünü ile üç kızının ve başka hanım sultanların evlenme törenlerini anlatan manzum bir *Surnâme*'si vardır. Yapıtta düğün için kurulan büyük çadırlar, seçkin kişilere verilen yemekler, çeşitli gösteriler, esnaf alaylarının geçitleri ayrıntılarıyla anlatılır. Yapıtın, İstanbul'un yerel özelliklerini, gelenek ve göreneklerini vermesi bakımından, tarihi belge olarak üstün değeri vardır. Bir nüshasındaki 137 minyatürü Levnî yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Vehbî*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 1607); *Surnâme-i Vehbî*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III.Ahmed Bölümü No. 3593).

VEHBÎ [Sünbülzade]
(? - 1809)

Osmanlı Divan şairi. Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye manzum sözlükleriyle tanınmıştır.

Maraş'ta doğdu, 29 Nisan 1809'da İstanbul'da öldü. Asıl adı Mehmed'dir. Öğrenimini Maraş'ta bitirdikten sonra İstanbul'a gitti. Sınavdan geçerek kadı sınıfına ayrıldı. Rumeli'nin çeşitli yerlerinde kadılık yaptı. 1775'te İran'a elçi olarak gönderildi. Kerim Han'ın dostluğunu kazanmak uğruna devletin çıkarlarını gözetmiyor suçlamasıyla idamına ferman çıktı. Ancak, yazdığı "Tannâne" adlı kasidesini I.Abdülhamid'e sunarak kendisini bağışlattı. Halil Hamid Paşa'nın sadrazamlığı sırasında eski görevi olan kadılığa döndü. 1787'de Rodos, iki yıl sonra da Eski Zağra kadılığına atandı. 1791'de İstanbul'a döndü. Divanı'nı, III.Selim adına düzenledi. Son olarak Manisa, Siroz, Bolu kadılıklarında bulundu.

Divanı'nın baş tarafında Arapça kasideleri ile Farsça divançesi yer alır. Ünlü "Suhân" kasidesinde şiir ve döneminin şairleri üstüne görüşlerini belirtir, hece ölçüsüyle ve halk şairleriyle alay eder. Nabî'nin *Hayriye* adlı yapıtını örnek alarak kendi oğlu Lûtfullah'a hayatta nasıl bir yol tutması gerektiğini göstermek amacıyla manzum olarak yazdığı *Lûtfiye*, ayrıca Farsça-Türkçe *Tuhfe* ve Arapça-Türkçe *Nuhbe* adlı iki manzum sözlüğü vardır. Uzun süre medrese öğrencileri tarafından kullanılan bu sözlüklere ayrı ayrı şerhler yazılmıştır. 779 beyitlik *Şevkengîz* adlı mesnevisinde ise kadın ve erkek güzelliğini ele almıştır.

Vehbî, hezel, hiciv, mizah türünde açık saçık şiirler de yazmıştır. Özellikle Sürurî ile karşılıklı yazdıkları şiirler sövgüye kadar varmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Tuhfe-i Vehbî*, 1798; *Nuhbe-i Vehbî*, 1805; *Lûtfiye-i Vehbî*, (ö.s.), 1836; *Divan-ı Vehbî*, (ö.s.), 1837; *Şevkengîz*, (ö.s.), (Enderunlu Fazıl'ın, *Defter-i Aşk*'ı içinde), 1837.

• BAKINIZ: SÜRURÎ

VELASCO ALVARADO, Juan
(1909-1977)

Perulu asker ve devlet adamı. 1968-1975 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

16 Haziran 1909'da Piura'da doğdu, 24 Aralık 1977'de Lima'da öldü. Askeri öğrenim gördü. Peru ordusunda çeşitli görevlerde bulunan Velasco, 1959'da tuğgeneralliğe yükseldi. 3 Ekim 1968'de devlet başkanı Fernando Belaunde-Terry'yi deviren askeri cuntaya önderlik ederek, devlet başkanı oldu. Kongreyi dağıtarak tüm muhalefet önderlerini tutuklatan cunta, köklü reformlar yapma vaadiyle iktidarı ele aldı. Velasco'nun önderliğindeki askeri yönetim ilk iş olarak, önceki devlet başkanı Belaunde-Terry'nin Ağustos 1968'de ABD kökenli Uluslararası Petrol Şirketi'yle yaptığı antlaşmayı tanımadığını açıklayarak Şubat 1969'da şirketin tüm mal varlığına el koydu ve şirketin 1924'ten bu yana petrol kaynaklarını sömürdüğünü ileri sürerek şirketi hiçbir karşılık ödemeksizin kamulaştırdı. Bu olay ABD ile olan ilişkilerin gerginleşmesine yol açtı.

Velasco'nun devlet başkanlığı döneminde birçok yabancı şirket kamulaştırıldı, bu arada üç büyük elektrik şirketine ve büyük tarım plantasyonlarına hükümet tarafından el konuldu. Başlıca sanayi kollarını ve hizmetleri denetleyebilmek amacıyla özel sektöre ve devlete ait teşebbüslerin kolektif bir biçimde yönetilmesini öngören bir planı yürürlüğe koydu ve köklü bir tarım reformu yapıldı. Latin Amerika'da 20. yy'ın en büyük felaketi olan Mayıs 1970'teki deprem önemli mali sorunlara yol açtı. Yedi yıl iktidarda kalan Velasco, Şubat 1975'ten sonra başkanlığı yürüten Morales Bermudez tarafından 29 Ağustos 1975'te yapılan bir darbeyle görevinden uzaklaştırıldı.

• BAKINIZ: HAYA DE LA TORRE.

VELASCO IBARRA, Jose Maria
(1893-1979)

Ekvadorlu devlet adamı. Beş kez devlet başkanlığı yapmıştır.

19 Mart 1893'te Quito'da doğdu, 30 Mart 1979'da öldü. Babası mühendisti. Quito'da üniversiteyi bitirdikten sonra, Paris'te Sorbonne Üniversitesi ve College de France'da yüksek lisans ve doktora çalışmaları yaptı. Ülkesine döndükten sonra, Quito' nun belli başlı gazetelerinden biri olan *El Comercio'* da köşe yazarlığı yapmaya başladı ve bu görevi 12 yıl sürdürdü. Bu dönemde yazılarında seçimlere hile karıştırılmasını protesto ederek tam bir demokrasinin kurulmasını savundu. Liberal Parti'den milletvekili seçildikten sonra, Aralık 1933'te Muhafazakârlar'ın da desteğini alarak devlet başkanlığına seçildi.Kongre'nin engellemeleri sonucunda istediği reformları gerçekleştiremeyince iktidarı olağanüstü yetkilerle sürdürme girişiminde bulundu, ancak Ağustos 1935'te bir askeri darbeyle devrilerek sürgüne gönderildi.

Mayıs 1944'te devlet başkanı Arroyo del Rio'nun halkın muhalefeti sonucunda devrilmesinin ardından sürgünden çağrılarak yeniden devlet başkanlığına getirildi. Liberal Parti dışındaki tüm siyasal güçlerin desteğini alarak ertesi yıl bir kurucu meclisin toplanmasını sağladı. Kurucu meclis, 1946'da yeni bir anayasa hazırlayarak kendisinin başkanlığını onayladıysa da, Ağustos 1947'de bir askeri darbeyle yeniden devrildi. Devlet başkanı Plaza Lasso'nun ardından, 1952'de yeniden devlet başkanlığına seçilerek ilk kez yasal başkanlık döneminin sonuna dek görevde kaldı. 1956'da görevi devreden Velasco Ibarra 1960 seçimlerini Plaza Lasso'yu ve hükümetin adayını geride bırakarak kazandıysa da, Kasım 1961'de bir darbeyle görevinden uzaklaştırıldı.

Haziran 1968'de yapılan seçimleri kazanarak beşinci kez devlet başkanı olan Velasco Ibarra, Kongre'de muhalefetin ağırlıkta olması nedeniyle önceleri istifa etmeyi düşündüyse de, ordunun tam desteğini alınca, Haziran 1970'te Kongre'yi feshetti ve 1963'te ortadan kaldırılan 1946 anayasasını geri getirerek olağanüstü yetkiler elde etti. Ancak ertesi yıl ordunun fiilen iktidara hâkim olmasından sonra, başkanlık döneminin sona erdiği 1972'de başkanlık seçimlerinin yapılmasında ısrar etti. Yapılacak seçimleri kazanmasına kesin gözle bakılan ancak ordu tarafından benimsenmeyen Assad Bucharam'ın adaylığını iptal etmeyince Şubat 1972'de bir askeri darbeyle görevinden uzaklaştırıldı.

• BAKINIZ: PLAZA LASSO.

VELAZQUEZ
(1599-1660)

İspanyol, ressam. Barok üslubun en güçlü ustalarından biridir.

Diego Rodriguez de Silva Velazquez, Sevilla'da doğdu, 7 Ağustos 1660'ta Madrid'de öldü. Portekiz kökenli soylu bir aileden geliyordu. 1610'da aşırı gerçekçi üslubuyla tanınan (Yaşlı) Francisco de Herrera'nın yanına çırak olarak verildiği sanılmaktadır. 1610-1616 arasındaki resim çalışmalarını, kızıyla evlendiği ressam Francesco Pacheco'nun yönetiminde sürdürdü. 1617'de Aziz Luka Ressamlar Loncası'na bağımsız usta olarak kabul edildi. 1622'de Pacheco' nun önerisi üzerine kraliyet koleksiyonlarındaki yapıtları görmek için Madrid'e gitti. Orada kral ailesinin portrelerini yaptı. Başarısından ötürü saray ressamlığına getirildi. 1624'te saraya yerleşti. 1627'de Madrid'de çalışan İtalyan ressamlarının da katıldığı bir resim yarışmasını kazanınca iyice ünlendi.

1628'de Madrid'e gelen Rubens'le tanıştı ve onun önerisi üzerine 1629'da İtalya'ya gitti. Burada Guercino ve Carracci'ler gibi çeşitli İtalyan ustalarının yapıtlarını inceledi. Napoli'de kaldığı sırada ünlü İspanyol ressamı José de Ribera ile tanıştı. 1631'de Madrid'e döndü. 1633'ten sonra Madrid'deki Buen Retiro Sarayı'nın bazı salonlarını resimledi. 1647'de Alcazar ve Madrid'deki kraliyet yapılarının başmüfettişliğine getirildi. 1644'te İtalyan ustalarının yapıtlarını İspanya sarayı için satın almak göreviyle İtalya'ya gitti. 1651'de kralın çağrısı üzerine İspanya'ya geri döndü. 1658'de üstün hizmetlerinden ötürü Santiago Nişanı ile onurlandırıldı. İki yıl sonra bir soğuk algınlığı sonucu öldü.

Erken dönem resimleri

Velazquez'in Sevilla dönemi resimleri Pacheco' nun atölyesinde gördüğü öğrenimin etkilerini taşır. Desene öncelik tanımak, dış çizgileri (kontur) vurgulamak, biçimi çevre öğelerden kesin olarak ayırmak ve içeriğin iletilmesini engellemediği sürece ayrıntıya önem vermek bu etkinin izleridir. Bunların yanı sıra Velazquez'in daha başlangıçtan beri özgün bazı arayışlar içinde olduğu da görülür. Bunun başlıca örneği resim mekânını, iki farklı olayın yer aldığı iki farklı derinliğe bölmektir. Ön plandaki olay, asıl temaya göre ikincil olmasına karşın daha büyük boyutlu tutulmuştur. Resmin asıl içeriğini ileten arka plandaki görüntü ise daha küçük boyutlarda, ancak anlatımcı bir yaklaşımla verilmiştir. Velazquez bu uygulamaya sanatının çeşitli dönemlerinde sık sık başvurmuş ve her defasında da çarpıcı sonuçlar elde etmiştir.

Velazquez'in ilk İtalya gezisi Venedik resim geleneğine iyice yaklaşmasına, İtalyan biçimciliği ile İspanyol gerçekçiliğini bütünleştiren yurttaşı Ribera' nın tavrını özümsemesine ve İtalyan resminin klasikleşmiş çıplak figüründen etkilenmesine yol açmıştır. Mitolojik konulu resimleri bu etkilerin en çok görüldüğü yapıtlarıdır.

Madrid'e yerleştiği 1623'te Velazquez'in sanatında yeni bir dönem başlar. *Bodegones* adı verilen çeşitli natürmort öğeleri ile figürlerin bir arada görüntülendiği resimleri bu dönem ürünleri arasında önemli bir yer tutar. Bunların üslup açısından Sevilla dönemi

resimleri ile bazı benzerlikleri varsa da, sağlam kompozisyonları ve güçlü ışık etkileri ile yeni bir biçim anlayışını yansıtırlar. Velazquez en başarılı olduğu portre türündeki ilk yetkin örnekleri de Madrid'e yerleştikten sonra vermiştir. Başta Titian olmak üzere çeşitli Venedikli ressamlardan esinlenerek geliştirdiği zengin ton değerleri ve boya dokusuyla kendi keskin gözlem gücünü bu portrelerde çarpıcı bir etki yapacak biçimde birleştirmiştir. *IV.Felipe, Çocuk Don Carlos* gibi ilk portrelerinde resimlediği kraliyet ailesinden kişileri, konumlarına uygun bir soyluluk ve ağırbaşlılıkla betimlemek için düz bir fon önünde göstermiş, anıtsal bir biçim anlayışının temel olduğu büyük bir yalınlık ve sınırlı bir renk uyumu içinde işlemiştir. Gene de bu portrelerinin en belirgin yanı, modellerin bireysel özelliklerinin aslına uygun ve doğru olarak yansıtılmış olmasıdır.

Bacchus'un Zaferi ya da yaygın adıyla *Sarhoşlar* olarak bilinen resmi bu döneminin başyapıtıdır. Tipik bir güney manzarası içinde sunulan Bacchus ile çevresindekiler Yunan mitolojisinin tanrılarından çok sarhoş İspanyol köylülerini çağrıştırır. Ayrıca bu resim özellikle içerik açısından Sevilla döneminin meyhane ve sokak yaşantısını konu alan resimlerinin bir uzantısı niteliğindedir. Velazquez'in bu resmindeki konuya yaklaşım biçimi ve kıvrak fırça işçiliğinin doğurduğu hareketlilik, Rubens etkisini yansıtır.

Velazquez'in olgunlaşma dönemi 1631-1649 arasını kapsar. Bu dönem resimleri onun başlangıçtaki üslubunun kuru ve katı havasından da, son yıllarının izlenimci bir nitelik taşıyan kişisel yorumundan aynı oranda uzaktır. Bunlardan biri olan *Breda'nın Teslimi* adlı resim hem Velazquez'in tarihsel bir konuyu işlediği tek resmi, hem de bu türün Batı sanatındaki en yetkin örneğidir. Bu büyük boyutlu resim Hollanda'daki Breda kentinin İspanyollar'ca teslim alınışını canlandırır. Ancak yalnızca tarihsel bir olayı belgelemekle kalmaz, savaş sonrasında her iki yandan insanların ruh durumlarını da insancıl bir hava içinde yansıtır. Kazanan ordunun gücü, sağ yanda mızrakların dikine ve düzenli hareketiyle, yeniklerin perişanlığı ise sol yandaki düzensiz ve kargaşa içindeki figürlerle anlatılmıştır. Yapıt bu mızraklardan ötürü *Las Lanzas* (Mızraklar) diye de anılır.

Velazquez bu dönemde yaptığı ve özellikle sarayda görevli soytarıları, palyaçoları, cüceleri ve hokkabazları konu aldığı portrelerinde modellerinin kişiliklerini başarıyla yansıtırken, bir yandan da figürlerin dış çizgilerini eriterek daha dinamik ve yaşayan bir biçim anlayışı geliştirmiştir. Ayrıca kral ailesinin bireylerini at üstünde ve avlanırken gösteren resimlerinde İspanya'ya özgü dağlık görüntüleri betimleyerek manzarayla desteklenen portre türünün ilginç örneklerini vermiştir.

İkinci İtalya gezisi sırasında gerçekleştirdiği iki manzara ve bir portre Velazquez'in sanatının değişik bir boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. Medici Villası'nın bahçelerini görüntüleyen manzaralardaki serbest fırça işçiliği, onun, resmi siparişler dışında ne kadar içten bir üslubu olduğunu gösterir. *Papa X.Innocentius'un Portresi* ise gerçekçi havası ve içten anlatımıyla dikkati çeker. Velazquez burada bir yandan tek bir kişinin geniş halk kitleleri üstündeki sınırsız gücünü simgelerken, bir yandan da kaba ve ters bir kişiliği olan papanın bu özelliklerini yakalayabilmiştir.

Velazquez son on yılında çoğunluğu kral, kraliçe ve çocuklarının portrelerinden oluşan yirmi resim yapmıştır. Bunlar, rahat ve akıcı biçimleri, usta fırça işçilikleri ve ton zenginlikleriyle çok kolay yapılmış izlenimi uyandırırlar. Onun gene bu son döneminin, en başarılısı olmasa bile, en ünlü yapıtı *Venüs'ün Tuvaleti*'dir. Tartışmasız başyapıtı ise yaygın olarak *Las Meninas* (Nedimeler) adıyla bilinen *IV.Felipe Ailesi* adlı grup portresidir. *Venüs'ün Tuvaleti*, Velazquez'in çıplak kadın figürünü ele aldığı tek resmidir. Geleneksel Venüs resimlerinin tersine, figürü sırttan gösteren bu barok kompozisyon, aynı zamanda İtalyan ustalarının Velazquez üstündeki etkilerinin de bir özeti niteliğindedir. Velazquez'in son dönem üslubu "izlenimci" olarak nitelenen, serbest bir fırça işçiliğine dayanır. Ancak bu fırça vuruşları uzaktan bakıldığında görsel bir nesnelliğe bürünür. Velazquez büyük bir ustalık gerektiren bu yöntemin doruk noktasına *Las Meninas*'la ulaşmıştır. Resmin merkezindeki çocuk figürü çevresinde gruplar halinde ve derinlemesine ele alınmış kompozisyon, Velazquez'in altın oranı ne kadar iyi uyguladığını gösterir. *Las Meninas*'ın başka ilginç bir özelliği de resimdeki aynadan yansıyan görüntülerle doğrudan görülen figürlerin mekân derinliği açısından çözülmesi güç bir bulmaca yaratmasıdır. Daha az etkili olmakla birlikte benzer özellikleri içeren *Dokumacılar* adlı mitolojik konulu resim ise sanat tarihinin en karmaşık ikonografilerinden birine sahiptir.

◄ *Olgunlaşma dönemi*

18.yy'daki kısa bir dönem dışında, Velazquez Batı sanatının gelişim sürecinde özgün bir ressam olarak değerlendirilmiş, Raffaello ve Titian gibi ustalarla eşdeğerli sayılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Yumurta Pişiren Yaşlı Kadın*, 1618, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburgh; *Sucu*, 1619, Wellington Müzesi,Londra; *Francisco Pacheco'nun Portresi*, 1620-1623, Prado, Madrid; *IV.Felipe*, 1625, Prado, Madrid; *Çocuk Don Carlos*, 1626, Prado, Madrid; *Bacchus'un Zaferi (Sarhoşlar)*, 1629, Prado, Madrid; *IV. Felipe'nin Atlı Portresi*, 1634-1635, Prado, Madrid; *Breda' nın Teslimi (Las Lanzas)*, 1634-1635, Prado, Madrid; *IV.Felipe Avcı Giysileriyle*, 1635-1636, Prado, Madrid; *Aisipos*, 1638-1641, Prado, Madrid; *Venüs'ün Tuvaleti*, 1648-1654, Ulusal Galeri, Londra; *Papa X.Innocentius*, 1650-1651, Doria-Pamphili Galerisi, Roma; *Medici Villası Bahçeleri*, 1650-1651, Prado, Madrid; *Kraliçe Mariana*, 1653, Prado, Madrid; *IV.Felipe Ailesi (Las Meninas)*, 1656, (Nedimeler), Prado, Madrid; *Dokumacılar*, 1657, Prado, Madrid.

- **KAYNAKLAR:** R.Benét, *Velazquez*, 1950; J.Lopez-Rey, *Velazquez: a catalogue raisonné of his oeuvre*, 1963.

- **BAKINIZ:** GIORGIONE, GOYA, RUBENS, TITIAN.

VELDE, Henry van de
(1863-1957)

Belçikalı ressam, mimar ve dekoratör. V.Horta'yla birlikte Yeni Sanat'ın (Art Nouveau) öncülüğünü yapmış, özellikle endüstri tasarımını etkilemiştir.

Henry Clemens van de Velde 3 Nisan 1863'te Anvers'te doğdu, 25 Ekim 1957'de Zürich'te öldü. Paris'te Académie Julian'da, ardından da 1884'ten başlayarak Carolus Duran'ın atölyesinde resim öğrenimi gördü. 1886'da Brüksel'e döndü. Seurat'nın etkisinin izlendiği resimler yaptı. 1889'da Les Vingt (Yirmiler) grubuna katıldı. Grubun toplantılarında, Yeni Sanat'ın öncüsü sayılan Arts and Crafts (Güzel Sanatlar ve Elsanatları) hareketini tanıdı. W.Morris'in düşüncelerini inceledi. Yaptığı ilk duvar kâğıdı, kumaş ve kitap süslemeleri de Morris'in yapıtlarının etkisindeydi. 1890'da resmi bırakarak bütünüyle endüstri tasarımına yöneldi. 1895'te kendisi için yaptığı ev ilk mimarlık çalışması oldu. Tüm mobilyaları, perde, halı, duvar kâğıdı, banyo ve mutfak donatımlarını da kendisinin tasarladığı bu yapı, yepyeni üslubuyla büyük ilgi çekti. Velde, 1896'da Paris'te Siegfried Bing'in çağdaş endüstri ürünleri satan dükkânını düzenleyerek bu estetik anlayışı Fransa'ya getirdi. Dükkânın adından dolayı Fransa'da bu üsluba Art Nouveau adı verildi.

1900'de Velde ders vermek üzere Almanya'ya gitti. Aynı yıl Folkwang Müzesi'nin iç düzenlemesini yaparak büyük ilgi uyandırdı. Bir yıl sonra Saksonya-Weimar büyük dükü tarafından sanat danışmanı olarak saraya çağrıldı. 1906'da kurduğu Weimar Uygulamalı Sanatlar Okulu'nu 1919'da W.Gropius'a devredene değin yönetti. Okul kısa sürede Yeni Sanat'ın merkezi durumuna geldi.

Velde 1907'de H.Muthesius'la birlikte Bauhaus'un öncüsü sayılan ve çeşitli sanat dalları arasında işbirliğini sağlamayı amaçlayan Alman Werkbundu'nun kurulmasında etkili oldu. 1914'teki Werkbund Sergisi için bir tiyatro tasarladı. Bu yapının özelliği üçe bölünmüş sahnesinin aynı anda üç ayrı mekânın canlandırılmasına olanak vermesiydi. O yılki Werkbund toplantısında Muthesius'un, işlevin olduğu gibi dışa yansıtılarak yapıyı biçimlendirmesi görüşüne karşı, yaratıcılığı ve öznelliği ön plana alan kendi biçimci anlayışını savundu. Bu iki farklı tutum, dünya mimarlığının daha sonraki gelişiminde etkili olan iki temel yönü oluşturdu.

Velde I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. 1917'den 1921'e değin İsviçre'de, 1921'den 1925'e değin de Hollanda'da kaldıktan sonra 1926'da Belçika'ya döndü. Orada Institut des Arts Décoratifs de la Cambré adlı mimarlık ve dekoratif sanatlar okulunu kurdu. 1935'e değin yöneticiliğini yaptı. Aynı zamanda Gand Üniversitesi'nde verdiği dersler, yayımladığı kitap ve yazılarla tasarım ilkelerine ilişkin kuramlarını yaymaya çalıştı.

Bitkisel biçimler, kıvrılıp bükülen eğri çizgiler, dalgalanarak bütün yapı öğelerini saran çizgisel süslemeler, onun özellikle iç düzenleme çalışmalarını belirleyen özelliklerdir. Yapılarında Yeni Sanat'ın biçimci dilini kullanmasına karşın, planda işlevci bir anlayışa bağlı kalmıştır. Başka tasarımlarındaysa geleneksel ya da doğal hiçbir biçimi çağrıştırmayan arı bir biçim yaratmaya çalışmıştır. Özellikle Arts Décoratifs de la Cambré'deki öğrencileriyle gerçekleştirdiği mobilya, seramik, mücevher, kumaş ve kitap cildi tasarımlarıyla Avrupa ve Amerika'da etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Kendi Evi*, 1895, Uccle, Belçika; *Art Nouveau* adlı dükkân, 1896, Paris; *Folkwang Müzesi* düzenlemesi, 1900, Hagen, Almanya; *Weimar Uygulamalı Sanatlar Okulu*, 1906, Almanya; *Werkbund Tiyatrosu*, 1914, Köln; *Kröller-Müller Müzesi*, Otterloo, Hollanda. **Kitap:** *Aperçu en vue d'une synthese d'art*, 1895, ("Bir Sanat Bireşimi Açısından Göze Çarpanlar"); *Formules d'une esthétique moderne*, 1923, ("Modern Bir Estetiğin Formülleri"); *Pages de doctrine*, 1942, ("Öğreti Üzerine").
- **KAYNAKLAR:** M.Casteels, *Henry van de Velde*, 1932; A.M. Hammacher, *Le monde de Henry van de Velde*, 1967; K.H.Hüter, *Henry van de Velde*, 1967, H.Teirlinck, *Henry van de Velde*.
- **BAKINIZ:** GROPIUS, HORTA, W.MORRIS, MUTHESIUS, P.WEBB.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet
(1904)

Türk, hukukçu. 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında önemli rol oynamıştır.

24 Ağustos 1904'te İstanbul'da doğdu. Babası yargıç ve öğretmen Hüseyin Hüsnü Efendi'dir. İlk ve ortaöğrenimini Çorum ve Yozgat'ta yaptı. Liseyi Ankara, Konya ve Trabzon'da okudu. 1922'de Trabzon Lisesi'ni bitirdi. 1925'te girdiği Ankara Hukuk Mektebi'ni 1928'de bitirdi. 1929'da devlet sınavını kazanarak yurt dışına gönderildi. 1933'te İsviçre'de Neuchatel Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Ayrıca Roma Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Yüksek İktisat Okulu'ndan sertifika alarak 1934'te Türkiye'ye döndü. Aynı yıl İstanbul Hukuk Fakültesi'nde medeni hukuk doçentliğine atandı. 1942'de profesör, 1948'de ordinaryüs profesör oldu. 1946-1948 ve 1952-1953 yıllarında olmak üzere iki kez İstanbul Hukuk Fakültesi dekanlığı yaptı, 1974'te emekli oldu.

Velidedeoğlu 27 Mayıs 1960 askeri hareketinden sonra Milli Birlik Komitesi tarafından bir anayasa tasarısı hazırlanmakla görevlendirilen bilim komisyonunda görev yapmış, ayrıca kendisi de bir anayasa öntasarısı hazırlamıştır. 1961'de Kurucu Meclis üyeliğine getirilmiş ve bu meclisin Anayasa Komisyonu üyeliğine seçilerek 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında etkin rol oynamıştır.

Altmışı aşkın inceleme, monografi ve konferans metni, çağdaş hukuk alanında çeşitli ders kitapları ve çeviriler yayımlayan Velidedeoğlu, hukuk dışı konularda da yapıtlar vermiştir. Uzmanlık alanında yaptığı önemli çalışmalardan biri 1959'da hazırladığı kat mülkiyeti yasa tasarısı, bir diğeri de Medeni Kanun öntasarısıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Türk Medeni Hukuku*, 2 cilt, 1943-1948; *Hayat, Hukuk ve Cemiyet*, 1944; *Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları*, 1970; *Türkiye'de Üç Devir*, 2 cilt, 1972-1974; *Sağsız Solsuz Demokrasi*, 1974; *Devirden Devire*, 3 cilt, 1974-1976; *Ailenin Çilesi Boşanma*, 1976; *İnsancı Yolcular*, 1976; *Anıların İzinde*, 1977; *Yol Kesen Irmak*, 1983.

VENDRYES, Joseph
(1875-1960)

Fransız, dilbilimci. Dili toplumsal çerçeve içinde ele almıştır.

Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Uzun yıllar Kelt dili üstünde çalıştı. Sorbonne Üniversitesi'nde ve École des Hautes Études'de öğretim üyeliği yaptı. Araştırmalarında toplumbilimsel boyuta ağırlık verdi. Hint-Avrupa dillerini inceledi. Antoine Meillet ile birlikte yazdıkları ve dili toplumsal bir olay olarak ele aldıkları *Traité de grammaire comparée des langues classiques* ("Klasik Dillerin Karşılaştırmalı Dilbilgisi Üstüne İnceleme") dili her şeyden önce insanlar arasındaki ilişkilere bağlı bir olgu sayar. En ünlü ve önemli çalışması ise *Le langage, introduction linguistique à l'histoire*'dır ("Dil, Tarihe Dilsel Giriş").

Vendryes dil ile düşünceyi iç içe, birbirleriyle yakın bağ içinde ele almış, dili düşüncenin hem koşulu, hem de ürünü olarak nitelemiştir. Onu, çağdaş dilbilimsel anlayış doğrultusunda, insanlar arası ilişkilerin ayrılmaz bir parçası gibi görmüş ve buna bağlı olarak toplumsal nedenleri incelemiştir. Anlatım, anlaşma ve bildirişim sorunlarını araştırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Traité d'accentuation grecque*, 1904, ("Yunanca Vurgulama Üstüne İnceleme"); *Grammaire du vieil Irlandais*, 1908, ("Eski İrlanda Dilinin Dilbilgisi"); *Le Langage, Introduction linguistique à l'histoire*, 1921, ("Dil, Tarihe Dilsel Giriş"); *Traité de grammaire comparée des langues classiques* (A.Meillet ile), 1924, ("Klasik Dillerin Karşılaştırmalı Dilbilgisi Üstüne İnceleme").

VENİZELOS, Eleutherios
(1864-1936)

Yunan siyaset ve devlet adamı. 20.yy başlarında Yunan siyasal yaşamının en etkili kişisi olmuştur.

23 Ağustos 1864'te Girit Adası'nda Hanya yakınlarındaki Mournies köyünde doğdu, 18 Mart 1936'da Paris'te öldü. Babası Osmanlı yönetimine karşı 1866 ayaklanmasına katıldığı için çocukluk yıllarını sürgünde geçirdi. Girit'te ortaöğrenimini tamamladıktan sonra hukuk öğrenimi görmek üzere Atina'ya gitti. Üniversite yıllarında adanın bağımsızlığı için mücadele eden Giritli öğrencilere önderlik ederek 1886'da Atina'yı ziyaret eden İngiliz devlet adamı Joseph Chamberlain ile yaptığı görüşmeyle dikkati çekti. Girit'e dönünce avukatlık ve gazetecilik yapmaya başladı. Çok geçmeden adanın yerel meclisine seçilerek yeni kurulan Liberal Parti'nin önderliğini üstlendi. 1889'daki başarısız ayaklanma girişimi üzerine adadan kaçmak zorunda kaldı. 1896'da adada başlayan kanlı çatışmalar ertesi yıl bir Osmanlı-Yunan Savaşı'na yol açınca, albay Vassos komutasındaki Yunan birliklerinin yardımıyla Hanya'da adanın Yunanistan'a katılmasını sağlamaya yönelik bir ayaklanma düzenledi. Savaşa müdahale eden Batılı devletler İngiliz-Fransız, Rus ve İtalyan askerlerinden oluşan ortak bir gücü adaya çıkarıp kendi himayelerinde özerk bir yönetim kurulmasını sağladılar. Yunan Kralı I.Georgios'un ikinci oğlu prens Georgios yüksek komiserlik görevine atandı.

Yeni kurulan özerk hükümette adalet bakanı olan Venizelos, bir süre sonra mutlakiyetçi bir tutum izleyen prens Georgios ile anlaşmazlığa düştü. 1905 Mart'ında yeni bir ayaklanmaya girişerek Venizelos'u adayı terk etmeye zorladı. Ertesi yıl prens Georgios'un yerine yüksek komiserliğe atanan eski Yunan başbakanlarından Aleksandros Zaimis'in oluşturduğu hükümette görev alarak adanın en etkili kişisi durumuna geldi. 1908'de Batılı devletlerin adadan askerlerini çekmesini sağladı. Bu sırada Osmanlı Devleti'ndeki Jöntürk Hareketi'nin etkisiyle Yunan ordusu içinde oluşan Askeri Birlik adlı hareketle yakın ilişkiler kurdu. 1910 başında iktidara dolaylı biçimde el koymuş olan Askeri Birlik'in çağrısı üzerine Atina'ya gitti. Anayasayı gözden geçirmek üzere seçimlere gidilmesini sağlayarak 18 Ekim 1910'da başbakan oldu.

Başbakanlık yılları

1911 Haziran'ında yeni anayasanın ilan edilmesinden sonra yapılan seçimlerde büyük bir çoğunluk elde etti. Geniş çaplı bir reform programı uygulayarak yönetime istikrar getirdi ve orduyu güçlendirdi. Gelir vergisini yeni baştan düzenleyerek yeni bir maliye politikası uygulamaya başladı, işçilere sendika kurma hakkını tanıdı ve bir toprak reformu gerçekleştirdi. 1912 baharında Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında Balkan Birliği'nin oluşturulmasına ön ayak oldu. Makedonya sorunu üzerine Osmanlı Devleti'ne yöneltilen isteklerin geri çevrilmesinden sonra 1912 Ekim'inde Girit milletvekillerini ulusal meclise kabul etti ve Bulgaristan ve Sırbistan ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girdi. Yedi ay süren bu savaşta Selanik, Yanya ve Preveze gibi kentleri ve Girit ile bazı Ege adalarını Yunan topraklarına kattı. Londra Antlaşması'ndan sonra Sırbistan ile ittifaka girerek toprak istemiyle yeni bir savaş başlatan Bulgaristan'ı yenilgiye uğrattı.

I.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı Devleti'ne karşı İtilaf devletlerinin yanında yer almaktan yana olan Venizelos ile Almanya lehine bir tarafsızlıktan yana olan kral Konstantin arasında bir sürtüşme başladı. 1915 Mart'ında tarafsızlık siyasetini

benimseyen genelkurmay başkanı Metaksas'ın istifa girişimi üzerine çıkan bunalımda kral Konstantin, Venizelos'u görevden aldı. Haziran'da yapılan genel seçimleri kazanan Venizelos, Ağustos'ta yeniden başbakanlığa getirildiyse de, çok geçmeden yeniden görevden alındı. 1916 Mayıs'ında Alman ve Bulgar orduları Makedonya'ya girince Selanik'te bağımsız bir hükümet kurdu ve 1917 Haziran'ında müdahalede bulunan İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin desteğiyle Konstantin'i ülkeyi terketmeye zorladı. Yeni kral Alexander'ın yönetimindeki Yunanistan İtilaf devletlerinin safında savaşa girdi.

Büyük Yunanistan Düşüncesi

Savaşın bitiminde barış görüşmelerine katılmak üzere Paris'e giden Venizelos, 30 Aralık 1918 tarihli muhtırayla ilan ettiği *Megalo İdea* (Büyük Yunanistan Düşüncesi) doğrultusunda Bulgaristan ile yapılan Neuilly ve Osmanlılar ile yapılan Sevres antlaşmalarıyla önemli toprak kazançları sağladı. Bu arada Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi konusunda İtalya ile anlaşmaya vardı ve Paris'te kaldığı iki yıl içinde uluslararası siyasi çevrelerde büyük bir ün kazandı. Ancak İtilaf devletlerinin desteğine güvenerek Batı Anadolu'da giriştiği işgal harekâtının giderek bir çıkmaza saplanması ve içerde sürdürülen sıkıyönetimin yol açtığı hoşnutsuzluklar yıpranmasına yol açtı. 1920 Ağustos'unda Paris'te bir suikast girişimi sırasında yaralandı. Atina'ya dönerek Kasım ayında seçimlere gitti ve monarşist partiler karşısında ağır bir yenilgi aldı. Kral Konstantin'in geri çağrılması üzerine Paris'e dönen Venizelos, Yunan ordusunun Anadolu'daki direniş hareketi karşısında tam bir bozguna uğramasından ve Konstantin'in yerini II.Georgios'a bırakmasından sonra yeni Türk devleti ile 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nı imzaladı. Bu sırada 1,5 milyona varan göçmenler sorunu, İtalya ile baş gösteren çatışma ve Metaksas'ın giriştiği askeri darbe Yunanistan'daki iç çalkantıyı daha da ağırlaştırdı. Sonunda Sakız Adası'na üslenmiş olan general Plastiras komutasındaki Devrimci Komite II.Georgios'u ülkeyi terketmeye zorladı. 16 Aralık 1923'te yapılan seçimleri Liberal Parti'nin kazanması üzerine dördüncü kez başbakan olan Venizelos, cumhuriyetin ilan edilmesine karşı çıktığı için iki ay sonra istifa edip yeniden Paris'e çekildi.

Yeni cumhuriyet döneminde birbirini izleyen askeri darbelerin ardından 1928 Mart'ında Atina'ya dönerek kurulan ulusal birlik hükümetinin başına geçti. İçerde istikrarı sağlarken dışarda da komşu devletlerle ilişkileri düzeltmeye yöneldi. Yugoslavya, İtalya ve Türkiye ile çeşitli antlaşmalar yaptı. 1930 Ekim'inde Ankara'ya resmi bir ziyarette bulundu. 1929 iktisadi bunalımının etkisiyle drahminin değerini düşürme yolundaki girişimi ve kralcı muhalefete karşı basın özgürlüğünü kısıtlama yoluna gitmesi desteğinin zayıflamasına yol açtı. Bütün partilere aldıkları oy oranında temsil hakkını tanıyan yeni seçim yasası altında yapılan Ekim 1932 seçimlerinde çoğunluğu elde edemeyince başbakanlıktan çekildi. 1933'te kısa bir süre yeniden başbakanlık yaptı. Krallığı canlandırma çabalarının güçlenmesi üzerine başta Girit ve Makedonya olmak üzere ülke çapında bir silahlı ayaklanmaya girişti. Bu sırada sığındığı Girit Adası'nda bağımsızlık ilan etti. Ancak ordunun desteğiyle ayaklanma bastırılınca Paris'e kaçtı. Ertesi yıl monarşi yeniden kurularak 1911 Anayası'na dönüldü. Venizelos yanlısı Liberal Parti seçimlerden en büyük parti olarak çıktıysa da süregiden bunalım Metaksas'ın diktatörlük ilan etmesiyle noktalandı.

• KAYNAKLAR: D.Pournaros, *Eleutherios Venizelos*, 4 cilt, 1957-1962.

• BAKINIZ: GEORGİOS I, GEORGİOS II, METAKSAS, S.VENİZELOS.

VENİZELOS, Sophokles
(1894-1964)

Yunan devlet adamı. Çeşitli dönemlerde başbakanlık ve bakanlık yapmıştır.

17 Kasım 1894'te Girit Adası'nda doğdu, 7 Şubat 1964'te Girit açıklarında öldü. Eleutherios Venizelos'un ikinci oğludur. Yunan Askeri Akademisi'ni bitirdikten sonra subay olarak I.Dünya Savaşı'na ve 1919'da Anadolu'da girişilen işgal harekâtına katıldı. 1920'de babasının önderlik ettiği Liberal Parti'den Kandiye milletvekilliğine seçildi. İki yıl sonraki seçim yenilgisinin ardından askeri ateşe olarak Paris'e atandı ve 1931'e değin orada kaldı. 1936'da babasının ölümü üzerine Liberal Parti yürütme komitesine alındı. Aynı yıl general Metaksas ülkede diktatörlük kurunca Fransa'ya yerleşen Venizelos 1940'ta ABD'ye geçti.

1943'te Mısır'da bulunan sürgündeki kralcı hükümette denizcilik ve havacılık bakanı oldu. Ertesi yıl Komünistler'in etkin olduğu direnişçi güçlerle görüşme yolunu açmak amacıyla kısa bir süre için başbakanlık görevine getirildi. Daha sonra başbakan yardımcılığı ve ulusal birlik hükümetinde sandalyesiz bakanlık yaptı. 1946'da Serres'ten milletvekili seçildi. Sağcı partilere karşı uzlaşıcı tutumlarından dolayı parti yöneticileriyle görüş ayrılığına düştü. Savaş sonrası birbirini izleyen koalisyon hükümetlerinde değişik bakanlık görevleri üstlendi.1949'da Sophoulis'in ölümü üzerine Liberal Parti başkanı oldu ve 1950 Ocak ayına kadar Diomidis hükümetinde başbakan yardımcılığı yaptı. 1950-1951 yıllarında aralıklı olarak iki kez başbakan oldu. İç Savaş'ta çarpışan solcu partizanlara karşı yumuşama siyasetini başlattı.ABD'den yardım almaya yönelik bir iktisadi politika izledi. Bu arada iki kez dışişleri bakanlığı görevini de üstlenerek Yunanistan'ın NATO'ya katılmasında önemli bir rol oynadı. 1952'den sonra sağcı hükümetlere karşı muhalefet önderliğini yürüten Venizelos 1958'de Liberal Parti başkanlığından ayrıldı.

• BAKINIZ: E.VENİZELOS.

VENN, John
(1834-1923)

İngiliz, filozof. Matematiksel mantığa dayalı bir öğreti geliştirmeye çalışmıştır.

Drypool'da doğdu, 1923'te öldü. 1853'te Cambridge'in Caius ve Gonville kolejlerini bitirdi. 1857'de öğretim görevlisi olarak işe başladı, birkaç yıl sonra felsefe dalında yetkili bir uzman olduğunu kanıtlayan belgeyi alarak Cambridge'te ahlak okutmakla görevlendirildi. 1870'te, kendisine ün kazandıran *On Some Characteristic of Belief*, ("İnanın Kimi Özellikleri Üstüne") adlı yapıtını yayımladı. 1883'te İngiliz kilisesinden ayrılmadan, kilisenin kendisine verdiği bütün sanları bıraktı ve Royal Society üyesi oldu, bu arada bilimsel çalışmalarından dolayı doktor sanını kazandı.

Venn'in felsefeyle olan ilgisi matematik ilkelerine dayalı bir mantığın yardımıyla sorunları inceleyerek bir öğreti geliştirme çabasıyla başladı. Özellikle Boole'ın görüşlerinden esinlenerek mantıkla matematik arasında, kavramların çözümünü amaçlayan bir ilke bağlantısının bulunduğunu ileri sürdü. Mantıkta da matematikte olduğu gibi birtakım imler *(symbol)* kullanarak sorunları açıklığa kavuşturma olanağının varlığını *Symbolic Logic* ("Sembolik Mantık") adlı yapıtında sergiledi. *The Logic of Chance*'ta ("Olasılık Mantığı") ise bütün olası durumları göz önünde tutarak, gerçekliğin hangi koşullar altında kavranabileceğini, olasılık sorununun içerik ve niteliğini açıklamaya çalıştı.

Venn için, bir sorunun çözümü, onunla ilgili kavramların içeriğiyle gerçek olaylar arasındaki özdeşliğin varlığına bağlıdır. Bir kavramın ya da bir önermenin mantıksal doğruluğu, konu edindiği olayın gerçekliğini göstermeye yetmez.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Logic of Chance*, 1866, ("Olasılık Mantığı"); *On Some Characteristics of Belief*, 1870, ("İnanın Kimi Özellikleri Üstüne"); *Symbolic Logic*, 1881, ("Sembolik Mantık"); *The Principles of Empirical or Inductive Logic*, 1889, ("Deneysel ya da Tümevarım Mantığının İlkeleri").

VENTRIS, Michael
(1922-1956)

İngiliz, mimar ve dilbilimci. Eski Minos ve Miken uygarlıklarının yazısını çözmüştür.

George Francis Michael Ventris 12 Temmuz 1922'de Wheathampstead yöresindeki Hertfordshire'da doğdu, 6 Eylül 1956'da Hatfield yakınlarında geçirdiği bir trafik kazasında öldü. Küçük yaşta klasik yapıtlara duyduğu ilgi sonucu Eski Yunanca ve Latince öğrendi. On dört yaşındayken çeşitli şifreleri kolaylıkla çözüyordu. 1936'da ünlü arkeolog A.Evans'ın, Girit'te bulduğu Minos uygarlığı üzerine bir konferansını dinledikten sonra bu uygarlığın Linear-B adı verilen yazısını çözmek için çalışmaya başladı. 1940'ta on sekiz yaşındayken *American Journal of Archaeology* adlı dergide yayımlanan makalesinde, bu yazı ile Etrüsk dili arasındaki ilişkiye dikkati çekti. Bu arada üniversiteye giderek mimarlık öğrenimini tamamladıktan sonra II.Dünya Savaşı'nda Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde görev yaptı. 1949'da yeniden Linear-B'nin çözümüyle ilgilenmeye başladı. İÖ 1450-1150 arasında Girit'te ve Yunanistan'da kullanılan bu yazının çözümünde Ventris ilk kez istatistik yöntemlerinden yararlandı. O güne değin bulunan ve yayımlanan tüm tabletlerdeki hece ve işaretleri tarayarak bunları çeşitli biçimlerde yan yana getirmeyi denedi. 1952'de B.B.C.'nin bir programında, bulduğu ilk sonuçları açıkladı ve bu yazının Eski Yunanca'nın eski bir biçimi olduğunu ileri sürdü. Aynı yıl Cambridge Üniversitesi'nden dilbilimci John Chadwick (1920) ile birlikte çalışmaya başladı. İkisi, yeni gelişmeleri 1953'te *Journal of Hellenic Studies* dergisinde yayımladılar. Ortak ürünleri olan *Documents in Mycenaean Greek* ("Miken Yunancası Belgeleri") 1956'da, Ventris'in ölümünden birkaç hafta sonra çıktı. Chadwick, Ventris'in ölümünden sonra bu alandaki çalışmalarını sürdürerek 1958'de *The Decipherment of Linear-B* ("Linear-B'nin Çözümü") adlı yapıtını yayımladı.

Yunan tarihinin aydınlatılmasında yeni bir adım olan Ventris'in buluşu, Eski Yunan dilinin, bilinenden yedi yüzyıl daha önce de kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu çözümü, onun İngiliz İmparatorluk Madalyası, London University College'ın onursal üyeliği ve Uppsala Üniversitesi'nin onursal doktorluk unvanıyla onurlandırılmasına yol açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** "Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives" (J.Chadwick ile), *Journal of Hellenic Studies*, 1953, ("Miken Arşivlerinde Yunan Lehçesi Kanıtları"); *Documents in Mycenaean Greek* (J.Chadwick ile), 1956, ("Miken Yunancası Belgeleri").
- **BAKINIZ:** A.J.EVANS.

VERDI, Guiseppe
(1813-1901)

İtalyan, besteci. 19.yy'ın ikinci yarısında opera sanatının en önde gelen bestecisi olmuştur.

Fortunino Francesco Guiseppe Verdi 10 Ekim 1813'te Busetto yakınlarındaki Roncole'de doğdu, 27 Ocak 1901'de Milano'da öldü. Orta halli bir aileden gelmekteydi. Küçük yaşta müzik dersleri almaya başladı. Dokuz yaşında Roncole'de kilise orgcusu olarak görevlendirildi. 1823'te müziksever bir tüccar olan Antonio Barezzi onu koruması altına aldı. Bu olay Verdi'nin müziğe yönelmesindeki en belirleyici etken oldu. 1831'de Barezzi'nin evine taşındı. Onun yardımıyla ve aldığı bir bursla Milano'ya giderek konservatuvara girdi. Ama bir yıl sonra, ilerde onun

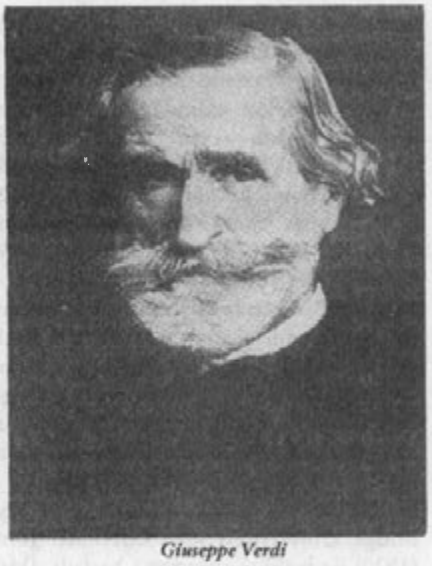

Giuseppe Verdi

İlk operaları

adını alacak olan Milano Konservatuvarı'ndan çıkartıldı. Bunun üzerine Milanolu ünlü çembalocu Vincenzo Lavigna'dan özel ders almaya başladı. Lavigna'nın yanında üç yıl öğrenim gördükten sonra 1836'da Busseto'ya geri döndü. Orada konser yönetmekten müzik okulunda ders vermeye kadar çeşitli görevler üstlendi. Aynı yıl Barezzi'nin kızı Margherita ile evlendi.

Bu dönemde Societa Filarmonica adlı topluluk için besteler yaptı. *Oberto* adlı ilk operasını yazmaya başladı. 1839'da Milano'ya geri döndü. Bu sırada iki çocuğunu da arka arkaya yitirdi. 1839'da sahnelenen *Oberto*'nun beğenilmesi onu biraz avuttu. Bu başarı üzerine emprezaryo Bartolomeo Merelli ona yeni operalar ısmarladı. Verdi ikinci operası *Un giorno di regno*'yu yazdığı sırada karısını da yitirdi. Kısa aralıklarla birbirini izleyen bu ölümler onda ruhsal bir çöküntü yarattı, 1840'ta Milano'da sahnelenen *Un giorno di regno*'da ilk operasındaki başarıyı tekrarlayamadı. Yaşamının bu en bunalımlı döneminde Merelli'nin zorlamasıyla 1841'de üçüncü operası olan *Nabucco*'yu bitirdi. Yapıt ilk kez 1842'de Milano Operası'nda sahnelenmesinden sonra Verdi, İtalya sınırlarını aşan büyük bir ün kazandı. Ertesi yıl aynı başarıyı *I Lombardi* ile tekrarladı. Bunu çok sayıda sipariş aldığı yaşamının en yorucu yılları izledi. Operaları İtalya'nın en önemli opera sahnelerinde oynanıyordu. Müziğini yaptığı ilk Shakespeare oyunu olan *Macbeth* 1847'de Floransa'da Teatro della Pergola'da sahnelendi. Bunun ardından Londra'da *I Masnadieri*, Paris'te de *Jerusalem* ve *I Lombardi* operaları seslendirildi. Verdi, operalarından edindiği gelirle Busseto yakınındaki Sant'Agata'da bir arazi satın aldı. Ama bir süre daha Paris'te yaşadı. *Nabucco*'daki milliyetçi ve vatansever duyguların daha sonraki yapıtlarında da sürmesi 1848'de Avusturya egemenliğine karşı oluşan başkaldırı eylemleriyle birlikte Verdi'yi halkın gözünde İtalyan milliyetçiliğinin simgesi durumuna getirdi. Adı, siyasal bir kısaltma olarak kullanılmaya başlandı: V(ittoria) E(manuele) R(é) D'I(talia). 1849'da Sant'Agata'daki çiftliğine çekildi ve şarkıcı Giuseppina Strepponi (1817-1897) ile evlendi. *Rigoletto*'dan *Aida*'ya dek pek çok ünlü operasını da burada besteledi. Bu arada 1861'de Kont Cavour'un isteğiyle bir süre Torino'da ilk İtalyan parlamentosunda milletvekilliği yaptı.

Olgunluk dönemi

Verdi'nin son yapıtları iki Shakespeare uyarlaması oldu. 1884'te *Otello* üstünde çalışmaya başladı. Birçok kez ara verdikten sonra bitirebildiği yapıt 1887'de Milano'da eşsiz bir başarıyla sahnelendi ve gerek izleyiciler, gerek eleştirmenlerce çok beğenildi. Verdi 1889'da da lirik bir komedi olan *Falstaff* üstünde çalışmaya başladı. 1893'te ilk kez seslendirilen bu yapıt da büyük başarı kazandı.

Verdi'nin operalarında, Rossini'nin operaya getirdiği yenilikçi anlayışın gelişerek sürdüğü görülür. Verdi elli yıl boyunca İtalyan opera sanatına egemen olmuştur. İlk yapıtlarından son iki operasına dek hep dorukta kalmıştır. *Oberto* onun kişisel üslubunu oluşturma yolundaki ilk adımıdır. Bunda form sağlayıcı bir şema olarak "numaralar" (sahnede oyunla desteklenmeksizin seslendirilen koro bölümleri ve aryalar) ilkesini kullandığı izlenir. Bu da oyunu yavaşlatmaktadır. Verdi'nin *Un giorno di regno*'da Rossini'nin güldürücü opera *(opera buffa)* tarzını benimsediği görülür. *Nabucco*'da ise, kendinden önce gelen opera bestecilerinden tümüyle ayrılır. Yapıtta "numaralar"ı iyice azaltmış, daha çok eylemlere ağırlık vermiş ve olayların genel akışını ön plana çıkarmıştır. Geniş atlamalar içeren, insan sesinin sınırlarını zorlayan, sert melodik çizgilerle kamçılayıcı ve aksak ritmik yapı, yüksek tempolarda bu operaya güçlü bir çarpıcılık kazandırır. Nefesli çalgıların parlak vurgulamalarına yer veren orkestralama anlayışı da bu etkiyi desteklemektedir. Armonik örgüde, metin üstünde kesin olarak yerleri belirlenmiş majör-minör tonlar arası modülasyon (geçki) dikkati çeker. Aslında bu özellikler *Nabucco*'dan başlayarak Verdi'nin bütün ilk dönem yapıtlarında kendini gösterir. Merkezini güçlü koro sahnelerinin oluşturduğu bu gösterişli operalarda kişiler arası çelişkiler daha çok siyasal bir olayın yansımaları olarak ele alınmıştır.

Verdi giderek kişilik yapılarının daha derinleştiği dramlara yönelmiştir. *Ernani*'nin bitiş bölümündeki son derece başarılı müzikal kişilik çizimleri buna en iyi örnektir. Verdi tanınmış kişilikleri de alışılagelmişin dışında yeni çözümlemelerle sahneye getirmiştir. Tenorun zayıf ve zavallı âşığı canlandıran (Ismaele, Oronte, Foresto) güçsüz sesinin yanı sıra, sopranoya gittikçe daha çok güç kazandırmıştır (Abigaille, Odabella, Lady Macbeth). Öte yandan pes erkek seslerini de cesur ve kavgacı karakterler olarak (Nabucco, Attila, Macbeth, Francesco Moor) eylemlerin odak noktasına getirmiştir. Klasik operanın *belcanto* (süslenerek söylenen arya) anlayışına karşı çıkmış, dramatik gerçeğe ulaşmak için yapıtlarında psikolojik değişimleri yansıtmış ve böylelikle çarpıcı kişilikler çizmiştir. Operanın birbirinden ayrışmış numaralara bölünmesinin önüne geçmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Örneğin her sahneye eşlik eden kişilerle, belirli dramatik düşüncelerin cisimleştiği melodik yinelemelerle ve orkestra müziğinde de önemli yeri olan anımsatma ezgileriyle yapıtın bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. Metinlerdeyse soyut anlatımlar içeren, parlak, şiirsel tümceler yerine, eylemleri doğal

konuşmalarla aktaran bir sahne dilini yeğlemiştir. Yapıtlarında sahne boyutunun gitgide daha büyük önem kazanması nedeniyle *Simon Boccanegra*'dan sonraki operalarının partisyonlarına bir de reji kitapçığı eklemiştir. Olayları 3-4 kişilik bir merkezde kalmaktan çıkartıp geniş bir topluluğa yaymış, sahneyi aynı anda gerçekleşen birden fazla olay için bölerek daha karmaşık, ama güçlü bir anlatıma ulaştırmıştır. Metinlerdeki bu gelişmelere koşut olarak besteleme tarzı da değişime uğramıştır. Geniş, basit armonik örgü, yerini giderek daha gelişmiş, karmaşık, incelikli bir armoniye bırakmıştır. Orkestrayı şematik eşlik biçimlerinden kurtarmış, ona serbestlik ve hareketlilik kazandırarak yapıtın anlatımına çalgılar düzeyindeki motiflerle de güç katmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Mi Minör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1873. **Opera:** *Oberto*, 1839; *Un giorni di regno*, 1840; *Nabucco*, 1842; *I Lombardi*, 1843; *Ernani*, 1844; *Attila*, 1846; *Jerusalem*, 1847, (Kudüs); *Macbeth*, 1847; *I Masnadieri*, 1847; *Luisa Miller*, 1849; *Rigoletto*, 1851; *Il Travatore*, 1853; *La Traviata*, 1853; *Simon Boccanegra*, 1857; *Un ballo in maschera*, 1859, (Bir Maskeli Balo); *La Forza del destino*, 1862, (Talihin Kudreti); *Don Carlos*, 1867; *Aida*, 1871; *Otello*, 1884-1887; *Falstaff*, 1889-1893. **Dinsel Müzik:** *Tantum ergo*, 1836; *Requiem*, 1874.

• **KAYNAKLAR:** D.Hussey, *Verdi*, 1963; A.Luzio (der.) *Carteggi Verdiani*, 4 cilt, 1935; A.Pougin, *Verdi: histoire anecdotique de sa vie et de ses oeuvres*, 1886; J.F.Toye, *Guiseppe Verdi*, 1931; F.Walker, *The Man Verdi*, 1962.

VERGILIUS
(İÖ 70-19)

Romalı şair. Latin edebiyatının başyapıtlarından olan *Aeneis* adlı destanın yazarıdır.

Publius Vergilius Maro İÖ 15 Ekim 70'te İtalya'nın kuzeyinde, Mantova yakınlarındaki Andes'te doğdu, İÖ 21 Eylül 19'da Brindisi'de öldü. Babası çömlekçilikle uğraşan bir köylüydü. İyi bir evlilik yaparak toprak sahibi olmuş, oğlunun iyi bir eğitim görmesini sağlayabilmişti. Vergilius, Cremona ve Milano'da başladığı eğitimini Roma'da sürdürdü. Epiküros felsefesinin izleyicilerinden Siro'nun öğrencisi oldu. Matematik, felsefe, belagat, tıp, fizik, Yunan ve Roma edebiyatı gibi çeşitli alanlarda iyi bir eğitim aldı. Tüm bunlar hukuk eğitiminin parçaları olmakla birlikte Vergilius, utangaç ve tutuk kişiliğinin de etkisiyle, avukatlık yapmadı.

Vergilius'un ilk dönemleri, Roma'nın siyasal kargaşalık ve çekişmelerle dolu ortamında geçti. Ancak Vergilius siyasal yaşama katılmadı, zamanını tümüyle şiire verdi. Po Nehri yakınlarındaki Gailla Gisalpina adıyla bilinen ve İÖ 42'ye değin Roma'ya dahil olmayan yörede siyasal ve askeri dünyadan oldukça uzak bir yaşam sürdü. İÖ 31'de Octavius'un, Actium Savaşı'nda Antonius ve Kleopatra'nın donanmasını yenilgiye uğratmasıyla başlayan ve Roma tarihinde Augustus Dönemi olarak anılan dönemi, birçok başka Romalı şair gibi Vergilius da iç savaşın sonu, barış ve birliğin başlangıcı olarak coşkuyla karşıladı. Augustus Dönemi ideallerini yansıtan yapıtlarıyla Roma'nın ulusal şairi olarak ünlendi. İmparator Augustus'tan başka imparatorun danışmanı şair Maecenas, şair ve yergici Horatius gibi dönemin ünlü kişileriyle yakınlık kurdu. Maecenas'ın korumasına girdi, onun kendisine armağan ettiği Napoli yakınlarındaki bir eve yerleşti.

İÖ 29'da ünlü tarihsel destanı *Aeneis*'i yazmaya başladı. On yıl bu yapıtın üzerinde çalıştı. İÖ 19'da, üç yıl daha çalışarak şiirin bazı bölümlerini yeniden gözden geçirmek üzere Yunanistan'a doğru yola çıktı. Yolda hummaya yakalandı, geri döndüğü İtalya'da öldü.

Vergilius'un gençlik dönemine ait ilk şiirleri *Appendix Vergiliana* adıyla bilinen bir yapıtta yer almışsa da, bunların gerçekten onun olduğu kuşkuludur. Vergilius'un olduğu kesinlikle saptanan ilk yapıtlar *Eclogae* (Çoban Şiirleri) ya da *Bucolica* adıyla bilinen on tane pastoral şiirdir. Heksametron (altılı ölçü) ölçüsüyle yazılmış bu şiirlerin çoğunda İÖ 3.yy'da yaşamış Eski Yunanlı şair Theokritus örnek alınmıştır. Pastoral bir dünyayı gerçek dışı ve stilize bir anlatımla yücelterek betimleyen şiirler, derin bir doğa sevgisinin yanı sıra, düşsel bir dünyaya kaçışı da dile getirirler. Ancak bazı egloglarda, Vergilius pastoral dünya ile Roma'daki gerçek dünyayı iç içe anlatır. Çobanlar kralı Daphnis'in ölümü, Julius Ceasar'ın ölümünü çağrıştırır. Çobanların topraklarından kovulmaları, Roma'da savaşların da etkisiyle yerinden yurdundan edilmiş olan insanların kaderini anımsatır. En ünlülerinden biri olan dördüncü eglog ise, güçlü ve mistik bir anlatımla, barışı sağlayacak ve Altın Çağ'ı yeniden kuracak bir çocuğun doğumunu müjdeler.

Vergilius'un İÖ 36-İÖ 29 arasında yazdığı ve Maecenas'a adadığı *Georgica*, heksametron ölçüsüyle dört kitap olarak yazılmış uzun didaktik bir şiirdir. Çiftlik yaşamına ve tarıma ilişkin ayrıntılı pratik bilgiler de içeren bu yapıt, köylülerin savaşa gitmesi sonucu dağılan geleneksel tarım yaşamını yeniden canlandırmak amacıyla yazılmıştır. *Georgica*, Vergilius'un yakından tanıyıp sevdiği, ancak kaybolmakta olan bir yaşam tarzına duyduğu özlemi dile getirmekle birlikte, aynı zamanda imparator Augustus'un İtalya'daki geleneksel tarım yaşamını yeniden canlandırma politikasını desteklemek için de yazılmıştır.

Vergilius'un başyapıtı, İÖ 29'dan ölümüne değin üzerinde çalıştığı, bu uzun çalışmaya karşın bazı bölümlerini taslak halinde bıraktığı *Aeneis* adlı on iki kitaplık heksametron ölçüsüyle yazılmış destanıdır. Destan İÖ 13.yy'da Troya kentinin Yunanlılar'ca ele geçirilmesi üzerine oradan kaçan Aeneis'in, İtalya'ya giderek ilerde üstünde Roma'nın yükseleceği ilk yerleşme merkezini kuruşunun öyküsüdür. Vergilius, Homeros'un destanlarını örnek almış ve konuyu mitolojik bir çerçevede işlemiştir. Bu mitolojik çerçeve içinde, Roma tarihindeki olayları çağrıştıran bir anlatımı seçmişse de, *Aeneis* esas olarak Augustus Dönemi'nin Roma idealini işleyen ulusal bir destandır. Vergilius, Augustus Dönemi yazarları içersinde, dönemin geleneksel değerlere bağlanma politikasından, birlik ve bütünlük ruhundan en içten biçimde etkilenenlerden biridir. Ancak *Aeneis*, yalnızca döne-

min ideallerine bağlılığı dile getiren bir yapıt değildir. Vergilius, bu ideallere kuru ve yapmacık bir yurtseverlikle de bağlanmamıştır. Yapıt, mitolojik öykü ve efsanelerin özgün bir bileşimi çerçevesinde, bu ideallerin neler pahasına elde edildiğini, tüm çelişkileri içinde ortaya koyar. Başarı ve zaferin arkasındaki umutsuzluk ve acıları büyük bir duyarlıkla sergiler. Nitekim, *Aeneis*'teki Kartaca Kraliçesi Dido'nun, Roma ideallerinin karşısında yer almasına karşın, Latin edebiyatında az görülen karakterlerden biri olarak nitelendirilmiştir. Vergilius, yaşamının son on yılını alan *Aeneis*'i son haline getirememiştir. Bir söylentiye göre de, Vergilius şiirinin yakılmasını vasiyet etmiş, ancak Augustus bunu engelleyerek yapıtın günümüze kalmasını sağlamıştır.

Horatius, Ovidius, Tibulius, Propertius gibi çok sayıda şair ve yazar yetiştirmiş olan ve Latin edebiyatının Altın Çağı olarak bilinen Augustus Dönemi'nin en ünlü şairi Vergilius'tur. Ölçü, anlatım ve şiir yapısı açısından tam bir yetkinliğin ürünü olan yapıtları, Roma'da uzun yıllar okullarda eğitim amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca Vergilius, Ovidius'tan Dante'ye, Spenser'den Milton'a kadar birçok ünlü şairi büyük ölçüde etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Eclogae,* (Çoban Şiirleri, 1980); *Georgica; Aeneis.*

- **KAYNAKLAR:** W.A.Camps, *An Introduction to Virgil's Aeneid,* 1969; B.Otis, *Virgil: A Study in Civilised Poetry,* 1963; C.J.Putnam, *Virgil's Pastoral Art,* 1970.

- **BAKINIZ:** AUGUSTUS, HORATIUS, OVIDIUS.

VERLAINE, Paul
(1844-1896)

Fransız, şair. Yapıtlarıyla Simgecilik (Sembolizm) akımının ve çağdaş Fransız şiirinin hazırlayıcılarından olmuştur.

Paul Marie Verlaine 30 Mart 1844'te Metz'de doğdu, 8 Ocak 1896'da Paris'te öldü. 1862'de liseyi bitirdikten sonra bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı. Bir yandan da şiir yazıyordu. Paris'in kahvelerinde Mallarmé, Villiers de L'Isle-Adam (1840-1889) gibi şairlerle ve Parnasçı şiir akımının temsilcileriyle tanıştı. 1866'da *Le parnasse contemporain* ("Çağdaş Parnas") adıyla yayımlanan derlemeye o da sekiz şiiriyle katkıda bulundu. Aynı yıl, Baudelaire ve Charles-Marie-René Leconte de Lisle'in (1818-1894) etkisindeki şiirlerinin yer aldığı *Poèmes saturniens* ("Zühal Şiirleri") adlı ilk şiir kitabı yayımlandı. 1869'da çıkan *Fêtes galantes*'da ("Çapkın Törenler") Parnasçı şiirin öncüsü Gautier'nin savunduğu, resmi şiire dökme anlayışına uygun olarak, 18.yy ressamlarının yapıtlarını şiirlerinde yansıtmaya çalıştı.

1870'te, büyük bir aşkla bağlandığı Mathilde Mauté'yle evlendi. O yıl yayımladığı *Le bonne chanson* ("Tatlı Şarkı") karısına yazılmış aşk şiirlerinden oluşuyordu. Verlaine, evliliğin, dağınık yaşamını düzene sokacağını umuyordu. Ama evlilik onu sakinleştireceğine hırçın ve huzursuz bir yaşama sürükledi. Fransa'nın Prusya ile savaşta olduğu o yıllarda, çözümü askere gitmekte buldu. 1872'de karısını ve yeni doğan çocuğunu bırakarak şair Rimbaud ile birlikte Paris'i terketti. Kendinden on yaş küçük olan bu aykırı ve kavgacı şair, Verlaine'i büyük ölçüde etkilemişti. Aralarındaki tutkulu ilişki ve Arras, Brüksel ve Londra'da birlikte sürdürdükleri serseri yaşam, yeni şiirlerine esin kaynağı oldu. Verlaine 1874'te *Romances sans paroles*'i ("Sözsüz Şarkılar") bitirdi. Rimbaud'yla olan ilişkisi, karısının ve annesinin araya girmeleriyle kesintilerle sürdü. Bütünüyle kopamadığı karısı ve orta sınıfa özgü yaşam biçimi ile tam bir serseri yaşamı arasında uzun süre bocaladı. 1873'te Brüksel'de, duygusal bir kriz anındaki bir kavga sırasında, kendisinden ayrılmak isteyen Rimbaud'ya ateş ederek yaraladı. İki yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Okuduklarının ve pişmanlık duygusunun da etkisiyle hapiste dine yakınlaştı. 1880'de yayımlanan *Sagesse*'deki ("Usluluk") şiirleri, bu Katolik döneminin duygusal arayışlarını dile getirir. 1875'te hapisten çıktıktan sonra bir süre tam bir rahip yaşamı sürdürdüyse de, daha sonra Stuttgart'a Rimbaud'yu görmeye gitti. Ancak onun tarafından sert bir tavırla reddedildi. İngiltere'de resim ve Fransızca dersleri vererek yaşamını sürdürdü. Başarısız bir çiftlik işletme girişiminden sonra Paris'te yeniden serseri bir yaşama atıldı. Ünlü bir şair olmuştu, ama son yıllarını kira odalarında, akıl hastanelerinde, yalnızlık ve yokluk içinde geçirdi. Şiiri, daha önceki dönemlerindeki gücünü kaybetmiş olsa da, yazmayı sürdürdü.

Verlaine ilk dönemlerinde Romantizm'e tepki olarak başlayan ve biçimsel yetkinlik temelinde öznellikten uzak, arı bir şiire yönelen Parnasçı şiir akımından etkilenmiş, ancak özgün üslubunu yarattığı daha sonraki yıllarda Parnasçılık'tan uzaklaşmıştır. Şiirde, belagatın ya da uyağın sınırlamalarına boyun eğmeden, akıcı ve uçarı bir anlatım yakalamaya çalışmış, sözcüklerdeki ses öğesini öne çıkararak şiiri müziğe yakınlaştırmıştır. Onun için önemli olan, kesinlikten uzak, yer yer belirsiz ve kapalı, kolay yakalanamayan, esnek ve uçucu bir şiir dilinin yaratılmasıdır. Bu tür bir etkinin sağlanması için en uygun biçimin, tek sayıdaki hecelerden oluşan dizeler olduğunu savunmuştur. Belirsiz, ancak incelikli ve lirik bir anlatım yakalamış, romantik şiirden simgeci şiire geçişte önemli bir köprü oluşturmuştur. Şiir anlayışını dile getirdiği "Art poétique" (Şiir Sanatı) adlı şiiri, Baudelaire'in "Correspondences" ("Yazışmalar") ve Rimbaud'nun "Sonnet des voyelles" (Sesliler) adlı şiirleriyle birlikte, Simgecilik'in temel yapıtlarından biri kabul edilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Poèmes saturniens,* 1866, ("Zuhal Şiirleri"); *Fêtes galantes,* 1869, ("Çapkın Törenler"); *Le bonne chanson,* 1870, ("Tatlı Şarkı"); *Romances sans paroles,* 1874, ("Sözsüz Şarkılar"); *Sagesse,* 1880, ("Usluluk"); *Jadis et naguère,* 1884, ("Bir Zamanlar"); *Amour,* 1888, ("Aşk"); *Parallèlement,* 1889, ("Yanyana"); *Bonheur,* 1891, ("Mutluluk"); *Chansons pour elle,* 1891, ("Ona Şarkılar"); *Liturgies intimes,* 1892; *Odes en son honneur,* 1893, ("Onun Onuruna Şiirler"); *Chair, dernières poésies,* 1896, ("Tensellik, Şiirin Son Aşaması"); *Invectives,* 1896, ("Sövgüler"). **Düzyazı:** *Les poètes mau-*

dits, 1884, ("Lanetlenmiş Şairler"); *Confessions, notes autobiographiques*, 1895, ("İtiraflar, Otobiyografik Notlar"). Çeşitli: *Oeuvres complètes*, 2 cilt, (ö.s.), 1959-1960, ("Tüm Yapıtları").

• KAYNAKLAR: A.Adam, *The Art of Paul Verlaine*, 1963; C.Cuenot, *Le style de Paul Verlaine*, 1963; J.Richardson, *Verlaine*, 1971; G.Zayed, *La formation littéraire de Verlaine*, 1962.

• BAKINIZ: BAUDELAIRE, MALLARMÉ, RIMBAUD.

VERMEER, Jan
(1632-1675)

Hollandalı ressam. Ev içi görünümlerini konu alan yapıtlarıyla Janr (Tür) resminin en güçlü örneklerini vermiştir.

Delft'te doğdu, 15 Aralık 1675'te aynı yerde öldü. Vermeer van Delft (Delftli Vermeer) adıyla da bilinir. Yaşamı ile ilgili çok az bilgi vardır. İlk dönem resimlerinden, Rembrandt'ın öğrencisi Carel Fabritius'un (1622-1654) yanında yetiştiği anlaşılmaktadır. 1653'te Delft Ressamlar Loncası'na usta olarak kabul edildi ve 1663-1670 arasında bu loncanın başkanlığını yaptı. Resimlerini yüksek fiyatlarla satmasına karşın öldüğünde arkasında büyük bir borç bıraktı.

Vermeer yaşadığı dönemde ünlü bir ressamken 18.yy'da tümüyle unutulmuştur. Sanat eleştirmeni Thoré Bürger uzun araştırmalardan sonra 1886'da yayımladığı bir makaleyle Vermeer'i yeniden gündeme getirmiştir. Vermeer'in, bugün her biri sanat tarihinin en değerli yapıtları arasında sayılan ve çoğunluğu küçük boyutlu 40 dolayında resmi vardır. Yavaş bir çalışma temposu olduğundan çok sayıda resim üretmemiştir.

Vermeer'in yirmi yıl süren sanat yaşamı başlıca üç döneme ayrılır. Başlangıç yıllarında önce Utrecht Okulu Caravaggiocuları'nın, daha sonra da Fabritius'un etkisi altında kalmıştır.1660'ların sonuna doğru, dengeli ve durağan bir biçim anlayışıyla soğuk ve uyumlu renkleri birleştirdiği bir tür Klasikçilik'e yönelmiştir. 1670'ten sonraki resimleriyse, çeşitli perspektif oyunları, abartılmış biçimleri ve dekoratif öğeleriyle dikkati çekerler.

Vermeer bazı ilk yapıtları dışında mitolojik ve dinsel konularla ilgilenmemiştir. Delft kentini görüntülediği iki manzara ve bir iki kadın portresinden başka yapıtlarının tümünde ev işleriyle uğraşan ya da günlük olayları yaşayan insanları konu almıştır. Genelde ölçülü bir tavrı olmasına karşın başlangıç dönemi resimleri Barok'a özgü bazı aşırılıklar ve tek kaynaktan gelen ışığın biçimlediği ışık-gölge oyunları üstüne kuruludur. Bu resimlerindeki bazı dekoratif öğeler ve Dirk van Baburen'den uyarladığı figürler, onun Utrecht Okulu'nun üslup özelliklerini yakından tanıdığını göstermektedir. Öte yandan genellikle kırmızı kökenli sıcak renklerin uyumuna dayanan renkçilik anlayışı da Rembrandt ve izleyicilerinden kaynaklanır. *Masa Başında Uyuyan Genç Kız* adlı resminin sanatı içinde özel bir yeri vardır. Bu resminde ilk kez ana figürün bulunduğu odadan başka, açık bir kapı aracılığıyla ikinci bir mekânı daha canlandırmayı denemiştir. Bu yaklaşım resmin gerek biçim, gerek konu açısından daha zenginleşmesini sağlamıştır. İnce boya katlarını ve dengeli renk uyumlarını kullanmadaki ustalığına karşın, bu dönemin resimlerinde figür ile figürü çevreleyen mekân arasındaki ilişkilere kesin bir biçimsel çözüm getirememiştir.

Olgunlaşma dönemi

Yanılsama olanaklarını alabildiğine zorlayarak figür ve mekân ilişkilerini çözmeye yöneldiği *Süt Boşaltan Kadın* adlı yapıtı başlangıç ve olgunlaşma dönemleri arasındaki geçişi gösterir. Olgunlaşma döneminin sarı ve mavi renk uyumlarının yer aldığı bu resim, kahverengi tonlarla tanımlanmış gölgeli alanları ve genel havası nedeniyle de başlangıç döneminin ürünlerini anımsatır.

Vermeer olgunlaşma aşamasında resmin kuruluşunu oluşturan öğeleri büyük bir yakınlık içinde ve yapımcı (konstruktif) bir yaklaşımla bütünleştirmiştir. Biçimlerin arasındaki dengeye çok önem vermiş ve bunları tam bir açıklık ve matematiksel bir kesinlik içinde tanımlamıştır. Bu gelişmede, Caravaggio kökenli Tenebristler'den uzaklaşarak, konularını gün ışığı ile aydınlatılmış ortamlarda ele alması da etkili olmuştur. Buna bağlı olarak da, çeşitli saydamlık etkilerini ve yansıyan ışığın biçimleri üstünde oluşturduğu değişiklikleri başarıyla vermiştir.

Klasik dönem

Dantel Ören Kadın, Flütlü Genç Kız, Kırmızı Şapkalı Kadın gibi kadın başlarının ana biçim olarak sunulduğu bir dizi resim ile *Delft Görüntüsü* adlı manzarası Vermeer'in klasik döneminin en yetkin örnekleridir. Bu resimlerdeki saydamsı etkiyi verebilmek amacıyla yağlıboya tekniğinin tüm olanaklarını sonuna dek zorlamıştır. Ayrıca *Delft Görüntüsü* başlangıç döneminin hamursu boya dokusu ile sonraki yapıtlarının saydamlık etkilerini bütünleştirdiği için de Vermeer'in sanatındaki bir başka dönüm noktasını temsil eder.

Erken dönem resimleri

Vermeer'in başlangıçtaki temel anlatım aracı figürdür. Bunu izleyen yıllarda figür ile mekân arasındaki dengeyi araştırmıştır. Son döneminde ise figüre oranla mekâna daha çok öncelik tanıdığı görülür. Çeşitli biçimlerde kıvrımlandırılmış kumaşlar, perspektif oyunlarına göre oluşturulmuş mimarlık öğeleri ve canlandırılan sahneye bakış açısı, figürün sıradan bir nesne gibi ikinci plana itilmesi sonucunu doğurmuştur. Vermeer genellikle ön plandaki -koyu tonların egemenliğinde olan- biçimlerle arka plandaki -ışıklı ve açık renklerin yansıdığı- düz alanları çatıştırarak mekân derinliğini farklı sahnelere bölmüştür. Böylece bir yandan derinliği yoğun bir biçimde duyumsatırken, bir yandan da karşıt değerlerle yüklü değişik derinlik boyutlarıyla hareketli bir mekân anlayışı geliştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *İsa, Meryem ve Martha'nın Evinde*, yklş. 1656, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburgh; *Masa Başında Uyuyan Genç Kız*, 1657, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Açık Bir Pencere Önünde Mektup Okuyan Kadın*, 1658, Resim Galerisi, Dresden; *Süt Boşaltan Kadın*, 1658, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Delft'te Bir Sokak*, 1660, Rijk Müzesi Amsterdam; *Delft Görüntüsü*, 1662, Mauritshuis Müzesi, La Haye (Den Haag); *Mektup Okuyan Kadın*, 1665, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Genç Kız Başı*, 1665, Mauritshuis Müzesi, La Haye (Den Haag); *Dantel Ören Kadın*, 1665-1668, Louvre, Paris;

Flütlü Genç Kız, 1665-1670, Ulusal Sanat Galerisi, Washington; *Kırmızı Şapkalı Kadın*, yklş. 1670, Ulusal Sanat Galerisi, Washington; *Resim Sanatı Alegorisi*, 1670, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana.

• KAYNAKLAR: L.Goldscheider, *Jan Vermeer*, 1958; L. Gowing, *Vermeer*, 1952; H.Koningsberger, *The World of Vermeer* 1632-1667, 1967.

• BAKINIZ: A.BROUWER, CARAVAGGIO.

VERNE, Jules
(1828-1905)

Fransız, yazar. Romanlarıyla çağdaş bilim kurgu edebiyatının öncülerinden olmuştur.

8 Şubat 1828'de Nantes'ta doğdu, 24 Mart 1905'te Amiens'de öldü. Çocukluğu doğduğu kentte geçti. Hukuk öğrenimi görmek üzere gittiği Paris'te yazarlığa yöneldi. Oyunlar ve librettolar yazmaya başladı. Bir yandan da *Le Musée des Familles* adlı dergiye öyküler yazıyordu. 1857'de evlendiği karısının borsa simsarı olan kardeşinin etkisiyle Paris Borsası'nda çalışmaya başladı. Ancak edebiyat çalışmalarını da aksatmadan sürdürdü.

İlk romanı *Cinq semaines en ballon* (Balonda Beş Hafta) 1863'te yayımlandı. Henüz tam olarak keşfedilmemiş Orta Afrika üzerinde balonla yapılan heyecanlı bir yolculuğun öyküsü olan bu kitabın gördüğü ilgi üzerine başka romanlarını da peş peşe yayımladı. 1864 tarihli *Voyage au centre de la terre* (Arzın Merkezine Seyahat), bir yanardağın ağzından içeri inen bir bilim adamıyla yeğeninin ve rehberlerinin serüvenini konu alıyordu. Ertesi yıl yayımlanan *De la terre à la lune* (Aya Seyahat) ve 1870'te yayımlanan *Autour de la lune* (Ayın Etrafında), serüven düşkünü iki Amerikalı ve bir Fransız'ın dev bir topla atılan bir mermi içinde giriştikleri uzay yolculuğunu anlatıyordu. Jules Verne'nin iki başyapıtından biri olan *Vingt mille lieues sous les mers* (Deniz Altında Yirmi Bin Fersah) esrarengiz kaptan Nemo'nun Nautilus adlı denizaltısıyla yolculuklarının, *Le tour du monde en guatre-vingts jours* (Seksen Günde Devri Âlem) ise iddia üzerine gerçekleştirilen bir dünya turunun öyküsüydü.

1886'da, bir kriz geçiren yeğeninin silahıyla yaralanıp sakat kalması, zaten içedönük bir kişiliğe sahip olan Jules Verne'nin yaşamında oldukça kötü etkiler yarattı. Son yıllarını Amiens'de, inzivaya çekilerek geçirdi.

Bilimsel merakı ve araştırmacılığıyla çağının bilimsel ve teknolojik gelişmelerini yakından izlemiş olan Jules Verne, bu titiz çalışmalara dayalı, şaşırtıcı öngörülerle dolu yapıtlarıyla bilimsel roman çığırını açmış ve çağdaş bilim kurgu edebiyatının kurucularından olmuştur. 19.yy'ın ikinci yarısında hızlanan bilimsel gelişmeleri, yeni buluşları büyük bir merakla izleyen kitlelerin bu ilgisiyle çakışan ve çok sayıda okura ulaşan yapıtları, daha sonra da birçok dile çevrilmiş, 20.yy'da en çok okunan kitaplar arasında hep ilk sıralarda yer almıştır. Jules Verne romanları, sinema sanatının ilk günlerinden, Georges Méliès'yle başlayarak, birçok yönetmen tarafından sinemaya da aktarılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Cinq semaines en ballon*, 1863, (Balonda Beş Hafta); *Voyage au centre de la terre*, 1865, (Arzın Merkezine Seyahat); *De la terre à la lune*, 1865, (Aya Seyahat); *Les enfants du capitaine Grant*, 1867-1868, (Kaptan Grant'ın Çocukları); *Vingt mille lieues sous les mers*, 1870, (Deniz Altında Yirmi Bin Fersah); *Autour de la lune*, 1870, (Ayın Etrafında); *Au pays des fourrures*, 1873, (Kürkler Memleketi); *Le tour du monde en quatre-vingts jours*, 1873, (Seksen Günde Devri Âlem); *L'île mystérieuse*, 1875, (Esrarengiz Ada); *Michel Strogoff*, 1876, (Mişel Strogof); *Un capitaine de quinze ans*, 1878, (On Beş Yaşında Bir Kaptan); *Mathias Sandorf*, 1885, (Mathias Sandorf); *Deux ans de vacances*, 1888, (İki Sene Mektep Tatili).

• KAYNAKLAR: K.Allott, *Jules Verne*, 1940; I.O.Evans, *Jules Verne and His Work*, 1965; M.A. de la Fuye, *Jules Verne*, 1928; F.C.Herne, *Jules Verne: An Appreciation*, 1914; C.Lemire, *Jules Verne*, 1908; C.O. Peare, *Jules Verne: His Life*, 1956.

• BAKINIZ: LEM.

VERNER, Karl
(1846-1896)

Danimarkalı dilbilimci. Germen dillerindeki ses değişimini açıklayan Verner yasası ile tarihsel dilbilime önemli bir katkıda bulunmuştur.

Karl Adolf Verner 7 Mart 1846'da Århus'da doğdu, 5 Kasım 1896'da Kopenhag'da öldü. 1876-1882 arasında Halle Üniversitesi'nin kütüphanesinde çalıştı. 1883'te Kopenhag Üniversitesi'ne Slav dilleri okutmanı olarak girdi. 1888'de aynı üniversitede profesör oldu.

Verner'in dilbilim tarihindeki önemi, 1875'te *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*'da (Karşılaştırmalı Dilbilim Dergisi) yayımlanan "Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung" ("İlk Ses Değişiminin Bir Ayrıcası") adlı makalesinde geliştirdiği ve Verner yasası olarak anılan yasadır. Verner bu yasayla, dillerin geçirdikleri ses değişimlerinin yapısına ilişkin önemli bulgular ortaya koymuş, sessizlerin (ünsüz) değişimini açıklamıştır. Ayrıca, J.Grimm tarafından geliştirilen Germen dillerindeki ses değişimini ilk kez sistemli bir biçimde açıklayan Grimm yasasının yetersiz kaldığı ayrıcalı durumları da ele almıştır. Verner yasası, Germen dillerindeki ses değişiminde ilk kez vurgunun (aksan) oynadığı rolü inceleyerek Grimm yasasının eksiklerini tamamlamıştır. Verner, tarihsel dilbilimin önemli bulgularından biri sayılan bu yasasıyla, dillerin ses değişiminin yasalaştırılabileceğini ve sesbilgisel (fonetik) yasaların ayrıcalarının olmadığını ileri süren Yenidilbilgiciler'e (Junggrammatiker) temel oluşturmuştur.

• BAKINIZ: BRUGMANN, GRIMM.

VERONESE, Paolo
(1528-1588)

İtalyan, ressam. Yapıtlarında Yüksek Rönesans, Maniyerizm ve Venedik Okulu'nun biçimsel özelliklerini birleştirmiş ve Dekoratif Barok'un öncülüğünü yapmıştır.

Verona'da doğdu, 19 Nisan 1588'de Venedik'te öldü. Asıl adı Paolo Caliari'dir. Babası Gabriel Caliari'nin yanında önce heykel, daha sonra da resim öğrendi. Bunu izleyen yıllarda Giovanni Carato ve kızıyla evlendiği dayısı Antonio Badile gibi ressamların yanında çalıştı. 1533 dolaylarında yerleştiği Venedik'ten 1560'taki bir Roma gezisi dışında pek ayrılmadı. Roma'dan dönüşünde aldığı birçok siparişi karşılamak için bir süre Titian'ın oğlu Orazio Vecelli ile işbirliği yaptı. Ölümü nedeniyle yarım kalan resimlerini kardeşi ressam Benedetto ile oğulları Carlo ve Gabriello tamamladılar.

İlk yapıtlarındaki parlak tonları ve biçimsel kesinliği Giovanni Bellini ve Andrea Mantegna'nın etkisindeki Verona resim geleneğine borçludur. Ayrıca bu dönemde Correggio, Parmiggiannino ve Giulio Romano'nun (ykş. 1499-1546) resimlerinden de etkilenmiştir. Bu ustalar aracılığı ile de Floransa ve Roma okullarının maniyerist ressamlarının sanatını tanımıştır. Yapıtlarının en belirgin özelliği olan desen ustalığını, alışılmamış kompozisyon düzenlerini, hacimlendirmeyi ve bol kıvrımlı giysileri bu ustalardan öğrenmiştir.

Veronese Venedik'e yerleştikten sonra belli bir oranda Tintoretto'nun, özellikle de Titian'ın etkisinde kalmış, yapay, gösterişli ve zengin, ama gene de dengeli bir üslup geliştirmiştir. Ama soğuk renk uyumlarını, bir de gölgeleri bile ışıklı kılan ve biçimleri çevrelerinden ayıran saydam bir ışık anlayışını her zaman korumuştur.

Veronese dinsel, alegorik, mitolojik ve tarihsel konuları aynı başarıyla işlemiştir. Dev boyutlu fresk ve yağlıboyaları, yapıtları arasında büyük bir yer tutar. Bu yapıtlarına sayısız figür, figür grubu, mimarlık ve manzara öğeleri, güncel eşya vb. gibi nesneleri doldurmuştur. Bunlardan başka ana temanın yanında ek temalar da işlemiş ve böylece sonsuz genişlikte panoramik görüntüler elde etmiştir. Resim mekânını pek çok biçimle doldurarak resim yüzeyini bir renk ve biçim karmaşasına çevirmenin getireceği sakıncaları ise *Cana Düğünü*, *Darius Ailesi İskender'in Önünde* adlı dev boyutlu yapıtlarında, figürleri kütlesel gruplar içinde toplayarak ve karşılıklı dengeleyerek önlemiş, ayrıca gizli simetrilerden ve perspektifin biçimi toparlayıcı etkisinden de yararlanmıştır. Sağlam kuruluş şemalarından ötürü bu resimler durağan bir etki yaparlar. Veronese, Dojlar Sarayı için gerçekleştirdiği *Venedik'in Zaferi* adlı alegorik yapıtında bu sakıncayı da yenmiş ve resimlerinin en yetkini sayılan bu freskle Dekoratif Barok'un ilk büyük çaplı örneğini vermiştir.

1570'ten sonraki yapıtlarında, önceki dönemlerin dekoratif özellikleri, yerlerini daha karamsar bir etki yaratan biçimlere bırakmışlardır. Bu gelişime koşut olarak parlak ve ışıklı renkleri de giderek koyulaşmıştır.

Geç dönem resimleri

Veronese Venedik'in yetiştirdiği birkaç büyük ressamdan biridir. Sanatıyla Venedik insanının yaşama bağlılığını ve Venedik'in zenginliğini ortaya koymuştur. Resimde dekoratif öğeleri alabildiğine zengin bir biçimde işleyişi ve geneldeki ustalığıyla başta Gianbatista Tiepolo olmak üzere, Dekoratif Barok üslubunun bütün ressamlarını, ayrıca Poussin, Claude Lorrain, Rubens ve Charles le Brun gibi başka büyük ustaları da etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Gonzaga Mihrap Resmi*, 1552, Pinakotek, Mantova; *Bakire Meryem'in Taçlandırılması*, 1555, San Sebastiano Manastırı, Venedik; *Aziz Sebastianus'un Yaşamı*, 1558, San Sebastiano Manastırı, Venedik; *Cana Düğünü*, 1562, Louvre, Paris; *Vaftizci Yahyanın Vaazı*, 1565, Borghese Galerisi, Roma; *Darius Ailesi İskender'in Önünde*, 1565, Ulusal Galeri, Londra; *Levi'nin Evinde Yemek*, 1573, Venedik Akademisi; *Mars ile Venüs*, 1576-1584, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Venedik'in Zaferi*, 1585, Dojlar Sarayı, Venedik.
- **KAYNAKLAR:** G.Fioceo, *Paolo Veronese*, 1934; R.Pallucchini, *Veronese*, 1950.
- **BAKINIZ:** GIORGIONE, PONTORMO, TITIAN.

Etkilendiği ustalar

VERRAZANO, Giovanni da
(1485 ?-1528 ?)

İtalyan, kâşif ve denizci. Kuzey Amerika'nın Atlas Okyanusu kıyılarını dolaşarak bölgenin ilk haritasının çizilmesine katkıda bulunmuştur.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin değildir. Floransa yakınlarında Val di Greve'de doğdu, Brezilya'da öldü. İspanyollar'ın Meksika ve Peru'daki zengin yerli uygarlıklarını keşfetmelerinden sonra, diğer Avrupa devletlerinin Yeni Dünya'da toprak ele geçirme girişimlerinin hızlandığı bir sırada, Fransa Kralı I.François'nın hesabına çalışan Dieppeli armatör Jean Ango'nun hizmetine girdi. 1523'te I.François'nın keşif ve korsanlık amacıyla yola çıkardığı dört gemiden birinin kaptanı oldu. Öteki gemilerin İspanyol hazinelerini taşıyan gemilerin peşine düşmesinden sonra, Batı'ya doğru yoluna devam eden Verrazano, 1524'te Kuzey Amerika'nın batı kıyılarının açıklarına vardı. Kıyıdan kuzeye doğru ilerlerken karşılaştığı Chesapeake Körfezi'ni Büyük Okyanus'a açılan bir geçit sandı. Bu yanılgısı haritacıların uzun yıllar Kuzey Amerika Kıtası'nı bu noktada daralan bir kum saati biçiminde göstermelerine neden oldu. Kuzeye doğru ilerlemeyi sürdüren Verrazano, bahar aylarında Delaware Körfezi'ni geçti ve New York Körfezi'ne girdi. Hudson Irmağı boyunca dolaşıp yerliler üzerine ilginç notlar tuttu. Ardından Narragansett Körfezi'ne ve Cod Burnu'na ulaştı. Nova Scotia'ya (Yeni İskoçya) dek uzandıktan sonra Fransa'nın Kuzey Amerika üzerinde hak iddia etmesi için gerekli koşulları yerine getirmiş olarak dönüş yolculuğuna geçti.

Büyük boyutlu resimleri

Yaşamının daha sonraki dönemine ilişkin kesin bilgiler olmamakla birlikte, bazı kanıtlar Amerika'ya iki ya da üç yolculuk daha yaptığını göstermektedir. 1528'de Amerika Kıtası'nı aşarak Doğu'ya geçmek amacıyla yaptığı son yolculuktan sonra kendisinden hiç haber alınamadığından, bir kaza sonucu ya da yerliler tarafından öldürüldüğü sanılmaktadır. Kardeşi Girolamo derlediği bilgileri kullanarak Amerika kıyılarının ilk haritasını çizmiştir. Verrazano'nun adı ABD'nin New York kentindeki bir köprüye verilmiştir.

Resimleri

VERROCCHIO, Andrea del
(1436-1488)

İtalyan, heykelci, ressam ve kuyumcu. Birçok ünlü sanatçı yetiştirmiş ve *Colleoni* adlı anıt heykeliyle tanınmıştır.

Floransa'da doğdu, 7 Ekim 1488'de Venedik'te öldü. Yanında yetiştiği kuyumcu Verrocchio'nun adını aldı. Yaşamı ve yapıtlarının tarihlendirilmesi ile ilgili sınırlı bilginin büyük bir bölümü vergi kayıtlarından derlenmiştir. Kuyumculukta fazla iş olmaması nedeniyle 1452'den sonra bu alanda çalışmadı. 1460'ların ortalarına doğru heykelci olarak ünlendi. 1479'da Venedik kenti yöneticilerince *Colleoni* adlı anıtı gerçekleştirmek üzere seçildi, yaptığı taslak 1481'de kabul edildi. Ancak heykeli, ölümünden sonra Alessandro Leopardi tamamladı.

Heykelleri

Verrocchio heykel alanında kendine özgü ve çok kolaylıkla işlenmiş izlenimi uyandıran bir taş oyma yöntemi geliştirmiştir. İlk yapıtlarından *Piero ve Giovanni de Medici Anıt Mezarı*'ndaki biçimlerin hareketli ışık etkileri oluşturan düzenini bu yeni tekniğe borçludur. Ayrıca bu anıt mezar dinsel nitelikte hiçbir motif ve simge içermemesi açısından da benzerleri arasında tektir.

Verrocchio'nun olgunlaşma döneminin ilk önemli yapıtı sayılan *İsa'nın Göğe Yükselmesi* adlı kabartma, özellikle ikonografik açıdan Luca della Robbia'nın aynı adlı yapıtından esinlenmiştir. Ancak Robbia'nın fazla kalabalık kompozisyonuna karşılık Verrocchio'nun yapıtında daha anıtsal bir biçim anlayışı ve güçlü bir anlatım vardır. Bu döneminin başyapıtı sayılan, bronzdan dökülen *Davud* heykeli akla hitap eden bir anlayışın ürünüdür ve ustalıkla biçimlendirilmiş mermer altlığıyla birlikte son derece zarif bir etki yapar. Heykeldeki soylu sınıflara özgü kendini beğenmişlik duygusu, Pollauiolo'nun aynı adı taşıyan resmindeki *Davud* figürününkiyle özdeştir.

İsa ve Aziz Thomas adlı bronzdan grup heykeli, Verrocchio'nun önemli yapıtları arasındadır. Yetkin ve karmaşık biçimsel kuruluşunun yanı sıra, giysi kıvrımlarının çarpıcılığı ile Verrocchio'nun sanatında yeni bir boyutu vurgular. *Colleoni* anıt heykeli ise yalnız Verrocchio'nun değil, Rönesans'ın da başyapıtlarından sayılır. Heykel, *İsa ve Aziz Thomas*'taki biçim anlayışının bir uzantısı niteliğindedir. Ancak çeşitli kaynaklardan gelen etkileri daha güçlü bir anlatım içinde bütünleştirmeye dönük biçim anlayışıyla benzersiz bir dirimsellik etkisi yapar.

Verrocchio'nun resim alanındaki etkinlikleri hem sınırlı, hem de karmaşıktır. Çünkü çoğunlukla desenleri kendisi çizmiş, boyamayı yardımcılarına bırakmıştır. Bu yüzden kendi elinden çıktığı bilinen resimleri pek azdır. Bu resimlerindeki biçim anlayışı özellikle Pollauiolo'nun etkisi altındadır. *İsa'nın Vaftiz Edilmesi* adlı resmin tempera (bir tür boya) ile gerçekleştirilen bölümleri Verrocchio'nun, yağlıboya ile yapılmış öndeki melek figürü ve arka plandaki manzaranın bir bölümü ise Leonardo'nun elinden çıkmıştır. Bu resmin geleneksel kompozisyon şeması, *Madonna ve Çocuk İsa, Aziz Donatus ve Vaftizci Yahya ile Birlikte* adlı resminde yerini daha yalın ve sağlam bir düzene ve heykelsi bir hacim anlayışına bırakmıştır.

Verrocchio'nun üslubu kendisinden sonraki Floransa heykel anlayışının Yüksek Rönesans'a geçiş aşamasında etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Heykel:** *Piero ve Giovanni de Medici Anıt Mezarı*, 1469-1472, San Lorenzo Kilisesi Kutsal Eşyalar Bölümü, Floransa; *İsa'nın Göğe Yükselmesi*, yks. 1473, Ulusal Müze, Floransa; *Davud*, 1473-1475, Bargello Müzesi, Floransa; *Kardinal Nicolò Fortegueri'nin Anıt Mezarı*, 1478-1483, Pistoja Katedrali; *Colleoni Anıtı*, 1479-1488, San-Ti Giovanni e Paolo Alanı, Venedik. **Resim:** *İsa'nın Vaftiz Edilmesi*, yks. 1470, Uffizi Galerisi, Floransa; *Madonna ve Çocuk İsa, Aziz Donatus ve Vaftizci Yahya ile Birlikte*, yks. 1485, Pistoja Katedrali.
- **KAYNAKLAR:** L.Planiscig, *Andrea del Verrocchio*, 1941.
- **BAKINIZ:** DONATELLO, LEONARDO DA VINCI, POLLAIUOLO.

VERTOV, Dziga
(1896-1954)

SSCB'li sinema yönetmeni. Sinema-göz *(kino-glaz)* adını verdiği bir kuram oluşturmuştur.

2 Ocak 1896'da, o zaman Rusya'nın sınırları içinde bulunan Bialystok'ta (bugün Polonya'da) doğdu, 12 Şubat 1954'te öldü. Asıl adı Denis Arkadieviç Kaufman'dır. On altı yaşında Bialystok Müzik Konservatuvarı'na girdi. 1915'te Almanlar Polonya'yı işgal etmeden az önce ailesiyle Moskova'ya göç etti. Tıp öğrenimini sürdürürken şiirler, yergiler, bilim kurgu romanları ve makaleler yazdı. Dziga Vertov takma adını da o günlerde aldı.

1916'da St. Petersburg (bugün Leningrad) Tıp Okulu'na girdi. Oradaki ses laboratuvarında doğal seslerin kaydedilmesi ve kurgulanması üzerinde çalıştı. Kurguyla yakından ilgilenmesi onu kısa zamanda sinemaya yöneltti. 1917 Devrimi'nden az sonra Moskova Sinema Komitesi'nin Haber Filmleri Bölümü'nde kurgucu ve yazar olarak çalışmaya başladı. Ertesi yıl, Lev Kuleşov'un yönetimi altında Sovyet yaşamının değişik alanlarını görüntüleyen *Kino-Nedelia* ("Haftalık Sinema") adlı haftalık filmleri hazırlayan

ekibe geçti.

1919'da bu işten ayrıldı, eski filmlerden derlenmiş parçalardan kurgulayarak *Godovşçine revolutsii* ("Devrimin Yıldönümü") adlı yeni bir film yaptı. Bunu, başka filmleri izledi. O sırada Sovyet sanat çevrelerinde sanatçının rolü ve sanatın işlevi konusunda bir tartışma başlamıştı. Bu tartışmaya etkin bir biçimde katılan ve makaleler yayımlayan Vertov, konulu filmleri yetersiz ve geri bularak gerçek yaşamı olduğu gibi yansıtan ve röportaj tekniğini temel alan bir anlatım biçimini savundu. Bu görüşlerini daha da geliştirerek, 1922'de sinema-göz kuramını ortaya attı. Kamerayı bir insan gözü gibi ele alıyor, ama zaman ve mekân içinde hareket ederek izlenimleri saptadığı için onu insan gözünden daha gelişmiş buluyordu. O yılın sonlarına doğru yapmaya başladığı ve *Kino-Pravda* ("Sinema-Gerçek") adını verdiği dizi haber filmlerinde de bu görüşlerini uygulamaya girişti. Tek makaralık bu filmlerde yaşamın kendisinden gelmeyen şeyleri dışta bırakarak saf gerçeği saptamayı amaçlıyor, buna karşın kurguyu, hem de çok etkili bir biçimde kullanmasını, sinemanın duygusal etkisini ortadan kaldırmak ve gerçeğin özüne ulaşmak için yaptığını söyleyerek açıklıyordu. Sinemada anlatım biçimleri konusundaki deneylerini 1924'te *Kino-Glaz* ("Sinema-Göz") adlı filminde topladı. İnsanların gizli kamerayla yakalanmış görüntülerinden oluşan film, asıl etkisini yapısal bir simetri taşıyan kurgusundan alıyordu.

Vertov'un en önemli yapıtı ise, 1929 tarihli *Çelovek skinoapparatom* ("Kameralı Adam") oldu. Bir gündoğumundan batımına kadar Moskova görüntülerinden oluşan film, daha çok gerçek ile sinema arasındaki ilişkinin araştırılmasıydı. Vertov çeşitli yabancılaştırma etmenleri ve görsel öğeler kullanarak kameranın gözünün gücüne, fiziksel ve anlatımcı bir güç de katmış, böylece kendi sinema-göz kuramından bir ölçüde ayrılmıştı.

Sinemaya sesin girişini olumlu karşılayan Vertov, sesin de film gibi kurgulanabileceğini öne sürdü. Bu görüşünü, madencilerin yaşamını anlattığı *Entusiazm-Simfoniya Donbassa* ("Coşku-Donbas Senfonisi") adlı filmde sesi etkili bir biçimde kullanarak kanıtladı.

1930'larda Toplumcu Gerçekçilik (Sosyalist Realizm) yaygınlaşırken Vertov özgün çalışmalar yapma olanağı bulamadı. Kişisel özelliklerini taşıyan son filmi 1937 tarihli *Lolibelnaya* ("Ninni") oldu. Bundan sonra ölümüne değin haber filmlerinde çalıştı.

Yenilikçi tavrı ve sinemanın anlatım biçimleri üzerindeki görüşleri ve uygulamalarıyla Vertov, yalnız Sovyet sinemacılarını değil, birçok yabancı yönetmeni de derinden etkilemiştir. Yazılarında televizyon gibi yeni iletişim araçlarını önceden haber vermiş, sinema estetiğinin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Godovşçina revolutsii*, 1919; *Kino-Glaz*, 1924, ("Sinema Göz ya da Yakalanan Yaşam"); *Şagay Soviet*, 1926, ("İleri Sovyet!"); *Şeytaya çaşt mira*, 1926, ("Dünyanın Altıda Biri"); *Çelovek skinoapparatom*, 1929, ("Kameralı Adam"); *Entusiazm-Simfoniya Donbassa*, 1931, ("Coşku-Donbas Senfonisi"); *Tri pesni o Leninya*, 1934, ("Lenin Üstüne Üç Şarkı"); *Lolibelnaya*, 1937, ("Ninni").

VERWOERD, Hendrik
(1901-1966)

Güney Afrikalı siyaset adamı. Irkçı yönetim biçiminin pekiştirilmesinde büyük rol oynamıştır.

Hendrik Frensch Verwoerd 8 Eylül 1901'de Amsterdam'da doğdu, 6 Eylül 1966'da Johannesburg'ta öldü. Bir yaşında iken ailesi Güney Afrika'ya göç etti. Stellenbosch Üniversitesi'nde psikoloji ve sosyoloji öğrenimi görerek 1923'te aynı yerde okutman oldu. 1926-1927 yıllarında Almanya'da doktora yaptı ve dönüşünde uygulamalı psikoloji kürsüsünün başına geçti. 1933'te sosyoloji ve sosyal hizmet profesörü oldu.

Milliyetçilerin bir araya gelmesiyle oluşturulan Birleşik Milliyetçi Parti'nin adayı olarak girdiği 1948 genel seçimlerini yitirmesine karşın, yeni hükümeti oluşturan Malan tarafından Senato üyeliğine atandı. 1950'de yerel işler bakanlığına getirildi. Bu görevdeyken Hertzog döneminde siyahların temsili için oluşturulmuş bütün kurumları ortadan kaldırarak, bütün alanlarda ırk ayrımı siyasetine dayalı yeni bir düzenleme gerçekleştirme yoluna gitti. Her türlü haktan yoksun bırakılan siyahların ucuz işgücü kaynağı olarak kullanılmasını sağlayıcı yasalar çıkararak beyazların siyasal, toplumsal ve iktisadi yaşamdaki denetimini pekiştirdi. Kırsal kesimdeki ayaklanmalara ve sanayi bölgelerindeki grevlere karşı acımasız baskı yöntemlerine başvurdu.

1958 Nisan'ında Heidelberg bölgesinden parlamentoya seçildikten sonra, aynı yılın Eylül'ünde parti başkanlığına ve ardından başbakanlığa getirildi. Bu sırada Afrika'da yükselen bağımsızlık mücadeleleri Güney Afrika'da da etkisini duyurmaya başladı. 21 Mart 1960'ta Sharpeville'de barışçı bir gösteri yapan siyahlara polis ateş açtı. Bu kitle kıyımına dünya çapında büyük tepki gösterilmesine karşın, siyahların örgütleri yasadışı ilan edilerek geniş tutuklamalara gidildi. Bir beyazın suikastı sonucu başından yaralanan ancak kısa sürede iyileşen Verwoerd, 31 Mayıs 1961'de İngiliz Uluslar Topluluğu'ndan çıkarak cumhuriyet ilan etti ve koyu bir baskı rejimi uygulamaya yöneldi. Güney Rodezya'daki ırkçılara yardım eli uzattı. Orta ve Doğu Afrika'yı tek bir pazar ve gümrük birliğine bağlama görüşünü ortaya attı. Birleşmiş Milletler kararlarına karşın bazı Batılı ülkelerle gizli iktisadi ve askeri ilişkilere girişti. Yunan kökenli bir görevli tarafından mecliste bıçaklanarak öldürüldü.

• **BAKINIZ:** HERTZOG, MALAN, MANDELA.

VESALIUS, Andreas
(1514-1564)

Flaman anatomi bilgini. Çağdaş anatominin kurucusu ve Rönesans tıbbının en büyük adlarından birisidir.

31 Aralık 1514'te Brüksel'de doğdu, değişik kaynakların Nisan ile 15 Ekim 1564 arası kabul ettiği çok kesin bilinmeyen bir tarihte Yunanistan'ın batı kıyısı açıklarındaki Zante (bugün Zakynthos) Adası'nda öldü. Babası, Kutsal Roma-Germen İmparatoru V.Charles'ın saray eczacısıydı. 1530'da girdiği Louvain Üniversitesi'nde okurken tıp öğrenimine karar vererek, 1533'te, daha ünlü hocaların ders verdiği Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne yazıldı. Fransa ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu sırasında savaş başlayınca, 1536'da Paris'ten ayrılıp Louvain'e döndü ve ertesi yıl bu üniversiteden tıp diplomasını, aynı yılın Aralık ayında da İtalya'daki Padova Üniversitesi'nden üstün başarıyla doktora derecesini aldı. İnsan vücudunun açılarak incelenmesinde (teşrih) çok daha hoşgörülü olan İtalya'da, özellikle Avrupa'nın en ileri tıp fakültesini barındırmakla ün salmış Padova Üniversitesi'nde kalmaya karar veren Vesalius, anatomi ve cerrahi derslerini üstlenerek öğretim görevine başladı. 1538'de *Tabulae anatomicae sex* ("Altı Anatomi Levhası") adıyla bilinen anatomi çizimlerini ve öğrencileri için hazırladığı teşrih elkitabını, 1539'da da damardan kan almaya dayanan Orta Çağ tedavi yöntemine ilişkin bir incelemesini yayımladı. Padova ceza yargıcının kendisine sağladığı ölü vücutlar üzerinde bol bol çalışma olanağı bulduğu için, insan vücuduna ilişkin kendi gözlemleri ile o güne değin tartışmasız doğru kabul edilen Galenos'un metinleri arasındaki çelişkileri ve bu büyük bilginin insan anatomisine ilişkin görüşlerinin büyük olasılıkla hayvanlar üzerinde yapılmış çalışmalardan kaynaklandığını farkederek Galenos tıbbından uzaklaşmaya başladığı bu dönemde, anatomi biliminin dönüm noktası sayılan *De humani corporis fabrica*'yı ("İnsan Vücudunun Yapısı") yazmaya başladı. 1543'te kitabını bastırmak üzere Basel'e giden Vesalius, Padova'ya döndüğünde, kendisinin yönetimindeki iki anatomi kürsüsünden birinin Colombo'ya verildiğini, üstelik çalışmalarının Colombo tarafından eleştirildiğini görünce, öğretim görevinden ayrılıp V.Charles'ın saray hekimleri arasına katıldı. İmparatorun tahttan indiği 1556 yılında, kont unvanıyla bu kez İspanya Kralı II.Felipe'nin hizmetine giren, ancak 1562'de Padova Üniversitesi'ndeki eski kürsüsüne dönmek için kraldan izin aldığı sanılan Vesalius, büyük bir olasılıkla Padova'ya gitmeden önce Kudüs'e bir hac ziyareti yapmak üzere 1564 Mart'ında bindiği geminin dönüşte güçlü bir fırtınada batmasıyla yaşamını yitirdiğinden, atama emri çıkan kürsüsüne bir daha dönemedi.

On dört yüzyıldır yasa gibi benimsenen Galenos tıbbının yanılgılarını göstererek, Eski Yunan geleneğini yıkan Vesalius çağdaş anatominin kurucusu, kısaca *Fabrica* adıyla bilinen başyapıtı da bu bilimin başlangıç noktası sayılır. İtalyan Rönesans'ının usta sanatçıları elinden çıkan, ağaç oyma tekniğiyle basılmış resimlemeleriyle de değerlenen ve iki yüzyıl boyunca sürekli basılıp tıp öğretimine ışık tutan bu yapıtın ilk kitabı kemiklere, 2. kitabı kaslara, 3. kitabı kan damarlarına, 4. kitabı sinirlere, 5. kitabı karın boşluğu organlarına, 6. kitabı göğüs organlarına, 7. kitabı beyne ayrılmıştır. Tümüyle insan vücudu üzerindeki teşrih çalışmalarına ve gözlemlere dayandığı için büyük değer taşıyan bu yapıt, özellikle kaslara, kemiklere ve beyne ilişkin bölümleriyle, eski inanışlardan kaynaklanan kimi yanlışlarına karşın öncüllerini iyice aşar. Kemik iliği, örs kemiği, beyin yarıkürelerini bağlayan sinir demetleri, talamus gibi birçok bölge ve organı ilk kez tanımlayıp resimleyen, mitral kapakçığı başta olmak üzere birçok anatomi teriminin de yaratıcısı olan Vesalius, *Fabrica*'nın yeni basımlarında ve bu yapıtına ek niteliği taşıyan incelemelerinde kendi yanlışlarını düzeltmekten de kaçınmamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Tabulae anatomicae sex*, 1538, ("Altı Anatomi Levhası"); *De humani corpurus fabrica libri septem*, 1543, ("İnsan Vücudunun Yapısı Üstüne Yedi Kitap").

- **BAKINIZ:** COLOMBO, FABRICIUS AB AQUAPENDENTE, FALLOPPIO, GALENOS, HARVEY.

VESPASIANUS
(9-79)

Roma imparatoru. Flavius hanedanını kurmuştur.

Titus Flavius Vespasianus, Reate'de (bugün Rieti) doğdu, 24 Haziran 79'da Roma'da öldü. *Equestrian* (atlılar, tüccarlar) sınıfından bir aileden geliyordu. 39'da *praetorluk*'a (vali, hekim) atandı. 43'te İngiltere'yi işgal eden Roma ordusuna katıldı. Bu savaştaki başarıları üzerine 51'de konsül seçildi. 63'te Afrika prekonsüllüğüne getirildi. 66'da Neron ile birlikte Yunanistan'a gitti. Şubat 67'de, Filistin'deki Yahudi ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi. 67 ve 68'de düzenlediği seferler ile Kudüs dışındaki tüm Yahudi topraklarını denetim altına aldı.

Neron'un Haziran 68'de ölmesi üzerine İtalya'da iç savaş çıktı. Eyalet orduları kendi komutanlarını imparator ilan etmeye başladılar. Vespasianus, bu güç mücadelesinde, Galba'yı imparator olarak tanımak amacıyla oğlu Titus'u Roma'ya gönderdiyse de, Galba'nın öldürülmesi üzerine, Titus Yunanistan'dan döndü. Vespasianus, kendi adına asker toplayarak bağımsız davranmaya başladı. 1 Temmuz 69'da da Mısır birliklerince imparator ilan edildi. Vespasianus'u destekleyen Pannonia ordusu komutanlarından Antonius Primus, 20 Aralık 69'da Roma'ya girdi. 21 Aralık'ta Vespasianus'un imparatorluğunu onayladıysa da, Vespasianus Aralık 70'e değin İskenderiye'de kalmayı yeğledi.

Titus, Ağustos 70'te Kudüs'ü alarak Yahudi ayaklanmasına son verdi. Güney Almanya'da çıkan bir ayaklanma da, Vespasianus'un kuzeni Petilius Cerealis tarafından bastırıldı. Roma orduları İngiltere'nin kuzey bölgelerine doğru ilerlediler. Galler

yöresindeki karışıklıklara son verildi. Vespasianus, Roma ordusunun olanaklar çerçevesinde vatandaşlardan oluşmasını sağlayarak barbar kökenli askerlerin etkinliğini azaltmak istedi. Roma ordularının imparatoru tanımaları sağlanarak, askerlerin herhangi bir komutanı desteklemeleri önlendi. Neron döneminde yoksullaşan ve iç savaş sırasında büsbütün kötüleşen hazineye gelir sağlamak için yeni vergiler koydu. Eyaletlerden alınan vergileri artırdı. Ordudaki asker sayısını azaltarak harcamaları kıstı.

Ölümünden sonra oğullarının imparator olmasını isteyen Vespasianus döneminde, oğlu Titus büyük güç kazandı. İmparatorluğun yönetiminde babasının ortağı oldu. Vespasianus, Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu bunalımdan kurtulması amacına yönelik bir politika izlemiştir. Senato ile iyi ilişkiler içinde bulunmasına karşın, senatonun politik yaşamdaki etkinliğini kısıtlayan davranışlarda bulunmuş, konsüller gibi seçimle gelen devlet görevlilerini kendisi atamıştır. Bir yandan harcamaları kısarken öbür yandan büyük bir inşaat kampanyası başlatmıştır. Ünlü Colosseum, bunların en tanınmışlarındandır.

• BAKINIZ: NERON.

VESPUCCI, Amerigo
(1454-1512)

İtalyan, denizci. Amerika Kıtası'na adı verilmiştir.

Mart 1454'te Floransa'da doğdu, 22 Şubat 1512'de İspanya'da Sevilla'da öldü. Bir noterin oğluydu. Coğrafya ve kozmolojiye küçük yaşta ilgi duyan Vespucci, bu alandaki bilgilerini amcası Giorgio Antonio'dan aldığı derslerle derinleştirdi.

1479'da Medici ailesinin temsilcisi olarak Fransa'ya gitti. Ülkesine dönüşünde Lorenzo de Medici'nin bankasında çalışmaya başladı. 1491'de Medici ailesinin İspanya'da Sevilla'da bulunan gemicilik şirketinde görevlendirildi. Bu görevi sırasında üçüncü seferine çıkmak üzere olan Kristof Kolomb ile tanıştı. Mayıs 1499'da Alonso de Ojeda komutasındaki bir filoyla bilinen ilk keşif gezisine çıktı. Bu gezisi sırasında Brezilya kıyılarını dolaştıktan sonra Amazon Nehri'nin denize döküldüğü noktaya ulaştı. Dönüş yolculuğunda Trinidad ve Haiti Adası'nı dolaşan Vespucci kendisinden önce bu bölgeyi dolaşan Kolomb gibi yeni bulunan toprakların Asya Kıtası'nın parçaları olduğunu düşünüyordu. Yeni bir sefer düzenleme yolundaki isteğinin İspanya Krallığı tarafından reddedilmesi üzerine 1500'de Portekiz'in hizmetine girdi.

Portekiz Kralı I.Manuel tarafından, yeni keşfedilen Brezilya kıyılarının İspanyollar tarafından bulunan topraklar ile bir ilişkisinin olup olmadığının araştırılması için görevlendirilen Vespucci, Mayıs 1501'de ikinci keşif gezisine çıktı. Cabo de Santo Agostinho'ya ulaştıktan sonra Rio de Janeiro Körfezi'ni keşfetti. Ardından, güneye yönelerek Rio de la Plata'ya indi ve Patagonya kıyılarını dolaştıktan sonra Temmuz 1502'de Lizbon'a döndü. Bu gezi sırasında yeni bulunan toprakların Asya Kıtası'nın parçaları olmadığını farkeden Vespucci daha sonra mektuplarında bu topraklardan *Munus Novus* (Yeni Dünya) adıyla söz etmiştir.

1503'te üçüncü bir keşif gezisine çıkan Vespucci yolda fırtınaya tutuldu ve bir sonuç elde edemeden ertesi yıl geri döndü. 1505 yılında yeniden İspanya'nın hizmetine girdi ve Sevilla'ya yerleşti. 1508'de baş kılavuzluğa (piloto mayor) atanan Vespucci yeni bulunan bölgelerin haritalarının yapılmasına ve denizcilerin yetişmesine katkıda bulundu.

İlk kez, 1507'de Martin Waldseemüller tarafından Fransa'da yayımlanan bir coğrafya kitabında Yeni Dünya (bugünkü Güney Amerika) bu toprakların bağımsız bir kıta olduğunu kanıtlayan Amerigo Vespucci'nin adıyla anılmıştır.

• BAKINIZ: KOLOMB.

VEYSEL [Âşık]
(1894-1973)

Türk Halk şairi. Halk şiirinin son önemli temsilcisidir.

Veysel Şatıroğlu Sıvas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünde doğdu, 21 Mart 1973'te aynı yerde öldü. Yoksul bir çiftçi ailesinin oğluydu. Yedi yaşındayken geçirdiği çiçek hastalığı sonucu gözleri kör olunca, vakit geçirmesi için eline verilen sazı çalıp şiirler söylemeye başladı. Yöre âşıklarından Çamşıhlı Ali Ağa'dan ders aldı. Köye gelip giden gezici halk şairleriyle tanıştı, görgüsünü artırdı. 1928'den sonra gezici şairliğe başladı. 1931'de Sıvas'ta düzenlenen Halk Şairleri Bayramı'na katıldıktan sonra adı yayılmaya başladı. Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünde şiir okumak için üç ay yaya yürüyerek Ankara'ya gitti. Bu tarihten sonra birçok büyük kente gitti, folklor ürünlerine değer veren aydınlarla tanıştı, İstanbul Radyosu'nda programlar yaptı. 1941'de A.K.Tecer'in ilgisi sonucu şiirleri *Ülkü* dergisinde yayımlanmaya başladı. 1942-1944 arasında Arifiye ve Hasanoğlan, daha sonra da Eskişehir Çifteler köy enstitülerinde halk türküleri ve saz öğretmenliği yaptı. 1965'te TBMM tarafından Türk diline yaptığı hizmetler nedeniyle kendisine maaş bağlandı. Ölümünden sonra anısına köyünde bir anıt dikildi, evi müzeye çevrilerek ziyarete açıldı.

Türk Halk şiiri geleneğinin Cumhuriyet dönemindeki en güçlü temsilcisi sayılan Âşık Veysel, doğa, aşk, tasavvuf ve toplumsal olaylar gibi temaları geleneksel deyiş kalıpları içinde, döneminin kültürel verilerinden yararlanarak dile getirmiştir. Gözlerinin görmemesine karşın zengin, aydınlık ve iyimser bir iç dünyası vardır. Şiirlerinde yerel deyimlerden beslenen arı bir dil kullanmıştır. Bilime ve ilerlemeye inanan, demokrasiyi yücelten, yurt sevgisini öne alan bir tutumu olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Deyişler*, 1944; *Sazımdan Sesler*, 1950; *Dostlar Beni Hatırlasın*, 1970.

• KAYNAKLAR: Ü.Y.Oğuzcan, *Âşık Veysel* (bibliyografya içerir), 1972.

VEYSEL KARANİ
(7.yy)

Arap, mutasavvıf. İslam inançlarının yayılmasına öncülük edenlerdendir.

Yemen'de doğdu. Başta Mekke, Medine, Bağdat, Şam ve Kûfe olmak üzere birçok yer gezdiği söylenirse de, yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, bilinenler de birer söylence olmaktan öteye geçmez. Kimi kaynaklarda adı Üveys-i Karani olarak geçer. Bir söylentiye göre Hz.Muhammed döneminde yaşamış, onunla konuşmuştur. Bir başka söylentiye göre Hz. Ömer döneminde (634-644) Medine'ye gitmiş, daha sonra da Kûfe'ye yerleşmiştir. Muaviye ile Hz. Ali yandaşlarını karşı karşıya getiren 657'deki Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında çarpışmış ve şehit düşmüştür. Yaygın bir Alevi-Bektaşi söylentisine göre "Kırklar Toplantısı" denen, kırk ermişin arasına alınmayan peygambere yol göstermiş, toplantının düzenlendiği eve girmesini sağlamıştır. Bu söylentiler, onun İslam ülkelerinde, bir inanç insanı olarak simgeleşmiş kişiliğini göstermekten öte bir anlam taşımaz.

Veysel Karani, tasavvuf inançlarıyla Şeriat ilkelerinin karışımından oluşan bir anlayışın öncüsü sayılır. Ona göre insana yaraşan kardeşlik ve barış duyguları içinde yaşamak, Tanrı'yı sevmek, elinden geldiğince iyilik etmek, alçakgönüllü ve eliaçık olmaktır. Olgun kişi kötülük gördüğünde de iyilik etmeli, gönlünde hiçbir nesneye karşı öfke duymamalıdır.

VEYSİ
(1561-1628)

Osmanlı, şair. Sanatlı ve süslü düzyazı üslubunun tanınmış temsilcilerinden biridir.

Alaşehir'de doğdu, Üsküp'te öldü. Asıl adı Üveys b. Mahmud'dur. Medrese öğrenimini bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Dönemin ünlü bilginlerinden ders aldı. Mısır Valisi Mehmed Şerif Paşa'nın divan kâtipliğinde bulundu. Vezir Ali Paşa'nın Macar seferi sırasında ordu kadısı oldu. Anadolu ve Rumeli' nin çeşitli yerlerinde kadılık yaptı.

Şiirlerini *Divan*'ında toplamıştır. Düzyazı türünde oldukça verimlidir. Hz. Muhammed'in doğumundan Bedir Savaşı'na kadar geçen olayları anlattığı ve *Dürettü't-Tâc* (ya da *Siyer-i Veysi)* adını verdiği yapıtını tamamlayamamıştır. Yapıta Nevizâde Ataî ve Nabî zeyiller yazmışlardır. Veysi'nin çeşitli nedenlerle yazdığı tebrikler, dilekçeler, yakın dostlarına gönderdiği mektuplardan örnekleri içeren yapıtının adı *Münşeât*'tır. I.Ahmed'le Büyük İskender arasında rüyada karşılıklı konuşmaların geçtiği *Hâbnâme*'si (ya da *Vâkıaname)* 17.yy'ın özgün bir düzyazı örneğidir. Yapıtta, Adem'den bu yana olagelen kötülükler küçük öyküler biçiminde anlatılmıştır.

Veysi şiirlerinden çok, sanatlı ve süslü düzyazılarıyla tanınmıştır. Çağdaşı Nergisî gibi, düzyazılarında seci'ler yapmak, hüner göstermek amacıyla zincirleme tamlamalara yer vermiş, kurduğu uzun cümlelerde düşünceyi ikinci plana atmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü Bölümü No.776);*Hâbnâme-i Veysi,* (ö.s.), 1836; *Dürretü't-Tâc,* (ö.s.), 1829; *Şehadetnâme-i Veysi,* (ö.s.), 1866; *Siyer, Hâbnâme, Şehadetnâme ve Münşeât,* (ö.s.), 1869; *Tezkire-i Mahbub,* (ö.s.), 1872.

VIAN, Boris
(1920-1959)

Fransız tiyatro ve roman yazarı. Uyumsuzluk Tiyatrosu doğrultusunda oyunlar yazmıştır.

Ville d'Avray'de doğdu, 23 Haziran 1959'da Paris'te öldü. 1942'de yükseköğrenimini bitirerek mühendis oldu. Bir yandan mesleğini uygularken, bir yandan da edebiyatla ilgilenmeye ve caz trompetçiliği yapmaya başladı. Kabarelerde şarkı söyledi, oyunculuk etti. II.Dünya Savaşı sonrası Paris'in bohem atmosferinde zekâsı ve yaşam biçimi ile ünlendi. 1947'de Vernon Sullivan adı altında yayımladığı *J'irai cracher sur vos tombes* (Mezarlarınıza Tüküreceğim) romanı ile dikkati çekti. Adolphe Schmürz takma adıyla dergilerde pek çok makale yayımladı. Bir dergide müzik eleştirmenliği yaptı. Bir plak fabrikasında sanat yönetmeni olarak çalıştı. On iki yaşından beri kalp yetmezliği çekiyordu. Bir kitabından uyarlanmış bir deneme filmini izlerken kalp krizinden öldü.

Vian saçmalığı ve acı gerçekleri yansıttığı yapıtlarında, dille rahat bir biçimde, adeta keyifle oynayarak okurda hüzün ve kaygı uyandıran bir üslup oluşturmuştur. Tiyatro anlayışında Alfred Jarry'yi izlemiş, izleyicinin rahatsız olması gerektiğini savunmuştur. *Les batisseurs d'empire, ou Le Schmürz* ("İmparatorluk Yaratanlar ya da Schmürz") adlı oyunu ölümlü olmayı, ölümden kaçmayı ve korkmayı değişik bir gülmece anlayışıyla anlatır. Aynı zamanda burjuvazinin değer yargılarını irdeleyen Uyumsuzluk Tiyatrosu'nun en önemli örneklerinden biridir. İki günde yazdığı *L'écume des jours* (Günlerin Köpüğü) romanı ise yozlaşmış ilişkiler içinde aşkı, ölümü ve saçmalığı, yoğun bir düş gücüyle vermiştir.

Vian kısa yaşamında tiyatro oyunu, roman ve şiirden başka yüz kadar kısa kabare oyunu, pek çok bale metni, yaklaşık dört yüz şarkı sözü, dokuz bine yakın makale yazmış, opera librettoları hazırlamış, İngilizce'den çeviriler yapmıştır. Yerleşmiş gelenekleri hiçe saymış, yapmacıklığa düşman olmuş, yapıtlarında insanın çözümlenemeyen gerçeğini her yönüyle işlemeye yönelmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *L'équarrissage pour tous,* 1950; *Les batisseurs d'Empire, ou Le Schmürz,* 1959, ("İmparatorluk Yaratanlar ya da Schmürz"); *Le goûter des*

généraux, (Generallerin Beş Çayı). **Roman:** *J'irai cracher sur vos tombes*, 1947, (Mezarlarınıza Tüküreceğim, 1965); *L'écume des jours*, 1947, (Günlerin Köpüğü, 1973); *L'automne à Pekin*, 1947, ("Pekin'de Sonbahar"); *L'arrache-coeur*, 1953, (Yürek Söken, 1985).

VICENTE, Gil
(Ykş. 1465 - Ykş. 1536)

Portekizli oyun yazarı. İspanyol tiyatrosunun kurucuları arasındadır.

Doğum ve ölüm yerleri kesin değildir, yaşamına ilişkin fazla bilgi yoktur.1502'den başlayarak zamanının büyük bölümünü sarayda geçirdiği ve resmen saray şairi olmasa da ulusal günler, dinsel törenler ve saraydaki çeşitli olaylar nedeniyle şiirler, oyunlar yazdığı bilinmektedir. Önceleri dinsel konulu olan oyunları, 1505'te yazdığı *Quem tem farelos?* ile yerlerini dünyasal konuları işleyen oyunlara bırakmıştır. *Quem tem farelos*'ta Portekiz'deki değişik sınıfların eleştirisini yapan Vicente, asıl önemli oyunlarını 1523'ten sonra yazmıştır. Bunların birçoğu dönemin modasına uygun olarak yarısı İspanyolca, yarısı Portekizce ya da tümüyle İspanyolca olarak yazılmış, bu nedenle de Vicente'nin İspanyol tiyatrosu üzerinde etkisi daha büyük olmuştur.

İspanya ve Portekiz'in edebi geleneklerinin tümünü özümlemiş olan Vicente bir yandan Orta Çağ'ın, bir yandan da Rönesans'ın temsilcisi olmuş, alegorik dinsel oyunlardan, kahramanlık öykülerinden gündelik yaşama ilişkin oyunlara geçişin öncülüğünü yapmıştır. Canlı, neşeli bir üslubu olan oyunlarında her sınıf ve meslekten insanı konumlarına göre ustaca konuşturmuştur. Yapıtlarında derinlemesine psikolojik incelemeye doğru bir eğilim görülür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Auto da sibila Cassandra*, 1503, ("Bilici Cassandra'nın Oyunu"); *Auto dos quatro tempos*, 1504; *Quem tem farelos?*, 1505; *Farsa dos fisicos*, 1512, ("Doktorların Farsı"); *Exhortação da guerra*, 1513, ("Savaş Çağrısı"); *Comedia do viuvo*, 1514; *Farsa de Ines Pereira*, 1523, ("Ines Pereira'nın Farsı"); *Tragicomedia de Dom Duardos*, ykş. 1524, ("Dom Duardos'un Trajikomedyası"); *Tragicomedia de Amadis de Gaula*, 1533, ("Amadis de Gaula'nın Trajikomedyası"); *Floresta de enganos*, 1536.

VICO, Giovanni Batista
(1668-1744)

İtalyan, filozof. Tarih felsefesinin kurucularındandır.

23 Haziran 1668'de Napoli'de doğdu, 23 Ocak 1744'te Roma'da öldü. Yoksul bir kitapçının oğluydu. Doğuştan hastalıklı bir bünyesi olduğundan ve çocukluğunda geçirdiği bir kaza nedeniyle sakat kaldığından düzenli bir okul yaşamı olmadı. Kısa sürelerle, aralarında bir Cizvit okulunun da bulunduğu değişik okullara devam etmekle birlikte, temel olarak kendi kendini yetiştirdi. 1685'te Ischia piskoposunun yeğenlerine öğretmenlik yapmak üzere Vatolla'ya gitti. Orada geçirdiği on yıllık süre içinde felsefe, hukuk, ahlak ve tarih konularında bilgisini derinleştirdi. 1695'te Napoli'ye döndükten dört yıl sonra, Napoli Üniversitesi'nin Retorik Kürsüsü'ne atandı. 1741'e değin sürdürdüğü bu görevinin ilk dönemlerinde hukuk üzerine birçok yapıt verdi.

Üniversitenin Medeni Hukuk Kürsüsü'ne geçmek için yaptığı girişimin sonuçsuz kaldığı 1723'ten sonra tarih ve felsefe incelemelerine yöneldi. Bir yandan kalabalık ailesini geçindirebilmek için maddi güçlüklere, öte yandan sağlık sorunlarına karşı mücadele ederek geçirdiği yaşamının bundan sonraki bölümünü, *Pirincipi di una scienza nuova intorno alla comune natura delle nazioni* ("Ulusların Genel Doğaları Üzerine Yeni Bir Bilimin İlkeleri") adını verdiği kitabının yazımına adadı. 1725'te ilk, 1730 ve 1744'te genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni baskılarını yaptığı kitabının yayımlandığı dönemde hemen hemen hiç etki yaratmaması, onda büyük bir düş kırıklığına neden oldu. Napoli kralı kendisine krallık vakanüvistliğini önerdiğinde yaşamının sonuna yaklaşmış olan Vico, tam bir yoksulluk ve ilgi yoksunluğu içinde öldü.

Vico'ya göre ancak yaratılan ya da yaratılabilecek olan şeyler doğru ve temelli olarak bilinebilir. İnsan doğayı yaratmadığına göre, onun doğrudan ve tam olarak bilinme yolu kapalıdır. Deney ve gözlem yoluyla doğa bilimsel olarak ele alındığında, aslında gerçek doğal nedenler değil, soyut düşünceye ve algıya açık haliyle doğanın görünen nedenleri saptanabilir. Descartes'ın öne sürdüğü akılcı kesinlik, ancak gerçekliğin bir görünüş bilgisini verebilir. Açık bilgiye ancak insanın özgürce yarattığı alanlarda ulaşılabilir. İnsan yapısı olan diller, dinler, görenekler, hukuksal ve siyasi düzenler, iktisadi örgütlenmeler bunun örnekleridir.

Vico'nun Yeni Bilim'ine göre bilim, yalnızca doğal olgulara yönelen ve elde edilen verileri akılcı-matematiksel yoldan formüle etmeye çalışan bir etkinlik değildir. Bilim aynı zamanda insanın kendi yaptıklarına, kendi tarihine ve kültürüne de yönelen bir etkinliktir. İnsanlığın geçmişinin bugüne nasıl ulaştığının anlaşılması için gerekli malzemeler ise diller, efsaneler ve geleneklerdir.

Tarihsel gelişmenin üç çağı

Vico'nun tarih felsefesi bir tanrısal inayet inancına dayanır. Ona göre, tarihe gelişimini veren yasa tanrısal inayetin kendisidir. Tanrısal inayeti bir toplumsal düzen şemasına indirgeyen Vico, tarihsel gelişmeyi üç çağa ayırır. Bunlardan birincisi, insanların birbirlerine yalnızca kan bağıyla bağlı oldukları ve bir rahip-kralın yönettiği babaerkil toplulukların "Tanrılar Çağı"dır. Bu çağda insanlar despot bir Tanrı tasarımı altında yaşarlar ve tüm girişimlerinde fala ve kehanete başvururlar. Topluluk üyeleriyle kan bağı olmayan insanların gördükleri hizmetleri karşılığı topluluğa katılmasıyla, ilk gerçek toplumsal sınıflar doğar. Yeni katılanların topluluğun sahip olduğu olanaklardan tam olarak yararlanmak istemeye başlaması, kabile başlarını konumlarını korumak üzere bir araya gelmeye zorlar. Bu aristokratik kural ve davranışların egemen olduğu "Kahramanlar Çağı"nın başlangıcıdır. Bu çağda toplum, Tanrı'nın soyundan geldiğini iddia eden yönetici *patrici*'lerle *pleb*'ler ya da

köleler arasında kesin bir biçimde bölünür. Aristokratların kurduğu düzen içinde *pleb*'ler zamanla güçlenir ve sonunda ayaklanarak "Kahramanlar Çağı"na son verirler; insanların doğaları gereği eşit olduklarına inanılan, bireylerin yasa önünde eşit olduğu, özgür cumhuriyetlerin ve monarşilerin egemen yönetim biçimi olduğu "İnsanlık Çağı"nı başlatırlar.

Öte yandan, toplum yaşamının değişik yönleri tarihin belli bir aşamasında tutarlı bir bütün oluşturur; belli bir iktisadi ve siyasi örgütlenme biçimi, belli bir sanat, din, örf, âdet ve düşünce biçimiyle birlikte gider. Bu anlayışla, Vico birinci çağın teokratik, ikincisinin mitolojik, üçüncüsünün de akılcı olduğunu söyler. Aynı biçimde ilk iki çağ şiirselidir; insanların akıllarından çok düş güçleri egemendir. Üçüncü çağ ise bir akıl çağıdır. Vico bu ayrıma uygun olarak kutsal, simgesel ve dünyasal olmak üzere üç dil ve yazı türüyle üç hukuk tipi ayırır.

İnsanlığın tarihsel gelişimi, anarşiden düzene, ilkel ve kahramanca göreneklerden akılcılaştırılmış göreneklere doğru olduğu sürece, ilerleyen bir süreçtir. Ancak, sürekli akılcılaşma ve daha gelişkin toplumsallaşma anlamında kesintisiz bir ilerleme yoktur. İlerleyen bir süreçten *(corso)*, bir geriye dönüşe *(ricorso)* geçilir ve yeni bir barbarlık ortaya çıkar. Ama bu barbarlık da yeniden bir yükselişe geçer. Ancak genelinde çöküş kaçınılmazdır. Vico bu nedenle Aydınlanma Çağı'nın ilerlemeye duyduğu inancı paylaşmaz. Onda gelecekte gerçekleşecek bir umut ve inanç düşüncesi yoktur. Tarihin bir başlangıcı olsa da, sonu yoktur. Kısacası tarih yinelenir. Öte yandan tarih ilerleyen çizgisel bir gelişme sonucunda ulaşılacak hiçbir amaç taşımaz. Vico'nun bu anlayışı, tarihi çizgisel olarak dinsel kurtuluşa doğru akan bir süreç olarak gören Hıristiyanlık'ın tarih anlayışından çok farklıdır. Öte yandan Vico kendi tarih felsefesinin umutsuzluğa yol açacağını da kabul etmez. Tersine ona göre, tarihteki bu çemberimsi döngü, insanlığın kurtuluşu ve eğitimi açısından Tanrı'nın uygun gördüğü bir biçimdir. Çöküş her zaman aşırı uygarlaşmayla birlikte gelen bir bozulmanın ürünü olduğundan, barbarlığa dönüş, insanları aşırı uygarlaşma aşamasında kendi kendilerini yok etmekten kurtarır.

▸ *Tahta geçmesi*

Vico'nun yapıtları ilk kez yazıldıktan yüz yıl kadar sonra yabancı dillere çevrilmeye ve 19.yy'dan başlayarak ilgi çekmeye başlamış, tarih felsefesinin, etnolojinin, dinler tarihinin, dilbilimin, antropolojinin kurucusu olarak değerlendirilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De nostri temporis studiorum ratione*, 1709, ("Zamanımız İncelemelerinin Yöntemi Üzerine"); *De antiquissima italorum sapienta*, 1710, ("İtalyanlar'ın Eski Bilgelikleri Üzerine"); *Dritto universale*, 3 cilt, 1720-1722, ("Evrensel Hukuk"); *Principi di una scienza nuova intorno alla comune natura delle nazioni*, 1725, ("Ulusların Genel Doğaları Üzerine Yeni Bir Bilimin İlkeleri"); *Opere*, (ö.s.), F.Nicolini (der.), 8 cilt, 1911-1941, ("Toplu Yapıtlar"); *Autobiyography of Giambattista Vico*, (ö.s.), M.H. Fish-F.G.Bergin (der.), 1944,(İng. çev.), ("Giambattista Vico'nun Otobiyografisi).

- **KAYNAKLAR:** J.Chaix-Ruy, *La formation de la pensée philosophique de G.B. Vico*, 1943; B.Croce, *La filosofia di Giambattista Vico*, 1911; G.Gentili, *Studi Vichiani*, 1927; F.Vaugan, *The Political Philosophy of G.B. Vico*, 1972.

- **BAKINIZ:** F.BACON, CROCE, DESCARTES, GENTILE, J.MICHELET.

Victoria

VICTORIA
(1819-1901)

İngiltere kraliçesi. İngiltere tarihinin en parlak döneminde ülkeyi yönetmiştir.

24 Mayıs 1819'da Londra'da doğdu, 22 Ocak 1901'de Osborne'da öldü. Kral III.George'un dördüncü oğlu olan Kent Dükü Edward ile Saxe-Coburg-Saalfeld (Gotha) dükünün kızı Mary Louis Victoria'nın tek çocuğuydu. 24 Haziran 1819'da dayısı Rus Çarı I.Aleksandr'ın adıyla Aleksandrina Victoria olarak vaftiz edildi. Babasının ölümü üzerine bir yaşındayken annesi ile birlikte Kensington Sarayı'na yerleşti. Alman mürebbiyesi Louis Lehzen'in ve özel öğretmenlerin denetiminde gösterişsiz bir ortam içinde yetişti.

20 Haziran 1837'de amcası IV.William'ın ölümü üzerine tahta geçti. O dönemdeki geçerli yasalara göre Hannover tahtına bir kadın geçemeyeceği için, Victoria'nın kraliçe olmasıyla birlikte bu iki krallık arasında 1714'ten beri var olan birlik sona erdi ve Hannover, Büyük Britanya Krallığı'ndan ayrıldı. Victoria'nın kraliçe olmasından sonra onunla dostluk kurmayı başaran liberal (Whig) başbakan Melbourne aynı zamanda onun özel danışmanlığını üstlendi. Victoria 28 Haziran 1838'de resmen taç giydi. Mayıs 1839'da Melbourne'un istifası üzerine muhafazakâr (Tory) Peel'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Ancak, Peel'in liberal eğilimli nedimeleri değiştirme isteğini kabul etmeyerek bu görevi yeniden Melbourne'a verdi. Aynı yıl kuzeni prens Albert'le evlendi. Önceleri kocasını yönetim işlerinden uzak tutmaya çalıştıysa da sonradan hükümet görüşmelerinde ona yer vermeye başladı ve giderek onun partiler üstü siyasetinin etkisi altına girdi. Prens Albert'le olan evliliğinden dokuz çocuğu olan Victoria, öldüğünde 40 torun ve 37 torun çocuğu sahibiydi.

"Değişmez başbakan" diye nitelendirilen kocasının yönlendirmesi altında hareket eden Victoria, 1841 erken seçimlerini kazanan Peel'i başbakanlığa ataya-

Gladstone'un başbakanlığı ve Özerk İrlanda Yasası

rak Muhafazakârlar ile iyi geçinmeye başladı. VIII. Henry'den sonra Fransa'ya ayak basan ilk İngiliz hükümdarı olarak 1843 Eylül'ünde Treport yakınlarında Louis-Philippe ile görüştü ve ertesi yıl onu İngiltere'de ağırladı. 1845'te tarımsal üretimde baş gösteren kıtlık Tahıl Yasası'nın kaldırılması kampanyasını destekleyenlerin durumunu güçlendirince, buna karşı Peel'in istifası üzerine liberal Russell başbakan oldu. Ancak, İngiltere ile Fransa'nın arasını açacak bir Doğu siyasetini savunan Palmerston'un dışişleri bakanlığına getirilmek istenmesi sarayın tepkisiyle karşılaştığından, Peel başbakanlığı yeniden üstlendi. Bir süre sonra İrlanda'ya ilişkin bir baskı yasasının Avam Kamarası'nda reddedilmesi Muhafazakârlar'ın çekilmesine yol açınca Palmerston'un dışişleri bakanı olarak yer aldığı liberal bir hükümet kuruldu. Bunu izleyen dönemde parti içi gruplar arasında geçici ittifaklar kurulmasına elverişli kararsız bir siyasal yapının oluşması kraliçenin hükümet kararları üzerindeki ağırlığını göreceli olarak artırdı. Victoria, 1850'de dış siyasetteki görüş ayrılıklarının keskinleşmesi üzerine Palmerston'a yapacağı bütün işlerde kendisine danışmasını ve onaylanmış kararları keyfi biçimde değiştirmemesi gerektiğini bildirdi. Ertesi yıl Palmerston kendi başına Louis Napoléon'un imparatorluk darbesinin desteklendiğini açıklayınca onu istifaya zorladı.

Kısa ömürlü muhafazakâr hükümetlerin ardından 1852'de Aberdeen başkanlığında bir koalisyon hükümetinin kurulmasını sağladı. Ancak 1853 sonlarında Osmanlı Devleti'ni savaşa zorlayarak Doğu'daki güç dengesini bozan Rusya karşısında Avrupa devletleriyle etkin işbirliğine gidilmesini önlemeye çalışmasının doğurduğu hoşnutsuzluk üzerine parlamentoda bir konuşma yaparak 1854 başında Rusya'ya savaş açılmasını sağladı. Kırım Savaşı boyunca cephe gerisi gönüllü çalışmalara doğrudan katılan Victoria, savaşın kötüye gitmesi üzerine Palmerston'u başbakanlığa getirmek zorunda kaldı. 1856'da prens Albert ile birlikte Paris'te III.Napoléon'u ziyaret etti. 1857'de prens Albert'e kraliçe eşi unvanını verdi. Aynı yıl Hindistan'daki ayaklanmanın genişlemesi üzerine Doğu Hindistan Kumpanyası'nı dağıtarak bütün hak ve ayrıcalıklarının krallığa geçmesini öngören bir karar çıkardı. 14 Aralık 1861'de prens Albert'in ölümü uzun süre gözden uzak yaşamasına ve yaşamı boyunca yas giysileri içinde kalmasına yol açtı.

İki yıllık bir inzivanın ardından *The Times*'ta açık bir mektup yayımlayarak görev ve sorumluluklarını yeniden üstleneceğini açıkladı. Rusya'nın 1863'te Polonya'daki ulusal ayaklanmayı bastırmasını destekledi. 1866'da Prusya'nın Avusturya'yı dışlayarak Alman Birliği'nin öncüsü durumuna gelmesini sağlayan Yedi Hafta Savaşı sırasında Prusya lehine bir siyaset izledi. 1867'de Mısır hıdivini ve Osmanlı Sultanı II.Abdülaziz'i ağırladı. Kocasının ölümünden sonra özel yaşamına girmeyi başararak dostluğunu kazanan Benjamin Disraeli'nin hazırladığı 1867 Reform Yasası'nı destekleyerek oy verme hakkının kapsamının genişletilmesine yardımcı oldu. 1868 Şubat'ında Disraeli'yi başbakanlığa atadı. Aynı yıl sonunda Liberaller seçimleri kazanınca pek hoşlanmadığı William Gladstone'u başbakanlığa atadı. İrlanda Kilisesi ile ilgili yasanın Lordlar Kamarası'ndan geçmesine yardımcı oldu. Ancak Gladstone'un İrlanda'daki huzursuzlukları yatıştırmak amacıyla özerklik verme tasarısına şiddetle karşı koydu. 1870 Prusya-Fransa Savaşı'nda Fransa'ya cephe aldıysa da, yenilginin ardından III.Napoléon ile imparatoriçe Eugenie'nin İngiltere'ye yerleşmesini sağladı. Disraeli'nin 1874'te iktidara gelmesiyle Muhafazakârlar ile uyumlu bir işbirliği kurdu. 1 Mayıs 1876'da Hindistan İmparatoriçesi unvanını aldı. Rusya'nın Balkanlar'daki ulusal toplulukları koruma gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ne müdahale etmesini önleme yönündeki çabalarına karşın 1877'de savaş başlayınca Disraeli hükümetinin izlediği Osmanlı Devleti yanlısı siyaseti destekledi.

1880'de seçimleri kazanan Liberaller'in yönetime gelmesinden sonra Gladstone ile arasındaki ilişkiler iyice gerginleşti. 1881'de Kandehar'dan çekilme kararına karşı çıkarak Afganistan'a karşı sert bir siyaset izlenmesini savundu. 1882'de Mısır'daki Arabi Paşa ayaklanmasının bir an önce bastırılması için hükümete baskı yaptı. 1885'te Sudan'daki ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilerek Hartum'a gönderilen general Gordon'un orada öldürülmesinden gerekli yardımı zamanında göndermediği gerekçesiyle hükümeti sorumlu tuttu. Aynı yıl, bütçe görüşmelerinde devrilen liberal hükümetin yerini Salisbury başkanlığında muhafazakâr bir hükümet aldıysa da 1886 seçimlerini Liberaller'in kazanması üzerine Gladstone yeniden başbakan oldu. Ancak, Özerk İrlanda Yasası'nı (Irish Home Rule) parlamentoda kabul ettiremeyen Gladstone'un isteği üzerine yinelenen seçimler Muhafazakârlar'ı iktidara getirdi. 1887'de büyük bir gösterişle altın jübilesini kutlayan Victoria, ertesi yıl Avrupa'nın çeşitli ülkelerini dolaştı. Parlamentoda Galler Prensi'nin çocuklarına aylık bağlanmasına yardımcı olan Gladstone ile ilişkileri düzeldi. Bu yıllarda giderek iki büyük partinin ılımlı kanatlarını bir araya getirmeye ve böylelikle radikal unsurları etkisiz kılmaya yönelik bir siyaset izlemeye başladı. 1892'de yeniden başbakan olan Gladstone'un Avam Kamarası'ndan geçen Özerk İrlanda Yasası'nın Lordlar Kamarası'ndan dönmesi üzerine istifa etmesinden sonra Rosebery'yi hükümeti kurmakla görevlendirdi. Kısa süren bir hastalığın ardından ölen Victoria'nın yerine VII.Edward adıyla en büyük oğlu geçti. 19.yy'ın ortalarında İngiltere'nin iktisadi gücünün doruğuna ulaştığı bir dönemde tahta çıkan Victoria sade yaşamı ve ailesine bağlılığıyla orta sınıfların desteğini kazanmış ve aynı zamanda 19.yy'ın katı Püriten ahlak anlayışının simgesi durumuna gelmiştir. Öte yandan, siyasal partiler arasında yansız kalarak krallığın yetkilerini aşmamaya özen göstermesine karşın İngiliz siyasal ve toplumsal yaşamına yön verebilen son hükümdar olmuştur.

Çeşitli dönemlerde yayımlanan kraliçe Victoria'nın mektupları yaşamı konusunda en önemli kaynağı oluşturmaktadır.

• **KAYNAKLAR:** R.J.Evans, *The Victorian Age, 1815-1914*, 1950; F.Hardie, *The Political Influence of Queen Victoria, 1861-1901*, 1963; E.Sitweel, *Victoria of England*, 1936; L. Strachey, *Queen Victoria*, 1921.

• **BAKINIZ:** DISRAELI, GEORGE III, GLADSTONE, KITCHENER, MELBOURNE, PALMERSTON, PEEL, SALISBURY.

VIDAL DE LA BLANCHE, Paul
(1845-1918)

Fransız, coğrafyacı. Beşeri coğrafya alanındaki çalışmalarıyla tanınır.

Paul Marie Joseph Vidal de la Blanche 22 Ocak 1845'te Hérault'da Pézanas'da doğdu, 5 Nisan 1918'de Var'da Tamaris-sur-Mer'de öldü. Paris'teki École Normale Supérieure'de tarih ve coğrafya öğrenimi gördü. Ardından Atina ve Roma'daki Fransız okullarına devam ettiği üç yıllık süre içinde, birçok Akdeniz ülkesini dolaşarak yakından tanıma olanağı buldu ve ilgi alanını bütünüyle coğrafyaya kaydırdı. Fransa'ya dönüşünde 1873'te öğretim görevlisi olarak Nancy Üniversitesi'ne girdi. 1877'de École Normale Supérieure'e geçtikten sonra 1891'de *Annales de Géographie* (Coğrafya Yıllıkları) adlı dergiyi yayımlamaya başladı. 1898'den ölümüne değin Sorbonne Üniversitesi'nde coğrafya profesörlüğü yaptı. Beşeri coğrafyaya yaptığı katkılardan dolayı, 1915'te Amerikan Coğrafya Derneği tarafından altın madalyayla ödüllendirildi.

Ders kitaplarından oluşan ilk çalışmalarıyla Fransa'da coğrafya öğreniminin niteliğinin yükselmesine önemli bir katkıda bulundu. Sonradan beşeri coğrafya alanında çalışmalara yönelerek insanların etkinlikleriyle fiziksel çevreleri arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerinde durdu. Montesquieu'nün çevre kuramını temel alıp çeşitli açılardan geliştirerek, insanların belirli sınırlar içinde fiziksel çevreyi değiştirdiklerini ve doğal kaynaklar üzerindeki egemenlikleriyle uygarlığın gelişmesine elverişli bir denge yarattıklarını savundu. Öte yandan coğrafi ve beşeri yapıdaki farklılaşmaları incelemek amacıyla küçük bölgesel birimler düzeyinde ayrıntılı araştırmalar yaptı ve bunların sonuçlarını monografiler biçiminde yayımladı. 1894'te, on yıllık bir çalışmanın ürünü olan ve fiziksel çevreyle ilişkisi içinde insanlık tarihinin bir panoramasını çizmeye çalıştığı *Atlas général géographique et historique*'i ("Coğrafi ve Tarihsel Genel Atlas") yayımladı. 1903'te E.Lavissie'in *Histoire de France* ("Fransa Tarihi") adlı kitabının içinde yayımlanan "Tableau de la géographie de la France"ta bölgesel yaklaşımının parlak bir örneğini verdi ve çağdaşları üzerinde derin bir etki bıraktı. Yaşamının son yıllarında geniş insan toplulukları üzerine incelemelere yöneldi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Atlas général géographique et historique*, 1894, ("Coğrafi ve Tarihsel Genel Atlas"); *La France de l'est*, 1917, ("Doğu Fransa"); *Principes de géographie humaine*, (ö.s.), E. de Martonne (yay.), 1922, ("Beşeri Coğrafyanın İlkeleri").

VIDELA, Jorge Rafael
(1925)

Arjantinli asker ve devlet adamı. 1976'daki askeri darbeye önderlik etmiş, 1981'e değin devlet başkanlığı yapmıştır.

2 Ağustos 1925'te Corrientes Eyaleti'nde Mercedes'te doğdu. Babası orduda albaydı. 1944'te askeri okulu bitirerek orduya katıldı. 1954'te kurmay subay olan Videla, 1962'de genelkurmaya girene dek, ABD'de Arjantin elçiliği askeri ateşeliğinde görev yaptı ve bazı diplomatik görevlerde bulundu. 1973'te tuğgeneral rütbesiyle genelkurmay başkanı oldu. Ağustos 1975'te yüksek rütbeli subayların onun lehine ağırlıklarını koymaları sonucu devlet başkanı Isabel Peron tarafından ordu başkomutanlığına atandı.

Videla göreve başladığında ülkedeki farklı siyasal gruplar arasındaki çatışmalara ek olarak Peronist hareket içindeki görüş ayrılıkları da ileri boyutlara ulaşmış, Isabel Peron iç savaşın eşiğine gelmiş olan Arjantin'de denetimi sağlayamaz olmuştu. Önce ordu içinde Peronizm'e yakınlığıyla bilinen subayları tasfiye etmeye başlayan Videla, hemen ardından ülkedeki sol örgütlere yönelik bir bastırma harekâtına girişti. Aralık 1975'te hükümete bir muhtıra verdi; 24 Mart 1976'da da Videla'nın başkanlığında üç kişilik bir askeri cunta Isabel Peron'u devirerek iktidarı ele geçirdi ve Videla devlet başkanı oldu.

Cunta, sıkıyönetim ilan ederek Kongre, Yüksek Mahkeme, eyalet hükümetleri gibi tüm anayasal kurumları ortadan kaldırdı, sendikaları ve siyasal partileri de yasakladı. Yasama konularında danışılmak üzere dokuz yüksek rütbeli askerden oluşan bir komisyon kuruldu. Yönetime muhaliflere, özellikle de Peronist hareketin sol kanadını oluşturan Montoneroslar'a karşı şiddetli bir sindirme kampanyası başlatıldı.

Videla enflasyon oranı % 600'lere varan ve dünyanın en fazla dış borcu bulunan ülkelerinden biri olan Arjantin'de iktisadi sorunları IMF'nin (Uluslararası Para Fonu) önerileri doğrultusunda parasalcı (monetarist) iktisat politikası uygulayarak çözmeye çalıştı. Ücretler dondurulduğu, kamu harcamaları kısıldı, devlet işletmelerinin bir bölümü özel sektöre devredildi, yabancı sermayeye ayrıcalıklar tanındı. İzlenen bu politika karşılığında Arjantin IMF ve yabancı bankalardan önemli miktarda borç aldı.

1977'ye gelindiğinde güvenlik güçlerince gözaltına alındıktan sonra bir daha kendilerinden haber alınamayan ve çoğunun yargılanmadan çeşitli işkence yöntemleriyle öldürüldüğüne ilişkin güçlü kanıtlar bulunan Arjantinliler'in sayısının 10.000'leri aşması dünya kamuoyunda önemli bir tepkinin oluşmasına yol açtı. Videla Ağustos 1978'de ordudaki görevini bıraktı, Mart 1981'de de devlet başkanlığını general Roberto Viola'ya devretti. Viola'nın ve onun yerine geçen Leopoldo Galtieri'nin dönemlerinde iç politikadaki sertlik sürdürüldü. Ancak 1982'de Falkland Savaşı'nda Arjantin'in İngiltere karşısında yenilgisi askeri cuntanın devrilmesinde önemli bir etken oldu. Ekim 1983'te yapılan seçimlerde oyların % 52'sini

alan Radikal Parti'nin (Union Civica Radical) adayı Raul Alfonsin devlet başkanı oldu. Alfonsin'in insan haklarına aykırı davranıldığı gerekçesiyle cunta yöneticileri için soruşturma başlatmasından sonra Ağustos 1984'te evinde göz hapsine alınan Videla, Ekim 1984'te cezaevine konuldu. 22 Nisan 1985'te Videla, Viola ve Galtieri'ye ek olarak 6 cunta üyesi için açılan davaya başlandı. Videla'nın yargılanması halen (1985) sürmektedir.

• **BAKINIZ:** PERON.

VIDOR, King
(1894-1982)

ABD'li sinema yönetmeni. Görsel anlatıma önem veren filmler çekmiştir.

8 Şubat 1894'te Texas Eyaleti'nin Galveston kentinde doğdu, 1 Kasım 1982'de California'da öldü. Küçük yaşta sinemaya ilgi duydu ve zengin bir ailenin çocuğu olmasına karşın sinemalarda yer göstericiliği ve makinist yardımcılığı gibi işlerde çalışmaya başladı. Filmleri defalarca izliyor ve film yapmak için büyük bir istek duyuyordu. Sonunda, bölgesel olayları filme alarak bunları haber ajanslarına satmaya başladı. 1915'te evlenerek Hollywood'a gitti. Eşi Florence Vidor filmlerde oynayarak kısa sürede yıldızlığa yükselirken, King Vidor güçlüklerle karşılaştı. Ancak 1919'da *The Turn in the Road* ("Yoldaki Viraj") adlı filmle yönetmenliğe başlayabildi.

Birkaç sıradan filmden sonra 1925'te yönettiği *The Big Parade* ("Büyük Tören") ile ün kazandı. Savaş karşıtı bu geniş bütçeli film, duygusal ve insancıl yapısı kadar, etkili görsel anlatımıyla da dikkati çekti. 1928'de yönettiği *The Crowd* ("Kalabalık") Vidor'un sinema yaşamında ikinci önemli film oldu ve büyük kentteki sıradan insanın yaşamına getirdiği son derece dramatik ve gerçekçi bakışla sessiz film döneminde Amerikan sinemasının başyapıtlarından biri sayıldı. Vidor, 1929'da sinemada zencilerle çevrilmiş ilk film olan *Hallelujah*'ı ("Hallelujah") yaptı. Bundan sonraki filmlerinde teknik ustalığını ve hümanist çizgisini sürdürdü. 1947 tarihli *Duel in the Sun*'la (Kanlı Aşk) büyük bir ticari başarı kazandı. 1959'da *Solomon and Sheba* (Hazreti Süleyman ve Saba Melikesi) adlı filminin başarısız olması üzerine yönetmenliği bıraktı. Yönetmen olarak beş kez Oscar'a aday gösterildiyse de, ancak 1979'da özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Turn in the Road*, 1919, ("Yoldaki Viraj"); *The Big Parade*, 1925, ("Büyük Tören"); *The Crowd*, 1928, ("Kalabalık"); *Hallelujah*, 1928; *Street Scene*, 1931, ("Sokak Görüntüsü"); *The Citadel*, 1938, (Şahika); *Northwest Passage*, 1940, (Kuzeybatı Geçidi); *Duel in the Sun*, 1947, (Kanlı Aşk); *The Fountainhead*, 1949, (Yaratılan Dünya); *Ruby Gentry*, 1952, (Kaza Kurşunu); *War and Peace*, 1956, (Savaş ve Barış); *Solomon and Sheba*, 1959, (Hazreti Süleyman ve Saba Melikesi).

VIERKANDT, Alfred Ferdinand
(1867-1953)

Alman, sosyolog. Sosyolojinin insanlar arasındaki etkileşimi inceleyen bir bilim dalı olduğunu savunmuştur.

4 Haziran 1867'de Hamburg'da doğdu, 24 Nisan 1953'te Berlin'de öldü. 1900'den sonra Berlin Üniversitesi'nde ders verdi. Vierkandt sosyolojinin felsefi bir temele oturtulması ve sosyal bilimlerin diğer dallarından farklı bir alana sahip olması gerektiğini savunmuştur. İlk önceleri düşünür E.Husserl'in görüngübilim felsefesinden etkilenmişse de daha sonraları, psikolog W.McDougall'ın içgüdü kuramına yakınlık duyarak, insan doğası ve toplumsal ilişkiler arasındaki etkileşimin içgüdülerle açıklanabileceğini savunmuştur. *Familie, Volk und Staat in ihren gesellschaftlichen Lebensvorgängen* ("Aile, Halk ve Devletin Toplumsal Yaşam Süreçleri") adlı kitabında ise aile, halk ve devlet gibi gruplaşmaların işlevleri ve yapılarını incelemenin önemini vurgulamıştır.

Vierkandt sosyolojiyi insanlar arasındaki etkileşimi inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlamıştır. Ona göre toplumun özünü, bireyler arasında ortaya çıkan bir tür iç bağlılık oluşturur. İç bağlılığın çeşit ve derece bakımından farklılıklar gösterdiği varsayımından kalkarak, "topluluk", "topluluğa yakın" ve "topluluktan uzak" olmak üzere üç çeşit topluluk tipi tanımlamıştır. "Topluluk" üyesi bireyler tüm bireysellikleri ve kişilikleriyle topluluğa bağlıdırlar, "topluluğa yakın" grubundaki kişiler iç güçlerinin yalnızca bir bölümü ile topluluğa bağlanırlar, "topluluktan uzak" tipi ise bireyler arasında iç bağlılıkların tümüyle zayıfladığı bir gruplaşmadır.

Vierkandt toplumsal oluşumları açıklarken ve topluluk sınıflamasıyla iç bağlılık çözümlemesini yaparken bireylerin psikolojik durumlarını temel almıştır. Uyma, yardımlaşma, sempati, öykünme, kederlenme gibi insani eğilim ve özelliklerin insan ruhunun temelini oluşturduğunu ve bunların başka eğilim ve özelliklere indirgenmemesi gerektiğini savunmuştur. Uyma ya da uysallık korku ya da çıkar eğilimlerine indirgenmemeli, aynı şekilde yardım etme eğilimi de akılcı düşünce açısından ele alınmamalıdır. Vierkandt'a göre temel psikolojik özelliklere dayanmasına karşın toplumsal oluşumun kendine özgü yapısı ve gelişim yasası vardır. Toplumsal kurumlar, gelenek ve görenekler, birey üstü ve bağımsız niteliktedirler.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Stetigkeit im Kulturwandel*, 1908, ("Kültürel Değişimde Süreklilik"); *Familie, Volk und Staat in ihren gesellschaftlichen Lebensvorgängen*, 1936, ("Aile, Halk ve Devletin Toplumsal Yaşam Süreçleri").

• **BAKINIZ:** HUSSERL, McDOUGALL, SIMMEL, TÖNNIES.

VIÈTE, François
(1540-1603)

Fransız, matematikçi. Cebiri kısa ve dizgesel bir yazıya kavuşturmuş, denklem kuramına katkıda bulunmuştur.

François Viète ya da Latinceleştirilmiş biçimiyle Franciscus Vieta, Fontenay-le-Comte'da doğdu, 23 Şubat 1603'te Paris'te öldü. Hukuk öğrenimi gördüğü Poitiers Üniversitesi'nden 1560'ta mezun olduktan sonra uzun bir süre özel öğretmenlik ve danışmanlık yaptı. 1573'te Rennes'deki Britanya Meclisi'nin danışmanlığına atandı. 1580'de Paris'te, kraliyet danışmanı olarak görevlendirildi. 1584'te Fransız Protestanları'nın (Huguenotlar) tasfiyesi sırasında saraydan uzaklaştırıldı. 1589'da, hükümetini Tours'a taşımak zorunda kalan III. Henry'nin danışmanlığını yapmaya başladı. Aynı yıl başlayan İspanya savaşında, İspanyol ordusunun kullandığı ve çözülmesi olanaksız gibi görünen bir şifreyi çözmeyi başararak ülkesine yararlı oldu. Ancak 1594'te Paris'e dönebilen, 1597-1599 arasında Fontenay'da yaşadıktan sonra bir kez daha Paris'e gidip kralın yakınları arasına girebilen Viète'nin siyasal yaşamı, ölümünden bir yıl önce noktalandı.

Yalnızca siyasal etkinliklerinden arda kalan zamanını matematiğe ayırmakla yetinen bir amatör olmasına karşın yaşadığı yüzyılın en büyük matematikçileri arasına girmeyi başaran Viète, ününü cebir ve trigonometri alanlarındaki çalışmalarına borçludur. Bilinmeyen nicelikler için ünlü, katsayılar için de ünsüz olmak üzere cebirde harf kullanımını başlatarak genel formüllerin yazılabilmesini sağlamış, bilinmeyenlerin ikinci ve daha büyük kuvvetlerinin yazılışını kısaltmış, n'inci dereceden denklemlerin birinci dereceden n tane çarpan yardımıyla çözülmesini sağlayan yöntemlerin geliştirilmesine katkıda bulunmuş ve bu denklemlerin katsayılarıyla pozitif kökleri arasındaki bağıntıların bir bölümünü bulmuştur. π sayısının değerini sonsuz yakınsak bir çarpım yardımıyla on ondalığa değin hesaplamayı ve sin nx'in değerini sin x cinsinden veren bir formül geliştirmeyi başaran Viète, cebirin geometriye uygulanmasını amaçlayan çalışmalarıyla da analitik geometrinin temellerini atmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Canon mathematicus seu ad triangula*, 1579, ("Üçgenlere Uygulanan Matematik Yasaları"); *In artem analyticem isagoge*, 1591, ("Analitik Sanatlara Giriş").

• **BAKINIZ:** CARDANO, FERMAT.

VIGNEAUD, Vincent Du

Bak. DU VIGNEAUD, Vincent

VIGNOLA, Giacomo
(1507-1573)

İtalyan, mimar ve kuramcı. Yapıları ve kitaplarıyla Maniyerizm'e ve Barok'a öncülük etmiştir.

Giacomo Barozzi da Vignola 1 Ekim 1507'de Vignola'da doğdu, 7 Temmuz 1573'te Roma'da öldü. Bologna'da mimarlık ve resim öğrenimi gördü. 1530'da Roma'ya yerleşti. 1541'de ressam Francesco Primaticcio'yla (1504-1570) Paris'e gitti. 1543'e değin Fontainebleau Sarayı için heykeller tasarladı. Daha sonra, ilerideki kuramsal çalışmalarını etkileyecek olan mimarlık kuramcısı Sebastiano Serlio'nun (1475-1564) yanında çalıştı.

1546'da İtalya'ya döndü. Bologna'da tasarladığı *Bocchi Sarayı*'yla büyük ün kazandı. 1550'den 1555'e değin papa III.Julius'un mimarı olarak çalıştı. Onun ölümünden sonra Farnese ailesinin mimarı oldu. Antonio da Sangallo (1483-1546) ve Baldassare Peruzzi'nin (1481-1536) başladıkları Caprarola'daki *Farnese Sarayı*'nı tamamladı. Bunu izleyen yıllarda da İtalya'nın çeşitli kentlerinde saraylar ve çeşmeler yaptı, çok sayıda bahçe düzenledi. 1567'den ölümüne değin yapımından sorumlu olduğu Roma'daki San Pietro Kilisesi'nde Michelangelo'nun tasarımını uyguladı.

Vignola'nın bütün yapıtlarında ölçülü bir Maniyerizm izlenir. Düzenlediği bahçeler bütün Avrupa peyzaj mimarlığını etkilemiştir. Bunun dışında 1554'te Roma'da yaptığı dikdörtgen planlı *Sant' Andrea Kilisesi*'nde oval planlı kubbeyi ilk kez kullanmış, 1572'deki *Sant'Anna dei Palafrenieri*'deyse kubbenin yanı sıra planda da oval biçimi seçerek 17.yy Barok mimarlığının vazgeçilmez özelliklerinden birini ortaya koymuştur. Kiliseleri içinde en önemlisi, aynı zamanda başyapıtı da sayılan ve ölümünden sonra Giacomo della Porta'nın (1537-1602) tamamladığı Roma'daki *Il Gesù*'dur. Katolik Kilisesi'nin en önde gelen ve güçlü tarikatlarından Cizvit tarikatı için yapılan bu yapı, Orta Çağ'a özgü uzunlamasına eksenli şemayla Rönesans'a özgü merkezi şemayı birleştiren planıyla Barok kilise mimarlığını önemli ölçüde etkilemiş, daha sonra pek çok mimar tarafından taklit edilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Bochi Sarayı*, Bologna; *Giulio Villası*, (G.Vasari ve B.Ammanati ile), 1550-1555, Roma; *Farnese Sarayı*'nın tamamlanması, 1550, Caprarola; *Sant'Andrea Kilisesi*, 1554, Roma; *Il Gesù Kilisesi*, 1568, Roma; *Sant'Anna dei Palafrenieri Kilisesi*, 1572, Roma. **Kitap:** *Regola delle cinque ordini dell'architettura*, 1562, ("Mimarlıktaki Beş Düzenin İncelenmesi").

• **KAYNAKLAR:** M.Walcher-Casotti, *Il Vignola*, 2 cilt, 1960.

VIGNY, Alfred de
(1797-1863)

Fransız şair ve oyun yazarı. Fransız Romantizmi'nin önde gelen yazarlarındandır.

Alfred Victor de Vigny 27 Mart 1797'de Loches' da doğdu, 17 Eylül 1863'te Paris'te öldü. Soylu bir aileden geliyordu. Liseden sonra 1813'te orduya girdi. 1827'de yüzbaşı rütbesiyle askerlikten ayrıldı. 1828'de bir İngiliz'le evlenerek Paris'e yerleşti. Orada Charles Nodier (1780-1844), Émile Deschamps (1791-1871), V.M.Hugo gibi dönemin önde gelen yazarlarıyla tanıştı. 1845'te Fransız Akademisi'ne üye seçildi.

Askerden ayrılmadan şiir yazmaya başlayan Vigny, düşüncelerin epik ya da dramatik biçim içinde, nazımla anlatılabileceğine inanıyordu. Gezgin şarkıcıların *(troubadour)* söylediği biçimdeki şiirlerinden sonra, insanın sorunlarını çözümlemeyi amaçlayan, felsefi şiirler yazdı.

Kutsal Kitap'tan sık sık konu ve güçlü imgeler alarak kullandı, donuk, akıcı olmayan üslubu, resimsel anlatımıyla dikkati çekti. *Journal d'un poète*'de ("Bir Şairin Günlüğü") şairin toplum için hem bir kurban, hem de gerekli biri olduğunu vurguladı. Önsözünde sanatsal gerçeğin tarihsel gerçekten daha önemli olduğunu belirttiği *Cinq-Mars*, ilk Fransız tarihsel romanı sayılır.

Vigny ayrıca Shakespeare'den çeviriler de yapmıştır. Bir *Othello* uyarlaması olan *Le more de Venice* Comedie Française'de sahnelenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Poèmes antiques et modernes*, 1822, ("Eski ve Yeni Şiirler"); *Éloa, ou la soeur des anges*, 1824, ("Eloa ya da Meleklerin Kızkardeşi"); *Poèmes philosophiques*, 1843, ("Felsefi Şiirler"); *Journal d'un poète*, (ö.s.), 1867, ("Bir Şairin Günlüğü"). **Oyun:** *La Maréchale d'Ancre*, 1831, ("Ancre Mareşali'nin Karısı"); *Chatterton*, 1835. **Deneme:** *Stello*, 1832; *Servitude et grandeur militaires*, 1835, ("Askerliğin Kulluğu ve Büyüklüğü"). **Roman:** *Cinq-Mars*, 1826.

• **KAYNAKLAR:** A.Whitridge, *Alfred de Vigny*, 1933; A.France, *Alfred de Vigny*, 1923.

• **BAKINIZ:** CHENIER.

VIGO, Jean
(1905-1934)

Fransız sinema yönetmeni. Kısa yaşamı boyunca gerçekleştirdiği birkaç filmde anarşik yaklaşımını şiirsel bir anlatımla perdeye yansıtmıştır.

26 Nisan 1905'te Paris'te doğdu, 5 Ekim 1934'te aynı kentte öldü. Yatılı okullarda geçen mutsuz bir çocukluk yaşadı. Vereme yakalanınca sıcak ikliminden yararlanmak için Nice'e yerleşti. Yergici bir toplumsal belgesel olan ilk filmi *À propos de Nice*'i ("Nice Üzerine") burada yaptı. Bu filmde D.Vertov' un çalışmalarından etkilenmişti. Filmin kameramanı da Vertov'un kardeşi Boris Kaufman'dı. 1930'ların başında Paris'e giden Vigo, bir kısa filmden sonra, her ikisi de sinemanın başyapıtlarından olan *Zéro de conduite*'i ("Hal ve Gidiş Sıfır") ve *L'Atalante*'ı gerçekleştirdi.

Görüntü yönetmenliğini gene Kaufman'ın yaptığı bu iki filminde Vigo, deneyci ve yaratıcı üslubunun tüm özelliklerini ortaya koydu. Gerçekçilik'le Gerçeküstücülük arasında gidip gelen şiirsel bir anlatım yaratarak, yaşama karşı anarşist yaklaşımını etkili bir görsellik içinde perdeye yansıttı. Otoriteye karşı özgürlüğün bir savunucusu olan *Hal ve Gidiş Sıfır* yatılı okul sistemine karşı çocukların direnişini anlatıyor, Vigo'nun çocukluk anılarından da izler taşıyordu. Çeşitli grupların baskıları sonucu film birkaç ay sonra gösterimden kaldırıldı. Sansür tarafından ülkeye zararlı olduğu ilan edildi ve 1945'e değin Fransa'da bir daha gösterilmedi. *L'Atalante* ise, Fransız burjuvazisine getirdiği keskin eleştiriyi halkın kabul etmeyeceği gerekçesiyle, yapımcıları tarafından pek çok yerinden kesildi.

Atalante'in çekimi sırasında hastalanan Vigo, yirmi dokuz yaşında kemik vereminden öldü. Anısına Fransa'da her yıl en yaratıcı yönetmene verilen Vigo Ödülü kurulmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *À propos de Nice*, 1930, ("Nice Üzerine"); *Taris champion de natation*, 1931, ("Yüzme Şampiyonu Taris"); *Zéro de conduite*, 1933, ("Hal ve Gidiş Sıfır"); *L'Atalante*, 1934.

VILAR, Jean
(1912-1971)

Fransız tiyatro adamı. Oyunculuğu ve yönetmenliğinin yanı sıra, yöneticiliği ve halk tiyatrosu yönündeki çabalarıyla da önem kazanmıştır.

25 Mart 1912'de Sète'te doğdu, 28 Mayıs 1971'de aynı yerde öldü. Montpellier ve Paris üniversitelerinde öğrenim gördü. Önceleri caz müziğiyle ilgilendi. 1933'te Charles Dullin'le karşılaştıktan sonra tiyatro çalışmalarına yöneldi, onun öğrencisi oldu. Oyuncu olarak katıldığı ülke çapındaki turnelerin ardından 1943'te Paris'te yönetmenliğe başladı. 1947'de Avignon'da bir tiyatro şenliği düzenleyerek Avignon Şenliği geleneğini başlattı. 1951'de TNP'yi (Théâtre National Populaire-Ulusal Halk Tiyatrosu) kurdu. Gérard Philipe, Maria Casarès gibi güçlü oyuncuları da kadrosunda barındıran bu tiyatroyu 1963'e değin yönetti. Emekliye ayrıldığı bu yıldan sonra, bağımsız olarak Avrupa'nın çeşitli yerlerinde oyunlar ve operalar sahneye koydu. Avignon Şenliği'nin yönetimini de ölümüne değin sürdürdü.

Vilar, Théâtre National Populaire'i tiyatro sanatının başyapıtlarının başarıyla sahnelendiği önemli bir sanat ve eğitim merkezi haline getirmiştir. Tiyatroyu, uzak bölgelerde oturanlara ve tiyatro izleyemeyen geniş kitlelere götürmeyi amaçlayan, gerçek anlamda

bir halk tiyatrosu oluşturmaya çalışmış, ülkesinin sanat yaşamına ve tiyatro kültürünün gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Yönetmen olarak, yeni yorumlarda bile klasik diksiyon ve hareket öğelerine ağırlık vermiş, seçmeci üslubu kimilerince eleştirilmiştir. Rol aldığı az sayıda filmde, başarılı oyunculuğuyla dikkati çekmiştir.

VILDRAC, Charles
(1882-1971)

Fransız şair ve oyun yazarı. Duygusal ilişkileri konu alan yapıtlarıyla tanınmıştır.

Paris'te doğdu, St.Tropez'de öldü. Asıl adı Charles Messager'dir. 1906'da kayınbiraderi G.Duhamel ile birlikte l'Abbaye Créteil'de (Créteil Manastırı) toplumsal baskılardan kurtulmak amacıyla bir araya gelen bir komüne katıldı. Bir yıl kadar süren bu komün, topluluk ruhunu savunan Ünanimizm *(unanimisme)* hareketini başlattı. Bu hareket, insanın bir birey olmanın ötesinde, bir topluluğun üyesi olduğunu ve topluluk üyeleri arasında kardeşçe bağlar bulunduğunu savunmaktaydı. Dolayısıyla Vildrac bu dönem şiirlerinde insancıl ve yumuşak temaları işledi. I.Dünya Savaşı sırasında ise acı ve başkaldırıyı temel alan şiirler yazdı. II.Dünya Savaşı'nda Fransız direniş hareketine katıldı.

Vildrac, şiirleriyle olduğu kadar özellikle duygusal ilişkileri ele alan oyunlarıyla da tanınmıştır. *Le paquepot tenacity* (Sonsuz Yolculuk), J.Copeau'nun Vieux-Colombier adlı deneysel tiyatrosunda sergilenmiş ve 1920'lerin en popüler oyunlarından biri olmuştur. Vildrac'ın birçok oyununda lirik bir anlatımla psikolojik bir yaklaşımın iç içe olduğu görülür. Bir başka ünlü yapıtı *La brouille*'de ("Dargınlık"), biri gerçekçi, biri idealist iki kişinin kavgalarını ele almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Le paquepot tenacity*, 1919, (Sonsuz Yolculuk); *Michel Auclair*, 1921; *Pélérin*, 1922, ("Hacı"); *Madame Béliard*, 1925; *La brouille*, 1930, ("Dargınlık"); *L'air du temps*, 1938, ("Çağın Görünümü"); *Domages de guerre*, 1961, ("Savaşın Zararları"). **Şiir:** *Poèmes*, 1905, ("Şiirler"); *Livre d'amour*, 1910, ("Aşk Kitabı"); *Chants du désespéré*, 1914-1920, ("Umutsuzun Şarkıları"). **Çeşitli:** *Notes sur la technique poétique* (G.Duhamel ile), 1911, ("Şiir Tekniği Üzerine Notlar"); *D'après l'echo*, anı, 1949, ("Yankıya Göre").

• **BAKINIZ:** DUHAMEL.

VILLA, Francisco Pancho
(1878-1923)

Meksikalı köylü önderi. Meksika Devrimi'nin başarıya ulaşmasında etkili olmuştur.

5 Haziran 1878'de Durango Eyaleti'nde San Juan del Rio'da doğdu, 20 Haziran 1923'te Chihuahua Eyaleti'nde Parral'da öldü. Asıl adı Doreteo Arango' dur. Yoksul bir tarım işçisinin oğluydu. Kız kardeşine saldıran toprak sahibini öldürmesinin ardından dağa çıkmak zorunda kaldı. Gençliği dağlarda haydutlukla geçen Villa, 1909'da diktatör P.Diaz'a karşı ayaklanan F.Madero'nun güçlerine katıldı. Bu ayaklanma sırasında asker ve yönetici olarak gösterdiği başarının yanı sıra Kuzey Meksika'yı ve halkını çok iyi tanıması dolayısıyla albaylığa getirildi.

1911'de ayaklanmanın başarıya ulaşmasından sonra sivil yaşama geçen Villa, 1912'de meydana gelen bir ayaklanmada general V.Huerta tarafından suçlu bulunarak ölüme mahkûm edildi. Kasım 1912'de hapisten kaçarak ABD'ye gitti. 1913'te Huerta'nın Madero'yu öldürerek yönetime el koyması üzerine Meksika'ya dönerek Huerta'ya karşı savaşmak amacıyla Kuzey Bölgesi adını verdiği büyük bir askeri güç oluşturdu. E.Zapata ve V.Carranza'yla güçlerini birleştirerek Huerta'ya karşı birçok askeri zafer elde etti. Aralık 1913'te Chihuahua Eyaleti'nin valiliğine getirildi. 23 Haziran 1914'te Caranza'yla birlikte Zacatecas Savaşı'nda Huerta'yı kesin bir yenilgiye uğrattı.

Ortak düşmanlarının yenilmesinden sonra Villa, Carranza ve Zapata arasındaki ittifak bozulmaya başladı. Ekim 1914'te Carranza'nın hazırladığı Komutanlar Toplantısı'nda Villa ve Zapata'nın çoğunluğu oluşturarak, kendi adaylarını geçici başkan seçtirmeleri üzerine Carranza bu kararı reddederek onlara savaş açtı. Bunun üzerine Villa, Zapata'*yla birlikte* Aralık 1914'te Mexico City'yi ele geçirdi. Ancak Nisan 1915'te Celaya'da Carranza'nın emrindeki A.Obregón'a yenildi ve kuzeydeki dağlara çekildi. Kuzey Meksika'nın kendi denetiminde olduğunu göstermek amacıyla 1916'da Santa Isabel'de 16 ABD vatandaşını öldürdü. Bunun üzerine ABD Devlet Başkanı W.Wilson, general J.H.Pershing komutasındaki bir orduyu Meksika'ya gönderdi. Ancak bu ordu halkın desteklediği Villa'yı bulamadı ve geri çekildi.

Carranza'nın iktidarı boyunca gerilla eylemlerini sürdüren Villa, 1920'de Carranza'nın Obregón tarafından devrilmesinden sonra affa uğrayarak, Parral' daki bir çiftliğe yerleşti. Üç yıl sonra Obregón tarafından, cumhurbaşkanı seçtirmeyi planladığı P.Calles'e karşı çıkacağı korkusuyla öldürtüldü.

• **BAKINIZ:** CALLES, CARRANZA, HUERTA, MADERO, OBREGÓN, ZAPATA.

VILLA-LOBOS, Hector
(1887-1959)

Brezilyalı besteci. Ülkesinde ulusal müziğin gelişmesine öncülük etmiştir.

5 Mayıs 1887'de Rio de Janeiro'da doğdu, 17 Kasım 1959'da aynı kentte öldü. Gençliğinde viyolonsel ve gitar öğrendi. Annesi müzik çalışmalarını engellemeye kalkınca on sekiz yaşında evini terk ederek gezgin şarkıcılığa başladı. Dolaştığı yörelerin halk müziğiyle ilgilendi ve o sırada yaptığı bestelerde bu kaynaklardan yararlandı. Rio de Janeiro'ya dönünce Instituto Nacional de Musica'ya (Ulusal Müzik Enstitüsü) girdi. Ancak akademik müzik eğitimini sıkıcı bularak buradan ayrıldı. Kuzey Brezilya'yı dolaştı. Üç yıl Bahia'da kaldıktan sonra tekrar Rio de Janeiro'ya döndü. Bach, Wagner, Puccini ve başka Avrupalı müzikçilerin yapıtlarını inceledi. 1915'te yapıtları yayımlanmaya başladı. 1919'da piyanist A.Rubinstein ile tanıştı. Rubinstein onun yapıtlarını konserlerinde çalarak kendi ülkesi dışında da tanınmasına katkıda bulundu. Villa-Lobos 1923'te Paris'e giderek yedi yıl kaldı. Pek çok önemli yapıtını orada besteledi. 1930'da ülkesine döndü ve São Paulo'da müzik eğitmenliğine başladı. 1942'de bir halk şarkıları konservatuvarı, 1945'te de Brezilya Müzik Akademisi'ni kurdu. Bu arada 1944'ten başlayarak 1949'a değin ABD ve Avrupa'da konserler yönetti.

Villa-Lobos birçok opera, bale, senfonik suit, konçerto ve solo parçalar bestelemiştir. En önemli yapıtlarından biri olan *Bachianes Brasileiras*'da Bach'ın yapıtlarındakine benzer kontrpuan ve füg tekniğini kullandığı görülür. Değişik çalgı ve vokal grupları için bestelediği ve dokuz bölümden oluşan bu yapıtta, Brezilya halk ezgilerinden yararlanmıştır. Yapıtlarında göze çarpan bir başka özellik de Güney Amerika vurma çalgılarını ve ritimlerini kullanmasıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Izaht*, 1914; *Aglaia*, 1915; *Jesus*, 1915. **Senfonik Şiir:** *Fantasia*, 1917; *Iara*, 1917; *Labishome*, 1917. **Bale:** *Virapuru*, 1917; *Amezones*, 1917. **Konçerto:** *Çello Konçertosu*, 1916; *Piyano Konçertosu*, 1945; *Gitar Konçertosu*, 1952; *Çello Konçertosu*, 1955. **Oda Müziği:** 16 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1915-1955. **Orkestra Müziği:** 12 *Senfoni*, 1920-1958. **Çeşitli:** *Chôros*, 1920-1929; *Bachianes Brasileiras*, 1930-1945.

VILLERS, Charles de
(1765-1815)

Fransız, filozof. Kant'ın öğretisini açıklayan çalışmaları ve eleştirileriyle ün kazanmıştır.

4 Kasım 1765'te Lorraine yakınlarındaki Boulay'da doğdu, 11 Şubat 1815'te Almanya'da Göttingen'de öldü. Orduda öğrenim gördü, felsefe ve yazın alanlarında, özel çalışmalarını sürdürdü. 1792'de topçu yüzbaşısı iken toplumun tek kişice yönetilmesi görüşünü ileri sürdüğünden tepkiyle karşılandı, Almanya'ya sığındı. 1811'de Hannover Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu, sonra Göttingen Üniversitesi'ne atandı.

Villers felsefeye değgin çalışmalarını eleştiri ve inceleme olmak üzere iki alanda sergilemiştir. Ona göre felsefe özgür düşüncenin ürünüdür, insanın yetkinleşmesini, tinsel gelişimini sağlar. Bu gelişmeyi hızlandıran da eleştiridir. Villers, kendi geliştirdiği eleştiri yöntemine dayanarak, yazın, felsefe ve felsefe tarihiyle ilgili sorunları açıklamış, özellikle Luther, Locke, Berkeley, Kant gibi filozofların görüşlerini, kaynaklarına dek giderek karşılaştırmalı bir yöntemle açıklayıp eleştirmiş, Kant'ı, ilk kez Fransızca olarak açıklayıp Fransa'da tanınmasına katkıda bulunmuştur.

Villers'in, özellikle eleştirel bir yöntemle, ortaya koyduğu yapıtlar, felsefe tarihi alanında çalışanlar için, bugün bile, önemli birer kaynak niteliğindedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La liberte*, 1796, ("Özgürlük"); *Philosophie de Kant*, 1801, ("Kant'ın Felsefesi"); *Essai sur L'esprit et l'influence de la reformation du Luther*, 1805, ("Luther Reformunun Etkisi ve İçeriği Üstüne Deneme").

VILLON, François
(1431- ?)

Fransız, şair. Lirik şiirin en önemli temsilcilerindendir.

Paris'te doğdu. Ölüm yeri ve yılı bilinmemektedir. Asıl adı François de Montcorbier'dir, François des Loges olarak da tanınır. Guillaume de Villon adlı bir papazın korumasında büyüdü, onun yardımıyla Paris Üniversitesi'nde okudu. Düzensiz bir yaşam sürdü, çeşitli kavga, öldürme ve soygun olaylarına adı karıştı. Birçok kez tutuklandı, hatta idama mahkûm edildiyse de, her defasında ya bağışlanarak ya da kaçarak kurtuldu. En son 1463'te Paris Châtelet Tutukevi'nde idamını beklerken bağışlandığı ve Paris dışına sürgüne gönderildiği bilinmektedir. Yaşamının bundan sonrasına ilişkin bilgi yoktur.

Villon'un bilinen iki yapıtı ve on beş kadar ayrı şiiri vardır. 1456'da yazdığı 320 dizelik *Le lais* ("Filiz") ya da *Le petit testament*'da ("Küçük Vasiyetname") 15.yy Fransız toplumunun tüm özellikleri görülebilir. Yapıtta gerçekçilikle lirizm, yergiyle mizah bir aradadır. İkinci ve daha önemli yapıtı *Le grand testament*'da ("Büyük Vasiyetname") ise Villon kişisel duygularını aktarır, yaşamını boşa harcadığından yakınıp çektiği acıları dile getirir. Açlık, yoksulluk, işkence, ihanet ve ölüm korkusunu yakından tanımasına karşın yaşamla olan bağlarını koparmadan, çevresindeki en sıradan bir olayla bile ilgilenen, nükte yapıp gülebilen kişiliğini ortaya koyar. İki bini aşkın dizeden oluşan yapıtta saraydan geneleve, kiliseden tutukevine değin birçok yeri, buralarda yaşayan insanlarla birlikte canlı bir biçimde yansıtır. *Le grand testament*'daki lirizm ve buruk duygusallık kolay erişilemeyecek bir düzeydedir.

Villon'un şiirleri, Orta Çağ'ın aşk ya da kahra-

manlık gibi sınırlı konuları işleyen şiirlerinin tersine, o dönemi çeşitli yönleriyle yansıtmaktadır. Genellikle balad, rondo ve şarkı türlerinde yazan Villon, balad'a yeni bir canlılık kazandırmıştır. Konu ve üslup açısından katı kuralları olan bu türü, gündelik, sıradan konuları dile getirmek için kullanmış, argo sözcüklerden uyaklar oluşturmuştur. 16.yy'dan sonra büyük ölçüde unutulmuş, 19.yy'da romantik şairler tarafından yeniden yüceltilmiş ve yitirdiği ününe kavuşmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Le petit testament,* 1456, ("Küçük Vasiyetname"); *Le grand testament,* 1461, ("Büyük Vasiyetname").

VINER, Jacob
(1892-1970)

Kanadalı iktisatçı. Marjinalist maliyet kuramına katkılarıyla tanınmıştır.

3 Mayıs 1892'de Montreal'de doğdu, 12 Eylül 1970'te öldü. 1914'te McGill Üniversitesi'ni bitirdi. 1922'de Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1925 yılında Chicago Üniversitesi'nde iktisat profesörü olan Viner, 1946-1960 arasında Princeton Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevinde bulundu. 1928-1946 arasında *Journal of Political Economy*'nin yayın yönetmenliğini yaptı. 1936-1942 arasında Maliye Bakanlığı'nda, 1943-1952 arasında ABD Gümrük Komisyonu'nda ve Merkez Bankası'nda danışmanlık görevlerinde bulundu. 1940'ta Amerikan İktisat Derneği başkanlığını yaptı.

Viner, 1921'de yayımladığı "Price Policies: The Determination of Market Price" ("Fiyat Politikaları: Piyasa Fiyatının Belirlenimi") adlı makalesinde, piyasa koşullarının Neo Klasik varsayımlara uygunluğunu sorgulamakta ve tam rekabet koşullarının gerçek dünyada seyrek olarak gerçekleştiği sonucuna varmaktaydı. Yaklaşık on yıl sonra, iktisadi yazında önemli bir yer tutmaya başlayacak olan "eksik rekabet" tartışmalarında kullanılan öğelerin birçoğuna dikkat çektiği bu makalesinde, rekabetçi olmayan firmaların talep eğrilerinin negatif eğimini, ürün farklılaşmasını, reklam, paketleme ve tamamlayıcı hizmetler gibi fiyat dışı araçlarla rekabeti, üretim malları arzında fiyat önderliğinin rolünü ve oligopol piyasalarda fiyatlama gibi sorunları söz konusu ederek, saf rekabet ve saf tekel arasındaki çeşitli piyasa biçimlerine değinmekteydi.

1931'de yayımladığı "Cost Curves and Supply Curves" ("Maliyet Eğrileri ve Arz Eğrileri") adlı makalesi ise, maliyet kuramına ilişkin çözümsel araçları ilk kez ele almasıyla klasik bir metin durumuna geldi ve mikroiktisat ders kitaplarında yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Marshall'ın sanayinin uzun dönem arz eğrisi yaklaşımını, tek tek firmalar için geliştirerek, marjinal maliyeti, firmanın toplam maliyetinin, ürünün büyüklüğüne göre türevi olarak tanımladı ve marjinal maliyetle ortalama maliyetin birbirleriyle ilişkisi üzerinde durdu. Azami kâr için gerekli olan marjinal maliyetin marjinal gelire eşit olması koşulu bu makalede formüle edilmekteydi. Firmanın uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin, kısa dönem ortalama maliyet eğrilerinin alt noktalarını birleştiren ve Viner'in bu sonuca birlikte ulaştığı matematikçinin adıyla birlikte Wong-Viner teoremi olarak anılan zarf eğrisi de, Neo Klasik maliyet kuramı içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Viner, uluslararası ticaretle ilgili çalışmalarında, Ricardo'nun karşılaştırmalı maliyetler kuramının, emek değer kuramı temelinden soyutlanarak, gerçek maliyetler üzerine kurulabileceğini göstermeye çalışmış, ancak bu çabası aynı dönemde Heckscher ve Ohlin tarafından geliştirilen fırsat maliyetlerine dayalı faktör donanımları kuramı karşısında dikkat çekmemiştir. 1952'de yayımladığı iktisadi gelişmeyi dış ticaret açısından ele alan kitabında, II.Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmaya başlamış olan dengeli büyüme, ithal ikamecilik, iç pazar için üretim tartışmalarına, azgelişmiş ülkelerin dış ticaret engellerinin kalkmasından ya da azalmasından kazançlı çıkacaklarını savunarak katılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Studies in the Theory of International Trade,* 1937, ("Uluslararası Ticaret Kuramı Üzerine Çalışmalar"); *International Trade and Economic Development,* 1952, ("Uluslararası Ticaret ve İktisadi Gelişme"); *Problems of Monetary Control,* 1964, ("Parasal Denetimin Sorunları"); *Religious Thought and Economic Society,* (ö.s.), 1978, ("Dinsel Düşünce ve İktisadi Toplum").

• **BAKINIZ:** HECKSCHER, A.MARSHALL, OHLIN.

VINOGRADOV, Pavel Gavriloviç
(1854-1925)

Rus asıllı İngiliz tarihçi, hukukçu ve eğitimci. Orta Çağ Avrupa'sına ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

30 Kasım 1854'te Moskova yakınlarında Kostroma'da doğdu, 19 Aralık 1925'te Paris'te öldü. Moskova Üniversitesi'ni bitirdikten sonra öğrenimini Berlin'de sürdürdü. 1883'te doktora çalışması için gerekli bilgileri toplamak amacıyla İngiltere ve İtalya'da araştırmalar yaptı. Ertesi yıl Rusya'ya dönen Vinogradov Moskova Üniversitesi'nde tarih profesörü oldu. Eğitim reformunda ve *zemstvo*'ların (yerel yönetim kurulu) kuruluş hareketinde etkin rol aldı. Hükümetin üniversite özerkliğini kısıtlayıcı uygulamaları üzerine 1901'de görevinden ayrılarak İngiltere'ye göç etti. 1903'te Oxford Üniversitesi'nde hukuk profesörü oldu. 1908'de Rusya'ya dönerek yeniden Moskova Üniversitesi'nde dersler vermeye başladı. Stolypin'in tarım reformuna kırsal kesimde sınıf çatışmalarını keskinleştirdiği gerekçesiyle karşı çıktı. 1911'de bazı profesörlerin görevden alınmasını protesto etmek amacıyla görevinden ayrılarak İngiltere'ye döndü. Ekim Devrimi'nden sonra İngiliz uyruğuna geçti ve şövalyelik unvanı aldı.

Çalışmalarını daha çok feodalizmin kökenleri üzerinde yoğunlaştıran Vinogradov 1892'de yayımla-

dığı *Villeinage in England* ("İngiltere'de Derebeylik") adlı kitabında Anglo-Norman malikâne sisteminin özgür köylü topluluklarında doğduğunu ve özgür ilişkilerin yerini zamanla serfliğe dayalı bir topluma bıraktığını vurguladı. Daha sonraki yıllarda yayımladığı *The Growth of the Manor* ("Malikânelerin Gelişmesi") ve *English Society in the Eleventh Century* ("Onbirinci Yüzyılda İngiliz Toplumu") adlı kitaplarında antik hukuksal kaynaklara dek inerek incelediği dönemdeki malikânelerde toplumsal bir uyumun varlığını kanıtlamaya çalıştı.

12 dil bilen ve sayısız öğrenci yetiştiren Vinogradov, Kıta Avrupası ve İngiliz bilim adamları arasında bir köprü görevini görmüş ve arşivlerden çıkardığı önemli belgelerle Orta Çağ tarih araştırmalarına ışık tutmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Villeinage in England*, 1892, ("İngiltere'de Derebeylik"); *The Growth of the Manor*, 1905, ("Malikânelerin Gelişmesi"); *English Society in the Eleventh Century*, 1908, ("Onbirinci Yüzyılda İngiliz Toplumu"); *Outlines of Historical Jurisprudence*, 1920-1922, ("Tarih İçinde Hukuk Biliminin Ana Çizgileri"); *Collected Papers*, (ö.s.), 2 cilt, 1928, ("Toplu Yazılar").

• **BAKINIZ:** STOLYPİN.

VIOLLET-LE-DUC, Eugène Emmanuel
(1814-1879)

Fransız, mimar, mühendis ve arkeolog. Gotik yapılara ait restorasyonları ve kuramsal çalışmalarıyla tanınmıştır.

27 Ocak 1814'te Paris'te doğdu, 17 Eylül 1879'da Lozan'da öldü. Genç yaşta dikbaşlılığıyla dikkati çekti. Mevcut toplumsal ve siyasal düzene karşı çıkıyordu. 1830 Devrimi sırasında Paris'te kurulan barikatlarda çarpıştı. Mimarlık eğitimi görmek için École des Beaux-Arts'a girmeyi de reddetti. 1835'te Fransa ve İtalya'yı içine alan bir geziye çıktı. 1839'a değin İtalya'da çeşitli mimarların yanında çalıştı, Orta Çağ yapılarını inceledi. Ülkesine döndükten sonra 1838'de Jean-Baptiste Antoine Lassus'yle (1807-1857) birlikte eski yapıların restorasyonunda çalıştı. Titiz ve bilinçli çalışması, yeni kurulmuş olan Tarihi Anıtları Koruma Komisyonu yöneticilerinden yazar P. Mérimé'nin ilgisini çekince, onun aracılığıyla 1840'ta Paris'teki Sainte-Chapelle'le başlayarak çok sayıda tarihsel anıtın restorasyonunu üstlendi. 1845'te Notre Dame Katedrali için Yeni Gotik üslupta bir Kutsal Eşyalar Bölümü tasarladı. 1848'de katıldığı Piskoposluk Yapıları Servisi adlı kurumdaki çalışmalarının büyük çoğunluğu da gene gotik yapıların restorasyonundan ve bunlara yaptığı Yeni Gotik üsluptaki eklerden oluşuyordu. III. Napoléon için dinlenme yeri olarak düzenlediği Pierrefonds Şatosu, bu tür çalışmaları arasında özellikle ilgi çekti.

Daha çok gotik yapıların restorasyonunda görev almış olan Viollet-le-Duc, Gotik'i, insanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı olduğu bir dönemde ortaya çıkmış, biçimin strüktürden kaynaklandığı, bu nedenle de dürüst ve akılcı bir üslup olarak tanımlar. Kendi özgün tasarımlarında da bu anlayışın ilkelerini benimsemiştir. Ancak bunun yanı sıra, gününün teknolojik olanaklarından yararlanmış, yapılarında dökme demir öğeler kullanmıştır.

İlk restorasyonlarında yapının akışına bağlı kalmıştır. Ancak daha sonrakilerde yapının çeşitli bölümlerinde aynı işlevi görecek yeni yöntem ve malzemelerle oluşturulmuş yeni öğeler kullanması, özgün biçime ilişkin bilgi edinilmesini zorlaştırdığı için daha sonra arkeologlar ve restoratörlerce eleştirilmiştir.

Viollet-le-Duc'ün mimarlık konusundaki düşüncelerini yumuşak, ama kesin bir üslupla dile getirdiği kitapları da vardır. Ona göre anlaşılabilir ve kavranabilir herhangi bir amacı bulunmayan bir biçim, güzel sayılmaz. Onun bir bakıma mimarlıkta işlevciliğin çıkış noktası sayılabilecek bu düşüncesini vurguladığı kitapları, özellikle taşıyıcı iskelete, strüktürle süslemenin bütünleşmesine ve yeni malzeme kullanımına ilişkin bölümleriyle A.Perret, H.Berlage, V.Horta, Le Corbusier, F.L.Wright gibi farklı anlayışlardaki mimarları etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La Madeleine Manastır Kilisesi* restorasyonu, 1840, Vézelay; *Sainte-Chapelle* restorasyonu (F.L.J.Duban ile), 1840; *Notre Dame Katedrali* restorasyonu (J.B.Lassus ile), 1845, Paris; *Notre Dame Katedrali Kutsal Eşyalar Bölümü*, 1845, Paris; *Saint Denis Manastırı* restorasyonu, 1846; *Amiens Katedrali* restorasyonu, 1849; *Carcassonne Surları* restorasyonu, 1852; *Saint-Sernin Kilisesi* restorasyonu, 1862, Toulouse; *Pierrefonds Şatosu* restorasyonu, 1858-1870; *Rheims Katedrali* restorasyonu. **Kitap:** *Dictionnaire raisonné de l'architecture française*, 1854-1868, ("Açıklamalı Fransız Mimarlığı Sözlüğü"); *Entretiens sur l'architecture*, 1863-1872, ("Mimarlık Üstüne Konuşmalar").

• **KAYNAKLAR:** P.Abraham, *Viollet-le-Duc et le rationalisme médiéval*, 1934; P.Gout, *Viollet-le-Duc, sa vie, son oeuvre, sa doctrine*, 1914.

VIP
(1916)

ABD'li karikatürcü. Çağdaş yazısız karikatürün ülkesindeki en güçlü temsilcilerinden biri olmuştur.

Virgil Franklin Partch, Alaska'da Pribilof Adaları'nda doğdu. Ailesiyle birlikte 1925'te Seattle'a, bir yıl sonra da California'da San Diego'ya gitti. Okul yıllarında yerel bir gazetenin açtığı bir yarışmayı kazanınca karikatürcü olmaya karar verdi. Orta ve yükseköğrenimini Arizona'da, Tucson'da yaptı, bu sırada *Arizona Kitty Cat* gazetesinde çalıştı. Daha sonra da California'da Los Angeles'deki Choinard Art Institute'a devam etti. 1939'da Walt Disney stüdyolarında çalışmaya başladı. 1944-1946 arasında askere alındı, ordu yayınları için çizimler yaptı. Daha sonra gazete ve dergilere karikatür ve çizgi roman veren King Features Newspaper Syndicate adlı dağıtım şirketinde çalıştı ve *True* dergisinin gülmece yönetmenliğini yaptı. Kitap resimledi. Yapıtları *Colli-*

er's Magazine ve *Saturday Evening Post* gibi dergilerde yayımlandı.

Vip 1950'lerde ülkesinin en önde gelen karikatürcülerinden biri olmuştur. Konularını güncel yaşamda insanların karşılaştığı olmayacak durumlardan alan soyut bir gülmecesi vardır. Çizgilerinde gereksiz ayrıntılara yer vermez. Uzun burunlu, büyük çeneli tipleriyle tanınır. Karikatürü çizgili anlatıma dayanır, yazıyı ancak tamamlayıcı öğe olarak kullanır. Gerçek ve mecazi anlamları karşı karşıya getirdiği sözcük oyunlarını kullanmayı sever. 1960'larda yarattığı *Big George* ("Büyük George") adlı çizgi roman başarılı olmamış, daha önceki karikatürlerinde ele alınan konuları yinelemiştir. Vip'in kimi karikatürleri 1950'lerde Türkiye'de yayımlanan dergi ve albümlerde yer almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Funny Cartoons*, 1954, ("Komik Karikatürler"); *Crazy Cartoons*, 1956, ("Deli Dolu Karikatürler"); *Man the Beast and the Wild Women*, 1962, ("Erkek Denen Hayvan ve Çılgın Vahşi Kadınlar"); *Cartoons out of My Own Head*, 1964, ("Kafamdan Çıkan Karikatürler"); *Armed Farces*, 1969, ("Askerlik Karikatürleri"); *Big George*, 1976, ("Büyük George").

VIRCHOW, Rudolf
(1821-1902)

Alman patoloji bilgini, antropolog ve siyaset adamı. Doku ve organlardaki tüm hastalıkların nedenini hücre düzeyindeki bozukluklara bağlayan "hücre patolojisi"nin kurucusudur.

Rudolf Ludwig Carl Virchow 13 Ekim 1821'de Pomeranya bölgesindeki Schivelbein (bugün Polonya'da Swidwin) kentinde doğdu, 5 Eylül 1902'de Berlin'de öldü. 1839'da, askeri bir bursla, Berlin'deki Friedrich Wilhelm Enstitüsü'nde tıp öğrenimine başladı ve 19.yy'ın en büyük deneysel fizyoloji bilginlerinden J.P.Müller'in öğrencisi olarak 1843'te Berlin Üniversitesi'nden diplomasını aldı. Berlin'deki Charité Hastanesi'nde iki yıl askeri stajyer hekim olarak çalıştıktan sonra, 1846'da aynı hastanenin Patolojik Anatomi Laboratuvarı'nda asistanlığa, ertesi yıl Berlin Üniversitesi'nde öğretim görevine getirildi. 1848'de, Yukarı Silezya'daki Prusya eyaletlerinde baş gösteren tifüs salgınını incelemek üzere hükümetçe görevlendirilen Virchow, Prusya hükümetinin bu yöredeki yoksul Polonya halkına uyguladığı siyaseti, salgının başlıca sorumlusu olarak gösterip yöre halkı için siyasal özgürlük, eğitim, sağlık ve iktisad: reform önerileriyle yüklü bir rapor sunduğu ve aynı yıl Berlin'deki ayaklanmalarda devrimcilerin yanında çarpıştığı için, 1849 Mart'ında akademik görevinden açığa alındı. Birkaç ay sonra görevine iade edildiyse de, aynı yılın Kasım ayında Berlin'den ayrılarak, Almanya'da ilk kez Würzburg Üniversitesi'nde kurulan Patolojik Anatomi Kürsüsü'nün profesörlüğünü üstlendi ve bu üniversitedeki yedi yıllık görev süresince hücre patolojisinin temellerini attı.

1856'da Berlin Üniversitesi'ne dönmesi için yapılan çağrıyı kabul eden Virchow, patolojik anatomi profesörlüğünü ve kendi isteği üzerine bu üniversitede kurulan Patoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini yüklenerek yaşamının sonuna değin Berlin'de kaldı. Patoloji alanındaki çalışmalarının yanı sıra giderek antropolojiye ve siyasal yaşama ağırlık verdiği bu dönemde, 1859'dan ölümüne değin Berlin Şehir Meclisi üyesi olarak özellikle halk sağlığına ilişkin pek çok reforma imzasını attı. 1861'de Prusya Meclisi'ne seçilip, birkaç arkadaşıyla birlikte kurduğu Alman İlerici Parti'nin (Deutsche Fortschrittspartei) temsilcisi olarak başbakan Bismarck'a karşı muhalefetin en ateşli sözcüsü olan, Prusya'nın 1866'da Avusturya'ya ve 1870'te Fransa'ya karşı giriştiği savaşlarda ülkeyi askeri hastanelerle donatan, yaralılar için ilk kez hastaneli trenleri ve ambülansları hizmete sokan Virchow, 1880-1893 arası da Reichstag (İmparatorluk Meclisi) üyesiydi.

1847'de Benno Reinhardt adındaki bir meslektaşıyla birlikte çıkarmaya başladığı tıp dergisi *Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie, und für klinische Medizin*'in (Patolojik Anatomi ve Fizyoloji ile Klinik Hekimliği Arşivleri) yayımını ölünceye değin tek başına sürdüren, özellikle 1860'tan sonra fiziksel antropoloji ve arkeoloji araştırmalarına yönelerek *Zeitschrift für Ethnologie*'yi (Etnoloji Dergisi) yayımlayan, Berlin Antropoloji, Etnoloji ve Prehistorya Derneği'nin, Berlin Etnoloji Müzesi'nin ve Alman Folklor Müzesi'nin kurucusu olan, 1879'da Schliemann ile birlikte Batı Anadolu'nun Hisarlık yöresindeki Troya kazılarına katılan Virchow, 1873'te Prusya Bilimler Akademisi'nin, 1884'te Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, yaşamı boyunca bilim ve siyaset adamı olarak büyük bir ün ve saygınlık kazanmıştır.

Virchow'a gelinceye değin, kökleri Eski Yunan tıbbına dayanan ve tüm hastalıkların vücuttaki dört temel sıvı (kan, balgam, sarı safra, kara safra) arasındaki bir denge bozukluğundan kaynaklandığını savunan patoloji anlayışında önemli değişiklikler olmuş, Morgagni belli bir hastalığın tüm vücuttan değil ancak belirli bir organdan kaynaklanabileceğini, Bichat ise hastalık nedenini organın bütününde değil, bu organı oluşturan dokularda aramak gerektiğini öne sürmüştü. Virchow, yaşamın temel birimi olarak hücreyi kabul eden Schwann ile Schleiden'in yeni ortaya attıkları hücre kuramının hastalıklı dokulara da uygulanabileceğini savunarak ve Bichat'nın dokular düzeyinde ele aldığı patolojik süreçleri, daha temel bir birim olan hücreye indirgeyerek hücre patolojisinin öncülüğünü yaptı; yalnız yaşamın ve sağlığın değil, hastalığın da hücreden başlayacağını ileri sürdü. 1855'te yayımladığı bir makalede Latince *omnis cellula e cellula* (her hücre başka bir hücreden doğar) tümcesiyle dile getirdiği bu kavramın yaratıcısı değilse de, hastalık nedenlerini ve başlangıcını hücre düzeyinde ele alan ilk kişidir. Virchow'un hücre patolojisi kavramına göre, vücut, "hücre" denilen eşit bireylerden oluşmuş bir bütündür; hastalık da bu düzenli toplumu oluşturan hücreler arasında baş gösteren bir iç savaştır. Bu nedenle, dışardan gelen bir düşman saldırısını, tüm düzeni bozacak gerçek bir tehlike gibi görmeyen Virchow, Pasteur'ün hastalık yapıcı mikroorganizmalar kuramını hiçbir zaman

benimsemedi.

Tıptaki gelişmeleri, klinik gözleme, hayvanlar üzerinde yapılan deneylere, özellikle de doku ve hücre düzeyindeki mikroskop incelemelerine bağlayan, iltahaplanma olayını ve ur oluşumunu titizlikle araştıran Virchow'un önderliğindeki hücre patolojisi giderek yerini moleküler biyolojiye bırakmış ve tüm yaşam olayları, en küçük birim olan moleküllerde ele alınmaya başlanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Handbuch der speziellen Pathologie und Therapie*, 6 cilt, 1854-?, ("Özel Patoloji ve Tedavi Elkitabı"); *Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebelehre*, 1858, ("Fizyolojik ve Patolojik Dokubilime Dayalı Hücre Patolojisi"); *Die krankhaften Geschwülste*, 3 cilt, 1863-1867, ("Hastalıklı Tümörler").

- BAKINIZ: BICHAT, BISMARCK, COHNHEIN, FIBIGER, HAECKEL, MORGAGNI, J.P.MÜLLER, PASTEUR, SCHLEIDEN, SCHLIEMANN, SCHWANN.

VIREN, Lasse
(1949)

Finlandiyalı atlet. Nurmi'den sonra yetişen en büyük uzun mesafe koşucusu olmuştur.

Myrsyla'da doğdu. Atletizme 16 yaşında başladı. İlk başarısını 1967 yılında gençler arası bir kros yarışmasında gösterdi ve 5000 m'de 15.59.4 ile ikinci oldu. 20 yaşındayken bu mesafede 13.55 yaparak Iskandinav ülkeleri rekorunu kırdı. 1971 Avrupa Şampiyonası'nda dereceye giremedi fakat 13.29.79 ile Finlandiya rekoru kırdı.

1972 Olimpiyat Oyunları'nda büyük başarı gösterdi. 10000 m'de düşmesine karşın yarışı sürdürdü ve birinci olarak 27.38.4 ile dünya rekorunu kırdı. 5000 m yarışında da aynı başarıyı gösterdi ve ikinci altın madalyasını aldı. 13.16.4'lük derecesi yeni bir dünya rekoruydu. 5000 ve 10000 m'de 2 altın madalya kazanmakla Nurmi, Zatopek ve Kust'un gösteremediği başarıyı sağlamış oldu. 1976 Olimpiyat Oyunları'nda yine iki dalda 2 altın madalya kazandı. 5000 m'de 13.24.8, 10000 m'de de 27.40.4 ile birinci oldu.

1980 Olimpiyat Oyunları'nda başarılı olamadı, girdiği 10000 m yarışında 5.lik kazanabildi. Maraton yarışını ise yarıda bıraktı. Viren iki Olimpiyat'ta aynı mesafelerde 4 altın madalya kazanan az sayıdaki sporculardan biri olarak atletizm tarihine geçmiştir.

VISCHER, Friedrich Theodor
(1807-1887)

Alman, estetikçi ve şair. Estetik'in bağımsız ve yalnız güzelin bilimi olmasını amaçlayan çalışmalarıyla tanınmıştır.

30 Haziran 1807'de Ludwigsburg'ta doğdu, 14 Eylül 1887'de Gmünden'de öldü. Doğduğu yerde ortaöğrenimini bitirdikten sonra felsefe, estetik ve yazın öğrenimi gördü. Tübingen Üniversitesi'nde estetik profesörü oldu. 1848'de Frankfurt Parlamentosu'na üye seçildi, 1855'te Zürih Polytechnikum'unda estetik okuttu.

Hegel'in geliştirdiği düşünme yöntemine dayanan Vischer, estetik sorunları üzerinde durdu, estetiğin bağımsız ve yalnız güzeli konu edinen bir bilim olması için geniş kapsamlı çalışmalara girişti. *Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen* ("Estetik ya da Güzelin Bilimi") adlı yapıtında odaklaştırdığı temel sorunları üç öbekte topladı. Her türlü yer ve zaman koşulu dışında kalan, "kendiliğinden güzel" olanı güzelin metafiziği olarak tanımladı. Düş gücünün ve doğal biçimin oluşturduğu güzelliğin birincisi nesnel, ikincisi öznel var oluş bakımından yeterince yetkin olmadığını açıkladı. Sanat kuramlarını ise sanatın nesnel ve öznel öğeleri açılarından ele aldı.

Vischer'in kuramına göre güzel, tinsel evrenle ilgilidir, onu başka varlık alanlarında aramanın gereği yoktur. Onun bulunduğu alan dini de, felsefeyi de kapsar. Güzelin açıklanışında, belli bir sıraya göre, din-sanat felsefe bağlantısı gereklidir. Bu sıranın bozulması sorunun çözümünde birtakım güçlükler doğurabilir, onlar da güzele bakış açısının değişmesi yüzündendir. Çünkü güzeli, bütün nitelikleriyle tanımlayabilmek için, bakış açısının sağlıklı olması, sorunların akışı içinde değişmemesi gerekir. Bakış açısı düşüncenin biçimlendirdiği bir tutumdur, düşünce ise güzelin oluşmasını sağlayan başlıca öğedir. Vischer, güzeli tanımlarken "düşüncenin gerçekleşmesi" yargısına varır. Ancak burada sözü edilen düşünce soyut bir kavram olmayıp, kendi kendisiyle gerçekleşen, gerçekliğini kendi özünde taşıyan bir varlıktır. Güzelin yetkinliği de düşüncenin büyüme olanağıyla oranlıdır. Bir düşünce ne denli büyür, yücelirse güzel de öylesine yetkinleşir.

Vischer, güzelin tanımından yola çıkarak ahlak sorunlarına yaklaşır. Ona göre ahlak öğeleriyle güzeli oluşturan ilkeler arasında bağlantı vardır. Çünkü ahlakla ilgili düşünce bütün nesnelerin üstündedir. Ahlakın ve çıkar eğiliminden bağımsız amaçların bulunduğu evren güzelin en yetkin biçimini verir. Ancak, burada güzel usla değil sezgiyle kavranır. İşte sanatın, ahlak bakımından, yönünü gösteren bu sezgidir. Öte yandan, "güzel" kavramı nesnelerin türüne göre değişik kapsamlar içerir. Çünkü kendi türleri içinde bütün canlılar, cansız varlıklar ayrı nitelikler taşıyan birer "güzellik" oluşturur. Doğal varlıklarda olduğu gibi, dernek, evlilik ve benzeri kurumlarda da, kendi yapılarına göre biçimlenen güzel örnekleri vardır. Bu alanlarda güzel denince "uyumlu yaşam"ın anlaşılması gerekir. Evrensel güzellik ise evrensel

uyumdur, bütün varlık türlerini kuşatır.

Güzelin kavranmasında duyuların etkisi azdır, bütün yetki düşünce ve imge yetisindedir. İmgeden daha üstün durumda olan düşünce sonsuzdur, imge sonludur, buna karşın ikisi birlik içindedir. Vischer'in geliştirdiği estetik kuramı, sanat yapıtlarının açıklanışında, düşünce ve sezgiye ağırlık veren görüşleri beslemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ueber die Erhabene und Komische*, 1837, ("Yüce ve Gülünç Olan Üstüne"); *Kritische Gänge*, 1844, ("Eleştirel Tutumlar"); *Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen*, 6 cilt, 1846, ("Estetik ya da Güzelin Bilimi"); *Altes und Neues*, 3 cilt, 1881-1882, ("Eski ve Yeni"); *Dichterische Werke*, (ö.s.), 5 cilt, 1915, ("Şiir Yapıtları").
- **KAYNAKLAR:** H.Glockner, *F.T.Vischer und das neunzehnte Jahrhundert*, 1931.
- **BAKINIZ:** BAUMGARTEN, WÖLFFLIN.

VISCONTI, Gian Galeazzo
(1351-1402)

İtalyan devlet adamı. 1378-1402 arasında Milano'yu yönetmiştir.

16 Ekim 1351'de Milano'da doğdu, 3 Eylül 1402'de Melegnano'da öldü. O dönemde bir kent devleti olan Milano'yu uzun yıllar kardeşi Bernabo ile birlikte yönetmiş olan II.Galeazzo'nun oğluydu. Babası II.Galeazzo'nun ölmesinden sonra 1378'de merkezi Pavia olan Milano'nun batı kesiminin yöneticisi oldu. Kalan toprakları egemenliği altında tutan amcası Bernabo'nun kendisini saf dışı etmek amacıyla Fransız Prensi Anjoulu Louis ile ittifak kurması üzerine, onu kandırarak yakalatıp hapishanede zehirletti. İki yıl sonra kızını Fransız kralının kardeşi Orleans dükü ile evlendirerek konumunu sağlamlaştırdı. Parayla tuttuğu yetenekli generaller sayesinde 1383'te Verona ve Vicenza'yı, 1389'da Padova'yı ele geçirdi. 1395'te yüz bin florin karşılığında Kutsal Roma German İmparatoru Wenceslav'dan dük unvanını aldı. 1399'da Pisa'yı, ertesi yıl da Perugia ve Siena'yı ele geçirdi. 1401'de Bologna'yı topraklarına kattıktan sonra, Güney İtalya'ya inmek için önündeki son engel olan Floransa'ya saldırma hazırlığına girişti. Bu girişimi sonuçsuz bırakan veba salgını sırasında öldü. İşgal ettiği topraklar çok geçmeden paralı askerlerin yağması altında parçalandı.

Birleşik bir devlet yapısı oluşturmak amacıyla yeni bir hukuk düzeni kuran ve etkili bir bürokrasi aracılığıyla hazinesini son derece zenginleştiren Visconti, Gotik mimarinin anıtsal bir örneği olan Milano Katedrali'nin ve ünlü Certosa di Pavia Manastırı'nın yapımını başlatmıştır. Ayrıca ressam ve yazarları korumuş, Yunanlı hocalar getirtmiş, Pavia kütüphanesi için kitap toplama işini hızlandırmış ve ekonomiyi geliştirmek için yaygın bir sulama kanalı sistemi kurmuştur.

- **BAKINIZ:** SFORZA.

VISCONTI, Luchino
(1906-1976)

İtalyan sinema yönetmeni. Barok üslubuyla 20.yy'ın en büyük sanatçılarından biri olmuştur.

Kont Don Luchino Visconti di Modrone 2 Kasım 1906'da Milano'da doğdu, 17 Mart 1976'da öldü. Kentin önde gelen soylu ailelerinden birinin çocuğuydu. Askerliğini yaptıktan sonra bir süre müzikle, sanatla uğraştı, at yetiştirdi. Bu dönemde sahne sanatlarıyla tek ilişkisi 1928'de bir oyunun dekorlarını çizmesi oldu. 1936'da Paris'e giderek ünlü sinema yönetmeni Jean Renoir'ın yanında çevre düzenlemecisi olarak çalışmaya başladı. Renoir'ın önemli filmlerinde yönetmen yardımcılığı yaptı. Bu dönemde Marxism'e yakınlık duymaya başladı.

1930'ların sonlarında kısa bir süre ABD'ye gitti. Ancak Hollywood ortamından rahatsız oldu ve düş kırıklığı içinde İtalya'ya döndü. *La Tosca* adlı filmde yönetmen yardımcılığı yaptıktan sonra ilk filmini çekmeye karar verdi. Doğalcı tavrından ötürü o dönemde İtalyan yeraltı solcuları tarafından övülen Giovanni Verga'nın bir yapıtını perdeye uyarlamak istedi. Bu tasarısı İtalyan sansürünün tepkisiyle karşılaşınca Amerikalı romancı James Cain'in *The Postman Always Rings Twice* (Postacı Kapıyı İki Defa Çalar) adlı romanından yaptığı bir uyarlamayı sansüre göndererek çekim için izin alabildi. Bu senaryoya dayalı olarak çektiği ilk filmi *Ossesione* ("Tutku"), sinemanın başyapıtlarından biri oldu. Cinsel tutkuların şiddetini etkili bir biçimde anlatan film, bir yandan da faşist yönetim altındaki İtalyan emekçilerinin durumunu son derece gerçekçi bir biçimde betimliyordu. Bu yüzden sansürün hışmına uğradı. Bu film yaşamı doğalcı bir biçimde yansıtmasıyla, sinemada Yeni Gerçekçilik akımının habercisi oldu.

Güney İtalyalı balıkçıların dramatik yaşamına eğildiği ikinci filmi *La terra trema* ("Yer Sarsılıyor") ile Visconti, saf bir gerçekçilikten uzaklaşarak daha süslü ve gösterişli bir anlatıma yöneldi ve yerel dil, halktan oyuncular, doğal ses gibi belgesel öğeleri çok titiz hazırlanmış karmaşık kamera hareketleri, çerçevelemeler ve ışıklandırma biçimleriyle birleştirdi.

Visconti'nin Yeni Gerçekçilik'ten görkemli ve barok bir anlayışa geçişi, savaş sonrası İtalyan sinemasının klasiği sayılan ve öykünün organik bir öğesi olarak kullanılmış canlı renkleriyle öne çıkan *Senso*'da (Günahkâr Gönüller) daha da belirginleşti. 1957 tarihli Dostoyevski uyarlaması *Le notti bianchi*'si ("Beyaz Geceler") ise eleştirmenler tarafından nostaljik bir romantizm denemesi olarak nitelendirildikten sonra Visconti, gene Yeni Gerçekçilik'in havasını taşıyan ve bir bakıma *La terra trema*'nın devamı olan *Rocco e i suoi fratelli*'yi (Düşman Kardeşler) çekti. Güneyli yoksul bir ailenin Milano'ya göç edip parçalanışını anlatan film, toplumsal betimlemeleri kadar kişileri arasındaki dramatik gerilimleri de etkili bir biçimde perdeye yansıtışıyla ilgi çekti.

1963 tarihli *Il gattopardo* (Leopar) ise Visconti'nin Barok sinemasının unutulmaz yapıtlarından biri oldu. Garibaldi hareketi döneminde, İtalya'da aris-

tokrasinin çöküşü ve burjuvazinin yükselişi süreci içinde insanlar arası ilişkilerdeki ve yaşam değerlerindeki değişimi anlatan film, görkemli anlatımı ve gösterişli renkleriyle tam bir sinema şöleniydi. 1963'te Cannes Film Şenliği'nde Büyük Ödülü kazanan bu film, özellikle uzun balo bölümüyle sonraki genç yönetmenlere esin kaynağı oldu.

İki yıl sonra gerçekleştirdiği ve bu kez Venedik Film Şenliği'nde Büyük Ödülü kazanan *Vaghe stelle dell'Orsa*'da ("Büyük Ayının Soluk Yıldızı") görüntü yaratma ustalığını siyah beyaz renklerle gösteren Visconti, Faşizm'in toplum ve insanlar üstündeki etkisine eğildi. Öteki filmlerine göre oldukça soluksuz olan Camus uyarlaması *Lo straniero*'dan (Yabancı) sonra, gene yakın tarihe dönerek savaş öncesi Almanya'sında ünlü çelik üreticisi Krupp ailesinin debdebesini ve bunun ardından da Nasyonal Sosyalizm'i teşhir eden *La caduta degli dei*'yi ("Lanetliler") yaptı. Vebanın kasıp kavurduğu yüzyıl başı Venedik'inde yaşam değerlerinin yitişini ve yaklaşan karabasanı benzersiz bir biçimde yansıtan 1971 tarihli *Morte a Venezia* ("Venedikte Ölüm") ise görkemli bir Thomas Mann uyarlamasıydı. 1976 tarihli son filmi *L'innocente* de (Masumlar), hem tarihsel tabanını yitirmiş aristokrasinin yaşantısını ve özgürlük kavramlarının kofluğunu sergileyen tavrıyla, hem de görsel zenginliğiyle onun sinemasını özetleyen bir başyapıttı.

Visconti film çalışmalarının yanı sıra oyun ve operalar da sahneye koymuştur. Ünlü soprano Maria Callas'ın ün kazanmasını sağlayan kişi olarak bilinir. Ancak her şeyden önce sinemanın en büyük ustalarından biridir. İlk filmlerinde toplumsal temalara, sonraları ise belli tarihsel değişim anlarında kişilerin dramlarına ve yaşam değerlerindeki çürümeye ilişkin sorunlara eğildi. Buna, Renoir'ın ve Yeni Gerçekçilik'in doğalcılığından, akışkan, gösterişli ve barok bir anlatıma doğru bir değişim eşlik etti.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ossesione*, 1942, ("Tutku"); *La terra trema*, 1949, ("Yer Sarsılıyor"); *Bellissima*, 1951, (Güzeller Güzeli); *Senso*, 1954, (Günahkâr Gönüller); *Le notti bianchi*, 1957, ("Beyaz Geceler"); *Rocco e i soui fratelli*, 1960, (Düşman Kardeşler); *Il gattopardo*, 1963, (Leopar); *Vaghe stelle dell'Orsa*, 1965, ("Büyük Ayının Soluk Yıldızı"); *Lo straniero*, 1967, (Yabancı); *La caduta degli dei*, 1969, ("Lanetliler"); *Morte a Venezia*, 1971, ("Venedik'te Ölüm"); *Ludwig II*, 1972; *L'innocente*, 1976, (Masumlar).

VITORIA, Francisco de
(1486 ? - 1546)

İspanyol hukuk felsefecisi ve tanrıbilimci. Devletler hukukunun oluşmasına ilk katkıda bulunanlardandır.

Alava Eyaleti'nde Vitoria'da doğdu, 12 Ağustos 1546'da öldü. İlk tanrıbilim eğitimini Burgos'ta aldıktan sonra 1506'da Paris'e giderek, Paris Üniversitesi'nde felsefe ve tanrıbilim öğrenimi gördü. 1516-1522 arasında Collège Saint-Jacques'ta, 1523-1526 arasında Valladolid'de St. Gregory manastırında tanrıbilim dersleri verdi. 1526'da Salamanca Üniversitesi'nde tanrıbilim kürsüsü başkanlığına seçildi ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü.

Skolastik düşüncenin gümüş çağı olarak kabul edilen 16. yy, yine bir İspanyol düşünür olan Suárez ile birlikte Vitoria tarafından temsil edilmiştir. Rönesans Skolastiği olarak da adlandırılan bu dönemin düşünürleri, Aquino'lu Thomas'ı izlemekle birlikte, devletler hukuku, sömürgecilik, savaş gibi güncel sorunlarla ilgilenmeleriyle ayırt edilmektedirler. Amerika'nın keşfedilmesi ve İspanya'nın önde gelen Batılı sömürgeci güç durumuna gelmesi, uluslararası ilişkilerde yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştı. Vitoria, bu uluslararası ilişkilerin gereksindiği hukuk kurallarına özel önem vermesiyle, İspanyol sömürgecilerin Amerika'da uyguladıkları yöntemlere karşı çıkmasıyla, yerlilerin haklarını savunmasıyla ve savaşların haklı sayılabilmesi için getirdiği sınırlamalarla tanınmaktadır.

Vitoria, Hıristiyan olmayan devletleri de içeren bir uluslararası topluluk kavramı geliştirmiş ve devletler hukukunun oluşmasına ilk katkıda bulunanlardan biri olmuştur. Tüm dünyanın tek bir devlet gibi ele alınabileceğini ve tüm insanlara uygun, adil yasalar yaratılabileceğini savunur. Tüm ülkeleri eşit derecede bağlayacak olan devletler hukuku, doğal hukuktan türetilecek ve geleneklerle tamamlanacaktır. Bu anlamda Vitoria'nın kuramı, ulusların geleneksel hukukundan çağdaş devletler hukukuna geçişte önemli bir yer tutmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Commentarios à la "Secunda Secundae" de Santo Tomàs*, (ö.s.), V.B. de Heredia (der.), 5 cilt, 1932-1935, ("Santo Thomàs'ın 'İkinci Bölümün İkinci Bölümü' Üzerine Yorumlar"); *Relectiones Theologicae*, (ö.s.), L.G. Alanso Getino (der.), 3 cilt, 1933-1936, ("Tanrıbilim Dersleri").

• **BAKINIZ:** F. SUÁREZ.

VITRAC, Roger
(1899-1952)

Fransız şair ve oyun yazarı. Gerçeküstücü oyunları ile tanınmıştır.

Pinsac-Lot'da doğdu, Paris'te öldü. Bir süre gazetecilik etti. Tristan Tzara ile birlikte Dada hareketinin kuruluşuna katıldı. 1927'de *Cruauté de la nuit* ("Gecenin Zalimlikleri") ve *Connaissance de la mort* ("Ölümün Bilinmesi") adlı şiir kitaplarını yayımladı. Yakın arkadaşı A. Artaud'yla birlikte Gerçeküstücülük'e yöneldi. Ancak ikisi de Gerçeküstücü hareketin önderi A. Breton'dan bekledikleri ilgiyi göremeyince Théâtre Alfred Jarry'yi kurarak Vitrac'ın o yıl yazdığı *Les mystères de l'amour* ("Aşkın Sırları") adlı oyununu sahneye koydular. Ertesi yıl, Vitrac, içerdiği sado-mazoşist öğelerle nerdeyse Vahşet Tiyatrosu'nun bildirgesi sayılabilecek bir oyun olan *Victor, ou les enfants au pouvoir*'ı ("Viktor ya da İktidardaki Çocuklar") yazdı. 1934'te yazdığı ve I. Dünya Savaşı sırasında Paris'teki yaşamı anlatan *Le coup de Trafalgar* ("Trafalgar Darbesi") adlı oyunu A. Artaud ve

Louis Jouvet tarafından sahneye kondu.

Alfred Jarry'nin etkilerini taşıyan Vitrac, yapıtlarında uzlaşmacı yaşam biçimine alaycı, küçümseyici bir üslupla karşı çıkmıştır. Ölesiye yenen dayak, ya da parça parça edilmek gibi vahşet öğelerini kullandığı gerçeküstücü oyunlarında geçmişi, şimdiki ve gelecek zamanı, ancak düşlerde olabilecek bir biçimde, birbirinden ayrılamayacak kadar iç içe işlemiş, eritmiştir. Orta sınıf aileyi ele alan, Uyumsuzluk Tiyatrosu'na özgü öğeler içeren güldürülerinin yansımaları daha sonraları Ionesco'nun oyunlarında da görülmüştür. Vitrac, yapıtlarında dili Gerçeküstücülük'ün otomatik yazı ilkesine göre kullanmıştır. Son oyunlarında daha geleneksel biçimlere yöneldiği izlenir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Cruauté de la nuit,* 1927, ("Gecenin Zalimlikleri"); *Connaissance de la mort,* 1927, ("Ölümün Bilinmesi"). **Oyun:** *Les mystères de l'amour,* 1927, ("Aşkın Sırları"); *Victor ou les enfants au pouvoir,* 1928, ("Viktor ya da İktidardaki Çocuklar") *Le Coup de Trafalgar,* 1934, ("Trafalgar Darbesi"); *Le sabre de mon père,* 1951, ("Babamın Kılıcı").

• **BAKINIZ:** ARTAUD, BRETON.

VITRUVIUS
(İÖ 1. yy)

Romalı mimar, yapı mühendisi ve kuramcı. *De architectura* ("Mimarlık Üzerine") adlı yapıtı Antik dönem mimarlığı üstüne bilgi veren günümüze kalmış tek kaynaktır.

Marcus Vitruvius Pollio'nun yaşamına ilişkin çok az bilgi vardır. Ykş. İÖ 26'da yazdığı *De architectura*'da kendinden yaşlı birisi olarak söz eder. Buna göre Julius Caesar döneminde resmi görevler almış bir mimar olduğu düşünülebilir. I. Augustus tarafından Roma'nın yeniden düzenlenmesinde ve su yollarının yapılmasında görevlendirilmiştir. Bilinen tek yapısı Fano'daki bir bazilikadır.

Antik dönemden bugüne kalmış mimarlıkla ilgili tek kuramsal yapıt olan kitabında, kişisel deneyimlerinin yanı sıra Eski Yunanlı ünlü mimarların kuramlarından da söz eder. İncelediği konular arasında yapı bilgisi, yapı gereçleri, tapınak, tiyatro, özel konut ve villa yapıları, kent tasarımı, estetik, hidrolik, mekanik, saat yapımı, astronomi vb. yer almaktadır.

Vitruvius'un kitabının bir nüshası Rönesans'ta St. Gallen Manastırı'nın kütüphanesinde bulunmuş, yapıt kısa sürede başta Alberti olmak üzere o dönem mimarlarının en önem verdikleri kaynak durumuna gelmiştir. Bu Latince elyazmasının 1486'da Roma'da ilk baskısı yapılmıştır. Özgün halinde hiçbir resim ve çizginin yer almadığı yapıtın resimlendirilmiş ilk baskısı ise 1511'de gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki çeşitli baskılara resim hazırlayan ünlü mimarlar arasında Vignola ve Pallodio vardır. Raffaello da 1520'deki ilk İtalyanca baskının hazırlanışını yönetmiştir. Yapıt bundan sonra başka dillere de çevrilmiş, günümüze değin pek çok kez basılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *De architectura,* 10 cilt, ykş, İÖ 26, ("Mimarlık Üstüne"). **Yapı:** *Bazilika,* İÖ 1. yy, Fano.

• **BAKINIZ:** ALBERTI, PALLADIO, VIGNOLA.

VITTORINI, Elio
(1908-1966)

İtalyan, romancı ve eleştirmen. Yeni Gerçekçilik (Neo-Realizm) akımının öncülerindendir.

23 Temmuz 1908'de Sicilya Adası'nda, Siracusa'da doğdu, 13 Şubat 1966'da Milano'da öldü. Teknik okulda sürdürdüğü öğrenimini on yedi yaşında yarım bırakıp bir yol inşaatında çalışmaya başladı. Daha sonra Floransa'ya yerleşti. Burada *La Nazione* gazetesinin düzeltmenliğini, bir süre de *Solaria* gazetesinin yayın yönetmenliğini yürüttü. Bir yandan da kısa öyküler yazıyordu. Bu arada İngilizce öğrendi, çağdaş İngiliz ve ABD edebiyatından birçok yapıtı İtalyanca'ya çevirdi. 1939'da Milano'ya yerleşti. Faşizm karşıtı yapıtları nedeniyle 1943'te tutuklandı. Alman işgalinden sonra serbest bırakıldı, direniş örgütüne katıldı. 1945-1947 arasında siyaset ve kültür konularında etkin Marxist bir dergi olan *Il Politecnico*'yu çıkardı. Ayrıca Italo Calvino ile birlikte *Il Menabò* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini yürüttü. Daha sonra büyük bir yayınevinin yabancı edebiyat bölümünün yöneticiliğini üstlendi.

Vittorini 1948'de yayımladığı ilk önemli romanı *Il garofano rosso*'da (Kırmızı Karanfil) yetişkin bir çocuğun kişisel sorunları çerçevesinde Faşizm'in yıkıcılığını anlatır. 1941'de yayımladığı en yetkin yapıtı *Conversazione in Sicilia* (Sicilya Konuşmaları) ise Faşizm'in ve savaşın getirdiği acıları yoğun biçimde yaşayan genç bir adamın öyküsüdür. İçerdiği belirgin eleştiri nedeniyle romanın 1936'da *Letteratura* dergisinde dizi olarak başlayan yayımına sansür konmuş, kitap halinde çıkınca da Vittorini tutuklanmıştır. 1945'te yayımladığı *Uomini e no* ("Adamlar ve Adam Olmayanlar") adlı romanı Vittorini'nin direniş örgütünde çalışırken yaşadığı olayları anlatan bir başka önemli yapıtıdır.

Vittorini belirli bir toplumun gerçeklerini, sorunlarını, siyasal, toplumsal ve psikolojik açılardan ele alarak olduğu gibi yansıtmak amacını güden Yeni Gerçekçilik akımının İtalya'daki en önemli temsilcilerindendir. Romanları, II. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak yaşanan acı siyasal deneyimlerin yanı sıra 20. yy insanının toplumsal ve psikolojik sorunlarını derinlemesine ele almaktadır. Ancak Vittorini'nin edebiyat kuramlarına ve sorunlarına yönelik aşırı ilgisi, giderek artan teknik bir kaygıya dönüşmüş, bu ise romancılığını olumsuz yönde etkilemiştir. Vittorini eleştirmenliği ve genç yazarları desteklemesiyle de İtalyan edebiyatında ayrıca etkin olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Conversazione in Sicilia,* 1941, (Sicilya Konuşmaları, 1971); *Uomini e no,* 1945, ("Adamlar ve Adam Olmayanlar"); *Il sempione strizza l'occhio al frejus,* 1947, (Fil, 1981); *Il garofano rosso,* 1948,

(Kırmızı Karanfil); *Le donne di Messina*, 1949, ("Messinalı Kadınlar"). Eleştiri-İnceleme: *Diario in pubblico*, 1957, ("Açık Günce"); *Le due tensione: appunti per una ideologia della letteratura*, (ö.s.), 1967, ("İki Gerilim: Bir Edebiyat İdeolojisi İçin Notlar").

VITTORIO EMMANUELE II
(1820-1878)

Piyemonte-Sardinya ve İtalya kralı. İtalyan Birliği'nin kurulması için mücadele etmiş, Birleşmiş İtalya'nın ilk kralı olmuştur.

14 Mart 1820'de Torino'da doğdu, 9 Ocak 1878'de Roma'da öldü. Piyemonte-Sardinya Kralı Carlo Alberto'nun oğluydu. Sıkı bir askeri ve dinsel eğitimden geçti. Tüm Avrupa'yı saran 1848 Devrimleri'nin İtalya'yı da etkisi altına almasından sonra, İtalyan Birliği'nin önderliğini ele geçirmeyi amaçlayan babasının Avusturya'ya açtığı savaş sırasında, tümen komutanlığına getirildi. Savaşın Piyemonte-Sardinya'nın yenilgisiyle sonuçlanmasının ardından, Mart 1849'da Carlo Alberto tahttan çekilince, Piyemonte-Sardinya kralı oldu.

Tahta çıktıktan sonra, Avusturyalılar'ın, babasının Mart 1848'de kabul ettiği anayasayı yürürlükten kaldırması için kendisine yaptıkları baskılara karşı direnerek İtalyan Birliği için mücadele eden liberal çevrelerin gözünde büyük bir saygınlık kazandı. 1852'de başbakanlığa getirdiği Cavour'un Piyemonte-Sardinya'yı birlik hareketinin önderi durumuna getirmeyi hedefleyen iç ve dış politikasına tam bir destek sağladı. Ayrıca Avusturyalılar'ı Kuzey İtalya'dan çıkarmak amacıyla tüm ülkedeki devrimci gruplarla ilişki kurdu.

Cavour'un Fransa İmparatoru III. Napoléon'la Avusturya'ya karşı bir ittifak antlaşması imzalamasından sonra Nisan 1859'da Avusturya ile Piyemonte-Sardinya ve Fransa arasında başlayan savaşta, Piyemonte-Sardinya ordusuna komuta etti. Savaşta Avusturya'nın yenilgiye uğramasına karşın, III. Napoléon'un bu ülkeyle beklenmedik bir biçimde ateşkes imzalaması üzerine, Kasım 1859'da Avusturya'yla, Venedik'in Avusturya'da kalmasını Lombardiya'nın ise Piyemonte-Sardinya'ya bağlanmasını öngören Zürich Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu sırada Ağustos-Eylül 1859'da gerçekleşen ayaklanmalar sonucu monarşi yönetimlerinin son bulduğu Toscana, Romagna, Modena ve Parma halk oylamalarıyla Piyemonte-Sardinya'ya bağlandılar. Güneyde ise Garibaldi'nin Mayıs-Eylül 1860'ta gerçekleştirdiği Binler Seferi'yle ele geçirdiği iki Sicilya Krallığı'nı Piyemonte-Sardinya'ya bağlamasıyla İtalyan Birliği büyük ölçüde tamamlanmış oldu.

Mart 1861'de Torino'da toplanan ve İtalya Krallığı'nın kurulduğunu ilan eden ilk İtalyan Parlamentosu tarafından İtalya krallığına seçilen II. Vittorio-Emmanuele, bu tarihten sonra İtalya Krallığı'nın dışında kalmış olan Roma ve Venedik'in de birliğe katılmalarını sağlamak için çalıştı. 1866'da Avusturya ile Prusya arasında çıkan savaşta Prusya ile ittifak kurarak, savaşta yenilgiye uğrayan Avusturya'nın işgali altındaki Venedik'i İtalya Krallığı'na eklemeyi başardı. Ardından 1870'te başlayan Prusya-Fransa Savaşı'nda III. Napoléon'un uğradığı yenilgiden yararlanarak, Eylül 1870'te Fransız birliklerinin koruması altında olan Papalık Devletleri'nin merkezi Roma'yı işgal etti ve Roma'yı İtalya Krallığı'nın başkenti yaptı. Bu durumu kabul etmeyen ve kendini Vatikan'da tutsak saydığını açıklayan Papa IX. Pius'la, II. Vittorio Emmanuele arasındaki anlaşmazlık II. Vittorio Emmanuele'nin ölümüne değin sürdü.

- KAYNAKLAR: C.S. Foresler, *Victor Emmanuel II and the Union of Italy*, 1927.
- BAKINIZ: CARLO, CAVOUR, GARIBALDI, MAZZINI, NAPOLÉON III, PIUS IX.

VITTORIO EMMANUELE III
(1869-1947)

İtalya kralı. Mussolini'nin iktidarı ele geçirmesine yardımcı olmuştur.

11 Kasım 1869'da Napoli'de doğdu, 28 Aralık 1947'de Mısır'da İskenderiye'de öldü. İtalya Kralı I. Umberto'nun tek oğluydu. Askeri eğitim gördü. 1896'da Karadağ Prensesi Elena'yla evlendi. Temmuz 1900'de babasının bir suikaste uğrayarak ölmesinin ardından tahta çıktı.

1911'de İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na açtığı savaşı destekleyen Vittorio Emmanuele, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, başbakan Antonio Salandra'nın Fransa ve İngiltere ile ittifak yaparak savaşa katılma kararından yana tavır aldı. Mayıs 1915'te İtalya'nın savaşta tarafsız kalmasını savunan meclis çoğunluğunun kararıyla istifaya zorlanan Salandra'nın istifasını kabul etmeyerek, onun tam yetkiyle göreve devam etmesini sağladı. 24 Mayıs'ta hükümetin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na savaş ilan etmesiyle İtalya'da I. Dünya Savaşı'na katılmış oldu.

Savaş sonrası yıllarda Mussolini'nin çevresinde örgütlenen faşist hareket, İtalya'nın içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi koşullardan yararlanarak hızla güç kazandı. Faşistler Şubat 1922'de başbakan olan Luigi Facta'nın kurduğu hükümetin meclis desteğine sahip olmamasından yararlanarak iktidarı almak amacıyla 24 Ekim'de Roma'ya yürümeye karar aldılar. Daha önce Faşistler'in tırmanışını engellemek için hiçbir etkili önlem almamış olan Facta, sıkıyönetim ilan ettiyse de Vittorio Emmanuele bu kararı onaylamadı ve 29 Ekim'de Mussolini'yi başbakanlığa atadı. Böylece kralın yetkilerinin tümünün fiilen ortadan kalktığı faşist iktidar dönemi başladı. İtalya'nın 1936'da Habeşistan'ı (Etiyopya) 1939'da da Arnavutluk'u işgalinden sonra Vittorio Emmanuele Habeşistan imparatoru ve Arnavutluk kralı unvanlarını aldı ve bu unvanları İtalya'nın 1943'te Müttefikler karşısında yenilmesine değin taşıdı.

Temmuz 1943'te toplanan Büyük Faşist Konsey Mussolini'yi görevden almayı kararlaştırınca, kendi-

siyle yaptığı görüşmenin ardından Mussolini'yi tutuklattı ve mareşal Pietro Badoglio'yu başbakanlığa atadı. Kuzey İtalya'yı işgal eden Alman orduları Roma'ya yaklaşınca 9 Eylül'de hükümet üyeleriyle birlikte güneydeki Brindisi'ye gitti. Aynı yıl krallık unvanını koruyarak yetkilerini oğlu Umberto'ya bıraktı. Mayıs 1946'da da oğlu II. Umberto adıyla İtalya kralı oldu. Bir ay kadar sonra yapılan halk oylamasında halkın yüzde 54'ü krallığın kaldırılarak cumhuriyetin kurulmasından yana oy kullanınca, Vittorio Emmanuele, oğlu Umberto ile birlikte sürgüne gitmek zorunda kaldı.

• BAKINIZ: BADOGLIO, GIOLITTI, MUSSOLINI.

VIVALDI, Antonio
(1678-1741)

İtalyan besteci ve keman virtüözü. Barok dönemi İtalyan müziğinin en önemli bestecilerindendir.

4 Mart 1678'de Venedik'te doğdu, 26, 27 ya da 28 Temmuz 1741'de Viyana'da öldü. Vivaldi, ilk müzik derslerini San Marco Katedrali orkestrasında keman çalan babası Giovanni Battista Vivaldi'den aldı. Genç yaşta, babası gibi bu orkestraya girdi. Böylece zengin müzik geleneğine sahip bir ortamda yetişmiş oldu. Müziğin yanı sıra dinsel eğitim de gördü, 23 Mart 1703'te papaz oldu. Kızıl saçlarından ötürü "il prete rosso", kızıl papaz olarak anılıyordu. Bu tarihten kısa bir süre sonra Ospedale della Pietà'ya keman öğretmeni olarak atandı. Öncelikle yetim kızların alındığı bu konservatuvarda üstün icra yeteneğine sahip bir koro ve orkestra kurdu. Her iki topluluk da, Vivaldi' nin yönetiminde verdiği konserlerde onun yapıtlarını seslendirerek uluslararası ün kazandı. Vivaldi 1740'a değin bu kurumun başında kaldı. Ancak, bu süre içinde konserler yönetmek ve operalar sahnelemek için Avrupa'nın çeşitli kentlerine yaptığı geziler dolayısıyla uzun süre Venedik'ten uzak kalınca, konservatuvardaki görevini aksattığı gerekçesi ile yöneticiler tarafından eleştirildi. Venedik kilisesi de, bir papaz için gereğinden fazla dünyevi bir yaşam sürmesinden dolayı ona karşı çıktı. Adı çeşitli dedikodulara karıştı. 1740'ta Venedik'i terk ederek Viyana'ya gitti. Ancak koruyucusu İmparator VI. Charles'in ölmesiyle, taht kavgasının egemen olduğu bu kentte de aradığı çalışma ortamını bulamadı. Kısa süre sonra hastalanıp yoksulluk içinde öldü.

Vivaldi, 18. yy'ın ilk yarısında besteci, orkestra şefi, müzik öğretmeni ve keman virtüözü olarak büyük bir ün kazanmıştır. Ölümünden çok kısa bir süre sonra tümüyle unutulan yapıtları 19. yy'ın ortalarında yeniden aydınlığa kavuşmuştur. Çok verimli bir besteci olan Vivaldi'nin yapıtları arasında 50'yi aşkın opera, 450'nin üstünde konçerto, 3 oratoryo, 70'ten fazla sonat, 21 sinfonia, 100 arya, 59 kantat ve serenad yer alır. Ancak bunlardan bazıları kayıptır.

Konçertonun babası sayılan Vivaldi'nin yapıtları arasında keman için olanlar ayrı bir öneme sahiptir. Yalnızca solo keman için 220 konçerto bestelemiştir. İlk keman konçertosu bestecisi olarak bilinen Giuseppe Torelli'nin (1658-1709) düşüncelerinden hareketle, bu formu daha da geliştirmiştir. Konçertolarının zorluğu, keman tekniğinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. J.S. Bach, Vivaldi'nin bazı keman konçertolarını org ve klavsen için düzenlemiştir. Vivaldi' nin konçertoları üç bölümden oluşur. Hızlı tempoda olan birinci ve üçüncü bölüm aynı tonda, ağır tempoda olan ikinci bölüm ise komşu tonlardan birinde bestelenmiştir. Konçerto solo çalgının ve orkestranın sıra ile art arda çalmaları şeklinde gelişir. Solist ve orkestra arasındaki bu değiş tokuş dramatik

Müzikte Barok Dönem

Avrupa sanatında 16. yy'ın ikinci yarısından 18. yy ortalarına değin uzanan dönem Barok dönem olarak adlandırılır. Barok kelimesinin kökeni İspanyolca "işlenmemiş iri inci" anlamına gelen barrueco'dur. Rönesans'ı izleyen ve Ön-Klasik olarak da anılan bu dönem, İtalyan bestecilerinin öncülüğünde gelişmiştir. Alman bestecilerle doruk noktasına ulaşmıştır. Müzikte yeni anlatım biçimleri aranmış, o zamana değin kullanılan formlar yetkinleştirilmiş, yeni formlar geliştirilmiştir. Müzikteki bu gelişmelere koşut olarak, çalgı yapımcılığı da ilerlemiş, özellikle yaylı çalgılar alanında Stradivarius*, Amati gibi büyük ustalar yetişmiştir.

Bu dönem bestecilerinden Corelli*, oda müziği alanında Geç Barok'un öncüsü sayılır. Üçlü sonat formunu geliştirmiştir. Lully* ise Fransız barok operasının ilk adıdır. Fransız Couperin*, Lully ve Corelli'nin müzikleri arasında yakın ilişki görerek, bu iki besteciden oda müziği alanında etkilenmiştir. Vivaldi, konçerto formunun ve İtalyan Barok'unun en büyük ustası sayılmaktadır. Ayrıca Corelli ile birlikte, keman sanatının gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

Geç Barok dönemin üç büyük adı Bach*, Händel* ve D. Scarlatti'dir*. Bach, orkestra, oda müziği, vokal müzik alanında sayısız dinsel beste verirken, Barok sanatın en büyük adı olmuştur. Händel, oratoryo, D. Scarlatti ise opera formlarının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Aynı dönemde, Telemann*, yaşadığı sürece Bach' tan daha çok tanınan bir besteci olarak dikkati çeker. Fransız besteci J.P. Rameau*, operanın yanı sıra, armoni biliminin de gelişimini etkilemiştir. Alman besteci Gluck* ise modern operanın öncülerinden sayılır. Böylece, Mozart*, Haydn*, Beethoven'ın* öncülüğündeki Klasik döneme gelindiğinde, sahne müziği ve çeşitli türlerde konser müziği büyük gelişme göstermiş, sonat, konçerto, uvertür ve süit gibi formlar belirginleşmiş ve müzik kuramı ile çalgı yapım ve virtüözlüğünde ilerlemeler olmuştur.

bir gerilim yaratır. Vivaldi keman konçertolarının yanı sıra flüt, pikolo, klarnet, obua, çello, fagot, trompet, viola d'amore, mandolin ve birden fazla solo çalgı için konçertolar *(Concerto grosso)* bestelemiştir. *Il cimento dell'Armonia e dell'Invention* başlığı altında topladığı 12 konçertoluk dizinin ilk dört konçertosu olan *(Le quatro stagioni dell' anno* (Mevsimler) bestecinin en tanınmış konçertolarıdır. Bu dizi kimi çevrelerde İtalyan Barok döneminin en tipik örneği sayılır ve Bach'ın *Brandenburg Konçertoları* ile eşdeğerde tutulur. Daha sonra Mannheim Okulu tarafından geliştirilecek olan senfoni türünün ilk örneklerini de Vivaldi vermiştir.

Vivaldi'nin dinsel konulu yapıtları daha az tanınır. Ospedale della Pietà korosu ve orkestrası 1714'te bestecinin *Moyses deus Pharaonis* oratoryosunu, iki yıl sonra da *Juditha triumphans*'ı seslendirmiştir. Öbür önemli iki dinsel yapıtı *Magnificant* ve *Gloria*' dır. Vivaldi'nin bu yapıtlarında basit bir armonik yapıya sahip konçertolarının tersine, çok etkileyici bir polifonik yapı vardır.

Vivaldi'nin müziği, Bach, Tartini ve Händel gibi Barok dönemin öbür önemli bestecilerini etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Ottone in Villa*, 1713; *Orlando finto pazzo*, 1714; *Nerone fatto Cesare*, 1715; *Arsilda Regine di Ponto*, 1716; *Tieteberga*, 1717; *Scanderberg*, 1718; *La Verità in cimento*, 1720; *Silvia*, 1721; *Giustino*, 1724; *Cunegonda*, 1726; *Ipermestra*, 1727; *Rosilena ed Oronta*, 1728; *La fide ninfa*, 1732; *Motezuma*, 1733; *L'Olimpiade*, 1734; *Griselda*, 1735; *Ginevra, Principessa di Scozia*, 1736; *L'Oracolo in Messenia*, 1738; *Feraspe*, 1739. **Oratoryo:** *Moyses deus Pharaonis*, 1714; *Juditha triumphans*, 1716; *L'Adorazione delli tre Re Magi*, 1722. **Konçerto:** *L'Estro armonico*, 12 Konçertoluk dizi, 1712; *Le Stravaganza*, 12 Konçertoluk dizi, 1712; *Il cimento dell'Armonia e dell'Inventione*, 12 konçertoluk dizi, 1725; *Le Cetra*, 12 konçertoluk dizi, 1728. **Çeşitli:** 12 sinfonia, 73 sonat, motetler, kantatlar, aryalar.

• **KAYNAKLAR:** M. Abbado, *Antonio Vivaldi*, 1942; W. Kolneder, *Antonio Vivaldi: His Life and Work*, 1965; G.F. Malipiero, *Antonio Vivaldi, il prete rosso*, 1958; M. Pincherle, *Vivaldi: Genius of the Baroque*, 2 cilt, 1955.

• **BAKINIZ:** J.S. BACH, HÄNDEL, TARTINI.

VIVEKANANDA, Narendra
(1863-1902)

Hintli filozof. Vedanta öğretisine, çağdaş bilim ilkelerine dayanarak, yeni bir içerik kazandırmaya çalışmıştır.

Kalküta'da doğdu, 1902'de öldü. Gerçek adı Narendra Näth Dutta Vivekananda'dır. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Kalküta Üniversitesi'nde felsefe okudu. Vedanta öğretisini benimsedi. Bu öğretiyi, Hindistan dışında, daha geniş bir alana yaymak için, 1893'te Amerika'ya, sonra İngiltere ve Japonya'ya gitti, 1897'de Ramakrişna Derneği'ni kurarak daha büyük kapsamlı çalışmalara koyuldu. Bu arada Hindistan'ın bağımsızlığı için savaştı, İngiliz sömürgeciliğini özel çıkarlarına uygun gören varlıklı Hintliler'in tutumunu eleştirdi. Sömürgeciliğe, baskı yönetimine, ordu gücüne dayalı yönetim biçimine karşı çıkan Vivekananda, Hindistan'daki ulusal bağımsızlık anlayışının öncüsü sayılır.

Vivekananda, geleneksel Hint felsefesinin temelini oluşturan ve *Veda* (bilgi) kuramından kaynaklanan bilginin ereği *(Vedanta)* öğretisine bilimsel bir içerik kazandırmayı, ondan evrensel bir din geliştirmeyi amaçlar. Bunu başarmak için de Vedanta öğretisinin öncülerinden Râmânuja (12. yy başları) ile Buddha öğretisinin en ilginç filozofu sayılan Nâgârjuna'nın (İS 200) görüşlerinden yararlanır, onları yeni bir yorumdan geçirir. Vivekananda'nın benimsediği kurama göre evrende yalnız Bir vardır, bunun dışında bir gerçek, bir ikinci nesne yoktur (advaita-vâda). İnsan Ben'i bu Bir'le özdeştir. Ancak bu özdeşlik kanıtlanamaz, çünkü Ben'in kendisi her türlü kanıtlamanın etkin gücüdür. Öte yandan, bu Ben yadsınamaz, çünkü o yadsımayı da yadsır, yalanı yalanlar.

Vivekananda'ya göre bu Ben, evrensel tin olan Brahman'dan ayrı bir varlık değildir, onunla özdeştir. Bu nedenle Brahman için geçerli sayılan sonsuzluk, ölümsüzlük, salt tinsel doğa, oluş, her yerde bulunuş gibi nitelikler Ben için de geçerlidir.

• **BAKINIZ:** BUDDHA.

VIVES, Johannes Ludovicus
(1492-1540)

İspanyol, filozof. Hümanizm'in İspanya'da yayılmasına öncülük etmiş, düşünce özgürlüğünü savunmakla ün kazanmıştır.

6 Mart 1492'de Valencia'da doğdu, 6 Mayıs 1540'ta Brugge'de öldü. Felsefe öğrenimi gördü, özellikle Aristoteles ve ardıllarını inceledi. 1519'da Louvaine'de öğretmen olarak görevlendirildi. Düşünce özgürlüğünü savunması yüzünden kovuşturmaya uğradı. 1523'te Oxford Üniversitesi'nde felsefe okuttu. VIII. Henry'nin kızı Mary Tudor'un eğitmeni oldu. Erasmus'la yakınlık kurdu, İspanya'ya döndükten sonra Caterina de Aragon'dan yana olduğunu açıklayınca tutuklandı, Hollanda'ya sürüldü.

Vives felsefe, retorik, mantık, estetik, eğitim ve yazın gibi değişik konularla ilgilenmesine karşın, hepsini insan sorunu üzerinde odaklaştırmıştır. Ona göre bir öğretinin, Aristoteles'te olduğu gibi, çok ayrı konulara yönelmesi sığlaşmasına, kesin bir sonuca varmasına engel olur. Oysa, bilgide yüzeysel genişlemek değil, derinleşmek önemlidir. İnsan çalışmalarında, hangi koşullar altında olursa olsun, bağımsız olmalıdır. Bilimde ilerlemenin başlıca engeli geleneklerle kazanılan önyargılardır.

Bilginin kaynağı, içinde yaşanan, doğadır, doğa da deneyle kavranır. Bu nedenle gerçeği öğrenmek isteyen bir araştırıcının, bir takım düşünürlerin görüşlerinden kaynaklanan önyargılara değil, doğrudan doğruya doğaya yönelmesi gerekir. Doğayı anlamak, onun içinde yaşayan, insanı tanımaya olanak sağlar.

İnsan düşünen bir varlık olduğundan öteki canlılardan ayrılır. Düşüncenin temeli de özgürlüktür. Yasallaşmış, değişmezlik kazanmış öğretiler düşünce özgürlüğünün başlıca engelidir. Vives, bu görüşe dayanarak, Aristoteles felsefesini eleştirmiş, onun yaygınlığına karşın tutarsız yanlarının bulunduğunu, özellikle mantığının öğretici değil, sınırlayıcı olduğunu, yeni bir bilgi vermediğini ileri sürmüştür. Kimi felsefe tarihçilerine göre Vives, Rönesans sonrası düşüncenin, özellikle Bacon ve Descartes felsefesinin öncülerindendir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De Causis corruptarum Artium*, 1531; ("Öğretilerin Yozlaştırılmasının Nedenleri Üstüne"); *De ratione Studii Puerilis*, 1531, ("Çocuk Eğitimi Üstüne"); *De Desciplinis*, 1531, ("Öğreti Üstüne"); *De Ratione Dicendi*, 1533, ("Konuşma Yöntemi Üstüne"); *De Anima et Vita*, 1538, ("Tin ve Yaşam Üstüne").

VİGOTSKİ, Lev Seminoviç
(1896-1934)

SSCB'li psikolog. Kültürel-tarihsel psikoloji kuramını geliştirmiş, düşünce ve konuşmanın gelişimini araştırmıştır.

Orşa'da doğdu, 11 Temmuz 1934'te Moskova'da öldü. 1917'de Moskova Üniversitesi hukuk ve Şaniavski Üniversitesi felsefe bölümlerinden mezun oldu. Bir süre sonra psikolojiye ilgi duyan Vigotski, 1924'te Moskova Deneysel Psikoloji Devlet Enstitüsü'nde çalışmaya başladı; burada Fiziksel ve Zihinsel Özürlüler Araştırma Enstitüsü'nün kurulmasına öncülük etti. Moskova Psikoloji Enstitüsü'nde profesör olarak bulunurken, Leningrad ve Harkov'daki yükseköğrenim kurumlarında da psikoloji dersleri verdi.

Psikolojinin Marxsist yöntembilim üzerinde yeniden temellendirilmesi çalışmalarında etkin bir rol oynayan Vigotski, dönemin psikoloji ve felsefe kavramlarına eleştirel biçimde yaklaşarak ruhsal etkinliğin ve davranışların karmaşık yapısının bir bütün olarak ve nesnel kalınarak incelenebileceğini savundu. 1926'da psikoloji alanındaki bunalım üzerine yazdığı bir denemede yüksek davranış biçimlerini basit öğelere indirgeyerek açıklama çabalarının verimsiz olduğunu ve Pavlov davranışçılığının bilinç sorununu görmezlikten gelerek hata yaptığını vurgulayarak Rus Deneysel Psikoloji Okulu'nu eleştirdi. Ona göre davranışın doğal, biyolojik evrimle oluşan hayvan dünyasına ilişkin yönüyle, kültürel-tarihsel evrim sonucu oluşan yönünü birbirinden titizlikle ayırmak gerekmektedir. Her ikisi de insan ruhunun oluşumunda rol oynarlar, ancak yüksek psikolojik süreçler (iradi edim, etkin dikkat, bellek, vb.) toplumsal-kültürel niteliklerdir ve insanın araç ve simge kullanımından kaynaklanmışlardır. İnsanın doğaya egemen olma çabasının kendi zihnine de egemen olmasına yol açtığını belirten Vigotski'ye göre, insanı yalnızca zihni ya da elleri değil, egemenlik savaşında kullandığı tüm araç ve gereçler biçimlendirmiştir.

Düşünce ve konuşmanın genetik köklerini, çocuklardaki gelişimini, kavram oluşumunu, bilimsel kavramların düşüncede ortaya çıkış sürecini irdeleyen Vigotski'nin bu konudaki yazılarının derlemesinden oluşan ve 1934'te ölümünden bir kaç ay sonra yayımlanan *Düşünce ve Dil* adlı yapıtı psikoloji bilimi çevrelerinde bir başyapıt niteliği kazanmış ve çok sayıda dile çevrilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Etiudi po istoriy povedeniya* (A. Luria ile), 1930; *Düşünce ve Dil*, (Türk. çev. 1985).

• **BAKINIZ:** A. LURIA, İ.P. PAVLOV.

VİŞNEVSKİ, Vsevolod
(1900-1951)

SSCB'li oyun yazarı. Ülkesinin devrim sonrası tanınmış yazarlarındandır.

Vsevolod Vitaleviç Vişnevski, St.Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, Moskova'da öldü. Gemicilik yaparken 1917 Devrimi'ne bir süvari birliğinde mitralyözcü olarak katıldı. İlk öyküleri askerlik anılarına dayanıyordu. 1930'larda Toplumcu Gerçekçilik (Sosyalist Realizm) yaygınlaşırken J.Joyce'u savunması tepki uyandırdı. Ancak bu, ülkesinin en beğenilen oyun yazarlarından biri durumuna gelmesini engellemedi. 1921'deki Kronstadt ayaklanmasının bastırılmasını öven yapıtı *Nezabivayemi 1919-y* ("1919'u Unutma") Stalin Ödülü'nü kazandı.

Vişnevski'nin en ünlü yapıtı *Optimistiçeskaya tragediya*'dır ("İyimser Tragedya"). 1963'te filme de alınan oyun, devrimin ilk yıllarındaki savaşları, bir kadın komiserin, sonu ölümle biten öyküsü çerçevesinde anlatır. *U sten Leningrada* ("Leningrad Surlarında") ise II.Dünya Savaşı sırasında kentin Alman ordularına karşı savunulmasını ele alır. Vişnevski'nin, konularını SSCB tarihinden alan devrim yanlısı oyunları, kalabalık sahnelerin kurgulanışındaki ustalıkla da dikkati çekmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Pervaya konnaya*, 1929; *Optimistiçeskaya tragediya*, 1933, ("İyimser Tragedya"); *U sten Leningrada*, 1944, ("Leningrad Surlarında"); *Nezabivayemi 1919-y*, 1949, ("1919'u Unutma"); *Sobraniye Socineniy*, 5 cilt, (ö.s.), 1954, ("Tüm Yapıtlar").

VİTTE, Sergey Yulyeviç
(1849-1915)

Rus devlet adamı. Maliye bakanlığı sırasında Rusya'nın sanayileşmesi için çalışmıştır.

29 Haziran 1849'da Tiflis'te doğdu, 13 Mart 1915'te Petrograd'da (bugün Leningrad) öldü. Babası yüksek dereceli bir devlet memuruydu. 1870'te Odessa'daki Novorossiyski Üniversitesi'nde fizik ve mate-

matik öğrenimini tamamladı ve Odessa Demiryolları'nda memur olarak çalışmaya başladı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Odessa Demiryolları'nın başına getirildi. Bu görevindeki başarısı 1889'da Maliye Bakanlığı'na bağlı Demiryolları Dairesi'nin müdürlüğüne atanmasına yardımcı oldu. Bu görevindeyken, Şubat 1892'de ulaştırma bakanlığına, altı ay sonra da maliye bakanlığına getirildi.

Çarlık Rusya'sının büyük devletler arasındaki yerini koruması için Batı modeline uygun bir iktisadi gelişme çizgisi izlemesi gerektiğini savunan Vitte, bakanlığı sırasında koruyucu gümrük tarifeleri ve çeşitli teşvikler aracılığıyla sınai gelişmeyi hızlandırmaya çalıştı. Merkez Bankası'nı yeniden örgütleyerek sanayiye ucuz kredi olanakları sağladı; mühendislik, denizcilik gibi konularda eğitim veren okullar kurdurdu. Ülkeye yabancı özel sermaye yatırımlarını çekmek ve dış borç almayı kolaylaştırmak amacıyla 1897'de rubleyi altın standardına bağlamasını izleyen dönemde, Rusya'nın İngiltere, Fransa, Belçika ve Almanya gibi Avrupa devletlerinden aldığı borçlar hızla arttı ve sanayide etkinlik gösteren anonim şirketlerin hisse senetlerinin üçte biri yabancı girişimcilerin eline geçti.

Dolaylı vergileri artırarak ve işletmeleri gelir vergisine tabi tutarak çoğalttığı hazine gelirlerini ülkedeki demiryolu ağını geliştirmede kullanan Vitte'nin yönetimi sırasında, ülkedeki demiryollarının uzunluğu 6.5 kat arttı; 1891'de yapımına başlanan ve Urallar'ı Vladivostok'a bağlayan Trans-Sibirya Demiryolu'nun ulaşıma açılması, bir yandan Sibirya'nın kolonileştirilmesine hız kazandırırken, öte yandan Rusya'nın Uzakdoğu'da önemli bir stratejik üstünlük elde etmesine yardımcı oldu.

Vitte, iktisadi gelişmenin kesintiye uğramaması için Rusya'nın barışçı bir dış politika izlemesi gerektiğini savunduğundan, askeri harcamaların artırılması isteğine sürekli olarak karşı çıktı. Bu tutumuyla, Japonya'nın Uzakdoğu'daki yayılmasının ancak savaşla durdurulabileceğini, savaşın hızla gelişmekte olan devrimci hareketi baskı altına almak için de tek yol olduğunu ileri süren kesimlerin hedefi durumuna geldi. Bunun yanı sıra izlediği iktisat politikalarıyla karşısına aldığı büyük toprak sahiplerinin de yükselen muhalefetiyle karşı karşıya kaldı. Sonunda, Ağustos 1903'te çar II.Nikolay tarafından bakanlıktan alınarak simgesel bir önem taşıyan bakanlar komitesi başkanlığına atandı.

1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda Rusya'nın uğradığı yenilginin ardından Japonya'yla barış antlaşmasını imzalayan kurula başkanlık etti. Temmuz 1905'te çar II.Nikolay tarafından başbakanlığa getirildi. Bu görevi sırasında, aldığı tüm önlemlere karşın Ocak 1905'te başlamış olan devrimi bastıramamış olan çarın, anayasal bir yönetim kuracağına ve basın, toplantı ve konuşma özgürlüklerini tanıyacağına söz verdiği "Ekim Bildirgesi"ni hazırladı ve kaleme aldı. Rusya'nın ilk anayasal hükümetinin başkanı sıfatıyla, 1905-1906 kışında, grevlerin ve köylü ayaklanmalarının bastırılmasında önemli bir rol oynadı. Aynı dönemde Rusya'nın İngiliz ve Fransız bankerlerden 2.5 milyar rubleye yakın borç almasını sağlayarak iflas durumuna gelmiş olan hazineyi bunalımdan kurtarmaya çalıştıysa da Mayıs 1906'da başbakanlıktan istifa etmek sorunda kaldı. Devlet Konseyi üyeliğini sürdürmesine karşın, bir daha etkin bir siyasi görev üstlenmedi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Vospominaniya*, (ö.s.), A.L. Sidorov, (yay.), 1921, ("Anılar").

- **BAKINIZ:** ALEKSANDR III, NİKOLAY II, STOLYPİN.

VLADİMİR I
(956-?-1015)

Kiev büyük prensi. Hıristiyanlık'ı kabul ederek Rusya'da Hıristiyanlık'ın yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Kiev'de doğdu, 15 Temmuz 1015'te Kiev yakınlarındaki Berestova'da öldü. Kiev Büyük Prensi Sviatoslav İgoreviç'in en küçük oğluydu. 970'te babası tarafından Novgorod büyük prensi yapıldı. 972'de babasının ölümünün ardından Kiev ve Novgorod prensliklerini ele geçiren ağabeyi Yaropolk'a karşı savaşacak güç toplamak üzere İskandinavya'ya gitti. 978'de kalabalık bir İskandinavyalı Viking ordusuyla birlikte Rusya'ya dönerek Yaropolk'a karşı savaşa başladı. Ağabeyine karşı verdiği mücadeleyi kazanarak 980'de Kiev büyük prensi oldu.

Babasının başlattığı yayılma politikasını sürdüren I.Vladimir, doğudaki Slav kabilelerini yönetimi altında birleştirdi. 981-983 arasında Polonya ve Lituanya üzerine toprak kazanımı ile sonuçlanan seferler düzenledi. 985'te Volga Bulgarları üzerine yaptığı sefer başarısızlıkla sonuçlandı. Güneyde Peçenekler'le yaptığı savaşlardan da bir sonuç elde edemedi. Bizans İmparatoru II. Basileios, yönetime karşı baş gösteren ayaklanmayı bastırmada kendisinden yardım isteyince, 987'de onunla bir ittifak antlaşması yaptı. II.Basileios'a istediği yardımı sağlamak karşılığında, kızkardeşi Anna ile evlendi ve Hıristiyan olmayı kabul etti. 988'de vaftiz olduktan sonra Hıristiyanlık'ı yaymak için topraklarında yaşayan putperestlere karşı yoğun bir mücadele başlattı, Hıristiyan olmayı reddedenlerin başlattıkları ayaklanmaları acımasızca bastırdı; çok sayıda kilise kurdu.

Ölümünden sonra, 13.yy ortalarında Hıristiyanlık'a yaptığı hizmetlerden dolayı aziz olarak kutsandı.

- **BAKINIZ:** BASİLEİOS II, YAROSLAV I.

VLAMINCK, Maurice de
(1876-1958)

Fransız, ressam. Dışavurumcu (Ekspresyonist) tavrı ile Fovistler'in en özgün temsilcilerinden biri olmuştur.

4 Nisan 1876'da Paris'te doğdu, 11 Ekim 1958'de Rueil-la-Gadeliere'de öldü. Baba tarafından Flaman

asıllı, müzikçi bir aileden geliyordu. Çocukluğunu geçirdiği Vésinet'de bir süre Robichon adlı bir ressamdan aldığı derslerin dışında resim eğitimi görmedi. 1893'te makinistlik ve bisiklet yarışçılığı gibi işlerde çalıştı. 1896'da geçirdiği bir hastalıktan sonra yaşamını gece kulüplerinde keman çalarak ve gazetelere yazılar yazarak kazandı. 1900'de Derain ile tanıştı. Daha sonra onunla aynı atölyeyi paylaşmaya başladı. Ertesi yıl gördüğü bir Vang Gogh sergisinden çok etkilendi. Onun anlatımcı üslubunu benimsedi. Derain aracılığıyla 1905'te Matisse ile tanıştıktan sonra Fovistler'e katıldı. O sıralarda Afrika sanatına ilgi duydu ve bir ilkel sanat koleksiyonu oluşturmaya başladı. I.Dünya Savaşı'ndan sonra, kırsal yaşama olan sevgisinden ötürü önce Valmonclois'ya, sonra da yaşamı boyunca kaldığı Rueil-la-Gadeliere'e yerleşti.

Akademik bir sanat eğitimine inanmayan Vlaminck, bir sanatçının tümüyle içgüdüsüne güvenmesi gerektiğini savunmuş ve her yeni sanatçı kuşağının her şeyi sıfırdan başlayarak öğrenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Resim yapmaya başladığı 1900'lerde kasvetli, koyu, ama güçlü renklerin egemen olduğu yapıtlar gerçekleştirmiştir. Van Gogh'un etkisi altına girdikten sonra daha parlak tonlara yönelmesine karşın, güçlü ve vahşice renk kullanımını sürdürmüş, boyayı tüpten çıktığı gibi katışıksız, inceltmeden, Van Gogh'u anımsatan fırça vuruşlarıyla uygulayarak onun anlatımcı tavrını daha da ileri götürmüştür. Bu dönemde özellikle içgüdüleri doğrultusunda, sert ve insanları irkiltici duygularını çekinmeden, doğrudan tuvale aktarmıştır. Yaklaşık 1908'de Cézanne'ın etkisiyle biçimci kuruluşa daha ağırlık vermiş ve kübist sayılabilecek denemelere girişmiştir. Ancak bu dönemi kısa sürmüş, 1914'ten sonra dışavurumcu tavrına geri dönerek özellikle açık ve koyu karşıtlıkları üstüne kurulmuş manzaralar yapmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Pipolu Adam*, 1900, Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Oduncu*, 1905; *Sirk*, 1906, Beyeler Galerisi, Basel; *Çiçekler*, 1917; *Auvers-sur-Oise İstasyonu*, 1920; *Beauce'de Kar*, 1936; *Bahçe Çiçekleri*, 1941.
- KAYNAKLAR: P.Cabanne, *Vlaminck, Landscapes*, 1966.
- BAKINIZ: MATISSE.

VOGT, Carl
(1817-1895)

İsviçreli filozof ve zoolog. Olguculuk öğretisinin İsviçre'de yayılmasına öncülük etmiştir.

5 Temmuz 1817'de Gietzen'de doğdu, 5 Mayıs 1895'te Genf'te öldü. Önce doğduğu yerde, sonra Giessen ve Stuttgart üniversitelerinde felsefe, biyoloji ve fizyoloji öğrenimi gördü. Maddeci felsefe öğretilerine karşı duyduğu ilgiyi deney bilimlerinin verilerine dayanarak geliştirmeyi amaçlayan çalışmalara girişti. Liebig ve R.Wagner gibi insandaki düşünme yetisinin başarılarını tanıtbilime dayanarak açıklamak isteyen bilginlerle uzun süren tartışmalara koyuldu, tinsel yetilerin fizyoloji dışında hiçbir bilimle açıklanamayacağı görüşünü ileri sürdü.

Vogt'un üzerinde durduğu sorunlar arasında önemli sayılanları düşünme eyleminin odağı, bilginin kaynağı, tinsel yetilerin oluşumu, felsefenin deney ve gözlem verilerinden yararlanan bir bilim olması gereğidir. Ona göre düşünme eyleminin odağı beyindir, beyin ise tinsel değil doğal bir yapıda ve gelişim çizgisi üzerindedir. Çünkü bütün "tinsel yetiler, beyni oluşturan maddi tözlerin çalışmasıyla oluşur. Beyin ise sanıldığı gibi tinsel değil doğal gelişime bağlı bir organdır."

Bilgi duyularla sağlanır, beyinde yeniden işlenerek son biçimini alır. Duyularla edinilen bütün izlenimler beyinde toplanır, ilgili yeti odaklarına dağılır, düzenlenir. Beyin canlı dokulardan kurulu bir bilinç organıdır, ancak bilincin beyin dokularında hangi koşullara göre biçimlendiği açıklanamaz. Bilincin bu canlı dokularla bağlantılı olduğunu, gövdenin doğal olayları göstermektedir. Ölü gövdede bilincin olmayışı, sağlıksız bir beyinden sağlıklı ve bilinçli bir eylemin çıkmayışı gibi.

- YAPITLAR (başlıca): *Philosophische Briefe*, 1845-1847, ("Felsefe Mektupları"); *Köhlerglaube und Wissenschaft*, 1854, ("Kömürcü İnanı ve Bilim"); *Vorlesungen über den Menschen*, 1863, ("İnsan Üstüne Konuşmalar").
- BAKINIZ: L.BÜCHNER, CABANIS, TAINE.

VOLNEY, Constantin-François
(1757-1820)

Fransız, filozof ve tarihçi. İnsanın doğal yasalarla yönetildiğini, evrene dirilik kazandıran bir güç taşıdığını ileri sürmüştür.

3 Şubat 1757'de Anjou'da doğdu, 25 Nisan 1820'de Paris'te öldü. Ancenis ve Angers kolejlerinde ortaöğrenimini bitirdikten sonra, bir süre Paris Tıp Fakültesi'nde okudu, tıpla ilgilenmek istemediğinden felsefe ve tanrıbilim öğrenimi gördü. Bir süre, ünlü aydınların toplandığı, filozof d'Holbach ile Madam Helvetius'un evinde düzenlenen konuşmaları dinledi, bilgin ve filozoflarla yakın ilişkiler kurdu. 1782'de Doğu ülkelerini tanıma amacıyla uzun gezilere çıktı, Lübnan'da kapandığı bir manastırda Arapça öğrendikten sonra Mısır, Suriye ve Osmanlı İmparatorluğu'nun güneydoğu illerini gezdi, Fransa'ya dönünce *Voyage en Egypte et en Syrie*, 1787, ("Mısır ve Suriye'de Gezi") adlı, geniş ilgi uyandıran, yapıtını yayımladı. Bunun üzerine XVI.Louis tarafından Korsika'ya tarım genel yönetmeni olarak gönderildi. 1789'da Parlamento'ya seçildi. 1792'den sonra kralcılıkla suçlanarak tutuklandı, 1794'te öğretmen okullarında tarih profesörü olarak görevlendirildi. 1795'te Amerika gezisine çıktı, dönüşünde bütün gücünü çalışmaya vererek yapıtlarını yayımlamayı sürdürdü.

Volney belli bir konu üzerinde durmamış, tarih,

dil, tanrıbilim, felsefe, yazın ve politika gibi çok değişik alanlarla ilgilenmiştir. Felsefe bakımından Locke ve Condillac'tan kaynaklanan bir görüşü benimsemiş, 18.yy deneyci-gözlemci düşünce yöntemini savunmuştur. Ona göre insan doğal bir varlık olduğundan, doğa yasalarına bağlıdır, onda evren bütününe dirilik kazandıran tözden öğeler vardır. İnsanın, doğal yasalara bağlılığı özgürlüğünü ortadan kaldırmaz, onun yaşamı boyunca uğradığı mutsuzluk kendi bağımsızlığını doğa yasalarına karşı bir güç olarak kullanmak isteyişindendir. İnsan doğuştan uygar değildir, onu geliştiren, uygar duruma getiren gereksinmelerin baskısı, kıvanç duyma eğilimi ve üzüntüden kaçışıdır. İnsan kendini seven, sevilmeyi isteyen bir varlıktır. Bu özelliği ona toplum oluşturmayı, bir topluluk içinde yaşamayı, üretim alanında başarılı olmayı, birtakım üretici kurumlar yaratmayı öğretmiştir. Bu nedenle insanın gelişmesi öğrenmesine, öğrenmesi de kendini sevmesine bağlıdır.

İnsanın toplum kurması, bireylerle uyum ve birlik içinde yaşamaya çaba göstermesi ortak gereksinmelerden doğmuştur. İnsan, bir birey olarak, güçsüzdür, başka varlıklarla başa çıkacak durumda değildir. Deneyler, gözlemler ona tek başına yaşama olanağının bulunmadığını, bir topluluk içinde varlığını sürdürmenin gereğini öğretmiştir. İşte toplumsal yaşamın, birliğin kaynağı budur. Toplum yaşamı insanı bir yandan güçlendirmiş, bir yandan da bencil kılmış ve doğa yasalarına göre davranmaktan uzaklaştırmıştır. Mutsuzluğun kaynağı bu doğal yaşama ortamının dışına çıkmadır. Bunda bencilliğin, kendini sevmenin, aşırı tutkulara kapılmanın etkisi büyüktür.

Volney için, düşüncelerin, dolayısıyla bilginin kaynağı duyularla sağlanan duyumlardır. Bütün tinsel varlıkları yansıtan soyut kavramlar bu duyumlardan oluşturulmuştur. İnsan için duyu ve duyumdan başka bilgi öğesi yoktur. Dinler, onların getirdiği inançlar, duyu verilerinin soyutlanmasından doğmuş, uzun bir sürenin geçmesiyle gelenekleşmiş, özgün bir varlık gibi görülmüştür. Oysa bu bir yanılmadır, bütün inançların duyularla sağlandığının kanıtı, dinlerin toplumların ve bireylerin yaşama ortamlarına göre biçimlenmesi, gelişmesidir. Bilgi gibi toplumu yöneten yasaların, ahlak ilkelerinin, bütün kutsal varlıkların, gelenek ve göreneklerin kaynağı da doğadır, doğayı tanımayı sağlayan duyulardır. Bu nedenle deney-duyu-duyum üçlüsü dışında bir bilgi kaynağı aramanın gereği yoktur.

- **YAPITLAR (başlıca)** *Voyage en Egypte et en Syrie*, 1787, ("Mısır ve Suriye'de Gezi"); *Les ruines*, 1791, (Harabeler, 1949); *La loi naturelle*, 1792, ("Doğal Yasa").

VOLONTE, Gian Maria
(1933)

İtalyan sinema oyuncusu. 1970'lerden sonra oynadığı filmlerdeki etkileyici yorumlarıyla tanınmıştır.

9 Nisan 1933'te Milano'da doğdu. Genç yaşta oyunculuğa ilgi duyarak Roma Ulusal Tiyatro Akademisi'ne girdi. 1957'de mezun olduktan sonra profesyonel oyuncu olarak çalışmaya başladı. Racine ve Shakespeare'in klasik oyunlarından güncel siyasal oyunlara kadar çok değişik türlerde yeteneğini kanıtladı. Televizyon için Çehov ve Dostoyevski'nin oyunlarından yapılmış uyarlamalardaki yorumları çok beğenildi.

1960'ta *Sotto dieci bandiere* ("On Bayrağın Altında") adlı filmle sinemaya geçti. İlk önemli filmleri 1962 tarihli *Un uomo da bruciare* ("Yakılacak Adam") ile 1963 tarihli *Il terrorista* ("Terörist") oldu. Ancak sinemadaki ününü, Sergio Leone'nin "spagetti western"lerindeki kötü adam rolleriyle yaptı. *Per un pugno di dollari* (Bir Avuç Dolar) ve *Per qualche dollari in più* (Birkaç Dolar İçin) gibi spagetti westernlerinde John Welles takma adını kullandı. Bu filmlerde kazandığı başarı başka filmlerde kendine uygun roller seçmesine olanak verdi.

1970 başlarında siyasal içerikli İtalyan filmlerinin değişmez oyuncusu oldu. Durgun ve bezgin havasıyla hem siyaset adamı, hem aydın, hem de emekçi tiplerini başarıyla canlandırdı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sotto dieci bandiere*, 1960, ("On Bayrak Altında"); *Un uomo da bruciare*, 1962, ("Yakılacak Adam"); *Il terrorista*, 1964, ("Terörist"); *Per un pugno di dollari*, 1964, (Bir Avuç Dolar); *Per qualche dollari in più*, 1966, (Birkaç Dolar İçin); *Indagine su un cittadino al di sopra di ogni sospetta*, 1970, ("Her Türlü Kuşkunun Ötesinde Bir Yurttaş Üzerine Soruşturma"); *Sacco e Vanzetti*, 1971; *La classe operaia va in paradiso*, 1971, ("İşçi Sınıfı Cennete Gider"); *Il caso Mattei*, 1972, ("Mattei Olayı"); *Lucky Luciano*, 1973, (Talihli Gangster); *Cristo si e fermato a Eboli*, 1979, (İsa Eboli'de Durdu); *Operation Ogro*, 1979, ("Ogro Operasyonu"); *La morte de Mario Ricci*, 1983, (Mario Ricci'nin Ölümü).

VOLTA, Alessandro
(1745-1827)

İtalyan, fizikçi. Elektrik pilini icat etmiştir.

Alessandro Giuseppe Antonio Anastasio Volta 18 Şubat 1745'te Como'da doğdu, 5 Mart 1827'de aynı kentte öldü. On sekiz yaşındayken fizikle, özellikle elektrikle ilgilenmeye başladı ve 1769'da elektrik konusundaki ilk yapıtını yayımladı. 1774'te Como'daki lisenin yöneticiliğine getirildi. Ertesi yıl, elektrostatik indükleme ilkesinden yararlanarak elektrik üretip saklayabilen, "elektrofor" adını verdiği bir aygıt yaptı. Elektrofor, geleceğin çok yüksek gerilimler üretebilen büyük statik elektrik makinelerinin öncüsüydü. 1776'da bataklık gazları üzerindeki araştırmaları sırasında metan gazını bulan Volta 1779'da Pavia Üniversitesi'nde deneysel fizik profesörlüğüne getirildi ve bu görevi kırk yıl boyunca sürdürdü. O günün elektrometrelerinden en az yüz kat daha duyarlı olan metal yapraklı elektrometreyi geliştirdikten ve elektrik potansiyel farkı için ilk kez standard bir birim önerdikten sonra, 1800'de en büyük buluşunu gerçekleştirerek ilk elektrik pilini yapmayı başardı. 1782'de Fransız Bilimler Akademisi'nin, 1791'de Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilen Vol-

ta, 1794'te bu kurumun Copley madalyasıyla ödüllendirildi. Elektrik potansiyel farkı birimi, 1881'de, onun anısına "volt" olarak adlandırıldı.

Galvani, 1786'da, yeni ölmüş bir kurbağanın bacağına bıçak değdirildiğinde bacak kaslarının kasıldığını gözlemlemiş ve bu kasılmanın, hayvanların dokularında bulunan "hayvansal elektrik"ten ileri geldiğini öne sürmüştü. Deneyi yineleyen Volta, kurbağaya tek bir metal değdirildiğinde kasılma olmadığını, ancak iki ayrı metalin kasılmaya yol açtığını belirleyerek, bu kasılma hareketinin, birbirine değen iki farklı metal arasında oluşan potansiyel farkından kaynaklandığını ve söz konusu elektriğin hayvansal dokuyla ilişkisi olmadığını ortaya koydu. Galvani ile Volta arasındaki hayvansal elektrik-metalik elektrik tartışması, Volta'nın 1800'de ilk elektrik pilini gerçekleştirmesiyle sonuca bağlandı. Tuzlu su içine daldırılmış bakır ve çinko elektrotlardan oluşan bu pille, ilk kez sürekli elektrik akımı sağlayabilen bir üreteç geliştirilmiş oluyordu. Pilin icadı elektrikte çok önemli bir gelişmeyi simgeledi. Elektrik akımının kimyasal, manyetik ve ısıl etkilerinin ve elektromanyetik indüklemenin bulunması Volta'nın buluşunu izleyen yıllarda ve onun bu buluşundan yararlanılarak gerçekleştirildi.

Düşünceleri

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le opere* (ö.s.), 7 cilt, 1918-1929, ("Yapıtlar"); *Epistolario* (ö.s.), 5 cilt, 1949-1955, ("Yazışmalar"); *Aggiunte alle opere e all'epistolario*, 1966, ("Yapıtlar ve Yazışmalara Ekler").

- **BAKINIZ:** J.F.DANIELL, L.GALVANI, G.LECLANCHÉ.

VOLTAIRE, François
(1694-1778)

Fransız, filozof ve yazar. Fransız Aydınlanması'nın öncülerindendir.

Tarih, yönetim ve hukuk üstüne görüşleri

21 Kasım 1694'te Paris'te doğdu, 30 Mayıs 1778'de aynı kentte öldü. Gerçek adı François Marie Arouet Voltaire'di. Bir noterin oğludur, doğumundan birkaç yıl sonra annesi ölünce, sıkıntılı bir bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirdi, yeterince beslenip gelişemedi. Önce Cizvitler'in yönettiği Louis Grand Koleji'ne verildi, burada yazdığı şiirlerle rahip Châteauneuf'ün ilgisini çekti. Rahip onu Ninon de Lenclos adlı, kralla yakınlığı olan, varlıklı bir kadınla tanıştırdı. Voltaire'in yeteneklerini sezen bu kadın onu korumayı üstlendi, öldüğünde kendisine önemli bir gelir bıraktı. Voltaire ortaöğrenimden sonra Paris Üniversitesi'nde hukuk okudu. Bir süre işsiz kaldı. 1715'te kral XV.Louis'ye yazdığı bir yergi yüzünden tutuklandı, Bastile'e atıldı. On bir ay kaldığı Bastile' de yazdığı "La Henriade" adlı uzun şiiriyle ilgi çeken Voltaire'in suçsuz olduğu kanısına varılınca salıverildi ve aylık bağlandı. 1729'da, ünlü kimselerin katıldığı bir toplantıda, soylu bir şövalye ile tartışması üzerine dövülen Voltaire, şövalyeyi düelloya çağırdı; yeteneğini bilen, kendisini öldürmek istemeyen şövalye, onu tutuklatmakla yetindi, sonra İngiltere'ye gitme koşuluyla salıverdirdi.

Voltaire'in İngiltere'ye gidişiyle yaşamında ve düşüncelerinde yeni bir dönem başladı. İngiltere'de Collins, Bolinbrocke, Tindal ve Toland gibi çağın ünlü düşünürleriyle arkadaş olan Voltaire, İngiliz felsefesini yakından tanıma olanağına kavuştu. Burada yazdığı *Lettres philosophiques sur les Anglais* ("İngilizler Üstüne Felsefe Mektupları") adlı yapıtı muhafazakâr çevrelerde tepkiyle karşılandı, parlamentonun onayıyla yapıt yasaklandı, Voltaire ülke dışına sürüldü. Sürgünden dönünce 1750'de Prusya Kralı II.Friedrich'in çağrısı üzerine gittiği Berlin'de bir süre kaldı, sonra Cenevre'ye yerleşti, felsefe, tarih, tiyatro ve yazın alanlarını kapsayan çalışmalara başladı.

Voltaire'in düşünceleri yaşamdan kaynaklanır. Ona göre yalnız yaşanan olaylar gerçektir. Bu olaylarda kişisel davranışlar, bireyler arası ilişkiler, birey-toplum bağlantısı sergilenir. Ahlak sorunları ortaya çıkar. Voltaire'e göre ahlakın *temeli* düşünce ve davranış özgürlüğüdür. Özgürlük ise, tinin seçimine uygun gelen, bir nesne, bir sorun üzerinde düşünmek ya da düşünmemek gücüdür. Bu güç davranışlara da egemendir. Özgürlük, kişinin özünde bulunan ve karşı konulamayan bir duygudan kaynaklanır, bu nedenle insanın tinsel yapısıyla ilgilidir, ondan ayrı düşünülemez. Öte yandan, özgürlük yalnız bireyin tek başına olması anlamına gelmez, toplum bütününde de geçerliği vardır. Bir toplumu oluşturan bireyler, birbirine eşit nitelikte, özgür olmalıdır. Toplum içinde yaşayan bir birey için özgürlük, genel geçerlik taşıyan yasalardan başka bir etkene bağlanmamaktır.

Voltaire insanın Tanrı'ya inanmasını olumlu bulur, ancak dinlerin niteledikleri gibi bir Tanrı'nın var olamayacağını ileri sürer. Ona göre Tanrı doğanın bütünündedir ve doğayı düzenleyen, biçimlendiren yüce bir varlıktır. Onun insanlığın geleceği, kurtuluşu, yargılanması, mutluluğu ve mutsuzluğu gibi eylemlerle ilgisi yoktur. Bu konuda Newton fiziğinden de yararlanan Voltaire için evrende ortaya çıkan bütün doğal olayların oluşturucusu Tanrı'dır, doğanın değişmezliğini, bütünlüğünü sağlayan odur.

Tarih, yönetim ve hukuk konularındaki görüşleriyle 1789 Fransız Devrimi'nin düşünsel yapısını oluşturan Voltaire'e göre tarih insan tininin eylemlerinden oluşur. Bu eylemlerin yarattığı büyük birikimler de töreler, kendine özgü yaşama anlayışı bulunan dönemlerdir. Tarihte, kurucu öğe olarak, törelerle dönemler önemlidir. Töreler ve dönemler yalnız eskiyi bilmek ya da yaşatmak için incelenmemeli, şimdiki çağı anlamak, biçimlendirmek için öğrenilmelidir. Çünkü geçmiş bir ilgi işidir, oysa içinde yaşanan dönem bir gerekimdir. Bu nedenle tarihte süreklilik aramak gereksizdir. Hukuk bakımından, toplum içinde, bütün bireylerin eşitliği yönetimin temel ilkesi olmalıdır. Özellikle mülkiyet konusunda başkaları sömürülmemelidir. Yöneticiler bilgiyle donanmış, us ölçülerine göre davranan, olgun ve aydın kimseler arasından seçilmelidir. Kurulu düzen gereği yönetimi elinde bulundurmak yöneticinin, yönetim konusunda, yeterli, başarılı olduğunu kanıtlamaz. Başarının tek kaynağı bilgidir, bilgiyi yaşama uygulama yetisidir, yasaların arkasına sığınarak yurttaşları baskı altında bulundurmak değildir.

Voltaire'e göre insan, doğası gereği, hayvandır,

onu doğal eğilimlerini denetim altına alarak yetkinleştiren, yırtıcılıktan kurtaran, toplum içinde yaşayan bir "insan" durumuna getiren uygarlık alanındaki gelişmelerdir. İnsan, usunu, bilincini kullanarak uygarlığı yaratır, uygarlık da kendisini yaratanı geliştirir, bu durum böyle sürüp gider.

Voltaire'in yazıları, 1789 Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde etkili olmuş, özellikle düşünce bakımından, bu olayın içeriğini biçimlendirmiştir. Fransız Aydınlanma Felsefesi'nin gelişmesinde büyük katkıları olan Voltaire, tarih, felsefe, yazın ve oyun konularındaki yapıtlarıyla değişik alanlarda etkisini göstermiştir. Kendisi özgün bir filozof, özgün bir öğretinin kurucusu olmamakla birlikte, sorunların çözümünde, yönetim, hukuk ve bilim alanında usa, us ilkelerine öncülük tanıması nedeniyle felsefe çığırlarını da etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lettres philosophiques sur les Anglais,* 1734, ("İngilizler Üstüne Felsefe Mektupları"); *Sur l'homme,* 1738, ("İnsan Üstüne"); *Elements de philosophie de Newton,* 1738, ("Newton Felsefesinin Öğeleri"); *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations,* 1756, ("Ulusların Anlayışı ve Töreleri Üstüne Denemeler"); *Candide ou l'optimisme,* 1759, (Candide, 1944); *Dictionaire philosophique,* 1764, (Felsefe Sözlüğü, 1943-1946), *Sciécle de Louis XIV.,* 1756, (XIV.Louis Çağı, 1945-1946); *Oeuvres Complétes,* (ö.s.), 52 cilt, 1877-1885.

• **KAYNAKLAR** L.Francis, *Vie Privée de Voltaire,* 1948. A.Maurois, *Voltaire,* 1945; A.Richard, *Voltaire,* 1925; P.Valery, *Voltaire,* 1945.

• **BAKINIZ:** LOCKE, J.J.ROUSSEAU.

VOLTERRA, Vito
(1860-1940)

İtalyan, matematikçi. Matematikte fonksiyonel analiz dalının öncülerindendir.

3 Mayıs 1860'ta Ancona'da doğdu, 11 Ekim 1940'ta Roma'da öldü. 1882'de, matematik ve fizik öğrenimi gördüğü Pisa Üniversitesi'nden doktor unvanıyla mezun oldu ve en çok etkilendiği öğretmeni olan Enrico Betti'nin (1823-1892) asistanlığını yapmaya başladı. Ertesi yıl aynı üniversitenin Mekanik Kürsüsü için açılan yarışmayı kazandı ve yirmi üç yaşında profesör oldu. Bir süre, Betti'nin ölümüyle boşalan Matematiksel Fizik Kürsüsü'nde görev yaptıktan sonra 1892'de Torino Üniversitesi'nin Mekanik Kürsüsü'ne, 1900'de de Roma Üniversitesi'nin Matematik Fizik Kürsüsü'ne getirildi. 1905'te Krallık Senatosu üyeliğine seçilmesiyle siyasal etkinliklere de katılmaya başlayan, I.Dünya Savaşı sırasında İtalyan Hava Kuvvetleri'ne yeni savaş araçları kazandırılmasını amaçlayan bilimsel araştırmalar yapan Volterra, 1922'de siyasal yönetimi ele geçiren Faşistler'e karşı demokratik kurumları savunanlar arasında yer aldı. 1931'de, senatodaki her girişimine karşı çıktığı Mussolini yönetimine bağlılık yemini etmeyi kabul etmemesi üzerine Roma Üniversitesi'nden uzaklaştırıldı. Ertesi yıl İtalyan bilim kuruluşlarının tümünün üyeliklerinden çıkarılan Volterra, 1936'da papa XI.Pius tarafından Papalık Bilimler Akademisi'ne seçildiyse de yaşamının 1931'den sonraki bölümünü İtalya dışında, başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde geçirmek zorunda kaldı.

Matematiğin 20.yy'daki gelişimini etkilemeyi başaran bilim adamları arasında yer alan Volterra 1883'te, fonksiyonlardan oluşan bir değer kümesinde tanımlanan fonksiyonlar olan fonksiyonellerin genel kuramını geliştirdi. Sonraki yıllarda integral ve intregralli diferansiyel denklemlerin çözümüne, optik, elektromanyetiklik ve esneklik gibi fizik konularına ve biyolojiye uyguladığı fonksiyonel analiz yöntemleriyle birçok yeni matematik dalının kuruluşuna öncülük etti.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opere matematiche memorie e note,* (ö.s.), 5 cilt, 1954-1962, ("Toplu Yapıtlar, İnceleme ve Notlar").

• **BAKINIZ:** BANACH, FREDHOLM.

VON önekiyle başlayan ve bu sıralamada yer almayan adlar için, Von'u izleyen adın ilk harfine bakınız.

VONNEGUT, Kurt Jr.
(1922)

ABD'li yazar. Romanlarında 20.yy'ın korku ve sorunlarını kara bir gülmece ile vermiştir.

11 Kasım 1922'de Indianapolis'te doğdu. 1940-1942 arasında Cornell Üniversitesi'ndeki Carnegie Institute of Technology'de okudu. II.Dünya Savaşı çıkınca 1942-1945 arasında Hava Kuvvetleri'nde çarpıştı. 1945'te Dresden bombardımanında uçağı düştü, Almanya'da bir yıl tutsak kaldı. 1945-1947 arasında *Saturday Evening Post* gazetesinin polis muhabiri olarak çalışırken, bir yanda da Chicago Üniversitesi'nin Antropoloji Bölümü'nü bitirdi. Daha sonra General Electric Şirketi'nin halkla ilişkiler bölümünde çalıştı, gazetecilik, yazarlık ve çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı.

İlk romanı *Player Piano*'da ("Mekanik Piyano") New York'un bir fabrika yöresini ele alarak, çağdaş teknolojinin getirdiği otomasyonun, insanı dışlayışını fantastik öğeler ve yergici bir dille işlemiştir. Bir yandan bilimsel ilerlemeleri, tekniğin gelişmesini kötülerken, bir yandan da bu acımasız dünyada edilgen davranışlara ve merhametli olmaya karşı çıkmıştır. Düş gücüyle beslediği kara gülmece anlayışını, gerçeküstü bir güldürü biçimine dökmüştür. Kötümser olmasına karşın umutsuz olmamıştır. 20.yy'ın doğurduğu korkuları, anlamsızlıkları şaşırtıcı ve alaycı bir dille romanlarında yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Player Piano,* 1951, ("Mekanik Piyano"); *Mother Night,* 1961, (Gece Ana); *Cat's Cradle,* 1963, (Kedi Beşiği); *God Bless You, Mr.Rosewater,* 1964, ("Çok Yaşa, Mr.Rosewater");

Slaughterhouse-Five, 1969, (Mezbaha No:5); *Breakfast of Champions*, 1973, (Şampiyonların Kahvaltısı); *Jailbird*, 1979, ("Mahpus"); *Deadeye Dick*, 1982, ("Keskin Nişancı Dick"). Çeşitli: *Welcome to the Monkey House*, 1968, öykü, ("Maymunlar Evine Hoş Geldiniz"); *Happy Birthday Wanda June*, 1970, oyun, ("Doğum Günün Kutlu Olsun Wanda June"); *Palm Sunday*, 1981, otobiyografi, ("Paskalyadan Önceki Pazar").

VORLÄNDER, Karl
(1860-1928)

Alman felsefe tarihçisi. Kant'ın ahlak öğretisiyle Marxist toplum anlayışını uzlaştırmaya çalışmıştır.

2 Ocak 1860'ta Marburg'ta doğdu, 6 Aralık 1928'de Münster'de öldü. Doğduğu kentte öğrenim gördü. Marburg Okulu'nun Yeni Kantçı görüşlerini benimsedi. 1919'dan ölümüne değin Münster Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev yaptı. Özellikle Kant, Hegel, Fichte, Marx, Machiavelli ve son yıllarında da Lenin üzerindeki karşılaştırmalı ve eleştirel incelemeleriyle etkili oldu.

Vorländer için önemli olan filozofların görüşlerini hangi yöntemlerle geliştirdikleri, düşünce dizgelerini nereden kaynaklandırdıklarıdır. Felsefede dizge ve düşünce kaynak sorunuyla birlikte yürür. Bunu açıklığa kavuşturabilmek için kaynak, gelişim ve etki alanını bileşimli bir bütün içinde incelemek gerekir. Felsefe tarihçisinin, çalışırken, nesnel bir tutumu benimsemesi, sorunlara, kendi özel görüşüne göre değil de, gelişim çizgileri üzerinde ayrıntılara inen bir yöntemle çözüm araması yararlıdır. Onun için, ortada açıklanmayı bekleyen sorunlar vardır, kendi düşüncelerini sergilemek için özel olanaklar değil.

Vorländer, nesnel ve bileşimci bir yöntemin ışığında önce Kant'ın ahlak öğretisiyle Marx'ın görüşlerini uzlaştırmaya çalıştı, sonra Fichte-Hegel-Kant üçlüsünün düşüncelerinde Sosyalizm'in gelişmesine elverişli öğeler aradı. Onun yapıtları, felsefe tarihinde, yeni bir araştırma yönteminin uygulandığı alan olarak nitelenir. Özellikle Yeni Kantçı Marburg Okulu'nun felsefe tarihiyle ilgili yöntem anlayışını ortaya koyan kişi diye bilinir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kant und Sozialismus*, 1900, ("Kant ve Sosyalizm"); *Geschichte der Philosophie*, 3 cilt, 1903, ("Felsefe Tarihi"); *Kant und Marx*, 1911,("Kant ve Marx"); *Kant's Leben*, 1911, ("Kant'ın Yaşamı"); *Kant, Fichte, Hegel und Sozialismus*, 1920, ("Kant, Fichte, Hegel ve Sosyalizm"); *Von Machiavelli bis Lenin*, 1924, ("Machiavelli'den Lenin'e").

VOSSLER, Karl
(1872-1949)

Alman dil felsefecisi. Dil ve kültür felsefesini bağımsız bir öğreti olarak geliştirmeye çalışmıştır.

6 Eylül 1872'de Stuttgart yakınlarında Hohenheim'da doğdu, 18 Mayıs 1949'da Münih'te öldü. Doğduğu kentte öğrenim gördü, özellikle felsefe, dil ve kültür sorunlarını içeren kapsamlı çalışmalara girişti. Olguculuk ve Gerçekçilik akımları arasında görüş ayrılıklarını doğuran nedenleri araştırdı. Dil felsefesi konusundaki çalışmaları nedeniyle 1911'de Münih Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak başladığı görevini emekliliğine değin sürdürdü.

Vossler'in amacı temelini dil ve kültürde bulan bağımsız bir felsefe öğretisi geliştirmektir. Çünkü bütün düşünce ürünlerinin, insan yaratmalarının kaynağı dildir. Ulusların başarıları, kültür varlıkları da dilleriyle bağlantılıdır. Gelişmiş bir dilde düşünce, sanat ve genel kültür ürünleri bakımından eş doğrultuda ilerleme görülür. Dilde genel geçerlik kazanan birtakım kavramlar vardır, bunlar inançların, kültür varlıklarının, sanat ürünlerinin ortaya konmasında, biçimlenmesinde de etkilidir. Bu dil varlıkları üzerinde yapılacak bir inceleme toplumun tinsel yapısıyla dili arasındaki bağlantıyı ortaya koyar. Vossler, bu anlayışa dayanarak Fransız, Romanya dilleri üzerinde karşılaştırmalı çalışmalarını sürdürüp, kültür, şiir ve felsefenin gelişmesinde dilin etkisini sergilemeyi amaçlar. Özellikle *Geist und Kultur in der Sprache* ("Dilde Tin ve Kültür") adlı yapıtında dil-kültür-tinsel varlık bağlantısını inceler.

Vossler'in çalışmaları dil felsefesi konusunda yeni bir yöntemin gelişmesine olanak sağlamıştır. Özellikle kavramların gelişimiyle düşünce ürünlerinin biçimlenmesi arasındaki ilişkiyi vurgulayan görüşleriyle etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, 1904, ("Dilbilimde Olguculuk ve İdealizm"); *Frankreichs Kultur und Sprache*, 1913, ("Fransız Dili ve Kültürü"); *Geist und Kultur in der Sprache*, 1926, ("Dilde Tin ve Kültür"); *Südliche Romania*, 1940, ("Güney Romanya").

VOZNESENSKİ, Andrey Andreyeviç
(1933)

SSCB'li şair. Kuşağının ve çağının gerçeklerini yenilikçi biçimde yansıtmıştır.

12 Mayıs 1933'te Moskova'da doğdu. 1957'de Moskova Mimarlık Enstitüsü'nü bitirdi. 1960'ta ilk şiir kitapları *Parabola* ("Parabol") ve *Mosaik*'i yayımladı. ABD ve Batı Avrupa ülkelerine çeşitli geziler

yaptı. Duygusal arasözleriyle oluşturduğu *Treugolnaya gruşa* ("Üçgen Armut") ABD yolculuğundan esinlerini taşıyordu.

Voznesenski şaşırtıcı, ürkütücü betimlemeler, dilin çeşitli alanlarından çıkararak korkusuzca kullandığı sözcükler ve fiillerle yaptığı usta oyunlarla ördüğü şiirlerinde, sorunlarını çok iyi kavradığı kendi kuşağını yansıtmıştır. Şiirleri resmi eleştirmenlerin tepkisiyle karşılaşmışsa da, çağımıza karşı hayranlık ve isyan duygularını işlemesiyle gençliğin ilgisini çekmiştir.

B. Pasternak,V.Mayakovski'nin şiirlerinden etkilenmiş, şiirini imgeci bir yapı içinde, usta anlam kaydırmaları ve toplumsal içerikli, söylevci bir yaklaşımla sunmuştur. Arkadaşı Y.Yevtuşenko'yla birlikte Sovyet edebiyatında Stalin sonrası dönemin şiir dilini yenileştirenlerden biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Parabola*, 1960, ("Parabol"); *Mozaik*, 1960; *Qza*, 1964; *Treugolnaya gruşa* ("Üçgen Armut").

• BAKINIZ: YEVTUŞENKO.

VRIES, Hugo de
(1848-1935)

Hollandalı botanik ve kalıtım bilgini. Bitki fizyolojisi ve kalıtım mekanizması konusunda önemli çalışmalar yapmış, "değşinim" olgusunu tanımlayarak evrim kuramının en büyük eksikliğini gidermiştir.

16 Şubat 1848'de Haarlem'de doğdu, 21 Mayıs 1935'te Amsterdam yakınlarındaki Lunteren kasabasında öldü. 1866'da Leiden Üniversitesi'nde başladığı öğrenimini 1870'ten sonra Almanya'da, Heidelberg ve Würzburg üniversitelerinde sürdürdü. 1871'de Amsterdam'daki bir lisede doğabilim derslerini üstlendiyse de, araştırmalarına pek az zaman bırakan bu görevden 1875'te ayrılıp, önce Prusya Tarım Bakanlığı'nda bir göreve, iki yıl sonra da Halle Üniversitesi'nde öğretim görevine atandı. Birkaç ay sonra, o yıl üniversite statüsüne kavuşmuş olan Amsterdam Üniversitesi'ne geçerek, Hollanda'da ilk kez bitki fizyolojisi derslerini vermeye başladı ve 1878'de aynı kürsüde profesörlüğe yükseltildi. 1896'da bitki fizyolojisi derslerini başka bir meslektaşına bırakıp, botanik profesörü unvanıyla özellikle evrim ve genetik konularına yönelen de Vries, 1918'de yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılarak Lunteren kasabasına yerleştiğinde, en seçkin akademi ve bilim kuruluşlarının üyeliğine seçilmiş, on bir üniversitenin onur doktorasıyla ve yedi altın madalyayla ödüllendirilmişti.

De Vries, önceleri bitki fizyolojisinin temel sorunlarıyla ilgilenmiş, 1880'lerde bir büyüme kuramı geliştirmiş, plazmoliz olayını incelemiş ve bitki hücresindeki osmoz basıncını belirlemişti. 1890'dan sonra tüm zamanını kalıtım ve evrim sorunlarına adayacak olan de Vries, 1889'da yayımlanan ve genetik tarihinin başlangıcı sayılan *Intracellulare Pangenesis* ("Hücreler Arası Pangenesis") adlı yapıtında, kalıtsal özelliklerin aktarılmasına ilişkin ünlü kuramını açıkladı. Darwin'den aldığı "pangenesis" kavramına çok daha gerçekçi bir boyut kazandıran bu kurama göre, bir canlının kalıtsal nitelikleri, birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan ayrı birer birimdir ve her bağımsız nitelik, de Vries'in "pangen" adını verdiği, çok sayıda moleküldan oluşmuş temel birimlerle gelecek kuşaklara aktarılır. Bu maddesel taşıyıcılar ya da morfolojik yapılar hücrenin çekirdeğinde yer alır, sonra sitoplazmaya geçerek beslenir, büyür ve hücre bölünmesi sırasında, iki yeni pangen vermek üzere ortadan ikiye bölünür. Her pangen özel bir kalıtsal niteliği, çekirdekteki tam bir pangen takımı da erişkin canlının taşıyacağı tüm nitelikleri temsil eder. Hücre bölünmesinden sonra, oğul hücrelerden her biri ana hücreden eksiksiz bir pangen takımı aldığı için ana-baba ile aynı nitelikleri taşır. Ancak kimi nitelikler birden çok sayıda pangenle belirlendiğinden, örneğin beyaz ya da kırmızı çiçek rengi gibi birbirine karşıt özellikler söz konusu olduğunda, daha çok sayıda pangenle temsil edilen nitelik (başat ya da dominant nitelik) öbürüne baskın çıkar. Kromozom kavramının yeterince açıklığa kavuşmadığı bir dönemde geliştirilmiş olmasına karşın, hücre bölünmesine, çekirdeğin ve kromozomların kalıtımdaki rolüne ilişkin hücrebilim verileriyle de bağdaşan bu kuram, çağdaş genetik bilginlerinin geliştirecekleri "kalıtımın kromozom kuramı"na en yakın yaklaşımdır ve Johannsen'in kalıtım birimlerini adlandırmak için kullandığı "gen" terimi de Vries'in pangenlerinden türemiştir.

De Vries bu önemli kurama, 1886'dan başlayarak, küpeçiçeğigillerden *Oenothera lamarckina* bitkisiyle yaptığı çaprazlama çalışmaları sonucunda varmıştı. Aynı bitki, bir türün bireyleri arasında ortaya çıkan değişikliklerin nasıl gerçekleştiğini açıklama yolunda da de Vries'e yol göstermiş ve Darwin'in evrim kuramındaki en büyük boşluğu doldurmuştur. *Oenothera*'nın saf türlerini ve yedi kuşak boyunca elde ettiği melezlerini inceleyerek, yeni döllerde birden bire ortaya çıkan ve başka bir tür sanılabilecek kadar büyük değişimlere yol açan bu köklü ve beklenmedik değişikliklere "mütasyon" (değşinim) adını veren de Vries, yeni türlerin ancak ve ancak değşinimler yoluyla ortaya çıkabileceğini saptadı. Bu olguyu pangenesis kuramıyla birleştirerek, hücre bölünmesi sırasında pangenlerden bazılarının olağandışı biçimde çoğaldığını, büyük bir değişiklik geçirdiğini ya da tümüyle kaybolduğunu öne sürdü ve evrimin temel mekanizmasını bu olguya bağladı.

Bateson gibi kimi bilim adamlarının eliştirilerine karşın hızla ve yaygın olarak benimsenen değşinim kuramını geliştirirken, çaprazlama sonucu elde ettiği yeni döllerde başat ve çekinik özelliklerin 3:1 oranında ortaya çıktığını ve kırmızı ile beyaz çiçekli bitkinin pembe değil, ya kırmızı ya da beyaz çiçekli döller verdiğini saptayan de Vries, böylece bilim dünyasının hiç ilgisini çekmediği için unutulan Mendel yasalarını da yeniden bulmuş oluyordu. 1900'de konuyla ilgili yayınları tararken, Mendel'in 1866'da yayımlanan incelemesine rastladığında, bu Avusturyalı rahiple aynı sonuçlara varmış olduğunu gördü ve öncelik

hakkının Mendel'de olduğunu belirterek bu değerli çalışmayı yeniden bilim dünyasına kazandırdı. Birkaç ay arayla, Carl Erich Correns (1864-1933) ve Erich Tschermak von Seysenegg (1871-1962) de aynı makaleyi gün ışığına çıkaracaklar ve bir yanda Mendel yasalarının, öte yanda de Vries'in *Die Mutationstheorie* ("Değşinim Kuramı") adlı yapıtında tanıtılan değşinim kuramının ışığında yeni bir genetik bilimi doğacaktı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Intracellulare Pangenesis*, 1889, ("Hücreler Arası Pangenesis"); *Die Mutationstheorie*, 2 cilt, 1901-1903, ("Değşinim Kuramı"); *Species and Varieties*, 1905, ("Türler ve Cinsler").
- **BAKINIZ:** BATESON, C.DARWIN, JOHANNSEN, MENDEL, T.H.MORGAN, H.J.MÜLLER, WEISMANN.

VUILLARD, Édouard
(1868-1940)

Fransız, ressam. Kendine özgü sıcak ve dingin eviçi resimleriyle tanınmıştır.

Jean-Édouard Vuillard 11 Kasım 1868'de Saône-et-Loire'da, Ciuseaux'da doğdu, 21 Haziran 1940'ta La Baule'de öldü. Liseyi, sonraları Nabiler grubunu oluşturan Ker-Xavier Roussel (1867-1944) ve Maurice Denis (1870-1943) ile birlikte okudu. Bonnard ve Sérusier ile de Académie Julian'da arkadaş oldu. Simgecilik'e (Sembolizm) ilgi duymamasına karşın Nabiler'le yakın dostluk içinde oldu. Yaşamının büyük bir bölümünü dul olan annesinin yanında geçirdi. 1892'den başlayarak bu ev birçok resmine konu oldu. Resim çalışmalarının yanı sıra vitray tasarımlarıyla taşbaskılar (litografi) gerçekleştirdi. 1913'te Théâtre des Champs-Elysées'nin fuayesini, 1937'de Chaillot Sarayı'nın, 1939'da da Cenevre'deki Uluslar Topluluğu'nun duvar resimlerini yaptı.

Vuillard, arkadaşlık kurduğu Nabiler gibi büyük ölçüde Gauguin'in resimlerinden ve Japon baskılarından etkilenmiş ve kesin sınırlı düz renk alanlarının egemen olduğu bir üslup geliştirmiştir. Bu üslubunu resimlerinde olduğu kadar dekoratif panolarında ve sahne tasarımlarında da sürdürmüştür. 20.yy'ın başlarında Bonnard'ı anımsatan bir ağırbaşlılık, dinginlik ve sıcaklık içinde eviçi sahneleri betimlemiştir. Bu tür yapıtlarıyla üst orta sınıfın yaşam biçimlerini belgelemiştir. 1925-1937 arasında çeşitli sanatçıları atölyelerinde çalışırken gösteren bir dizi resim de yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Terzi*, ykş. 1890; *Kahvede*, 1890; *Sanatçının Annesi ve Kardeşi*, ykş. 1893, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Ressam Ker-Xavier Roussel ve Kızı*, ykş. 1900, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo/New York; *Aile Kahvaltısı*, 1905; *Eviçi*, 1916, Baltimore Müzesi; *Bayan Vuillard Çiçek Sularken*, ykş. 1920.
- **KAYNAKLAR:** J.Russell, *Vuillard*, 1971.
- **BAKINIZ:** BONNARD, GAUGUIN.

W

WAAGE, Peter
(1833-1900)

Norveçli kimyacı. Kimyasal tepkimelerin hızına ilişkin "kütle etkisi yasası"nı geliştirmiştir.

29 Haziran 1833'te Flekkefjord yakınlarındaki Hidra Adası'nda doğdu, 13 Ocak 1900'de Oslo'da öldü. Kristiania Üniversitesi'nde görmekte olduğu tıp öğreniminin üçüncü yılında mineralbilim ve kimya alanlarına yönelen Waage, 1858'de yayımladığı bir araştırmasıyla bilim çevrelerinin dikkatini çekti ve henüz öğrenimini tamamlamamış olmasına karşın öğretim kadrosuna alındı. Ertesi yıl kazandığı bir bursla Fransa ve Almanya'yı içeren ve büyük bir bölümü Heidelberg Üniversitesi'nde R.W.Bunsen'in yanında geçen bir geziye çıktı. 1862'de döndüğü Kristiania Üniversitesi'nde kimya dersleri vermeye başlayan, 1866'da profesörlüğe yükseltilen Waage, yaşamının her döneminde toplumsal konulara da ilgi duymuş ve gençlerin dini örgütlerde bir araya gelmelerini amaçlayan çalışmalara katılmıştır.

Waage, adını, kimyacı ve matematikçi C.M.Guldberg ile birlikte geliştirdiği "kütle etkisi yasası" ile duyurdu. Waage ve Guldberg, 1864'te Norveç Bilimler Akademisi'ne sundukları bir çalışmada termodinamik dengeye yönelik kimyasal bir tepkimenin hızının, tepkimeye katılan öğelerin etkin kütlelerinin (çözeltilerde derişikliklerinin) belirli bir kuvvetiyle orantılı olduğunu gösterdiler. Waage'nin üç yüze yakın deneyine dayanan ve Guldberg'in kuramsal katkılarıyla geliştirilen kütle etkisi yasasına göre, denklemi $mX + nY + pZ \rightarrow T$ olan bir tepkimenin hızını (r) veren matematiksel anlatım, C etkin kütle ya da derişikliği, k hız sabitini gösteriyorsa $r = k (C_x)^m . (C_y)^n . (C_z)^p$ biçimindedir. Önceleri bilim çevrelerinin ilgisini çekmeyen bu yasanın önemi, 1877'de Alman kimya bilgini W.Ostwald'ın yaptığı deneylerle kanıtlandıktan ve ertesi yıl Van't Hoff tarafından yeniden bulunduktan sonra anlaşılabilmiş ve bu yasaya termodinamiğin en önemli bulguları arasında da yer verilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Etudes sur les affinités chimiques*, (Guldberg ile), 1867, ("Kimyasal İlgiler Üzerine Çalışmalar").

- **BAKINIZ:** BERTHOLLET, GULDBERG, W.OSTWALD, VAN'T HOFF.

WAGNER, Adolf
(1835-1917)

Alman, iktisatçı. Kamu maliyesine getirdiği yeni yaklaşımlarla tanınmıştır.

Adolf Heinrich Gotthelf Wagner 25 Mart 1835'te Erlangen'de doğdu, 8 Kasım 1917'de Berlin'de öldü. Heidelberg ve Göttingen üniversitelerinde hukuk ve politik iktisat öğrenimi gördü. 1858-1870 arasında Viyana, Hamburg, Dorpat ve Breisgau'daki Freiburg üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. 1870'te Berlin Üniversitesi Politik İktisat Kürsüsü'ne profesör olarak atandı. 1872'de Genç Tarihçi Okul'un öncülerinden Schmoller ile birlikte Verein für Sozialpolitik'in (Sosyal Politika Derneği) kurucuları arasında yer aldı. Birçok Alman iktisatçı ve toplum bilimcisinin üye olduğu bu dernek, reformların en önemli destekleyicisi durumuna gelerek siyasal bakımdan etkili oldu. 1881'de Adolf Stöcker'in Hıristiyan Toplumsal Partisi'ne katıldı ve başkan yardımcılığı görevinde bulundu. 1882-1885 arasında Prusya Meclisi'nde milletvekilliği yaptı ve muhafazakâr kanatta yer aldı. 1910'da Prusya Soylular Meclisi'nde tabii üyeliğe atandı.

Wagner, devlet sosyalizmi ya da kürsü sosyalizmi olarak adlandırılan toplumsal reform akımının, o dönemdeki önemli temsilcileri arasında yer almaktadır. Büyük ölçüde Sismondi, Rodbertus ve Lassalle'ın sanayi kapitalizmine yönelttikleri eleştirilerden etkilenerek, özel girişimin ve bireysel mülkiyetin önceliğini kabul etmekle birlikte, devletin toplumsal ve iktisadi müdahalesinin gerekliliğini savunmuştur. Ancak, bu akımın, özellikle devlete bağlılık temasını ön plana çıkartmış, Alman İmparatorluğu'nun iç ve dış gücünü korumak ve sağlamlaştırmak amacına yönelik olarak, büyük toprak sahipleri ve devlet bürokrasisi arasında, yükselen sanayi çıkarlarına karşı, dinsel, ahlaksal ve aşırı ulusal öğelerin belirlediği bir ittifak kurulmasına çalışmıştır.

Wagner'in *Finanzwissenschaft* ("Maliye Bilimi") adlı kitabı, kamu maliyesi alanında, eski Kameralist (Almanya'da Merkantilist politikalara verilen ad) yaklaşımlardan kopuşu simgelemektedir ve kamu maliyesini iktisadi ve toplumsal koşulların bütünlüğü içinde ele almaktadır. Wagner bu kitabında, kamu maliyesinin işlevinin, yalnızca kamu harcamalarını karşılayacak kamu gelirlerinin etkin bir biçimde toplanmasının ötesinde, zenginliğin yeniden bölüşümünü düzenleyerek, piyasa mekanizmasının yol açtığı aşırı eşitliksizlikleri azaltmak olduğunu ileri sürmüştür. Özellikle toprak mülkiyetindeki değer artışından kaynaklanan hak edilmemiş gelir, özel mülk sahibi tarafından değil, kamu tarafından mal edinilmelidir. Wagner tarihsel gelişmenin, uygarlığın ilerleyişi ile birlikte devletin işlevini ve kamu harcamalarını sürekli genişletmek yönünde olduğunu, bunun aynı zamanda toplumsal bakımdan istenilir olduğunu savunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Finanzwissenschaft*, 4 cilt, 1871-1872, ("Maliye Bilimi"); *Grundlegung der politischen Ökonomie*, 2 cilt, 1876, ("Politik İktisadın Temelleri");

Agrar und Industriestaat, 1901, ("Tarım ve Sanayi Devleti").

• **BAKINIZ:** G.COHN, RODBERTUS, SCHMOLLER.

WAGNER, Martin
(1885-1957)

Alman asıllı ABD'li mimar ve kent tasarımcı. Kent ekonomisine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

5 Kasım 1885'te Königsberg'de (bugün SSCB'de Kaliningrad) doğdu, 8 Mayıs 1957'de ABD'de Massachusetts Eyaleti'nde Cambridge'de öldü. 1905-1909 arasında Berlin ve Dresden'de mimarlık ve kent tasarımı eğitimi gördü. H.Muthesius'un bürosunda çalıştı. Önce küçük kasabaların imar bürolarına atandı. 1915'te doktorasını tamamladı. I.Dünya Savaşı'ndan sonra 1918'de Berlin dolayındaki Schöneberg imar müdürlüğüne, 1926'da da Berlin imar müdürlüğüne getirildi. 1933'te Nasyonal Sosyalistler tarafından bütün görevlerinden uzaklaştırıldı. 1935'te Türkiye'ye geldi. 1938'de ABD'ye göç etti ve 1944'te bu ülkenin yurttaşı oldu. 1950'de Harvard Üniversitesi kent tasarımı öğretim üyeliğinden emekliye ayrıldı. Ölünceye kadar çalışmalarını emeritus profesör olarak sürdürdü.

Almanya'da çeşitli kent tasarımı uygulamaları bulunan Wagner, Türkiye'de İstanbul imar planı danışmanı ve Bayındırlık Bakanlığı kent tasarımı danışmanı olarak görev almıştır. İstanbul imar planıyla ilgili ilk ciddi çözümleme çalışması ona aittir. Türkiye'de ilk kez kent ekonomisi konusunu ele alan yazı ve konuşmalarıyla tanınan Wagner, Ankara Üniversitesi'nin kendisinden bu konuda ders vermesi isteğini yerine getirme olanağı bulamamış, yerine Alman kent yöneticisi E.Reuter'i önermiştir. Kent ekonomisi konusundaki çalışmalarını daha sonra ABD'de sürdürmüştür. Wagner'in oğlu Bernard Wagner de 1956-1957 yıllarında Türkiye'ye gelmiş, Bursa imar planı için bir taslak ile konut sorununa ilişkin bir rapor hazırlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Wirtschaftlicher Städtebau*, 1951, ("Ekonomik Kent Yapımı").

• **KAYNAKLAR:** J.Kempmann, *Das Ideengut Martin Wagners*, 1968.

• **BAKINIZ:** REUTER, TAUT, YAVUZ.

WAGNER, Otto
(1841-1918)

Avusturyalı mimar. Ülkesinde çağdaş mimarlığın öncülüğünü yapmıştır.

13 Temmuz 1841'de Viyana dolaylarındaki Penzig'de doğdu,11 Nisan 1918'de Viyana'da öldü.1857' de Viyana Teknik Üniversitesi'nde mimarlık öğrenimine başladı.1860'ta Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki bazı dersleri izledi. 1861-1863 arasında Viyana Mimarlık Okulu'nda öğrenim gördü. İlk olarak 1863'te Viyana'nın Steinhof semtinde büyük bir park içinde hazırladığı ve çağdaşlarının katı akademizmine karşı bir başkaldırı sayılabilecek *Sinir Hastalıkları Tedavi Merkezi* projesiyle ilgi çekti. Bunu izleyen yıllarda gerçekleştirdiği konutlarla kısa zamanda ün kazandı. Bir yandan da Viollet-le-Duc'ün kitaplarını okudu ve Rönesans mimarlığını inceledi. 1893'teki bir yarışmada Viyana için hazırladığı kent planıyla birincilik kazandı. 1894'te Viyana Akademisi'nde profesörlüğe atandı. J.Hoffmann ve J.Olbrich gibi mimarların öğretmeni oldu. 19.yy'ın tarihsel üslupları kullanan mimarlığının sona ermesinde büyük rol oynayan dersleri, 1895'te *Die Moderne Architektur* ("Çağdaş Mimarlık") adıyla yayımlandıktan sonra çeşitli dillere çevrildi.

İlk yapıları 19.yy tarihsel üslupçuluğu anlayışıyla gerçekleştirilmiş yeni klasik (neo-klasik) yapılardır. Ancak sonradan bütün tarihsel üslup özelliklerinden arındırılmış, daha akılcı ve işlevci bir anlayışa yönelmiştir. 1904-1906 arasında bu yeni anlayışa göre tasarladığı *Posta Çekleri Merkezi*, ortasındaki büyük salonu örten ve çelik bir strüktürün taşıdığı tonoz biçimindeki cam örtüsü, yalın ve ilk bakışta kavranabilen dış görünümüyle hem kendisinin, hem de Viyana'nın en önemli yapılarından biri olmuştur.

Wagner mimarlığın özünün çağdaş ve toplumsal gereksinimlerde yattığını ve bu gereksinimlerin onlara uygun çağdaş biçimlerle karşılanması gerektiğini savunmuş, bu düşünceleriyle A.Loos başta olmak üzere birçok mimarı etkilemiş, mimarlıkta yalınlığın önem kazanmasında öncülerden biri olmuştur. Büyük bir bölümünü öğrencilerinin oluşturduğu, Yeni Sanat'ın (Art Nouveau) Viyana kolu sayılabilecek Sezession grubu doğrultusunda da çalışmıştır. Viyana metrosu için yaptığı istasyonlar bu akımın en güzel ve önemli örnekleri arasındadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Sinir Hastalıkları Tedavi Merkezi*, 1863, Steinhof/Viyana; *Çinili Ev*, 1898, Viyana; *Posta Çekleri Merkezi*, 1904-1906, Viyana; *St.Leopold Kilisesi*, 1905-1907, Steinhof/Viyana; *Metro İstasyonları*, Viyana. **Kitap:** *Die moderne Architektur*, 1895, ("Çağdaş Mimarlık").

• **BAKINIZ:** J.HOFFMANN, HORTA, LOOS, OLBRICH.

WAGNER, Richard
(1813-1883)

Alman, besteci. Operaları ile olduğu kadar, sanat üzerine görüşleri ile de 19.yy'da Avrupa'nın kültürel yaşamını derinden etkilemiştir.

Wilhelm Richard Wagner 22 Mayıs 1813'te Leipzig'de doğdu, 13 Şubat 1883'te Venedik'te öldü. Bir polis memuru olan babası, onun doğumundan

Resim: 576
Jan VERMEER ***"Süt Boşaltan Kadın"****, 1658, Rijk Müzesi, Amsterdam-Hollanda*

Resim: 577
Jan VERMEER ***"Delft'te Bir Sokak"****, 1660, Rijk Müzesi, Amsterdam-Hollanda*

Resim: 578
Andrea del VERROCCHIO ***"İsa'nın Vaftiz Edilmesi"****, ykş. 1470,*
Uffizi Galerisi, Floransa-İtalya

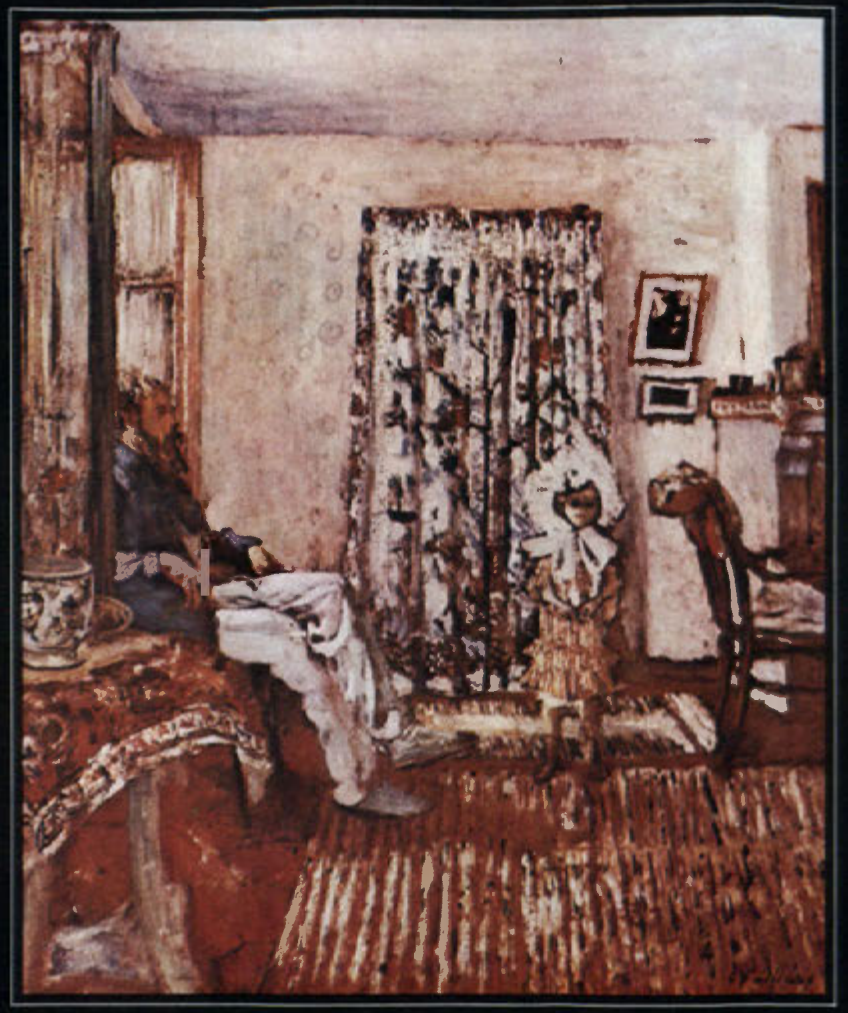

Resim: 579
Édouard VUILLARD ***"Ressam Ker-Xavier Roussel ve Kızı"****, ykş. 1900,*
Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo, New York-ABD

Resim: 580
Maurice de VLAMINCK
***"Oduncu"**, 1905,*
Özel Koleksiyon-ABD

Resim: 581
Paolo VERONESE ***"Levi'nin Evinde Yemek"****, 1573, Venedik Akademisi, Venedik-İtalya*

Richard Wagner

kısa bir süre sonra ölmüş, annesi de ressam ve tiyatro oyuncusu Ludwig Geyer ile evlenmişti. Wagner'in asıl babasının Geyer olduğu da söylenir. Dokuz çocuğun en küçüğü olan Wagner'in kardeşlerinden dördü de sanatçı oldular. Wagner, 1822'de Dresden' de okula gitti. Küçük yaşta Yunan edebiyatıyla ilgilenerek Homeros'un *Odysseia* destanından üç bölümü Almanca'ya çevirdi. 1827'de ailesiyle birlikte Leipzig'e taşındı ve öğrenimini burada sürdürdü. Bu dönemde Mozart, Beethoven ve Weber'in müziğinin yanı sıra Shakespeare, Schiller ve Goethe'nin tiyatro yapıtları ile de ilgilenmeye başladı. On iki yaşındayken kısa bir süre piyano dersleri aldıktan sonra 1828'de Christian Gottlieb Müller'in armoni öğrencisi oldu. 1828'de Shakespeare'in etkisinde bir trajedi yazdı. Daha sonra kendini tümüyle müzik çalışmalarına verdi. 1831'de Leipzig Üniversitesi'ne girdi. Aynı yıl Christian Theodor Weinlig'den armoni ve bestecilik dersleri aldı. Ancak asıl müzik bilgisini, büyük bir titizlikle incelediği Beethoven'ın senfoni ve dörtlülerinden sağladı. 1833'te üniversiteden ayrılıp Würzburg'daki bir operada koro şefliği yaptı. Bu sırada Carlo Gozzi'nin bir öyküsünden yola çıkarak ilk operası *Die Feen*'i (Periler) besteledi. Daha sonra bütün operalarında yapacağı gibi yapıtın librettosunu da kendisi hazırlamıştı. 1833-1839 arasında Magdeburg, Königsberg (bugün Kaliningrad) ve Riga'daki çeşitli operalarda müzik yöneticiliği yaptı. 1836'da ikinci operası *Liebesverbot*'un (Aşk Yasağı) Magdeburg'da kendi yönetimindeki ilk seslendirilişi, provaların yetersizliği yüzünden büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. Wagner aynı yıl tiyatro oyuncusu Wilhelmine Planer ile evlendi. Riga'da bulunduğu sırada üçüncü operası *Rienzi*'yi bestelemeye başladı. Yapıtı büyük bir sahne için tasarlıyor, bu iş için Paris'i düşünüyordu. Riga'da çok borçlandığı için kentten gizlice ayrılarak Paris'e gitti. Ancak orada umduğu ilgiyi bulamadı. Fransa'da tanıştığı Alman besteci G.Meyerbeer'in aracı olmasına karşın Paris'teki opera çevreleri onun yapıtları ile pek ilgilenmediler. Wagner para sıkıntısı yüzünden *Der fliegende Holländer* (Uçan Hollandalı) operası için hazırladığı librettoyu Paris Operası'na sattı. Ama daha sonra kendisi de bu operayı besteleyecekti. Paris'teyken yaptığı besteler, H.Berlioz'un yapıtlarındaki zengin orkestralama tekniğinden etkilendiğini gösteriyordu.

Wagner, 1842'de *Rienzi*'nin ilk sahnelenişini izlemek üzere Dresden'e geldi. Yapıt seyirciler tarafından büyük bir coşku ile karşılandı. Ama Wagner'in bir yıl sonra bestelediği ve dramatik içerikle müziği yeni bir anlayış ile kaynaştıran *Der fliegende Holländer* aynı ilgiyi görmedi. Wagner Dresden'de saray operasının yöneticiliğine getirildi. 1848 Devrimi'ne katıldı, 1849 Dresden ayaklanmasında rol aldı. Ancak ayaklanmanın bastırılması üzerine, İsviçre'ye kaçmak zorunda kaldı ve on beş yıl boyunca, çoğunlukla bu ülkede yaşadı. 1849-1852 arasında *Die Kunst und Revolution* ("Sanat ve Devrim"), *Das Kunstwerk der Zukunft* ("Geleceğin Sanat Yapıtı") ve *Oper und Drama* ("Opera ve Tiyatro") adlı yapıtlarını kaleme aldı. Bu yazılarında, daha sonra besteleyeceği sahne yapıtları için teknik ve kuramsal bir temel hazırladı. 1852'de *Der Ring des Nibelungen* (Nibelungen'in Yüzüğü) adlı dev yapıtını yazmaya başladı. Bu yapıt dört ana bölümden oluşuyordu: *Das Rheingold* (Ren Altını), *Die Walküre* (Valkiri), daha sonra *Siegfried* adını alacak olan *Der Junge Siegfried* (Genç Siegfried), ve güne sonradan *Götterdämmerung* (Tanrıların Gün Batımı) adıyla anılacak olan *Siegfrieds Tod* (Siegfried'in Ölümü). Ama yapıtın bütünü ancak 1876'da tamamlanacaktı. Wagner bu arada 1857-1859 arasında *Tristan ve Isolde*'yi besteledi. Bu yapıtın çıkış noktasını, zengin bir arkadaşının ve koruyucusunun eşine duyduğu aşk oluşturuyordu.

1861'de çıkan genel aftan yararlanarak Almanya' ya geri dönen Wagner, daha sonra Viyana'ya geçti. İçerdiği yenilikler yüzünden *Tristan ve Isolde*'yi sahneleyemeyince, *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnberg'li Usta Şairler) operasını besteledi. Bu arada gene borçlanmıştı. Hapse girmemek için 1864'te Viyana'dan gizlice kaçtı. Stuttgart'a vardığında cebinde hiç parası yoktu. Wagner'in yapıtlarına karşı derin bir hayranlık duyan II.Ludwig, o sırada Bavyera tahtına çıkmıştı. Çalışmalarını sürdürmesi için onu Münih'e çağırdı. *Tristan ve Isolde, Die Meistersinger von Nürnberg, Das Rheingold, Die Walküre* başta olmak üzere, Wagner'in bütün önemli yapıtlarının ilk seslendirilişleri Münih'te, ilk önemli Wagner yorumcusu sayılan Hans von Bülow'un yönetiminde gerçekleşti. Ama Wagner, Bülow'un eşi Cosima ile başlayan ilişkisinden dolayı 1865'te Münih'ten ayrıldı ve Luzern'e yerleşti. Cosima'dan üç çocuğu oldu, 1870'te de evlendiler.

Bu arada Wagner 1869'da *Der Ring des Nibelungen* üstünde yeniden çalışmaya başlamıştı. Yapıtın sahnelenmesi için yeni bir tiyatro düşünüyordu. Bu iş için gerekli maddi kaynakları sağlamak amacıyla Almanya'da çeşitli konserler verdi. Festspielhaus adını alacak olan tiyatronun yapımına 1872'de Bayreuth kentinde başladı. Wagner de Bayreuth'ta Wahnfried adını verdiği bir eve taşındı. Çıkan tüm güçlüklere karşın tiyatro yapısı 1876'da tamamlandı ve 13-17 Ağustos 1876'da *Der Ring des Nibelungen'in* baştan sona sahnelenişiyle açıldı.

Yaşamının bundan sonrasını Wahnfried'de geçi-

ren Wagner, arada konser yönetmek için İngiltere ve İtalya'ya gitti. Son yapıtı olan *Parsifal*'i besteledikten bir yıl sonra,Venedik'te bulunduğu bir sırada geçirdiği kalp krizi sonucu öldü. Wahnfried'in altında kendisi için hazırlattığı mezara gömüldü.

Wagner'in yapıtları iki bölümde incelenebilir. Bunlardan ilki *Rienzi*'ye kadar olan gençlik dönemi yapıtları ile *Der fliegende Holländer, Tannhäuser* ve *Lohengrin* gibi ilk olgunluk dönemi yapıtlarını kapsar. İkinci bölümde ise *Rheingold*'dan başlayarak 19.yy'ın müzik yaşamını kökten etkileyen yapıtları yer alır. İlk operası *Die Feen*, C.M. von Weber ve Heinrich Marschner'in (1795-1861) kurdukları romantik Alman operasının etkisindedir. Yapıtta, *Do Majör Senfoni*'sinde ve ilk piyano sonatlarında da olduğu gibi hiçbir özgün kişilik çizgisi yoktur. *Das Liebesverbot* ve *Rienzi* ise 19.yy İtalyan ve Fransız operalarının izlerini taşır. Wagner'in geleneksel opera yapısını yadsıyarak dramatik ve psikolojik gelişimi sürekli bir senfonik doku aracılığı ile tüm yapıta yaymak istediği ilk yapıtları *Tannhäuser* ve *Lohengrin*'dir. Ancak her ikisinde de bu isteğini tam olarak gerçekleştirememiştir.

Onun sanat yaşamında en önemli yeri tutan yapıtı *Der Ring des Nibelungen*'dir. Wagner *Oper und Drama* adlı kitabında ele aldığı konularla *Ring*'in yapısını da belirlemiştir. Bu inceleme yazılarında, seçkin sınıflar için bir eğlence aracı olan operanın ortadan kalkacağını ve onun yerini sonradan müzikli dram olarak adlandırılacak yeni bir sahne sanatı türünün alacağını ileri sürmüştür. Bu yeni türün müzik, tiyatro, dans, mimarlık ve resim gibi çeşitli sanat dallarını bir araya getirmesi gerektiğini savunmuş ve bu bireşime *Gesammtkunstwerk* (toplu sanat yapıtı) adını vermiştir. Wagner'in yapıtlarında temel düşünceleri taşıyan başka yapı öğeleri *Leitmotiv*'lerdir.*Leitmotiv* bir kişi, duygu ya da olayı betimlemek için kullanılır; böylece gerektiğinde orkestra tarafından tekrarlanarak aynı kişi, duygu ya da olayın anımsanması sağlanırdı.

Wagner'in müzik diline getirdiği başka büyük bir yenilik ise tonaliteye ait olmayan sesleri geçici olarak değil, tonalite duygusunu bozacak biçimde kullanmış olmasıdır. Bu nedenle *Tristan ve Isolde* müzik tarihinde atonal öğeleri içeren ilk yapıt olarak tanınır. Bu yeni görüşler A.Schönberg ve A.Berg gibi 20.yy Viyana Okulu bestecilerini etkilemiş ve on iki ton müziğinin gelişimine kaynaklık etmiştir.

Operanın Evrimi II

19.yy'ın ikinci yarısında Wagner, müzikli dram adını verdiği operalarıyla yepyeni bir dönem başlatmış oldu. Onun ardından, opera ve başka türlerde beste yapan müzikçiler kendilerine Wagner yandaşı ya da karşıtı olan bir yol seçtiler. Ancak genelde kendini birinci gruptan sayanlar sayıca pek azdı. Yapıtlarıyla 19.yy'a damgasını vuran bir başka opera bestecisi olan Verdi* ve bu dönemde gelişen Almanya dışındaki ulusal müzik okulları Wagner'in anlayışına karşı çıktılar.

Alman Romantizmi'nin en büyük adı sayılan Wagner, Tristan ve Isolde'sinden başlayarak geleneksel opera ile bağlarını koparmıştı. O döneme değin belirleyici olan İtalyan operasının, özellikle de bel canto türünün, şarkıcıların yetenek gösterisi durumuna gelip tıkandığı bir noktada, opera türüne yeni bir soluk getirmişti. Kesintisiz müzik ve alışılmışın dışında bir armoni anlayışı, Leitmotiv kullanımı, güçlü bir orkestraya ve dolayısıyla güçlü şarkıcılara yer vermesinin yanı sıra, kendi yazdığı librettoların konularını edebi ve felsefi düşünüşü çerçevesinde belirlemesi, ayrıca opera yapıtını, müziğin tüm öbür sanatlarla işbirliği içinde düşünmesi, Wagner'in müziğinin en önemli özellikleriydi. Bunun sonunda ortaya izlemesi oldukça zor yapıtların çıkması onun opera üstündeki belirleyici rolünü etkilemedi.

Wagner'in İtalyan çağdaşı ve operanın en büyük adlarından biri sayılan Verdi, ulusunun müziğini Wagner etkisine karşı koruyabilmek için çalışmışsa da, olgunluk dönemi yapıtlarından Otello'da, ondan esinlendiği öne sürüldü. Ancak geleneksel İtalyan operasının özelliklerini kendine özgü bir duyarlıkla yeniden ele alıp, ulusunun hiçbir zaman vazgeçmediği melodi öğesini büyük bir ustalıkla kullanması ve yapıtlarındaki yurtsever nitelik, Verdi'yi ulusal kimliğini kazanmaya çalışan ülkesinin kahramanı yaptı. Büyük bir izleyici topluluğu bulan Verdi operaları, zaman zaman gündelik yaşamdan alınmış konularıyla Puccini* ile en üst aşamasına ulaşan İtalyan Gerçekçilik akımının da (Verismo) öncüsü oldular.

19.yy'ın ikinci yarısında opera sanatında bir başka önemli gelişme de Rus ve Çek ulusal okullarının ortaya çıkmasıydı. Bunlardan Rus ulusal operasının Fransız, İtalyan ve Alman etkisinden kurtuluşunun ilk belirtileri Glinka'da* gözlendi. Aleksandr Dargomijski de (1813-1869) bu okulun öncülerinden biriydi. Rus Beşleri'nden Mussorgski*, Rimski-Korsakov* ve Borodin'in* operaları tümüyle Rus ulusal müziğinden ve öykülerinden kaynaklanan yetkin yapıtlardı. Çek ulusal operasının ise ilk temsilcisi Smetana'ydı*. Ancak yapıtlarındaki Lizst* ve Wagner etkisi nedeniyle Dvorak*, sonra da Leos Janaček (1854-1928) Çek operasının daha önemli adları oldular.

19.yy'ın ikinci yarısında opera sanatındaki bu değişimler, 20.yy modern opera bestecilerine de yol gösterdi.

• YAPITLAR (başlıca): Opera ve Müzikli Dramlar: *Die Feen*, 1833-1834, (Periler); *Das Liebesverbot*, 1834-1835, (Aşk Yasağı); *Rienzi*, 1838-1840; *Der fliegende Holländer*, 1841, (Uçan Hollandalı); *Tannhäuser*, 1843-1845; *Lohengrin*, 1845-1848; *Das Rheingold*, 1852-1854, (Ren Altını); *Die Walküre*, 1852-1856, (Valkiri); *Siegfried*, 1856-1871; *Tristan ve Isolde*, 1857-1859; *Die Meistersinger von Nürnberg*, 1861-1867, (Nürnberg'li Usta Şairler); *Götterdämmerung*, 1869-1874, (Tanrıların Gün Batımı); *Parsifal*, 1877-1882. Orkestra Müziği: *Do Majör Senfoni*, 1832; *Goethe'nin Faust'u İçin Uvertür*, 1840. Kitap: *Über deutsches Musikwesen*, 1840, ("Alman Müziği Üzerine"); *Die Kunst und die Revolution*, 1849, ("Sanat ve Devrim"); *Das Kunstwerk der Zukunft*, 1849, ("Geleceğin Sanat Yapıtı"); *Oper und Drama*, 1850-1851, ("Opera ve Tiyatro"); *Mein Leben*, 1870-1881, ("Yaşamım"); *Über die Anwendung der Musik auf dans Drama*, 1879, ("Tiyatroda Müziğin Kullanımı Üzerine"); *Religion und Kunst*, 1880, ("Din ve Sanat").

• KAYNAKLAR: T.W.Adamo, *Versuch über Wagner*, 1952; R.Donnington, *Wagner's Ring and Its Symbolism*, 1963; G.Gutman, *Richard Wagner: The Man, His Mind and His Music*, 1968; P.A.Loos, *Richard Wagner*, 1952; A.O.Lorenz, *Das Geheimnis der Form bei Richard Wagner*, 4 cilt, 1924-1933; E.Newman, *The Life of Wagner*, 4 cilt, 1933-1946; E.Newman, *The Wagner Operas*, 1959.

• BAKINIZ: MONTEVERDI, PUCCINI, C.M.WEBER.

WAJDA, Andrzej
(1926)

Polonyalı sinema yönetmeni. Ülkesinin yakın tarihini ve evrensel düzlemde insanın yazgısını araştıran filmleriyle sinemanın önde gelen ustalarından biri olmuştur.

6 Mart 1926'da Suwalki'de doğdu. Babasının görevi nedeniyle çocukluğu Polonya'nın çeşitli yörelerindeki süvari kışlalarında geçti. II.Dünya Savaşı'nda babası ölünce on altı yaşında direniş hareketine katılarak Alman işgaline karşı savaşmaya başladı. Yakalanarak toplama kampına götürüldü. Savaş bitince bir süre Krakovi Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim öğrenimi gördü. Ünlü Lodz Sinema Okulu kurulunca da sinemaya ilgi duyarak bu okula geçti. 1952'de okulun ilk mezunlarından biri oldu ve savaş sonrası Polonya sinemasının kurucularından Alexander Ford'un yanında yönetmen yardımcılığı etmeye başladı. İki kısa filmden sonra 1954'te yaptığı ilk uzun filmi *Pokolinie* ("Bir Kuşak") ile hemen ilgi çekti. Ford'un sanat danışmanlığını yaptığı film, savaşın yıkıntıları ve yönetimin belirsizlikleri içinde bocalayan yeni Polonya kuşağını anlatıyordu. Wajda bu yapıtına 1957'de *Kanal* ("Kanal") ve 1958'de *Popiol ı diament*'i ("Küller ve Elmas") ekleyerek bir üçleme oluşturdu. *Popiol ı diament* bölünmüş Polonya toplumunun sorunlarını araştıran, Polonya'nın direniş geleneğine ve düş kırıklıklarına sorular getiren tavrı ve etkili anlatımıyla Wajda'nın ilk dönem başyapıtı oldu ve ona uluslararası ün kazandırdı.

1959'da yönettiği ve Alman tanklarına karşı Polonya süvarilerinin umutsuz direnişini anlatan *Lotna*'yla Wajda ulusçu eğilimlerini ortaya koydu. Bir yıl sonraki *Niewinni czarodzieje*'de ("Masum Büyücüler") ise genç kuşakların bunalımına değinerek ilk kez ülkesindeki yönetime doğrudan bir eleştiri getirdi 1961'de gerçekleştirdiği *Samson*'da da o sıralarda sertleşen yönetimi dolaylı olarak eleştirdi.

Başka önemli filmleri

Wajda ikinci çıkışını, ilk filmlerinin ve sinemasının değişmez oyuncusu olan Zbigniew, Cybulski'nin çekime gelirken ölmesi üzerine, onun anısına gerçekleştirdiği *Wszystko na sprzedaz* ("Her Şey Satılık") ile 1968'de yaptı. Yaşamın ve sanatsal yaratımın anlamını irdeleyen bu filmle birlikte Wajda'nın anlatımı da daha rahat ve kıvrak bir niteliğe büründü. Son derece pastoral bir fonda romantik bir yaşam hesaplaşması olan *Brezozina* ("Kayın Ormanı"), resmi sanat kurumlarındaki yozlaşmayı güldürü havasıyla yansıtan *Polowanie na muchy* ("Sinek Avı"), savaşın bitimiyle serbest kalan, ama bu kez nereye gideceğini bilemeyen Polonyalı tutsakların öyküsünden yola çıkarak gene çağdaş Polonya'nın çelişkilerine eğilen *Krajobraz po bitwie* (Savaş Sonrası Görüntüleri); aynı sorunu 1900'lerin başında üçe bölünmüş Polonya'da ele alan *Wesele* ("Düğün"), 20.yy başında kapitalizmin geliştiği Lodz'da belirmekte olan çağdaş güç dengelerini ve dramları yansıtan *Ziema obiecana* ("Vadedilmiş Toprak"), Joseph Conrad uyarlaması *Smug cienia* ("Gölge Çizgisi") bu dönemde Wajda'nın sinemasını çeşitlendirip zenginleştiren filmlerdi.

Bu arada 1970 ve 1976'daki işçi hareketleri yönetimde yeni bir yumuşamaya yol açmıştı. Wajda böylece on beş yıldır çekim için izin bekleyen tasarısı *Czlowiek z marmuru*'yu ("Mermer Adam") 1976'da gerçekleştirebildi. 1950'lerin emek kahramanı Birkut adlı işçinin bilinmeyen sonunu araştıran film, dinamik anlatımıyla bir başyapıt oldu. Bunu izleyen *Bez znieczulenia*'da ("Uyuşturmadan") ve *Drygent*'te (Orkestra Şefi) günümüz Polonyasının üniversite ve sanat dünyasını ele alan, *Panny Wilka*'da ise (Wilko'lu Kızlar) gene yakın geçmişte, Çehov'u anımsatan bir atmosferde yaşamın anlamını sorgulayan Wajda, Dayanışma hareketinin ortaya çıkışından sonra bu olayı perdeye yansıtan *Czlowiek z zeleza*'yı ("Demir Adam") gerçekleştirdi. *Czlowiek z marmuru*'nun bir tür devamı olan 1980 tarihli film, militan tavrı kadar, gelişmelerin üç ayrı kişinin ağzından anlatılması bakımından Orson Welles'in *Citizen Kane*'ini (Yurttaş Kane) anımsatıyordu.

Mermer Adam

1981 sonunda Polonya'da Dayanışma Sendikası'nın kapatılması ve sıkıyönetim ilan edilmesinden sonra Wajda bir süre tutuklu kaldı.

İlk önemli filmleri

Wajda'nın sineması, yeniklerden yana tavrı ve koşulların tutsağı umutsuz kahramanlarıyla romantik, Polonyalılık sorunsalına ısrarla eğilmesiyle ulusçu ve daha adil bir dünya arayışıyla toplumcu nitelikler taşır. İşçi hareketini yücelten *Czlowiek z zeleza* dışında olayları sürekli soruşturan ve onlarla hesaplaşan tavrıyla, toplumun vicdanı olmayı üstlenir. Wajda üslup bakımından deneyci olmamıştır. Kendinden önceki ustaların mirasını devralmış, önceleri genç ve hareketli, giderek gösterişli ve incelikli, daha sonraları da duru, ama derin bir nitelik kazanan, her filmde kendine en uygun anlatımı bulan bir üslup geliştirmiştir.

Doğu Avrupa Ülkelerinde Sinema

II.Dünya Savaşı'na kadar Doğu Avrupa ülkelerinde uluslararası ilgi görecek bir sinema etkinliğine rastlanmaz. Savaş sonrasındaysa yeni rejimlerin sinemayı büyük ölçüde desteklemesi sonucunda Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'da önemli sinema hareketleri ortaya çıkmıştır.

Polonya sineması, savaş sırasında SSCB'den kaçan, savaş bitince de ülkelerine dönen A.Ford gibi yönetmenler ve Jerzy Toeplitz gibi eleştirmenler tarafından kurulmuştur. Yaptıkları filmlerle Polonya'nın tarihsel deneyimine eğilen ve baştan beri film üretiminin siyasal iktidardan bağımsız olmasına özen gösteren bu "eski kuşak"sinemacılar, ayrıca ünlü Lodz Sinema Okulu'nu da kurarak genç yönetmenlerin yetişmesine ön ayak olmuşlardır.*

Lodz Sinema Okulu'ndan yetişen genç sinemacılar 1950'lerde uluslararası alanda da adını duyuran güçlü bir sinemanın yaratıcıları olmuşlardır. A.Wajda, A.Munk, J.Kawalerowioz*, R.Polanski* gibi yönetmenlerin temsil ettiği bu yeni akım, 1956'da rejimdeki yumuşama sonucu oluşturulan görece bağımsız film birimlerinde örgütlenerek, ülkenin gerçeğini ve tarihini sorgulayan özgün yapıtlar vermişlerdir.*

1960'larda rejimdeki sertleşme, sinema alanında durgunluğa yol açmış, birçok ünlü yönetmen yurt dışında çalışmak zorunda kalmıştır. 1970 işçi hareketleri rejimde yeniden görece bir yumuşama yaratınca, eski kuşaktan Wajda ve orta kuşaktan K.Zanussi ile yeni kuşaktan Krzysztof Kieslowski, Agnieszka Holland, Feliks Falk ve Janusz Kijowski gibi yönetmenler, yeniden canlandırılan özerk film birimlerinde, ülkenin ve ülke insanının ahlaksal, toplumsal ve ideolojik sorunlarına eğilen yapıtlar gerçekleştirmişlerdir. 1981 sonunda ülkede sıkıyönetim ilan edilmesi üzerine zor koşullarla karşı karşıya kalan sinemacılar, sanat anlayışlarından ödün vermeden çalışmalarını sürdürmeye özen göstermişlerdir.*

II.Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir temelde gelişen Macar sineması, 1956'da ülkenin Sovyet birlikleri tarafından işgal edilmesi üzerine kesintiye uğramıştır. Bu tarihe kadar özgün ve nitelikli filmleriyle Z.Fabri uluslararası alanda adını duyurmuştur. Macar sineması ancak 1960'ların başlarında sinema sanayiinin ve Sinema ve Dramatik Sanatlar Akademisi'nin yeniden canlandırılmasıyla dinamik bir sıçrama göstermiştir. Bu dönemde M.Jancsö*, I.Szabo*, István Gaál (1933) gibi yönetmenler Macaristan'ın altı yüz yıllık sancılı geçmişinin değişik dönemlerine eğilen ve ülke insanıyla toplumunun kimliğini araştıran, birbirinden ilginç yapıtlarını art arda vermişlerdir.Giderek toplumun güncel sorunlarına eğilen bu yönetmenlerin arasına zamanla M.Mészáros* ve Peter Basco gibi sinemacılar da katılmıştır.*

Çekoslovakya'da 1965'te genç sinemacıların özgün ve yaratıcılık dolu yapıtlarından oluşan yeni bir akım ortaya çıkmıştır. M.Forman, Jan Němec (1936), Jiří Menzel (1938) gibi yönetmenlerin öncüsü olduğu bu akım, ele aldığı konular ve anlatımları bakımından Fransız Yeni Dalga akımına benzetilmiş ve Çek Yeni Dalgası adıyla anılmıştır. 1968 işgali sonrasında ise yeniden sessizliğe gömülen Çekoslovak sinemasında J.Trnka'nın* kukla film çalışmalarının ayrı bir yeri vardır.*

Öteki Doğu Avrupa ülkelerinde ise güçlü ve sürekli sinema akımları olmamakla birlikte, tek tek yönetmenlerin ilginç yapıtlarına rastlanmaktadır. 1960'ların sonlarında D.Makaveyev'in filmleriyle adını duyuran Yugoslav sineması, 1985 yılında bir Yugoslav filminin Cannes Film Şenliği'nde Büyük Ödülü kazanmasıyla yeniden kendinden söz ettirmiştir.*

Doğu Almanya'da Konrad Wolf'un (1925) Bulgaristan'da ise Borislav Şaraliyev'in filmleri anılmaya değer çalışmalardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Pokolinie*, 1954, ("Bir Kuşak"); *Kanal*, 1957, ("Kanal"); *Popiol i diament*, 1958, ("Küller ve Elmas"); *Lotna*, 1959; *Niewinni czarodzieje*, 1960, ("Masum Büyücüler"); *Vszystko na sprzedaz*, 1968, ("Her Şey Satılık"); *Polowanie na muchy*, 1969, ("Sinek Avı"); *Brzezina*, 1970, ("Kayın Ormanı"); *Krojobraz po bitwie*, 1970, (Savaş Sonrası Görüntüler); *Wesele*, 1972, (Düğün); *Ziema obiecana*, 1974-1975, ("Vadedilmiş Toprak"); *Smug cienia*, 1976, ("Gölge Çizgisi"); *Czlowiek z marmuru*, 1976, ("Mermer Adam"); *Bez znieczulenia*, 1978, ("Uyuşturmadan"); *Panny Wilka*, 1979, (Wilko'lu Kızlar); *Drygent*, 1979, (Orkestra Şefi); *Czlowiek z zeleza*, 1981, ("Demir Adam"); *Danton*, 1982, (Danton); *Eire Liebe in Deutschland*, 1983, (Almanya'da Bir Aşk).

WAKEMAN, Rick
(1949)

İngiliz pop müzikçisi. Özellikle piyanodaki güçlü tekniği ve klasik müzik etkisindeki tarzıyla büyük ilgi toplamıştır.

18 Mayıs 1949'da Londra'da doğdu. Müzikçi bir ailenin çocuğuydu. On altı yaşında, konser piyanisti olmak için Royal College of Music'in Piyano Bölümü'ne girdi.Bir yandan da gece kulüplerinde çalışıyordu. Müzik piyasasının dikkatini çekince bu alana

ağırlık verdi ve devamsızlık nedeniyle okuldan çıkartıldı. Bundan sonra aranan bir müzikçi oldu. Cat Stevens, T.Rex ve David Bowie'yle çalıştı. 1970'lerin başında Strawbs topluluğuna katıldı. 1971'de Yes grubuna geçti.

Her yönden yetkin bir topluluk olan Yes, Wakeman'ın önemli bir çıkış yapmasını sağladı. O da topluluğa çok önemli katkılarda bulundu. 1973'teki ilk solo plağı *Six Wives of Henry VIII*'de Yes'in temaları birbirine kaynaştıran yoğun müziğinden farklı olarak, Wakeman'ın daha yalın, melodik ve düzenli bir müzik anlayışı olduğu gözleniyordu. Wakeman, Yes'deki arkadaşlarıyla aralarında çıkan anlaşmazlık nedeniyle aynı yılın sonlarında topluluktan ayrıldı.

Bundan sonra, 1974-1975 yıllarındaki çalışmalarında, English Rock Ensemble adını verdiği çekirdek topluluğun yanı sıra, büyük senfoni orkestraları ve kalabalık korolardan da yararlandı. Bu parçalarında klasik müzik ve rock öğelerini bir arada kullanarak etkileyici bir bileşim ortaya koydu.

1975 sonrasında çizgi değiştirerek daha saf bir müziğe yöneldi ve daha küçük orkestra birimleri kullanmaya başladı. 1979-1980 yıllarında giderek daha pop bir anlayışa yöneldi. 1976'da Yes topluluğuna geri döndüyse de 1980'de yeniden ayrıldı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Six Wives of Henry VIII*, 1973; *Journey to the Centre of the Earth*, 1974; *The Myths and Legends of King Arthur and the Knights of the Round Table*, 1975; *Lizstsomania*, 1975; *No Earthly Connection*, 1976; *White Rock*, 1977; *Criminal Record*, 1979; *Rhapsodies*, 1980; *1984*, 1983; *Cost of Living*, 1983.

WAKSMAN, Selman Abraham
(1888-1973)

Rus asıllı ABD'li mikrobiyoloji uzmanı. Toprak mikrobiyolojisi alanında dünyanın en yetkili uzmanlarından biri ve "streptomisin"in bulucusudur.

22 Temmuz 1888'de Kiev yakınlarındaki Priluki kentinde (bugün Ukrayna SSC'de doğdu, 16 Ağustos 1973'te Massachusetts Eyaleti'ndeki Hyannis'te öldü. 1910'da, Odessa'daki bir lisede ortaöğrenimini tamamladıktan hemen sonra ABD'ye göç etti ve ertesi yıl, burslu öğrenci olarak, New Jersey'deki Rutgers Üniversitesi'ne yazıldı. Bu üniversiteden 1915'te lisans, 1916'da lisansüstü derecesini alıp New Jersey Tarım Deneme İstasyonu'nda toprak bakteriyolojisi araştırma asistanı olarak çalışmaya başladı ve aynı yıl ABD uyruğuna geçti. 1918'de California Üniversitesi'nden biyokimya dalında doktora derecesini alınca, öğretim görevlisi olarak Rutgers Üniversitesi'ne döndü. Emekliye ayrıldığı 1958 yılına değin meslek yaşamının kırk yılını geçireceği bu üniversitenin Toprak Mikrobiyolojisi Kürsüsü'nde 1925'te doçentliğe, 1930'da profesörlüğe yükseltildi. 1940'ta Mikrobiyoloji Bölümü'nün başkanlığını, 1949-1958 arası üniversiteye bağlı Mikrobiyoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenen, ayrıca 1931'den 1942'ye değin Woods Hole Okyanusbilim Enstitüsü'nde bölüm başkanı olarak deniz bakteriyolojisi araştırmalarını yöneten Waksman, 1942'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne, 1955'te Fransız Bilimler Akademisi'nin yabancı üyeliğine seçilmiş, antibiyotiklere, özellikle streptromisine ilişkin çalışmaları 1952'de Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'ne değer görülmüştür.

Çalışmalarını toprak mikrobiyolojisi, özellikle toprak bakterileri ve mantarlar üzerinde yoğunlaştıran Waksman, mikroorganizmalarca salgılanan ve bakteri öldürücü özellik taşıyan kimyasal maddelere "antibiyotik" adını vererek, hastalık yapıcı bakteriler üzerinde etkili olan bu tür maddeleri bulup ortaya çıkarmak için ilk sistemli araştırmaları başlatan kişidir. Fleming'in bulduğu penisilin ve öğrencisi olan Dubos'nun bulduğu "Tyrothricin"gibi ilk antibiyotiklerin yalnızca gram pozitif bakterilere karşı etkili olması, bu ilaçların, örneğin tüberküloz basili gibi gram negatif bakterilere karşı kullanımını engelliyordu. Araştırmalarını bu yönde derinleştiren Waksman, 1943'te, gram negatif bakterilere karşı etkili olan yeni bir antibiyotik bularak "streptomisin" adını verdi ve 1945'te insanlar üzerinde başarıyla sonuçlanan bir denemeden sonra streptomisin, tüberküloz tedavisinde en etkili ilaç olarak hastalığın denetim altına alınmasında önemli bir rol oynadı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Principles of Soil Microbiology*, 1927, ("Toprak Mikrobiyolojisinin İlkeleri"); *My Life With the Microbes*, 1954, ("Mikroplarla Geçen Yaşamım"); *Actinomycetes*, 3 cilt, 1959-1962, ("Aktinomisetler").

• **BAKINIZ:** R.J.DUBOS, A.FLEMING, GRAM.

WALD, George
(1906)

ABD'li biyokimyacı. Görme olayının biyokimyasal yönünü incelemiş, A vitamininin bu süreçteki rolünü açıklamıştır.

18 Kasım 1906'da New York'ta doğdu. 1927'de New York Üniversitesi'nden lisans derecesini, 1932'de Columbia Üniversitesi'nden doktora derecesini alıp, National Research Council'ın araştırma bursuyla iki yıl Berlin ile Heidelberg'deki Kaiser Wilhelm enstitülerinde ve Zürich ile Chicago üniversitelerinde çalıştıktan sonra, 1924'te Harvard Üniversitesi'nde öğretim görevine başladı. Önce Biyokimya, ardından Biyoloji bölümlerinde görev alarak 1948'de biyoloji profesörlüğüne yükseltildiği bu üniversitede 1977'den bu yana emeritus profesör olarak çalışmalarını sürdüren Wald'ın görme ve algılama mekanizmasına ilişkin çalışmaları, ülkesindeki önemli bilim kuruluşlarının ödül ve madalyaları dışında, 1967'de Granit ve Hartline ile bölüştüğü Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'ne değer görülmüştür.

1932'den başlayarak görme ve algılama mekanizmasının biyokimyasal yönüne ilişkin çalışmalar yapan

Wald, ağtabakadaki ışığa duyarlı hücrelerin, ışık tarafından uyarıldığında ne tür bir biyokimyasal değişikliğe uğradığını araştırmakla işe başlamıştı. Çalışmaları sonucunda, ağtabakada bulunan ve karanlıkta görmeyi sağlayan çomak hücrelerin "rodopsin" denilen bir pigment içerdiğini, bu pigmentin de bir protein (opsin) ile A vitaminine çok benzer yapıda bir bileşikten (retinen) oluştuğunu açığa çıkardı. Böylece, ağtabakadaki pigmentlerin temel bileşenlerinden biri olan A vitamininin görme mekanizmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koyan Wald, vücudun yeterince A vitamini alabildiği sürece retinen üretip depolayabildiğini, karanlıkta retinen ile proteinin birleşmesinden oluşan rodopsinin ise ışık karşısında parçalanarak bileşenlerine ayrıldığını ve bu kimyasal tepkimenin sinir telleri aracılığıyla beyne elektrik impulsları gönderdiğini açıkladı. A vitamini eksikliğinde bu çevrim bozulacağı için gece körlüğünün başlayacağını saptayan Wald, sonraki yıllarda çalışma arkadaşlarıyla birlikte sarı, yeşil, kırmızı ve mavi renge duyarlı dört görme pigmentini ayırıp, bu pigmentlerin yapısında da A vitamininin önemli bir bileşen olduğunu belirleyerek, bu pigmentlerden herhangi birinin, dolayısıyla A vitamini eksikliğinin renk körlüğüne yol açacağını açıkladı.

• BAKINIZ: GRANIT, HARTLINE, HELMHOLTZ, T.YOUNG.

WALDEN, Paul
(1863-1957)

Rus asıllı Alman (FAC) kimyacı. Stereokimya alanına katkılarıyla tanınır.

26 Temmuz 1863'te Letonya'da Riga yakınlarındaki Cesis'te doğdu, 22 Ocak 1957'de Almanya'da Tübingen yakınlarındaki Gammertingen'de öldü. 1889'da Riga Politeknikumu'ndaki kimya öğrenimini tamamladı ve aynı okulda asistan olarak çalışmaya başladı. 1894'te profesör oldu. 1919'da ülkesinden ayrılarak Almanya'ya göç etti ve Rostock Üniversitesi'nin kimya bölümünde görev aldı. 1934'te emekliye ayrılan, II.Dünya Savaşı sırasında Tübingen'e yerleşen Walden, yaşamının son yıllarında Tübingen Üniversitesi'nde kimya tarihi dersleri vermişti.

Walden, henüz öğrenimini sürdürmekte olduğu dönemde, Alman kimya bilgini W.Ostwald'ın denetimindeki çalışmalarını elektrolitlerde elektrik geçirgenliğinin ölçülmesi üzerinde yoğunlaştırmış ve 1887'de, susuz çözeltilerde iletkenliği ağdalılığa bağlayan "Walden kuralı"nı geliştirmişti. 1890'ların başında organik stereokimyaya yöneldi ve optik etkin maddelerin tepkime süreçlerini incelemeye başladı. 1896'da, bu tür maddelerin belirli bir tepkimeler zinciri sırasında polarılmış ışığı kırma yönünün tersine döndüğünü, başka bir deyişle, asimetrik karbon atomuna bağlı iki grubun karşılıklı yer değiştirmesiyle bir optik izomerin kendi optik karşıtına dönüştüğünü buldu. "Walden evirtimi" olarak adlandırılan bu olguyu açıklamayı amaçlayan ve ancak 1930'lu yıllarda amacına ulaşabilen çabalar özellikle organik kimya alanına giren tepkime süreçlerinin ve bu süreç içinde yer alan aşamaların anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Optische Umkehrerscheinungen*, 1919, ("Optik Evirtim"); *Geschichte der organischen Chemie seit 1880*, 1941, ("1880'den Sonra Organik Kimya Tarihi").

WALDHEIM, Kurt
(1918)

Avusturyalı diplomat. 1971-1981 arasında Birleşmiş Milletler genel sekreterliği yapmıştır.

21 Aralık 1918'de Avusturya'da Sankt Andrae Wördern'de doğdu.Diplomasi dalında öğrenim gördü. II.Dünya Savaşı başlayınca askere alındıysa da 1942'de yaralanınca terhis edildi. 1944'te Viyana Üniversitesi'nden hukuk dalında doktora derecesini elde ettikten sonra, 1945'te Dışişleri Bakanlığı'nda göreve başladı. 1945-1947 arasında ülkesinin savaş sonrası konumuyla ilgili olarak Paris'te, Londra'da ve Moskova'da yapılan görüşmelere Avusturya heyeti üyesi olarak katıldı. 1948-1951 arasında Avusturya'nın Paris Büyükelçiliği'nde birinci sekreterlik yaptıktan sonra Viyana'ya dönerek 1951-1955 arasında Dışişleri Bakanlığı'nda danışman olarak çalıştı. Avusturya'nın Aralık 1955'te Birleşmiş Milletler'e (BM) üye olmasından sonra BM'deki ilk Avusturya heyetine başkanlık etti.

1956-1958 arasında Avusturya'nın Kanada Büyükelçiliği'nde ortaelçi, 1958-1960 arasında da büyükelçi olarak görev yaptı. 1960-1964 arasında Avusturya Dışişleri Bakanlığı Siyasal İlişkiler Dairesi genel müdürlüğü görevinde bulunduktan sonra, 1964'te ülkesinin BM daimi temsilcisi oldu. 1968'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında BM Uzay Komisyonu'nun başkanlığını da yürüttü. 1968-1970 arasında Avusturya dışişleri bakanlığı yaptı. 1971'de muhafazakâr eğilimli Avusturya Halk Partisi'nin adayı olarak başkanlık seçimlerine katıldıysa da seçimleri kazanamadı.

21 Aralık 1971'de BM genel sekreterliğine seçilen Waldheim 1 Ocak 1972'de BM'nin dördüncü genel sekreteri olarak U Thant'dan görevi devraldı. Bu görevi sırasında etkin bir diplomat olarak çeşitli uluslararası anlaşmazlık konularında arabuluculuk yaptı ve barışı koruma yolunda yoğun çaba harcadı. Döneminde 1973'te Federal Alman ve Demokratik Alman Cumhuriyetleri BM'ye üye oldular. Angola ile Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin üyelikleri ABD'nin vetosu nedeniyle bir süre engellendiyse de, bu ülkeler de sırasıyla Aralık 1976 ve Eylül 1977'de örgüte katıldılar. Waldheim uluslararası barışı koruma çabalarının yanı sıra, doğal afetlere uğrayan Bangladeş, Guatemala ve Nikaragua gibi ülkelere BM yardımı sağlanmasında da önemli rol oynadı.

Aralık 1976'da beş yıllık bir dönem için ikinci kez BM Genel sekreterliğine seçildi. 1979'da İran'da-

ki ABD'li rehineler sorununa çözüm bulmak amacıyla girişti̇ği çabalar sonuçsuz kaldı. Beş yıllık dönemin sonunda 31 Aralık 1981'de görevinden ayrılan Waldheim'in yerine BM genel sekreterliğine Perez de Cuellar seçildi. Waldheim, 1982'de başladığı Washington'daki Georgetown Üniversitesi'nde diplomasi alanındaki öğretim görevini halen (1985) sürdürmektedir.

• BAKINIZ: CUELLAR, THANT.

WALESA, Lech
(1943)

Polonyalı sendikacı. Dayanışma hareketinin önderidir.

29 Eylül 1943'te Popowo'da doğdu. Yoksul bir marangozun sekiz çocuğundan biriydi. Lipno'da devlet meslek okulunu bitirdikten sonra 1966'da Baltık Kıyısı'ndaki Gdansk'a giderek Lenin Tersanesi'nde elektrikçi olarak çalışmaya başladı. Aralık 1970'te yiyecek fiyatlarının artırılmasına karşı işçilerin başlattığı grevler sırasında Lenin Tersanesi'nde grev komitesi başkanlığı yaptı. Birçok işçinin ölümüyle sonuçlanan bu olaylardan sonra PBİP (Polonya Birleşik İşçi Partisi) genel sekreterliğine getirilen E.Gierek'in iktisadi önlemleri de başarılı olmayınca ve temel gereksinim mallarının fiyatları yükselince 1976'da Ursus ve Random'da işçiler yeniden greve gittiler. Bu olaylar sırasında işten atılan Walesa sürekli iş değiştirmek zorunda kaldı ve işçiler arasındaki çalışmaları nedeniyle birkaç kez hapse girip çıktı. Bu yıllarda PBİP'den Jacek Kuron'un öncülük ettiği Toplumsal Öz-Savunma Komitesi (KOR) hareketiyle ilişki kurarak öteki işçi önderleriyle birlikte gizli Özgür Baltık Kıyısı İşçileri Sendikası'nın kuruluşunda yer aldı.

14 Ağutos 1980'de ücretlerin artırılmasının yanı sıra bağımsız sendika kurma hakkı verilmesini de içeren 21 maddelik bir istemler listesiyle greve giden ve Lenin Tersanesi'ni işgal eden işçilerin, hareketi yönlendirmek için seçtikleri üç kişiden biri oldu. Grevin Baltık Kıyısı boyunca yaygınlaşması üzerine 17 Ağustos'ta kurulan Fabrikalar Arası Grev Komitesi'nin başkanlığına getirildi. 30-31 Ağustos'ta başbakan yardımcısı M.Jagielski ile görüşerek bütün işçi istemlerinin kabul edildiği Gdansk Antlaşması'nı imzaladı ve Eylül 1980'de kurulan Dayanışma (Solidarnosc) adlı işçi sendikasının başkanlığını üstlendi. İşçi eylemlerinin giderek radikal bir nitelik kazanması üzerine daha ılımlı bir tutum benimsedi ve 9 Şubat 1981'de başbakanlığa getirilen general Jaruzelski'ye sorunların çözümü için zaman tanınmasından yana oldu. Ancak Bydgoszcz'da sendika militanlarının dövülmesi olayının ardından 13 milyon işçiyi kapsayan dört saatlik bir uyarı grevine gidildi. Dayanışma'nın başlıca istemleri arasında yer alan tarım işçilerinin sendikalaşabilmesi için Köylü Dayanışması'nın kurulmasının resmen kabul edilmesine karşıı artan yiyecek sıkıntısı ve sürtüşmeler, olayların sürmesine yol açtı.

Ilımlı ve "otokratik" tutumundan dolayı bazı eleştirilere uğramakla birlikte Eylül 1981'de daha geniş işçi hakları ve serbest seçimler çağrısının yapıldığı Dayanışma I.Ulusal Kongresi'nde yeniden başkanlığa seçilen Walesa, 5 Kasım'da iktisadi bunalıma bir çözüm bulmak üzere parti birinci sekreterliğini de üstlenmiş bulunan Jaruzelski ve başpiskopos Josef Glemp ile üçlü bir toplantıya katıldı. Ancak toplantıda bir anlaşmaya varılamadı. 11 Aralık'ta Dayanışma Ulusal Konseyi'nin siyasal rejimin niteliğini belirlemek için halk oylaması yapılması çağrısından iki gün sonra sıkıyönetim ilan edildi. Hemen ardından Walesa öteki sendika önderleriyle birlikte tutuklandı. İşçiler ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmalar, geniş tutuklamalara yol açtı, karışıklıklar 1982 boyunca sürdü. Bu arada Batılı devletlerin gösterdiği tepki Polonya sorununu uluslararası bir bunalım haline getirdi. 1970'teki Gdansk olaylarının yıldönümünde geniş çaplı ayaklanmalar baş gösterdi. 8 Ekim 1982'de, daha önce çalışmaları durdurulmuş olan Dayanışma yasadışı ilan edildi ve sıkıyönetim askıya alındıktan sonra Walesa 12 Kasım'da serbest bırakıldı. Ekim 1983'te Nobel Barış Ödülü'nü aldı. Son yıllarda ekonomiye belirli bir istikrar getiren Jaruzelski hükümetinin duruma egemen olma çabalarına karşın 1984 yazından sonra Dayanışma'yı canlandırmaya yönelik hareketler yeniden yoğunlaştı.

• BAKINIZ: GIEREK, GOMULKA, JARUZELSKI.

WALKER, Addison Mortimer
(1923)

ABD'li karikatürcü ve çizgi romancı. *Hasbi Tembeler* çizgi romanının yaratıcısıdır.

3 Eylül 1923'te Kansas Eyaleti'nde, El Dorado'da doğdu. İlköğrenimini bir süre sonra ailesinin yerleştiği Kansas City'de gördü. II.Dünya Savaşı'nda askere alındığı için liseyi yarıda bırakmak zorunda kaldı. İtalya cephesinde bulundu ve üsteğmen rütbesiyle terhis oldu. Savaştan sonra Washington ve Missouri üniversitelerinde aldığı derslerle eğitimini tamamladı. New York'a giderek Dell Yayınevi'nde çalışmaya başladı. *1000 Jokes* (Bin Şaka), *TV Stars* (TV Yıldızları) ve *Bollyhoo* gibi dergilerin gülmece yönetmenliğini yaptı. Daha sonra bağımsız karikatürcü olarak çalıştı. Yarattığı *Beetle Bailey* (Hasbi Tembeler) tipi ile çizgi romana geçti. 1950'de gazetelerde, 1951'de pazar eklerinde de yayımlanmaya başlayan bu çizgi romanla büyük bir ün kazandı. 1954'te ABD'de her yıl en başarılı çizgi romancıya verilen Reuben Ödülü'nü aldı. Başka çizgi roman girişimleri de oldu. Bir süre ülkesindeki Ulusal Karikatürcüler Derneği'nin başkanlığını yaptı. Daha sonraki çalışmalarını Connecticut Eyaleti'ndeki Greenwich'te 1974'te açılan Karikatür Sanatı Müzesi ile ilgili işler üstünde yoğunlaştırdı.

Mort Walker'in başyapıtı *Hasbi Tembeler*'dir. Bu çizgi roman ABD'li çizgi romancı George Baker (1915-1975) tarafından 1942'de yaratılan ve konusunu askerlerin yaşamından alan *Sad Sack* adlı çizgi romanla başlayan geleneğin bir devamıdır. Miğferi ya da kasketi aşağı düştüğü için gözleri gözükmeyen Hasbi, disiplinli askerlik yaşamının gereklerinden elinden geldiğince kaçmaya çalışır. Onun ile ABD'nin bir köşesinde unutulup kalmış birliğindeki öteki erler, disiplini temsil eden çavuş, subaylar, biraz beceriksiz bir general, aşçıbaşı ve büro görevlileri arasında geçen çelişkili olaylar, Walker'in gülmecesinin temelini oluşturur. Oldukça yalın, stilize, ama kıvrak ve usta bir çizgisi vardır. 1950'lerin ortasından beri Türkiye'de de yayımlanan *Hasbi Tembeler* kitap olarak da çıkmıştır. En başarılı çizgi romanlardan biri olarak dünya çapında üne sahip olan bu çizgi roman bir dizi çizgi filme de konu olmuşsa da bu alanda başarı kazanamamıştır.

Walker yalnız ya da başkalarıyla ortaklaşa olarak *Hasbi Tembeler* dışında da başarılı çizgi romanlar yaratmıştır. Bunlardan *Sam's Strip* ("Sam'ın Çizgi Romanı") kısa ömürlü olmasına karşın daha önceki çizgi roman kahramanlarını ustalıkla kullanmasıyla dikkati çekmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Beetle Bailey* dizisi, 1950, (Hasbi Tembeler); *Hi and Louis* dizisi (Dik Browne ile), 1954; *Sam's Strip* dizisi (Jerry Dumas ile), 1961, ("Sam'ın Çizgi Romanı"); *Boner's Ark* dizisi, 1967, ("Boner'in Gemisi").

WALLACE, Alfred Russel
(1823-1913)

İngiliz, doğabilimci ve gezgin. Darwin'den bağımsız olarak, türlerin kökenine ve doğal seçme yoluyla evrimine ilişkin bir kuram geliştirmiştir.

8 Ocak 1823'te Monmouthshire'deki Usk kasabasında doğdu, 7 Kasım 1913'te Dorset'teki Broadstone'da öldü. On dört yaşındayken lise öğrenimini yarım bırakıp, çeşitli meslekleri denedikten sonra, uzun süre ağabeyinin yanında inşaat teknisyeni olarak çalıştı. Oysa, gerçek tutkusu doğabilimleriydi ve gezgin olarak dünyayı dolaşıp ilginç örnekler toplamak istiyordu. Nihayet, 1844'te Leicester'deki bir lisede öğretmenlik yaparken tanıştığı ve aynı tutkuyu bölüştüğü Bates ile Amazon bölgesini incelemek üzere 1848'de gemiyle Güney Amerika'ya doğru yola çıktılar. Wallace bu geziden 1852'de döndü ama, gemisi yandığından, topladığı tüm örnekler de yok oldu. 1854'te bu kez Malaya Takımadaları'na (bugünkü Endonezya ve Malezya) giderek, sekiz yılını yörenin bitki ve hayvan örtüsünü incelemekle geçiren Wallace, türlerin doğal seçme yoluyla evrimlenerek ortak bir kökenden türediğine ilişkin bulgularını 1858'de, yapıtlarını okuduğu ve büyük bir hayranlık beslediği Darwin'e iletti. Uzun yıllardır aynı konu üzerinde çalışan ve kuramını yayımlamayı sürekli erteleyen Darwin, adını bile bilmediği bir doğabilimcinin kendisiyle aynı sonuçlara varmış olmasını büyük bir coşkuyla karşıladı ve kuramı bilim çevrelerine sunma onurunu Wallace'a bırakmaya karar verdi. Ancak, yıllardır titizlikle bu konuyu geliştirdiğini bilen dostları Lyell ile Joseph Dalton Hooker (1817-1911), Darwin'in çalışmalarının kısa bir özeti ile Wallace'ın raporunu, Londra'daki Linnean Society'nin 1 Temmuz 1858 tarihli oturumunda ortak bir bildiri halinde sundular. 1862'de İngiltere'ye döndükten sonra, gezi anılarını ve türlerin kökenine ilişkin araştırmalarını anlatan kitaplarıyla, özellikle bilimsel gezi türünün başyapıtlarından biri sayılan *The Malay Archipelago* adlı yapıtıyla büyük bir ün kazanan ve Darwin ile birlikte, doğal seçme yoluyla evrim kuramının yaratıcısı olarak tanınan Wallace, 1893'te Royal Society'nin üyeliğine seçildi ve bu kurumun Copley, Royal ve Darwin madalyalarıyla, 1908'de de liyakat nişanıyla ödüllendirildi.

Hayvanların yeryüzündeki dağılımını incelerken, Malaya Takımadaları'nın hayvan örtüsü bakımından iki ayrı bölgeye ayrılabileceğini ve Bali ile Lombok adaları arasından geçen bu "Wallace hattı"nın batısında kalan bölgelerde daha çok Asya kıtasındaki hayvanlara benzer bir hayvan topluluğunun bulunduğunu, doğu bölümde ise Avustralya kökenli bir faunanın egemen olduğunu belirleyen Wallace, çağdaş evrim biyolojisinin kurucularından biri olmasına karşılık, Malaya Takımadaları'ndan İngiltere'ye döndükten sonra görüşlerini büyük ölçüde değiştirdi. Daha önceleri insanı, yüksek yapılı maymunlarla yakın akrabalığı olan bir hayvan türü olarak kabul ederken, sonradan büyük ölçüde Tinselcilik akımının etkisinde kalarak, insan gibi üstün zekâlı bir yaratığın bir doğa yasasının ürünü olamayacağını, böyle gelişmiş bir zekânın ne doğal seçme ne de evrim yasalarıyla açıklanabileceğini öne sürerek, gövdesi ile ruhunu iki ayrı varlık olarak ele aldığı insanın akıl yetilerinin oluşumunda doğaüstü etkilerin rol oynadığını savundu.

• YAPITLAR (başlıca): *A Narrative of Travels on the Amazon and Rio Negro*, 1853, ("Amazon ve Rio Negro Bölgesinden Gezi Anlatıları"); *The Malay Archipelago*, 1869, ("Malaya Takımadaları"); *Contributions to the Theory of Natural Selection*, 1870, ("Doğal Seçme Kuramına Katkılar"); *The Geographical Distribution of Animals*, 2 cilt, 1876, ("Hayvanların Coğrafi Dağılımı"); *Darwinism*, 1889, ("Darwincilik"); *Man's Place in the Universe*, 1903, ("İnsanın Evrendeki Yeri"); *My Life*, 2 cilt, 1905, ("Yaşamım").

• BAKINIZ: BATES, C.DARWIN, T.H.HUXLEY, LAMARCK, LYELL.

WALLACE, Edgar
(1875-1932)

İngiliz romancı, oyun yazarı, gazeteci. Polis romanı türünde yapıtlarıyla ünlüdür.

Richard Horatio Edgar Wallace 1 Nisan 1875'te Londra'da, Greenwich'te doğdu, 10 Şubat 1932'de ABD'de, Hollywood'da öldü. Oyuncu bir kadının

evlilik dışı çocuğuydu. Bir balıkçı tarafından büyütüldü. On iki yaşında okulu bırakarak çeşitli geçici işlerde çalıştı. On sekiz yaşındayken orduya katıldı ve Güney Afrika'ya gönderildi. 1899'da görevi bittikten sonra gazeteci olarak çalışmaya başladı. Reuters Ajansı ve *Daily Mail*'in muhabirliğini yaptı. İlk başarılı romanı olan *The Four Just Men* 1905'te yayımladı. Daha sonra Afrika üzerine öyküleriyle bu başarısını sürdürdü. Verimli çalışma yaşamı boyunca 170'ten fazla roman, 15 oyun ve çok sayıda makale yazdı, senaryo çalışmaları yaptı. Edindiği büyük serveti savurganca harcadı ve borç içinde öldü.

Wallace'ın romanları, karmaşık olay örgüleri, ayrıntılarının zenginliği ve heyecan yüklü düğümleriyle belirginleşir. Çoğu kendi romanlarına dayanan oyunları da polisiye türde yapıtlardır. Gazetecilik deneyiminin sonucu olan, polis yöntemleri ve suçlu psikolojisi üzerine geniş bilgisiyle ve usta anlatımıyla Wallace, polis romanının klasikleşmiş örneklerini vermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Four Just Men*, 1905; *Sanders of the River*, 1911; *Bones*, 1915; *The Crimson Circle*, 1922; *Green Archer*, 1923; *The Flying Squad*, 1928; *The Terror*, 1930.

• KAYNAKLAR: M. Lane, *Edgar Wallace: The Biography of a Phenomenon*, 1938.

• BAKINIZ: HAMMETT.

WALLACE, Irving
(1916)

ABD'li yazar. Çok satan kitaplarıyla tanınmıştır.

19 Mart 1916'da Chicago'da doğdu. Ertesi yıl ailesi Wisconsin Eyaleti'nde Kenosha'ya yerleşti. Wallace 1934'te ortaöğrenimini tamamladı. Daha öğrenciyken gazeteciliğe başladı. Dergilerde kısa öyküleri de yayımlanıyordu. 1936-1942 arasında Los Angeles'taki çeşitli dergilere yazı ve röportajlar hazırladı. II.Dünya Savaşı çıkınca 1942'de orduya yazıldı. Savaş boyunca film çekmekle görevlendirildi. 1946'da terhis olduktan sonra Hollywood'a yerleşerek 1958'e değin film senaryoları yazdı. 1959'da Los Angeles'a döndü. Aynı yıl yayımladığı ilk romanı pek ilgi çekmedi. 1960'ta çıkan *The Chapman Report* (Chapman Raporu) ise olumsuz eleştirilere karşın otuz hafta boyunca ABD'de en çok satılan kitaplar listesinde birinci sırada yer aldı. Bu roman cinsel konularda yapılan bir araştırmanın bir grup taşralı kadın üzerindeki etkisini işliyordu. Yapıt 1962'de Darryl F.Zanuck (1902-1979) tarafından sinemaya uyarlandı ve film uzun süre gişe rekorları kırdı.

Wallace'ın, cinsellik, siyaset, din, casusluk gibi değişik konuları sürükleyici bir biçimde işlediği romanları, klasik Amerikan edebiyatının ölçüleri içinde değil, popüler edebiyat kapsamında ele alınmalıdır. Yapıtlarında gazeteciliğinin etkisi büyüktür. Birçoğu sinemaya uyarlanan romanlarının yanı sıra ilki 1955'te yayımlanan ilginç biyografiler de yazmıştır. Polonya asıllı ailesinin gerçek adını kullanan oğlu David Wallechinsky ile birlikte hazırladığı *The People's Almanac* ("Herkes İçin Almanak") ve *The Book of Lists* ("Listeler Kitabı") adlı değişik konularda kısa, aynı zamanda eğlendirici bilgiler içeren başvuru kitapları büyük ilgi çekmiştir. Daha sonra bu yapıtların ikinci ve üçüncü ciltlerini de çıkaran Wallace, Collier's ve Britannica ansiklopedilerine de katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *The Fabulous Originals*, 1955, ("Özgün Kişiler"); *The Chapman Report*, 1960, (Chapman Raporu); *The Twenty-Seventh Wife*, 1961, ("Yirmi Yedinci Eş"); *The Prize*, 1962, ("Ödül"); *The Man*, 1964, ("O Adam"); *The Plot*, 1967, ("Entrika"); *The Seven Minutes*, 1969, ("Yedi Dakika"); *The Word*, 1972, ("Kelam"); *The People's Almanac* (D.Wallechinsky ile), 3 cilt, 1975-1983, ("Herkes İçin Almanak"); *The Book of Lists* (D.Wallechinsky ile), 3 cilt, 1977-1983, ("Listeler Kitabı"); *The Pigeon Project*, 1979, (Güvercin Dosyası, 1979); *The Almighty* 1982, (Kudret Delisi, 1983); *The Miracle Season*, 1984, ("Mucize Mevsimi").

WALLACH, Otto
(1847-1931)

Alman, kimyacı. Doğal aromatik yağların yapısına ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

27 Mart 1847'de Königsberg'de (bugün SSCB'deki Kaliningrad) doğdu, 26 Şubat 1931'de Göttingen'de öldü. Kimya öğrenimi gördüğü Göttingen Üniversitesi'nden 1869'da doktora derecesiyle mezun olduktan sonra kısa bir süre Berlin'de çalıştı. 1870'te Bonn Üniversitesi'nde Kekulé'nin asistanlığına atandı. 1876'da profesörlüğe yükseltildi. 1889'da Göttingen Üniversitesi'ne geçerek Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenen ve 1915'te emekli olana değin bu görevini sürdüren Wallach, organik kimya alanındaki, özellikle terpenlere ilişkin çalışmalarıyla 1910 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Kekulé'nin asistanlığını yaptığı dönemde, karmaşık doğal bileşiklerin karışımı olan ve saf bileşenlere ayrılması olanaksız gibi görünen doğal yağların yapısını incelemeye yönelen Wallach, yıllar süren, son derece duyarlı damıtma çalışmaları sonunda doğal yağlardan pek çok saf bileşik elde etmeyi başardı. 1880'lerin başlarında da, bu bileşiklerin terpen adını verdiği bir bölümünün, sekiz hidrojen atomuna bağlı beş karbon atomundan oluşan izopren türevleri olduğunu belirledi. Yüksek sıcaklıklarda güçlü asitlerin etkisiyle bir terpenin bir diğerine dönüştüğünü de ortaya çıkaran Wallach, başta mentol ve kafuru olmak üzere birçok terpeni ayırdı ve bu bileşiklerin molekül yapısını belirledi.

Çoğu güzel kokulu olan terpenlerin yapısının anlaşılması önce parfüm sanayiinin gelişmesini, daha sonra da çeşitli vitaminlerin üretilmesini olanaklı kılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Terpene und Campher*, 1909, ("Terpen ve Kafuru")

• BAKINIZ: KEKULÉ, RUZICKA.

WALLER, Fats
(1904-1943)

ABD'li piyanist ve besteci. Caz müziğinin en ünlü adlarından biridir.

Thomas Waller 21 Mayıs 1904'te New York'ta doğdu, 15 Aralık 1943'te Missouri Eyaleti'nde, Kansas City'de öldü. Bir papazın oğluydu. Piyano çalmayı kendi başına öğrendi. Babasının istememesine karşın on beş yaşında tiyatrolarda ve kabarelerde piyano çalmaya başladı. *Stride* ya da *ragtime-stride* adıyla anılan piyano üslubunun öncülerinden James P.Johnson'dan büyük ölçüde etkilendi. 1918'de "Squeeze Me", daha sonraki yıllarda da "Aint't Misbehavin", "Honeysuckle Rose" gibi parçalarıyla ün kazandı. Kısa sürelerle L.Armstrong ve F.Henderson gibi ünlülerin topluluklarında çalıştı. 1920'lerde Bessie Smith gibi ünlü *blues* şarkıcılarına eşlik etti. Bir yandan da Broadway revülerine yazdığı şarkı sözleriyle adını duyurdu. 1934'ten ölümüne değin kendi küçük topluluğuyla birlikte doldurduğu plaklarıyla büyük bir ticari başarı elde etti.

Waller, yetkin ve incelmiş tekniği, güçlü ritim duygusuyla, Ellington ile birlikte, J.P.Johnson ve Willie Smith'ten sonra yetişen en iyi *stride* piyanistlerindendir. Orgda bir caz üslubunu yaratan ilk müzikçi de odur. Üstün müzik yeteneğinin yanı sıra, sahnedeki eğlendirici, güldürücü tavırları ve şakacılığıyla da ilgi toplamıştır. Ayrıca 1943 yapımı *Stormy Weather* ("Fırtınalı Hava") ile başka filmlerde de rol almıştır.

• BAKINIZ: ELLINGTON.

WALLIS, John
(1616-1703)

İngiliz, matematikçi. Sonsuzküçükler hesabının öncülerinden biri olarak tanınmıştır.

23 Aralık 1616'da Kent bölgesindeki Ashford'ta doğdu, 8 Kasım 1703'te Oxford'ta öldü. Tanrıbilim, doğabilimleri ve matematik öğrenimi gördüğü Cambridge Üniversitesi'nden 1640'ta mezun olduktan sonra Londra'da rahiplik yapmaya başladı. 1644'te üyeliğine seçildiği Queen's College'da görev aldıysa da ertesi yıl Londra'ya döndü. Kralcılarla meclis yandaşları arasındaki iç savaş sırasında kralcıların şifreli yazışmalarını çözerek meclis yandaşlarına yardım etti. 1649'da henüz matematikçi olarak bir başarı elde etmemiş olmasına karşın, meclis tarafından Oxford Üniversitesi'nin Savilian geometri profesörlüğüne atandı. 1654'te ilahiyat doktoru oldu. 1655'te yayımladığı *Arichmetica Infinitorum* ("Sonsuzküçükler Aritmetiği") adlı yapıtıyla İngiltere'nin en ünlü matematikçileri arasına giren ve 1662'de Royal Society'nin kurucuları arasında yer alan Wallis, I. Charles'ın idamına karşı çıkmış olmasının karşılığını Restorasyon döneminde de unvanlarını korumakla almış, Savilian profesörlüğünün yanı sıra üniversite arşivinin sorumluluğunu ve II. Charles tarafından atandığı kral vaizliği görevini yaşamının sonuna değin sürdürmüştür.

İlk yapıtı olan *Arithmetica Infinitorum*'da Cavalieri'nin bölünemezler yöntemini "dairenin kareleştirilmesi" problemine uygularken geometrik yaklaşımın yerine cebirsel bir yaklaşım kullanarak ve π sayısının değerinin sonsuz çarpanlı bir anlatım yardımıyla hesaplanabileceğini göstererek sonsuzküçükler hesabının geliştirilmesiyle sonuçlanacak sürece değerli bir katkıda bulunan Wallis, 1657'de yayımladığı *Mathesis universalis* ("Evrensel Matematik") adlı kitabında da sonsuz için ∞ simgesini ve kesirli ve eksi kuvvetleri ilk kez kullanarak matematik yazısına önemli yenilikler getirdi. Koniklere ilişkin bir çalışmasında, konikleri koni kesitleri olarak değil, ikinci dereceden cebirsel anlatımlar olarak ele almayı, dolayısıyla da sentetik yöntemlerin yerine analitik yöntemleri koymayı amaçlayan Wallis'in ilk kez 1673'te *De algebra tractatus* ("Cebir Üstüne") adıyla Latince, 1685'te de İngilizce olarak yayımladığı ve İngiltere'de hazırlanmış ilk ciddi matematik tarihi niteliğini taşıyan kitabı da karmaşık sayıların bugün kullanılan biçimde gösterilmesi açısından öncü bir yapıttır.

Matematiğin yanı sıra mekanik, ses, astronomi, devinim yasaları, botanik, fizyoloji, müzik ve takvim gibi çeşitli konularda pek çok araştırması bulunan ve Huygens, Descartes ve ünlü düşünür Thomas Hobbes ile sert tartışmalara girmek zorunda kalan Wallis'in sonsuzküçükler hesabının gelişmesine katkıları, ne yazık ki çağdaşı Newton'ın tartışılmaz üstünlüğü yüzünden uzun süre gölgede kalmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Arithmetica infinitorum*, 1655, ("Sonsuzküçükler Aritmetiği"), *Mathesis universalis*, 1657, ("Evrensel Matematik"); *Tractatus de sectionibus conicis*, 1659, ("Konik Kesitler Üstüne"); *De algebra tractatus; Historicus and practicus*, 1673, ("Cebirin Tarihi ve Uygulamaları Üstüne").

• BAKINIZ: B.CAVALIERI, LEIBNIZ, I.NEWTON, TORICELLI.

WALPOLE, Hugh
(1884-1941)

İngiliz, yazar. Romancı ve eleştirmen olarak adını duyurmuştur.

Hugh Seymour Walpole 13 Mart 1884'te Yeni Zelanda'da, Auckland'da doğdu, 1 Haziran 1941'de İngiltere'nin Cumberland bölgesindeki Keswick'te öldü. İngiltere'de başladığı öğrenimini Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Emanuel College'da tamamladı. Kısa bir süre öğretmenlik etti. İlk önemli yapıtı *Mr. Perrin and Mr. Traill* ("Bay Perrin ve Bay Traill") o günlerdeki deneyimlerinden kaynaklandı. Bir yandan da kitap eleştirileri yazıyordu. 1923'te yayımlanan *Fortitude* ("Dayanma Gücü") ile ününü pekiştirdi. *The Dark Forest* ("Karanlık Orman") adlı romanı ise I.Dünya Savaşı sırasında Kızılhaç görevlisi olarak

Rusya'da bulunduğu süre içinde yaşadığı olayların ürünü idi. Walpole'un asıl önemli yapıtı İngiltere'nin belirli bir döneminin toplumsal tarihi sayılabilecek *The Herries Chronicle* ("Herries Tarihi") başlıklı dörtlüsüdür. *Rogue Herries* ("Derbeder Herries"), *Judith Paris*, *Fortress* ("Kale") ve *Vanessa* adlı dört kitaptan oluşan ve bir aileyi konu alan bu yapıtta romantik, mistik bir atmosfer egemendir.

Romanları dışında öyküden denemeye, oyundan film senaryosuna değin çeşitli türlerde yazmayı deneyen Walpole'un İngiliz edebiyatında eleştirmen olarak da önemli bir yeri vardır.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Mr. Perrin and Mr.Traill*, 1911, ("Bay Perrin ve Bay Traill"); *Fortitude*, 1913, ("Dayanma Gücü"); *The Dark Forest*, 1916, ("Karanlık Orman"); *Jeremy*, 1919; *The Secret City*, 1919, ("Gizli Kent"); *Rogue Herries*, 1930, ("Derbeder Herries"); *Judith Paris*, 1931; *The Fortress*, 1932, ("Kale"); *Vanessa*, 1933. Çeşitli: *Joseph Conrad*, 1916; *The English Novel*, 1925, ("İngiliz Romanı"); *Anthony Trollopo*, 1925; *A Letter to a Modern Novelist*, 1932, ("Çağdaş Bir Romancıya Mektup").

WALPOLE, Robert
(1676-1745)

İngiliz devlet adamı. Ülkesinin ilk başbakanı olarak kabul edilmektedir.

26 Ağustos 1676'da Norfolk Kontluğu'nda Houghton'da doğdu, 18 Mart 1745'te Londra'da öldü. Eton'ı bitirdikten sonra 1696'da Cambridge'deki King's College'da öğrenim görmeye başladı. İki yıl sonra ağabeyinin ölümü üzerine öğrenimini yarıda bırakarak aile malikânesinin başına geçti. 1701'de babasının ölümü üzerine boşalan Castle Rising milletvekilliğini üstlenerek Avam Kamarası'na girdi. 1702'de King's Lynn bölgesinden seçimleri kazandı ve kısa süreli bir ara dışında 40 yıl boyunca bu bölgenin milletvekili olarak kaldı.

Üstün tartışma yeteneğiyle Whig Partisi içinde kısa zamanda yükselen Walpole, 1705'te İspanyol Veraset Savaşı'nda deniz kuvvetlerini denetlemekle görevli komisyonun üyesi oldu. 1708'de savaş bakanlığına, 1710'da deniz kuvvetleri haznedarlığına getirildi. 1711'de Muhafazakârlar'ın (Tory) iktidara geçmesi üzerine bu görevinden alındı. 1712'de görevi sırasında yolsuzluk yaptığı öne sürülerek hakkında soruşturma açıldı ve suçlu bulunarak Avam Kamarası'ndan uzaklaştırılıp bir süre ünlü Londra Kulesi'nde hapsedildi. 1714'te Whig'lere yakınlığı ile tanınan I.George'un kral olması üzerine ordu genel haznedarı oldu. Bu görevinin sağladığı olanaklarla kişisel servetini artırmasının yanı sıra gizli soruşturma komitesinin başkanı olarak Tory Partisi'nin bazı önde gelenlerinden öç alma yoluna gitti. Ekim 1715'te maliye ve hazine bakanlığı görevine getirildi. Ancak, dışişleri bakanı olan kayınbiraderi Lord Townshend ile birlikte krala yakınlıkları ile tanınan Lord Stanhope ve Lord Sunderland'ın izledikleri politikaya karşı çıkması üzerine 1717'de istifaya zorlandı. Bunun üzerine Avam Kamarası'nda hükümete karşı yoğun bir muhalefet kampanyası başlatan Walpole, 1719'da soyluluk unvanlarının dağıtılmasında öncelik haklarını kısıtlamayı amaçlayan Soyluluk Yasası'nın Avam Kamarası'nda reddedilmesini sağladı. Kral I.George ile oğlu Galler Prensi'nin arası açıldığında sonradan kendisine kraliçe olarak büyük bir destek sağlayacak olan Galler Prensesi'nin aracılığıyla bir uzlaşmaya varılmasına ön ayak oldu. Nisan 1720'de yeniden genel haznedarlık görevine döndü.

Güney Denizi Şirketi bunalımı

Walpole göreve başladığı sırada Amerika'daki İspanyol sömürgeleri ile ticaret tekeline sahip Güney Denizi Şirketi'nin iflasının yol açtığı bunalım sürmekteydi. Güney Denizi Balonu olarak bilinen bu olay hükümet üyelerine yönelik bir muhalefete dönüşmüştü. Eski siyasi hasımlarının Avam Kamarası'ndaki ağır saldırılarından korunmaya çalışan Walpole bu olay karşısındaki soğukkanlı tutumuyla Whig'lerin iktidarda kalmasını sağladı. Bu olayın kendisine kazandırdığı saygınlıkla Nisan 1721'de yeniden hazine ve maliye bakanı oldu. 20 yıl boyunca ülke yönetiminde etkili olan Walpole 1723'te Stuart hanedanını başa geçirmeyi amaçlayan Jacobite'lerin bir ayaklanma girişiminin açığa çıkarılmasıyla gücünü daha da artırdı. O zamana değin, siyasal partilerin daha çok hizipler konfederasyonu niteliğinde olmalarından hükümet kral tarafından Avam Kamarası'ndaki güçleriyle orantılı olarak atanan çeşitli hiziplerden kişilerden oluşmaktaydı. Walpole, krala olan yakınlığı sayesinde kendisiyle aynı görüşte olmayan bakanların görevden alınmasını sağlayarak bugünkü İngiliz parlamento sisteminin temellerini attı.

Dış politikası

Barışçı bir dış siyasetten ve düşük toprak vergilerinden yana olan Walpole, 1729'da II.George'un tahta geçmesi sırasında kısa bir süre sarsılan konumunu kraliçe Caroline'ın yardımıyla korudu. İngiltere'yi Avrupa'daki çatışmaların dışında tutmak için Fransa ile ittifakı güçlendirme yoluna gitti ve Cebelitarık ve Antiller konusunda anlaşmazlıkları uzlaşma yoluyla gidererek 1729 Seville ve 1731 Viyana antlaşmalarının gerçekleşmesini sağladı. 1733'te Polonya Veraset Savaşı başlayınca İngiltere'nin tarafsızlığını sürdürmek için yoğun çaba gösterdi. Bu sırada kaçakçılığı önlemek amacıyla şarap ve tütüne istihsal vergisi koyması, geniş bir hoşnutsuzluğa yol açarak Muhafazakârlar'ın yanı sıra kendi partisi içinde de tepkilere neden oldu. Bunun üzerine bu kararı geri almakla birlikte, kendisine cephe alan hükümet üyelerine karşı geniş bir tasfiye hareketine girişti. Ertesi yıl yapılan seçimlerde çok sayıda sandalye kaybına karşın çoğunluğu korudu. William Pitt gibi genç siyasetçilerin öncülük ettiği "genç yurtseverler" olarak bilinen akımın muhalefeti sonunda, Antiller konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıktan dolayı 1739'da İspanya'ya savaş açmak zorunda kaldı. Ancak savaşa karşı çıkmayı sürdürdüğünden uzun yıllar işbirliği yaptığı Newcastle dükü ile de ilişkileri bozuldu.

Savaşın kötüye gitmesi iyice gözden düşmesine yol açtı. 1741 genel seçimlerini kazanmasına karşın, Avam Kamarası üzerindeki denetimini büyük ölçüde yitirdi. 2 Şubat 1742'de önemsiz bir konuda yapılan bir oylamada yenilgiye uğrayınca görevden ayrıldı. Kral tarafından kendisine Oxford Kontu unvanı verildi. Avam Kamarası'nda hakkında açılan yolsuzluk soruşturması yeterli kanıt bulunamadığı için bir

sonuca ulaşamadı.

Genel iktisadi denge

Başbakanlık unvanı almayı kabul etmeyen Walpole'un döneminde hükümet ve parti yönetimi, bakanlık sorumluluğu gibi kavramların yerleşmesiyle bugünkü İngiliz parlamento sisteminin temelleri atılmıştır. Walpole bu nedenle İngiltere'nin ilk gerçek başbakanı olarak kabul edilmektedir.

• KAYNAKLAR: W.Coxe, *Memoirs of the Life and Administration of Sir Robert Walpole*, 3 cilt, 1800; J.M.Plumb, *Sir Robert Walpole*, 2 cilt, 1956-1961.

• BAKINIZ: BOLINGBROKE, PITT [Yaşlı].

WALRAS, Marie Esprit Léon (1834-1910)

Fransız, iktisatçı. Genel iktisadi denge kuramının kurucusudur.

16 Aralık 1834'te Fransa'da Normandiya'da Évreux'de doğdu, 5 Ocak 1910'da İsviçre'de Montreux yakınında Clarens'de öldü. İktisatçı olan babasının ve babasının sınıf arkadaşı Cournot'nun yönlendiriciliği altında kendi kendisini yetiştirdi. Matematik bilgisinin yetersizliği nedeniyle Paris'teki École Polytechnique'in giriş sınavlarında iki kez başarısız olduktan sonra, 1854'te École des Mines'de maden mühendisliği öğrenimi görmeye başladı. Ertesi yıl okuldan ayrılarak edebiyatla ilgilenmeye başladı ve iki roman yazdı. 1858'de iktisatla uğraşmaya karar verdiyse de, gerekli formel eğitimden yoksun olduğundan akademik bir kariyer elde edemedi. İktisadi konularda yazılar yazmaya başladı ve 1860'ta *L'économie politique et la Justice* ("Politik İktisat ve Adalet") adlı ilk kitabını yayımladı. Aynı yıl Lozan'da vergi konulu bir uluslararası kongreye katılarak, daha sonra Lozan Akademisi'nden öğretim üyeliği için çağrı almasını sağlayacak hukukçu Louis Ruchonnet ile tanıştı. Bu arada kısa bir süre gazetecilik yaptıktan sonra, 1865'te üretici kooperatiflerine kredi sağlayan bir bankanın yönetimine geçti. 1866'da Léon Say ile birlikte, kooperatif örgütlenmesine yönelik olarak *Le Travail* (Emek) adlı aylık dergiyi yayımlamaya başladı. 1870'te Lozan Akademisi'nin (daha sonra Lozan Üniversitesi) yeni kurulmuş olan Politik İktisat Kürsüsü'ne atandı.

Lozan Akademisi'ne girdikten sonra saf iktisada yönelen Walras, matematikçi meslektaşlarının yardımıyla, maksimizasyon tekniğini fayda kuramına uygulamaya çalıştı ve matematiksel bir kıtlık *(rareté)* kuramı geliştirdi. 1874'te yayımladığı *Eléments d'économie politique pure* ("Saf Politik İktisadın Öğeleri") adlı kitabının ilk cildinde, matematiksel bir değişim modeli, 1877'de yayımlanan ikinci cildinde ise bir üretim modeli kurmaktaydı. Bu kitabıyla, Jevons ve Menger'in 1871'deki çalışmalarından bağımsız olarak marjinalist yaklaşımın temellerini atarken,fayda değer kuramını, genel iktisadi denge kuramıyla birleştirmekteydi. Bu kitabı Walras'a statik genel denge kuramının olduğu kadar iktisada matematiksel yaklaşımın da öncüsü sanını kazandırdı.

Genel üretim modeli

Walras, genel iktisadi dengeyi eşanlı denklemler sistemi olarak sunmaktadır. Rekabetçi bir piyasada dengeye, fiyat, arz ve talebi eşitlediğinde ulaşılacaktır. Walras, ekonomiyi piyasalar bütünü olarak ele almakta ve bütün piyasalarda eşanlı olarak denge sağlanmasının koşullarını araştırmaktadır. Hem mal hem de faktör fiyatlarının belirlendiği genel denge modelini, iki aşamada ele almakta, önce genel değişim dengesini, sonra da genel üretim dengesini söz konusu etmektedir.

Genel değişim dengesinde üretim yoktur. Bireyler ellerinde bulunan malları, tüketim amacıyla değişmektedirler. Bu durumda genel dengeye, var olan mal stoklarının talebe göre belirlenmiş dağılımıyla ulaşılmaktadır. Bir fayda fonksiyonu kümesiyle formüle edilen tüketicilerin zevk ve tercihleri ve gelir bölüşümü veri olarak alınmaktadır ve bu iki unsur talebi belirlemektedir. Walras, arz ve talebi eşitleyecek denge fiyatının nasıl oluşacağını özel bir yöntemle göstermektedir. Belirli bir denge dışı durumda, piyasayı dengeye yöneltecek mekanizmanın var olup olmadığı sorununu, yordamlama *(tâtonnement)* süreci olarak tanımladığı bir dengeye getirici mekanizma yoluyla çözmektedir. Bir müzayedecinin (mezat tellalı) her mal için bir fiyat önererek ve bireylerin alıp satmak istedikleri miktarları kaydederek, en sonunda arz talep dengesini bulacağı ve fiili değişimin ancak ondan sonra başlayacağı kabul edilmektedir. Dolayısıyla denge dışı fiyatlar ve bu fiyatlardan alış veriş hiçbir zaman gerçekleşmemekte, hiçbir zaman fiyat ve miktar dengesizliği olmamaktadır.

Sistemdeki m tane maldan biri ölçü birimi *(numéraire)* olarak alınmakta, diğer malların fiyatları bu mal cinsinden belirlenmektedir. Dolayısıyla parasal fiyatın söz konusu olmadığı Walras sisteminde m-1 tane fiyat olmasına karşılık, m tane denklem ortaya çıkmaktadır. Walras, sistemin bir çözümü olması için denklem ve bilinmeyen sayıların eşitlenmesi gerektiğini düşünerek, toplam arz toplam talebe eşit olacağından, m-1 piyasada bu eşitliğe ulaşıldığında, m'inci piyasada da dengeye ulaşılmış olacağından yola çıkarak, fonksiyonel olarak bağımsız m-1 tane denklem olduğunu göstermiştir. Sistemdeki herhangi bir piyasada dengesizlik varsa, diğer bütün piyasaların dengede olmasının olanaksız olduğunu gösteren bu yaklaşım Walras yasası olarak anılmaktadır. Denklem sayısı ile bilinmeyen sayısının eşit olmasının sistemin çözümü için ne yeterli ne de zorunlu olduğu, dahası bu durumun, çözümün iktisadi bakımdan anlamlı olmasını gerektirmediği, Walras'ın genel denge modeline yöneltilen eleştirilerin, içsel tutarlılık bakımından en önemli yanını oluşturmuştur.

Walras, genel değişim modelinden genel üretim modeline geçerken, üretimi de hesabı kattığından, ilk modelde veri olarak alınan tüketim malları veri olmaktan çıkmaktadır. Bu kez üretim kapasitesinde bir artış olmayacağı var sayılmış ve dolayısıyla üretim faktörleri stoku veri olarak alınmıştır. Modelde üreticiler kârlarını, tüketiciler de faydalarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Tam rekabet koşulları ve üretim teknolojisi *veri olarak* alınmıştır. Bu kez mal piyasalarına ek olarak, faktör piyasalarında da arz talep dengesi, genel değişim modelinin işleyişinden farksız bir biçimde, sağlanmaktadır.

Yine yordamlama süreciyle saptanan faktör fiyatları, denge fiyatları olduğunda, anında üretime geçileceği kabul edilmektedir. Anlık bir durumu yansıtan değişim dengesine karşılık, bir süreci içermesi gereken üretim dengesinde, Walras'ın üretim sürecini açıklamaya yönelik yeni bir kavramsal çerçeve çizmemiş olması, bu modelin sonuçlarının geçerliliğinin çok daha kısıtlı olmasına yol açmıştır.

Walras'ın genel denge kuramı, tam rekabet koşullarında, fiyat mekanizmasının etkin kaynak dağılımını sağladığını göstermeye yöneliktir. Fiyat sistemi, aynı zamanda işgücünün tam istihdamını da sağlamaktadır. Walras'ın Lozan Üniversitesi'ndeki izleyicisi ve Lozan Okulu'nun diğer temsilcisi Pareto, bu modelden yola çıkarak, tam rekabet koşullarının, gelir bölüşümünden bağımsız olarak, maksimum refah yarattığını ileri sürmüş ve yine Walras'ın, her bireyin kendisine maksimum faydayı sağlayacak tüketimi yapacağı yargısından yola çıkarak da, hiçbir bireyin, bir başka bireyin durumunu kötüleştirmeden kendi durumunu iyileştiremeyeceği durumu optimum durum olarak tanımlanmıştır.

Walras'ın genel denge kuramı, Marshall'ın firma kuramı, Wicksteed ve Clark'ın bölüşüm kuramı, Avusturya Okulu'nun sermaye kuramı ile birlikte, 19.yy'ın sonlarında bir bütün olarak ortaya çıkan Neo Klasik iktisadın, önemli bir parçası durumuna gelmiştir. Ancak modelin dayandığı, denge dışı fiyatlarda üretim ve değişim yapılmadığı, talep ve arz fazlalarının fiili olarak gerçekleşmediği ve piyasanın sürekli olarak doğru ve kesin sinyal verdiği biçimindeki varsayımlar, 20.yy'ın ilk çeyreğinden sonra, iktisatçılar arasındaki tartışmalarda sorgulanmaya başlanmış ve modelin sonuçlarının geçerliliği tartışmalı hale gelmiştir. Dengenin var olduğu ve kararlı olduğu gibi konularda, 1950'lerde K.J.Arrow ve G.Debreu gibi iktisatçılar gelişkin genel denge modelleri oluşturmuşlardır.

- YAPITLAR (başlıca): *L'économie politique et la justice*, 1860, ("Politik İktisat ve Adalet"); *Eléments d'économie politique pure*, 2 cilt, 1874-1877, ("Saf Politik İktisadın Öğeleri"); *Études d'économie sociale*, 1896, ("Toplumsal İktisat İncelemeleri"); *Études d'économie politique appliquée*, 1898, ("Uygulamalı Politik İktisat İncelemeleri").

- BAKINIZ: JEVONS, MENGER, PARETO.

WALTER, Fritz
(1920)

Alman (FAC), futbolcu. Ülkesinin yetiştirdiği en ünlü sporculardan biri olmuştur.

31 Aralık 1920'de Kaiserslautern'de doğdu. On yaşında doğduğu kentin minikler takımına girdi. Beş yıl sonra genç takıma alındı. Kaiserslautern kulübünün iki kez Federal Almanya şampiyonluğunu kazanmasında pay sahibi olan Walter, ününü 1954 Dünya Kupası'nda sağladı. Federal Almanya'nın şampiyon olan takımına kaptanlık yaptı ve 1958 Dünya Kupası'na katıldı.

1953 ve 1954 yıllarında Federal Almanya Futbol Federasyonu'nun en başarılı futbolculara verdiği ikinci büyük ödül olan Gümüş Yaprak'ı kazandı. 1953'te attığı 33 golle milli takım gol krallığını ele geçirdi. 1955'te ise Altın Yaprak ödülünü kazandı. Böylece 3 yıl arka arkaya bu ödülü kazanan ilk futbolcu unvanını kazandı. Milli takımda genellikle sağiç mevkiinde oynadı ve 61 kez milli oldu.

WALTER, John
(1739-1812)

İngiliz, gazeteci. *The Times*'ın kurucusudur.

Londra'da doğduğu sanılmaktadır. 16 Kasım 1812'de Middlesex'de Teddington'da öldü. Uzun yıllar kömür ticareti ve sigortacılıkla uğraştıktan sonra, 1783'te tek tek matbaa harfleri yerine harf topluluklarını kullanmaya dayanan "logotip" adlı baskı sistemini geliştirerek bunun patent hakkını elde etti. Daha sonra Londra'da Blackfriars'ta bulunan kullanılmaz durumdaki bir matbaayı satın alarak, hem yeni baskı sistemine ilgi çekmek, hem de basmayı düşündüğü kitap ve broşürleri tanıtmak amacıyla 1785'te *Daily Universal Register* adlı bir gazete kurdu. Logotip sistemi tutmayınca bütünüyle gazeteciliğe yöneldi. Bu arada gazetesinin adını *The Times* olarak değiştirerek 1 Ocak 1788'de bu adla ilk sayısını çıkardı. İyi ve dürüst bir gazeteci olmamakla birlikte zamanla skandal türü haberlerden daha ciddi röportajlara yönelerek gazetecilikte belli bir başarı sağladı. Sonradan IV.George adıyla kral olan Galler prensine ve York düküne iftirada bulunduğu gerekçesiyle iki yıl hapis yattı. Hapiste bulunduğu sırada gazetesini yayımlamayı sürdürerek, Kıta Avrupası'nda kurduğu haber servisinin yardımıyla dış haberlere geniş yer vermeye başladı. 1795'ten sonra *The Times*'ın yönetimini oğulları William Walter ve John Walter'a bıraktı.

1803'te tek başına gazetenin başına geçen oğlu John Walter'ın (1776-1847) yönetimi sırasında *The Times* doğru ve erken haber verme ilkesine dayalı, siyasi partilerden bağımsız bir çizgi izledi. 1814'te buhar gücüne dayalı baskı sistemine geçilmesinden sonra gazetenin tirajı önemli ölçüde arttı ve kamuoyunun sesini yansıtan bir güç durumuna geldi. John Walter'ın ölümünden sonra yerini alan oğlu John Walter'ın (1818-1894) yönetimi sırasında *The Times* saygınlığını korumasına karşın 1890'dan sonra değişen koşullara ayak uyduramadığından mali bir bunalım içine girdi ve 1908'de el değiştirdi. 1922'de gazeteyi satın alan J.J.Astor ve kurucunun torununun torunu John Walter gazeteye bağımsız kimliğini yeniden kazandırdılar.

WALTON, Ernest Thomas Sinton
(1903)

İrlandalı fizikçi. Hızlandırılmış protonlardan yararlanarak atom çekirdeğinin parçalanabileceğini ve başka çekirdeklere dönüşebileceğini deneysel olarak kanıtlamıştır.

6 Ekim 1903'te İrlanda'da, Waterford yakınlarındaki Dungarvan'da doğdu. 1926'da Dublin'deki Trinity College'ı bitirdi. Ertesi yıl Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda Rutherford'un yanında araştırmacı olarak çalışmaya başladı ve 1931'de doktora derecesini aldı. 1934'te Dublin'deki Trinity College'da öğretim üyeliğine atandı, 1946'da aynı üniversitede profesör oldu ve bu görevi 1974'e değin sürdürdü. Ayrıca, 1952-1960 arası Dublin'deki Institute for Advanced Studies'de Kozmik Fizik Okulu'nun yöneticiliğini yürüttü. Cockcroft ile birlikte geliştirdiği parçacık hızlandırıcısında gerçekleştirdiği çekirdek dönüşümleri nedeniyle 1938'de Royal Society'nin Hughes madalyasıyla ödüllendirilen Walton, 1951'de de Cockcroft ile Nobel Fizik Ödülü'nü bölüştü.

Parçacık hızlandırıcıları üzerindeki çalışmalarına 1928'de başlayan Walton, başlangıçta iki değişik yöntem üzerinde durmuş, ancak gerekli malzeme ve aygıtların sağlanamaması ve kimi tekniklerin henüz yeterince bilinememesi nedeniyle bu çabalarında başarılı olamamıştı. Onun üzerinde çalıştığı bu iki yöntem, 1940'larda ABD'li fizikçi Donald W. Kerst'in (1911) betatronu ve L.W.Alvarez'in çizgisel hızlandırıcıyı geliştirmeleriyle uygulama alanına aktarılmış oldu.

Walton, 1929'da Cavendish Laboratuvarı'ndaki çalışma arkadaşı Cockcroft ile birlikte bir elektrostatik hızlandırıcı projesi üzerinde çalışmaya başladı. Bu hızlandırıcıda, alternatif gerilim, doğrultucular ve süzücü kondansatörlerden oluşan bir devre aracılığıyla doğrultulup yükseltilerek çok yüksek bir doğru gerilim elde ediliyor, iki elektrota uygulanan bu gerilimin oluşturduğu güçlü elektrik alanı da parçacıkların yüksek hızlara ulaşmasını sağlıyordu. 1932'de Cockcroft ve Walton, bu aygıtta 770.000 voltluk gerilim altında hızlandırılmış protonlarla bombardıman ettikleri lityum çekirdeğini ikiye bölerek iki alfa (α) parçacığına dönüştürmeyi başardılar. Bu deney, atom çekirdeğinin, hızlandırılmış parçacıkların etkisiyle parçalanmasının ilk örneğiydi.

• BAKINIZ: L.W.ALVAREZ, COCKCROFT, RUTHERFORD.

WALTON, Izaak
(1593-1683)

İngiliz, yazar. Biyografik yapıtları ve balıkçılık üzerine yazdığı kitabıyla tanınmıştır.

9 Ağustos 1593'te Stafford'da doğdu, 15 Aralık 1683'te Winchester'da öldü. Gençliğinde Londra'da bir kumaşçının yanında çıraklık etti. 1618'de kendi işini kurdu, zengin ve başarılı bir tüccar olarak çalıştı. Kırk yaşından sonra işini bıraktı, edebiyatla ilgilenmeye başladı. Akrabası başpiskopos Thomas Cranmer, onun edebiyat çevrelerine girmesine yardımcı oldu.

Walton, 1640'ta yazdığı ilk biyografik kitabı *The Life of John Donne*'da ("John Donne'ın Yaşamı") metafizik şair ve din adamı Donne'ı konu edinmiştir. Kitabın önsözünde Donne'ın öğütlerine de yer vermiştir. Daha sonra yazdığı kilise üyelerinin biyografilerinde de ilk yapıtında olduğu gibi Hıristiyan dünya görüşü ile iyilik, doğruluk, dostluk gibi değerleri işlemiştir. Dünyanın üzüntü ve dertlerinden arınmanın, iç huzurunun, kentte para kazanma karmaşasında değil, tam tersine balık avında ve kır yaşamında bulunabileceğini anlattığı *The Compleat Angler* ("Kusursuz Olta Balıkçısı"), balıkçılık üstüne klasik bir yapıt niteliğine ulaşmıştır. 1676'da *Universal Angler* ("Evrensel Olta Balıkçısı") adıyla yapılan beşinci basımıyla daha geliştirilen kitap, günümüze değin üç yüz kezden çok basılmıştır. Walton betimlemelerinin yanı sıra, diyaloglarla süslediği yapıtlarını, özellikle aktardığı anektodlarla da çekici kılmıştır. Biyografilerini fazla övgü dolu, eksik ve öznel olmakla eleştirenler olduğu gibi, rahat okunup kolay anlaşılmaları, doğru gözlemlere dayalı titiz ve sabırlı bir çalışma ürünü olmaları nedeniyle beğenenler de olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): **Deneme:** *The Compleat Angler*, 1653, ("Kusursuz Olta Balıkçısı"); *Universal Angler*, 1676, ("Evrensel Olta Balıkçısı"). **Biyografi:** *The Life of John Donne*, 1640, ("John Donne'ın Yaşamı"); *The Life of Sir Henry Wotton*, 1651, ("Sir Henry Wotton'un Yaşamı"); *The Life of Mr. Richard Hooker*, 1665, ("Mr. Richard Hooker'ın Yaşamı"); *The Life of Dr. Sanderson* 1681, ("Dr. Sunderson'ın Yaşamı").

WARBURG, Otto Heinrich
(1883-1970)

Alman (FAC) biyokimya ve hücre fizyolojisi bilgini. Özellikle hücre solunumu, fotosentez ve kanser oluşumuna ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

8 Ekim 1883'te Baden'deki Freiburg-im-Breisgau'da doğdu, 1 Ağustos 1970'te Batı Berlin'de öldü. Freiburg ve Berlin üniversitelerinde fizik profesörü, sonradan Physikalisch-technische Reichsanstalt'ın başkanı olan ve özellikle gazların kinetik kuramı

konusuda titiz bir araştırmacı, değerli bir hoca olarak tanınan Emil Gabriel Warburg'un (1846-1931) oğluydu. Berlin Üniversitesi'nde babasının fizik, Emil Fischer'in kimya öğrencisi olarak öğrenimini tamamladıktan sonra, 1906'da Fischer'in denetimi altında aynı üniversiteden kimya doktorasını, 1911'de Heidelberg Üniversitesi'nden tıp doktorasını aldı. Berlin-Dahlem'deki Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün (bugün Max Planck Enstitüsü) Biyoloji Bölümü'nde araştırma ve öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlayan, meslek yaşamının tümünü, profesörlüğe ve 1930'da Hücre Fizyolojisi Bölümü'nün yöneticiliğine getirildiği bu kuruluşta sürdüren Warburg, dünyanın en seçkin bilim kuruluşlarından aldığı onur doktorası, ödül ve madalyaların dışında, hücre solunumuna ilişkin çalışmalarıyla 1931 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü almıştır.

Warburg'un, 65 yılı aşkın bir çalışma süresini ve çok önemli bulguları kapsayan araştırmaları başlıca üç alanda yoğunlaşmıştır: Hücre solunumu, fotosentez ve kanser oluşumu. Özellikle karbonhidratlar, bir ölçüde de lipitler (yağ asitleri) ve proteinler (aminoasitler) gibi dış enerji kaynaklarının, havanın serbest oksijenini alıp hücrelere taşıyan hücre solunumu sonucunda oksitlenerek, metabolizmanın kullanabileceği kimyasal enerjiye dönüştürülmesi yaşam süreçlerinin en önemlilerinden biridir. Warburg'un bu alana katkısı da, gerek bulguları ve kuramsal yaklaşımları, gerek uyguladığı biyokimya yöntemleriyle, bu bilim dalının gelişmesinde birer dönüm noktası olacak kadar önemlidir. 1923'te, çok ince dilimlenmiş canlı doku kesitlerinde, hücrelerin aldığı oksijen miktarını manometreyle ölçtükten sonra, canlı hücrenin oksijeni kullandığı metabolizma tepkimelerinde "sitokrom" denilen bir enzim grubunun temel rol oynadığını ve bu enzimlerin yapısında demir atomlarının bulunduğunu saptadı. Bu tepkimede oksijeni etkin duruma getirerek katalizör rolü oynayan enzime "solunum enzimi" adını veren Warburg, bu enzim grubunun, "flavin adenin dinükleotit" denilen bir koenzimce desteklenerek etkinlik gösterebildiğini açıkladı.

Sonraki yıllarda fotosentez olayına eğilerek, ışık enerjisinin hiçbir kayıp olmaksızın kimyasal enerjiye dönüştürülebilmesi için gerekli kuvantum miktarını belirleyen ve bu konudaki saptamasıyla biyokimyacılar arasında uzun bir tartışmayı başlatan Warburg, yaşamının yaklaşık elli yılını da kanser araştırmalarına adadı. Kanserli hücrelerin normal hücrelerden daha az oksijen gereksinimi olduğunu, buna karşılık kanserli dokudaki glikoliz oranının normal dokudan daha yüksek olduğunu belirleyen Warburg, metabolizma süreçlerine ilişkin kuramsal ve deneysel çalışmalarıyla 20.yy'ın en yetenekli biyokimyacıları arasında ön sırayı alır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Über den Stoffwechsel des Tumoren*, 1926, ("Urlarda Madde Değişimi Üstüne"); *Über die katalytischen Wirkungen der lebendigen Substanz*, 1928, ("Canlı Maddenin Kataliz Etkinliği Üstüne"); *Wasserstoffübertragende Fermente*, 1948, ("Hidrojen Taşıyıcı Ferment); *The Prime Cause and Prevention of Cancer*, 1969, ("Kanserin Başlıca Nedeni ve Korunma Yolları").

• **BAKINIZ:** MEYERHOF, WIELAND.

WARD, Lester Frank
(1841-1913)

ABD'li sosyolog. ABD'de sosyolojinin akademik bir disiplin olarak kurulmasına öncülük etmiştir.

18 Haziran 1841'de Illinois Eyaleti'nde Joliet'te doğdu, 18 Nisan 1913'te Washington'da öldü. Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey ordusunda çarpıştı. 1865-1872 arasında Hazine Bakanlığı'nda, 1906'ya değin de federal hükümette çeşitli görevlerde bulundu. Bunun yanı sıra George Washington Üniversitesi'nde botanik öğrenimi görerek 1869'da lisans, 1873'te yüksek lisans diploması aldı. Jeoloji, paleontoloji ve botanik alanlarında önemli çalışmalar yaptı. Zamanla sosyolojiye ilgi duyan Ward, bu konuda kendini eğitti. 1906'da 65 yaşındayken Brown Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü oldu ve bu görevini ölümüne değin sürdürdü. Ayrıca aynı yıl kurulan Amerikan Sosyoloji Derneği'nin de ilk başkanı oldu. W.G. Sumner, F.H. Giddings ve A.W. Small'la birlikte "Büyük Dörtlü" adıyla anılan Ward, ABD'de sosyolojinin akademik bir disiplin olarak yerleşmesine öncülük etmiştir.

Ward Fransız sosyolog A. Comte'un pozitivizminden ve İngiliz düşünür H. Spencer'in evrimci görüşlerinden etkilenmiştir. 19. yy sosyal bilimcilerinin bir çoğu gibi tüm sosyal bilimlerin en önemlisi olarak gördüğü sosyolojinin daha iyi bir topluma ulaşmanın yöntemlerini ortaya koyarak insanlığın mutluluğuna hizmet ettiği görüşünü savunmaktadır. Buna uygun olarak sosyolojiyi, toplumun kökenini, gelişimini ve örgütlenmesini inceleyen saf sosyoloji ve saf sosyolojinin belirlediği kuralların, insanlığın durumunun düzeltilmesinde nasıl kullanılabileceğini gösteren uygulamalı sosyoloji olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Ward'ın sosyolojisinde ağırlık toplumsal yapılardan çok toplumsal güçlerin oluşumlarının ve işlevlerinin incelenmesine verilmiştir. Ona göre toplumsal güçler özünde psikolojiktir. Toplumun temelinde insan istekleri ve duyguları vardır. Ancak, yalnızca zekâ toplumsal oluşumda belirleyici bir etmen olabilmektedir. İnsan, zekâsı yoluyla toplumsal süreci amaçları doğrultusunda yönlendirebilmektedir. Ward bu görüşüyle Sosyal Darwinizm'in karşısında yer almış ve toplumsal evrim sürecine insan zekâsının yardımıyla müdahaleler yapılabileceğini savunmuştur. Toplumsal oluşumda psikolojik etmenlere verdiği önem nedeniyle sosyal psikolojinin de öncüleri arasında sayılmaktadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Dynamic Sociology*, 1883, ("Dinamik Sosyoloji"); *The Psychic Factors of Civilization*, 1893, ("Uygarlığın Ruhsal Etmenleri"); *Pure Sociology*, 1903, ("Saf Sosyoloji"); *Applied Sociology*, 1906, ("Uygulamalı Sosyoloji"); *Glimpses of the Cosmos* (otobiyografi), 6 cilt, (ö.s.) 1913-1918, ("Evrenden Görüntüler").

• **BAKINIZ:** COMTE, SMALL, SPENCER W. G. SUMNER.

WARHOL, Andy
(1930)

ABD'li sanatçı ve film yapımcısı. Pop Art'ın öncüsü ve en önemli temsilcilerindendir.

Andrew Warhol, Pennsylvania Eyaleti'nde Forest City'de doğdu. Çekoslovakyalı göçmen bir ailenin çocuğuydu. 1945-1949 arasında Pittsburgh'da Carnegie Institute of Technology'de öğrenim gördü. On yıl kadar New York'ta reklamcılık alanında çalıştı. 1962'de sergilediği konserve kutusu resimleriyle birden ünlenerek Pop Art'ın öncülerinden biri oldu. 1960'ların sonlarına doğru film yapımcılığına ağırlık verdi, *The Chelsea Girls* ("Chelsea'li Kızlar"), *Eat* ("Ye"), *Blue Movie* ("Mavi Film") gibi yapıtlar üretti.

Warhol konularını ticari sanat dergilerindeki film yıldızlarının fotoğraflarından, tüketim malları reklamlarından, çizgi romanlardan almış, bunları sanatsal anlatım aracı olarak kullanmıştır.Komposizyonlarında ipek baskı (serigrafi) tekniğini uygulayarak aynı imgeyi birçok kez yinelemiştir. Bu yolla sanat ürününü sanatçının kişiliğinden ve duygularından bağımsız kılarak mekanik bir üretim boyutuna getirmeyi amaçlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *100 Çorba Konservesi*, 1962; *Yeşil Koka Kola Şişeleri*, 1962, Whitney Müzesi, New York; *Marilyn Monroe*, 1962, Leo Castelli Koleksiyonu, New York; *Çiçekler*, 1964; *Jackie*, 1964; *Brillo Kutuları*, 1964; *Dört Campbell Çorba Konservesi*, 1965, *Bayan Nelson Rockefeller'in 100 Portresi*, 1968.

- **KAYNAKLAR:** J. Coplans, *Andy Warhol*, 1971; P. Gidal, *Andy Warhol: Films and Paintings*, 1971.

Pop Art

Pop Art'ı önce İngiltere'de, 1952-1955 arasında, mimar Reyner Benham, eleştirmen Lawrence Alloway, sanatçı Richard Hamilton (1922), E. Paolozzi* ve William Turnbull (1922), London Institute of Contemporary Arts'ta oluşturdukları Independent Group (Bağımsızlar) toplantılarında geliştirmişlerdir. Bu toplantılarda çoğunlukla sinema, reklam ve bilim kurgu gibi kent kültürünü oluşturan etmenler üstünde tartışmışlar ve toplum içinde "popüler" olan kültür ürünleri ve imgelerini "Pop" adı altında irdelemişlerdir. İngiltere'de bu akımı oluşturan Hamilton, Paolozzi, Peter Blake (1932), Joe Tilson (1928) ile onları 1960'ların başlarında izleyen genç kuşaktan D. Hockney*, R.B. Kitaj (1932), Derek Boshier (1937), Patrick Caufield (1936), Richard Smith (1931), A. Jones* ve Peter Phillips (1939), kendi değer yargılarını ve bireysel tavırlarını sürdürmekle birlikte, temelde, radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi kitle iletişim araçlarının imgelerine duydukları ilgi konusunda birleşmişlerdir. Alt kültür imgelerinin, estetik değerlerden yoksunluğunu vurgulamadan ve aşağılayıcı bir tavır almadan kullanılmasına ve gelişmiş ileri kültür anlayışıyla bu kültürün arasındaki sınırın yok edilmesine çalışmışlardır. Bu imgeler genellikle Amerikan yaşamından alınmıştır ve ABD kitle kültürüne, ülkenin refahına ve teknolojik gelişimine bir tür öykünmenin bir göstergesi olmuştur. Ancak Pop sanatçılar bu toplumsal içeriğin üstüne çıkarak, resimsel sorunlara öncelik tanımışlardır. İmgelerin resimsel anlatım ve anlamlarını irdeleyerek, taşıdıkları simgeleri, bilgi verme değerlerini yitirmeden en aza indirmiş ya da aynı anda kaç tür simge ve anlam taşıyabileceklerini soruşturmuşlardır. Ancak, İngilizler'in düşünceleri yumuşatma, dikkatle özümseme, güçleri dengeleme ve tümüyle bağlanmak istememe eğilimlerinden ötürü, Pop Art bu ülkede ABD örneği kadar yoğun, güçlü ve etkileyici olmamıştır.

ABD'de Pop Art İngiltere'deki gelişiminden bağımsız 1950'lerin ortalarında Soyut Dışavurumculuk'a (Abstre Ekspresyonizm) bir tepki olarak ortaya çıkmış ve ivmesini Dadacılık'tan almıştır. Özellikle New York, Los Angeles ve San Francisco'da gelişme göstermiştir. A. Warhol, R. Lichtenstein*, T. Wesselmann*, J. Rosenquist*, C. Oldenburg*, J. Johns*, J. Dine*, L. Rivers*, R. Indiana*, G. Segal* ve Marisol (1930), New York'ta; Kienholz* ve Wallace Berman başta olmak üzere Billy Al Bengston (1934), Edward Ruscha (1937), Joe Goode (1937), Wayne Thiebaud (1920), Mel Ramos da (1935) California'da Pop Art'ın önemli temsilcileri olmuşlardır. Amerikalı Pop Art sanatçıları da büyük kentlerin yaşamlarına egemen olan kitle iletişim araçlarıyla, çeşitli tüketim mallarını konu olarak almış ve bu imgeleri büyük ölçüde grafik sanatlara özgü tekniklerle vererek çarpıcı boyutlar kazandırmışlardır. Seçtikleri imgeleri yüceltmemişler, özellikle oldukları gibi, sıradan ve bayağı kalmasına özen göstermişlerdir. İngiltere ve ABD'nin dışında Fahlstrom* İsveç'te, Alain Jacquet (1939) ve Arman* Fransa'da, Valerio Adami (1935) İtalya'da Pop Art türünde çalışmalar yapmışlardır.

Pop bir akım olarak plastik sanatların dışında özellikle müzik alanında yaygınlık kazanmış, 1960 ve 1970'lerde gençler için yeni bir yaşam biçimine dönüşmüştür.

WARREN, Robert Penn
(1905)

ABD'li romancı, şair ve eleştirmen. Yeni Eleştiri adıyla anılan akımın temsilcilerindendir.

24 Nisan 1905'te Kentucky Eyaleti'nde, Guthrie'de doğdu. Vanderbilt Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Orada J.C. Ransom, A. Tate ve C. Brooks'un da aralarında bulunduğu Fugitives (Kaçaklar) adlı Güneyli şairler grubuna katıldı. ABD'nin Güney bölgesinin geleneksel kültürel mirasını ve tarımcı değerlerini savunan, daha sonraki yıllarda Agrarians (Tarımcılar) adıyla da anılan bu grubun 1922-1925 arasında çıkarttığı *The Fugitive* (Kaçak) adlı edebiyat dergisinde şiir ve yazıları yayımlandı. 1925'te Vanderbilt Üniversitesi'ni bitirdikten sonra California, Yale ve Oxford üniversitelerinde lisansüstü eğitimini sürdürdü. 1930'da on iki Güneyli şairle birlikte sanayileşmeye karşı Güney'in tarımcılığını savunan "I'll Take My Stand" (Yerimi Alacağım) adlı bir bildirge yayımladı. 1930'dan sonra yazarlığının yanı sıra, ABD'deki birçok üniversitede öğretim üyeliği de yaptı. 1935-1942 arasında C. Brooks ile birlikte ABD'de Yeni Eleştiri akımının yaygınlaşmasında etkili olan *The Southern Review* adlı bir edebiyat dergisi yayımladı. 1947'de *All the King's Men* ("Kralın Tüm Adamları") adlı romanıyla, 1958'de *Promises* ("Vaatler"), 1979'da da *Now and Then* ("Ara Sıra") adlı şiir kitaplarıyla üç kez Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Warren romanlarında genellikle ABD'nin Güney bölgelerinin tarihinden alınma konuları işlemiş, bireysel çatışma ve arayışları ahlaki bir bakış açısıyla, trajik bir çerçeve içinde ele almıştır. İlk şiirleri Yeni Eleştiri anlayışının etkilerini taşır. Daha sonraları anlatı öğesinin öne çıktığı uzun şiir türünü denemiştir. Ransom ve Brooks ile birlikte, Yeni Eleştiri adıyla anılan edebiyat eleştirisi akımının 1940'larda ABD'de yayılmasında öncü bir rol oynamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** **Roman:** *Night Rider*, 1939, ("Gece Yolcusu"); *At Heaven's Gate*, 1943, ("Cennetin Kapısında"); *All The King's Men*, 1946, ("Kralın Tüm Adamları"); *The Cave*, 1959, ("Mağara"); *Meet Me in the Green Glen*, 1971, ("Yeşil Vadide Buluşalım"). **Şiir:** *Brother to Dragons*, 1953, ("Ejderhaların Kardeşi"); *Promises*, 1957, ("Vaatler"); *You, Emperors, and Others*, 1960, ("Siz İmparatorlar ve Ötekiler"); *Now and Then*, 1978, ("Ara Sıra"); *Rumor Verified*, 1981, ("Doğrulanan Söylenti"). **Eleştiri:** *Understanding Poetry* (C. Brooks ile), 1943, ("Şiiri Anlamak"); *Fundamentals of Good Writing*, 1950, ("İyi Yazının Temelleri"); *Democracy and Poetry*, 1975, ("Demokrasi ve Şiir").

• **BAKINIZ:** C. BROOKS, TATE.

WASHINGTON, Booker Taliferro
(1856-1915)

ABD'li siyah önder ve eğitimci. Siyahların beyazlarla eşit haklar için mücadele etmelerine karşı çıkmıştır.

5 Nisan 1856'da Virginia Eyaleti'nde Franklin County'de doğdu, 14 Kasım 1915'te Alabama Eyaleti'nde Tuskegee'de öldü. Annesi aşçılık yapan zenci bir köle, babası ise bir beyazdı. Kendisi de bir köle olan Washington, 1865'te İç Savaş'ın sona ermesiyle özgürlüğüne kavuştuktan sonra ailesiyle birlikte Batı Virginia'da Malden'e yerleşti. Önce tuz ardından da kömür madenlerinde çalıştıktan sonra 1872'de siyahlara çeşitli zanaatların öğretildiği bir okul olan Virginia'daki Hampton Enstitüsü'ne girdi. Orada duvarcı ustası olarak yetiştirildi. 1875'te Malden'e dönerek iki yıl öğretmenlik yaptı. 1878-1879 yıllarında Washington kentindeki Wayland Tanrıbilim Fakültesi'ne devam ettikten sonra 1879'da Hampton Enstitüsü'nde Amerikan Kızılderilileri'nin eğitimiyle görevlendirildi. 1881'de Alabama Eyaleti'ndeki Tuskegee'de siyahlar için kurulmakta olan Tuskegee Öğretmen ve Sanayi Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. Ölümüne değin sürdürdüğü bu görevi sırasında yeterli araç, gereç ve mali kaynağı olmayan bu okulun gelişerek önemli bir siyah eğitim merkezi durumuna gelmesini sağladı.

Washington yaşamı boyunca siyahlara, beyazlarla eşit siyasi, iktisadi ve toplumsal haklar için mücadele etmek yerine sabırlı, tutumlu ve çalışkan olup, yararlı mesleklerde çalışarak, beyazlara siyahların da başarılı insanlar olduklarını göstermelerini ve bu yolla durumlarını düzeltmeyi öğütlemiştir. Yükseköğrenimin siyahlara bir şey kazandırmayacağını, bunun yerine çiftçilik ve zanaatkârlık üzerine mesleki öğrenim görmelerinin uzun vadede hak ettikleri saygınlığı ve eşit konumu elde etmek için tek yol olduğunu savunmuştur. Bu görüşleriyle W.E. Du Bois, J. Hope ve W.M. Trotter gibi siyahların beyazlarla eşit haklara kavuşması için mücadele eden siyah önderlerin sert eleştirilerine hedef olurken, ABD yönetiminden büyük destek görmüş ve siyahların resmi sözcüsü yapılmıştır.

Washington'un siyahların sözcülüğünü yaptığı dönemde her türlü örgütlenme hakkıyla, oy verme ve ülkenin siyasi yaşamında söz sahibi olma haklarından yoksun bırakılan siyahların yaşam koşulları hızla bozulmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Up From Slavery*, 1901, ("Kölelikten İlerisi"), *Selected Speeches*, (ö.s.), E.D. Washington (der.), 1932, ("Seçme Konuşmalar").

• **BAKINIZ:** DU BOIS, PARK.

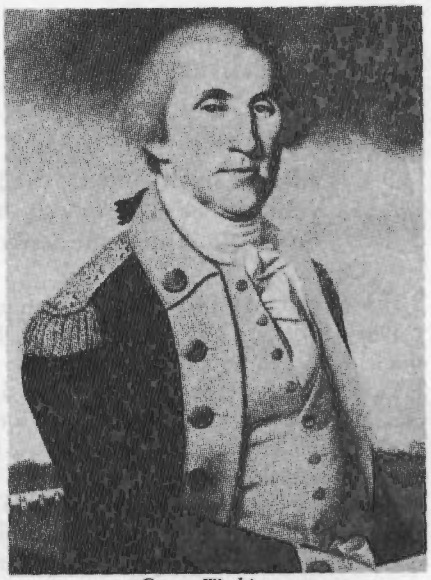

George Washington

Bağımsızlık Savaşı

WASHINGTON, George
(1732-1799)

ABD'li asker ve devlet adamı. Bağımsızlık Savaşı'nda başkomutanlık yapmış ve ABD'nin ilk devlet başkanı olmuştur.

22 Şubat 1732'de Virginia'da Westmoreland'daki Bridges Creek (bugün Wakefield) yakınlarında doğdu, 14 Aralık 1799'da Mount Vernon'da öldü. 17. yy'ın ortalarında İngiltere'den göç etmiş bir ailenin oğludur. Zengin bir çiftlik sahibi olan babasının 1743'te ölmesi üzerine geri kalan çocukluk yıllarını akrabalarının ve büyük üvey kardeşinin yanında geçirdi. Düzensiz de olsa temel bir öğrenim gören Washington 17 yaşında kadastro memuru olarak çalışmaya başladı.

1752'de üvey kardeşinin ölümü üzerine onun kurduğu Mount Vernon malikânesinin başına geçti ve onun sahip olduğu Ohio Şirketi'nin hisselerini devraldı. Aynı yıl, İngiliz vali Dinwiddie tarafından Güney Virginia kumandan yardımcılığına atandı. 1753'te Ohio Vadisi'ne giren Fransızlar'ı bölgeyi terk etmeleri için uyarmakla görevlendirildi. Zorlu bir yolculuğun sonunda Fransız tehdidinin boyutlarını anlatmak için hazırladığı rapor Amerika ve İngiltere'de büyük ilgi topladı. Ardından, yarbay rütbesiyle İngiliz kalelerini savunmak üzere Fransızlar'ın bulunduğu bölgeye gönderildi. 1754 sonlarında askerlik görevinden ayrıldıysa da Şubat 1755'te general Braddock'un yaverlik önerisini kabul ederek Duquesne Kalesi'ne karşı girişilen başarısız kuşatma harekâtında yer aldı. Yedi Yıl Savaşı'nın başladığı 1756'da Virginia birliklerinin komutanlığına getirildi ve az sayıdaki yetersiz donanımlı milis kuvvetlerini denetimi altına alarak iki yıl boyunca sınır bölgelerini Kızılderili saldırılarından korudu. 1758'de Duquesne Kalesi'nin alınmasıyla sonuçlanan yeni bir sefere katıldıktan sonra askerlik görevinden ayrıldı.

Aynı yıl Virginia Kentliler Meclisi'ne seçilen Washington çiftlik işleri ve ticaretle uğraşmaya başladı. İngiltere'nin sömürgelerinde yapılan ticarete çeşitli kısıtlamalar koymasının işlerinin bozulmasına neden olması İngiliz sömürge yönetimine karşı tepki duymaya başlamasına yol açtı. Fairfax bölge yargıcı olarak görev yaptığı 1760-1774 arasında İngiliz yönetimine karşı hoşnutsuzluğu daha da arttı. 1765'te İngiliz yönetimine gelir sağlamak amacıyla çıkartılan Pul Yasası'nın kaldırılması için başlatılan harekete katılan Washington daha sonra çeşitli mallar üzerine konan ithal vergisini protesto eden eylemi etkin bir biçimde destekledi. 1774'te kolonilerin İngiliz sömürge yönetimine karşı tutumlarını belirlemek amacıyla toplanan I. Kıta Kongresi'ne Virginia delegesi olarak katıldı. Bu arada çeşitli kasabalardaki gönüllü milis birliklerinin komutanlığını üstlendi. Ertesi yıl toplanan II. Kıta Kongresi'nde oybirliğiyle başkomutanlığa seçilen Washington zorunlu harcamaların dışında kendisine herhangi bir aylık bağlanmamasını istedi.

Temmuz 1775'te Boston civarında bulunan düzensiz birliklerin başına geçerek bu güçleri kısa zamanda düzenli bir orduya dönüştürdü. Mart 1776'da İngilizler'i Boston'dan çıkardıktan sonra ikinci saldırı hedefi olan New York'un savunmasını üstlendi. Kuvvetlerini İngiliz filosundan gelecek bir saldırıya göre düzenlediğinden generel Howe'un karadan harekete geçirdiği üç misli kuvvet karşısında büyük kayıplar vererek bozguna uğradı. Ancak, düşmanın hızla ilerlemesini önleyecek biçimde Hudson Irmağı boyunca New Jersey'e doğru çekildi. Ardından, Trenton ve Princetown'daki başarılı saldırıları sonucu İngiliz saldırı hattını kırmayı başardı. Bu arada, Baltimore'a taşınmış olan Kongre tarafından kendisine istediği yetkiler verildi. Kazanılan ilk zaferler yurtseverlerin moralini yükseltirken Avrupa'daki ilgi ve desteğin de artmasını sağladı. Washington, kış aylarında karargâh kurduğu Valley Forge'da oldukça ağır koşullara karşın, sıkı bir eğitim yoluyla ordunun savaş yeteneğini artırdı. Mart 1778'de Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı açıkça desteklemeye karar vermesinden sonra savaşın gidişi değişmeye başladı. Washington, Fransız filosunun ablukasından korkuya düşerek hızla Philadelphia'dan New York'a doğru çekilen Clinton komutasındaki İngiliz birliklerini 28 Haziran 1778'de Monmouth'da yenilgiye uğrattı. Ardından, amiral d'Estaing komutasındaki Fransız filosunun yardımıyla İngiliz birliklerini New York'ta kuşattı. Ancak, donanım eksikliği kesin bir saldırıya geçilmesini engellediği için iki yıl boyunca Kızılderili ayaklanmaları ile uğraştı. 1780'de bir Fransız destek ordusunun gelmesi üzerine Fransız ve Amerikan kuvvetlerinin başında güneye doğru ilerlemeye başladı. 19 Ekim 1781'de Cornwallis komutasındaki İngiliz birliklerinin Yorktown'da Washington'a teslim olmalarıyla Bağımsızlık Savaşı sona erdi. Ulusal bir kahraman durumuna gelen Washington 25 Kasım 1783'te Amerikan ordusunun başında İngilizler'in boşalttığı New York'a girdi. Aralık 1783'te Annapolis'te Kongre'ye istifasını sunduktan sonra Mount Vernon'daki çiftliğine çekildi.

Kendisini bütünüyle çiftlik işlerine vererek genişlettiği toprakları üzerinde değişik ürünler yetiştirmeye başladı. 1784'te Potomac ve Ohio ırmaklarının

birleştirilmesiyle Batı'ya yol açma tasarısını yerinde incelemek için uzun bir yolculuğa çıktı. Zamanının büyük bir bölümünü kendisini görmeye gelen eski silah arkadaşlarını, yabancı konuk ve diplomatlarla, Kızılderili heyetlerini ağırlamakla geçirmeye başladı. 1786'da Massachusetts'de Daniel Shays öncülüğünde başlayan köylü ayaklanmasının bastırılmasına yardımcı oldu. Mayıs 1787'de Philadelphia'da toplanan Kurucu Meclis'e başkanlık etti ve yürütme gücüne ağırlık veren bir anayasanın hazırlanmasında ve onaylanmasında büyük rol oynadı. 16 Nisan 1789'da devlet başkanlığına getirilen Washington 30 Nisan'da bugün heykelinin bulunduğu Wall Street'de yapılan büyük bir törenle göreve başladı.

Öncelikle tüm ülkeyi kapsayan bir gezi yapan Washington tarafsız konumunu vurgulamak amacıyla iki zıt görüşün temsilcileri olan federalist A. Hamilton ile demokrat T. Jefferson'a hükümette yer verdi. Başkanlık döneminde yeni kurulan devletin güçlendirilmesi sorununa ağırlık vererek demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi sorununu geri plana itti. Mali konularda federalist Hamilton'un yanında yer alarak ulusal bankanın kurulmasını ve gümrük duvarlarının yükseltilmesini destekledi. İkinci başkanlık döneminin başında İngiltere ile Fransa arasında savaşın başlaması üzerine ülkesinin tarafsızlığını ilan etmesi Jefferson yanlılarının tepkilerine yol açtı. Kızılderililer'i kışkırtan ve ticaret gemilerine el koyan İngiltere ile savaş tehlikesi belirince başyargıç John Jay'i barış görüşmelerinde bulunmak üzere İngiltere'ye gönderdi. Görüşmeler sonunda imzalanan Jay Antlaşması Kongre'de tepkilere yol açtı. İçki imal eden çiftçilere vergi konması da bir ayaklanmaya neden oldu. Washington, 19 Eylül 1796'da Hamilton tarafından hazırlanan ve bir siyasal vasiyetname niteliğindeki Veda Söylevi'ni yayımlayarak üçüncü bir dönem için başkan adayı olmayacağını açıkladı. Mart 1797'de Mount Vernon'daki çiftliğine çekilen Washington iki yıl sonra bir soğuk algınlığının ardından tutulduğu gırtlak iltihabından kurtulamayarak öldü.

Ardında güçlü bir devlet bırakan Washington'un izlediği siyasetler iki partili sistemin doğuşunu hazırlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Diaries*, (ö.s.), F. Fitzpatrick (der.), 4 cilt, 1925, ("Günlükler"); *The Writings of George Washington*, (ö.s.), J.F. Fitzpatrick (der.), 39 cilt, 1931-1944, ("George Washington'un Yazıları").

• KAYNAKLAR: M. Cunliffe, *George Washington: Man and Monument*, 1958; J. F. Fitzpatrick, *George Washington Himself*, 1933; D.S. Freeman, *George Washington*, 6 cilt, 1948-1954.

• BAKINIZ: J. ADAMS, CORNWALLIS, FRANKLIN, A. HAMILTON, JAY, JEFFERSON.

WASSERMANN, August von
(1866-1925)

Alman bakteriyoloji uzmanı. Adıyla anılan ve frengi tanısında kullanılan özel bağışıklık tepkimesini bulmuştur.

21 Şubat 1866'da Bamberg'de doğdu, 16 Mart 1925'te Berlin'de öldü. Erlangen, Viyana ve Münih üniversitelerinde başladığı tıp öğrenimini 1888'de Strasbourg Üniversitesi'nde tamamlayıp, iki yıl stajyer hekim olarak çalıştıktan sonra, 1890'da, Koch'un Berlin'deki Bulaşıcı Hastalıklar Enstitüsü'nde asistanlığa, 1906'da aynı enstitüde Deneysel Tedavi ve Serum Araştırmaları Bölümü'nün başkanlığına getirildi. 1913'ten başlayarak ölünceye değin Berlin-Dahlem'deki Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün Deneysel Tedavi Bölümü yöneticiliğini üstlenen Wassermann'a 1910'da soyluluk unvanı verilerek, adına "von" takısı eklendi.

Devlet başkanlığı

Kan serumunun bakterilere ve antijenlere karşı vücudu savunmak üzere geliştirdiği bağışıklık tepkimelerinde, belli bir antijene karşı etkili olan özel bir antikor ile bu antikorun etkinliğine yardımcı olan bir komplemanın (tümleyici) rol oynadığını açıklayan Bordet, 1901'de Octave Gengou (1875-1957) ile birlikte, bu antijen-antikor-kompleman tepkimesinin bulaşıcı hastalıklar için kesin bir tanı yöntemi olarak kullanılabileceğini öngörmüştü. 1906'da çalışma arkadaşlarıyla birlikte, Bordet-Gengou tepkimesini frengi tanısına uygulamak üzere araştırmalara başlayan Wassermann, bugün kendi adıyla anılan serum tepkimesini tanımladı. "Wassermann tepkimesi"nde, frengili olduğundan kuşkulanılan kişinin kan serumuna, hastalık yapıcı antijen (*Treponema pallidum* türü bakteri) aşılanır ve serumdaki frengi antikorları, kanda hazır bulunan komplemanı tüketerek bir bağışıklık tepkimesi verir. Belli bir süre sonra, incelenen serum örneğinde komplemanın bulunmayışı, hastalığın varlığını kanıtlayan kesin bir belirtidir. Frenginin gerek tanısı, gerek tedavi sırasında denetim altında tutulabilmesi için bilinen en etkili ve duyarlı test yöntemi olan Wassermann tepkimesi, bulunduğu günden bu yana tüm ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Handbuch der pathogenen Mikroorganismen* (W. Kolle ile), 6 cilt, 1903-1909, ("Hastalık Yapıcı Mikroorganizmalar İçin Elkitabı").

• BAKINIZ: BORDET, EHRLICH, NOGUŞİ.

WATSON, James Dewey
(1928)

ABD'li biyoloji bilgini. Genlerin ve kalıtımın temel maddesi olan dezoksiribonükleik asit molekülünün çifte sarmal yapısı için benimsenen "Watson-Crick modeli"nin yaratıcılarındandır.

6 Nisan 1928'de Chicago'da doğdu. 1947'de Chicago Üniversitesi'nden diplomasını, 1950'de Indiana Üniversitesi'nden doktora derecesini alarak, Kopenhag Üniversitesi'nde nükleik asit biyokimyasına ilişkin doktora sonrası çalışmalar yapmak üzere, bir araştırma bursuyla Danimarka'ya gitti. 1951'de, Wilkins'in X ışınları kırınımı yöntemiyle elde ettiği DNA (dezoksiribonükleik asit) desenini görünce, bu tekniği öğrenerek DNA'nın yapısını çözümlemek amacıyla çalışmalarını İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'ne aktardı ve Cavendish Laboratuvarı'nda iki yıl Crick ile birlikte çalıştı. 1953-1955 arası ABD'de, California Institute of Technology'de biyoloji araştırma görevlisi olarak bulunduktan, 1955-1956'da yeniden Cambridge Üniversitesi'nde Crick ile birlikte çalışmalar yaptıktan sonra ülkesine döndü ve 1956'da Harvard Üniversitesi'nde biyoloji asistanı olarak öğretim görevine başladı. 1958'de doçentliğe, 1961'de profesörlüğe yükseltildi, ayrıca 1968'de Long Island' daki Cold Spring Harbor Biyoloji Laboratuvarı'nın yöneticiliğini üstlendi. 1976'da Harvard Üniversitesi' ndeki öğretim görevinden ayrılmasına karşın, Cold Spring'teki yöneticilik görevini ve kanser araştırmalarını 1985'te de sürdürmekte olan Watson, birçok bilim ve tıp kuruluşunun üyeliğine seçilmiş, çeşitli ödül ve madalyaların yanı sıra, DNA'nın molekül yapısını belirleyen çalışmaları nedeniyle 1962 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Crick ve Wilkins ile bölüşmüştür.

İlk kez 1869'da Miescher'in hücre çekirdeğinde bularak varlığını duyurduğu nükleik asitlerden DNA'nın, kalıtımın kimyasal ve fiziksel temellerini içinde gizlediği 1944'te Avery tarafından açıklandıktan sonra, bu dev molekülün karmaşık üçboyutlu yapısını çözümlemek birçok bilim adamının temel uğraşısı olmuştu. İki yıllık bir çalışma sonucunda, 1953'te, DNA molekülünün çifte sarmal yapısını ve temel DNA bileşenlerinin bu yapı içindeki yerini belirleyerek bu büyük yarışı noktalayan ve kalıtımın en büyük gizini çözerek genetik biliminde bir dönüm noktası yaratan Watson-Crick modeli, bu alandaki tüm bilgi birikiminin akılcı bir sentezidir. Pauling'in proteinler için önerdiği çifte sarmal yapıdan,Wilkins' in X ışınları kırınımıyla elde ettiği fiziksel verilerden ve Avusturya asıllı ABD'li biyokimyacı Erwin Chargaff'ın (1905), moleküldeki dört organik bazdan timin ile adenin, guanin ile sitozin sayısının eşit olduğu yolundaki saptamasından yola çıkan Watson ve Crick,hidrojen bağlarıyla birbirine bağlanmış adenin-timin ve guanin-sitozin baz çiftlerinin sarmalın içinde, şeker-fosfat iskeletinin ise sarmalın dış bölümünde yer aldığı, helezon biçiminde bir merdiveni andıran çifte sarmallı DNA modelini oluşturdular. Elektron mikroskopu ve radyoaktif işaretleme yöntemleriyle de doğrulanan bu yapı, genetik bilimindeki hızlı gelişmelerin çıkış noktası oldu.

- YAPITLAR (başlıca): *Molecular Biology of the Gene,* 1965, ("Genlerin Moleküler Biyolojisi"); *The Double Helix,* 1968, (İkili Sarmal, 1982).
- BAKINIZ: AVERY, BEADLE, CRICK, JACOB, LEVENE, MIESCHER, MONOD, PAULING, WILKINS.

WATSON, John Broadus
(1878-1958)

ABD'li psikolog. Amerikan psikolojisinde Davranışçılık Okulu'nun kurucusudur.

9 Ocak 1878'de Güney Carolina Eyaleti'nde Greenville'de doğdu, 25 Eylül 1958'de New York kentinde öldü. 1900'de Furman College Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Chicago Üniversitesi'nde 1901'de başladığı psikoloji dalında doktora çalışmasını 1903'te sıçanlarda davranışlar ve sinir sistemi üzerine verdiği teziyle tamamladı. Aynı yıl Chicago Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde asistan, ertesi yıl da öğretim görevlisi olan Watson, Thorndike'ın hayvan zekâsı üzerine çalışmalarından etkilenerek maymunlar, sıçanlar ve kuşların davranışlarına ilişkin araştırmalara başladı. 1908'de Johns Hopkins Üniversitesi'nde karşılaştırmalı ve deneysel psikoloji profesörü oldu ve orada bir laboratuvar kurdu. 1913'te "Psychology as a Behaviorist Views It" ("Bir Davranışçının Bakış Açısından Psikoloji") adlı yazısında psikolojinin, davranışı laboratuvar koşullarında nesnel biçimde inceleyen bir insan davranışları bilimi olduğunu ileri sürerek Amerikan psikolojisinde yeni bir dönem başlattı. İlk önemli yapıtı *Behavior: an Introduction to Comparative Psychology* ("Davranış: Karşılaştırmalı Psikolojiye Giriş") 1914'te yayımlandı. 1915'te Amerikan Psikoloji Birliği başkanlığına seçildi. Asistanıyla arasındaki gönül serüveni nedeniyle karısının 1920'de ondan ayrılmasının üniversite çevresinde yarattığı tepki, Watson'u akademik görevden uzaklaştırmaya itecek kadar büyük oldu. Reklamcılık sektöründe çalışmaya başlayan ve ertesi yıl asistanı R.Rayner'le evlenen Watson'ın ikinci karısı ona daha sonraki çalışmalarında büyük destek oldu. Ölümüne değin belli aralıklarla New York'taki New School for Social Research'de konferanslar vermeyi ve yazmayı sürdürdü. *Journal of Experimental Psychology, Journal of Genetic Psychology* gibi önemli bilimsel dergilerin yazı kurulunda bulundu.

Düşünsel kaynaklarını Seçenov ve Pavlov'un Rus deneysel psikoloji okulunda bulan Watson, insanda ya da hayvanda tüm davranışların uyaran-tepki *(stimulus-response)* açısından çözümlenebileceğini ve bu bakımdan insanla hayvan arasındaki tek farkın insan davranışının karmaşıklığı olduğunu savundu. İnsan da hayvanlar gibi belli bir uyaran karşısında belirli bir tepki göstermeyi öğrendikten sonra benzer

uyaranlara da aynı biçimde tepki gösteriyor, davranışları koşullanabiliyordu. Wundt'un bilinci temel alan psikolojisine ve içebakış yöntemiyle çözümlemeye karşı çıkarak bilincin psikolojinin konusu olamayacağını, psikoloji bir bilim olacaksa bilinç ve imgelem gibi öznel öğeleri değil, açıkça gözlemlenebilir davranışları konu almak zorunda olduğunu savundu. Watson bu savında; insanın hayvanlardan üstün yanı olan karmaşık dilsel etkinliğinin ve düşünmenin, gelişmiş bir bedensel ses aygıtına bağlı olarak işleyen bir gırtlak etkinliği olduğunu, düşünmenin imgelerden değil, "sözcük-hareketlerinden" oluştuğunu ileri sürdü. Ortama verdiği önem, onu eğer uyaran ortam denetlenebilirse, istenen tipte bireyler yetiştirilebileceği görüşüne yöneltti.

Johns Hopkins Üniversitesi'ndeki laboratuvarında bebekler üzerinde doğuştan gelen ve sonradan kazanılan davranış biçimleri üzerine geniş bir araştırma yapan Watson'a göre yalnızca üç özgün heyecan tipi vardır: Yüksek ses ya da fiziksel desteğin birdenbire yitirilmesi gibi durumlarda ortaya çıkan korku, davranışların kısıtlanmasının yol açtığı öfke, okşamanın, dokunmanın neden olduğu sevgi. Watson heyecanların doğuştanlığı görüşünü daha sonra değiştirerek koşullanmanın doğum öncesine değin uzanabileceğini ileri sürmüştür.

Watson'un davranışçılığı 1930-1960 arası ünlü Amerikan psikologlarından Tolman, Skinner gibi bilim adamlarını derinden etkilemiş, daha sonra davranışçı yaklaşım psikolojik olguları açıklamada yetersiz kaldığı gerekçesiyle yoğun biçimde eleştirilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Behavior: an Introduction to Comparative Psychology*, 1914, ("Davranış: Karşılaştırmalı Psikolojiye Giriş"); *Psychology From the Standpoint of a Behaviorist*, 1919, ("Bir Davranışçının Bakış Açısından Psikoloji"); *Behaviorism*, 1925, ("Davranışçılık"); *Psychological Care of Infant and Child*, 1928, ("Bebeklerin ve Çocukların Psikolojik Bakımı").

- **BAKINIZ:** İ.P. PAVLOV, SEÇENOV, SKINNER, THORNDIKE, WUNDT.

WATSON-WATT, Robert
(1892-1973)

İskoç, fizikçi. Radarın bulunmasına ve geliştirilmesine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Robert Alexander Watson-Watt 13 Nisan 1892'de Doğu İskoçya'daki Brechin'de doğdu, 5 Aralık 1973'te Kuzey İskoçya'daki Inverness'te öldü. Dundee'deki University College'da mühendislik eğitimi gördükten sonra 1912'de bu okulda asistan oldu. Üç yıl sonra Londra'daki Meteoroloji Dairesi'ne atandı. 1921'de Slough'daki Radyo Araştırma Merkezi'nin başına getirildi. 1933-1936 arası Ulusal Fizik Laboratuvarı'nın radyo bölümünü yönetti. II.Dünya Savaşı boyunca hükümete danışmanlık yaptı. 1946'da serbest danışmanlık yapmak üzere resmi görevlerinden ayrıldı. 1941'de Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilen Watson-Watt'a ertesi yıl "Sir" unvanı verildi.

Watson-Watt, 1915'ten başlayarak, fırtınaların radyo dalgaları aracılığıyla uzaktan sezilmesi konusunda araştırmalar yaptı. Bu çalışmaları sonunda, fırtına merkezinde oluşan elektrik boşalmalarının yaydığı elektromanyetik dalgaları izleyerek fırtınaları yüzlerce kilometre uzaktan saptayabilen aygıtlar geliştirildi. I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, radyo dalgaları aracılığıyla bu dalgaları yansıtan cisimlerin varlığını ve uzaklığını belirleyen bir aygıt geliştirmek amacıyla araştırmalara başladı. Bu aygıtta, gönderilen darbe biçimli dalganın yansıyarak geri gelmesi için gereken çok küçük zaman aralığı, bir katot ışınlı osiloskopun ekranındaki görüntüler aracılığıyla duyarlı olarak ölçülebiliyor, dalganın hızının da saniyede 300.000 km olduğu bilindiğinden, yansıtan cismin varlığı ve yönü ile birlikte uzaklığı da duyarlı olarak belirlenebiliyordu. *Radio detection and ranging* (radyoyla sezme ve uzaklık saptama) sözcüklerinin ilk harflerinden oluşturularak *radar* adı verilen bu aygıtın, uçakların varlığını ve yerini saptamada kullanılabileceği, Watson-Watt'ın Şubat 1935'te hükümete sunduğu özel bir raporda belirtiliyordu. Ertesi yıl, İngiltere'ye yaklaşan uçakları sezip haber verecek bir radar ağının kurulmasına başlandı. 1939'da tamamlanan radar ağı, 1940-1941 yıllarında İngiltere göklerindeki hava savaşını Almanya'nın kaybetmesinde kesin ve belirleyici bir rol oynadı. 1938'de gemilerde, ertesi yıl uçaklarda kullanılmaya başlanan radarın bulunuşu 1943'te açıklanmış, o tarihten sonra radar tüm ülkelerde çok geniş ve yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Three Steps to Victory* (otobiyografi), 1957, ("Zafere Üç Adım").

WATT, James
(1736-1819)

İskoç, mucit. Sanayi Devrimi'nde büyük rol oynayan yüksek verimli buhar makinesini geliştirmiştir.

19 Ocak 1736'da İskoçya'daki Greenock'ta doğdu, 25 Ağustos 1819'da Birmingham yakınlarındaki Heathfield'de öldü. Sağlığı bozuk bir çocuk olduğundan ilkokulu güçlükle bitirdi. Gemiler için çeşitli aygıtlar yapan babasının atölyelerinde çalışarak marangozluk, demircilik ve aygıt yapımı gibi işlerde büyük beceri kazandı. On sekiz yaşındayken aygıt yapımcısı olmaya karar vererek önce Glasgow'a, sonra Londra'ya gitti ve bir ustanın yanında bir yıl çıraklık yaptı. 1757'de döndüğü Glasgow'da atölye açmasına, çıraklık süresi yeterli olmadığından izin verilmeyince, Glasgow Üniversitesi'nde matematik aygıtları yapımcısı olarak işe girdi. Üniversitedeki bilim adamlarıyla, bu arada Joseph Black'le yakın dostluklar kurdu. 1764'te, onarım için kendisine getirilen bir Newcomen buhar makinesini incelerken, bu makinede gözlediği aşırı ısı kayıplarını azaltmak amacıyla Black'in ortaya koyduğu "gizli ısı" kavramından yola çıkarak kimi değişiklikler tasarlamaya girişen Watt, ertesi yıl buhar yoğunlaştırıcısını bula-

rak bu alandaki en büyük buluşunu gerçekleştirdi. Glasgowlu bir işadamı ile ortaklık kurarak tasarımladığı makinenin üretimine geçtiyse de, piston, silindir gibi parçaları yeterli duyarlıkta yapma olanağı bulunamadığından bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. 1766-1774 arasında kanal yapımına ilişkin geodezi işlerinde çalışarak yaşamını kazanan Watt, 1774'te Birminghamlı işadamı Mathew Boulton (1728-1809) ile ortaklık kurarak bu kente yerleşti. Watt ile Boulton arasındaki ortaklık ve işbirliği çeyrek yüzyıldan fazla sürdü. Bu süre içinde Watt buhar makinesine sürekli yenilikler getirdi. Newcomen makineleri ancak tulumba olarak, üstelik çok fazla yakıt tükettiği için yalnızca kömür ocaklarında kullanılabilirken, Watt'ın buhar makinesi % 75 daha az yakıt tükettiğinden ve dönme hareketi de sağlayabildiğinden tüm maden ocaklarında, metal işleme sanayiinde, un, iplik fabrikalarında ve dokuma sanayiinde büyük ölçüde kullanım alanı buldu. Buhar makinesi giderek Sanayi Devrimi'nin çok önemli bir teknolojik öğesi durumuna geldi. Watt'ın patent hakları süresi 1800'de dolduğunda, İngiltere'de 500 dolayında buhar makinesi çalışmaktaydı; ayrıca Fransa, Almanya ve Rusya'ya da birçok makine satılmıştı. Watt 1785'te Londra'daki Royal Society'nin, 1814'te Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş, kendisine verilmek istenen asalet unvanını ise kabul etmemiştir.

Newcomen makinesinde silindire dolan buhar, pistonu bir yöne ittikten sonra, silindir soğutularak içindeki buhar yoğunlaştırılıyor, bu kez oluşan vakumun ve pistonun öteki yüzündeki atmosfer basıncının etkisiyle piston öbür yöne doğru hareket ediyordu. Soğutulan silindiri her dafasında yeniden ısıtmak için harcanan buhar, aşırı yakıt tüketimi anlamına geliyordu. Watt, bunları silindirde soğutmak yerine, patentini 1769'da aldığı ayrı bir yoğunlaştırıcıda soğutarak silindirin sürekli sıcak kalmasını sağladı. Basınçlı buharın pistonun her iki yüzüne sırayla verilmesi, pistonun ileri-geri hareketini dönme hareketine çeviren düzenek, dönme hareketinin düzenli olmasını sağlayan düzenteker, yükte ya da buhar basıncında değişmeler olsa bile makinenin çalışma hızını sabit tutmaya yarayan ve merkezkaç kuvvet ilkesine göre çalışan toplu regülatör Watt'ın buhar makinesine getirdiği çok önemli katkılardır. Sonuçta ortaya çıkan buhar makinesi Newcomen makinesine göre öylesine değişik ve gelişkin bir nitelik kazanmıştır ki Watt buhar makinesinin bulucusu olarak tanınmış ve öyle anılagelmiştir. Watt güç ölçümünü standartlaştırabilmek amacıyla bir atın belirli bir sürede yaptığı işi ölçerek "beygir gücü" adını verdiği bir güç birimi tanımlamış ve buhar makinelerinin gücünü bu birimle belirlemişti. Sonradan MKS (metre-kilogram-saniye) birimler sisteminde güç birimi onun anısına "watt" olarak adlandırılmıştır.

• KAYNAKLAR: H.W.Dickinson ve R.Jenkins, *James Watt and the Steam Engine*, 1927; H.W.Dickinson ve H.P.Vowles, *James Watt and the Industrial Revolution*, 1943.

• BAKINIZ: J.BLACK, O.EVANS, T.NEWCOMEN.

WATTEAU, Jean Antoine
(1684-1721)

Fransız, ressam. Rokoko'nun en önemli temsilcilerindendir.

10 Ekim 1684'te Valenciennes'de doğdu, 18 Temmuz 1721'de Nogent-sur-Marne'de öldü. Çıraklık dönemini dinsel konulu resimleriyle tanınan J.A. Gerin'in atölyesinde geçirdi. 1702'de Paris'e gitti ve ailesinden destek görmediği için yaşamını resim kopyaları yaparak kazandı. 1703-1707 arasındaki resim çalışmalarını ressam Claude Gillot'nun (1673-1732) yönetiminde sürdürdü. 1708 dolaylarında Luxemburg sarayının bakımı ile görevli dekoratör III.Claude Audran'ın (1658-1734) yanında çalışmaya başladı ve saraydaki koleksiyonları inceleme olanağını buldu. 1709'da Roma Ödülü'nü kazanmak için yaptığı girişim sonuçsuz kaldı. Bir ara Valenciennes'de kaldı. Paris'e yeniden döndükten sonra yanında kaldığı Pierre Crozat'nın koleksiyonunda bulunan Rubens'in ve Venedikli ustaların yapıtlarını inceledi. 1712'de Akademi'ye kabul edilmesi için karar alındıysa da, bu iş için gerekli olan resim yapımını 1717'ye değin geciktirdi. Akademi'ye *fête galante* (âşıkları birbirine kur yaparken betimleyen bir tür duvar resmi) adlı yeni bir türün ustası olarak kabul edilen ilk ressam oldu. 1719'da solunum yolları rahatsızlığına çare bulmak amacıyla gittiği Londra'da sağlığı daha da bozuldu. Paris'e döndükten kısa bir süre sonra öldü.

Watteau'nun üstünde, yanında çalıştığı ressamların çeşitli oranlarda etkisi olmuştur. Ancak üslubunun biçimlenmesini, çeşitli aşamalarda incelediği Rubens ve Veronese başta olmak üzere Venedik Okulu'nun büyük ustalarına borçludur. Çeşitli dönemlerinde yaptığı İtalyan komedi tiyatrosunu konu alan resimleri, sanatında önemli bir yer tutar. Bu tür resimler XIV.Louis'nin son döneminde yasaklanmışsa da, bütünüyle ortadan kaldırılamamıştır. Kalabalık kompozisyonlarında oyuncuların oynadıkları role uygun düşen ruh durumlarını başarıyla yansıtmış, tek figürlü resimlerinde ise melankoli duygusunu özellikle vurgulamıştır.

Watteau'nun 1712'den sonraki resimleri çoğunlukla döneminin burjuva sınıfına özgü eğlenceleri konu alır. Bu sınıf için saray ve köşk bahçeleri, salonların resmi havasından kurtulmak için birer sığınaktır. Watteau bu resimlerinde çiftler arasındaki kur ve aşk ilişkilerini, kaygısız eğlence yaşamını neşe dolu ve mutlu bir hava içinde betimlemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Fransız Tiyatrosunda Aşk*, ykş. 1714, Devlet Müzesi, Berlin; *Çobanlar*, ykş. 1716, Devlet Müzesi, Berlin; *Cythera Adasından Ayrılış*, 1717, Louvre, Paris; *Dans*, ykş. 1719, Devlet Müzesi, Berlin; *Mezzetin* yks, 1719, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Gersaint'ın Dükkânı*, 1720, Devlet Müzesi, Berlin; *İtalyan Komedyenleri*, 1720, Ulusal Sanat Galerisi, Washington; *Gilles*, yks. 1721, Louvre, Paris.

• KAYNAKLAR: H.Adhémar, *Watteau: sa vie et son oeuvre*, 1950.

• BAKINIZ: BOUCHER.

WAYNE, John
(1907-1979)

ABD'li sinema oyuncusu. Western filmlerinin en tanınmış oyuncusudur.

26 Mayıs 1907'de Iowa Eyaleti'nin Winterset kentinde doğdu, 11 Haziran 1979'da Los Angeles'ta öldü. Asıl adı Marion Michael Morrison'dır. Küçük yaştayken ailece yerleştikleri California'da büyüdü. Başarılı bir beyzbol oyuncusu oldu. Spor bursuyla sürdürdüğü yükseköğrenimi sırasında, yazları da Hollywood'da aksesuarcı olarak çalışıyordu. Burada ünlü yönetmen John Ford'un dikkatini çekti. 1928'den başlayarak filmlerde küçük rollerde göründü. 1930'da Ford'un önerisiyle, Raoul Walsh ona ilk önemli rolünü verdi. Seksen kadar filmden sonra, western türünün klasikleşmiş yapıtlarından olan Ford'un *Stagecoach* (Cehennem Dönüşü) adlı filmi, Wayne'in yaşamında bir dönüm noktası oldu. Buradaki başarısı üzerine art arda oynadığı filmlerle ün kazandı. Howard Hawks ve özellikle Ford gibi usta yönetmenlerle çalıştı. Amerikan sinemasının en sevilen ve en çok para getiren oyuncularından biri oldu. Filmlerinin bir bölümünü, Batjac adlı kendi yapım şirketi hesabına çevirdi. 1969'da, *True Grit* (İz Peşinde) filmindeki oyunuyla Oscar kazandı. Yakalandığı kanserden, üç büyük ameliyat geçirmesine karşın kurtulamadı.

John Wayne, savaş filmlerinde ve tarihsel filmlerde de başarılı olmuş, ama öncelikle bir western kahramanı olarak sivrilmiş ve efsaneleşmiştir. Gösterişli fiziğiyle, kendinden emin, dürüst, yardımsever, gerektiğinde sertleşen serüvenci tipler yaratmış, filmlerinde olduğu gibi kendi yaşamında da Amerikan değerlerine sonuna dek bağlı kalmış, giderek bir ulusal kahraman kimliğine bürünmüştür. Vietnam Savaşı'nı konu alan, yönetimine de katıldığı *The Green Berets* (Son Hücum) filminde olduğu gibi, ülkesinin politikalarını savunmayı her zaman sürdürmüştür. Cumhuriyetçi Parti içinde çalışmış, Nixon, Reagan gibi politikacıları aktif biçimde desteklemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *Men Without Women*, 1930, (Kadınsız Erkekler); *Stagecoach*, 1939, (Cehennem Dönüşü); *They Were Expendable*, 1945 (Baskın); *Fort Apache*, 1948, (Kan Kalesi); *Red River*, 1948, (Kanlı Nehir); *Rio Grande*, 1950, (Aslanlar Diyarı); *The Quiet Man*, 1952, (Kadın Satılmaz); *The High and the Mighty*, 1954, (Son Uçuş); *The Searchers*, 1956, (Çöl Aslanı); *The Wings of Eagles*, 1957, (Kader Böyle İstedi); *Rio Bravo*, 1959, (Kahramanlar Şehri); *The Man Who Shot Liberty Valence*, 1962, (Kahramanın Sonu); *El Dorado*, 1967, (El Dorado); *True Grit*, 1969, (İz Peşinde); *Big Jake*, 1971, (Kin Tuzağı); *Mc Q.* 1974; *Rooster Cogburn*, 1975; *The Shootist*, 1976. **Yönettiği ve Oynadığı Filmler:** *The Alamo*, 1960, (Alamo Fedaileri); *The Green Berets* (R.Kellogg ve M.Le Roy ile), 1969, (Son Hücum).

• **BAKINIZ:** John FORD, HAWKS.

WEBB, Beatrice Potter
(1858-1943)

Sidney James
(1859-1947)

İngiliz, siyasetçiler. Fabian Sosyalizmi'nin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Beatrice Potter 22 Ocak 1858'de Gloucester'de doğdu, 30 Nisan 1943'te Hampshire'da Liphook'da öldü. Sidney James Webb 13 Temmuz 1859'da Londra'da doğdu, 13 Ekim 1947'de Hampshire'da Liphook'da öldü. Varlıklı bir sanayici aileden gelen Beatrice Potter'in düşünsel gelişiminde çok sayıda siyaset adamı ve aydınla ilişkisi olan babasının çevresi ve özellikle de Herbert Spencer etkili oldu. Londra'da tahsildar olarak çalışırken insanların gündelik yaşamlarından edindiği izlenimlere dayanarak *The Life and Labour of the People in London* ("Londra'da İnsanların Yaşamı ve Emeği") adlı kitabını yayımladı. Sendikalarla ilgili bir çalışma için araştırma yaparken Sidney Webb ile tanıştı.

Sidney James Webb, bir süre İsviçre ve Almanya'da öğrenim gördükten sonra, 1878'de devlet hizmetine girdi. 1885'te baroya çağrıldı ve ertesi yıl Londra Üniversitesi'nden hukuk derecesi aldı. 1885'te, iki yıl önce kurulmuş olan Fabian Derneği'ne girdi. Kısa bir sürede, dernek içinde etkin bir duruma gelen Webb, Bernard Shaw ile birlikte derneğin Fabianizm olarak adlandırılan öğretisinin oluşmasına en çok katkıda bulunan iki kişiden biri oldu.

1892'de evlenen Beatrice ve Sidney Webb bu tarihten sonra yaşamları boyunca süren ortak bir çalışma içine girdiler. Birlikte yazdıkları, İngiliz toplumsal yapısını inceleyen kitaplarla ve eğitime ve siyasal reforma ilişkin çabalarıyla, Fabian Derneği'nin etkinliğinin artmasında önemli rol oynadılar.

Sidney Webb, 1892-1910 arasında, Londra Yerel Yönetim Konseyi'nin Teknik Eğitim Komitesi başkanı olarak, eğitim sisteminde reform yapılması ve eğitimin merkezileşmesi yolunda çaba gösterdi. 1895'te London School of Economics'i kuran Webb'ler, liberal devlet adamı R.B.Haldane ile, Londra Üniversitesi'nin yeniden örgütlenmesi çalışmalarına katıldılar. Beatrice Webb, 1905-1909 arasında, Kraliyet Komisyonu'nda Yoksul Yasası üzerine hazırladığı raporla, eski yasanın yerine yeni bir sosyal güvenlik sisteminin geçirilmesinde önemli rol oynadı.

Webb'ler 1914'te Bağımsız İşçi Partisi'ne girdiler. Bu dönemde, Fabian Derneği'nin İşçi Partisi ile yakınlaşmasına karşı çıkan S.G.Hobson, H.G.Wells ve G.D.H.Cole'un birbirini izleyen muhalefetlerine karşın B.Shaw ile birlikte derneğin yönetimindeki ağırlıklarını korudular ve *New Statesman* adlı bağımsız bir dergi yayımlamaya başladılar. Sidney Webb'in 1918'de yazdığı ve esas olarak Fabiancı öğretiye dayanan *Labour and the New Social Order* ("Emek ve Yeni Toplumsal Düzen"), İşçi Partisi için siyasal program benzeri bir işlev gördü ve dernek ile partinin ilişkileri daha da sıkılaştı. 1922'de parlamentoya

seçilen Sidney Webb, 1924'te ve 1929'da İşçi Partisi hükümetlerinde, Ticaret ve Sömürgeler bakanlıklarında görev aldı.

Adını, uyguladığı sabırlı taktiklerden esinlenerek Romalı komutan Fabius Cunctator'dan alan Fabian Sosyalizmi ve bu öğretinin oluşmasına en çok katkıda bulunan kişilerden olan Webb'ler, yarım yüzyıl boyunca İngiliz siyasal düşüncesini ve kurumlarını derinden etkilediler. Fabian Derneği, toplumun yenilenmesi için siyasal eylemi değil, ahlaksal reformu ön plana almaktaydı ve o dönemde etkin olan Marxist Sosyal Demokrat Federasyon'a seçenek olmak amacındaydı. Fabian Sosyalizmi, "en çok sayıdaki kişinin en büyük mutluluğu"nun sağlanmasını tüm toplumun çıkarlarını savunmanın temel ilkesi olarak ele aldı ve 19.yy'ın son döneminin iktisadi koşullarını bu ilkeyle açıklamaya çalıştı. Bu nedenle de, değerin kaynağını emek olarak saptayan Marxist emek değer kuramı yerine, marjinal fayda kuramını kabul ederek Jeremy Bentham, J.S.Mill ve W.S.Jevons gibi İngiliz toplumsal reformcu ve iktisatçılarının geleneği içinde kaldı. Sidney Webb'in, Marx'ın, işçi sınıfının artan yoksulluğu ve sosyalizme devrimci geçiş saptamasına karşıt olarak, 19.yy'da işçilerin iktisadi durumunun iyileşme gösterdiği ve gelecekte de böyle sürmesinin beklenmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkarak ortaya attığı kapitalizmden sosyalizme doğru gelişmenin sürekliliğini ve kesintisizliğini vurgulayan kuramı, Fabian öğretisinin özünü oluşturdu.

Sidney ve Beatrice Webb'in birlikte yayımladıkları *The History of Trade Unionism* ("Sendikacılığın Tarihi") ve *Industrial Democracy* ("Sınai Demokrasi") adlı kitaplar, Fabian Derneği'nin güncel siyasal konularda görüş oluşturması açısından olduğu kadar, sendikacılık ve sanayinin örgütlenmesi gibi konularda tavır alması açısından da etkili oldu. 1888 ve 1894 İngiliz yerel yönetim reformları, Webb'leri, yerel yönetimlerin, toplumsal reformların ve toplumsallaştırmaların aracı olabileceği düşüncesine yöneltti ve *English Local Government* ("İngiliz Yerel Yönetimi") adlı dokuz ciltlik çalışmaları bu görüşle kaleme alındı. 1932'de gittikleri SSCB'de edindikleri izlenimleri anlattıkları *Soviet Communism: a New Civilization?*'da ("Sovyet Komünizmi: Yeni Bir Uygarlık mı?") siyasal kurumların ve düzenin evrim yoluyla değişmesinden yana olan düşüncelerinden uzaklaşarak, var olan kurumların yıkılması gerektiği sonucuna vardılar.

- **YAPITLAR (başlıca): B.Webb:** *Life and Labour of the People in London*, (t.y.), ("Londra'daki İnsanların Yaşamı ve Emeği"); *The Co-operative Movement in Great Britain*, 1891, ("İngiltere'de Kooperatif Hareket"). **S.Webb:** *Labour and the New Social Order*, 1918, ("Emek ve Yeni Toplumsal Düzen"). **B. ve S.Webb:** *The History of Trade Unionism*, 1894, ("Sendikacılığın Tarihi"); *Industrial Democracy*, 1897, ("Sınai Demokrasi"); *Soviet Communism: a New Civilization?*, 1935, ("Sovyet Komünizmi: Yeni Bir Uygarlık mı?").

- **BAKINIZ:** BENTHAM, J.S.MILL, JEVONS.

WEBB, Philip
(1831-1915)

İngiliz, mimar. W.Morris ile birlikte ürettikleri düşünceler Arts and Crafts (Güzel Sanatlar ve Elsanatları) hareketinin temelini oluşturmuştur.

12 Ocak 1831'de Oxford'da doğdu, 17 Nisan 1915'te Sussex bölgesindeki Worth'de öldü. Mimarlık eğitimini Yeni Gotik (Neo-Gotik) üsluptaki yapıtlarıyla tanınmış mimar George Edmund Street'in (1824-1881) Oxford'daki bürosunda tamamladı. Gene bu büroda çalışmakta olan W.Morris'le yakın bir dostluk kurdu. İlk önemli yapısı Kent'te 1859'da Morris için tasarladığı *Kırmızı Ev* oldu. Yapının mobilyalarını ve iç düzenlemesini de Morris'le birlikte gerçekleştirdi. İşlev ön plana alınarak oldukça serbest biçimlendirilmiş olmasına karşın, bu yapının ayrıntılarında açıkça eklektik (seçmeci) bir tutum izleniyordu. Morris'in isteğiyle fazla gösterişli olmamasına çalışılan *Kırmızı Ev* gene de büyük ilgi topladı. Webb bunu izleyen yıllarda Londra'da birçok konut yaptı. 1861'de Morris'le birlikte Morris, Marshall, Faulkner and Co adlı şirketin kurulmasında etkili oldu. 1877'de Society for the Protection of Ancient Buildings'i (Eski Yapıları Koruma Derneği) kurdu. Morris ve şirketi için mobilyalar, metal, cam ve ahşaptan çeşitli süs eşyaları, aksesuarlar tasarladı. Özellikle yemek takımları, mücevherleri ve renkli camlarıyla büyük ilgi topladı. 1901'den sonra çalışmadı.

Webb'in yapıtlarının büyük bölümünü, konut mimarlığını büyük ölçüde etkileyen kır evleri oluşturur. Ancak Londra'da da önemli yapıları vardır. Tasarımlarıyla akademik anlayışın katı kurallarının dışına çıkmayı başarmıştır. Dış yüzlerde ve iç düzenlemelerde beyaz sıva, koyu renk ahşap pano gibi birbiriyle karşıtlık oluşturacak doku ve renkleri olan öğeleri yan yana kullanması, çıplak tuğlayı ustalıkla işlemesi ve yaptığı çatı oyunları, yapıtlarına resimsel bir görünüm kazandırmıştır.

Webb, Orta Çağ mimarlığının etkisinde kalmış, bir mimarın konuya yaklaşırken, doğru bulduğu bir üslubu hangi döneme ait olursa olsun serbestçe kullanabileceğini savunmuştur. Gotik mimarlığın bazı ilkeleri ve öğelerinden yararlanmış olmasına karşın, yerel malzemeleri ve klasik renkleri oldukça serbest, atılgan, ancak gösterişe kaçmadan kullanmış, strüktürlerinin dışardan belli olduğu yapılarıyla 20.yy mimarlık düşüncelerini etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kırmızı Ev*, 1859, 1960, Bexleyheath/Kent; *No. 1 Palace Green Evi*, 1868, Kensington/Londra; *No. 19 Lincoln's Inn Fields Evi*, 1868, Londra; *Joldwyns Evi*, 1873, Surrey; *Smeaton Manor Evi*, 1878, Yorkshire; *Conyhurst Evi*, 1885, Surrey; *Clouds Evi*, 1886, Wiltshire; *Standen Evi*, 1891, Sussex.

- **KAYNAKLAR:** W.R.Lethaby, *Philip Webb and His Work*, 1935.

- **BAKINIZ:** W.MORRIS.

Arts And Crafts- Güzel Sanatlar ve Elsanatları

Güzel Sanatlar ve Elsanatları hareketi, adını 1888'de İngiltere'de kurulan Arts and Crafts Exhibition Society (Güzel Sanatlar ve Elsanatları Sergileme Derneği) adlı kuruluştan almıştır. İlk başkanı Walter Crane (1845-1915) olan derneğin çalışmalarına katılan tasarımcılar arasında Arthur H.Macmurdo (1851-1942), Charles F.Annesley Voysey (1857-1941), Charles Robert Ashbee (1863-1942), William Richard Lethaby (1857-1931), Edwin L.Lutyens (1869-1944), Georg Walton gibi mimar ve ressamlar vardır. Hızlı sanayileşme 19.yy'da kitle üretimine yol açmış, başta W.Morris ve P.Webb olmak üzere kimi düşünür ve sanatçılar buna karşı çıkarak el emeğine dayanan sanat ürünlerinin desteklenmesi yolunda çalışmalara girişmişlerdi. Bu ilk girişimlerden aşağı yukarı otuz yıl sonra kurulan Arts and Crafts Derneği, makinelerin varlığını yadsımamakla birlikte, elsanatlarını ve uygulamalı sanatları eski düzeyine çıkarmak, güzel sanatlarla onlar arasında bir bireşim sağlamak için kurulmuştu. Amaçları arasında günlük yaşamda yer alan pek çok aracın daha yetkin kişiler tarafından daha iyi biçimde tasarlanması, bu yöndeki çalışmaların kamuoyuna tanıtılması ve bunların satışa sunulması bulunuyordu. Böylece bu hareket çağdaş endüstri tasarımına yönelmenin ilk belirtilerinden biri olmaktaydı. Hareketin önemi, kendisini izleyen ve çağın gereklerine uygun biçimlenmelere yönelmeyi amaçlayan Yeni Sanat (Art Nouveau) akımının doğmasına öncülük etmiş olmasından gelmektedir. H. van de Velde* ve H. Muthesius* gibi tasarımcılar aracılığıyla bu düşünceler Almanca konuşulan ülkelere de girmiş, Werkbund adını taşıyan ve güzel sanatlarla uygulamalı sanatları birleştirmeyi amaçlayan sanatçı birliklerinin kurulmasına yol açmıştır. (Alman Werkbundu 1907'de, Avusturya Werkbundu 1910'da, İsviçre Werkbundu 1913'te kurulmuştur). Çalışmalarını kapsamlı sergilerle tanıtan Werkbund'lar çağdaş endüstri tasarımının olduğu kadar çağdaş mimarlık düşüncelerinin de kaynağı olmuş, üyelerinden biri olan W.Gropius* ilk endüstri tasarımı ve en önemli çağdaş mimarlık okulu olan Bauhaus'u kurmuştur. Almanya ve Avusturya'daki çalışmalar da daha sonra İngiltere'deki sanatçıları etkilemiş, 1915'te Alman Werkbundu örnek alınarak oluşturulan Design and Industries Association (Tasarım ve Üretim Birliği) gibi yeni derneklerin kurulmasına yol açmıştır.*

WEBER, Carl Maria von
(1786-1826)

Alman, besteci. Alman ulusal operasının kurucusudur.

18 Aralık 1786'da Eutin'de doğdu, 5 Haziran 1826'da Londra'da öldü. Gezgin müzikçi olan annesi ve babasıyla küçük yaşta tüm Almanya'yı dolaştı. Müziğe ilgi duymaya başlayınca, oğlunun iyi bir müzikçi olmasını isteyen babası ona özel ders aldırttı. 1796'da ailesi Salzburg'a yerleşti ve Weber, J.Haydn'ın kardeşi Michael Haydn'ın yönettiği bir koro okuluna girdi. Bu günlerde ilk bestelerini yaptı. Annesinin ölümünden sonra babasının gezginci grubu ile Viyana ve Münih'e gitti. Münih'te taşbaskı (litografi) sanatını öğrendi. Freiburg'a vardıklarında, kendi yapıtlarını yayımlamak amacıyla bir taşbaskı atölyesi kurmak istediyse de gerçekleştiremedi. Bu sırada ilk operası *Das Waldmädchen*'ı (Orman Kızı) besteledi. Viyana'dayken müzik dersleri aldı. Abbé Vogler'in yardımıyla 1804'te Breslau'da orkestra yöneticiliğine getirildi. Ancak yenilikçi çabaları yüzünden kısa süre sonra bu işi bırakmak zorunda kaldı. Württemberg Dükü Eugen'in özel orkestrası için geleneksel formlara bağlı iki senfoni yazdı. Württemberg Kralı I.Friedrich'in sarayında görevli olduğu yıllarda aşırı borçlanma yüzünden kısa bir süre hapse girdi ve bu kentten ayrılmak zorunda kaldı. Önce Mannheim'a, oradan da Darmstadt'a geçti. Mannheim'da bulunduğu sırada, Romantik akım üstüne geliştirdiği düşünceleriyle sanat çevrelerinden ilgi gördü. Münih'te klarnet virtüözü Heinrich Bärmann ile tanıştı ve yakın dost oldu. Bu dostluğun da etkisiyle klarnet için iki konçerto besteledi. 1809-1818 arasında müzik eleştirileri yazdı. Bunlarda romantik sanat konusundaki düşüncelerini sergiledi. Bir süre Berlin'de kaldıktan sonra 1813'te Prag Operası'nın başına getirildi. Bu görevde geçirdiği üç yıl boyunca opera konusundaki yeni düşüncelerini uygulama olanağı buldu. 1816'da düşüncelerinin uyandırdığı tepkiler yüzünden istifaya zorlandı. Dresden Operası'nın yöneticiliğine atanmasından kısa bir süre sonra, 1817'de şarkıcı Caroline Brandt ile evlendi. Ölümüne değin bu kentin müzik yaşamında etkin bir rol oynadı. 1824'te Londra'dan aldığı bir öneri üzerine *Oberon*'u besteledi. Bu arada tüberküloza yakalandı, ilerleyen hastalığına karşın 1826'da *Oberon*'u sahnelemek için gittiği Londra'da öldü.

Besteciliğinin yanı sıra bir piyano virtüözü de olan Weber, Klasik dönemden Romantik döneme geçişte Almanya'nın en önemli müzikçilerinden biri olmuştur. Piyano sonatı, konçerto, senfoni, oda müziği ve vokal müzik gibi birçok formda sayısız yapıt vermiştir. Ancak asıl ününü operaları ile kazanmıştır. Alman ulusal operasının kurucusu olarak görülür. İtalyan operalarının tersine, orkestrayı salt

eşlik etmekten çıkarıp, yapıtın bütünlüğünü sağlayan başlıca öğelerden biri durumuna getirmiştir. Yeni tınılar ve çalgı bileşimleri denemiştir. Bu çalışmalarıyla müzik tarihinin en büyük orkestra düzenlemecilerinden biri olarak görülür. Bu orkestralama anlayışı ile Wagner'i etkilemiştir.

Weber'i bir ulusal kahraman durumuna getiren *Der Freischütz* operası, konusunu Alman folklorundan alır. Bu, operada ilk kez tüm bir ulusun kendine yakın bulduğu bir konunun işlenmesi olmuştur. Weber, Dresden'deki opera yöneticiliği sırasında, sahnelediği kendi yapıtlarının ışık ve sahne tasarımından oyuncu seçimine kadar her ayrıntısıyla büyük bir titizlikle ilgilenmiş, Alman operasını tutarlı bir çizgiye oturtmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Des Waldmädchen,* 1800, ("Orman Kızı"); *Der Freischütz,* 1821; *Euryanthe,* 1823; *Oberon,* 1826. **Orkestra Müziği:** *İki Piyano Konçertosu; Fa Minör Klarnet Konçertosu,* 1811; *Fagot Konçertosu,* 1811; *Mi Bemol Majör Klarnet Konçertosu,* 1811; *Fa Minör Konser Parçası,* 1821. **Piyano Müziği:** 4 *Sonat;* 10 *Çeşitleme Dizisi.* **Vokal Müzik:** 7 *Konser Aryası;* 95 *Solo Şarkı.* **Dinsel Müzik:** *Mi Bemol Majör Missa,* 1802. **Oda Müziği:** *Piyano ve Yaylılar İçin Büyük Dörtlü,* 1809; *Büyük Beşli,* 1815.

WEBER, Louis
(1866-1920)

Fransız, filozof. Gerçekliğin duyulur ortamda ve deneyle kavranan bir varlık olduğunu ileri sürmüştür.

Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Önce Politeknik Okulu'nda, sonra Fontainbleu'daki Topçuluk Okulu'nda öğrenim gördü. Bir süre subay ve hesap uzmanı olarak çalıştı, bu konularla ilgili yazılar yayımladı, çalışma bakanlığında başdenetimci olarak görevlendirildi. Bu süre içinde felsefeyle ilgili çalışmalarını sürdürdü. *Revue de Metaphysique et Morale* adlı felsefe dergisinin kurucuları arasına katıldı, felsefe sorunlarını içeren ilk denemelerini burada yayımladı.

Weber, ele aldığı sorunları, diyalektik bir yöntemle inceleyerek açıklamaya çalışır, özellikle bilgi kuramı üzerinde durur, değişik felsefe öğretilerini eleştirerek kendi görüşünün tabanını oluşturmayı amaçlar. Ona göre bilgi kuramında, kavramların oluşumunda deney ve deney verileri temel öğelerdir. Çünkü deney bir oluş içinde gerçekleşir, bu nedenle ilkel bir gerçekliği vardır. Deney yalnız ilkelerin ve kavramların kazanıldığı bir alan olarak görülmemelidir, çünkü ondan sağlanan daha başka veriler de vardır. Deneyle edinilen izlenimler, algılar, anlıkta geniş bir soyutlamaya uğratılarak yeni kavramlar oluşturulur. Algı duyumdan daha gerçektir, çünkü bireysel bir özelliği yoktur, bu nedenle de bilimsel bilginin kaynağıdır. Bilimsel bilginin başlıca özelliği bir bilinç niteliği taşıması, zorunlu olmasıdır. Bilen özne, bilinen nesne ve ikisini bağdaştıran eylem, deneyle birliktedir, birbirinden ayrı değildir. Gerçekliğin odağında özne değil deneyin kendisi vardır, bu da "bilmenin gerçekliği"dir.

Weber'e göre deney özneye bağlı değildir, bağımsızdır, kendi süreci içinde gelişir. Öznenin bütün başarısı deneyi kavramak, onu kendi özgün akışı içinde yakalamaktır. Özne deneyi önceden göremez, belirleyemez, yalnız onu anlatmaya çalışır. Felsefenin görevi de özne-deney bağlantısına dayanan bilginin gelişimini açıklamak, onu belli bir dizge içinde bütünlüğe kavuşturmaktır. Bu nedenle felsefe "usun düzenli bir tarihidir".

Weber için önemli bir sorun da anlığın yapısı ve gelişimidir. Onun anladığı anlık yapıcı ve yaratıcıdır, yalnız aldığı izlenimleri biçimlendiren, düzenleyen bir yeti değildir. Bu özelliği dolayısıyla da toplumsal değil bireysel bir varlıktır. Başlangıçta anlık çoktanrıcı dönemlerin oluşturduğu inançlardan önce ortaya çıkmıştır ve kaynağı kişisel yaratmalarla gelişen sanayidir. İnançlar bu yaratılan ürünleri düzenlemeye, yönlendirmeye yarar. Bu nedenle anlığın toplumsal bir kaynağı yoktur.

Düşünme konusunu dille birlikte inceleyen Weber'e göre dil tekildir, özdeği olmayan bir araçtır, düşünme eylemiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Dilin ilk başarısı ilkel din duygularını uyandırmasıdır. Bu ilkel inanç varlıklarını yansıtan sözcüklerde birtakım korkutucu, ürkütücü öğelerin bulunması dilin kaynağında bilinçli olmayışı yüzündendir. Dilin başka bir özelliği de kurum olarak toplumsal, araç olarak bireysel nitelik taşımasıdır. Düşünce evreniyle nesnel evren arasındaki bağlantıyı sağlayan dildir. Dil, bilgi konusunda, iki türlü başarı gösterir. Biri en ileri durumda olan bilime dek uzayan gelişimi sağlayan bilgidir. Bu bilgiyle olaylar birbirine bağlanarak tasarımlara değin yükselinir. Ötekiyle de somutu soyutla açıklamaya yarayan imgeler üretilir. Birincinin ürünü bilim, ikincininki de metafiziktir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Vers le Positivisme absolu, par l'Idealisme,* 1902, ("İdealizmden Salt Olguculuğa Doğru"); *Le Rythme du progrés,* 1913, ("Gelişmenin Uyumu").

WEBER, Max
(1864-1920)

Alman, sosyolog. Sosyolojinin konusunun toplumsal davranışlar olduğunu savunmuş, yöntem konusunda yenilikler getirmiştir.

21 Nisan 1864'te Erfurt'da (bugün DAC'de) doğdu, 14 Haziran 1920'de Münih'te öldü. Prusyalı zengin bir ailenin çocuğuydu. Babası uzun yıllar Prusya Meclisi ve Reichstag (İmparatorluk meclisi) üyeliği yapmış, Ulusal Liberal Parti'ye bağlı bir avukat, annesi ise çok dindar bir Protestan'dı. Weber Almanya'nın önde gelen düşünürleri, sanatçıları ve H.Rickert, H.Sybel ve H.Treitschke gibi tarihçilerin yanı sıra iş adamları ve politikacıların da sık sık bir araya geldikleri bir ev ortamında büyüdü. 1869'da ailesi Berlin'e yerleşti. Weber ilk ve ortaöğrenimi

Max Weber

sırasında çok iyi derecede Yunan ve Latin edebiyatı, tarih ve dil öğrenimi gördü. 1882'de Heidelberg Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. 1884'te Strassburg'ta bir yıl askerlik hizmeti yaptıktan sonra, Berlin Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü. 1885'te Göttingen Üniversitesi'ne geçen Weber, 1886'da hukuk fakültesinden mezun oldu. 1889'da Berlin Üniversitesi'ne sunduğu "Orta Çağ Ticaret Şirketleri'nin Tarihi Üzerine" başlıklı tezle doktorasını aldı. 1891'de "Kamu Hukuku ve Özel Hukuk Açısından Roma Tarım Tarihinin Anlamı" konulu teziyle de doçentliğe yükseldi. 1892'de Berlin Üniversitesi'nde ticaret hukuku ve Alman hukuk tarihi dersleri verdi.

1894'te Freiburg-Breisgau Üniversitesi'nde iktisat profesörü olarak ders vermeye başlayan Weber, 1896'da Heidelberg Üniversitesi'ne geçti. Akademik görevinin yanı sıra borsa yasası, tarım politikası gibi konularda tasarılar hazırlayan komisyonlarda çalıştı, Evangelisch soziale Verein (Protestan Sosyal Birliği) adlı örgütte aktif görevler üstlendi.

1898'de babasının ölümünün ardından ağır bir ruhsal bunalım geçirdi ve üniversitedeki görevinden süresiz izin aldı. 1902'de yavaş yavaş bilimsel ve siyasi çalışmalarına dönmeye başladı. 1903'te W.Sombart ve E.Jaffe ile birlikte *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* (Sosyal Bilim ve Sosyal Politika Arşivi) adlı dergiyi kurdu. Sağlığını yeniden kazanmış olan Weber'in, arkadaşı E.Troelstsch'le birlikte Heidelberg'de yerleştikleri ev, Almanya'nın en önemli bilim adamlarının ve aydınlarının buluştukları bir merkez durumuna gelmişti. G.Baumer, K.Löwenstein, K.Jaspers, W.Sombart, R.Michels, E.Bloch, G.Lukacs bu toplantılara katılanlardan bazıları idi.

Weber I.Dünya Savaşı sırasında askeri görevli olarak hastane yöneticiliği yaptı. Bir yandan da özellikle din sosyolojisi dalında olmak üzere çalışmalarını sürdürdü. Almanya'nın savaşı kaybetmeye başladığı 1917'de *Frankfurter Zeitung* adlı gazetede yazdığı makalelerle günlük politikanın içinde yer aldı. Kendisi gibi sosyolog olan kardeşi Alfred Weber (1868-1958) ve F.Naumann'la birlikte Alman Demokrat Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Aynı yıl Weimar Cumhuriyeti anayasasının ilk taslağını hazırlamak üzere toplanan komisyona kamu görevlisi olmayan tek üye olarak seçildi. 1919'da Münih'te düzenlenen bir konferanslar dizisinde ünlü "Meslek Olarak Bilim" ve "Meslek Olarak Politika" adlı konferanslarını verdi. Mayıs'ta Versailles Barış Antlaşması çalışmalarına katıldı. Haziran'da Münih'e yerleşerek Münih Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri verdi. 1920 Haziran'ında zatürree hastalığına tutuldu ve kısa bir süre sonra öldü.

Düşüncelerinin biçimlenmesi

Önceleri monarşiyi, daha sonra "ulusal liberalizm"i benimseyen, en sonunda da bireysel özgürlüklerin ve anayasacı demokrasinin savunucusu olan Weber'in görüşleri Alman felsefesinin ve Alman Tarihçi Okulu'nun büyük ölçüde etkisi altında biçimlenmiştir. Düşünce sisteminde Kant ve Hegel gibi filozofların yanı sıra çağdaşı Alman düşünürlerinden idealist W.Dilthey'in ve yeni-Kantçı H.Rickert'in görüşlerinden de önemli ölçüde yararlanmıştır. Doğa bilimlerine özgü yöntemlerin insanı konu alan bilimlerde kullanılmasına karşı çıkarak, insanda doğal olayların dışında kalan "tinsel" alanı araştırmaya, tinsel olanın "anlamı"nı kavramaya yönelik yöntemler geliştirilmesini savunan Dilthey'in "anlama" kavramı, Weber'in metodolojisinin temelini oluşturan "yorumlu anlama" *(verstehen)* yöntemine kaynaklık etmiştir. Öte yandan Weber, Rickert'in doğa bilimleri ve kültür bilimleri arasındaki ayırımı vurgulayarak geliştirdiği değerler felsefesinden de etkilenmiştir. Ayrıca Nietzsche'nin görüşlerinde kendi görüşleri için bir destek bulduğu da ileri sürülmektedir. Weber'in düşünce sistemini ve sosyoloji anlayışını oluşturmada K.Marx'ın felsefi ve siyasi görüşlerine karşı giriştiği tartışmanın da çok yönlü bir etkisi olmuştur. Ayrıca sosyolojisi çağdaşları W.Sombart, G.Simmel ve F.Tönnies gibi önemli Alman sosyologlarının yaklaşımlarından izler taşımaktadır.

"Yorumlu anlama"

Weber, sosyolojinin konusunun toplumsal davranış *(Soziales Handeln)* olduğunu belirtir ve sosyolojiyi toplumsal davranışı yorumlayarak anlamaya ve toplumsal davranışı oluşum süreci ve sonuçları açısından nedensel olarak açıklamaya çalışan bir bilim olarak tanımlar. Weber'in sosyolojik çözümlemelerinin birimi bireyin toplumsal davranışlarıdır. Ancak davranışın toplumsal olabilmesi için kesinlikle başkalarının davranışları ile ilişkili olması, başkalarının davranışlarına yönelmesi gerekir. Weber, bireyin toplumsal davranışlarına onun atfettiği anlamı *(Sinn)* kavrayarak, neden-sonuç ilişkileri içinde açıklamayı ve giderek toplumsal olaylara egemen olan düzenlilikleri ortaya çıkarmayı amaçlar. Weber'in sosyoloji sisteminin temelini oluşturan anlama yöntemi kişinin davranışına atfettiği öznel anlamı, eylem ile anlam arasında bir bağıntı kurarak kavramaya ve açıklamaya dayanır.

İdeal-tipler

Weber'in metodolojisinde önemli bir özellik, onun herhangi bir toplumsal davranışı, tarihsel bulguları kullanma yoluyla zihinsel olarak kurduğu ideal-tipler aracılığıyla incelemesidir. İdeal-tipler tarihsel bulguların incelenmesi sonucu zihinde yaratılan, gerçekte tam örneği bulunmayan belli bir toplumsal olayın tüm tipik özelliklerini kapsamasının yanı sıra, farklılıklarını da işleyen bir kavramlaştırma biçimidir.

Weber bu zihinsel kavramlaştırmaları kullanarak, söz konusu olayı ideal-tiple arasındaki sapmaları, ya da benzerlikleri saptayarak inceler, Weber'in Protestan ahlak, tahakküm ve meşru otorite tipleri, Batı ve Doğu kentleri tanımlaması, bürokrasi tanımı belli başlı ideal-tip kavramlaştırmalarıdır.

Weber'in tüm düşünce sisteminin temelini, yeni bir toplum tipi olarak sanayi kapitalizminin neden yalnızca Batı Avrupa'da ortaya çıktığı sorusuna aradığı yanıt oluşturur. K.Marx'ın bu soruya verdiği yanıtla yetinmeyen Weber, Çin, Roma İmparatorluğu, Hindistan ve Peru gibi tarihin büyük uygarlıklarını inceleyerek ideal bir tip olan kapitalizmin neden bu tarihsel ve toplumsal koşullarda ortaya çıkmadığını açıklamaktan yola çıkmış ve kapitalizmin Batı Avrupa'da ortaya çıkışının nedenlerini saptamaya çalışmıştır.

Toplumsal yaşamda insanların düşünce, inanç ve değerlerinin başrolü oynadığını savunan Weber'e göre, bu nedenler yalnızca Batı Avrupa'da ortaya çıkan bir inanç ve değerler sisteminde yatmaktadır. Ona göre, tarihte çeşitli toplumlar kapitalist etkinlikler içinde bulunmuşlardır ancak kapitalizm tarihsel özgünlüğe sahip somut bir toplumsal sistem olarak yalnızca Batı Avrupa'da ortaya çıkmış ve çağdaş Batı dünyasının uygarlığına dönüşmüştür. Bunun nedeni, "ussallaşma" süresinin temel bir eğilim olarak yalnızca Batı uygarlığında belirmesidir. Çünkü yalnızca Batı'da biçimsel özgür emeğin ussal kapitalist işletme olarak örgütlendiği bir tür kapitalizm ortaya çıkmıştır.

Protestan ahlakı

Weber'e göre Batı kültürüne özgü bu "ussallık" günlük yaşamda Protestan ahlakında biçim bulmuştur. Bütün dinsel dünya görüşlerini usdışı olarak nitelendiren Weber'e göre Protestanlık'ın özellikle de Calvinizm'in çok çalışarak azla yetinmeye dayanan öğretisinin pratik sonucu hızlı bir sermaye birikimine yol açması olmuştur. Bu da Batı Avrupa'ya özgü kapitalist toplumun ortaya çıkmasını doğurmuştur.

Siyaset sosyolojisi

Weber'in siyaset sosyolojisi, güç ve tahakküm tanımlaması ve meşru otorite tiplemesi üzerine kuruludur. Weber gücü *(Macht)* toplumsal ilişki içinde bir kişinin kendi isteğini başkalarına karşın uygulaması olasılığı olarak tanımlar. Hükmetme *(Herrschaft)* ise bir grup insan tarafından bir emre itaat edilmesi ve yetki tanınması olasılığıdır. Toplumsal eylemin en önemli unsurlarından biri olan hükmetme, itaat edenlerin, itaat ettikleri durumun ya da kişinin meşru olduğuna olan inançlarına dayanır. Weber meşru otorite tiplerini, otoriteye duyulan "meşruluk inancı" nın türüne göre sınıflandırır. Üç tür meşru otorite tipi vardır. Bunlar yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Aynı zamanda ideal-tipler olan bu meşru otorite tiplerinden yasal otorite, geçerliliğini usçu kurallara, geleneksel otorite çok eski zamandan kalma geleneklerin kutsal olduğu inancına, karizmatik otorite ise olağanüstü özellikleri olan bir kişinin kutsallığına, "karizma"sına olan inanca dayandırır. Devlet tanımını da güç ve meşruluk kavramlarına dayanarak yapan Weber'e göre devlet, belli sınırlar içindeki bir bölgede meşru şiddet kullanımını tekelleştiren kurumdur. Devlet, toplumdan bağımsız bir birim olarak incelenmelidir. Öte yandan modern devlet Weber'in gözünde giderek artan ussallaşma sürecinin bir ürünüdür. Ussal hukuka dayalı kurallar ve bürokrasi modern devletin başlıca özellikleridir. Bürokrasi ise yalnızca siyasal otoriteye özgü değildir, sanayi toplumunda ortaya çıkan büyük özel kuruluşlar, ordu, siyasal partiler, üniversiteler de bürokratik bünyeye sahiptirler. Weber özellikle geleneksel otorite tipinin bir biçimi olan patrimonyalizme özgü yönetim örgütü ve bürokrasi arasında yaptığı karşılaştırmada, bürokrasinin daha üstün bir yönetim biçimi olduğunu ancak aynı zamanda da insanın yaratıcılığını ve kendiliğindenciliğini yok eden örgütsel bir makine durumuna geldiğini öne sürmüştür. Weber'in önemli bir diğer kavramlaştırması toplumsal tabakalaşma ve sınıf yapısı üzerinedir. Weber sınıf kavramını yalnızca iktisadi açıdan tanımlamasına karşılık, statü kavramını ortak bir yaşam tarzı ve davranış kodu üstüne temellendirir.

Meşru otorite tipleri

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die protestanische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, 1904-1905, (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, 1985); *Konfuzianismus und Taoismus*, 1915, ("Konfüçyusçuluk ve Taoizm"); *Hinduismus und Buddhismus*, 1916-1917, ("Hinduizm ve Budizm"); *Die Stadt*, 1921, ("Kent"); *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie*, 1922, ("İktisat ve Toplum: Anlayıcı Sosyolojinin Temeli"); *Religionssoziologie*, 1922, ("Din Sosyolojisi"); *From Max Weber: Essays in Sociology*, (ö.s.), 1946, ("Max Weber'den: Sosyoloji Makaleleri").

- **KAYNAKLAR:** D.Mackae, *Weber*, çev. Nur Vergin, 1985; C.San, *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, 1971; D.Wrong, *Max Weber*, 1970.

- **BAKINIZ:** ARON, DILTHEY, HEGEL, KANT, MANNHEIM, MERTON, R.MICHELS, NIETZSCHE, T.PARSONS, RICKERT, SIMMEL, SOMBART, TÖNNIES, TROELTSCH.

WEBER, Wilhelm Eduard
(1804-1891)

Alman, fizikçi. Manyetizma ve elektrodinamik alanındaki çalışmalarıyla ve elektrik akımının yüklü parçacıkların hareketinden ileri geldiğini öngörmesiyle tanınır.

24 Ekim 1804'te Wittenberg'de doğdu, 23 Haziran 1891'de Göttingen'de öldü. 1826'da Halle Üniversitesi'nden doktorasını alıp, aynı üniversitede öğretim üyesi oldu, 1831'de de Göttingen Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi. 1837'de, Hannover kralının ülkedeki liberal anayasayı yürürlükten kaldırması üzerine bir protesto bildirisi imzalayan yedi profesörden birisi olarak görevine son verildi. 1843'te Leipzig Üniversitesi'nde profesör oldu. 1848 Devrimi'nin ardından Göttingen'deki kürsüsüne döndü ve üniversiteye bağlı gözlemevinin yöneticiliğini de üstlendi. Bundan sonraki meslek yaşamını Göttingen'de sürdüren Weber, çeşitli ülkelerin bilim kuruluşlarından ödüller almış, ayrıca Londra'daki Royal Society'nin Copley madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Uluslararası Birimler Sistemi'nde (SI) manye-

tik akı birimi onun anısına "weber" olarak adlandırılmıştır.

Weber'in kardeşi Ernst Heinrich Weber (1795-1878) de tanınmış bir fizyologdu. İnsanda duyumlar ile bu duyumları yaratan uyarıların şiddeti arasındaki bağıntıyı belirleyen Weber-Fechner yasası, onun ve öğrencisi Fechner'in adını taşır.

Weber Göttingen'de iken Gauss ile birlikte Yer'in manyetik özelliklerini araştırmak üzere geniş bir ölçüm merkezleri ağı örgütledi. Üniversitenin fizik laboratuvarı ile gözlemevi arasında birkaç kilometrelik bir telgraf hattı çekerek telgrafla iletişimi 1833'te, yani Morse'tan iki yıl önce gerçekleştiren Weber ve Gauss'un bu telgrafta alıcı olarak kullandıkları aygıt sonradan aynalı galvanometrenin temelini oluşturdu. Gauss'un önerdiği ve manyetik büyüklüklerin ölçülmesini uzunluk, zaman ve kütle ölçümüne indirgeyen mutlak birim sistemini elektriksel büyüklükleri içerecek biçimde genişleten de Weber'dir. Weber, Rudolph Kohlrausch (1809-1858) ile birlikte elektrik yükünün elektrostatik ve elektromanyetik birimleri arasındaki oranı 1856'da deneysel olarak belirledi ve "Weber sabiti" adı verilen bu oranın ışık hızına eşit olduğunu saptadı. Bu bulgu Maxwell'in elektromanyetizma kuramına temel oluşturdu. Diyamanyetizma olgusu üzerine ilk kuramsal açıklamayı ortaya koyan Weber, elektrik akımının elektrik yüklü temel parçacıkların hareketinden ileri geldiğini öngören ilk bilim adamıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Wilhelm Webers Werke*, (ö.s.), 6 cilt, 1892-1894, ("Wilhelm Weber'in Yapıtları").

• **BAKINIZ:** J.A.EWING, G.T.FECHNER, K.F.GAUSS, H.von HELMHOLTZ, P.LANGEVIN, J.C.MAXWELL, S.F.MORSE.

WEBERN, Anton von
(1883-1945)

Avusturyalı besteci. Schönberg'in izleyicisi ve kuramının en güçlü uygulayıcılarından biridir.

3 Kasım 1883'te Viyana'da doğdu, 15 Eylül 1945'te küçük bir kasaba olan Mittersill'de öldü. İlk müzik eğitimini amatör bir piyanist olan annesinden aldı. Soylu bir aileden geliyordu. Babasının görevi dolayısıyla gittikleri Klagenfurt'ta müzik kuramı dersleri aldı. 1902'de ortaöğrenimini bitirerek müzikoloji ve kompozisyon eğitimi için Viyana Üniversitesi'ne girdi. 1906'da doktorasını da yaparak mezun oldu. 1904-1908 arasında A.Schönberg'den özel müzik dersleri aldı. Bu arada Schönberg'in bir başka öğrencisi olan A.Berg ile tanıştı. Berg'in 1935'teki ölümüne değin süren bu dostluk, iki müzikçiyi de gerek kişisel, gerek sanatsal açıdan derinden etkiledi.

Webern 1908-1913 arasında çeşitli tiyatrolarda müzik yöneticiliği yaptı. I.Dünya Savaşı çıkınca 1915'te askere alındı. Ancak gözlerinin bozukluğundan dolayı bir yıl sonra ordudan ayrıldı. 1918-1922 arasında Schönberg'in kurduğu Özel Konserler Derneği'nde yönetici olarak görev aldı. 1921'den başlayarak Viyana'da birçok koro ve orkestra konseri yönetti. Bu konserlerde seslendirdiği Mahler'in *8.Senfoni*'si ve Schönberg'in yapıtları ile büyük başarı kazandı. Konser yönetmek için İsviçre, Almanya, İspanya ve İngiltere'ye çağrıldı. 1924 ve 1932'de Viyana Müzik Ödülü'nü kazandı.

1933'te Almanya'da yönetime gelen Nasyonal Sosyalistler, Webern'in de aralarında bulunduğu Viyana Okulu müzikçilerinin çalışmalarını kültür bolşevikliği ve yozlaşmış sanat olarak nitelediler. 1938'de Avusturya'nın Almanya'ya katılmasından sonra ise Webern'in yapıtlarının çalınması ve yayımlanması yasaklandı. II.Dünya Savaşı yıllarında Viyana yakınında Mödling'deki evine çekilen Webern, 1945'te SSCB ordusunun yaklaşması üzerine daha güvenlikte olacağını düşündüğü Mittersill kasabasına taşındı. Orada da yanlışlık sonucu bir ABD askeri tarafından vurularak öldürüldü.

Webern, yaşamı boyunca fazla ilgi görmemiş, yapıtları çok az seslendirilmiştir. İlk olgunluk dönemi yapıtı, orkestra için bestelediği *Passacaglia*'dır. Wagner, Brahms ve Schönberg'in izlerini taşıyan bu yapıt, tonal bir bestedir. 1908'de Stefan George'nin şiirleri üzerine bestelediği şarkılarsa atonal müziğin alanına girer. Webern'in birçok yapıtı çok kısa olmasıyla dikkati çeker. Yaylı çalgılar dörtlüsü için bestelediği *Altı Bagatelle* ve *Orkestra İçin Beş Parça*'nın her bir bölümünün uzunluğu ortalama kırk saniye sürmektedir. Ancak Webern bu kısa yapıtlarında yüksek bir duygu yoğunluğuna ulaşmıştır. 1922'de Schönberg'in on iki ton tekniğini geliştirmesinden sonra, Webern de ilk kez soprano, keman, klarnet ve bas klarnet için bestelediği *Üç Halk Metni*'nde ve ondan sonraki tüm yapıtlarında bu tekniği kullanmıştır. Yapıtlarının büyük bir bölümü vokal müziktir. Geleneklerle olan bağlarını da her zaman canlı tutan Webern, Alman lied formunun en güçlü temsilcilerinden biridir. Kendi deneyimlerinden yola çıkarak bestelediği birçok yapıtı program müziği özellikleri gösterir. Örneğin *Orkestra İçin Altı Parça*'da annesinin ölümünü konu almıştır.

Webern'in müziğinin II.Dünya Savaşı sonrası müziği üzerinde büyük etkisi olmuştur. Yapıtları K.H.Stockhausen ve P.Boulez tarafından yeni çağın dönüm noktası olarak nitelendirilmiştir. 1962'de ABD'de tüm yapıtlarını derlemek ve değerlendirmek amacı ile bir kurum oluşturulmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Im Sommerwind*, 1904, (Yaz Rüzgârında); *Passacaglia*, 1908; *Orkestra İçin Altı Parça*, 1909; *Orkestra İçin Beş Parça*, 1911-1913; *Senfoni*, 1928; *Orkestra İçin Çeşitlemeler*, 1940. **Oda Müziği:** *Çello ve Piyano İçin İki Parça*, 1899; *Altı Bagatelle*, 1911-1913; *Üç Halk Metni*, 1924; *Dokuz Çalgı İçin Konçerto*, 1934. **Piyano Müziği:** *Kinderstück*, 1924, (Çocuklar İçin); *Çeşitlemeler*, 1936. **Vokal Müzik:** *Entflieh auf leichten Kähnen*, 1908; *Das Augenlicht*, 1935; *Kantat No. 1*, 1938-1939; *Kantat No.2*, 1941-1943. **Ses ve Piyano Müziği:** *Üç Şiir*, 1899-1903; *Richard Dehmel'in Şiirleri Üzerine Beş Şarkı*, 1906-1908.

WEBSTER, John
(Ykş. 1580 - Ykş. 1630)

İngiliz oyun yazarı. Yapıtları 17.yy İngiliz trajedisinin doruk noktalarından birini oluşturur.

Yaşamı üzerine kesin bilgi yoktur. Londralı bir terzinin oğlu olduğu sanılmakta, iyi eğitim gördüğü, önceleri oyunculuk ettiği, daha sonra da oyun yazmaya yöneldiği anlaşılmaktadır. Başta Thomas Dekker olmak üzere, Thomas Middleton, John Ford, Thomas Heywood ve Philip Massinger gibi çağının önde gelen yazarlarıyla ortak çalışmalar yaptı. Dekker'la birlikte yazdığı *Westward Ho!* ("Haydi Batıya!") ve *Northward Ho!* ("Haydi Kuzeye!") adlı komediler, Children of Pauls topluluğunca sahnelendi.

Webster asıl ününü, başyapıtları olan *The White Devil* ("Beyaz Şeytan") ve *The Duchess of Malfi* (Amalfi Düşesi) adlı trajedilere borçludur. İki oyununda da güçlü, kararlı kadın kahramanlarının, yozlaşmış bir toplumun kalıplarına tek başlarına karşı koyuşlarını ve yıkılışlarını anlatır. Olağanüstü şiirli bölümleri olan bu öç alma trajedilerine, çürümüşlük ve ölüm saplantıları egemendir. Webster'ın bir bölümü kayıp olan öteki yapıtlarıysa aynı ölçüde önemli sayılmamaktadır.

Webster, canlı dili ve usta anlatımıyla, çoğu yergici nitelikte oyunlar yazmıştır. İki başyapıtı 17.yy İngiliz trajedisinin en iyi örneklerinden sayılmış, kendisi de döneminin Shakespeare'e en çok yaklaşan sanatçılarından biri, sonradan da Shakespeare dışında oyunları en çok yinelenen yazar olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Westward Ho!* (T.Dekker ile), 1605, ("Haydi Batıya!"); *Northward Ho!* (T.Dekker ile), 1606, ("Haydi Kuzeye!"); *Appius and Virginia*, 1608; *The White Devil*, 1612, ("Beyaz Şeytan"); *The Duchess of Malfi*, 1613, (Amalfi Düşesi, 1955). **Çeşitli:** *The Complete Works of John Webster*, (ö.s.) 4 cilt, F.L.Lucas (der.) 1928, ("John Webster'ın Bütün Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** T. Bogard, *The Tragic Satire of John Webster*, 1955; R.W.Dent, *John Webster's Borrowings*, 1960; C.Leech, *John Webster: A Critical Study*, 1951.

WEDEKIND, Franz
(1864-1918)

Alman oyun yazarı. Dışavurumculuk'un (Ekspresyonizm) öncülerinden sayılır.

24 Temmuz 1864'te Hannover'de doğdu, 9 Mart 1918'de Münih'te öldü. Hukuk öğrenimi gördükten sonra, gazetecilik etmeye başladı. Fransa ve İngiltere'ye geziler yaptı. Zürich yakınlarındaki bir firmanın reklam müdürlüğü, bir şirkete yöneticilik gibi işlerde çalıştı. Daha sonra yaşamını serbest yazar olarak kazanmaya başladı. Bir süre Paris'te kaldı. 1890'dan başlayarak Leipzig ve Münih'te dramaturg, yönetmen ve oyuncu olarak çalıştı. Carl Heines'in tiyatrosu ile turnelere çıktı. 1896'da *Simplizissimus* adlı gülmece dergisinin kadrosuna katıldı. 1899'da bir yazısı yüzünden hapse mahkûm oldu. 1906'da Berlin'deki Deutsches Theater'e katıldı.Daha sonra gene Münih'e dönerek yazarlığı sürdürdü.

Wedekind en başta tiyatro alanında burjuva sınıfının gösterişe önem veren tiyatro anlayışına karşı çıkmıştır. Yazdığı yirmiye yakın oyunda işlediği karakterler genelde dağılan, çürüyen, tam anlamıyla yozlaşmayı yaşayan burjuva sınıfının insanlarıdır. Birçok oyununda bohem yaşantıyı benimsemiş sanatçıları, tiyatro oyuncularını, hayat kadınlarını ele almıştır.

En ünlü oyunu *Frühlings Erwachen*'de ("Baharın Uyanışı") kuşaklar arasındaki çatışmalar, bluğ çağının güzel ve çirkin yanları, yaşama bağlılığın yanı sıra ölüme duyulan özlem gibi temeları işlemiştir.

Wedekind, tiyatro anlayışıyla Coşkunluk (Sturm und Drang) akımının ve Alman Romantizmi'nin izlerini taşıdığı gibi, sahne düzeni, dili kullanışı, ince yergiye yer vermesi bakımından Grabbe ve Büchner'le de benzerlik gösterir. Doğalcılık (Naturalizm) ile Dışavurumculuk arasında yer alan oyunları, bir yandan da Uyumsuzluk tiyatrosuna öncülük etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Frühlings Erwachen*, 1891, ("Baharın Uyanışı"); *Erdgeist*, 1895, ("Toprağın Ruhu"); *Der Liebestrank*, 1898, ("Aşk İksiri"); *Der Marquiz von Keith*, 1900, ("Keith Markizi"); *Die Büchse der Pandora*, 1904, ("Pandora'nın Kutusu"); *Totentanz*, 1905, ("Ölüm Dansı"); *Die Zensur*, 1909, ("Sansür"); *Karl Hetmann, der Zwergriese*, 1911, ("Karl Hetmann, Cüce Dev"); *Simson oder Scham und Eifersucht*, 1914, ("Simson ya da Utanç ve Kıskançlık"); *Bismark*, 1915; *Herakles*, 1917.

WEIERSTRASS, Karl
(1815-1897)

Alman, matematikçi. Çağdaş analizin kurucusu olarak tanınmıştır.

31 Ekim 1815'te Westfalya'daki Ostenfeld kasabasında doğdu, 19 Şubat 1897'de Berlin'de öldü. Çok başarılı geçen ortaöğreniminin ardından 1834'te, Bonn Üniversitesi'nde kamu maliyesi ve yöneticilik öğrenimine başladı. Bu dönemde matematik, astronomi ve fizik konularıyla okul dışında ilgileniyordu. Kendisine iyi bir gelir kapısı açacak olan üniversite öğrenimini, bitirme sınavlarına girmeyerek yarım bıraktı. 1839'da öğretmenlik yapma hakkını kazanması için Münster'deki İlahiyat ve Felsefe Akademisi'ne gönderildi. 1841'de öğrenimini tamamladı ve Münster Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başladı. Matematik ve fiziğin yanı sıra daha pek çok konuyu kapsayan öğretmenlik görevini 1842-1848 arasında Batı Prusya'daki Deutsch-Krone'de, 1848-1855 arasında da Doğu Prusya'daki Braunsberg'de sürdürdü. 1854'te *Crelle's Journal*'de yayımlanan bir makalesiyle büyük bir ilgi topladı ve Königsberg Üniversitesi tarafından onursal doktorayla ödüllendirildi. 1856'da Berlin'de, sonradan Technische Hochschule'ye dönüştürülecek olan meslek okulunda profesörlüğe getirildi. Aynı yıl Berlin Akademisi'nin üyeliğine

seçildi. 1864'te Berlin Üniversitesi'ne geçti. 1870'te öğrencisi Sonya Kovalevskaya ile yaşamının en önemli ve sorunlu dostluklarından birini kurdu. 1880'lerde Kronecker ile arasındaki tartışmalar sırasında ülkesini terk etmeyi düşünecek kadar yorulan ve daha lise öğretmenliği yaptığı dönemde başlayan rahatsızlıkları giderek artan Weierstrass, 1891'de Kovalevskaya'nın ölmesiyle büyük bir çöküntüye uğradı ve yaşamının son üç yılını tekerlekli sandalyede geçirdi.

Sıradan bir lise öğretmeniyken, *Crelle's Journal*'de yayımlanan tek bir makaleyle üne kavuştuktan kısa bir süre sonra Avrupa'nın en iyi matematikçilerinden biri ve en iyi analizcisi olduğunu kabul ettirmeyi başaran Weierstrass'ın çalışmalarının en önemli özelliği, analizi sezgisellikten kurtarıp, sağlam, kesin ve açık temellere oturtmayı amaçlamasıdır. Eliptik fonksiyonlar, Abel fonksiyonları, devirli fonksiyonlar, sonsuz yakınsak seriler ve değişimler hesabı alanlarındaki kuramsal katkılarıyla çağdaş analizin kurucusu olarak anılmaya hak kazanan Weierstrass, ilk çalışmalarından başlayarak analizi gerçek sayılar dizgesine dayandırmaya ya da analizin aritmetikleştirilmesine çaba harcadı. Bu arada sonsuz serilerin yakınsaklığına ilişkin testler geliştirdi, hiçbir noktada türevlenemeyen sürekli bir fonksiyon buldu ve ikinci dereceden yapılar kuramına katkıda bulundu.

Çalışmalarının büyük bir bölümünü yayımlamayan ve derslerinde açıklamakla yetinen Weierstrass, Gauss ve Riemann'dan sonra 19.yy'da yaşamış üçüncü büyük Alman matematikçi olarak anılmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mathematische Werke*, 7 cilt, 1894-1927, ("Toplu Yapıtlar").

• **BAKINIZ:** N.H.ABEL, JACOBI, S.KOVALEVSKAYA, KRONECKER.

WEIGEL, Helena
(1900-1971)

Alman (DAC) tiyatro oyuncusu. Epik tiyatronun en usta yorumcularındandır.

Profesyonel oyunculuk yaşamına 1919'da Büchner'in *Woyzeck* adlı oyunuyla girdi. 1920'lerin sonuna doğru Brecht ile çalışmaya başladı. 1928'de evlendiler. 1933'te Nasyonal Sosyalist yönetim yaşamlarını tehdit eder hale gelince, birlikte İsviçre'ye kaçtılar. 1941'de ABD'ye yerleştiler. Ancak bu ülke onları ve sanatlarını pek sıcak karşılamadı. Weigel, Almanya'da büyük bir oyuncu olduğunu kanıtlamış olmasına karşın, burada ancak bir filmin küçük bir bölümünde konuşmasız bir rol alabildi. Savaş sonrası Brecht ve Weigel, toplulukları Berliner Ensemble ile birlikte, 1948'de Doğu Berlin'de Deutsches Theater'de *Mutter Courage und Ihre Kinder*'i (Cesaret Ana ve Çocukları) hazırlamaya başladılar. Berliner Ensemble o sırada, Deutsches Theater'e bağlı bir gruptu. 1954'te kendilerine ait Schiffbauerdamm Tiyatrosu'na kavuştular. 1956'da Brecht öldükten sonra topluluğun yönetimini Weigel üstlendi ve ölümüne değin sürdürdü.

Weigel, Brecht'in en yakın çalışma arkadaşlarından biri olarak, Epik tiyatro anlayışını en iyi uygulayan oyuncuların başında gelir. Cesaret Ana rolü onun oyunculuğunun doruk noktası olmuştur. Oynadığı tipin iç çelişkilerini, onunla özdeşleşmeksizin, yerinde bir vurgulamayla göstermesi, övgüyle karşılanmıştır. Üstün bir oyuncu olmasının yanı sıra, gerek Brecht ile birlikte, gerek onun ölümünden sonra yaptığı çalışmalarla, Berliner Ensemble'in başarılı bir topluluk olmasına katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Woyzeck*, 1919; *Mann ist Mann*, 1928, (Adam Adamdır); *Ana*, 1932; *Carrar Ana'nın Silahları*, 1937; *Üçüncü Reich'in Korku ve Sefaleti*, 1937; *Cesaret Ana ve Çocukları*, 1949; *Kafkas Tebeşir Dairesi*, 1954.

• **BAKINIZ:** BRECHT.

WEIL, André
(1906)

Fransız, matematikçi. Cebirsel cisimler kuramı alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

6 Mayıs 1906'da Paris'te doğdu. Öğrenimini doğduğu kentte tamamladıktan sonra 1930-1932 arasında Hindistan'daki Aligarh Müslüman Üniversitesi'nde, 1933-1940 arasında da Fransa'da, Strasbourg Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak çalıştı. II.Dünya Savaşı'nda Naziler'in Fransa'yı işgal etmesi üzerine ülkesini terketti. 1945-1947 yıllarında Brezilya'da Sao Paulo, 1947-1958 yıllarında ABD'de Chicago Üniversitesi'nde öğretim ve araştırma yaptı. 1958'de Princeton'daki Institute for Advanced Study'nin (İleri Araştırma Enstitüsü) sürekli üyeleri arasına katıldı.

II.Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl önce, matematiği aksiyomatik ve dizgesel bir yapıya kavuşturmak amacıyla bir araya gelerek Bourbaki Okulu'nu kuran genç Fransız matematikçileri arasında yer aldığı sanılan Weil, yüzyılımızın önemli matematikçilerinden biridir. Sayılar kuramı, cebirsel geometri ve gruplar kuramıyla ilgili önemli araştırmalar yapmış, özellikle de *Foundations of Algebraic Geometry* ("Cebirsel Geometrinin Temelleri") adlı kitabıyla çağdaşlarını etkilemeyi başarmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Foundations of Algebraic Geometry*, 1946, ("Cebirsel Geometrinin Temelleri").

Bourbaki Okulu

Nicolas Bourbaki, I.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, aralarında Andre Weil, Jean Dieudonné (1908), Henri Cartan (1904), Jean Delsarte ve Claude Chevalley'nin yer aldığı on kadar genç Fransız matematikçinin oluşturduğu topluluğun kendine seçtiği addır. İlk kez 1930'da Fransız Bilimler Akademisi'nin Comptes Rendus adlı organında Nicolas Bourbaki imzasıyla yayımladığı çalışmalarla adını duyuran topluluğun, kimi çalışmalarında matematik mimarı ya da Nancy ve Chicago'dan türetilmiş Nancago Üniversitesi'nde çalışan bir matematikçi gibi nitelemeler kullanması ve kimliğine ilişkin hiçbir açıklama yapmaması, sayısız söylentinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yunanca bir ad olan Nicolas Bourbaki'nin bir Fransız generalinden esinlenilerek seçildiği, topluluğun üye sayısının yirmi dolayında olduğu, yaşı elliyi aştığı için topluluktan ayrılan üyelerin yerini genç matematikçilerin aldığı ve dünyanın çeşitli bölgelerinde çalışan üyelerin özellikle yaz aylarında Fransa'da bir araya geldikleri biliniyor.*

Yayımladığı çalışmalarında Fransızca'yı kullanan Bourbaki, 1939'da matematiğin tümünü içeren dev bir yapıtın yayımına başladı. Eléments de Mathématique ("Matematiğin Öğeleri") adını taşıyan ve bugüne değin kırkı aşkın cildi yayımlanmış olan bu yapıt matematik tarihinin en önemli ürünlerinden biridir. Aritmetik, cebir, analiz gibi klasik bölümlemenin 20.yy'da geçerli olamayacağı düşüncesiyle küme kuramı, cebir, genel topoloji, gerçek değişkenli fonksiyonlar kuramı, topolojik vektör uzayları ve integral başlıklarını taşıyan altı bölüme ayrılmıştır.

Matematiği tümüyle bir yapıtta toplarken bir yandan da belirli bir aksiyomatik dizgeye ve kısa ve açık bir yazılışa kavuşmayı amaçlayan Eléments de Mathématique'in her cildi, nasıl okunması gerektiğini açıklayan bölümlerle başlar, alıştırmalar içerir ve ele alınan konunun tarihsel gelişimini anımsatır. Kitapta, konular son derece ayrıntılı ve kapsamlı biçimde işlenmiş, örneğin "1" sayısının tanımı yaklaşık iki yüz sayfalık bir girişten sonra yapılmıştır.

Bourbaki, kimi terimlerin yerine yenilerini seçerken ya da yeni bir terim önerirken günlük konuşma dilinden sözcükler seçtiği için ciddi olmamakla suçlanmış ve aksiyomatik kuruluş yanlısı olduğu için eleştirilmişse de, yüzyılımızın matematiğinin özellikle de matematik öğretiminin yönünü etkilemeyi başarmıştır.

WEILL, Kurt
(1900-1950)

Alman asıllı ABD'li müzikçi. Epik tiyatro yapıtları için hazırladığı özgün bestelerle tanınmıştır.

2 Mart 1900'de Dessau'da doğdu, 3 Nisan 1950'de New York'ta öldü. Berlin'deki Yüksek Müzik Okulu'nda E. Humperdinck'in öğrencisi oldu. 1919-1920 yıllarında Dessau ve Lüdenscheid'da opera yönetmeni ve orkestra şefi olarak çalıştı. 1921-1924 arasında Berlin'de Ferruccio Busoni'nin (1866-1924) yanında öğrenimini sürdürdü. 1926'da şarkıcı Lotle Lenya ile evlendi. 1927'de B.Brecht ile birlikte çalışmaya başladılar. Brecht'in *Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny* (Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü) adıyla yeniden yazacağı *Mahagonny* oyunu bu işbirliğinin ilk ürünü oldu. Weill hem Yahudi, hem komünist olduğu için 1933'te Nasyonal Sosyalistler yönetime gelince eşiyle birlikte yurdunu terk etmek zorunda kaldı. Bir süre Londra ve Paris'te yaşadıktan sonra ABD'ye geçti. 1936'da ABD uyruğuna girdi.

Weill'in ilk yapıtları orkestra için bestelerdir. Daha çok dışavurumcu öğeler taşıyan ilk operalarıyla döneminin Alman bestecileri arasında önemli bir yer kazanmıştır. Ancak asıl ününe Brecht ile birlikte çalışmaya başlayınca ulaşmıştır. 1928'deki *Die Dreigroschenoper* (Üç Kuruşluk Opera) bu ikilinin en önemli çalışmalarından biridir. Weill yapıtlarında Hindemith'in de ilgilendiği izleyici-sanatçı ilişkisi üzerinde düşünmüş, bu bestecinin de savunduğu Gebrauchsmusik (Kullanım Müziği) akımını benimsemiştir. Bu konudaki görüşleri, Brecht'in Epik tiyatro anlayışı ile uyum içindedir. Sahne yapıtlarında müziği sadece eylemi destekleyen değil, gerekli yerlerde onun üstüne çıkabilen bir öğe olarak görmüştür. Alman ve ABD halk ve sokak şarkıları, caz, onun alaycı, esprili ve iğneleyici müziğinin esin kaynağını oluşturmuştur. Melodi, ritim, armoni ve orkestralama tekniği ile kolayca ayırt edilen bir üslup geliştirmiştir. 20.yy'ın en özgün sanatçılarından biri olarak, tiyatro müziğinin gelişimini olduğu kadar, Hindemith, Orff, Gershwin gibi bestecileri de etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Der Protagonist*, 1926; *Na und?* 1926, ("Ee, Peki?"); *Royal Palace*, 1927, ("Kraliyet Sarayı"); *Mahagonny*, 1927; *Die Dreigroschenoper*, 1928, (Üç Kuruşluk Opera); *Der Jasager* (Hindemith ile), 1930, ("Evet Diyen"); *Die sieben Todsünden*, 1933, (Anna'nın Yedi Ana Günahı); *Knickerbocker Holiday*, 1938; *Lady in the Dark*, 1941, ("Karanlıktaki Kadın"); *Down in the Valley*, folk-opera, 1948, ("Aşağıda Vadide").

- **BAKINIZ:** BRECHT, DESSAU, EISLER, HINDEMITH.

WEIN, Hermann
(1912)

Alman, filozof. Doğal varoluşun diyalektik yapısını açıklamaya yönelik çalışmalarıyla tanınır.

20 Mayıs 1912'de Münih'te doğdu. Orada ortaöğrenimini bitirdikten sonra, Nicolai Hartmann'ın öğrencisi olarak, Berlin Üniversitesi'nde felsefe okudu. Özellikle Yeni-Ontoloji akımının içerdiği sorunlar üzerinde durarak, bunlara, yeni çözümler aradı.

Wein'a göre yalnız tinsel varlık alanında değil, doğal varoluş sürecinde de diyalektik bir yapı bulunmaktadır. Felsefenin görevi bunu ortaya çıkarmaktır. Bu konuda, Hegel'in geliştirdiği metafizik öğreti yol gösterici olabilir. İnsanın toplumsal bir varlık olarak anlaşılması için, onun kapsadığı gerçekliği, yaşama ortamında kavramaya çalışmak gerekir. Felsefenin verimli bir içerik kazanması ancak gerçekçi bir görüşe bağlı eleştirel yöntemle sağlanabilir. Bu konuda metafiziğe bağlanmanın da, karşı çıkmanın da gereği yoktur. Wein, bu düşüncelerini *Untersuchungen über das Problembewusstsein* ("Sorun Bilinci Üstüne Araştırmalar") adlı yapıtında sergiledi, insanı anlamak için onun bilinç alanını bir felsefe sorunu olarak ele aldı.

Wein'ın üzerinde durduğu konulardan biri de dil felsefesidir. *Sprachphilosophie der Gegenwart*'ta ("Çağın Dil Felsefesi") işlediği bu konu dil, felsefe, düşünce ve varlık arasındaki bağlantıyı açıklamayı amaçlar. Özellikle, dil-bilinç ilişkisi üzerinde durarak, insan başarılarının ortaya konuş biçimini araştırır, dili bir yaratı kaynağı diye görür.

• YAPITLAR (başlıca): *Untersuchungen über das Problembewusstsein*, 1937, ("Sorun Bilinci Üstüne Araştırmalar"); *Das Problem des Relativismus*, 1950, ("Görelilik Sorunu"); *Zugang zu philosophische Kosmologie*, 1954, ("Felsefe Bakımından Evrenbilime Giriş"); *Sprachphilosophie der Gegenwart*, 1964, ("Çağın Dil Felsefesi"); *Philosophie als Erfahrungswissenschaft*, 1965, ("Deney Bilimi Olarak Felsefe").

WEINBERG, Steven
(1933)

ABD'li fizikçi. Elektromanyetik etkileşme ile temel parçacıklar arasındaki "zayıf etkileşme"yi tek bir kuram çerçevesinde birleştirmeye yönelik çalışmalarıyla tanınır.

3 Mayıs 1933'te New York'ta doğdu. Cornell Üniversitesi'ni bitirip, 1957'de Princeton Üniversitesi'nden doktora derecesini aldıktan sonra 1957-1959 arası Columbia Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1960'ta California Üniversitesi'nde öğretim üyesi, 1964'te aynı üniversitede profesör oldu. 1969-1973 arası Massachusetts Institute of Technology'de profesör olarak görev yapan Weinberg, 1973'te Harvard Üniversitesi'ne geçti. 1982'den bu yana (1985) Texas Üniversitesi'nde profesördür. Ayrıca birçok üniversitede konuk profesör olarak ders vermiş, çok sayıda ödül ve madalya almış, elektromanyetik etkileşme ile "zayıf etkileşme"yi aynı kuram çerçevesinde bağdaştırmaya yönelik araştırmaları nedeniyle 1979 Nobel Fizik Ödülü'nü Glashow ve Selam ile bölüşmüştür.

Weinberg'in, bugünün kuramsal fiziğinde devrim yapan katkısı, "zayıf etkileşme" kuvvetleri ile elektromanyetik kuvvetlerin ilişkisini ortaya koymak olmuştur. Doğadaki karşılıklı etkileşme biçimleri arasında, Newton'ın tanımladığı kütle çekim ile Maxwell'in elektrik ve manyetizmayı birleştirerek elektromanyetizma adı altında topladığı etkileşme biçimi uzun yıllardan beri biliniyordu. 20.yy'da çekirdek fiziğindeki gelişmelere paralel olarak çekirdekteki parçacıkları bir arada tutan "kuvvetli etkileşme" ile elektron, nötrino, müon gibi hafif parçacıklar arasında etki gösteren ve çekirdeğin beta bozunmasının nedeni olan "zayıf etkileşme" gibi iki yeni etkileşim biçimi daha tanımlanınca, bu dört kavramı bir "birleşik alan kuramı" çerçevesinde bağdaştırabilmek çağdaş fiziğin başlıca çabalarından biri oldu. Weinberg, 1967'de, Yang ve Mills'in "ayar kuramı"na dayanarak, elektromanyetik kuvvetin taşıyıcısı olan kütlesiz foton gibi, zayıf etkileşmenin taşıyıcısı olarak protonon kütlesinin 100 katı kadar büyük kütleli W ve Z parçacıklarının varlığını öngördü. Bugün "elektrozayıf kuramı" adı verilen bu kuram, bir birleşik alan kuramına ulaşma umudunun gerçekleşmesi yolunda önemli bir adımdır. Weinberg-Selam-Glashow kuramlarının öngördüğü "nötr akımlar"ın varlığının 1970'lerin sonlarında saptanması ve W parçacığının 1983'te keşfedilmesi bu kuramların geçerliliğine ilişkin önemli kanıtlardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Gravitation and Cosmology*, 1972, ("Kütle Çekim ve Kozmoloji"); *The First Three Minutes*, 1977, ("Evrenin İlk Üç Dakikası"); *The Discovery of Subatomic Particles*, 1982, ("Atomaltı Parçacıkların Keşfi").

• BAKINIZ: EINSTEIN, GLASHOW, MAXWELL, I.NEWTON, SELAM, YANG.

WEISMANN, August
(1834-1914)

Alman biyoloji bilgini. Kromozomlara dayalı kalıtım kuramıyla çağdaş genetiğin öncülerinden olmuş, tohum plazmasının sürekliliği kuramıyla Lamarckçılık'a karşı Darwin'in evrim kuramını desteklemiştir.

August Friedrich Leopold Weismann 17 Ocak 1834'te Frankfurt-am-Main'da doğdu, 5 Kasım 1914'te Freiburgim-Breisgau'da öldü. 1856'da Göttingen Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamlayıp, bir yıl Rostock Hastanesi'nde, ardından Rostock Kimya Enstitüsü'nde asistanlık yaptıktan sonra, 1858'de Frankfurt'ta serbest hekim olarak çalışmaya

başladı. Ordu hekimi olarak bir süre Baden ve İtalya'da bulunan, 1861'de Avusturya Arşidükü Stephan'ın özel hekimleri arasına katılan Weismann, o yıllarda tüm ilgisini zoolojiye yönelttiğinden, 1863'te Freiburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde zooloji ve karşılaştırmalı anatomi derslerini üstlenerek öğretim görevlisi oldu. 1865'te profesörlüğe yükseltildiği, 1874'te yeni kurulan ilk Zooloji Kürsüsü'nün profesörlüğüne getirilerek, emeritus profesör unvanıyla emekliye ayrıldığı 1912 yılına değin ders verdiği bu üniversiteye, kendi girişimiyle kurulan ve yönetimine verilen bir Zooloji Enstitüsü de kazandırmıştır.

Başlangıçta embriyoloji çalışmalarına ağırlık vererek, böceklerin embriyon aşamasındaki gelişmesini ve başkalaşımını, hidraların eşey hücrelerini inceleyen Weismann, 1864'te başlayan göz hastalığı giderek mikroskopla çalışmasını engelleyecek kadar ilerlediğinden, 1884'ten sonra kalıtım ve evrim gibi daha kuramsal konulara yöneldi. Özellikle, başlangıçtan beri en ateşli savunucularından biri olduğu Darwin'in doğal seçme yoluyla evrim kuramını çalışmalarının odak noktası yaparak, Darwin'in kuramındaki "pangenesis" varsayımını ve Lamarck'ın savunduğu, Darwin'in de nedenleriyle değilse bile sonuçlarıyla benimsediği "kazanılmış özelliklerin kalıtımı" savını araştırırken, 1883'te tohum plazmasının sürekliliği kuramını geliştirdi. Su pireleri ve hidralar üzerindeki araştırmalarından kaynaklanan bu kurama göre, tohum hücreleri (sperm ve yumurta hücreleri), oluşumun daha ilk basamaklarında normal vücut hücrelerinden farklılaşan özel hücrelerdir ve ana-babanın özellikleri bu tohum hücrelerinin protoplazması aracılığıyla yeni döllere aktarılır. Tohum hücresinin yapısında yer alan bir öz (Weismann'ın terimiyle *Anlagen*), canlıyı etkileyen dış koşulların hiçbirinden etkilenmez, hücrede büyük bir özenle korunur ve hiç bozulmaksızın kuşaktan kuşağa aktarılarak bireyin, dolayısıyla türün niteliklerini belirler.

Tohum hücresindeki özü etkileyen tek sürecin doğal seçme olduğunu öne sürerek kuramını evrim olgusuyla bağdaştırma yollarını arayan ve görünürde fiziksel dünyanın yasalarıyla bağlı olmayan, tümüyle kendi yasalarını koyarak işlerliğini sürdüren bu öze çok mistik bir nitelik yüklemekle eleştirilen Weismann, sonraki yıllarda Naegeli'den aldığı "idyoplazma" kavramını geliştirerek kuramında değişiklik yaptı. İdyoplazma, tohum hücresinin içinde bulunan ve besleyici plazmadan farklı olarak, yalnızca kalıtımdan sorumlu olan tohum plazmasıdır. İdyoplazmanın içinde, de Vries'in "pangen"lerine benzeyen ve temel kalıtım birimi olan sayısız "biyofor" vardır. Ancak bu biyoforlar, de Vries'in pangenleri gibi bağımsız ve bireysel yapılar değildir; bir araya toplanarak, "belirleyici" denilen daha büyük birimleri, bu belirleyiciler de kümelenerek, hücre çekirdeğinin içinde yuvarlak tanecikler ya da pulcuklar biçiminde gözlemlenen "id"leri (mikrozomları), idler de yan yana dizilerek "idant"ları (kromozomları) oluşturur. Döllenme sırasında ana ve babanın tohum hücreleri birleşeceğinden, oğul hücredeki idant (kromozom) sayısının ana hücredekinin iki katına çıkmaması için, tohum hücresinde iki tür bölünme olması gerektiğini varsayan Weismann, yalnız eşey hücrelerinde görülen meyoz bölünmede, önce kromozom sayısını yarıya indiren bir "indirgen bölünme", ardından iki eşit parçaya ayrılan tohum plazmasının ve uzunlamasına ikiye yarılan kromozomların iki oğul hücre arasında eşit olarak bölüştürüldüğü bir "eşit bölünme" olduğunu savundu.

Weismann, kalıtımın kromozomlara dayalı kuramını geliştirdikten sonra, Lamarckçılık'tan Darwin'in evrim kuramına geçmiş tüm izleri silmek, özellikle kazanılmış niteliklerin kalıtımı varsayımını çürütebilmek için var gücüyle savaştı. Kalıtımdan yalnızca tohum plazması sorumlu olduğundan ve bireylerde ortaya çıkan bir değişikliğin kalıtsal olabilmesi için, bu değişikliğin doğrudan doğruya tohum plazmasını etkilemesi gerektiğinden, dış çevreden gelen uyarıların etkisiyle kazanılmış özelliklerin kalıtsal olmayacağını inançla savunan Weismann, kimi ayrıntılarda yanılgıya düşmesine karşın, kalıtım ve evrim mekanizmasına ilk tutarlı açıklamayı getiren bilim adamlarından biri olarak çağdaş genetik biliminin öncülerinden sayılır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Über die Berechtigung der Darwinschen Theorie*, 1868, ("Darwin Kuramının Onaylanması"); *Studien zur Descendenztheorie*, 1875-1876, ("Soyaçekim Kuramı Üstüne İncelemeler"); *Das Keimplasma. Eine Theorie der Vererbung*, 1892, ("Tohum Plazması. Bir Kalıtım Kuramı").

- **BAKINIZ:** BENEDEN, C.DARWIN, W.FLEMMING, HERTWIG, LAMARCK, MENDEL, T.H.MORGAN, NAEGELI, STRASBURGER, de VRIES.

WEISS, Peter
(1916)

Alman oyun yazarı, romancı ve ressam. Belgesel tiyatro alanındaki oyunları ile tanınmıştır.

18 Kasım 1916'da Berlin yakınlarında Nowawes' de doğdu. Babası Çekoslovak Yahudisi, annesi İsveçli'ydi. Yahudi olması nedeniyle 1934'te İngiltere üzerinden Çekoslovakya'ya göç etti. 1936-1938 arasında Prag'da Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etti. 1939'da bir süre İsviçre'de kaldıktan sonra Stockholm'e gitti. Ertesi yıl İsveç uyruğuna geçti. Film yönetmenliği, ressamlık etti. 1962'den bu yana serbest yazar olarak Berlin'de yaşamaktadır.

İlk önemli yapıtı 1960'ta yayımlanan *Der Schatten des Körpers des Kutschers* ("Arabacının Gövdesinin Gölgesi") adlı uzun öyküsüdür. Kitapta küçük bir pansiyonda geçen olayları ele almış, hiçbir şeye karışmadan sadece izleyen bir tip olan öykü kahramanının, çevresindeki olaylara bakışı işlenmiştir.

Weiss'ın ilk önemli tiyatro yapıtı, 1964'te Berlin' deki Schiller Tiyatrosu'nda sahnelenen *Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats dargestellt durch die Schauspielgruppe des Hospizes zu Charenton unter Anleitung des Hernn de Sade*'dır (Marquis de Sade'ın Yazıp Yönettiği Jean Paul Marat'nın Kovalanışı ve Öldürülüşü Adlı Oyunun Charenton Delilerevi Hastaları Tarafından Oynanışı). Fransız Devrimi'yle ilgili olayların Vahşet tiyatrosunun ve

Epik tiyatronun yöntemlerini de kullanarak sergileyen oyun, bir yandan da G. Büchner'den B. Brecht'e, F. Kafka'dan J.P. Sartre ve S. Beckett'e kadar çeşitli yazar ve düşünürlerden izler taşımaktadır. Bunu izleyen *Die Ermittlung* (Soruşturma) ise belgelere dayanacak Auschwitz toplama kampındaki katliamı sorgulayan bir oyundur. Weiss daha sonra da siyasal içerikli ve belgesel nitelikte oyunlar yazmayı sürdürmüştür. *Gesang vom lusitanischen Popanz*'da ("Lusitanya Korkuluğunun Şarkısı") Angola ve Mozambik'in yıllar boyu sömürülmesini, *Viet Nam Diskurs*'da da ("Vietnam Tartışması") İÖ 500'den 1968'e değin Vietnam işgallerini konu etmiştir. 1970 tarihli *Trotzki im Exil*'den ("Troçki Sürgün'de") sonra yazdığı *Hölderlin*, Weiss'ın *Marat/Sade*'dan beri verdiği en önemli yapıt sayılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): Öykü: *Der Schatten des Körpers des Kutschers*, 1960, ("Arabacının Gövdesinin Gölgesi"); *Abschied von den Eltern*, 1961, ("Yuvadan Ayrılış"). Roman: *Fluchtpunkt*, 1962, ("Kaçış Noktası"). Oyun: *Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats dargestellt durch die Schauspielgruppe des Hospizes zu Charenton unter Anleitung des Herrn de Sade*, 1964, (Marquis de Sade'ın Yazıp Yönettiği Jean Paul Marat'nın Kovalanışı ve Öldürülüşü Adlı Oyunun Charenton Delilerevi Hastaları Tarafından Oynanışı); *Die Ermittlung*, 1965, (Soruşturma); *Gesang von lusitanischen Popanz*, 1967, ("Lusitanya Korkuluğunun Şarkısı"); *Viet Nam Diskurs*, 1968, ("Vietnam Tartışması"); *Trotzki im Exil*, 1970, ("Troçki Sürgünde"); *Hölderlin*, 1971.

WEISSMULLER, Johnny
(1904-1984)

ABD'li yüzücü ve sinema oyuncusu. Spor alanındaki ulaşılması güç başarılarının yanı sıra, on altı yıl boyunca canlandırdığı Tarzan rolünün en ünlü adı olmuştur.

Peter John Weissmuller 2 Haziran 1904'te Pennsylvania Eyaleti'nde, Windber'da doğdu, 21 Ocak 1984'te Meksika'da, Acapulco'da öldü. Genç yaşta yüzme sporuna başladı. Chicago'daki Illinois Athletic Club'da yetişti. 1920'lerde birçok rekor kırdı ve şampiyonluklar kazandı. 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'nda 100 ve 400 m serbest ile 4×200 m yarışlarında üç, 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nda da 100 m serbest ve 4×200 m yarışlarında iki altın madalya kazandı. 100 m'de bir dakikanın, 400 m'de de beş dakikanın altına inen ilk yüzücü oldu.

Kısa spor fimlerinde göründükten sonra, MGM şirketinin önerisiyle sinemaya geçti. 1932-1948 arasında kendisine büyük ün kazandıran Tarzan filmlerini çevirdi. Daha sonra "Jungle Jim" adlı bir dizide rol aldı. Uzun bir süre sinemadan uzak kaldı ve adını kullanarak çeşitli işler yapmayı denedi. Son dönemini ağır hasta olarak geçirdi.

Weissmuller, ABD'li yazar Edgar Rice Burroughs'un (1875-1950) yarattığı ve ilk kez 1914'te sinemaya aktarılan Tarzan tipini on altı yıl boyunca canlandırmış, pek parlak olmayan oyunculuğuna karşın, gösterişli fiziği, atletik yetenekleri ve sesli sinemanın ilk Tarzan'ı olarak yarattığı ünlü narasıyla, tüm dünyada büyük ilgi gören Tarzan filmlerinin unutulmaz yıldızı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Water, World and Weissmuller*, otobiyografi, 1967, ("Su, Dünya ve Weissmuller").

WEITLING, Wilhelm
(1808-1871)

Alman, düşünür. Marxizm öncesi Alman sosyalist hareketinin en önemli temsilcilerindendir.

Magdeburg'da (bugün DAC'de) doğdu, ABD'nin New York kentinde öldü. Terziydi. Gençken gittiği Paris'te Fransız sosyalistlerinin ve özellikle de Babeuf'ün ve Fourier'nin görüşlerinden etkilenerek radikal eşitlikçiliği savunmaya başladı. Alman göçmenler arasında yürüttüğü propaganda çalışmalarıyla, *Die Menschheit wie sie ist und wie sein sollte?* ("İnsanlık Nasıldır ve Nasıl Olmalıdır?") ve *Die Garantien der Harmonie und Freiheit* ("Uyum ve Özgürlüğün Güvenceleri") adlı kitaplarında geliştirdiği düşüncelerine çok sayıda yandaş kazandı ve 1836'da kurulmuş olan Adiller Birliği'nin yeniden örgütlenmesini sağladı. Üyelerinin ağırlıklı bölümünü göçmen Alman terzilerinin oluşturduğu birlik, kısa sürede diğer milliyetlerden üyelerin katılımıyla genişleyerek uluslararası bir nitelik kazandı.

1845'te *Das Evangelium eines armen Sünders* ("Yoksul Bir Günahkârın İncili") adlı kitabı nedeniyle Zürich'te hapse mahkûm edilen Weitling, Prusya makamlarına teslim edildiyse de sonradan ABD'ye gitmesine izin verildi. ABD'ye gitmeden önce, o sırada Brüksel'de bulunan Marx'ı ziyaret etti. Bu ziyaretinde 1844'te *Die Garantien der Harmonie und Freiheit* adlı kitabını takdirle karşılamış olan Marx ile anlaşmazlığa düştü. 1847'de ABD'ye gittikten sonra, oradaki Alman göçmenler arasında bir emek mübadele bankası ve işçi cumhuriyeti kurma doğrultusundaki girişimlerde bulunduysa da, bunlar sonuçsuz kaldı. 1848-1849 Devrimleri sırasında Almanya'yı ziyaret eden Weitling, etkinliğinin kalmadığını görerek ABD'ye geri döndü ve orada öldü.

Marxizm öncesi sosyalist hareketin Almanya'daki en önemli temsilcilerinden biri olan Weitling, iktisadi ve toplumsal alanda eşitliğin sağlanabilmesinin koşullarıyla ilgilenmiştir. Özgürlük ve insan arzuları arasındaki ilişkiyi tartışarak, bireyin topluma karşı yükümlülüklerini gönüllü olarak yerine getirmesinin yararı üzerinde durmuş, adil bir toplumsal düzenin, insanların ruhsal ve zihinsel yetilerinin gelişmesi üzerinde yükseleceğini savunmuştur. Weitling'in esas olarak zanaatkârların taleplerine yanıt veren düşünceleri, yükselen sanayi işçilerinin gereksinimlerini karşılamada ve sorunlarına çözüm getirmede yetersiz kalmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Menschheit wie sie ist und wie sein sollte?*, 1838, ("İnsanlık Nasıldır ve Nasıl Olmalı-

dır?"); *Die Garantien der Harmonie und Freiheit*, 1842, ("Uyum ve Özgürlüğün Güvenceleri"); *Das Evangelium eines armen Sünders*, 1843, ("Yoksul Bir Günahkârın İncili"); *Republik der Arbeiter*, 1850, ("İşçi Cumhuriyeti").

WEIZMANN, Haim
(1874-1952)

İsrailli siyaset ve devlet adamı. Siyonist harekete önderlik etmiş, İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

2 Kasım 1874'te Rusya'da Polonya sınırına yakın Grodno ilinde Motele köyünde doğdu, 9 Kasım 1952'de İsrail'de Rehovot kentinde öldü. Babası nehirlerde sallarla kereste taşımacılığı yapıyordu. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra, Almanya'ya gitti, Darmstadt ve Berlin üniversitelerinde kimya dalında öğrenim gördü. 1900'de İsviçre'de Fribourg Üniversitesi'nden doktora derecesini aldıktan sonra, 1900-1904 arasında Cenevre Üniversitesi'nde, 1904-1916 arasında İngiltere'de Manchester Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı.

Yahudi kültürü ve idealleri ile yetişerek genç yaşında Siyonist hareket içinde yer aldı. 1898'den başlayarak tüm Siyonist kongrelere katıldı ve 1901'de kongre delegesi oldu. 1903'te, IV. Siyonist Kongresi'nde İngiltere'nin Yahudi yerleşim bölgesi olarak Filistin yerine Uganda'yı önermesine karşı çıktı ve bu konuda Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl'e muhalefet etti. Kasım 1917'de, İngiliz hükümetinin Yahudiler'e Filistin'de "ulusal bir yurt" vaadeden ünlü Balfour Bildirgesi'ni yayımlamasında önemli bir rol oynaması, Siyonist hareket içindeki etkisinin artmasına yol açtı ve aynı yıl İngiliz Siyonist Federasyonu, 1921'de de Dünya Siyonist Örgütü başkanlığına seçildi.

Balfour Bildirgesi'nin 1922'de Milletler Cemiyeti'nce onaylanmasından sonra, Filistin'e Yahudi göçünün artması bölgedeki Araplar'ın tepkisine ve yer yer çatışmalara yol açtı. Bu durum karşısında Yahudiler'den desteğini çekmeye başlayan İngiltere'ye karşı ihtiyatlı davranmayı öneren ve değişikliğin adım adım gerçekleşebileceğini savunan Weizmann, bazı Siyonistler'ce İngiltere'ye teslim olmakla suçlandı. İngiltere'nin Mayıs 1930'da Filistin'e Yahudi göçünü sınırlayan kararı bu gelişmelerin doruk noktası oldu ve bu kararı protesto eden Weizmann başkanlıktan istifa etti. Ertesi yılki kongrede kendisine güvensizlik oyu verilmesi üzerine bilimsel çalışmalarına dönerek Filistin'de bir araştırma enstitüsü kurdu. Bu arada Naziler'in iktidara gelmesinden sonra Alman Yahudileri'nin ve servetlerinin kurtarılması çabalarına da öncülük etti.

1935'te yeniden Dünya Siyonist Örgütü'nün başkanlığına seçildi. Temmuz 1937'de İngiliz hükümetinin görevlendirdiği Peel komisyonunun Filistin'i Araplar ve Yahudiler arasında bölen planını desteklemesi, kendisine yönelik eleştirilerin yeniden canlanmasına neden oldu. II. Dünya Savaşı'nda Yahudiler'in İngiliz ordusunda görev almalarında etkili olan Weizmann, savaştan sonra Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını desteklemeyen İngiltere'ye karşı şiddet hareketlerine girişen yasadışı Siyonist örgütleri suçladı. Bu nedenle 1946'daki Siyonist Kongresi'nde başkanlıktan düşürüldü. 1948'de resmi bir sıfatı olmadan ABD başkanı Harry Truman ile görüşerek, ABD'nin Filistin'in BM vesayeti altında konulmasına ilişkin planından vazgeçmesinde ve kurulacak İsrail Devleti'ni tanımasında önemli rolü oldu. Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından Geçici Devlet Konseyi başkanı olan Weizmann, Şubat 1949'da İsrail'in ilk cumhurbaşkanlığına seçildi ve ölümüne dek bu görevini sürdürdü.

• BAKINIZ: BEN GURİON, BEN ZVİ, HERZL.

WELLER, Thomas Huckle
(1915)

ABD'li hekim ve viroloji uzmanı. Virüslerin ilk kez laboratuvar koşullarında ve doku kültürlerinde üretilmesine katkıda bulunmuştur.

15 Haziran 1915'te Michigan Eyaleti'ndeki Ann Arbor'da doğdu. 1936'da Michigan Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Harvard Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı ve 1940'ta doktora derecesini aldı. II. Dünya Savaşı nedeniyle orduya alındığı 1942 yılına değin Harvard Tıp Fakültesi'nde araştırma görevlisi ve Boston Çocuk Hastanesi'nde stajyer hekim olarak çalışıp, savaştıktan sonra asistan hekim olarak aynı hastaneye döndü. 1947'de pediyatri araştırma görevlisi olarak Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne geçen, ertesi yıl aynı fakülteye bağlı Halk Sağlığı Okulu'nun Tropikal Halk Sağlığı Bölümü'nde öğretim görevine getirilen Weller, 1949'da asistanlığa, 1950'de doçentliğe ve 1954'te profesörlüğe yükseltildiği bu okuldaki öğretim görevini 1985'te de sürdürmekteydi.

Gene Harvard Halk Sağlığı Okulu'nda, 1954'ten 1981'e değin Tropikal Halk Sağlığı Bölümü'nün başkanlığını, 1966-1981 arası Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma Merkezi'nin yöneticiliğini yürütmüş, ayrıca 1949-1955 arası da Boston Çocuk Hastanesi'nde Bulaşıcı Hastalıklar Araştırma Bölümü'nde Enders'in yardımcısı olarak çalışmıştı. ABD Ulusal Bilimler Akademisi üyesi olan Weller, ülkesindeki çeşitli bilim kuruluşlarınca verilen ödül ve madalyalar dışında, 1954 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü de Enders ve Robbins ile bölüşmüştür.

Araştırmalarını mikrobiyoloji, parazitoloji, bulaşıcı ve tropikal hastalıklar konusunda yoğunlaştıran Weller, çağdaş viroloji ve bağışıklıkbilime büyük bir atılım kazandıran en önemli çalışmasını Enders ve Robbins ile birlikte gerçekleştirmiştir. Canlı organizma dışında yaşamını sürdürme yeteneği olmadığı için, yapay besi ortamlarında bakteriler gibi kolayca üretilemeyen virüsleri deney tüpünde yaşatmanın yollarını arayan üç araştırmacı, uzun çalışmalar sonucunda,

çocuk felci virüsünün sinir dokusunda yerleşmeye eğilimli olmadığını gördüler. Bu bilgiyi değerlendirerek, maymun böbreğinden ve insan embriyonunun kas ile deri dokusundan alınıp sinirleri ayıklanmış doku kültürüne, virüsleri yok edebilecek bakterilere karşı önlem olarak penisilin katan Weller, Enders ve Robbins, 1952'de çocuk felci virüsünün yapay besi ortamında üretilmiş saf kültürlerini elde etmeyi başardılar. Bu yöntem, Salk ve Sabin'in hazırlayacağı çocuk felci aşılarıyla, bu hastalığa karşı etkili bir silah kazandırdığı gibi, gene aynı ekibin önderliğinde kızamık, kızamıkçık, su çiçeği gibi virüs kökenli hastalıklara karşı da bağışıklık yollarını açmıştı.

• BAKINIZ: ENDERS, F.C. ROBBINS, SABIN, SALK.

WELLES, Orson
(1915)

ABD'li sinema ve tiyatro oyuncusu, yönetmeni. Sinema dilinde devrim yapmış sayılı yaratıcılardan biridir.

George Orson Welles 6 Mayıs 1915'te Wisconsin Eyaleti'nde, Kenosha'da doğdu. Daha küçük yaşta şiir, resim, piyano çalma alanlarında yeteneklerini gösterdi. Ayrıca çizgi romanlar hazırlıyor, kendi kendine tiyatro ve sihirbazlık gösterileri düzenliyordu. Öteki çocukların okumayı öğrendiği yıllarda Shakespeare'i okuyordu. Okula gönderilmeyip özel bir eğitim gördü. 1923'te annesinin ölümü üzerine babasıyla birlikte bir dünya turuna çıktı. Daha sonra yazıldığı özel bir okulu 1931'de bitirdi. Önerilen bursları geri çevirerek İrlanda'ya gitti. Orada ünlü Gate Theatre ve Abbey Theatre'da sahneye çıktı. Oradan Fas'a ve İspanya'ya geçti. İspanya'da boğa güreşçiliği yaptı. Ülkesine döndükten sonra 1934'ten başlayarak Broadway'de sahneye çıktı. 1938'de H.G. Wells'in *The War of the Worlds* (Dünyalar Savaşı) adlı yapıtından radyoya uyarlanan bir oyunu yönetti. Amerika'yı Merihliler'in istila ettiğini anlatan oyun o kadar inandırıcıydı ki, yayın sırasında ülkenin birçok yerinde panik çıktı. Bu olay Welles'i bir anda üne kavuşturdu.

Biraz da bu olayın etkisiyle Hollywood'dan öneriler aldı ve RKO şirketi ile kendisine geniş yetkiler veren bir anlaşma yaparak *Citizen Kane* (Yurttaş Kane) adlı ilk filminin çekimine başladı. O zamanın basın kralı William Randolf Hearst'ün yaşamöyküsünden yola çıkan film, gerek çekim sırasında, gerek ilk gösteriminden sonra büyük olaylara neden oldu, tartışmalara yol açtı. Bütün eleştirmenlerce büyük bir ilgiyle karşılanıp beğenildi, ama büyük kentlerin dışında ticari bakımdan başarısız oldu. Filmde üç ayrı kişinin gözünden kahramanının yaşamını araştıran Welles, ABD'nin yakın geçmişini ve Amerikalılık olgusunu geniş bir panoramada yansıtırken, anlatımıyla sinemada bir devrim yaratıyordu. Haber filmlerinden dışavurumcu (ekspresyonist) sahnelere kadar değişik anlatım biçimleri kullanmış, her karede o zamana kadar rastlanmamış bir derinlik ve anlatım gücü elde ederek son derece akıcı ve zengin bir üslup ortaya çıkarmıştı.

ABD ve Avrupa'daki çalışmaları

Yurttaş Kane'in ticari bakımdan umulan sonucu vermemesi, o sıralarda ikinci filmi *The Magnificient Ambersons*'u ("Muhteşem Ambersonlar") çekmekte olan Welles'in yetkilerinin sınırlandırılmasına yol açtı. Filmin ancak kaba kurgusunu yapabilen Welles ticari bir film çekmek üzere Brezilya'ya gitti. Yokluğunda tamamlanan *The Magnificient Ambersons* üçte birinden fazlası kesilip kısaltılarak gösterime çıkarıldı ve pek dikkati çekmedi. Ancak daha sonraları önem kazandı ve anlatım bakımından en az *Yurttaş Kane* kadar başarılı bulundu.

Brezilya'dan geri çağrılıp işine son verilen Welles birkaç film daha çektikten sonra yenilikçi sineması ve uzlaşmaz davranışları yüzünden Hollywood'la anlaşmazlığa düşünce Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı. 1956'da ABD'ye döndü. Burada bir başka başyapıtı olan *Touch of Evil*'i (Bitmeyen Balayı) gerçekleştirme olanağını buldu. ABD'de fazla basit bulunan film, başdöndürücü anlatımı, etkili atmosferi ve tiplemeleriyle Avrupa'da çok beğenildi. Bu filmin de ticari başarısızlığa uğraması üzerine Welles yeniden Avrupa'ya döndü. 1962'de Kafka uyarlaması *The Trial*'ı ("Dava"), 1966'da da Shakespeare'in çeşitli oyunlarından sahneler aldığı *Campanadas a medianoche*'yi ("Geceyarısının Çanları") çekti. Ancak maddi olanaksızlıklar yüzünden bu filmlerde istediklerinin çoğunu gerçekleştiremedi. Bundan sonra uzun film çekmeyen Welles daha çok tiyatro oyunları yönetti ve filmlerde oynadı. Dev tasarıları için para toplamaya çalıştıysa da bunu hiçbir zaman başaramadı. Bu arada sahne ve perdede unutulmaz roller canlandırdı. En sıradan filmlerde bile, sesini de katarak oyunculuktaki ustalığını ortaya koyuyordu.

Oyunculuğu

1968'de Fransız Televizyonu için çektiği *Une historie immortale* ("Ölümsüz Öykü") ile yeniden yönetmenliğe döndü. Uzun yıllar sonra gittiği ABD'de, 1975'te belgesel malzemeden de yararlanarak bir kısa film olan *F for Fake*'i ("Sahtenin S'si") yaptı.

Sinemaya getirdikleri

Filmlerinde ses öğesini, değişik anlatım biçimlerini, görüntü yönetmeni Gregg Toland'ın geliştirdiği alan derinliği ve geniş açı tekniklerini kullanarak sinemada devrim yaratmış olan Welles'in öykü anlatmadaki kıvraklığı ve zenginliği sonraki tüm sinemacıları derinden etkilemiştir. Onun, hareketi çekimlere bölmeden tek bir kare içinde yoğunlaştırmayı ve böylece mekâna üç boyutluluk, kişiler arası ilişkilere de dramatik yoğunluk vermeyi yeğleyen tavrı, özellikle Avrupalı yönetmenlerce sürdürülmüştür. Bütün bu nitelikleri onun, çok az film yapabilmiş olmasına karşın, sinemanın en büyük yaratıcılarından biri durumuna yükselmesine yol açmıştır.

◄ *Yurttaş Kane*

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği ve Oynadığı Filmler:** *Citizen Kane*, 1941, (Yurttaş Kane); *The Stranger*, 1946, ("Yabancı"); *The Lady From Sanghai*, 1948, (Şanghaylı Kadın); *Macbeth*, 1948; *Othello*, 1952; *Confidential Report*, 1955, ("Gizli Rapor"); *Touch of Evil*, 1958, (Bitmeyen Balayı); *The Trial*, 1962, ("Dava"); *Campanadas a medianoche*, 1966, ("Geceyarısının Çanları"); *Une histoire immortal*, 1968, ("Ölümsüz Öykü"); *F for Fake*, 1975, ("Sahtenin S'si"). **Yönettiği Filmler:** *The Magnificient Ambersons*, 1942, ("Muhteşem Ambersonlar"). **Oynadığı filmler:** *The Third Man*, 1949, (Gölgedeki Adam/ "Üçüncü Adam"); *Moby Dick*, 1956, (Moby Dick); *The Long Hot Summer*, 1958, (Aşk Mevsimi).

WELLS, H. G.
(1866-1946)

İngiliz, yazar. Bilim kurgu türündeki romanları ve eleştirel gerçekçi üslubuyla 20. yy'da yeni toplumsal değerlerin gelişmesine katkısı olmuştur.

Herbert George Wells 21 Eylül 1866'da Kent'e bağlı Bromley'de doğdu, 13 Ağustos 1946'da Londra'da öldü. Okumaya büyük tutkusu olmasına karşın, on dört yaşında öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalarak bir kumaşçının yanına çırak girdi. 1883'te özel bir okulda yardımcı öğretmen oldu. Ertesi yıl kazandığı bir bursla Güney Kensington'daki Fen Öğretmen Okulu'nda okumaya başladı. Daha sonra Londra Üniversitesi'nde okuyarak 1888'de mezun oldu. 1891'de de fen öğretmeni diplomasını aldı. 1942'de fen doktoru unvanını kazandı.

Genç yaşta radikal ve sosyalist çevrelerle ilişki kurdu. Özellikle Aydınlanma Çağı düşünürlerinin etkisi altında kalarak edebiyat alanında Amerikan ve Alman romantik yazarlarını kendisine örnek aldı. Biyoloji ve fiziki coğrafya dallarında çeşitli ders kitapları yazdıktan sonra 1895'te büyük ilgiyle karşılanan bilim kurgu türündeki *The Time Machine* (Zaman Makinesi) romanını yayımladı. Bunu izleyen gene bilim kurgu türündeki *The Island of Doctor Moreau* (Doktor Moro'nun Adası),*The Invisible Man* (Görünmeyen Adam) gibi romanlarında burjuva toplumundaki yozlaşma ve çürümeyi sergiledi. *When the Sleeper Wakes*'de ("Uyuyan Dev Uyanınca") kapitalizmi toptan yıkacak bir işçi devriminin panoramasını çizmeye çalıştı. 1900'den sonra daha çok günlük yaşantıyla ilgili konuları ele almaya başladı. Bu dönem romanlarında Balzac'a benzer bir yaklaşımın, tutkularını dile getiremeyen basit insanların duygu ve düşünceleri çevresinde İngiliz toplumunun bir kesitini çizmeye yöneldi. Kadın haklarıyla ilgili *Ana Veroncia* romanı yankılar uyandırdı. Bu sırada toplumsal sorunlarla daha çok ilgilenerek 1903'te sosyalist eğilimli Fabian Derneği'ne katıldı. Toplumun gelişeceği umudunu yansıtan *Mankind in the Making* ("İnsanoğlu Oluşma Yolunda") ve *A Modern Utopia* ("Çağdaş Ütopya") gibi romanlar yazdı. Fabian yöneticileriyle anlaşmazlığa düşerek 1909'da dernekten ayrıldı. *The New Machiavelli* ("Yeni Machiavelli") adlı romanında bu olayı işledi. Daha sonraki yapıtlarında bilim kurgudan bütünüyle uzaklaşmamakla birlikte, teknolojik verilere dayalı bir gerçekçiliğe yöneldi. Uçakların askeri amaçla kullanımına ilişkin parlak öngörülerde bulunduğu, atom enerjisinin getirebileceği sorunlara dikkati çektiği romanlar yazdı.

I. Dünya Savaşı yıllarında, bütün savaşlara son vereceği gerekçesiyle, savaş yanlısı bir tutum takındı. Bir süre doğaüstü konulara yöneldi. 1920'de SSCB'ye gitti, Lenin'le tanıştı. Aynı yıl yayımladığı *Russia in the Shadows* ("Gölgeler İçindeki Rusya") Batı'nın bu ülkedeki gelişmeleri yakından görmesinde önemli bir rol oynadı. Savaş sonrasında, insanlığın ancak köklü bir eğitim yoluyla değişebileceği düşüncesiyle yeni bir din yaratmayı amaçlayan *The Outline of History* ("Tarihin Ana Çizgileri"), *A Short History of the World* (Kısa Dünya Tarihi) gibi kitaplarını yazdı. 1927'den sonra faşizm karşıtı bir tutum takınarak bu doğrultuda yapıtlar verdi. II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bütünüyle karamsar bir havaya girdi. 1945'te yayımlanan son kitabı *Mind at Its Tether*'de ("Tükenen Zihin") dünyanın bir karabasana doğru gittiği görüşünü işledi.

1933'te Avrupa Yazarlar Birliği (PEN) başkanlığına seçilen Wells, Victoria döneminin (1837-1900) toplumsal ve ahlaki değerlerine karşı liberal iyimserliğin başlıca temsilcisi olmuştu. Aydınlanma Çağı düşüncelerini 20. yy'a uyarlamaya dayanan burjuva yenilikçiliği zaman zaman radikal bir niteliğe bürünmüştür. Gerçekleri fanteziye kaçan simgesel anlatımlarla veren parlak bir üslubu vardır. Alaycı tutumuna karşın sıradan insanlara karşı derin bir sevecenlik beslemiştir. Kitaplarında biçime özen göstermekten kaçınmakla birlikte günlük konuşmaya dayalı canlı ve coşkulu bir dil kullanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Time Machine*, 1895, (Zaman Makinesi); *The Island of Doctor Moreau*, 1896, (Doktor Moro'nun Adası); *The Invisible Man*, 1897, (Görünmeyen Adam); *The War of the Worlds*, 1898, (Gezegenler Savaşı); *When the Sleeper Wakes*, 1899, ("Uyuyan Dev Uyanınca"); *Mankind In the Makings*, 1903, ("İnsanoğlu Oluşma Yolunda"); *A Modern Utopia*, 1905, ("Çağdaş Bir Ütopya"); *Tono-Bungay*, 1909; *Ann Veronica*, 1909; *The New Machiavelli*, 1911, ("Yeni Machiavelli"); *The War That Will End War*, 1914, ("Savaşa Son Verecek Savaş"); *Mr. Britling Sees It Through*, 1918, ("Bay Britling Düşünceleri Okuyor"); *The Outline of History*, 1920, ("Tarihin Ana Çizgileri"); *Russia in the Shadows*, 1920, ("Gölgeler İçindeki Rusya"); *A Short History of the World*, 1922, (Kısa Dünya Tarihi); *Mr. Blettsworthy on Rampole Island*, 1928, ("Bay Blettsworthy Rampole Adasında); *Mind at Its Tether*, 1945, ("Tükenen Zihin").

WELLS, Horace
(1815-1848)

ABD'li diş hekimi. Ameliyatlarda anestezi yapma düşüncesini ilk kez uygulamış ve "güldürücü gaz" adıyla bilinen diazot monoksiti ilk anestezik madde olarak diş cerrahisinde kullanmıştır.

21 Ocak 1815'te Vermont Eyaleti'ndeki Hartford'da doğdu, 24 (ya da 28) Ocak 1848'de New York'ta öldü. Ortaöğreniminin ardından diş hekimlerinin yanında çalışarak bu mesleği öğrendi ve gezgin dişçi olarak çeşitli kentleri dolaştıktan sonra, 1836'da Connecticut Eyaleti'nin Hartford kentine yerleşerek muayenehanesini açtı. Diş çekiminde ağrı duyumunu azaltacak bir yol ararken, Aralık 1844'te katıldığı bir "güldürücü gaz partisi"nde, bu gazı soluyan davetlilerden birinin bacağını ciddi biçimde incittiği halde hiç acı duymaması Wells'in dikkatini çekti ve ertesi gün aynı gazı kendisi soluyarak asistanlarından birine dişini çektirdiğinde gerçekten ağrı duymadığını gör-

dü. Bu deneyi hastaları üzerinde yineleyerek olumlu sonuçlar alan Wells, Ocak 1845'te Boston'a giderek eski iş ortağı olan Morton ile konuyu tartıştı ve buluşunu tıp dünyasına tanıtabilmek için Massachusetts General Hospital'da bir gösteri düzenledi. Ancak, hastaya yeterince anestezik verilmediğinden bu gösteri başarısızlıkla sonuçlandı ve izleyicilerin önünde Wells'i güç duruma düşürdü.

1846'da, Wells'in anestezi düşüncesini benimseyen Morton'ın, aynı hastanede eterin anestezik özelliklerini kanıtlamasından ve anestezinin bulucusu olarak alkışlanmasından sonra büyük bir düş kırıklığına uğrayan Wells, buluşunu hiç değilse Avrupa'da kabul ettirebilmek için 1847'de Paris'e gitti ve çeşitli bilim kuruluşlarında yöntemini tanıttı. Fransa Wells'in bu alandaki öncülüğünü kabul ettiyse de, eter ve kloroform anestezisi hızla benimsendiğinden, diazot monoksit pek büyük ilgi görmedi. 1847 ortalarında ABD'ye dönen Wells, hem içine düştüğü derin bunalımın, hem de kendi üzerinde denediği çeşitli gazların etkisiyle akıl dengesini yitirdi ve yoldan gelip geçenlerin üstüne asit attığı gerekçesiyle tutuklandıktan bir süre sonra, hapisteki hücresinde intihar etti.

1776'da Priestley'in bulduğu, 1799'da Davy'nin üreterek anestezik etkisine dikkati çektiği diazot monoksit ya da güldürücü gaz, insanlarda tatlı bir sarhoşluk duygusu yarattığı için alkol gibi keyif verici bir madde olarak benimsenmiş ve güldürücü gaz partileri 19. yy toplumunun bir parçası olmuştu. Diş çekiminde ve ameliyatlarda ağrı duyumunu azaltmak için bu gazın sinir sistemi üzerindeki etkisinden yararlanmayı düşünen Wells, ilk gösterisindeki şanssızlığına karşın, cerrahide anestezi uygulamalarının öncüsü olmuş ve başta Morton olmak üzere birçok hekimin eter, kloroform gibi kimyasal gazların anestezik etkilerini araştırmalarına yol açmıştır. Wells'in ölümünden sonra Paris Tıp Derneği, "ağrısız ameliyat için kimyasal gazlarla anestezi" uygulamalarının öncüsü olarak onun adını bilim dünyasına yazdırdı ve anestezinin yaygınlaşması cerrahideki gelişmenin en önemli etkenlerinden biri oldu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A History of the Discovery of the Application of Nitrous Oxide Gas, Ether and Other Vapors to Surgical Operations*, 1847, ("Diazot Monoksit, Eter ve Diğer Gazların Cerrahi Ameliyatlarda Uygulanmasına İlişkin Buluşun Tarihçesi").

- **BAKINIZ:** DAVY, KOLLER, W.T. MORTON, J.Y. SIMPSON.

WENDERS, Wim
(1945)

Alman (FAC) sinema yönetmeni. Çağdaş bireyin yalnızlığına eğilen yapıtlar vermiştir.

Düsseldorf'ta doğdu. Tıp ve felsefe okuduktan sonra Münih Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu'nda sinema öğrenimi gördü. *Filmkritik*, *Süddeutsche Zeitung* ve *Twen* dergilerinde sinema yazıları yazdı. Filmverlag der Autoren adlı şirketin kurucuları ve ortakları arasında yer aldı. 1971'de yönettiği *Die Angst des Tormanns beim Elfmeter*'le ("Kalecinin Penaltı Korkusu") adını duyurdu. Amerika'da başlayıp Almanya'da süren bir yolculuk boyunca insanların iletişimsizliklerini anlattığı 1973 tarihli *Alice in den Städten* (Alice Şehirlerde) ile sinemasının temel özelliklerini ortaya koydu.

1975'te kendi yapım şirketini kurdu. 1978-1983 arasında çalışmalarını ABD'de sürdürdü. 1983'te yaptığı ve görsel bakımdan kusursuz bir film olan *Paris-Texas*'la (Paris-Teksas) Cannes Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü kazandı.

Çağdaş bireyin iletişimsizliği üstünde yoğunlaşan Wenders, bu sorunu eriterek günümüz sanayi toplumları çerçevesinde ve hayranı olduğu ABD'li yönetmenlerin yaklaşımlarını kendi durgun, incelikli sineması içinde ele almaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Angst des Tormanns beim Elfmeter*, 1971, ("Kalecinin Penaltı Korkusu"); *Alice in den Städten*, 1973, (Alice Şehirlerde); *Der amerikanische Freund*, 1977, ("Amerikalı Arkadaş"); *Nick's Film*, 1981, ("Nick'in Filmi"); *Hammett*, 1982, (Hammett); *Der Stand der Dinge*, 1982, (Olayların Gidişi); *Paris-Texas*, 1983, (Paris, Teksas).

WERNER, Abraham Gottlob
(1750-1817)

Alman jeoloji bilgini. Yer'in jeolojik oluşumunun açıklanmasına ilişkin "Neptüncü" okulun kurucusudur.

25 Eylül 1750'de Silezya bölgesindeki Wehrau'da (bugün DAC'de) doğdu, 30 Haziran 1817'de Dresden'de öldü. Daha 15 yaşındayken, maden ocaklarında ve demir işletmelerinde mühendislik yapan babasıyla birlikte çalışmaya başlayan Werner, 1769'da Freiburg'daki Madencilik Akademisi'ne girdi. 1771'de, bir unvan elde etmek amacıyla Leipzig Üniversitesi'nde hukuk ve dil öğrenimine de başladıysa da, üç yıl sonra Freiburg'a dönmeyi ve yerbilim ve mineralbilim alanlarına yönelmeyi seçti. 1775'te Madencilik Akademisi'nde çalışmaya başlayan ve bu kurumdaki görevlerini yaşamının sonuna değin sürdüren Werner, akademiye uluslararası bir bilim merkezi kimliği kazandırmış, pekçok değerli yerbilim ve mineralbilim bilgininin yetişmesine katkıda bulunmuştur.

İskoç jeoloji bilgini J. Hutton'un, Yerküre'nin bugüne değin her zaman aynı etkiler altında kaldığını ve aynı değişiklikleri yaşadığını öne süren "tekdüzelilik" ilkesinin eleştiricilerinden olan Werner, katmanlaşmanın belirli bir düzen içinde gerçekleştiği konusunda Hutton ile birleşiyor ve kayaların oluşumunda belirli bir sıranın egemen olduğuna inanıyordu. Bu nedenle de, Yer'in oluşumunu açıklayan kuramını geliştirirken Saksonya'yla sınırlı gözlem ve bulgularını yeryüzünün tümü için geçerli saymaktan çekinmedi.

Önderliğini yine Hutton'un yaptığı ve jeolojik oluşumu ısıl ve özellikle volkanik hareketlere bağlayan, bu nedenle de "Volkancı" ya da "Plütoncu" olarak adlandırılan akıma karşı Werner, Yer'in bir

zamanlar tümüyle okyanusla kaplı olduğunu ve tüm kaya ve minerallerin tortulaşma ve çökelme sonucu oluştuğunu ileri sürdü. "Neptüncülük" olarak adlandırılan bu görüşe göre, volkan hareketleri de yer altındaki kömür yataklarında ortaya çıkan hızlı yanma olaylarından başka birşey değildi.

Zamanında önemli bir etki yaratan bu görüşü sonraki bulgularca doğrulanmamasına karşın Werner, jeolojiyi bir bilim durumuna getiren öncülerden biri olarak bilim tarihine geçmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Von den äusserlichen Kennzeichen der Fossilien*,1774, ("Fosillerin Özellikleri Üstüne"); *Neue Theorie von der Entstehung der Gänge*, 1791, ("Katmanların Oluşumu Üzerine Yeni Kuram").

- BAKINIZ: ARDUINO, DANA, HUTTON, W.E. SMITH.

WERNER, Alfred
(1866-1919)

İsviçreli kimyacı. İnorganik bileşiklerin molekül yapılarını açıklamayı amaçlayan "koordinasyon kuramı"nı geliştirmiştir.

12 Aralık 1866'da Alsace bölgesindeki Mulhouse'de doğdu, 15 Kasım 1919'da Zürich'te öldü. 1878'de Mulhouse'deki Ecole Professimelle'de başlayan ve Karlsruhe'deki Technische Hochschule'de süren kimya öğrenimini, 1889'da Zürich Polytechnikum'da tamamlandı. Ertesi yıl Zürich Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı ve Collège de France'da Berthelot ile birlikte çalışmak üzere Paris'e gitti. 1892'de Zürich'e döndü ve Polytechnikum'a doçent olarak atandı. Ertesi yıl Zürich Üniversitesi'nde görevlendirilen 1895'te de profesörlüğe yükseltilen ve yaşamının sonuna değin bu görevde kalan Werner, 1913'te, inorganik bileşiklerin yapısına ilişkin araştırmaları nedeniyle Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Önceleri çalışmalarını organik kimya alanında yoğunlaştıran ve azot atomuna bağlanan oksim moleküllerinin üçboyutlu uzaydaki geometrik yerleşimine ilişkin araştırmalarıyla stereokimyaya katkıda bulunan Werner'in en önemli başarısı, inorganik bileşiklerin büyük bir bölümünün molekül yapısını açıklayan koordinasyon kuramını geliştirmesidir.

18. yy sonlarında, kobalt klorür ve amonyum gibi kararlı iki bileşiğin yeni özellikler taşıyan bir bileşik oluşturabildiğinin bulunmasıyla, günümüzde koordinasyon kimyası olarak anılan kimya dalının temelleri atılmışsa da, yaklaşık bir yüzyıl boyunca, sayılarının oldukça fazla olduğu belirlenen bu tür bileşiklerin moleküler yapısı anlaşılamamıştır. Werner 1893'te, iyonlarına ayırdığı bu bileşiklerin, o güne değin kullanılanlardan farklı formüllere sahip olduğunu gördü. Örneğin formülü $PtCl_4$. $6NH_3$ olduğu sanılan bileşiğin, dört Cl^- ve bir $[Pt(NH_3)_6]^{4+}$ iyonuna ayrıldığını, dolayısıyla da formülünün $[Pt(NH_3)_6]Cl_4$ olması gerektiğini, başka bir deyişle, bir platin atomuna bağlanan altı amonyum molekülünün oluşturduğu iyonun, klorür iyonları tarafından yüksüzleştirildiğini belirledi. Birçok karmaşık inorganik bileşik için geçerli olduğunu gösterdiği bu molekül yapısını tanımlarken merkezdeki metal atomunun, iyonik ve (kovalans) bağların yanı sıra bir koordinasyon bağı ya da ikincil bağ kurma yeteneği de taşıdığını varsaymış, böylece değerlik kavramına dayanmayan bir kuram olan koordinasyon kuramını geliştirmişti. Bu kurama göre koordinasyon sayısı adı verilen belirli bir sayıda ikincil bağ kurma yeteneğindeki metal atomuna bağlanan atom ya da moleküller, koordinasyon sayısına bağlı olarak değişen üç boyutlu bir geometrik biçimde yerleşiyorlardı.

Aralarında hemoglobin ve B_{12} vitamini de bulunan çok sayıda biyolojik maddenin yanı sıra sanayide kullanılan pek çok inorganik maddeyi de kapsayan koordinasyon bileşiklerinin yapısını, dolayısıyla da molekül yapısını açıklamakta önemli bir adım oluşturan koordinasyon kuramı, 1920'lerde Lewis'in elektron paylaşımı yoluyla bağlanmayı bulmasından sonra daha sağlam temeller kazanmış, 1950'lerde ise elektronların moleküler yörüngelerine dayanan daha kapsamlı bir kuramın geliştirilmesine yardımcı olmuştur.

- BAKINIZ: ABEGG, ARRHENIUS, BERTHELOT, BERZELIUS, DALTON, DAVY, KEKULE, LEWIS, PAULING, VAN'T HOFF.

WERNICKE, Karl
(1848-1905)

Alman nöropsikiyatri ve nöroanatomi uzmanı. Klinik nöropsikiyatri, beyin anatomisi ve patolojisi alanında değerli çalışmalar yapmış, kendi adıyla anılan birçok beyin hastalığını tanımlamıştır.

15 Mayıs 1848'de Yukarı Silezya'daki Tarnowitz (bugün Polonya'da Tarnowskie Gory) kentinde doğdu, 15 Haziran 1905'te Dörrberg-im-Geratal'de öldü. 1870'te Breslau Üniversitesi'nden tıp diplomasını, 1875'te psikiyatri alanında uzmanlık derecesini alıp, 1876-1878 arası Berlin'deki Charité Hastanesi'nin Psikiyatri ve Nöroloji Kliniği'nde asistan, daha sonra Berlin'de açtığı özel muayenehanesinde serbest nöropsikiyatr olarak çalıştıktan sonra, 1885'te Breslau Üniversitesi'nde nöroloji ve psikiyatri doçentliğine getirildi. 1890'da bu üniversitede profesörlüğe yükseltildi ve 1904'te aynı görevle Halle Üniversitesi'ne geçtikten bir yıl sonra bir bisiklet kazasında öldü.

Wernicke, "akıl" hastalıkları ile "beyin" hastalıkları arasında ayırım yapmayan 19. yy Alman Nöropsikiyatri Okulu'nun önemli temsilcilerinden biridir. 1874'te yayımladığı *Des aphasische Symptomencomplex* ("Afaziye İlişkin Belirtiler Karmaşası") adlı yapıtında, duyu ve hareket merkezlerinin beyindeki yerlerini belirleyerek "lokalizasyon" kavramının ön-

cülerinden olmuş, bazı kişilerde beynin sağ ya da sol yarıküresinin egemenliğine dikkati çekmiş, yazılı sözcüklerin ya da konuşmaların anlamını kavrayamama biçiminde ortaya çıkan "Wernicke afazisi"ni ilk kez tanımlayarak, bu hastalığın sol şakaktaki ilk beyin kıvrımının arka bölümüne rastlayan bir doku bozukluğundan (lezyondan) ileri geldiğini belirlemiştir. Günümüzde Wernicke'nin adıyla anılan bir başka hastalık da, *Lehrbuch der Gehirnkrankheiten* ("Beyin Hastalıkları Ders Kitabı") adlı yapıtında "akut kanamalı üst bozmadde iltihabı" olarak tanımladığı Wernicke hastalığıdır. Beyinde, bozmaddenin bazı bölgelerindeki dokuların yıkımı sonucunda ortaya çıkan bu hastalık, özellikle düşünce ve bilinç bozuklukları, istemli hareketlerde düzensizlik, göz kaslarının felci gibi belirtilerle seyreder ve çoğu kez kronik alkolizm gösteren kişilerde ortaya çıkar.

Wernicke, çalışma arkadaşlarıyla birlikte hazırladığı *Atlas des Gehirns* ("Beyin Atlası") ile beyin anatomisine de katkıda bulunmuş, başarılı gözlemleriyle klinik nöropsikiyatriye değerli bulgular ve tanı yöntemleri kazandırmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Der aphasische Symptomencomplex*, 1874, ("Afaziye İlişkin Belirtiler Karmaşası"); *Lehrbuch der Gehirnkrankheiten*, 3 cilt, 1881-1883, ("Beyin Hastalıkları Ders Kitabı"); *Atlas des Gehirns*, 1897-1903, ("Beyin Atlası").

- BAKINIZ: BROCA, EGAS-MONIZ, FERRIER, FLOURENS, FRITSCH, GALL, HITZIG, JACKSON, R. W. SPERRY.

WERTHEIMER, Max
(1880-1943)

Alman, psikolog. *Gestalt* psikolojisinin kurucularındandır.

15 Nisan 1880'de Prag'da doğdu, 12 Ekim 1943'te ABD'nin New York kentinde öldü. Yetişme çağında müziğe büyük ilgi duyan ve çeşitli oda müziği yapıtları besteleyen Wertheimer, liseyi bitirdikten sonra 1900'de Prag'da Karl Üniversitesi'nde başladığı hukuk öğrenimini yarıda bırakıp 1901'de Berlin Üniversitesi Psikoloji Bölümü'ne girdi. Würzburg Üniversitesi'ndeki yüksek lisans çalışması sırasında tanıkların nesnel davranıp davranmadıklarını değerlendirmede kullanılacak bir yalan makinesinin yapılması çalışmalarına katılan Wertheimer, 1904'te doktorasını aldı. Berlin, Viyana ve Prag'da C.G. Jung'un "sözcük-çağrışım" tekniği ve aleksiya (görme gücü ya da zekâda bir bozulma olmamasına karşın okuma becerisini yitirme durumu) alanlarında incelemelerini sürdürdü. 1910-1916 arasında Frankfurt Üniversitesi'nde Koffka ve Köhler'le tanıştıktan sonra algı üzerine yaptığı araştırmalar ilerde *Gestalt* psikolojisini doğuracak olan düşüncelerin gelişmesine yol açtı. Psikolojik incelemenin bir yandan nesnel kalırken bir yandan da incelediği olguyu eğip bükmesini, değiştirmesini önleyecek bir yöntemin gerekliliği üzerinde durdu. 1916-1929 arasında Berlin'de Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'nde psikoloji doçenti olarak çalıştı; 1922'de Koffka ve Köhler'le birlikte *Gestalt*'çı psikoloji anlayışının yayın organı olarak *Psychologische Forschung* dergisini yayımlamaya başladı. 1929'da Frankfurt Üniversitesi'nde profesör oldu; toplumsal ve deneysel psikoloji dersleriyle olduğu kadar felsefe, mantık ve matematiğin temel sorunları konusunda düzenlediği seminerlerle de büyük ilgi topladı.1933 baharında Hitler'in yaptığı bir radyo konuşmasını dinledikten sonra artık Almanya'da kalmanın anlamsız olduğuna karar vererek Çekoslovakya'ya geçti, Eylül 1933'te de New School For Social Research'ün çağrısına uyarak ABD'ye gitti; ölümüne değin bu yükseköğrenim kurumunda dersler verdi.

Wertheimer 1910'lu yıllarda, hareketin görsel algılanması sırasında hareketsiz nesnelerin art arda sıralanmasının değil, farklı bir bütünün algılandığını farketti;örneğin bir trenden dışarı bakıldığında tek tek nesneler, ya da bir film seyredildiğinde tek tek film kareleri değil, bir hareket algılanmaktaydı. "Phi Fenomeni" denilen bu olgunun ortaya konması Wertheimer ve arkadaşlarının psikolojiye bakışlarını derinden etkiledi. Psikolojik olayların tekil öğelerin toplamı değil, parçalanamaz bütünler, yapılar olduğu sonucuna vardılar. Wertheimer bu bütünlere *Gestalt* adını verdi ve daha sonra savundukları görüşler *Gestalt* Psikolojisi olarak adlandırıldı.

Wertheimer, düşüncenin ve mantığın yasalarını; alışkanlığa bağlı davranışlarla, yaratıcı, üretici edimlerin birbirinden ayırdedilmesinin zorunluluğunu *Productive Thinking* ("Üretici Düşünce") adlı kitabında ele almıştır. Kendi bilim alanındaki asıl önemi, psikolojide soru sormayı ve bilimler arasında tartışmayı zorlamasında ve yaratıcı, kendi bilim dallarına önemli katkılarda bulunmuş bir psikolog kuşağı yetiştirmesinde yatar.

- YAPITLAR (başlıca): *Productive Thinking* (ö.s.), 1945, ("Üretici Düşünce").

- BAKINIZ: KOFFKA, KÖHLER.

WERTMÜLLER, Lina
(1928)

İtalyan sinema yönetmeni. Gösterişli filmleriyle tanınmıştır.

Arcangela Felice Assunta Wertmüller von Egli 14 Ağustos 1928'de Roma'da doğdu. Aristokrat kökenli bir ailenin kızıydı. Katolik okullarında okuduktan sonra ailesinin tepki göstermesine karşın Roma Tiyatro Akademisi'ne girdi. Buradan mezun olunca bir kukla tiyatrosuyla Avrupa'yı dolaştı. On yıl tiyatro oyunculuğu ve yönetmenliği yaptı. Sonraları filmlerinin değişmez oyuncusu olacak olan Giancarlo Gianni'yi ilk kez bu dönemde sahnede yönetti. *Otto e mezzo*'da (Sekiz Buçuk) Fellini'ye asistanlık ederek 1963'te sinemaya geçti. Aynı yıl ilk filmi *I basilischi*'yi ("Kertenkeleler") yönetti. 1972'de ise *Mimi metallurgio ferito noll'onore* ("Maden İşçisi Mimi") adlı filmiyle Cannes Film Şenliği'nde En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazanınca uluslararası alanda

adını duyurdu. Bir süre ABD'de film çekti.

Wertmüller setteki otoriter tutumu ve çekimlerde çok fazla film harcamasıyla tanınmıştır. Bildik anlatım biçimlerine başvurmaktan kaçınmamış, tiplemelerinde ve mekânlarında vurgulu, gösterişli, kimi zaman da groteske varan bir üslup geliştirmiştir. Çoğu kez ona yakın sözcükten oluşan adlar taşıyan filmlerinde her zaman bir kara gülmece dokusu görülür.

• YAPITLAR (başlıca): *I basilischi*, 1963, ("Kertenkeleler"); *Questa volta parliamo di uomini*, 1965, ("Haydi Erkeklerden Söz Edelim"); *Mimi metallurgio ferito nell'onore*, 1972, ("Maden İşçisi Mimi"); *Film d'amore e d'anarchia*, 1973, ("Aşk ve Anarşi Filmi"); *Pacqualino Settebellezze*, 1976, ("Yedi Güzeller"); *The End of the World in Our Usual Bed in a Night Full of Rain*, 1978, ("Yağmurlu Bir Gecede Her Zamanki Gibi Yatağımızdayken Dünyanın Sonu"); *Revenge*, 1979, (Kan Davası).

WESKER, Arnold
(1932)

İngiliz oyun yazarı. İşçileri konu aldığı yapıtlarıyla tanınmıştır.

24 Mayıs 1932'de Londra'da doğdu. Ortaöğrenimini 1948'de yarım bıraktı. 1950-1952 arasında hava kuvvetlerinde askerlik yaptı. Marangoz çıraklığı, musluk tamirciliği ve aşçılık gibi çeşitli işlerde çalıştıktan sonra dokuz ay London School of Film Technique'e (Londra Sinema Tekniği Okulu) devam etti. Bu arada, daha sonra tamamlayacağı üçlemesinin ilk oyunu *Chicken Soup with Barley*'i ("Arpalı Tavuk Çorbası") ardından 1959'da sahnelenip 1961'de yayımlanan *The Kitchen*'ı (Mutfak) yazdı. Londra'daki büyük bir lokantanın mutfağında çalışanların bir günlük yaşantısını gerçekçi biçimde ele alan oyun, bir yandan da alegorik özellikler içeriyor ve mutfak aynı zamanda çağdaş yaşamı da simgeliyordu.

Wesker'in en önemli yapıtı, *Chicken Soup with Barley, Roots* (Kökler) ve *I'm Talking about Jerusalem* ("Kudüs'ten Söz Ediyorum") adlı oyunlardan oluşan üçlemesidir. Bu oyunlarda ve daha sonra yazdığı *Chips with Everything*'de ("Herşeyle Cips") siyasal, toplumsal ve iktisadi dönüşümün kaçınılmazlığını ve İngiltere'deki sınıf çatışmasını gene gerçekçi bir biçimde işlemiştir. Son oyunu *Annie Wobbler* 1983'te sahnelenmişse de kitap olarak yayımlanmamıştır.

Wesker 1961'de Center 42 adıyla, çok sayıda sanatçı birliğinden oluşan ve sendikalarca da desteklenen bir vakfın kuruluşuna öncülük etmiş, 1970'te kapanışına değin de başkanlığını yürütmüştür. Vakıf tüm gösteri sanatlarının ulusallaştırılması, tiyatro ağırlıklı olmak üzere sanat etkinliklerinin geniş yığınlara ulaştırılması, sanatçıların ve sanat kurumlarının devletçe desteklenmesi doğrultusunda çalışmalar yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Chicken Soup with Barley*, 1959, ("Arpalı Tavuk Çorbası"); *Roots*, 1959, (Kökler, 1961); *I'm Talking about Jerusalem*, 1960, ("Kudüs'ten Söz Ediyorum"); *The Kitchen*, 1961, (Mutfak, 1983); *Chips with Everything*, 1962, ("Herşeyle Cips"); *The Four Seasons*, 1966, (Dört Mevsim, 1983); *Their Very Own and Golden City*, 1966, ("Onların Altın Kenti"); *The Friends*, 1970, ("Dostlar"); *The Journalists*, 1974, ("Gazeteciler"); *The Merchant*, 1978, (Tacir, 1983).

WESSELMANN, Tom
(1931)

ABD'li ressam. Pop Art'ın ülkesindeki temsilcilerinden biridir.

Ohio Eyaleti'nde Cincinnati'de doğdu. Cincinnati Üniversitesi'nde psikoloji öğrenimi gördükten sonra Cincinnati Art Academy ve New York Cooper Union'da sanat eğitimi yaptı. Önceleri Soyut Dışavurumculuk (Abstre Ekspresyonizm) doğrultusunda çalışırken yapıştırma resim (kolaj) tekniğini kullanmaya başladıktan sonra bu akımdan uzaklaştı. 1961'de açtığı ilk sergisiyle Pop Art'ın en önemli temsilcilerinden biri oldu.

Wesselmann da öbür Pop sanatçıları gibi konularını günlük yaşamdan almış, özellikle yemek yemek, radyo dinlemek, güneşlenmek gibi Batılı insanın gününü geçirdiği eylemleri resimlemiştir. Bu yapıtlarında resimle gerçek nesneleri, yapıştırma resim yöntemiyle bir araya getirmiştir. 1960'ların başlarında yapmaya başladığı *Büyük Amerikan Çıplağı* dizisinde Matisse'in canlı renkleri, Modigliani'nin dalgalı çizgisi ve Mondrian'nın resim kuruluşunun izleri görülür. 1962-1964 arasında bu diziye, çalan telefonlar, radyo ve televizyonu da ekleyerek ses öğesini sokmuş ve daha etkili bir boyut kazandırmıştır. Bu resimlerindeki nesnelerin gerçekliğine karşı, figürü yalnızca bir siluet olarak vermiş, arka planda ise düz ve stilize öğeler kullanmıştır. Gerçek nesneleri kullandığı yapıtlarında bir "çevre"den çok vitrin etkisi yaratan bir kompozisyon anlayışı vardır. 1964-1965 yıllarında yapıtlarının boyutlarının çok büyümesiyle gerçek nesnelerin boyutları aşılmış, dolayısıyla bu nesnelerin kullanılması olanaksızlaşmıştır. Bu bağlam içinde çıplakları da giderek kişisellikten sıyrılarak cinsellik simgesine dönüşmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Büyük Amerikan Çıplağı Sayı 10*, 1961; *Banyo Kolajı Sayı 3*, 1963, Sidney Janis Galerisi, New York; *Büyük Amerikan Çıplağı Sayı 54*, 1964, Sidney Janis Galerisi, New York; *Büyük Amerikan Çıplağı Sayı 99*, 1968, Sidney Janis Galerisi, New York.

• BAKINIZ: VARHOL.

WEST, Nathanael
(1903-1940)

ABD'li yazar. Romanlarında kendini arayan Amerikalı tipini yansıtmıştır.

17 Ekim 1903'te New York'ta doğdu, 22 Aralık 1940'ta California'da, El Centro'da öldü. Asıl adı

Nathaniel von Wallenstein-Weinstein'dir. Rusya'dan göç etmiş Yahudi kökenli zengin bir aileden geliyordu. 1924'te Brown Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nü bitirdi. 1925-1926 yıllarında Paris'te bulundu. İlk yapıtı *The Dream Life of Balso Snell*'i ("Balso Snell'in Düş Dünyası") burada yazdı. New York'a döndükten sonra otellerde müdürlük etti. 1932'de şair W.C. William'la birlikte *Contact*, 1933'te de ressam G. Grosz'la *Americana* dergilerini çıkarttı. Ünlenmesini sağlayan roman *Miss Lonelyhearts*'ı da (Gönül Abla) o yıl yayımladı. Bu arada yazdığı öykü ve oyunlar başarılı olmadı. 1935'te Hollywood'a yerleşip ikinci sınıf filmlere senaryo yazmaya başladı. Otuz yedi yaşındayken bir trafik kazasında karısıyla birlikte yaşamını yitirdi.

West, en ünlü romanı *Gönül Abla*'nın taslağını dergilerde çalışırken oluşturmuştur. Bir gazeteye gönderilen okuyucu mektuplarını ciddiye alıp yanıtlayan idealist bir gazetecinin yaşamı çevresinde oluşan roman Büyük İktisadi Bunalım yıllarının kararsız, karmaşık ortamını çok başarılı bir biçimde yansıtır.

West, yapıtlarında Amerikalı tipini irdelemiş, "olanaklar ülkesi" diye bilinen bu ülkenin, insanları nasıl başarısız, sıkıntı ve hayal kırıklığıyla dolu bir yaşama ittiğini sergilemiştir. "Bırakınız yapsınlar" dünyasındaki insanları kimi zaman kara güldürüyle, kimi zaman yergici bir yaklaşımla işleyerek Amerikan edebiyatının çarpıcı, özgün yazarlarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Roman: *The Dream Life of Balso Snell*, 1931, ("Balso Snell'in Düş Dünyası"); *Miss Lonelyhearts*, 1933, (Gönül Abla, 1974); *A Cool Million*, 1934, (Fırsatlar Ülkesi, 1974); *The Day of the Locust*, 1939, ("Çekirgenin Günü").

WESTERMARCK, Eduard Alexander
(1862-1939)

Finlandiyalı filozof ve bilgin. Ahlak ilkelerinin sevinç ve üzüntü yaratan olaylardan kaynaklandığı görüşünü savunmuştur.

30 Kasım 1862'de Helsinki'de doğdu, 3 Eylül 1939'da Lapinlahti'de öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra 1881'de girdiği Helsinki Üniversitesi'nde felsefe, antropoloji ve sosyoloji okudu. 1889'da evlenme sorununu içeren çalışmasıyla doktor sanını kazandı. Değişik kurumlarda çalıştı, 1904'te Londra Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak felsefe, sosyoloji ve antropoloji okuttu, 1906'da Helsinki Üniversitesi'ne felsefe profesörü oldu. 1918'de İsveç'te kurulan Abo Akademisi'ne önce üye, sonra başkan seçildi, öteki görevlerini bıraktı. Avrupa dışında, yedi yıl süren gezilere çıkarak, değişik toplulukların gelenek, görenek, inanç, yaşama biçimi, sanat ve halkbilgisi konularında incelemeler yaptı. Bu inceleme ve araştırmalardan edindiği bilgilere dayanarak ahlak, estetik ve felsefe sorunlarını açıklamaya çalıştı.

Ahlak ilkeleri ve psikoloji verileri

Westermarck'ın geliştirdiği felsefe öğretisinin temelini ahlak sorunları oluşturur. Ona göre ahlak konusunun aydınlığa kavuşması için psikoloji verilerinden yararlanma gereği vardır. Çünkü psikoloji insan davranışlarının kaynağını araştıran, onunla ilgili sorunlara çözüm bulmayı amaçlayan tek bilimdir. Ahlak, insanın düşünme yetisi bakımından, içinde bulunduğu gelişim süreci dışında bağımsız bir alan diye görülmemelidir. İnsanda anlığa dayalı gelişmeyle yan yana yürüyen ve denetleyici öğe niteliği taşıyan "vicdan" vardır. Vicdanın evrimiyle ahlak ilkeleri, anlık yetileri arasındaki bağlantı bir yandan düşünme eylemine, bir yandan da toplumsal uyarımlara dayanır. Vicdan geliştikçe denetleyici, seçici, düşünücü gücü de çoğalır. Bu gelişme geçmişten geleceğe doğru uzayan,kesintiye uğramayan bir süreçtir. Bu gelişim sürecini anlamak için yalnız uygar insanlar değil, tüm insan türünü gözlemlemek, onun yayılış alanını saptamak gerekir. Oysa bu yapılmamış, filozoflar ileri uygarlık aşamasında bulunan toplulukları incelemekle yetinmişlerdir. Ahlak kavramlarının, psikolojiye dayanılarak, kaynağı araştırıldığında insanın temel eğilimlerinden biri olan "heyecan"la karşılaşılır.

Heyecan, vicdan ve tepki

Ahlak sorunlarını açıklamada "heyecan"dan yola çıkan Westermarck için insan bir "heyecan varlığı" dır. Çok değişik görünümlerle ortaya çıkan heyecan eylemleri kişinin temel niteliğini, olaylar karşısındaki davranış biçimini yansıtır. Ahlak sorunları da bu eylemlerin bütününde ortaya çıkar. Bu nedenle ahlakın temeli insanın yaşadığı gerçek bir olaydır. Olayın kaynağı, yönlendirici öğesi vicdan olduğuna göre, ahlak ilkelerini kuran nesneleri de vicdanda aramak gerekir. Vicdan-heyecan bağlantısı ise insanla olay ilişkisini dile getirir. Westermarck biri üzüntü, öteki sevinç yaratan iki karşıt olayın heyecan-vicdan bağlantısı içinde gerçekleştiğini ileri sürer. Vicdan değerlendirici, yönlendirici öğe, heyecan ise olayın yarattığı yaşamsal tepkidir. Bu tepki kişiyi biri ödüllendirici, onaylayıcı, öteki öfkelendirici, tiksindirici olmak üzere iki tutumla karşı karşıya getirir. Burada ahlakla ilgili olan ödüllendirici heyecandır. Bu kişiyi iyiliğe, sevgi ve saygıya, öteki de öfkeye, öç almaya, direnmeye götürür. Birincinin görünüşü sevinç, ikincininki de üzüntüdür.

Olumlu ve olumsuz değerler

Ahlak bu iki karşıt edimden birini onaylar, ötekini gereksiz ve olumsuz sayar. Onaylanan iyi, onaylanmayan ise kötüdür. Çünkü iyi olan iyilik, yardımseverlik, erdem, dostluk gibi değerleri oluşturur, tiksinti duyulan kötü ise düşmanlık, öç alma, uyumsuzluk gibi olumsuz durumları yaratır. Bu onaylanan, onaylanmayan olaylar ve insan üzerindeki etkileri, çağların akışı içinde, ahlak ilkelerinin biçimlenmesine olanak sağlamıştır. Westermarck'a göre ahlak da olduğu gibi, bütün toplumsal kurumların oluşmasında da başlıca etken, değişik görünümlerle ortaya çıkan heyecandır. Başlangıçta, onun, doğal bir olay olması nedeniyle, bir anlamı yoktu, insan anlığının ve öteki düşünme yetilerinin evrimiyle anlam kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The History of Human Marriage*, 3 cilt, 1891, ("İnsanlarda Evliliğin Tarihi"); *The Origin and Development of Moral Ideas*, 2 cilt, 1906-1908, ("Ahlak İlkelerinin Gelişimi ve Kaynağı"); *Marriage Ceremonies in Marocco*, 1913, ("Marocco'da Evlenme Törenleri").

WESTINGHOUSE, George
(1846-1914)

ABD'li mucit ve sanayici. Havalı freni bularak demiryolu taşımacılığına, alternatif akım düzeneklerini kullanarak elektrik enerjisi üretim ve iletimine katkıda bulunmuştur.

6 Ekim 1846'da New York Eyaleti'ndeki Central Bridge'de doğdu, 12 Mart 1914'te New York'ta öldü. Üç ay kadar Schenectady'deki Union College'a devam ettikten sonra öğrenimini yarım bırakıp, çeşitli aygıtlar üzerinde çalışmaya başladı ve 1865'te ilk patentini aldı. 1869'da ilk önemli buluşu olan havalı freni gerçekleştirince, bu düzeneğin üretimi için bir şirket kurarak büyük bir servetin sahibi oldu. Daha sonra, demiryollarının işaret ve uyarı sistemleriyle donatımı (sinyalizasyon) konusuna yöneldi. Kendi buluşlarından ve satın aldığı patentlerden yararlanarak, elektrik ve basınçlı havayla çalışan bir demiryolu sinyalizasyon sistemini geliştirdi. 1883'te doğal gaz iletimi için boru hatları yapımına girişip, iki yıl içinde bu konuda 38 buluşunun patentini aldı. 1885'ten sonra elektrik enerjisinin üretim ve dağıtımıyla ilgilenmeye başladı. 1886'da kurduğu Westinghouse Electric Corporation (Westinghouse Elektrik Şirketi) ABD'de alternatif akımla elektrik üretim ve dağıtımının öncülüğünü yaptı. 1907'de bir iktisadi kriz sonucunda bu şirketin denetimini elinden kaçıran ve bunu izleyen dört yıl için tüm şirketleriyle ilişkisini kesen Westinghouse'ın yaşamı boyunca aldığı patentlerin sayısı 400 dolayındadır.

Westinghouse'ın geliştirdiği havalı frende frenleme kuvveti kol gücü yerine basınçlı havayla sağlanıyor, üstelik makinistin trendeki tüm vagonları aynı anda frenleyebilmesine olanak veriyordu. 1872'de daha da geliştirerek tam otomatik duruma getirdiği havalı fren sistemi, trenlerde güvenlikli hızın önemli ölçüde artırılmasını sağladı.

Satın aldığı Fransız-İngiliz patentlerinden yararlanarak ABD'deki ilk alternatif akım üretim ve dağıtım sistemini 1885'te Pittsburgh'da kuran Westinghouse, böylece doğru akımla üretim ve dağıtım yapmakta olan Edison'un karşısına en büyük rakip olarak çıktı. Patentlerini satın aldığı akım transformatör ve üreteçlerini, yanında çalıştırdığı mühendislerle birlikte daha da geliştirerek, ayrıca Tesla'nın asenkron motorunun ve çok fazlı sisteminin patentlerini satın alarak, bu aygıtları da sisteminde kullanıma soktu. Böylece, Edison ile arasında kıyasıya bir savaşıma dönüşmüş olan alternatif akım-doğru akım rekabetinde kesin bir üstünlük sağladı.

• **BAKINIZ:** EDISON, TESLA.

WESTON, Edward
(1886-1958)

ABD'li fotoğrafçı. Çağdaş sanat fotoğrafının en önemli öncü ve ustalarından biridir.

24 Mart 1886'da Illinois'de, Highland Park'ta doğdu, 1 Ocak 1958'de California'da, Carmel'de öldü. 1902'de babasının armağan ettiği ilk kamerasıyla fotoğraf çekmeye başladı. 1903-1906 arasında Chicago'da çalıştı. Boş zamanlarında fotoğraf çekiyordu. Tatil için gittiği California'da kalmaya karar verdi. Bir süre evden eve giden bir portre fotoğrafçısı olarak çalıştı.1908-1911arasında Illinois'de College of Photography'de eğitim gördü. Yaz aylarında da California'da çeşitli stüdyolarda çalışıyordu. 1911'de Tropico'da bir portre stüdyosu açtı. Görüntüyü yumuşatma tekniklerini kullanarak romantik portreler çeken başarılı bir portreci oldu. 1920'lerde fotoğrafın sanatsal olanaklarıyla ilgilenmeye başladı. 1922'de New York'a bir gezi yaptı. Orada A. Stieglitz ve P. Strand'la tanıştı. 1923'te Mexico City'ye gitti. 1924'te yumuşak çekim tekniklerinden vazgeçti. Netlik derinliği fazla fotoğraflar çekmeye, doğal biçimler üstünde çalışmalar yapmaya başladı. California ve Meksika'da çalıştı. 1927'de sonradan klasik dönemi sayılacak çalışmalarına, biber, deniz kabuğu ve ağaç gibi nesnelerin, çıplakların resimlerine başladı. 1929'da oğluyla birlikte San Francisco'da bir portre stüdyosu açtı. Aynı yıl Carmel'e taşındı. Point Lobos yakınlarında plajlarda, kayalıklarda, ormanlarda, doğa biçimleri üstündeki çalışmalarını sürdürdü. 1932'de A. Adams ve bazı başka ünlü fotoğrafçılarla "f.64" grubunu kurdu. Aynı yıl *The Art of Edward Weston* ("Edward Weston'un Sanatı") adlı kitabı yayımlandı. Çıplakları, doğa biçimlerinin yakın çekimlerini ve manzara fotoğraflarını 1930'lar boyunca sürdürdü. 1937'de ilk kez bir fotoğrafçıya verilen Guggenheim bursunu kazanarak Batı ve Güneybatı Amerika'da yoğun çalışmalar yaptı. 1939'da yeniden Point Lobos'a döndü. II. Dünya Savaşı'nda sivil savunma hizmetlerinde çalıştı. Savaşın sonlarına doğru Parkinson hastalığına tutuldu. 1948'den sonra hastalığı nedeniyle çekim yapmayı bırakmak zorunda kaldı. 1949'dan ölümüne değin, oğlunu yöneterek ona, yaşamı boyunca çektiği bütün fotoğraflarının baskılarını yaptırdı.

Weston 1920'lerden başlayarak geliştirdiği özgün üslubu ve üstün teknik becerisiyle çağdaş ABD fotoğrafının en önemli öncü ve ustalarından biri durumuna yükselmiştir. Dış dünyayı bütün ayrıntılarıyla vermeye yönelen ve gerçekçi bir çekim tekniğine dayalı üslubu, onu, fotoğrafla olağanüstü plastik değerler yaratan özgün bir sanatçı durumuna getirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Art of Edward Weston*, 1932, ("Edward Weston'un Sanatı"); *California and the West* (C. Wilson ile), 1940, ("California ve Batı"); *My Camera on Point Lobos*, 1968, ("Point Lobos Resimlerim").

• **KAYNAKLAR:** N. Newhall, *Edward Weston*, 1946.

• **BAKINIZ:** STIEGLITZ, STRAND, A. ADAMS.

WEYDEN, Rogier van der
(? - 1464)

Flaman, ressam. Flaman resminin Van Dyck'tan sonraki en büyük ustasıdır.

1397-1400 arasında bir tarihte Tournai'de doğdu, 16 Haziran 1464'te Brüksel'de öldü. Rogier de la Pasture adıyla da bilinir. Çıraklık dönemi ve yetişme koşullarıyla ilgili farklı görüşler vardır. Bu dönemine ait olduğu sanılan yapıtların birçoğunun uzun bir süre Flémalle Ustası (Maitre de Flémalle) olarak bilinen Robert Campin'le onun öğrencisi Jacques Daret'nin elinden çıktığı saptanmıştır. Burdan yola çıkılarak Weyden'in Daret ile aynı sırada Campin'in yanında çalıştığı yargısına varılmıştır.

Weyden 1432'de Tournai Ressamlar Loncası'na usta olarak kabul edildi. 1435'te Brüksel'e yerleşti ve bir yıl sonra da kentin resmi ressamlığına getirildi. 1450 dolaylarında İtalya'ya gitti. Brüksel'e dönerken bir süre Ferrara'da kalarak Lionello d'Este için çalıştı.

Weyden'nin resimlerinin tarihsiz ve imzasız oluşu üslup gelişiminin belgelenmesini oldukça güçleştirmektedir. 1430 öncesindeki başlangıç dönemi yapıtları büyük oranda ustası Campin ve Van Eyck'ın etkisi altındadır. Ancak renk anlayışı daha soğuk tonların uyumlarına dayanır, boyası da öbürlerine oranla daha kalın ve yoğundur. Çoğunlukla Bakire Meryem'i konu aldığı bu resimlerinde katı bir biçim anlayışı göze çarpar. 1425-1430 arasında gerçekleştirdiği sanılan iki *Meryem'e Müjde* resminde üslubunun katılıktan kurtulmaya başladığı ve son döneminde sık sık yineleyeceği bazı motiflere de ilk kez yer verdiği görülür. Bu motiflerin en tipik örneklerinden biri ön planda ve sırtı dönük olarak gösterdiği figürdür. Bu figür bir yandan seyirci ile konu arasında belli bir uzaklık koyarken, bir yandan da konunun temel figürlerini bütünleştirmek görevini yerine getirir.

Weyden 1430-1450 arasındaki olgunluk döneminde Bakire Meryem konularını işlemeyi sürdürmüş, ancak İsa'nın acılarını konu alan ve içinde Meryem figürünün de gösterildiği sahnelere daha çok ağırlık vermiştir. Meryem figürü, resim mekânına derinlik kazandırmak için düşsel ya da gerçek mimarlık öğeleriyle çevrelenmiştir. Weyden bu dönemde açık-koyu karşıtlığına biçimi belirleyici bir nitelik kazandırarak Van Eyck'in etkisinden kurtulmuştur. Bu yöntem figürlerin özellikle vurgulanarak çevre öğelerden ayrılmalarını sağlar.

Weyden dinsel konulu resimlerinde İsa ve çevresindekilere gizemli ve trajik bir güzellik vermiştir. Dar ve kapalı bir mekân içinde ve düz bir alan önünde betimlediği *İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi* adlı resimdeki figürler çeşitli duyguları yansıtan davranışlarıyla dikkati çekerler. Bu resim yalnızca Weyden'in değil, 15. yy Flaman resminin de en büyük yapıtlarından biri sayılır. Fon niteliğindeki düz alanların altın yaldız ya da varakla kaplanması 14. yy'a özgü yaygın bir uygulamadır.Weyden başka bazı yapıtlarında da kullanarak bu tekniğin yeniden gündeme gelmesinde etkili olmuştur.

Weyden'nin 1450'lerdeki İtalya gezisi, Kuzey resmine özgü mistiklikten ve gotik bir nitelik taşıyan bazı biçimlerden kurtulmasına ve üslubunun genelde daha yumuşak ve insancıl bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Gerek dinsel konulu resimlerinde, gerek portrelerinde aynı oranda belirgin olan bu gelişme yardımcılarının etkilerine de bağlanır. Çünkü 1450-1464 arasındaki son döneminin bazı yapıtları büyük oranda yardımcıları tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak yalnızca Weyden'nin elinden çıktığı kesin olarak saptanan resimlerde de aynı özellikler vardır. Weyden en etkileyici portrelerini de bu sıralarda yapmıştır. Öte yandan bir kanadında Bakire Meryem ve İsa, öbüründeyse dua eden bir figürün gösterildiği diptikon (ikili pano) biçimini sık sık kullanmıştır.

Son dönemi

Weyden trajik duygunun ressamıdır. Psikolojik derinlik, etkileyici bir lirizm, ritmik bir denge üstüne kurulu bir biçim anlayışı vardır. Bu özellikleriyle başta Christus Bouts ve Memling olmak üzere Flaman resminin birçok ustasını etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Bakire Meryem'in Evliliği*, 1425, Prado, Madrid; *Meryem'e Müjde*, 1425-1430, Prado, Madrid; *Meryem'e Müjde*, 1425-1430, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Aziz Luka Bakire Meryem'i Resmediyor*, 1435, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Çarmıha Gerilmiş İsa*, ykş. 1440, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Mahşer*, ykş. 1450, Hôtel-Dieu, Beaune, Fransa; *İsa'nın Doğumu*, 1452-1455, Devlet Müzesi, Berlin; *Bakire Meryem, Aziz Yahya, Çarmıha Gerilmiş İsa*, 1455-1459, Philadelphia Sanat Müzesi; *Francisco d'Este' nin Portresi*, 1460, Metropolitan Sanat Müzesi, New York.

İlk resimleri

WEYL, Hermann
(1885-1955)

Alman, matematikçi. Özellikle matematiğin fizik alanındaki uygulamalarına kazandırdığı yeni boyutlarla tanınmıştır.

9 Kasım 1885'te Hamburg yakınlarındaki Elmshorn'da doğdu, 8 Aralık 1955'te Zürich'te öldü. Göttingen Üniversitesi'nde gördüğü yükseköğrenimi sırasında D. Hilbert'in etkisinde kaldı. Mezun olduktan sonra aynı üniversitede çalışmaya başladı. 1908'de doktorasını tamamladı. 1913'te Zürich'teki Eidgenössiche Technische Hochschule'de profesörlüğe getirildi. 1930'da Göttingen Üniversitesi'ne döndüyse de üç yıl sonra, çalışma arkadaşları üstündeki Nazi baskısı yüzünden Almanya'yı terketmeyi seçti ve New Jersey'deki Princeton Üniversitesi'ne bağlı Institute for Advanced Study'de çalışmak üzere ABD'ye gitti. Emekli olduğu 1952'ye değin bu kurumda çalışan Weyl, yaşamının son yıllarında çalışmalarını Princeton ile Zürich üniversitelerinin her ikisinde birden yürütmüştür.

Olgunluk dönemi

1913'te yayımladığı karmaşık fonksiyonlar kuramıyla geometri ve topolojiyi kaynaştıran *Die Idee der Riemannschen Flaeche* ("Riemann Yüzeyi Kavramı") adlı yapıtıyla ilk önemli kuramsal katkısını gerçekleştiren Weyl, 1918'de de Einstein'ın genel görelilik kuramına ilişkin *Raum, Zeit, Materie*'yi ("Uzay,

Dinsel konulu resimleri

Zaman, Madde") yayımladı. Felsefe alanına ilgisini de sergileyen bu yapıtında elektromanyetik alanla çekim alanını uzay-zamanın geometrik özellikleri olarak ele alıp ilk kez tek bir alan kuramında birleşmişti. Weyl'in matematiksel fizik alanındaki bir başka çalışması da 1928'de yayımladığı *Gruppentheorie und Quantenmechanik* ("Gruplar Kuramı ve Kuvantum Mekaniği") adlı yapıtıdır. Weyl, matrisler yardımıyla kurduğu bir genel gruplar kuramına dayandırdığı bu çalışmasında, atom düzeyindeki pek çok kuvantum olgusunun gruplarla anlatılabileceğini göstermişti.

Sayılar kuramı, integral ve diferansiyel denklemler ve diferansiyel geometri gibi çeşitli alanlarda da özgün ve önemli katkılarda bulunan Weyl, matematikte soyut yaklaşımların ne denli yararlı olduğunu kanıtlayan çalışmalarıyla, 20. yy'ın en önemli matematikçilerinden biri olarak anılmaya hak kazanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Idee der Riemannschen Flaeche*, 1913, ("Riemann Yüzeyi Kavramı"); *Raum, Zeit, Materie*, 1918, ("Uzay, Zaman Madde"); *Gruppentheorie und Quantenmechanik*, 1928, ("Gruplar Kuramı ve Kuvantum Mekaniği").
- BAKINIZ: EINSTEIN, HILBERT, RIEMANN.

WHEATSTONE, Charles
(1802-1875)

İngiliz, fizikçi. Akustik ve elektrik alanındaki buluşlarıyla, ayrıca telgrafın geliştirilmesindeki katkılarıyla tanınır.

6 Şubat 1802'de Gloucester'de doğdu, 19 Ekim 1875'te Paris'te öldü. Müzik aletleri yapımcısı bir aileden geldiği için ilk çalışmalarını akustik alanında verdi. Yetenekli bir araştırmacı olduğunu kanıtlayan bu çalışmalarıyla büyük ün kazanarak, belirli bir bilimsel eğitimden geçmemiş olmasına karşın, 1834'te Londra'daki Kings College'da deneysel fizik profesörlüğüne getirildi. Yaşamının sonuna değin bu görevi sürdüren Wheatstone 1836'da Royal Society'nin, 1873'te Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş, 1868'de kendisine "Sir" unvanı verilmiştir.

Wheatstone'un akustikteki araştırma konuları arasında müzik seslerinin metal ve cam çubuklar aracılığıyla iletilmesi, titreşen hava sütunlarında rezonans olgusu, titreşen levhaların titreşim modları, çubuklardaki titreşimlerin özel bir ışıklandırma yardımıyla gözle görünür hale getirilmesi sayılabilir. 1829'da akordiyona benzer bir müzik aleti olan "konçertina"yı icat edip patentini alan, 1831'de de D. Bernoulli'nin üfleme çalgılarda havanın titreşim biçimine ilişkin kuramını deneysel olarak kanıtlayan Wheatstone'un elektriğe ilişkin ilk önemli çalışması, elektrik akımının iletkenlerdeki hızını döner ayna yöntemiyle ölçmesi oldu. Onun 1834'te ilk kez uyguladığı döner ayna yöntemi, 1850'de Foucault ve Fizeau tarafından ışığın suda ve havada farklı hızlarda yol aldığının belirlenmesinde kullanıldı. 1843'te Ohm yasasını deneysel olarak kanıtlayan Wheatstone bu çalışması sırasında "reosta"yı icat etti; ayrıca İngiliz matematikçi Samuel Christie'nin bulmuş olduğu, duyarlı direnç ölçümüne olanak sağlayan ve bugün "Wheatstone köprüsü" adıyla bilinen köprü devresini geliştirdi. 1837'de William F. Cooke (1806-1879) ile birlikte ibreli telgrafı icat ederek patentini alan Wheatstone'un demiryollarında kullanılmak üzere geliştirdiği bu aygıtta iletişim altı tel üzerinden sağlanıyor, gönderilen harfler alıcıdaki beş mıknatıslı ibrenin sapmaları gözlenerek belirleniyordu. Daha sonra telgrafını iki telli ve iki ibreli olarak geliştiren, telgraf haberleşmesi için özel bir şifre hazırlayan ve bir şifre makinesi bulan Wheatstone, aynı anda birine sağ, öbürüne sol gözle bakılan iki resmin üçboyutlu izlenim yaratacağına da dikkati çeken ilk bilim adamıdır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Scientific Papers of Sir Charles Wheatstone*, (ö.s.), 1879, ("Sir Charles Wheatstone'un Bilimsel Makaleleri").
- BAKINIZ: D. BERNOULLI, FIZEAU, L. FOUCAULT, J. HENRY, MORSE, OHM.

WHEELER, Mortimer
(1890-1976)

İngiliz, arkeolog. Hindistan ve İngiltere'de önemli kazılar yönetmiş, arkeolojide yeni yöntemler geliştirmiştir.

Robert Eric Mortimer Wheeler Glasgow'da doğdu, 23 Temmuz 1976'da Leathead'de öldü. 1913'te arkeoloji öğrenimini sürdürdüğü sırada İngiliz Tarihsel Anıtlar Kraliyet Komisyonu'nda görev aldı. I. Dünya Savaşı'nda topçu olarak askerlik yaptı. 1917'de Colchester'de başladığı ve daha başka yerlerde sürdürdüğü kazılarla İngiltere'deki Roma döneminden ve Demir Çağı'ndan önceki yerleşmelerin aydınlatılmasına katkılarda bulundu. 1920-1924 arasında Galler Ulusal Müzesi Arkeoloji Bölümü'nün yöneticiliğini yaptı ve Galler Üniversitesi'nde ders verdi. 1924-1926 arasında bu müzenin müdürü oldu. 1926'dan 1944'e değin Londra Müzesi'nin yöneticiliğini yaptı, İngiliz Arkeoloji Okulu ve University College'da konferanslar verdi. 1941'de İngiliz Akademisi üyeliğine seçildi. 1944'te Hindistan Arkeoloji Araştırmaları genel müdürü oldu. 1948'e değin Hindistan'da kazılar yaptı, 1948-1950 arasında Pakistan'daki arkeolojik araştırmaları yönetti. 1948'den 1955'e değin Londra Üniversitesi'nde arkeoloji profesörü olarak görev yaptı. 1949'dan 1968'e değin İngiliz Akademisi sekreterliğini üstlendi. 1952'de kendisine "Sir" unvanı verildi, 1954-1959 arasında Eski Yapıtlar Kurumu başkanlığında bulundu. Birçok bilimsel kurumun onursal üyesi oldu. Wheeler, 1944'ten başlayarak, daha önce J. H. Marshall'ın Hindistan'daki Taksila kentinde (bugün Pakistan'da) yaptığı kazıları sürdürmüştü. İngiltere'de geliştirmiş olduğu sistemli kazı yöntemlerini burada uygulamıştır. İndus uygarlığı kentleriyle ilgili Marshall'ın yaptığı araştırmaları

yeniden gözden geçirerek yeni merkezler saptamıştır. 1945'te Mohenjodaro'da, 1946'da Harappa'da kazılar yapmıştır. Bu araştırmalarıyla Hindistan'ın tarihöncesi Kalkolitik Çağ uygarlığı ile tarih çağları arasında kalan ve az bilinen dönemine ait bir boşluğu doldurmuştur. Birlikte çalıştığı İngiliz arkeolog S. Piggott ile İndus uygarlığını İÖ 2500-1500 arasına tarihlemişlerdir. Wheeler, Hindistan'ın doğusunda Roma dönemine ait bir ticaret merkezi olan Arikamedu'yu saptayarak burada da kazılar gerçekleştirmiştir.

Wheeler, arkeolojide bugün kullanılan yöntemlerin, açma karelerinin aralarında yollar bırakarak tüm kazı alanının araştırılması ve stratigrafinin (katmanların sıralanması) bütün verilerin değerlendirilmesiyle saptanmasının öncülerinden biridir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Prehistoric and Roman Wales*, 1925, ("Tarihöncesinde ve Roma Döneminde Galler"); *Ancient India*, 1947, ("Eski Hindistan"); *5000 Years of Pakistan*, 1950, ("Pakistan'ın 5000 Yılı"); *Still Digging*, otobiyografi, 1955, ("Kazıya Devam"); *Early India and Pakistan*, 1959, ("Erken Hindistan ve Pakistan"); *Roman Art and Architecture*, 1964, ("Roma Sanatı ve Mimarlığı"); *Civilizations of the Indus Valley and Beyond*, 1966, ("Indus Vadisi ve Dışındaki Uygarlıklar"); *Flames over Persepolis*, 1968, ("Persepolis Yanıyor").

• **BAKINIZ:** J. H. MARSHALL, S. PIGGOTT.

WHIPPLE, George Hoyt
(1878-1976)

ABD'li patoloji uzmanı. Besin olarak alınan karaciğerin vücutta alyuvar oluşumunu etkilediğini kanıtlayarak öldürücü kansızlığın tedavisine olanak hazırlamıştır.

28 Ağustos 1878'de New Hampshire Eyaleti'ndeki Ashland'de doğdu, 1 Şubat 1976'da New York Eyaleti'nin Rochester kentinde öldü. 1900'de Yale Üniversitesi'ni, 1905'te Johns Hopkins Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirerek, aynı fakültenin Patoloji Bölümü'nde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. 1907'de Panama Kanalı bölgesine gidip, bir yıl tropikal hastalıklarla ilgili araştırmalar yaptıktan sonra yeniden Johns Hopkins Üniversitesi'ne döndü ve 1909'da patoloji asistanlığına, 1911'de doçentliğe atandı. 1914'te San Francisco'daki California Üniversitesi'nde tıp araştırmaları profesörlüğünü ve üniversite içinde bağımsız bir araştırma birimi olarak yeni kurulan Hooper Tıp Araştırmaları Vakfı'nın yöneticiliğini, ayrıca 1920'de Tıp Fakültesi'nin dekanlığını üstlendi. 1921'de Rochester Üniversitesi'ne geçerek, uzun yıllar Tıp ve Dişçilik Fakültesi'nin dekanlığını ve patoloji profesörlüğünü yürüten, 1953'te bu fakültedeki dekanlık, 1955'te profesörlük görevinden emekliye ayrılan Whipple, alyuvar oluşumunu hızlandıran beslenme rejimine ilişkin çalışmaları nedeniyle, 1934 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Minot ve ABD'li hekim William Parry Murphy (1892) ile bölüştü.

Whipple, 1908'de safra pigmentlerini incelemeye başlamış, ardından, bu pigmentlerin oluşumunda önemli rol oynadığı için tüm ilgisini, akciğerlerden dokulara oksijen taşıyıcı görevini üstlenen, alyuvarların yapısındaki kan ve solunum pigmenti hemoglobinin oluşumuna yöneltmişti. 1917'de, bu konuyu deneysel olarak incelemek amacıyla, vücudundan her gün belirli ölçülerde kan alarak yapay kansızlık yarattığı köpeklere değişik beslenme rejimleri uygulayıp, karaciğer, böbrek, et gibi besin maddelerinin alyuvar ve kan oluşumu üzerindeki uyarıcı etkilerini incelemeye başladı. 1920'de, kemik iliğindeki alyuvar üretimini hızlandıran en önemli besin maddesinin karaciğer olduğunu açıkladıktan sonra, Whipple'ın bu bulgusundan yola çıkan Minot ve Murphy, ilk kez Addison'ın tanımladığı öldürücü kansızlığın, beslenme rejiminde karaciğere ağırlık vererek tedavi edilebileceğini kanıtladılar; daha sonra da karaciğerdeki bu etkili maddenin B_{12} vitamini olduğu anlaşıldı.

Whipple, bu önemli çalışması dışında kan proteinlerini, kan pıhtılaşmasını ve kalıtsal kansızlık hastalıklarını incelemiş, özellikle Akdeniz ülkelerinde yaygın olan ve genetiksel bir bozukluktan kaynaklanan thalassemi hastalığını ilk kez tanımlamıştır.

• **BAKINIZ:** T. ADDISON, Muzaffer AKSOY, MINOT.

WHISTLER, James Abbott
(1834-1903)

ABD asıllı İngiliz ressam. Döneminde yapıtlarıyla olduğu kadar kişiliğiyle de sürekli ilgi toplamış bir sanatçıdır.

James Abbott McNeill Whistler 14 Temmuz 1834'te Massachusetts Eyaleti'nde Lowell'da doğdu, 17 Temmuz 1903'te Londra'da öldü. Askeri mühendis olan babasının işi nedeniyle çocukluğu Rusya'da St. Petersburg'da (bugün Leningrad) geçti. 1849'da ABD'ye döndükten sonra West Point'teki Askeri Akademi'ye girdi. Ancak sanatçı kişiliğiyle askeri disipline uyum sağlayamadığından ötürü buradan ayrıldı. Bir süre deniz kuvvetleri sahil araştırmalarında çizim bölümünde çalıştı. İlk metal gravürlerini o günlerde yaptı. 1855'te Paris'e gitti. Bir süre Marc Charles Gabriel Gleyre'nin (1804-1874) atölyesine devam etti. Bu dönemde Courbet ve Fantin-Latour ile dostluk kurdu ve bu iki sanatçının gerçekçilik anlayışından etkilendi. Bu arada sık sık İngiltere'ye gidiyordu. 1859'da Londra'a yerleşti. İlk önemli yapıtı *Beyaz Senfoni Sayı 1: Beyaz Kız* Londra'da beğenilmeyince 1863'te Manet'nin çığır açan resmi *Kırda Öğle Yemeği* ile birlikte Paris'te sergilendi. Whistler 1864'te D.G. Rossetti ile dostluk kurdu. 1860'ların sonlarına doğru portre çalışmalarına başladı. 1877'de, eleştirmen J. Ruskin'in, özgün üslubunu bulduğu *Nocturno* dizisine yönelttiği sert eleştirilere karşı dava açtı. Bu dava sanat tarihindeki en ilginç davalardan biri oldu. Eleştirilen yapıt, dönemin sanat anlayışının ötesindeydi. Davayı kazanmasına karşın bu olay Whistler'i gerek duygusal, gerek parasal açıdan büyük ölçüde yıpratmıştı. Whistler 1879'da

Venedik'e gitti. Burada kaldığı 14 ay süresince metal gravür çalışmalarına ağırlık verdi. Yaşamının son döneminde genellikle portreler yaptı.

Whistler, başlangıçta Courbet'nin gerçekçiliğinden etkilenmiş, daha sonra Rossetti ile olan dostluğu sonucu Ön Raffaellocular'ın romantik tavrına yakınlık duymuştur. Bu dönemde esinlendiği başka bir alan da Uzakdoğu sanatıdır. Bu konuya ilgisi ilk kez Çin vazolarıyla başlamıştır. Resimlerinde önceleri bu vazoları ve Japon giysilerini, Uzakdoğu'ya özgün dekorlar içinde betimlemiş, ancak giderek bu etki resminin yapısal niteliğine de yansımış ve özellikle kompozisyondaki duyarlı yaklaşımıyla ve nesnel bakış açısıyla belirginleşmiştir. Whistler'in özgün üslubunu oluşturmasındaki bir başka etken de Helenistik sanatın kilden yapılmış Tanagra adı verilen küçük heykelcikleridir. Bu yapıtların zarif çizgilerini ve dingin anlatımını *Mavi ve Yeşil Çeşitlemeler* adlı resminde kendine özgü bir fırça işçiliğiyle yansıttığı görülür. Bu dönem yapıtlarında Ön Raffaellocular'ın romantizmini, Antik sanatın uyum kurallarını ve Japon resminin yalınlığını birleştirmiştir.

1860'ların sonlarına doğru yaptığı portrelerde gerçekçi bir anlatım egemendir. Özellikle biçimler ve renkler dengeli bir biçimde düzenlenmiştir. *Gri ve Siyah Düzenleme Sayı 2: Thomas Carlyle*, bu tür yapıtlarına bir örnektir.

1870'lerin ortalarında özgün üslubunu bulan Whistler, *Nocturno* dizisinde Thames Nehri kıyılarının gece görünümlerini işlemiştir. Bu dizi çok daha çağdaş bir üslupla gerçekleştirilmiş ve Ruskin'in yönlendirdiği döneminin sanat anlayışına ters düşmüştür. Whistler'in yapıtlarını soyut çağrışımlar yapan *nocturno, capriccio* ve çeşitlemeler gibi müzik terimleriyle adlandırması, Ruskin davasında bir başka tartışma konusu olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Beyaz Senfoni Sayı 1: Beyaz Kız*, 1862, Ulusal Sanat Galerisi, Washington DC; *Beyaz Senfoni Sayı 2: Küçük Beyaz Kız*, 1864, Tate Galerisi, Londra; *Ten Rengi ve Yeşil Çeşitleme: Balkon*, 1867-1868, Smithsonian Enstitüsü, Washington DC; *Mavi ve Yeşil Çeşitleme*, ykş. 1868, Smithsonian Enstitüsü, Washington DC; *Gri ve Siyah Düzenleme Sayı 2: Thomas Carlyle*, 1872-1873, Glasgow Sanat Galerisi ve Müzesi; *Siyah ve Altın Nocturno: Düşen Roket*, 1875, Michigan Sanat Enstitüsü, Detroit; *Charles Lang Freer Portresi*, ykş. 1902, Smithsonian Enstitüsü, Washington DC.

- **KAYNAKLAR:** H.V. Gregory, *The World of James McNeill Whistler*, 1961; D. Sutton, *James McNeill Whistler: Paintings, Etchings, Pastels and Water Colors*, 1966.

WHITE, Leslie Alvin
(1900-1975)

ABD'li antropolog. Kültür ve kültürel evrim üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

19 Ocak 1900'de Colorado Eyaleti'nde Salida'da doğdu, 31 Mart 1975'te California Eyaleti'nde Lone Pine'de öldü. Önce Louisiana Eyalet Üniversitesi'nde tarih ve siyaset bilim, sonra da Columbia Üniversitesi'nde felsefe, sosyoloji ve psikoloji okudu ve 1925'te bu üniversiteden psikoloji dalında yüksek lisans derecesi aldı. Ardından Chicago Üniversitesi'ne geçip 1927'de antropoloji alanında doktora çalışmasını tamamladı. 1927-1930 arasında Buffalo Üniversitesi'nde, 1930'dan 1970'te emekli olana değin de Michigan Üniversitesi'nde antropoloji dersleri verdi. Onun çabalarıyla Michigan Üniversitesi Antropoloji Bölümü bu alanda dünyanın en gelişkin bölümlerinden biri durumuna geldi. 1964'te Amerikan Antropoloji Birliği başkanlığına seçildi.

White, H. Spencer, E.B. Tylor ve L.H. Morgan'ın yapıtlarını okuduktan sonra evrimci görüşleri benimsedi ve kültürel evrim konusu, çalışmalarının odak noktasında yer aldı. White'a göre nesneler ve olaylar insan organizmasıyla ilişkileri açısından değil, birbirleriyle ilişkileri açısından ele alındığında kültür tanımına girerler. Örneğin bir kavramlar, tavırlar ve davranışlar bütünü olan "kaynana tabusu" insanla ilişkisi açısından, yani insanın yaptığı şeyler olarak incelendiğinde "davranış"tır ve psikolojinin ilgi alanı içine girer; ama yeni evlenmiş bir çiftin oturduğu yer, cinsler arasındaki geleneksel işbölümü, toplumun varlığını sürdürme biçimi içinde sahip oldukları konum ve toplumun teknolojik düzeyi ile ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde, "kaynana tabusu" tanım olarak kültüre girer. Bu nedenle kültür, insanlarla değil birbirleriyle ilişkileri kapsamında ele alınması gereken ve yalnızca insanlara özgü olan simgeleştirme yeteneğine bağlı olan nesneler ve olaylar türüne verilen addır. White kültürel evrimi kişi başına yılda harcanan enerji miktarındaki artışa bağlar. Kültürel sistemlerin ise teknoloji tarafından belirlendiğini ileri sürer.

Kültürü açıklamak için "kültüroloji" olarak adlandırdığı yeni bir bilim dalına gereksinim olduğunu savunan White'a göre, bu bilim dalının konusu insan davranışını belirleyen etkenler arasında en güçlüsü olan kültürel öğeleri incelemek olacaktır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Science of Culture*, 1949, ("Kültür Bilimi"); *The Evolution of Culture*, 1959, ("Kültürün Evrimi").

WHITEHEAD, Alfred North
(1861-1947)

İngiliz, filozof ve matematikçi. Matematiksel mantığın kurucularından ve İngiliz Yeni Gerçekçiliği'nin öncülerindendir.

15 Ocak 1861'de Ramsgate'de doğdu, 30 Aralık 1947'de Cambridge'te öldü. Cambridge Sherborne School'da ve Trinity College'da matematik ve fizik öğrenimi gördü, mekanik ve mantık konularında çalıştı. 1885-1910 arasında Cambridge Üniversitesi'nde matematik ve mekanik doçenti olarak görev aldı. 1914-1924 arasında Londra Üniversite Koleji ve Imperial College of Science'ta felsefe profesörü oldu, 1924-1937 arasında ABD'de Harvard Üniversitesi'nde felsefe okuttu. Whitehead'ın çalışma alanı Platon-

Aristoteles felsefelerinden başlayarak Leibniz, Spinoza, Kant ve Bergson gibi değişik düşünce yöntemine bağlı filozoflardan esinlenen, B. Russell ve İngiliz Yeni Gerçekçiliği'nin geliştirdiği matematiksel mantık sorunlarını içerir. Bu değişik düşünce akımlarından yararlanmasına karşın, onun, seçmeci bir düşünür olduğu söylenemez. Görüşünün kaynağını Platon'un İdea kuramına getirdiği kendine özgü yorum oluşturur. Başlangıçta Russell'la ortaklaşa yazdığı *Principia Mathematica*'da ("Matematiğin İlkeleri") ortaya attığı görüşleri 1924'te gittiği ABD'de bırakır ve *Process and Reality* ("Süreç ve Gerçeklik") adlı yapıtında özgün görüşlerini sergiler. Matematik, mekanik, fizik konularındaki çalışmalarından edindiği bilgi birikimini doğadan esinlenen bir felsefe anlayışı üzerinde odaklaştırır.

Whitehead'ın düşünce sürecinde üç ayrı evre görülür. İlk evre 1898'den başlayan ve Russell'la birlikte yazdığı *Principia Mathematica*'nın yayımlandığı 1913'e değin süren matematiksel mantık kuramının ileri sürüldüğü dönemi içerir. İkinci evreyi fizikten kaynaklanan bir fizik felsefesinin kuruluşu oluşturur, son evrede Platon'un idea öğretisinden esinlenen bir metafizik kuramı ortaya konur. Onun, bir filozof olarak, kişiliğini, ikinci evreyle sonuncusunun bileşimi sayılan ve doğa bilimlerinden sağlanan verilerle beslenen düşünce dizgesi oluşturur. Bu dizgenin sergilediği anlayışa göre düşüncelerde *(idea)* edimsel bir etkinlik yoktur, onlar salt olanaklardır. Whitehead için önemli olan kavrama *(prehension)* ve yaratma *(creation)* kavramlarıdır. Felsefe sorunları bu kavramların içerdiği değişme ve oluş süreçleri içinde çözümlenir. Bu çözümlemede yalnız us ilkeleri egemendir, usun dışında başka bir kaynağa dayanma gereği yoktur.

Whitehead'e göre felsefe us ilkelerinden kaynaklanan eleştirel bir yöntemle çalışır. En yüksek aşamadaki soyutlamalar bile usun süzgecinden geçmeli, bilimsel sezgilerden yola çıkarak daha somut sezgilere varmalıdır. Felsefe bu özelliği nedeniyle sanat ve din alanında geçerli olan sezgilerden de yararlanarak bütün bilimleri aşan bir içerik kazanır. Bu durum bir yöntem sorunu olduğundan gereklidir. Çünkü felsefenin izleyeceği yol ve benimsediği usçuluk doğanın ussal bir yapısı olduğunun doğrudan doğruya sezgiyle kavranmasına dayanır. Bunu tümevarım ve tümdengelim yöntemleriyle başarma olanağı yoktur. Varlık, kendi yapısı gereği, ussal ve anlaşılır niteliktedir. Dolaysız bir görüyle doğanın mantık yasalarına ve estetik uyuma uygun biçimde yönetildiği kavranabilir. Mantık yasası ve estetik uyum doğanın varlığını biçimlendiren temel ilkelerdir. Whitehead, doğanın kavranmasında, sezgi ve görü kavramlarını özdeş anlamda kullanır, bilimin olanaklılığını da bu sezgiye dayalı bir inançta bulur. Böyle bir bilim doğayı anlamak için soyut kavramlara değil, doğrudan doğruya varlığın kendisine, algılama yetilerine verilene yönelir. Çünkü "var olan bir nesnenin bulunmadığı yerde temel de yoktur". Doğruluğun kaynağı deneyle kavranan somut varlık alanıdır.

Whitehead'in üzerinde durduğu önemli bir konu da oluş sorunudur. Ona göre sürekli bir oluş vardır, bu oluş düşüncenin yaratıcı akışı durumundadır. Bu akış içinde değişme ve oluşma birbirini gerektiren iki temel öğedir. Ancak bu değişme ve oluşma sürecinde, birbirinden ayrı olmasına karşın, aralarında bir varlık bağlantısı bulunan, olay ve nesne gibi iki öğe vardır. Olaylar, başka olaylarla iç içe girerek, daha büyük boyutlu olayların doğmasını sağlar, bir olay bağlantılı bulunduğu öteki olayın öğesi durumuna gelir. Bu nedenle her olay bütün öteki olaylarla ilgi içindedir. Ayrıca nesnelerin değişim sürecinde olaylar birbiriyle kesişerek yeni bir örgü oluşturur ve nesneler birer ayrım, birer özellik niteliğinde ortaya çıkar. Nesnelerin değişmesi bir başkalaşma anlamına gelmez, türlü olaylarla olan bağlantılarını gösterir. Çünkü nesneler süreklidir, doğanın yapısını oluşturan temel öğeler niteliğindedir. Nesnelerin birbiriyle iç içe girmesi olayı bir organizma bütünlüğü içinde gerçekleşir, bu da evrenin biçimsel birliğini anlamaya yarar. Whitehead'e göre "olay" evrenin biçimsel birliğidir. Bu "olay"ın bir organizma niteliği taşıması, onu oluşturan öğelerin birbiriyle olan bağlantısı yüzündendir. Çünkü olayda kurucu öğeler yalnız "birbirinin yanında" bulunmaz, biri ötekinin varlığını oluştururken yeni bir "bütün"ün ortaya çıkmasını sağlar. Sözgelişi elektronun atomla, atomun daha büyük bir birimle olan bağlantısı sonucu yeni bir dokunun oluşması böyledir. Öte yandan her olay evreni, bir bütünlük içinde, yansıtır.

Oluş, değişme ve organik bütünlük

Bilgi sorununu açıklamada Whitehead, içinde yaşanan doğanın, başka edimler yanında, bilgi edimlerini de içerdiğini öne sürerek, nesnelci bir görüşü benimser. Bu konunun açıklanışında üç düşünce ortaya atar. A- Algılara dayanan deneyimler, insana, kendi varlığının ötesinde olan, kendini aşan bir evrende bulunduğunu gösterir. B- Tarih, kişiye, kendinden çok önce sınırları saptanamayan bir geçmişin varlığını öğretir. C- İnsana özgü eylemler de bir aşkınlığı bildirir. Bu üç düşüncenin ortaya konmasına karşın Gerçekçilik ve İdealizm gibi kuramların hangisinin doğru olduğunu saptama olanağı yoktur. Whitehead, bu üç kuramdan birincisini benimser görünerek, bütün idealist öğretilere karşı çıkar. Ona göre, insan bir olayı, kendisinin bir parçası olduğu oranda bilebilir, bu da kavrama yöntemiyle sağlanabilir. Çünkü her olay bu kavrama eyleminde kendini aşar, daha başka bir olayın varlığını yansıtır, böylece "orada" olan bir nesne "burada" bilinir. Bu durum "orada" olanın daha az bilindiği anlamına gelmez.

Bilgi sorunu

Whitehead'e göre tin de, özdek de bağımsız birer töz değildir, çünkü tin de gövde gibi bir "olaylar dizisi"dir. Bilinç ise bu dizi içinde bir işlevdir. Metafizik sorunlarını düşüncelerin edimsel değil salt olanaklılık olduğu görüşünden yola çıkarak açıklamayı amaçlar.

Varlık, sezgi ve ussallık

- **YAPITLAR (başlıca):** *A Treatise on Universal Algebra*, 1898, ("Evrensel Cebir Üstüne Bir Çalışma"); *An Introduction to Mathematics*, 1908, ("Matematiğe Giriş"); *Principia Mathematica* (Russell ile), 3 cilt, 1910-1913, ("Matematiğin İlkeleri"); *The Organisation of Thought*, 1917, ("Düşüncenin Örgütlenmesi"); *The Concept of Nature*, 1920, ("Doğa Kavramı"); *The Principle of Relativity*, 1922, ("Göreliliğin İlkeleri"); *Science and the Modern World*, 1926, ("Bilim ve Çağdaş Evren"); *The Aims of Education*, 1929, ("Eğitimin Amaçları"); *Process and Reality*, 1929, ("Süreç ve Gerçeklik"); *Adventures of Ideas*, 1933, ("Düşüncelerin Serüveni"); *Nature and Life*, 1934, ("Doğa ve Yaşam"); *Modes of Thought*, 1938,

("Düşünce Türleri"); *Essays in Science and Philosophy*, 1947, ("Bilim ve Felsefe Konusunda Denemeler").

- KAYNAKLAR: F. Cesselin, *La Philosophie Organique de Whitehead*, 1950; J. Leclerc, *Whitehead's Metaphysics*, 1958; P.A. Schilpp, *The Philosophy of A.N. Whitehead*, 1941.

- BAKINIZ: PLATON, B. RUSSELL.

WHITING, John
(1917-1963)

İngiliz oyun yazarı. II. Dünya Savaşını izleyen yıllardaki oyunlarıyla çağdaş İngiliz tiyatrosunun öncü yazarları arasında yer almıştır.

15 Kasım 1917'de Salisbury'de doğdu, 16 Haziran 1963'te Londra'da öldü. Ordudan ayrılan babasının 1918'de Northampton'da avukatlığa başlaması üzerine çocukluk yıllarını orada geçirdi. 1930'da Taunton Okulu'na gönderildi. 1934-1936 arasında Londra'daki Royal Academy of Dramatic Art'ta oyunculuk eğitimi gördü. Ertesi yıl çeşitli tiyatro topluluklarında çalışarak küçük rollere çıktı. II. Dünya Savaşı başlayınca uçaksavar birliklerinde askerlik yaptı. Savaşın bitiminden bir yıl önce sağlık nedeniyle çürüğe çıkarıldı. 1944-1946 arasında Peterborough ve Harrogate tiyatrolarında oyuncu olarak çalıştı.

Bazı radyo oyunları 1949'da BBC'de oynandı. Aynı yıl bitirdiği *Saint's Day* ("Ermişin Günü") Londra'daki Arts Theatre'ın 1951 Britanya Şenliği sırasında düzenlediği oyun yarışmasında birinciliği kazandı ve oynandı. *A Penny for a Song* ("Metelik Vermezdim Türkülere") adlı güldürüsü de gene o yıl Peter Brook tarafından Londra'daki Haymarket Tiyatrosu'nda sahnelendi. Ancak *Saint's Day*, ödül almasına karşın eleştirmenlerin olumsuz tepkileriyle karşılaştı ve kısa bir süre sonra afişten kaldırıldı. Whiting'in *Marching Song* (Yürüyüş Türküsü) adlı oyunu da 1954'te sahnelendiği zaman ancak altı hafta afişte kaldı.

Bu oyunlar İngiliz tiyatro dünyasındaki bazı önemli sanatçılarca özlemi duyulan nitelikli ve çağdaş bir tiyatronun parlak örnekleri olarak değerlendirilirken, geniş seyirci yığınlarından ilgi görmediler. Whiting bu ticari başarısızlık karşısında geçimini bir süre film senaryoları yazarak sağladı ama 1960'ta Royal Shakespeare Topluluğu'nun genel sanat yönetmeni Peter Hall'ın isteği üzerine yazdığı *The Devils* (Şeytanlar) ertesi yıl bu topluluk tarafından sahnelenince, gerçek değeri bir ölçüde anlaşılabildi.

Whiting'in sağlığında başarılı bir oyun yazarı sayılmamasının nedeni, ilk oyunlarının sahnelendiği yıllarda İngiliz tiyatro seyircilerinin şiddet temasını varoluşçu bir yaklaşımla işleyen böyle bir yazarı anlayacak düzeyde olmamalarıydı. Ancak 1956'dan sonra J. Osborne, H. Pinter ve J. Arden gibi genç kuşak oyun yazarlarının yepyeni bir seyirci kuşağını tiyatroya çekmelerinden sonra, Whiting de çağdaş İngiliz tiyatrosunun en önemli ustalarından biri olarak değerlendirilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): Oyun: *Conditions of Agreement*, 1949, ("Anlaşma Koşulları"); *Saint's Day*, 1949, ("Ermişin Günü"); *A Penny for a Song*, 1949, ("Metelik Vermezdim Türkülere"); *Marching Song*, 1952, (Yürüyüş Türküsü); *Gates of Summer*, 1954, ("Yaz Kapıları"); *The Devils*, 1960, (Şeytanlar). Eleştiri: *John Whiting on Theatre*, 1966, (ö.s.), ("John Whiting'in Tiyatro Yazıları"); *The Art of the Dramatist and Other Pieces*, (ö.s.), 1969, ("Oyun Yazarının Sanatı ve Başka Yazılar").

- KAYNAKLAR: C. Çapan, *John Whiting: Çağdaş Bir Oyun Yazarı*, 1975; R. Hayman, *Whiting*, 1969; S. Trussler, *The Plays of Whiting: An Assessment*, 1972.

- BAKINIZ: ARDEN, OSBORNE, PINTER.

WHITMAN, Walt
(1819-1892)

ABD'li şair. İnsanı, insanlar arası dostluğu, sevgiyi yüceltmiş, özgürlükleri, demokrasiyi, bütün soyların birleşmesinden doğmuş yeni bir soy diye Amerikan halkını övmüştür.

31 Mayıs 1819'da Long Island'ın West Hills bölgesindeki bir çiftlikte doğdu, 26 Mart 1892'de New Jersey'de, Camden'de öldü. Babası Walter Whitman ileri fikirli, ekmeğini kolunun gücüyle kazanan bir insandı. Oğullarına Washington, Jefferson, Jackson gibi ABD'nin kurtuluşunu gerçekleştirmiş büyük adamların adlarını takmıştı. Çiftçilikte başarılı olamayınca 1823'te ailesiyle Brooklyn'e göçerek marangozluğa başladı. Çocukluğu Long Island, New York, Brooklyn'de geçen Walt Whitman, on bir yaşındayken, geçimini sağlamak için okuldan ayrılıp çalışmak zorunda kaldı. Yazıhanelerin ayak işlerine bakmak gibi küçük işlerden basımevi çıraklığına geçti. Bir süre sonra yazı dizmeyi öğrenerek ustalığa yükseldi. Birçok basımevine girip çıktı. Derken yazarlığa başladı. Küçük bir taşra gazetesini tek başına yayımlamaya giriştiğinde yirmi yaşındaydı. Gazetesini yazıyor, diziyor, basıyor, dağıtıyordu. Gene aynı kasabada beş yıl öğretmenlik etti. 1846'da, Brooklyn'de yayımlanan satışı çok gazetelerden birine, *Daily Eagle*'a başyazar oldu. Yoksulları, kötü koşullarda çalıştırılan işçileri, özellikle kadın işçilerin sömürülüşünü konu alan yazıları ve köleliğe karşı yaptığı sert çıkışları adının iyice yayılmasına yol açtı. Çıkar çevrelerinin gösterdiği tepkiler üzerine gazeteden ayrıldı. New Orleans'a gidip *Daily Crescent*'in başına geçti, ama ateşli yazıları yüzünden orada da barınamadı. Üç ay sonra Brooklyn'e dönerek köleliğe karşı savaşanların gazetesi olan *Freeman*'e yazmaya başladı. Yeterli ücret alamadığı için bir yandan da babasının yanında marangozluk ediyordu. 1848'de Buffalo'da toplanan köleliğe karşı bir kongreye Brooklyn delegesi olarak katıldı. Bu dönemde yazdıkları yaklaşmakta olan İç Savaşı haber veren her bakımdan uyarıcı yazılardı. Walt Whitman ilk şiirlerini *Daily Eagle*'da çalıştığı yıllarda, 1847'de yazmıştır. Doğrudan doğruya gündelik politika üzerine olan bu şiirler, ilk kez 1850'de *New York Tribune*'de basıldı. Bu tarihten sonra, birkaç yıl, kendini bütünüyle şiire

veren, gazeteciliğe uzak duran Whitman, geçimini yine babasının yanında çalışarak sağlarken, boş zamanlarını Brooklyn'de, New York'ta halkın arasında geçirdi, onların duygularını, düşüncelerini, yaşayışlarını şiirlerinde nasıl yansıtabileceğini araştırdı.

1855'te yayımlanan *Leaves of Grass*'ın (Çimen Yaprakları) ilk baskısı 94 sayfalık, incecik bir kitaptı. Çağın edebiyat eleştirmenleri bu yepyeni, alışılmamış, benzeri görülmemiş şiiri şiddetle eleştirdiler. Yapıtın bayağılıklarla, saçmalıklarla dolu olduğu yazıldı.

Çimen Yaprakları'nın önemini anlayan ilk aydın kişi Ralph Waldo Emerson oldu. Whitman'a bir mektup yazarak şiirlerini okumaktan mutluluk duyduğunu bildirdi. Whitman'ın ertesi yıl yeniden derleyip bastırdığı *Çimen Yaprakları* 384 sayfaya yükselmişti. Kitap sonraki yıllara tekrar tekrar basılırken 450 sayfalık büyük bir yapıt haline geldi.

1861'de İç Savaş başlayınca Whitman bütün zamanını yaralılara ayırdı. Köleliğe son vermek isteyen Kuzeyliler'den yanaydı, ama Kuzeyliler için olduğu kadar Güneyliler için de kaygılanıyordu.

1865'te yayımladığı *Drum-Taps* (Trampet Sesleri) adlı kitabı barışa candan bağlı, bütün insanlara sevgiyle yaklaşan bir şairin savaş şiirlerini içeriyordu. Bu küçük kitabını sonradan ayrı bir bölüm olarak *Çimen Yaprakları*'na sokmuştur.

Lincoln'un ölümünden birkaç ay önce İçişleri Bakanlığı'nda yazman olarak çalışmaya başladı. Dostluğu, sevgiyi, insan vücudunun güzelliğini anlatmak için, yalnız erkekler adına değil, kadınlar adına da konuşarak yazdığı şiirlerin yanlış yorumlanması üzerine, işinden uzaklaştırılınca, sanat çevrelerinde büyük tartışmalar çıktı. Birçok kişi iyi, kır saçlı şairi coşkuyla savundu. Yapılan haksızlık anlaşılınca Whitman'a savcılıkta bir iş verdiler.

1873'te kısa sürede atlattığı bir felç durumundan sonra, Washington'dan ayrılıp New Jersey'e, Camden'e gitti. Yaşamının son on dokuz yılını orada, gittikçe ünlenerek geçirdi. Öldüğünde çok büyük bir yapıt ortaya koymuş, son şarkılarını söylemiş, bütün dünyaya bildirisini iletmiş mutlu bir şairdi.

Whitman, ulusunu, bütün öbür soyların birleşmesinden doğmuş yepyeni bir soy diye alkışlar, yeryüzünün "ilk, büyük demokrat" devletinin ülkesinde kurulmuş olmasıyla övünürdü. Öte yandan dünyanın her yanındaki toplumsal gelişmelerle ilgilenmekte, devrimleri yüceltmekteydi. ABD'nin Dünya Birliği'ni yaratma yolunda öncülük edeceğine inanıyordu. Bütün ulusların, bütün insanların bir kardeşlik içinde toplanmasını, bir âile haline gelmesini özlüyordu.

Her şeyi birleştiren, her şeyi kucaklayan, her şeyi sarmak, düşünce dünyasının içine almak isteyen Whitman'ın şiirlerinde madde ile ruh, metafizikle bilim iç içedir. Erkekler adına konuştuğu gibi, kadınlar adına da konuşur. Geçmişin, şimdiki zamanın, geleceğin şairi olduğunu söyler. Whitman koşuk ile düzyazı arasındaki engelleri yıkmış olmakla övünür, sanatçılığı öğretmenlikten ayırmaz, söylev verir gibi şiir söyler, halkın konuştuğu dille, halk anlasın diye yazardı.

Çağının şairlerinden etkiler taşımayan bütünüyle özgün şiirlerinde *Tevrat*'ın, Homeros'un, Shakespeare'in izleri kolayca görülebilir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Leaves of Grass*, 1855, (Çimen Yaprakları, 1954); *Walt Whitman's Drum-Taps*, 1865, ("Walt Whitman'ın Trampet Sesleri"). **Düzyazı:** *Democratis Vistas*, 1871, ("Demokratik Görünümler"); *Walt Whitman's Memoranda of the War*, 1875, ("Walt Whitman'ın Savaş Notları").

• **KAYNAKLAR:** G. W. Allen, *Walt Whitman Handbook*, 1946; H.S. Canby, *Walt Whitman, An American*, 1943; E. Holloway, *Whitman, an Interpratation in Narrativa*, 1926; S.Sillen, *Walt Whitman, Post of American Democracy*, 1944.

WHITTAKER, Edmund Taylor (1873-1956)

İngiliz, matematikçi. Özel fonksiyonlar ve diferansiyel denklemlere ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

24 Ekim 1873'te Lancashire bölgesindeki Birkdale'de doğdu, 24 Mart 1956'da Edinburgh'da öldü. 1895'te bitirdiği Cambridge'deki Trinity College'ın 1896'da üyeliğine seçildi. 1905'te Royal Society'nin üyeliğine, ertesi yıl da Dublin Üniversitesi'nin astronomi profesörlüğüne getirildi. 1912'de Edinburgh Üniversitesi'nin matematik kürsüsüne geçen ve emekli olduğu 1946'ya değin bu görevde kalan Whittaker, XI. Pius tarafından Papalık Akademisi'ne seçilmiş, Royal Society'nin Sylvester ve Copley madalyalarını kazanmış, 1945'te "Sir" unvanını almıştır.

Son derece verimli bir yazar olan Whittaker matematik, kuramsal fizik, bilim tarihi, bilim felsefesi ve bilimle ilahiyat arasındaki ilişkilere ilişkin ürünler verdi. Özellikle matematiksel fizik alanına yönelik olan matematik çalışmalarıyla özel fonksiyonlar ve diferansiyel denklemler kuramlarına önemli katkılarda bulundu, *A Course of Modern Analysis* ("Çağdaş Analiz Dersleri") adlı yapıtında karmaşık değişkenli fonksiyonlar, bu fonksiyonların açılımları ve bu fonksiyonlarla ilgili diferansiyel denklemleri inceledi. 1902'de de Laplace denkleminin genel çözümünü bularak potansiyel kuramına bütünlük kazandıracak gelişmeleri başlattı.

1904'te, klasik dinamiği dizgesel biçimde ele aldığı *Analytical Dynamics*'i ("Analitik Dinamik") yayımlayan Whittaker, 1910'da başyapıtı sayılan *The History of the Theories of Aether and Electricity*'nin ("Esir ve Elektrik Kuramlarının Tarihi") ilk cildini yayımladı. 1951'de gözden geçirilmiş ikinci baskısı yapılan birinci cildi, konunun 19. yy'ın sonuna değin geçirdiği aşamaları özetleyen bu yapıtın 1953'te yayımlanan ikinci cildi de 1900-1926 arasındaki gelişmeleri, özellikle de görelilik ve kuvantum kuramını kapsıyordu. Görelilikle ilgili bölümünde, Poincaré ve Lorentz'in konuya katkılarının Einstein'ın buluşlarından daha değerli olduğu izlenimini yarattığı için eleştirilen bu yapıtın 1926'dan sonraki yıllarla ilgili üçüncü cildiyse tamamlanamadı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A Course of Modern Analysis*, 1902,

("Çağdaş Analiz Dersleri"); *A Treatise on the Analytical Dynamics of Particles and Rigid Bodies*, 1904, ("Parçacık ve Katı Cisimlerin Analitik Dinamiği Üstüne"); *A History of the Theories of Aether and Electricity*, 2 cilt, 1951-1953, ("Esir ve Elektrik Kuramlarının Tarihi").

• BAKINIZ: EINSTEIN, LAPLACE, LORENTZ, POINCARE.

WHO

İngiliz pop topluluğu. *Rock* müziğinin gelişimini etkilemiş sayılı topluluklardan biridir.

1963'te gitarcı Pete Townshend (19 Mayıs 1945), şarkıcı Roger Daltrey (1 Mart 1944), kontrbasçı John Entwistle (10 Eylül 1944) ve davulcu Keith Moon'un (23 Ağustos 1946 - 7 Eylül 1978) bir araya gelmesiyle kurulan Who topluluğu 1965'teki ilk 45'likleri "I Can't Explain"den başlayarak o güne değin süregelen temiz sesler kullanma alışkanlığını bir yana ittiler. Topluluğun hemen hemen tüm parçalarını yazan Townshend, Yardbirds grubunun gitarcısı Jeff Beck' le birlikte distorsiyondan çekinmeyen ilk müzikçiler oldular. Who'nun aynı yıl çıkan "My Generation"da kullandığı kalıplar, *rock* müziğinin doğuşundaki dönüm noktalarından biriydi. Bu dönemde sahnedeki bitmek bilmez enerjileri, öfkeli çıkışları ve kendilerine özgü tarzlarıyla *rock*'ın en önemli topluluklarından oldular. 1969'da bir rock-opera olan *Tommy*'yi ikili plak halinde gerçekleştirdiler. Bu türün ilk başarılı örneği olan bu çalışma, 1971'de sahneye kondu, 1975'te de Ken Russell tarafından filme çekildi. Who'nun iki yıllık bir aradan sonra çıkardığı *Who's Next*, hem topluluğun synthesizer kullanmaya başlaması, hem de 1970'lerde *rock*'ın kendisini yenileyerek daha akıcı bir tarza dönüşmesinin ilk örneklerinden olması nedeniyle önemliydi. 1973'teki ikinci ikili plakları *Quadrophenia*, belli temaların çevresinde kurgulanan ve topluluğun tüm gücünü sergilediği bir yapıttı.

1975'te topluluk daha kişisel ve iddiasız parçalara yöneldi. 1978'deyse, 1970 başlarındaki anlayışı yeni bir yaklaşımla ele aldı. K. Moon'un ölümüyle boşalan yeri Faces topluluğundan Kenny Jones (16 Eylül 1949) doldurdu. Who 1981'de yarattığı "sert topluluk" izleniminden sıyrılarak daha rahat bir müzik ortaya koydu. 1984'te dağılan topluluğun üyeleri yıllardır sürdürdükleri solo çalışmalarına ağırlık verdiler.

• YAPITLAR (başlıca): *My Generation*, 1965; *A Quick One*, 1966; *The Who Sell Out*, 1967; *Tommy*, 1969; *Live at Leeds* (konser), 1970; *Who's Next*, 1971; *Quadrophenia*, 1973; *The Who by Numbers*, 1975; *Who are You*, 1978; *Face Dances*, 1981; *It's Hard*, 1983; *Who's Last*, 1984.

WHORF, Benjamin
(1897-1941)

ABD'li dilbilimci. Dilin kültür üzerindeki belirleyici etkilerini açıklayan bir kuram geliştirmiştir.

Benjamin Lee Whorf 24 Nisan 1897'de Massachusetts Eyaleti'nde, Winthrop'ta doğdu, 26 Temmuz 1941'de Connecticut Eyaleti'nde, Wethersfield'de öldü. İlk ve ortaöğrenimini Winthrop'ta tamamladıktan sonra MIT'de (Massachusetts Institute of Technology-Massachusetts Teknoloji Enstitüsü) kimya mühendisliği öğrenimi gördü. Uzun yıllar Hartford'da bir sigorta şirketinde çalıştı. Bir yandan da İbranice ve *İncil* alanında gençlik yıllarında başladığı dilbilim araştırmalarını sürdürdü. Hartford'da Meksika dilleri ve arkeolojisi ile genel antropoloji üzerine incelemeler yaptı. Bir araştırma bursu alarak gittiği Meksika'da, Aztek ve Maya dilleri ile Maya yazı sistemini inceledi. Çalışmalarıyla, 1955'te Maya metinlerini çözen Rus bilgini Knorozov'a ışık tuttu.

Whorf, 1931'de Amerikan Dilbilim Okulu'nun temsilcilerinden Alman asıllı dilbilimci ve antropolog E. Sapir'in Yale Üniversitesi'ndeki derslerini izledi. O zamana değin kendi başına yaptığı incelemelerini, bu tarihten sonra akademik çevrelerle,özellikle de Sapir' le yakın ilişki içinde sürdürdü. 1932'de bir Amerika Kızılderili dili olan Hopi dilini incelemeye başladı. Dilbilimde Whorf varsayımı ya da Sapir-Whorf varsayımı adıyla bilinen kuramın oluşmaya başlaması da bu yıllara rastlar.

Whorf varsayımı, dil ile kültür arasındaki ilişkiyi açıklayan bir kuramdır. Whorf, Amerikan yerli dilleri ve Eskimo dili üzerine yaptığı araştırmalara dayanarak, dilin yapısının o dili konuşanların dünya görüşünü biçimlendirdiğini ileri sürmüştür. Ona göre, her dilin kendine özgü bir dünyayı algılama, anlama ve anlatma yolu vardır. Örneğin, bir toplumda gelişmiş olan zaman duygusu, o toplumun dilindeki fiil zamanlarıyla uygunluk içindedir. Dolayısıyla dil, toplumsal davranış biçimleri üzerinde de belirleyici bir rol oynar. Kültür, dil içinde biçimlenir, bu anlamda da dil kültürdür. Dil ile kültür arasındaki etkileşim ilk olarak Alman dilbilimci W.von Humboldt tarafından kapsamlı olarak ele alınmış, daha sonra F.Boas ve Sapir bu konuda önemli kuramsal yaklaşımlar oluşturmuşlardır. Ancak bu konunun yetkin bir kuram içinde işlenerek incelenmesini Whorf gerçekleştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Language, Thought and Reality; Selected Writings*, (ö.s.), 1956, J.B. Carroll (der.), ("Dil, Düşünce ve Gerçeklik: Seçme Yazılar"); *Science and Linguistics: Readings in Applied English Linguistics*, (ö.s.), 1958, ("Bilim ve Dilbilim: Uygulamalı İngiliz Dilbilimi Çalışmaları").

• BAKINIZ: BOAS, W. von HUMBOLDT, SAPIR.

WICKSELL, Knut
(1851-1926)

İsveçli iktisatçı. Uzun dönemde firma dengesi konusundaki çalışmalarıyla, marjinal verimlilik bölüşüm kuramına son biçimini vermiştir.

20 Aralık 1851'de Stockholm'de doğdu, 3 Mayıs 1926'da Stockholm yakınındaki Stocksund'da öldü. Felsefe öğrenmek üzere girdiği Uppsala Üniversitesi'nden 1876'da matematik dalında lisans derecesi elde etti. Bu tarihten sonra iktisatla ilgilenmeye başlayan ve günümüzde iktisadi kurama katkı olarak kabul edilen en önemli iki kitabını bu dönemde yayımlayan Wicksell, ancak 1900'de Lund Üniversitesi'nde doçentlik elde edebildi ve bu görevini 1917'ye değin sürdürdü. 1893'te yayımladığı sermaye ve bölüşümle ilgili kitabında, sermayeyi üretken bir faktör olarak Walrascı kuramsal çerçeveye dahil ederek marjinalist fiyat ve bölüşüm kuramını geliştirirken, 1898'de yayımladığı *Geldzins und Güterpreise*'de ("Faiz ve Fiyatlar") miktar kuramının yetersizliğini göstererek, genel fiyat düzeyinin değişkenliğini net olarak tanımladı.

Wicksteed'in Euler Teoremi'nin yardımıyla oluşturduğu marjinal verimlilik bölüşüm kuramına göre, her üretim faktörü, marjinal verimine eşit olarak ödüllendirildiğinde, toplam ürün tümüyle tükenmekte ve bir artık kalmamaktadır. Wicksell'in bu kurama katkısı, kuramın geçerli olabilmesi için gerekli olan ölçeğe göre sabit getiri koşulunun gerçekleştiğini göstermek olmuştur. Uzun dönem maliyet eğrisi U biçiminde olduğu zaman, firma büyüdükçe, maliyetlerin önce azalması sonra da artması nedeniyle, uzun dönemde firma dengesi, marjinal maliyet, ortalama maliyet ve piyasa fiyatının kesiştiği noktada gerçekleşmektedir. Toplam üründen bir artığın kaldığı ölçeğe göre azalan getiri ve firmanın zarar ettiği ölçeğe göre artan getiri durumları, Wicksell'e göre tam rekabet koşullarında dengesizlik durumlarıdır. Aynı zamanda optimum firma büyüklüğünü de açıklamaya yönelik olan bu yaklaşım, minimum maliyet dengesinde oluşan rekabetçi dengede, ölçeğe göre getirinin sabit olduğunu ileri sürmektedir. Ölçeğe göre artan getiriye yol açan dıştan yararlar *(external economies)* yok sayılarak ulaşılan bu uzun dönem dengesinde bir artığın kalmaması, girişimci kârın sıfır olması anlamına gelmektedir ve riskin ortadan kalktığı böyle bir durum, ancak durgun durum koşullarında olanaklıdır. Wicksell, bu anlamda, Walras'ın statik genel denge modelinin kavramlaştırması içinde kalmaktadır.

Wicksell'in para kuramına katkısı, para miktarı, faiz oranı ve genel fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklamış olmasındadır. Para miktarındaki değişmelerin, genel fiyat düzeyini harcamalar yoluyla etkilediğini kabul eden miktar kuramının tersine, bu etkilenimin piyasa faiz oranında oluşan değişiklik yoluyla olduğunu ileri sürmüştür. Faiz oranları ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi açıklarken, doğal faiz oranı olarak adlandırdığı yatırım faiz oranı ile ticari bankaların borç verme oranı olan piyasa (para) faiz oranı arasında ayrım yaparak, bu iki oranın birbirine eşit olmadığı durumlarda, genel fiyat düzeyinin birikimli olarak yükseleceğini ya da düşeceğini ve ekonomide dengesizliğe yol açacağını savunmuştur. Piyasa faiz oranı doğal faiz oranından düşük olduğunda ve bu nedenle üretimin genişlemesi uyarıldığında, artan faiz oranları artan fiyatlara; tersi durumda ise üretim kısıtlandığı için, düşen faiz oranları düşen fiyatlara karşılık düşecektir. Faiz oranını, üretimi genişletmek konusundaki uyarıcılığına göre, mutlak değil göreli olarak ele almakta olan Wicksell'in bu yaklaşımı, bir yandan iktisadi istikrarsızlığın nedenini para-kredi mekanizmalarına bağlarken, öte yandan da klasik faiz kuramından Keynesci faiz kuramına geçişi hazırlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Über Wert, Kapital und Rente nach den neueren nationalökonomischen Theorien*, 1893, ("Yeni Politik İktisat Kuramlarına Göre Değer, Sermaye ve Rant Üzerine"); *Geldzins und Güterpreise*, 1898, ("Faiz ve Fiyatlar"); *Förelasningar i nationalekonomi*, 2 cilt, 1901-1906, ("Politik İktisat Üzerine Dersler").

- BAKINIZ: BÖHM-BAWERK, WALRAS, WICKSTEED.

WICKSTEED, Philip Henry
(1844-1927)

İngiliz, iktisatçı. Marjinal verimlilik bölüşüm kuramının kurucusudur.

25 Ekim 1844'te Leeds'de doğdu, 18 Mart 1927'de öldü. Londra'da University College'da öğrenim gördü. 1887-1918 arasında, aynı üniversitede ders verdi. İlgi alanı ahlak biliminden ve siyasal sorunlardan iktisada kaymaya başladığında, Fabiancılık'ın etkisi altındaydı. İktisadi görüşlerinin oluşmasında, en önemli etki kaynağı Jevons'un *The Theory of Political Economy* ("Politik İktisat Kuramı") adlı kitabı oldu. Jevons, bir maldan kullanılan miktar arttıkça, kullanılan sonuncu birimin bireye sağladığı faydanın azalacağını ileri sürerek, ilk kez toplam fayda ile nihai birimden sağlanan fayda arasındaki farka işaret etmekteydi. Wicksteed, 1888'de, yayımladığı *The Alphabet of Economic Science*'da ("İktisad Biliminin Alfabesi") son birimden elde edilen ek faydayı marjinal fayda olarak tanımladı ve bunu o zamanlar pek kullanılmayan bir yöntem olan diferansiyel hesaplamayla açıkladı.

Wicksteed, marjinal fayda yaklaşımını üretim girdileri olarak emek ve sermayenin fiyatlandırılmasına uyarlayarak, ürünün değerinin üretim faktörlerinin değerini belirlediğini ileri sürdü. Ona göre, örneğin bir üretim girdisi olarak emeğin fiyatı, bir birim ek emeğin ürüne kattığı değere eşittir. Her üretim girdisi, marjinal ürününe göre ödüllendirildiğinde, bu ödemelerin toplamı, üretilen ürünün piyasa değerine eşit olmakta, bir artık kalmamaktadır. Ulusal ölçekte düşünüldüğünde, ulusal gelir de aynı biçimde bölüşülmektedir.

Wicksteed'in Euler Teoremi'nin yardımıyla oluşturduğu bu marjinal verimlilik bölüşüm kuramı,

çeşitli kısıtlayıcı varsayımlar altında geçerlidir. Üretim fonksiyonu doğrusal homojen, piyasa da tam rekabetçi varsayılmıştır. Bütün üretim faktörlerinin miktarları belirli bir oranda artırılırsa, ürünün de aynı oranda artacağı anlamına gelen bu varsayım, firmanın ortalama maliyet eğrisinin yatay olmasını sağlamaktadır. Ölçeğe göre sabit getirinin evrensel kabul edildiği bu durumda, ortaya çıkan optimum firma büyüklüğünün saptanamaması sorunu, Wicksell tarafından U biçimindeki uzun dönem maliyet eğrisi söz konusu edilerek giderilmeye çalışılmıştır.

Wicksteed, bireyin akılcı davranışının marjinal ilke tarafından belirlendiğini ileri sürmüş, bireyin çıkarlarını azamileştirmeye çalışmasının yaratacağı bencilce davranışın, yalnız iktisadi alanda değil her alanda geçerli olduğunu ve bunun normal kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *The Alphabet of Economic Science*, 1888, ("İktisat Biliminin Alfabesi"); *An Essay on the Co-ordination of the Laws of Distribution*, 1894, ("Bölüşüm Yasalarının Eşgüdümü Üzerine Bir Deneme"); *The Common Sense of Political Economy*, 1910, ("Politik İktisadın Sağduyusu").

- BAKINIZ: JEVONS, WICKSELL.

WIEGAND, Theodor
(1864-1936)

Alman, arkeolog. Batı Anadolu'da Priene, Didima, Milet ve Bergama gibi önemli Antik kentlerde kazılar yapmıştır.

30 Ekim 1864'te Ren bölgesindeki Bendorf'ta doğdu, 19 Aralık 1936'da Berlin'de öldü. Arkeoloji öğrenimini tamamladıktan sonra 1891'de doktorasını aldı.1895-1896yıllarında Priene'yi kazan C. Humann'ın ölümü üzerine buradaki kazıların yöneticiliğini üstlendi ve Hans Shrader ile birlikte *Zeus Tapınağı*'nı ortaya çıkardı. 1899'da hem Milet'te, hem de Didima ve Sisam Adası'ndaki *Hera Tapınağı*'nda kazılara başladı. 1899-1911 arasında İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı. 1911'de Berlin Müzesi Antik Bölümü'nün yöneticiliğini üstlendi. I. Dünya Savaşı sırasında yüzbaşı rütbesiyle Türk ordusunda görev aldı ve Şam'da çalıştı. Petra, Şam, Baalbek, Palmira gibi kentlerde araştırmalar yaptı. 1916-1918 arasında Suriye, Filistin ve Batı Arabistan kazıları genel denetçisi oldu. 1924'te Didima ve 1927-1932 arasında Bergama kazılarını sürdürdü. Berlin'deki Bergama Müzesi'nin kuruluşuna önemli katkılarda bulundu. 1936-1938 arasında Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü başkanı olarak çalıştı.

1899'da ilk kez kazılmaya başlanan Milet, Aydın ili sınırları içinde Büyük Menderes Irmağı'nın Ege Denizi'ne ulaştığı yerde kurulmuştur. Wiegand yaklaşık on beş yıl sürdürdüğü kazılarda 2. yy'da Roma döneminde yapılmış 15.000 kişilik tiyatroyu temizlemiş ve güney agorasını ortaya çıkarmıştır. Agoranın anıtsal kapısı Berlin'e götürülerek Bergama Müzesi'nde yeniden kurulmuştur.

Wiegand, Bergama'daki kazılarda da Roma döneminden kalmış ve çok iyi korunmuş durumdaki *Serapis Tapınağı*'nı (Kızıl Avlu), Asklepieion olarak bilinen sağlık merkezindeki tapınakları ve buraya giden kutsal yolu ortaya çıkarmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Des Theater zu Priene*, 1898, ("Priene Tiyatrosu"); *Antike Skulpturen in Samos*, 1900, ("Sisam'daki Antik Heykeller"); *Die archaische Porosarchitektur der Akropolis zu Athen*, 1904, ("Atina Akropolis'indeki Arkaik Geçitler"); *Priene* (H. Shrader ile), 1904; *Milet, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen*, 18 cilt, 1906-1935, ("Milet, Kazı ve Araştırma Sonuçları"); *Baalbek*, 3 cilt, 1921-1925; *Damaskus*, 1922, ("Şam"); *Pergamon 8: Die Paläste der Hochburg*, 1930, ("Bergama 8: Akropoldeki Saraylar"); *Palmyra*, 1932; *Didyma* (W. Peek ile), 2 cilt, 1932; *Le Musée de Pergame à Berlin*, 1932, ("Berlin Bergama Müzesi").

WIELAND, Heinrich Otto
(1877-1957)

Alman (FAC), organik kimyacı. Steroitlere ve hücre içi tepkimelere ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

4 Haziran 1877'de Baden bölgesindeki Pforzheim'da doğdu, 5 Ağustos 1957'de Münih'te öldü. 1896'da Münih Üniversitesi'nde başlayan, Berlin ve Stuttgart'da süren kimya öğrenimini 1901'de yine Münih Üniversitesi'nden aldığı doktora derecesiyle tamamladı. 1904'te Münih'teki Technische Hochschule'ye öğretim görevlisi olarak atandı. 1917'de profesörlüğe yükseldi. 1921'de Freiburg Üniversitesi'ne, 1925'te ise Münih Üniversitesi'ne geçen Wieland, safra asitlerine ilişkin çalışmalarıyla 1927 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

1911'de, doğal bileşiklerdeki değişik azot gruplarının belirlenmesinin ve birbirlerinden ayırt edilmesinin olanaklı olduğunu göstererek ilk önemli buluşunu gerçekleştiren Wieland, ertesi yıl çalışmalarını tümüyle canlı organizmalardan elde edilen bileşiklerin yapısını araştırmaya yöneltti ve ayrılması yeni başarılmış olan üç safra asitiyle ilgili incelemeleri sonunda bu asitlerin ortak bir yapıya sahip olduklarını kanıtladı. Dahası, aralarındaki farklılıkların ayrıntılarını da belirlediği bu asitlerin yapılarındaki ortak iskeletin,yine aynı yıllarda yapısı Alman kimyacı A. Windaus tarafından ortaya çıkarılan kolesterolün iskeletiyle aynı olduğunu göstermiş, böylece de çok geniş bir karmaşık doğal moleküller grubu olduğu sonradan anlaşılacak olan steroitlerle ilgili araştırmalarını başlatarak Windaus ile birlikte steroitler kimyasının kurucularından olmuştur.

I. Dünya Savaşı sonrasında araştırmalarını hücre solunumundaki kimyasal süreçler üstünde yoğunlaştıran Wieland, yıllar süren deneyler sonunda, aynı konuda önemli çalışmalar yapan Alman kimyacı O. H. Warburg'la tartışmasına neden olacak sonuçlara ulaştı. Organik moleküllerin su, karbondioksit ve enerji açığa çıkacak biçimde parçalanmasını sağlayan hücre içi tepkimelerin temel aşamasının iki hidrojen

atomunun aynı anda serbest kalması, enzimlerin ana görevinin de bu aşamada katalizör rolü oynamak olduğu sonuçlarına varmıştı. Temel aşamanın oksijen atomunun etkinleşmesi olduğunu öne süren Warburg ile Wieland arasındaki tartışma, hücre içi kimyasal süreçlerin doğasının anlaşılmasında son derece önemli bir rol oynamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Hydrazine*, 1913; *On the Mechanism of Oxidalizm*, 1932, ("Oksitlenme Mekanizması Üstüne").

- BAKINIZ: K.E. BLOCH, WARBURG, WINDAUS.

WIEN, Wilhelm
(1864-1928)

Alman, fizikçi. Kendi adıyla anılan ışıma yasalarını bulmuştur.

13 Ocak 1864'te Doğu Prusya'daki Gaffken'de (bugün SSCB'de Primorsk) doğdu, 30 Ağustos 1928'de Münih'te öldü. 1882'de girdiği ve Helmholtz'un öğrencisi olduğu Berlin Üniversitesi'nden 1886'da doktora derecesini alıp, 1890'da Physkalische-technische Reichsansalt Araştırma Enstitüsü'nde Helmholtz'un asistanlığını üstlendi. 1896'da Aachen'daki Technische Hochschule'de öğretim üyeliğine, dört yıl sonra da Würzburg Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi. 1920'de aynı görevle Münih Üniversitesi'ne geçen ve 1925-1926 yıllarında bu üniversitenin rektörlüğünü yüklenen Wien, ısıma yasasına ilişkin çalışmalarıyla 1911 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı.

Wien, ışıma konusundaki araştırmalarına 1890'da başladı. Üzerine düşen tüm ışınları yutan siyah cismin ışımasında salınan toplam enerjinin, cismin sıcaklığının dördüncü kuvvetiyle orantılı olduğu birkaç yıl önce Stefan ve Boltzmann tarafından belirlenmişti. Wien, ışıyan cismin saldığı enerjinin belirli bir dalgaboyu için en büyük değerde olduğunu ve enerjinin en büyük olduğu bu dalgaboyu değerinin cismin mutlak sıcaklığıyla ters orantılı olduğunu ortaya koydu. "Wien yer değiştirme yasası" adıyla anılan ve sonradan başka araştırmacılar tarafından deneysel olarak doğrulanan bu yasa, ısıtılan bir cismin sıcaklığı yükseldikçe saldığı ışıktaki egemen rengin tayfın kırmızı ucundan mavi ucuna doğru kaymasını nicel olarak verir. Wien'in, ışıyan cismin saldığı toplam enerjinin dalgaboyuna göre dağılımını belirleyen ve "Wien ışıma yasası" olarak bilinen yasası ise, yalnız kısa dalgaboyları için doğru sonuç veriyor, uzun dalgaboylarında geçerliğini yitiriyordu. Planck, Wien ışıma yasası ile Rayleigh'ın yalnızca uzun dalgaboylarında geçerli olan ışıma yasasından yararlanarak, kendi ışıma yasasını ve bu yasaya getirdiği kuramsal açıklamayla da fizikte devrim yaratan kuvantum kuramını 1900'de ortaya koydu. Wien ayrıca hidrodinamik alanında, katot ışınları ve X ışınları üzerinde araştırmalar yapmış, kanal ışınlarını oluşturan iyonların elektrik yüklerini, kütlelerini ve hızlarını deneysel olarak belirlemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Aus dem Leben und Werken eines Physikers* (otobiyografi, ö.s.), K. Wien (der.), 1930, ("Bir Fizikçinin Yaşamından ve Yapıtlarından").

- BAKINIZ: BOLTZMANN, E. GOLDSTEIN, PLANCK, RAYLEIGH, J. STEFAN.

WIENE, Robert
(1861-1938)

Alman sinema yönetmeni ve oyuncusu. Dışavurumcu (ekspresyonist) sinemanın başyapıtı sayılan tek bir filmiyle sinema tarihine geçmiştir.

Saksonya'da doğdu, Paris'te öldü. Bir süre tiyatro oyunculuğu ve yönetmenliği yaptıktan sonra senaryo yazarı olarak sinemaya geçti. 1914'te ilk filmi *Arme Eva*'yı ("Yoksul Eva") çekti. Henny Porten'in başrol oynadığı bir dizi film yönettikten sonra 1919'da yaptığı *Das Kabinett des Dr. Caligari* ("Dr. Kaligari'nin Odası") ile büyük bir ün kazandı. Alman dışavurumcu sinemasının doruğu olan ve bu akımı tüm özellikleriyle yansıtan film, sinema tarihinin de ilk başyapıtlarından biriydi. Plastik bir malzeme gibi yoğrularak biçimleri bozulmuş (deforme edilmiş) çevre düzenlemeleriyle, kasvetli bir mekânda ağır ağır hareket eden kişileriyle ve her şeyden önce ışık ve gölge kullanımıyla film, savaş sonrası Alman toplumunun çöküntüsüne ve karabasanlarına denk bir atmosfer yaratmıştı.

Das Kabinett des Dr. Caligari'den sonra dışavurumcu çizgide birkaç film daha yapan Wiene aynı başarıyı tekrarlayamadı. 1920'de yönettiği *Genuine* çok abartılmış dekorlar yüzünden eleştirildi. Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sının bir bölümünden uyarladığı *Raskolnikoff* görece başarılı bulundu. Giderek ticari filmler çekmeye başlayan Wiene, 1933'te Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmesi üzerine Almanya'yı terkederek Fransa'ya yerleşti. Jean Cocteau ile birlikte *Dr. Caligari*'yi sesli olarak yeniden çekmeyi tasarladıysa da bunu gerçekleştiremedi. Son filmi *Ultimatum*'u ("Ültimatom") bitiremeden öldü.

- YAPITLAR (başlıca): *Arme Eva*, 1914, ("Yoksul Eva"); *Die Konservenbraut*, 1915, ("Konserve Gelin"); *Der Maan im Spiegel*, 1916, ("Aynadaki Adam"); *Das Kabinett des Dr. Caligari*, 1919, ("Dr. Caligari'nin Odası"); *Genuine*, 1920; *Salome*, 1922; *Raskolnikoff*, 1923; *Orlacs Hände*, 1925, ("Orlac'ın Elleri"); *Der Gardeoffizer*, 1926, ("Muhafız Subayı"); *Die Geliebte*, 1927, ("Sevgili"); *Eine Nacht in Venedig*, 1934, ("Venedik'te Bir Gece"); *Ultimatum*, 1938, ("Ültimatom").

WIENER, Alexander Solomon
(1907-1976)

ABD'li hekim, bağışıklık ve kanbilim uzmanı. İnsandaki kan grupları, kan nakli ve bağışıklık tepkimeleri üzerinde çalışmış, kandaki Rh (rhesus) faktörünü tanımlamıştır.

16 Mart 1907'de New York Eyaleti'ndeki Brooklyn'de doğdu, 6 Kasım 1976'da New York kentinde öldü. Cornell Üniversitesi ve New York Devlet Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, 1932'den 1935'e değin Brooklyn'deki Adelphi ve Yahudi hastanelerinde çalıştı, 1938'de de New York Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi oldu. 1939'da New York kentindeki Tıp Denetim Bürosu'nun seroloji uzmanlığına getirilerek, yaşamının geri kalan bölümünü bu kurumda, kanın bağışıklık tepkimelerinden doğan karmaşık biyolojik ve klinik sorunların incelenmesine adadı.

20. yy'ın hemen başında Landsteiner'in, insanların kanındaki belirli antijen ve antikorların varlığına bağlı olarak A, B, AB ve O gibi dört kan grubunun tanımlamasından sonra, kişinin kan serumu ile yabancı alyuvarlar arasında antijen-antikor tepkimelerine yol açmayacak, tehlikesiz kan nakli umudu doğmuştu. Ancak, aynı kan grubundan insanlar arasındaki kan nakillerinde, bilinmeyen nedenlerle bağışıklık tepkimelerinin ve red olaylarının gözlemlenmesi, bu konuyu yeniden araştırmaya itti. Kan grupları içinde tanımlanan antijen ve antikorların dışındaki başka etkenlerin de serum tepkimelerinden sorumlu olabileceğini düşünen Wiener ve Landsteiner, 1937'de, üst üste birkaç kez Rhesus maymununun kanı verilen tavşan ve kobayların kan serumunda yeni bir antikorun varlığına rastladılar. New York'ta geniş çaplı bir taramaya girişerek, bu antikoru içeren tavşan serumunun, kentteki beyaz nüfusun % 85'inde alyuvar aglütinasyonuna yol açtığını gören Wiener ve Landsteiner, serumda kendisine karşı etkili özel bir aglütinin (antikor) oluşumuna ve alyuvar çökelmesine neden olan bu aglütinojene (antijen) "rhesus faktörü" (Rh faktörü) adını verdiler. 1940'ta Weiner'in ayrıntılı olarak tanımladığı Rh faktörüne olumlu yanıt verdiği (alyuvarları aglütinasyona uğradığı) için "rhesus pozitif" (Rh+) diye adlandırılan kişilerin dünya nüfusundaki oranı yaklaşık % 85, alyuvarları bu faktörle aglütine olmayan "rhesus negatif" (Rh−) kişilerin oranı ise % 15 dolayındadır. Kan naklindeki tehlikeli uyuşmazlık sorunlarının çözülmesinde temel rol oynayan, ayrıca babalık davasında kanıt olarak kullanılan Rh faktörünün bilinmesi, özellikle anne ile çocuğun kan uyuşmazlığı nedeniyle yeni doğmuş çocuklarda ölüme neden olan hemolitik kansızlıkların ve düşüklerin açıklanmasında da yardımcı oldu. 1944'te Weiner, annenin kanındaki Rh antikorlarının çocuğun kanına geçerek alyuvar erimesi sonucunda ağır hemoliz olaylarına yol açmasından ileri gelen çocuk ölümlerini, yeni doğmuş bebeğin kanını değiştirerek önleme tekniğini buldu ve bu ölümcül kan hastalığının tedavisini olanaklı kıldı.

• BAKINIZ: HIRSZFELD, LANDSTEINER.

WIENER, Norbert
(1894-1964)

ABD'li matematikçi. Makinelerdeki ve canlı organizmalardaki denetim ve iletişim mekanizmalarının ortak yanlarını inceleyen sibernetik biliminin kurucusudur.

26 Kasım 1894'te Missouri Eyaleti'ndeki Columbia'da doğdu, 18 Mart 1964'te Stockholm'de öldü. İlk eğitimini, Harvard Üniversitesi'nde Slav dilleri profesörü olan babasından aldı. 9 yaşında girdiği liseyi iki yılda, Tufts College'ın Matematik Bölümü'ndeki yükseköğrenimini 14 yaşında tamamladı. Harvard Üniversitesi'nden 1913'te matematiksel mantık konusunda doktorasını aldıktan sonra Avrupa'ya giderek, Cambridge'te Bertrand Russell'ın, Göttingen'de Hilbert'in yanında çalıştı. 1915'te ülkesine dönüp, öğretim üyeliği, ansiklopedi yazarlığı, mühendislik, gazetecilik gibi çeşitli işlerde beş yıl çalıştıktan sonra, 1919'da Massachusetts Institute of Technology'nin (MIT) Matematik Bölümü'nde öğretim görevine başladı. O yıllarda ABD'nin önemli üniversiteleri arasında adı bile anılmayan MIT'nin giderek ülkenin en seçkin eğitim ve araştırma kurumları arasında ön sıralara yükselmesinde büyük katkısı olan Wiener, 1929'da doçentliğe, 1932'de profesörlüğe yükseltildiği bu üniversitede yaşamının sonuna değin görev yaptı. 1933'te seçildiği ABD Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğinden aynı yıl istifa eden, 1947'de bundan böyle hiçbir askeri araştırma projesinde görev alamayacağını açıklayan ve 1950'de hidrojen bombasının yapımına karşı çıkanlar arasında yer alan Wiener, ölümünden birkaç hafta önce ABD Ulusal Bilim madalyasıyla ödüllendirildi.

İlk önemli çalışmasında Brown hareketini konu alarak, Einstein'ın 1905'te kuramsal olarak incelediği bu hareketi rasgele değişimlerin etkisi altındaki bir fiziksel sürecin matematiksel modeli olarak irdeleyen ve bu modele diferansiyel uzay kavramını uygulayan Wiener, 1921'de yayımladığı çalışmasında önemli sonuçlara ulaştı. 1923-1925 arasında potansiyel kuramıyla ilgilendi ve "Dirichlet problemi" olarak bilinen problemi en genel biçimiyle çözdü. Daha sonra, fonksiyonların periodik bileşenlerine ayrılarak çözümlenmesi yöntemlerinin genelleştirilmesine yönelerek, 1930'da yayımladığı 140 sayfalık bir makalesinde genel harmonik çözümleme konusuna çok önemli katkılar getirdi. Bu konuyla ilgili olarak Fourier dönüşümleri üzerinde de çalışan Wiener, bu konudaki bulgularını 1934'te yayımladığı bir kitapta topladı. II. Dünya Savaşı sırasında, uçaksavar bataryalarının otomatik olarak yönlendirilmesi konusundaki çalışmalarıyla vardığı sonuçlar, Wiener'in adını, zaman serilerinde kestirim kuramını SSCB'li matematikçi Kolmogorov ile birlikte ve ondan bağımsız olarak kuran matematikçi olarak bilim dünyasına tanıttı. Bu konuya ilişkin bulgularını, önce gizli bir rapor biçiminde düzenleyen ve ancak 1949'da yayımlanan bir kitabında açıklayan Wiener, matematik dışındaki bilim çevrelerine ve giderek geniş kitlelere dek uzanan ününü, iletişim, geribeslemeyle denetim, bileşim,

Resim: 682
*Jean Antoine WATTEAU "**Mezzetin**", ykş. 1719, Metropolitan Sanat Müzesi, New York-ABD*

Resim: 683
Jean Antoine WATTEAU
"Fransız Tiyatrosu'nda Aşk",
ykş. 1714, Devlet Müzesi, Berlin

Resim: 684
Rogier van der WEYDEN
***"Mahşer"**, ykş. 1450,*
Hôtel Dieu, Beaune-Fransa

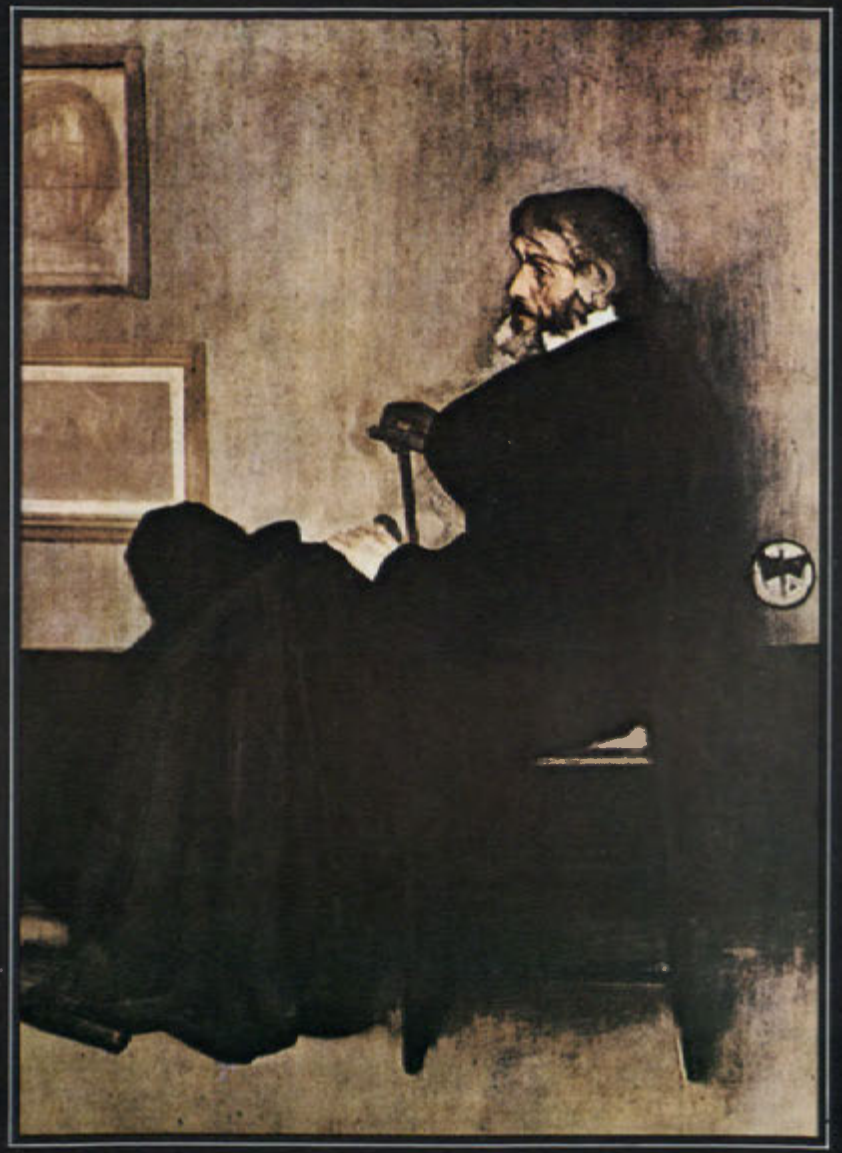

***Resim: 685** James Abbott WHISTLER **"Gri ve Siyah Düzenleme Sayı 2: Thomas Carlyle"**, 1872-1873, Glasgow Sanat Galerisi ve Müzesi, Glasgow-İngiltere*

***Resim: 686** James Abbott WHISTLER **"Siyah ve Altın Noctirno: Düşen Roket"**, 1875, Michigan Sanat Enstitüsü, Detroit-ABD*

sistem ve örgütlenme kuramlarını birlikte ele alıp, bu çerçevede yeni bir yaklaşım getirdiği *Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and the Machine* ("Sibernetik, ya da Canlılarda ve Makinelerde Denetim ve İletişim") adlı kitabına borçludur. 1948'de yayımlanan bu kitapla birlikte, eski Yunanca "kubernetikos" (dümen tutma, yönetme) sözcüğünden türetilen "sibernetik" terimi, çeşitli bilim dallarının kesişme noktasında yer alan bir disiplinin simgesi oldu. Özellikle otomatik denetim kuramının ve bu kuramla yakın ilişkili olan geribesleme (feedback) ve denge kavramlarının fiziksel sistemlerde, elektrik devrelerinde, makinelerde ve biyolojik sistemlerdeki uygulamaları arasındaki ilişki ve benzerlikleri konu alan sibernetik, getirdiği yeni kavramlar ve yaklaşımlarla iletişim, bilgisayarlar, bilişim, otomatlar kuramı, algoritmalar kuramı, matematiksel modelleme, robotlar, biyoloji ve özellikle sinir sistemi fizyolojisi gibi alanlarda başvurulan bir bilim dalı niteliği kazandı.

- YAPITLAR (başlıca): *Fourier Transforms in the Complex Domain*, 1934, ("Karmaşık Bölgede Fourier Dönüşümleri"); *Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and the Machine*, 1848, ("Sibernetik, ya da Canlılarda ve Makinelerde Denetim ve İletişim"); *Extrapolation, Interpolation and Smoothing of Stationary Time Series, With Engineering Applications*, 1949, ("Mühendislikteki Uygulamaları ile Durağan Zaman Serilerinde Ötekestirim, Arakestirim ve Düzgünleştirme"); *Ex-prodigy, My Childhood and Youth* (otobiyografi), 1953; ("Harika Çocuk: Çocukluğum ve Gençliğim"); *The Human Use of Human Beings-Cybernetics and Society*, 1954, (İnsan ve Mekanizması, 1973, 2. baskı: Sibernetik, 1982); *I am a Mathematician, the Later Life of a Prodigy* (otobiyografi), 1956, ("Ben Bir Matematikçiyim. Bir Harika Çocuğun İleriki Yılları").

- BAKINIZ: R. BROWN, DIRICHLET, EINSTEIN, J. FOURIER, KOLMOGOROV, SHANNON.

WIESER, Friedrich von
(1851-1926)

Avusturyalı iktisatçı ve sosyolog. Alternatif maliyet tanımıyla, Avusturya Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden sayılmıştır.

10 Temmuz 1851'de Viyana'da doğdu, 22 Temmuz 1926'da Wolfgang Gölü yakınındaki St. Gilgen' de öldü. Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra, Heidelberg, Jena ve Leipzig üniversitelerinde iktisat okudu. 1884'te Prag Üniversitesi' ne,1903'te de Viyana Üniversitesi'ne iktisat profesörü atandı. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Avusturya Soylular Meclisi'nde ve son iki imparatorluk hükümetinde ticaret bakanı olarak görev aldı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra öğretim üyeliğine döndü.

Wieser, Menger'i izleyerek, Böhm-Bawerk ile birlikte, ilk kuşak Avusturya Okulu'nun en önemli temsilcileri arasında yer almaktadır. Menger'in değer konusundaki öznelci yaklaşımını netleştiren bu iki iktisatçıdan Böhm-Bawerk, sermaye ve faiz konularında, Wieser de maliyet ve bölüşüm konularında Avusturya Okulu'nun kuramsal çerçevesini çizmişlerdir. Wieser, *Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes*'de ("İktisadi Değerin Temel Yasaları ve Kökeni Üzerine") değerin hem faydaya hem maliyete dayandığını belirtmekle birlikte, getirdiği yeni bir maliyet tanımıyla gerçek maliyet kavramını çözümleme dışı bırakmakta ve değerin tek belirleyicisinin fayda olduğu sonucuna varmaktadır. Sonradan fırsat maliyeti olarak adlandırılan Wieser'in maliyet yasasına göre, maliyet, kullanılan üretim faktörlerinin mutlak miktarlarıyla değil, bir üretim faktöründen bir birim fazla kullanmak için vazgeçilen alternatif faktörlerle ölçülür. Bu yaklaşım küçük değişikliklerle Davenport ve Wicksteed tarafından da savunulmuş ve marjinal verimlilik kuramının formüle edilmesinde kullanılmıştır.

Wieser, *Der natürliche Wert* ("Doğal Değer") adlı kitabında, toplumsal fayda yerine öznel faydayı kuramsal çıkış noktası olarak almasının nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, kapitalist ekonomideki bencillik, girişimci hatası, gelir eşitsizliği gibi nedenlerle fiyatlar, miktar ile toplumsal fayda arasındaki toplumsal ilişkiyi yansıtmamaktadır. Doğal değer, fiyatı oluşturan öğelerden yalnızca biridir. Wieser'in doğal değer olarak adlandırdığı toplumsal fayda, ancak bu nedenlerin var olmadığını ve toplumun ortak amacının belirleyici olduğu merkezi bir ekonomide, bireylerin tercihleri ve seçimleri bir bütün olarak topluluğa uygulanabileceğinden, fiyatın belirleyicisi olabilir.

Wieser, iktisada yönelmeden önce ilgilendiği sosyolojiye, yaşamının son yıllarında yeniden döndü ve ölümünden kısa bir süre önce *Das Gesetz der Macht*'ı ("İktidar Yasası") yayımladı. Çeşitli toplumsal örgütlenme sistemlerini çözümlediği bu kitabında, çoğunluğun her zaman azınlık tarafından, ya sınırsız bir egemenlikle ya da farklı yönetim biçimleriyle yönetildiğini savundu. Tarihsel gelişimin toplumun farklı sınıfları arasında siyasal iktidarın sürekli bölüşülmesi ve zorun, bu sınıfların çelişen çıkarlarını düzenleyen bir araç olarak tedrici bir biçimde sürekli azalması gibi iki temel eğilim tarafından belirlendiğini ileri sürdü.

- YAPITLAR (başlıca): *Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes*, 1884, ("İktisadi Değerin Temel Yasaları ve Kökeni Üzerine"); *Der natürliche Wert*, 1889, ("Doğal Değer"); *Das Gesetz der Macht*, 1926, ("İktidar Yasası").

- BAKINIZ: BÖHM-BAWERK, DAVENPORT, C. MENGER, WICKSTEED.

WIGNER, Eugene Paul
(1902)

Macar asıllı ABD'li fizikçi. Kuvantum mekaniğini grup kuramı ve bakışım ilkeleri çerçevesinde geliştirmiş, çekirdek parçacıkları arasındaki etkileşime açıklık getirmiştir.

17 Kasım 1902'de Budapeşte'de doğdu. 1925'te Berlin'deki Technische Hochschule'den kimya mühendisliği dalında doktora derecesini alıp, aynı kuruluşta asistan ve öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra, 1930'da ABD'ye giderek Princeton Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1938'de aynı üniversitede profesörlüğe getirildi ve bu görevi 1971'de emekliye ayrılıncaya değin sürdürdü. Ayrıca, 1942-1945 arası Manhattan Projesi çerçevesinde Chicago Üniversitesi Metalurji Laboratuvarı'nda görev alarak, ilk nükleer reaktörün yapımında Fermi ile birlikte çalışan ve bu laboratuvarda yürütülen Plütonyum Projesi'ndeki çalışmalarıyla atom bombasının yapımında çok önemli rol oynayan Wigner, ABD Atom Enerjisi Komisyonu'nun Fermi (1958) ve Barış İçin Atom (1960) ödüllerini almış, atom çekirdeği parçacıkları arasındaki iletişimin ilkelerini belirlemesi nedeniyle 1963'te Nobel Fizik Ödülü'nü Jensen ve Mayer ile bölüşmüştür.

Wigner'in çağdaş fiziğe katkıda bulunmadığı alan hemen hemen yok gibidir. Matematikteki grup kuramını kuvantum mekaniğine ilk kez uygulayan ve bunun ilkelerini geliştiren Wigner'dir. Grup kuramı yardımıyla atomların yapısındaki kimi özellikleri ortaya çıkaran Wigner'in, aynı kuramı çekirdeklerin enerji düzeylerine uygulayarak kükürtün yeni bir izotopu bulunması gerektiğini öne süren varsayımı, sonradan bu izotopun bulunmasıyla doğrulanmıştı. Ayrıca, fiziğe ilk kez Pierre Curie'nin kazandırdığı bakışım ilkelerinin ve bunların yol açtığı "değişmezlikler"in en önemlilerinden olan sağ-sol bakışımı ve paritenin korunumu kavramlarıyla zaman tersinmesini kesin bir formüle oturtan Wigner, nötron ve proton gibi çekirdek parçacıkları (nükleonlar) arasındaki etkileşmenin elektrik yüküyle ilgili olmadığını, bu parçacıklar arasında çok kısa erimli "çekirdek kuvvetleri"nin bulunması gerektiğini öne sürerek çekirdekteki etkileşimlerin niteliğine açıklık getiren ilk fizikçi oldu. Çekirdeğin nötron kapmasının kuramını 1936'de geliştiren Wigner'in bu katkısı, nükleer reaktörlerin tasarım ve yapımında önemli rol oynadı. Nükleer reaktörlerin çalışma ilkeleri konusundaki katkılarıyla da Wigner, günümüzün önemli bir teknolojisi olan reaktör fiziğinin kurucularından biri olarak kabul edilmektedir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Gruppentheorie und ihre Anwendung auf die Quantenmechanik der Atomspektren*, 1931, ("Grup Kuramı ve Atom Tayfının Kuvantum Mekaniğine Uygulanması"); *Nuclear Structure* (L. Eisenbaud ile), 1958, ("Çekirdek Yapısı"); *The Pysical Theory of Neutron Chain Reactors* (A.M. Weinberg ile), 1958, ("Zincirleme Nötron Tepkimelerinin Fiziksel Kuramı").

- **BAKINIZ:** P. CURIE, FERMI, E. İNÖNÜ, JENSEN, T.D. LEE, M.G. MAYER, YANG.

WILBERFORCE, William
(1759-1833)

İngiliz siyaset adamı. Köleliğin kaldırılması için mücadele etmiştir.

24 Ağustos 1759'da Yorkshire'da Hull'da doğdu, 29 Temmuz 1833'te Londra'da öldü. Babası varlıklı bir tüccardı. Cambridge'te öğrenim gördü. 1780'de, sonradan başbakan olan yakın arkadaşı William Pitt (Genç) ile birlikte Avam Kamarası'na girdi. Ilımlı bir muhafazakâr olan Wilberforce, Katolikler'e özgürlük verilmesini ve parlamento reformunu destekledi. 1785'te Protestanlık'ı benimsedi. 1787'de kölelik aleyhtarı mücadelenin öncülerinden Thomas Clarkson ve Granville Sharp ile tanışarak önce Azizler, daha sonra da Clapham Tarikatı olarak bilinen dinsel topluluğun oluşturulmasına katıldı. Aynı yıl Köle Ticaretinin Kaldırılması Komitesi'nin ve Ahlakın Islahı Derneği'nin kurulmasına yardımcı oldu.

Avam Kamarası'ndaki uzun uğraşlardan sonra 25 Mart 1807'de İngiliz Antilleri'nde köle ticaretini yasaklayan bir yasanın çıkarılmasını sağladı. Bu arada Afrika'ya uygarlığın götürülmesi gerekçesiyle buradaki meşru köle ticaretini ve misyonerlik çalışmalarını destekledi. 1815'te tahıl ithalini sınırlayan Tahıl Yasası'nın yanında yer aldı. 1821'den sonra bütün kölelerin özgürleştirilmeleri için yoğun bir mücadele başlattı. 1823'te taraftarlarının kurduğu yeni bir dernekte başkan yardımcılığını üstlendi ve hareketin parlamentodaki önderliğini Sir T.F. Buxton'a bırakarak 1825'te Avam Kamarası'ndan ayrıldı. Ölümünden bir ay sonra yedi yüz bin köleye özgürlük veren yasa çıktı.

İngiltere'de güçlü bir dinsel yükselişin yaşandığı bir dönemde büyük bir saygınlık kazanan Wilberforce, partiler dışı bir çizgi izleyerek siyasal nüfuzunu ustalıkla kullanmıştır.

- **BAKINIZ:** CLARKSON, PITT [Genç].

WILDE, Oscar
(1854-1900)

İrlanda asıllı İngiliz yazar ve estetikçi. Yapıtları, düşünceleri ve yaşam biçimiyle 19. yy sonunda en çok ilgi çeken sanatçılardan biri olmuştur.

Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde 16 Ekim 1854'te Dublin'de doğdu, 30 Kasım 1900'de Paris'te öldü. Babası ünlü bir cerrahtı ayrıca, arkeolojiden edebiyata dek çeşitli konularla ilgilenir, yazılar yazardı. Annesiyse Speranza takma adıyla tanınan devrimci bir şair ve folklor uzmanıydı. Wilde 1864-1871 arasında Portora Kraliyet Okulu'nda, ardından üç yıl Dublin'de Trinity College'da, 1874-1878 arasında da Oxford Üniversitesi'ndeki Magdalen College'da öğrenim gördü. Oxford'da klasik edebiyat okuduğu sırada önce çağın ünlü estetikçilerinden J. Ruskin'in, ardından da W.Pater'ın etkisinde kaldı. 1878'de uzun

şiiri *Ravenna* ile Newdigate Ödülü'nü kazandı. 1881'de *Poems*'i ("Şiirler") yayımladı. Ertesi yıl ABD ve Kanada'da ders verdi. 1884'te evlendi, bu evlilikten iki çocuğu oldu. 1887-1889 arasında *Woman's World* adlı derginin yayın yönetmenliğini yaptı. 1890'larda üne kavuşmuş bir yazar ve tüm İngiliz toplumunun ilgisini yaşamı ve görüşleri üzerine çeken bir sanatçı olmuştu. 1891'de Lord Alfred Douglas ile kurduğu eşcinsel ilişki nedeniyle lordun babası tarafından mahkemeye verildi. 1895'te iki yıl hapse ve ağır iş cezasına çarptırıldı. Cezaevi yaşamını bir deneyim olarak görerek bu cezadan kurtulmaya çalışmadı. Bu arada, eskiden göklere çıkartılırken, oyunları sahneden kaldırılmaya ve kitapları yasaklanmaya başlamıştı.

Wilde, cezasının çoğunu çektiği Reading Cezaevi'nden çıktıktan sonra Fransa'ya gitti. Orada arkadaşlarının para desteğiyle yaşamını sürdürdü. Bir kulak iltihabının beynini etkilemesi sonucu 1900'de öldü.

Wilde, parlak bir öğrenci olarak okulunu tamamladığı yıldan başlayarak, Londra'nın seçkinler çevresinde yeteneği, zekâsı ve görüşleriyle ilgi toplamıştır. Katı ve gelenekçi Victoria dönemi anlayışına başkaldıran bir estetiğin savunuculuğunu yapmıştır. Ona göre güzelliğin en yücesi sanatta bulunabilir. Güzellik ve sanat ahlak kavramıyla bağdaşamaz. Yaşamsa toplumsal görevlerin yerine getirilmesi değil, güzelliklerin yaşanması olmalıdır. Kendisi de yaşamını bu ilkeler doğrultusunda sürdürmeye çaba göstermiştir. Düşünceleri ilgi topladığı kadar eleştiri ve alay konusu da olmuştur. Gilbert ve Sullivan'ın 1881'de sahnelenen *Patience* ("Sabır") adlı güldürülerindeki tiplerden biriyle Wilde'ın karikatürleştirildiği görülür.

Wilde, sanatıyla yaşamını bütünleştirmiş bir yazardır. Ancak ilk yapıtları pek başarılı olmamıştır. Başarısını 1891'de yayımlanan *The Picture of Dorian Gray* (Dorian Gray'in Portresi) ile kazanmıştır. Daha sonra da *Lady Windermere's Fan* (Lady Windermere' in Yelpazesi), *A Woman of No Importance* (Ehemmiyetsiz Bir Kadın) ve *An Ideal Husband* ("İdeal Bir Koca") ile ustalığını kanıtlamıştır. 1895'te oynanan *The Importance of Being Earnest* (Ciddi Olmanın Önemi Üzerine) ise başyapıtı olarak kabul edilir. Bunlar, Victoria döneminin fars ve melodram örgüsü ile Fransız tiyatrosuna özgü iyi kurulmuş oyun türünün özelliklerinin Wilde'ın usta dili ve zekâsıyla kaynaştığı yapıtlardır. Hepsi de 19. yy İngiliz tiyatrosuna yeni bir soluk getirmiştir. Wilde cezaevinden Lord Douglas'a yazdığı mektupları *De Profundis* adıyla toplamıştır. Gene cezaevindeki güç koşulları dile getirdiği *The Ballad of Reading Gaol* (Reading Zindanı Baladı) ise son yapıtı olmuştur. Wilde Fransa'ya yerleştikten sonra yazılarında Sebastian Melmout takma adını kullanmıştır. Bunlardan Sebastian oklarla öldürülmüş bir Hıristiyan ermişinin, Melmout ise ruhunu şeytana satan bir roman kahramanının adıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Lady Windermere's Fan,* 1892, (Lady Windermere'in Yelpazesi, 1960); *A Woman of No Importance,* 1893, (Ehemmiyetsiz Bir Kadın, 1948); *Salomé,* 1893; *An Ideal Husband,* 1895, ("İdeal Bir Koca"); *The Importance of Being Earnest,* 1895, (Ciddi Olmanın Önemi Üzerine). **Şiir:** *Ravenna,* 1878; *Poems,* 1881, ("Şiirler"); *The Ballad of Reading Gaol,* 1898, (Reading Zindanı Baladı). **Çeşitli:** *The Happy Prince and Other Tales,* 1888, (Mutlu Prens ve Başka Masallar); *Intentions,* eleştiri-deneme, 1891, ("Niyetler"); *Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories,* 1891, (Lord Arthur Savil'in Suçu ve Başka Öyküler); *The Picture of Dorian Gray,* roman, 1891, (Dorian Gray'in Portresi); *A House of Pomegranates,* masal, 1891, (Narlar Evi); *De Profundis,* mektup, (ö.s.), 1905.

WILDER, Billy
(1906)

Avusturya asıllı ABD'li sinema yönetmeni, yapımcı ve senaryo yazarı. Hem sanatsal, hem de ticari bakımdan başarılı filmler çekmiştir.

22 Nisan 1906'da Viyana'da doğdu. Asıl adı Samuel Wilder'dir. Hukuk okumak için Viyana Üniversitesi'ne girdiyse de bir yıl sonra ayrılarak önde gelen Avusturya gazetelerinden birinde muhabirlik yapmaya başladı. Deneyim kazanınca Berlin'e gitti. *Menschen am Sonntag* ("Pazar Günü İnsanlar") adlı yarı belgesel bir filmin senaryo yazımına katıldı. Alman filmlerine senaryolar yazarken 1933'te Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmesi üzerine önce Paris'e, sonra da ABD'ye, Hollywood'a gitti. Yahudi olan ailesinin Almanya'da kalan üyeleri sonradan toplama kamplarında öldürüldüler.

Wilder, Hollywood'daki ilk yıllarında büyük zorluklarla karşılaştı. Sinema yaşamı, senaryo yazarı Charles Brackett'le işbirliğine başladıktan sonra değişti. 1938'den 1942'ye değin Hollywood'un hafif, ama gösterişli güldürülerinin senaryolarını yazan bu ikili, daha sonra yapımcı-yönetmen ilişkisi içinde kendi yapıtlarını üretmeye başladı. Brackett'in yapımcılığını üstlendiği ve Wilder'ın yönettiği bu yapıtlar, ticari bakımdan büyük başarı sağlarken, rahat ve işlek anlatımlarıyla Wilder'a yönetmen olarak ün kazandırdı. Bu dönemin son ürünü *Sunset Boulevard* (Sunset Bulvarı) Wilder'ın en önemli filmi oldu. Hollywood'a ve yıldız sistemine acı bir alayla bakan film, sinamaya ve ünlü oyunculara yaptığı göndermelerle ve ilginç anlatımıyla dikkati çekiyordu.

Brackett'le işbirliği 1950'de bu filmle sona eren Wilder, giderek toplumun değer ölçülerini alaya alan keskin ve acımasız filmlere yöneldi. 1960'tan sonra yaptığı filmler ise öncekilerinin keskin yergi düzeyine ulaşamadıysa da ilgiyle karşılandı.

Wilder iki kez en iyi yönetmen, üç kez de en iyi senaryo yazarı olarak Oscar'la ödüllendirilmiştir. Amerikan toplumunun cinsellik, politika ve ahlak konusundaki tabularını tartışma konusu yapan yaklaşımının yanı sıra özgün olay örgülerine dayanan senaryoları ve işlek üslubuyla da sinemanın en iyi öykü anlatıcılarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği ve Senaryo Yazımına Katıldığı Filmler:** *The Major and the Minor,* 1942, (Küçük Kız); *Five Graves to Cairo,* 1943, ("Kahire'ye Beş Mezar"); *Double Indemnity,* 1944, (Çifte Tazminat); *The Lost Weekend,* 1945, (Yaratılan Adam); *Sunset Boulevard,* 1950, (Sunset Bulvarı); *Ace in the Hole,* 1951, (Büyük Karnaval); *Stalag 17,* 1953, (Casuslar Kampı); *Sabrina,*

1954, (Sabrina); *The Seven Year Itch*, 1955, (Yaz Bekârı); *The Spirit of St. Louis*, 1957, (Atlantik Fatihi); *Love in the Afternoon*, 1957, (Öğleden Sonra Aşk); *Some Like It Hot*, 1959, (Bazıları Sıcak Sever); *The Apartment*, 1960; (Garsonyer); *Irma la Douce*, 1963, (Sokak Kızı İrma); *Kiss Me Stupid*, 1964, (Öpsene Budala); *Avanti!*, 1972, (Dokunma Gıdıklanırım); *The Front Page*, 1974, (Baş Sayfa); *Fedora*, 1978.

WILDER, Thornton
(1897-1975)

ABD'li oyun yazarı ve romancı. Döneminin akımları dışında kalmış, hem tiyatro, hem de edebiyat alanında başarılı yapıtlar vermiştir.

Thornton Niven Wilder 17 Nisan 1897'de Wisconsin Eyaleti'nde, Madison'da doğdu, 7 Aralık 1975'te Connecticut Eyaleti'nde, Hamden'da öldü. Dokuz yaşındayken, babasının başkonsolos atanması üzerine ailesiyle birlikte Hong Kong'a gitti. Bir süre orada okuduktan sonra, ortaöğrenimini 1915'te California'da tamamladı ve Oberlin College'a girdi. 1918'de orduya katılarak Sahil Topçu Birliği'nde görev aldı. Yarım kalan yükseköğrenimini savaştan sonra Yale Üniversitesi'nde sürdürdü ve 1920'de tamamladı. Ertesi yıl, Roma'daki Amerikan Akademisi'nde çalışırken ilk romanı *The Cabala*'yı yazmaya başladı. 1921-1928 arasında New Jersey'deki Lawrenceville School'da Fransızca öğretmenliği yaptı. 1926'da Princeton Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesini aldı. Aynı yıl ilk romanı yayımlandı. İkinci romanı *The Bridge of San Luis Rey* ("San Luis Rey Köprüsü") ile 1928 Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Bu tarihten sonra sürekli yazarlık etti. Birçok ülkeyi dolaştı, üniversitelerde dersler ve konferanslar verdi. 1938 ve 1943'te tiyatro alanında iki kez daha Pulitzer Ödülü'nü ve değişik ülkelerde daha birçok ödül, çeşitli üniversitelerden de onur dereceleri aldı.

Wilder, oyun yazarı olarak sağladığı ününü üç oyununa borçludur. Başyapıtı sayılan *Our Town* (Bizim Şehir), New England'ın küçük bir kasabasındaki yaşam üzerinedir. Oyunun başından sonuna değin izleyiciyi yönlendiren anlatıcı, zaman zaman oyunu keser, açıklamalar yapar, yorumlar getirir, yer yer de oyuna katılır. Wilder'a ikinci Pulitzer'ini kazandıran oyun, büyük bir yaygınlıkla izlenmiş, 1940'ta da sinemaya aktarılmıştır. Daha önce başarısızlığa uğrayan *The Merchant of Yonkers* ("Yonkers Taciri") adlı oyunun yeniden yazımı olan *The Matchmaker* (Çöpçatan) bu kez büyük başarı kazanmıştır. Bu fars türü oyun 1958'de filmleştirilmiş, 1964'te *Hello Dolly!* müzikalinin temelini oluşturmuş, uzun süre sahnede kalan bu müzikal de 1969'da sinemaya uyarlanmıştır. Wilder'a üçüncü Pulitzer Ödülü'nü kazandıran *The Skin of Our Teeth* (Ramak Kaldı/Her Şeye Rağmen), James Joyce'un *Finnegans Wake* adlı romanından, 19. yy güldürüsünden, dışavurumcu ve Epik tiyatrodan izler taşır. Oyun, Antrobus ailesinin geri planında insanlığın tarihini ele alır.

Thornton Wilder ülkesinin hem tiyatro, hem de edebiyat alanında başarılı yapıtlar vermiş az sayıda sanatçısından biridir. Çalışmalarının başından sonuna değin döneminin akımları dışında kalmış, kendi çizgisini geliştirmiştir. Tekil, benzersiz bir yer oluşturan, yaşama sevincinin egemen olduğu yapıtlarında insan doğasının evrensel gerçeklerini yansıtmıştır. Eski Yunan düşüncesinden çağdaş tiyatroya kadar uzanan ilgi alanlarından ve farklı kaynaklardan yararlanarak verdiği yenilikçi yapıtlarının yanı sıra, uyarlamaları ve eğitimciliğiyle de önem kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *The Happy Journey to Trenton and Camden*, 1931, (Tatil Gezisi, 1959/Trenton ile Camden'a Mutlu Yolculuk); *Our Town*, 1938, (Bizim Şehir, 1945); *The Skin of Our Teeth*, 1942, (Ramak Kaldı, 1953/Her Şeye Rağmen, 1954); *Our Century*, 1947, ("Yüzyılımız"); *The Matchmaker*, 1955, (Çöpçatan, 1957); *Bernice*, 1957; *Plays for Bleecker Street*, 3 cilt, 1960-1961, ("Bleecker Sokağı İçin Oyunlar"). **Roman:** *The Cabala*, 1926; *The Bridge of San Luis Rey*, 1927, ("San Luis Rey Köprüsü"); *The Ides of March*, 1948; *The Eighth Day*, 1967, ("Sekizinci Gün"). **Çeşitli:** *Kultur in einer Demokratie*, 1957, ("Bir Demokraside Kültür"); *Goethe und die Weltliteratur*, 1958, ("Goethe ve Dünya Edebiyatı").

- **KAYNAKLAR:** R. Burbank, *Thornton Wilder*, 1961; J. M. Edelstein, *A Bibliographical Checklist of the Writings of Thornton Wilder*, 1959; M. Goldstein, *The Art of Thornton Wilder*, 1965; B. Grebanier, *Thornton Wilder*, 1964; D. Haberman, *The Plays of Thornton Wilder: A. Cricical Study*, 1967; H. Papajewski, *Thornton Wilder*, 1961.

WILHELM I
(1797-1888)

Prusya kralı ve Alman imparatoru. Almanya'nın birliğinin sağlanmasından sonra ilk Alman imparatoru olmuştur.

22 Mart 1797'de Berlin'de doğdu, 9 Mart 1888'de aynı yerde öldü. Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'in (d. 1797-1840) ikinci oğludur. 1813-1814 yıllarında Almanya'daki Fransız egemenliğine son vermek amacıyla I. Napoléon'a karşı yürütülen savaşa katılarak tümgeneral rütbesine yükseldi. 1825'te muhafız alayı komutanı oldu. 1840'ta çocuğu olmayan ağabeyi IV. Friedrich Wilhelm'in tahta çıkması üzerine Prusya prensi ve tahtın vârisi ilan edildi. Mart 1848'de Berlin'de devrimci ayaklanma başlayınca kısa bir süre İngiltere'de sürgünde kaldıysa da, Haziran 1848'de Prusya'ya geri dönerek düzenin sağlanmasını istedi ve 1849'da komuta ettiği askeri birliklerle Baden'deki ayaklanmayı bastırdı. Aynı yıl Ren Bölgesi-Westfalya'nın askeri valisi oldu. 1854'te mareşalliğe yükseltildi. Ağabeyi IV. Friedrich Wilhelm 1857'de geçirdiği bir felç sonucu akıl sağlığını yitirince devlet işlerinin yönetimini fiilen eline aldı; Kasım 1858'de de kral naibi ilan edildi.

Muhafazakâr görüşlere sahip olan, ancak ağabeyinin 1848 Devrimi sırasında ve ertesinde izlediği siyaseti başarısız bulan Wilhelm, eski hükümeti dağıtarak yeni bir hükümet kurdu ve ılımlı bir reform programı yürürlüğe koydu. Bu tutum mecliste ço-

günluğa sahip olan Liberaller'in onu desteklemesine ve liberalizmde bir "Yeni Dönem"in başladığına inanmalarına yol açtı. Ancak geçen zaman Liberaller'i düş kırıklığına uğrattı. Wilhelm'in 1859'da orduyu güçlendirecek reformlar yapması için bütçeden daha fazla pay ayrılması isteği Liberaller'in ağırlıkta olduğu meclis tarafından reddedilince siyasal bir bunalım ortaya çıktı. Ocak 1861'de IV. Friedrich Wilhelm'in ölümü üzerine Prusya kralı olan I. Wilhelm, 1862 baharında atadığı yeni hükümetin de bunalıma çözüm getirememesi üzerine, oğlu lehine tahttan çekilmeyi düşündüyse de, 23 Eylül 1862'de, son çare olarak Otto von Bismarck'ı başbakanlığa atadı.

Bismarck parlamentoyu devre dışı bırakarak ülkeyi yönetmeye başladı ve hızla ordunun güçlendirilmesi işine girişti. Genel olarak Bismarck'la büyük bir uyum içinde olan I. Wilhelm, onunla dış politika konusunda zaman zaman anlaşmazlığa düştü. 1865'te Danimarka'dan alınan ve Prusya-Avusturya ortak yönetimi altına giren Schleswig-Holstein dükalıklarının yönetimi konusunda çıkan anlaşmazlıkları Avusturya'ya savaş açmak için bahane olarak kullanmak isteyen Bismarck'a karşı çıkıp, Avusturya'yla ittifakın sürmesinden yana tavır aldı. Ancak engelleyemediği savaşta Prusya'nın zaferi, Alman Birliği'ne giden yolda önemli bir adım oldu. 1870'te boşalan İspanya tahtı için Hohenzollern hanedanından I. Wilhelm'in akrabası prens Leopold'ün aday gösterilmesi Fransa'yla Prusya arasında anlaşmazlık doğmasına yol açtı. Alman İmparatorluğu'nun kurulabilmesi için Fransa'nın yenilgisini zorunlu gören Bismarck, bu olayı ustalıkla kullanarak Fransa'nın Prusya'ya savaş açmasını sağladı. Ocak 1871'de Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlanan savaşın ardından Versailles Sarayı'nda toplanan Alman prensleri Alman İmparatorluğu'nun kurulduğunu ilan ettiler ve I. Wilhelm Alman imparatoru oldu.

I. Wilhelm bu tarihten sonra Bismarck'ın izlediği iç ve dış siyasete hiçbir müdahalede bulunmadı. 1878'de onun uğradığı iki suikastin sorumluluğunu sosyalistlere yükleyen Bismarck, daha da sert bir iç siyaset gütmeye başladı. I. Wilhelm'in ölümünden sonra yerine oğlu III. Friedrich geçti.

• BAKINIZ: BISMARCK, FRIEDRICH WILHELM IV, H.K.B. von MOLTKE, WILHELM II.

WILHELM II
(1859-1941)

Prusya kralı ve Alman imparatoru. Almanya'nın yayılmacı dış siyasetine önderlik ederek, I.Dünya Savaşı'nın başlamasında önemli rol oynamıştır.

27 Ocak 1859'da Potsdam'da (bugün DAC'de) doğdu, 4 Haziran 1941'de Hollanda'da Doorn'da öldü. Alman İmparatoru III.Friedrich'le İngiltere Kraliçesi Victoria'nın kızı prenses Victoria'nın ilk çocuğuydu. Sol kolunun doğuştan sakat olmasına karşın sıkı ve disiplinli bir askeri eğitim gördü. Mart 1888'de imparator olan babası üç ay içinde gırtlak kanserinden ölünce 29 yaşında Alman imparatoru oldu.

İmparator olması

II.Wilhelm dedesi I.Wilhelm'in tersine yönetimde etkin bir rol oynamak isteyince başbakan Bismarck'la aralarında anlaşmazlık doğdu. 1890 seçimlerinde, Sosyal Demokratlar'ın 1,5 milyon oy alarak Reichstag'daki milletvekili sayılarını 35'e çıkarmaları Bismarck'ın parlamentodaki gücünü zayıflatınca II.Wilhelm ılımlı bir siyasete yönelerek 1878'de çıkarılmış olan Sosyal Demokrasinin Tahriklerine Karşı Genel Savunma Yasasını yenilemek istemedi ve 18 Mart 1890'da Bismarck'ı başbakanlıktan azletti. General Georg Leo von Caprivi başbakan oldu.

II.Wilhelm, işçilerin sosyalizme kayışını engellemek amacıyla işçi haklarını ve sosyal güvenlik hizmetlerini genişleten yasalar çıkarttı. Ancak Sosyal Demokratlar'ın güçlenmesini engelleyemeyince baştaki ılımlı tutumunu değiştirerek Sosyal Demokratlar'ın amansız bir düşmanı haline geldi ve zamanla verdiği hakları geri aldı.

Almanya 1871'de siyasi birliğini sağladıktan sonra devlet desteğiyle hızlı bir sanayileşme hamlesi başlatarak 20.yy başında özellikle ağır sanayi alanında Avrupa'nın en güçlü ülkesi durumuna gelmişti. Ancak sanayileşmeye geç başlamış olduğundan bu dönemde dünyadaki hammadde açısından zengin topraklar öteki Avrupa devletleri tarafından paylaşılmış durumdaydı. Büyük devletlerle çatışmaya yol açabileceği kaygısıyla sömürge edinme konusunda sakınımlı davranan Bismarck'ın başbakanlığı sırasında Afrika'da öteki devletlerin pek değer vermedikleri bazı topraklar sömürgeleştirilmişti. Almanya'nın bir dünya gücü olmasını isteyen II.Wilhelm ise yayılmacı ve militarist bir dış politika benimseyerek Bismarck'ın güttüğü dengeci politikaya son verdi. 1890'da, Bismarck'ın büyük önem verdiği Alman-Rus Teminat Antlaşması'nı yenilemeyerek ilk önemli değişikliği yaptı. Ekim 1898'de İstanbul'da Osmanlı Padişahı II.Abdülhamid'i ziyaret ederek dünyadaki tüm Müslümanlar'a dostluk çağrısı yapması, ilerde Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman etkisi altına girmesinde önemli rol oynayan Bağdat demiryolu projesinin Almanlar'a verilmesinde etkili oldu.

Dış politikası

II.Wilhelm'in izlediği yayılmacı siyaset İngiltere'yle ve öteki sömürgeci devletlerle kaçınılmaz bir çatışmayı beraberinde getirdi. Aralık 1895'te İngiltere Başbakanı Robert Cecil Salisbury ile yaptığı görüşme bir sonuç vermedi. Bunun hemen ardında, Ocak 1896'da Güney Afrika'da Transvaal'ın başkanı Paul Kruger'e İngilizler'i yenilgiye uğratmış olması nedeniyle bir kutlama telgrafı göndermesi, İngiliz kamuoyunda büyük bir tepki yarattı ve İngiltere'yle Almanya arasında dostluk sağlanmasını olanaksız hale getirdi. Öte yandan, Almanya'nın bir dünya gücü olabilmesi için güçlü bir donanmaya gereksinimi olduğunu ve bu donanmanın İngiltere'yi Almanya'yla savaşa girmekten caydırarak uzlaşmaya zorlayacağını savunan donanma bakanı Alfred von Tirpitz'i (1849-1930) destekleyerek, 1898 ve 1900 yıllarında donanmanın güçlendirilmesini öngören yasalar çıkarılmasını sağladı. Ancak bu düşüncenin tersine, İngiltere 1904'te Fransa, 1907'de Rusya ile ittifak antlaşmaları yaparak savaş gemilerinin sayısını artırdı. II.Wilhelm'in Ekim

1908'de *Daily Telegraph* gazetesi muhabirine Alman halkının büyük bölümünün İngiliz düşmanı olduğunu belirten bir demeç vermesi Alman-İngiliz ilişkilerini iyice kötüleştirdi. Başkan Bethmann Hollweg'in 1909-1912 arasında İngiltere'yle bir uzlaşmaya varma çabaları da başarıya ulaşamadı. Bunların yanı sıra II.Wilhelm'in 1905'te başbakanın önerisiyle Tanca'ya giderek Fransız sömürgesi olan Fas'ın bağımsızlığını desteklediğini ilan etmesi ve 1911'de Fas'a bir savaş gemisi yollanması Fransa'yla Almanya'yı iki kez savaşın eşiğine getirdi.

I.Dünya Savaşı

II.Wilhelm'in yardım vaadi üzerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a savaş açması dünya savaşına giden yolu da açmış oldu. Ağustos'ta, II.Wilhelm ordudaki yüksek rütbeli subayların isteğine uyarak hem Rusya hem de Fransa'ya aynı anda savaş ilan etti. Genelkurmay başkanı Moltke önderliğindeki Alman ordusunun iki cephede yıldırma savaşı izlenmesini öngören Schlieffen Planı'nı uygulamadaki başarısızlığı Almanya'nın erken zafer hayallerini yok etti. Savaş boyunca en yetkili komutan unvanını korumasına karşın, siyasal gücünü giderek yüksek rütbeli subaylara kaptıran II.Wilhelm, savaşın yitirileceğini anlayınca demokratik reformlar vaat ederek durumunu korumaya çalıştıysa da, savaşın ve yenilginin sorumlusu olarak görüldü ve tahttan çekilmesi istendi. Reichstag'da bu yönde taleplerin yoğunlaşması üzerine 29 Ekim 1918'de Berlin'i terketti. 8 Kasım'da başbakan Baden Prensi Max'ın tahttan çekilmesi isteğini reddetti, ancak ertesi gün tahttan çekildiği açıklanıp cumhuriyet ilan edilince Hollanda'ya sürgüne gitti.

Haziran 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması uyarınca, savaşın sorumlusu olarak ilan edilen, ancak Hollanda hükümetince geri verilmeyen II.Wilhelm, ölümüne değin orada yaşadı.

• BAKINIZ: ABDÜLHAMİD II, BETHMANN HOLLWEG, BISMARCK, F.EBERT, ENVER PAŞA, LUDENDORF, H.J.L. von MOLTKE, SALISBURY, WILHELM I.

WILKES, John
(1725-1797)

İngiliz gazeteci ve siyaset adamı. Parlamentoda siyasi hak ve özgürlükler için sürdürülen mücadeleye öncülük etmiştir.

28 Ekim 1725'te Londra'da doğdu, 26 Aralık 1797'de aynı yerde öldü. Hollanda'da Leiden Üniversitesi'nde iki yıl öğrenim gördü. 1757'de Aylesbury temsilcisi olarak parlamentoya girdi.

1762'de *North Briton* adlı gazete aracılığıyla kral III.George'a ve Lord Bunte hükümetine karşı sert bir eleştiri kampanyası açtı. Ertesi yıl genel bir tutuklama emrine dayanılarak Londra Kulesi'ne hapsedildiyse de milletvekili ayrıcalığından dolayı kısa sürede serbest bırakıldı. Ancak, hasımları *Essay on Woman* ("Kadınlar Üzerine Deneme") kitabıyla müstehcen yayın yaptığı gerekçesiyle 1764'te Avam Kamarası'ndan uzaklaştırılmasını sağladılar ve Paris'te bulunduğu sırada kendisini kanun kaçağı ilan ettiler. Aynı yıl gıyabında yargılanıp suçlu bulundu. 1768'de İngiltere'ye dönerek Middlesex'ten Avam Kamarası'na girmeyi başardı. Ancak kendisine daha önce yöneltilen suçlamalardan dolayı bir süre tutuklu kaldı. Ertesi yıl yeniden seçildiyse de parlamento seçimi iptal etti. Londra'daki radikal çevrelerin kahramanı durumuna gelen Wilkes, yandaşlarını bir dernek altında birleştirdi. 1769'da belediye meclisi üyesi, 1771'de kent yöneticisi ve 1774'te belediye başkanı oldu. Oy hakkının genişletilmesini ve soylu ayrıcalıklarına son verilmesini amaçlayan reform programını savundu. İngiliz sömürgeciliğine karşı çıkan Amerikan halkını destekledi. Bu arada parlamento görüşmelerinin yayımlanması konusundaki mücadelesiyle basın özgürlüğünün gelişmesini sağladı. 1774'te Middlesex'den yeniden parlamentoya seçildi. Beş yıl sonra kent haznedarlığı görevine getirildi. Açıkça radikal görüşlerinden vazgeçmemekle birlikte parlamentoda etkin mücadeleden kaçınmaya başladı. 1780'de Gordon Ayaklanması'nın bastırılmasını destekledi. Giderek halk arasındaki saygınlığını yitirdiğinden 1790'daki milletvekili seçimlerine katılmadı.

• YAPITLAR: (başlıca): *Essay on Woman*, 1763, ("Kadınlar Üzerine Deneme").

• BAKINIZ: GEORGE III.

WILKINS, Maurice
(1916)

İngiliz, biyofizikçi. X ışınları kırınımı yöntemiyle, DNA'nın molekül yapısının çözümlenmesine katkıda bulunmuştur.

Maurice Hugh Frederick Wilkins 15 Aralık 1916'da Yeni Zelanda'daki Pongaroa kentinde doğdu. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St. John's College'da öğrenim görerek, 1940'ta fizik doktorasını aldı. 1944'te, ABD'li fizikçilerle birlikte, atom bombası yapımına yönelik Manhattan Projesi çerçevesinde Berkeley'deki California Üniversitesi'nde sürdürülen izotop ayırma çalışmalarına katıldıktan sonra nükleer fizikten koparak biyofiziğe yöneldi. Ertesi yıl St.Andrews Üniversitesi'nde,1946'da da Londra'daki King's College'ın Fizik Bölümü'ne bağlı Medical Research Council'ın (MRC) Biyofizik Ünitesi'nde öğretim üyesi oldu. Halen (1985) bağlı bulunduğu bu üniversitede 1962'de moleküler biyoloji, 1970'de biyofizik profesörlüğüne ve bölüm başkanlığına getirilen, ayrıca 1955-1970 arası MRC Biyofizik Ünitesi'nin ikinci başkanlığını, 1970-1972 arası yöneticiliğini, 1972'den 1974'e değin Nörobiyoloji Ünitesi'nin, 1974-1980 arası Hücre Biyofiziği Ünitesi'nin yöneticiliğini üstlenen Wilkins, 1959'da Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1963'te Britanya İmparatorluğu nişanıyla (CBE) ödüllendirilmiş ve DNA'nın yapısı-

nın çözümlenmesine ışık tutan çalışmaları nedeniyle 1962 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Crick ve Watson ile bölüşmüştür.

Genlerin temel maddesi ve hücrenin kalıtımdan sorumlu öğesi olan DNA'nın (dezoksiribonükleik asit) molekül yapısının çözümlenmesi, 20.yy biyoloji bilimlerinin en anlamlı ve çığır açıcı buluşu olarak kabul edilir. Genlerin yapısındaki kalıtım maddesinin nükleik asitler olduğuna dikkati çeken Avery'nin araştırmalarından başlayıp, birçok biyoloji, fizik ve kimya bilgininin katkılarıyla gerçekleşen ve DNA molekülünün çifte sarmal yapıda olduğunu saptayarak temel bileşenlerin bu sarmal üzerindeki yerlerini belirleyen Watson ve Crick'in geliştirecekleri DNA modeliyle noktalanan bu önemli çalışmada Wilkins'in uyguladığı laboratuvar yöntemleri, özellikle X ışınları kırınımıyla sağladığı bilgiler büyük ölçüde yol gösterici olmuştur. Baba-oğul Bragg'ların bulduğu X ışınları kırınım tekniğinin biyolojideki en önemli uygulamalarından birini veren Wilkins, DNA'yı kristalleştirmeyi başarıp, X ışınlarının bu kristallerde kırınıma uğramasıyla elde edilen kırınım desenlerini çözümleyerek, moleküldeki nükleotitlerin boyutlarını ve yerlerini saptamış, böylece Watson ve Crick'in öngördükleri modeli doğrulayarak geçerlilik kazanmasını sağlamıştır.

• BAKINIZ: AVERY, BEADLE, W.H. ve W.L.BRAGG, CRICK, D.D.WATSON.

WILKINSON, Goeffrey
(1921)

İngiliz, kimyacı. Organometal kimyası alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

14 Temmuz 1921'de Yorkshire bölgesindeki Todmerden'de doğdu. Londra'daki Imperial College of Science and Technology'de kimya öğrenimi gördü. 1943-1946 arasında Kanada Atom Enerjisi Projesi'nde, 1946-1950 arasında California Üniversitesi'ne bağlı Radyasyon Laboratuvarı'nda, 1950 ve 1951 yıllarında da Massachusetts Institute of Technology'de araştırma görevlisi olarak çalıştıktan sonra Harvard Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe getirildi. 1956'da inorganik kimya profesörü olarak Imperial College'a döndü. Bugün de (1985) aynı görevde bulunan Wilkinson, birçok bilim kurumunun üyeliğine seçilmiş, çeşitli bilim kurumlarının madalya ve onursal unvanlarının yanı sıra 1973 Nobel Kimya Ödülü'nü Norveçli kimya bilgini Ernest Otto Fischer (1918) ile birlikte kazanmış, 1976'da da "Sir" unvanı almıştır.

Çalışmalarını organometal kimyasında yoğunlaştıran ve metallerle hidrojen atomları arasındaki bağlanmayı inceleyen Wilkinson'ın en önemli başarısı klorotrisi bulmasıdır. Alkinlerin hidrojenlenmesini katalize eden bir bileşik olan ve çoğu zaman "Wilkinson katalizörü" olarak anılan klorotrisin bulunuşu hem organik hem de inorganik kimyada yeni ve önemli gelişmelere yol açmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Advanced Inorganic Chemistry* (F.A.Cotton ile), 1980, (4.basım), ("İleri İnorganik Kimya"); *Basic Inorganic Chemistry* (F.A.Cotton ile), 1976, ("Temel İnorganik Kimya").

WILLEM I
(1772-1843)

Hollanda kralı. 1815-1840 arasında ülkesini yönetmiştir.

24 Ağustos 1772'de La Haye'de doğdu, 12 Aralık 1843'te Berlin'de öldü. Orange Prensi V.Willem'in oğludur. 1791'de, kuzini Prusya Prensesi Wilhelmina ile evlendi. Felemenk Cumhuriyeti'in 1795'te Fransa'nın denetimine girmesi üzerine ailesiyle birlikte İngiltere'ye göç etti. 1802'de Almanya'da Fulda ve başka küçük bölgelerin piskoposluğuna atandı. Ancak, 1806'da I.Napoléon'a karşı Prusya'nın yanına geçince, bu sanını yitirdi. 1812'ye değin Prusya'nın himayesinde yaşadı. Felemenk 1813'te Fransız egemenliğinden kurtulunca, geçici hükümetin çağrısı üzerine yönetime geçti ve 1815'te Felemenk'in yanı sıra Belçika ve Lüksemburg Büyük Dükalığı'nı içine alan Hollanda Krallığı'nın kralı oldu.

I.Willem yönetimde bulunduğu çeyrek yüzyıllık dönemde bir yandan Fransız işgalinin neden olduğu iktisadi durgunluğu aşıp ticari ve sınai etkinliği canlandırma yönünde girişimlerde bulunurken, öte yandan, vergi ödeyen yurttaşların oylarıyla belirlenen ve cumhuriyetçi bir geleneği olan Genel Meclis'in işlevini, yalnızca hükümetin önerdiği tasarıları yasalaştırmakla ve bütçeyi onaylamakla sınırlandırdı. Bakanları yalnızca krala karşı sorumlu kılarak, yürütme gücünü tümüyle kendisine bağladı.

18.yy sonlarına doğru Doğu Hindistan Kumpanyası dağılmış, Fransız işgali döneminde de Kıta Ablukası nedeniyle Felemenk'in denizaşırı ticareti ve balıkçılığı durma noktasına gelmişti. I.Willem ticareti yeniden canlandırabilmek ve uzak ülkelerle, özellikle de Doğu Hint Adaları'yla yapılan ticareti düzenlemek üzere Hollanda Ticaret Birliği'ni kurdurttu. Doğu Hint Adaları'nda ticari rakipleri üzerinde eski üstünlüğünü yeniden elde eden Hollanda, büyük ırmakların ağzında olmasından ve Kıta Ablukası'nın gevşemesinden yararlanarak Hamburg ve Bremen limanlarının güçlü rekabetine karşın, ticari bir canlılık kazandı. I.Willem, su altında kalan alanların doldurulması, önemli ticaret merkezlerinin kanallar ve demiryollarıyla birbirine bağlanması gibi, bu ticari canlanmayı destekleyecek bayındırlık ve ulaştırma çalışmalarına da ön ayak oldu.

I.Willem'in yönetimi sırasında karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, İspanya'ya karşı ayaklanma döneminden bu yana yaklaşık ikibuçuk yüzyıldır ayrı yaşayan ve iktisadi ve toplumsal bakımdan farklı biçimlenen Hollanda ve Belçika'nın tek bir yönetim altında birleştirilmesi oldu. Belçika, Hollanda'nın birikmiş borç yükünü paylaşmaya karşı çıkıyor ve bu ülkenin ticari gelişkinliğine uygun düşen serbest ticaret yanlısı politikalarını, korumacılık gerektiren kendi sanayisi açısından kabul etmiyordu. Bu iktisadi

sorunların yanı sıra Fransızca'nın yaygın olduğu güneyde Felemenkçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesi, Belçikalı Katolik din adamlarının, Protestan kuzeyin kendi işlerine karışmasına duyduğu tepki, I.Willem yönetiminin otoriter niteliği ve Belçika basını ve öğrenim kurumları üzerinde kurduğu yoğun baskı 1828'de Belçikalı Katolikler ile Liberaller'in birleşerek I.Willem yönetiminden siyasal ve dinsel reformlar talep etmelerine yol açtı. Bu talepten olumlu bir sonuç alınamaması üzerine, 25 Ağustos 1830'da Brüksel'de başlayan ayaklanmanın ardından, 1830'da Belçika bağımsızlığını ilan etti. 1831 Londra Konferansı'nda Fransa ve İngiltere'nin bağımsızlığını tanıdığı Belçika, 1839'a değin I.Willem'in işgali altında tutuldu ve ancak bu tarihte Hollanda birliklerinin çekilmesiyle ayrılık gerçekleşti. I.Willem, baskıcı yöntemlerine karşı halkının duyduğu tepkiden de çekinerek, 1840'ta oğlu II.Willem'in lehine tahttan çekildi ve yaşamının geri kalan yıllarını Berlin'de geçirdi.

• BAKINIZ: NAPOLÉON I.

WILLEM I [Sessiz]
(1533-1584)

Felemenkli devlet adamı. İspanyol egemenliğine karşı verilen bağımsızlık savaşının önderi ve Felemenk Cumhuriyeti'nin kurucusudur.

24 Nisan 1533'te Nassau'da (bugün FAC'de) doğdu, 10 Temmuz 1584'te Delft'te (bugün Hollanda'da) öldü. Nassau-Dillenburg Kontu VIII. Willem'in en büyük oğluydu. Çocukluk ve gençlik yılları Breda ve Brüksel'de özel öğrenim görerek geçti. Kuzeni René ölünce Orange Prensi sanını aldı. 1555'te İspanya kralı tarafından Devlet Konseyi'ne üye atandı. 1559'da Hollanda, Zeeland ve Utrecht eyaletlerine genel vali yapıldı. Ancak 1561'de, Flanders ve Artois'nın genel valisi Lamoral'le birlikte, İspanya Kralı II.Felipe'ye, Artois Piskoposu Granvelle'nin Mechlin başpiskoposu ve kardinali atanmasını sert bir dille eleştiren bir mektup göndererek, İspanyol egemenliğine karşı duyduğu hoşnutsuzluğu açığa çıkardı. İspanya'dan özerklik isteyen soyluların, eyaletlerin yönetiminde etkin olmak amacıyla başlattıkları ve I.Willem'in de içinde yer aldığı hareket, ayrıcalıklarını tehlikede hisseden tüccarların ve yoksul halk kitlelerinin talepleriyle çakışarak kısa sürede yaygınlaşmaya başladı. Ertesi yıl, çok sayıda soylu, kardinale karşı bir birlik oluşturdu ve I.Williem'le Egmond ve Horn kontları, Granvelle görevde kaldığı sürece Devlet Konseyi'ne katılmayacaklarını açıkladılar.

İspanyol egemenliğine karşı başlayan protestolar o sırada yaşanan ciddi iktisadi durgunluğun yaygınlaştırdığı yoksulluk ve militan Calvincilik'in de etkisiyle hızla soyluların denetiminden çıktı. II. Felipe'nin, kuzeyde yaygın olan Protestanlık'a karşı takındığı hoşgörüsüz tavır, dinsel öğenin de ön plana çıkmasına yol açtı. Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışmaları bastırmak üzere ülkeye gönderilen Alba dükünün 20.000 kişilik bir orduyla Brüksel'e girerek kitleler üzerinde terör uygulaması ve ağır vergiler koyması, 1568'de silahlı bir ayaklanmaya yol açtı.

Kısa süren bir başarıdan sonra Alba dükü tarafından bastırılan ayaklanma, 1572'de yoksulların, soyluların denetiminden bağımsız olarak, Rotterdam ın batısındaki Brielle limanını ele geçirmeleri üzerine yeniden hızla yayılmaya başladı. Bu dönemde, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın desteğini sağlamak için yurt dışında bulunan I.Willem, geri dönerek Hollanda ve Zeeland eyaletlerinin denetimini ele geçirdi. Birkaçı dışında tüm kuzey eyaletlerinin de ayaklanmaya katılması üzerine, eyalet temsilcilerinden oluşan Genel Meclis oluşturuldu ve Alba dükünün Alkmaar ve Zuiderzee eyaletlerine karşı düzenlediği saldırılar püskürtüldü. Alba dükü 1573'te İspanya'ya geri dönmek zorunda kaldı.

Dış tehlike son bulduktan sonra yoğun iç çelişkilerle karşı karşıya kalan I.Willem, eyaletler arasındaki iktisadi ve dinsel ayrılıkları hoşgörü temelinde çözmeye çalıştı. 1579'da, özellikle İspanyol egemenliğine karşı direnen eyaletlerin önderliğinde, eyaletler arasında daha yakın bir birlik kurulması ve merkezi yönetimin güçlenmesini sağlamak için Utrecht'te bir antlaşma imzalandı. Birleşik Devletler ya da Felemenk Cumhuriyeti (bugün Hollanda) Genel Meclis'i, 1581'de İspanya'nın eyaletler üzerindeki egemenliğini yitirdiğini açıklayarak, resmen bağımsızlık ilan etti. Ancak, güney eyaletleri İspanyol Felemenki (bugün Belçika) adıyla İspanya'ya bağlı kalmayı sürdürdüler.

• BAKINIZ: ALBA, FELIPE II, MAURICE [Nassau'lu], OLDENBARNEVELT.

WILLIAM I [Fatih]
(1028-1087)

Normandiya dükü ve İngiltere kralı. İngiltere'yi fethederek güçlü bir krallık kurmuştur.

Normandiya'da doğdu, 9 Eylül 1087'de Fransa'da Rouen'da öldü. Normandiya Dükü I.Robert'in evlilik dışı oğludur. 1034'te kendisini vâris ilan eden babasının ertesi yıl hac için gittiği Kudüs'ten dönerken ölmesi üzerine Normandiya Dükalığı'nın başına geçti. 1047'de kendisine karşı ayaklanan baronları Fransız Kralı I.Henri'nin (1008-1060) yardımıyla Val-es-Dunes'te yenilgiye uğrattı. Ardından, Anjou Kontu Geoffrey Martel'e karşı I.Henri'nin yanında savaşmaya başladı. 1063'te Maine'yi işgal ederek topraklarını genişletti.

William'ın kuzeni olan İngiltere Kralı I.Edward'ın (1042-1066) ölümü üzerine İngiliz soyluları Edward'ın eniştesi Harold'ı kral ilan ettiler. Harold'ı tanımayarak taht üzerinde hak iddia eden William papanın da onayını alarak bir ordu topladı. Öte yandan, Harold'ın kardeşi Tostig de tahtı ele geçir-

mek için Norveç Kralı III.Harald'ın desteğiyle Harold'a karşı çarpışmaya başladı. Harold'ın 25 Eylül 1066'da Stamford Bridge'de Tostig ve Harald'ı yenmesinden iki gün sonra William, İngiltere'nin güneydoğusuna çıktı. 14 Ekim 1066'da Hastings yakınlarında yapılan savaş sırasında Harold öldü. Savaşı kazanan William 26 Aralık 1066'da taç giyerek İngiltere kralı oldu. 1067 başında Normandiya'ya dönen William Aralık 1067'de başlayan ayaklanmalar üzerine yeniden İngiltere'ye geçmek zorunda kaldı. 1071'e değin süren ayaklanmaları bastırdıktan sonra İskoçya kralının kendisini tanımasını sağladı. Geri kalan yaşamının büyük bir bölümünü Normandiya'da geçiren William 1075'te bir ayaklanmayı bastırmak, 1085'te ise Danimarka Kralı II.Knut'un işgal girişimini önlemek amacıyla İngiltere'ye gitti. Aynı yıl, Fransa Kralı Philippe'in kendisinden almış olduğu Mantes'i yeniden ele geçirmek amacıyla bir sefer düzenledi. Mantes'in işgali sırasında ağır bir biçimde yaralandıktan sonra çekildiği Rouen'da öldü. Ölmeden önce, Maine ve Normandiya'yı oğlu Robert Curthouse'a, İngiltere'yi ise küçük oğlu William Rufus'a bıraktı.

İngiltere'yi ele geçirdiği için Fatih lakabıyla anılan William, Anglosakson yasalarını yürürlükte bırakmasına karşın kiliseyi ve soyluları denetim altına alarak güçlü bir krallık kurmuştur. İdari bölgelerin başına krallığa bağlı görevlileri getirerek yönetimin merkezileştirilmesine çalışmış, geniş kapsamlı bir sayım yaptırarak toprak sahiplerinin verecekleri vergi miktarlarının tam olarak saptanmasını sağlamıştır. Öte yandan, İngiltere'nin istilası Fransız dilinin ve kültürünün önemli öğelerini de birlikte getirerek yeni bir dilin ve kültürün doğmasına yol açmıştır.

• BAKINIZ: HARALD III.

WILLIAM III
(1650-1702)

İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralı. İngiltere'de Protestanlık'ın güçlenmesini sağlamıştır.

14 Kasım 1650'de La Haye'de doğdu, 19 Mart 1702'de Londra'da öldü. Orange Prensi ve Hollanda Genel Valisi II.Willem ile İngiltere Kralı I.Charles'ın kızı Mary'nin oğludur.

Babası II.Willem'in 1650'de ölümünden sonra yönetimi ele geçiren Cumhuriyetçiler Orange hanedanının askeri ve siyasi yönetimden uzak tutulmasını kararlaştırmışlardı. Ancak İngiltere Kralı II.Charles ile ittifak yapan Fransa Kralı XIV. Louis'nin 1672'de Hollanda topraklarını işgale başlaması halkın cumhuriyetçi yönetime tepki duyarak Orange hanedanını desteklemeye başlamasına yol açtı. Şubat 1672'de başkomutanlık görevine getirilen William, Hollanda genel vekili cumhuriyetçi Johan de Witt'in Temmuz 1672'de istifası üzerine genel vekillik görevini de üstlendi. Avusturya İmparatoru I.Leopold ve İspanya kralı ile ittifak yaptıktan sonra Eylül 1683'te saldırıya geçerek işgal altındaki toprakları kurtarmaya başladı. 1678'de imzalanan ve Fransa'nın Hollanda'nın bağımsızlığını kabul ettiği Nijmegen Antlaşması'yla savaş sona erdi.

William, Kasım 1677'de sonradan II.James adıyla tahta çıkan York Dükü II.James'in kızı Mary ile evlendikten sonra İngiltere'nin içişleriyle ilgilenmeye başladı. 1685'te tahta çıkan ve Katolik olan II. James'in Avrupa'da Protestanlık'ı tehdit eden XIV.Louis ile yakınlaşmaya başlaması üzerine James'in muhaliflerinin de desteğiyle onu devirmeye karar verdi. Kasım 1688'de 15.000 kişilik bir orduyla Devon'a çıkarak Londra'ya doğru ilerlemeye başladı. II.James'in Fransa'ya kaçmasından sonra Nisan 1689'da William ve karısı, III.William ve II.Mary adıyla taç giydiler. Hemen ardından İskoçya da William'ın krallığını kabul etti.

Mayıs 1689'da Fransa'ya savaş ilan eden William, XIV.Louis'nin desteğiyle İrlanda'ya çıkan II.James'i Temmuz 1690'da Boyne Savaşı'nda yenilgiye uğrattı. William'ın bazı Alman prensliklerinin, İsveç ve İspanya'nın desteğiyle Fransa'ya karşı sürdürdüğü savaş 1697'de Rijswijk Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi. Bu antlaşmayla XIV.Louis, William'ı İngiltere kralı olarak tanıyor ve Hollanda'ya bazı ticari imtiyazlar verilmesini kabul ediyordu. 1701'de Louis'nin III.James adıyla taht üzerinde hak iddia eden II.James'in oğlunu tanıması iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden gerginleşmesine yol açtı. William, 1702'de Fransa'ya karşı yeni bir savaş hazırlığı içindeyken attan düşerek öldü.

1689'da çıkarttığı Hoşgörü Yasası (Toleration Act) ile İngiltere'de dinsel hoşgörüyü sağlayan William'ın döneminde Protestanlık yaygınlaşmış ve güçlenmiştir.

• BAKINIZ: CHARLES II, LEOPOLD I, LOUIS XIV, WITT.

WILLIAM [Occam'lı]
(1300 ? -1349)

İngiliz, tanrıbilimci. Adçılık öğretisinin öncülerindendir, bütün gerçekliğin tek tek nesnelerden kurulduğu görüşünü savunmuştur.

1300'den kısa bir süre önce İngiltere'nin Occam kentinde doğdu, Münih'te öldü. Fransisken tarikatına bağlıydı. Oxford Üniversitesi'nde tanrıbilim okuduktan sonra, bu kurumda öğretim üyesi olarak görevlendirildi. Tanrıbilim ve felsefe konusundaki düşünceleri Kilise'nin anlayışına aykırı görüldüğünden, 1328'de, sapkınlıkla suçlandı, yapıtları yasaklandı, bunun üzerine ölünceye değin kaldığı Münih'e yerleşti.

William, daha önce Roscelinus'un başlattığı, Adçılık (Nominalizm) öğretisini yeniden ele alarak geliştirmiş, ona bir felsefe dizgesi niteliği kazandırmıştır. Üzerinde durduğu başlıca sorunlar tümeller, tikeller, bilgi, ahlak, istenç ve Tanrı'dır. Bu sorunlara çözüm ararken uyguladığı yöntem eleştiriye dayanır. Önce soruna kuşkucu bir tutumla yaklaşır, onu en

ince ayrıntılarına değin inceler, eleştirir, sonra kesin görüşünü bildirir. Bu yöntemle giriştiği tartışmalarda sağladığı başarı nedeniyle kendisine *doctor invincibilis* (yenilmez bilgin) denmiştir.

William'a göre tanrıbilimin en önemli sorunu olan tümeller tikeller yeniden gözden geçirilmeli, onlarla ilgili yorum ve açıklamalar eleştirel ölçüye vurulmalıdır. İşe böyle bir yöntemle başlanınca tümellerin gerçek değil birer boş kavram olduğu ortaya çıkar. Skolastik felsefenin bu konuda öne sürdüğü görüş yanlıştır, sınırsız bir soyutlama sonucu, gerçek olmayanı gerçek diye göstermedir. Varlık türlerinin tinsel evrendeki ölümsüz ve yüce karşılıkları sayılan tümellerin kaynağı Platon'un geliştirdiği idea öğretisidir. Bu öğretiye göre, evrende bulunan tikel varlıklar, tümellerin birer gölgesi, yansıması niteliğindedir. Bu nedenle gerçek olan tikel varlıklar değil, tümellerdir *(idea)*. William bu görüşe karşı çıkarak tikellerin, duyularla algılanan evrende bulunan tek tek varlıkların, gerçek olduğu görüşünü savunmuştur. Ona göre tümeller, birbirine benzeyen nesnelerden, soyutlama yoluyla, türetilmiş kavramlardır. Oysa tikel varlıklar *(individuum)* tartışma götürmez nitelikte gerçektir. Bundan dolayı her tümel ancak bir ad *(nomen)* olabilir, bir gerçek *(res)* diye düşünülemez.

Tümeller, tikeller

Bilgi sorunu

İnsan yalnız algıladığı tikel varlıkları bilebilir, bu da bilginin iç ve dışdeneyden kaynaklandığını kanıtlar. Bilginin kaynağı deney olunca deneyin ölçülerine aykırı gelen, onunla bağdaşmayan bir düşüncenin doğruluğu da ileri sürülemez. Bu durumda *Kutsal Kitap*'ın öne sürdüğü doğaüstü varlıkları bilme, us ilkelerine göre açıklama olanağı yoktur. Bu tür varlıklara ancak inanılabilir, onların niteliklerini, özelliklerini açıklamaya girişilmez, böyle girişim kişiyi yanlışlığa sürükler. Özellikle tinin ölümsüzlüğü, Tanrı'nın birliği ve sonsuzluğu kanıtlanamaz, bunlar yalnız inancın konusu olarak kalabilir. Bu kanıtlanamayan varlıklar, başka sorunların çözümlenmesinde ya da kanıtlanmasında birer ölçü olarak kullanılamaz.

Tanrı

Tanrı kendiliğinden vardır, onun varlığı bir töz oluşu yüzündendir, ancak bu da bir us değil inanç sorunu olarak görülmelidir. William, ahlak konusunu tanrısal istençle birlikte ele alır. Ona göre ahlakla ilgili bütün ilkelerin kaynağı tanrısal istençtir. Bu yüce istenç özgürdür, başka bir nesneyle sınırlı değildir. Bu nedenle Tanrı ahlak ilkelerini, kendi özgür istencine dayanarak, değiştirebilir.

Felsefe, tanrıbilim

William'ın öğretisine göre felsefe us ilkelerine dayalı bir bilgi alanı olduğundan, inanca bağlanan tanrıbilimle ilgisi yoktur, onun denetimi altında değildir. Çünkü felsefenin içerdiği sorunlar, usa dayandığından, inançtan bağımsızdır. İnsan, bir us varlığı olduğundan, sorunlara başka bir yöntemle bakma gereğinde değildir, onun en güvenilir kılavuzu usudur. Felsefenin görevi de bu konuyu aydınlığa kavuşturmaktır.

William'ın felsefeyi usa, tanrıbilimi inanca bağlayan yöntemi düşünce tarihinde yeni bir görüşün gelişmesine yardımcı olmuş, Rönesans döneminde kesin biçimini kazanan usçu öğretilere ışık tutmuştur. Özellikle tanrıbilimden bağımsız, Kilise'nin denetiminden kurtulmuş, us ilkelerine ve deney verilerine dayanan bilimsel anlayışın ilerlemesinde William'ın önemli katkıları vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Quaestiones in octo libros Physicorum*, (ö.s.), 1491, ("Fizikle İlgili Sekiz Kitapta Toplanmış Araştırmalar"); *Expositio aurea*, (ö.s.), 1496, ("Günaçımı Aydınlığı"); *Summa totius logicae*, (ö.s.), 1498, ("Mantıkla İlgili Toplu Yapıt").

• KAYNAKLAR: E.Hochstetter, *Metaphysik und Erkenntnislehre Wilhelm's von Okham*, 1927; G.Martin, *Wilhelm von Okham*, 1949.

• BAKINIZ: BURIDANUS, ROSCELINUS.

WILLIAMS, Raymond
(1921)

İngiliz, eleştirmen. İngiltere'de Marxist edebiyat eleştirisinin önde gelen adlarındandır.

Galler bölgesi sınırındaki Pandy köyünde doğdu. Küçük bir demiryolu memurunun oğluydu. İlkokulu köyde bitirdi. Ortaöğrenimini Abergavenny'de yaptıktan sonra Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity College'a girdi. II.Dünya Savaşı sırasında tanksavar yüzbaşısı olarak görev yaptı. 1946'da, Oxford Üniversitesi bünyesinde yetişkinlere yönelik bir eğitim programında öğretmen olarak çalışmaya başladı. 1961'de Cambridge Üniversitesi'ndeki Jesus College'da öğretim üyesi, 1974'te de aynı üniversite de tiyatro profesörü oldu. Kültür sosyolojisi ve edebiyat eleştirisi üstüne çok sayıdaki kitabının yanı sıra, 1947'de *Politics and Letters* adlı dergiyi çıkardı. *New Left Review* adlı Marxist dergide de birçok yazısı yayımlandı.

Williams, İngiltere'de Marxist kültür ve edebiyat kuramının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş bir eleştirmendir. Kültürel maddecilik olarak nitelendirdiği bir yaklaşımla, kültürün edebiyat, dil, iletişim, ideoloji gibi çeşitli alanlarını incelemiş, bunların kurumlar, işbölümü, üretim biçimi, sınıflar ve demokrasiyle ilişkisini temellendiren kapsamlı bir kültür kuramına yönelmiştir. Özel olarak da 18.yy'dan 20.yy'a uzanan dönem içinde İngiltere'de kurumların ve ideolojinin gelişimiyle edebiyat arasındaki ilişkiyi ele almış, çağdaş tiyatronun gelişimini incelemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Eleştiri-İnceleme: *Culture and Society*, 1958, ("Kültür ve Toplum"); *The Long Revolution*, 1961, ("Uzun Devrim"); *Communications*, 1962, ("İletişim"); *Modern Tragedy*, 1966, ("Çağdaş Trajedi"); *Drama from Ibsen to Brecht*, 1968, ("İbsen'den Brecht'e Tiyatro"); *The Country and the City*, 1973, ("Kır ve Kent"); *Television Technology and Cultural Form*, 1974, ("Televizyon Teknolojisi ve Kültürel Biçim"); *Marxism and Literature*, 1977, ("Marxism ve Edebiyat"); *Problems in Materialism and Culture*, 1980, ("Materyalizm ve Kültür Sorunları"); *Culture*, 1981, ("Kültür"); Roman: *Second Generation*, 1964, ("İkinci Kuşak"); *The Volunteers*, 1978, ("Gönüllüler").

WILLIAMS, Tennessee
(1914-1983)

ABD'li yazar. Oyunlarında yaşamla uzlaşmayan karakterler çizerek insan ruhunun derinliklerini araştırmaya girişmiştir.

Thomas Lanier Williams 26 Mart 1914'te Mississippi Eyaleti'nde, Columbus'ta doğdu, 25 Şubat 1983'te New York'ta öldü. Çocukluğu güneyin tutucu ve dindar ortamında, sert ve alkolik babası, geçmiş günlerin özlemi içinde yaşayan annesi ve küçük yaşta şizofreniye yakalanan çok sevdiği kızkardeşi arasında geçti. Zayıf bünyesi nedeniyle babasının "Bayan Nancy" adını koyduğu Williams'ın acılı çocukluk yaşantısı daha sonra yapıtlarının temel konularını oluşturdu. Williams on üç yaşında iken ailesi St. Louis'e yerleşti. Yükseköğrenimine Columbia'daki Missouri Üniversitesi'nde başladı, ancak geçim sıkıntısı nedeniyle bitirmeden ayrıldı. Bir ayakkabı firmasında çalışmaya başladı. Daha sonra Washington Üniversitesi'ne, ardından Iowa Devlet Üniversitesi'ne devam etti ve tiyatro yazarlığı öğrenimi gördüğü bu üniversiteden 1938'de mezun oldu.

Adını ilk kez 1940'ta, *Battle of Angels* ("Meleklerin Savaşı") adlı oyunu ile duyurdu. Ancak cinsellik ve din temasının işlendiği bu oyun tutucuların büyük tepkisine neden olduğundan kısa sürede gösterimden kaldırıldı. Bunu izleyen *The Glass Menagerie* (Sırça Kümes/Cam Kırıkları) ise büyük başarı kazandı. Kısmen otobiyografik olan ve bir yıl boyunca Broadway'de sahnede kalarak New York Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü kazanan bu oyun, St.Louis'e yerleşmiş güneyli bir ailenin öyküsü idi. Williams'ın ikinci önemli başarısı *A Streetcar Named Desire* (İhtiras Tramvayı) ile oldu. 1947'de sahnelendiğinde büyük yankılar uyandıran bu oyunda özlemlerle gerçeklerin çatışmasını ve sonuçtaki çöküşü son derece lirik bir üslupla dile getiren Williams, Pulitzer Ödülü'nün yanı sıra bir kez daha New York Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandı. Yapıtlarının birçoğu kendi yazdığı senaryolarla sinemaya da uyarlanan, ancak 1970'lerden sonra aynı yetkinlikte yapıtlar ortaya çıkaramayan Williams, gene de ölümüne değin yazarlığını sürdürdü. Oyunlarının yanı sıra 1950'de yayımladığı *The Roman Spring of Mrs. Stone* (Mrs. Stone'un Roma Baharı) adlı romanıyla da ilgi çekti.

Williams'ın yapıtlarında genellikle yaşadıkları dünya ile uzlaşamayan kişiler yer alır. Eşcinsellik ve fetişizm gibi cinselliğin değişik boyutları, şiddet, alkol ve uyuşturucu tutkunluğu en sık işlediği temalardır. Sınırlı oldukları gerekçesiyle de zaman zaman eleştirilen bu konular, gerçekte ruhla bedenin, dinsel inançla dünyasal zevkin, saflıkla saf olmayanın çatışmasından doğan evrensel bir ikilemi ve bu ikileme yenik düşen insanı yansıtır. Williams'ın bunalımlı kişiliği, yalnızlık, yetersizlik ve umutsuzluk duyguları içinde yıkıcılığa yönelen ya da bir düş dünyasına sığınmayı yeğleyen uyumsuz kahramanlarının başlıca kaynağı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Battle of Angels*, 1940, ("Meleklerin Savaşı"); *The Glass Menagerie*, 1944, (Sırça Kümes/Cam Kırıkları); *A Streetcar Named Desire*, 1947, (İhtiras Tramvayı); *Summer and Smoke*, 1948, ("Yaz ve Duman"); *The Rose Tattoo*, 1951, (Dövme Gül); *Cat on a Hot Tin Roof*, 1955, ("Kızgın Damdaki Kedi"); *Sweet Bird of Youth*, 1959, ("Gençliğin Tatlı Kuşu"); *The Night of the Iguana*, 1961, ("Iguana Gecesi"); *The Milk Train Doesn't Stop Here Any More*, 1962, ("Süt Treni Artık Burada Durmuyor"); *In the Bar of a Tokyo Hotel*, 1969, ("Bir Tokyo Otelinin Barında"); *Clothes for a Summer Hotel*, 1980, ("Bir Yaz Oteli İçin Giysiler"). **Roman:** *The Roman Spring of Mrs. Stone*, 1950, (Mrs.Stone'un Roma Baharı, 1983.).

WILLIAMS, William Carlos
(1883-1963)

ABD'li şair, romancı, deneme ve oyun yazarı. Yapıtlarında konuşma dilini kullanmış ve gündelik yaşamdan esinlenmiştir.

17 Eylül 1883'te New Jersey'de, Rutherford'da doğdu, 4 Mart 1963'te aynı yerde öldü. İngiliz asıllı bir baba ile Puerto Rico'lu bir annenin çocuğuydu. Öğrenimine Rutherford'da başladıktan sonra iki yıl Cenevre ve Paris'te okudu. Ortaöğrenimini New York'ta tamamladı. 1902'de Pennsylvania Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı. Aynı üniversitede öğrenci olan Ezra Pound ve Hilda Doolittle gibi şairlerle tanıştı. Özellikle Pound'la sürdürdüğü dostluk, şairlik yaşamında önemli bir etki ve tepki ilişkisine dönüştü. 1906-1909 arasında New York'ta bir hastanede çalıştıktan sonra o dönemde yazdığı şiirleri *Poems* ("Şiirler") adlı bir kitapta topladı. 1909'da Leipzig'e giderek çocuk hastalıkları uzmanı oldu ve Rutherford'a dönüp doktorluğa başladı. 1913'te Pound'un yardımıyla ikinci şiir kitabı *The Tempers*'ı ("Huysuzluklar") yayımladı. Gerçek kişiliğini yansıtan yapıtı ise üçüncü şiir kitabı *Al Que Quiere* ("İsteyene") idi. Williams 1926'da Dial, 1950'de Ulusal Kitap ve 1952'de Bollingen ödüllerini aldı.

Rutherford'da bir yandan sıradan bir kasaba doktoru olarak çalışırken, bir yandan da çağın ileri gelen sanatçılarını ve sanat akımlarını yakından izliyor, şiirlerinin yanı sıra öyküler, romanlar, oyunlar ve denemeler yazıyordu. İlk şiirlerinde belirgin bir Keats etkisi olduğunu söyleyen Williams, daha sonra Pound'un öncülük ettiği İmgecilik akımının izlerini taşıyan şiirler yazdıysa da, Whitman'ın şiirlerini yeni bir gözle okuyup New York'taki bazı ressam arkadaşlarının aracılığıyla Kübizm'in getirdiği yenilikleri özümleyince, şiirlerinde hem Amerikan yaşantısına daha uygun düşen bir ritmi yakaladı, hem de nesnelerin çarpıcılığını göstermeye yönelik bir anlatımı benimsedi. Pound'un ve T.S. Eliot'ın yararlandıkları Amerika dışı esin kaynaklarına her zaman kuşkuyla baktığı için, uzun süre Amerikan şiirinin gelişme çizgisine uzak düştüğü sanıldı, ama "nesnelci şiir" anlayışı Black Mountain şairlerince benimsenince, bir anda yeni bir kuşağın önderi durumuna geldi.

Williams'ın Amerikalılar'ın konuşma dilinden,

kendisinin de bir parçası olduğu gündelik kasaba yaşantılarından esinlenerek yazdığı şiirlerinde esnek, ama gene de belli bir biçim kaygısı taşıyan bir anlatım yarattığı görülür. Beş cildi bulan *Paterson* adlı uzun, epik şiiri, Pound'un *Kantolar*'ı gibi 20.yy Amerikan edebiyatının temel taşlarından biri sayılır.

• YAPITLAR (başlıca): *Poems*, 1909, ("Şiirler"); *The Tempers*, 1913, ("Huysuzluklar"); *Al Que Quiere*, 1917, ("İsteyene"); *Sour Grapes*, 1921, ("Koruk"); *Spring and All*, 1923, ("Bahar ve Herşey"); *An Early Martyr*, 1935, ("İlk Şehitlerden Biri"); *Adam and Eve and the City*, 1936, ("Adem'le Havva ve Kent"); *Paterson, Book I-V*, 1946-1958; *Pictures from Brueghel*, 1962, ("Brueghel'den Resimler").

• KAYNAKLAR: J.Breslin, *William Carlos Williams: An American Artist*, 1970; J.M.Brinnin, *William Carlos Williams*, 1963; B.Sankey, *A Companion to William's "Paterson"*, 1971.

• BAKINIZ: OLSON, C.

WILLIAMSON, Alexander William
(1824-1904)

İngiliz, organik kimyacı. Eter ve alkollere ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

1 Mayıs 1824'te Londra'da doğdu, 6 Mayıs 1904'te Surrey bölgesindeki Hindhead'de öldü. 1843'te Heidelberg Üniversitesi'nde görmekte olduğu tıp öğrenimini bırakıp, organik kimyaya yöneldi. 1844-1846 arasında Giessen'de Liebig'den dersler aldı. 1846'da Paris'te özel bir araştırma laboratuvarı kurdu. Paris'te bulunduğu dönemde August Comte ile birlikte matematik ve pozitivizm üzerine çalışmalar yapan Williamson, 1849'da Londra'daki University College'a kimya profesörü olarak atandı ve 1887'de emekli olana değin bu görevini sürdürdü.

1850'lerin başlarında çalışmalarını eterlerle alkoller arasındaki ilişkilerin araştırılması üzerinde yoğunlaştıran ve oksijen atomunun, eter molekülünde iki hidrokarbon grubuna bağlanırken, alkol molekülünde bir hidrojen atomu ile bir hidrokarbon grubuna bağlandığını ortaya çıkartarak bu doğal bileşiklerin molekül yapılarının anlaşılmasına önemli bir katkıda bulunan Williamson, 1854'te sülfürik asitin katalitik etkisiyle alkolün eterleştirilmesi sürecini aydınlattı. Yine aynı yıllarda, kendi adıyla anılan bir sentez yöntemi geliştirerek oksijen atomunu iki değişik hidrokarbon grubuna bağlamayı ve böylece karma eterler elde etmeyi başardı.

Williamson, tersinir tepkime süreçlerini de incelemiş, birbirine zıt yönde devinen eşit hızdaki iki tepkimenin doğurduğu dinamik denge kavramını ortaya atmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Papers on Etherification and on The Constitution of Salts*, 1902, ("Eterleşme ve Tuzların Oluşumu Üstüne").

• BAKINIZ: KEKULÉ.

WILLSTAETTER, Richard
(1872-1942)

Alman, organik kimyacı. Doğal boyarmaddelere ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

13 Ağustos 1872'de Baden-Württenberg Eyaleti'ndeki Karlsruhe'de doğdu, 3 Ağustos 1942'de İsviçre'nin Locarno kentinde öldü. Kimya öğrenimi gördüğü Münih Üniversitesi'nden 1894'te doktora derecesiyle mezun olduktan sonra, aynı üniversiteye öğretim görevlisi olarak atandı. 1902'de de A.von Baeyer'in asistanlığına getirildi. 1905'te profesörlüğe yükseltilince Zürich Üniversitesi'ne geçti. 1912-1916 arasında Berlin Üniversitesi'ne bağlı Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı. 1916'da Münih Üniversitesi'nde Baeyer'in emekliye ayrılmasıyla boşalan kimya kürsüsünün başına geçti. 1924'te Yahudiler üzerindeki baskıları kınayarak görevinden istifa eden ve 1939'da İsviçre'ye iltica edinceye değin çalışmalarını özel laboratuvarında sürdürmek zorunda kalan Willstaetter, 1915'te klorofil ve diğer bitki pigmentlerine ilişkin çalışmaları nedeniyle Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştı.

Organik kimya alanındaki çalışmalarını önceleri alkaloitlerin yapılarının araştırılması üzerinde yoğunlaştıran Willstaetter, bu maddelerin yedi öğeden oluşan zincirlere sahip çiftçevrimli (bisiklik) bileşikler olduğunu ortaya çıkardı ve başta ergonin ($C_9H_{15}NO_3.H_2O$) ve siklooktatetraen (C_8H_8) olmak üzere birçok alkaloidi sentez yoluyla elde etti. Zürich'teki çalışmaları sırasında ise klorofilin yapısını inceledi ve bu bitki pigmentinin hidrolizi yoluyla elde ettiği asiklik hidroditerpen yapıdaki fitol bileşiğinin ($C_{20}H_{40}O$) kandaki hematin pigmenti ile yapısal benzerlik gösterdiğini belirledi. 1912-1916 arasında da, bitki ve meyvelerden elde ettiği antosiyanin nitelikli boyarmaddelerden siyanin ile pelargonini inceledi ve bunların, hidroksil grupları şeker birimlerine bağlanmış oksonyum tuzları olduğunu buldu.

1920'lerde enzim tepkimelerinin mekanizmasını inceleyen Willstaetter, enzimlerin koloit nitelikli taşıyıcılar tarafından yüzesoğurulan, düşük molekül ağırlıklı kimyasal maddeler olduğunu ve bunların biyolojik organizmalar olarak düşünülmemesi gerektiğini ileri sürdü. Onun bu savı, 1930'larda enzimlerin protein özelliği kanıtlanana değin etkin olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Untersuchungen über Chlorophyll*, 1913, ("Klorofil Üzerine Araştırmalar.").

• BAKINIZ: BAEYER, BERGIUS, K.H.FISHER, A.MARTIN, SUMNER, TSVET.

WILSON, Charles Thomson Rees
(1869-1959)

İskoç, fizikçi. Temel parçacıkların gözlemlenmesinde çok önemli bir araç olan ve kendi adıyla anılan sis odasını bulmuştur.

14 Şubat 1869'da Edinburgh yakınlarındaki Glencorse'da doğdu, 15 Kasım 1959'da aynı bölgedeki Carlops'ta öldü. 1884'te girdiği Owens College'da (bugün Manchester Üniversitesi'ne bağlı) biyoloji okuduktan sonra fiziğe yönelerek, 1892'de Cambridge'deki Sidney Sussex College'ı bitirdi ve Cambridge Üniversitesi'nde J.J.Thomson'ın yönetimindeki Cavendish Laboratuvarı'nda araştırmacı olarak çalışmaya başladı. 1900'de öğretim üyesi, 1925'te profesör olduğu bu üniversiteden 1934'te emekliye ayrılarak Carlops'a yerleşen ve ölümünden birkaç yıl öncesine değin bilimsel çalışmalarını sürdüren Wilson, 1900'de Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, bu kurumun Hughes ve Copley madalyalarıyla ödüllendirilmiş, "yüklü parçacıkların izledikleri yolları yoğuşan sis damlacıkları aracılığıyla görünür duruma getirmesi" nedeniyle 1927 Nobel Fizik Ödülü'nü Compton ile bölüşmüştür.

Wilson, 1894'te Ben Nevis Gözlemevi'nde katıldığı meteoroloji araştırmaları sırasında bulutların yapısıyla ilgilenmiş ve laboratuvar koşullarında bulut oluşumunu incelemeye girişmişti. Su buharı içeren hava kütlesi, dış ortamla ısı alışverişi olmayacak biçimde genleştirildiğinde (adiyabatik genleşme) ısı kaybına uğruyor ve içindeki su buharının bir bölümünü taşıyamaz duruma geliyordu. Bu durumda su buharı, hava içindeki toz parçacıkları üzerinde yoğunlaşarak sis ya da bulut oluşumuna yol açıyordu. Toz parçacıklarından tümüyle arındırılmış havada da aynı olayın gerçekleştiğini, üstelik X ışınlarının etkisi altındaki havada yoğunlaşmanın ve sis oluşumunun daha da arttığını gözlemleyen Wilson, 1896'da tozsuz ortamdaki su buharının ancak iyonlar üzerinde yoğunlaşabileceği sonucuna vardı. Böylece, üzerlerinde yoğunlaşan sis damlacıkları aracılığıyla iyonları gözlemleyebilme olanağı ortaya çıkmış oluyordu. Uzun araştırmalardan sonra 1911'de bu yöntemi, alfa ve beta parçacıklarının varlığını ve izledikleri yolları gözlemleyip fotoğrafla görüntülemeye uygun olacak biçimde geliştirerek, bugün "Wilson sis odası" adıyla bilinen çok önemli bir aygıtı atom fiziğinin hizmetine sundu. Gerçekten de, yapay radyoaktifliğin incelenmesi, pozitron ve mezonun bulunması, enerjinin elektron-pozitron çiftine dönüştüğünün gözlemlenmesi gibi birçok önemli buluş, Wilson sis odası yardımıyla gerçekleştirilebildi.

• **BAKINIZ:** C.D.ANDERSON, BLACKETT, COMPTON, R.A.GLASER, C.F.POWELL, J.J.THOMSON.

WILSON, Edmund
(1895-1972)

ABD'li eleştirmen ve yazar. Değişik kültürler üzerine araştırmaları, edebi ve toplumsal incelemeleriyle tanınmıştır.

8 Mayıs 1895'te New Jersey Eyaleti'nde, Red Bank'te doğdu, 12 Haziran 1972'de New York Eyaleti'nde, Talcottville'de öldü. 1912-1916 arasında Princeton Üniversitesi'nde okurken *Nassau Literary Magazine* adlı derginin yönetmenliğini de yürüttü. John Peale Bishop, F.S.Fitzgerald gibi yazarlarla arkadaş olduğu üniversite yıllarının ardından bir süre gazetecilik etti. I.Dünya Savaşı'na katıldı. Daha sonra *Vanity Fair, The New Republic, The New Yorker* gibi dergi ve gazetelerde eleştirmenlik ve yönetmenlik yaptı. *The New Yorker*'daki yazılarını ölümüne değin sürdürdü.

Birçok ilgi alanı olan ve farklı türlerde yapıtlar veren Wilson, özellikle eleştirileri ve incelemeleriyle tanınmıştır. E. Hemingway, Dos Passos, W.Faulkner, F.S.Fitzgerald gibi romancılar üzerine yazılarıyla, bu önemli yazarların ilk yapıtlarına dikkati çekmiş ve tanınmalarını sağlamıştır. Avrupa'daki sanatsal, düşünsel gelişmeler ve simgeci (sembolist) şairler üzerine kapsamlı bir inceleme olan 1931 tarihli *Axel's Castle*'la ("Axel'ın Şatosu") başlayarak, çeşitli bölgeler ve ülkelerdeki toplumsal ve sanatsal gelişmeleri irdeleyen yapıtlar vermiştir. Dünya İktisadi Bunalımı'nın ülkesindeki etkilerinden, Rusya'daki devrimin temelini oluşturan düşüncelere kadar çeşitli konuları ele almış, yer yer iktisadi ve siyasal ağırlık kazanan tarihsel çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarını yürütürken de Rusça, İbranice gibi dilleri öğrenmiştir. Geniş bilgisi, konularına sistemli yaklaşımı, ciddi araştırmacılığı ve anlatımının açıklığıyla, kırk yılı aşan yazarlık etkinliği boyunca ülkesinin önde gelen edebiyat adamlarından biri olmuş, bağımsız tavrıyla da büyük güven ve saygınlık kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Eleştiri-İnceleme:** *Axel's Castle*, 1931, ("Axel'ın Şatosu"); *Travels in Two Democracies*, 1936, ("İki Demokraside Geziler"); *To the Finland Station*, 1940, ("Finlandiya Garına"); *The Shores of Light*, 1952, ("Işık Sahilleri"); *The Scrolls from the Dead Sea*, 1955; *O Canada: An American's Notes on Canadian Culture*, 1965, ("Kanada: Bir Amerikalı'nın Kanada Kültürü Üzerine Notları"); *The Twenties: From Notebooks and Diaries of the Period*, (ö.s.), L.Edel (der.), 1975, ("Dönemin Defterlerinden ve Güncelerinden 1920'ler"). **Oyun:** *Five Plays*, 1954, ("Beş Oyun"); *The Duke of Palermo and Other Stories with an Open Letter to Mike Nichols*, 1969, ("Mike Nichols'a Açık Mektup ile Palermo Dükü ve Başka Oyunlar"). **Şiir:** *Notebooks of Night*, 1942, ("Gece Defterleri"); *Night Thoughts*, 1961, ("Gece Düşünceleri"). **Öykü:** *Memoirs of Hecate County*, 1946. **Roman:** *I Thought of Daisy*, 1929, ("Daisy'yi Düşünüyordum"). **Otobiyografi:** *A Piece of My Mind: Reflections at Sixty*, 1956, ("Belleğimin Bir Parçası: Altmışında Düşünceler"); *A Prelude: Landscapes, Characters and Conversations from the Earlier Years of My Life*, 1967, ("Bir Başlangıç: Yaşamımın Önceki Yıllarından Manzaralar, Kişilikler, Konuşmalar").

• **KAYNAKLAR:** W.Berthoff, *Edmund Wilson*, 1968: L.Kriegel, *Edmund Wilson*, 1971: P.Sherman, *Edmund Wilson: A Study of Literary Vocation in Our Time*, 1965.

WILSON, Edmund Beecher
(1856-1939)

ABD'li biyoloji bilgini. Hücrebilim, embriyoloji ve kalıtım konusuda çalışmış, özellikle hücre yapısının ve işlevinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

19 Ekim 1856'da Illinois Eyaleti'nin Geneva kentinde doğdu, 3 Mart 1939'da New York kentinde öldü. 1878'de Yale Üniversitesi'ne bağlı Sheffield Scientific School'dan lisans diplomasını, 1881'de Johns Hopkins Üniversitesi'nden doktora derecesini alıp, aynı üniversitede bir yıl asistan olarak çalıştıktan sonra, 1882-1883 yıllarında Avrupa'nın çeşitli kentlerini dolaşarak Cambridge ve Leipzig üniversiteleri ile Napoli'deki Zooloji Araştırmaları İstasyonu'nda araştırmalar yaptı. Ülkesine dönünce bir yıl Williams College'da, bir yıl Massachusetts Institute of Technology'de ders verdi; 1885'te de Bryn Mawr College'da Biyoloji Bölümü'nün başkanlığını üstlendi. 1891'de zooloji profesörü ve Zooloji Bölümü başkanı olarak Columbia Üniversitesi'ne geçen Wilson, 1928'de emekliye ayrılıncaya değin bu üniversitedeki görevini sürdürdü ve yönetimindeki Zooloji Bölümü'nü bu alanda uluslararası bir üne kavuşturdu.

Wilson, embriyoloji ve kalıtım konusunu hücre düzeyinde ele alarak, özellikle hücrenin yapısını, işlevini ve kalıtımdaki rolünü aydınlatan kuramsal ve deneysel çalışmalarıyla 19.yy sonları ile 20.yy başlarının en önemli biyoloji bilginlerinden biridir. Döllenmiş, hatta döllenmemiş bir yumurtadan, türüne özgü bireysel bir canlının nasıl geliştiğini ve ana-babanın tüm özelliklerinin yeni kuşaklara nasıl aktarıldığını araştırmak üzere başladığı deneysel embriyoloji ve kalıtım çalışmaları Wilson'ı, canlıların oluşumuna, gelişimine ve soyunu sürdürmesine ilişkin tüm sorunların ancak hücre düzeyinde incelenebileceği düşüncesine yöneltmişti. Bu amaçla, döllenmeden başlayıp blastula evresine gelinceye dek embriyonun gelişmesini hücre hücre incelemek ve bölünmeyle oluşan oğul hücrelerden herbirinin embriyondaki yerini bir bir belirlemek üzere çok hassas teknikler geliştiren Wilson, hücrelerin soy kütüğünü saptama yönteminin öncüsü oldu. Bu yöntemle, bir blastuladaki her oğul hücrenin hangi ana hücreden türediğini saptayabilen ve hücre bölünmesinin eksiksiz bir modelini çıkararak, farklılaşmış doku türlerinin oluşumunu belirleyebilen Wilson, sonraları hücrenin iç örgütlenmesini ve kalıtımdaki işlevini araştırmaya başladı. Mendel yasalarını hücrebilime uygulayarak, cinsiyetin ve diğer özelliklerin belirlenmesinde kromozomların temel kalıtım öğesi olduğunu vurgulayan, dişide normal olarak XX, erkekte ise XY kromozom takımı bulunduğunu ve doğacak yavrunun cinsiyetinin sperm hücresinden aldığı X ya da Y kromozomlarıyla belirlendiğini kanıtlayan Wilson'ın *The Cell in Development and Inheritance* ("Gelişmede ve Kalıtımda Hücre") adlı yapıtı, Mendel yasalarının hızla benimsenmesini sağlamış ve öncelikle öğrencisi Morgan'ın geliştireceği kromozomlara dayalı kalıtım kuramını ardından tüm genetik bilimcilere esin kaynağı olarak biyoloji bilimlerinin gelişmesini derinden etkilemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *General Biology* (T.Sedgwick ile), 1886, ("Genel Biyoloji"); *The Cell in Development and Inheritance*, 1896, ("Gelişmede ve Kalıtımda Hücre").
- BAKINIZ: BAER, BOVERI, C.M.BRIDGES, MENDEL, TH.MORGAN, H.J.MULLER, NAEGELI, de VRIES.

WILSON, Harold
(1916)

İngiliz siyaset ve devlet adamı. 1964-1976 arasında iki kez başbakanlık yapmıştır.

11 Mart 1916'da Yorkshire'da, Huddersfield'de doğdu. Bir eczacının oğluydu. Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra, 1937'de iktisat dalında okutmanlık yapmaya başladı. 1938'de aynı üniversitede doktora programına katıldıysa da, II.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine zorunlu kamu hizmetine çağrılarak çeşitli devlet görevlerinde bulundu. 1945'te yayımlanan *New Deal for Coal* ("Kömür İçin Yeni Düzen") adlı çalışması, İşçi Partisi'nin 1947'de çıkardığı kömür ocaklarının millileştirilmesiyle ilgili yasaya temel oluşturdu.

1945'te İşçi Partisi'nden Avam Kamarası'na seçildi. 1945-1947 arasında Bayındırlık Bakanlığı parlamento sekreteri olarak görev yaptıktan sonra, 1947'de ticaret bakanı oldu. 1951'de çalışma bakanı Aneurin Bevan'la birlikte sosyal harcamalarda büyük kısıntı yapılmasına neden olan yeniden silahlanma programını protesto ederek hükümetten istifa etti. Bu tarihten başlayarak İşçi Partisi'nin sol kanadının önemli isimlerinden biri olan Wilson, Şubat 1963'te parti başkanlığına seçildi.

Ekim 1964 seçimlerinde İşçi Partisi'nin çoğunluğu elde etmesi üzerine başbakanlığa getirildi. 1951'den bu yana ilk İşçi Partisi hükümetini kuran Wilson, ilk iş olarak enflasyonu denetim altına almak amacıyla çeşitli önlemlere başvurdu. Öte yandan üretimi artırmayı öngören bir planı yürürlüğe koydu ve askeri harcamaları kısıtı. Mart 1966'da parlamentoda çoğunluğunu sağlamlaştırmak için seçimlere giderek büyük başarı kazandı. İşçi Partisi'nin 97 sandalyelik bir çoğunluk elde ettiği seçimlerin hemen ardından, Mayıs 1966'da gemicilerin greve gitmesi üzerine olağanüstü hal ilan ederek ücretleri dondurması parti içinde ayrılıklara yol açtı. Bir bakan istifa etti, sendikalar karara tepki gösterdiler. Ağustos 1966'da Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nı kurduysa da, sendikaların önceki desteğini elde edemedi.

1967 başlarından itibaren, İngiltere'nin AET'ye girmesi yolunda yoğun çaba harcadı. Bir yandan iktisadi zorunluklar öte yandan Avrupa'ya yakınlaşma siyaseti uyarınca askeri harcamaları kısarak bazı denizaşırı İngiliz üslerini boşalttı. Kasım 1967'de de sterlinin değerini düşürdü. Ancak, bütün bunlar

İngiltere'nin AET'ye girişini sağlamaya yetmedi. Öte yandan alınan iktisadi önlemler toplumsal tepkilere yol açtı. Wilson'ın 1968 sonunda başlayan grevleri denetim altına almak amacıyla öne sürdüğü yasa tasarısı sendikaların baskısı üzerine geri alındı. Ekonomideki kısmi düzelmeyi dikkate alarak Haziran 1970'te seçimlere giden Wilson, seçimlerde İşçi Partisi çoğunluğu yitirince başbakanlıktan istifa etti. Seçimden sonra yeniden parti başkanlığına seçilerek önceki siyasetini sürdürdü. Şubat 1974 seçimlerinden sonra başbakanlığa getirilerek bir azınlık hükümeti kurdu. Grev kararı almış olan madencilerle anlaşmazlığı çözdükten ve sendikalarla ücret artışı isteklerini sınırlandıran bir "toplumsal anlaşma" yaptıktan sonra seçimlere giderek İşçi Partisi'nin az farkla çoğunluğu elde etmesini sağladı. Mart 1975'te AET'den İngiltere lehine bazı ayrıcalıklar elde ettikten sonra referanduma gitti. Referandumda seçmenlerin yüzde 67'si AET'ye girme doğrultusunda oy kullandı.

Wilson, parti içinde ve hükümette ağırlığını koruduğu halde, Mart 1976'da başbakanlıktan istifa ederek siyasi yaşamdan çekildi.

• BAKINIZ: BEVAN, FOOT, HEATH, THATCHER.

WILSON, Robert Woodrow
(1936)

ABD'li astrofizik bilgini. Evrenin ilk evrelerinden artakaldığı sanılan fon ışımasını saptamıştır.

10 Ocak 1936'da Texas Eyaleti'nin Houston kentinde doğdu. 1957'de Rice Üniversitesi'nden fizik dalından lisans, 1962'de California Institute of Technology'den (CIT) doktora derecesi aldı. Bir yıl CIT'de doktora sonrası araştırma görevlisi olarak çalıştıktan sonra California Üniversitesi'ne bağlı Bell Laboratuvarları'nın teknik kadrosuna katıldı. 1976'da getirildiği Radyo Fiziği Araştırma Bölümü'nün başkanlığını bugün de (1985) sürdürmekte olan Wilson, yarısı P.Kapitsa'ya verilen 1978 Nobel Fizik Ödülü'nün öbür yarısını, çalışma arkadaşlarından A.A.Penzias ile paylaşmıştı.

1964'te Bell Laboratuvarları'nın, büyük bir keçi boynuzuna benzeyen bir antenle duyarlılığını artırdıkları radyoteleskopunu 4,080 MHz'lik bir frekansa ayarlayıp uzayın derinliklerine yönelten Wilson ve Penzias, bilinen kaynakların hiçbirinin ulaşamayacağı yeğinlikte bir mikrodalga yayınını saptadılar. Amaçları Gökada'yı çevreleyen gaz kümesinin mikrodalga yayınımını ölçmek olan iki araştırmacının şaşkınlığı bir ay sonra, radyoteleskopları uzayın başka bir bölgesini gösterdiği halde yine aynı yayınımla karşılaştıklarında daha da arttı. Bir ay arayla yinelenen ve Yer'in dönüşü yüzünden her biri uzayın başka bir bölgesine yönelen gözlemler hep aynı sonucu veriyordu. Frekansı ve yeğinliği uzayın her bölgesinde aynı kalan bir mikrodalga yayınımı vardı. Wilson ve Penzias için bir gizden öteye gitmeyen bu buluşun açıklamasını yapan ve evrenin başlangıcıyla ilgili "büyük patlama" kuramıyla ilişkisini kuran Princeton Üniversitesi'nden Robert Dicke (1916) oldu. Aynı yıllarda, evrenin ilk evrelerinde ortaya çıkmış ve G.Gamow'un öne sürdüğü gibi evrenin genişlemesi yüzünden giderek soğuyup günümüze ancak birkaç Kelvin derecelik bir sıcaklıkla ulaşabilmiş olması gereken, Planck kara cisim tayfındaki "fon ışıması"nı saptamaya çalışan Dicke ve arkadaşları, Wilson ve Penzias'ın bir rastlantı sonucu yakaladıkları ışımanın aradıkları ışımayla aynı özellikleri taşıdığını gördüler. Böylece Wilson ve Penzias'ın gözlemleriyle, Dicke'nin kuramsal çalışmaları birbirini tamamlamış ve evrenin geçmişte bir büyük patlama yaşadığını öne süren kuramlar değerli bir dayanağa kavuşmuşlardı.

• BAKINIZ: GAMOW, PENZIAS.

WILSON, T.Woodrow
(1856-1924)

ABD'li devlet adamı. I.Dünya Savaşı sırasında devlet başkanlığı yapmış ve Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna ön ayak olmuştur.

Thomas Woodrow Wilson 28 Aralık 1856'da Virginia Eyaleti'nde, Staunton'da doğdu, 3 Şubat 1924'te Washington'da öldü. 1879'da Princeton Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra kısa bir süre Virginia Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Atlanta'daki başarısız bir avukatlık deneyinin ardından Johns Hopkins Üniversitesi'nden doktora derecesi elde etti. 1886'da Bryn Mawr College'da ders vermeye başladı, 1888'de Connecticut'taki Wesleyan Üniversitesi'nde profesör oldu. İki yıl sonra hukuk ve iktisadi politika profesörü olarak Princeton Üniversitesi'ne giren Wilson, 1902'de rektörlüğe seçildi. Geleneksel öğrenim sistemini demokratikleştirme çabaları etkili çevrelerin tepkisini çektiğinden konumu giderek sarsıldı. 1910'da Demokratik Parti'nin adayı olarak katıldığı seçimleri kazanarak New Jersey valisi oldu. Bu dönemde gerçekleştirdiği reformlar ve yolsuzluklara karşı mücadelesiyle ün kazandı. 1912'de Demokratik Parti'nin adayı olarak devlet başkanlığı seçimlerine katıldı. Cumhuriyetçiler'in T.Roosevelt ve Taft arasında bölünmeleri nedeniyle kolaylıkla devlet başkanlığına seçildi.

İç ve dış politikası

Mart 1913'te görevine başladıktan sonra Yeni Özgürlük (New Freedom) adını verdiği programını açıkladı. Bu program çerçevesinde gümrük tarifelerini düşüren Wilson artan oranlı gelir vergisini uygulamaya koydu. Bunun ardından, özel bankalar üzerinde devletin mali denetimini artıran Federal İhtiyat Yasası'nı Kongre'den geçirdi. Tekellerin gücünü sınırlamak ve elverişli bir rekabet ortamı oluşturmak amacıyla 1914'te Federal Ticaret Komisyonu'nu oluşturdu. Aynı yıl çıkartılan Clayton Anti-Tekel Yasası ile işçi hakları genişletilerek 8 saatlik işgünü kabul edildi. Federal hükümetin yetkilerini artırma ve tekellerin gücünü kırma siyasetini kısmen gerçekleştirebilen Wilson, anayasada yaptığı değişiklikle senatörlerin

doğrudan halk tarafından seçilmesini sağladı. Dış siyasette ise Uzakdoğu'da ve Latin Amerika'da yayılma siyasetini sürdürerek 1915'te Haiti'yi ABD himayesine aldı ve 1916'da Santo Domingo'ya (bugün Dominik Cumhuriyeti) asker çıkarttı. ABD yatırımlarını tehdit eden Meksika'daki iç karışıklıklar karşısında Huerta yönetimini tanımadı. Huerta'nın devrilmesinden sonra Carranza hükümetini tanıdı ve 1916'da bir köylü ayaklanmasına öncülük eden Pancho Villa'ya karşı bir cezalandırma seferi düzenledi.

I.Dünya Savaşı

Avrupa'daki gerginlikler karşısında danışmanı E.M.House aracılığıyla barışı korumaya yönelik bazı girişimlerde bulunan Wilson, I.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ABD'nin tarafsızlığını ilan etti. Bir süre sonra İngiltere ve Fransa'ya karşı bir denizaltı savaşı başlatan Almanya'nın Büyük Britanya ve İrlanda'yı çevreleyen sularda görülecek gemileri batıracağını açıklaması, savaşan taraflarla ticari ilişkilerini sürdürmekte olan ABD'nin tepkisine yol açtı. Wilson Almanya'ya karşı soğukkanlı ve kararlı bir tutum takınarak 1916'da denizaltı savaşına son vermesini sağladı. Aynı yıl yapılan seçimleri kazanarak yeniden devlet başkanı oldu. Büyük ölçüde savaş aleyhtarı oylara dayanan Wilson hemen arabuluculuk girişimlerini başlatarak "galibi olmayan bir barış" sağlama yönünde çalıştı. Ancak, Almanya'nın ticaret gemilerini hedef alan denizaltı savaşını gizlice yeniden başlatması ve içinde Amerikan vatandaşlarının bulunduğu bazı gemileri batırması üzerine 2 Nisan 1917'de Kongre'den savaş ilan edilmesini istedi. Dört gün sonra alınan bir kararla ABD İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girdi. Önemli askeri ve idari görevlerde, getirdiği kişilere geniş yetkiler veren Wilson, ABD'nin yetersiz askeri hazırlığına karşın savaşta etkin bir biçimde yer almasını sağladı. 8 Ocak 1918'de kalıcı ve adil bir barışın temeli olarak nitelendirdiği On Dört Madde Programı'nı Kongre'ye sundu. Sömürgelerin bağımsızlıklarının tanınması ve silahların azaltılmasını öngören bu program, Almanya ve İtilaf Devletleri tarafından barışın temeli olarak kabul edildi.

Milletler Cemiyeti

Kasım 1918'de ateşkesin ilan edilmesinden sonra Paris Barış Konferansı'na katılan Wilson, Milletler Cemiyeti önerisinin Versailles Antlaşması kapsamına alınmasını sağladıysa da ülke topraklarının milliyet esasına göre belirlenmesi yolundaki görüşünü kabul ettiremedi. 28 Haziran 1919'da Versailles Atlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra ülkesine döndü. Temmuz 1919'da ABD Kongresi'ne sunulan antlaşma, Lodge önderliğindeki Cumhuriyetçiler'in muhalefetiyle karşılaştıysa da Wilson uzlaşmaya yanaşmadı. Wilson, aynı yıl Nobel Barış Ödülü'nü aldı. 19 Mart 1919'da yapılan son oylamada da antlaşmanın reddedilmesiyle ABD, Milletler Cemiyeti'nin dışında kaldı. Wilson, Mart 1921'de başkanlık süresinin sona ermesinden sonra siyasetten uzak bir yaşam sürdü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Public Papers of Woodrow Wilson,* (ö.s.), R.S.Baker ve W.E.Dodd (der), 3 cilt, 1925-1927, ("Woodrow Wilson'ın Resmi Yazıları"); *A Crossroad of Freedom,* (ö.s.), J.W.Davidson (der.), 1956, ("Özgürlüğün Dönüm Noktası"); *The Papers of Woodrow Wilson,* (ö.s.), A.S.Link (der.), 10 cilt, 1966-1971, ("Woodrow Wilson'ın Yazıları")

• **KAYNAKLAR:** A.S.Link, *Woodrow Wilson and the Progessive Era, 1910-1917,* 1954; A.C.Walworth, *Woodrow Wilson,* 2 cilt, 1958.

• **BAKINIZ:** H.C.LODGE, T.ROOSEVELT.

WINCKELMANN, Johann Joachim
(1717-1768)

Alman arkeolog, sanat tarihçisi ve düşünür. Klasik arkeolojinin kurucusu olarak kabul edilir.

9 Aralık 1717'de Prusya'da, Stendal'de (bugün DAC'de) doğdu, 6 Haziran 1768'de Trieste'de öldü. Bir ayakkabı tamircisinin oğluydu. Küçük yaşta eski yapıtlara, Yunan diline ve Homeros'un destanlarına ilgi duydu. 1738'den başlayarak Halle Üniversitesi'nde tanrıbilim okudu, 1741-1742 yıllarında Jena Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. Bir süre öğretmenlik ettikten sonra 1748'de Dresden yakınındaki Nöthnitz'de Bünau kontunun kütüphanecisi olarak çalışmaya başladı. 1754'e değin bu görevini sürdürdü, bilim adamları ve sanatçılarla tanıştı ve Yunan sanatı konusundaki bilgisini artırdı. Dresden Galerisi'nin resim koleksiyonunu düzenledi. 1754-1755 yıllarında ressam Adam Friedrich Oeser'in (1717-1799) öğrencisi oldu. Aynı dönemde yayımladığı Yunan sanatı ile ilgili ilk yazıları Avrupa'da yankı uyandırdı. 1754'te Katolik mezhebine geçti, ertesi yıl bir burs alarak Roma'ya gitti. Önce kardinal Archinto'nun, 1758'den sonra da dönemin en ünlü özel Antik yapıt koleksiyonlarından birine sahip olan kardinal Albani'nin kütüphanesinde çalıştı.

Aynı tarihlerde eski Pompei ve Herculaneum kentlerini gezdi. O günlerde kazılar ve buluntular gizli tutulduğundan, bu önemli bir ayrıcalıktı. Ona ayrıca müzelerdeki yapıtları görme izni de verilmişti. 1758'de bir süre Baron Stosch'un değerli taş koleksiyonlarının kataloğunu hazırladı.

1760'ta Etrüsk Akademisi üyeliğine seçildi. 1763'te Roma ve çevresindeki yapıtların genel denetçisi ve Vatikan Kütüphanesi yöneticisi oldu. 1764'te ikinci kez Pompei ve Herculaneum'u gezdi, gözlemlerini yayımlaması ve ağır eleştirilerde bulunması Napoli Sarayı'nın öfkesini çekti. 1768'de Dresden, Münih ve Viyana'yı gezdi. İtalya'ya dönüşünde Trieste'de kaldığı otelde, bilinmeyen bir nedenle eski bir suçlu tarafından bıçaklanarak öldürüldü.

Winckelmann 1755'te yayımladığı ilk önemli yapıtı *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst*'ta ("Yunan Resim ve Heykel Sanatındaki Yapıtların Taklit Edilmesi Üzerine Düşünceler"), Yunan estetik anlayışının felsefi bir tanımını vermiş, Yunan sanatını yücelterek onu "soylu yalınlık ve sessiz görkemlilik" diye tanımlamıştır. Ayrıca çağdaşı olan düşünür, yazar ve sanat kuramcısı G.E.Lessing'i çok etkileyen ve estetik konusunda bir kitap yazmasına yol açan Laookoon adlı heykel grubunu da betimlemiştir.

Winckelmann'ın iki kez giderek bazı yapıtlarını

görebildiği Napoli'nin güneydoğusundaki Pompei ve Herculaneum kentleri, 79'da patlayan Vezüv Yanardağı'nın lav ve kül katmanları altında kalmış, 16.yy sonlarında yeniden bulunmuştu. 1709'da Herculaneum'da kazı yapılmaya başlandı. Bu aynı zamanda dünyadaki ilk arkeolojik kazılardan biriydi. Bir ara duran kazıya 1738'de Napoli Kralı IV.Karl'ın emriyle yeniden başlanmış, 1748'de de Pompei'de kazılara girişilmişti. Temelde eski yapıt ve hazine aramaya yönelik bu kazılar hiçbir sistem ve yönteme dayanmadan yürütülüyor, bulunan yapıtlar da gizli tutuluyordu. Winckelmann, Herculaneum buluntuları üzerine yayımladığı yazılarda bu tutumu eleştirmiş, buraların tanıtılmasını istemiş ve kazıların uzman ellere bırakılması yönünde uyarılar yapmıştır. Gerek bu konuda ortaya koyduğu düşünceler, gerek hazırladığı değerli taş koleksiyonu kataloğu ona "arkeolojinin babası" adının verilmesine yol açmıştır.

Winckelmann'ın başyapıtı sayılan *Geschichte der Kunst des Altertums* ("Eski Çağ Sanatı Tarihi") 1764'te yayımlanmıştır. Winckelmann kitapta Eski Çağ yapıtlarını ilk kez sınıflandırarak bunlar arasındaki üslup farklarına dikkati çekmiş ve tarihsel gelişimlerini inceleyerek sanat tarihine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu bakımdan çağdaş anlamdaki karşılaştırmalı sanat tarihinin de kurucularından biri olarak kabul edilir.

1767'de yayımlanan son kitabı *Monumenti antichi inediti*'de ("Yayımlanmamış Eski Anıtlar") Yunan mitolojisinden yararlanarak yapıtların tanımlamalarını daha sağlıklı bir biçimde gerçekleştirmiştir. Tanımladığı yapıtların resimlerini veremediği için bu tanımlamaları "örneksiz" yapmış, ama kendinden sonraki araştırmalara uzun yıllar "örnek" kabul edilen bir yapıt bırakmıştır.

Günümüzde Winckelmann'ın Yunan sanatını idealize etmesi eleştirilmektedir. Birçok saptaması da çağdaş sanat tarihinde geçerliğini yitirmiştir. Ancak gerek sanat tarihi ve arkeoloji konularındaki çığır açıcı düşünceleri, gerek edebiyat ve felsefe çalışmaları bu alanlara yaptığı çok değerli katkılar olarak kabul edilmektedir.

- YAPITLAR: (başlıca): *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst*, 1755, ("Yunan Resim ve Heykel Sanatındaki Yapıtların Taklit Edilmesi Üzerine Düşünceler"); *Anmerkungen über die Baukunst der alten Tempel zu Girgenti in Sizilien*, 1761, ("Sicilya'daki Girgenti Tapınağı'nınYapı Sanatı Üzerine Bilgiler"); *Sendschreiben von den herculanischen Entdeckungen*, 1762, ("Herculaneum Kenti Buluntuları Üzerine Mektup"); *Neue Nachrichten von den neuesten herculanischen Entdeckungen*, 1764, ("En Yeni Herculaneum Bulguları Üzerine Haberler"); *Geschichte der Kunst des Altertums*, 1764, ("Eski Çağ Sanatı Tarihi"); *Monumenti antichi inediti*, 2 cilt, 1767, ("Yayımlanmamış Eski Anıtlar").

- KAYNAKLAR: H.C.Hatfield, *Winckelmann and His German Critics, 1755-1781*, 1943; K.Justi, *Winckelmann und Seine Zeitgenossen*, 3 cilt, 1956, (5.basım); W.Leppman, *Winckelmann*, 1970.

- BAKINIZ: G.E.LESSING.

WINCKLER, Hugo
(1863-1913)

Alman, arkeolog, Asurbilimci. Hititler'in başkenti Hattuşa'da (Boğazköy) yaptığı kazılarla tanınmıştır.

4 Temmuz 1863'te Saksonya'da, Gräfenhainichen'de doğdu, 19 Nisan 1913'te Berlin'de öldü.Berlin Üniversitesi'nde Yakındoğu dilleri konusunda öğrenim gördü. 1904'te Berlin Üniversitesi'nin Doğu dilleri profesörlüğüne atandı. 1904-1905 yıllarında Lübnan'daki Sayda'da ilk kazılarını gerçekleştirdi. 1905'te, o güne değin varlıkları sadece tablet ve yazıt buluntularından tanınan Hititler'le ilgili araştırmalar yapmak üzere Anadolu'da gezilere başladı. 1906'da Kayseri yakınındaki Kültepe'de bir sondaj gerçekleştirdi ve aynı yıl Alman Arkeoloji Enstitüsü ile Doğu Kurumu'nun desteğinde Çorum yakınındaki Boğazköy Büyükkale'de kazılara girişti. 1907, 1911 ve 1912'de O.Puchstein ve T.Makridi'nin de katıldığı kazıları sürdürdü. Buldukları saray, tapınak, sur ve kapılar buranın sıradan bir Hitit yerleşmesinden çok, başkent olduğu varsayımını doğrulamaktaydı. Winckler bu buluntuların yardımıyla Boğazköy'ün Hititler'in başkenti Hattuşa olduğunu ortaya çıkartı ve Hititler'in İmparatorluk dönemi tarihini yazdı. 1913'te uzun süren bir hastalıktan kurtulamayarak öldü.

Boğazköy'de ilk kazı mevsiminde kısmen Eski Asur ve Akad dili ile yazılmış 2500 tablet parçasının bulunur bulunmaz bu dilleri bilen Winckler tarafından okunması, kazının ilginç bir özelliğiydi. Daha önce Mısır'da, Karnak'daki bir tapınağın duvarında hiyeroglifle yazılmış olarak bulunan Mısır Firavunu Ramses ile Hitit Kralı II.Hattuşil arasındaki bir antlaşmanın metni Boğazköy'de ele geçen tabletlerden birinde de aynen bulununca burasının Hititler'in devlet arşivi olduğu anlaşıldı. Winckler'in kazılarında çıkartılan 10.000'i aşkın tablet Berlin Müzesi'ne götürüldü. Tabletlerin çoğunluğunu oluşturan çivi yazılı Hititçe metinler daha sonra B.Hrozny ve T.Bossert, H.G.Güterbock gibi araştırmacıların çalışmalarıyla okunabildi.

Daha sonra 1931'de K.Bittel'in başkanlığında başlayan sistemli Boğazköy kazıları günümüzde de P.Neve başkanlığında sürdürülmektedir.

- YAPITLAR (başlıca): *Altorientalische Forschungen*, 3 cilt, 1893-1906, ("Eski Doğu Araştırmaları"); *Die Keilschrifttexte Sargons*, 2 cilt, 1898, ("Sargon'un Çiviyapısı Metinleri"); *Die Gesetze Hammurabis, Königs von Babylon*, 1904, ("Babil Kralı Hammurabi'nin Yasaları"); "Vorläufige Nachrichten über die Ausgrabungen in Bog-haz Köi im Sommer 1907", *Smithsonian Institution Annual Report for 1908*, 1909, (1907 Yazı Boğazköy Üstüne Geçici Bilgiler"); *Nach Boghazköi*, 1913, ("Boğazköy'e Doğru").

- BAKINIZ: BITTEL, GRÖTEFEND, HROZNY, MAKRİDİ, PUCHSTEIN.

WİNDAUS, Adolf
(1876-1959)

Alman (FAC), organik kimyacı. Metabolizma süreçlerinde önemli rol oynayan doğal bileşiklere, özellikle kolesterol ve D vitaminine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Adolf Otto Reinhold Windaus 25 Aralık 1876'da Berlin'de doğdu, 9 Haziran 1959'da Göttingen'de öldü. 1897'de Berlin Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Freiburg-im-Breisgau Üniversitesi'ne yazılarak tıp öğrenimine başladıysa da, Berlin Üniversitesi'ndeyken izlediği ünlü kimyacı Emil Fischer'in dersleri ilgisini bu alana çektiğinden, Freiburg Üniversitesi'ndeki daha ilk yılında tıptan giderek uzaklaşıp kimyaya yöneldi ve 1899'da glikozitlere ilişkin teziyle kimya doktorasını aldı. Doktora sonrası çalışmalarını da aynı üniversitede sürdürerek, 1903'te kolesterole ilişkin doçentlik teziyle öğretim görevine atandı, 1906'da da profesörlüğe yükseltildi. 1913'te tıp kimyası profesörü olarak Avusturya'daki Innsbruck Üniversitesi'ne geçti; 1915'te de Göttingen Üniversitesi'nde Otto Wallach'tan boşalan kürsüyü devralarak, bu üniversitedeki profesörlük görevini ve Kimya Enstitüsü'nün başkanlığını 1944'te emekliye ayrılıncaya değin sürdürdü. Birçok akademi ve bilim kuruluşunun üyeliğine seçilen, Baeyer, Pasteur ve Goethe madalyalarıyla ödüllendirilen Windaus'un, steroit yapısındaki birçok doğal bileşiğin, özellikle kolesterol ve D vitamininin kimyasal yapısını açıklığa kavuşturan çalışmaları da 1928 Nobel Kimya Ödülü'ne değer görüldü.

Windaus, yakın arkadaşı olan Wieland ile birlikte steroitler kimyasının kurucularındandır. Otuz yılı aşkın çalışmalarıyla, bu karmaşık yapılı bileşikler grubundan birçok maddenin kimyasal yapısını ve biyolojik etkinliğini açıklayan Windaus, 1901'de kolesterolün yapısını araştırırken, gerek hayvan, gerek bitki hücresinde kolesterole çok benzer yapıda pek çok kimyasal bileşiğin bulunduğunu gözlemleyerek, tüm canlılar dünyasında böylesine yaygın olan bu maddenin biyolojik süreçlerde önemli rol oynaması gerektiğine inanmıştı. 1919'da, Wieland'ın safra asiti türevlerinden elde ettiği kolanik asiti kolesterolden elde edince, steroller ile safra asitleri arasındaki yakın ilişkiyi kanıtlamış oldu ve kısa sürede, cinsiyet hormonları, böbreküstü bezi hormonları, safra asitleri, kolesterol gibi hayvansal bileşiklerin yanı sıra, yüksük otu ve çavdar mahmuzundan elde edilen önemli bitkisel bileşiklerin de steroit yapısında olduğu belirlendi.

Ardından, farelerdeki raşitizm hastalığının, hastalıklı hayvanları ya da besinlerini morötesi ışınlara tutarak önlenebildiğini saptayan kimyacıların isteği üzerine, hayvan ve bitki hücresindeki kolesterolün bu ışıma etkisiyle antiraşitik bir vitamine dönüşüp dönüşmediğini araştırmaya başlayan Windaus, 1936'da, vücutta karmaşık bir fotokimyasal biyosentezle D vitaminine dönüşen provitaminin kolesterol değil, steroller grubundan dehidrokolesterol ve ergosterol olduğunu belirledi. Bu provitaminlerin morötesi ışımayla D vitaminine (kalsiferol) dönüşme sürecini açıklayarak, balık yağından ayırdığı katışıksız D vitamininin kimyasal yapısını belirleyen ve sentez olanaklarını hazırlayan da Windaus oldu.

• BAKINIZ: K.E.BLOCH, E.H.FISHCER, LYNEN, WIELAND.

WINDELBAND, Wilhelm
(1848-1915)

Alman, filozof. Yeni-Kantçı Baden Okulu'nun kurucusudur.

11 Mayıs 1848'de Postdam'da doğdu, 22 Ekim 1915'te Heidelberg'te öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte bitirdikten sonra önce tarih okudu, sonra filozof Lotze ve Kuno Fischer'den esinlenerek, bütün çalışmalarını, felsefe alanında topladı. Kant'ın yapıtlarını inceleyince, onun düşünce yöntemini benimsedi, nesnelerin bağımsız birer varlık olmadığı görüşünden yola çıkarak Yeni-Kantçı Baden Okulu'nu kurdu. 1876'da Zürich, 1877'de Freiburg, 1882'de Strasburg, 1903'ten sonra da Heidelberg üniversitelerinde felsefe profesörü olarak görev yaptı.

Windelband'ın düşüncesinin odağını tümel geçerlik taşıyan değerlerin açıklanması oluşturur. Ona göre felsefenin konusu insan başarılarının kaynağı olan ve kültür varlıklarının yaratılmasına olanak sağlayan değerleri belli bir dizge içinde toplayıp bütünleştirmektir. Felsefe yeni değerler yaratamaz, ancak var olan değerleri dağınıklıktan kurtarmayı, açıklığa kavuşturmayı amaçlar. Sorunlara çözüm aranırken, karşılıklı bağlantılar göz önünde tutulmalı, nesneler birbirinden soyutlanmamalı, tasarımla eylem, güzelle haz arasındaki varlık ilişkisi düşünülmeden soruna çözüm aranmamalıdır. *Einleitung in die Philosophie* ("Felsefeye Giriş") ve *Präludien* ("Giriş") adlı yapıtlarından nesnel bilginin tümellik ve gerekimlilik kuralına dayandığını, onda toplum ve ahlak öğeleriyle uzlaşımlı bir özelliğin bulunduğunu ileri sürer. Onun ortaya attığı bu düşünce Yeni-Kantçılık öğretisine Baden Okulu'nun getirdiği yeniliği gösterir.

Windelband'ın üzerinde durduğu önemli bir konu da tarihtir. Ona göre tarihte olayların yinelenmesi, söz konusu değildir. Bu nedenle tarihte genel geçerlik taşıyan, değişmeyen bir yasa da yoktur. Öte yandan doğada ilerleme, yetkinleşme gibi evrimle ilgili gelişmeyi gösteren süreçler de yoktur, oysa tarihte vardır. Bundan dolayı ancak tarih insan varlığına dayanılarak açıklanabilir, doğa değil. İnsan, çevresinde tarih olaylarının gerçekleştiği, bir odaktır, onun bir tarih varlığı olmasının nedeni de budur. Tarihsel kültürü oluşturan öğeler insan değerlerinin de kurucu ilkeleridir, bu bakımdan toplumbilimin de tarihe dayanması gerekir. Toplumbilimin kapsadığı bütün sorunlar insanla bağlantılıdır.

Toplumbilim, değişmeyen, bütün çağlar için geçerli sayılabilecek yasalar aramayı değil, her dönemi kendi kültür varlıklarının biçimlendirdiği değerler bütünü olarak görmelidir. Her dönem ancak kendi

değerleriyle anlaşılabilir. Gerek toplumbilimin, gerek tarih felsefesinin ilgi alanına giren değerler birer ahlak kuralı değil, bireylerin yaşadıkları dönemlere göre, biçimlendirdikleri varlıklardır. Birey, geçmişten aldığını, kendi yaşama ortamına uygun olanı bularak, değiştirir. Çünkü her değer, ortaya konduğu dönemle sınırlıdır. Bu durum insan doğasının devingen oluşundan kaynaklanır.

Windelband'ın geliştirdiği kuram H.Rickert, E.Troeltsch gibi filozoflarca benimsenerek, din ve felsefe sorunlarının açıklanmasına uygulanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Geschichte der neueren philosophie*, 2 cilt, 1878-1880, ("Yeni Felsefenin Tarihi"); *Geschichte und Naturwissenschaft*, 1894, ("Tarih ve Doğabilim"); *Platon*, 1900, ("Platon"); *Über Willensfreiheit*, 1904, ("İstenç Özgürlüğü Üstüne"); *Präludien*, 1905, ("Giriş"); *Einleitung in die Philosophie*, 1914, ("Felsefeye Giriş").

• **BAKINIZ:** H.RICKERT, E.TROELTSCH.

WINTERS, Yvor
(1900-1968)

ABD'li şair ve eleştirmen. Ülkesindeki modernist şiire karşı geleneksel bir anlayışın temsilcilerinden olmuştur.

Arthur Yvor Winters 17 Ekim 1900'de Chicago'da doğdu, 25 Ocak 1968'de California Eyaleti'nde, Palo Alto'da öldü. Çocukluğu California ve Oregon'da geçti. Ortaöğrenimini Chicago'da tamamladıktan sonra Chicago Üniversitesi'ne girdi. Colorado Üniversitesi'nde Roman dilleri üstüne yüksek lisans derecesi elde ettikten sonra 1928'de Palo Alto'daki Stanford Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1966'ya değin bu üniversitedeki derslerini sürdürdü. 1960 Bollingen Şiir Ödülü'nü kazandı.

1921'de yayımlanan *The Immobile Wind* ("Hareketsiz Rüzgâr) adlı ilk şiir kitabı 1910'larda etkinleşen İmgeci Okul'un şiir anlayışına yakın serbest şiir denemelerinden oluşur. Ancak Winters daha sonraki yıllarda daha geleneksel, kurallı ve ölçülü bir şiir anlayışına yönelmiştir. *Primitivism and Decadence: A Study of American Experimental Poetry*'de ("İlkelcilik ve Yozlaşma: Amerikan Deneysel Şiiri Üstüne Bir İnceleme") ve T.S.Eliot gibi çağdaş yazarlara karşı kaleme aldığı başka eleştiri yazılarında, İngiliz şiirinin 18.yy'ın ilk yarısından sonra bir gerileme dönemine girdiğini savunmuş, Romantizm'e olduğu kadar modernist şiir yaklaşım ve tekniklerine de karşı çıkmıştır. Farklı bir şiir anlayışı oluşturmak için Elizabeth dönemi İngiliz saray şairlerini örnek almıştır. Ona göre şiir, biçimsel ya da estetik açılar kadar ahlaksal ve düşünsel içeriğiyle de değerlendirilmelidir. İyi şiir, deneyimlerden çıkartılan doğruyu, belirsizlikten kaçınan, açık ve özlü bir biçimde ortaya koymalıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *The Immobile Wind*, 1921, ("Hareketsiz Rüzgâr"); *Collected Poems*, 1963, ("Toplu Şiirler"). **Eleştiri:** *Primitivism and Decadence: A Study of American Experimental Poetry*, 1937, ("İlkelcilik ve Yozlaşma: Amerikan Deneysel Şiiri Üstüne Bir İnceleme"); *In Defense of Reason*, 1947, ("Aklın Savunusu"); *The Function of Criticism*, 1957, ("Eleştirinin İşlevi"); *Yvor Winters on Modern Poets*, 1959, ("Yvor Winters Çağdaş Şairler Üstüne"); *Forms of Discovery*, 1967, ("Buluş Biçimleri").

WINTERSTEIN, Hans
(1879-1963)

Alman (FAC) fizyoloji uzmanı. Uzun yıllar Türkiye'de çalışmış, fizyoloji öğretiminin ve araştırmalarının gelişmesinde büyük emeği geçmiştir.

31 Temmuz 1879'da Prag'da doğdu, 18 Ağustos 1963'te Münih'te öldü. 1903'te Prag Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden doktora derecesini aldıktan sonra Almanya'ya giderek Göttingen Üniversitesi'nde fizyoloji alanında uzmanlaştı ve Rostock Üniversitesi'nde asistan olarak göreve başladı. Aynı üniversitenin Fizyoloji Enstitüsü'nde 1906'da doçentliğe, 1910'da profesörlüğe, 1911'de ordinaryüs profesör unvanıyla enstitü başkanlığına getirildi. 1927'de aynı görevle Breslau Üniversitesi'ne geçen Winterstein, 1933'te Nazi iktidarının baskıları sonucunda ülkesinden ayrılarak Türkiye'ye geldi ve Üniversite reformuyla yeniden örgütlenen İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde (İÜTF) fizyoloji profesörlüğünü üstlendi. Aynı yıl fakültenin Fizyoloji Enstitüsü de ikiye ayrılarak, Genel Fizyoloji Enstitüsü Winterstein'ın, Beşeri Fizyoloji Enstitüsü ise Berksoy'un yönetimine verilmişti. 1943'te Berksoy'un emekliye ayrılmasından sonra yeniden birleştirilen enstitünün yönetimini 1953'e değin yürüten Winterstein, İÜTF'deki yirmi yıllık öğretim ve yöneticilik görevinden 1953'te emekliye ayrılmasına karşın, enstitüdeki araştırmalarını üç yıl daha sürdürdü. 1956'da, Berlin Üniversitesi'nin çağrısını ve kendisine sunulan özel araştırma laboratuvarı önerisini kabul ederek, yirmi üç yılını verdiği ve II.Dünya Savaşı yıllarında yurttaşlığa kabul edildiği Türkiye'den ayrılıp ülkesine döndü.

Fizyolojinin çok çeşitli konularına eğilmiş olan Winterstein, özellikle solunumun düzenlenme mekanizmasına ilişkin çalışmalarıyla ve bu konuda geliştirdiği "reaksiyon kuramı" ile tanınır. Geliştirilmiş biçimiyle solunum merkezinin çalışmasını düzenleyen etkenin solunum merkezindeki hidrojen iyonları yoğunluğu olduğunu öne süren bu kuram, ilerideki yıllarda özellikle Heymans'ın çalışmalarıyla varlığı anlaşılan ve solunum temposunun düzenlenmesinde temel rol oynayan duyu cisimciklerinin (kimyasal uyarıcılar ya da kemoreseptörler) işlevine dikkati çeken ilk önemli çalışma sayılır. Türkiye'deki görev yıllarında pek çok fizyoloji uzmanının yetişmesinde emeği olan, özellikle solunum fizyolojisine ilişkin araştırmaları yönlendiren Winterstein, Şakir Paşa ve Berksoy'dan sonra Fizyoloji Enstitüsü'nün yönetimini üstlenerek, fizyolojinin deneysel ve çağdaş düzeye ulaşmasında etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Animal Fizyoloji Dersleri*, 1939; *Fizyoloji Dersleri*, 1946; *Fizyoloji Ders Kitabı* (M. Terzioğlu ile), 1951.

• **BAKINIZ:** K.C.BERKSOY, HEYMANS, IRMAK, ŞAKİR PAŞA.

WINWOOD, Steve
(1948)

İngiliz pop müzikçisi. Daha çok topluluğu Traffic'le yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

12 Mayıs 1948'de Birmingham'da doğdu. Müzik çalışmalarına, kontrbasçı olan ağabeysi Muff Winwood'un 8 kişilik caz topluluğunda piyano çalarak ve şarkı söyleyerek başladı. 1963'te ağabeysiyle birlikte, gitarcı Spencer Davis'in topluluğuna katıldı. Yaşının çok küçük olmasına karşın, kısa sürede solistliği ve klavyeli çalgılardaki yeteneğiyle sivrildi. 1967'de saksofoncu ve flütçü Chris Wood, gitarcı Dave Mason ve davulcu Jim Capaldi'yle birlikte Traffic adlı topluluğu kurdu. D.Mason'ın, öbür üyelerin caza olan eğilimine karşı çıkması sonucunda ertesi yıl dağılmasına karşın Traffic, özellikle ilk plağı *Mr.Fantasy*'le adını duyurdu.

Winwood 1969'da Cream topluluğundan gitarcı Eric Clapton ve davulcu Ginger Baker ve Family grubundan kontrbasçı Rick Grech'le birlikte Blind Faith'i kurdu. Hepsinin de nitelikli müzikçiler olmasına karşın topluluk tek bir plak çıkartıp birkaç ay içinde dağıldı. Winwood, 1970'te kısa bir süre Baker'ın yeni topluluğu Air Force'a katıldı. Aynı yıl C.Wood ve J.Capaldi'yle birlikte Traffic'i yeniden kurdu. *John Barleycorn Must Die* adını taşıyan ve Winwood'un ayrıca gitar ve kontrbas da çaldığı ilk plakları, üçünün folk, *rock* ve cazı kaynaştıran geniş kapsamlı müziğiyle büyük yankı uyandırdı. Bundan sonra Traffic, çekirdeği oluşturan üçlüye birçok müzikçinin katılıp ayrılmasıyla 1974'e değin sürdü. Tek tek üyelerin yetenekleri ve oluşturdukları güçlü bileşim bir yana, Traffic içinde her zaman Winwood ön planda oldu.

Yorucu kadro değişiklikleri sonucunda artık tükenen Traffic'ten sonra Winwood, 1976'da synthesizercı Klaus Schulze ve davulcu Stomu Yamashta'yla çalıştı. Ertesi yıl ilk solo plağını çıkardı ve bu çalışmalarını 1980'lerde de sürdürdü. Winwood caz ve *blues* etkisindeki müziği ve yaratıcı nitelikleriyle *rock* müziğinin en önemli kişilerinden biri oldu.

• **YAPITLAR (başlıca): Traffic'le:** *Mr.Fantasy*, 1967; *Traffic*, 1968; *Last Exit*, 1968; *John Barleycorn Must Die*, 1970; *Welcome to the Canteen*, 1971; *Low Spark of the High-Heeled Boys*, 1971; *Shoot out at the Fantasy Factory*, 1972; *On the Road*, 1973; *When the Eagle Flies*, 1974. **Blind Faith'le:** *Blind Faith*, 1969. **S. Yamashta ve K.Schulze'yle:** *Go*, 1976. **Solo:** *Winwood*, 1977; *Arc of a Diver*, 1980; *Talking Back to the Night*, 1982.

WITKIEWICZ, Stanislaw Ignacy
(1885-1939)

Polonyalı yazar ve ressam. Uyumsuzluk Tiyatrosu'nun öncülerinden ve ülkesinde gerçeküstücü resmin temsilcilerindendir.

Krakovi'de doğdu, 17 Eylül 1939'da Jeziory'de öldü. Witkacy adıyla da tanınır. Soylu bir toprak sahibi olan babası aynı zamanda oldukça ünlü bir ressam ve sanat eleştirmeniydi. Witkiewicz babasının isteğiyle kısa bir süre devam ettiği Krakovi'deki Güzel Sanatlar Fakültesi dışında hiç okula gitmedi. Ancak gerek özel dersler, gerek kültür bakımından çok canlı olan aile çevresi yetişmesinde yardımcı oldu. Çok küçükken Shakespeare türünde oyunlar yazmaya, on altısına geldiğinde felsefi düşüncelerini kaleme almaya başlamıştı. Bir yandan da resim yapıyor ve sanat görüşlerini yazıyordu. 1914'te nişanlısının kendini öldürmesi onu çok etkiledi. Ailesinin isteğiyle B.K.Malinowski'nin Avustralya ve Yeni Gine'ye yaptığı bilimsel geziye katıldı. Bu sırada, izleme olanağı bulduğu yerli ayinleri tiyatro görüşünü oluşturmasına bir ölçüde etkili oldu. I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ülkesine döndü ve Rus ordusuna katıldı.

Savaş ve 1917 Devrimi sırasında yaşadıkları nedeniyle ruhsal bir bunalım geçirdi. 1918'de Moskova'daki bir sergide gördüğü Picasso'nun resimleri yeniden sanatla uğraşmasına neden oldu. 1918-1926 arasında 30'dan fazla oyun yazdı, birçok resim yaptı. Oyunlarından 20 tanesi bugüne kalmıştır. 1926'da, tiyatro alanında anlatacak bir şeyi kalmadığını ileri sürerek oyun yazmayı bıraktı. Resimle ilgisini de, para kazanmak amacıyla yaptığı portrelerle sınırladı. 1927-1930 arasında siyasal toplumsal görüşlerini açıkladığı iki romanının yanı sıra denemeler yazdı. Günlerini Varşova ve Zakopane'de geçiriyordu. Büyük kentin bohem yaşantısına kendini kaptırmıştı. 1939'da Alman ordularının Polonya'ya girmesi üzerine ülkenin doğusuna kaçtı. Kısa bir süre sonra SSCB orduları da Polonya'ya girince yaşamına kendi eliyle son verdi. Aslında 1937'den sonra birçok kez kendini öldürmeyi denemişti. Bu girişimlerde uyuşturucu kullanıyor olmasının ya da psikolojik dengesizlikler içine düşmesinin yanı sıra, Avrupa uygarlığının geleceğine ilişkin karamsarlığı da rol oynamıştı. Witkiewicz komünizmi benimsemediği gibi, liberalizme de bağlı değildi. Gerek eşitlikçi akımların, gerek sanayileşmenin getirdiği mekanikleşmenin insan yaratıcılığını darmadağın edeceği görüşündeydi.

Witkiewicz çok yönlülüğü ve yaratıcılığıyla bir tür "Rönesans sanatçısı" olarak nitelendirilmiştir. Sanatına yol gösteren felsefesi "Saf Biçim" arayışı doğrultusunda gelişmiştir. Bu açıdan Witkiewicz için sanat, "çoklukta birlik"tir. Sanatçı, metafizik duygularını yapıtında saf biçime dönüştürür, böylece de izleyicisine ulaştırır. Eski zamanlardan bu yana, insanlar metafizik dünya yerine doğal dünyayı yansıtma peşine düşerek ve tartışmaya dayalı felsefeye önem vererek "Saf Biçim"den uzaklaşmışlardır. Wit-

kiewicz'in "Saf Biçim"e en yakın sanat olarak gördüğü resimde ya da karmaşık yapısından ötürü daha uzağa yerleştirdiği tiyatro alanında amacına ne denli ulaştığı tartışma konusu olmakla birlikte, her iki alanda da ülkesinin önemli adlarından olmuştur.

Oyunlarının bir bölümü sahneleme güçlüklerinden ötürü oynanamamış, sahneye konulanlarsa o dönemde pek olumlu tepki görmemiştir. Bunlar "Varoluşun Gizemi"ne yönelik bir ayin ve saldırgan fiziksel davranışlar karması olarak yorumlanır. Ölen bir oyun kişisinin bir sahne sonra hiçbir şey olmamışcasına oyuna katılması Witkiewicz'de sık rastlanan bir durumdur. Doğalcılık'a (Natüralizm) ve Gerçekçilik'e (Realizm) karşı gerçeküstücü bir tutum ve alaycı bir dil, onun en belirgin özelliklerindendir. Tiyatro anlayışı A.Artaud'nunkiyle benzerlikler gösterir.

Witkiewicz'in resimleri, çağdaşı Polonyalı sanatçıların Kübizm sonrasında izlenimci (empresyonist) anlayışları savundukları bir dönemde çok figüratif ve eski-moda bulunmuştur. Genelde gerçeküstücü olan bu yapıtlarda, Ön Raffaellocular'ın ve Yeni Sanat'ın (Art-Nouveau) etkileri görülür. Witkiewicz özellikle modellerinin psikolojik durumlarını yansıttığını öne sürdüğü portrelerinde başarılı olmuştur. Kimi oyunlarını yazarken yaptığı gibi resimlerinin bazılarını da uyuşturucu alarak gerçekleştirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Kurka wodna*, 1921, ("Sutavuğu"); *Wariat i zakonnica*, 1923, ("Deli ile Rahibe"); *Szalona lokomotiwa*, 1923, ("Çılgın Lokomotif"); *Matka*, 1924, ("Ana"); *Szewcy*, 1931-1934 ("Kunduracılar"); *Dramaty*, 2 cilt, (ö.s.), K.Puzna (der.), 1962, ("Toplu Oyunlar"); *Metafizyka dwuglowego cielecia*, (ö.s.), 1963, ("İki Başlı Bir Dananın Metafiziği"). **Roman:** *Pozegnanie jesieni*, 1927, ("Elveda Sonbahar"); *Nienasycenie*, 1930, ("Doyumsuzluk").

- **BAKINIZ:** ARTAUD, BURNE-JONES, IONESCO, STRINDBERG.

WITT, Johan de
(1625-1672)

Felemenkli devlet adamı. Felemenk Cumhuriyeti'nin Hollanda Eyaleti'nin genel vekilliğini yaptığı sırada ülkenin iç ve dış politikasında belirleyici rol oynamıştır.

24 Eylül 1625'te Dordrecht'te (bugün Hollanda'da) doğdu, 20 Ağustos 1672'de La Haye'de öldü. 1641-1644 arasında Leiden Üniversitesi'nde hukuk ve matematik öğrenimi gördü. İki yıl Fransa'da kaldıktan sonra, La Haye'de avukatlık yapmaya başladı. 1650'de Dordrecht genel vekili atandı. 1653'te Birleşik Eyaletler Genel Meclisi tarafından, Hollanda Eyaleti'nin genel vekilliğine seçildi. Hollanda Eyaleti, iktisadi bakımdan tüm diğer eyaletlerden daha güçlü olduğundan, bu görev aynı zamanda tüm Birleşik Eyaletler'in (Felemenk Cumhuriyeti) genel vekilliği anlamına gelmekteydi.

Witt'in genel vekil seçilmesinden kısa bir süre önce, Orange prensi ve askeri güçlerin komutanı II.Willem Birleşik Eyaletler'in yönetimini ele geçirme girişiminde bulunmuş, ancak hastalanıp ölmesi nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalmıştı. Bu olayın ardından Genel Meclis, genellikle Orange prenslerine verilen genel valilik görevini kaldırarak, Hollanda ve Zeeland eyaletlerindeki ticaret burjuvazisine dayanan Cumhuriyetçiler'in, doğudaki soyluların temsilcisi Orange'cılar üzerinde üstünlük kurmasını sağlamıştı. Bu koşullar altında Hollanda Eyaleti'nin genel vekilliğine seçilen Witt, 1654'te, ilk İngiliz-Felemenk Savaşı'nı sona erdiren Westminster Antlaşması'nın Genel Meclis tarafından kabul edilmesini sağladı. İngiltere'de de, Kralcılar'a karşı başarı kazanmış olan Cumhuriyetçiler, Birleşik Eyaletler'i Stuartlar'a ve onların Orange'lı kuzenlerine karşı bir siyasal birliğe zorlamaktaydılar. Yapılan barış antlaşması, İngiltere'nin istekleri doğrultusunda, Orange hanedanının siyasal ve askeri yönetimden uzak tutulacağına ilişkin gizli bir vaat de içermekteydi.

Witt, barıştan sonra, II.Willem'in ölümüyle öndersiz kalan Orange'cıların denetimindeki kara ordusunu bir yana bırakarak, deniz ticaretini güvenceye almak için güçlü bir donanma oluşturdu. Birleşik Eyaletler'in ve özellikle Hollanda Eyaleti'nin mali durumunu düzeltti ve Doğu Hint Adaları'ndaki ticari egemenliğini sağlamlaştırmaya yönelik önlemler aldı. Bu dönemde Felemenk'in Afrika, Asya ve Amerika'daki sömürgelerde, özellikle Fransa ve İngiltere'yle olan rekabeti keskinleşmekteydi. İngiltere'de çıkartılan Denizcilik Yasası ile Felemenkli gemicilerin, İngiliz mallarının ticaretini yapması yasaklanmıştı. 1660'ta tahta çıkarak, Cromwell'in cumhuriyetçi yönetimine son veren II.Charles'ın aynı yönde yeni önlemler alması ve bu ticari rekabetten kaynaklanan sorunları söz konusu ederek bazı istemleri dayatması üzerine 1665'te ikinci İngiliz-Felemenk Savaşı başladı.

Bu arada, II.Willem'in kardeşi ve III.Willem'in (İngiltere kralı olduktan sonra III. William) amcası olan II.Charles'ın da desteğiyle, Orange'cılar da yönetime karşı mücadeleye başlamışlardı. Witt, Orange hanedanının yönetime gelmesinin doğuracağı bir İngiliz-Felemenk işbirliğinden çekinen Fransa ile ittifak kurdu. İngiltere ile yapılan deniz savaşının güçlü bir donanmaya sahip olan Felemenk lehine dönmesi, İngiliz filosunun büyük bir bölümünün Chatham'da imha edilmesi, bir Orange'cı darbe girişiminin ortaya çıkartılarak bastırılması gibi nedenlerle Witt önemli bir üstünlük elde etmişken, Fransa Kralı XIV.Louis'nin Felemenk'e yardım olsun diye gönderdiği kara kuvvetleri, İspanyol Felemenki'ni (bugün Belçika) işgal ederek Veraset Hakkı Savaşı'nı başlattı. Witt'in, geleneksel olarak Orange'lı prensler komuta ettiği için önem vermediği Felemenk ordusunun zayıflığı nedeniyle, Fransız işgali hızla yayıldı. Bu durum, İngiltere açısından da bir tehdit oluşturduğundan, Birleşik Eyaletler'le İngiltere arasında 1667'de Breda Barışı imzalandı. 1668'in başında da, Fransa'yı saldırıdan caydırmak için, İsveç'in de katıldığı Üçlü İttifak oluşturuldu. Ancak 1672'de, aralarında anlaşan İngiltere ve Fransa'nın, Felemenk'in tüm önemli bölgelerini işgal etmeleri ve yoğunlaşan iç huzursuzluk ve ayaklanmalar sonucunda Orange Prensi III.Willem ülkenin yönetimini ele geçirince,

Witt genel vekillik görevinden çekilmek zorunda kaldı. Gevangenpoort Cezaevi'ndeki kardeşini ziyareti sırasında, Orange'cı bir grup tarafından kardeşi ile birlikte linç edilerek öldürüldü.

Nesnel bağlantı

• BAKINIZ: CHARLES II, LOUIS XIV, OLDENBARNEVELT, WILLIAM III.

WITTGENSTEIN, Ludwig Josef
(1889-1951)

Avusturyalı filozof. Yeni-Olguculuk'un kurucularındandır, felsefe sorunlarını dil çözümlemesine indirgeyen çalışmalarıyla ünlüdür.

26 Nisan 1889'da Viyana'da doğdu, 29 Mart 1951'de Cambridge'te öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Berlin'de Charlottenburg Yüksek Teknik Okulu'nda başladığı mühendislik öğrenimini, 1908'de İngiltere'ye giderek Manchester Üniversitesi'nde sürdürdü. İngiltere'de B.Russell'ın öğrencisi ve yakın arkadaşı oldu. 1939'da Cambridge Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseldi, felsefe ve mantık okuttu.

Wittgenstein'ın düşüncelerini yönlendiren filozof G.Frege ile B.Russell'ın geliştirdiği çözümleyici felsefe öğretisidir. Başlangıçta B.Russell'ın Whitehead' le ortaklaşa yazdığı *Principia Mathematica*'yı ("Matematiğin İlkeleri") okumuş, aralarında bulunduğu Viyana Çevresi düşünürlerinin görüşlerinden esinlenmiş, Yeni-Olguculuk akımının gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Kendi öğretisinin temelini oluşturan görüşlerini de 1922'de yayımladığı *Tractatus-Logico Philosophicus* ("Mantıksal Felsefe Üstüne Çalışma") ile ölümünden sonra yayımlanan *Philosophische Untersuchungen* ("Felsefe Araştırmaları") adlı yapıtlarında sergilemiştir. Onun temel düşüncesi matematik-mantık verilerine dayanan çözümleyici bir felsefe öğretisi kurmaktır. Bu öğretiye göre felsefe sorunları nesnel varlık alanının özüne değil, duyularla sağlanan kavramların, mantık-matematiksel yöntemle çözümlenmesi sonucu açıklanabilir. Kant'ın *Phainomenonnoumen* kavramından esinlenen bu öğreti için, insan nesnenin özünü *(noumen)* bilemez, onun bilebileceği yalnız duyumların temellendirdiği kavramsal verilerdir. Bu görüş açısının kapsadığı sorunlar da evren, bilgi, nesnel varlık alanı, insan ve bunlarla ilgili çözümleme biçimleridir.

Evren

Wittgenstein'ın kuramına göre evren olguların toplamından oluşan bir bütündür. Bu bütünü belirleyen de olgulardır. Çünkü olguların oluşturduğu bu büyük toplam, neyin ne olduğunu gösterdiği gibi neyin ne olmadığını da bildirir. Bu olguların mantık ilkelerine uygun bir yapısı vardır, bu nedenle evren mantık ilkelerine uygun bir uzay içindedir. Olguların içerik bakımından birbiriyle olan ilişkisini sağlayan nesnel varlıklar arasındaki bağlantıdır. Bu durum olgusal ilişkinin bir nesnel bağlantı olduğunu gösterir. Evren bir bütündür, ancak bu bütünlük onun olgulara ayrılmasına engel değildir. Olgular nesnel varlıkların düşünme konusu olmasını sağlar, her nesne kendisiyle ilgili olgu bağlantısı içinde düşünülebilir.

Bir nesne ancak başka bir nesneyle olan bağlantısı içinde ele alınır. Sözgelişi zamanla bağlantılı bir varlık zaman dışında, uzayla bağlantılı bir varlık da uzaydan soyutlanarak düşünülemez. Bunun gibi bir nesnel varlık da başka bir nesnel varlıktan arındırılarak görülemez, düşünme yetisinin alanı içine sokulamaz. Olgunun nesneyle olan bağlantısı, nesnenin özünü bilmeye yetmez, bilinen ancak nesnenin olguya dönüşen nitelikleridir. Bu nitelikler bilinebilen tek varlık alanını oluşturur. Sözgelişi, insan bir eğreltiotunu rengi, kokusu, biçimi ve doğal durumu dolayısıyla bilebilir. Burada bilinen nesnenin özü değil, duyum niteliği kazanan özellikleridir. Buna karşın nesneyi bu özelliklerinden sıyırma, ayrı düşünme olanağı da yoktur. Nesne kişiye bir nitelikler bütünü biçiminde, olgu olarak verilir. Çünkü nesnel varlık her türlü olgu olanağını da içerir. Nesneyi bir olgu bağlamı içinde görmeyi sağlayan onun biçimidir.

Wittgenstein'ın öğretisine göre, felsefe sorunları bir dil çözümlemesine indirgenerek açıklanabilir. Nesnel varlığın özü bilinemeyeceğine göre üzerinde durulması gereken onu yansıtan sözcüktür. Sözcük bir dil varlığı olarak nesneyle bağlantılıdır. Bu bağlantı da nesnenin özüyle değil, insana verilen yanıyla ilgilidir. Felsefenin görevi, nesneyle kavramı arasındaki varlık bağlantısından yararlanıp, sorunu çözümleyerek açıklığa kavuşturmaktır. Sorunun çözümü de kavramın içeriğiyle ilgilidir. Kavramın içeriğiyle nesne arasındaki bağlantıda uyum ve özdeşlik varsa varılan sonuç doğrudur, gerçektir, bunun karşıtı yanlıştır. Çünkü bir olayın gerçekliği onu yansıtan kavramla ortaya konabilir. Wittgenstein bu görüşünü, dile matematiksel-mantıksal bir çözüm yöntemi uygulayarak, açıklamaya çalışır. Bu yöntemin temelini de, kavramlara karşılık olarak kullanılan, birtakım imler (sembol) oluşturur.

• YAPITLAR (başlıca): *Tractatus Logico-philosophicus*, 1922, ("Mantıksal Felsefe Üstüne Çalışma"); *Philosophische Untersuchungen*, (ö.s.), 1953, ("Felsefe Araştırmaları"); *Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*, (ö.s.), 1956, ("Matematiğin Temelleri Üstüne Düşünceler"); *Über Gewissheit*, (ö.s.), 1969, ("Kesinlik Üstüne").

• KAYNAKLAR: D.Pole, *The Later Philosophy of Wittgenstein*, 1958; W.Schulz, *Wittgenstein, Die Negation der Philosophie*, 1967; Fr.Weismann, *L.Wittgenstein und der Wiener Kreis*, 1967.

• BAKINIZ: G.FREGE, B.RUSSELL, M.SCHLICK.

WOLF, Hugo
(1860-1903)

Avusturyalı besteci. Alman romantik lied türünün en seçkin örneklerini vermiştir.

Hugo Philipp Jakob Wolf 13 Mart 1860'ta Windischgrätz'de (bugün Yugoslavya'da Slovenski Gradec) doğdu, 22 Şubat 1903'te Viyana'da öldü. Müzik eğitimine babasından keman ve piyano öğre-

nerek başladı. 1875'te Viyana Konservatuvarı'na girdiyse de disiplinsizliği yüzünden iki yıl sonra buradan çıkartıldı. Ancak 1875'te tanıştığı Wagner başta olmak üzere Viyanalı birçok müzikçi tarafından yüreklendirilerek kendi kendini eğitti. 1881-1883 arasında Salzburg'da koro şefliği yaptıktan sonra 1884'te yeniden Viyana'ya gelerek *Salonblatt* adlı haftalık bir dergide müzik eleştirileri yazmaya başladı. Bir yandan da özel ders vererek yaşamını sürdürmeye çalışıyordu. 1887'de dergideki işinden ayrılarak kendini lied'ler yazmaya verdi. Bu arada, aşırı sinirli ve dengesiz davranışları yüzünden sık sık akıl hastanesine yatıyordu. 1897'de son kez Viyana'da bir hastaneye kapatıldı ve burada felç geçirerek öldü.

Wolf, çeşitli türden yapıtlar vermiş olmakla birlikte Schubert ve Schumann ile birlikte Alman romantik lied geleneğinin en usta adı sayılır. Çoğu 1888'den sonra olmak üzere 300 kadar lied bestelemiştir. Bunların bir bölümü ölümünden sonra ortaya çıkarılarak yayımlanmıştır. Wolf, yapıtlarındaki Wagner etkisi nedeniyle "lied türünün Wagner'i" olarak adlandırılmıştır. Özellikle Goethe, E.Mörike, Joseph von Eichendorff (1788-1857) ve G.Keller gibi Alman şairlerin yapıtlarıyla İspanyol ve İtalyan şiirleri üstüne liedler bestelemiştir. Ele aldığı şiirin özüne uygun, melodiye ağırlık vermek yerine birbirini izleyen değişik vokal stilleriyle anlatımı destekleyen, dramatik yönü güçlü parçalarıyla olduğu kadar bunların bazılarında eşlikçi piyano partisine tanıdığı görece özgürlükle de dikkati çekmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Lied:** *Lieder aus der Jugendzeit,* 1877-1878, (Gençlik Dönemi Liedleri); *Lieder nach verschiedenen Dichtern,* 1877-1897, (Çeşitli Şairlerden Liedler); *Eichendorff-Lieder,* 1880-1888, (Eichendorff Liedleri); *Mörike-Lieder,* 1888, (Mörike Liedleri); *Goethe-Lieder,* 1888-1889, (Goethe Liedleri); *Spanisches Liederbuch,* 1890, (İspanyol Liedleri Kitabı); *Italienisches Liederbuch,* 1891-1896, (İtalyan Liedleri Kitabı). **Opera:** *Der Corregidor,* 1896; *Manuel Venegas,* tamamlanmamıştır. **Çeşitli:** *Penthesilea,* senfonik şiir, 1883-1885; *Italienische Serenade,* 1887, yaylılar dörtlüsü için, (İtalyan Serenadı). **Kitap:** *Hugo Wolfs musikalische Kritiken,* 1911, (ö.s.), R.Batka ve H.Werner (der.), ("Hugo Wolf'un Müzik Eleştirileri").

• **BAKINIZ:** BRAHMS, R.WAGNER.

WOLF, Max
(1863-1932)

Alman, astronom. Gezegenimsilerin incelenmesinde fotoğraf tekniği uygulamasını başlatmıştır.

Max ya da Maximillian Franz Joseph Cornelius Wolf 21 Haziran 1863'te Heidelberg'de doğdu, 3 Ekim 1932'de aynı kentte öldü. Genç yaşlarda başlayarak ilgi duyduğu astronomi konusundaki bilgi ve yeteneklerini, 1885'te babasının kendisi için kurduğu özel gözlemevinde daha da geliştirme olanağı buldu. 1888'de doktora derecesiyle mezun olduğu Heidelberg Üniversitesi'ne 1890'da öğretim görevlisi olarak atandı. 1893'te astrofizik profesörlüğüne yükseldi. Kurulmasına öncülük ettiği Königstuhl Gözlemevi'nin yöneticiliğini de üstlenen ve 1907'de astronomi kürsüsünün başına getirilen Wolf, bu görevlerini yaşamının sonuna değin sürdürdü.

İlki 1801'de İtalyan astronom G.Piazzi tarafından bulunmuş ve Alman matematikçi C.F.Gauss tarafından Piazzi'nin inandığı gibi bir yıldız değil, Güneş sisteminde yeralan küçük bir gezegen olduğu kanıtlanmış olan gezegenimsiler, küçüklükleri nedeniyle gözlemlenmesi güç cisimlerdir. Örneğin Piazzi'nin bulduğu Ceres'in ardından ilk altı yıl içinde üç gezegenimsi daha gözlemlenebilmiş, ancak beşincinin gözlemlenebilmesi için yaklaşık kırk yıl beklemek gerekmişti. Büyük bir çoğunluğu Mars ile Jüpiter arasında bir yörüngede, Güneş çevresinde dolanan ve en büyüğünün çapı 700 km'yi geçmeyen bu cisimlerin araştırılmasında en büyük adımı atan Wolf oldu. Wolf, 1891'de bir saatle yönlendirilen teleskopuna bir de fotoğraf makinesi ekleyerek, gezegenimsilerin araştırılmasında fotoğraf tekniğinden yararlanmayı başlattı. Uzunca bir poz süresinin sonunda elde edilen fotoğraflarda yıldızlar birer nokta olarak görünürlerken, gezegenimsiler yörüngeli devinimleri yüzünden birer çizgi olarak görünüyorlardı. Wolf geliştirdiği teknik yardımıyla beş yüzden fazla gezegenimsi bulmayı başardı.

Wolf'un bir başka başarısı da bugün "Troyalılar" adı verilen gezegenimsiler grubunun ilk üyesini bulmuş olmasıdır. Fransız matematikçi J.L.Lagrange bir eşkenar üçgenin iki köşesinde bulunan iki büyük cismin çekiminin, üçüncü köşesindeki küçük bir cismin konumunun kararlı olmasına neden olacağını matematiksel yollarla göstermişti. Wolf 1901'de, Güneş ve Jüpiter'e göre Lagrange'ın varsayımına uygun bir konumda kararlı bir gezegenimsinin varlığını göstererek Lagrange'ın hesaplarını doğruladı. Sonraki yıllarda, Wolf'un Akhilleus adını verdiği bu gezegenimsi gibi davranan yirmiye yakın gezegenimsinin daha varlığı belirlenmiştir.

• **BAKINIZ:** E.E.BERNARD, GAUSS, LAGRANGE, PIAZZI.

WOLFE, Thomas
(1900-1938)

ABD'li yazar. Otobiyografi niteliğindeki romanlarıyla tanınmıştır.

Thomas Clayton Wolfe 3 Ekim 1900'de North Carolina Eyaleti'nin Asheville kentinde doğdu, 15 Eylül 1938'de Maryland Eyaleti'nde, Baltimore'da öldü. 1916'da girdiği North Carolina Üniversitesi'ndeki öğrenimi sırasında tiyatro oyunları yazmaya başladı. Harvard Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimi gördü. Yazdığı oyunlar üniversite tiyatrosunda sahnelendi. Tiyatro yaşamını sürdürmek üzere 1923'te New York'a gitti. New York Üniversitesi'nde İngilizce dersleri vermeye başladı. 1926'da üzerinde çalışmaya başladığı ilk romanı *Look Homeward, Angel* (Bu Melek Satılık Değil), 1929'da yayımlandı.

Ertesi yıl üniversiteden ayrıldı, bundan sonra zamanının tümünü yazmaya ayırdı.

En tanınmış yapıtı olan *Bu Melek Satılık Değil*' de Wolfe, roman kahramanı Eugene Gant'ın kişiliğinde kendisini, çocukluğunu ve çevresini anlatıyordu. Romandaki tiplerin ve olayların gerçeğe uygunluğu, doğum yeri olan Asheville'deki yakınlarının tepkisine yol açtı. Yayımcısının ısrarıyla otobiyografik romanlarını sürdüren Wolfe, *Of Time and the River* ("Zaman ve Irmak Üzerine") adlı yapıtında, bu kez Gant tipinin Harvard Üniversitesi'ndeki ve Avrupa'daki yaşamını ele aldı. Öbür iki romanı ve çeşitli başka yapıtları ölümünden sonra yayımlandı.

Felsefenin ilkeleri

Yer yer olağanüstü bir şiirselliğe ulaşan yergici yapıtları beğenildiği kadar olumsuz eleştiriler de almış olan Wolfe, üzerinde uzun süre tartışılan bir sanatçı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Look Homeward, Angel,* 1929, (Bu Melek Satılık Değil, 1960); *Of Time and the River,* 1935, ("Zaman ve Irmak Üzerine"); *The Web and the Rock,* (ö.s.), 1939, ("Ağ ve Kaya"); *You Can't Go Home Again,* (ö.s.), 1940, ("Bir Daha Eve Dönemezsin"). **Oyun:** *The Third Night,* 1918, ("Üçüncü Gece"); *Welcome to Our City,* 1923, ("Kentimize Hoş Geldiniz"); *The Return of Buck Gavin,* 1924, ("Buck Gavin'in Dönüşü"); *Mannerhouse,* (ö.s.), 1948. **Öykü:** *From Death to Morning,* 1935, ("Ölümden Sabaha"); *The Hills Beyond,* (ö.s.), 1941, ("Ötedeki Tepeler"). **Çeşitli:** *The Story of a Novel,* 1936, ("Bir Romanın Öyküsü").

Bilgi ve türleri

• **KAYNAKLAR:** B.R.McElderry, *Thomas Wolfe,* 1964; H.J.Muller, *Thomas Wolfe,* 1947; A.Turnbull, *Thomas Wolfe,* 1968; R.G.Walser, *Thomas Wolfe,* 1961.

WOLFF, Christian
(1679-1754)

Alman, filozof ve matematikçi. Alman Aydınlanma felsefesinin öncüsüdür.

Felsefe ve bölümleri

24 Ocak 1679'da Breslau'da doğdu, 9 Nisan 1754'te Halle'de öldü. Babası dericilikle uğraşan aydın bir kimse olduğundan ilköğrenimini ondan gördükten sonra liseyi bitirdi. Breslau Üniversitesi'nde tanrıbilim, felsefe, Jena Üniversitesi'nde matematik ve fizik okudu, 1703'te Leipzig Üniversitesi'ni bitirdi. Önce burada doçent, daha sonra, filozof Leibniz'in önerisi üzerine Halle Üniversitesi'nde matematik, fizik ve felsefe profesörü oldu. Us ilkelerine dayalı bir görüş yöntemini benimsemesi, felsefe sorunlarının açıklanışında gösterdiği başarı, aşırı dincileri ve tanrıbilimcileri öfkelendirince, Wolff dinsizlikle suçlandı, us ilkelerine bağlı bir düşünce çığırının tanrıtanımazlığa yol açacağı öne sürüldü. Bu suçlamaya katılan Prusya yönetimi onu ülkeden çıkardı. Wolff 1740'a değin Marburg Üniversitesi'nde felsefe, matematik ve fizik okuttu. Aydınlanma felsefesinin savunucularından olan ve düşünür yanı ağır basan Büyük Friedrich imparator oluncu, 1740'ta, Wolff'u yeniden Halle Üniversitesi'ndeki görevine atadı. Burada ölünceye değin kalarak çalışmalarını sürdürdü.

Tin, iyi, doğru

Us ilkelerine dayanan, bütün sorunların çözümünde usu tek yeti sayan Wolff'un öğretisinde iki temel düşünce vardır. Biri her türlü kuşkudan arınmış kesin, açık ve seçik bilginin sağlanması, öteki de felsefenin yaşamı yönlendirerek insanı mutluluğa kavuşturmak için çaba göstermesidir. Bu iki düşüncenin gerçekleşmesi yöntemin sağlamlığına bağlıdır. Felsefenin ereğine ulaşması, sorunlara açıklık getirilmesi için en güvenilir yöntem bütün usavurma kurallarını içeren geometri yöntemidir. Wolff'un kuramına göre ussal bilgi tümdengelim yöntemiyle ve çelişmezlik ilkesine dayanılarak kazanılabilir. Çünkü çelişmezlik ilkesi *(principium contradictionis)* yalnız sağlıklı düşünmenin değil bütün varlık türlerinin temel yasasıdır. Öte yandan, doğru düşünme kurallarını içeren mantığın önemli bir yasası olan yeter neden ilkesinin *(principium rationis sufficientis)* kaynağı da çelişmezlik ilkesidir. Çünkü bir nesnenin varlığı yeter neden ilkesine bağlıdır, bu ilkeye dayanmayan bir nesnenin var olabileceğini düşünmek açık bir çelişmedir. Bu ilkeler felsefeye içerik kazandıran bilginin de temel öğeleridir.

Bilginin biri düşünme öteki duyusal algı olmak üzere iki kaynağı vardır. Düşünmeyle sağlanan bilgide nesne açık seçik, duyusal algıdan edinilende bulanık ve karışıktır. Bu duruma karşın, bu iki bilgi türü birbirini dışlamaz, yan yana da bulunabilir. Bilgi sorununu felsefenin bütünlüğü içinde inceleyen Wolff'a göre biri ussal, öteki deneysel iki bilimsel öğreti vardır. Bu öğretiler karşılıklı olarak ussal evrenbilim-deneysel evrenbilim, ussal ruhbilim-deneysel ruhbilim, ussal tanrıbilim-deneysel tanrıbilim bağlantısını oluşturur. Bu bağlantıda deneyselle ussal birbirinin bütünleyicisi durumundadır, çünkü ussal olarak tasarlananın doğruluğu deneyle denetlendikten sonra geçerlik kazanabilir. Bu durum bilginin özdeş doğruya varan iki yolunun bulunduğunu gösterir. Kaynak bakımından ikiye ayrılan bilginin tarihsel ya da deneysel, matematiksel ve felsefe bilgisi olmak üzere üç türü vardır. Birinci türde duyularla, içgözlemle, ikincide matematik işlemlerle, üçüncüde de olguların nedenleriyle ilgili bilgi bulunur. Bilgi temeline dayanan felsefe Wolff'un öğretisinde özel bir anlam taşır.

Felsefe, kendi bütünlüğü içinde, değişik bölümlere ayrılan, ele aldığı sorunlara kendi yöntemine göre çözüm arayan bir olanaklar bilimidir. Bu bilimin görevi nesnelerin oluş nedenlerini araştırma, neden başka türlü olamadıklarını açıklamadır. Felsefenin biri tanrıbilim, psikoloji ve fizik, öteki mantık ve pratik felsefe gibi bölümleri vardır. Tanrıbilimin konusu Tanrı, psikolojinin tin ve onunla ilgili eylemler, fiziğinki de nesnel varlıklardır. Pratik felsefe, kendi içinde, ahlak ve politika diye ikiye ayrılır. Wolff bu bölümlere, önemlerine göre, ayrı ayrı açıklamalar getirir. Özellikle psikolojinin üzerinde durduğu tini yeni bir yorumdan geçirir.

Tin, değişik yetileri içeren bir odaktır, biri bilme-isteme, öteki istenç-düşünce gibi iki çift yetisi vardır. Birinci yeti öbeği doğruyu, ikincisi iyiyi araştırır. Bu iyi ve doğru kavramlarının ahlak alanında önemli yeri vardır. Çünkü ahlak bireyin özel ve özgür eylemlerini düzenler, bu düzenlemede doğru, iyi birer ölçü niteliğindedir. Bu düşünce ortamında ele alınan politika yurttaşların eylem ve davranışlarını düzenlemekle yükümlüdür. Ancak yurttaşlar birer

birey olarak belli birimler içinde bulunur. Bu birimlerin en küçüğü aile, en büyüğü devlettir. İşte aile ve devleti düzene koymak da ekonominin görevidir. Ahlak, politika ve ekonomi üçlüsünün temelini doğal hak ve insan davranışlarıyla ilgili ortak bilgi oluşturur. Bu bilgi bütün pratik felsefenin temel taşıdır.

Wolff'a göre ahlakın ereği bireyin yetkinleşmesi, görev ve hak duygularının geliştirilmesidir. Ahlak alanında yetkinlik insanın şimdi, geçmiş ve gelecekteki durumları arasında uygunluktur. Bu durum insanın kendi özüyle bağdaşması anlamına gelir. Çünkü ahlakta en yüce ödev kişinin kendi kendini yetkinleştirmesidir *(perfice te ipsum)*. Bu yetkinlik ise en üstün iyiliktir, gerçek mutluluktur. Bunun da koşulu "İçsel doyum, kendi kendine yeterliliktir". Ahlak ortamında hak ve görev bağlantısı egemendir. Her hak bir görevin, her görev bir hakkın karşılığıdır. Çünkü görev yerine getirilmedikçe hak söz konusu değildir. Görev ahlakta birliğin temelidir. Toplumun mutluluğu için gerekeni yapmak bir görevdir.

Mantık

Mantık, kuramsal ve uygulamalı olmak üzere iki bölümdür. Kuramsal bölümün konusu usavurma, kavramlar, yazgı ve mantık ilkeleridir. Uygulamalı bölümde gerçeğin araştırılması, eğitim ve öğretim, eleştiri yer alır ve bunlarla ilgili düzenlemeler sağlanır.

Ahlak

Wolff bu arada varlıkbilimin bilgi kuramı ve varlık kuramını konu edindiğini ileri sürer, gene ussal yönteme dayanmanın önemini vurgular. Ona göre varlıkbilimin ilgi alanını öz, töz, nicelik, düzen, nitelik, gerçeklik, yetkinlik, zorunluluk gibi konular oluşturur.

Wolff'un öğretisinde Tanrı, kendi özü gereği, zorunlu bir varlıktır. Tanrısal tözde bilgelik, tümel güç, iyilik, istenç, özgürlük bir bütünlük içinde ve uyumlu olarak bulunur. Tanrı evrenin yaratıcısıdır. Yaratma eylemi tanrısal kayra gereğidir.

Aydınlanma Felsefesi

Felsefe tarihinde 18.yy boyunca gelişip yayılan düşünce akımları "Aydınlanma Felsefesi" başlığı altında toplanır, bu felsefenin egemen olduğu döneme de "Aydınlanma Çağı" denir. Kökleri Humanizm'in başladığı yıllara değin giden Aydınlanma Felsefesi'nin belli sorunları, bu sorunlara getirdiği belli çözüm biçimleri vardır. Özellikle Rönesans'ın geliştirdiği insan anlayışı ve dünya görüşünden esinlenen bu yeni çığır için üzerinde durulması gereken temel sorun us ilkelerine dayalı bir yaşam düzeninin sağlanmasıdır. İnsan bu yaşama düzeni içinde kendi varlığının anlamını açıklamaya çalışan, onunla yükümlü olan bir "değerler alanı"dır. İnsanı anlamak, evrendeki yerini, öteki varlık türleri karşısında önemini kavramak için onunla ilgili değerlerin açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu değerler de kültür, ahlak ve din gibi konularda odaklaşır.

İnsan düşünen, us ve istençle donatılmış bir varlık olduğundan yaşamını da us ilkelerine göre düzenleme, biçimlendirme gereğiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle felsefe, önceki çağlarda olduğu gibi, yalnız kuramsal sorunlarla uğraşmamalı, yaşamın içine girmeli, onu yönlendirmelidir. Çünkü insanın değeri yaşamını, bütün eylem ve davranışlarını usla düzenlemesine bağlıdır. Orta Çağ'ın temel sorunu olan din, doğaüstü bir varlık alanında değil, yaşamın içinde, bir insan buluşu olarak açıklanmalıdır. Dinin yaşama düzen vermesi, bütün bilimlerin odağını oluşturması söz konusu değildir, onun da usun süzgecinden geçirilmesi, yaşanan dünyaya yaraşır bir öğreti durumuna getirilmesi gerekir.

Aydınlanma Felsefesi belli bir çevrenin düşüncesi olmaktan çıkarak bütün toplum kesimlerini ilgilendiren yönetim, toplumsal kurumlar gibi odakları düzenlemeyi amaçlayan, bilimi geçerli kılarak din egemenliğine son veren bir dünya görüşü olarak da nitelenir. Bu görüşün benimsediği yönteme göre bilgi, estetik, sanat, politika, hukuk, doğa bilimleri, mantık, tarih gibi bütün insan başarılarını kapsayan alanlar birer buluş, birer yaratı türüdür. Almanya'da Wolff'un başlatıp Kant'ın* geliştirdiği bu akımın İngiltere'deki öncüsü Locke*, Fransa'da Voltaire* ve Rousseau*, İtalya'da Vico'dur*. 1789 Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde etkili olan Aydınlanma Felsefesi, insan usunun doğa karşısında kazandığı başarının, bütün kültür ürünlerine uygulanması gereğini vurgular.

Aydınlanma Felsefesi'ne göre insan kuramsal bir sorun durumuna getirilmemeli, yaşadığı doğal gerçekler içinde, bir bütün olarak düşünülmeli, çevresinden soyutlanmamalıdır. Devletin kökeni, gelişim aşamaları insandan yola çıkarak açıklanmalı, çünkü ne insanın dışında bir devlet ne de devletin çekirdeğini oluşturan en küçük toplum birimi dışında bir insan düşünülebilir. Aydınlanma Felsefesi'nin başka bir özelliği de yalnız filozofların çevresinde kalmayıp, başta yazın olmak üzere, bütün sanat alanlarına yayılmasıdır. Fransız Devrimi'nin yarattığı geniş etki bu felsefeye karşı duyulan ilgiyi çoğaltmış, özellikle Montesquieu* ve Rousseau gibi düşünürleri bu olayın öncüleri durumuna getirmiştir. Türkiye'de Tanzimat Dönemi'yle başlayan yenilik girişimlerinin öncüleri de Fransız aydınlanmasını geliştiren yazarlardan etkilenmişlerdir. Aydınlanma Felsefesi'nin gelişmesinde önemli katkıları bulunan öteki filozoflar şunlardır: Berkeley*, Hume*, Reid*, Condillac*, Lamettrie, d'Holbach*, d'Alembert*, Thomasius*, Shaftesbury*, Butler*, Hutcheson*, Mandeville*, Helvetius*, Wollaston*, Bentham*, Clarke*, Herder*, Lessing*.

• YAPITLAR (başlıca): *Philosophia rationalis sive logica*, 1728, ("Ussal Felsefe ya da Mantık"); *Philosophia prima sive ontologia*, 1730, ("İlk Felsefe ya da Varlıkbilim"); *Cosmologia generalis*, 1731, ("Evrenin Oluşumu Üstüne"); *Psychologia emprica*, 1732, ("Deneysel Psikoloji"); *Psychologia naturalis*, 1734, ("Doğal Psikoloji"); *Theologia naturalis*, 2 cilt, 1736, ("Doğal Tanrıbilim"); *Jus Naturae*, 8 cilt, 1740-1748, ("Doğal Hukuk"); *Philosophia moralis*, 4 cilt, 1750-1753.

• KAYNAKLAR: J.Clara, *Christian Wolff's Grundlegung der praktischen Philosophie*, 1931; H.Pichler, *Wolff's Ontologie*, 1910; M.Wundt, *Chr. Wolff und die Aufklärung*, 1941.

• BAKINIZ: KANT, LEIBNIZ.

WOLFF, Kaspar Friedrich
(1734-1794)

Alman anatomi, fizyoloji ve embriyoloji bilgini. Embriyon evresindeki birçok anatomik yapıyı tanımlamış, önoluş kuramını çürüterek çağdaş embriyolojinin kurucularından olmuştur.

18 Ocak 1734'te (kimi kaynaklara göre 1733 sonlarında) Berlin'de doğdu, 22 Şubat 1794'te Rusya'daki St.Petersburg'ta (bugün SSCB'de Leningrad) öldü. Berlin'deki Collegium Medico-Chirurgicum'da başladığı tıp öğrenimini Halle Üniversitesi'nde sürdürerek, 1759'da doktora derecesini aldı. Ordu cerrahı olarak Yedi Yıl Savaşları'na katıldıktan sonra, Berlin Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde özel ders ve konferanslar verebilmek için gerekli izni almasına ve derslerinin büyük bir ilgiyle izlenmesine karşın, beklediği profesörlük ataması bir türlü gerçekleşmediğinden, 1767'de çariçe II.Katerina'nın çağrısını kabul ederek Rusya'ya gitti. St.Petersburg Akademisi'nde anatomi ve fizyoloji derslerini üstlenen Wolff, bir daha ülkesine dönmedi ve araştırmalarını ölünceye değin aynı kuruluşta sürdürdü.

Wolff'un henüz 25 yaşındayken yazdığı, *Theoria generationis* ("Üreme Kuramı") adlı ünlü doktora tezi, embriyolojide dönüm noktası sayılacak nitelikte bir yapıttır. Bu yapıtın yazıldığı dönemde, döllenmiş yumurtada embriyonun eksiksiz, küçük bir taslağının bulunduğunu ve embriyonda var olan tüm organların dölüt aşamasında biçim değişikliğine uğramaksızın yalnızca geliştiğini savunan "önoluş kuramı", Malpighi, Spallanzani ve Bonnet gibi, 17. ve 18. yüzyılların en büyük biyoloji bilginlerince de desteklenerek embriyolojinin temel yasası olmuştu. Doktora tezinde bu kurama karşı çıkarak, özel görevler yüklenen organ ve vücut bölümlerinin, embriyonda, belirli bir işlevi olmayan, farklılaşmamış dokulardan oluştuğunu öne süren Wolff, örneğin bir bitkinin filizlerinin ya da köklerinin de hiçbir ayrıcalığı olmayan normal hücrelerden oluştuğunu gösterdi ve hücrelerin sürekli bölünerek çoğalması sonucunda, belirli işlevlere göre doku farklılaşmasının başladığını, yaprak ve çiçek gibi değişik bölümlerin bu farklılaşmış dokulardan türediğini savundu. Sonraki yıllarda civcivin yumurta içindeki gelişimini inceleyerek, hayvanların embriyon gelişmesinde de aynı ilkelerin geçerli olduğunu öne süren Wolff, sonradan böbreğe ve sidik borusuna dönüşecek olan "Wolff cismi" ve "Wolff kanalı" gibi kendi adıyla anılan birçok embriyolojik oluşumu da ilk kez tanımlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Theoria generationis*, 1759, ("Üreme Kuramı").

• BAKINIZ: BAER, BONNET, MALPIGHI, SPALLANZANI, SPEMANN.

WOODWARD, Robert Burns
(1917-1979)

ABD'li organik kimyacı. Birçok karmaşık doğal bileşiğin sentezini başarmıştır.

10 Nisan 1917'de Massachusetts Eyaleti'ndeki Boston'da doğdu, 8 Temmuz 1979'da Cambridge'de öldü. Kimya öğrenimi gördüğü Massachusetts Institute of Technology'den 1936'da lisans, ertesi yıl doktora derecesini aldı. 1937'de Harvard Üniversitesi'ne öğretim görevlisi olarak atandı. 1950'de profesörlüğe, 1960'ta Donner Profesörlüğü'ne yükseltildi. Yaşamının sonuna değin bu görevini sürdüren Woodward, Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1965'te birçok doğal bileşiğin özellikle de klorofilin sentezini gerçekleştirmesi nedeniyle Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Organik kimya alanındaki çalışmalarını önceleri steroitlerin molekül yapılarının araştırılması üzerinde yoğunlaştıran ve başta oksitetrasiklin, karbomisin, oleandomisin olmak üzere birçok karmaşık doğal bileşiğin molekül yapısını ortaya çıkaran Woodward, çağımızın en önde gelen doğal madde sentezcisi olarak kabul edilmesine yol açan başarılarını 1944'te kininin sentezini gerçekleştirerek başlattı. 1951'de kolestrol ile kortizonu, 1954'te strikinin ile lizerjik asiti, 1956'da da rizerpini sentez yoluyla elde etti. 1960'ta bir canlı organizma tarafından sentezlenmiş hiçbir bileşik kullanmaksızın klorofilin sentezini başardı.

1962'de tetrasiklini, 1963'te kolşisini, 1971'de de B_{12} vitamini olarak bilinen siyanokobalamini sentezleyen Woodward'ın çalışmaları, doğal bileşiklerin molekül yapılarının anlaşılmasında ve antibiyotikler ile vitaminlerin geliştirilmesinde çığır açıcı bir etkide bulunmuştur.

WOODWORTH, Robert Sessions
(1869-1962)

ABD'li psikolog. İşlevselci akımın önde gelen temsilcilerindendir.

17 Ekim 1869'da Massachusetts Eyaleti'nin Belchetown kentinde doğdu, 4 Temmuz 1962'de New York'ta öldü. Bir din adamının oğlu olan Woodworth, liseyi bitirdikten sonra aldığı bursla felsefe ve psikoloji öğrenimi yaptığı Harvard Üniversitesi'nden 1897'de mezun oldu. Columbia Üniversitesi'nde doktora çalışmasını iradi davranışları konu alan teziyle 1899'da tamamladı. Bilgi alanını genişletmeye özel bir önem veren Woodworth, 1900'de New York'ta ve 1902'de İskoçya'da Edinburgh kentinde dönemin ünlü fizyologlarıyla birlikte araştırmalar yaptı. 1903'te Columbia Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. 1912'de Almanya'ya geçerek Wundt'la tanıştı. 1914'te Amerikan Psikoloji Birliği başkanlığına seçildi. 1956'da Amerikan Psikoloji Vakfı'nın ilk Altın Madalya ödülünü aldı. 1958'de emekliye ayrıldı.

Psikolojiye yöntemsel yaklaşımı işlevselci nitelikte olan Woodworth'u ilgilendiren temel konu davranışları belirleyen koşulların incelenmesi oldu. Woodworth, canlı organizmayı dikkate almaksızın sadece uyaran-tepki açısından davranışı incelemenin yetersiz olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle davranışların çözümlenmesinde içebakış yönteminin de kullanılması gerektiğini savundu. Ne psikolojide ne de öteki bilim dallarında nesnellik adına gözlemcinin varlığını yadsımak olanaklıydı. Doğru olan davranışçıların yaptığının tersine gözlemciyi bilerek işin içine sokmaktı. Woodworth, ayrıca insan davranışının açıklanmasında dürtü ve mekanizma kavramlarının kullanılmasını önerdi. Son dönemlerde davranışı temel alan bir güdülenme *(motivation)* kuramı oluşturmaya çalıştı.

Çok sayıda yayımı bulunan Woodworth'un kitaplarının önemli bir bölümü psikoloji öğreniminde temel başvuru yapıtları haline gelmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dynamic Psychology*, 1918, ("Dinamik Psikoloji"); *Psychology*, 1921, ("Psikoloji"); *Contemporary Schools of Psychology*, 1931, ("Çağdaş Psikoloji Okulları"); *Dynamics of Behavior*, 1958, ("Davranışın Dinamikleri").

WOOLF, Virginia
(1882-1941)

İngiliz, yazar ve eleştirmen. Bilinç akışı tekniğiyle 20.yy'da romanın gelişimine büyük katkı yapmış yazarlardan biridir.

Adeline Virginia Stephen 25 Ocak 1882'de Londra'da doğdu, Sussex'te öldü. Ünlü eleştirmen Sir Leslie Stephen'in kızıydı. Sağlığı bozuk olduğu için öğrenimini evde, babasının gözetimi altında sürdürdü. On iki yaşındayken annesinin ölümü ağır bir şok geçirmesine yol açtı. 1904'te babasının da ölümü üzerine üç kardeşiyle birlikte Londra'nın Bloomsbury semtinde bir eve taşındı. Bu evde, iktisatçı J.M.Keynes, romancı E.M.Forster, biyografi yazarı Lytton Strachey gibi aydınların da katılmasıyla sonradan Bloomsbury Grubu olarak anılacak olan bir edebiyat ve sanat çevresi oluştu. Grup üyelerini birbirine bağlayan, Victoria döneminin dar ahlak anlayışına karşı çıkışları ve büyük boyutlarıyla geliştirilen ve derinleştirilen kişisel ilişkilere verdikleri önemdi. Virginia 1912'de, bu gruptan reformcu Fabian Derneği üyesi, antiemperyalist bir gazeteci ve siyasal deneme yazarı olan Leonard Woolf'la evlendi.

Virginia Woolf'un ilk romanı, *The Voyage Out* ("Dışarı Yolculuk") 1915'te yayımlandı. Geleneksel roman tekniklerinin dışına çıkmayan yapıt, kahramanının duygusal yaşantısını içerden verme çabasıyla dikkati çekiyordu. 1917'de Woolf'la kocası, Hogarth Press adlı yayınevini kurdular. Woolf'un kendi romanlarının yanı sıra T.S.Eliot, K.Mansfield, E.M. Forster'ın yapıtları ile S.Freud'un ve başka psikanalistlerin kitapları da ilk kez bu yayınevinde çıktı.

Woolf'un gene klasik roman yapısındaki ikinci romanı *Night and Day*'i ("Gece ve Gündüz") 1921'de deneysel tekniklere ilk kez yer veren *Monday or Tuesday* ("Pazartesi ya da Salı") adlı bir öykü kitabı izledi. Bu öykülerde dışsal betimlemenin yerini izlenimci ve simgesel bir anlatım almıştı. Woolf'un deneysel anlayışla yazdığı ilk roman 1922'de yayımlanan *Jacob's Room*'dur ("Jacob'un Odası"). Burada olayların kronolojik sıralanışını bir yana bırakarak, anlık izlenimlerden, anımsayışlardan oluşan ve dış göndermelerin oldukça seyreldiği öznelci bir anlatı biçimi geliştirmeye başlamıştı.

Woolf aynı dönemde edebiyatla ilgili denemelerini de *Common Reader* ("Genel Okur") adı altında bir kitapta topladı. Buradaki bir yazıda A.Bennett ve J.Galsworthy gibi kendinden bir önceki kuşağın romancılarını, kişilerin yalnızca toplumsal ve dışsal konumlarıyla ilgilenip, öznel yaşantılarını, iç çatışmalarını dışarda bıraktıkları için eleştiriyordu.

Woolf'un ikinci önemli romanı 1925'te yayımlanan *Mrs.Dalloway* oldu. Bilinç akışı tekniğinin en başarılı örneklerinden biri olan bu romanda kahramanın tüm varlığı, yaşamının tek bir günündeki anlık, hızla eriyen izlenimler aracılığıyla veriliyordu. İki yıl sonra, birçok eleştirmence onun başyapıtı sayılan *To the Lighthouse* (Deniz Feneri) çıktı. Belirli bir olay örgüsü içermeyen bu roman zaman ve değişmenin insan ruhu üstündeki etkileri temasını işliyordu.

Woolf, modern toplumda kadın olmanın, özellikle de aydın bir kadın olmanın güçlüklerini dile getirdiği denemelerini 1928'de *A Room of One's Own* ("Kendine Ait Bir Oda") adıyla yayımladı. 1931'de birbirleriyle ilişkili altı kişinin tüm yaşamlarını, onların bilinç akışları ya da iç konuşmaları aracılığıyla verdiği *The Waves* (Dalgalar) adlı romanı çıktı. Birçoklarına göre bu roman, bilinç akışı tekniğinin hem en yüksek, hem de en son noktasıydı. Bunu izleyen *The Years*'da ("Yıllar") Woolf daha alışılmış bir tekniğe geri döndü. Son romanı *Between the*

Acts'te ("Perdeler Arasında") *Dalgalar*'da kullandığı şiirsel düzyazıyı daha da geliştirdiği görülüyordu. Woolf I.Dünya Savaşı'ndan beri süre gelen sinir hastalığının tam bir akıl hastalığına dönüşmesinden korktuğunu belirten bir mektup bırakarak Sussex'teki Ouse Irmağı'nda kendini boğdu.

Woolf romanlarında yalnızca varlıklı, rahat ve duygularını geliştirebilecek durumdaki insanların iç yaşantılarıyla ilgilenirken kişi ve olayların toplumsal tarihsel konumunu göz önünde tutmadığı için eleştirilmiştir. Ancak o, yapıtlarını Victoria döneminin herkes için ortak olan, ya da öyle olduğu sanılan genel değerlerinin parçalandığı bir dönemde yazmıştır. Yapıtları, toplumsal yaşamın içinin boşaldığı bir toplumda, ancak yoğun kişisel yaşantılarda elde edilebilen "sahicilik" duygusunun araştırılmasının en iyi örnekleri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *The Voyage Out*, 1915, ("Dışarı Yolculuk"); *Night and Day*, 1919, ("Gündüz ve Gece"); *Jacob's Room*, 1922, ("Jacob'un Odası"); *Mrs. Dalloway*, 1925, (Mrs. Dalloway); *To the Lighthouse*, 1927, (Deniz Feneri); *Orlando*, 1928; *The Waves*, 1931, (Dalgalar); *The Years*, 1937, ("Yıllar"); *Between the Acts*, 1941, ("Perdeler Arasında"). **Öykü:** *Monday or Tuesday*, 1921, ("Pazartesi ya da Salı"); *The Haunted Hause*, 1943, ("Perili Ev"). **Deneme-Eleştiri:** *The Common Reader*, 1924, ("Genel Okur"); *A Room of One's Own*, 1929, ("Kendine Ait Bir Oda"); *The Death of the Moth*, (ö.s.), 1942, ("Güve'nin Ölümü"); *The Captain's Deathbed and Other Essays*, (ö.s.), 1950, ("Kaptanın Ölüm Döşeği ve Başka Denemeler"). **Günlük:** *A Writer's Diary*, (ö.s.), 1953, ("Bir Yazarın Anı Defteri").

WOOLLEY, Charles Leonard
(1880-1960)

İngiliz, arkeolog. Sümerlere ait Ur kentinde yaptığı kazılarla tanınmıştır.

17 Nisan 1880'de Londra'da doğdu, 20 Şubat 1960'ta aynı kentte öldü. Oxford Üniversitesi'ndeki New College'da öğrenim gördükten sonra 1905-1907 arasında Oxford Ashmolean Müzesi'nde ünlü İngiliz arkeologu A.Evans'ın asistanı olarak çalıştı. İlk kazı çalışmalarına 1905'te Northumberland'daki Corbridge'de başladı. 1907-1911 arasında Sudan'da Vadi Halfa yakınlarında Mısır uygarlığı merkezlerinden Buhen'deki kazılara katıldı. 1912-1914 arasında R.C.Thompson ve sonradan "Arap" adıyla anılacak olan T.E.Lawrence ile birlikte Kuzey Mezopotamya'da Kargamış'ı kazdı. Mısır'da Tell-el Amarna'da da kazılar yürüttü. I. Dünya Savaşı sırasında Mısır'da İngiliz haberalma servisinde görev yaptı. 1922'de Babil'in güneydoğusundaki Ur kentini (bugün Irak'ta) kazdı. 1934'e değin El Obeyd ve Eridu'da da kazılar sürdürdü. 1935'te kendisine "Sir" unvanı verildi. 1937-1939 ve 1946-1949 arasında Anadolu'da Antakya'nın kuzeyindeki El-Mina ve Tell Açana'da (eski Alalah) kazılar gerçekleştirdi.

Woolley'in kazdığı Ur kenti (bugün Tell-el Mukayyar) İÖ 4000'lere tarihlenen Kalkolitik Çağ'dan İÖ 4.yy'a değin uzanan bir tarihsel birikimi içermektedir. İÖ 2600-2100 arasında Güney Mezopotamya'nın başkenti olmuştur. Woolley'in burada bulduğu ve İÖ 2700-2500'lere tarihlenen kral mezarları ve içlerinde ele geçen müzik araçları, altın kamalar, mozaik tekniği ile yapılmış resimler, mühürler ve başka değerli eşyalar Sümer uygarlığının ve sanatının ulaştığı ileri aşamayı göstermektedir. Gene buradaki İÖ 2200-2100'lere tarihlenen basamaklı piramit görünümündeki bir ziggarut da mimarlık açısından çok ilginçtir.

Antakya'daki Tell Açana kazılarında da Woolley İÖ 3400'den başlayarak İÖ 1190'da Hurriler'e ait küçük bir krallık olarak son bulan bir yerleşime ait 17 tabakayı ortaya çıkarmıştır. İÖ 1800-1200 arasına tarihlenen Bronz Çağı'na ait tabakalarda bulunan duvar resimleriyle bezeli Yarim-Lim ve Nigmepa sarayları gelişmiş bir mimarlığın ürünleridir.

Woolley sistemli kazıları ve çok sayıda yayını ile arkeolojiye, özellikle de Sümer uygarlığının tanınmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dead Towns and Living Men*, 1920, ("Ölü Kentler ve Yaşayan İnsanlar"); *Carchemish 2*, 1921, ("Kargamış 2"); *Ur of the Caldees*, 1929, ("Kaldeliler'in Ur'u"); *Digging Up the Past*, 1930, ("Geçmişi Kazmak"); *The Sumerians*, ("Sümerler"); *Carcemish 3* (R.D.Barnett ile), 1963; *A Forgotten Kingdom*, 1953, ("Unutulmuş Krallık"); *Excavations at Ur: A Record of Twelve Years Work*, 1954, ("Ur Kazıları: On İki Yıllık Çalışmanın Raporu"); *Alalakh, an Account of Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*, 1955, ("Alalah: Hatay'da Tell Açana Kazıları Sonuçları, 1937-1949"); *Spadework*, otobiyografi 1955, ("Hazırlık").

WORDSWORTH, William
(1770-1850)

İngiliz, şair. Coleridge ile birlikte romantik İngiliz şiirinin öncüsü olmuştur.

7 Nisan 1770'te İngiltere'nin kuzeyindeki Cockermouth'da doğdu,23 Nisan 1850'de Rydal Mouth'da öldü. Annesi öldüğünde sekiz, babası öldüğünde ise on beş yaşındaydı. Dört kardeşiyle birlikte onun da eğitimini amcaları üstlendi. Ortaöğrenimini yatılı olarak Hawkshead'de yaptı. Burada doğa ile iç içe bir ortamda öğrenim gördü. İngiliz şairlerini okudu, ilerde şiirinin en önemli esin kaynaklarından birini oluşturacak olan doğa ile yakın bir ilişki kurdu. 1787'de Cambridge Üniversitesi'ndeki St.John's College'a girdi. Sessizliği ve yalınlığı ile onu etkileyen Hawkshead'den sonra Cambridge'deki ortamı katı, kuru ve yabancı buldu. 1790'da bir arkadaşıyla birlikte Fransa, İtalya, Almanya ve İsviçre'yi yürüyerek dolaştı. Ertesi yıl öğrenimini tamamlayıp Fransa'ya gitti. Devrimin idealleriyle çalkalanan Fransa, Wordsworth için, yakınlık duyduğu sıradan insanların savaşımının ve özgürlük arayışının simgesi haline geldi. Annette Vallon adlı Fransız bir kadınla yaşadığı aşk da, başkaldırı duygularıyla dolu olduğu bu gençlik döneminde onun üzerinde önemli etkiler bıraktı. En iddialı şiirlerinden biri sayılan *Descriptive*

Sketches ("Betimleyici Parçaları") bu dönemin ürünüdür.

Wordsworth 1792'de, amcalarının para yardımını kesmeleri üzerine, arkasında Annette'den olan çocuğunu bırakarak Fransa'dan ayrıldı. İki ay sonra Fransa ile İngiltere, yirmi yılı aşkın bir süre devam edecek olan bir savaşa girdiler. Ülkesiyle özgürlük simgesi olarak yücelttiği Fransa arasındaki bu çatışma, Wordsworth'ü bir bocalama dönemine sürükledi. Bu sıkıntılı yıllar, şiir alanında da tıkanıklıklar yaşadığı, yeni anlatım biçimleri bulamadığı bir dönem oldu. Giderek Fransız Devrimi konusunda düş kırıklığına uğradı. Aynı yıllarda William Godwin'in *Political Justice* ("Siyasal Adalet") adlı kitabındaki radikal siyasal görüşlerden önemli ölçüde etkilendi.

1795'te, kız kardeşi Dorothy Wordsworth (1771-1855) ile birlikte Dorset'te bir eve taşındılar. Doğaya yakın bu sessiz ortamda, kız kardeşinin desteğinin de etkisiyle Wordsworth verimli bir döneme girdi. Bu yılların en önemli ilişkisi, şair Coleridge ile kurduğu dostluk ve çalışma arkadaşlığıydı. Dorothy'nin de katıldığı uzun yürüyüş ve konuşmalar her iki şair için önemli bir esin kaynağı oluyordu. Wordsworth'ün içe dönük, telaşsız ve mesafeli, Coleridge'in canlı, ateşli, tutarsız kişilikleri birbirini adeta tamamlamıştı. Coleridge, Wordsworth'ün, Shakespeare ve Milton' dan bu yana geri plana itilmiş olan imgelemi yeniden canlandıracağına inanıyor, arkadaşının modern çağın ilk felsefi şiirinin yaratıcısı olacağını düşünüyordu. 1798'de imzasız olarak yayımlanan *Lyrical Ballads* ("Lirik Baladlar") bu birlikteliğin sonucunda ortaya çıktı. Dört şiir dışında kitabın tümü Wordsworth'ün ürünlerinden oluşuyordu. Wordsworth'ün daha sonraki üslubunun bir örneği sayılabilecek olan "Lines Written A Few Miles Above Tintern Abbey"de ("Tintern Manastırı'nın Birkaç Mil Yukarısında Yazılmış Dizeler") bunlar arasındaydı. Coleridge'in kitaba en önemli katkısı ise "The Rhyme of the Ancient Mariner" ("İhtiyar Denizcinin Türküsü") adlı ünlü şiiriydi. Daha sonraları İngiliz şiirinde bir dönüm noktası olarak görülen *Lyrical Ballads*, önceleri fazla ilgi toplamadı. 1800'de, Wordsworth'ün kaleme aldığı önsöz ile yeniden yayımlandı. Wordsworth'ün şiir anlayışını dile getiren bu önsöz, romantik İngiliz şiirinin bir bildirgesi niteliğindeydi.

Wordsworth kız kardeşi ve Coleridge ile birlikte 1798-1799 arasını Almanya'da geçirdi. 1799'da kız kardeşiyle İngiltere'ye döndü ve kuzeydeki Grasmere'e yerleşti. 1802'de eski bir çocukluk arkadaşıyla evlendi. En verimli on yılı sayılan 1796-1806 döneminin en önemli ürünü, daha sonra birçok kez değiştirdiği ve ancak ölümünden sonra yayımlanan *The Prelude, or Growth of a Poet's Mind* ("Prelüd, ya da Bir Şairin Zihinsel Gelişimi") adlı otobiyografik şiirdir.

Wordsworth, tamamlanmasını Coleridge'in de umutla beklediği *The Recluse* ("Münzevi") adlı felsefi şiir tasarısını gerçekleştiremedi. Ancak bunun bir parçası olarak felsefi lirik bir üslupla yazdığı *The Excursion* da ("Yolculuk") Romantik dönemin inancını ve tavrını dile getiren önemli bir yapıttı. Wordsworth 1811'de Rydal Mount'a yerleşti. Ölümüne değin de orada yaşadı. 1843'te başşair oldu. Ancak son dönemlerindeki şiirleri daha öncekilerin etkililiğine ulaşamadı. Wordsworth'ün kendisi de bu değişimin farkındaydı. Daha 1805'te yazdığı "Intimations of immortality" ("Ölümsüzlük Üzerine Dolaylı Düşünceler") onun sönen "düş ışını"nın ardından yazdığı bir ağıttı.

Doğa, kişisel duygu, deneyim ve anılar Wordsworth'ün şiirinin temel taşlarıdır. Onun için şiir, "güçlü duyguların kendiliğinden akışı"dır. Wordsworth düşünceden önce duyguyu, akıldan önce düş gücünü, felsefeden önce kişisel deneyimleri çıkış noktası yapan şiir anlayışıyla 18.yy Yeni Klasik (Neo-Klasik) şiir anlayışından önemli bir kopuşa yönelmiş ve romantik İngiliz şiirinin çerçevesini belirlemiştir. Wordsworth özellikle ilk dönemlerinde, en temel ve içten duyguların ancak sıradan insanların yalın diliyle yakalanabileceğini düşünmüş, hep somut, günlük olay ve durumlardan yola çıkmıştır. Coleridge'in doğaüstünü gerçek gibi gösteren üslubundan farklı olarak Wordsworth, günlük ve sıradan olanı yabancılaştırmayı denemiştir. Çeşitli deneyim ve ruh hallerini evrensel bir anlamla donatarak felsefileştiren, yaşanmış olanı yoğun bir ruhsallıkla yeniden yakalamaya çalışan şiirleri romantik İngiliz şiirinin başyapıtları arasındadır.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *An Evening Walk*, 1793, ("Bir Akşam Yürüyüşü"); *Lyrical Ballads*, 1798, ("Lirik Baladlar"); *Lyrical Ballads*, 2. basım, 1800; *The Excursion*, 1814, ("Yolculuk"); *The White Doe of Rylstone*, 1815, ("Rylstone'un Beyaz Ceylanı"); *Ecclesiastical Sketches*, 1822, ("Dini Parçalar"); *Memorials of a Tour on the Continent*, 1822, ("Bir Avrupa Gezisinin Anıları"); *Sonnets*, 1838, ("Soneler"); *The Prelude, or Growth of a Poet's Mind*, (ö.s.), 1850, ("Prelüd, ya da Bir Şairin Zihinsel Gelişimi").

- **KAYNAKLAR:** Wordsworth: *The Construction of a Personality*, 1968; G.H.Hartman, *Wortsworth's Poetry 1787-1814*, 1964; D.Perkins, *Wordsworth and the Poetry of Sincerity*, 1965; S.Prickett, *Coleridge and Wordsworth: The Poetry of Growth*, 1970.

- **BAKINIZ:** COLERIDGE, P.B.SHELLEY.

WORMS, René
(1869-1926)

Fransız, sosyolog. Ülkesinde sosyolojinin gelişimine katkıda bulunmuştur.

Rennes'de doğdu, Paris'te öldü. Politik iktisatçı Émile Worms'un oğludur. École Normale Supérieure'de felsefe öğrenimi gördü. Daha sonra hukuk, edebiyat ve iktisat dallarında doktora yaptı. Sosyoloji üzerine görüşlerini, o sırada Fransa'da görüşleri çok etkili olan meslektaşı E.Durkheim'ın ve çevresinin dışında, bağımsız kalarak geliştirdi. 1883'te Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü'nü ve *Revue Internationale de Sociologie*'yi, 1895'te de Paris Sosyoloji Derneği'ni kurdu. Collège de France'da felsefe, École des Hautes Études Sociales'de ve Paris Üniversitesi'nde sosyoloji, Caen Üniversitesi'nde de tarım iktisadı dersleri verdi. Akademik etkinliklerinin yanı sıra, birçok hükümette danışman olarak görev aldı.

Worms ilk çalışmalarından biri olan *Organisme*

et société'de ("Organizma ve Toplum") A.Comte, H.Spencer ve A.Espinas geleneğini izleyerek, sosyolojiyi biyolojik organizma ile toplum arasında kurduğu benzerlik temeline oturtmuştur. Toplumun tüm canlı organizmaların yaşamını yöneten yasalara bağlı olduğunu belirterek, bu genel yasaları keşfetmede sosyolojinin biyoloji ile işbirliği içinde olması gerektiğini ileri sürmüştür. Toplumun da toplumsal hücrelere, organlara ve dokulara ayrılıp sınıflandırılarak anatomisinin çıkarılabileceğini, beslenme ve üreme gibi işlevlerin gerçekleştirilme biçimlerini çözümleyerek fizyolojisinin geliştirilebileceğini savunmuştur.

Organizmacı görüşleri Durkheim'ın ve Tarde'ın sert eleştirilerine hedef olunca, özellikle Tarde'ın eleştirilerini dikkate alarak, görüşlerini yeniden formüle etmiştir. *Philosophie des sciences sociales* ("Sosyal Bilimlerin Felsefesi") adlı üç ciltlik çalışmasında organizmacı yaklaşımı hemen hemen tümüyle terk ederek Durkheim'ın ve Tarde'ın farklı görüşlerinden yararlanarak, eklektik bir yaklaşım geliştirmiştir. Durkheim'ın toplumsal sınırlayıcılık görüşünün yanı sıra, Tarde'ın bireyler üzerine kurulu toplum anlayışının bir bireşimine vararak, toplumsal olguların çok yönlü ve karmaşık olgular olduğunu ve tek yanlı açıklamalarla kavranamayacağını ileri sürmüştür.

Worms, tek-etmenli belirlenimci kuramları eleştirerek, toplumsal değişimin toplumsal yapıdan kaynaklanabileceği gibi, düşüncelerden de kaynaklanabileceğini öne sürmüştür. İktisadi, dinsel, siyasal, hukuki kurumlarla akrabalık kurumlarının bir dereceye kadar özerk olduklarını ve birbirlerini etkileyebileceklerini savunmuştur.

Worms, Fransa'da sosyolojinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Herhangi bir okulun öncüsü olmamasına karşın, A.Espinas, F.Giddings, L.Gumplowicz, Marshall de Roberty, G.Simmel, G.Tarde, F.Tönnies, T.Veblen ve Westermarck'ın görüşlerini geliştirmelerinde önemli katkısı olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Éléments de philosophie scientifique et de philosophie morale*, 1891, ("Bilimsel Felsefenin ve Ahlak Felsefesinin Öğeleri"); *Organisme et société*, 1896, ("Organizma ve Toplum"); *Philisophie des sciences sociales*, 1903-1907, 3 cilt, ("Sosyal Bilimlerin Felsefesi"); *Les principes biologiques de l'évolution sociale*, 1910, ("Toplumsal Evrimin Biyolojik İlkeleri"); *La sociologie: Sa nature, son contenu, ses attaches*, 1921, ("Sosyoloji: Doğası, İçeriği, Bağlantıları").

- BAKINIZ: COMTE, DURKHEIM, SPENCER, TARDE.

WORSAE, Jens Jacob Asmussen
(1821-1885)

Danimarkalı arkeolog. Tarihöncesi arkeoloji çalışmalarının öncülerindendir.

14 Mart 1821'de Jutland'da, Vejle'de doğdu, 15 Ağustos 1885'te Kopenhag'da öldü. Küçük yaşta Danimarka'nın taş anıtlarını ve mezar tepelerini araştırdı. 1836'dan başlayarak Kopenhag'ın kuzeyinde kazılar gerçekleştirdi. Öğrenciliği süresince 1838'den 1843'e değin Danimarka Ulusal Müzesi müdürü C.Thomsen'in yardımcısı olarak çalıştı. 1841'de aldığı bir bursla Almanya, Fransa, İngiltere ve İrlanda'daki eski yapıtları araştırdı, müzeleri gezdi. 1847'de Danimarka'nın tarih ve tarihöncesi anıtları denetçiliğine atandı. 1851'de "mutfak kültürleri" ya da "çöplük kültürleri" olarak tanımlanan ve Paleolitik Çağ'a tarihlenen yerleşimleri saptadı. 1854'te Kopenhag Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. 1865'te Thomsen'in yerine Danimarka Ulusal Müzesi müdürlüğüne getirildi ve bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

Worsae, Danimarka megalitik (büyük taş) anıtlarını "kromlek" olarak tanımlamış ve bunları uzun ve yuvarlak kromlekler ile dev mezarları olmak üzere üçe ayırmıştır. Mezar tepelerinin tabakalanmasını gözlemleyerek Thomsen'in Üç Çağ Sistemi ayırımını doğrulamıştır. Böylece müze buluntularının ayrımlanması için oluşturulan bu sistemi ilk kez alan arkeolojisine uyarlamıştır. Yalnızca ele geçen yapıtları incelemek yerine onların ortaya çıkarıldıkları yerin coğrafi ve stratigrafik (katmanların sıralanması) durumunu da saptamak gereğini savunmuştur.

1843'te yayımlanan ve kısa sürede İngilizce ve Almanca baskıları da yapılarak geniş bir okuyucu kitlesi bulan yapıtı, 19. yy'ın en etkin kaynak kitaplarından biri olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Danmarks oldtid opliyst ved oldsager og gravhøie*, 1843, ("Danimarka'nın En Eski Yapıtları").

- BAKINIZ: C.THOMSEN.

WÖHLER, Friedrich
(1800-1882)

Alman, organik kimyacı. Üreyi sentezleyerek organik bileşiklerin sentezini başlatmıştır.

31 Temmuz 1800'de Frankfurt-am-Main yakınlarındaki Eschesheim'da doğdu, 23 Eylül 1882'de Göttingen'de öldü. Marburg Üniversitesi'nde gördüğü tıp öğrenimini 1823'te tamamladıktan sonra İsveç'e geçerek Stockholm'de Berzelius'un kimya derslerini izledi. 1825'te ülkesine dönünce önce Berlin'deki, 1831-1836 arasında da Kassel'deki teknik okullarda kimya dersleri verdi. 1836'da Göttingen Üniversitesi'ne profesör olarak atandı ve yaşamının sonuna değin bu görevini sürdürdü. Wöhler birçok diğer kuruluşun yanı sıra, 1854'te Royal Society'nin üyeliğine seçilmiştir.

Kimyasal maddeleri organik ve inorganik olmak üzere ikiye ayıran Berzelius, canlı dokulardan elde edilen organik maddelerin özünde, laboratuvar çalışmasıyla sağlanamayacak bir "dirim gücü"nün varlığını savunuyordu. Dönemin kimyacıları ve felsefecileri arasında egemen olan bu dirimselci görüşe karşı çıkan ve doğal bileşiklerin sentezinin olanaklı olduğuna

inanan Wöhler 1828'de amonyum sülfat ile potasyum siyanatın tepkimesinden elde ettiği amonyum siyanatı ısıtarak, üre kristalleri oluşturmayı ve böylece kimya tarihinin ilk doğal bileşik sentezini gerçekleştirmeyi başardı. Ayrıca, benzoik asit yutan bir canlının idrarında hipürik asite rastlandığını belirleyerek metabolizmadaki kimyasal süreçlerin araştırılması doğrultusundaki ilk adımı attı.

Liebig ile birlikte acı badem yağının (benzaldehit) yapısını araştıran Wöhler, 1832'de bu maddenin yer aldığı kimi tepkimelerde değişmeden kalan bazı köklerin bulunduğunu belirledi ve organik maddeler kuramının gelişmesini önemli ölçüde etkileyen "bileşik kökleri" kavramını ortaya attı.

Oksalik asit, asetilen gibi kimi bileşiklerin hazırlanması için çeşitli yöntemler de geliştiren Wöhler, 1827'de alüminyumu, ertesi yıl da berilyumu ayırmayı başararak ve kalsiyum karbürü keşfederek inorganik alana da katkıda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Grundriss der Organischen Chemie*, 1840, ("Organik Kimya'nın Temeli"); *Beispiele zur Übung in der analytischen Chemie*, 1849, ("Analitik Kimya Alıştırma Örnekleri").

- BAKINIZ: BEILSTEIN, BERTHELOT, BERZELIUS, BUCHNEN, DUMAS, HALL, KEKULÉ, KOBE, KREBS, LIEBIG, SCHWANN.

WÖLFFLIN, Heinrich
(1864-1945)

İsviçreli sanat tarihçisi. Estetik konusunda önemli görüşler ileri sürmüştür.

21 Haziran 1864'te Zürich yakınlarında, Winterthur'da doğdu, 19 Temmuz 1945'te Zürich'te öldü. Yükseköğrenimini Basel, Berlin ve Münih üniversitelerinde tamamladı. Basel Üniversitesi'nde öğrencisi olduğu J.Burckhardt'ın estetik kuramlarından büyük ölçüde etkilendi. 1893'te aynı üniversitede öğretim üyeliğine başladı. 1901-1912 arasında Berlin, 1912-1924 arasında Münih ve 1924-1934 arasında da Zürich üniversitelerinde öğretim üyeliğini sürdürdü.

Çalışmalarını özellikle Rönesans ve Barok dönem sanatları üzerinde yoğunlaştıran Wölfflin, yaratıcılığın büyük ölçüde sanatçının psikolojisiyle ilişkili olduğunu ve "biçim"in, yaratıcılığın psikolojik açıdan yorumlanmasıyla incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. İlk kitabı *Renaissance und Barock* ("Rönesans ve Barok") 1888'de yayımlanmıştır. Wölfflin'in Albrecht Dürer'in sanatı üzerine de önemli incelemeleri vardı. 1915'te yayımladığı ve sanata ilişkin görüşlerini estetik bir kuram olarak geliştirdiği en önemli yapıtı *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe. Das Problem der Stilentwicklung in der neueren Kunst*'ta ise (Sanat Tarihinin Temel Kavramları) değişik dönemleri belirleyen üslup özelliklerini incelemiş, sanatçıların kendilerine özgü anlatım biçimlerini ele almıştır. Sezgi olgusunu öne çıkaran bu yapıt, çağdaş soyut sanatın yorumlanmasında da geçerlilik kazanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Renaissance und Barock*, 1888, ("Rönesans ve Barok"); *Die klassische Kunst*, 1899, ("Klasik Sanat"); *Die Kunst Albrecht Dürers*, 1905, ("Albrecht Dürer'in Sanatı"); *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe. Das Problem der Stilentwicklung in der neueren Kunst*, 1915, (Sanat Tarihinin Temel Kavramları, 1973); *Italien und das deutsche Formgefühl*, 1931, ("İtalya ve Alman Biçim Duygusu"); *Gedanken zur Kunstgeschichte*, 1941, ("Sanat Tarihi Üzerine Düşünceler").

WREN, Christopher
(1632-1723)

İngiliz mimar, astronomi ve geometri bilgini. Büyük Londra yangınından sonra *St. Paul Katedrali* başta olmak üzere kentin elli iki kilisesini yeniden yapmıştır.

20 Ekim 1632'de Wiltshire'da, East Knoyle'da doğdu, 25 Şubat 1723'te Middlesex'de, Hampton Court'da öldü. Babası ve amcası Anglikan kilisesinde yüksek düzeyde birer yöneticiydiler. Westminster Scholl'da öğrenim yaptı. On beş yaşında Cerrahlık Okulu'nun Anatomi Enstitüsü'nde bölüm yöneticisi oldu. Daha sonra gittiği Oxford Üniversitesi'nde, ilerde Royal Society'yi kuracak gençlerden oluşan bir çevreye girdi. Buradaki çalışmaları doğabilimleri üzerinde yoğunlaşmıştı. Özellikle geometri alanındaki başarısıyla başta Newton olmak üzere birçok bilim adamının ilgisini çekti. 1657'de Londra Üniversitesi'ne, 1661'de de Oxford Üniversitesi'ne astronomi profesörü olarak atandı. 1663'te amcasının isteği üzerine gerçekleştirdiği Cambridge'deki *Pembroke College Şapeli* mimarlık alanındaki ilk çalışması oldu. Aynı yıl yapımına başladığı Oxford'daki *Sheldon Tiyatrosu* ise, özellikle saray çevresinin ilgisini çekti. Gene 1663'te St.Paul Katedrali'nin onarımını yürüten komisyonda görevlendirildi. 1665'te Fransız yapı sanatını incelemek üzere Paris'e gitti. Orada kaldığı dokuz ay içinde Bernini'yle tanıştı, Versailles ve Louvre saraylarının yapımını izledi, özellikle F.Mansart ve Le Vau'nun yapıtlarından etkilendi. Bu arada, bir olasılıkla Hollanda'ya da gitti. İngiltere'ye döndükten kısa bir süre sonra, 1666'da çıkan büyük Londra yangınında St.Paul Katedrali yanınca yapıyı yeniden tasarlamakla görevlendirildi.

Bundan sonra kral II.Charles'ın ilgisini çekince 1669'da krallık yapıları genel denetmenliğine atandı ve üniversitelerdeki görevinden ayrıldı. 1670'ten 1711'e değin, Londra yangınında yanmış olan en önemli kiliseleri yeniden yaptı. Krallık ailesi için yazlık saraylar, evler tasarladı. 1673'te "Sir" unvanıyla onurlandırıldı. 1680'de Royal Society'nin başkanlığına seçildi. 1685-1687 ve 1701-1702 arasında iki kez parlamentoya girdi. I.George'un 1714'te tahta geçmesinden sonra görevine son verildi.

Wren'in çalışmaları, düşüncelerindeki çok yönlülüğü ve geniş yaratma gücünü artaya koyar. Geometri ve matematik bilgisi teknik sorunları kolayca çözmesinde etkili olmuştur. Tasarımlarını tek bir plan tipine ve bir üsluba bağlamak olanaksızdır. Bazıların-

da Hollanda, İtalyan ve Fransız mimarlıklarından aldığı öğeleri özgün anlayışı doğrultusunda yeniden yorumlayarak kullanmış, bazılarındaysa Vitruvius'un tanımladığı bazilika tipinden etkilenmiştir. Inigo Jones'dan sonra, yapılarında Palladio'dan esinlenerek Rönesans Klasikçiliği doğrultusunda etkiler görülen ikinci İngiliz mimarı olmuştur. Ama başta *St. Paul Katedrali* olmak üzere bazı yapıtlarında birçok barok öğe kullandığı da izlenir. Çalışmaları bir bütün olarak ele alındığında özellikle taşıyıcı sistemde de sürekli bir arayış içinde olduğu göze çarpar. Yapılarını oldukça kısa zamanda ve düşük maliyete çıkarmaya çaba gösterdiğinden tasarımlarının büyük bir bölümünde dış yüze fazla önem vermemiştir. Ancak bunlardan bazılarını, tamamlanmalarından yıllar sonra eklediği birbirinden değişik ve şaşırtıcı çan kuleleri, çıkmalar ve kemerli gölgelikler gibi öğelerle zenginleştirmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Pembroke College Şapeli*, 1663-1665, Cambridge; *Sheldon Tiyatrosu*, 1663-1669, Oxford; *St. Mary Aldermanbury Kilisesi*, 1670, Londra; *St. Stephen Kilisesi*, 1672-1687, Walbrook/Londra; *St. Paul Katedrali*, 1675-1711, Londra; *Trinity College Kitaplığı*, 1676, Cambridge; *St.Peter Kilisesi*, 1677-1681, Cornhill/Londra; *St.James Kilisesi*, 1682-1684, Piccadilly/Londra; *Chelsea Hastanesi*, 1683, Londra; *Greenwich Hastanesi*, 1696, Londra; *Hampton Court Sarayı*, güney ve doğu kanatları, 1696-1704, Middlesex.

- KAYNAKLAR: M.S.Briggs, *Wren the Incomparable*, 1953; E.F.Sekler, *Wren and His Place in European Architecture*, 1956; G.Webb, *Wren*, 1937.

- BAKINIZ: I.JONES, PALLADIO.

WRIGHT, Frank Lloyd
(1867-1959)

ABD'li mimar. Çağdaş mimarlığın ülkesinde ve dünyadaki en büyük temsilcilerinden biri olmuş, Organik Mimarlık düşüncesini ortaya atmıştır.

Mimarlığa başladığı ortam

8 Haziran 1867'de Wisconsin'de, Richland Center'da doğdu, 9 Nisan 1959'da Arizona'da, Phoenix'de öldü. Ortaöğrenimini ailesiyle birlikte gittiği Madison'da 1883'te tamamladı. 1885-1887 arasında gene bu kentteki Wisconsin Üniversitesi Mühendislik Okulu'na devam etti ve aynı zamanda bir büroda desinatör olarak çalıştı. 1887'de Chicago'ya gitti, bir yıl sonra D.Adler ile L.H.Sullivan'ın bürosuna yardımcı mimar olarak girdi. Kısa sürede planlama ve tasarım bölümü yöneticiliğine geldiği bu büroda 1893'e kadar çalıştı. 1896'ya kadar Cecil Corwin ile ortak olarak, ondan sonra ise yalnız çalıştı. 1909'da bir Avrupa gezisine çıktı. 1911'de ülkesine döndükten sonra Wisconsin'de serbest mimarlığa başladı, 1912'de bürosunun Chicago şubesini açtı.

1915'te Tokyo'da yapacağı bir otel nedeniyle Japonya'ya gitti. 1920'ye kadar kaldığı bu ülkenin sanatıyla ilgilendi ve (bugün Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde Spaulding Koleksiyonu adıyla saklanan)

Frank Lloyd Wright

baskı resimler topladı. Ülkesine döndükten sonra 1928'e kadar Californiya'da, La Jolla'da kaldı. 1929'da bürosunu Arizona'da, Ocatillo'ya taşıdı, ölümüne kadar Wisconsin ve Arizona'da çalışmalarını sürdürdü.

Wright hep işliğinin de içinde yer aldığı Taliesin adlı konutlarda çalışmıştır. Onun ölümünden sonra öğrencileri Taliesin Birleşmiş Mimarları adı ile bir büro kurarak yarıda kalan yapılarını tamamlamışlardır. Wright'ın aldığı çok sayıdaki ödül arasında 1941'de RIBA (Royal Institute of British Architects-Britanya Mimarları Krallık Enstitüsü), 1949'da AIA (American Institute of Architects- Amerikan Mimarları Enstitüsü) ve 1953'te Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü tarafından verilen altın madalyalar bulunmaktadır. Aralarında Princeton, Yale, Wisconsin üniversitelerinin bulunduğu yüksekokullar ona onursal doktorluk vermiş, çeşitli kuruluşlar da onu üye ya da onursal üye seçmişlerdir. Çalışmaları önde gelen müzelerde sergilenmiştir.

Wright çok karışık etkilerin bulunduğu bir ülkede mimarlık yapmıştır. O yıllarda Avrupa mimarlığından gelen özellikler, özgün bireşimlere ulaşamadan teknolojik ve endüstriyel ilerlemelerin etkisiyle yerleşimi yeni bir yaratma alanına, Chicago Okulu adlı akımın kimi çağdaş mimarlık ilkelerini uygulamaya başladığı gökdelen mimarlığına bırakmıştır. Bu akım içinde mimarlığa başlayan Wright, kendi özgün mimarlık anlayışını geliştirmiş, Chicago Okulu'nun geri plana itilmesinden sonraki uygulamalarıyla, Le Corbusier, W.Gropius ve L.Mies van der Rohe ile birlikte 20. yy mimarlığını en çok etkileyen dört mimardan biri olmuştur.

Wright'ın mimarlığa yönelmesinde müzikçi olan babasıyla öğretmen olan annesinin onu Froebel eğitim yöntemleriyle yetiştirmeleri etken olmuştur. Daha sonra gördüğü kısa teknik eğitimin ve kendisinden "sevgili ustam" diye söz ettiği Sullivan'ın da yaşamında önemli yeri vardır. Ama 20. yy'da adını duyurmuş pek çok mimar gibi o da kendi kendini yetiştirmiştir.

Özgün üslubuna ulaştığı 1900'den sonra, adını ABD'deki ağaçsız kırları anlatmada kullanılan *prairie* sözcüğünden ve Wright'ın 1901'de *Ladies Home Journal*'da (Hanımların Ev Dergisi) yayımladığı "A House in a Prairie City" ("Kırlık Yöredeki Bir Kentte Bir Ev") adlı yazıdan alan bir dizi konut tasarımı gerçekleştirmiştir. Dışarı taşan saçaklar ve pencere dizileriyle yatay çizgileri vurgulanan bu konutlar, onun ilk önemli yapılarıdır. Evlerin X, L ya da T biçimindeki planları çeşitli konut işlevleri arasında serbest bir mekân akışı sağlar. Bunlar yalın ve süslemesizdir. Aralarında *Willits, Heurtley, Martin, Glasner, Coonley, Roberts, Gale* ve *Robie* evleri en önemlileridir. Wright bu yıllarda konut dışında kalan işlevlerde beton kullanmaya başlamış, *Larkin İşyeri* ile *Unity Kilisesi* gibi yapıları da kübik biçimlenmeler ve dışavurumcu bir anlayışla kullanan yeni yapı gereçleriyle en az "prairie evleri" kadar etkili olmuşlardır.

İlk yapıtları ve prairie evleri

Wright'ın bundan sonraki önemli yapıtı Tokyo'daki *Emperyal Oteli*'dir. 1921-1924 arasında California'da hazır yapı öğelerini kullandığı beton konutlar yapmıştır. Ona, söyleyeceğini söylemiş bir mimar olarak bakıldığı bir sırada, 1930'larda, adını gene öne çıkaran tasarımlar üretmiştir. Bu ikinci parlak dönemindeki başyapıtlarından biri *Kaufmann Evi (Çağlayan Evi)*, öteki, de *Johnson İşyeri*'dir. Bu yapıların ortak özelliği cesurca tasarlanmış taşıyıcı strüktürlere, iyi seçilmiş ve özenle düzenlenmiş gereçlerin uyumlu bir biçimde taşıttırılmasıdır. Wright birincisinde donatılı beton (betonarme) konsollar (bir ucu boşta taşıyıcılar), ikincisinde ise mantar taşıyıcılar kullanmıştır. Aynı zamanda etkileyici anlatımlar da yükleyebildiği bu taşıyıcıların ülkesindeki ilk uygulayıcısıdır. 1930'ların sonuna doğru düşük maliyetli konutlar da tasarlamış, bunların içinde yeni düzenlemeler araştırmıştır.

Wright aradan geçen bir durgunluk döneminden sonra 1950'lerde üçüncü ve son parlak dönemini yaşamış, alışılmışın dışındaki yapılarıyla gene kendinden söz ettirmiştir. Önceki dönemlerinde daha çok dik açı kullanırken, bu kez 30 ya da 60 dereceyle birbirini kesen çizgilerin oluşturduğu örültüler kullanmış, hatta daire ve sarmallara yönelmiştir. *Price Gökdeleni* dik açıyla birbirini kesmeyen duvarların oluşturduğu bir yapıdır. Başyapıtlarından biri olan *Guggenheim Müzesi*'nde ise ana sergi mekânı daire planlı bir orta boşluk çevresinde açılarak yükselen bir sarmal rampa tarafından oluşturulmaktadır.

Üçüncü dönemi

Wright'ın büyük ölçekli kent tasarımı uygulamaları yoktur, bu alandaki düşünceleri tasarım düzeyinde kalmıştır. Bunlardan biri 1930'larda ortaya attığı *Broadacre Kenti*'dir. Adını kişi başına 1 acre'lik (0,4 ha) bir arazi öngörmesinden alan tasarım, toplam 1036 ha'lık bir kenti ele almaktadır. Wright'ın 1950'lerde yaptığı başka bir tasarım ise bütün kentsel işlevlerin 1 mil (1600 m) yüksekliğindeki bir gökdelen içine yerleştirilmesini öngörmektedir.

İkinci dönemi

Wright yapılarıyla olduğu kadar düşünceleriyle de etkili olmuş, mimarlığa ilişkin görüşlerini güçlü

Kuramsal düşünceleri

Organik Mimarlık

İşlevleri ve çevresiyle ilişkileri bakımından biçimlenişi ve yapısal özellikleri, doğal organizmalardaki yetkinliği ve uyumu örnek alan bir mimarlık ve amacı bu tür bir mimarlığın gerçekleştirilmesi için çalışmak olan çağdaş akıma Organik mimarlık adı verilmiştir.

Doğal varlıklardan yola çıkan ya da onlara benzeyen bir mimarlık bütünü ortaya koyma düşüncesi eski çağlardan beri insanları meşgul etmiştir. Eski Yunanlılar'ın insan gövdesinden türettikleri oranlara dayalı yapı sanatı, Roma mimarlığı aracılığıyla Rönesans'a ve daha ileriki çağlara iletilmiştir. Vasari* mimarlığın bir insan gövdesi gibi organik olması gerektiğini ileri sürerken, Michelangelo* da insan gövdesini bilmenin mimarlığı anlamaya yardımcı olacağını söylemiştir. 19. yy'da yapıyı işlevden türetmek, biçimin de yapımla uyum içinde olmasını sağlamak gerektiğini ileri süren yeni mimarlık düşünceleri arasında da doğayı örnek gösterenler olmuştur. Bunların en önemlilerinden biri L.H. Sullivan'ın* bir yapıyı, kökü, gövdesi ve dalları olan bir ağaca benzeten düşünceleridir. Ağacın çiçekleri ise yapıdaki süslemelerin karşılığı olmaktadır. Gene yüzyıl dönümünde çalışmış olan A.Gaudi* yapılarında kullandığı ve ağaç gövdelerine, kemiklere benzeyen biçimlerle bir ölçüde bu düşüncelere katılmıştır. 20. yy'da ise F.L.Wright gerek yapıları, gerek düşünceleriyle Organik mimarlığın öncüsü olmuştur.

Onun, Sullivan'ınkileri geliştiren düşüncelerine göre yapıyı ağaç yapan, ağacı da mimarlık yapıtı durumuna getiren koşulları araştırmak, bulmak gerekir. Yani doğayı kopya etmek yerine onun kurallarına uyan, kendi içinde uyumlu bir bütün oluşturan, yeni bir şey yaratmalıdır.

Wright uygulamalarında yapıların işlevlerini en iyi biçimde yerine getirmelerini sağlamaya, kullandığı yapı gereçleriyle de onları çevrelerinin doğal bir parçası durumuna getiren biçimler elde etmeye çalışmıştır.

Avrupa'da ise H.van de Velde* ile E.Mendelsohn* benzer bir biçimlendirme anlayışının temsilcisi olmuşlar, H.Scharoun* gibi kimi mimarlar da bu düşünceleri organımsı mimarlık adıyla daha ileri götüren çalışmalar yapmışlardır. Kuramsal alanda İtalyan mimar B.Zevi* bu düşüncelerin savunucusu olmuştur. Türkiye'de ise, tek kalan birkaç örnek sayılmazsa, Organik mimarlık yaygınlık kazanan bir akım durumuna gelmemiştir.

kalemiyle dile getirmiştir. Yapının bir ağaç gibi, yani yaşayan, organik, çevresi ve işlevleriyle uyumlu bir bütün oluşturmasını sağlayacak koşulların araştırılması gerektiğini söylemiştir. Kitaplarında ülkesine özgü özgürlük, demokrasi, iktisadi düzen ve toplumsal yaşama biçimlerini savunmuş, bunlara uygun bir mimarlığın oluşturulmasını istemiştir. Cam eşya, otomobil gibi endüstri tasarımı konuları üstünde çalışmış, bir süre de bir derginin kapağını hazırlamıştır.

Wright uzun meslek yaşamında tasarımın çeşitli alanlarında etken olmuş, üretken bir sanatçıdır. Mimarlık çalışmaları içinde modüler eşgüdüm, önüretimli (prefabrike) konutlar gibi konular da bulunmaktadır. Yeni gereçlere, yapım yöntemlerine açık olmuş, onların olanaklarını araştırmıştır. Böylece de kendini yenilemesini bilmiş, unutuldu sanılırken yeniden kendinden ve yapıtlarından söz ettirebilmiştir. Arkasında kimi uygulanmamış pek çok taslak ve tasarım bırakmıştır. Bunların arasında Bağdat kenti için hazırladığı yerleşmeler de vardır.

Wright gerek çok sayıdaki uygulamaları, gerek düşünceleriyle 20. yy'ın ilk yarısındaki en etkili mimarlardan biri olmuştur. 1910 yılında yapıtlarını Avrupa'da tanıtan iki kitap, başta W.Gropius olmak üzere çağdaş mimarlığın önde gelen temsilcilerini etkilemiş, onların yeni düşünceler geliştirmesine yol açarak daha sonra Uluslararası üslup olarak adlandırılacak yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Wright bir okul gibi gördüğü işliğinde pek çok mimar çalıştırmış, düşüncelerini izleyen öğrenciler yetiştirmiştir. Oğlu Frank John Lloyd Wright da (1890-1978) mimar olmuş, çok sayıda yapı tasarlamışır.

• **YAPITLAR** (başlıca) **Mimarlık:** *Willits Evi,* 1902, Highland Park, Illinois; *Heurtley Evi,* 1902, Oak Park, Illinois; *Larkin İşyeri,* 1904, Buffalo, New York; *Martin Evi,* 1904, Buffalo, New York; *Glasner Evi,* Glencoe, Illinois; *Unity Kilisesi,* 1906, Oak Park, Illinois; *Coonley Evi,* 1908, Riverside, Illinois; *Roberts Evi,* 1908, River Forest, Illinois; *Robie Evi,* 1909, Chicago; *Gale Evi,* 1909, Oak Park, Illinois; *Taliesin Konut ve İşliği,* 1911, Spring Green, Wisconsin, 1914'te ve 1925'te yanan konut bölümleri yeniden yapılmıştır; *Emperyal Oteli,* 1922, Tokyo; *Kaufmann Evi (Çağlayan Evi),* 1935, Bear Run, Pennsylvania; *S.C.Johnson İşyeri,* 1936, Racine, Wisconsin; *Batı Taliesin Konut ve İşliği,* 1938, Scottsdale, Arizona; *S.C.Johnson Araştırma Kulesi,* 1944, Racine, Wisconsin; *Price Gökdeleni,* 1956, Bartlesville, Oklahoma; *Solomon R.Guggenheim Müzesi,* 1956-1959, New York. **Kent Tasarımı:** *Broadacre Kenti,* 1934; *Bir Mil Yüksekliğinde Gökdelen,* 1956; *Bağdat Kültür Merkezi ve Bağdat Üniversitesi* için yerleşme tasarımları, 1957. **Kitap:** *Ausgeführte Bauten und Entwürfe von Frank Lloyd Wright,* 1910-1911, 2 cilt, ("Frank Lloyd Wright'ın Tasarımları ve Uygulanmış Yapıları"); *Modern Architecture,* 1931, ("Çağdaş Mimarlık"); *An Autobiography,* 1932, ("Bir Özyaşamöyküsü"); *An Organic Architecture,* 1939, ("Organik Bir Mimarlık"); *The Future of Architecture,* 1953, ("Mimarlığın Geleceği"); *A Testament,* 1957, ("Bir Vasiyetname"); *Frank Lloyd Wright: The Early Work,* (ö.s.), 1968, ("Frank Lloyd Wright: Erken Dönem Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** M.Bardeschi, *Frank Lloyd Wright,* 1970; H.Jacobs, *Frank Lloyd Wright: America's Greatest Architect,* 1965; R.L.Sweeney, *Frank Lloyd Wright: An Annotated Bibliography,* (bibliyografya içerir), 1978; R.Twombly, *Frank Lloyd Wright: An Interpretive Biography,*1973, R.Twombly, *Frank Lloyd Wright: His Life and Architecture,* 1979; O.L.Wright ve başkaları, *Frank Lloyd Wright: His Life, His Work, His Word,* 1966.

• **BAKINIZ:** GROPIUS, LE CORBUSIER, MIES VAN DER ROHE, L.H.SULLIVAN.

WRIGHT, Orville (1871-1948) Wilbur (1867-1912)

ABD'li mucit ve sanayici kardeşler. Havacılık tarihinin başarıyla uçan ilk uçağını yapmışlardır.

Wilbur Wright 16 Nisan 1867'de Indiana Eyaleti'ndeki Millville'de doğdu, 30 Mayıs 1912'de Ohio Eyaleti'ndeki Dayton'da öldü. Orville Wright 19 Ağustos 1871'de Dayton'da doğdu, 30 Ocak 1948'de aynı kentte öldü. Belirli bir öğrenim görmeyen ve uygulamaya yönelik alanlardaki bilgi ve yeteneklerini, yerel bir gazete çıkartan babalarının matbaasında çalışarak geliştiren Wright kardeşler, 1892'de bir bisiklet yapım ve tamir atölyesi kurdular. Bu arada havacılıkla, özellikle de planör uçuşlarıyla ilgilenmeye başlamış ve uçak teknolojisine ilişkin yayınları izleyerek kendilerini bu alanda da yetiştirmişlerdi. O.Lilienthal'in 1896'da bir uçuş sırasında düşerek ölmesinin ardından, hafif motor yapımını sağlayacak ve uçuş denetimini geliştirecek yeni teknikler araştırmaya giriştiler. 1900'de North Carolina Eyaleti'ndeki Kitty Hawk'ta bir kamp kurarak üç yıl sürecek çalışmalarını başlattılar. Bini aşkın uçuş denemesi sonucunda, 17 Aralık 1903'te, havacılık tarihinin ilk motorlu uçuşunu gerçekleştirdiler. 1905'teki çok daha başarılı ikinci denemeden sonra 1906'da uçağın patentini aldılar ve seri üretime geçebilmek için ABD savaş bakanlığından destek ve izin istediler. Bakanlığın yanıtının gecikmesi üzerine Fransa'ya giderek sanayicilerden mali destek arayan Wilbur Wright'ın çabaları sonuç verdi ve 1908'de Wright Kardeşler adını taşıyan uçak şirketi üretime başladı. Sonraki yıllarda birçok ABD ve Avrupa kentinde gösteri uçuşları yapan ve yeni modeller geliştiren iki kardeşten Wilbur Wright tifodan ölünce, Orville Wright şirket hisselerini satarak emekliye ayrıldı ve Dayton'da yaşamının sonuna değin yeni tasarımlar üzerinde çalıştı.

1890'ların ortalarına değin geliştirilen çeşitli türdeki planörlerle gerçekleştirilen uçuşlarda ortaya çıkan sorunları inceleyen Wright kardeşler, başarılı bir uçuşun temel sorununun denge olduğunu belirleyerek, çalışmalarını üç eksendeki hareketin denetim altına alınabilmesi için gerekli teknik düzenlemeler üzerinde yoğunlaştırdılar. 1899'da dönüş yaparken aracın sağa sola yatmasını sağlayan kanat bükme kapakçıkları düzenini geliştirdiler. Ayrıca, ön bölmeye yerleştirilmiş bir dümenle, inişli çıkışlı uçma hareketini (yunuslama) yönetmeyi, kuyruk plakasına eklenen bir dümenle de kanat ucunun aşağıya çekilmesinin doğurduğu ve planörün yana yatmasını engelleyen aerodinamik direnci ortadan kaldırmayı başardılar. Denge sorunlarını böylece çözümlerlerken bir yandan da hafif bir motorun yapımı için çaba harcadılar. 1903'teki tarihi uçuşta kullandıkları "Flyer-I"in mo-

toru yaklaşık 345 kg ve 12 BG gücündeydi. Wright kardeşler bu uçakla gerçekleştirdikleri dört denemenin sonuncusunda 59 saniye süren 260 m'lik bir uçuş yapmayı başardılar. 1905'te geliştirdikleri "Flyer-III" ise havacılık tarihinin ilk pratik uçağı olarak kabul edilir. Orville Wright çok daha güçlü bir motora sahip olan bu uçakla 39 km'lik bir uzaklığı yarım saatte aldı, ayrıca havada çeşitli gösteriler düzenledi.

Wright kardeşler, daha sonra geliştirdikleri modellerde de gerek aerodinamik sorunları aşmakta, gerek motor gücünü artırmak ve ağırlığını azaltmakta pek çok yenilik getirerek uçak sanayiinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

• YAPITLAR: (başlıca): O.Wright, *How We Invented the Aeroplane*, 1953, ("Uçağı Nasıl İcat Ettik").

• BAKINIZ: ADER, BLERIOT, G.CAYLEY, CURTISS, LANGLEY, LILIENTHAL, SANTOS-DUMONT.

WRIGHT, Richard
(1908-1960)

ABD'li yazar. Yapıtlarında ırk ayrımını ele almış, zencilerin toplumdaki konumlarını irdelemiştir.

4 Eylül 1908'de Mississippi'de, Natchez yakınlarında doğdu, 28 Kasım 1960'ta Paris'te öldü. Okuma yazma bilmeyen zenci bir ortakçının oğluydu. On dokuz yaşında yazar olmaya karar vererek Chicago'ya yerleşti. Postanede memurluk etti. Dünya İktisadi Bunalımı yıllarında 48 eyalette işsizlere yardım amacıyla kurulmuş olan Federal Writers Project'in (Federal Yazarlar Projesi) Chicago bürosunda çalıştı. 1932'de Komünist Parti'ye üye oldu. Deneme, öykü ve şiirlerini gazetelerde yayımlamaya başladı. Sol eğilimli John Reed Kulübü'nün sekreterliğini yaptı. 1937'de New York'a gitti, *Daily Worker* gazetesinde çalıştı. Ertesi yıl beyazların siyahlara duyduğu kini sert, gerçekçi bir üslupla anlattığı dört uzun öyküyü içeren *Uncle Tom's Children*'ı ("Tom Amca'nın Çocukları") yayımladı. 1940'ta çıkan *Native Son* (Vatan Evladı) romanından uyarlanan bir oyunu 1941'de O.Welles Broadway'de sahneye koydu. Wright 1944'te Komünist Parti'den ayrıldı. 1945'te özyaşamını anlattığı kitabı *Black Boy* (Kara Çocuk) büyük ilgiyle karşılandı, iki ayda 400 bin sattı. Wright 1946'da Paris'e yerleşince sanat çevrelerince hararetle karşılandı, J.P.Sartre ve S. de Beauvoir'la yakın arkadaşlık kurdu. 1951'de *Vatan Evladı*'ndan uyarlanarak Arjantin'de çekilen filmde başrolü oynadı. 1953'te geçmişini kendi köklerini keşfetmek amacıyla Afrika'da çıktığı yolculuğu *Black Power* ("Kara Güç") adlı kitabında anlattı.

Wright beyazların egemenliğindeki zencilerin konumlarını ve acılarını ele almış, bunları yapıtlarında etkileyici bir üslupla yansıtmıştır. Ünlü romanı *Vatan Evladı*'nda onursuz, aşağılık, görüntüsünden insanların çekindiği bir zenciyi ele almıştır. Toplumun birey üzerinde nasıl belirleyici bir rol oynadığını ustaca işlerken, acımasız bir dünyayı, ırkçı tutkuları nedeniyle dengesini yitirmiş bir toplumu da yansıtmıştır. Siyasal toplumsal sorunlar içinde yaşamın anlamını arayan entelektüel bir zenciyi anlattığı *Outsider* ("Dışardan Biri") ise ilk Amerikan varoluşçu romanı sayılır.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Native Son*, 1940, (Vatan Evladı); *The Man Who Lived Underground*, 1942, (Yeraltında Yaşayan Adam, 1965); *Black Boy*, 1945, (Kara Çocuk); *The Outsider*, 1953, ("Dışardan Biri"); *The Long Dream*, 1958, (Uzun Düş). **İnceleme-Araştırma:** *Twelve Million Black Voices*, 1941, ("On iki Milyon Kara Ses"); *Black Power*, 1954, ("Kara Güç"). **Öykü:** *Uncle Tom's Children*, 1938, ("Tom Amcanın Çocukları"); *Eight Men*, 1961, ("Sekiz Adam").

• BAKINIZ: J.BALDWIN.

WU, Chien-Shiung
(1912)

Çin asıllı ABD'li fizikçi. Temel parçacıkların zayıf etkileşiminde paritenin korunumu yasasının geçersiz olduğunu deneysel olarak kanıtlamıştır.

31 Mayıs 1912'de Şanghay'da doğdu. Ulusal Merkezi Üniversite'deki yükseköğreniminin ardından 1936'da ABD'ye gitti ve Berkeley'deki California Üniversitesi'nde E.O.Lawrence'ın öğrencisi olarak 1940'ta doktora derecesini aldı. Bir süre Smith College'da ve Princeton Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptıktan sonra, 1944'te Columbia Üniversitesi'ndeki Savaş Araştırmaları Bölümü'nde çalışmaya başladı. Aynı üniversitede 1946'da öğretim üyesi, 1958'de profesör olan Wu, aralarında Princeton, Yale ve Harvard üniversitelerinin de bulunduğu birçok eğitim kurumundan onursal doktor unvanı almış, Amerikan Kadınlar Birliği'nce "yılın kadını" seçilmiş, 1964'te Ulusal Bilimler Akademisi'nin Comstock Ödülü'yle, 1975'te ABD'nin Ulusal Bilim madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Temel parçacıklar arasındaki zayıf etkileşmelerde paritenin korunmadığını ve sağ-sol bakışımının söz konusu olmadığını 1956'da Lee ve Yang kuramsal olarak belirlemişlerdi. Yıllardır beta radyoaktifliği üzerinde çalışan ve bu konuda başarılı deneyler yürütmekte olan Wu, ertesi yıl bu kuramsal bulguyu deneysel olarak sınamak amacıyla, radyoaktif kobalt-60 izotopunun beta bozunması sırasında salınan elektronların belirli bir yönü seçip seçemediklerini inceledi. Kobalt kristalindeki çekirdekleri güçlü bir dış manyetik alanın etkisiyle yönlendirdiğinde, salınan elektronlardan hemen hemen hepsinin çekirdeklerin yönelişine zıt yönde yayıldıklarını saptadı. Bu olay, en azından kobalt-60'ta, zayıf bir etkileşme türü olan beta bozunmasının "sola dönen bir vida" niteliği gösterdiğini kanıtlamış oluyordu. Oysa, zayıf etkileşmelerde parite korunuyor olsaydı, yani doğa bu olayda sağ-sol bakışımı gösterseydi, elektronların yarısının da ters yönde yayılmaları gerekirdi. Lee ve Yang'ın bulgularını böylece doğrulayan Wu, Gell-Mann ve Feynman'ın 1958'de geliştirdikleri beta

bozunmasında eksenel vektör kuramı ile vektör akımının korunumu varsayımını da 1963'te deneysel olarak kanıtlamayı başardı. Böylece Fermi'nin "evrensel beta bozunması kuramı", Weinberg-Selam modelinden önceki en sağlam temelini bulmuş oldu.

- YAPITLAR (başlıca): *Beta Decay* (S.A.Moszkouski ile), 1965, ("Beta Bozunması"); *Muon Physics*, 3 cilt, 1976-1977, ("Müon Fiziği").

- BAKINIZ: FERMI, FEYNMAN, GELL-MANN, T.D.LEE, SELAM, WEINBERG, YANG.

WUNDT, Wilhelm
(1832-1920)

Alman, psikolog ve düşünür. İlk psikoloji deney laboratuvarının kurucusu olması ve içebakış yöntemiyle tanınmıştır.

16 Ağustos 1832'de Mannheim kentinin bir banliyösü olan Neckarau'da (bugün FAC'de) doğdu, 31 Ağustos 1920'de Grossbothen'de (bugün DAC'de) öldü. Babası Protestan bir din adamı olan Wundt, 19 yaşındayken Tübingen Üniversitesi'ne girdi. Orada başladığı tıp öğrenimini bir yıl sonra Heidelberg Üniversitesi'nde sürdürdü. Dönemin önde gelen fizyoloğu Johannes Müller'in öğrencisi oldu ve çalışmalarının tüm ağırlığını bu dala verdi. 1856'da tıp doktoru olarak öğrenimini tamamlayıp 1857'de Heidelberg Üniversitesi'nde öğretim görevine başladı. Ertesi yıl ünlü fizyolog H. von Helmholtz'un asistanı oldu. 1858'de kas hareketleri üzerine bir kitap, 1864'te ise bir fizyoloji elkitabı yayımladı. Aynı yıl fizyoloji profesörü oldu. Bu sıralarda ilgisi yavaş yavaş fizyolojiden psikolojiye kayan Wundt, 1867'den sonra bütünüyle psikoloji alanında çalışmaya başladı. 1874'te büyük yapıtı *Grundzüge der physiologischen Psychologie*'nin ("Fizyolojik Psikoloji'nin İlkeleri") 870 sayfa tutan ilk cildini yayımladı; psikoloji ve fizyoloji arasındaki bağlantıları bilimsel olarak değerlendirmeye çalışan ve doğa bilimlerinin yöntemlerinin psikolojideki kullanımını sorgulayan iki ciltlik bu yapıtın, sonuncusu 1911'de olmak üzere altı kez yeniden gözden geçirilerek basımı yapıldı. 1874'te bir yıl Zürich Üniversitesi'nde ders veren Wundt, 1875'te Leipzig Üniversitesi'nin yeni oluşturulan psikoloji kürsüsünün başkanlığına getirildi, böylece Wundt'un bilim yaşamının en verimli dönemi başladı. 1879'da dünyadaki ilk psikoloji laboratuvarıyla donatılmış Psikoloji Araştırmaları Enstitüsü'nü kurdu. 1881'de dönemin ilk etkili ve sürekli psikoloji dergisi olan *Philosophische Studien*'i (1903'ten sonra *Psychologische Studien)* yayımlamaya başladı; bir yandan da felsefeye olan ilgisini sürdürerek 1880'de üç ciltlik *Logik* ("Mantık") adlı yapıtını yayımlayan Wundt, 1917'de üniversiteden emekliye ayrıldı.

Wundt psikolojinin fizik bilimlerden farklı olarak incelediği konu ya da deneyimin kendisine, belli müdahalelerde bulunmaksızın doğrudan yaklaşması gerektiği görüşünü savundu. İnsanın bilincinde olup bitenleri izleyerek ruhsal süreçler üzerine bilgilenme yolu olarak içebakış *(introspection)* yöntemini önerdi. Wundt'a göre fizikle psikoloji arasındaki yöntem farkı optik yanılsama örneğinde açıkça görülmektedir. Bir suyun içindeki çubuk, fizik bilimi için düzdür, oysa içebakış yönteminin doğrudan izleyicisinin yaklaşımı, o çubuğun kırık olarak deneyimlenmesi üzerine kurulur. Bireyin dolaysız deneylerinin açıklanmasını amaçlayan bu yöntem, yapısı bakımından analitiktir; bilinçli süreçleri öğelerine ayırıp aralarındaki bağlantıları ortaya koymaya çalışır; farklı nitelik ve yoğunluktaki duyumların nasıl karmaşık algı ve düşünceler halinde bir araya geldiklerini gösterir.

Wundt'un laboratuvar çalışmaları iki alanda yoğunlaşmıştır: Algı ve duyumlar ile tepki zamanının (uyarı anıyla uyarılanın tepki verdiği an arasında geçen süre) ölçümü. Bulduğu ölçüm yöntemleri o dönemde büyük coşkuya yol açmışsa da daha sonra unutulmuştur.

Wundt insanlık tarihi üzerine de çalışmış, 1900-1909 arasında 10 cilt olarak yayımlanan *Völkerpsychologie* ("Halkların Psikolojisi") adlı yapıtında dil, mitoloji, sanat, din, hukuk, kültür gibi konuları sistemli biçimde incelemiş, buradan yola çıkarak zihinsel bir eylem olan ve laboratuvarda içebakış yöntemiyle incelenemeyen düşüncenin doğasını anlamaya yönelik kimi sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır.

Wundt'un birçok görüşü, özellikle içebakış yöntemi çok eleştirilmiştir. Birçok psikoloji okulunun temsilcisi içebakışın tanımı gereği nesnel bir yöntem olamayacağını, psikanalistler ise bilinçdışı süreçleri irdeleyemeyeceğini vurgulamıştır. Buna karşın Wundt'un, o güne değin felsefe ve fizyolojiden ayrı ele alınmayan psikolojinin ayrı bir bilim dalı olarak kurulmasındaki rolü büyüktür ve bu bilim alanına bir sistemleştirici, bir ansiklopedist, bir deneyci olarak önemli katkılarda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Lehre von der Muskelbewegung*, 1858, ("Kas Hareketleri Kuramı"); *Vorlesungen über die Menschen-und Tierseele*, 1863, ("İnsan ve Hayvan Zihni Üzerine Dersler"); *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, 2 cilt, 1873-1874, ("Fizyolojik Psikolojinin İlkeleri"); *Logik*, 3 cilt, 1880-1883, ("Mantık"); *Grundriss der Psychologie*, 1896, ("Psikolojinin Anahatları"); *Völkerpsychologie*, 10 cilt, 1900-1909, ("Halkların Psikolojisi").

- KAYNAKLAR: R.Eisler, *W.Wundts Philosophie und Psychologie*, 1902; S.Hall, *Founders of Modern Psychology*, 1912.

WURTZ, Charles Adolphe
(1817-1884)

Fransız, organik kimyacı. Doğal bileşiklerin sentezine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

26 Kasım 1817'de Strasbourg yakınlarındaki Wolfisheim'da doğdu, 12 Mayıs 1884'te Paris'te öldü. Tıp öğrenimi gördüğü Strasbourg Üniversitesi'nden

1843'te mezun olduktan sonra Paris'e geçerek organik kimya alanındaki çalışmalara yöneldi. 1844'te Eczacılık Fakültesi'nde laboratuvar asistanlığına, 1849'da öğretim görevliliğine atandı. 1853'te profesörlüğe yükseltildi. 1866'da fakülte dekanlığını üstlendiyse de idari görevlerle uğraşmak istemedi ve 1874'te Sorbonne Üniversitesi'nde yeni kurulmuş olan organik kimya kürsününün başına geçti. Bu görevini yaşamının sonuna değin sürdüren Wurtz, 1864'te Royal Society'nin, 1867'de de Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiştir.

Önceleri çalışmalarını fosfor asitlerinin incelenmesi üzerinde yoğunlaştırarak, bu bileşiklerdeki hidrojenin bir başka atom ya da molekülle değiştirilip değiştirilemeyeceğini araştıran ve bu arada fosfor oksiklorürü bulan Wurtz, aynı araştırmayı 1849'da amonyakla yineleyince amonyağın ilk organik türevi olan etilamini elde etti. Bu buluşuyla az sayıdaki maddeden çeşitli doğal bileşiklerin hazırlanabileceğini gözler önüne serdikten sonra araştırmalarını tümüyle organik alana kaydıran Wurtz, 1856'da etilen glikolü, 1867'de Kekule ile birlikte fenolü, 1872'de alkolü sentez yoluyla elde etti. Ayrıca glikolik asit, etilen oksit, etilen klorhidrin, kolin gibi birçok doğal bileşiği elde etmeyi başardı.

Sodyumun alkil halojenürleri üzerindeki etkisinden yararlanarak, alifatik yapıda ve karbon atomları tek bağ ile bağlanmış bir hidrokarbon sınıfı olan alkanların elde edilmesini sağlayan ve kendi adıyla anılan bir genel sentez yöntemi de geliştiren Wurtz, ülkesinde atom kuramını savunan ilk bilim adamlarının arasında yer almıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Histoire des doctrines chimiques depuis Lavoisier*, 1868, ("Lavoisier Sonrası Kimya Öğretileri Tarihi"); *La théorie atomique*, 1879, ("Atom Kuramı"); *Traité de chimie biologique*, 1880, ("Biyoloji Kimyası Üstüne").

- BAKINIZ: BERTHELOT, BUTLEROV, COUPER, KEKULÉ, WÖHLER.

WUST, Peter
(1884-1940)

Alman, filozof. Varoluşçuluk konusundaki çalışmalarıyla ünlüdür.

28 Ağustos 1884'te Rissenthal'da doğdu, 3 Nisan 1940'ta Münster'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdikten sonra Münster Üniversitesi'nde felsefe okudu, değişik üniversitelerde görev aldı, profesör oldu. 1930'da Münster Üniversitesi'nde felsefe okutmaya başladı.

Wust, çalışmalarında, M.Scheler'in düşüncelerinden esinlenerek sorunlara çözüm arar, insanı tinsel yetilerinin ortaya koyduğu başarılarla açıklama eğilimi gösterir. Özellikle insanı, "Geist"ın taşıyıcısı olması yüzünden, evrende önemli yeri bulunan bir varlık diye anlar. "Geist" insanın, düşünce bakımından, en özgür, en geniş varlık katıdır, bütün değerlerin belli aşamalara göre sıralandığı alandır. Bu özelliği dolayısıyla yalnız tinsel bir yeti, sınırlı bir yaratıcı güç değil, insanı öteki varlıklardan ayıran başlıca alan olarak görülmelidir.

Wust, çalışmalarının önemli bir bölümünü de Varoluşçuluk'un kaynağı, gelişimi, sorunları üzerinde toplamıştır. Ona göre Varoluşçuluk'un temelini insanı anlamak, onun eğilimlerini yönlendiren etkenleri aydınlığa çıkarma, çabası oluşturur. Avrupa insanı bir bunalım içindedir, bu bunalımın kaynağı yalnız savaşların doğurduğu yıkıcı olaylar değildir, kültür varlıklarında ortaya çıkan yozlaşmayı, çözülmeyi de göz önünde bulundurmak gerekir. İnsan umduğunu bulamayınca, birtakım özel ilişkilere girerek, kendini bulunduğu topluluk içinde dengede tutmaya çalışır. Bu geçici bir durumdur, bunalımın büsbütün ortadan kalkmasına olanak sağlamaz. Çünkü bireyde kendini gösteren bunalım, ailede, iş ilişkilerinde, toplumsal yaşamın öteki kesimlerinde, daha geniş bir alanı kapsar. Varoluşçuluk'un çözmek istediği de bu sorundur.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Auferstehung der Metaphysik*, 1920, ("Metafiziğin Dirilişi"); *Die Dialektik des Geistes*, 1928, ("Tinin Diyalektiği"); *Ungewissheit und Wagnis*, 1937, ("Belirsizlik ve Cesaret"); *Der Mensch und Philosophie*, (ö.s.), 1947, ("İnsan ve Felsefe").

- BAKINIZ: M.SCHELER.

WYCHERLEY, William
(1640-1716)

İngiliz oyun yazarı. Restorasyon döneminde yergisel bir yaklaşımla öfkeli ve gerçekçi oyunlar yazmıştır.

Shropshire yakınlarında, Clive'de doğdu, 1 Ocak 1716'da Londra'da öldü. Eski ve köklü bir aileden geliyordu. On beş yaşında eğitim yapması için Fransa'ya gönderildi. Burada aristokrat çevrelerine girdi ve çok etkilendi. Bu arada Katolik oldu. İngiltere'ye dönünce 1660'ta kısa bir süre Oxford'da kaldı, tekrar Protestanlık'a döndü. Londra'ya gitti ve bir eğitim kuruluşu olana Inner Temple'da hukuk eğitimi yapmaya başladı. Bir yandan da tiyatroyla ilgilendi. 1671'de sosyetenin zevk düşkünlüğünü ve ahlaksızlığını alaycı bir saldırganlıkla dile getiren ilk oyunu *Love in a Wood, or, St.James's Park* ("Koruda Aşk ya da St.James Parkı") çok beğenildi. Koruyucusu olan Cleveland düşesi aracılığıyla saray çevresine girdi. 1678'de bozulan sağlığının iyileşmesi için kral II. Charles'ın mali yardımıyla Fransa'da kaldı. 1680'de İngiltere'ye döndü. Katı, tutucu bir Püriten olan Drogheda düşesi ile gizlice evlendi, tiyatro dünyasından uzaklaştı. Karısının ölümünden sonra parasız kaldı, borçları nedeniyle yedi yıl hapis yattı. Kral II. James tarafından borçları ödenip serbest bırakıldı, yaşam boyu sürekli maaş bağlandı.

Wycherley'in oyunları Restorasyon döneminin sanat beğenisini yansıtır. Kadın erkek arasındaki cinsel entrikaları, şehveti, çıkar çatışmalarını, kimi zaman kabalığa kaçan bir biçimde işlemiştir. Döneminin süslü, cilalı görünüşünün ardındaki bencillik,

ihanet gibi gerçekleri iğneli ve yergici bir dille işlemiştir. Yapıtlarında çift anlamlı konuşmalara, açık saçık cinsel şakalara yer vermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Love in a Wood, or, St.James's Park*, 1671, ("Koruda Aşk ya da St.James Parkı"); *The Gentleman Dancing Master*, 1672, ("Dans Öğretmeni Beyefendi"); *The Country Wife*, 1673, ("Taşra Kadını"); *The Plain-Dealer*, 1676, ("Dürüst").

• BAKINIZ: A.BEHN.

WYCLIF
(1320-1384)

İngiliz, tanrıbilimci. Kendi adıyla anılan tarikatın kurucusudur.

Wyclif ya da Wycliffe Yorkshire'da doğdu, Lutterworth'ta öldü. Tanrıbilim ve doğabilimlerini kapsayan bir öğrenim gördü, tanrıbilim doktoru sanını kazandı. 1372'de Papalık'ın ve kilisenin yetkilerini sınırlandırmak isteyen tartışmalara katıldı, özellikle Roma kilisesine karşı tinsel değil, gövdesel bir gücün gerçek olduğu görüşünü savundu. Dinde birtakım yeniliklerin yapılması gereğini ileri süren Whyclif'e göre kilisenin ve kilise büyüklerinin ellerinde bulunan geniş topraklar kamulaştırılmalı, gerçek üretici olan köylülerin yararına açılmalıdır.

Wyclif, düşüncelerini sergilediği *De Officio Regis* ("Kralın Görevi Üstüne") adlı yapıtında Papalık'a tanınan yetkilerin yasal olmadığı, Hıristiyanlık'ın özüyle bağdaşmadığı bu nedenle yeniden bir düzenlemeye gidilmesi, yetkilerin gözden geçirilmesi gereğini savunmuştur. Ona göre Papalık'ın yurttaşlık konusundaki yetkisi, toplumun yararına azaltılmalıdır. Çünkü Papalık, yeryüzünde, Tanrı adına değil de kendi çıkarına egemenlik sürdüren bir kurum olmuştur, oysa dinde böyle bir durum yoktur. Wyclif, köylünün topraklandırılması, soylularca sömürülmesinin önlenmesi amacıyla, Wat Tyler'ın başlattığı ayaklanmadan yana olmuş, bunun kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür. Onun kurduğu Wyclif tarikatı, sonradan, Luther'in geliştirdiği Protestanlık'ın çekirdeğini oluşturan kurumlardan biridir. 1415'te toplanan bir Konsil onu dinsizlikle suçlamış, yazılarını yasaklamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *De Officio Regis*, 1372, ("Kralın Görevi Üstüne"); *Wyclyf's Works*, (ö.s.), 33 cilt, 1883-1922, ("Wyclif'in Yapıtları").

WYLER, William
(1902-1981)

Alman asıllı ABD'li sinema yönetmeni. Görsel bakımdan gösterişli filmleriyle Hollywood'un önde gelen yönetmenlerinden biri olmuştur.

1 Temmuz 1902'de Alsace bölgesindeki Mulhouse'da doğdu, Ağustos 1981'de ABD'de, Los Angeles'ta öldü. İsviçre'de, Lozan'da işletmecilik, sonra Paris Ulusal Müzik Konservatuvarı'nda keman eğitimi gördü. 1922'de Universal film şirketinde yönetici olan bir akrabasının önerisi üzerine ABD'ye giderek şirketin New York şubesinde çalışmaya başladı. Daha sonra Hollywood'a geçti ve stüdyolarda değişik işler yaptı. 1925'te iki makaralık kısa westernler çekerek yönetmenliğe başladı. 1930'larda uzun filmler yönetmeye başladı, ama bunlar ikinci derecede yapıtlardı.

1936'da Universal'dan ayrılarak yapımcı Samuel Goldwyn'le çalışmaya başlaması Wyler'ın sinema yaşamında dönüm noktası oldu. Bu işbirliğinin ilk ürünü olan ve Lillian Hellman'ın bir oyunundan uyarlanan *These Three* ("Üç Arkadaş") Wyler'ın yeteneklerini gösterme olanağı bulduğu ilk filmdi. Gene bu filmle birlikte Wyler, sinemanın en büyük görüntü yönetmenlerinden biri olan Gregg Toland'la (1904-1948) çalışmaya başladı. Toland'ın teknik yaratıcılığı ile Wyler'ın kusursuzu arayan yönetimi birleşince 1930'ların sonunda ve 1940'ların başında biçim bakımından oldukça gelişmiş bir dizi film ortaya çıktı.

II.Dünya Savaşı'nda orduya katılarak hava kuvvetlerinde savaşan Wyler, Amerikan uçaklarının Almanya üzerine yaptığı seferleri anlatan iki uzun belgesel çekti. Savaştan sonra ise en iyi filmi sayılan *The Best Years of Our Lives*'ı (Hayatımızın En Güzel Yılları) gerçekleştirdi. Üç askerin savaş sonrasında sivil yaşama uyum sağlayamamasını duyarlı bir biçimde anlatan *Hayatımızın En Güzel Yılları*, savaş karşıtı tavrı yüzünden MacCarthy'cilerin saldırılarına uğradı. Toland'ın geliştirdiği alan derinliği yöntemiyle hareketi tek bir çekim içinde toplayan ve öyküyü bu çekim içinde oyuncuların hareketleri ve bakışlarının yönüyle anlatan üslubuyla film, sonraları özellikle Avrupalı genç yönetmenlere esin kaynağı ve araştırma konusu oldu.

Wyler, her biri aynı zamanda En İyi Film Oscarı'nı alan *Mrs. Miniver* (Bayan Miniver) *Hayatımızın En Güzel Yılları* ve *Ben-Hur* (Ben-Hur) ile kazandığı En İyi Yönetmen Oscarlarına ek olarak 1976'da özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

Biçimsel olarak filmlerinde hep kusursuzluğu arayan ve istediğini elde edene kadar çekimleri tekrarlayan Wyler, sinemanın önde gelen üslupçularından biri olmuştur. Titiz ve bıktırıcı çalışma biçimi yüzünden çekim sırasında oyuncularla sürekli çatışmış, ama özellikle Bette Davis gibi birçok yıldız en iyi oyunlarını onun filmlerinde vermişlerdir.

• YAPITLAR (başlıca): *Stolen Ranch*, 1926, ("Çalınan Çiftlik"); *The Border Cavalier*, 1927, ("Sınır Süvarisi"); *The Storm*, 1930, ("Fırtına"); *These Three*, 1936, ("Üç Arkadaş"); *Dead End*, 1937, (Çıkmaz Sokak); *Jezebel*, 1938; *Withering Heights*, 1939, (Ölmeyen Aşk/Rüzgârlı Bayır); *The Little Foxes*, 1941, (Öldürünceye Kadar/Küçük Tilkiler); *Mrs.Miniver*, 1942, (Bayan Miniver);*The Best Years of Our Lives*, 1946, (Hayatımızın En Güzel Yılları); *The Heiress*, 1949, (Miras); *Detective Story*, 1951, (Karakolda); *Carrie*, 1952, (Sefahat Kurbanı); *Roman Holiday*, 1953, (Roma Tatili); *Friendly Persuasion*, 1956, (Kan Dökmeyeceksin); *Ben-Hur*, 1959, (Ben-Hur); *The Collector*, 1965, (Korkunç Koleksiyoncu); *Funny Girly*, 1968, (Komik Kız); *The Liberation of L.B.Jones*, 1970, ("L.B.Jones'un Özgürlüğü").

Y

YACINE, Kateb
(1929)

Cezayirli yazar. Ülkesinin sömürge konumunu şiirsel bir gerçekçilikle işlemiştir.

Konstantin'de, doğdu. Aydın, okumuş bir aileden geliyordu. On altı yaşında siyasal gösterilere katıldığı için tutuklandı. 1946'da ilk yapıtı olan *Soliloques* ("Söylenmeler") adlı şiir kitabını yayımladı. *Le cadavre encerclé* ("Çember İçine Alınan Ceset") adlı oyunu 1958'de Paris'te sahnelendi. Oyunda Cezayir'in sömürge olmasının sorunlarını coşkulu bir duygusallıkla ve öncü bir yaklaşımla dile getiriyordu.

Yetiştiği Fransız kültürü ve benimsediği Cezayir milliyetçiliği arasında bölünmüş bir kişiliği olan Yacine, yapıtlarında sömürgeciliğe karşı çıkmış, halkının yaşadığı dramı ölümsüzleştirmiştir. Bağımsızlık savaşı sırasında Cezayir halkının dünya ile her türlü ilişkisinin kesilmesinin korkunçluğunu, şiddete karşı çıkan bir şiddeti, sömürgeciliğin korkunç sonuçlarını acımasız, acı bir dille ve evrensel bir anlatımla işlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Soliloques*, 1946, ("Söylenmeler"); *Le cadavre encrclé*, 1954, ("Çember İçine Alınan Ceset"). **Oyun:** *Le cadavre encerclé*, 1959, ("Çember İçine Alınan Ceset"); *La poudre D'intelligence*, 1959, ("Zekâ Tozu"); *Les âncetres redoublent de ferocité*, 1959, ("Ataların Yinelenen Vahşeti"). **Roman:** *Nedjma, Le polygone étoilé*, 1966, ("Yıldızlı Çokgen").

YAHYA [Şeyhülislam]
(1553-1644)

Osmanlı Divan şairi. Gazelleri ile tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 27 Şubat 1644'te aynı kentte öldü. Şeyhülislam Bayramzade Zekeriya Efendi'nin oğludur. Çok iyi bir öğrenim gördü. 1580'de ilmiye mesleğine girdi. Atik Ali Paşa, Haseki Sultan, Üsküdar Valide Sultan medreselerinde müderrislik etti. 1596'dan başlayarak Halep, Şam, Mısır, Bursa, Edirne, İstanbul kadılıklarında bulundu. 1604'te Anadolu, ardından üç kez de Rumeli kazaskerliğine atandı.

1622'de şeyhülislamlığa getirildi. Bir buçuk yıl sonra, sadrazam Kemankeş Ali Paşa'nın suçlamaları yüzünden görevinden alındı. 1625'te ikinci kez şeyhülislam oldu. IV. Murad'ın ilk yıllarında, sadrazam Topal Recep Paşa'nın Yeniçeriler'i kışkırtmasıyla konağı yağma edildi. Çıkan karışıklıklar nedeniyle görevinden çekilmek zorunda kaldı. Zorbaların bastırılmasından ve şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi'nin öldürülmesinden sonra 1634'te üçüncü kez şeyhülislam oldu, ölümüne değin de bu makamda kaldı. Özellikle IV. Murad'ın son derece sevip saydığı Yahya Efendi, onunla birlikte Revan seferine katıldı, Bağdat fethine de götürüldü.

Divan'ında gazelleri yer alır. Gazellerinin dışında ancak bir naat, bir sakinâme, bir tahmiş ile üç kaside yazmıştır. Nedim: "Nef'î vâdi-i kasâidde sühân-perdâzdır/Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahya gibi" (Nef'î kasidelerinde güzel ve düzgün söz söyler Ama gazelde Bâkî ve Yahya gibi olamaz) diyerek onun bu konudaki ustalığını vurgulamıştır.

Şiirlerinin dili zarif ve temiz, düş gücü zengin, anlatımı ince ve nüktelidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan-ı Yahya*, (ö.s.), M.K.İnal, (yay.), 1916.

YAHYA [Vaftizci]
(İÖ 1. yy-İ.S. 1. yy)

İbrani peygamberi. Hz.İsa'nın peygamberliğine ilk inanan ve onu Ürdün Irmağı'nda vaftiz eden kişi olmasıyla ünlüdür.

İÖ 1.yy sonlarında, Ürdün ırmağı kıyısında bir yerde doğdu, İS 1.yy başlarında boynu vurularak öldürüldü. İbrani peygamberi Zakkarya'nın (Zekeriya) oğludur. Bir söylentiye göre Zekeriya çok yaşlıymış, çoeuğu yokmuş, bir çocuğu olsun diye Tanrı'ya yakarmış. Bu yakarış üzerine Tanrı ona bir oğul vereceğini bildirmiş, belli süre gelince çocuk doğmuş, ona "dirilmiş" anlamında Yahya adı koyulmuş. İslam kaynaklarında da Yahya olarak geçen bu peygamber, İsrailoğulları'nı sapıklıktan kurtarmaya çalışmış, Tanrı'nın buyruğuna uymalarını, iyilik yoluna girmelerini önermiş. Buna karşın, toplumun üst tabakasından bir aile, *Kutsal Kitap*'ın yasakladığı bir evliliği gerçekleştirmek istemiş. İki yakın kimse arasında evlilik olamayacağını, bu nedenle nikâhlarını kıyamayacağını bildiren Yahya bu aileden ana ile kızın öfkesini üzerine çekmiş, bir süre sonra da başı kesilip bir tepsiye konarak halka gösterilmiş.

Din tarihinde "vaftizci" diye nitelenen Yahya'yı İslam kaynakları da peygamber sayar, ancak kendisine "kitap" indirilmediğini bildirir. Yahya, İsrailoğulları'nı doğru yola getirmek için, yeni bir Tanrı elçisinin geleceğini halka açıklamış, bunun bir Tanrı bildirisi olduğunu söylemiştir. Bir süre sonra bu peygamberin İsa olduğunu ortaya atarak, onu Ürdün Irmağı'nda yıkayarak kutsamıştır (vaftiz etmiştir).

Yahya'nın, başının kesilip tepsiye konması olayı nedeniyle, Hıristiyan sanatında çok geniş bir yeri vardır. Özellikle resim ve mozaik türünde bu konuyu pek çok sanatçı işlemiştir.

YAHYA b. ADÎ
(10.yy)

Iraklı filozof. Aristoteles felsefesiyle Hıristiyan inançlarını uzlaştırmaya çalışmıştır.

Bağdat'ta yaşadı. Yaşamı yeterince bilinmiyor, ancak Kindi ve Farabi gibi İslam filozoflarının çağdaşı olduğu yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir. Yapıtlarını Arapça yazmasına karşın kendisi Hıristiyanlık'ın Yakubî mezhebine bağlıydı. Kimi kaynaklara göre Süryani olup bu dilde yazılı felsefe kitaplarını Arapça'ya çevirmiş, özellikle Anadolu-Yunan felsefesinin İslam ülkelerinde yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Yahya b.Adî'nin İslam felsefesi tarihinde, biri çeviriler, öteki İslam filozoflarıyla olan tartışmaları dolayısıyla, önemli bir yeri vardır. İslam Aristotelesçilik'ine karşı, tanrıbilime uygulanabilecek bir Hıristiyan Aristotelesçiliği geliştirmeyi amaçlayan girişimleri felsefe sorunlarının iki ayrı açıdan ele alınmasına yol açmıştır. Yahya b. Adî, İslam Aristotelesçileri'nin, İslam felsefesine uyguladıkları kanıtları, yeni bir yorumdan geçirerek, Üçleme'nin gerçekliğini saptamak için kullanmıştır. Ona göre İslam düşüncesinin karşı çıktığı Üçleme ve Gövdeleşme *(Incarnatio)* mantığa aykırı değildir, tanrısal töz böyle bir olayın gerçekleşmesine elverişlidir. Sonsuz ve sınırsız bir gücü olan Tanrı'nın Üçleme ve Gövdeleşme olaylarını gerçekleştirmeden yoksun olduğu söylenemez. Çünkü böyle bir kanıtı ileri sürmek tanrısal gücün sınırlılığı ve yetersizliği anlamına gelir. Gerçekte Tanrı-Kutsal tin-Oğul üçlemesi, tanrısal tözde birliğin bulunduğunu gösterir, bunlar birer tanrısal nitelik olarak anlaşılmalıdır, birbirinden bağımsız üç ayrı varlık olarak değil.

Yahya b.Adî'nin tıp, doğabilim, mantık ve bitkilerden ilaç yapma gibi konuları içeren araştırma ve incelemeleri de vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Tefsîr-i Kitabu Tubika el-Aristutalis*, yazma, ("Aristoteles'in Topik'ler Adlı Yapıtının Yorumu"); *Makale fi Siyaseti'n-Nefs*, yazma, ("İnsanın Kendi Kendini Yönetmesi Konusunda Yazı"); *Makale fi Ebniyeti Sanaati'l-Mantık*, yazma, ("Mantık Sanatının Bölümleri Üstüne Yazı").

YAHYA BEY [Taşlıcalı]
(? -1582)

Osmanlı Divan şairi. İran şiirinin etkisinde kalmadan Türkçe özgün şiirler yazmıştır.

Taşlıca'da (bugün Yugoslavya'da) doğdu, İzvornik'te (bugün Yugoslavya'da) öldü. Arnavutluk'un ünlü Dukakin ailesindendir. Bu nedenle Dukakinzade diye de anılır. Bir beyitinde Arnavut asıllı olduğunu belirtmiştir. Devşirme olarak Acemi Oğlanlar Ocağı'na alındı. Ocak kâtibi Şehabettin Bey'e çırak oldu. Sonra bölüğe çıkıp I.Selim (Yavuz) döneminde Mısır ve Çaldıran seferlerine katıldı. Yayabaşılığa yükseldi. I.Süleyman'ın (Kanuni) tahta çıkmasından sonra çağın bilginleri ve şairleriyle tanışma olanağı buldu. Toplantılarına katılıp, onlardan yararlandı. Padişahlara yazdığı kasidelerle çevresinde ilgi topladı. Kanuni'nin 1553'te Nehçivan seferine giderken oğlu şehzade Mustafa'yı Konya Ereğlisi yakınlarında öldürtmesi üzerine, Yahya Bey şehzade için ünlü mersiyesini yazdı. Ancak Rüstem Paşa ikinci kez sadrazam olunca, Yahya Bey'i çağırtarak, padişah ve kendisi üstüne yazdıklarından ötürü sorguya çekti. Yahya Bey temize çıktıysa da, başında bulunduğu çeşitli vakıfların yöneticiliği elinden alınıp İzvornik sancağına sürüldü.

Yahya Bey şair Hayalî'nin en kuvvetli rakibiydi. 1548'de II. Irak seferi için Kanuni'ye sunduğu bir kasidesinde Hayalî ile kendisini karşılaştırır, padişahın ona fazla ilgi göstermesinden yakınır, hatta Hayalî'ye hakaret eder. Sert bir yapısı olduğundan yalnız Hayalî ile değil, birçok çağdaşıyla da çekişmiş, onlara hicviyeler yazmıştır.

Yahya Bey'in bir *Divan*'ı, Edirne ile İstanbul üstüne iki şehrengizi ve "Şah u Geda", "Gencine-i Râz", "Kitab-ı usûl", "Gülşen-i Esrar", "Yusuf u Zeliha" adlı beş mesneviden oluşan bir *Hamse*'si vardır. Şiirlerinin dili yalın, üslubu akıcıdır. Türkçe sözcükleri aruz ölçüsüne ustalıkla uydurmuş, imale'lere yer vermemiştir. Türkçe düşünme, Türkçe'nin inceliklerini edebi sanatlara uygulama geleneği Necati'de başlamış, Zati'de devam etmiş, Yahya Bey'de de gelişmiştir. Yahya Bey İran şiirinin örneklerini sürdürmekten kaçınmıştır. Kimi mesnevilerinde de bu noktayı önemle vurgulamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Hamse*, (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Manzum No.986); *Divan*, (ö.s.), M.Çavuşoğlu (yay.), 1977; *Yusuf ve Zeliha*, (ö.s.) M.Çavuşoğlu, (yay.), 1979.

YAHYA HAN
(1917)

Pakistanlı asker ve devlet adamı. 1969'da yönetime el koyarak üç yıl süreyle devlet başkanlığı yapmıştır.

Muhammed Yahya Han 4 Şubat 1917'de Peşaver yakınlarındaki Chakwal'de doğdu. Soylu bir aileden geliyordu. Babası polis müdürüydü. 1936'da Pencap Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Hint Askeri Akademisi'nde öğrenim gördü. 1938'de teğmen olarak orduda görev aldı ve II. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda çeşitli cephelerde savaştı. 1947'de İngiliz Uluslar Topluluğu içinde bağımsız bir devlet olan Pakistan'ın askeri okulunu kurmakla görevlendirildi. 1957-1962 arasında ordu genelkurmay başkanlığını yürüttü. 1962'de Doğu Pakistan ordusu başkomutanı oldu. 1966'da Pakistan ordusundaki en yüksek görev olan başkomutanlığa getirildi. Önceleri desteklediği devlet başkanı Eyüp Han'a karşı muhalefetin ciddi boyutlara ulaşması üzerine 1969'un başlarında desteğini çekti. Eyüp Han'ın istifasının hemen ardından,

26 Mart 1969'da yönetimi ele aldı. Tüm ülkede sıkıyönetim ilan ederek özgürlükleri askıya aldı, grev ve gösterileri yasakladı, askeri mahkemeler kurdu. 1962 anayasasını kaldırarak ulusal meclisi ve eyalet meclislerini feshederi Yahya Han, 31 Mart 1969'da kendisini devlet başkanı ilan etti.

Devlet başkanı olduktan kısa bir süre sonra, Temmuz 1969'da kısıtlı olarak siyasal faaliyete izin veren ve sivil bir bakanlar kurulu atayan Yahya Han, Kasım 1969'da kurucu meclis için seçimlere gidileceğini açıkladı ve Ocak 1970'te sıkıyönetim altında siyasal faaliyete izin verdi. Yatırımların ağırlığının Doğu Pakistan'a kaydırıldığı bir iktisadi planı benimsemesine ve bazı reformlar yapmasına karşın, Aralık 1970'te yapılan seçimleri Doğu Pakistan'a özerklik verilmesini isteyen Mucibu'r-Rahman'ın Avami Birliği kazandı. Zülfikar Ali Butto'nun Pakistan Halk Partisi ise ikinci parti oldu. Bunun üzerine meclisin toplanmasını erteledi. Bu durum karşısında genel grev ilan eden Mucibu'r-Rahman'ı Butto ile bir koalisyon hükümeti kurmaya ikna etmeye çalıştıysa da, görüşmeler bir sonuç vermeyince, Mart 1971'de Doğu Pakistan'a ordu birlikleri gönderdi. Ancak, Bengalli gerillalardan destek gören Hint ordusunun, Pakistan birliklerini yenilgiye uğratması üzerine 19 Aralık 1971'de devlet başkanlığını Zülfikar Ali Butto'ya bırakarak görevinden ayrıldı.

• BAKINIZ: BUTTO, EYÜP HAN, MUCİBU'R-RAHMAN.

YAKUB

İbrani peygamberi. Oğlu Yusuf'un başından geçen acıklı serüvenler dolayısıyla ünlüdür.

Kenan ilinde doğmuş, sonradan göçtüğü Mısır'da ölmüştür. İshak ile Rebeka'nın oğludur. Ays adlı kardeşinin, Kenan ilinden Şam'a göçmesi üzerine Yakup, babasının ölümünden sonra, yönetimi eline almıştır. Dinler tarihine göre Yakub'un on iki oğlu olmuş, bunlardan en sevdiği çocuklarının en güzeli olan Yusuf'muş, Yusuf'u kıskanan kardeşleri kuyuya atıp, hayvan kanına bulaştırdıkları gömleğini Yakub'a getirerek, oğlunu kurt yedi demişler. Yoldan geçenler Yusuf'un sesini duyunca kuyudan çıkarıp Mısır'da satmışlar. Yakub'un ağlamaktan gözleri kör olmuş. Büyük bir kıtlık yılında Mısır'a ekin almaya giden kardeşleri Yusuf'la karşılaşmışlar. Yusuf onların kendisine yaptıkları kötülüğü unutmuş, kardeşlerine yardımcı olmuş. Yakub'un kör olduğunu duyunca üzülmüş. Kardeşlerine gömleğini vererek babasının gözlerine sürmesini istemiş, Yakub gömleği gözlerine sürünce görmeye başlamış ve oğlunu görmek için Mısır'a gidip yerleşmiş, on yedi yıl daha yaşamış.

Yakub'un gerçek adı İsrail olduğundan, onun soyundan gelenlere Beni-İsrail (İsrailoğulları) denir. Oğlu Yusuf'la birlikte anılan Yakub, İslam ve Batı sanatında geniş bir yer tutar, özlemin, üzüntünün, acıya katlanışın simgesi olarak geçer. Resim, mozaik, öykü, şiir, yontu gibi değişik yaratı türlerine konu olmuştur.

YAKUB AVFÎ
(? - 1736)

Türk, mutasavvıf. Tasavvufla İslam dinini uzlaştırmaya çalışmış, sünni tarikatların, din bakımından, yasal olduğunu ileri sürmüştür.

Yakub Avfî'nin doğum yeri ve tarihi bilinmiyor, İstanbul'da öldü. Amasyalı Şeyh Fenai Mustafa Efendi'nin oğluydu. Önce babasından, sonra Celveti tarikatı şeyhlerinden Bilecikli Osman Efendi'den öğrenim gördü, kendini tasavvufa verdi. Osman Efendi'nin etkisiyle Celveti tarikatına girdi. Bu tarikatın anlayışına göre insan Şeriat'ın koyduğu ilkelere uymalı, ancak inanını güçlendirmek için anış (zikr) ile kendini arındırmalıdır. İnsan, gerçek yurdu olan, tanrısal ülkeden uzak düşmüştür, oraya kavuşmanın özlemi içindedir. Bu özlemin gerçekleşmesi de geçici varlıklardan yüz çevirerek Tanrı'ya yönelmekle, tini bütün duygusal eğilimlerden arındırıp Tanrı sevgisiyle doldurmakla olabilir.

Yakub Avfî, bağlı bulunduğu tarikat dolayısıyla, dinle tasavvuf arasında, şeriat ilkelerine dayalı bir uzlaşmanın gereğini ileri sürer. Ona göre insanın olgunlaşması, yetkinleşmesi tinsel bir olaydır ve tanısal varlığa yönelmekle, onun dışında bir gerçek tanımamakla sağlanabilir. İnsan bu evrende bir konuktur, gövde tinin geçici bir süre bulunduğu evidir (mahbes). Tin bu evde gerçek yurdundan ayrılmış, sevgiliye (Tanrı) kavuşma özlemi içindedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Neticetü't-Tefasir*, yazma, ("Yorumların Sonucu"); *Kenzü'l-Vaizîn*, yazma, ("Vaizlerin Hazinesi"); *Hediyetü's-Salikîn*, yazma, ("İnanmışların Armağanı").

YAKUB BEY
(? - 1340 ?)

Germiyanoğulları beyi. Beyliğin kurucusu ve en güçlü hükümdarıdır.

Doğum ve ölüm tarihi ve yerleri bilinmiyor. 1340'tan sonra öldüğü sanılıyor. Babası Anadolu Selçuklu emirlerinden Kerimeddin Ali Şîr Bey'in 1263'te İlhanlılar tarafından öldürülmesinden sonra Ankara ve çevresinin emiri oldu. 1284'te tahta geçen Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Mesud'a ve İlhanlılar'a karşı bağımsızlık için mücadele etti. Baskılar sonucu Kütahya yöresine çekilerek Bizans toprakları üzerinde Ege kıyılarına doğru akınlarda bulundu.

II. Mesud'un 1303'te ikinci kez tahta çıkmasından sonra Anadolu Selçuklu egemenliğini tanımayarak İlhanlılar'a bağlandı ve onlara vergi ödedi. Komutanlarından Aydınoğlu Mehmed Bey'in fethettiği Birgi'yi ve Ayasuluğ'u (Selçuk) beylik topraklarına kattı. Kendisi de Menderes Irmağı kıyısındaki Tripolis'i ve Angir'i (Kiliseköy) alarak Alaşehir'i kuşattı. 1305'te Bizans İmparatoru III. Andronikos'a yardıma

gelerek Alaşehir'i kurtaran Katalan birliklerinin geriye dönmesinden sonra 1314'te burasını ele geçererek yıllık vergiye bağladı. Bizanslılar'dan her yıl belirli bir vergi ve armağanlar aldı.

Anadolu'daki beylikleri ortadan kaldırmak üzere harekete geçen İlhanlılar'ın Anadolu Valisi Timurtaş'ın komutanlarından Eretna Bey'e karşı savaş hazırlığında bulunduysa da Timurtaş'ın 1327'de geri çekilmesinden sonra Anadolu'da Karamanoğulları'nın ardından en güçlü beyliğin yöneticisi olarak çevre beylikler üzerindeki nüfuzunu korudu. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Mehmed Bey döneminde (1340-1361) beylik eski gücünü koruyamadı.

YÂKÛT-İ MUSTA'SIMÎ
(1209-1298)

Arap, hattat. İslam yazısına hareketlilik ve güzellik getiren ilk büyük hattattır.

Cemâleddin Yâkût'un doğum ve ölüm tarihleri kesin değildir. Yaşamı üstüne de bilgi azdır. Bazı kaynaklarda 89 yıl yaşadığı yazılır. Bazı kaynaklara göre Türk asıllı olup Amasya'da doğmuştur. Son Abbasi halifesi Musta'sım'ın kölesi olarak Bağdat'ta yetişti. Yazıyı önce Abdülmümin, sonra da Şeyh Habîb'ten meşkederek ilerledi. Kendinden önce yazıyı geliştiren öncülerden İbn Bevvâb'ı (? - 1032) aşarak adını duyurdu. Yazısının güzelliğinden dolayı halifenin divan kâtipliğinde bulundu. Bu yüzden Musta'sımî adını aldı. Abbasi Devleti'nin yıkılmasından sonra İlhanlı hükümdarı Hülagû ve Gazan Han ile vezir Cüveynî'nin hizmetinde çalıştı ve devlet büyüklerinin çocuklarına dersler verdi. Ünü daha sağlığında İslam dünyasına yayıldı ve yazısı Yâkûtî adıyla anıldı.

Yâkût, İslam yazısında devrim yaratan üçüncü hattattır. Döneminde birbirinden küçük farklarla ayrılan çeşitli yazıların sayısını altıya indirmiş ve bunlar aklam-ı sitte adıyla İslam'ın temel yazıları olmuştur. Yâkût yazıya hareketlilik ve güzelliğin yanı sıra geometrik ölçüler de getirmiştir. Hızlı yazmakta usta olan ve kaynaklarda 364 tane *Kuran* yazdığı belirtilen Yâkût'un yapıtları bugün dünyanın çeşitli kitaplık ve müzelerinde bulunmaktadır. İstanbul'da da Topkapı Sarayı, Türk ve İslam Eserleri müzeleriyle İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yapıtları vardır.

Yâkût'un en tanınmış öğrencileri Ergun Kâmilî, Nasrullah Tabıb, Yusuf Meşhedî, Mübarekşah b. Kutb-ı Tebrizî, Seyyid Haydar, Ahmed b. Suhreverdî'dir ve bunlar hat tarihinde esâtîz-i sitte (altı üstad) olarak anılırlar.

• BAKINIZ: KARAHİSARÎ.

YALÇIN, Hüseyin Cahit
(1874-1957)

Türk, gazeteci ve yazar. Yazılarındaki tartışmacı yanı ile çağının düşün, sanat ve siyasal ortamında etkili olmuştur.

7 Aralık 1874'te Balıkesir'de doğdu, 18 Ekim 1957'de İstanbul'da öldü. 1896'da Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi ve Maarif Nezareti Mektubî Kalemi'nde bir memurluk görevine atandı. 1897'den sonra Vefa ve Mercan idadilerinde Türkçe ve Fransızca öğretmenliğinin yanı sıra müdür yardımcılığı ve müdürlük görevlerinde de bulundu. 1900'lerin başında Tevfik Fikret'in *Servet-i Fünun*'dan ayrılması üzerine, derginin yönetimini üstüne aldı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra memurluktan ayrıldı. Aynı yıl Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım'la birlikte *Tanin* gazetesini kurdu. Siyasete atılarak İttihat ve Terakki Fırkası'na girdi. *Tanin*'de fırkanın ilkelerini savundu. 1913'te, gazeteyi İttihat ve Terakki Fırkası'na devretti. Meclis-i Mebusan'ın I. ve II. dönemlerinde İstanbul'dan milletvekili seçildi. II. dönemde Meclis-i Mebusan başkanvekilliğine getirildi. Duyûn-i Umumiye dâyinler vekilliği yaptı. İstanbul'un işgal edilmesi üzerine İngilizler tarafından tutuklandı. 1919'da Malta Adası'na sürgün edildi. Sürgünden dönünce, 1922'de *Tanin* gazetesini yeniden çıkardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan yenilikleri, konulan yasaları eleştirerek karşı görüşleri savunması yüzünden İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Aklanıp serbest bırakıldı. İkinci kez yargılanarak 1925'te Çorum'a sürgün edildi. 1926'da İstanbul'a dönünce, bir süre çeşitli işlerde çalıştı. 1933-1940 arasında *Fikir Hareketleri* dergisini çıkardı. 1938'den sonra yeniden siyasete ve gazetecilik yaşamına atıldı. 1939'da İstanbul, 1950'de de Kars milletvekili seçilerek Millet Meclisi'ne girdi. 1943-1947 arasında *Tanin* gazetesini üçüncü kez çıkardı. 1948'de *Ulus* gazetesine geçti, başyazarlık etti. 1950'lerde, hükümete karşı yazdığı bir yazıdan dolayı hüküm giydi, ancak bir süre cezaevinde yattıktan sonra, hastalığı ve yaşının ilerlemiş olması nedeniyle cumhurbaşkanı tarafından bağışlandı.

Yalçın ilk romanını lisedeyken yazmış, sonra Mülkiye'de *Mektep* adlı bir dergi çıkartmıştır. 1896'da *Servet-i Fünun*'da yayımladığı "Röneka" öyküsü ile Edebiyat-ı Cedide topluluğuna katılmıştır. *Tarik* ve *Sabah* gazetelerinde yazdığı, yeni edebiyat anlayışını savunan yazılarıyla tanınmıştır. Yazılarında özgürlük ve demokrasi yanlısı görüşleri çekinmeden savunduğu için zaman zaman çeşitli baskı ve zorluklarla karşılaşmıştır.

İlk romanı *Nadide*'de biçim ve öz yönünden Ahmed Midhat'ın etkisinde kalmıştır. Onu izleyen *Hayal İçinde*'deyse genç bir öğrencinin duygu ve düşüncelerini, ruhsal çözümlemelerle gerçekçi bir yaklaşımla yansıttığı görülür. Öykülerinde çoğunlukla İstanbul'da yaşayan seçkin kişileri, azınlıkları konu almış ve gerçekçi bir tavır içinde, yalın yapmacıksız bir dil kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Nadide*, 1892; *Hayal*

İçinde, 1901. Öykü: *Hayat-ı Muhayyel*, 1899; *Hayat-ı Hakikiyye Sahneleri*, 1910; *Niçin Aldatırlarmış*, 1924. Makale-Anı: *Kavgalarım*, 1910; *Edebi Hatıralar*, 1935, *(Edebiyat Anıları*, (ö.s.), R. Mutluay (der.), 1975); *Siyasal Anılar*, R. Mutluay (der.), 1976. Biyografi: *Talat Paşa*, 1943.

• KAYNAKLAR: S. Hizarcı, *Hüseyin Cahit Yalçın, Hayatı, Sanatı, Eseri*, 1957; T. Huyugüzel, *H.C. Yalçın'ın Hayatı, Hikâye ve Romanları Üzerine Bir Araştırma*, 1984.

YALIM, Mehmet Ali
(1922)

Türk, basketbolcu. 61 kez yer aldığı basketbol milli takımına 24 kez kaptanlık yapmıştır.

7 Haziran 1922'de Kars'ta doğdu. Spor hayatına Ankara Harb Okulu'nda başladı. Sürat koşularında başarılı bir atletti. Aynı zamanda futbol oynuyor, Harb Okulu ile Ankara Karması'nın kaleciliğini yapıyordu. Daha sonra hentbol ve basketbol da oynamaya başladı. Uzun boyu ve uygun yapısı ile atletizmde engelli koşuların başarılı kişilerindendi. Daha sonra ise basketbola ağırlık verdi. Silahlı Kuvvetler bünyesinde yetişen Türk basketbolcularının en önemlilerinden biri oldu. Tümü A takımında olmak üzere 61 kez milli formayı giydi. Milli takıma 24 kez kaptanlık yaptı. Oynadığı milli karşılaşmalarda toplam 208 sayı yaptı.

Yalım, Silahlı Kuvvetler'de albaylığa kadar yükselmiş, orduda sporun yerleşmesi ve yaygınlaşması için çalışmıştır. Emekli olduktan sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde spor yönetmenliği direktörlüğü yapmış, *Milliyet* gazetesinde de spor yazıları yazmıştır.

YALMAN, Ahmet Emin
(1888-1972)

Türk, gazeteci. *Vatan* gazetesini çıkarmıştır.

14 Mayıs 1888'de Selanik'te doğdu, 19 Aralık 1972'de İstanbul'da öldü. 1901'de Selanik Askeri Rüştiyesi'ni, 1907'de İstanbul Alman Lisesi'ni, 1910'da Hukuk Mektebi'ni bitirerek ABD'ye gitti. 1914'te New York Columbia Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Aynı dönemde gazetecilik öğrenimi de görerek yurda döndü.

Gazetecilik yaşamı 1907'de *Sabah* gazetesinde başladı. 1908'de *Yeni Gazete*'de, 1917'de *Tanin*'de yazarlık ve muhabirlik yaptı. 1918'de Asım Us'la *Vakit* gazetesini çıkarmaya başladı. Ayrıca 1914-1916 arası İstanbul Darülfünunu'nda sosyoloji, 1916-1920 arasında Mülkiye Mektebi'nde istatistik dersleri verdi. 1919'da Damat Farit Paşa kabinesince Kütahya'ya sürgüne gönderildi. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden hemen sonra İngilizler tarafından Malta Adası'na sürüldü.

1921'de sürgünden dönerek 26 Mart 1923'te *Vatan* gazetesini çıkardı ve başyazarlığını yaptı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra, 12 Ağustos 1925'te Elazığ İstiklal Mahkemesi'nce gazetesi süresiz kapatıldı. On yıllık bir aradan sonra 1936'da *Kaynak* adlı bir dergi çıkararak gazeteciliğe döndü. Aynı yıl Halil Lütfü Dördüncü ve Zekeriya Sertel'le *Tan* gazetesini devraldı. Ancak ortaklarla anlaşamadığından 1937'de *Tan*'dan ayrıldı. 19 Ağustos 1940'ta *Vatan*'ı yeniden çıkarmaya başlayarak, 1959'a değin başyazarlığını yaptı. 28 Kasım 1952'de Malatya'da bir suikaste uğrayan Yalman, Demokrat Parti hükümetinin uygulamalarına yöneltiği eleştiriler nedeniyle 1959'da on beş ay hüküm giydi. 27 Mayıs 1960'tan sonra serbest bırakıldı. Vatan kadrosuyla arasında anlaşmazlık çıkması sonucu gazeteden ayrıldı ve 1960-1962 arasında *Hür Vatan*'ı çıkardı.

Son yıllarında konuk yazar olarak çeşitli gazetelerde yazıları yayımlanan Yalman, yazılarında liberalizmi ve Batı tipi demokrasiyi savundu. Gözleme dayalı gazeteciliğiyle yeni bir üslup oluşturdu.

• YAPITLAR (başlıca): Gezi: *Havalarda 50.000 Kilometre*, 3 cilt, 1943; *San Francisko'da Neler Gördüm*, 1945. Anı: *Gerçekleşen Rüya*, 1938; *Yakın Taribimizde Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, 4 cilt, 1970-1971. İnceleme: *Naziliğin İçyüzü*, 1943.

YALTKAYA, Şerefeddin
(1879-1947)

Türk din bilgini. Din ve İslam felsefesi konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini İstanbul Davutpaşa Rüştiyesi'nde, yükseköğrenimini İstanbul Darülmuallimi'inde yaptı. Bir süre İlahiyat Fakültesi'nde müderris (profesör) olarak çalıştı. 1941'de Diyanet İşleri Başkanlığı'na atandı, ölünceye değin kaldığı bu görev süresinde de İslam felsefesi, Arap şiiri ve dinle ilgili çalışmalarını sürdürdü. Dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması görüşünü benimseyen Yaltkaya'ya göre İslamlık gelişmeye engel değildir, onu öyle gösteren dini gerçeğinden uzaklaştırarak her işe karıştıranlardır. İslam dini usa bağlıdır.

Yaltkaya'nın çalışmaları *Kuran* tarihi, İslam bilginleri ve Arap şiiri olmak üzere üç konuda toplanır. *Kuran* tarihine değgin araştırmaları surelerin iniş dönemlerini, nedenlerini, onlarla ilgili olayları içerir. İslam bilginleri konusundaki incelemelerinin kaynağı da birçok bilgin yetiştirmiş olan İbn Esir ailesidir. Arap şiirinde, özellikle İslamlık'tan önceki dönemin şiirini incelemiş *el-Muallakatu's Seba*'yı (Yedi Askı) açıklamalı olarak Türkçe'ye çevirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *İbn Esirler ve Meşahir-i Ulema*, 1904; *Tarih-i Kuran-ı Kerim*, 1915; *Kelâm Tarihi*, 1924; *Şeyh Bedreddin*, 1925.

YAMAGATA ARİTOMO
(1838-1922)

Japon devlet adamı. Japonya'nın 20. yy başında büyük bir askeri güç durumuna gelmesinde önemli rol oynamıştır.

22 Nisan 1838'de Çosu derebeyliğinde (bugün Yamaguçi bölgesi içinde) Hagi'de doğdu, 1 Şubat 1922'de Tokyo'da öldü. Küçük rütbeli bir samurainin oğludur. Ünlü siyaset adamı İto Hirobumi gibi Yoşida Şoin'in özel okulunda eğitim gördü ve ülkeyi yönetmekte olan Tokugava şogunlarına karşı muhalefetin içinde yer aldı. 1863'te Kido Koin tarafından örgütlenen *Kiheitai* adlı tümenlerin subaylarından biri oldu. 1868'de Tokugava şogunluğunun yıkılması ve Meiji Restorasyonu'nun başlamasıyla sonuçlanan savaşlara katıldı.

1869'da Batı'daki askeri kurumları incelemek üzere Avrupa'ya gönderildi. 1870'te Japonya'ya döndükten sonra askeri işler bakanlığında görev aldı. Merkezi otoritenin gücünü artırmak amacıyla 10.000 askerden oluşan bir İmparatorluk Gücü oluşturdu. 1871'de askeri işler bakan yardımcılığına atandı ve düzenli ordunun kurulmasında önemli bir işlev yüklendi. Aynı yıl feodal toprak düzeninin kaldırılması kararının alınmasında etkili oldu. Saigo Takamori'nin istifasından sonra askeri işler bakanlığını üstlendi ve hükümet içindeki etkisi arttı. 1877'de samurailerin Saigo Takomori önderliğinde Satsuma'daki ayaklanmalarını, düzenli birlikleri kullanarak bastırdı. Ertesi yıl ordunun yönetiminde düzenlemeler yaparak genelkurmayı yeniden örgütledi ve bakanlıktan ayrılarak genelkurmay başkanı oldu. 1883'te içişleri bakanı oldu. 1884'te genelkurmay başkanlığından ayrıldıktan sonra, 1889'a değin sürdürdüğü bu görevi sırasında yerel yönetimleri ve polis örgütünü yeniden düzenledi.

1889'da anayasal monarşiye geçilmesinden sonra başbakan oldu. Ancak hükümetin parlamentoya karşı sorumluluk taşımaması gerektiğini düşündüğünden bu konuda çıkan anlaşmazlıklar üzerine 1891'de istifa etti. 1892-1893 yıllarında adalet bakanlığı, 1893-1894 yıllarında Özel Danışma Kurulu başkanlığı yaptı.

1894'te Çin-Japon Savaşı'nın çıkması üzerine, Kore'deki Japon ordusunun komutanı olduysa da sağlık nedenleriyle görevini yarıda bırakan Yamagata, savaşın 1895'te Japonya'nın zaferiyle sonuçlanmasından sonra Rusya'yla diplomatik ilişkileri yürüttü.

1898'de mareşallığa yükseltildi, aynı yıl ikinci kez başbakan oldu. Çoğunluğu askerlerden oluşan bir hükümet kurdu. İngiltere'nin Çin'deki Boxer Ayaklanması'nın bastırılması konusunda yardım isteği üzerine Çin'e Japon birlikleri gönderdi. Japonya'nın yayılmacı dış politikası nedeniyle ortaya çıkan mali güçlüklerin üstesinden gelemeyerek 1900'de başbakanlıktan istifa etti.

1903-1909 arasında İto Hirobumi'yle dönüşümlü olarak Özel Danışma Kurulu'nun başkanlığını yürüttü. 1904-1905 Japon-Rus Savaşı'nda, genelkurmay başkanlığını üstlenen Yamagata'ya başarılarından dolayı prens unvanı verildi. 1909'da İto Hirobumi'nin öldürülmesi siyasi alandaki etkisinin iyice artmasına yol açtı. Bu gücünden yararlanarak imparatorun başbakanların atanması konusundaki kararlarında etkili oldu ve gerçek anlamda temsil özelliğine sahip hükümetlerin kurulmasını engelledi.

Yamagata Aritomo siyasi gücün, konusunda yetkin bürokratların elinde bulunması gerektiğini düşündüğünden gerek içişleri bakanlığı gerek başbakanlığı dönemlerinde bürokrasinin güçlendirilmesine önem vermiştir. Ayrıca Japonya'nın I. Dünya Savaşı öncesinde büyük bir askeri güç durumuna gelmesinde en önemli rolü oynamıştır.

• BAKINIZ: İTO HİROBUMİ, KİDO KOİN, MEİJİ, SAİGO TAKAMORİ.

YAMEOGO, Maurice
(1921)

Yukarı Voltalı siyaset adamı. Bağımsızlıktan sonraki ilk devlet başkanıdır.

21 Aralık 1921'de Yukarı Volta'da (Burkundi Faso) Koudougou'da doğdu. Kuzeydeki güçlü Mossi kabilesindendir. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra memur oldu. Sendika çalışmalarında etkin biçimde yer aldı. 1946'da Fransız sömürge yönetiminin yeni oluşturduğu Yerel Meclis'e seçildi. İki yıl sonra Fransız Batı Afrikası Yüksek Konseyi üyeliğine getirildi. 1957 seçimlerinde içinde yer aldığı Volta Demokratik Hareketi, Afrika Demokratik Birliği'nin ardından ikinci parti oldu. İki partinin kurduğu koalisyon hükümetinde tarım bakanlığına getirildi. Koalisyonun bozulması üzerine Afrika Demokratik Birliği'ne katıldı ve içişleri bakanı oldu. 1958'de ülkenin en etkili siyasi önderi Ouezzin Coulibaly ölüncü, bazı görüş ayrılıklarına karşın başbakanlığa atandı. Önceleri Mali Federasyonu'na katılma yönünde bir tutum benimsediyse de Fildişi Kıyısı'nın baskısı sonunda bu girişimden vazgeçti. Nisan 1959 seçimlerinde çoğunluğu kazandıktan sonra başlıca muhalefet partisi olan Cumhuriyetçi Özgürlük Partisi'ni yasadışı ilan ederek yöneticilerinin büyük bölümünü tutuklattı. Ülkenin 5 Ağustos 1960'ta bağımsızlığını elde etmesinden sonra başkanlık yönetimine dayalı bir anayasayı kabul ettirerek ilk devlet başkanı oldu.

Antant Konseyi'ne girmekle birlikte Gana, Mali ve Gine gibi ülkelerle işbirliğini güçlendirmeye yönelik bir siyaset izledi. Yukarı Volta'nın çeşitli alanlarda, Fransa'ya bağımlılığı sürmesine karşın, ortak bir savunma sistemine girmeyi reddetti. Köklü kabile ilişkilerini ve yoksulluğu ortadan kaldırmak amacıyla yabancı sermayeye dayalı bazı yatırımlara giriştiyse de başarılı olamadı. Son derece debdebeli bir yaşantı sürdürüp muhalefeti sert önlemlerle bastırma yoluna gitti. Ekim 1965'te yeniden devlet başkanlığına seçildi. Ancak iki ay sonra ücretleri kısma kararı alınca sendikalar büyük kentlerde yaygın gösteriler başlattılar. 3 Ocak 1966'da ordu müdahalesiyle düşürülerek

doğduğu kasabada göz hapsine alınan Yameogo 1969'da devlet parasına el koymak suçuyla yargılanıp beş yıl hapse mahkûm edildi. Sonradan cezası hafifletildi. 1970'te de serbest bırakıldı.

YANG, Chen Ning
(1922)

Çin asıllı ABD'li fizikçi. Temel parçacıkların zayıf etkileşmelerinde paritenin korunumu yasasının geçerli olmadığını belirlemiştir.

22 Eylül 1922'de Hofei'de doğdu. 1942'de Kunming'deki Ulusal Güneybatı Birleşik Üniversitesi'nden lisans, iki yıl sonra Tsinghua Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesini aldı ve burslu öğrenci olarak ABD'ye gitti. 1948'de Chicago Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamalayarak bir yıl Fermi'nin asistanlığını yaptı. 1949'da Princeton'daki Institute for Advanced Study'nin öğretim kadrosuna katılan ve 1955'te profesörlüğe yükseltilen Yang, 1965'ten bu yana (1985) Stony Brook'daki New York Eyalet Üniversitesi'nde fizik profesörü ve Kuramsal Fizik Enstitüsü'nün başkanı olarak görev yapmaktadır. Zayıf etkileşmelerde paritenin (uzayda sağ-sol simetrisinin) korunmadığını ortaya koyan çalışmaları nedeniyle 1957 Nobel Fizik Ödülü'nü Lee ile bölüşmüştür.

İstatistiksel mekanik ve kuvantum alan kuramı gibi konularda bilime önemli katkılarda bulunan Yang'a ün ve Nobel Ödülü kazandıran en önemli çalışması, 1956'da Lee ile birlikte paritenin korunumu yasasının zayıf etkileşmeler için geçerli olmadığını göstermesi olmuştur. O güne değin bütün fiziksel olayların sağ-sol bakışımı (simetrisi) gösterdiği, başka bir deyişle pariteyi koruduğu çok doğal bir ilke olarak kabul edilmişti. Bu ilkenin geçerli olmasının doğal bir sonucu olarak, bir olayın sağ-sol bakışımlısının, yani "aynadaki görüntüsünün" de geçerli bir fiziksel olay olarak kabul edilmesi gerekiyordu. O güne değin enerjinin ya da momentumun korunumu ilkeleri gibi evrensel bir geçerliliği olduğu sanılan paritenin korunumunun, o sıralarda yeni bulunmuş olan teta ve tau adlı mezonların bozunmalarında geçerli olmadığını gözlemleyen Yang ve Lee, bu bozunumların tıpkı radyoaktif beta bozunumu gibi zayıf etkileşmeler olduğu gerçeğinden yola çıkarak ve o güne değin yapılmış tüm beta bozunması deneylerini inceleyerek, bunlardan edinilen kuramsal bilgilerin ya da deney çözümlemelerinde kullanılan varsayımların zayıf etkileşmelerde paritenin korunduğuna ilişkin bir kanıt getirmediğini ortaya koydular. Bu bulgularını deneysel olarak sınaması için yardım istedikleri Wu'nun, radyoaktif kobalt-60 çekirdeği üzerinde 1957'de gerçekleştirdiği deney de, zayıf etkileşmelerde paritenin korunmadığını kesin kanıtlarıyla doğruladı.

• BAKINIZ: T.D. LEE, WIGNER, WU.

YANG-TSEU
(İÖ 450-380)

Çinli filozof. Uzun yaşamaya karşı çıkarak kısa verimli bir yaşamın gereğini savunmuş, belli bir yaşta kendini öldürmenin bilgelik olduğunu ileri sürmüştür.

Yaşamı konusunda bilgi yoktur. Düşünceleriyle ilgili bilgiler de Taoculuk öğretisini anlatan *Lie-Tseu* adlı yapıttan edinilmektedir. Taoculuk yaşamı kutsal ve değerli saydığından, Yang-Tseu'nun görüşleriyle çelişir, bu nedenle o gelenekçi Çin felsefesine karşı çıkan, Taoculuk öğretisine aykırı davranan bir kimse diye nitelenir. Yang-Tseu'nun felsefesi yaşama biçimini içeren, davranışın ve eylemleri sıkı koşullara bağlayan bir ahlak olarak görülür. Ona göre felsefenin görevi yaşam ve davranışlardır, insan ancak eylemsel yaşamı içinde anlaşılabilir.

Yang-Tseu'ya göre uzun yaşamanın önemi yoktur, değerli olan kısa ve verimli, yaratıcılıkla geçen yaşamdır. Uyku, gece, hastalık, çocukluk, aşırı yaşlılık gibi olaylarla geçen süre çıkarılırsa yüz yıllık bir yaşamın bile on, on beş yıla sığdığı görülür. Bir insan için gerçek yaşam budur. Öteki sürenin anlamı yoktur. Bu nedenle yaşamı uzatmaya çalışmak, ölümden kaçınmak, ölümü geciktirecek birtakım yöntemlere başvurmak bilgece bir davranış değildir. Olgun kişi, belli bir süre sonunda, yaşamına kendi eliyle son vermeyi bilendir. İnsan, gerçekte, güçsüz bir varlıktır, yeryüzünde yapabileceği önemli bir iş yoktur. Onun yapacağı en iyi eylem toplumdan uzak kalarak içine kapalı bir yaşam sürmek, o yaşamı da başkalarına gereksinme duyacak duruma gelmeden sona erdirmektir.

Başkalarını egemenlik altına almaya çalışmak, kendi düşüncelerinin etkisiyle başkalarını yönlendirmek bilgelik değildir. "Bilgelik, bir koyuna bile egemen olmamaktır". Nitekim bir güdücünün sürüyü yönettiğini sananlar hep aldanırlar, "çünkü sürüyü oluşturan hayvanlar güdücünün istencine değil, kendi doğal eğilimlerine göre davranır".

Yang-Tseu'nun öğretisi Çin düşüncesinde kötümserlik anlayışının kaynağı sayılır. Geleneksel Çin felsefesine bağlı kalanlar, onun görüşlerini benimsemenin felsefeye karşı çıkış olduğunu ileri sürerler.

YANOŞ ZAPOLYA
Bak. JANOS ZAPOLYA

YAROSLAV I
(978 ? - 1054)

Kiev büyük prensi. Yönetimi sırasında Kiev Büyük Prensliği tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır.

Bazı kaynaklar doğum tarihini 980 olarak da vermektedir. 19 Şubat 1054'te Vyssogrod'da öldü. Akıllı unvanıyla da tanınır. Kiev Büyük Prensi I. Vladimir'in oğluydu. Babasının ölümünün ardından 1015'te Novgorod prensi oldu. Ardından, kardeşleri arasında başlayan iktidar mücadelesi sonucunda 1016'da Kiev'i ele geçiren ağabeyi Sviatopolk'a karşı savaşacak güç toplamak üzere İskandinavya'ya gitti. Novgorod halkının ve İskandinavyalı Vikingler'in yardımıyla Sviatopolk'u yenilgiye uğratarak 1019'da Kiev'i ele geçirdi ve Kiev büyük prensi oldu. Ancak kardeşi Mstislav yönetimi altına girmeyi kabul etmediğinden Dnieper Irmağı'nın doğusundaki toprakları ona bırakmak zorunda kaldı. 1036'da Mstislav ölünce, tüm Rus topraklarını yönetimi altında birleştirerek ülkenin tek egemeni oldu.

Bu tarihten ölümüne değin süren yönetimi sırasında Kiev Büyük Prensliği'ne tarihinin en parlak dönemini yaşatan I. Yaroslav, babasının resmi din yaptığı Hıristiyanlık'ı yaymak için çalıştı. Bu amaçla birçok Grekçe din yapıtını Slav diline çevirtti; St. Sophia Katedrali ve Kievo-Peçerskaya Manastırı gibi görkemli dinsel yapılarla donattığı Kiev'i dönemin Avrupa'sının Constantinopolis'ten sonra gelen ikinci önemli kültür merkezi durumuna getirdi. Rus halkının örf ve adetlerinden türeyen kuralları *Ruskaya Pravda* adlı bir belgede derleterek yazılı hukuk geleneğini başlattı. Dış politikada Batılı hanedanlarla ilişkilerini geliştirmek amacıyla kızlarını Fransa, Macaristan ve Norveç krallarıyla evlendirdi; bu ülkelerle ticaretin gelişmesi için önlemler aldı. Bu arada güneyde Peçenekler'in gücünü kırdı; ülke sınırlarını batıda Baltık Denizi'ne dek genişletti.

Ölümünden önce topraklarının parçalanmasını önlemek amacıyla Kiev Büyük Prensliği'ni en büyük erkek çocuğunun yönetimine bırakan ve diğer oğullarının bu kişinin yönetimine tabi olmasını öngören bir veraset yasası çıkardı. Ancak, ölümünden hemen sonra oğullarının ve torunlarının aralarında iktidar mücadelesine başlamalarıyla Kiev bir gerileme ve çöküş dönemi içine girdi.

YAŞAR, Necdet
(1930)

Türk, tamburi. Günümüzün en güçlü Türk müziği yorumcularındandır.

Nizip'te doğdu. 1953'te İstanbul İktisat Fakültesi'ni bitirdi. Müziğe bağlama çalarak başladı. Mesut Cemil'in çalışını dinledikten sonra yirmi yaşında tambura yöneldi. Öğrencilik yıllarında üniversite korosunda tambur çaldı. İstanbul Radyosu'na girdikten sonra uzun yıllar Mesut Cemil'den yararlandı. 1953-1983 arasında radyoda, 1958-1976 arasında Konservatuvar İcra Heyeti'nde, 1976'dan 1983'e değin de Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nda çalıştı. 1972-1973 ve 1980-1981 öğretim yıllarında ABD'de Seattle'daki Washington Üniversitesi'nde tambur dersi verdi, Türk müziğinin makam, perde ve usül sistemini öğretti. ABD'deyken müzikolog Karl L. Signell'le birlikte modern elektronik araçlarla Türk müziği aralıklarının grafiklerini çıkardı; belirli makamlarda, her "tanini" aralığında diyez ya da bemol olarak kullanılan, yaklaşık 2,5 koma değerindeki perdelerin ölçümlerini gerçekleştirdi. Bu çalışmanın sonuçları Signell'in *The Makam* adlı kitabında yayımlandı.

Yaşar, öteki klasik sazlara göre ses hacmi düşük olan tamburdan yüksek bir ses verimi elde etmek amacıyla, kendisinden öncekilere göre daha güçlü mızrap vuruşları geliştirmiş, sol el tekniğine bu vuruş şiddetine uygun bir kıvraklık getirmiştir. *Glissando* (ses kaydırma) tekniğini tambura uygulayarak çelme seslerden yararlanmış, tamburda sap titretilmesine de ağırlık vermiştir. Bu uygulamalar, sazın çeşitli tınılarını daha iyi ortaya çıkardığı gibi, çalınan parçalara da yeni nüanslar verilebilmesini sağlamıştır. Yaşar taksim formunu alışılagelmiş düzeni dışında, gelişmiş bir çalgı tekniği ve değişik bir melodi anlayışıyla işlemiştir. Bağlamaya özgü tezeneleri tambur mızrabıyla, klasik zevk içinde yeniden biçimlendirerek, taksimlerinde halk müziği temalarına da sık sık yer vermiştir. Bu özellikleriyle, kendisinden öncekilerinkine benzemeyen, yeni bir tambur tavrı ortaya koymuştur. Tamburî Cemil'in perde anlayış ve zevkini benimseyen Yaşar, icrada, Türk müziğinin aralıkları ve makamları konusunda en çok duyarlık gösteren sanatçılardandır.

YAŞAR KEMAL
(1922)

Türk, romancı. İnsan ve toplum sorunlarını destansı bir anlatım, kaynaklarını folklordan alan bir düş evreni ve etkileyici bir dille yansıtan yapıtlarıyla uluslararası düzeyde tanınmıştır.

Adana'nın Hemite (Göğceli) köyünde doğdu. Asıl adı Kemal Sadık Göğceli'dir. Beş yaşındayken, kan davası nedeniyle babasını, bir kazada da sağ gözünü kaybetti. Ortaokulu Adana'da okurken 1941'de son sınıftan ayrılmak zorunda kaldı. Bir pamuk üretme çiftliğine ırgat kâtibi girdi. Ertesi yıl Adana'da kitaplık memurluğu etti. Bu yıllarda Orhan Kemal ile tanıştı. Irgat başılık, köy ilkokulunda vekil öğretmenlik, batos ırgatlığı, çiftçi kâtipliği, traktör sürücülüğü, pirinç tarlalarında su bekçiliği, arzuhalcilik vb. gibi yirmiyi aşkın işte çalıştı. 1950'de Türk Ceza Yasası'nın 142. maddesine aykırı eylemde bulunduğu savıyla tutuklandı, Kozan Cezaevi'nde yattı. 1951'de çıkınca İstanbul'a gitti. Kısa bir süre Havaga-

Yaşar Kemal

zı Şirketi'nde memurluk etti. Sonra *Cumhuriyet* gazetesine girdi. Yurt haberleri servisinde gazeteciliğe başladı. Fıkra ve röportaj yazarlığına yöneldi.

1962'de Türkiye İşçi Partisi'ne girdi. Genel yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. Propaganda Komitesi başkanlığı ve Merkez Yürütme Kurulu üyeliği yaptı. 1963'te gazetecilikten ayrıldı, roman yazmayı uğraş edindi. 1967'de haftalık dergi *Ant*'ın kurucuları arasında yer aldı. Sorumlusu olduğu Ant Yayınevi'nin yayımladığı *Marksizmin Temel Kitabı* adlı yapıttan dolayı 18 ay hüküm giydi. Karar yargıtayca bozuldu. *Ant* dergisindeki yazılarından dolayı çeşitli kovuşturmalara uğradı. 1973'te Türkiye Yazarlar Sendikası'nın kuruluşuna katıldı ve 1974-1975 yıllarında ilk genel başkanlık görevini üstlendi.

Küçük yaşlarda halk edebiyatına ilgi duydu, saz çalmaya, türkü söylemeye başladı. Yaşadığı yöredeki halk âşıklarıyla karşılıklı atışmalar yaptı. Köy köy dolaşarak folklor ürünleri derledi. Şiirlerini Kemal Sadık Göğceli imzasıyla *Varlık*, *Kovan*, *Ülkü*, *Millet*, *Beşpınar* dergilerinde yayımladı. 1940'larda, Adana'da çıkan *Çığ* dergisi çevresindeki yazar ve aydınlarla ilişki kurdu. P.N. Boratav, N. Ataç, Abidin Dino ile tanıştı. Abidin Dino'nun ağabeysi Arif Dino ile kurduğu yakınlık düşünce ve edebiyat dünyasının gelişimini etkiledi. *Cumhuriyet* gazetesine girdikten sonra Anadolu insanının iktisadi ve toplumsal sorunlarını dile getirdiği dizi röportajlarıyla tanındı. "Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün" başlıklı yazı dizisiyle 1955'te İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin ilk Başarı Armağanı'nı kazandı. 1955'te kitap olarak çıkan *İnce Memed I* adlı romanıyla Varlık Roman Armağanı'nı aldı.

"Bebek" adlı öyküsü, 1957'de Güzin Dino tarafından Fransızca'ya çevrildi. Aynı yıl *İnce Memed* Fransızca'ya, 1961'de İngilizce'ye çevrilerek yayımlandı. Bundan sonra 40'a yakın dile çevrildi. Yaşar Kemal'in kitaplarının yurt dışındaki baskı sayısı 140'ı buldu. İlgili kişi ve kuruluşlarca Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterildi.

Demirciler Çarşısı Cinayeti ile 1974 Madaralı Roman Ödülü'nü aldı. *Yer Demir Gök Bakır* Fransız Eleştirmenler Birliği tarafından 1977'nin En İyi Yabancı Romanı seçildi. 1979'da "Dağın Öte Yüzü" üçlüsünü oluşturan *Orta Direk*, *Yer Demir Gök Bakır*, *Ölmez Otu*'na Fransa'da yılın en iyi kitabı ödülü verildi. Yaşar Kemal 1982'de Uluslararası Del Duca Ödülü'nü, 1984'te Türkiye'de Tüyap Edebiyat Halk Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl Fransa'nın Légion d'honneur nişanıyla onurlandırıldı.

Roman ve öykülerinden yapılan uyarlamalarla çağdaş Türk tiyatrosuna da katkıları oldu. *Yer Demir Gök Bakır*, *Uzundere* adıyla 1965'te, *Teneke* 1965'te, *Ağrıdağı Efsanesi* 1974'te çeşitli tiyatrolarca sahnelendi. Kendisinin oyunlaştırdığı *Teneke* 1966'da İlhan İskender ve Ankara Sanatseverler Derneği'nin armağanlarını kazandı. Gene aynı yıl *Yer Demir Gök Bakır*, oyunlaştırıldığı tiyatro tarafından Uluslararası Nancy Şenliği'nde dünya birinciliğini aldı. Teneke, 1975'te İsveç'te Göteburg Tiyatrosu'nda, *Yılanı Öldürseler* Stel Üniversitesi Tiyatrosu'nda oynandı. *Binboğalar Efsanesi* 1984'te Fransa'nın Avingon kentindeki Chêne Noir (Kara Meşe) tiyatrosunca sahnelendi.

Yaşar Kemal'in birçok yapıtı sinemaya da uyarlandı. Bunlardan *Beyaz Mendil*'i 1955'te L. Akad; *Namus Düşmanı*'nı 1957'de Ziya Metin; *Alageyik*'i 1959'da, *Karacaoğlan'ın Karasevdası*'nı 1959'da ve *Ölüm Tarlası*'nı 1966'da A. Yılmaz; *Yılanı Öldürseler*'i 1981'de T. Şoray; *İnce Memed*'i 1984'te P. Ustinov yönettiler.

Öyküleri

Yaşar Kemal "Pis Hikâye", "Memet ile Memet", "Bebek" gibi ilk öykülerini 1950'lerde yazmıştır. Konularını Çukurova'dan, Çukurova insanının yaşamından almıştır. Gözleme dayalı bu öykülerinde, kırsal kesim insanının, iktisadi yoksunluklar ve güç doğa koşullarındaki savaşımını insan-doğa-çevre ilişkisi içinde verir. Giderek uzun öyküler yazmış, kent insanının yaşamına, sorunlarına da yönelmiştir.

Edebiyat yaşamı

Türkiye'nin sanayileşmeye geçiş evresinde Çukurova'daki Akçasaz bataklıklarının kurutulması gerçekleştirilmiş, böylelikle bu geniş alandaki verimli toprağın hacmi artmıştı. Bunu da 1950'lerde ağalar arasındaki toprak kavgasının iyice hızlandığı bir dönem izledi. Bu verimli toprakları elde etme savaşımı ve bunun sonuçlarının yoksul Çukurova köylüsü üstündeki etkileri Yaşar Kemal'in romanlarının başlıca temaları arasında yer alır. Romancılığının ilk evresinde yöredeki değişimin ilk kıpırdanmalarını sergilemiştir. Ağa baskısı karşısında dağa çıkan eşkıya İnce Memed'le bir destan kahramanı çizerken, toplumsal yapıdaki aksaklıkların da eleştirisini yapar. Roman, ağalara karşı Çukurova'nın yoksul halkına arka çıkan İnce Memed'in halk için savaşımını konu alır. Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'te geleneksel masal, efsane tema ve motiflerinden yararlanarak çağdaş düzeyde romantik bir öykü kurduğu gözlenir. *Teneke*'de ise yöredeki çeltik ağalarına karşı mücadele eden halkın yanında yer alan genç,idealist bir kaymakamın trajik öyküsünü işlemiş, "aydının savaşım gücünü" dile getirmiştir.

İlk romanları

Psikolojik ve simgesel öğelerin ağır bastığı "Dağın Öte Yüzü" üçlemesinde Toros'un enginlerindeki topraklarını terkederek Çukurova'ya çalışmaya inen köylülerin serüvenini anlatır. Üçlemenin ilk kitabı *Orta Direk*'te toplum ve insan gerçeklerini sergilerken, köylünün yokluklar karşısındaki çabasını, çare-

siz kalışını, *Yer Demir Gök Bakır*'da sığınışlarını, düş ve gerçek arasındaki yaşayışını, *Ölmez Otu*'nda da direnci, dayanıklılığıyla yaratığı umudu işler.

Irmak roman niteliğindeki "Akçasazın Ağaları" dizisinin ilk iki kitabı *Demirciler Çarşısı Cinayeti* ile *Yusufçuk Yusuf*'ta tarihsel sürecin gelişiminde, toplumsal yapıdaki değişimi, feodalizmden kapitalizme geçiş aşamasında geleneksel yapının çözülüşünü ve yozlaşmasını, yıkılanı ve gelişeni savunan kesimlerin aralarındaki amansız savaşımı sergiler. Çukurova'da kapitalizmin gelişmesiyle yok olmaya yüz tutan bir yapının son çırpınışlarını, toprak ağası iki ailenin gerçeğinde verir.

Anlatım ve dili

Hüyükteki Nar Ağacı'nda Çukurova'daki makineleşmenin doğurduğu işsizlik sorununu konu edinir. Çukurova'ya çalışmaya inen kırsal kesim insanının, oluşan bu yeni durum karşısındaki çaresizliğini işler. Yarı özyaşamöyküsü niteliğindeki *Yağmurcuk Kuşu*'nda ise *(Kimsecik I)* Van Gölü kıyısındaki bir köyden gene Çukurova'ya göçen bir ailenin karşılaştığı sorunları, oradaki yaşam serüvenini yansıtır. Bir cinayet olgusu çerçevesinde odaklanan romanda, doğa ve yaşam koşullarının bireyin üzerindeki etkilerini, kapalı çevre insanının düşle gerçek arasındaki dünyasını gerçekçi bir yaklaşımla dile getirir.

Halk anlatı geleneğinden yararlanması

Yaşar Kemal birçok yapıtında da Anadolu'nun efsane ve masallarından, bunların kahramanlarından yararlanmıştır. *Üç Anadolu Efsanesi*'nde halk öykücülüğünden yola çıkarak sözlü gelenekte yaşayan Köroğlu, Karacaoğlan, Alageyik öykülerini yeniden yazmıştır. *Ağrıdağı Efsanesi*'nde bir aşk olayını simge olarak kullanarak baskı karşısında halkın dayanışma gücünü, *Binboğalar Efsanesi*'nde Toros yaylaklarındaki Türkmen göçebelerinin yerleşik düzene geçmeleriyle başlayan güçlükleri, çektikleri zorlukları ve sonrasının düş kırıklığını, eski yaşayışlarına duydukları özlemi; *Çakırcalı Efe*'de Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki haksızlıklara karşı dağa çıkmış bir eşkıyanın yaşamını; *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*'da ise gene bir halk öyküsünden yola çıkarak sömürenlerle sömürülenler arasındaki savaşımı, çelişkileri alegorik bir biçimde yansıtır.

Yeni yönelimleri

Al Gözüm Seyreyle Salih, Kuşlar da Gitti, Deniz Küstü'nün Yaşar Kemal'in yazarlığında yeni bir yönelimin ürünleri olduğu izlenir. Yaşar Kemal bu yapıtlarında ilk kez Çukurova dışına çıkarak kenti ve deniz insanını konu edinir. *Deniz Küstü*'de büyük kenti, karmaşasını, yozluğunu işler. Deniz insanının buradaki yaşam serüveninden yola çıkarak bir kentin çöküşünü, yabancılaşmasını ve deniz doğasının yok oluşunu yansıtır. *Kuşlar da Gitti*'de aynı olguyu çocukların dünyasıyla sergiler. *Al Gözüm Seyreyle Salih*'te de, bir deniz kasabasındaki deniz insanlarının sorunlarını, uğraşlarını, ilişkilerini dile getirir.

Yapıtlarındaki kişiler

Yaşar Kemal insanı yaşadığı doğa, çevre ve ilişkileri içindeki çelişkileriyle yansıtmıştır. Bunların kişiliklerini çizerken gözleme önem verir. Yaşanılan toplumsal ortam içindeki duyuş, düşünüş ve davranış özelliklerini, kişilerin iç ve dış gerçeklikleriyle etkili bir biçimde sergiler. Onun kişileri, yansıttığı sorunların, insan ve toplum gerçekliklerinin somutlaşan özelliklerini taşıyan insanlardır. Korkuları, düşleri, sevinçleri, kinleri, acımasızlıkları, umutları vb. ile, anlatılan yörenin toplumsal-iktisadi olgularının özelliklerini kişiliklerinde barındırırlar. Doğa, Yaşar Kemal'in yapıtlarında kişilerin ayrılmaz bir parçasıdır. "Çevre-kişi bütünleşmesi" onun romanlarındaki en önemli öğeler arasındadır. Çocuklar, yaşlı erkekler, kadınlar, ağalar, kiralık katiller, ırgatlar, yoksul köylüler, bürokratlar, aydınlar vb. romanlarındaki başlıca kişilerdir.

Anadolu insanının sözlü anlatım geleneğinin ürünleri olan destanlardan, halk öykülerinden, efsanelerden, masallardan, türkülerden ve çağdaş roman tekniklerinden yararlanarak vardığı bireşim Yaşar Kemal'i her bakımdan özgün bir çağdaş sanatçı kişiliğine ulaştırmıştır. Kurduğu imge ve mit dünyası, benzetmeler, betimlemeler, doğanın bütün yönleriyle anlatımı, kullandığı dil, yerel sözcük ve deyimler, atasözleri, ilençler, sövgüler, yakarışlar vb. onun anlatımını canlı, etkileyici kılan öğelerdir. Anlatımındaki özgünlük, "düşle gerçeği, doğayla insanı iç içe" vermedeki başarısından kaynaklanır. Yarattığı dünyanın dış görünümünü etkileyici bir biçimde çizer. Şiirsel üslubu, olağanüstü düş gücü, modern romanla epik anlatım biçimlerini bağdaştıran romanlarının en önemli yanlarıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Teneke*, 1955; *İnce Memed I*, 1955; *Orta Direk*, 1960; *Yer Demir Gök Bakır*, 1963; *Üç Anadolu Efsanesi*, 1967; *Ölmez Otu*, 1968; *İnce Memed II*, 1969; *Ağrıdağı Efsanesi*, 1970; *Binboğalar Efsanesi*, 1971; *Çakırcalı Efe*, 1972; *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, 1973; *Yusufçuk Yusuf*, 1975; *Yılanı Öldürseler*, 1976; *Al Gözüm Seyreyle Salih*, 1976; *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*, 1977; *Kuşlar da Gitti*, 1978; *Deniz Küstü*, 1978; *Yağmurcuk Kuşu (Kimsecik I)*, 1980; *Hüyükteki Nar Ağacı*, 1982; *İnce Memed III*, 1984; *Kimsecik II*, 1985. **Öykü:** *Sarı Sıcak*, 1952; *Sarı Sıcak-Bütün Hikâyeler*, 1967. **Röportaj:** *Bu Diyar Baştan Başa*, 1971; *Bir Bulut Kaynıyor*, 1974; *Allahın Askerleri*, 1978. **Fıkra-Deneme-Konuşma:** *Taş Çatlasa*, 1961; *Baldaki Tuz*, 1974; *Ağacın Çürüğü*, 1980. **Halk Edebiyatı Derlemeleri:** *Ağıtlar*, 1943; *Gökyüzü Mavi Kaldı* (S. Eyuboğlu ile), 1978.

• **KAYNAKLAR:** N. Aytür, "Güneyli Hemşeriler W. Faulkner ile Y. Kemal", *Batı Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (2), 1979; A. Benk ve T. Yücel, "Y. Kemal'le Kapalı Oturum", *Çağdaş Eleştiri*, (8), 1982; A. Binyazar, "Y. Kemal Gerçeği", *Milliyet Sanat Dergisi*, (3), 1980; Ş. Kurdakul, "Y. Kemal'in Romanları"), *Sanat Olayı*, (15), 1982; "Y. Kemal ve Çukurova", *Türk Dili*, (375), 1982; A. Püsküllüoğlu, *Yaşar Kemal Sözlüğü*, 1974.

YAŞAR MİRAÇ
(1953)

Türk, şair. Toplumsal gerçekçi çizgide türkü-şiir biçiminde yazdığı şiirleriyle tanınmıştır.

9 Eylül 1953'te Trabzon'da doğdu. Asıl adı Yaşar Çolak'tır. İlk ve ortaöğrenimini Trabzon'da yaptı. İlk şiirlerini 1966'da Trabzon'daki yerel gazetelerde yayımladı. 1973'te çalışmak ve yükseköğrenim yapmak amacıyla Almanya'ya gitti. Bir süre Münih'te kaçak işçi olarak çalıştı. Dil kurslarına devam etti. Okuma olanağı bulamayınca, 1974'te Türkiye'ye döndü. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Türk Dili Bölümü'ne girdi. Şiirleri toplu olarak ilk kez 1970'te *Militan* dergisinde çıktı. 1978'de Ankara'da *Yeni Türkü* adlı aylık bir sanat gazetesi çıkardı. 1979'da Kültür Bakanlığı'nın açtığı yarışmada *Kemençe'nin Türküsü* adlı yapıtıyla Senaryo Ödülü'nü kazandı. 1980'de ilk kitabı *Trabzonlu Delikanlı* ile Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü aldı. Aynı yıl öğrenimini bitirdi. Bir grup şair arkadaşıyla birlikte 1981'de Yeni Türkü Şiir Yayınları'nı kurdu. 1982 sonunda yeniden Almanya'ya gitti. Halen (1985) bu ülkede Türkçe kitaplar yayımlayan bir yayınevini yönetmektedir. Şiirleri Yunanca, Rusça ve Almanca'ya çevrildi.

Yaşar Miraç yerel kültürün kaynaklarından hareketle akıcı, yalın bir şiir evreni kurmuştur. Günlük dilde kullanılan sözcüklere yeni anlamlar katarak, bunları, yeni bir biçimde söyleyerek, sözcüklerin biçimsel görünümleriyle anlamları arasında bağ kurarak kendine özgü bir şiir dili ve imge örgüsü yaratmıştır.

Şiirde öze olduğu kadar, iç sese de önem vermiştir. Şiirindeki lirizmi "yeni türkü" üslubu olarak tanımlamıştır. Kuşağının yeni bir lirizm anlayışına yönelişinin öncülüğünü yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Trabzonlu Delikanlı*, 1979; *Şili İle Söyleşi*, 1979; *Gül Ekmek*, 1980; *Taliplerin Ağıdı*, 1980; *Çan Deresi Türküleri*, 1981; *İçli Şarkılar*, 1981; *Trabzon'dan Çıktım Yola*, 1981.

YAŞENKO, Vladimir
(1959)

SSCB'li atlet. 2.35 m yüksek atlaması olay yaratmıştır.

12 Nisan 1959'da Moskova'da doğdu. Boyunun uzun, kilosunun az oluşu nedeniyle yüksek atlamacı olarak yetiştirildi. Bu çalışmalarına on yaşında başladı. 1970'te 1.40 m'yi geçti, ertesi yıl 1.45 m, 1972'de de 1.70 m atladı. Bir yıl sonra 2 metreyi geçen Yaşenko 1975'te 2.12 m, 1976'da ise 2.22 m atladı. 18 yaşında Kiev Spor Enstitüsü'ne girdi. 5 Temmuz 1977 tarihinde ABD'deki Virginia'da 2,33'lük atlayışıyla dünya rekorunu kırdı. Milano'daki Avrupa Salon Birinciliği sırasında 2.35 m atlaması sürpriz sayıldı. 1978'deki bu büyük derecesinden önce 19 yaşındayken 2.34 m atlamış olan Yaşenko, uzun süre dünya rekorunu elinde tuttu.

YAŞİN, Lev
(1929)

SSCB'li futbolcu. Kaleci olarak uluslararası bir ün kazanmıştır.

Moskova'da doğdu. Futbola 1946'da TSK Dinamo Kulübü'nde başladı.Daha sonra Dinamo Moskova Kulübü'ne geçti. 20 yaşında yalnız ülkesinin değil, Avrupa'nın da en iyi kalecilerinden biri oldu. Dinamo Moskova takımının forması altında bir kupa, yedi lig şampiyonluğu yaşadı. SSCB milli takımı ile 1962, 1966 ve 1970 Dünya Kupası finallerine katıldı. Milli takım formasını 78 kez giydi ve SSCB Üstün Başarı madalyasını aldı. 1960, 1963 ve 1966'da yılın futbolcusu seçildi. 1964'te ise Altın Futbol Ödülü'nü kazandı. 1967'de "Büyük Spor Ödülü"nü aldı. Avrupa'da da 1963'te yılın futbolcusu seçildi. Dünya karmasının kalesini 3 kez koruyan Yaşin, SSCB'nin yetiştirdiği en büyük futbolcu olarak kabul edildi. Kaledeki güven verici oyunu, uzun boyu, ceza sahası dışına kadar çıkarak akın başlatması ile yeni bir kalecilik anlayışının temsilcisi oldu.

Futbolu bıraktıktan sonra bir süre çalıştırıcılık yapan Yaşin, SSCB futbol takımı için genç yetenekler bulmaya çalışmıştı. 1985'te geçirdiği bir trafik kazasından sonra bacaklarından birini yitirmiştir.

YAVAŞÇA, Alaeddin
(1927)

Türk, okuyucu, koro şefi, besteci. Günümüzün en başarılı Türk müziği ses sanatçılarındandır.

1 Mart 1927'de Kilis'te doğdu. 1951'de İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Jinekoloji ihtisası gördükten sonra 1955'te kadın hastalıkları uzmanı oldu. Müziğe ortaokulda keman dersi alarak başladı. Fakültedeki öğrencilik yıllarında üniversite korosunun çalışmalarına katılarak topluluğun solisti oldu. Okuyuculuk çalışmalarının yanı sıra, kanunî Artaki Candan ile Fikret Kutluğ'dan kanun dersleri aldı. 1950'de sınavla İstanbul Radyosu'na girdi; bundan sonra Zeki Arif Ataergin, H.S. Arel, S. Kaynak, Mesut Cemil ve Fehmi Tokay'dan yararlandı. Özel solo konserler verdi, plaklar doldurdu. Uzun yıllardan beri radyoda koro yönetmektedir. Aynı zamanda, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nın öğretim görevlilerindendir.

Yavaşça özellikle klasik eserleri başarıyla yorumlayan, çok iyi bir okuyucudur. Geçen yüzyılın ünlü hanendesi Hacı Kirâmî Efendi'nin (1840-1909) okuyuş tavrını zamanımıza ulaştıran, besteci ve hanende Zeki Arif Ataergin'den (1896-1964) öğrendikleri ile, Türk müziğine yeni bir üslup getiren M.N. Selçuk'un sanatını değerlendirerek, kendine özgü bir okuyuculuk örneği ortaya koymuştur. Repertuarı çok geniştir. Birçok yapıtı radyoda ilk kez okuduğu gibi, yönettiği Klasik Erkekler Korosu'na da daha önce hiç okunmamış çeşitli yapıtları icra ettirmiştir. Bir koro şefi olarak, Türk müziğinin geçmişteki tarihsel icra biçimine yaklaşılabilmesi için, Batı müziği nüans ve süslemelerine başvurmayan, ritim sazlarına da önem veren bir icra tarzından yana olmuştur. Besteci olarak peşrev, saz semaisi ve şarkı formlarında yapıtları vardır.

YAVİ, Erkal
(1942)

Türk grafik sanatçısı. Özellikle kitap kapağı çalışmalarıyla tanınmıştır.

12 Mart 1942'de Diyarbakır'da doğdu. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) İç Mimarlık Bölümü'nde öğrenim gördü. Amatörce sürdürdüğü çalışmalarıyla M. Ertel' in ilgisini çekince 1961'den başlayarak, sonradan San Grafik Atölyesi'ne dönüşen ve dönemin birçok ünlü sanatçısını bünyesinde toplayan San Organizasyon'da çalıştı. 1960'ların başlarında fotoğrafla da ilgilenmeye başladı. 1967'de TRT Amblem Yarışması'nda birinci oldu. 1968'de Sinematek Uluslararası Film Afişleri Sergisi'ne, 1966'da ve 1968'de Varşova Bienali'ne (iki yıllık sergi), 1970'te de Çekoslovakya'daki Brno Grafik Sanatlar Bienali'ne katıldı. Aynı yıl ilk kişisel fotoğraf sergisini açtı. Ertesi yıl Mimarlar Odası'nın fotoğraf yarışmasında birinci oldu. Grafikerler Meslek Kuruluşu'nun düzenlediği Grafik 82 ve Grafik 83 sergilerinde kitap kapağı ve illüstrasyon dallarında birincilik ve başarı ödülleri kazandı. Yapıtlarının bazıları Çekoslovakya ve Polonya'daki grafik müzelerine alındı.

Yavi, afiş, broşür, logo, amblem, takvim, kartpostal, tanıtım ve basın ilanları, plak kapağı başta olmak üzere grafik sanatların bütün alanlarında ürünler vermiştir. Çeşitli sanat dergilerinin kapaklarından başka, 1960'ların ikinci yarısından başlayarak çok sayıda kitabın kapak düzenlemesini yapmıştır. Bunların yanı sıra, Türk yazarlarının Yunanistan'da Ellinike Ekdoseis Yayınevi'nce yayımlanan kitaplarının kapaklarını da resimlemektedir.

Çalışmaları tür açısından olduğu kadar teknik açıdan da çok çeşitlidir. Grafik sanatların bütün olanaklarından yararlanmış, özellikle illüstrasyonlarında guaj, kuru boya, mürekkep, fotoğraf ve kolaj (yapıştırma resim) başta olmak üzere çeşitli gereç ve teknikler kullanmıştır.

YAVUZ, Fehmi
(1912)

Türk, şehircilik uzmanı. Kent planlamasının yönetimsel, hukuksal, iktisadi boyutlarını kapsayan çalışmalarıyla tanınmıştır.

Isparta'da doğdu. Bir başöğretmenin oğluydu. İlk ve orta öğretimini bu kentte gördükten sonra 1928-1931 arasında Muğla'da köy öğretmenliği yaptı. Sonra İstanbul'a giderek Pertevniyal Lisesi'nde okudu. 1934-1937 arasında Siyasal Bilgiler Okulu'nda öğrenim gördü. 1937-1939 arasında Almanya'da bulundu, burada başlamış olduğu doktora çalışmasını II. Dünya Savaşı nedeniyle yarım bırakmak zorunda kaldı. Türkiye'ye döndükten sonra Maliye Bakanlığı'nda memur olarak çalıştı. 1942'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistanlığa atandı. 1945'te doçent, 1953'te profesör oldu. 1958-1960 arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanlığı yaptı, 1982'de emekli oldu.

Fehmi Yavuz, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki görevinin yanı sıra 1946-1947 yıllarında Çalışma Bakanlığı İşçi Sigortaları genel müdürlüğü ve yardımcılığı görevlerinde bulunmuş, 1953-1955 arasında da İngiltere'de araştırma çalışmaları yapmıştır. Mayıs-Eylül 1960'ta milli eğitim bakanlığı,Eylül 1960 - Ocak 1961 arasında da imar ve iskan bakanlığı yapmış, 1961'de Kurucu Meclis üyeliğine seçilmiştir. 1961-1964 arasında Belediyecilik Derneği başkanı olmuştur.

Kent planlamasının fiziksel tasarım ve uygulama konularının yanı sıra hukuksal, yönetimsel, ekonomik konularını da kapsayan bir uğraş alanı vardır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Okulu'nda kent planlamasının bu yönüne ağırlık veren ilk dersler Prof. E. Reuter tarafından 1938'de başlatılmıştır. Yavuz, Reuter'in asistanlığını yapmış, onun Türkiye' den ayrılmasından sonra da bu bilim dalının yöneticiliğini üstlenmiş, dersler vermiş, genç bilim adamlarının yetişmesine çalışmıştır. Bu amaçla Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı olarak 1953'te kurulan İskân ve Şehircilik Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapmış, öğretim üyeliğine koşut olarak da bu enstitünün çalışmalarını da yönetmiştir.Yavuz' un çok yönlü kişiliği onu yalnız kendi uğraş alanına bağlı kalmaktan kurtarmış, güncel konu ve sorunlar üstünde düşünceler üreten, görevler alan, yayınlar yapan çağdaş bir bilim adamı konumuna getirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Köy İdarelerimizin Maliyesi*, 1946; *Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz*, 1952; *Şehirciliğimiz Hakkında Mukayeseli Rapor*, 1956; *Mahalli İdarelerimizin Problemleri*, 1964, (Problems of Turkish Local Administration, 1964); *Prof. Ernst Reuter*, 1968, (Ernst Reuter in der Türkei 1935-1946, 1970); *Çevre Sorunları*, 1975; *Din Eğitimi ve Toplumumuz, Kentsel Topraklar*, 1980; *Şehircilik* (R. Keleş ve C. Geray ile), 1973, 2. basım; 1978; *Domuz ve Beslenme Sorunlarımız*, 1984.

- **BAKINIZ:** ALSAÇ, ARÛ, REUTER.

YAVUZ, Hilmi
(1936)

Türk, şair, yazar. Kurduğu imge ve dil örgüsü ile çağdaş Türk şiirinde kendine etkileyici bir yer yapmıştır.

14 Nisan 1936'da İstanbul'da doğdu. Kaymakam olan babasının görevi nedeniyle çocukluk yılları Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geçti. 1955'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak gazeteciliğe başladı. *Vatan* gazetesinde muhabirlik, yazarlık etti. 1964'te yükseköğrenimini tamamlamak üzere İngiltere'ye gitti. BBC Radyosu Türkçe Yayın Kolu'nda çalıştı. 1969'da Londra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Türkiye'ye döndükten sonra Meydan Larousse Ansiklopedisi yazı kurulunda görev aldı. Varlık ve

Gelişim yayınevlerinde çalıştı. Mimar Sinan Üniversitesi'nde uygarlık tarihi, Boğaziçi Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi.

İlk şiirlerini 1953-1954 yıllarında Demir Özlü ve Hasan Pulur'la birlikte lisede çıkardıkları *Dönüm* dergisinde yayımladı. *A Dergisi*'nin yönetimine katıldı. Çok sayıda dergi ve gazetede sanat ve düşün sorunları üstüne yazı ve incelemeler, kitap eleştirileri yazdı, şiirlerini yayımladı. *Doğu Şiirleri* ile 1978 Yeditepe Şiir Armağanı'nı kazandı.

İlk dönem şiirlerinde İkinci Yeni akımının etkileri gözlenir. İkinci kitabında özenli bir dil ve anlatım geliştirdiği görülür. Tarihsel bir olaya ve gerçeğe yönelerek kendine özgü bir sözcük dağarcığı oluşturmasıyla dikkati çekmiştir. 1981'deki *Yaz Şiirleri* ve 1984'teki *Gizemli Şiirler*'de anlam ve biçim bakımından, yeni bir evreye ulaşmış, kapalı, örtük bir şiire yönelmiştir. Son dönem şiirlerinde yapı olarak Tasavvuf düşüncesinden yararlanarak, lirik bir söyleyişle "yeniden üretme"yi amaçlamıştır. İslam gizemciliği ile dil arasındaki bağıntıların sorunsalını irdelemiştir.

Kurduğu imgeler, benzetmeler, özenle seçtiği sözcük ve deyimler şiirini güçlü kılan öğelerdir. Geleneksel Türk şiirinin imgelem gücünden, çağdaş Türk ve Batı şiirinin kaynaklarından yararlanarak ustaca bir bireşime varmıştır. Toplumsal oluşumları ve durumları etkili bir söyleyiş örgüsüyle yansıttığı gözlenir.

Felsefe, düşün ve edebiyat konularındaki yazılarında, çağdaş kültürün kaynaklarına yönelik yaklaşımı, ilgi çekici çözümleme, önerme ve eleştirileriyle Türkiye'nin düşün yaşamında etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Bakış Kuşu*, 1969; *Bedrettin Üzerine Şiirler*, 1975; *Doğu Şiirleri*, 1977; *Yaz Şiirleri*, 1981; *Gizemli Şiirler*, 1984. **Deneme-İnceleme:** *Felsefe ve Ulusal Kültür*, 1975; *Roman Kavramı ve Türk Romanı*, 1977.

YAVUZ SELİM

Bak. SELİM I [Yavuz]

YAZIR, Ahmed Hamdi
(1877-1942)

Türk din adamı. *Kuran* üzerinde yaptığı çalışmalarıyla ünlüdür.

Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğdu, İstanbul'da öldü. Elmalılı Ahmed Hamdi diye anılır. Ortaöğrenimini Elmalı'da, yükseköğrenimini İstanbul'da medresede okuyarak bitirdi. İslam dini alanındaki geniş kapsamlı çalışmalarıyla tanındı, 1908'de Beyazıt Camii'nde halka vaaz vermekle görevlendirildi. Bir süre Antalya milletvekilliği yaptı. Mülkiye Mektebi'nde vakıf yapılar ve topraklarla ilgili konuları, Medresetü'l-Kuzat'ta (Yargıç Okulu) İslam hukuku (fıkıh) okuttu. Evkaf nazırı (Vakıflar bakanı), âyan azası (senato üyesi) oldu.

Yazır'a ün kazandıran en önemli yapıtı *Kuran*'ı yorumlama ve çeviri olarak yazdığı *Hak Dini Kur'an Dili* adlı dokuz ciltlik kitaptır. Şeriat ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan Yazır'a göre tanrısal bir içerik taşıyan *Kuran*'ın, olduğu gibi, başka bir dile aktarılma olanağı yoktur, bu konuda ancak birtakım yorumlar ve açıklamalar yapılabilir. Çünkü Arapça'nın yapısı, sözcüklerin anlam içeriği başka dillerde yoktur. Bir insan için inanılması, uyulması gereken tek kitap *Kuran*'dır. *Kuran* değişmez, onun içerdiği gerçekler dışında bir gerçek de yoktur. *Kuran*'la bağdaşmayan bir bilim gerçek değildir. Yazır'ın din konularını işleyen eski türde şiirleri de vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Hak Dini Kur'an Dili*, 9 cilt, 1936.

YEATS, William Butler
(1865-1939)

İrlandalı şair, deneme ve oyun yazarı. Ülkesinin siyasal ve toplumsal sorunlarından esinlenerek yalın ve çarpıcı bir şiir dili yaratmıştır.

13 Haziran 1865'te Dublin yakınlarında, Sandymount'ta doğdu, 28 Ocak 1939'da Fransa'nın güneyinde Roquebrune'de öldü. Ünlü bir portre ressamı olan babası John Butler Yeats'in işleri yüzünden ailesiyle birlikte 1874-1880 arasında Londra'da oturdu. Çocukluk döneminin, şairlik yaşamında önemli bir yeri olan anıları, tatillerini geçirdiği ve annesinin ailesinin oturduğu İrlanda'nın batısındaki Sligo bölgesiyle ilgilidir. Yeats 1880'de ailesiyle Dublin'e döndükten sonra öğrenimini Erasmus Okulu'nda sürdürdü, daha sonra da babası gibi ressam olmak amacıyla Metropolitan Sanat Okulu'na girdi. İki yıl sonra gerçek tutkusunun şiir olduğunu anlayarak resmi bıraktı. Babasının aşıladığı okuma sevgisiyle Shakespeare'i, Romantik şairleri ve Ön Raffaellocu (Pre-Raphaelite) sanatçıları keşfeden Yeats, Doğu gizemciliğiyle de ilgilendi. Bu arada İrlanda halk edebiyatına yönelerek kendi şiir ve oyunlarında yararlanabileceği zengin bir kaynak buldu. 1886'da yeniden Londra'ya giderek British Museum'un kitaplığında İrlanda efsanelerini ve halk masallarını inceledi. 1889'da ilk önemli şiir kitabı *The Wanderings of Oisin*'i ("Oisin'in Yolculukları") yayımladı. Londra'da kuruluşuna katıldığı Rhymers' Club adlı dernekte Ernest Dowson ve Lionel Johnson gibi şairlerle dost oldu. Madam Blavatsky adlı bir kadının önderliğindeki bir derneğe girerek büyü ve simya gibi konularla ilgilendi. Ayrıca, aralarında W. Morris, O. Wilde ve B. Shaw gibi yazarların bulunduğu bir edebiyatçılar çevresine katıldı. 1889'da tanıştığı Maud Gonne adlı İrlandalı bir kadın Yeats'in yaratıcılık yaşamının en güçlü esin kaynağı oldu. Maud Gonne'un İrlanda bağımsızlık hareketinin ateşli önderlerinden biri olması, Yeats'in de bu davayı benimsemesine ve ulusal bir İrlanda sanatı ve edebiyatının yaratılması için çalışmasına yol açtı.

Yeats'in 1896'da tanıştığı, kendisi gibi İrlanda'daki Protestan azınlıktan soylu bir kadın olan Lady

Gregory ise onun İrlanda Ulusal Tiyatrosu'nun kurulmasındaki önemli katkılarına elverişli bir ortam hazırladı. Bu tiyatro hareketinin yetiştirdiği J.M. Synge ve S. O'Casey gibi oyun yazarlarının kendilerini tanıtmalarında Lady Gregory ile Yeats'in de yardımları oldu ve Abbey Theatre adı altında önemli bir atılım yapan topluluk için Yeats de, Lady Gregory gibi oyunlar yazdı.

Yeats 20. yy'ın ilk on yılında bir yandan Abbey Theatre'ın yönetimiyle uğraşırken, bir yandan da şiirini duygusallıktan arıtıp yaşadığı trajik dönemin gerçeklerini olanca karmaşıklığıyla yansıtabilecek bir zenginliğe kavuşturdu. 1912'de tanıştığı Amerikalı şair Ezra Pound'un yenilikçi şiir anlayışının da Yeats'in olgunlaşmasında ve kendini yenilemesinde büyük payı oldu. 1917'de Lady Gregory'nin Coole' daki malikânesine yakın bir yerde, Ballylee'de yıkık bir kuleyi satın alıp onartarak oraya yerleşti. Aynı yıl içinde ikinci kez evlendi. Bu evlilikten bir kızı, bir de oğlu oldu. Karısıyla birlikte ruh çağırma ve otomatik yazım deneylerinin sonunda yaşam ve sanat felsefesini açıklayan bir simgeler sistemi oluşturdu. *A Vision* adıyla 1925'te özel olarak bastırdığı bir kitapta sanat yaşamında büyük önem taşıyan bu simgeciliği ayrıntılarıyla açıklamaya çalıştı. Sıradan okur için çok karmaşık olan bu açıklamalarda en önemli nokta tarihin dönüşümlü bir gelişme çizgisi izlediği inancıydı.

1923'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Yeats aynı yıl, 1922'de kurulan Özgür İrlanda Parlamentosu'nda senatörlüğe getirildi. 1924'ten sonra sağlığının giderek bozulması üzerine, zamanının daha büyük bir bölümünü Fransa'nın güneyinde geçirmeye başladı. Bu arada yakın arkadaşlarının birer birer ölmeleri, İrlanda ve Avrupa'daki siyasal çalkantılar onu büyük ölçüde sarsan olaylardı. İnsanın maddi varlığının ölümlülüğüne karşı, Yeats en büyük avunmayı sanatın ölümsüzlüğünde buluyordu.Bu inancını "Bizans' a Yolculuk" ve "Bizans" şiirlerinde dile getirdi.

Yeats'in 50 yılı kapsayan şairlik yaşamında sürekli bir gelişme ve olgunlaşma göze çarpar. Resmi bırakıp kendini şiire adadığı gençlik yıllarındaki ilk şiirlerinde Romantizm'in son parıltıları yansır. Ama esin kaynağı İrlanda efsaneleri ve halk edebiyatı olmaya başlayınca, daha inandırıcı bir sanat anlayışı ve olgunlukla okurun karşısına çıkar. Onu asıl olgunlaştıran olaylar ise, kendisinin de doğru sözlü bir tanığı olduğu İrlanda Bağımsızlık Savaşı'dır. Ancak bu savaş sırasında Yeats özellikle Katolik kesimdeki aşırı milliyetçilerin bağnazlığına karşı hem kendi sanat anlayışından, hem de Abbey Theatre'ın sanat ilkelerinden hiçbir ödün vermemiştir. İngilizler'in acımasızca bastırdıkları 1916 Paskalya Ayaklanması, Yeats'in siyasal gelişmeleri algılaması bakımından onun şiirinde de bir dönüm noktası sayılabilir.

Yeats şiirlerinde, oyunlarında ve denemelerinde olgunlaştıkça artan bir bilgelikle evrenin gizlerini çözmeye çalışmış, doğaüstü güçleri, boş inançları, eski efsaneleri bir bilim adamının titizliğiyle incelemiş, bu tutku onun şiirine bir duygu ve düşünce dengesi ve bütünlüğü kazandırmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Mosada: A Dramatic Poem*, 1886, ("Mosada: Dramatik Bir Şiir"); *The Wandering of Oisin*, 1889, ("Oisin'in Yolculukları"); *Poems*, 1895, ("Şiirler"); *The Wind Among the Reeds*, 1899, ("Kamışlar Üzerindeki Rüzgâr"); *In the Seven Woods*, 1903, ("Yedi Koruda"); *The Green Halmet and Other Poems*, 1910, ("Yeşil Miğfer ve Başka Şiirler"); *Responsibilities*, 1914, ("Sorumluluklar"); *The Wild Swans at Coole*, 1917, ("Coole'deki Yaban Kuğuları"); *Michael Robartes and the Dancer*, 1920, ("Michael Robartes ile Dansçı"); *The Tower*, 1928, ("Kule"); *The Winding Stair*, 1933, ("Sarmal Merdiven"); *Collected Poems*, 1933, ("Toplu Şiirler"); *A Full Moon in March*, 1935, ("Mart'ta Dolunay"); *New Poems*, 1938, ("Yeni Şiirler"). **Oyun:** *The Countess Kathleen*, 1892, ("Kontes Kathleen"); *The Land of Heart's Desire*, 1894, ("Gönlün Özlediği Ülke"); *Cathleen ni Houlihan*, 1902; *The Hour Glass*, 1903, ("Kum Saati"); *Deirdre*, 1907; *Collected Plays*, 1934, ("Toplu Oyunlar"). **Öykü:** *Stories of Red Hanrahan*, 1904, ("Kızıl Hanrahan'ın Öyküleri"). **Çeşitli:** *A Vision*, 1925.
- **KAYNAKLAR:** H. Bloom, *Yeats*, 1970; D. Donoghue, *The Integrity of Yeats*, 1964; T. R. Henn, *The Lonely Tower: Studies in the Poetry of WBY*, 1965; T. Parkinson, *William Butler Yeats: The Later Poetry*, 1964.
- **BAKINIZ:** HUNT, A. GREGORY, O'CASEY, POUND, J. M. SYNGE.

Galway At Yarışlarında

Orada, atların yarıştığı çayırda,
Aramızda birlik yaratıyor duyduğumuz sevinç.
Atlılar dörtnala atlarının üstünde,
Yüreği ağızlarında arkadan bakanların:
Bizim de seyircilerimiz vardı eskiden,
Dinleyen, işimizde bizi yüreklendiren;
Yoldaşlık ederdik binicilerle
Yeryüzü tüccarın, kalem efendisinin
Kesik soluklarıyla buğulanmadan.
Sürdürün türkünüzü: bir yerde doğarken yeni bir ay,
Göreceğiz uyumanın ölmek olmadığını,
Duyarak yeryüzünün yeni bir hava tutturduğunu
Yeryüzü hep delikanlı çünkü,
Sonra bağıranlar çıkacak yarışlardaki gibi,
Ve insanlar olacak bizi yüreklendiren,
Atını sürüp gidenlerden.

W.B. YEATS
(Türkçesi: C. Çapan)

YEN, Ali Sami
(1886-1951)

Türk, futbolcu ve yönetici. Galatasaray Kulübü'nün kurucularındandır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Babası *Kâmus-u Alâm* yazarı olan Şemseddin Sami Bey'di. Futbola Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken başladı. Galatasaray Kulubü'nü arkadaşları ile birlikte 1905'te

kurdu ve ilk başkanı oldu.

Futbol oynamayı bıraktıktan sonra hakemlik, antrenörlük ve yöneticilik yaptı. 1923'te milli futbol takımını daha sonra yapılmayan Fransa milli maçına hazırladı. Türkiye'nin spor örgütü olan İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurucuları arasında yer aldı. Türkiye'de futbolun gelişmesi için çalışmalar yaptı. Galatasaray Kulübü'nde on beş kez başkan seçildi. İstanbul'daki bir stadyum onun adını taşımaktadır.

YENAL, Ulvi
(1908)

Türk futbolcu, spor yöneticisi. Milli takımın ve Galatasaray'ın kalesini uzun yıllar korumuştur.

10 Nisan 1908 Selanik'te doğdu. Babası Selanik Askeri Rüştiyesi'nde Atatürk'ün resim öğretmeni olan binbaşı Ziya Bey'di. Liseyi 1927'de bitirdi. 1935'te Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nden mezun oldu. Futbola onbeş yaşında Galatasaray Lisesi'nde başladı. 16 yaşındayken bu okulun birinci takımının kalesini korumaya başladı. 1925-1932 arasında sarı-kırmızılı takım ile milli takımın kaleciliğini yaptı. Türk futboluna çağdaş kaleciliği getiren kişi olarak tanındı. İyi yer tutuşu ve plonjonları ile başarılı oldu. 1928-1938 arasında Galatasaray'da, Ankara'da Gençler Birliği'nde ve İsviçre'de Servette Kulübü'nde oynadı. 1928 Olimpiyat Oyunları'na katılan Türk milli takımında yer aldı. Milli formayı 6 kez giydi. 1927 yılında üç adım atlamada İstanbul birinciliğini kazandı.

Galatasaray Kulübü'nden ayrılan arkadaşları ile Güneş Kulübü'nü kurdu. Bu kulübün teknik yöneticiliğini yaptı. Daha sonra kulübün kapanması ile tekrar Galatasaray'a döndü. 1954, 1960 ve 1964 yıllarında bu kulübün başkanlığını yaptı. 1948'de Futbol Federasyonu genel sekreterliğine getirildi. İki kez Futbol Federasyonu bir kez de Tenis Federasyonu başkanlığını yaptı.

1967'de Beden Terbiyesi genel müdürü oldu. UEFA (Avrupa Futbol Birliği) Profesyoneller ve Amatörler Komisyonu üyeliğinde bulundu. Türkiye'nin bu örgütte etkin bir yer almasına çalıştı.

1951'de Türk futboluna profesyonelliği getiren federasyonun başkanı oldu. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın kuruluşu döneminde müsteşarlık yaptı. Ayrıca çeşitli devlet kuruluşlarında görevler aldı.

Ulvi Yenal *Tercüman* gazetesinde spor konularında çeşitli yazılar yazmıştır. Halen (Mayıs 1985) bu gazeteye bağlı Teroto Kuruluşu'nun yönetim kurulundadır.

YENER, Ertur
(1932)

Türk, mimar, Mimarlıkta ortak çalışmaya ağırlık vererek çok çeşitli türde yapılar üretmiştir.

10 Temmuz 1932'de Bozüyük'te doğdu. 1953'te girdiği İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni 1958'de bitirdi. 1959'dan başlayarak, çeşitli meslektaşlarıyla ortak olarak kurduğu bürolarda serbest mimar olarak çalıştı. 1971-1974 arasında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Mimarlık Yüksek Okulu'nda öğretim görevinde bulundu. Birçoğu büro ortaklarıyla birlikte olmak üzere pek çok mimarlık yarışmasına katıldı. En önemlileri 1958'de Diyarbakır Koleji, 1960'ta ODTÜ İdari Bilimler ve Eğitim Fakültesi, 1967'de TC Caharta Büyükelçiliği, 1974'te Cumhurbaşkanlığı Resepsiyon Salonu, 1978'de Emniyet Genel Müdürlüğü, 1983'te Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Genel Müdürlüğü yarışmalarındaki birincilikler olmak üzere birçok birincilik ve çeşitli dereceler kazandı.

• YAPITLAR (başlıca): *Türk Tarih Kurumu Yapısı* (T. Cansever ile), 1963-1967, Ankara; *Anadolu Kulübü Merkezi*, 1964-1968, Ankara; *Vakıflar Genel Müdürlüğü* (E. Elmas ve Z. Gülçur ile), 1972-1975, Ankara; *Boğaziçi Üniversitesi Elektronik Hesap Merkezi* (M. Tataroğlu ile), 1973-1975, İstanbul; *Boğaziçi Üniversitesi İngilizce Hazırlık Okulu* (M. Tataroğlu ile), 1973-1975; *Azot Sanayii Genel Müdürlüğü* (E. Elmas ve Z. Gülçur ile), 1976-1979; *Türkiye Çimento Sanayii Genel Müdürlüğü* (E. Elmas ve Z. Gülçur ile), 1977-1983, Ankara; *Merkez Bankası İzmir Şubesi* (E. Elmas ve Z. Gülçur ile), 1979-1983.

YENERSU, Işık
(1942)

Türk, oyuncu. Türk tiyatrosunun yakın dönemdeki en başarılı oyuncularından biridir.

19 Mart 1942'de Zonguldak'ın Çaycuma ilçesinde doğdu. 1958'de Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Tiyatro Bölümü'ne girdi. 1963'te Tiyatro Bölümü'nün yüksek devresini bitirdi ve Devlet Tiyatroları kadrosuna katıldı. İlk kez aynı yıl Orhan Asena'nın *Tohum ve Toprak* adlı oyunuyla sahneye çıktı. Arena Tiyatrosu'nda konuk oyuncu olarak çalıştığı 1963'te Shaw'un *Sezar ve Kleopatra* oyunundaki rolüyle o yılın İlhan İskender Ödülü'nü kazandı. Değişik zamanlarda Paris'te staj yaptı. Ionesco'nun *Amédée* oyunundaki başarısıyla 1968 Ankara Sanatseverler Derneği Ödülü'nü kazandı. 12 Mart döneminde Devlet Tiyatroları'ndaki görevinden uzaklaştırılınca 1970-1971 sezonunda Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu'nda konuk oyuncu olarak yer aldı. 1974'te Devlet Tiyatrosu'na geri döndü. 1978-1979 ders yılında Ankara Devlet Konservatuvarı'nda sahne, diksiyon, fonetik ve mimik dersleri verdi. Arbuzov'un *Söz Veriyorum*

oyunundaki rolüyle 1979'da Türkiye'de verilen tüm tiyatro ödüllerini aldı. 1982'de, yurt dışındaki bir gösteride Nâzım Hikmet'in şiirlerini okuduğu için mahkemeye verildi. Mahkeme sonuçlanmadan son verilen Devlet Tiyatrosu'ndaki görevine, aklanarak 1985'te geri döndü. Arada, konuk olarak Ankara Sanat Tiyatrosu'nda çalıştı ve Bilgesu Erenus'un *Güneyli Bayan* adlı oyunundaki rolüyle 1984 Ulvi Uraz ve Ankara Sanat Kurumu ödüllerini kazandı.

TRT içinde çeşitli bölümlerde çalışmalar yapmış, hem radyo, hem de televizyonda birçok yapımda görev almış olan Yenersu, sinemayla da ilgilenmiş, 1964'teki *Suçlular Aramızda* filminde M. Erksan'a, 1971 tarihli *Ağıt* filminde de Y. Güney'e asistanlık etmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar: *Tohum ve Toprak*, 1963; *Sezar ve Kleopatra*, 1963-1964; *Yabanlar*, 1964; *Ecinniler*, 1966; *Bu Evde Çökme Tehlikesi Var*, 1967-1968; *Amédée*, 1968; *Meçhul Asker ve Karısı*, 1968-1969; *Kelebek*, 1973; *Söz Veriyorum*, 1978-1979; *Güneyli Bayan*, 1983-1984.

YEREMYA
(İÖ. 7. yy)

İbrani peygamberi. Tanrısal yıkımdan kurtulmak için İsrailoğulları'na doğrulukla, erdemle, iyilikle davranmalarını öğütlemiştir.

Filistin'de doğdu, Mısır'da öldü. İsrailoğulları'nın yaşama biçimini, davranışlarını konu edinen ve *Kutsal Kitap*'ta 52 bölümlük öğütleri, 5 bölümlük de şiirleri vardır. Geleneklere, tanrısal bildirilere aykırı davranan İsrailoğulları'nın, yakın bir gelecekte, büyük bir yıkıma uğrayacaklarını, bundan kurtulabilmek için de iyilikle, kardeşlik duygularıyla, erdemle iş görmelerini, her türlü kötülükten uzak kalmalarını, *Kutsal Kitap*'a uymalarını öğütledi. Onun öğütlerinden öfkelenen yöneticiler, kendisini, sapkınlıkla suçladılar ve sözlerinin geçersizliğini ileri sürdüler. Bunun üzerine Yeremya ülkesinden ayrılarak Mısır'a gitti, orada düşüncelerine karşı çıkan Yahudiler'ce öldürüldü.

Yeremya'nın Kutsal Kitap'ta bildirilen sözlerine göre İsrailoğulları doğruluktan sapmış, ortalığı yalan, vurgun, saygısızlık, utanç verici olaylar, kan dökücülük, hırsızlık, düşmanlık ve geçimsizlik kaplamıştır. Bu nedenle yeryüzünün, özellikle İsrailoğulları'nın yaşadıkları, bir bölgesinde yıkım olacak, insanlar sürünecek, yaptıklarının karşılığını çok ağır biçimde ödeyeceklerdir. Yeremya'nın uyarılarından kısa bir süre sonra Babilliler ve Kaldeliler İsrail ülkesine saldırarak her yanı yağmaladılar, halkı kılıçtan geçirdiler, sağ kalanları da tutsak edip sattılar.

YERKES, Robert Mearns
(1876-1956)

ABD'li psikolog. Hayvan davranışları üzerine araştırmalarıyla tanınmıştır.

26 Mayıs 1876'da Pennsylvania Eyaleti'nde Breadysville'de doğdu, 3 Şubat 1956'da Connecticut Eyaleti'nde, New Haven'de öldü. 1892'de Ursinus College'dan mezun olan Yerkes, Harvard Üniversitesi'nde zooloji öğrenimi yaptı; hayvan psikolojisi dalında 1902'de doktorasını aldıktan sonraki on beş yıl boyunca Harvard Üniversitesi'nde öğretim görevlisi ve araştırmacı olarak çalıştı. Maymunlar ve sıçanların zihinsel yetenekleri üzerine yaptığı çarpıcı nitelikte araştırmalarla bilim çevrelerinde ilgi topladı. İlk kitabı *The Dancing Mouse* ("Danseden Sıçan") 1907'de yayımlandı. 1916'da Amerikan Psikoloji Birliği başkanlığına seçildi. I. Dünya Savaşı boyunca orduda tıp bürosunun psikoloji bölümünü yönetti; ordu için psikolojik test programı olan ve binlerce kişinin zekâsının ölçüldüğü ünlü Alpha projesini örgütledi. Bu çalışmanın sonuçlarını 1920'de *Army Mental Tests* ("Askeri Zihinsel Yetenek Testleri") adlı kitapta topladı.

1921'de cinsellik konusunda araştırmalar yapmak için kurulan ulusal komitenin başkanlığına getirilen Yerkes, 1923'te şempanzeler üzerinde bu konudaki öncü çalışmalarını başlattı. 1924'te Yale Üniversitesi'nde psikoloji profesörü oldu. 1929'da karısının katkısıyla hazırladığı, bugün konusunda bir başyapıt sayılan *The Great Apes* ("Büyük Maymunlar") başlıklı kitabını yayımladı. Aynı yıl Florida Eyaleti'nde Orange Park'ta, uzun yıllardır gerçekleştirmeyi düşlediği ve 1941'den sonra Yerkes Laboratuvarları adını alan ünlü psikobiyoloji ve hayvan araştırmaları enstitüsünü kurdu.

Yerkes psikoloji araştırmalarında yeni bir araştırma ve uygulama alanı açmasıyla kendisinden sonra gelen psikologlar kuşağını derinden etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Dancing Mouse*, 1907, ("Danseden Sıçan"); *Army Mental Tests*, 1920, ("Askeri Zihinsel Yetenek Testleri"); *The Great Apes*, 1929, ("Büyük Maymunlar"); *Chimpanzees*, 1943, ("Şempanzeler").

YES

İngiliz pop müzik topluluğu. Kadrosundaki güçlü müzikçiler ve yoğun müziğiyle *progressive rock* türünün en önemli topluluklarından olmuştur.

1968'de şarkıcı Jon Anderson (25 Kasım 1944) kontrbasçı Chris Squire (4 Mart 1948), davulcu Bill Bruford (17 Mayıs 1950), klavyeci Tony Kaye ve gitarcı Peter Banks tarafından kuruldu. 1971'de ayrılan P. Banks'ın yerine gelen Steve Howe (8 Nisan 1947), tekniği ve yaratıcılığıyla Yes'in ufkunu geniş-

letti. İkinci değişiklik, aynı yıl T. Kaye'in ayrılması ve yerini Rick Wakeman'ın almasıydı.

Genellikle J. Anderson, S. Howe ya da C. Squire'ın yazdığı temalara kendilerinden de çok şey katan üyeler kendi alanlarının en yetkin müzikçileri arasındaydılar. Yes bu sağlam yapıya dayanarak, yenilikçiliğiyle *rock*'ın sınırlarını zorladı. 1972'de Yes'i bırakarak King Crimson topluluğuna geçen B. Bruford'un yerine ondan daha sert ve ritmik bir tarzı olan davulcu Alan White (14 Haziran 1949) alındı. Bu farklılık, 1973'te çıkan *Tales from Topograpic Oceans* adlı albümde topluluğa değişik bir renk kattı. Plağa, melodinin bir yandan kurulup, öbür yandan dağıtıldığı bir anlayış egemen oldu. Aynı yıl ayrılan R. Wakeman'ın yerine, Refugee topluluğundan İsviçreli Patrick Moraz (24 Haziran 1948) geldi. Yes bu kadroyla gene aynı çizgide, bu kez yer yer yükselişler de kullandıkları *Relayer*'ı çıkardı.

1975'te tüm üyeler solo çalışmalarını yayımladılar. Bu plaklarda, en yakın görünen C. Squire da dahil, tüm üyelerin Yes'ten farklı kişisel tarzları olduğu gözleniyordu. 1976'da P. Moraz'ın ayrılmasıyla R. Wakeman geri döndü. Topluluk 1977'de çok boyutlu bir kimlikle ortaya çıktı. Ertesi yıl da daha saf bir *rock* arayışına girdi. 1980'de R. Wakeman ve J. Anderson, Yes'ten ayrıldılar. Topluluğun, klavyeci Geoff Downes ve şarkıcı Trevor Horn'la birlikte yaptığı *Drama*, her yönden dönemin en güçlü plaklarından biri oldu. Bundan sonra Yes dağıldı. J. Anderson Yunanlı klavyeci Vangelis'le çalıştı, S. Howe ise G. Downes'ı da alarak Asia topluluğunu kurdu.

Yes 1983'te C. Squire'ın çabalarıyla J. Anderson, A. White, eski klavyecileri T. Kaye ve gitarcı Trevor Rabin'ın katılmasıyla yeniden kuruldu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Yes*, 1969; *Time and a Word*, 1970; *The Yes Album*, 1971; *Fragile*, 1971; *Close to the Edge*, 1972; *Yessongs*, 1973; *Tales from Topographic Oceans*, 1973; *Relayer*, 1974; *Going for the One*, 1977; *Tormato*, 1978; *Yesshows*, 1980; *Drama*, 1980; *90125*, 1983.

YESARİ, Mahmut
(1895-1945)

Türk romancı ve oyun yazarı. Toplumun değişik kesimlerindeki insanların sorunlarını dikkatli bir gözlem ve gerçekçi bir yaklaşımla yansıtmıştır.

5 Mayıs 1895'te İstanbul'da doğdu, 16 Ağustos 1945'te aynı kentte öldü. Ünlü hattat Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin torunudur. On beş yaşındayken *Gıdık* adlı gülmece dergisinde M. Esat imzasıyla karikatürler yayımladı. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra resim öğrenimi için Avrupa'ya gideceği sırada I. Dünya Savaşı çıktı. Bunun üzerine M. Yesari Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ne, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Bir süre sonra yedeksubay olarak Çanakkale'ye gönderildi. Savaş sonrası İstanbul'a dönünce gülmece dergisi *Diken*'de karikatürler çizdi. Yazın yaşamına da aynı dergide tefrika edilen ve bir Fransız oyunundan uyarladığı *Fidan Zehra* adlı tek perdelik bir komedi ile başladı. 1921-1922 yıllarında *Yarın* dergisinde tiyatro eleştirileri yazdı. 1923-1924 yıllarında R.N. Gültekin ile birlikte *Kelebek* adlı gülmece dergisini çıkardı. Daha sonra romana yöneldi. ilk roman denemesi olan *Bir Namus Meselesi*, 1923'te *Kelebek*'te tefrika edildi. Çeşitli dergilerde çıkan öykü ve romanlarıyla tanındı.

Yesari yapıtlarında cumhuriyetin kuruluş yıllarında, toplumun değişik kesimlerindeki insanların sorunlarını, İstanbul çevresini merkez alarak işlemiştir. Konularını günlük yaşamdan seçerek değişik kesimlerden ailelerin sorunlarını işlemiştir. Yoksulluk, paranın yaşamdaki yeri, geleneklere bağlılık, sevgi, romanlarının başlıca konuları ve işlediği temalar olmuştur.

Yesari'nin romanlarının odak noktası olaydır. Bu eksenden yola çıkarak işlediği sevgi teması, romanlarındaki başlıca öğe olmuştur. Gözleme önem vermiş, gerçekçi bir yaklaşımla yalın bir dil, akıcı bir anlatım kullanmıştır. İnsan-çevre ilişkilerini başarılı betimlemelerle yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Çoban Yıldızı*, 1925; *Çulluk*, 1927; *Pervin Abla*, 1927; *Ak Saçlı Genç Kız*, 1928; *Bağrıyanık Ömer*, 1930; *Kırlangıçlar*, 1930; *Su Sinekleri*, 1932; *Bahçemde Bir Gül Açtı*, 1932; *Tipi Dindi*, 1933; *Kanlı Sır*, 1935; *Gece Yürüyüşü*, 1944. **Öykü:** *Yakacık Mektupları*, 1938.

YESENİN, Sergey Aleksandroviç
(1895-1925)

Rus, şair. Devrim'in getirdiği değişimlere uyum sağlayamamanın bunalımını yaşamıştır.

3 Ekim 1895'te Ryazan yakınlarında, Konstantinovo'da (bugün Esenin) doğdu, 27 Aralık 1925'te Leningrad'da öldü. Köy okulunda okuduktan sonra bir süre din öğrenimi gördü. Küçük yaşta şiir yazmaya başladı. 1912'de Moskova'ya giderek matbaa işçiliği yaptı. 1915'te Petrograd'a (bugün Leningrad) geçti. Her iki kentte de birçok yazar ve devrimciyle dostluk kurdu. 1916'da adını dinsel bir günden alan ilk kitabı *Radunitsa* ("Ölüler Günü") yayımlandı. Bu kitaptaki şiirler köyde geçen çocukluk günlerinin güzel anılarını dile getiriyordu.

Yesenin 1917 Devrimi'ni büyük bir coşkuyla karşıladı. Ancak bu devrimi ütopik bir bakış açısıyla yorumlamış, olayı yalnızca köylülere sonsuz bir mutluluk ve refah getirecek romantik bir olgu olarak görmüştü. 1918'de yazdığı *Inoniye* ("Başka Bir Ülke") adlı yapıtı da bu duygularını yansıtıyordu. Oysa devrim, değişen yaşam koşullarını ve sanayileşmeyi de birlikte getiriyor, Yesenin de düş kırıklığı içinde özlemle geçmişe dönüyordu. Bu arada İmgeci şairler topluluğuna katıldı ve soyut, simgeci şiirler yazmaya başladı. Düzensiz yaşamı ve alkol tutkusu nedeniyle ABD'li dansçı Isadora Duncan ile 1922'de yaptığı evliliği sürdüremedi ve iki yıl boyunca Duncan ile

Avrupa ve ABD'de dolaştıktan sonra 1924'te Moskova'ya döndü ve *Moskva kabatskaya* ("Meyhanelerin Moskovası") adlı yapıtını yayımladı. Ruhsal çöküntüsü ve karamsarlığı bu kitapta gözlenebiliyordu. Aynı yıl çocukluğunu geçirdiği köye gitti. Devrimi iyiden iyiye benimsemiş köylülerin karşısında düş kırıklığına uğradı. Son yazdığı şiirlerinde kendi yetersizliğinden ve uyumsuzluğundan duyduğu acıyı dile getirdi. Kısa bir süre sonra da, geçirdiği ağır bir bunalımın ardından, Leningrad'da bir otel odasında yaşamına kendi eliyle son verdi.

Yesenin'in ilk şiirleri halkı ile, doğası ile Rusya'ya olan büyük sevgisini lirik bir biçimde ve çarpıcı imgelerle dile getirir. Devrim sonrası şiirlerinde ise, ruhsal durumuna koşut olarak sert ve karamsar bir tutum ağır basmış, buna karşı anlatımı daha yalın ve teknik açıdan daha yetkin bir düzeye ulaşmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Radunitsa*, 1916, ("Ölüler Günü"); *Inoniya*, 1918; ("Başka Bir Ülke"); *Pugaçov*, 1921; *Ispoved huligana*, 1924, ("Bir Serserinin İtirafları"); *Moskva kabatskaya*, 1924, ("Meyhanelerin Moskovası").

YETEN, Hakkı
(1910)

Türk, futbolcu. Beşiktaş takımının kaptanlığını yapmıştır.

Şubat 1910'da İstanbul'da doğdu. Futbolda ilk başarılarını 1928-1929 yıllarında okuduğu Halıcıoğlu Askeri Lisesi'nde gösterdi. Futboldan başka güreş, boks ve atletizm de yapıyordu. Okulun kapanması üzerine Kuleli Askeri Lisesi'ne geçti. Okul takımı dışında Karagümrük maçlarına da çıkıyordu. 1931'de Şeref Bey'in aracılığı ile Beşiktaş'a geçti. Siyahbeyazlı formayı ilk kez Yugoslav Beogradski takımına karşı giydi. Ankara Hukuk Fakültesi'nde okurken, idmanlarını Çankaya kulübünde yaptı ve hafta sonları İstanbul'a gelerek Beşiktaş formasını giydi. Beşiktaş'ta futbol oynadığı on yedi yıl içinde, beşi üst üste olmak üzere sekiz İstanbul Ligi, üç İstanbul şilt ve kupası, üç milli lig, bir Türkiye Kupası, iki Başbakanlık Kupası olmak üzere toplam yirmi iki şampiyonluk kazanan takıma kaptanlık yaptı.

Savaş yılları nedeniyle milli formayı ancak üç kez giyebildi. Kaptanlığı büyük bir sorumlulukla yapması futbolcular üzerinde büyük otorite kurması ile tanındı ve adı "Baba Hakkı Kaptan"a çıktı. Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Denizcilik Bankası Hukuk Müşavirliği görevinde bulundu. Hasan Polat tarafından kurulan Futbol Federasyonu'nda asbaşkanlık yaptı. Beşiktaş Kulübü'nde üç kez başkan seçildi. Daha sonra onur başkanlığına getirildi.

YETİK, Sami
(1878-1945)

Türk, ressam. İzlenimci anlayıştaki manzaralarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Öğrenimini Kuleli Askeri Lisesi'nde yaptı. Resme ilgisi bu okulda ressam Osman Nuri Paşa'dan ders aldığı sıralarda başladı. 1896'da Harbiye'ye geçince Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi oldu. Mezun olduktan sonra 1899'da açılan sınavı kazanarak Eyüp Baytar Askeri Rüştiyesi'ne resim öğretmeni atandı. Bir yıl sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi ve altı yıl resim öğrenimi gördü. Burayı bitirince Tevfik Paşa'nın yardımıyla Paris'e gitti. 1910-1912 arasında Académie Julian ve Académie Pijié'ye devam ederek sanatını geliştirdi. İstanbul'a dönüşünde Kuleli Askeri Lisesi'ne atandı. Öğretmenlik görevinin yanı sıra *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Dergisi*'ne sanat üstüne yazılar yazdı. Subay olarak Balkan Savaşı'na katıldı. Binbaşı rütbesindeyken emekliye ayrıldı ve kendisini tümüyle resme verdi. 1940'ta basılan *Ressamlarımız* adlı kitabında asker sanatçıların yaşamları ve sanatlarını inceledi. Bu kitabın ikinci cildini hazırlamaktayken öldü.

Sami Yetik, 1914'te Türkiye'ye dönen Türk İzlenimcileri'nden (Empresyonistler) iki yıl önce yurda gelmesine karşın, bu kuşağın sanatçısı olarak değerlendirilir. Sanayi-i Nefise Mektebi döneminde oldukça akademik kurallar çerçevesinde figürlü kompozisyonlar yapmıştır. Paris dönemindeyse bu sınırları aşmış ve kimi yazılarında İstanbul'da aldığı resim eğitimini eleştirmiştir. Paris dönüşü, savaş içinde bulunan ülkenin durumundan çok etkilenmiş ve kimileri büyük boyutlu savaş resimleri yapmıştır. 1917'de hükümet tarafından Şişli'de açılan savaş resimleri atölyesinde Çallı, Nazmi Ziya, Ruhi Bey, Namık İsmail, Avni Lifij, Hikmet Onat gibi sanatçılar ile birlikte çalışmıştır. *Tuna Önünde*, *İsmailtepe Muharebesi*, *Keşif Kolu* gibi bu dönemin önemli örnekleri 1918 Berlin Sergisi'nde sergilenmiştir. Genelde Sami Yetik'in izlenimci ve geç izlenimci (post-empresyonist) anlayışla gerçekleştirdiği resimlerinde ileri ve gerçeğe yakın bir doğa gözlemi bulunur. *Karlı Manzara* adlı resminde renkler konuya uygun olarak soğuk, biçimlerse gerçeğe çok yakındır. Yetik'in gerçekçi (realist) bir sanatçıdan ayrılan yanı serbest ve parçalı fırça vuruşlarıdır. Yapıtları, kendisinden önceki sanatçıların akademik tutumdaki resimleriyle karşılaştırıldığında, insan figürlerini doğada olduğu gibi ayrıntılarıyla değil de kendinde bıraktığı izlenimle tuvale yansıttığı görülür. Ayrıca figürü donuk ve poz verir durumda betimlememiş, genellikle yaşamın içinden, hareketli ve tüm doğallığıyla vermeyi yeğlemiştir. Ulusal konuları ön plana almış, Türk köylüsünü özgün giysileriyle resmetmiştir. Son döneminde figürden uzaklaşarak daha çok manzara ve natürmort üstünde çalışmıştır. Bu resimlerinde kalınca sürülmüş boya tabakası dikkati çeker.

• YAPITLAR (başlıca): Resim: *İhtiyar Portresi*, 1905;

Resim: 687
Erkal YAVİ Adam Yayıncılık İçin İllüstrasyon, 1982.

Resim: 688
Sami YETİK
"Peysaj",
1939,
Özel Koleksiyon.

Resim: 689
Kenan Ali YONTUÇ ***"Kadın Büstü"****, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.*

Resim: 690
Turgut ZAİM
"Yörükler".
İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kurtuluş Savaşında Türk Askerleri*, yks. 1917, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Tuna Önünde*, yks. 1917; *İsmailtepe Muharebesi*, yks. 1917; *Keşif Kolu*, yks. 1917; *Karlı Manzara*, 1922, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Eski Ankara Samanpazarı*, 1926, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Bergama'da Sabah*, 1939; *Zekeriya Köyünden*, 1940; *Kollej Sırtlarında Sabah*, 1944. Kitap: *Ressamlarımız*, 1940.

YETKİN, Suut Kemal
(1903-1980)

Türk yazar, eleştirmen ve sanat tarihçisi. Cumhuriyet dönemi sanat ve düşün yaşamının önde gelen adlarındandır.

13 Eylül 1903'te Urfa'da doğdu, 18 Nisan 1980'de Ankara'da öldü. Fransa'da felsefe öğrenimi gördü. 1933'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, ertesi yıl Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde estetik ve sanat tarihi doçenti olarak görev aldı. 1939'da Milli Eğitim Bakanlığı güzel sanatlar genel müdürlüğüne atandı. 1942'de profesör oldu. 1942-1950 arasında iki dönem Urfa milletvekilliği yaptı. 1950'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Sanatları Kürsüsü'nü kurarak öğretim üyeliğine döndü. 1959-1963 arasında Ankara Üniversitesi rektörlüğünde bulundu. 1964'te konuk profesör olarak gittiği ABD'den döndükten sonra Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde sanat tarihi dersleri verdi.

Çok yönlü bir yazar ve bilim adamı olan Suut Kemal Yetkin şiirle başladığı yazarlığı sonraki yıllarda eleştiri ve deneme alanlarında sürdürmüş, 1947'de *Sanat ve Edebiyat* gazetesini çıkarmıştır. Yalın bir anlatımla kaleme aldığı edebiyat ve estetik konularındaki denemelerinde bu türün önemli örneklerini vermiştir. Eleştiri yazılarında daha çok humanist ve evrensel bir sanat anlayışını desteklemiş, sanatta ideolojiye yer olmadığını savunmuş, belirli bir akımın sözcülüğünü yapmaktan kaçınmıştır. Türk sanatı konusunda sistemli çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda 1959'da Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi'nin toplanmasına da öncülük etmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Estetik*, 1931; *Büyük Mustaripler*, 1932; *Sanat Felsefesi*, 1934; *Filozofi ve Sanat*, 1935; *Ahmed Haşim ve Sembolizm*, 1938; *Edebi Meslekler*, 1941; *Sanat Meseleleri*, 1945; *Leonardo da Vinci'nin Sanatı*, 1945; *Edebiyat Üzerine*, 1952; *İslam Mimarisi*, 1954; *Günlerin Götürdüğü*, 1958; *Şiir Üzerine Düşünceler*, 1969; *Estetik Doktrinler*, 1972; *Estetik ve Ana Sorunlar*, 1979.

YEVTUŞENKO, Yevgeni Aleksandroviç
(1933)

SSCB'li şair. Stalin dönemi sonrasında ülkesindeki genç kuşak edebiyatçılarının sözcüsü olmuştur.

18 Haziran 1933'te Sibirya'daki Zima adlı küçük bir kasabada doğdu. Ukraynalı, Rus ve Tatar karışımı bir aileden geliyordu. Jeolog bir anne babanın oğluydu. Öğrencilik yıllarında sporla yakından ilgilendi; iyi bir futbolcu ve atlet olarak yetişti. İlk şiiri de 1949'da bir spor dergisinde çıktı. Daha sonraki yıllarda edebiyat dergilerinde birçok şiiri yayımlandı. Moskova'daki Gorki Edebiyat Enstitüsü'nde bir süre öğretim gördü, ancak bitirmeden ayrıldı. 1952'de yayımlanan *Razvedçiki gryaduşçego* ("Geleceğin Öncüleri") adlı şiir kitabıyla başarı kazandı ve Sovyet Yazarları Birliği'ne atandı.

1960'larda Avrupa ve Afrika ülkelerine, ABD ve Küba'ya gitti. Batı'da SSCB'nin öfkeli genç şairi olarak yüceltildi. 1963'te, SSCB tarihi üzerine yorumlarını da içeren *A Precocious Autobiography* (Yaşantım) adlı otobiyografisi ülkesi dışında yayımlandı. 1965'te yayımlanan *Bratskaya GES*'deki ("Bratskaya İstasyonu") şiirlerinde ise Sibirya'da kurulan bir hidroelektrik santralını bir simge olarak ele alarak, SSCB'de sosyalizmi kurma çabalarını övdü.

Yevtuşenko 1960'larda SSCB gençliğinin sesi ve öncüsü olmuş, aşkı ve kişisel konuları dile getiren şiirleriyle, uzun zamandan beri pek rağbet görmeyen edebi biçim ve temaları yeniden canlandırmıştır. 1920'ler ve 1930'lardaki devrimci Rus şairlerini, özellikle de Mayakovski'yi andıran atılgan, söylev edası taşıyan şiirleriyle de bir başkaldırı simgesi haline gelmiştir.

Yevtuşenko, uzun anlatısal şiirler, lirik aşk şiirleri, söylevi andıran siyasal şiirler gibi çok çeşitli türlerde yazmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Razvedçiki gryaduşçego*, 1952, ("Geleceğin Öncüleri"); *Stantskiya Zima*, 1956, (Zima Kavşağı); *Tretiy sneg*, 1955, ("Üçüncü Kar"); *Babiy Yar*, 1961, (Babi Yar); *A Precocious Autobiography*, 1963, (Yaşantım, 1968); *Bratskaya GES*, 1965, ("Bratskaya İstasyonu").

• **BAKINIZ:** VOZNESENSKİ.

YEZİD I
(?- 683)

Emevi halifesi. Hüseyin b.Ali'nin öldürülmesinde rol oynamıştır.

Doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. 10 Kasım 683'te Şam yakınlarında Huvvarîn'de öldü. İlk Emevi halifesi Muaviye'nin oğludur.

Bizans imparatoru II.Konstans'a karşı isyan eden Ermeniye Valisi Soborios'a yardım etmek amacıyla,

Muaviye 668'de Fazalat b.Ubeyd komutasında bir orduyu Bizans üzerine gönderdi. Ordu yoldayken imparator ile vali uzlaştı. Ancak, Fazalat ordusuyla Constantinopolis'e (İstanbul) kadar ilerledi. Kışı Kadıköy'de geçirdi. 669 ilkbaharında Yezid komutasında gelen yardımcı güçlerle birlikte Constantinopolis kuşatıldı. Bütün yaz boyunca süren kuşatmadan sonuç alınamayınca Fazalat ile Yezid geri döndüler.

Muaviye oğlu Yezid'i, 673'te veliaht ilan etti. Buna Hüseyin b.Ali, Abdullah b.Ömer ile Abdullah b.Zübeyr şiddetle karşı çıktılar. Muaviye 680'de ölünce, Yezid halife olarak tanındı. Kûfe halkı ise Hüseyin b.Ali'nin Yezid'in egemenliğini tanımadığını öğrenince, onu Kûfe'ye çağırıp halife tanıyacaklarını bildirdiler. Mekke'den yola çıkan Hüseyin, Yezid'in desteklediği Basra Valisi Ubeydullah b.Ziyad tarafından 681'de Kerbelâ'da şehit edildi.

Yezid, kısa süren halifeliği sırasında, babasının siyasetini sürdürmüş, fakat onun kadar başarılı olamamıştır. Kuzey Afrika dışında fetihler durmuştur. Hüseyin'in öldürülmesi olayı ise İslam toplumundaki ikiliği daha da artırmıştır.

• **BAKINIZ:** ABDULLAH b.ZÜBEYR, HÜSEYİN b. ALİ, MERVAN I, MUAVİYE I.

YILDIZ, Bekir
(1933)

Türk roman ve öykü yazarı. Güneydoğu Anadolu insanının sorunlarını dile getirdiği öyküleriyle tanınmıştır.

3 Mart 1933'te Urfa'da doğdu. Çocukluğu polis olan babasının görevi nedeniyle Anadolu'da çeşitli yerlerde geçti. Adana Sanat Enstitüsü'nde başladığı ortaöğrenimini Mersin ve İstanbul Sanat enstitülerinde tamamlayarak 1950'de mezun oldu. Bir yıl fabrikalarda ve atölyelerde çalıştı. 1954'te İstanbul Matbaacılık Okulu Dizgi Bölümü'nü bitirdi. Önce dizgi operatörlüğü, sonra da bir firmanın matbaacılık kursunda, dizgi operatörlüğü öğretmenliği yaptı. 1962'de işçi olarak Almanya'ya gitti. Fabrikalarda meydancı ve montör, basımevlerinde mürettip olarak çalıştı. 1966'da Türkiye'ye döndü ve Asya Matbaası'nı kurdu.

İlk öyküsü 1951'de *Tomurcuk* adlı çocuk dergisinde çıktı. Edebiyata Almanya'daki yıllarının gözlem ve deneylerinden yola çıkarak yazdığı ilk romanı *Türkler Almanya'da* ile girdi. *Reşo Ağa* adlı ilk öykü kitabıyla adını duyurdu. Çeşitli dergilerde yazıları, gazetelerde de röportajları çıktı. *Bedrana* ve *Kara Çarşaflı Gelin* öyküleri sinemaya uyarlandı. *Kara Vagon* ile 1968 May Edebiyat Ödülü'nü, *Kaçakçı Şahan* ile de 1971 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı.

Öykülerinde Güneydoğu Anadolu insanının gerçekliğini, dış göç olgusunu ve kentteki küçük insanın sorunlarını işlemiştir. Kırsal kesim yaşamından değişik kesitler vererek, iktisadi yoksunlukların doğurduğu sonuçları, törelere bağlanışın katı kurallarının etkilerini yansıtmıştır. Ağa-köylü ilişkileri, kan davası, kadının ezilmişliği, kaçakçılık, bu öykülerin başlıca temalarını oluşturmuştur. Almanya'ya çalışmaya giden Anadolu insanının yaşantısından kesitler sunduğu öykülerinde ise, bireyin gelişmiş Batı toplumu karşısındaki yabancılaşmasını, onunla çatışmalarını, kendinin de yaşadığı çelişkileri yansıttığı gözlenir. Kentteki küçük insanın sorunlarını dile getirdiği öykülerinde de evlilik kurumunun çarpık yanları, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte başlayan yabancılaşma olgusu, burjuva dünyasının eleştirisi, geleneksel yaşama biçimine bağlanan kişilerin sürüklendiği açmazlar, kentteki köylünün dramı, küçük insanın olağan serüvenleri başlıca temalar olarak belirir. Öykü-röportajlarında da öykülerindeki sorunlara eş konuları yansıtmayı amaç edinmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Reşo Ağa*, 1968; *Kara Vagon*, 1969; *Kaçakçı Şahan*, 1970; *Sahipsizler*, 1971; *Evlilik Şirketi*, 1972; *Beyaz Türkü*, 1973; *Dünyadan Bir Atlı Geçti*, 1975; *Demir Bebek*, 1977; *Şahinler Vadisi*, 1981; *Mahşerin İnsanları*, 1982; *Bozkır Gelini*, 1985. **Öykü-Röportaj:** *Harran*, 1972; *Alman Ekmeği*, 1974; *İnsan Posası*, 1976; *Yaman Göç*, 1984. **Roman:** *Türkler Almanya'da*, 1966; *Halkalı Köle*, 1980; *Aile Savaşları*, 1984. **Masal:** *Ölümsüz Kavak*, 1979; *Arılar Ordusu*, 1979.

• **KAYNAKLAR:** M.Ergün, *Hikâyemizde Bekir Yıldız Gerçeği*, 1975.

YILMAZ, Atıf

Bak. ATIF YILMAZ

YILMAZ, Şevket
(1929)

Türk, sendikacı. TÜRK-İŞ genel başkanıdır.

Rize'de doğdu. 1944'te ortaöğrenimini yarıda bırakarak Zonguldak'ta maden işçisi olarak çalışmaya başladı. 1945'te Bursa Sümerbank Merinos Fabrikası'na geçti. 1946'da Bağımsız Bursa Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası'na girerek uzun süre çeşitli yönetsel görevlerde bulundu. 1964'te sendikanın genel başkanlığına seçilerek, aynı yıl TÜRK-İŞ'e (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) bağlı Tekstil İşçileri Federasyonu (Teksif) ile örgütsel birleşmeye gitti ve Teksif genel başkanlığını üstlendi. 1966'da TÜRK-İŞ genel başkan vekilliğine getirildi. 1969-1973 arasında Adalet Partisi'nden Adana milletvekili oldu ve Millet Meclisi Çalışma Komisyonu başkanlığını yürüttü. Daha sonra yeniden sendikacılığa dönerek 1974-1982 arasında Teksif genel başkanlığında bulundu, 22 Mayıs 1982'de yapılan genel kongrede TÜRK-İŞ genel başkanlığına seçildi. Halen (1985) bu görevini sürdürmektedir.

• **BAKINIZ:** DEMİRSOY, DENİZCİER, ŞİDE, TUNÇ.

YILMAZ GÜNEY
(1937-1984)

Türk sinema yönetmeni, oyuncu ve yazar. Türk sinemasında bir dönüm noktası oluşturmuş, genç kuşak yönetmenlerine öncülük etmiş, uluslararası düzeyde ün kazanmıştır.

1 Nisan 1937'de Adana'nın Yenice köyünde doğdu, 9 Eylül 1984'te Paris'te öldü. Asıl adı Yılmaz Pütün'dür. Bir işçi ailesinin yedi çocuğundan biriydi. İlk ve ortaöğrenimini Adana'da tamamladı. Bu yıllarda pamuk işçiliğinden gazozculuk ve simitçiliğe kadar çeşitli işler yaptı, And Film ve Kemal Film şirketlerinin bölge temsilciliklerinde memur olarak çalıştı. Gene bu dönemde edebiyatla ilgilenmeye ve öyküler yazmaya başladı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde sürdürdüğü yükseköğrenimi sırasında yönetmen Atıf Yılmaz'la tanıştı, onun yardımı ve desteğiyle sinema çalışmalarına başladı.

Atıf Yılmaz'ın 1959 tarihli *Bu Vatanın Çocukları* ve *Alageyik* filmlerine senaryo yazarı ve oyuncu olarak katkıda bulundu. Aynı yıl, gene onun *Karacaoğlan'ın Karasevdası* adlı filminin senaryosuna katılmanın yanı sıra, yönetmen yardımcılığını da üstlendi. Bu arada öyküleri de *On Üç* ve *Yeni Ufuklar* gibi dergilerde yayımlanıyordu. 1956'da çıkan bir öyküsünde komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yargılandı ve 1961'de bir buçuk yıl hapis cezasına mahkûm oldu.

1963'te yeniden sinema çalışmalarına döndü. Küçük şirketlerin aceleye getirilmiş, sıradan serüven filmlerinde rol aldı, zaman zaman bu filmlerin senaryo yazımından çekimine kadar tüm aşamalarında çalıştı. Kabadayılığın, kavganın ağırlıkta olduğu bu filmlerde canlandırdığı ezilen, itilen, ama yazgısını kabul etmeyen, baskıya ve kötülüğe karşı tek başına direnen, mücadele eden dürüst "Anadolu çocuğu" tipleriyle büyük ün kazandı. Özellikle, bu tiplerle kolayca özdeşleşen geniş Anadolu izleyicisince çok tutuldu ve aranan bir oyuncu olarak kendisini kabul ettirdi. Filmlerinden birinin de adı olan "Çirkin Kral" adıyla anılmaya başladığı bu dönemde, öyküsü kendisine ait olan, Lütfü Akad'ın *Hudutların Kanunu* filmindeki sade, abartısız oyunuyla Türk sinemasında yeni bir oyuncu tipini yerine oturtuyordu. Umulmadık biçimde gelişen "Çirkin Kral" efsanesi, olumlu tiplerin "güzel" ve "yakışıklı" oyunculara, olumsuz, kötü tiplerin de "çirkin" olana oynatıldığı Yeşilçam sistemini sarsıyor, Yılmaz Güney'le birlikte inandırıcı bir tiplemenin yanı sıra, yapmacıksız, doğal oyunculuk tarzı da gelişiyordu.

1967'de yönetmenliğe başlayan Yılmaz Güney, kimi önemsiz filmlerin ardından, 1968'de ilk önemli yapıtı olan *Seyyit Han*'ı çekti. Doğu'da geçen bir aşk öyküsü çevresinde gelişen film, özellikle anlatımı açısından çok başarılıydı. Ertesi yıl, gene Doğu'da gerçekleştirdiği *Aç Kurtlar*'da ise karı olağanüstü bir biçimde kullandı. *Bir Çirkin Adam*'ın ardından 1970'te, o zamana değin yapılmış en iyi Türk filmi sayılan *Umut* geldi.

Umut

Umut, eski faytonu, zayıf atıyla kalabalık ailesini geçindirmeye çalışan, borçların, ağır yaşam koşullarının zorlamasıyla giderek çıkmaza giren, bir trafik kazasında atını kaybettikten sonra önce faytonunu, başarısız bir soygun denemesinin ardından da satacak daha neyi varsa satan, sonra da define aramaya çıkan Cabbar'ın öyküsüydü. Otobiyografik izler taşıyan yapıt, öyküsünün sağlamlığı, anlatımının yalınlığı, Türk sinemasında o güne değin ulaşılamamış ölçüde gerçekçi yaklaşımıyla yeni bir dönemin başlangıcını vurguluyordu. Aynı yılın Adana Altın Koza Film Şenliği'nde en iyi film seçilen *Umut*, sansürce yasaklandıktan sonra Danıştay kararıyla gösterime girdi, yurt dışında da büyük başarı kazandı.

Yılmaz Güney'in 1971 tarihli yedi filminden üçü, *Ağıt*, *Acı* ve *Umutsuzlar*, aynı yılın Adana Altın Koza Film Şenliği'nde ilk üç dereceyi paylaştı. Yılmaz Güney, Mart 1972'de, siyasal olaylara karıştığı gerekçesiyle tutuklandı. *Baba* adlı filmi o yılın Adana Altın Koza Film Şenliği'nde en iyi film seçildiyse de, jüri sonradan kararını değiştirmek gereğini duydu. Bekir Yıldız'ın bir öyküsüne dayanan *Baba*, Almanya'ya işçi olarak gitme isteği geri çevrilen bir adamın peş peşe yaşadığı çarpıcı olayları ve ailesinin dağılmasını konu alıyordu. Yarıda kalan *Zavallılar*, 1975'te Atıf Yılmaz tarafından tamamlandı. Bu arada Yılmaz Güney, 1966'da yayımlanan *Boynu Bükükler* adlı romanını geliştirerek *Boynu Bükük Öldüler* adıyla yayımladı ve bu yapıtıyla 1972 Orhan Kemal Roman Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl *Milliyet* gazetesinin yaptığı soruşturmada yılın sanatçısı seçildi.

İlk dönem çalışmaları

İki yılı aşan bir tutukluluk döneminin ardından, 1974'te, başyapıtlarından biri olan *Arkadaş*'ı çekti. Yolları ayrılmış iki üniversite arkadaşının yıllar sonra birbirlerini bulmaları, aynı toplumsal kökenden gelmelerine karşın ne derece uzak düştüklerini farketmeleri ve giderek ilişkilerinin kopma noktasına varmasıyla gelişen film, farklı sınıflardan ve toplumsal ilişkilerden kesitler veren, sağlam, zengin bir yapıttı. Aynı yıl Adana'da *Endişe* filmini çekerken, karıştığı bir olay sırasında, bir yargıcı vurarak öldürmesi üzerine Yılmaz Güney, on dokuz yıl hapis cezasına mahkûm oldu.

Arkadaş

Cezaevindeyken sinemayla olan ilişkisini, ince ayrıntılarına kadar yazıp oluşturduğu senaryolarla sürdürdü. Bunlardan Zeki Ökten tarafından filmleştirilen ve Türk sinemasının en yetkin ürünlerinden biri olan *Sürü*, yurt içinde ve dışında çok sayıda ödül kazandı. *Düşman* yine Ökten tarafından, *Yol* ise Gören tarafından çekildi.

1981'de Isparta Cezaevi'nden kaçan Yılmaz Güney, gizlice yurt dışına çıktı. Kurgusunu yeniden gerçekleştirdiği *Yol*, 1982 Cannes Film Şenliği Büyük Ödülü'nü Costa Gavras'ın *Missing* (Kayıp) adlı filmiyle paylaştı. Yılmaz Güney yurda dönme çağrısına uymayınca 1983'te Türk yurttaşlığından çıkartıldı. Aynı yıl Fransa'da *Le mur* ("Duvar") adlı filmi çekti. Eleştirmenlerce katı ve kötümser olarak değerlendirilen bu son filmini izleyen yıl kanserden öldü.

Son dönemi

Yönetmenlik dönemi

Yılmaz Güney, senaryodan kurguya kadar sinema sanatının her aşamasında başarılı uygulamaları olan, yetkin bir sinema ustasıdır. Getirdikleri yorum açısından her zaman aynı düzeyde olmayan yapıtları, gerçekçilik, şiirsellik ve zengin görsellikleriyle dikkati

çeker. Lütfi Akad'la birlikte sinemaya özgü bir dile kavuşan Türk sineması, onun çizgisini sürdüren ve geliştiren Yılmaz Güney'in yapıtlarıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Güçlü bir gözlemciliğe ve ayrıntı zenginliğine dayanan, anlatım olanaklarının dengeli kullanıldığı, toplumsal konuları gerçekçi bir yaklaşımla işleyen Yılmaz Güney sineması, "sinemacılar kuşağı" olarak bilinen yönetmenlerle genç kuşak yönetmenleri arasında bir köprü işlevi görmüştür. Yılmaz Güney'le başlayan ve Yeni Sinema Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Türk sineması dünyaya açılmış, onu izleyen genç yönetmenler yurt dışında oldukça önemli başarılar kazanmışlardır. Yapıtlarıyla ulusal ve uluslararası düzeyde birçok ödül kazanan Yılmaz Güney, filmlerinin yanı sıra, romanları ve öyküleriyle de geniş bir izleyici kitlesine ulaşmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *Tütün Zamanı*, 1959; *Dolandırıcılar Şahı*, 1961; *Kara Şahin*, 1964; *Mor Defter*, 1964; *On Korkusuz Adam*, 1964; *Yaralı Kartal*, 1965; *Üçünüzü de Mıhlarım*, 1965; *Beyaz Atlı Adam*, 1965; *Ben Öldükçe Yaşarım*, 1965; *Sokakta Kan Vardı*, 1965; *Çirkin Kral*, 1966; *Hudutların Kanunu*, 1966; *Ve Silahlara Veda*, 1966; *Yiğit Yaralı Olur*, 1966; *Balatlı Arif*, 1967; *İnce Cumali*, 1967; *Kızılırmak Karakoyun*, 1967; *Kozanoğlu*, 1967; *Kurbanlık Katil*, 1967; *Azrail Benim*, 1968; *Kurşunların Kanunu*, 1969; *Zeyno*, 1970; *Namus ve Silah*, 1971; *Sahtekâr*, 1972. **Senaryosunu Yazdığı ve Oynadığı Filmler:** *Bu Vatanın Çocukları*, 1959; *Alageyik*, 1959; *Kamalı Zeybek*, 1964; *Konyakçı*, 1965; *Krallar Kralı*, 1965; *At, Avrat, Silah*, 1966; *Eşrefpaşalı*, 1966; *Çirkin Kral Affetmez*, 1967; *Belanın Yedi Türlüsü*, 1969; *Piyade Osman*, 1970; *Sevgili Muhafızım*, 1970; *Şeytan Kayalıkları*, 1970; *İbret*, 1971. **Senaryosunu Yazdığı Filmler:** *Karacaoğlan'ın Karasevdası* (Atıf Yılmaz, Yaşar Kemal ve H.Refiğ ile), 1959; *Endişe*, 1974; *İzin*, 1975; *Bir Gün Mutlaka*, 1975; *Sürü*, 1978; *Düşman*, 1979; *Yol*, 1982. **Senaryosunu Yazdığı, Yönettiği ve Oynadığı Filmler:** *Benim Adım Kerim*, 1967; *Pire Nuri*, 1968; *Seyyit Han*, 1968; *Aç Kurtlar*, 1969; *Bir Çirkin Adam*, 1969; *Umut*, 1970; *Kaçaklar*, 1971; *Vurguncular* (Ş.Gören ile), 1971; *Yarın Son Gündür*, 1971; *Umutsuzlar*, 1971; *Acı*, 1971; *Ağıt*, 1971; *Baba*, 1971; *Arkadaş*, 1974; *Zavallılar* (Atıf Yılmaz ile), 1975. **Senaryosunu Yazdığı ve Yönettiği Filmler:** *Le mur*, 1983, ("Duvar"). **Kitap:** *Boynu Bükük Öldüler*, 1971; *Hücrem*, 1975; *Salpa*, 1975; *Sanık*, 1975; *Selimiye Mektupları*, 1976; *Soba, Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz*, 1977; *Seçimlerde CHP Neden Desteklenmelidir*, 1977; *Faşizm Üzerine*, 1979. *Paris Komünü Üzerine*, 1979; *Oğluma Hikâyeler*, 1979.

• **KAYNAKLAR:** A.Bardakçı, *Yılmaz Güney Olayı*, 1974; A.Dorsay, *Sinemayı Sanat Yapanlar*, 1985; *Bir Sinemacı ve Anlatıcı Olarak Yılmaz Güney*, 1978; T.Gürkan (haz.), *Dünya Basınında Yılmaz Güney*, 1976; A.Özgüç, *Neden Yılmaz Güney*, 1967; N.Özön, *Sinema: Uygulayımı, Sanatı, Tarihi*, 1985; M.Öztürk, *Yılmaz Güney Gerçeği*, 1977; A.Yalçın, *Yılmaz Güney Dosyası*, 1974.

• **BAKINIZ:** AKAD, ÖZGENTÜRK.

YİĞİTER, Umran Nazif
(1915-1964)

Türk, yazar. Gerçekçi yönelimdeki öyküleriyle tanınmıştır.

21 Mart 1915'te İstanbul'da doğdu, 28 Aralık 1964'te aynı kentte öldü. Babasının sağlık müdürü olması nedeniyle çocukluğu Anadolu'nun çeşitli kent ve kasabalarında geçti. 1936'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Önce maiyet memurluğu, 1939-1943 arasında da çeşitli ilçelerle Zonguldak'ta savcılık ve yargıçlık etti. Zonguldak'ta bulunduğu sırada orada çıkan haftalık *Yeni Zonguldak* ve *Ocak* gazetelerini yönetti. Semine Maralın takma adıyla yazılar yazdı. *Tangonun Ölümü* adlı bir romanı *Yeni Zonguldak* gazetesinde tefrika edildi. 1943'te memurluktan ayrılıp İstanbul'a yerleştikten sonra 1950'ye değin serbest avukatlık yaptı. Bir yandan da çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı öyküleriyle tanındı. Bazı öyküleri yabancı dillere çevrildi. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den milletvekili seçilerek Millet Meclisi'ne girdi. 1954 seçimlerinden önce bu görevinden ayrıldı ve İstanbul'da noter olarak çalıştı.

Yapıtlarında özellikle Orta Anadolu ve Karadeniz yöresi insanının sorunlarını dile getirmiştir. Taşra yaşamından edindiği izlenim ve gözlemlerinden yola çıkarak işçileri, köylüleri, küçük memurları, amir-memur ilişkilerini konu edinmiştir. Toplumsal yapıdaki bozuklukları, bu yapı içindeki bireyin sorunlarını, yoksunluklarını, umutlarını, çelişkilerini iç ve dış dünyalarının gerçekliğiyle yansıtmıştır. Sağlam bir öykü örgüsü kurmuştur. Yer yer beliren gülmece öğesi, duygulu anlatımını etkileyici kılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Kara Kasketli Amale*, 1933; *İçimizden Birkaçı*, 1941; *Yaşamak Gibi*, 1948; *Gar Saati*, 1951; *Tepedeki Ev*, 1954; *Aşk Üçgeni*, 1962.

YİN-VEN-TSEU
(İÖ 4.yy)

Çinli filozof. Toplumsal barışın sağlanması için törelerde ve dilde yeni düzenlemelerin gerektiği görüşünü savunmuştur.

İÖ 4.yy sonlarında, kral Siuan çağında, Tsi'de yaşamıştır. Yaşamıyla ilgili yeterli bilgi yoktur, yapıtlarından da, başkalarının aktardıkları, birtakım küçük bölümler kalmıştır. Bu bölümlerin incelenmesinden çıkan sonuca göre Yin-Ven-Tseu daha çok toplumsal sorunlar üzerinde durmuş, onlara felsefeye dayanan bir düşünce yöntemiyle çözüm bulmaya çalışmıştır.

Yin-Ven-Tseu'nun geliştirdiği kurama göre felsefenin görevi toplum sorunlarını açıklamak, yöneticilere işlerinde yol göstermektir. Toplumun başlıca sorunu bireyler arasında uyum, bireylerle yönetici kurumlar içinde düzen sağlamaktır. Toplum düzenini bozan tek neden anlaşmazlıktır. Onun da biri dil, öteki töreler olmak üzere iki kaynağı vardır. Dili oluşturan sözcüklerin içerdiği anlamlar açık ve seçik olmalı, bütün bireylerce anlaşılmalıdır. Anlaşmada uyum sağlanamazsa bireyler arasında gerekli birlik kurulamaz. Bu nedenle sözcükler her türlü yanlış anlamaya, anlaşmazlığa yol açan karışıklığa karşı yeniden gözden geçirilmeli, toplumu oluşturan kimselerin ortak bir anlayış odağında toplanmalarını sağlayacak niteliğe kavuşturulmalıdır. Öte yandan törelerde de birtakım uygulama çelişkileri yaratan

değişik içerikler vardır. Bireyler, bu töreleri kendi anlayış ya da çıkarlarına göre yorumlayıp uygulamaktadır. Bu durum da toplumsal dengesizliğin kaynaklarından biridir. Bu yüzden bütün töreleri yeni bir düzenlemeden geçirme gereği vardır.

Toplum düzeninde egemen olan doğruluk, erdem, iyilik, saygı, karşılıklı sevgi, yasalara uyma, yardımlaşma, barış içinde yaşama gibi değerler vardır. Bu değerlerin bütünü töreleri oluşturur. Değerler, bütün bireylerce, özdeş anlamda kavranmaz, değişik yorumlara uğratılırsa kargaşalık doğar. Bunu önlemek için, genel geçerlik taşıyan değerleri, yaşama uygulamak ve belli bir anlam bütünlüğüne kavuşturmak, her birey için kolaylıkla benimsenebilecek duruma getirmek gerekir. Bu da bilgelerin işidir. Bundan dolayı yöneticilerin bilge kişiler olmaları toplumun yararınadır.

Yin-Ven-Tseu ileri sürdüğü düşüncelerin uygulama alanına konmasını belli kurallara bağlar. Temelini bilginin oluşturduğu bu genel geçerlik taşıyan kurallar da törelere uyma, aşırı süslenme ve gösterişten kaçınma, topluma karşı direnmemek, bireylerin düşüncelerine saygı göstermek, yönetimin insanları mutlu bir yaşama kavuşturması için gerekenleri yapmasına yardımcı olmak, yaşamda gerekenle yetinip aşırı varlık sağlamaya çalışmamak, aşırılıklardan kaçınıp dengeli olmak, alçakgönüllü davranmak gibi davranış biçimleridir.

Yİ SÖNG GYE
(1335-1408)

Kore kralı. Yi hanedanını kurmuş, Yeni Konfüçyüsçülük'ü resmi din yapmıştır.

Bazı kaynaklar doğum tarihini 1355 olarak da vermektedir. Yönghüng'da doğdu, 18 Haziran 1408'de öldü. Babası ülkeyi kuzeyden işgal eden Moğollar'a karşı yapılan savaşa katılmış bir askerdi. 1361'de üstlendiği ilk askeri görevi sırasında başkentin Çinli ayaklanmacılardan geri alınmasında önemli rol oynadı. Ertesi yıl Moğol güçlerini yenilgiye uğrattıktan, 1364'te de Moğollar'ın desteklediği bir ayaklanmayı bastırdıktan sonra general rütbesine yükseltildi. 1370'te, kuzeydeki garnizonlarını ortadan kaldırmak için çıktığı seferde ağır bir yenilgiye uğrattığı Moğollar'ın elindeki toprakları geri aldı. 1380'de daha önce birkaç kez yenilgiye uğrattığı Japon korsanlarının gemilerini tümüyle imha etti.

Bu başarıları sonucunda sarayda önemli görevlere getirilen Yi, 1388'de Kore'den Yalu Irmağı'nın güneyindeki bazı toprakları almak isteyen Çin'i yöneten Ming hanedanına karşı düzenlenen seferi yarıda keserek başkente geri döndü ve Ming hanedanı ile savaş yapılmasını isteyenleri sürgüne göndererek devlet yönetimini ele aldı. Devlet dini olan Buddhacılık yerine Yeni Konfüçyüsçülük'ü benimseyen ve devlete yaptıkları hizmete oranla yeterli miktarda toprağa sahip olmadıkları için bir toprak reformu yapılmasından yana olan bazı üst düzey bürokratların desteğiyle tahta kendisine sadık birini geçirdikten sonra, 1389'da devlet memurlarına hizmetleri oranında toprak verilmesini öngören yeni bir toprak dağıtım sistemini yürürlüğe koydu. Krala bağlı unsurları tasfiye ederek Temmuz 1392'de tahta çıktı ve Yi hanedanını (1392-1910) kurdu. Yi Söng Gye'nin tahta çıkmasının ardından 800 yıllık devlet dini olan Buddhacılık'ın yerine Yeni Konfüçyüsçülük resmi din olarak benimsendi ve Yeni Konfüçyüsçülük eğitimi yapan yeni okullar açıldı. Devlet memurluğu sınavları yeniden yürürlüğe konuldu. Devlet görevlerine Yeni Konfüçyüsçülük'ü benimseyenler getirildi. Ayrıca etrafı surlarla çevrilen Hanyang (bugün Seul) başkent yapıldı.

Öte yandan Çin'deki Ming hanedanına elçiler göndererek Çin'le ilişkileri düzene sokmak için girişimlerde bulunan Yi, Çin'le ilişkilerin normalleştiği 1401'den önce tahtını ikinci oğluna bırakarak yönetimden çekildi.

YONTUÇ, Kenan Ali
(1904)

Türk heykelci. Atatürk konulu büst ve anıtlarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. İstanbul Sultanisi'nin yedinci sınıfından ayrılarak girdiği Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) bir yıl devam etti. Sonra kendi olanaklarıyla Almanya'ya giderek çeşitli kentlerdeki heykel atölyelerinde çalıştı. Yurda dönüşünde 1925-1926 yıllarında İstanbul Erenköy Zühtü Paşa Okulu'nda öğretmenlik etti. 1937-1938 yıllarındaysa Ekonomi Bakanlığı'nda seferberlik ressamlığı görevinde bulundu. Rüştiye (ortaokul) mezunu sayıldığı için, 1937'de ancak bakanlık izniyle anıt yarışmalarına katılma hakkını kazandı. 1947'de, Güzel Sanatlar Akademisi'ne asistan olarak atanması onaylandı. 1955'te modlaj öğretmenliğine yükseldi. 1969'da yaş sınırını aştığı için emekliye ayrıldı. Daha sonra çalışmalarını İstanbul'daki özel atölyesinde sürdürdü.

Kenan Yontuç'un Atatürk büst ve anıtlarıyla tanınmış bir sanatçı olarak önemi yalnızca Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk heykelcilerinden biri olmasından değil, Atatürk'ü görmüş, onunla konuşmuş ve yapıtları için poz verdirmiş bulunmasından da kaynaklanır. 1938'de bakarak yaptığı *Atatürk Maskı* modele benzeme açısından çok başarılı bir çalışmadır. Bu mask daha sonra pişmiş topraktan çoğaltılarak bütün yurda dağıtılmıştır. Yontuç başka yapıtlarında da aynı masktan yararlanmıştır. Aynı pozdaki Atatürk heykellerini, *Çorum Anıtı* ile *Kayseri Anıtı*'nda yaptığı gibi, kaidelerini değiştirerek çoğaltığı da olmuştur. Onun hemen hemen tüm yapıtlarında benzetme öğesi ön plandadır. Kompozisyonlarında durgunluk ve hareketsizliğin yanı sıra, biçimlerin birbirlerine oldukça yumuşak olarak geçişleri ve büyük bir sadelikle yorumlanışları Yontuç'un yapıtlarının önemli özelliklerindendir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Atatürk Anıtı*, 1931, Çorum;

Atatürk Anıtı, 1931, Edirne; *Atatürk Anıtı*, 1934, Silifke; *Atatürk Maskı*, 1938; *Feriha Hanım'ın Büstü*, 1940, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Atatürk Anıtı*, 1938, Mersin; *İnönü Heykeli*, 1938, Mersin; *Heykeltıraş Zühtü Müritoğlu Başı*, 1962, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Aşık Veysel Anıtı*, 1973, Gülhane Parkı, İstanbul.

YOŞİDA ŞİGERU
(1878-1967)

Japon devlet adamı. II.Dünya Savaşı sonrası dönemde yedi yıl süreyle başbakanlık yapmıştır.

22 Eylül 1878'de Tokyo'da doğdu, 20 Ekim 1967'de Oiso'da öldü. Babası Şikoku adasındaki Tosa'nın ileri gelen siyaset adamlarındandı. 1906'da Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'ni bitirdikten sonra dışişleri bakanlığında görev alarak Çin ve Mançurya' da diplomatik görevlerde bulundu. 1919'da Japon heyetinin bir üyesi olarak Paris Barış Konferansı'na katıldı. 1928'de İsveç, Norveç, Danimarka ortaelçiliğine atandı. Bir süre dışişleri bakan yardımcılığı da yapan Yoşida'nın 1936'da dışişleri bakanlığına getirilmesine ordu karşı çıkınca Londra büyükelçiliğine atandı, ancak savaşın başlaması üzerine 1939'da bu görevinden geri çağrıldı.

Savaş boyunca resmi bir görev almayan Yoşida' nın, savaşın uzamasını önlemek amacıyla Japonya'nın erken teslimini sağlamak doğrultusunda yaptığı girişimler, Haziran 1945'te tutuklanmasına neden oldu. Eylül'de Japonya'nın teslim olmasından sonra serbest bırakıldı ve Müttefik Kuvvetler komutanı general Mac Arthur'un onayıyla kurulan Kijuro Şidehara hükümetinde dışişleri bakanı oldu. Nisan 1946 seçimlerinde birinci parti olan muhafazakâr eğilimli Liberal Parti'nin başkanı Hatoyama İçiro'nun siyasetle uğraşmasının Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanlığı tarafından yasaklanması üzerine Mayıs 1946'da partinin başkanlığına ve başbakanlığa getirildi.

Grev hakkını sınırlayan yasaya karşı çıkan sendikaların baskısı sonucu başbakanlıktan ayrıldığı Mayıs 1947-Ekim 1948 arasındaki dönemi dışında 1954'e değin başbakanlık yapan Yoşida, ABD ile yakın işbirliği halinde ülkesinin savaş sonrası siyasetini yürüttü. Mac Arthur tarafından dayatılan iktisadi istikrar programını yürürlüğe koydu ve Japon toplumunda önemli dönüşümleri gündeme getiren reformları gerçekleştirdi. Ocak 1951'de ABD dışişleri bakanı John Foster Dulles ile başlattığı görüşmeler, Eylül 1951'de Japonya'nın ABD ve öteki Müttefik güçlerle, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni dışlayan bir barış antlaşması imzalamasıyla sonuçlandı. Ayrıca ABD ile bir ortak güvenlik antlaşması imzalandı.

ABD işgalinin San Francisco Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1952'de sona ermesinin ardından siyasetle ilgilenme yasağı kalkan Hatoyama İçiro 1953'te Liberal Parti'nin başkanı, ertesi yıl da başbakan olunca Yoşida'nın savaş sonrası siyasi etkisi sona erdi. 1955'te Liberal Parti'yle Demokratik Parti'nin Hatoyama İçiro'nun önderliğinde Liberal Demokratik Parti adı altında birleşmesinden sonra aktif siyasi yaşamdan çekildi.

• BAKINIZ: MAC ARTHUR, SATO EİSAKO.

YOUNG, Chic
(1901-1973)

ABD'li çizgi romancı. En başarılı çizgi romanlardan biri olan *Fatoş*'un yaratıcısıdır.

9 Ocak 1901'de Chicago'da doğdu, 14 Mart 1973'te Florida'da, St.Petersburg'da öldü. Asıl adı Murat Young'dır. Ressam olan annesi çocuklarını sanatçı olmaya özendirmişti, ağabeyi Lyman Young da (1893) çizgi romancıydı. Murat, Chicago, New York ve Cleveland'de sanat eğitimi gördü. 1920'de çizgi romancılığa yöneldi. 1924'te çizgi roman dağıtımı yapan bir şirketle çalışmaya başladı. 1925'ten sonra yapıtlarında Chic takma adını kullandı. 1930'da *Blondie* (Fatoş) tipini yarattı, 1933'ten sonra onun ve ailesinin çevresinde gelişen öyküleri çizgi roman dizisi olarak sürdürdü ve dünya çapında bir üne kavuştu. 1948'de ABD'de her yıl en başarılı çizgi romancıya verilen Reuben Ödülü'nü kazandı.

Young konusunu orta sınıftan insanların günlük yaşamından alan bir çizgi roman geliştirmiştir. Fatoş, tek amacı zengin bir koca bulmak olan güzel bir kızdır. Bir süre sonra kendisine kur yapan Dagwood (Basri) ile evlenir, ama milyoner olan kayınpederi bu evliliğe karşıdır ve onları mirasından mahrum eder. Bu durum birbirini seven iki genci yıldırmaz,Basri bir işe girer, Fatoş da kaderine razı olup orta halli bir ev kadını yaşamını benimser. 1934'te bir oğulları, 1941'de de bir kızları olur. Young gülmecesini bu aile ile komşuları, komşu çocukları, köpekleri, Basri'nin patronuyla karısı, mahallenin postacısı, seyyar satıcılar arasında doğan küçük çelişkiler üstüne kurar, olaylar da genellikle Fatoş'un istekleri doğrultusunda tatlıya bağlanır.*Fatoş* dizisi büyük bir okuyucu kitlesinin kendisiyle özdeşleştirebileceği tipleriyle ve iyimser, gülümsetici yaklaşımıyla büyük bir popülerliğe ulaşmış, yayımlandığı gazete sayısına göre dünyanın en çok diline çevrilip okunan çizgi roman olmuştur. Konularının yanı sıra fazla abartmadan karikatürleştiren, rahat izlenebilen çizimlerinin de bunda önemli bir katkısı vardır.

Young'ın başka çizgi roman denemeleri de olmuştur. Bunlardan biri yaşlı bir çifti konu alan *Colonel Potterby and the Duchess*'dir ("Albay Potterby ve Düşes"). Yazılı anlatımı hiç kullanmayan bu çizgi romana hem daha çok karikatürleştirilmiş sivri tipler, hem de daha soyut bir gülmece egemendir. Pek çok taklidi yapılmış olan *Fatoş* ise tiyatroya, radyo ve televizyon dizilerine uyarlanmış, 1938-1951 arasında baş kişilerini Penny Singleton ve Arthur Lake'in canlandırdığı yirmi sekiz filme esin kaynağı olmuştur. Paul Fung Jr.'un çizdiği bir *Fatoş* çizgi roman dergisi vardır. Chic Young'un ölümünden sonra dizi, biri kendi oğlu olan Dean Young, öteki de çizgi romancı

Alex Raymond'un kardeşi olan Jim Raymond adlı iki yardımcısı tarafından sürdürülmüştür. Kitap, dergi, özel albüm biçiminde de yayımlanan *Fatoş* Türkiye' de 1948'den beri günlük olarak, zaman zaman da dergi ve dizi albüm biçiminde çıkmaktadır.

YOUNG, Lester
(1909-1959)

ABD'li tenor saksofoncu ve besteci. Cazda tenor saksofonun ağırlık kazanmasında öncü olmuştur.

Lester Willis Prez Young 27 Ağustos 1909'da Missouri Eyaleti'nde, Woodville'de doğdu, 15 Mart 1959'da New York'ta öldü. Deneyimli bir müzikçi olan babasından trompet, keman, alto saksofon ve davul çalmayı öğrendi. On yaşında aile orkestrasında davul çalmaktaydı. On üç yaşına geldiğindeyse saksofonda karar kıldı. Özgün tenor saksofon tekniğini, hayranı olduğu Frankie Trumbauer'in (1900-1956) etkisinde geliştirdi. Meslek yaşamına 1929'da Bostonians adlı grupta bariton saksofon çalarak başladı. 1930 başlarında King Oliver (1885-1938) ve Walter Page'in (1900-1957) gruplarında çaldı. Benny Molten (1894-1935)-George Lee (1896-1959)grubunda çalarken Fletcher Henderson (1897-1952) grubuna geçti. Birkaç ay sonra Count Basie'nin yönettiği bir gruptan ayrılan dönemin en ünlü saksofoncusu Coleman Hawkins'in yerini alma önerisiyle karşılaştı. 1936'da Chicago'da Basie beşlisiyle ilk plak çalışmasını yaptı.

1942'de ağabeysi Lee Young ile birlikte kendi altılısını kurdu. 1944'te orduya yazıldı. Burada geçirdiği 15 ay boyunca siyahlara karşı uygulanan ve yaşamıyla mesleği üstünde yıkıcı etkiler yaratan bir takım ırkçı davranışlara katlanmak zorunda kaldı.Sivil yaşama döndükten sonra ölümüne değin ya kendi küçük gruplarını yönetti, ya da Norman Granz'ın (1918) Jazz at the Philharmonic adlı grubuyla birlikte ABD ve dünya turlarına çıktı. Yaşamının son üç yılında sinir bozukluğu, zafiyet ve alkolizm nedeniyle birçok kez hastaneye yatırıldı.

Young yeni bir caz okulunun yaratıcısı ve 1940-1960 arasındaki hemen hemen tüm tenor saksofoncuları etkilemiş bir müzikçi olarak, cazda Hawkins'ten sonra tenor saksofonun en önde gelen temsilcisi olmuştur. Büyük, güçlü bir ses ve düz sekizlik notalarla oluşturduğu doğaçlamalarıyla, *hot caz* akımlarından *cool caza* geçişteki ilk ve en önemli etki ondan gelmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Taxi War Dance* (C.Basie ile); *Sailboat in the Moonlight* (B.Holiday ile); *Jazz Giants'56; Lester Young-Buddy Rich Trio; Anatomy of Improvisation; Masters Touch* (C.Basie ile).

YOUNG, Thomas
(1773-1829)

İngiliz, fizikçi ve hekim. Işığın girişimini ilk kez deneysel olarak gerçekleştirerek, ışığın bir dalga hareketi olduğunu kanıtlamıştır.

13 Haziran 1773'te Taunton kenti yakınlarındaki Milverton'da doğdu, 10 Mayıs 1829'da Londra'da öldü. İki yaşında okumayı, altı yaşında Latince'yi, sonraki yaşamında aralarında İbranice, Süryanice, Kalde dili, Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere on iki yabancı dili öğrenen Young, Londra ve Edinburgh üniversitelerinde başladığı tıp öğrenimini, 1796'da Göttingen, daha sonra Cambridge üniversitelerinden aldığı doktora dereceleriyle tamamladı.1800'de Londra'da özel hekimlik yapmaya başladı. Ertesi yıl Londra'daki Royal Institution'da doğabilimleri profesörlüğüne getirildiyse de, verdiği konferanslar pek ilgi çekmediğinden 1803'te bu görevden ayrılıp yeniden serbest çalışmayı seçti. 1811'de St.George Hastanesi hekimliğine atanan ve yaşamının sonuna değin bu görevde kalan Young, 1794'te Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1804'ten ölümüne değin bu kurumun dış ilişkiler sekreterliğini yürütmüştür.

Young'ın ilk çalışmaları görme fizyolojisine ilişkindir. 1793'te, henüz öğrenciyken bu konuda ilk önemli makalesini yayımlayarak, gözün değişik uzaklıklara göre uyum yapabilmesinin, göz merceğinin kas lifi yapısında olmasından ve biçim değiştirerek odak uzaklığını ayarlayabilmesinden ileri geldiğini ortaya koymuştu. 1801'de görme bozukluklarından astigmatlığın nedenini belirledi ve aynı yıl renkli görme mekanizmasına ilişkin ünlü makalesini yayımladı. Gözde her renk için ayrı bir algılama mekanizması bulunmasına gerek olmadığını, yalnızca mavi, yeşil ve kırmızı gibi üç temel rengin algılanmasıyla bütün renklerin görülebileceğini öne süren Young'ın bu kuramı sonradan Maxwell ve Helmholtz tarafından geliştirildi. "Young-Helmholtz üç renk kuramı" olarak bilinen bu kuram, renkli fotoğrafın ve renkli televizyonun da temelidir.

Katı cisimlerin esnekliği konusunda da çalışan Young, kuvvet uygulanan bir çubuğun, esneklik sınırları içinde kalmak koşuluyla uzaması durumunda, çubuk kesitinin birim alanına düşen kuvvet ile çubuğun birim boyu başına uzaması arasındaki oranın sabit olduğunu belirledi. Çubuğun yapıldığı malzemenin türüne bağlı olan bu sabit "Young modülü" olarak adlandırılır. Ayrıca "enerji" sözcüğünü ilk kez bir terim olarak fiziğe kazandıran, sıvıların yüzey gerilimi konusunda araştırmalar yapan ve gelgit olayının kuramını oluşturan Young, dilbilim alanındaki engin bilgisiyle de, 1799'da Mısır'da bulunmuş olan Rozetta taşındaki hiyeroglif yazılı metni 1814'te büyük ölçüde çözmeyi başarmıştır.

İlgi alanının çeşitliliğine karşın, Young'ın adını bilim tarihine yazdıran en büyük katkısı, ışığın niteliği konusundaki kesin bulgularıdır. Newton ışığın parçacıklardan oluştuğunu, Huygens ise bir dalga hareketi olduğunu öne sürmüş, bu iki görüş yüz yılı askın bir süre fizikçiler arasında tartışılagelmişti.

Young, ışık ışınlarını çok ince bir yarıktan geçirerek bir kâğıt üzerine düşürdüğünde, yarığın kâğıt üzerindeki ışıklı izinin iki yanında aydınlık ve karanlık şeritlerin oluştuğunu gözlemledi. 1803'te gerçekleştirdiği bu deneyde, ışığı bir yandaki şeritlere ulaştıran yolu bir engelle kestiğinde öbür yandaki şeritler de yok oluyordu. Işığın böyle kırınım saçakları oluşturması parçacık kuramına kesinlikle ters düşen bir olguydu. Deneylerini sürdürerek, birbirine çok yakın iki küçük delikten geçirdiği ışık ışınlarının üst üste binmesiyle aydınlık ve karanlık bölgelerin oluştuğunu belirleyen Young, böylece ışıkta girişim olgusunu da ilk kez gösterdi. Bugün "Young deneyi" olarak bilinen bu deney, ışığın parçacık kuramına son bir darbe indirerek, en azından de Broglie'ye gelinceye değin bir yüzyıl boyunca ışığın yalnızca bir dalga hareketi olarak benimsenmesini sağlamıştı.

Değişik renkteki ışıklar arasındaki farkın, dalgaboylarının değişik olmasından ileri geldiğini de ortaya koyarak yedi rengin yaklaşık dalgaboylarını belirleyen Young, ayrıca 1817'de Huygens'in yanılgısını göstererek, ışık dalgalarının ses dalgaları gibi boyuna dalgalar değil, enine dalgalar olduğunu öne sürmüş ve böylece ışığın polarılması olgusunu da açıklamayı başarmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A Course of Lectures on Natural Philosophy and the Mechanical Arts*, 2 cilt, 1807, ("Doğa Felsefesi ve Mekanik Sanatlar Üzerine Dersler"); *Miscellaneous Works of the Late Thomas Young*, (ö.s.), G.Peacock ve J.Leitch (der.), 3 cilt, 1854, ("Thomas Young'ın Çeşitli Yapıtları").

- **BAKINIZ:** ARAGO, BROGLIE, CHAMPOLLION, FRESNEL, HELMHOLTZ, HUYGENS, MAXWELL, I.NEWTON.

YOURCENAR, Marguerite
(1903)

Fransız, yazar. 20.yy'ın önde gelen kadın yazarlarındandır.

8 Haziran 1903'te Brüksel'de doğdu. Asıl adı Marguerite de Crayencour'dur. Annesi Belçika asıllı, babası Fransız'dır. Çocukluk ve gençlik yıllarının büyük bölümünü Fransa'nın çeşitli yerlerinde geçirdi. Daha sonra bir süre İtalya, İsviçre ve Yunanistan'da yaşadı. 1937'de ABD'ye gitti. 1947'de kendi uyruğunu bırakmadan bu ülkenin yurttaşlığına geçti. Mont Desert Adası'na yerleşti. 1968'de *L'oeuvre au noir* (Zenon) adlı yapıtıyla Femine Vacaresco Ödülü'nü aldı. 1980'de Fransız Akademisi'ne seçilerek bu kurumun ilk ve tek kadın üyesi oldu. Fransa'nın Légion d'honneur, Ordre de Mérite ve Belçika'nın Ordre de Léopold gibi nişanlarıyla onurlandırıldı.

Yourcenar'ın yapıtlarının en önemli özelliği, insanda değişmeyeni önceki tarihsel dönemlerin özgün seslerinde aramasıdır. Konularını İÖ 1.yy'dan İS 2.yy'a, Orta Çağ ve Rönesans'tan 20.yy'ın başlarına kadar insanlık tarihinin önemli dönüm noktalarına yerleştirerek, kendi çağının sorunlarına çok yönlü bilgisiyle yaklaşmayı yeğlemiştir. Bilimsel açıdan anlaşılır ve net metinler yazmayı amaçlamış, derin tarih anlayışıyla bu amacını kusursuzluğa yaklaşan bir üslup yoğunluğuyla gerçekleştirmiştir. Yok olmaya başlayan kültürleri çağımıza mal etme çabası ona güncel bir önem kazandırmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Alexis ou le traité du vain combat*, 1929, ("Alexis ya da Boş Çabanın Kitabı"); *Denier du rêve*, 1934, ("Düş'ün Meteliği"); *Le coup de grâce*, 1939; *Mémoires d'Hadrien*, 1951, (Hadrianus'un Anıları, 1984); *L'oeuvre au noir*, 1968, (Zenon, 1985). **Öykü:** *Nouvelles orientales*, 1938, (Doğu Öyküleri, 1985); *Anna Soror*, 1981; *Comme l'eau qui coule*, 1982, ("Akan Su Gibi"). **Şiir:** *Le jardin des chimères*, 1921, ("Boş Hayaller Bahçesi"); *Les dieux ne sont pas morts*, 1922, ("Tanrılar Ölmedi"). **Oyun:** *Le dialogue dans le marécage*, 1930, ("Bataklıkta Konuşma"); *Rendre à César*, 1961, ("Sezar'ın Hakkı Sezar'a"). **Deneme:** *Pindare*, 1932; *Sous bénéfice d'inventaire*, 1962; *Mishima ou la vision du vide*, 1981, ("Mişima ya da Boşluk Saplantısı"). **Çeşitli:** *Les charités d'Alcippe*, düz yazı şiir, 1956; *Souvenirs pieux*, anı, 1974, ("Sevgili Anılar"); *Archiver du nord*, anı, 1977, ("Kuzey Arşivleri").

YÖNETKEN, Halil Bedii
(1899-1968)

Türk besteci ve müzik yazarı. Cumhuriyet döneminde yetişen ilk müzik pedagogu olmuştur.

Bursa'da doğdu, 28 Aralık 1968'de İstanbul'da öldü. 1917'de İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun oldu. Bursa ve İstanbul'da ilk ve ortaokullarda öğretmenlik etti. 1928'de Milli Eğitim Bakanlığı'nca Prag Devlet Konservatuvarı'na müzik pedagojisi öğrenimi için gönderildi. Bu kurumda aynı zamanda çeyrek ses sistemi konusunda da öğrenim gördü. 1932'de Paris ve Berlin'de müzik pedagojisi kurslarına devam etti. 1933'te Türkiye'ye döndüğünde, Gazi Eğitim Enstitüsü (bugün Gazi Üniversitesi) Müzik Bölümü şefliği yaptı. 1934'te Milli Eğitim Bakanlığı yüksek öğrenim şube müdürlüğünde 1935'te yeniden Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü şefliğinde bulundu. Aynı yıl Moskova, Leningrad ve Odessa'da, 1938'de de Sofya ve Berlin'de okullardaki müzik eğitimini inceledi. Bu arada 1936'da Ankara Devlet Konservatuvarı'nda kulak eğitimi ve koro, ayrıca solfej öğretmenliği yaptı. 1947'de Prag'da toplanan I.Uluslararası Besteciler ve Müzik Eleştirmenleri Kurultayı'na katıldı. 1957'de İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü müzik öğretmenliğine atandı. İstanbul Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü'nde halkbilim dersleri verdi. 1964'te emekliliğinden sonra TRT İstanbul Radyosu müzik danışmanlığına getirildi. Yönetken, halk müziği üzerine kurulmuş evrensel Türk müziğinin yaratılması için Anadolu'da geniş folklor araştırmaları yapmıştır. U.C.Yetkin, F.Alnar, N.K.Akses'le birlikte tüm Anadolu'yu gezmiş, özellikle M.Sarısözen'le birçok yolculuğa çıkıp incelemelerde bulunmuş, on bin kadar halk ezgisinin kaydedilmesinde emeği geçmiştir. Batılı halkbilimcilerin Türk kültürü konusundaki yanlışlarını çeşitli bilimsel kongrelerde sunduğu bildirilerle düzeltmiş, eksik bilgileri tamamlamıştır. Dünya çocuk şarkılarından Türk ço-

cukları için okul şarkıları uyarlamıştır. Türk çocukları için halk tipi okul müziği yazımına yönelmiş, çocuğun evrensel müziğe böylelikle ulaşabileceğine inanmıştır. Yapıtlarıyla günümüz okul müziği kitabı yazarından birçoğunu etkilediği gibi okullarda müzik dersinin kişilik kazanmasını da sağlamıştır.

Yönetken ayrıca çeşitli operaların librettolarını Türkçe'ye çevirmiş, tek, iki ve dört sesli şarkı ve marşlar bestelemiş; müzik konusunda çeşitli makaleler yazmış, Ankara Radyosu'ndaki programında Batı müziği üzerine açıklamalar yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *İlk Mekteplerde Gınanın Usul Tedrisi; Diskotek Kılavuzu*, 1947; *50 Okul Şarkısı; Okul Müzik Eğitim Metodları*, 1952; *25 Okul Şarkısı*, 1953; *İlkokullarda Müzik Kılavuzu*, 1966; *Derleme Notları I*, 1966.

YRIGOYEN, Hipólito

Bak. IRIGOYEN, Hipólito

YUHANNA

(? - İS 70 ?)

Filistinli din adamı. Kendi adıyla anılan *İncil*'in yazarı, Hz. İsa'nın on iki arkadaşından biridir.

Filistin'de Taberiye gölü yöresinde doğdu, doğum yılı bilinmiyor, İS 70 dolaylarında öldüğü sanılıyor. Babası Zebedi'dir. Yoksul bir balıkçıydı, Hz.İsa'nın peygamberliğine ilk inanan on iki kişiden biridir. Kendi adıyla anılan ve *Dördüncü İncil* olarak bilinen kitabın yazarıdır. Hz. İsa kendisine Boanerces adını vermişti. "Yuhanna İncili" denen ve *Yeni Ahit*'in dördüncü bölümünü oluşturan kitabın yazılış yılı da tartışmalıdır. Kimi araştırıcılara göre Yuhanna'nın ölümünden biraz önce, İS 70'te yazılmıştır, kimileri de yazılış yılının kesin olmadığını ileri sürer.

Yuhanna İncili 21 bölümdür, felsefe konularının ortaya konuşunu andıran bir biçimi vardır. Hıristiyan felsefesinin önemli kaynaklarından biridir. "Kelam başlangıçta var idi ve kelam Allah nezdinde idi ve kelam Allah idi" diye başlar. Öteki İnciller'e benzemeyen bu söyleyiş biçimi yaratılış olayını "Söz" anlamına gelen Yunanca Logos'la (kelam) başlatır. Hz.İsa'nın başından geçen olayları, onun insanüstü kişiliğini, mucizelerini, Tanrı'ya olan yakınlığını, peygamberlik görevlerini, karşılaştığı güçlükleri anlatır.

YUKAVA, Hideki

(1907-1981)

Japon, fizikçi. Çekirdek kuvvetlerinin taşıyıcısı olan "pi mezonları"nın varlığını öngören kuramsal çalışmalarıyla tanınır.

23 Ocak 1907'de Tokyo'da doğdu, 8 Eylül 1981'de Kyoto'da öldü. 1929'da Kyoto Üniversitesi'ni bitirip, aynı üniversitede üç yıl araştırmacı olarak çalıştıktan sonra öğretim görevine atandı. 1933'te görev aldığı Osaka Üniversitesi'nde 1936'da yardımcı profesörlüğe getirildi. 1938'de doktora derecesini alan ve ertesi yıl Kyoto Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Yukava 1948'de ABD'ye giderek bir yıl Princeton'daki Institute for Advanced Study'de, daha sonra New York'taki Columbia Üniversitesi'nde konuk profesör olarak ders verdi. 1953'te ülkesine dönerek, o tarihten 1970'e değin Kyoto Üniversitesi'nde fizik profesörlüğünü ve Temel Fizik Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğini yürüttü. Emekliye ayrıldığı 1970'ten ölümüne değin Kyoto ve Osaka üniversitelerinde emeritus profesör olarak araştırmalarını sürdüren Yukava, birçok ulusal ve uluslararası ödülün yanı sıra, mezonların varlığını öngören çalışmaları nedeniyle 1949 Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

Nötronun 1932'de bulunmasından hemen sonra, Wigner ve Heisenberg, çekirdekteki nötron ve protonları bir arada tutan kuvvetlerin çok kısa erimli (etki uzaklığı 10^{-12} cm'den küçük) olması ve belli kütlede bir parçacık değiş tokuşuyla kendini göstermesi gerektiğini öne sürmüşlerdi. Bu parçacığın niteliklerini kuramsal olarak belirleyen Yukava, 1925'te yayımladığı çalışmasında, "mezon" adını verdiği bu parçacığın kütlesinin 200 elektron kütlesi dolayında olacağını öngördü. Ayrıca, çekirdekteki nötron-nötron ve proton-proton etkileşmelerinin, nötron-proton etkileşmesiyle aynı erim ve şiddette olması gerçeğinden yola çıkarak, artı ve eksi yüklü mezonların yanı sıra yüksüz mezonların da bulunması gerektiğini öne sürdü. 1937'de Anderson'un kozmik ışınlar arasında rastladığı ve "mü mezonu" ya da "müon" adını verdiği 206 elektron kütlesindeki parçacığın başlangıçta Yukava'nın öngördüğü parçacık olduğu sanıldıysa da, müonların çekirdekle kuvvetli etkileşime girmemeleri ve bozunma sürelerinin uzun olması nedeniyle bu kanının doğru olamayacağı sonucuna varıldı. 1947'de Powell gene kozmik ışınlar arasında yeni bir parçacık buldu ve "pi mezonu" ya da "pion" adı verilen, 280 elektron kütlesindeki bu parçacığın Yukava'nın mezonu olduğu kısa sürede anlaşıldı. Sonradan pionun artı yüklü, eksi yüklü ve yüksüz türlerinin varlığı da deneysel olarak saptandı.

• BAKINIZ: C.D.ANDERSON, HEISENBERG, C.F.POWELL, WIGNER.

YUNG-LO
(1360-1424)

Çin imparatoru. İktidarı sırasında Ming hanedanı en parlak dönemini yaşamıştır.

2 Mayıs 1360'ta Nanking'de doğdu, 2 Ağustos 1424'te güney Jehol'da Yü-muçuan'da öldü. Asıl adı Çu Ti'dir. Ming hanedanının kurucusu imparator Hung-vu'nun 26 oğlundan dördüncüsüydü. 10 yaşındayken Yen (Pekin bölgesinin eski adlarından biri) prensi yapıldı. 1380'den sonra ülkenin kuzey sınırında, dönemin en parlak komutanlarının gözetiminde askerlik eğitimi gördü. 1390'dan başlayarak kuzeyde Moğollar'a karşı düzenlenen çok sayıda sefere başarıyla komuta etti.

İmparator Hung-vu'nun Haziran 1398'de ölmesinin ardından tahta çıkan yeğeni Çien-ven'in imparatorluğunu tanımayı reddederek, Ağustos 1399'da yeni imparatora karşı ayaklandı. Kendisine kuzeyli komutanların ve saraydaki harem ağalarının destek sağladığı üç yıllık bir savaştan sonra, imparatora bağlı güçleri yenilgiye uğratarak Temmuz 1402'de başkent Nanking'e girdi ve kentten kaçan Çien-ven'in yerine kendisini imparator ilan etti.

Tahta çıktıktan sonra, devrik imparatorun tüm danışmanlarını ve yakınlarını öldürten Yung-lo, stratejik açıdan büyük önem taşıyan sınır bölgelerinde görevli olan tüm prensleri, orta ve güney Çin'deki yeni tımarlara yerleştirdi ve tüm yönetim görevlerini ellerinden aldığı bu prensleri maaşlı devlet memurları durumuna getirdi. İktidarını güvence altına almak amacıyla merkezi yönetim görevlerine, kendisine bağımlı genç kişileri yerleştirip, görev alanları saray çevresiyle sınırlı olan harem ağalarına önemli devlet görevleri vermeye başladı.

Yung-lo imparatorluğu sırasında tahta çıkışını duyurmak ve haraç toplatmak üzere denizaşırı ülkelere çok sayıda elçi yolladı. Bunlardan Müslüman bir harem ağası olan Çeng-ho, 1405-1433 arasında komuta ettiği yedi denizaşırı sefer sırasında Basra Körfezi ve Kızıldeniz'den Doğu Afrika kıyılarına dek uzanan çok geniş bir bölgede kırka yakın ülkeyi ziyaret ederek, bu ülkelerden Çin'e, Yung-lo'nun egemenliğini tanıdıklarını ve ona haraç ödemeyi kabul ettiklerini bildiren elçiler yollamasını sağladı. Aynı amaçla Tibet'e Nepal'e, Afganistan'a ve Türkistan'a da elçiler gönderildi. Yung-lo'nun döneminde, Japonya da Çin'in üstünlüğünü kabul etti. Ancak 1408'de şogun Aşigaka Yoşimitsu'nun ölmesinin ardından, Japonlar Çin kıyılarına yeniden saldırılar düzenlemeye başladılar.

Yung-lo, Çin elçilerinin öldürülmelerini gerekçe göstererek 1406'da Annam Krallığı'na karşı bir cezalandırma seferi düzenlenmesi için emir verdi. Çin ordularınca kısa sürede işgal edilen Annam Krallığı 1407'de Çin'e bağlandı. Ancak ülkedeki Çin egemenliğine karşı duyulan hoşnutsuzluğun neden olduğu ayaklanmalar giderek büyüyerek Annam'ın 1428'de yeniden bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlandı. Öte yandan, Çin'i fethetmek amacında olan Timur'un 1405'te ölmesinden sonra, Yung-lo Timur'un vârisleriyle dostça ilişkiler kurarak, Orta Asya ile Çin'i birbirine bağlayan İpek Yolu'nun ticarete açık kalmasını güvence altına aldı. Buna karşın kuzeydeki Moğol ve Tatar kabileleriyle çatışmalar sürdü ve Yung-lo bu kabilelere karşı bazılarına kendisinin komuta ettiği çok sayıda sefer düzenlemek zorunda kaldı. Moğollar'ın Çin'e sızmalarını engellemekle birlikte, ona kesin bir üstünlük getirmeyen bu seferlerin sonuncusundan dönerken yolda öldü.

Yung-lo'nun imparatorluğu sırasında gerçekleşen önemli bir olay da başkentin 1421'de Nanking'den Pekin'e taşınması oldu. Yung-lo'nun 1407'de yerleştiği Pekin'i başkent yapmak üzere başlattığı yapım çalışmaları sırasında, Yan-çe ve Sarı ırmaklarını birbirine bağlayan Büyük Kanal onarıldı ve Pekin 1414-1420 arasında yeniden inşa edildi. Öte yandan Konfüçyüsçü ve Yeni Konfüçyüsçü klasiklerin yayımlanmasını özendiren Yung-lo, 1403-1408 arasında, o güne değin yazılmış tüm elyazmalarını *Yung-lo ta-tien* ("Yung-lo Çağı'nın Büyük Yasası") adını taşıyan yaklaşık 12.000 ciltlik bir yapıtta bir araya getirtti.

• BAKINIZ: ÇEN-HO, HUNG-VU.

YUNUS EMRE
(1238 ? - 1320)

Türk, şair. Anadolu'da tasavvuf akımının ve Türkçe şiirin öncüsüdür. İnsan sevgisine dayanan bir görüşü geliştirmiştir.

Yaşamı konusunda yeterli bilgi olmadığı gibi onunla ilgili kaynaklarda anlatılanlar da birbirini tutmaz. Nerede, hangi yılda doğduğu kesinlikle bilinmiyor. Kimi kaynaklarda Anadolu'ya Doğu'dan gelen Türk oymaklarından birine bağlı olup, 1238 dolaylarında doğduğu söylenirse de kesin değildir. 1320 dolaylarında Eskişehir'de öldüğü söylenir. Batı Anadolu'nun birkaç yöresinde "Yunus Emre" adını taşıyan ve onunla ilgili görüldüğünden "makam" adı verilen yer vardır. Yapılan araştırmalara göre şiirlerinin toplandığı *Divan* ölümünden yetmiş yıl sonra düzenlenmiştir. Anadolu'da "Yunus Emre" adını taşıyan ve Yunus Emre'den çok sonraları yaşamış başka şairlerin yapıtlarıyla karışan şiirlerinin bir bölümü dil incelemeleri sonunda ayıklanmış, böylece 357 şiirin onun olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır. Gene Yunus Emre adını taşıyan ve başka şairlerin elinden çıktığı ileri sürülen 310 şiir daha derlenmiştir. Onun dil, şiir ve düşünce bakımından özgünlüğü ve etkisi, ilk düzenlenen *Divan*'daki şiirleri nedeniyledir.

Yunus Emre'nin şiirinde, edebiyat tarihi bakımından, dil, düşünce, duygu ve yaratıcılık gibi dört önemli sorun sergilenir. Bu sorunlar bir görüş ve inanış bütünlüğü içinde ele alınır, insan konusunda odaklaştırılır. Şiirde işlenen konular ise insan, Tanrı, Varlık Birliği, sevgi, yaşama sevinci, barış, evren, ölüm, yetkinlik, olgunluk, alçakgönüllülük, erdem,

eliaçıklık gibi genellikle gerçek yaşamı ilgilendiren kavramlardır. O, bu kavramları, şiirinin bütünlüğü içinde temel öğe olarak sergilemiştir.

İnsan bir "sevgi varlığı"dır, tin ile gövde gibi iki ayrı tözden kurulmuştur. Tin tanrısaldır, ölümsüzdür, gövdede kaldığı sürece geldiği özün ve yüce kaynağa, tanrısal evrene dönme özlemi içindedir. Gövde dağılır, kendini kuran öğelere ayrılır. İçinde insanın da bulunduğu tüm varlık evreni toprak, su, ateş ve yel gibi dört ilkeden kurulmuştur. Bu dört ilke yaratılmıştır, yaratıcı da Tanrı'dır. Tanrı, bu dört ilkeyi yarattıktan sonra, ayrı ayrı oranlarda birleştirerek varlık türlerinin oluşmasını sağlamıştır. İnsan sevgi yoluyla Tanrı'ya ulaşır, çünkü insanla Tanrı arasında özdeşlik vardır. Ancak, insanın bu madde evreninde bulunması, tinin tanrısal kaynaktan uzak kalması bir ayrılıktır. Bu ayrılık insanı, yaşamı boyunca Tanrı'yı düşünme, ona özlem duyma olaylarıyla karşı karşıya getirmiştir. Gerçekte insan-Tanrı-evren üçlüsü birlik içindedir, var olan yalnız Tanrı'dır, türlülük bir "görünüş"tür. Çünkü Tanrı, kendi özü gereği, bütün varlık türlerini kapsar, her varlıkta yansır. Evreni kuran öğelerle insanın gövdesini oluşturan ilkeler özdeştir. Bu özdeşlik tanrısal tözün bütün varlık türlerinde, biçimlendirici bir öğe olarak bulunmasından dolayıdır. Tanrısal tözün nesnel varlıklarda bulunması bir "yansıma" niteliğindedir, çünkü Tanrı yarattığı nesnede yansıyınca "oluş" gerçekleşir.

Sevgi insanda birleştirici, bütünleştirici bir eğilim niteliğindedir. Yunus Emre, sevgiyi Tanrı ve onun yarattığı tüm varlıklara karşı duyulan bir yakınlık, bir eğilim diye anlar. Sevginin ereği yüce Tanrı'ya, ölümsüz olana kavuşmak, onun varlığında bütünlüğe ulaşmaktır. Tanrı insanla özdeş olduğundan kendini seven Tanrı'yı, Tanrı'yı seven kendini sever. Çünkü sevgi kendini başkasında, başkasını kendinde bulmaktır. Sevginin olmadığı yerde, öfke, kırgınlık, çözülme ve birbirinden kopukluk gibi olumsuz durumlar ortaya çıkar. Sevginin değerini yalnız seven bilir, sevmek de bir bilgelik, bir olgunluk işidir. Yeterince aydınlanmamış, Tanrı ışığından yoksun kalmış bir gönülde sevginin yeri yoktur. Bütün varlık türlerini birbirine bağlayan, onları tanrısal evrene yönelten sevgidir. Sevgi bir çıkar aracı olmadığından seven karşılık beklemez. Dost kişi gerçek seven kimsedir (âşık). Dost başka bir anlamda da Tanrı'dır, kişinin gönlünde ışıyan bir tözdür.

Dört ilke

Yunus Emre'de yaşamak tanrısal tözün bir yansıması olan evrende sevinç duymaktır. Çünkü, bütün varlık türlerinde Tanrı görünmektedir, bu nedenle severek, düşünerek yaşamayı bilen kimse her yerde Tanrı ile karşı karşıyadır. Yaşamak belli nesnelere bağlanmak, yalnız gelip geçici varlıkları edinmek için çırpınmak değildir. Böyle bir yaşama biçimi kişiyi tanrısal tözden uzaklaştırdığı gibi yetkinlikten, bilgelikten de yoksun kılar. Yunus Emre'nin dilinde bilge kişinin adı "eren"dir. Eren barış içinde yaşamayı, bütün insanları kardeş görmeyi, kendini sevmeyeni bile sevmeyi bilen kişidir. Onun gönlü yalnız sevgiyle, dostluk duygularıyla doludur. Evreni bir tanrısal görünüş alanı olarak bildiğinden, erenin evrene karşı da sevgisi, saygısı vardır. Erenin gözünde insan bir küçük evrendir, büyük evren ise tanrısal tözün kuşattığı sonsuz varlık alanıdır. Eren olma aşamasına ulaşmış kişide erdem, alçakgönüllülük, eliaçıklık, yetkinlik, olgunluk bir bütünlük içinde bulunur.

Bilgi, dostluk

Tanrı-insan-evren

Sevgi ve bütünleşme

Ölüm tinin gövdeden ayrılıp tanrısal kaynağa dönmesiyle gerçekleşir. Bu nedenle ölüm tinle gövde arasında bir ayrılıktır. Gerçekte ölüm yoktur, tinin ölümsüzlüğe ulaşması, yüce kaynağa dönüşü vardır. Çünkü, bütün varlık türleri tanrısal tözün yansıması olduğundan, salt ölüm de söz konusu değildir. Ölümün bir başka anlamı da bilgiden, erdemden, yetkinlikten, sevgiden yoksun kalmaktır.

Yunus Emre'nin şiirinde Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan Tasavvuf öğretisinin bütün sorunları bulunur. Bunlara yeni bir çözüm getirmez, Yeni-Platonculuk'un yöntemine dayanarak yorumlar ileri sürer. Bu nedenle onun şiiri Yeni-Platonculuk'un Türkçe açıklanışıdır.

Yunus Emre'nin edebiyat tarihi bakımından, önemli bir yanı da Anadolu'da, Türkçe şiir dilinin öncüsü olması ve tasavvuf sorunlarını yalın, kolay anlaşılır bir dille söyleyişi nedeniyledir. Şiirlerinin ölçüsü, Türkçe'nin ses yapısına uymayan "aruz" olmakla birlikte söyleyişi akıcı, sürükleyici bir nitelik taşır. Tasavvufun en güç anlaşılır kavramlarını, Türkçe'nin ses yapısına uygun biçimde dile getirir, şiirinde duygu ve düşünce birliğinden oluşan bir derinlik görülür. Yer yer yalın halk söyleyişine yaklaşan dilinde anlam-uyum bağlantısı bütüncül bir içerik taşır. Ona göre önemli olan bir sözü etkili biçimde söylemektir. Bu nedenle sözün boş bir kavram olmaması, bir varlık sorununu, bir düşünceyi dile getirmesi gerekir. İnsan ancak söz söyleme yetisiyle

Söz ve kişi

Severem ben seni candan içeri
Yolum utmaz bu erkândan içeri
Nireye bakar isem toptolusun
Seni kanda koyam benden içeri
O bir dilberdürür yokdur nişânı
Nişan olur mı nişandan içeri
Beni sorma bana bende degülven
Suretün boş yürir tondan içeri
Beni benden alana irmez elüm
Kadem kim basa sultandan içeri
Tecellîden nasîb irdi kimine
Kiminün maksudı bundan içeri
Kime dîdar güninden şu'le değse
Anun şu'lesi var günden içeri
Senün ışkun beni benden alıpdur
Ne şîrin derd bu dermandan içeri
Şerî'at tarikat yoldur varana
Hakîkat ma'rifet andan içeri
Süleyman kuş dili bilür didiler
Süleyman var Süleyman'dan içeri
Unutdum din diyânet kaldı benden
Bu ne mezhebdürür dinden içeri
Dinün terkidenün küfürdür işi
Bu ne küfürdür imandan içeri
Geçer iken Yunus şeş oldı dosta
Ki kaldı kapuda andan içeri

(Yunus Emre)

insandır, konuşan Tanrı durumundadır. Yunus Emre' de Türkçe, şiir dili olma yanında, düşünceyi içeren, açıklayan bir odak özelliği kazanmıştır.

Yunus Emre'nin biri şiiri, öteki düşünceleriyle olmak üzere, iki yönlü bir etkisi vardır. Gerek dili, gerek görüşleri bakımından halk şiirinin de öncüsü sayılmaktadır. Özellikle tasavvuf inançlarını benimseyen Alevi-Bektaşi geleneğini sürdüren halk ozanları üzerindeki etkisi büyük olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (ö.s.), 1943; *Risaletü'n-Nushiye*, (ö.s.), 1965, ("Öğüt Kitapçığı").

- KAYNAKLAR: A.Gölpınarlı, *Yunus Emre*, 1936; S.Eyuboğlu, *Yunus Emre*, 1972; C.Öztelli, *Yunus Emre*, 1971.

- BAKINIZ: KAYGUSUZ ABDAL, KUL HİMMET, PİR SULTAN ABDAL.

YURDADÖN, Mehmet
(1954)

Türk, atlet. Uzun mesafelerde Türkiye'nin en başarılı atletlerinden biri olmuştur.

2 Haziran 1954'te Sarıkamış'ta doğdu. Atletizme beden eğitimi öğretmeninin özendirmesi üzerine ortaokul öğrencisiyken başladı. 1974'ten sonra yarışmalara girmeye başladı ve ilk başarısını Türkiye gençler şampiyonu olarak elde etti. Pistlerde başarılı olması yanında krosta da ün yaptı. 1976'da Bulgaristan'da Şumnu'da 1978'de İstanbul'da, 1982'de Atina'da Balkan şampiyonluklarını kazandı. Pistte ise 10.000 m'de Balkan ikincisi ve Dünya Üniversiteler arası oyunlar ikincisi oldu.

Atatürk Koşusu'nu sekiz kez kazanarak büyük başarı elde etti. Balkan şampiyonalarında elde ettiği derecelerle takım klasmanında Türkiye'nin dereceye girmesini sağlayanlardan biri oldu. Daha sonra Maraton koşmaya başladı, yurt dışındaki ilk uluslararası yarışmada 16.oldu. Bu dalda en iyi derece olarak 2.16.07 yaptı. Asya-Avrupa Maratonu, Dünya Kros Şampiyonası ve Olimpiyat Oyunları gibi yarışlara katıldı.

800 m'de 1.55.57; 1500 m'de 3.48; 3000 m'de 8.02.0; 5000 m'de 13.33.70 (Türkiye rekoru); 10000 m'de 28.35.06 (Türkiye rekoru) gibi dereceleri oldu.

YURDAKUL, Mehmet Emin
(1869-1944)

Türk, şair. Ulusçu, halkçı görüşleri savunduğu şiirleriyle Milli Edebiyat akımının öncü şairleri arasında yer almıştır.

13 Mayıs 1869'da İstanbul'da doğdu, 14 Ocak 1944'te aynı kentte öldü. Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra bir süre Mülkiye Mektebi'nin idadisinde okudu. 1887'de Babıâli Sadaret Dairesi Evrak Odası'na aylıksız kâtip olarak atandı. 1899'da Hukuk Mektebi'ne başladı. Öğrenimini ABD'de tamamlamak üzere okuldan ayrıldı. Ancak bu isteği gerçekleşemedi. Memurluk yaşamına döndü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Şiirlerinde dile getirdiği düşünceler, yansıttığı gerçekler saray tarafından kuşkuyla karşılandığı için 1907'de Erzurum rüsumat nazırlığına gönderildi. II.Meşrutiyet sonrası 1909'da bahriye müsteşarlığına, bu görevi istemeyince de Hicaz valiliğine atandı. Bir yıl sonra Sıvas valiliğine getirildi. Ancak çalışması engellenince, üç ay sonra bu görevinden de ayrılarak İstanbul'a döndü. Türk Ocağı'nın kurucuları arasında yer aldı, derneğin başkanı oldu. Çıkarılan *Türk Yurdu* dergisinin de sorumluluğunu üstlendi. İttihat ve Terakki yönetimiyle arası açılınca Erzurum valiliği göreviyle 1911'de İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Ertesi yıl da emekliye ayrılmak zorunda bırakıldı. 1913'te Musul milletvekili seçildi. Halide Edip, Köprülüzade Fuat ve Hamdullah Suphi ile birlikte Hars ve İlim Heyeti üyeliğinde bulundu. Milli Türk Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. I.Dünya Savaşı sonunda İstanbul işgal edilince, 1921'de Anadolu'ya geçti. Atatürk tarafından ilgiyle karşılandı. Antalya, Adana, İzmir yörelerinde dolaşarak halkın ve ordunun manevi gücünü artırıcı konuşmalar yaptı, Şebinkarahisar, Urfa ve İstanbul milletvekili seçilerek beş dönem meclise girdi.

Mehmed Emin Yurdakul edebiyat yaşamına Servet-i Fünun döneminde başlamıştır. İlk kitabı *Türkçe Şiirler* ilgiyle karşılanmış, yankılar uyandırmıştır. Dönemin şiir anlayışı dışında, hece ölçüsünü kullanarak yazdığı şiirlerinde yalın bir dil kullanmıştır. Türk edebiyatına halk sesini getiren şair olarak nitelendirilmiştir. Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarına karşı Türkçülük akımını savunan, bu konudaki düşüncelerini dile getiren öğretici şiirler yazmıştır.

Şiirde biçim yönünden yenilikler yapmıştır. Geleneksel Türk şiirinde sürekli kullanılan kalıpların yerine 4+4+4+3=15, 4+4+4+5=17, 4+4+4+7=19 gibi alışılmışın dışında kalıplar kullanmıştır. Dörtlük geleneğinin dışına çıkarak üçer, altışar, sekizer dizelik kıtalar kurmuştur. Servet-i Fünun doğrultusunda Batı'dan gelen sone biçiminde şiirler de yazmıştır.

Halkçı, ulusçu düşünce ve duyguları dile getirmiştir. Toplumsal ve ulusal konuları işlemiştir. Halkın ve ülkenin gerçeğini, özgürlük istemini yansıtmıştır. Coşku, umut, yüreklendirme ve öğreticilik, şiirinin belirgin öğeleri olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Türkçe Şiirler*, 1899; *Türk Sazı*, 1914; *Ey Türk Uyan*, 1914; *Tan Sesleri*, 1915; *Zafer Yolunda*, 1918; *Aydın Kızları*, 1919; *Dante'ye*, 1920; *Mustafa Kemal*, 1928; *Ankara*, 1939.

- KAYNAKLAR: E.N.Gökşen, *Mehmet Emin Yurdakul*, 1963; A.F.Oğuzkan, *Mehmet Emin Hayatı, Eseri*, 1961; F.A.Tansel (yay.), *Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri I, Şiirleri*, 1969, (bibliyografya içerir).

YUSUF

İbrani peygamberi. Başından geçen acıklı bir aşk serüveniyle ünlüdür.

Peygamber Yakup ile Rahel'in oğludur. Kenan ilinde doğmuş, sonradan yerleştiği Mısır'da ölmüştür. *Kuran*'ın "Yusuf Suresi"nde, *Tevrat*'ın "Tekvin" bölümünde adı geçer. *Kuran*'ın bildirdiğine göre Yakub'un on iki oğlundan biri olan Yusuf bir gece düşte Güneş, Ay ve on bir yıldızın kendisi önünde eğildiklerini görür, olayı babasına anlatır, babası peygamber olacağını, bunu kardeşlerine söylememesini öğütler. Yusuf öğüdü unutur, gördüğü düşü kardeşlerine anlatır. Onu kıskanan kardeşleri gezmeye götürüp kuyuya atarlar, babası Yakub'a da "Yusuf'u kurt yedi" diyerek kanlı bir gömlek gösterirler. Yakub da üzüntüsünden ağlaya ağlaya kör olur. Yoldan geçenler, Yusuf'un sesini duyup onu kuyudan çıkarırlar. Mısır'a satarlar. Yusuf ergenlik çağına gelince, efendisinin karısı Zeliha ona âşık olur, onunla sevişmek ister. Yusuf kadının bütün isteklerini geri çevirince, kadın onu "bana saldırdı" diye suçlayarak tutuklatır.

Bir gece firavun yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediği biçiminde bir düş görür. Düşü kimse yorumlayamaz. Firavuna bunu ancak tutuklu Yusuf'un yorumlayabileceği söylenir. Firavun Yusuf'u çağırır düşü anlatır. O da yedi semiz ineğin yedi yıl bolluk, yedi zayıf ineğin de yedi yıl kıtlık olacağını simgelediğini söyler. Bir süre sonra Yusuf'un yorumu gerçekleşir, kıtlık başlar. Firavun bu olay üzerine onu serbest bırakır.

Kıtlık dolayısıyla Yusuf'un Kenan'dan Mısır'a ekin almaya gelen kardeşleri onu tanıyınca barışırlar, Yusuf gözleri açılması için babası Yakub'a gömleğini gönderir, Yakub gömleği gözlerine sürünce görmeye başlar. Bütün ailesiyle Mısır'a geçer, birlikte yaşarlar.

Yusuf İslam ve Hıristiyan sanatında en çok işlenen konulardan biri olmuştur. İslam edebiyatında doğruluğun, sevginin, güzelliğin Tanrı'ya bağlılığın simgesi sayılan Yusuf'la ilgili sayısız öykü ve şiir vardır. Adı Zeliha ile birlikte geçer.

YUSUF PAŞA [Koca]
(?- 1800)

Osmanlı sadrazamı. Rusya'ya açtırdığı zamansız savaşla önemli kayıplara neden olmuştur.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Haziran 1800'de Cidde'de öldü. Gürcü asıllıdır. Tersane liman reisi Hasan Kaptan'ın kölesiyken hizmetleri nedeniyle azad edildi. 1764'ten sonra Cezayirli Hasan Paşa'nın korumasına girdi. Ticarette başarılı olması nedeniyle Hasan Paşa'nın önce hazinedarı, sonra kapı kethüdası olarak kapıcıbaşılığa yükseldi. İşi gereği saray ve devlet adamlarıyla tanışarak durumunu güçlendirdi. Ağustos 1785'te Mora valisi oldu. 24 Ocak 1786'da I.Abdülhamid tarafından sadrazamlığa getirildi. Rusya'ya aceleyle savaş açtırarak hazırlıksız bir orduyla sefere çıktı. Ruslar'ın müttefiki Avusturyalılar karşısında aldığı yenilgiler nedeniyle yeni padişah III.Selim tarafından 7 Haziran 1789'da azledilerek Vidin seraskerliğine atandı. Ekim 1790'da Köstendil sancakbeyliğine, Aralık 1790'da da Bosna valiliğine getirildi.

27 Şubat 1791'de ikinci kez sadrazamlığa atanarak sürmekte olan savaş nedeniyle Şumnu'daki ordunun başına geçti. Çok sayıda asker ve hazinenin, Özi gibi önemli bir eyaletin, Kafkasya'daki Osmanlı egemenliğinin yitirilmesine yol açan bu savaşa son vererek 1792'de Ruslarla Yaş Antlaşması'nı imzaladı. Nizam-ı Cedit'in kuruluşu sırasındaki olumsuz tutumu nedeniyle 4 Mayıs 1792'de sadrazamlıktan azledilerek Anapa seraskerliği ile Trabzon valiliğine atandı. Daha sonra getirildiği Cidde valiliği sırasında öldü.

• BAKINIZ: ABDÜLHAMİD I, HASAN PAŞA [Cezayirli], SELİM III.

YUSUF SİNEÇÂK
(?- 1546)

Osmanlı, şair. *Cezire-i Mesnevi* adlı güldestesiyle tanınmıştır.

Vardar Yenicesi'nde (bugün Yunanistan'da) doğdu, İstanbul'da öldü. Şair Hayretî'nin kardeşidir. Önceleri Gülşeni tarikatına bağlıyken sonradan Mevlevi oldu. Edirne Mevlevihanesi'ne şeyh atandı. Ancak valinin mevlevihanenin vakıflarına karışması üzerine İstanbul'a göç etti. Yaşamının sonuna kadar Sütlüce'de oturdu.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevi*'sinden 366 beyti seçerek oluşturduğu *Cezire-i Mesnevi* adlı güldestesi en tanınmış yapıtıdır. Bu seçmede, beyitler arasında anlam bakımından ilişki ön plandadır. Mevleviler arasında tanınan ve benimsenen yapıt, Bağdatlı İlmî Dede ile Şeyh Galib tarafından Türkçe olarak şerhedilmiştir. Şair Cevrî de yapıttan seçtiği 40 beytin her birini beş Türkçe beyitle şerhetmiştir.

Yusuf Sineçâk'ın dağınık bir biçimde bulunan şiirlerinden, aşırı derecede vahdet-i vücud (Tanrı birliği) ilkelerini savunduğu, hurufi inançları da benimsediği anlaşılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Cezire-i Mesnevi*, ("Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, No. 2039).

• BAKINIZ: ŞEYH GALİB.

YUSUF b.TAŞFİN
(1010-1106)

Murabıtlar hükümdarı. Murabıtlar Devleti'nin gerçek kurucusu ve en büyük hükümdarıdır.

Doğum yeri bilinmiyor. 4 Eylül 1106'da Merakeş'te öldü. Senegal Nehri'nin kuzeyindeki Lamtuna kabilesindendi. Murabıt hükümdarlarından Ebubekir b.Ömer'in 1050'li yıllarda giriştiği savaşlarda orduya komuta etti. Fas'ın güney taraflarını ele geçirdi. Ebubekir, çölde yaşayan Litamlılar arasında anlaşmazlık çıkınca, alınan yerlerin yönetimini Yusuf'a bırakıp Litamlılar'ın üzerine gitti.

Yusuf, ilk iş olarak 1062'de ünlü Merakeş kentini kurdu. Ertesi yıl Zenata grubuna bağlı Mugansır'ın elinde bulunan Fas'ın tümünü ele geçirdi. Ebubekir 1073'te saltanatı Yusuf'a bırakmak zorunda kaldı. Yusuf, Kuzey Afrika'da ilerleyerek 1084'te uzun süren bir kuşatmadan sonra Septe'yi fethetti. Ülkesinin sınırlarını Atlas Okyanusu'ndan Tunus'a kadar genişletti.

Bu sıralarda, Kastilya Kralı VI.Alfonso ile Aragon ve Navarra Kralı I.Sancho birleşerek Müslümanlar'ı Endülüs'ten (İspanya) çıkarmak istiyorlardı. Bu durum karşısında İşbiliyye (Sevilla) Emiri el-Mutemid, Murabıtlar'dan yardım istedi. Yusuf, 1086 Ağustos'unda Septe Boğazı'nı geçerek İspanya'ya çıktı. Zallaka'da, Kastilya ve Aragon krallarını yenerek büyük bir zafer kazandı. Ancak Merakeş'te yerine naip olarak bıraktığı oğlunun ölüm haberini alınca ordusunu Sîr b.Ebubekir'in komutasına bırakıp geri döndü. İspanya'yı yönetimi altına alması için, Gazzali ile Ebubekir el-Turtusi'den aldığı mektup üzerine 1090'da yeniden İspanya'ya gitti. Dört yıl içinde Saragosa dışındaki emirlikler Murabıtlar'ın eline geçti. Çok yaşlanmış olan Yusuf, küçük oğlu Ali'yi 1103'te veliaht seçti. Endülüs'ün yönetimine bir düzen getirmek için, tüm vali ve kadıların Lamtuna kabilesinden olmalarına dikkat etti. On yedi bin kişilik bir orduyu da önemli bölgelere dağıtarak sürekli hazır tuttu. Sınır boylarının korunması görevinin ise Endülüslüler'e verilmesini önererek Merakeş'e döndü, kısa süren bir hastalıktan sonra öldü.

• BAKINIZ: ABDULLAH b.YASİN.

YUSUF ZİYA PAŞA
(? - 1819)

Osmanlı sadrazamı. III.Selim ve II. Mahmud dönemlerinde dokuz yıla yakın sadrazamlık yapmıştır.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Sakız Adası'nda öldü. Gürcü asıllı olup mirahur Mustafa Paşa'nın kölesiydi. Azad edildikten sonra vezaret kâtipliklerinde bulundu. Daha sonra Halil Hamid Paşa'nın silahtarlığını yaptı. 1785'te Maden emini oldu. 1793'te vezirliğe yükseldi. 1794 başında Diyarbakır valiliğine atandı. Kasım 1794'te ek olarak Erzurum valiliği, 1796'da yine ek olarak Çıldır valiliği verildi. Aynı yıl Trabzon valisi oldu. 1798'de Fransızlar'ın Mısır'a saldırması üzerine, 30 Ağustos 1798'de sadrazamlığa getirildi. Fransızlar'la yaptığı savaşlarda yenilgiye uğrayarak 1799'da İstanbul'a döndü. 24 Nisan 1805'te azledilmesinden sonra Trabzon valiliğine gönderildi. Mart 1807'de Erzurum valisi ve Şark seraskeri oldu. Ardından Bağdat, Basra, Konya ve Halep valiliklerinde bulundu. II.Mahmud'un tahta çıkışından sonra 1 Ocak 1809'da ikinci kez sadrazamlığa atandı. Ordunun başında Rumeli'de bulunduğu sırada, 10 Nisan 1811'de azledilerek mallarına el konuldu. Vezirliği kaldırılarak Dimetoka'ya sürüldüyse de sonradan vezirliği geri verildi ve Aralık 1815'te Eğriboz ve Karlıili sancakları muhafızı oldu. 1817'de Sakız Adası muhafızlığına atandı ve orada öldü.

• BAKINIZ: ABDÜLHAMİD I, MAHMUD II.

YUTKEVİÇ, Sergey
(1904-1985)

SSCB'li sinema yönetmeni. Belge filmleriyle olduğu kadar konulu yapıtlarıyla da tanınmıştır.

15 Eylül 1904'te St.Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, 23 Nisan 1985'te öldü. Daha küçük yaşlarda Sovyet öncü sanatıyla ilgilenmeye başladı. Kiev ve Moskova'da resim okudu. Moskova tiyatrolarında ve filmlerde çevre düzenlemeleri yaptıktan sonra Abram Room'un (1894-1976) yönetmen yardımcılığında bulundu. İki kısa filmden sonra 1931'de yönettiği ilk uzun ve sesli filmi *Zlatiye gori*'de ("Altın Dağlar") Ayzenştayn, Pudovkin ve Aleksandrov'un kurgu ilkelerini uygulamaya çalıştı. 1932 tarihli filmi *Vstreçyni* ("Karşı Plan") Toplumcu Gerçekçilik akımının sinemadaki örneği sayıldı.

1933'te Kurtuluş Savaşı üzerine konulu bir film çekmek üzere Türkiye'ye geldi. Senaryonun kabul edilmemesi üzerine Atatürk'ün 10.yıl nutkunun da içinde yer aldığı *Türkiye'nin Kalbi Ankara* adlı bir belgesel yaptı. 1934'te ise Leningrad'da resmi bir deney stüdyosu kurdu ve burada, aralarında *Noviye pokhozdeniya Şveyka* ("Aslan Asker Şvayk'ın Yeni Maceraları") ile sansür tarafından yasaklanan *Svet nad Rossiei*'nin de ("Rusya'nın Üzerindeki Işık") bulunduğu bir dizi nitelikli film yönetti. 1955'te gerçekleştirdiği *Othello* ("Othello") ise görkemli bir tiyatro uyarlamasıydı. Yves Montand'ın 1957'deki SSCB turnesi ile Kruşçev'in 1960 Fransa gezisi üzerine ilginç belgeseller çekti.

• YAPITLAR (başlıca): *Zlatiye gori*, 1931, ("Altın Dağlar"); *Vstreçyni*, 1932, ("Karşı Plan"); *Türkiye'nin Kalbi Ankara* (L.Arnştam ile), 1934; *Yakov Svedlov*, 1940; *Noviye pokhozdeniya Şveyka*, 1943, ("Aslan Asker Şvayk'ın Yeni Maceraları"); *Svet nad Rossiei*, 1947, ("Rusya'nın Üzerindeki Işık"); *Othello*, 1955, ("Othello"); *Lenin v Polşe*, 1964, ("Lenin Polonya'da").

YÜAN ŞİH-KAY
(1859-1916)

Çinli asker ve devlet adamı. Çin Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, 1912-1916 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

16 Eylül 1859'da Hunan Eyaleti'nde Hsiançeng'de doğdu, 6 Haziran 1916'da Pekin'de öldü. Toprak sahibi asker bir ailenin oğluydu. İki kez girdiği devlet memurluğu sınavlarını kazanamadığından, ancak aile ilişkilerini kullanarak devlet hizmetine girebildi ve Şantung Eyaleti'ndeki bir deniz savunma birliğinde çalışmaya başladı. 1882'de, Kore'de Çin'e karşı egemenlik mücadelesi veren Japonlar'a karşı bölgeye gönderilen orduya katıldı. 1885'te ise Kore'nin başkenti Seul'deki Çin temsilciliğine atandı. Bu görevindeyken, başarılı bir diplomat ve asker olarak kendisini gösterdi. 1894'te baş gösteren Tonghak Ayaklanması'nı bastırmak üzere Çin'in Kore'ye askeri bir müdahalede bulunmasını sağlaması, aynı yıl Çin-Japon Savaşı'nın başlamasını hızlandıran en önemli olaylardan biri oldu.

Savaşın başlamasından hemen önce Çin'e dönen Yüan Şih-kay, Çin'in Japonya karşısında aldığı ağır yenilginin ardından yeni kurulan Peiyang ordusunun başına getirildi. Bu görevindeyken dul imparatoriçe Tzu Hşi'nin reformcu Kang Yu-vei'nin önderlik ettiği Yüz Gün Reformları'na son vermesine destek oldu. Bu tutumuyla güvenini kazandığı imparatoriçe Tzu Hşi tarafından Aralık 1899'da Şantung Eyaleti'nin valiliğine atandı. Bu görevindeyken, Haziran 1900'de başlayan Boxer Ayaklanması'ndan yararlanarak askeri gücünü daha da artırdı ve Kasım 1901'de Çin'in merkez eyaleti Çihli'nin genel valiliğine getirildi.

Bu görevini sürdürürken, reform karşıtı tutumundan vazgeçen Tzu Hşi'nin desteğiyle askerlik, eğitim ve yönetim alanlarında bazı reformlara yöneldi ve ülkede anayasal monarşi yönetimine geçiş için hazırlıklara başladı. Ancak, kişisel gücünün artmasından ürken saray çevrelerinin baskısıyla 1907'de görev ve yetkilerine bazı sınırlamalar getirildi ve Ağustos 1908'de Tzu Hşi'nin ölmesinden sonra tahta çıkan üç yaşındaki imparator Pu Yi'nin naibi prens Çuen tarafından 2 Ocak 1909'da tüm görevlerinden uzaklaştırıldı. Ancak Ekim 1911'de Wuşang'da başlayıp kısa sürede tüm güney eyaletlerini etkisi altına alan cumhuriyetçi ayaklanma sırasında, imparatorluğun geleceğini kurtarmak üzere 2 Kasım 1911'de prens Çuen tarafından başbakanlığa atandı. Başbakan olduktan sonra Aralık 1911'de Çin Cumhuriyeti'nin geçici cumhurbaşkanlığına seçilen Sun Yat Sen'le ilişki kurarak, imparatorluğun yönetimine son vermek karşılığında cumhurbaşkanlığını ondan devralmak konusunda Sun Yat Sen'le anlaştı; 12 Şubat 1912'de Pu Yi'nin tahttan çekilmesini sağladıktan sonra 12 Mart 1912'de Çin Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı oldu.

Asıl amacı Cumhuriyetçiler'i yönetimden uzaklaştırarak kişisel iktidarını kurmak olan Yüan Şih-kay, cumhurbaşkanı olduktan sonra geçici anayasayı dilediği gibi yorumlamaya başladı. Devrimci unsurları yönetimden uzaklaştırarak tümüyle kendisine bağlı kişilerden oluşan bir hükümet atadı. 20 Mart 1913'te bir ay önce yapılan meclis seçimlerinde en çok oyu alan parti olan Kuomintang'ın (KMT) önderi Sung Çiao-yen'i öldürttükten sonra, KMT'yi yasadışı ilan etti ve aralarında Sun Yat Sen'in de bulunduğu çok sayıda KMT önderi hakkında tutuklama emri çıkarttı. KMT'nin denetimindeki eyaletleri ele geçirdikten ve buna karşı gelişen direnişi bastırdıktan sonra, 1913'te kendisini yaşam boyu cumhurbaşkanı ilan etti ve Ulusal Meclis'i dağıtarak, askeri bir diktatörlük yönetimi kurdu.

I.Dünya Savaşı sırasında Şantung'u ele geçiren Japonya'nın baskısına direnemeyerek, Mayıs 1915'te Çin'i bir Japon himaye bölgesi durumuna getiren Yirmi Bir Talep'i kabul etti. Ardından 1 Ocak 1916'da imparator sanını aldıysa da, güneyde başlayan ayaklanmalar sonucu birçok eyaletin bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Mart 1916'da bu kararından vazgeçti. Ancak cumhuriyet yönetimine geri dönüşü, ona eski nüfuzunu kazandıramadı ve yavaş yavaş bağımsız birer güç durumuna gelen generallerin desteğini yitirmeye başladı. Kısa bir süre sonra ölen Yüan Şih-kay, arkasında iç savaşla çalkalanan bir ülke bıraktı.

• KAYNAKLAR: J.Chen, *Yüan Shih-k'ai, 1859-1916*, 1961.

• BAKINIZ: KANG YOU-VEİ, KUANG HSÜ, MİN, PU Yİ, SUN YAT SEN, TZU HŞİ.

YÜCEL, Ali
(1930-1981)

Türk, güreşçi. Avrupa ve Dünya şampiyonlukları kazanmıştır.

14 Nisan 1930'da Tokat'ta doğdu, 11 Kasım 1981'de İstanbul'da öldü. 14 yaşında öğrenim yapmak için Ankara'ya gitti. Daha önce çevresinde iyi bir karakucakçı olarak tanınmıştı. İlk güreşini Mustafa Ersoy'la Grekoromen'de denedi. Ankara Demirspor, Ankaragücü, Tekel ve Ankara Eğitim salonlarında minder güreşinde deneyim kazandı.

1947'de çalışmak üzere İstanbul'a geldi ve İstanbul Güreş Kulübü'ne girdi. 1949'da Avrupa turnesi seçmelerine katıldı ve Fehmi Büyükmutlu'yu yenerek milli takıma girdi. İtalya, İsviçre, İsveç ve Belçika'yı kapsayan bu turnede sekiz güreş yapıp hepsini kazandı. Yendikleri arasında İtalyan Olimpiyat şampiyonu Lombardini de vardı.

1949 Avrupa Şampiyonası'ndaki seçmelerde karşısına Bayram Şit çıktı. Seçmeyi kazanan Yücel bu şampiyonada tüm rakiplerini yenerek Avrupa birinciliğini kazandı. Ertesi yıl 52 kiloda Avrupa Grekoromen şampiyonasına götürüldü. İsveçli Johansson'a yenilerek ikinci oldu. 1951 Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nın en teknik güreşçisi ve birincisi oldu. 1952'de İstanbul Güreş Kulübü'nün İsveç turnesi Ali

Yücel'in spor yaşamının sonu oldu. Güreşçi Bektaş Can'la bir mağazadan saat çalmakla suçlandı. İsveç polisi yeterli kanıt bulamadığı gerekçesiyle onları serbest bıraktı. Bu olaydan sonra Yücel bir daha toparlanamadı. Suçsuz olduğunu söylemesine karşın 1952 Olimpiyat oyunları öncesinde yaşam boyu boykotla cezalandırıldı. 1960'ta cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in isteği ile affedildi. 30 yaşında tekrar mindere çıktıysa da başarılı olamadı. Daha sonra Güreş Federasyonu antrenörlüğüne getirildi. Ali Rıza Alan'ın yetişmesine yardımcı oldu. 1981'de MTTB spor salonunda ölmüş olarak bulundu.

YÜCEL, Can
(1926)

Türk, şair. Yergici anlatımı ve oluşturduğu dil örgüsüyle çağdaş Türk şiirinde özgün bir yer edinmiştir.

İstanbul'da doğdu. Eski milli eğitim bakanlarından H.Â. Yücel'in oğludur. Ortaöğrenimini Ankara Erkek Lisesi'nde tamamladı. Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü'nde ve İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde yaptı. Uzun süre Paris'te ve İngiltere'de kaldı. Londra'da BBC Radyosu Türkçe Yayınları Bölümü'nde spiker olarak çalıştı. 1962'de İngiltere'de, 1709'da Latin harfleriyle taşbaskısı olarak basılmış bir Türkçe dilbilgisi kitabını bulması önemli yankılar uyandırdı. Ertesi yıl yurda dönünce Bodrum'da turist rehberliği yaptı. Sonra İstanbul'a yerleşti, çeviriyi uğraş edindi. Bir çevirisinden dolayı 12 Mart döneminde 7,5 yıla hüküm giydi. 1974'te aftan yararlanarak serbest kaldı.

Yazın yaşamına üniversitede öğrenciyken yayımladığı şiirleriyle girdi. Çeşitli dergilerde çıkan şiir, yazı ve çeviri şiirleriyle tanındı. *Vatan* ve *Demokrat* gazetelerinde fıkralar yazdı. 1957'de *Her Boydan* adlı kitapta topladığı çeviri şiirleri bu türün başarılı örnekleri oldu.

Uyaklı söyleyiş, coşkulu anlatım, geleceğe olan güven ilk şiirlerinin belirgin yanlarıdır. İkinci kitabı *Sevgi Duvarı*'nda topladığı şiirlerde ise imge yoğunluğu, doğa ve insan ilişkilerini anlatma belirgin duruma gelmiştir.

1974'te çıkan *Bir Siyasinin Şiirleri*, Can Yücel'in o döneme kadarki şiir serüveninin tutarlı bir bireşimi gibidir. Bu şiirlerinde hapishaneden dışa ve orada yaşayanlara dönük izlenim, gözlem, duygu ve düşüncelerinin birikimini, kendi politik kimliğinin sorgulamasıyla birlikte vermiştir. Tarihsel olaylarla günlük olayları iç içe işlemiştir. Günceli, taşlama yüklü bir anlatımla, politik eleştiri düzeyinde ele almıştır. Toplumsal olanı yansıtmada gülmece, şiirinin en önde gelen öğesi olmuştur. Şiirlerinde, toplumcu bir bakış açısından yola çıkarak daha iyi bir dünyanın kurulması amacını savunmuştur. Sözcük oyunlarıyla ulaştığı dil ustalığı, şiirini "yeni anlam boyutlarıyla donatarak" etkili kılar. Halk kaynaklarına, halk ağzına, daha çok da halk türkülerinin deyişlerine yaslanır. Kullandığı günlük dil, yöresel deyişler, deyimler ve argo sözcükler, şiirini etkili kılan başka öğelerdir. Diyaloglar, atasözleri, benzetmelerle kendine özgü bir üslup kurmuştur.

Lorca, Shakespeare, Weiss, Brecht gibi yazarlardan oyun çevirileri de yapmıştır. Bunlarda yapıtları neredeyse yeniden yazarak değişik bir çeviri anlayışı geliştirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Yazma*, 1950; *Sevgi Duvarı*, 1973; *Bir Siyasinin Şiirleri*, 1974; *Ölüm ve Oğlum*, 1976; *Şiir Alayı*, 1981; *Rengahenk*, 1982; *Gökyokuş*, 1984; *Beşibiyerde*, 1985.

Üsküdar İskelesinde İki Lostracı Çocuğun Konuşmasından

Öyle bir gül atıcam ki size gelecek maçta
Âdem abim bilem tutamaz elleri yanar

(C.Yücel)

Ya'u

Elektrik söndü dün gece,
Zorbela toplayıp satrancın taşlarını
Mecburen yattık.

Simsiyah kediler gibi dolaşıyor koğuşta
Uyuyan dostların nefesleri
Dolaşsınlar azıcık!

Tam ben de eve doğru açılıyordum
Şıpırdatmadan hiç kürekleri,
Yanmaz mı o tepemdeki yüz mumluk ışık!

Bir kürek mahkûmunu Boğazda sandal sefasına
Haklılar, bırakmazlar tabii ama...
Ya'u ne güzel şeymiş meğer karanlık!

(C.Yücel)

YÜCEL, Hasan Âli
(1897-1961)

Türk eğitimci ve devlet adamı. Etkin bir kültür ve milli eğitim siyaseti uygulamıştır.

16 Aralık 1897'de İstanbul'da doğdu, 26 Şubat 1961'de aynı kentte öldü. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu kentte tamamladı. 1921'de Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nda Türkçe ve edebiyat, İstanbul Kuleli Askeri Lisesi'nde edebiyat, İstanbul Erkek Lisesi'nde edebiyat, felsefe ve sosyoloji öğretmenliği yaptı. 1927'de maarif müfettişi oldu. 1930'da Fransa'da öğrenci müfettişliği, 1932'de Ankara Gazi Eğitim

Enstitüsü müdürlüğü, 1933-1935 arasında ortaöğretim genel müdürlüğü yaptı.

1935'te İzmir milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi. 28 Aralık 1938'de 2.Bayar hükümetinde milli eğitim bakanı oldu. Bu görevi Saydam ve Saraçoğlu'nun kurduğu dört hükümette kesintisiz olarak 5 Ağustos 1946'ya değin sürdürdü. 1950 seçimlerini kaybedince İstanbul'a yerleşti. 1955-1960 arasında İş Bankası Kültür Yayınları'nı yönetti. 1958'de UNESCO Türkiye Milli Komisyonu üyeliğine, 1961'de Kurucu Meclis üyeliğine seçildi.

Hasan Âli Yücel, eğitim ve kültür alanında yaratıcı ve üretken bir döneme damgasını vurdu. 1939'da ilk Maarif Şurası'nı toplayarak bir eğitim planı yaptı. 1940'ta Tonguç önderliğinde köy enstitülerinin kurulmasını sağlayarak ilköğretimde, çeşitli meslek okulları açtırarak teknik öğretimde önemli adımlar atılmasına öncülük etti. Bakanlığa bağlı bir tercüme bürosu kurdurarak dünya klasiklerinden oluşan 496 ciltlik bir kütüphane oluşturdu. 13 Haziran 1946'da Üniversiteler Yasası'nın çıkarılmasında etkin rol oynadı ve kendi yetkilerini üniversiteye devreden ilk bakan oldu. Ahlak Şurası, Neşriyat Kongresi, Tercüme Kongresi'ni, Gramer Komisyonu'nu toplayarak ilgili konularda yeni ilkeler belirledi. Ortaöğretimde birlik ve yükseköğretimle uyumluluğu, devlet tiyatro ve operasının kurulmasını, güzel sanatların desteklenmesini, çok sayıda sanat ve eğitim dergisinin, ansiklopedilerin yayımlanmasını gerçekleştirdi.

1921-1922 yıllarında *Dergâh* ve *Yarın*, 1923'te *Yeni Mecmua*'da, 1926-1928 arası *Hayat* dergilerinde şiirlerini, 1936'da *Akşam*, 1949'dan sonra *Cumhuriyet* ve 1960'ta *Dünya* gazetelerinde toplumsal ve kültürel konulara ilişkin makale ve denemelerini yayımladı. Usta bir yazar olarak yazın alanında da kendisini kabul ettirdi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Türk Edebiyatı Nümuneleri* (Hıfzı Tevfik (Gönensay) ve Hammamizade İhsan'la birlikte), 1926; *Mantık ve Metodoloji*, 1928; *Goethe, Bir Dehanın Romanı*, 1932; *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 1932; *Pazartesi Konuşmaları*, 1937; *Türkiyede Orta Öğretim*, 1938; *Davam*, 1947; *Davalar ve Neticeleri*, 1950; *Hürriyete Doğru*, 1955; *İyi Vatandaş, İyi İnsan*, 1956; *Edebiyat Tarihimizden*, 1957; *Hürriyet Gene Hürriyet*, 1960.

• **BAKINIZ:** ARIKAN, S.EYUBOĞLU, İ.İNÖNÜ, TONGUÇ.

YÜCEL, Tahsin
(1933)

Türk öykü yazarı ve eleştirmen. Göstergebilim alanında dünyaca ünlü bir addır.

Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde yaptıktan sonra 1953'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirerek aynı bölüme asistan oldu. 1969'da doktorasını tamamladı, 1972'de doçentliğe, 1978'de profesörlüğe yükseldi.

İlk öykü kitabı olan *Uçan Daireler*'den sonra 1955'te yayımladığı *Haney Yaşamalı* ile Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı. 1958'deki *Düşlerin Ölümü* ise Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'nü aldı.

Gençlik anılarını derin bir gözlem gücü ve etkin bir anlatımla donatarak işleyen Yücel, yapıtlarında yerel insandan yola çıkarak evrensele ulaşmaya çaba gösterdi. Anlatı türündeki yapıtlarından 1960'taki *Mutfak Çıkmazı* ve 1975'teki *Vatandaş*, duru anlatımları ve usta kurgularıyla ilgi çekti. Yazarla yapıt

Yapısalcı Eleştiri

Kimi yazarların farklı öncüler aramayı sürdürmelerine karşın, Yapısalcılık'ın üzerinde genellikle birleşilen kaynağı F.de Saussure'ün* Cours de linguistique générale (Genel Dilbilim Dersleri) adlı yapıtıdır. Saussure bu kitabında dil/söz, ses/anlam, eşsürem/artsürem, sistem/öğe, özdeşlik/karşıtlık gibi kavramları ortaya koyup tanımlayarak geleneksel dilbilimden kesinlikle ayrılan yepyeni bir yöntemin temellerini atmıştır. Saussure'ün izinden yürüyenlerin 1926'da kurdukları Prag Dilbilim Okulu, Moskova Dilbilim Okulu'nun dağılmasıyla bünyesine katılan N.S.Trubetskoy* ve R.Jakobson* gibi dilbilimcilerin çalışmalarıyla daha etkin bir hareket haline gelmiştir. E.Benveniste* ve A.Martinet* gibi ünlü dilbilimciler de okulun toplantılarına katılmışlardır. Öte yandan, öncülüğünü L.Hjemslev'in* yaptığı Kopenhag Dilbilim Okulu da, yapısalcı dilbilimin gelişmesine ve ilerde gelişecek göstergebilimin (semiolojı) kavramlarının oluşmasına önemli katkıda bulunmuştur.

C.Lévi-Strauss'un* dilbilimdeki yapısalcı yaklaşımının yanı sıra F.Boas'ın*, A.Radcliffe-Brown* ve M.Mauss* gibi antropologların çalışmalarından yola çıkarak yapı kavramını antropolojiye uygulamasıyla, Yapısalcılık dilbilimle sınırlı bir yöntem olmaktan çıkmış, tüm insan bilimlerini kapsamaya başlamıştır. A.J.Greimas* ve R.Barthes* gibi Fransız dilbilimci ve eleştirmenler ile C.S.Peirce* gibi ABD'li dilbilimcilerin katkılarıyla gelişen göstergebilim ise, Yapısalcı düşüncenin dolaysız bir sonucu olarak gelişmekle birlikte giderek ondan ayrılarak ba-

→

arasındaki ilişkiyi ve anlatı sorunlarını 1983'te çıkan *Ben ve Öteki* adlı kitabında öyküleştirdi.

Yücel, Türk dilinin arılaştırılmasına öyküleriyle olduğu kadar bilimsel araştırmalarıyla da katkıda bulundu. 1982 tarihli *Dil Devrimi ve Sonuçları*'yla bir yandan Türkçe'nin özleştirilmesine karşı çıkanların tutarsızlıklarını sergilerken, bir yandan da Atatürk'ün başlattığı dil çalışmalarının bilimsel gerekçelerini açıkladı. Edebiyat yapıtlarının çözümlemesinde kullanılabilecek yöntemleri betimlemenin yanı sıra, uygulamalı ve kuramsal yapıtlarıyla bu alana yeni boyutlar kazandırdı. 1972'de Fransa'da basılan ve geniş kapsamlı bir çalışma olan *Figures et messages dans la comédie humaine* ("İnsanlık Komedyasında Yüzler ve Bildiriler"), A.J.Greimas önderliğinde gelişen göstergebilimin örnek yapıtlarından biri sayılmaktadır. Yücel ayrıca Fransızca'dan Türkçe'ye çok sayıda roman da çevirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Uçan Daireler*, 1954; *Haney Yaşamalı*, 1955; *Düşlerin Ölümü*, 1958; *Vatandaş*, 1975; *Ben ve Öteki*, 1983. **Araştırma-İnceleme:** *L'imaginaire de Bernanos*, 1969; ("Bernanos'un Düş Evreni"); *Figures et messages dans la comédie humaine*, 1972, ("İnsanlık Komedyasında Yüzler ve Bildiriler"); *Anlatı Yerlemleri*, 1979; *Yapısalcılık*, 1982; *Dil Devrimi ve Sonuçları*, 1982; *Yazının Sınırları*, 1982.

ğımsız bir bilim dalı olmuştur. İnsan evreninde yer alan her olgunun gösterge niteliğini araştıran bu bilim, edebiyat eleştirisini ve anlatı çözümlemelerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Saussure, Lévi-Strauss gibi kuramcılar ve Prag Dilbilim Okulu, Kopenhag Dilbilim Okulu, Paris Göstergebilim Okulu ve Rus Biçimcileri gibi akımların etkilerini içinde barındıran Yapısalcı edebiyat eleştirisinin temel ilkesi, incelenen yapıtın çizgiselliğini kurmaktır. Başka bir deyişle bu eleştiri yapıtın ana temasını oluşturan ve yapıta dağılmış bulunan kavramları bir araya getirmeyi amaçlar. Böylece, bu kavramlar arasındaki bağıntıların belirlenmesi kolaylaşır.

Bu yaklaşımda, edebiyat yapıtını oluşturan bütünün dizgesi, yapısı, hatta anlamı o bütünün içinde aranır. Yazarın yaşamını araştırmak, yapıtın yazıldığı dönemdeki koşulları incelemek, yapıyı açıklayıcı çalışmalar sayılmaz. Ancak, incelenen bütünün bir anlam kazanabilmesi için o bütünü oluşturan öğeler arasındaki ayrılıkların, karşıtlık ya da özdeşlik bağıntılarının algılanabilmesi gerekir. Yapısal eleştiri sonunda elde edilen bulgular, bilimselliğe yaklaşmayı amaçlayan bir kesinlikle, tutarlı bir biçimde aktarılır. Bu anlayışa bağlı kalınarak girişilen çözümlemelerde metin, inceleme birimi olarak ele alınacak kesitlere bölünür. Belirlenen kesitler, sözdizim (sentaks) ve anlam açısından incelenir. Her kesitin temel kavramları öteki kesitlerde saptanan önemli kavramlarla karşılaştırılır. Temel amaç, yapıyı oluşturan en küçük birimlere ulaşmak ve bu birimlerin bütün içindeki işlevlerini belirleyerek, inceleme konusunun anlamsal yapısını ortaya çıkarmaktır.

Z

ZABARELLA, Jacqus
(1533-1589)

İtalyan, filozof. Öznenin ilk madde olduğu görüşünü savunmuştur.

5 Eylül 1533'te Padova'da doğdu, Ekim 1589'da aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Padova Üniversitesi'nde felsefe ve tanrıbilim okudu. 1553'te doktor sanını kazandı. 1564'te bu üniversitede profesörlüğe yükseldi. Önce Aquino'lu Thomas ve Aristoteles'in yapıtlarını inceledi, onlara kendi anlayışına göre, yeni bir yorum getirdi. Özellikle Aristoteles'in fiziği üzerinde durarak doğal varlıkların oluşuyla ilgili nedenleri açıklamaya çalıştı. İbn Rüşd'ün görüşlerinden kaynaklanan öğretilere karşı Gizemcilik'i savundu.

Zabarella'nın felsefesi varlık, yokluk ve özne gibi üç temel kavrama dayanır. Ona göre özne ilk maddedir, onun bilgisi de benzeşime *(analogie)* dayanan usa vurmadan doğar. Nesnede, kendi tözü gereği, önceden biçim ve madde vardır. Bunlar onun oluşturucu ilkeleridir. Nesnel varlığın öznesi maddedir. Maddeyle biçim birliktedir, birbirinden ayrılamaz. İnsandaki düşünme yetisi, bunları birbirinden ayrı varlıklarmış gibi düşünürse de bu gerçek değildir. Bu işlem benzeşim olmaktan öteye geçemez.

Zabarella'ya göre maddede özne, biçimde edim vardır. Var oluş ise yalnız Tanrı ve nesneler için söz konusudur. Bu ikisi arasında "olabilen" bulunur. Olabilen de ussal varlıkları kapsayan bir alandır.

Zabarella'nın eleştiri, açıklama ve çözüm gibi üç ilkeye dayanan düşünme yöntemi İtalyan felsefesinde yeni sayılır. Özellikle Aristoteles, Aquino'lu Thomas ve İbn Rüştçülük konularındaki düşünceleri uzun süre temel öğreti olarak benimsenmiş, öğretim kurumlarında okutulmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opera Logica,* 1579, ("Mantık Yapıtları"); *De Rebus Naturalibus libri triginta,* (ö.s.), 1590, ("Doğal Nesneler Üstüne Otuz Kitap").

ZACHARIAS, Babe
(1895-1948)

ABD'li kadın atlet. Atletizmin çeşitli dallarında başarılı olmuştur.

Babe Ruth Didrickson Zacharias 2 Ocak 1895'te Alabama'da doğdu, 18 Nisan 1948'de New York'ta öldü. Spora meraklı bir pazarlamacının kızıydı. Babasının gençliğinde atletizmle uğraşmış olması nedeniyle ailesinden gerekli desteği gördü. Okuduğu kolejin spor kulübünde yalnız atletizmde değil golf, atıcılık, basketbol ve teniste de başarı gösterdi. 80 m engelli yarışlarındaki başarıları üzerine antrenörler ona yalnız atletizm yapmasını önerdiler. 1932 Los Angeles Olimpiyat Oyunları seçmelerinde 80 m engelli, cirit ve yüksek atlamada ABD'yi temsil etmek hakkını elde etti.

80 m engellide en büyük rakibi Hall oldu. İkisi de finişe aynı zamanda girdiler ve 11.7 yaptılar. Jüri birinciliği ona verdi, Hall ikinci, Güney Afrikalı Clark ise 11.8 ile üçüncü oldu. Cirit atmada rakipleri Alman Braumuller ile Fleischer'i geride bırakıp 43.68 m yaparak ikinci altın madalyasını kazandı. Yüksek atlamada Shiley ile aynı dereceyi yapan Zacharias, 1.66 m'yi ikinci atlayışında geçtiği için gümüş madalya kazandı. Böylece bir Olimpiyat'ta üç kez onur kürsüsüne çıktı.

Zacharias atletizm yaşamı boyunca on iki dünya, altı Olimpiyat ve on yedi ABD rekoru kırmış, atletizmde birbiriyle ilgisi olmayan dallarda şampiyonluklar kazanmış, o dönemin en büyük yıldızı olarak tanınmıştır. Olimpiyatlar'dan sonra sağlığı bozulan atlet, bu kez Golf dünyasının bir numaralı bayan sporcusu oldu ve başarılarından dolayı ABD' de anıtı dikilen ilk sporcu unvanını aldı. Yalnız ülkesinin değil dünya sporunun da büyük yıldızı olan Zacharias kan kanserinden öldü.

ZADKINE, Ossip
(1890-1967)

Rus asıllı Fransız heykelci. Kübizm'e dayanan yarı figüratif bir sanat anlayışı geliştirmiştir.

14 Temmuz 1890'da Smolensk'te doğdu, 25 Kasım 1967'de Paris'te öldü. On altı yaşındayken öğrenim amacıyla İngiltere'ye Sunderland kasabasına gönderildi. Burada akşam kurslarına devam ederek desen ve heykel öğrendi. Bir yıl sonra Londra'ya geçti, 1909'da da Paris'e yerleşti. O sıralarda gelişmekte olan Kübizm'den etkilendi. 1920'lerde Kübizm' i fazla katı bulduğu için daha bireysel ve lirik bir arayışa yöneldi. Bu dönemde çıplak insanı ele alan tek ve çift figürlü çalışmaları, özellikle vurgulanmış dış konturları ve biçim sağlamlıkları ile dikkati çeker.

Zadkine 1940'ların başında izleyiciye değişik bakış açıları sunmak amacıyla, heykellerini oluşturan parçaları böldü ya da bu parçalara delikler açtı. Ayrıca

üslubu bir yandan daha anlatımcı bir boyut kazandı, öte yandan bazı duygu ve kavramları bütünleştirmeyi denedi. II.Dünya Savaşı sonrasında da Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) ile Kübizm kökenli bir biçimciliğin bütünleştirilmesine dayanan bir yaklaşımla simgesel anlamları iletmeyi öngören bir anlayış geliştirdi.

Zadkine daha çok taş ve tahta gibi geleneksel malzemelerle çalışmıştır. Genellikle büyük boyutlu olan tahta heykellerinde, farklı doğrultularda yönlendirilmiş çeşitli biçimlerdeki düz yüzeyler önemli bir rol oynar. Bunlar silüeti anımsatan biçimleriyle, kütlesel hacimli biçimlerin daha da zenginleşmesini sağlar.

Zadkine gerek kendi atölyesinde, gerek Paris Académie de la Grand Chaumiére'deki öğretmenliği sırasında birçok öğrenci yetiştirmiş ve çağdaş heykel alanında etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *J.S.Bach'a Saygı*, 1936, Stadelijk Müzesi, Amsterdam; *Mahvedilmiş Kent*, 1948-1951, Rotterdam; *Orman Düşü*, 1952; *Parlak Sessizlik*, 1958, Denver Müzesi, Colarado, ABD; *Yerinde Sayanlar*, 1960.

- **KAYNAKLAR:** A.M.Hammacher, *Zadkine*, 1959; I.Jiannou, *Zadkine*, 1965.

ZAFER, Haydar
(1917)

Türk, güreşçi. 1951'de dünya şampiyonluğunu kazanmıştır.

9 Aralık 1917'de Düzce'nin Aybaşı Köyü'nde doğdu. Babasının cepheden gazi olarak dönüp bir süre sonra ölmesi üzerine yetim büyüdü. Ağabeyi Nurettin Zafer'le hem güreş tuttular hem de çalıştılar. 1949 yılında Ankaragücü Kulübü'ne girdi. İlk önemli uluslararası başarısını 1951 Dünya Şampiyonası'nda elde etti. Helsinki'deki bu şampiyonada o dönemin en ünlü güreşçilerini yenerek 79 kiloda altın madalyaya ulaşması büyük başarı oldu. Bir başka minderde de ağabeyi Nurettin Zafer dünya şampiyonluğunu ilan ediyordu. Daha sonraki güreş yaşamında beş yıl milli formayı giydi, 87 kiloda güreşti. Güreşi 1955'te Karlsruhe da yapılan Dünya Güreş Şampiyonası'ndan sonra bıraktı. Bu şampiyonada Grekoromen stilde güreşmiş ve elenmişti. Türk güreşine yıldızlar yetiştiren İstanbul'daki Camialtı Güreş Kulübü'nün kurucusu oldu.

ZAFER, Nurettin
(1916)

Türk, güreşçi. 1951'de dünya şampiyonu olmuştur.

12 Ekim 1916'da Düzce'nin Aybaşı köyünde doğdu. Güreşçi Haydar Zafer'in ağabeyidir. Güreşe Karakucak ile başladı. İlk güreşlerini Kastamonu'da yaptı. Uluslararası ününü 1949'da İstanbul'da yapılan Avrupa Serbest Güreş Şampiyonası'nda sağladı. Kilosunda başka güreşçiler bulunduğu için 62 kiloya düşürülmüştü. Buna karşın birincilik kürsüsüne çıkmayı başardı. 1951 Helsinki Dünya Şampiyonası finalinde İsveçli Holmberg'i yenerek birinci oldu.

Avrupa ve dünya şampiyonu olan Nurettin Zafer, güreşin en teknik elemanlarından biri olarak gösterilmiştir. Dünya Şampiyonası'ndan sonra güreşi bırakmış, çalıştığı Tekel'de sporcu yetiştirmiştir. Sarmayı vurduktan sonra rakibini ayağını doladığı yana doğru çevirip tamamlayıcı oyunla tuşa gitmek olan kendi buluşu "Arap Oyunu" ile tanınmıştır.

ZAGLUL, Saad
(1857-1927)

Mısırlı siyaset adamı. Vafd Partisi'nin önderi olarak İngiliz egemenliğine karşı mücadele etmiştir.

Saad Zaglul Paşa Temmuz 1857'de Delta bölgesindeki el-Garbiye vilayetine bağlı Biyana'da doğdu, 23 Ağustos 1927'de Kahire'de öldü. Zengin bir köylü aileden gelmedir. Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'nde ve Mısır Hukuk Okulu'nda öğrenim gördü. İslami reformculuğu savunan Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi düşünürlerin etkisi altında yetişti. Öğrenimini tamamladıktan sonra avukatlığın yanı sıra gazetecilikle de uğraşarak eğitim alanında köklü reformlar yapılmasını savundu. Arabi Paşa ayaklanmasına katıldığı için 1882'de bir süre tutuklu kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra değişik milliyetçi çevrelerle ilişkilerini korumakla birlikte, Prenses Nazlı ile kurduğu yakınlık sayesinde soylu tabakaya girmeyi başardı. 1892'de Temyiz Mahkemesi yargıcı, 1906'da eğitim bakanı oldu.

Bu sırada sertlik yanlısı İngiliz vali Lord Cromer'in yerini Sir J.E.Gorst'un almasıyla İngilizler liberal bir siyaset izlemeye başladılar ve İngiliz egemenliğine karşı ortak bir tavır takınan milliyetçi hareketin etkinliği daha da arttı. Bakanlığa getirilmesinden kısa bir süre sonra "Batılılaşma doğrultusunda Avrupa ile işbirliği"nden yana olan Hizbü'l-Ümme'nin (Halk Partisi) kuruluşunda yer alan Zaglul, İngiliz işgal yönetiminin izin verdiği ölçüde milliyetçilerin savunduğu bazı reformları gerçekleştirmeye çalıştı. 1910'da adalet bakanlığı görevine getirildi. İki yıl sonra Hıdiv Abbas Hilmi Paşa ile anlaşmazlığa düştüğünden istifa etti. 1913'te anayasal değişiklikle oluşturulan ve sınırlı yetkilere sahip bir danışma organı niteliğindeki Yasama Meclisi'ne girerek başkan yardımcılığına seçildi. Hükümete yönelttiği eleştirilerle milliyetçi muhalefetin sözcüsü haline geldi. İngiltere'nin I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Mısır'ı koruma altına almasından ve Yasama Meclisi'ni dağıtarak sıkıyönetim ilan etmesinden sonra, bazı milletvekilleriyle birlikte ülke çapında militan grupların oluşturulmasına öncülük etti.

Savaş yıllarında izlenen baskıcı siyasetler ve Mısır'ı sömürgeleştirme girişimleri, toplumsal hoşnutsuzluğun yükselmesine ve köylülerin de ilk kez milliyetçi harekete katılmasıyla bağımsızlık yönünde

güçlü bir akımın doğmasına yol açtı. ABD Devlet Başkanı W.Wilson'un ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına ilişkin açıklaması aydınlar arasında derin bir etki uyandırdı. Ateşkesin imzalanmasından iki gün sonra 13 Kasım 1918'de Zaglul, Vafd (Kurul) diye adlandırılan üç kişilik bir grubun başında İngiliz yüksek komiseri Sir R.Wingate'e başvurarak kendilerinin Mısır halkının gerçek temsilcileri olduklarını ve korumaya son verilerek bir ittifak antlaşması imzalanmasını istediklerini bildirdi. Ayrıca İngiliz hükümetiyle doğrudan görüşmeler yapmak üzere Londra'ya gönderilmeleri isteğinde bulundu. İstemlerin geri çevrilmesi karşısında yaygın protesto gösterilerinin başgöstermesi, hükümetin istifa etmesi ve ılımlı unsurların da giderek milliyetçi cepheye kayması üzerine 8 Mart 1919'da yakın arkadaşlarıyla birlikte tutuklanarak Malta Adası'na sürüldü.

Gösterilerin daha da yoğunlaşmasına neden olan bu olayın ardından yüksek komiserliğe atanan Filistin Cephesi komutanı General Allenby, kırsal kesimdeki bir ayaklanmayı bastırmayı göze alamadığı için kamuoyunu yatıştırmak amacıyla Malta sürgünlerini serbest bıraktı. Barış konferansına katılmak amacıyla Paris'e geçen Zaglul burada hiçbir ilgi görmedi. Ancak ülkesinde ulusal bir kahraman haline geldi. İngiliz sömürgeler bakanı Lord Milner'in başkanlık ettiği soruşturma komisyonuna karşı yürüttüğü başarılı boykot taktiğinin ardından 1920 yazında Londra'ya davet edildi. Burada Lord Milner ile gayri resmi görüşmeler sonunda bazı yükümlülükler karşılığında Mısır'a bağımsızlık verilmesini öngören bir memorandum taslağı üzerinde anlaşmaya vardı. 1921 başında coşkun gösteriler arasında Mısır'a döndü. İngilizler'in kendisini saf dışı etmek amacıyla doğrudan hıdiv ile görüşmeye oturması ve Adli Yeğen Paşa başkanlığında bir hükümet oluşturulması üzerine, büyük merkezlerde yeni kitle gösterileri başlattı. Mısır'daki İngiliz askeri varlığını korumaya ve Sudan üzerindeki egemenliği sürdürmeye dayalı bir antlaşma imzalanmasını önleyerek Adli Yeğen Paşa'yı istifaya zorladı. Kitleler arasındaki güçlü muhalefetten dolayı İngilizler'e yakın yeni bir hükümet kurulamayınca, 1921 sonlarında tutuklanarak Aden'e, oradan Seyşel adalarına ve ardından Gibraltar'a sürüldü.

28 Şubat 1922'de İngiliz hükümeti tek yanlı bir kararla Mısır'a sınırlı bir bağımsızlık verdi ve kral unvanını alan I.Fuad anayasal bir monarşi kurulacağını duyurdu. Bu arada Zaglul'un bazı eski yandaşları Liberal Anayasacılar adıyla İngiltere ile işbirliğini savunan yeni bir parti oluşturdular. Birbirini izleyen başarısız hükümetlerin ardından 19 Nisan 1923'te yeni anayasa ilan edildi. Çok geçmeden serbest bırakılan Zaglul, yokluğunda kurulan Vafd Partisi'nin başına geçerek Ocak 1924 seçimlerinde ezici bir başarı elde etti ve başbakan oldu. Aynı sıralarda İngiltere'de ilerici bir hükümet başa geçtiğinden bir çözüm bulunacağı umuduyla Sudan konusunda görüşmelere oturdu. Ancak Londra'da başbakan J.R.Mac Donald ile yapılan görüşmenin de bir sonuç vermemesi üzerine hükümetteki ılımlı unsurları tasfiye etti ve kralın yetkilerini sınırlamak istediği için saray ile çatışmaya girdi. Giderek şiddet eylemlerine dönüşen kitle hareketi üzerindeki denetimi yitirdi. Kasım 1924'te Sudan genel valisinin öldürülmesini izleyen Allenby'nin sert ültimatomu üzerine başbakanlıktan çekildi. Ahmed Ziver Paşa başkanlığında bir hükümet kurularak parlamento dağıtıldı. İngilizler'in sindirme harekâtından cesaretlenen ılımlıların saray ile işbirliği halinde oluşturduğu İttihad Partisi'ni Mayıs 1926 seçimlerinde yenilgiye uğratmasına karşın, yeni İngiliz yüksek komiseri Lord Lloyd'un baskısı karşısında Adli Yeğen Paşa başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmasını kabul ederek meclis başkanı görevini üstlenmekle yetindi. Bu görevi boyunca Mısır'ın en etkili siyasi önderi olarak kaldı. Demokratik işleyişin yerleşmesi ve Avrupalı güçlere Mısır'ın haklarının kabul ettirilmesi yönündeki çabalarının yanı sıra, partisi içindeki aşırı eğilimleri etkisiz hale getirmeye çalıştı. İngiltere ile Mısır arasında bir ittifak antlaşması için hazırlıkların yapıldığı bir sırada öldü. Yerine Mustafa Nahhas Paşa geçti.

Türk asıllı soylu çevreden gelmeyen ilk siyasi önderlerden biri olan Zaglul, bağımsızlık hareketinin babası olarak halkın büyük sevgisini kazanmış ve sonraki yıllarda önemli görevler üstlenen çok sayıda siyasetçi yetiştirmiştir. Milliyetçi hareketin geniş bir kitle temeline oturmasında da önemli rol oynamıştır.

• BAKINIZ: ARABİ PAŞA, FUAD I, NAHHAS PAŞA.

ZAHARYA
(17.yy-18.yy)

Osmanlı, besteci. Türk müziğinde Klasik üslubun en önemli temsilcilerindendir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Yaşamıyla ilgili bilgiler azdır. Çoğu söylentilerden kaynaklanır. Eski güfte derlemelerinde "Kürkçü Zaharya" diye de anıldığından, kürk ticaretiyle uğraştığı sanılmaktadır. İyi bir tamburi olduğu söylenir. III.Ahmed ile I.Mahmud'a hanendelik etmiştir. Fener'deki Rum Ortodoks Patrikhanesi'nde de okuyucuydu. Bazı yapıtlarının Mîr Cemil adına yazılı olmasına bakılarak, yaşamının son yıllarında Müslüman olup Cemil adını aldığı sanılmaktadır.

18.yy'da olgunluk dönemini yaşayan Osmanlı-Türk üslubunun öncü bestecilerinden biri olan Zaharya'nın müzik tarihindeki yeri çağdaşı Itrî'yle birlikte düşünülür. Kendisinden sonraki belli başlı usta besteciler üstünde geniş bir etkisi olmuştur. Yapıtları Klasik üslubun örnek ürünlerindendir. Müzik işçiliğinin de en ince örnekleri arasında yer alan bu ürünler, ezgi ve geçki (modülasyon) çeşitliliğiyle şaşırtıcı, karmaşık bir yol izlerler. Zaharya'nın başkalarınınkinden ayırt edilebilen, özel bir üslubu vardır. Müziğinde başka hiçbir bestecide rastlanamayacak ölçüde ağır, koyu bir mistik anlatım görülür. Bu yönü, daha çok Rum kilise müziğinin etkileriyle açıklanmıştır. Bunun yanı sıra, tasavvuf müziğinden de etkilendiği söylenebilir.

Yüze yakın yapıt vermişse de, günümüze ulaşabilenleri on beş dolayındadır. Ama bunlar onun müzik tarihinde bugünkü önemli yerini almasına

yetmiştir. Çoğu ağır çember usulüyle bestelenen bu parçaların hepsi de büyük formlardadır. Okunması güçlü icracılar gerektirir. Azınlıklardan yetişen bestecilerin en değerlisi kabul edilen Zaharya'nın kilise müziğine ait ilahiler bestelediği de söylenir.

• YAPITLAR (başlıca): *Hicazhumâyûn Ağır Çember Beste; Hüseyni Ağır Semai; Segâh Ağır Çember Beste; Rast Ağır Çember Beste; Sabâ Devr-i Kebir Beste.*

ZAHARYAN, Garbis
(1930)

Türk, boksör. İlk profesyonel boksörlerden biri olmuştur.

İstanbul'da doğdu. Boksa on dört yaşında, başladı. 1947'den sonra 67 kilonun yenilmez boksörü oldu. Amatör olarak 200'den fazla yarışmaya katıldı, Türkiye şampiyonlukları kazandı. Daha sonra profesyonel oldu ve Fransa, Belçika, Arjantin, Mısır, Lübnan gibi ülkelerde dövüştü. Ringlerde profesyonel olarak yaptığı 51 maçın 31'ini kazandı, 9'unda berabere kaldı, 8'inde yenildi. Kendisinden önce Sabri Manir, Mazlumidis, Taki Ziyaris de profesyonel boks yapmışlardı. Fakat o daha geniş anlamda Avrupa Profesyonel Boks Birliği'nin öngördüğü unvana layık gösterilen boksörlerle karşılaşmıştı. Profesyonel boksta Avrupa şampiyonluğuna ulaşamadı ancak tanınan ve tekniği onaylanan bir boksör oldu. Boksu bıraktıktan sonra kendisi gibi profesyonel olan ve Avrupa şampiyonluğunu kazanan Cemal Kamacı'yı yetiştirdi.

ZAHİR ŞAH
(1914)

Afganistan kralı. Liberal bir anayasaya ve reformlara öncülük ederek kırk yıl yönetimde kalmıştır.

Muhammed Zahir Şah 15 Ekim 1914'te Kâbil'de doğdu. Nadir Şah'ın oğludur. Kâbil ve Paris'te öğrenim gördü. 1929'da Nadir Şah'ın kral olması üzerine Kâbil'e döndü. 1932-1933 yıllarında savunma bakanlığı müsteşarlığı, 1933'te eğitim bakanlığı yaptı. 8 Kasım 1933'te babasının öldürülmesi üzerine tahta çıktı.

Ilımlı bir kalkınma programıyla birlikte milli bütünlüğün sağlanmasına çalıştı. Emanullah Han döneminde satın alınan fabrikaların kurulmasını, eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılmasını sağladı. 1937'de Türkiye ve İran'la Sâdabâd Paktı'nı imzaladı. II.Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında benimsenen yansızlık siyaseti Pakistan'ın ABD desteğiyle hızla silahlanması nedeniyle sürdürülemedi. 1953'te başbakanlığa atadığı Muhammed Davud Han'ın hükümeti döneminde geleneksel denge siyasetinden belirgin biçimde uzaklaşıldı. 1954'te SSCB'yle bir dizi askeri ve iktisadi işbirliği antlaşması yapıldı. 1956'da ilk beş yıllık kalkınma planı uygulamaya konuldu. SSCB ve ABD'yle geniş kapsamlı antlaşmalar imzalanarak dış borçlanmaya gidildi. Böylece yeni yolların açılması, haberleşme, madencilik, sanayi, tarım ve eğitim sisteminin geliştirilmesi gibi plan hedefleri yabancı uzmanların da yardımlarıyla gerçekleştirilmeye çalışıldı.

1 Ekim 1964'te yürürlüğe giren ve meşruti monarşik bir yönetimi öngören yeni anayasayla kuvvetler ayrılığı ilkesi getirildi. Yürütmenin yetkileri ve kral ailesinin siyasal gücü sınırlandırıldı. 1969'dan sonra meclis çoğunluğunu tutucu aşiret reislerinin oluşturduğu Afganistan'da özellikle muhalefete karşı tutumun da sertleşmesi nedeniyle kentlerde gelişen gösteri ve ayaklanmalar giderek yoğunlaştı. İç siyasal karışıklıkların hızlı tırmanışı yanında iktisadi durumdaki olumsuz gelişmeler de hoşnutsuzluğu artırdı. İtalya'da gezide bulunduğu sırada 17 Temmuz 1973'te Davud Han'ın yaptığı kansız bir darbeyle iktidardan düşürülen Zahir Şah, 24 Ağustos 1973'te tahttan vazgeçtiğini açıklayarak Roma'ya yerleşti. 1981'de hükümete karşı direnen Afganlı mücahitlerle yaptığı görüşmeler sonunda onlarla dayanışma kararı aldı.

• BAKINIZ: DAVUD HAN, EMANULLAH HAN, NADİR ŞAH, TARAKİ.

ZAİM, Turgut
(1906-1974)

Türk, ressam. Yerel konuları içeren resimleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 9 Mayıs 1974'te Ankara'da öldü. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 1923'te Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi ve İbrahim Çallı'nın öğrencisi oldu. 1930'da Paris'e gitti. Kısa bir süre sonra İstanbul'a döndü ve 1928'de kurulmuş olan Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'ne katıldı. Bu grubun etkenliğini yitirmesinden sonra 1933'te kurulan D Grubu'na katıldı. 1939'da CHP'nin resim yapmak için yurdun çeşitli köşelerine gönderdiği ressamlardan biri olarak Kayseri'ye gitti. Daha sonra çeşitli okullarda resim öğretmeni oldu. Ankara'da Devlet Tiyatroları'nda dekoratörlük yaptı.

1939'daki 1.Devlet Resim Heykel Sergisi'nde resim dalında ikinci, 1957'deki 18. sergide ikinci, 1958'deki 19. sergide birinci oldu. Ankara'da iki kişisel sergi açtı.

Turgut Zaim Türk resim sanatı içinde ilginç, kendine özgü ve özgün kalabilmiş bir sanatçıdır. Batı sanatını görmüş ve tanımış olmasına karşın, ondan fazla bir şey almamıştır. Batı sanatı doğrultusunda yapıtlar verirken, çağdaşlarının tersine kendi ülkesinin kaynaklarına yönelmiştir. D Grubu üyelerinin çoğu konularını ulusal kaynaklardan seçmelerine karşın, biçimlerde Batı sanatına bağlı kalırlarken Turgut Zaim yuvarlak çizgili, arabesk biçimlere yö-

nelmiştir. Onun sanatı, minyatürler ve halk resimleri gibi Türk sanatına özgü kaynaklardan yola çıkar. Resimlerinin başlıca figürü geleneksel giysiler içindeki yuvarlak yüzlü, çekik gözlü köylülerdir. Her resimden taşan yaşama sevincine kedi, eşek gibi hayvanlar da ortak olmuştur. Sanatındaki bütün bu niteliklerle Turgut Zaim, öz ve biçimde ulusal kaynaklardan evrensele ulaşmak isteyen Türk ressamlarının ilki ve en önemlilerinden biri olarak değerlendirilir.

• YAPITLAR (başlıca): *Orta Oyunu*, ykş. 1935, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Halı Dokuyan Kadınlar*, ykş. 1935, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Doğu ve Batı Halkının Atatürk'e Arz-ı Şükranı*, 1932-1933, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Yörük Köyü*, 1957, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Yaylada Yörükler*, ykş. 1962, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

ZAİMİS, Aleksandros
(1855-1936)

Yunan siyaset ve devlet adamı. Birçok kez başbakanlık ve 1929-1935 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

28 Ekim 1855'te Atina'da doğdu, 15 Eylül 1936'da Viyana'da öldü. Atina, Heidelberg ve Paris üniversitelerinde öğrenim gördü. 1885'te milletvekili seçildi. 1896'da Yunanistan Ulusal Bankası genel müdürlüğüne getirildi.

1890-1892 arasında adalet bakanlığı görevinde bulunduktan sonra 1897-1899 arasında ve 1901-1902 yıllarında başbakanlık yaptı. Venizelos öncülüğündeki ayaklanmanın ardından 1906'da prens Georgios'un yerine Girit yüksek komiseri oldu ve 1911'e değin bu görevde kaldı. Önceleri İtilaf devletlerinin yanında savaşa girmeyi savunmasına karşın, Almanya lehine bir tarafsızlıktan yana olan kral I.Konstantin ile uzlaşarak 1915'te kısa sürelerle iki kez başbakanlık yaptı. Venizelos'un Selanik'te ayrı bir hükümet kurmasından sonra Mayıs 1917'de kral tarafından başbakanlığa getirildi. Ancak kralın İtilaf devletlerinin tehdidi karşısında tahtı bırakması üzerine başbakanlıktan çekildi. 1926'da general Kondylis öncülüğündeki askeri darbeyi izleyen ulusal birlik hükümetinde başbakan oldu. 1927 Anayasası'nın kabul edilmesini sağladı. Ertesi yıl Venizelos'un ülkeye dönmesi üzerine başbakanlıktan uzaklaştırıldı. Aralık 1929'da Kunduriotis'in istifasıyla boşalan devlet başkanlığı görevine seçildi. 1934'te partilerin uzlaşması sonucunda ikinci kez cumhurbaşkanı olan Zaimis 1935'te yeniden krallık yönetimine dönülmesine değin bu görevi sürdürdü.

• BAKINIZ: GEORGİOS II, METAKSAS, E.VENİZELOS.

ZAMORA, Ricardo
(1901-1976)

İspanyol, futbolcu. "Kedi Kaleci" unvanıyla tanınmıştır.

Barcelona'da doğdu, Madrid'de öldü. Babası onun boğa güreşçisi olmasını istiyordu. Fakat o futbolu seçti ve 15 yaşında Barcelona'nın idmanlarına katılmaya başladı. Kısa zamanda genç takımdan A takımına yükseldi. 1916-1936 arasında İspanya'nın ve Avrupa'nın en popüler kalecilerinden biri oldu. Real Madrid Kulübü'nde oynadı. Altı kez İspanya Kupası, üç kez lig şampiyonluğu yaşadı. 1934 Dünya Kupası finallerinden İspanya milli takımının kalesini korudu. Milli formayı 45 kez giydi.

Futbolu bıraktıktan sonra İspanya milli takımının teknik direktörlüğünü yaptı. Çeşitli kulüplerde çalıştırıcılık teknik yöneticilik görevinde bulundu. Zamora, güçlü ve iri fiziğine karşın tekniği, plonjonları ve gösterişli oyunu ile popüler oldu ve kendinden sonraki kalecilere örnek gösterildi.

ZAMYATİN, Yevgeni İvanoviç
(1884-1937)

Rus roman ve oyun yazarı. Antiütopya türünün en önemli öncülerinden biridir.

1 Şubat 1884'te Lebedyan'da doğdu, 10 Mart 1937'de Paris'te öldü. St. Petersburg (bugün Leningrad) Politeknik Enstitüsü'nde gemi mühendisliği öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında Bolşevik Partisi'ne katıldı. 1905'te St.Petersburg Sovyeti'nde savaştı. Tutuklanarak hapse atıldı, iki kez de sürgüne yollandı. Kaçıp St.Petersburg'a döndü, takma bir adla öğrenimini tamamladı. 1914'te yayımlanan bir öyküsünde orduya yönelttiği eleştiriler nedeniyle çarlık yönetiminin baskılarına hedef oldu ve bir süre yazmaya ara vermek zorunda kaldı. I.Dünya Savaşı sırasında, İngiltere'de Rusya için yapılan buzkıran gemilerini denetledi. O yılların ürünü olan *Ostrovityane* ("Adalılar"), İngiliz toplumunun tekdüze ve ikiyüzlü yaşamına yöneltilen bir yergiydi.

Zamyatin, Şubat Devrimi'ni haber alınca ülkesine dönmek üzere yola çıktı. 1917 Ekim Devrimi'nde Rusya'daydı. Devrim sonrasında başlayan ateşli edebiyat tartışmalarına katıldı. Bolşevikler'den giderek uzaklaşan bir yazar olarak yöneticilerle çelişkiye düştü. 1922'de bir süre hapsedildi. Mikhail Zoşçenko (1895-1958) K.A.Fedin ve A.Ahmatova gibi yazarlarla birlikte Serapion Kardeşler adını alan genç kuşak edebiyatçılar grubunu oluşturdu. 1920'de yazdığı *Mı* ("Biz") adlı romanının ülkesinde yayımlanmasına hiçbir zaman izin verilmedi. *Mı*'ın önce İngilizce, daha sonra da Çekçe çevirileri ülkesi dışında yayımlandı. 1927'de de bazı bölümleri, onun bilgisi ve onayı olmaksızın SSCB dışında çıkan bir muhacir dergisin-

de Rusça yayımlandı. Bunun üzerine Zamyatin, Rus Yazarlar Birliği'nde sert eleştirilere hedef oldu. Gene de deneme ve öykülerini yayımlatmayı, oyunlarını sahneletmeyi sürdürdü. Ancak 1929'da eleştirilerin iyice yoğunlaşması üzerine Rus Yazarlar Birliği'nden istifa etti. Artık yapıtlarının yayımlanmasına ve sahnelenmesine izin verilmiyordu. Bunun üzerine 1931'de Stalin'e mektupla başvurarak ülkesinden ayrılmak için izin istedi. Gorki'nin de araya girmesiyle, Paris'e gitmesini izin verildi. Paris'te yalnız ve yoksul bir yaşam sürdü. İsyancı görüşleri nedeniyle orada da, SSCB aleyhtarları tarafından tecrit edildi.

Zamyatin'in başyapıtı sayılan *My*, 26.yy'da, toplumsal ve bireysel yaşamın devletçe tümüyle denetim altında tutulduğu, insanların yaşamlarının çizelgelerle düzenlendiği, adlarının yerini numaraların aldığı bir toplumu konu alır. G.Orwell ve A.Huxley gibi yazarların öncüsü ve esin kaynağı olan Zamyatin, onlardan çok daha önceki bir dönemde, karamsar bir çerçeve içinde kısıtlı kalmadan antiütopya türünü köktenci bir eleştiri silahına dönüştürmüştür. Devrimin hiçbir zaman sona erdirilemeyecek bir süreç olduğunu, "gerçek edebiyatın güvenilir ve gayretkeş görevliler tarafından değil, ancak aykırı ve asi ruhlular, çılgınlar ve hayalciler tarafından gerçekleştirilebileceğini" savunarak resmi görüşlere karşı çıkmış, kuşağının en radikal adlarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Ostrovityane*, 1918, ("Adalılar"); *My*, İng. basım *We*, 1924, ("Biz"); *Biç bozhiy*, 1938, ("Tanrı'nın Gazabı"). **Oyun:** *Ogui svyatogo dominika*, 1920; *Atilla*, 1928.

ZANUSSI, Krzysztof
(1939)

Polonyalı sinema yönetmeni. Felsefe ağırlıklı, ahlak sorununun öne çıktığı filmleriyle tanınmıştır.

17 Temmuz 1939'da Polonya'da, Varşova'da doğdu. Felsefe ve fizik okudu. Varşova Üniversitesi'nin Fizik Bölümü'nü bitirdikten sonra sinemayla ilgilenerek amatörce filmler çekmeye başladı. 1960'ta Lodz Sinema Okulu'na girdi. 1966'da çektiği yarım saatlik bir film olan mezuniyet çalışması, Venedik Filim Şenliği de dahil birçok şenlikte ödül kazandı. Ertesi yıl Polonya Televizyonu için yaptığı ikinci kısa filmi, sonraki uzun, konulu yapıtlarında geliştireceği temaların ve üslubun izlerini taşıyordu.

1969'da ilk konulu uzun filmi *Struktura kryształu*'yu ("Kristalin Yapısı") gerçekleştirdi. Bu yapıtıyla ün kazanarak Polonya sinemasında özgün bir sanatçı konumuna yükseldi. Doğa-bilim, bilim-insan üzerine felsefi tartışmalar içeren film, bilince önem veren, ama bunun yanı sıra duyarlığı da göz ardı etmeyen gelişmiş bir sinemanın örneğiydi. Zanussi, sessiz ve yalıtılmış mekânlarda geçen ve ağır ritimli bir anlatımla, filminin felsefi yanını daha da derinleştiriyordu. Polonya Televizyonu için yaptığı *Za sciana*'da ("Duvarın Ötesinde") farklı iki kişiyi ve farklı iki ahlak anlayışını karşı karşıya getirerek çağdaş insana uygun davranış biçimleri tartışmasını sürdürdü.

1973'te gerçekleştirdiği *Iluminacja* ("Aydınlanma") ise başyapıtlarından biri oldu ve ona uluslararası ün kazandırdı. Toplumun genel değerlerine uygun olarak yetişen bir mühendisin orta yaşın eşiğinde tüm yaşamını yeniden gözden geçirişini anlatan film, birçok bakımdan Polonya'ya özgü yanlar taşımakla birlikte, son derece evrensel bir içeriğe de sahipti.

Zanussi, bir yıl sonraki filmi *The Catamount Killing*'de ("Catamount Cinayeti") çok farklı bir denemeye girişti. Ünlü polisiye roman yazarı James Hadley Chase'in bir romanından uyarladığı ve ABD'de çektiği bu filmde, Amerikan gerilim filmlerini anımsatan bir öyküyü gene yapımlarının üslubuna bağlı kalarak anlattı.

1975'te çektiği *Bilans kwartalny*'de (Bilanço) ise kadınların dünyasına eğildi. Orta yaşa varmış bir kadının, uzaktan uzağa sezdiği ölümün tedirginliğiyle yaşamını değiştirme çabalarını hüzünlü bir havayla anlattı. Polonya'daki rejime yönelik açık eleştiriler içeren ve daha siyasal bir nitelik taşıyan 1976 tarihli *Barwy ochronne*'de ("Kamuflaj"), Polonya toplumunda geçerli değerleri kara gülmece havasıyla sergilediği *Kontrakt*'ta (Evlilik Sözleşmesi), savaşa karşın insanların birbirine yakınlaştıklarını, ama kalıcı bağlar kuramadıklarını anlatan *Wege in der Nacht*'da (Gecenin Sokakları), değişmez temalarını farklı ortamlarda farklı tavırlarla işlemeyi sürdürdü. 1980'de çektiği *Konstans* (Sabit Sayı) Zanussi'nin sinemasının en olgun, en hacimli ve en kusursuz örneği oldu. Cannes Film Şenliği'nde Jüri Özel Ödülü'nü alan film, zor koşullarda ve dar olanaklarla gerçekleştirilmiş olmasına karşın tıtız bir biçimde seçilmiş çekim ölçekleri, işlevsel mekânları ve ritmiyle son derece olgun bir anlatım ortaya koyuyordu.

Ülkesindeki rejimle çatışan Zanussi, sıkıyönetim ilanı üzerine daha çok yurt dışında çalışmaya başladı. 1981'de papa II.Jean-Paul'ün yaşamına dayalı olan *From a Far Country*'yi ("Uzak Bir Ülkeden") gerçekleştirdi. 1984'te yönettiği *Rok spokojnego slocna* ("Sakin Güneş Yılı") Venedik Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü kazandı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Struktura krysztalu*, 1969, ("Kristalin Yapısı"); *Życie rodzinne*, 1971, ("Aile Yaşamı"); *Za sciana*, 1971, ("Duvarın Ötesinde"); *Iluminacja*, 1973, ("Aydınlanma"); *The Catamount Killing*, 1974, ("Catamount Cinayeti"); *Bilans kwartalny*, 1975, (Bilanço); *Barwy ochronne*, 1977, (Kamuflaj"); *Spirala*, 1978, ("Spiral"); *Kontrakt*, 1980, (Evlilik Sözleşmesi"); *Konstans*, 1980, (Sabit Sayı); *From a Far Country*, 1981, ("Uzak Bir Ülkeden"); *Die Unerreichbare*, 1982, ("Erişilmeyen"); *Wege in der Nacht*, 1982, (Gecenin Yolları); *Rok spokojnego slocna*, 1984, ("Sakin Güneş Yılı").

ZAPATA, Emiliano
(1879-1919)

Meksikalı köylü önderi. Meksika Devrimi sırasında büyük toprak sahiplerinin egemenliğine son vermek için çalışmıştır.

8 Ağustos 1879'da Morelos Eyaleti'nde, Anenecuilco'da doğdu, 10 Nisan 1919'da aynı eyalette Chinameca'da öldü. Kızılderili kökenli yoksul bir köylü ailesinin oğluydu. 1897'de köylülerin topraklarına el koyan *hacienda*'lara (büyük toprak sahibi) karşı gerçekleştirilen bir ayaklanmaya katılması nedeniyle tutuklandı. Daha sonraki yıllarda da Diaz yönetimi tarafından birkaç tez tutuklanan Zapata, 1909'da köylüler tarafından *hacienda*'lara karşı köyün haklarını savunmak amacıyla oluşturulan kurulun başkanlığına getirildi. Toprak sahipleriyle yapılan görüşmelerin bir sonuca ulaşamaması üzerine yandaşlarıyla birlikte silahlanarak *hacienda*'ların elindeki topraklara el koydu.

Bu sırada diktatör P.Diaz'a karşı ayaklanan Madero'yu desteklemeye karar vererek Mart 1911'de Mexico City yakınlarındaki Cuautla kentini ele geçirdi. Mayıs 1911'de Diaz'ın Avrupa'ya kaçması üzerine Francisco de la Barra başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. Mexico City'de Madero'yla buluşan Zapata, Madero'dan geçici başkana *ejido*'ların (köylülerin ortak mülkiyetinde olan topraklar) köylülere geri verilmesi için baskı yapmasını istedi. Zapata'nın bu isteğini kabul etmeyen Madero köylülerin silahlarını bırakmalarını istedi. Madero'nun Kasım 1911'de devlet başkanı seçilmesinden sonra yapılan ikinci bir görüşmenin de sonuç vermemesi üzerine Zapata, öğretmen Otilio Montano'nun yardımıyla Ayala Planı'nı hazırladı. Ayala Planı'nda devlet başkanı Madero devrimin amaçlarını yerine getirmemekle suçlanıyor ve yeni seçimler yapılana dek geçici bir devlet başkanı atanması öngörülüyordu. Ayrıca, *hacienda*'ların eline geçmiş olan toprakların üçte birinin yeniden köylülere dağıtılması amaçlanıyordu. Ayala Planı uyarınca harekete geçen Zapata bir yandan Madero yönetimine karşı savaşırken öte yandan oluşturduğu komisyonlar aracılığıyla ele geçirdiği toprakları köylülere dağıttı.

Şubat 1913'te general Huerta'nın Madero'yu öldürerek yönetimi ele geçirmesi üzerine Kuzey Meksika'ya egemen olan P.Villa ve V.Carranza'yla ittifak yaparak Mexico City'ye doğru harekete geçti. Carranza yönetimindeki orduya yenilen Huerta, Haziran 1914'te ülkeyi terk etti. Huerta'nın yenilgisinden sonra Villa, Zapata ve Carranza arasındaki ittifak çözülmeye başladı. Zapata ve Villa, Ayala Planı uyarınca başta toprak reformu olmak üzere çeşitli toplumsal reformların hemen uygulamaya konmasını Carranza ise öncelikle bir anayasanın hazırlanmasını istiyordu. Ekim 1914'te Villa, Zapata ve Carranza, Aguascalientes'de yapılan bir toplantıda bir araya geldiler. Toplantıda çoğunluğu elde eden Villa ve Zapata'nın general E.Gutierrez'i geçici başkan seçtirmeleri üzerine Carranza bu kararı reddederek onlara savaş açtı. Kasım 1914'te Mexico City'yi ele geçiren Villa ve Zapata sivil bir devlet başkanı seçtirene dek Carranza'ya karşı savaşma ve Ayala Planı'nı uygulama konularında anlaşmaya vardılar. Nisan 1915'te Villa'nın Celeya'da yenilgiye uğramasıyla üstünlük Carranza'ya geçti. Ağustos 1915'te Carranza'nın Mexico City'ye girmesi üzerine Villa kuzeye, Zapata ise güneye çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada devlet başkanı seçilen Carranza'nın emrindeki general P.Gonzales albay Jesus Guarjardo'yu Zapata'nın ordusuna gizlice bir köylü gibi katılarak bir buluşma düzenlemekle görevlendirdi. Zapata, Guajardo aracılığıyla düzenlenen bir komplo sonucu 10 Nisan 1919'da pusuya düşürülerek öldürüldü.

Meksika köylüsünün özgürlüğe kavuşma çabasının simgesi durumuna gelen Zapata, yaşamı boyunca *hacienda*'ların egemenliğine son vererek toprak reformunu gerçekleştirmek için çalışmış ve ülkenin ilk tarımsal kredi kuruluşu olan Köylü Kredi Bankası'nı kurdurmuştur.

• BAKINIZ: P.DIAZ, CARRANZA, HUERTA, MADERO, OBREGON, VILLA.

ZARİFOĞLU, Cahit
(1940)

Türk, şair. İnsanın mutluluk ve adalet arayışlarını, özlemlerini İslamcı görüşe bağlı kalarak yansıtmıştır.

Ankara'da doğdu. Ortaöğrenimini Maraş Lisesi'nde yaptı. Bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne devam etti.

Edebiyat yaşamına lisede öğrenciyken başladı. İlk şiir ve öykü denemelerini Maraş'ın yerel gazetelerinde yayımladı. 1962'de Maraş'ta, *Açı* adında bir sanat dergisi çıkardı. 1966-1972 arasında çeşitli dergilerde yayımladığı şiirleriyle tanındı. 1976'dan sonra *Mavera* ve *Edebiyat* dergilerinin sürekli yazarları arasında yer aldı.

İlk şiirlerinde İkinci Yeni akımının etkileri görülür. İkinci kitabı *Yedi Güzel Adam*'da Anadolu insanını dinsel inançları ve yaşamı içinde ele alıp değerlendirerek onların yaşam serüvenini, sıkıntılarını, acılarını, umutlarını ve sevgilerini yansıtmıştır. *Menziller*'de ise, İslamcı düşüncenin insan sevgisini, toplumsal mutluluk görüşünü şiirleştirmiştir. Toplumsal adalet ve mutluluk özlemi temasının, şiirinde başlıca öğe olduğu görülür.

Mistik bir dünya görüşüne bağlı kalarak yazdığı şiirlerinde "madde ve ruh çatışması ile, Batı diktasına karşı Doğu ezilmişliği"ni işlemiştir. Yer yer gerçeküstücü öğelerle söyleyişini etkili kılmaya çalışmıştır. Şiirini eski şiirin kalıplarından yararlanarak zenginleştirmiştir. Bağlandığı görüşün duygu ve düşüncelerini dile getirebileceği, özel bir imge ve simge evreni kurmayı başarmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *İşaret Çocukları*, 1967; *Yedi Güzel Adam*, 1973; *Menziller*, 1977. Öykü: *İnş*, 1974. Günlük: *Yaşamak*, 1980. Çocuk Romanı: *Ağaçkakanlar*, 1983.

ZASULİÇ, Vera
(1849-1919)

Rus kadın siyasetçi. İlk Rus Marxist örgütü olan Emeğin Kurtuluşu'nun önderlerindendir.

Smolensk Eyaleti'nde Mihaylovka'da doğdu, 1919'da öldü. Küçük soylu bir ailenin kızıydı. Genç yaşında Narodnikler'in (Rus Halkçıları) eylemlerine katılmaya başladı. 18 yaşındayken devrimci etkinlikleri nedeniyle iki yıl hapse mahkûm edildi. Serbest bırakıldıktan sonra 1876'ya değin gözetim altında tutuldu. O sıralar siyasi mücadelenin esas olarak bireysel teröre dayanması gerektiğini düşündüğünden, 1878'de siyasi mahkûmlara karşı yoğun bir baskı uygulayan St.Petersburg (bugün Leningrad) polis müdürü general F.Trepov'a karşı silahlı bir suikast girişiminde bulundu ve generali ağır bir biçimde yaraladı. Mahkemenin beraatine karar vermesine karşın, üzerindeki yoğun polis baskısı nedeniyle yurt dışına kaçmak zorunda kaldı ve bu tarihten 1905 Devrimi sırasında siyasi af ilan edilene değin ülkesine dönemedi.

Narodnikler'in Toprak ve Özgürlük adlı örgütlerinin 1879'da toplanan Voronej Kongresi'nde, örgüt biri bireysel teröre dayalı siyasi mücadeleden yana olan, diğeri ise şiddete karşı çıkıp siyasi mücadeleyi temel alan iki gruba bölündü. Zasuliç bölünme sırasında, Plehanov ve Akselrod'la birlikte ikinci grupta yer aldı. Bunu izleyen yıllarda 1880'den sonra kendisi gibi yurt dışında sürgün yaşamı sürmek zorunda kalan Plehanov ve Akselrod'la birlikte Marxizm'i benimsedi. 1883'te Plehanov'un önderliğinde Cenevre'de kurulan ilk Rus Marxist örgütü olan Emeğin Kurtuluşu grubunun kurucuları arasında yer aldı. Bunu izleyen 15 yıl boyunca Emeğin Kurtuluşu grubunun Rus işçilerine yönelik olarak yürüttüğü Marxist propaganda çalışmalarına etkin bir biçimde katıldı; Marx'ın bazı yapıtlarını Rusça'ya çevirdi.

Plehanov'un 1895'te Cenevre'ye giden Lenin'le özellikle Narodnikler'e karşı mücadelede ve bir sosyal demokrat hareketin oluşmasında işbirliğine karar vermesinden sonra,1898'de Minsk'te kurulan RSDİP'nin (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) merkez yayın organı olarak Aralık 1900'de yayımlanmaya başlayan *Iskra*'nın (Kıvılcım) yazı kurulunda yer aldı. Nisan 1901'de yayımlanmaya başlayan *Zarya* (Şafak) adlı sosyal demokrat derginin de yazı kurulunda çalıştı. RSDİP'nin 1903'te Londra'da toplanan II. Kongresi'nde, örgütün Menşevikler ve Bolşevikler olarak ikiye bölünmesinden sonra Menşevikler'e katılan Zasuliç, bu tarihten ölümüne değişn Bolşevikler'e karşı etkin bir mücadele yürüttü ve Bolşevikler'in önderliğinde gerçekleşen 1917 Ekim Devrimi'nin karşısında yer aldı.

• BAKINIZ: AKSELROD, LENİN, PLEHANOV.

ZATÎ
(1471-1546)

Osmanlı Divan şairi. 16.yy'ın kaside ve gazel türlerinde en verimli şairlerindendir.

Balıkesir'de doğdu, İstanbul'da öldü. Asıl adı İvaz'dır. Kaynaklardan iyi bir eğitim görmediği anlaşılıyor. Ancak olağanüstü bir yeteneğe sahip olduğu, şiir yazmak için gerekli bilgileri, bu arada Farsça'yı öğrendiği bilinmektedir.

Baba mesleği olan çizmeciliği bırakıp İstanbul'a gitti. Kasideler yazıp övdüğü kişilerden aldığı bahşişlerle geçinmeye çalıştı. II.Bayezid döneminin sonlarında ortaya çıkan karışıklıklar sonunda kendisini koruyanlardan Ali Paşa'nın şehit olması, Tacizade Cafer Çelebi'nin ölmesi, Müeyyedzade'nin de görevinden alınması nedeniyle geçim sıkıntısına düştü. Sağırlığı yüzünden devlet memurluğuna alınmadı. Yaşamının sonlarına doğru Bayezid Camii avlusunda, sonra İbrahim Paşa Hamamı yakınında dükkân açarak remilciliğe (kum falı) başladı. Dükkânı genç şairlerin bir toplantı yeri oldu. Bunlar arasında ünlü şair Bakî de vardı.

Âşık Çelebi, *Tezkire*'sinde Zatî'nin para karşılığında kasideler yazdığını, kolay şiir yazdığından kasidelerinde söylediklerini başka kalıplarla tekrar ettiğini, gençlere sevgilileri için gazeller yazarak karşılığında para ya da armağan aldığını yazar. Zatî'nin şiir sayısı oldukça kabarık bir *Divan*'ı vardır. Gazellerinin bin tanesi yayımlanmıştır. Ayrıca, mesnevi tarzında *Şem ü Pervane* adlı bir aşk hikâyesi, *Edirne Şehrengizi*, çağının kimi şairleri ve tanınmış kişileri ile kendi arasındaki nükteleri içeren düzyazı *Letaifname*'si bilinen yapıtları arasındadır.

Zatî şiirlerini salt sanat için yazmamıştır. Yaşamını sıkıntılar içinde sürdürmesi, para kazanmak amacıyla zaman zaman çok yazmasına neden olmuştur. Yazdıkları arasında değersiz mazmunlar, tekrar edilmiş imajlar çoktur. Önceleri Ahmed Paşa ile Necati'nin etkisinde kalmış, sonraları kendi kişiliğini gösteren kasideler, gazeller yazmıştır. Atasözlerine, deyimlere bolca yer vermiş, mesnevisinde de masal öğelerini kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan, Şem ü Pervane, Şehrengiz, Letaifname* birlikte (Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi Bölümü No. 443); *Zatî Divanı*, (ö.s.), 2 cilt, A.N.Tarlan (yay.),1967-1970; "Zatî'nin Letaifi", M.Çavuşoğlu (yay.), *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 18, 1970.

ZATOPEK, Emil
(1922)

Çekoslovakyalı atlet. En başarılı uzun mesafe koşucularından biri olmuştur.

Prag'da doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğu idi. Atletizme bir kundura fabrikasında çıraklık yaparken

başladı. Önce fabrika takımının, ardından da Çekoslovakya'nın gençler şampiyonu oldu. 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'na katılacak takıma alındı. 10.000 m yarışını 29.59.6 ile birinci bitirdi. 9 bin metrede ise 14.03.6 yaparak gümüş madalya kazandı. 1950 Avrupa Şampiyonası'nda 5.000 m'de 14.03.0, 10.000 m'de ise 29.12.0'lık dereceleriyle çifte şampiyonluk kazandı.

1952 Helsinki Olimpiyatları onun için en başarılı Olimpiyat oldu. 5.000 m'de 14.06.6, 10.000 m'de de 30.17.0 yaparak iki altın madalya kazandı. Aynı Olimpiyat'ta bu kez maraton da koştu ve bronz madalya aldı. Böylece iki Olimpiyat'ta 3 altın, 1 gümüş, 1 bronz madalya elde etti. Bu Olimpiyat'ta eşi Dana Zatopek de cirit atmada altın madalya kazanmıştır.

Başarısını 1954 Avrupa Şampiyonası'nda da gösterip 10.000 m'de birincilik, 5.000 m'de ise ikincilik kürsüsüne çıktı. Atletizm tarihinde eşine az rastlanacak bir başarının sahibi oldu ve "Çek Lokomotifi" adıyla tanındı.

ZAVATTINI, Cesare
(1902)

İtalyan senaryo yazarı ve sinema kuramcısı. İtalyan Yeni Gerçekçilik akımının yaratıcılarındandır.

29 Eylül 1902'de Luzzara'da doğdu. 1930'ların başlarında gazetecilik ve sinema eleştirmenliği yaptı. Aynı zamanda kısa öyküler ve romanlar da yazıyordu. 1936'daki ilk senaryosu önemsiz bir güldürüydü. Sonraları Luigi Zampa (1905), Mario Bonnard (1889-1965) ve özellikle V. De Sica gibi yönetmenlerle çalıştı. Toplumsal sorunlara ve günlük yaşama ilgi duyduğu ilk senaryosu, Alessandro Blasetti'nin (1900) filme çektiği 1942 tarihli *Quattro passi fra le nuvole* ("Bulutlarda Dört Adım") idi.

Gene aynı yıl yazdığı senaryodan De Sica'nın gerçekleştirdiği *I bambini ci guardano* ("Çocuklar Bizi Seyrediyor") doğal mekânları kullanması ve alttan alta faşizmi eleştirmesiyle ilerdeki Yeni Gerçekçilik akımının habercisi oldu. Zavattini, sonraki yıllarda L.Visconti, René Clément (1913), G. De Santis, özellikle de De Sica için yazdığı senaryolarla Yeni Gerçekçilik akımının yaratılmasına büyük katkıda bulundu.

Yeni Gerçekçilik'in 1950'lerin ortalarından sonra etkinliğinin geçmesi üzerine Zavattini bu akımın yeni koşullarda devamı olacak bazı girişimlerde bulundu. Bu tasarılardan biri, değişik yönetmenlerin İtalya'nın değişik yörelerinde günlük yaşantıdan saptayacakları görüntülerden oluşacak *Italia mia* ("Benim İtalyan") adlı senaryosuz bir filmdi. Ancak bu tasarı gerçekleşmedi. Zavattini daha sonra 15 kadar genç yönetmenle birlikte Roma kentinin gündelik yaşamından gelişigüzel çekilmiş görüntülerden oluşan *I misteri di Roma* ("Romanın Gizleri") adlı ilginç bir girişimde bulundu. 1970'lere doğru daha çok ticari filmler için senaryolar yazdı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Darò un millione*, 1936, ("Bir Milyon Veririm"); *Quattro passi fra le nuvole*, 1942, ("Bulutlarda Dört Adım"); *I bambini ci guardano*, 1942, ("Çocuklar Bizi Seyrediyor"); *Sciuscià*, 1946, ("Kaldırım Çocukları"); *Ladri di biciclette*, 1948, (Bisiklet Hırsızları); *Le mure de Malapago*, 1949, ("Malapago Duvarları"); *Miracola a Milano*, 1950, (Milano Mucizesi); *Bellissima*, 1951, (Güzelller Güzeli); *Umberto D*, 1952, *Roma ore 11*, 1952, ("Roma Saat 11"); *Il tetto*, 1956, (Yuvasızlar); *La ciociara*, 1960, (Kızım ve Ben); *Boccacio '70*, 1962; *I girasoli*, 1969, (Güneş Çiçeği); *The Children of Sanchez*, 1978, (Sançez'in Çocukları).

ZEEMAN, Pieter
(1865-1943)

Hollandalı fizikçi. Kendi adıyla anılan ve tayf çizgilerinin manyetik alan etkisiyle değişik polarılmalı bileşenlere ayrılması olarak gözlemlenen olayı tanımlamıştır.

25 Mayıs 1865'te Güneybatı Hollanda'daki Zonnemaire köyünde doğdu, 9 Ekim 1943'te Amsterdam'da öldü. 1885'te girdiği Leiden Üniversitesi'nde Lorentz ve Kamerlingh-Onnes'in öğrencisi oldu. Üniversiteyi 1890'da bitirerek Lorentz'in asistanlığını üstlendi, üç yıl sonra da doktorasını alıp aynı üniversitede öğretim görevine başladı. 1897'de öğretim görevlileri arasına katıldığı Amsterdam Üniversitesi'nde 1900'de fizik profesörlüğüne, 1908'de Fizik Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi ve bu görevi 1935'te emekliye ayrılıncaya değin sürdürdü. 1923'te üniversiteye bağlı olarak kuruluşunu örgütlediği ve yöneticiliğini üstlendiği Fizik Laboratuvarı'na da sonradan onun adı verildi. Birçok üniversiteden onursal doktora unvanı almış olan Zeeman, manyetik alanın ışıma üzerindeki etkilerine ilişkin deneysel başarıları nedeniyle 1902 Nobel Fizik Ödülü'nü Lorentz ile bölüştü.

Zeeman'ın ilk araştırmaları ışığın manyetik cisimlerden yansımasına ilişkindi, doktora tezini de bu konuda hazırladı. Daha sonra manyetik alanın ışık kaynağı üzerindeki doğrudan etkisini incelemeye başladı. 1845'te Faraday, manyetik alanların etkisiyle ışığın polarılma düzleminin döndüğünü göstermiş, ancak ışık kaynağının manyetik alandan doğrudan doğruya etkilendiğini kanıtlamak üzere tasarladığı deneylerinde başarılı olamamıştı. Maxwell de 1870'te böyle bir etkinin var olamayacağını öne sürmüştü. Faraday'ın beklediği sonuca ulaşamamasının o günün deney araçlarının yetersizliğinden kaynaklandığını düşünen Zeeman, 1896'da çok güçlü bir manyetik alan oluşturup, bu alan içinde tuttuğu sodyum alevinin ışığını çok duyarlı bir spektrometreyle incelediğinde, manyetik alanın etkisiyle tayf çizgilerinin genişlediğini ve genişleyen çizginin iki yanında polarılmanın başladığını gözlemledi. Manyetik alanın şiddetini ve spektrometrenin ayırma gücünü daha da artırmayı başarınca, tayf çizgisinin aslında genişlemediğini, üç bileşene ayrıldığını gördü. Manyetik alanın etkisiyle dalgaboyları değişmiş olan yan bileşenler alan yönüne dik olarak polarılırken, dalgaboyu değişmeyen ortadaki bileşen alan yönünde polarılıyordu.

Elektromanyetik ışımanın nedenini elektrik yüklerinin titreşimine bağlayan Maxwell kuramına dayanarak, bir elektromanyetik ışıma türü olan ışığın, maddenin içerdiği yüklü parçacıkların titreşimiyle ortaya çıktığını öne süren Lorentz, bu titreşimin manyetik alandan etkileneceğini, dolayısıyla ışığın dalgaboyunun değişeceğini öne sürmüştü. Bugün "Zeeman olayı" olarak bilinen tayf çizgilerinin bileşenlere ayrılması olgusu bu görüşü tümüyle doğruladı.

Zeeman'ın gözlemlediği bu olgu üzerinde birlikte çalışan Lorentz ve Zeeman, ışığın dalgaboyunun manyetik alan etkisiyle değişme miktarını ölçtüler ve titreşerek bu ışığı oluşturan parçacıkların yük-kütle oranını hesapladılar. Birkaç yıl sonra J.J. Thomson elektronların varlığını kesin olarak saptayıp, serbest elektronun yük-kütle oranını belirlediğinde, atoma bağlı elektronlar için aynı oranı bulmuş olan Zeeman ve Lorentz'in bulguları daha da önem kazandı. Sonraki yıllarda Zeeman, hemen hemen her elementin tayf çizgilerinin benzer koşullar altında bileşenlere ayrıldığını gösterdi. Gerek tayf çizgilerindeki bu üçlü yarılma, gerek bileşenlerin değişik doğrultularda polarılması, Lorentz'in öne sürdüğü, atomda titreşimler yaparak ışık salan elektron modeliyle açıklanabiliyordu. Ancak, bazı tayf çizgilerinin üçten fazla sayıda bileşene ayrılması biçiminde ortaya çıkan ve Lorentz'in modeliyle açıklanamayan "anormal Zeeman olayı"nın açıklaması için, Rutherford-Bohr atom modelinin Sommerfeld tarafından genelleştirilmesini, Pauli'nin çalışmalarını ve Heisenberg-Schröndinger kuvantum kuramını beklemek gerekti. Zeeman olayı, atom yapısının belirlenmesinde, özellikle Pauli dışlama ilkesinin ve elektronların spin (fırıl) özelliğinin bulunmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Researches in Magneto-Optics*, 1913, ("Manyeto-optik Araştırmaları"); *Verhandelingen van Dr. P.Zeeman over magneto-optische Verschijnselen*, H.A.Lorentz, H.Kamerlingh-Onnes, I.M.Graftdijk, J.J. Hallo ve H.R.Woltjer (der.), 1921, ("Dr. P.Zeeman'ın Manyeto-optik Görüntüler Üzerine Yapıtları").

- BAKINIZ: BOHR, FARADAY, HEISENBERG, LORENTZ, MAXWELL, PAULI, RUTHERFORD, SCHRÖDINGER, SOMMERFELD.

ZEISS, Carl
(1816-1888)

Alman, optikçi ve sanayici. En başarılı optik araç üreticilerinden biri olarak tanınmıştır.

11 Eylül 1816'da Weimar'da (bugün DAC'de) doğdu, 3 Aralık 1888'de Jena'da (bugün DAC'de) öldü. Fizik ve mekanik alanlarındaki yükseköğreniminin ardından yaklaşık yedi yıl süreyle Stuttgart ve Viyana'da, optik araç yapım atölyelerinde çalıştı. 1846'da Jena'da kendi atölyesini kurdu ve o dönemin en başarılı optik araçlarını üretmeye başladı. 1866'da kendi teknik bilgilerini kuramsal bilgileriyle tamamlayacağına inandığı fizikçi Ernst Abbe ile ortak oldu. 1884'te, özel camlar üretmekte uzman olan kimyacı Otto Schott'u da ortaklığa katan Zeiss, yaşamının son yıllarında şirketinin yalnızca ticari etkinliklerinin yönetimini elinde tutuyordu.

Optik araç üreticiliğine başladığı yıllarda başta mikroskop olmak üzere birçok aygıtın duyarlılığını artıran ve yeni aygıtlar geliştiren Zeiss'ın adını günümüze taşıyan gelişmeler Abbe ve Schott ile ortaklığının ürünüdür. Schott'un ürettiği Borat ve fosfatlı camlardan yararlanarak kırınımı, dolayısıyla da renklenmeyi tümüyle ortadan kaldıran apokromatik mercekleri ve immersiyonlu objektifi geliştiren ve ilk kez kondansör mercek kullanan Abbe'nin katkılarıyla çağının en büyük ve saygın optik araç üreticisi konumuna yükselen Zeiss kuruluşları, Zeiss'ın ölümünün ardından yönetimi üstlenen Abbe tarafından 1891'de vakıfa dönüştürüldü.

Abbe'nin ölümünden sonra da büyümeyi sürdüren Carl Zeiss Vakfı'nın yöneticileri ve vakfa ait kuruluşlarda çalışan yüzü aşkın bilim adamı ve teknisyen, II.Dünya Savaşı'nın hemen bitiminde, Almanya'nın Müttefikler'in denetimindeki bölümüne aktarıldılar ve Jena'daki kuruluşlardan bağımsız olarak yeni bir vakıf ve iki yeni fabrika kuruldu.

- BAKINIZ: ABBE, FRAUNHOFER, VAN LEUWENHOEK.

ZEKÂİ DEDE
(1824/25-1897)

Osmanlı, besteci. Türk müziğinde Klasik üslubun son büyük temsilcisidir.

Mehmed Zekâi Dede Efendi, İstanbul'da doğdu, 24 Kasım 1897'de aynı kentte öldü. Ölüm tarihi olan 1315'i Hicrî yıl yerine Malî yıl olarak hesaplayan kimi yazarlar, ölüm tarihini 1899 olarak göstermişlerdir. Hattat Hafız Süleyman Hikmetî Efendi'nin oğludur. Eyüp'te ilköğrenimini tamamladıktan sonra, amcası Hafız İbrahim Zühdü Efendi'den *Kuran* hıfzına başladı, babasından da hat dersleri aldı. On dokuz yaşında hem hafız oldu, hem de güzel yazıdan icazet aldı. Bir süre medrese dersleri okudu. Müziğe de ciddi olarak bu sıralarda yöneldi. Hammamîzade İsmail Dede Efendi'nin en seçkin öğrencilerinden olan besteci Eyyubî Mehmed Bey'in (1804-1850) Eyüp'teki evinde verdiği dersleri izledi. Bir yıl sonunda ilahiler, şarkılar bestelemeye başlayarak bestecilik yeteneğinin ilk işaretlerini verdi. Öğrencisinin bu yeteneğini gören Mehmed Bey onu Dede Efendi'yle tanıştırdı. Zekâi Efendi bir yıl da onun konağındaki meşklerden yararlandı. Büyük formlu ilk yapıtı olan *Suzidil Ağır Semai*'yi de o sıralarda besteledi. Müzik çalışmalarının yanı sıra, hat derslerini de sürdürerek ünlü hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den sülüs ile nesih yazıları öğrendi.

1845'te Mısır Valisi Said Paşa'nın yeğeni prens Mustafa Fazıl Bey'in (daha sonra Paşa) yalısına özel müzik öğretmeni oldu. Yazları İstanbul'da geçiren prensin çağrısıyla aynı yıl Mısır'a gitti. Fazıl Bey'in oradaki sarayında müzik öğretmenliğinin yanı sıra

daire müdürlüğünü de üstlendi. Mısır'da Arap müziğini inceleme olanağını buldu. "Şugl" denilen, Arapça güfteli ilahilerinin çoğunu oradayken besteledi. Gene Arapça güfteli *Sûznak Ayin*'inin bazı bölümlerinde de Arap müziğinin izleri görülür. Zekâi Efendi Mısır'a birkaç kez daha gidip geldi, 1868'de Mevlevi tarikatına girdi, Yenikapı Mevlevihanesi'nin ayinhanları arasına katıldı. Ertesi yıl Bahariye Mevlevihanesi'ne kudümzenbaşı oldu. Ayrıca, Mevlevi çilesine girmeden kendisine Dede unvanı verildi. Mevlevi olduktan sonraki yılları bestecilik yaşamının en verimli dönemi olarak geçti. 1883'te Darüşşafaka'ya müzik öğretmeni atandı. Kudümzenbaşılığı ile öğretmenliğini ölümüne değin sürdürdü.

Zekâi Dede Klasik Türk müziğinin son halkasını oluşturan müzikçiler topluluğunun son büyük bestecisidir. Klasik üslubun anlatım özelliklerini, müzik beğenisini ustalıkla yansıtmış ve yaşatmıştır. Müziği nitelik yönünden olduğu kadar nicelik bakımından da Klasik üslubun birçok ilke ve özelliğini içinde toplar. 19.yy bestecileri arasında Dede Efendi'den sonra en geniş kapsamlı müzik verimi ona aittir. Klasik tarzın geçmişteki büyük ustalarınınkiler gibi onun ürünleri de geniş bir makam ve form çeşitliliği taşır. Din dışı ürünlerinde kâr, kâr-ı nâtık, beste ve semailer çoğunluktadır. Büyük formları kullanan bestecilerin sayısı ondan sonra gittikçe azalmış, Hacı Arif ve Şevki Bey'lerin geliştirdikleri şarkı formu en yaygın müzik biçimi haline gelmiştir. Zekâi Dede tekke ve cami müziğinin de en verimli bestecilerindendir. En değerli yapıtları arasında yer alan beş ayiniyle Mevlevi müziği repertuarında Dede Efendi'den sonra en çok ayini bulunan bestecidir. Durak, mersiye, tevşih, tesbih, ilahi, şugl gibi formlardaki dinsel ürünlerinin de sayısı çok kabarıktır. İlahileri halk arasında da sevilmiştir.

Dede Efendi tavrı diye de anılan üsluba bağlı kalmış bir besteci olmakla birlikte, ona, kendi yaratıcılığından gelen çeşitli öğeler eklemekten de geri durmamıştır. Ezgi buluşu ve usülleri kullanışı dikkate değer özgünlüktedir. Dede'nin yolunda giden öteki bestecilerinkilere göre Zekâi Dede'nin müziği oldukça dinsel ya da mistik özellikler gösterir. Köçekçe, fantezi şarkı gibi hafif müzik türlerine ilgi duymamıştır. En tanınmış yapıtlarından "Dil verdiğin o çeşm-i siyeh meste işittim" güfteli *Hüzzam Yürük Semai*'de dinsel mistik çizgiler açıkça görülebilir. Ancak, üstün bir deyiş gücü içinde dile gelen bu tür etkiler, onda değişik bir üslup ve tavır niteliğindedir. Bayatîbuselik, onun düzenlediği bir bileşik makamdır. Daha önce rahatfeza adıyla bilinen bir makama da hicazaşiran adını vermiştir.

Sözlü klasik repertuarın zamanımıza ulaşabilmesinde en büyük pay Zekâi Dede'nindir. Yaşadığı dönemde, repertuar bilgisi açısından en önde gelen birkaç müzikçiden biri olmuştur. Bu yüzyılın başlarında ve Cumhuriyet döneminde notaya alınarak unutulmaktan kurtarılmış pek çok dinsel ve din dışı sözlü yapıt onun öğrencilerine öğrettiği biçimde Türk müziği repertuarına girmiştir. Zekâi Dede aynı zamanda başarılı bir öğretici olarak gerek Darüşşafaka'daki dersleriyle, gerek özel çalışmalarıyla sayısız öğrenci yetiştirmiştir. Öğrencileri arasında Hüseyin Fahreddin Dede, Rauf Yekta, Suphi Ezgi, Ahmet Avni Konuk, oğlu Ahmet Irsoy, Kâzım Uz, Şevki Bey gibi çok değerli müzik adamları ve besteciler çıkmıştır. Zekâi Dede'nin günümüze 260 dolayında yapıtı ulaşmıştır. Bunların önemli bir bölümünün notaları İstanbul Konservatuvarı Tasnif ve Tespit Heyeti'nce yayımlanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Mevlevi Ayinleri; Durak*'lar; *Penç-gâh Evsat Mersiye; İlahi*'ler; *Şugl*'ler; *Sabâ Kâr-ı Nâtık; Kâr*'lar; *Takım*'lar; *Şarkı*'lar; *Marş*'lar.
- **KAYNAKLAR:** Ezgi ve A.Irsoy, *Hâfız Mehmed Zekâi Dede Efendi Külliyatı*, 3 cilt, 1940-1943.

ZEKÂİ PAŞA

Bak. HÜSEYİN ZEKÂİ PAŞA

ZEKERİYA
(İÖ 1.yy)

İbrani peygamberi. İsrailoğulları'nı sapkınlıktan kurtarmakla görevlendirilmiştir.

İÖ 1.yy'da Filistin'de yaşamıştır. Vaftizci Yahya'nın babasıdır. İbrani dilinde adı Zakkaria olarak geçer. *Kuran*'da onunla ilgili bir söylenceye göre çok yaşlıyken bir çocuğum olsun diye Tanrı'ya yakarmış, dileği yerine getirilince Hz. İsa'yı vaftiz ettiğinden, sonradan adı "Vaftizci Yahya" diye anılan Yahya peygamber doğmuştur. Başka bir söylentiye göre de, Filistin valisi Herodos, Zekeriya'nın babasını öldürtmek istemiş, Zekeriya buna karşı çıkınca onun da öldürülmesini buyurmuş. Zekeriya bir ağacın kovuğuna saklanmış, ağaçla birlikte onu da ikiye bölmüşler. *Kutsal Kitap*'ta onun adını taşıyan bir bölüm vardır. Orada, Filistin halkının sapkınlığı, ahlaka aykırı davranışları anlatılarak Tanrı yoluna girilmesi, doğruluğa yönelinmesi bildirilir. Tanrı'nın Yeruşalim'de yaşayanların ahlaksızlığı bırakmaması durumunda kendilerini çok ağır biçimde cezalandırılacağı anlatılır.

Zekeriya'nın ağaçla birlikte ikiye bölünmesini konu edinen sayısız sanat yapıtı vardır. Hıristiyan sanatında resim, mozaik, İslam sanatında özellikle şiir türü bu olayı çok işlemiştir. Türk halk edebiyatında da geniş bir yer tutan Zekeriya'yla ilgili değişik söylenceler de vardır.

ZELLER, Eduard
(1814-1908)

Alman felsefe tarihçisi. Eski Yunan felsefesi konusundaki çalışmalarıyla ünlüdür.

22 Ocak 1814'te Württemberg yakınlarındaki Kleinhattwarr'da doğdu, 19 Mart 1908'de Stuttgart'ta

öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdikten sonra Tübingen Üniversitesi'nde felsefe, felsefe tarihi ve tanrıbilim okudu. 1840'ta bu kurumda tanrıbilim doçenti olarak göreve başladı. 1847'de Bern, 1849'da Marburg, 1862'de Heidelberg, 1872'de Berlin üniversitelerinde felsefe profesörü olarak görevlendirildi.

Zeller dil, tanrıbilim, felsefe ve felsefe tarihi alanlarını kapsayan çalışmalarında Eski Yunan düşüncesine ağırlık vermiştir. Felsefe tarihine bağımsız bir bilim niteliği kazandırma amacını güden araştırmalarının odağı Yunan diliyle ortaya konan felsefe ürünlerinin gelişimi ve etkisidir. Bütün çalışmalarında, Hegel'in geliştirdiği idealizmden kaynaklanan diyalektik yöntemi uygulayarak, sorunların ortaya konuş biçimlerini, onlara aranan çözümleri sergilemeyi amaçlamıştır. Özellikle *Die philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung* ("Tarihsel Gelişimi İçinde Yunan Felsefesi") adlı yapıtı felsefe sorunlarının gelişimini, belli bir anlayış doğrultusunda, ortaya koyma bakımından kaynak niteliğindedir.

Zeller'a göre felsefe tarihinin görevi sorunların gelişimini, birbiriyle olan bağlantıları ve etkileriyle birlikte, açıklamaktır. Felsefe sorunları tek tek değil, kaynaktan başlanarak, bir bütünlük içinde ele alınmalı, gelişimi sağlayan temel görüş ve ilkeler aydınlığa çıkarılmalıdır. Araştırma yapılırken, felsefenin etki alanı saptanıp öteki düşünce akımlarıyla olan ilişkiler de ortaya konmalıdır. Bu çalışma yöntemi felsefe tarihiyle uygarlık tarihi arasındaki bağlantıyı açıklamaya yarar.

• YAPITLAR (başlıca): *Die philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, 1844, 3 cilt, ("Tarihsel Gelişimi İçinde Yunan Felsefesi"); *Grundriss der Geschichte der griechischen Philosophie*, 1883, ("Yunan Felsefesi Tarihinin Temeli"); *Friedrich der Grosse als Philosoph*, 1885, ("Filozof Olarak Büyük Friedrich).

ZEMAN, Walter
(1927)

Avusturyalı futbolcu. Avusturya ve Uruguay'da oynayıp, dünyanın en büyük kalecilerinden biri olmuştur.

1 Mayıs 1927'de Viyana'da doğdu. Önceleri atletizm yaptı. Kaleciliğe elverişli fiziği nedeniyle Avusturya'nın F.C.Wien takımına alındı. Bu takımın yıldızlarında oynadığı zaman henüz on iki yaşındaydı, on altı yaşında A takımına alındı. 1939-1954 arasında FC Wien ve Rapid Wien kulüplerinde oynadı. Büyük refleksi ve plonjonları ile döneminin en büyük forvet oyuncularına gol atma olanağı vermedi. Bu nedenle "Panter" diye adlandırıldı. Uruguay'ın Penarol takımına transfer oldu. Avrupa'dan Güney Amerika'ya transfer olan ilk futbolcu unvanını kazandı. Penarol'da 2 yıl oynadı ve aynı başarıyı sürdürdü. Daha sonra Avusturya'ya dönen Zeman futbolu 1961'de bıraktı.

Diyalektik yöntem

Rapid Wien'nin 5 lig, 1 kupa şampiyonluğu kazanmasında en önemli rolü oynayan Zeman, Avusturya milli formasını 41 kez giydi ve ülkesinin katıldığı 1954 Dünya Kupası'nda en çok sözü edilen kişi oldu. Avusturya bu kupada üçüncülük kazandı. Zeman da Zamora ve Yaşin'le birlikte dünyanın en büyük kalecilerinden biri olarak futbol tarihine geçti.

ZENCANİ
(10.yy)

Arap, filozof. İhvanu's-Safa Okulu'nun beş kurucusundan biridir.

10.yy'da Bağdat'ta yaşamıştır. Gerçek adı Ebu'l-Hasan Ali b.Harun El-Zencani'dir. Düşünceleri bağlı bulunduğu okulun *Resail* ("Kitapçıklar") adlı elli bir bölümlük yapıtından öğrenilmektedir. Okul içinde bağımsız bir filozof olmadığından, kendine özgü bireysel bir görüş geliştirmemiş, ancak İhvanu's-Safa öğretisinin beş kurucusundan biri diye, İslam düşünce tarihinde özel bir yer kazanmıştır.

• BAKINIZ: AVFİ, ZEYD b.RİFAA.

ZENON [Elealı]
(İÖ 490-430)

Eski Yunan, filozof. Elea Okulu'nun öncülerindendir, felsefede diyalektik yöntemin kurucusu olarak tanınmıştır.

Aşağı İtalya'nın Elea kentinde doğdu, aynı kentte öldü. Zenon'la ilgili bilgiler veren değişik kaynaklar, onun bilge kişiliği konusunda birliğe varmış gibidir. Önce Elea Okulu'nun kurucusu filozof Parmenides'in öğrencisi oldu, onunla bir süre geziye çıktığı Atina'da kaldı. Atina'ya gittikleri dönemde onların konuşmalarını dinleyen Sokrates yirmi yaşlarındaydı. Platon, Parmenides adlı yapıtında bu bilgileri verirken iki filozofun düşüncelerinden de örnekler alır. Aristoteles ise Zenon'u felsefe tarihinde diyalektik yöntemin kurucusu olarak niteler. Zenon, İÖ 430'da halkı ağır baskı altında bulunduran yöneticilere karşı girişilen bir ayaklanmaya öncülük etmiş, yakalanınca da öldürülmüştür.

Zenon düşüncelerini şiir diliyle değil de düzyazıyla anlatan ilk filozof olarak bilinir. Birçok yapıtı olduğu söylenirse de onlardan yalnız başkalarının yazılarında görülen alıntılar kalmıştır. Öğretmeni Parmenides'in görüşlerini, kendi bulduğu diyalektik yönteme dayanarak geliştirmeye çalışan Zenon için önemli olan varlığın kökenini açıklamak, evreni yöneten genel yasayı kavramaktır. Bunu başarabilmek için de karşıt öğretileri incelemek gerekir. Elea Okulu'nun temel görüşü varlığın Bir olduğu, türlülüğün, çokluğun olanaksızlığıdır. Parmenides'in ortaya attığı bu görüşü Zenon, Bir'in kesinliği, çokluğun bir çelişiklik olduğu, devinimin bulunmadığı düşüncelerini ileri sürerek kanıtlamaya çalışmıştır. Ona göre nesnel

çokluk söz konusu değildir. Çünkü nesneler çokluk olduğunda sonsuz küçük ve sonsuz büyük sorunu ortaya çıkar. Çok olan nesneler ya sonsuz büyüklükte ya da sonsuz küçüklüktedir. Sözgelişi var olan bir nesne sonsuz küçüklükte bölümlere ayrılırsa ortada bir varlık kalmaz, sonsuz küçüklükte birçok nesne birleşse bile bir "büyük" oluşturamaz. Çünkü sonsuz küçüklükten büyüğün doğması olanaksız olmasa bile bir çelişmedir, sonsuz küçük büyüklüğü olmayandır, büyüklüğü olan bir varlık türetilemez.

Nesneler çok diye düşünülürse bunların nicelik bakımından hem sonlu hem sonsuz olması gerekir. Sayıca sonlu iseler belli bir nicelikleri var demektir, çünkü sonlu olan kendi kendisiyle sınırlıdır. Sayıca sonsuz iseler gene birbirleriyle sınırlanmaları gerekir, çünkü bir nesnenin bittiği yerde öteki başlar, bir nesne başka bir nesneyi sınırlar. Bu durumda sonlunun, sınırlının sınırsızı oluşturduğu ortaya çıkar ki bu da bir çelişmedir. Nesnelerin içinde bulunduğu bir uzay varsa, o da bir varlık demektir, öyleyse onun da içinde bulunduğu bir uzay olması gerekir. Böylece uzay içinde uzay sonsuza değin uzayıp gider ve çelişkiye düşülür.

Zenon'un üçüncü kanıtı devinimle ilgilidir. Ona göre devinim yoktur, bir duyusal aldanmadır. Çünkü devinim nesnenin uzay içinde yer değiştirmesidir. Devinen bir nesne uzayda, zamanın en küçük bölümü alındığında, belli bir yerde duruyor demektir. Nesnel olmayanın devinmesi de söz konusu olamayacağına göre, devinen nesnel varlıktır. Nesnel varlık ise uzayda yer kaplayandır. Oysa devinen nesne en kısa sürede de bir "yerdedir", öyleyse bir yerde olan duruyor demektir. Duran bir nesnenin de devinmesi çelişkidir. Bu durumda atılan bir ok, uzayda duruyor, devinmiyor, onun devinmesine zamanın en ufak bölümünde bir "yerde durması" engeldir. Zenon'a göre aralarında belli bir uzaklık bulunan bir kaplumbağa ile en hızlı koşucu yarışsa, önde giden kaplumbağaya koşucu yetişemez. Yetişebilmesi için, belli bir uzaklığı aşması gerekir, oysa koşucu uzaklığı aşarken, kaplumbağa biraz daha ilerlemiştir. Uzaklık en küçük bölümlerine ayrıldığında koşucu ile kaplumbağa arasında bir açıklık kalıyor demektir. Bu durumda da koşucunun kaplumbağaya yetişeceğini düşünmek çelişkiye düşmektir.

Zenon'un kanıtları mantıkta diyalektik yöntemin geçerliliğini gösteren birer sav niteliğindedir. Onun vurgulamak istediği görüş, varlığın "Bir" olduğu, çokluğun yanıltıcılığı, devinmenin de göreliliğidir. Ona göre yalnız "bir olan" vardır, o da olduğu gibi durmaktadır, devinmesi yanılmadan öte bir anlam taşımaz. Zenon'un bu diyalektik düşünce yöntemi, sonraki çağlarda daha da geliştirilerek felsefenin temel sorunlarından biri durumuna getirilmiştir. Bu yöntem Rönesans'tan sonra deney bilimlerine uygulanarak yanılmadan kurtulmayı sağlayan bir ilke diye benimsenmiştir. Hegel felsefesinde, daha başka bir yapı kazanarak, varlıkla ilgili sorunların açıklanışında kesin biçimini almıştır.

• KAYNAKLAR: W.Kranz-S.Baydur, *Antik Felsefe*, 1948; R.Heip, *Logik des Widerspruchs*, 1932; K.Hildebrandt, *Frühe griechische Denker*, 1968.

• BAKINIZ: HEGEL, HERAKLEİTOS, PARMENİDES.

ZENON [Kıbrıslı]
(İÖ 336-264)

Eski Yunan, filozof. Stoa Okulu'nun kurucusudur. Felsefenin yaşamı yönlendiren bir öğreti, bilgeliğin de doğaya uygun yaşayış olduğu görüşünü ortaya atmıştır.

Sonsuz küçük-sonsuz büyük olanaksızlığı

Kıbrıs'ta Kition kentinde doğdu, Atina'da öldü. Varlıklı bir tüccarın oğluydu. Gençliğinde felsefeye duyduğu ilgi nedeniyle 314'te Atina'ya giderek Sokratesçi filozofların öğrencisi oldu. Platon'un *Apologia*'sı (Sokrates'in Savunması) ile Ksenophon'un Sokrates'le ilgili yazılarını okudu, daha sonra Sokratesçi felsefe okullarından Kynik öğretisini inceledi. Zenon'un Atina'da kurduğu okul, onun düşüncelerini açıkladığı, *Stoa poikile*'den (süslü sofa) dolayı *Stoa* adını aldı. Sokratesçi-Aristotelesçi bilgeler, çevrelerinde toplanan öğrencilerle gezinerek konuştuklarından öğretilerine *Peripatos* (gezinen) denmişti. Zenon bu geleneği değiştirerek, direkler üzerine kurulmuş, yanları açık, üstü örtülü yerde öğretisini yaydı. Yaşamda doygunluğa ulaşmayı, doğaya uyarak yaşamayı ilke edinen Zenon'a göre ölümü beklemek bilgece bir davranış değildi, olgun kişinin belli bir yetkinlik aşamasında, kendi eliyle yaşamına son vermesi gerekiyordu. Bu düşünceyi kendi de uygulayarak intihar etti.

Devinim sorunu

Bilgi, ölçü, izlenim

Zenon'un kurduğu Stoa öğretisinin temelini bilgi oluşturur, bütün felsefe sorunları bu ilkeye dayanan bir yöntemle çözümlenir. Kimi kaynakların bildirdiğine göre Zenon felsefeyi mantık, fizik (metafizik) ve ahlak olmak üzere üç bölüme ayırmış, bu bölümler arasında bilgiyle sağlanan bir birlik ve bütünlüğün bulunduğunu ileri sürmüştür. Zenon'a göre bilgi duyularla sağlanır, sonra us ilkelerine uygun biçimde düzenlenerek bilimsel bir veri durumuna getirilir. Bütün tasarımları oluşturan öğeler dıştan gelen izlenimlerin tinde toplanması, yeniden düzenlenmeye elverişli bir birikim oluşturmasıdır. Ancak izlenim kesin bilgi değildir, ilk gereçtir. Onun kesin bilgiye dönüşebilmesi için, yansıttığı nesneyle uygunluk sağlaması gerekir. Bu uygunluğu sağlayan geçerli ölçü de *katalepsis*'tir (kavrayan, anlayan). Kavramayı sağlayan tasarımın nesnesi tinde, kendisini olduğu gibi yansıtan, kendisinin kesin bir örneği niteliğinde olan bir iz bırakır. Bu *katalepsis* ne salt *episteme* (bilgi) ne de *doksa* (sanı) niteliği taşır, ikisi arasında bulunan, bütün insanlarda ortak olan bilgidir. Oysa *episteme* yalnız bilgede görülen kesin bilgidir. *Katalepsis*'in ölçü oluşu, bilgenin bilgisiyle öteki bilgileri birbirinden ayıracak bir özellik taşıması nedeniyledir.

Evren, kurucu ilke, yönetici öğe

Zenon'un evrenin kurucu ilkesi sorununu açıklayan fizikle (metafizik) ilgili öğretisinin kaynağı, Anadolu'da ilk ürünlerini veren Doğacılık akımıdır. O, bu akımı geliştiren bilgelerden Herakleitos'un kuramını benimsemiştir. Zenon'un benimsediği bu kurama göre gerçek olan, evreni oluşturan temel öğe maddedir (hyle). Bu madde kesindir, değişmezdir, kendinden başka bir nesneye benzemez. Bu maddesel ilkede biri etken, öteki edilgen durumda olan iki öğe vardır. Etken öğe *aiton*'dur, edilgen öğe *prote hyle*

(ilk madde) denen yalın varlıktır. *Aiton* düzenleyici, devindirici, biçimlendirici bir güçtür. Anaksagoras'ın *nous*'tan, Herakleitos'un *logos*'tan anladığı neyse, *aiton*'dan anlaşılması gereken de odur. Zenon, bu kurucu ilkenin *(arkhé)*, us ilkelerine uygun, yaratıcı bir ateş olduğu kanısındadır. Ancak bu ateş Herakleitos'un anladığından biraz değişik niteliktedir. Bu kurucu öğe, günlük yaşamdaki, yalnız yakıcı nitelik taşıyan ateşe benzemez, onun özünde düzenleyici, yönlendirici, biçimlendirici bir öğe vardır. Bu kurucu, birlik ve bütünlük sağlayıcı maddesel ilke Tanrı'dır, doğadır. Zenon'un kuramında Tanrı ile doğa, düşüncenin açıklanış biçimine göre, eşanlamlıdır. Evreni kuran bu ilke, özünde birtakım öğeler taşır, bunlar *spermatikoi*'dir (kurucu öğeler, tohumlar). Bu öğeler öncesiz-sonrasız ve ussal nitelik taşıyan yasalara göre toplanıp bütünleşerek evreni oluşturur, geliştirir.

Us, doğa, soluk, yetenek

Gök katlarını oluşturan yıldızlar, ateşten kurulmuştur ve kendi yapılarına göre de diridir. Evrende bulunan değişik varlık türlerinde ateş yapıcı, biçimlendirici, düzenleyici ve koruyucu bir *pneuma* (soluk) niteliğinde görünüş alanına çıkar. Ancak, onun görünüşü, varlık türlerine, evrendeki aşamalarına göre değişiktir. Sözgelişi insanda *nous* (us), öteki dirilerde *psykhé* (tin), bitkisel varlıklarda *physis* (doğa), bütün diri olmayan nesnelerde de *heksis* (yetenek) niteliğinde bulunur. Bütün varlık türlerini içeren evren, bilinmeyen bir süre içinde, kendini oluşturan ilkeye, ateşe dönecektir. Bu dönüş somutlaşan, özünün inceliğini yitiren nesnelerin *katharsis*'idir (arınma). Evrenin bu dönüşümünü yöneten, onu belli yasalara göre düzenleyen, Tanrı'dır. Dönüşümü süreklidir, belli dönemlerde yinelenir. Bu yinelenme dönemlerinde nesnelerin, diri varlıkların davranış ve eylemleri önceden belirlenmiş tanrısal (doğal) yasaya (yazgı) göredir. Bu olayda egemen güç tanrısal önceden görüş anlamına gelen *pronoia*'dır.

İnsan biri gövde, öteki tin olan iki özden kurulu

Stoa Okulu

Zenon'un Atina'da, Sokratesçi felsefe okullarının görüşlerinden esinlenerek, kurduğu okulu, yapının biçimi, özelliği nedeniyle Stoa Okulu adıyla anmak felsefe tarihinde yaygın bir gelenektir. Stoa Okulu'nun benimsediği düşünce çığırının temelini yaşamı yönlendiren bilgi, bilgiye dayanarak doğaya uygun yaşama oluşturur. İnsanı, bütün eylem ve davranışlarına egemen olan bir us ve istencin taşıyıcısı olarak gören bu okula göre yaşamda örnek alınacak tek varlık doğadır. Doğaya uygun yaşamak için de kesin ve kuşkudan uzak bilginin kazanılması gerekir. Bu tür bilgi us ölçülerine uyan bilgece bilgidir. (episteme). Yaşamın bütünlüğü, düzeni ancak bilgi ile eylem birliğine dayanır. Çünkü bilgi bir süs değil, yönlendirici, düzenleyici, yaşamı aydınlatıcı ışıktır.

Stoa öğretisine göre insan ahlak bakımından yetkin olmalıdır. Bu yetkinliğin örnek insanı bilgedir. Bilge erdemli, düşünceleriyle davranışları arasında us ilkelerine uygun bir tutarlılık bulunan, bütün eylemlerinde doğruluğu, dengeyi, iyi ve güzeli kılavuz edinen kimsedir. O, kazandığı bilgece bilgi nedeniyle, doğanın uyulması gereken evrensel yasalarını, bireyler için gerekli olan davranış kurallarını, doğayı inceleyerek öğrenir. Zenon'un birer görüş olarak öne sürdüğü bu davranış öğeleri, ardılları Kleanthes* ve Khrysippos* gibi filozofların elinde, yeni içeriklerle, gelişmiş, daha geniş kapsamlı bir öğretinin doğmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle, felsefe tarihinde, birincisi Zenon'un okulu olmak üzere üç Stoa Okulu vardır. Zenon, Kleanthes* ve Khrysippos* üçlüsünün okuluna Eski Stoa, Panatios* ve Poseidonios'un* yönettikleri okula Orta Stoa, Roma egemenliği çağında kurulan ve Cicero* Seneca*, Epiktetos* ve Marcus Aurelius* gibi filozofların öncülük ettikleri okula da Yeni Stoa ya da Roma Stoası adı verilmiştir.

Hepsinin de kaynağı Eski Stoa olan bu okullara bağlı filozofların düşüncelerinde, başka okullardan gelen esinler, izler varsa da temel anlayışta ayrılık yoktur. Yalnız Roma Stoası'nda daha katı bir yaşama biçimi göze çarpar. Özellikle Epiktetos*, yaşamda bütün duyu etkilerinden arınmayı, salt bir istenç varlığı olarak kalmayı önerir. Bu düşünce değişiklikleri, Eski Yunan insanının yaşama anlayışıyla bağdaşmayan, yeni bir toplum düzeni kuran Roma yönetiminin özünden kaynaklanır. Eski Stoa-Orta Stoa-Yeni Stoa üçlüsünün gelişim çizgisi üzerinde yürüyen ve us-istenç temeline dayanan görüş Hıristiyan felsefesinin de, İslam düşüncesinin de kimi çığırlarını derinlemesine etkilemiştir. Bu etki, insanı evren karşısında, tanrısal varlık alanına yönelik bir istenç varlığı olarak görmeyi sağlamıştır. İnsan us ve istencine dayanarak, içinde yaşadığı, geçici evrenden yüz çevirmeli, duyuların, duyguların etkisi altında kalmadan tanrısal olana dönmelidir. Duygulara uyarak yaşanan değil, istence, usa bağlanarak düşünülen, insan ve doğaüstü olan gerçektir.

Stoa öğretisi, içeriğinden birtakım öğelerin yerini değiştirerek, özellikle 19.yy'da yeni bir İstenç Felsefesi'nin doğmasına olanak sağladı. İstenç kavramına getirilen yorum, biraz değişik olmakla birlikte, yaşamı yönlendirmesi, varlığını düzenlemesinde etkinlik taşıması bakımından, kökeni eskidedir. Schopenhauer'in* geliştirdiği İstenç öğretisinin kaynaklarından biri Buddha'nın*, öteki de bu üç Stoa okulunun görüşleridir. Bütün bu görüşlerin odaklaştığı konu insanın us ve istencine dayanarak kendini arındırması, yetkinleştirmesi sorunudur.

bir bütündür. Bu özlerin yapısı bir olmasına karşın, bileşimleri ayrıdır. Sıcak bir soluk niteliği taşıyan tin gövdeye devinme yeteneği verir, ona dirilik kazandırır, birlik sağlar. Zenon'a göre tin sekiz ayrı nitelik taşıyan bölümden kurulu bir bütündür. Bu sekiz bölüm de görme, tatma, koklama, işitme, dokunma gibi beş duyu ile us, konuşma ve üreme yetilerinden oluşmuştur. Bu değişik yetiler insanda birliğe ulaşmış bir yaşam erkinin, *hegemonikon*'un (tinsel birlik) ayrı ayrı niteliklerdeki yansıma ve ışımalarıdır. *Hegemonikon* tinsel bütünlüğe egemendir. Tutku, eğilim, yanılma, iyilik, kötülük, dengelilik, dengesizlik gibi karşıt durumlar bu yönlendirici gücün değişik görünüşleridir. Zenon'un anlayışına göre tanrısal tinle insan tini özdeş yapıdadır. İnsan tininin gövdeyle olan bağlantısı tanrısal tinin evrenle kurduğu ilişkiye benzer. Ancak, insan tini hayvana dirilik ve devinim yetisi veren tinle özdeş değildir, hayvanda egemen olan doğal eğilimlerdir. Tinin başka bir özelliği de ölümlü oluşudur.

Ahlak sorunlarına bilgiden yaklaşan Zenon'a göre, insan bir istenç ve us varlığı olması nedeniyle, bütün davranışlarında belli bir ölçüye bağlanma gereğindedir. Bu ölçüyü oluşturan da bilgidir. Bu yüzden ahlak bilgiden kaynaklanan yönlendirici, düzenleyici nitelik taşıyan, yaşama uygulanması gereken bir öğretidir. İnsan kendi varlığının değerini, evrendeki yerini, öteki varlıklar karşısındaki durumunu ancak bilgiyle kavrayabilir. Bilgi erdemin de, erdemli davranmanın da koşuludur. Öte yandan nesnelerin ne olduğunu, evreni, iyilik, doğruluk, ölçülülük, erdem, güzellik, bilgelik, saygı, yardım, dostluk gibi ahlak değerlerini bilmeyen bir kimsenin mutlu olma olanağı yoktur, çünkü mutluluğun temelinde bilgi yatmaktadır. Bilgi, bilge ve erdem arasında özlü bir bağlantı vardır, çünkü ancak bilgili kişi bilge, bilge kişi de erdemli olabilir. Erdemli olmak da bilgi ile eylem birliğini gerekli kılar. Eylemi yönlendirmeyen, denetlemeyen bir bilginin yaşam için değeri, geçerliliği yoktur, böyle bir bilgi bilge kişiye yakışmaz. Erdemin karşıtı kötülüktür, iyilikten yoksun kalmaktır. İşte bilgenin özelliklerinden biri de, onda bu gibi olumsuz niteliklerin bulunmayışıdır.

Zenon'un etkisi çağlar boyunca sürmüş, kurduğu Stoa Okulu'nun sonraki dönemlerde değişik kurumlara bağlanan ardılları ortaya çıkmıştır. Özellikle onun geliştirdiği yaşama anlayışı, bilgi-erdem, doğaya uyma ve yaşam arasındaki bağlantı, bilge kişinin evrensel örneği durumuna gelmiştir.

• **KAYNAKLAR:** Th.Gompertz, *Zur Chronologie des Stoikers*, 1903; A.Graeser, *Zenon von Kition*, 1975; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967.

• **BAKINIZ:** KHRYSİPPOS, KLEANTHES, PANAİTİOS, POSEİDONİOS.

ZENON [Sidonlu]
(İÖ 150-76 ?)

Gövde, tin bağlantısı

Fenikeli filozof. Epikurosçuluk'un yayılmasında önemli katkısı olmuştur.

Lübnan'ın Sidon ilinde doğdu, İÖ 76'dan sonra Atina'da öldüğü sanılmaktadır. Filozof Apollodoros'un öğrencisiydi. 100 yılında Epikurosçu okulun başına geçti, bu öğretinin yayılmasına çalıştı. Öğrencileri arasında Cicero ile Gadaralı Philodemos vardır. Zenon'dan yazılı yapıt kalmamıştır, düşünceleri Cicero'nun, onunla ilgili açıklamalarından öğrenilmektedir. Stoacılık'ı savunan filozoflarla Tanrı konusundaki tartışmaları geniş yankı uyandırmıştır.

Bilgi ve ahlak

Zenon'a göre felsefe sorunlarının açıklanışında benzerden benzere gitme yöntemi uygulanmalıdır. İnsan, duyuların yetersizliği yüzünden birtakım gerçekleri algılayamaz. Bu durum o gerçeklerin yokluğu anlamına gelmez. Sözgelişi çok küçük nesneler görülmez, oysa görünen benzerlerinden onların varlığı anlaşılır. Bu olay görülemezlik sorununa açıklık getirir. Varoluş koşulları, görülen büyük nesnelerle görülemeyen küçükler için özdeştir. Durum devinim, atom, birleşme, dağılma ve uzay için de öyledir. Varlığı oluşturan atomlar ve onlar arasındaki birleşip çözülmeyi sağlayan devinimdir, ancak göz bunları değil, daha büyük nesnelerle ilgili olanları görebilir. İşte bu görülenden yola çıkarak görülmeyenin varlığı benzerden benzere geçme yöntemiyle kanıtlanabilir. Çünkü bütün olayları yaratan ilkeler birdir, ayrılık duyuların algılama biçiminden doğmaktadır. Gerçekte sesi oluşturan öğelerle ışığınkiler, değişik oranlarda birleşen, atomlardır.

ZENON [Tarsuslu]
(İÖ 3.yy)

Anadolulu filozof. Evrenin sınırsız bir yanışla son bulacağı görüşünü savunmuştur.

İÖ 3.yy sonlarında Anadolu'nun Tarsus ilinde yaşadı. Stoa öğretisinin öncülerinden, Tarsuslu filozof Khrysippos'un öğrencisiydi. Öğretmeninin ölümünden sonra Stoa Okulu'nun başına geçti.

Stoa öğretisini geliştirmeye çalışan Zenon'a göre felsefe ve mantığın görevi bilgiyi sağlayan kesin ölçüyü bulmaktır. Bilginin özü doğruluktur, insan doğru bilgiye dayanmadan yargıya varmamalıdır. Felsefenin amacı bilgeliğe ulaşmaktır. Bir bilim olan felsefe insan, Tanrı, bilgi, ahlak ve evren sorunlarını açıklamaya çalışır. İnsanın yetkinleşmesi için bilgi edinmesi gerekir. Bilgiyi sağlayan bilim dalları da ahlak, retorik, mantık, tanrıbilim, fizik ve diyalektiktir. Hepsi de felsefeyle bağlantılı olan bu bilimlerden ahlak erdemli davranmayı, retorik güzel konuşma kurallarını, mantık doğru düşünme, yanlıştan korunma yollarını, fizik evrenin yapısını, tanrıbilim tinsel

varlıkların özünü, diyalektik de sorunları tartışarak açıklamanın ilkelerini öğretir.

Zenon'a göre evren sonlu bir varlıktır, bilinmeyen bir gelecekte yanıp tutuşarak tükenecektir.

ZEPPELIN, Ferdinand
(1838-1917)

Alman, mucit. Kendi adıyla anılan güdümlü hava gemilerini geliştirmiştir.

Graf von Ferdinand Zeppelin 8 Temmuz 1838'de Baden bölgesindeki Konstanz'da doğdu, 8 Mart 1917'de Berlin yakınlarındaki Charlettenburg'da (bugün DAC'de) öldü. Çoğu soylu aile çocuğu gibi askeri öğrenim gördü ve önce Wittemburg ve Prusya, Alman birliğinin gerçekleşmesinin ardından da Alman ordusunda görev aldı. İlk kez İç Savaş sırasında Federal Ordu safında gözlemci olarak bulunduğu ABD'de güdümlü balon yapımcılığına ilgi duymaya başladı. 1891'de tuğgeneral rütbesiyle emekli olduktan sonra tüm zamanını ve servetini güdümlü balon yapımı için kullandı. 1900'de "zeplin" olarak bilinen güdümlü hava gemilerinin ilk örneğinin yapımını tamamladı. Sonraki yıllarda Alman hükümetinin desteğiyle çeşitli modeller geliştiren Zeppelin, yaşamının son yıllarında, I.Dünya Savaşı sırasında kullanılan hava gemilerinin yapımıyla uğraştı.

Montgolfier kardeşlerin ilk gaz balonunu geliştirmelerinden sonra balona motor ve pervane ekleme düşüncesine dayanan hava gemisi teknolojisi hızla ilerlemiş, buhar ya da elektrik motoru taşıyan bazı hava gemileri yapılmış ve Santos-Dumont tarafından geliştirilen içten yanmalı gaz motoru taşıyan bir hava gemisiyle Eiffel Kulesi çevresinde yarım saatlik bir uçuş gerçekleştirilmişti.

Zeppelin'in bu alandaki en önemli katkısı, balon bölümünün yapısını yassı oval biçime getirerek aerodinamik sorunları aşması ve metal omurgalardan yararlanmayı başlatmasıdır. 1898'de patentini aldığı ve 1900'de yapımını tamamlayarak Konstanz Gölü yakınlarında havalandırdığı ilk hava gemisi LZ-1, 120 m uzunluğunda ve 10 m çapındaydı. LZ-1'in omurgasında 40 alüminyum çubuk kullanılmıştı ve 16 kesitten oluşan, yumuşak keten kaplı balon bölümü yaklaşık 10.000 m³ hidrojen gazı alıyordu. Omurganın ana kirişine herbiri 16 BG gücünde içten yanmalı iki gaz motoru eklenmişti. Burnunun aşağı ve yukarı hareketlerini (yunuslama), omurgaya yerleştirilen ve ileri geri hareket edebilen bir ağırlık, yatay dengesiniyse kuyruk bölümünde bulunan kanatlar sağlıyordu. Bu gemiyle saatte 30 km'lik bir hıza ulaşmayı başaran Zeppelin, daha sonraları dev hava gemileri geliştirdi.

İyilik-kötülük

İnsan ve sevgi

En ünlüleri 1928'de geliştirilen "Graf Zeppelin" ile 1936'da yapılan "Hindenburg" olan ve okyanus aşırı taşımacılık ve iletişim görevlerinde kullanılan, bu arada birçok büyük kazaya da yol açan dev zeplinlerin yapımına II.Dünya Savaşı sonrasında son verildi.

• BAKINIZ: KARMAN, E. ve J.MONTGOLFIER, SANTOS-DUMONT.

ZERDÜŞT
(İÖ 7.yy ?)

İranlı din kurucusu. Evrende iyilikle kötülüğün savaştığı görüşünü içeren bir öğreti ortaya atmıştır.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur, onunla ilgili kaynaklarda verilen bilgiler de birer söylence niteliğindedir. Zerdüştçülük'ün kutsal kitabı olan *Avesta*'nın ve onda bulunan şiirlerin incelenmesinden eski İran dilinde adı Zaratuştara olan Zerdüşt'ün İÖ 7.yy'da yaşadığı, Pers İmparatorluğu'nun ya da Zoroaster kurucusu Darâ'nın atalarını, Zerdüştçülük inançlarını yaymak için görevlendirdiği anlaşılmaktadır. Zerdüşt, İran tarihinde yalnız kendi adıyla anılan inanç öğretisinin kurucusu olarak değil, şiir ve şiir dilinin öncüsü diye de nitelenir. İnançlarını içeren *Avesta*'ya daha sonraki çağlarda, adı bilinmeyen kimselerce, birtakım bölümlerin eklendiği anlaşılmakla birlikte, yapıtın özünü kuran düşünce ve birer yakarış biçiminde ortaya konan şiirlerin Zerdüşt'ün elinden çıktığı kesinlik kazanmıştır. Bu nedenle *Avesta*'ya Zerdüşt'ün kutsal kitabı gözüyle bakılır.

Zerdüşt'ün sergilediği görüşün temelini iyi ile kötü gibi iki karşıt öğe oluşturur. Ona göre evrene egemen olan bu iki güçtür. İyiliğin simgesi aydınlık, kötülüğünkü karanlıktır. İyilik tanrısal bir tözle donanmış olan Hürmüz'ün, kötülük ise Ahrıman'ın varlığında kişilik kazanır. Zerdüşt'e göre kendisini görevlendiren, bütün insanları mutluluğa kavuşturmayı yükümlü kılan yüce Tanrı Ahura Mazda evrenin yaratıcısıdır, iyiliğin, erdemin, güzelliğin, sevginin ve saygının kaynağıdır. Onun simgesi aydınlık saçan Güneş'tir. Gökyüzünü ışıklandıran, kötülüğün kaynağı olan karanlığı evrenden kovan Güneş'in yeryüzündeki öğesi de "ateş"tir, ateşin bulunduğu "ocak" ise. Ocak tanrısal bir nitelik taşıdığından kutsaldır, bu nedenle sönmemesi, insanın yaşadığı sürece yanması, çevresini uyarması gerekir. Gerek Güneş, gerek onun simgesi sayılan ocak insanın gövdesinde de, ısı olarak, bulunur. Isı insana dirilik, çeviklik kazandırır, bu nedenle iyiliktir. Isının karşıtı olan soğukluk ise yoğun karanlıktan geldiği için kötülüğün simgesidir, insanın çalışmasını, çevikliğini engeller.

Zerdüşt'e göre insan bir sevgi varlığıdır ve bu sevginin sınırı yoktur. Bu nedenle insanın kendi soydaşları gibi hayvanları, bitkileri, bütün doğa varlıklarını sevmesi gerekir. Çünkü Ahura Mazda'nın Güneş'i evreni aydınlatırken, varlık türlerini birbirinden ayırmaz, ışınlarını onlara eşit olarak gönderir. Bir sevgi varlığı olan insanın hayvanlara acı çektirmesi, onları kesmesi, yemesi, özellikle din törenlerinde hayvanları adak olarak sunması, kan dökmesi gereksizdir, tanrısal istence de, kişisel olgunluk ve yetkinliğe de aykırıdır. Sevginin özünü kişinin kendi varlığında başka bir varlığı bulması oluşturur. Seven insan başkalarıyla dolan, kendinde başkasını, başkasında kendini bulan insandır. Zerdüşt'e göre sevginin karşıtı olan öfke, dargınlık, başkalarına karşı kötü düşünceler beslemek, kişiyi doğruluktan yoksun bırakan kötülüğün, Ahrıman'ın buyruğu altına girmektir. Ahrıman bilgisizliğin, karanlığın, sevgisizliğin, insan-

lar arasında barış ve kardeşlik duygularının yayılmasını önlemenin odağıdır. Bu nedenle bilgisiz insan Ahura Mazda'nın katına ulaşamaz.

Bilgi insanın içini aydınlatan tanrısal bir ışındır, sevgiyle biçimlenen bir mutluluk öğesidir. Mutluluk kişinin aydınlanması, karanlığın etkisinden kurtulmasıdır. Mutluluğu sağlayan sevgi insandaki yaratıcı gücün de kaynağıdır. Çünkü sevme eylemiyle yaratıcılık birbirini gerektirir, nitekim evrenin yaratıcısı olan Ahura Mazda'nın özünde de, kendisini eyleme iten, yoğun bir sevgi vardır. Onun buyruğu altında, halkı yönetmekle kendini yükümlü sayan kimseler, ancak bilge kişiler iş görebilir. Halka baskı yapan, acı çektiren, sıkıntıya uğratan, yalnız kendi çıkar ve mutluluğunu düşünen bir yönetici doğruluktan ayrılmış, karanlığın denetimi altına girmiş, kötülüğü seçmiş kimsedir. Halkı yönetmenin doğruluk, erdem, saygı, sevgi, bilgelik, özveri gibi kuralları vardır. Bunlara uymayan bir kimse Ahura Mazda'nın gösterdiği yoldan ayrılmıştır.

Bilgi, erdem, doğruluk

İnsan, Zerdüşt'ün simgesi olan kutsal ocağı söndürmemeli, bu ocak ölümsüzlüğün, evrensel bir varlık olmanın kaynağıdır. Ateş kurucu öğe değil yüceltici, yetkinleştirici, dirilik verici ilkedir. Ocağa yaklaşmak için kişinin arınmış, doğru olması, bilgiyle donatılması gerekir. Çünkü ocakta yanan ateş yalnız çevreyi değil, bilge kişinin içini de aydınlatır, ona başkalarını sevmenin yolunu gösterir. Zerdüşt'e göre tinler ölümsüzdür, bu ölümsüzlük de tanrısal öze ortak oluşları yüzündendir. Her insan, yaşadığı sürece yaptıklarından dolayı, tinsel evrende Ahura Mazda'ya karşı sorumludur. İnsan taşıdığı istenç ve us nedeniyle iyiyi, güzeli, doğruyu, erdemi seçebilecek durumdadır, onun Ahriman'a uyarak kötülüğe, karanlığa yönelmemesi gerekir. İnsan varlığı iyiyle kötünün, güzelle güzel olmayanın, doğrulukla eğriliğin, aydınlıkla karanlığın savaş alanıdır. Bu savaşta iyi istence, güzel usa, erdemli aydınlığa uymayan kimse karanlığa, kötülüğe yenik düşer. Bunda suç kendinindir, çünkü onu uyaran gizli iyilik güçlerine uymamıştır. Özellikle kutsal ocağı söndüren bir kimse kötülükten kurtulamaz, kötülük karanlıkla gelir. Yanan ocak çevreyi aydınlattığından karanlığa sığınan kötülük onun yanına sokulamaz.

Zerdüşt'ün öğretisinde iyi, güzel, erdem, doğruluk, sevgi, saygı, bilgi, yardımseverlik gibi kavramlar kişisel eylemlerle ilgilidir. Ona inanan her insanın davranış ve eylemlerini bu kavramların içeriğiyle yönlendirmesi, düzenlemesi gerekir. Özellikle *Ateşgede* (ocak) çevresinde düzenlenen törenlerde kişinin bütün içevreni eylemlerine yansır, tanrısal bir nitelik taşıyan ocak bütün gizlilikleri karanlıktan aydınlığa çıkarır. Bu nedenle kimse ocağın karşısında gerçek düşüncesini, içinden geçeni gizleyemez.

Zerdüşt'ün geliştirdiği öğretinin kökeni ateşin ve Güneş'in kutsallığına inanan Eski İran ve Hint inançlarıdır. Başlangıçta yalın bir inanç niteliği taşıyan ateşle ilgili gelenekler,Zerdüşt'ün ortaya çıkışıyla bir dizge bütünlüğü kazanmış, İÖ 5.yy'da Anadolu'da yeşeren Doğacı felsefe öğretisini, dolaylı olarak, etkilemiştir. Ateşi varlığın kurucu ilkesi *(arkhé)* sayan Herakleitos'ta Zerdüşt inançların izleri görülmektedir. Bu inanç düzeni Hıristiyanlık'la Müslümanlık'ı da etkisi altına almış, özellikle Güneş'e, ateşe duyulan saygının özünü biçimlendirmiştir. Bu iki tektantırıcı dinde ocağın saygınlığı bunu göstermektedir. Zerdüşt 19.yy Avrupa'sında oldukça geniş bir ilgi görmüş, Hint felsefesinden esinlenen Schopenhauer ile doğrudan doğruya *Avesta*'dan etkilenen Nietzsche gibi düşünürler konuyu yeniden işlemişlerdir. Nietzsche'nin *Also Sprach Zarathustra* ("Böyle Söyledi Zerdüşt") adlı yapıtı Zerdüşt anlayışının yeni bir yorumudur.

Zerdüştçülük

Ateşin kutsallığını, ölümsüzlüğünü ve yaratıcılığın kaynağı olduğunu savunan Zerdüştçülük, bir öğreti niteliğini, Zerdüşt'ün düşüncelerini içeren Avesta adlı yapıtın ortaya çıkmasıyla kazanmıştır. Avestak, Avistak, Avesta gibi değişik adlarla anılan yapıt "temel bilgi", "ilke", "öz", "temel belge" anlamlarına gelir. Sözcüğün kökü "bilmek", "temellendirmek", "kurmak", "özleştirmek" gibi değişik karşılıkları olan Upesta'dır. İÖ 7.yy'da son biçimini aldığı söylenen bu yapıt, biri gata (küçük şiir), öteki düzyazı olmak üzere iki bölümden oluşur. Yapıtın bütünü bir yakarış kitabı niteliğindedir. Amaç insanları erdemli kılmak, sevgi ve saygıyı toplumun temel ilkesi durumuna getirmek, kan dökmeyi, hayvanları kurban etmeyi, savaşı, kötülüğü önlemektir. Bunu gerçekleştirebilmek için de değişik nitelikler taşıyan ve hepsi de iyilik kavramı içinde toplanan tinsel güçlere uymak gerekir. Zerdüştçülük'ün öne sürdüğü bu güçler güzel (vohu), yaratılış (manah), doğruluk (aşa), sağlık, esenlik, (harvatat), ölmezlik (amretat), sevgi (armaiti) gibi insan davranışlarıyla ilgili varlıklardır. Bunlar yaşamı yönlendirme, insanı bütün kötülüklerden arındırma amacını güden bir anlayışın ürünleridir.

İran'ın ulusal dini olarak gelişen Zerdüştçülük, Güneş'i kutsal saydığından tanrılaştırmış, Güneş'le ilgili kavramlar çevresinde yeni bir inanç örgüsünün doğmasını sağlamıştır. İran egemenliği altına giren Anadolu, Irak, Suriye, Suudi Arabistan gibi yörelerde etkisini sürdüren bu inanç, gelenekler aracılığıyla İslam dinini de etkilemiştir.

Tasavvufta sıcaklık-soğukluk, aydınlık-karanlık, sevgi-tiksinme, tinsel ölümsüzlük, iyilik-kötülük gibi karşıt kavramların bir kaynağı da Zerdüştlük'tür. Yeni-Platonculuk'un Tanrı'yı arınmış, engin bir ışık (nur) olarak görmesi, yaratılış olayını tanrısal özden dışa taşan (emanatio) bir eylem diye nitelemesi bu İran öğretisinden esinlenen görüşlerdir. İran'da gelişen tasavvuf akımını benimseyen ozanların çoğu Zerdüştçülük'ten esinlenmiştir. Zerdüştçülük'ün geliştirdiği kavramları, İran'ın ulusal dil varlığının kaynağı sayarak şiirleştiren ilk ozan da Firdevsi'dir*. Tinsel arınma konusunda Zerdüştçülük'le Buddha* öğretisi arasında, ortak geleneklerden kaynaklanan, bir yakınlık vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Avesta*, (ö.s.), 1927, ("Temel Belge").

• KAYNAKLAR: Bartholomae, *Zarathustra's Leben und Lehre*, 1924; W.Hinz, *Zarathustra*, 1963; H.Lommel, *Die Religion Zarathustra's*, 1963.

• BAKINIZ: HERAKLEİTOS, NIETZSCHE.

ZEREN, Zeki
(1900-1973)

Türk anatomi ve cerrahi uzmanı. Tıp terimlerinin Türkçe'leştirilmesindeki katkılarıyla, özellikle hazırladığı anatomi terimleri sözlüğüyle tanınır.

İstanbul'da doğdu, 19 Kasım 1973'te aynı kentte öldü. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi, Saint Joseph Lisesi ve Kadıköy Sultanisi'ndeki ortaöğreniminden sonra, 1923'te İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden diplomasını alıp, 1927'ye değin önce anatomi, sonra II. Cerrahi kliniklerinde asistan ve başasistan olarak çalıştı. 1927'de cerrahi dalında uzmanlık sınavını vererek, Çankırı ve Zonguldak hastanelerinde operatörlük ve başhekimlik görevlerini üstlenen Zeren, 1933'te, üniversite reformuyla yeniden örgütlenmiş olan İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne (İÜTF) döndü ve Berkol'un yönetimindeki Anatomi Enstitüsü'nde doçentliğe atandı. 1939'da Fransa'ya gönderilerek, Paris Tıp Fakültesi'nde altı ay süreyle anatomi profesörü Henri Rouvière'in (1875-1952) yanında çalıştı. 1941'de profesörlüğe yükseltildi; ertesi yıl ayrıca, I.Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye gelerek 1922'de İÜTF'de profesörlüğe atanan Fransız cerrah Aimé Mouchet'nin (1886-1941) 1926'dan 1939'a değin yürüttüğü anatomi pratik çalışma şefliğine getirildi. 1951'de, Berkol'un ayrılması üzerine Anatomi Enstitüsü'nün yöneticiliğini devralan ve 1952'de ordinaryüs profesör olan Zeren öğretim ve enstitü başkanlığı görevini 1973'te emekliye ayrılıncaya değin sürdürdü.

Türkiye'de anatomi öğretiminin ve araştırmalarının gelişmesinde, bir yandan Avusturyalı C.A.Bernard ve Spitzer (1813-1895), "teşrihçi" ya da "müşerrih" lakabıyla tanınan Mazhar Paşa (1845-1920), Berkol ve Mouchet gibi hocaların yönetiminde yürütülen pratik teşrih (disseksiyon) çalışmalarının, öte yandan terimlerin Türkçe'leştirilmesi ve tıp öğrencileri için eksiksiz anatomi levhalarının hazırlanması yolundaki çabalarının büyük katkısı olmuştur. Tıp Fakültesi Terim Komisyonu ile Türk Dil Kurumu'nun bilim ve yönetim kurulu üyesi olan Zeren, bu ikinci doğrultuda yürütülen çalışmaların öncülüğünü üstlenerek, tıp terimlerini Türkçe'leştirmek ve tıp öğretimine, tüm dünyada kullanılan Latince karşılıklarıyla birlikte sistemli ve topografik bir anatomi koleksiyonu kazandırabilmek için yoğun bir uğraşı vermiş, uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan yayınları, ortak çalışmaları ve özellikle anatomi terimleri sözlüğüyle büyük bir boşluğun doldurulmasında etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Sistematik Anatomi Kitabı* (N.A. Berkol ve M.A.Oya ile), 3 cilt, 1939-1945; *Anatomi Sözlüğü ve Anatomi Terimleri*, 1946; *İnsan Anatomisi* (N.A.Berkol ile), 1948; *Küçük Tıp Terimleri Kılavuzu* (F. Noyan ile), 1948; *Topografik Anatomi*, 2 cilt, 1948-1949; *Anatomi ve Atlas* (F.Noyan ile), 1950-1951; *Bir ciltte Anatomi*, 1959.

• BAKINIZ: BERKOL, C.A.BERNARD.

ZERKALİ
(1029-1087)

Arap, astronom. Günötenin yer değiştirmesini açıklayan kuramıyla, Ptolemaios'un evren modeline olan inancı sarsmıştır.

Orta Çağ'dan kalma Batılı kaynaklarda Arzachel, Arzakal, el-Zarkal ve el-Endülüsi gibi adlarla tanınan Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünun* adlı bibliyografya sözlüğünde İbnü'z-Zerkali adıyla anılan Zerkali'nin Kurtuba'da (bugün İspanya'daki Cordoba) doğduğu, 1087'de (kimi kaynaklara göre 1080'de) aynı kentte öldüğü belirtilmektedir. Yaşamına ilişkin bilgiler içeren tek İslam yapıtı olan ve gerçek adının İbrahim olduğunu öne süren İbnü'l-Kıfti'nin *İhbarü'l-Hükema*'sına ve çoğunluğu bu yapıttan yola çıkan Batılı tarihçilere göre, Tuleytula'da (bugünkü Toledo) bir gözlemevi kurmuş ve astronomik gözlemlerini 1061'den 1080'e değin bu gözlemevinde sürdürmüştür. Duhem'in ortaya çıkardığı başka bir kaynağa göreyse, Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun Tuleytula'yı ele geçirdiği 1085'te bu kentten ayrılıp Kurtuba'ya yerleşmiştir.

Endülüs Müslümanları'na göre, oldukça geri bir uygarlık düzeyinde bulunan İspanyollar'ın istilasının yol açtığı yıkım, Zerkali'nin yapıtlarının günümüze kendi dilinde ulaşamamasına neden olmuştur. Yalnızca, 1450'de yazarı belirtilmeden Latince'ye çevrilmiş olan bir zayiçenin, Endülüslü Müslümanlar'la pek az ilgilenen Doğulu İslam bilginlerince de hiçbir yapıtından söz edilmeyen bu büyük bilgine ait olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır.

Ünlü Alfonso cetvellerine kaynaklık ettiği bilinen bu zayiçenin Latince çevirisinin giriş bölümünden, Zerkali'nin astronomiye en değerli katkısının, Güneş'in dönencelerinin devindiğini bulması ve bu devinimi hesaplamayı bir kurala bağlaması olduğu anlaşılmaktadır. Ptolemaios'un evren modelinde, Güneş'in Yer'den en uzak konumu olan günötenin durağan olduğu kabul edilmiş, gözlemlerin verdiği farklı sonuçlar gözlem hatalarıyla açıklanmıştı. Ptolemaios'çu görüşten kuşku duyan ilk bilgin olan Sabit b.Kurra da, bu açıklamanın yerine daha doyurucu bir yenisini koymayı başaramamıştı.

Günötenin durağan olmadığını ve bugün bilinen değere çok yakın olarak, yılda 12 saniyelik bir açıyla batıdan doğuya doğru yer değiştirdiğini öne süren Zerkali, bu yer değiştirmeyi Güneş'in yörüngesinin merkezinin, bir çember üzerinde devindiğini varsayarak açıklamayı başardı. Ptolemaios'un evren modeline uygun olmayan bu varsayımıyla ilk kez, Ptolemaios'

çu modelin doğruluğu konusunda kuşkuların doğmasına yol açmış ve Endülüslü İslam astronomları arasında birçok yandaş bulabilen bir akımı başlatmıştı.

• BAKINIZ: PTOLEMAİOS.

ZERMELO, Ernst
(1871-1953)

Alman, matematikçi. Küme kuramına katkılarıyla tanınmıştır.

Ernst Friedrich Ferdinand Zermelo 27 Temmuz 1871'de Berlin'de doğdu, 21 Mayıs 1953'te Freiburg' da öldü. Berlin, Halle ve Freiburg'da gördüğü ve matematik, fizik ve felsefe dallarını kapsayan yüksek-öğrenimi sırasında birçok büyük matematikçi ve fizikçinin derslerini izleme olanağı buldu. Doktorasını 1894'te Berlin Üniversitesi'nde tamamladı. 1899'da Göttingen Üniversitesi'nde asistan olarak çalışmaya başladı. 1905'te profesör oldu. 1910'da Zürich Üniversitesi'nin çağrısına uyarak İsviçre'ye gittiyse de 1916'da sağlık nedenleriyle bu ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Aynı yıl kazandığı beş bin Alman Markı tutarındaki bir ödül sayesinde, sağlığının düzelmesine yetecek bir süre çalışmadan, Kara Ormanlar'da yaşama olanağı buldu. 1926'da Freiburg Üniversitesi'nde onursal profesör olarak çalışma yaşamına döndü. 1935'te Hitler yönetimini kınamak amacıyla görevini bıraktı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra görevine dönen Zermelo, çalışmalarını yaşamının sonuna değin Freiburg'da sürdürdü.

Matematiğin çeşitli alanlara, özellikle de fiziğe uygulanımına ve doktora konusu olarak seçtiği değişimler hesabına ilgisini yaşamı boyunca yitirmeyen Zermelo, en önemli çalışmalarını küme kuramı alanında gerçekleştirdi. 1900'lü yılların başlarında, birçok kaynakta kendi adıyla anılan "iyi sıralama teoremi"ni kanıtlayarak, çağdaş matematiğin gelişimi açısından büyük bir önem taşıyan küme kuramına değerli bir katkıda bulundu. 1908'de, bir kümenin öğeleri arasında, a<b, b<a ve a=b'den yalnız biri doğru olacak, geçişme özelliği taşıyacak ve boş olmayan her kümede bir birinci öğrenin tanımlanmasını sağlayacak biçimde, bir a<b (a, b'den önce gelir) bağıntısının kurulabileceğini öne süren bu teoremin ikinci bir kanıtını yayımlarken, bir yandan da aralarında Poincare'nin de yer aldığı karşıtlarının çıkış noktalarından biri olan "doğrulayıcılık"ın yol açtığı çeşitli sakıncaları gösterdi ve doğrulayıcı matematiğin gelişimini de etkilemeyi başardı.

Yine aynı yıl, Cantor'un küme kuramını aksiyomlu bir yapıya dönüştürmeyi amaçlayan çalışmalar yapan ve yedi aksiyomlu bir dizge geliştiren Zermelo, sonraki yıllarda yeniden düzenlediği bu dizgeyi kullanım alanı bulacak bir yetkinliğe kavuşturamadı.

• BAKINIZ: CANTOR.

ZETKIN, Clara
(1857-1933)

Alman kadın siyasetçi. Alman sosyal demokrat hareketinin önderlerindendir.

5 Temmuz 1857'de Saksonya'da, Wiederau'da doğdu, 20 Haziran 1933'te Moskova yakınlarındaki Arkhangelskoye'de öldü. Bir köy öğretmeninin kızıydı. Leipzig Kız Öğretmen Okulu'nda öğrenim görürken, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne (SPD) katıldı. Partiye girerken ilişkiye geçtiği Rus göçmenlerinden Ossip Zetkin ile evlendi.

1878'de Bismarck tarafından çıkarılan Sosyal Demokrasi'nin Tahriklerine Karşı Genel Savunma Yasası ile sosyalist kuruluşlar, sendikalar ve sosyalist yayınların yasaklanması üzerine yurt dışına çıkmak zorunda kalan Zetkin, 1882'den sonra Zürich'te yayımlanan Sosyal Demokratlar'ın yasadışı organı *Der Sozialdemokrat*'ın basım ve dağıtımında görev aldı. 1889'da düzenleyicileri arasında yer aldığı II.Enternasyonal'in kuruluş kongresine devrimci mücadelede kadının rolü üzerine bir bildiri sundu. 1890'da sosyalistlere karşı yasanın yürürlükten kalkması üzerine Almanya'ya döndü ve Stuttgart'ta 1892'den başlayarak, sosyalist kadın gazetesi *Die Gleichheit*'ın (Eşitlik) yayın yönetmenliğini yaptı. Emekçi kadınlar arasında propaganda çalışmalarına katıldı. 1907'de Uluslararası Sosyalist Kadınlar Kongresi'nin kurucuları arasında yer aldı ve sekreterliğe seçildi. 1910 Kopenhag Kongresi'nde, Zetkin'in önerisiyle, 8 Mart, Uluslararası Kadın Günü olarak ilan edildi.

I. Dünya Savaşı başlayınca, SPD yönetimi ile Zetkin'in dahil olduğu partinin sol kanadı arasında savaşa karşı tutum konusundaki anlaşmazlık keskinleşmeye başladı. Zetkin, İsviçre'nin Bern kentinde, savaşa karşı Uluslararası Sosyalist Kadınlar Kongresi' nin örgütlenmesi çalışmalarına katıldıktan sonra döndüğü Almanya'da bir süre tutuklu kaldı. Savaş aleyhtarı propagandası nedeniyle, parti yönetimi tarafından, *Die Gleichheit*'teki yönetmenlik görevinden alındı. Bunun üzerine Leipzig'e giderek, *Leipziger Volkszeitung*'un (Leipzig Halk Gazetesi) kadın ekini yönetmeye başladı. 1916'da R. Luxemburg, Karl Liebknecht ve Mehring ile birlikte, daha sonra Almanya Komünist Partisi'ne (AKP) dönüşecek olan Spartakus Birliği'nin kurulmasında rol oynadı. 1917'de kurulan Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'nin ve 1919'da da AKP'nin merkez komitelerinde görev aldı.

1921'de III.Enternasyonal'in (Komintern) Yürütme Komitesi'ne ve Komintern'in uluslararası kadın sekreteryası başkanlığına getirilen Zetkin, 1920'den sonra da sürekli olarak Reichstag'a (meclis) seçildi. Ağustos 1932'de, Reichstag'da en yaşlı üye sıfatıyla, faşist tehlikeye karşı işçi cephesinin gerekliliğini vurgulayan konuşmasını yaptıktan bir yıl sonra Moskova'da öldü.

• YAPITLAR (başlıca): *Zur Frage des Frauenwahlrechts*, 1907, ("Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı Sorunu Üzerine"); *Karl Marx und sein Lebenswerk*, 1913, ("Karl

Marx'ın Yaşamı ve Yapıtları"); *Um Rosa Luxemburgs Stellung zur russischen Revolution*, 1922, ("Rosa Luxemburg'un Rus Devrimi'ne Karşı Tutumu"); *Trotzkis Verbannung und die Sozialdemokratie*, 1928, ("Troçki'nin Sürgün Edilmesi ve Sosyal Demokrasi"); *Ausgewaehlte Reden und Schriften*, (ö.s.), 3 cilt, 1957-1960, ("Seçme Konuşmalar ve Yazılar").

• BAKINIZ: K. LIEBKNECHT, LUXEMBURG, MEHRING.

ZEVI, Bruno
(1918)

İtalyan mimarlık tarihçisi. Yapıtlarında özellikle çağdaş mimarlık sorunlarını ele almıştır.

22 Ocak 1918'de Roma'da doğdu. Harvard Üniversitesi Tasarım Okulu ve Roma Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde öğrenim gördü. 1939'da siyasal nedenlerle yurdundan ayrıldı. 1941-1943 arasında *Quaderni Italiani* adlı faşizm karşıtı bir dergi çıkardı. II. Dünya Savaşı'nın ardından İtalya'ya döndü, F.L.Wright'ın organik mimarlık anlayışının öncülüğünü yaptı, 1946'da Organik Mimarlık Birliği'nin kurulmasında etkili oldu. 1945'ten 1955'e değin *Metro* adında bir mimarlık dergisi çıkardı. 1948-1952 arasında profesör olarak Roma, 1948-1963 arasında Venedik, 1963-1979 arasında da Roma üniversitelerinde mimarlık tarihi dersleri verdi. Ayrıca 1952'den 1968'e değin İtalyan Kent Planlama Enstitüsü'nün genel sekreterliğini yürüttü. 1955'ten başlayarak ünlü aylık mimarlık dergisi *L'architettura Cronache e Storia*'yı yayımladı. *L'Espresso* adlı yayın organında mimarlık eleştirileri yazdı. Halen (1985) International Committee of Architectural Critics'in (Uluslararası Mimarlık Eleştirmenleri Komitesi) başkanı ve 1960'dan beri de Accademia di San Luca'nın öğretim üyesidir.

Yayımları ve yazılarıyla dünya mimarlığında etkin bir yere sahip olan Zevi, 1979'da İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) çağrısı üzerine Türkiye'ye gelmiş, kendisine onursal doktorluk unvanı verilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Verso un' architettura organica*, 1945, ("Organik Bir Mimarlığa Doğru"); *Saper vedere l'architettura*, 1948, ("Mimarlığa Bakabilmek"); *Poetica dell'architettura neoplastica*, 1953, ("Yeni Plastikçi Mimarlığın Poetikası"); *Michelangelo architetto*, 1964; ("Mimar Michelangelo"); *Erich Mendelsohn; opera completa*, 1970, ("Erich Mendelsohn, Bütün Yapıtları"); *Saper vedere l'urbanistica*, 1971, ("Kentbilime Bakabilmek"); *Cronache d'architettura moderna*, 1973, ("Mimarlık Tarihçeleri"); *Il linguaggio moderno dell architettura*, 1973, ("Mimarlığın Çağdaş Dili"); *Storia dell'architettura moderna*, 1975, ("Çağdaş Mimarlık Tarihi"); *Frank Lloyd Wright*, 1979.

ZEYD b. RİFAA
(10. yy)

Arap, filozof. İhvanu's-Safa Okulu'nun başkanı ve beş kurucusundan biridir.

10.yy'da Bağdat'ta yaşadığı bu okulla ilgili kaynaklardan öğrenilmektedir. Zeyd b. Ruf'a diye de anılır. Bağlı bulunduğu felsefe çığırı ortak çalışma anlayışına dayanan bir yöntemi benimsediğinden, kurucuları arasında kişisel yaşamla ilgili bilgi bırakan olmamıştır. Bütün düşüncelerini bir topluluğun ortak ürünü olarak sergileyen İhvanu's-Safa Okulu'nun

İhvanu's-Safa

İslam felsefesinde bütün düşüncelerini ortaklaşa yazdıkları Resail adlı elli bir bölümlük yapıtta sergileyen, seçmeci, uzlaştırıcı bir düşünce yöntemi benimseyen okula İhvanu's-Safa (Safa kardeşleri) denir. Bu okul, 10. yy'da Bağdat'ta kurulmuş, kimi kaynaklara göre, 11. yy başlarına değin bütünlüğünü korumuştur. Us ilkelerine dayanan bu okulun biri eğitim, öteki oluş olmak üzere iki temel konusu vardır ve bütün felsefe sorunları bu iki odak üzerinde toplanır.

Eğitim 12. yaş bitiminden başlayarak yaşam boyunca sürer. İlk evrenin 12-30 yaş dönemini içermesine karşılık, sonrakiler elli yaşına değin, onar yıllık bölümlere ayrılır. Eğitim bireysel bir içerik taşımasına karşın, yaş dönemlerine göre, topluca yürütülür. İlk evrede geçimi sağlayacak iş, ikinci evrede bilgi, üçüncüsünde tanrısal evren ve Tanrı konuları, dördüncü aşamada da tinsel arınma, tinsel yetkinlik, seziş gücü, görüş derinliği gibi sorunlar üzerinde durulur. Dördüncü aşama olgunluk evresi olduğundan ellinci yaşın bitimiyle başlar.

İhvanu's-Safa Okulu'nun kurucuları Zeyd b. Rifaa, Mukaddesi*, Zencani-Ebu'l Hasan Ali b. Harun*, Nehracuri-Muhammed b.Ahmed* ve Afvi-el Avfi* adlı beş kişidir. Onların benimsedikleri öğretiye göre bilimler dört öbeğe ayrılır, her öbeğin amacı evreni ve insanı anlamak, açıklamaktır. A-Matematik ve felsefe sorunlarını içeren bilimler, B-Doğal ve nesnel varlıkları konu edinen bilimler, C-Psikoloji ve us ilkelerine dayanan bilimler, D-Hukuk ve tanrısal konuları kapsayan bilimler. Bütün bilimlerin üzerinde durduğu sorunlar da bellidir: Tanrı

→

başkanlığını üstlenen Zeyd b. Rifaa'nın görüşleri de *Resail* ("Kitapçıklar") adı altında toplanan elli bir bölümlük yapıttan öğrenilmektedir. İslam felsefesi tarihinde bir okulun başkanı ve beş kurucusundan biri olarak önemli bir yeri bulunan Zeyd de, öteki arkadaşları gibi, Seçmecilik öğretisine bağlıdır. Bu nedenle, İslam düşüncesinde, Seçmecilik'in öncüsü sayılır.

Zeyd'e göre felsefenin görevi insanı yetkinleştirmek, eğitmek ve belli düşünce aşamalarından geçirerek en olgun duruma getirmektir. Bilimin temeli bireysel eğitimdir, birey belli yaş dönemlerine göre bilgiler vererek eğitilir. İnsan yaşının dört dönemini içeren bu eğitim evreleri 12-30, 30-40, 40-50 ve 50'den sonrası olmak üzere dört aşamaya ayrılır. Bilgi bu aşamaların sağladığı yetilerle bağlantılıdır. Her yaş evresinin kendine göre bir kavrayış gücü vardır.

• BAKINIZ: AVFİ.

ZEYD b. ZEYNELÂBİDİN
(? -740)

Arap din adamı. Zeydiye tarikatının kurucusudur.

Kûfe'de doğdu, aynı kentte öldü. Babası Zeynelâbidin adlı biriydi. Kimi araştırıcılara göre Halife Ali'nin torunlarından İmam Zeynelâbidin'in oğlu sayılır. Zeyd, us ilkelerine dayalı bir felsefe öğretisi olan, Mutezile akımının kurucusu Vâsıl b. Ata'nın öğrencilerindendi. Ancak kurduğu tarikatın felsefeyle bağlantısı azdır, siyasal bir nitelik taşımaktadır.

Zeyd b. Zeynelâbidin, 740'ta Kûfe'de halife olduğunu ileri sürerek, çevresinde toplananlarla ayaklanmış, Emevi Valisi Yusuf b. Amr ile giriştiği çatışmada öldürülmüştür. Zeyd'in düşüncesine göre gerçek imam Ali'dir, öteki imamlar İslam dininin ilkelerine aykırı olarak seçilmiştir, bu nedenle onlara uyulmaması gerekir, onlara uyanlar *Kuran* ve Hz. Muhammed'in buyruklarına aykırı davranmış, böylece suç işlemiş sayılır. Us ilkelerine dayanmayan her türlü dinsel görev geçersizdir, tek yol gösterici ustur. Usu da Tanrı, Ali ile onun soyundan gelenlere vermiştir.

Sonradan İmam diye anılan Zeyd'in kurduğu tarikat Basra, Medine, Horasan, Yemen, Tabaristan illerinde yayılmış, her geliştiği yerde toplumu sarsıcı ayaklanmalara yol açmıştır. Yemen'in bağımsızlık savaşını başlatan Zeydiye tarikatı, II. Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmıştır. Bu tarikatın Carudiye, Süleymaniye ve Salihiye gibi kolları vardır. Tarikatın en güçlü olduğu ülke Yemen'dir.

ZEYNELÂBİDİN b. HÜSEYN
(659-719)

Arap din adamı. On İki İmam'ın dördüncüsüdür.

Medine'de doğdu, aynı kentte öldü. Babası On İki İmam'ın birincisi Halife Ali'nin oğlu Hüseyn'dir. İnançlarına bağlılığı, ibadete düşkünlüğü nedeniyle tanınır. Bir söylentiye göre Velid'in halifeliği döneminde, vali Hişam b. Abdülmelik'in buyruğu üzerine yüzüğüne ağu katılarak öldürülmüştür.

Zeynelâbidin, İslam dininin genel ilkelerini açıklamayı amaçlayan çalışmalarıyla da tanınır. Yapıtları bir din dersi niteliğindedir. *El-Sahifetü'l-Kâmile*

birliği, us, özne (beş duyunun geçerli olduğu varlık alanı, insan), ilk özdek, evren, nesnel varlıklar, gök katları, ilkeler, madenler-bitkiler-hayvanlar.

Sorunların çözümünde uygulanan usçu yöntemin birleştirici bir niteliği vardır. Matematikte Pythagorasçı, ahlak anlayışında Sokratesçi, Mantık konusunda Aristotelesçi, metafizikte Platoncu-Yeni- Platoncu bir görüşü benimseyen İhvanu's-Safa Okulu her konuya kendi içeriğine göre yaklaşır, genel bir yönteme dayanmaz.

Yalnız mantık ve matematik arasında bir bağlantının bulunduğunu ileri sürer. Mantık, had (terim), tahlil (çözümleme), burhan (kanıtlama) gibi üç ilkeye dayanır. Had türlerin yapısını, özünü, burhan cinslerin özünü, tahlil ise tikel varlıkları bilmeyi sağlar. Bilimsel çalışmanın temelini bu üçlü yöntem oluşturur.

Bilginin kaynağı duyularla sağlanan izlenimlerdir, algıdır. İnsanda arınmış güç niteliği taşıyan (bilkuvve) bir bilgi edinme yetisi vardır. Bunun gerçekleşmesi gizilgüçten eyleme geçişle olabilir, bunu da sağlayan düzenli öğrenimdir. Yüce varlıkların kavranması derin düşünmeye bağlıdır. Sözgelişi tanrısal varlık alanı duyularla bilinmez, derin düşünmeyi gerektirir. İhvanu's-Safa'ya göre ölüm bireyseldir, tikel tinin gövdeden ayrılmasıyla gerçekleşir. Gövdeyi kuran öğelerle evreni oluşturanlar özdeştir, bu nedenle evrenle gövde yapı bakımından birdir. İhvanu's-Safa Okulu, İslam düşüncesinde bir "Ansiklopedi" niteliği taşıyan çalışma türünün de öncüsüdür. Belli bir kişinin değil de ortaklaşa bir çalışmanın ürünü olan felsefe anlayışını ilk biçimlendirip geliştiren bu okuldur.

("Olgun Sayfa") adlı kitabında Şii inançları, ramazan, bayram, ahlak, günlük işler gibi değişik konuları açıklar. *Risaletül-Hukuk*'ta ("Haklar Kitapçığı") İslam hukukunun genel konuları üzerinde durur. Şiiler'in büyük ilgi gösterdikleri bu yapıtlar On İki İmam anlayışının bilimsel kaynakları arasında sayılırsa da Sünni bilginlerce pek tutulmaz.

Zeynelâbidin'e göre imamlık bilime, yetkinliğe dayanan bir görevdir, bu nitelikleri taşıyan ilk imam da Ali'dir. Bu nedenle Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ilk imamın Ali olması gerekirdi, oysa buna uyulmayarak doğru yoldan sapılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *El-Sahifetü'l-Kâmile*, (ö.s.), 1361, (Hicri), ("Olgun Sayfa"); *Risaletü'l-Hukuk*, yazma, ("Haklar Kitapçığı").

ZIEGLER, Karl
(1898-1973)

Alman (FAC), kimyacı. Organometal katalizörler aracılığıyla etileni düşük basınçta polimerleştirme yöntemini bularak, çok üstün nitelikli plastiklerin üretimine olanak sağlamıştır.

26 Kasım 1898'de Kassel yakınlarındaki Helsa'da doğdu, 12 Ağustos 1973'te Mülheim-an-der-Ruhr'da öldü. Marburg Üniversitesi'nde kimya öğrenimi görerek, 1920'de doktora, 1923'te yeterlik sınavlarını verip Heidelberg Üniversitesi'nde öğretim görevine başladı, 1927'de de profesörlüğe yükseltildi. 1936'da Halle Üniversitesi'nde kimya profesörlüğüne ve Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğine atandı. 1943'te Mülheim-an-der-Ruhr'daki Kaiser Wilhelm (sonradan Max Planck) Kömür Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenerek, emekliye ayrıldığı 1969 yılına değin bu görevi yürüten Ziegler, plastik ve polimerler kimyasına katkıları nedeniyle 1963 Nobel Kimya Ödülü'nü Natta ile bölüşmüştür.

Ziegler'in serbest organik kökler ve böyle bir kökle bir metal atomunun birleşmesinden oluşan organometalik birleşikler üzerindeki ilk çalışmaları, çok düzenli yapıda yüksek polimerlerin üretimine ve sentetik plastik maddelerin fizikokimyasal özelliklerinin istenilen düzeye ulaşmasına olanak sağlamıştır. Gerçekten de, Staudinger, Baekeland ve Carothers'ın öncülüğünde polimerleşme ve polikondansasyon tepkimeleriyle üretilen ilk sentetik plastik maddeler, özellikle ergime sıcaklığı, mekanik direnç ve kristalleşme gibi fizikokimyasal özellikleri açısından oldukça düşük nitelikteydi. Örneğin etilen molekülü gibi küçük birimlerin uç uca eklenerek uzun zincir yapısında, polietilen gibi makromoleküller vermesini sağlayan polimerleşme tepkimesinde, küçük birimlerin birbiriyle rasgele ve düzensiz olarak birleşmesi engellenemediğinden, yan karbon zincirlerinin değişik doğrultulara yönelmesi sonucunda polimer zincirinde dallanmaların ortaya çıkması ürünün niteliğini düşüren en önemli nedendi. Grignard'ın hazırladığı magnezyumlu organik bileşiklerin, makromoleküllerin sentezinde büyük yararlar sağladığını görerek, 1940'lardan sonra organometal bileşiklerinin, özellikle alkali ve alüminyum atomlu organik bileşiklerin kimyasına yönelen Ziegler, 1953'te, polimerleşme tepkimelerinde istenmeyen dallanmaları önleyerek, üçboyutlu düzende hep aynı doğrultuya yönelmiş polimer zincirlerinin üretimine olanak sağlayan yeni bir yöntem geliştirdi. Trietilalüminyum ve titan tetraklorür karışımını katalizör olarak kullanan Ziegler'in yöntemi, o güne değin yalnızca yüksek basınç ve sıcaklıkta polimerleştirilebilen etilenden, normal oda sıcaklığında ve düşük basınçta, çok düzenli zincirler halinde polietilen üretimine olanak vererek polimer kimyasında yeni bir dönemi başlattı ve Natta'nın da katkılarıyla geliştirilen bu sentez yönteminin sanayideki uygulamaları, çok yüksek nitelikte sentetik plastiklerin üretimiyle plastik sanayiinde dönüm noktası oldu.

• BAKINIZ: BAEKELAND, CAROTHERS, FLORY, GRIGNARD, NATTA, STAUDINGER.

ZIMMERMANN, Robert
(1824-1898)

Alman, filozof ve estetikçi. Ahlak ilkelerinden kaynaklanan bir estetik öğretisi geliştirmeye çalışmıştır.

2 Aralık 1824'te Prag'ta doğdu, 31 Ağustos 1898'de aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Gymnasium'da bitirdikten sonra Prag Üniversitesi'nde felsefe ve estetik okudu. 1852'de Prag, 1861'de Viyana üniversitelerinde estetik ve felsefe profesörü olarak görev aldı. Özellikle estetik sorunları üzerinde durarak, ahlak ilkelerini de kapsayan biçimsel ve genel bir estetik öğretisi kurmayı amaçladı. Filozof Schleiermacher'in görüşlerine karşıt bir anlayıştan yola çıkıp filozof Herbart'ın öğretisinden esinlenen bir dizge niteliği taşıyan estetik kuramını *Allgemeine Aesthetik als Form-Wissenschaft*, ("Biçimbilimi Olarak Genel Estetik") adlı yapıtında ortaya koydu.

Zimmermann'a göre estetik beğenme ya da beğenmeme gibi duygusal durumların ortaya çıkmasını sağlayan öğeleri konu edinen bir bilimdir. Bu öğeler belli biçimler içine yerleşerek güzelin genel niteliğini oluşturur. Öğelerin biçimlenmesi karşılıklı ilişkilerden kurulan uyuma dayanır. Burada görülen uyum ve düzenlilik gerçeğin bilimi olarak tanımlanan matematikle, doğru düşünmenin kurallarını gösteren mantıktakinden ayrıdır. Bu iki bilimde beğenme, beğenmeme durumları söz konusu değildir. Estetikte başlıca iş, beğenilenle beğenilmeyenin ne olduğunu kesinliğe kavuşturmaktır.

Estetikte nicelik ve nitelik sorunu önemlidir. Çünkü biri niceliğin öteki niteliğin biçimlerine göre olmak üzere iki estetik öbek ortaya çıkar. Birinci öbekte insanda beğenme duygusunu uyandıran güçsüzün karşısında güçlü, küçüğün yanında büyük olandır. İkinci öbekte ise beğenilmeyen nesne nitelik bakımından yeterli uyum sağlayamayandır.

Güzel yalın bir biçim ya da görünüş değil uyum, düzenlilik, büyüklük, dolgunluk, karşılıklı bağlantı gibi öğelerden oluşan bir bileşimdir. Bu öğelerden birinin eksikliği güzelin bütünlüğünü bozar. Zimmermann, yüce, acıklı, gülünç, alaylı ve eğlendirici gibi özelliklerin estetikle ilgili olduğu gibi doğa, ahlak ve sanatla da bağlantılı bulunduğu kanısındadır. Çünkü bu konular genel estetikle belirlenmiş bir içeriğin uygulama alanına konmasıyla ortaya çıkar. Bunların doğaya uygulanmasıyla güzel bir evren, tasarıma uygulanmasıyla güzel bir tin ve düş gücü, duyguya uygulanmasıyla güzel bir yaşam biçimi, istence uygulanmasıyla da ıra (karakter) ve erdem ortaya çıkar. Böylece doğal güzellikle insana özgü güzellik birlikte doğar. İnsana özgü güzellik estetik olgunun yarattığı tasarım güzelliği ile ahlak ve istemeyi içerir. Bu durumda ortaya çıkan beğeni ahlakı da, estetiği de ilgilendirir.

Estetik tasarımlarla sağlanan güzelliği belirler. Bu güzellik üç öbeğe ayrılır. Müziği oluşturan duygusal tasarım güzelliği, şiiri yaratan düşüncelerin sağladığı güzellik, resim, yontu ve mimarlık gibi sanatların özünü kuran uzay ve zamana dayalı güzellik.

• YAPITLAR (başlıca): *Aesthetiker*, 2 cilt, 1858, ("Estetikçiler"); *Allgemeine Aesthetik als Form-Wissenschaft*, 1865, ("Biçimbilimi Olarak Genel Estetik"); *Studien und Kritiken zur Philosophie und Aesthetik*, 2 cilt, 1870, ("Felsefe ve Estetik Üstüne Araştırmalar ve Eleştiriler").

• BAKINIZ: BAUMGARTEN, CROCE.

ZINNEMANN, Fred
(1907)

ABD'li sinema yönetmeni. Etkili bir yönetim ustalığıyla değişik türlerde filmler gerçekleştirmiştir.

29 Nisan 1907'de Viyana'da doğdu. Çocukken müzikçi olma umuduyla keman dersleri aldı. E.von Stroheim ve K.Vidor'un filmlerinden etkilendi. Viyana Üniversitesi'nde hukuk dalında yükseköğrenim yapmasına karşın, kameraman yardımcılığı yapmak için Paris'e ve Berlin'e gitti. Aralarında Robert Siodmak'ın ünlü belgeseli *Menschen am Sonntag*'ın da ("Pazar Günü İnsanlar") bulunduğu birkaç filmde çalıştıktan sonra ABD'ye göç etti.

Hollywood'da ilk başlarda büyük zorluklarla karşılaştı. Zamanla aralarında ünlü belge film yönetmeni R.J.Flaherty'nin de bulunduğu birkaç yönetmene yardımcılık yaptı. 1934-1935 yıllarında ise yapımcı ve senaryo yazarı Paul Strand'la birlikte *Redes* ("Dalgalar") adlı uzun bir belgesel yönetti. 1937-1941 arasında kısa filmler çekti. Bu arada *That Mothers Might Live* ("O Anneler Yaşayabilirdi") adlı filmiyle Oscar kazandı. 1941'de konulu film yönetmenliğine yükseldi. 1952-1953 yıllarında en çok söz edilen iki yapıtı, *High Noon* (Kahraman Şerif) ile *From Here to Eternity*'yi (İnsanlar Yaşadıkça) gerçekleştirdi. Bu filmlerin ikincisiyle En İyi Yönetmen Oscarı'nı kazandı. Aynı ödülü *A Man For All Seasons*'la (Her Devrin Adamı/Dürüst Bir Adam) üçüncü kez aldı. 1977 tarihli filmi *Julia* (Julia) ve 1982 tarihli yapıtı *One Summer Five Days* (Geçen Yaz Beş Gün) ile dikkatleri bir kez daha üstüne çekti.

Tarihsel filmden güldürüye, gerilim filminden western'e kadar hemen hemen her türde ürün vermiş olan Zinnemann, zaman zaman konusuna mesafeli yaklaşmakla eleştirilmesine karşın, genellikle ustalıklı, yalın ve olgun bir anlatım geliştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Redes*, 1935, ("Dalgalar"); *That Mothers Might Live*, 1938, ("O Anneler Yaşayabilirdi"); *The Seventh Cross*, 1944, ("Yedinci Haç"); *The Men*, 1950, ("Erkekler"); *Teresa*, 1951; *High Noon*, (Kahraman Şerif); *From Here to Eternity*, 1953, (İnsanlar Yaşadıkça); *Oklahoma!*, 1955; *The Old Man and the Sea*, 1958, (İhtiyar Adam ve Deniz); *The Sundowners*, 1960, ("Gün Batışı/Göçebeler); *A Man For All Seasons*, 1966, (Dürüst Bir Adam/Her Devrin Adamı); *The Day of the Jackal*, 1973, ("Çakalın Günü"); *Julia*, 1977, (Julia); *One Summer Five Days*, 1982, (Geçen Yaz Beş Gün).

ŽIŽKA, Jan
(1376 ? -1424)

Bohemyalı asker ve ayaklanmacı. 1419-1424 arasında Husçu Protestan Ayaklanması'na önderlik etmiştir.

Bazı kaynaklar doğum tarihini 1375 olarak da vermektedir. Bohemya'da Trocnov kasabasında doğdu, 11 Ekim 1424'te Pribyslav'da öldü. "Tek göz" anlamına gelen Žižka adını küçük yaşta bir gözünü yitirdiği için aldığı sanılmaktadır. Uzun yıllar feodal lordların yanında askerlik yaptıktan sonra 1410'da Bohemya Kralı IV. Venceslas'ın Töton Şövalyeleri'ne karşı savaşmak üzere Polonya'ya gönderdiği orduya katıldı. Büyük yararlıklar gösterdiği Grunwald (Tannenberg) Savaşı'ndan dönüşünde IV. Venceslas'ın gözde şövalyelerinden biri oldu.

1418'de, Çek din adamı Jan Hus'un (1369-1415) başlatmış olduğu dinde reform hareketine katılan Žižka, 1419'da IV. Venceslas'ın ölmesi üzerine Bohemya tahtına çıkmaya kalkışan Macaristan ve Almanya Kralı ve Kutsal Roma-German İmparatoru Sigismund'a karşı Hus'un izleyicilerinin başlattıkları direnişin içinde yer aldı. Jan Hus'un kiliseye karşı geldiği gerekçesiyle 1415'te yakılarak öldürülmesine göz yummuş olduğundan Husçular'ın büyük bir nefret besledikleri Sigismund'a karşı aynı tarihte başlayan dinsel ve ulusal ayaklanmanın önderi olarak, Sigismund'a bağlı güçlerle yapılan birçok çarpışmaya komuta etti. Bu çarpışmalardan birinde diğer gözünü de yitirerek bütünüyle kör olmasına karşın, 1424'teki bir veba salgını sırasında ölümüne değin, hem Sigismund'a bağlı güçlerle hem de görüş ayrılıkları nedeniyle önderliğinden ayrılan diğer Husçu gruplarla savaşmayı ve yeni başarılar kazanmayı sürdürdü. Ölümünden sonra, Taborit olarak anılan yandaşlarının yabancı işgalcilere karşı on yıldan fazla bir süre daha sürdürdükleri direniş, sonunda Husçular arasındaki çatışmalar nedeniyle kırıldı ve Sigismund 1436'da Bohemya tahtına çıkmayı başardı.

Žižka, feodal lordların düzensiz ve disiplinsiz

ordularına karşı dinsel ve ulusal duyguları güçlü köylülere dayanan düzenli ordusuyla verdiği savaş sırasında, askerlik alanında yeni taktikler geliştirmiştir. Zırhlı kağnılara yüklenen toplarla hareketli bir savunma hattı oluşturmuş, piyade, süvari ve topçu birliklerini birlikte kullanmanın ilk örneğini vermiş ve düşmanı elverişsiz noktalardan saldırıya zorlama yoluyla yok etmeye yönelik bir taktik izlemiştir. Yarattığı taktikler Avrupa'da ancak iki yüzyıl sonra kullanılmaya başlanabilmiştir.

Bir Çek ulusal kahramanı olarak kabul edilen Žižka'nın adına, 1950'de Zizkov tepeliklerine bir anıt dikilmiştir.

• BAKINIZ: SIGISMUND.

ZİNOVYEV, Grigori Yevseyeviç (1883-1936)

SSCB'li siyaset ve devlet adamı. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin önderlerindendir.

11 Eylül 1883'te Ukrayna'daki Yelizavetgrad'da (bugün Kirovograd) doğdu, 25 Ağustos 1936'da Moskova'da öldü. Asıl adı Y.A.Radomislaski'dir. Orta halli bir Yahudi aileden gelen Zinovyev'e ailesi çok iyi eğitim olanakları sağladı. 1901'de RSDİP'ye (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) katıldıktan sonra 1902'de RSDİP'nin Avrupa'daki önderlerinin yanına gitti ve 1903'te Lenin'in en yakın izleyicilerinden biri olarak Bolşevik grubun örgütlenmesinde çalıştı. 1905 Devrimi'ne katılan, 1907'de partinin Merkez Komitesi'ne seçilen Zinovyev, 1908'de kısa bir süre tutuklanmasının ardından Avrupa'ya gitti ve 1917'ye değin Lenin'in en yakın çalışma arkadaşlarından biri oldu.

Nisan 1917'de Lenin ile birlikte Petrograd'a (bugün Leningrad) döndü. Ekim 1917'de Kamanev'le birlikte Bolşevikler'in iktidarı ele geçirme planına karşı çıkarak bu planı basına sızdırdı. Ekim Devrimi'nin başarıya ulaşmasından sonra gene Kamanev'le birlikte diğer partilerin de katılacağı sosyalist bir koalisyon iktidarını savundu. İsteğinin gerçekleşmemesi üzerine Merkez Komite'den istifa ettiyse de Brest-Litovsk barış görüşmeleri sırasında Lenin'in "acil barış" tezini destekleyen Zinovyev, bu sırada yeniden Bolşevik önderler arasına katıldı. 1918'de Politbüro üyeliğine, 1919'da Komintern Yürütme Kurulu üyeliğine seçildi ve 1921'e gelindiğinde Petrograd parti örgütünün ve sovyetinin başkanı olmuştu.

1924'te İngiltere'de, Zinovyev'e maledilen ve seçimleri İngiliz İşçi Partisi'nin kaybetmesinde etkisi bulunan bir mektup olayına adı karıştı. Aynı yıl, Lenin'in ölümünden sonra, Politbüro'da Troçki'ye karşı, Stalin ve Kamanev ile birlikte davranan Zinovyev, 1926'da bu kez Kamanev'le birlikte Stalin'e karşı Troçki'nin yanında yer aldı. 1926 sonunda Politbüro'dan, 1927'de de partiden çıkarıldı. Kısa bir süre sonra partiye girdiyse de 1932 ve 1934'de yeniden partiye alındı ve çıkarıldı. 1935'te parti önderlerinden Kirov'un öldürülmesi olayına karıştığı iddiasıyla yargılandı ve ölüme mahkûm edildi.

• BAKINIZ: KAMANEV, LENİN, RİKOV, STALİN, TROÇKİ.

Ziya Gökalp

ZİYA GÖKALP (1876-1924)

Türk, sosyolog ve düşünür. Türkçülük düşüncesini sistemli bir ideoloji haline getirmiş, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi düşün ve siyaset alanında önemli etkiler yapmıştır.

23 Mart 1876'da Diyarbakır'da doğdu, 25 Mart 1924'te İstanbul'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini Diyarbakır'da yaptı. Genç yaşta şiirle ve kültürel konularla ilgilenmeye başladı. Diyarbakır'da tanıştığı Abdullah Cevdet'in etkisinde kaldı. Ondan İstanbul'da meşrutiyeti geri getirmeyi amaçlayan gizli faaliyetlerde bulunulduğunu öğrenince ailesinin karşı çıkmasına rağmen 1895'te İstanbul'a gitti. Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ne girdi. Buradaki öğrenciliği sırasında İbrahim Temo ve İshak Sükûtî ile ilişki kurdu. II. Abdülhamid yönetimine karşı gizli faaliyetlerde bulunduğu için 1899'da tutuklandı. On ay kadar hapis yattıktan sonra gözaltında tutulmak koşuluyla 1900'de Diyarbakır'a sürgün edildi. 1908'e kadar bazı küçük yerel memuriyetlerde bulundu, daha çok okumaya zaman ayırarak kendisini yetiştirmeye çalıştı.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır şubesini kurarak siyasi çalışmalara başladı. *Peymân* ve *Diyarbakır* gazetelerinde şiirler, yazılar yayımladı. 1909'da Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki kongresine Diyar-

bakır delegesi olarak katıldı. 1910'da İttihat ve Terakki Cemiyeti genel merkez üyeliğine seçilince yeniden Selanik'e gitti. İttihat ve Terakki İdadisi'nde sosyoloji hocalığı yaptı. Bir yandan da *Genç Kalemler* dergisinde önemli yazılar, şiirler yayımladı. 1912'de Ergani Madeni Sancağı'ndan mebus seçildi ve İstanbul'a yerleşti. Bu dönemde gittikçe artan bir etkinlikle görüşlerini yaymaya başladı. Türk Ocağı'nın kurucuları arasında yer aldı. Derneğin yayın organı olan *Türk Yurdu* başta olmak üzere *Halka Doğru, İslâm Mecmuası, Milli Tetebbular Mecmuası, İktisadiyat Mecmuası, İçtimaiyat Mecmuası* ve *Yeni Mecmua*'da düşünsel ve bilimsel yazılar yayımladı. Bir yandan da Darülfünun'da sosyoloji dersleri verdi.

1. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle bitmesi ve İttihat ve Terakki yönetiminin son bulması üzerine tüm görevlerinden alındı. 1919'da da Malta Adası'na sürüldü. 1921'de son bulan sürgünden sonra Diyarbakır'a giderek 1922'de *Küçük Mecmua*'yı çıkardı. 1923'te Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Encümeni başkanlığına atanınca Ankara'ya gitti. Aynı yıl ikinci dönem TBMM'ye Diyarbakır mebusu olarak katıldı. Kısa süren bir hastalığın ardından İstanbul'da öldü.

Ziya Gökalp'in düşünce dünyası değişik dönemlerdeki farklılıklarına dikkat edilerek değerlendirilmelidir. 1908'e kadar olan dönem özgürlükçü ve değişiklikçi devredir. Bu dönemde Jön Türkler'in anayasacılık ve Osmanlı milliyetçiliği düşüncelerinden etkilenmiştir. 1908'den sonra ise Osmanlıcı bir yazar olarak idealist ve milliyetçi grubun sözcüsü olmuştur. İstanbul'da Kazan, Kırım ve Azerbaycan'dan göç etmiş Türk aydınları ile ilişkisi 1912-1919 tarihleri arasındaki milliyetçilik anlayışına Pan-Türkist bir renk katmıştır. Tüm değişikliklere karşın Gökalp'in düşüncelerindeki gelişim süreci anlamlı bir evrim geçirmiştir. Böylesi bir süreçle bağlantılı olarak yaşamının değişik dönemlerinde değişik batılı düşünürlerin etkisi altında kalmıştır. Bergson, Tarde, Fouillée ve Durkheim gibi düşünürler Ziya Gökalp'in ülkenin sorunlarına çözüm arayışına yardımcı olmuşlardır.

Çok erken yaşlarda yazmaya başlayan Ziya Gökalp, o sıraların yaygın düşüncelerinin etkisi altındadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde hemen hemen her aydın devletin nasıl kurtarılacağı sorusuna yanıt aramaktadır. Genellikle de devletin bütünlüğü açısından soruna bakılmaktadır. Ancak Osmanlı İmaratorluğu içindeki milliyetlerin bağımsızlıklarına kavuşmaları gerçekleştikten sonra sınırlı bir milliyetçilik akımının gerekliliğine inanılmıştır. Ziya Gökalp Diyarbakır'daki yıllarından beri "istibdat"a karşı mücadele içinde olmuştur. Bu nedenle düşüncelerinde sürekli olarak modernleşmeden yana bir tavır vardır. Dinselliğe karşı da olumlu bir tutum söz konusudur. Türkçülük daha sonra beliren bir düşüncedir. Ziya Gökalp bu düşünceyi Osmanlı son dönem yazarları içinde en sistemli bir bütünsellik çerçevesinde irdeleyip bir siyasi ideoloji haline getiren ve somut siyasal gelişmelere etkili kılan bir yorumcu kimliğindedir. Ziya Gökalp'in düşüncelerinden çok, farklı şeyleri bütünleştiren yeniden yorumcu kimliği belirleyici olmuştur.

Türkçülüğünün belirgin özelliği İslam'dan önceki Türk tarihini öne çıkarması olmuştur. Bu konuda Ziya Gökalp'in yaşamının geç dönemlerinde gerçekleştirdiği çalışmaları da vardır. Bunların içinde en önemlisi yarım kalan *Türk Medeniyeti Tarihi*'dir. Orta Asya Türk tarihinin önemsenmesi sadece tarihsel geçmiş anlamında değil, aynı zamanda kültür alanında da söz konusudur. Türkçülüğünün bir kaynağı da Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında gerçekleştirilen yayınlardır. Bu dayanak bizzat Ziya Gökalp'in ifadesiyle Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani* adlı sözlüğü ile Süleyman Paşa'nın *Tarih-i Âlem* adlı yapıtlarıdır. Bu iki yapıt Türklüğün eski tarihinden olumlu olarak bahsetmektedir. Sözü edilen iki yapıtın düşünsel dayanakları da Batılı yazarların çalışmalarıdır. Ziya Gökalp'te Türkçülük düşüncesi bir süreç içinde gelişmiş, olgun biçimine oldukça geç bir dönemde ulaşmıştır.

Sentez arayışları

Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak adlı yapıtı da imparatorluğun ideolojik bir sentez aradığı dönemde kaleme alınmıştır. Bu üç unsuru birleştirmeye çalıştığı dönemde Türkçülüğü de bir tür İslamcılık olarak görmüştür. Türkçülüğün İslamcılığa aykırı bir yönü olmadığını belirtmiştir. Hars ve medeniyet ayırımını yaparken de ilkinin ulusal ikincisinin uluslararası olduğunu savunmuştur. Bu yaklaşımla Türkçülük ile Batılılaşma arasında uyumsuzluk görmemiştir. Bir başka deyişle, İslam ümmetinden olmakla Türk milletine ve Batı medeniyetine bağlılığın bağdaşabileceğini düşünmüştür. Döneminin modernist ve Türkçü İslamcıları'nın düşünceleri hesaba katıldığında Ziya Gökalp'in genelde kökleşmiş düşünceler doğrultusunda bir sentez denemesini gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Ziya Gökalp çağının düşüncelerinin ortak noktalarını saptamaya yönelmiştir. İttihat ve Terakki'nin siyasal doğrultusu ile Gökalp'in düşünceleri arasında bu açıdan da beraberlik vardır.

Düşüncelerinin oluşumu

Bir manzumesinde düşmanın ülkesinin viran olacağını Türkiye'nin büyüyüp Turan olacağını söylemişse de, belirgin siyasal değişiklikler karşısında bu düşüncesinin bazı bakımlardan değişikliğe uğradığı görülmektedir. Ziya Gökalp'in güçlü olan Türkçü yönelimi önceleri Turan düşüncesinde somutlaşmıştır. Bu somut tercih de ifadesini Ziya Gökalp'in gözünde güçlü bir önder olan Enver Paşa'da bulmuştur. Ancak 1923'te yayımladığı *Türkçülüğün Esasları* kitabında Turan'ı belki ileride "Şen'iyet (gerçek) olacak bir hayal" şeklinde nitelemiştir. Fakat bu niteleme Turan düşüncesinden vazgeçtiği anlamında anlaşılmamalıdır. O sıralar Türkçülüğün amacı olarak üç seçenekten bahsetmiştir: Bunların başında Türkiyecilik sonra Türkmencilik ve en son olarak da Turancılık gelmektedir. Siyasal şartları gerçekçi bir biçimde değerlendirerek, bir anlamda da siyasal güç odaklarına uyumlu davranarak böylesi bir yorum ve program değişikliğine yönelmektedir.

Türkçülük

Büyük adamların tarihi etkileyecekleri şeklinde bir anlayış çoğu zaman önderlere önemli bir işlev yüklemektedir. Değişik dönemlerde değişik önderlerin ülke sorunlarını çözümleyebileceği ve "milli mefkûrelere" ulaşabileceği düşüncesini benimsemiştir. Bir ara Enver Paşa'da tüm Türkleri siyasi anlamda birleştirebilecek bir önder yeteneği görmüş, daha sonra ise Mustafa Kemal Paşa'ya "İstida" başlıklı iki övgü şiiri yazmıştır. Bir sıralar Talat Paşa hakkında da benzeri bir övgü kaleme almıştır. Liderin toplumsal işlevi konusunda abartılı bir düşüncesi vardır. Mefkû-

relerin ancak etkili önderler tarafından gerçekleştirilebileceği düşüncesindedir. Ancak tarihteki büyük adamların rolünün toplumsal koşulların zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıktığını da belirtmektedir.Siyasal şartlara uyumluluğu tarihte önderlere verdiği önemle bağdaşmaktadır.

Sosyolojisi

Ziya Gökalp'in Türkiye'de sosyolojinin bir bilim olarak oluşumunda belirleyici bir etkisi vardır. Güncel siyasete karşı duyarlılığı nedeniyle bilimi somut sorunları çözecek bir anahtar olarak görmüştür. Sorunlara kapsayıcı bir çerçevede bakmış, tarihten folklora, dinden iktisada kadar birçok konuyla ilgilenmiştir. Bilimin duygudan uzak niteliği üzerinde ağırlıklı olarak durmuştur. Durkheim sosyolojisini ülke sorunlarına uygulamaya çalışmıştır. Sosyolojisinin ekseni Durkheim'ın ahlak ve düzen kavramlarına karşılık ulus ve ilerleme kavramları olmuştur.

Ziya Gökalp'in önemi sosyolog olmasından çok, ideologluğundan kaynaklanmaktadır. Düşüncelerinin kapsayıcı niteliği, kapitalizm konusunda geliştirdiği eleştiriden Marxism'in felsefi eleştirisine kadar uzanmaktadır. Çoğu konuyu gündeme getirmesi ve ülke sorunlarına çözümler araması, Türkiye'deki pek çok düşünceyle Ziya Gökalp'in yaklaşımları arasında bağlantılar kurulmasının nedenidir. Hatta aykırı noktalara yönelenler bile Ziya Gökalp'in düşüncelerini bir ölçüt olarak kullanmışlardır. Hars ve medeniyet ayırımını ulusal ve uluslararası ölçütüne dayandırması, sentezci düşüncesini temellendirmesinin ötesinde anlamlıdır. Hars ve medeniyet ayırımı aynı zamanda aydın ile halk farklılığını da ortaya koymaktadır. Medeniyete sahip olan aydının medeniyeti halka götürmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak halkta bulunan ve ulusal olan harsı da aydının işlemesi zorunluluğunu savunmuştur. Bu anlamda aydının işlevine işaret etmiş ve Cumhuriyet döneminin halkçılık yönelimini de etkilemiştir.

Hars ve medeniyet

Zaman içinde siyasal gelişmelere duyarlılığı, Ziya Gökalp'i çok aykırı görünen birçok düşünsel gelenekle bağlantılı kılmıştır. Bunun somut düzeyde olduğu kadar soyut düşünce alanında da belirtilerini görmek mümkündür. Atatürk'ün gerçekleştirdiği kültürel değişikliklerin Ziya Gökalp'in düşüncelerinden esinlendiği yaygın kabul gören bir düşüncedir. Halk Fırkası'nın kurulduğu yıl yazdığı *Doğru Yol, Hakimiyet-i Milliye ve Umdelerinin Tasnif, Tahlil ve Tefsiri* adlı küçük broşürle yeni kuruluşa yol gösterici ve yönelimlerini yorumlayıcı bir tutum içine girmiştir. Bunun ötesinde Atatürk'ün laik uygulamaları Ziya Gökalp'in amaçlarını aşmışsa da, 1928'de İlahiyat Fakültesi profesörlerinin de içinde bulunduğu bir grubun savunduğu dinin millileştirilmesi programı onun özlediği "Camiinde Türkçe ezan okunan" Türkiye amacıyla uyumluluk halindedir. Uygulamaya koyulamayan bu öneri 1930'lu yılların başında gerçekleştirilen dinsel ibadet dilinin Türkçeleştirilmesinde yaslanılan bir dayanak olmuştur. Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları* yapıtında ırkçı olmadığını açıkça belirtmesine karşın II. Dünya Savaşı sırasındaki ve sonraki ırkçı-turancı yaklaşım da onunla düşünsel bir özdeşlik içinde görünmek kaygısını taşımıştır. 1930'lu yılların başında dil ve özellikle tarih konusundaki resmi anlayışın Ziya Gökalp'in genel yaklaşımıyla önemli benzerlikler taşıdığı belirtilebilir. *Türk Medeniyeti Tarihi* adlı yapıtı bu paralelliğin açık bir göstergesidir. Ayrıca Gökalp'in düşüncesi İslamcı anlayışa başka renkler katmak isteyen muhafazakâr görüşlerle de yakınlıklar taşımaktadır. Böylelikle Ziya Gökalp'in düşünceleri sadece belirli bir düşünsel çizgiyle değil, çok yaygın bir düşünsel çevreyle köprü oluşturmaktadır. Ayrıca Gökalp Arap milliyetçiliğinin etkin bir düşünürü olan Satı Bey'i de derinden etkilemiştir.

Etkisi

Ziya Gökalp'in çok yönlü niteliği, düşünsel etkinliği birçok alanda yaşadığı zamanı aşan belirgin izler bırakmıştır. Günümüzde de hem genel olarak düşünceleriyle paralellik gösteren çalışmalarla, hem de dar anlamda düşüncelerinin uzantısı olan yapıtlarla Türkiye'nin düşünsel yaşamını etkilemeyi sürdürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, 1918, (yeni haflerle, 1950); *Türk Töresi*, 1923, (yeni harflerle, 1976); *Doğru Yol*, 1923, (yeni harflerle, 1947); *Türkçülüğün Esasları*, 1923, (yeni harflerle, 1939); *Türk Mdeniyeti Tarihi*, (ö.s.), 1926, (yeni harflerle, 1974). Şiir: *Kızıl Elma*, 1914, (yeni harflerle, 1941); *Yeni Hayat*, 1918, (yeni haflerle, 1941); *Altın Işık*, 1923, (yeni harflerle, 1942).

• KAYNAKLAR: İ.H.Baltacıoğlu, *Ziya Gökalp*, 1966; K.N.Duru, *Ziya Gökalp*, 1949; U.Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, 1979; N.Nirun, *Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, 1981; T.Parla, *The Social and Political Thought of Ziya Gökalp*, 1985; H.Z.Ülken, *Ziya Gökalp*, 1939.

• BAKINIZ: Ahmed AĞAOĞLU, AKÇURA, İBRAHİM TEMO, İSHAK SÜKÛTÎ, H.A.TURAN.

ZİYA PAŞA
(1825-1880)

Osmanlı, şair ve yazar. Batılılaşma yolundaki Türk edebiyatının kurucuları arasındadır.

İstanbul'da doğdu, 17 Mayıs 1880'de Adana'da öldü. Asıl adı Abdülhamid Ziyaeddin'dir. Beyazıt Rüştiyesi'ni bitirdi. Özel öğretmenlerden Arapça ve Farsça öğrendi. Sadaret Mektubî Kalemi'ne devam etti. Mustafa Reşid Paşa'nın yardımıyla 1855'te Saray Mabeyn Kâtipliği'ne girdi. Âli Paşa'nın sadrazam olmasıyla saraydan uzaklaştırıldı. Zaptiye Nezareti müsteşarlığı, 1861'de Kıbrıs, 1863'te Amasya mutasarrıflığı görevlerinde bulundu. Bosna bölgesi müfettişliği, Meclis-i Vâlâ azalığı yaptı. 1865'te Meşrutiyet yanlısı Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne girdi. İkinci kez Kıbrıs mutasarrıflığına atanınca, Mustafa Fâzıl Paşa'nın çağrısı üzerine, Namık Kemal'le birlikte 1867'de Paris'e kaçtı. Daha sonra Londra'ya geçti. M. Fâzıl Paşa'nın sağladığı olanaklarla, Namık Kemal'le birlikte 1868'de *Hürriyet* gazetesini çıkardı. M.Fâzıl Paşa sarayla anlaşıp, gösterdiği ilgiyi kesince, 1870'te Cenevre'ye geçti. Namık Kemal, Agâh Efendi, Ali Suavi ve öbür arkadaşlarıyla Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yönetiminde görev aldı. Âli Paşa'nın ölümü üzerine 1871'de İstanbul'a döndü. 1876'da Maarif Nezareti müsteşarlığına atanmasına değin birçok gö-

revde bulundu. Namık Kemal'le birlikte Kanun-i Esasî Encümeni'nde çalıştı. II. Abdülhamid tarafından İstanbul'da bulunması sakıncalı görülerek, vezirlik rütbesiyle 1877'de Suriye valiliğine gönderildi. Daha sonra Adana valiliğine atandı. Burada görevdeyken öldü.

Ziya Paşa, Namık Kemal ve Şinasi'yle birlikte, Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketinin etkisinde gelişen ve çağdaş Türk edebiyatının ilk aşamasını oluşturan üç yazardan biridir. 1855'te sarayda görev yaptığı yıllarda Fransızca'yı öğrenmiş, bu ona Fransız edebiyatını tanımanın yollarını açmıştır. Bir yandan da şiirler, padişaha ve Reşid Paşa'ya kasideler yazmıştır. 1859'da yazdığı "Tercî-i Bend" şiiriyle tanınmıştır. Paris'te bulunduğu yıllarda çeviriler de yapmıştır.

Hece ile yazılmış birkaç şarkısı dışında, Divan şiiri geleneğine bağlı kalmıştır. Kullandığı mazmunlarla bu şiir anlayışının duyuş ve düşünüş özelliklerinden yoğun biçimde yararlandığı görülür.

Batılılaşma yanlısı düşüncelerini, siyasal inançlarını, dil ve edebiyat konusundaki görüşlerini düzyazılarında dile getirmiştir. 1868'de *Hürriyet*'te yayımladığı ünlü "Şiir ve İnşa" makalesinde, Türk edebiyatının çağdaş bir düzeye erişmesini, gerçek Türk edebiyatı olan halk edebiyatının bu yenileşmede temel alınması gerektiğini savunmuştur. 1874'te çıkardığı *Harâbat* adlı antolojisinin önsözünde ise halk edebiyatını küçümseyerek Divan edebiyatını övdüğü görülür. Düşünce yanında beliren bu ikilem onun "alışkanlıklardan ve duygulardan doğma muhafazakâr yönü" olarak nitelendirilmiştir.

Şiirlerinde, Tanzimat'la birlikte gelen hak, adalet, özgürlük, uygarlık gibi kavramları savunmuştur. Toplumdaki bozukluklar üzerinde durarak "yeni insan"ı var edebilecek yeni bir düzenin nasıl oluşması gerektiğini işlemiştir. Kendi duygu ve düşünce evrenini dile getirdiği şiirlerinde de felsefi yanı ağır basar. "Tercî-i Bend"de insanın yaşam gerçeği karşısında anlaşılmazlıklar içindeki durumunu, us ve inançları arasındaki gizi, "kadere boyun eğmiş kişi"nin durumunu, "Terkib-i Bend"de de gene "kişinin küçüklüğünü, insan iradesinin ve gücünün reddi"ni tema olarak işlemiştir. Zulüm, adaletsizlik ve haksızlıkları, dönemin toplumsal bozukluklarını eleştirmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Zafernâme; Harâbat*, 3 cilt, 1874; *Tercî-i Bend* ve *Terkib-i Bend*, ty.; *Eş'âr-ı Ziya*, (ö.s.), 1881, *Külliyat-ı Ziya Paşa*, (ö.s.), S.Nazif (der.), 1924-1925; *Rüya*, (ö.s.), 1910; *Veraset Mektupları*, (ö.s.), 1910; *Ziya Paşa'nın Şiirleri*, (ö.s.), 1960.

- **KAYNAKLAR:** K.Bilgegil, *Ziya Paşa Üzerine Bir Araştırma*, 1970; Ş. Kurgan, *Ziya Paşa Hayatı Sanatı Eseri*, 1969.

- **BAKINIZ:** NAMIK KEMAL, ŞİNASİ.

ZİYAÜ'L-HAK
(1924)

Pakistanlı asker ve devlet adamı. 1977'de Butto'yu devirerek yönetime el koymuştur.

Pencap Eyaleti'ndeki Cullundur'da doğdu. Askeri öğrenim gördü. II.Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda savaştı. 1955'te kurmay subay okulunu bitirdikten sonra 1959 ve 1963'te ABD'de kurmay subaylara verilen eğitim kurslarına katıldı. Çeşitli düzeylerde komutanlık yaptı. Mart 1976'da Zülfikar Ali Butto tarafından genelkurmay başkanlığına atandı. Temmuz 1977'de bir darbeyle Butto'yu devirerek ülke çapında sıkıyönetim ilan etti ve askeri bir konsey kurdu. Ağustos 1978'de Butto'nun muhaliflerinin de yer aldığı bir sivil hükümet kuran Ziyaü'l-Hak, seçimleri erteleyerek Ekim 1978'de devlet başkanlığı görevini devraldı.

Nisan 1979'da dünya kamuoyunun baskısını hiçe sayarak Butto'nun idamını onayladı ve aynı ay Butto'nun muhaliflerinin de hükümetten çekilmesi üzerine asker ve bürokratlardan oluşan yeni bir hükümet kurdu. Ağustos 1979'da yapılması öngörülen,ancak sadece partisiz adayların katılabildiği seçimleri muhalefetin boykot etmesi üzerine tüm siyasal faaliyetleri yasaklayarak seçimleri süresiz olarak erteledi. Yasaları Şeriat'a uygun hale getirerek, yaptırdığı anayasa değişiklikleriyle devleti dini temeller üzerine oturtan Ziyaü'l-Hak, İslam ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmaya yöneldi.

Mart 1981'de Butto'nun partisi olan Pakistan Halk Partisi'nin de içinde yer aldığı dokuz parti, "Demokrasiyi Yeniden Kurma Hareketi" adıyla birleşerek özgür seçimlerin yapılması çağrısında bulundu. Bu çağrıya uymayarak her seferinde seçimleri erteleyen Ziyaü'l-Hak, protesto gösterilerinin yoğunlaşması üzerine muhalefet üzerindeki baskıyı artırdı. Aralık 1984'te muhalefetin boykot ettiği bir halk oylamasında Şeriat kurallarının tüm yönleriyle uygulanmasını onaylattı ve başkanlık süresinin beş yıl daha uzatılmasını sağladı. Bunun ardından, 25 Şubat 1985'te yapılacak seçimler öncesinde boykot çağrısında bulunan muhalefet önderlerini tutuklatarak siyasal faaliyetleri yeniden yasakladı. Seçmenlerin yarıdan azının oy kullandığı seçimlerden sonra, yaptığı anayasa değişikliği ile yetkilerini daha da artıran Ziyaü'l-Hak halen (1985) devlet başkanlığı görevini sürdürmektedir.

- **BAKINIZ:** BUTTO.

ZNANIECKI, Florian Witold
(1882-1958)

Polonyalı sosyolog. Çalışmalarında sosyolojinin tanımı ve sınırları üzerinde durmuştur.

15 Ocak 1882'de Swiatniki'de doğdu, 23 Mart 1958'de ABD'nin Illinois Eyaleti'nde Champaign'de öldü. Milliyetçi gösterilere katıldığı gerekçesiyle Varşova Üniversitesi'nden çıkarıldıktan sonra, Cenevre, Zürich, Paris ve Krakovi üniversitelerinde öğrenim gördü. 1909'da Krakovi Üniversitesi'nden felsefe doktorası aldı. Polonyalı Göçmenleri Koruma Derneği'nde yönetici olarak çalışırken tanıştığı ABD'li sosyolog W.I.Thomas'ın davetini kabul ederek, 1914'te Chicago Üniversitesi'ne geçti ve Thomas ile birlikte çalışmaya başladı. 1920'de Polonya'ya dönerek Poznan Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü oldu. 1922'de Polonya Sosyoloji Enstitüsü'nü kurdu ve *Polish Sociological Review* adlı dergiyi yayımlamaya başladı. 1932-1934 arasında ve 1939'da Columbia Üniversitesi'nde konuk profesör olarak bulundu. II.Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Urbana'daki Illinois Üniversitesi'ne geçti ve 1950'de emekli oluncaya değin bu üniversitedeki görevini sürdürdü. 1953'te Amerikan Sosyoloji Derneği'nin başkanlığına seçildi.

Znaniecki W.I.Thomas ile birlikte yazdığı *The Polish Peasant in Europe and America*'da ("Avrupa'da ve Amerika'da Polonyalı Köylüler") göçmen topluluklarda geleneksel toplumsal denetimin zayıflamasının yol açtığı bireysel davranış biçimini inceledi ve yaşamöykülerinden yola çıkarak kişiliğin sosyolojik açıdan irdelenmesi için bir çerçeve çizdi. Polonyalı göçmenlerin içinde bulunduğu toplumsal etkileşim sürecini Thomas'ın daha önce formüle etmiş olduğu, bireysel ve toplumsal deneyimin temelinde yatan yeni deneyimler, üstünlük, güvenlik ve ün gibi dört temel istek açısından açıklamaya çalıştı.

Özellikle *The Method of Sociology* ("Sosyoloji'nin Yöntemi") ve *Social Actions* ("Toplumsal Eylemler") adlı kitaplarında, özel bir bilim olarak sosyolojinin sınırları ve yöntemi üzerinde durdu. Nesnel olarak verili olan ve insan deneyiminden ve etkinliğinden bağımsız olarak var olan doğal sistemlerle kültürel sistemler arasında bir ayrım yaparak, kültürel sistemlerin bilinçli insanların katılımına ve insanların birbirleriyle ilişkilerine dayalı olduğunu vurguladı. Sosyolojiyi toplumsal eylemler, toplumsal ilişkiler, toplumsal gruplar ve belirli bireylerin toplumsal rolleri anlamında toplumsal kişiler olmak üzere dört temel alt bölüme ayrılan bir toplumsal sistemler bilimi olarak tanımladı. Bu alt bölümlerin niteliğinin, sosyolojinin kültürel sistemlerden yalnızca bir türü ile, toplumsal olanı ile ilgilenmesi gerektiğini, teknolojik, iktisadi, dinsel vb. kültürel sistemlerin ilgi alanı dışında kaldığını ortaya koyduğunu, bu anlamda sosyolojinin özel bir bilim olduğunu savundu.

Znaniecki, İngilizce ve Lehçe olarak yazdığı birçok kitapta, sosyoloji ve toplumsal psikoloji arasında bir bağ kurmaya çalıştı ve toplumsal etkileşim sürecinin değer yargılarında, eğilimlerde ve davranışlarda yarattığı değişikliklerle ilgilendi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Polish Peasant in Europe and America* (W.I.Thomas ile), 2 cilt 1918-1920, ("Avrupa'da ve Amerika'da Polonyalı Köylüler"); *The Laws of Social Psychology*, 1925, ("Toplumsal Psikolojinin Yasaları"); *Socjologia wychowania*, 2 cilt, 1928-1930, ("Eğitim Sosyolojisi"); *The Method of Sociology*, 1934, ("Sosyolojinin Yöntemi"); *Social Actions*, 1936, ("Toplumsal Eylemler"); *Modern Nationalities*, 1952, ("Çağdaş Milliyetler").

- **BAKINIZ:** W.I.THOMAS.

ZOBU, Vasfi Rıza
(1902)

Türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. İstanbul Şehir Tiyatroları'nın en uzun süre görev yapmış sanatçılarından biridir.

İstanbul'da doğdu. Beyazıt Rüştiyesi'nden sonra Alman Ticaret Mekteb-i Âlisi'ni bitirdi. İki yıl Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) devam etti. Bu arada 1917'de Darülbedayi Tiyatro Okulu'na yazıldı. 1923'te sahneye çıkmaya başladı. Şehir Tiyatroları'nda oyuncu, yönetmen ve yönetici olarak uzun yıllar görev yaptı. Oyuncu olarak son kez 1972'de C.F. Başkut'un *Buzlar Çözülmeden* oyununda sahneye çıktı. Şehir Tiyatroları genel sanat yönetmenliğinde bulundu. 1980'de, aynı tiyatroların başdenetçiliğine getirildi. 1981'de Atatürk yılı nedeniyle on sanatçıya verilen Atatürk Sanat Armağanı'nı aldı. 1984'te genel sanat yönetmenliğinden ve Şehir Tiyatroları'ndan ayrıldı.

Birçok çeviri ve uyarlama oyunu da bulunan Zobu, güldürü ve vodvillerdeki rolleriyle büyük başarı kazanmıştır. Özellikle eski Osmanlı yaşamını canlandıran oyunlarda sesini ve mimiklerini ustaca kullanarak çizdiği tipler çok beğenilmiştir.

Zobu ilk kez 1921'de Ş. Fikret Karagözoğlu'nun *Bican Efendi* adlı kısa dizi filmleriyle sinema oyunculuğuna başlamış, daha sonra özellikle M. Ertuğrul'un yönettiği filmlerde oynamıştır. 1923'ten bu yana gazete ve dergilerde tiyatroyla ilgili yazılar da yazmıştır. Özellikle Şehir Tiyatroları'nın program dergisi *Türk Tiyatrosu*'nda yayımladığı anıları Türk tiyatro tarihi için önemli bir kaynak niteliğindedir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Kayseri Gülleri*, 1924; *Hanımlar Terzihanesi*, 1924; *Fermanlı Deli Hazretleri*, 1928; *Aynaroz Kadısı*, 1929; *Mürai*, 1929; *Bir Kavuk Devrildi*, 1930; *Kafatası*, 1932; *Lüküs Hayat*, 1933; *Deli Dolu*, 1934; *Leblebici Horhor*, 1937; *Ayak Takımı Arasında*, 1936; *Yalancı*, 1942; *İki Efendinin Uşağı*, 1943; *Mum Söndü*; 1944; *Ceza Kanunu*, 1946; *Küçük Şehir*, 1946; *Paydos*, 1948; *Sana Rey Veriyorum*, 1951; *Hisse-i Şayia*, 1953; *Bir Kilo Namus*, 1958; *Buzlar Çözülmeden*, 1964, 1972. **Oynadığı Filmler:** *Bican Efendi Vekilharç*, 1921; *Bican Efendi Mektep Hocası*, 1921; *Bican Efendi'nin Rüyası*, 1921; *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk*, 1922; *Boğaziçi Esrarı*, 1922; *Ateşten Gömlek*, 1923; *Leblebici Horhor*, 1923, 1934; *Karım Beni Aldatırsa*, 1933; *Söz Bir Allah Bir*, 1933; *Milyon Avcıları*, 1934; *Aynaroz*

Kadısı, 1938; *Bir Kavuk Devrildi*, 1939; *Allahın Cenneti*, 1939; *Tosun Paşa*, 1939; *Akasya Palas*, 1940; *Yayla Kartalı*, 1945; *Harman Sonu*, 1946; *Kızılırmak (Karakoyun)*, 1947; *Edi İle Büdü*, 1953.

• BAKINIZ: M. ERTUĞRUL.

ZOE
(978 ? -1050)

Bizans imparatoriçesi. 1028-1050 arasında yönetimde önemli rol oynamıştır.

Doğum yeri bilinmiyor. Constantinopolis'te (İstanbul) öldü. Bizans İmparatoru VIII. Konstantinos'un (d. 1025-1028) kızıdır. İktidarın hanedandan kadınlara bırakılmadığı Bizans'ta, bir erkek vârisi bulunmayan VIII. Konstantinos, 12 Kasım 1028'de kızı Zoe'yi başkent eparkhos'u (başkent yöneticisi) soylu Romanos Argyros'la evlendirdi ve üç gün sonra öldü.

Zoe, 50 yaşında imparatoriçe olarak iktidarı III. Romanos adını alan kocasıyla paylaştı. Ancak sürdürdüğü gönül ilişkileri nedeniyle kendisinden uzaklaşarak vaktini tümüyle devlet işlerine harcayan III. Romanos'u 1034'te öldürttü ve hemen ardından yeni gözdesi Mikhael Paphlagonian'la evlendi. Ne var ki bir süre sonra IV. Mikhael adını alan yeni imparator tarafından her türlü hareket özgürlüğü elinden alınarak haremden çıkması yasaklanan Zoe, IV. Mikhael'in yeğeni Mikhael Kalaphates'e veliaht sıfatıyla *ceasar* unvanı verdi. Çekildiği manastırda 10 Aralık 1041'de ölen IV. Mikhael'in yerine tahta çıkan yeğeni V. Mikhael, Zoe'yi tutuklatarak tüm yetkilerini elinden aldı ve Büyükada Manastırı'na sürgüne gönderdi. Kararı öğrenen halkın ayaklanarak saraya yürümesi üzerine Zoe saraya geri getirildi ve V.Mikhael yakalanarak gözlerine mil çekildi.

Zoe, kilisenin, aristokrasinin ve halkın baskısıyla 1042'de daha önce manastıra kapattığı kız kardeşi Theodora'yla iktidar ortaklığını kabul etmek zorunda kaldı. İki imparatoriçenin anlaşmazlığı kısa zamanda büyüdü. Zoe, 11 Haziran 1042'de ordunun ve askeri bürokrasinin pek tutmadığı Konstantinos Monomakhos'la evlenerek halk tarafından sevilen Theodora'nın etkinliğini azalttı. Yaşamının son yıllarını ibadetle geçirdi. IX. Konstantinos'tan (d. 1042-1055) sonra tahtın tek sahibi olan Theodora'nın 1056'da ölmesiyle Bizans Makedonya Hanedanı son buldu.

Zoe'nin 1028-1050 arasında Bizans'ta iktidarı paylaştığı dört imparator döneminde Anadolu, Balkanlar ve İtalya'da siyasal, askeri, iktisadi ve dinsel sorunlara köklü çözümler getirilemedi. Kazanılan kimi askeri başarılar merkezi yönetimdeki gevşeklik ve yetersizlik nedeniyle kalıcı uygulamalarla desteklenemediğinden sorunlar güncelliğini sürdürdü.

ZOETEMELK, Joop
(1946)

Hollandalı bisikletçi. Uluslararası büyük bisiklet yarışmalarında şampiyon olmuştur.

3 Aralık 1946'da Ripvetering'de doğdu. İlk şampiyonluğunu on altı yaşında Hollanda Gençler birincisi olarak elde etti. Amatör bisiklet yaşamının en önemli başarısını Tour de L'avenir'i kazanmakla sağladı. 1969'da A kategorisindeki Uluslararası Yugoslavya Turu'nu kazanması ününü artırdı. Aynı yıl profesyonel oldu ve Avrupa yarışlarına katılmaya başladı. Fransa Bisiklet Turu'na ilk kez 1970'te girdi, kazandığı ikincilikle dikkati çekti. Ertesi yıl aynı turda yine genel klasmanda ikinciliği kazandı. Bu yarışın birincisi Eddy Merckx olmuştu. Zoetemelk, 1972'de 5.,1973'te 4., 1977'de 8.'lik kazandı. Çok iyi bir yokuşçu ve finişci olarak tanınan Zoetemelk uluslararası turlarda en fazla başarı sağlayan bisikletçilerden biri olarak tanındı. 1975 yılında Catalane, 1976'da Fleche Wallone yarışlarını birinci olarak bitirdi. 1976 Fransa Turu'nu bu kez Van Impe'in ardından ikinci olarak bitirdi. Aynı yıl Tour Versailles yarışını kazandı. 1979 Fransa Turu'nda bu kez Bernard Hinault'ya geçildi ve yine ikinci oldu. Zoetemelk Fransa Turu'nu ancak 1980'de kazandı. Bunun dışında 1978'de Prix de Lugano ve 1974 ve 1975'te Paris-Nice gibi profesyonel bisiklet dünyasının önemli yarışmalarının birincisi oldu.

ZOFF, Dino
(1942)

İtalyan, futbolcu. Milli forma ile 1144 dakika gol yememiş ve 112 milli maçta yer alarak dünya rekoru kırmıştır.

28 Şubat 1942'de Udine'de doğdu. Futbola Udine takımında başladı. 1963'te Mantu'ya geçti ve dört yıl bu kulübün formasını giydi. Napoli'ye transfer olarak dünya futbol tarihine geçen rekorlarını başlattı.

Kalede iyi yer tutuşu, çabukluğu ve Zamora'yı andıran plonjonları ile Avrupa'nın en iyi kalecilerinden biri oldu. Uzun degajlarının yanı sıra, boş adam görerek çabuk oyun başlatması bir başka özelliğiydi. Napoli'de dört yıl oynadıktan sonra Juventus kulübüne geçti. Bu takımda beş kez İtalya ligi bir kez İtalya Kupası,bir kez de UEFA Kupası şampiyonluğu yaşadı. Onun da oynadığı İtalya milli takımı 1968'de Avrupa Uluslar Kupası'nı kazandı. 1974 ve 1978 Dünya kupalarında da İtalya milli takımının kalesini başarıyla korudu. Milli takımda 112 kez yer alarak "Dünyada en fazla milli olan" futbolcu unvanını aldı. Dino Zoff ayrıca milli forma altında en uzun süre gol yemeyen kaleci oldu. 1144 dakika gol yemeyen Zoff'un bu rekoruna hiçbir kaleci ulaşamadı. Ayrıca İtalya'da da 903 dakika süreyle gol yemedi ve lig maçlarının gol yememe rekortmeni oldu.

ZOGU I
(1895-1961)

Arnavutluk kralı. 1925-1928 arasında cumhurbaşkanı, 1928-1939 arasında kral olarak ülkeyi yönetmiştir.

8 Ekim 1895'te Arnavutluk'ta Burgayeti'de doğdu, 9 Nisan 1961'de Fransa'da Paris'te öldü. Asıl adı Ahmet Zogu'dur. Müslüman bir ailenin oğluydu. Babası Cemal Paşa, Mati bölgesinin dört büyük aşiretinden biri olan Zogogiller'in reisiydi. Manastır ve İstanbul'da askeri öğrenim gördü. Arnavutluk'un 1912'de Osmanlı yönetiminden bağımsızlığını ilan etmesinden sonra İsmail Kemal başkanlığında Vlora'da (Avlonya) kurulan geçici hükümeti tanımayan Esad Paşa'nın (Toptani) başlattığı ayaklanmaya karşı verilen mücadelede yer aldı. Esad Paşa'nın Ocak 1914'te yönetimi ele geçirmesinden sonra yurt dışına çıkarak, I.Dünya Savaşı süresince Wied Prensi Wilhelm'in yanında Avusturya ordusunda savaştı.

Savaşın ardından Arnavutluk'a dönen Zogu, siyasi yaşama atıldı. Paris barış görüşmeleri sırasında Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olarak tanınmaması kararına karşı koymak üzere Ocak 1920'de Luşnya'da toplanan Ulusal Kongre'nin ardından, Süleyman Delvine başkanlığında kurulan hükümette içişleri bakanı oldu. 1921'de Arnavutluk'un savaş öncesi sınırlarına dönmesinin sağlanmasından sonra kurulan yeni hükümet tarafından ulusal kuvvetler başkomutanlığına getirildi. Bu görevindeyken Yugoslavlar'ın Arnavutluk'a karşı düzenledikleri saldırılara karşı direnişin örgütlenmesinde önemli rol oynadı. Aynı yılın sonunda Cafer Ypi hükümetinde içişleri bakanlığını üstlendikten sonra Mart 1922'de yönetime karşı baş gösteren bir ayaklanmanın bastırılmasında görev aldı ve Kasım 1922'de başbakanlığa getirildi. Başbakanlığı sırasında Arnavut asıllıların yaşadığı toprakların geri alınması siyasetine karşı çıkarak barışçı bir dış politika izledi. Toprak reformu ve diğer ilerici dönüşümlere karşı koyduğu için Demokratik Parti'nin sert muhalefetiyle karşı karşıya kaldı. Ocak 1924'te kendisine karşı düzenlenen başarısız bir suikast girişiminin ardından başbakanlıktan çekildi.

Mayıs 1924'te başlayan silahlı bir ayaklanma sonucu Haziran 1924'te yönetimi ele geçiren Fan Noli başkanlığındaki devrimci hükümet tarafından gıyabında ölüm cezasına çarptırılınca Temmuz 1924'te Arnavutluk'tan kaçmak zorunda kaldı ve Yugoslavya'ya sığındı. Altı ay sonra Yugoslav ve Beyaz Rus göçmenlerden oluşan birliklerin başında Arnavutluk'a girip, tutucu toprak ağalarının ve aşiret reislerinin destek oldukları bir darbeyle Aralık 1924'te yönetimi ele geçirdi. Topladığı meclisin Ocak 1925'te cumhuriyet ilan etmesinin ardından, 31 Ocak 1925'te yedi yıllığına cumhurbaşkanlığına seçildi.

2 Mart 1925'te cumhurbaşkanına geniş yetkiler veren bir anayasanın kabul edilmesinden sonra, sivil ve askeri yönetim kademelerinden tüm muhaliflerini uzaklaştırıp yerlerine kendisine sadık kişiler getirerek ülkede koyu bir baskı yönetimi kurdu. Fransız medeni kanunu ve İtalyan ceza yasasını kabul ederek hukuk alanında bazı değişikliklere gitti. Dış politikada faşist İtalya ile, başta iktisadi alanda olmak üzere sıkı ilişkiler kurdu. 1926'da bu ülkeyle imzaladığı dostluk ve güvenlik antlaşmasını, 1927'deki 20 yıllık savunma ve askeri işbirliği antlaşması izledi. Zogu yönetimi İtalya'dan aldığı çok yüksek miktarlardaki borçlara karşılık, bu ülkeye iktisadi, askerlik ve eğitim alanlarında önemli ayrıcalıklar verdi ve ülkenin zenginlik kaynakları giderek İtalyanlar'ın eline geçmeye başladı.

Zogu 1928'de yaptığı bir anayasa değişikliğinin ardından, 1 Eylül 1928'de I.Zogu adıyla kendisini Arnavutlar'ın kralı ilan etti. Bu dönemde yaygın yoksulluğun ve yönetimine karşı hoşnutsuzluğun neden olduğu bazı ayaklanmaları bastırarak ülkede göreceli bir istikrar sağladı. Devlet kurumlarını güçlendirerek, İngiliz subayların yardımıyla ülke çapında bir jandarma örgütü kurdu. Batı üniversitelerine öğrenim görmeye yolladığı çok sayıda genci yönetici görevlere getirdi.1930'dan başlayarak değişen uluslararası koşullara uyum sağlamak üzere Mussolini İtalyası ile ilişkilerini gevşetmek ve dış politikada yeni ittifaklara yönelmek için girişimlerde bulunduysa da, İtalya'nın askeri tehditleri karşısında geri çekilmek ve bu ülkeye tanıdığı ayrıcalıkları çoğaltmak zorunda kaldı. Nazi Almanyası'nın 1939'da Çekoslovakya'yı ilhak etmesinden yararlanan Mussolini'nin 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesinden sonra Arnavutluk'tan kaçtı.

1940'ta Londra'ya geçtikten sonra Meşruiyet Partisi aracılığıyla Mussolini'nin Arnavutluk kralı ilan ettiği III.Vittorio Emmanuele yönetimine karşı yürütülen direniş hareketinde etkili olmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Enver Hoca'nın önderliğindeki Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ülkesine geri dönme planları son bulan I. Zogu, bir süre Mısır ve ABD'de yaşadıktan sonra 1955'te Fransa'ya yerleşti ve orada öldü.

• BAKINIZ: HOCA, MUSSOLINI, VITTORIO EMMANUELE III.

ZOLA, Émile
(1840-1902)

Fransız, romancı. Doğalcılık (Natüralizm) akımının edebiyat alanındaki en önde gelen adıdır.

Émile-Édouard-Charles-Antoine Zola 2 Nisan 1840'ta Paris'te doğdu, 18 Eylül 1902'de aynı kentte öldü. Babası, Fransız uyruğuna geçmiş bir İtalyan, annesiyse Fransız'dı. Zola çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını Aix-en-Provence'de geçirdi. Yedi yaşında babasını yitirdi. Aix-en-Provence kolejinde okuduğu günlerde, ressam P.Cézanne ile derin bir dostluk kurdu. On sekiz yaşında Paris'e giderek yerleşti, öğrenimini burada tamamlamaya çalıştı. Ancak 1859'da girdiği olgunluk sınavında başarısızlığa uğradı. Ailesinin isteği olan hukuk öğrenimini gerçekleştiremedi. Parasız ve işsiz kaldı. İki yıl boyunca sanat çevrelerinde sürdürdüğü bohem yaşamından sonra

1862'de Hachette Kitabevi'nde çalışmaya başladı. İlk görevi kitapları paketlemek idi, ama kısa sürede zekâsıyla göze battı ve satış bölümü şefliğine getirildi.

Paris'e yerleştiği ilk günlerden beri kendini şair olarak görüyordu. Lirik, destansı şiirler yazıyordu. Ama G.Sand, V.Hugo ve A.de Musset'nin etkisinde kaleme aldığı şiirleri birer gençlik hevesi olmaktan öteye geçmedi.

Zola, gazeteciliğe atılmak için 1866'da işini terketti. *Événement*, *Figaro* ve *Gaulois* gazetelerinde edebiyat ve sanat eleştirileri kaleme aldı, ünlü kişilerin biyografilerini yazdı. Ressam E.Manet üstüne övgü dolu makaleleri oldukça ilgi gördü, bir yandan resim alanında geleceğin İzlenimciler'ini savunur, siyasal olarak da imparatorluk rejimine yandaş gözükürken, öte yandan romantik eğilimlerinden yavaş yavaş sıyrılıyordu. Yazılarında H.de Balzac, G.Flaubert ve Goncourt Kardeşler'e duyduğu hayranlığı dile getirerek bilimsel ilkelerden esinlenen çözümleyici bir edebiyatın gelişmesi düşüncesini işledi. 1867'de gazeteler için, orta ve alt sınıfların beğenisine uygun aşk ve macera romanları karaladığı günlerde önem verdiği ilk yapıtını, kendi deyimiyle ilk "yaşam kesiti"ni kaleme almaya başladı. A.Comte'un ve H.Taine'in düşünceleri ve C.Bernard'ın 1865'te yayımlanan *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale* ("Deneysel Tıp İncelemelerine Giriş") adlı kitabı, Zola'nın roman alanında doğalcı (natüralist) yöntemi biçimlendirmesinde başlıca etkenler oldu. Charles Letourneau ve Prosper Lucas gibi doktorların kalıtım yasaları ve tutkuların psikolojisi üzerine giriştikleri araştırmaların ışığında, Rougon Macquart adını taktığı bir ailenin yaşamını beş kuşak boyunca inceleyen 20 ciltlik diziyi 1871'de yazmaya başladı. Bütününü *Histoire naturelle et sociale d'une famille sous le Second Empire* ("İkinci İmparatorluk Döneminde Bir Ailenin Toplumsal ve Doğal Tarihi") olarak adlandırdığı yapıtı 1893'te tamamladı. Bu kapsamlı çalışma süresinde giderek sosyalizme yakınlık duymaya başlamıştı. Ancak, sosyalizmin getirdiği iktisadi çözümlemeler ve devrim stratejileriyle değil, sosyalist bakış açısının bilime inanç ve toplumsal gelişmeye bağlılık yönüyle ilgilendi.

1898'de Dreyfus olayına karıştı. *Aurore* (Şafak) gazetesinde çıkan bu olayla ilgili "J'accuse" (İtham Ediyorum) adlı yazısı yüzünden orduya hakaret suçundan bir yıl hapse ve para cezasına mahkûm edildi. Hapse girmemek için bir süre İngiltere'ye sığınan Zola, 1899'da çıkan genel aftan yararlanarak Fransa'ya döndü. 1902'de evindeki şöminenin iyi çekmemesinin sonucu dumandan zehirlenerek öldü. 1908'de Cumhuriyet yönetiminin aldığı bir kararla mezarı devlet töreniyle Pantheon'a nakledildi.

Zola, "deneysel roman" kuramını 1879-1882 arasında gazetelerdeki makalelerinde sürdürdüğü tartışmalar sırasında olgunlaştırdı. Daha sonra bu yazılarını *Le roman expérimental* ("Deneysel Roman") adlı kitabında topladı. Zola'nın Gerçekçilik (Realizm) anlayışını, Goncourt Kardeşler'in bıraktığı noktadan alıp doğalcı yönteme vardırması bir rastlantı değildir. Çağdaşı A.Comte'un pozitif düşünce felsefesi, bilimsel araştırmayı deneye ve gözleme yöneltmişti. Bu dönemde sosyoloji ve psikoloji başlı başına birer bilim dalı oldular. Filozof, sanat ve edebiyat eleştirmeni H.Taine belirlenimci öğretiyi ve pozitivizmi edebiyat alanına taşıdı. Psikolojinin sıkı sıkıya fizyolojiye bağlılığı düşüncesi, genelgeçer bir yargı oldu. "İnsan düşüncesi bedenin ürünüdür" anlayışı benimsendi. 1864-1867 arasında, kitaplar, makaleler ve konferanslar yoluyla kamuoyunda, geniş halk kitleleri üzerinde derin bir ilgi uyandıran Zola, "deneysel roman"ı yaratmak, kahramanlarının yaşamında C.Bernard'ın, H.Taine'in biyolojik ya da felsefi sistemlerinin araştırmasına devam etmek savındaydı. Tıp bilimindeki soya çekim kuramını roman yoluyla kanıtlamaya girişti. Gerçek dünyadan, toplumun içini gözlemekten yola çıkarak Gerçekçilik'ten Doğalcılık'a varacaktı.

Zola'nın Doğalcılık anlayışı Gerçekçilik'i takip etmiş ve ondan, çevrenin insan ruhu üzerindeki etkisi gibi birçok ilkeyi almış olmakla birlikte belirlenimci anlayışı bir dünya görüşü olarak ve mutlak bir biçimde uygulaması açısından Gerçekçilik'e oranla apayrı noktalara varmıştır. Ona göre olay, adeta romancının istencinden bağımsız olarak, kendi kaçınılmaz sonucuna doğru yürür. Çevre koşullarının etkisi, olayın gelişimine ve romandaki tiplerin davranışlarına tümüyle egemendir. Zola bütün romanlarında Doğalcılık'ı en saf biçimiyle uygulamıştır. Ayrıca, gerçeği en doğal biçimde verebilmek amacıyla, romanlarında yeni bir dil anlayışı da getirmiştir. Kişilerini, içinden geldikleri sınıfa göre, o sınıfın diliyle konuşturmuş, böylece edebi bir üslup anlayışını bir yana bırakmıştır. Romanlarından yoğun bir kötümserlik yükselir. Maddenin ve doğal çevrenin baskısı altındaki kişilikler, istenç özgürlüğünden yoksundurlar. Bu dar belirlenimci anlayış, Zola'nın romanlarının en zayıf yanını oluşturur. Ancak bunun yanı sıra romanlarındaki tiplemeler zengin bir çeşitlilik sunar. Ayrıca Zola, ustaca çizdiği geniş toplumsal panoramalarıyla kitlelerin hareketini, ruhsal durumlarını en iyi aktarabilmiş Fransız romancısıdır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Therèse Raquin*, 1967, (Terez Raken, 1929); *Madeleine Ferat*, 1868; *Histoire naturelle et sociale d'une famille sous le Second Empire* ("İkinci İmparatorluk Döneminde Bir Ailenin Toplumsal ve Doğal Tarihi") dizisi; *La fortune des Rougon*, 1871,("Rougon'ların Serveti"); *La curée*, 1872, (Tazı Payı, 1929); *L'argent*, 1891,(Para); *Le ventre de Paris*, 1873, (Paris'in Karnı); *La conquête de Plassans*, 1875, (Plassans Papazı, 1931); *La faute de l'abbé Mouret*, 1875, (Rahip Mouret'nin Günahı); *Son excellence Eugène Rougon*, 1876, ("Ekselansları Eugène Rougon"); *L'assomoir*, 1877, (Meyhane); *Nana*, 1880, (Nana, 1972); *Pot-Bouille*, 1882; *Au bonheur des dames*, 1883, ("Bayanların Mutluluğuna"); *Germinal*, 1885, (Jerminal, 1978); *L'oeuvre*, 1886,(Eser, 1937); *La terre*, 1887, (Toprak, 1972); *Le rêve*, 1888, (Rüya, 1937); *La bête humaine*, 1890, ("İnsani Hayvan"); *La debâcle*, 1892, ("Yıkılış"); *Le docteur Pascal*, 1893, (Doktor Paskal,1937); *Fécondité*, 1899; (Döl Bereketi, 1937); *Trois villes*, 1894-1897, ("Üç Kent"); *Travail*, 1901, (Emek, 1972); *Verité*, (ö.s.), 1903, ("Gerçek"); *Justice*, ("Adalet"); yarım kalmıştır. **Deneme-İnceleme:** *Le roman expérimental*, 1880, ("Deneysel Roman"); *Le naturalisme au theâtre*, 1881, ("Tiyatroda Natüralizm"); *Les romanciers naturalistes*, 1881, ("Natüralist Romancılar"); *Manifeste des cinq*, 1888, ("Beşler Bildirgesi"). **Çeşitli:** *Oeuvres complètes*, (ö.s.), H.Mitterand (der.), 15 cilt, 1962-1969, ("Bütün Yapıtları").

Deneysel roman kuramı

• **KAYNAKLAR:** J.Borie, *Zola et les mythes; ou, de la Nausée au salut*, 1971; F.W.J.Hemmings, *Émile Zola*, (2.basım 1966); H.Mitterand, *Zola journaliste, de l'affair*

Manet à l'affair Dreyfus, 1962; G.Robert, *Emile Zola: Principes et caractères généraux, de son oeuvre*, 1952; A.Wilson, *Emile Zola: An Introductory Study of His Novels*, (2.basım, 1965).

• BAKINIZ: COMTE, GONCOURT, G.HAUPTMANN, TAINE.

ZORLU, Cafer
(1926)

Türk, karikatürcü. Rahat çizgilere dayanan kendine özgü bir üslup geliştirmiştir.

İnegöl'de doğdu. İktisadi zorluklar nedeniyle eğitimini yarım bıraktı. 1939'da İstanbul'a yerleşti. Çeşitli işlerde çalıştı. Kahvehaneleri gezip, ısmarlama resim ve portler çizdi. Bir hırdavatçı dükkânı açtı, iflas etti. Bundan sonra karikatüre başladı. Karalamalarını gösterdiği Altan Erbulak'tan yardım gördü. İlk karikatürünü gülmece dergisi *Dolmuş*'ta yayımladı. Ertesi yıl sözleşmeyle *Akbaba*'ya girdi ve derginin 1977'de kapanışına değin sürekli çalıştı. *Akbaba*'nın dışında günlük gazetelere de çizdi, *Milliyet*'te, daha sonra da *Tercüman*'da spor karikatürleri yayımladı. 1978'de gülmece dergisi *Çivi*'ye girdi. *Bulvar* gazetesinin gülmece sayfasında ve *Milli Gazete*'de başçizer olarak çalıştı.

Spor Yazarları Derneği ve İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin düzenlediği yarışmalarda çeşitli ödüller kazandı. Ortak sergi ve albümlerde yer aldı. Yapıtları Avrupa ülkelerinde de yayımlandı.

Taslağı andıran çizgilerden oluşan bir üslubu vardır. Karikatürlerini sözcükler üzerine kurar. Sözcüğü bazen görsel bir simgeyle nesnelleştirir ya da sözü, çizgileşmiş bir karikatüre dönüştürür. İstanbul'un pisliğini yansıtmak için adının başına bir "p" harfi ekleyerek "Pistanbul"a çevirmesi, bu türde verdiği en güzel örneklerden biridir.

ZORLU, Fatin Rüştü
(1910-1961)

Türk siyaset adamı. Dışişleri ve devlet bakanlıklarında bulunmuştur.

20 Nisan 1910'da İstanbul'da doğdu, 16 Eylül 1961'de İmralı Adası'nda öldü. Galatasaray Lisesi'nden sonra Paris Siyasi Bilimler Okulu'nu ve Cenevre Hukuk Fakültesi'ni bitirerek Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1936'da hukuk müşaviri, 1938'de Ticaret Dairesi başkanı, 1939'da Bern Büyükelçiliği başkâtibi, 1941'de Siyasi Malumat Dairesi müdürü, 1942'de Moskova Büyükelçiliği müsteşarı, 1943'te Beyrut başkonsolosu, 1946'da Ticaret ve İktisat Dairesi genel müdürü, 1950'de genel sekreter iktisadi işler yardımcısı, 1951'de İktisadi İşbirliği Teşkilatı genel sekreteri oldu. 1952'de büyükelçiliğe yükselerek NATO'da Türkiye daimi temsilciliğine getirildi. 1954'te siyasi yaşama atılarak Demokrat Parti'den Çanakkale milletvekili seçildi. 17 Mayıs 1954-30 Kasım 1955 arasındaki 3.Menderes hükümetinde başbakan yardımcılığı ve vekaleten dışişleri bakanlığı yaptı. 28 Temmuz 1957-1 Kasım 1957 arası 4.Menderes hükümetinde devlet bakanlığı, 25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960 arasındaki 5.Menderes hükümetinde dışişleri bakanlığı görevlerinde bulundu. 27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koymasından sonra tutuklanarak Yüksek Adalet Divanı tarafından Yassıada'da yargılandı. Verilen ölüm cezası Milli Birlik Komitesi tarafından onaylanarak İmralı Adası'nda yerine getirildi.

• BAKINIZ: MENDERES, POLATKAN.

ZOSER
(İÖ 28. yy)

Mısır firavunu. Sakkara'daki ilk basamaklı piramiti yaptırmıştır.

Doğum ve ölüm tarihleri ve yerleri bilinmiyor. Anne tarafından 2.Sülale'nin (İÖ 2900-2700) son firavunu olan Khasekhemui'nin akrabasıydı. Eski Krallık (İÖ 2700-2160) dönemini başlatan 3.Sülale'nin (İÖ 2700-2615) kurucusu olan Sanakht'tan sonra tahta geçti. Barışçı ve iç refahın yükseltilmesine yönelik genel siyaseti başarılı biçimde uyguladı. Sina Yarımadası'na bir sefer yaptı ve kesin olmamakla birlikte egemenlik alanı Nubya'ya (Sudan) değin uzandı. Mısır'ın güney sınırı I.Nil Çağlayanı'na dayandı.

Zoser, 2.Sülale dönemindeki iç karışıklıklara bir tepki olarak Memfis'i merkez yaptı. Başarılı yönetiminde bilgin başvezir İmhotep önemli rol oynadı. İktidarının ve tanrısal krallık düşüncesinin simgesi olarak Sakkara'daki Basamaklı Piramit'i yaptırdı. Tuğla ve ahşap yerine yontma taşla yapılan ilk anıt mezar olan bu piramit göğe tırmanan bir merdiven görünümündeydi. Piramit birbirini işlevsel olarak tamamlayan taş surlarla çevrelenir. Aşağı ve Yukarı Mısır'ın firavunun tek yönetimi altında kenetlendiği, dönemin mimari üslubuyla etkili biçimde anlatılır. Siyasi, iktisadi ve kültürel bir yükseliş dönemi gerçekleştiren Zoser'den sonra daha ılımlı bir gelişme çizgisi izleyen ardılları, siyasi iktidarın piramitlerle anlatılması geleneğini sürdürmüşlerdir.

ZOUCHE, Richard
(1590-1661)

İngiliz, hukukçu. Devletler hukukunun kurucularından sayılmaktadır.

Wittshire'de doğdu, 1 Mart 1661'de Oxford'da öldü. Oxford Üniversitesi'nden medeni hukuk dalında diplomasını aldıktan sonra 1620'de aynı üniversite-

ye medeni hukuk profesörü olarak atandı. 1641'de Deniz Kuvvetleri Yüksek Mahkemesi yargıçlığına getirildi. İngiliz İç Savaşı sırasında kralcı güçlerin yanında yer alan Zouche, 1641'de I.Charles'ın idam edilerek cumhuriyetin kurulmasından sonra ayrılmak zorunda kaldığı bu göreve 1660'ta yeniden döndü.

Zouche'nin 1650'de yayımlanan *Iuris et iudicii fecialis* adlı kitabı devletler hukuku alanını tümüyle kapsayan ilk bilimsel çalışma olarak kabul edilmektedir. Zouche'ye göre hukukun varacağı nokta adalet, nesnesi insan toplumu, araçları yasalar ve dava usulleridir. Bu yapıtında geleneklere ve güncel uygulamalara önemli bir yer vermesi ve yasaların bunlardan yola çıkılarak yaratılmasından yana olması, onun devletler hukukunda pozitivist yaklaşımın öncüsü olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Iuris et iudicii fecialis*, 1650.

ZURBARÁN, Francisco de (1598-1644)

İspanyol ressam. Barok dönem başında dinsel konulu resimleriyle tanınmıştır.

Kasım 1598'de Badajoz yakınlarındaki Fuente de Cantos'da doğdu, 27 Ağustos 1644'te Madrid'de öldü. 1614-1617 arasındaki çıraklık dönemini Sevilla'da Pedro Diaz de Villanueva'nın atölyesinde geçirdi. 1617'de Llerena'ya yerleşti ve kendi atölyesini kurdu. Katolik Kilisesi bu sıralarda Reform hareketine karşı, dinsel duyguları güçlendirmeyi öngörmekteydi. Bütün kilise ve manastırlar bu duyguları uyandırıp besleyecek sanat yapıtları ile donatılıyordu. Zurbarán da Sevilla'daki manastırlardan sayısız sipariş aldı ve tüm Endülüs'te ünlendi. Bunun sonucu olarak 1629'da Sevilla'ya çağrıldı, kentin resmi ressamlığı görevine getirildi. 1630-1639 arasında sanatının en verimli dönemini yaşadı. 1634'te Retiro Sarayı'nın Reinas Salonu'nu süslemek üzere çağrılı olarak Madrid'e gitti. 1635'te Sevilla'ya döndü. 1638'de krallık ressamı unvanını kazandı. Bu arada karısının Peru'daki akrabaları aracılığıyla bazı resimlerini Güney Amerika'daki İspanyol kolonilerinde pazarladı. 1640'larda ressam Murillo'nun yükselişiyle birlikte gözden düşmeye başladı. Yeni siparişler almak umuduyla Madrid'e yerleşti, ama yoksulluk içinde öldü.

Zurbarán'ın başlangıç yapıtları Ribalta, Herrera ve Ribera gibi ünlü İspanyol ustalarının izlerini taşır ve gerçekçilik ile belirginlik kazanan İspanyol geleneğinin bir uzantısı niteliğindedir. Bunlara ek olarak ton karşıtlıkları üstüne kurulu biçim anlayışı nedeniyle de Velazquez'in başlangıç dönemi yapıtlarıyla benzeşir.

Zurbarán'ın olgunluk dönemi resimlerinin temel anlatım öğeleri ışığa bağlı açık koyu anlayışı, birbirinden kesin olarak ayrıştırılıp heykelsi bir anlayışla işlenmiş figürler, anıtsal biçimler, soğuk ve soluk renklerdir. Amacı ise manastır yaşamını ve azizlerin yaşamlarını canlandırarak izleyiciyi dinsel açıdan etkilemektedir. *Peter Nolosco'nun Yaşamı* ve *Aziz Bonaventura'nın Yaşamı* adlı ünlü dizilerinde, azizlerin ölümlerini soyluluk ve saygınlık duyguları uyandıracak biçimde betimlediği görülür. Bu dizilerdeki hem gerçekçi, hem de mistik bir etki yapan biçim anlayışı Kilise'nin yürüttüğü Karşı Reform hareketinin öngördüğü propagandacı resim davranışının en başarılı örneğidir.

Retiro Sarayı resimleri Zurbarán'ın genel düzeyinin altındadır. Bunlar onun savaş ve mitoloji konularını işlemekte yetersiz kaldığını gösterir. Ama Zurbarán gerek figür ve natürmort öğelerinin birlikte işlendiği bir tür olan *bodégos*'larında, gerek natürmortu bağımsız bir tür olarak ele aldığı örneklerde anıtsal biçim anlayışını korumuş ve J.B.S. Chardin'in natürmortlarının düzeyine ulaşmıştır.

Zurbarán'ın üslubu başından beri çok az değişmiştir. 1640'lar ve sonrasında İspanya'da Murillo'nun etkisiyle değişen genel sanat anlayışına ayak uydurmak amacıyla, boyasını inceltmiş, yumuşak tonlara yönelmiş ve daha romantik bir etki yapacak biçimler aramıştır. Madonna resimlerinde ise İtalyan Maniyeristleri'nin etkisi izlenir.

• YAPITLAR (başlıca): *Aziz Dominicus'un Yaşamı* dizisi 1626-1628, S.Magdelena Manastırı, Sevilla; *Peter Nolosco'nun Yaşamı*, 1629, Prado, Madrid; *Aziz Bonaventura'nın Yaşamı* dizisi; *Aziz Thomas Aquinos'un Kutsanması*, 1631, Güzel Sanatlar Bölge Müzesi, Sevilla; *Genç Bakire*, yklş. 1632, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Portakallı Natürmort*, 1633; *El Sotillo Savaşı*, 1636-1639, Metropolitan Sanat Müzesi, Gronoble, İsviçre.

• KAYNAKLAR: M.L.Caturla, *Zurbarán, estudio y catàlogo*, 1953, J.A.Gaya Nuno, *Zurbarán*, 1948; M.S.Soria, *The Paintings of Zurbarán*, 1953.

• BAKINIZ: CARAVAGGIO.

ZÜHEYR b.EBU SULME (? - 634)

Arap, şair. *Muallakat-ı Seba* adlı mecmuaya şiirleri giren yedi ünlü şairden biridir.

Medine yakınındaki Müzeyne kasabasında doğdu. Doğum tarihi ve ölüm yeri bilinmiyor. Mudar kabilesinden birçok şair yetiştirmiş bir ailedendir. Yaşamını Hacir'de geçirdi. Hz.Muhammed'e ünlü Bürde kasidesini yazan tanınmış Arap şairi Ka'b'ın babasıdır. Aynı zamanda iyi bir savaşçıydı. Bir yağmada ele geçirilenleri dağıtırlarken, kendisine haksızlık yapıldığını görerek bir süre oymağından ayrı yaşadı.

İslam öncesi Arap şairlerinin yazdığı ve Kâbe duvarlarına asılan *Muallakat-ı Seba*'daki (Yedi Askı) kasidelerden biri de onundur. Şiirlerini anlaşılır bir dille yazmaya özen göstermiştir. Güç kavranır sözcüklere yer vermemiştir. Genellikle öğretici, öğüt veren şiirler yazmıştır. Söylentiye göre, ayda bir kaside yazar, bir yılda da kusursuz hale getirirmiş. Şiirlerinin çoğu Almanca'ya çevrilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Muallakat*, (ö.s), Cafer Ahmed en-Nehhas (yay.), 1905, (Yedi Askı, 1943).

• BAKINIZ: AMR b.KÜLSÜM, ANTERE, HARİS b.HİLLİZA, İMRUÜ'L-KAYS, LEBİD, TARAFA.

ZÜNNUN-I MISRÎ
(? -859)

Mısırlı mutasavvıf. Tasavvufun sevgi, geçici olandan kaçınma, *Kuran*'a uyma ve kötüden sakınma gibi dört ilkesi olduğunu ileri sürmüştür.

Mısırlı Kızılderili (Nevli) bir ailedendi. Gerçek adı Sevlian b.İbrahim'di. Kimi kaynaklarda kendisine Feyz b.İbrahim dendiği de bildirilir. Davranışlarından kuşkulanan kimselerin suçlamaları üzerine, Halife Mütevekkil kendisini Bağdat'a getirdi, durumunu inceledi, suçlamaların gerçek olmadığını anlayınca Mısır'a gönderdi. Zünnun'dan yazılı yapıt kalmamış, yalnız birtakım özdeyişler aktarılmıştır.

Zünnun-ı Mısrî tasavvuf öğretisinin gelişip yayılmasında çok etkili olduğundan adı sık sık anılır. Kendisinden aktarılan özdeyişlere göre Varlık Birliği inancını savunmuş, insan-Tanrı özdeşliği düşüncesini benimsemiştir. Ona göre *Kuran* Tanrı sözüdür ve gerçektir. İnsanla Tanrı'yı özdeşleştiren temel öğe sevgidir. Gerçekte yalnız Tanrı vardır, varlık türleri tanrısal tözün birer görünüşüdür. Tasavvuf yoluna girmek isteyen, yetkinleşmeyi amaç edinen kişinin uyması gereken dört ilke vardır. Bunlar da sevgi, azla yetinerek geçici ve duygusal eğilimlerden uzaklaşma, *Kuran*'a uyma, kötüden sakınmadır. Seven kimse bunu davranışlarına uygulamalı, bütün insanları kardeş bilmeli, acı ve kırıcı sözleri söylemekten kaçınmalıdır.

Zünnun'a göre insanın gönlü Tanrı evidir (beytullah), oraya yalnız sevgiyle girilir. Tanrı sevgiden kaynaklanan derin sezişle bilinir. Seziş ise yetkin kişide gerçekleşen bir içedoğuştur. İnsan tin ve gövde gibi iki tözden kurulmuştur. Bunlardan gövde geçici, dağılıcıdır, tin ölümsüzdür. Gövdenin dağılması yok olmak değil değişmektir. Bütün nesneler tanrısal olduğundan kesin yokluk söz konusu değildir. Ancak her şey Tanrı'dan geldiği için gene ona dönecektir. İşte yeterince yetkinleşmemiş kimselerin yokluk dedikleri de bu tanrısal evrene dönüştür.

ZWEIG, Stefan
(1881-1942)

Avusturyalı yazar. Ünlü kişilerin yaşamöyküleri ve denemeleriyle tanınmıştır.

28 Kasım 1881'de Viyana'da doğdu, 23 Şubat 1942'de Rio de Janeiro yakınlarında, Petropolis'te öldü. Yahudi bir aileden geliyordu. Berlin ve Viyana'da felsefe, Alman edebiyatı, Roman dilleri ve edebiyatları okudu. Çoğunlukla Viyana'da yaşadı. Birçok yolculuk yaptı, tüm Avrupa'yı, Hindistan, Kuzey Afrika, Kuzey ve Orta Amerika'yı dolaştı. I.Dünya Savaşı sırasında İsviçre'de, 1919-1934 arasında çoğunlukla Salzburg'ta yaşadı. 1928'de SSCB'ye gitti. 1934'te İngiltere'ye, 1940'ta da oradan Brezilya'ya göç etti. Savaş yıllarının acıları ve Avrupa kültür yaşamının dağılması onu içten yıktı, 1942'de Brezilya'dayken karısıyla birlikte yaşamına son verdi.

Edebiyat yaşamına şiirle başladı. Önceleri Viyanalı İzlenimciler'in (Empresyonistler) doğrultusunda yazdı. İlk şiirlerini 1901'de *Silberne Saiten* ("Gümüş Teller") adlı kitabında yayımladı. Bu şiirlerinde daha çok Fransız Simgecileri'nin (Sembolistler) üslubunu benimsemişti. Fransız edebiyatından yaptığı Baudelaire, Verlaine, Emile Verhaeren (1855-1916) ve R.Rolland çevirileriyle tanındı. Dostluk kurduğu Verhaeren'in etkisinde duygulu, gücünü imgelerden alan, kendine özgü bir sanat görüşü oluşturdu. Bundan sonra özellikle uzun öykü, biyografi ve deneme alanında etkinlik gösterdi. Titizlikle işlediği, en ince ayrıntılara önem vererek biçimlendirdiği uzun öykülerinde bilinçaltı psikolojisini, kişilerin karışık duygularını dile getirdi. Bu öykülerinde daha çok Freud'un etkisinde kaldı. Kendini bilinmeyen güçlerin büyüsüne kaptırdı.

Zweig asıl ününü Avrupa tarihinin önemli kişilerini anlattığı denemeleri ve yaşamöyküleriyle yapmıştır. Maria Stuart, Macellan, Fouche, Balzac, Marie Antoinette gibi kişilerin yaşamöykülerini Avrupa kültür tarihiyle birlikte anlatmıştır. Özellikle Avusturya'da monarşinin yıkılmasından etkilenmiş, bu kültürün eksikliğini duymuştur. Bu doğrultuda yazdığı "Das Wien von gestern" de ("Dünün Viyanası") geçmişin özlemini duyar, Viyana kentinin neler yitirdiğini anlatır. Viyana dışında gezmiş olduğu tüm kentler ve ülkelerdeki izlenimlerini canlı bir biçimde anlatır. Gerek yaşam biçiminde, gerek yapıtlarında sonu yaklaşan bir burjuva kültürünün duyarlığını yansıtmış, bu kültürün çöküşünü duyumsamıştır. *Sternstunden der Menschheit* (İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar) insanlık tarihi açısından önemli olayları anlattığı denemelerdir. Önce beş bölüm olarak yazdığı, 1943'teki ikinci basımında on iki bölüme çıkardığı yapıtta, tarihteki belirli olayların akışını belirleyen, başarı ya da başarısızlığını etkileyen, onlara yön veren anlar üzerinde durmuştur. Bunlardan birisi de İstanbul'un Türkler tarafından alınışını işlediği bölümdür.

"Bir Avrupalı'nın Anıları" altbaşlığını taşıyan *Die Welt von Gestern* (Dünün Dünyası) kendi yaşamöyküsüdür. Zweig yapıtta daha çok, yaşadığı dünya olaylarını anlatmış, kendi yaşamından çok, belli bir kuşağın kaderini vermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Silberne Saiten,* 1901, ("Gümüş Teller"); *Die frühen Kränze,*1906,("İlk Çelenkler"). **Oyun:** *Das Haus am Meer,* 1912, ("Deniz Kıyısındaki Ev"); *Jeremias,* 1917. **Uzun Öykü:** *Angst,* 1920, (Korku, 1944); *Amok,* 1922, (Amok, 1935); *Verwirrung der Gefühle,* 1926, (Perişan Hisler, 1945); *Schachnovelle,* 1942, (Satranç Oyuncusu, 1944). **Roman:** *Ungeduld des Herzens,* 1938, (Merhamet, 1960). **Deneme:** *Drei Meister,* 1920, (Üç Büyük Adam: Dostoyevski, Balzac, Dickens, 1975); *Sternstunden der Menschheit,* 1927, (İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar, 1954); *Baumeister der Welt,* 1936, ("Dünyanın Mimarları"). **Biyografi:** *Verlain,* 1905; *Verhaeren,* 1910; *R.Rolland,* 1920; *J.Fouché,* 1929, (Fransız İhtilalinde Bir Politikacının Portresi, Fouché, 1969); *Marie Antoinette,* 1932, (Marie Antoinette, 1942); *Maria Stuart,* 1935, (Mary Stuart, 1942); *Magellan,* 1938; *Die Welt von gestern,* 1942, (Dünün Dünyası, 1964); *Balzac,*1946, (Honoré de Balzac, 1945).

ZWICKY, Fritz
(1898-1974)

İsviçre asıllı ABD'li astrofizikçi. Süpernovalara ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

14 Şubat 1898'de Bulgaristan'da Varna'da doğdu, 8 Şubat 1974'te California Eyaleti'ndeki Pasadena'da öldü. Fizik ve astronomi öğrenimi gördüğü Zürich Teknoloji Enstitüsü'nden 1922'de doktora derecesiyle mezun oldu. 1925'te ABD'ye geçerek California Institute of Technology'de araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1927'de aynı kuruluşun kuramsal fizik kürsüsünde öğretim görevliliğine atandı. 1942'de astrofizik profesörlüğüne, 1972'de de Emeritus profesörlüğüne yükseltildi. Araştırmalarının bir bölümünü Mount Wilson ve Palomar gözlemevlerinde gerçekleştiren Zwicky, 1943'te Aerojet Engineering Şirketi'nin araştırma bölümünün yöneticiliğini de üstlenmişti.

Önceleri katılar fiziği, gazların iyonlaşması ve termodinamik alanlarında çalışmalar yapan Zwicky, 1930'larda astrofiziğe yöneldi ve nova ve kozmik ışın araştırmalarına girişti. Parlaklığı birdenbire artan yıldız türleri olan novalar, çok öncelerden başlayarak astronomlarca gözlemlenmekteydi. 1885'te Andromeda Gökadası'ndaki bir novanın parlaklığının yedi kadire dek çıktığı ve çıplak gözle izlenebilecek duruma geldiği belirlenmişti. 1920'lerde Andromeda'nın Yer'den 800.000 ışık yılı uzaklıkta olduğunun hesaplanmasıyla, sözü geçen novanın milyonlarca yıldızın toplam ışığına sahip olduğu anlaşılmıştı. İlk kez Zwicky, böylesi bir parlaklığa ulaşabilen bir yıldızın, kütlesinin en fazla yüzde onunu püskürttükten sonra eski durumuna dönen sıradan bir nova olamayacağı, bu yıldız patlamasının tümüyle değişik bir nitelikte olduğu sonucuna vardı ve süpernova olarak adlandırdığı bu yıldızlardaki patlamaların benzerlerine, her gökadada ancak bin yılda iki ya da üç kez rastlanabileceğini savundu. 1937-1941 arasında gerçekleştirdiği gözlemleri sonucunda çeşitli gökadalarda on sekiz süpernova belirlemeyi başaran Zwicky'nin bulduklarıyla birlikte sayıları ancak otuza ulaşabilen süpernovaların oluşum nedenleri ve beyaz cücelerle ilişkisiyse ancak Chandrasekhar'ın kuramsal çalışmalarında sonra ortaya çıkarılabildi. Gökada kümelerine ilişkin çalışmalar da gerçekleştiren ve bu kümelerdeki dağılımın, denge sıcaklığında bulunan bir gaz içindeki moleküllerin dağılımıyla benzerlikler taşıdığını öne süren Zwicky, jet motor tasarımcılığının da öncülerindendir.

• BAKINIZ: AMBARZUMYAN, BRAHE, KEPLER, CHANDRASEKHAR.

Vladimir Kosma Zworykin

ZWORYKIN, Vladimir Kosma
(1889-1982)

Rus asıllı ABD'li elektrik mühendisi. Televizyonun geliştirilmesindeki önemli katkılarıyla tanınır.

30 Temmuz 1889'da Moskova'nın doğusundaki Murom kentinde doğdu, 29 Temmuz 1982'de New Jersey Eyaleti'ndeki Princeton'da öldü. 1912'de St.Petersburg (bugün Leningrad) Teknoloji Enstitüsü'nden elektrik mühendisliği diplomasını alıp, aynı okulda fizik profesörü Boris Rosing'in yanında bir yıl asistan olarak çalıştı. 1913'te Paris'teki Collège de France'ta Paul Langevin'in yanında lisansüstü çalışmasına başladıysa da, I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine ülkesine dönerek orduya katıldı. 1919'da ABD'ye yerleşti, ertesi yıl da Westinghouse Elektrik Şirketi'nde çalışmaya başladı. 1926'da, ABD uyruğuna geçtikten iki yıl sonra, Pittsburgh Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1929'da Radio Corporation of America'da (RCA) elektronik araştırmalarının başına, 1947'de de şirketin başkan yardımcılığına getirildi. 1954'te RCA'dan emekliye ayrılarak New York'taki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde (bugün Rockefeller Üniversitesi) Tıp Elektroniği Merkezi'nin yöneticiliğini üstlenen ve bu görevi 1962'ye değin sürdüren Zworykin, 120'yi aşkın buluşunun patentini almış, 1966'da ABD'nin Ulusal Bilim madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Zworykin'in "ikonoskop" adını verdiği kamera tüpünü (lambasını) bulması, pratik televizyon sistemlerinin doğuşunda çok önemli bir gelişmeyi simgeler. Daha önceki televizyon sistemleri, örneğin 1907'de Boris Rosing'in, 1924'te Baird'in geliştirdiği sistemler, Nipkow delikli çarkı ya da döner ayna gibi hareketli mekanik öğeleri içerdiğinden pek pratik değildi. Zworykin'in 1923'te patentini almak için başvurduğu ikonoskop tüpü, İskoçyalı elektrik mühendisi A.A.Campbell Swinton'ın 1911'de ortaya atmış olduğu ilkeye dayanıyordu. İkonoskopta, ileti-

lecek sahnenin optik görüntüsü, bir mercek yardımıyla, gümüş ve sezyum oksit beneklerinden oluşmuş bir mozaik üzerine düşürülüyor, görüntünün aydınlık noktalarındaki benekler fotoelektrik etkisiyle elektron kaybederek artı yüklü duruma geldiğinden, mozaiğin üzerinde bu kez elektrik yüklerinden oluşmuş bir "görüntü" meydana geliyordu. Bu mozaik bir elektron demetiyle taranınca, üzerine demetin düştüğü her benek, kazanmış olduğu artı yükü kaybederken, bu yükle, yani görüntünün o noktasına düşen ışığın şiddetiyle orantılı bir potansiyel farkını mozaiğin arka tarafına yerleştirilmiş bir metal levhaya aktarıyor, böylece, iletilecek görüntü bir elektrik sinyaline dönüştürülmüş oluyordu. Kamera tüpü olarak ikonoskopu kullanan Zworykin, alıcıda resim tüpü (görüntü lambası) olarak da Braun'ın 1897'de gerçekleştirdiği katot ışınlı tüpün geliştirilmiş bir türünü kullanarak, tümüyle elektronik ve pratik ilk televizyon sistemini 1932'de çalıştırmayı başardı. Kamuya yayın yapan ilk televizyon sistemi 1936'da İngiltere'de kuruldu. Bu sistemde kamera tüpü olarak, Zworykin'in ikonoskopunun geliştirilmiş biçimi olan ve "emitron" adı verilen bir tüp kullanılıyordu. Bugünkü televizyon sistemlerinde kamera tüpü olarak ikonoskop yerine çok daha gelişkin aygıtlar olan "görüntü ortikonu" ve "vidikon" tüpleri kullanılmaktadır.

Zworykin elektron mikroskopunun geliştirilmesine de önemli katkıda bulunmuş kızılötesi ışınlara duyarlı olduğu için karanlıkta "görmeyi" sağlayan, bu nedenle de özellikle askeri amaçlarla kullanılan bir kamera tüpü geliştirmiştir.

• BAKINIZ: BAIRD, K.F.BRAUN.

Teknik nedenlerden dolayı Cahit Külebi ile ilgili madde sayfasında yer almamıştır. Düzeltir, özür dileriz.

Cahit Külebi

KÜLEBİ, Cahit
(1917)

Türk, şair. Çağdaş Türk şiirine köyü ve köylü duyarlığını yansıtmıştır.

Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Çeltek köyünde doğdu. Ortaöğrenimini Sıvas Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve

Sıvas Yollarında

Sıvas yollarında geceleri
Katar katar kağnılar gider
Tekerleri meşeden.
Ağız dil vermeyen köylüler
Odun mu, tuz mu, hasta mı götürürler?
Ağır ağır kağnılar gider
Sıvas yollarında geceleri.

Ne, yıldızlar kaynaşır gökyüzünde,
Ne, sevdayla dolar taşar gönüller,
Bir rüzgâr eser ki bıçak gibi
El ayak şişer.
Sıvas yollarında geceleri
Ağır ağır kağnılar gider.

Kamyonlar gelir geçer, kamyonlar gider
Toz duman içinde,
Şavkı vurur yollara,
Arabalar dağılır şoförler söver,
Sıvas yollarında geceleri
Katar katar kağnılar gider.

Hikâye

Senin dudakların pembe
Ellerin beyaz,
Al tut ellerimi bebek
Tut biraz!

Benim doğduğum köylerde
Ceviz ağaçları yoktu,
Ben bu yüzden serinliğe hasretim
Okşa biraz!

Benim doğduğum köylerde
Buğday tarlaları yoktu,
Dağıt saçlarını bebek
Savur biraz!

Benim doğduğum köyleri
Akşamları eşkıyalar basardı,
Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem
Konuş biraz!

Benim doğduğum köylerde
İnsanlar gülmesini bilmezdi,
Ben bu yüzden böyle naçar kalmışım
Gül biraz!

Benim doğduğum köylerde
Kuzey rüzgârları eserdi,
Hep bu yüzden dudaklarım çatlaktır
Öp biraz!

Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin!
Benim doğduğum köyler de güzeldi
Sen de anlat doğduğun yerleri,
Anlat biraz!

Cebeci Köprüsü

Cebeci köprüsünün üstü
Karınca yuvasına benziyor.
Hamallar, körler, topallar
Oturmuş nasibini bekliyor.

Cebeci köprüsü yüksek,
Altından tren geçiyor.
Ya benim aklımdan geçenler?
Kimse bilmiyor.

Şu dünya güzelim dünya
Tıkır tıkır işliyor,
İnsanlar insanlar insanlar
Neden böyle çekişir durur?
Aklım ermiyor.

Cebeci köprüsünün korkulukları
Kara boyalı.
Daha böyle köprülerden geçersin çok
Cahit Külebi!

Edebiyatı Bölümü'nü 1940'ta bitirdi. Antalya Lisesi'nde, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda ve Ankara Gazi Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1956'da Milli Eğitim Bakanlığı'nda milli eğitim müfettişi oldu. 1960-1964 arasında kültür ateşeliği ve öğrenci müfettişliği göreviyle İsviçre'de bulundu. Dönüşünde başmüfettiş olarak çalıştı, kültür müsteşar yardımcılığı yaptı. Emekliye ayrıldıktan sonra Türk Dil Kurumu'nda görevler aldı. Kurum'un genel yazmanlığından 1983'te ayrıldı.

İlk şiirleri, Nazmi Cahit imzasıyla, 1938'de *Gençlik* dergisinde yayımlandı. 1940'larda *Varlık*, *Söz*, *İnsan*, *Yaratış* gibi dergilerde şiirleri basıldı. İlk şiir kitabı olan *Adamın Biri* 1946'da çıktı. Kent yaşamına uyum gösterme çabasındaki kırsal kesim insanının duygularını işlemeyi 1949 tarihli *Rüzgâr*'da sürdürdü. 1952'de yayımlanan *Atatürk Kurtuluş Savaşında* adlı yapıtı, Nevit Kodallı'nın *Atatürk Oratoryosu*'nun temelini oluşturdu. 1954'te yayımlanan *Yeşeren Otlar* adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu'nun 1955 Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1965 tarihli *Süt*'ün ardından, toplu şiirlerini *Şiirler* adıyla 1969'da, şiirlerinden seçmeleri içeren *Türk Mavisi*'ni 1973'te, yine toplu şiirlerini içeren *Sıkıntı ve Umut*'u 1977'de yayımladı. 1980 tarihli *Yangın* adlı yapıtıyla 1981 Yeditepe Şiir Ödülü'nü kazandı. Tüm şiirleri 1982'de *Bütün Şiirleri* başlığı altında yayımlandı.

Cahit Külebi, yapıtlarında, yetişip içinden geldiği ve çok iyi tanıdığı köy çevresine, doğaya, köy kökenli insanın duygularına, yaşantılarına, kentteki köylünün durumuna geniş yer vermiş, gerçekçi bir yaklaşımla ele aldığı konularını ustalıkla işlemiştir. Şiiri yapmacıktan uzak, içtenlik ve sevgi doludur. Dışında kalmasına karşın çeşitli akımlardan, bu arada geniş ölçüde Halk şiirinden yararlanmış, yalın bir anlatımla, sağlam yapılı şiirler yazmış ve çok sevilen bir şair olmuştur. Çağdaş Türk şiiri içinde kendine özgü bir yeri olan Külebi sonraki kuşakları, özellikle köy enstitülerinden yetişen sanatçıları etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Adamın Biri*, 1946; *Rüzgâr*, 1949; *Atatürk Kurtuluş Savaşında*, 1952; *Yeşeren Otlar*, 1954; *Süt*, 1965; *Şiirler*, 1969; *Türk Mavisi*, 1973; *Sıkıntı ve Umut*, 1977; *Yangın*, 1980; *Bütün Şiirleri*, 1982.

Rüzgâr

Şimdi bir rüzgâr geçti buradan
Koştum ama yetişemedim.
Nerelerde gezmiş tozmuş
Öğrenemedim.

Besbelli denizden çıkıp
Kıyılar boyunca gitmiştir.
Tuz kokusu, katran kokusu, ter kokusu
Yüreğini allak bullak etmiştir.

Sonra başlamış tırmanmaya dağlara doğru
Bulutları koyun gibi gütmüştür,
Okşayıp otları yaylalarda
Büyütmüştür.

Köylere de uğradıysa eğer
Islak, karanlık odalarda beşik sallamıştır
Güneş altında çalışanlara
İmdat eylemiştir.

Sonra başlayıp alçalmaya ovalara doğru,
Haşhaş tarlalarında eflatun, pembe, beyaz,
Kıraçlarda mavi dikenler...
Toz toprak gözlerine gitmiştir.

Kentlere de uğramış ki yanımdan geçti.
Haşhaş çiçeğine benzer kızlar görmüştür.
Bir gülüş, bir tel saç, allık pudra
Alıp gitmiştir.

Şimdi bir rüzgâr geçti buradan
Koştum ama yetişemedim.
Sorsaydım söylerdi herhalde
Soramadım.

EK BİLGİ

Ansiklopedi yayımı sürerken ya da başka nedenlerle atlanmış ölüm tarihleri aşağıda sunulmuştur.

SOYADI, ADI	ÖLÜM TARİHİ
ADAMS, Ansel	25 Nisan 1984
A. KADİR	1 Mart 1985
ALDRICH, Robert	9 Aralık 1983
ALEMAN, Miquel	14 Mayıs 1983
ARAYICI, Oktay	21 Ocak 1985
AREL, Şemsi	19 Mayıs 1985
BASIE, Count	26 Nisan 1984
BERLINGUER, Enrico	11 Haziran 1984
BETANCOURT, Romula	28 Eylül 1981
BİTAR, Salah	21 Temmuz 1980
BLIN, Roger	21 Ocak 1984
BLOCH, Felix	10 Eylül 1983
BÖLL, Heinrich	16 Temmuz 1985
CAETANO, Marcello	26 Ekim 1980
CALDER, Alexander	11 Kasım 1976
CALVINO, Italo	19 Eylül 1985
CAPOTE, Truman	25 Ağustos 1984
CARR, Edward	3 Kasım 1982
CARR, John	27 Şubat 1977
CEMAYEL, Pierre	Ağustos 1984
CHAGALL, Marc	28 Mart 1985
CHIRCO, Giorgio de	1978
CLURMAN, Harold	9 Eylül 1980
CORI, Carl Ferdinand	Ekim 1984
CORTAZAR, Julio	12 Şubat 1984
ÇERNENKO, Konstantin	10 Mart 1985
DE FILIPPO, Eduardo	2 Kasım 1984
DIRAC, Paul	Ekim 1984
DUBUFFET, Jean	Mayıs 1985
DURANT, William	8 Kasım 1981
ECEVİT, Nazlı	14 Ağustos 1985
ENVER, Hoca	11 Nisan 1985
FABRI, Diego	14 Eylül 1980
FREUD, Anna	9 Ekim 1982
GANDİ, İndira	31 Ekim 1984
GILSON, Etienne	19 Eylül 1978
GREEN, Paul	4 Mayıs 1981
GÖDEL, Kurt	14 Ocak 1978
GOULART, Joao	6 Aralık 1976
HACIHASANOĞLU, Muzaffer	18 Ocak 1985
HEITLER, Walter	15 Kasım 1981
HINES, Earl	Nisan 1983
İPŞİROĞLU, Mazhar Şevket	28 Şubat 1985
KASTLER, Alfred	7 Ocak 1984
KERTESZ, Andre	29 Eylül 1985
KOOPMANS, Tjalling	2 Şubat 1985
KOTARBİNSKİ, Tadeusz	1981
LIBBY, Willard Frank	8 Eylül 1980
McLUHAN, Marshall	31 Aralık 1980
MANN, Felix	30 Ocak 1985
MOORE, Henry	12 Mart 1978
MORAL, Şaziye	9 Nisan 1985
REY, Cemal Reşit	7 Ekim 1985
SIGNORET, Simone	30 Eylül 1985
SU, Ruhi	20 Eylül 1985

DOĞRU - YANLIŞ

Sayfa/ Cilt	Başlık/ Özet Bilgi/ Çerçeve/ Bakınız/ Yapıtlar	Sütun/ Paragraf/ Satır	Yanlış	Doğru
31, I		2/4/9	II. Abdülhamid	Abdülaziz
59, I		2/3/11	1845	1851
65, I	Çerçeve	2/1/1	Fulton'a	Fulton'a*
71, I		1/1/19	6 Temmuz'da	6 Temmuz 1831'de
71, I		2/1/10	... bulunduğundan yapay grafit ...	bulunduğundan grafitin yapay yoldan üretimi
79, I		2/4/2	Herschel'in	William Herschel'in
101, I	Yapıtlar	1/1	Hypothyposeis Pyrrhoneioi, (ty), ("Pyrhoncu Söylevler")	4966 Sayfa (Yapıtlar Bölümü)
103, I	Özet Bilgi	1	İsviçreli	İsviçre asıllı ABD'li
106, I		2/1/14	Nelly Cachs	Nelly Sachs
169, I		2/3/3	Ululu	Usulu
185, I	Çerçeve/ Başlık		Benzen (Benzol) Zehirlenmesinin İnsanda Üzerine Etkileri Kan Hücreleri	Benzen (Benzol) Zehirlenmesinin İnsanda Kan Hücreleri Üzerine Etkileri
186, I		1/5/16	değişikleri	değişiklikleri
197, I		2/2/4	Alantar'ın...	..1923'te Alantar'ın
198, I		2/1/6	V. Charles	V. Carlos
198, I		2/1/12	V. Charles	V. Carlos
198, I		2/2/2	V. Charles	V. Carlos
198, I		2/2/2	II. Philipe	II. Felipe
198, I		2/3/4	II. Philipe	II. Felipe
198, I		2/6/1	II. Philipe	II. Felipe
210, I		1/2/10	17 Ocak 1950'de	17 Ocak 1750'de
217, I		2/6/3	I. Nikola	I. Nikolay
218, I		1/3/1	I. Nikola	I. Nikolay
219, I	Bakınız	2/	NİKOLA	NİKOLAY II
232, I		1/4/4	bağlı olarak attı	bağlı olarak ortaya attı.
243, I	Yapıtlar	1	*Hitâ'înâme*, 1516	Hıtâ'înâme, yazma, 1516
245, I		2/3/8	Zic'in düzenlediği	Zic'in düzenlendiği
248, I		2/3/6	Ahmet Efendi'den	İshak hocası Ahmed Efendi'den
293, I		1/3/8	Burakan	Byurakan
303, I		1/2/6	newtonm.	newton/m
304, I	Bakınız	2/1/	H.V.ELLSWORTH	H.V.ELSWORTH
304, I		1/3/14	arasından Atlas	arasından geçit vererek Atlas
372, I		2/2/10	106	10^6
393, I		2/5/5	eserlerin temalarının	eserlerinin tamamının
397, I		1/2/6	Tiziano'yla	Titian'la
431, I	Çerçeve	29/	MR=RA	MR≡RA
437, I	Resim	2	ARMSTRONG, Neil	ARMSTRONG, Edwin
447, I		1/3/12	k=Aē Ea/RT	$k=Ae^{-Ea/RT}$
465, I		2/2/14	1/200	1/2000
616, II		1/3/1	soydum	sodyum
635, II		2/2/3	bir	bu
649, II		1/3/11	Val Vleck	Van Vleck
649, II		2/2/11	yan iletken	yarı iletken
649, II		2/3/3	Kamerling	Kamerlingh
655, II		1/4/2	ikinci	ikincil
658, II	Bakınız	2	BAKEY	DE BAKEY
658, II	Bakınız	2	DE VRIES	VRIES
659, II		1/2/8	1.400 ve	1.400 negatifini ve
661, II	Yapıtlar	1	*Autour d'une mére* ("Deniz Kenarında")	*Autour d'une mère* ("Bir Annenin Çevresinde")
663, II		2/3/10	koşmuştur	koymuştur

Sayfa/ Cilt	Başlık/ Özet Bilgi/ Çerçeve/ Bakınız/ Yapıtlar	Sütun/ Paragraf/ Satır	Yanlış	Doğru
676, II	Yapıtlar	1/3	Uzamsal	Uzaysal
684, II		1/1/15	Prohorov	Prokhorov
715, II	Resim	2	Bayazıt, Mehmetçik	Resim yanlış girilmiştir.
849, II		1/2/4	1908'de Şakir Paşa'nın ölümü	1909'da Şakir Paşa'nın ölümü
862, II		1/1/9	Vinckelmann	Winckelmann
879, II	Bakınız	2	AVAGADRO	AVOGADRO
887, II		2/5/1	1948'de	1947'de
918, II		1/7/1	II. Friedrich	III. Friedrich
949, II	Bakınız	2	VENTRICE	VENTRIS
1018, II	Bakınız	2	Helmont	Van Helmont
1021, II	Bakınız	2	STAMBULİYSKİ	STAMBOLİYSKİ
1026, II		2/1	Alsonso	Alonso
1043, II		1/4/12	Dubes	Dubois
1085, II		1/4/1	1877	1897
1086, II		2/2	V-12	V-2
1112, II	Bakınız	2	GEOFFROY	GEOFFREY
1143, III	Kaynaklar	2	Max Hadin	Max Radin
1143, III	Bakınız	2	PUBLIUS CLODIUS	CLODIUS
1154, III		1/2/15	Phantes	Plantes
1216, III		1/3/25	Jan Arp, *mobile*	M.Duchamp, *mobile*
1216, III		2/2/17	stable	stabile
1239, III	Yapıtlar	5	1951-1967	1963-1967
1245, III		1/3/15	Gable'in meteliksiz	Gable'in canlandırdığı meteliksiz
1274, III	Kaynaklar	2	Pacchioni...1945	Pacchioni...1959
1316, III		2/1/3	Romen İşçi Partisi	Romanya Komünist Partisi
1316, III		3/2/9	Romen İşçi Partisi	Romanya Komünist Partisi
1316, III		3/2/10	Milliyetçi Parti, Köylü Partisi	Milliyetçi Köylü Partisi
1350, III	Çerçeve	2/2/7	biçimine, Bildungsroman'a (gelişme ve bilinçlenme romanı) yolu açmıştır.	biçimine, gelişim ve bilinçlenme yolu açmıştır.
1391, III		2/1/7	II.Ferdinand	V.Fernando
1430, III	Bakınız	1	C.BERNARD	C.BARNARD
1469, III		1/5/4	Griffith'in başkan, Collins'in sekreter olduğu geçici bir hükümet kuruldu.	Griffith cumhurbaşkanı oldu. Collins ise geçici hükümetin başkanlığına getirildi.
1469, III		1/5/9	öldürülmesinden	ölümünden
1473, III		2/3/16	anında	yanında
1538, III	Bakınız	2	MESCHLER	MIESCHER
1547, III	Bakınız	2	HITTORE	HITTORF
1571, III	Bakınız		Mieschler	Miescher
1617, III	Özet Bilgi		1948-1958 arasında Çin Halk Cumhuriyeti'nde başbakanlık ve dışişleri bakanlığı yaptı.	1949-1958 arasında dışişleri bakanlığı, 1949-1976 arasında ise başbakanlık yapmıştır.
1667, III	Bakınız	2	W.H.rew.L. BRAGG	W.H. ve W.L. BRAGG
1710, IV	Başlık		DEMARGNE	DEMARGUE
1741, IV		2/3/7	İrlanda Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıkladı.	İrlanda Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıkladı ve cumhurbaşkanlığına hapisteki De Valera'yı, cumhurbaşkanı yardımcılığına ise Griffith'i getirdi.
1785, IV	Bakınız	1	STAMBULİSKİ	STAMBOLİYSKİ
1813, IV	Yapıtlar	2	H.A.Corenz	H.A.Lorenz
1821, IV		1/5/8	1845	1854
1825, IV	Doğum t.		1893	1853
1846, IV		1/6/3	G.Schelle	G.Scelle
1846, IV	Bakınız	2	G.SCHELLE	G.SCELLE
1864, IV		1/1/1	Vorges	Morraine
1886, IV		1/5/9	9 Aralık'ta	9 Kasım'da
1888, IV		2/5/1	Osman	Ömer

Sayfa/ Cilt	Başlık/ Özet Bilgi/ Çerçeve/ Bakınız/ Yapıtlar	Sütun/ Paragraf/ Satır	Yanlış	Doğru
2012, IV		1/4/1	İstanbul	Kandıra
2073,IV		1/4/1	sekizinci	sekizli
2080, IV	Giriş tarihi		(1861-1921)	(1861-1922)
2111, IV		2/1/4	1559	1556
2111, IV		2/1/9	Ferdinand	V.Fernando
2111, IV		2/1/3	V.Charles	V.Charles (Charles Quint)
2111, IV		2/5/1	V.Carlos	V.Charles (Charles Quint)
2113, IV		2/2/3	1566	1568
2120, IV	Özet bilgi		Alman imparatoru.	Bohemya ve Macaristan kralı ve Kutsal Roma Germen imparatoru.
2121, IV		1/1/5	II.Louis	II.Lajos
2120, IV	Özet bilgi		Alman İmparatoru	Kutsal Roma-Germen imparatoru
2121, IV		1/1/5	II.Louis	II.Lajos
2125, IV		2/2/6	Curie'lerin	Joliot-Curie'lerin
2339, IV	Özet bilgi	2	Türk	Osmanlı
2340, IV	Bakınız	2	SALAM	SELAM
2442, IV		1/2/16	Toplumsal Gerçekçilik	Toplumcu Gerçekçilik
2600, V	Yapıtlar	1/4	İsveç Bitki Örtüsünün Yöntemli Adlandırılması	İsviçre Bitki Örtüsünün Yöntemli Adlandırılması
2672, V	Başlık		HAWKS, Hovard	HAWKS, Howard
2721, V	Başlık		HEPBURN, Katherine	HEPBURN, Katharine
2722, V		2/1/13	1954'te Nicholson'dan	1951'de Nicholson'dan
2724 V	Bakınız	2	ÖMER b. HATTAB	ÖMER
2742, V		2/1/23	fonun	fotonun
2762, V		1/2/3	Staatswissenchaft	Staatswirtschaft
2830, VI	Başlık		HONNEGER	HONEGGER
2874, VI		2/7/2	Ulusal Direniş Partisi	Ulusal Diriliş Partisi
2881, VI		2/1/1	Ağustos 1969	Ağustos 1968
2881, VI		2/1/5	Eylül 1969	Eylül 1968
2982, VI		1/5/4	Etniki	Philiki
3046, VI		1/3/6	1880	1800
3062, VI	Çerçeve	2/3/16	Hanoy	Saygon
3132, VI		1/5/2	Etniki	Philiki
3149, VI	Doğum t.		1930	1929
3177, VI		1/2/5	iki yıl	7 ay
3312, VI	Bakınız	2	MEISCHER	MIESCHER
3347, VI		1/2/1	1936'da	1934'te
3442, VII	Yapıtlar	2/1	*Mecelli*	*Mecdelli*
3454, VII	Başlık	2	LAVROSKİ, Leonid Mihaliyoviç	LAVROSKİ, Leonid Mihayloviç
3458, VII	Ölüm t.	2	(1769-1890)	(1769-1830)
3469, VII		1/2/4	Norveçli kimya bilgini	Hollandalı kimya bilgini
3536, VII	Giriş yazısı		LEWIS, John Llewelya	LEWIS, John Llewellyn
3636, VII	Yapıtlar	1/6	*Langeuin*	*Langevin*
3636, VII	Yapıtlar	1/7	1952-1958	1949-1958
3689, VII		2/3/6	Etniki	Philiki
3701, VII		1/5/3	44 ciltlik	4 ciltlik
3728, VII	Giriş yazısı	2	MANIU, Luliu	MANIU, Iuliu
3728, VII	Özet bilgi	2/4	başkanlık	başbakanlık
3824 VII	Çerçeve	2/2	1877	1870
3969, VIII	Giriş yazısı	1	(?-676)	(?-İÖ 676)
4091, VIII	Bakınız	1	VITTORIO EMANUELE II	VITTORIO EMMANUELE III
4179, VIII	Özet bilgi	2/3	başkanıdır	başbakanıdır
4182, VIII	Giriş yazısı	2	NELSON, Horaito	NELSON, Horatio
4232, VIII		1/1/7	Temmuz 1907	Temmuz 1906
4251, VIII		2/3/13	Ağustos 1969'da	Ağustos 1968'de
4253, VIII		2/5/10	Kasım	Nisan
4384, VIII		1/1/10	İS 26	İÖ 26
4446, VIII		2/2/9	Casmos	Santos

Sayfa/ Cilt	Başlık/ Özet Bilgi/ Çerçeve/ Bakınız/ Yapılar	Sütun/ Paragraf/ Satır	Yanlış	Doğru
4697, IX		1/2/2	İşçi Partisi'nden	Devrimci İşçi Partisi'nden
4740, IX		1/2/1	termiyonik	termoiyonik
4915, IX	Özet Bilgi	2/2	başkanıdır	başbakanıdır
4926, IX	Özet Bilgi	1/2	başkanıdır	başbakanıdır
5107, X	Bakınız	2	NEMİROVÇİ-DANÇENKO	NEMİROVİÇ-DANÇENKO
5172, X		2/3/2	V.Karl (Charles Quint)	V.Charles
5199, X		2/1/10	1866-1941	1886-1941
5337, X	Başlık	1	TOURÉ, Ahmed Sékau	TOURÉ, Ahmed Sékou

Madde bitimindeki *BAKINIZ* bölümünde adı geçtiği halde çeşitli nedenlerle madde yapma olanağı bulunamayan kişiler listesi: BRAGG, W.Henry; ÇETİNGİL, A. İsmet; CLARKE, A.C.; COSTELLO, J. Aloysius; DEAT, Marcel; DİDO; DOISY, E.Adelbert; DOS SANTOS; ELLSWORTH, H. Vincent; FREI, Henri; GARAUDY, Roger; GIRAL PEREIRA, Jose; GRICE, Paul; HARİS b. HİLLİZA; HELMONT, J. Baptista; HENRY, William; IWERKS, Ub; JOLKOVSKİ; Kİ; LAKOFF, George; LIETZ, Hermann; LINDEMANN, Frederick A.; LÖWENTHAL, Leo; MEL'ÇUK, İ. Aleksandroviç; SANTOS-DUMONT, Alberto; SEARLE, John; SENEBIER, Jean; SIKORSKY, İgor; SMITH, William; STAS, J. Servais; STEVENS, S.S.; STEVENSON, Charles; STONE, H.F.; SWAMMERDAM, Jan; ŞKLOVSKİ, Samueloviç; THIBAUD, Jacques; THOMPSON, R.C.; TOBIN, James; TURNER; VICTORIA, M.F.; WHORF, Benjamin; ZASIUS.

DİZİN AÇIKLAMASI

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'nin dizini üç bölümden oluşmaktadır. Birinci dizinde (kişi adları dizini), ansiklopedide madde girişi olan kişiler "siyah kapital" olarak, madde girişi olmadığı halde ilgili kişilerde bilgi verilenler de "italik" olarak gösterilmiştir. Madde girişi olan kişiler yalnızca kendi girişlerinde dizine alınmıştır. Bunun dışında, madde girişi olan kişilerin geçtiği ve bilgi verilen yerler, maddelerin altındaki *Bakınız* göndermelerinden yararlanılarak bulunabilir. Dizinde "McNamara" örneğinde olduğu gibi, soyadı "Mc" takısıyla başlayan kişiler "Mac" alfabetiğinde yer almıştır.

İkinci dizin akımlara, bilim dallarına, konulara, meslekler ve ülkelere göre alfabetik olarak düzenlenmiştir. Bu dizin için yalnızca ansiklopedide madde girişi olan kişiler temel alınmış, madde girişi olmadığı halde birinci dizinde bulunan kişilere yer verilmemiştir. İkinci dizinin amacı okura belli bir akımdaki, konudaki ya da bilim dalındaki önde gelen kişileri topluca tanıtmaktır. Akımların, konuların ve bilim dallarının, alt akım ya da dallarla ilişkisi "Bak"larla sağlanmıştır. Belli bir konu için bakılması gereken ilgili alanlar da, o konunun altındaki "(*) Ayrıca Bak" göndermeleriyle belirtilmiştir.

Ülkeler altında yalnızca siyaset ve devlet adamları, sendikacılar, siyasi parti ve siyasi akımlar gösterilmiştir, madde girişi olan sanatçılar, düşünürler, bilim adamları ve sporcular ilgili oldukları konu, meslek ya da akımın altında gösterilmiştir. Buna karşılık, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili kişiler, ikinci dizinde, diğer madde girişi olan kişiler gibi, konu, akım, meslek, bilim dalı altında belirtilmeyip, yalnızca "Osmanlı İmparatorluğu" ve "Türkiye Cumhuriyeti" başlıkları altında, ilgili alanlara göre gruplaştırılarak verilmiştir.

Okurun, konu, akım, meslek, bilim dalı başlıkları arasında ülke girişlerini daha kolay bulabilmesi amacıyla ülke adlarının başına "●" işareti konmuştur.

Madde girişi olan kişilere bağlı olarak, ilgili konu ya da akım üstüne ayrıntılı ek bilgiler veren çerçeve yazıları (Ç) harfiyle gösterilerek, ilgili olduğu konu, akım ya da alt akımın altında gösterilmiştir.

Belirli bir alt akım, konu ya da alt bilim dalına bağlı olmayan kişiler doğrudan ana akım, konu ya da bilim dalının altında verilmiş, daha sonra alt dallara bağlı olan kişiler ilgili olduğu alt dalda yer almıştır.

İkinci dizinde konular genellikle üç alt bölüme ayrılarak verilmiş, yalnızca "Osmanlı İmparatorluğu" ve "Türkiye Cumhuriyeti" başlıkları altında kimi konularda dört alt bölüm kullanılmıştır.

Örnek:

●**OSMANLI İMPARATORLUĞU (Siyah Kapital)**
EDEBİYAT (Beyaz Kapital)
Halk Edebiyatı (Siyah Miniskül)
Tasavvuf (İtalik Beyaz Miniskül)

ATOM FİZİĞİ
ÇEKİRDEK BÖLÜNMESİ
Zincirleme Tepkime

Üçüncü dizinde, ansiklopedide yer alan renkli resimler, sanatçıların soyadlarına göre alfabetik olarak verilmiştir. Parantez içindeki sayılar, resim numarasını göstermektedir. Resim alt yazılarına ilişkin kimi yanlışlar bu dizinde düzeltilerek verilmiştir.

ALFABETİK DİZİN

A

AALTO, Alvar 9-I
ABADAN, Yavuz 12-I
ABAELARDUS, Petrus 13-I
ABAKA HAN 16-I
ABALIOĞLU, Nadir Nadi 16-I
ABALIOĞLU, Yunus Nadi 16-I
ABASIYANIK, Sait Faik 17-I
ABAUZIT, Firmin 21-I
ABAZA HASAN PAŞA 21-I
ABAZA MEHMED PAŞA 22-I
ABBAGNANO, Nicola 23-I
ABBANS, Jouffroy d' 2164-IV
ABBAS I 23-I
ABBAS, Ferhad 26-I
ABBAS, K.A. 4688-IX
ABBAS HİLMİ PAŞA 27-I
ABBAS VESİM 27-I
ABBE, Ernst 28-I
ABBOT, Charles Greely 28-I
ABBOTT, George 29-I
ABBT, Thomas 29-I
ABDAL MUSA 30-I
ABDİ EFENDİ 3196-VI
ABDUL-JABBAR, Kareem 30-I
ABDULLAH BEY [Macarlı] 30-I
ABDULLAH BEYEFENDİ 31-I
ABDULLAH BİRADERLER 31-I
ABDULLAH BOSNAVİ 32-I
ABDULLAH CEVDET 32-I
ABDULLAH EFENDİ 35-I
ABDULLAH b.HÜSEYİN 35-I
ABDULLAH b.İSKENDER 35-I
ABDULLAH b.YASİN 36-I
ABDULLAH b.ZÜBEYR 36-I
ABDURRAHMAN I 37-I
ABDURRAHMAN III 38-I
ABDURRAHMAN HAN 39-I
ABDURRAHMAN NUREDDİN PAŞA 39-I
ABDURRAHMAN PAŞA [Kadı] 40-I
ABDURRAHMAN SAMİ PAŞA 41-I
ABDÜLAHAD NURİ 41-I
ABDÜLALİ 42-I
ABDÜLAZİZ 42-I
ABDÜLAZİZ EFENDİ 43-I
ABDÜLBAKİ NASIR DEDE 43-I
ABDÜLHAK HAMİD 44-I
ABDÜLHAK MOLLA 45-I
ABDÜLHALİM EFENDİ 5034-IX
ABDÜLHAMİD I 46-I
ABDÜLHAMİD II 46-I
ABDÜLKADİR GEYLANİ 51-I
ABDÜLKADİR MERAGİ 54-I
ABDÜLKADİR b.MUHYİDDİN 57-I
ABDÜLLATİF BAĞDADİ 58-I
ABDÜLMECİD 59-I
ABDÜLMECİD [Halife] 59-I
ABDÜLMELİK b.MERVAN 60-I
ABDÜLMÜMİN b.ALİ 60-I
ABDÜRRAHİM KARAHİSARİ 61-I
ABDÜRREZZAK [Tun] 61-I
ABDÜSSELAM 4966-IX
ABEGG, Richard 62-I
ABEL, Frederick Augustus 62-I
ABEL, Lionel 62-I
ABEL, Niels Henrik 63-I
ABELL, Kjeld 65-I
ABELSON, Philip Hauge 65-I
ABENDROTH, Wolfgang 66-I
ABERCROMBIE, John 67-I
ABERDEEN LORDU 2396-V, 4386-VIII
ABICHT, Johannes Heinrich 67-I
ABİD b.ABRAŞ 67-I
ABRAHAM, Karl 68-I
ABRAHAMS, Mick 3051-VI
ACAR, Kuzgun 68-I
ACAR, Sırrı 69-I
ACEM İSA 69-I
ACET, Erdal 69-I
ACHARD, Marcel 69-I
ACHEBE, Chinua 70-I
ACHESON, Dean 70-I
ACHESON, Edward Goodrich 71-I
ACONTIUS, Jacobus 71-I
ACOSTA, Gabriel 72-I
ACTON, John Emerich 72-I
ACUDOĞU, Ratip Aşir 73-I
ADALI HALİL 74-I
ADAM, Henri Georges 74-I
ADAMI, Valerio 5500-X
ADAMOV, Arthur 74-I
ADAMS, Ansel 75-I
ADAMS, George Burton 77-I
ADAMS, Henry Brooks 77-I
ADAMS, Herbert Baxter 78-I
ADAMS, John 78-I
ADAMS, John Couch 79-I
ADAMS, John Quincy 80-I
ADAMS, Samuel 81-I
ADAMS, Walter Sydney 81-I
ADASAL, Rasim 82-I
ADDAMS, Chas 82-I
ADDISON, Joseph 83-I
ADDISON, Thomas 83-I
ADELHARD [Bath'lı] 84-I
ADEM 85-I
ADENAUER, Konrad 86-I
ADER, Clement 86-I
ADERCROMBIE, Patrick 4271-VIII
ADIVAR, Abdülhak Adnan 87-I
ADIVAR, Halide Edip 88-I
ADİL I 89-I
ADİL, Fikret 90-I
ADİL ŞAH 90-I
ADLER, Alfred 91-I
ADLER, Dankmar 5160-X
ADLER, Max 94-I
ADLER, Victor 95-I
ADORNO, Theodor 95-I
ADRIAN, Edgar Douglas 97-I
ADRIANUS IV 2240-IV
ADUDU'D-DEVLE 98-I
ADY, Endre 98-I
AEGIDIUS [Colonna Romanus] 99-I
AENEAS [Gaza'lı] 100-I
AENESİDEMOS 100-I
AFONSO V 3742-VII
AFRO 101-I
AFTALION, Albert 102-I
AGACHE, Donat 4271-VIII
AGAH EFENDİ 102-I
AGAM, Yaacov 5429-X
AGASSIZ, Alexander 103-I
AGASSIZ, Louis 103-I
AGEHİ MANSUR ÇELEBİ 105-I
AGNELLI, Giovanni 106-I
AGNESI, Maria Gaetana 107-I
AGNON, Shmuel Yosef 106-I
AGOSTINO DI DUCCIO 107-I
AGRICOLA, Georgius 108-I
AGRICOLA, Rudolf 110-I
AGRİPPA, Cornelius 111-I
AGRİPPA 112-I
AGUİNALDO, Emilio 112-I
AĞA HAN III 113-I
AĞA HÜSEYİN PAŞA 113-I
AĞAKAY, Mehmet Ali 114-I
AĞA MUHAMMED HAN 114-I
AĞAOĞLU, Adalet, 114-I
AĞAOĞLU, Ahmed 115-I
AĞAOĞLU, Samet 116-I
AĞRALI, Ali Fuad 116-I
AHDİ [Bağdatlı] 117-I
AHICO, Ahmadu 117-I
AHİ [Benli Hasan] 118-I
AHİ AHMED ÇELEBİ 118-I
AHMATOVA, Anna 119-I
AHMED I 119-I
AHMED II 120-I
AHMED III 121-I
AHMED AĞA [Vardakosta] 404-I
AHMED ARİF 122-I
AHMED BEDEVİ [Şeyh Seyyid] 123-I
AHMED BEY 123-I
AHMED BEY [Dükakinzade] 124-I
AHMED CEVAD PAŞA 124-I
AHMED ÇELEBİ [Fenarizade] 125-I
AHMED DAİ 125-I
AHMED DEDE [Müneccimbaşı] 126-I
AHMED EFENDİ [Taşköprizade] 126-I
AHMED ESAD EFENDİ 127-I
AHMED FAKİH 127-I
AHMED FEHİM 128-I
AHMED FEVZİ PAŞA [Firari] 128-I
AHMED b.HANBEL 129-I
AHMED HİKMET MÜFTÜOĞLU 131-I
AHMED HİLMİ 131-I
AHMEDİ 132-I
AHMED MUHTAR PAŞA [Gazi] 132-I
AHMED MÜRŞİDİ 134-I
AHMED NİYAZİ [Resneli] 134-I
AHMED PAŞA 134-I
AHMED PAŞA [Cebeci] 135-I
AHMED PAŞA [Gedik] 135-I
AHMED PAŞA [Hain] 136-I
AHMED PAŞA [Hersekzade] 137-I
AHMED PAŞA [Tarhuncu] 137-I
AHMED RIZA 138-I
AHMED RİFAİ [Seyyid] 139-I
AHMED SAMİM 141-I
AHMED SARBAN 141-I
AHMED ŞAH [Dürrani] 142-I
AHMED ŞEMSEDDİN EFENDİ 142-I
AHMED ŞUAYIB 143-I
AHMED TEVFİK PAŞA 143-I
AHMED VEFİK PAŞA 144-I
AHMED YESEVİ 145-I
AHMET HAŞİM 147-I
AHMET MİDHAT 150-I
AHMED PAŞA [Şeker] 154-I
AHMET RASİM 155-I
AHRENS, Heinrich 156-I
AIKEN, Conrad Potter 156-I
AIKEN, Howard 4200-VIII
AILEY, Alvin 157-I
AILLY, Pierre D'157-I
AİDİT, Dipa Nusantara 5156-X
AİSKHYLOS 158-I
AİSOPOS 163-I
AKAD, Ömer Lütfi 163-I
A. KADİR 166-I
AKAL, Haşmet 3013-VI
AKALIN, Besim Ömer 167-I
AKALIN, Şahap 1885-IV
AKAN, Mehmet 167-I
AKAN, Tarık 4365-VIII
AKAR, Nasuh 168-I
AKARSU, Bedia 168-I
AKARSU, Günay 168-I
AKATLI, Füsun 168-I
AKBAL, Oktay 169-I
AKBAŞ, Hüseyin 169-I
AKBULUT, Ahmet Ziya 169-I
AKÇAKOCA BEY 170-I
AKÇAM, Dursun 4354-VIII
AKÇAY, Ahmet Şevki 170-I
AKÇAY, İsmail 171-I
AKÇURA, Yusuf 171-I
AKDAĞ, Mustafa 172-I
AKDAĞ, Tevfik 1336-III
AKDİK, Kâmil 173-I
AKDİK, Şeref 173-I
AKENATEN 173-I
AKGÜN, Nahit Ulvi 174-I
AKI, Niyazi 174-I
AKIN, Bedii Faik 175-I
AKIN, Gülten 175-I
AKINCI, Gündüz 175-I
AKINCIOĞLU, Muharrem 176-I
AKINLI, Hamit 2027-IV
AKİBA ben YASEF 176-I
AKİF MEHMED 177-I
AKİF PAŞA [Bozoklu] 177-I
AKİMOV, Nikolay Pavloviç 177-I
AKNAR, Hamdi Suat 178-I
AKOK, Mahmut 3315-VI
AKPINAR, Metin 178-I
AKPİNAR, Sait 179-I
AKSAKOV, İvan Sergeyeviç 179-I
AKSAKOV, Konstantin 180-I
AKSAKOV, Sergey Timofeyeviç 180-I
AKSAL, Sabahattin Kudret 181-I
AKSAN, Şebnem 2119-IV
AKSEKİ, Ahmet Hamdi 181-I
AKSEL, Malik 182-I
AKSELROD, Pavel Borisoviç 182-I
AKSES, Necil Kazım 183-I
AKSOY, Alaettin 183-I
AKSOY, Mehmet 184-I
AKSOY, Muammer 184-I
AKSOY, Muzaffer 184-I
AKSOY, Ömer Asım 186-I
AKŞEMSEDDİN 187-I
AKURGAL, Ekrem 187-I
AKUTA 190-I
AKYAVAŞ, Erol 190-I
AKYOL, İbrahim Hakkı 190-I
AKYÜZ, Kenan 191-I
ALAEDDİN ALİ BEY 192-I
ALAEDDİN DAVUTŞAH II 2077-IV
ALAEDDİN HALLACİ 191-I
ALAEDDİN MUHAMMED 192-I
ALAEDDİN TEKİŞ 193-I
ALAGÖZ, Cemal Arif 193-I
ALAIN 194-I
ALAIN [Lille'li] 195-I
ALAIN-FOURNIER 195-I
ALAMAN, Lucas 196-I
ALANGU, Tahir 196-I
ALANTAR, Erdal 197-I
ALANTAR, İhsan Hilmi 197-I
ALANTUR, Erdal 1615-III
ALARCON, Pedro Antonio de 197-I
ALASYA, Zeki 198-I
ALBA 198-I
ALBEE, Edward 199-I
ALBEK, Aziz 2928-VI
ALBENIZ, Isaac 199-I
ALBERDI, Juan Bautista 200-I
ALBERS, Josef 201-I
ALBERT I 201-I
ALBERT I 4822-IX
ALBERT II 5017-IX
ALBERTI, Leon Battista 202-I
ALBERTI, Rafael 206-I
ALBERTINELLI 3506-VII
ALBERTUS MAGNUS 207-I
ALBINONI, Tomaso 210-I
ALBINUS, Bernhard 210-I
ALBRIGHT, Ivan Le Lorraine 211-I
ALCALA ZOMORA, N. 548-I, 2383-V
ALCIATI, Andrea 211-I
ALCOTT, Louisa May 212-I
ALDER, Kurt 212-I
ALDIKAÇTI, Orhan 213-I

ALDINGTON, Richard 1954-IV, 4588-IX
ALDISS, Brian 3492-VII
ALDRICH, Robert 213-I
ALDRIN, Edwin Eugene 214-I
ALDROVANDI, Ulisse 214-I
ALEGRIA, Ciro 215-I
ALEHİN, Aleksandr 215-I
ALEKSANDER, Aphrodisius 216-I
ALEKSANDR I 5105-X
ALEKSANDR I [Pavloviç] 217-I
ALEKSANDR II 217-I
ALEKSANDR III 219-I
ALEKSEY 220-I
ALEKSEY I 4475-VIII
ALEKSEY, Mihayloviç 220-I
ALEKSEY, Sergey 220-I
ALEKSEYEV, Vasili 221-I
ALEKSİOS I 221-I
ALEKSİOS II 222-I
ALEM, Leonardo 2919-VI
ALEMAN, Miguel Valdes 223-I
ALEMBERT, Jean le Rond d' 223-I
ALEMDAR MUSTAFA PAŞA 226-I
ALESSANDRI, Arturo 227-I
ALESSANDRI, Jorge 228-I
ALEXANDER [Hales'li] 228-I
ALEXANDER, Samuel 229-I
ALEXANDERSON, Ernst 229-I
AL FARO, Eloy 230-I
ALFIERI, Vittorio Amedeo 230-I
ALFONSIN, Raul 5459-X
ALFONSO X [Akıllı] 231-I
ALFONSO XIII 4605-IX
ALFRED [Büyük] 231-I
ALFVEN, Hannes 232-I
ALGAN, Beklan 233-I
ALGARDI, Alessandro 233-I
ALIOTTA, Antonio 234-I
ALİ BEY [Direktör] 234-I
ALİ BEY [Mihaloğlu] 235-I
ALİCAN, Ekrem 235-I
ALİ CEMALİ EFENDİ 236-I
ALİÇO 236-I
ALİ b.EBU TALİB 136-I
ALİ EFENDİ [Basiretçi] 241-I
ALİ EFENDİ [Çatalcalı] 241-I
ALİ EFENDİ [Paşmakçızade] 242-I
ALİ EFENDİ [Tamburi] 242-I
ALİ EKBER [Hıtai] 242-I
ALİEV, Ali 243-I
ALİ FUAT BEY 1333-III
ALİHANOV, Abram İsaakoviç 243-I
ALİ HAYDAR EFENDİ [Büyük] 243-I
ALİ HAYDAR EFENDİ [Küçük] 244-I
ALİ b.İSA 244-I
ALİ KEMAL 245-I
ALİ KUŞÇU 245-I
ALİ MEHMED BAB 246-I
ALİ MÜNŞİ [Bursalı] 248-I
ALİ NAKİ 249-I
ALİ NUTKİ DEDE 249-I
ALİ PAŞA 249-I
ALİ PAŞA [Candarlı] 251-I
ALİ PAŞA [Çorlulu] 251-I
ALİ PAŞA [Hadım] 252-I
ALİ PAŞA [Hekimoğlu] 252-I
ALİ PAŞA [Silahdar] 253-I
ALİ PAŞA [Tepedelenli] 253-I
ALİ RIZA 254-I
ALİ RIZA [Hoca] 254-I
ALİ SUAVİ 255-I
ALİ ŞİR NEVAİ 256-I
ALİ TAKİ 257-I
ALİ UFKİ 258-I
ALİ ULVİ 258-I
ALKAİOS 259-I
ALKAME b.ABADE 259-I
ALKAMENEOS 259-I
ALKIM, Uluğ Bahadır 260-I
ALKİBİADES 263-I
ALKMAİON 263-I
ALLAL FASİ, Muhammed 264-I
ALLAN, William 265-I
ALLEA, Tomas 4779-IX
ALLEMANE, Jean 265-I
ALLEN, Woody 266-I
ALLENBY, Edmund 266-I
ALLENDE GOSSENS, Salvador 267-I
ALLİO, Rene 270-I
ALLOWAY, Lawrence 5500-X
ALLPORT, Gordon Willard 271-I
ALLSTON, Washington 271-I
ALMAGRO, Diego De 272-I
ALMOND, Gabriel Abraham 273-I
ALNAR, Hasan Ferit 273-I
ALOK, Ersin 274-I
ALONSO, Alicia 274-I
ALP, Sedat 275-I
ALP ARSLAN 275-I
ALPDÜNDAR, Mehmet 279-I
ALPINI, Prospero 279-I
ALPÖGE, Attila 280-I
ALPTİGİN 280-I
ALSAÇ, Orhan 280-I
ALTAMIRA Y CREVEA, Rafael 282-I
ALTAN, Çetin 281-İ
ALTAN, Özdemir 281-I
ALTAY, Fahrettin 282-İ
ALTDORFER, Albrecht 282-I
ALTHUSIUS, Johannes 284-I
ALTHUSSER, Louis 285-I
ALTINAY, Ahmed Refik 287-İ
ALTINEL, Sabri 288-I
ALTINOK, Nuri 1885-IV
ALTINTAŞ, Yurdaer 288-I
ALTMAN, Robert 289-I
ALTSCHUL, Barry 3670-VII
ALTUNBEZER, İsmail Hakkı 289-I
ALUS, Sermet Muhtar 4194-VIII
ALVAREZ, Juan 289-I
Alvarez, Luis Walter 290-I
ALVAREZ, Santiago 4779-IX
ALVAREZ QUINTERO, Joaquin 291-I
ALVAREZ QUINTERO, Serafin 291-I
ALVEAR, Marcelo Torcuato De 291-I
ALYANAKOĞLU, Cemil 4354-VIII
ALZHEIMER, Alois 1113-II
AMADO, Jorge 292-I
AMAGAT 1106-II
AMATI 5472-X
AMBARZUMYAN, Viktor 293-I
AMBEDKAR, Buimrao Ramji 294-I
AMELIUS, Gentilianus 294-I
AMENOFİS III 295-I
AMICI, Giovanni Battista 295-I
AMIET, Cuno 3249-VI
AMIS, Kingsley 296-I
AMİN, Dada İdi 296-I
AMİNTAS II 2169-IV
AMMANATI, Bartolommeo 296-I
AMMENEMES I 297-I
AMMON, Alfred Otto 297-I
AMMONİUS SAKKAS 298-I
AMONTONS, Guillaume 299-I
AMOS 299-I
AMPERE, Andre-Marie 300-I
AMRİ 303-I
AMR b.KÜLSÜM 303-I
AMUNDSEN, Roald 304-I
ANAKHARSİS 304-I
ANAKREON 305-I
ANAKSAGORAS 305-I
ANAKSİMANDROS 309-I
ANAKSİMENES 312-I
ANASTASİO DEBAYLE 5071-X
ANCILLON, Jean-Pierre 315-I
AND, Metin 315-I
ANDAY, Kadri Raşit 318-I
ANDAY, Melih Cevdet 316-I
ANDERSEN, Hans Christian 318-I
ANDERSON, Carl David 319-I
ANDERSON, Ian 3051-VI
ANDERSON, James 321-I
ANDERSON, Jon 5594-X
ANDERSON, Lindsay 321-I
ANDERSON, Maxwell 322-I
ANDERSON, Philip Warren 322-I
ANDERSON, Sherwood 323-I
ANDERSSEN, Adolf 323-I
ANDRADE, Oswald de 323-I
ANDRAE, Walter 324-I
ANDRASSY, Gyula 325-I
ANDRE, Yves Marie 326-I
ANDREA DEL CASTAGNO 326-I
ANDREA DEL SARTO 327-I
ANDREE, Salomon August 329-I
ANDREWS, Roy Chapman 329-I
ANDREWS, Thomas 330-I
ANDREYEV, Leonid 331-I
ANDRIOMENOS 2547-V
ANDRİÇ, İvo 331-I
ANDRONICUS, Livius 5268-X
ANDRONİKOS 332-I
ANDRONİKOS III 5112-X
ANDROPOV, Yuri 332-İ
ANDRUSOV, Nikolay İvanoviç 333-I
ANFINSEN, Christian 333-I
ANGELICO [Fra] 334-I
ANGELUS [Silezyalı] 335-I
ANGSTRÖM, Andres Jonas 335-I
ANGSTRÖM, Johan 336-I
ANİÇKOV, Dimitri 336-I
ANKERMANN, Bernhard 2466-V
ANLI, Hakkı 840-II
AN LU-ŞAN 336-I
ANNE STUART 337-I
ANOUILH, Jean 339-I
ANQUENTİN, Louis 2321-V
ANQUETIL, Jacques 339-I
ANSCOMBE, Elizabeth 340-I
ANSELMUS 340-I
ANSTEY, Edgar 2928-VI
ANTEL, Sadrettin Celal 344-I
ANTERE 344-I
ANTHEIL, George 2357-V
ANTHEMİOS 345-I
ANTİGONOS I 346-I
ANTİOKHOS 347-I
ANTİOKHOS III [Büyük] 347-I
ANTİSTHENES 348-I
ANTOINE, Andre 352-I
ANTONELLO DA MESSINA 353-I
ANTONESCU, Ion 354-I
ANTONIONI, Michelangelo 354-I
ANTONIUS, Marcus 356-I
ANTONOVİÇ, Maksim 357-I
ANTONOV-OVSEENKO, Vladimir 357-I
ANTONSON, Bertil 358-I
ANUSZKIEWICZ, Richard 5429-X
ANVILLE, Jean-Baptiste d' 358-I
ANZAVUR AHMED 358-I
ANZILOTTI, Dionisio 359-I
APAK, Orhan Şeref 360-I
APAYDIN, Orhan 360-I
APAYDIN, Talip 360-I
APITHY, Suru Migan 361-I
APOLLINAIRE, Guillaume 362-I
APOLLONİOS [Pergeli] 366-I
APOLLONİOS [Tyana'lı] 368-I
APPEL, Karel 369-I
APPERT, Nicolas François 370-I
APPIA, Adolphe 371-I
APPLEGARTH, Robert 371-I
APPLETON, Edward Victor 372-I
APRESYAN, Yuri Derenikoviç 372-I
APULLEIUS, Lucius 373-I
AQUINO, Benigno 3753-VII
AR, Müjde 4365-VIII
AR, Rasim 2547-V
ARABİ PAŞA 373-I
ARAD, Agop 3013-VI
ARAFAT, Yasir 374-I
ARAGO, Etienne 378-I
ARAGO, François 377-I
ARAGO, Jacques Etienne 378-I
ARAGO, Jean 378-I
ARAGON, Louis 379-I
ARAGONES, Sergio 380-I
ARAKON, İlhan 380-I, 2547-V
ARAL, İnci 4354-VIII
ARAL, Oğuz 381-I
ARAL, Tekin 1333-III
ARAN, Bedii 382-I
ARAN, Elif 382-I
ARANDA PAŞA 1810-IV
ARANZI, Giulio Cesare 382-I
ARAS, Tevfik Rüştü 383-I
ARAT, Necla 383-I
ARAT, Reşid Rahmeti 384-I
ARAYICI, Oktay 384-I
ARBAŞ, Avni 385-I
ARBENZ GUZMAN 385-I
ARBUCKLE, Fatty 1376-III
ARBUZOV, Aleksey 386-I
ARCA, Özcan 4365-VIII
ARCA, Zati 1810-IV
ARCAN, İsmail Galip 386-I
ARCAYÜREK, Cüneyt 387-I
ARCHIPENKO, Alexander 387-I
ARCHPOET 388-I
ARDA, Orhan 1949-IV
ARDAŞİR 388-I
ARDEN, John 389-I
ARDIGO, Roberto 389-I
ARDUINO, Giovanni 390-I
AREL, Ayda 1762-IV
AREL, Bülent 391-I
AREL, Hüseyin Sadettin 391-I
AREL, Şemsi 394-I
AREN, Sadun 394-I
ARENDT, Hannah 395-I
ARETAEOS [Kapadokyalı] 396-I
ARETINO, Pietro 396-İ
AREVALO, Juan Jose 397-I
ARF, Cahit 398-I
ARGELANDER, Friedrich 399-I
ARGENTRE, Bertrand d' 400-I
ARGUEDAS, Jose Maria 400-I
ARGUN 401-I
ARIBURNU, Orhon 401-I
ARIK, Oluş 1762-IV
ARIK, Remzi Oğuz 3315-VI
ARIK, Rüçhan 1762-IV
ARIKAN, Saffet 402-I
ARIN, Süha 402-I
ARIOSTO, Ludovico 402-I
ARİF BEY [Çarşambalı] 403-I
ARİF BEY [Hacı] 403-I
ARİF BEY [Kanuni Hacı] 406-I
ARİF EFENDİ [Bakkal] 406-I
ARİF HİKMET [Hersekli] 407-I
ARİF HİKMET BEY 406-I
ARİF KAPTAN 407-I
ARİF KAZVİNİ 408-I
ARİSTARKHOS [Sisamlı] 408-I
ARİSTİPPOS 409-I
ARİSTOKSENES 411-I
ARİSTON 411-I
ARİSTOPHANES 412-I
ARİSTOTELES 414-I
ARİŞ, Koray 425-I
ARİUS 425-I
ARKAN, Seyfi 427-I
ARKESİLAOS 429-I
ARKHELAOS 430-I
ARKHİMEDES 430-I
ARKHİTAS [Tarentum'lu] 433-I
ARKWRIGHT, Richard 434-I
ARLETTY 434-I
ARMAN 435-I
ARMAN, Aytaç 4365-VIII
ARMAN, Cihat 435-I
ARMSTRONG, David Malet 435-I
ARMSTRONG, Edwin 436-I
ARMSTRONG, Louis 437-I
ARMSTRONG, Neil 437-I
ARMSTRONG, William 438-I
ARNAULD, Antoine 438-I
ARNIM, Achim von 439-I
ARNOLD, Karl 2818-VI
ARNOLD, Matthew 440-I
ARNOLFO DI CAMBIO 440-I
AROLAT, Ali Mümtaz 442-I
ARON 2928-VI
ARON, Raymond 442-I
ARONCO, Raimondo d' 443-I
ARP, Jean 444-I
ARRABAL, Fernando 445-I
ARRHENIUS, Svante 445-I
ARROW, Kenneth 447-I

ARSAL, Sadri Maksudi 448-I
ARSEVEN, Celal Esat 448-I
ARSLAN, Yüksel 449-I
ARSONVAL, Jacques 450-I
ARSOY, Yesari Asım 451-I
ARSUNAR, Ferruh 451-I
ARŞİ 452-I
ARTAM, Nurettin 4194-VIII
ARTAUD, Antonin 452-I
ARTEMEL, Talat 455-I
ARTEMISIA 1248-III
ARTIGAS, Jose 455-I
ARTIN, Emil 456-I
ARTUK BEY 456-I
ARU, Kemal Ahmet 457-I
ARYABHATA 457-I
ASAM, Cosmas 458-I
ASAM, Egid 458-I
ASCHOFF, Karl 458-I
ASELLI, Gaspare 459-I
ASENA, Orhan 459-I
ASHBEE, Charles Robert 5509-X
ASHLEY, William 3698-VII
ASHTON, Frederick 460-I
ASILYAZICI, Hayati 2027-IV
ASIM BEY [Griftzen] 460-I
ASIM EFENDİ [Mütercim] 461-I
ASIM MEHMED 462-I
ASIMOV, Isaac 462-I
AŞLAN, Özkan 462-I
ASLIER, Mustafa 463-I
ASOKA 463-I
ASPASİA [Miletoslu] 464-I
ASTAIRE, Fred 464-I
ASTER, Ernst von 464-I
ASTON, Francis William 465-I
ASTURIAS, Miguel Angel 466-I
ASURBANİPAL 466-I
AŞÇI, Abdullah 4354-VIII
AŞIK ÇELEBİ 467-I
AŞIK PAŞA 469-I
AŞIKPAŞAZADE 470-I
AŞKUN, Vehbi Cem 471-I
ATA, Mustafa 471-I
ATABEY, Eşref Şefik 472-I
ATABİNEN, Safvet 1810-IV
ATAÇ, Nurullah 472-I
ATAHUALPA 475-I
ATAİ [Nev'izade] 475-I
ATALAY, Besim 476-I
ATALAY, Turgut 3013-VI
ATAMAN, Adnan 476-I
ATAMAN, Sadi Yaver 476-I
ATAMULU, Hakkı 477-I
ATATÜRK, Mustafa Kemal 478-I
ATAULLAH BEY [Tayyarzade] 489-I
ATAULLAH DEDE 3911-VII
ATAULLAH EFENDİ [Dürrizade] 490-I
ATAULLAH EFENDİ [Şanizade] 490-I
ATAULLAH EFENDİ [Şerifzade] 491-I
ATAY, Alim 1336-III
ATAY, Cahit 491-I
ATAY, Falih Rıfkı 492-I
ATAY, Oğuz 492-I
ATEŞ, Kemal 4354-VIII
ATGET, Eugene 492-I
ATHENAGORAS, Aristoklis 494-I
ATHENİON 494-I
ATIF YILMAZ 495-I
ATILGAN, Yusuf 496-I
ATİK, Celal 496-I
ATİK, Muharrem 496-I
ATLI, İsmet 497-I
ATLI, Lem'i 497-I
ATLIĞ, Nevzat 497-I
ATSIZ, Nihal 498-I
ATTAR 498-I
ATTİLA 500-I
ATTLEE, Clement Richard 504-I
AUDEN, W.H. 505-I
AUDIBERTI, Jacques 505-I
AUER, Aloys 506-I
AUER, Karl 506-I
AUERBACH, Erich 507-I
AUGER, Pierre Victor 507-I
AUGUSTINUS, Aurelius 508-I
AUGUSTUS, Octavius 512-I
AULARD, François Alphonse 515-I
AUNG SAN 515-I
AUROBINDO, Sri 516-I
AUSTEN, Jane 518-I
AUSTIN, John 519-I
AUSTIN, John Langshaw 520-I
AVCIOĞLU, Doğan 522-I
AVEDON, Richard 523-I
AVENARIUS, Richard 524-I
AVERY, Oswald 526-I
AVFİ 527-I
AVFİ 528-I
AVILA CAMACHO, Manuel 528-I
AVNİ [Yenişehirli] 529-I
AVOGADRO, Amedeo 529-I
AVOLOVO, Obafemi 531-I
AXELROD, Julius 532-I
AY, Behzat 4354-VIII
AYAN, Aydın 532-I
AYANOĞLU, Sami 533-I
AYBAR, Mehmet Ali 533-I
AYDAN, Efe 533-I
AYDEMİR, Şevket Süreyya 534-I
AYER, Alfred Jules 534-I
AYIK, Ahmet 536-I
AYKAÇ, Eşfak 536-I
AYKAÇ, Fazıl Ahmet 537-I
AYKAL, Duygu 537-I
AYKAL, Gürer 537-I
AYME, Marcel 538-I
AYNİ [Ayıntaplı] 538-I
AYNÜ'D-DEVLE 539-I
AYRES, Clarence 539-I
AYSAN, Şükrü 540-I
AYŞE 540-I
AYTAÇ, Aydın 714-II
AYTAÇ, Hamid 541-I
AYTMATOV, Cengiz 542-I
AYVAZOVSKİ, İvan 542-I
AYZENŞTAYN, Sergey 543-I
AZANA Y DIAZ, Manuel 547-I
AZHARİ, İsmail 549-I
AZİKİVE, Nnamdi 549-I
AZİZ BİLLAH 550-I
AZİZ EFENDİ 551-I
AZİZ EFENDİ [Medeni] 404-I
AZİZ İDRİS BEY 551-I
AZYR, F. Vicg d' 2204-IV

B

BAADER, Franz 552-I
BABA İLYAS 554-I
BABA İSHAK 555-I
BABA NAKKAŞ 556-I
BABASHOFF, Shirley 556-I
BABA TAHİR URYAN 556-I
BABBAGE, Charles 557-I
BABBIT, Isaac 557-I
BABEK 558-I
BABEL, İzak Emmanviloviç 558-I
BABENCO 4779-IX
BABEUF, François Noel 559-I
BABINGER, Franz 562-I
BABINSKI, Joseph 562-I
BABUREN, Dirk von 1248-III
BABÜR 563-I
BACH, Emanuel 567-I
BACH, Johann Christian 567-I
BACH, Johann Sebastian 575-II
BACH, Wilhelm Friedemann 579-II
BACHELARD, Gaston 580-II
BACHMANN, Ingeborg 581-II
BACHOFEN, Johann Jakob 581-II
BACON, Francis 582-II, 585-II
BACON, Francis 585-II
BACON, Roger 586-II
BADOGLIO, Pietro 587-II
BAEKELAND, Leo Hendrik 588-II
BAER, Karl Ernst von 588-II
BAEYER, Adolf von 590-II
BAEZ, Joan 591-II
BAFFIN, William 592-II
BAGEHOT, Walter 593-II
BAHA BEY 1333-III
BAHADINLI, Yusuf Ziya 4354-VIII
BAHAEDDİN ŞAKİR 594-II
BAHAEDDİN VELED 595-II
BAHAİ EFENDİ 595-II
BAHA TEVFİK 593-II
BAHAULLAH 596-II
BAHNSEN, Julius 599-II
BAHRO, Rudolf 599-II
BAHRUŞİN, Sergey 600-II
BAILEY, Samuel 600-II
BAILLIE, Matthew 600-II
BAIN, Alexander 601-II, 786-II
BAIRD, John Logie 602-II
BAJER, Fredrik 602-II
BAKEWVELL, F.C. 786-II
BAKH, Aleksey 4297-VIII
BAKHTİN, Mikhail 602-II
BAKILLANI 605-II
BAKİ 605-II
BAKUNİN, Mihail 609-II
BALABAN 612-II
BALABAN, İbrahim 613-II
BALAGUER, Joaquin 613-II
BALAKİREV, Mili 614-II
BALANCHINE, George 615-II
BALARD, Antoine Jerome 616-II
BALAŞ, Jolanda 616-II
BALAVADZE 616-II
BALBO, Italo 616-II
BALBOA, Vasco Nunez de 617-II
BALCIOĞLU, Semih 617-II
BALDINOTTİ, Cesare 618-II
BALDUNG-GRIEN, Hans 619-II
BALDWIN, James 619-II
BALDWIN, James Mark 620-II
BALDWIN, Stanley 620-II
BALEL, Mustafa 4354-VIII
BALFOUR, Arthur James 621-II
BALFOUR, Evelyn 4689-IX
BALIM SULTAN 622-II
BALL, Hugo 622-II
BALLA, Giacomo 623-II
BALLANCHE, Pierre 623-II
BALLARD, J. 3492-VII
BALLI, Veli 624-II
BALLİVIAN, Jose 624-II
BALMACEDA, Jose Manuel 625-II
BALMER, Johann Jakob 625-II
BALMES, Jaime Luciano 625-II
BALMUMCU, Şevki 626-II, 627-II
BALOĞLU, Muzaffer 627-II
BALTACIOĞLU, İsmayıl 627-II
BALTHUS 627-II
BALTIMORE, David 5263-X
BALYAN, Agop 628-II
BALYAN, Garabet 628-II
BALYAN, Krikor 628-II
BALYAN, Nkogos 628-II
BALYAN, Sarkis 628-II
BALYAN, Şenekerim 628-II
BALZAC, Honore de 630-II
BANACH, Stefan 635-II
BANARLI, Nihat Sami 636-II
BANCROFT, George 636-II
BANDA, Hastings Kamuzu 637-II
BANDARANAİKE, Sirimavo 637-II
BANDARANAİKE, Solomon 638-II
BANDELIER, Adolph 638-II
BANDINELLI, Baccio 3506-VII
BANGUOĞLU, Tahsin 639-II
BANKS, Joseph 639-II
BANKS, Peter 5594-X
BANNISTER, Roger 640-II
BANTING, Frederick 640-II
BAO DAI 641-II
BAR, Karl Ludwig von 641-II
BARA, Ali Hadi 642-II
BARA, Theda 643-II
BARAK BABA 644-II
BARAN, Ayhan 644-II
BARAN, Paul 644-II
BARAN, Selçuk 4354-VIII
BARANOV, [illegible]ndr 646-II
BARANY, Robert 647-II
BARBEYRAK, Jean 647-II
BARBIE, Klaus 5019-IX
BARBIER, Philippe 2499-V
BARBIERI, J. 5252-X
BARBOSA, Ruy 648-II
BARBURINI 5252-X
BARBUSSE, Henri 648-II
BARBY, Abraham 1934-IV
BARDEEN, John 649-II
BARDILI, Christoph 650-II
BARDOT, Brigitte 650-II
BARENTS, Willem 651-II
BARGER, George 1628-III
BARIN, Emin 652-II
BARIŞNİKOV, Mihail 652-II
BARKAN, Ömer Lütfi 653-II
BARKLA, Charles Glover 654-II
BARLACH, Ernst 655-II, 4067-VIII
BARLAS, Cemil Sait 657-II
BARLOW, Barriemore 3051-VI
BARLOW, Peter 657-II
BARNARD, Christiaan 658-II
BARNARD, Edward Emerson 658-II
BARNAVE, P.J.M. 4772-IX
BARNUM, Phineas Taylor 659-II
BARONE, Enrico 659-II
BARONI, G. 1772-IV
BARRAS, Paul 660-II
BARRAULT, Jean-Louis 661-II
BARRE, Martin 3051-VI
BARRES, Maurice 661-II
BARRETT, Syd 4515-IX
BARRIE, James Matthew 662-II
BARRIOS, Justo 663-II
BARROW, Isaac 663-II
BARRYMORE, Lionel 664-II
BARTELS, Martin 2325-V, 3581-VII
BARTH, Paul 664-II
BARTHES, Roland 665-II
BARTHEZ, Paul-Josephe 668-II
BARTHOLIN, Erasmus 669-II
BARTHOLIN, Kaspar 669-II
BARTHOLIN, Thomas 4820-IX
BARTHOLO, Thomas 669-II
BARTLETT, Frederic 670-II
BARTOK, Bela 670-II
BARTOLD, Vasiliy 674-II
BARTOLOMMEO, Fra 3506-VII
BARTOLUS 674-II
BARTON, Derek 675-II
BARTON, Edmund 676-II
BARTU, Can 677-II
BARUT, Asım Orhan 677-II
BARUTÇU, Şinasi 2547-V
BARYE, Antoine Louis 677-II
BARZANİ, Molla Mustafa 678-II
BASCO, Peter 5488-X
BASEDOW, Johann Bernhard 679-II
BASIE, Count 680-II
BASİLEİOS 681-II
BASİLEİOS I 681-II
BASİLEİOS II 682-II
BASOV, Nikolay 683-II
BASS, George Fletcher 684-II
BASSANO, Jacopo 685-II
BASSI, Agostino 686-II
BASTIAN, Adolf 686-II
BASTIAT, Claude Frederic 687-II
BASTIDE, Roger 687-II
BAŞAĞA, Ferruh 1615-III, 3013-VI
BAŞARAN, Mehmet 687-II
BAŞÇILLAR, Seyfettin 1336-III
BAŞGİL, Ali Fuat 688-II
BAŞGÖZ, İlhan 689-II
BAŞKAN, Özcan 689-II
BAŞKUT, Cevat Fehmi 689-II
BAŞOĞLU, Ayhan 2817-VI
BAŞOĞLU, Tamer 690-II
BAŞTÜRK, Abdullah 691-II
BATAILLE, Georges 692-II
BATANAY, Kemal 692-II
BATES, Henry Walter 692-II
BATESON, Gregory 3827-VII
BATESON, Mary 3827-VII
BATESON, William 693-II
BATISTA Y ZALDIVAR 694-II
BATLE Y ORDONEZ, Jose 695-II

BATOR, Suhe 1617-III
BATTAL GAZİ 695-II
BATTEUX, L'Abbe Charles 696-II
BATTHANY, Lajos 3313-VI
BATU 696-II
BATU, Selahattin 698-II
BATUR, Afife 1762-IV
BATURALP, Mehmet 698-II
BATY, Gaston 698-II
BAUCHANT, Andre 4810-IX
BAUDELAIRE, Charles 699-II
BAUDOT, Emile 702-II
BAUDOUIN, François 702-II
BAUDOUIN DE COURTENAY 703-II
BAUDRILLART, Henri 704-II
BAUER, Bruno 705-II
BAUER, Gustav 705-II
BAUER, Otto 706-II
BAUERSFELD, W. 2235-IV
BAUHIN, Gaspard 706-II
BAUM, Vicki 707-II
BAUMGARDT, David 707-II
BAUMGART, Reinhard 707-II
BAUMGARTEN, Alexander 708-II
BAURSFELD, W. 1772-IV
BAUSCH, Pina 710-II
BAUTAIN, Louis 710-II
BAX, Ernest Belfort 711-II
BAYAN 711-II
BAYAR, Celal 712-II
BAYARD, Hippolyte 4126-VIII
BAYAZIT, Kemal 714-II
BAYAZIT, Mehmetçik 715-II
BAYBARS 715-II
BAYDAR, Ferzan 1949-IV
BAYDAR, Leyla 1949-IV
BAYER, H. 2506-V
BAYER, Jeanus 719-II
BAYER, Johann 719-II
BAYES, Thomas 720-II
BAYEZİD I [Yıldırım] 721-II
BAYEZİD II 724-II
BAYEZİD BİSTAMİ 725-II
BAYİÇ, Hakkı Behiç 726-II
BAYKURT, Fakir 726-II
BAYKURT, Şerif 727-II
BAYKUT, Fikret 727-II
BAYLE, Pierre 728-II
BAYLISS, William Maddock 730-II
BAYRAK, Mithat 731-II
BAYRI, Mehmet Halit 731-II
BAYSAL, Bahattin 732-II
BAYSAL, Faik 4354-VIII
BAYSAL, Kemal 2547-V
BAYSUNGUR 732-II
BAYUR, Yusuf Hikmet 733-II
BAZALA, Albert 733-II
BAZARD, Saint-Armand 733-II
BAZILLE, Frederic 3993-VIII
BAZIN, Andre 734-II
BAZIN, Herve 735-II
BAZIOTES, William 4565-IX
BEADLE, George Wells 735-II
BEAMON, Bob 736-II
BEARA, Vladmir 736-II
BEARD, Charles Austin 737-II
BEARDSLEY, Aubrey Vincent 737-II
BEATLES 738-II
BEATTIE, James 738-II
BEAUMARCHAIS, Pierre 739-II
BEAUMONT, Francis 740-II
BEAUMONT, Harry 3957-VIII
BEAUMONT, William 740-II
BEAUSOBRE, Isaac de 741-II
BEAUVOIR, Simone de 742-II
BEAZLEY, John Davidson 743-II
BEBEL, August 745-II
BECCAFUMI, Domenico 4576-IX
BECCARIA, Cesare 746-II
BECHER, Erich 746-II
BECHER, Johann Joachim 747-II
BECK, Jacob Sigismund 748-II
BECK, Jeff 4516-IX, 5536-X
BECK, Ludwig 748-II
BECKENBAUER, Franz 749-II
BECKER, Jacques 749-II
BECKER, Johann Philipp 750-II
BECKER, Oscar 750-II
BECKET, Thomas 2718-V
BECKETT, Samuel 750-II
BECKMANN, Max 754-II
BECQUE, Henri François 755-II
BECQUEREL, Alexandre 755-II
BECQUEREL, Antoine-Cesar 755-II
BECQUEREL, Henri 755-II
BEDA [Venerabilis] 757-II
BEDDOE, John 759-II
BEDDOES, Thomas 1671-III
BEDİÜ'L-USTURLABİ 759-II
BEDREDDİN [Simavnalı] 760-II
BEEBE, Charles William 762-II
BEER, Gavin de 1649-III
BEER, Wilhelm 4920-IX
BEERBOHM, Max 763-II
BEETHOVEN, Ludwig van 763-II
BEGİN, Menahem 769-II
BEHAN, Brendan 770-II
BEHÇET, Hulusi 770-II
BEHİŞTİ 772-II
BEHN, Aphra 773-II
BEHRAMOĞLU, Ataol 773-II
BEHRENGİ, Samed 774-II
BEHRENS, Peter 774-II
BEHRING, Emil Adolf von 776-II
BEHRMAN, S.N. 777-II
BEHTEREV, Vladimir 777-II
BEIDERBECKE, Bix 4288-VIII
BEILSTEIN, Friedrich 778-II
BEJART, Maurice 779-II
BEKESY, Georg von 779-II
BEKİR [Bombacı] 780-II
BEKİR, Kemal 4354-VIII
BEKKER, Ernest 780-II
BEKRİ 781-II
BEKRİ MUSTAFA PAŞA 782-II
BEKTAŞ, Cengiz 782-II
BELAUNDE-TERRY, Fernando 5437-X
BELAZURİ 783-II
BELE, Refet 783-II
BELEK 784-II
BELEW, Adrian 3246-VI
BELGE, Burhan 784-II
BELGE, Murat 785-II
BELIN, Edouard 786-II
BELİĞ İSMAİL [Bursalı] 785-II
BELİĞ MEHMET EMİN 786-II
BELİNSKİ, Vissarion 787-II
BELL, Alexander Graham 787-II
BELL, Alexander Melville 787-II
BELL, Charles 789-II
BELL, George Joseph 789-II
BELL, Henry 790-II
BELL, John 789-II
BELL, Patrick 3652-VII
BELLAMY, Edward 790-II
BELLAY, Joachim du 791-II
BELLING, Rudolf 791-II
BELLINGHAUSEN 4244-VIII, 4802-IX
BELLINI, Gentile 793-II
BELLINI, Giovanni 793-II
BELLINI, Vincenzo 794-II
BELLİ, Mihri 795-II
BELLO, Philippe 5252-X
BELLOCHIO, Marco 795-II
BELLORI, Giovanni 795-II
BELLOW, Saul 796-II
BELLOWS, George Wesley 796-II
BELMONDO, Jean-Paul 797-II
BELOCH, Karl Julius 797-II
BELON, Pierre 798-II
BELOW, Hugo von 798-II
BELTRAMI 3525-VII
BELUSSOV, Vladimir 799-II
BELY, Andrey 4615-IX
BELYAYEV, İvan 799-II
BEM, Alfred 5353-X
BENALCAZAR, Sebastian de 800-II
BENAVENTE, Jacinto 800-II
BENAVIDES, Oscar 2674-V
BEN BARKA, Mehdi 800-II
BEN BELLA, Ahmed 801-II
BENDA, Georg Antonin 1876-IV
BENEDEN, Edouard van 803-II
BENEDEN, Pierre 803-II
BENEDICT, Ruth 803-II
BENEDICTUS 805-II
BENEDICTUS XV 805-II
BENEGAL, Syham 4688-IX
BENEKE, Friedrich 806-II
BENER, Hikmet Erhan 806-II
BENER, Vüs'at O. 807-II
BENEŞ, Edvard 807-II
BENEVOLO, Leonardo 808-II
BENGİ, Remzi 808-II
BENGİSU, Naci 808-II
BENGSTON, Billy Al 5500-X
BEN GURİON, David 809-II
BENHAM, Reyner 5500-X
BENİ SADR, Abdü'l-Hasan 811-II
BENJAMIN, Judah Philip 812-II
BENJAMIN, Walter 812-II
BENK, Adnan 815-II
BENLİYAN, Serupe 815-II
BENN, Gottfried 815-II
BENNETT, Arnold 816-II
BENNETT, Jonathan 816-II
BENSE, Max 816-II
BENTHAM, G. 2832-VI
BENTHAM, Jeremy 817-II
BENTLEY, Eric 819-II
BENTON, Thomas Hart 819-II
BENVENISTE, Emile 819-II
BENZ, Ernst 820-II
BENZ, Karl Friedrich 820-II
BEN ZVİ, İsaak 822-II
BOETHY, Etienne 822-II
BERCHTOLD, Leopold von 822-II
BERDYAYEV, Nikolay 823-II
BEREKETOĞLU, Vecih Hasan 823-II
BERENGER, Pierre 824-II
BERENSON, Bernhard 824-II
BERFE, Süreyya 825-II
BERG, Alban 825-II
BERG, Paul 4881-IX
BERGBOHM, Karl 826-II
BERGER, Hans 826-II
BERGER, John 827-II
BERGER, Karl 3670-VII
BERGIUS, Friedrich 828-II
BERGMAN, Hjalmar 828-II
BERGMAN, Ingmar 829-II
BERGMAN, Ingrid 832-II
BERGMAN, Torbern Olof 833-II
BERGSON, Henri 833-II
BERGSTRÖM, Sune 837-II
BERING, Vitus 837-II
BERIO, Luciano 5132-X
BERİA, Lavrenti 838-II
BERK, İlhan 839-II
BERK, Nurullah 839-II
BERKE 840-II
BERKEL, Sabri 841-II
BERKELEY, Busby 3957-VIII
BERKELEY, George 842-II
BERKER, Ercümend 845-II
BERKER, Ratip 846-II
BERKES, Niyazi 847-II
BERKOL, Nureddin Ali 848-II
BERKÖZ, Egemen 848-II
BERKSOY, Kemal Cenap 849-II
BERKSOY, Semiha 849-II
BERKSOY, Zeliha 849-II
BERKUK 850-II
BERKYARUK 850-II
BERLAGE, Hendrik Petrus 851-II
BERLEWI, Henryk 852-II
BERLINGER, Rudolph 852-II
BERLINGUER, Enrico 852-II
BERLIOZ, Louis-Hector 853-II
BERMAN, Wallace 5500-X
BERMUDEZ, Francisco 2675-V
BERNANOS, Georges 855-II
BERNARD [Chartresli] 857-II
BERNARD [Clairvauxlu] 857-II
BERNARD, Charles Ambroise 856-II
BERNARD, Claude 857-II
BERNHARDT, Sarah 859-II
BERNIER, François 860-II
BERNINI, Gian Lorenzo 860-II
BERNOULLI, Daniel 864-II
BERNOULLI, Jacques 866-II
BERNOULLI, Jean 867-II
BERNOULLI, Nikolaus 865-II
BERNSTEIN, Eduard 868-II
BERNSTEIN, Leonard 870-II
BERRUGUETE, Pedro 870-II
BERRY, Chu 2435-V
BERSOT, Pierre Ernest 870-II
BERT, Paul 871-II
BERTALANFFY, Ludwig von 872-II
BERTHELOT, Marcelin 873-II
BERTHOLLET, Claude Louis 873-II
BERTILLON, Alphonse 874-II
BERTILLON, Jacques 875-II
BERTOLAZZI, Carlo 875-II
BERTOLUCCI, Bernardo 876-II
BERTRAND, Alexandre 876-II
BERYOZİN, İlya Nikolayeviç 877-II
BERZELIUS, Jöns Jacob 877-II
BESELER, Karl Georg 2375-V
BESSARION, Basilius 880-II
BESSEL, Friedrich Wilhelm 880-II
BESSEMER, Henry 882-II
BEST, Charles Herbert 883-II
BESTEIRO, Julian 884-II
BEŞER, Nuri 884-II
BEŞİR FUAD 885-II
BEŞİR ŞİHAB II 885-II
BEŞŞAR b.BÜRD 886-II
BETANCOURT, Romulo 887-II
BETHE, Hans Albrecht 888-II
BETHMANN HOLLWEG 890-II
BETİL, Turgay 890-II
BETTANİ 891-II
BETTELHEIM, Bruno 891-II
BETTELHEIM, Charles 893-II
BETTI, Ugo 895-II
BEVAN, Aneurin 895-II
BEYANİ 895-II
BEYATLI, Yahya Kemal 896-II
BEYER, Wilhelm 900-II
BEYHAKİ 901-II
BEYSANOĞLU, Şevket 901-II
BEYZA, Behram 4688-IX
BEYZAVİ, Abdullah 901-II
BEZEYİŞ, Şadan 1615-III
BEZİRCİ, Asım 902-II
BEZOLD, Friedrich 902-II
BHABHA, Homi Cihangir 903-II
BIBER, Heinrich J.F. von 1876-IV
BIBERG, Nils Frederik 903-II
BICHAT, Xavier 904-II
BIDDLE, Nicholas 904-II
BIERLING, Ernst Rudolph 905-II
BIERMANN, Wolf 905-II
BIERUT, Boleslaw 905-II
BIKO, Steve 906-II
BILLROTH, Theodor 907-II
BINDING, Karl 907-II
BINET, Alfred 908-II
BINGHAM, George Caleb 911-II
BINSWANGER, Ludwig 911-II
BION [Boristenli] 912-II
BIOT, Jean Baptiste 912-II
BIRINGUCCIO, Vannoccio 913-II
BIRKELAND, Kristian 913-II
BIRKMEYER, Karl von 914-II
BISMARCK, Otto von 915-II
BITTEL, Kurt 918-II
BİZET, Georges 920-II
BİALIK, Hayyim Nahman 922-II
BİHZAD 923-II
BİKİLA, Abebe 924-II
BİLAL-İ HABEŞİ 925-II
BİLBAŞAR, Kemal 925-II
BİLGE, Gazanfer 925-II
BİLGE KAĞAN 925-II
BİLGİÇ, Sadettin 928-II
BİLGİNER, Recep 928-II
BİLMEN, Ömer Nasuhi 928-II
BİNEMECİYAN, Eliza 929-II
BİRET, İdil 929-II
BİRGEN, Muhittin 929-II
BİRSEL, Salah 930-II
BİRUNİ 930-II
BİTAR, Salah 932-II
BİTRUCİ 933-II
BJERKNES, Carl Anton 934-II
BJERKNES, Jacob 934-II
BJERKNES, Vilhelm 934-II

BJLART, Jan van 1248-III
BJORNSON, Bjornstjerne 934-II
BLACK, Joseph 935-II
BLACK, Max 936-II
BLACKETT, Patrick M.S. 936-II
BLACKSTONE, William 938-II
BLACKTON, J.Stuart 1774-IV
BLACQUE, Alexandre 939-II
BALAINE, James Gillespie 940-II
BLAKE, Peter 5500-X
BLAKE, William 940-II
BLANC, Louis 943-II
BLANCHOT, Maurice 945-II
BLANQUART-EVRARD 4126-VIII
BLANQUI, Jerome Adolphe 945-II
BLANQUI, Louis-Auguste 946-II
BLANSHARD, Brand 948-II
BLANTON, Jimmy 2435-V
BLASCO IBANEZ, Vicente 948-II
BLAUNDE-TERRY 2675-V
BLEDA, Mithat Şükrü 948-II
BLEGEN, Carl William 949-II
BLERIOT, Louis 949-II
BLEULER, Eugen 950-II
BLEYL, Fritz 3249-VI
BLIN, Roger 950-II
BLIOK 2928-VI
BLITZSTEIN, Marc 2357-V
BLOCH, Ernst 951-II
BLOCH, Felix 953-II
BLOCH, Konrad Emil 953-II
BLOCH, Marc 954-II
BLOGOEV, Dimiter 955-II
BLOK, Aleksandr 955-II
BLONDEL, Charles 956-II
BLONDEL, Maurice 956-II
BLONDELL, Joan 3957-VIII
BLONDUS, Flavius 957-II
BLONSKY, P.P. 958-II
BLOOMFIELD, Leonard 958-II
BLUM, Leon 961-II
BLUMENBACH, Johann 964-II
BLUNTSCHLI, Johann 965-II
BLYTHE, Arthur 3670-VII
BOAS, Franz 966-II
BOCCACCIO, Giovanni 968-II
BOCCARDO, Gerolamo 970-II
BOCCHERINI, Luigi 970-II
BOCCIONI, Umberto 971-II
BOCHENSKİ, Joseph 972-II
BODANSKI 4779-IX
BODE, Boyd Henry 972-II
BODE, Johann Elert 973-II
BODIN, Jean 974-II
BODKIN, Maud 2263-V
BODMER 4271-VIII
BOECKH, August 976-II
BOEHRINGER, Erich 977-II
BOERHAAVE, Hermann 977-II
BOETHIUS, Anicius 978-II
BOETIE, Etienne de la 979-II
BOGANDA, Barthelemy 979-II
BOGARDE, Dirk 979-II
BOGARDUS, James 980-II
BOGART, Humphrey 980-II
BOGDANOV, Aleksandr 981-II
BOGDANOV, Anatoli Petroviç 982-II
BOHEMOND I 982-II
BOHR, Aage Niels 984-II, 4041-VIII
BOHR, Christian 983-II, 3338-VI
BOHR, Harald August 984-II
BOHR, Niels 983-II
BOILEAU, Nicholas 987-II
BOISBAUDRAN, Emil, 3882-VII
BOISGUILLEBERT, Pierre 987-II
BOLAYIR, Ali Ekrem 5275-X
BOLESLAW I 988-II
BOLINGBROKE, Henry St. John 988-II
BOLIVAR, Simon 989-II
BOLTRAFFIO, Giovanni 992-II
BOLTWOOD, Bertram 993-II
BOLTZMANN, Ludwig 993-II
BOLYAI, Farkas 995-II
BOLYAI, Janos 995-II
BOLZANO, Bernhard 996-II
BOMBERG, David 3537-VII
BOMBERGEN, Nicholaes 5013-IX
BOMBOIS, Camille 4810-IX
BONALD, Louis 997-II
BONAPARTE, Joseph 998-II
BONAPARTE, Louis 998-II
BONATZ, Paul 999-II
BONAVENTURA 999-II
BOND, Edward 1002-II
BOND, George Philips 1002-II
BOND, William Cranch 1002-II
BONDARÇUK, Sergey 1003-II
BONHAM, John 3475-VII
BONIFACIUS 1003-II
BONIFACIUS VII 1003-II
BONIFACIUS VIII 1004-II
BONINGTON, Richard 1004-II
BONNARD, Pierre 1004-II
BONNET, Charles 1006-II
BONNET, Theophile 4024-VIII
BONNEVAL KONTU 2592-V
BOOLE, George 1007-II
BOPP, Franz 1009-II
BORA, Salih 1010-II
BORAN, Behice 1010-II
BORATAV, Korkut 1010-II
BORATAV, Pertev Naili 1011-II
BORCHERT, Wolfgang 1014-II
BORDA, Jean Charles de 1014-II
BORDAS-DEMOULIN, Jean 1015-II
BORDEN, Gail 1016-II
BORDEN, Robert Laird 1016-II
BORDET, Jules 1017-II
BORDIGA, Amadeo 2469-V
BOREL, Emile 1017-II
BORELLI, Giovanni 1018-II
BORG, Björn 1019-II
BORGES, Jorge Luis 1019-II
BORGIA, Cesare 1020-II
BORGIANNI, Orazio 1248-III
BORIS I 1021-II
BORIS III 1021-II
BORN, Max 1021-II
BORODİN, Aleksandr 1023-II
BORODİN, Mihail Markoviç 1024-II
BORROMINI, Francesco 1024-II
BORTKIEWICZ, Vladislav 1028-II
BORZOV, Valeri 1028-II
BOSANQUET, Bernard 1028-II
BOSC, Jean Maurice 1029-II
BOSCH, Carl 1031-II
BOSCH VAN AKEN 1030-II
BOSE, Jagadis Çandra 1031-II
BOSE, Satyandra Nath 1032-II
BOSHIER, Derek 5500-X
BOSKOVİÇ, Rudjer Josip 1032-II
BOSQUET, Alain 1033-II
BOSSERT, Theodor 1034-II
BOSSUET, Jacques Benigne 1035-II
BOSTON, Ralph 1035-II
BOSTRÖM, Christopher 1035-II
BOSWELL, James 1036-II
BOTALLO, Leonardo 382-I
BOTEV, Hristo 1036-II
BOTHA, Louis 1037-II
BOTHE, Walter Wilhelm 1038-II
BOTHE, Walther Wilhelm 1038-II
BOTTA, Paul Emile 1038-II
BOTTAI, Giuseppe 1038-II
BOTTICELLI, Sandro 1039-II
BOTVİNİK, Mihail 1040-II
BOUCHER, François 1040-II
BOUCICAULT, Dion 1041-II
BOUDIN, Eugene 1520-III
BOUE, Ami 1042-II
BOUGLE, Celestin 1042-II
BOULAINVILLIERS, Henri 1043-II
BOULANGER, Gustave 154-I
BOULANGER, Nicholas 1043-II
BOULEZ, Pierre 1044-II
BOULLEE, Etienne Louis 1044-II
BOULOGNE, Valentin 1248-III
BOULTON, Mathew 5506-X
BOURDELLE, Antoine 1045-II
BOURDIN 2208-IV
BOURGEOIS, Leon 1046-II
BOURGEOIS, Victor 1046-II
BOURGET, Paul 1046-II
BOURKE-WHITE, Margaret 1047-II
BOURNONVILLE 4250-VIII
BOUSSINGAULT, J.B. 2204-IV
BOUTERWEK, Friedrich 1047-II
BOUTROUX, Emile 1048-II
BOUTS, Dirck 1049-II
BOVERI, Theodor 1050-II
BOVET, Daniel 1050-II
BOW, Clara 1376-III
BOWDICH, Henry 3627-VII
BOWIE, David 4516-IX
BOYER, Charles 1051-II
BOYLE, Robert 1051-II
BOYSAN, Aydın 1053-II
BOYTORUN, Nuri 1053-II
BOZBEYLİ, Ferruh 1054-II
BOZDOĞAN, Seyyit 1054-II
BOZFIRAT, Ayhan 1054-II
BÖCKLIN, Arnold 1054-II
BÖHM-BAWERK, Eugen von 1055-II
BÖHME, Jacob 1057-II
BÖLL, Heinrich 1059-II
BÖLÜKBAŞI, Osman 1059-II
BÖREKÇİ, Mehmet Rıfat 1060-II
BÖRKLÜCE MUSTAFA 1060-II
BRADLEY, Andrew Cecil 1061-II
BRADLEY, Francis 1061-II
BRADLEY, James 1063-II
BRADWARDINE, Thomas 1065-II
BRAGG, William Henry 1065-II
BRAGG, William Lawrence 1065-II
BRAHE, Tycho 1067-II
BRAHMS, Johannes 1069-II
BRAID, James 3906-VII
BRAIDWOOD, Robert J. 1072-II
BRAILLE, Louis 1073-II
BRAIN, James 3906-VII
BRAITHWAITE, Richard 1073-II
BRAMANTE, Donato 1073-II
BRANCUSI, Constantin 1076-II
BRANDEIS, Louis Dembitz 1077-II
BRANDO, Marlon 1077-II
BRANDT, Willy 1078-II
BRANLY, Edouard 3587-VII, 3750-VII, 3752-VII
BRANSFIELD, Edward 4802-IX
BRANTING, Karl Hjalmar 1078-II
BRAQUE, Georges 1079-II
BRASIC, Janko 4810-IX
BRATIANU, Ionel 1080-II
BRATTAIN, Walter Hauser 1080-II
BRAUDEL, Fernand 1081-II
BRAUN, Alexander 1676-III
BRAUN, Hugo 1084-II
BRAUN, Karl Ferdinand 1085-II
BRAUN, Magnus von 1085-II
BRAUN, Wernher von 1085-II
BRAXTON, Anthony 3670-VII
BREASTED, James Henry 1087-II
BRECHT, Bertolt 1087-II
BREGUET, Louis 2167-IV
BREJNEV, Leonid İlyiç 1093-II
BREL, Jacques 1094-II
BRENTANO, Clemens 1095-II
BRENTANO, Franz 1095-II
BRENTANO, Lujo 1098-II
BRESSON, Robert 1098-II
BRETON, Andre 1099-II
BREUER, Joseph 1102-II
BREUER, Marcel 1103-II
BREUIL, Henri 1103-II
BREWSTER, David 1104-II
BRIAND, Aristide 1104-II
BRIDGES, Calvin Blackman 1105-II
BRIDGMAN, Percy Williams 1105-II
BRIDIE, James 1107-II
BRIGGS, Henry 4141-VIII
BRIGHT, James 1108-II
BRIGHT, John 1108-II
BRIGHT, Richard 1108-II
BRIGHTMAN, Edgar 1109-II
BRINTON, Daniel Garrison 1109-II
BRIS, Jean-Marie Le 3549-VII
BRISSOT, J.P. 4772-IX
BRITTEN, Benjamin 1110-II
BROAD, Charlie Dunbar 1111-II
BROCA, Pierre Paul 1112-II
BROCH, Hermann 1113-II
BRODMANN, Korbinian 1113-II
BROEK, J.H. van den 1114-II
BROGLIE, Louis-Cesar 1115-II
BROGLIE, Louis de 1114-II
BRONDAL, V. 2792-V
BRONTE, Anne 1116-II
BRONTE, Charlotte 1116-II
BRONTE, Emily Jane 1116-II
BRONZINO, Agnola 1117-II
BROOK, Peter 1118-II
BROOKE, Rupert 1118-II
BROOKMEYER, Bobby 5349-X
BROOKS, Cleanth 1118-II
BROOKS, Louise 1119-II
BROUSSAIS, François 1120-II
BROUWER, Adriaen 1120-II
BROUWER, Luitzen 1121-II
BROWN, Robert 1122-II
BROWN, Thomas 1122-II
BROWNING, Robert 1123-II
BROWN-SEQUARD, Charles 1124-II
BRÖNSTED, Johannes 1124-II
BRUBECK, Dave 1125-II
BRUCE, Patrick 1704-IV
BRUCKER, Johann Jacob 1126-II
BRUCKNER, Anton 1126-II
BRUEGEL, Pieter [Yaşlı] 1127-II
BRUFORD, Bill 3246-VI, 5594-X
BRUGMANN, Karl Friedrich 1135-III
BRUMEL, Valeri 1135-III
BRUNEAU, Alfred 4622-IX
BRUNEL, Isambard Kingdom 1135-III
BRUNEL, Marc Isambard 1135-III
BRUNELLESCHI, Flippo 1136-III
BRUNER, Jerome Seymour 1138-III
BRUNIUS, Jacques 1169-III
BRUNNER, Emil 1139-III
BRUNNER, Heinrich 1139-III
BRUNNER, John 3492-VII
BRUNO, Giordano 1139-III
BRUNSCHVICG, Leon 1142-III
BRUTUS, Marcus, 1143-III
BRÜNING, Heinrich 1144-III
BRYAN, William Jennings 1144-III
BRYCE, James 1145-III
BUBER, Martin 1145-III
BUCHEZ, Philippe 1146-III
BUCHNER, Eduard 1147-III
BUCHNER, Hans 1147-III
BUCK, Pearl S. 1147-III
BUCKLE, Henry-Thomas 1148-III
BUDDHA 1148-III
BUDE, Guillaume 1152-III
BUFFET, Bernhard 1152-III
BUFFIER, Claude 1153-III
BUFFON, Georges 1153-III
BUGAY, Saim 1155-III
BUĞRA, Tarık 1155-III
BUHARİ 1155-III
BUHARİN, Nikolay 1156-III
BUISSON, Henri 2075-IV
BULAVİN, Kondrati 1159-III
BULGAKOV, Mihail 1159-III
BULGAKOV, Sergey 1160-III
BULGANİN, Nikolay 1160-III
BULL, Ole 2495-V
BULMERINCQ, August von 1160-III
BULNES, Manuel 4013-VIII
BULUT, Şevket 4354-VIII
BULUT, Talat 4365-VIII
BULUTAY, Tuncer, 1161-III
BUMEDYEN, Huari 1161-III
BUMİN, Orhan 1163-III
BUMİN KAĞAN 1163-III
BUNCHE, Ralph 1163-III
BUNİN, İvan Alekseyeviç 1164-III
BUNSEN, Robert Wilhelm 1164-III
BUNSHAFT, Gordon 1165-III

BUNUEL, Luis 1166-III
BUNYAN, John 1170-III
BUONAROTI, Philippe 562-I
BURAK, Cihat 1171-III
BURAK, Ratip Tahir 1171-III
BURAK, Sevim 1171-III
BURAK, Sezgin 2817-VI
BURBAGE, Richard 4999-IX
BURCHGRANIH, Carstsen 4955-IX
BURCKHART, Jacob 1172-III
BURDACH, Karl 588-II
BURGESS, Anthony 1173-III
BURGESS, Ernest 1173-III
BURGİBA, Habib 1174-III
BURHAN [Hafız] 1175-III
BURHANEDDİN DÜSUKİ 1175-III
BURIDANUS, Joannes 1176-III
BURİAN, Orhan 1177-III
BURKE, Edmund 1177-III
BURKE, Kenneth 1178-III
BURKER, Clive 3051-VI
BURLAMAQUI, Jean 1179-III
BURLEIGH, Walter 1179-III
BURLİYUK, David 3818-VII
BURNE-JONES, Edward 1180-III
BURNET, Frank Macfarlane 1181-III
BURNHAM, Daniel Hudson 1181-III
BURNHAM, James 1182-III
BURNS, Robert 1182-III
BURRELL, Boz 3246-VI
BURRI, Alberto 1183-III
BURROUGHS, Edgar 2816-VI
BURROUGHS, William 2384-V
BURSALI, Şefik 1183-III
BURSALI TAHİR BEY 1183-III
BURTON, Francis Richard 1184-III
BURTON, Gary 3670-VII
BURY, John Bagnell 1185-III
BUSCH, Wilhelm 2816-VI
BUSH, Vannevar 1185-III
BUSİRİ 1186-III
BUSTAMENTE, Jose Luis 2675-V
BUTAK, Behzat Haki 1186-III
BUTENANDT, Adolf F.J. 1187-III
BUTLER, Joseph 1187-III
BUTLER, Samuel 1188-III
BUTLEROV, Aleksandr 1188-III
BUTOR, Michel 1189-III
BUTTO, Zülfikar Ali 1189-III
BUXTEHUDE, Diderik 1190-III
BUYRUKÇU, Muzaffer 1191-III
BUYS-BALLOT 1813-IV
BUZZATI, Dino 1191-III
BÜCHNER, Friedrich 1192-III
BÜCHNER, Georg 1192-III
BÜKEYR b.MAHAN 1195-III
BÜLOW, Hans von 1196-III
BÜSCH, Johann 1196-III
BYNKERSHOEK, Cornelius van 1197-III
BYRD, Richard Evelyn 1197-III
BYRON, George 1198-III

C

CABANIS, Pierre Jean 1201-III
CABET, Etienne 1201-III
CABİR 1202-III, 1203-III
CABOT, John 1204-III
CABRAL, Amilcar 1205-III
CABRAL, Pedro Alvares 1205-III
CACOYANNIS, Michael 1206-III
CAESAR, Gaius 1206-III
CAETANO, Marcello Jose 1209-III
CAFER BERMEKİ 1210-III
CAFER ÇELEBİ 1211-III
CAFER b.MUHAMMED 1211-III
CAFEROĞLU, Ahmet 1212-III
CAFER TAYYAR 1212-III
CAGE, John 1213-III
CAGNEY, James 1214-III
CAHİZ 1214-III
CAHOURS, August 2808-V
CAILLETET, Louis Paul 1215-III
CAIRNES, John Elliot 1215-III
CALDER, Alexander 1216-III
CALDERON DE LA BARCA 1216-III
CALDWELL, Erskine 1218-III
CALHOUN, John Caldwell 1219-'III
CALIGULA 1220-III
CALIXTUS II 2700-V
CALLAS, Maria 1220-III
CALLES, Plutarco Elias 1220-III
CALLOWAY, Cab 4401-VIII
CALMETTE, Albert 1221-III
CALVIN, Jean 1222-III
CALVIN, Melvin 1223-III
CALVINO, Italo 1224-III
CALVO, Carlos 1225-III
CAMBERT, Robert 4009-VIII
CAMERARIUS, Joachim 1225-III
CAMERARIUS, Rudolph 1225-III
CAMİ, Molla 1226-III
CAMOES, Luis de 1227-III
CAMOIN, Charles 3800-VII
CAMPANELLA, Tommaso 1228-III
CAMPBELL Jr., John 3492-VII
CAMPE, Joachim 680-II
CAMPIN, Robert 1229-III
CAMUS, Albert 1229-III
CANALETTO 1231-III
CANAR, Salih 1885-IV
CANBULAT, Kemal 1232-III
CANDELLA, Felix 1232-III
CANDIA, Alfredo 3469-VII
CANDILIS, Georges 1233-III
CANDOLLE, Augustin 1234-III
CANETTI, Elias 1234-III
CANNELL, Skipwith 4588-IX
CANNIZZARO, Stanislao 1235-III
CANNON, Walter Bradford 1235-III
CANO, Alonso 1026-II
CANONICA Pietro 792-II
CANOVA, Antonio 1236-III
CANOVA, Mahir 1237-III
CANSEVER, Edip 1238-III
CANSEVER, Turgut 1238-III
CANTILLON, Richard 1239-III
CANTOR, Georg 1240-III
CANZ, Israel 1242-III
CAPA, Robert 1242-III
CAPABLANCA, Jose Raul 1243-III
CAPITO, Fabricius 2359-V
CAPOTE, Truman 1243-III
CAPP, Al 1244-III
CAPPIELLO, Leonetto 1244-III
CAPRA, Frank 1245-III
CARACALLA 1246-III
CARACCIOLO, Giovanni 1248-III, 4818-IX
CARAGIALE, Jon Luca 1246-III
CARAVAGGIO 1247-III
CARAVAN, Arthur 1840-IV
CARDAILLAC, Jean 1250-III
CARDANO, Girolamo 1250-III
CARDENAS, Lazaro 1252-III
CARDINALE, Claudia 1254-III
CARDOZO, Benjamin 1254-III
CARDUCCI, Giosue 1255-III
CAREY, Henry Charles 1255-III
CARLE, Guiseppe 1256-III
CARLINI, Armando 1256-III
CARLISLE, Anthony 1672-III
CARLO, Alberto 1257-III
CARLOS II 3614-VII
CARLOS III 1257-III
CARLOS IV 2409-V
CARLYLE, Thomas 1258-III
CARMONA, Antonio 1259-III
CARNAP, Rudolf 1259-III
CARNE, Marcel 1261-III
CARNEGIE, Andrew 1262-III
CARNICER 2082-IV
CARNOT, Hippolyte 1265-III
CARNOT, Lazare 1263-III
CARNOT, Sadi 1264-III
CARO, Elme-Marie 1267-III
CAROL I 1268-III
CAROTHERS, Wallace Hume 1268-III
CARPACCIO, Vittore 1269-III
CARPANTIER, M-A. 2617-V
CARPEAUX, Jean-Baptiste 1270-III
CARPENTIER, Alejo 1271-III
CARPENTIER, Georges 1271-III
CARPZOV, Benedikt 1272-III
CARR, Edward Hallet 1272-III
CARR, John Dickson 1273-III
CARRA, Carlo 1273-III
CARRACCI, Annibale 1274-III
CARRANZA, Venustiano 1274-III
CARRE, John le 2611-V
CARRE DE MALBERG 1275-III
CARREL, Alexis 1276-III
CARRERA, Jose Miguel 1277-III
CARRERA, Jose Rafael 1277-III
CARRILLO, Santiago 1278-III
CARRISSIMI 2617-V
CARROLL, Lewis 1279-III
CARTAN, Elie 1280-III
CARTER, Benny 2435-V
CARTER, Howard 1280-III
CARTER, James 1281-III
CARTIER, Jacques 1281-III
CARTIER-BRESSON, Henri 1282-III
CARTON, Henri 5516-X
CARTWRIGHT, Edmund 1283-III
CARTWRIGHT, John 1283-III
CARUS, Carl Güstav 1284-III
CARUSO, Enrico 1285-III
CARVER, George 1285-III
CASALS, Pau 1286-III
CASARES, Maria 1286-III
CASELLA, Alfredo 1679-III
CASELLI, Giovanni 786-II
CASEMENT, Roger David 1287-III
CASLAVSKA, Vera 1287-III
CASSANDRE 1287-III
CASSAT, Mary 1287-III
CASSEL, Gustav 1288-III
CASSINI, Giovanni 1288-III
CASSIODORUS, Flavius 1289-III
CASSIRER, Ernst 1289-III
CASTELLI, Enrico 1292-III
CASTELNUOVO-TEDESCO 1293-III
CASTELO BRANCO, Camilo 1293-III
CASTELO BRANCO, Humberto 1294-III
CASTELVETRO, Lodovico 1295-III
CASTIGLIONE, Baldassare 1295-III
CASTILLA, Ramon 1296-III
CASTILLO, H. Gonzales del 5077-X
CASTILLO, Ramon 4458-VIII
CASTRO, Cipriano 2428-V
CASTRO, Fidel 1297-III
CATHREIN, Viktor 1299-III
CATILINA, Lucius 1299-III
CATO, Marcus [Genç] 1300-III
CATO, Marcus [Yaşlı] 1300-III
CATON, A. Richard 827-II
CATTEL, James Mc Keen 1301-III
CATTEL, Raymond Bernard 1301-III
CATULLUS, Gaius Valerius 1302-III
CAUCHY, Augustin-Louis 1302-III
CAUDWELL, Christopher 1304-III
CAUFIELD, Patrick 5500-X
CAVALCANTI, Alberto 1306-III
CAVALIERI, Bonaventura 1306-III
CAVALIERI, Emilio dei 1307-III
CAVANI, Liliana 1307-III
CAVENDISH, Charles 1308-III
CAVENDISH, Henry 1307-III
CAVENTOU, Joseph 4447-VIII
CAVİD BEY 1309-III
CAVKAYTAR, Yücel 1311-III
CAVOUR, Camillo 1311-III
CAYLEY, Arthur 1314-III
CAYLEY, George 1315-III
CAYROL, Jean 1316-III
CEAUŞESCU, Nicolae 1316-III
CEBERTİ 1317-III
CEBESOY, Ali Fuad 1318-III
CECCHETTI, Enrico 1319-III
CELAL [Şeyh] 1319-III
CELALEDDİN [Harezmşah] 1319-III
CELALEDDİN, Arif 1321-III
CELALEDDİN DEDE 1321-III
CELALEDDİN KARATAY 1322-III
CELALEDDİN RUMİ 1322-III
CELAN, Paul 1325-III
CELINE, Louis-Ferdinand 1326-III
CELLINI, Benvenuto 1327-III
CELSIUS, Anders 1327-III
CELSUS, Aulus Cornelius 1328-III
CEM, Cemil 1328-III
CEMALEDDİN AFGANİ 1329-III
CEMALEDDİN AKSARAYİ 1330-III
CEMALEDDİN EFENDİ 1331-III
CEMAL HALVETİ 1331-III
CEMAL NADİR GÜLER 1332-III
CEMAL PAŞA 1334-III
CEMAL SÜREYA 1335-III
CEMAL UŞŞAKİ 1337-III
CEMAYEL, Pierre 1337-III
CEMİL BEY [Tamburi] 1338-III
CEM SULTAN 1341-III
CENAP ŞEHABETTİN 1342-III
CENDRARS, Blaise 1343-III
CENGİZ 1344-III
CENNINI, Cennino 4576-IX
CERAM, C.W. 1347-III
CERDA, Pedro Aguirre 267-I
CERİR 1347-III
CERNOHORSKY, Bohuslav 1876-IV
CERRO, Louis Sanchez 2674-V
CERVANTES, Miguel de 1348-III
CESALPINO, Andrea 1351-III
CESAR 1352-III
CESPEDES, Carlos 1352-III
CETSHVAYO 1353-III
CEVAT NURİ 1333-III
CEVDET PAŞA 1353-III
CEVRİ 1355-III
CEYHANİ 1356-III
CEYHUN, Demirtaş 1356-III
CEZANNE, Paul 1357-III
CEZAR, Mustafa 1360-III
CEZERİ, el-RAZZAZ 1360-III
CEZZAR, Engin 1361-III
CEZZAR AHMED PAŞA 1361-III
CHABRIER, Alexis 1363-III
CHABROL, Claude 1363-III
CHADWICK, James 1364-III
CHADWICK, Lynn 1365-III
CHAGAL, Marc 1366-III
CHAIN, Ernst Boris 1367-III
CHALGRIN, Jean François 1368-III
CHAMBERLAIN, Houston 1368-III
CHAMBERLAIN, Joseph 1369-III
CHAMBERLAIN, Neville 1369-III
CHAMBERLAIN, Owen 1370-III
CHAMBERLAIN, Wilt 1371-III
CHAMBERLAND, Charles 1658-III, 4416-VIII
CHAMBERLIN 3044-VI
CHAMBERLIN, Edward Hastings 1371-III
CHAMPAIGNE, Philippe de 1372-III
CHAMPFLEURY 2174-IV
CHAMPOLLION, Jean François 1372-III
CHANCOURTOIS, Alexander

3882-VII
CHANDLER, Raymond 2611-V
CHANDRASEKHAR 1373-III
CHANEY, Lon 1376-III
CHANTRE, Ernest 4367-VIII
CHAPLIN, Charlie 1376-III
CHAPMAN, George 1379-III
CHAPMAN, Sydney 1380-III
CHAPPE, Claude 1380-III
CHAR, Rene 1381-III
CHARCOT, Jean Martin 1382-III
CHARDIN, Jean-Baptiste 1383-III
CHARDIN, Pierre 1384-III
CHARGAFF, Erwin 5504-X
CHARLEMAGNE 1385-III
CHARLES 4219-VIII
CHARLES I 1388-III
CHARLES II 1389-III
CHARLES IV 5408-X
CHARLES V [Akıllı] 1390-III
CHARLES V (CHARLES QUINT) 1391-III
CHARLES VII 3043-VI
CHARLES X 2533-V, 3617-VII, 3618-VII, 3746-VII, 5231-X, 5285-X
CHARLES, J.A.C. 2328-V
CHARLES, Jacques 4012-VIII
CHARLES MARTEL 1392-III
CHARLTON, Bobby 1394-III
CHARLTON, Jackie 1394-III
CHARPANTIER, G. 4622-IX
CHARPENTIER, Jacques 1394-III
CHARPIN, Fernand 1377-III
CHARRON, Pierre 1394-III
CHATEAUBRIAND, François 1395-III
CHAUCER, Geoffrey 1396-III
CHAULIAC, Guy de 1398-III
CHAVAL 1398-III
CHENIER, Andre-Marie 1399-III
CHERET, Jules 1399-III
CHERRY, Don 3670-VII
CHERUBINI, Luigi 1401-III
CHEVALIER, Maurice 1402-III
CHEVALIER, Michel 1402-III
CHEVALLEY, Claude 5516-X
CHEVREUL, Michel Eugene 1403-III
CHEVROLET, Louis 1862-IV
CHIFLEY, Joseph 1403-III
CHILD, Josiah 1404-III
CHILDE, Vere Gordon 1404-III
CHIRICO, Giorgio de 1405-III
CHISHOLM, Roderick 1406-III
CHOMSKY, Noam 1407-III
CHOPIN, Frederic 1410-III
CHRETIEN DE TROYES 1412-III
CHRISTIAN, Charlie 4401-VIII
CHRISTIAN II 2537-V
CHRISTIE, Agatha 1412-III
CHRISTO 1413-III
CHRISTOFFEL, Elwin Bruno 1413-III
CHRISTUS, Petrus 1414-III
CHRYSLER, Walter Percy 1415-III
CHURCHILL, William 1415-III
CHURCHILL, Winston 1415-III
CHURRIGUERA, Jose 1418-III
CICERO, Marcus Tullius 1419-III
CID CAMPEADOR 1421-III
CIESLEWICZ, Roman 1421-III
CILEA, F. 4622-IX
CIMABUE 1422-III
CIMAROSA, Domenico 1422-III
CITROEN, Andre-Gustave 1423-III
CİBRAN, Halil 1423-III
CİESZKOWSKİ, August 1424-III
CİHANGİR 1424-III
CİHANŞAH 1425-III
CİMCOZ, Adalet 1426-III
CİNCİ HOCA 1426-III
CİNNAH, Muhammed Ali 1427-III
CİVAOĞLU, İlhami 1428-III
CLAIR, Rene 1429-III
CLAIRAUT, A.C. 2601-V
CLAIRAUT, Alexis 3406-VII
CLARK, Alvan 1429-III
CLARK, Alvan Graham 1429-III
CLARK, Colin Grant 1430-III
CLARK, George Bassett 1429-III
CLARK, John Bates 1431-III
CLARK, John Maurice 1431-III
CLARK, Ronald 1432-III
CLARKE, Arthur C. 4507-IX
CLARKE, Kenny 4401-VIII
CLARKE, Samuel 1432-III
CLARKSON, Thomas 1434-III
CLAUDE, Albert 4380-VIII
CLAUDE, Georges 1435-III
CLAUDEL, Paul 1435-III
CLAUDE LORRAIN 1436-III
CLAUDIUS 1436-III
CLAUSEWITZ, Carl von 1437-III
CLAUSIUS, Rudolf J.E. 1438-III
CLAY, Henry 1441-III
CLAY, Muhammed Ali 1441-III
CLAYTON, Burck 2435-V
CLEAVER, Leory Eldridge 1442-III
CLEMENCEAU, Georges 1442-III
CLEMENS, Titus Flavius 1444-III
CLEMENT 2928-VI
CLERK, John 3813-VII
CLERMONT-GENNEAU 1445-III
CLEVELAND, Stephen 1446-III
CLIFT, Montgomery 1447-III
CLODIUS, Publius 1447-III
CLOUET, François 1448-III
CLOUZOT, Henri-Georges 1448-III
CLOVIS I 1448-III
CLURMAN, Harold 1449-III
COBBETT, William 1449-III
COBDEN, Richard 1450-III
COBEAN, Sam 1451-III
COCKCROFT, John Douglas 1451-III
COCTEAU, Jean 1452-III
COHEN, Hermann 1453-III
COHEN, Leonard 1455-III
COHEN, Marcel 5353-X
COHL, Emile 1455-III
COHN, Edwin 1456-III
COHN, Ferdinand Julius 1456-III
COHN, Gustav 1457-III
COHNHEIM, Julius Friedrich 1457-III
COIGNET, François 2235-IV
COLBERT, Jean Baptiste 1458-III
COLE, George Douglas 1460-III
COLE, Nat King 1462-III
COLEMAN, Ornette 1471-III
COLERIDGE, Samuel 1462-III
COLETTE 1464-III
COLIGNY, Gaspard de 1464-III
COLINS, Jean Hyppolyte 1465-III
COLLIER, Arthur 1465-III
COLLINGWOOD, Robin 1466-III
COLLINS, J. 2878-VI
COLLINS, J. Anthony 1468-III
COLLINS, Mel 3245-VI
COLLINS, Michael 1469-III
COLLIP, James 640-II, 3672-VII
COLLOT d'HERBOIS, J.M. 4773-IX
COLOMBO, Realdo 1469-III
COLT, Samuel 1470-III
COLTRANE, John 1470-III
COMENIUS, Johann Amos 1471-III
COMMANECI, Nadia 1472-III
COMMINES, Philippe de 1472-III
COMMONS, John Rogers 1473-III
COMPTON, Arthur Holly 1473-III
COMPTON, Karl 1473-III
COMSTOCK, Daniel F. 3631-VII
COMTE, Auguste 1475-III
CONDE, Louis Bourbon 1478-III
CONDILLAC, Etienne 1480-III
CONDON, Edward Uhler 1483-III
CONDORCET, Marquis de 1484-III
CONGREVE, William 1487-III
CONNOLLY, James 1487-III
CONNOLY, Maureen 1487-III
CONRAD, Joseph 1488-III
CONRAD, Martius Hedwig 1490-III
CONRING, Hermann 1490-III
CONSIDERANT, Victor 1491-III
CONSTABLE, John 1491-III
CONSTANTINUS I 1493-III
CONTA, Basile 1495-III
CONTENAU, Georges 1495-III
COOK, Frederick A. 4438-VIII
COOK, James 1496-III
COOKE, William F. 5530-X
COOLEY, Charles Horton 1497-III
COOLEY, Denton A. 1497-III
COOLEY, Thomas Mc I. 1498-III
COOLIDGE, William David 1498-III
COOPER, Gary 1499-III
COOPER, Leon N. 1499-III
COOPER, Marian C. 2928-VI
COPEAU, Jacques 1500-III
COPELAND, Stewart 4562-IX
COPLAND, Aaron 1501-III
COPPI, Fausto 1502-III
COPPOLA, Francis Ford 1502-III
COQUELIN, Constant 1503-III
COQUET, Jean-Claude 2490-V
COREA, Chick 3669-VII
CORELLI, Arcangelo 1503-III
CORI, Carl Ferdinand 1504-III
CORI, Gerty Theresa 1504-III
CORINTH, Lovis 1504-III
CORIOLIS, Gaspard 1505-III
CORNEILLE, Guillaume 369-I
CORNEILLE, Pierre 1505-III
CORNFORTH, John Warcup 1507-III
CORNFORTH, Maurice 1507-III
CORNICK, Grenn 3051-VI
CORNU, Alfred 3936-VIII
CORNWALLIS, Charles 1508-III
COROT, Jean-Baptiste 1508-III
CORREGGIO, Antonio 1509-III
CORRENS, Carl Erich 693-II, 4129-VIII, 5482-X
CORSO, Gregory 2384-V
CORTAZAR, Julio 1510-III
CORTES, Hernando 1510-III
CORTI, Alfonso 1511-III
CORTONA, Pietro da 1512-III
CORTOT, Alfred-Denis 1512-III
CORVALAN, Luis 1512-III
COSER, Lewis 1513-III
COSSA, Luigi 1513-III
COSTA, Lucio 1514-III
COSTA-GAVRAS 1514-III
COUBERTIN, Pierre de 1515-III
COULOMB, Charles 1515-III
COULOMB, Charles Augustin de 1515-III
COULTON, George Gordon 1517-III
COUPER, Archibald Scott 1517-III
COUPERIN, François 1518-III
COURBET, Gustave 1519-III
COURNAND, Andre 1522-III
COURNOS, John 4588-IX
COURNOT, Antoine 1522-III
COURTELINE, Georges 1524-III
COURTES, Joseph 2490-V
COURTOIS, Bernard 1672-III
COUSIN, Victor 1525-III
COUSTEAU, Jacques-Yves 1528-III
COUSTURIER, Lucie 4987-IX
COUTHON, Georges 1528-III
COUTURAT, Louis 1529-III
COWARD, Noel 1529-III
COYSEVOX, Antoine 1530-III
CÖMERT, Bedrettin 1530-III
CÖNTÜRK, Hüseyin 1531-III
CRAIG, Gordon 1531-III
CRAMER, Johann Ulrich 1532-III
CRAMER, Wolfgang 1532-III
CRANA, Hart 2165-IV
CRANACH, Lucas [Yaşlı] 1532-III
CRANE, Walter 5509-X
CRANKO, John 1533-III
CRAPP, Loraine 1534-III
CRELLE, August Leopold 1534-III
CREMONINI, Cesare 1534-III
CRESWELL, Keppel Archibald 1535-III
CRICK, Francis 1536-III
CRIPPS, Richard 1538-III
CRISPI, Francesco 1539-III
CRIVELLI, Carlo 1539-III
CROCE, Benedetto 1540-III
CROMPTON, Samuel 1542-III
CROMWELL, Oliver 1542-III
CROMWELL, Thomas 1544-III
CRONIN, Archibald Joseph 1545-III
CROOKES, William 1545-III
CROS, Charles 1547-III
CROSLAND, Alan 3957-VIII
CROSLAND, Charles 1548-III
CROSS, David 3246-VI
CROSS, Hardy 3939-VIII
CROUSAZ, Jean Pierre 1548-III
CRUISHANK, George 2818-VI
CLUMB, Robert 1549-III
CRUSIUS, Christian 1549-III
CRUYFF, Johan 1550-III
CRUZ, Ramon de la 1550-III
CSONTVARY-KOSZTKA 4810-IX
CUCİ 1550-III
CUDA, Mahmut Celalettin 1552-III
CUDWORTH, Ralph 1552-III
CUELLAR, Perez de 1554-III
CUFAELER, Abraham 1555-III
CUGNOT, Joseph 1555-III
CUI, Cesar Antonoviç 1556-III
CUJAS, Jacques 1556-III
CUKOR, George 1557-III
CUMALI, Necati 1558-III
CUMBERLAND, Richard 1558-III
cummings, e.e. 1559-III
CUNHAL, Alvaro 1560-III
CUNNINGHAM, Marce 4250-VIII
CUNNINGHAM, William 1560-III
CUNO, Helmuth 5252-X
CURIE, Marie 1561-III
CURIE, Pierre 1564-III
CURTHOUSE, Robert 5549-X
CURTIN, John Joseph 1565-III
CURTISS, Glenn Hammond 1565-III
CURTIUS, Ludwig 1566-III
CURZON, George 1566-III
CUSANUS, Nicolaus 1567-III
CUSHING, Frank Hamilton 1570-III
CUSHING, Harvey Williams 1570-III
CUVIER, Georges 1571-III
CUZA, Alexandr Ion 1572-III
CÜNEYD, Şeyh 1572-III
CÜNEYD BAĞDADİ 1573-III
CÜRCANİ 1574-III
CÜVEYNİ 1575-III
CYBULSKI, Zbigniew 1576-III
CYGNAEUS, Uno 2260-V
CYRANO DE BERGERAC 1577-III
CZOLBE, Henri 1577-III

Ç

ÇADAYEV, Pyotr 1578-III
ÇAĞAN, Sermet 1578-III
ÇAĞATAY 1579-III
ÇAĞATAY, Ergun 1580-III
ÇAĞLAR, Behçet Kemal 1581-III
ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri 1581-III
ÇAĞIL BEY 1581-III
ÇAKABEY 1582-III

ÇAKMAK, Fevzi 1583-III
ÇALIK, Mehmet Şadi 1583-III
ÇALLI, İbrahim 1584-III
ÇAMBEL, Halet 1585-III
ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz 1587-III
ÇANDRAGUPTA 1588-III
ÇANG Çİ-TUNG 1589-III
ÇANG SAY 1589-III
ÇAN KAY-ŞEK 1590-III
ÇAO MENG-FU 1591-III
ÇAPAN, Cevat 1592-III
ÇAPEK, Karel 1592-III
ÇARIKLI, Hacim Muhittin 1593-III
ÇAYANOV, Aleksandr 1593-III
ÇAYKOVSKİ, Piotr İlyiç 1593-III
ÇEBİŞEV, Pafnuti Lvoviç 1595-III
ÇEÇEN, Kâzım 1596-III
ÇEHOV, Anton Pavloviç 1596-III
ÇE HUANG-Tİ 1599-III
ÇELEBİ, Ali Avni 1599-III
ÇELEBİ, Asaf Halet 1600-III
ÇELEN, Meral 4354-VIII
ÇELİK, İsa 1601-III
ÇELİK, İsmet 4194-VIII
ÇENG-HO 1601-III
ÇEN PO-TA 1602-III
ÇEN TU-HŞİ 1603-III
ÇEN-Yİ 1603-III
ÇERENKOV, Pavel 1603-III
ÇERKEZ ETHEM 1604-III
ÇERNENKO, Konstantin 1605-III
ÇERNİKOV, J. 3577-VII
ÇERNİŞEVSKİ, Nikolay 1605-III
ÇERNOV, Viktor Mihayloviç 1606-III
ÇETİN, Sinan 4365-VIII
ÇETİN, Yalçın 1607-III
ÇETİNKAYA, Ali 1607-III
ÇETİNTAŞ, Sedat 1608-III
ÇIĞIRAÇAN, İbrahim Hilmi 1608-III
ÇİANG ÇİNG 1609-III
ÇİÇEKLİ, Edib 1609-III
ÇİÇERİN, Boris 1610-III
ÇİÇERİN, Georgi 1610-III
ÇİEN LUNG 1611-III
ÇİĞİLTEPE, Asaf 1611-III
ÇİKAMATSU, Monzeamon 1612-III
ÇİNİCİ, Behruz 1612-III
Ç'İN KUEİ 1613-III
ÇİRAY, Gül 1613-III
Çİ YİNG 1613-III
ÇİZGEN, Gültekin 1614-III
ÇOBAN, Mehmet 1614-III
ÇOKER, Adnan 1614-III
ÇOKUM, Sevinç 4354-VIII
ÇOMBE, Moiz Kapenda 1616-III
ÇOYBALSAN, Horloyin 1616-III
ÇÖLGEÇEN, Nesli 4365-VIII
ÇU EN-LAY 1617-III
ÇUKRAY, Grigori 1618-III
ÇU KUNG 1618-III
ÇULALONGKORN 1619-III
ÇU TEH 1619-III

D

D'ABBANS, Jouffroy 2164-IV
D'ACHE, Çaran 2818-VI
DADALOĞLU 1621-III
DAGUERRE, Louis 1621-III
DAĞ, Şevket 1622-III
DAĞISTANLI, Mustafa 1622-III
DAĞLARCA, Fazıl Hüsnü 1622-III
DAHL, Robert Alan 1623-III
DAHN, Felix Ludwig Sophus 1623-III
DAHRENDORF, Ralph 1624-III
DAICHES, David 1625-III
DAIMLER, Gottlieb 1625-III
DALADIER, Edouard 1626-III
DALAY LAMA 1626-III
DALE, Henry Hallett 1627-III
DALEN, Gustaf 5271-X
DALGIÇ AHMED ÇAVUŞ 1628-III
DALI, Salvador 1628-III
DALKILIÇ, Muharrem 1630-III
DALOKAY, Vedat 1630-III
DALOU, Jules 1630-III
DALTON, John 1631-III
DALTREY, Roger 5536-X
DAM, Carl Peter Henrik 1634-III
DAMAR, Arif 1635-III
DAMASCIUS [Şamlı] 1635-III
DAMERON, Tadd 5349-X
DAMIANI, Petrus [Aziz] 1635-III
DAMIRON, Jean Philibert 1636-III
DAMLE 4688-IX
DAMPIER, William 1636-III
DANA, James Dwight 1637-III
DANDOLO, Enrico 1637-III
DANDY, W.E. 1925-IV
DANGER, Rene 4271-VIII
DANIELL, John Frederick 1638-III
DANİELSON, Nikolay 1638-III
DANİLEVSKİ, Nikolay 1639-III
DANİŞMEND, İsmail Hami 1639-III
DANİŞMEND GAZİ 1639-III
DANKO, Stefan 4810-IX
D'ANNUNZIO, Gabriele 1640-III
DANTE ALIGHIERI 1641-III
DANTO, Arthur 1643-III
DANTON, Georges Jacques 1643-III
DANYAL 1645-III
DANYAL, Nezih 1645-III
DARA ŞÜKUH 2062-IV
DARAZİ 2586-V
DARBAUX 3543-VII
DARGA, Muhibbe 1646-III
DARGOMİJSKİ, Aleksandr 4092-VIII, 5486-X
DARIO, Ruben 1646-III
DARİUS I 1647-III
DARKOT, Besim 1648-III
DARVIN, George 3044-VI
DARWIN, Charles 1648-III
DARWIN, Charles Galton 4037-VIII
DARWIN, Erasmus 1654-III
DARYAL, Vecihe 1655-III
DAS, Çitta Rancan 1655-III
DASSİN, Jules 1655-III
DASZYNSKI, Ignacy 1656-III
DAUBIGHY, Charles 1520-III, 3950-VIII
DAUDET, Alphonse 1656-III
DAUMIER, Honore 1657-III
DAVAINE, Casimir Joseph 1658-III
DAVENANT, William 1658-III
DAVENPORT, C.B. 4436-VIII
DAVENPORT, Herbert 1659-III
DAVID, Gerard 1659-III
DAVID, Jacques-Louis 1660-III
DAVIDSON, Donald 1662-III
DAVIES, Arthur B. 2395-V, 2715-V
DAVIS, Angela Yvonne 1664-III
DAVIS, Bette 1665-III
DAVIS, Jefferson 1665-III
DAVIS, Miles 1666-III
DAVIS, Stuart 1666-III
DAVISSON, Clinton 1667-III
DAVİÇO, Oskar 1667-III
DAVİDOV, İvan 1668-III
DAVUD 1668-III
DAVUD AĞA 1669-III
DAVUD b.HALEF 1669-III
DAVUD HAN 1669-III
DAVUD KAYSERİ 1670-III
DAVUD PAŞA 1670-III
DAVY, Humphry 1671-III
DAWSON, Christopher 1673-III
DAYAN, Moşe 1673-III
DAYIOĞLU, Gülten 4354-VIII
DEAK, Ferenc 1674-III
DEAN, James 1675-III
DeBAKEY, Michael Ellis 1675-III
DE BARY, Anton 1676-III
DEBIERNE, Andre Louis 1676-III
DEBRAY, Regis 1677-*III*
DEBS, Eugene Victor 1677-III
DEBUSSY, Claude Achille 1678-III
DEBYE, Peter 1681-III
DECROLY, Ovide 1682-III
DEDEKIND, Richard 1683-III
DEDE KORKUT 1684-III
DE FILIPPO, Eduardo 1685-III
DEFNE, Zeki Ömer 1686-III
DEFOE, Daniel 1686-III
DE FOREST, Lee 1688-III
DEGAS, Edgar 1695-IV
DE GASPERI, Alcide 1696-IV
DEGERANDO, Marie Josephe 1697-IV
DE GRAAF, Regnier 1697-IV
DE GREFF, Guillaume 1698-IV
DE HAVILLAND, Geoffrey 1698-IV
DEHHANİ 1699-IV
DEIGHTON, Len 2611-V
DEJNEV 4244-VIII
DEKKER, Thomas 1699-IV
DE KOONING, Willem 1699-IV
DELACROIX, Ferdinand 1700-IV
DE LA MARE, Walter 1702-IV
DELAMBRE, Jean 1702-IV
DELANEY, Shelag 1703-IV
DELANY, Samuel 3492-VII
DELAPORTE, Luis 1703-IV
DELAROCHE, Archille 2321-V
DE LA ROCHE, Mazo 1703-IV
DELAUNAY, Robert 1704-IV
DELAUNAY-TERK, Sonia 1705-IV
DE LAVAL, Carl 1705-IV
DELBRÜCK, Hans 1706-IV
DELBRÜCK, Max 1706-IV
DE LEON, Daniel 1707-IV
DELIBES, Leo 1707-IV
DELISLE, Claude 1708-IV
DELISLE, Guillaume 1708-IV
DELISLE, Joseph-Nicolas 1708-IV
DELİBAŞ MEHMED 1709-IV
DELON, Alain 1709-IV
DEL REY, Lester 3492-VII
DELSARTE, Jean 5516-X
DELVAUX, Paul 1709-IV
DEMARGUE, Pierre 1710-IV
DEMBOWSKI, Edward 1710-IV
DEMETRİUS 1711-IV
DE MILLE, Cecil 1711-IV
DEMİR, İsmet 1711-IV
DEMİRAĞ, Melike 4365-VIII
DEMİRAĞ, Turgut 1774-IV
DEMİRCİ, Latif 1333-III
DEMİRCİ MEHMET EFE 1712-IV
DEMİREL, Selçuk 1712-IV
DEMİREL, Süleyman 1713-IV
DEMİRİZ, Yıldız 1762-IV
DEMİRSOY, Seyfi 1713-IV
DEMOIVRE, Abraham 720-II
DEMOKRİTOS 1714-IV
DEMOLINS, Edmond 1717-IV
DE MORGAN, Augustus 1718-IV
DEMOSTHENES 1719-IV
DEMPSEY, Jack 1719-IV
DEMY, Jacques 1720-IV
DENG HSIAO-PİNG 1720-IV
DENIKER, Joseph 1721-IV
DE NİRO, Robert 1721-IV
DENIS, Hector 1721-IV
DENIS, Maurice 1722-IV
DENİZ, Metin 1722-IV
DENİZCİER, İbrahim 1723-IV
DENİZHAN, Namık 1723-IV
DENKTAŞ, Rauf 1724-IV
DEODORO DA FONSECA 1724-IV
DE PALMA, Brian 1725-IV
DEPRETIS, Agostino 1725-IV
DERAIN, Andre 1725-IV
DERBY LORDU 2396-V
DERELİ, Cevat 1726-IV
DERİN, Zihni 1727-IV
DERMAN, Hakkı 1727-IV
DERMAN, Halil 1727-IV
DERRIDA, Jacques 1728-IV
DERTLİ [Aşık] 1729-IV
DERVİŞ VAHDETİ 1730-IV
DERY, Tibor 1730-IV
DESAİ, Morarji 2300-V
DE SANCTIS, Gaetano 1730-IV
DE SANTIS, Guiseppe 4803-IX
DESAULT, Pierre 904-II
DESCARTES, Rene 1731-IV
DESCHAMPS, Leger-Marie 1735-IV
DE SICA, Vittorio 1736-IV
DESMOND, Paul 5349-X
DESMOULINS, C. 4771-IX
DESNİTSKİ, Semyon Yefimoviç 1737-IV
DESNOS, Robert 1737-IV
DE SOTO, Hernando 1737-IV
DESPIAU, Charles 1738-IV
DESSAU, Paul 1738-IV
DESTUTT DE TRACY, Antoine 1739-IV
DEUSSEN, Paul 1739-IV
DEUTINGER, Martin 1740-IV
DEUTSCH, Karl W. 1740-IV
DEUTSCHER, Isaac 1740-IV
DE VALERA, Eamon 1741-IV
DEVELLİOĞLU, Ferit 1742-IV
DEVILLE, Sainte-Claire 2596-V
DEVINE, George 1742-IV
DEVLET GİRAY I 1743-IV
DEVLETŞAH 1743-IV
DEVRİM, İzzet Melih 4354-VIII
DEVRİM, Nejad 1744-IV
DEWAR, James 1744-IV
DEWEY, John 1745-IV
DEWEY, Melvil 1748-IV
DEXTER, John 1749-IV
DEYMER, Şefik Hüsnü 1749-IV
DIAS, Bartolomeu 1750-IV
DIAZ, Adolfo 4881-IX
DIAZ, Jose 1750-IV
DIAZ, Narcisse-Virgile 3950-VIII
DIAZ, Porfirio 1751-IV
DICEY, Albert Venn 1751-IV
DICKE, Robert 5555-X
DICKE, Robert H. 4451-VIII
DICKENS, Charles 1752-IV
DICKINSON, Emily 1754-IV
DICKSON, W.K.L. 3631-VII
DIDEROT, Denis 1755-IV
DIDI 1758-IV
DIDOT, François Ambroise 1758-IV
DIEFENBAKER, John George 1758-IV
DIELES, Hermann 1759-IV
DIELS, Otto 1759-IV
DIEMER, Alwin 1759-IV
DIESEL, Rudolf 1759-IV
DIETRICH [Freibergli] 1760-IV
DIETRICH, Marlene 1761-IV
DIETRICH, Wilfried 1761-IV
DIETZGEN, Joseph 1761-IV
DIEUDONNE, Jean 5516-X
DIEZ, Ernst 1762-IV
DIGBY, Kenelm 1763-IV
DILTHEY, Wilhelm 1763-IV
D'INDY, Vincent 1765-IV
DINE, Jim [James] 1766-IV
DINGLER, Hugo 1766-IV
DIRAC, Paul 1767-IV
DIRANAS, Ahmet Muhip 1770-IV
DIRICHLET, Gustav 1770-IV
DIRKS, Rudolph 2816-VI
DISCH, Thomas 3492-VII
DISCHINGER, Franz 1772-IV
DISNEY, Walt 1773-IV
DISRAELI, Benjamin 1775-IV
DI STEFANO, Alfredo 1776-IV
DIX, Otto 1777-IV
DİAGHİLEV, Sergey 1777-IV
DİBİL 1778-IV
DİKMEN, Halil 1778-IV
DİKMEN, Şükriye 1779-IV
DİKRAN ÇUHACIYAN 1779-IV
DİLAÇAR, Agop 1780-IV
DİLEMRE, Saim Ali 1781-IV
DİLHAYAT KALFA 1781-IV
DİLLİGİL, Avni 1781-IV
DİLMEN, Güngör 1782-IV
DİLMEN, İbrahim Necmi 1782-IV
DİMİTROV, Georgi 1783-IV
DİMOV, Dimitri 1785-IV

DİNAMO, Hasan İzzettin 1785-IV
DİNÇÇAĞ, Şadi 1786-IV
DİNEVERİ 1786-IV
DİNO, Abidin 1786-IV
DİOCLETİANUS, Valerius 1787-IV
DİODOROS, Kronus 1787-IV
DİODORUS [Sicilyalı] 1788-IV
DİOGENES [Apollonialı] 1788-IV
DİOGENES [Babilli] 1789-IV
DİOGENES [Sinoplu] 1789-IV
DİOGENES LAERTİUS 1791-IV
DİONYSOS AREOPAGİTA 1791-IV
DİOPHANTOS 1792-IV
DİOSKORİDES [Pedanius] 1793-IV
DİREN, Sadi 1793-IV
DJİLAS, Milovan 1794-IV
DMOWSKI, Roman 4512-IX
DOBB, Maurice 1794-IV
DOBROLYUBOV, Nikolay 1796-IV
DOBZHANSKY, Theodosius 1796-IV
DODWEL, Henry 1797-IV
DOĞAN, Lütfi 1798-IV
DOĞAN, Mehmet H. 1798-IV
DOĞANÇAY, Burhan 1798-IV
DOĞRUER, Mustafa 1799-IV
DOĞU, Nizamettin 1949-IV
DOĞU, Yaşar 1799-IV
DOISNEAU, Robert 1799-IV
DOISY, Edward 1634-III
DOKSİYADİS, Konstantinos 1799-IV
DOKYO 3288-VI
DOLIN, Anton 1800-IV
DOLLARD, John 1801-IV
DOLLFUSS, Engelbert 1801-IV
DOLLOND, John 1802-IV
DOLLOND, Peter 1802-IV
DOMAGK, Gerhard 1802-IV
DOMANİÇ, Fahri 1803-IV
DOMAR, Evsey David 1804-IV
DOMAT, Jean 1804-IV
DOMINICUS [Aziz] 1804-IV
DOMINICUS, Gundissalvi 1805-IV
DONATELLO 1805-IV
DONATI, Giovanni 1807-IV
DONDERS, Franciscus C. 1808-IV
DONEAU, Hugues 1808-IV
DONEN, Stanley 3957-VIII
DONGEN, Kees Van 1808-IV
DONIZETTI, Gaetano 1809-IV
DONİZETTİ PAŞA 1809-IV
DONNE, John 1811-IV
DONOVAN, Charles 3489-VII
DONSKOY, Mark 1812-IV
DOOLITTLE, Hilda 4588-IX
DOPPLER, Christian 1812-IV
DORE, Paul Gustave 1813-IV
DORİA, Andrea 1814-IV
D'ORIOLA, Pierre 1814-IV
D' ORIOLA, Pierre Jonqueres 1814-IV
DORIOT, Jacques 1814-IV
DORMEN, Haldun 1815-IV
DORSAY, Atilla 1815-IV
DORSEY, James Owen 1815-IV
DORSEY, Jimmy 2435-V
DORSEY, Tommy 2435-V
DOS PASSOS, John 1815-IV
DOST MUHAMMED 1816-IV
DOSTOYEVSKİ, Fiyodor 1817-IV
DOTREMONT, Christian 369-I
DOUAREN, François 1819-IV
DOUGLAS, Donald Wills 1820-IV
DOUGLAS, Paul Howard 1820-IV
DOUGLAS, Stephen 1821-IV
DOUGLASS, Frederick 1821-IV
DOUMERGUE, Gaston 1822-IV
DOVÇENKO, Aleksandr 1822-IV
DOWELL, Anthony 1822-IV
DOWNES, Geoff 5595-X
DOYLE, Arthur Conan 1823-IV
DÖBEREINER, Johann 1672-III, 3882-VII
DÖLEK, Sulhi 4194-VIII
DÖLLINGER, Johannes 1823-IV
DÖNITZ, Karl 1824-IV
DÖRNER, Karl Friedrich 1824-IV
DÖRPFELD, Wilhelm 1825-IV
DRACO 1826-IV
DRAGO, Luis Maria 1826-IV
DREBBEL, Cornelis 1826-IV
DREES, Willem 1827-IV
DREISER, Theodore 1827-IV
DREWS, Arthur 1827-IV
DREXLER, Anton 2776-V
DREYER, Carl 1828-IV
DREYFUS, Alfred 1829-IV
DRIESCH, Hans 1829-IV
DRİNOV, Marin Stepanoviç 1831-IV
DROYSEN, Johan Gustav 1831-IV
DRUMMOND DE ANDRADE 1832-IV
DRYDEN, Johan 1832-IV
DUARTE I 2716-V
DUBÇEK, Alexander 1833-IV
DUBOIS, Jacques 5186-X
DUBOIS, Pierre 1833-IV
DU BOIS, William Edward 1834-IV
DU BOIS-REYMOND, Emil 1834-IV
DU BOS, Charles 1835-IV
DUBOS, Jean Baptiste 1835-IV
DUBOS, Rene Jules 1836-IV
DUBOUT, Albert 1837-IV
DUBUFFET, Jean 1837-IV
DUCAS, Mikhael 1838-IV
DUCASSE, Curt John 1838-IV
DUCCIO DI BUONONSEGNA 1838-IV
DUCHAMP, Marcel 1839-IV
DUCHAMP-VILLON, Raymond 1841-IV
DUCHENNE 1332-III
DUCHESNE, Andre 1842-IV
DUCHESNE, Louis Marie 1842-IV
DUCLOS, Jacques 1842-IV
DUDLEY, Harold Ward 1627-III
DU FAY, Charles François 1843-IV
DUFY, Raoul 1844-IV
DUGUIT, Leon 1844-IV
DUHAMEL, Georges 1846-IV
DUHEM, Pierre 1847-IV
DUJARDIN, Felix 1848-IV
DUKAS, Paul 1848-IV
DULAC, Germaine 1169-III
DULBECCO, Renato 1849-IV
DULLES, John Foster 1849-IV
DULLIN, Charles 1850-IV
DULONG, Pierre Louis 1850-IV
DUMAS, Alexandre [Baba] 1851-IV
DUMAS, Alexandre [Oğul] 1851-IV
DUMAS, Jean-Baptiste 1852-IV
DU MAURIER, Daphne 1853-IV
DUMEZIL, Georges 1853-IV
DUMMETT, Michael 1854-IV
DUMONT, Arsene 1854-IV
DUMOULIN, Charles 1854-IV
DUNCAN, Isadora 1855-IV
DUNLOP, John Boyd 1855-IV
DUNNING, William 1856-IV
DUNOYER, Louis 5126-X
DUNS SCOTUS 1856-IV
DUPONT DE NEMOURS 1859-IV
DUPONT-WHITE, Charles 1859-IV
DUPRE, Jules 3950-VIII
DUPUIT, Jules 1860-IV
DURAN, Faik Sabri 1860-IV
DURAN, İbrahim Feyhaman 1860-IV
DURAND, Guillaume 1861-IV
DURANDUS 1862-IV
DURAN-RUEL, Paul 3993-VIII
DURANT, William Crapo 1862-IV
DURANT, William James 1862-IV
DURANTY 2174-IV
DURAS, Marguerite 1863-IV
DURBAŞ, Refik 1863-IV
DURBIN, Deanna 3957-VIII
DURET, Theodore 3993-VIII
DURIER 2321-V
DURKHEIM, Emile 1864-IV
DURRELL, Lawrence George 1866-IV
DURSUNOĞLU, Cevat 1866-IV
DURU, Orhan 1867-IV
DURUEL, Nursel 4354-VIII
D'URVILLE, Dumont 4955-IX, 4244-VIII
DUSE, Eleonora 1867-IV
DUSSAP PAŞA 1810-IV
DUSSEK, Jan Ladislav 1876-IV
DUTROCHET, Rene-J.H. 1867-IV
DU VAL, Patrick 1868-IV
DUVE, Christian de 4380-VIII
DUVERGER, Maurice 1868-IV
DU VIGNEAUD, Vincent 1869-IV
DUYAR, Gürdal 1869-IV
DÜHRİNG, Karl Eugen 1870-IV
DÜMBÜLLÜ, İsmail 1871-IV
DÜNDAR BEY 1871-IV
DÜRER, Albrecht 1872-IV
DÜRRENMATT, Friedrich 1874-IV
DVORAK, Antonin 1875-IV
DVORAK, Max 4576-IX
DYKE, Van 2928-VI
DYLAN, Bob 1877-IV
DYROFF, Adolf 1878-IV

E

EADS, James Buchanan 1879-IV
EAGLETON, Terry 1879-IV
EAKINS, Thomas 1880-IV
EAMES, Charles 1880-IV
EARHART, Amelia 1880-IV
EAST, Edward Murray 1881-IV
EASTMAN, George 1881-IV
EASTON, David 1882-IV
EBBINGHAUS, Hermann 1882-IV
EBERHARD, Johann August 1883-IV
EBERHARD, Wolfram 1883-IV
EBERT, Carl 1883-IV
EBERT, Friedrich 1886-IV
EBERTH, Karl Joseph 1887-IV
EBİVERDİ 1887-IV
EBNER, Ferdinand 1887-IV
EBUBEKİR 1888-IV
EBUBEKİR AĞA 1889-IV
EBUBEKİR AĞA [Tab'i] 2925-VI
EBU DÜLAME 1889-IV
EBU EYYUB HALİD 1889-IV
EBU FİRAS 1889-IV
EBU HANİFE 1890-IV
EBU HAŞİM 1891-IV
EBU HAYYAN 1891-IV
EBU HUREYRE 1892-IV
EBU'L-ABBAS 1892-IV
EBU'L-ALA MAARRI 1892-IV
EBU'L-ALA ZÜHR 2954-VI
EBULBEREKAT BAĞDADİ 1893-IV
EBU'L-FAZL ALLAMİ 1895-IV
EBULFEREC 1896-IV
EBU'L-FİDA 759-II
EBU'L-GAZİ BAHADIR HAN 1896-IV
EBULHATTAB 1897-IV
EBU'L-HUDA 1898-IV
EBU'L-KASIM ZEHRAVİ 1898-IV
EBU'L-KELAM AZAD 1899-IV
EBU MÜSLİM HORASANİ 1899-IV
EBU NUVAS 1900-IV
EBU SAİD BAHADIR 1900-IV
EBU SELEME 1900-IV
EBU SUFYAN 1901-IV
EBU ŞAKİR MEYMUN 1901-IV
EBU ŞAME 1902-IV
EBU UBEYDE 1902-IV
EBU YUSUF 1902-IV
EBU ZERR 1902-IV
EBÜ'L-ATAHİYE 1903-IV
EBÜLHUZEYL ALLAF 1903-IV
EBÜSSUUD EFENDİ 1904-IV
EBÜZZİYA TEVFİK 1905-IV
ECCLES, John Carew 1905-IV
ECE AYHAN 1906-IV
ECEVİT, Bülent 1907-IV
ECEVİT, Nazlı 1908-IV
ECHEGARAY, Jose 1908-IV
ECKARDT, Andre 1909-IV
ECKERT, John Presper 1909-IV
ECKHART, Meister 1910-IV
ECKMANN, Janos 1911-IV
ECKSTEIN, Albert 1911-IV
ECO, Umberto 1911-IV
ECZACIBAŞI, Nejat 1913-IV
ECZACIBAŞI, Süleyman 1913-IV
ECZACIBAŞI, Şakir 1913-IV
EDDINGTON, Arthur 1914-IV
EDEBALI 1915-IV
EDELMAN, Gerald Maurice 1916-IV
EDEN, Anthony 1916-IV
EDGEWORTH, Francis 1917-IV
EDGÜ, Ferit 1917-IV
EDHEM BEY 1918-IV
EDISON, Thomas Alva 1918-IV
EDİB AHMED YÜKNEKİ 1920-IV
EDİB ŞABİR 1921-IV
EDİBÜ'L-MEMALİK 1921-IV
EDİZ, Hasan Ali 1921-IV
EDWARD I 1922-IV,
EDWARD III 1922-IV
EESTEREN, Cornelis van 1923-IV
EFDAL b.BEDR CEMALİ 1923-IV
EFLAK, Mişel 1924-IV
EFLAKİ, Şemseddin Ahmed 1925-IV
EGAS MONİZ, Antonio 1925-IV
EGELİ, Ekrem Şerif 1926-IV
EGELİ, Vasfi 1949-IV
EGEMEN, Ferih 1926-IV
EGGELING, Viking 1774-IV
EGLI, Ernst 1927-IV
EĞİLMEZ, Cafer Tayyar 1927-IV
EĞİLMEZ, Ertem 1928-IV
EHRENBERG, Christian 1928-IV
EHRENBURG, İlya 1928-IV
EHRENREICH, Paul 1929-IV
EHRLICH, Eugen 1929-IV
EHRLICH, Paul 1930-IV
EICH, Günter 1932-IV
EICHHORN, Karl Friedrich 1932-IV
EICHLER, August Wilhelm 1932-IV
EICHMANN, Karl Adolf 1933-IV
EIERMANN, Egon 1933-IV
EIFFEL, Alexandre 1934-IV
EIGEN, Manfred 1936-IV
EIJKMAN, Christiaan 1936-IV
EIKHEMBAUM, Boris 3026-VI
EINSTEIN, Albert 1937-IV
EINTHOVEN, Willem 1940-IV
EISENHOWER, Dwight David 1941-IV
EISENSTAEDT, Alfred 1942-IV
EISENSTEIN, Ferdinand 1942-IV
EISLER, Hanns 1943-IV
EKBER I 1943-IV
EKMAN, Vagn Walfrid 1946-IV
EKŞİ, Oktay 1946-IV
EKUZ, Nahit 4354-VIII
ELÇİN, Şükrü 1946-IV
ELDEM, Halil Edhem 1947-IV
ELDEM, Nezih 1947-IV
ELDEM, Sedad Hakkı 1948-IV
ELDEROĞLU, Abidin 1950-IV
ELDRIDGE, Roy 1950-IV
ELGAR, Edward William 1951-IV
ELGÖTZ, Herman 4271-VIII
EL GRECO 1951-IV
ELGÜN, Nermin 1885-IV
ELIOT, Thomas Stearns 1953-IV
ELIZABETH I 1955-IV
ELİF NACİ 1956-IV

ELİŞA 1957-IV
ELİTİS, Odisseus 1957-IV
ELLINGTON, Duke 1958-IV
ELLIOTT, T.R. 3588-VII
ELLISON, Harlan 3492-VII
ELLSWORTH, Lincoln 1958-IV
ELOĞLU, Metin 1959-IV
ELSAESSER, Martin 5252-X
ELSASSER, Walter 1667-III
ELSESSER, Charles 4779-IX
ELSTER, Julius 1959-IV
ELTON, Arthur 2928-VI
ELUARD, Paul 1960-IV
ELVEHJEM, Conrad Arnold 1961-IV
EMANULLAH HAN 1961-IV
EMBDEN, Georg 3921-VII
EMDEN, Robert 1962-IV
EMERSON, LAKE ve PALMER 1963-IV
EMERSON, Ralph Waldo 1962-IV
EMETT, Roland 1963-IV
EMGE, Carl August 1964-IV
EMINESCU, Mihail 1965-IV
EMİN 2649-V
EMİN AĞA 1965-IV
EMİR HÜSREV 1966-IV
EMİROĞLU, Selma 1966-IV
EMİR SULTAN 1966-IV
EMMET, Robert 1967-IV
EMPEDOKLES 1967-IV
EMPSON, William 1970-IV
EMRAH [Ercişli] 1970-IV
EMRAH [Erzurumlu] 1970-IV
EMRE, Halim 1971-IV
EMRE, Vehbi 1971-IV
EMRE, Veysi 1971-IV
EMRULLAH EFENDİ 1971-IV
ENCKE, Johann Franz 2290-V
ENDELL, August 1971-IV
ENDEMANN, Wilhelm 1972-IV
ENDER, Cornelia 1972-IV
ENDERS, John Franklin 1973-IV
ENESCO, George 1973-IV
ENFANTIN, Barthelemy 1974-IV
ENGEL, Ernst 1974-IV
ENGELBREKT ENGELBREKTSSON 1975-IV
ENGELS, Friedrich 1975-IV
ENGİN, Dilek 2119-IV
ENGLER, Adolf 1979-IV
ENNIUS 5268-X
ENRIQUES, Federigo 1979-IV
ENSOR, James 1980-IV
ENTWISTLE, John 5536-X
ENÜNLÜ, Ahmet 1980-IV
ENVERİ 1981-IV
ENVER PAŞA 1981-IV
ENZENSBERGER, Hans Magnus 1984-IV
EÖTVÖS, Jozsef von 1985-IV
EÖTVÖS, Lorand 1985-IV
EPAMİNONDAS 1986-IV
EPİKHARMOS 1986-IV
EPİKMAN, Refik Fazıl 1987-IV
EPİKTETOS 1987-IV
EPUKUROS 1989-IV
EPİMENİDES [Giritli] 1991-IV
EPSTEIN, Jacob 1992-IV
ERALP, Halil Vehbi 1992-IV
ERASİSTRATOS 1993-IV
ERASMUS, Desiderius 1993-IV
ERATOSTHENES 1994-IV
ERAY, Nazlı 1995-IV
ERBAKAN, Necmettin 1995-IV
ERBEN, Talat 1996-IV
ERBİL, Devrim 1996-IV
ERBİL, Leyla 1997-IV
ERBULAK, Altan 1997-IV
ERDİNÇ, Fahri 4354-VIII
ERDMANN, Kurt 1997-IV
ERDOĞAN, Bekir Sıtkı 1998-IV
ERDOK, Neşe 1998-IV
ERDOST, Muzaffer İlhan 1998-IV
ERDURAN, Ayla 1999-IV
ERDURAN, Refik 1999-IV
EREN, Cemil 1999-IV
EREN, Nusret Nurdan 2000-IV
EREN, Refik 2000-IV
ERENEROL, Pavli 2001-IV
ERENEROL, Turgut 2001-IV
ERENGÖNÜL, Sabiha 2001-IV
ERENUS, Bilgesu 2002-IV
ERETNA BEY 2002-IV
ERGİN, Osman Nuri 2002-IV
ERGİNBAŞ, Doğan 1949-IV
ERGİNSOY, Cavit 2003-IV
ERGÖNÜL, Halit 2004-IV
ERGÖNÜLTAŞ, Engin 2004-IV
ERGUN, Sadeddin Nüzhet 2004-IV
ERGUNER, Süleyman 2005-IV
ERGUNER, Ulvi 2005-IV
ERHARD, Ludwig 2005-IV
ERHAT, Azra 2006-IV
ERICSSON, John 4239-VIII
ERIK [Kızıl] 2007-IV
ERIKSON, Erik 2007-IV
ERIUGENA, John Scotus 2009-IV
ERİM, Kenan 2011-IV
ERİM, Kerim 2011-IV
ERİM, Nihat 2012-IV
ERİMEZ, Dinçer 2012-IV
ERİMEZ, Salih 1333-III
ERİNÇ, Sırrı 2013-IV
ERİNGEN, Ahmet Cemal 2013-IV
ERİŞİRGİL, Mehmet Emin 2013-IV
ERKAL, Genco 2014-IV
ERKILIÇ, İhsan 2547-V
ERKILIÇ, Nurettin 2547-V
ERKİN, Ferhunde 2014-IV
ERKİN, Ulvi Cemal 2015-IV
ERKMEN, Bülent 2015-IV
ERKMEN, Müeddep 2547-V
ERKOÇ, Eflatun Nuri 2016-IV
ERKSAN, Metin 2016-IV
ERLANDER, Tage 2017-IV
ERLANGER, Joseph 2017-IV
ERMAN, Verda 2018-IV
ERNI, Hans 2018-IV
ERNST, Max 2019-IV
EROL, Nevzat 3063-VI
EROL, Turan 2019-IV
EROZAN, Celal Sahir 2020-IV
ERSEK, Siyami 2020-IV
ERSOY, Bahir 2021-IV
ERSOY, Mehmed Akif 2021-IV
ERTAYLAN, İsmail Hikmet 2023-IV
ERTEL, Mengü 2023-IV
ERTEM, Sadri 2024-IV
ERTEN, Yücel 2025-IV
ERTOP, Konur 2025-IV
ERTUĞRUL, İsmail Fenni 2025-IV
ERTUĞRUL, Muhsin 2026-IV
ERTUĞRUL GAZİ 2029-IV
ERWITT, Elliott 2029-IV
ERZEN, Afif 2030-IV
ERZİN, Reşit 2030-IV
ESAD, Hafız 2031-IV
ESAD EFENDİ [Sahhaflar] 2031-IV
ESAD EFENDİ [Şeyhülislam] 2032-IV
ESAD EFENDİ [Yanyalı] 2033-IV
ESAD FEYZİ 2033-IV
ESAD PAŞA 2033-IV
ESAKI, Leo 2034-IV
ESCHER, Maurits Cornelis 2034-IV
ESENDAL, Memduh Şevket 2035-IV
ESİN, Ufuk 2036-IV
ESLAVA, Hilarion 2082-IV
ESMEIN, Adhemar 2037-IV
ESNAULT-PELTERIE, Robert 2039-IV
ESRAR DEDE 2039-IV
ESSLIN, Martin 2039-IV
ESTIENNE, Robert 4645-IX
ESTRADA PALMA, Tomas 2040-IV
EŞARİ 2040-IV
EŞ'ARİ, Ebulhasan Ali 2041-IV
EŞREF 2042-IV
EŞREFOĞLU 2042-IV
EŞREF RUŞEN 2043-IV
EŞTER 2043-IV
ETCHELLS, Frederick 3537-VII
ETHEM NEJAT 2043-IV
ETHEM PERTEV 2044-IV
ETHEREGE, George 2044-IV
EUDOKSOS [Knidoslu] 2044-IV
EUGENE [Savoie'li] 2045-IV
EUKLEİDES 2046-IV
EUKLEİDES [Megaralı] 2047-IV
EULER, Leonhard 2048-IV
EULER, Ulf von 2050-IV
EULER-CHELPIN, Hans von 2050-IV
EURİPİDES 2051-IV
EUSEBIOS [Kayserealı] 2053-IV
EUSTACHI, Bartolomeo 2054-IV
EUWE, Max 2054-IV
EVANS, Arthur John 2054-IV
EVANS, Gil 5349-X
EVANS, John 3051-VI
EVANS, Lee 2055-IV
EVANS, Oliver 2055-IV
EVANS, Walker 2056-IV
EVANS-PRITCHARD, Edward 2056-IV
EVERT, Chris 2058-IV
EVİNTAN, Ahmet 1885-IV
EVLİYA ÇELEBİ 2058-IV
EVREN, Kenan 2060-IV
EVRENGZİB 2062-IV
EVRENOS BEY 2064-IV
EWING, Alfred Cyrill 2064-IV
EWING, James Alfred 2065-IV
EXNER, Sigmund 2246-IV
EYİCE, Semavi 2065-IV
EYSKENS, Gaston 2066-IV
EYUBOĞLU, Bedri Rahmi 2066-IV
EYUBOĞLU, Eren 2068-IV
EYUBOĞLU, İsmet Zeki 2068-IV
EYUBOĞLU, Sabahattin 2069-IV
EYÜP HAN 2071-IV
EYYÜB 2072-IV
EZGİ, Mehmed Suphi 2072-IV

F

FABBRI, Diego 2074-IV
FABRI, Zoltan 2074-IV
FABRICIUS AB AQUAPENDENTE 2075-IV
FABRY, Charles 2075-IV
FADEYEV, Aleksandr 2076-IV
FAGNANO 3402-VII
FAGUET, Emile 2076-IV
FAHLSTRÖM, Öyvind 2077-IV
FAHREDDİN ACEMİ 2077-IV
FAHREDDİN BEHRAMŞAH 2077-IV
FAHREDDİN b. KORKMAS 2078-IV
FAHRENHEIT, Gabriel 2078-IV
FAIRBANKS, Douglas 2079-IV
FAİK, Bedii 4194-VIII
FAİK BEY [Hacı] 2079-IV
FAİZİ [Kafzade] 2079-IV
FALCON, Juan 2544-V
FALCONET, Etienne 2080-IV
FALK, Feliks 5488-X
FALKENHAYN, Erich von 2080-IV
FALLA, Manuel de 2081-IV
FALLACI, Oriana 2083-IV
FALLADA, Hans 2083-IV
FALLOPPIO, Gabriele 2083-IV
FANFANI, Amintore 2084-IV
FAN K'OUAN 2085-IV
FANO, Gino 2085-IV
FANON, Frantz 2086-IV
FANTIN-LATOUR, Henri 2087-IV
FANZAGO, Cosimo 1026-II
FARABİ 2087-IV
FARADAY, Michael 2090-IV
FARGUE, Leon-Paul 2092-IV
FARINACCI, Roberto 2092-IV
FARMER, Art 3670-VII
FARQUHAR, George 2093-IV
FARRELL, James T. 2093-IV
FARUK I 2094-IV
FASİH DEDE 2094-IV
FASSBINDER, Rainer 2094-IV
FAST, Howard 2095-IV
FASULYECİYAN, Tomas 2095-IV
FATEHLAL 4688-IX
FATİN 2096-IV
FATMA ALİYE 2096-IV
FATTORI, Giovanni 2096-IV
FAUCHILLE, Paul 2097-IV
FAUCONNIER, Henri le 4502-IX
FAULKNER, William 2097-IV
FAURE, Gabriel-Urbain 2099-IV
FAVRE, Antoine 2100-IV
FAWCETT, Millicent 2100-IV
FAY, Frank 5187-X
FAY, William 5187-X
FAYE, Alice 3957-VIII
FAYSAL I 2100-IV
FAZIL [Enderunlu] 2101-IV
FAZIL AHMED PAŞA 2101-IV
FAZIL MUSTAFA PAŞA 2102-IV
FAZLİ [Kara] 2103-IV
FAZLULLAH HURUFİ 2103-IV
F.CELALETTİN 2105-IV
FEBVRE, Lucien 2105-IV
FECHNER, Gustav Theodor 2106-IV
FEDER, Johann Georg 2107-IV
FEDİN, Konstantin 2108-IV
FEHİM-İ KADİM 2108-IV
FEIFFER, Jules 2108-IV
FEIGL, Herbert 2109-IV
FEININGER, Lyonel 2109-IV
FEIS, Herbert 2110-IV
FEKETE, Lajos 2110-IV
FELEK, Burhan 2111-IV
FELIPE II 2111-IV
FELIPE V 2114-IV
FELLINI, Federico 2114-IV
FELLOWS, Charles 2116-IV
FENARİ, M.Şemseddin 2116-IV
FENELON 2116-IV
FENEON, Felix 2321-V
FENİK, Mümtaz Faik 2118-IV
FENMEN, Beatrice 2118-IV
FENMEN, Mithat 2119-IV
FENTON, Roger 4126-VIII
FERAİZCİZADE MEHMET 2120-IV
FERAZDAK 2120-IV
FERDINAND I 2120-IV
FERDINAND I 1021-II, 3813-VII, 5105-X
FERDINAND II 4742-IX
FERDINAND III 4661-IX, 4742-IX
FERDINAND I 5104-X
FERDİ TAYFUR 2121-IV
FERENC RAKOCZI I 4661-IX
FERENCZI, Sandor 2232-IV, 3266-VI
FERGANI (Alfraganus) 4701-IX
FERGUSON, Adam 2121-IV
FERİD PAŞA [Damat] 2122-IV
FERİDUN BEY 2122-IV
FERİT İBRAHİM 2547-V
FERLINGHETTI, Lawrence 2123-IV
FERMAT, Pierre de 2123-IV
FERMI, Enrico 2125-IV
FERNANDEL 2127-IV
FERNANDEZ, Emilio 2128-IV
FERNANDO V 2128-IV
FERNEL, Jean François 2129-IV
FERRARI, Giuseppe 2129-IV
FERRARI, Ludovico 2130-IV
FERREIRA BORGES, Jose 2130-IV
FERRERI, Marco 2130-IV
FERRERO, Guglielmo 2131-IV
FERRI, Enrico 2131-IV
FERRI, Luigi 2132-IV
FERRIER, David 2132-IV
FERRINI, Contardo 2133-IV
FERRUH DOĞAN 2133-IV
FERRUHİ 2134-IV
FERRY, Jules François 2134-IV
FERSAN, Refik 2135-IV

FESSENDEN, Reginald 3750-VII
FETH ALİ ŞAH 2135-IV
FETHİ NACİ 2136-IV
FETTI, Domenico 4818-IX
FEUCHTERSLEBEN 2136-IV
FEUERBACH, Ludwig Andreas 2137-IV
FEUERBACH, Paul 2138-IV
FEUILLADE, Louis 2139-IV
FEYDEAU, Georges 2139-IV
FEYDER, Jacques 2140-IV
FEYERABEND, Paul Karl 2140-IV
FEYNMAN, Richard Phillips 2141-IV
FEYZİ-İ HİNDİ 2142-IV
FEYZİOĞLU, Turhan 2142-IV
FEYZULLAH EFENDİ 2143-IV
FIBIGER, Johannes 2144-IV
FICHTE, Johann Gottlieb 2144-IV
FICINO MARSILLIO 2147-IV
FIELD, David Dudley 2148-IV
FIELDING, Henry 2149-IV
FILARETE 2150-IV
FILLMORE, Millard 5258-X
FILMER, Robert *2151-IV*
FINDIKOĞLU, Ziyaeddin 2151-IV
FINLAY, Carlos Juan 2152-IV
FINSEN, Niels Ryberg 2152-IV
FINSTERWALDER, Ulrich 2152-IV
FIORE, Pasquale 2153-IV
FIRAT, Ertuğrul Oğuz 2154-IV
FIRATLI, Nezih 2154-IV
FIRESTONE, Harvey Samuel 2155-IV
FIRTH, John Rupert 2155-IV
FIRTH, Raymond 2156-IV
FISCHER, Bobby 2157-IV
FISCHER, Emil Hermann 2157-IV
FISCHER, Ernst 2158-IV
FISCHER, Hans 2159-IV
FISCHER, Kuno 2160-IV
FISCHER, Theodor 2160-IV
FISCHER VON ERLACH 2161-IV
FISHER, Andrew 2161-IV
FISHER, Irving 2162-IV
FISHER, Ronald Aylmer 2162-IV
FISHMAN, Joshua A. 2163-IV
FISKE, John 2163-IV
FITCH, John 2164-IV
FITNAT HANIM 2164-IV
FITZGERALD, Ella 2164-IV
FITZGERALD, F.Scott 2165-IV
FITZGERALD, George 2166-IV
FIZEAU, Hippolyte 2167-IV
FİGANİ 2167-IV
FİKRET MUALLA 2168-IV
FİLİP II 2169-IV
FİLİP EFENDİ 2170-IV
FİRDEVSİ 2170-IV
FLAHERTY, Robert J. 2172-IV
FLAMSTEED, John 2173-IV
FLAUBERT, Gustave 2173-IV
FLEMING, Alexander 2177-IV
FLEMING, Ian 2611-V
FLEMING, John Ambrose 2178-IV
FLEMMING, Walther 2178-IV
FLETCHER, Alice 2179-IV
FLETCHER, John 2179-IV
FLETCHER, Walter 2834-VI
FLINT, Frank Stewrad 4588-IX
FLORA, Paul 2180-IV
FLORES, Juan Jose 2180-IV
FLOREY, Howard Walter 2181-IV
FLOREZ ESTRADO, Alvaro 2181-IV
FLORİNALI NAZIM 2182-IV
FLORY, Paul 2182-IV
FLOTOW, Friedrich von 2183-IV
FLOURENS, Pierre 2183-IV
FLUDD, Robert 2184-IV
FLYNN, Errol 2185-IV
FO, Dario 2185-IV
FOCH, Ferdinand 2185-IV
FOERSTER, Otfrid 4449-VIII
FOKINE, Michel 2186-IV
FOLON, Jean-Michel 2186-IV
FONDA, Henry 2187-IV
FONDA, Jane 2187-IV
FONTAINE, Pierre 2188-IV
FONTANA, Domenico 1026-II
FONTANA, Lucio 2188-IV
FONTENELLE, Bernard 2189-IV
FONTEYN, Dame Margot 2189-IV
FOOT, Michael 2190-IV
FORCHEIMER 5252-X
FORD, Alexander 2190-IV
FORD, Ford Madox 2191-IV
FORD, Henry 2191-IV
FORD, John 2192-IV
FORD, John 2193-IV
FOREMAN, George 1442-III
FOREST, Jean-Claude 2194-IV
FORMAN, Milos 2195-IV
FORMEY, Jean-Henri 2195-IV
FORSSMANN, Werner 2196-IV
FORSTER, Edward Morgan 2196-IV
FORTES, Meyer 2197-IV
FOSSATI, Gaspare 2198-IV
FOSSATI, Guiseppe 5252-X
FOSSE, Bob 3957-VIII
FOSTER, Harold R. 2817-VI
FOSTER, Michael 5007-IX
FOUCAULT, Leon 2199-IV
FOUCAULT, Michel 2199-IV
FOUCHE, Joseph 2201-IV
FOUCHER, Simon 2201-IV
FOUILLEE, Alfred 2203-IV
FOUQUET, Jean 2203-IV
FOURCROY, Antoine 2204-IV
FOURIER, Charles 2204-IV
FOURIER, Joseph 2206-IV
FOURNEAU, Ernest 2207-IV
FOURNEYRON, Benoit 2208-IV
FOURNIERE, Eugene 2208-IV
FOX, Sidney W. 3949-VIII, 4298-VIII
FRAGONARD, Jean Honore 2209-IV
FRAIZER, Joe 1441-III
FRANCE, Anatole 2209-IV
FRANCIA, Aldo 4779-IX
FRANCIA, Rodriguez 2210-IV
FRANCISCUS [Assisi'li] 2210-IV
FRANCK, Adolphe 2211-IV
FRANCK, Cesar 2211-IV
FRANCK, James 2212-IV
FRANCK, Sebastian 2213-IV
FRANCO BAHAMONDE 2213-IV
FRANÇOIS I 2215-IV
FRANÇOIS, Andre 2216-IV
FRANJU, Georges 2216-IV
FRANK, Andre Gunder 2217-IV
FRANK, Erich 2217-IV
FRANK, İlya Mihayloviç 5232-X
FRANK, Robert 2217-IV
FRANKFORT, Henri 2218-IV
FRANKLAND, Edward 2218-IV
FRANKLIN, Benjamin 2219-IV
FRANKLIN, John 304-I
FRANZ II 2220-IV
FRANZ FERDINAND 2221-IV
FRANZ JOSEPH I 2221-IV
FRANZ STEPHEN 3758-VII
FRASER, Dawn 2222-IV
FRAUNHOFER, Joseph von 2222-IV
FRAZER, James George 2223-IV
FREDERIK I 2537-V
FREDHOLM, Erik Ivar 2224-IV
FREEMAN, Edward Augustus 2225-IV
FREGE, Gottlob 2225-IV
FREI MONTALVA, Eduardo 2228-IV
FRENCH, David Henry 2229-IV
FRENCZI, Sandor 2578-V
FRENKEL, Yakov 5009-IX
FRESNAY, Pierre 1377-III
FRESNAYE, Roger de la 4502-IX
FRESNEL, Augustin Jean 2229-IV
FREUD, Anna 2230-IV
FREUD, Sigmund 2231-IV
FREYRE, Gilberto 2234-IV
FREYSSINET, Eugene 2234-IV
FREYTAG, Gustav 2236-IV
FREYTAG-LÖRINGHOFF 2236-IV
FRIEDAN, Betty 2237-IV
FRIEDBERG, Emil Albert 2237-IV
FRIEDLANDER, Ludwig 2237-IV
FRIEDMAN, Milton 2238-IV
FRIEDRICH I [Barbarossa] 2240-IV
FRIEDRICH II 2241-IV
FRIEDRICH II [Büyük] 2241-IV
FRIEDRICH III 2242-IV
FRIEDRICH, Caspar David 2242-IV
FRIEDRICH-WILHELM [Seçici] 2243-IV
FRIEDRICH-WILHELM I 2243-IV
FRIEDRICH-WILHELM III 2244-IV, 2625-V, 5544-X
FRIEDRICH-WILHELM IV 2244-IV
FRIES, Charles Carpenter 2244-IV
FRIES, Jacob 2244-IV
FRIESZ, Othon 3800-VII
FRIPP, Robert 3245-VI
FRISCH, Karl von *2246-IV*
FRISCH, Max 2247-IV
FRISCH, Ragnar 2247-IV
FRISIUS, Gemma 3898-VII
FRITSCH, Gustav Theodor 2255-V
FROBENIUS, Leo 2255-V
FROBISHER, Martin 2255-V
FROISSART, Jean 2256-V
FROMENTIN, Eugene 2256-V
FROMM, Erich 2257-V
FROST, Robert 2258-V
FRÖBEL, Friedrich 2259-V
FRUIN, Robert Jacobus 2261-V
FRUNZE, Mihail Vasilyeviç 2261-V
FRY, Cristopher 2262-V
FRY, Roger Eliot 2262-V
FRYE, Herman Northrop 2263-V
FUAD I 2264-V
FUAD PAŞA 2264-V
FUCHS, Georg 2265-V
FUCHS, Lazarus 2266-V
FÜCHS, Leonhard 2266-V
FUÇİK, Julius 2266-V
FUENTES, Carlos 2267-V
FUGARD, Athol 2267-V
FULBRIGHT, James William 2268-V
FULLER, Richard Buckminster 2268-V
FULLER, Samuel 2270-V
FULTON, Robert 2271-V
FUNK, Casimir 1937-IV, 1961-IV
FUNKE, Gerhard 2271-V
FURTWANGLER, Wilhelm 2272-V
FUSELI, Henry 2272-V
FUSTEL DE COULANGES 2273-V
FUZULİ 2274-V
FÜREYA 2276-V
FÜRUZAN 2276-V

G

GAAL, Istvan 5488-X
GABIN, Jean 2277-V
GABLE, Clark 2277-V
GABO, Naum 2278-V
GABOR, Dennis 2278-V
GABOR BETHLEN 4661-IX
GABRIEL, Albert-Louis 2279-V
GABRIEL, Peter 4516-IX
GABRIEL, Siegmund 2279-V
GABRIELI, Giovanni 2280-V
GADE, Niels Vilhelm 2495-V
GADOLIN, Johan 4035-VIII
GAGARİN, Yuri Alekseyeviç 2280-V
GAINSBOROUGH, Thomas 2280-V
GAITAN, Jorge Eliecer 2281-V
GAIUS 2282-V
GAIUS PLINIUS 4548-IX
GALATALI, Atilla 2282-V
GALBRAITH, John Kenneth 2282-V
GALENOS 2283-V
GALIANI, Ferdinando 2284-V
GALILEI, Galileo 2285-V
GALILEI, Vincenzo 2288-V
GALİB [Leskofçalı] 2288-V
GALİÇ, Aleksander 2288-V
GALL, Franz Joseph 2289-V
GALLAGHER, Rory 4516-IX
GALLATIN, Albert 2289-V
GALLE, Emile 2840-VI
GALLE, Johann Gottfried 2290-V
GALLEGOS, Romulo 2290-V
GALLEN-KALLELA, Aksel 3249-VI
GALLI, Gallo 2291-V
GALLICO, Paul William 2291-V
GALLUP, George 2291-V
GALLUPPI, Pasquale 2292-V
GALOIS, Evariste 2292-V
GALSWORTHY, John 2294-V
GALTIERI, Leopoldo 5459-X
GALTON, Francis 2294-V
GALVANİ, Luigi 2295-V
GALVEZ, Jose 2296-V
GAMA, Vasco da 2297-V
GAMBETTA, Leon 2298-V
GAMOW, George 2299-V
GANCE, Abel 2300-V
GANDİ, İndra 2300-V
GANDİ, Mohandas Karamçand 2301-V
GAPON, Georgi 2304-V
GARBO, Greta 2304-V
GARCIA MARQUEZ, Gabriel 2305-V
GARCIA MORENO, Gabriel 2306-V
GARDINER, Samuel Rawson 2307-V
GARDNER, Ava 2307-V
GARIBALDI, Giuseppe 2307-V
GARLAND, Judy 2309-V
GARNEAU, François Xavier 2309-V
GARNIER, Adolphe 2309-V
GARNIER, Toni 2310-V
GARRICK, David 2311-V
GARRISON, William Lloyd 2312-V
GARROD, Dorothy 2312-V
GARSTANG, John 2313-V
GARVEY, Marcus M. 2313-V
GARY, Romain 2314-V
GASKELL, Elizabeth 2314-V
GASPARIN, Adrien 2314-V
GASSENDI, Pierre 2315-V
GASSER, Herbert Spencer 2317-V
GATSCHET, Albert Samuel 2317-V
GATTI, Armand 2318-V
GAUDİ Y CORNET, Antonio 2318-V
GAUGUIN, Paul 2320-V
GAULLE, Charles de 2321-V
GAUNILO 2324-V
GAUSS, Karl Friedrich 2324-V
GAUTIER, Theophile 2327-V
GAVARNI 2818-VI
GAY, John 2327-V
GAYBİ, Sunullah 2328-V
GAY-LUSSAC, Joseph Louis 2328-V
GAZALİ 2329-V
GAZAN MAHMUD 2331-V
GAZİ GİRAY II 2332-V
GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp 2332-V
GAZZİ, Bedreddin 2332-V
GEACH, Peter Thomas 2333-V
GEÇ, Faruk 2334-V
GEDDES, Patrick 2334-V
GEDİKOĞLU, Şevket 2335-V
GEER, Gerard Jacob de 2335-V

GEERTZ, Clifford 2336-V
GEGENBAUR, Karl 2578-V
GEHLEN, Arnold 2336-V
GEIGER, Hans Wilhelm 2337-V
GEIGER, Theodor 2338-V
GEISSLER, Heinrich 2338-V
GEITEL, Friedrich 1859-IV
GELBER, Jack 2339-V
GELENBEVİ, Baha 2339-V
GELENBEVİ İSMAİL EFENDİ 2339-V
GELL-MANN, Murray 2340-V
GEMINIANI, Francesco 2340-V
GEMISTOS, Georgios 2341-V
GEMİCİ, Hasan 2341-V
GENCEBAY, Orhan 2341-V
GENCER, Leyla 2342-V
GENÇAY 2342-V
GENERALIC, Ivan 4810-IX
GENERALIC, Josip 4810-IX
GENET, Jean 2342-V
GENGOU, Octave 5503-X
GENNADIOS II 2343-V
GENOVESI, Antonio 2344-V
GENSCHER, Hans Dietrich 2344-V
GENTILE, Giovanni 2345-V
GENTILESCHI, Orazio 1248-III
GENTILIS, Albericus 2346-V
GENY, François 2347-V
GEOFFROY SAINT-HILAIRE 2347-V
GEORGE I 5495-X
GEORGE II 4528-IX, 5495-X
GEORGE III 2348-V
GEORGE, Henry 2348-V
GEORGE, Stephan 2349-V
GEORGİOS [Trabzonlu] 2349-V
GEORGİOS I 2350-V
GEORGİOS II 2350-V
GERBERT [Aurillac'lı] 2351-V
GERÇEK, Selim Nüzhet 2351-V
GEREDE, Hüsrev 2352-V
GERHARDT, Charles 2352-V
GERICAULT, Theodore 2353-V
GERLACH, Walter 5126-X
GERMAIN, Sophie 2353-V
GERMANER, Ali Teoman 2354-V
GERMER, Lester 1667-III
GERMI, Pietro 2355-V
GERNSBACK, Hugo 3492-VII, 4507-IX
GEROME, Jean Leon 154-I
GERONIMO [Goyathlay] 2355-V
GERSCHENKRON, Alexander 2355-V
GERSHWIN, George 2356-V
GERSON, Jean de 2357-V
GERVINUS, Georg Gottfried 2359-V
GESNER, Conrad 2359-V
GESUALDO, Carlo 2360-V
GETTY, Jean Paul 2360-V
GETZ, Stan 5349-X
GEULINCX, Arnold 2360-V
GEVGİLİLİ, Ali 2362-V
GEVREKZADE HASAN EFENDİ 2362-V
GEYL, Pieter 2363-V
GEYSER, Josef 2363-V
GEZEN, Müjdat 2363-V
GEZER, Hüseyin 2364-V
GHELDERODE, Michel de 2364-V
GHEORGHIU-DEJ, Gheorghe 2365-V
GHEZZI, P.L. 2818-VI
GHIBERTI, Lorenzo 2365-V
GHINI, L. 1351-III
GHIRLANDAIO, Domenico 2366-V
GHIRSHMAN, Roman 2367-V
GIACOMETTI, Alberto 2367-V
GIAEVEK, Ivar 2369-V
GIBBINS, Henry de 2369-V
GIBBON, Edward 2369-V
GIBBONS, Herbert Adams 2370-V
GIBBS, Josiah Willard 2370-V
GIDDINGS, Franklin Henry 2372-V
GIDE, Andre 2372-V
GIDE, Charles 2374-V
GIELGUD, John 2374-V
GIEREK, Edward 2375-V
GIERKE, Otto Friedrich von 2375-V
GIESE, Friedrich 2377-V
GIESEKING, Walter 2377-V
GIFFEN, Robert 2378-V
GILBERT, Joseph Henry 2378-V
GILBERT, Walter 4881-IX
GILBERT, William 2379-V
GILBERT PORRETANUS 2380-V
GILES, Mike 3245-VI
GILES, Pete 3245-VI
GILL, Andre 2818-VI
GILLES [Romalı] 2381-V
GILLESPIE, Dizzy 2382-V
GILLETTE, King Camp 2382-V
GILLRAY, James Thomas 2818-VI
GILLY, Friedrich 2382-V
GILMOUR, David 4515-IX
GIL ROBLES, Jose Maria 2382-V
GILSON, Etienne 2383-V
GINSBERG, Allen 2384-V
GIOBERTI, Vincenzo 2385-V
GIOJA, Melchior 2386-V
GIOLITTI, Giovanni 2387-V
GIORDANO, Luca 4818-IX
GIORDANO, U. 4622-IX
GIORGIONE 2387-V
GIOTTO 2388-V
GIOVANNI DA BOLOGNA 2390-V
GIRARD, Paul Frederic 2390-V
GIRARDON, François 2390-V
GIRAUDOUX, Jean 2391-V
GISCARD D'ESTAING, Valery 2391-V
GISH, Lillian 2392-V
GISMONTI, Egogrto 3670-VII
GIYASEDDİN TUĞLUK 2392-V
GİAP, Nguyen Vo 2393-V
GİRAUD, Melis 2393-V
GİRAUD, Osman 2394-V
GİRAUD, Silli 2394-V
GİRAY, Fethi 2394-V
GİRİK, Fatma 2394-V
GİZ, Selahattin 2547-V
GJERSTAD, Einar Nilson 2394-V
GLACKENS, William James 2395-V
GLADSTONE, William Ewart 2396-V
GLANVILL, Joseph 2397-V
GLASCOCK, John 3051-VI
GLASER, Donald Arthur 2398-V
GLASER, Milton 2398-V
GLASHOW, Sheldon Lee 2398-V
GLAUBER, Johann Rudolph 2399-V
GLAZUNOV, Aleksandr 2399-V
GLEIZES, Albert 4502-IX
GLENN, John Herschel Jr. 2400-V
GLEYRE, Marc Charles 3993-VIII
GLISSON, Francis 2400-V
GLİNKA, Mihail İvanoviç 2401-V
GLOCKNER, Herman 2401-V
GLUCK, Willibald 2402-V
GLÜCK, Heinrich 2403-V
GMELIN, Leopold 2403-V
GNEIST, Rudolf von 2403-V
GOBINEAU, Joseph Arthur de 2404-V
GOBLOT, Edmond 2404-V
GOCLENIUS, Rudolf 2405-V
GODARD, Jean-Luc 2406-V
GODDARD, Robert Hutchings 2407-V
GODEFROI DE BOUILLON 2408-V
GODELIER, Maurice 2408-V
GODOY, Manuel 2409-V
GODWIN, William 2410-V
GOEBBELS, Joseph Paul 2410-V
GOES, Hugo van der 2411-V
GOETHE, Johann Wolfgang von 2412-V
GOFFMANN, Erving 2414-V
GOGOL, Nikolay Vasilyeviç 2415-V
GOGOTSKİ, Silvester 2417-V
GOLD, Thomas 2417-V
GOLDBACH, Christian 2418-V
GOLDING, William Gerald 2418-V
GOLDMAN, Alvin Ira 2418-V
GOLDMAN, Emma 2419-V
GOLDMAN, Hetty 2419-V
GOLDMANN, Lucien 2420-V
GOLDONI, Carlo 2421-V
GOLDSCHMIDT, Levin 2423-V
GOLDSCHMIDT, Richard 2423-V
GOLDSCHMIDT, Victor Moritz 2424-V
GOLDSMITH, Oliver 2424-V
GOLDSTEIN, Eugen 2425-V
GOLDSTEIN, Kurt 2425-V
GOLDZIHER, Ignac 2426-V
GOLGI, Camillo 2426-V
GOLTZ, Colmar von der 2427-V
GOMBRICH, Ernst 2427-V
GOMBROWICZ, Witold 2428-V
GOMEZ, Juan Vicente 2428-V
GOMEZ, Lauerano 2428-V
GOMEZ, Manuel Octavio 4779-IX
GOMEZ, Maximo 2429-V
GOMEZ, Sara Yera 4779-IX
GOMPERS, Samuel 2429-V
GOMPERZ, Theodor 2430-V
GOMULKA, Wladyslaw 2430-V
GONCOURT, Edmond Huot de 2431-V
GONCOURT, Jules Huot de 2431-V
GONÇAROV, İvan 2432-V
GONÇAROVA, Natalya 2432-V
GONGORA Y ARGOTE, Luis de 2433-V
GONZALES, Felipe 2433-V
GONZALES, Julio 2434-V
GOOCH, George Peabody 2434-V
GOODE, Joe 5500-X
GOODMAN, Benny 2435-V
GOODMAN, Nelson 2436-V
GOODWIN, Godfrey 2437-V
GOODYEAR, Charles 2438-V
GORBON, Rebii 1949-IV
GORÇAKOV, Aleksandr 2438-V
GORDON, Charles 2439-V
GORETTA, Claude 2439-V
GORGIAS 2440-V
GORKİ, Maksim 2440-V
GORKY, Arshile 2442-V
GOSCINNY, Rene 2443-V
GOSSEN, Hermann Heinrich 2444-V
GOTAMA 2444-V
GOTHIEN, Eberhard 2446-V
GOTTLIEB, Adolph 4565-IX
GOTTSCHED, Johann 2446-V
GOTTWALD, Klement 2447-V
GOUDSMIT, Samuel Abraham 2447-V
GOUGENHEIM, Georges 2448-V
GOUJON, Jean 2449-V
GOULART, Joao 2449-V
GOULD, Shane 2449-V
GOUNOD, Charles 2450-V
GOURMONT, Remy de 2450-V
GOURNAY, Jean 2451-V
GOVANI, Corrado 3762-VII
GOWON, Jakubu 2451-V
GOYA 2451-V
GOZZI, Carlo 2454-V
GOZZOLI, Benezzo 2454-V
GÖDEL, Kurt 2454-V
GÖKAY, Fahrettin Kerim 2455-V
GÖKBERK, Macit 2456-V
GÖKBERK, Şükrü Naili 2456-V
GÖKBİLGİN, Tayyib 2457-V
GÖKÇE, Enver 2457-V
GÖKÇER, Cüneyt 2458-V
GÖKDOĞAN, Nüzhet 2458-V
GÖKMEN, Mehmet Fatin 2459-V
GÖKTÜRK, Akşit 2459-V
GÖKYAY, Orhan Şaik 2460-V
GÖLPINARLI, Abdülbaki 2460-V
GÖNEL, Seyit Ali 2461-V
GÖNENÇ, Turgay 1336-III
GÖNENLİ, Nail 2461-V
GÖR, Suks Salih 1336-III
GÖREÇ, Musra 2461-V
GÖREÇ, Samim 2461-V
GÖRELE, Hamit 2461-V
GÖREN, Şerif 2462-V
GÖREY, Yavuz 2462-V
GÖRGÜÇ, Namık 2547-V
GÖRING, Hermann 2463-V
GÖVSA, İbrahim Alaaddin 2463-V
GÖZCÜ, İsmet 771-II
GRABBE, Christian D. 2698-V
GRABLE, Betty 3957-VIII
GRACCHUS, Gaius 2464-V
GRACCHUS, Tiberius 2465-V
GRADOVSKİ, Aleksandr 2465-V
GRAEBE, Carl 591-II
GRAEBNER, Robert Fritz 2466-V
GRAEFE, Albrecht von 2466-V
GRAEFE, Karl von 2466-V
GRAETZ, Heinrich 2467-V
GRAHAM, Margaret 2119-IV
GRAHAM, Martha 2467-V
GRAHAM, Thomas 2468-V
GRAM, Hans Christian 2468-V
GRAMME, Zenobe 2469-V
GRAMSCI, Antonio 2469-V
GRANADOS, Enrique 2082-IV
GRANDVILLE 2471-V
GRANİT, Ragnar 2472-V
GRANİT, Yalçın 2473-V
GRANOVSKİ, Timofey 2473-V
GRANT, Cary 2473-V
GRANT, Ulysses S. 2474-V
GRANVILLE-BARKER, Harley 2475-V
GRASS, Günter 2476-V
GRASSET, Eugene 2476-V
GRASSI, Giovanni Battista 2477-V
GRASSMANN, Hermann 2477-V
GRATRY, Auguste 2477-V
GRAU SAN MARTIN, Ramon 2479-V
GRAVES, Robert Ranke 2479-V
GRAVESANDE, William Jacob 2479-V
GRAY, Asa 2480-V
GRAY, Elisha 786-II, 788-II
GRAY, John Chipman 2481-V
GRAY, Stephen 2481-V
GRAY, Thomas 2481-V
GRAYSON, Kathryn 3957-VIII
GREEN, George 2482-V
GREEN, John Richard 2482-V
GREEN, Paul 2482-V
GREEN, Thomas Hill 2483-V
GREENBERG, Joseph H. 2484-V
GREENE, Graham 2484-V
GREENE, Robert 2485-V
GREER, Germaine 2485-V
GREGORAS, Nikephoros 2486-V
GREGORIOS [Nazianzus'lu] 2486-V
GREGORIOS [Nyssa'lı] 2486-V
GREGORIUS VII 2488-V
GREGORIUS [Riminili] 2488-V
GREGORY, James 2489-V
GREGORY, Lady Augusta 2489-V
GREIMAS, Algirdas Julien 2490-V
GREMILLON 2928-VI
GREW, Nehemiah 2492-V
GREY, Charles 2492-V
GREY, Edward 2493-V
GREY, George 2493-V
GRIEG, Edvard Hagerup 2494-V
GRIERSON, John 2495-V
GRIFFIN, Walter Burley 2496-V
GRIFFITH, Arthur 2496-V
GRIFFITH, David Wark 2497-V
GRIFFITHS, Trevor 2498-V
GRIGNANI, Franco 2499-V
GRIGNARD, Victor 2499-V
GRILLPARZER, Franz 2500-V
GRIMALDI, Francesco Maria 2500-V
GRIMM, Jacob 2501-V
GRIMMELSHAUSEN 2501-V
GRIMOIN-SANSON, Raoul 3631-VII
GRIS, Juan 2501-V
GRISEBACHC, Eberhard 2502-V
GRISI, Cartotta 4250-VIII

GRIVAS, Georgios 2502-V
GRİBOYEDOV, Aleksandr 2502-V
GRİGOROVİÇ, Yuri 2503-V
GROENER, Wilhelm 4926-IX
GROETHUYSEN, Bernhard 2503-V
GROFE, Ferde 2504-V
GROMAIRE, Marcel 2504-V
GROMİKO, Andrey 2504-V
GROOS, Karl 2505-V
GROPIUS, Walter Adolf 2505-V
GROS, Baron Antoine-Jean 2508-V
GROSSETESTE, Robert 2509-V
GROSZ, George 2509-V
GROTE, George 2510-V
GROTE, Nikolay Yakovleviç 2511-V
GROTEWOHL, Otto 5377-X
GROTIUS, Hugo 2512-V
GROTOVSKI, Jerzy 2513-V
GROUSSET, Rene 2514-V
GROZA, Petru 2515-V
GRÖTEFEND, Georg Friedrich 2515-V
GRUBBE, Samuel 2516-V
GRUDA, Yılmaz 2516-V
GRUENBERG 2357-V
GRUNBER-MANAGO 4266-VIII
GRÜNBAUM, Adolf 2517-V
GRÜNBERG, Teo 2517-V
GRÜNDGENS, Gustaf 2518-V
GRÜNEWALD, Mathis 2518-V
GUARDI, Francesco 2520-V
GUARDINI, Romano 2520-V
GUARESCHI, Giovanni 2521-V
GUARINI, Gian Battista 2521-V
GUARINI, Guarino 2521-V
GUDEA 2522-V
GUERCINO 1248-III, 4818-IX
GUERICKE, Otto von 2522-V
GUERIN, Camille 2523-V
GUERRA, Ruy 2523-V
GUERRERO, Vincente 2524-V
GUESDE, Jules 2524-V
GUETELLI PAŞA 1810-IV
GUETTARD, Jean-Etienne 3451-VII
GUEVARA, Ernesto [Che] 2525-V
GUEYE, Lamine 2526-V
GUGGENHEIM, Daniel 2527-V
GUGGENHEIM, Meyer 2527-V
GUICCIARDINI, Francesco 2527-V
GUILFORD, Joy Paul 2528-V
GUILLAUME [Champeaux'lu] 2528-V
GUILLAUME [Conches'lu] 2529-V
GUILLAUME [Parisli] 2529-V
GUILLAUME, Charles 2530-V
GUILLAUME, James 2530-V
GUILLAUMIN, Armand 3993-VIII
GUILLEN, Jorge 2531-V
GUILLEN, Nicolas Batista 2531-V
GUILLEVIC, Eugene 2532-V
GUIMARD, Hector 2532-V
GUINNESS, Alec 2532-V
GUITRY, Sacha 2533-V
GUIZOT, François 2533-V
GULAM ŞADİ 2534-V
GULBRANSSON, Olaf 2818-VI
GULDBERG, Cato Maximilian 2534-V
GULLSTRAND, Allvar 2534-V
GUMİLEV, Nikolay 3818-VII
GUMPLOWICZ, Ludwig 2535-V
GUNTER, Edmund 2535-V
GURLITT, Cornelius 2535-V
GURNEY, Oliver Robert 2536-V
GURVITCH, Georges 2536-V
GUSTAF I 2537-V
GUSTAF II 2538-V
GUSTAF III 2538-V
GUSTAF IV 3156-VI
GUSTAF X 3031-VI
GUTBERLET, Konstantin 2539-V
GUTBROD, Rolf 4332-VIII
GUTENBERG, Beno 4744-IX
GUTENBERG, Johannes 2539-V
GUTHRIE, Edwin Ray 2541-V
GUTHRIE, Tyrone 2541-V
GUTHRIE, Woody 2541-V
GUTTUSO, Renato 2542-V
GUTZKOW, Karl F. 2698-V
GUYAU, Jean Marie 2542-V
GUYON DE CHESNOY, Jeanne 2543-V
GUZMAN, Antonio Leocadio 2543-V
GUZMAN BLANCO, Antonio 2543-V
GUZZO, Augusto 2544-V
GÜFTİ 2544-V
GÜLEK, Kasım 2545-V
GÜLER, Ara 2545-V
GÜLERYÜZ, Mehmet 2547-V
GÜLGEÇ, İsmail 2548-V
GÜLLÜ AGOP 2548-V
GÜLŞEHRİ 2549-V
GÜLŞENİ, İbrahim 2549-V
GÜMÜŞPALA, Ragıp 2550-V
GÜNAL, Neşet 2550-V
GÜNALTAY, Şemsettin 2551-V
GÜNAY, Lütfi 1615-III
GÜNAY, Ömer 1949-IV
GÜNAYDIN, Erol 2551-V
GÜNÇE, Ergin 1336-III
GÜNDÜZ, Asım 2552-V
GÜNEL, Burhan 4354-VIII
GÜNER, Sami 2552-V
GÜNER, Şemsi 2552-V
GÜNERİ, Süleyman Necati 2553-V
GÜNEŞ, Turan 2553-V
GÜNEY, Eflatun Cem 2554-V
GÜNGÖR, Hasan 2554-V
GÜNGÖR, Necati 4354-VIII
GÜNSAV, Bekir Sami 2554-V
GÜNSÜR, Nedim 2554-V
GÜNTEKİN, Reşat Nuri 2555-V
GÜNYOL, Vedat 2557-V
GÜRAN, Ahmet Refik 2557-V
GÜRANİ, Ahmed Şemseddin 2557-V
GÜREL, Ferzan 4354-VIII
GÜRKAN, Kazım İsmail 2558-V
GÜRMAN, Altan 2558-V
GÜRMEN, Hüseyin Kemal 2559-V
GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi 2559-V
GÜRSEL, Cemal 2560-V
GÜRSEL, Nedim 2561-V
GÜRSEY, Feza 2561-V
GÜRSOY, Şeref 1885-IV
GÜRZAP, Can 2562-V
GÜRZAP, Reşit 2563-V
GÜTERBOCK, Hans Gustav 2563-V
GÜVENÇ, Nedret 2564-V
GÜZELCE, İbrahim 2564-V
GÜZELŞEN, Mehmet Rıfat 2490-V

H

HAAS, Ernst 2565-V
HABA, Alois 1876-IV
HABAKKUK 2566-V
HABECK, Fritz 2566-V
HABER, Fritz 2566-V
HABERAL, Mehmet 2567-V
HABERMAS, Jürgen 2567-V
HACCAC b.YUSUF 2568-V
HACHETTE, Louis Cristophe 2569-V
HACI ALAEDDİN [Konyalı] 2569-V
HACI BAYRAM VELİ 2570-V
HACI BEKTAŞ VELİ 2571-V
HACI GİRAY 2572-V
HACIHASANOĞLU, Muzaffer 2573-V
HACI İVAZ 2573-V
HACI MUSA 2573-V
HACİB MANSUR 2574-V
HACİRİ 2574-V
HACUY-İ KİRMANİ 2574-V
HAÇATURYAN, Aram İlyiç 2574-V
HAÇEPSUT 2575-V
HADDON, Alfred Cort 2576-V
HADRIANUS, Publius Aelius 2576-V
HAEBERLIN, Paul 2577-V
HAECKEL, Ernst 2577-V
HAERING, Theodor 2579-V
HAFIZ POST 2579-V
HAFIZ ŞİRAZİ 2580-V
HAGEN, Gotthilf 4558-IX
HAGERSTRÖM, Axel 2581-V
HAGGAY 2582-V
HAHN, Otto 2582-V
HAIG, Alexander 2583-V
HAILEY, Arthur 2583-V
HAİLE SELASSİE 2584-V
HAKANİ 2586-V
HAKİM 2586-V
HALBWACHS, Maurice 2586-V
HALDANE, John Burdon 2587-V
HALDANE, John Scott 2588-V
HALDANE, Richard Burdon 2588-V
HALE, George Ellery 2588-V
HALE ASAF 2589-V
HALES, Stephen 2589-V
HALETİ [Azmizade] 2590-V
HALEVY, Elie 2590-V
HALİD b.VELİD 2590-V
HALİKARNAS BALIKÇISI 2591-V
HALİL HAMİD PAŞA 2592-V
HALİL PAŞA 2592-V
HALİL PAŞA [Candarlı] 2593-V
HALİL PAŞA [Kara] 2594-V
HALİL PAŞA [Kayserili] 2594-V
HALİL RIFAT PAŞA 2595-V
HALİL RIFAT PAŞA [Damad] 2595-V
HALİT BEY 1333-III
HALL, Asaph 2595-V
HALL, Charles Martin 2596-V
HALL, Chester Moor 1802-IV
HALL, Frank 1073-II
HALL, Granville Stanley 2596-V
HALL, Marshall 2597-V
HALL, Peter 2597-V
HALLAC-I MANSUR 2598-V
HALLE, Morris 2599-V
HALLER, Albrecht von 2599-V
HALLEY, Edmund 2600-V
HALLIDAY, Michael 2601-V
HALLSTRÖM, Ivar 2495-V
HALS, Frans 2602-V
HALSKE, Johann Georg 5014-IX
HALSMAN, Philippe 2602-V
HAMANN, Johann Georg 2603-V
HAMDAN KARMAT 2603-V
HAMELIN, Octave 2604-V
HAMILTON, Alexander 2604-V
HAMILTON, Cuthbert 3537-VII
HAMILTON, David 2605-V
HAMILTON, Ian 2605-V
HAMILTON, Richard 5500-X
HAMILTON, William 2606-V
HAMILTON, William Rowan 2607-V
HAMİLKAR BARKAS 2608-V
HAMMARSKJÖLD, Dag 2609-V
HAMMER, Joseph 2609-V
HAMMERSCHMIDT, Andreas 1876-IV
HAMMET, Dashiel 2610-V
HAMMOND, John Lawrence 2612-V
HAMMOND-HAMMOND, Jeffrey 3051-VI
HAMMURABİ 2612-V
HAMPARSUM LİMONCUYAN 2612-V
HAMPDEN, John 2613-V
HAMPSHIRE, Stuart 2613-V
HAMPTON, Lionel 2614-V
HAMSUN, Knut 2615-V
HANAK, Anton 792-II
HANCOCK, Herbie 3669-VII
HANCOCK, Thomas 2438-V
HANÇERLİOĞLU, Orhan 2615-V
HANDEL, Georg Friedrich 2616-V
HANDKE, Peter 2618-V
HANDY, William Christopher 2618-V
HAN FEİ TSEU 2618-V
HANFMANN, George 2620-V
HANNEQUIN, Arthur 2621-V
HANNİBAL 2621-V
HANSEN, Alvin Harvey 2622-V
HAN VU Tİ 2623-V
HAN YÜ 2623-V
HARABİ 2623-V
HARA KEİ 2624-V
HARALD I 2624-V
HARALD III 2624-V
HARDEN, Arthur 2625-V
HARDENBERG, Karl von 2625-V
HARDIE, James Keir 2626-V
HARDOUIN, Jean 2627-V
HARDY, Godfrey Harold 2627-V
HARDY, Oliver 3444-VII
HARDY, Thomas 2628-V
HARDY, Thomas 2628-V
HARE, Richard Mervyn 2629-V
HARGREAVES, James 2630-V
HARING, Hugo 2630-V
HARİRİ 2631-V
HARİZMİ 2631-V
HARLOW, Jean 2632-V
HARNACK, Adolf von 2633-V
HARRINGTON, James 2633-V
HARRIOT, Thomas 2634-V
HARRIS, David 591-II
HARRIS, James 2634-V
HARRIS, William Torrey 2635-V
HARRIS, Zellig Sabbetai 2636-V
HARRISON, Benjamin 2636-V
HARRISON, George 738-II
HARRISON, Ross Granville 2637-V
HARROD, Roy Forbes 2637-V
HARŞA 2638-V
HART, Charles William 2638-V
HART, Herbert Lionel 2639-V
HART, Moss 2640-V
HARTLEY, David 2640-V
HARTLEY, Marsden 2641-V
HARTLINE, Haldan Keffer 2642-V
HARTMANN, Eduard 2642-V
HARTMANN, Emil 2495-V
HARTMANN, J.P.E. 2495-V
HARTMANN, Ludo Moritz 2644-V
HARTMANN, Nicolai 2644-V
HARTUNG, Hans 2646-V
HARUN 2647-V
HARUNOBU, Suzuki 2647-V
HARUN REŞİD 2647-V
HARVEY, William 2650-V
HASAN II 2652-V
HASAN AĞA [Enfi] 2653-V
HASAN b.ALİ 2653-V
HASAN ASKERİ 2653-V
HASAN el-BENNA 2654-V
HASAN EFENDİ [Hatib] 2654-V
HASAN FARİSİ 2654-V
HASAN HAYRULLAH EFENDİ 2655-V
HASAN HÜSEYİN 2655-V
HASAN MAZHAR PAŞA 2656-V
HASAN PAŞA [Cezayirli] 2656-V
HASAN PAŞA [Deli] 2657-V
HASAN PAŞA [Tiryaki] 2657-V
HASAN PAŞA [Yemişci] 2657-V
HASAN SABBAH 2658-V
HASAN TAHSİN 2659-V
HASAN TAHSİN EFENDİ 2659-V
HASDRUBAL 2609-V
HASEKİ, Metin 2660-V
HASENCLEVER, Walter 2660-V
HASENÖHRL, Friedrich 4939-IX
HASKELL, Gordon 3246-VI
HASSAN b.SABİT 2661-V
HASSE, Helmut 398-I
HASSEL, Odd 2661-V
HASTINGS, Warren 2661-V

HAŞEK, Jaroslav 2662-V
HAŞİM BEY [Hacı] 2662-V
HAŞİMİ, Emir Osman 2663-V
HAŞMET 2663-V
HATEM TA'İ 2663-V
HATİBOĞLU, Şevket Raşid 2664-V
HATİBZADE, Muhyiddin 2664-V
HATOYAMA İÇİRO 5602-X
HATTA, Muhammed 5155-X
HATTABİ, Abdülkerim 2664-V
HAUCHLY, John 4200-VIII
HAUGHEY, Charles James 2665-V
HAUKSBEE, Francis 2481-V
HAUPTMANN, Gerhart 2665-V
HAURIOU, Maurice 2667-V
HAURON, Ducos de 4126-VIII
HAUROWITZ, Felix 2669-V
HAUSER, Arnold 2669-V
HAUSMANN, Raoul 1840-IV
HAUSSMANN, Georges-Eugene 2670-V
HAÜY, Rene-Just 2670-V
HAVRENAK, Bohuslas 5353-X
HAVVA 2671-V
HAWKING, Stephen William 2671-V
HAWKINS, Coleman 2672-V
HAWKINS, John 2672-V
HAWKS, Hovard 2672-V
HAWORTH, Walter Norman 2673-V
HAWTHORNE, Nathaniel 2674-V
HAYA DE LA TORRE 2674-V
HAYALİ BEY 2675-V
HAYDAR [Şeyh] 2676-V
HAYDAR ALİ 2676-V
HAYDEE, Marcia 2677-V
HAYDN, Franz Joseph 2677-V
HAYEK, Friedrich August 2679-V
HAYES, Bob 2680-V
HAYES, Rutherford 2680-V
HAYKIR, Ragıp 1885-IV
HAYREDDİN 2680-V
HAYREDDİN PAŞA [Barbaros] 2681-V
HAYREDDİN PAŞA [Tunuslu] 2682-V
HAYRETİ 2684-V
HAYWARD, Nathaniel M. 2438-V
HAYWORTH, Rita 2685-V
HAZLITT, William 2685-V
H.D. (HILDA DOOLITTLE) 1954-IV
HEARST, William Randolph 2685-V
HEARTHFIELD, John 1840-IV
HEATH, Edward 2686-V
HEAVISIDE, Oliver 2686-V
HEBB, Donald Olding 2687-V
HEBBEL, Friedrich 2687-V
HEBERT, Jacques Rene 2688-V
HECHT, Ben 2688-V
HECKEL, Erich 3249-VI
HECKSCHER, Eli 2689-V
HEDLEY, William 5125-X
HEGEL, Georg Wilhelm 2689-V
HEGESİAS 2692-V
HEIDEGGER, Martin 2693-V
HEIDENSTAM, Verner von 2695-V
HEIDER, Fritz 2695-V
HEIFETZ, Jasha 2696-V
HEILBRONN, Alfred 2696-V
HEIMSOETH 2697-V
HEINE, Heinrich 2697-V
HEINE, Thomas Theodor 2818-VI
HEINECCIUS, Johann 2699-V
HEINLEIN, Robert 3492-VII
HEINRICH I 4331-VIII
HEINRICH III 2699-V
HEINRICH IV 2700-V
HEINRICH V 2700-V
HEISE, Peter Arnold 2495-V
HEISENBERG, Werner Karl 2700-V
HEITLER, Walter 2703-V
HEKATAİOS 2703-V
HELFFERICH, Karl 2704-V
HELLMAN, Lilian 2704-V
HELLMUTH 1772-IV
HELMHOLTZ, Hermann von 2705-V
HELMONT, Jan Baptista 5422-X
HELVETIUS, Claude-Adrien 2708-V
HEMEDANİ 2709-V
HEMINGWAY, Ernest 2709-V
HEMPEL, Carl 2711-V
HEMSTERHUIS, Franz 2711-V
HENCH, Philip Showalter 2712-V
HENDERSON, Arthur 2712-V
HENDERSON, Fletcher 2713-V
HENDRIX, Jimi 2713-V
HENG SAMRIN 2714-V
HENLE, Friedrich 3278-VI
HENLEIN, K. 2804-V
HENNEBIQUE, François 2235-IV, 3939-VIII
HENRI [Ghent'li] 2714-V
HENRI I 5548-X
HENRI IV 3760-VII
HENRI, Robert 2715-V
HENRIQUE [Gemici] 2716-V
HENRY I 2717-V
HENRY II 2718-V
HENRY III 1922-IV, 3059-VI, 3612-VII, 4010-VIII
HENRY IV 3613-VII
HENRY VIII 2718-V
HENRY, Joseph 2720-V
HENRY, Patrick 2721-V
HENRY, Pierre 5132-X
HENSEN, Victor 2721-V
HENSLOW, John Stevens 1649-III
HEPBURN, Katherine 2721-V
HEPER, Alp Zeki 1169-III
HEPWORTH, Barbara 2722-V
HERAKLEİDES [Pontuslu] 2723-V
HERAKLEİOS I 2723-V
HERAKLEİTOS 2724-V
HERBARDT, Johann 2727-V
HERBERGER, Josef [Sepp] 2728-V
HERBERT [Cherbury'li] 2728-V
HERDER, Johann Gottfried 2729-V
HEREDIA, Jose-Maria de 2730-V
HERELLE, Felix d' 2730-V
HERGE 2731-V
HERING, Ewald 2732-V
HERMITE, Charles 2732-V
HERNANDEZ, Jose 2733-V
HERNANDEZ, Miguel 2733-V
HERODES I 2734-V
HERODOTOS 2734-V
HERON [İskenderiyeli] 2736-V
HEROPHİLOS 2737-V
HEROULT, P.L.T. 2596-V
HERRERA, Helenio 2737-V
HERRERA CAMPINS, Luis 2737-V
HERRIOT, Edouard 2738-V
HERSCHEL, Caroline 2738-V
HERSCHEL, Frederick 2739-V
HERSCHEL, John 2740-V
HERSHEY, Alfred Day 2741-V
HERSKOVITS, Melville Jean 2741-V
HERTWIG, Richard von 1050-II, 2246-IV
HERTZ, Gustav Ludwig 2742-V
HERTZ, Heinrich Rudolf 2743-V
HERTZOG, James 2744-V
HERTZSPRUNG, Ejnar 2744-V
HERZBERG, Gerhard 2745-V
HERZEN, Aleksandr 2746-V
HERZFELD, Ernst Emil 2747-V
HERZL, Theodor 2748-V
HERZOG, Werner 2749-V
HESİODOS 2749-V
HESS, Germain Henri 2750-V
HESS, Moses 2750-V
HESS, Rudolf 2751-V
HESS, Victor Franz 2751-V
HESS, Walter Rudolf 2752-V
HESSE, Hermann 2753-V
HEUBERGER, Richard 2753-V
HEUSS, Theodor 2754-V
HEUSSLER 4271-VIII
HEVELIUS, Johannes 2754-V
HEVESY, George Charles de 2755-V
HEWISH, Anthony 4835-IX
HEYDRICH, Reinhard 1933-IV
HEYERDAHL, Thor 2755-V
HEYKEL, Muhammed Hasaneyn 2756-V
HEYMANS, Cornelius 2756-V
HEYMANS, Jean François 2756-V
HEYROVSKY, Jaroslav 2757-V
HEYWOOD, Thomas 2757-V
HEZEKİEL 2757-V
HICKS, John Richard 2757-V
HIDALGO Y COSTILLA, Miguel 2758-V
HILBERSHEIMER, L. 2506-V
HILBERT, David 2759-V
HILDEBERT [Lavardinli] 2761-V
HILDEBRAND, Bruno 2761-V
HILDEBRANDT, Johann von 2763-V
HILFERDING, Rudolf 2763-V
HILL, Archibald Vivian 2764-V
HILL, Cristopher 2765-V
HILL, Teddy 4401-VIII
HILLARY, Edmund Percival 2765-V
HILMANN, Hans 2766-V
HILTON, Conrad 2766-V
HILTON, James 2766-V
HIMMLER, Heinrich 2767-V
HINCK, Edward 2516-V
HINÇER, İhsan 2767-V
HINDEMITH, Paul 2768-V
HINDENBURG, Paul von 2769-V
HINES, Earl [Fatha] 2771-V
HINES, James Ray [Jim] 2771-V
HINSELWOOD, Cyril Norman 2771-V
HINTIKKA, Jaako 2772-V
HİRAKİ 2772-V
HIRNHEIM, Hieronymus 2772-V
HIRSHFIELD, Morris 4810-IX
HIRSZFELD, Ludwig 2773-V
HIS, Wilhelm, 2773-V
HITCHCOCK, Alfred 2774-V
HITCHENS, Ivon 3115-VI
HİTLER, Adolf 2775-V
HITTORF, Johann Wilhelm 2778-V
HİTZİG, Eduard 2779-V
HİZİR, Nusret 2779-V
HİZİR BEY 2780-V
HİZİR BEY 2780-V
HİZLAN, Doğan 2781-V
HİDAYET RİZA KULİHAN 2781-V
HİEROKLES [İskenderiyeli] 2781-V
HİLAV, Selahattin 2782-V
HİPPARKHOS [Rodoslu] 2782-V
HİPPİAS [Elisli] 2783-V
HİPPODAMOS 2784-V
HİPPOKRATES 2785-V
HİPPOKRATES [Khios'lu] 2787-V
HİPPON 2788-V
HİROHİTO 2788-V
HİROŞİGE, Ando Utagava 2789-V
HİSAR, Abdülhak Şinasi 2790-V
HİŞAM b.ABDÜLMELİK 2790-V
HJELMSLEV, Louis 2791-V
HLEBNİKOV, Velimir 3818-VII
HOAGLAND, Mahlon Bush 2792-V
HOBBEMA, Meindert 2793-V
HOBBES, Thomas 2793-V
HOBHOUSE, Leonard 2796-V
HOBSBAWM, Eric J. 2797-V
HOBSON, John Atkinson 2798-V
HOCA, Enver 2798-V
HOCA SADEDDİN EFENDİ 2799-V
HOCAZADE, Muslihiddin 2800-V
HOCHHUTH, Rolf 2800-V
HOCHWALDER, Fritz 2801-V
HOCKETT, Charles F. 2801-V
HOCKING, William Ernest 2801-V
HOCKNEY, David 2802-V
HODGES, Johnny 2802-V
HODGKİN, Alan Lloyd 2802-V
HODLER, Ferdinand 2803-V
HODZA, Milan 2803-V
HOE, Richard March 2804-V
HOE, Robert 2804-V
HOFER, Andreas 2804-V
HOFF, Robert van't 5414-X
HOFFMAN, Dustin 2805-V
HOFFMANN, E.T.A. 2805-V
HOFFMANN, Friedrich 5101-X
HOFFMANN, Joseph 2806-V
HOFFNUNG, Gerard 2807-V
HOFMANN, August Wilhelm von 2807-V
HOFMANN, Hans 3277-VI, 4565-IX
HOFMANNSTAHL, Hugo von 2808-V
HOFMEISTER, Wilhelm 2815-VI
HOFSTADTER, Robert 2815-VI
HOGARTH, Burne 2816-VI
HOGARTH, David George 2817-VI
HOGARTH, William 2818-VI
HOKUSAİ, Katsuşika 2819-VI
HOLABIRD, William 2819-VI
HOLBACH, Dietrich von 2820-VI
HOLBEIN [Genç] 2821-VI
HOLDEN, Roberto 2822-VI
HOLIDAY, Billie 2823-VI
HOLLAND, Agnieszka 5488-X
HOLLAND, John Philip 2823-VI
HOLLAND, Thomas Erskine 2824-VI
HOLLEY, Robert William 2824-VI
HOLLIDAY, Judy 1377-III
HOLMES, Oliver Wendell 2824-VI
HOLZMEISTER, Clemens 2825-VI
HOME, Henry 2826-VI
HOMER, Winslow 2826-VI
HOMEROS 2826-VI
HONECKER, Erich 2829-VI
HONNEGER, Arthur 2830-VI
HONORIUS, Augustodunensis 2830-VI
HONTHORST, Gerrit van 1248-III
HOOCH, Pieter de 2831-VI
HOOKE, Robert 2831-VI
HOOKER, Joseph Dalton 2832-VI
HOOKER, William Jackson 2832-VI
HOOTON, Earnest Albert 2833-VI
HOOVER, Herbert Clark 2833-VI
HOPKINS, Frederick 2834-VI
HOPKINS, Gerard Manley 2834-VI
HOPPER, Edward 2834-VI
HOPPE-SEYLER, Felix 2835-VI
HORATIUS 2835-VI
HORKHEIMER, Max 2836-VI
HORN, Trevor 5595-X
HORNEY, Karen 2838-VI
HOROWITZ, Vladimir 2839-VI
HORTA, Victor 2839-VI
HORTENSIUS, Quintus 2841-VI
HORTHY VON NAGYBANYA 2841-VI
HORVATH, Ödön von 2842-VI
HOŞEA 2842-VI
HO ŞİMİNH 2843-VI
HOTMAN, François 2845-VI
HOUDON, Jean-Antoine 2846-VI
HOUPHOUET-BOIGNY, Felix 2846-VI
HOURWICH, Isaac Aranovich 2848-VI
HOUSMAN, Alfred Edward 2848-VI
HOUSSAY, Bernardo Alberto 2848-VI
HOVLAND, Carl 2849-VI
HOWARD, Ebenezer 2849-VI
HOWARD, Sidney Coe 2850-VI
HOWE, Steve 5594-X
HOWELLS, William Dean 2851-VI
HOWITT, Alfred William 2851-VI

HOYLE, Fred 2852-VI
HÖFFDING, Harald 2852-VI
HÖGG, Hans 4271-VIII
HÖLDERLIN, Friedrich 2853-VI
HÖNIGSWALD, Richard 2853-VI
HROZNY, Bedrich 2854-VI
HSÜANG-TSUNG 2854-VI
HSÜN TZU 2855-VI
HUA KUA-FENG 2856-VI
HUAYNA, Capac 2856-VI
HUBBA 2857-VI
HUBBLE, Edwin Powell 2857-VI
HUBEL, David Hunter 5093-X
HUBER, Eugen 2858-VI
HUBER, Wolf 1533-III
HUBERMAN, Leo 2859-VI
HUBERT, Henri 2859-VI
HUDSON, Henry 2859-VI
HUEL SENBECK, Richard 1840-IV
HUERTA, Victoriano 2860-VI
HUET, Pierre-Daniel 2860-VI
HUGENBERG, Alfred 2861-VI
HUGGINS, Charles 4809-IX
HUGGINS, William 2861-VI
HUGHES, David Edward 702-II
HUGHES, Langston 2862-VI
HUGHES, Ted 2862-VI
HUGHES, William Morris 2863-VI
HUGO [Saint Victor'lu] 2863-VI
HUGO, Gustav 2864-VI
HUGO, Victor Marie 2864-VI
HUIZINGA, Johan 2866-VI
HULL, Clark L. 2867-VI
HULME, T.E. 1954-IV, 4588-IX
HULME, Thomas Ernest 3537-VII
HULUSÎ EFENDÎ 2868-VI
HULVÎ CEMALEDDÎN 2868-VI
HUMANN, Carl 2869-VI
HUMASON, Milton La Salle 2858-VI
HUMBOLDT, Alexander von 2869-VI
HUMBOLDT, Wilhelm von 2870-VI
HUMED, David 2871-VI
HUMEYNÎ, Ayetullah 2874-VI
HUMPERDINCK, Engelbert 2877-VI
HUMPHREY, Doris 4250-VIII
HUNEYN b. İSHAK 2046-IV
HUNG HSİU-ÇÜAN 2875-VI
HUNG-VU 2876-VI
HUNT, William Holman 2877-VI
HUNTER, John 2878-VI
HUNTER, William 2879-VI
HUNYADI JANOS 2879-VI
HURÎ, Bişara 2880-VI
HURREM SULTAN 2880-VI
HUS, Jan 4118-VIII, 5016-IX, 5637-X
HUSAK, Gustav 2881-VI
HUSREV I 2881-VI
HUSREV II 2882-VI
HUSREV, Mehmed 2883-VI
HUSSERL, Edmund 2883-VI
HUSSEY, Obed 3652-VII
HUSTON, John 2885-VI
HUSZAR, Vilmos 5414-X
HUTCHESON, Francis 2886-VI
HUTTON, James 2887-VI
HUXLEY, Aldous 2888-VI
HUXLEY, Andrew Fielding 2889-VI
HUXLEY, Julian Sorell 2889-VI
HUXLEY, Leonard 2889-VI
HUXLEY, Thomas Henry 2888-VI
HUYGENS, Christiaan 2891-VI
HUYGENS, Constantijn 2891-VI
HUYSMANS, Joris-Karl 2892-VI
HÜCKEL, Erich 4295-VIII
HÜDAYÎ, Aziz Mahmud 2893-VI
HÜLAGU 2893-VI
HÜMAYUN 2895-VI
HÜN, Agah 2895-VI
HÜSEYİN, Saddam 2896-VI
HÜSEYİN, Zakir 2896-VI
HÜSEYİN b.ALÎ 2896-VI
HÜSEYİN b.ALÎ 2897-VI
HÜSEYİN b.ALÎ 2897-VI
HÜSEYİN AVNÎ PAŞA 2898-VI
HÜSEYİN BAYKARA 2898-VI
HÜSEYİN EFENDÎ [Ahizade] 2899-VI
HÜSEYİN EFENDÎ [Hezarfen] 2900-VI
HÜSEYİN FAHREDDİN DEDE 2900-VI
HÜSEYİN b.HÜSEYİN 2901-VI
HÜSEYİN PAŞA [Amcazade] 2901-VI
HÜSEYİN PAŞA [Deli] 2902-VI
HÜSEYİN PAŞA [Küçük] 2902-VI
HÜSEYİN PAŞA [Mezemorta] 2902-VI
HÜSEYİN SUAT 2026-IV
HÜSEYİN b.TALAL 2903-VI
HÜSEYİN ZEKAÎ PAŞA 2903-VI
HÜSREV MEHMED PAŞA 2904-VI
HÜSREV PAŞA 2904-VI
HVEGER, Ranghild 2905-VI
HYATT, John W. 5111-X
HYATT, Thaddeus 2235-IV
HYDE, Douglas 2905-VI
HYDE, Thomas 2516-V
HYNDMAN, Henry Mayers 2905-VI
HYPATİA 2906-VI

I

IBANEZ DEL CAMPO, Carlos 2907-VI
IBARRURI, Dolores 2907-VI
IBERT, Jacques 2908-VI
IBSEN, Henrik 2908-VI
ILGAZ, Rıfat 2910-VI
ILLICH, Ivan 2911-VI
ILLYES, Gyula 2912-VI
INCE, Thomas 2912-VI
INDIANA, Robert 2913-VI
INGARDEN, Roman 2913-VI
INGE, William 2914-VI
INGEN-HOUSZ, Jan 2914-VI
INGRES, Jean Auguste 2915-VI
INNOCENTIUS III 2916-VI
IONESCO, Eugene 2917-VI
IORGA, Nicolae 2918-VI
IRENAEUS [Aziz] 2918-VI
IRGAT, Cahit 2919-VI
IRIGOYEN, Hipolito 2919-VI
IRMAK, Sadi 2920-VI
IRSOY, Ahmed 2920-VI
IRVINE, James Colquhoun 2673-V
IRVING, Washington 2921-VI
ISABELLA I [Katolik] 2921-VI
ISHERWOOD, Christopher 2921-VI
ISIDORUS [Sevilli] 2922-VI
ISTRATI, Panait 2922-VI
IŞIK, Ayhan 2923-VI
IŞIKSEL, Cemal 2547-V
IŞILAY, Sadi 2923-VI
ITRÎ 2924-VI
ITTEN, Johannes 2506-V
ITURBİDE, Agustin de 2926-VI
IULIANUS [Apostata] 2926-VI
IULIUS II 2927-VI
IVANOV 5107-X
IVENS, Joris 2927-VI
IVES, Charles Edward 2929-VI

İ

İAMBLİKHOS 2930-VI
İBN ASAKİR 2931-VI
İBN BACCE 2931-VI
İBN BATTUTA 2932-VI
İBN BİBİ 2933-VI
İBN CEBİROL 2933-VI
İBN CÜBEYR 2934-VI
İBN EBİ USAYBİ'A 2935-VI
İBN HACER EL-ASKALANİ 2935-VI
İBN HALDUN 2935-VI
İBN HALLİKAN 2937-VI
İBN HAZM 2938-VI
İBN HEYSEM 2938-VI
İBN HURDAZBİH 2939-VI
İBN İSHAK 2939-VI
İBN KUZMAN 2939-VI
İBN MACE 2940-VI
İBN ME'MUN 2940-VI
İBN MESERRE 2941-VI
İBN MİSKEVEYH 2941-VI
İBN MUKAFFA 2942-VI
İBN MUKLE 2943-VI
İBN NÜBATE 2943-VI
İBN RÜŞD 2943-VI
İBN SİNA 2946-VI
İBN SUUD ABDÜLAZİZ 2948-VI
İBN SUUD FAYSAL 2949-VI
İBN TEYMİYE 2949-VI
İBN TUFEYL 2949-VI
İBN TUMART 2951-VI
İBNÜ'L-BAYTAR 2951-VI
İBNÜ'L-BEVVAB 2951-VI
İBNÜ'L-CEVZİ EBU'L-FEREC 759-II
İBNÜ'L-ESİR 2952-VI
İBNÜ'L-MU'TEZ 2952-VI
İBNÜ'N-NEFİS 2952-VI
İBNÜ'T-TİLMİZ 2953-VI
İBN YEMİN 2953-VI
İBN ZEYDUN 2953-VI
İBN ZÜHR 2954-VI
İBRAHİM 2954-VI
İBRAHİM [Deli] 2954-VI
İBRAHİM [Olanlar Şeyhi] 2955-VI
İBRAHİM b.AGLEB 2955-VI
İBRAHİM b.EDHEM 2955-VI
İBRAHİM HAKKI [Erzurumlu] 2956-VI
İBRAHİM HAKKI PAŞA 2956-VI
İBRAHİM LUDİ 2957-VI
İBRAHİM MÜTEFERRİKA 2957-VI
İBRAHİM PAŞA 2958-VI
İBRAHİM PAŞA [Candarlı] 2958-VI
İBRAHİM PAŞA [Damad] 2959-VI
İBRAHİM PAŞA [K.Fatihi] 2960-VI
İBRAHİM PAŞA [Makbul] 2960-VI
İBRAHİM PAŞA [Melek] 2961-VI
İBRAHİM SARIMEDDİN 2961-VI
İBRAHİM TAMGAÇ 2961-VI
İBRAHİM TEMO 2962-VI
İÇİKAVA, Kon 2962-VI
İÇMELİ, Mürşide 2963-VI
İDRİS 2963-VI
İDRİS I 2963-VI
İDRİS b.ABDULLAH 2964-VI
İDRİS BİTLİSİ 2964-VI
İDRİSİ 2964-VI
İDRİS-İ MUHTEFİ 2965-VI
İGNATİEV, Nikolay 2965-VI
İHAP HULUSİ 2966-VI
İİ NAOSUKE 2966-VI
İKEDA, Masatoşi Gündüz 2967-VI
İKTU, Mustafa 2967-VI
İLERİ, Celal Nuri 2967-VI
İLERİ, Sedat Nuri 2968-VI
İLERİ, Selim 2968-VI
İLERİCİ, Kemal 3911-VII
İLGİN, Ertuğrul 1885-IV
İLHAN, Attila 2969-VI
İLKİN, Metin 4354-VIII
İLTERİŞ KAĞAN 2969-VI
İLYAS 2970-VI
İLYUŞİN, Vladimiroviç 2970-VI
İMADEDDİN el-İSFAHANİ 2971-VI
İMADEDDİN ZENGİ 2971-VI
İMHOTEP 2971-VI
İMRUÜ'L-KAYS 2972-VI
İMŞENETSKİ, Aleksandr 2972-VI
İNAL, Güner 1762-IV
İNAL, İbnülemin Mahmud 2973-VI
İNALCIK, Halil 2973-VI
İNAN, Ergin 2974-VI
İNAN, Jale 2974-VI
İNAN, Mustafa 2975-VI
İNAN, Vural 2976-VI
İNANÇ, Kazım 2976-VI
İNANÇ, Remzi 4354-VIII
İNANIR, Kadir 4365-VIII
İNCE, Özdemir 2976-VI
İNÖNÜ, Erdal 2976-VI
İNÖNÜ, İsmet 2977-VI
İOANNES III 2980-VI
İOANNES V 2980-VI
İOANNES VIII 2981-VI
İPEKÇİ, Abdi 2981-VI
İPSİLANTİ, Aleksandr 2982-VI
İPŞİROĞLU, Mazhar Şevket 2982-VI
İRDELP, Neşet Ömer 2983-VI
İRENE 2983-VI
İRFAN PAŞA 2984-VI
Hz. İSA 2984-VI
İSA BEY 2986-VI
İSA ÇELEBİ 2986-VI
İSFENDİYAR BEY 2986-VI
İSHAK 2987-VI
İSHAK ÇELEBİ 2987-VI
İSHAK MAVSİLİ 2988-VI
İSHAK SÜKUTİ 2988-VI
İSİDOROS 345-I
İSKENDER [Büyük] 2988-VI
İSKENDER BEY 2991-VI
İSKİT, Server Rıfat 2993-VI
İSLAM GİRAY III 2993-VI
İSLİMYELİ, Balkan Naci 2993-VI
İSMAİL 2994-VI
İSMAİL I 2994-VI
İSMAİL II 23-I
İSMAİL b.AHMED 2996-VI
İSMAİL ASIM EFENDİ 2997-VI
İSMAİL CANBULAT 2997-VI
İSMAİL ÇINARİ 2997-VI
İSMAİL DEDE EFENDİ 2998-VI
İSMAİL EFENDİ 3000-VI
İSMAİL GASPIRALI 3000-VI
İSMAİL HAKKI [Bursalı] 3001-VI
İSMAİL HAKKI BEY 3001-VI
İSMAİL MA'ŞUKİ 3002-VI
İSMAİL PAŞA [Hıdiv] 3002-VI
İSMAİL RÜSUHİ [Ankaravi] 3003-VI
İSMAİL SAFA 3003-VI
İSMAİL ZÜHDİ 3004-VI
İSMETİ 3004-VI
İSOKRATES 3004-VI
İSTEMİ KAĞAN 3005-VI
İŞAYA 3005-VI
İTAGAKİ TAİSUKE 3005-VI
İTO HİROBUMİ 3006-VI
İUSTİNİANOS I 3007-VI
İUSTİNİANOS II 3009-VI
İVAKURA TOMOMİ 3009-VI
İVAN III 3010-VI
İVAN IV 3010-VI
İVAN V 4475-VIII
İVAN ASEN I 3011-VI
İVAN ASEN II 3011-VI
İVANOV, Lev İvanoviç 3012-VI
İVANOV, Vsevolod 3012-VI
İYEM, Nuri 3013-VI
İZ, Fahir 3014-VI
İZAK [Tamburi] 3014-VI
İZER, Zeki Faik 3014-VI
İZGİ, Utarit 3063-VI
İZGÜ, Muzaffer 4194-VIII
İZMİRLİ, İsmail Hakkı 3015-VI
İZZET ALİ PAŞA 3015-VI
İZZET MOLLA [Keçecizade] 3015-VI
İZZET PAŞA [Arap] 3016-VI
İZZET ZİYA 1333-III

J

JABOTİNSKİ, Vladimir 3017-VI
JACHMUND 5252-X

JACKSON, Andrew 3017-VI
JACKSON, Charles Thomas 4032-VIII
JACKSON, John Hughlings 3019-VI
JACOB, François 3019-VI
JACOB, Max 3020-VI
JACOBI, Friedrich 3021-VI
JACOBI, Karl Gustav 3022-VI
JACOBSEN, Arne 3023-VI
JACOBY, Günther 3023-VI
JACQUARD, Joseph-Marie 3024-VI
JACQUES, Charles Emile 3950-VIII
JACQUET, Alain 5500-X
JAEGER, Werner 3024-VI
JAHUDA [İskaryot] 3025-VI
JAKOBSON, Roman Osipoviç 3025-VI
JAMES I 3027-VI
JAMES II 337-I, 5549-X
JAMES, Harry 2435-V
JAMES, Henry 3027-VI
JAMES, William 3029-VI
JAN III 3031-VI
JANACEK, Leos 1876-IV, 5486-X
JANCO, Marcel 1840-IV
JANCSO, Miklos 3032-VI
JANET, Paul 3032-VI
JANET, Pierre 3033-VI
JAN KAZIMIERZ II 3031-VI
JANOS ZAPOLYA 3033-VI
JANSEN, Hermann 4271-VIII
JANSENIUS, Cornelius 3033-VI
JANSKY, Karl 3034-VI
JANSSEN, Johannes 3034-VI
JANSSEN, Jules 3631-VII
JANSSEN, Pierre J.C. 3586-VII, 4468-VIII
JANSSENS, F.A. 4027-VIII
JARA, Victor 3035-VI
JARRETT, Keith 3670-VII
JARRY, Alfred 3035-VI
JARUZELSKI, Wojciech 3036-VI
JASPERS, Karl 3037-VI
JAUCOURT, Louis 3039-VI
JAURES, Jean 3039-VI
JAWARA, Dauda Kairaba 3040-VI
JAWLENSKY, Alexey von 3041-VI
JAY, John 3042-VI
JDANOV, Andrey A. 3042-VI
JEAN [Korkusuz] 3043-VI
JEANNE D'ARC 3043-VI
JEAN-PAUL II 3043-VI
JEANS, James Hopwood 3044-VI
JEFFERSON, Thomas 3045-VI
JEFFREYS, Harold 3047-VI
JELLICOE, Ann 3047-VI
JELLICOE, John Rusworth 3048-VI
JELLINEK, Georg 3048-VI
JENNER, Edward 3049-VI
JENNEY, William le Baron 3050-VI
JENSEN, Johannes Hans 3050-VI
JEPPESEN, Knud 2495-V
JESPERSEN, Jens Otto 3050-VI
JETHRO TULL 3051-VI
JEVONS, William Stanley 3051-VI
JHERING, Rudolf von 3053-VI
JIMENEZ, Juan Ramon 3054-VI
JIMENEZ, Marcos Perez 2738-V
JIRECEK, Joseph 3054-VI
JITTA, Daniel Josephus 3055-VI
JİVKOV, Todor 3055-VI
JOAO I 2716-V
JOAO II 2297-V, 3296-VI
JOAO III 3742-VII
JODL, Friedrich 3055-VI
JOFFRE, Joseph 3056-VI
JOHANNES IV 3056-VI
JOHANNES VIII 3056-VI
JOHANNES XXII 3057-VI
JOGICHES, Leo 3640-VII
JOHANNES [Mirecourt'lu] 3057-VI
JOHANNES [Rapella'lı] 3058-VI
JOHANNES [Ruysbroeck'lu] 3058-VI
JOHANNSEN, Wilhelm Ludwig 3058-VI
JOHN [Salisbury'lu] 3059-VI
JOHN [Yurtsuz] 3059-VI
JOHNS, Jasper 3060-VI
JOHNSON, Andrew 3060-VI
JOHNSON, Harry Gordon 3061-VI
JOHNSON, J.J. 3670-VII
JOHNSON, Lyndon Baines 3061-VI
JOHNSON, Philip 3063-VI
JOHNSON, Samuel 3064-VI
JOHNSON, Uwe 3065-VI
JOHNSTON, Denis 3065-VI
JOLIOT-CURIE, Frederic 3066-VI
JOLIOT-CURIE, Helene 3066-VI
JOLIOT-CURIE, Irene 3068-VI
JOLIOT-CURIE, Pierre 3066-VI
JOLLY, Philipp von 3069-VI
JOLY, John 3070-VI
JOMINI, Henri 3070-VI
JONAS, Martin 4810-IX
JONES, Allen 3071-VI
JONES, Ernest 3071-VI
JONES, Henry Arthur 3071-VI
JONES, Inigo 3072-VI
JONES, John-Paul 3475-VII
JONES, Kenny 5536-X
JONES, Richard 3072-VI
JONES, Robert Edmond 3683-VII
JONKIND, Johan Barthold 3073-VI
JONSON, Ben 3073-VI
JOOSS, Kurt 3074-VI
JOPLIN, Janis 3075-VI
JORDAENS, Jakob 3075-VI
JORDAN, Camille 3075-VI
JORGENSEN, Anker 3076-VI
JORNE, Asgar 369-I
JOSEPH II 3076-VI
JOSEPH, Hinmaton 3077-VI
JOSEPHSON, Brian 3077-VI
JOUFFROY, Theodore-Simon 3078-VI
JOUHAUX, Leon 3078-VI
JOULE, James Prescott 3079-VI
JOUVET, Louis 3080-VI
JOYCE, James 3080-VI
JOZSEF, Attila 3082-VI
JUAN CARLOS 3083-VI
JUANTORENA, Alberto 3083-VI
JUARES, Benito 3083-VI
JUDD, Donald 3084-VI
JUKOV, Georgi 3085-VI
JUNG, Carl Gustav 3085-VI
JUNKERS, Hugo 3087-VI
JUSSIEU, Adrien de 3088-VI
JUSSIEU, Antoine de 3088-VI
JUSSIEU, Antoine- Laurent 3088-VI
JUSSIEU, Bernard de 3088-VI
JUSSIEU, Joseph de 3088-VI

K

K.,Tarık Dursun 3089-VI
KAABUS b.SAİD 3089-VI
KAADİYAN, Gulam Ahmed 3090-VI
KAANİ 3090-VI
KABAKÇI MUSTAFA 3090-VI
KABAKÇIOĞLU, Tevfik Okyay 3091-VI
KABAŞ, Özer 3091-VI
KABULİ 3092-VI
KA'B b.ZÜHEYR 3092-VI
KAÇAN, Hasan 3092-VI
KADAR, Jan 3092-VI
KADAR, Janos 3093-VI
KADARE, İsmail 3093-VI
KADDAFİ, Muammer 3094-VI
KADI BURHANEDDİN 3095-VI
KADIZADE-İ RUMİ 3096-VI
KADLEC, Karel 3096-VI
KADRİ ÇELEBİ [Ama] 2925-VI
KAFKA, Franz 3097-VI
KAFTANCIOĞLU, Ümit 3099-VI
KAĞITÇI, Mehmet Ali 3099-VI
KAHANE, Max 2231-IV
KAHN, Louis Isadore 3100-VI
KAINZ, Friedrich 3102-VI
KAISER, Georg 3102-VI
KAİM 3103-VI
KAJANUS, Robert 2495-V
KALAVUN 3103-VI
KALDOR, Nicolas 3104-VI
KALECKI, Michal 3105-VI
KALELİ, Lütfi 4354-VIII
KALENDEROĞLU 3106-VI
KALFAGİL, Sabit 3106-VI
KALİDASA 3107-VI
KALİNİN, Mihail İvanoiç 3107-VI
KALLİKLES 3107-VI
KALLİPPOS 408-I
KALMAN, Emmerich 3108-VI
KALMIK, Ercüment 3108-VI
KALMUS, Herbert T. 3631-VII
KAM, Ruşen Ferit 3109-VI
KAMACI, Cemal 3109-VI
KAMBYSES 3109-VI
KAMENEV, Lev Borisoviç 3110-VI
KAMENSKİ, Vasili 3818-VII
KAMERLINGH-ONNES, Heike 3110-VI
KAMİ 3111-VI
KAMİL PAŞA 3111-VI
KAMU, Kemalettin 3112-VI
KAN, Suna 3112-VI
KANAD, Halil Fikret 3112-VI
KANADA 3113-VI
KANDİNSKY, Wassily 3113-VI
KANG-HSİ 3115-VI
KANG YOU-VEİ 3116-VI
KANIA, Stanisław 2375-V
KANIK, Adnan Veli 4194-VIII
KANIK, Orhan Veli 3117-VI
KANİ 3119-VI
KANİŞKA 3119-VI
KANNER, Leo 892-II
KANOLDT, Alexander 2510-V
KANSU, Ceyhun Atuf 3120-VI
KANSU, Nafi Atuf 3120-VI
KANSU, Şevket Aziz 3120-VI
KANŞU GAVRİ 3121-VI
KANT, Immanuel 3122-VI
KANTAKUZENOS 3125-VI
KANTEMİROĞLU, 3125-VI
KANTOROVİÇ, Leonid 3127-VI
KANTOROWICZ, Alfred 3127-VI
KANTOROVICZ, Hermann 3128-VI
KAPAĞAN KAĞAN 3128-VI
KAPİLA 3129-VI
KAPİTSA, Pyotr Leonidoviç 3130-VI
KAPLAN, Hamit 3131-VI
KAPLAN, Mehmet 3131-VI
KAPODİSTRİAS, Ioannis 3132-VI
KAPP, Wolfgang 3132-VI
KAPROW, Allan 3133-VI
KAPTEYN, Jacobus 3133-VI
KARA AHMET 3134-VI
KARABACAK, Reşit 3134-VI
KARABEKİR, Kazım 3134-VI
KARABUDA, Güneş 3135-VI
KARABURÇAK, İhsan Cemal 3135-VI
KARACA, Duran 3135-VI
KARACA, Kani 3136-VI
KARACA, Mehmet 3136-VI
KARACA, Muammer 3136-VI
KARACA, Toto 3137-VI
KARACA BEY 3137-VI
KARACAOĞLAN 3137-VI
KARAÇAY, Yusuf 3013-VI
KARADENİZ, Ekrem 3911-VII
KARAGEORGHİS, Vassos 3140-VI
KARAGÖZOĞLU, Şadi Fikret 3140-VI
KARA HALİL EFENDİ 3140-VI
KARAHAN, Abdülkadir 3141-VI
KARAHİSARİ 3141-VI
KARAJAN, Herbert von 3142-VI
KARAKAŞ 2547-V
KARAKAŞ, Fethi 3013-VI
KARA KEMAL 3143-VI
KARAKOÇ, Sezai 3143-VI
KARAL, Enver Ziya 3144-VI
KARAMANLİS, Konstantin 3144-VI
KARAMUSTAFA, Gülsün 3145-VI
KARAMUSTAFA, Sadık 3145-VI
KARA MUSTAFA PAŞA 3145-VI
KARAMÜRSEL BEY 3146-VI
KARAMZİN, Nikolay 3147-VI
KARAOSMANOĞLU, Yakup K. 3147-VI
KARASİ BEY 3149-VI
KARASU, Bilge 3149-VI
KARASU, Emanuel 3149-VI
KARA VASIF 3149-VI
KARAVELOV, Ljuben 3150-VI
KARAY, Refik Halid 3150-VI
KARAYAZICI 3151-VI
KARAYEV, Nikolay İvanoviç 3151-VI
KARAYİĞİTOĞLU, Hakkı 3151-VI
KARA YORGİ 3152-VI
KARAYORGİYEVİÇ I 3152-VI
KARAYORGİYEVİÇ II 3973-VIII
KARA YUSUF 3154-VI
KARA YÜLÜK OSMAN 3154-VI
KARÇEVSKİ, Sergei 5353-X
KARDELJ, Edvard 5314-X
KARDINER, Abram 3556-VII
KARGOPULOS 2547-V
KARL VI 3614-VII, 3758-VII
KARL VII 3758-VII
KARL XI 3155-VI
KARL XII 3155-VI
KARL XIII 3156-VI
KARL XIV 3156-VI
KARL GUSTAF X 4661-IX
KARL IV VON LUXEMBURG 3157-VI
KARLOFF, Boris 3157-VI
KARMAL, Babrak 3157-VI
KARMAL, Theodore von 3158-VI
KARMEN, Roman 3159-VI
KARNAD, Giriş 4688-IX
KARNEADES 3160-VI
KAROLY I 3161-VI
KARPOV, Anatoli 3161-VI
KARRER, Paul 3161-VI
KARSAN, Ali 3162-VI
KARSAVİNA, Tamara 3162-VI
KARSH, Yousuf 3163-VI
KARUME, Abeid Amani 3163-VI
KARVAS, Peter 3163-VI
KASAVUBU, Joseph 3164-VI
KASIM, Abdülkerim 3164-VI
KASKAN, Selçuk 4194-VIII
KASSNER, Rudolf 3165-VI
KASTLER, Alfred 3165-VI
KAŞGARLI MAHMUD 3166-VI
KAŞİ 3166-VI
KATAYAMA SEN 3167-VI
KATAYAMA TETSU 3167-VI
KATAYEV, Valentin 3168-VI
KATERİNA I 3168-VI
KATERİNA II 3169-VI
KATİB ÇELEBİ 3170-VI
KATKOV, Mihail 3171-VI
KATOĞLU, Oya 3171-VI
KATRAN 3172-VI
KATSU AVA 3172-VI
KATSURA TARO 3172-VI
KATZ, Bernard 3173-VI
KAUFMAN, George Simon 3174-VI
KAULBACH, Friedrich 3174-VI
KAUNDA, Kenneth David 3174-VI
KAUTSKY, Karl 3175-VI
KAVABATA, Yasunari 3177-VI
KAVAFİS, Konstantinos 3177-VI
KAVALİN, Konstantin 3178-VI
KAVRUK, Hasan 3179-VI
KAVUKLU HAMDİ 3179-VI

KAVUR, Ömer 3180-VI
KAVURD 3180-VI
KAWALEROWICZ, Jerzy 3181-VI
KAWAWA, Raşhidi Mfaume 3181-VI
KAY, John 3181-VI
KAYA, Şükrü 3182-VI
KAYA, Yalçın 4194-VIII
KAYAALP, Fethi 3182-VI
KAYACAN, Feyyaz 3182-VI
KAYE, Nora 3183-VI
KAYE, Tony 5594-X
KAYGILI, Osman Cemal 3183-VI
KAYGULU HALİL 3183-VI
KAYGUN, Şahin 3183-VI
KAYGUSUZ [Vizeli] 3184-VI
KAYGUSUZ ABDAL 3184-VI
KAYITBAY 3185-VI
KAYNAK, Sadettin 3185-VI
KAZAK ABDAL 3186-VI
KAZAN, Elia 3186-VI
KAZANCAKİS, Nikos 3187-VI
KAZANCIGİL, Tevfik Remzi 3187-VI
KAZANKİNA, Tatyana 3188-VI
KAZIM PAŞA 3188-VI
KAZİMİERZ III 3188-VI
KEAN, Edmund 3189-VI
KEATON, Buster 3189-VI
KEATS, John 3191-VI
KEEGAN, Kevin 3192-V
KEELER, James Edward 3192-VI
KEFREN 3192-VI
KEITH, Arthur 3193-VI
KEİNO, Kipchoge 3193-VI
KEİTA, Modibo 3193-VI
KEKKONEN, Urho Kaleva 3194-VI
KEKULE, Friedrich August 3195-VI
KEL HASAN 3196-VI
KELLER, Gottfried 3197-VI
KELLY, Gene 3197-VI
KELLY, Grace 3198-VI
KELLY, Walter Crawford 3198-VI
KELLY, William 3198-VI
KELSEN, Hans 3199-VI
KELVIN, Lord 3201-VI
KEMALEDDİN BEY [Mimar] 3203-VI
KEMAL PAŞAZADE 3205-VI
KEMAL REİS 3205-VI
KEMAL TAHİR 3206-VI
KEMAL ÜMMİ 3206-VI
KEMKO, Josef 4810-IX
KEMP, Travis 2119-IV
KEMTERİ, 3207-VI
KENAN HULUSİ 3207-VI
KENDALL, Edward Calvin 3207-VI
KENDREW, John Cowdery 3208-VI
KENNAN, George Frost 3208-VI
KENNEDY, John Fitzgerald 3209-VI
KENNEDY, Robert Francis 3210-VI
KENNELLY, Arthur Edwin 3211-VI
KENT, James 3211-VI
KENT, Rockwell 2715-V
KENTER, Müşfik 3212-VI
KENTER, Yıldız 3212-VI
KENYATTA, Jomo 3213-VI
KENYON, Kathleen Mary 3214-VI
KEOPS 3215-VI
KEPLER, Johannes 3215-VI
KERENSKİ, Aleksandr 3217-VI
KERES, Paul 3218-VI
KERHİ 3218-VI
KERİMEDDİN AKSARAYİ 3219-VI
KERİMEDDİN KARAMAN BEY 3219-VI
KERİM HAN ZEND 3219-VI
KEROUAC, Jack 3220-VI
KERSCHENSTEINER, Georg 3220-VI
KERST, Donald W. 5498-X
KERTESZ, Andre 3222-VI
KESEROĞLU, Ziya 3222-VI
KESKİN, Erol 3223-VI
KESSERLING, Albert 3223-VI
KEYHUSREV I 3224-VI
KEYHUSREV II 3224-VI
KEYHUSREV III 3225 VI
KEYKAVUS I 3225-VI
KEYKAVUS II 3226-VI
KEYKAVUS b. İSKENDER 3227-VI
KEYKUBAD I 3227-VI
KEYNES, John Maynard 3230-VI
KEYSERLİNG, Hermann 3232-VI
KHALKOKONDYLES, Laonikos 3233-VI
KHAMA, Seretse 3233-VI
KHNOPFF,F. 2840-VI
KHORANA, Har Gobind 3233-VI
KHRYSİPPOS 3234-VI
KIENHOLZ, Edward 3235-VI
KIENLE, Hans 3235-VI
KIERKEGAARD, Sören 3236-VI
KIESLOWSKI, Krzysztof 5488-X
KIJOWSKI, Janusz 5488-X
KİLİÇ, Gündüz 3237-VI
KILIÇ ALİ PAŞA 3237-VI
KILIÇ ARSLAN I 3238-VI
KILIÇ ARSLAN II 3239-VI
KILIÇ ARSLAN IV 3242-VI
KIMAYEVI, Mesud 4688-IX
KINALI, Erol 3243-VI
KINALIZADE ALİ ÇELEBİ 3243-VI
KINALIZADE HASAN ÇELEBİ 3244-VI
KINAR HANIM 3244-VI
KING, Martin Luther, Jr. 3244-VI
KING, William 3245-VI
KING CRIMSON 3245-VI
KINGSLEY, Sidney 3246-VI
KIPLING, Rudyard 3246-VI
KIPPHARDT, Heinar 3247-VI
KIPPING, Frederic Stanley 3247-VI
KIRAL, Erden 3248-VI
KIRAY, Mübeccel Belik 3248-VI
KIRCHER, Athanase 3631-VII
KIRCHHOFF, Gustav Robert 3250-VI
KIRCHNER, Ernst Ludwig 3249-VI
KISAKÜREK, Necip Fazıl 3251-VI
KISLING, Moise 3982-VIII
KISSINGER, Henry Alfred 3251-VI
KIŞ, Tevfik 3252-VI
KITAJ, R.B. 5500-X
KITCHENER, Horatio Herbert 3252-VI
KITTIKACHORN, Thanom 3253-VI
KIYAFET, Hasan 4354-VIII
KIZILIRMAK, Abdullah 3254-VI
Kİ, Nguyen Kao 5287-X
KİDO KOİN 3254-VI
KİKUTAKE, Kiyonori 3255-VI
KİLİMCİ, Ayşe 4354-VIII
KİM İL SONG 3256-VI
KİNDİ 3257-VI
KİNUGASA, Teynosuke 3258-VI
KİP, Feridun 1949-IV
KİPÖZ, Tekin 1336-III
KİPRİYANU, Spiros 3258-VI
KİREÇÇİ, Ahmet [Mersinli] 3259-VI
KİREYEVSKİ, İvan 3259-VI
KİROS II 3259-VI
KİSELEV, Pavel 3260-VI
KİTA İKKİ 3260-VI
KİTASATO, Şibasaburo 3261-VI
KİYÖ SAMPFAN 4246-VIII, 4568-IX
KİZERİTSKİ 323-I
KJERULF, Halfdan Carles 2495-V
KLAGES, Ludwig 3261-VI
KLAPKA, György 3262-VI
KLAPROTH, Martin Heinrich 3262-VI
KLAUS, Georg 3263-VI
KLEANTHES 3263-VI
KLEBER, Jean Baptiste 3264-VI
KLEE, Paul 3264-VI
KLEEN, S.C. 1121-II
KLEIN, Christian Felix 3265-VI
KLEIN, Lawrence Robert 3266-VI
KLEIN, Melanie 3266-VI
KLEIN, Oskar 4232-VIII
KLEIN, William 3267-VI
KLEIN, Yves 435-I
KLEIST, Heinrich von 3268-VI
KLEİSTENES 3268-VI
KLENZE, Leo von 3269-VI
KLEON 3269-VI
KLEOPATRA 3269-VI
KLIMT, Gustav 3271-VI
KLINE, Franz 3271-VI
KLINGER, Friedrich 4923-IX
KLOPSTOCK, Friedrich 4923-IX
KLUCKHOHN, Clyde 3272-VI
KLUG, Aaron 3272-VI
KLYUÇEVSKİ, Vasiliy 3273-VI
KNIES, Karl 3273-VI
KNIGHT, Audrey 2119-IV
KNIGHT, Frank 3274-VI
KNOJZOVIC, Jano 4810-IX
KNUT I 3275-VI
KNUTZEN, Martin 3275-VI
KOBAYAŞİ, Masaki 3367-VI
KOCAGÖZ, Samim 3276-VI
KOCAMEMİ, Zeki 3276-VI
KOCA OSMAN 2925-VI
KOCATÜRK, Vasfi Mahir 3277-VI
KOCA YUSUF 3277-VI
KOCH, Marita 3278-VI
KOCH, Robert 3278-VI
KOCHER, Emil Theodor 3280-VI
KOÇ, Vehbi 3281-VI
KOÇAK, Ekrem 3281-VI
KOÇAK, Nur 3282-VI
KOÇİ BEY 3282-VI
KOÇU, Reşad Ekrem 3282-VI
KOÇUBEY, Viktor Pavloviç 3283-VI
KOÇYİĞİT, Hülya 3283-VI
KODALLI, Nevit 3283-VI
KODALY, Zoltan 3284-VI
KOEPPEN, Friedrich 3284-VI
KOESTLER, Arthur 3285-VI
KOESTLIN, Karl Reinhold 3285-VI
KOFFKA, Kurt 3286-VI
KOHL, Helmut 3286-VI
KOHLER, Joseph 3287-VI
KOHLRAUSCH, Friedrich 3287-VI
KOHLRAUSCH, Rudolph 5513-X
KOIVISTO, Mauno Henrik 3288-VI
KOK, Antonie 5414-X
KOKEN 3288-VI
KOKOSCHKA, Oskar 3289-VI
KOKSİNGA 3289-VI
KOLAROV, Vasil Petrov 3290-VI
KOLBE, Hermann 3290-VI
KOLÇAK, Aleksandr 3291-VI
KOLDEWEY, Robert 3291-VI
KOLETTİS, İoannis 3292-VI
KOLLER, Carl 3292-VI
KOLLONTAY, Aleksandra 3293-VI
KOLLWITZ, Kathe 3294-VI
KOLMOGOROV, Andrey 3294-VI
KOLOKOTRONİS, Theodoros 3295-VI
KOLOMB, Kristof 3295-VI
KOMAN, İlhan 3297-VI
KOMET 3297-VI
KOMİSARYEVSKİ, Teodor 3298-VI
KOMYAKOV, Aleksey 3298-VI
KONDRATİEFF, Nikolay 3298-VI
KONDUK, Kandemir 4194-VIII
KONFÜÇYÜS 3299-VI
KONOE FUMİMARO 5320-X
KONRAD II 2699-V
KONRAD III 2240-IV
KONRAD IV 4821-IX
KONSTANS II 3300-VI
KONSTANTİN 2350-V, 3913-VII
KONSTANTİNOS IV 3300-VI
KONSTANTİNOS V 3301-VI
KONSTANTİNOS VII 3301-VI
KONSTANTİNOS XI 3302-VI
KONUK, Ahmet Avni 3302-VI
KOOPER, Al 4516-IX
KOOPMANS, Tjalling 3303-VI
KOPA, Raymond 3303-VI
KOPERNİK, Nikolaj 3303-VI
KOPIT, Arthur 3306-VI
KOPP, Hermann 3306-VI
KORAD, Asuman 1885-IV
KORALTAN, Refik 3307-VI
KORAMAN, Bedri 3307-VI
KORAT, Suna 3307-VI
KORBUT, Olga 3308-VI
KORCAN, Kerim 3308-VI
KORÇNOY, Viktor Lıloviç 3308-VI
KORKUD ÇELEBİ 3308-VI
KORN, Arthur 786-II
KORNBERG, Arthur 3309-VI
KORNİLOV, Lavr 3309-VI
KOROLENKO, Vladimir 3310-VI
KOROLYOV, Sergey Pavloviç 3310-VI
KORUTÜRK, Fahri 3311-VI
KOS 5252-X
KOSINSKI, Jerzy 3311-VI
KOSİGİN, Aleksey 3312-VI
KOSSEL, Albrecht 3312-VI
KOSSUTH, Lajos 3313-VI
KOSSWIG, Curt 3313-VI
KOSTOMAROV, Nikolay 3314-VI
KOŞALAY, Ömer Besim 3314-VI
KOŞAY, Hamit Zübeyr 3314-VI
KOTARBİNSKİ, Tadeusz 3316-VI
KOTOKU ŞUSUİ 3316-VI
KOUDELKA, Josef 3316-VI
KOVALEVSKAYA, Sofya 3317-VI
KOVALEVSKİ, Aleksandr 3318-VI
KOVALEVSKİ, Maksim 3318-VI
KOYUNOĞLU, Arif Hikmet 3319-VI
KOZELSKİ, Yakov Pavloviç 3320-VI
KOZİNTSEV, Grigori 3320-VI
KÖHLER, Wolfgang 3321-VI
KÖKNAR, Sait 3322-VI
KÖKTEN, İsmail Kılıç 3322-VI
KÖLLIKER, Rudolf A.von 3323-VI
KÖNING, Samuel 3807-VII
KÖPPEN, Vladimir Peter 3324-VI
KÖPRÜLÜ, Fuad 3324-VI
KÖRMÜKÇÜ, Hazım 3325-VI
KÖRNER, Franz 3326-VI
KÖRNER, Stephan 3326-VI
KÖROĞLU 3326-VI
KÖRTE, Gustav 3327-VI
KÖSE MİHAL 3327-VI
KÖSEM SULTAN 3328-VI
KÖSEOĞLU, Edip Hakkı 3328-VI
KRAEPELIN, Emil 3329-VI
KRAG, Jens Otto 3329-VI
KRAMER, Samuel Noah 3329-VI
KRAMERS, Hendrik Anthony 2701-V
KRASSA ARZUMANOVA, Lidya 3330-VI
KRATES [Thebai'li] 3330-VI
KRATİPPOS [Atinalı] 3331-VI
KRATYLOS 3331-VI
KRAUSE, Karl Christian 3331-VI
KRAUSE, Kurt 3332-VI
KREBS, Hans Adolf 3332-VI
KREISKY, Bruno 3333-VI
KREISLER, Fritz 3333-VI
KREMER, Alfred von 3334-VI
KRETSCHMER, Ernst 3334-VI
KRINGS, Hermann 3335-VI
KRIPKE, Saul 3335-VI
KRIPPEL, Heinrich 792-II
KRİLOV, İvan Andreyeviç 3335-VI
KRİTİAS 3336-VI

KRİTOLAOS [Phaselis'li] 3336-VI
KROEBER, Alfred Louis 3336-VI
KROGH, August 3338-VI
KROHN, Ilmari 2495-V
KROISOS 3338-VI
KRONECKER, Leopold 3339-VI
KRONER, Richard 3339-VI
KROPOTKİN, Petr Alekseyeviç 3340-VI
KRUÇYENİK, Aleksey 3818-VII
KRUEGER, Felix 3342-VI
KRUG, Wilhelm Traugott 3342-VI
KRUGER, Paul 3342-VI
KRUM 3343-VI
KRUPA, Gene 3343-VI
KRUPP, Alfred 3343-VI
KRUPP, Alfried Alwin 3345-VI
KRUPP, Arndt 3344-VI
KRUPP, Bertha 3344-VI
KRUPP, Friedrich 3344-VI
KRUPP, Friedrich Alfred 3344-VI
KRUPP VON BOHLEN 3345-VI
KRUPSKAYA, Nadejda 3346-VI
KRUŞÇEV, Nikita 3346-VI
KSENAKİS, Yannis 3348-VI
KSENOKRATES 3349-VI
KSENOPHANES 3349-VI
KSENOPHON 3350-VI
KSERKSES I 3351-VI
KTESİBİOS 3351-VI
KUANG-HSÜ 3352-VI
KUANG VU-Tİ 3352-VI
KUAS, Rıza 3352-VI
KUBAD I 3353-VI
KUBALA, Lazslo 3353-VI
KUBAN, Doğan 3353-VI
KUBIN, Alfred 3747-VII
KUBISTA, Bohumil 3249-VI
KUBITSCHEK DE OLIVEIRA 3354-VI
KUBİLAY 3354-VI
KUBRICK, Stanley 3356-VI
KUÇURADİ, İoanna 3357-VI
KUDDUSİ 3357-VI
KUDRET, Cevdet 3358-VI
KUDURİ 3358-VI
KUHN, Richard 3358-VI
KUHN, Thomas 3359-VI
KULEŞOV, Lev 3359-VI
KUL HİMMET 3360-VI
KUMMER, Ernst Eduard 3360-VI
KUN, Bela 3361-VI
KUN, Karolos 3361-VI
KUNDERA, Milan 3362-VI
KUNDT, August E.E. 4816-IX
KUNG-SUNG LUNG 3362-VI
KUNOS, Ignacz 3362-VI
KUNT, Bekir Sıtkı 4354-VIII
KUNTAY, Mithat Cemal 3363-VI
KUNTER, Erman 3363-VI
KUOHTEMOK 3363-VI
KUPKA, Frantisek 3364-VI
KURAN, Aptullah 3364-VI
KURAT, Akdes Nimet 3364-VI
KURÇATOV, İgor 3365-VI
KURÇENLİ, Yusuf 4365-VIII
KURDAKUL, Şükran 3365-VI
KUROKAVA, Kişo Noriaki 3366-VI
KUROSAVA, Akira 3366-VI
KURŞUNLU, İnci (Tuğ) 2119-IV
KURŞUNLU, Nazım 3368-VI
KURTDERELİ, Mehmet 3368-VI
KURTİÇ, Melike 3375-VII
KUSCH, Polykarp 3375-VII
KUŞEYRİ 3376-VII
KUTBEDDİN AYBEG 3376-VII
KUTBEDDİN MUHAMMED 3376-VII
KUTEYBE b.MÜSLİM 3377-VII
KUTLAR, Onat 3377-VII
KUTLU, Ayla 4354-VIII
KUTLU, Mustafa 4354-VIII
KUTS, Vladmir 3377-VII
KUTUZOV, Mihail 3378-VII
KUVVETLİ, Şükrü 3378-VII
KU YEN-VU 3379-VII
KUZMAN, Patricio 4779-IX
KUZNETS, Simon 3379-VII
KÜÇÜK, Fazıl 3380-VII
KÜÇÜK, Kemal 3380-VII
KÜÇÜK, Yalçın 3381-VII
KÜÇÜK ALİ [Hayali] 3381-VII
KÜÇÜKANDONİADİS, Lefter 3382-VII
KÜÇÜK İSMAİL 3383-VII
KÜHNE, Wilhelm 3558-VII
KÜHNEL, Ernst 3383-VII
KÜLEBİ, Cahit 3384-VII
KÜLEY, Müfide 3383-VII
KÜLPE, Oswald 3384-VII
KÜLTİĞİN 3385-VII
KÜNTAY, İsmet 3385-VII
KÜR, Pınar 4354-VIII
KÜRŞAD 3385-VII
KYAKSARES 3386-VII
KYD, Thomas 3386-VII
KYRİLLOS [Aziz] 3387-VII

L

LAAS, Ernst 3388-VII
LABAN, Rudolf von 3388-VII
LABARNAS I 3388-VII
LABEO, Marcus Antistius 3389-VII
LABERTHONNIERE, Lucien 3389-VII
LABICHE, Eugene Marin 3389-VII
LA BOETIE, Etienne de 3390-VII
LABRIOLA, Antonio 3390-VII
LABROUSTE, Henri 3391-VII
LA BRUYERE, Jean de 3391-VII
LACAILLE, Nicolas 3392-VII
LACAN, Jacques 3392-VII
LACHELIER, Jules 3394-VII
LACLAU, Ernesto 3394-VII
LACLOS, Pierre 3394-VII
LACOMBE, P. 5275-X
LACTANIUS 3395-VII
LACY, Steve 3670-VII
LADISLAS VI 3805-VII
LAENNEC, Rene 3395-VII
LAFARGUE, Paul 3395-VII
LA FAYETTE, Marie Joseph 3396-VII
LA FAYETTE, Marie M. 3397-VII
LA FOLLETTE, Robert 3397-VII
LA FONTAINE, Jean de 3398-VII
LA FONTAINE, Louis 3399-VII
LAFORGUE, Jules 3399-VII
LAGA, Mehmet Ali 3400-VII
LAGERKVIST, Par 3400-VII
LAGERLÖF, Selma 3401-VII
LAGNEAU, Jules 3401-VII
LAGRANGE, Joseph Louis 3401-VII
LAGROLET, Jean 4766-IX
LAING, Ronald David 3403-VII
LAJOS I 3403-VII
LAJOS II 3404-VII
LAKE, Greg 3245-VI
LAKE, Molly 3404-VII
LAKE, Oliver 3670-VII
LAKYDES 3405-VII
LALANDE, Andre 3405-VII
LALANDE, Joseph-Jerome 3405-VII
LALO, Charles 3406-VII
LALO, Eduard 3406-VII
LAMARCK, Jean Baptiste 3407-VII
LAMARTINE, Alphonse de 3409-VII
LAMB, Charles 3409-VII
LAMB, Willis Eugene 3410-VII
LAMBERT, Constant 2356-V
LAMBERT, J. 4271-VIII
LAMBERT, Johann Heinrich 3410-VII
LAMBOT, J.L. 2235-IV
LAMENNAIS, Felicite 3412-VII
LA METRIE, Julien 3412-VII
LAMİİ ÇELEBİ 3414-VII
LAMİN BEY 3415-VII
LAMMASCH, Heinrich 3415-VII
LA MOTHE, François de 3416-VII
LA MOTTA 4778-IX
LAMPRECHT, Karl 3416-VII
LAMY, Bernard 3417-VII
LAND, Edwin Herbert 3417-VII
LANDAU, Lev Davidoviç 3417-VII
LANDEN, John 3480-VII
LANDGREBE, Ludwig 3419-VII
LANDMANN, Michael 3419-VII
LANDOWSKA, Wanda 3420-VII
LANDOWSKI, Eric 2490-V
LANDSTINER, Karl 3420-VII
LANG, Andrew 3421-VII
LANG, Fritz 3421-VII
LANGE, Dorothea 3422-VII
LANGE, Friedrich Albert 3422-VII
LANGE, Helene 3423-VII
LANGE, Oskar 3423-VII
LANGEN, Eugen 4333-VIII
LANGER, Susanne 3425-VII
LANGERHANS, Paul 3425-VII
LANGEVIN, Paul 3425-VII
LANGLEY, Samuel Pierpont 3426-VII
LANGLOIS, Henri 3427-VII
LANGMUIR, Irving 3427-VII
LANUSSE, Alejandro 4459-VIII
LANZA, Mario 3428-VII
LAO-TZE 3428-VII
LA PEROUSE, Jean 3429-VII
LAPLACE, Pierre Simon 3429-VII
LAPOUGE, Georges 3431-VII
LAPWORTH, Arthur 4787-IX
LARBAUD, Valery 3432-VII
LARGO CABALLERO 3432-VII
LARİONOV, Mikhail 3433-VII
LARKIN, Philip 3433-VII
LARMOR, Joseph 4423-VIII
LA ROCHEFOUCAULD 3434-VII
LAROMIGUIERE, Pierre 3434-VII
LARTIGUE, Jacques-Henri 3434-VII
LAS CASAS, Bartolome de 3435-VII
LASHLEY, Karl Spencer 3436-VII
LASK, Emil 3436-VII
LASKER, Emanuel 3437-VII
LASKI, Harold Joseph 3437-VII
LASSALLE, Ferdinand 3438-VII
LASSO, Orlando di 3440-VII
LASSON, Adolf 3440-VII
LASSWELL, Harold Dwight 3440-VII
LATHAM, Hubert 950-II
LATİFİ 3441-VII
LATO, Grzegorz 3442-VII
LA TOUR, Georges de 3442-VII
LA TOUR, Maurice 3442-VII
LATTUADA, Alberto 3443-VII
LAUB, Thomas Linnemana 2495-V
LAUBE, Heinrich R.C. 2698-V
LAUE, Max von 3443-VII
LAUGHTON, Charles 3444-VII
LAURANA, Francesco 3506-VII
LAUREL, Stan 3444-VII
LAUREL- HARDY 3444-VII
LAURENS, Henry 3445-VII
LAURENS, Jean-Pierre 3277-VI
LAURENT, Auguste 3445-VII
LAURENT, Ernst 3277-VI
LAUTARO 3446-VII
LAUTREAMONT 3446-VII
LAV, Ercümend Behzad 3447-VII
LAVAL, Charles 2321-V
LAVAL, Pierre 3447-VII
LAVATER, Johann Kaspar 3449-VII
LAVELEYE, Emile Louis 3449-VII
LAVELLE, Louis 3449-VII
LAVERAN, Alphonse 3450-VII
LAVISSE, Ernest 3450-VII
LAVOISIER, Antoine 3451-VII
LAVROV, Piyotr Lavroviç 3454-VII
LAVROVSKİ, Leonid 3454-VII
LAW, John 3455-VII
LAWES, J.B. 2378-V
LAWLER, Ray 3455-VII
LAWRENCE, D.H. 3455-VII
LAWRENCE, Ernest Orlando 3457-VII
LAWRENCE, Thomas 3458-VII
LAWRENCE, Thomas Edward 3459-VII
LAWSON, Ernest 2715-V
LAXNESS, Halldor Kiljan 3459-VII
LAYARD, Austen Henry 3460-VII
LAZARSFELD, Paul Felix 3460-VII
LAZARUS, Emma 3461-VII
LEACH, Edmund 3461-VII
LEAKEY, Louis Seymour 3462-VII
LEAKEY, Mary 3462-VII
LEAL, Valdes 4818-IX
LEAN, David 3463-VII
LEARY, Timothy 3463-VII
LEAVIS, F.R. 3464-VII
LEAVITT, Henrietta Swan 3465-VII
LEBEDEV, Pyotr 3465-VII
LEBESGUE, Henri Leon 3466-VII
LEBİD 3466-VII
LEBLANC, Nicolas 3467-VII
LE BON, Gustave 3467-VII
LEBON, Philippe 3501-VII
LE BRIS, Jean-Marie 3549-VII
LE BRUN, Charles 3468-VII
LE CHATELIER, Henry 3468-VII
LECHIN OQUENDO, Juan 3469-VII
LECK, Bart von der 5414-X
LECKY, William Edward 3470-VII
LECLANCHE, Georges 3470-VII
LE CORBUSIER 3471-VII
LE DANTEC, Felix 3473-VII
LEDERBERG, Joshua 3474-VII
LEDOUX, Claude-Nicolas 3474-VII
LED ZEPPELIN 3475-VII
LEE, Bruce 4688-IX
LEE, Robert Edward 3475-VII
LEE, Stan 3476-VII
LEE, Tsung-Dao 3476-VII
LEESE, Kurt 3477-VII
LEFEBVRE, Georges 3477-VII
LEFEBVRE, Henri 3479-VII
LEFEVRE, Jacques 3480-VII
LE GENDRE, Adrien Marie 3480-VII
LEGER, Fernand 3481-VII
LEGUIA Y SALCEDO 3482-VII
LE GUIN, Ursula K. 3483-VII
LEHAR, Franz 3483-VII
LEHMANN, Gerhard 3484-VII
LEHMBRUCK, Wilhelm 3484-VII
LEIBNIZ, Gottfried 3485-VII
LEIF ERIKSSON 3488-VII
LEIFS, Jon 2495-V
LEIGH, Vivien 3488-VII
LEINWEBER 1772-IV
LEISEGANG, Hans 3489-VII
LEISHMAN, William Boog 3489-VII
LELEWEL, Joachim 3489-VII
LELOIR, Luis Federico 3490-VII
LELOUCH, Claude 3490-VII
LEM, Stanislaw 3491-VII
LEMAITRE, Abbe Georges 3493-VII
LEMERCIER, Jacques 1026-II
LEMMEN, G. 2840-VI
LEMMON, Jack 3493-VII
LEMOINE, Jacques Albert 3494-VII
LE MONNIER 3406-VII
LE NAIN, Louis 3494-VII
LENARD, Philipp 3494-VII
L'ENFANT, Pierre Charles 3495-VII
LENICA, Jan 3495-VII
LENİN, Vladimir İlyiç 3496-VII
LENNON, John 738-II
LENOIR, E. 1014-II
LENOIR, Etienne 3500-VII
LE NOTRE, Andre 3501-VII
LENYA, Lotte 3501-VII
LENZ, Siegfried 3502-VII

LEON I 3502-VII
LEON III 3503-VII
LEON VI 3504-VII
LEONARDO DA PISA 3504-VII
LEONARDO DA VINCI 3505-VII
LEONCAVALLO, Ruggiero 3508-VII
LEONE, Sergio 3508-VII
LEONE EBREO 3509-VII
LEONICUS, Thomaius 3509-VII
LEONTIEV, Vassili 3510-VII
LEOPARDI, Giacomo 3510-VII
LEOPOLD I 3511-VII
LEOPOLD I 3511-VII
LEOPOLD II 2220-IV
LEOPOLD II 3512-VII
LE PLAY, Frederic 3513-VII
LEPSIUS, Karl Richard 3515-VII
LEQUIER, Jules 3515-VII
LERMONTOV, Mihail 3515-VII
LERNER, Abba Ptchya 3516-VII
LEROUX, Pierre 3517-VII
LE ROY, Edouard 3518-VII
LEROY-BEAULIEU, Pierre 3519-VII
LERROUX, A. 549-I, 2383-V
LESAGE, Alain-Rene 3519-VII
LE SENNE, Rene 3516-VII
LESSEPS, Ferdinand 3517-VII
LESSING, Doris 3520-VII
LESSING, Gotthold 3520-VII
LETHABY, William Richard 5509-X
LEUCKART, *Rudolf 3828-VII*
LEUKİPPOS 3522-VII
LEUPIN, Herbert 3522-VII
LEVEND, Agah Sırrı 3522-VII
LEVENDOĞLU, Tarık 3523-VII
LEVENE, Phoebus Aaron 3523-VII
LE VERRIER, Urbain 3524-VII
LEVI-CIVITA, Tulio 3525-VII
LEVIN, Tony 3246-VI
LEVINE, David 3525-VII
LEVI-STRAUSS, Claude 3526-VII
LEVNİ 3528-VII
LEVSKI, Vasil 3529-VII
LEVY, Leopold 3530-VII
LEVY-BRUHL, Lucien 3530-VII
LEWIN, Kurt 3531-VII
LEWIS, C.S. 3532-VII
LEWIS, Carl 3533-VII
LEWIS, Clarence 3533-VII
LEWIS, David Kellog 3534-VII
LEWIS, Gilbert Newton 3534-VII
LEWIS, Jerry 3535-VII
LEWIS, John 3535-VII
LEWIS, John Llewellya 3536-VII
LEWIS, Sinclair 3536-VII
LEWIS, Wyndham 3537-VII
LEYLA GAMSIZ 3538-VII
LEYLA HANIM 3538-VII
LEYLE'L-AHYELİYE 3538-VII
L'HERMINIER, Nicolas 3539-VII
L'HOSPITAL, Guillaume de 3539-VII
LHOTE, Andre 3540-VII
LIBBY, Willard Frank 3540-VII
LICHTENBERG, Georg 3541-VII
LICHTENSTEIN, Roy 3541-VII
LICHTHEIM, George 3541-VII
LICINIUS 3542-VII
LICINIUS CRASSUS 3542-VII
LIE, Marius Sophus 3543-VII
LIE, Trygve Halvdan 3543-VII
LIEBERMANN, Max 3544-VII
LIEBERMANN, Rolf 2357-V
LIEBERT, Arthur 3544-VII
LIEBIG, Justus von 3545-VII
LIEBKNECHT, Karl 3546-VII
LIEBKNECHT, Wilhelm 3547-VII
LIEBL, Wilhelm 1520-III
LIEPMANN, Wilhelm 3548-VII
LIFAR, Sergey 3548-VII
LIGNAC, Joseph 3548-VII
LILIENTHAL, Otto 3549-VII
LIMA, Jorge de 3549-VII
LIMAN VON SANDERS, Otto 3550-VII
LIMBOURG KARDEŞLER 4523-IX
LIMON, Jose 4250-VIII
LINCOLN, Abraham 3550-VII
LINDBERGH, Charles 3552-VII
LINDE, Karl von 3553-VII
LINDEMANN 3955-VIII
LINDSAY, Nicholas Vachel 3553-VII
LINKE, Paul Ferdinand 3554-VII
LINNAEUS, Carolus 3554-VII
LINOBLAND, B. 4297-VIII
LINTON, Ralph 3555-VII
LIPCHITZ, Jacques 3556-VII
LIPMANN, Fritz Albert 3557-VII
LIPPI, Fra Filippo 3557-VII
LIPPMAN, Walter 3558-VII
LIPPMANN, Gabriel Jonas 3558-VII
LIPPS Hans 3559-VII
LIPPS, Theodor 3559-VII
LIPSET, Seymour Martin 3559-VII
LIPSIUS, Justus 3560-VII
LIST, Friedrich 3560-VII
LISTER, Joseph 3561-VII
LISTON, Sonny 1441-III
LISZT, Franz 3562-VII
LITT, Theodor 3563-VII
LITTIN, Miguel 3564-VII
LITTLEWOOD, J.E. 2627-V
LITTLEWOOD, Joan 3564-VII
LIVERPOOL, Robert Barks 3564-VII
LIVINGS, Henry 3565-VII
LIVINGSTONE, David 3565-VII
LİANG Çİ-ÇAO 3566-VII
LİANG KAY 3566-VII
Lİ ÇAO-TAO 3567-VII
LİE-TSEU 3567-VII
LİFİJ, Hüseyin Avni 3567-VII
Lİ HSİEN NİEN 3568-VII
Lİ HUNG-ÇANG 3568-VII
LİN PİAO 3569-VII
LİN TSE-HSÜ 3570-VII
Lİ-PO 3570-VII
LİSENKO, Denisoviç 3571-VII
Lİ SU 3572-VII
Lİ SU-HSÜN 3572-VII
Lİ Şİ-MİN 3572-VII
LİTVİNOV, Maksim 3574-VII
LİU PANG 3574-VII
LİU ŞAO Çİ 3575-VII
LİVANELİ, Zülfü 3575-VII
LİYAKAT ALİ HAN 3576-VII
LİZİTSKİ, Eliezer 3576-VII
LLERAS CAMARGO, Alberto 3578-VII
LLEWELLYN, Karl Nickerson 3579-VII
LLOYD, Harold 3579-VII
LLOYD, Seton 3580-VII
LLOYD GEORGE, David 3580-VII
LOBAÇEVSKİ, Nikolay 3581-VII
LOBENGULA 3583-VII
LOCATELLI, Pietro 3583-VII
LOCKE, John 3583-VII
LOCKYER, Joseph Norman 3585-VII
LODGE, Henry Cabot 3586-VII
LODGE, Oliver Joseph 3587-VII
LOEB, Jacques 3587-VII
LOEB, Leo 3587-VII
LOEWI, Otto 3588-VII
LOGAN, Joshua 3589-VII
LOMBARD, Carole 1376-III
LOMBARDI, Franco 3589-VII
LOMBROSO, Cesare 3589-VII
LOMONOSOV Mihail 3591-VII
LONDON, Fritz 3592-VII
LONDON, Heinz 3593-VII
LONDON, Jack 3593-VII
LONGDON, Harry 1376-III
LONGFELLOW, Henry 3594-VII
LONGHENA, Baldassare 1026-II
LONGHI, Pietro 1041-II
LONGİNUS, Dionysius 3594-VII
LONGO, Luigi 3594-VII
LONGUS 3596-VII
LON NOL 3596-VII
LOOS, Adolf 3597-VII
LOPE DE VEGA 3597-VII
LOPEZ, Carlos Antonio 3599-VII
LOPEZ, Francisco Solano 3600-VII
LOPEZ, Narciso 3600-VII
LOPEZ DE AYALA, Pedro 3600-VII
LORCA, Federico Garcia 3601-VII
LOREN, Sophia 3603-VII
LORENTZ, Hendrik Antoon 3604-VII
LORENTZ, Pare 2928-VI
LORENZ, Konrad 3605-VII
LORENZETTI, Ambrogio 3607-VII
LORENZETTI, Pietro 3607-VII
LORIMER, James 3607-VII
LORİS-MELİKOV, Mihail 3608-VII
LORRAIN, Emiliano Figueroa 2907-VI
LOSEY, Joseph 3608-VII
LOTI, Pierre 3609-VII
LOTZ, Johannes 3610-VII
LOTZE, Rudolf Hermann 3610-VII
LOUIS I 3611-VII
LOUIS IV 5408-X
LOUIS VI 3611-VII
LOUIS VIII 3612-VII
LOUIS IX 3611-VII
LOUIS XII 2215-IV, 3812-VII
LOUIS XIII 3613-VII
LOUIS XIV 3613-VII
LOUIS XV 3614-VII
LOUIS XVI 3615-VII
LOUIS XVIII 3616-VII
LOUIS, Joe 3617-VII
LOUIS, Sprindon 924-II
LOUIS-PHILIPPE 3617-VII
LOVELL, Bernard 3618-VII
LOVETT, William 3619-VII
LOWELL, Amy 4588-IX
LOWELL, Percival 3619-VII
LOWELL, Robert 3620-VII
LOWIE, Robert Harry 3620-VII
LOWRY, Thomas Martin 1125-II
LÖWENTHAL, Karl 4357-VIII
LÖWITH, Karl 3621-VII
LUBBOCK, John 3622-VII
LUBETKIN, Berthold 3622-VII
LUBITSCH, Ernst 3623-VII
LUCAS VAN LEYDEN 3623-VII
LUCE, Maximilian 4987-IX
LUCIANUS 3624-VII
LUCKENBILL, Daniel 3624-VII
LUCRETIUS 3624-VII
LUDENDORF, Erich 3625-VII
LUDWIG IV 3157-VI
LUDWIG, Carl Friedrich 3626-VII
LUDWIG, Emil 3626-VII
LUENING, Otto 5132-X
LUGNE-POE, Aurelien 3627-VII
LUKA [Aziz] 3627-VII
LUKACS, György 3627-VII
LUKASIEWICZ, Jan 3629-VII
LUKS, George 2715-V
LULLUS, Raymundus 3629-VII
LULLY, Jean-Baptiste 3630-VII
LUMIERE, Auguste 3630-VII
LUMIERE, Louis 3630-VII
LUMUMBA, Patrice 3633-VII
LUNAÇARSKİ, Anatoli 3634-VII
LUNCEFORD, Jimmie 3635-VII
LUNS, Joseph 3635-VII
LURÇAT, Andre 3635-VII
LURÇAT, Jean 3636-VII
LURIA, Salvador 3636-VII
LURİA, Aleksandr Romanoviç 3637-VII
LUT 3637-VII
LUTAS, Muazzez 1885-IV
LUTFİ PAŞA 3637-VII
LUTHER, Martin 3638-VII
LUTHULİ, Albert 3639-VII
LUTYENS, Edwin L. 5509-X
LUXEMBURG, Rosa 3640-VII
LVOV, Georgiy 3642-VII
LWOFF, Andre 3642-VII
LYAUTEY, Louis 3643-VII
LYE, Len 1774-IV
LYELL, Charles 3643-VII
LYLY, John 3644-VII
LYNCH, John 3645-VII
LYNEN, Feodor 3645-VII
LYOT, Bernard 3645-VII
LYSANDROS 3646-VII
LYSİPPOS 3646-VII
LYSİS 3647-VII

M

MABILLION, Jean 3648-VII
MABLY, Gabriel Bonnot de 3648-VII
McADAM, John Loudon 3649-VII
MACARTHUR, Douglas 3649-VII
McCARTHY, Joseph 3650-VII
McCARTNEY, Paul 738-II
McCAY, Winsor Zenic 3650-VII
McCLINTOCK, Barbara 3651-VII
McCLURE, Robert John 304-I
McCORMICK, Cyrus Hall 3652-VII
McCULLERS, Carson 3652-VII
McCULLOCH, Andy 3246-VI
McCULLOCH, John Ramsay 3653-VII
McDONALD, Ian 3245-VI
MACDONALD, Jeanette 3957-VIII
MACDONALD, John Alexander 3653-VII
MacDONALD, Ramsay 3654-VII
MacDONALD-WRIGHT 1704-IV
McDOUGALL, William 3655-VII
MACELLAN, Ferdinand 3655-VII
McENROE, John 3656-VII
MACEO, Antonio 3656-VII
MACEWEN, William 3657-VII
MACH, Ernst 3658-VII
MACHADO, Gerardo 3659-VII
MACHADO DE ASSIS, J. 3659-VII
MACHADO Y RUIZ, Antonio 3660-VII
MACHEL, Samora 3660-VII
MACHIAVELLI, Niccolo 3661-VII
MACHLUP, Fritz 3663-VII
McILWAIN, Charles Howard 3663-VII
MACIVER, Robert Morrison 3664-VII
MACKE, August 3664-VII
MacKENDRICK, Alexander 1377-III
MACKENZIE, Alexander 3665-VII
MACKENZIE, William Lyon 3665-VII
McKINLEY, William 3666-VII
MACKINTOSH, Charles 3668-VII
MACKINTOSH, James 3668-VII
MacLAINE, Shirley 1377-III
McLAREN, Norman 3668-VII
McLAUGHLIN, John 3669-VII
MACLAURIN, Colin 3670-VII
MacLEISH, Archibald 3671-VII
McLENNAN, John Ferguson 3672-VII
MACLEOD, John 3672-VII
McLUHAN, Marshall 3673-VII
MAC-MAHON, Edme Patrice 3673-VII
McMANUS, George 3674-VII
MACMILLAN, Alexander 3674-VII
MACMILLAN, Daniel 3674-VII
McMILLAN, Edwin Mattison 3675-VII
MACMILLAN, Harold 3676-VII
MacMILLAN, Kenneth 3676-VII
MACMURDO, Arthur H. 2840-VI, 5509-X
McNAMARA, Robert Strange 3677-VII
MACQUARIE, Lachlan 3677-VII

MACREADY, William 3678-VII
MACROBIUS, Aurelius 3678-VII
McSHANN, Jay 4401-VIII
McTAGGART, John 3678-VII
MADACH, Imre 3679-VII
MADDOX, Richard Lead 4126-VIII
MADEN, Sait 3679-VII
MADERNA, Bruno 5132-X
MADERNO, Carlo 3679-VII
MADERO, Francisco 3680-VII
MADHVA 3681-VII
MADISON, James 3681-VII
MADLER, Johann H. von 4920-IX
MAETERLINCK, Maurice 3682-VII
MAFFEI, Francesca 4818-IX
MAGENDIE, François 3683-VII
MAGNANI, Anna 3684-VII
MAGNASCO, Alessandra 4818-IX
MAGRITTE, Rene 3685-VII
MAHALANOBIS, Prasanta 3685-VII
MAHAN, Alfred Thayer 3686-VII
MAHLER, Gustav 3686-VII
MAHMUD I 3688-VII
MAMUD II 3688-VII
MAHMUD [Gazneli] 3691-VII
MAHMUD CELALEDDİN 3693-VII
MAHMUD HAYRANİ 3693-VII
MAHMUD NEDİM PAŞA 3693-VII
MAHMUD PAŞA 3694-VII
MAHMUD ŞEVKET PAŞA 3694-VII
MAHREMİ [Tatavlalı] 3695-VII
MAHTUM KULU 3695-VII
MAIER, Heinrich 3695-VII
MAILER, Norman 3696-VII
MAILLART, Robert 3696-VII
MAILLOL, Aristide 3697-VII
MAIMAN, Theodore 4606-IX
MAIMON, Salomon 3697-VII
MAINE, Henry James 3697-VII
MAINE DE BİRAN 3699-VII
MAISTRE, Joseph Marie de 3700-VII
MAITLAND, Frederic 3700-VII
MAKAL, Mahmut 3701-VII
MAKARENKO, Anton 3702-VII
MAKARİOS 3704-VII
MAKAVEJEV, Dusan 3705-VII
MAKKABİ 3705-VII
MAKONNEN, Ras 3706-VII
MAKRİDİ, Theodor 3706-VII
MALAN, Daniel 3707-VII
MALAPARTE, Curzio 3707-VII
MALCOLM X 3708-VII
MALEBRANCHE, Nicholas de 3708-VII
MALENKOV, Georgi 3710-VII
MALEVİÇ, Kazimir 3710-VII
MALINOWSKI, Bronislaw 3711-VII
MALİK b.ENES 3713-VII
MALLARME, Stephane 3713-VII
MALLE, Louis 3715-VII
MALLOWAN, Max Edgar 3715-VII
MALORY, Thomas 3716-VII
MALPIGHI, Marcello 3716-VII
MALRAUX, Andre 3718-VII
MALTHUS, Thomas Robert 3719-VII
MALUS, Etienne Louis 3720-VII
MAMIANI, Terenzio 3721-VII
MAMOULIAN, Rouben 3957-VIII
MANCINI, Pasquale 3722-VII
MANCO CAPAC 3723-VII
MANDEL, Ernest 3723-VII
MANDELA, Nelson 3724-VII
MANDELŞTAM, Osip 3726-VII
MANDEVILLE, Bernard 3726-VII
MANEN, Hans van 3727-VII
MANET, Edouard 3727-VII
MANFREDI, Bartolommeo 1248-III
MANGUIN, Henri 3800-VII
MANIU, Iuliu 3728-VII
MANİ 3729-VII
MANKIEWICZ, Joseph Leo 3729-VII
MANN, Felix 3730-VII
MANN, Heinrich 3730-VII
MANN, Horace 3731-VII
MANN, Thomas 3731-VII
MANNERHEIM, Carl 3733-VII
MANNHEIM, Karl 3733-VII
MANSART, François 3735-VII
MANSART, Jules Hardouin 3736-VII
MANSEL, Arif Müfid 3736-VII
MANSFIELD, Katherine 3737-VII
MANSON, Patrick 4802-IX
MANSUR 3738-VII
MANSUR 3739-VII
MANTEGNA, Andrea 3740-VII
MANUEL I 3741-VII
MANUEL I 3742-VII
MANUEL II 3742-VII
MANUZIO, Aldo 3743-VII
MANZU, Giacomo 3743-VII
MAO ZEDUNG 3744-VII
MARAN, Anucia 4810-IX
MARAT, Jean Paul 3746-VII
MARBO, Camille 1017-II
MARC, Franz 3747-VII
MARCEAU, Marcel 3748-VII
MARCHEL, Gabriel 3748-VII
MARCHAIS, Georges 3749-VII
MARCIANO, Rocky 3750-VII
MARCKS, Gerhard 2506-V
MARCONI, Guglielmo 3750-VII
MARCOS, Ferdinand 3753-VII
MARCUS AURELIUS 3753-VII
MARCUSE, Herbert 3755-VII
MARDİN, Şerif 3756-VII
MARECHAL, Joseph 3756-VII
MARECHAL, Pierre 3757-VII
MAREY, Etienne Jules 3757-VII
MARIANA, Juan de 3758-VII
MARIANI, Angelo 1810-IV
MARIA THERESIA 3758-VII
MARIE, Pierre 3759-VII
MARIE-ANTOINETTE 3760-VII
MARIE DE MEDICI 3760-VII
MARIETTE, Auguste 3761-VII
MARIGNAC, Jean Charles 3761-VII
MARINETTI, Emilio 3762-VII
MARINI, Marino 3763-VII
MARIOTTE, Edme 3764-VII
MARISOL 5500-X
MARITAIN, Jacques 3764-VII
MARIUS, Gaius 3765-VII
MARIVAUX, Pierre de 3766-VII
MARİNUS 3767-VII
MARİNUS [Surlu] 4620-IX
MARK, Mary Ellen 3767-VII
MARKER, Chris 3767-VII
MARKION 3768-VII
MARKOS 3768-VII
MARKOVA, Alicia 3768-VII
MARKOVİÇ, Svetozar 3769-VII
MARLBOROUGH, John 3769-VII
MARLEY, Bob 3770-VII
MARLOWE, Christopher 3771-VII
MAROT, Clement 3772-VII
MARQUET, Albert 3772-VII
MARSDEN, Ernst 4833-IX
MARSHALL, Alfred 3772-VII
MARSHALL, George 3774-VII
MARSHALL, John 3774-VII
MARSHALL, John Hubert 3775-VII
MARSHALL, Thurgood 3775-VII
MARSILIO [Padovalı] 3776-VII
MARSTON, John 3776-VII
MARTENS, Georg 3776-VII
MARTI, Jose 3777-VII
MARTIN, Archer 3777-VII
MARTIN, Pierre Emile 3778-VII
MARTIN, Rudolf 3779-VII
MARTIN, Thomas 3779-VII
MARTIN DU GARD, Roger 3780-VII
MARTINET, Andre 3780-VII
MARTINEZ SIERRA 3781-VII
MARTINI, Jacob 3782-VII
MARTIUS, Karl Friedrich 1933-IV
MARTOV, L. 3782-VII
MARTYN, Edward 5187-X
MARUF KERHİ 3783-VII
MARVELL, Andrew 3783-VII
MARX, Joseph 2027-IV
MARX, Karl 3783-VII
MARX KARDEŞLER 3787-VII
MARY I 3788-VII
MARY II 337-I
MARY STUART 3788-VII
MASACCIO 3789-VII
MASANOBU, Okumura 3790-VII
MASANOBU KANO 3790-VII
MASARYK, Jan 3791-VII
MASARYK, Tomaş 3791-VII
MASCAGNI, Pietro 3792-VII
MASINA, Giulietta 3793-VII
MASLOW, Abraham H. 3793-VII
MASON, Nick 4515-IX
MASON, Otis Tufton 3794-VII
MASPERO, Gaston 3794-VII
MASSENET, Jules 3794-VII
MASSEY, William Ferguson 3795-VII
MASSIAS, Nicolas 3795-VII
MASSINE, Leonide 3796-VII
MASSINGER, Philip 3796-VII
MASSON, Andre 3797-VII
MASSYS, Quentin 3797-VII
MASTROİANNI, Marcello 3798-VII
MAŞERET 2928-VI
MATHIEU, Georges 3798-VII
MATHIEZ, Albert 3799-VII
MATISSE, Henri 3799-VII
MATSUKATA MASAYOŞİ 3801-VII
MATSUO BAŞO 3801-VII
MATTA 3802-VII
MATTA [Aziz] 3802-VII
MATTEOTTİ, Giacomo 3802-VII
MATTHEWS, Stanley 3803-VII
MATÜRİDİ 3803-VII
MATYAS I [Corvinus] 3804-VII
MAUCHLY, John William 4200-VIII
MAUDSLEY, Henry 3805-VII
MAUGHAM, Somerset 3805-VII
MAUPASSANT, Guy de 3805-VII
MAUPERTUIS, Pierre Louis 3807-VII
MAURIAC, Claude 4766-IX
MAURIAC, François 3808-VII
MAURICE [Nassaulu] 3808-VII
MAURO, Humberto 4779-IX
MAUROIS, Andre 3809-VII
MAURRAS, Charles 3809-VII
MAUSS, Marcel 3810-VII
MAUTHNER, Fritz 3811-VII
MAVERDİ 3811-VII
MAX (Baden Prensi) 1886-IV
MAXIM, Hiram Stevens 3811-VII
MAXIM, Hirman Percy 3812-VII
MAXIM, Hudson 3812-VII
MAXIMILIAN I 3812-VII
MAXIMILIAN II 3813-VII
MAXIMUS [Tyr'li] 3813-VII
MAXWELL, James Clerk 3813-VII
MAY, Ernst 3816-VII
MAY, Şevkiye 3816-VII
MAYAKOVSKI, Vladimir 3817-VII
MAYALL, John 4516-IX
MAYEKAVA, Kunio 3819-VII
MAYER, Hans 3819-VII
MAYER, Julius Robert 3819-VII
MAYER, Maria Goeppert 3820-VII
MAYO-SMITH, Richmond 3821-VII
MAYRONS, François 3821-VII
MAZARIN, Jules 3821-VII
MAZDEK 3822-VII
MAZHAR PAŞA 5632-X
MAZZINI, Giuseppe 3823-VII
MAZZONI, Giacomo 3825-VII
MEAD, George Herbert 3826-VII
MEAD, Margaret 3826-VII
MEADE, James Edward 3827-VII
MEANY, George 3828-VII
MECHAIN, Pierre 1014-II, 1702-IV
MEÇNİKOV, İlya 3828-VII
MEDAWAR, Peter Brian 3829-VII
MEDICI, Cosimo De' 3830-VII
MEDICI, Lorenzo De' 3830-VII
MEDVED, Aleksandr 3831-VII
MEDVETKIN 1376-III
MEHDİ 3831-VII
MEHDİ 3832-VII
MEHDİ 3832-VII
MEHDİ 3833-VII
MEHDİ b.HASAN ASKERİ 3834-VII
MEHMED I [Çelebi] 3834-VII
MEHMED II [Fatih] 3835-VII
MEHMED III 3838-VII
MEHMED IV 3839-VII
MEHMED V [Reşad] 3839-VII
MEHMED VI [Vahideddin] 3840-VII
MEHMED [Yazıcıoğlu] 3840-VII
MEHMED AĞA [Fındıklılı] 3841-VII
MEHMED AĞA [Küçük] 2925-VI
MEHMED AĞA [Sedefkar] 3841-VII
MEHMED ALİ HİLMİ DEDE 3842-VII
MEHMED ALİ PAŞA 3842-VII
MEHMED BAHAEDDİN 3845-VII
MEHMED BEY [Ayntabi] 2925-VI
MEHMED BEY [Karamanoğlu] 3846-VII
MEHMED ÇELEBİ 3846-VII
MEHMED EFENDİ 3847-VII
MEHMED EMİN PAŞA 3847-VII
MEHMED EMİN RAUF PAŞA 3847-VII
MEHMED ESAD [Yesari] 3848-VII
MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ 3848-VII
MEHMED HUDABENDE 24-I
MEHMED HULUSİ EFENDİ 3848-VII
MEHMET İZZET 3849-VII
MEHMED KEMAL 3849-VII
MEHMED MURAD [Mizancı] 3849-VII
MEHMED PAŞA [Baltacı] 3850-VII
MEHMED PAŞA [Damat] 3851-VII
MEHMED PAŞA [Defterdar] 3851-VII
MEHMED PAŞA [Karamani] 3851-VII
MEHMED PAŞA [Köprülü] 3852-VII
MEHMED PAŞA [Lala] 3853-VII
MEHMED PAŞA [Muhsinzade] 3853-VII
MEHMED PAŞA [Sokollu] 3854-VII
MEHMED PAŞA [Tabanıyassı] 3856-VII
MEHMED RÜŞDİ PAŞA 3856-VII
MEHMED SÜREYYA BEY 3856-VII
MEHMET RAUF 3857-VII
MEHRING, Franz 3857-VII
MEIER, Georg-Friedrich 3858-VII
MEILLET, Antoine 3858-VII
MEINECKE, Friedrich 3859-VII
MEINECKE, Max 3860-VII
MEINONG, Alexius 3861-VII
MEITNER, Lise 3861-VII
MEİJİ 3862-VII
MEİR, Golda 3864-VII
MELANCHTON, Philip 3865-VII
MELBOURNE, William Lamb 3865-VII
MELEN, Ferit 3866-VII
MELİES, Georges 3866-VII
MELİHİ 3867-VII
MELİKŞAH 3867-VII
MELİSSOS 3869-VII
MELLAART, James 3870-VII
MELLING, Anton Ignaz 3871-VII
MELLINK, Machteld 3872-VII

MELNİKOV, Konstantin 3872-VII
MELVILLE, Herman 3873-VII
MELVILLE, Jean-Pierre 3874-VII
MEMET FUAT 3874-VII
MEMLING, Hans 3875-VII
MEMUN 3875-VII
MENANDROS 3876-VII
MENDEL, Gustave 3877-VII
MENDEL, Johann Gregor 3877-VII
MENDELEYEV, Dimitriy 3880-VII
MENDELSOHN, Erich 3883-VII
MENDELSSOHN, Felix 3884-VII
MENDELSSOHN, Moses 3885-VII
MENDERES, Adnan 3886-VII
MENDES, Sergio 3887-VII
MENDES-FRANCE, Pierre 3887-VII
MENDOZA, Antonio de 3888-VII
MENEDEMOS [Eritrialı] 3888-VII
MENEDOTOS 3888-VII
MENELİK II 3889-VII
MENGER, Anton 3889-VII
MENGER, Carl 3890-VII
MENGİSTU, Haile Mariam 3891-VII
MENGLİ GİRAY I 3891-VII
MENGOLI, Pietro 3892-VII
MENGS, Anton Rafael 4590-IX
MENG-TSEU 3892-VII
MENGÜCÜK GAZİ 3893-VII
MENGÜŞOĞLU, Takiyettin 3893-VII
MENİPPOS 3894-VII
MENNEA, Pietro 3894-VII
MENOTTI, Gian Carlo 3894-VII
MENŞİKOV, Aleksandr 3895-VII
MENUA 3895-VII
MENUHIN, Yehudi 3896-VII
MENZEL, Adolf von 3896-VII
MENZEL, Jiri 5488-X
MENZER, Paul 3897-VII
MENZIES, Robert Gordon 3897-VII
MERCALLI, Giuseppe 4744-IX
MERCATOR, Gerardus 3898-VII
MERCİMEK AHMED 3899-VII
MERCKX, Eddy 3900-VII
MERCOURI, Melina 3900-VII
MERCUHI, Daryüs 4688-IX
MERGENTHALER, Ottmar 3900-VII
MERIAN, Jean Bernard 3901-VII
MERIMEE, Prosper 3901-VII
MERING, Joseph von 640-II, 3956-VIII
MERİÇ, Nezihe 3902-VII
MERKEZ EFENDİ 3902-VII
MERLEAU-PONTY, Maurice 3902-VII
MERRILL, John Ogden 5041-IX
MERTON, Robert King 3903-VII
MERVAN I 3904-VII
MERVAN II 3904-VII
MERYEM 3904-VII
MESİHİ [Prištineli] 3905-VII
MESLEME b. ABDÜLMELİK 2790-V
MESMER, Franz Anton 3905-VII
MESSALİ HAC, Ahmed 3906-VII
MESSER, August 3906-VII
MESSIAEN, Olivier 3907-VII
MESSIER, Charles 2857-VI
MESSNER, Johannes 3907-VII
MESUD I 3907-VII
MESUD II 3909-VII
MESUD [Hoca] 3909-VII
MESUDİ 3910-VII
MES'UD b.SA'D 3910-VII
MESUT CEMİL 3910-VII
MESZAROS, Marta 3912-VII
METAKSAS, İoannis 3912-VII
METCALF, John 3649-VII
METE 3913-VII
METELLI, Orneore 4810-IX
METRODOROS [Lapsekili] 3914-VII
METSU, Gabriel 3915-VII
METTERNICH, Klemens 3915-VII
METZGER, Arnold 3916-VII
METZGER, Henri 3917-VII
METZINGER, Jean 4502-IX
MEUNIER, Constantin 3917-VII
MEYER, Abich 3918-VII
MEYER, Adolf 2506-V
MEYER, Eduard 3918-VII
MEYER, H. 2506-V
MEYER, Hans 3918-VII
MEYER, Julius Lothar 3919-VII
MEYER, Viktor 3919-VII
MEYERBEER, Giacomo 3920-VII
MEYERHOF, Otto Fritz 3921-VII
MEYERHOLD, Vsevolod 3921-VII
MEYERSON, Emile 3922-VII
MICELI, Vincenzo 3923-VII
MICHALS, Duane 3923-VII
MICHAUX, Henri 3923-VII
MICHEL, Louise 3924-VII
MICHELANGELO BUONARROTI 3924-VII
MICHELET, Jules 3927-VII
MICHELET, Karl Ludwig 3928-VII
MICHELI, Pier Antonio 1676-III
MICHELIN, Andre 1856-IV
MICHELIN, Edouard 1856-IV
MICHELLOZZO 205-I
MICHELS, Robert 3935-VIII
MICHELSON, Albert 3935-VIII
MICKIEWICZ, Adam 3937-VIII
MIDDLETON, Thomas 3938-VIII
MIESCHER, Johann 3938-VIII
MIES VAN DER ROHE 3938-VIII
MIGNET, François 3941-VIII
MIKOLAJCZYK, Stanislaw 3942-VIII
MILANKOVITÇ, Milutin 2036-IV
MILHAUD, Darius 3942-VIII
MILL, James 3943-VIII
MILL, John Stuart 3944-VIII
MILLAIS, John Everett 3946-VIII
MILLE, Agnes De 3947-VIII
MILLER, Arthur 3947-VIII
MILLER, Glenn 3948-VIII
MILLER, Henry 3948-VIII
MILLER Stanley Lloyd 3948-VIII
MILLERAND, Alexandre 3949-VIII
MILLET, Jean-François 3950-VIII
MILLETT, Kate 3950-VIII
MILLIKAN, Robert 3951-VIII
MILLS, Charles Wright 3951-VIII
MILNER, Alfred 3952-VIII
MILOSZ, Czeslaw 3952-VIII
MILTON, John 3953-VIII
MILYUTİN, Nikolay 5077-X
MINAKYAN, Mardiros 3954-VIII
MINGUS, Charles 3955-VIII
MINKOWSKI, Hermann 3955-VIII
MINKOWSKI, Oskar 3956-VIII
MINNELLI, Vincente 3956-VIII
MINOT, George Richards 3958-VIII
MIRABEAU, Honore G. 3959-VIII
MIRANDA, Francisco de 3959-VIII
MIRANDOLA, Giovanni 3960-VIII
MIRO, Joan 3960-VIII
MISCH, Georg 3961-VIII
MISES, Ludwig von 3961-VIII
MISES, Richard E. von 3962-VIII
MISRİ, Aziz Ali 3963-VIII
MİSTİK 3963-VIII
MISTINGUETT 3964-VIII
MISTRAL, Frederic 3964-VIII
MISTRAL, Gabriela 3964-VIII
MITCHELL, Red 3670-VII
MITCHELL, Wesley Clair 3965-VIII
MITRE, Bartolome 3965-VIII
MITSCHERLICH, Eilhard 3966-VIII
MITTERAND, François 3967-VIII
MITTERMAIER, Karl 3968-VIII
MİÇURİN, İvan V. 3969-VIII
MİDAS 3969-VIII
MİDHAT PAŞA 3970-VIII
MİFUNE, Toşiro 3973-VIII
MİHAİLOVİÇ, Draza 3973-VIII
MİHRİ MÜŞFİK 3974-VIII
MİKHAEL VII 3974-VIII
MİKHAEL VIII 3974-VIII
MİKİ TAKEO 3975-VIII
MİKON 3975-VIII
MİLTİADES 3976-VIII
MİLYUKOV, Pavel 3976-VIII
MİMAROĞLU, İlhan 3977-VIII
MİN 3977-VIII
MİNAMOTO YORİTOMO 3978-VIII
MİRZA, İskender 3978-VIII
MİRZA, Said 4688-IX
MİRZA TAKİ HAN 3979-VIII
MİŞİMA, Yukio 3979-VIII
MİTRİDATES VI 3980-VIII
MİZOGUÇİ, Kenji 3980-VIII
MNOUCHKINE, Ariane 3981-VIII
MOBUTU, Joseph Desire 3981-VIII
MODERSOHN-BECKER, P, 4067-VIII
MODESTINUS 2282-V
MODIGLIANI, Amedeo 3982-VIII
MOGILA, Pyotr 3983-VIII
MOHOLY-NAGY, Laszlo 3983-VIII
MOHOROVİÇİÇ, Andrije 3984-VIII
MOHR, Friedrich 2329-V
MOISSAN, Henri 3984-VIII
MOİSEYEV, İgor 3985-VIII
MOLESCHOT, Jakob 3985-VIII
MOLIERE 3986-VIII
MOLNAR, Ferenc 3988-VIII
MOLOTOV, Vyaçeslav 3988-VIII
MOLTKE, Helmuth J.L. 3989-VIII
MOLTKE, Helmuth K.B. 3989-VIII
MOLYNEUX, Samuel 1064-II
MOMMSEN, Theodor 3990-VIII
MONAŢANI EFENDİ 5252-X
MONBODDO, James Burnett 3991-VIII
MONDLANE, Eduardo 3991-VIII
MONDRIAN, Piet 3992-VIII
MONET, Claude 3993-VIII
MONGE, Gaspard 3994-VIII
MONGERI, Guiliano 3995-VIII
MONGKUT 3996-VIII
MONICELLI, Mario 1377-III
MONIER, Joseph 2235-IV
MONİMOS 3996-VIII
MONK, Thelonious Sphere 3996-VIII
MONOD, Jacques 3997-VIII
MONROE, Harriet 4588-IX
MONROE, James 3997-VIII
MONROE, Marilyn 3998-VIII
MONTAGU, Ashley 3999-VIII
MONTAGU, Mary Wortley 4000-VIII
MONTAGUE, William 4000-VIII
MONTAIGNE, Michel de 4000-VIII
MONTALE, Eugenio 4001-VIII
MONTAND, Yves 4002-VIII
MONTELIUS, Oscar 4002-VIII
MONTES, Ismael 4003-VIII
MONTESQUIEU, Charles 4003-VIII
MONTESSORI, Maria 4006-VIII
MONTEVERDI, Claudio 4008-VIII
MONTEZUMA I 4010-VIII
MONTEZUMA II 4010-VIII
MONTFORT, Simon de 4010-VIII
MONTGOLFIER, Etienne 4011-VIII
MONTGOLFIER, Joseph 4011-VIII
MONTGOMERY, Bernard 4012-VIII
MONTHERLANT, Henry de 4013-VIII
MONTT, Manuel 4013-VIII
MOON, Keith 5536-X
MOORE, Archie 4014-VIII
MOORE, George Edward 4014-VIII
MOORE, Henry 4015-VIII
MOORE, Marianne 4016-VIII
MOORE, Stanford 4017-VIII
MORAL, Şaziye 4017-VIII
MORALES, Cristobal 2082-IV
MORALES, Luis de 4017-VIII
MORALI, Mahmut 4018-VIII
MORAN, Berna 4018-VIII
MORAN, Naili 4018-VIII
MORAN, Yıldız 2547-V
MORANDI, Giorgio 4019-VIII
MORAVIA, Alberto 4019-VIII
MORAZ, Patrick 5595-X
MORBELLI, Angelo 4987-IX
MORDILLO, Guillermo 4020-VIII
MORE, Henry 4020-VIII
MORE, Thomas 4021-VIII
MOREAS, Jean 4022-VIII
MOREAU, Gustave 4022-VIII
MOREAU, Jeanne 4022-VIII
MOREAU, Joseph 4023-VIII
MOREL, Faruk 3013-VI
MORELLET 5429-X
MORELOS Y PAVON, Jose 4023-VIII
MORGAGNI, Giovanni 4024-VIII
MORGAN, Jacques de 4024-VIII
MORGAN, Lewis Henry 4025-VIII
MORGAN, Thomas Hunt 4026-VIII
MORGENSTERN, Oskar 4201-VIII
MORGENTHAU, Hans 4028-VIII
MORGENTHAU, Henry 4029-VIII
MORISOT, Berthe 3993-VIII
MORLEY, Edward 3936-VIII
MORO, Aldo 4029-VIII
MORPHY, Paul 4029-VIII
MORRIS, Charles William 4030-VIII
MORRIS, William 4030-VIII
MORRISSETTE, Bruce 4766-IX
MORSE, Samuel Finley 4031-VIII
MORTAŞ, Abidin 4032-VIII
MORTILLET, Gabriel de 4033-VIII
MORTIMER, John 4033-VIII
MORTON, Jelly Roll 4034-VIII
MORTON, William Thomas 4034-VIII
MORUNOBU, Hişikava 4034-VIII
MORVEAU, Guyton de 2204-IV, 3453-VII
MOSANDER, Carl Gustav 4035-VIII
MOSCA, Gaetano 4035-VIII
MOSE 4036-VIII
MOSELEY, Henry Gwyn 4037-VIII
MOSER, Johann Jakob 4038-VIII
MOSES [Büyükanne] 4810-IX
MOSES, Edwin 4038-VIII
MOSLEY, Oswald Ernald 4038-VIII
MOSQUERA, Tomas 4039-VIII
MOŞE 4039-VIII
MOTHERWELL, Robert 4040-VIII
MO-TSEU 4040-VIII
MOTT, Nevill F. 5009-IX
MOTTELSON, Ben Roy 4041-VIII
MOUCHET, Aime 5199-X, 5632-X
MOULIN, Jean 4041-VIII
MOUNIER, Emmanuel 4042-VIII
MOUNTBATTEN, Louis 4042-VIII
MOZART, Amadeus 4042-VIII
MÖBIUS, August 4045-VIII
MÖRIKE, Eduard 4045-VIII

MÖSER, Justus 4046-VIII
MÖSSBAUER, Rudolf 4046-VIII
MROZEK, Slawomir 4047-VIII
MUALLİM NACİ 4047-VIII
MUAVİYE I 4048-VIII
MUCHA, Alfons Maria 4049-VIII
MUCİBU'R-RAHMAN 4049-VIII
MUGABE, Robert 4050-VIII
Hz. MUHAMMED 4051-VIII
MUHAMMED V 4053-VIII
MUHAMMED ABDUH 4054-VIII
MUHAMMED b.ABDÜLVEHHAB 4055-VIII
MUHAMMED b.AHMED 4056-VIII
MUHAMMED ALİ ŞAH 4056-VIII
MUHAMMED BAKIR 4056-VIII
MUHAMMED BAYRAM 4057-VIII
MUHAMMED b.NUSAYR 4057-VIII
MUHAMMED TAKİ 4057-VIII
MUHAMMED b.TUĞGAÇ 4057-VIII
MUHAMMED TUĞLUK 4058-VIII
MUHAN KAĞAN 4058-VIII
MUHİTTİN SEBATİ 4058-VIII
MUHLİS SABAHATTİN 4059-VIII
MUHTEREMOĞLU, Afet 4059-VIII
MUHYİDDİN ARABİ 4060-VIII
MUHYİDDİN EFENDİ 4061-VIII
MUIR, Jamie 3246-VI
MUİNEDDİN SÜLEYMAN 4061-VIII
MUİZ Lİ-DİNİLLAH 4062-VIII
MU'İZZİ 4062-VIII
MUİZZÜ'D-DEVLE 4062-VIII
MUKTEDİR 4063-VIII
MULLER, Hermann Joseph 4063-VIII
MULLIGAN, Gerry 2357-V, 5349-X
MULLIKEN, Robert 4064-VIII
MUMCU, Hüseyin 4065-VIII
MUMCU, Uğur 4065-VIII
MUMFORD, Lewis 4065-VIII
MUN, Thomas 4066-VIII
MUNCH, Edward 4066-VIII
MUNDT, Theodor 2698-V
MUNK, Andrzej 4068-VIII
MUNK, Kaj 4068-VIII
MUNKACSİ, Martin 4068-VIII
MURAD I [Hüdavendigar] 4069-VIII
MURAD II 4070-VIII
MURAD III 4072-VIII
MURAD IV 4073-VIII
MURAD V 4074-VIII
MURAD AĞA [Şeştârî] 4075-VIII
MURAD PAŞA [Kara] 4075-VIII
MURAD PAŞA [Kuyucu] 4075-VIII
MURAT, Joachim 4076-VIII
MURATORİ, Lodovico 4077-VIII
MURDOCH, Iris 4077-VIII
MURILLO, Bartolome 4078-VIII
MURNAU, F.W. 4078-VIII
MURPHY, William 3958-VIII, 5531-X
MURRAY, George 4921-IX
MURRAY, Gilbert 4079-VIII
MURRAY, Henry Alexander 4079-VIII
MURŞİL I 4080-VIII
Hz. MUSA 4080-VIII
MUSA ÇELEBİ 4082-VIII
MUSADDIK, Muhammed 4083-VIII
MUSAHİPZADE CELAL 4084-VIII
MUSA KAZIM 4085-VIII
MUSA KAZIM EFENDİ 4085-VIII
MUSA SÜREYYA BEY 4086-VIII
MUSIL, Robert 4086-VIII
MUSLİM b.el-HACCAC 4086-VIII
MUSONIUS, Cailus Rufus 4087-VIII
MUSSET, Alfred de 4087-VIII
MUSSOLINI, Benito 4088-VIII
MUSSORGSKİ, Modest 4091-VIII
MUSTAFA I 4093-VIII
MUSTAFA II 4093-VIII
MUSTAFA III 4094-VIII
MUSTAFA IV 4095-VIII
MUSTAFA [Düzmece] 4096-VIII
MUSTAFA [Şeyhoğlu] 4096-VIII
MUSTAFA ALİ 4097-VIII
MUSTAFA BEHÇET EFENDİ 4097-VIII
MUSTAFA ÇAVUŞ [Tamburi] 4098-VIII
MUSTAFA ÇELEBİ 4098-VIII
MUSTAFA DEDE EFENDİ 4099-VIII
MUSTAFA EFENDİ 4099-VIII
MUSTAFA FAZIL PAŞA 4099-VIII
MUSTAFA HAYRİ EFENDİ 4100-VIII
MUSTAFA İZZET 4100-VIII
MUSTAFA İZZET [Yesari] 4100-VIII
MUSTAFA KAMİL PAŞA 4101-VIII
MUSTAFA NECATİ 4102-VIII
MUSTAFA NURİ PAŞA 4102-VIII
MUSTAFA PAŞA [Kemankeş] 4102-VIII
MUSTAFA PAŞA [Lala] 4103-VIII
MUSTAFA RAKIM 4103-VIII
MUSTAFA REŞİD PAŞA 4104-VIII
MUSTAFA SABRİ EFENDİ 4106-VIII
MUSTAFA SUPHİ 4106-VIII
MUSTANSIR 4107-VIII
MUTASIM 4107-VIII
MUTESA II 4108-VIII
MUTHESIUS, Hermann 4108-VIII
MUTLUAY, Rauf 4109-VIII
MUTTEKİLİLLAH 4109-VIII
MUVAHHİT, Bedia 4109-VIII
MUVATALLİ 4110-VIII
MUYBRIDGE, Eadweard 3631-VII, 4126-VIII
MUZAFFER BEY 3204-VI
MUZENİDİS, Takis 4110-VIII
MÜBAREK, Hüsnü 4111-VIII
MÜFİDE KADRİ 4111-VIII
MÜFTÜOĞLU, Ahmet 4354-VIII
MÜLLER, Adam Heinrich 4111-VIII
MÜLLER, Freienfels 4112-VIII
MÜLLER, Georg Elias 4112-VIII
MÜLLER, Gerhard 4113-VIII
MÜLLER, Hermann 4113-VIII
MÜLLER, Johannes 4114-VIII
MÜLLER, Johannes Peter 4114-VIII
MÜLLER, Otto 3249-VI
MÜLLER, Paul 4115-VIII
MÜLLER-BROCKMAN, Josef 4116-VIII
MÜLLER-WIENER, Wolfgang 4116-VIII
MÜNİF FEHİM 4117-VIII
MÜNİF PAŞA 4117-VIII
MÜNİR OSMAN 1333-III
MÜNTER, Gabriele 3747-VII
MÜNTZER, Thomas 4118-VIII
MÜREN, Zeki 4119-VIII
MÜRİTOĞLU, Zühtü 4119-VIII
MÜSLİM b.VELİD 4120-VIII
MÜTENEBBİ 4120-VIII
MÜTEVEKKİL 4120-VIII
MWANGA 4121-VIII
MYRDAL, Gunnar 4121-VIII
MYRON 4122-VIII

N

NABİ 4123-VIII
NABİZADE NAZIM 4124-VIII
NABOKOV, Vladimir 4124-VIII
NABUCO, Joaquim 4125-VIII
NABUKODONOSOR II 4125-VIII
NACİ [Limasollu] 2547-V
NADAR 4125-VIII
NADİ, Doğan 4194-VIII
NADİRİ [Ganizade] 4127-VIII
NADİR ŞAH 4127-VIII
NADİR ŞAH 4128-VIII
NAEGELİ, Wilhelm von 4129-VIII
NAEVIUS, Gnaeus 4129-VIII
NAGAİ, Kazumasa 4129-VIII
NAGANO, Osami 4130-VIII
NAGAOKA, Hantaro 4832-IX
NAGEL, Ernest 4130-VIII
NAGY, İmre 4131-VIII
NAHHAS PAŞA 4131-VIII
NAHİFİ 4132-VIII
NAIGEON, Andre Jacques 4132-VIII
NAİDU, Sarojini 4132-VIII
NAİLİ-İ KADİM 4133-VIII
NAİMA 4134-VIII
NAKASONE YASUHİRO 4135-VIII
NAKKAŞ OSMAN 4135-VIII
NAKŞİ 4136-VIII
NAMİK İSMAİL 4136-VIII
NAMIK KEMAL 4137-VIII
NANSEN, Fridtjof 4139-VIII
NAPIER, John 4140-VIII
NAPOLEON I 4141-VIII
NAPOLEON III 4145-VIII
NARAM-SİN 4148-VIII
NARAYAN, Jayaprakaş 4149-VIII
NASH, John 4149-VIII
NASHE, Thomas 1350-III
NASIR 4150-VIII
NASIR 4150-VIII
NASIR, Cemal 4151-VIII
NASIREDDİN MEHMED BEY 4153-VIII
NASIREDDİN ŞAH 4154-VIII
NASIR-I HÜSREV 4154-VIII
NASİREDDİN TUSİ 4154-VIII
NASREDDİN HOCA 4155-VIII
NASTASE, Ilie 4157-VIII
NASUH [Matrakçı] 4157-VIII
NAŞİT 4158-VIII
NAŞİT, Adile 4158-VIII
NATORP, Paul 4159-VIII
NATTA, Giulio 4160-VIII
NAUMANN, Friedrich 4161-VIII
NAUMANN, Rudolf 4161-VIII
NAVILLE, Pierre 1101-II
NAYIR, Yaşar Nabi 4162-VIII
NAZIM BEY 4162-VIII
NAZIM HİKMET 4163-VIII
NAZIR, Necla 4365-VIII
NAZİF EFENDİ 4167-VIII
NAZİM 4168-VIII
NAZMİ [Edirneli] 4168-VIII
NAZMİ ZİYA 4169-VIII
NAZZAM 4169-VIII
NEBEL, Gerhard 4170-VIII
NEBİOĞLU, Kemal 4171-VIII
NECATİ BEY 4171-VIII
NECATİGİL, Behçet 4172-VIII
NECİB, Muhammed 4173-VIII
NECİP CELAL 4173-VIII
NECİP PAŞA 1810-IV
NECKER, Jacques 4173-VIII
NECMEDDİN KÜBRA 4174-VIII
NEÇAYEV, Sergey 4174-VIII
NEDDERMEYER, Seth Henri 319-I
NEDİM 4175-VIII
NEDİM-İ KADİM 4176-VIII
NEEDHAM, Turberville 5083-X
NEEL, Louis Eugene 4176-VIII
NEF'İ 4177-VIII
NEGRI, Pola 4178-VIII
NEGRIN, Juan 4178-VIII
NEHER, Caspar 4179-VIII
NEHODA, Zdenek 4179-VIII
NEHRU, Javaharlal 4179-VIII
NEHRU, Motilal 2300-V
NEKEO II 4181-VIII
NEKRASOV, Nikolay 4182-VIII
NELSON, Horatio 4182-VIII
NEMEC, Jan 5488-X
NEMESİUS 4183-VIII
NEMETH, Laszlo 4184-VIII
NEMİROVİÇ-DANÇENKO, V. 4184-VIII
NENNI, Pietro 4185-VIII
NERGİSİ 4185-VIII
NERNST, Hermann Walther 4186-VIII
NERON 4187-VIII
NERUDA, Pablo 4187-VIII
NEVRAL, Gerard de 4189-VIII
NERVI, Pier Luigi 4189-VIII
NESAİ 4191-VIII
NESİB 4191-VIII
NESİMİ 4191-VIII
NESİN, Aziz 4192-VIII
NESSELRODE, Karl Robert 4195-VIII
NESTORİUS 4195-VIII
NEŞATİ 4196-VIII
NEŞRİ 4196-VIII
NETO, Agostinho 4197-VIII
NEUBERG, Carl 849-II
NEUFERT, Ernst 4198-VIII
NEUMANN, Franz Ernst 2707-V
NEUMANN, Franz Leopold 4198-VIII
NEUMANN, Johann 4199-VIII
NEUMANN, John von 4199-VIII
NEUMEIER, John 4201-VIII
NEURATH, Otto 4202-VIII
NEUTRA, Richard Josef 4202-VIII
NEVE, Peter 4203-VIII
NEVELSON, Louise 4203-VIII
NEV'İ 4203-VIII
NEVRES BEY [Udi] 4204-VIII
NEVRES-İ KADİM 4204-VIII
NEVRES OSMAN 4204-VIII
NEWCOMEN, Thomas 4205-VIII
NE WIN 4205-VIII
NEWLANDS, John Reina 3882-VII
NEWMAN, Barnett 4206-VIII
NEWMAN, John Henry 4206-VIII
NEWMAN, Paul 4207-VIII
NEWTON, Charles Thomas 4207-VIII
NEWTON, Isaac 4208-VIII
NEWTON, Joy 2119-IV
NEZAHUALCOYOTL 4211-VIII
NEZVAL, Vitezslav 4212-VIII
NGO DİNH DİEM 4212-VIII
NGUYEN HUU THO 4213-VIII
NICHOLAS V 1328-III
NICHOLS, Mike 4214-VIII
NICHOLSON, Ben 4214-VIII
NICHOLSON, Jack 4214-VIII
NICHOLSON, William 1672-III, 4757-IX
NICOL, William 4215-VIII
NICOLAI, Friedrich 4215-VIII
NICOLAI, Otto 4216-VIII
NICOLAIER, Arthur 3261-VI
NICOLAIS, Alvin 4250-VIII
NICOLAS [Autrecort'lu] 4216-VIII
NICOLAS, Oresme 4217-VIII
NICOLE, Pierre 4217-VIII
NICOLLE, Charles 4217-VIII
NIEBUHR, Berthold Georg 4218-VIII
NIEMEYER, Oscar 4218-VIII
NIEPCE, Joseph-Nicephore 4219-VIII
NIETZSCHE, Friedrich 4219-VIII
NIEUWENKUYS, Constant 369-I
NIEUWLAND, Julius Arthur 4222-VIII
NIGHTINGALE, Florence 4222-VIII
NIKIFOR 4810-IX
NIKISCH, Arthur 4222-VIII
NILSON, Lars Fredrik 3883-VII
NILSSON, Leopaldo 4779-IX
NIPHUS, Agostino 4223-VIII
NIPKOW, Paul Gottlieb 602-II
NIRENBERG, Marshall 4223-VIII
NISSEN, Rudolf 4224-VIII
NITTI, Francesco 4224-VIII

NIXON, Richard 4225-VIII
NIZAN, Paul 4226-VIII
NİDA, Ömer 1336-III
NİGAR HANIM 4226-VIII
NİGARİ 4226-VIII
NİJİNSKA, Bronislava 4227-VIII
NİJİNSKİ, Vaslav 4227-VIII
NİKEPHOROS I 4228-VIII
NİKEPHOROS II 4228-VIII
NİKOĞOS AĞA 4229-VIII
NİKOLA I 4229-VIII
NİKOLAY I 4230-VIII
NİKOLAY II 4231-VIII
NİŞAN BERBERYAN 1333-III
NİŞİNA, Yoşio 4232-VIII
NİYAZİ MİSRİ 4232-VIII
NİZAMİ [Genceli] 4233-VIII
NİZAMİ [Karamanh] 4234-VIII
NİZAMÜLMÜLK 4234-VIII
NİZAMÜLMÜLK 4236-VIII
NKOMO, Joshua 4237-VIII
NKRUMAH, Kwame 4237-VIII
NOBEL, Alfred Bernhard 4239-VIII
NOBEL, Immanuel 4239-VIII
NOBILE, Umberto 4240-VIII
NOGUŞİ, Hideyo 4241-VIII
NOHL, Hermann 4241-VIII
NOLAND, Kenneth 4242-VIII
NOLDE, Emil 4242-VIII
NOLL, Balduin 4243-VIII
NOLTE, Ernest Hermann 4243-VIII
NOODT, Gerhard 4243-VIII
NORDENSKJÖLD, Adolf Erik 4244-VIII
NORDENSKJÖLD, Otto 4244-VIII
NORDRAAK, Richard 2495-V
NORMAND, Mabel 1376-III
NORODOM SİHANUK 4245-VIII
NORRIS, John 4246-VIII
NORRISH, Ronald 4247-VIII
NORTHCLIFFE, Alfred 4247-VIII
NORTHROP, John Howard 4248-VIII
NOVAK, Vitezslav 1876-IV
NOVALIS, Friedrich 4248-VIII
NOVELLI, Pietro 1248-III
NOVERRE, Jean-Georges 4249-VIII
NOVOTNY, Antonin 4251-VIII
NU,U 4252-VIII
NUH 4252-VIII
NUMENİUS 4253-VIII
NUMEYRİ, Cafer 4253-VIII
NUNEZ, Rafael 4254-VIII
NUREDDİN CERRAHİ 4254-VIII
NUREDDİN PAŞA 4254-VIII
NUREDDİN ZENGİ 4254-VIII
NUREYEV, Rudolf 4255-VIII
NURHAÇİ 4255-VIII
NURİ SAİD PAŞA 4256-VIII
NURMİ, Paavo 4257-VIII
NUTKU, Ata 4257-VIII
NUTKU, Özdemir 4258-VIII
NUTTAL, Michael 2337-V
NYERERE, Julius 4258-VIII
NYMAN, Alf 4259-VIII

O

OBERNDORFER, Siegfried 4260-VIII
OBERTH, Hermann Julius 4260-VIII
OBEY, Andre 4261-VIII
OBOTE, Milton 4261-VIII
OBREGON, Alvaro 4262-VIII
OBRENOVİÇ, Mihail 4262-VIII
OBRENOVİÇ, Milan 4263-VIII
OBRENOVİÇ, Miloş 4264-VIII
O'BRIEN, Edna 4264-VIII
O'CASEY, Sean 4265-VIII
OCHOA, Severo 4266-VIII
O'CONNELL, Daniel 4266-VIII
O'CONNOR, Fearguş 4267-VIII
O'CONNOR, Flannery 4268-VIII
ODA NOBUNAGA 4268-VIII
ODETS, Clifford 4269-VIII
ODİNGA, Ajuma 4269-VIII
ODRIA, Manuel 2675-V
OEHLER, Klaus 4270-VIII
OELSNER, Gustav 4270-VIII
OERSTED, Hans Christian 4271-VIII
OETINGER, Friedrich 4272-VIII
OFFENBACH, Jacques 4272-VIII
O'FLAHERTY, Liam 4273-VIII
OFLAZOĞLU, Turan 4273-VIII
OFLUOĞLU, Mücap 4274-VIII
OGAN, Aziz 4274-VIII
OGARYOV, Nikolay 4275-VIII
OGATA KORİN 4275-VIII
OGBURN, William Fielding 4275-VIII
OĞUZCAN, Ümit Yaşar 4276-VIII
OĞUZ HAN 4276-VIII
O. HENRY 4277-VIII
O'HIGGINS, Bernardo 4278-VIII
OHLIN, Bertil Gotthard 4278-VIII
OHM, Georg Simon 4279-VIII
OISTRAKH, David 4280-VIII
OKAN, Tunç 4280-VIII
OKAY, Haşim Nezihi 4280-VIII
OKEGHEM, Johannes 4281-VIII
O'KELLY, Sean Thomas 4281-VIII
OKEN, Lorenz 4282-VIII
OKTAV, Mehmet 4282-VIII
OKTAY, Ahmet 4282-VIII
OKTAY, Metin 4283-VIII
OKUBO TOŞİMİÇİ 3006-VI, 3010-VI
OKUMA ŞİGENOBU 4283-VIII
OKYAR, Fethi 4284-VIII
OKYAY, Necmeddin 4284-VIII
OLAV II 4285-VIII
OLBERS, Heinrich Wilhelm 881-II
OLBRICH, Jozef Maria 4285-VIII
OLCAYTU 4285-VIII
OLDENBARNEVELT, Johan van 4286-VIII
OLDENBURG, Claes 4287-VIII
OLDFIELD, Mike 4516-IX
OLDHAM, Richard Dixon 3984-VIII
OLGAÇ, Bilge 4287-VIII
OLIVEİRA, Manuel de 4287-VIII
OLIVER, Joe King 4288-VIII
OLIVIER, Laurence 4289-VIII
OLİMPİODOROS 4289-VIII
OLLIER, Claude 4766-IX
OLMI, Ermanno 4290-VIII
OLMSTED, Frederick Law 4290-VIII
OLSON, Charles 4291-VIII
ONASSİS, Aristotle 4291-VIII
ONAT, Emin 4291-VIII
ONAT, Ferhan 4293-VIII
ONAT, Hikmet 4293-VIII
O'NEILL, Eugene 4294-VIII
ONGER, Fahir 4295-VIII
ONSAGER, Lars 4295-VIII
ONUR, Füsun 4296-VIII
ONUR, Rüştü 4296-VIII
OORT, Jan Hendrik 4296-VIII
OPARİN, Aleksandr 4297-VIII
OPÇANADASSİS 1333-III
OPHÜLS, Marcel 4298-VIII
OPHÜLS, Max 4298-VIII
OPIE, Eugene Lindsay 640-II, 3956-VIII
OPPENHEIM, Lassa 4299-VIII
OPPENHEIMER, Julius 4299-VIII
OPPERT, Jules 2516-V
ORAL, Tan 4301-VIII
ORALOĞLU, Burçin 2027-IV
ORAN, Ahmed Cevdet 4301-VIII
ORAN, Bülent 4302-VIII
ORANSAY, Gültekin 4302-VIII
ORBAY, Kazım 4302-VIII
ORBAY, Rauf 4303-VIII
ORBELLIS, Nicolaus de 4304-VIII
ORBEY, Ergin 4304-VIII
ORCAGNA, Andrea 4304-VIII
ORELLANA, Francisco de 4305-VIII
ORFF, Carl 4305-VIII
ORHAN 4306-VIII
ORHAN KEMAL 4307-VIII
ORHON, Cüneyd 4309-VIII
ORHON, Mübin 4309-VIII
ORHON, Orhan Seyfi 4309-VIII
ORİGENES 4310-VIII
ORİGENES 4310-VIII
ORLANDO, Vittorio 4311-VIII
OROZCO, Jose Clemente 4311-VIII
ORSINI, Felice 4313-VIII
ORTAÇ, Yusuf Ziya 4313-VIII
ORTEGA, Daniel 4313-VIII
ORTEGA Y GASSET, Jose 4315-VIII
ORTELIUS, Abraham 4316-VIII
ORTES, Giammaria 4316-VIII
ORTON, Joe 4316-VIII
ORUÇ RÉİS 2681-V
ORWELL, George 4317-VIII
OSBORNE, John 4318-VIII
OSCAR II 4556-IX
OSKAN, Yervant 4318-VIII
OSKAR I 3156-VI
OSMAN 4318-VIII
OSMAN [Galatalı] 2925-VI
OSMAN I 4320-VIII
OSMAN II [Genç] 4321-VIII
OSMAN III 4322-VIII
OSMAN [Hafız] 4322-VIII
OSMAN BEY [Tamburi] 4323-VIII
OSMAN DEDE [Nayi] 4323-VIII
OSMAN EFENDİ [Hafız] 4324-VIII
OSMAN HAMDİ BEY 4324-VIII
OSMAN HOCA [Kocaoğlu] 1984-IV
OSMAN PAŞA 1810-IV
OSMAN PAŞA [Gazi] 4326-VIII
OSMAN PAŞA [Özdemiroğlu] 4326-VIII
OSMAN PEHLİVAN 4327-VIII
OSTADE, Adriaen van 4327-VIII
OSTROGORSKİ, Moisey 4328-VIII
OSTROGORSKİY, Georgi 4328-VIII
OSTROVSKİ, Aleksandr 4328-VIII
OSTWALD, Wilhelm 4329-VIII
OŞİMA, Nagisa 4330-VIII
OTHMAR 4330-VIII
OTLOH 4330-VIII
OTMAN BABA 4331-VIII
OTT, Stefan 4271-VIII
OTTO I [Büyük] 4331-VIII
OTTO II 4331-VIII
OTTO III 988-II
OTTO IV 2241-IV
OTTO, Frei 4332-VIII
OTTO, Nikolaus August 4333-VIII
OTTO, Rudolf 4334-VIII
OTTO, Walter 4334-VIII
OTTO-DORN, Katharina 4334-VIII
OTTO VON FREISING 4335-VIII
OTWAY, Thomas 4335-VIII
OTYAM, Fikret 4335-VIII
OUD, Jacobus Johannes 4336-VHI
OUGHTRED, William 4141-VIII
OUTCAULT, Richard 2816-VI
OVIDIUS 4337-VIII
OWEN, Richard 4338-VIII
OWEN, Robert 4339-VIII
OWEN, Wilfred 4341-VIII
OWENS, Jesse 4341-VIII
OWINGS, Nathaniel 5041-IX
OXENSTIERNA, Axel 4341-VIII
OZAKİ KOYO 4342-VIII
OZANSOY, Faik Ali 5275-X
OZANSOY, Halit Fahri 4342-VIII
OZENFANT, Amedee 4342-VIII
OZU, Yasujiro 4343-VIII

Ö

ÖGEDEY 4344-VIII
ÖGEL, Semra 1762-IV
ÖĞRÜK, Özden 1333-III
ÖKE, Mim Kemal 4345-VIII
ÖKTE, İzzettin 4345-VIII
ÖKTE, Melek 1885-IV
ÖKTEM, Tankut 4346-VIII
ÖKTEN, Zeki 4346-VIII
ÖMER 4346-VIII
ÖMER [el-Hac] 4348-VIII
ÖMER b.ABDÜLAZİZ 4348-VIII
ÖMER ADİL 4349-VIII
ÖMER HALVET 4349-VIII
ÖMER HAYYAM 4350-VIII
ÖMER İBNÜ'L FARİD 4349-VIII
ÖMER MUHTAR 4350-VIII
ÖMER NACİ 4352-VIII
ÖMER PAŞA 4353-VIII
ÖMER SEYFETTİN 4353-VIII
ÖNAL, Yıldırım 4355-VIII
ÖNCÜ, Eyüp 4356-VIII
ÖNCÜ, Kemal 4356-VIII
ÖNEY, Gönül 1762-IV
ÖNGÖREN, Ferit 4356-VIII
ÖNGÖREN, Mahmut Tali 4356-VIII
ÖNGÖREN, Vasıf 4357-VIII
ÖRENSOY, Tevfik Recep 4357-VIII
ÖRFİ 4358-VIII
ÖRİK, Nahit Sırrı 4358-VIII
ÖRNEK, Sedat Veyis 4358-VIII
ÖZ, Erdal 4359-VIII
ÖZ, Tahsin 4359-VIII
ÖZAKIN, Aysel 4354-VIII
ÖZAKMAN, Turgut 4359-VIII
ÖZAL, Turgut 4360-VIII
ÖZALP, Kazım 4360-VIII
ÖZBEK HAN 4361-VIII
ÖZBEKKAN, Suphi Ziya 4361-VIII
ÖZCAN, Celal 4354-VIII
ÖZCAN, Gazanfer 4362-VIII
ÖZDEMİR ASAF 4362-VIII
ÖZDEN, Akil Muhtar 4363-VIII
ÖZDEN, Celal Muhtar 4363-VII'
ÖZEGE, Seyfettin 4363-VIII
ÖZEL, İsmet 4363-VIII
ÖZER, Bülent 1762-IV
ÖZER, Kemal 4364-VIII
ÖZGEN, İhsan 4364-VIII
ÖZGENTÜRK, Ali 4364-VIII
ÖZGENTÜRK, Işıl 4354-VIII
ÖZGÜÇ, Nimet 4365-VIII
ÖZGÜÇ, Tahsin 4366-VIII
ÖZİŞ, Sadi 4367-VIII
ÖZKAN, Hüseyin 4368-VIII
ÖZKAN, Yavuz 4365-VIII
ÖZKER, Tarık 4368-VIII
ÖZKIRIMLI, Atillâ 4368-VIII
ÖZKÖK, Lütfi 4369-VIII
ÖZKUL, Münir 4369-VIII
ÖZLÜ, Demir 4370-VIII
ÖZLÜ, Tezer 4354-VIII
ÖZÖN, Mustafa Nihat 4370-VIII
ÖZÖN, Nijat 4370-VIII
ÖZSEVER, Hüseyin Siret 4371-VIII
ÖZSOY, Mehmet İhsan 4371-VIII
ÖZŞEN, Ferit 4372-VIII
ÖZTELLİ, Cahit 4372-VIII
ÖZYALÇİNER, Adnan 4372-VIII
ÖZYAZICI, Halim 4373-VIII

P

PAASIVIKI, Juho Kusti 4374-VIII
PABST, Georg Wilhelm 4374-VIII
PACHECO, Francisco 4375-VIII
PADEREWSKI, Ignacy Jan 4375-VIII
PADOVANI, Henry 4562-IX
PAEZ, Jose Antonio 4376-VIII
PAGANINI, Niccolo 4376-VIII
PAGE, Jimmy 3475-VII
PAGNOL, Marcel 4377-VIII
PAINE, Thomas 4377-VIII
PAKALIN, Mehmed Zeki 4379-VIII
PAKHYMERES, Georgios 4379-

VIII
PAL, George 1774-IV
PALACKÝ, Františ ek 4379-VIII
PALADE, George Emil 4380-VIII
PALAGYI, Melchior 4380-VIII
PALAY, Abdurrahman 4381-VIII
PALAZZESCHI, Aldo 3762-VII
PALESTRINA, Giovanni 4381-VIII
PALEY, William 4382-VIII
PALLADIO, Andrea 4383-VIII
PALMA VECCHIO, Jacopo 4385-VIII
PALME, Olof 4385-VIII
PALMER, David 3051-VI
PALMERSTON, Henry John 4386-VIII
PAMİR, Doruk 4387-VIII
PAMİR, Hamit Nafiz 4388-VIII
PANAİTİOS 4389-VIII
PANDER, Christian 589-II
PANKHURST, Emmeline 4389-VIII
PANNWITZ, Rudolf 4390-VIII
PANOFSKY, Erwin 4390-VIII
PAOLOZZI, Eduardo 4390-VIII
PAPADOPULOS, Georgios 4391-VIII
PAPAGOS, Alexandros 4391-VIII
PAPANDREU, Andreas 4392-VIII
PAPANDREU, Georgios 4392-VIII
PAPAS, İrene 4393-VIII
PAPEN, Franz von 4393-VIII
PAPIN, Denis 4394-VIII
PAPINEAU, Louis Joseph 4394-VIII
PAPINI, Giovanni 3762-VII
PAPINIANUS 4395-VIII
PAPPOS [İskenderiyeli] 4395-VIII
PARACELSUS, Aureulus 4396-VIII
PARE, Ambroise 4397-VIII
PARETO, Vilfredo 4398-VIII
PAREYSON, Luigi 4399-VIII
PARK, Robert Ezra 4400-VIII
PARK ÇUNG HEE 4400-VIII
PARKER, Charlie 4401-VIII
PARKER, Colonel 2260-V
PARKER, Francis 4402-VIII
PARKES, Alexander 5111-X
PARKES, Henry 4403-VIII
PARKINSON, James 4403-VIII
PARKMAN, Francis 4404-VIII
PARMENİDES 4404-VIII
PARMIGIANINO 4406-VIII
PARNELL, Charles 4406-VIII
PARRA, Angel 4407-VIII
PARRA, İsabel 4407-VIII
PARRA, Violeta 4407-VIII
PARRY, William 4139-VIII, 4437-VIII
PARRY, William Edward 4802-IX
PARSONS, Charles Algernon 4408-VIII
PARSONS, Talcott 4409-VIII
PARSONS, William 4408-VIII
PARVUS 4409-VIII
PASCAL, Blaise 4410-VIII
PASCALIS II 2700-V
PASCH, Georg 2760-V
PASCH, Moritz 4436-VIII
PASCIN, Jules 3982-VIII, 4067-VIII
PASINETTI, Luigi L. 4413-VIII
PASOLINI, Pier Paolo 4413-VIII
PASSER, Ivan 4414-VIII
PASTERNAK, Boris 4415-VIII
PASTEUR, Jean Joseph 4416-VIII
PASTEUR, Louis 4416-VIII
PASİÇ, Nikola 4418-VIII
PA-TA-ŞAN-JEN 4419-VIII
PATER, Walter 4420-VIII
PATHE, Charles 4420-VIII
PATINIR, Joachim de 4421-VIII
PATRIZZI, Francesco 4421-VIII
PATRONA HALİL 4421-VIII
PATTERSON, Floyd 4422-VIII
PAUKER, Ana 4422-VIII
PAUL, Jean 2413-V
PAULI, Wolfgang 4423-VIII
PAULING, Linus 4425-VIII
PAULUS 4426-VIII
PAULUS [Aziz]4426-VIII
PAULUS VENETIUS 4427-VIII
PAVEL I 4427-VIII
PAVELİÇ, Ante 4428-VIII
PAVESE, Cesare 4428-VIII
PAVLOV, İvan Petroviç 4429-VIII
PAVLOV, Mihail 4431-VIII
PAVLOVA, Anna 4431-VIII
PAXTON, Joseph 4432-VIII
PAZ, Octavio 4433-VIII
PAZ ESTENSSORO, Victor 4434-VIII
PAZVANDOĞLU OSMAN 4435-VIII
PEABODY, Elizabeth 2260-V
PEACOCK, George 557-I
PEACOCK, Thomas Love 4435-VIII
PEAN, Jules 5333-X
PEANO, Giuseppe 4435-VIII
PEARSON, Karl 4436-VIII
PEARSON, Lester 4437-VIII
PEARY, Robert Edwin 4437-VIII
PECHSTEIN, Max 3249-VI
PECKINPAH, Sam 4438-VIII
PEÇEVİ 4438-VIII
PEDRELL, Felipe 2082-IV
PEDRO II 4439-VIII
PEEL, Robert 4439-VIII
PEELE, George 4440-VIII
PEGUY Charles 4440-VIII
PEHLEVİ, Muhammed Rıza 4441-VIII
PEHLEVİ, Rıza Şah 4442-VIII
PEIRCE, Charles Sanders 4443-VIII
PEİSİSTRATOS 4444-VIII
PEK, Behiç 1333-III
PEKER, Orhan 4445-VIII
PEKER, Recep 4445-VIII
PEKTAŞ, Sadi 4446-VIII
PEKUYSAL, Suna 4446-VIII
PELE 4446-VIII
PELIGOT, Eugene 3263-VI
PELLETIER, Bertrand 4447-VIII
PELLETIER, Pierre 4447-VIII
PELTIER, Jean Charles 4447-VIII
PENDERECKI, Krzysztof 4448-VIII
PENERANDA, Enrique 3469-VII
PENFIELD, Wilder 4448-VIII
PENG TE-HUAİ 4449-VIII
PENN, Arthur 4449-VIII
PENROSE, Roger 4450-VIII
PENZIAS, Arno Allan 4451-VIII
PERDİKKAS III 2169-IV
PEREIRA, Gomez 4451-VIII
PERELMAN, Chaim 4452-VIII
PERES, Şimon 4452-VIII
PERET, Benjamin 4453-VIII
PEREY, Marguerite 4453-VIII
PEREZ, Jose Joaquin 4014-VIII
PEREZ DE AYALA, Ramon 4453-VIII
PERGOLESI, Giovanni 4454-VIII
PERI, Jacopo 4009-VIII
PERİANDROS 4455-VIII
PERİDE CELAL 4455-VIII
PERİKLES 4455-VIII
PERKIN, William Henry 4457-VIII
PERKINS, Anthony 4457-VIII
PERMEKE, Constant 4458-VIII
PEROFF 2027-IV
PERON, Eva 4458-VIII
PERON, Isabel 4459-VIII, 5458-X
PERON, Juan 4458-VIII
PEROT, Alfred 2075-IV
PERRAULT, Charles 4460-VIII
PERRET, Auguste 4461-VIII
PERRIN, Francis 4462-VIII
PERRIN, Jean Baptiste 4462-VIII
PERROT, Jules Joseph 4463-VIII
PERRY, Ralph Barton 4463-VIII
PERSE, Saint-John 4463-VIII
PERUGINO 4464-VIII
PERUTZ, Max Ferdinand 4464-VIII
PESSOA, Fernando 4465-VIII
PESTALOZZI, Johann 4466-VIII
PESTEL, Pavel 4467-VIII
PETAIN, Philippe 4468-VIII
PETAR I 3152-VI
PETERFI, Tibor 4469-VIII
PETERSON, Oscar 4469-VIII
PETION, J. 4772-IX
PETIPA, Marius 4470-VIII
PETIT, Alexis Therese 4470-VIII
PETIT, Leonce 2818-VI
PETIT, Roland 4470-VIII
PETIT JEAN, Hippolyte 4987-IX
PETÖFİ, Sandor 4471-VIII
PETRARCA, Francesco 4471-VIII
PETRI, Elio 4473-VIII
PETRIE, Flinders 4474-VIII
PETRO I [Büyük] 4475-VIII
PETRONİUS, Arbiter 4477-VIII
PETROSYAN, Tigran 4477-VIII
PETRUS [Aziz] 4478-VIII
PETRUS, Damiani 4479-VIII
PETRUS, Peregrinus 4479-VII
PETRUS AUREOLI 4479-VIII
PETRUS LOMBARDUS 4479-VIII
PETTY, William 4480-VIII
PEURBACH, Georg 4701-IX
PEVSNER, Antoine 4480-VIII
PEVSNER, Nikolaus 4481-VIII
PEYNET, Raymond 4481-VIII
PEYRONNET, Dominique 4810-IX
PFÄNDER, Alexander 4481-VIII
PFEFFER, Wilhelm 4482-VIII
PFEIL, Hans 4482-VIII
PHALES [Kalkidikyalı] 4483-VIII
PHEREKYDES 4483-VIII
PHILELPHO, Franco 4483-VIII
PHILIPE, Gerard 4484-VIII
PHILIPPE I 3611-VII
PHILIPPE III 3613-VII, 4484-VIII
PHILIPPE IV 4484-VIII
PHILLIPS, Alban William 4485-VIII
PHILLIPS, Peter 5500-X
PHILLIPS, Wendell 4485-VIII
PHİDİAS 4486-VIII
PHİLODEMOS [Gadaralı] 4486-VIII
PHİLOLAOS 4487-VIII
PHİLON [İskenderiyeli] 4487-VIII
PHİLON [Larissalı] 4495-IX
PHİLOPONUS, Johannes 4495-IX
PHOKAS 2723-V
PHOTİOS 4495-IX
PHRANTZES, Georgios 4496-IX
PIAF, Edith 4496-IX
PIAGET, Jean 4496-IX
PIATTI, Celestino 4498-IX
PIAZZI, Giuseppe 4498-IX
PICABIA, Francis 4499-IX
PICARD, Charles Emile 4499-IX
PICARD, Jean 4500-IX
PICASSO, Pablo 4500-IX
PICCARD, Auguste 4503-IX
PICCARD, Jacques 4504-IX
PICCARD, Jean Felix 4504-IX
PICCINATO, Luigi 4271-VIII
PICCOLOMINI, Alessandro 4504-IX
PICCOLOMINI, Francesco 4504-IX
PICHLER, Hans 4505-IX
PICKERING, Edward Charles 4505-IX
PICKERING, William 4505-IX
PICKFORD, Mary 4505-IX
PICTET, Raoul Pierre 4506-IX
PIECK, Wilhelm 5377-X
PIEPER, Joseph 4506-IX
PIERCE, John Robinson 4507-IX
PIERO DELLA FRANCESCA 4507-IX
PIERO DI COSIMO 4509-IX
PIETRANGELI, Antonio 4803-IX
PIEZETTA, Giovanni 4818-IX
PIGGOTT, Stuart 4509-IX
PIGOU, Arthur Cecil 4510-IX
PIKE, Kenneth Lee 4510-IX
PILLET, Antoine 4511-IX
PILNIYAK, Boris 4615-IX
PILON, Germain 4511-IX
PILSUDSKI, Josef 4512-IX
PINAR, Selahattin 4513-IX
PINCUS, Gregory Goodwin 4514-IX
PINEL, Philippe 4514-IX
PINERO, Arthur Wing 4515-IX
PINGET, Robert 4515-IX
PINK FLOYD 4515-IX
PINOCHET UGARTE, Augusto 4517-IX
PINSKER, Leib 2748-V
PINTER, Harold 4518-IX
PINTURICCHIO 4519-IX
PINZA, Ezio 4519-IX
PIONTEK, Heinz 4519-IX
PIRANDELLO, Luigi 4519-IX
PIRANESI, Giovanni 4521-IX
PIRENNE, Henri 4521-IX
PISAK, Mustafa Nevzat 4522-IX
PISAN, Christine de 4523-IX
PISANELLO 4523-IX
PISANO, Giovanni 4524-IX
PISANO, Niccolo 4524-IX
PISARRO, Camille 4525-IX
PISCATOR, Erwin 4525-IX
PITOËFF, George 4526-IX
PITT, William [Genç] 4527-IX
PITT, William [Yaşlı] 4528-IX
PITT-RIVERS, Augustus Henry 4528-IX
PIUS VI 4529-IX
PIUS VII 4529-IX
PIUS IX 4530-IX
PIUS XII 4530-IX
PIZARRO, Francisco 4531-IX
PİLEVNELİ, Mustafa 4531-IX
PİOTROVSKİ, Boris 4532-IX
PİRİ MEHMED PAŞA 4532-IX
PİRİ REİS 4533-IX
PİR SULTAN ABDAL 4533-IX
PİSAREV, Dimitri İvanoviç 4534-IX
PİSEMSKİ, Aleksey 4535-IX
PİŞKİN, Halide 4535-IX
PİTTAKOS 4535-IX
PİYALE PAŞA 4536-IX
PLANCHON, Roger 4537-IX
PLANCK, Max 4537-IX
PLANT, Robert 3475-VII
PLANTE, Gaston 4539-IX
PLATEAU, Joseph 3631-VII
PLATH, Sylvia 4540-IX
PLATINI, Michel 4540-IX
PLATNER, Ernst 4540-IX
PLATON 4541-IX
PLAUTUS, Titus Maccius 4544-IX
PLAYFAIR, John 2888-VI, 3644-VII
PLAYFAIR, Lyon 3290-VI
PLAZA LASSO, Galo 4545-IX
PLEHANOV, Georgi 4545-IX
PLENCK, Johann 4098-VIII
PLESSNER, Helmuth 4547-IX
PLETHON, Georgios 4547-IX
PLINIUS [Büyük] 4548-IX
PLOTİNOS 4549-IX
PLOUQUET, Gottfried 4551-IX
PLUTARKHOS 4551-IX
PLUTARKHOS 4552-IX
PLÜCKER, Julius 4552-IX
POBEDONOSTSEV, Konstantin 4553-IX
POE, Edgar Allan 4553-IX
POELZIG, Hans 4554-IX
POGODİN, Nikolay 4555-IX
POINCARE, Jules Henri 4555-IX
POINCARE, Raymond 4557-IX
POIREE, Emmanuel 2818-VI
POIRET, Pierre 4558-IX
POISEUILLE, Jean Louis 4558-IX
POISSON, Simeon Denis 4559-IX
POITIER, Sidney 4559-IX
POLANSKI, Roman 4559-IX
POLANYI, Karl 4560-IX
POLATKAN, Hasan 4561-IX
POLEMON 4561-IX
POLIAKOFF, Serge 4561-IX
POLICE 4562-IX
POLIGNAC, Cardinal 4562-IX
POLK, James Knox 4562-IX
POLLACK, Sydney 4563-IX
POLLAIUOLO, Antonio 4563-IX
POLLOCK, Frederick 4564-IX
POLLOCK, Jackson 4564-IX
POLO, Marco 4566-IX

POL POT 4567-IX
POLYBİOS 4568-IX
POLYDOROS 4569-IX
POLYKLEİTOS 4569-IX
POMBAL, Sebastiao Jose 4570-IX
POMPEIUS, Gnaeus 4571-IX
POMPIDOU, Georges 4571-IX
POMPONAZZI, Pietro 4572-IX
PONCELET, Jean Victor 4573-IX
PONCHİELLİ, Amilcare 4574-IX
PONGE, Francis 4574-IX
PONNAMPERUMA, Cyrill 4298-VIII
PONS, Lily 4575-IX
PONTECORVO, Gillo 4575-IX
PONTI, Gio 4575-IX
PONTING, Herbert 2928-VI
PONTORMO 4576-IX
POONS, Larry 5429-X
POPE, Alexander 4577-IX
POPE, Arthur Upham 4578-IX
POPE, William 3247-VI
POPOV, Aleksandr 4578-IX
POPPER, Karl 4579-IX
PORPHYRİOS 4580-IX
PORTA, Giacomo della 1026-II
PORTALES, Diego 4581-IX
PORTER, Cole 4581-IX
PORTER, Edwin Stanton 4582-IX
PORTER, George 4582-IX
PORTER, Katherine Anne 4583-IX
PORTER, Rodney Robert 4583-IX
PORTINARI, Candido 4584-IX
POSEİDONİOS 4584-IX
POTEMKİN, Grigori 4584-IX
POTIER, Alfred 3936-VIII
POTTIER, Bernard 4585-IX
POUCHET, Felix 4417-VIII
POUILLY, Louis Jean 4585-IX
POULANTZAS, Nicos 4586-IX
POULENC, Francis 4586-IX
POUND, Ezra 4587-IX
POUND, James 1063-II
POUND, Roscoe 4589-IX
POUSSIN, Nicolas 4590-IX
POWELL, Cecil Frank 4591-IX
POWELL, Dick 3957-VIII
POWELL, John Wesley 4592-IX
POYNTING, John Henry 4592-IX
POZZO, Andrea 4818-IX
PRADO, Manuel Ugarteche 4593-IX
PRAKSİTELES 4593-IX
PRAMOJ, Seni 4594-IX
PRAMPOLINI, Enrico 971-II
PRANDTAUER, Jakop 1026-II
PRANDTL, Ludwig 4594-IX
PRASAD, Rajendra 4595-IX
PREGL, Fritz 4595-IX
PRELOG, Vladimir 4596-IX
PREMINGER, Otto 4596-IX
PREMONTUAL, Andre Pierre 4597-IX
PRENDERGAST, Maurice 2715-V
PREOBRAJENSKİ, Yevgeni 4597-IX
PRESCOTT, William Hickling 4598-IX
PRESLEY, Elvis 4598-IX
PRESTES, Luis Carlos 4599-IX
PREUSS, Hugo 1886-IV, 2377-V
PREVERT, Jacques 4599-IX
PREVIATI, Gaetano 4987-IX
PREVOST, Abbe 4600-IX
PREVOST, Constant 3644-VII
PREVOST, Pierre 4600-IX
PRICE, Henry Habberley 4601-IX
PRICE, Richard 4601-IX
PRICHARD, Harold Arthur 4602-IX
PRICHARD, James Cowles 4602-IX
PRIESTLEY, J.B. 4602-IX
PRIESTLEY, John 2588-V
PRIESTLEY, Joseph 4603-IX
PRIETO Y TUERO, Indalecio 4605-IX
PRIMO DE RIVERA, Miguel 4605-IX
PRITCHARD, T.F. 1934-IV
PRODİKOS [Keoslu] 4606-IX
PROHOROV, Aleksandr 4606-IX
PROKLOS, Diadokos 4607-IX
PROKOFİYEV, Sergey 4608-IX
PROKOPİOS 4609-IX
PROPP, Vladimir 4610-IX
PROSMANAŞVİLİ, Niko 4810-IX
PROST, Henri 4271-VIII
PROTAGORAS 4610-IX
PROUDHON, Pierre Joseph 4612-IX
PROUST, Joseph Louis 4613-IX
PROUST, Marcel 4614-IX
PROUT, William 4616-IX
PRUD'HON, Pierre-Paul 4617-IX
PRZYBYZEWSKI, Stanislaw 4617-IX
PSELLOS, Michael 4617-IX
PSICHARI, Ernest 363-I
PTOLEMAİOS I [Soter] 4618-IX
PTOLEMAİOS II 4618-IX
PTOLEMAİOS, Klaudios 4619-IX
PUCCINI, Giacomo 4621-IX
PUCELLE, Jean 4523-IX
PUCHSTEİN, Otto 4622-IX
PUCHTA, Georg Friedrich 4623-IX
PUDOVKİN, Vsevolod 4623-IX
PUFENDORF, Samuel 4624-IX
PUGAÇOV, Yemelyan 4625-IX
PUGIN, Augustus Welby 4626-IX
PULITZER, Joseph 4627-IX
PULUR, Hasan 4627-IX
PUMPELLY, Raphael 4627-IX
PUPIN, Michael İdvorsky 4628-IX
PURA, Turgut 4628-IX
PURCELL, Edward Mills 4629-IX
PURCELL, Henry 4629-IX
PURDIE, Thomas 2673-V
PURKINJE, Jan Evangelista 4630-IX
PURKINJE, Karel 4630-IX
PUŞKAŞ, Ferenç 4631-IX
PUŞKİN, Aleksandr 4631-IX
PUVIS DE CHAVANNES 4633-IX
PU Yİ 4633-IX
PUZO, Mario 4634-IX
PYM, John 4634-IX
PYOTR III 4427-VIII
PYRRHON 4635-IX
PYTHAGORAS 4636-IX

Q

QUANTZ, Johann Joachim 4638-IX
QUASIMODO, Salvatore 4638-IX
QUENEAU, Raymond 4639-IX
QUERCIA, Jacopo della 4639-IX
QUESNAY, François 4639-IX
QUEZON, Manuel 4641-IX
QUINE, Willard van Orman 4641-IX
QUINET, Edgar 4642-IX
QUINN, Anthony 4642-IX
QUINTILIANUS, Marcus 4643-IX

R

RAABE, Wilhelm 4644-IX
RABACH 2547-V
RABBANİ [İmam] 4644-IX
RABELAIS, François 4645-IX
RABİ, Isidor Isaac 4646-IX
RABIN, Trevor 5595-X
RABİA, Adeviye 4647-IX
RACARACA I 4647-IX
RACHEL, Samuel 4648-IX
RACINE, Jean 4648-IX
RADBRUCH, Gustav 4650-IX
RADCLIFFE-BROWN, Alfred 4651-IX
RADEK, Karl 4652-IX
RADIN, Paul 4653-IX
RADİÇ, Stefan 3153-VI, 4419-VIII, 4428-VIII
RADİŞÇEV, Aleksander 4653-IX
RADLOV, Vasiliy 4654-IX
RAFFAELLO 4654-IX
RAFFLES, Thomas Stamford 4656-IX
RAGIB PAŞA [Koca] 4657-IX
RAHMANİNOV, Sergey 4657-IX
RAHMİ BEY 4659-IX
RAHN, Helmut 4659-IX
RAIMU, Jules Musaire 4659-IX
RAIMUND 4660-IX
RAIMUND, Ferdinand Jakob 4660-IX
RAINALDI, Carlo 1026-II
RAINWATER, James 4041-VIII
RAKOCZI I 4661-IX
RAKOCZI II 4661-IX
RAKOSI, Matyas 4661-IX
RAKOVSKİ, Georgi Sava 4662-IX
RALEIGH, Walter 4662-IX
RAMAKRİŞNA 4663-IX
RAMAN, Çandrasekara 4663-IX
RAMANUCAN, Srinivasa 4664-IX
RAMBERT, Marie 4665-IX
RAMEAU, Jean-Philippe 4665-IX
RAMİ MEHMED PAŞA 4666-IX
RAMİZ 4667-IX
RAMİZ 4667-IX
RAMON, Leon 777-II
RAMON Y CAJAL, Santiago 4667-IX
RAMOS, Mel 5500-X
RAMSAY, William 4668-IX
RAMSEŞ II 4469-IX
RAMSEY, Frank 4669-IX
RAMUS, Petrus 4670-IX
RANCİT SİNGH 4670-IX
RAND, Ayn 4670-IX
RANDOLPH, Asa Philip 4671-IX
RANK, Otto 4671-IX
RANKE, Leopold von 4672-IX
RANKINE, William J.M. 4673-IX
RANSON, John Crowe 4674-IX
RAOULT, François Marie 4674-IX
RASK, Rasmus Kristian 4675-IX
RASMUSSEN, Knud Johan 4675-IX
RASPUTİN, Grigori 4676-IX
RAŞA, Remzi 4676-IX
RAŞİD 4676-IX
RAŞİD RIZA, Muhammed 4677-IX
RATHENAU, Walther 4678-IX
RATTIGAN, Terence 4678-IX
RATZENHOFER, Gustaw 4679-IX
RAUCH, Hans Georg 4679-IX
RAUCHENBERG, Robert 4679-IX
RAUF YEKTA 4680-IX
RAUH, Frederic 4680-IX
RAVAISSON, Mollien 4681-IX
RAVEL, Maurice 4682-IX
RAVENDİ, Ebulhüseyn 4684-IX
RAWLINSON, Henry 4685-IX
RAY, John 4685-IX
RAY, Man 4686-IX
RAY, Nicholas 4687-IX
RAY, Satyajit 4687-IX
RAYER, Pierre 1658-III
RAYLEIGH, Lord 4689-IX
RAYMOND, Alex 4690-IX
RAYNAL, Thomas 4691-IX
RAYSSE, Martial 435-I
RAZİ, Ebubekir Zekeriya 4691-IX
RAZİN, Stenka 4692-IX
RE 4271-VIII
READ, Herbert 4693-IX
REAGAN, Ronald 4693-IX
RÉAUMUR, Rene Antoine 4694-IX
REBER, Grote 3034-VI, 3751-VII
RECAİZADE MAHMUD EKREM 4694-IX
RECORDE, Robert 4695-IX
REDDY, Pattabhi Rama 4688-IX
REDFIELD, Robert 4695-IX
REDFORD, Robert 4696-IX
REDGRAVE, Vanessa 4697-IX
REDHOUSE, James 4697-IX
REDI, Francesco 4697-IX
REDMAN, Dewey 3670-VII
REDMAN, Don 2435-V
REDON, Odilon 4698-IX
REED, Caroll 3957-VIII
REED, John Silas 4698-IX
REED, Walter 4699-IX
REENPÄÄ, Yrjo 4699-IX
REFİĞ, Halit 4700-IX
REGA, Jose Lopez 4460-VIII
REGER, Max 4700-IX
REGIOMONTANUS 4701-IX
REGIS, Pierre Sylvain 4702-IX
REGNAULD, Henri Victor 4703-IX
REGNIER, Henri 4703-IX
REGNIER, Nicholas 1248-III
REHMKE, Johannes 4703-IX
REICH, Wilhelm 4704-IX
REICHENBACH, Hans 4705-IX
REICHSTEIN, Tadeus 4706-IX
REID, Thomas 4707-IX
REIMARUS, Hermann Samuel 4708-IX
REINER, Hans 4708-IX
REINHARD, Ad 4565-IX
REINHARDT, Max 4709-IX
REINHOLD, Karl Leonhard 4710-IX
REINIGER, Lotte 1774-IV
REINIGER, Robert 4711-IX
REIS, Johann Philipp 789-II
REITLER, Rudolf 2231-IV
REMAK, Robert 4711-IX
REMARQUE, Erich Maria 4712-IX
REMBRANDT 4712-IX
REMUSAT, Charles 4714-IX
RENAN, Ernst 4714-IX
RENAUD, Madeleine 4716-IX
RENAULD, Louis 4716-IX
RENAULT, Fernand 4716-IX
RENAULT, Marcel 4716-IX
RENDA, Günsel 1762-IV
RENI, Guido 4716-IX
RENNER, Karl 4717-IX
RENNIE, John 790-II
RENOIR, Jean 4717-IX
RENOIR, Pierre Augusto 4718-IX
RENOUVIER, Charles 4719-IX
REPİN, İlya 4721-IX
RESNAIS, Alain 4721-IX
RESNELİOĞLU, Saim Niyazi 4722-IX
RESPIGHI, Ottorino 4722-IX
REŞAD RIDVAN 4723-IX
REŞAT ENİS 4723-IX
REŞİDEDDİN TABİB 4723-IX
REUCHLIN, Johann 4724-IX
REUTER, Ernst 4724-IX
REVERDY, Pierre 4725-IX
REVETT, Nicholas 1661-III
REXROTH, Kenneth 4725-IX
REY, Abel 4726-IX
REY, Cemal Reşit 4726-IX
REYES, Rafael 4726-IX
REYNAUD, Emile 1774-IV, 3631-VII
REYNAUD, Jean Ernest 4727-IX
REYNOLDS, Joshua 4728-IX
REYNOLDS, Osborne 4728-IX
RHAETICUS 4729-IX
RHEE, Syngman 4729-IX
RHODES, Cecil John 4730-IX
RHYS, Jean 4731-IX
RIBALTA, Francisco 4731-IX
RIBERA, Jose de 4731-IX
RIBOT, T. 908-II
RIBOUD, Marc 4732-IX
RICARDO, David 4732-IX
RICCI, Curbastro 3525-VII
RICCIOLI, Giovanni 2500-V
RICE, David Talbot 4735-IX
RICE, Elmer 4735-IX
RICH, Cladius James 4736-IX
RICHARD I 4736-IX
RICHARD, Louis Paul Emile 2293-V
RICHARD, Mediavilla 4736-IX
RICHARD, St. Victor 4737-IX
RICHARDS, Dickinson W. 4737-

IX
RICHARDS, I.A. 4738-IX
RICHARDS, Theodore 4738-IX
RICHARDSON, Henry Hobson 4739-IX
RICHARDSON, Owen Willans 4740-IX
RICHARDSON, Samuel 4740-IX
RICHARDSON, Tony 4741-IX
RICHELIEU [Kardinal] 4741-IX
RICHET, Charles 4743-IX
RICHET, Charles Robert 4743-IX
RICHIER, Germaine 4743-IX
RICHTER, Burton 4744-IX
RICHTER, Charles Francis 4744-IX
RICHTER, Hans 1774-IV, 1840-IV, 5414-X
RICHTER, Jean Paul 4745-IX
RICKERT, Heinrich 4745-IX
RICKETTS, Howard Taylor 4745-IX
RIEFENSTAHL, Leni 4746-IX
RIEGL, Alois 4576-IX
RIEHL, Alois 4746-IX
RIEMANN, Bernhard 4747-IX
RIEMENSCHNEIDER, Tilman 4749-IX
RIENZO, Cola Di 4750-IX
RIESMAN, David 4750-IX
RIETVELD, Gerrit Thomas 4751-IX
RIFKI 1333-III
RIGAUD, Hyacinthe 4751-IX
RIGNANO, Eugenio 4751-IX
RIGOPULOS, A. 1333-III
RILEY, Bridget 5429-X
RILKE, Rainer Maria 4752-IX
RIMBAUD, Arthur 4753-IX
RIMET, Jules 4755-IX
RINGO STARR 738-II
RISI, Dino 4755-IX
RITSCHL, Albrecht Benjamin 4756-IX
RITTER, Carl 4756-IX
RITTER, Joachim 4756-IX
RITTER, Johann Wilhelm 4757-IX
RITTER, Otto 5252-X
RIVADAVIA, Bernardino 4757-IX
RIVERA, Diego 4757-IX
RIVERS, Larry 4758-IX
RIVERS, William Halse 4758-IX
RIVETTE, Jacques 4759-IX
RIVIERE, Georges 3993-VIII
RIZA 4759-IX
RIZAL, Jose 4759-IX
RIZA NUR 4760-IX
RIZA TEVFİK 4760-IX
RİFAT, Oktay 4761-IX
RİFAT BEY [Müezzinbaşı] 4763-IX
RİKOV, Aleksey İvanoviç 4763-IX
RİMSKİ-KORSAKOV, Nikolay 4764-IX
RİSTİĆ, Jovan 4263-VIII
RİTSOS, Yannis 4765-IX
RİYAZİ 4766-IX
ROACH, Max 4401-VIII
ROBBE-GRILLET, Alain 4766-IX
ROBBIA, Luca Della 4767-IX
ROBBINS, Frederick 4767-IX
ROBBINS, Jerome 4768-IX
ROBBINS, Lionel 4768-IX
ROBERT, Grosseteste 4769-IX
ROBERTSON, Denis Holme 4769-IX
ROBERTSON, Percy 4593-IX
ROBERTSON, Thomas William 4770-IX
ROBERTY, Eugene 4770-IX
ROBESON, Paul 4771-IX
ROBESPIERRE, Maximilien de 4771-IX
ROBINET, Jean Babtiste 4774-IX
ROBINSON, Edward G. 4775-IX
ROBINSON, Edwin Arlington 4775-IX
ROBINSON, James Harvey 4776-IX
ROBINSON, Joan 4776-IX
ROBINSON, Lennox 4777-IX
ROBINSON, Robert 4778-IX
ROBINSON, Theodore 3993-VIII
ROBINSON, Walker 4778-IX
ROCA, Julio Argentino 4778-IX
ROCAFUERTE, Vicente 2180-IV
ROCHA, Glauber 4779-IX
ROCHAS, Alphonse 4333-VIII
ROCHE, Kevin 4780-IX
ROCHE, Martin 5160-X
ROCKEFELLER, John Davison 4780-IX
RODBERTUS, Johann Karl 4781-IX
RODÇENKO, Aleksandr 4781-IX
RODİN, Auguste 4782-IX
RODRIGO, Joaquin 4783-IX
ROEBLING, John Augustus 4784-IX
ROEG, Nicholas 4784-IX
ROEMER, Ole Christensen 4784-IX
ROETHKE, Theodore 4785-IX
ROGERS, Carl Ransom 4786-IX
ROGERS, Ginger 3957-VIII
ROH, Franz 2510-V
ROHLFS, Christian 4067-VIII
ROHMER, Eric 4786-IX
ROJAS, Fernando de 4787-IX
ROJAS PINILLA, Gustavo 4787-IX
ROLLAND, Romain 4787-IX
ROMAINS, Jules 4788-IX
ROMANO, Giulio 4577-IX
ROMANOS DİOGENES IV 4788-IX
ROMANOV, Mihail 220-I
ROMM, Mikhail 4789-IX
ROMMEL, Erwin 4789-IX
RONSARD, Pierre de 4789-IX
ROONEY, Mickey 4790-IX
ROOSEVELT, Franklin Delano 4791-IX
ROOSEVELT, Theodore 4793-IX
ROOT, John Wellborn 5160-X
RORSCHACH, Hermann 4795-IX
ROSA, Savatore 4818-IX
ROSAI, Ottone 971-II
ROSAS, Juan Manuel de 4795-IX
ROSCELINUS, Johannes 4796-IX
ROSCHER, Wilhelm 4797-IX
ROSENBERG, Alfred 4798-IX
ROSENBERG, Ethel 4798-IX
ROSENBERG, Julius 4798-IX
ROSENKRANZ, Karl 4798-IX
ROSENQUIST, James 4799-IX
ROSENSTEIN-RODAN, Paul 4799-IX
ROSİ, Francesco 4800-IX
ROSİ, Luigi 4009-VIII
ROSMINİ, Serbati Antonio 4800-IX
ROSS, Edward Alsworth 4801-IX
ROSS, James Clark 4801-IX
ROSS, John 4802-IX
ROSS, Ronald 4802-IX
ROSSE, William P. 5135-X
ROSSELINO, Antonio 3506-VII
ROSSELLINI, Roberto 4803-IX
ROSSETTI, Dante Gabriel 4804-IX
ROSSI, Paolo 4805-IX
ROSSINI, Gioacchino 4805-IX
ROSSO FIORENTINO 4806-IX
ROSTAND, Edmond 4806-IX
ROSTOW, Walt Whitman 4807-IX
ROTHACKER, Erich 4807-IX
ROTHKO, Mark 4808-IX
ROUAULT, Georges 4808-IX
ROULLE, Guillaume 3451-VII
ROUS, Francis Peyton 4809-IX
ROUSSEAU, Henri 4809-IX
ROUSSEAU, Jean Jacques 4810-IX
ROUSSEAU, Theodore 4813-IX
ROUSSEL, A. 2678-V
ROUSSEL, Ker-Xavier 2321-V
ROUVIERE, Henri 5632-X
ROUX, Emile 4813-IX
ROUX, Wilhelm 5088-X
ROVERE, Mamiani della 3722-VII
ROWLAND, Henri Augustus 4814-IX
ROWLANDSON, Thomas 2818-VI
ROY, Bimal 4688-IX
ROYCE, Josiah 4814-IX
ROYER-COLLARD, Pierre Paul 4814-IX
ROZIER, Jean François 4012-VIII, 4614-IX
RÖHM, Ernst 4815-IX
RÖNTGEN, Wilhelm Conrad 4816-IX
RUBENS, Peter Paul 4817-IX
RUBINSTEIN, Anton 4819-IX
RUBINSTEIN, Artur 4820-IX
RUD, Roswell 3670-VII
RUDBECK, Olof 4820-IX
RUDE, François 4821-IX
RUDEKİ 4821-IX
RUDOLF I 4821-IX
RUDOLPH, Paul 4822-IX
RUDOLPH, Wilma 4822-IX
RUDOLPHI, Karl 4114-VIII
RUGE, Arnold 4822-IX
RUHİ [Bağdatlı] 4823-IX
RUISDAEL, Jacop 4823-IX
RUIZ, Raul 4779-IX
RUIZ DE ALARCON, Juan 4824-IX
RULFO, Juan 4824-IX
RUMFORD, Benjamin Thompson 4824-IX
RUNDSTEDT, Gerd von 4825-IX
RURIK 4826-IX
RUSCHA, Edward 5500-X
RUSKIN, John 4826-IX
RUSS, Joanna 3492-VII
RUSSEL, Morgan 1704-IV
RUSSELL, Bertrand 4827-IX
RUSSELL, Henry Norris 4828-IX
RUSSELL, John 4829-IX
RUSSELL, Ken 4829-IX
RUSSOLO, Luigi 4830-IX
RUŞENİ ÖMER DEDE 4831-IX
RUTHERFORD, D. 935-II
RUTHERFORD, Ernest 4830-IX
RUTTMANN, Walter 1774-IV, 2928-VI
RUZICKA, Leopold 4833-IX
RÜSTEM PAŞA 4834-IX
RYBACK, Issachar 3982-VIII
RYDBERG, Johannes Robert 4834-IX
RYLE, Gilbert 4834-IX
RYLE, Martin 4835-IX
RYPDAL, Terje 3670-VII
RYSSELHERGE, Theo van 4987-IX

S

SAADE, Antun 4836-IX
SAARINEN, Eero 4836-IX
SAARINEN, Eliel Gottlieb 4837-IX
SABA, Umberto 4838-IX
SABA, Ziya Osman 4838-IX
SABAHATTİN ALİ 4839-IX
SABAHEDDİN [Prens] 4840-IX
SABANCI, Hacı Ömer 4841-IX
SABATIER, Paul 4841-IX
SABIN, Albert Bruce 4842-IX
SABINUS, Massurius 4842-IX
SÂBİR 4843-IX
SÂBİT 4843-IX
SABİT b.KURRA 4844-IX
SABRİ 4844-IX
SABUNCU, Başar 4844-IX
SACASA, Juan Bautista 4881-IX
SACCO, Nicola 4845-IX
SACHS, Hans 4845-IX
SACHS, Julius von 4846-IX
SACHS, Nelly 4846-IX
SADE, Marquis de 4847-IX
SADEDDİN TAFTAZANİ 4848-IX
SADIK BEY [Miralay] 4848-IX
SADİ [Şirazlı] 4848-IX
SADOUL, Georges 4849-IX
SADREDDİN KONEVİ 4849-IX
SADREDDİN ŞİRAZİ 4850-IX
SADULLAH AĞA [Hacı] 4850-IX
SAFA, Peyami 4851-IX
SAFAİ 4851-IX
SAFDIE, Moshe 4852-IX
SAFED, Shalom von 4810-IX
SAFFETİ ZİYA 4354-VIII, 5275-X
SAFİYEDDİN [Erdebilli] 4852-IX
SAFİYEDDİN URMEVİ 4853-IX
SAGAN, Carl 4853-IX
SAGAN, Françoise 4854-IX
SAĞDIÇ, Ozan 4854-IX
SAĞIROĞLU, Duygu 4854-IX
SAĞLAM, Tevfik 4855-IX
SAHA, Megh Nad 4855-IX
SAHAROV, Andrey 5233-X
SAHAŞİRO, Hata 1932-IV
SAHİB GİRAY I 4856-IX
SAINTE-BEUVE, Charles 4856-IX
SAINT-EXUPERY, Antoine de 4857-IX
SAINT-JUST, Louis de 4857-IX
SAINT-LAURENT, Louis 4858-IX
SAINT-MARTIN, Louis 4858-IX
SAINT-POL-ROUX 4859-IX
SAINT-SAËNS, Camille 4859-IX
SAINT-SIMON, Claude 4860-IX
SAISSET, Emil - Edmond 4862-IX
SAİB 4862-IX
SAİD HALİM PAŞA 4863-IX
SAİD-İ NURSİ 4863-IX
SAİD PAŞA [Küçük] 4864-IX
SAİGO TAKAMORİ 4864-IX
SAİONJİ KİMMOÇİ 4865-IX
SAKA, Hasan 4865-IX
SALACROU, Armand 4866-IX
SALÂHEDDİN EYYUBİ 4866-IX
SALÂHEDDİN UŞŞAKİ 4868-IX
SALAHEDDİN ZERKUB 4868-IX
SALAZAR, Antonio 4869-IX
SALINAS, Francisco 2082-IV
SALINAS, Pedro 4870-IX
SALINGER, J.D. 4870-IX
SALISBURY, Robert Cecil 4871-IX
SALİM 4871-IX
SALK, Jonas Edward 4872-IX
SALLUSTUS 4872-IX
SALKİNOV, Vladmir 4873-IX
SALOMON, Otto 2260-V
SALPETER, Erwin E. 889-II
SALTİKOV, Mihail Y. 4873-IX
SALVIATI, Francesco 4577-IX
SALVIUS, Iulianus 4873-IX
SAMAKO, Raşit Rıza 4874-IX
SAMARİN, Yuri Fyodoroviç 4874-IX
SAMİ EFENDİ 4874-IX
SAMİ EFENDİ [Hafız] 4875-IX
SAMİPAŞAZADE SEZAİ 4875-IX
SAMMARTINI, Giovanni 4875-IX
SAMUELSON, Paul Anthony 4876-IX
SAMUELSSON, Bengt Ingemar 4877-IX
SANCHEZ, François 4878-IX
SANCTORIUS 4878-IX
SAND, George 4879-IX
SANDAL, Celal 4879-IX
SANDBURG, Carl 4880-IX
SANDER, August 4880-IX
SANDERSON, John Burdon 2588-V
SANDINO, Augusto Cesar 4881-IX
SANGALLO 205-I
SANGER, Frederick 4881-IX
SANJİNES, Jorge 4882-IX
SAN MARTIN, Jose de 4882-IX
SANSOVINO, Andrea 3506-VII
SANSOVINO, Jacopo 4883-IX
SANTA ANNA, Antonio 4883-IX
SANTA CRUZ, Andres de 4884-IX
SANTANDER, Francisco 4884-IX
SANTAYANA, George 4885-IX
SANT'ELIA, Antoino 4886-IX
SANTOS, Djalma 4886-IX
SANTOS, Nelson Pereira 4886-IX
SANTOS-DUMONT, Alberto

4887-IX
SAPIR, Edward 4887-IX
SAPPHO 4888-IX
SARAÇ, Tahsin 4889-IX
SARAÇOĞLU, Şükrü 4889-IX
SARAGAT, Giuseppe 4890-IX
SARDOU, Victorien 4890-IX
SARGENT, John Singer 3993-VIII
SARGON I 4891-IX
SARI ABDULLAH EFENDİ 4891-IX
SARIALP, Ruhi 4891-IX
SARICA, Ayşegül 4892-IX
SARIOĞLU, Güner 2928-VI
SARI SALTUK 4892-IX
SARISÖZEN, Muzaffer 4892-IX
SAROYAN, William 4892-IX
SARRAUTE, Nathalie 4893-IX
SARRE, Friedrich 4893-IX
SARTRE, Jean-Paul 4894-IX
SARUHAN BEY 4896-IX
SASTRE, Alfonso 4897-IX
SÂTI BEY 4897-IX
SATIE, Erik 4898-IX
SATO EİSAKO 4899-IX
SATUK BUĞRA HAN 4899-IX
SAUGEY, Marc J. 5252-X
SAUL 4899-IX
SAULNIER, Jules 3939-VIII
SAURA, Carlos 4900-IX
SAUSSURE, Ferdinand de 4900-IX
SAVAGE, Michael Joseph 4902-IX
SAVART, Felix 913-II
SAVAŞ, Perihan 4365-VIII
SAVAŞÇI, Fethi 4354-VIII
SAVERY, Thomas 3500-VII, 4205-VIII, 4394-VIII
SAVIGNAC, Raymond 4902-IX
SAVIGNY, Friedrich Karl von 4902-IX
SAXE-MEININGEN DÜKÜ 4904-IX
SAY, Ahmet 4354-VIII
SAY, Jean-Baptiste 4905-IX
SAYAR, Abbas 4905-IX
SAYÂR, Zeki Selâh 4906-IX
SAYCE, Archibald Henry 4906-IX
SAYDAM, Refik 4907-IX
SAYGEL, Vedat 4194-VIII
SAYGUN, Adnan 4907-IX
SAYIN, Hidayet 4908-IX
SAYIN, Niyazi 4909-IX
SAZ, Leyla 4909-IX
SCARLATTI, Alessandro 4910-IX
SCARLATTI, Domenico 4910-IX
SCARSELLI 1333-III
SCELLE, Georges 4911-IX
SCHACHT, Hjalmar 4911-IX
SCHACHTER, Stanley 93-I
SCHAEFFER, Pierre 5132-X
SCHAEFFLE, Albert 4912-IX
SCHARNHORST, Gerhard von 4913-IX
SCHAROUN, Hans 4913-IX
SCHEDE, Martin 4914-IX
SCHEELE, Carl Wilhelm 4914-IX
SCHEHADE, Georges 4915-IX
SCHEIDEMANN, Philipp 4915-IX
SCHELER, Max 4916-IX
SCHELLING, Friedrich 4917-IX
SCHEPER, H. 2506-V
SCHIAPARELLI, Giovanni 4920-IX
SCHICKARD, Wilhelm 4200-VIII
SCHIELE, Egon 4920-IX
SCHIFF, Moritz 4921-IX
SCHILLER, Friedrich von 4921-IX
SCHINKEL, Karl Friedrich 4924-IX
SCHLEGEL, August Wilhelm 4924-IX
SCHLEGEL, Karl Friedrich 4924-IX
SCHLEICHER, August 4925-IX
SCHLEICHER, Kurt von 4926-IX
SCHLEIDEN, Matthias Jakob 4926-IX
SCHLEIERMACHER, Friedrich 4927-IX
SCHLEMMER, Oskar 4928-IX
SCHLESINGER, John 4928-IX
SCHLEWLOW Arthur 5013-IX
SCHLICK, Moritz 4929-IX
SCHLIEFFEN, Alfred von 3989-VIII
SCHLIEMANN, Heinrich 4929-IX
SCHLOSSER, Friedrich 4930-IX
SCHLÖNDORFF, Volker 4931-IX
SCHMIDT, Helmut 4931-IX
SCHMIDT, J. 2506-V
SCHMIDT, Wilhelm 2466-V, 3421-VII
SCHMIDT-ROTTLUFF, Karl 3249-VI
SCHMOLLER, Gustav von 4931-IX
SCHNABEL, Arthur 4932-IX
SCHNEIDER, Romy 4933-IX
SCHNITZLER, Arthur 4933-IX
SCHOEDSACK 2928-VI
SCHOENHEIMER, Rudolf 953-II
SCHOLLANDER, Donald Arthur 4933-IX
SCHONGAUER, Martin 4934-IX
SCHOPENHAUER, Arthur 4934-IX
SCHOTTKY, Walter H. 5009-IX
SCHÖNBEIN, Christian 4936-IX
SCHÖNBERG, Arnold 4937-IX
SCHÖNERER, Georg von 95-I, 2776-V
SCHRIEFFER, John Robert 4939-IX
SCHRIMPF, Georg 2510-V
SCHRÖDINGER, Erwin 4939-IX
SCHRÖTER, J.H. 881-II
SCHUBERT, Franz 4942-IX
SCHUFFENECKER, Emile 2321-V
SCHULHOFF, Erwin 2356-V
SCHULLER, Gunther 2357-V
SCHULZ, Charles Monreo 4943-IX
SCHUMAN, Robert 4943-IX
SCHUMANN, Robert 4944-IX
SCHUMPETER, Joseph Alois 4946-IX
SCHUSCHNIGG, Kurt von 4947-IX
SCHUSTER, Arthur 2337-V
SCHÜTZ, Alfred 4948-IX
SCHÜTZ, Heinrich 4948-IX
SCHWANN, Theodor 4949-IX
SCHWARTZ, Philipp 4950-IX
SCHWARZSCHILD, Karl 4951-IX
SCHWEITZER, Albert 4951-IX
SCHWINGER, Julian Seymour 4952-IX
SCHWITTERS, Kurt 4952-IX
SCHYGULLA, Hanna 4953-IX
SCIPIO AFRICANUS 4953-IX
SCOFIELD, Paul 4954-IX
SCOLA, Ettore 4954-IX
SCORESBY, William 4139-VIII, 4437-VIII
SCORSESE, Martin 4954-IX
SCOTT, Robert Falcon 4955-IX
SCOTT, Walter 4955-IX
SCRIBE, Eugène 4956-IX
SEABORG, Glenn Theodore 4965-IX
SEARLE, Ronald 4957-IX
SEBES, Gustav 4957-IX
SEBÜKTİGİN 4958-IX
SECCHI, Angelo 4920-IX
SECRETAN, Charles 4958-IX
SEÇENOV, İvan Mihaiłoviç 4958-IX
SEDAT, Enver 4959-IX
SEDDON, Richard John 4960-IX
SEDEN, Osman F. 4961-IX
SEEBECK, Johann 4447-VIII
SEECKT, Hans von 4961-IX
SEEGER, Pete 4961-IX
SEFERİS, Yorgo 4962-IX
SEFGER, Pete 591-II
SEGAL, George 4963-IX
SEGANTINI, Giovanni 4987-IX
SEGHERS, Anna 4963-IX
SEGONZAC, Andre 4067-VIII
SEGOVIA, Andrés 4963-IX
SEGRÈ, Emilio Gino 4964-IX
SEGUIN, Marc 5125-X
SEHÎ BEY 4964-IX
SEKİZİNCİ, İbnürrefik 4965-IX
SEKSTOS EMPEİRİKOS 4965-IX
SELAHATTİN ENİS 4354-VIII
SELAM, Abdus 4966-IX
SELÇUK, İLHAN 4966-IX
SELÇUK, Münir Nurettin 4967-IX
SELÇUK, Timur 4967-IX
SELÇUK, Turhan 4968-IX
SELEUKOS [Silifkeli] 4968-IX
SELEVKOS I [Nikator] 4969-IX
SELIGMAN, Charles Gabriel 4969-IX
SELİM I [Yavuz] 4970 - IX
SELİM II 4972-IX
SELİM III 4972-IX
SELİM GİRAY I 4974-IX
SELİMOĞLU, Zeyyat 4975-IX
SELLERS, Peter 4975-IX
SEMBENE, Ousmane 4975-IX
SEMİH, Mehmet 4194-VIII
SEMMELWEIS, Ignaz 4976-IX
SEMPÉ, Jean Jacques 4976-IX
SEMPER, Gottfried 4977-IX
SEMYONOV, Nikolay 4977-IX
SEN, Mrinal 4688-IX
SENA, Cemil 4978-IX
SENAÎ, Hakîm Ebu'l-Mecd 4978-IX
SENCER 4979-IX
SENECA, Lucius Annaeus 4979-IX
SENGHOR, Léopold Sédar 4980-IX
SENLIS, Seraphine de 4810-IX
SENNETT, Mack 4981-IX
SENUSÎ, Ahmet Şerif 4982-IX
SENUSÎ, Muhammed b.Ali 4982-IX
SEPTIMUS SEVERUS 4983-IX
SEPULVEDA, Juan Gimez 4983-IX
SERDAROĞLU, Emin Bülent 4983-IX
SERİNER, Yaşar 4365-VIII
SERRURIER-BOVY, G. 2840-VI
SERT, Josep Lluis 4984-IX
SERTEL, Sabiha 4984-IX
SERTEL, Zekeriya 4985-IX
SÉRUSIER, Paul 4985-IX
SERVETUS, Michael 4985-IX
SESŞU 4986-IX
SEURAT, Georges 4987-IX
SEVENGİL, Refik Ahmet 4988-IX
SEVERINI, Gino 4989-IX
SÉVIGNÉ, Marie de 4989-IX
SEVİN, Nurettin 4989-IX
SEVÜK, İsmail Habib 4990-IX
SEYDA, Mehmet 4990-IX
SEYDİ ALİ REİS 4991-IX
SEYFÜD-DEVLE 4991-IX
SEYMOUR, Lynn 4992-IX
SEYRANİ 4992-IX
SEYSENEGG, Erich 693-II, 5482-X
SEYYİD AHMED HAN 4992-IX
SEYYİD NUH 4993-IX
SEYYİD SAİD 4993-IX
SEZAİ GÜLŞENİ 4994-IX
SEZGİN, Bekir Sıtkı 4994-IX
SFORZA, Ludovico 4994-IX
SHAFFER, Peter 4995-IX
SHAFTESBURY, Anthony 4995-IX
SHAHN, Ben 4996-IX
SHAKESPEARE, William 4996-IX
SHANNON, Claude 4999-IX
SHAPLEY, Harlow 5000-IX
SHAW, George Bernard 5001-IX
SHAW, Irwin 5002-IX
SHAW, Richard Norman 5003-IX
SHELLEY, Mary 5003-IX
SHELLEY, Percy Bysshe 5003-IX
SHEPARD, Sam 5005-IX
SHEPP, Archie 3670-VII
SHERIDAN, Richard Brinsley 5005-IX
SHERIF, Muzafer 5005-IX
SHERRINGTON, Charles 5007-IX
SHERWOOD, Robert E. 5008-IX
SHINN, Everett 2715-V
SHIRLEY, James 5009-IX
SHOCKLEY, William 5009-IX
SHUMWAY, Norman Edward 5010-IX
SHUSTER, Joe 2817-VI
SIBBERN, Frederik 5011-IX
SIBELIUS, Jean 5011-IX
SIDNEY, George 3957-VIII
SIDNEY, Philip 5012-IX
SIEGBAHN, Kai M.B. 5013-IX
SIEGBAHN, Karl Manne 5013-IX
SIEGEL, Jerry 2817-VI
SIEMENS, Carl 5014-IX, 5015-IX
SIEMENS, Friedrich 5015-IX
SIEMENS, Werner von 5014-IX
SIEMENS, Wilhelm von 5014-IX
SIENKIEWICZ, Henryk 5015-IX
SIEYES, E.G. 4772-IX
SIGER [Brabantlı] 5016-IX
SIGISMUND 5016-IX
SIGNAC, Paul 5017-IX
SIGNORELLI, Luca 5017-IX
SIGNORET, Simone 5018-IX
SIKORSKI, Wladislaw 3942-VIII
SILAY, Celâl 5018-IX
SILES ZUAZO, Hernan 5019-IX
SILLANPÄÄ, Frans Eemil 5019-IX
SILONE, Ignazio 5020-IX
SILVESTRE DE SACY 5020-IX
SIMENON, Georges 5021-IX
SIMMEL, Georg 5021-IX
SIMON, Claude 5022-IX
SIMON, Lucien 3277-VI
SIMON, Michel 5023-IX
SIMON, Neil 5023-IX
SIMON, Paul 5023-IX
SIMPSON, James Young 5024-IX
SIMPSON, N.F. 5024-IX
SINATRA, Frank 5024-IX
SINCLAIR, Upton 5025-IX
SINDING, Christian 2495-V
SINÉ 5025-IX
SIQUEIROS, David 5026-IX
SIRK, Douglas 5027-IX
SIRONI, Mario 971-II
SISKIND, Aaron 5027-IX
SISLEY, Alfred 5028-IX
SISMONDI, Şimonde de 5028-IX
SITKI, Şahap 4354-VIII
SITTE, Camillo 5029-IX
SITTER, Willem De 5030-IX
SIVORI, Omar Enrico 5030-IX
SİAD BARRE, Muhammed 5030-IX
SİLLE, Müzahir 5031-IX
SİMAVİ, Sedat 5031-IX
SİMEON I 5031-IX
SİMON [Atinalı] 5032-IX
SİMONOV, Konstantin 5032-IX
SİMPLİKİOS 5033-IX
SİNAN [Mimar] 5033-IX
SİNAN BEY 5036-IX
SİNANOĞLU, Oktay 5036-IX
SİNAN PAŞA [Çiğalazade] 5037-IX
SİNAN PAŞA [Hadım] 5037-IX
SİNAN PAŞA [Koca] 5037-IX
SİNMUBALLİT 2612-V
SİREL, Nejat 5038-IX
SİUN TSEU 5039-IX
SİVACİ 5039-IX
SİYAH KALEM 5040-IX
SİYAVUŞ, Aydan 5040-IX
SİYAVUŞGİL, Sabri Esat 5041-IX
SJÖSTRÖM, Victor 5041-IX
SKIDMORE, Louis 5041-IX
SKINNER, Burrhus Frederic 5043-IX
SKLEROS, Bardas 5043-IX
SKLODOWSKA, Bronia 1561-III
SKOLIMOWSKI, Jerzy 5044-IX
SKOPAS 5044-IX
SKRİABİN, Aleksandr 5045-IX
SKROUP, Franz 1876-IV
SLIPHER, V. Melvin 2858-VI,

3493-VII
SLOAN, Alfred Pritchard 1862-IV
SLOAN, John 2715-V
SLUTSKY, Eugen 5045-IX
SMALL, Albion Woodbury 5046-IX
SMEATON, J. 2235-IV
SMETANA, Bedrich 5046-IX
SMITH, Adam 5047-IX
SMITH, Bessie 5055-X
SMITH, Ian 5055-X
SMITH, Richard 5500-X
SMITH, Robert 2739-V
SMITH, William Eugene 5056-X
SMITH, Willie 2435-V
SMITHSON, Alison 5056-X
SMITHSON, Peter 5056-X
SMİSLOV, Vasili 5057-X
SMUTS, Jan Christian 5057-X
SNEFRU 5058-X
SNELL, Willebrord 5058-X
SOARES, Mário 5059-X
SOBRERO, Ascanio 4240-VIII
SODDY, Frederick 5060-X
SODOMA 4577-IX
SOFFICI, Ardengo 3762-VII
SOKRATES 5061-X
SOLANAS, Fernando 5064-X
SOLAS, Humberto 4779-IX
SOLERI, Paolo 5064-X
SOLGER, Karl 5065-X
SOLJENİTSİN, Aleksandr 5065-X
SOLON 5066-X
SOLOVYEV, Sergey 5067-X
SOLOVYEV, Vladimir 5068-X
SOLOW, Robert Merton 5068-X
SOLVAY, Ernest 5069-X
SOMAR, Ziya 5070-X
SOMBART, Werner 5070-X
SOMMERFELD, Arnold 5070-X
SOMMERFELT, Alt 5353-X
SOMOZA DEBAYLE, Anastasio 5071-X
SOMOZA DEBAYLE, Luis 5072-X
SOMOZA GARCIA, Anastasio 5072-X
SONER, Ahmet 4365-VIII
SONKU, Cahide 5072-X
SON NGOC THANH 4245-VIII
SOPHOKLES 5073-X
SORBON, Robert de 5074-X
SOREL, Georges 5075-X
SORIA Y MATA, Arturo 5076-X
SOROKİN, Pitirim 5077-X
SOTATSU, Nonomura 5078-X
SOTO, Jesus Rafael 5429-X
SOUPAULT, Philippe 5078-X
SOUPHANOUVONG 5079-X
SOUTINE, Chaim 5079-X
SOUVANNA PHOUMA 5080-X
SOYSAL, Mümtaz 5080-X
SOYSAL, Sevgi 5081-X
SÖDERMAN, August Johann 2495-V
SÖKMEN, Sait 5081-X
SÖKMEN, Tayfur 5081-X
SÖNMEZLER, Kemal 3013-VI
SÖYLEMEZOĞLU, Kemali 5082-X
SPAAK, Paul Henri 5082-X
SPALLANZANI, Lazzaro 5083-X
SPANN, Othmar 5084-X
SPARK, Muriel 5084-X
SPARTACUS 5085-X
SPASKİ, Boris 5086-X
SPEARMAN, Charles Edward 5086-X
SPEER, Albert 5087-X
SPEISER, Ephraim 5087-X
SPEMANN, Hans 5088-X
SPENCER, Herbert 5089-X
SPENDER, Stephen 5091-X
SPENGLER, Oswald 5091-X
SPENSER, Edmund 5092-X
SPERRY, Roger Wolcott 5093-X
SPESSİVTSEVA, Olga 5093-X
SPEUSİPPOS 5094-X
SPIELBERG, Steven 5094-X
SPILLANE, Mickey 2611-V
SPINKS, Leon 1442-III
SPINOZA, Baruch 5095-X
SPITZ, Mark 5096-X
SPITZER 5632-X
SPITZWEG, Carl 5097-X
SPOCK, Benjamin 5097-X
SPONTINI 4009-VIII
SPOREL, Zeki Rıza 5098-X
SPRANGER, Eduard 5098-X
SPURZHEIM, Johann Kaspar 2289-V
SPYRI, Johanna 5098-X
SQUIRE, Chris 5594-X
SRAFFA, Piero 5099-X
STAËL, Madame de 5100-X
STAHL, Georg Ernst 5101-X
STAHLBERG, Kaarlo Juho 5102-X
STALİN, Joseph 5102-X
STAMBOLİYSKİ, Aleksandr 5104-X
STAMBOLOV, Stefan 5105-X
STAMITZ, Johann 5105-X
STANİSLAVSKİ, Konstantin 5106-X
STANKEVİÇ, Nikolay 5108-X
STANLEY, Henry Morton 5108-X
STANLEY, Wendell Meredith 5109-X
STANTON, A.B. Prost 1704-IV
STAPER, Philippe Albert 5109-X
STARK, Johannes 5110-X
STARKEY, Richard 738-II
STARLING, Ernest Henry 5110-X
STAS, Jean Servais 4739-IX
STATİUS, Caecilius 5268-X
STAUDINGER, Hermann 5111-X
STAUNTON, Howard 4029-VIII
STEEN, Jan 5112-X
STEFAN IX 5112-X
STEFAN, Josef 5113-X
STEFAN NEMANYİÇ I 5113-X
STEFAN NEMANYİÇ II 5114-X
STEFAN UROŞ III 5112-X
STEFFENS, Henrik 5114-X
STEICHEN, Edward 5114-X
STEIN, Clarence S. 5115-X
STEIN, Gertrude 5116-X
STEIN, Karl 5116-X
STEIN, Lorenz von 5117-X
STEIN, William Howard 4017-VIII
STEINBECK, John 5118-X
STEINBERG, Saul 5119-X
STEINER, Rudolf 5119-X
STEINITZ, Wilhelm 5120-X
STEINLEN, Théophile 5120-X
STEINMETZ, Charles 5120-X
STEKEL, Wilhelm 2231-IV
STELLA, Frank 5121-X
STENDHAL 5122-X
STENO, Nicolaus 5123-X
STEPANOV 2928-VI
STEPHEN I 5124-X
STEPHENS, F.G. 2878-VI
STEPHENS, James 4615-IX
STEPHENS, John Lloyd 5124-X
STEPHENSON, George 5125-X
STEPHENSON, George Robert 5125-X
STERN, Otto 5125-X
STERNBERG, Josef von 5126-X
STERNE, Laurence 5127-X
STEVENS, George 5127-X
STEVENS, Wallace 5128-X
STEVENSON, Robert Louis 5129-X
STEWART, Balfour 914-II
STEWART, Dugald 5129-X
STEWART, James 5130-X
STIEGLITZ, Alfred 5130-X
STILL, W.G. 2357-V
STILLER, Mauritz 5131-X
STING 4562-IX
STIRLING, James Frazer 5131-X
STOCKHAUSEN, Karlheinz 5131-X
STOECKER, Adolf 4161-VIII
STOKES, George Gabriel 5133-X
STOKOWSKI, Leopold 5133-X
STOLYPİN, Pyotr Arkadyeviç 5134-X
STONEY, George Johnstone 5135-X
STOPPARD, Tom 5135-X
STORCK, Henri 2928-VI
STORM, Theodor 5135-X
STORY, Joseph 5136-X
STOWE, Harriet Beecher 5136-X
STRABON 5137-X
STRADIVARIUS, Antonio 5137-X
STRAND, Paul 5137-X
STRASBERG, Lee 5138-X
STRASBURGER, Eduard Adolf 5138-X
STRASSER, Gregor 2777-V
STRATFORD DE REDCLIFFE 5139-X
STRATON [Lapsekili] 5139-X
STRAUB, Jean-Marie 5140-X
STRAUSS, Franz Josef 5140-X
STRAUSS, Johann 5141-X
STRAUSS, Richard 5141-X
STRAVİNSKİ, İgor 5143-X
STREHLER, Giorgio 5145-X
STRESEMANN, Gustav 5145-X
STRINDBERG, August 5146-X
STROESSNER, Alfredo 5147-X
STROHEIM, Erich von 5148-X
STROUGAL, Lubomir 5149-X
STROZSI, Bernardo 4818-IX
STRUENSEE, Johann 5149-X
STRUGATSKİ, Arkadi 3492-VII
STRUGATSKİ, Boris 3492-VII
STRUVE, Vasili Vasiliyeviç 5149-X
STUART, James 1661-III
STURGEON, J. William 4032-VIII
STURGEON, Theodore 3492-VII
STURTEVANT, Alfred H. 4027-VIII, 4063-VIII
SU, Ruhi 5150-X
SUAREZ, Adolfo 5150-X
SUÁREZ, Francisco 5151-X
SUBAŞI, Yakub Şevki 5152-X
SUCRE, Antonio José de 5153-X
SUÇKOV, Boris 5153-X
SUDEK, Josef 5153-X
SUDİ 5154-X
SUEUR, Eustache le 4818-IX
SUHARTO 5154-X
SUK, Josef 1876-IV
SUKARNO 5155-X
SULLA, Lucius Cornelius 5157-X
SULLIVAN, Arthur 5157-X
SULLIVAN, Harry Stack 5158-X
SULLIVAN, Louis Henry 5159-X
SULTAN GALİYEV 5161-X
SULTAN VELED 5161-X
SULZER, Johan Georg 5162-X
SUMAN, Nusret 5162-X
SUMMERS, Andy 4562-IX
SUMNER, Gordon 4562-IX
SUMNER, James Batcheller 5163-X
SUMNER, William Graham 5163-X
SUN, Muammer 5164-X
SUNAY, Cevdet 5164-X
SUNG ÇİNG-LİNG 5165-X
SUNG T'Aİ-TSU 5165-X
SUN YAT SEN 5166-X
SUPERVIELLE, Jules 5168-X
SUPPÉ, Franz von 5168-X
SURURİ 5168-X
SURURİ, Gülriz 5169-X
SUSO, Heinrich 5169-X
SUTHERLAND, Earl Wilbur 5170-X
SUTTER, David 4987-IX
SUTTON, Walter 5170-X
SUTÜVEN, Mustafa Seyit 5170-X
SUZUKİ ZENKO 5171-X
SÜALP, Suavi 4194-VIII
SÜER, Nur 4365-VIII
SÜLEYMAN 5171-X
SÜLEYMAN I [Kanuni] 5172-X
SÜLEYMAN II 5173-X
SÜLEYMAN ÇELEBİ 5174-X
SÜLEYMAN NAZİF 5175-X
SÜLEYMAN NESİP 5275-X
SÜLEYMAN PAŞA 5175-X
SÜLEYMAN PAŞA 5176-X
SÜLEYMAN PAŞA [Candaroğlu] 5176-X
SÜLEYMAN PAŞA [Hadım] 5176-X
SÜLEYMAN SEYYİT 5177-X
SÜLEYMANŞAH I 5177-X
SÜLEYMANŞAH II 5178-X
SÜLKER, Kemal 5178-X
SÜMEN, Meriç 5178-X
SÜMER, Ayetullah 5179-X
SÜMER, Güner 5179-X
SÜMMANİ 5179-X
SÜNBÜL EFENDİ 5180-X
SÜREYYA, Süleyman 2547-V
SÜRURİ 5180-X
SVEDBERG, Theodor 5180-X
SVENDSEN, Johan Severin 2495-V
SVİATOPOLK 5586-X
SVOBODA, Ludvik 5181-X
SWAMMERDAM, Jan 5424-X
SWAN, Joseph Wilson 5181-X
SWANSON, Gloria 5182-X
SWEEZY, Paul 5182-X
SWIFT, Jonathan 5183-X
SWINBURNE, Charles 5184-X
SYLVESTER, James Joseph 5185-X
SYLVIUS, Franciscus 5186-X
SYME, James 3561-VII
SYNDER, Gary 2384-V
SYNGE, John Millington 5186-X
SYNGE, Richard L.M. 3778-VII
SZABO, István 5188-X
SZENT-GYÖRGYI, Albert 5188-X
SZEWINSKA, Irena 5189-X
SZILARD, Leo 5189-X

Ş

ŞADLİ BENCEDİD 5192-X
ŞAFİİ 5192-X
ŞAHABEDDİN SÜHREVERDİ 5193-X
ŞAH CİHAN 5194-X
ŞAHİDİ 5195-X
ŞAHİN, Osman 4234-VIII
ŞAHİN, Yusuf 5196-X
ŞAHİNER, Çetin 5196-X
ŞAHİN GİRAY 5197-X
ŞAHİN PAŞA [Lala] 5197-X
ŞAHKULU BABA TEKELİ 5197-X
ŞAHRUH 5198-X
ŞAKA 5199-X
ŞAKAR, Akif Şakir 5199-X
ŞAKİR AĞA 5200-X
ŞAKİR PAŞA 5200-X
ŞALYAPİN, Fyodor 5200-X
ŞAMİR, İzak 5201-X
ŞAMUN, Kâmil 5201-X
ŞANG YANG 5201-X
ŞANKAR, Ravi 5202-X
ŞANKARA ÇAYRA 5202-X
ŞARALİYEV, Borislav 5488-X
ŞASTRİ, Lal Bahadur 5203-X
ŞAZELİ 5203-X
ŞEBİB b. YEZİD 2568-V
ŞECERÜ'D-DÜRR 5204-X
ŞEFİK BEY 5204-X
ŞEHRİYÂR 5204-X
ŞEHU, Mehmed 5205-X
ŞEMSEDDİN İLTUTMUŞ 5205-X
ŞEMSEDDİN SAMİ 5206-X
ŞEMSEDDİN ZİYA BEY 404-I
ŞEMS TEBRİZİ 5206-X
ŞENBAY, Nüzhet 1885-IV
ŞENSOY, Hamdi 3063-VI
ŞEREN, Turgay 5207-X
ŞEVKET-İ BUHARİ 5207-X
ŞEVKİ BEY 5207-X
ŞEVKİ EFENDİ 5208-X
ŞEYH ADİY 5208-X
ŞEYH GALİB 5209-X
ŞEYH HAMDULLAH 5210-X
ŞEYHÎ 5210-X
ŞEYH SAİD 5210-X
ŞEYH ŞÂMİL 5211-X
ŞEYYAD HAMZA 5211-X
ŞİDE, Sadık 5211-X
ŞİMŞEK, Hikmet 5212-X

ŞİNASİ 5212-X
ŞİPAL, Kâmuran 4354-VIII
ŞİT, Bayram 5214-X
ŞKLOVSKİ, Viktor 2928-VI
ŞOLOHOV, Mihail 5214-X
ŞORAY, Türkân 5215-X
ŞOSTAKOVİÇ, Dimitri 5215-X
ŞOTOKU TAYŞİ 5216-X
ŞUB, Ester 2928-VI
ŞUHUBİ, Erdoğan 5216-X
ŞUPPİLULİUMA I 5217-X
ŞVARTS, Yevgeni 5218-X

T

TAAŞİ, Abdullah 5219-X
TABANLIOĞLU, Hayati 5219-X
TABERİ 5219-X
TAB'İ MUSTAFA EFENDİ 5220-X
TACITUS 5221-X
TAEUBER, Sophie 1840-IV
TAFAVA BALEVA 5221-X
TAFT, William Howard 5221-X
TAGLIACOZZO, Gaspare 383-I
TAGLIONI, Marie 5222-X
TAGORE, Rabindranat 5222-X
TAHİRZADE 5223-X
TAHMASB I 5223-X
TAHTİ, Gulam Reza 5225-X
TAINE, Hippolyte Adolphe 5225-X
TAİB [Osmanzade] 5226-X
TAKAÇEV, Piotr Nikitiç 5226-X
TAKAMİNE, Jokiçi 5227-X
TAKAUCİ AŞİKAGA 5227-X
TAKİYEDDİN 5227-X
TAL, Mihail 5228-X
TALAT PAŞA 5228-X
TALBOT, William H.F. 5230-X
TALLEYRAND-PÉRIGORD, C. de 5230-X
TALU, Ercüment Ekrem 4194-VIII
TALÛ, Naim 5231-X
TAMAYO, Rufino 5231-X
TAMER, Ülkü 5232-X
TAMM, İgor Yevgenyeviç 5232-X
TANAKA, İkko 5233-X
TANAKA KAKUEİ 5233-X
TANÇ, Cengiz 5233-X
TANER, Haldun 5234-X
TANGE, Kenzo 5235-X
TANGUY, Yves 5236-X
TANIR, Macide 1885-IV
TANNER, Alain 5236-X
TANOĞLU, Ali 5236-X
TANPINAR, Ahmet Hamdi 5237-X
TANSUĞ, Sezer 1762-IV
TÀPIES, Antonio 5239-X
TARAFA 5239-X
TARAKİ, Nur Muhammed 5239-X
TARANCI, Cahit Sıtkı 5240-X
TARCAN, Bülent 5241-X
TARCAN, Selim Sırrı 5241-X
TARDIEU, Jean 5241-X
TARGAN, Safiye Ayla 5242-X
TARGAN, Şerif Muhittin 5242-X
TARIK b.ZİYAD 5243-X
TARKOVSKİ, Andrey 5243-X
TARLAN, Ali Nihad 5243-X
TARRASCH, Siegbert 5244-X
TARSKI, Alfred 5244-X
TARTAGLIA, Niccolo 5245-X
TARTINI, Giuseppe 5246-X
TARUS, İlhan 4354-VIII
TASHLIN, Frank 1377-III
TASSO, Bernardo 5246-X
TASSO, Torquato 5247-X
TAŞER, Suat 5247-X
TAŞKIN, Mümtaz Zeki 5247-X
TATAR, Seyfi 5248-X
TATE, Allen 5248-X
TATI, Jacques 5249-X
TATİANUS 5249-X
TATLIN, Vladimir 5250-X
TATUM, Art 5250-X
TATUM, Edward Lawrie 5250-X
TAULER, Johannes 5251-X
TAUT, Bruno 5251-X
TAUT, Max 5253-X
TAVERNIER, Bertrand 5253-X
TAVIANI, Paolo 5254-X
TAVIANI, Vittorio 5254-X
TAVİL AHMED 2657-V
TAWNEY, Richard Henry 5255-X
TAYLAN, Orhan 5256-X
TAYLOR, Brook 5256-X
TAYLOR, Cecil 3670-VII
TAYLOR, Elizabeth 5257-X
TAYLOR, Frederick Winslow 5257-X
TAYLOR, Paul 4250-VIII
TAYLOR, Zachary 5257-X
TAYMAN, Ayhan 3063-VI
TAYROV, Aleksandr 5258-X
TAYYAR MEHMED PAŞA 5258-X
TECER, Ahmet Kutsi 5258-X
TEDİAŞVİLİ, Levan 5259-X
TEDÜ, Süavi 5259-X
TEK, Mehmet Vedat 5259-X
TEKELİ, Doğan 5260-X
TEKEZADE SAİT 5261-X
TELEMANN, Georg Philipp 5261-X
TELEPİNUS 5262-X
TELESIUS, Bernardius 5262-X
TELFORD, Thomas 3649-VII
TELLER, Edward 5263-X
TEMIN, Howard Martin 5263-X
TEMPLE, Shirley 5264-X
TENGİRŞENK, Yusuf K. 5264-X
TENIERS, David 5265-X
TENNEMANN, Wilhelm 5265-X
TENNYSON, Alfred 5265-X
TEODORAKİS, Mikis 5266-X
TEODOR KASAP 5266-X
TEOMAN, Selcan 5267-X
TEPEYRAN, Ebubekir Hazım 5267-X
TERENTIUS AFER, Publius 5267-X
TERMAN, Lewis 5269-X
TERRA, Gabriel 5269-X
TERRASSON, L'Abbé 5270-X
TERTULLIANUS, Quintus 5270-X
TERZİ, Mehmet 5270-X
TESLA, Nikola 5271-X
TESNIÈRE, Lucien Valérius 5271-X
TETENS, Johannes 5272-X
TETSU 5272-X
TEVFİK [Çaylak] 5273-X
TEVFİK [Neyzen] 5273-X
TEVFİK FİKRET 5273-X
TEVFİK PAŞA 5276-X
TEXIER, Charles 5277-X
TEZ, İlhami Bekir 5277-X
TEZEL, Remzi 2547-V
TEZOL, Turhan 5277-X
THACKERAY, William 5278-X
THALES 5278-X
THALMANN, Ernst 2769-V
THANT, U. 5280-X
THARP, Twyla 4250-VIII
THATCHER, Margaret Hilda 5280-X
THEMİSTİUS 5281-X
THEMİSTOKLES 5281-X
THENARD, Louis Jacques 5282-X
THEODORE, Simon 5269-X
THEODORIC I 5282-X
THEODOROS I 5283-X
THEODOROS [Gazalı] 5283-X
THEODOSIUS I 5283-X
THEOPHRASTOS 5284-X
THIBAUDET, Albert 5284-X
THIEBAUD, Wayne 5500-X
THIERS, Adolphe 5285-X
THİEU, Nguyen Van 5287-X
THOMA, Hans 1520-III
THOMAS [Aquino'lu] 5288-X
THOMAS, Dylan 5289-X
THOMAS, William Isaac 5290-X
THOMASIUS, Christian 5290-X
THOMPSON, William 5291-X
THOMSEN, Christian 5291-X
THOMSEN, Vilhelm 5292-X
THOMSON, George Paget 5292-X
THOMSON, James 3201-VI
THOMSON, Joseph John 5292-X
THOMSON, Virgil 5294-X
THORAK, Josef 792-II
THOREAU, Henry 5294-X
THOREZ, Maurice 5294-X
THORNDIKE, Edward Lee 5295-X
THORPE, Jim 5296-X
THRANE, Valdemar 2495-V
THUKYDİDES 5296-X
THURBER, James Grover 5297-X
THURNWALD, Richard 5298-X
THUROT, François 5298-X
THURSTONE, Louis Leon 5299-X
THYSSEN, August 5300-X
THYSSEN, Fritz 5300-X
THYSSEN, Johannes 5299-X
TIBALDI, Pellegrino 4577-IX
TIBERIUS 5300-X
TIEDEMANN, Dietrich 5300-X
TIEPOLO, Gianbattista 5301-X
TIFFANY, Louis Comfort 5301-X
TIFLİ 5302-X
TİĞLI, Erhan 4194-VIII
TILLICH, Paul 5302-X
TILSON, Joem 5500-X
TİM 5302-X
TINBERGEN, Jan 5303-X
TINBERGEN, Nikolaas 5303-X
TINDAL, Matthews 5304-X
TING, Samuel Chao Chung 5304-X
TINGHIR 1333-III
TINGUELY, Jean 5305-X
TINTORETTO 5305-X
TIPPET, Keith 3245-VI
TIRPITZ, Albert von 3132-VI
TIRPITZ, Alfred von 5545-X
TIRSO DE MOLINA 5306-X
TISELIUS, Arne 5307-X
TITCHENER, Edward 5307-X
TİTİAN 5308-X
TİTİUS, Johann Daniel 973-II
TİTULESCU, Nicolae 5309-X
TİTUS LİVİUS 5310-X
TİCANİ 5310-X
TİMON 5310-X
TİMUÇİN, Afşar 5311-X
TİMUR 5311-X
TİNİANOV, Yuri 3026-VI
TİPU SULTAN 5313-X
TİRMİZİ 5313-X
TİTO, Josip Broz 5314-X
TJOKROAMİNOTO, Ömer Said 5155-X
TOBEY, Mark 5316-X
TOCQUEVILLE, Alexis de 5317-X
TODD, Alexander Robertus 5318-X
TOEPLITZ, Jerzy 5488-X
TOGAN, Zeki Velidî 5318-X
TOGEBY, K. 2792-V
TOGLIATTI, Palmiro 5319-X
TOGO, Kozma 1333-III
TOJO HİDEKİ 5320-X
TOKAY, Ender 3063-VI
TOKER, Burhaneddin 5320-X
TOKGÖZ, Ahmet İhsan 5321-X
TOKTAMIŞ 5321-X
TOKUGAVA İYEYASU 5321-X
TOLAND, John 5323-X
TOLEDANO, Vicente Lombardo 5323-X
TOLGA, Esat 1885-IV
TOLLER, Ernst 5146-X
TOLLU, Cemal 5324-X
TOLMAN, Edward Chase 5324-X
TOLMAN, Richard 4295-VIII
TOLSTOY, Lev 5325-X
TOLUNOĞLU AHMED 5327-X
TOMASCHEK, Johann Wenzel 1876-IV
TOMAŞEVSKİ, Boris 5328-X
TOMBAUGH, Clyde William 5328-X
TOMONAGA, Sin-İtiro 5329-X
TOMRUK, Mahir 5329-X
TONGUÇ, İsmail Hakkı 5330-X
TONGUÇ, Yaşar 5330-X
TONYUKUK 5331-X
TOP, Refik Osman 5332-X
TOPFFER, Rodolphe 2816-VI
TOPOR, Roland 5332-X
TOPRAK, Ömer Faruk 5332-X
TOPUZLU, Cemil 5333-X
TORLAK KEMAL 5333-X
TORRE, Pedro de la 1026-II
TORRE-NILSON, Leopoldo 5334-X
TORRES, Juan Jose 3470-VII
TORRICELLI, Evangelista 5334-X
TORROJA, Eduardo Miret 1772-IV
TOSCANINI, Arturo 5335-X
TOSTAO, Eduardo 5335-X
TOSUNER, Necati 4354-VIII
TOTÒ 5335-X
TOULOUSE-LAUTREC, Henri de 5336-X
TOURÉ, Ahmed Sékou 5337-X
TOURNEFORT, J.P. de 1351-III, 3555-VII
TOURNEUR, Cyril 5338-X
TOURNIER, Nicholas 1248-III
TOURVILLE, Henri de 5338-X
TOUSSAINT L'OUVERTURE 5338-X
TOWNER, Ralph 3670-VII
TOWNES, Charles Hard 5339-X
TOWNSEND, John Sealy 5339-X
TOWNSHEND, Pete 5536-X
TOY, Erol 5340-X
TOYNBEE, Arnold J. 5341-X
TOYOTOMİ HİDEYOŞİ 5340-X
TOZKOPARAN AHMED AĞA 5342-X
TÖKHÖLY İMRE 5342-X
TÖKİN, İsmail Hüsrev 5342-X
TÖNNIES, Ferdinand Julius 5343-X
TÖR, Vedat Nedim 5344-X
TÖRE, Abdülkadir 5344-X
TRACY, Spencer 5345-X
TRAIANUS 5346-X
TRAKL, Georg 5346-X
TRAVEN, B. 5346-X
TRAVERS, Morris W. 4469-VIII
TREITSCHKE, Heinrich von 5347-X
TRENTIN, Pierre 5347-X
TRESAGUET, Pierre 3649-VII
TREVITHICK, Richard 5347-X
TRIEPEL, Heinrich 5348-X
TRISTANO, Lennie 5348-X
TRNKA, Bohumil 5353-X
TRNKA, Jiřrí 5349-X
TROÇKİ, Leon 5349-X
TROELTSCH, Ernst 5351-X
TROLLOPE, Anthony 5352-X
TROYAT, Henri 5352-X
TROYON, Constant 3950-VIII
TRUBETSKOY, Nikolay 5353-X
TRUDEAU, Pierre Elliot 5354-X
TRUFFAUT, François 5354-X
TRUJILLO Y MOLINA 5355-X
TRUMAN, Harry S. 5356-X
TRUONG ÇİNH 5357-X
TRUYANOVSKI 2928-VI
TSANKOV, Aleksandr 1021-II, 5104-X
TSEFANİYA 5358-X
TSENG KUO-FAN 5358-X
TSİOLKOVSKİ, Konstantin 5358-X
TSVET, Mihail Semyenoviç 5359-X
TUBMAN, William 5359-X
TUCHELD, Klaus 5360-X
TUDOR, Antony 5360-X
TUGAN-BARANOVSKİY, Mihail 5360-X
TUĞRAÎ 5361-X
TUĞRUL BEY 5361-X
TUNA, Aşkın 5362-X
TUNA, Feyzi 2928-VI
TUNAHAN, Süleyman Hilmi 5363-X
TUNALI, İsmail 5363-X

TUNALI HİLMİ 5363-X
TUNAYA, Tarık Zafer 5364-X
TUNCER, Cengiz 5364-X
TUNÇ, Halil 5364-X
TUNG ÇUNG-ŞU 5364-X
TUNKU ABDURRAHMAN 5365-X
TUNNEY, Gene 1719-IV
TUPAC AMARU 5365-X
TUPOLEV, Andrey Nikolayeviç 5366-X
TURAN, Hüseyinzade Ali 5366-X
TURAN, Osman 5366-X
TURAN, Selim 1615-III
TURANİ, Adnan 5367-X
TURATI, Filippo 5367-X
TURFANDA, Oytun 5368-X
TURGENYEV, İvan 5368-X
TURGOT, Robert Jacques 5369-X
TURGUL, Yavuz 4365-VIII
TURGUT REİS 5370-X
TURHAN SULTAN 5370-X
TURIN 2928-VI
TURINA, Joaquin 2082-IV
TURNBULL, William 5500-X
TURNER, Victor Witter 5419-X
TURNER, William 5371-X
TURSUN BEY 5372-X
TUTANKAMON 5372-X
TUTMOSİS I 2575-V
TUTMOSİS II 2575-V
TUTMOSİS III 2575-V
TÜBLEK, Nehar 5373-X
TÜFEKÇİ, Nida 5373-X
TÜREGÜN, İlhan 3063-VI
TÜRKALİ, Vedat 5373-X
TÜRKDOĞAN, Semih 5374-X
TÜRKER, Nurettin 4194-VIII
TÜRKEŞ, Alparslan 5374-X
TÜRKLER, Kemal 5375-X
TÜRKMEN, Muhlis 3063-VI
TÜTENGİL, Cavit Orhan 5375-X
TÜZÜNER, Feyyaz 1949-IV
TWACHTMAN, John Henry 3993-VIII
TWAIN, Mark 5375-X
TWORT, Frederick William 5377-X
TYLOR, Edward Burnett 5377-X
TYNDALL, John 5378-X
TYNER, McCoy 3670-VII
TYTGAT, Edgar 4810-IX
TZARA, Tristan 5378-X
TZU HSİ 5379-X
TZU-SSU 5380-X

U

UCAR, Bedri 1949-IV
UCCELLO, Paolo 5381-X
UÇARI, Ercüment 1336-III
UDALL, Nicholas 5381-X
UEBERWEG, Friedrich 5381-X
UEXKÜLL, Jacob von 5382-X
UHLENBECK, George E. 2448-V, 4424-VIII
UKBE b. NAFİ 5383-X
ULAGAY, İbrahim Ethem 5383-X
ULAM, Stanisław M. 5263-X
ULANOVA, Galina 5383-X
ULAŞ, Hüseyin Avni 5384-X
ULBRICHT, Walter 5384-X
ULDALL, H.J. 2792-V
ULPIANUS 5384-X
ULRICH, Engelberti 5385-X
ULUÇ, Ömer 5385-X
ULUĞ, İsmet 5386-X
ULUĞ BEY 5386-X
ULUĞ HAN 2392-V
ULUĞ MUHAMMED 5386-X
ULUSOY, Emin 5387-X
ULUSOY, Feridun 2119-IV
ULUSOY, Mehmet 5387-X
ULUSU, Bülend 5388-X
UMBERTO I 5471-X
UMUR BEY 5388-X
UNAMUNO, Miguel de 5388-X, 5389-X
UNGARETTI, Giuseppe 5389-X
UNRUH 5146-X
UNWIN, Raymond 5389-X
UPDIKE, John Hoyer 5390-X
UPWARD, Allen 4588-IX
URAL, Orhan 1333-III
URALLI, Salih 840-II
URAZ, Ulvi 5390-X
URBAIN, Georges 5391-X
URBANUS II 5391-X
UREY, Harold Clayton 5392-X
URICH 4271-VIII
URQUIZA, Justo Jose de 5392-X
URVILLE, Dumont d' 4244-VIII, 4802-IX, 4955-IX
USLU, Muzaffer Tayyip 5393-X
USMAN, Mazhar Osman 5393-X
USMANBAŞ, İlhan 5394-X
USTINOV, Peter 5394-X
UŞAKLI, Ömer Bedrettin 5395-X
UŞAKLIGİL, Halit Ziya 5395-X
UTAMARO, Kitagava 5396-X
UTKULAR, İsmail 1949-IV
UTRILLO, Maurice 5396-X
UTZON, Jørn 5397-X
UTZSCHNEIDER, J. von 2222-IV
UYAR, Tomris 5397-X
UYAR, Turgut 5397-X
UYGUÇ, Nedret 5398-X
UYGUR, Nermi 5398-X
UYKUSUZ, Mim 5399-X
UZKINAY, Fuat 5399-X
UZUN, Mehmet 5400-X
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı 5400-X
UZUN HASAN 5400-X

Ü

ÜLKEN, Hilmi Ziya 5402-X
ÜN, Ekrem Zeki 5402-X
ÜN, Memduh 5403-X
ÜNAL, Hüseyin Rahmi 1762-IV
ÜNAYDIN, Ruşen Eşref 2043-IV
ÜNGÖR, Zeki 1810-IV
ÜNSAL, Behçet 1762-IV
ÜNVER, Süheyl 5403-X
ÜREN, Eşref 5403-X
ÜRGÜP, Fikret 5404-X
ÜRGÜPLÜ, Suat Hayri 5404-X
ÜSTÜN, Nevzat 5404-X

V

VACHEROT, Etienne 5406-X
VADIM, Roger 5406-X
VAGANOVA, Agrippina 5406-X
VAIHINGER, Hans 5407-X
VAILLAND, Roger 5407-X
VAKHTANGOV, Yevgeni 5408-X
VÂLÂ NUREDDİN 5408-X
VALAURI 5252-X
VALDEMAR IV 5408-X
VALENTINO, Rudolf 5409-X
VALENTINUS 5409-X
VALÉRY, Paul 5410-X
VALLA, Laurentius 5410-X
VALLE INCLÁN, Ramon 5411-X
VALLEJO, César 5411-X
VALLERY-RADOT, Louis 4417-VIII
VALLERY-RADOT, Rene 4416-VIII
VALLOTTON, Felix 2321-V
VALOIS, Ninette de 5412-X
VALSALVA, Antonio Maria 4024-VIII
VAN ALLEN, James Alfred 5412-X
VAN DE GRAAFF, Robert 5413-X
VAN DER WAALS, Johannes 5413-X
VAN DOESBURG, Petro 5414-X
VAN DOESBURG, Theo 5414-X
VAN DYCK, Anthonis 5415-X
VANE, John Robert 5416-X
VAN EYCK, Jan 5416-X
VANG AN-ŞİH 5417-X
VANG ÇİEN 5418-X
VANG ÇİNG-VEİ 5418-X
VANG-ÇUNG 5419-X
VANGELİS 5595-X
VAN GENNEP, Arnold 5419-X
VANG MANG 5420-X
VAN GOGH, Vincent 5420-X
VANG VEİ 5422-X
VANG-YANG-MİNG 5422-X
VAN HELMONT, Jan Baptista 5422-X
VANINI, Lucillio 5423-X
VAN LEEUWENHOEK, Antonie 5424-X
VANLI, Şevki 5424-X
VAN LOON, Maurits 5425-X
VAN'T HOFF, Jacobus 5425-X
VANTONGERLOO, Georges 3577-VII, 5414-X
VAN VOGT, Alfred 3492-VII
VANZETTI, Bartolomeo 4845-IX
VAPTSAROV, Nikola 5426-X
VARDA, Agnes 5426-X
VARDAR, Berke 5426-X
VARÈSE, Edgar 5427-X
VARGA, Janos 5427-X
VARGAS, Getulio 5427-X
VARGAS LLOSA, Mario 5428-X
VARINCA, Adnan 5428-X
VARLIER, Duygu 2119-IV
VARLIN, Louis Eugène 5429-X
VASARELY, Victor 5429-X
VASARELY, Yvaral 5429-X
VASARI, Giorgio 5430-X
VÂSIF 5430-X
VÂSIF [Enderunlu] 5431-X
VÂSIL b.ATA 5431-X
VASILYEV, Aleksandr 5432-X
VASİL 5433-X
VAŠEK, Joseph 5353-X
VAU, Louis le 1026-II
VAUCANSON, Jacques de 3024-VI
VAUGHAN WILLIAMS, Ralph 5433-X
VAUQUELIN, Nicolas Louis 5433-X
VAUVENARGUES, Luc de Clapiers 5434-X
VAUXELLES, Louis 4502-IX
VAVİLOV, Nikolay İvanoviç 5434-X
VEBLEN, Thorstein 5435-X
VECENAJ, Stjepan 4810-IX
VEDRES 2928-VI
VEFA 5436-X
VEFA [Şeyh] 5436-X
VEGELİUS, Martin 2495-V
VEHBİ [Seyyid] 5437-X
VEHBİ [Sünbülzade] 5437-X
VELASCO ALVARADO, Juan 5437-X
VELASCO IBARRA, Jose Maria 5438-X
VELAZQUEZ 5438-X
VELDE, Henry van de 5440-X
VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet 5440-X
VENCESLAS IV 5016-IX
VENDRYES, Joseph 5441-X
VENİZELOS, Eleutherios 5441-X
VENİZELOS, Sophokles 5442-X
VENN, John 5443-X
VENTRİS, Michael 5443-X
VERDİ, Guiseppe 5443-X
VEREL, Oktay 4194-VIII
VERGANO, Aldo 4803-IX
VERGILIUS 5445-X
VERLAINE, Paul 5446-X
VERMEER, Jan 5447-X
VERNE, Jules 5448-X
VERNER, Karl 5448-X
VERONESE, Paolo 5449-X
VERRAZANO, Giovanni da 5449-X
VERROCCHIO, Andrea del 5450-X
VERTOV, Dziga 5450-X
VERWOERD, Hendrik 5441-X
VERZONE 1762-IV
VESALIUS, Andreas 5452-X
VESNİN 3577-VII
VESPASIANUS 5452-X
VESPUCCI, Amerigo 5453-X
VEYSEL [Âşık] 5453-X
VEYSEL KARANİ 5454-X
VEYSİ 5454-X
VIAN, Boris 5454-X
VICAT, L. J. 2235-IV
VICENTE, Gil 5455-X
VICO, Giovanni Batista 5455-X
VICTORIA 5456-X
VICTORIA, Tomas Luis de 2082-IV
VIDAL DE LA BLANCHE, Paul 5458-X
VIDELA, Gabriel 1513-III, 2228-IV
VIDELA, Jorge Rafael 5458-X
VIDOR, King 5459-X
VIERKANDT, Alfred Ferdinand 5459-X
VIÈTE, François 5460-X
VIETTI-VIOLI, Paolo 5252-X
VIGANO, Vittoriano 5057-X
VIGNOLA, Giacomo 5460-X
VIGNON, Claude 1248-III
VIGNY, Alfred de 5461-X
VIGO, Jean 5461-X
VILAR, Jean 5461-X
VILDRAC, Charles 5462-X
VILLA, Francisco Pancho 5462-X
VILLA-LOBOS, Hector 5463-X
VILLARD, Paul 4831-IX
VILLAROEL, Gualberto 4434-VIII
VILLERS, Charles de 5463-X
VILLON, François 5463-X
VINER, Jacob 5464-X
VINOGRADOV, Pavel Gavriloviç 5464-X
VIOLA, Roberto 5459-X
VIOLLET-LE-DUC, Eugène E. 5465-X
VIP 5465-X
VIRCHOW, Rudolf 5466-X
VIREN, Lasse 5467-X
VISCHER, Friedrich Theodor 5467-X
VISCONTI, Gian Galeazzo 5468-X
VISCONTI, Luchino 5468-X
VITORIA, Francisco de 5469-X
VITRAC, Roger 5469-X
VITRUVIUS 5470-X
VITTORINI, Elio 5470-X
VITTORIO EMMANUELE II 5471-X
VITTORIO EMMANUELE III 5471-X
VIVALDI, Antonio 5472-X
VIVEKANANDA, Narendra 5473-X
VIVES, Johannes Ludovicus 5473-X
VIVIN, Louis 4810-IX
VİGOTSKİ, Lev Seminoviç 5474-X
VİŞNEVSKİ, Vsevolod 5474-X
VİTTE, Sergey Yulyeviç 5474-X
VLACQ, Adrien 4141-VIII
VLADİMİR I 5475-X
VLAMINCK, Maurice de 5475-X
VOGT, Carl 5476-X
VOLNEY, Constantin 5476-X
VOLONTE, Gian Maria 5477-X
VOLTA, Alessandro 5477-X
VOLTAIRE, François 5478-X
VOLTERRA, Vito 5479-X
VONNEGUT, Kurt Jr. 5479-X
VORLÄNDER, Karl 5480-X
VOSSIUS, Isaac 5059-X
VOSSLER, Karl 5480-X
VOUET, Simon 1248-III
VOYSEY, Charles F.Annesley 5509-X

VOZNESENSKİ, Andrey 5480-X
VRIES, Hugo de 5481-X
VUILLARD, Édouard 5482-X

W

WAAGE, Peter 5483-X
WADSWORTH, Edward 3537-VII
WAGNER, Adolf 5483-X
WAGNER, Bernard 4271-VIII
WAGNER, Martin 5484-X
WAGNER, Otto 5484-X
WAGNER, Richard 5484-X
WAJDA, Andrzej 5487-X
WAKEMAN, Rick 5488-X
WAKSMAN, Selman Abraham 5489-X
WALCOTT, Colin 3670-VII
WALD, George 5489-X
WALDEN, Herwarth 3747-VII
WALDEN, Paul 5490-X
WALDEYER, H. W. 2179-IV
WALDEYER, H. Wilhelm 5139-X
WALDHEIM, Kurt 5490-X
WALDRON, Mal 3670-VII
WALESA, Lech 5491-X
WALKER, Addison Mortimer 5491-X
WALLACE, Alfred Russel 5492-X
WALLACE, Edgar 5492-X
WALLACE, Ian 3246-VI
WALLACE, Irving 5493-X
WALLACH, Otto 5493-X
WALLER, A.D. 1941-IV
WALLER, Fats 5494-X
WALLIS, Alfred 4810-IX
WALLIS, John 5494-X
WALPOLE, Hugh 5494-X
WALPOLE, Robert 5495-X
WALRAS, Marie Esprit 5496-X
WALSH, John 827-II
WALTER, Fritz 5497-X
WALTER, Jean 5252-X
WALTER, John 5497-X
WALTON, Ernest T.S. 5498-X
WALTON, George 5509-X
WALTON, Izaak 5498-X
WALTON, William Turner 2617-V
WARBURG, Emil Gabriel 5499-X
WARBURG, Otto Heinrich 5498-X
WARD, Lester Frank 5499-X
WARHOL, Andy 5500-X
WARING 2760-V
WARREN, Robert Penn 5501-X
WASHINGTON, Booker Taliferro 5501-X
WASHINGTON, George 5502-X
WASSERMANN, August von 5503-X
WATERS, Muddy 4516-IX
WATERS, Roger 4515-IX
WATSON, James Dewey 5504-X
WATSON, John Broadus 5504-X
WATSON, Thomas 788-II
WATSON-WATT, Robert 5505-X
WATT, Harry 2928-VI
WATT, James 5505-X
WATTEAU, Jean Antoine 5506-X
WAYNE, John 5507-X
WEBB, Beatrice Potter 5507-X
WEBB, Chick 2435-V
WEBB, Philip 5508-X
WEBB, Sidney James 5507-X
WEBER, Carl Maria von 5509-X
WEBER, E.H. 2106-IV
WEBER, Louis 5510-X
WEBER, Max 5510-X
WEBER, Wilhelm Eduard 5512-X
WEBERN, Anton von 5513-X
WEBSTER, John 5514-X
WEDEKIND, Franz 5514-X
WEDGWOOD, Josia 1648-III
WEIERSTRASS, Karl 5514-X
WEIGEL, Helena 5515-X
WEIGERT, Carl 1803-IV
WEIL, André 5515-X
WEILL, Kurt 5516-X
WEIN, Hermann 5517-X
WEINBERG, Francis 2547-V
WEINBERG, Steven 5517-X
WEISMANN, August 5517-X
WEISS, Peter 5518-X
WEISSMULLER, Johnny 5519-X
WEITLING, Wilhelm 5519-X
WEIZMAN, Haim 5520-X
WELDON, W.F.R. 4436-VIII
WELLER, Thomas Huckle 5520-X
WELLES, Orson 5521-X
WELLMAN, William 1376-III
WELLS, H.G. 5522-X
WELLS, Horace 5522-X
WELSBACH, Aver von 4035-VIII
WENDERS, Wim 5523-X
WEREFKIN, Marianne von 3747-VII
WERNER, Abraham Gottlob 5523-X
WERNER, Alfred 5524-X
WERNICKE, Karl 5524-X
WERTHEIMER, Max 5525-X
WERTMÜLLER, Lina 5525-X
WESKER, Arnold 5526-X
WESSELMANN, Tom 5526-X
WEST, Mae 1377-III
WEST, Nathanael 5526-X
WESTERMACK, Eduard Aleksander 5527-X
WESTINGHOUSE, George 5528-X
WESTON, Edward 5528-X
WETTON, John 3246-VI
WEYDEN, Rogier van der 5529-X
WEYL, Hermann 5529-X
WHEATSTONE, Charles 5530-X
WHEELER, Mortimer 5530-X
WHIPPLE, George Hoyt 5531-X
WHISTLER, James Abbott 5531-X
WHITE, Alan 5595-X
WHITE, Leslie Alvin 5532-X
WHITEHEAD, Alfred North 5532-X
WHITING, John 5534-X
WHITMAN, Walt 5534-X
WHITTAKER, Edmund Taylor 5535-X
WHO 5536-X
WHORF, Benjamin 5536-X
WICKSELL, Knut 5537-X
WICKSTEED, Philip H. 5537-X
WIEGAND, Theodor 5538-X
WIELAND, Heinrich Otto 5538-X
WIEN, Wilhelm 5539-X
WIENE, Robert 5539-X
WIENER, Alexander Solomon 5540-X
WIENER, Norbert 5540-X
WIESEL, Torsten Nils 5093-X
WIESER, Friedrich 5541-X
WIETING 4345-VIII
WIGNER, Eugene Paul 5542-X
WILBERFORCE, William 5542-X
WILDE, Oscar 5542-X
WILDER, Billy 5543-X
WILDER, Thornton 5544-X
WILHELM I 5544-X
WILHELM II 5545-X
WILKES, Charles 1637-III
WILKES, John 5546-X
WILKINS, Maurice 5546-X
WILKINSON, Geoffrey 5547-X
WILKINSON, W.B. 2235-IV
WILLEM I 5547-X
WILLEM I [Sessiz] 5548-X
WILLIAM I [Fatih] 5548-X
WILLIAM II 2717-V
WILLIAM III 5549-X
WILLIAM [Occam'lı] 5549-X
WILLIAMS, Cootie 2435-V
WILLIAMS, Raymond 5550-X
WILLIAMS, Tennessee 5551-X
WILLIAMS, William Carlos 5551-X
WILLIAMSON, Alexander William 5552-X
WILLOUGHBY, Hugh 4244-VIII
WILLSTAETTER, Richard 5552-X
WILSON, Alan H. 5009-IX
WILSON, Charles T.R. 5553-X
WILSON, Edmund 5553-X
WILSON, Edmund Beecher 5554-X
WILSON, Harold 5554-X
WILSON, Robert Woodrow 5555-X
WILSON, Teddy 2435-V
WILSON, T. Woodrow 5555-X
WINCKELMANN, Johann Joachim 5556-X
WINCKLER, Hugo 5557-X
WINDAUS, Adolf 5558-X
WINDELBAND, Wilhelm 5558-X
WINKLER, Clemens 3883-VII
WINTERS, Yvor 5559-X
WINTERSTEIN, Hans 5559-X
WINWOOD, Steve 5560-X
WIRTH, Karl Joseph 1886-IV, 4678-IX
WISE, Robert 3957-VIII
WITKIEWICZ, Stanislaw Ignacy 5560-X
WITT, Johan de 5561-X
WITTGENSTEIN, Ludwig Josef 5562-X
WITTWER, H. 2506-V
WLADISLAW VASA 4661-IX
WOLF, Hugo 5562-X
WOLF, Konrad 5488-X
WOLF, Max 5563-X
WOLFE, Thomas 5563-X
WOLFF, Christian 5564-X
WOLFF, Kaspar Friedrich 5566-X
WOLSEY, Thomas 2718-V
WOODWARD, Robert Burns 5566-X
WOODWORTH, Robert Sessions 5567-X
WOOLF, Virginia 5567-X
WOOLLEY, Charles Leonard 5568-X
WOOLNER, Thomas 2878-VI
WORDSWORTH, William 5568-X
WORMS, René 5569-X
WORSAE, Jens Jacob Asmussen 5570-X
WÖHLER, Friedrich 5570-X
WÖLFFLIN, Heinrich 5571-X
WREN, Christopher 5571-X
WRIGHT, Almroth Edward 2177-IV
WRIGHT, Basil 2928-VI
WRIGHT, Edward 4140-VIII
WRIGHT, Frank Lloyd 5572-X
WRIGHT, Orville 5574-X
WRIGHT, Richard 5575-X
WRIGHT, Rick 4515-IX
WRIGHT, Sewall 1651-III
WRIGHT, Wilbur 5574-X
WU, Chien-Shiung 5575-X
WUNDT, Wilhelm 5576-X
WURTZ, Charles Adolphe 5576-X
WUST, Peter 5577-X
WYCHERLEY, William 5577-X
WYCLIF 5578-X
WYLER, William 5578-X

Y

YACINE, Kateb 5579-X
YAHYA [Şeyhülislam] 5579-X
YAHYA [Vaftizci] 5579-X
YAHYA b. ADİ 5580-X
YAHYA BERMEKİ 2648-V
YAHYA BEY [Taşlıcalı] 5580-X
YAHYA HAN 5580-X
YAKUB 5581-X
YAKUB AVFÎ 5581-X
YAKUB BEY 5581-X
YAKUB HAN 39-I
YÂKÛT-İ MUSTA'SIMÎ 5582-X
YALAZ, Suat 2817-VI
YALÇIN, Altan 2928-VI
YALÇIN, Hüseyin Cahit 5582-X
YALÇIN, Hüseyin Suat 5275-X
YALIM, Mehmet Ali 5583-X
YALMAN, Ahmet Emin 5583-X
YALTKAYA, Şerefeddin 5583-X
YAMAGATA ARİTOMO 5584-X
YAMASAKI 1772-IV
YAMEOGO, Maurice 5584-X
YANG, Chen Ning 5585-X
YANG-TSEU 5585-X
YANILMAZ, Cemal 243-I
YAROSLAV I 5586-X
YAŞAR, Fehmi 4365-VIII
YAŞAR, Necdet 5586-X
YAŞAR KEMAL 5586-X
YAŞAR MİRAÇ 5588-X
YAŞENKO, Vladimir 5589-X
YAŞİN, Lev 5589-X
YAVAŞÇA, Alaeddin 5589-X
YAVİ, Erkal 5590-X
YAVUZ, Fehmi 5590-X
YAVUZ, Hilmi 5590-X
YAZIR, Ahmed Hamdi 5591-X
YEATS, William Butler 5591-X
YEFREMOV, Ivan 3492-VII
YELİZAVETA 3169-VI
YEN, Ali Sami 5592-X
YENAL, Ulvi 5593-X
YENER, Ertur 5593-X
YENER, Mümtaz 3013-VI
YENERSU, Işık 5593-X
YEREMYA 5594-X
YERKES, Robert Mearns 5594-X
YERMAK 4244-VIII
YERSIN, Alexandre 3261-VI, 4813-IX
YES 5594-X
YESARİ, Mahmut 5595-X
YESENİN, Sergey Aleksandroviç 5595-X
YETEN, Hakkı 5596-X
YETİK, Sami 5596-X
YETKİN, Suut Kemal 5597-X
YETKİN, Şerare 1762-IV
YEVTUŞENKO, Y. Aleksandroviç 5597-X
YEZİD I 5597-X
YILDIZ, Bekir 5598-X
YILMAZ, Durali 4354-VIII
YILMAZ, Şevket 5598-X
YILMAZ GÜNEY 5599-X
YİĞİTER, Ümran Nazif 5600-X
YİN-WEN-TSEU 5600-X
YİSONG GYE 5601-X
YONTUÇ, Kenan Ali 5601-X
YOŞİDA ŞİGERU 5602-X
YOŞİDA ŞOİN 3006-VI
YOUNG, Chic 5602-X
YOUNG, Lester 5603-X
YOUNG, Thomas 5603-X
YOUNG, W.C. 2625-V
YOURCENAR, Marguerite 5604-X
YÖNETKEN, Halil Bedii 5604-X
YUHANNA 5605-X
YUKAVA, Hideki 5605-X
YUNG-LO 5606-X
YUNUS EMRE 5606-X
YUPANQUI, Atahualpa 4407-VIII
YURDADÖN, Mehmet 5608-X
YURDAKUL, Mehmet Emin 5608-X
YURTSEVER, Korhan 4365-VIII
YUSUF 5609-X
YUSUF KAMİL PAŞA 2513-V
YUSUF PAŞA [Koca] 5609-X
YUSUF SİNEÇAK 5609-X
YUSUF b. TAŞFİN 5610-X
YUSUF ZİYA P. [Topuzluoğlu] 5333-X
YUSUF ZİYA PAŞA 5610-X
YUTKEVİÇ, Sergey 5610-X
YÜAN ŞİH-KAY 5611-X
YÜCEL, Ali 5611-X
YÜCEL, Can 5612-X
YÜCEL, Hasan Ali 5612-X
YÜCEL, Şevket 4354-VIII
YÜCEL, Tahsin 5613-X
YÜCEL, Ünsal 1762-IV

Z

ZABARELLA, Jacques 5615-X

ZACHARIAS, Babe 5615-X
ZADKINE, Ossip 5615-X
ZAFER, Haydar 5616-X
ZAFER, Nurettin 5616-X
ZAGLUL, Saad 5616-X
ZAHARYA 5617-X
ZAHARYAN, Garbis 5618-X
ZAHİR ŞAH 5618-X
ZAİM, Turgut 5618-X
ZAİMİS, Aleksandros 5619-X
ZAMORA, Ricardo 5619-X
ZAMYATİN, Yevgeni İvanoviç 5619-X
ZANUSSI, Krzysztof 5620-X
ZAPATA, Emiliano 5621-X
ZAPPA, Frank 4516-IX
ZARİFOĞLU, Cahit 5621-X
ZASULİÇ, Vera 5622-X
ZATÎ 5622-X
ZATOPEK, Emil 5622-X
ZAVATTINI, Cesare 5623-X
ZEEMAN, Pieter 5623-X
ZEISS, Carl 5624-X
ZEİD, Fahrünnisa 840-II
ZEKÂÎ DEDE 5624-X
ZEKERİYA 5625-X
ZELLER, Eduard 5625-X
ZEMAN, Walter 5626-X
ZENCANİ 5626-X
ZENON [Elealı] 5626-X
ZENON [Kıbrıslı] 5627-X
ZENON [Sidonlu] 5629-X
ZENON [Tarsuslu] 5629-X
ZEPPELİN, Ferdinand 5630-X
ZERDÜŞT 5630-X
ZEREN, Zeki 5632-X
ZERKALİ 5632-X
ZERMELO, Ernst 5633-X
ZETKİN, Clara 5633-X
ZEVİ, Bruno 5634-X
ZEYD b.RİFAA 5634-X
ZEYD b.ZEYNELÂBİDİN 5635-X
ZEYNELÂBİDİN b.HÜSEYN 5635-X
ZHUKOVSKİ, Nikolay Y. 5366-X
ZIEGLER, Karl 5636-X
ZIMMERMANN, Robert 5636-X
ZINNEMANN, Fred 5637-X
ZIZKA, Jan 5637-X
ZİNOVYEV, Grigori Yevseyeviç 5638-X
ZİYA GÖKALP 5638-X
ZİYALAN, Nihat 1336-III
ZİYA PAŞA 5640-X
ZİYAÜ'L-HAK 5641-X
ZNANIECKI, Florian Witold 5642-X
ZOBU, Vasfi Rıza 5642-X
ZOE 5643-X
ZOETEMELK, Joop 5643-X
ZOFF, Dino 5643-X
ZOGU I 5644-X
ZOLA, Émile 5644-X
ZORLU, Cafer 5646-X
ZORLU, Fatin Rüştü 5646-X
ZOSER 5646-X
ZOUCHE, Richard 5646-X
ZUCCARO, Federico 4577-IX
ZURBARÁN, Francisco de 5647-X
ZUSE, Konrad 4200-VIII
ZÜHEYR b.EBU SULME 5647-X
ZÜNNUN-I MISRÎ 5648-X
ZWEIG, Stefan 5648-X
ZWICKY, Fritz 5649-X
ZWORYKIN, Vladimir Kosma 5649-X

SİSTEMATİK DİZİN

●ABBASİLER
ASKERLER
Ebu Müslim Horasani 1899, IV
HALİFELER
Ebu'l-Abbas 1892, IV
Harun Reşid 2647, V
Mansur 3738, VII
Mehdi 3831, VII
Memun 3875, VII
Muktedir 4063, VIII
Mutasım 4107, VIII
Muttekilillah 4109, VIII
Mütevekkil 4120, VIII
Nasır 4150, VIII
VEZİRLER
Cafer Bermeki 1210, III
Ebu Seleme 1900, IV
ABSTRE EKSPRESYONİZM
BAK. Resim (Soyut Dışavurumculuk)
●ADİLŞAHLAR
HÜKÜMDARLAR
Adil Şah 90, I
AERODİNAMİK
BAK. Mekanik (Akışkanlar Mekaniği)
●AFGANİSTAN
CUMHURBAŞKANLARI
Davud Han 1669, III
Karmal, Babrak 3157, VI
Taraki, Nur Muhammed 5239, X
HÜKÜMDARLAR
Abdurrahman Han 39, I
Ahmed Şah [Dürrani] 142, I
Dost Muhammed 1816, IV
Emanullah Han 1961, IV
Nadir Şah 4127, VIII
Zahir Şah 5618, X
AFİŞ
BAK. Grafik Sanatlar
●AGLEBİLER
HÜKÜMDARLAR
İbrahim b.Agleb 2955, VI
●AKADLAR
KRALLAR
Naram-sin 4148, VIII
Sargon I 4891, IX
●AKKOYUNLULAR
HÜKÜMDARLAR
Kara Yülük Osman 3154, VI
Uzun Hasan 5400, X
AKUSTİK
BAK. Fizik
●ALMANYA
(Ç) Alman Birliği'nin Kuruluşu ve Almanya'nın Güçlenmesi 917, II
(Ç) 1918'den Nazi İktidarına Değin Almanya'da Güçler Dengesi 2770, V
ASKERLER
Beck, Ludwig 748, II
Clausewitz, Carl von 1437, III
Dönitz, Karl 1824, IV
Falkenhayn, Erich von 2080, IV
Goltz, Colmar von der 2427, V
Hindenburg, Paul von 2769, V
Kesserling, Albert 3223, VI
Liman Von Sanders, Otto 3550, VII
Ludendorf, Erich 3625, VII
Moltke, Helmuth J.L. 3989, VIII
Moltke, Helmuth K.B. 3989, VIII
Rommel, Erwin 4789, IX
Röhm, Ernst 4815, IX
Rundstedt, Gerd von 4825, IX
Scharnhorst, Gerhard von 4913, IX
Schleicher, Kurt von 4926, IX
Seeckt, Hans von 4961, IX
BAŞBAKANLAR
Bauer, Gustav 705, II
Bethmann Hollweg 890, II
Bismarck, Otto von 915, II
Brüning, Heinrich 1144, III
Erhard, Ludwig 2005, IV
Hardenberg, Karl von 2625,V
Hitler, Adolf 2775, V
Müller, Hermann 4113, VIII
Papen, Franz von 4393, VIII
Scheidemann, Philipp 4915, IX
Schleicher, Kurt von 4926, IX
Stresemann, Gustav 5145, X
CUMHURBAŞKANLARI
Ebert, Friedrich 1886, IV
Hindenburg, Paul von 2769, V
DEVLET ADAMLARI
Helfferich, Karl 2704, V
Schacht, Hjalmar 4911, IX
Stein, Karl 5116, X
DÜKLER
Friedrich-Wilhelm [Seçici] 2243, IV
İMPARATORLAR
Wilhelm I 5544, X
Wilhelm II 5545, X
KRALLAR
Friedrich I [Barbarossa] 2240, IV
Friedrich II [Büyük] 2241, IV
Friedrich III 2242, IV
Friedrich-Wilhelm I 2243, IV
Friedrich-Wilhelm IV 2244, IV
Heinrich III 2699, V
Heinrich IV 2700, V
Heinrich V 2700, V
Otto I [Büyük] 4331, VIII
Rudolf I 4821, IX
SİYASET ADAMLARI
Bebel, August 745, II
Becker, Johann Philipp 750, II
Bernstein, Eduard 868, II
Eichmann, Karl Adolf 1933, IV
Engels, Friedrich 1975, IV
Goebbels, Joseph Paul 2410, V
Göring, Hermann 2463, V
Hess, Moses 2750, V
Hess, Rudolf 2751, V
Hilferding, Rudolf 2763, V
Himmler Heinrich 2767, V
Hitler, Adolf 2775, V
Hugenberg, Alfred 2861, VI
Kapp, Wolfgang 3132, VI
Kautsky, Karl 3175, VI
Lassalle, Ferdinand 3438, VII
Liebknecht, Karl 3546, VII
Liebknecht, Wilhelm 3547, VII
Luxemburg, Rosa 3640, VII
Marx, Karl 3783, VII
Mehring, Franz 3857, VII
Naumann, Friedrich 4161, VIII
Parvus 4409, VIII
Rathenau, Walther 4678, IX
Rosenberg, Alfred 4798, IX
Ruge, Arnold 4822, IX
Zetkin, Clara 5633, X
SİYASİ PARTİLER
Almanya Komünist Partisi (Spartakus Birliği)
Liebknecht, Karl 3546, VII
Luxemburg, Rosa 3640, VII
Mehring, Franz 3783, VII
Zetkin, Clara 5633, X
Almanya Sosyal Demokrat Partisi
Bebel, August 745, II
Bernstein, Eduard 868, II
Ebert, Friedrich 1886, IV
Kautsky, Karl 3175, VI
Liebknecht, Karl 3546, VII
Liebknecht, Wilhelm 3547, VII
Luxemburg, Rosa 3640, VII
Mehring, Franz 3857, VII
Zetkin, Clara 5633, X
Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
Goebbels, Joseph Paul 2410, V
Göring, Hermann 2463, V
Hitler, Adolf 2775, V
1949 Sonrası İçin
BAK. Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Federal Alman Cumhuriyeti
●ALTIN ORDA DEVLETİ
HANLAR
Batu 696, II
Berke 840, II
Özbek Han 4361, VIII
Toktamış 5321, X
●AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (ABD)
(Ç) Amerikan İç Savaşı 3551, VII
ASKERLER
Davis, Jefferson, 1665, III
Eisenhower, Dwight David 1941, IV
Grant, Ulysses S. 2474, V
Haig, Alexander 2583, V
Jackson, Andrew 3017, VI
Macarthur, Douglas 3649, VII
Mahan, Alfred Thayer 3686, VII
Marshall, George 3774, VII
Washington, George 5502, X
DEVLET ADAMLARI
Acheson, Dean 70, I
Benjamin, Judah Philip 812, II
Blaine, James Gillispie 940, II
Bryce, James 1145, III
Calhoun, John Caldwell 1219, III
Clay, Henry 1441, III
Davis, Jefferson 1665, III
Dulles, John Foster 1849, IV
Gallatin, Albert 2289, V
Haig, Alexander 2583, V
Hamilton, Alexander 2604, V
Jay, John 3042, VI
Kennedy, Robert Francis 3210, VI
Kissinger, Henry Alfred 3251, VI
Lodge, Henry Cabot 3586, VII
McCarthy, Joseph 3650, VII
McNamara, Robert Strange 3677, VII
Marshall, George 3774, VII
DEVLET BAŞKANLARI
Adams, John 78, I
Adams, John Quincy 80, I
Carter, James 1281, III
Cleveland, Stephen 1446, III
Eisenhower, Dwight David 1941, IV
Grant, Ulysses S. 2474, V
Harrison, Benjamin 2636, V
Hayes, Rutherford 2680, V
Hoover, Herbert Clark 2833, VI
Jackson, Andrew 3017, VI
Jefferson, Thomas 3045, VI
Johnson, Andrew 3060, VI
Johnson, Lyndon Baines 3061, VI
Kennedy, John Fitzgerald 3209, VI
Lincoln, Abraham 3550, VII
McKinley, William 3666, VII
Madison, James 3681, VII
Monroe, James 3997, VIII
Nixon, Richard 4225, VIII
Polk, James Knox 4562, IX
Reagan, Ronald 4693, IX
Roosevelt, Franklin Delano 4791, IX
Roosevelt, Theodore 4793, IX
Taft, William Howard 5221, X
Taylor, Zachary 5257, X
Truman, Harry S. 5356, X
Washington, George 5502, X
Wilson, T. Woodrow 5555, X
SENDİKACILAR
Debs, Eugene Victor 1677, III
De Leon, Daniel 1707, IV
Gompers, Samuel 2429, V
Lewis, John Llewellyn 3536, VII
Meany, George 3828, VII
Randolph, Asa Philip 4671, IX
SİYAH ÖNDERLER
Cleaver, Leory Eldridge 1442, III
King, Martin Luther, Jr. 3244, VI
Malcolm X 3708, VII
SİYASET ADAMLARI
Adams, Samuel 81, I
Bryan, William Jennings 1144, III
Davis, Angela Yvonne 1664, III
Douglas, Stephen 1821, IV
Douglass, Frederick 1821, IV
Du Bois, William Edward 1834, IV
Franklin, Benjamin 2219, IV
Fulbright, James William 2268, V
George, Henry 2348, V
Goldman, Emma 2419, V
Henry, Patrick 2721, V
La Follette, Robert 3397, VII
Marshall, Thurgood 3775, VII
Phillips, Wendell 4485, VIII
Reed, John Silas 4698, IX
Washington, Booker Taliferro 5501, X
SİYASİ PARTİLER
Cumhuriyetçi Parti
Jefferson, Thomas 3045, VI
La Follette, Robert 3397, VII
Lincoln, Abraham 3550, VII
Demokratik Parti
Jefferson, Thomas 3045, VI
AMERİKAN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI (1775-1783)
Adams, John 78, I
Adams, Samuel 81, I
Franklin, Benjamin 2219, IV
Henry, Patrick 2721, V
Jefferson, Thomas 3045, VI
Washington, George 5502, X
●ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ
(Ç) Anadolu Selçukluları'nın İktisadi Yükselişi 3228, VI
(Ç) Türkmen Göçleri ve Anadolu'nun Türkleşmesi 3241, VI
HÜKÜMDARLAR
Keyhusrev I 3224, VI
Keyhusrev II 3224, VI
Keyhusrev III 3225, VI
Keykavus I 3225, VI
Keykavus II 3226, VI
Keykubad I 3227, VI
Kılıç Arslan I 3238, VI
Kılıç Arslan II 3239, VI
Kılıç Arslan IV 3242, VI
Mesud I 3907, VII
Mesud II 3909, VII
Süleymanşah I 5177, X
Süleymanşah II 5178, X
VEZİRLER
Celaleddin Karatay 1322, III
Muineddin Süleyman 4061, VIII
ANARŞİZM
Bakunin, Mikhail 609, II
Godwin, William 2410, V
Kropotkin, Petr Alekseyeviç 3340, VI
Neçayev, Sergey Gannadiyeviç 4174, VII
Proudhon, Pierre Joseph 4612, IX
(Ç) Anarşizm 610, II
ANATOMİ
Albinus, Bernhard 210, I
Aranzi, Giulio Cesare 382, I
Aselli, Gaspare 459, I
Eustachi, Bartolomeo 2054, IV
Fabricius Ab Aquapendente 2075, IV
Falloppio, Gabriele 2083, IV
Galenos 2283, V
Herophilos 2737, V
Langerhans, Paul 3425, VII
Malpighi, Marcello 3716, VII
Vesalius, Andreas 5452, X
Wolff, Kaspar Friedrich 5566, X
KARŞILAŞTIRMALI ANATOMİ
Belon, Pierre 798, II
Cuvier, Georges 1571, III
Kölliker, Rudolf A.von 3323, VI
Müller, Johannes Peter 4114, VIII
Owen, Richard 4338, VIII
NÖROANATOMİ
BAK. Nöroloji
PATOLOJİK ANATOMİ
Baillie, Matthew 600, II
Hunter, John 2878, VI
Morgagni, Giovanni 4024, VIII
ANESTEZİ
BAK. Cerrahi
●ANGOLA
DEVLET BAŞKANLARI

Neto, Agostinho 4197, VIII
SİYASİ ÖRGÜTLER
FNLA, MPLA ve UNİTA
Holden, Roberto 2822, VI
Neto, Agostinho 4197, VIII
ANSİKLOPEDİ
Alembert, Jean le Rond d' 223, I
Condorcet, Marquis 1484, III
Diderot, Denis 1755, IV
Jaucourt, Louis 3039, VI
Voltaire, François 5478, X
(Ç) Ansiklopedi 1756, IV
ANTİBİYOTİKLER
Dubos, Rene Jules 1836, IV
Waksman, Selman Abraham 5489, X
KİMYASAL ANTİBİYOTİKLER (Sülfamitler).
Bovet, Daniel 1050, II
Domagk, Gerhard 1802, IV
PENİSİLİN
Chain, Ernst Boris 1367, III
Fleming, Alexander 2177, IV
Florey, Howard Walter 2181, IV
(*) BAK. Farmakoloji
ANTİSEPSİ VE ASEPSİ
BAK. Cerrahi
ANTROPOLOJİ VE ETNOLOJİ
Ammon, Alfred Otto 297, I
Bachofen, Johann Jakob 581, II
Bandelier, Adolph 638, II
Bastian, Adolf 686, II
Benedict, Ruth 803, II
Blumenbach, Johann 964, II
Boas, Franz 966, II
Dumezil, Georges 1853, IV
Evans-Pritchard, Edward 2056, IV
Firth, Raymond 2156, IV
Fortes, Meyer 2197, IV
Frazer, James George 2223, IV
Geertz, Clifford 2336, V
Godelier, Maurice 2408, V
Haddon, Alfred Cort 2576, V
Herskovits, Melville Jean 2741, V
Keith, Arthur 3193, VI
Kluckhohn, Clyde 3272, VI
Kroeber, Alfred Louis 3336, VI
Lang, Andrew 3421, VII
Leach, Edmund 3461, VII
Leakey, Louis Seymour 3462, VII
Levi-Strauss, Claude 3526, VII
Levy-Bruhl, Lucien 3530, VII
Linton, Ralph 3555, VII
Lowie, Robert Harry 3620, VII
McLennan, John Ferguson 3672, VII
Malinowski, Bronislaw 3711, VII
Mauss, Marcel 3810, VII
Mead, Margaret 3826, VII
Morgan, Lewis Henry 4025, VIII
Radcliffe-Brown, Alfred 4651, IX
Radin, Paul 4653, IX
Redfield, Robert 4695, IX
Rivers, William Halse 4758, IX
Sapir, Edward 4887, IX
Seligman, Charles Gabriel 4969, IX
Tylor, Edward Burnett 5377, X
Van Gennep, Arnold 5419, X
White, Leslie Alvin 5532, X
●ARAGON
BAK. İspanya
●ARAPLAR (7. ve 8.yy)
Abdullah b. Zübeyr 36, I
Battal Gazi 695, II
Ebu Sufyan 1901, IV
Ebu Ubeyde 1902, IV
Eşari 2040, IV
Eşter 2043, IV
Halid b.Velid 2590, V
Ukbe b.Nafi 5383, X
●ARJANTİN
ASKERLER
Mitre, Bartolome 3965, VIII
San Martin, Jose de 4882, IX
Videla, Jorge Rafael 5458, X
DEVLET BAŞKANLARI
Alvear, Marcelo Torcuato De 292, I
Irigoyen, Hipolito 2919, VI
Mitre, Bartolome 3965, VIII
Peron, Juan 4458, VIII
Rivadavia, Bernardino 4757, IX
Roca, Julio Argentino 4778, IX
Rosas, Juan Manuel de 4795, IX
Urquiza, Justo Jose de 5392, X
Videla, Jorge Rafael 5458, X
SİYASİ PARTİLER
Radikal Parti
Alvear, Marcelo Torcuato De 292, I
Irigoyen, Hipolito 2919, VI
ARKAİK SANAT
BAK. Yunan Sanatı
ARKEOLOJİ
Ceram, C.W. 1347, III
Chardin, Pierre Teilhard de 1384, III
Mendel, Gustave 3877, VII
Pitt-Rivers, Augustus Henry 4528, IX
Rice, David Talbot 4735, IX
Sayce, Archibald Henry 4906, IX
Schede, Martin 4914, IX
Thomsen, Christian 5291, X
(Ç) Arkeolojide Tarihlendirme Yöntemleri 2036, IV
(Ç) Çivi Yazısı 2516, V
AMERİKA ARKEOLOJİSİ
Stephens, John Lloyd 5124, X
ANADOLU ARKEOLOJİSİ
Braidwood, Robert J. 1072, II
Dörner, Karl Friedrich 1824, IV
Fellows, Charles 2116, IV
French, David Henry 2229, IV
Gabriel, Albert-Louis 2279, V
Garstang, John 2313, V
Goldman, Hetty 2419, V
Hanfmann, George 2620, V
Hogarth, David George 2817, VI
Humann, Carl 2869, VI
Koldewey, Robert 3291, VI
Körte, Gustav 3327, VI
Lloyd, Seton 3580, VII
Mellaart, James 3870, VII
Mellink, Machteld 3872, VII
Metzger, Henri 3917, VII
Müller-Wiener, Wolfgang 4116, VIII
Naumann, Rudolf 4161, VIII
Puchstein, Otto 4622, IX
Schliemann, Heinrich 4929, IX
Texier, Charles 5277, X
Van Loon, Maurits 5425, X
ASYA ARKEOLOJİSİ
Marshall, John Hubert 3775, VII
Piggott, Stuart 4509, IX
Pumpelly, Raphael 4627, IX
Wheeler, Mortimer 5530, X
AVRUPA ARKEOLOJİSİ
Childe, Vere Gordon 1404, III
Curtius, Ludwig 1566, III
Lubbock, John 3622, VII
Montelius, Oscar 4002, VIII
Mortillet, Gabriel de 4033, VIII
Piggott, Stuart 4509, IX
Wheeler, Mortimer 5530, X
Winckelmann, Johann Joachim 5556, X
Worsae, Jens Jacob Asmussen 5570, X
EGE-AKDENİZ ARKEOLOJİSİ
Bass, George Fletcher 684, II
Beazley, John Davidson 743, II
Blegen, Carl William 949, II
Boehringer, Erich 977, II
Demargue, Pierre 1710, IV
Dörpfeld, Wilhelm 1825, IV
Evans, Arthur John 2054, IV
Gjerstad, Einar Nilson 2394, V
Hogarth, David George 2817, VI
Karageorghis, Vassos 3140, VI
Newton, Charles Thomas 4207, VIII
Tucheld, Klaus 5360, X
Wiegand, Theodor 5538, X
HİTİT ARKEOLOJİSİ
Bittel, Kurt 918, II
Gurney, Oliver Robert 2536, V
Güterbock, Hans Gustav 2563, V
Hrozny, Bedrich 2854, VI
Neve, Peter 4203, VIII
Texier, Charles 5277, X
Winckler, Hugo 5557, X
(Ç) Hititler'in Başkenti Hattuşa 919, II
İRAN ARKEOLOJİSİ
Ghirshman, Roman 2367, V
Morgan, Jacques de 4024, VIII
Naumann, Rudolf 4161, VIII
Rawlinson, Henry 4685, IX
MEZOPOTAMYA ARKEOLOJİSİ
Andrae, Walter 324, I
Botta, Paul Emile 1038, II
Frankfort, Henri 2218, IV
Garrod, Dorothy 2312, V
Kenyon, Kathleen Mary 3214, VI
Koldewey, Robert 3291, VI
Kramer, Samuel Noah 3329, VI
Layard, Austen Henry 3460, VII
Lloyd, Seton 3580, VII
Luckenbill, Daniel 3624, VII
Mallowan, Max Edgar 3715, VII
Petrie, Flinders 4474, VIII
Rich, Cladius James 4736, IX
Speiser, Ephraim 5087, X
Woolley, Charles Leonard 5568, X
MISIR ARKEOLOJİSİ
Breasted, James Henry 1087, II
Carter, Howard 1280, III
Champollion, Jean François 1372, III
Frankfort, Henri 2218, IV
Lepsius, Karl Richard 3515, VII
Mariette, Auguste 3761, VII
Maspero, Gaston 3794, VII
Morgan, Jacques de 4024, VIII
Petrie, Flinders 4474, VIII
(Ç) Rozetta Taşı 1373, III
SUALTI ARKEOLOJİSİ
Bass, George Fletcher 684, II
(Ç) Sualtı Arkeolojisi 684, II
URARTU ARKEOLOJİSİ
Piotrovski, Boris 4532, IX
●ARNAVUTLUK
ARNAVUTLUK EMEK PARTİSİ GENEL SEKRETERLERİ
Hoca, Enver 2799, V
BAŞBAKANLAR
Şehu, Mehmed 5205, X
BEYLER
İskender Bey 2991, VI
KRALLAR
Zogu I 5644, X
ART NOUVEAU
BAK. Yeni Sanat
●ARTUKLULAR
BEYLER
Artuk Bey 456, I
Belek 784, II
ASTROFİZİK
GÜNEŞ FİZİĞİ
Abbot, Charles Greely 28, I
Angström, Anders Jonas 335, I
Delisle, Joseph-Nicolas 1708, IV
Fraunhofer, Joseph von 2222, IV
Hale, George Ellery 2588, V
Lockyer, Joseph Norman 3585, VII
KARA DELİKLER
Hawking, Stephen William 2671, V
Penrose, Roger 4450, VIII
Schwarzschild,Karl 4951, IX
YILDIZLARIN YAPISI VE EVRİMİ
Ambarzumyan, Viktor 293, I
Bethe, Hans Albrecht 888,II
Chandrasekhar 1373, III
Donati, Giovanni 1807, IV
Eddington, Arthur Stanley 1914, IV
Emden, Robert 1962, IV
Gamow, George 2299, V
Hertzsprung, Ejnar 2744, V
Hoyle, Fred 2852, VI
Huggins, William 2861, VI
Kirchhoff, Gustav Robert 3250, VI
Penzias, Arno Allan 4451, VIII
Pickering, Edward Charles 4505, IX
Russell, Henry Norris 4828, IX
Saha, Megh Nad 4855, IX
Wilson, Robert Woodrow 5555, X
Zwicky, Fritz 5649, X
(Ç) Yıldızların Evrimi 1374, III
(*) Bak. Yıldız Astronomisi
ASTROLOJİ
Cardano, Girolamo 1250, III
Kepler, Johannes 3215, VI
Ptolemaios, Klaudios 4619, IX
ASTRONOMİ
GÖK MEKANİĞİ
Alembert, Jean le Rond d' 223, I
Lagrange, Joseph Louis 3401, VII
Laplace, Pierre Simon 3429, VII
Poincaré, Jules Henri 4555, IX
GÖZLEM ARAÇLARI VE YÖNTEMLERİ
Lyot, Bernard 3645, VII
Michelson, Albert Abraham 3935, VIII
GÖZLEMEVLERİ
Brahe, Tycho 1067, II
Cassini, Giovanni 1288, III
Hale, George Ellery 2588, V
İSLAM ASTRONOMİSİ
Bediü'l-Usturlabi 759, II
Bettani 891, II
Biruni 930, II
Bitruci 933, II
Hiraki 2772, V
Kadızade-i Rumi 3096, VI
Kaşi 3166, VI
Nasireddin Tusi 4154, VIII
Uluğ Bey 5386, X
Zerkali 5633, X
KOZMİK IŞINLAR (Evren Işınları)
Auger, Pierre Victor 507, I
Blackett, Patrick M.S. 936, II
Bothe, Walther Wilhelm 1038, II
Compton, Arthur Holly 1473, III
Hess, Victor Franz 2751, V
Millikan, Robert Andrews 3951, VIII
Powell, Cecil Frank 4591, IX
KOZMOLOJİ (Evrenbilim)
Evrenin Başlangıcı
Herschel, Frederick William 2739, V
Laplace, Pierre Simon 3429, VII
Penzias, Arno Allan 4451, VIII
Wilson, Robert Woodrow 5555, X
Evren Kuramları
Gamow, George 2299, V
Gold, Thomas 2417, V
Hawking, Stephen William 2671, V
Hoyle, Fred 2852, VI
Hubble, Edwin Powell 2857, VI
Lemaitre, Abbe Georges 3493, VII
Sitter, Willem De 5030, IX
Günmerkezli Evren
Aristarkhos [Sisamlı] 408, I
Galilei, Galileo 2285, V
Kepler, Johannes 3215, VI
Kopernik, Nikolaj 3303, VI
Rhaeticus 4729, IX
Seleukos [Silifkeli] 4968, IX
Yer-Günmerkezli Evren
Brahe, Tycho 1067, II
Yermerkezli Evren
Aristoteles 414, I
Eudoksos [Knidoslu] 2044, IV
Hipparkhos [Rodoslu] 2782, V
Ptolemaios, Klaudios 4619, IX
RADYOASTRONOMİ
BAK. Radyoastronomi
(*)BAK. Astrofizik, Güneş Sistemi, Yıldız Astronomisi
ASTRONOTİK
ROKET TEKNOLOJİSİ
Braun, Wernher von 1085, II
Esnault-Pelterie, Robert 2039, IV
Goddard, Robert Hutchings 2407, V
Karman, Theodore von 3158, VI
Oberth, Hermann Julius 4260, VIII
Tsiolkovski, Konstantin 5358, X
UZAY UÇUŞLARI
Aldrin, Edwin Eugene 214, I
Armstrong, Neil 437, I
Braun, Wernher von 1085, II
Gagarin, Yuri Alekseyeviç 2280, V
Glenn, John Herschel Jr. 2400, V
Korolyov, Sergey Pavloviç 3310, VI
Tsiolkovski, Konstantin Edvardoviç 5358, X
●ASURLAR
KRALLAR
Asurbanipal 466, I
●ATİNA
ASKERLER
Alkibiades 263, I
Miltiades 3976, VIII

DEVLET ADAMLARI
Demosthenes 1719, IV
Kleistenes 3268, VI
Kleon 3269, VI
Peisistratos 4444, VIII
Perikles 4455, VIII
Solon 5066, X
Themistokles 5281, X
ATOM FİZİĞİ VE NÜKLEER FİZİK
ATOM BOMBASI
Alihanov, Abram İsaakoviç 243, I
Alvarez, Luis Walter 290, I
Bethe, Hans Albrecht 888, II
Bohr, Niels 983, II
Chadwick, James 1364, III
Compton, Arthur Holly 1473, III
Fermi, Enrico 2125, IV
Franck, James 2212, IV
Lawrence, Ernest Orlando 3457, VII
Neumann, John von 4199, VIII
Oppenheimer, Julius 4299, VIII
Seaborg, Glenn Theodore 4956, IX
Segrè, Emilio Gino 4964, IX
Szilard, Leo 5189, X
Teller, Edward 5263, X
Wigner, Eugene Paul 5542, X
Karşı Çıkanlar
Bethe, Hans Albrecht 888, II
Bohr, Niels 983, II
Einstein, Albert 1937, IV
Franck, James 2212, IV
Szilard, Leo 5189, X
ATOMUN YAPISI
Bloch, Felix 953, II
Bohr, Niels 983, II
Condon, Edward Uhler 1483, III
Dalton, John 1631, III
Franck, James 2212, IV
Goudsmit, Samuel Abraham 2447, V
Heisenberg, Werner Karl 2700, V
Hertz, Gustav Ludvig 2742, V
Hofstadter, Robert 2815, VI
Jensen, Johannes Hans 3050, VI
Kastler, Alfred 3165, VI
Mayer, Maria Goeppert 3820, VII
Moseley, Henry Gwyn 4037, VIII
Mottelson, Ben Roy 4041, VIII
Mössbauer, Rudolf 4046, VIII
Pauli, Wolfgang 4423, VIII
Purcell, Edward Mills 4629, IX
Rabi, Isidor Isaac 4646, IX
Rutherford, Ernest 4830, IX
Siegbahn, Karl Manne 5013, IX
Sommerfeld, Arnold 5070, X
Thomson, Joseph John 5292, X
(Ç) Atom Modelleri 4832, IX
(Ç) Bohr Atom Modeli 985, II
ÇEKİRDEK BÖLÜNMESİ (Fisyon)
Hahn, Otto 2582, V
Joliot-Curie, Irène 3068, VI
Meitner, Lise 3861, VII
Walton, Ernest T.S. 5498, X
Zincirleme Tepkime
Fermi, Enrico, 2125, IV
Joliot-Curie, Frédéric 3066, VI
Joliot-Curie, Irène 3068, VI
Semyonov, Nikolay Nikolayeviç 4977, IX
Szilard, Leo 5189, X
ÇEKİRDEK KAYNAŞMASI (Füzyon)
Bethe, Hans Albrecht 888, II
Tamm, İgor Yevgenyeviç 5232, X
HİDROJEN BOMBASI
Kurçatov, İgor 3365, VI
Lawrence, Ernest Orlando 3457, VII
Neumann, John von 4199, VIII
Teller, Edward 5263, X
Karşı Çıkanlar
Oppenheimer, Julius 4299, VIII
Rabi, Isidor Isaac 4646, IX
Szilard, Leo 5189, X
İZOTOPLAR
Aston, Francis William 465, I
Richards, Theodore 4738, IX
Soddy, Frederick 5060, X
Thomson, Joseph John 5292, X
Urey, Harold Clayton 5392, X
NÜKLEER REAKTÖRLER
Alihanov, Abram İsaakoviç 243, I
Bhabha, Homi Cihangir 903, II
Fermi, Enrico 2125, IV
Joliot-Curie, Frédéric 3066, VI
Kurçatov, İgor 3365, VI
Szilard, Leo 5189, X
Wigner, Eugene Paul 5542, X
PARÇACIK HIZLANDIRICILARI
Alvarez, Luis Walter 290, I
Cockcroft, John Douglas 1451, III
Lawrence, Ernest Orlando 3457, VII
McMillan, Edwin Mattison 3675, VII
Van de Graaff, Robert 5413, X
Walton, Ernest T.S. 5498, X
PARÇACIK SAPTAYICILARI VE SAYAÇLARI
Geiger, Hans Wilhelm 2337, V
Glaser, Donald Arthur 2398, V
Wilson, Charles T.R. 5553, X
RADYOAKTİFLİK
(Ç) Radyoaktiflik 1563, III
Doğal Radyoaktiflik
Becquerel, Henri 755, II
Curie, Marie 1561, III
Curie, Pierre 1564, III
Debierne, André Louis 1676, III
Elster, Julius 1959, IV
Radyoaktif Dönüşüm (Bozunum)
Alvarez, Luis Walter 290, I
Boltwood, Bertram 993, II
Cockcroft, John Douglas 1451, III
Fermi, Enrico 2125, IV
Gamow, George 2299, V
Geiger, Hans Wilhelm 2337, V
Meitner, Lise 3861, VII
Rutherford, Ernest 4830, IX
Soddy, Frederick 5060, X
Radyoaktif İzotoplar (Radyoizotoplar)
Boltwood, Bertram 993, II
Hahn, Otto 2582, V
Hevesy, George Charles de 2755, V
Joliot-Curie, Frédéric 3066, VI
Libby, Willard Frank 3540, VII
Segrè, Emilio Gino 4964, IX
Yapay Radyoaktiflik
Fermi, Enrico 2125, IV
Joliot-Curie, Frédéric 3066, VI
Joliot-Curie, Irène 3068, VI
TEMEL PARÇACIKLAR
Alvarez, Luis Walter 290, I
Blackett, Patrick M.S. 936, II
Bothe, Walther Wilhelm 1038 II
Gell-Mann, Murray 2340, V
Glashow, Sheldon Lee 2398, V
Weinberg, Steven 5517, X
Elektron-Pozitron
Anderson, Carl David 319, I
Dirac, Paul 1767, IV
Goudsmit, Samuel Abraham 2447, V
Kusch, Polykarp 3375, VII
Millikan, Robert 3951, VIII
Perrin, Jean Baptiste 4462, VIII
Stoney, George Johnstone 5135, X
Thomson, George Paget 5292, X
Thomson, Joseph John 5292, X
Townsend, John Sealy 5339, X
Zeeman, Pieter 5623, X
Kuvark
Gell-Mann, Murray 2340, V
Glashow, Sheldon Lee 2398, V
Richter, Burton 4744, IX
Ting, Samuel Chao Chung 5304, X
Mezon
Anderson, Carl David 319, I
Powell, Cecil Frank 4591, IX
Yukava, Hideki 5605, X
Nötrino
Pauli, Wolfgang 4423, VIII
Nötron
Chadwick, James 1364, III
Parçacık Etkileşmeleri
Bethe, Hans Albrecht 888, II
Compton, Arthur Holly 1473, III
Selam, Abdus 4966, IX
Wigner, Eugene Paul 5542, X
(Ç) Compton Olayı 1474, III
Paritenin Korunumu
Lee, Tsung-Dao 3476, VII
Wigner, Eugene Paul 5542, X
Wu, Chien-Shiung 5575, X
Yang, Chen Ning 5585, X
Proton-Antiproton
Chamberlain, Owen 1370, III
Rutherford, Ernest 4830, IX
Segrè, Emilio Gino 4964, IX
Stern, Otto 5125, X
(*) BAK. Kimya (Atom Kuramı) Kuvantum Fiziği
●AVARLAR
HÜKÜMDARLAR
Bayan 711, II
AVRUPA'DA 1848-1849 DEVRİMLERİ
(Ç) Avrupa'da 1848-1849 Devrimleri 4147, VIII
(Ç) Fransa'da 1848 Devrimi 944, II
AVRUPA KOMÜNİZMİ
Berlinguer, Enrico 852, II
Carrillo, Santiago 1278, III
Marchais, Georges 3749, VII
Togliatti, Palmiro 5319, X
●AVUSTRALYA
BAŞBAKANLAR
Barton, Edmund 676, II
Chifley, Joseph 1403, III
Curtin, John Joseph 1565, III
Fisher, Andrew 2161, IV
Hughes, William Morris 2863, VI
Menzies, Robert Gordon 3897, VII
Parkes, Henry 4403, VIII
●AVUSTURYA
ARŞİDÜKLER
Franz Ferdinand 2221, IV
Maximilian I 3812, VII
Maximilian II 3813, VII
ASKERLER
Eugene [Savoie'lı] 2045, IV
BAŞBAKANLAR
Dollfuss, Engelbert 1801, IV
Kreisky, Bruno 3333, VI
Renner, Karl 4717, IX
Schuschnigg, Kurt von 4947, IX
CUMHURBAŞKANLARI
Renner, Karl 4717, IX
DEVLET ADAMLARI
Berchtold, Leopold von 822, II
Lammasch, Heinrich 3415, VII
Metternich, Klemens 3915, VII
İMPARATOR VE İMPARATORİÇELER
Franz II 2220, IV
Joseph II 3076, VI
Leopold I 3511, VII
Maria Theresia 3758, VII
SİYASET ADAMLARI
Adler, Max 94, I
Adler, Victor 95, I
Bauer, Otto 706, II
Herzl, Theodor 2748, V
SİYASİ PARTİLER
Avusturya Sosyal Demokrat Partisi
Adler, Max 94, I
Adler, Victor 95, I
Bauer, Otto 706, II
●AVUSTURYA-MACARİSTAN İMPARATORLUĞU
BAŞBAKANLAR
Andrassy, Gyula 325, I
İMPARATORLAR
Franz Joseph I 2221, IV
●AYDINOĞULLARI
BEYLER
Hızır Bey 2789, V
İsa Bey 2986, VI
Umur Bey 5388, X
●AZTEK İMPARATORLUĞU
İMPARATORLAR
Kuohtemok 3363, VI
Montezuma I 4010, VIII
Montezuma II 4010, VIII
Nezahual-Coyotl 4211, VIII
●BABİL KRALLIĞI
KRALLAR
Hammurabi 2612, V
Nabukodonosor II 4125, VIII
BAĞIŞIKLIK BİLİMİ (İmmünoloji)
Bordet, Jules 1017, II
Edelman, Gerald Maurice 1916, IV
Ehrlich, Paul 1930, IV
Porter, Rodney Robert 4583, IX
Wassermann, August von 5503, X
Wiener, Alexander Solomon 5540, X
AŞI VE SERUM
Behring, Emil Adolf von 776, II
Enders, John Franklin 1973, IV
Kitasato, Şibasaburo 3261, VI
Roux, Emile 4813, IX
Çiçek Aşısı
Jenner, Edward, 3049, VI
Çocuk Felci Aşısı
Sabin, Albert Bruce 4842, IX
Salk, Jonas Edward 4872, IX
Kuduz Aşısı
Pasteur, Louis 4416, VIII
Roux, Emile 4813, IX
Tüberküloz Aşısı (BCG)
Calmette, Albert 1221, III
Guerin, Camille 2523, V
DOĞAL BAĞIŞIKLIK (Savunma Mekanizması)
Burnet, Frank Macfarlane 1181, III
Medawar, Peter Brian 3829, VII
Anafilaksi
Richet, Charles Robert 4743, IX
Fagositoz
Meçnikov, İlya 3828, VII
Lenf (Akkan) Sistemi
Rudbeck, Olof 4820, IX
Retiküloendotelyal Sistem
Aschoff, Karl 458, I
BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ
Nasır, Cemal 4151, VIII
Nehru, Javaharlal 4179, VIII
Sukarno 5155, X
Tito, Josip Broz 5314, X
BAKTERİYOLOJİ
BAK. Mikrobiyoloji
BALE
DANSÇILAR
Ailey, Alvin 157, I
Alonso, Alicia 274, I
Ashton, Frederick 460, I
Barışnikov, Mihail 652, II
Bejart, Maurice 779, II
Cecchetti, Enrico 1319, III
Dolin, Anton 1800, IV
Dowell, Anthony 1822, IV
Duncan, Isadora 1855, IV
Fokine, Michel 2186, IV
Fonteyn, Dame Margot 2189, IV
Graham, Martha 2467, V
Grigoroviç, Yuri 2503, V
Haydee, Marcia 2677, V
Jooss, Kurt 3074, VI
Karsavina, Tamara 3162, VI
Kaye, Nora 3183, VI
Laban, Rudolf von 3388, VII
Lake, Molly 3404, VII
Lavrovski, Leonid 3454, VII
Lifar Sergey 3548, VII
MacMillan, Kenneth 3676, VII
Manen, Hans van 3727, VII
Markova, Alicia 3768, VII
Massine, Leonide 3796, VII
Mille, Agnes de 3947, VIII
Moiseyev, İgor 3985, VIII
Neumeier, John 4201, VIII
Nijinska, Bronislava 4227, VIII
Nijinski, Vaslav 4227, VIII
Noverre, Jean-Georges 4249, VIII
Nureyev, Rudolf 4255, VIII
Pavlova, Anna 4431, VIII
Perrot, Jules Joseph 4463, VIII
Petipa, Marius 4470, VIII
Petit, Roland 4470, VIII
Seymour, Lynn 4992, IX
Spessivtseva, Olga 5093, X
Taglioni, Marie 5222, X
Tudor, Antony 5360, X
Ulanova, Galina 5383, X
Vaganova, Agrippina 5406, X
Valois, Ninette de 5412, X
EMPREZARYOLAR
Diaghilev, Sergey 1777, IV
KOREOGRAFLAR
Ailey, Alvin 157, I
Balanchine, George 615, II
Bausch, Pina 710, II
Bejart, Maurice 779, II

Cranko, John 1533, III
Dolin, Anton 1800, IV
Fokine, Michel 2186, IV
İvanov, Lev İvanoviç 3012, VI
Jooss, Kurt 3074, VI
Laban, Rudolf von 3388, VII
Lake, Molly 3404, VII
Lavrovski, Leonid 3454, VII
Lifar, Sergey, 3548, VII
MacMillan, Kenneth 3676, VII
Manen, Hans van 3727, VII
Massine, Leonide 3796, VII
Mille, Agnes de 3947, VIII
Moiseyev, İgor 3985, VIII
Neumeier, John 4201, VIII
Nijinska, Bronislava 4227, VIII
Nijinski, Vaslav 4227, VIII
Noverre, Jean-Georges 4249, VIII
Nureyev, Rudolf 4255, VIII
Perrot, Jules Joseph 4463, VIII
Petipa, Marius 4470, VIII
Petit, Roland 4470, VIII
Robbins, Jerome 4768, IX
Tudor, Antony 5360, X
Valois, Ninette de 5412, X
(Ç) Bale Sanatında Koreografinin Gelişimi 4250, VIII
YÖNETMENLER
Ailey, Alvin 157, I
Bausch, Pina 710, II
Bejart, Maurice 779, II
İvanov, Lev İvanoviç 3012, VI
Rambert, Marie 4665, IX
BANDUNG KONFERANSI (1955)
Nehru, Javaharlal 4179, VIII
Sukarno 5155, X
●BANGLADEŞ
DEVLET BAŞKANLARI
Mucibu'r-Rahman 4049, VIII
BAROK
(Ç) Barok Sanat 862, II
HEYKEL
Bernini, Gian Lorenzo 860, II
Fischer, von Erlach 2161, IV
Girardon, François 2390, V
Michelangelo Buonarroti 3924, VII
MİMARLIK
Asam, Cosmas 458, I
Asam, Egid 458, I
Bernini, Gian Lorenzo 860, II
Borromini, Francesco 1024, II
Churriguera, Jose 1418, III
Cortona, Pietro da 1512, III
Fischer von Erlach 2161, IV
Guarini, Guarino 2521, V
Hildebrandt, Johann von 2763, V
Maderno, Carlo 3679, VII
(Ç) Barok Mimarlık 1026, II
MÜZİK
Albinoni, Tomaso 210, I
Bach, Johann Sebastian 575, II
Corelli, Arcangelo 1503, III
Couperin, François 1518, III
Gabrieli, Giovanni 2280, V
Geminiani, Francesco 2340, V
Gesualdo, Carlo 2360, V
Locatelli, Pietro 3583, VII
Purcell, Henry 4629, IX
Scarlatti, Alessandro 4910, IX
Scarlatti, Domenico 4910, IX
Tartini, Giuseppe 5246, X
Telemann, Georg Philipp 5261, X
Vivaldi, Antonio 5472, X
(Ç) Müzikte Barok Dönem 5472, X
RESİM
Champaigne, Philippe de 1372, III
Michelangelo Buonarroti 3924, VII
Rubens, Peter Paul 4817, IX
Van Dyck, Anthonis 5415, X
Velazquez 5438, X
Veronese, Paolo 5449, X
Zurbaran, Francisco de 5647, X
(Ç) Barok Resim 4818, IX
BAUHAUS
(Ç) Bauhaus 2506, V
HEYKEL
Moholy-Nagy, Laszlo 3983, VIII
Schlemmer, Oskar 4928, IX
MİMARLIK
Breuer, Marcel 1103, II
Gropius, Walter Adolf 2505, V
Mies Van Der Rohe 3938, VIII
RESİM
Albers, Josef 201, I
Feininger, Lyonel 2109, IV
Kandinsky, Wassily 3113, VI
Klee, Paul, 3264, VI
Schlemmer, Oskar 4928, IX
●BELÇİKA
BAŞBAKANLAR
Eyskens, Gaston 2066, IV
Spaak, Paul Henri 5082, X
KRALLAR
Albert I 201, I
Leopold I 3511, VII
Leopold II 3512, VII
BİLGİSAYAR
Eckert, John Presper 1909, IV
Neumann, John von 4199, VIII
Shannon, Claude 4999, IX
(Ç) Bilgisayar 4200, VIII
(*) BAK. Hesap Makineleri
BİLİM-KURGU
EDEBİYAT
Asimov, Isaac 462, I
Cyrano de Bergerac 1577, III
Huxley, Aldous 2888, VI
Le Guin, Ursula K. 3483, VII
Lem, Stanislaw 3491, VII
Verne, Jules 5448, X
Wells, H.G. 5522, X
(Ç) Edebiyatta Bilim Kurgu 3492, VII
SİNEMA
Kubrick, Stanley 3356, VI
Melies, Georges 3866, VII
Spielberg, Steven 5094, X
TİYATRO
Çapek, Karel 1592, III
BİLİM TARİHİ
Kuhn, Thomas 3359, VI
BİLİŞİM
Shannon, Claude 4999, IX
Szilard, Leo 5189, X
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
Cuellar, Perez de 1554, III
Hammarskjöld, Dag 2609, V
Lie, Trygve Halvdan 3543, VII
Pearson, Lester 4437, VIII
Thant, U. 5280, X
Waldheim, Kurt 5490, X
●BİRMANYA
BAŞBAKANLAR
Nu, U. 4252, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Ne Win 4205, VIII
SİYASET ADAMLARI
Aung San 515, I
BİYOKİMYA
AMİNOASİTLER
Du Vigneaud, Vincent 1869, IV
Hopkins, Frederick Gowland 2834, VI
Kendrew, John Cowdery 3208, VI
Sanger, Frederick 4881, IX
ANALİZ YÖNTEMLERİ
Svedberg, Theodor 5180, X
Tiselius, Arne 5307, X
ENZİMLER VE KOENZİMLER
Anfinsen, Christian 333, I
Cornforth, John Warcup 1507, III
Euler-Chelpin, Hans von 2050, IV
Harden, Arthur 2625, IV
Kornberg, Arthur 3309, VI
Lipmann, Fritz Albert 3557, VII
Moore, Stanford 4017, VIII
Northrop, John Howard 4248, VIII
Ochoa, Severo 4266, VIII
Schwann, Theodor 4949, IX
Sumner, James Batcheller 5163, X
Warburg, Otto Heinrich 5498, X
Willstaetter, Richared 5552, X
HORMONLAR
BAK. İçsalgı Bilimi
KARBONHİDRATLAR
Fischer, Emil Hermann 2157, IV
Krebs, Hans Adolf 3332, VI
Haworth, Walter Norman 2673, V
(*) BAK. Metabolizma
KOLESTEROL VE LİPİTLER
BAK. Metabolizma Nükleik Asitler BAK. Genetik.
PİGMENTLER
Bitkisel Pigmentler
Karrer, Paul 3161, VI
Kuhn, Richard 3358, VI
Tsvet, Mihail Semyenoviç 5359, X
Willstaetter, Richard 5552, X
Klorofil
Dutrochet, Rene-J.H. 1867, IV
Fischer, Hans 2159, IV
Pelletier, Pierre 4447, VIII
PROTEİNLER
Cohn, Edwin, 1456, III
Fischer, Emil Hermann 2157, IV
Klug, Aaron 3272, VI
Kossel, Albrecht 3312, VI
Moore, Stanford 4017, VIII
Pauling, Linus 4425, VIII
Sanger, Frederick 4881, IX
Tiselius, Arne 5307, X
Antikor ve Gammaglobülin
Edelman, Gerald Maurice 1916, IV
Porter, Rodney Robert 4583, IX
Hemoglobin ve Miyoglobin
Hoppe-Seyler, Felix 2835, VI
Kendrew, John Cowdery 3208, VI
Pauling, Linus 4425, VIII
Perutz, Max Ferdinand 4464, VIII
Protein Biyosentezi
Hoagland, Mahlon Bush 2792, V
Holley, Robert William 2824, VI
Jacob, François 3019, VI
Khorana, Har Gobind 3233, VI
Monod, Jacques 3997, VIII
Nirenberg, Marshall Warren 4223, VIII
VİTAMİNLER
Dam, Carl Peter Henrik 1634, III
Eijkman, Christiaan 1936, IV
Elvehjem, Conrad Arnold 1961, IV
Haworth, Walter Norman 2673, V
Hopkins, Frederick 2834, VI
Karrer, Paul 3161, VI
Kuhn, Richard 3358, VI
Reichstein, Tadeus 4706, IX
Szent-Györgyi, Albert 5188, X
Wald, George 5489, X
Windaus, Adolf 5558, X
(*) BAK. Tıp (Beslenme Bozuklukları)
BİYOLOJİ
DENİZ BİYOLOJİSİ
BAK. Okyanusbilim
DÖLLENMESİZ ÇOĞALMA (Partenogenez)
Bonnet, Charles 1006, II
Loeb, Jacques 3587, VII
Van Leeuwenhoek, Antonie 5426, X
KURAMLAR
(Animizm, Dirimselcilik, İatrofizik, İatrokimya, Mekanikçi Görüş, Soyarıtımı)
Borelli, Giovanni 1018, II
Driesch, Hans 1829, IV
Galton, Francis 2294, V
Loeb, Jacques 3587, VII
Sanctorius 4878, IX
Stahl, Georg Ernst 5101, X
Sylvius, Franciscus 5186, X
Van Helmont, Jan Baptista 5422, X
Hücre Kuramı
BAK. Hücrebilim
Kendiliğinden Türeme
Lamarck, Jean Baptiste 3407, VII
Pasteur, Louis 4416, VIII
Redi, Francesco 4697, IX
Spallanzani, Lazzaro 5083, X
Tyndall, John 5378, X
TAKSONOMİ
BAK. Botanik (Bitki Sınıflandırması) ve Zooloji (Hayvan Sınıflandırması)
UZAY BİYOLOJİSİ
İmşenetski, Aleksandr 2972, VI
YAŞAMIN BAŞLANGICI
Haeckel, Ernst 2577, V
Haldane, John Burdon 2587, V
Miller, Stanley Lloyd 3948, VIII
Oparin, Aleksandr 4297, VIII
Sagan, Carl 4853, IX
Urey, Harold Clayton 5392, X
(*) BAK. Botanik, Embriyoloji, Evrim, Genetik, Mikrobiyoloji, Zooloji
●BİZANS İMPARATORLUĞU
(Ç) Komnenoslar Döneminde Bizans 222, I
ASKERLER
Skleros, Bardas 5043, IX
İMPARATORLAR VE İMPARATORİÇELER
Aleksios I 221, I
Basileios I 681, II
Basileios II 682, II
Herakleios I 2723, V
İoannes V 2980, VI
İoannes VIII 2981, VI
İrene 2983, VI
İustinianos I 3007, VI
İustinianos II 3009, VI
Kantakuzenos 3125, VI
Konstans II 3300, VI
Konstantinos IV 3300, VI
Konstantinos V 3301, VI
Konstantinos VII 3301, VI
Konstantinos XI 3302, VI
Leon I 3502, VII
Leon III 3503, VII
Leon VI 3504, VII
Manuel I 3741, VII
Manuel II 3742, VII
Mikhael VII 3974, VIII
Mikhael VIII 3974, VIII
Nikephoros I 4228, VIII
Nikephoros II 4228, VIII
Romanos Diogenes IV 4788, IX
Theodoros I 5283, X
Zoe, 5643, X
(*) BAK. İznik Bizans Devleti
●BİZANS SANATI
BAK. Mimarlık (Bizans Mimarlığı)
●BOGANDA
Bak. Uganda
●BOHEMYA
AYAKLANMACILAR
Zizka, Jan 5637, X
KRALLAR
Karl IV Von Luxemburg 3157, VI
●BOLİVYA
ASKERLER
Santa Cruz, Andres de 4884, IX
DEVLET BAŞKANLARI
Ballivian Jose 624, II
Montes, Ismael 4003, VIII
Paz Estenssoro, Victor 4434, VIII
Santa Cruz, Andres de 4884, IX
Siles Zuazo, Hernan 5019, IX
SİYASET ADAMLARI
Lechin Oquendo, Juan 3469, VII
SİYASİ PARTİLER
MNR
Lechin Oquendo, Juan 3469, VII
Paz Estenssoro, Victor 4434, VIII
Siles Zuazo, Hernan 5019, IX
BOTANİK
Alpini, Prospero 279, I
Banks, Joseph 639, II
De Bary, Anton 1676, III
Dioskorides [Pedanius] 1793, IV
Fuchs, Leonhard 2266, V
Gesner, Conrad 2359, V
Strasburger, Eduard Adolf 5138, X
BİTKİ ANATOMİSİ
Grew, Nehemiah 2492, V
Naegeli, Wilhelm von 4129, VIII
BİTKİ FİZYOLOJİSİ
Bose, Jagadis Çandra 1031, II
Dutrochet, Rene-J.H. 1867, IV
Hales, Stephen 2589, V
Malpighi, Marcello 3716, VII
Mariotte, Edme 3764, VII
Pfeffer, Wilhelm 4482, VIII
Sachs, Julius von 4846, IX
Theophrastos 5284, X
Eşeylik ve Üreme
Camerarius, Rudolph 1225, III
Grew, Nehemiah 2492, V
Fotosentez
Calvin, Melvin 1223, III
İngen-Housz, Jan 2914, VI
Warburg, Otto Heinrich 5498, X
Klorofil

BAK. Biyokimya
Osmoz (Geçişme)
Dutrochet, Rene J.H. 1867, IV
Pfeffer, Wilhelm 4482, VIII
BİTKİ SINIFLANDIRMASI
Bauhin, Gaspard 706, II
Brown, Robert 1122, II
Candolle, Augustin 1234, III
Cesalpino, Andrea 1351, III
Eichler, August Wilhelm 1932, IV
Engler, Adolf 1979, IV
Gray, Asa 2480, V
Hofmeister, Wilhelm 2815, VI
Hooker, Joseph Dalton 2832, VI
Hooker, William Jackson 2832, VI
Jussieu, Antoine-Laurent 3088, VI
Lamarck, Jean Baptiste 3407, VII
Linnaeus, Carolus 3554, VII
Ray, John 4685, IX
Theophrastos 5284, X
●BOTSWANA
CUMHURBAŞKANLARI
Khama, Seretse 3233, VI
BÖLGESELCİLİK
EDEBİYAT
Alegria, Ciro 215, I
Arguedas, Jose Maria 400, I
Asturias, Miguel Angel 466, I
Caldwell, Erskine 1218, III
Carpentier, Alejo 1271, III
Gallegos, Romulo 2290, V
RESİM
Benton, Thomas Hart 819, II
Bingham, George Caleb 911, II
●BREZİLYA
DEVLET BAŞKANLARI
Castelo Branco, Humberto 1294, III
Deodoro da Fonseca 1724, IV
Goulart, Joao 2449, V
Kubitschek de Oliveira 3354, VI
Vargas, Getulio 5427, X
İMPARATORLAR
Pedro II 4439, VIII
SİYASET ADAMLARI
Barbosa, Ruy 648, II
Nabuco, Joaquim 4125, VIII
Prestes, Luis Carlos 4599, IX
●BULGARİSTAN
BAŞBAKANLAR
Dimitrov, Georgi 1783, IV
Kolarov, Vasil Petrov 3290, VI
Stamboliyski, Aleksandr 5104, X
Stambolov, Stefan 5105, X
DEVLET BAŞKANLARI
Jivkov, Todor 3055, VI
HANLAR VE KRALLAR
Boris I 1021, II
Boris III 1021, II
İvan Asen II 3011, VI
Krum 3343, VI
Simeon I 5031, IX
SİYASET ADAMLARI
Blogoev, Dimiter 955, II
Dimitrov, Georgi 1783, IV
Karavelov, Ljuben 3150, VI
Kolarov, Vasil Petrov 3290, VI
Levski, Vasil 3529, VII
Rakovski, Georgi Sava 4662, IX
Stamboliyski, Aleksandr 5104, X
Stambolov, Stefan 5105, X
SİYASİ PARTİLER
Bulgaristan Komünist Partisi
Blogoev, Dimiter 955, II
Dimitrov, Georgi 1783, IV
Jivkov, Todor 3055, VI
Kolarov, Vasil Petrov 3290, VI
●BURKUNİ FASO
BAK. Yukarı Volta
●BÜVEYHOĞULLARI
HÜKÜMDARLAR
Adudu'd-Devle 98, I
Muizzü'd-Devle 4062, VIII
●BÜYÜK SELÇÜKLU İMPARATORLUĞU
(Ç) Türkler'in Anadolu'ya Girişi 277, I
BEYLER
Kavurd 3180, VI
HÜKÜMDARLAR
Alp Arslan 275, I
Berkyaruk 850, II
Çağrı Bey 1581, III
Melikşah 3867, VII
Sencer 4979, IX
Tuğrul Bey 5361, X
VEZİRLER
Nizamülmülk 4234, VIII
●CANDAROĞULLARI
BEYLER
İsfendiyar Bey 2986, VI
Süleyman Paşa [Candaroğlu] 5176, X
CAZ
(Ç) Cazın Doğuşu: New Orleans'tan Chicago'ya 4288, VIII
(Ç) Cazın Kökenleri 2619, V
BEBOP
Gillespie, Dizzy 2382, V
Monk, Thelonious Sphere 3996, VIII
Parker, Charlie 4401, VIII
BLUES
Handy, William Christopher 2618, V
Holiday, Billie 2823, VI
Joplin, Janis 3075, VI
Smith, Bessie 5055, X
BÜYÜK ORKESTRA CAZI
Basie, Count 680, II
Henderson, Fletcher 2713, V
Lunceford, Jimmie 3635, VII
Miller, Glenn 3948, VIII
CAZ-KLASİK MÜZİK ETKİLEŞİMİ
Gershwin, George 2356, V
Grofe, Ferde 2504, V
(Ç) Caz-Klasik Müzik Etkileşimi 2356, V
COOL CAZ
Davis, Miles 1666, III
Tristano, Lennie 5348, X
Young, Lester 5603, X
(Ç) Cool Caz 5349, X
FREE-FORM CAZ
Coltrane, John 1470, III
(Ç) Free-Form Caz 1471, III
MODERN CAZ
Davis, Miles 1666, III
McLaughlin, John 3669, VII
(Ç) 1970'lerde Caz 3669, VII
SWING
Eldridge, Roy 1950, IV
Goodman, Benny 2435, V
Hampton, Lionel 2614, V
Lunceford, Jimmie 3635, VII
(Ç) Swing 2435, V
ŞARKICILAR
Cole, Nat King 1462, III
Fitzgerald, Ella 2164, IV
Holiday, Billie 2823, VI
Joplin, Janis 3075, VI
YORUMCULAR
Armstrong, Louis 437, I
Basie, Count 680, II
Brubeck, Dave 1125, II
Coltrane, John 1470, III
Eldridge, Roy 1950, IV
Ellington, Duke 1958, IV
Gillespie, Dizzy 2382, V
Hawkings, Coleman 2672, V
Henderson, Fletcher 2713, V
Hines, Earl [Fatha] 2771, V
Hodges, Johnny 2802, V
Krupa, Gene 3343, VI
Lewis, John 3535, VII
Lunceford, Jimmie 3635, VII
McLaughlin, John 3669, VII
Miller, Glenn 3948, VIII
Mingus, Charles 3955, VIII
Monk, Thelonious Sphere 3996, VIII
Morton, Jelly Roll 4034, VIII
Oliver, Joe King 4288, VIII
Parker, Charlie 4401, VIII
Peterson, Oscar 4469, VIII
Tatum, Art 5250, X
Tristano, Lennie 5348, X
Waller, Fats 5494, X
●CENEVİZ
BAK. İtalya
CERRAHİ
Billroth, Theodor 907, II
Chauliac, Guy de 1398, III
Hunter, John 2878, VI
Kocher, Emil Theodor 3280, VI
Paré, Ambroise 4397, VIII
ANESTEZİ
Koller, Carl 3292, VI
Morton, William Thomas 4034, VIII
Simpson, James Young 5024, IX
Wells, Horace 5522, X
ANTİSEPSİ VE ASEPSİ
Lister, Joseph 3561, VII
Macewen, William 3657, VII
Semmelweis, Ignaz 4976, IX
BEYİN CERRAHİSİ
Egas Moniz, Antonio 1925, IV
Macewen, William 3657, VII
Penfield, Wilder 4448, VIII
DİŞ CERRAHİSİ
Hunter, John 2878, VI
Morton, William Thomas 4034, VIII
Wells, Horace 5522, X
GÖĞÜS CERRAHİSİ
Macewen, William 3657, VII
Nissen, Rudolf 4224, VIII
GÖZ CERRAHİSİ
Graefe, Albrecht von 2466, V
Koller, Carl 3292, VI
İSLAM CERRAHLARI
Ebu'l-Kasım Zehravi 1898, IV
İbn Zühr 2954, VI
KALP-DAMAR CERRAHİSİ
Barnard, Christiaan 658, II
Carrel, Alexis 1276, III
De Bakey, Michael Ellis 1675, III
Shumway, Norman Edward 5010, IX
Açık Kalp Ameliyatları
Cooley, Denton A. 1497, III
De Bakey, Michael Ellis 1675, III
SİNİR CERRAHİSİ
Cushing, Harvey Williams 1570, III
(*) BAK. Doku ve Organ Nakli
●CEZAYİR
(Ç) Cezayir Kurtuluş Savaşı 802, II
BEYLER
Hüseyin b. Hüseyin 2901, VI
DEVLET BAŞKANLARI
Ben Bella, Ahmed 801, II
Bumedyen, Huari 1161, III
Şadli Bencedid 5192, X
ÖNDERLER
Abdülkadir b. Muhyiddin 57, I
SİYASET ADAMLARI
Abbas, Ferhad 26, I
Messali Hac, Ahmed 3906, VII
SİYASİ ÖRGÜTLER
FLN (Ulusal Kurtuluş Cephesi)
Ben Bella, Ahmed 801, II
Bumedyen, Huari 1161, III
Messali Hac, Ahmed 3906, VII
Şadli Bencedid 5192, X
COĞRAFYA
Eratosthenes 1994, IV
Ptolemaios, Klaudios 4619, IX
Ritter, Carl 4756, IX
Strabon 5137, X
Vidal de la Blanche 5458, X
İSLAM COĞRAFYACILARI
Bekri 781, II
Biruni 930, II
Ceyhani 1356, III
İbn Hurdazbih 2939, VI
İdrisi 2964, VI
Mesudi 3910, VII
CONCEPTUAL ART
BAK. Kavramsal Sanat
●ÇAĞATAY DEVLETİ
BAK. Moğollar
●ÇEKOSLOVAKYA
BAŞBAKANLAR
Gottwald, Klement, 2447, V
Hodza, Milan 2803, V
Strougal, Lubomir 5149, X
ÇEKOSLOVAKYA KOMÜNİST PARTİSİ BİRİNCİ SEKRETERLERİ
Dubçek, Alexander 1833, IV
Husak, Gustav 2881, VI
Novotny, Antonin 4251, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Beneş, Edvard 807, II
Gottwald, Klement 2447, V
Husak, Gustav 2881, VI
Novotny, Antonin 4251, VIII
Svoboda, Ludvik 5181, X
SİYASET ADAMLARI
Masaryk, Tomaş 3791, VII
Palacky, Frantişek 4379, VIII
●ÇİN
ASKERLER
Çan Kay-Şek 1590, III
Koksinga 3289, VI
Lin Piao 3569, VII
Lin Tse-Hsü 3570, VII
Tseng Kuo-Fan 5358, X
Yüan Şih-Kay 5611, X
AYAKLANMACILAR
Hung Hsiu-Çüan 2875, VI
BAŞBAKANLAR
Li Su 3572, VII
Vang Çing-Vei 5418, X
CUMHURBAŞKANLARI
Sun Yat Sen 5166, X
Yüan Şih-Kay 5611, X
DEVLET ADAMLARI
Çang Çi-Tung 1589, III
Ç'in Kuei 1613, III
Çu Kung 1618, III
Li Hung-Çang 3568, VII
Şang Yang 5201, X
Tseng Kuo-Fan 5358, X
Vang An-Şih 5417, X
DİPLOMATLAR
Çi Ying 1613, III
Li Hung-Çang 3568, VII
İMPARATORLAR VE İMPARATORİÇELER
An Lu-Şan 336, I
Çe Huang-Ti 1599, III
Çien Lung 1611, III
Han Vu Ti 2623, V
Hsüang-Tsung 2854, VI
Hung-Vu 2876, VI
Kang-Hsi 3115, VI
Kuang-Hsü 3352, VI
Kuang Vu-Ti 3352, VI
Li Şi-Min 3572, VII
Liu Pang 3574, VII
Nurhaçi 4255, VIII
Pu Yi 4633, IX
Sung T'ai-Tsu 5165, X
Tzu Hşi 5379, X
Vang Mang 5420, X
Yung-Lo 5606, X
SİYASET ADAMLARI
Çan Kay-Şek 1590, III
Çen Tu-Hşi 1603, III
Çu En-Lay 1617, III
Çu Teh 1619, III
Deng Hsiao-Ping 1720, IV
Kang You-Vei 3116, VI
Liang Çi-Çao 3566, VII
Liu Şao Çi 3575, VII
Mao Zedung 3744, VII
Sung Çing-Ling 5165, X
Sun Yat Sen 5166, X
Vang Çing-Vei 5418, X
SİYASİ PARTİLER
Kuomintang
Borodin, Mihail Markoviç 1024, II
Çan Kay-Şek 1590, III
Mao Zedung 3744, VII
Sun Yat Sen 5166, X
Vang Çing-Vei 5418, X
1949 SONRASI İÇİN
BAK. Çin Halk Cumhuriyeti ve Çin Cumhuriyeti
●ÇİN CUMHURİYETİ (TAYVAN)
CUMHURBAŞKANLARI
Çan Kay-Şek 1590, III
ÇİN DEVRİMİ (1949)
Çu En-Lay 1617, III
Çu Teh 1619, III
Deng Hsiao-Ping 1720, IV
Lin Piao 3569, VII
Liu Şao Çi 3575, VII
Mao Zedung 3744, VII
●ÇİN HALK CUMHURİYETİ (ÇHC)
ASKERLER
Çen-Yi 1603, III
Çu Teh 1619, III
Deng Hsiao-Ping 1720, IV

Peng Te-Huai 4449, VIII
BAŞBAKANLAR
Çu En-Lay 1617, III
Hua Kua-Feng 2856, VI
CUMHURBAŞKANLARI
Li Hsien Nien 3568, VII
Liu Şao Çi 3575, VII
Mao Zedung 3744, VII
DEVLET ADAMLARI
Çen Po-Ta 1602, III
Deng Hsiao-Ping 1720, IV
Lin Piao 3569, VII
Peng Te-Huai 4449, VIII
Sung Çing-Ling 5165, X
SİYASET ADAMLARI
Çiang Çing 1609, III
SİYASİ PARTİLER
Çin Komünist Partisi
Çen Po-Ta 1602, III
Çen Tu-Hşi 1603, III
Çu En-Lay 1617, III
Çu Teh 1619, III
Deng Hsiao-Ping 1720, IV
Hua Kua-Feng 2856, VI
Li Hsien Nien 3568, VII
Lin Piao 3569, VII
Liu Şao Çi 3575, VII
Mao Zedung 3744, VII
●ÇOLA KRALLIĞI
BAK. Hindistan
DADACILIK
(Ç) Dadacılık 1840, IV
EDEBİYAT
Apollinaire, Guillaume 362, I
Arp, Jean 444, I
Ball, Hugo 622, II
Cocteau, Jean 1452, III
Nezval, Vitezslav 4212, VIII
Tzara, Tristan 5378, X
HEYKEL
Arp, Jean 444, I
Schwitters, Kurt 4952, IX
RESİM
Arp, Jean 444, I
Duchamp, Marcel 1839, IV
Picabia, Francis 4499, IX
Ray, Man 4686, IX
Schwitters, Kurt 4952, IX
●DAHOMEY
DEVLET BAŞKANLARI
Apithy, Suru Migan 361, I
●DANİMARKA
BAŞBAKANLAR
Jorgensen, Anker 3076, VI
Krag, Jens Otto 3329, VI
Struensee, Johann 5149, X
KRALLAR
Knut I 3275, VI
Valdemar IV 5408, X
SİYASET ADAMLARI
Bajer, Fredrik 602, II
SİYASİ PARTİLER
Sosyal Demokrat Parti
Jorgensen, Anker 3076, VI
Krag, Jens Otto 3329, VI
●DANİŞMENDLİLER
BEYLER
Danişmend Gazi 1639, III
●DEHLİ TÜRK DEVLETİ
HÜKÜMDARLAR
Alaeddin Halaci 191, I
Balaban 612, II
Gıyaseddin Tuğluk 2392, V
İbrahim Ludi 2957, VI
Kutbeddin Aybeg 3376, VII
Muhammed Tuğluk 4058, VIII
Şemseddin İltutmuş 5205, X
●DEMOKRATİK ALMAN CUMHURİYETİ (DAC)
ALMANYA SOSYALİST BİRLİK PARTİSİ BİRİNCİ SEKRETERLERİ
Honecker, Erich 2829, VI
Ulbricht, Walter 5384, X
DENİZCİLİK
BUHARLI GEMİ
Bell, Henry 790, II
Fitch, John 2164, IV
Fulton, Robert 2271, V
DENİZALTI
Drebbel, Cornelis 1826, IV
Holland, John Philip 2823, VI
(Ç) Atom Denizaltısı "Nautilus" 71, I
(*) BAK. Gezginler ve Denizciler
DE STIJL
(Ç) De Stijl 5414, X
MİMARLIK
Eesteren, Cornelis van 1923, IV
Rietveld, Gerrit Thomas 4751, IX
Van Doesburg, Theo 5414, X
RESİM
Mondrian, Piet 3992, VIII
Van Doesburg, Theo 5414, X
DIŞAVURUMCULUK
EDEBİYAT
Benn, Gottfried 815, II
Celan, Paul 1325, III
Strindberg, August 5146, X
Trakl, Georg 5346, X
HEYKEL
Barlach, Ernst 655, II
Epstein, Jacob 1992, IV
Lehmbruck, Wilhelm 3484, VII
Richier, Germaine 4743, IX
MİMARLIK
Behrens, Peter 774, II
Candella, Felix 1232, III
Mendelsohn, Erich 3883, VII
Poelzig, Hans 4554, IX
Steiner, Rudolf 5119, X
(Ç) Mimarlıkta Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) 3883, VII
RESİM
Beckmann, Max 754, II
Dubuffet, Jean 1837, IV
Ensor, James 1980, IV
Gromaire, Marcel 2504, V
Hartley, Marsden 2641, V
Hodler, Ferdinand 2803, V
Jawlensky, Alexey von 3041, VI
Kirchner, Ernst Ludwig 3249, VI
Kokoschka, Oskar 3289, VI
Macke, August 3664, VII
Munch, Edward 4066, VIII
Nolde, Emil 4242, VIII
Permeke, Constant 4458, VIII
Rouault, Georges 4808, IX
Soutine, Chaim 5079, X
Vlaminck, Maurice de 5475, X
(Ç) Resimde Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) 4067, VIII
(*) BAK. Resim (Brücke, Blaue Reiter, Fovizm)
SİNEMA
Lang, Fritz 3421, VII
Murnau, F.W. 4078, VIII
Wiene, Robert 5539, X
TİYATRO
Hasenclever, Walter 2660, V
Hebbel, Friedrich 2687, V
Kaiser, Georg 3102, VI
Strindberg, August 5146, X
Wedekind, Franz 5514, X
(Ç) Tiyatroda Dışavurumculuk 5146, X
DİLBİLİM
Auerbach, Erich 507, I
Benveniste, Emile 819, II
Clermont-Genneau 1445, III
Greenberg, Joseph H. 2484, V
Grimm, Jacob 2501, V
Grötefend, Georg Friedrich 2515, V
Hrozny, Bedrich 2854, VI
Jespersen, Jens Otto 3050, VI
Pike, Kenneth Lee 4510, IX
Propp, Vladimir 4610, IX
Radlov, Vasiliy 4654, IX
Sayce, Archibald Henry 4906, IX
Schleicher, August 4925, IX
Speiser, Ephraim Avigdor 5087, X
Tesniere, Lucien Valerius 5271, X
Thomsen, Vilhelm 5292, X
Vendryes, Joseph 5441, X
Ventris, Michael 5443, X
Verner, Karl 5448, X
Whorf, Benjamin 5536, X
AMERİKAN DİLBİLİM OKULU
Bloomfield, Leonard 958, II
Harris, Zellig Sabbetai 2636, V
Sapir, Edward 4887, IX
(Ç) Amerikan Dilbilim Okulu 959, II
ANLAMBİLİM
Apresyan, Yuri Derenikoviç 372, I
Firth, John Rupert 2155, IV
Halliday, Michael 2601, V
Pottier, Bernard 4585, IX
FONOLOJİ
BAK. Dilbilim (Sesbilim)
GENEL DİLBİLİM
Meillet, Antoine 3858, VII
Saussure, Ferdinand de 4900, IX
GÖSTERGEBİLİM
Barthes, Roland 665, II
Derrida, Jacques 1728, IV
Eco, Umberto 1911, IV
Greimas, Algirdas Julien 2490, V
Morris, Charles William 4030, VIII
(Ç) Paris Göstergebilim Okulu 2490, V
İŞLEVSEL DİLBİLİM OKULU
Martinet, Andre 3780, VII
JUNGGRAMMATIKER
BAK. Dilbilim (Yeni Dilbilgiciler)
KARŞILAŞTIRMALI DİLBİLİM
Bopp, Franz 1009, II
Rask, Rasmus Kristian 4675, IX
KOPENHAG DİLBİLİM OKULU
Hjelmslev, Louis 2791, V
(Ç) Kopenhag Dilbilim Okulu 2792, V
PRAG DİLBİLİM OKULU
Jakobson, Roman Osipoviç 3025, VI
Trubetskoy, Nikolay 5353, X
(Ç) Prag Dilbilim Okulu 5353, X
RUS BİÇİMCİLERİ
Bakhtin, Mikhail 602, II
Jakobson, Roman Osipoviç 3025, VI
Tomaşevski, Boris 5328, X
(Ç) Rus Biçimcileri 3026, VI
SEMANTİK
BAK. Dilbilim (Anlambilim)
SEMİYOLOJİ
BAK. Dilbilim (Göstergebilim)
SESBİLİM
Baudouin de Courtenay 703, II
Firth, John Rupert 2155, IV
Gougenheim, Georges 2448, V
Halle, Morris 2599, V
Trubetskoy, Nikolay Sergeyeviç 5353, X
STRÜKTÜRALİZM
BAK. Dilbilim (Yapısalcılık)
ÜRETİCİ-DÖNÜŞÜMSEL DİLBİLGİSİ KURAMI
Chomsky, Noam 1407, III
(Ç) Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi Kuramı 1408, III
YAPISALCILIK
Derrida, Jacques 1728, IV
Fries, Charles Carpenter 2244, IV
Levi-Strauss, Claude 3526, VII
Saussure, Ferdinand de 4900, IX
(Ç) Yapısalcı Eleştiri 5613, X
YAPISAL DİLBİLİM
Hockett, Charles F. 2801, V
YENİ DİLBİLGİCİLER
Brugmann, Karl 1135, III
DİN
HIRİSTİYANLIK
Abaelardus, Petrus 13, I
Alberdi, Juan Bautista 200, I
Bauer, Bruno 705, II
Bayle, Pierre 728, II
Beausobre, Isaac de 741, II
Bonifacius 1003, II
Bordas-Demoulin, Jean 1015, II
Bossuet, Jacques Benigne 1035, II
Calvin, Jean 1222, III
Clarke, Samuel 1432, III
Cremonini, Cesare 1534, III
Drews, Arthur 1827, IV
Erasmus, Desiderius 1993, IV
Gerbert [Aurillac'lı] 2351, V
Hardouin, Jean 2627, V
Harnack, Adolf von 2633, V
İrenaeus [Aziz] 2918, VI
Hz. İsa 2984, VI
Johannes [Rapella'lı] 3058, VI
King, William 3245, VI
Kyrillos [Aziz] 3387, VII
Lactanius 3395, VII
Leese, Kurt 3477, VII
L'Herminier, Nicolas 3539, VII
Lullus, Raymundus 3629, VII
Markion 3768, VII
More, Henry 4020, VIII
Nicole, Pierre 4217, VIII
Origenes 4310, VIII
Paulus [Aziz] 4427, VIII
Pius VI 4529, IX
Pius VII 4529, IX
Pius IX 4530, IX
Pius XII 4530, IX
Rasputin, Grigori 4676, IX
Ritschl, Albrecht Benjamin 4756, IX
Schleiermacher, Friedrich 4927, IX
Servetus, Michael 4985, IX
Sorbon, Robert de 5074, X
Troeltsch, Ernst 5351, X
Yuhanna 5605, X
(Ç) Havariler ve Hıristiyanlık 4478, VIII
KATOLİKLİK
Balmes, Jaime Luciano 625, II
Maistre, Joseph Marie de 3700, VII
Newman, John Henry 4206, VIII
MUSEVİLİK
Hz. Musa 4080, VIII
(Ç) Din Eğitimi 1223, III
(Ç) Musevilik 4081, VIII
MÜSLÜMANLIK
Ebu Zerr 1902, IV
Hz. Muhammed 4051, VIII
(Ç) Müslümanlık 4052, VIII
PEYGAMBERLER
Adem 85, I
Davud 1668, III
Habakkuk 2566, V
İbrahim 2954, VI
İdris 2963, VI
İlyas 2970, VI
Hz. İsa 2984, VI
İshak 2987, VI
İşaya 3005, VI
Lut 3637, VII
Hz. Muhammed 4051, VIII
Hz. Musa 4080, VIII
Nuh 4252, VIII
Tsefaniya 5358, X
Yahya [Vaftizci] 5579, X
Yakub 5581, X
Yeremya 5594, X
Yusuf 5609, X
Zekeriya 5625, X
PROTESTANLIK
Angelus [Silezyalı] 335, I
Brunner, Emil 1139, III
REFORMASYON
Müntzer, Thomas 4118, VIII
Luther, Martin 3638, VII
TAOCULUK
Lao-Tze 3428, VII
Lie-Tseu 3567, VII
TİNSELCİLİK
Apollonios [Tyana'lı] 368, I
Boström, Christopher 1035, II
Brunschvicg, Leon 1142, III
Lachelier, Jules 3394, VII
Lagneau, Jules 3401, VII
Laromiguiere, Pierre 3434, VII
Lignac, Joseph 3548, VII
Lotze, Rudolf Hermann 3610, VII
Nemesius 4183, VIII
Plouquet, Gottfried 4551, IX
Ravaisson, Mollien 4681, IX
Saisset, Emil-Edmond 4862, IX
Tertullianus, Quintus 5270, X
Unamuno, Miguel de 5389, X
ZERDÜŞTÇÜLÜK
Zerdüşt 5630, X
(Ç) Zerdüştçülük 5631, X
DNA (Dezoksiribonükleik Asit)
BAK. Genetik
DOĞABİLİM
Aldrovandi, Ulisse 214, I
Aristoteles 414, I
Belon, Pierre 798, II
Buffon, Georges 1153, III
Plinius [Büyük] 4548, IX
ENTOMOLOJİ (Böcekbilimi)
Bates, Henry Walter 692, II

Bonnet, Charles 1006, II
Ray, John 4685, IX
Réaumur, René Antoine 4694,IX
(Ç) Trake Solunumu 1006, II
(*) BAK. Botanik, Zooloji
DOĞALCILIK
EDEBİYAT
Dreiser, Theodore 1827, IV
Farrell, James T. 2093, IV
Goncourt, Edmond Huot de 2431, V
Goncourt, Jules Huot de 2431, V
Maupassant, Guy de 3805, VII
Robinson, Edwin Arlington 4775, IX
Zola, Emile 5644, X
HEYKEL
Dalou, Jules 1630, III
Giacometti, Alberto 2367, V
Gonzales, Julio 2434, V
RESİM
Beardsley, Aubrey Vincent 737, II
Constable, John 1491, III
Homer, Winslow 2826, VI
Menzel, Adolf von 3896, VII
TİYATRO
Antoine, Andre 352, I
Becque, Henri François 755, II
Hauptmann, Gerhart 2665, V
Zola, Emile 5644, X
(Ç) Doğalcılık (Natüralizm) ve Tiyatro 2666, V
DOĞU BİLİMLERİ
Bartold, Vasiliy 674, II
Beryozin, İlya Nikolayeviç 877, II
Contenau, Georges 1495, III
Delaporte, Luis 1703, IV
Goldziher, İgnac 2426, V
Redhouse, James 4697, IX
Silvestre de Sacy 5020, IX
DOKUBİLİM
BAK. Histoloji
DOKU VE ORGAN NAKLİ
Bert, Paul 871, II
Burnet, Frank Macfarlane 1181, III
Carrel, Alexis 1276, III
Harrison, Ross Granville 2637, V
Medawar, Peter Brian 3829, VII
Spemann, Hans 5088, X
KALP NAKLİ
Barnard, Christiaan 658, II
De Bakey, Michael Ellis 1675, III
Shumway, Norman Edward 5010, IX
●DOMİNİK
DEVLET BAŞKANLARI
Balaguer, Joaquin 613, II
Trujillo y Molina 5355, X
●DULKADİROĞULLARI
BEYLER
Karaca Bey 3137, VI
Nasıreddin Mehmed Bey 4153, VIII
DÜNYA SAVAŞI I (1914-1918)
Albert I 201, I
Allenby, Edmund 266, I
Cemal Paşa 1334, III
Clemenceau, Georges 1442, III
Enver Paşa 1981, IV
Falkenhayn, Erich von 2080, IV
Foch, Ferdinand 2185, IV
Franz Joseph I 2221, IV
Hamilton, İan 2605, V
Hindenburg, Paul von 2769, V
Jellicoe, John Rusworth 3048, VI
Joffre, Joseph 3056, VI
Liman von Sanders, Otto 3550, VII
Lloyd George, David 3580, VII
Ludendorf, Erich 3625, VII
Moltke, Helmuth J.L. 3989, VIII
Nikolay II 4231, VIII
Said Halim Paşa 4863, IX
Talat Paşa 5228, X
Venizelos, Eleutherios 5441, X
Wilson, T.Woodrow 5555, X
(Ç) I.Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu 1982, IV
DÜNYA SAVAŞI II (1939-1945)
Badoglio, Pietro 587, II
Churchill, Winston 1415, III
Çan Kay-Şek 1590, III
Dönitz, Karl 1824, IV
Eisenhower, Dwight David 1941, IV
Gaulle, Charles de 2321, V
Hitler, Adolf 2775, V
Hirohito 2788, V
Jukov, Georgi 3085, VI
Kesserling, Albert 3223, VI
Laval, Pierre 3447, VII
Macarthur, Douglas 3649, VII
Mao Zedung 3744, VII
Marshall, George 3774, VII
Molotov, Vyaçeslav 3988, VIII
Montgomery, Bernard 4012, VIII
Mussolini, Benito 4088, VIII
Nagano, Osami 4130, VIII
Petain, Philippe 4468, VIII
Rommel, Erwin 4789, IX
Roosevelt, Franklin Delano 4791, IX
Rundstedt, Gerd von 4825, IX
Stalin, Joseph 5102, X
Tojo Hideki 5320, X
Truman, Harry S. 5356, X
Wilhelm II 5545, X
ECZACILIK
BAK. Farmakoloji
EDEBİYAT
AKMEİZM
Ahmatova, Anna 119, I
Mandelştam, Osip 3726, VII
ARAŞTIRMA-ELEŞTİRİ
Bachelard, Gaston 580, II
Ball, Hugo 622, II
Baumgart, Reinhard 707, II
Belinski, Vissarion 787, II
Bellay, Joachim du 791, II
Benjamin, Walter 812, II
Bradley, Andrew Cecil 1061, II
Brooks, Cleanth 1118, II
Caudwell, Christopher 1304, III
Daiches, David 1625, III
Dobrolyubov, Nikolay 1796, IV
Du Bos, Charles 1835, IV
Eagleton, Terry 1879, IV
Empson, William 1970, IV
Faguet, Emile 2076, IV
Frye, Herman Northrop 2263, V
Gourmont, Remy de 2450, V
Hazlitt, William 2685, V
Leavis, F.R. 3464, VII
Lessing, Gotthold 3520, VII
Lewis, C.S. 3532, VII
Lukacs, György 3627, VII
Lunaçarski, Anatoli 3634, VII
Mayer, Hans 3819, VII
Murray, Gilbert 4079, VIII
Pisarev, Dimitri İvanoviç 4534, IX
Ransom, John Crowe 4674, IX
Read, Herbert 4693, IX
Richards, I.A. 4738, IX
Sainte-Beuve, Charles 4856, IX
Schlegel, August Wilhelm 4924, IX
Spender, Stephen 5091, X
Stevenson, Robert Louis 5129, X
Suçkov, Boris 5153, X
Swinburne, Charles 5184, X
Taine, Hippolyte Adolphe 5225, X
Tate, Allen 5248, X
Thibaudet, Albert 5284, X
Tomaşevski, Boris 5328, X
Vittorini, Elio 5470, X
Walpole, Hugh 5494, X
Warren, Robert Penn 5501, X
Williams, Raymond 5550, X
Wilson, Edmund 5553, X
Winters, Yvor 5559, X
Woolf, Virginia 5567, X
(Ç) Arketipçi Eleştiri 2263, V
BEAT KUŞAĞI
Ferlinghetti, Lawrence 2123, IV
Ginsberg, Allen 2384, V
Kerouac, Jack 3220, VI
(Ç) Beat Kuşağı 2384, V
BİLDUNGSROMAN
BAK. Edebiyat (Oluşum Romanı)
BİLİNÇ AKIŞI
Joyce, James 3080, VI
Woolf, Virginia 5567, X
COŞKUNLUK AKIMI
Goethe, Johann Wolfgang von 2412, V
Schiller, Friedrich von 4921, IX
(Ç) Alman Edebiyatında Coşkunluk Akımı 4923, IX
DÜZ YAZI
Achebe, Chinua 70, I
Addison, Joseph 83, I
Agnon, Shmuel Yosef 106, I
Aksakov, Sergey Timofeyeviç 180, I
Alarcon, Pedro Antonio de 197, I
Alcott, Louisa May 212, I
Amis, Kingsley 296, I
Andersen, Hans Christian 318, I
Anderson, Sherwood 323, I
Andreyev, Leonid 331, I
Andriç, İvo 331, I
Aretino, Pietro 396, I
Audiberti, Jacques 505, I
Austen, Jane 518, I
Ayme, Marcel 538, I
Aytmatov, Cengiz 542, I
Babel, İzak Emmanviloviç 558, I
Baldwin, James 619, II
Barbusse, Henri 648, II
Barres, Maurice 661, II
Barrie, James Matthew 662, II
Bataille, Georges 692, II
Baum, Vicki 707, II
Bazin, Hervé 735, II
Beauvoir, Simone de 742, II
Beckett, Samuel 750, II
Beerbohm, Max 763, II
Behn, Aphra 773, II
Behrengi, Samed 774, II
Bellamy, Edward 790, II
Bellow, Saul 796, II
Bennett, Arnold 816, II
Bergman, Hjalmar 828, II
Bernanos, Georges 855, II
Blanchot, Maurice 945, II
Blasco Ibanez Vicente 948, II
Borchert, Wolfgang 1014, II
Borges, Jorge Luis 1019, II
Boswell, James 1036, II
Bourget, Paul 1046, II
Böll, Heinrich 1059, II
Brentano, Clemens 1095, II
Broch, Hermann 1113, II
Bronte, Charlotte 1116, II
Bronte, Emily Jane 1116, II
Buck, Pearl S. 1147, III
Bulgakov, Mihail 1159, III
Bunin, İvan Alekseyeviç 1164, III
Bunyan, John 1170, III
Burgess, Anthony 1173, III
Burke, Kenneth 1178, III
Butler, Samuel 1188, III
Butor, Michel 1189, III
Cahiz 1214, III
Calvino, Italo 1224, III
Canetti, Elias 1234, III
Capote, Truman 1243, III
Carr, John Dickson 1273, III
Carroll, Lewis 1279, III
Castelo Branco, Camilo 1293, III
Cayrol, Jean 1316, III
Celine, Louis-Ferdinand 1326, III
Christie, Agatha 1412, III
Cibran, Halil 1423, III
Colette 1464, III
Conrad, Joseph 1488, III
Cortazar, Julio 1510, III
Courteline, Georges 1524, III
Cronin, Archibald Joseph 1545, III
Çapek, Karel 1592, III
Çernişevski, Nikolay 1605, III
Daudet, Alphonse 1656, III
Defoe, Daniel 1686, III
Dekker, Thomas 1699, IV
De La Mare, Walter 1702, IV
De La Roche, Mazo 1703, IV
Dery, Tibor 1730, IV
Dimov, Dimitri 1785, IV
Dos Passos, John 1815, IV
Dostoyevski, Fiyodor 1817, IV
Doyle, Arthur Conan 1823, IV
Duhamel, Georges 1846, IV
Dumas, Alexandre [Baba] 1851, IV
Du Maurier, Daphne 1853, IV
Duras, Marguerite 1863, IV
Durrell, Lawrence George 1866, IV
Ehrenburg, İlya 1928, IV
Fallaci, Oriana 2083, IV
Fallada, Hans 2083, IV
Fast, Howard 2095, IV
Faulkner, William 2097, IV
Fedin, Konstantin 2108, IV
Fielding, Henry 2149, IV
Fitzgerald, F.Scott 2165, IV
Ford, Ford Madox 2191, IV
Forster, Edward Morgan 2196, IV
France, Anatole 2209, IV
Freytag, Gustav 2236 IV
Frisch, Max 2247, IV
Fuçik, Julius 2266, V
Fuentes, Carlos 2267, V
Gallico, Paul William 2291, V
Galsworthy, John 2294, V
Garcia Marquez, Gabriel 2305, V
Gary, Romain 2314, V
Gaskell, Elizabeth 2314, V
Gautier, Theophile 2327, V
Genet, Jean 2342, V
Gide, André 2372, V
Giraudoux, Jean 2391, V
Goethe, Johann Wolfgang von 2412, V
Gogol, Nikolay Vasilyeviç 2415, V
Golding, William Gerald 2418, V
Goldsmith, Oliver 2424, V
Gonçarov, İvan 2432, V
Gourmont, Remy de 2450, V
Grass, Günter 2476, V
Graves, Robert Ranke 2479, V
Greene, Graham 2484, V
Greer, Germaine 2485, V
Grimmelshausen 2501, V
Guareschi, Giovanni 2521, V
Habeck, Fritz 2566, V
Hailey, Arthur 2583, V
Hammett, Dashiell 2610, V
Hamsun, Knut 2615, V
Handke, Peter 2618, V
Han Yü 2623, V
Hardy, Thomas 2628, V
Hariri 2631, V
Haşek, Jaroslav 2662, V
Hawthorne, Nathaniel 2674, V
Hecht, Ben 2688, V
Heine, Heinrich 2697, V
Hemedani 2709, V
Hemingway, Ernest 2709, V
Hesse, Hermann 2753, V
Hilton, James 2766, V
Hoffmann, E.T.A. 2805, V
Horvath, Ödön von 2842, VI
Howells, William Dean 2851, VI
Hughes, Langston 2862, VI
Huysmans, Joris-Karl 2892, VI
Irving, Washington 2921, VI
Isherwood, Christopher 2921, VI
İstrati, Panait 2922, VI
James, Henry 3027, VI
Johnson, Uwe 3065, VI
Johnston, Denis 3065, VI
Joyce, James 3080, VI
Kadare, İsmail 3093, VI
Kafka, Franz 3097, VI
Katayev, Valentin 3168, VI
Kavabata, Yasunari 3177, VI
Kazancakis, Nikos 3187, VI
Keller, Gottfried 3197, VI
Kerouac, Jack 3220, VI
Kipling, Rudyard 3246, VI
Kleist, Heinrich von 3268, VI
Koestler, Arthur 3285, VI
Kollontay, Aleksandra 3293, VI
Korolenko, Vladimir 3310, VI
Kosinski, Jerzy 3311, VI
Krilov, İvan Andreyeviç 3335, VI
Kundera, Milan 3362, VI
Laclos, Pierre 3394, VII
La Fayette, Marie M. 3397, VII
Lagerkvist, Par 3400, VII
Lagerlöf, Selma 3401, VII
Lamb, Charles 3409, VII
Larbaud, Valery 3432, VII
Larkin, Philip 3433, VII
Lawrence, D.H. 3455, VII
Laxness, Halldor Kiljan 3459, VII
Lazarus, Emma 3461, VII
Lenz, Siegfried 3502, VII
Lessing, Doris 3520, VII
Lewis, C.S. 3532, VII

Lewis, Sinclair 3536, VII
Lomonosov, Mihail 3591, VII
London, Jack 3593, VII
Loti, Pierre 3609, VII
Lunaçarski, Anatoli 3634, VII
McCullers, Carson 3652, VII
Machado de Assis, J. 3659, VII
MacLeish, Archibald 3671, VII
Macrobius, Aurelius 3678, VII
Mailer, Norman 3696, VII
Malaparte, Curzio 3707, VII
Malory, Thomas 3716, VII
Malraux, Andre 3718, VII
Mann, Heinrich 3730, VII
Mann, Thomas 3731, VII
Mansfield, Katherine 3737, VII
Marivaux, Pierre de 3766, VII
Martin du Gard, Roger 3780, VII
Maugham, Somerset 3805, VII
Mauriac, François 3808, VII
Maurois, Andre 3809, VII
Melville, Herman 3873, VII
Michaux, Henri 3923, VII
Miller, Henry 3948, VIII
Millett, Kate 3950, VIII
Milton, John 3953, VIII
Mişima, Yukio 3979, VIII
Molnar, Ferenc 3988, VIII
Montagu, Mary Wortley 4000, VIII
Montherlant, Henry de 4013, VIII
Moravia, Alberto 4019, VIII
Mörike, Eduard 4045, VIII
Murdoch, Iris 4077, VIII
Musil, Robert 4086, VIII
Nabokov, Vladimir 4124, VIII
Nemeth, Laszlo 4184, VIII
Nerval, Gerard de 4189, VIII
Nizan, Paul 4226, VIII
O'Brien, Edna 4264, VIII
O'Connor, Flannery 4268, VIII
O'Flaherty, Liam 4273, VIII
O. Henry 4277, VIII
Orwell, George 4317, VIII
Ozaki Koyo 4342, VIII
Pasternak, Boris 4415, VIII
Pavese, Cesare 4428, VIII
Peacock, Thomas Love 4435, VIII
Perez de Ayala, Ramon 4453, VIII
Perrault, Charles 4460, VIII
Pinget, Robert 4515, IX
Pisan, Christine de 4523, IX
Pisemski, Aleksey 4535, IX
Poe, Edgar Allan 4553, IX
Porter, Katherine Anne 4583, IX
Pound, Ezra 4587, IX
Priestley, J.B. 4602, IX
Proust, Marcel 4614, IX
Przybyzewski, Stanislaw 4617, IX
Puşkin, Aleksandr 4631, IX
Puzo, Mario 4634, IX
Rand, Ayn 4670, IX
Raynal, Thomas 4691, IX
Remarque, Erich Maria 4712, IX
Rhys, Jean 4731, IX
Richardson, Samuel 4740, IX
Rizal, Jose 4759, IX
Robbe-Grillet, Alain 4766, IX
Rojas, Fernando de 4787, IX
Rolland, Romain 4787, IX
Romains, Jules 4788, IX
Rulfo, Juan 4824, IX
Sade, Marquis de 4847, IX
Sagan, Françoise 4854, IX
Saint-Exupery, Antoine de 4857, IX
Salinger, J.D. 4870, IX
Saltikov, Mihail 4873, IX
Sandburg, Carl 4880, IX
Saroyan, William 4892, IX
Sarraute, Nathalie 4893, IX
Sartre, Jean-Paul 4894, IX
Schnitzler, Arthur 4933, IX
Scott, Walter 4955, IX
Seghers, Anna 4963, IX
Sevigne, Marie de 4989, IX
Shaw, George Bernard 5001, IX
Shaw, Irwin 5002, IX
Shelley, Mary 5003, IX
Sienkiewicz, Henryk 5015, IX
Sillanpaa, Frans Eemil 5019, IX
Silone, Ignazio 5020, IX
Simenon, Georges 5021, IX
Simon, Claude 5022, IX
Sinclair, Upton 5025, IX
Simonov, Konstantin 5032, IX
Soljenitsin, Aleksandr 5065, X
Spark, Muriel 5084, X
Spyri, Johanna 5098, X
Stael, Madame de 5100, X
Steinbeck, John 5118, X
Stendhal 5122, X
Sterne, Laurence 5127, X
Stevenson, Robert Louis 5129, X
Storm, Theodor 5135, X
Stowe, Harriet Beecher 5136, X
Swift, Jonathan 5183, X
Tagore, Rabindranat 5222, X
Thackeray, William 5278, X
Tolstoy, Lev 5325, X
Traven, B. 5346, X
Trollope, Anthony 5352, X
Twain, Mark 5375, X
Unamuno, Miguel de 5388, X
Updike, John Hoyer 5390, X
Vailland, Roger 5407, X
Valle Inclan, Ramon 5411, X
Vargas Llosa, Mario 5428, X
Vian, Boris 5454, X
Vittorini, Elio 5470, X
Vonnegut, Kurt Jr. 5479, X
Wallace, Edgar 5492, X
Wallace, Irving 5493, X
Walpole, Hugh 5494, X
Warren, Robert Penn 5501, X
West, Nathanael 5526, X
Wilde, Oscar 5542, X
Wilder, Thornton 5544, X
Williams, William Carlos 5551, X
Wolfe, Thomas 5563, X
Woolf, Virginia 5567, X
Wright, Richard 5575, X
Yacine, Kateb 5579, X
Yourcenar, Marguerite 5604, X
Zamyatin, Yevgeni İvanoviç 5619, X
Zweig, Stefan 5648, X
(Ç) Balzac Çağında Toplum ve Roman 632, II
(Ç) Chaucer'in Orta Çağ Gerçekçiliği 1397, III
(Ç) Coleridge ve Sanat Öğretisi 1463, III
(Ç) Conrad ve Sürgünün Romanı 1489, III
(Ç) Dickens ve Romantik-Gerçekçilik 1753, IV
(Ç) İngiliz Romanının Doğuşu 1687, III
(Ç) Romanda Bakış Açısı 3028, VI
(Ç) Romans'tan Romana 1350, III
(Ç) 20 yy. Başında Roman 4615, IX
GENÇ ALMANYA HAREKETİ
Freytag, Gustav 2236, IV
Heine, Heinrich 2697, V
(Ç) Genç Almanya (Jungdeutschland) Hareketi 2698, V
GÜLDÜRÜ
Goscinny, René 2443, V
Guareschi, Giovanni 2521, V
Sterne, Laurence 5127, X
Thurber, James Grover 5297, X
İMGECİLİK
Blake, William 940, II
Pound, Ezra 4587, IX
Stevens, Wallace 5128, X
(Ç) İmgecilik 4588, IX
JUNGDEUTSCHLAND
BAK. Edebiyat (Genç Almanya Hareketi)
KOMEDİ
BAK. Edebiyat (Güldürü)
MODERNİZM (Modernismo)
Drummond de Andrade 1832, IV
Lawrence, D.H. 3455, VII
(Ç) Romanda Modernizm 3457, VII
NOUVEAU-ROMAN
BAK. Edebiyat (Yeni Roman)
OLUŞUM ROMANI
Goethe, Johann Wolfgang von 2412, V
Hesse, Hermann 2753, V
Hölderlin, Friedrich 2853, VI
Mann, Thomas 3731, VII
Novalis, Friedrich 4248, VIII
(Ç) Oluşum Romanı (Bildungsroman) 2413, V
PARNASÇILAR
Heredia, Jose-Maria de 2730, V
POLİSİYE
Carr, John Dickson 1273, III
Christie, Agatha 1412, III
Doyle, Arthur Conan 1823, IV
Hammett, Dashiell 2610, V
Poe, Edgar Allan 4553, IX
Wallace, Edgar 5492, X
(Ç) Polis Romanı 2611, V
STURM UND DRANG
BAK. Edebiyat (Coşkunluk Akımı)
ŞİİR
Abid b. Abraş 67, I
Ady, Endre 98, I
Ahmatova, Anna 119, I
Aiken, Conrad Porter 156, I
Alberti, Rafael 206, I
Alkama b. Abade 259, I
Amr b. Külsüm 303, I
Andrade, Oswald de 323, I
Antere 344, I
Archpoet 388, I
Arif Kazvini 408, I
Arnim, Achim von 439, I
Auden, W.H. 505, I
Baba Tahir Uryan 556, I
Bachmann, İngeborg 581, II
Bazin, Herve 735, II
Bellay, Joachim du 791, II
Biermann, Wolf 905, II
Bialık, Hayyim Nahman 922, II
Bidil 723, II
Blake, William 940, II
Blok, Aleksandr 955, II
Bosquet, Alain 1033, II
Botev, Hristo 1036, II
Brecht, Bertolt 1087, II
Brentano, Clemens 1095, II
Brooke, Rupert 1118, II
Browning, Robert 1123, II
Burns, Robert 1182, III
Busiri 1186, III
Camoes, Luis de 1227, III
Carducci, Giosue 1255, III
Cayrol, Jean 1316, III
Cerir 1347, III
Chapman, George 1379, III
Chaucer, Geoffrey 1396, III
Chretien de Troyes 1412, III
Claudel, Paul 1435, III
Cohen, Leonard 1455, III
Cros, Charles 1547, III
Cruz, Ramon de la 1550, III
cummings, e.e. 1559, III
D'Annunzio, Gabriele 1640, III
Dante Alighieri 1641, III
Dario, Ruben 1646, III
Davenand, William 1658, III
Daviço, Oskar 1667, III
De La Mare, Walter 1702, IV
Dickinson, Emily 1754, IV
Dibil 1778, IV
Donne, John 1811, IV
Drummond de Andrade 1832, IV
Dryden, John 1832, IV
Durrell, Lawrence George 1866, IV
Ebiverdi 1887, IV
Ebu Dülame 1889, IV
Ebu Firas 1889, IV
Ebu'l-Ala Maarri 1892, IV
Ebu Nuvas 1900, IV
Ebü'l-Atahiye 1903, IV
Edib Sabir 1921, IV
Edibü'l-Memalik 1921, IV
Eich, Günter 1932, IV
Ellot, Thomas Stearns 1953, IV
Elitis, Odisseus 1957, IV
Eminescu, Mihail 1965, IV
Emir Hüsrev 1966, IV
Enveri 1981, IV
Enzensberger, Hans Magnus 1984, IV
Ferazdak 2120, IV
Ferlinghetti, Lawrence 2123, IV
Ferruhi, 2134, IV
Feyzi-i Hindi 2142, IV
Firdevsi 2170, IV
Frost, Robert 2258, V
Gay, John 2327, V
George, Stephan 2349, V
Ginsberg, Allen 2384, V
Goethe, Johann Wolfgang von 2412, V
Gongora y Argote, Luis de 2433, V
Gozzi, Carlo 2454, V
Greene, Robert 2485, V
Guarini, Gian Battista 2521, V
Guillen, Jorge 2531, V
Guillen, Nicolas Batista 2531, V
Guillevic, Eugene 2532, V
Haciri 2574, V
Hacuy-i Kirmani 2574, V
Hafız Şirazi 2580, V
Hakani 2586, V
Hassan b. Sabit 2661, V
Hatem Ta'i 2663, V
Heine, Heinrich 2697, V
Heredia, Jose-Maria de 2730, V
Hernandez, Jose 2733, V
Hernandez, Miguel 2733, V
Hidayet Rıza Kuluhan 2781, V
Hofmannstahl, Hugo von 2808, V
Hopkins, Gerard Manley 2834, VI
Housman, Alfred Edward 2848, VI
Hölderlin, Friedrich 2853, VI
Hughes, Langston 2862, VI
Hughes, Ted 2862, VI
Illyes, Gyula 2912, VI
İbn Kuzman 2939, VI
İbn Nübate 2943, VI
İbnü'l-Mu'tez 2952, VI
İbn Yemin 2953, VI
İbn Zeydun 2953, VI
İmruü'l-Kays 2972, VI
Jacob, Max 3020, VI
Jimenez, Juan Ramon 3054, VI
Johnson, Samuel 3064, VI
Jonson, Ben 3073, VI
Jozsef, Attila 3082, VI
Kaani 3090, VI
Ka'b b. Züheyr 3092, VI
Kabuli 3092, VI
Kadare, İsmail 3093, VI
Kalidasa 3107, VI
Katran 3172, VI
Kavafis, Konstantinos 3177, VI
Keats, John 3191, VI
Kerouac, Jack 3220, VI
Kipling, Rudyard 3246, VI
La Fontaine, Jean de 3398, VII
Laforgue, Jules 3399, VII
Lagerkvist, Par 3400, VII
Lamb, Charles 3409, VII
Larkin, Philip 3433, VII
Lautreamont 3446, VII
Lebid 3466, VII
Leopardi, Giacomo 3510, VII
Leyle'l-Ahyeliye 3538, VII
Lima, Jorge de 3549, VII
Lindsay, Nicholas Vachel 3553, VII
Longfellow, Henry 3594, VII
Lorca, Federico Garcia 3601, VII
Lowell, Robert 3620, VII
Machado y Ruiz, Antonio 3660, VII
MacLeish, Archibald 3671, VII
Madach, Imre 3679, VII
Maeterlinck, Maurice 3682, VII
Mahtum Kulu 3695, VII
Mandelştam, Osip 3726, VII
Marinetti, Emilio Filippo Tommaso 3762, VII
Marlowe, Christopher 3771, VII
Marot, Clement 3772, VII
Marston, John 3776, VII
Marti, Jose 3777, VII
Marvell, Andrew 3783, VII
Matsuo Başo 3801, VII
Mayakovski, Vladimir 3817, VII
Mes'ud b. Sa'd 3910, VII
Mickiewicz, Adam 3937, VIII
Milosz, Czeslaw 3952, VIII
Milton, John 3953, VIII
Mistral, Frederic 3964, VIII
Mistral, Gabriela 3964, VIII
Montale, Eugenio 4001, VIII
Moore, Marianne 4016, VIII
Morris, William 4030, VIII
Mörike, Eduard 4045, VIII
Mu'izzi 4062, VIII

Musset, Alfred de 4087, VIII
Müslim b. Velid 4120, VIII
Mütenebbi 4120, VIII
Naevius, Gnaeus 4129, VIII
Naidu, Sarojini 4132, VIII
Nasır-ı Hüsrev 4154, VIII
Nekrasov, Nikolay Alekseyeviç 4182, VIII
Neruda, Pablo 4187, VIII
Nerval, Gerard de 4189, VIII
Nizami [Genceli] 4233, VIII
Ogaryov, Nikolay Platonoviç 4275, VIII
Olson, Charles 4291, VIII
Otway, Thomas 4335, VIII
Owen, Wilfred 4341, VIII
Ozaki Koyo 4342, VIII
Ömer Hayyam 4350, VIII
Ömer İbnü'l Farid 4349, VIII
Örfi 4358, VIII
Pasternak, Boris 4415, VIII
Paz, Octavio 4433, VIII
Peacock, Thomas Love 4435, VIII
Peel, George 4440, VIII
Peele, George 4440, VIII
Peguy, Charles 4440, VIII
Perse, Saint-John 4463, VIII
Pessoa, Fernando 4465, VIII
Petofi, Sandor 4471, VIII
Petronius, Arbiter 4477, VIII
Piontek, Heinz 4519, IX
Pirandello, Luigi 4519, IX
Plath, Sylvia 4540, IX
Poe, Edgar Allan 4553, IX
Ponge, Francis 4574, IX
Pope, Alexander 4577, IX
Pound, Ezra 4587, IX
Prevert, Jacques 4599, IX
Quasimodo, Salvatore 4638, IX
Rakovski, Georgi Sava 4662, IX
Ransom, John Crowe 4674, IX
Reverdy, Pierre 4725, IX
Rexroth, Kenneth 4725, IX
Rilke, Rainer Maria 4752, IX
Ritsos, Yannis 4765, IX
Roethke, Theodore 4785, IX
Ronsard, Pierre de 4789, IX
Rudeki 4821, IX
Saba, Umberto 4838, IX
Sabir 4843, IX
Sachs, Hans 4845, IX
Sachs, Nelly 4846, IX
Sadi [Şirazlı] 4848, IX
Saint-Pol-Roux 4859, IX
Saib 4862, IX
Salinas, Pedro 4870, IX
Sandburg, Carl 4880, IX
Schiller, Friedrich von 4921, IX
Schlegel, Karl Friedrich 4924, IX
Scott, Walter 4955, IX
Seferis, Yorgo 4962, IX
Shakespeare, William 4996, IX
Sidney, Philip 5012, IX
Spender, Stephen 5091, X
Spenser, Edmund 5092, X
Stevens, Wallace 5128, X
Stevenson, Robert Louis 5129, X
Supervielle, Jules 5168, X
Swinburne, Charles 5184, X
Şehriyar 5204, X
Şevket-i Buhari 5207, X
Şeyyad Hamza 5211, X
Tagore, Rabindranat 5222, X
Tarafa 5239, X
Tardieu, Jean 5241, X
Tate, Allen 5248, X
Tennyson, Alfred 5265, X
Thomas, Dylan 5289, X
Tuğrai 5361, X
Ungaretti, Giuseppe 5389, X
Valery, Paul 5410, X
Vallejo, Cesar 5411, X
Vaptsarov, Nikola, 5426, X
Vildrac, Charles 5462, X
Villon, François 5463, X
Voznesenski, Andrey 5480, X
Warren, Robert Penn 5501, X
Whitman, Walt 5534, X
Winters, Yvor 5559, X
Yacine, Kateb 5579, X
Yeats, William Butler 5591, X
Yesenin, Sergey Aleksandroviç 5595, X
Yevtuşenko, Yevgeni Aleksandroviç 5597, X
Züheyr b. Ebu Sulme 5647, X
(Ç) I. Dünya Savaşı'nda Fransız Şiiri 363, I
(Ç) Çağdaş İngiliz Şiiri 1954, IV
(Ç) 17. yy. İngiliz Şiiri 1812, IV
(Ç) Şiirde Halk Kaynaklarından Yararlanma 3602, VII
(Ç) 20.yy Başında Rus Şiirinde Yeni Akımlar 3818, VII
VAROLUŞÇULUK
Beauvoir, Simone de 742, II
Sartre, Jean-Paul 4894, IX
Unamuno, Miguel de 5388, X
YENİ ROMAN
Butor, Michel 1189, III
Cayrol, Jean 1316, III
Duras, Marguerite 1863, IV
Robbe-Grillet, Alain 4766, IX
Sarraute, Nathalie 4893, IX
Simon, Claude 5022, IX
(Ç) Yeni Roman 4766, IX
YİTİK KUŞAK
Faulkner, William 2097, IV
Fitzgerald, F. Scott 2165, IV
Hemingway, Ernest 2709, V
(Ç) Amerikan Edebiyatında Yitik Kuşak 2165, IV
(*) BAK. Bilim-Kurgu, Bölgeselcilik, Dadacılık, Dışavurumculuk, Doğalcılık, Gelecekçilik, Gerçekçilik, Gerçeküstücülük, Kübizm, Roma Sanatı, Romantizm, Rönesans Sanatı, Simgecilik, Tiyatro, Toplumcu Gerçekçilik, Toplumsal Gerçekçilik, Yeni Gerçekçilik, Yeni Klasikçilik, Yunan Sanatı.
EĞİTİM
Basedow, Johann Bernhard 679, II
Blonsky, P.P. 958, II
Bode, Boyd Henry 972, II
Comenius, Johann Amos 1471, III
Decroly, Ovide 1682, III
Demolins, Edmond 1717, IV
Fröbel, Friedrich 2259, V
Illich, İvan 2911, VI
Kerschensteiner, Georg 3220, VI
Krupskaya, Nadejda 3346, VI
Lavisse, Ernest 3450, VII
Makarenko, Anton 3702, VII
Mann, Horace 3731, VII
Montessori, Maria 4006, VIII
Parker, Francis 4402, VIII
Pestalozzi, Johann 4466, VIII
Satı Bey 4897, IX
Spock, Benjamin 5097, X
(Ç) Dünyada İlk Anaokulları 2260, V
EKSPRESYONİZM
BAK. Dışavurumculuk
●EKVADOR
DEVLET BAŞKANLARI
Alfaro, Eloy 230, I
Flores, Juan Jose 2180, IV
Garcia Moreno, Gabriel 2306, V
Plaza Lasso, Galo 4545, IX
Velasco Ibarra, Jose Maria 5438, X
ELEKTRİK
Coulomb, Charles 1515, III
Du Fay, Charles François 1843, IV
Gray, Stephen 2481, V
ATMOSFER ELEKTRİĞİ
Franklin, Benjamin 2219, IV
ELEKTRİK DEVRELERİ
Heaviside, Oliver 2686, V
Kennelly, Arthur Edwin 3211, VI
Obm, Georg Simon 4279, VIII
Steinmetz, Charles Proteus 5120, X
Wheatstone, Charles 5530, X
ELEKTRİK ENERJİSİ
Tesla, Nikola 5271, X
Westinghouse, George 5528, X
ELEKTRİK MAKİNELERİ
Henry, Joseph 2720, V
Siemens, Werner von 5014, IX
Tesla, Nikola 5271, X
Üreteçler
Faraday, Michael 2090, IV
Gramme, Zenobe 2469, V
(*)BAK. Pil
ELEKTROSTATİK
Cavendish, Henry 1307, III
Coulomb, Charles 1515, III
Poisson, Simeon Denis 4559, IX
Priestley, Joseph 4603, IX
Van de Graaff, Robert Jemişon 5413, X
PİEZOELEKTRİK
Curie, Pierre 1564, III
TERMOELEKTRİK
Kelvin, Lord 3201, VI
Peltier, Jean Charles 4447, VIII
(*) BAK. Elektrodinamik ve Elektromanyetizma
ELEKTRODİNAMİK VE ELEKTROMANYETİZMA
Ampère, André-Marie 300, I
Arago, François 377, I
Biot, Jean Baptiste 912, II
Boltzmann, Ludwig 993, II
Faraday, Michael 2090, IV
Foucault, Léon 2199, IV
Helmholtz, Hermann von 2705, V
Henry, Joseph 2720, V
Oersted, Hans Christian 4271, VIII
Weber, Wilhelm Eduard 5512, X
(Ç) Ampère Yasası 301, I
ELEKTROMANYETİK DALGALAR
Fitzgerald, George 2166, IV
Helmholtz, Hermann von 2705, V
Hertz, Heinrich Rudolf 2743, V
Lodge, Oliver Joseph 3587, VII
(Ç) Radyo Dalgalarıyla İletişim 3750, VII
ELEKTROMANYETİZMA KURAMI
Heaviside, Oliver 2686, V
Kelvin, Lord 3201, VI
Lorentz, Hendrik Antoon 3604, VII
Maxwell, James Clerk 3813, VII
Poynting, John Henry 4592, IX
ELEKTRONİK
Alexanderson, Ernst 229. I
Braun, Karl Ferdinand 1085, II
De Forest, Lee 1688, III
Edison, Thomas Alva 1918, IV
Fleming, John Ambrose 2178, IV
Langmuir, Irving 3427, VII
Richardson, Owen Willans 4740, IX
Townsend, John Sealy 5339, X
(*) BAK. Transistör
EMBRİYOLOJİ
Baer, Karl Ernst von 588, II
Beneden, Edouard van 803, II
Fabricius Ab Aquapendente 2075, IV
Geoffroy Saint-Hilaire 2347, V
Haller, Albrecht von 2599, V
Harvey, William 2650, V
His, Wilhelm 2773, V
Kovalevski, Aleksandr 3318, VI
Kölliker, Rudolf A. von 3323, VI
Remak, Robert 4711, IX
Spallanzani, Lazzaro 5083, X
Spemann, Hans 5088, X
Wilson, Edmund Beecher 5554, X
Wolff, Kaspar Friedrich 5566, X
(Ç) Döllenmiş Yumurtanın Gelişimi 589, II
●EMEVİLER
ASKERLER
Kuteybe b. Müslim 3377, VII
Tarık b. Ziyad 5243, X
DEVLET ADAMLARI
Haccac b. Yusuf 2568, V
HALİFELER
Abdülmelik b. Mervan 60, I
Hişam b. Abdülmelik 2790, V
Mervan I 3904, VII
Mervan II 3904, VII
Muaviye I 4048, VIII
Ömer b. Abdülaziz 4348, VIII
Yezid I 5597, X
EMPRESYONİZM
BAK. İzlenimcilik
ENDOKRİNOLOJİ
BAK. İçsalgı Bilimi
●ENDONEZYA
DEVLET BAŞKANLARI
Suharto 5154, X
Sukarno 5155, X
●ENDÜLÜS EMEVİLERİ
(Ç) Endülüs Emevileri 37, I
DEVLET ADAMLARI
Hacib Mansur 2574, V
HÜKÜMDARLAR
Abdurrahman I 37, I
Abdurrahman III 38, I
ENDÜSTRİ TASARIMI
Behrens, Peter 774, II
Ponti, Gio 4575, IX
Rodçenko, Aleksandr 4781, IX
(Ç) Endüstri Tasarımı 775, II
(*) BAK. Yeni Sanat
ENERJİ
BAK. Atom Fiziği (Nükleer Reaktörler) ve Elektrik
ENTERNASYONAL I
Bakunin, Mikhael 609, II
Becker, Johann Philipp 750, II
Engels, Friedrich 1975, IV
Marx, Karl 5783, X
Proudhon, Pierre Joseph 4612, IX
(Ç) I. Enternasyonal 3784, VII
ENTERNASYONAL II
Bebel, August 745, II
Bernstein, Eduard 868, II
Kautsky, Karl 3175, VI
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
Liebknecht, Wilhelm 3547, VII
Luxemburg, Rosa 3640, VII
ENTERNASYONAL III
Dimitrov, Georgi 1783, IV
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
Stalin, Joseph 5102, X
Togliatti, Palmiro 5319, X
Troçki, Leon 5349, X
●ERETNA BEYLİĞİ
BEYLER
Eretna Bey 2002, IV
●ETİYOPYA
DEVLET ADAMLARI
Makonnen, Ras 3706, VII
DEVLET BAŞKANLARI
Mengistu, Haile Mariam 3891, VII
İMPARATORLAR
Haile Selassie 2584, V
Johannes IV 3056, VI
Menelik II 3889, VII
SİYASİ ÖRGÜTLER
Derg
Haile Selassie 2584, V
ETNOLOJİ
BAK. Antropoloji ve Etnoloji
ETOLOJİ
Frisch, Karl von 2246, IV
Lorenz, Konrad 3605, VII
Tinbergen, Nikolaas 5303, X
EVRİM
Anaksimandros 309, I
Buffon, Georges 1453, III
Darwin, Erasmus 1654, III
Empedokles 1967, IV
Geoffroy Saint-Hilaire 2347, V
Lyell, Charles 3643, VII
(Ç) Evrim Kuramları 1650, III
DARWİNCİLİK
Gray, Asa 2480, V
Haeckel, Ernst 2577, V
Hooker, Joseph Dalton 2832, VI
Huxley, Thomas Henry 2888, VI
Spencer, Herbert 5089, X
Weismann, August 5517, X
Darwincilik'in eleştirisi
Agassiz, Louis 103, I
Butler, Samuel 1188, III
Owen, Richard 4338, VIII
(Ç) Darwincilik'e Tepki 104, I
DOĞAL SEÇME (Doğal Açıklama)
Darwin, Charles 1648, III
Haldane, John Burdon 2587, V
Hardy, Godfrey Harold 2627, V
Spencer, Herbert 5089, X
Wallace, Alfred Russel 5492, X
Weismann, August 5517, X
EVRİM VE KALITIM
Dobzhansky, Theodosius 1796, IV
Galton, Francis 2294, V

Haldane, John Burdon 2587, V
Morgan, Thomas Hunt 4026, VIII
Sagan, Carl 4853, IX
Vries, Hugo de 5481, X
Weismann, August 5517, X
Evrimi Yadsıyanlar
Cuvier, Georges 1571, III
Kazanılmış Özelliklerin Kalıtımı
Lamarck, Jean Baptiste 3407, VII
Lisenko, Denisoviç 3571, VII
Miçurin, İvan Vladimiroviç 3969, VIII
(*) BAK. Genetik, Kalıtım
●EYYUBİLER
HÜKÜMDARLAR
Adil I 89, I
Selaheddin Eyyubi 4866, IX
FARMAKOLOJİ
Bovet, Daniel 1050, II
Dale, Henry Hallett 1627, III
Fischer, Emil Hermann 2157, IV
Fourneau, Ernest 2207, IV
Magendie, François 3683, VII
Robinson, Robert 4778, IX
(*) BAK. Antibiyotikler
●FAS
HÜKÜMDARLAR
Mansur 3739, VII
KRALLAR
Hasan II 2652, V
Muhammed V 4053, VIII
SİYASET ADAMLARI
Allal Fasi, Muhammed 264, I
Ben Barka, Mehdi 800, II
Hattabi, Abdülkerim 2664, V
SİYASİ PARTİLER
İstiklal Partisi
Ben Barka, Mehdi 800, II
FAŞİZM
İSPANYOL FALANJİZMİ
Franco Bahamonde 2213, IV
(Ç) İtalyan Faşizmi 4089, VIII
(Ç) Nazizm 2777, V
(Ç) Reichstag Yangını ve Leipzig Savunması 1784, IV
●FATIMİLER
HALİFELER
Aziz Billah 550, I
Hakim 2586 V
Kaim 3103, VI
Mehdi 3832, VII
Muiz Li-Dinillah 4062, VIII
Mustansir 4107, VIII
VEZİRLER
Efdal b.Bedr Cemali 1923, IV
●FEDERAL ALMAN CUMHURİYETİ (FAC)
BAŞBAKANLAR
Adenauer, Konrad 86, I
Brandt, Willy 1078, II
Kohl, Helmut 3286, VI
Schmidt, Helmut 4931, IX
CUMHURBAŞKANLARI
Heuss, Theodor 2754, V
DEVLET ADAMLARI
Genscher, Hans Dietrich 2344, V
SİYASET ADAMLARI
Bahro, Rudolf 599, II
Strauss, Franz Joseph 5140, X
SİYASİ PARTİLER
Almanya Sosyal Demokrat Partisi
Brandt, Willy 1078, II
CDU
Adenauer, Konrad 86, I
Kohl, Helmut 3286, VI
CSU
Strauss, Franz Joseph 5140, X
●FELEMENK
BAK. Hollanda
FELSEFE
ADCILIK
Aster, Ernst von 464, I
Buridanus, Johannes 1176, III
Durandus 1862, IV
Goodman, Nelson 2436, V
Gregorius [Riminili] 2488, V
Roscelinus, Johannes 4796, IX
William [Occam'lı] 5549, X
(Ç) Adcılık 4796, IX
(Ç) Bilim Felsefesinde Olumlama Sorunu 2437, V
AENESİDEMOS OKULU
Agrippa 112, I
AKADEMİA
Aenesidemos 100, I
Antiokhos 347, I
Kuşkucu Orta Akademia
Arkesilaos 429, I
Yeni Akademia
Karneades 3160, VI
Lakydes 3405, VII
Philon [Larissalı] 4495, IX
ANALİTİK FELSEFE
Blanshard, Brand 948, II
Hart, Herbert Lionel 2639, V
ANTROPOLOJİ FELSEFESİ
Scheler, Max 4916, IX
ARİSTOTELESÇİLİK
Aleksander, Aphrodisius 216, I
Andronikos 332, I
Anselmus 340, I
Brentano, Franz 1095, II
Bruno, Giordano 1139, III
Farabi 2087, IV
Gilbert Porretanus 2380, V
Harris, James 2634, V
Hocazade, Muslihiddin 2800, V
İbn Bacce 2931, VI
İbn Me'mun 2940, VI
İbn Miskeveyh 2941, VI
İbn Rüşd 2943, VI
İbn Sina 2946, VI
Kindi 3257, VI
Leonicus, Thomaius 3509, VII
Mayrons, François 3821, VII
Mazzoni, Giacomo 3825, VII
Melanchton, Philip 3865, VII
Nasireddin Tusi 4154, VIII
Niphus, Agostino 4223, VIII
Orbellis, Nicolaus de 4304, VIII
Piccolomini, Alessandro 4504, IX
Pomponazzi, Pietro 4572, IX
Sabit b. Kurra 4844, IX
Sadeddin Taftazani 4848, IX
Siger [Brabantlı] 5016, IX
Thomas [Aquino'lu] 5288, X
(Ç) İlk Örnekler 2380, V
(Ç) Nesne ve Yönelim 1097, II
(Ç) Rönesans Aristotelesçiliği 4572, IX
ARİSTOTELESÇİLİK-PLATONCULUK
Aksakov, Konstantin 180, I
Albertus Magnus 207, I
Gennadios II 2343, V
Goclenius, Rudolf 2405, V
Piccolomini, Francesco 4504, IX
Theodoros [Gazalı] 5283, X
(Ç) Biçim 14, I
(Ç) Tümeller 341, I
Ariusculuk
Basileios 681, II
Collier, Arthur 1465, III
(Ç) Us Egemenliği 426, I
Atomculuk
Bernier, François 860, II
Demokritos 1714, IV
Hekataios 2703, V
Kanada 3113, VI
Leukippos 3522, VII
Lucretius 3624, VII
(Ç) Anlık Kuramları 2316, V
(Ç) Atom 1715, IV
AUGUSTİNİUSCULUK
Alexander [Hales'li] 228, I
Gilles [Romalı] 2381, V
Henri [Ghent'li] 2714, V
Johannes [Ruysbroeck'lu] 3058, VI
Otto Von Freising 4335, VIII
Paulus Venetius 4427, VIII
Richard, Mediavilla 4736, IX
(Ç) Yazgı 510, I
AYDINLANMA FELSEFESİ
Broussais, François 1120, II
Fontenelle, Bernard 2189, IV
Kozelski, Yakov Pavloviç 3320, VI
Lessing, Gotthold Ephraim 3520, VII
Lichtenberg, Georg 3541, VII
Mendelssohn, Moses 3885, VII
Nicolai, Friedrich 4215, VIII
Oetinger, Friedrich 4272, VIII
Voltaire, François 5478, X
Wolff, Christian 5564, X
(Ç) Aydınlanma Felsefesi 5565, X
(Ç) Duygu 709, II
CHARTRES OKULU
Adelhard [Bath'lı] 84, I
Alain [Lille'li] 195, I
Guillaume [Conches'lu] 2529, V
ÇAĞRIŞIMCILIK
Hartley, David 2640, V
ÇİN FELSEFESİ
Han Fei Tseu 2618, V
Mo-Tseu 4040, VIII
Yin-Wen-Tseu 5600, X
DENEYCİLİK
Baldinotti, Cesare 618, II
Fechner, Gustav Theodor 2106, IV
Genovesi, Antonio 2344, V
Gravesande, William Jacob 2479, V
Grosseteste, Robert 2509, V
Hume, David 2871, VI
İbn Heysem 2938, VI
Krug, Wilhelm Traugott 3342, VI
Locke, John 3583, VII
Maimon, Salomon 3697, VII
Maine De Biran 3699, VII
Nicolas [Autrecourt'lu] 4216, VIII
Petrus, Peregrinus 4479, VIII
Prevost, Pierre 4600, IX
Price, Henry Habberley 4601, IX
Price, Richard 4601, IX
Prichard, Harold Arthur 4602, IX
Rauh, Frederic 4680, IX
Rey, Abel 4726, IX
Richard, St. Victor 4737, IX
Sanchez, François 4878, IX
Weber, Louis 5510, X
Deneyci Felsefe
Aliotta, Antonio 234, I
Bacon, Francis 582, II
(Ç) Deneycilik 2872, VI
(Ç) Tümevarım 583, II
DESCARTESÇİLİK
Gioberti, Vincenzo 2385, V
Herbardt, Johann 2727, V
Lamy, Bernard 3417, VII
Malebranche, Nicholas de 3708, VII
Pascal, Blaise 4410, VIII
Pereira, Gomez 4451, VIII
Polignac, Cardinal 4562, IX
Regis, Pierre Sylvain 4702, IX
Spinoza, Baruch 5095, X
(Ç) Gerçeği Gönülle Bilmek 4412, VIII
DİL FELSEFESİ
Austin, John Langshaw 520, I
Frege, Gottlob 2225, IV
Hampshire, Stuart 2613, V
Humboldt, Wilhelm von 2870, VI
Kainz, Friedrich 3102, VI
Lipps, Hans 3559, VII
Mauthner, Fritz 3811, VII
Monboddo, James Burnett 3991, VIII
Thomasius, Christian 5290, X
Vossler, Karl 5480, X
(Ç) Anlam Kuramları ve Referans 2226, IV
(Ç) Dil Felsefesi 521, I
DİNGİNCİLİK
Fenelon 2116, IV
(Ç) Hıristiyanlık'ta Dingincilik 2117, IV
DİRİMSELCİLİK
Bertalanffy, Ludwig von 872, II
Driesch, Hans 1829, IV
Home, Henry 2826, VI
(Ç) Dirimselcilik 1830, IV
DOĞAÇI FELSEFE
Anaksagoras 305, I
Anaksimandros 309, I
Arkhelaos 430, I
Boutroux, Emile 1048, II
Cafer b.Muhammed 1211, III
Herakleitos 2724, V
Martin, Thomas 3779, VII
Nagel, Ernest 4130, VIII
Oken, Lorenz 4282, VIII
Paracelsus, Aureulus 4396, VIII
Pavlov, Mihail 4431, VIII
Pherekydes 4483, VIII
Raimund 4660, IX
Razi, Ebubekir Zekeriya 4691, IX
Robert, Grosseteste 4769, IX
Steffens, Henrik 5114, X
Tennemann, Wilhelm 5265, X
Thales 5278, X
Uexküll, Jacob von 5382, X
(Ç) Aer 313, I
(Ç) Apeiron 311, I
(Ç) Doğa Felsefesi 5279, X
(Ç) Doğa Yasalarında Olumsallık 1049, II
(Ç) Evren 1141, III
(Ç) İki Töz 1203, III
(Ç) İnşan Evren Özdeşliği 4396, VIII
(Ç) Karşıtların Uzlaşması 1568, III
(Ç) Nous 307, I
DUYUMCULUK
Brown, Thomas 1122, II
Condillac, Etienne 1480, III
Degerando, Marie Josephe 1697, IV
Destutt De Tracy, Antoine 1739, IV
Deussen, Paul 1739, IV
Galluppi, Pasquale 2292, V
Gioja, Melchior 2386, V
Hemsterhuis, Franz 2711, V
Mill, John Stuart 3944, VIII
Moleschot, Jacob 3985, VIII
Royer-Collard, Pierre Paul 4814, IX
Vaihinger, Hans 5407, X
(Ç) İç Duyum 1481, III
ELEA OKULU
Eukleides [Megaralı] 2047, IV
Ksenophanes 3349, VI
Melissos 3869, VII
Zenon [Elealı] 5626, X
(Ç) Elea Okulu 4405, VIII
EMPİRİOKRİTİSZM
Avenarius, Richard 524, I
(Ç) Deney İçerikleri 525, I
EPİKUROSÇULUK
Metrodoros [Lapsekili] 3914, VII
Philodemos [Gadaralı] 4486, VIII
Zenon [Sidonlu] 5629, X
ESKİ YUNAN FELSEFESİ
Abauzit, Firmin 21, I
Cicero, Marcus Tullius 1419, III
Empedokles 1967, IV
Epikuros 1989, IV
İbn Mukaffa 2942, VI
Jaeger, Werner 3024, VI
Philon [İskenderiyeli] 4487, VIII
Pittakos 4535, IX
Tatianus 5249, X
Zeller, Eduard 5625, X
(Ç) Sevgi, Tiksinme ve Dört Öğe 1968, IV
(Ç) Yedi Bilge 4536, IX
EYLEM FELSEFESİ
Davidson, Donald 1662, III
(Ç) Eylem Felsefesi 1663, III
FENOMENOLOJİ
Becker, Oscar 750, II
Diemer, Alwin 1759, IV
GERÇEKÇİLİK
Maier, Heinrich 3695, VII
Reynaud, Jean Ernst 4727, IX
Royce, Josiah 4814, IX
Sibbern, Frederik 5011, IX
Simmel, Georg 5021, IX
Stankeviç, Nikolay 5108, X
Yeni Gerçekçilik
Alexander, Samuel 229, I
Külpe, Oswald 3384, VII
Laberthonniere, Lucien 3389, VII
Montague, William 4000, VIII
Perry, Ralph Barton 4463, VIII
Russell, Bertrand 4827, IX
Schlick, Moritz 4929, IX
Whitehead, Alfred North 5532, X
GEZİMCİLİK
Aristoteles 414, I
Herakleides [Pontuslu] 2723, V
Kratippos [Atinalı] 3331, VI
Lefevre, Jacques 3480, VII
Martini, Jacob 3782, VII
Straton [Lapsekili] 5139, X
(Ç) Aristoteles'in Toplum ve Siyaset Anlayışı 422, I

(Ç) Öz 416, I
(Ç) Töz 419, I
GİZEMCİLİK
Berdyayev, Nikolay 823, II
Bouterwek, Friedrich 1047, II
Böhme, Jacob 1057, II
Eckhart, Meister 1910, IV
Hamann, Johann Georg 2603, V
Honorius, Augustodunensis 2830, VI
Novalis, Friedrich 4248, VIII
Poiret, Pierre 4558, IX
Saint-Martin, Louis 4858, IX
Solovyev, Vladimir 5068, X
Spann, Othmar 5084, X
Suso, Heinrich 5169, X
(Ç) Felsefe ve Şiir 4249, VIII
(Ç) Tanrı Işığı 1001, II
(Ç) Yaratılış ve Tanrısal Işık 1058, II
GÖRGÜCÜLÜK
Grote, Nikolay Yakovleviç 2511, V
GÖRÜNGÜCÜLÜK
Ayer, Alfred Jules 534, I
Buckle, Henry-Thomas 1148, III
Ferrari, Giuseppe 2129, IV
Husserl, Edmund 2883, VI
Ingarden, Roman 2913, VI
Landgrebe, Ludwig 3419, VII
Landmann, Michael 3419, VII
Metzger, Arnold 3916, VII
Moore, George Edward 4014, VIII
Reiner, Hans 4708, IX
(Ç) Görüngücülük 535, I
HAZCILIK
Hegesias 2692, V
Helvetius, Claude-Adrien 2708, V
Mill, John Stuart 3944, VIII
(Ç) Hazcılık (Hedonizm) 410, I
(Ç) Tinsel Dinginlik 1990, IV
HEGELCİLİK
Feuerbach, Ludwig Andreas 2137, IV
Fischer, Kuno 2160, IV
Glockner, Hermann 2401, V
Haeberlin, Paul 2577, V
Harris, William Torrey 2635, V
Lasson, Adolf 3440, VII
Michelet, Karl Ludwig 3928, VII
Nohl, Hermann 4241, VIII
Ogaryov, Nikolay 4275, VIII
Palagyi, Melchior 4380, VIII
Rosenkranz, Karl 4798, IX
Stein, Lorenz von 5117, X
Yeni Hegelcilik
Bosanquet, Bernard 1028, II
Gentile, Giovanni 2345, V
Haering, Theodor 2579, V
HİNT FELSEFESİ
Gotama 2444, V
Kapila 3129, VI
Madhva 3681, VII
Şankara Çayra 5202, X
Vivekananda, Narendra 5473, X
(Ç) Arınma 1150, III
(Ç) Esinlenme 517, I
(Ç) Niyaya 2445, V
HÜMANİZM
Huizinga, Johan 2866, VI
Mirandola, Giovanni 3960, VIII
Montaigne, Michel de 4000, VIII
Petrarca, Francesco 4471, VIII
Philelpho, Franco 4483, VIII
Valla, Laurentius 5410, X
(Ç) Hümanizm 4472, VIII
İDEALİZM
Aksakov, Konstantin 180, I
Berkeley, George 842, II
Beyer, Wilhelm 900, II
Collingwood, Robin 1466, III
Ebner, Ferdinand 1887, IV
Foucher, Simon 2201, IV
Galiç, Aleksander 2288, V
Gogotski, Silvester 2417, V
Hegel, Georg Wilhelm 2689, V
Herder, Johann Gottfried 2729, V
Jacobi, Friedrich 3021, VI
Kant, Immanuel 3122, VI
Kroner, Richard 3339, VI
Lombardi, Franco 3589, VII
Massias, Nicolas 3795, VII
Platon 4541, IX
Schelling, Friedrich 4917, IX
Schiller, Friedrich von 4921, IX
Schlegel, Karl Friedrich 4924 IX
Schopenhauer, Arthur 4934, IX
Shaftesbury, Anthony, 4995, IX
Sokrates 5061, X
Solger, Karl 5065, X
Tillich, Paul 5302, X
Windelband, Wilhelm 5558, X
(Ç) Alman İdealizmi 2146, IV
(Ç) Anlık Felsefesinde İdealist Eğilim 2202, IV
(Ç) Collingwood'un Aristoteles ve Kant'ı Değerlendirişi 1467, III
(Ç) İstenç ve Karamsarlık 4936, IX
(Ç) Soyutlama 843, II
(Ç) Toplum ve Birey 1062, II
İHVANU'S-SAFA
Avfi 527, I
Parmenides 4404, VIII
Zencani 5626, X
Zeyd b.Rifaa 5634, X
(Ç) İhvanu's-Safa 5634, X
İKİCİLİK
Descartes, René 1731, IV
İSKENDERİYE OKULU
Hierokles [İskenderiyeli] 2781, V
İSKOÇYA OKULU
Abercrombie, John 67, I
Bailey, Samuel 600, II
Beattie, James 738, II
Buffier, Claude 1153, III
Reid, Thomas 4707, IX
Stewart, Dugald 5129,X
İSLAM FELSEFESİ
Abdüllatif Bağdadi 58, I
Gazali 2329, V
İbn Bacce 2931, VI
İbn Meserre 2941, VI
Nazzam 4169, VIII
Veysel Karani, Üveys-i Karani 5454, X
Yahya b.Adi 5580, X
(Ç) Duyu Verileri 1894, IV
(Ç) İslamda Bilim 239, I
(Ç) İslam Düşüncesinde Bilgi ve Doğruluk 1575, III
JANSENCİ OKUL
Arnauld, Antoine 438, I
Jansenius, Cornelius 3033, VI
KABALACILIK
Agrippa, Cornelius 111, I
Akiba ben Yasef 176, I
Benz, Ernst 820, II
Reuchlin, Johann 4724, IX
KANTÇILIK
Beck, Jacob Sigismund 748, II
Green, Thomas Hill 2483, V
Hönigswald, Richard 2853, VI
Lewis, Clarence 3533, VII
Mamiani, Terenzio 3721, VII
Reinhold, Karl Leonhard 4710, IX
Reiniger, Robert 4711, IX
Rosmini, Serbati Antonio 4800, IX
Vorlander, Karl 5480, X
Yeni Kantçılık
Bulgakov, Sergey 1160, III
Cassirer, Ernst 1289, III
Cohen, Hermann 1453, III
Hartmann, Nicolai 2644, V
Heimsoeth 2697, V
Lange, Friedrich Albert 3422, VII
Menzer, Paul 3897, VII
Renouvier, Charles 4719, IX
Tetens, Johannes 5272, X
(Ç) İnsan Sorunu 1291, III
(Ç) Önsel İlkeler ve Yeni-Kantçılık 3123, VI
KİLİSE BABALARI FELSEFESİ
Aeneas [Gaza'lı] 100, I
Arius 425, I
Beda [Venerabilis] 757, II
Gregorios [Nyssa'lı] 2486, V
Petrus, Damiani 4479, VIII
Petrus Lombardus 4479, VIII
(Ç) İstenç ve Özgürlük 2487, V
KONFÜÇYÜSÇÜLÜK
Hsün Tzu 2855, VI
Konfüçyüs 3299, VI
Meng-Tseu 3892, VII
Siun Tseu 5039, IX
Yeni Konfüsyüsçülük
Çang Say 1589, III
Vang-Yang-Ming 5422, X
KUŞKUCULUK
Crousaz, Jean Pierre 1548, III
Gassendi, Pierre 2315, V
Glanvill, Joseph 2397, V
Himheim, Hieronymus 2772, V
Kratylos 3331, VI
La Mothe, François de 3416, VII
Menedotos 3888, VII
Pyrrhon 4635, IX
Sekstos Empeirikos 4965, IX
Timon 5310, X
Vang-Gung 5419, X
(Ç) Açıklık ve Seçiklik 729, II
(Ç) Kuşkuculuk 4635, IX
KÜLTÜR FELSEFESİ
Geulincx, Arnold 2360, V
Litt, Theodor 3563, VII
Nietzsche, Friedrich 4219, VIII
Ortega Y Gasset, Jose 4315, VIII
Plessner, Helmuth 4547, IX
Rickert, Heinrich 4745, IX
Spengler, Oswald 5091, X
Spranger, Eduard 5098, X
Villers, Charles de 5463, X
Vossler, Karl 5480, X
(Ç) Anlık Felsefesinde Koşutçuluk 2361, V
(Ç) Felsefenin Ereği 1964, IV
(Ç) Kültür 1454, III
KYRENE OKULU
Aristippos 409, I
MADDECİLİK (Özdekçilik)
Antonoviç, Maksim 357, I
Armstrong, David Malet 435, I
Dembowski, Edward 1710, IV
Demokritos 1714, IV
Diderot, Denis 1755, IV
Dühring, Karl Eugen 1870, IV
Engels, Friedrich 1975, IV
Feigl, Herbert 2109, IV
Hobbes, Thomas 2793, V
Holbach, Dietrich von 2820, VI
İbn Cebirol 2933, VI
La Metrie, Julien 3412, VII
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
Marechal, Pierre 3757, VII
Marx, Karl 3783, VII
Naigeon, Andre Jacqes 4132, VIII
Radişçev, Aleksander 4653, IX
Ravendi, Ebulhüseyn 4684, IX
Robinet, Jean Babtiste 4774, IX
Toland, John 5323, X
(Ç) Belirlenimcilik, Zorunlukçuluk, Yazgıcılık 2794, V
(Ç) İslam Düşüncesinde Maddecilik 4684, IX
(Ç) Özdekçi Akım (18.yy) 3412, VII
(Ç) Özdekçilik ve Gölgeolguculuk 2794, V
MARBURG OKULU
Hutcheson, Francis 2886, VI
Natorp, Paul 4159, VIII
(Ç) Marburg Okulu 4159, VIII
MEGARA OKULU
Diodoros, Kronus 1787, IV
Muhammed b.Ahmed 4056, VIII
MİLETOS OKULU
Anaksimandros 309, I
Anaksimenes 312, I
Huet, Pierre-Daniel 2860, VI
MONAD ÖĞRETİSİ
İbrahim [Olanlar Şeyhi] 2955, VI
İsmail Ma'şuki 3002, VI
Leibniz, Gottfried 3485, VII
(Ç) Matematik ve Felsefe 3486, VII
MÜTEZİLE ÖĞRETİSİ
Vasil b.Ata 5431, X
Zeyd b.Zeynelabidin 5635, X
(Ç) Mutezile Öğretisi 5432, X
OLGUCULUK
Gutberlet, Konstantin 2539, V
Jodl, Friedrich 3055, VI
Nyman, Alf 4259, VIII
Quine, Willard van Orman 4641, IX
Rignano, Eugenio 4751, IX
Roberty, Eugene 4770, IX
Ryle, Gilbert 4834, IX
Schlick, Moritz 4929, IX
Vogt, Carl 5476, X
(Ç) İnsan Anlığının İlerlemesi 1485, III
Yeni Olguculuk
Wittgenstein, Ludwig Josef 5562, X
PLATONCULUK
Boethius, Anicius 978, II
Cudworth, Ralph 1552, III
Erasmus, Desiderius 1993, IV
Ficino Marsillio 2147, IV
Gemistos, Georgios 2341, V
Ksenokrates 3349, VI
Moreau, Joseph 4023, VIII
Numenius 4253, VIII
Polemon 4561, IX
(Ç) Etkinlik-Edilginlik 1554, III
(Ç) Peri Hypsous-On The Sublime-Yüceelik Üstü 3595, VII
(Ç) Yahudi Felsefesi 4488, VIII
(Ç) Yaşam Öğesi Olarak Ruh 2148, IV
Yeni Platonculuk
Aegidius [Colonna Romanus] 99, I
Amelius, Gentilianus 294, I
Ammonius Sakkas 298, I
Augustinus, Aurelius 508, I
Bernard [Clairvaux'lu] 857, II
Bessarion, Basilius 880, II
Bonaventura 999, II
Damascius [Şamlı] 1635, III
Dionysos Areopagita 1791, IV
Eriugena, John Scotus 2009, IV
Gregorios [Nazianzus'lu] 2486, V
İamblikhos 2930, VI
Lask, Emil 3436, VII
Leone Ebreo 3509, VII
Longinus, Dionysius 3594, VII
Marinus 3767, VII
Olimpiodoros 4289, VIII
Origenes 4310, VIII
Patrizzi, Francesco 4421, VIII
Philoponus, Johannes 4495, IX
Plethon, Georgios 4547, IX
Plotinos 4549, IX
Plutarkhos 4552 IX
Porphyrios 4580, IX
Proklos, Diadokos 4607, IX
Psellos, Michael 4617, IX
Sadreddin Şirazi 4850, IX
Sallustus 4872, IX
Simplikios 5033, IX
(Ç) Yeni Platonculuk 4550, IX
POZİTİVİZM
Bain, Alexander 601, II
Du Bois-Reymond, Emil 1834, IV
Laas, Ernst 3388, VII
Mach, Ernst 3658, VII
(Ç) Pozitivizm 1476, III
PRAGMACILIK (Yararcılık)
Bentham, Jeremy 817, II
Blondel, Maurice 956, II
Dewey, John 1745, IV
James, William 3029, VI
Lewis, Clarence 3533, VII
Oehler, Klaus 4270, VIII
Paley, William 4382, VIII
Peirce, Charles Sanders 4443, VIII
(Ç) Pragmacılık, Araççılık 1746, IV
(Ç) Yararcılık 818, II
PYTHAGORASÇILIK
Alkmaion 263, I
Aristoksenes 411, I
Dodwel, Henry 1797, IV
Lysis 3647, VII
Philolaos 4487, VIII
Speusippos 5094, X
(Ç) Yeni Pythagorasçılık 4637, IX
SAĞDUYU OKULU
Ferguson, Adam 2121, IV
Hamilton, William 2606, V
SEÇMECİLİK
Brucker, Johann Jacob 1126, II
Caro, Elme-Marie 1267, III
Cousin, Victor 1525, III
Feder, Johann Georg 2107, IV
Jouffroy, Theodre-Simon 3078, VI
Maximus [Tyr'li] 3813, VII
Merian, Jean Bernard 3901, VII
Staper, Philippe Albert 5109, X

Thurot, François 5298, X
(Ç) Başarının Kaynağı Doğadır 1526, III
(Ç) Seçme 553, I
SEZGİCİLİK
Bergson, Henri 833, II
Blondel, Charles 956, II
Fries, Jacob 2244, IV
Khrysippos 3234, VI
Le Roy, Edouard 3518, VII
Mackintosh, James 3668, VII
Tauler, Johannes 5251, X
(Ç) Dolaylı Bilgi 2245, IV
Matematiksel Sezgicilik
Brouwer, Luitzen 1121, II
(Ç) Sezgicilik 835, II
SKOLASTİK FELSEFE
Agricola, Rudolf 110, I
Cassiodorus, Flavius 1289, III
Cathrein, Victor 1299, III
Duns Scotus 1856, IV
Georgios [Trabzonlu] 2349, V
Odoh 4330, VIII
Suarez, Francisco 5151, X
Vitoria, Francisco de 5469, X
(Ç) Skolastik Felsefe 1858, IV
SOFİZM
Gorgias 2440, V
Prodikos [Keos'lu] 4606, IX
Protagoras 4610, IX
(Ç) Sofizm 4611, IX
SOKRATESÇİ KYNİKLER OKULU
Antisthenes 348, I
Bion [Boristenli] 912, II
Demetrius 1711, IV
Diogenes [Sinoplu] 1789, IV
Hegesias 2692, V
Krates [Thebai'li] 3330, VI
Menippos 3894, VII
(Ç) Mutluluk (Eudaimonia) 350, I
STOACILIK
Diogenes [Babilli] 1789, IV
Hypatia 2906, VI
Kleanthes 3263, VI
Lipsius, Justus 3560, VII
Musonius, Cailus Rufus 4087, VIII
Panaitios 4389, VIII
Ramus, Petrus 4670, IX
Zenon [Kıbrıslı] 5627, X
Zenon [Tarsuslu] 5629, X
(Ç) Azla Yetinme 1770, IV
Orta Stoa
Poseidonios 4584, IX
Roma Stoası (Yeni Stoa)
Epiktetos 1987, IV
Marcus Aurelius 3753, VII
Seneca, Lucius Annaeus 4979, IX
(Ç) Acıya Katlanma 1988, IV
(Ç) Felsefe Kavramları 1420, III
(Ç) Stoa Okulu 5628, X
TARİH FELSEFESİ
Dilthey, Wilhelm 1763, IV
İbn Haldun 2935, VI
Meinecke, Friedrich 3859, VII
Rothacker, Erich 4807, IX
Thyssen, Johannes 5299, X
Vico, Giovanni Batista 5455, X
Volney, Constantin 5476, X
(Ç) Tarihselcilik 3859, VII
TASAVVUF
Abdullah Bosnavi 32, I
Cami, Molla 1226, III
Celaleddin Rumi 1322, III
Cüneyd Bağdadi 1573, III
Davud Kayseri 1670, III
Emir Sultan 1966, IV
Hallac-ı Mansur 2598, V
İbrahim b.Edhem 2955, VI
İbrahim Hakkı [Erzurumlu] 2956, VI
Rabbani [İmam] 4644, IX
Rabia, Adeviye 4647, IX
Sadi [Şirazlı] 4848, IX
Sadreddin Konevi 4849, IX
Senai, Hakim Ebu'l-Mecd 4978, IX
Yakub Avfi 5581, X
Yunus Emre 5606, X
Zunnun-ı Mısri 5648, X
(Ç) İnanç ve Şiir 4192, VIII
(Ç) Ortaklık 761, II
THOMASCILIK
Ebulberekat Bağdadi 1893, IV
Gilson, Etienne 2383, V
Marechal, Joseph 3756, VII
Maritain, Jacques 3764, VII
Yeni Thomascılık
Geyser, Josef 2363, V
UPPSALA FELSEFE OKULU
Hagerström, Axel 2581, V
UŞÇULUK
Descartes, Rene 1731, IV
Hemsterhus, Franz 2711, V
Hugo [Saint Victor'lu] 2863, VI
Pichler, Hans 4505, IX
Reimarus, Hermann Samuel 4708, IX
Santayana, George 4885, IX
Vacherot, Etienne 5406, X
Vauvenargues, Luc de Clapiers 5434, X
(Ç) Modern Düşüncenin Ortaya Çıkışı 1730, IV
(Ç) Usun Egemenliği 5062, X
(Ç) Us ve İslam Düşüncesi 4170, VIII
ÜTOPYACI FELSEFE
More, Thomas 4021, VIII
VAROLUŞÇULUK
Abbagnano, Nicola 23, I
Bense, Max 816, II
Buber, Martin 1145, III
Grisebachc, Eberhard 2502, V
Heidegger, Martin 2693, V
Jaspers, Karl 3037, VI
Kierkegaard, Sören 3236, VI
Körner, Franz 3326, VI
Le Senne, Rene 3516, VII
Marcel, Gabriel 3748, VII
Merleau-Ponty, Maurice 3903, VII
Pareyson, Luigi 4399, VIII
Ritter, Joachim 4756, IX
Sartre, Jean-Paul 4894, IX
Wust, Peter 5577, X
(Ç) Varoluşçuluk 3237, VI
VİYANA ÇEVRESİ
Neurath, Otto 4202, VIII
Reichenbach, Hans 4705, IX
Schlick, Moritz 4929, IX
(Ç) Doğrulamacı Anlam Kuramı ve Olasılık Kavramı 1261, III
(Ç) Viyana Çevresi-Yeni Olguculuk 4706, IX
YENİ ELEŞTİRELCİLİK
Hamelin, Octave 2604, V
●FİLDİŞİ KIYISI
CUMHURBAŞKANLARI
Houphouët-Boigny, Félix 2846, VI
SİYASİ HAREKETLER
Demokratik Afrika Topluluğu (RDA)
Houphouët-Boigny, Félix 2846, VI
●FİLİPİN
DEVLET BAŞKANLARI
Marcos, Ferdinand 3753, VII
Quezon, Manuel 4641, IX
SİYASET ADAMLARI
Aguinaldo, Emilio 112, I
Rizal, Jose 4759, IX
●FİLİSTİN
(Ç) Filistin Kurtuluş Örgütü 375, I
SİYASET ADAMLARI
Arafat, Yasir 374, I
●FİNLANDİYA
ASKERLER
Mannerheim, Carl 3733, VII
CUMHURBAŞKANLARI
Kekkonen, Urho Kaleva 3194, VI
Koivisto, Mauno Henrik 3288, VI
Mannerheim, Carl 3733, VII
Paasiviki, Juho Kusti 4374, VIII
Stahlberg, Kaarlo Juho 5102, X
●FİZİK
(Ç) Boyut Analizi 1106, II
AKUSTİK
Rayleigh, Lord 4689, IX
Wheatstone, Charles 5530, X
Doppler Olayı
Doppler, Christian 1812, IV
DÜŞÜK SICAKLIKLAR FİZİĞİ
Van Der Waals, Johannes 5413, X
Gazların Sıvılaştırılması
Andrews, Thomas 330, I
Cailletet, Louis Paul 1215, III
Claude, Georges 1435, III
Dewar, James 1744, IV
Kamerlingh-Onnes, Heike 3110, VI
Kapitsa, Pyotr Leonidoviç 3130, VI
Linde, Karl von 3553, VII
Pictet, Raoul Pierre 4506, IX
Soğutma Teknikleri
Joule, James Prescott 3079, VI
Kamerlingh-Onnes, Heike 3110, VI
Kelvin, Lord 3201, VI
Linde, Karl von 3553, VII
London, Heinz 3593, VII
HAVA BASINCI
Boyle, Robert 1051, II
Guericke, Otto von 2522, V
Mariotte, Edme 3764, VII
Torricelli, Evangelista 5334, X
Barometre
Hooke, Robert 2831, VI
Torricelli, Evangelista 5334, X
KANAL IŞINLARI
Goldstein, Eugen 2425, V
KATI HAL (Katılar) FİZİĞİ
Anderson, Philip Warren 322, I
Bragg, William Henry 1065, II
Bragg, William Lawrence 1065, II
Esaki, Leo 2034, IV
Sommerfeld, Arnold 5070, X
Üstüniletkenlik
Bardeen, John 649, II
Cooper, Leon N. 1499, III
Giaver, Ivar 2369, V
Josephson, Brian 3077, VI
Kamerlingh-Onnes, Heike 3110, VI
London, Fritz 3592, VII
London, Heinz 3593, VII
Schrieffer, John Robert 4939, IX
Yarı İletkenlik
Bardeen, John 649, II
Brattain, Walter Hauser 1080, II
Esaki, Leo 2034, IV
Shockley, William 5009, IX
(*) BAK. Kristalografi, Transistör
KATOT IŞINLARI
Crookes, William 1545, III
Goldstein, Eugen 2425, V
Hittorf, Johann Wilhelm 2778, V
Lenard, Philipp 3494, VII
Perrin, Jean Baptiste 4462, VIII
Plücker, Julius 4552, IX
Thomson, Joseph John 5292, X
(Ç) Crookes Tüpü 1547, III
KURAMSAL FİZİK
Boskoviç, Rudjer Josip 1032, II
Clausius, Rudolf J.E. 1438, III
Belirsizlik İlkesi
Heisenberg, Werner Karl 2700, V
Birleşik Alan Kuramı
Einstein, Albert 1937, IV
Faraday, Michael 2090, IV
Glashow, Sheldon Lee 2398, V
Heisenberg, Werner Karl 2700, V
Maxwell, James Clerk 3813, VII
Schrödinger, Erwin 4939, IX
Selam, Abdus 4966, IX
Weinberg, Steven 5517, X
Dışlama (Dışta Bırakma) İlkesi
Pauli, Wolfgang 4423, VIII
Enerjinin Korunumu (Sakınımı)
Helmholtz, Hermann von 2705, V
Joule, James Prescott 3079, VI
Mayer, Julius Robert 3819, VII
Görelilik Kuramı
Eddington, Arthur 1914, IV
Einstein, Albert 1937, IV
Fitzgerald, George 2166, IV
Hilbert, David 2759, V
Lorentz, Hendrik Antoon 3604, VII
Michelson, Albert 3935, VIII
Mössbauer, Rudolf Ludwig 4046, VIII
Penrose, Roger 4450, VIII
Poincaré, Jules Henri 4555, IX
Schwarzschild, Karl 4951, IX
Kuvantum Kuramı
BAK. Kuvantum Fiziği
Kütle Çekim Yasası
Cavendish, Henry 1307, III
Eötvös, Lorand 1985, IV
Hooke, Robert 2831, VI
Newton, Isaac 4208, VIII
Poynting, John Henry 4592, IX
(Ç) Cavendish Terazisi 1308, III
Tümleyicilik İlkesi
Bohr, Niels 983, II
Uzay-Zaman Kavramı
Einstein, Albert 1937, IV
Feynman, Richard Phillips 2141, IV
Hawking, Stephen William 2671, V
Minkowski, Hermann 3955, VIII
Penrose, Roger 4450, VIII
PLAZMA FİZİĞİ
Alfven, Hannes 232, I
Tamm, İgor Yevgenyeviç 5232, X
SİYAH (Kara) CİSİM IŞIMASI
Boltzmann, Ludwig 993, II
Kirchhoff, Gustav Robert 3250, VI
Planck, Max 4537, IX
Rayleigh, Lord 4689, IX
Stefan, Josef 5113, X
Tyndall, John 5378, X
Wien, Wilhelm 5539, X
ÜSTÜNAKIŞKANLIK
Kapitsa, Pyotr Leonidoviç 3130, VI
Landau, Lev Davidoviç 3417, VII
London, Fritz 3592, VII
London, Heinz 3593, VII
VAKUM (Hava Boşluğu)
Geissler, Heinrich 2338, V
Guericke, Otto von 2522, V
Langmuir, Irving 3427, VII
YUKARI ATMOSFER FİZİĞİ
Appleton, Edward Victor 372, I
Birkeland, Kristian 913, II
Heaviside, Oliver 2686, V
Kennelly, Arthur Edwin 3211, VI
Piccard, Auguste 4503, IX
Van Allen, James Alfred 5412, X
YÜKSEK BASINÇ FİZİĞİ
Bridgman, Percy Williams 1105, II
(*) BAK. Atom Fiziği ve Nükleer Fizik, Isı, Işık, Kuvantum Fiziği, Mekanik, Optik
FİZYOLOJİ
Fernel, Jean François 2129, IV
Galvani, Luigi 2295, V
Magendie, François 3683, VII
Sanctorius 4878, IX
DUYU FİZYOLOJİSİ
Hensen, Victor 2721, V
Müller, Johannes Peter 4114, VIII
Görme Fizyolojisi
Granit, Ragnar 2472, V
Hartline, Haldan Keffer 2642, V
Helmholtz, Hermann von 2705, V
Hering, Ewald 2732, V
Purkinje, Jan Evangelista 4630, IX
Wald, George 5489, X
Young, Thomas 5603, X
İşitme Fizyolojisi
Barany, Robert 647, II
Békésy, Georg von 779, II
Corti, Alfonso 1511, III
Helmholtz, Hermann von 2705, V
FİZYOLOJİDE GRAFİK YÖNTEMLER
Ludwig, Carl Friedrich 3626, VII
Marey, Etienne Jules 3757, VII
İÇ ORTAM VE HOMEOSTAZİ
Bernard, Claude 857, II
Cannon, Walter Bradford 1235, III
KALP VE DOLAŞIM FİZYOLOJİSİ
Erasistratos 1993, IV
Hales, Stephen 2589, V
Haller, Albrecht von 2599, V
Harvey, William 2650, V
Heymans, Cornelius 2756, V
Krogh, August 3338, VI
Poiseuille, Jean Louis 4558, IX
Starling, Ernest Henry 5110, X
(*) BAK. Kan (Kan Dolaşımı)
KAS FİZYOLOJİSİ
Haller, Albrecht von 2599, V
Hill, Archibald Vivian 2764, V
Szent-Györgyi, Albert 5188, X
SİNDİRİM SİSTEMİ FİZYOLOJİSİ
Bayliss, William Maddock 730, II
Beaumont, William 740, II

Bernard, Claude 857, II
Cannon, Walter Bradford 1235, III
Pavlov, İvan Petroviç 4429, VIII
Schwann, Theodor 4949, IX
Spallanzani, Lazzaro 5083, X
Starling, Ernest Henry 5110, X
SİNİR SİSTEMİ FİZYOLOJİSİ
BAK. Nöroloji (Nörofizyoloji)
SOLUNUM FİZYOLOJİSİ
Bert, Paul 871, II
Breuer, Joseph 1102, II
Haldane, John Scott 2588, V
Hering, Ewald 2732, V
Heymans, Cornelius 2756, V
Hoppe-Seyler, Felix 2835, VI
Krogh, August 3338, VI
Lavoisier, Antoine Laurent de 3451, VII
ÜREME FİZYOLOJİSİ
Baer, Karl Ernst von 588, II
De Graaf, Regnier 1697, IV
Spallanzani, Lazzaro 5083, X
Gebeliğin Önlenmesi (Doğum Kontrolü)
Pincus, Gregory Goodwin 4514, IX

●FLORANSA
BAK. İtalya
FOLK MÜZİĞİ
Baez, Joan 591, II
Dylan, Bob 1877, IV
Guthrie, Woody 2541, V
Jara, Victor 3035, VI
Marley, Bob 3770, VII
Parra, Violeta 4407, VIII
Robeson, Paul 4771, IX
Seeger, Pete 4961, IX
Teodorakis, Mikis 5266, X
(Ç) Yeni Şili Şarkısı 4407, VIII
FOTOĞRAF
Doisneau, Robert 1799, IV
Evans, Walker 2056, IV
Frank, Robert 2217, IV
Haas, Ernst, 2565, V
Hamilton, David 2605, V
Klein, William 3267, VI
Lartigue, Jacques-Henri 3434, VII
Michals, Duane 3923, VII
Ray, Man 4686, IX
Rodçenko, Aleksandr 4781, IX
Steichen, Edward 5114, X
Stieglitz, Alfred 5130, X
Strand, Paul 5137, X
Sudek, Josef 5153, X
Weston, Edward 5528, X
(Ç) Fotoğraf Sanatının Gelişimi 4126, VIII
BELGESEL FOTOĞRAF
Atget, Eugene 492, I
Cartier-Bresson, Henri 1282, III
Erwitt, Elliott 2029, IV
Kertesz, Andre 3222, VI
Koudelka, Josef 3316, VI
Lange, Dorothea 3422, VII
Mark, Mary Ellen 3767, VII
Othmar 4330, VIII
Sander, August 4880, IX
Siskind, Aaron 5027, IX
HABER FOTOĞRAFI
Bourke-White, Margaret 1047, II
Capa, Robert 1242, III
Eisenstaedt, Alfred 1942, IV
Erwitt, Elliott 2029, IV
Mann, Felix 3730, VII
Riboud, Marc 4732, IX
Smith, William Eugene 5056, X
MANZARA FOTOĞRAFI
Adams, Ansel 75, I
Othmar 4330, VIII
MODA FOTOĞRAFI
Avedon, Richard 523, I
Munkacsi, Martin 4068, VIII
PORTRE FOTOĞRAFI
Halsman, Philippe 2602, V
Karsh, Yousuf 3163, VI
Nadar 4125, VIII
RÖPORTAJ
BAK. Fotoğraf (Haber Fotoğrafı)
TEKNİK GELİŞİM
Daguerre, Louis 1621, III
Eastman, George 1881, IV
Land, Edwin Herbert 3417, VII
Lippmann, Gabriel Jonas 3558, VII
Niepce, Joseph-Nicephore 4219, VIII
Swan, Joseph Wilson 5181, X
Talbot, William H.F. 5230, X

●FRANSA
(Ç) 1871 Paris Komünü 5285, X
(Ç) Fransa'da Halk Cephesi 963, II
(Ç) Fransız İşçi Hareketi 2524, V
(Ç) Karolenj Hanedanı (768-987) 1387, III
(Ç) 16.yy Fransa'sında Siyasi Güçler Dengesi 975, II
ASKERLER
Carnot, Lazare 1263, III
Coligny, Gaspard de 1464, III
Condé, Louis Bourbon 1478, III
Dreyfus, Alfred 1829, IV
Gaulle, Charles de 2321, V
Kléber, Jean Baptiste 3264, VI
La Fayette, Marie Joseph 3396, VII
BAŞBAKANLAR
Briand, Aristide 1104, II
Daladier, Édouard 1626, III
Doumergue, Gaston 1822, IV
Gambetta, Léon 2298, V
Hérriot, Édouard 2738, V
Laval, Pierre 3447, VII
Mazarin, Jules 3821, VII
Mendès-France, Pierre 3887, VII
Poincaré, Raymond 4557, IX
Pompidou, Georges 4571, IX
Schuman, Robert 4943, IX
CUMHURBAŞKANLARI
Doumergue, Gaston 1822, IV
Gaulle, Charles de 2321, V
Giscard D'éstaing, Valéry 2391, V
Mac-Mahon, Edme Patrice 3673, VII
Millerand, Alexandre 3949, VIII
Mitterand, François 3967, VIII
Napoléon III 4145, VIII
Poincaré, Raymond 4557, IX
Pompidou, Georges 4571, IX
DEVLET ADAMLARI
Bonaparte, Joseph 998, II
Bonaparte, Louis 998, II
Charles Martel 1392, III
Colbert, Jean Baptiste 1458, III
Commines, Philippe de 1472, III
Dupont De Nemours 1859, IV
Ferry, Jules François 2134, IV
Fouché, Joseph 2201, IV
Guizot, François 2533, V
Lyautey, Louis 3643, VII
Murat, Joachim 4076, VIII
Schuman, Robert 4943, IX
Talleyrand-Périgord 5230, X
Turgot, Robert Jacques 5369, X
DEVLET BAŞKANLARI
Pétain, Philippe 4468, VIII
DİPLOMATLAR
Lesseps, Ferdinand 3517, VII
HALK ÖNDERLERİ
Jeanne D'arc 3043, VI
İMPARATORLAR
Napoléon I 4141, VIII
Napoléon III 4145, VIII
KRALLAR VE KRALİÇELER
Charlemagne 1385, III
Charles V [Akıllı] 1390, III
Clovis I 1448, III
François I 2215, IV
Louis I 3611, VII
Louis VI 3611, VII
Louis IX 3611, VII
Louis XIII 3613, VII
Louis XIV 3613, VII
Louis XV 3614, VII
Louis XVI 3615, VII
Louis XVIII 3616, VII
Louis-Philippe 3618, VII
Marie- Antoinette 3760, VII
Marie de Medici 3760, VII
Philippe IV 4484, VIII
SENDİKACILAR
Jouhaux, Léon 3078, VI
SİYASET ADAMLARI
Allemane, Jean 265, I
Babeuf, François Noel 559, I
Barras, Paul 660, II
Barrès, Maurice 661, II
Bazard, Saint-Armand 733, II
Blanc, Louis 943, II
Blanqui, Louis-Auguste 946, II
Bourgeois, Léon 1046, II
Cabet, Étienne 1201, III
Carnot, Lazare 1263, III
Chevalier, Michel 1402, III
Considerant, Victor 1491, III
Couthon, Georges 1528, III
Danton, Georges Jacques 1643, III
Debray, Régis 1677, III
Doriot, Jacques 1814, IV
Duclos, Jacques 1842, IV
Enfantin, Barthélemy 1974, IV
Fouché, Joseph 2201, IV
Fourier, Charles 2204, IV
Fournière, Eugene 2208, IV
Gambetta, Leon 2298, V
Gasparin, Adrien 2314, V
Guesde, Jules 2524, V
Guillaume, James 2530, V
Hébert, Jacques Rene 2688, V
Jaurès, Jean 3039, VI
Lafargue, Paul 3395, VII
La Fayette, Marie Joseph 3396, VII
Marat, Jean Paul 3746, VII
Marchais, Georges 3749, VII
Maurras, Charles 3809, VII
Mendès-France, Pierre 3887, VII
Michel, Louise 3924, VII
Millerand, Alexandre 3949, VIII
Mirabeau, Honoré G. 3959, VIII
Mitterand, François 3967, VIII
Moulin, Jean 4041, VIII
Robespierre, Maximilien de 4771, IX
Saint-Just, Louis de 4857, IX
Thorez, Maurice 5294, X
Varlin, Louis Eugène 5429, X
SİYASİ PARTİLER
Fransız Komünist Partisi
Duclos, Jacques 1842, IV
Marchais, Georges 3749, VII
Thorez, Maurice 5294, X
Sosyalist Parti
Allemane, Jean 265, I
Blum, Léon 961, II
Guesde, Jules 2524, V
Jaurès, Jean 3039, VI
Lafargue, Paul 3395, VII
Mitterand, François 3967, VIII
FRANSIZ DEVRİMİ (1789)
Babeuf, François Noel 559, I
Barras, Paul 660, II
Carnot, Lazare 1263, III
Couthon, Georges 1528, III
Danton, Georges Jacques 1643, III
Hébert, Jacques René 2688, V
La Fayette, Marie Joseph 3396, VII
Louis XVI 3615, VII
Marat, Jean Paul 3746, VII
Marie-Antoinette 3760, VII
Mirabeau, Honoré G. 3959, VIII
Robespierre, Maximilien de 4771, IX
Saint-Just, Louis de 4857, IX

●FRİGYA
KRALLAR
Midas 3969, VIII
FÜTÜRİZM
BAK. Gelecekçilik

●GAMBİA
CUMHURBAŞKANLARI
Jawara, Dauda Kairaba 3040, VI
SİYASİ PARTİLER
İlerici Halk Partisi
Jawara, Dauda Kairaba 3040, VI
GAZETECİLER VE YAYIMCILAR
Cobbett, William 1449, III
Fallaci, Oriana 2083, IV
Garrison, William Lloyd 2312, V
Gibbons, Herbert Adams 2370, V
Hachette, Louis Cristophe 2569, V
Hearst, William Randolph 2685, V
Heykel, Muhammed Hasaneyn 2756, V
Jabotinski, Vladimir 3017, VI
Katkov, Mihail 3171, VI
Lippman, Walter 3558, VII
Mackenzie, William Lyon 3665, VII
Macmillan, Alexander 3674, VII
Macmillan, Daniel 3674, VII
Manuzio, Aldo 3743, VII
Northcliffe, Alfred 4247, VIII
Pulitzer, Joseph 4627, IX
Reed, John Silas 4698, IX
Walter, John 5497, X
Wilkes, John 5546, X

●GAZNELİLER
HÜKÜMDARLAR
Alptigin 280, I
Mahmud [Gazneli] 3691, VII
Sebüktigin 4958, IX
GELECEKÇİLİK
EDEBİYAT
Andrade, Oswald de 323, I
Marinetti, Emilio 3762, VII
Mayakovski, Vladimir 3817, VII
(Ç) Edebiyatta Gelecekçilik (Fütürizm) 3762, VII
HEYKEL
Boccioni, Umberto 971, II
MİMARLIK
Sant' Elia, Antoino 4886, IX
Soleri, Paolo 5064, X
RESİM
Balla, Giacomo 623, II
Boccioni, Umberto 971, II
Carra, Carlo 1273, III
Russolo, Luigi 4830, IX
(Ç) Fütürizm (Gelecekçilik) 971, II
GENETİK
Bateson, William 693, II
Bridges, Calvin Blackman 1105, II
Delbrück, Max 1706, IV
Dulbecco, Renato 1849, IV
Goldschmidt, Richard 2423, V
Hershey, Alfred Day 2741, V
Lederberg, Joshua 3474, VII
Luria, Salvador 3636, VII
Morgan, Thomas Hunt 4026, VIII
Müller, Hermann Joseph 4063, VIII
Sutton, Walter Stanborough 5170, X
BİTKİ GENETİĞİ
East, Edward Murray 1881, IV
Johannsen, Wilhelm Ludwig 3058, VI
McClintock, Barbara 3651, VII
Mendel, Johann Gregor 3877, VII
Vavilov, Nikolay İvanoviç 5434, X
Vries, Hugo de 5491, X
BİYOKİMYASAL GENETİK
Beadle, George Wells 735, II
Jacob, François 3019, VI
Khorana, Har Gobind 3233, VI
Lwoff, Andre 3642, VII
Monod, Jacques 3997, VIII
Nirenberg, Marshall Warren 4223, VIII
Tatum, Edward Lawrie 5250, X
Temin, Howard Martin 5263, X
NÜKLEİK ASİTLER
Hoppe-Seyler, Felix 2835, VI
Klug, Aaron 3272, VI
Kossel, Albrecht 3312, VI
Levene, Phoebus Aaron 3523, VII
Miescher, Johann 3938, VIII
Todd, Alexander Robertus 5318, X
(Ç) Nükleik Asitler 1537, III
Dna (Dezoksiribonükleik Asit)
Avery, Oswald 526, I
Crick, Francis 1536, III
Hoagland, Mahlon Bush 2792, V
Khorana, Har Gobind 3233, VI
Kornberg, Arthur 3309, VI
Nirenberg, Marshal Warren 4223, VIII

Sanger, Frederick 4881, IX
Watson, James Dewey 5504, X
Wilkins, Maurice 5546, X
(Ç) Dna'nın Yapısı 1537, III
Rna (Ribonükleik Asit)
Hoagland, Mahlon Bush 2792, V
Jacob, François 3019, VI
Monod, Jacques 3997, VIII
Nirenberg, Marshal Warren 4223, VIII
Ochoa, Severo 4266, VIII
Palade, George Emil 4380, VIII
TOPLULUK GENETİĞİ
Dobzhansky, Theodosius 1796, IV
Fisher, Ronald Aylmer 2162, IV
Haldane, John Burdon 2587, V
Hardy, Godfrey Harold 2627, V
(*) BAK. Biyokimya, Hücrebilim, Kalıtım
GEODEZİ
Birûnî 930, II
Borda, Jean Charles de 1014, II
Boskoviç, Rudjer Josip 1032, II
Eratosthenes 1994, IV
Gauss, Karl Friedrich 2324, V
Picard, Jean 4500, IX
GERÇEKÇİLİK
EDEBİYAT
Balzac, Honore de 630, II
Belinski, Vissarion 787, II
Bennett, Arnold 816, II
Daudet, Alphonse 1656, III
Flaubert, Gustave 2173, IV
Greene, Robert 2485, V
Griboyedov, Aleksandr 2502, V
Heidenstam, Verner von 2695, V
Lesage, Alain-Rene 3519, VII
Ostrovski, Aleksandr 4328, VIII
Raabe, Wilhelm 4644, IX
Troyat, Henri 5352, X
Turgenyev, İvan 5368, X
(Ç) 19.yy Fransız Gerçekçi Romanında Anlatım Kaygıları 2174, IV
HEYKEL
Rude, François 4821, IX
RESİM
Courbet, Gustave 1519, III
Repin, İlya 4721, IX
Ribera, Jose de 4731, IX
Severini, Gino 4989, IX
(Ç) Gerçekçilik [Realizm] 1520, III
TİYATRO
De Filippo, Eduardo 1685, III
Jones, Henry Arthur 3071, VI
Robertson, Thomas William 4770, IX
GERÇEKÜSTÜCÜLÜK
EDEBİYAT
Aragon, Louis 379, I
Breton, Andre 1099, II
Buzzati, Dino 1191, III
Cendrars, Blaise 1343, III
Char, Rene 1381, III
Desnos, Robert 1737, IV
Eluard, Paul 1960, IV
Fargue, Leon-Paul 2092, IV
Jarry, Alfred 3035, VI
Nezval, Vitezslav 4212, VIII
Peret, Benjamin 4453, VIII
Queneau, Raymond 4639, IX
Rimbaud, Arthur 4753, IX
Soupault, Philippe 5078, X
(Ç) André Breton: Gerçeküstücülük Manifestosundan 1100, II
(Ç) Gerçeküstücülük [Sürrealizm] 1101, II
HEYKEL
Giacommetti, Alberto 2367, V
RESİM
Balthus 627, II
Dali, Salvador 1628, III
Delvaux, Paul 1709, IV
Duchamp, Marcel 1839, IV
Ernst, Max 2019, IV
Magritte, Rene 3685, VII
Masson, Andre 3797, VII
Matta 3802, VII
Miro, Joan 3960, VIII
Tanguy, Yves 5236, X
Witkiewicz, Stanislaw Ignacy 5560, X
SİNEMA
Bnuel, Luis 1166, III
(Ç) Sinemada Gerçeküstücülük 1169, III
TİYATRO
Cocteau, Jean 1452, III
Jarry, Alfred 3035, VI
Vitrac, Roger 5469, X
(Ç) Tiyatroda Gerçeküstücülük 3036, VI
●GERMİYANOĞULLARI
BEYLER
Yakub Bey 5581, X
GEZGİNLER VE DENİZCİLER
Cabral, Pedro Alvares 1205, III
Cartier, Jacques 1281, III
Çeng-Ho 1601, III
Gama, Vasco Da 2297, V
Gazzi,Bedreddin 2332, V
Hawkins, John 2672, V
Heyerdahl, Thor 2755, V
İbn Battuta 2932, VI
İbn Cübeyr 2934, VI
İdrisi 2964, VI
La Pérouse, Jean 3429, VII
Leif, Eriksson 3488, VII
Pizarro, Francisco 4531, IX
Polo, Marco 4566, IX
●GHANA
(Ç) Panafrikanizm ve Afrika Sosyalizmi 4238, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Nkrumah, Kwame 4237, VIII
●GİNE
DEVLET BAŞKANLARI
Touré, Ahmed Sékou 5337, X
SİYASİ HAREKETLER
Demokratik Afrika Topluluğu (RDA)
Touré, Ahmed Sékou 5337, X
●GİNE-BİSSAU
SİYASET ADAMLARI
Cabral, Amilcar 1205, III
GOTİK SANAT
HEYKEL
Pisano, Giovanni 4524, IX
Pisano, Niccolo 4524, IX
Riemenschnelder, Tilman 4749, IX
MİMARLIK
Arnolfo Di Cambio 440, I
RESİM
Berruguete, Pedro 870, II
Cranach, Lucas [Yaşlı] 1532, III
Schongauer, Martin 4934, IX
●GÖKTÜRKLER
(Ç) Bilge Kağan Yazıtından 926, II
DEVLET ADAMLARI
Kültiğin 3385, VII
Tonyukuk 5331, X
KAĞANLAR
Bilge Kağan 925, II
Bumin Kağan 1163, III
İlteriş Kağan 2969, VI
İstemi Kağan 3005, VI
Kapağan Kağan 3128, VI
Muhan Kağan 4058, VIII
PRENSLER
Kürşad 3385, VII
GRAFİK SANATLAR
Berlewi, Henryk 852, II
Cappiello, Leonetto 1244, III
Cassandre 1287, III
Cheret, Jules 1399, III
Cieslewicz, Roman 1421, III
Dore, Paul Gustave 1813, IV
Escher, Maurits Cornelis 2034, IV
Glaser, Milton 2398, V
Grignani, Franco 2499, V
Hilmann, Hans 2766, V
Lenica, Jan 3495, VII
Leupin, Herbert 3522, VII
McCay, Winsor Zenic 3650, VII
Müller-Brockman, Josef 4116, VIII
Nagai, Kazumasa 4129, VIII
Piatti, Celestino 4498, IX
Savignac, Raymond 4902, IX
Steinlen, Theophile 5120, X
Tanaka, İkko 5233, X
Topor, Roland 5332, X
(Ç) Dünyada Afiş 1400, III
(*) BAK. Yeni Sanat
●GUATEMALA
CUMHURBAŞKANLARI
Arbenz Guzman 385, I
Arevalo, Juan Jose 397, I
Barrios, Justo 663, II
Carrera, Jose Rafael 1277, III
GÜNEŞ SİSTEMİ
GEZEGENLER
Bode, Johann Elert 973, II
Brahe, Tycho 1067, II
Delambre, Jean 1702, IV
Jeffreys, Harold 3047, VI
Lowell, Percival 3619, VII
Sagan, Carl 4853, IX
Schiaparelli, Giovanni 4920, IX
Gezegenlerin Hareketi ve Oluşumu
Jeans, James Hopwood 3044, VI
Kepler, Johannes 3215, VI
Kopernik, Nikolaj 3303, VI
Laplace, Pierre Simon 3429, VII
Küçük Gezegenler (Gezegenimsiler)
Piazzi, Giuseppe 4498, IX
Wolf, Max 5563, X
Neptün'ün Keşfi
Adams, John Couch 79, I
Galle, Johann Gottfried 2290, V
Le Verrier, Urbain 3524, VII
Plüton'un Keşfi
Lowell, Percival 3619, VII
Tombaugh, Clyde William 5328, X
Satürn'ün Halkaları
Bond, William Cranch 1002, II
Huygens, Christiaan 2891, VI
Keeler, James Edward 3192, VI
Maxwell, James Clerk 3813, VII
Uranüs'ün Keşfi
Herschel, Frederick 2739, V
Uydular
Barnard, Edward Emerson 658, II
Bond, William Cranch 1002, II
Cassini, Giovanni 1288, III
Galilei, Galileo 2285, V
Hall, Asaph 2595, V
Hevelius, Johannes 2754, V
Huygens, Christiaan 2891, VI
GÜNEŞ
BAK. Astrofizik (Güneş Fiziği)
KUYRUKLUYILDIZLAR
Brahe, Tycho 1067, II
Donati, Giovanni 1807, IV
Galle, Johann Gottfried 2290, V
Halley, Edmund 2600, V
Herschel, Caroline 2738, V
Lalande, Joseph-Jerome 3405, VII
Oort, Jan Hendrik 4296, VIII
Schiaparelli, Giovanni Virginio 4920, IX
(*) BAK. Astrofizik, Astronomi, Yıldız Astronomisi
●GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ
BAŞBAKANLAR
Botha, Louis 1037, II
Hertzog, James 2744, V
Malan, Daniel 3707, VII
Smuts, Jan Christian 5057, X
Verwoerd, Hendrik 5441, X
SİYASET ADAMLARI
Biko, Steve 906, II
Kruger, Paul 3342, VI
Luthuli, Albert 3639, VII
Mandela, Nelson 3724, VII
Rhodes, Cecil John 4730, IX
SİYASİ HAREKETLER
Afrika Ulusal Kongresi
Mandela, Nelson 3724, VII
●HABEŞİSTAN
BAK. Etiyopya
HAÇLI SEFERLERİ
Belek 784, II
Bohemond I 982, II
Danişmend Gazi 1639, III
Friedrich I [Barbarossa] 2240, IV
Godefroi De Bouillon 2408, V
İmadeddin Zengi 2971, VI
Jean [Korkusuz] 3043, VI
Kılıç Arslan I 3238, VI
Kılıç Arslan II 3239, VI
Louis IX 3611, VII
Mesud I 3907, VII
Richard I 4736, IX
●HAİTİ
SİYASET ADAMLARI
Toussaint L'ouverture 5338, X
●HALEP-ŞAM ATABEYLİĞİ
ATABEYLER
Nureddin Zengi 4254, VIII
●HAMDANİLER
EMİRLER
Seyfü'd-Devle 4991, IX
●HAMİDOĞULLARI
BEYLER
Dündar Bey 1871, IV
HAPPENİNGS
BAK. Oluşumlar
●HAREZMŞAHLAR
HÜKÜMDARLAR
Alaeddin Muhammed 192, I
Alaeddin Tekiş 193, I
Celaleddin 1319, III
Kutbeddin Muhammed 3376, VII
HARİTACILIK
Anville, Jean-Baptiste d' 358, I
Delisle, Guillaume 1708, IV
Mercator, Gerardus 3898, VII
Ortelius, Abraham 4316, VIII
Ptolemaios, Klaudios 4619, IX
(Ç) Harita Projeksiyonları 3898, VII
(*) BAK. Coğrafya, Geodezi
HAT
Hasan Farisi 2654, V
İbn Mukle 2943, VI
İbnü'l-Bevvab 2951, VI
Yakut-i Musta'simi 5582, X
(Ç) Hat Sanatı 3142, VI
HAVACILIK
Earhart, Amelia 1880, IV
Lindbergh, Charles 3552, VII
BALON
Andrée, Salomon August 329, I
Montgolfier, Etienne 4011, VIII
Montgolfier, Joseph 4011, VIII
GÜDÜMLÜ BALON (Hava Gemisi)
Santos-Dumont, Alberto 4887, IX
Zeppelin, Ferdinand 5630, X
PLANÖR
Lilienthal, Otto 3549, VII
UÇAK
Ader, Clement 86, I
Bleriot, Louis 949, II
Cayley, George 1315, III
Curtiss, Glenn Hammond 1565, III
De Havilland, Geoffrey 1698, IV
Douglas, Donald Wills 1820, IV
Esnault-Pelterie, Robert 2039, IV
İlyuşin, Vladimiroviç 2970, VI
Junkers, Hugo 3087, VI
Karman, Theodore von 3158, VI
Langley, Samuel Pierpont 3426, VII
Santos-Dumont, Alberto 4887, IX
Tupolev, Andrey Nikolayeviç 5366, X
Wright, Orville 5574, X
Wright, Wilbur 5574, X
●HAYDARABAD DEVLETİ
HÜKÜMDARLAR
Nizamülmülk 4236, VIII
HELENİSTİK SANAT
BAK. Yunan Sanatı
HEMATOLOJİ (Kan Bilimi)
Ehrlich, Paul 1930, IV
Tiselius, Arne 5307, X
(*) BAK. Kan (Kan Grupları)
KANSIZLIK
Addison, Thomas 83, I
Minot, George Richards 3958, VIII
Temin, Howard Martin 5263, X
(Ç) Benzen Zehirlenmesi ve Kansızlık 185, I
HESAP MAKİNELERİ
Babbage, Charles 557, I
Bush, Vannevar 1185, III
Pascal, Blaise 4408, VIII
(*) BAK. Bilgisayar
HEYKEL
Bourdelle, Antoine 1045, II
Chadwick, Lynn 1365, III
Coysevox, Antoine 1530, III

Houdon, Jean-Antoine 2846, VI
Quercia, Jacopo della 4639, IX
ABSTRACTION-CREATION
BAK. Heykel (Soyutlama-Yaratma)
FİGÜRATİF
Carpeaux, Jean-Baptiste 1270, III
Maillol, Aristide 3697, VII
Manzu, Giacomo 3743, VII
Marini, Marino 3763, VII
Moore, Henry 4015, VIII
Zadkine, Ossip 5615, X
KİNETİK
Tinguely, Jean 5305, X
SOYUT
Adam, Henri Georges 74, I
Belling, Rudolf 791, II
Beothy, Etienne 822, II
Brancusi, Constantin 1076, II
Calder, Alexander 1216, III
Hepworth, Barbara 2722, V
Nevelson, Louise 4203, VIII
SOYUTLAMA-YARATMA
Beothy, Etienne 822, II
Gabo, Naum 2278, V
YENİ GERÇEKÇİLER GRUBU
Cesar 1352, III
Christo 1413, III
(*) BAK. Barok, Bauhaus, Bölgesel-cilik, Dadacılık, Dışavurumcu-luk, Doğalcılık, Gelecekçilik, Gerçekçilik, Gerçeküstücülük, Gotik Sanat, Klasikçilik, Kü-bizm, Maniyerizm, Paris Oku-lu, Pop Art, Romantizm, Röne-sans Sanatı, Toplumsal Gerçek-çilik, Yapımcılık, Yeni Gerçek-çilik, Yeni Klasikçilik, Yunan Sanatı.

●HİNDİSTAN
BAŞBAKANLAR
Gandi, İndira 2300, V
Nehru, Javaharlal 4179, VIII
Şastri, Lal Bahadur 5203, X
CUMHURBAŞKANLARI
Hüseyin, Zakir 2896, VI
Prasad Rajendra 4595, IX
DEVLET ADAMLARI
Haydar Ali 2676, V
HÜKÜMDARLAR
Asoka 463, I
Harşa 2638, V
Kanişka 3119, VI
Sivaci 5039, IX
Tipu Sultan 5313, X
İMPARATORLAR
Çandragupta 1588, III
KRALLAR
Racaraca I 4647, IX
Rancit Singh 4670, IX
SİYASET ADAMLARI
Ambedkar, Buimrao Ramji 294, I
Das, Çitta Rancan 1655, III
Ebu'l-Kelâm Azad 1899, IV
Gandi, Mohandas Karamçand 2301, V
Narayan, Jayaprakaş 4149, VIII
Seyyid Ahmed Han 4992, IX
SİYASİ PARTİLER
Hint Ulusal Kongresi
Gandi, Mohandas Karamçand 2301, V
Narayan, Jayaprakaş 4149, VIII
Nehru, Javaharlal 4179, VIII
Prasad, Rajendra 4595, IX
Müslümanlar Birliği
Cinnah, Muhammed Ali 1427, III

●HİNT TÜRK İMPARATORLU-ĞU
(Ç) Babürname'den 565, I
DEVLET ADAMLARI
Ebu'l-Fazl Allami 1895, IV
Nizamülmülk 4236, VIII
HÜKÜMDARLAR
Babür 563, I
Cihangir 1424, III
Ekber I 1943, IV
Evrengzib 2062, IV
Hümayun 2895, VI
Şah Cihan 5194, X
HİSTOLOJİ (Dokubilim)
Bichat, Xavier 904, II
His, Wilhelm 2773, V
Kölliker, Rudolf A.von 3323, VI
Malpighi, Marcello 3716, VII
Purkinje, Jan Evangelista 4630, IX
Ramon Y Cajal, Santiago 4667, IX
Schwann, Theodor 4949, IX
Spemann, Hans 5088, X
PATOLOJİK HİSTOLOJİ
Bichat, Xavier 904, II
Müller, Johannes Peter 4114, VIII

●HİTİT DEVLETİ
KRALLAR
Labarnas I 3388, VII
Murşil I 4080, VIII
Muvatalli 4110, VIII
Şuppiluliuma I 5217, X
Telepinus 5262, X

●HOLLANDA
ASKERLER
Maurice [Nassaulu] 3808, VII
BAŞBAKANLAR
Drees, Willem 1827, IV
DEVLET ADAMLARI
Maurice [Nassaulu] 3808, VII
Oldenbarnevelt, Johan van 4286, VIII
Willem I [Sessiz] 5548, X
Witt, Johan de 5561, X
KRALLAR
Willem I 5547, X
HUKUK
Althusius, Johannes 284, I
Blackstone, William 938, II
Bluntschli, Johann 965, II
Bodin, Jean 974, II
Dumoulin, Charles 1854, IV
Geny, François 2347, V
Hauriou, Maurice 2667, V
Kantorowicz, Hermann 3128, VI
Menger, Anton 3889, VII
Pound, Roscoe 4589, IX
Radbruch, Gustav 4650, IX
Scelle, Georges 4911, IX
ANALİTİK HUKUK OKULU
(Ç) Analitik Hukuk Okulu 520, I
Austin, John 519, I
CEZA HUKUKU
Binding, Karl 907, II
Birkmeyer, Karl von 914, II
Feuerbach, Paul 2138, IV
Mittermaier, Karl 3968, VIII
DEVLETLER HUKUKU
Bartolus 674, II
Calvo, Carlos 1225, III
Drago, Luis Maria 1826, IV
Fauchille, Paul 2097, IV
Fiore, Pasquale 2153, IV
Jitta, Daniel Josephus 3055, VI
Mancini, Pasquale 3722, VII
Oppenheim, Lassa 4299, VIII
Pillet, Antoine 4511, IX
Triepel, Heinrich 5348, X
Vitoria, Francisco de 5469, X
Doğal Hukuk Akımı
Gentilis, Albericus 2346, V
Grotius, Hugo 2512, V
Pufendorf, Samuel 4624, IX
Pozitivist Akım
Anzilotti, Dionisio 359, I
Bulmerincq, August von 1160, III
Bynkershoek, Cornelius van 1197, III
Martens Georg 3776, VII
Rachel, Samuel 4648, IX
HUKUK FELSEFESİ
Austin, John 519, I
Jellinek, Georg 3048, VI
Kelsen, Hans 3199, VI
Kohler, Joseph 3287, VI
Llewellyn, Karl Nickerson 3579, VII
Lorimer, James 3607, VII
Suarez, Francisco 5151, X
HUKUK TARİHİ
Esmein, Adhemar 2037, IV
Hugo, Gustav 2864, VI
Kadlec, Karel 3096, VI
Maine, Henry James 3697, VII
Maitland, Frederic 3700, VII
KRİMİNOLOJİ
Bertillon, Alphonse 874, II
Ferri, Enrico 2131, IV
Lombroso, Cesare 3589, VII
POZİTİVİZM
Carre De Malberg 1275, III
Duguit, Leon 1844, IV
ROMA HUKUKU
Bartolus 674, II
Bude, Guillaume 1152, III
Favre, Antoine 2100, IV
Gaius 2282, V
Heineccius, Johann 2699, V
Labeo, Marcus Antistius 3389, VII
Papinianus 4395, VIII
Paulus 4426, VIII
Sabinus, Massurius 4842, IX
Salvius, Iulianus 4873, IX
Ulpianus 5384, X
(Ç) İustinianos Yasaları 3008, VI
Hümanist Okul
Alciati, Andrea 211, I
Cujas, Jacques 1556, III
Hotman, François 2845, VI
SOSYOLOJİK OKUL
Ehrlich, Eugen 1929, IV
Gierke, Otto Friedrich von 2375, V
Jhering, Rudolf von 3053, VI
TARİHÇİ HUKUK OKULU
Savigny, Friedrich Karl 4902, IX

●HUN İMPARATORLUĞU
(Ç) Hunlar 502, I
HÜKÜMDARLAR
Attila 500, I
Mete 3913, VII
HÜCREBİLİM (Sitoloji)
Flemming, Walther 2178, IV
Naegeli, Karl Wilhelm von 4129, VIII
Virchow, Rudolf 5466, X
HÜCRE BİYOLOJİSİ
Palade, George Emil 4380, VIII
Wilson, Edmund Beecher 5554, X
HÜCRE BÖLÜNMESİ
Beneden, Edouard van 803, II
Boveri, Theodor 1050, II
Strasburger, Eduard Adolf 5138, X
Weismann, August 5517, X
HÜCRE KURAMI
Purkinje, Jan Evangelista 4630, IX
Schleiden, Matthias Jakob 4926, IX
Schwann, Theodor 4949, IX
HÜCRE SOLUNUMU
BAK. Metabolizma
*BAK. Genetik, Kalıtım

●IRAK
DEVLET ADAMLARI
Nuri Said Paşa 4256, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Hüseyin, Saddam 2896, VI
Kasım, Abdülkerim 3164, VI
KRALLAR
Faysal I 2100, IV
IRKÇILIK
IRKÇILIĞA KARŞI MÜCADELE
Biko, Steve 906, II
Bunche, Ralp 1163, III
Cleaver, Leory Eldridge 1442, III
Davis, Angela Yvonne 1664, III
Douglass, Frederick 1821, IV
Du Bois, William Edward 1834, IV
Fanon, Frantz 2086, IV
King, Martin Luther, Jr. 3244, VI
Malcolm X 3708, VII
Mandela, Nelson 3724, VII
Marshall, Thurgood 3775, VII
Randolph, Asa Philip 4671, IX
IRKÇI SİYASET ADAMLARI
Hertzog, James 2744, V
Hitler, Adolf 2775, V
Malan, Daniel 3707, VII
Rhodes, Cecil John 4730, IX
Verwoerd, Hendrik 5441, X
IRKÇI KURAMCILAR
Ammon, Alfred Otto 297, I
Chamberlain, Houston 1368, III
Gobineau, Joseph Arthur de 2404, V
Rosenberg, Alfred 4798, IX
ISI
Cavendish, Henry, 1307, III
Rumford, Benjamin Thompson 4824, IX
ISI AKTARIMI (İletimi)
Chapman, Sydney 1380, III
Fourier, Joseph 2206, IV
MUTLAK SICAKLIK
Kelvin, Lord 3201, VI
ÖZGÜL ISI
Black, Joseph 935, II
Dulong, Pierre Louis 1850, IV
Koop, Hermann 3306, VI
Petit, Alexis Thérèse 4470, VIII
SICAKLIK ÖLÇÜMÜ (Termo-metri)
Amontons, Guillaume 299, I
Celsius, Anders 1327, III
Fahrenheit, Gabriel 2078, IV
Réaumur, Rene Antoine 4694, IX
TERMODİNAMİK
Boltzmann, Ludwig 993, II
Carnot, Sadi 1264, III
Clausius, Rudolf J.E. 1438, III
Emden, Robert 1962, IV
Gibbs, Josiah Willard 2370, V
Joule, James Prescott 3079, VI
Kelvin, Lord 3201, VI
Le Chatelier, Henry 3468, VII
Maxwell, James Clerk 3813, VII
Nernst, Hermann Walther 4186, VIII
Onsager, Lars, 4295, VIII
Planck, Max 4537, IX
Rankine, William J.M. 4673, IX
Stern, Otto 5125, X
Van Der Waals, Johannes Diderik 5413, X
(Ç) Carnot Çevrimi 1265, III
(Ç) Entropi 1439, III
(Ç) Zamanın Yönü 994, II
TERMOELEKTRİK
BAK. Elektrik (Termoelektrik)
TERMOKİMYA
BAK. Kimya (Tepkime Kimyası)

●ISPARTA
DEVLET ADAMLARI
Lysandros 3646, VII
Nabis 4123, VIII
IŞIK
Hamilton, William Rowan 2607, V
Lebedev, Pyotr 3465, VII
(Ç) Işık Sapıncı 1064, II
DALGA KURAMI
Arago, François 377, I
Fresnel, Augustin Jean 2229, IV
Hooke, Robert 2831, VI
Huygens, Christiaan 2891, VI
Young, Thomas 5603, X
DOPPLER OLAYI
Doppler, Christian 1812, IV
Fizeau, Hippolyte 2167, IV
Huggins, William 2861, VI
Stark, Johannes 5110, X
GİRİŞİM VE KIRINIM
Fabry, Charles 2075, IV
Fresnel, Augustin Jean 2229, IV
Grimaldi, Francesco Maria 2500, V
Young, Thomas 5603, X
IŞIĞIN SAÇILMASI
Raman, Çandrasekara 4663, IX
Rayleigh, Lord 4689, IX
Tyndall, John 5378, X
IŞIK HIZI
Bradley, James 1063, II
Çerenkov, Pavel 1603, III
Fizeau, Hippolyte 2167, IV
Foucault, Leon 2199, IV
Michelson, Albert 3935, VIII
Roemer, Ole Christensen 4784, IX
Tamm, İgor Yevgenyeviç 5232, X
IŞIK ÖLÇÜMÜ (Fotometri)
Lambert, Johann Heinrich 3410, VII
Schwarzschild, Karl 4951, IX
KIRILMA VE YANSIMA
Bartholin, Erasmus 669, II
Harriot, Thomas 2634, V
Lorentz, Hendrik Antoon 3604, VII
Malus, Etienne Louis 3720, VII
Snell, Willebrord 5058, X
KUTUP IŞIKLARI
BAK. Astronomi
PARÇACIK KURAMI
Newton, Isaac 4208, VIII
POLARILMA
Arago, François 377, I

Biot, Jean Baptiste 912, II
Brewster, David 1104, II
Malus, Etienne Louis 3720, VII
RENK KURAMI
Maxwell, James Clerk 3813, VII
Newton, Isaac 4208, VIII
TAYFÖLÇÜMÜ ya da TAYF ANALİZİ (Spektroskopi)
Angström, Anders Jonas 335, I
Balmer, Johann Jakob 625, II
Bunsen, Robert Wilhelm 1164, III
Crookes, William 1545, III
Donati, Giovanni 1807, IV
Fraunhofer, Joseph von 2222, IV
Kirchhoff, Gustav Robert 3250, VI
Rabi, Isidor Isaac 4646, IX
Ritter, Johann Wilhelm 4757, IX
Rowland, Henri Augustus 4814, IX
Rydberg, Johannes Robert 4834, IX
Stark, Johannes 5110, X
Stokes, George Gabriel 5133, X
Zeeman, Pieter 5623, X
●İBRANİLER
BAK. İsrailoğulları
İCATLAR
AYDINLATMA
Aydınlatma Elemanları
Auer, Karl 506, I
Elektrikle Aydınlatma
Claude, Georges 1435, III
Coolidge, William David 1498, III
Edison, Thomas Alva 1918, IV
Langmuir, Irving 3427, VII
Swan, Joseph Wilson 5181, X
BAROMETRE
BAK. Fizik (Hava Basıncı)
BASKI MAKİNESİ (Matbaa)
Gutenberg, Johannes 2539, V
Hoe, Richard March 2804, V
Mergenthaler, Ottmar 3900, VII
BUHAR MAKİNELERİ
Evans, Oliver 2055, IV
Newcomen, Thomas 4205, VIII
Papin, Denis 4394, VIII
Trevithick, Richard 5347, X
Watt, James 5505, X
Buharlı Gemi
BAK. Denizcilik
Lokomotif
Stephenson, George 5125, X
Trevithick, Richard 5347, X
DİNAMO
BAK. Elektrik (Üreteçler)
GRAMOFON (Fonograf)
Bell, Alexander Graham 787, II
Edison, Thomas Alva 1918, IV
HOLOGRAFİ TEKNİĞİ
Gabor, Dennis 2278, V
İÇTEN YANMALI MOTOR
Daimler, Gottlieb 1625, III
Diesel, Rudolf 1759, IV
Lenoir, Etienne 3500, VII
Otto, Nikolaus August 4333, VIII
(*) BAK. Otomobil
KÖRLER ALFABESİ
Braille, Louis 1073, II
PATLAYICI MADDELER
Abel, Frederick Augustus 62, I
Nobel, Alfred Bernhard 4239, VIII
Schönbein, Christian 4936, IX
RADAR
Watson-Watt, Robert 5505, X
SEMAFOR
Chappe, Claude 1380, III
SONAR
Langevin, Paul 3425, VII
TELEFOTO
Belin, Edouard 786, II
TERMOMETRE
BAK. Isı (Sıcaklık Ölçümü)
TERMOS
Dewar, James 1744, IV
İÇSALGI BİLİMİ (Endokrinoloji)
HORMONLAR
Bayliss, William Maddock 730, II
Kendall, Edward Calvin 3207, VI
Starling, Ernest Henry, 5110, X
Sutherland, Earl Wilbur 5170, X
Böbreküstü Bezi Hormonları
Hench, Philip Showalter 2712, V
Kendall, Edward Calvin 3207, VI
Reichstein, Tadeus 4706, IX
Takamine, Jokiçi 5227, X
Cinsiyet Hormonları
Butenandt, Adolf F.J. 1187, III
Du Vigneaud, Vincent 1869, IV
Pincus, Gregory Goodwin 4514, IX
Ruzicka, Leopold 4833, IX
İnsülin
Banting, Frederick 640, II
Best, Charles Herbert 883, II
Macleod, John 3672, VII
Minkowski, Oskar 3956, VIII
Sanger, Frederick 4881, IX
Prostaglandinler
Bergström, Sune 837, II
Samuelsson, Bengt Ingemar 4877, IX
Vane, John Robert 5416, X
İÇSALGI BEZLERİ
Addison, Thomas 83, I
Brown-Sequard, Charles 1124, II
Houssay, Bernardo Alberto 2848, VI
Kocher, Emil Theodor 3280, VI
Marie, Pierre 3759, VII
Schiff, Moritz 4921, IX
Steno, Nicolaus 5123, X
●İDRİSİLER
HÜKÜMDARLAR
İdris b.Abdullah 2964, VI
●İHŞİDİLER
HÜKÜMDARLAR
Muhammed b.Tuğgaç 4057, VIII
İKTİSAT
(Ç) 1929 Dünya İktisadi Bunalımı 4792, IX
(Ç) Ekonometri 2248, IV
ALMAN TARİHÇİ OKULU
Hildebrand, Bruno 2761, V
Knies, Karl 3273, VI
List, Friedrich 3560, VII
Roscher, Wilhelm 4797, IX
Schmoller, Gustav von 4931, IX
Sombart, Werner 5070, X
(Ç) İktisatta Alman Tarihçi Okulu 2762, V
AMERİKAN KURAMSALCI İKTİSAT OKULU
Clark, John Maurice 1431, III
Commons, John Rogers 1473, III
Galbraith, John Kenneth 2282, V
Mitchell, Wesley Clair 3965, VIII
Veblen, Thorstein 5435, X
CAMBRIDGE OKULU
Kaldor, Nicolas 3104, VI
Pasinetti, Luigi L. 4413, VIII
Robinson, Joan 4776, IX
Sraffa, Pièro 5099, X
(Ç) Cambridge Okulu 3105, VI
CHICAGO OKULU
Friedman, Milton 2238, IV
Hayek, Friedrich August 2679, V
Johnson, Harry Gordon 3061, VI
Knight, Frank 3274, VI
(Ç) Chicago Okulu 3275, VI
(Ç) Monetarizm 2239, IV
GELİŞME-BÜYÜME İKTİSADI
Domar, Evsey David 1804, IV
Gerschenkron, Alexander 2355, V
Harrod, Roy Forbes 2637, V
Kaldor, Nicolas 3104, VI
Mahalanobis, Prasanta 3685, VII
Myrdal, Gunnar 4121, VIII
Pasinetti, Luigi L. 4413, VIII
Rosenstein-Rodan, Paul 4799, IX
Rostow Walt Whitman 4807, IX
KEYNESCİ İKTİSAT
Domar, Evsey David 1804, IV
Hansen, Alvin Harvey 2622, V
Harrod, Roy Forbes 2637, V
Kaldor, Nicolas 3104, VI
Kalecki, Michal 3105, VI
Keynes, John Maynard 3230, VI
Pasinetti, Luigi Lodovico 4413, VIII
(Ç) Maliye Politikası 3231, VI
KLASİK İKTİSAT
Cairnes, John Elliot 1215, III
McCulloch, John Ramsay 3653, VII
Malthus, Thomas Robert 3719, VII
Mill, James 3943, VIII
Mill, John Stuart 3944, VIII
Petty, William 4480, VIII
Ricardo, David 4732, IX
Say, Jean-Baptiste 4905, IX
Sismondi, Simonde de 5028, IX
Smith, Adam 5047, IX
KLASİK ÖNCESİ İKTİSAT
Becher, Johann Joachim 747, II
Boisguillebert, Pierre 987, II
Cantillon, Richard 1239, III
Colbert, Jean Baptiste 1458, III
Dupont De Nemours 1859, IV
Mun, Thomas 4066, VIII
Quesnay, François 4639, IX
Turgot, Robert Jacques 5369, X
(Ç) Colbertizm 1459, III
MARXİST İKTİSAT
Baran, Paul 644, II
Bettelheim, Charles 893, II
Buharin, Nikolay 1156, III
Dobb, Maurice 1794, IV
Frank, Andre Gunder 2217, IV
Hilferding, Rudolf 2763, V
Huberman, Leo 2859, VI
Lange, Oskar 3423, VII
Luxemburg, Rosa 3640, VII
Mandel, Ernest 3723, VII
Marx, Karl 3783, VII
Sweezy, Paul 5182, X
(Ç) Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm 1157, III
(Ç) Tekelci Kapitalizm 645, II
NEO KLASİK İKTİSAT
Arrow, Kenneth 447, I
Barone, Enrico 659, II
Böhm-Bawerk, Eugen von 1055, II
Carey, Henry Charles 1255, III
Cassel, Gustav 1288, III
Clark, John Bates 1431, III
Cour Not, Antoine, 1522, III
Douglas, Paul Howard 1820, IV
Dupuit, Jules 1860, IV
Edgeworth, Francis 1917, IV
Fisher, Irving 2162, IV
Gossen, Hermann Heinrich 2444, V
Heckscher, Eli 2689, V
Hicks, John Richard 2757, V
Jevons, William Stanley 3051, VI
Marshall, Alfred 3772, VII
Menger, Carl 3890, VII
Mises, Ludwig von 3961, VIII
Ohlin, Bertil Gotthard 4278, VIII
Pareto, Vilfredo 4398, VIII
Pigou, Arthur Cecil 4510, IX
Samuelson, Paul Anthony 4876, IX
Solow Robert Merton 5068, X
Viner, Jacob 5464, X
Walras, Marie Esprit 5496, X
Wicksell, Knut 5537, X
Wicksteed, Philip H. 5537, X
Wieser, Friedrich 5541, X
(Ç) Marjinalist Okul 1056, II
İKTİSAT TARİHİ
Below Hugo von 798, II
Bloch, Marc 954, II
Braudel, Fernand 1081, II
Cunningham, William 1560, III
Febvre, Lucien 2105, IV
Feis, Herbert 2110, IV
Gibbins, Henry de 2369, V
Gothien, Eberhard 2446, V
Hildebrand, Bruno 2761, V
Hobsbawm, Eric J. 2797, V
Huberman, Leo 2859, VI
Knies, Karl 3273, VI
Lamprecht, Karl 3416, VII
Pirenne, Henri 4521, IX
Polanyi, Karl 4560, IX
Schmoller, Gustav von 4931, IX
●İLHANLILAR
DEVLET ADAMLARI
Cüveyni 1575, III
Reşideddin Tabib 4723, IX
HÜKÜMDARLAR
Abaka Han 16, I
Argun 401, I
Ebu Said Bahadır 1900, IV
Gazan Mahmud 2331, V
Hülagu 2893, VI
Olcaytu 4285, VIII
İMMÜNOLOJİ
BAK. Bağışıklık Bilimi
●İNGİLTERE
(Ç) Emekçi Kesimin İlk Örgütlendiği Ülke: İngiltere 1977, IV
(Ç) İngiltere ve İskoçya'nın Birleşmesi 338, I
ASKERLER
Allenby, Edmund 266, I
Gordon, Charles 2439, V
Hamilton, Ian 2605, V
Jellicoe, John Rusworth 3048, VI
Kitchener, Horatio Herbert 3252, VI
Lawrence, Thomas Edward 3459, VII
Marlborough, John 3769, VII
Montgomery, Bernard 4012, VIII
Nelson, Horatio 4182, VIII
BAŞBAKANLAR
Attlee, Clement Richard 504, I
Baldwin, Stanley 620, II
Chamberlain, Neville 1369, III
Churchill, Winston 1415, III
Disraeli, Benjamin 1775, IV
Eden, Anthony 1916, IV
Gladstone, William Ewart 2396, V
Grey, Charles 2492, V
Heath, Edward 2686, V
Liverpool, Robert Barks 3564, VII
Lloyd George, David 3580, VII
MacDonald, Ramsay 3655, VII
Macmillan, Harold 3676, VII
Melbourne, William Lamb 3865, VII
Palmerston, Henry, John 4386, VIII
Peel, Robert 4439, VIII
Pitt, William [Genç] 4527, IX
Pitt, William [Yaşlı] 4528, IX
Russell, John 4829, IX
Salisbury, Robert Cecil 4871, IX
Thatcher, Margaret Hilda 5280, X
Walpole, Robert 5495, X
Wilson, Harold 5554, X
DEVLET ADAMLARI
Balfour, Arthur James 621, II
Chamberlain, Joseph 1369, III
Cornwallis, Charles 1508, III
Cripps, Richard 1538, III
Cromwell, Thomas 1544, III
Crosland, Charles 1548, III
Curzon, George 1566, III
Grey, Edward 2493, V
Grey, George 2493, V
Hastings, Warren 2661, V
Henderson, Arthur 2712, V
Macquarie, Lachlan 3677, VII
Milner, Alfred 3952, VIII
Mountbatten, Louis 4042, VIII
Raffles, Thomas Stamford 4656, IX
Raleigh, Walter 4662, IX
KRALLAR VE KRALİÇELER
Anne Stuart 337, I
Charles I 1388, III
Charles II 1389, III
Edward I 1922, IV
Edward III 1922, IV
Elizabeth I 1955, IV
George III 2348, V
Henry I 2717, V
Henry II 2718, V
Henry VIII 2718, V
John [Yurtsuz] 3059, VI
Knut I 3275, VI
Mary I 3788, VII
Richard I 4736, IX
Victoria 5456, X
William I [Fatih] 5548, X
William III 5549, X
SENDİKACILAR
Allan, William 265, I
Applegarth, Robert 371, I
SİYASET ADAMLARI
Bax, Ernest Belfort 711, II
Bevan, Aneurin 895, II
Bolingbroke, Henry St.John 988, II
Bright, John 1108, II
Burke, Edmund 1177, III
Cartwright, John 1283, III
Clarkson, Thomas 1434, III
Cobden, Richard 1450, III
Cromwell, Oliver 1542, III
Fawcett, Millicent 2100, IV

Foot, Michael 2190, IV
Hampden, John 2613, V
Hardie, James Keir 2626, V
Hyndman, Henry Mayers 2905, VI
Laski, Harold Joseph 3437, VII
Lovett, William 3619, VII
Montfort, Simon de 4010, VIII
Mosley, Oswald Ernald 4038, VIII
Paine, Thomas 4377, VIII
Pankhurst, Emmeline 4389, VIII
Pym, John 4634, IX
Stratford De Redcliffe 5139, X
Webb, Beatrice Potter 5507, X
Webb, Sidney James 5507, X
Wilberforce, William 5542, X
Wilkes, John 5546, X
SİYASİ HAREKETLER
(Ç) Lonca Sosyalizmi 1461, III
Chartist Hareket
Lovett, William 3619, VII
O'Connor, Feargus 4267, VIII
Fabian Sosyalizmi
Laski, Harold Joseph 3437, VII
Webb, Beatrice Potter 5507, X
Webb, Sidney James 5507, X
SİYASİ PARTİLER
İşçi Partisi
Bevan, Aneurin 895, II
Crosland, Charles 1548, III
Foot, Michael 2190, IV
Hardie, James Keir 2626, V
Henderson, Arthur 2712, V
MacDonald, Ramsay 3655, VII
Webb, Beatrice Potter 5507, X
Webb, Sidney James 5507, X
Wilson, Harold 5554, X
Tory Partisi
Bolingbroke, Henry St. John 988, II
Disraeli, Benjamin 1775, IV
Heath, Edward 2686, V
Whig Partisi
Burke, Edmund 1177, III
Chamberlain, Joseph 1369, III
Gladstone, William Ewart 2396, V
Lloyd George, David 3580, VII
İNGİLTERE'DE 1640 DEVRİMİ
Charles I 1388, III
Charles II 1389, III
Cromwell, Oliver 1542, III
Hampden, John 2613, V
Pym, John 4634, IX

●İNKA İMPARATORLUĞU
(Ç) İnka İmparatorluğu ve Uygarlığı 2856, VI
İMPARATORLAR
Atahualpa 475, I
Huayna, Capac 2856, VI
Manco Capac 3723, VII
ÖNDERLER
Tupac Amaru 5365, X

●İRAN
(Ç) I.Abbas Döneminde Güzel Sanatlar 25, I
BAŞBAKANLAR
Musaddık, Muhammed 4083, VIII
CUMHURBAŞKANLARI
Beni Sadr, Abdü'l-Hasan 811, II
DEVLET ADAMLARI
Humeyni, Ayetullah 2874, VI
Mirza Taki Han 3979, VIII
ÖNDERLER
Babek 558, I
SİYASİ PARTİLER
Ulusal Diriliş Partisi
Humeyni, Ayetullah 2874, VI
ŞAHLAR
Abbas I 23, I
Ağa Muhammed Han 114, I
Feth Ali Şah 2135, IV
İsmail I 2994, VI
Kerim Han Zend 3219, VI
Muhammed Ali Şah 4056, VIII
Nadir Şah 4128, VIII
Nasıreddin Şah 4154, VIII
Pehlevi, Muhammed Rıza 4441, VIII
Pehlevi, Rıza Şah 4442, VIII
Tahmasb I 5223, X

●İRLANDA
BAŞBAKANLAR
Haughey, Charles James 2665, V
Lynch, John 3645, VII
CUMHURBAŞKANLARI
De Valera, Eamon 1741, IV
Hyde, Douglas 2905, VI
O'Kelly, Sean Thomas 4281, VIII
KRALLAR
Charles II 1389, III
George III 2348, V
William III 5549, X
SİYASET ADAMLARI
Casement, Roger David 1287, III
Collins, Michael 1469, III
Connolly, James 1487, III
Emmet, Robert 1967, IV
Griffith, Arthur 2496, V
O'Connell, Daniel 4266, VIII
O'Conner, Feargus Edward 4267, VIII
Parnell, Charles 4406, VIII

●İSKOÇYA
KRALLAR VE KRALİÇELER
Charles II 1389, III
James I 3027, VI
Mary Stuart 3788, VII
William III 5549, X
SENDİKACILAR
Hardy, Thomas 2628, V
İSLAM
HALİFELER
Ali b.Ebu Talib 236, I
Ebubekir 1888, IV
Osman 4318, VIII
Ömer 4346, VIII
İSLAMCILIK
Ahmed Hilmi 131, I
Cemaleddin Afgani 1329, III
Ersoy, Mehmed Akif 2021, IV
Hasan el-Benna 2654, V
İzmirli, İsmail Hakkı 3015, VI
Muhammed Abduh 4054, VIII
Raşid Rıza 4677, IX
Said Halim Paşa 4863, IX

●İSMAİLİLER
DİNİ ÖNDERLER
Ağa Han III 113, I

●İSPANYA
(Ç) 1930'larda İspanya: Kısa Ömürlü Cumhuriyet 548, I
(Ç) İspanya İç Savaşı 2224, IV
ASKERLER
Alba 198, I
Almagro, Diego De 272, I
Cid Campeador 1421, III
Franco Bahamonde 2213, IV
Primo De Rivera, Miguel 4605, IX
BAŞBAKANLAR
Azana Y Diaz, Manuel 547, I
Godoy, Manuel 2409, V
Gonzales, Felipe 2433, V
Largo Caballero 3432, VII
Negrin, Juan 4178, VIII
Suarez, Adolfo 5150, X
CUMHURBAŞKANLARI
Azana Y Diaz, Manuel 547, I
Juan Carlos 3083, VI
DEVLET ADAMLARI
Benalcazar, Sebastian de 800, II
Galvez, Jose 2296, V
Lopez De Ayala, Pedro 3600, VII
Mendoza, Antonio de 3888, VII
Prieto Y Tuero, Indalecio 4605, IX
DEVLET BAŞKANLARI
Franco Bahamonde 2213, IV
Primo De Rivera, Miguel 4605, IX
KRALLAR VE KRALİÇELER
Alfonso X [Akıllı] 231, I
Carlos III 1257, III
Felipe II 2111, IV
Felipe V 2114, IV
Fernando V 2128, IV
İsabella I [Katolik] 2921, VI
Juan Carlos 3083, VI
SİYASET ADAMLARI
Besteiro, Julian 884, II
Carrillo, Santiago 1278, III
Diaz, Jose 1750, IV
Gil Robles, Jose Maria 2382, V
İbarruri, Dolores 2907, VI
Largo Caballero, Francisco 3432, VII
Negrin, Juan 4178, VIII
SİYASİ ÖRGÜTLENMELER
Halk Cephesi
Azana Y Diaz, Manuel 547, I
İbarruri, Dolores 2907, VI
Largo Caballero, Francisco 3432, VII
Negrin, Juan 4178, VIII
Prieto Y Tuero, Indalecio 4605, IX
SİYASİ PARTİLER
İspanya Sosyalist İşçi Partisi
Gonzales, Felipe 2433, V
Largo Caballero, Francisco 3432 VII
Negrin, Juan 4178, VIII
İspanyol Komünist Partisi
Carrillo, Santiago 1278, III
Diaz, Jose 1750, IV
İbarruri, Dolores 2907, VI

●İSRAİL
(Ç) İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Genişlemesi 810, II
(Ç) Siyonizm 2748, V
BAŞBAKANLAR
Begin, Menahem 769, II
Ben Gurion, David 809, II
Meir, Golda 3864, VII
Peres, Simon 4452, VIII
Şamir, İzak 5201, X
CUMHURBAŞKANLARI
Ben Zvi, İsaak 822, II
Weizman, Haim 5520, X
SİYASET ADAMLARI
Begin, Menahem 769, II
Dayan, Moşe 1673, III
Peres, Şimon 4452, VIII
Şamir, İzak 5201, X
Weizman, Haim 5520, X
SİYASİ PARTİLER
İsrail İşçi Partisi
Ben Gurion, David 809, II
Meir, Golda 3864, VII
Peres, Şimon 4452, VIII
Likud Cephesi
Begin, Menahem 769, II
Şamir, İzak 5201, X

●İSRAİLOĞULLARI
KRALLAR
Herodes I 2734, V
Saul 4899, IX
Süleyman 5171, X
ÖNDERLER
Makkabi 3705, VII
İSTATİSTİK
Bertillon, Jacques 875, II
Engel, Ernst 1974, IV
Fisher, Irving 2162, IV
Fisher, Ronald Aylmer 2162, IV
Gallup, George 2291, V
Giffen, Robert 2378, V
Hourwich, Isaac Aranovich 2848, VI
Mayo-Smith, Richmond 3821, VII
Pearson, Karl 4436, VIII
Slutsky, Eugen 5045, IX

●İSVEÇ
BAŞBAKANLAR
Erlander, Tage 2017, IV
Oxenstierna, Axel 4341, VIII
Palme, Olof 4385, VIII
DEVLET ADAMLARI
Hammarskjöld, Dag 2609, V
HALK ÖNDERLERİ
Engelbrekt Engelbrektsson 1975, IV
KRALLAR
Gustaf I 2537, V
Gustaf II 2538, V
Gustaf III 2538, V
Karl XII 3155, VI
Karl XIV 3156, VI
SİYASET ADAMLARI
Branting, Karl Hjalmar 1078, II
Ohlin, Bertil Gotthard 4278, VIII
SİYASİ PARTİLER
Sosyal Demokrat İşçi Partisi
Branting, Karl Hjalmar 1078, II
Palme, Olof 4385, VIII

●İSVİÇRE
ASKERLER
Jomini, Henri 3070, VI
İŞADAMLARI VE GİRİŞİMCİLER
Baranov, Aleksandr 646, II
Biddle, Nicholas 904, II
Getty, Jean Paul 2360, V
Hilton, Conrad 2766, V
Lesseps, Ferdinand 3517, VII
Onassis, Aristotle 4291, VIII
Rockefeller, John Davison 4780, IX

●İTALYA
(Ç) İtalyan Birliği 3824, VII
ASKERLER
Badoglio, Pietro 587, II
Borgia, Cesare 1020, II
D'Annunzio, Gabriele 1640, III
Doria, Andrea 1814, IV
BAŞBAKANLAR
Cavour, Camillo 1311, III
Crispi, Francesco 1539, III
De Gasperi, Alcide 1696, IV
Depretis, Agostino 1725, IV
Fanfani, Amintore 2084, IV
Giolitti, Giovanni 2387, V
Moro, Aldo 4029, VIII
Mussolini, Benito 4089, VIII
Nitti, Francesco 4224, VIII
Orlando, Vittorio 4311, VIII
CUMHURBAŞKANLARI
Saragat, Giuseppe 4890, IX
DEVLET ADAMLARI
Dandolo, Enrico 1637, III
Machiavelli, Niccolo 3661, VII
Mancini, Pasquale 3722, VII
Medici, Cosimo De' 3830, VII
Medici, Lorenzo De' 3830, VII
Nenni, Pietro 4185, VIII
Sforza, Ludovico 4994, IX
Visconti, Gian Galeazzo 5468, X
HALK ÖNDERLERİ
Rienzo, Cola Di 4750, IX
KRALLAR
Carlo, Alberto 1257, III
Friedrich II 2241, IV
Vittorio Emmanuele II 5471, X
Vittorio Emmanuele III 5471, X
SİYASET ADAMLARI
Balbo, Italo 616, II
Berlinguer, Enrico 852, II
Bottai, Guiseppe 1038, II
Fanfani, Amintore 2084, IV
Farinacci, Roberto 2092, IV
Garibaldi, Giuseppe 2307, V
Gramsci, Antonio 2469, V
Longo, Luigi 3594, VII
Matteotti, Giacomo 3802, VII
Mazzini, Giuseppe 3823, VII
Moro, Aldo 4029, VIII
Mussolini, Benito 4088, VIII
Nenni, Pietro 4185, VIII
Orsini, Felice 4313, VIII
Saragat, Giuseppe 4890, IX
Togliatti, Palmiro 5319, X
Turati, Filippo 5367, X
SİYASİ PARTİLER
Hıristiyan Demokrat Parti
De Gasperi, Alcide 1696, IV
Fanfani, Amintore 2084, IV
Moro, Aldo 4029, VIII
İtalyan Komünist Partisi
Berlinguer, Enrico 852, II
Gramsci, Antonio 2469, V
Longo, Luigi 3594, VII
Togliatti, Palmiro 5319, X
İtalyan Sosyalist Partisi
Gramsci, Antonio 2469, V
Matteotti, Giacomo 3802, VII
Mussolini, Benito 4088, VIII
Nenni, Pietro 4185, VIII
Saragat, Giuseppe 4890, IX
Togliatti, Palmiro 5319, X
Turati, Filippo 5367, X
İZLENİMCİLİK
MÜZİK
Debussy, Claude Achille 1678, III
Ibert, Jacques 2908, VI
Ravel, Maurice 4682, IX
(Ç) Tonalite Armoni ve İzlenimcilik 1679, III
RESİM
Cassat, Mary 1287, III
Corinth, Lovis 1504, III
Degas, Edgar 1695, IV
Liebermann, Max 3544, VII
Monet, Claude 3993, VIII
Pissarro, Camille 4525, IX
Renoir, Pierre Auguste 4718, IX
Sisley, Alfred 5028, IX

Whistler, James Abbott 5531, X
(Ç) İzlenimcilik (Empresyonizm) 3993, VIII
●İZNİK BİZANS İMPARATORLUĞU
İMPARATORLAR
Ioannes III 2980, VI
●JAMAİKA
SİYASET ADAMLARI
Garvey, Marcus 2313, V
●JAPONYA
(Ç) Meiji Dönemi ve Japon Sanayileşme Modeli 3863, VII
ASKERLER
Katsura Taro 3172, VI
Nagano, Osami 4130, VIII
Oda Nobunaga 4268, VIII
Saigo Takamori 4864, IX
Tojo, Hideki 5320, X
Toyotomi Hideyoşi 5340, X
Yamagata Aritomo 5584, X
BAŞBAKANLAR
Hara Kei 2624, V
İi Naosuke 2966, VI
İto Hirobumi 3006, VI
Katayama Tetsu 3167, VI
Katsura Taro 3172, VI
Miki Takeo 3975, VIII
Nakasone Yasuhiro 4135, VIII
Okuma Şigenobu 4283, VIII
Saionji Kimmoçi 4865, IX
Sato Eisako 4899, IX
Suzuki Zenko 5171, X
Tanaka Kakuei 5233, X
Tojo Hideki 5320, X
Yamagata Aritomo 5584, X
Yoşida Şigeru 5602, X
DEVLET ADAMLARI
İvakura Tomomi 3009, VI
Katsu Ava 3172, VI
Matsukata Masayoşi 3801, VII
İMPARATORLAR VE İMPARATORİÇELER
Hirohito 2788, V
Koken 3288, VI
Meiji 3862, VII
PRENSLER
Şotoku Tayşi 5216, X
SİYASET ADAMLARI
İtagaki Taisuke 3005, VI
Katayama Sen 3167, VI
Kido Koin 3254, VI
Kita İkki 3260, VI
Kotoku Şusui 3316, VI
SİYASİ PARTİLER
Liberal Demokratik Parti
Miki Takeo, 3975, VIII
ŞOGUNLAR
Minamoto Yoritomo 3978, VIII
Takauci Aşikaga 5227, X
Tokugava İyeyaşu 5321, X
JEOFİZİK VE JEOLOJİ
Andrusov, Nikolay İvanoviç 333, I
Arduino, Giovanni 390, I
Belussov, Vladimir 799, II
Boue, Ami 1042, II
Dana, James Dwight 1637, III
Darwin, Charles 1648, III
Geer, Gerard Jacob de 2335, V
Humboldt, Alexander von 2869, VI
Hutton, James 2887, VI
Lyell, Charles 3643, VII
Steno, Nicolaus 5123, X
Werner, Abraham, Gottlob 5523, X
JEOKİMYA (Yer Kimyası)
Goldschmidt, Victor Moritz 2424, V
RADYOAKTİF TARİHLENDİRME
Boltwood, Bertram 993, II
Joly, John 3070, VI
Libby, Willard Frank 3540, VII
(Ç) Arkeoloji'de Tarihlendirme Yöntemleri 2036, IV
SİSMOLOJİ (Deprem Bilimi)
Jeffreys, Harold 3047, VI
Mohoroviçiç, Andrije 3984, VIII
Richter, Charles Francis 4744, IX
KALITIM
Bateson, William 693, II
Bridges, Calvin Blackman 1105, II
Galton, Francis 2294, V
Haeckel, Ernst 2577, V
Johannsen, Wilhelm Ludwig 3058, VI
Maupertuis, Pierre Louis 3807, VII
Mendel, Johann Gregor 3877, VII
Wilson, Edmund Beecher 5554, X
DEĞŞİNİM (Mütasyon)
Goldschmidt, Richard 2423, V
McClintock, Barbara 3651, VII
Müller, Hermann Joseph 4063, VIII
Vries, Hugo de 5481, X
KROMOZOM KURAMI
Morgan, Thomas Hunt 4026, VIII
Strasburger, Eduard Adolf 5138, X
Sutton, Walter 5170, X
Weismann, August 5517, X
(*) BAK. Evrim, Genetik
●KAMBOÇYA
BAŞBAKANLAR
Lon Nol 3596, VII
Pol Pot 4567, IX
DEVLET BAŞKANLARI
Heng Samrin 2714, V
Lon Nol 3596, VII
Norodom Sihanuk 4245, VIII
KRALLAR
Norodom Sihanuk 4245, VIII
●KAMERUN
SİYASET ADAMLARI
Ahico, Ahmadu 117, I
SİYASİ PARTİLER
Kamerun Ulusal Birliği
Ahico, Ahmadu 117, I
●KAMPUÇYA
BAK. Kamboçya
KAN
KAN DOLAŞIMI
Aranzi, Giulio Cesare 382, I
Cesalpino, Andrea 1351, III
Colombo, Realdo 1469, III
Harvey, William 2650, V
İbnü'n-Nefis 2952, VI
Malpighi, Marcello 3716, VII
Servetus, Michael 4985, IX
KAN GRUPLARI
Hirszfeld, Ludwig 2773, V
Landstiner, Karl 3420, VII
Wiener, Alexander Solomon 5540, X
KAN NAKLİ
Wiener, Alexander Solomon 5540, X
(*) BAK. Fizyoloji (Kalp ve Dolaşım Fizyolojisi), Hematoloji
●KANADA
BAŞBAKANLAR
Borden, Robert Laird 1016, II
Diefenbaker, John George 1758, IV
La Fontaine, Louis 3399, VII
MacDonald, John Alexander 3653, VII
Mackenzie, Alexander 3665, VII
Pearson, Lester 4437, VIII
Saint-Laurent, Louis 4858, IX
Trudeau, Pierre Elliott 5354, X
SİYASET ADAMLARI
Papineau, Louis Joseph 4394, VIII
KANSER
Fibiger, Johannes 2144, IV
Perey, Marguerite 4453, VIII
Warburg, Otto Heinrich 5498, X
VİRÜS KURAMI
Dulbecco, Renato 1849, IV
Rous, Francis Peyton 4809, IX
Temin, Hovard Martin 5263, X
●KARAHANLILAR
HÜKÜMDARLAR
İbrahim Tamgaç 2961, VI
Satuk Buğra Han 4899, IX
●KARAKOYUNLULAR
HÜKÜMDARLAR
Cihanşah 1425, III
Kara Yusuf 3154, VI
●KARAMANOĞULLARI
BEYLER
Alaeddin Ali Bey 192, I
Kerimeddin Karaman Bey 3219, VI
Mehmed Bey 3846, VII
●KARASİOĞULLARI
BEYLER
Karasi Bey 3149, VI
KARİKATÜR
Addams, Chas 82, I
Aragones, Sergio 380, I
Beerbohm, Max 763, II
Bosc, Jean Maurice 1029, II
Capp, Al 1244, III
Chaval 1398, III
Cobean, Sam 1451, III
Crum, Robert 1549, III
Daumier, Honore 1657, III
Dubout, Albert 1837, IV
Emett, Roland 1963, IV
Feiffer, Jules 2108, IV
Flora, Paul 2180, IV
Folon, Jean-Michel 2186, IV
Forest, Jean-Claude 2194, IV
François, André 2216, IV
Goscinny, René 2443, V
Grandville 2471, V
Grosz, George 2509, V
Herge 2731, V
Hoffnung, Gerard 2807, V
Hogarth, Burne 2816, VI
Hogarth, William 2818, VI
Kelly, Walter Crawford 3198, VI
Lee, Stan 3476, VII
Levine, David 3525, VII
McCay, Winsor Zenic 3650, VII
McManus, George 3674, VII
Mordillo, Guillermo 4020, VIII
Mose 4036, VIII
Peynet, Raymond 4481, VIII
Rauch, Hans Georg 4679, IX
Raymond, Alex 4690, IX
Schulz, Charles Monroe 4943, IX
Searle, Ronald 4957, IX
Sempe, Jean Jacques 4976, IX
Sine 5025, IX
Steinberg, Saul 5119, X
Tetsu 5272, X
Thurber, James Grover 5297, X
Tim 5302, X
Topor, Roland 5332, X
Vip 5465, X
Walker, Addison Mortimer 5491, X
Young, Chic 5602, X
(Ç) Çizgi Roman 2816, VI
(Ç) Dünyada Karikatür 2818, VI
●KARTACA
ASKERLER
Hamilkar Barkas 2608, V
Hannibal 2621, V
●KASTİLYA
BAK. İspanya
KAVRAMSAL SANAT
Burri, Alberto 1183, III
Christo 1413, III
●KAZAN HANLIĞI
HANLAR
Uluğ Muhammed 5386, X
KENT PLANLAMA
Bourgeois, Victor 1046, II
Broek, J.H.van den 1114, II
Burnham, Daniel Hudson 1181, III
Candilis, Georges 1233, III
Costa, Lucio 1514, III
Doksiyadis, Konstantinos 1799, IV
Eesteren, Cornelius van 1923, IV
Fischer, Theodor 2160, IV
Garnier, Toni 2310, V
Geddes, Patrick 2335, V
Griffin, Walter Burley 2496, V
Haussmann, Georges-Eugene 2670, V
Hippodamos 2784, V
Howard, Ebenezer 2849, VI
Le Corbusier 3471, VII
L'Enfant, Pierre Charles 3495, VII
Olmsted, Frederick Law 4290, VIII
Saarinen, Eliel 4837, IX
Sert, Josep Lluis 4984, IX
Sitte, Camillo 5029, IX
Soria Y Mata, Arturo 5076, X
Stein, Clarence S. 5115, X
Unwin, Raymond 5389, X
(Ç) Bahçe Kent 2850, VI
(Ç) Çizgi Kent 5077, X
(Ç) Kent Planlama 2784, V
●KENYA
CUMHURBAŞKANLARI
Kenyatta, Jomo 3213, VI
SİYASET ADAMLARI
Odinga, Ajuma 4269, VIII
SİYASİ PARTİLER
Kenya Afrika Ulusal Birliği
Kenyatta, Jomo 3213, VI
KEŞİFLER
AFRİKA
Dias, Bartolomeu 1750, IV
Henrique [Gemici] 2716, V
Livingstone, David 3565, VII
AMERİKA
Balboa, Vasco Nunez de 617, II
Cabot, John 1204, III
Cabral, Pedro Alvares 1205, III
Cartier, Jacques 1281, III
Cortes, Hernando 1510, III
De Soto, Hernando 1737, IV
Kolomb, Kristof 3295, VI
Macellan, Ferdinand 3655, VII
Orellana, Francisco de 4305, VIII
Pizarro, Francisco 4531, IX
Verrazano, Giovanni da 5449, X
Vespucci, Amerigo 5453, X
ASYA
Frobisher, Martin 2255, V
Gama, Vasco da 2297, V
AVUSTRALYA VE BÜYÜK OKYANUS
Cook, James 1496, III
Dampier, William 1636, III
Grey, George 2493, V
La Perouse, Jean 3429, VII
DİĞER COĞRAFİ KEŞİFLER
Burton, Francis Richard 1184, III
Hillary, Edmund Percival 2765, V
Hudson, Henry 2859, VI
Stanley, Henry Morton 5108, X
KUTUP BÖLGELERİ
Amundsen, Roald 304, I
Andree, Salomon August 329, I
Baffin, William 592, II
Barents, Willem 651, II
Bering, Vitus 837, II
Byrd, Richard Evelyn 1197, III
Cook, James 1496, III
Ellsworth, Lincoln 1958, IV
Erik [Kızıl] 2007, IV
Nansen, Fridtjof 4139, VIII
Nobile, Umberto 4240, VIII
Nordenskjöld, Adolf Erik 4244, VIII
Nordenskjöld, Otto 4244, VIII
Peary, Robert Edwin 4437, VIII
Rasmussen, Knud Johan 4675, IX
Ross, James 4801, IX
Scott, Robert Falcon 4955, IX
●KIBRIS (RUM)
CUMHURBAŞKANLARI
Kipriyanu, Spiros 3258, VI
Makarios 3704, VII
●KIBRIS (TÜRK)
DEVLET ADAMLARI
Denktaş, Rauf 1724, IV
Küçük, Fazıl 3380, VII
●KIRIM HANLIĞI
HANLAR
Devlet Giray I 1743, IV
Gazi Giray II 2332, V
Hacı Giray 2572, V
İslam Giray III 2993, VI
Mengli Giray I 3891, VII
Sahib Giray I 4856, IX
Selim Giray I 4974, IX
Şahin Giray 5197, X
KİMYA
ALKALOİTLER KİMYASI
Pelletier, Pierre Joseph 4447, VIII
Robinson, Robert 4778, IX
Willstaetter, Richard 5552, X
ANALİTİK KİMYA
Bergman, Torbern Olof 833, II
Berzelius, Jöns Jacob 877, II
Bunsen, Robert Wilhelm 1164, III
Crookes, William 1545, III
Dulong, Pierre Louis 1850, IV
Faraday, Michael 2090, IV
Gay-Lussac, Joseph Louis 2328, V
Klaproth, Martin Heinrich 3262, VI
Mikroanaliz Yöntemleri
Pregl, Fritz 4595, IX
ASİT-BAZ KURAMI
Arrhenius, Svante 445, I
Brönsted, Johannes 1124, II

ATOM KURAMI
Boyle, Robert 1051, II
Dalton, John 1631, III
Lomonosov, Mihail 3591, VII
(Ç) Dalton'un Atom Kuramı 1632, III
BİYOKİMYA
BAK. Biyokimya
ELEKTROKİMYA
Berzelius, Jöns Jacob 877, II
Davy, Humphry 1671, III
Hevrovsky, Jaroslav 2757, V
Hittorf, Johann Wilhelm 2778, V
Kohlrausch, Friedrich 3287, VI
Nernst, Hermann Walther 4186, VIII
Onsager, Lars 4295, VIII
Ritter, Johann Wilhelm 4757, IX
Elektroliz
Arrhenius, Svante 445, I
Faraday, Michael 2090, IV
(Ç) Elektrolitlerin Ayrışması Kuramı 446, I
ELEMENTLER
Auer, Karl 506, I
Balard, Antoine Jerome 616, II
Berzelius, Jöns Jacob 877, II
Cannizzaro, Stanislao 1235, III
Curie, Marie 1561, III
Davy, Humphry 1671, III
Dulong, Pierre Louis 1850, IV
Hevesy, George Charles de 2755, V
Klaproth, Martin Heinrich 3262, VI
Lavoisier, Antoine Laurent de 3451, VII
Marignac, Jean Charles 3761, VII
Meyer, Julius Lothar 3919, VII
Moissan, Henri 3984, VIII
Mosander, Carl Gustav 4035, VIII
Perey, Marguerite 4453, VIII
Scheele, Carl Wilhelm 4914, IX
Segre, Emilio Gino 4964, IX
Urbain, Georges 5391, X
Vauquelin, Nicolas Louis 5433, X
(Ç) Element Simgeleri 879, II
Periyodik Tablo
Mendeleyev, Dimitriy 3880, VII
Meyer, Julius Lothar 3919, VII
Moseley, Henry Gwyn 4037, VIII
(Ç) Elementlerin Periyodik Tablosu 3881, VII
Uranyumötesi Elementler
Abelson, Philip Hauge 65, I
McMillan, Edwin Mattison 3675, VII
Seaborg, Glenn Theodore 4956, IX
FİZİKSEL KİMYA
Koop, Hermann 3306, VI
Ostwald, Wilhelm 4329, VIII
Raoult,François Marie 4674, IX
Regnauld, Henri Victor 4703, IX
GAZLAR KİMYASI
Avogadro, Amedeo 529, I
Dalton, John 1631, III
Gay-Lussac, Joseph Louis 2328, V
Graham, Thomas 2468, V
Herzberg, Gerhard 2745, V
Nernst, Hermann Walther 4186, VIII
Priestley, Joseph 4603, IX
Schönbein, Christian Friedrich 4936, IX
Thenard, Louis Jacques 5282, X
Van Helmont, Jan Baptista 5422, X
Hidrojen
Cavendish, Henry 1307, III
Lavoisier, Antoine Laurent de 3451, VII
Karbondioksit
Black, Joseph 935, II
Oksijen
Lavoisier, Antoine 3451, VII
Priestley, Joseph 4603, IX
Scheele, Carl Wilhelm 4914, IX
Soy Gazlar
Lockyer, Joseph Norman 3585, VII
Ramsay, William 4668, IX
Rayleigh, Lord 4689, IX
İNORGANİK KİMYA
Alaşımlar
Babbit, Isaac 557, I
Guillaume, Charles 2530, V
İZOMERLİK
Butlerov, Aleksandr 1188, III
Van't Hoff, Jacobus Henricus 5425, X
Çekirdek İzomerliği
Hahn, Otto 2582, V
İZOTOPLAR
BAK. Atom Fiziği ve Nükleer Fizik
KİMYASAL BAĞ
Heitler, Walter 2703, V
Langmuir, Irving 3427, VII
Lewis, Gilbert Newton 3534, VII
London, Fritz 3592, VII
Mulliken, Robert 4064, VIII
Pauling, Linus 4425, VIII
Werner, Alfred 5524, X
KİMYASAL TEDAVİ
BAK. Tıp (Tedavi Yöntemleri)
KİMYASAL YAPI
Avogadro, Amedeo 529, I
Berzelius, Jöns Jacob 877, II
Butlerov, Aleksandr 1188, III
Cannizzaro, Stanislao 1235, III
Herzberg, Gerhard 2745, V
Mitscherlich, Eilhard 3966, VIII
Prout, William 4616, IX
Richards, Theodore 4738, IX
Werner, Alfred 5524, X
(Ç) Avogadro Sayısı 530, I
Yapı Kuramları
Berzelius, Jöns Jacob 877, II
Dumas, Jean-Baptiste 1852, IV
Gerhardt, Charles 2352, V
Mitscherlich, Eilhard 3966, VIII
KİMYA TARİHİ
Beilstein, Friedrich 778, II
Gmelin, Leopold 2403, V
Kopp, Hermann 3306, VI
KOLOİTLER KİMYASI
Graham, Thomas 2468, V
Svedberg, Theodor 5180, X
KROMATOGRAFİ
Martin, Archer 3777, VII
Tsvet, Mihail Semyenoviç 5359, X
MAYALANMA (Fermentleşme)
Buchner, Eduard 1147, III
Euler-Chelpin, Hans von 2050, IV
Harden, Arthur 2625, V
Mitscherlich, Eilhard 3966, VIII
Pasteur, Louis 4416, VIII
Schwann, Theodor 4949, IX
ORGANİK KİMYA
Baeyer, Adolf von 590, II
Beilstein, Friedrich 778, II
Chevreul, Michel Eugene 1403, III
Couper, Archibald Scott 1517, III
Dumas, Jean-Baptiste 1852, IV
Fischer, Emil Hermann 2157, IV
Gerhardt, Charles 2352, V
Hofmann, August Wilhelm von 2807, V
Kekulé, Friedrich August 3195, VI
Laurent, Auguste 3445, VII
Liebig, Justus von 3545, VII
Meyer, Viktor 3919, VII
Mitscherlich, Eilhard 3966, VIII
Pregl, Fritz 4595, IX
Ruzicka, Leopold 4833, IX
Sabatier, Paul 4841, IX
Scheele, Carl Wilhelm 4914, IX
Thenard, Louis Jacques 5282, X
Vauquelin, Nicolas Louis 5433, X
Wallach, Otto 5493, X
Wieland, Heinrich Otto 5538, X
Williamson, Alexander William 5552, X
Windaus, Adolf 5558, X
Wöhler, Friedrich 5570, X
Organometaller
Frankland, Edward 2218, IV
Grignard, Victor 2499, V
Kipping, Frederic Stanley 3247, VI
Natta, Giulio 4160, VIII
Wilkinson, Geoffrey 5547, X
Ziegler, Karl 5636, X
PETROKİMYA
Bergius, Friedrich 828, II
SANAYİ KİMYASI
Acheson, Edward Goodrich 71, I
Bergius, Friedrich 828, II
Berthollet, Claude Louis 873, II
Langmuir, Irving 3427, VII
Leblanc, Nicolas 3467, VII
Solvay, Ernest 5069, X
Takamine, Jokiçi 5227, X
Thenard, Louis Jacques 5282, X
SENTEZ KİMYASI
Alder, Kurt 212, I
Baeyer, Adolf von 590, II
Berthelot, Marcelin 873, II
Birkeland, Kristian 913, II
Bosch, Carl 1031, II
Cornforth, John Warcup 1507, III
Diels, Otto 1759, IV
Gabriel, Siegmund 2279, V
Haber, Fritz 2566, V
Haworth, Walter Norman 2673, V
Karrer, Paul 3161, VI
Kolbe, Hermann, 3290, VI
Liebig, Justus von 3545, VII
Perkin, William Henry 4457, VIII
Ruzicka, Leopold 4833, IX
Sabatier, Paul 4841, IX
Todd, Alexander Robertus 5318, X
Woodward, Robert Burns 5566, X
Wöhler, Friedrich 5570, X
Wurtz, Charles Adolphe 5576, X
Plastik Maddeler
Baekeland, Leo Hendrik 588, II
Natta, Giulio 4160, VIII
Nieuwland, Julius Arthur 4222, VIII
Staudinger, Hermann 5111, X
Ziegler, Karl 5636, X
Polimerler
Carothers, Wallace Hume 1268, III
Flory, Paul 2182, IV
Natta, Giulio 4160, VIII
Staudinger, Hermann 5111, X
STEREOKİMYA
BAK. Stereokimya
TARIM KİMYASI
BAK. Tarım
TEPKİME KİMYASI
Avogadro, Amedeo 529, I
Bergman, Torbern Olof 833, II
Berthollet, Claude Louis 873, II
Eigen, Manfred 1936, IV
Gibbs, Josiah Willard 2370, V
Guldberg, Cato Maximilian 2534, V
Hess, Germain Henri 2750, V
Hinselwood, Cyril Norman 2771, V
Le Chatelier, Henry 3468, VII
Norrish, Ronald 4247, VIII
Porter, George 4582, IX
Proust, Joseph Louis 4613, IX
Semyonov, Nikolay 4977, IX
Waage, Peter 5483, X
Williamson, Alexander William 5552, X
Birleşme Değeri
Abegg, Richard 62, I
Frankland, Edward 2218, IV
Katalizörler
Berzelius, Jöns Jacob 877, II
Dulong, Pierre Louis, 1850, IV
Ostwald, Wilhelm 4329, VIII
Thenard, Louis Jacques 5282, X
Termokimya
Berthelot, Marcelin 873, II
Hess, Germain Henri 2750, V
Ostwald, Wilhelm 4329, VIII
Van't Hoff, Jacobus Henricus 5425, X
TIBBİ KİMYA
Fourcroy, Antoine 2204, IV
Glauber, Johann Rudolph 2399, V
YANMA
Lavoisier, Antoine 3451, VII
Flojiston Kuramı
Becher, Johann Joachim 747, II
Stahl, Georg Ernst 5101, X
KLASİK BATI MÜZİĞİ
BESTECİLER
Albeniz, Isaac 199, I
Albinoni, Tomaso 210, I
Bach, Emanuel 567, I
Bach, Johann Christian 567, I
Bach, Johann Sebastian 575, II
Bach, Wilhelm Friedemann 579, II
Balakirev, Mili 614, II
Bartok, Bela 670, II
Beethoven, Ludwig van 763, II
Bellini, Vincenzo 794, II
Berg, Alban 825, II
Berlioz, Louis-Hector 853, II
Bizet, Georges 920, II
Boccherini, Luigi 970, II
Borodin, Aleksandr 1023, II
Boulez, Pierre 1044, II
Brahms, Johannes 1069, II
Britten, Benjamin 1110, II
Bruckner, Anton 1126, II
Buxtehude, Diderik 1190, III
Cage, John 1213, III
Castelnuovo-Tedesco 1293, III
Cavalieri, Emilio dei 1307, III
Chabrier, Alexis 1363, III
Cherubini, Luigi 1401, III
Chopin, Frederic 1410, III
Cimarosa, Domenico 1422, III
Copland, Aaron 1501, III
Corelli, Arcangelo 1503, III
Couperin, François 1518, III
Cui, Cesar Antonoviç 1556, III
Çaykovski, Piotr İlyiç 1593, III
Debussy, Claude Achille 1678, III
Delibes, Leo 1707, IV
Dessau, Paul 1738, IV
D'Indy, Vincent 1765, IV
Donizetti, Gaetano 1809, IV
Dukas, Paul 1848, IV
Dvorak, Antonin 1875, IV
Eisler, Hanns 1943, IV
Elgar, Edward William 1951, IV
Enesco, George 1973, IV
Falla, Manuel de 2081, IV
Faure, Gabriel-Urbain 2099, IV
Flotow, Friedrich von 2183, IV
Franck, Cesar 2211, IV
Gabrieli, Giovanni 2280, V
Galilei, Vincenzo 2288, V
Geminiani, Francesco 2340, V
Gershwin, George 2356, V
Gesualdo, Carlo 2360, V
Glazunov, Aleksandr 2399, V
Glinka, Mihail İvanoviç 2401, V
Gluck, Willibald 2402, V
Gounod, Charles 2450, V
Grieg, Edvard Hagerup 2494, V
Grofe, Ferde 2504, V
Haçaturyan, Aram İlyiç 2574, V
Handel, Georg Friedrich 2616, V
Haydn, Franz Joseph 2677, V
Heuberger, Richard 2753, V
Hindemith, Paul 2768, V
Honegger, Arthur 2830, VI
Humperdinck, Engelbert 2877, VI
Ibert, Jacques 2908, VI
Ives, Charles Edward 2929, VI
Kalman, Emmerich 3108, VI
Kodaly, Zoltan 3284, VI
Ksenakis, Yannis 3348, VI
Lalo, Eduard 3406, VII
Lasso, Orlando di 3440, VII
Lehar, Franz 3483, VII
Leoncavallo, Ruggiero 3508, VII
Liszt, Franz 3562, VII
Locatelli, Pietro 3583, VII
Lully, Jean-Baptiste 3630, VII
Mahler, Gustav 3686, VII
Mascagni, Pietro 3792, VII
Massenet, Jules 3794, VII
Mendelssohn, Felix 3884, VII
Menotti, Gian Carlo 3894, VII
Messiaen, Olivier 3907, VII
Meyerbeer, Giacomo 3920, VII
Milhaud, Darius 3942, VIII
Monteverdi, Claudio 4008, VIII
Mozart, Wolfgang Amadeus 4042, VIII
Mussorgski, Modest 4091, VIII
Nicolai, Otto 4216, VIII
Offenbach, Jacques 4272, VIII
Okeghem, Johannes 4281, VIII
Orff, Carl 4305, VIII
Paganini, Niccolo 4376, VIII
Palestrina, Giovanni Pierluigi da 4381, VIII
Penderecki, Krzysztof 4448, VIII
Pergolesi, Giovanni 4454, VIII
Ponchielli, Amilcare 4574, IX
Poulenc, Francis 4586, IX

Prokofiyev, Sergey 4608, IX
Puccini, Giacomo 4621, IX
Purcell, Henry 4629, IX
Quantz, Johann Joachim 4638, IX
Rahmaninov, Sergey 4657, IX
Rameau, Jean-Philippe 4665, IX
Ravel, Maurice 4682, IX
Reger, Max 4700, IX
Respighi, Ottorino 4722, IX
Rimski-Korsakov, Nikolay 4764, IX
Rodrigo, Joaquin 4783, IX
Rossini, Gioacchino 4805, IX
Rubinstein, Anton 4819, IX
Saint-Saens, Camille 4859, IX
Sammartini, Giovanni 4875, IX
Satie, Erik 4898, IX
Scarlatti, Alessandro 4910, IX
Scarlatti, Domenico 4910, IX
Schönberg, Arnold 4937, IX
Schubert, Franz 4942, IX
Schumann, Robert 4944, IX
Schütz, Heinrich 4948, IX
Sibelius, Jean 5011, IX
Skriabin, Aleksandr 5045, IX
Smetana, Bedrich 5046, IX
Stamitz, Johann 5105, X
Stockhausen, Karlheinz 5131, X
Strauss, Johann 5141, X
Strauss, Richard 5141, X
Stravinski, İgor Fiyodoroviç 5143, X
Sullivan, Arthur 5157, X
Suppe, Franz von 5168, X
Şostakoviç, Dimitri 5215, X
Tartini, Giuseppe 5246, X
Telemann, Georg Philipp 5261, X
Thomson, Virgil 5294, X
Vaughan Williams, Ralph 5433, X
Verdi, Guiseppe 5443, X
Villa-Lobos, Hector 5463, X
Vivaldi, Antonio 5742, X
Wagner, Richard 5484, X
Weber, Carl Maria von 5509, X
Webern, Anton von 5513, X
Weill, Kurt 5516, X
Wolf, Hugo 5562, X
(Ç) Batı Müziğinde Klasik Dönem 4043, VIII
(Ç) Beethoven'de Formun Dramatik Boyutu 764, II
(Ç) Deneysel Müzik 5132, X
(Ç) Klasik Batı Müziğinde Form Kavramı ve Sonat Formu 766, II
(Ç) Operanın Evrimi I 4009, VIII
(Ç) Operanın Evrimi II 5486, X
(Ç) Operanın Evrimi III 4622, IX
(Ç) Oratoryo 2617, V
(Ç) Polifonik Müzik, Kontrpuan ve Armoni 577, II
(Ç) Senfoni 2678, V
ELEKTRONİK MÜZİK
Ksenakis, Yannis 3348, VI
Messiaen, Oliver 3907, VII
Stockhausen, Karlheinz 5131, X
Varese, Edgar 5427, X
NEO-ROMANTİZM
BAK. Klasik Batı Müziği (Yeni Romantizm)
ON İKİ TON MÜZİĞİ
Berg, Alban 825, II
Schönberg, Arnold 4937, IX
Webern, Anton von 5513, X
(Ç) On İki Ton Müziği 4938, IX
RUS BEŞLERİ
Balakirev, Mili 614, II
Borodin, Aleksandr 1023, II
Cui, Cesar Antonoviç 1556, III
Mussorgski, Modest 4091, VIII
Rimski-Korsakov, Nikolay 4764, IX
(Ç) Rus Beşleri 4092, VIII
SES SANATÇILARI
Callas, Maria 1220, III
Caruso, Enrico 1285, III
Lanza, Mario 3428, VII
Pinza, Ezio 4519, IX
Pons, Lily 4575, IX
Şalyapin, Fyodor 5200, X
ULUSAL MÜZİK
Albeniz, Isaac 199, I
Bartok, Bela 670, II
Dvorak, Antonin 1875, IV
Enesco, George 1973, IV
Falla, Manuel de 2081, IV
Glazunov, Aleksandr 2399, V
Glinka, Mihail İvanoviç 2401, V
Grieg, Edvard Hagerup 2494, V
Kodaly, Zoltan 3284, VI
Rodrigo, Joaquin 4783, IX
Sibelius, Jean 5011, IX
Smetana, Bedrich 5046, IX
Vaughan Williams, Ralph 5433, X
Villa-Lobos, Hector 5463, X
(Ç) Bela Bartok ve Halk Müziğinden Yararlanma 672, II
(Ç) Çekoslovakya'da Ulusal Müzik 1876, IV
(Ç) İskandinav Ülkelerinde Ulusal Müzik 2495, V
(Ç) İspanya'da Ulusal Müzik 2082, IV
(Ç) Rus Beşleri 4092, VIII
YENİ ROMANTİZM
Castelnuovo-Tedesco 1293, III
YORUMCULAR
Berg, Alban 825, II
Bülow, Hans von 1196, III
Cage, John 1213, III
Casals, Pau 1286, III
Cortot, Alfred-Denis 1512, III
Faure, Gabriel, Urbain 2099, IV
Gabrieli, Giovanni 2280, V
Gieseking, Walter 2377, V
Heifetz, Jasha 2696, V
Horowitz, Vladimir 2839, VI
Kreisler, Fritz 3333, VI
Landowska, Wanda 3420, VII
Liszt, Franz 3562, VII
Locatelli, Pietro 3583, VII
Menuhin, Yehudi 3896, VII
Oistrakh, David 4280, VIII
Paderewski, Ignacy Jan 4375, VIII
Paganini, Niccolo 4376, VIII
Rubinstein, Arthur 4820, IX
Schnabel, Arthur 4932, IX
Schönberg, Arnold 4937, IX
Segovia, Andres 4963, IX
Webern, Anton von 5513, X
YÖNETMENLER
Bernstein, Leonhard 870, II
Furtwangler, Wilhelm 2272, V
Karajan, Herbert von 3142, VI
Nikisch, Arthur 4222, VIII
Stokowski, Leopold 5133, X
Toscanini, Arturo 5385, X
(*) BAK. Barok, Bölgeselcilik, İzlenimcilik, Rokoko, Romantizm, Rönesans Sanatı, Yeni Klasikçilik
KLASİKÇİLİK
(Ç) Klasikçilik 4590, IX
HEYKEL
Algardi, Alessandro 233, I
Despiau, Charles 1738, IV
MİMARLIK
Mansart, François 3735, VII
Wren, Christopher 5571, X
RESİM
Carracci, Annibale 1274 III
Corot, Jean-Baptiste 1508, III
Le Brun, Charles 3468, VII
Poussin, Nicolas 4590, IX
TİYATRO
Racine, Jean 4648, IX
(Ç) Klasikçilik ve Tiyatro 4648, IX
KLASİZM
BAK. Klasikçilik
KOALİSYON SAVAŞLARI (1792-1815)
Cezzar Ahmed Paşa 1361, III
Karl XIV 3156, VI
Kutuzov, Mihail 3378, VII
Louis XVIII 3616, VII
Murat, Joachim 4076, VIII
Napoleon I 4141, VIII
Nelson, Horatio 4182, VIII
●KOLOMBİYA
DEVLET BAŞKANLARI
Gomez, Lauerano 2428, V
Lleras Camargo, Alberto 3578, VII
Mosquera, Tomas Cipriano de 4039, VIII
Nunez, Rafael 4254, VIII
Reyes, Rafael 4726, IX
Rojas Pinilla, Gustavo 4787, IX
Santander, Francisco 4884, IX
SİYASET ADAMLARI
Gaitan, Jorge Elicier 2281, V
KOMEDYA
BAK. Yunan Sanatı
●KONGO (ZAİRE)
BAŞBAKANLAR
Çombe, Moiz Kapenda 1616, III
Lumumba, Patrice 3633, VII
DEVLET BAŞKANLARI
Kasavubu, Joseph 3164, VI
Mobutu, Joseph Desire 3981, VIII
SİYASİ PARTİLER
Kongo Ulusal Hareketi
Lumumba, Patrice 3633, VII
KONSTRÜKTİVİZM
BAK. Yapımcılık
●KORE
(Ç) Kore Savaşı 3256, VI
KRALLAR VE KRALİÇELER
Min 3977, VIII
Yi Song Gye 5601, X
●KORE CUMHURİYETİ (KC)
DEVLET BAŞKANLARI
Park Çung Hee 4400, VIII
Rhee, Syngman 4729, IX
●KORE DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ (KDHC)
DEVLET BAŞKANLARI
Kim İl Song 3256, VI
KOZMOLOJİ
BAK. Astronomi
KRİSTALOGRAFİ
BAK. Mineraloji
KROMATOGRAFİ
BAK. Kimya
●KUTSAL ROMA-GERMEN İMPARATORLARI
Charlemagne 1385, III
Charles V [Charles Quint] 1391, III
Ferdinand I 2120, IV
Franz II 2220, IV
Friedrich I [Barbarossa] 2240, IV
Friedrich II 2241, IV
Friedrich III 2242, IV
Heinrich III 2699, V
Heinrich IV 2700, V
Heinrich V 2700, V
Joseph II 3076, VI
Karl IV Von Lüxemburg 3157, VI
Maximilian I 3812, VII
Maximilian II 3813, VII
Otto I [Büyük] 4331, VIII
Rudolf I 4821, IX
Sigismund 5016, IX
KUVANTUM FİZİĞİ
Basov, Nikolay 683, II
Bohr, Niels 983, II
Bose, Satyandra Nath 1032, II
Compton, Arthur Holly 1473, III
Çerenkov, Pavel 1603, III
Nişina, Yoşio 4232, VIII
Planck, Max 4537, IX
Stern, Otto 5125, X
Tamm, İgor Yevgenyeviç 5232, X
DALGA MEKANİĞİ
Broglie, Louis de 1114, II
Davisson, Clinton 1667, III
Schrödinger, Erwin 4939, IX
Thomson, George Paget 5292, X
(Ç) Madde Dalgaları 1115, II
FOTOELEKTRİK
Auger, Pierre Victor 507, I
Einstein, Albert 1937, IV
Lenard, Philipp 3494, VII
Millikan, Robert 3951, VIII
KUVANTUM ELEKTRODİNAMİĞİ
Bethe, Hans Albrecht 888, II
Feynman, Richard Phillips 2141, IV
Heitler, Walter 2703, V
Kusch, Polykarp 3375, VII
Lamb, Willis Eugene 3410, VII
Schwinger, Julian Seymour 4952, IX
Tomonaga, Sin-İtiro 5329, X
KUVANTUM MEKANİĞİ
Born, Max 1021, II
Condon, Edward Uhler 1483, III
Dirac, Paul 1767, IV
Feynman, Richard Phillips 2141, IV
Heisenberg, Werner Karl 2700, V
Neumann, John von 4199, VIII
Wigner, Eugene Paul 5542, X
(Ç) Dalga Fonksiyonunun Olasılık Dağılımı 1022, II
(Ç) Kuvantum Mekaniği 4940, IX
●KÜBA
(Ç) Küba 1297, III
ASKERLER
Gomez, Maximo 2429, V
Lopez, Narciso 3600, VII
Maceo, Antonio 3656, VII
BAŞBAKANLAR
Castro, Fidel 1297, III
DEVLET BAŞKANLARI
Batista Y Zaldivar 694, II
Castro, Fidel 1297, III
Cespedes, Carlos 1352, III
Estrada Palma, Tomas 2040, IV
Grau San Martin, Ramon 2479, V
Machado, Gerardo 3659, VII
SİYASET ADAMLARI
Guevara, Ernesto [Che] 2525, V
Marti, Jose 3777, VII
KÜBİZM
(Ç) Kübizm 4502, IX
EDEBİYAT
Apollinaire, Guillaume 362, I
Stein, Gertrude 5116, X
HEYKEL
Archipenko, Alexander 387, I
Duchamp-Villon, Raymond 1841, IV
Gonzales, Julio 2434, V
Laurens, Henry 3445, VII
Lipchitz, Jacques 3556, VII
Picasso, Pablo 4500, IX
RESİM
Braque, Georges 1079, II
Gris, Juan 2501, V
Leger, Fernand 3481, VII
Lhote, Andre 3540, VII
Picasso, Pablo 4500, IX
●LAOS
BAŞBAKANLAR
Souvanna Phouma 5080, X
DEVLET BAŞKANLARI
Souphanouvong 5079, X
LASER VE MASER
Basov, Nikolay 683, II
Kastler, Alfred 3165, VI
Prohorov, Aleksandr 4606 IX
Townes, Charles Hard 5339, X
(Ç) Laser ve Maser 4606, IX
●LEON
BAK. İspanya
●LESOTHO
KRALLAR
Moşeş 4039, VIII
●LİBERYA
DEVLET BAŞKANLARI
Tubman, William 5359, X
●LİBYA
DEVLET BAŞKANLARI
Kaddafi, Muammer 3094, VI
KRALLAR
İdris I 2963, VI
ÖNDERLER
Ömer Muhtar 4350, VIII
Senusi, Ahmet Şerif 4982, IX
Senusi, Muhammed b.Ali 4982, IX
●LİDYA
KRALLAR
Kroisos 3338, VI
●LÜBNAN
EMİRLER
Beşir Şihab II 885, II
Fahreddin b.Korkmas 2078, IV
SİYASET ADAMLARI
Canbulat, Kemal 1232, III
Cemayel, Pierre 1337, III
Huri, Bişara 2880, VI
Saade, Antun 4836, IX

Şamun, Kamil 5201, X
SİYASİ PARTİLER
Falanjist Parti
Cemayel, Pierre 1337, III
●MACARİSTAN
ASKERLER
Horthy Von Nagybanya, Miklos 2841, VI
Hunyadi Janos 2879, VI
Klapka, György 3262, VI
BAŞBAKANLAR
Kadar, Janos 3093, VI
Nagy, İmre 4131, VIII
Rakosi, Matyas 4661, IX
DEVLET ADAMLARI
Andrassy, Gyula 325, I
Horthy Von Nagybanya Miklos 2841, VI
KRALLAR
Janos Zapolya 3033, VI
Karoly I 3161, VI
Lajos I 3403, VII
Lajos II 3404, VII
Matyas I [Corvinus] 3804, VII
Sigismund 5016, IX
Stephen I 5124, X
Tökhöly İmre 5342, X
MACARİSTAN İŞÇİ PARTİSİ BİRİNCİ SEKRETERLERİ
Kadar, Janos 3093, VI
Rakosi, Matyas 4661, IX
PRENSLER
Rakoczi I 4661, IX
Rakoczi II 4661, IX
SİYASET ADAMLARI
Deak, Ferenc 1674, III
Kossuth, Lajos 3313, VI
Kun, Bela 3361, VI
MADENCİLİK VE METALÜRJİ
Agricola, Georgius 108, I
Biringuccio Vannoccio 913, II
Humboldt, Alexander von 2869, VI
EMNİYET (Grizu) LAMBASI
Davy, Humphry 1671, III
MADEN İŞLETMELERİ
Guggenheim, Daniel 2527, V
Guggenheim, Meyer 2527, V
(Ç) Madenciliğin Gelişmesi 109, I
●MAKEDONYA KRALLIĞI
(Ç) Hellenizm Dönemi ve Helen Kültürü 2990, VI
ASKERLER
Antigonos I 346, I
KRALLAR
Filip II 2169, IV
İskender [Büyük] 2988, VI
●MALAWİ
DEVLET ADAMLARI
Banda, Hasting Kamuzu 637, II
●MALEZYA
BAŞBAKANLAR
Abdürrezzak [Tun] 61, I
Tunku Abdurrahman 5365, X
●MALİ
CUMHURBAŞKANLARI
Keita, Modibo 3193, VI
MANİYERİZM
HEYKEL
Cellini, Benvenuto 1327, III
Giovanni da Bologna 2390, V
Goujon, Jean 2449, V
Michelangelo Buonarroti 3924, VII
MİMARLIK
Ammanati, Bartolommeo 296, I
Michelangelo Buonarroti 3924, VII
Vignola, Giacomo 5460, X
RESİM
Bronzino, Angola 1117, II
Lucas Van Leyden 3623, VII
Michelangelo Buonarroti 3924, VII
Morales, Luis de 4017, VIII
Parmigianino 4406, VIII
Pontormo 4576, IX
Rosso Fiorentino 4806, IX
Tintoretto 5305, X
(Ç) Maniyerizm 4576, IX
MANTIK
Bradley, Francis 1061, II
Frege, Gottlob 2225, IV
Freytag-Löringhoff 2236, IV
Geach, Peter Thomas 2333, V
Goblot, Edmond 2404, V
Hintikka, Jaako 2772, V
Kotarbinski, Tadeusz 3316, VI
Krings, Hermann 3335, VI
Kripke, Saul 3335, VI
Perelman, Chaim 4452, VIII
Tarski, Alfred 5244, X
(Ç) Düşüncenin Yasalarını Sunuş Biçimi 1008, II
(Ç) Göreceli Özdeşlik 2333, V
MATEMATİKSEL MANTIK
Russell, Bertrand 4827, IX
Venn, John 5443, X
Whitehead, Alfred North 5532, X
OLASILIK MANTIĞI
Ramsey, Frank 4669, IX
SİMGESEL MANTIK
Boole, George 1007, II
De Morgan, Augustus 1718, IV
Lukasiewicz, Jan 3629, VII
Peano, Giuseppe 4435, VIII
MANYETİZMA (Mıknatıslık)
Arago, François 377, I
Coulomb, Charles Augustin de 1515, III
Curie, Pierre 1564, III
Dirac, Paul 1767, IV
Gilbert, William 2379, V
Kapitsa, Pyotr Leonidoviç 3130, VI
Langevin, Paul 3425, VII
Neel, Louis, Eugene 4176, VIII
Poisson, Simeon Denis 4559, IX
Weber, Wilhelm Eduard 5512, X
HİSTEREZİS
Ewing, James Alfred 2065, IV
Steinmetz, Charles Proteus 5120, X
JEOMANYETİZMA (Yer'in Manyetikliği)
Birkeland, Kristian 913, II
Chapman, Sydney 1380, III
Gauss, Karl Friedrich 2324, V
●MATEBELELAND
BAK. Zimbabwe
MATEMATİK
Agnesi, Maria Gaetana 107, I
Crelle, August Leopold 1534, III
Eisenstein, Ferdinand 1942, IV
Germain, Sophie 2353, V
Green, George 2482, V
Hardy, Godfrey Harold 2627, V
Peano, Giuseppe 4435, VIII
Pearson, Karl 4436, VIII
Recorde, Robert 4695, IX
Weyl, Hermann 5529, X
(Ç) Bourbaki Okulu 5516, X
AKSİYOMLU YAPI
Eukleides 2046, IV
Gödel, Kurt 2454, V
Hilbert, David 2759, V
ANALİZ
Bernoulli, Daniel 864, II
Bernoulli, Jacques 866, II
Borel, Emile 1017, II
Dirichlet, Gustav 1770, IV
Eudoksos [Knidoslu] 2044, IV
Euler, Leonhard 2048, IV
Gregory, James 2489, V
Picard, Charles Emile 4499, IX
Weierstrass, Karl 5514, X
Whittaker, Edmund Taylor 5535, X
Fonksiyonel Analiz
Banach, Stefan 635, II
Volterra, Vito 5479, X
ARİTMETİK
Gauss, Karl Friedrich 2324, V
Kronecker, Leopold 3339, VI
CEBİR
Artin, Emil 456, I
Aryabhata 457, I
Cardano, Girolamo 1250, III
Viete, François 5460, X
DEĞİŞMEZLER (İnvaryantlar)
Cayley, Arthur 1314, III
Hilbert, David 2759, V
Sylvester, James Joseph 5185, X
DENKLEMLER
Cebirsel Denklemler
Abel, Niels Henrik 63, I
Diophantos 1792, IV
Ferrari, Ludovico 2130, IV
Galois, Evariste 2292, V
Harriot, Thomas 2634, V
Tartaglia, Niccolo 5245, X
Diferansiyel Denklemler
Cartan, Élie 1280, III
Fuchs, Lazarus 2266, V
Kovalevskaya, Sofya 3317, VI
Lagrange, Joseph Louis 3401, VII
İntegralli Denklemler
Fredholm, Erik İvar 2224, IV
Hilbert, David 2759, V
DİFERANSİYEL HESABI
BAK. Matematik (Sonsuz Küçükler Hesabı)
DÖRDEYLER (Kuvaterniyonlar) KURAMI
Hamilton, William Rowan 2607, V
FONKSİYONLAR KURAMI
Fourier, Joseph 2206, IV
Hermite, Charles 2732, V
Poincare, Jules Henri 4555, IX
Abel Fonksiyonları
Riemann, Bernhard 4747, IX
Eliptik Fonksiyonlar
Abel, Niels Henrik 63, I
Jacobi, Karl Gustav 3022, VI
Le Gendre, Adrien Marie 3480, VII
Karmaşık Değişkenli Fonksiyonlar
Cauchy, Augustin-Louis 1302, III
GEOMETRİ
Eukleides 2046, IV
Gauss, Karl Friedrich 2324, V
(Ç) Dairenin Ölçülmesi 431, I
(Ç) Geometrinin Evrimi 4748, IX
(Ç) Konikler 367, I
Analitik Geometri
Fermat, Pierre de 2123, IV
Möbius, August 4045, VIII
Plücker, Julius 4552, IX
Cebirsel Geometri
Enriques, Federigo 1979, IV
Fano, Gino 2085, IV
Weil, André 5515, X
Eski Çağ Geometrisi
Apollonios [Pergeli] 366, I
Arkhimedes 430, I
Arkhitas [Tarentum'lu] 433, I
Eratosthenes 1994, IV
Heron [İskenderiyeli] 2736, V
Hippokrates [Khios'lu] 2787, V
Pappos [İskenderiyeli] 4395, VIII
Pythagoras 4636, IX
Eukleides-Dışı Geometriler
Bolyai, Janos 995, II
Fano, Gino 2085, IV
Klein, Christian Felix 3265, VI
Lobaçevski, Nikolay 3581, VII
İzdüşüm Geometrisi
Poncelet, Jean Victor 4573, IX
n Boyutlu geometri
Cartan, Elie 1280, III
Riemann, Bernhard 4747, IX
Tasarı Geometri
Monge, Gaspard 3994, VIII
GRUPLAR KURAMI
Cartan, Elie 1280, III
Galois, Evariste 2292, V
Jordan, Camille 3075, VI
Lie, Marius Sophus 3543, VII
İNTEGRAL HESAP
BAK. Matematik (Sonsuz küçükler hesabı)
İSLAM MATEMATİKÇİLERİ
Biruni 930, II
Harizmi 2631, V
Kaşi 3166, VI
Kerhi 3218, VI
Nasireddin Tusi 4154, VIII
KÜMELER KURAMI
Cantor, Georg 1240, III
Zermelo, Ernst 5636, X
LOGARİTMA
Napier, John 4140, VIII
MATEMATİKSEL SEZGİCİLİK
BAK. Felsefe (Sezgicilik)
MATRİSLER
Cayley, Arthur 1314, III
Hermite, Charles 2732, V
OLASILIK KURAMI
Bayes, Thomas 720, II
Bernoulli, Daniel 864, II
Cardano, Girolamo 1250, III
Fermat, Pierre de 2123, IV
Kolmogorov, Andrey 3294, VI
Laplace, Pierre Simon 3429, VII
Pascal, Blaise 4408, VIII
SAYI KURAMI
Artin, Emil 456, I
Barlow, Peter 657, II
Dirichlet, Gustav 1770, IV
Eudoksos [Knidoslu] 2044, IV
Euler, Leonhard 2048, IV
Fermat, Pierre de 2123, IV
Gauss, Karl Friedrich 2324, V
Goldbach, Christian 2418, V
Hilbert, David 2759, V
Kummer, Ernst Eduard 3360, VI
Leonardo da Pisa 3504, VII
Minkowski, Hermann 3955, VIII
Ramanucan, Srinivasa 4664, IX
(Ç) Köşegen Yöntemi 1241, III
Asal Sayılar
Çebişev, Pafnuti Lvoviç 1595, III
Eratosthenes 1994, IV
Riemann, Bernhard 4747, IX
Cebirsel Sayılar
Dedekind, Richard 1683, III
İrrasyonel Sayılar
Apollonios [Pergeli] 366, I
Dedekind, Richard 1683, III
Lambert, Johann Heinrich 3410, VII
Sonluötesi Sayılar
Cantor, Georg 1240, III
SERİLER
Alembert, Jean le Rond d' 223, I
Bernoulli, Jacques 866, II
Cauchy, Augustin-Louis 1302, III
Fourier, Joseph 2206, IV
Maclaurin, Colin 3670, VII
Mengoli, Pietro 3892, VII
Taylor, Brook 5256, X
SİMSEGEL MANTIK
BAK. Mantık
SONSUZKÜÇÜKLER HESABI
Alembert, Jean le Rond d' 223, I
Barrow, Isaac 663, II
Bernoulli, Jean 867, II
Cavalieri, Bonaventura 1306, III
Fermat, Pierre de 2123, IV
Lebesgue, Henri Leon 3466, VII
Leibniz, Gottfried 3485, VII
L'Hospital, Guillaume de 3539, VII
Newton, Isaac 4208, VIII
Wallis, John 5494, X
TANSÖR ANALİZİ
Christoffel, Elwin Bruno 1413, III
Levi-Civita, Tulio 3525, VII
TOPOLOJİ
Brouwer, Luitzen 1121, II
Möbius, August Ferdinand 4045, VIII
Poincare, Jules Henri 4555, IX
TRİGONOMETRİ
Gunter, Edmund 2535, V
Hipparkhos [Rodoslu] 2782, V
Ptolemaios, Klandios 4619, IX
Regiomontanus 4701, IX
Rhaeticus 4729, IX
VEKTÖRLER
Grassmann, Hermann 2477, V
YAKLAŞTIRMA YÖNTEMLERİ
Çebişev, Pafnuti Lvoviç 1595, III
●MAURYA DEVLETİ
BAK. Hindistan
●MAYSOR DEVLETİ
BAK. Hindistan
●MEDLER
KRALLAR
Kyaksares 3386, VII
MEKANİK
Arkhitas [Tarentum'lu] 433, I
Coriolis, Gaspard 1505, III
AKIŞKANLAR MEKANİĞİ
Alembert, Jean le Rond d' 223, I
Poiseuille, Jean Louis 4558, IX
Aerodinamik
Cayley, George 1315, III
Karman, Theodore von 3158, VI
Mach, Ernst 3658, VII

Prandtl, Ludwig 4594, IX
Hidrodinamik
Bernoulli, Daniel 864, II
Reynolds, Osborne 4728, IX
Stokes, George Gabriel 5133, X
Torricelli, Evangelista 5334, X
Hidrolik
Cezeri, el-Razzaz 1360, III
Ktesibios 3351, VI
Reynolds, Osborne 4728, IX
Hidrostatik
Arkhimedes 430, I
Pascal, Blaise 4408, VIII
DALGA MEKANİĞİ
BAK. Kuvantum Fiziği
ESNEKLİK
Hooke, Robert 2831, VI
Young, Thomas 5603, X
İSTATİSTİKSEL MEKANİK
Boltzmann, Ludwig 993, II
Bose, Satyandra Nath 1032, II
Dirac, Paul 1767, IV
Einstein, Albert 1937, IV
Fermi, Enrico 2125, IV
Gibbs, Josiah Willard 2370, V
Maxwell, James Clerk 3813, VII
Stern, Otto 5125, X
KLASİK MEKANİK (Newton Mekaniği)
Coulomb, Charles 1515, III
Newton, Isaac 4208, VIII
Dinamik
Alembert, Jean le Rond d' 223, I
Galilei, Galileo 2285, V
Huygens, Christiaan 2891, VI
Maupertuis, Pierre Louis 3807, VII
KUVANTUM MEKANİĞİ
BAK. Kuvantum Fiziği
●**MEKSİKA**
ASKERLER
Alvarez, Juan 289, I
Huerta, Victoriano 2860, VI
Obregon, Alvaro 4262, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Aleman, Miguel Valdes 223, I
Alvarez, Juan 289, I
Avila Camacho, Manuel 528, I
Calles, Plutarco Elias 1220, III
Cardenas, Lazaro 1252, III
Carranza, Venustiano 1274, III
Diaz, Porfirio 1751, IV
Guerrero, Vincente 2524, V
Huerta, Victoriano 2860, VI
Iturbide, Agustin de 2926, VI
Juares, Benito 3083, VI
Madero, Francisco 3680, VII
Obregon, Alvaro 4262, VIII
Santa Anna, Antonio 4883, IX
KÖYLÜ ÖNDERLERİ
Villa, Francisco Pancho 5462, X
Zapata, Emiliano 5621, X
SENDİKACILAR
Toledano, Vicente Lombardo 5323, X
SİYASET ADAMLARI
Alaman, Lucas 196, I
Hidalgo Y Costilla, Miguel 2758, V
Morelos Y Pavon, Jose 4023, VIII
Toledano, Vicente Lombardo 5323, X
MEKSİKA DEVRİMİ (1910-1920)
Diaz, Porfirio 1751, IV
Huerta, Victoriano 2860, VI
Madero, Francisco 3680, VII
Obregon, Alvaro 4262, VIII
Villa, Francisco Pancho 5462, X
Zapata, Emiliano 5621, X
●**MEMLÜKLER**
(Ç) Orta Çağda İslam Ülkelerinde Köleler 717, II
HÜKÜMDARLAR
Baybars 715, II
Berkuk 850, II
Kalavun 3103, VI
Kansu Gavri 3121, VI
Kayıtbay 3185, VI
Şecerü'd-Dürr 5204, X
SULTANLAR
Nasır 4150, VIII
●**MENGÜCÜKOĞULLARI**
BEYLER
Fahreddin Behramşah 2077, IV
Mengücük Gazi 3893, VII
METABOLİZMA
Sanctorius 4878, IX
HÜCRE SOLUNUMU
Warburg, Otto Heinrich 5498, X
Wieland, Heinrich Otto 5538, X
KARBONHİDRAT METABOLİZMASI
Bernard, Claude 857, II
Cori, Carl Ferdinand 1504, III
Cori, Gerty Theresa 1504, III
Houssay, Bernardo Alberto 2848, VI
Krebs, Hans Adolf 3332, VI
Leloir, Luis Federico 3490, VII
Lipmann, Fritz Albert 3557, VII
Meyerhof, Otto Fritz 3921, VII
Szent-Györgyi, Albert 5188, X
LİPİT (Yağ) METABOLİZMASI
Lynen, Feodor 3645, VII
Kolesterol
Bloch, Konrad Emil 953, II
Lynen, Feodor 3645, VII
Wieland, Heinrich Otto 5538, X
Windaus, Adolf 5558, X
METALÜRJİ
BAK. Madencilik
METEOROLOJİ
Bjerknes, Jacob 934, II
Bjerknes, Wilhelm 934, II
Humboldt, Alexander von 2869, VI
Köppen, Vladimir Peter 3324, VI
Mariotte, Edme 3764, VII
İKLİMBİLİM (Klimatoloji)
Humboldt, Alexander von 2869, VI
Köppen, Vladimir Peter 3324, VI
MEZHEPLER
BABİYE
Ali Mehmed Bab 246, I
BATİNİLİK
Hasan Sabbah 2658, V
EŞARİLİK
Bakillani 605, II
Bernard [Chartresli] 857, II
Eş'ari, Ebulhasan Ali 2041, IV
HANBELİ
Ahmed b.Hanbel 129, I
(Ç) Kesin Kanıt 130, I
HANEFİ
Ebu Hanife 1890, IV
Ebu Yusuf 1902, IV
Kuduri 3358, VI
İŞRAKİLİK
İbn Tufeyl 2949, VI
Malik b.Enes 3713, VII
MANİCİLİK
Mani 3729, VII
MATURİDİ MEZHEBİ
Matüridi 3803, VII
MUTEZİLE
Beşşar b.Bürd 886, II
SABİİLİK
Cabir 1203, III
ŞAFİİ
Beyhaki 901, II
Beyzavi, Abdullah 901, II
Şafii 5192, X
ŞİİLİK
Attar 498, I
Ebu Haşim 1891, IV
Safiyeddin [Erdebilli] 4852, IX
VEHHABİLİK
Muhammed b.Abdülvehhab 4055, VIII
YEZİDİLİK
Şeyh Adiy 5208, X
ZAHİRİ İNANÇLARI
Davud b.Halef 1669, III
İbn Hazm 2938, VI
●**MISIR**
DEVLET BAŞKANLARI
Mübarek, Hüsnü 4111, VIII
Nasır, Cemal 4151, VIII
Necib, Muhammed 4173, VIII
Sedat, Enver 4959, IX
FİRAVUNLAR
Akenaten 173, I
Amenofis III 295, I
Ammenemes I 297, I
Kefren 3192, VI
Keops 3215, VI
Nekeo II 4181, VIII
Ramses II 4669, IX
Snefru 5058, X
Tutankamon 5372, X
Zoser 5646, X
HİDİVLER
Abbas Hilmi Paşa 27, I
İbrahim Paşa 2958, VI
İsmail Paşa [Hıdiv] 3002, VI
Mehmed Ali Paşa 3843, VII
Tevfik Paşa 5276, X
KRALİÇELER
Haçepsut 2575, V
Kleopatra 3269, VI
KRALLAR
Faruk I 2094, IV
Fuad I 2264, V
Ptolemaios I [Soter] 4618, IX
Ptolemaios II 4618, IX
SİYASET ADAMLARI
Arabi Paşa 373, I
Hasan el-Benna 2654, V
Mısri, Aziz Ali 3963, VIII
Mustafa Kamil Paşa 4101, VIII
Nahhas Paşa 4131, VIII
Zaglul, Saad 5616, X
SİYASİ PARTİLER
Vafd Partisi
Nahhas Paşa 4131, VIII
MİKROBİYOLOJİ
Braun, Hugo 1084, II
İmşenetski, Aleksandr 2972, VI
Ricketts, Howard Taylor 4745, IX
Van Leeuwenhoek, Antonie 5424, X
Waksman, Selman Abraham 5489, X
BAKTERİYOLOJİ
Bassi, Agostino 686, II
Cohn, Ferdinand Julius 1456, III
Davaine, Casimir Joseph 1658, III
Eberth, Karl Joseph 1887, IV
Gram, Hans Christian 2468, V
Kitasato, Şibasaburo 3261, VI
Koch, Robert 3278, VI
Noguşi, Hideyo 4241, VIII
Pasteur, Louis 4416, VIII
Roux, Emile 4813, IX
PARAZİTOLOJİ (Asalakbilim)
Laveran, Alphonse 3450, VII
Leishman, William Boog 3489, VII
Nicolle, Charles 4217, VIII
Redi, Francesco 4697, IX
Ross, Ronald 4802, IX
VİROLOJİ (Virüs Bilimi)
Burnet, Frank Macfarlane 1181, III
Enders, John Franklin 1973, IV
Robbins, Frederick 4767, IX
Rous, Francis Peyton 4809, IX
Stanley, Wendell Meredith 5109, X
Temin, Howard Martin 5263, X
Weller, Thomas Huckle 5520, X
Bakteriyofajlar (Bakteri Virüsleri)
Delbrück, Max 1706, IV
Herelle, Felix d' 2730, V
Hershey, Alfred Day 2741, V
Luria, Salvador 3636, VII
Lwoff, Andre 3642, VII
Northrop, John Howard 4248, VIII
Twort, Frederick William 5377, X
(*)BAK. Genetik
MİKROSKOP
Abbe, Ernst 28, I
Amici, Giovanni Battista 295, I
Van Leeuwenhoek, Antonie 5424, X
(*)BAK. Optik
●**MİLANO**
BAK. İtalya
MİMARLIK
Alberti, Leon Battista 202, I
Bogardus, James 980,II
Bunshaft, Gordon 1165, III
Costa, Lucio 1514, III
Doksiyadis, Konstantinos 1799, IV
Eames, Charles 1880, IV
Fischer, Theodor 2160, IV
Fuller, Richard Buckminster 2268, V
Garnier, Toni 2310, V
Griffin, Walter Burley 2496, V
Haring, Hugo 2630, V
Kahn, Louis Isadore 3100, VI
Kikutake, Kiyonori 3255, VI
Kurokava, Kişo Noriaki 3366, VI
Labrouste, Henri 3391, VII
Le Notre, Andre 3501, VII
Loos, Adolf 3597, VII
Lubetkin Berthold 3622, VII
May, Ernst 3816, VII
Merrill, John Ogden 5041, IX
Neufert, Ernst 4198, VIII
Owings, Nathaniel 5041, IX
Paxton, Joseph 4432, VIII
Perret, Auguste 4461, VIII
Ponti, Gio 4575, IX
Richardson, Henry Hobson 4739, IX
Roche, Kevin 4780, IX
Saarinen, Eliel 4837, IX
Safdie, Moshe 4852, IX
Scharoun, Hans 4913, IX
Semper, Gottfried 4977, IX
Sert, Josep Lluis 4984, IX
Shaw, Richard Norman 5003, IX
Sitte, Camillo 5029, IX
Skidmore, Louis 5041, IX
Taut, Max 5253, X
Utzon, Jorn 5397, X
Vignola, Giacomo 5460, X
Viollet-Le-Duc, Eugene Emmanuel 5465, X
Vitruvius 5470,X
(Ç) Asma Taşıyıcılar-Ağ Taşıyıcılar 4332, VIII
(Ç) Çağdaş Bir Yapı Malzemesi: Beton 2235, IV
(Ç) İskelet Yapım Yöntemi 3939, VIII
(Ç) Jeodezik Kubbe 2270, V
(Ç) Kabuk Konstrüksiyonlar 1772, IV
(Ç) Yapılarda Demir ve Çelik 1934, IV
AMPİR
Fontaine, Pierre 2188, IV
ARTS AND CRAFTS
Morris, William 4030, VIII
Webb, Philip 5508, X
(Ç) Arts and Crafts 5509, X
BİZANS MİMARLIĞI
Anthemios 345, I
İsidoros 345, I
(Ç) Kubbe 345, I
BRÜTALİZM
Rudolph, Paul 4822, IX
Smithson, Alison 5056, X
Smithson, Peter 5056, X
Stirling, James Frazer 5131, X
Tange, Kenzo 5235, X
(Ç) Brütalizm 5057, X
CHICAGO OKULU
Burnham, Daniel Hudson 1181, III
Holabird, William 2819, VI
Jenney, William le Baron 3050, VI
Sullivan, Louis Henry 5159, X
(Ç) Chicago Okulu 5160, X
FONKSİYONALİZM
BAK. Mimarlık (İşlevcilik)
HİSTORİSİZM
BAK. Mimarlık (Tarihselcilik)
İŞLEVCİLİK
Aalto, Alvar 9, I
Berlage, Hendrik Petrus 851, II
Candilis, Georges 1233, III
Egli, Ernst 1927, IV
Eiermann, Egon 1933, IV
Le Corbusier 3471, VII
Lurçat, Andre 3635, VII
Mayekava, Kunio 3819, VII
Melnikov, Konstantin 3872, VII
Mies Van Der Rohe 3938, VIII
Niemeyer, Oscar 4218, VIII
Oud, Jacobus Johannes 4336, VIII
Saarinen, Eero 4836, IX
Sullivan, Louis Henry 5159, X
Taut, Bruno 5251, X
MISIR MİMARLIĞI
İmhotep 2971, VI
ORGANİK MİMARLIK
Aalto, Alvar 9, I
Scharoun, Hans 4913, IX
Wright, Frank Lloyd 5572, X
(Ç) Organik Mimarlık 5573, X
PALLADİANİZM
Jones, Inigo 3072, VI

Palladio, Andrea 4383, VIII
PEYZAJ MİMARLIĞI
Olmsted, Frederick Law 4290, VIII
TARİHSELCİLİK
Pugin, Augustus Welby 4626, IX
ULUSLARARASI ÜSLUP
Jacobsen, Arne 3023, VI
Johnson, Philip 3063, VI
Neutra, Richard Jozef 4202, VIII
(Ç) Uluslararası üslup 3063, VI
YENİ-GOTİK
BAK. Mimarlık (Tarihselcilik)
(*)BAK. Barok, Bauhaus, Bölgeselcilik, De Stijl, Dışavurumculuk, Gelecekçilik, Gotik Sanat, Klasikçilik, Maniyerizm, Rokoko, Roma Sanatı, Rönesans Sanatı, Yapımcılık, Yeni Klasikçilik, Yeni Sanat, Yunan Sanatı
MİNERALOJİ
Agricola, Georgius 108, I
Dana, James Dwight 1637, III
Haüy, Rene-Just 2670, V
Humboldt, Alexander von 2869, VI
Klaproth, Martin Heinrich 3262, VI
Steno, Nicolaus 5123, X
KRİSTALOGRAFİ
Haüy, Rene-Just 2670, V
Lave, Max von 3443, VII
(Ç) Kristal Yapı İncelemesi 1066, II
MİNYATÜR
Aynü'd-Devle 539, I
Bihzad 923, II
Tahirzade 5223, X
(Ç)Minyatür Sanatı 3528, VII
●MOĞOLİSTAN HALK CUMHURİYETİ
DEVLET BAŞKANLARI
Çoybalsan, Horloyin 1616, III
●MOĞOLLAR
(Ç) Cengiz'den Sonra Devleti ve Soyu 1346, III
(Ç) Çağatay Devleti 1580, III
HANLAR
Akuta 190, I
Cuci 1550, III
Çağatay 1579, III
Kubilay 3354, VI
Ögedey 4344, VIII
KAĞANLAR
Cengiz 1344, III
●MOZAMBİK
DEVLET BAŞKANLARI
Machel, Samora 3660, VII
SİYASET ADAMLARI
Mondlane, Eduardo 3991, VIII
SİYASİ HAREKETLER
Frelimo
Machel, Samora 3660, VII
Mondlane, Eduardo 3991, VIII
●MURABITLAR
HÜKÜMDARLAR
Abdullah b.Yasin 36, I
Yusuf b.Taşfin 5610, X
●MUSUL ATABEYLİĞİ
ATABEYLER
İmadeddin Zengi 2971, VI
●MUVAHHİDLER
HÜKÜMDARLAR
Abdülmümin b.Ali 60, I
MÜHENDİSLİK
GEMİ MÜHENDİSLİĞİ
Brunel, Isambard Kingdom 1135, III
İNŞAAT MÜHENDİSLİĞİ
Bogardus, James 980, II
Brunel, Isambard Kingdom 1135, III
Brunel, Marc Isambard 1135, III
Dischinger, Franz 1772, IV
Eads, James Buchanan 1879, IV
Eiffel, Alexandre 1934, IV
Finsterwalder, Ulrich 2152, IV
Freyssinet, Eugene 2234, IV
L'Enfant, Pierre Charles 3495, VII
Maillart, Robert 3696, VII
Nervi, Pier Luigi 4189, VIII
Otto, Frei 4332, VIII
Roebling, John Augustus 4784, IX
Soria Y Mata, Arturo 5076, X
MÜZİK
BAK. Caz, Folk Müzik, Klasik Batı Müziği, Pop Müzik
NATO
Haig, Alexander 2583, V
Luns, Joseph 3635, VII
Spaak, Paul Henri 5082, X
NATÜRALİZM
BAK. Doğalcılık
NEO-KLASİK
BAK. Yeni Klasikçilik
NEO-REALİZM
BAK. Yeni Gerçekçilik
●NİJERYA
BAŞBAKANLAR
Tafava Baleva 5221, X
DEVLET BAŞKANLARI
Azikive, Nnamdi 549, I
Gowon, Jakubu 2451, V
SİYASET ADAMLARI
Avolovo, Obafemi 531, I
●NİKARAGUA
DEVLET BAŞKANLARI
Ortega, Daniel 4313, VIII
Somoza Debayle, Anastasio 5071, X
Somoza Garcia, Anastasio 5072, X
HALK ÖNDERLERİ
Sandino, Augusto Cesar 4881, IX
●NORVEÇ
DEVLET ADAMLARI
Lie, Trygve Halvdan 3543, VII
KRALLAR
Harald I 2624, V
Harald III 2624, V
Knut I 3275, VI
Olav II 4285, VIII
NÖROLOJİ
ELEKTROFİZYOLOJİ
Adrian, Edgar Douglas 97, I
Du Bois-Reymond, Emil 1834, IV
Fritsch, Gustav Theodor 2255, V
Galvani, Luigi 2295, V
Hess, Walter Rudolf 2752, V
Müller, Johannes Peter 4114, VIII
Elektroansefalografi (Eeg)
Berger, Hans 826, II
NÖROANATOMİ
Bell, Charles 789, II
Brodmann, Korbinian 1113, II
Gal, Franz Joseph 2289, V
Golgi, Camillo 2426, V
Kölliker, Rudolf A.von 3323, VI
Malpighi, Marcello 3716, VII
Purkinje, Jan Evangelista 4630, IX
Ramon Y Cajal, Santiago 4667, IX
Remak, Robert 4711, IX
Wernicke, Karl 5524, X
NÖROFİZYOLOJİ
Axelrod, Julius 532, I
Behterev, Vladimir 777, II
Bell, Charles 789, II
Broca, Pierre Paul 1112, II
Brodmann, Korbinian 1113, II
Brown-Sequard, Charles 1124, II
Dale, Henry Hallett 1627, III
Eccles, John Carew 1905, IV
Erlanger, Joseph 2017, IV
Euler, Ulf von 2050, IV
Ferrier, David 2132 IV
Flourens, Pierre 2183, IV
Gasser, Herbert Spencer 2317, V
Granit, Ragnar 2472, V
Hall, Marshall 2597, V
Haller, Albrecht von 2599, V
Hartline, Haldan Keffer 2642, V
Hitzig, Eduard 2779, V
Hodgkin, Alan Lloyd 2802, V
Jackson, John Hughlings 3019, VI
Katz, Bernard 3173, VI
Loewi, Otto 3588, VII
Magendie, François 3683, VII
Schiff, Moritz 4921, IX
Seçenov, İvan Mihailoviç 4958, IX
Sherrington, Charles 5007, IX
Sperry, Roger Wolcott 5093, X
NÖROPATOLOJİ
Babinski, Joseph 562, I
Behterev, Vladimir 777, II
Breuer, Joseph 1102, II
Charcot, Jean Martin 1382, III
Cushing, Harvey Williams 1570, III
Euler, Ulf von 2050, IV
Goldstein, Kurt 2425, V
Jackson, John Hughlings 3019, VI
Marie, Pierre 3759, VII
Parkinson, James 4403, VIII
Penfield, Wilder 4448, VIII
Pinel, Philippe 4514, IX
Wernicke, Karl 5524, X
NÖROŞİRÜRJİ
BAK. Cerrahi (Sinir Cerrahisi)
NÜKLEER FİZİK (Çekirdek Fiziği)
BAK. Atom Fiziği ve Nükleer Fizik
OKYANUSBİLİM
Cousteau, Jacques-Yves 1528, III
Ekman, Vagn Walfrid 1946, IV
Nansen, Fridtjof 4139, VIII
BATİSFER
Beebe, Charles William 762, II
BATİSKAF
Piccard, Auguste 4503, IX
DENİZ BİYOLOJİSİ
Hensen, Victor 2721, V
Krogh, August 3338, VI
OLUŞUMLAR
Dine, Jim 1766, IV
Kaprow, Allan 3133, VI
OPTİK
Abbe, Ernst 28, I
Amici, Giovanni Battista 295, I
Kepler, Johannes 3215, VI
MERCEKLER
Barlow, Peter 657, II
Clark, Alvan Graham 1429, III
Dollond, John 1802, IV
Fraunhofer, Joseph von 2222, IV
Van Leeuwenhoek, Antonie 5424, X
Zeiss, Carl 5624, X
POLARICI PRİZMA
Land, Edwin Herbert 3417, VII
Nicol, William 4215, VIII
(*)BAK. Işık, Mikroskop, Teleskop
●ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ
DEVLET BAŞKANLARI
Boganda, Barthelemy 979, II
●OSMANLI İMPARATORLUĞU
(Ç) Hayreddin Paşa'nın II.Abdülhamid'e Sunduğu Reform Önerileri 2683, V
(Ç) Islahat Fermanı 250, I
(Ç) II.Abdülhamid'in Anılarında Demiryolu Sorunu 49, I
(Ç) İnebahtı Savaşı: II.Felipe ve Osmanlı İmparatorluğu 2112, IV
(Ç) Sened-i İttifak 226, I
AKINCI BEYLERİ
Akçakoca Bey 170, I
Ali Bey [Mihaloğlu] 235, I
Evrenos Bey 2064, IV
Köse Mihal 3327, VI
ARKEOLOJİ
Anadolu Arkeolojisi
Makridi, Theodor 3706, VII
Osman Hamdi Bey 4324, VIII
Mezopotamya Arkeolojisi
Makridi, Theodor 3706, VII
ASKERLER
Ahmed Niyazi [Resneli] 134, I
Osman Paşa [Gazi] 4326, VIII
Ömer Paşa 4353, VIII
Süleyman Paşa 5176, X
Şahin Paşa [Lala] 5197, X
ASTRONOMİ
Ali Kuşçu 245, I
Takiyeddin 5227, X
AYAKLANMACILAR
Börklüce Mustafa 1060, II
Celal [Şeyh] 1319, III
Kabakçı Mustafa 3090, VI
Kalenderoğlu 3106, VI
Karayazıcı 3151, VI
Patrona Halil 4421, VIII
Pazvandoğlu Osman 4435, VIII
Şahkulu Baba Tekeli 5197, X
Torlak Kemal 5333, X
BİLGİNLER
Akşemseddin 187, I
Cemaleddin Aksarayi 1330, III
Hocazade, Muslihiddin 2800, V
DENİZCİLER
Hayreddin Paşa [Barbaros] 2681, V
Kemal Reis 3205, VI
Piri Reis 4533, IX
Seydi Ali Reis 4991, IX
Turgut Reis 5370, X
DEVLET ADAMLARI
Abaza Hasan Paşa 21, I
Abaza Mehmed Paşa 22, I
Abdurrahman Paşa [Kadı] 40, I
Abdurrahman Sami Paşa 41, I
Ağa Hüseyin Paşa 113, I
Ahmed Çelebi [Fenarizade] 125, I
Ahmed Paşa [Cebeci] 135, I
Ahmed Paşa [Hain] 136, I
Ali Paşa [Tepedelenli] 253, I
Cezzar Ahmed Paşa 1361, III
Hacı İvaz 2573, V
Halil Rıfat Paşa [Damad] 2595, V
Hasan Paşa [Deli] 2657, V
Hasan Paşa [Tiryaki] 2657, V
Hızır Bey 2780, V
İbrahim Paşa [Melek] 2961, VI
İzzet Paşa [Arap] 3016, VI
Mehmed Çelebi 3846, VII
Mehmed Paşa [Defterdar] 3851, VII
Mustafa Fazıl Paşa 4099, VIII
Mustafa Paşa [Lala] 4103, VIII
Münif Paşa 4117, VIII
DİN ADAMLARI
Edebalı 1915, IV
Fenari, M.Şemseddin 2116, IV
Hatibzade, Muhyiddin 2664, V
Mehmed Ali Hilmi Dede 3842, VII
Musa Kazım Efendi 4085, VIII
EDEBİYAT
Divan Edebiyatı
Agehi Mansur Çelebi 105, I
Ahdi [Bağdatlı] 117, I
Ahi [Benli Hasan] 118, I
Ahmed Bey [Dükakinzade] 124, I
Ahmed Dai 125, I
Ahmedi 132, I
Ahmed Mürşidi 134, I
Ahmed Paşa 134, I
Ahmed Sarban 141, I
Amri 303, I
Arif Hikmet [Hersekli] 407, I
Arşi 452, I
Atai [Nev'izade] 475, I
Avni [Yenişehirli] 529, I
Ayni [Ayıntaplı] 538, I
Baki 605, II
Beliğ Mehmet Emin 786, II
Beyani 895, II
Cevri 1355, III
Esrar Dede 2039, IV
Eşref 2042, IV
Faizi [Kafzade] 2079, IV
Fasih Dede 2094, IV
Fatin 2096, IV
Fazıl [Enderunlu] 2101, IV
Fazli [Kara] 2103, IV
Fehim-i Kadim 2108, IV
Fitnat Hanım 2164, IV
Figani 2167, IV
Fuzuli 2274, V
Galib [Leskofçalı] 2288, V
Güfti 2544, V
Gülşehri 2549, V
Haleti [Azmizade] 2590, V
Harabi 2623, V
Haşmet 2663, V
Hayali Bey 2675, V
Hayreti 2684, V
Hubba 2857, VI
İrfan Paşa 2984, VI
İshak Çelebi 2987, VI
İsmail Asım Efendi 2997, VI
İsmeti 3004, VI
İzzet Ali Paşa 3015, VI
İzzet Molla [Keçecizade] 3015, VI
Kami 3111, VI
Kani 3119, VI
Kazım Paşa 3188, VI
Kemteri 3207, VI
Lamii Çelebi 3414, VII
Leyla Hanım 3538, VII
Mahremi [Tatavlalı] 3695, VII
Mehmed Süreyya Bey 3856, VII
Melihi 3867, VII
Mercimek Ahmed 3899, VII
Mesihi [Priştineli] 3905, VII
Nabi 4123, VIII
Nadiri [Ganizade] 4127, VIII
Nahifi 4132, VIII

Naili-i Kadim 4133, VIII
Nazım 4168, VIII
Nazmi [Edirneli] 4168, VIII
Necati Bey 4171, VIII
Nedim 4175, VIII
Nedim-i Kadim 4176, VIII
Nef'i 4177, VIII
Nergisi 4185, VIII
Nesib 4191, VIII
Neşati 4196, VIII
Nev'i 4203, VIII
Nevres-i Kadim 4204, VIII
Nevres Osman 4204, VIII
Nigar Hanım 4226, VIII
Nizami [Karamanlı] 4234, VIII
Ragıb Paşa [Koca] 4657, IX
Rami Mehmed Paşa 4666, IX
Raşid 4676, IX
Ruhi [Bağdatlı] 4823, IX
Sabit 4843, IX
Sabri 4844, IX
Sezai Gülşeni 4994, IX
Sudi 5154, X
Süleyman Çelebi 5174, X
Sürurı 5180, X
Şemseddin Sami 5206, X
Şeyh Galib 5209, X
Şeyhi 5210, X
Taib [Osmanzade] 5226, X
Tıflı 5302, X
Vasıf [Enderunlu] 5431, X
Vehbi [Seyyid] 5437, X
Vehbi [Sünbülzade] 5437, X
Veysi 5454, X
Yahya [Şeyhülislam] 5579, X
Yahya Bey [Taşlıcalı] 5580, X
Yusuf Sineçak 5609, X
Zati 5622, X
Edebiyat-ı Cedide
Ahmed Hikmet Müftüoğlu 131, I
Ahmed Şuayıb 143, I
Cenap Şahabettin 1342, III
Erozan, Celal Sahir 2020, IV
İsmail Safa 3003, VI
Mehmet Rauf 3857, VIII
Özsever, Hüseyin Siret 4371, VIII
Rıza Tevfik 4760, IX
Süleyman Nazif 5175, X
Tevfik Fikret 5273, X
Tokgöz, İhsan 5321, X
Uşaklıgil, Halit Ziya 5395, X
Yalçın, Hüseyin Cahit 5582, X
(Ç) Servet-i Fünun 5275, X
Gülmece
Nasreddin Hoca 4155, VIII
Tevfik [Çaylak] 5273, X
Halk Edebiyatı
(Ç) Halk Edebiyatı 3139, VI
Din Dışı
Dadaloğlu 1621, III
Dertli [Aşık] 1729, IV
Emrah [Ercişli] 1970, IV
Emrah [Erzurumlu] 1970, IV
Karacaoğlan 3137, VI
Köroğlu 3326, VI
Seyrani 4992, IX
Sümmani 5179, X
Tasavvuf
Abdülahad Nuri 41, I
Abdürrahim Karahisari 61, I
Eşrefoğlu 2042, IV
Kaygulu Halil 3183, VI
Kaygusuz [Vizeli] 3184, VI
Kaygusuz Abdal 3184, VI
Kazak Abdal 3186, VI
Kemal Ümmi 3206, VI
Kuddusi 3357, VI
Kul Himmet 3360, VI
Mehmed [Yazıcıoğlu] 3840, VII
Mehmed Ali Hilmi Dede 3842, VII
Nesimi 4191, VIII
Pir Sultan Abdal 4533, IX
Şahidi 5195, X
Yunus Emre 5606, X
Milli Edebiyat
Ömer Seyfettin 4353, VIII
Yurdakul, Mehmet Emin 5608, X
Servet-i Fünun
BAK. Osmanlı İmparatorluğu (Edebiyat/Edebiyat-ı Cedide)
Tanzimat Edebiyatı
Abdülhak Hamid 44, I
Ahmet Midhat 150, I
Akif Paşa [Bozoklu] 177, I
Muallim, Naci 4047, VIII
Nabizade Nazım 4124, VIII
Namık Kemal 4137, VIII
Recaizade Mahmud Ekrem 4694, IX
Samipaşazade Sezai 4875, IX
Şinasi 5212, X
Ziya Paşa 5640, X
(Ç) Tanzimat Edebiyatı 5213, X
(Ç) Tanzimat'ta Batı-Doğu Sentezi Önerileri 153, I
FELSEFE
Ahmed Hilmi 131, I
Baha Tevfik 593, II
Kınalızade Ali Çelebi 3243, VI
Niyazi Mısri 4232, VIII
FOTOĞRAF
Abdullah Biraderler 31, I
GAZETECİLİK
Agâh Efendi 102, I
Ahmed Samim 141, I
Ahmet Midhat 150, I
Ahmet Rasim 155, I
Ali Bey [Direktör] 234, I
Ali Efendi [Basiretçi] 241, I
Ali Kemal 245, I
Ali Suavi 255, I
Blacque, Alexandre 939, II
Churchill, William 1415, III
Derviş Vahdeti 1730, IV
Ebüzziya Tevfik 1905, IV
Filip Efendi 2170, IV
Mehmed Murad [Mizancı] 3849, VII
Teodor Kasap 5266, X
Tevfik [Çaylak] 5273, X
GEZGİNLER
Ali Ekber [Hıtai] 242, I
Evliya Çelebi 2058, IV
HAT
Arif Bey [Çarşambalı] 403, I
Arif Efendi [Bakkal] 406, I
Hasan Tahsin Efendi 2659, V
Hulusi Efendi 2868, VI
İsmail Zühdi 3004, VI
Karahisari 3141, VI
Mahmud Celaleddin 3693, VII
Mehmed Esad [Yesari] 3848, VII
Mehmed Hulusi Efendi 3848, VII
Mustafa İzzet 4100, VIII
Mustafa İzzet [Yesari] 4100, VIII
Mustafa Rakım 4103, VIII
Nazif Efendi 4167, VIII
Osman [Hafız] 4322, VIII
Sami Efendi 4874, IX
Şefik Bey 5204, X
Şevki Efendi 5208, X
Şeyh Hamdullah 5210, X
(Ç) Hat Sanatı 3142, VI
HEYKEL
Oskan, Yervant 4318, VIII
JEOLOJİ
Abdullah Bey [Macarlı] 30, I
KAPTAN-I DERYALAR
Ahmed Fevzi Paşa [Firari] 128, I
Hüseyin Paşa [Deli] 2902, VI
Hüseyin Paşa [Küçük] 2902, VI
Hüseyin Paşa [Mezemorta] 2902, VI
Karamürsel Bey 3146, VI
Kılıç Ali Paşa 3237, VI
Piyale Paşa 4536, IX
KURTULUŞ SAVAŞI (1919-1922)
(Ç) Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları 471, I
Askerler
Altay, Fahrettin 282, I
Bele, Refet 783, II
Cebesoy, Ali Fuad 1318, III
Çakmak, Fevzi 1583, III
Eğilmez, Cafer Tayyar 1927, IV
Esad Paşa 2033, IV
Gökberk, Şükrü Naili 2456, V
Gündüz, Asım 2552, V
Günsav, Bekir Sami 2554, V
İnanç, Kazım 2976, VI
Karabekir, Kazım 3134, VI
Nureddin Paşa 4254, VIII
Orbay, Kazım 4302, VIII
Özalp, Kazım 4360, VIII
Subaşı, Yakub Şevki 5152, X
Çeteciler ve Ayaklanmacılar
Anzavur Ahmed 358, I
Çerkez Ethem 1604, III
Delibaş Mehmed 1709, IV
Demirci Mehmet Efe 1712, IV
MATEMATİK
Gelenbevi İsmail Efendi 2339, V
İsmail Çinari 2997, VI
MEŞRUTİYET I (1876)
Abdülhamid II 46, I
Ali Suavi 255, I
Midhat Paşa 3970, VIII
Namık Kemal 4137, VIII
Ziya Paşa 5640, X
MEŞRUTİYET II (1908)
Abdullah Cevdet 32, I
Abdülhamid II 46, I
Ahmed Niyazi [Resneli] 134, I
Ahmed Rıza 138, I
Enver Paşa 1981, IV
Sabaheddin [Prens] 4840, IX
Talat Paşa 5258, X
MİMARLIK
Acem İsa 69, I
Balyan, Agop 628, II
Balyan, Garabet 628, II
Balyan, Krikor 628, II
Balyan, Nkogos 628, II
Balyan, Sarkis 628, II
Balyan, Senekerim 628, II
Dalgıç Ahmed Çavuş 1628, III
Davud Ağa 1669, III
Hacı Alaeddin [Konyalı] 2569, V
Hacı Musa 2573, V
Hayreddin 2680, V
Mehmed Ağa [Sedefkar] 3841, VII
Sinan [Mimar] 5033, IX
(Ç) Hassa Mimarlar Örgütü 5034, IX
I.Ulusal Mimarlık
Kemaleddin Bey [Mimar] 3203, VI
Koyunoğlu, Arif Hikmet 3319, VI
Tek, Mehmet Vedat 5259, X
(Ç) Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi 3204, VI
MİNYATÜR
Baba Nakkaş 556, I
Levni 3528, VII
Nakkaş Osman 4135, VIII
Nakşi 4136, VIII
Nasuh [Matrakçı] 4157, VIII
Nigari 4226, VIII
Sinan Bey 5036, IX
Siyah Kalem 5040, IX
(Ç) Minyatür Sanatı 3528, VII
MUTASAVVIFLAR
Abdullah Bosnavi 32, I
Eflaki, Şemseddin 1925, IV
Emir Sultan 1966, IV
Gaybi, Sunullah 2328, V
Gülşeni, İbrahim 2549, V
Hacı Bayram Veli 2570, V
Haşimi, Emir Osman 2663, V
Hüdayi, Aziz Mahmud 2893, VI
Nesimi 4191, VIII
Otman Baba 4331, VIII
Vefa [Şeyh] 5436, X
MÜZECİLİK
Makridi, Theodor 3706, VII
Osman Hamdi Bey 4324, VIII
MÜZİK
Besteciler
Abdülali 42, I
Abdülbaki Nasır Dede 43, I
Abdülkadir Meragi 54, I
Ali Efendi [Tamburi] 242, I
Ali Nutki Dede 249, I
Ali Ufki 258, I
Arif Bey [Hacı] 402, I
Arif Bey [Kanuni Hacı] 406, I
Celaleddin Dede 1321, III
Cemil Bey [Tamburi] 1338, III
Dikran Çuhacıyan 1779, IV
Dilhayat Kalfa 1781, IV
Ebubekir Ağa 1889, IV
Emin Ağa 1965, IV
Esad Efendi [Şeyhülislam] 2032, IV
Faik Bey [Hacı] 2079, IV
Hafız Post 2579, V
Hamparsum Limoncuyan 2612, V
Hasan Ağa [Enfi] 2653, V
Hasan Efendi [Hatib] 2654, V
Haşim Bey [Hacı] 2662, V
Hüseyin Fahreddin Dede 2900, VI
Itri 2924, VI
İsmail Dede Efendi 2998, VI
İsmail Efendi 3000, VI
İsmail Hakkı Bey 3001, VI
İzak [Tamburi] 3014, VI
Murad Ağa [Şestari] 4075, VIII
Mustafa Çavuş [Tamburi] 4098, VIII
Mustafa Dede Efendi 4099, VIII
Nazım 4168, VIII
Nikoğos Ağa 4229, VIII
Osman Bey [Tamburi] 4323, VIII
Osman Dede [Nayi] 4323, VIII
Rahmi Bey 4659, IX
Rifat Bey [Müezzinbaşı] 4763, IX
Sadullah Ağa [Hacı] 4850, IX
Seyyid Nuh 4993, IX
Şakir Ağa 5200, X
Şevki Bey 5207, X
Tab'i Mustafa Efendi 5220, X
Zaharya 5617, X
Zekai Dede 5624, X
(Ç) Klasik Türk Musikisinin Kaynakları 56, I
(Ç) Klasik Türk Müziği 2925, VI
(Ç) Şarkı Formu ve Şarkı Besteciliği 404, I
Muzika-yı Hümayun
Donizetti Paşa 1809, IV
(Ç) Muzika-yı Hümayun 1810, IV
Yorumcular
Ali Efendi [Tamburi] 242, I
Arif Bey [Kanuni Hacı] 906, I
Cemil Bey [Tamburi] 1338, III
Edhem Bey 1918, IV
Hüseyin Fahrettin Dede 2900, VI
İzak [Tamburi] 3014, VI
Mustafa Çavuş [Tamburi] 4098, VIII
Vasil 5433, X
OTUZ BİR MART OLAYI (1909)
Abdülhamid II 46, I
Derviş Vahdeti 1730, IV
Mahmud Şevket Paşa 3694, VII
PADİŞAHLAR
Abdülaziz 42, I
Abdülhamid I 46, I
Abdülhamid II 46, I
Abdülmecid 59, I
Ahmed I 119, I
Ahmed II 120, I
Ahmed III 121, I
Bayezid I [Yıldırım] 721, II
Bayezid II 724, II
İbrahim [Deli] 2954, VI
Mahmud I 3688, VII
Mahmud II 3688, VII
Mehmed I [Çelebi] 3834, VII
Mehmed II [Fatih] 3835, VII
Mehmed III 3838, VII
Mehmed IV 3839, VII
Mehmed V [Reşad] 3839, VII
Mehmed VI [Vahideddin] 3840, VII
Murad I [Hüdavendigar] 4069, VIII
Murad II 4070, VIII
Murad III 4072, VIII
Murad IV 4073, VIII
Murad V 4074, VIII
Mustafa I 4093, VIII
Mustafa II 4093, VIII
Mustafa III 4094, VIII
Mustafa IV 4095, VIII
Orhan 4306, VIII
Osman I 4320, VIII
Osman II [Genç] 4321, VIII
Osman III 4322, VIII
Selim I [Yavuz] 4970, IX
Selim II 4972, IX
Selim III 4972, IX
Süleyman I [Kanuni] 5172, X
Süleyman II 5173, X
RESİM
I.Dönem Ressamlar
Ahmet Paşa [Şeker] 154, I
Ali Rıza [Hoca] 254, I
Halil Paşa 2592, V
Hüseyin Zekai Paşa 2903, VI
Osman Hamdi Bey 4324, VIII
Ömer Adil 4349, VIII
Süleyman Seyyit 5177, X
Tekezade Sait 5261, X

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti
Akbulut, Ahmet Ziya 169, I
Ali Rıza [Hoca] 254, I
Bereketoğlu, Vecih Hasan 823, II
Müfide Kadri 4111, VIII
(Ç) Resim Sanatının Türkiye'ye Girişi 170, I
SADRAZAMLAR
Abdurrahman Nureddin Paşa 39, I
Ahmed Cevad Paşa 124, I
Ahmed Muhtar Paşa [Gazi] 132, I
Ahmed Paşa [Gedik] 135, I
Ahmed Paşa [Hersekzade] 137, I
Ahmed Paşa [Tarhuncu] 137, I
Ahmed Tevfik Paşa 143, I
Alemdar Mustafa Paşa 226, I
Ali Paşa 249, I
Ali Paşa [Candarlı] 251, I
Ali Paşa [Çorlulu] 251, I
Ali Paşa [Hadım] 252, I
Ali Paşa [Hekimoğlu] 252, I
Ali Paşa [Silahdar] 253, I
Bekri Mustafa Paşa 782, II
Davud Paşa 1670, III
Fazıl Ahmed Paşa 2101, IV
Fazıl Mustafa Paşa 2102, IV
Ferid Paşa [Damat] 2122, IV
Fuad Paşa 2264, V
Halil Hamid Paşa 2592, V
Halil Paşa [Candarlı] 2593, V
Halil Paşa [Kara] 2594, V
Halil Paşa [Kayserili] 2594, V
Halil Rıfat Paşa 2595, V
Hasan Paşa [Cezayirli] 2656, V
Hasan Paşa [Yemişçi] 2657, V
Hayreddin Paşa [Tunuslu] 2682, V
Hüseyin Avni Paşa 2898, VI
Hüsrev Mehmed Paşa 2904, VI
Hüsrev Paşa 2904, VI
İbrahim Hakkı Paşa 2956, VI
İbrahim Paşa [Candarlı] 2958, VI
İbrahim Paşa [Damad] 2959, VI
İbrahim Paşa [K.Fatihi] 2960, VI
İbrahim Paşa [Makbul] 2960, VI
Kamil Paşa 3111, VI
Kara Mustafa Paşa 3145, VI
Lutfi Paşa 3637, VII
Mahmud Nedim Paşa 3693, VII
Mahmud Paşa 3694, VII
Mahmud Şevket Paşa 3694, VII
Mehmed Emin Paşa 3847, VII
Mehmed Emin Rauf Paşa 3847, VII
Mehmed Paşa [Baltacı] 3850, VII
Mehmed Paşa [Damat] 3851, VII
Mehmed Paşa [Karamani] 3851, VII
Mehmed Paşa [Köprülü] 3852, VII
Mehmed Paşa [Lala] 3853, VII
Mehmed Paşa [Muhsinzade] 3853, VII
Mehmed Paşa [Sokollu] 3854, VII
Mehmed Paşa [Tabanıyassı] 3856, VII
Mehmed Rüşdi Paşa 3856, VII
Midhat Paşa 3970, VIII
Murad Paşa [Kara] 4075, VIII
Murad Paşa [Kuyucu] 4075, VIII
Mustafa Paşa [Kemankeş] 4102, VIII
Mustafa Reşid Paşa 4104, VIII
Osman Paşa [Özdemiroğlu] 4326, VIII
Piri Mehmed Paşa 4532, IX
Ragıb Paşa [Koca] 4657, IX
Rami Mehmed Paşa 4666, IX
Rüstem Paşa 4834, IX
Said Halim Paşa 4863, IX
Said Paşa [Küçük] 4864, IX
Sinan Paşa [Çiğalazade] 5037, IX
Sinan Paşa [Hadım] 5037, IX
Sinan Paşa [Koca] 5037, IX
Süleyman Paşa [Hadım] 5176, X
Talat Paşa 5228, X
Tayyar Mehmed Paşa 5258, X
Yusuf Paşa [Koca] 5609, X
Yusuf Ziya Paşa 5610, X
SİYASET ADAMLARI
Abdullah Cevdet 32, I
Ağaoğlu, Ahmed 115, I
Ahmed Rıza 138, I
Akçura, Yusuf 171, I
Bahaeddin Şakir 594, II
Bleda, Mithat Şükrü 948, II
Cavid Bey 1309, III
Cemal Paşa 1334, III
Enver Paşa 1981, IV
İbrahim Temo 2962, VI
İshak Sükuti 2988, VI
İsmail Canbulat 2997, VI
Kara Kemal 3143, VI
Karasu, Emanuel 3149, VI
Mehmed Murad [Mizancı] 3849, VII
Nazım Bey 4162, VIII
Ömer Naci 4352, VIII
Rıza Nur 4760, IX
Sabaheddin [Prens] 4840, IX
Said Halim Paşa 4863, IX
Sadık Bey [Miralay] 4848, IX
Talat Paşa 5228, X
Tunalı Hilmi 5363, X
Turan, Hüseyinzade Ali 5366, X
Ziya Gökalp 5638, X
SİYASİ HAREKETLER VE PARTİLER
(Ç) Jön Türkler 33, I
Hürriyet ve İtilaf Fırkası
Rıza Nur 4760, IX
Sadık Bey [Miralay] 4848, IX
İttihat ve Terakki Fırkası
Ağaoğlu, Ahmed 115, I
Ahmed Rıza 138, I
Akçura, Yusuf 171, I
Bahaeddin Şakir 594, II
Bleda, Mithat Şükrü 948, II
Cavid Bey 1309, III
Cemal Paşa 1334, III
Enver Paşa 1981, IV
İbrahim Temo 2962, VI
İshak Sükuti 2988, VI
İsmail Canbulat 2997, VI
Kara Kemal 3143, VI
Karasu, Emanuel 3149, VI
Kara Vasıf 3149, VI
Mehmed Murad [Mizancı] 3849, VII
Nazım Bey 4162, VIII
Ömer Naci 4352, VIII
Rıza Nur 4760, IX
Said Halim Paşa 4863, IX
Talat Paşa 5228, X
Tunalı Hilmi 5363, X
Turan, Hüseyinzade Ali 5366, X
Ziya Gökalp 5638, X
SPOR
Koca Yusuf 3277, VI
Tozkoparan Ahmet Ağa 5342, X
SUFİLER
İbrahim [Olanlar Şeyhi] 2955, VI
İbrahim Hakkı [Erzurumlu] 2956, VI
İdris-i Muhtefi 2965, VI
İsmail Ma'şuki 3002, VI
İsmail Rüsuhi [Ankaravi] 3003, VI
SULTANLAR
Hurrem Sultan 2880, VI
Kösem Sultan 3328, VI
Turhan Sultan 5370, X
ŞEHZADELER
Cem Sultan 1341, III
İsa Çelebi 2986, VI
Korkud Çelebi 3308, VI
Musa Çelebi 4082, VIII
Mustafa [Düzmece] 4096, VIII
Süleyman Çelebi 5174, X
Süleyman Paşa 5175, X
ŞEYHÜLİSLAMLAR
Abdullah Beyefendi 31, I
Abdullah Efendi 35, I
Abdülaziz Efendi 43, I
Ahmed Esad Efendi 127, I
Ahmed Şemseddin Efendi 142, I
Ali Cemali Efendi 236, I
Ali Efendi [Çatalcalı] 241, I
Ali Efendi [Paşmakçızade] 242, I
Arif Hikmet Bey 406, I
Ataullah Efendi [Dürrizade] 490, I
Ataullah Efendi [Şerifzade] 491, I
Bahai Efendi 595, II
Cemaleddin Efendi 1331, III
Ebüssuud Efendi 1904, IV
Fahreddin Acemi 2077, IV
Feyzullah Efendi 2143, IV
Gürani, Ahmed Şemseddin 2557, V
Hasan Hayrullah Efendi 2655, V
Kara Halil Efendi 3140, VI
Kemal Paşazade 3205, VI
Mehmed Efendi 3847, VII
Muhyiddin Efendi 4061, VIII
Mustafa Hayri Efendi 4100, VIII
TANZİMAT
Abdülmecid 59, I
Ali Paşa 249, I
Fuad Paşa 2264, V
Mustafa Reşid Paşa 4104, VIII
TARİH
Ahmed Dede [Müneccimbaşı] 126, I
Ahmed Efendi [Taşköprizade] 126, I
Aşıkpaşazade 470, I
Ataullah Bey [Tayyarzade] 489, I
Ataullah, Efendi [Şanizade] 490, I
Behişti 772, II
Bursalı Tahir Bey 1183, III
Cafer Çelebi 1211, III
Cevdet Paşa 1353, III
Esad Efendi 2031, IV
Feridun Bey 2122, IV
Hoca Sadeddin Efendi 2799, V
Hüseyin Efendi [Hezarfen] 2900, VI
İdris Bitlisi 2964, VI
İsmail Asım Efendi 2997, VI
Katib Çelebi 3170, VI
Kemal Paşazade 3205, VI
Koçi Bey 3282, VI
Lutfi Paşa 3637, VII
Mehmed Ağa [Fındıklılı] 3841, VII
Mehmed Hemdemi Çelebi 3848, VII
Mehmed Süreyya Bey 3856, VII
Mustafa Ali 4097, VIII
Mustafa Çelebi 4098, VIII
Mustafa Efendi 4099, VIII
Mustafa Nuri Paşa 4102, VIII
Naima 4134, VIII
Neşri 4196, VIII
Peçevi 4438, VIII
Raşid 4676, IX
Tursun Bey 5372, X
Vasıf 5430, X
TARİKATLAR
Bayramiye Tarikatı
Akşemseddin 187, I
Hacı Bayram Veli 2570, V
Bektaşilik
Abdal Musa 30, I
Balım Sultan 622, II
Barak Baba 644, II
Hacı Bektaş Veli 2571, V
Mahmud Hayrani 3693, VII
Mehmed Ali Hilmi Dede 3842, VII
Celveti Tarikatı
İsmail Hakkı [Bursalı] 3001, VI
Hüdayi, Aziz Mahmud 2893, VI
Halvetilik
Cemal Halveti, 1331, III
Haşimi, Emir Osman 2663, V
Hulvi Cemaleddin 2868, VI
Gülşeni, İbrahim 2549, V
Ruşeni Ömer Dede 4831, IX
Sezai Gülşeni 4994, IX
Sünbül Efendi 5180, X
Hurufilik
Nesimi 4191, VIII
Mevlevi Tarikatı
Salaheddin Zerkub 4868, IX
Sarı Abdullah Efendi 4891, IX
(Ç) Özlem 1323, III
Simaviye
Bedreddin [Simavnalı] 760, II
Uşakiye
Cemal Uşşaki 1337, III
Salaheddin Uşşaki 4868, IX
TEZKİRE
Ahdi [Bağdatlı] 117, I
Akif Mehmed 177, I
Asım Mehmed 462, I
Aşık Çelebi 467, I
Beliğ İsmail [Bursalı] 785, II
Esrar Dede 2039, IV
Faizi [Kafzade] 2079, IV
Fatin 2096, IV
Kınalızade Hasan Çelebi 3244, VI
Latifi 3441, VII
Ramiz 4667, IX
Rıza 4759, IX
Riyazi 4766, IX
Safai 4851, IX
Salim 4871, IX
Sehi Bey 4964, IX
TIP
Abbas Vesim 27, I
Abdülhak Molla 45, I
Ahi Ahmed Çelebi 118, I
Ali Münşi [Bursalı] 248, I
Ataullah Efendi [Şanizade] 490, I
Aziz İdris Bey 551, I
Esad Feyzi 2033, IV
Eşref Ruşen 2043, IV
Gevrekzade Hasan Efendi 2362, V
Hasan Mazhar Paşa 2656, V
Mustafa Behçet Efendi 4097, VIII
Şakir Paşa 5200, X
Yabancı Hekimler
Bernard, Charles Ambroise 856, II
TİYATRO
Darülbedayi
Ahmed Fehim 128, I
Kınar Hanım 3244, VI
Mınakyan, Mardiros 3954, VIII
Reşad Rıdvan 4723, IX
(Ç) Darülbedayi'den İstanbul Şehir Tiyatroları'na 2026, IV
Orta oyunu, tuluat, karagöz, kanto
Kavuklu Hamdi 3179, VI
Kel Hasan 3196, VI
(Ç) Karagöz 3381, VII
(Ç) Ortaoyunu 3179, VI
(Ç) Tuluat Tiyatrosu 3196, VI
Oyuncular
Ahmed Fehim 128, I
Benliyan, Şerupe 815, II
Binemeciyan, Eliza 929, II
Fasulyeciyan, Tomas 2095, IV
Tanzimat Tiyatrosu
Ahmed Vefik Paşa 144, I
Ali Bey [Direktör] 234, I
Fasulyeciyan, Tomas 2095, IV
Güllü Agop 2548, V
Mınakyan, Mardiros 3954, VIII
Musahipzade Celal 4084, VIII
Namık Kemal 4137, VIII
Şinasi 5212, X
OTOMOBİL
OTOMOBİL SANAYİİ
Agnelli, Giovanni 106, I
Chrysler, Walter Percy 1415, III
Citroen, Andre-Gustave 1423, III
Durant, William Crapo 1862, IV
Ford, Henry 2191, IV
Renault, Louis 4716, IX
TEKNİK GELİŞME
Benz, Karl Friedrich 820, II
Cugnot, Joseph 1555, III
Daimler, Gottlieb 1625, III
Diesel, Rudolf 1759, IV
OTUZ YIL SAVAŞLARI (1618-1648)
Gustaf II 2538, V
Louis XIII 3613, VII
Rakoczi I 4661, IX
Richelieu [Kardinal] 4741, IX
ÖLÇÜ VE TARTI SİSTEMLERİ
Borda, Jean Charles de 1014, II
Guillaume, Charles 2530, V
Michelson, Albert 3935, VIII

●PAKİSTAN
BAŞBAKANLAR
Butto, Zülfikar Ali 1189, III
Liyakat Ali Han 3576, VII
DEVLET BAŞKANLARI
Cinnah, Muhammed Ali 1427, III
Eyüp Han 2071, IV
Mirza, İskender 3978, VIII
Yahya Han 5580, X
Ziyaü'l-Hak 5641, X
SİYASİ PARTİLER
Pakistan Halk Partisi
Butto, Zülfikar Ali 1189, III
PALEONTOLOJİ
Andrews, Roy Chapman 329, I
Andrusov, Nikolay Ivanoviç 333, I
Cuvier, Georges 1571, III
Ehrenberg, Christian 1928, IV
Geoffroy Saint-Hilaire, Etienne 2347, V
Huxley, Thomas Henry 2888, VI
Leakey, Louis Seymour 3462, VII
Owen, Richard 4338, VIII

●PARAGUAY
DEVLET BAŞKANLARI
Francia, Rodriguez 2210, IV
Lopez, Carlos Antonio 3599, VII
Lopez, Francisco Solano 3600, VII
Stroessner, Alfredo 5147, X
PARİS OKULU
(Ç) Paris Okulu 3982, VIII
HEYKEL
Segal, George 4963, IX
RESİM
Modigliani, Amedeo 3982, VIII
Soutine, Chaim 5079, X
PATOLOJİ
Aschoff, Karl 458, I
Bright, Richard 1108, II
Cohnheim, Julius Friedrich 1457, III
Fernel, Jean François 2129, IV
Minkowski, Oskar 3956, VIII
Virchow, Rudolf 5466, X
●PERS İMPARATORLUĞU
HÜKÜMDARLAR
Darius I 1647, III
Kambyses 3109, VI
Kiros II 3259, VI
Kserkses I 3351, VI
●PERU
DEVLET BAŞKANLARI
Castilla, Ramon 1296, III
Leguia Y Salcedo 3482, VII
Prado, Manuel Ugarteche 4593, IX
Velasco Alvarado, Juan 5437, X
SİYASET ADAMLARI
Haya De La Torre, Victor 2674, V
SİYASİ PARTİLER
Apra
Haya de la Torre, Victor 2674, V
PİL
Daniell, John Frederick 1638, III
Leclanche, Georges 3470, VII
Volta, Alessandro 5477, X
AKÜMÜLATÖR
Plante, Gaston 4539, IX
(*) BAK. Elektrik
●PİYEMONTE
BAK. İtalya
PNÖMATİK
Heron [İskenderiyeli] 2736, V
Ktesibios 3351, VI
●POLONYA
ASKERLER
Jaruzelski, Wojciech 3036, VI
Pilsudski, Josef 4512, IX
BAŞBAKANLAR
Mikolajczyk, Stanislaw 3942, VIII
DEVLET ADAMLARI
Pilsudski, Josef 4512, IX
KRALLAR
Boleslaw I 988, II
Jan III 3031, VI
Kazimierz III 3188, VI
POLONYA BİRLEŞİK İŞÇİ PARTİSİ GENEL SEKRETERLERİ
Bierut, Boleslaw 905, II
Gierek, Edward 2375, V
Gomulka, Wladyslaw 2430, V
Jaruzelski, Wojciech 3036, VI
SENDİKACILAR
Walesa, Lech 5491, X
SİYASET ADAMLARI
Daszynski, Ignacy 1656, III
●PONTOS DEVLETİ
HÜKÜMDARLAR
Aleksios II 222, I
●PONTUS KRALLIĞI
KRALLAR
Mitridates VI 3980, VIII
POP ART
(Ç) Pop Art 5500, X
HEYKEL
Indiana, Robert 2913, VI
Johns, Jasper 3060, VI
Kienholz, Edward 3235, VI
Oldenburg, Claes 4287, VIII
Paolozzi, Eduardo 4390, VIII
Rivers, Larry 4758, IX
RESİM
Hockney, David 2802, V
Indiana, Robert 2913, VI
Johns, Jasper 3060, VI
Jones, Allen 3071, VI
Lichtenstein, Roy 3541, VII
Paolozzi, Eduardo 4390, VIII
Rauchenberg, Robert 4679, IX
Rivers, Larry 4758, IX
Rosenquist, James 4799, IX
Warhol, Andy 5500, X
Wesselmann, Tom 5526, X
POP MÜZİK
Beatles 738, II
Brel, Jacques 1094, II
Cohen, Leonard 1455, III
Piaf, Edith 4496, IX
Presley, Elvis 4598, IX
Simon, Paul 5023, IX
Sinatra, Frank 5024, IX
ROCK
Emerson, Lake ve Palmer 1963, IV
Hendrix, Jimi 2713, V
Jethro Tull 3051, VI
King Crimson 3245, VI
Led Zeppelin 3475, VII
Mendes, Sergio 3887, VII
Pink Floyd 4515, IX
Police 4562, IX
Wakeman, Rick 5488, X
Who 5536, X
Winwood, Steve 5560, X
Yes 5594, X
(Ç) Rock Müziği 4516, IX
(*) BAK. Caz, Folk Müzik
●PORTEKİZ
BAŞBAKANLAR
Caetano, Marcello Jose 1209, III
Pombal, Sebastiao Jose 4570, IX
Salazar, Antonio de Oliveira 4869, IX
Soares, Mario 5059, X
CUMHURBAŞKANLARI
Carmona, Antonio 1259, III
DEVLET ADAMLARI
Henrique [Gemici] 2716, V
KRALLAR
Manuel I 3742, VII
SİYASET ADAMLARI
Cunhal, Alvaro 1560, III
Soares, Mario 5059, X
POTSDAM KONFERANSI (1945)
Attlee, Clement Richard 504, I
Churchill, Winston 1415, III
Stalin, Joseph 5102, X
Truman, Harry S. 5356, X
●PRUSYA
BAK. Almanya
PSİKANALİZ
Abraham, Karl 68, I
Adler, Alfred 91, I
Erikson, Erik 2007, IV
Freud, Anna 2230, IV
Freud, Sigmund 2231, IV
Fromm, Erich 2257, V
Horney, Karen 2838, VI
Jones, Ernest 3071, VI
Jung, Carl Gustav 3085, VI
Klein, Melanie 3266, VI
Lacan, Jacques 3392, VII
Rank, Otto 4671, IX
Reich, Wilhelm 4704, IX
PSİKİYATRİ
Behterev, Vladimir 777, II
Binswanger, Ludwig 911, II
Bleuler, Eugen 950, II
Hitzig, Eduard 2779, V
Kraepelin, Emil 3329, VI
Kretschmer, Ernst 3334, VI
Laing, Ronald David 3403, VII
Maudsley, Henry 3805, VII
Pinel, Philippe 4514, IX
Rorschach, Hermann 4795, IX
Sullivan, Harry Stack 5158, X
PSİKOLOJİ
Bettelheim, Bruno 891, II
Fechner, Gustav Theodor 2106, IV
Janet, Pierre 3033, VI
Külpe, Oswald 3384, VII
Maslow, Abraham H. 3793, VII
Piaget, Jean 4496, IX
Rogers, Carl Ransom 4786, IX
Vigotski, Lev Seminoviç 5474, X
Wundt, Wilhelm 5576, X
(Ç) Adorno'ya Göre Otoriter Kişilik 96, I
DAVRANIŞÇI OKUL
Hull, Clark L. 2867, VI
Pavlov, İvan Petroviç 4429, VIII
Skinner, Burrhus Frederic 5043, IX
Tolman, Edward Chase 5324, X
Watson, John Broadus 5504, X
FİZYOLOJİK PSİKOLOJİ
Behterev, Vladimir 777, II
Lashley, Karl Spencer 3436, VII
Luria, Aleksandr Romanoviç 3637, VII
Seçenov, İvan Mihalioviç 4958, IX
GESTALT PSİKOLOJİSİ
Heider, Fritz 2695, V
Koffka, Kurt 3286, VI
Köhler, Wolfgang 3321, VI
Wertheimer, Max 5525, X
ÖĞRENME KURAMLARI
Guthrie, Edwin Ray 2541, V
Hull, Clark L. 2867, VI
Köhler, Wolfgang 3321, VI
Skinner, Burrhus Frederic 5043, IX
Thorndike, Edward Lee 5295, X
Tolman, Edward Chase 5324, X
Watson, John Broadus 5504, X
PSİKOLOJİK TESTLER
Binet, Alfred 908, II
Ebbinghaus, Hermann 1882, IV
Murray, Henry Alexander 4079, VIII
Thurstone, Louis Leon 5299, X
(Ç) Zekâ Testleri 910, II
SOSYAL PSİKOLOJİ
Lewin, Kurt 3531, VII
McDougall, William 3655, VII
Sherif, Muzafer 5005, IX
RADAR
BAK. İcatlar
RADYO
Alexanderson, Ernst 229, I
Armstrong, Edwin 436, I
Braun, Karl Ferdinand 1085, II
De Forest, Lee 1688, III
Fleming, John Ambrose 2178, IV
Hertz, Heinrich Rudolf 2743, V
Lodge, Oliver Joseph 3587, VII
Marconi, Guglielmo 3750, VII
Popov, Aleksandr 4578, IX
(Ç) Radyo Dalgalarıyla İletişim 3750, VII
RADYOASTRONOMİ
Jansky, Karl 3034, VI
Lovell, Bernard 3618, VII
Oort, Jan Hendrik 4296, VIII
Ryle, Martin 4835, IX
●RAMAZANOĞULLARI
BEYLER
İbrahim Sarımeddin 2961, VI
REALİZM
BAK. Gerçekçilik
REJYONALİZM
BAK. Bölgeselcilik
RESİM
Altdorfer, Albrecht, 282, I
Bacon, Francis 585, II
Baldung-Grien, Hans 619, II
Blake, William 940, II
Boltraffio, Giovanni Antonio 992, II
Bosch Van Aken 1030, II
Bourdelle, Antoine 1045, II
Bouts, Dirck 1049, II
Brouwer, Adriaen 1120, II
Bruegel, Pieter [Yaşlı] 1127, II
Buffet, Bernhard 1152, III
Chagal, Marc 1366, III
Chardin, Jean-Baptiste 1383, III
Christus, Petrus 1414, III
Cibran, Halil 1423, III
Daumier, Honoré 1657, III
David, Gerard 1659, III
Eakins, Thomas 1880, IV
El Greco 1951, IV
Fahlström, Öyvind 2077, IV
Fantin-Latour, Henri 2087, IV
Fattori, Giovanni 2096, IV
Fontana, Lucio 2188, IV
Fouquet, Jean 2203, IV
Fromentin, Eugene 2256, V
Fry, Roger Eliot 2262, V
Goes, Hugo van der 2411, V
Goya 2451, V
Hals, Frans 2602, V
Hobbema, Meindert 2793, V
Hogarth, William 2818, VI
Hooch, Pieter de 2831, VI
Hopper, Edward 2834, VI
Jongkind, Johan Barthold 3073, VI
Jordaens, Jakob 3075, VI
La Tour, Georges de 3442, VII
La Tour, Maurice 3442, VII
Lawrence, Thomas 3458, VII
Le Nain, Louis 3494, VII
Lurçat, Jean 3636, VII
Manet, Edouard 3727, VII
Melling, Anton Ignaz 3871, VII
Memling, Hans 3875, VII
Metsu, Gabriel 3915, VII
Michaux, Henri 3923, VII
Morandi, Giorgio 4019, VIII
Murillo, Bartolome 4078, VIII
Nevelson, Louise 4203, VIII
Nicholson, Ben 4214, VIII
Ostade, Adriean van 4327, VIII
Pacheco, Francisco 4375, VIII
Patinir, Joachim de 4421, VIII
Piero di Cosimo 4509, IX
Pinturicchio 4519, IX
Poliakoff, Serge 4561, IX
Portinari, Candido 4584, IX
Puvis de Chavannes 4633, IX
Rembrandt 4712, IX
Reni, Guido 4716, IX
Reynolds, Joshua 4728, IX
Ribalta, Francisco 4731, IX
Rigaud, Hyacinthe 4751, IX
Ruisdael, Jacop 4823, IX
Steen, Jan 5112, X
Tamayo, Rufino 5231, X
Teniers, David 5265, X
Utrillo, Maurice 5396, X
Van Eyck, Jan 5416, X
Vermeer, Jan 5447, X
Vuillard, Edouard 5482, X
Weyden, Rogier van der 5529, X
(Ç) Armory Show 2395, V
(Ç) Caravaggioculuk (Tenebrizm) 1248, III
(Ç) Güney Avrupa Resmi 4508, IX
(Ç) Janr (Tür) Resmi 1121, II
(Ç) Kuzey Avrupa Resmi 1873, IV
(Ç) Soyut Sanat 3115, VI
ABSTRACTION-CREATION
BAK. Resim (Soyutlama Yaratma)
ACTION PAINTING
BAK. Resim (Hareketli Soyut)
ART INFORMEL
Hartung, Hans 2646, V
Mathieu, Georges 3798, VII
ASH CAN OKULU
Bellows, George Wesley 796, II
Davis, Stuart 1666, III
Glackens, William James 2395, V
Henri, Robert 2715, V
(Ç) Ash Can Okulu 2715, V
BARBIZON OKULU
Millet, Jean-François 3950, VIII
Rousseau, Theodore 4813, IX
(Ç) Barbizon Okulu 3950, VIII
BLAUE REITER
Feininger, Lyonel 2109, IV
Kandinsky, Wassily 3113, VI
Klee, Paul 3264, VI
Marc, Franz 3747, VII
(Ç) Der Blaue Reiter (Mavi Atlı) 3747, VII
BRÜCKE
Kirchner, Ernst Ludwig 3249, VI
Nolde, Emil 4242, VIII
(Ç) Die Brücke (Köprü Grubu) 3249, VI
COLOR FIELD PAINTING
BAK. Resim (Renk Alanı Resmi)
ÇİN RESİM SANATI
Çao Meng-Fu 1591, III
Fan K'ouan 2085, IV
Liang Kay 3566, VII
Li Çao-Tao 3567, VII
Li Su-Hsün 3572, VII
Pa-Ta-Şan-Jen 4419, VIII
Vang Çien 5418, X
Vang Vei 5422, X

(Ç) Çin Resim Sanatı 2085, IV
FLORANSA-ROMA OKULU
Andrea Del Castagno 326, I
Andrea Del Sarto 327, I
Angelico [Fra] 334, I
Cimabue 1422, III
Ghirlandaio, Domenico 2366, V
Giotto 2388, V
Lippi, Fra Filippo 3557, VII
Orcagna, Andrea 4304, VIII
Uccello, Paolo 5381, X
(Ç) Floransa-Roma Okulu 3926-VII
FOVİZM
Derain, Andre 1725, IV
Dongen, Kees Van 1808, IV
Dufy, Raoul 1844, IV
Marquet, Albert 3772, VII
Matisse, Henri 3799, VII
Vlaminck, Maurice de 5475, X
(Ç) Fovizm 3800, VII
FRONTE NUOVO DELLA ARTI
BAK. Resim (Yeni Sanat Cephesi)
GEÇ İZLENİMCİLİK
Cezanne, Paul 1357, III
Gauguin, Paul 2320, V
Toulouse-Lautrec, Henri de 5336, X
Van Gogh, Vincent 5420, X
(Ç) Post Empresyonizm (Geç İzlenimcilik) 1358, III
HAREKETLİ SOYUT
Pollock, Jackson 4564, IX
JAPON RESİM SANATI
Horunabu, Suzuki 2647, V
Hiroşige, Ando Utagava 2789, V
Hokusai, Katsuşika 2819, VI
Masanobu, Okumura 3790, VII
Masanobu Kano 3790, VII
Morunobu, Hişikava 4034, VIII
Ogata Korin 4275, VIII
Sesşu 4986, IX
Sotatsu, Nonomura 5078, X
Utamaro, Kitagava 5396, X
KOBRA GRUBU
Appel, Karel 369, I
(Ç) Kobra Grubu 369, I
LİRİK SOYUTLAMA
Afro 101, I
METAFİZİK RESİM
Chirico, Giorgio de 1405, III
(Ç) Metafizik resim 1406, III
NABİLER
Bonnard, Pierre 1004, II
Denis, Maurice 1722, IV
Serusier, Paul 4985, IX
NAİF SANAT
Rousseau, Henri 4809, IX
(Ç) Naif Sanat 4810, IX
NEO-EMPRESYONİZM
BAK. Resim (Yeni İzlenimcilik)
NEUE SACHLICHKEIT
BAK. Resim (Yeni Nesnelcilik)
OP ART
Albers, Josef 201, I
Vasarely, Victor 5429, X
(Ç) Op Art 5429, X
ORFİZM
Delaunay, Robert 1704, IV
Delaunay-Terk, Sonia 1705, IV
Kupka, Frantisek 3364, VI
(Ç) Orfizm 1704, IV
ÖN RAFFAELLOCULAR
Burne-Jones, Edward 1180, III
Hunt, William Holman 2877, VI
Millais, John Everett 3946, VIII
Rossetti, Dante Gabriel 4804, IX
(Ç) Ön Raffaellocular Hareketi 2878, VI
POST-EMPRESYONİZM
BAK. Resim (Geç İzlenimcilik)
PÜRİZM
Le Corbusier 3471, VII
Ozenfant, Amedee 4342, VIII,
RAYONİZM
Gonçarova, Natalya 2432, V
Larionov, Mikhail 3433, VII
RENK ALANI RESMİ
Noland, Kenneth 4242, VIII
Rothko, Mark 4808, IX
Stella, Frank 5121, X
SİENA OKULU
Duccio di Buononsegna 1838, IV
Lorenzetti, Ambrogio 3607, VII
Lorenzetti, Pietro 3607, VII
SOYUT DIŞAVURUMCULUK
De Kooning, Willem 1699, IV
Gorky, Arshile 2442, V
Kline, Franz 3271, VI
Motherwell, Robert 4040, VIII
Newman, Barnett 4206, VIII
Pollock, Jackson 4564, IX
Rivers, Larry 4758, IX
Tobey, Mark 5316, X
(Ç) Soyut Dışavurumculuk 4565, IX
SOYUTLAMA YARATMA
Arp, Jean 444, I
Delaunay-Terk, Sonia 1705, IV
Erni, Hans 2018, IV
Schwitters, Kurt 4952, IX
SUPREMATİZM
Maleviç, Kazimir 3710, VII
Rodçenko, Aleksandr 4781, IX
TUNA OKULU
Cranach, Lucas [Yaşlı] 1532, III
ULUSLARARASI GOTİK
Campin, Robert 1229, III
Pisanello 4523, IX
(Ç) Uluslararası Gotik 4523, IX
VENEDİK OKULU
Bassano, Jacopo 685, II
Bellini, Gentile 793, II
Bellini, Giovanni 793, II
Canaletto 1231, III
Carpaccio, Vittore 1269, III
Crivelli, Carlo 1539, III
Giorgione 2387, V
Guardi, Francesco 2520, V
Tintoretto 5305, X
Titian 5308, X
(Ç) Venedik Okulu 2388, V
VORTİSİZM
Lewis, Wyndham 3537, VII
(Ç) Vortisizm 3537, VII
YENİ GERÇEKÇİLİK
Arman 435, I
YENİ İZLENİMCİLİK
Seurat, Georges 4987, IX
Signac, Paul 5017, IX
(Ç) Yeni İzlenimcilik 4987, IX
YENİ NESNELCİLİK
Balthus 627, II
Dix, Otto 1777, IV
Grosz, George 2509, V
(Ç) Yeni Nesnelcilik 2510, V
YENİ SANAT CEPHESİ
Afro 101, I
Guttuso, Renato 2542, V
YOKSUL SANAT
Tapies, Antonio 5239, X
(*) BAK. Barok, Bauhaus, Bölgeselcilik, Dadacılık, De Stijl, Dışavurumculuk, Doğalcılık, Gelecekçilik, Gerçekçilik, Gerçeküstücülük, Gotik Sanat, İzlenimcilik, Klasikçilik, Kübizm, Maniyerizm, Paris Okulu, Pop Art, Rokoko, Romantizm, Rönesans Sanatı, Simgecilik, Toplumsal Gerçekçilik, Yapımcılık, Yeni Klasikçilik, Yeni Sanat, Yunan Sanatı
RNA (Ribonükleik asit)
BAK. Genetik
●**RODEZYA**
BAK. Zimbabwe
ROKETLER
BAK. Astronotik
ROKOKO
MİMARLIK
Mansart, Jules Hardouin 3736, VII
Neumann, Johann 4199, VIII
MÜZİK
Bach, Wilhelm Friedemann 579, II
RESİM
Boucher, François 1040, II
Tiepolo, Gianbattista 5301, X
Watteau, Jean Antoine 5506, X
(Ç) Rokoko Üslubu 1041, II
●**ROMA İMPARATORLUĞU**
(Ç) Constantinopolis'in (İstanbul) Kuruluşu 1494, III
(Ç) Roma'da İmparatorluğa Geçiş ve Augustus 514, I
AYAKLANMACILAR
Athenion 494, I
Spartacus 5085, X
DEVLET ADAMLARI
Antonius, Marcus 356, I
Caesar, Gaius 1206, III
Cato, Marcus [Genç] 1300, III
Cato, Marcus [Yaşlı] 1300, III
Hortensius 2841, VI
Marius, Gaius 3765, VII
Pompeius, Gnaeus 4571, IX
Scipio Africanus 4953, IX
Sulla, Lucius Cornelius 5157, X
İMPARATORLAR
Augustus, Octavius 512, I
Caligula 1220, III
Caracalla 1246, III
Claudius 1436, III
Constantinus I 1493, III
Diocletianus 1787, IV
Hadrianus, Publius Aelius 2576, V
Iulianus [Apostata] 2926, VI
Licinius 3542, VII
Marcus Aurelius 3753, VII
Neron 4187, VIII
Septimus Severus 4983, IX
Theodosius I 5283, X
Tiberius 5300, X
Traianus 5346, X
Vespasianus 5452, X
SİYASET ADAMLARI
Brutus, Marcus 1143, III
Catilina, Lucius 1299, III
Clodius, Publius 1447, III
Gracchus, Gaius 2464, V
Gracchus, Tiberius 2465, V
Licinius Crassus 3542, VII
ROMANTİZM
EDEBİYAT
Brentano, Clemens 1095, II
Brentano, Franz 1095, II
Byron, George 1198, III
Chateaubriand, François 1395, III
Chenier, Andre-Marie 1399, III
Coleridge, Samuel 1462, III
Gray, Thomas 2481, V
Heidenstam, Verner von 2695, V
Hugo, Victor Marie 2864, VI
Lamartine, Alphonse de 3409, VII
Lermontov, Mihail 3515, VII
Li-Po 3570, VII
Merimee, Prosper 3901, VII
Musset, Alfred de 4087, VIII
Prevost, Abbe 4600, IX
Sand, George 4879, IX
Schlegel, August Wilhelm 4924, IX
Shelley, Percy Bysshe 5003, IX
Stevenson, Robert Louis 5129, X
Vigny, Alfred de 5461, X
Wordsworth, William 5568, X
(Ç) Byron ve Romantik Başkaldırı 1199, III
(Ç) Fransız Şiirinde Romantik Akım 2866, VI
HEYKEL
Barye, Antoine Louis 677, II
Rodin, Auguste 4782, IX
MÜZİK
Berlioz, Louis-Hector 853, II
Brahms, Johannes 1069, II
Cherubini, Luigi 1401, III
Chopin, Frederic 1410, III
Çaykovski, Piotr İlyiç 1593, III
Franck, Cesar 2211, IV
Liszt, Franz 3562, VII
Mahler, Gustav 3686, VII
Mendelssohn, Felix 3884, VII
Rahmaninov, Sergey 4657, IX
Rubinstein, Anton 4819, IX
Schubert, Franz 4942, IX
Schumann, Robert 4944, IX
Strauss, Richard 5141, X
Wagner, Richard 5484, X
Weber, Carl Maria von 5509, X
Wolf, Hugo 5562, X
(Ç) Müzikte Romantizm 4945, IX
RESİM
Allston, Washington 271, I
Ayvazovski, İvan 542, I
Bonington, Richard 1004, II
Böcklin, Arnold 1054, II
Claude Lorrain 1436, III
Delacroix, Ferdinand 1700, IV
Friedrich, Caspar David 2242, IV
Fuseli, Henry 2272, V
Gainsborough, Thomas 2280, V
Gericault, Theodore 2353, V
Gros, Baron Antoine-Jean 2508, V
Prud'hon, Pierre-Paul 4617, IX
Spitzweg, Carl 5097, X
Turner, William 5371, X
(Ç) Romantizm 1701, IV
TİYATRO
Arnim, Achim von 439, I
Boucicault, Dion 1041, II
Marivaux, Pierre de 3766, VII
Musset, Alfred de 4087, VIII
Rostand, Edmond 4806, IX
Vigny, Alfred de 5461, X
●**ROMANYA**
BAŞBAKANLAR
Antonescu, Ion 354, I
Bratianu, Ionel 1080, II
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 2365, V
Groza, Petru 2515, V
Iorga, Nicolae 2918, VI
Maniu, Iuliu 3728, VII
CUMHURBAŞKANLARI
Ceauşescu, Nicolae 1316, III
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 2365, V
DEVLET ADAMLARI
Titulescu, Nicolae, 5309, X
KRALLAR
Carol I 1268, III
PRENSLER
Cuza, Alexandr Ion 1572, III
SİYASİ PARTİLER
Romanya Komünist Partisi
Ceauşescu, Nicolae 1316, III
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 2365, V
Pauker, Ana 4422, VIII
ROMA SANATI
EDEBİYAT
Catullus, Gaius Valerius 1302, III
Horatius 2835, VI
Naevius, Gnaeus 4129, VIII
Ovidius 4337, VIII
Petronius, Arbiter 4477, VIII
Vergilius 5445, X
MİMARLIK
Vitruvius 5470, X
TİYATRO
Naevius, Gnaeus 4129, VIII
Plautus, Titus Maccius 4544, IX
Terentius Afer, Publius 5267, X
(Ç) Latin Tiyatrosu 5268, X
RÖNESANS SANATI
EDEBİYAT
Ariosto, Ludovico 402, I
Boccaccio, Giovanni 968, II
Castiglione, Baldassare 1295, III
Cervantes, Miguel de 1348, III
Rabelais, François 4645, IX
Tasso, Bernardo 5246, X
Tasso, Torquato 5247, X
(Ç) Fransa'da Rönesans ve Hümanizm 4645, IX
HEYKEL
Agostino Di Duccio 107, I
Donatello 1805, IV
Filarete 2150, IV
Ghiberti, Lorenzo 2365, V
Pilon, Germain 4511, IX
Pollaiuolo, Antonio 4563, IX
Sansovino, Jacopo 4883, IX
Verrocchio, Andrea del 5450, X
(Ç) Rönesans'ta Resim ve Heykel Sanatı 3506, VII
MİMARLIK
Agostino Di Duccio 107, I
Alberti, Leon Battista 202, I
Bramante, Donato 1073, II
Brunelleschi, Filippo 1136, III
Filarete 2150, IV
Michelangelo Buonarroti 3924, VII
Palladio, Andres 4383, VIII
Sansovino, Jacopo 4883, IX
(Ç) İtalyan Rönesans Mimarlığı 205, I
MÜZİK
Lasso, Orlando di 3440, VII
RESİM

Andrea Del Sarto 327, I
Angelico [Fra] 334, I
Antonello Da Messina 353, I
Bellini, Gentile 793, II
Bellini, Giovanni 793, II
Botticelli, Sandro 1039, II
Clouet, François 1448, III
Correggio, Antonio 1509, III
Dürer, Albrecht 1872, IV
Gozzoli, Benezzo 2454, V
Grünewald, Mathis 2518, V
Holbein [Genç] 2821, VI
Leonardo Da Vinci 3505, VII
Mantegna, Andrea 3740, VII
Masaccio, 3789, VII
Massys, Quentin 3797, VII
Michelangelo Bounarroti 3924, VII
Palma Vecchio, Jacopo Negretti 4385, VIII
Perugino 4464, VIII
Piero Della Francesca 4507, IX
Pollaiuolo, Antonio 4563, IX
Raffaello 4654, IX
Signorelli, Luca 5017, IX
Titian 5316, X
Verrocchio, Andrea del 5450, X
(Ç) Rönesans'ta Resim ve Heykel Sanatı 3506, VII
TİYATRO
Castelvetro, Lodovico 1295, III
RÖNTGEN IŞINLARI
BAK. X Işınları
RUS-JAPON SAVAŞI (1904-1905)
Meiji 3862, VII
Nikolay II 4231, VIII
●RUSYA
(Ç) Rusya'da Serfliğin Kaldırılması 218, I
(Ç) Rusya'da Şubat ve Ekim Devrimleri 3498, VII
ASKERLER
Kiselev, Pavel 3260, VI
Kolçak, Aleksandr Vasilyeviç 3291, VI
Kornilov, Lavr Georgiyeviç 3309, VI
Kutuzov, Mihail 3378, VII
Loris-Melikov, Mihail 3608, VII
Menşikov, Aleksandr Danilovic 3895, VII
Potemkin, Grigori 4584, IX
BAŞBAKANLAR
Kerenski, Aleksandr 3217, VI
Lvov, Georgiy 3642, VII
Stolypin, Pyotr Arkadyeviç 5134, X
ÇARLAR VE ÇARİÇELER
Aleksandr I [Pavloviç] 217, I
Aleksandr II 217, I
Aleksandr III 219, I
Aleksey, Mihayloviç 220, I
İvan IV 3010, VI
Katerina I 3168, VI
Katerina II 3169, VI
Nikolay I 4230, VIII
Nikolay II 4231, VIII
Pavel I 4427, VIII
Petro I [Büyük] 4475, VIII
DEVLET ADAMLARI
Gorçakov, Aleksandr 2438, V
İgnatiev, Nikolay 2965, VI
Kiselev, Pavel 3260, VI
Koçubey, Viktor Pavloviç 3283, VI
Loris-Melikov, Mihail 3608, VII
Menşikov, Aleksandr 3895, VII
Milyukov, Pavel 3976, VIII
Nesselrode, Karl Robert 4195, VIII
Potemkin, Grigori 4584, IX
Vitte, Sergey Yulyeviç 5474, X
DİPLOMATLAR
İgnatiev, Nikolay 2965, VI
HALK ÖNDERLERİ
Şeyh Şamil 5211, X
KÖYLÜ ÖNDERLERİ
Bulavin, Kondrati 1159, III
Pugaçov, Yemelyan 4625, IX
Razin, Stenka 4692, IX
PRENSLER VE BÜYÜK PRENSLER
İvan III 3010, VI
Rurik 4826, IX
Vladimir I 5475, X
Yaroslav I 5586, X
SİYASET ADAMLARI
Aksakov, İvan Sergeyeviç 179, I
Akselrod, Pavel Borisoviç 182, I
Antonov-Ovseenko, Vladimir 357, I
Bakunin, Mihail 609, II
Bogdanov, Aleksandr 981, II
Buharin, Nikolay 1156, III
Çernov, Viktor Mihayloviç 1606, III
Danielson, Nikolay 1638, III
Danilevski, Nikolay 1639, III
Kalinin, Mihail İvanoviç 3107, VI
Kamenev, Lev Borisoviç 3110, VI
Kavalin, Konstantin 3178, VI
Kerenski, Aleksandr 3217, VI
Kollontay, Aleksandra 3293, VI
Kropotkin, Petr Alekseyeviç 3340, VI
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
Martov, L. 3782, VII
Milyukov, Pavel 3976, VIII
Neçayev, Sergey 4174, VIII
Parvus 4409, VIII
Pestel, Pavel 4467, VIII
Plehanov, Georgi Valentinoviç 4545, IX
Pobedonostsev, Konstantin 4553, IX
Rikov, Aleksey İvanoviç 4763, IX
Stalin, Joseph 5102, X
Troçki, Leon 5349, X
Zasuliç, Vera 5822, X
Zinovyev, Grigori Yevseyeviç 5638, X
SİYASİ HAREKETLER VE PARTİLER
(Ç) Narodnizm (Rus Halkçılığı) 1605, III
Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
Akselrod, Pavel Borisoviç 182, I
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
Martov, L. 3782, VII
Plehanov, Georgi 4545, IX
Rikov, Aleksey İvanoviç 4763, IX
Stalin, Joseph 5102, X
Troçki, Leon 5349, X
Zasuliç, Vera 5622, X
Zinovyev, Grigori Yevseyeviç 5638, X
RUSYA'DA 1905 DEVRİMİ
Gapon, Georgi 2304, V
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
Nikolay II 4231, VIII
Troçki, Leon 5349, X
RUSYA'DA İÇ SAVAŞ (1918-1920)
Frunze, Mihail Vasilyeviç 2261, V
Kolçak, Aleksandr 3291, VI
Kornilov, Lavr 3309 VI
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
1917 SONRASI İÇİN
BAK. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)
●SAFEVİLER
BAK. İran
●SÂMÂNÎ İMPARATORLUĞU
HÜKÜMDARLAR
İsmail b.Ahmed 2996, VI
SANAT VE MİMARLIK TARİHİ
Albers, Josef 201, I
Berger, John 827, II
Breuil, Henri 1103, II
Fischer, Ernst 2158, IV
Fromentin, Eugene 2256, V
Fry, Roger Eliot 2262, V
Glück, Heinrich 2403, V
Gombrich, Ernst 2427, V
Goodwin, Godfrey 2437, V
Gurlitt, Cornelius 2535, V
Hauser, Arnold 2669, V
Read, Herbert 4693, IX
Ruskin, John 4826, IX
Zevi, Bruno 5634, X
ANTİK ÇAĞ ARAŞTIRMALARI
Bellori, Giovanni 795, II
Sarre, Friedrich 4893, IX
Winckelmann, Johann Joachim 5556, X
BATI SANATI ARAŞTIRMALARI
Benevolo, Leonardo 808, II
Berenson, Bernhard 824, II
Panofsky, Erwin 4390, VIII
Pevsner, Nikolaus 4481, VIII
Vasari, Giorgio 5430, X
Wölfflin, Heinrich 5571, X
BİZANS SANATI ARAŞTIRMALARI
Rice, David Talbot 4735, IX
İRAN SANATI ARAŞTIRMALARI
Pope, Arthur Upham 4578, IX
İSLAM SANATI ARAŞTIRMALARI
Creswell, Keppel Archibald 1535, III
Erdmann, Kurt 1997, IV
Herzfeld, Ernst Emil 2747, V
Kühnel, Ernst 3383, VII
Otto-Dorn, Katharina 4334, VIII
Rice, David Talbot 4735, IX
Sarre, Friedrich 4893, IX
TÜRK ANADOLU SANATI ARAŞTIRMALARI
Diez, Ernst 1762, IV
Otto-Dorn, Katharina 4334, VIII
Sarre, Friedrich 4893, IX
SANAYİ
DEMİR-ÇELİK SANAYİİ
Bessemer, Henry 882, II
Carnegie, Andrew 1262, III
Kelly, William 3198, VI
Martin, Pierre Emile 3778, VII
Reaumur, Rene Antoine 4694, IX
Siemens, Wilhelm von 5014, IX
Thyssen, Fritz 5300, X
(Ç) Bessemer Dönüştürücüsü 883, II
DOKUMA SANAYİİ
Arkwright, Richard 434, I
Cartwright, Edmund 1283, III
Crampton, Samuel 1542, III
Hargreaves, James 2630, V
Jacquard, Joseph-Marie 3024, VI
Kay, John 3181, VI
GIDA SANAYİİ
Konserve Teknikleri
Appert, Nicolas François 370, I
Borden, Gail 1016, II
Pasteur, Louis 4416, VIII
KAUÇUK VE LASTİK SANAYİİ
Dunlop, John Boyd 1855, IV
Firestone, Harvey Samuel 2155, IV
Goodyear, Charles 2438, V
METAL SANAYİİ
Hall, Charles Martin 2596, V
PLASTİK SANAYİİ
BAK. Kimya (Sentez Kimyası)
SİLAH SANAYİİ
Armstrong, William 438, I
Colt, Samuel 1470, III
Krupp, Alfred 3343, VI
Maxim, Hiram Stevens 3811, VII
●SARDİNYA
BAK. İtalya
●SARUHANOĞULLARI
BEYLER
Saruhan Bey 4896, IX
●SASANİ
HÜKÜMDARLAR
Ardaşir I 388, I
Husrev I 2881, VI
Husrev II 2882, VI
Kubad I 3353, VI
SATRANÇ
Alehin, Aleksandr 215, I
Anderssen, Adolf 323, I
Botvinik, Mihail 1040, II
Capablanca, Jose Raul 1243, III
Euwe, Max 2054, IV
Fischer, Bobby 2157, IV
Karpov, Anatoli 3161, VI
Keres, Paul 3218, VI
Korçnoy, Viktor Liloviç 3308, VI
Lasker, Emanuel 3437, VII
Morphy, Paul 4029, VIII
Petrosyan, Tigran 4477, VIII
Smislov, Vasili Vasiliyeviç 5057, X
Spaski, Boris 5086, X
Steinitz, Wilhelm 5120, X
Tal, Mihail 5228, X
Tarrasch, Siegbert 5244, X
(Ç) Alehin'in Ardından 215, I
●SELEVKOSLAR
KRALLAR
Antiokhos III [Büyük] 347, I
Selevkos I [Nikator] 4969, IX
●SENEGAL
CUMHURBAŞKANLARI
Senghor, Leopold Sedar 4980, IX
ÖNDERLER
Ömer [el-Hac] 4348, VIII
SİYASET ADAMLARI
Gueye, Lamine 2526, V
SİYASİ PARTİLER
Senegal İlerici Birliği
Senghor, Leopold Sedar 4980, IX
SES
BAK. Fizik (Akustik)
SEZESSION
BAK. Yeni Sanat
●SIRBİSTAN
BAK. Yugoslavya
SİBERNETİK
Wiener, Norbert 5540, X
●SİCİLYA
BAK. İtalya
●SİH DEVLETİ
BAK. Hindistan
SİMGECİLİK
EDEBİYAT
Alain-Fournier 195, I
Apollinaire, Guillaume 362, I
Baudelaire, Charles 699, II
Blok, Aleksandr 955, II
Gourmont, Remy de 2450, V
Maeterlinck, Maurice 3682, VII
Mallarme, Stephane 3713, VII
Moreas, Jean 4022, VIII
Nezval, Vitezslav 4212, VIII
Regnier, Henri 4703, IX
Rimbaud, Arthur 4753, IX
Verlaine, Paul 5446, X
(Ç) Romantizm'den Sembolizm'e 700, II
RESİM
Denis, Maurice 1722, IV
Gauguin, Paul 2320, V
Moreau, Gustave 4022, VIII
Redon, Odilon 4698, IX
Whistler, James Abbott 5531, X
(Ç) Resimde Simgecilik ve Nabiler 2321, V
TİYATRO
Appia, Adolphe 371, I
Maeterlinck, Maurice 3682, VII
(Ç) Simgeci Tiyatro 3683, VII
SİMYA
Cabir 1202, III
SİNEMA
AFRİKA SİNEMASI
Sembene, Ousmane 4975, IX
Şahin, Yusuf 5196, X
ARAŞTIRMA-ELEŞTİRİ
Anderson, Lindsay 321, I
Ayzenştayn, Sergey 543, I
Bazin, Andre 734, II
Kuleşov, Lev 3359, VI
Langlois, Henri 3427, VII
Pudovkin, Vsevolod 4623, IX
Sadoul, Georges 4849, IX
Vertov, Dziga 5450, X
Zavattini, Cesare 5623, X
(Ç) Sinema Dili ve Kurgu 546, I
ASYA SİNEMASI
İçikava, Kon 2962, VI
Kinugasa, Teynosuke 3258, VI
Kurosava, Akira 3366, VI
Mizoguçi, Kenji 3980, VIII
Oşima, Nagisa 4330, VIII
Ozu, Yasujiro 4343, VIII
Ray, Satyajit 4687, IX
(Ç) Asya Sineması 4688, IX
(Ç) Japon Sineması 3367, VI
BELGESEL SİNEMA
Cavalcanti, Alberto 1306, III
Cousteau, Jacques-Yves 1528, III
Flaherty, Robert J. 2172, IV
Franju, Georges 2216, IV
Grierson, John 2495, V
Ivens, Joris 2927, VI
Karmen, Roman 3159, VI
Marker, Chris 3767, VII
Ophüls, Marcel 4298, VIII
Riefenstahl, Leni 4746, IX

Romm, Mikhail 4789, IX
Yutkeviç, Sergey 5610, X
(Ç) Belgesel Sinema 2928, VI
CANLANDIRMA SİNEMASI
Cohl, Emile 1455, III
Disney, Walt 1773, IV
Lenica, Jan 3495, VII
McCay, Winsor Zenic 3650, VII
McLaren, Norman 3668, VII
Trnka, Jiri 5349, X
(Ç) Canlandırma Sineması 1774, IV
DOĞU AVRUPA SİNEMASI
Fabri, Zoltan 2074, IV
Ford, Alexander 2190, IV
Forman, Milos 2195, IV
Jancso, Miklos 3032, VI
Kadar, Jan 3092, VI
Kawalerowicz, Jerzy 3181, VI
Makavejev, Dusan 3705, VII
Meszaros, Marta 3912, VII
Munk, Andrzej 4068, VIII
Passer, İvan 4414, VIII
Polanski, Roman 4559, IX
Skolimowski, Jerzy 5044, IX
Szabo, Istvan 5188, X
Wajda, Andrzej 5487, X
Zanussi, Krzysztof 5620, X
(Ç) Doğu Avrupa Ülkelerinde Sinema 5488, X
GENÇ ALMAN SİNEMASI
Fassbinder, Rainer 2094, IV
Herzog, Werner 2749, V
Schlöndorff, Volker 4931, IX
GERİLİM VE KORKU SİNEMASI
Hitchcock, Alfred 2774, V
GÜLDÜRÜ SİNEMASI
Allen, Woody 266, I
Becker, Jacques 749, II
Capra, Frank 1245, III
Chaplin, Charlie 1376, III
Fernandel 2127, IV
Germi, Pietro 2355, V
Keaton, Buster 3189, VI
Laurel-Hardy 3444, VII
Lewis, Jerry 3535, VII
Lloyd, Harold 3579, VII
Lubitsch, Ernst 3623, VII
Marx Kardeşler 3787, VII
Risi, Dino 4755, IX
Sellers, Peter 4975, IX
Sennett, Mack 4981, IX
Tati, Jacques 5249, X
Toto 5335, X
(Ç) Dünya Sinemasında Güldürü 1376, III
GÜNEY AMERİKA SİNEMASI
Guerra, Ruy 2523, V
Littin, Miguel 3564, VII
Rocha, Glauber 4779, IX
Sanjines, Jorge 4882, IX
Santos, Nelson Pereira Dos 4886, IX
Solanas, Fernando 5064, X
Torre-Nilson, Leopoldo 5334, X
(Ç) Güney Amerika Sineması 4779, IX
İSVEÇ SİNEMASI
Bergman, Ingmar 829, II
Sjöström, Victor 5021, IX
Stiller, Mauritz 5131, X
(Ç) İsveç Sineması 830, II
KOMEDİ
BAK. Sinema (Güldürü Sineması)
MÜZİKAL
Astaire, Fred 464, I
Chevalier, Maurice 1402, III
Clair, Rene 1429, III
Garland, Judy 2309, V
Kelly, Gene 3197, VI
Minnelli, Vincente 3956, VIII
(Ç) Müzikal Sinema 3957, VIII
OYUNCULAR
Arletty 434, I
Astaire, Fred 464, I
Bara, Theda 643, II
Bardot, Brigitte 650, II
Barrymore, Lionel 664, II
Belmondo, Jean-Paul 797, II
Bergman, Ingrid 832, II
Bogarde, Dirk 979, II
Bogart, Humphrey 980, II
Bondarçuk, Sergey 1003, II
Boyer, Charles 1051,II
Brando, Marlon 1077, II
Brooks, Louise 1119, II
Cagney, James 1214, III
Cardinalde, Claudia 1254, III
Chevalier, Maurice 1402, III
Clift, Montgomery 1447, III
Cooper, Gary 1499, III
Cybulski, Zbigniew 1576, III
Davis, Bette 1665, III
Dean, James 1675, III
Delon, Alain 1709, IV
De Niro, Robert 1721, IV
Dietrich, Marlene 1761, IV
Fairbanks, Douglas 2079, IV
Fernandel 2127, IV
Flynn, Errol 2185, IV
Fonda, Henry 2187, IV
Fonda, Jane 2187, IV
Gabin, Jean 2277, V
Gable, Clark 2277, V
Garbo, Greta 2304, V
Gardner, Ava 2307, V
Garland, Judy 2309, V
Gish, Lillian 2392, V
Grant, Cary 2473, V
Guinness, Alec 2532, V
Hardy, Oliver 3444, VII
Harlow, Jean 2632, V
Hayworth, Rita 2685, V
Hepburn, Katherine 2721, V
Hoffman, Dustin 2805, V
Karloff, Boris 3157, VI
Keaton, Buster 3189, VI
Kelly, Gene 3197, VI
Kelly, Grace 3198, VI
Laughton, Charles 3444, VII
Laurel, Stan 3444, VII
Leigh, Vivien 3488, VII
Lemmon, Jack 3493, VII
Lewis, Jerry 3535, VII
Lloyd, Harold 3579, VII
Loren, Sophia 3603, VII
Magnani, Anna 3684, VII
Marx Kardeşler 3787, VII
Masina, Giulietta 3793, VII
Mastroianni, Marcello 3798, VII
Mercouri, Melina 3900, VII
Mifune, Toşiro 3973, VIII
Monroe, Marilyn 3988, VIII
Montand, Yves 4002, VIII
Moreau, Jeanne 4022, VIII
Negri, Pola 4178, VIII
Newman, Paul 4207, VIII
Nicholson, Jack 4214, VIII
Olivier, Laurence 4289, VIII
Papas, İrene 4393, VIII
Perkins, Anthony 4457, VIII
Philipe, Gerard 4484, VIII
Pickford, Mary 4505, IX
Poitier, Sidney 4559, IX
Quinn, Anthony 4642, IX
Raimu, Jules Musaire 4659, IX
Redford, Robert 4696, IX
Redgrave, Vanessa 4697, IX
Renaud, Madeleine 4716, IX
Robinson, Edward G. 4775, IX
Rooney, Mickey 4790, IX
Schneider, Romy 4933, IX
Schygulla, Hanna 4953, IX
Scofield, Paul 4954, IX
Sellers, Peter 4975, IX
Signoret, Simone 5018, IX
Simon, Michel 5023, IX
Sinatra, Frank 5024, IX
Stewart, James 5130, X
Stroheim, Erich von 5148, X
Swanson, Gloria 5182, X
Taylor, Elizabeth 5257, X
Temple, Shirley 5264, X
Toto 5335, X
Tracy, Spencer 5345, X
Ustinov, Peter 5394, X
Valentino, Rudolf 5409, X
Volonte, Gian Maria 5477, X
Wayne, John 5507, X
Weissmuller, Johnny 5519, X
Welles, Orson 5521, X
ÖZGÜR SİNEMA
Anderson, Lindsay 321, I
Richardson, Tony 4741, IX
POLİTİK SİNEMA
Allio, Rene 270, I
Bellochio, Marco 795, II
Costa-Gavras 1514, III
Dassin, Jules 1655, III
Guerra, Ruy 2523, V
Petri, Elio 4473, VIII
Pontecorvo, Gillo 4575, IX
Rocha, Glauber 4779, IX
Santos, Nelson Pereira Dos 4886, IX
Solanas, Fernando 5064, X
SESSİZ SİNEMA
Bara, Theda 643, II
Brooks, Louise 1119, II
Fairbanks, Douglas 2079, IV
Gish, Lillian 2392, V
Griffith, David Wark 2497, V
Keaton, Buster 3189, VI
Lloyd, Harold 3579, VII
Negri, Pola 4178, VIII
Sennett, Mack 4981, IX
Stroheim, Erich von 5148, X
Swanson, Gloria 5182, X
Valentino, Rudolf 5409, X
TEKNİK GELİŞİM VE SANAYİ
Edison, Thomas Alva 1918, IV
Lumiere, Auguste 3630, VII
Lumiere, Louis 3630, VII
Marey, Etienne Jules 3757, VII
Pathe, Charles 4420, VIII
(Ç) Sinema Tekniğinin Gelişimi 3631, VII
WESTERN
Ford, John 2193, IV
Ince, Thomas 2912, VI
Leone, Sergio 3508, VII
Wayne, John 5507, X
YENİ DALGA
Bazin, André 734, II
Chabrol, Claude 1363, III
Demy, Jacques 1720, IV
Godard, Jean-Luc 2406, V
Rivette, Jacques 4759, IX
Rohmer, Eric 4786, IX
Truffaut, François 5354, X
(Ç) Sinemada Yeni Dalga 5335, X
YENİ SİNEMA
Guerra, Ruy 2523, V
Rocha, Glauber 4779, IX
Santos, Nelson Pereira Dos 4886, IX
YÖNETMENLER
Aldrich, Robert 213, I
Allen, Woody 266, I
Allio, Rene 270, I
Altman, Robert 289, I
Anderson, Lindsay 321, I
Antonioni, Michelangelo 354, I
Ayzenştayn, Sergey 543, I
Becker, Jacques 749, II
Bellochio, Marco 795, II
Bergman, Ingmar 829, II
Bertolucci, Bernardo 876, II
Bondarçuk, Sergey 1003, II
Bresson, Robert 1098, II
Brook, Peter 1118, II
Bunuel, Luis 1166, III
Cacoyannis, Michael 1206, III
Capra, Frank 1245, III
Carne, Marcel 1261, III
Cavalcanti, Alberto 1306, III
Cavani, Liliana 1307, III
Chabrol, Claude 1363, III
Chaplin, Charlie 1376, III
Clair, Rene 1429, III
Clouzot, Henri-Georges 1448, III
Coppola, Francis Ford 1502, III
Costa-Gavras 1514, III
Cukor, George 1557, III
Çukray, Grigori 1618, III
Dassin, Jules 1655, III
De Mille, Cecil 1711, IV
Demy, Jacques 1720, IV
De Palma, Brian 1725, IV
De Sica, Vittorio 1736, IV
Donskoy, Mark 1812, IV
Dovçenko, Aleksandr 1822, IV
Dreyer, Carl 1828, IV
Fabri, Zoltan 2074, IV
Fassbinder, Rainer 2094, IV
Fellini, Federico 2114, IV
Fernandez, Emilio 2128, IV
Ferreri, Marco 2130, IV
Feuillade, Louis 2139, IV
Feyder, Jacques 2140, IV
Flaherty, Robert J. 2172, IV
Ford, Alexander 2190, IV
Ford, John 2193, IV
Forman, Miloş 2195, IV
Franju, Georges 2216, IV
Fuller, Samuel 2270, V
Gance, Abel 2300, V
Germi, Pietro 2355, V
Godard, Jean-Luc 2406, V
Goretta, Claude 2439, V
Grierson, John 2495, V
Griffith, David Wark 2497, V
Guerra, Ruy 2523, V
Guitry, Sacha 2533, V
Hall, Peter 2597, V
Hawks, Hovard 2672, V
Herzog, Werner 2749, V
Huston, John 2885, VI
Ivens, Joris 2927, VI
İçikava, Kon 2962, VI
Jancso, Miklos 3032, VI
Kadar, Jan 3092, VI
Karmen, Roman 3159, VI
Kawalerowicz, Jerzy 3181, VI
Kazan, Elia 3186, VI
Kinugasa, Teynosuke 3258, VI
Kozintsev, Grigori 3320, VI
Kubrick, Stanley 3356, VI
Kuleşov, Lev 3359, VI
Kurosava, Akira 3366, VI
Lang, Fritz 3421, VII
Lattuada, Alberto 3443, VII
Lean, David 3463, VII
Lelouch, Claude 3490, VII
Leone, Sergio 3508, VII
Littin, Miguel 3564, VII
Logan, Joshua 3589, VII
Losey, Joseph 3608, VII
Lubitsch, Ernst 3623, VII
McLaren, Norman 3668, VII
Makavejev, Dusan 3705, VII
Malle, Louis 3715, VII
Mankiewicz, Joseph Leo 3729, VII
Marker, Chris 3767, VIII
Melies, Georges 3866, VII
Melville, Jean-Pierre 3874, VII
Meszaros, Marta 3912, VII
Minelli, Vincente 3956, VIII
Mizoguçi, Kenji 3980, VIII
Munk, Andrzej 4068, VIII
Murnau, F.W. 4078, VIII
Nichols, Mike 4214, VIII
Oliveira, Manuel de 4287, VIII
Olmi, Ermanno 4290, VIII
Ophüls, Marcel 4298, VIII
Ophüls, Max 4298, VIII
Oşima, Nagisa 4330, VIII
Ozu, Yasujiro 4343, VIII
Pabst, Georg Wilhelm 4374, VIII
Pagnol, Marcel 4377, VIII
Pasolini, Pier Paolo 4413, VIII
Passer, Ivan 4414, VIII
Peckinpah, Sam 4438, VIII
Penn, Arthur 4449, VIII
Petri, Elio 4473, VIII
Polanski, Roman 4559, IX
Pollack, Sydney 4563, IX
Pontecorvo, Gillo 4575, IX
Porter, Edwin Stanton 4582, IX
Preminger, Otto 4596, IX
Pudovkin, Vsevolod 4623, IX
Ray, Nicholas 4687, IX
Ray, Satyajit 4687, IX
Renoir, Jean 4717, IX
Resnais, Alain 4721, IX
Richardson, Tony 4741, IX
Riefenstahl, Leni 4746, IX
Risi, Dino 4755, IX
Rivette, Jacques 4759, IX
Rocha, Glauber 4779, IX
Roeg, Nicholas 4784, IX
Rohmer, Eric 4786, IX
Romm, Mikhail 4789, IX
Rosi, Francesco 4800, IX
Rossellini, Roberto 4803, IX

Russell, Ken 4829, IX
Saura, Carlos 4900, IX
Schlesinger, John 4928, IX
Scola, Ettore 4954, IX
Scorsese, Martin 4954, IX
Sembene, Ousmane 4975, IX
Sennett, Mack 4981, IX
Sirk, Douglas 5027, IX
Sjöström, Victor 5041, IX
Skolimowski, Jerzy 5044, IX
Solanas Fernando 5064, X
Spielberg, Steven 5094, X
Sternberg, Josef von 5126, X
Stevens, George 5127, X
Stiller, Mauritz 5131, X
Straub, Jean-Marie 5140, X
Stroheim, Erich von 5148, X
Szabo, Istvan 5188, X
Şahin, Yusuf 5196, X
Tanner, Alain 5236, X
Tarkovski, Andrey 5243, X
Tati, Jacques 5249, X
Tavernier, Bertrand 5253, X
Taviani, Paolo 5254, X
Taviani, Vittorio 5254, X
Torre-Nilson, Leopoldo 5334, X
Truffaut, François 5354, X
Vadim, Roger 5406, X
Varda, Agnes 5426, X
Vertov, Dziga 5450, X
Vidor, King 5459, X
Vigo, Jean 5461, X
Visconti, Luchino 5468, X
Wajda, Andrzej 5487, X
Welles, Orson 5523, X
Wenders, Wim 5523, X
Wertmüller, Lina 5525, X
Wiene, Robert 5539, X
Wilder, Bily 5543, X
Wyler, William 5578, X
Yutkeviç, Sergey 5610, X
Zanussi, Krzysztof 5620, X
Zinnemann, Fred 5637, X
(*) BAK. Bilim-Kurgu, Dışavurumculuk, Gerçeküstücülük, Toplumcu Gerçekçilik, Yeni Gerçekçilik
SİSMOLOJİ
BAK. Jeofizik ve Jeoloji
SİTOLOJİ
BAK. Hücrebilim
●SİYAM
KRALLAR
Mongkut 3996, VIII
●SOMALİ
DEVLET BAŞKANLARI
Siad Barre, Muhammed 5030, IX
ÖNDERLER
Mehdi 3833, VII
SOSYAL BİLİMLER
Adorno, Theodor 95, I
Althusius, Johannes 284, I
Althusser, Louis 285, I
Arent, Hannah 395, I
Aron, Raymond 442, I
Babeuf, François Noel 559, I
Bagehot, Walter 593, II
Bakunin, Mihail 609, II
Bax, Ernest Belfort 711, II
Bloch, Ernst 951, II
Bluntschli, Johann 965, II
Bodin, Jean 974, II
Bonald, Louis 997, II
Burke, Edmund 1177, III
Campanella, Tommaso 1228, III
Conring, Hermann 1490, III
Duverger, Maurice 1868, IV
Engels, Friedrich 1975, IV
Fanon, Frantz 2086, IV
Filmer, Robert 2151, IV
Godwin, William 2410, V
Gramsci, Antonio 2469, V
Harrington, James 2633, V
Herzen, Aleksandr 2746, V
Horkheimer, Max 2836, VI
Kovalevski, Maksim Maksimoviç 3318, VI
Kropotkin, Petr Alekseyeviç 3340, VI
La Boetie, Etienne de 3390, VII
Labriola, Antonio 3390, VII
Laclau, Ernesto 3394, VII
Lamennais, Felicite 3412, VII
Laski, Harold Joseph 3437, VII
Lassalle, Ferdinand 3438, VII
Lasswell, Harold Dwight 3440, VII
Lavrov, Piyotr Lavroviç 3454, VII
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
Luxemburg, Rosa 3640, VII
Mably, Gabriel Bonnot de 3648, VII
Machiavelli, Niccolo 3661, VII
Maistre, Joseph Marie de 3700, VII
Marcuse, Herbert 3755, VII
Marsilio [Padovalı] 3776, VII
Marx, Karl 3783, VII
Maurras, Charles 3809, VII
Montesquieu, Charles 4003, VIII
Mosca, Gaetano 4035, VIII
Neumann, Franz Leopold 4198, VIII
Ostrogorski, Moisey 4328, VIII
Owen, Robert 4339, VIII
Plehanov, Georgi 4545, IX
Poulantzas, Nicos 4586, IX
Proudhon, Pierre Joseph 4612, IX
Rousseau, Jean Jacques 4810, IX
Saint-Simon, Claude 4860, IX
Smith, Adam 5047, IX
Sorel, Georges 5075, X
Spencer, Herbert 5089, X
Stein, Lorenz von 5117, X
Tocqueville, Alexis de 5317, X
Troçki, Leon 5349, X
(Ç) Althusser'de İdeoloji Kavramı 288, I
(Ç) Frankfurt Okulu 2837, VI
(*) BAK. İktisat, Psikoloji, Sosyoloji
SOSYALİST REALİZM
BAK. Toplumcu Gerçekçilik
SOSYAL REALİZM
BAK. Toplumsal Gerçekçilik
SOSYOLOJİ
Adorno, Theodor 95, I
Ammon, Alfred Otto 297, I
Barth, Paul 664, II
Bertillon, Jacques 875, II
Bougle, Celestin 1042, II
Comte, Auguste 1475, III
Cooley, Charles Horton 1497, III
Dahrendorf, Ralph 1624, III
Demolins, Edmond 1717, IV
Dum nt, Arsene 1854, IV
Durkheim, Emile 1864, IV
Goffmann, Erving 2414, V
Gumplowicz, Ludwig 2535, V
Gurvitch, Georges 2536, V
Habermas Jürgen 2567, V
Halbwachs, Maurice 2586, V
Hobhouse, Leonard 2796, V
Kovalevski, Maksim 3318, VI
Lapouge, Georges 3431, VII
Le Bon, Gustave 3467, VII
Lefebvre, Henri 3479, VII
Le Play, Frederic 3513, VII
Maciver, Robert Morisson 3664, VII
Mannheim, Karl 3733, VII
Mauss, Marcel 3810, VII
Merton, Robert King 3903, VII
Michels, Robert 3935, VIII
Mills, Charles Wright 3951, VIII
Mumford, Lewis 4065, VIII
Pareto, Vilfredo 4398, VIII
Park, Robert Ezra 4400, VIII
Parsons, Talcott 4409, VIII
Poulantzas, Nicos 4586, IX
Schaeffle, Albert 4912, IX
Schutz, Alfred 4948, IX
Simmel, Georg 5021, IX
Sorokin, Pitirim 5077, X
Sumner, William Graham 5163, X
Tourville, Henri de 5338, X
Tönnies, Ferdinand Julius 5343, X
Veblen, Thorstein 5435, X
Vierkandt, Alfred Ferdinand 5459, X
Weber Max 5510, X
Wieser, Friedrich 5541, X
Worms, Rene 5569, X
Znaniecki, Florian Witold 5642, X
●SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ (SSCB)
ASKERLER
Frunze, Mihail Vasilyeviç 2261, V
Jukov, Georgi 3085, VI
BAŞBAKANLAR
Bulganin, Nikolay 1160, III
Kosigin, Aleksey 3312, VI
Lenin, Vladimir İlyiç 3496, VII
Malenkov, Georgi 3710, VII
Molotov, Vyaçeslav 3988, VIII
Rikov, Aleksey İvanoviç 4763, IX
DEVLET ADAMLARI
Beria, Lavrenti 838, II
Frunze, Mihail Vasilyeviç 2261, V
Gromiko, Andrey 2504, V
Molotov, Vyaçeslav 3988, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Andropov, Yuri 332, I
Brejnev, Leonid İlyiç 1093, II
Çernenko, Konstantin 1605, III
Kalinin, Mihail İvanoviç 3107, VI
DİPLOMATLAR
Antonov-Ovseenko, Vladimir 357, I
Borodin, Mihail Markoviç 1024, II
Çiçerin, Georgi 1610, III
Kollontay, Aleksandra 3293, VI
Litvinov, Maksim 3574, VII
SİYASET ADAMLARI
Buharin, Nikolay 1156, III
Kamenev, Lev Borisoviç 3110, VI
Preobrajenski, Yevgeni 4597, IX
Radek, Karl 4652, IX
Rikov, Aleksey İvanoviç 4763, IX
Sultan Galiyev 5161, X
Troçki, Leon 5349, X
Zinovyev, Grigori Yevseyeviç 5638, X
SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ GENEL SEKRETERLERİ
Andropov, Yuri 332, I
Brejnev, Leonid İlyiç 1093, II
Çernenko, Konstantin 1605, III
Kruşçev, Nikita 3346, VI
Malenkov, Georgi 3710, VII
Stalin, Joseph 5102, X
(*) BAK. Rusya
SÖMÜRGECİLİK
(Ç) Amerika Kıtasında İspanyol Sömürgeleri 991, II
(Ç) Hindistan'ın Bulunmasının Etkileri 2297, V
SÖMÜRGECİLİĞE KARŞI MÜCADELE
Bolivar, Simon 989, II
Lumumba, Patrice 3633, VII
Nkrumah, Kwame 4237, VIII
Nyerere, Julius 4258, VIII
SÖMÜRGELEŞTİRME HAREKETLERİ
Almagro, Diego de 272, I
Balbao, Vasco Nunez de 617, II
Benalcazar, Sebastian de 800, II
Cortes, Hernando 1510, III
De Soto, Hernando 1737, IV
Gama, Vasco da 2297, V
Grey, George 2493, V
Henrique [Gemici] 2716, V
Kolomb, Kristof 3295, VI
Leopold II 3512, VII
Livingstone, David 3565, VII
Macellan, Ferdinand 3655, VII
Pizarro, Francisco 4531, IX
Raleigh, Walter 4662, IX
Rhodes, Cecil John 4730, IX
Stanley, Henry Morton 5108, X
SÖMÜRGE YÖNETİCİLİĞİ
Almagro, Diego De 272, I
Balboa, Vasco Nunez de 617, II
Benalcazar, Sebastian de 800, II
Cornwallis, Charles 1508, III
Cortes, Hernando 1510, III
Galvez, Jose 2296, V
Gama, Vasco da 2297, V
Hastings, Warren 2661, V
Lyautey, Louis 3643, VII
Macquarie, Lachlan 3677, VII
Mendoza, Antonio de 3888, VII
Milner, Alfred 3952, VIII
Mountbatten, Louis 4042, VIII
Orellana, Francisco de 4305, VIII
Pizarro, Francisco 4531, IX
Raffles, Thomas Stamford 4656, IX
SPEKTROSKOPİ
BAK. Işık (Tayfölçümü)
SPOR
ATLETİZM
Balaş, Jolanda 616, II
Bannister, Roger 640, II
Beamon, Bob 736, II
Bikila, Abebe 924, II
Borzov, Valeri 1028, II
Boston, Ralph 1035, II
Brumel, Valeri 1135, III
Clark, Ronald 1432, III
Evans, Lee 2055, IV
Hayes, Bob 2680, V
Hines, James Ray [Jim] 2771, V
Juantorena, Alberto 3083, VI
Kazankina, Tatyana 3188, VI
Keino, Kipchoge 3193, VI
Koch, Marita 3278, VI
Kuts, Vladmir 3377, VII
Lewis, Carl 3533, VII
Mennea, Pietro 3894, VII
Moses, Edwin 4038, VIII
Nurmi, Paavo 4257, VIII
Owens, Jesse 4341, VIII
Rudolph, Wilma 4822, IX
Szewinska, Irena 5189, X
Thorpe, Jim 5296, X
Viren, Lasse 5467, X
Yaşenko, Vladimir 5589, X
Zacharias, Babe 5615, X
Zatopek, Emil 5622, X
(Ç) Maraton 924, II
BASKETBOL
Abdul-Jabbar, Kareem 30, I
Chamberlain, Wilt 1371, III
BİSİKLET
Anquetil, Jacques 339, I
Coppi, Fausto 1502, III
Merckx, Eddy 3900, VII
Trentin, Pierre 5347, X
Zoetemelk, Joop 5643, X
BOKS
Carpentier, Georges 1271, III
Clay, Muhammed Ali 1441, III
Dempsey, Jack 1719, IV
Louis, Joe 3617, VII
Marciano, Rocky 3750, VII
Moore, Archie 4014, VIII
Patterson, Floyd 4422, VIII
Robinson, Walker 4778, IX
FUTBOL
Bannister, Roger 640, I
Beara, Vladmir 736, II
Beckenbauer, Franz 749, II
Charlton, Bobby 1394, III
Cruyff, Johan 1550, III
Didi 1758, IV
Di Stefano, Alfredo 1776, IV
Herberger, Josef [Sepp] 2728, V
Herrera, Helenio 2737, V
Keegan, Kevin 3192, VI
Kopa, Raymond 3303, VI
Kubala, Lazslo 3353, VI
Lato, Grzegorz 3442, VII
Matthews, Stanley 3803, VII
Müller, Gerhard 4113, VIII
Nehoda, Zdenek 4179, VIII
Pele 4446, VIII
Platini, Michel 4540, IX
Puşkaş, Ferenç 4631, IX
Rahn, Helmut 4659, IX
Rossi, Paolo 4805, IX
Santos, Djalma 4886, IX
Sebes, Gustav 4957, IX
Sivori, Omar Enrico 5030, IX
Tostao, Eduardo 5335, X
Walter, Fritz 5497, X
Yaşin, Lev 5589, X
Zeman, Walter 5626, X
Zoff, Dino 5643, X
GÜREŞ
Aliev, Ali 243, I
Antonson, Bertil 358, I
Balavadze 616, II
Dietrich, Wilfried 1761, IV

Medved, Aleksandr 3831, VII
Tahti, Gulam Reza 5225, X
Tediaşvili, Levan 5259, X
Varga, Janos 5427, X
JİMNASTİK
Caslavska, Vera 1287, III
Commaneci, Nadia 1472, III
Korbut, Olga 3308, VI
TENİS
Borg, Björn 1019, II
Connoly, Maureen 1487, III
Evert, Chris 2058, IV
McEnroe, John 3656, VII
Nastase, Ilie 4157, VIII
YÜZME
Babashoff, Shirley 556, I
Crapp, Loraine 1534, III
Ender, Cornelia 1972, IV
Fraser, Dawn 2222, IV
Gould, Shane 2449, V
Hveger, Ranghild 2905, VI
Salnikov, Vladmir 4873, IX
Schollander, Donald Arthur 4933, IX
Spitz, Mark 5096, X
Weissmuller, Johnny 5519, X
●SRİ LANKA
BAŞBAKANLAR
Bandaranaike, Sirimavo 637, II
Bandaranaike, Solomon 638, II
SİYASİ PARTİLER
Sri Lanka Özgürlük Partisi
Bandaranaike, Sirimavo 637, II
STEREOKİMYA
Barton, Derek 674, II
Cornforth, John Warcup 1507-III
Hassel, Odd 2661, V
Meyer, Viktor 3919, VII
Pasteur, Louis 4416, VIII
Pauling, Linus 4425, VIII
Prelog, Vladimir 4596, IX
Van't Hoff, Jacobus 5425, X
Walden, Paul 5490, X
●SUDAN
DEVLET BAŞKANLARI
Azhari, İsmail 549, I
Numeyri, Cafer 4253, VIII
ÖNDERLER
Mehdi 3832, VII
Taaşi, Abdullah 5219, X
●SURİYE
DEVLET BAŞKANLARI
Çiçekli, Edib 1609, III
Esad, Hafız 2031, IV
Kuvvetli, Şükrü 3378, VII
SİYASET ADAMLARI
Bitar, Salah 932, II
Eflak, Mişel 1924, IV
Raşid Rıza, Muhammed 4677, IX
SİYASİ PARTİLER
Baas Partisi
Bitar, Salah 932, II
Eflak, Mişel 1924, IV
Esad, Hafız 2031, IV
●SUUDİ ARABİSTAN
KRALLAR
İbn Suud Abdülaziz 2948, VI
İbn Suud Faysal 2949, VI
●SÜMERLER
DEVLET ADAMLARI
Gudea 2522, V
SÜRREALİZM
BAK. Gerçeküstücülük
●ŞEYBANİLER
HÜKÜMDARLAR
Abdullah b. İskender 35, I
Ebu'l-Gazi Bahadır Han 1896, IV
●ŞİLİ
DEVLET BAŞKANLARI
Alessandri, Arturo 227, I
Alessandri, Jorge 228, I
Allende Gossens, Salvador 267, I
Balmaceda, Jose Manuel 625, II
Frei Montalva, Eduardo 2228, IV
İbanez Del Campo, Carlos 2907, VI
Montt, Manuel 4013, VIII
O'Higgins, Bernardo 4278, VIII
Pinochet Ugarte, Augusto 4517, IX
Portales, Diego 4581, IX
SİYASET ADAMLARI
Carrera, Jose Miguel 1277, III
Corvalan, Luis 1512, III
SİYASİ PARTİLER
Hıristiyan Demokratik Parti
Frei Montalva, Eduardo 2228, IV
Şili Komünist Partisi
Corvalan, Luis 1512, III
Şili Sosyalist Partisi
Allende Gossens, Salvador 267, I
TAHRAN KONFERANSI (1943)
Churchill, Winston 1415, III
Roosevelt, Franklin Delano 4791, IX
Stalin, Joseph 5102, X
●TANZANYA
(Ç) Panafrikanizm ve Afrika Sosyalizmi 4238, VIII
DEVLET ADAMLARI
Karume, Abeid Amani 3163, VI
Kawawa, Raşhidi Mfaume 3181, VI
DEVLET BAŞKANLARI
Nyerere, Julius 4258, VIII
SİYASİ PARTİLER
Afro Şirazi Partisi
Nyerere, Julius 4258, VIII
Tanganika Afrika Ulusal Birliği
Nyerere, Julius 4258, VIII
TARIM
TARIM KİMYASI
Gilbert, Joseph Henry 2378, V
Liebig, Justus von 3545, VII
Böcek Öldürücüler
Müller, Paul 4115, VIII
Gübreler
Liebig, Justus von 3545, VII
TARIM TEKNOLOJİSİ
Carver, George 1285, III
McCormick, Cyrus Hall 3652, VII
TARİH
Acton, John Emerich 72, I
Adams, Henry Brooks 77, I
Aulard, François Alphonse 515, I
Babinger, Franz 562, I
Bancroft, George 636, II
Beard, Charles Austin 737, II
Belazuri 783, II
Bloch, Marc 954, II
Blondus, Flavius 957, II
Boulainvilliers, Henri 1043, II
Braudel, Fernand 1081, II
Burckhart, Jacob 1172, III
Bury, John Bagnell 1185, III
Carr, Edward Hallet 1272, III
Ceberti 1317, III
Coulton, George Gordon 1517, III
Cüveyni 1575, III
Deutscher, Isaac 1740, IV
Dineveri, 1786, IV
Droysen, Johan Gustav 1831, IV
Ducas, Mikhael 1838, IV
Duchesne, Andre 1842, IV
Duchesne, Louis Marie 1842, IV
Ebu Şame 1902, IV
Febvre, Lucien 2105, IV
Fiske, John 2163, IV
Fustel De Coulanges, 2273, V
Geyl, Pieter 2363, V
Gibbon, Edward 2369, V
Granovski, Timofey 2473, V
Gregoras, Nikephoros 2486, V
Guizot, François 2533, V
Hammer, Joseph 2609, V
Hill, Cristopher 2765, V
Hobsbawm, Eric J. 2797, V
İbn Asakir 2931, VI
İbn Haldun 2935, VI
İbn Hallikan 2937, VI
Janssen, Johannes 3034, VI
Kantemiroğlu 3125, VI
Karamzin, Nikolay 3147, VI
Kennan, George Frost 3208, VI
Kerimeddin Aksarayi 3219, VI
Khalkokondyles, Laonikos 3233, VI
Lamprecht, Karl 3416, VII
Lefebvre, Georges 3477, VII
Mathiez, Albert 3799, VII
Meinecke, Friedrich 3859, VII
Michelet, Jules 3927, VII
Mignet, François 3941, VIII
Mommsen, Theodor 3990, VIII
Muratori, Lodovico 4077, VIII
Pakhymeres 4379, VIII
Phrantzes, Georgios 4496, IX
Pirenne, Henri 4521, IX
Prokopios 4609, IX
Pufendorf, Samuel 4624, IX
Ranke, Leopold von 4672, IX
Renan, Ernest 4714, IX
Reşideddin Tabib 4723, IX
Sismondi, Simonde de 5028, IX
Solovyev, Sergey 5067, X
Taine, Hippolyte Adolphe 5225, X
Tawney, Richard Henry 5255, X
Thiers, Adolphe 5285, X
Toynbee, Arnold J. 5341, X
Treitschke, Heinrich von 5347, X
Vinogradov, Pavel Gavriloviç 5464, X
(Ç) Annales Tarih Okulu 1082, II
(Ç) Tarihselcilik 3859, VII
TARİKATLAR
AHMEDİYE
Ahmed Bedevi [Şeyh Seyyid] 123, I
BABAİLİK
Baba İlyas 554, I
Baba İshak 555, I
(Ç) Eşitlik 247, I
BAHAİLİK
Bahaullah 596, II
(Ç) Evrensel Dil 597, II
DÜSİKİYE TARİKATI
Burhaneddin Düsuki 1175, III
HURUFİLİK
Fazlullah Hurufi 2103, IV
KADİRİYE TARİKATI
Abdülkadir Geylani 51, I
(Ç) Anış (Zikr) 52, I
KÜBREVİYE TARİKATI
Necmeddin Kübra 4174, VIII
MAZDEKİLİK
Mazdek 3822, VII
NAKŞİBENDİLİK
Mehmed Bahaeddin 3845, VII
RİFAİ TARİKATI
Ahmed Rifai [Seyyid] 139, I
(Ç) Tanrı Kayrası 140, I
SAFAVİYYE TARİKATI
Celaleddin Rumi 1322, III
Cüneyd, Şeyh 1572, III
Haydar [Şeyh] 2676, V
SENUSİYE TARİKATI
Senusi, Ahmed Şerif 4982, IX
Senusi, Muhammed b.Ali 4982, IX
ŞAZELİ TARİKATI
Şazeli 5203, X
Vefa 5436, X
TİCANİLİK
Ticani 5310, X
YESEVİLİK
Ahmed Yesevi 145, I
(Ç) İçe Kapanış 146, I
●TAYLAND
BAŞBAKANLAR
Kittikachorn, Thanom 3253, VI
Pramoj, Seni 4594, IX
KRALLAR
Çulal Ongkorn 1619, III
TELEFON
Bell, Aleksander Graham 787, II
Edison, Thomas Alva 1918, IV
●TELEKOMÜNİKASYON
Pupin, Michael Idvorsky 4628, IX
UYDU ARACILIĞIYLA HABERLEŞME
Pierce, John Robinson 4507, IX
TELESKOP VE GÖK DÜRBÜNÜ
Amici, Giovanni Battista 295, I
Dollond, John 1802, IV
Galilei, Galileo 2285, V
Gregory, James 2489, V
TELEVİZYON
Baird, John Logie 602, II
Zworykin, Vladimir Kosma 5649, X
TELGRAF VE TELSİZ İLETİŞİM
Baudot, Emile 702, II
Braun, Karl Ferdinand 1085, II
Marconi, Guglielmo 3750, VII
Morse, Samuel Finley 4031, VIII
Popov, Aleksandr 4578, IX
Siemens, Werner von 5014, IX
Wheatstone, Charles 5530, X
TIP
Boerhaave, Hermann 977, II
Celsus, Aulus Cornelius 1328, III
BESLENME BOZUKLUKLARI
Eijkman, Christiaan 1936, IV
Elvehjem, Conrad Arnold 1961, IV
Minot, George Richards 3958, VIII
* BAK. Biyokimya (Vitaminler)
ESKİ YUNAN TIBBI
Aretaeos [Kapadokyalı] 396, I
Erasistratos 1993, IV
Galenos 2283, V
Herophilos 2737, V
Hippokrates 2785, V
GÖZ HEKİMLİĞİ (Oftalmoloji)
Donders, Franciscus Cornelis 1808, IV
Graefe, Albrecht von 2466, V
Gullstrand, Allvar 2534, V
İSLAM TIBBI
Ali b.İsa 244, I
İbn Ebi Usaybi'a 2935, VI
İbnü'l-Baytar 2951, VI
İbnü'n-Nefis 2952, VI
İbnü't-Tilmiz 2953, VI
KADIN-DOĞUM HEKİMLİĞİ (Jinekoloji)
Hunter, William 2879, VI
Semmelweis, Ignaz 4976, IX
Simpson, James Young 5024, IX
KORUYUCU HEKİMLİK
Aşı ve Serum
BAK. Bağışıklık Bilimi
Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar
Finlay, Carlos Juan 2152, IV
Grassi, Giovanni Battista 2477, V
Koch, Robert 3278, VI
Laveran, Alphonse 3450, VII
Nicolle, Charles 4217, VIII
Noguşi, Hideyo 4241, VIII
Reed, Walter 4699, IX
Ricketts, Howard Taylor 4745, IX
Ross, Ronald 4802, IX
Wassermann, August von 5503, X
TANI (Teşhis) YÖNTEMLERİ
Beyin Anjiografisi
Egas Moniz, Antonio 1925, IV
Elektroansefalografi
BAK. Nöroloji
Elektrokardiyografi
Einthoven, Willem 1940, IV
Kateter (Sonda) Yöntemi
Cournand, Andre 1522, III
Forssmann, Werner 2196, IV
Richards, Dickinson W. 4737, IX
Radyoloji (Röntgen)
Cannon, Walter Bradford 1235, III
Pupin, Michael Idvorsky 4628, IX
Stetoskop
Laennec, Rene 3395, VII
TEDAVİ YÖNTEMLERİ
Elektroterapi
Arsonval, Jacques 450, I
Remak, Robert 4711, IX
Hormon Tedavisi
Hench, Philip Showalter 2712, V
Kendall, Edward Calvin 3207, VI
Reichestein, Tadeus 4706, IX
Işık Tedavisi (Fototerapi)
Finsen, Niels Ryberg 2152, IV
Kimyasal Tedavi (Kemoterapi)
Bovet, Daniel 1050, II
Chain, Ernst Boris 1367, III
Domagk, Gerhard 1802, IV
Rubos, Rene Jules 1836, IV
Ehrlich, Paul 1930, IV
Fourneau, Ernest 2207, IV
Pelletier, Pierre Joseph 4447, VIII
Waksman, Selman Abraham 5489, X
Manyetizma (Hipnoz)
Mesmer, Franz Anton 3905, VII
Radyoterapi
Curie, Marie 1561, III
Joly, John 3070, VI
TROPİKAL HASTALIKLAR
Finlay, Carlos Juan 2152, IV

Leishman, William Boog 3489, VII
Reed, Walter 4699, IX
●TİMURLULAR
DEVLET ADAMLARI
Baysungur 732, II
HÜKÜMDARLAR
Hüseyin Baykara 2898, VI
Şahruh 5198, X
Timur 5311, X
Uluğ Bey 5386, X
TİYATRO
(Ç) Commedia dell'arte 2422, V
ABSURD TİYATRO
BAK. Tiyatro (Uyumsuzluk Tiyatrosu)
ARAŞTIRMACILAR VE KURAMCILAR
Appia, Adolphe 371, I
Artaud, Antonin 452, I
Beerbohm, Max 763, II
Bentley, Eric 819, II
Brecht, Bertolt 1087, II
Clurman, Harold 1449, III
Craig, Gordon 1531, III
Dryden, John 1832, IV
Esslin, Martin 2039, IV
Gottsched, Johann 2446, V
Meyerhold, Vsevolod 3921, VII
Piscator, Erwin 4525, IX
Stanislavski, Konstantin 5106, X
Weiss, Peter 5518, X
(Ç) Stanislavski ve Moskova Sanat Tiyatrosu 5107, X
ELİZABETH DÖNEMİ TİYATROSU
Chapman, George 1379, III
Ford, John 2192, IV
Greene, Robert 2485, V
Heywood, Thomas 2757, V
Jonson, Ben 3073, VI
Lyly, John 3644, VII
Marlowe, Christopher 3771, VII
Marstone, John 3776, VII
Middleton, Thomas 3938, VIII
Peele, George 4440, VIII
Shakespeare, William 4996, IX
Shirley, James 5009, IX
Webster, John 5514, X
(Ç) Shakespeare ve Elizabeth Dönemi Tiyatrosu 4998, IX
EPİK TİYATRO
Brecht, Bertolt 1087, II
Lenya, Lotte 3501, VII
Neher, Caspar 4179, VIII
Piscator, Erwin 4525, IX
Weigel, Helena 5515, X
(Ç) Brecht ve Epik-Diyalektik Tiyatro 1090, II
GÜLDÜRÜ
Alvarez Quintero, Joaquin 291, I
Alvarez Quintero, Serafin 291, I
Ayme, Marcel 538, I
Barrie, James Matthew 662, II
Beaumarchais, Pierre 739, II
Behrman, S.N. 777, II
Congreve, William 1487, III
Coquelin, Constant 1503, III
Feydeau, Georges 2139, IV
Fo, Dario 2185, IV
Gilbert, William Schwenck 2379, V
Goldoni, Carlo 2421, V
Griboyedov, Aleksandr 2502, V
Kopit, Arthur 3306, VI
Lyly, John 3644, VII
Moliere 3986, VIII
Orton, Joe 4316, VIII
Rattigan, Terence 4678, IX
Sachs, Hans 4845, IX
Sheridan, Richard Brinsley 5005, IX
Udall, Nicholas 5381, X
İRLANDA ULUSAL TİYATROSU
Gregory, Lady Augusta 2489, V
O'Casey, Sean 4265, VIII
Synge, John Millington 5186, X
Yeats, William Butler 5591, X
(Ç) İrlanda Ulusal Tiyatrosu 5187, X
İSPANYOL TİYATROSU'NUN "ALTIN ÇAĞI"
Calderon De La Barca, Pedro 1216, III
Cervantes, Miguel de 1348, III
Lope De Vega 3597, VII
Tirso De Molina 5306, X
(Ç) İspanyol Tiyatrosu'nun "Altın Çağı" 3598, VII
KOMEDİ
BAK. Tiyatro (Güldürü)
OYUNCULAR
Barrault, Jean-Louis 661, II
Bernhardt, Sarah 859, II
Blin, Roger 950, II
Casares, Maria 1286, III
Copeau, Jacques 1500, III
Coquelin, Constant 1503, III
De Filippo, Eduardo 1685, III
Devine, George 1742, IV
Dullin, Charles 1850, IV
Duse, Eleonora 1867, IV
Fugard, Athol 2267, V
Garrick, David 2311, V
Gielgud, John 2374, V
Gründgens, Gustaf 2518, V
Guinness, Alec 2532, V
Guitry, Sacha 2533, V
Heywood, Thomas 2757, V
Jouvet, Louis 3080, VI
Kean, Edmund 3189, VI
Laughton, Charles 3444, VII
Lawler, Ray 3455, VII
Leigh, Vivien 3488, VII
Lenya, Lotte 3501, VII
Macready, William 3678, VII
Marceau, Marcel 3748, VII
Mistinguett 3964, VIII
Olivier, Laurence 4289, VIII
Philipe, Gerard 4484, VIII
Pitoeff, George 4526, IX
Raimu, Jules Musaire 4659, IX
Redgrave, Vanessa 4697, IX
Reinhardt, Max 4709, IX
Renaud, Madeleine 4716, IX
Scofield, Paul 4954, IX
Stanislavski, Konstantin 5106, X
Weigel, Helena 5515 X
OYUN YAZARLARI
Abbott, George 29, I
Abel, Lionel 62, I
Abell, Kjeld 65, I
Achard, Marchel 69, I
Adamov, Arthur 74, I
Albee, Edward 199, I
Alfieri, Vittorio Amedeo 230, I
Alvarez Quintero, Joaquin 291, I
Alvarez Quintero, Serafin 291, I
Anderson, Maxwell 322, I
Andrade, Oswald de 323, I
Andreyev, Leonid 331, I
Anouilh, Jean 339, I
Arbuzov, Aleksey 386, I
Arden, John 389, I
Arrabal, Fernando 445, I
Audiberti, Jacques 505, I
Ayme, Marcel 538, I
Babel, İzak Emmanviloviç 558, I
Baldwin, James 619, II
Barrie, James Matthew 662, II
Beaumarchais, Pierre 739, II
Beaumont, Francis 740, II
Becque, Henri François 755, II
Behan, Brendan 770, II
Behn, Aphra 773, II
Behrman, S.N. 777, II
Benavente, Jacinto 800, II
Bergman, Hjalmar 828, II
Bertolazzi, Carlo 875, II
Betti, Ugo 895, II
Bjornson, Bjornstjerne 934, II
Blok, Aleksandr 955, II
Bond, Edward 1002, II
Borchert, Wolfgang 1014, II
Boucicault, Dion 1041, II
Brecht, Bertolt 1087, II
Bridie, James 1107, II
Büchner, Georg 1192, III
Calderon de la Barca, Pedro 1216, III
Caragiale, Jon Luca 1246, III
Chapman, George 1379, III
Claudel, Paul 1435, III
Cocteau, Jean 1452, III
Congreve, William 1487, III
Corneille, Pierre 1505, III
Courteline, Georges 1524, III
Coward, Noel 1529, III
Cruz, Ramon de la 1550, III
Çehov, Anton Pavloviç 1596, III
Çikamatsu, Monzeamon 1612, III
Daudet, Alphonse 1656, III
Davenant, William 1658, III
De Filippo, Eduardo 1685, III
Delaney, Shelag 1703, IV
Dexter, John 1749, IV
Dryden, John 1832, IV
Dumas, Alexandre [Baba] 1851, IV
Dumas, Alexandre [Oğul] 1851, IV
Duras, Marguerite 1863, IV
Echegaray, Jose 1908, IV
Eliot, Thomas Stearns 1953, IV
Etherege, George 2044, IV
Fabbri, Diego 2074, IV
Farquhar, George 2093, IV
Feydeau, Georges 2139, IV
Fletcher, John 2179, IV
Fo, Dario 2185, IV
Ford, John 2192, IV
Fry, Cristopher 2262, V
Fugard, Athol 2267, V
Gatti, Armand 2318, V
Gay, John 2337, V
Gelber, Jack 2339, V
Genet, Jean 2342, V
Ghelderode, Michel de 2364, V
Gilbert, William Schwenck 2379, V
Goethe, Johann Wolfgang von 2412, V
Gogol, Nikolay Vasilyeviç 2415, V
Goldoni, Carlo 2421, V
Gombrowicz, Witold 2428, V
Gorki, Maksim 2440, V
Gozzi, Carlo 2454, V
Green, Paul 2482, V
Greene, Robert 2485, V
Gregory, Lady Augusta 2489, V
Griffiths, Trevor 2498, V
Grillparzer, Franz 2500, V
Griboyedov, Aleksandr 2502, V
Guarini, Gian Battista 2521, V
Guitry, Sacha 2533, V
Handke, Peter 2618, V
Hart, Moss 2640, V
Hasenclever, Walter 2660, V
Hauptmann, Gerhart 2665, V
Hebbel, Friedrich 2687, V
Hellman, Lilian 2704, V
Hochhuth, Rolf 2800, V
Hochwalder, Fritz 2801, V
Horvath, Ödön von 2842, VI
Howard, Sidney Coe 2850, VI
Ibsen, Henrik 2908, VI
Illyes, Gyula 2912, VI
Inge, William 2914, VI
Ionesco, Eugene 2917, VI
İvanov, Vsevolod 3012, VI
Jellicoe, Ann 3047, VI
Johnston, Denis 3065, VI
Jones, Henry Arthur 3071, VI
Jonson, Ben 3073, VI
Kaiser, Georg 3102, VI
Kalidasa 3107, VI
Karvas, Peter 3163, VI
Katayev, Valentin 3168, VI
Kaufman, George Simon 3174, VI
Kingsley, Sidney 3246, VI
Kipphardt, Heinar 3247, VI
Kopit, Arthur 3306, VI
Kyd, Thomas 3386, VII
Labiche, Eugene Marin 3389, VII
Lawler, Ray 3455, VII
Lessing, Gotthold 3520, VII
Livings, Henry 3565, VII
Logan, Joshua 3589, VII
Lope De Vega 3597, VII
Lorca, Federico Garcia 3601, VII
Lyly, John 3644, VII
Maeterlinck, Maurice 3682, VII
Marinetti, Emilio 3762, VII
Marlowe, Christopher 3771, VII
Marston, John 3776, VII
Martin Du Gard, Roger 3780, VII
Martinez Sierra 3781, VII
Massinger, Philip 3796, VII
Mayakovski, Vladimir 3817, VII
Menandros 3876, VII
Middleton, Thomas 3938, VIII
Miller, Arthur 3947, VIII
Moliere 3986, VIII
Montherlant, Henry de 4013, VIII
Mortimer, John 4033, VIII
Mrozek, Slawomir 4047, VIII
Munk, Kaj 4068, VIII
Musset, Alfred de 4087, VIII
Naevius, Gnaeus 4129, VIII
Nemiroviç-Dançenko, Vladimir 4184, VIII
Obey, Andre 4261, VIII
O'Casey, Sean 4265, VIII
Odets, Clifford 4269, VIII
O'Neill, Eugene 4294, VIII
Orton, Joe 4316, VIII
Osborne, John 4318, VIII
Ostrovski, Aleksandr 4328, VIII
Otway, Thomas 4335, VIII
Peel, George 4440, VIII
Peele, George 4440, VIII
Pinero, Arthur Wing 4515, IX
Pinter, Harold 4518, IX
Pirandello, Luigi 4519, IX
Pisemski, Aleksey 4535, IX
Planchon, Roger 4537, IX
Pogodin, Nikolay 4555, IX
Priestley, J.B. 4602, IX
Przybyzewski, Stanislaw 4617, IX
Puşkin, Aleksandr 4631, IX
Racine, Jean 4648, IX
Raimund, Ferdinand Jakob 4660, IX
Rattigan, Terence 4678, IX
Rice, Elmer 4735, IX
Robertson, Thomas William 4770, IX
Robinson, Lennox 4777, IX
Rostand, Edmond 4806, IX
Ruiz De Alarcon, Juan 4824, IX
Sachs, Hans 4845, IX
Salacrou, Armand 4866, IX
Sardou, Victorien 4890, IX
Sastre, Alfonso 4897, IX
Schehade, Georges 4915, IX
Schiller, Friedrich von 4921, IX
Schnitzler, Arthur 4933, IX
Scribe, Eugene 4956, IX
Shaffer, Peter 4995, IX
Shakespeare, William 4996, IX
Shaw, George Bernard 5001, IX
Shaw, Irwin 5002, IX
Shepard, Sam 5005, IX
Sheridan, Richard Brinsley 5005, IX
Sherwood, Robert E. 5008, IX
Shirley, James 5009, IX
Simon, Neil 5023, IX
Stoppard, Tom 5135, X
Synge, John Millington 5186, X
Şvarts, Yevgeni 5218, X
Tardieu, Jean 5241, X
Terentius Afer, Publius 5267, X
Tirso de Molina 5306, X
Tourneur, Cyril 5338, X
Udall, Nicholas 5381, X
Valle Inclan, Ramon Maria del 5411, X
Vian, Boris 5454, X
Vicente, Gil 5455, X

Vildrac, Charles 5462, X
Vitrac, Roger 5469, X
Vişnevski, Vsevolod 5474, X
Webster, John 5514, X
Wedekind, Franz 5514, X
Weiss, Peter 5518, X
Wesker, Arnold 5526, X
Whiting, John 5534, X
Wilde, Oskar 5542, X
Wilder, Thornton 5544, X
Williams, Tennessee 5551, X
Wycherley, William 5577, X
Yacine, Kateb 5579, X
Yeats, William Butler 5591, X
POLİTİK TİYATRO
Brecht, Bertolt 1087, II
Gay, John 2327, V
Hochhut, Rolf 2800, V
Kipphardt, Heinar 3247, VI
Littlewood, Joan 3564, VII
Mrozek, Slawomir 4047, VIII
Piscator, Erwin 4525, IX
SAÇMA TİYATROSU
BAK. Tiyatro (Uyumsuzluk Tiyatrosu)
SAHNE TASARIMCILARI
Akimov, Nikolay Pavloviç 177, I
Appia, Adolphe 371, I
Craig, Gordon 1531, III
Neher, Caspar 4179, VIII
THÉATRE DE LA CRUAUTÉ
BAK. Tiyatro (Vahşet Tiyatrosu)
TİYATRO MÜZİĞİ
Dessau, Paul 1738, IV
Eisler, Hans 1943, IV
Weill, Kurt 5516, X
UYUMSUZLUK TİYATROSU
Adamov, Arthur 74, I
Albee, Edward 199, 1
Arrabal, Fernando 445, I
Beckett, Samuel 750, II
Blin, Roger 950, II
Dürrenmatt, Friedrich 1874, IV
Gelber, Jack 2339, V
Gombrowicz, Witold 2428, V
Ionesco, Eugene 2917, VI
Pinget, Robert 4515, IX
Simpson, N.F. 5024, IX
Tardieu, Jean 5241, X
Vian, Boris 5454, X
Witkiewicz, Stanislaw Ignacy 5560, X
(Ç) Uyumsuzluk Tiyatrosu 752, II
VAHŞET TİYATROSU
Adamov, Arthur 74, I
Artaud, Antonin 452, I
Vitrac, Roger 5469, X
(Ç) Antonin Artaud ve 'Vahşet Tiyatrosu' 453, I
YOKSUL TİYATRO
Grotowski, Jerzy 2513, V
(Ç) Yoksul Tiyatro 2514, V
YÖNETMENLER
Akimov, Nikolay Pavloviç 177, I
Antoine, Andre 352, I
Barrault, Jean-Louis 661, II
Baty, Gaston 698, II
Blin, Roger 950, II
Brecht, Bertolt 1087, II
Brook, Peter 1118, II
Clurman, Harold 1449, III
Copeau, Jacques 1500, III
Craig, Gordon 1531, III
Devine, George 1742, IV
Dexter, John 1749, IV
Dullin, Charles 1850, IV
Ebert, Carl 1883, IV
Fuchs, Georg 2265, V
Fugard, Athol 2267, V
Garrick, David 2311, V
Gelber, Jack 2339, V
Granville-Barker, Harley 2475, V
Grotowski, Jerzy 2513, V
Gründgens, Gustaf 2518, V
Guthrie, Tyrone 2541, V
Hall, Peter 2597, V
Jellicoe, Ann 3047, VI
Jouvet, Louis 3080, VI
Kazan, Elia 3186, VI
Komisaryevski, Teodor 3298, VI
Kun, Karolos 3361, VI
Littlewood, Joan 3564, VII
Logan, Joshua 3589, VII
Losey, Joseph 3608, VII
Lugne-Poe, Aurelien 3627, VII
Martinez, Sierra 3781, VII
Meinecke, Max 3860, VII
Meyerhold, Vsevolod 3921, VII
Mnouchkine, Ariane 3981, VIII
Muzenidis, Takis 4110, VIII
Nemiroviç-Dançenko, Vladimir 4184, VIII
Penn, Arthur 4449, VIII
Pinter, Harold 4518, IX
Piscator, Erwin 4525, IX
Pitoeff, George 4526, IX
Reinhardt, Max 4709, IX
Saxe-Meiningen Dükü 4904, IX
Stanislavski, Konstantin 5106, X
Strasberg, Lee 5138, X
Strehler, Giorgio 5145, X
Tayrov, Aleksandr 5258, X
Vakhtangov, Yevgeni 5408, X
Vilar, Jean 5461, X
(*) BAK. Bilim-Kurgu, Dadacılık, Dışavurumculuk, Doğalcılık, Gerçekçilik, Gerçeküstücülük, Klasikçilik, Romantizm, Roma Sanatı, Rönesans Sanatı, Simgecilik, Toplumcu Gerçekçilik, Toplumsal Gerçekçilik, Yapımcılık, Yeni Klasikçilik, Yunan Sanatı.
●TOLUNOĞULLARI
HÜKÜMDARLAR
Tolunoğlu Ahmed 5327, X
TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK
EDEBİYAT
Fadeyev, Aleksandr 2076, IV
Gorki, Maksim 2440, V
İvanov, Vsevolod 3012, VI
Şolohov, Mihail 5214, X
SİNEMA
Çukray, Grigori 1618, III
TİYATRO
Arbuzov, Aleksey 386, I
TOPLUMSAL GERÇEKÇİLİK
EDEBİYAT
Alberti, Rafael 206, I
Amado, Jorge 292, I
Dickens, Cbarles 1752, IV
HEYKEL
Meunier, Constantin 3917, VII
RESİM
Albright, Ivan Le Lorraine 211, I
Guttuso, Renato 2542, V
Kollwitz, Kathe 3294, VI
Orozco, Jose Clemente 4311, VIII
Rivera, Diego 4757, IX
Shahn, Ben 4996, IX
Siqueiros, David 5026, IX
(Ç) Resimde Toplumsal Gerçekçi Tutum 4312, VIII
TİYATRO
Green, Paul 2482, V
Griffiths, Trevor 2498, V
Osborne, John 4318, VIII
TRAGEDYA
BAK: Yunan Sanatı
●TRANSİLVANYA
BAK: Macaristan
TRANSİSTÖR
Bardeen, John 649, II
Brattain, Walter Hauser 1080, II
Shockley, William 5009, IX
(Ç) Transistör 5009, IX
TRUMAN DOKTRİNİ
Acheson, Dean 70, I
McCarthy, Joseph 3650, VII
Marshall, George 3774, VII
Truman, Harry S. 5356, X
●TUNUS
BEYLER
Ahmed Bey 123, I
Hüseyin b.Ali 2897, VI
Lamin Bey 3415, VII
DEVLET BAŞKANLARI
Burgiba, Habib 1174, III
SİYASET ADAMLARI
Muhammed Bayram 4057, VIII
SİYASİ PARTİLER
Neo-Düstur Partisi
Burgiba, Habib 1174, III
TÜRBİNLER
De Laval, Carl 1705, IV
Fourneyron, Benoit 2208, IV
Parsons, Charles Algernon 4408, VIII
TÜRKÇÜLÜK
Ağaoğlu, Ahmed 115, I
Akçura, Yusuf 171, I
Atsız, Nihal 498, I
Süleyman Paşa 5176, X
Turan, Hüseyinzade 5366, X
Ziya Gökalp 5638, X
●TÜRKİYE CUMHURİYETİ
(Ç) Atatürk ve Halkçılık 487, I
(Ç) Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Kronolojisi 482, I
(Ç) 1923-1938 Dönemi'nin İktisat Politikaları 484, I
(Ç) Kadro Hareketi 5343, X
(Ç) Türkiye İş Bankası'nın Kuruluş Öyküsü 713, II
AFİŞ
BAK: Türkiye (Grafik Sanatlar)
ARKEOLOJİ
(Ç) Türkiye'de Arkeoloji 3315, VI
Anadolu Arkeolojisi
Akurgal, Ekrem 187, I
Alkım, Uluğ Bahadır 260, I
Çambel, Halet 1585, III
Erim, Kenan 2011, IV
Esin, Ufuk 2036, IV
Fıratlı, Nezih 2154, IV
İnan, Jale 2974, VI
Koşay, Hamit Zübeyr 3314, VI
Kökten, İsmail Kılıç 3322, VI
Özgüç, Nimet 4365, VIII
Özgüç, Tahsin 4366, VIII
(Ç) Karatepe-Aslantaş 1586, III
(Ç) Yesemek 261, I
Ege-Akdeniz Arkeolojisi
Akurgal, Ekrem 187, I
İnan, Jale 2974, VI
Mansel, Arif Müfid 3736, VII
(Ç) Eski İzmir (Tismurna) 188, I
Hitit Arkeolojisi
Alkım, Uluğ Bahadır 260, I
Alp, Sedat 275, I
Bossert, Theodor 1034, II
Darga, Muhibbe 1646, III
Özgüç, Nimet 4365, VIII
Özgüç, Tahsin 4366, VIII
(Ç) Hititler'in Başkenti Hattuşa 919, II
(Ç) Kültepe 4367, VIII
Urartu Arkeolojisi
Erzen, Afif 2030, IV
ASKERLER
Altay, Fahrettin 282, I
Bele, Refet 783, II
Cebesoy, Ali Fuad 1318, III
Çakmak, Fevzi 1583, III
Eğilmez, Cafer Tayyar 1927, IV
Esad Paşa 2033, IV
Gökberk, Şükrü Naili 2456, V
Gündüz, Asım 2552, V
Günsav, Bekir Sami 2554, V
İnanç, Kazım 2976, VI
Karabekir, Kazım 3134, VI
Nureddin Paşa 4254, VIII
Orbay, Kazım 4302, VIII
Özalp, Kazım 4360, VIII
Subaşı, Yakup Şevki 5152, X
ASTRONOMİ
Gökdoğan, Nüzhet 2458, V
Gökmen, Mehmet Fatin 2459, V
Kabakçıoğlu, Tevfik Okyay 3091, VI
Kızılırmak, Abdullah 3254, VI
Yabancı Astronomlar
Kienle, Hans 3235, VI
AYAKLANMACILAR VE ÇETECİLER
Anzavur Ahmed 358, I
Çerkez Ethem 1604, III
Delibaş Mehmed 1709, IV
Demirci Mehmet Efe 1712, IV
BALE
Dansçılar
Aslan, Özkan 462, I
Aykal, Duygu 537, I
Krassa Arzumanova, Lidya 3330, VI
Sökmen, Sait 5081, X
Sümen, Meriç 5178, X
Turfanda, Oytun 5368, X
Koreografiar
Fenmen, Beatrice 2118, IV
Sökmen, Sait 5081, X
Turfanda, Oytun 5368, X
(Ç) Türk Balesinin Kuruluşu 2119, IV
BAŞBAKANLAR
Demirel, Süleyman 1713, IV
Ecevit, Bülent 1907, IV
Erim, Nihat 2012, IV
Günaltay, Şemsettin 2551, V
Irmak, Sadi 2920, VI
Melen, Ferit 3866, VII
Menderes, Adnan 3886, VII
Okyar, Fethi 4284, VIII
Orbay, Rauf 4303, VIII
Özal, Turgut 4360, VIII
Peker, Recep 4445, VIII
Saka, Hasan 4865, IX
Saraçoğlu, Şükrü 4889, IX
Saydam, Refik 4907, IX
Talu, Naim 5231, X
Ulusu, Bülend 5388, X
Ürgüplü, Suat Hayri 5404, X
BEYLER
Çaka Bey 1582, III
Ertuğrul Gazi 2029, IV
BİLİM TARİHİ
Adıvar, Abdülhak Adnan 87, I
CERRAHİ
Bayazıt, Kemal 714, II
Bengisu, Naci 808, II
Bumin, Orhan 1163, III
Ersek, Siyami 2020, IV
Gürkan, Kazım İsmail 2558, V
Haberal, Mehmet 2567, V
Öke, Mim Kemal 4345, VIII
Şakar, Akif Şakir 5199, X
Toker, Burhaneddin 5320, X
Topuzlu, Cemil 5333, X
COĞRAFYA
Akyol, İbrahim Hakkı, 190, I
Alagöz, Cemal Arif 193, I
Darkot, Besim 1648, III
Duran, Faik Sabri 1860, IV
Erinç, Sırrı 2013, IV
Tanoğlu, Ali 5236, X
CUMHURBAŞKANLARI
Atatürk, Mustafa Kemal 478, I
Bayar, Celal 712, II
Evren, Kenan 2060, IV
Gürsel, Cemal 2560, V
İnönü, İsmet 2977, VI
Korutürk, Fahri 3311, VI
Sunay, Cevdet 5164, X
DİLBİLİM
Ağakay, Mehmet Ali 114, I
Aksoy, Ömer Asım 186, I
Atalay, Besim 476, I
Banguoğlu, Tahsin 639, II
Caferoğlu, Ahmet 1212, III
Devellioğlu, Ferit 1742, IV
Dilaçar, Agop 1780, IV
Dilemre, Saim Ali 1781, IV
Dilmen, İbrahim Necmi 1782, IV
Vardar, Berke 5426, X
Göstergebilim
Yücel, Tahsin 5613, X
Sesbilim
Başkan, Özcan 689, II
DİN ADAMLARI
Akseki, Ahmet Hamdi 181, I
Bilmen, Ömer Nasuhi 928, II
Börekçi, Mehmet Rıfat 1060, II
Doğan, Lütfi 1798, IV
Erenerol, Pavli 2001, IV
Erenerol, Turgut 2001, IV
İzmirli, İsmail Hakkı 3015, VI

Mustafa Sabri Efendi 4106, VIII
Nureddin Cerrahi 4254, VIII
Said-i Nursi 4863, IX
Tunahan, Süleyman 5363, X
Yaltkaya, Şerafeddin 5583, X
Yazır, Ahmed Hamdi 5591, X
DOĞABİLİMLERİ
(Botanik, Jeoloji, Tarım, Zooloji)
Derin, Zihni 1727, IV
Pamir, Hamit Nafiz 4388, VIII
Yabancı Bilim Adamları
Heilbronn, Alfred 2696, V
Kösswig, Curt 3313, VI
Krause, Kurt 3332, VI
ECZACILIK
Eczacıbaşı, Süleyman 1913, IV
Ethem Pertev 2044, IV
Pisak, Mustafa Nevzat 4522, IX
Ulagay, İbrahim Ethem 5383, X
EDEBİYAT
Anadoluculuk
Anday, Melih Cevdet 316, I
Erhat, Azra 2006, IV
Eyuboğlu, İsmet Zeki 2068, IV
Eyuboğlu, Sabahattin 2069, IV
Günyol, Vedat 2557, V
Halikarnas Balıkçısı 2591, V
(Ç) Mavi Anadolu 2591, V
(Ç) Türk Kültürünün Kökeni Sorunu ve "Anadoluculuk" 2069, IV
Düzyazı
Abasıyanık, Sait Faik 17, I
Adıvar, Halide Edip 88, I
Adil, Fikret 90, I
Ağaoğlu, Adalet 114, I
Ağaoğlu, Samet 116, I
Ahmed Rasim 155, I
Akatlı, Füsun 168, I
Akbal, Oktay 169, I
Akı, Niyazi 174, I
Akıncı, Gündüz 175, I
Akyüz, Kenan 191, I
Alangu, Tahir 196, I
Altan, Çetin 281, I
Anday, Melih Cevdet 316, I
Apaydın, Talip 360, I
Ataç, Nurullah 472, I
Atay, Oğuz 492, I
Atılgan, Yusuf 496, I
Banarlı, Nihat Sami 636, II
Başaran, Mehmet 687, II
Baykurt, Fakir 726, II
Belge, Murat 785, II
Bener, Hikmet Erhan 806, II
Bener, Vüs'at O. 807, II
Benk, Adnan 815, II
Bezirci, Asım 902, II
Bilbaşar, Kemal 925, II
Birsel, Salah 930, II
Bozfırat, Ayhan 1054, II
Buğra, Tarık 1155, III
Burak, Sevim 1171, III
Burian, Orhan 1177, III
Buyrukçu, Muzaffer 1191, III
Ceyhun, Demirtaş 1356, III
Cimcoz, Adalet 1426, III
Cöntürk, Hüseyin 1531, III
Cumalı, Necati 1558, III
Çapan, Cevat 1592, III
Dinamo, Hasan İzzettin 1785, IV
Doğan, Mehmet H. 1798, IV
Duru, Orhan 1867, IV
Edgü, Ferit 1917, IV
Ediz, Hasan Ali 1921, IV
Eray, Nazlı 1995, IV
Erbil, Leyla 1997, IV
Erdost, Muzaffer 1998, IV
Erduran, Refik 1999, IV
Ergun, Sadeddin Nüzhed 2004, IV
Erhat, Azra 2006, IV
Ertaylan, İsmail Hikmet 2023, IV
Ertem, Sadri 2024, IV
Ertop, Konur 2025, IV
Esendal, Memduh Şevket 2035, IV
Eyuboğlu, İsmet Zeki 2068, IV
Eyuboğlu, Sabahattin 2069, IV
Fatma Aliye 2096, IV
F. Celalettin 2105, IV
Fethi Naci 2136, IV
Füruzan 2276, V
Göktürk, Akşit 2459, V
Gökyay, Orhan Şaik 2460, V
Gölpınarlı, Abdülbaki 2460, V
Güntekin, Reşat Nuri 2555, V
Günyol, Vedat 2557, V
Gürpınar, Hüseyin Rahmi 2559, V
Gürsel, Nedim 2561, V
Hacıhasanoğlu, Muzaffer 2573, V
Halikarnas Balıkçısı 2591, V
Hızlan, Doğan 2781, V
Hilav, Selahattin 2782, V
Hisar, Abdülhak Şinasi 2790, V
Ilgaz, Rıfat 2910, VI
İleri, Selim 2968, VI
İlhan, Attila 2969, VI
İz, Fahir 3014, VI
K., Tarık Dursun 3089, VI
Kaftancıoğlu, Ümit 3099, VI
Kansu, Ceyhun Atuf 3120, VI
Kaplan, Mehmet 3131, VI
Karahan, Abdülkadir 3141, VI
Karakoç, Sezai 3143, VI
Karaosmanoğlu, Yakup K. 3147, VI
Karasu, Bilge 3149, VI
Karay, Refik Halid 3150, VI
Kayacan, Feyyaz 3182, VI
Kaygılı, Osman Cemal 3183, VI
Kemal Tahir 3206, VI
Kenan Hulusi 3207, VI
Kocagöz, Samim 3276, VI
Korcan, Kerim 3308, VI
Kuntay, Mithat Cemal 3363, VI
Kurdakul, Şükran 3365, VI
Kutlar, Onat 3377, VII
Levend, Agah Sırrı 3522, VII
Makal, Mahmut 3701, VII
Mehmed Kemal 3849, VII
Mehmet Rauf 3857, VII
Memet Fuat 3874, VII
Meriç, Nezihe 3902, VII
Moran, Berna 4018, VIII
Muhteremoğlu, Afet 4059, VIII
Mutluay, Rauf 4109, VIII
Nayır, Yaşar Nabi 4162, VIII
Nâzım Hikmet 4163, VIII
Okay, Haşim Nezihi 4280, VIII
Onger, Fahir 4295, VIII
Orhan Kemal 4307, VIII
Otyam, Fikret 4335, VIII
Örik, Nahit Sırrı 4358, VIII
Öz, Erdal 4359, VIII
Özkırımlı, Atilla 4368, VIII
Özkök, Lütfi 4369, VIII
Özlü, Demir 4370, VIII
Özön, Mustafa Nihat 4370, VIII
Özyalçıner, Adnan 4372, VIII
Peride Celal 4455, VIII
Reşat Enis 4723, IX
Rifat, Oktay 4761, IX
Sabahattin Ali 4839, IX
Safa, Peyami 4851, IX
Sayar, Abbas 4905, IX
Selimoğlu, Zeyyat 4975, IX
Sevengil, Refik Ahmet 4988, IX
Sevin, Nurettin 4989, IX
Sevük, İsmail Habib 4990, IX
Seyda, Mehmet 4990, IX
Soysal, Sevgi 5081, X
Taner, Haldun 5234, X
Tanpınar, Ahmet Hamdi 5237, X
Tarlan, Ali Nihad 5243, X
Tepeyran, Ebubekir Hazım 5267, X
Tez, İlhami Bekir 5277, X
Toprak, Ömer Faruk 5332, X
Toy, Erol 5340, X
Tuncer, Cengiz 5364, X
Türkali, Vedat 5373, X
Uşaklıgil, Halit Ziya 5395, X
Uyar, Tomris 5397, X
Ürgüp, Fikret 5404, X
Yaşar Kemal 5586, X
Yesari, Mahmut 5595, X
Yıldız, Bekir 5598, X
Yılmaz Güney 5599, X
Yiğiter, Umran Nazif 5600, X
Yücel, Tahsin 5613, X
(Ç) Türk Öykücülüğü 4354, VIII
Garip
Anday, Melih Cevdet 316, I
Kanık, Orhan Veli 3117, VI
Rifat, Oktay 4761, IX
(Ç) Garip Şiiri 3119, VI
Gülmece
Nesin, Aziz 4192, VIII
(Ç) Türkiye'de Gülmece Edebiyatı 4194, VIII
Halk Edebiyatı
Veysel [Aşık] 5453, X
(Ç) Türkiye'de Halk Edebiyatı Araştırmalarının Durumu 1012, II
Hececiler
Çamlıbel, Faruk Nafiz 1587, III
Orhon, Orhan Seyfi 4309, VIII
Ortaç, Yusuf Ziya 4313, VIII
Ozansoy, Halit Fahri 4342, VIII
(Ç) Millî Edebiyat Hareketi ve Hececiler 1587, III
İkinci Yeni
Berk, İlhan 839, II
Cansever, Edip 1238, III
Cemal Süreya 1335, III
Ece Ayhan 1906, IV
Erdost, Muzaffer İlhan 1998, IV
Karakoç, Sezai 3143, VI
Oktay, Ahmet 4282, VIII
Özel, İsmet 4363, VIII
Özer, Kemal 4364, VIII
Tamer, Ülkü 5232, X
Uyar, Turgut 5397, X
Yavuz, Hilmi 5590, X
Zarifoğlu, Cahit 5621, X
(Ç) İkinci Yeni 1335, III
İslamcı Sanat
Karakoç, Sezai 3143, VI
Özel, İsmet 4363, VIII
Zarifoğlu, Cahit 5621, X
Köy Romanı
Apaydın, Talip 360, I
Başaran, Mehmet 687, II
Baykurt, Fakir 726, II
Bilbaşar, Kemal 925, II
Kaftancıoğlu, Ümit 3099, VI
Kocagöz, Samim 3276, VI
Makal, Mahmut 3701, VII
Tepeyran, Ebubekir Hazım 5267, X
(Ç) Köy Romanı 361, I
Serbest Nazım
Lav, Ercümend Behzad 3447, VII
Nâzım Hizmet 4163, VIII
Taşkın, Mümtaz Zeki 5247, X
Tez, İlhami Bekir 5277, X
Şiir
Ahmed Arif 122, I
A. Kadir 166, I
Akgün, Nahit Ulvi 174, I
Akın, Gülten 175, I
Akıncıoğlu, M. Niyazi 176, I
Altınel, Sabri 288, I
Anday, Melih Cevdet 316, I
Arolat, Ali Mümtaz 442, I
Başaran, Mehmet 687, II
Batu, Selahattin 698, II
Behramoğlu, Ataol 773, II
Berfe, Süreyya 825, II
Berk, İlhan 839, II
Berköz, Egemen 848, II
Beyatlı, Yahya Kemal 896, II
Birsel, Salah 930, II
Cansever, Edip 1238, III
Cemal Süreya 1335, III
Cumalı, Necati 1558, III
Çağlar, Behçet Kemal 1581, III
Çamlıbel, Faruk Nafiz 1587, III
Çapan, Cevat 1592, III
Çelebi, Asaf Halet 1600, III
Dağlarca, Fazıl Hüsnü 1622, III
Damar, Arif 1635, III
Defne, Zeki Ömer 1686, III
Dıranas, Ahmet Muhip 1770, IV
Dinamo, Hasan İzzettin 1785, IV
Durbaş, Refik 1863, IV
Ece Ayhan 1906, IV
Eloğlu, Metin 1959, IV
Erdoğan, Bekir Sıtkı 1998, IV
Ersoy, Mehmed Akif 2021, IV
Eyuboğlu, Bedri Rahmi 2066, IV
Florinalı Nazım 2182, IV
Giray, Fethi 2394, V
Gökçe, Enver 2457, V
Gruda, Yılmaz 2516, V.
Hasan Hüseyin 2655, V
Ilgaz, Rıfat 2910, VI
Irgat, Cahit 2919, VI
İlhan, Attila 2969, VI
İnce, Özdemir 2976, VI
Kamu, Kemalettin 3112, VI
Kanık, Orhan Veli 3117, VI
Kansu, Ceyhun Atuf 3120, VI
Karakoç, Sezai 3143, VI
Kısakürek, Necip Fazıl 3251, VI
Kocatürk, Vasfi Mahir 3277, VI
Kurdakul, Şükran 3365, VI
Külebi, Cahit 3384, VII
Lav, Ercümend Behzad 3447, VII
Mehmed Kemal 3849, VII
Nayır, Yaşar Nabi 4162, VIII
Nâzım Hikmet 4163, VIII
Necatigil, Behçet 4172, VIII
Oğuzcan, Ümit Yaşar 4276, VIII
Okay, Haşim Nezihi 4280, VIII
Oktay, Ahmet 4282, VIII
Onur, Rüştü 4296, VIII
Orhon, Orhan Seyfi 4309, VIII
Ortaç, Yusuf Ziya 4313, VIII
Ozansoy, Halit Fahri 4342, VIII
Özdemir Asaf 4362, VIII
Özel, İsmet 4363, VIII
Özer, Kemal 4364, VIII
Özsever, Hüseyin Siret 4371, VIII
Rifat, Oktay 4761, IX
Saba, Ziya Osman 4838, IX
Saraç, Tahsin 4889, IX
Sılay, Celal 5018, IX
Siyavuşgil, Sabri Esat 5041, IX
Sutüven, Mustafa Seyit 5170, X
Tamer, Ülkü 5232, X
Tanpınar, Ahmet Hamdi 5237, X
Tarancı, Cahit Sıtkı 5240, X
Taşer Suat 5247, X
Taşkın, Mümtaz Zeki 5247, X
Tevfik [Neyzen] 5273, X
Tez, İlhami Bekir 5277, X
Toprak, Ömer Faruk 5332, X
Uslu, Muzaffer Tayyip 5393, X
Uşaklı, Ömer Bedrettin 5395, X
Uyar, Turgut 5397, X
Üstün, Nevzat 5404, X
Yaşar Miraç 5588, X
Yavuz, Hilmi 5590, X
Yurdakul, Mehmet Emin 5608, X
Yücel, Can 5612, X
Zarifoğlu, Cahit 5621, X
Toplumcu Gerçekçiler
Ahmed Arif 122, I
A. Kadir 166, I
Akıncıoğlu, M. Niyazi 176, I
Behramoğlu, Ataol 773, II
Damar, Arif 1635, III
Dinamo, Hasan İzzettin 1785, IV
Ertem, Sadri 2024, IV
Kurdakul, Şükran 3365, VI
Mehmed Kemal 3849, VII
Nâzım Hikmet 4163, VIII
Sabahattin Ali 4839, IX
Tez, İlhami Bekir 5277, X
Toprak, Ömer Faruk 5332, X
Yıldız, Bekir 5598, X
(Ç) Türk Deneme Yazarlığı 473, I
Yedi Meşale
Kenan Hulusi 3207, VI
Kocatürk, Vasfi Mahir 3277, VI
Kudret, Cevdet 3358, VI
Nayır, Yaşar Nabi 4162, VIII
Saba, Ziya Osman 4838, IX
Siyavuşgil, Sabri Esat 5041, IX
EĞİTİMCİLER
Antel, Sadrettin Celal 344, I
Baltacıoğlu, Ismayıl 627, II
Ethem Nejat 2043, IV
Gedikoğlu, Şevket 2335, V
Gövsa, İbrahim Alaaddin 2463, V
Kanad, Halil Fikret 3112, VI
Kansu, Nafi Atuf 3120, VI
Mustafa Necati 4102, VIII
Tarcan, Selim Sırrı 5241, X
Tonguç, İsmail Hakkı 5330, X
Yücel, Hasan Ali 5612, X
FELSEFE
Akarsu, Bedia 168, I
Arat, Necla 383, I
Eralp, Halil Vehbi 1992, IV
Erişirgil, Mehmet Emin 2013, IV
Ertuğrul, İsmail Fenni 2025, IV
Gökberk, Macit 2456, V

Grünberg, Teo 2517, V
Hançerlioğlu, Orhan 2615, V
Hızır, Nusret 2779, V
Kuçuradi, İoanna 3357, VI
Mengüşoğlu, Takiyettin 3893, VII
Sena, Cemil 4978, IX
Somar, Ziya 5070, X
Timuçin, Afşar 5311, X
Tunalı, İsmail 5363, X
Uygur, Nermi 5398, X
FİZİK
Akpinar Sait 179, I
Barut, Asım Orhan 677, II
Domaniç, Fahri 1803, IV
Erginsoy, Cavit 2003, IV
Gürsey, Feza 2561, V
İnönü, Erdal 2976, VI
FOTOĞRAF
Alok, Ersin 274, I
Çağatay, Ergun 1580, III
Çelik, İsa 1601, III
Çizgen, Gültekin 1614, III
Eczacıbaşı, Şakir 1913, IV
Eren, Nusret Nurdan 2000, IV
Gelenbevi, Baha 2339, V
Güler, Ara 2545, V
Güner, Sami 2552, V
Güner, Şemsi 2552, V
Kalfagil, Sabit 3106, VI
Karabuda, Güneş 3135, VI
Kaygun, Şahin 3183, VI
Otyam, Fikret 4335, VIII
Sağdıç, Ozan 4854, IX
(Ç) Türkiye'de Fotoğraf 2547, V
GAZETECİLİK
Abalıoğlu, Nadir Nadi 16, I
Abalıoğlu, Yunus Nadi 16, I
Akın, Bedii Faik 175, I
Altan, Çetin 281, I
Arcayürek, Cüneyt 387, I
Atay, Falih Rıfkı 492, I
Avcıoğlu, Doğan 522, I
Aydemir, Şevket Süreyya 534, I
Barlas, Cemil Sait 657, II
Belge, Burhan 784, II
Birgen, Muhittin 929, II
Ekşi, Oktay 1946, IV
Felek, Burhan 2111, IV
Fenik, Mümtaz Faik 2118, IV
Gerçek, Selim Nüzhet 2351, V
Gevgilili, Ali 2362, V
Hasan Tahsin 2659, V
İpekçi, Abdi 2981, VI
Mumcu, Uğur 4065, VIII
Pulur, Hasan 4627, IX
Selçuk, İlhan 4966, IX
Sertel, Sabiha 4984, IX
Sertel, Zekeriya 4985, IX
Simavi, Sedat 5031, IX
Tökin, İsmail Hüsrev 5342, X
Tör, Vedat Nedim 5344, X
Vala Nureddin 5408, X
Yalman, Ahmed Emin 5583, X
GRAFİK SANATLAR
Altıntaş, Yurdaer 288, I
Betil, Turgay 890, II
Demirel, Selçuk 1712, IV
Erkmen, Bülent 2015, IV
Ertel, Mengü 2023, IV
İhap Hulusi 2966, VI
Karamustafa, Sadık 3145, VI
Maden, Sait 3679, VII
Pektaş, Sadi 4446, VIII
Yavi, Erkal 5590, X
HALKBİLİM
Arsunar, Ferruh 451, I
Aşkun, Vehbi Cem 471, I
Ataman, Adnan 476, I
Ataman, Sadi Yaver 476, I
Başgöz, İlhan 689, II
Baykurt, Şerif 727, II
Bayrı, Mehmet Halit 731, II
Beysanoğlu, Şevket 901, II
Boratav, Pertev Naili 1011, II
Elçin, Şükrü 1946, IV
Gazimihal, Mahmut Ragıp 2332, V
Güney, Eflatun Cem 2554, V
Hınçer, İhsan 2767, V
Örnek, Sedat Veyis 4358, VIII
Öztelli, Cahit 4372, VIII
Sarısözen, Muzaffer 4892, IX
Tüfekçi, Nida 5373, X
HAT
Akdik, Kamil 173, I
Altunbezer, İsmail Hakkı 289, I
Aytaç, Hamid 541, I
Aziz Efendi 551, I
Barın, Emin 652, II
Batanay, Kemal 692, II
Okyay, Necmeddin 4284, VIII
Özyazıcı, Halim 4373, VIII
(Ç) Hat Sanatı 3142, VI
HEYKEL
Acar Kuzgun, 68, I
Acudoğu, Ratip Aşir 73, I
Aksoy, Mehmet 184, I
Ariş, Koray 425, I
Atamulu, Hakkı 477, I
Bara, Ali Hadi 642, II
Başoğlu, Tamer 690, II
Bugay, Saim 1155, III
Çalık, Mehmet Şadi 1583, III
Denizhan, Namık 1723, IV
Duyar, Gürdal 1869, IV
Germaner, Ali Teoman 2354, V
Gezer, Hüseyin 2364, V
Görey, Yavuz 2462, V
Haseki, Metin 2660, V
Karayiğitoğlu, Hakkı 3151, VI
Kınalı, Erol 3243, VI
Koman, İlhan 3297, VI
Müritoğlu, Zühtü 4119, VIII
Onur, Füsun 4296, VIII
Öktem, Tankut 4346, VIII
Öziş, Sadi 4367, VIII
Özkan, Hüseyin 4368, VIII
Özsoy, Mehmet İhsan 4371, VIII
Özşen, Ferit 4372, VIII
Pura, Turgut 4628, IX
Sirel, Nejat 5038, IX
Suman, Nusret 5162, X
Tomruk, Mahir 5329, X
Yontuç, Kenan Ali 5601, X
Yabancı Heykelciler
Belling, Rudolf 791, II
(Ç) Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Yabancı Heykelciler 792, II
HUKUK
Abadan, Yavuz 12, I
Aksoy, Muammer 184, I
Aldıkaçtı, Orhan 213, I
Apaydın, Orhan 360, I
Arsal, Sadri Maksudi 448, I
Başgil, Ali Fuat 688, II
Soysal, Mümtaz 5080, X
Tengirşenk, Yusuf K. 5264, X
Tunaya, Tarık Zafer 5364, X
Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet 5440, X
KARİKATÜR
Ali Ulvi 258, I
Aral, Oğuz 381, I
Balcıoğlu, Semih 617, II
Burak, Ratip Tahir 1171, III
Cem, Cemil 1328, III
Cemal Nadir Güler 1332, III
Çetin, Yalçın 1607, III
Danyal, Nezih 1645, III
Demirel, Selçuk 1712, IV
Dinççağ, Şadi 1786, IV
Doğruer, Mustafa 1799, IV
Emiroğlu, Selma 1966, IV
Erbulak, Altan 1997, IV
Ergönültaş, Engin 2004, IV
Erkoç, Eflatun Nuri 2016, IV
Ferruh Doğan 2133, IV
Geç, Faruk 2334, V
Gönel, Seyit Ali 2461, V
Gülgeç, İsmail 2548, V
İleri, Sedat Nuri 2968, VI
Kaçan, Hasan 3092, VI
Koraman, Bedri 3307, VI
Mıstık 3963, VIII
Mumcu, Hüseyin 4065, VIII
Oral, Tan 4301, VIII
Öngören, Ferit 4356, VIII
Ramiz 4667, IX
Selçuk, Turhan 4968, IX
Sururi 5168, X
Tonguç, Yaşar 5330, X
Tüblek, Nehar 5373, X
Uykusuz, Mim 5399, X
Zorlu, Cafer 5646, X
(Ç) Türkiye'de Karikatür 1333, III
KENT PLANLAMA
Aru, Kemal Ahmet 457, I
Yavuz, Fehmi 5590, X
Yabancı Kent Plancılar
Oelsner, Gustav 4270, VIII
Wagner, Martin 5484, X
(Ç) Türkiye'de Yabancı Kent Plancılar 4271, VIII
KİMYA
Baykut, Fikret 727, II
Baysal, Bahattin 732, II
Civaoğlu, İlhami 1428, III
Erben, Talat 1996, IV
Sinanoğlu, Oktay 5036, IX
Ulusoy, Emin 5387, X
MATEMATİK
Arf, Cahit 398, I
Berker, Ratip 846, II
Erim, Kerim 2011, IV
İkeda, Masatoşi Gündüz 2967, VI
Yabancı Matematikçiler
Du Val, Patrick 1868, IV
Mises, Richard Edler von 3962, VIII
MEKANİK
Berker, Ratip 846, II
Eringen, Ahmet Cemal 2013, IV
İnan, Mustafa 2975, VI
Şuhubi, Erdoğan 5216, X
MİMARLIK
Alsaç, Orhan 280, I
Arkan, Seyfi 427, I
Aru, Kemal Ahmet 457, I
Balmumcu, Şevki 627, II
Bektaş, Cengiz 782, II
Boysan, Aydın 1053, II
Cansever, Turgut 1238, III
Çetintaş, Sedat 1608, III
Çinici, Behruz 1612, III
Dalokay, Vedat 1630, III
Eldem, Nezih 1947, IV
Eldem, Sedat Hakkı 1948, IV
Mortaş, Abidin 4032, VIII
Onat, Emin 4291, VIII
Pamir, Doruk 4387, VIII
Sayar, Zeki Selah 4906, IX
Söylemezoğlu, Kemali 5082, X
Tabanlıoğlu, Hayati 5219, X
Tekeli, Doğan 5260, X
Vanlı, Şevki 5424, X
Yener, Ertur 5593, X
(Ç) Cumhuriyet Döneminde Türk Mimarlığının Batıya Yönelişi 428, I
(Ç) İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi 1949, IV
1. Ulusal Mimarlık
Kemaleddin Bey [Mimar] 3203, VI
Koyunoğlu, Arif Hikmet 3319, VI
Tek, Mehmet Vedat 5259, X
(Ç) Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi 3204, VI
Yabancı Mimarlar
Aronco, Raimondo d' 443, I
Bonatz, Paul 999, II
Egli, Ernst 1927, IV
Fossati, Gaspare 2198, IV
Holzmeister Clemens 2825, VI
Melling, Anton İgnaz 3871, VII
Mongeri, Guiliano 3995, VIII
Taut, Bruno 5251, X
(Ç) Türkiye'de Yabancı Mimarlar 5252, X
MÜHENDİSLİK
Bayazıt, Mehmetçik 715, II
Çeçen, Kazım 1596, III
Nutku, Ata 4257, VIII
Özker, Tarık 4368, VIII
MÜZECİLİK
Eldem, Halil Edhem 1947, IV
Fıratlı, Nezih 2154, IV
Ogan, Aziz 4274, VIII
Öz, Tahsin 4359, VIII
MÜZİK
Klasik Batı Müziği
(Ç) Türkiye'de Klasik Batı Müziği 4908, IX
Besteciler
Arel, Bülent 391, I
Erkin, Ulvi Cemal 2015, IV
Kodallı, Nevit 3283, VI
Tarcan, Bülent 5241, X
Usmanbaş, İlhan 5394, X
Ün, Ekrem Zeki 5402, X
Ses Sanatçıları
Baran, Ayhan 644, II
Gencer, Leyla 2342, V
İktu, Mustafa 2967, VI
Korat, Suna 3307, VI
Türk Beşleri
Akses, Necil Kâzım 183, I
Alnar, Hasan Ferit 273, I
Erkin, Ulvi Cemal 2015, IV
Rey, Cemal Reşit 4726, IX
Saygun, Adnan 4907, IX
Yorumcular
Aran, Bedii 382, I
Aran, Elif 382, I
Biret, İdil 929, II
Erduran, Ayla 1999, IV
Erkin, Ferhunde 2014, IV
Erman, Verda 2018, IV
Erzin, Reşit 2030, IV
Kan, Suna 3112, VI
Sarıca, Ayşegül 4892, IX
Yönetmenler
Aykal, Gürer 537, I
Erkin, Ulvi Cemal 2015, IV
Şimşek, Hikmet 5212, X
Tanç, Cengiz 5233, X
Klasik Türk Müziği
Araştırmacılar ve Kuramcılar
Arel, Hüseyin Sadettin 391, I
Berker, Ercümend 845, II
Ezgi, Mehmed Suphi 2072, IV
Irsoy, Ahmet 2920, VI
Oransay, Gültekin 4302, VIII
(Ç) Arel-Ezgi Sistemi ve Eski Nota Yazısı 392, I
(Ç) Cumhuriyet Döneminde Türk Müziği 3911, VII
Besteciler
Arsoy, Yesari Asım 451, I
Asım Bey [Giriftzen] 460, I
Atlı, Lem'i 497, I
Batanay, Kemal 692, II
Fersan, Refik 2135, IV
Irsoy, Ahmet 2920, VI
Kaynak, Sadettin 3185, VI
Konuk, Ahmet Avni 3302, VI
Musa Süreyya Bey 4086, VIII
Özbekkan, Suphi Ziya 4361, VIII
Pınar, Selahattin 4513, IX
Rauf Yekta 4680, IX
Saz, Leyla 4909, IX
Töre, Abdülkadir 5344, X
Şarkıcılar
Burhan [Hafız] 1175, III
Karaca, Kani 3136, VI
Sami Efendi [Hafız] 4875, IX
Selçuk, Münir Nurettin 4967, IX
Sezgin, Bekir Sıtkı 4994, IX
Targan, Safiye Ayla 5242, X
Yavaşça Alaeddin 5589, X
Yorumcular
Daryal, Vecihe 1655, III
Derman, Hakkı 1727, IV
Erguner, Süleyman 2005, IV
Erguner, Ulvi 2005, IV
Fersan, Refik 2135, IV
Işılay, Sadi 2923, VI
Kam, Ruşen Ferit 3109, VI
Mesut Cemil 3910, VII
Nevres Bey [Udi] 4204, VIII
Orhon, Cüneyd 4309, VIII
Ökte, İzzettin 4345, VIII
Sayın, Niyazi 4909, IX
Targan, Şerif Muhittin 5242, X
Tevfik [Neyzen] 5273, X
Yaşar, Necdet 5586, X
Yönetmenler
Atlığ, Nevzat 497, I
Berker, Ercümend 845, II
Mesut Cemil 3910, VII
RESİM
Aksel, Malik 183, I
Aksoy, Alaettin 183, I
Akyavaş, Erol 190, I
Alantar, Erdal 197, I
Altan, Özdemir 281, I
Arel, Şemsi 394, I

Arslan, Yüksel 449, I
Aslıer, Mustafa 465, I
Ata, Mustafa 471, I
Ayan, Aydın 532, I
Balaban, İbrahim 613, II
Bozdoğan, Seyyit 1054, II
Burak, Cihat 1171, III
Bursalı, Şefik 1183, III
Çoker, Adnan 1614, III
Dağ, Şevket 1622, III
Dikmen, Şükriye 1779, IV
Doğançay, Burhan 1798, IV
Ecevit, Nazlı 1908, IV
Elderoğlu, Abidin 1950, IV
Eloğlu, Metin 1959, IV
Erbil, Devrim 1996, IV
Erdok, Neşe 1998, IV
Eren, Cemil 1999, IV
Erengönül, Sabiha 2001, IV
Erimez, Dinçer 2012, IV
Erol, Turan 2019, IV
Eyuboğlu, Bedri Rahmi 2066, IV
Eyuboğlu, Eren 2068, IV
Fikret Mualla 2168, IV
Görele, Hamit 2461, V
Güleryüz, Mehmet 2547, V
Günal, Neşet 2550, V
Günsür, Nedim 2554, V
Gürman, Altan 2558, V
İnan, Ergin 2974, VI
İslimyeli, Balkan Naci 2993, VI
Kabaş, Özer 3091, VI
Kalmık, Ercüment 3108, VI
Karaburçak, İhsan Cemal 3135, VI
Karaca, Duran 3135, VI
Karamustafa, Gülsün 3145, VI
Karsan, Ali 3162, VI
Katoğlu, Oya 3171, VI
Kavruk, Hasan 3179, VI
Kayaalp, Fethi 3182, VI
Kınalı, Erol 3243, VI
Kocamemi, Zeki 3276, VI
Koçak, Nur 3282, VI
Komet 3297, VI
Köseoğlu, Edip Hakkı 3328, VI
Kurtiç, Melike 3375, VII
Leyla Gamsız 3538, VII
Mihri Müşfik 3974, VIII
Münif Fehim 4117, VIII
Orhon, Mübin 4309, VIII
Peker, Orhan 4445, VIII
Pilevneli, Mustafa 4531, IX
Raşa, Remzi 4676, IX
Resnelioğlu, Saim Niyazi 4722, IX
Sümer, Ayetullah 5179, X
Taylan, Orhan 5256, X
Turani, Adnan 5367, X
Uluç, Ömer 5385, X
Üren, Eşref 5403, X
Varınca, Adnan 5428, X
(Ç) Türkiye'de Soyut Resim 1615, III
D Grubu
Arif Kaptan 407, I
Berk, Nurullah 839, II
Berkel, Sabri 841, II
Dikmen, Halil 1778, IV
Dino, Abidin 1786, IV
Elif Naci 1956, IV
İzer, Zeki Faik 3014, VI
Tollu, Cemal 5324, X
Zaim, Turgut 5618, X
(Ç) D Grubu 840, II
Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği
Akdik, Şeref 173, I
Berk, Nurullah 839, II
Cuda, Mahmut Celalettin 1552, III
Çelebi, Ali Avni 1599, III
Dereli, Cevat 1726, IV
Epikman, Refik Fazıl 1987, IV
Hale Asaf 2589, V
Keseroğlu, Ziya 3222, VI
Muhittin Sebati 4058, VIII
Zaim, Turgut 5618, X
(Ç) Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği 3277, VI
Türk İzlenimcileri
Bereketoğlu, Vecih Hasan 823, II
Çallı, İbrahim 1584, III
Duran, İbrahim Feyhaman 1860, IV
Elif Naci 1956, IV
Laga, Mehmet Ali 3400, VII
Lifij, Hüseyin Avni 3567, VII
Namık İsmail 4136, VIII
Nazmi Ziya 4169, VIII
Onat, Hikmet 4293, VIII
Yetik, Sami 5596, X
Yabancı Ressamlar
Levy, Leopold 3530, VII
Yeniler Grubu
Arbaş, Avni 385, I
Devrim, Nejad 1744, IV
Dino, Abidin 1786, IV
İyem, Nuri 3013, VI
(Ç) Yeniler Grubu 3013, VI
SANAT VE MİMARLIK TARİHİ
(Ç) Türkiye'de Sanat Tarihinin Gelişmesi 1762, IV
Batı Sanatı Araştırmaları
Cömert, Bedrettin 1530, III
Eyuboğlu, Sabahattin 2069, IV
İpşiroğlu, Mazhar Şevket 2982, VI
Yetkin, Suut Kemal 5597, X
Bizans Sanatı Araştırmaları
Eyice, Semavi 2065, IV
İslam Sanatı Araştırmaları
Kuban, Doğan 3353, VI
Öz, Tahsin 4359, VIII
Ünver, Süheyl 5403, X
Türk Anadolu Sanatı Araştırmaları
Arseven, Celal Esat 448, I
Cezar, Mustafa 1360, III
Eyuboğlu, Sabahattin 2069, IV
İpşiroğlu, Mazhar Şevket 2982, VI
Kuban, Doğan 3353, VI
Kuran, Aptullah 3364, VI
Öz, Tahsin 4359, VIII
Ünver, Süheyl 5403, X
Yetkin, Suut Kemal 5597, X
SANAYİ
Eczacıbaşı, Nejat 1913, IV
Kağıtçı, Mehmet Ali 3099, VI
Koç, Vehbi 3281, VI
Sabancı, Hacı Ömer 4841, IX
Ulagay, İbrahim Ethem 5383, X
SENDİKACILAR
Disk
Alpdündar, Mehmet 279, I
Baştürk, Abdullah 691, II
Güzelce, İbrahim 2564, V
Kuas, Rıza 3352, VI
Nebioğlu, Kemal 4171, VIII
Sülker, Kemal 5178, X
Türkler, Kemal 5375, X
Türk-İş
Beşer, Nuri 884, II
Demir, İsmet 1711, IV
Demirsoy, Seyfi 1713, IV
Denizcier, İbrahim 1723, IV
Ersoy, Bahir 2021, IV
Sülker, Kemal 5178, X
Şide, Sadık 5211, X
Tunç, Halil 5364, X
Yılmaz, Şevket 5598, X
SERAMİK
Diren, Sadi 1793, IV
Füreya 2276, V
Galatalı, Atilla 2282, V
Gençay 2342, V
Kurtiç, Melike 3375, VII
SİNEMA
Araştırma-Eleştiri
Dorsay, Atilla 1815, IV
Kutlar, Onat 3377, VII
Öngören, Mahmut Tali 4356, VIII
Özön, Nijat 4370, VIII
Belgesel Sinema
Arın, Süha 402, I
Görüntü Yönetmenleri
Arakon, İlhan 380, I
Karabuda, Güneş 3135, VI
Uzkınay Fuat 5399, X
Oyuncular
Girik, Fatma 2394, V
Işık, Ayhan 2923, VI
Koçyiğit, Hülya 3283, VI
Sonku, Cahide 5072, X
Şoray, Türkan 5215, X
Yılmaz Güney 5599, X
Senaryo
Oran, Bülent 4302, VIII
Seslendirme
Cimcoz, Adalet 1426, III
Ferdi Tayfur 2121, IV
Palay, Abdurrahman 4381, VIII
Yönetmenler
Akad, Ömer Lütfi 163, I
Arakon, İlhan 380, I
Arıburnu, Orhon 401, I
Atıf Yılmaz 495, I
Eğilmez, Ertem 1928, IV
Erksan, Metin 2016, IV
Ertuğrul, Muhsin 2026, IV
Gelenbevi, Baha 2339, V
Gören, Şerif 2462, V
Kavur, Ömer 3180, VI
Kıral, Erden 3248, VI
Okan, Tunç 4280, VIII
Olgaç, Bilge 4287, VIII
Ökten, Zeki 4346, VIII
Özgentürk, Ali 4364, VIII
Refiğ, Halit 4700, IX
Sağıroğlu, Duygu 4854, IX
Seden, Osman F. 4961, IX
Uzkınay, Fuat 5399, X
Ün, Memduh 5403, X
Yılmaz Güney 5599, X
(Ç) Türk Sinemasında Genç Kuşak 4365, VIII
(Ç) Türk Sinemasında Tiyatrocular Dönemi ve Sinemacılar Dönemine Geçiş 164, I
SİYASET ADAMLARI
Ağaoğlu, Ahmed 115, I
Ağaoğlu, Samet 116, I
Ağralı, Ali Fuad 116, I
Alican, Ekrem 235, I
Aras, Tevfik Rüştü 383, I
Arıkan, Saffet 402, I
Atsız, Nihal 498, I
Aybar, Mehmet Ali 533, I
Bayar, Celal 712, II
Bayiç, Hakkı Behiç 726, II
Belli, Mihri 795, II
Bilgiç, Saadettin 928, II
Boran, Behice 1010, II
Bozbeyli, Ferruh 1054, II
Bölükbaşı, Osman 1059, II
Celaleddin Arif 1321, III
Çağlayangil, İhsan Sabri 1581, III
Çarıklı, Hacim Muhittin 1593, III
Çetinkaya, Ali 1607, III
Demirel, Süleyman 1713, IV
Deymer, Şefik Hüsnü 1749, IV
Dursunoğlu, Cevat 1866, IV
Ecevit, Bülent 1907, IV
Erbakan, Necmettin 1995, IV
Erim, Nihat 2012, IV
Esendal, Memduh Şevket 2035, IV
Feyzioğlu, Turhan 2142, IV
Gerede, Hüsrev 2352, V
Gökay, Fahrettin Kerim 2455, V
Gülek, Kasım 2545, V
Gümüşpala, Ragıp 2550, V
Günaltay, Şemsettin 2551, V
Güneri, Süleyman Necati 2553, V
Güneş, Turan 2553, V
Hatiboğlu, Şevket Raşid 2664, V
İleri, Celal Nuri 2967, VI
İnönü, İsmet 2977, VI
Kara Vasıf 3149, VI
Kaya, Şükrü 3182, VI
Koraltan, Refik 3307, VI
Köprülü, Fuad 3324, VI
Menderes, Adnan 3886, VII
Mustafa Suphi 4106, VIII
Özal, Turgut 4360, VIII
Peker, Recep 4445, VIII
Polatkan, Hasan 4561, IX
Saka, Hasan 4865, IX
Saraçoğlu, Şükrü 4889, IX
Saydam, Refik 4907, X
Sökmen, Tayfur 5081, X
Tengirşenk, Yusuf K. 5264, X
Türkeş, Alparslan 5374, X
Ulaş, Hüseyin Avni 5384, X
Yücel, Hasan Ali 5612, X
Zorlu, Fatin Rüştü 5646, X
SİYASİ PARTİLER
Adalet Partisi
Bilgiç, Saadettin 928, II
Bozbeyli, Ferruh 1054, II
Çağlayangil, İhsan Sabri 1581, III
Demirel, Süleyman 1713, IV
Gümüşpala, Ragıp 2550, V
Cumhuriyet Halk Partisi
Ağralı, Ali Fuad 116, I
Aras, Tevfik Rüştü 383, I
Arıkan, Saffet 402, I
Bayiç, Hakkı Behiç 726, II
Çetinkaya, Ali 1607, III
Dursunoğlu, Cevat 1866, IV
Ecevit, Bülent 1907, IV
Erim, Nihat 2012, IV
Esendal, Memduh Şevket 2035, IV
Feyzioğlu, Turhan 2142, IV
Gülek, Kasım 2545, V
Günaltay, Şemsettin 2551, V
Güneş, Turan 2553, V
Hatiboğlu, Şevket Raşid 2664, V
İnönü, İsmet 2977, VI
Kaya, Şükrü 3182, VI
Peker, Recep 4445, VIII
Saka, Hasan 4865, IX
Saraçoğlu, Şükrü 4889, IX
Saydam, Refik 4907, IX
Yücel, Hasan Ali 5612, X
Demokrat Parti
Ağaoğlu, Samet 116, I
Bayar, Celal 712, II
Koraltan, Refik 3307, VI
Köprülü, Fuad 3324, VI
Menderes, Adnan 3886, VII
Polatkan, Hasan 4561, IX
Zorlu, Fatin Rüştü 5646, X
SOSYAL BİLİMLER
Aren, Sadun 394, I
Berkes, Niyazi 847, II
Boran, Behice 1010, II
Boratav, Korkut 1010, II
Bulutay, Tuncer 1161, III
Fındıkoğlu, Ziyaeddin 2151, IV
Kansu, Şevket Aziz 3120, VI
Kıray, Mübeccel Belik 3248, VI
Küçük, Yalçın 3381, VII
Mardin, Şerif 3756, VII
Mehmed İzzet 3849, VII
Tütengil, Cavit Orhan 5375, X
Ülken, Hilmi Ziya 5402, X
Ziya Gökalp 5638, X
SPOR
Atıcılık
Giraud, Melis 2393, V
Giraud, Osman 2394, V
Giraud, Silli 2394, V
Atletizm
Akçay, İsmail 171, I
Ballı, Veli 624, II
Baloğlu, Muzaffer 627, II
Çiray, Gül 1613, III
Dalkılıç, Muharrem 1630, III
Koçak, Ekrem 3281, VI
Koşalay, Ömer Besim 3314, VI
Sarıalp, Ruhi 4891, IX
Şahiner, Çetin 5196, X
Terzi, Mehmet 5270 X
Tuna, Aşkın 5362, X
Türkdoğan, Semih 5374, X
Yurdadön, Mehmet 5608, X
Basketbol
Aydan, Efe 533, I
Baturalp, Mehmet 698, II
Göreç, Samim 2461, V
Granit, Yalçın 2473, V
Kunter, Erman 3363, VI
Siyavuş, Aydın 5040, IX
Tezol, Turhan 5277, X
Uyguç, Nedret 5398, X
Yalım, Mehmet Ali 5583, X
Binicilik
Gönenli, Nail 2461, V
Öncü, Eyüp 4356, VIII
Boks
Ergönül, Halit 2004, IV
İnan, Vural 2976, VI
Kamacı, Cemal 3109, VI
Sandal, Celal 4879, IX
Tatar, Seyfi 5248, X
Uluğ, İsmet 5386, X
Zaharyan, Garbis 5618, X
Futbol

Arman, Cihat 435, I
Aykaç, Eşfak 536, I
Bartu, Can 677, II
Bekir [Bombacı] 780, II
Kılıç, Gündüz 3237, VI
Küçükandoniadis, Lefter 3382, VII
Oktay, Metin 4283, VIII
Sporel, Zeki Rıza 5098, X
Şeren, Turgay 5207, X
Top, Refik Osman 5332, X
Uluğ, İsmet 5386, X
Yenal, Ulvi 5593, X
Yeten, Hakkı 5596, X
Güreş
Acar, Sırrı 69, I
Adalı, Halil 74, I
Akar, Nasuh 168, I
Akbaş, Hüseyin 169, I
Aliço 236, I
Atik, Celal 496, I
Atik, Muharrem 496, I
Atlı, İsmet 497, I
Ayık, Ahmet 536, I
Bayrak, Mithat 731, II
Bilge, Gazanfer 925, II
Bora, Salih 1010, II
Boytorun, Nuri 1053, II
Çoban, Mehmet 1614, III
Dağıstanlı, Mustafa 1622, III
Doğu, Yaşar 1799, IV
Emre, Vehbi 1971, IV
Gemici, Hasan 2341, V
Güngör, Hasan 2554, V
Kaplan, Hamit 3131, VI
Kara Ahmet 3134, VI
Karabacak, Reşit 3134, VI
Kış, Tevfik 3252, VI
Kireççi, Ahmet [Mersinli] 3259, VI
Kurtdereli, Mehmet 3368, VI
Oktav, Mehmet 4282, VIII
Sille, Müzahir 5031, IX
Şit, Bayram 5214, X
Uzun, Mehmet 5400, X
Yücel, Ali 5611, X
Zafer, Haydar 5616, X
Zafer, Nurettin 5616, X
(Ç) Kırkpınar Güreşleri 237, I
Okçuluk
Çavkaytar, Yücel 1311, III
Spor Eğitimi
Tarcan, Selim Sırrı 5241, X
Spor (Genel)
Apak, Orhan Şeref 360, I
Atabey, Eşref Şefik 472, I
Enünlü, Ahmet 1980, IV
Moran, Naili 4018, VIII
Yen, Ali Sami 5592, X
Yenal, Ulvi 5593, X
Voleybol
Teoman, Selcan 5267, X
Yüzme
Acet, Erdal 69, I
TARİH
Akçura, Yusuf 171, I
Akdağ, Mustafa 172, I
Altınay, Ahmed Refik 287, I
Arsal, Sadri Maksudi 448, I
Barkan, Ömer Lütfi 653, II
Bayur, Yusuf Hikmet 733, II
Danişmend, İsmail Hami 1639, III
Ergin, Osman Nuri 2002, IV
Gökbilgin, Tayyib 2457, V
Günaltay, Şemsettin 2551, V
İnal, İbnülemin Mahmud 2973, VI
İnalcık, Halil 2973, VI
Karal, Enver Ziya 3144, VI
Koçu, Reşad Ekrem 3282, VI
Köprülü, Fuad 3324, VI
Kurat, Akdes Nimet 3364, VI
Pakalın, Mehmed Zeki 4379, VIII
Togan, Zeki Velidi 5318, X
Turan, Osman 5366, X
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 5400, X
TIP
Adasal, Rasim 82, I
Akalın, Besim Ömer 167, I
Aknar, Hamdi Suat 178, I
Aksoy, Muzaffer 184, I
Alantar, İhsan Hilmi 197, I
Anday, Kadri Raşit 318, I
Behçet, Hulusi 770, II
Bengisu, Naci 808, II
Berkol, Nureddin Ali 848, II
Berksoy, Kemal Cenap 849, II
Derman, Halil 1727, IV
Egeli, Ekrem Şerif 1926, IV
Güran, Ahmet Refik 2557, V
İrdelp, Neşet Ömer 2983, VI
Kazancıgil, Tevfik Remzi 3187, VI
Küley, Müfide 3383, VII
Örensoy, Tevfik Recep 4357, VIII
Özden, Akil Muhtar 4363, VIII
Sağlam, Tevfik 4855, IX
Usman, Mazhar Osman 5393, X
Zeren, Zeki 5632, X
Yabancı Hekimler
Braun, Hugo 1084, II
Eckstein, Albert 1911, IV
Frank, Erich 2217, IV
Haurowitz, Felix 2669, V
Kantorowicz, Alfred 3127, VI
Liepmann, Wilhelm 3548, VII
Nissen, Rudolf 4224, VIII
Oberndorfer, Siegfried 4260, VIII
Peterfi, Tibor 4469, VIII
Schwartz, Philipp 4950, IX
Winterstein, Hans 5559, X
TİYATRO
Araştırma-Eleştiri
Adil, Fikret 90, I
Akarsu, Günay 168, I
And, Metin 315, I
Çapan, Cevat 1592, III
Gerçek, Selim Nüzhet 2351, V
Nutku, Özdemir 4258, VIII
Sevengil, Refik Ahmet 4988, IX
Darülbedayi
Arcan, İsmail Galip 386, I
Butak, Behzat Haki 1186, III
Ertuğrul, Muhsin 2026, IV
Gürmen, Hüseyin Kemal 2559, V
Karagözoğlu, Şadi Fikret 3140, VI
Köknar, Sait 3322, VI
Küçük, Kemal 3380, VII
Moral, Şaziye 4017, VIII
Moralı, Mahmut 4018, VIII
Muvahhit, Bedia 4109, VIII
Samako, Raşit Rıza 4874, IX
Zobu, Vasfi Rıza 5642, X
(Ç) Darülbedayi'den İstanbul Şehir Tiyatroları'na 2026, IV
Orta Oyunu, Tuluat, Karagöz, Kanto
Dümbüllü, İsmail 1871, IV
Körmükçü, Hazım 3325, VI
Küçük Ali [Hayali] 3381, VII
Küçük İsmail 3383, VII
Naşit 4158, VIII
Özkul, Münir 4369, VIII
(Ç) Karagöz 3381, VII
(Ç) Orta Oyunu 3179, VI
(Ç) Tuluat Tiyatrosu 3196, VI
Oyuncular
Akan, Mehmet 167, I
Akpınar, Metin 178, I
Alasya, Zeki 198, I
Arcan, İsmail Galip 386, I
Artemel, Talat 455, I
Ayanoğlu, Sami 533, I
Berksoy, Semiha 849, II
Berksoy, Zeliha 849, II
Butak, Behzat Haki 1186, III
Cezzar, Engin 1361, III
Çiğiltepe, Asaf 1611, III
Dilligil, Avni 1781, IV
Egemen, Ferih 1926, IV
Erbulak, Altan 1997, IV
Erkal, Genco 2014, IV
Gezen, Müjdat 2363, V
Gökçer, Cüneyt 2458, V
Günaydın, Erol 2551, V
Gürmen, Hüseyin Kemal 2559, V
Gürzap, Can 2562, V
Gürzap, Reşit 2563, V
Güvenç, Nedret 2564, V
Hün, Agah 2895, VI
Irgat, Cahit 2919, VI
Karaca, Mehmet 3136, VI
Karaca, Muammer 3136, VI
Karaca, Toto 3137, VI
Karagözoğlu, Şadi Fikret 3140, VI
Kenter, Müşfik 3212, VI
Kenter, Yıldız 3212, VI
Keskin, Erol 3223, VI
Köknar, Sait 3322, VI
Körmükçü, Hazım 3325, VI
Küçük, Kemal 3380, VII
Lav, Ercümend Behzad 3447, VII
May, Şevkiye 3816, VII
Moral, Şaziye 4017, VIII
Moralı, Mahmut 4018, VIII
Muvahhit, Bedia 4109, VIII
Naşit 4158, VIII
Naşit, Adile 4158, VIII
Ofluoğlu, Mücap 4274, VIII
Önal, Yıldırım 4355, VIII
Özcan, Gazanfer 4362, VIII
Özkul, Münir 4369, VIII
Pekuysal, Suna 4446, VIII
Pişkin, Halide 4535, IX
Sabuncu, Başar 4844, IX
Samako, Raşit Rıza 4874, IX
Sururi, Gülriz 5169, X
Taşer, Suat 5247, X
Tedü, Suavi 5259, X
Uraz, Ulvi 5390, X
Yenersu, Işık 5593, X
Zobu, Vasfi Rıza 5642, X
Oyun Yazarları
Ağaoğlu, Adalet 114, I
Akan, Mehmet 167, I
Aksal, Sabahattin Kudret 181, I
Alpöge, Attila 280, I
Arayıcı, Oktay 384, I
Asena, Orhan 459, I
Atay, Cahit 491, I
Başkut, Cevat Fehmi 689, II
Bilginer, Recep 928, II
Çağan, Sermet 1578, III
Dilmen, Güngör 1782, IV
Ediz, Hasan Ali 1921, IV
Erduran, Refik 1999, IV
Erenus, Bilgesu 2002, IV
Feraizcizade Mehmet 2120, IV
Kurşunlu, Nazım 3368, VI
Küntay, İsmet 3385, VII
Oflazoğlu, Turan 4273, VIII
Öngören, Vasıf 4357, VIII
Özakman, Turgut 4359, VIII
Sabuncu, Başar 4844, IX
Sayın, Hidayet 4908, IX
Sekizinci, İbnürrefik 4965, IX
Sümer, Güner 5179, X
Taner, Haldun 5234, X
Sahne Tasarımcıları
Deniz, Metin 1722, IV
Eren, Refik 2000, IV
Levendoğlu, Tarık 3523, VII
Sağıroğlu, Duygu 4854, IX
Yabancı Tiyatrocular
Ebert, Carl 1883, IV
Meinecke, Max 3860, VII
(Ç) Türk Tiyatrosu ve Yabancı Eğitmenler 1884, IV
Yönetmenler
Akan, Mehmet 167, I
Algan, Beklan 233, I
Canova, Mahir 1237, III
Çiğiltepe, Asaf 1611, III
Dilligil, Avni 1781, IV
Dormen, Haldun 1815, IV
Egemen, Ferih 1926, IV
Erkal, Genco 2014, IV
Erten, Yücel 2025, IV
Ertuğrul, Muhsin 2026, IV
Orbey, Ergin 4304, VIII
Sümer, Güner 5179, X
Ulusoy, Mehmet 5387, X
TÜRKOLOJİ
Arat, Reşid Rahmeti 384, I
Yabancı Türkologlar
Eckmann, Janos 1911, IV
Giese, Friedrich 2377, V
VETERİNERLİK
Akçay, Ahmet Şevki 170, I
YAYİMCILAR
Bengi, Remzi 808, II
Çığıraçan, İbrahim Hilmi 1608, III
İskit, Server Rıfat 2993, VI
Nayır, Yaşar Nabi 4162, VIII
Oran, Ahmed Cevdet 4301, VIII
Tokgöz, Ahmet İhsan 5321, X
●UGANDA
BAŞKANLAR
Obote, Milton 4261, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Amin, Dada İdi 296, I
KRALLAR
Mutesa II 4108, VIII
Mwanga 4121, VIII
SİYASİ PARTİLER
Uganda Halk Kongresi
Obote, Milton 4261, VIII
●UMMAN
SULTANLAR
Kaabus b. Said 3089, VI
●URARTULAR
KRALLAR
Menua 3895, VII
●URUGUAY
DEVLET BAŞKANLARI
Battle y Ordonez, Jose 695, II
Terra, Gabriel 5269, X
SİYASET ADAMLARI
Artigas, Jose 455, I
UZAY UÇUŞLARI
BAK. Astronotik
●ÜRDÜN
KRALLAR
Abdullah b. Hüseyin 35, I
Hüseyin b. Talal 2903, VI
ÜTOPİK SOSYALİZM
(Ç) Fransız Ütopik Sosyalizmi 947, II
(Ç) İngiltere'de Ütopik Sosyalizm 4340, VIII
(Ç) Saint-Simonculuk 4861, IX
●VENEDİK
BAK. İtalya
●VENEZUELA
ASKERLER
Bolivar, Simon 989, II
Flores, Juan Jose 2180, IV
Miranda, Francisco de 3959, VIII
Paez, Jose Antonio 4376, VIII
Sucre, Antonio Jose de 5153, X
DEVLET BAŞKANLARI
Betancourt, Romulo 887, II
Gomez, Juan Vicente 2428, V
Guzman Blanco, Antonio 2543, V
Herrera Campins, Luis 2737, V
Paez, Jose Antonio 4376, VIII
Sucre, Antonio Jose de 5153, X
SİYASET ADAMLARI
Bolivar, Simon 989, II
VERSAILLES ANTLAŞMASI (1919)
Ebert, Friedrich 1886, IV
Lloyd George, David 3580, VII
Wilson, T.Woodrov 5555, X
●VİETNAM
(Ç) Vietnam Savaşı 3062, VI
ASKERLER
Giap, Nguyen Vo 2393, V
Thieu, Nguyen Van 5287, X
BAŞBAKANLAR
Ho Şi Minh 2843, VI
Ngo Dinh Diem 4212, VIII
DEVLET ADAMLARI
Giap, Nguyen Vo 2393, V
Nguyen Huu Tho 4213, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Ho Şi Minh 2843, VI
Ngo Dinh Diem 4212, VIII
Thieu, Nguyen Van 5287, X
Truong Çinh 5357, X
İMPARATORLAR
Bao Dai 641, II
SİYASİ PARTİLER
Vietnam İşçi Partisi
Giap, Nguyen Vo 2393, V
Ho Şi Minh 2843, VI
Truong Çinh 5357, X
VİYANA KONGRESİ (1814-1815)
Aleksandr I [Pavloviç] 217, I
Metternich, Klemens 3915, VII
Nesselrode, Karl Robert 4195, VIII
Stein, Karl 5116, X
Talleyrand-Perigord, Charles de 5230, X
X IŞINLARI (Röntgen Işınları)
Barkla, Charles Glover 654, II
Compton, Arthur Holly 1473, III

Coolidge, William David 1498, III
Çerenkov, Pavel 1603, III
Nişina, Yoşio 4232, VIII
Röntgen, Wilhelm Conrad 4816, IX
Siegbahn, Karl Manne 5013, IX
Tamm, İgor Yevgenyeviç 5232, X
(*) BAK. Tıp (Tanı ve Tedavi Yöntemleri).
X IŞINLARI KIRINIMI
Bragg, William Henry 1065, II
Bragg, William Lawrence 1065, II
Debye, Peter 1681, III
Laue, Max von 3443, VII
Wilkins, Maurice 5546, X
(Ç) X Işınları Kırınımı 1066, II

●YAHUDİLER
BAK. İsrailoğulları
YALTA KONFERANSI (1945)
Churchill, Winston 1415, III
Roosevelt, Franklin Delano 4791, IX
Stalin, Joseph 5102, X
YAPIMCILIK
(Ç) Yapımcılık (Konstrüktivizm) 3577, VII
HEYKEL
Beothy, Etienne 822, II
Gabo, Naum 2278, V
Moholy-Nagy, Laszlo 3983, VIII
Pevsner, Antoine 4480, VIII
Rodçenko, Aleksandr 4781, IX
Tatlin, Vladimir 5250, X
MİMARLIK
Lizitski, Eliezer 3576, VII
Nervi, Pier Luigi 4189, VIII
RESİM
Albers, Josef 201, I
Lizitski, Eliezer 3576, VII
Tatlin, Vladimir 5250, X
TİYATRO
Meyerhold, Vsevolod 3921, VII
YEDİ YIL SAVAŞLARI (1756-1763)
Friedrich II [Büyük] 2241, IV
Louis XV 3614, VII
Pitt, William [Yaşlı] 4528, IX
YENİ GERÇEKÇİLİK
EDEBİYAT
Vittorini, Elio 5470, X
HEYKEL
Tinguely, Jean 5305, X
SİNEMA
Antonioni, Michelangelo 354, I
De Sica, Vittorio 1736, IV
Fellini, Federico 2114, IV
Germi, Pietro 2355, V
Lattuada, Alberto 3443, VII
Olmi, Ermanno 4290, VIII
Rosselini, Roberto 4803, IX
Zavattini, Cesare 5623, X
(Ç) Sinemada Yeni Gerçekçilik 4803, IX
YENİ KLASİKÇİLİK
EDEBİYAT
Arnold, Matthew 440, I
Boileau, Nicholas 987, II
HEYKEL
Canova, Antonio 1236, III
Falconet, Etienne 2080, IV
MİMARLIK
Boullee, Etienne Louis 1044, II
Chalgrin, Jean François 1368, III
Gilly, Friedrich 2382, V
Klenze, Leo von 3269, VI
Ledoux, Claude-Nicolas 3474, VII
Nash, John 4149, VIII
Schinkel, Karl Friedrich 4924, IX
MÜZİK
Prokofiyev, Sergey 4608, IX
Stravinski, İgor 5143, X
RESİM
David, Jacques-Louis 1660, III
Fragonard, Jean Honore 2209, IV
Ingres, Jean Auguste 2915, VI
(Ç) Resimde Neo-Klasizm (Yeni Klasikçilik) 1661, III
TİYATRO
Corneille, Pierre 1505, III
YENİ SANAT
(Ç) Yeni Sanat (Art Nouveau) 2840, VI
ENDÜSTRİ TASARIMI
Tiffany, Louis Comfort 5301, X
MİMARLIK
Aronco, Raimondo d' 443, I
Behrens, Peter 774, II
Endell, August 1971, IV
Gaudi y Cornet, Antonio 2318, V
Grasset, Eugene 2476, V
Guimard, Hector 2532, V
Hoffmann, Joseph 2806, V
Horta, Victor 2839, VI
Mackintosh, Charles 3668, VII
Olbrich, Jozef Maria 4285, VIII
Velde, Henry van de 5440, X
Wagner, Otto 5484, X
RESİM
Beardsley, Aubrey Vincent 737, II
Cheret, Jules 1399, III
Corinth, Lovis 1504, III
Klimt, Gustav 3271, VI
Mucha, Alfons Maria 4049, VIII

●YENİ ZELANDA
BAŞBAKANLAR
Massey, William Ferguson 3795, VII
Savage, Michael Joseph 4902, IX
Seddon, Richard John 4960, IX
YERÇEKİMİ
BAK. Fizik (Kütle Çekim)
YILDIZ ASTRONOMİSİ
Adams, Walter Sydney 81, I
Bessel, Friedrich Wilhelm 880, II
Bradley, James 1063, II
Halley, Edmund 2600, V
Ragiomontanus 4701, IX
BULUTSULAR
Barnard, Edward Emerson 658, II
Herschel, Caroline 2738, V
Herschel, Frederick William 2739, V
Hubble, Edwin Powell 2857, VI
ÇİFT YILDIZLAR
Clark, Alvan Graham 1429, III
Herschel, Frederick 2739, V
Herschel, John 2740, V
Russell, Henry Norris 4828, IX
DEĞİŞKEN YILDIZLAR
Leavitt, Henrietta Swan 3465, VII
GÖKADALAR
Herschel, Frederick William 2739, V
Hubble, Edwin Powell 2857, VI
Kapteyn, Jacobus 3133, VI
Lambert, Johann Heinrich 3410, VII
Oort, Jan Hendrik 4296, VIII
Purcell, Edward Mills 4629, IX
Shapley, Harlow 5000, IX
YILDIZ KATOLOGLARI
Argelander, Friedrich 399, I
Bayer, Johann 719, II
Flamsteed, John 2173, IV
Herschel, John 2740, V
Hevelius, Johannes 2754, V
Kapteyn, Jacobus 3133, VI
Lacaille, Nicolas 3392, VII
Piazzi, Giuseppe 4498, IX
Pickering, Edward Charles 4505, IX
(*) BAK. Astrofizik, Astronomi, Radyo Astronomi
YÖNEYLEM
Blackett, Patrick M.S. 936, II
(Ç) Yöneylem Araştırması 937, II

●YUGOSLAVYA
ASKERLER
Mihailoviç, Draza 3973, VIII
BAŞBAKANLAR
Paşiç, Nikola 4418, VIII
DEVLET BAŞKANLARI
Tito, Josip Broz 5314, X
KRALLAR
Karayorgiyeviç I 3152, VI
Nikola I 4229, VIII
Stefan IX 5112, X
Stefan Nemanyiç I 5113, X
Stefan Nemanyiç II 5114, X
ÖNDERLER
Kara Yorgi 3152, VI
PRENSLER
Obrenoviç, Mihail 4262, VIII
Obrenoviç, Milan 4263, VIII
Obrenoviç, Miloş 4264, VIII
SİYASET ADAMLARI
Djilas, Milovan 1794, IV
Markoviç, Svetozar 3769, VII
Paveliç, Ante 4428, VIII
SİYASİ PARTİLER
Yugoslavya Komünist Partisi
Tito, Josip Broz 5314, X

●YUKARI VOLTA
CUMHURBAŞKANLARI
Yameogo, Maurice 5584, X

●YUNANISTAN
ASKERLER
Grivas, Georgios 2502, V
Kolokotronis, Theodoros 3295, VI
Metaksas, Ioannis 3912, VII
Papadopulos, Georgios 4391, VIII
Papagos, Alexandros 4391, VIII
BAŞBAKANLAR
Metaksas, Ioannis 3912, VII
Papagos, Alexandros 4391, VIII
Papandreu, Andreas 4392, VIII
Papandreu, Georgios 4392, VIII
Venizelos, Eleutherios 5441, X
Venizelos, Sophokles 5442, X
CUMHURBAŞKANLARI
Kapodistrias, Ioannis 3132, VI
Karamanlis, Konstantin 3144, VI
Papadopulos, Georgios 4391, VIII
Zaimis, Aleksandros 5619, X
KRALLAR
Georgios I 2350, V
Georgios II 2350, V
ÖNDERLER
İpsilanti, Aleksandr 2982, VI
SİYASET ADAMLARI
Grivas, Georgios 2502, V
Kolettis, İoannis 3292, VI
SİYASİ PARTİLER
Pasok
Papandreu, Andreas 4392, VIII
Yeni Demokrasi Partisi
Karamanlis, Konstantin 3144, VI
YUNANİSTAN İÇ SAVAŞI (1946-1949)
Georgios II 2350, V
Papadopulos, Georgios 4391, VIII
Papagos, Alexandros 4391, VIII
YUNAN SANATI
EDEBİYAT
Aisopos 163, I
Alkaios 259, I
Anakreon 305, I
Hesiodos 2749, V
Homeros 2826, VI
Longus 3596, VII
Lucianus 3624, VII
Sappho 4888, IX
(Ç) Epik 2828, VI
HEYKEL
Helenistik
Polydoros 4569, IX
Klasik
Alkameneos 259, I
Lysippos 3646, VII
Myron 4122, VIII
Phidias 4486, VIII
Polykleitos 4569, IX
Praksiteles 4593, IX
Skopas 5044, IX
KENT PLANLAMA-MİMARLIK
Hippodamos 2784, V
RESİM
Mikon 3975, VIII
(Ç) Yunan Vazo Resmi 743, II
TİYATRO
Komedya
Aristophanes 412, I
Menandros 3876, VII
(Ç) Eski Yunan Komedyası 413, I
Tragedya
Aiskhylos 158, I
Euripides 2051, IV
Sophokles 5073, X

●ZAİRE
BAK. Kongo

●ZAMBİA
CUMHURBAŞKANLARI
Kaunda, Kenneth David 3174, VI
SİYASİ HAREKETLER
Afrika Ulusal Kongresi
Kaunda, Kenneth David 3174, VI

●ZİMBABWE
DEVLET BAŞKANLARI
Mugabe, Robert 4050, VIII
KRALLAR
Lobengula 3583, VII
SİYASET ADAMLARI
Nkomo, Joshua 4237, VIII
Smith, Ian 5055, X
SİYASİ HAREKETLER VE PARTİLER
Afrika Ulusal Kongresi
Nkomo, Joshua 4237, VIII
Zimbabwe Afrika Halk Birliği (ZAPU)
Nkomo, Joshua 4237, VIII
Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği (ZANU)
Mugabe, Robert 4050, VIII

●ZİYAROĞULLARI
EMİRLER
Keykavus b. İskender 3227, VI
ZOOLOJİ
Gesner, Conrad 2359, V
Haeckel, Ernst 2577, V
(*) BAK. Etoloji
DENİZ ZOOLOJİSİ
Agassiz, Alexander 103, I
Agassiz, Louis 103, I
Dana, James Dwight 1637, III
Huxley, Thomas Henry 2888, VI
HAYVAN SINIFLANDIRMASI
Cuvier, Georges 1571, III
Dujardin, Felix 1848, IV
Ehrenberg, Christian 1928, IV
Lamarck, Jean Baptiste 3407, VII
Ray, John 4685, IX

●ZULU KRALLIĞI
BAK. Güney Afrika Cumhuriyeti

SANATÇILARA AİT RENKLİ RESİMLER DİZİNİ*

1. CİLT

ABDÜLMECİT [Halife] 1 *"Saray'da Goethe"* ya da *"Saraylı Hanım"*, İ.R.H.M.; 2 *"Harem'de Beethoven"*, İ.R.H.M.; 3 *"Recaizade Ekrem"*, Aşiyan M.; 4 *"Sis"*, Aşiyan M.; 5 *"Abdülhak Hamid"*, Aşiyan M.; 6 *"Leylaklar"*, Ö.K.;
ACAR, K. 8-9 *"Demir Kompozisyonlar I-II"*;10 *"Mask"*; 11*"Palyaço"*, Ö.K.
ADDAMS, C. 7 *"Black Maria"*, 1960;
AHMET PAŞA [Şeker] 14 *"Ağaçlık"*, İ.R.H.M.; 15 *"Çiçekler"*, Ö.K.; 16 *"Geyik"*, İ.R.H.M.;
AKBULUT, A.Z. 20 *"Beyazıt Eski İmaret Binası"*, İ.R.H.M.; 21 *"Sultanahmet Camii"*, İ.R.H.M.;
AKDİK, K. 24 Bir hat örneği, Süleymaniye K.;
AKDİK, Ş. 22 *"Halk Mektepleri"*,İ.R.H.M.; 23 *"Bağ Bozumu"*, İş Bankası Koleksiyonu;
AKSEL, M. 27 *"Halı Dokuyanlar"*, İ.R.H.M.; 28 *"Köylü Kızlar"*, İ.R.H.M.;
AKSOY, A. 29 *"Koğuş"*, Ö.K.; 30 *"Üç Ressam"* Ö.K.;
AKYAVAŞ, E. 31 *"Kompozisyon"*, Ö.K.;
ALANTAR, E. 32 *"Kompozisyon"*, Ö.K.;
ALBERS, J. 33 *"Pazar"*, Denise-René G., Paris;
ALBRIGHT, I. 34 *"Mary Block'un Portresi"*, 1956, Chicago Sanat Enstitüsü;
ALİ RIZA [Hoca] 36 *"Boğaz'dan Manzara"*, Ö.K.; 37 *"Beylerbeyi'nde Bir Sokak"*, Ö.K.;
ALOK, Ersin 41 *"Reşkove Batı Buzulu Avaspi Çanağı'ndan Cilo Dağları"*;
ALTAN, Ö. 42 *"Serüven"*, İzmir R.H.M.;
ALTDORFER, A. 43 *"İskender'in Savaşı"*, Eski Pinakotek, Münih;
ANDREA del CASTAGNO 44 *"Kutsal Üçlü'nün Aziz Gerome'a Görünmesi"*, ykş. 1454-1455, SS. Annunziata-Floransa; 45 *"Davud"*, ykş. 1445-1450, Ulusal Sanat G., Washington D.C.; 46 *"Son Yemek"*, 1445-1450, Santa Appollonia-Floransa;
ANDREA del SARTO 47 *"Meryem'in Göğe Çıkışı"*, 1526-1529, Pitti G., Floransa;
ANGELICO [Fra] 49 *"Ziyaret"*, 1428, Diocesan M. Cortana; 50 *"Çarmıhtan İndirme"*, 1430-1434, San Marco M., Floransa;
ANTHEMIOS ve ISIDOROS 48 *"Ayasofya"*, İstanbul;
ANTONELLO DA MESSINA 51 *"Muştu"*, 1474, Ulusal G., Palermo;
APPEL, K. 52 *"Kompozisyon"*, Sao Paolo Sanat M., Brezilya;
ARBAŞ, A. 55 *"Atlılar"*, Ö.K.; 56 *"Ağ"*, Ö.K.;
ARCHIPENKO, A. 57 *"Medrano II"*, 1915, Guggenheim M., New York;
AREL, Ş. 59 *"Yeşilli Kompozisyon"*, İ.R.H.M.; 60 *"Kompozisyon"*, Ö.K.;
ARİF KAPTAN 61 *"Kompozisyon"*, 1967, A.R.H.M.; 62 *"Soyutlama"*, İ.R.H.M.;
ARİF EFENDİ 63 *"Tek Doğru Yol Gösterici Kurandır"*, Türk İslam Eserleri M.;
ARP, J. 73 *"Boyalı Tahta Üzerine Rölyef"*, 1928, Basel Sanat M.;
ARSLAN, Y. 64 *"Arture 135"*, 1961-1967, Ö.K.; 65 *"Arture 28"*, Ö.K.;
ASAM, C. ve E. 74 *"Aziz Georg"*, 1718-1720, Weltenburg; 75 *"Meryem'in Göğe Yükselişi"*, 1717-1725, Ruhr;
ASLIER, M. 69 *"Sen Varsan Bütün Alem Bütün Güzellikler Var"*, Ö.K.; 70 *"Kutsal Ana"*, İ.R.H.M.;
ATA, M. 71 *"Denge"*, 2 parça, Ö.K.; 72 *"Mavili Kadın"*, Ö.K.;
AYAN, A. 80 *"Patron"*, 1979, Ö.K.; 81 *"Elektrik İşkencesi"*, 1979, Ö.K.; 82 *"Boyacı"*, Ö.K.;
AYSAN, Ş. 85 *"Peinture-Teinture"*, Ö.K.; 86 *"Muareli Zemin Üzerine 5 Siyah Kare"*, Ö.K.;
AYTAÇ, H. 83 Bir hat örneği, Süleymaniye K.;
AYVAZOVSKİ 84 *"Deniz"*, Ö.K.; 87*"Denizde Fırtına"*;

2. CİLT

BACON, F. 90 *"Yüzülmüş Sığır Butları Önünde Baş"*, Chicago Sanat Enstitüsü; 91 *"Katlanır Yatak Üstünde Portre İçin Bir Çalışma"*, 1963, Tate G. Londra;
BALABAN, İ. 92 *"Erenler"*, Ö.K.; 93 *"Hastane Önü"*, Ö.K.;
BALDUNG-GRIEN, H. 94 *"İki Cadı"*, 1523, Stadel Sanat Enstitüsü, Frankfurt;
BALLA, G. 95 *"Mercure Gezegeni Güneşin Önünden Geçerken"*, 1914, Ulusal Modern Sanat M., Paris;
BARA A.H. 98 *"Havva"*, 1929, İ.R.H.M.; 99 *"Demir Heykel"*, İ.R.H.M.;
BARIN, E. 101 *"Lailahe İllallah"*; 102 *"Allah"*;
BASSANO, J. 104 *"İyiliksever Samarra'lı"*, 1540-1545, Hampton Court Krallık Koleksiyonu, Londra;
BAŞOĞLU, T. 105 *"Atatürk ve Kadın Hakları Anıtı"*, 1972, Karşıyaka, İzmir;
BATANAY, K. 103 *"Hüve'l Hayyü'l Kayyum"* (Yalnız Tanrı Kalıcıdır), Süleymaniye K.;
BEARDSLEY, A.V. 106 *"Camille"*, Tate G., Londra;
BECKMANN, M. 109 *"Ayrılış"*, 1932-1933, Modern Sanatlar M., New York; 110 *"Kardeşler"*, 1933, Lackner Koleksiyonu Santa Barbara, California; 111 *"Papağanlı Kadın"*, 1946, Moningberg Koleksiyonu, Chicago;
BEHRENS, P. 116 Bir firma için grafik;
BEKTAŞ, C. 115 *"Türk Dil Kurumu"* (iç görünüş), 1975-1977, Ankara;
BELLING, R. 114 *"Heykel"*, 1923, 20. Yüzyıl M., Viyana;
BELLINI, Gentile 118 *"Fatih Sultan Mehmed'in Portresi"*, 1480, Ulusal G., Londra;
BELLINI, Giovanni 119 *"İsa'nın Göğe Yükselişi"*, ykş. 1480, Capodimonte M., Napoli; 120 *"Aziz Francesco'nun Vecdi"*, 1480, Frick Koleksiyonu, New York;
BELLOWS, G.W. 121 *"Bu Kulübün Her İki Üyesi"*, 1909, Ulusal Galeri, Washington D.C.;
BEREKETOĞLU, H.V. 126 *"Kurbağalıdere"*, Ö.K.; 127 *"Karlar Altında Salacak"*, Ö.K.;
BERK, N. 122 *"Uyuyan Kadın"*, 1947, Ö.K.; 123 *"Çömlekçi"*, 1957, İ.R.H.M.;
BERKEL, S. 124 *"Yazı"*, 1970, Ö.K.; 125 *"Çaydanlıklı Natürmort"*, 1941, Ö.K.;
BERNINI, G.L. 128 *"Aziz Theresa'nın Vecdi"*, 1645-1652, Santa Maria della Vittoria Kilisesi, Roma; 129 *"San Pietro Kilisesi Baldakeni"*, 1624-1633, Roma; 130 *"Sant'Andrea al Quirinale Kilisesi"*, 1658-1670, Roma;
BERRUGUETE, P. 131 *"Aziz Petrus"*, ykş. 1500, Prado M., Madrid;
BINGHAM, G.C. 132 *"Kürk Tüccarları Missouri Nehrini Geçiyor"*, 1845, Metropolitan Sanat M., New York;
BİHZAD 133 *"Darius ve Seyisi"*, Ulusal K., Paris; 134 *"Yusuf ile Züleyha"*, Ulusal K., Paris;
BLAKE, W. 138 *"Aşk Fırtınası"*, Kent M. ve Sanat G., Birmingham; 139 *"Şeytan'ın Eyub'u Kaynar Suyla Haşlaması"*, 1826, Tate G., Londra;
BOCCIONI, U. 141 *"Aklın Durumları: Vedalar"*, 1911, Ö.K., New York; 142 *"Aklın Durumları: Gidenler"*, 1911, Modern Sanatlar M., New York;
BOLTRAFFIO, G.A. 143 *"Girolamo Casio'nun Portresi"*;
BONINGTON, R.P. 144 *"Versailles'da Havuz"*, 1826, Louvre M., Paris;
BONNARD, P. 145 *"Banyodan Çıkan Çıplak"*, 1910, Ö.K., New York; 146 *"Işıkta Çıplak"*, 1909, Kraliyet Güzel Sanatlar M., Brüksel; 147 *"Kahvaltı"*, 1899, Bührle Koleksiyonu, Zürih;
BOSCH, H. 148 *"Zevk Bahçesi"*nden ayrıntı, Prado M., Madrid;149 *"Saman Arabası"*, Prado M., Madrid; 150 *"Son Yargı"*, Görsel Sanatlar Akademisi, Viyana;
BOTTICELLI, S. 151 *"Suçlama"*, 1499, Uffizi G., Floransa; 152 *"Venüs'ün Doğuşu"*, ykş. 1485, Uffizi G., Floransa; 153 *"İlkbahar"*, 1477-1478, Uffizi G., Floransa;
BOUCHER, F. 154 *"Çoban Kıza Kaval Çalan Çoban"*, Wallace Koleksiyonu, Londra; 155 *"Venüs'ün Süslenmesi"*, 1746, Ulusal Müze, Stockholm;
BOUTS, D. 156 *"Son Yemek"*, 1464-1467, St. Pierre Kilisesi, Louvain, Belçika;
BRANCUSI, C. 160 *"Öpüş"*, 1908, Philadelphia Sanat M.;
BRAQUE, G. 161 *"Gitarlı Kadın"*, 1911, Ulusal Modern Sanatlar M., Paris; 162 *"Keman ve Testi"*, 1910, Sanat M., Basel;
BRETON, A. 163 *"Nefis Ceset"*, 1926, Ö.K., Belçika;
BRONZINO, A. 164 *"Aşk ve Zaman Alegorisi"*, Ulusal G., Londra;
BROUWER, A. 165 *"Çalgıcı"*, Eski Pinakotek, Münih;
BRUEGEL, P. [Yaşlı] 166 *"Karda Avcılar"*, 1565, Sanat Tarihi M., Viyana; 167 *"Körlerin Meseli"*, 1568, Capodimonte M., Napoli; 168 *"Çocuk Oyunları"*, 1560, Sanat Tarihi M., Viyana.

3. CİLT

BRUNELLESCHI, F. 168a *"Floransa Katedrali Kubbesi"*, 1421-1446, Floransa;
BUFFET, B. 169 *"Kuşlar"* dizisinden: *"Çıplak"*, 1959, Modern Sanat Belediye M., Paris;
BURAK, C. 171 *"Boğaziçi"*, Ö.K.; 172 *"Akvaryum ile Kedi"*, Ö.K.;
BURNE-JONES, E.C. 170 *"Yıkıntılar Arasında Aşk"*, 1849, Wightwich Malikânesi, Wolverhampton-İngiltere;

* *Kısaltmalar: A.R.H.M.: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi; G.: Galeri; İ.R.H.M.: İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; K.: Kütüphane, M.: Müze; Ö.K.: Özel Koleksiyon.*

BURRI, A. 175 *"Yanma ve Yoğrulma"*, Ö.K., Fransa;
BURSALI, Ş. 173 *"Topkapı Sarayı ve Liman"*, Ö.K.; 174 *"Çiçekçi"*, Ö.K.;
CALDER, A. 176 *"Siyah Oraklar, Siyah Virgüller"*, 1962, Ö.K., ABD;
CAMPIN, R. 177 *"Meryem'e Müjde"*, Merodé mihrap resmi orta panosu, 1425-1428, Metropolitan Sanat M., New York;
CANALETTO 178 *"San Marco'dan Molo ve Piazetta'nın Görünüşü"*, Woburn Manastırı, Buckinghamshire; 179 *"Büyük Kanal: Taşçı Ustasının Avlusu"*, yklş. 1730, Ulusal G., Londra;
CAPPIELLO 180 Bir etsuyu firması için afiş, 1931;
CARAVAGGIO 182 *"Haçtan İndirme"*, yklş. 1604, Vatikan Pinakoteki, Roma; 183 *"Aziz Paulus'un İmana Gelmesi"*, 1600-1601, Santa Maria del Popolo, Roma;
CARPACCIO, V. 181 *"Elçilerin Gelişi"*nden ayrıntı, 1492-1498, Venedik Akademisi;
CARRA, C. 184 *"Kutlama Töreni"*, 1914, Ö.K., Milano;
CARRACCI, A. 185 *"Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılması"*, yklş. 1579, Ulusal G., Londra; 186 Farnase Sarayı duvar freski, 1595-1603, Roma;
CASSANDRE, A.M. 187 Gazete afişi; 188 Dubonnet için afiş, 1932, Ulusal K., Paris;
CASSAT, M. 189 *"Banyo"* 1893, Sanat Enstitüsü, Chicago;
CEZANNE, P. 194 *"Estaque'da Deniz"*, 1882-1885, Güzel Sanatlar M., Boston; 195 *"Saksılı Natürmort"*, 1882-1885, Jeu de Paume M., Paris; 196 *"Provence'da Dağlar"*, 1886-1890, Tate G., Londra; 197 *"Elma ve Portakallı Natürmort"*, 1895-1900, Louvre M., Paris;
CHADWICK, L. 199 *"Teddy Çocuk ve Kız"*, 1955, Ö.K., ABD;
CHAGALL, M. 54 *"Apollinaire, Pencereden Paris ve Eyfel Kulesi"*, Ö.K., Paris; 200 *"Ben ve Köyüm"*, 1911, Modern Sanatlar M., New York;
CHAMPAIGNE, P. 203 *"Son Akşam Yemeği"*, Louvre M., Paris;
CHARDIN, J.B.S. 201 *"Pazar Dönüşü"*, 1738, Louvre M., Paris;
CHÉRET, J. 202 Buz Sarayı için afiş;
CHIRICO, G. 205 *"Aşk Şarkısı"*, 1914, Modern Sanatlar M., New York; 206 *"Huzur Bozan İlham Perileri"*, 1916, Milano;
CHRISTUS, P. 207 *"Genç Bir Kadının Portresi"*, 1446, Dahlem M., Berlin;
CIMABUE 208 *"Bakire Meryem ve Melekleri"*, Uffizi G., Floransa;
CLAUDE LORRAIN 210 *"Europa"*, Krallık Koleksiyonu, Londra; 211 *"Seba Kraliçesinin Karaya Çıkması"*, 1648, Ulusal G., Londra;
CLOUET, F. 212 *"Diana'nın Banyosu"*, 1550-1560, Güzel Sanatlar M., Rouen;
CLOUET, J. 213 *"I. François'nın Portresi"*, 1520-1525, Louvre M., Paris;
CONSTABLE, J. 215 *"Mısır Tarlası"*, 1826, Ulusal G., Londra; 216 *"Stour Nehri Üzerinde Stradford Değirmeni"*, 1820, Cattesbrooke Hall, Northampton;
COROT, J.B.C. 217 *"Mavili Kadın"*, 1874, Louvre M., Paris; 218 *"Mantes Katedrali"*, 1865-1869, Güzel Sanatlar M., Rheims;
CORREGIO, A. 219 *"Danae"*, 1530-1532, Borghese G., Roma; 220 *"Jüpiter ve Io"*, 1530, Sanat Tarihi M., Viyana;
CORTONA, P.B. 221 *"Sabinli Kadınların Kaçırılması"*, 1629, Kapitol, Roma; 222 *"Barberini Sarayı Tavan Freski"*, 1633-1639, Roma;
COURBET, G. 223 *"Hamakta Kadın,"* 1844, Ö.K., Almanya;
CRANACH, L. 225 *"Davud ve Batşeba"*, 1526, Yeni Müze, Wiesbaden; 226 *"Paris'in Kararı"*, 1529, Metropolitan Sanat M., New York;
CRIVELLI, C. 224 *"Meryem'e Müjde"*, 1486, Ulusal G., Londra;
CUDA, M.C. 227 *"Heykelli Natürmort"*, 1942, İ.R.H.M.;
ÇALIK, M.Ş. 228 *"Vietnam"*, İ.R.H.M.;
ÇALLI, İ. 77 *"Atatürk"*, 1935, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul; 229 *"Boğaz"*, Ö.K.;
ÇAO MENG FU 231 *"Ç'iao ve Hua Dağları'nda Sonbahar Renkleri"*, 1293, Taichung Ulusal Sarayı, Taiwan;
ÇELEBİ, A.A. 232 *"Balıkçılar"*, Ö.K.; 233 *"Köyden Peysaj"*, 1980, Ö.K.;
ÇELİK, İ. 234 *"Dönme Dolap"*;
ÇİZGEN, G. 235 *"Yaşlı Adam ve Çocuk"*;
ÇOKER, A. 236 *"Simetri"*, Ö.K.;
DAĞ, Ş. 237 *"Rüstem Paşa Camii İçi"*, Ö.K.;
DALI, S. 238 *"Belleğin Isrârı"*, 1931, Modern Sanatlar M., New York; 239 *"Haşlanmış Fasulyelerle Yapılmış Yumuşak Konstrüksiyon: İç Savaş Sezgisi"*, 1936, Sanat M., Philadelphia;
DAUMIER, H. 193 *"Don Kişot"*, Courtauld Koleksiyonu, Londra; 241 *"Başkaldırı"*, Phillips Koleksiyonu, Washington, D.C.;
DAVID, G. 242 *"Çocuk İsa'yı Besleyen Meryem"*, 1520, Kraliyet Güzel Sanatlar M., Brüksel;
DAVID, J.L. 243 *"Horace'ların Yemini"*, 1784, Louvre M., Paris; 244 *"Sokrates'in Ölümü"*, 1787, Metropoliten Sanat M., New York;
DAVIS, S. 245 *"Contranuities (Karşı Süreklilikler)*, 1963, Ö.K., Londra;

4. CİLT

DEGAS, E. 246 *"Ambassadeurs'de Konser"*, 1876-1877, Güzel Sanatlar M., Lyons;
DE KOONING, W. 247 *"Kadın ve Bisiklet"*, 1952-1953, Whitney Amerikan Sanatı M.;
DELACROIX, E. 248 *"Mezarlıkta Öksüz Kız"*, 1823, Louvre M., Paris;
DELAUNAY, R. 249 *"Bleriot'ya Saygı"*, 1914, Kamu Sanat Koleksiyonu, Basel;
DELVAUX, P. 250 *"Şafak Vakti"*, 1937, Ö.K., Venedik;
DENIS, M. 251 *"Esin Perileri"*, 1893, Ulusal Modern Sanatlar M., Paris;
DERAIN, A. 252 *"Collioure Dağları"*, 1905, Ö.K., New York;
DERELİ, C. 253 *"Balık Avı"*, Ö.K., 254 *"İstanbul"*, 1952, Ö.K.;
DINE, J. 255 *"Çift İzometreli Portre"*, 1965, Ö.K., ABD.;
DIX, O. 256 *"Annemle Babam"*, 1924, Aşağı Saksonya Eyalet G., Hannover;.
DİKMEN, H. 257 *"Köylü Kadınlar"*, İ.R.H.M.;
DİKMEN, Ş. 258 *"Kavuncu"*, Ö.K.;
DİNO, A. 260 *"İkinci Dünya Savaşı"* dizisinden, 1952, Ö.K.; 261 *"Dört Kent"*, 1980, Ö.K.;
DİREN, S. 259, *"Seramik Form"*, Ö.K.;
DOĞANÇAY, B. 262 *"Geometrik Soyutlama"*, Ö.K.;
DONATELLO 264 *"Savurgan Oğul Mucizesi"*, 1446-1450, San Antonio Kilisesi Mihrabı, Padova;
DURAN, İ.F. 266 *"Köpekli Kız"*, 1925, İ.R.H.M.; 267 *"Meyveler"*, 1931, A.R.H.M.;
DUYAR, G. 268 *"Güzel İstanbul"*, 1974, İstanbul;
DÜRER, A. 269 *"Adem ve Havva*, 1507, Prado M., Madrid; 270 *"Genç Bir Kadın Portresi"*, 1505, Sanat Tarihi M., Viyana; 271 *"Tirol Manzarası"*, 1495, Ashmolean M., Oxford;
EAKINS, T. 272 *"Max Schmitt Tek Kişilik Futada"*, 1871, Metropolitan Sanat M., New York; 273 *"Köpekli Kadın"*, 1885, Metropolitan Sanat M., New York;
ECZACIBAŞI, Ş. 274 *"Pencerede Çocuk"*;
EIFFEL, A.G. 275 *"Eiffel Kulesi"* (Nougier, Koechlin ve Sauvestre ile), 1887-1889, Paris;
ELDEM, S.A. 278 *"Sosyal Sigortalar Kurumu"*, 1963-1972, Zeyrek, İstanbul;
ELDEROĞLU, A. 277 *"Denizli'den Manzara"*, 1952, Ö.K.;
EL GRECO 279 *"Laocoon"*, 1610-1614, Ulusal Sanat G., Washington D.C.; 280 *"Bahçede Acı Çekme"*, 1590-1595, Ulusal G., Londra;
ELİF NACİ 281 *"Sokak"*, Ö.K.;
ENSOR, J. 282 *"Asılmış Bir Adam İçin Döğüşen Maskeliler"*, 1891, Kraliyet Güzel Sanatlar M., Antwerp; 283 *"İsa'nın Brüksel'e Girişi"*, 1888, Kraliyet Güzel Sanatlar M., Antwerp;
EPİKMAN, R.F. 284 *"Caz"*, İ.R.H.M.;
EPSTEIN, J. 285 *"Taş Oyma"*, 1913, Tate G., Londra;
ERBİL, D. 286 *"İstanbul"*, Ö.K.;
ERDOK, N. 287 *"Trende"*, 1982, Ö.K.;
ERNST, M. 58 *"Gerçeküstücü Dostların Buluşması"*, 1922, Ö.K.; 288 *"Erkekler Bunu Bilmeyecek"*, 1923, Tate G., Londra;
EROL, T. 289 *"Bodrum Evleri"*, Ö.K.;
ERTEL, M. 290 Köroğlu operası için afiş;
ESCHER, M.C. 291 *"Moebius Strip II"*, 1963;
EYUBOĞLU, B.R. 292 *"Çıplak"*, Ö.K.;
EYUBOĞLU, E. 293 *"Yeşil Kapı"*, Ö.K.; 294 *"Ağaç"*, Ö.K.;
FANTIN-LATOUR, H. 295 *"Batignolles'te Atölye"* 1870, Louvre M., Paris;
FAN K'OUAN 296 *"Dağlar ve Dereler Arasında Bir Gezinti"*, Tai-Çung Ulusal Sarayı, Taiwan;
FEININGER, L. 297 *"Gelmeroda VIII"*, 1921, Whitney Amerikan Sanatı M.; 298 *"Odin Buharlı Gemisi"*, 1927, Modern Sanatlar M., New York;
FİKRET MUALLA 300 *"Sermayeler"*, 1955, Ö.K.; 301 *"Kafe"*, 1955, Ö.K.; 302. *"Bistro"*, Ö.K.;
FOUQUET, J. 303, *"Madonna ve Çocuk"*, 1450, Kraliyet Güzel Sanatlar M., Antwerp;
FRAGONARD, J.H. 304 *"Salıncak"*, 1766, Wallace Koleksiyonu, Londra; 305 *"Taçlandırılan Aşık"*, 1771-1773, Frick Koleksiyonu, New York;
FRIEDRICH, C.H. 306 *"Karaya Oturmuş Hoffnung*, 1821, Sanat Salonu, Hamburg;

5. CİLT

FULLER, R.B. 307 *"Union Tank Car Şirketi Bakım-Onarım İşliği"*, 1957, Luisiana;
FUSELI, H. 308 *"Titiana, Bottom ve Periler"*, 1793, Sanat M., Zürih;
GABO, N. 310 *"Uzayda Konstrüksiyon"*, 1953, Modern Sanatlar M., New York;
GAINSBOROUGH, T. 309 *"Ressamın Kızları Kelebek Peşinde"*, 1758, Ulusal G., Londra;
GAUDI Y CORNET, A. 311 *"Sagrada Familia Kilisesi"*, 1883-1926, Barcelona;
GAUGUIN, P. 312 *"Bekâretin Yitirilişi"*, 1890-1891, Chrysler M., Norfolk;

313 *"Tahitili Kadınlar"*, 1898, Metropoliten Sanat M., New York;
GERICAULT, T. 314 *"Epsom'da At Yarışları"*, 1821, Louvre M., Paris;
GHIBERTI, L. 315 *"Cennet Kapısı"*, 1429-1452, Floransa Vaftizhanesi;
GHIRLANDAIO, D. 316 *"Yaşlı Adam ve Torunu"*, ykş. 1480, Louvre M., Paris;
GIACOMETTI, A. 317 *"Meydan"*, 1948, Modern Sanatlar M., New York;
GIORGIONE 319 *"Fırtına"*, ykş. 1505, Venedik Akademisi;
GIOTTO 320 *"Yokahim'le Anna'nın Altın Kapıda Buluşması"*, *"Meryem'in Yaşamı"* dizisinden, Arena Kilisesi, Padova;
GOES, H. 318 *"Çobanların Bağlılık Sunuşu"*, 1475-1476, Uffizi G., Floransa;
GONÇAROVA, N.S. 321 Rimski-Korsakov'un Altın Horoz'u için dekor, 1914;
GONZALES, J. 322 *"Uzanmış Figür"*, 1934, Modern Sanatlar M., New York;
GORKY, A. 323 *"Takvimler"*, 1946-1947, Ö.K.;
GOYA 325 *"Şemsiye"*, 1777; Prado M., Madrid; 326 *"3 Mayıs Kıyımı"*, 1814, Prado M., Madrid;
GOZZOLI, B. 324 *"Güzel Helen'in Kaçırılışı"*, Ulusal G., Londra;
GÖRELE, H. 327 *"Heybeliada'dan"*, 1942, Ö.K.;
GRASSET, E. 328 Mürekkep afişi, 1892, Paris;
GRIS, J. 329 *"Kafe'deki Adam"*, 1912, Sanat M., Philadelphia;
GROMAIRE, M. 330 *"Savaş"*, Güzel Sanatlar Kent M., Paris;
GROS, A.J. 332 *"Napoleon'un Yafa'da Vebalıları Ziyareti"*, 1804, Louvre M., Paris;
GROSZ, G. 331 *"Düşün Adamı"*, 1928, Ö.K., New York;
GRÜNEWALD, M. 333 *"Isenheim Mihrab Resmi'nde Aziz Antonius"*, 1512-1516, Unterlinden M., Colmar;
GUARDI, F. 334 *"Venedik'te Dogona Nehri ve Santa Maria Della Salute Kilisesi"*, Ö.K., Milano;
GÜLER, A. 335 *"Çöpçü"*;
GÜLERYÜZ, M. 336 *"Kompozisyon"*, 1981, Ö.K.;
GÜNAL, N. 337 *"Aile"*, 1958, Ö.K.;
GÜNER, S. 338 *"Gar'da"* (Cezayir), 1981;
GÜNER, Ş. 339 *"Radyolu Çoban"*, 1978;
GÜNSÜR, N. 340 *"Balıkçı Ailesi"*, 1983, Ö.K.; 341 *"Pınaycır"*, 1982, Ö.K.;
GÜRMAN, A. 342 *"Montaj 5"* den ayrıntı, 1967, Ö.K.;
HAAS, E. 343 *"Boğa Güreşi"* dizisinden, 1957;
HALE ASAF 66 *"Bursa"*, Ö.K.; 67 *"Bursa'da Cami"*, İ.R.H.M.; 68 *"İsmail Hakkı Oygar'ın Portresi"*, İ.R.H.M.;
HALİL PAŞA 348 *"Nil Kenarında Manzara"*, İ.R.H.M.;
HALS, F. 345 *"Flüt Çalan Çocuk"*, 1625, Dahlem M., Berlin;
HARTLEY, M. 349 *"Resim No: 5"*, 1914-1915, Whitney Amerikan Sanatı M., New York;
HARTUNG, H. 350 *"Resim"*, 1951, Ö.K., ABD;
HARUNOBU 351 *"Soylu Hanım ve Nedimeleri"*, ykş. 1770, Ulusal M., Tokyo;
HASEKİ, M. 352 *"Burçlar"*, İ.R.H.M.;
HENRI, R. 353 *"İspanyol Çingenesi"*, 1912, Metropolitan Sanat M., New York;
HEPWORTH, B. 354 *"Figür"*, 1959-1960, Sanatçının Ö.K.; 355 *"Tek Biçim"* (anıt), 1961-1962, Greater London Council Koleksiyonu, Londra; 356 *"Oval Oyuk"*, 1965, Modern Sanatlar M., New York;
HILMANN, H. 357 *"Çocuk ve Trafik"* adlı afiş, 1981;
HİROŞİGE 358-359 *"47 Ronin Savaşçısı-Kabuki Tiyatrosu'ndan Sahneler"*, Guimet M.; 360 *"Deniz Manzaralı Çayevi'nin İçi"*, Erken 19.yy;
HOBBEMA, M. 361 *"Middleharnis'te Cadde"*, 1689, Ulusal G., Londra; 362 *"Brederode Şatosu Yıkıntıları"*, 1667, Ulusal G., Londra;
HOCKNEY, D. 363 *"Bay ve Bayan Clark, Percy ile"*, 1970-1971, Tate G., Londra;
HODLER, F. 364 *"Gece"*, 1890, Bern Sanat M.; 365 *"Seçilmiş"*, 1893-1894, Bern Sanat M.;

6. CİLT

HOGARTH, W. 366 *"Bir Taverna Sahnesi"*, 1732, Sir John Soane M., Londra;
HOKUSAİ 367 *"Fuji Dağı'nın Otuz altı Görünümü"* dizisinden *"Kajikazawa Kai Eyaleti'nde"*, 1823-1829, British M., Londra;
HOLBEIN [Genç] 368 *"Georg Gize'nin Portresi"*, 1532, Devlet M., Berlin 369 *"Elçiler"*, 1533, Ulusal G., Londra;
HOMER, W. 370 *"Gulfstream"*, 1899, Metropolitan Sanat M., New York; 371 *"Tarla Kuşunu Dinle"*, 1882, Layton Sanat G., Milwaukee;
HOOCH, P. de 372 *"Taverna İçi"*, 1658, Kraliyet Koleksiyonu, Londra;
HOPPER, E. 373 *"Benzinci"*, 1940, Modern Sanatlar M., New York;
HUNT, W.H. 374 *"Kurban"*, 1856, Lady Lever Sanat G., Cheshire;
HÜSEYİN ZEKAİ PAŞA 375 *"Develer"*, 1915-1916, İ.R.H.M.;
INDIANA, R. 376 *"Amerikan Havagazı İşletmeleri"*, 1961-1962, Wallraf Richartz M., Köln;
INGRES, J.A.D. 377 *"Beş Odalık"*, 1814, Louvre M., Paris; 378 *"Stratonice"*, 1840, Condé M., Chantilly;
İÇMELİ, M. 380 *"Kukla Kadınlar, Maskeli Erkekler"*, 1980, Ö.K.;
İHAP HULUSİ 381 *"1920 İstanbulu'nun Tiplerinden"*, 1965;
İNAN, E. 382 *"Desen Çalışması"*ndan ayrıntı, 1983;
İSLİMYELİ, B.N. 383 *"Eski Yıldız"*, Ö.K.;
İSMAİL ZÜHDİ 384 Sülüs Kıta Ö.K.;
İYEM, N. 385 *"Bir Kadın, Bir Erkek"*, 1979, Ö.K.; 386 *"Evler"*, Ö.K.;
İZER, Z.F. 387 *"Dolmabahçe Sarayı"*, Ö.K.;
JAWLENSKY, A. 388 *"Ormanda Kulübe"*, 1903, Modern Sanatlar M., New York;
JOHNS, J. 389 *"O'dan 9'a"* dizisinden, 1960, Ö.K., ABD;
JONES, A. 390 *"Meraklı Kadın"*, 1964-1965, Richard Feigen G., New York;
JONGKIND, J.B. 391 *"Rou des Francs'da Yıkım"*, 1868, Resim M., Den Haag;
JORDAENS, J. 392 *"Kral İçiyor"*, 1938, Kraliyet Güzel Sanatlar M., Brüksel;
KABAŞ, Ö. 393 *"Festiller"*, 1969, Ö.K.;
KAHN, L. 394 *"Salk Enstitüsü"*, 1959-1965, La Jolla-California;
KALFAĞİL, S. 395 *"Kırkpınar"* dizisinden;
KALMIK, E. 396 *"Yelkenliler"*, 1956, Ö.K.;
KANDINSKY, W. 397 *"Murnav Kır Manzarası"*, 1909, Sanat M., Düsseldorf;
KARABURÇAK, Ç.İ. 398 *"Kırmızı Kompozisyon"*, Ö.K.;
KARACA, D. 399 *"Çukurova'dan"*, 1979, A.R.H.M.;
KARAHİSARÎ 400 *"Kıt'a"*, Süleymaniye K.;
KARAMUSTAFA, G. 401 *"Galata'nın Yeni Müslümanları"*, 1982, Ö.K.;
KARAMUSTAFA, S. 402 *"1979 Uluslararası Çocuk Yılı İçin Afiş"*;
KARAYİĞİTOĞLU, H. 403 *"Kaynak"*, İ.R.H.M.;
KARSAN, A. 404 *"Portre"*, İ.R.H.M.;
KATOĞLU, O. 405 *"Gecekondular"*, 1976-1980, Ö.K.;
KAVRUK, H. 406 *"Soyut Manzara 1"*, Ö.K.;
KAYAALP, F. 407 *"Kalkan Balıkları"*, 1975, Ö.K.;
KAYGUN, Ş. 408 *"Çıplak"*, 1983;
KEMALEDDİN BEY [Mimar] 409 *"Harikzedegan Katevleri"*, 1919-1922, Laleli, İstanbul;
KESEROĞLU, Z. 410 *"Yeşilli Peyzaj"*, İş Bankası Koleksiyonu;
KINALI, E. 411 *"Dört Duvar Arasında"*, 1979, Sanatçının Ö.K.;
KIRCHNER, E.L. 412 *"Bay Gräf'ın Portresi"*, 1924, Sanat M., Düsseldorf;
KLEE, P. 413 *"Sinbad-Gemici Operası'ndan Müçadele Sahnesi"*, 1923, Ö.K., Basel; 414 *"Acıya Yazgılı Çocuk"*, 1935, Albright-Knox Sanat G., Buffalo;
KLIMT, G. 415 *"Öpüş"*, 1907-1908, Avusturya G., Viyana;
KLINE, F. 416 *"New York"*, 1953, Albright-Knox Sanat G., Buffalo;
KOCAMEMİ, Z. 417 *"Ağaçlı Yol"*, İ.R.H.M.;
KOÇAK, N. 418 *"Yaşamak (Vivre)"* ya da *"Fetiş Nesne"*, 1974, Ö.K.;
KOKOSCHKA, O. 419 *"Mavili Kadın"*, 1919, Württemberg Devlet G., Stuttgart;
KOMAN, İ. 420 *"Akdeniz"*, 1980, Halk Sigorta Binası, Zincirlikuyu, İstanbul;
KOMET (Coşkun GÜRKAN) 421 *"Figürlü Kompozisyon"*, 1979, Ö.K.;
KÖSEOĞLU, E.H. 423 *"Balıkçı"*, Ö.K.; 424 *"Çiçekler"*, 1949, Ö.K.;
KUPKA, F. 425 *"Kırmızı ve Yeşil"*, 1913, Sanatevi, Zürih;

7. CİLT

KURTİÇ, M. 426 *"Deniz Kestanesi"*, 1982, Ö.K.;
LAGA, M.A. 428 *"İskelede Gemiler"*, Ö.K.;
LA TOUR, G.de 429 *"Yeni Doğmuş Bebek"*, Rennes M.;
LA TOUR, M.Q. de 430 *"Kendi Portresi"*, 1751, Picardie M., Amiens;
LAWRENCE, T. 431 *"Bayan Wolff"*, 1815, Sanat Enstitüsü, Chicago;
LE CORBUSIER 432 *"Notre Dame-du-Haut Şapeli"*, 1955, Ronchamp;
LEGER, F. 433 *"Ağaçların Altında Evler"*, 1913, Folkwang M., Essen; 434 *"Kitaplı Kadın"*, 1923, Modern Sanatlar M., New York; 435 *"Çiçek Atan Kadınlar"*, 1954, Tate G., Londra;
LEHMBRUCK, W. 436 *"Dansçı"*, 1913-1914, Modern Sanatlar M., New York;
LE NAIN, L. 437 *"Figürlü Manzara"*, 1643, Victoria ve Albert M., Londra;
LEONARDO DA VINCI 438 *"Cecilia Gallerani'nin Portresi"* ya da *"Erminli Kadın"*, 1483-1486, Ksaztoryski G., Krakovi; 439 *"Müzisyen Portresi"*, 1485, Ambrosiana K., Milano; 440 *"Kayalıklar Madonnası"*ndan ayrıntı, ykş. 1506, Ulusal G., Londra;
LEYLA GAMSIZ 441 *"Natürmort"*, Ö.K.;
LHOTE, A. 442 *"Rugby Oyunu"*, 1917, Ulusal Modern Sanatlar M., Paris;
LICHTENSTEIN, R. 443 *"Bir Kadın Portresi"*, 1979, Leo Castelli G., New York;
LIEBERMANN, M. 444 *"Papağancı"*, 1902, Resim Koleksiyonu, Essen;

LIPCHITZ, J. 445 *"Sesli Harflerin Şarkısı"*, 1952-1953, Ö.K., ABD;
LIPPI, F.F. 446 *"Trivulzio Madonnası"*, 1434, Castello Sforzesco M., Milano; 447 *"Madonna ve Çocuk"*, 1452, Pitti G., Floransa;
LİFİJ, H.A. 448 *"Kendi Portresi"*, 1907, İ.R.H.M.; 449 *"Kalkınma"*dan bir bölüm, İ.R.H.M.;
LİZİTSKİ, E.M. 450 *"İki Dörtgenin Öyküsü"* dizisinden bir kompozisyon, 1920, Vitebsk;
LOOS, A. 451 *"Büro Yapısı"*, 1910-1911, Michael Alanı, Viyana;
LORENZETTI, A. 452 *"Madonna ve Çocuk"*, 1319, Brera, Milano;
LORENZETTI, P. 454 *"İsa'nın Acıları"* fresk dizisinden *"Çarmıhtan İndiriliş"*, Aşağı San Francesco Kilisesi, Assisi;
LURÇAT, J. 453 *"Sıcak ve Soğuk"*, 1960, Ö.K., Zürih;
MACKE, A. 455 *"İki Kadın"*, 1913, Stadel Sanat Enstitüsü, Frankfurt;
MADEN, S. 456 *"İlyada"*, 1965;
MAGRITTE, R. 457 *"İnsanlık Durumu"*, 1934, Ö.K., Fransa; 458 *"Pirene' lerdeki Şato"*, 1959, Ö.K., New York;
MAHMUD CELÂLEDDİN 459 Celî sülüs levha, Ö.K.;
MAILLOL, A. 460 *"Gece"*, 1902 (bu kopyası: 1944), Ö.K., ABD;
MALEVİÇ, K. 461 *"Kırda Yağmur Sonrası Sabahı"*, 1911, Guggenheim M., New York; 462 *"Sekiz Kırmızı Dikdörtgen"*, 1914, Stedelijk M., Amsterdam;
MANET, E. 463 *"Kırda Öğlen Yemeği"*, 1862-1863, Jeu de Paume M., Paris; 464 *"Yüzen Atölyesinde Resim Yapan Monet"*, 1874, Eski Pinakotek, Münih; 465 *"Emile Zola'nın Portresi"*, 1867-1868, Jeu de Paume M., Paris;
MANTEGNA, A. 466 *"Ölü İsa"*, ykş. 1506, Brera M., Milano;
MARC, F. 467 *"Mavi Atlar"*, 1911, Walker Sanat Merkezi, Minneapolis;
MARINI, M. 468 *"At"*, 1951, Ö.K.;
MARQUET, A. 469 *"Fov Adlı Çıplak"*, 1898, Bordeaux M.;
MASSON, A. 471 *"Elma Yiyen Adam"*, 1943, Ö.K.;
MASSYS, Q. 472 *"Tefeci ile Karısı"*, 1514, Louvre M., Paris;
MATHIEU, G. 473 *"Resim"*, 1953, Guggenheim M., New York;
MATISSE, H. 474 *"Madam Matisse"*, 1905, Ulusal M., Kopenhag; 475 *"Nice'de Ev İçi"*, 1921, Chicago Sanat Enstitüsü; 476 *"Müzik"*, 1939, Albright-Knox Sanat G., Buffalo;
MATTA, E. 477 *"Gizemciliğin Yıkımı"*, 1942, Ö.K., Connecticut;
MEHMED AĞA 479 *"Sultanahmet Camii"*, İstanbul;
MEHMED ESAD [Yesarî] 480 Ta'lik hilye levhası, 1778, Topkapı Sarayı M., Yazı Salonu, İstanbul;
MEHMED HULUSİ EFENDİ 481 Ta'lik meşk kıtası, 1907, Ö.K.;
MEMLING, H. 482 *"Martin van Nieuwenhoe'nin Portresi"*, 1487, Hôpital St.Jean Bruges;
MENDELSOHN, E. 483 *"Einstein Kulesi"*, 1919-1921, Potsdam;
MENZEL, A. 486 *"Sanatçının Kızkardeşi"*, 1847, Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih;
MICHELANGELO 484 *"Davud"*, 1501-1504, Akademi G., Floransa; 485 *"Tondo Doni"* ya da *"Kutsal Aile"*, 1504, Uffizi G., Floransa.

8. CİLT

MIES VAN DER ROHE, L. 487 *"Seagram Gökdeleni"*, 1958, New York;
MILLAIS, J.E. 488 *"Kör Kız"*, 1856, Kent Sanat G., Birmingham;
MILLET, J.F. 489 *"Odun Kesenler"*, 1850-1852, Victoria ve Albert M., Londra;
MIRO, J. 490 *"Analık"*, 1924, Ö.K., Londra; 491 *"Güzel Kuşun Bilinmeyeni Bir Çift Âşığa Anlatması"*, 1941, Modern Sanatlar M., New York;
MİHRİ MÜŞFİK 492 *"Bir Kadın Portresi"*, İ.R.H.M.;
MODIGLIANI, A. 493 *"Mavi Ceketli Çocuk"*, 1918, Guggenheim M., New York; 494 *"Çıplak"*, 1917, Courtauld Enstitüsü G., Londra;
MONDRIAN, P. 495 *"Kırmızı Ağaç"*, 1909, Resim M., La Haye;
MONET, C. 496 *"Deniz Kıyısındaki Teras"*, 1866, Metropolitan Sanat M., New York;
MOORE, H. 497 *"Aile"*, 1951, Hakone Açık Hava M., Kanagawa-ken;
MORALES, L.de 498 *"Madonna ve Çocuk"*, Prado M., Madrid;
MORANDI, G. 499 *"Natürmort"*, 1942, Minniapolis Sanat Enstitüsü;
MOREAU, G. 500 *"Tek Boynuzlu Atlar"*, 1890, Gustave Moreau M., Paris;
MORONOBU, H. 501 *"Genç Kadın"*, Ulusal M., Tokyo;
MOTHERWELL, R. 502 *"Elektro-Gitar"*, 1981, Ö.K.;
MUCHA, A.M. 503 Job sigara kâğıdı için afiş, 1894, Paris;
MUHİTTİN SEBATİ 504 *"Natürmort"*, İ.R.H.M.;
MUNCH, E. 505 *"Çığlık"*, 1893, Munch M., Oslo; 506 *"Ergenlik Çağı"*, 1893, Munch M., Oslo;
MURILLO, B.E. 507 *"Genç Kız ve Dadısı"*, 1665-1675, Ulusal Sanat G., Washington D.C.;
MUSTAFA İZZET [Kazasker] 508 Sülüs nesih kıta, 1863, Ö.K.;
MUSTAFA İZZET [Yesarîzade] 509 Celî talik levha, 1841, Ö.K.;
MUSTAFA RAKIM 510 Celî sülüs levha, 1816, Topkapı Sarayı M.;
MÜFİDE KADRİ 511 *"Âşıklar"*, 1907, İ.R.H.M.;
MÜRİTOĞLU, Z. 512 *"Uzanmış Çıplak"*, İ.R.H.M.;
NAGAİ, K. 515 Terni dergisi için tanıtım posteri, 1984;
NAKKAŞ OSMAN 299 Ahmed Feridun Bey'in *"Nüzhetü'l Abbâr der Sefer-i Zigetvar"* adlı yapıtında II.Selim'in Avusturya elçisini kabulünü gösteren bir minyatür, İstanbul Topkapı Sarayı M.;
NAMIK İSMAİL 513 *"Çıplak"*, Ailesinin Koleksiyonu; 514 *"Bursada Şadırvan"*, 1925-1926, Ailesinin Koleksiyonu;
NASUH [Matrakçı] 516 *"İstanbul"*, *"Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han"* adlı yapıtından, 1537, İ.Ü.Merkez K.;
NAZİF EFENDİ 517 Sülüs nesih kıta, ykş. 1907, Ö.K.;
NAZMİ ZİYA 518 *"Köprü"*, Ö.K.; 519, *"Pan"*, Ö.K.;
NEVELSON, L. 520 *"Atmosfer ve Çevre VI"*, 1967, Ö.K.;
NICHOLSON, B. 521 *"Saronikos"*, 1966, Marlborough-Genson G., New York;
NİGÂRİ 522 *"Sultan II.Selim"*, ykş. 1570, Topkapı Sarayı M.;
NOLAND, K. 523 *"Yeşil Tarlada Ilık Bir Ses"*, 1961, Ö.K., ABD;
NOLDE, E. 524 *"Hayalciler"*, 1916, Wallraf-Richartz M., Köln;
OGATA KORİN 525 *"Dalgalar"*, ykş. 1716, Metropolitan Sanat M., New York;
OKYAY, N. 526 Celî talik levha, 1956, Ö.K.;
OLDENBURG, C. 527 *"Hamburger, Lolipop, Fiat"*, 1962, Ö.K., Connecticut;
ONAT, E. 528 *"Anıtkabir"* (Orhan Arda ile), 1942-1953, Ankara;
ONAT, H. 529 *"Topkapı Sarayı"*, 1953, Ö.K.; 530 *"Kıyıda Gemi"*, 1971, Ö.K.;
ONUR, F. 531 *"Kompozisyon"*, 1977, İ.R.H.M.;
ORCAGNA, A. 533 *"Tahtta İsa, Madonna ve Azizler"*, 1354-1357, Strozzi Şapeli mihrap resminden, Santa Maria Novella Kilisesi, Floransa;
OROZCO, J. 534 *"Mekanik At"* duvar resminden ayrıntı, 1938-1939, Hospicio Cabanos, Guadalojaro;
OSKAN, Y. 532 *"Naile Hanımın Büstü"*, 1901, İ.R.H.M;
OSMAN HAMDİ BEY 535 *"Rüstem Paşa Camii Önünde"*, 1905, İ.R.H.M; 536 *"Mimozalı Kadın"*, 1906, İ.R.H.M.;
OSMAN NURİ PAŞA 263 *"Preveze Deniz Savaşı"*, İstanbul Deniz M.;
OSTADE, A. van 537 *"Köylü Partisi"*, 1659, La Haye;
OTTO, F. 538 *"Münih Olimpiyat Stadyumu"* örtü sisteminden bir görünüş, 1972, Münih;
ÖKTEM, T. 539 *"Kompozisyon"*, İ.R.H.M;
ÖMER ADİL 541 *"Kızlar Atölyesi"*, ykş 1919-1922 İ.R.H.M.;
ÖZİŞ, S. 540 *"Metal Kompozisyon"*, İ.R.H.M.;
ÖZKAN, H. 542 *"Köroğlu Anıtı İçin Tasarı"*, 1978, İ.R.H.M.;
ÖZSOY, M.İ. 543 *"Kerime Salobor'un Büstü"*, 1925, İ.R.H.M.;
ÖZYAZICI, H. 544 Celî sülüs-nesih levha, 1956, Topkapı Sarayı M. Yazı Salonu;
PAOLOZZI, E. 545 *"Akapotik Gül"*, 1965, Ö.K., ABD;
PALLADIO, A. 546 *"Malcontenta Villası"*, 1559, Venedik; 547 *"Chiericati Sarayı"*, 1550, Vicenza;
PARMIGIANINO 548 *"Uzun Boyunlu Madonna"*, 1534-1540, Uffizi G., Floransa;
PEKER, O. 549 *"Atlar"*, Ö.K.;
PEKTAŞ, S. 550 1985 Grafikerler Meslek Kuruluşu Birincilik Ödülü alan takvim çalışmasından resimler, 1985.
PERMEKE, C. 551 *"Yeşilli Manzara"*, 1934, Kraliyet Güzel Sanatlar M., Anvers;
PERUCINO 552 *"İsa'nın Aziz Petrus'a Kilisenin Anahtarlarını Vermesi"*, ykş. 1482, Sistina Şapeli, Vatikan;

9. CİLT

PICABIA, F. 553 *"Anasız Doğan Kız"*, 1917, Ö.K., New York;
PICASSO, P. 554 *"Yaşam"*, 1903, Cleveland Sanat M., Ohio; 555 *"Avignon'lu Genç Kızlar"*, 1906-1907, Modern Sanatlar M., New York;
PIERO DELLA FRANCESCA 556 *"Urbino Dükü Federigo da Montefeltro'nun Portresi"*, 1465, Uffizi, G., Floransa;
PIERO DI COSIMO 557 *"Ateş ve Rüzgâr Tanrıları"*, 1490-1500, Kanada Ulusal G.; Ottawa;
PISANELLO, A. 558 *"Aziz Eustace'nin Görüşü"*, ykş. 1440, Ulusal G., Londra;
PISSARRO, C. 559 *"Louveciennes Yolu"*, 1870, Jeu de Paume M., Paris;
PİLEVNELİ, M. 560 *"Fenerbahçe'de Köşk"*, 1960, Ö.K.;
POLIAKOFF, S. 561 *"Soyut Kompozisyon"*, 1951, Tate G., Londra;
POLLAIUOLO, A. 564 *"Herakles ve Anteus"*, 1460, Uffizi G., Floransa;
POLLOCK, J. 562 *"Sayı On İki 1952"*, 1952 , Ö.K., ABD; 563 *"Çimende Sesler (Pırıldayan Madde)"*, 1946, Modern Sanatlar M., New York;
PONTORMO, J. 565 Capponi Şapeli freklerinden *"İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi"*, 1525-1528, Santa Felicita Kilisesi, Floransa;
POUSSIN, N. 566 *"Arkadia'lı Çobanlar"*, 1650, Louvre M., Paris;

PRUD'HON, P.P. 567 *"İmparatoriçe Josephine'in Portresi"*, 1805, Louvre M., Paris;
PURA, T. 568 *"Soyut Heykel"*, İ.R.H.M.;
PUVIS DE CHAVANNES, P. 572 *"Yoksul Balıkçı"*, 1881, Jeu de Paume M., Paris;
RAFFAELLO 76 *"Atina Okulu"*, 1509-1511, Vatikan, M., Roma; 569 *"Papa X. Leo ve İki Kardinal"*, 1517-1518, Uffizi, G., Floransa; 570 *"İsa'nın Göğe Yükselmesi"*, 1518-1520, Vatikan M., Roma; 571 *"Üç Güzeller"*, ykş. 1500, Conde M., Chantilly;
RAUSCHENBERG, R. 573 *"Andaç II"* den ayrıntı, 1960-1961, Sanatçının Koleksiyonu, New York;
RAY, M. 574 *"Büyük Kuş Kafesi (Kuşhane)"*,1919, Ö.K., Londra;
REDON, O. 577 *"Sessizlik"*, 1911, Modern Sanatlar M., New York;
REMBRANDT 575 *"Dr. Nicholas Tulp'un Anatomi Dersi"*, 1632, Mauritshuis M., La Haye; 576 *"Gece Devriyesi"*, 1642, Rijk M., Amsterdam; 578 *"Banyo Yapan Kadın"*, 1654, Ulusal G., Londra;
RENI, G. 579 *"Genç Baküs"*, ykş, 1620, Pitti Sarayı, Floransa;
RENOIR, P.A. 581 *"Loca"*, Courtauld Enstitüsü G., Londra; 582 *"Moulin de la Galette"*, 1876, Jeu de Paume M., Paris;
REPIN, I.E. 580 *"Kazakların Türk Sultanına Mektup Yazması"*, 1881, Tretyakov G., Moskova;
REYNOLDS, J. 583 *"Kız: Caroline Scott"*, 1776-1777, Ö.K., Selkirk; 584 *"Trajedi Müzü Bayan Siddons"*, 1789, Henry A.Huntington K. ve Sanat G., San Marino;
RIBERA, J. de 585 *"Aziz Andrea"*, ykş. 1635, Prado M., Madrid;
RIGAUD, H.Y.R. 587 *"Sanatçının Annesinin Portresi"*, 1695, Louvre M., Paris;
RIVERA, D. 586 *"Balkon"*, 1921, Ö.K., ABD;
RODIN, A. 588 *"Kaçak Aşk"*, 1887, Rodin M., Paris; 589 *"Kırık Burunlu Adam"*, 1864, Rodin M., Paris;
ROSENQUIST, J. 590 *"Kırmızı İçinde"*, 1963, Ö.K., New York;
ROSSETTI, D.G. 592 *"Şiir Bahçesi"*, 1872, Kent Sanat G., Manchester;
ROTHKO, M. 591 *"Sayı 18"*, 1949, Modern Sanatlar M., New York;
ROUAULT, G. 593 *"Üç Palyaço"*, 1917-1930, Ö.K., St.Louis;
ROUSSEAU, H. 53 *"Apollinaire ve Esin Perisi"*, Sanat M., Basel; 594 *"Futbolcular"*, 1908, Guggenheim M., New York;
ROUSSEAU, T. 595 *"İlkbahar"*, ykş. 1852, Louvre M., Paris;
RUBENS, P.P. 596 *"Karısı Isabella Brandt'la Rubens'in Portresi"*, 1609-1610, Eski Pinakotek, Münih; 597 *"Leukippos Kızlarının Kaçırılması"*, 1618, Eski Pinakotek, Münih; 598 *"Kürk Mantolu Helene Fourment"*, 1638, Sanat Tarihi M., Viyana;
RUISDAEL, J. van 599 *"Çağlayan"*, ykş. 1670, Rijk M., Amsterdam;
RUSSOLO, L. 600 *"Evler ve Işıklar"*, 1912, Sanat M., Basel;
SAARINEN, Eero 601 *"Dulles Uluslararası Havaalanı Yolcu Salonu"*, 1958-1963, Washington D.C.;
SAARINEN, Eliel 602 *"Helsinki Tren İstasyonu"*, 1905-1914, Helsinki;
SAFDIE, M. 603 Montreal Uluslararası Sergisi'nde *"Habitat"*, 1967, Montreal;
SAMİ EFENDİ 604 Celî tuğra levha, 1878, Ö.K.,
SANSOVINO J. 605 *"San Marco Kütüphanesi"*, 1536-1588, Venedik;
SAVIGNAC, R. 606 Savignac Kataloğu kapağı, 1983;
SCHAROUN, H. 607 *"Berlin Filarmonisi Konser Salonu"*, 1963, Berlin;
SCHIELE, E. 608 *"Ölü Ana"*, 1910, Ö.K., Viyana;
SCHWITTERS, K. 609 *"Büyük Tüylü"*, 1926, Kurt Schwitters Malikânesi, Londra;
SEARLE R. 610 *"From Frozen North to Filty Lucre"* (Donmuş Kuzeyden Haram Kazanca) adlı yapıtından, 1964;
SEGAL, G. 612 *"Sinema"*, 1963, Albright-Knox Sanat G., New York;
SELÇUK, T. 611 *"Abdülcanbaz"*ın ilk sayısının kapağı, 1970;
SEMPE, J.J. 613 *"Tout se complique"* (Her Şey Karmaşıktır) adlı yapıtından, 1962;
SERUSIER, P. 614 *"Aşk Ormanının Tılsımı"*, 1888, Ö.K., Alençon;
SESŞU 615 *"Kış Manzarası"*, 17. yy., Ulusal M., Tokyo;
SEURAT, G. 616 *"Courbevoie Köprüsü"*, 1886, Courtauld Enstitüsü G., Londra; 617 *"Grande Jatte Adasında Bir Pazar Günü Öğleden Sonra"*, 1883-1886, Chicago Sanat Enstitüsü;
SEVERINI, G. 618 *"Bal Tabarin'in Dinamik Hiyeroglifleri'ne Ait"*, 1912, Modern Sanatlar M., New York;
SHAHN, B. 619 *"Kırmızı Merdiven"*, 1944, Kent Sanat M., St. Louis;
SIGNAC, P. 620 *"Bay Ch. Henry'nin Renkli Dairesinin Uygulaması"*, 1888-1889, Güzel Sanatlar M., Boston;
SIGNORELLI, L. 621 Sistina Şapeli Freskleri'nden *"Kutsal Kitap ve Musa'nın Ölümü"*, 1482-1483, Vatikan;
SISLEY, A.622 *"Port Marly'deki Sel Baskını"*, 1876, Jeu de Paume M., Paris;
SİNAN [Mimar] 625 *Süleymaniye Camii* iç görünümü, İstanbul; 626 *Süleymaniye Külliyesi* planı, İstanbul;
SİNAN BEY 478 *"MEHMED II (Fatih) Portresi"*, Topkapı Sarayı M., Portre G., İstanbul;
SİREL, N. 623 *"Abdülhak Hamit Büstü"*, İ.R.H.M.; 624 *"Avni Lifij'in Büstü"*, İ.R.H.M.;
SİYAH KALEM 627 Fatih Albümleri'nden bir sayfa, Topkapı Sarayı K., İstanbul;

10. CİLT

SOTATSU, N. 628 *"Genji'nin Öyküsü"*nden ayrıntı, Erken 17.yy, Ö.K. Tokyo;
SOUTINE, C. 629 *"Kesilmiş Sığır"*, ykş 1925, Albright-Knox Sanat G., Buffalo-New York; 630 *"Bayan Marcellin'in Portresi"*, ykş 1928, Metropolitan Sanat M., New York;
SPITZWEG, C. 631 *"Yoksul Şair"*, 1839, Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih;
STEEN, J. 632 *"Sanatçının Ailesi"*, Mauritshuis M., La Hay (Den Haag);
STEINER, R. 633 "İkinci Goetheanum", 1925-1928, Dornach;
STELLA, F. 634 *"Zincirli Çeşitleme III"*, 1968, Ö.K., ABD;
STEINLEN, T.A. 635 *"Sergi Afişi"*, 1899, Paris;
STIRLING, J.F. 636 *"Leicester Üniversitesi Mühendislik Bölümü"* (J.Gowan ile), 1959-1963, Leicester;
SUMAN, N. 637 *"Orhan Veli Büstü"*, 1958, İ.R.H.M.;
SÜLEYMAN SEYYİT 638 *"Portakal"*, ykş 1895, Ö.K.; 639 *"Ağaç"*, Ö.K.,
SÜMER, A. 640 *"Bakırlı Natürmort"*, Ö.K.;
ŞEFİK BEY 641 Celî sülüs levha, 1875, Ö.K.;
ŞEYH HAMDULLAH 642 Sülüs nesih kıta, Ö.K.;
TANAKA, İ. 643 *"Sergi Afişi"*, 1981;
TANGE, K. 644 *"Ermiş Meryem Kilisesi"*, 1961-1964, Tokyo;
TANGUY, Y. 645 *"Dışarı"*, 1929, Ö.K., Londra;
TAPIES, A. 646 *"Büyük Dik Açı"*, Soyut İspanyol Sanatı M., Cuenca;
TAYLAN, O. 647 *"Futbolcular"*, 1982, Ö.K.; 648 *"Çiçekler"*, 1982, Ö.K.;
TEKEZADE SAİT 649 *"Çallı'nın Portresi"*, 1905, İ.R.H.M.;
TIEPOLO, G. 650 *"İspanyol Monarşisi'nin Tanrılaşması"*, 1764-1766, Madrid;
TINGUELY, J. 651 *"Baluba Sayı 3"*, 1959, Ludwig M., Köln;
TINTORETTO 652 *"Son Akşam Yemeği"*, 1592-1594, San Giorgio Maggiore Kilisesi, Venedik;
TITIAN 653 *"Bacchus ve Ariadne"*, 1523, Ulusal G., Londra;
TOLLU, C. 654 *"Dansöz"*, 1935, İ.R.H.M.; 655, *"Bir Kadın Portresi"*, 1941, İ.R.H.M.;
TOMRUK, M.M. 656 *"Mimar Egli'nin Başı"*, 1933, İ.R.H.M.; 657 *"Fazıl Tomruk'un Başı"*, İ.R.H.M.;
TOULOUSE-LAUTREC, H. 658 *"Fernando Sirki"*, 1888, Chicago Sanat Enstitüsü; 659 *"La Goulue'nün Moulin Rouge'a Girişi"*; 1892, Modern Sanatlar M., New York; 660 *"Jane Avril Dans Ediyor"*, 1892, Jeu de Paume M., Paris;
TURANİ, A. 661 *"Kompozisyon"*, 1964, İ.R.H.M.;
TURNER, J.M. 662 *"Dereyi Geçiş"*, ykş. 1815, Tate G.,Londra; 663 *"Işık ve Renk: Selden Sonra Sabah"*, 1843, Tate G., Londra;
UCCELLO P. 664 *"Aziz George ve Ejderha"*, ykş 1460, Ulusal G., Londra;
ULUÇ, Ö. 665 *"Boğaz'da Gemiler"*, Ö.K.;
UTAMARO, K. 666 *"Kadınların On Ruh Hali"* dizisinden,1791,Ulusal M., Tokyo;
UTRILLO, M. 667 *"Montmartre'de Müller Sokağında Kahvehane"*, 1912, Sanat. M., Bern;
ÜREN E. 668 *"Karlı Peysaj"*, Ö.K.;
VAN DYCK, A. 669 *"Lennox ve Richmond Dükü James Stuart'ın Portresi"*, ykş 1632-1640, Metropolitan Sanat M., New York;
VAN EYCK, J. 670 *"Arnolfini'nin Evlilik Resmi"*, 1434, Ulusal G., Londra;
VAN GOGH, V. 671 *"Selvi Ağaçlı Yol ve Yıldızlar"*, 1890, Rijk M., Amsterdam, 672, *"Şair Boch'un Portresi"*, 1888, Jeu de Paume M., Paris;
VARINCA, A. 673 *"Çiçekler"*, Ö.K.;
VELAZQUEZ 674 *"Yumurta Pişiren Yaşlı Kadın"*, 1618, İskoçya Ulusal G., Edinburg; 675 *"Breda'nın Teslimi"*, 1634-1635, Prado M., Madrid;
VERMEER, J. 676 *"Süt Boşaltan Kadın"*, 1658, Rijk, M., Amsterdam; 677 *"Delft'te Bir Sokak"*, 1660, Rijk M., Amsterdam;
VERONESE, P. 681 *"Levi'nin Evinde Yemek"*, 1573, Venedik Akademisi, Venedik;
VERROCCHIO, A. 678 *"İsa'nın Vaftiz Edilmesi"*, ykş. 1470, Uffizzi Sanat G., Floransa;
VLAMINCK, M. 680 *"Oduncu"*, 1905, Ö.K.;
VUILLARD, É. 679 *"Ressam Ker-Xavier Roussel ve Kızı"*, ykş. 1900, Albright-Knox Sanat G., Buffalo, New York;
WATTEAU, J.A. 682 *"Mezzetin"*, ykş. 1719, Metropolitan Sanat M., New York; 683 *"Fransız Tiyatrosu'nda Aşk"*, ykş. 1714, Devlet M., Berlin;
WEYDEN, R. 684 *"Mahşer"*, ykş. 1450, Hôtel Dieu, Beaune;
WHISTLER, J.A. 685 *"Gri ve Siyah Düzenleme Sayı 2: Thomas Carlyle"*, 1872-1873, Glasgow Sanat G. ve M., Glasgow; 686 *"Siyah ve Altın Noctirno: Düşen Roket"*, 1875, Michigan Sanat Enstitüsü, Detroit;
YAVİ, E. 687 Adam Yayıncılık için İllüstrasyon, 1982;
YETİK, S. 688 *"Peysaj"*, 1939, Ö.K.;
YONTUÇ. K.A. 689 *"Kadın Büstü"*, İ.R.H.M.;
ZAİM, T. 690 *"Yörükler"*, İ.R.H.M.

GENEL KAYNAKÇA

- ABD EL-MÂLİK Enver, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, İstanbul, 1971
- ADIVAR Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul, 1969
- ADIVAR Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1982
- Ahmed Rifat, *Verdü'l-Hadaik*, İstanbul, ty.
- Ahmed Rifat, *Devhatü'l-Meşâyih Maa Zeyl*, İstanbul, ty.
- AKARSU Bedia, *Ahlak Öğretileri*, 2 cilt, İstanbul, 1968
- AKARSU Bedia, *Çağdaş Felsefe Akımları*, İstanbul, 1979
- AKDAĞ Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Ankara, 1975
- AKŞİT Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi, MS 193-395*, İstanbul, 1970
- AKŞİT Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi, MÖ 27-MS 192*, İstanbul, 1976
- Akyüz Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara, 1979
- ALBAYRAK Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 5 cilt, İstanbul, 1980-1981
- ALBERT L., *Die Geschichte des Materialismus*, 1866
- Ali Enver, *Semahane-i Edeb*, İstanbul, 1891
- ALTAR Cevad Memduh, *Opera Tarihi*, 4 cilt, 1974-1982
- (ALTINAY) Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, İstanbul, 1980
- (ALTINAY) Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, İstanbul, 1977
- ALTUNSU Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara, 1972
- *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 6 cilt, İstanbul, 1982
- AND Metin, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu*, Ankara, 1971
- AND Metin, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu*, Ankara, 1972
- AND Metin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, İstanbul, 1983
- ARMAOĞLU Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara, 1964
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, 1983
- ARNSTEIN Walter L., *Britain Yesterday and Today, 1830 to the Present*, Lexington, 1970
- ARON Raymond, *Main Currents in Sociological Thought*, 2 cilt, Londra, 1977
- ARSEVEN Celâl Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, 5 cilt, İstanbul, 1975
- ASIMOV Isaac, *Asimov's Biographical Encyclopedia of Science and Technology*, Londra, 1975
- ASTER Ernst von, *Felsefe Tarihi Dersleri*, İstanbul, 1942-1943
- ASTER Ernst von, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, İstanbul, 1943
- ASTER Ernst von, *Geschichte der Philosophie*, Stuttgart, 1947
- ASTER Ernst von, *Bilgi Teorisi ve Mantık*, İstanbul, 1948
- Âşık Çelebi, *Meşâ'ir üş-Şu'arâ*, Londra, 1971
- ATAÖV Türkkaya, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara, 1977
- ATEŞ Süleyman, *İşâri Tefsir Okulu*, Ankara, 1974
- ATLAN Sabahat, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, I, İstanbul, 1970
- AULARD François A., *Fransa İnkılâbının Siyasi Tarihi*, 3 cilt, Ankara, 1944-1945
- AYTAÇ Gürsel, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1983
- AYTAÇ Gürsel, *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Ankara, 1983
- BABINGER Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, İstanbul, 1982
- BALCIOĞLU Semih - ÖNGÖREN Ferit, *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü*, İstanbul, 1973
- BANARLI Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2 cilt, İstanbul, 1971
- BANKS Arthur ve W.OVERSTREET, *Political Handbook of the World, 1981*, New York, 1981
- BARNES Harry Elmer, *An Introduction to the History of Sociology*, Chicago, 1948
- BARTHOLD Vasiliy V., *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, İstanbul, 1981
- BATE Walter Jackson (yay.), *Criticism: The Major Texts*, New York, 1970
- BAWDEN Liz - Anne, *The Oxford Companion to Film*, Glasgow, 1976
- BAYLAV Naşid, *Eczacılık Tarihi*, İstanbul, 1968
- BAYUR Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, 3 cilt, 1946-1950
- BELL E.T., *Büyük Matematikçiler*, 2 cilt, İstanbul, 1945-1947
- BENN S.I.- R.S. PETERS, *The Principles of Political Thought*, New York, 1964
- BERK Nurullah - GEZER Hüseyin, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, İstanbul, 1973
- BERKES Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara, 1973
- BERNAL John Desmond, *Science in History*, 4 cilt, Middlesex, 1965
- BLAUG Mark, *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge, 1979
- BLUNT A.W.F., *Batı Uygarlığının Temelleri*, İstanbul, 1979
- BOER T.J. de, *İslâmda Felsefe Tarihi*, Ankara, 1960
- BOHINSKI Robert C., *Modern Concepts in Biochemistry*, Boston, 1976
- BONE Robert C., *Contemporary Southeast Africa*, New York, 1966
- BOSWORTH Clifford Edmund, *İslâm Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980
- BOURGES H. - J.C. VAUTHIER, *54 Afriques*, Paris, 1980
- BOYAR S. Pertev, *Türk Ressamları*, Ankara, 1948
- BRÉHIER Emile, *Histoire de la philosophie*, 3 cilt, Paris, 1981
- BRERETON Geoffrey, *A Short History of French Literature*, Suffolle, 1976
- *Britannica Book of the Year*, 1959-1984

- BROCKELMANN Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, 5 cilt, Leiden, 1937-1949
- Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3 cilt, İstanbul, 1915-1924
- BUTWELL Richard, *Southeast Asia Today and Tomorrow: A Political Analysis*, New York, 1965
- CAHEN Claude, *Anadoluda Türkler*, İstanbul, 1979
- CARTIER Raymond, *İkinci Dünya Savaşı*, 2 cilt, İstanbul, 1975
- Cemaleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*, İstanbul, 1896
- CHEVALLIER Jean-Jacques, *Les grandes oeuvres politiques de Machiavel à nos jours*, Paris, 1970
- CONSIDINE D.M. (yay.), *Van Nostrand's Scientific Encyclopedia*, New York, 1976
- CORBIN Henri, *Histoire de la philosophie Islamique*, 2 cilt, Paris, 1964
- CÖMERT Bedrettin, *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara, 1980
- CRESPIGNY Anthony de - K.R.MINOGUE, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, İstanbul, 1981
- *Current Biography*, 1946-1983
- ÇAĞATAY Neşet - İ.A.ÇUBUKÇU, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara, 1976
- ÇAĞMAN Filiz - Zeren TANINDI, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul, 1979
- ÇANKAYA Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 8 cilt, Ankara, 1968-1971
- ÇALIŞLAR Aziz, *Gerçekçi Tiyatro Sözlüğü*, İstanbul, 1980
- ÇUBUKÇU İbrahim Agâh, *İslâm Düşünürleri*, Ankara, 1983
- DAICHES D. (yay.), *British and Commonwealth Literature*, Aylesbury, 1971
- DANİŞMEND İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 5 cilt, İstanbul, 1971
- DEANE Phyllis, *The Evolution of Economic Ideas*, Cambridge, 1982
- DENIS Henri, *Ekonomik Doktrinler Tarihi*, İstanbul, 1982
- *Der Grosse Brockhaus*, 12 cilt, Wiesbaden, 1953-1957
- *Der Kleine Pauly: Lexikon der Antike*, 5 cilt, München, 1979
- DERMAN Uğur (haz.), *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, Ankara, 1982
- *Devrimler ve Karşı Devrimler Tarihi Ansiklopedisi*, 4 cilt, İstanbul, ty.
- *Dictionary of Scientific Biography*, 14 cilt, New York, 1970-1976
- *Dictionnaire des Oeuvres*, 4 cilt, Paris, 1963
- DILTHEY Wilhelm, *Grundriss der Allgemeinen Geschichte der Philosophie*, Frankfurt, 1949
- DİNO Güzin, *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul, 1978
- DORSAY Atilla - GÜRKAN Turhan (haz.), *Türk ve Dünya Sinema Ansiklopedisi*, İstanbul, ty.
- DROZ Jacquez (yay.), *Histoire Générale du Socialisme*, 2 cilt, Paris, 1974
- DUNAN Marcel (der.), *Larousse Encyclopedia of Ancient and Medieval History*, Londra, 1967
- DUNAN Marcel (der.), *Larousse Encyclopedia of Modern History from 1500 to the Present Day*, Middlesex, 1968
- *Dünya Savaşları Ansiklopedisi*, 9 cilt, İstanbul, 1983
- EBERHARD, Wolfram, *Çin Tarihi*, Ankara, 1947
- EBERHARD, Wolfram, *Uzak Doğu Tarihi*, Ankara, 1957
- ECKHART F., *Macaristan Tarihi*, Ankara, 1949
- EDWARDS Paul (yay.), *The Encyclopedia of Philosophy*, 8 cilt, New York, 1972
- (ELDEM) Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul, 1927
- *Encyclopedia Americana*, 30 cilt, New York, 1976
- *Encyclopedia of Latin America*, New York, 1974
- *Encyclopedia of the Social Sciences*, 18 cilt, New York, 1968
- *Encyclopedia of the World Art*, 15 cilt,.New York, 1959
- *Encyclopedia of World Biography*, 12 cilt, New York, 1973
- ERGİN Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, 5 cilt, İstanbul, 1939-1943
- (ERGUN) Sadeddin Nüzhet, *Bektaşi Şairleri*, İstanbul, 1930
- ERGUN Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, 4 cilt, İstanbul, 1936-1945
- ERGUN Sadeddin Nüzhet, *Türk Musikisi Antolojisi*, 2 cilt, İstanbul, 1942-1943
- ERK Hasan Basri, *Meşhur Türk Hukukçuları*, İstanbul, 1958
- ESPER Erwin A., *A History of Psychology*, Philadelphia, 1964
- *Europa Year-Book, 1983 A World Survey*, 2 cilt, Londra, 1983
- EVREN Burçak, *Türk Sinema Sanatçıları Ansiklopedisi*, İstanbul, 1983
- Fatin, *Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'ar*, İstanbul, 1854
- FAULKNER Harold, *American Political and Social History*, New York, 1957
- *Facts on File*, 1964-1985
- FIĞLALI Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri*, İstanbul, 1983
- FOULQUIÉ P., *Varoluş Felsefesi*, İstanbul, 1967
- FRÉMY Dominique ve Michèle, *Tout pour tous Quid 1983*, Paris, 1982
- FREYER Hans, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, Ankara, 1960
- GEHMAN Henry Snyder, *The Westminster Dictionary of the Bible*, Philadelphia, 1944
- *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, 10 cilt, İstanbul, 1981-1983
- *Gelişim-Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985
- GERMINO Dante - S.PASSIGLI, *The Government and Politics of Contemporary Italy*, New York, 1968
- GILDER Eric - PORT June G., *The Dictionary of Composers and Their Music*, New York, 1978
- GİRGİN Kemal, *Politika Sözlüğü*, İstanbul, 1982
- GLASSMAN Ronald M., *Political History of Latin America*, New York, 1969
- GODMAN A. - E.M.F.PAYNE, *Longman Dictionary of Scientific Usage*, Londra, 1979
- GOLDSTINE Herman, *The Computer from Pascal to von Neumann*, Princeton, 1973
- GÖKBERK Macit, *Felsefenin Evrimi*, İstanbul, 1979
- GÖKBERK Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 1980
- GÖLPINARLI Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul, 1953
- GÖLPINARLI Abdülbaki, *Türkiyede Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul, 1969

- GÖLPINARLI Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul, 1979
- *Görsel Dünya Ansiklopedisi*, 12 cilt, İstanbul, 1983-1985
- GÖVSA İbrahim Alâettin, *Meşhur Adamlar*, 4 cilt, İstanbul, 1933-1936
- GÖVSA İbrahim Alâettin, *Türk Meşhurları*, İstanbul, 1945
- GÖZE Ayferi, *Siyasal Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1982
- GREENE Jay E. (der.), *100 Great Scientists*, New York, 1964
- GROUSSET René, *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul, 1980
- GUÉRARD Albert, *France A Modern History*, New York, 1959
- GÜVENÇ Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Ankara, 1972
- Habib, *Hat ve Hattatân*, İstanbul, 1887
- HALL John Whitney, *Japan. From Prehistory to Modern Times*, New York, 1981
- HALL Stanley, *Founders of Modern Psychology*, New York, 1912
- HALLIDAY D. - R. RESNICK, *Fundamentals of Physics*, New York, 1974
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi. Kavramlar-Akımlar*, 7 cilt, İstanbul, 1976-1980
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi. Düşünürler*, 2 cilt, İstanbul, 1985
- HARTNOLL Phyllis (yay.), *The Oxford Companion to the Theatre*, New York, 1957
- Hasan Çelebi, *Tezkirütü'ş-Şuarâ*, İ.Kutluk (yay.), 2 cilt, Ankara, 1978-1981
- HATJE Gerd (yay.), *Knaurs Lexikon der modernen Architektur*, Münih, 1963
- HENSE-LEONARD, *Hellen-Latin Eskiçağ Bilgisi*, İstanbul, 1953
- HITTI Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, 4 cilt, 1980-1981
- HOFSTADTER Richard- W. MILLER-D. AARON, *The United States. The History of a Republic*, New Jersey, 1967
- HORN Maurice (yay.), *World Encyclopedia of Comics*, 2 cilt, New York, 1976
- HRİSTOV Hristo, *Bulgaria 1300 Years*, Sofya, 1980
- HUART Clément, *Les Calligraphes et les Miniaturistes de l'Orient Musulman*, Paris, 1908
- HUART Clément, *Arab ve İslâm Edebiyatı*, Ankara, 1971
- HÜBSCHER Arthur, *Çağdaş Filozoflar*, Ankara, 1963
- *Illustrated World of Science Encyclopedia*, 20 cilt, Chicago, 1971
- İbn Hallikân, *Vefeyatü'l-Âyan*, 2 cilt, İstanbul, 1864
- *İlmiye Salnâmesi*, İstanbul, 1916
- İNAL İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul, 1955
- İNAL İbnülemin Mahmud Kemal, *Hoş Sadâ*, İstanbul, 1958
- İNAL İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, 12 cüz, İstanbul, 1969
- İNAL İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar*, 4 cilt, İstanbul, 1982
- İNAN Âfet, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara, 1956
- İSKİT Server (yay.), *Aylık Ansiklopedi*, 6 cilt, İstanbul, 1945-1950
- *İslâm Ansiklopedisi*, 13 cilt, İstanbul, 1940-1984
- *İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi*, I (A-Bed), İstanbul, 1980
- JUNGK Robert, *Brighter than a Thousand Suns. A Personal History of the Atomic Scientists*, New York, 1958
- KAFALI Mustafa, *Altın Orda Devletinin Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul, 1976
- KAFESOĞLU İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara, 1956
- KAFESOĞLU İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ankara, 1977
- KANAD Halil Fikret, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul, 1963
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, 5-8 cilt, Ankara, 1947-1962
- KARPAT Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967
- KARPAT Kemal (der.) *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*, New York, 1968
- KATZ Ephraim, *The International Film Encyclopedia*, Londra, 1984
- KAZGAN Gülten, *İktisadi Düşünce*, İstanbul, 1980
- KIMBLE George H.T., *Tropical Africa Society and Policy*, 2 cilt, New York, 1962
- KINAL Füruzan, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 1962
- KOCATÜRK Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1964
- KOÇU Reşad Ekrem (yay.), *İstanbul Ansiklopedisi*, 11 cilt, İstanbul, 1958-1971
- KOÇYİĞİT Talât, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1977
- KOEGLER Horst, *The Concise Oxford Dictionary of Balet*, Londra, 1982
- KONGAR Emre (der.), *Türk Toplumbilimcileri*, I, İstanbul, 1982
- KÖPRÜLÜ Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976
- KÖPRÜLÜ Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1980
- KÖSEMİHAL Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, İstanbul, 1982
- KÖYMEN Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, 2 cilt, Ankara, 1979
- KÖYMEN Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara, 1982
- KRANZ Walther, *Antik Felsefe*, İstanbul, 1948
- KUDRET Cevdet, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, 2 cilt, Ankara, 1970-1971
- KURAT Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1948
- KURAT Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 1972
- KURDAKUL Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı-Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul, 1976
- KURDAKUL Şükran, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul, 1981
- KUŞEYRİ, *Risale*, İstanbul, 1978
- LAMB Beatrice Pitney, *India A World in Transition*, New York, 1971
- LANGER William L. (der.), *An Encyclopedia of World History*, Londra, 1972
- LAQUEUR Walter (der.), *Fascism. A Reader's Guide*, Middlesex, 1982
- *Larousse Encyclopedia of Archaeology*, 1972
- Latifi, *Tezkire-i Latifi*, İstanbul, 1896
- LATOURETTE Kenneth Scott, *A History of Modern*

China, Middlesex, 1956
- LEVEND Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Ankara, 1973
- LEVEND Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1980
- *Macmillan Encyclopedia of Art*, Milano, 1981
- MAÇILL Frank N. (yay.), *Cyclopedia of World Authors*, New York, 1958
- MALIGNON Jean, *Dictionnaire des écrivains Français*, Paris, 1971
- MANSEL Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1971
- MANTRAN Robert, *İslâmın Yayılış Tarihi*, Ankara, 1981
- MASON Stephen F., *A History of the Sciences*, New York, 1979
- *Mathematics in the Modern World*, San Francisco, 1968
- MATLAW Myron, *Modern World Drama: An Encyclopedia*, New York, 1972
- Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzera*, İstanbul, 1952
- Mehmed İzzet, *Harita-i Kapudanân-ı Derya*, İstanbul, 1868
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 4 cilt, İstanbul, 1890-1894
- Mehmed Süreyya, *Osmanlı Devletinde Kim Kimdi?*, (yay.) G.Oransay, Ankara, 1969
- Mehmed Zihni, *Meşahirü'n-Nisa*, 2 cilt, İstanbul, 1878-1879
- MENGÜŞOĞLU Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul, 1958
- *Meydan-Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, 12 cilt+2 ek cilt, İstanbul, 1968-1985
- MOURRE Michel, *Dictionnaire d'histoire universelle*, Paris, 1981
- Muallim Naci, *Esami*, İstanbul, 1890
- MURPHY Gardner, *Historical Introduction to Modern Psychology*, Londra, 1967
- Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, İstanbul, 1926
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, 2 cilt, Ankara, 1979-1980
- Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, İstanbul, 1928
- NECATİGİL Behçet, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul, 1983
- Nefeszade İbrahim, *Gülzârı Savab*, İstanbul, 1939
- NEVINS Alan - H.S.COMMAGER, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1961
- *New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia*, 11 cilt, Chicago, 1977
- *New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia*, 19 cilt, Chicago, 1978-1979
- NEWTON F., *The Jazz Scene*, Londra, 1961
- NICHOLSON Reynold, *İslâm Sûfileri*, Ankara, 1978
- NUTKU Özdemir, *Dünya Tiyatrosu Tarihi*, 2 cilt, Ankara, 1971-1972
- OKTAY Afşin, *Biyografiler Ansiklopedisi*, Ankara, 1958
- O'LEARY De Lacy, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, Ankara, 1971
- OLIVER Roland - J.D. FAGE, *A Short History of Africa*, Middlesex, 1963
- OSBORNE Harold (yay.), *The Oxford Companion to Art*, Oxford, 1979
- Osmanzâde Taib, *Hadikatü'l-Vüzera*, İstanbul, 1855
- OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara, 1981
- ÖGEL Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Ankara, 1971
- ÖGEL Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, 2 cilt, Ankara, 1981
- ÖNELÇİN H. Adnan, *Nutuk'un İçinden*, İstanbul, 1981
- ÖNGÖR Sami, *Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*, İstanbul, 1954
- ÖRS Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul, 1966
- ÖZBAY Kemal, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, İstanbul, 1976
- ÖZBİLGEN Tarık, *Eleştirisel Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, İstanbul, 1971
- ÖZKIRIMLI Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 4 cilt, İstanbul, 1982
- ÖZÖN Mustafa Nihat - Baha DÜRDER, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, İstanbul, 1967
- ÖZÖN Nijat, *Türk Sineması Kronolojisi*, Ankara, 1968
- ÖZTUNA Yılmaz, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, 2 cilt, İstanbul, 1969-1976
- ÖZTÜRK Kâzım (der.), *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1973*, Ankara, 1973
- PAKALIN Mehmed Zeki, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 2 cilt, İstanbul, 1939-1940
- PAKALIN Mehmet Zeki, *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 4 cilt, Ankara, 1978
- PALMER A.W., *The Penguin Dictionary of Modern History, 1879-1945*, Middlesex, 1979
- PARKINSON C.Northcote, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, İstanbul, 1976
- PASSERON René, *Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1982
- PAXTON John (der.) *The Statesman's Year-Book 1982-1983*, Londra, 1982
- PEVSNER, Nikolaus - John FLEMING - Hugh HONOUR (yay.), *Lexikon der Weltarchitektur*, Hamburg, 1979
- POLK William R., *The United States and the Arab World*, Cambridge-Massachussets, 1969
- PRAGNELL Mervyn - S.ALCOCK (yay.), *The International Year-Book and Statesman's Who's Who 1983*, Bath, 1983
- PROKHOROV A.M. (yay.), *Great Soviet Encyclopedia*, 31 cilt, Londra, 1970-1979
- RADO Şevket, *Türk Hattatları*, İstanbul, 1984
- RASONYI Laszlo, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971
- RATİU İon, *La Roumanie d'aujourdhui*, Paris, 1975
- REUCHLIN M., *Psikoloji Tarihi*, İstanbul, 1964
- RICHARD Lionel, *Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1984
- Rıza, *Tezkire-i Rıza*, İstanbul, 1898
- ROBERT Paul (yay.), *Le Petit Robert 2. Dictionnaire Universel des nom propres*, Paris, 1982
- RONA Mustafa, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul, 1970
- RUSSELL Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi*, 3 cilt, İstanbul, 1968-1970
- RYPKA Jan, *Iranische Literaturgeschichte*, Leipzig, 1959
- SABINE George, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 3 cilt, Ankara, 1969
- Sakıb Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevleviyan*, 3 cilt, İstanbul, 1867
- Salim, *Tezkire-i Salim*, İstanbul, 1897

- SARTON George, *Introduction to the History of Science*, 3 cilt, Washington, 1931-1948
- SAYILI Aydın, *The Observatory in Islam and its Place in the General History of the Observatory*, Ankara, 1960
- SAYILI Aydın, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara, 1982
- SCHACHT Joseph, *İslâm Hukukuna Giriş*, Ankara, 1977
- SCHIMMEL Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, İstanbul, 1982
- SCHOLES Percy A., *The Oxford Companion to Music*, Londra, 1980
- SCHURMANN Franz - Orville SCHELL, *Imperial China*, New York 1967
- *Science*, 1940-1983
- SEGRÈ Emilio, *From X-Rays to Quarks. Modern Physicists and Their Discoveries*, San Francisco, 1980
- Sehi Bey, *Tezkire-i Sehi*, İstanbul, 1907
- SENA Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, 4 cilt, İstanbul, 1974
- SERULLAZ Maurice ve diğerleri, *Empresyonizm Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1983
- SEVENGİL Refik Ahmet, *Tanzimat Tiyatrosu*, İstanbul, 1961
- SEVENGİL Refik Ahmet, *Meşrutiyet Tiyatrosu*, İstanbul, 1968
- SEYMOUR-SMITH M., *Guide to Modern World Literature*, Londra, 1973
- SHACKLE G.L.S., *The Years of High Theory*, Cambridge, 1983
- SHAW Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 2 cilt, İstanbul, 1982-1983
- SHIRER William L., *Nazi İmparatorluğu, Doğuşu-Yükselişi-Çöküşü*, 3 cilt, İstanbul, 1968-1969
- SMITH D.E., *History of Mathematics*, 2 cilt, New York, 1958
- SMITH Goldwin, *A History of England*, New York, 1957
- SOBEL Bernard (yay.), *The New Theatre Handbook and Digest of Plays*, New York, 1959
- SOROKİN Pitirim A., *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, 2 cilt, Ankara, 1974-1975
- *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, 8 cilt, İstanbul, 1979-1980
- SÖZEN Metin - Mete TAPAN, *50 Yılın Türk Mimarisi*, İstanbul, 1973
- SÖZEN Metin (der.), *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975
- SPEAR Percival, *India, Pakistan and the West*, Oxford, 1955
- SPULER Bertold, *İran Moğolları*, Ankara, 1957
- STRUIK D.J., *A Concise History of Mathematics*, New York, 1967
- SUGAR Peter F. - Ivo J.LODERER (der.), *Nationalism in Eastern Europe*, Washington, 1971
- SUNAR Cavit, *İslam Felsefesi Dersleri*, Ankara, 1967
- SUNAR Cavit, *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe*, Ankara, 1974
- SUNAR Cavit, *Melâmilik ve Bektaşilik*, Ankara, 1975
- SUNAR Cavit, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara, 1975
- Suyolcuzade Mehmed Necib, *Devhatü'l-Küttab*, İstanbul, 1942
- SÜMER Faruk, *Karakoyunlular*, I, Ankara, 1967
- ŞAPOLYO Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1964
- Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alâm*, 6 cilt, İstanbul, 1889-1898
- ŞENEL Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara, 1982
- TAINE Hippolyte, *XIX. Yüzyılda Fransada Klasik Filozoflar*, İstanbul, 1951
- TANERİ Kemal Zülfü, *Türk Matematikçileri*, İstanbul, 1958
- TANNER P.O.W. - M.GEROW, *A Study of Jazz*, Dubuque, 1977
- TANPINAR Ahmed Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1976
- TAYLOR John Russel, *The Penguin Dictionary of Theatre*, Aylesbury, 1979
- *The Concise Encyclopedia of Archaeology*, 1960
- THORLBY A. (yay.), *European Literature*, Aylesbury, 1969
- THORNE J.O. - T.C.COLLOCOTT (der.), *Chambers Biographical Dictionary*, 2 cilt, Edinburgh, 1981
- TOGAN Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1970
- TRITTON A.S., *İslâm Kelâmı*, Ankara, 1983
- TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiyede Siyasi Partiler*, İstanbul, 1952
- TUNÇAY Mete (der.), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, 3 cilt, Ankara, 1969
- TUNÇAY Mete (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, 2 cilt, Ankara, 1976
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971
- TURAN Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980
- TURAN Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1980
- *Türk Ansiklopedisi*, 33 cilt, Ankara, 1943-1984
- *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 5 cilt, (A-Kur), İstanbul, 1977-1982
- Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976
- *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, 4 cilt, İstanbul, 1974
- ULUÇAY Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara, 1980
- UMAR Bilge, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, 2 cilt, İzmir, 1982-1984
- UNAT Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara, 1968
- URAZ Murat, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, İstanbul, 1941
- Uşşakizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, Wiesbaden, 1965
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara, 1969
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Ankara, 1972
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara, 1974
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 4 cilt, Ankara, 1982
- ÜÇOK Bahriye, *İslâm Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, Ankara, 1965
- ÜÇOK Bahriye, *Emeviler-Abbasiler*, Ankara, 1979
- (ÜLKEN) Hilmi Ziya, *Türk Tefekkürü Tarihi*, 2 cilt, İstanbul, 1933
- ÜLKEN Hilmi Ziya, *Türk Feylesofları Antolojisi*, İstanbul, 1935

- ÜLKEN Hilmi Ziya, *Yirminci Asır Filozofları*, İstanbul, 1936
- ÜLKEN Hilmi Ziya, *İslâm Düşüncesi*, İstanbul, 1946
- ÜLKEN Hilmi Ziya, *İslâm Felsefesi Tarihi*, İstanbul, 1957
- ÜLKEN Hilmi Ziya, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, 2 cilt, İstanbul, 1966
- ÜLKEN Hilmi Ziya, *İslam Felsefesi, Kaynakları ve Tesirleri*, Ankara, 1967
- VASİLİEV Aleksandr, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, Ankara, 1943
- WATT W. Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Ankara, 1981
- WEBER Alfred, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 1949
- WHITTEN Phillip - David E.HUNTER (yay.) *Encyclopedia of Anthropology*, New York, 1976
- WIDMANN Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, İstanbul, 1981
- WILLIAMS Trevor I. (yay.), *A Biographical Dictionary of Scientists*, Londra, 1982
- WINICK Charles, *Dictionary of Anthropology*, New York, 1956
- WOLMAN B.B., *Contemporary Theories and Systems in Psychology*, 1960
- YAKUBOVSKİY A.Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü*, Ankara, 1976
- YAZAR M.Behçet, *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatçıları*, İstanbul, 1938
- YILDIRIM Cemal, *Bilim Tarihi*, İstanbul, 1983
- ZAMBAUR E. de, *Manuel de Généalogie et de Chronologie pour l'Histoire de l'Islam.*, Hanover, 1927